

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
|Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı |

Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

15. YÜZYIL OSMANLI TARİHLERİNDE HALK EDEBİYATI
UNSURLARI VE EĞİTSEL İLETİLER

Elif TÜRKÖZ

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK

Konya 2020

ÖN SÖZ

Milletler, tarih sahnesine çıktıkları zamandan beri gerek sözlü gerekse yazılı ürünlerle kendi edebiyatlarını meydana getirirler. Bir milletin tarihi hakkında bilgi edinmek isteyenlerin tarihî kaynaklardan sonra başvuracağı kaynaklar o milletin bünyesinde meydana getirilen edebî eserlerdir. Çünkü edebî eserler, yazıldıkları dönemin kültürel ve sosyal özellikleri hakkında bilgiler barındırırlar. Aynı şekilde, bir milletin edebiyatı ve kültür ürünleri hakkında çalışma yapılırken de o milletin tarihi hakkında yazılmış eserlere bakılması gerekmektedir. İnsanı ve insan hayatını konu edinen tarih ve edebiyatın amacı, bir bakıma, insanlara yol gösterme ve onları eğitmedir. Bu nedenle bu çalışmada, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler incelenmiştir.

Bu çalışma; beş bölüm, kaynakça, ekler ve dizinden meydana gelmektedir.

“Birinci Bölüm”de çalışmanın problem durumu ile amaç ve önemi hakkında bilgiler yer almaktadır.

“İkinci Bölüm”de çalışmanın kavramsal çerçevesi yer almaktadır. İlk olarak Osmanlı devrine gelinceye kadar ve Osmanlının kuruluş devrinde Türklerde tarih yazıcılığı hakkında bilgi verildikten sonra 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri ve yazarları tanıtılmış, daha sonra ise ileti kavramı hakkında bilgi verilmiştir.

“Üçüncü Bölüm”de çalışmanın yöntemi hakkında bilgiler yer almaktadır.

“Dördüncü Bölüm”de çalışmada elde edilen bulgular yer almaktadır. Bulgularda ilk olarak 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri; destan, efsane, masal, fıkra, atasözü, deyim, türkü ve halk şiirleri incelenmiş ve bunlar hakkında bilgi verildikten sonra metinlerine yer verilmiştir. Bu çalışmada yer verilen metinlerin yazımlarına müdahale edilmemiş, eserlerdeki yazılışları aynen aktarılmıştır. Daha sonra 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan eğitsel iletiler ele alınmış ve beş kategoride toplanan bu iletiler hakkında açıklamalar yapıldıktan sonra iletilerin geçtiği metinlere yer verilmiştir.

“Beşinci Bölüm”de çalışmanın sonuç ve önerileri yer almaktadır. 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, ardından önerilere yer verilmiştir.

“Kaynakça”da sadece çalışmada kullanılan makale, bildiri, kitap bölümü, ansiklopedi maddesi, kitap gibi kaynaklar verilmiştir.

“Ek”te Türkçe olarak telif edilen 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan deyimlerin yer aldığı bir deyimler sözlüğü hazırlanmış, deyimlerin anlamları ve eser içindeki kullanımları ile verilmiştir.

“Dizin”de çalışmada yer alan özel isimler; şahıs, yer ve eser adları yer almaktadır.

Akademik hayatım boyunca hep destek olan saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK’a bu tezin konusunun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar geçen süre içindeki yardımları, iyi niyeti, manevi desteği ve yol göstericiliği için minnet ve teşekkür borçlu olduğumu belirtmek isterim.

Osmanlı tarihi ile ilgili kaynak temininden birçok sorunun cevaplandırılmasına kadar çeşitli durumlarda büyük yardımlarını gördüğüm ve her daim desteğini hissettiğim hocam Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ’e; birlikte çalışmaktan onur duyduğum, bilgi ve tecrübelerini paylaşarak yol gösteren hocalarım Prof. Dr. Zehra GÖRE ile Dr. Öğr. Üyesi Serdar DERMAN’a ve Prof. Dr. İsa KORKMAZ’a teşekkür ederim.

Son olarak, kendisine ayırmam gereken vakitlerden çalmama rağmen şikâyet etmeyen ve minicik elleriyle hep yanımda olan kızım Melek; en büyük teşekkürüm sanadır.

Elif TÜRKÖZ

KONYA - 2020

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	IV
TEZ KABUL.....	VIII
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	IX
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ÖZET.....	XV
ABSTRACT	XVI
BİRİNCİ BÖLÜM - GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
İKİNCİ BÖLÜM - KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri	7
2.1.1. Ahmedî, <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman (İskender-nâme)</i>	15
2.1.2. Abdülvasi Çelebi, <i>Der Vâsıf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Halilnâme)</i>	23
2.1.3. Kâşifî, <i>Gazanâme-i Rûm</i>	27
2.1.4. Şükrullah, <i>Behcetü't-Tevârih</i>	28
2.1.5. Enverî, <i>Düstûrnâme</i>	34
2.1.6. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, <i>Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye</i>	38
2.1.7. Tursun Bey, <i>Tarih-i Ebu'l-Feth</i>	44
2.1.8. Kıvâmî, <i>Fetihnâme</i>	50
2.1.9. Âşıkpaşazâde, <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i>	53
2.1.10. Oruç b. Âdil, <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i>	58
2.1.11. Mevlânâ Mehmed Neşrî, <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i>	61
2.1.12. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, <i>Târih-i Âl-i Osman</i>	66
2.1.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, <i>Câm-ı Cem-âyin</i>	66
2.1.14. Kemal, <i>Selâtin-Nâme</i>	68
2.2. İleti	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - YÖNTEM.....	77
3.1. Araştırmanın Deseni.....	77
3.2. Sınırlılıklar.....	77
3.3. Araştırmanın İnceleme Nesneleri	77
3.4. Verilerin Toplanma Süreci	79
3.4.1. Dokümana Ulaşma ve Orijinalliğini Kontrol Etme	79
3.4.2. Dokümanları Anlama.....	79
3.4.3. Verilerin Analiz Edilme Süreci.....	79
3.4.3.1. Verilerin Kodlanması ve Temaların Bulunması	80
3.4.3.2. Kodların ve Temaların Düzenlenmesi	82
3.5. İnanırcılık ve Tutarlık	84
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM - BULGULAR.....	85
4.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Edebiyatı Ürünleri.....	85
4.1.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Destan	86
4.1.1.1. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Oğuzname	89
4.1.1.2. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Oğuzname.....	112
4.1.2. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Efsaneler	121
4.1.2.1. Kâşifî'nin <i>Gazanâme-i Rûm</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	140
4.1.2.1.1. Tarihî Efsaneler	140
4.1.2.1.2. Şükru'llah'ın <i>Behcetü't-Tevârih</i> Adlı Eserinde Efsaneler	143
4.1.2.1.3. Tarihî Efsaneler	143
4.1.2.2. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	146
4.1.2.2.1. Tarihî Efsaneler	146
4.1.2.2.2. Dinî Efsaneler.....	153
4.1.2.3. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın <i>Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	156
4.1.2.3.1. Tarihî Efsaneler	156
4.1.2.4. Tursun Bey'in <i>Tarih-i Ebu'l-Feth</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	160
4.1.2.4.1. Tarihî Efsaneler	160
4.1.2.5. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	164
4.1.2.5.1. Tarihî Efsaneler	164
4.1.2.5.2. Dinî Efsaneler.....	182
4.1.2.6. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Efsaneler	185
4.1.2.6.1. Tarihî Efsaneler	185
4.1.2.6.2. Dinî Efsaneler.....	205
4.1.2.7. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Efsaneler	210
4.1.2.7.1. Tarihî Efsaneler	210
4.1.2.7.2. Dinî Efsaneler.....	272
4.1.2.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî, <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	291
4.1.2.8.1. Tarihî Efsaneler	291
4.1.2.8.2. Dinî Efsaneler.....	315
4.1.2.9. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin <i>Târih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Efsaneler..	323

4.1.2.10.1. Tarihî Efsaneler.....	323
4.1.2.11. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın <i>Câm-ı Cem-âyin</i> Adlı Eserinde Efsaneler	329
4.1.2.11.1. Tarihî Efsaneler.....	329
4.1.2.12. Kemal'in <i>Selâtîn-Nâme</i> Adlı Eserinde Efsaneler.....	334
4.1.2.12.1. Tarihî Efsaneler.....	334
4.1.2.12.2. Dinî Efsaneler	354
4.1.2.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın <i>Câm-ı Cem-âyin</i> Adlı Eserinde Tarihî Kişiler İle İlgili Efsanevi Bilgiler	362
4.1.3. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Masallar	368
4.1.3.1. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Masal	371
4.1.4. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Fıkralar	374
4.1.4.1. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Latife	375
4.1.4.2. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Latifeler	376
4.1.5. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Atasözleri	377
4.1.5.1. Ahmedî'nin <i>Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Atasözleri.....	385
4.1.5.2. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Atasözleri	397
4.1.5.3. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Atasözleri	399
4.1.5.4. Tursun Bey'in <i>Tarih-i Ebu'l-Feth</i> Adlı Eserinde Atasözleri	402
4.1.5.5. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Atasözleri	421
4.1.5.6. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Atasözleri.....	473
4.1.5.7. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Atasözleri	524
4.1.5.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Atasözleri.....	561
4.1.5.9. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Atasözleri	588
4.1.6. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Deyimler.....	619
4.1.6.1. Ahmedî'nin <i>Dâsitân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Deyimler	620
4.1.6.2. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Deyimler.....	625
4.1.6.3. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Deyimler.....	628
4.1.6.4. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Deyimler.....	634
4.1.6.5. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Deyimler.....	642
4.1.6.6. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Deyimler	661
4.1.6.7. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Deyimler.....	676
4.1.6.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin <i>Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Deyimler	688
4.1.6.9. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Deyimler	709
4.1.7. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Türkü	722
4.1.7.1. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Türkü.....	722
4.1.8. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Şiiri	723
4.1.8.1. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Halk Şiiri	723
4.2. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Eğitsel İletiler	726
4.2.1. Ahmedî'nin <i>Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	726
4.2.2. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	732
4.2.3. Kâşifî'nin <i>Gazanâme-i Rûm</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler.....	735
4.2.4. Şükrullah'ın <i>Behcetü't-Tevârih</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler.....	737
4.2.5. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler.....	739

4.2.6. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın <i>Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	742
4.2.7. Tursun Bey'in <i>Tarih-i Ebu'l-Feth</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	743
4.2.8. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	751
4.2.9. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler.....	766
4.2.10. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	786
4.2.11. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin <i>Kitâb-ı Cihannümâ</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	801
4.2.12. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin <i>Târih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler ..	816
4.2.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın <i>Câm-ı Cem-âyin</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	818
4.2.14. Kemal'in <i>Selâtin-Nâme</i> Adlı Eserinde Eğitsel İletiler	820
BEŞİNCİ BÖLÜM – SONUÇ VE ÖNERİLER	828
5.1. Sonuçlar	828
5.2. Öneriler.....	840
KAYNAKÇA.....	841
EK 1: 15. YÜZYIL OSMANLI TARİHLERİ DEYİMLER SÖZLÜĞÜ	866
DİZİN.....	1788
ÖZGEÇMİŞ.....	1828

TEZ KABUL

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Elif TÜRKÖZ tarafından hazırlanan *15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Edebiyatı Unsurları ve Eğitsel İletiler* başlıklı tez tarafımızdan amaç, kapsam ve kalite yönünden değerlendirilmiş olup, 31/01/2020 tarihinde [Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı] **Doktora Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri		
	Unvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK	
Üye	Prof. Dr. Zehra GÖRE	
Üye	Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL	
Üye	Prof. Dr. Haluk GÖKALP	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Serdar DERMAN	

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Edebiyatı Unsurları ve Eğitsel İletiler başlıklı tez çalışmamın İç Kapak, Özetler ve Ana Bölümlerden (Giriş, Alan Yazın, Yöntem, Bulgular, Tartışma, Sonuçlar ve Öneriler) oluşan toplam 785 sayfalık kısmına ilişkin, 25/02/2020 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %15 olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez kabul sayfası hariç,
2. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç,
3. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç,
4. Önsöz hariç,
5. İçindekiler hariç,
6. Simgeler ve kısaltmalar hariç,
7. Kaynakça hariç
8. Özgeçmiş hariç,
9. Alıntılar dâhil,
10. Ekler hariç,
11. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

26/02/2020

Elif TÜRKÖZ

Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynakça listesine eklendiğini beyan ederim.

26/02/2020

Elif TÜRKÖZ

KISALTMALAR

a. atasözü

b. beyit

d. dörtlük

bk. bakınız

H Hicri

M Miladi

vb. ve benzeri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Kişisel Gelişimi Destekleyen İletiler (K).....	82
Tablo 2. Toplumsal Gelişimi Destekleyen İletiler (T)	83
Tablo 3. Dinî Gelişimi Destekleyen İletiler (D).....	83
Tablo 4. Ulusal Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletiler (U)	83
Tablo 5. Evrensel Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletiler (K).....	84
Tablo 6. Ahmedî'nin <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler.....	620
Tablo 7. Ahmedî'nin <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	621
Tablo 8. Ahmedî'nin <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	622
Tablo 9. Ahmedî'nin <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler.....	623
Tablo 10. Ahmedî'nin <i>Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı.....	623
Tablo 11. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler	625
Tablo 12. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	625
Tablo 13. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler.....	626
Tablo 14. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler	626
Tablo 15. Abdülvâsi Çelebi'nin <i>Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı	627
Tablo 16. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler	628
Tablo 17. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	629
Tablo 18. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	629

Tablo 19. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler	630
Tablo 20. Enverî'nin <i>Düstûrnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı ..	631
Tablo 21. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler.....	634
Tablo 22. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	636
Tablo 23. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	637
Tablo 24. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler.....	638
Tablo 25. Tursun Bey'in <i>Târîh-i Ebü'l-Feth</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı.....	639
Tablo 26. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler	642
Tablo 27. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler.....	647
Tablo 28. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler.....	649
Tablo 29. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler	652
Tablo 30. Kıvâmî'nin <i>Fetihnâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı ...	654
Tablo 31. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler	661
Tablo 32. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	665
Tablo 33. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	667
Tablo 34. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler.....	669
Tablo 35. Âşıkpaşazâde'nin <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı.....	670
Tablo 36. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler.....	676
Tablo 37. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	679

Tablo 38. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	680
Tablo 39. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler	682
Tablo 40. Oruç b. Âdil'in <i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı	683
Tablo 41. Mevlânâ Mehmed Neşri'nin <i>Cihânnümâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler	688
Tablo 42. Mevlânâ Mehmed Neşri'nin <i>Cihânnümâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	694
Tablo 43. Mevlânâ Mehmed Neşri'nin <i>Cihânnümâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	696
Tablo 44. Mevlânâ Mehmed Neşri'nin <i>Cihânnümâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler	699
Tablo 45. Mevlânâ Mehmed Neşri'nin <i>Cihânnümâ</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı	701
Tablo 46. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler.....	709
Tablo 47. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler	712
Tablo 48. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler	713
Tablo 49. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler.....	715
Tablo 50. Kemal'in <i>Selâtîn-nâme</i> Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı ...	717
Tablo 51. Kişisel Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler	834
Tablo 52. Toplumsal Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler	836
Tablo 53. Dinî Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler	837
Tablo 54. Ulusal Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletileri Veren Müellifler	838
Tablo 55. Evrensel Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletileri Veren Müellifler	839

ÖZET

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
Doktora Tezi

15. YÜZYIL OSMANLI TARİHLERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI VE EĞİTSEL İLETİLER

Elif TÜRKÖZ

Halk edebiyatı, sözlü geleneğe dayanan ve kaynağını halk kültürünün oluşturduğu sözlü edebiyattır. Sözlü bir edebiyat geleneği olmasının yanı sıra doğrudan ve dolaylı olarak bu edebiyat ile ilgili yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Türk boyları ve kültürleri hakkında önemli bilgiler içeren Çin Yıllıkları, Türk halk edebiyatının en eski yazılı kaynaklarıdır. Bu yıllıklarla birlikte Orhun Abideleri ve eski Uygur metinleri, İslamiyet öncesinin yazılı kaynaklarını teşkil etmektedir. İslamiyet sonrası dönemde ise doğrudan Türk halk kültürü ve edebiyatı hakkında telif edilen eserlerin var olduğu görülür. Bu dönemin Türk kültürü ve edebiyatı hakkında dolaylı olarak bilgiler veren eserlerinden biri de tarih kitaplarıdır. Türk tarihi hakkında telif edilen tarih kitapları, içerdikleri tarihî bilgilerin arasında halk kültürü ve edebiyatı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu eserlerde görülen diğer bir önemli husus ise farklı konularda çok sayıda eğitsel ileti içermeleridir. Bireyin kişisel, toplumsal, dinî gelişimini ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen bu iletiler, çalışmada kullanılan eserlerde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, ilk Osmanlı tarihlerinin telif edilmeye başlandığı ve Osmanlı tarihçiliğinin başlangıcını teşkil eden 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletilerin incelenmesidir. Bu tarihlerden yalnızca müellifi belli olanlar ele alınmış, anonim olanlar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tespit edilen halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler kendi içlerinde bir sınıflandırmayla incelenmiştir. İncelemenin sonunda, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinin halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler açısından önem arz ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15. yüzyıl, Osmanlı, tarih kitapları, halk edebiyatı, ileti, eğitsel ileti.

ABSTRACT

Department of Turkish Education
Turkish Education Program
Doctoral Thesis

ELEMENTS OF FOLK LITERATURE AND EDUCATIONAL MESSAGES IN THE 15TH CENTURY OTTOMAN HISTORY BOOKS

Elif TÜRKÖZ

Folk literature is an oral literature which is based on oral tradition and its source is formed of folk culture. Besides being an oral literary tradition, there are written sources directly and indirectly related to this literature. Chinese annuals, which contain important information about Turkic tribes and cultures, are the oldest written sources of Turkish folk literature. Along with these annuals, the Orkhon monuments and the ancient Uighur texts constitute the written sources of the pre-Islamic period. In the post-Islamic period, on the other hand, it is seen that there are works which are written directly about the Turkish folk culture and literature. One of the works of this period that gives indirect information about Turkish culture and literature is history books. The history books written about Turkish history give important information about folk culture and literature among the historical information they provide. Another important issue seen in these works is that they contain many educational messages on various subjects. These messages, which support the personal, social, religious development of the individual and the development of national and universal thought, have an important place in the works used in the study.

The aim of this study is to examine the folk literature products and educational messages in the 15th century Ottoman history books, in which the first Ottoman history books started to be compiled, and which constitutes the beginning of Ottoman historiography. Of these history books, only those whose authors were identified were handled and those which were anonymous were not included in the study. The identified folk literature products and educational messages were examined with a classification within themselves. At the end of the study, it was found that 15th century Ottoman history books have importance in terms of folk literature products and educational messages.

Keywords: 15th century, Ottoman, history books, folk literature, message, educational message.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu açıklanmakta ve araştırmanın amacı ile önemine dair bilgi verilmektedir.

1.1. Problem Durumu

Meşhur tarihçi İbn Haldun'un "Tarih, bilimlerin anasıdır." sözü, tarihin diğer bilimlerle ilişkisini net bir şekilde dile getirmektedir. Nitekim edebiyat, felsefe, sosyoloji gibi bilimlerin her ne kadar bağımsız birer bilim dalı olsalar da birbirleriyle ve özellikle de tarihle etkileşim hâlindeyler.

Duygu, düşünce ve hayallerin dil aracılığı ile ifade edildiği yazılı ve sözlü ürünlerin tamamını kapsayan edebiyat; var olan bilginin, duygu ve düşüncenin ifade edilmiş tarzı noktasında bir sanat olarak karşımıza çıkar. Geçmişini konu edinen bir sanat eseri meydana getirmenin ve bu eserleri değerlendirmenin yolu iyi bir tarih bilgisinden geçer. Bu bağlamda "edebiyat tarihi" kavramı; edebî eserlerin, bu eserleri meydana getirenlerin, söz konusu eserlerin ilgili olduğu devir ve ortamların sosyal, siyasal ve kültürel özellikleriyle bağlantılı olarak incelenmesi durumudur (Cemiloğlu, 2003: 22). Buna göre tarihin malzemesinin geçmişte yaşanmış olaylar ile insan hayatına karışmış kültürel değerler ve durumlar olduğu görülmektedir. Tarih bunları belgelere dayanarak inceler ve edebî eserler de bu belgelerin önemli bir bölümünü teşkil eder. Nitekim her edebî eser yazıldığı döneme ayna tutan bir kaynaktır. Edebî eserlerin yanı sıra yazılı ve sözlü kültür ürünleri, gelecek için tarihî bir anlam yüklenir ve geçmişle geleceği buluşturma noktasında oynadıkları roller bakımından büyük önem taşırlar ki tarih ile edebiyatın kesiştiği kavşak da burasıdır. Tarih, toplumların geçmişte yaşadıkları önemli olayları konu edinirken edebiyat; tarihî kişilerin üstlendikleri roller dışındaki yaşantılarını, bunların toplumda bıraktığı izler ile ilgilenir (Erol, 2012: 60). Bunun en güzel örneği destan ve efsanelerde karşımıza çıkar. Tarih boyunca bir milletin yaşadığı tabii felaketler, göç, yerleşik hayata geçme, iç çatışmalar, savaşlar, din değiştirme gibi olaylar yazıya geçirilinceye

kadar destanlar ve efsaneler ile gelecek kuşaklara aktarılmaktaydı. Mesela, Süleyman Şah ile başlayan erken Osmanlı tarihi, tarihle değil efsane-tarihle ilgilidir. Ama gene de efsane, bir yandan dolaylı olarak geçmişteki doğruları yakalamaya vesile olurken öte yandan tarih-tarihin başlangıcında sorulabilecek birçok soruya yanıt verebilir (Divitçioğlu, 2008: 19). Efsanelerin tarihteki yeri ve tarih araştırmalarındaki önemi hakkında İnalçık, İstanbul'un fethi ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Tarihi tarih yapan güçler arasında inanç sistemleri ve efsaneler gittikçe daha ciddi olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda efsane bir realitedir. Kahramanlar ve büyük işler efsanelerden doğar. Bunları tanımayan tarihçi tarihi anlayamaz. Efsane, belki içeriği ile değil, tarihin yürütücüsü ve yaratıcısı olarak maddi hayat hırsı kadar gerçektir. Peygamber'in gaza bayraktarını onurlamak aşkı, fethi götüren etkenler arasında, ganimet hırsı ve devasa topraklar kadar, hatta belki hepsinden daha etkin olmuştur. Halk rivayeti bu iman atılımını şöyle anlatır: ‘Son saldırı günü aklar giymiş Akşemseddin orduya gelip katılmış, aziz kişiler, ölmüş ve yaşayan bütün evliya, beyaz atlar üzerinde askerin önüne düşmüşler ve feth-i mübine götürmüşler.’” (İnalçık, 1994: 3).

Bir milletin geçmişteki varlığı, bugüne ulaşan hatıraları pek çok yönüyle edebiyatına mal olmuş tarihidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda tarih ayrı bir tür olmaktan ziyade edebiyatın bir kolu olarak algılanmış ve bu durum tarih ile edebiyatın birbirinden ayrılmasını oldukça zorlaştırmıştır (Erol 2012: 61). Tarihin yazılmasına kaynaklık eden destan, gazavatname, fütüvvetname, menakıbname metinleri; Anadolu'nun İslamlaşmasına, tarihî olay ve kişilere, sosyal, ekonomik ve kültürel hayata ait bilgiler aktarmakla aslında tarihe kaynaklık etmiş metinlerdir (Ocak, 1993: 58). En erken Osman Gazi devrine kadar indirilebilen menakıbname rivayetleri, belli bir tarih türünü, epik bir üslup ve tarzı temsil eder. Bu tarz uçtaki Türkmen toplumunun epik tarih anlayışı ve anlatışını yansıtır; kahramanlık devrine özgü epik tasvirler, mucizeler, halk bilimsel malzeme egemendir. Ama Osmanlı menakıbname rivayetleri epik-halk bilimsel anlatış yanında gerçek bir tarih tablosu vermektedir (İnalçık, 2000: 8-9).

Sözlü kültür kaynaklarının yanı sıra tarihçiye yardımcı olan ve malzeme sunan bir diğer disiplinin edebiyat olduğu fikrini ileri atan araştırmacılar da olmuştur (Ersoy, 2009: 24). İlk yazılı edebî ürünler, tarih yazımında olduğu gibi, uzun süre sözlü geleneğin taşınmasıyla oluşturulmuştur. Destanlar, masallar, halk hikâyeleri, menkıbeler, gazavatnameler, mesneviler bu sözlü gelenek ürünlerinin örnekleridir. Geçmişte neler yaşandığına dair tarihçilere bilgi veren sözlü kültür ürünü, tarihî ve kültürel gelişimin nasıl birbirini güçlendirip nakledilerek anlatıldığını ve bazı önemli olayları anlamamızı sağlar (Abrahams, 1981: 3'den aktaran Ersoy, 2009: 24). Sözlü kültür ürünleri, bir halkın geçmişinin günümüzdeki izlerini içinde saklar (Sakal, 2008: 50-60).

Sözlü kültür ürünleri, özellikle destanlar, mitler, kahramanlar, kutsallık atfedilen mekânlar modern zamanlarda ulusal kimliklerin oluşturulmasında tanımlayıcı ve belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Edebî metinlerin ve sözlü kültür ürünlerinin çağdaş tarih araştırmacılığında önemli kaynaklar olduğu söylenebilir. Fakat böyle bir çalışmada disiplinler arası bir bakış açısına, sağlam bir iç ve dış tenkit bilgisine sahip olma gerekliliği vardır. Edebî ve tarihî eserler incelenerek ait olduğu dönemin ve toplumun estetik tutumu ve değer yargıları, karşı duruşları, farklı statüleri norm ve davranışları hakkında bilgi sahibi olunabilir (Ersoy, 2009: 30).

İnan, yazılı belgelerle anlaşılması güç olan bazı meselelerin etnografya ve halk bilimi bakımından incelendiği zaman aydınlatılabileceğini söylemektedir (İnan, 1987: 194). Köprülü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihinin yerli kaynaklarından söz ederken sözlü kaynaklara özellikle vurgu yaparak, tarihî olayların gerçeklerini, derinlerde kalmış sebeplerini sözlü kaynaklar sınıfına koyabileceğimizi ve yazılı kaynaklar kadar önemli olan destani epik mahiyetteki halk hikâyeleri ile diğer sözlü edebî kaynaklarda bulabileceğimizi belirtir (Köprülü, 1943: 27-387).

Bazı kavimler, kendi tarihlerinden masallar, hikâyeler ve destanlarla bahsederler. Destani tarihi belgelerdeki boşlukları dolduracak şekilde kullanmak mümkündür. Hatta metotlu bir şekilde değerlendirilirse belge bulunmayan devirler için de kaynak vazifesi görür. İran tarihine ait eserler, İran destanlarından alınarak yazılmıştır (Togan 1985: 45). Esas olaylardan çok ayrıntıların, üstü kapalı geçilen

mevzuların aydınlanmasında kaynak olabilen destanlar; halkın duygu, düşünce, umut ve isteklerini yansıtmaları yönüyle sosyal tarihe kaynaklık ederler (Artun, 2002: 37).

Önemli bir tarih kaynağı da menkıbelerdir. Togan, menkıbelerin tarih kaynağı sıfatıyla önemi layıkıyla anlaşılmadığı için toplanmadığını söyler. Ayrıca menkıbelerin ülkelerin imar ve iskân tarihlerini öğrenmede hakkında bilgi verilmeyen savaşların nerede ve nasıl meydana geldiğini öğrenmede, ülkenin o zamanki iktisadi hayatına ait fikir elde etmede de faydalı olduğunu, eğer metoduna uyarsak menkıbelerin tarihimiz için çok önemli kaynak olacağını belirtir (Togan, 1985: 50).

Ortaylı, söz konusu bu sözlü kültür malzemelerinin, toplumsal hayatın yazılı belgeler dışında kalan yönlerini, çeşitli grupların kanaatlerini anlamak bakımından önem arz ettiklerini belirtmektedir (Ortaylı, 2000: 38).

Halkın tarihinin ya da sosyal tarihin bütün yönleri ile araştırılırken halk arasında yaşayan ve halkın düşünce yapısını yansıtan sözlü kültür ürünlerinin değerlendirilmesinin hem metodoloji açısından gerekli hem de sosyal tarihin yanı sıra kültür tarihi için önemli olduğunu belirten Sakal bu konuda şu sözleri söylemektedir:

“Bütün metodoloji kitaplarında folklor ve etnografyanın tarih araştırmalarında ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak buna rağmen ne hikmetse araştırmacılar bu konuyu pek ciddiye almamaktadırlar. Türk halk edebiyatı ve folklorunun çok zengin olması ve göçebe kökenlerinden dolayı Türklerin çok farklı milletlerle kaynaşmış bulunması bu konuya Türk tarihçiliğinde biraz daha fazla önem verilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle yakın tarihte siyasi nedenlerle örtbas edilen bazı bilgilerin bugün halk arasında yaşadığı kabul edilirse, meramımız daha iyi anlaşılır. Üstelik çok okumadığı gibi çok yazmayan bir halk geleneğine sahip oluşumuz dikkate alınır, birçok bilginin halkın içinde anı veya bir edebî-folklorik tür olarak yaşadığı ve kayıtlara geçmediği kolayca anlaşılabilir. Her zümre kendi tarihine belge hazırlar ve kendi tarihini yazar. Devlet ve iktidarlar kendi tarihleri

için belge depolarken, halkın tarihi de, büyük oranda kayıtlara geçmemiş olan bu tür sözlü ürünlerde saklıdır.” (Sakal, 2008: 58-59).

Halk edebiyatı ürünlerinde bir diğer deyişle sözlü kültür ürünlerinde tarihî olayın yaşandığı zamanı yansıtan yaşam, düşünce ve inanışların izlerine rastlanılmaktadır. Kayıt altına alınan tarihî olay ve olgular, elde bulunan verilerin tümünü belli bir düzen içerisinde anlamaya ve açıklamaya çalışarak incelenmeli, sonrasında senteze varılmalıdır (Öz, 1998: 483).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada asıl amaç, 15. yüzyılda telif edilen Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünlerinin neler olduğunun ve eğitsel iletilerin tespit edilmesi; tespit edilen bu iletilerin bireyin kişisel, toplumsal, dinî, evrensel ve ulusal gelişimine hangi etkilerde bulunduğu belirlenmesidir. Kaynak olarak 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinin seçilmesinin nedeni, bu devirde telif edilen tarihlerin resmî bir tarih olmaktan ziyade destani ve menkıbevi özellikler taşımasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri nelerdir?
 - a) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan destanlar nelerdir?
 - b) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan efsaneler nelerdir?
 - c) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan masallar nelerdir?
 - d) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan fıkralar nelerdir?
 - e) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan atasözleri nelerdir?
 - f) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan deyimler nelerdir?
 - g) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan türküler nelerdir?
 - h) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk şiirleri nelerdir?

2) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan eğitsel iletiler nelerdir?

a) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan kişisel gelişimi destekleyen iletiler nelerdir?

b) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan toplumsal gelişimi destekleyen iletiler nelerdir?

c) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan dinî gelişimi destekleyen iletiler nelerdir?

d) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler nelerdir?

e) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada, müellifi belli olan 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler bakımından incelenmiş ve bu iletilerin birey eğitimi açısından katkıları vurgulanmıştır. Araştırma, bu konuda çalışma yapan araştırmacılara yardımcı olması amacıyla önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu ile ilgili alanyazın taranarak araştırmanın kavramsal çerçevesi hakkında bilgi verilmektedir. Öncelikli olarak çalışmaya kaynak teşkil eden 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri ve bunları müellifleri tanıtılmakta, daha sonra ise iletiler hakkında bilgi verilmektedir.

2.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri

11. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Selçuklu fetihleri ve aynı yüzyılın son çeyreğinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşu; Anadolu'yu kısa sürede İslam kültür muhitine dâhil etmiş, 12. yüzyılın ortalarında Orta Anadolu şehirlerinde medreseler kurulmuş ve İslam tarih yazıcılığının ilk örnekleri verilmeye başlamıştır. Burhâneddîn-i Ânevî'nin *Enîsü'l-Kulûb*, Emîr Kâni Tûsî'nin *Selcûknâme*, İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, Kerîmüddin Aksarâyî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledüş'sefik ve'l-hâfidü'l-hâlik* adlı eseri ve anonim *Selcûknâme* adlı eser, Anadolu'da Osmanlı öncesi dönemde telif edilen Farsça tarihlerdir (Özgüdenli, 2011: 64-65).

Osmanlı Devleti'ne gelinceye kadar Türkler, Türkçe tarih yazmamış olup Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra Anadolu'da ortaya çıkan Türk beylikleri gibi Osmanlı Beyliği'nde de erken dönemlerde telif edilip günümüze ulaşan bir tarih eseri bulunmamaktadır (Arıkan, 2011: 66). Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarındaki tarihçilik ile ilgili bilgiler yetersiz olmakla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığının devletin kuruluşundan yüz yıl sonra başladığı görülmektedir (Taşbaş, 2011: 214). Bu gecikmeyi Anadolu'da Osmanlılardan önce Türkçe tarih yazıcılığının gelişmemiş olmasına bağlamak mümkündür (Başar, 2002: 409). Anadolu Selçukluları ile Beylikler Dönemi'nde Arapça din ve hukuk, Farsça sanat ve edebiyat alanlarına hâkim olmuş, çoğunlukla da Arapça ve Farsça eserler kaleme alınmıştır (Shaw ve Shaw, 1982: 199). 14. yüzyıl başlarında ise halkın esasını teşkil eden Türkmen gruplarının Türkçeden başka bir dil bilmemeleri Anadolu beylerinin yazılacak eserlerde Türkçeyi tercih etmelerine neden olmuştur (Aydın, 2002: 417).

13. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun kuzeybatısında kurulan Osmanlı Beyliği'nin dili, bir parçası üzerine kurulduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin Arapça ve Farsça ağırlıklı diline karşılık son derece sade niteliktedir (Aydın, 2002: 417). Ancak, devlet büyüdükçe dilde Arapça ve Farsça kelimeler artmış ve Türkçe, Beylikler Dönemi'ndeki sadeliğini kaybetmiştir. Buna paralel olarak, kuruluş döneminde tarihçiliğin tam bir kronolojik tarih yazmaktan ziyade, okuyanları eğlendirme ve eğitmeye yönelik olduğu görülmektedir (Imber, 2005: 42).

Osmanlı tarih yazıcılığı esas itibarıyla Arap ve İran tarih yazıcılığından önemli ölçüde etkilenmiş ve bunların devamı niteliğini taşımış olmasıyla birlikte altı asır boyunca tarihçiliğin hemen her türünde "Osmanlı tarzı" olarak nitelendirilebilecek yeni bir anlayışın meydana geldiği ve zamanla kendine has özellikler göstererek varlığını sürdürdüğü görülmektedir (İpşirli, 1999: 247). Bununla birlikte, Osmanlıların kuruluş döneminde belli bir tarih geleneğine sahip olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle tarih yazımı basit, acemice ve ilkel olmasının yanı sıra destani bir havada başlamış, birbiriyle ilgili olmayan olaylar destani ya da tarihî oldukları göz önüne alınmadan birbirine eklenmiş ya da sadece destani tip motifleri ile yan yana getirilmişlerdir (Babinger, 1992: 7).

Fetih ve gaza ruhu ile ortaya çıkan, sınırlardaki akıncı beyler ve derviş gazilerin faaliyetleri ile büyüyüp güçlenen Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışından itibaren siyasi geleneğinin başlıca unsuru Hıristiyan komşularla mücadele olmuş ve bu mücadele önemini hiçbir zaman yitirmemiştir (Witteck, 2013: 11). Bu gerçeğe uygun olarak kuruluş devrindeki ilk örnekler menkıbe türünde eserler olmuştur (İpşirli 1999: 247). Belli ölçüde tarihî gerçeklerle ilgili olmakla beraber siyasi nedenlerle ya da kimi zaman doğrudan edebî imge dolayısıyla gelişip yayılan bir tür olan menkıbenin uzantıları doğrudan doğruya ideolojik bir nedene, bir siyasal formül olarak ortaya konmaya dayanmaktadır (Ortaylı, 2004: 11). Bu dönemde gönüllü olarak gazalara katılan dervişler için anlatılan menkıbeler, dinî yönlerinin yanı sıra tarihî yönleriyle ön plana çıkmışlardır (Akbulut, 2006: 36).

Sağlam bir kronolojisi olmayan ilk dönem Osmanlı tarihinin olayları tarafsız anlatan kaynakları azdır. 14. yüzyıldan elimizde güvenilirliği tartışılmayan az sayıda

belge mevcut olmakla birlikte bu dönemden herhangi bir tarihsel kaynak da yoktur (Imber, 2005: 39).

Başta Âşıkpaşazâde olmak üzere sonrasında birçok tarihçiye kaynaklık eden Yahşi Fakih'e ait *Menâkıb-ı Âl-i Osman* ilk Osmanlı tarihi sayılabilir (Özcan, 2013: 272). Günümüze ulaşmayan bu eserin varlığını Âşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinden öğrenmekteyiz. 1413 yılında, Çelebi Mehmed'in Musa Çelebi ile mücadelesi sırasında Geyve'de rahatsızlanan ve Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in evinde kalan Âşıkpaşazâde *Menâkıb-ı Âl-i Osman*'ı Yahşi Fakih'ten dinlediğini ve I. Bayezid devrine kadarki kısmı ondan naklettiğini söyler (Öztürk, 2013a: 114). I. Mehmed tarafından kendisine toprak bağışlanan ve Sultan'ın saltanat mücadelesini destekleyen Yahşi Fakih, I. Bayezid devrine kadar olan bu eserini I. Mehmed devrinde yazmış ve eser 1422 yılına kadarki olaylarla ilgili ortak kaynak olarak kullanılmıştır (İnalcık, 2005b: 94). Yahşi Fakih, I. Osman'a ait menakıbı babası İshak Fakih'ten, yani I. Osman devrine yakın yahut o devirde yaşamış birisinden almış veya işitmiş olmalıdır (İnalcık 2000: 9). Âşıkpaşazâde, Neşri, Oruç gibi müelliflerin eserlerine ve Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ına Yahşi Fakih'in menakıbı kaynaklık etmiştir (Ergenç 2010: 70). Eser, özellikle eskiliği açısından dikkate değer olduğu gibi Osmanlı Türkçesi tarihi noktasında da önem arz edecektir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 163).

Yahşi Fakih ile birlikte Osmanlı tarihinin ilk yüzyılına ait en eski ikinci rivayet, ilk Osmanlı tarihçisi olarak bilinen şair Ahmedî'nin, *İskendernâme* adlı mesnevisinin sonuna eklediği "*Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*" adını taşıyan vakayiname türündeki bölümüdür. Eser, günümüze ulaşan ilk Osmanlı tarihi olmasının yanı sıra ilk manzum Osmanlı tarihi olma özelliği de taşımaktadır (Başar, 2002: 410). İlk orijinal Osmanlı kaynakları olan *Menâkıb-ı Âl-i Osman* menkıbe; *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* ise eski destan geleneğinin uzantısı görünümündedir (Özcan, 2013: 272).

Ahmedî'den sonra asıl şekliyle günümüze gelen ilk kaynak, bilinen beş tanesi saray için düzenlendiğinden "Hükümdarlık Takvimleri" olarak adlandırılması uygun olan bir grup kısa metinden oluşmaktadır (Ménage, 2005: 77). Bunlar, Selçuklu,

Osmanlı ve Karaman hanedanlarına ait önemli olayların kaydedildiği tarihî takvimlerdir (Göyünç, 1977: 240). Yıllıklar, Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin, halifelerin ve Selçuklu, Osmanlı, Karamanlı hanedanlarının temel olaylarının kronolojik listesi ile başlar; bunları, içinde bulunulan yılla ilgili kehanetler, rüya tabiri gibi astronomi ve astroloji ile ilgili kısımlar izler (Ménage, 2005: 77). Oldukça eski bir geleneğe sahip olan İslami dönem astronomisinin son tipik örnekleri olan bu eserler, saray münecimleri tarafından hazırlanır ve önemli siyasi, tabii olayların listesi verilir. Bu yönüyle saray münecimlerinin ilk vakanüvisler olduğu düşünülebilir (Özcan, 2013: 272). Verilen kronolojik listelerin tarihî açıdan önemi olmayan takvimlerde Osmanlılar, Karamanlılar ve diğer beyliklere ait olaylar hakkındaki kayıtlar kısaltılmış olmasına rağmen önemlidir. Bu önem, takvimlerin Osmanlı tarihinin ilk kronolojisini teşkil etmesi ve beylikler dönemi Anadolu ile ilgili kaynakların yetersizliği dolayısıyladır (Turan, 2007: 6).

II. Murad devri Osmanlı tarih eserlerinin ilk örneklerinin oluşmaya başladığı devirdir ve bu devirde Türkçe, tarih yazıcılığındaki üstünlüğünü devam ettirmiştir. II. Murad'ın desteğiyle Anadolu'da daha önce Arapça ya da Farsça olarak yazılan eserlerin Türkçeye tercüme edildiği görülmektedir (Menage, 1978: 230). Bu suretle de 1424 yılından itibaren Osmanlı tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. II. Murad'ın isteği üzerine *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eser kaleme alan Yazıcıoğlu Ali bu esere İbn Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyyefi'l-umûri'l-Alâiyye* adlı eserinin tercümesini almış ve bu tercüme, eserin önemli bir kısmını meydana getirmiştir (Başar, 2002: 410).

II. Murad devrinde başlayan anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* yazma geleneği, Osmanlı tarihinin vazgeçilmez tarihî kaynaklarını meydana getirmiştir (Özcan, 2013: 273). Yazarları bilinmeyen bu tarihler, halkın dinleme ihtiyacını gidermek için kaleme alınmış olup, içerik bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte esasta birbirine bağlı popüler tarihlerdir (Adalıoğlu, 1999: 288). *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak adlandırılan bu eserler; Osmanlı tarihini devletin kuruluşundan müellifin zamanına kadar getiren, genel olarak hükümdarların siyasi ve askerî faaliyetlerini, eğitim, sağlık ve sosyal hizmete yönelik olarak yaptıkları kurumları anlatan, saray çevresine, askerî zümreye ve halka hitap eden tarihî kaynaklardır (*Anonim Osmanlı Kroniği*,

2000: X). Bu eserlerin kaynakları, Yahşi Fakih'in *Menâkıb-ı Âl-i Osman*, Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* adlı eserleri ile tarihî takvimlerdir (Özcan, 2011: 580).

II. Murad devrinden itibaren kaleme alınan bir diğer tarih yazım türünü de gazavatnameler oluşturmaktadır. Gazavatnameler, belli bir döneme ait olayları ayrıntılı bir şekilde anlattıkları için tarihî önem arz ederler ve bu yönüyle de tarih araştırmacıları için önemli bir kaynak görevi görürler (Yılmaz, 1999: 182). Gazavatnamelerde özellikle Bizans imparatorunun Osmanlılara karşı Avrupa devletlerini harekete geçirmek için dini bir araç olarak kullanması ön plana çıkarılarak anlatılan konuya halkın daha fazla dikkatinin çekilmesi amaçlanmıştır (İnalçık ve Oğuz, 1978: 10). Kendine özgü üslubu ve epik havası ile devrinde oldukça önemli olan bu eserlere, 1443-1444 yılları olayları ile İzladi ve Varna Savaşlarını anlatan anonim mensur *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân* güzel bir örnektir (*Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân*, 1989: VIII).

Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçiliğine genel olarak bakıldığı zaman, tarihçiliğin birtakım nazariyelere ve sorulara cevap bulmak amacı ile başladığı ve ayrıca kuruluş ve ilk yıllara dair haberler içeren eserler olduğu ancak bununla birlikte bu eserlere bakılınca bunların Devlet'in kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra yazıldığı görülmektedir. Ayrıca tarihlerin çoğu sonraki imparatorluk dönemi ideolojisi ve havası içerisinde kaleme alınan eserlerdir (Aydın, 2002: 419).

Konargöçer bir toplum tarafından kurulan Osmanlı Beyliği'nin kısa bir zaman içinde büyüüp gelişmesi, devlet adamlarının yerleşik düzenin gerektirdiği birçok düzenleme yapmalarını sağlamıştır. Özellikle II. Mehmed devrinde sistemde önemli değişikliklere gidilmiş ve tarih yazımı da tıpkı halkın göçebelikten yerleşik hayata geçmesi gibi kabuk değiştirerek yerleşik düzenin bir kurumu gibi çalışmaya başlamıştır (Akbulut, 2007: 359). Toplum sistemli bir yerleşik hayata geçerken tarihçiler de sözlü anlatımdan yazılı anlatıma, efsaneden tarihe geçiş yapmış, daha önce şifahi olan tarih yerleşik hayatla birlikte yazıya geçirilmeye başlanmıştır (Şahin, 1992: 19).

II. Mehmed devri, siyasi alanda meydana gelen değişimlerin yanı sıra tarih yazımı için de bir başlangıç olmuştur. Tarih yazıcıları yavaş yavaş kendi ilmî yöntemlerini oluşturmaya çalışırken, tarih yazıcılığını da edebî bir yazım türü olmaktan çıkarmışlardır. II. Mehmed'in teşvikiyle tarih yazma faaliyeti canlılık kazanmış; Arapça, Farsça, Türkçe tarih kitapları kaleme alınmış; aynı zamanda da Yunanca ve İtalyancadan bazı tarih eserleri Türkçeye tercüme edilmiştir (Babinger, 2013: 352)

15. yüzyılda İstanbul'un fethi, Anadolu ve Balkanların bir bütün hâline gelmesi ve Devlet'in sürekli zaferlerle gelişmesi gibi önemli siyasi gelişmeler kaydeden Osmanlı hanedanı kendine karşı hayranlık uyandırmış, bunun sonucu olarak halk, Osmanlı hanedanının kahramanlık destanını dinleme arzusu duymuş, Osmanlı padişahları da atalarının köklü ve zaferlerle dolu mazisini öğrenmek istemişlerdir. Böylelikle de Osmanlı Devleti'nde müstakil tarihler yazılmaya başlanmıştır (Öztürk, 1989: 26)

II. Mehmed devrinde ilk müstakil dünya ve Osmanlı tarihleri ile vakayiname ve monografi yazma denemeleri yapılmıştır (Özcan, 2003: 55). Dünyanın yaratılışından başlayan tarihler Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih* ve Enverî'nin *Düsturnâme* adlı eserleridir. Osmanlının kuruluşundan başlayan ilk tarih ise Veziriazam Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-selâtin-i Osmaniyye* adlı eseridir.

II. Mehmed devri tarihçiliği için önemli bir diğer gelişme, yarı resmî nitelikli saray tarihçiliği olan şehnameciliğin başlamasıdır. Gazavatname türünün devamı sayılabilecek bu eserlerde müellifler, İran şehnameciliğinin etkisinde, devrin padişahını edebî bir dille övmeyi amaçlamışlardır (Özcan, 2003: 58). Şehnameelerde müellifler nadiren Osmanlı hanedanının genel tarihini de vermekte ve kendi zamanları ile ilgili birinci elden kaynaklara dayanan orijinal eserler telif etmekteydiler (İnalçık 2005b: 111). II. Mehmed'in *Şehnâme* tarzında manzum bir Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirdiği Şehdî mahlaslı şair, eserin 4000 beytini yazmış ancak planladığı şekilde bitirememiş ve eser günümüze ulaşamamış olsa da, şehnamecilerin öncüsü olarak kabul edilir (Öztürk ve Yıldız, 2013: 35). Şehdî gibi

eseri günümüze ulaşmayan devrin bir diğer şehname yazarı Hamidî'dir (İnalçık, 2005b: 111). Kâşifi'nin *Gazânâme-i Rum*, Muâlî'nin *Hünkârname* ve Kıvâmî'nin *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* adlı eserleri, bu türün II. Mehmed devrindeki örnekleridir.

II. Bayezid devri, siyasi olaylar açısından durgun bir dönem olarak bilinse de tarih yazıcılığında altın devrin başlangıcı olmuş, Osmanlı tarih yazımının en büyük örnekleri bu devirde verilmiştir (Oral, 2006: 55). Gerek II. Mehmed devrindeki kültürel gelişmenin bir sonucu olarak, gerekse II. Bayezid'in ilim adamlarını himaye edip onları eser yazmaya teşvik etmesi sonucunda bu devirde tarih yazıcılığı oldukça gelişmiş ve önemli eserler telif edilmiştir (Başar, 2002: 412). Yaygın sosyal ve politik tepkinin ardından tahta geçen II. Bayezid, kendini yeni bir dönemin başlatıcısı olarak göstermek istemiş ve bu nedenle çağının âlimlerine kendisinden önceki Osmanlı hanedanının genel bir anlatısını yazmalarını emretmiştir (İnalçık, 2013: 435). Dil, şekil, üslup, muhteva ve tür açısından büyük hamleler yapılmış ve tarihçilik sağlam bir zemine oturtulmuş olup sistemli tarih yazıcılığına geçiş de bu dönemde gerçekleşmiştir (Akbulut, 2007: 361)

II. Bayezid'in saltanat yılları, yazarı belli ya da anonim ve tümü anlaşılabilir basit Türkçe ile yazılmış olan, içerisinde efsanelerle menkıbelerin bir arada yer aldığı, alp ve gazi sözcüklerinin birlikte söylendiği *Tevârih-i Âl-i Osman* türünden yapıtların hızla çoğaldığı ve giderek de, ikinci sözcüklerden yana bir söylem tercihi ve vurgulaması durumunun söz konusu olduğu bir evreyi oluştururken, Şii ve Sünni İslam ülkelerine yapılan seferlerin ve o yönlerdeki yayılmanın sonuçları, Osmanlı tarihçiliğinde İdris-i Bitlisî gibi Farsça, Kemal Paşazâde gibi Türkçe yazı cambazlarının yapıtlarında etkilerini göstermeye başlamıştır (Kaymaz, 2002: 169)

Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıçta sade dille yazılmış, destani ve menkıbevi bir özellik taşıdığı, daha sonra II. Bayezid devrinden itibaren İran tarihçilik ekolünün kuvvetle tesirinde kaldığı görülmektedir. Özellikle, kendinden sonraki tarih yazarları üzerinde etkili olan İdris-i Bitlisî'nin "*Heşt Behişt*" adlı eserine kadar Osmanlı tarih yazıcılığında Türkçe hâkim iken bu devirden sonra Farsça tarihler yazılmaya başlanmıştır (Aydın, 2002: 419).

II. Bayezid 1481-1512 yılları arasında hüküm sürmüştür. Padişahlığının on dokuz yılı 15. yüzyıla rastlayan II. Bayezid'in bu döneminde yazılan önemli tarihler, mensur vakayiname türünün ilk örneği sayılabilecek Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth*, Osmanlının kuruluşundan itibaren Osmanlı tarihini anlatan Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Kemal'in *Selâtin-Nâme*, silsilename tarzında yazılan Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin* adlı eserleridir.

Bir devlet geleneği olarak adlandırılan Osmanlı tarih yazıcılığı, devletin tarihsel varlığı ve devlet-iktidar anlayışı konularında saraydan bağımsız olmayan Osmanlı tarihçisinin görüşlerini yansıtmaktaydı. Devleti yönetenlerin doğrudan etkisi ile ilişkide olan Osmanlı tarih yazıcılığı, Osmanlı Devleti'nin ilk birkaç yüzyılında yöneticilerin başarıları ve hayat hikâyelerinden ortaya çıkan Osmanlı hanedanının kuruluşundan tarihî eserlerin yazıldığı zamana kadar gelen bir tarih yazıcılığı metodu uzun bir süre kullanılmıştır (Tekindağ, 1971: 657).

Osmanlı tarih yazıcılığında 15. yüzyıl kuruluş, 16 ve 17. yüzyıl olgunlaşma, 18. yüzyıl ve sonrası ise değişme ve yenileşme dönemi olarak sınıflandırılmaktadır (İpşirli, 1999: 247-251). 15. yüzyılda sağlam bir zemine oturtulan Osmanlı tarihçiliği, dinî ve müspet ilimlerle karşılaştırılmayacak derecede kendisini yenileyip devletin yıkılışına kadar gelişmesini sürdürerek oldukça fazla eser vermiş, II. Bayezid devrinde Osmanlı hanedanının tarihinin yazılmasına karşı duyulan ilgi zirveye ulaşmış, köklü bir geleneğe dönüşen tarih yazımı 16. yüzyılda da devam ederek 17. yüzyılın ortalarında yerini vakanüvisliğe yani resmî tarihçiliğe bırakmıştır (*Anonim Osmanlı Kroniği*, 2000: X).

Doğu uygarlığında oldukça güçlü bir tarihçilik birikimi ve geleneği mevcut olup Doğu-İslam uygarlıklarının mirasçısı olan Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, mevcut geleneklerin üzerine kendine has ürünler vererek yüksek bir seviyeye ulaşmış, güçlü bir tarih yazıcılığı anlayışı taşıyan Osmanlı tarihçiliği arkasında zengin bir birikim bırakmıştır (Coşkun, 1991: 43). Esas itibariyle İslam tarih yazıcılığının devamı olan Osmanlı tarih yazıcılığı, 600 yıllık dönemde tarihçiliğin her türünde büyük gelişme göstermiştir. Önceleri menakıbnâme, gazavatname,

şehname türünde başlayan tarih yazıcılığı; vakayiname, teşkilat, tarihî coğrafya, biyografi, seyahatname türünde eserlerle devam etmiş, zaman içinde yabancı yazarların eserlerinden ve arşiv belgelerinden yararlanma, hatta sebep ve sonuçlara inme gibi yeni tarih metotları uygulamıştır (Yolalıcı, 2008: 476).

2.1.1. Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osman (İskender-nâme)*

Eserlerinde “Ahmedî” mahlasını kullanan şairini adı elimizde bulunan tezkirelerde, kaynaklarda, kataloglarda birbirinden az farklılıklarla “Tâcü’-d-din İbrahim b. Hızır”, “Tâcü’-d-din Ahmed b. İbrahim el-Ahmedî”, “Tâcü’-d-din Ahmed”, “Tâcü’-d-din b. İbrahim Ahmedî”, “Tâcü’-d-din Ahmed b. İbrahim b. Hızır”, “Ahmedî” olarak zikredilmektedir (Kortantamer, 1993: 4). Bunlardan başka şairin asıl adı İbrahim, lakabı Tâceddin, babasının adı Hızır olarak gösterilmektedir (Akalin, 1975: 3; Kut, 1989b: 165).

Ahmedî, 735 / 1334-1335 yılında doğmuştur (Atsız, 2013: 131; Başar 2002: 409). Germiyanlı ve Sivaslı olduğu, bir ihtimale göre de bugünkü Uşak ilinin Sivaslı ilçesinde doğduğu söylenmektedir (Ahmedî, 1983: 3). Latîfî *Tezkiretü’ş-şu‘arâ*’da Sivaslı olduğunu (Latîfî, 2000: 162), Gelibolulu Âlî *Künhü’l-ahbâr*’da Sivaslı olduğu konusunda şüphe bulunmadığını (İsen, 1994: 106), Mehmet Nâil Tuman *Tuhfe-i Nâilî*’de Germiyanlı olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu (Şener, 2013: 81), Taşköprülüzâde *Şakâ’iku’n-nu‘mâniyye*’de Germiyanlı olduğunu (Taşköprülüzâde, 2007: 63) belirtmektedir. Kortantamer, Ahmedî’nin üç şiirine atıfta bulunarak ve Brockelmann’ın Âşık Paşa ile aynı bölgeden olduğu görüşüne dayanarak Ahmedî’nin Amasyalı olması gerektiğini belirtmektedir (Kortantamer, 1993: 6-8).

İlk tahsilini Anadolu’da gören Ahmedî, bilgisini artırmak ve öğrenimini tamamlamak için Mısır’a gitmiş, orada müderris Ekmelüddin el-Bâbârtî’den ders almış, İslami ilimlerden başka tıp ve geometri sahalarında da esaslı bilgiler edinip ve daha sonra “devrinin şâir-i pür-ma‘ârîfi” unvanını alarak Anadolu’ya dönmüştür (Kortantamer, 1993: 8-10).

Taşköprülüzâde, Ahmedî'nin Kahire'de iken Mollâ Fenârî ve Fâzıl Paşa ile birlikte sufi şeyhlerden birini ziyarete gittiğini ve şeyhin üçüne de baktıktan sonra Ahmedî'ye “*Ne üzücü! Ömrünü şiirle heba edeceksin*” dediğini aktarmaktadır (Taşköprülüzâde, 2007: 63). Gelibolulu Âlî *Künhü'l-ahbâr*'da Ahmedî'nin Molla Fenârî ve Hacı Paşa ile birlikte Mısır'a gittiğini, bu sufi şeyhi de Şeyh Ekmeleddin huzurundaki bir abdal olarak belirtmektedir (İsen, 1994: 105). Âşık Paşa *Meşâ'irü's-şu'arâ*'da (Kılıç, 1994: 123), Kınalızâde Hasan Çelebi *Tezkiretü's-şu'arâ*'da (Kınalızâde Hasan Çelebi, 1989: 146) Gelibolulu Âli ile aynı bilgiyi vermektedir.

Mısır'dan döndükten sonra bir ara Aydınogulları'na tabi olduğu Îsâ Bey'in oğlu Hamza için yazdığı *Mizânü'l-edeb* ile *Mi'yârü'l-edeb* adlı Arap sarf ve nahvine dair kaside tarzında Farsça iki ders kitabından anlaşılmaktadır (Kut, 1989b: 165). Sonrasında Germiyanoğullarının hizmetine girmiş, 1380 yılında Germiyan Beyliği'nin bir kısmının Osmanlı topraklarına katılması üzerine Osmanlı hanedanının hizmetine geçmiştir (Başar, 2002: 410). Timur'un Anadolu'yu istilasına şahit olan Ahmedî, Fetret Devri'nde Edirne'ye gelerek I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a intisap etmiş, onun ölümü üzerine Bursa'ya gelerek I. Mehmed'in hizmetine girmeye çalışmıştır (Başar, 2002: 410). I. Mehmed'e intisap etmiş ve şehzade II. Murad'ın hocalığını yapmıştır (Şentürk, 2013: 5).

Taşköprülüzâde, Timur'un Germiyanoğlu diyarına geldiğinde Ahmedî'yi çağırıldığını ve ikisinin bir süre yarenlik ettiğini belirtmektedir (Taşköprülüzâde, 2007: 63). Âşık Çelebi ile Kınalızâde Hasan Çelebi, Timur'un Amasya'ya geldiğinde Ahmedî'nin ona kaside sunduğunu ve ikisinin de sohbetlerine rağbet ettiklerini belirtirler (Kılıç, 1994: 123; Kınalızâde Hasan Çelebi, 1989: 146). Tezkirelerde, Ahmedî ile Timur arasında yaşanan ve sonraları Nasreddin Hoca'ya mal edilen bir fıkra olarak anlatılmaya başlayan şu olay aktarılmaktadır:

Timur ile Ahmedî bir gün birlikte hamama girerler. Timur, Ahmedî'den hamamdakilere kıymet biçmesini ister. Ahmedî, “Peki” dedikten sonra “Şu bin dirhem, şu şu kadar eder.” diye hamamdakilere kıymet biçer. Daha sonra Timur kendisine de kıymet biçmesini ister. “Seksen dirhem edersiniz.” karşılığını alan Timur'un canı sıkılır ve “Hiç de âdil davranmadın, peştemalım seksen dirhem eder.”

der. Bunun üzerine Ahmedî, “Ben de zaten ona kıymet biçtim. Siz bir dirhem bile etmezsiniz.” cevabını verir (Taşköprülüzâde, 2007: 63; İsen, 1994: 105; Kınalızâde Hasan Çelebi, 1989: 147-148; Kılıç, 1994: 123).

Emir Süleyman’a olan yakınlığı I. Mehmed ile olan ilişkilerini etkilemiş ve saraydan bütünüyle kopmayarak divan kâtipliği görevi ile Amasya’ya gönderilmiş, 815 / 1412-1413 yılında burada vefat etmiştir (Ahmedî, 1983: 4).

Ahmedî’nin kardeşi Hamzavî de Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Türkçe Hamza-nâmeler ilk defa Ahmedî’nin kardeşi Hamzavî tarafından *Hamza-nâme* adı ile yazıya geçirilmiştir (Yelten, 2013: 151). Gelibolulu Âlî, Süleyman Paşa’nın musahibi olan Hamzavî’nin bu mahlası, yirmi dört ciltten oluşan nazım ve nesir karışımı eserini yazdıktan sonra kullanmaya başladığını ve Ahmedî’nin, kardeşinin bu eseri telifinden sonra şevke gelip *İskender-nâme*’yi yazmaya çabaladığını belirtir (İsen, 1994: 106). Hz. Hamza’nın kahramanlıklarından bahseden ve sade bir üslupla yazılan eser, hayalî ve kısmen tarihî bir roman tarzında kaleme alınmışsa da olayların tasviri bakımından dikkate değer olup, eserin vaktiyle yeniçerilere gayret ve cesaret vermek amacıyla kış gecelerinde kışlalarda okutturulduğu bilinmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333b: 74).

Ahmedî’nin; *Divân*, *İskender-nâme*, *Cemşid u Hurşid*, *Tervihu’l-ervâh*, *Esrâr-nâme Çevirisi*, *Bedâyi’u’s-sihr fî Sanâyi’i’ş-şî’r*, *Mirkâtü’l-edeb*, *Mizânü’l-edeb*, *Mi’yârü’l-edeb*, adlı eserleri vardır. *Kasîde-i Sarsarî Şerhi* ve *Hayretü’l-ukalâ* adlı iki eseri ise kayıptır. Bu iki eserden Kâtip Çelebi ve ona dayanarak diğer kaynaklar bahsetmektedir (Kut, 1989b: 165-166).

Türk edebiyatında yazılmış ilk manzum İskender hikâyesi Ahmedî’nin *İskender-nâme*’sidir. “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezniyle yazılan bir mesnevi olan *İskender-nâme*, meşhur Makedonyalı İskender’in hayatı, savaşları ve kahramanlıklarını konu edinmektedir (Atsız, 2013: 132; Başar, 2002: 410). Bu mesnevi; İskender’in doğu edebiyatlarında efsaneleşmiş yaşamı yanında din, tasavvuf, ahlak, felsefe, tarih, coğrafya, astronomi, metalürji, tıp, siyaset gibi konuların işlendiği daha çok öğretici yanı ağır basan bir eserdir (Ahmedî, 1983: 9).

Eser 1390 yılında tamamlanmış ve Germiyan Beyi Süleyman Şah'a sunulmuştur (Başar, 2002: 410). “Mevlid” kısmı Bursa’da Emir Süleyman zamanında (810 / 1407) yazılmıştır (Kut, 1989b: 165).

Eserin manzum olarak telif edilmesi, Türk dilinin mevcut şartları içinde edebî ifadenin en tabii ve kolay aracı olarak nazmın kullanılmasına bağlanabilir (Gibb, 1999: 1975). Eserdeki toplam beyit sayısı, eserin mevcut 22 nüshasına göre farklılık arz etmekte olup, 8250 beyitten fazla olan altı yazma, 7000-8250 arası beyitte olan dokuz yazma, 7000 beyitten az olan yedi yazma bulunmaktadır (Ahmedî, 1983: 15). Ancak, Dr. İsmail Ünver’in üzerinde çalıştığı “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty. 921” nüshası 8754 beyitle başta gelmektedir.

Eserin iskeletini oluşturan İskender hikâyesi içinde müellif, dinî olsun ya da olmasın zamanın bütün bilimlerinin özetini vermiştir. Bu nedenle onun amacı bütün insanlığın bilgisini kuşatan bir tür ansiklopedi telif etmeye çalışmak olup bu amaçla ilmî tartışmalar için her zaman yanında Aristo ve Plato gibi önemli bilginlerin bulunduğu bir muhakkik olduğu bilinen İskender’in seçilmesi yerinde bir tercihtir (Gibb, 1999: 175). Müellif; sadece tıp, astronomi, coğrafya ve diğer soyut bilimlerini ele almakla sınırlı kalmayıp Orta Çağ’ın bilinen şekliyle bütün bir tarihini özetini de verir (Gibb, 1999: 175).

Sözlü gelenekte ve bütün eski Batı edebiyatında ve çağdaş edebiyatta sık sık kullanılan tipik bir anlatım tekniği ve eserin üslubuna rengini veren önemli bir retorik aracı olan arasözler; Ahmedî’nin bu eserinin yaklaşık üçte birini kaplamakta ve din, ahlak ve sosyal konular üzerinde görüş belirten, açıklayıcı ve örnekleyici sözler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sılay, 1991: 155). Arasözler; eski ve yeni epik geleneğinde, klasik romanlarda, halk masallarında, halk hikâyelerinde, efsanelerde ve çağdaş edebiyatta kullanılmışlardır. Sözlü geleneğe daha çok uygun olan arasöz tekniğinin Ahmedî’de olduğu gibi yazılı edebiyatta görülmesi, sözlü geleneğin yazılı geleneği etkilemesi biçiminde yorumlanabilir. Epik geleneğin çok daha canlı olduğu 14. yüzyılda Ahmedî’nin bu tekniği sözlü edebiyattan yazılı edebiyata uyarlamış olması muhtemeldir (Sılay, 1991: 162). Bir bilginin ağzından bilim ve tarih ile ilgili olarak yapılan ve böylece eseri oluşturan konuşmalarla sık sık

hikâyenin akışına ara verdiren müellif, her hikâyeden sonra kendi adına konuşmaya başlar ve anlatılan olaydan ahlaki bir ders çıkarır, böylece de eseri yalnızca teorik felsefenin değil uygulamalı felsefenin de bir el kitabı hâline getirir (Gibb, 1999: 176).

Sehî Bey *Heşt-Behişt*'te, Nizâmî'nin *Penc-Genc*'inden *İskender-nâme* adlı eseri Süleyman Şah adına Türkçeye çeviren Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid* adlı bir eseri daha bulunmasına rağmen *İskender-nâme*'deki marifet ve letafetin onda bulunmadığını hatta bu marifet ve letafetin değme kimseye müyesser olmadığını belirtmektedir (*Sehî Bey Tezkiresi*, 1998: 114). Sehî Bey'in söylediklerinin aksine Latîfî ve Kınalızâde Hasan Çelebi, *İskender-nâme*'nin devrinde beğenilmediği hakkında bir rivayetten bahseder. Buna göre, Ahmedî eseri tamamladıktan sonra devrin âyan ve erkânına takdim eder. Ancak eser beğenilmez ve bu türlü nazım ile bir eser yazılacağına güzel bir kasidenin yazılmasının daha iyi olacağı söylenir. Bunu duyan Ahmedî üzüntüsünden rahatsızlanır ve bir hücrede zamanının şeyhü'ş-şu'arâsı Şeyhî ile birlikte kalır. Ahmedî'nin başından geçen olayı ve eseri için söylenenleri Şeyhî'ye anlatması üzerine Şeyhî onun adına ve hâline uygun bir kaside yazar. Ahmedî bu kasideyi alıp tekrar devrin âyan ve erkânına gider. Kasideyi incelerler ancak eser ile kasidenin aynı müellife ait olmadığını anlayarak, “*Kaside senün ise kitâb senün degüldür ve eger kitâb senün ise kaside senün degüldür.*” cevabını verirler (Kınalızâde Hasan Çelebi, 1989: 148; Latîfî, 2000: 163).

Bugün elimizde mevcut olan en erken Osmanlı tarihi, Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserinin sonuna eklediği *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* adlı 334 beyitlik kısımdır. Ahmedî 1390 yılında bitirdiği mesnevisinin sonuna eklediği, Ertuğrul Gazi'den başlayarak Emir Süleyman'a kadar gelen Osmanlı tarihini anlattığı bu kısmı 1410 yılında I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a takdim etmiştir (Başar, 2002: 410). Emir Süleyman ile arkadaşlık kuran Ahmedî, bu hareketle Emir Süleyman'dan emeğinin karşılığını almayı beklemektedir. Ekonomik durumu kötü olan Ahmedî, Emir Süleyman'dan yardım almış ve ekonomik durumunu düzeltmiştir (Akbulut, 2007: 363). Enverî, *Düsturnâme* adlı tarihinde bunu şu beyitlerle aktarmaktadır:

*“Mîr Süleyman dün ü gün sohbet eder
Ahmedî’le dem-be-dem işret eder*

*Ahmedî dervîşdi bay eyledi şâh
Oldu muhtâc ana cümle ehl-i câh”*

(*Düsturnâme-i Enverî*, 2012: 36-37 / b. 448-449)

Ancak Ahmedî, eserin ilk beytinde bu Osmanlı tarihini yazmaktaki amacını gönlüne düşen bir ilhama bağlar (Atsız, 2013: 137).

Eser müstakil bir çalışma olmayıp bir Osmanlı şehzadesine ithaf edilmiş uzun bir epik destanın küçük bir parçasıdır. Dahası, gerçek bir olay anlatıdan ziyade ahlakçı bir metindir. Sultanların kazandıkları zaferleri ya da onların vezirler veya âlimlere gösterdikleri yakın ilgi ve desteği İslam’ın kutsal savaşçıları sıfatıyla ortaya koydukları hayırlı davranış örnekleri olarak dile getirir ve hiçbir tarih vermez (Imber, 2005: 40).

Witteck, en eski Osmanlı tarih kaynağı olan bu eserin önemi kavrandığında, Osmanlıların kendileri ve devletleri hakkında tam olarak ne düşündüklerinin yine Ahmedî’den izlenebileceğini belirtmektedir:

“Osmanlılar bir gaziler, İslam dininin savunucuları topluluğuydular; kendilerini çevredeki kafirlerle mücadelede adanmış bir İslam uç savaşçıları topluluğu.” (Witteck, 2013: 26).

Witteck’in manzum tarih olarak değerlendirdiği eseri, ya “speculum principum” olarak bilinen eski Osmanlı prototipi ya da tavsiye nitelikli destan yani nasihatname ya da hükümdarlar için tavsiye kitabı olarak nitelendirmek gerekmektedir (Lowry, 2010: 19). Ahmedî’nin eseri, I. Bayezid’i sonunu getirecek hataları konusunda uyararak için yazdığı ortaya çıkar. I. Beyazid’in ölümü ile müellif, yeni hâmisî Emir Süleyman’ın fikirlerini şekillendirmeye yönelir, onu babasının düştüğü hatalardan uzaklaştırmaya ve ona kılavuzluk etmeye niyet ederek, Osmanlıların hakiki görevinin ordularını Anadolu’daki Müslüman beylere ve Arap dünyasına çevirmek değil, Hıristiyanlara karşı savaşmak olduğu konusunda Emir Süleyman’ı ikna etmeye

çalışır (Lowry, 2010: 19). Ahmedî'nin kendi zamanına kadar Osmanlı hanedanını başlangıç ruhu içerisinde bilinçli olarak bilimsel araçlarla işlediği bu eser, tarihî bir çalışma olarak Osmanlı hanedanlığının iyi tanımlanabilir siyasi amaçlarına hizmet etmektedir (Temizel, 2004: 95).

Bununla birlikte Ahmedî'nin kendi zamanını yansıtan bir kaynak gözüyle dikkatle incelendiğinde eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcını ilgilendiren bazı meselelerin hatırlanmasında yardımcı olan bir sanat eseridir.

Basit, sade tarzı ve dindar didaktik tavrı sayesinde epey popüler olan eserin bu kısmının yazım tarzı, beyitlerin arkasında Ahmedî'nin şiirleştirdiği ve çeşitli ilavelerle süslediği, apaçık bir kroniğin bulunduğunu ima etmektedir (Ménage, 2005: 76).

İskender-nâme'nin, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ı da içeren 13 nüshası bulunmaktadır:

- “1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Nu. 921
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Nu. 166
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Nu. 848
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Yıldız kitapları, tarih kısmı, Nu. 106
5. Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi Yazmaları, Nu. 240
6. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Yazmaları, Nu. 1995
7. Topkapı Sarayı, Revan Köşkü Kütüphanesi, Nu. 812
8. Murad Molla Kütüphanesi, Sultan Abdülhamid Han Kitapları, Lala İsmail Efendi Vakıfları, Nu. 294
9. Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş fihristi, Nu.385
10. Bursa, Umumi Kütüphane, Baba Efendi Kitapları, tarih kısmı, Nu. 9

11. Konya, Âsâr-ı Atîka Müzesi Kütüphanesi Yazmaları, Nu. 141

12. Berlin, Devlet Kütüphanesi, Şark Yazmaları, Nu. 4°, 1271

13. Berlin, Devlet Kütüphanesi, Şark Yazmaları, Nu. 8°, 965” (Atsız, 2013: 134)

Banarlı'nın verdiği bilgiye göre, eserde yer alan Osmanlı tarihi ile ilgili bu kısım bütün nüshalarda mevcut değildir. Ahmedî bu kısmı Osmanlı hanedanı ile tanıştıktan sonra eserine eklemiştir (Banarlı, 1939: 58-59).

Ahmedî, 14. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Türk şairleri arasında çok ileri bir seviyededir. Zamanının dinî hayatı ile tasavvufi duyuş ve düşünüşü çok iyi bilmesine rağmen eserlerinde daha çok din dışı konuları işlemiştir (Aslan, 2010: 1). Fuad Köprülü'nün, Ahmedî'nin sanatı hakkında fikir veren şu sözleri önem arz etmektedir:

“Bu yüzyılda en büyük şair olarak, Nesîmî’yi istisna edersek, ‘İskendernâme’ sahibi meşhur Ahmedî’yi kabul etmek lazımdır. ... İskendernâme’nin lisan ve tarih bakımından kıymeti büyük olmakla beraber, sanat noktasında onun Divân’ı şüphesiz daha ehemmiyetlidir. ... Başka birtakım eserler daha yazmış olan Ahmedî şiirlerinin kemiyeti ve keyfiyeti bakımından bu asrın büyük şairlerinden üstündür. Dili daha düzgün, üslûbu mevzularının icabına göre mütenevvi, tasvirleri daha renklidir. ... Ahmedî’nin edebî şahsiyetinin teşekkülünde Gülşehrî’nin, hatta Şeyhoğlu’nun tesiri olmakla beraber o, seleflerini geçmiş ve müteâkip asırlarda ise 14. yüzyılın büyük şairi olarak kabul edilmiştir.” (Köprülü, 2003: 364-365).

Son derece rind-meşrep olan Süleyman Şah’ın, Ahmedî’ye Şeyhî ile karşılıklı şiirler söylettiği bilinmektedir. Sehi Bey, Şah’ın ısrarı ve teşviki ile ilim yolundan çıkıp şiire heves eden Ahmedî’nin ilim yolundan çıkamasaydı Molla Sadeddin-i Taftazanî ve Seyyid Şerif-i Cürçani gibi büyük bilgin olabileceğinin rivayet edildiğini belirtmektedir (*Sehî Bey Tezkiresi*, 1998: 114).

Ahmedî, aslında Orta Asya ile İran topraklarında Türk asıllı hanedanların şiire ve şaire sempati ile yaklaşip onları desteklemeleri ve Türk asıllı şairlerin söyledikleri Farsça şiirlerle gelişerek en olgun seviyesine yükselen klasik İran şiiri mektebini,

onun sanat inceliklerini ve bütün ortak İslam medeniyeti kültürünü Türk şiirine kuvvetli bir şekilde intikal ettirmekle birlikte Türk şiirinde kurulan millî bir söyleyiş geleneğinin de temelini atan büyük bir şairdir (Sel, 2010: 3). Nitekim Gelibolulu Âli, Ahmedî'nin şairliği için şöyle demektedir:

“*El-kıssa mezbûr Ahmedî şâ'ir-i sâdegûy ve mesnevî tarzında bahr-ı tabî'atı bir akar cûydur.*” (İsen, 1994: 105).

Kuruluş dönemi Osmanlı devrinde Farsça ve Türkçe eserler yazan Ahmedî'nin telif ettiği Türkçe eserlerin, Osmanlı dönemi Türkçesinin yazı, edebiyat ve bilim dilinin ilk örneklerinden olması dolayısıyla Türk dilinin gelişmesinde ve kullanılmasında büyük katkısı olduğu muhakkaktır.

1390 yılında tamamlanan İskender-nâme 14. yüzyıla aittir. Ancak, eserin sonuna eklenen *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* adlı kısım 1410 yılında tamamlandığı için, çalışmamıza kaynak olan kısım olarak eser 15. yüzyıl Osmanlı tarihi olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda, eserin bu *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* kısmı incelenmiş ve Atsız'ın hazırladığı, eserin yukarıda belirtilen son 4 nüshasının mukayeseli metni esas alınmıştır: Atsız (2013).

2.1.2. Abdülvasi Çelebi, *Der Vâsî Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ (Halilnâme)*

Abdülvâsi Çelebi'nin adından ve eserinden kaynaklarda bahsedilmediği için hayatı ve kişiliği hakkında hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır (Kut, 1988: 283). Eserin “Der Medh-i Pâdişâh Ebbed-Allâhu Devletuhu” bölümündeki 241. beyitte adını “Abdülvâsi” olarak vermektedir:

“*Bu 'Abdülvâsi'ün budur du'âsı
Kapundan eksük olmasun senâsı*” (Gültaş, 1996: 67 / b. 241)

Yine aynı bölümde yer alan 234. beyite göre de “Kâzîoglu” lakabı ile anıldığı anlaşılmaktadır:

“Kalem ıssın begüm hoş gör bilürsin
Bu Kâziogluñı dahı kuzâti” (Güldeş, 1996: 66 / b. 234)

Bu lakap ile anıldığı göz önüne alındığında babasının kadı veya ulemâdan olduğunu söylemek mümkündür. Bu lakabı mahlas olarak kullanan müellif aynı zamanda “Kâzî” mahlasını da kullanmıştır:

“Eceldür Kâzîñün gönlinde her dem
Kılur dâyim münâcâtı eceldür” (Güldeş, 1996: 410 / b. 2980)

“Muhammed” adında bir kardeşi olduğunu eserdeki şu beyitle belirtmektedir:

“Bu sözde fahr iderler cedd-be-cedd
Atam Kâzî-oglu kardaşum Muhammed” (Güldeş, 1996: 278 / b. 1921).

14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı ve hayatının büyük kısmını memleketi olduğu düşünülen Amasya’da geçirdiği bilinen müellifin hayatının eserinden öğrenilen kısmı, Fetret Devri’ndeki şehzadeler savaşından başarıyla çıkan ve idarenin yeniden kurulmasını sağlayan I. Mehmed zamanına rastlamaktadır (Güldeş, 1996: 7-8). Müellif, Amasya’da I. Mehmed ve vezir Bayezid Bey’in himayesi altında faaliyette bulunan şairler topluluğu arasında yer almaktadır (İnalçık, 2011: 104).

Müellifin doğum tarihi gibi ölüm tarihi de bilinmemektedir ancak genel bir ifadeyle eserini tamamladığı 1414 yılından sonra öldüğü söylenebilir.

Halilnâme, Hz. İbrahim’in hayatını anlatan, “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün” vezni ile yazılmış 3693 beyitten oluşan bir mesnevidir. Eserin başında Münacat, Naat, Hz. Muhammed’in mucizeleri, I. Mehmed ile vezir Bayezid Bey’in övgüleri, sebep-i telif yer almaktadır. Eserde I. Mehmed ve Bayezid Bey için methiye özelliği taşıyan 12 bölüm, ayrıca 15 gazel, bir de eserin sonuna ilave edilen 567 beyitlik bir “Miraçnâme” bulunmaktadır. Mesnevilerde bir bölüm teşkil eden miraciyelerin genellikle eserin başında yer almasına rağmen müellifin eserin sonuna eklediği bu *Miraçnâme*, işlediği miraç motifleri yönünden müstakil bir miraciye özelliği göstermektedir (Akar, 1980: 191).

Eserin “Der-Medh-i Paşa-yı A‘zam ve Kâmkâr-ı Mufahham ve Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” adlı bölümünde müellif eseri nasıl ve niçin yazdığını açıklar. Burada verilen bilgilere göre Çelebi Mehmed, şair Ahmedî’den Farsça *Veys ü Râmîn*’i tercüme etmesini ister. Ahmedî bu eser ile beş altı ay meşgul olduktan sonra vefat edince I. Mehmed bu eseri Abdülvâsi Çelebi’ye verir. Ancak bu eseri beğenmeyen Abdülvâsi Çelebi Türkçe bir peygamber kıssası nazmetmeyi daha uygun görür ve Hz. İbrahim’in hayatını nazmetmeye başlar (Gültaş, 1996: 69-78). Müellif bu konu değişikliğini şöyle ifade etmektedir:

“*Kodum turşîleri helvâ yirem ben*

Giderdüm hamrı uş hurma yirem ben” (Gültaş, 1996: 77 / b. 320)

Abdülvâsi Çelebi’yi Çelebi Mehmed adına, Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* adlı tefsirinden yararlanarak manzum bir eser yazmaya teşvik eden vezir Bayezid Bey’dir. Müellif, himayesini gördüğü vezirin teşvik ve tavsiyeleri sonucu başta *el-Keşşâf* olmak üzere diğer tefsirlerden, hadis ve ahbârdan faydalandığı bilgilere ustalığını, hayal gücünü katarak eseri muhtemelen Amasya’da bir iki yıl gibi bir sürede hazırlamış 1414 yılında tamamlamıştır (Gültaş, 1996: 9).

Eser, Türk edebiyatında Hz. İbrahim’in hayatını doğumundan ölümüne manzum ve müstakil olarak anlatan tek eser olma özelliği taşımaktadır (Gültaş, 1996: 5). Eseri tarihî açıdan önemli kılan ise müellifin esere “Der Vâsf-ı Ceng-i Sultan Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ” başlığını ile eklediği, eserin 1732 ve 1924. beyitleri arasındaki 193 beyitlik tarihî bölümdür. Fetret Devri’ndeki I. Mehmed ve Çelebi Musa arasındaki mücadeleyi ele alan bölüm, kronik bir Osmanlı tarihi olmamasına rağmen eski ve dikkat çekici bir kaynak olarak mevcut Türkçe manzum Osmanlı tarihleri arasında Ahmedî’den sonra ikinci sırayı almaktadır. Bu bölüm Ahmedî’nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*’ı bitirdiği Emir Süleyman’dan başlaması sebebiyle Ahmedî’nin manzum bölümünün zeyli olarak görülmektedir (Gültaş, 1996: 20).

Vezir Bayezid Bey’in müelliften kendisi için bir nüsha istemesi üzerine müellif bir nüsha daha yazmış ve eserin sonundaki *Miraçnâme* ile adı geçen tarihî bölüm bu nüshada esere dâhil etmiştir (Gültaş, 1996: 9).

Muhteva yönünden dikkat çekici olan manzumede müellif savaş tasvirlerinin yanı sıra I. Mehmed ile Çelebi Musa'nın psikolojik durumlarını da başarıyla ele almış, I. Mehmed'in kardeşi ile istemeyerek savaştığı, Çelebi Musa'nın ise inat ve direnişi konuşmalar ve alınan tedbirler ile belirtilmiştir (Gültaş, 1996: 21). Çelebi Musa'nın 1413 yılında mağlup olup öldürüldüğü göz önünde alındığında 1414 yılında tamamlanan manzumede anlatılan olayların tazeliğini koruduğu, çeşitli efsaneler karıştırılmadan manzumenin telif edildiği görülmektedir (Gültaş, 1996: 19-20).

Eserin bilinen üç nüshası vardır:

1. İstanbul Nüshası, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Bölümü, K. 214
2. Kahire Nüshası, Kahire-Darü'l-kütüb, Edeb Türkî M. 82
3. Afyon Nüshası, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, 34 (Gültaş, 1996: 32).

Dünya görüşü ve hayat felsefesiyle şer'î hükümlere sıkı sıkı bağlı olduğu görülen müellif, eserde dinî ve sosyal pek çok konuya eğilmiş, gazel tarzındaki manzumelerinde eğitici ve öğretici bir amaç gütmüştür (Gültaş, 1996: 10). Tarihî bölümün son kısmında ise kendi sanatını, Sâdî, Selmân, Hakânî, Hamza, Hassân, Dehhânî, Şeyhoğlu ve Ahmedî gibi şairlerden üstün gördüğü anlaşılmaktadır (Gültaş, 1996: 277)

Çalışmamızda eserin "*Der Vâsf-ı Ceng-i Sultan Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ*" başlığını taşıyan tarihî bölümü incelenmiş ve Dr. Ayhan Gültaş'ın hazırladığı eserin üç nüshasının mukayeseli metni esas alınmıştır: Gültaş (1996).

2.1.3. Kâşifi, *Gazânâme-i Rûm*

Gazânâme-i Rûm adlı eserinde mahlasını Kâşifi olarak veren müellifin asıl adı ve hayatı hakkında bildiklerimiz eserinde kendi ile ilgili olarak verdiği bilgilerden ibarettir. Eserin sebep-i telifini anlatırken hayatı hakkında da bilgiler vermektedir. İranlı olduğu kuvvetle muhtemel olan müellif, maddi sıkıntıya düştüğü için vatanından ayrılarak Arap memleketine gider. Ancak buranın neresi olduğunu belirtmemiştir. Bu Arap memleketindeki inkılabtan dolayı bin türlü sıkıntıya katlanarak Anadolu'ya gelir ve İstanbul'a yerleşir. Katıldığı çeşitli meclisler sayesinde tanınmaya başlayan müellif, en iyi nüktedanları bile geçerek herkeste hayranlık uyandırır. Maddi sıkıntıya düştüğü sırada Ahmed Ebu'l-Fazl bin Veliyyüddin ile tanışır (Esmail, 2005: 12-13). Ahmed Ebu'l-Fazl bin Veliyyüddin, II. Murad ve II. Mehmed devirlerinde kazaskerlik yapmış olan Bursalı Ahmed Paşa'dır (Kut, 1989a: 112). Ahmed Paşa müellife, Sultan'ın yanına gitmesini, çünkü onun gibi gönül ehli kişilerin yerinin sultanın yanı olduğunu söyleyerek öncelikle vezir Mehmed Paşa'ya gitmesini tavsiye eder. Sultan ile tanışmasını Mehmed Paşa'nın sağlayacağını belirtir. Sultan'ın huzurunda hizmette kusur etmemesini, ilim ve hünerini göstermesini, Sultan'ın da emriyle *Gazânâme-i Rûm*'u yazmasını söyler. Ahmed Paşa'nın yardımıyla harekete geçen müellif, II. Mehmed'in huzuruna çıkarak kendini takdim eder, hikâyesini anlatır. Sultan kendisine ihsanda bulunur ve verdiği nasihatlerle onu eğitir. Geçim sıkıntısından kurtulan müellif epey de varlık sahibi olur (Esmail, 2005: 13). Eserinden, uzun süre Sultan'ın yanında kalıp hizmetinde bulunduğu anlaşılan Kâşifi'nin ölüm tarihi konusunda bilgi bulunmamaktadır.

Gazânâme-i Rûm, II. Mehmed'in gazalarını anlatan, Farsça kaleme alınmış 1053 beyitten oluşan manzum bir mesnevidir (Pehlivan, 2008: 601). 1456 yılı civarında tamamlanıp II. Mehmed'e ithaf edilen bu eser, tarihî bir kaynak olarak oldukça fazla orijinal bilgi içermektedir (İnalcık, 2005b: 111). Allah'a hamdüsena ile başlayan eser; Hz. Muhammed'e na't, II. Mehmed'e methiye, münâcât, sebep-i telif sonrasında II. Mehmed'in doğumu ile birlikte asıl konuya geçer ve aniden II. Mehmed'in düğünü ile son bulur. Eserde son söz ve feragat kaydının bulunmaması

eserin yarım kaldığını ya da sonraki kısımların günümüze ulaşmamış olduğu kanaatini vermektedir (Esmail, 2005: 7).

Eserin [29b] ile [30a] ve [37b] ile [38a] varakları arasında kaç sayfa olduğu bilinmemekle birlikte olayların akışına göre kopukluk olduğu anlaşılmaktadır. Nüshadaki sayfa numaraları sırayı takip ettiği için bu durum, nüshanın sayfa numaraları sonradan düzenlenmiş olmalıdır (Esmail, 2005: 3).

Yazılı kaynakları hakkında bilgi vermeyen müellifin kaynaklarını genellikle, olayların şahidi kişiler oluşturmaktadır. Eser, 1444 Varna ve 1448 Kosova savaşları hakkında bilgiler aktarmanın yanında, dönemin Osmanlı ateşli silahları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Eserde görülen diğer bir önemli husus da, örneğine Büyük Selçuklu Devleti'nde rastlanılan bir nevi kolektif şeflik sisteminin “baba-oğul birlikte yönetimi” olarak Osmanlılarda görülmesidir. II. Mehmed'in saltanatı sırasında, “Sultan” lakabıyla II. Murad'ın genişçe salâhiyeti ve faaliyetleri karşımıza çıkmaktadır (Esmail, 2005: VI).

Eserin bilinen tek nüshası vardır:

“İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça El Yazmalar Bölümü, nr. 1388” (Esmail, 2005: 2).

Çalışmamızda M. Ebrahim M. Esmail tarafından hazırlanarak Farsçadan Türkçeye tercüme edilen metin esas alınmıştır: Esmail (2005).

2.1.4. Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih*

Behcetü't-Tevârih'in Mukaddime'sinde tam adını “Zeynüddin Zeki oğlu Şehâbeddin Ahmed oğlu Şükrullah” olarak vermiştir (Almaz, 2010: 66). Bursalı Mehmed Tahir, Şeyh Yâr Ali'nin Doğum tarihi ve yeri tam olarak bilinmemektedir. Çiftçioğlu, Şükrullah'ın 790 / 1388 yılında doğduğunu belirtmektedir (Çiftçioğlu, 1949a: 39). Şükrullah, 861 / 1456 sonunda yazmaya başladığı *Behcetü't-Tevârih*'in başında yaşının yetmiş geçtiğini söylemektedir. Eserin sonunda yirmi iki yaşında

iken Osmanlıların hizmetine girdiğini ve elli bir yıldır Osmanlılar için hizmet ve duada bulunduğunu ifade eder (Almaz, 2010: 395). Bu açıklamaya göre eseri 863 / 1461'de yetmiş üç yaşında bitirmiştir. 863 / 1461'de yetmiş üç yaşında olan Şükrullah'ın 790 / 1388 yılında doğmuş olması isabetli bir görüştür.

Doğum yeri hakkında bilinmeyen bir diğer husustur. Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nin âlimler faslında, Şükrullah'ın Amasyalı ve adı geçen eserin şeyhler faslında yer alan Şeyh Yâr Ali'nin kardeşinin oğlu olduğunu söylemektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333a: 332). Amcası olduğu söylenen ve tam adı “Yâr Ali ibni Siyavuş ibni Averen Divriği” olan şeyhin Amasyalı olduğu, babası Zeyneddin Siyavuş'un Divrik'ten Amasya'ya göç ettiği belirtilmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333a: 192). Şükrullah'ın dedesinin adını Zeynüddin Zeki olarak vermesine karşılık bu bilgiye göre dedesi Zeyneddin Siyavuş olarak karşımıza çıkmakta, dedesinin babasına dair bir bilgi vermemesine rağmen onun da Divrikli Averen olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Kavas'a göre doğum yeri Divriği'dir (Kavas, 1999: 597). Müellifin, *Risâle-i İlmü'l-Mûsiki* adlı eserinin altıncı varağında yer alan şiirinde kadim yurdunun Çemişgezek olduğunu belirtmesi üzerine bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Çemişgezek belirtilmektedir (*Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi*, 2003: 30). Babinger, daha genel bir ifadeyle Anadolu olduğunu belirtmektedir (Babinger 1992: 20).

Eserin Mukaddimesi'nde dedesi Zeynüddin Zeki için “zamanının biricik imamı”, babası Şehâbeddin Ahmed için ise “değerli ve yüce nitelikli imam” ifadelerini kullanmıştır (Almaz, 2010: 66). Şükrullah'ın Ahmed Çelebi adında bir oğlu vardır. Cem Sultan ile II. Bayezid arasında çıkan anlaşmazlıkta Cem Sultan, II. Bayezid'e Sultan Çelebi Mehmed'in kızı Selçuk Sultan'ı, ulemanın en yaşlısı ve en değerlisi olan Molla Ayas'ı ve Şükrullah'ın oğlu Ahmed Çelebi'yi elçi olarak göndermiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1999b: 195).

Şükrullah'ın doğum tarihi gibi ölüm tarihi de net olarak bilinmemektedir. Çiftçioğlu, son eserini 1464 yılında Bursa'da yazan Şükrullah'ın bu tarihten sonra Bursa'da ölmüş olabileceğini (Çiftçioğlu, 1949a: 40); Yıldız, yer belirtmeden “1464'ten sonra” şeklinde ifade etmektedir (Yıldız, 2010: 257). İnalçık daha net bir

bilgi vererek 864 / 1459-1460 tarihinde Bursa'da vefat ettiğini belirtmektedir (İnalçık, 2008: 115). Ölüm tarihine dair en geç kayıt Bursalı Mehmed Tahir tarafından 894 / 1488 olarak verilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1333a: 332).

I. Bayezid'in oğullarının ülkeyi bölüp hâkimiyet kavgasına girdiği Fetret Devri'nde Osmanlı hizmetine giren Şükrullah, her ne kadar hangi şehzadenin hizmetinde olduğunu açıklamasa da Süleyman Çelebi'yi I. Bayezid'den sonraki Osmanlı padişahı olarak tanıtmayı Süleyman Çelebi'nin hizmetine girdiğini düşündürebilir. Eserde anlattıklarından anlaşılan Şükrullah'ın siyasi çekişmelere taraftar olmadığı, sadece devletin bekasını istediğidir (Almaz, 2010: 30).

Şükrullah'ın ilk siyasi vazifesi II. Murad zamanındadır. II. Murad ile çarpışıp yenilen Karaman valisi, II. Murad'a suçunu bağışlatmak amacıyla Molla Hamza'yı elçi olarak yollar. II. Murad ise bir daha yapmayacağına dair yemin ettirmek için Şükrullah'ı Karaman valisine gönderir (Taşköprülüzâde, 2007: 102). İkinci olarak da yine II. Murad tarafından Karakoyunlular Beyi Mirza Cihan Şah'a elçi olarak gönderilir (Almaz, 2010: 376).

II. Murad'ın ölümünden sonra tahta geçen II. Mehmed devrinde de Osmanlı hizmetine devam eden Şükrullah, II. Mehmed tarafından da değer görmüştür. Âşıkpaşazâde'nin aktardığına göre, II. Mehmed, 1457 yılında oğulları Bayezid ile Mustafa'nın Edirne'deki sünnet törenine Şükrullah'ı davet etmiştir. Tören ve ziyafet sırasında II. Mehmed'in sağında Mevlânâ Fahrüddin, solunda Mevlânâ Tûsî, karşısında ise ilk İstanbul kadısı olan Hızır Beğ Çelebi ile eserde anıldığı adı ile Mevlânâ Şükrullah oturmuştur (Öztürk, 2013a: 202).

Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih* dışında altı eser daha kaleme almıştır. Bunlar: *Tercüme-i Kitâb-ı Edvâr*, *Risâle-i İlmü'l-Mûsiki*, *Enîsü'l-Ârifîn*, *Şerh-i Kaside-i Emâlî*, *Minhâcü'r-Reşâd*, *Câmi'u'd-Daavât*'tir (Almaz, 2010: 32-35; Çiftçioğlu, 1949b: 40-41). Arapça, Farsça ve Türkçeyi çok iyi seviyede kullanan Şükrullah, her üç dilde de eser telif etmiştir (Kamiloğlu, 2007: 5).

Behcetü't-Tevârih dünyanın yaratılışından 1451 yılına kadar geçen olayları konu alan Farsça bir dünya tarihidir. Uzun süre Osmanlı hizmetinde çalıştıktan sonra

emekliye ayrılıp Bursa'ya yerleşen ve rahat bir emeklilik yaşayan Şükrullah bu eserini, hem Osmanlı hanedanının kendisine yaptığı iyiliklere karşılık padişahların yaptığı hayırlı işleri yâd ederek borcunu ödemek hem de ebedî dünya için azık olması için dünyada kalıcı bir eser bırakmak amacıyla kaleme almıştır (Almaz, 2010: 66, 68). Yazımına 861 / 1456'da başlanan eser 863 / 1458 yılında tamamlanmış ve Veziriazam Mahmud Paşa'ya ithaf edilmiştir (İnalçık, 2008: 116). Eser karşılığında Paşa'nın Şükrullah'ı 1000 akçe ile ödüllendirdiği belirtilmektedir (Yıldız, 2010: 257).

Epeyce düzgün bir şekilde Farsça ile nesir olarak yazılan eser, konusunun muazzam genişliğine epeyce kısa bir kitaptır ve büyük bölümü de tahta geçiş ve ölüm tarihleri ile hükümdarlık sürelerinin hesaplarıyla birlikte hükümdar listelerinden oluşmaktadır (Ménage, 2005: 83). Daha geniş evrensel bir tarihin parçası oluşu ve kronolojik bilgiye çok az yer veren Osmanlı hükümdarlarına methiye nitelikli hikâyeleri olması açısından Ahmedî'nin çalışmasına benzer (Imber, 2005: 41).

Şükrullah, eserin baş kısmındaki fihristte bu eseri yazarken kullandığı kaynakları belirtmektedir. Bu kaynaklar, Kadı Adudüddin'in *Zübdetü'l-Usûl*, Ebu Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî'nin *Kitâbü'l-Memâlik*, Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdâzbih ve Ebü'l-Kasım Muhammed b. Havkal'ın aynı adlı *Kitâbü'l-Mesâlik* adlı eserleridir. Ayrıca, tarih ilminin ehli olan kişiler tarafından doğrulanan bilgiler, hikmet (felsefe), hey'et (astronomi), hendese (geometri), nücum (yıldızlar), riyâzî (matematik), tıp ve tabii ilimlerden derlemeler yaptığını da belirtmektedir (Almaz, 2010: 55). Ancak müellif, eserin Osmanlılar ile ilgili kısmı için herhangi bir kaynaktan söz etmez.

Eser, on üç bölümden oluşmaktadır. Eserde anlatılan konular bölümlere şu şekildedir:

Birinci Bölüm: (On dört fasıl içermekte ve on dördüncü fasıl da on iki makaleden oluşmaktadır.)

-İlk on üç fasıl: Akıl ve nefsin, burçların, yıldızların, ateşin, suyun, havanın, toprağın, bitkilerin, hayvanların, insan ruhunun ve Hz. Âdem'in yaratılışı

- On iki makaleden oluşan on dördüncü fasıl: Genel olarak yeryüzünün durumu

İkinci Bölüm: Âdem, Şit, İdris, Nûh, Hud, Salih, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Musa, Davut, Süleyman, İsa ve Hz. Muhammet

Üçüncü Bölüm: Hz. Muhammet'in hayatı

Dördüncü Bölüm:(Yedi fasıldan oluşmaktadır.) Hz. Muhammet'in doğumu, mucizeleri, savaşları, cariyeleri, hizmetçileri

Beşinci Bölüm:(Dört fasıldan oluşmaktadır.) Hz. Muhammet'in eşleri, evlatları, hala ve amcaları

Altıncı Bölüm: Aşere-i mübeşşere

Yedinci Bölüm:(Dört fasıldan oluşmaktadır.)Aşere-i mübeşşereden olmayan ancak üstün niteliklere sahip sahabeler

Sekizinci Bölüm:(Üç fasıldan oluşmaktadır.) Dört mezhep imamı, altı hadis imamı ve İslam âlimlerince fetvaları kabul görülen sekiz imam

Dokuzuncu Bölüm: Beş fasıldan oluşmaktadır.) Meşhur tarikat şeyhleri

Onuncu Bölüm: Yunan ve diğer dinlere mensup önemli filozoflar

On Birinci Bölüm: (Dört fasıldan oluşmaktadır.) Hz. Muhammet'in dünyaya gelişine kadar hüküm süren eski İran hükümdarları, Melikler, Keyler, Eşkânîler ve Sâsânîler

On İkinci Bölüm: Benî Ümeyye yani Emevi halifeleri, Abbasi halifeleri, Alevîve Selçuklu sultanları

On Üçüncü Bölüm: Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Mehmed'e kadar gelen Osmanlı padişahlarının hayatları ve hizmetleri

Eserin bilinen 14 nüshası vardır:

- “1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 2990; Serez, nr. 1891; Fâtih, nr. 4203; Düğümlü Baba, nr. 351.
2. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3059.
3. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 4902.
4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü, nr. 1538, 1539.
5. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. Y/312.
6. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, nr. 801.
7. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, M. Con Koleksiyonu, nr.441.
8. Tahran Millî Kütüphane, nr. 376.
9. Tacikistan Yazma Eserler Enstitüsü, nr. 993, 1246/1.
10. Londra British Museum, nr. Or. 1627.
11. Münih Kraliyet Kütüphanesi, nr. 288.
12. Paris Millî Kütüphane, nr. 90-91.
13. Petersburg Umumi Kütüphane, nr. 269.
14. Viyana Millî Kütüphane, nr. 828.” (Almaz, 2010: 40-41)

Eserin Osmanlılar hakkında bilgi veren on üçüncü bölümü, çoğunlukla birinci el bir kaynak olması sebebiyle önemlidir. Ancak eserin tarihî değerini artıran asıl neden, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinden sonra en eski Osmanlı tarihi olmasıdır.

Siyasi bir güç olarak başta Osmanoğulları olmak üzere Oğuz Türklerinin açık bir üstünlüğe sahip olduğunu ifade eden Şükrullah, ayrıntılı bir Oğuz şeceresi

vermekte ve ayrıca Osmanoğullarının gaza ve cihat ideolojisini benimsemiş bir anlayışa sahip olduklarını vurgulamaktadır (Yıldız, 2010: 258).

Eser; Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Ruhi Çelebi, Sarıca Kemal gibi önemli tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır (Başar, 2002: 411). Kronoloji ağırlıklı olan bu eser, 937 (1530-1531) yılında Mustafa b. Ahmed Ali Fârisî tarafından Sadrazam Maktul İbrahim Paşa'ya ithafen bazı değişiklikler ve kısaltmalar yapılarak *Mahbûb ü Kulûbi'l-Ârifîn* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (Afyoncu, 2009: 8; Yıldız, 2010: 258). Mustafa b. Ahmed Ali Fârisî tercümesinde eserin baş kısımlarında birtakım değişiklikler yapmış, bazı yerleri de kısaltmıştır (Demiroğlu, 1992: 349).

Dinî konuları iyi bilmekle beraber eserlerinde kullandığı kaynaklar Şükrullah'ın felsefe, tarih, coğrafya, etnografya ilimlerine vâkıf olduğunu göstermektedir (Şirinova, 2008: 14). Güçlü bir ilim adamı olduğu eserlerinden, dirayetli bir devlet adamı olduğu sultanların yakınında bulunmasından anlaşılan Şükrullah'ın hemen her eserinde şiire yer vermesi dolayısıyla iyi bir şair olduğu söylenebilir. Ayrıca, çalgı yapımındaki bilgisi de onun iyi bir saz yapımcısı olduğu kanaatini uyandırmaktadır (Kamiloğlu, 2007: 7).

Çalışmamızda, Dr. Hasan Almaz'ın Ayasofya Nüshasını esas alarak Farsçadan Türkçeye tercümesi esas alınmış ve Osmanlı tarihinin anlatıldığı 13. Bölüm incelenmiştir: Almaz (2010).

2.1.5. Enverî, *Düstûrnâme*

Enverî mahlası ile tanınan yazarın doğum tarihi, doğum yeri, nereli olduğu, mesleği, nasıl bir eğitim aldığı bilinmemektedir (Öztürk, 2012: XXIX; Babinger, 1992: 445). Yazara dair bilinenler, eserinde kendisi ile ilgili verdiği bilgiler ile sınırlıdır. Babinger, Enverî'nin ulema ya da din adamlarından olduğunu belirtmektedir (Babinger, 1992: 445) Enverî, II. Mehmed'in 1462 yılında gerçekleştirdiği Midilli seferinde, Midilli limanının kalesine çıkıp ezan okuduğunu

söylemektedir (Öztürk, 2012: 52). Babinger'in bu bilgiden hareketle böyle bir ihtimal üzerinde durduğu düşünülebilir.

II. Mehmed adına *Teferrücnâme* adı ile bir tarih kitabı yazmıştır ancak eser, kayıptır (Öztürk, 2012: XXIX; Babinger, 1992: 445; Akbulut, 2007: 361). Enverî'nin *Düstûrnâme*'yi yedi gün içinde bitirdiğini söylemesi ve eserdeki pek çok olay için *Teferrücnâme*'yi kaynak göstermesi *Düstûrnâme*'nin, yazarın *Teferrücnâme*'yi özetlemek suretiyle meydana getirdiği bir eser olduğu kanısını uyandırmaktadır (Öztürk, 2012: XXXI).

II. Mehmed adına *Teferrücnâme*'yi, Veziriazam Mahmud Paşa adına *Düstûrnâme*'yi yazan Enverî, böylelikle koruyucusu ve destekçisi olan Mahmud Paşa'ya intisap etmiştir. Nitekim *Düstûrnâme*'de II. Mehmed ve Mahmud Paşa ile birlikte 1462'deki Eflak ve Midilli seferine, 1463'deki Bosna seferine katıldığını söylemektedir (Öztürk, 2012: 51-52).

Enverî'nin 1465 yılında bitirip devrin veziriazamı Mahmud Paşa'ya sunduğu *Düstûrnâme* adlı eser, 3730 beyitten oluşan manzum bir eserdir. Genel bir tarih eseri olarak zikredilmesine rağmen dünya tarihi olmaktan uzak olan eser daha çok Asya devletleri üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda eserin dikkat çeken yanı büyük kısmının Aydınoğulları Beyliği'ne özellikle Umur Bey'in faaliyetlerine ayrılmış olmasıdır (Taşbaş, 2011: 217). Hem zaman hem de coğrafya açısından bizi Osmanlılara daha da yakınlaştıran eserin büyük ölçüde özgün olmayan İslam devletleri tarihi içerisine sıkıştırılan özü, diğer çalışmalardan çok daha tarihî özgünlük içeren Aydınoğlu Umur Bey'in serüvenleri ile ilgili orijinal bir destandır (Kafadar, 2010: 110). Eser, II. Mehmed'in en uzun süreli veziriazamı Mahmud Paşa tarafından ısmarlanmış ve onu derleyen Enverî'nin ellerinde siyasi ve dinî ortodoksi için daha uygun bir hâle getiren bazı değişikliklere uğramış olmalıdır. Enverî'nin bu destan için, ilk başta Umur Bey'in deniz gazisi yoldaşlarından birinin naklettiği Umur Bey'in yaptıklarının muhtemelen sözlü bir anlatımı olan kaynağı sürprizlerle doludur (Kafadar, 2010: 110).

Eserin başlıca kaynağı Beyzâvî'nin *Nizâmü't-tevârih* adlı eseri olup Enverî, Selçuklular kısmını yazarken Garsünni'me Muhammed b. Hilâl es-Sâbî'nin tarihiyle bu tarihi kısaltıp sadeleştiren Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'atü'z-Zamân* adlı eserinden, ayrıca Zonaras, Cédrénos, Glykas gibi Bizans tarihçilerinin eserlerinden faydalanmıştır (Özcan, 1994: 49). Eserin en önemli ve en geniş bölümü olan Aydınogullarına dair 18. kısım için Enverî, Umur Bey'in emirlerinden Hâce Selman'dan başka kaynak adı vermemektedir. Bu kısmın esas kaynağının Hâce Selman'ın günümüze ulaşmayan destan tarzında bir eseri olduğu ya da müellifin Hâce Selman'ın sözlü olarak verdiği bazı bilgileri yazıya aktardığı anlaşılmaktadır (Öztürk, 2012: XXXIV). Osmanlı tarihini anlattığı 19, 20, 21 ve 22. kısımda ise Semerkandî adlı bir yazarın adı belirtilmeyen bir eserini kaynak göstermiş olup, Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ından ile Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*'sinden ve bazı tarihî takvimlerden faydalanmış olması muhtemeldir (Özcan, 1994: 49). Enverî'ye göre eserin yazımı bir aydan fazla sürmemiştir. Bu da bize Enverî'nin önündeki bir metni manzum hâle getirmekten başka bir şey yapmadığını göstermektedir (Ménage, 2005: 83).

Yazar eseri 22 kitaba ayırır. Eser üzerinde çalışan Prof. Dr. Necdet Öztürk, eseri şu 3 kısma ayırmaktadır:

“Birinci Kısım: Genel İslam tarihini oluşturan bu kısım 17 kitaptan oluşmakta ve sırasıyla şu konuları anlatmaktadır:

1. Peygamberler tarihi
2. Pişdânîler
3. Keyânîler
4. Eşkânîler
5. Sâsânîler
6. Hz. Muhammed

7. Hulefâ-yı Râşidîn
8. Emevîler
9. Abbasîler
10. Saffârîler ve Sâ mânîler
11. Gaznevîler
12. Deylemîler
13. Kûhistan melikleri yani İsmailîler
14. Selçuklular
15. Salgurîler
16. Harezmşahlar
17. Moğollar

İkinci Kısım: Aydınoğulları hakkında bilgi veren bu kısım, 18. kitabı oluşturmaktadır. Eserin büyük bir kısmını tutan bu kitap oldukça değerlidir. Aydınoğulları beyliği hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler içeren bu kitapta Gazi Umur Bey'in 26 gazası ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır.

Üçüncü Kısım: Osmanlı tarihini anlatan bu kısım, 19, 20, 21 ve 22. kitaplardan oluşmaktadır. Sırasıyla şu konular anlatılmaktadır:

19. II. Mehmed'e kadar Osmanlı tarihi
20. 1465'e kadarki II. Mehmed devri olayları
21. Veziriazam Mahmud Paşa'nın gaza ve fetihleri
22. Veziriazam Mahmud Paşa'ya methiye" (Öztürk, 2012: XXXI)

Eserin çalışmamıza esas teşkil eden kısmı, Osmanlı tarihinin anlatıldığı ve dört kitaptan oluşan üçüncü kısmıdır. *Teferrücnâme*'den özetlendiği düşünülen bu kısım toplam 842 beyitten oluşmaktadır. Uzun bir evrensel tarihin bir parçasından ibaret olan eserin önceki eserlerden farkı, yaklaşık 1390 yılından sonraki olayların tarihi konusunda daha güvenilir oluşudur. Bunun nedeni de Enverî'nin, bu tarihten itibaren eserini, bulduğu bir tarihî takvimdeki bilgilere dayandırmasıdır (Imber, 2005: 41). II. Mehmed devrinden söz eden son bölümlerinde Enverî, bizzat tanık olduğu ve başka kaynaklarda yer almayan bazı olaylara yer vermiştir (İnalçık, 2013: 435).

Enverî, eserin son altı beytinde, *Düstûrnâme*'yi bin bir güçlkle yazdığını belirterek, bunca emeğin boşa gitmemesi ve ekonomik durumunun düzelmesi için Mahmud Paşa'dan kendisine çiftlik olarak bir köy vermesi ricasında bulunmaktadır (Öztürk, 2012: 63). Bu beyitlere binaen Enverî'nin bu eseri yazmaktaki amaçlarından birinin geçim sıkıntısı olduğu düşünülebilir.

Eserin iki nüshası vardır:

“1. Paris Millî Kütüphanesi, *ancien fonds turc*, nr. 250

2. İzmir Millî Kütüphanesi, nr. 16114-22/401” (Öztürk, 2012: XXXIII-XXXIV).

Çalışmamızda Prof. Dr. Necdet Öztürk'ün hazırladığı, eserin iki nüshasının mukayeseli metni esas alınmıştır: Öztürk (2012).

2.1.6. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*

15. yüzyıl Osmanlı veziriazamlarından olan Mehmed Paşa'nın tam adı vakfiyesi ile mezar taşında “Mehmed Paşa b. Ârif Çelebi el-Celâfî es-Siddîkî” şeklinde geçmektedir (Küçükdağ, 2001: 449). Eserinde, Elbasan'ın II. Mehmed tarafından fethi için yazdığı tarihten hemen önce adını “Sıddîkî Ârif oğlu Nişancı Mehmed Paşa” olarak belirtmektedir (Konyalı, 1949: 355). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin torunlarından Konyalı Ârif Çelebi'nin oğlu olan Mehmed Paşa'nın doğum

tarihi hakkında hiçbir kayıt bulunmamaktadır (Konyalı, 1949: 331). İlk tahsilini Konya’da Sultan Veled Medresesinde tamamlayan Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Musannifek’ten ders alır (Konyalı, 1949: 331). II. Mehmed devrinin âlimlerinden olan Musannifek, İranlı bilgin ve düşünür Fahreddin Râzî’nin torunudur (Taşköprülüzâde, 2007: 155). 840 / 1436 yılında Konya’ya gelen ve Mehmed Paşa’nın da ilk tahsilini yaptığı Sultan Veled Medresesinde müderrislik yapmaya başlayan bu âlim, ilerleyen yıllarda kızını Mehmed Paşa ile evlendirmek suretiyle bir de hısımlık bağı kurmuştur (Konyalı, 1949: 331). Mehmed Paşa’nın ders aldığı diğer bir âlim Alâeddin Ali et-Tûsî’dir (Küçükdağ, 2001: 449). II. Murad zamanında İran’dan Anadolu’ya gelen Alâeddin Ali et-Tûsî, kendisine II. Murad zamanında müderrislik verilmiş bir âlimdir (Duran, 1990: 195). Şükrullah hakkında verdiğimiz bilgilerde belirttiğimiz üzere, Âşıkpaşazâde’nin aktardığına göre, 1457 yılında oğulları Bayezid ile Mustafa’nın Edirne’deki sünnet töreninde, tören ve ziyafet sırasında II. Mehmed’in solunda Mevlânâ Tûsî oturmaktadır (Öztürk, 2013a: 202).

Devrinin âlimlerinden aldığı tahsil ile Konya’dan ayrılıp fetihten iki yıl sonra İstanbul’a giden Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Veziriazam Mahmud Paşa’nın himayesine girer ve Veziriazam’ın yaptırdığı medresenin müderrisliğine getirilir (Konyalı, 1949: 331). Hemen arkasından divan kâtipliğine getirilir ve Mahmud Paşa’nın tavsiyesiyle 869 / 1464 yılında nişancı, bu görevi devam ederken 875 / 1470-1471 yılında vezir olur (Küçükdağ, 2001: 450). 1478 yılında II. Mehmed’in Gedik Ahmed Paşa’yı veziriazamlıktan azletmesi üzerine veziriazam olarak görevlendirilir (Konyalı, 1949: 334, Babinger, 1992: 27). Gelibolulu Âlî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa’nın nişancılık ve vezirlik mertebesine yükselmesine “inşâ-yı ma’ârif-şi’âr”ının sebep olduğunu belirtir (İsen, 1994: 146). Latîfî *Tezkiretü’ş-şu’arâ*’da, vezirliğe getirilmesinde Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa’nın yazdığı ve II. Mehmed tarafından Uzun Hasan’a yollanan mektubun sebep olduğunun rivayet edildiğini söylemektedir (Latîfî, 2000: 529).

II. Mehmed’in, İstanbul’un fethi ile Anadolu ve Balkanlarda sınırları genişleyen devleti yeniden yapılandırması sırasında Sultan’a büyük desteği görülen Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa özellikle kanunnamelerin hazırlanmasında oldukça

etkili rol oynar. Kardeş katli, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın görüşleri doğrultusunda kanunlaşır, bu vesile ile Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, II. Mehmed ile birlikte yeni veraset sisteminin kurucusu olur (Küçükdağ, 2001: 450).

Askerî bir kumandan ve idareci olmaktan ziyade medresede yetişmiş bir bürokrat olma yönü ile devrinde öne çıkan Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, özellikle iç siyasette II. Mehmed'in üzerinde oldukça etkilidir. Kıvâmî, bu etkiyi şöyle ifade etmektedir:

“... âsitâne-i ‘âlem penâhda hizmet iderken tedric ile sa’âdete irişüp şâha düstür olmuşdı. Musâhabeti, sultân-ı ‘âlemün mübârek mizacına hoş gelmişdi. El-kıssa, ‘âkıbet vezir-i a’zâm oldı. Cümletü’l-mülûk olup sâhib-i devrân, Âsaf-ı zamân oldı. Şöyle kim sultân-ı ‘âlemün huzurında bir sözi iki olmazdı. Sultân-ı ‘âlem, gendüyi ve memleketin ana teslim eylemişdi.” (Uygur, 2007: 517).

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, II. Mehmed'in ölümünden bir gün sonra, 5 Rebiülevvel 886 / 4 Mayıs 1481'de ayaklanan yeniçeriler tarafından, o sırada Konya'da görev yapan Cem Sultan taraftarı olduğu için, divanhânesi basılarak başı kesilmek suretiyle öldürülür (Konyalı, 1949: 334; Babinger, 1992: 28). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın katledilmesinde II. Mehmed'in İstanbul muhafızlığına getirdiği İshak Paşa'nın etkili olduğu bilinmektedir. Veziriazam olmak isteyen İshak Paşa, Cem Sultan'ın tahta geçmesi durumunda amacına ulaşamayacağı için çeşitli vaatlerle yeniçerileri ayaklandırmış, yeniçeriler de onun tahrik ve teşvikiyle Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'yı katletmişlerdir (Konyalı, 1949: 341). Kıvâmî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın başının kesildikten sonra bir süngüye takılıp günlerce İstanbul sokaklarında dolaştırıldığını söylemektedir (Uygur, 2007: 529).

Taşköprülüzâde *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'de, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın Cem Sultan taraftarlığı ve ölümü ile ilgili şu rivayeti aktarmaktadır:

“Anlatıldığına göre Sultan İkinci Mehmet'in veziri Mehmet Paşa Cem Sultan'a meylediyor ve Şehzade Bayezit'i babasının gözünden düşürmeye çalışıyordu. Şehzade Bayezit, Şeyh Çelebi Halife'ye tazarruda bulundu. Ama o, kendisini mazur görmesini istedi. Şehzade Bayezit'in tazarrusu artınca bu konuya eğildi ve Karaman

evliyasının Sultan Cem'in yanında olduklarını gördü. Şeyh Çelebi Halife maneviyat âleminde onlara karşı çıktı. Ona ateş atarak karşılık verdiler. Ama ateş, Çelebi Halife'yi ıskalayıp kızına isabet etti. Birkaç gün sonra şeyhin kızı hastalanarak vefat etti. Şehzade Bayezıt'ın ısrarlı yalvarması karşısında bir kez daha onlara yöneldi. Karaman evliyası 'Ne istiyorsun?' diye sordular. O da -Vezir Karamanlı Mehmet Paşa'yı kastederek- 'Bu adam Müslümanların vakıflarını telef etmiş, onlara el koyarak hazineye katmıştır.' dedi. Şeyh İbn Vefâ dışında bütün veliler onu desteklediler. O da adı geçen vezirin etrafına bir daire çizmişti. Büyük zorluklarla dairenin içine girdim. Bana, 'Bunun etkisi otuz gün sonra ortaya çıkacak.' dedi.

Akrabalarından birinin anlattığına göre, 'Şeyhin bu manevi seyahati sırasında büyük kıskançlık yaşanmıştı. O kadar ki Mehmet adını taşıyan herkes bu kıskançlığın doğurduğu musibetten payını almıştı.' Olayı anlatan şöyle der: 'Benim adım da Mehmet'ti. O sıralar çocuktum. Tırmandığım bir ağacın dalı kırılıverdi ve yere düştüm. Kafam yarıldı. O sıralar Amasya'daydık. Beldede adı Mehmet olan kırk kişi vardı. Hepsi de musibetten payını almıştı. Otuz üç gün dolduğunda Sultan İkinci Mehmet Han'ın ölüm haberi geldi. Bunun üzerine Şehzade İkinci Bayezıt İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Yola çıktıktan beş gün sonra da yolda Vezir Mehmet Paşa'nın öldürüldüğü haberini aldı.'

Rivayete göre Şeyh İbn Vefâ bir muska yapıp yüz üzerine yüz düğüm atmıştı. Vezir bu muskayı başında taşıyordu. Sultan İkinci Mehmet vefat edince Vezir Mehmet Paşa şaşkınlık ve endişeden dolayı tere batmıştı. Bu ter yüzünden muskanın bazı bölümleri ıslanarak silinmişti. O da muskayı düzeltmesi için Şeyh İbn Vefâ'ya göndermişti. Vezir Mehmet Paşa muska gelmeden kısa süre önce öldürülmüştü. Şeyhin gördüğü ve İbn Vefâ tarafından çizilen daire de belki bu muskaydı." (Taşköprülüzâde, 2007: 215-216)

Medreseden hocası âlim Musannifek'in kızı olan ilk eşinden Zeynelâbidîn Ali adlı bir oğlu, türbesinin yanındaki mezarlıkta bulunan bir mezar taşındaki ifadeye göre Rabia adlı üçüncü hanımından Ayşe adlı bir kızı olan Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın ikinci eşi Alâiye beyinin kızı Sittî Şah'tır (Küçükdağ, 2001: 450).

Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren gerek komşu beyliklerden, gerek Anadolu'dan, gerekse Anadolu dışındaki önemli ilim ve kültür merkezlerinden âlim, şair, mutasavvıfların geldiği ve bunların sultanlar ve diğer devlet adamları tarafından himaye edildiği bilinmektedir. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa da bu konuda üzerine düşeni yapmış ve devrinin önemli âlimlerini, bilginlerini himaye etmiştir. Veziriazam Mahmut Paşa devrinde, Konya'da müderrislik yapan hocası Musannifek'i İstanbul'a getirmiştir. Mahmud Paşa, Musannifek'i II. Mehmed ile tanıştırmış ve Sultan bu âlime seksen dirhem yevmiye bağlanmasını emretmiştir (Taşköprülüzâde, 2007: 157). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın oğlunun eğitimi için İstanbul'a davet ettiği, İznik Medresesinde Molla Hocazâde'nin hizmetinde bulunan Molla Seyyid İbrahim, bir süre vezirin oğlunun, sonrasında da Şehzade Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut'un eğitimi ile meşgul olmuştur. Ardından Merzifon Medresesine müderris olarak tayin edilmiştir (Taşköprülüzâde, 2007: 243).

Çevresindekileri belli bir kültür seviyelerine gelmeleri için teşvik edip, yetişmelerini sağlayan Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa; veziriazamlığı sırasında ilim adamlarına tartışmalar yaptırır, özellikle felsefî konularda bu tartışmalara katılırdı (Küçükdağ, 2001: 450). Hem tarihçiliği hem de Osmanlı inşâ sanatında verdiği inşâ örnekleriyle tanınan Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, daha nişancılığı zamanında Uzun Hasan'a yazdığı söylenen bir mektuptan dolayı II. Mehmed'in teveccühünü kazanmış olup, değişik mektupları münşeât mecmualarında örnek olarak verilmektedir (Küçükdağ, 2001: 451).

Arapça ve Farsçayı anadili kadar iyi bilen Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, "Nişânî" mahlası ile Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazmıştır. Onun adını Osmanlı tarih yazımına yazdıran eseri, *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*'dir. Müellifin Arapça olarak kaleme aldığı eser, II. Mehmed'in ve kendisinin ölümünden bir yıl önce, 884-885 / 1480'de tamamlamış ve II. Mehmed'e takdim edilmiştir (Konyalı, 1949: 324). Eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Selçukluların Anadolu'ya gelmeleri ve Osman Gazi'den başlayarak II. Mehmed'in saltanatına kadar geçen sürede hüküm süren Osmanlı sultanları, fetihleri ve devirlerindeki çeşitli olaylar anlatılmıştır. İkinci bölümde ise, II. Mehmed'in tahta geçtiği 855 / 1451 yılından 885 / 1480 yılına yani

II. Mehmed'in ölümünden bir yıl öncesine kadar meydana gelen fetihler, imarlar ve çeşitli olaylar anlatılmıştır. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa eserde hiçbir kaynak göstermemiştir. Ancak, İstanbul'un fethinden sonra meydana gelen olayların içerisinde bizzat bulunduğu için zaten başlı başına bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, kendi eserinde önce yazılan Osmanlı tarihleri olan Ahmedî'nin *İskender-nâme*'si, Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'i, Enverî'nin *Düstûrnâme*'si ile başka kaynaklardan yararlanmıştır. Hem Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa hem de bu üç tarihçi, Osmanlının ilk yıllarına ve soy kütüklerine ait birçok kaynak kullanmışlardır. Ancak, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa bir tarihçi olarak diğerlerinden üstündür (Konyalı, 1949: 323).

Eserin çoğunun basit bir takvimin Arapçaya nakli olduğu anlaşılmaktadır (Ménage, 2005: 83). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, eseri yazma amacını belirtmemektedir. Ancak, II. Mehmed tarafından her zaman himaye edilen, hatırı sayılır yakınlık gören bir devlet adamı olarak, eseri II. Mehmed'e takdim edildiği de göz önüne alındığında, kendisine verilen görevlere teşekkür etmek amacı taşıdığı düşünülebilir. Eserin 2 nüshası bulunmaktadır:

1. Ayasofya Müzesi, Birinci Sultan Mahmud Kütüphanesi, nr. 3204

2. Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi Kitapları, nr. 234 (Konyalı, 1949: 323)

Birtakım ayet, hadis ve özlü sözlerin müellif tarafından titizlikle işlendiği süslü ve akıcı eser, Türklerin Arapça'ya kazandırdıkları önemli eserlerden biri sayılabilir (Konyalı, 1949: 337). Bununla birlikte eser, II. Mehmed devri Osmanlı tarihi için ana kaynak özelliği taşımakta ve sonraki zamanlarda yazılan Rûhî, Kemalpaşazâde, Münecimbaşı gibi tarihçilerin kaynakları arasında yer almaktadır (Başar, 2002: 412).

Çalışmamızda, İbrahim Hakkı Konyalı tarafından hazırlanarak Arapçadan Türkçeye tercüme edilen Ayasofya Müzesi Nüshası esas alınmıştır: Konyalı (1949).

2.1.7. Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*

Hayatı hakkında gerek yaşadığı devirde yazılan tarihlerde gerekse sonrasında yazılmış biyografik eserlerde bilgi bulunmayan Tursun Bey hakkında bilinenler *Tarih-i Ebu'l-Feth* adlı eserinde yer yer kendisi hakkında verdiği bilgilere dayanmaktadır (Tulum, 1977: XI). Asıl adı “Tûr-ı Sînâ” olup galat olarak Tursun Bey lakabı ile anılmaktadır (Tulum, 1977: 5). İncalık, Bursa kadı sicillerindeki kayıtlardan adını “Tursun Beg ibn Hamza Beg”, “Mevlana Tursun Beg ibn Hamza Beg” olarak tespit etmiştir (İncalık, 1993: 417). Tursun Bey, eserinde dönemin Bursa valisi olan amcası Cebe Ali Bey’den bahsetmekte (Tulum, 1977: 68) ancak babasının adını vermemektedir. Hamza Bey, 1424’te Anadolu beylerbeyliğine kadar yükselmiş önemli bir devlet adamıdır (İncalık, 1993: 419). Hamza Bey ile Cebe Ali Bey’in babaları olan Firuz Bey, I. Murad döneminin seçkin komutanlarından olup 1422’de İznik valisi olarak görev yapmıştır (İncalık, 1993: 417). Tursun Bey aynı zamanda II. Mehmed’in defterdarlık hizmetinde bulunan Karıştıranlı Süleyman Bey’in kayınıdır (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 82).

Doğum tarihini İncalık 829-830 / 1426’dan sonra, Tulum ise 825-830 / 1422-1427 arası olarak vermektedir (İncalık, 1993: 419; Tulum, 1977: XII).

İstanbul’un fethinden sonraki iskânı sırasında dağıtılan mülklere II. Mehmed’in buyruğu üzerine konulan mukataanın (ekim toprağı için verilen vergi) yazılması için II. Mehmed tarafından görevlendirildiğinde Tursun Bey kendi tımarını bırakarak amcası Bursa Valisi Cebe Ali Bey’in yanına gider. Görevini özenle yerine getiren ve hazırladığı defteri II. Mehmed’e sunan Tursun Bey, sultanın takdirini kazanır ve böylelikle maiyeti arasına girer (Tulum, 1977: 68).

Tursun Bey’in İstanbul’un fethinden sonra katıldığı ilk sefer 860 / 1456’daki II. Belgrad seferidir. Bu sefer sırasında ne tür bir görev yaptığı hususunda bilgi vermemesine rağmen, savaş sahnelerini ayrıntılı olarak tasvir etmesi, özellikle de II. Mehmed’in geri çekilme teklifi karşısında gazaba gelerek bir grup düşman askerinin üzerine at sürmesi gibi sahneleri anlatırken oradaymış izlenimi veren üslubu bu sefer

sırasında II. Mehmed'in maiyetinde olduğu düşüncesini verecek niteliktedir (Tulum, 1977: 80-82). Tursun Bey'in bu tarihten itibaren 12 yıl Veziriazam Mahmud Paşa'nın maiyetinde yer aldığı anlaşılmaktadır (Tulum, 1977: 24). Paşa'nın maiyetinde seferlere katılan Tursun Bey'in 862 / 1458 yılındaki Sırbistan seferinde Minnetoğlu Mehmed Bey komutasındaki akıncılarla birlikte "emin" olarak gönderildiği anlaşılmaktadır (Tulum, 1977: 99).

Tursun Bey'in divan kâtibi olarak karşımıza çıkması bu tarihten sonrasına rastlamaktadır. 865 / 1461'deki Trabzon seferi sırasında Kastamonu'dan Sinop'a sevk edilen Mahmud Paşa'nın yanında bulunmuş, Paşa'nın emriyle İsmail Bey'e gönderilen mektubu kaleme almıştır. Aynı yıl içinde devam etmekte olan Trabzon seferinde de divan kâtibi olarak Mahmud Paşa ile birlikte bulunmuştur (Tulum, 1977: 106-109). 866 / 1462 yılında Eflak ve Midilli seferinde bulunmuş, Midilli'nin fethiyle birlikte ele geçirilen ganimetlerden kendisine de hisse verilmiştir (Tulum, 1977: 120). Savaş alanını tasvir ederken kullandığı üslup, 863 / 1463 yılındaki Bosna seferine katıldığını kanıtlar niteliktedir (Tulum, 1977: 123-125). 868 / 1464 başlarında Venediklilerin Mora'ya saldırısı sırasında kalede mahsur kalan Elvan Bey oğlu Sinan Bey'e yardıma giden Mahmud Paşa'nın yanında bulunmuş, düşmanın bozguna uğratılması üzerine Sultan'a haber göndermekle görevlendirilmiş ve İzdin civarında orduya ulaşarak ikinci vezir İshak Paşa aracılığı ile II. Mehmed'in huzuruna çıkmıştır (Tulum, 1977: 132). Aynı yıl, II. Mehmed'in maiyetinde ikinci Bosna seferine katılmıştır (Tulum, 1977: 134).

870 / 1466 baharında II. Mehmed'in çıktığı ilk Arnavutluk seferine çıktığı anlaşılan Tursun Bey'e ganimet olarak iki cariye verilmiştir (Tulum, 1977: 141). 881 / 1476 yılındaki Boğdan seferinden dönüşte, Macarların Tuna nehrinin iki yakasında inşa ettikleri üç kaleyi, kış ayında olmaları nedeniyle, soğuk havaya rağmen II. Mehmed'in geri dönüp yıkması üzerine, sefer sırasında yazdığı bir kıt'ayı sultana arz etmiş ve karşılığında samur kürk, kıymetli bir hil'at ve iki bin akçe hediye almıştır (Tulum, 1977: 175-176).

870 / 1466 ve 871-872 / 1467 Arnavutluk seferlerine, 874-875 / 1470 Eğriboz'un fethine, 877-878 / 1473 Uzun Hasan seferine, 880-881 / 1476 Boğdan

seferine, 882-883 / 1478 İskenderiye seferine katıldığı anlaşılan Tursun Bey'in, veziriazamlıktan azledildiği için bu seferlerden çoğuna katılmayan Mahmud Paşa yerine kimin himayesinde bulunduğu ve bu seferlerde ne görevler yaptığı bilinmemektedir (Tulum, 1977: XV).

865 / 1461 Trabzon seferinde divan kâtibi olarak görev yaptığı bilinen Tursun Bey'in defterdarlık görevine dair herhangi bir yıl kaydı bulunmamakla birlikte, bu göreve II. Mehmed zamanında getirildiği anlaşılmaktadır. Katıldığı kesin olarak bilinen seferler sırasında bu görevi yapamayacağı göz önüne alındığında defterdarlık görevini, 875 / 1472 – 877 / 1472, 879 / 1474 – 880 / 1475, 883 / 1478 – 885 / 1480 yılları arasında yaptığı söylenebilir (Tulum, 1977: XVII).

Tursun Bey, II. Mehmed'in vefatından sonra tahta geçen II. Bayezid devrinde de defterdarlık ve kapı kethüdalığı görevlerinde bulunmuştur (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 82).

Tursun Bey'in ölüm tarihine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserini yazdığı tarih göz önüne alındığında 895 / 1490'dan sonra ölmüş olabileceği söylenebilir (Tulum, 1977: XVIII). Babinger, mahlasının "Lebîbî" olduğunu söylediği Tursun Bey'in ölüm tarihini 905 / 1499'dan sonra olarak belirtmektedir (Babinger, 1992: 29).

Tarih-i Ebu'l-feth, Tursun Bey'in tek eseridir. Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 1490-1495 yılları arasında yazıldığı söylenebilir (Tulum, 1977: XXIV). Girişi bir siyasetname gibi olan eser, 1444 yılında II. Mehmed'in ilk cülusu ile başlayıp, Hadım Ali Paşa'nın 1488'de Memlükler üzerine yaptığı ve mağlup olduğu sefer ile sona ermektedir. Eser, "Önsöz, Giriş, Asıl Metin" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Tursun Bey, Önsöz'de, Allah'a hamdüsena, Hz. Peygamber ve ailesi ve yakınlarına salatüselamdan sonra kitabını yazış sebebini anlatır. Müellifin kendisi hakkında önemli bilgiler içeren bu bölümde eserin ismini de zikreden müellif her yerde, herkesçe bilinip okunulması dileğiyle bölüme son verir (Tulum, 1977: XXIV-XXV).

İkinci bölüm, “Giriş” bölümüdür. Bu bölümde “padişahlık mertebesinin yüceliğini, onun varlığının nasıl büyük bir nimet olduğunu, halkın ona neden ihtiyacı bulunduğunu, padişahların ne gibi ahlaki vasıflar taşıması gerektiğini anlatır. Bunu yaparken filozoflar, görüş ve tecrübe sahibi kişilere dayandığını da ilave eder. Burada yaratıklar içinde insanların yeri, cemiyet halinde yaşama mecburiyeti, çeşitli insan topluluklarının var olduğu gerçeği, cemiyet nizamının tesisi gibi çok ilgi çekici meselelere temas eden Tursun Bey, padişahın “adalet, hilm, seha, hikmet” olarak sıraladığı dört ahlaki esasa sahip olması gerektiğini açıklar. Bu arada bazı tarihî hikâyeler de nakleder. Bu vesileyle sık sık I. Bayezid’i anan, onun bütün padişahlık vasıflarına sahip olduğunu belirten yazar sözlerine kısa bir dua ile son verir (Tulum, 1977: XXV).

Ancak bu bölümün bir de zeyli vardır. Bu kısım esas itibarıyla Mahmud Paşa’dan söz etmek ve onun bir kısım nasihatlerini aktarmak düşüncesiyle bölüme eklenmiştir. Ancak Tursun Bey’in son iki yıl hizmetinde bulunduğu ve ömrünün en güzel çağının onun yetiştirici sohbetleriyle geçtiğinin ifade ettiği Mahmud Paşa’dan naklettiği öğütler, onun daha çok saltanat, padişahın ahlaki vasıfları gibi yukarıda temas ettiği görüşler ile ilgili düşünceleridir. Burada II. Mehmed’in gazabının hilmine galip oluşu gibi ilginç imalar, hükümdar-tebaa münasebetlerine dair ilgi çekici görüşlerde bulunmaktadır (Tulum, 1977: XXV).

Üçüncü bölüm, II. Mehmed devrindeki askerî faaliyetlerin hikâye edildiği “Asıl Metin”dir. Müellif, bu bölümün başına II. Murad’ın tahtı oğluna devrettikten sonra yeniden tahta çıkması hadisesiyle II. Bayezid devrinin ilk yedi yılındaki askerî faaliyetlerin bir kısmını da eklemiştir. Müşahid sıfatıyla dile getirdiğini belirten Tursun Bey, bu bölümde bilhassa II. Mehmed devri gaza ve fetihlerini naklederken çok canlı tasvirler yapar, ilgi çekici sahneler canlandırır. Verdiği bilgiler ise bu devre birçok yönden ışık tutacak mahiyettedir (Tulum, 1977: XXVI).

Bu bölümün önemli bir hususiyeti de Tursun Bey’in bir kısım ülkelerin fiziki coğrafyası ile özellikle askerî ve iktisadî bakımdan önem taşıyan pek çok yer hakkında bilgiler vermesidir. Bazen kısa cümleler, bazen de uzun paragraflar hâlinde naklettiği bu bilgilerle eser, coğrafi bir karakter kazanmaktadır (Tulum, 1977:

XXVII). Bu bölüm başta sultan olmak üzere, devletin ileri gelenleri, askerler ve tebaa yani her tabakadan insan hakkında verdiği bilgiler, yaşayan çağı Türk çağı yapan devlete sadakat, emre bağlılık, feragat, fedakârlık, cesaret, mertlik, gayret ve hamiyet gibi o devir insanında bulunan özellikleri gözler önüne seren ayrıntılar, sefere çıkış merasimi, ordugâh düzeni, harp nizamı, savaş taktikleri vb. gibi konularda içerdiği bilgilerle önemli bir mahiyet arz etmektedir (Tulum, 1977: XXVII).

İstanbul'un fethi sırasında II. Mehmed'in maiyetinde bulunan ve gerek II. Mehmed gerekse Veziriazam Mahmud Paşa ile birlikte birçok sefere katılan Tursun Bey, gördüğü pek çok iyilikle devlet hizmetinde elde ettiği yüksek derecelere karşı minnet borcu altına girmiştir. Onu bu eseri yazmaya iten sebep, bu minnet borcunun karşılığını verebilmektir. Eserin Giriş kısmında bu hususta şunları söyler:

“Ve egerçi bu fakîr mesâlik-i inşaya sülûk idenlerden ve bu mertebe me‘âricinün pâye-i ednâsına kadem uranlardan degül; ammâ ‘küllü inâ’in yetereşşahu bi-mâ fih’ (Her kap içindekini sızdırır.) hükmince, ‘mâ fi’t-tab‘ ’ (Yaratılıştaki olan) zuhûra gelmesi tabî‘atün muktezâsı imiş ne ni‘mete mukâbil şükr hûd şer‘ün vâcbâtındandır.” (Tulum, 1977: 8).

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere onu yazmaya zorlayan başlıca sebepler, dağarcığındaki bilgi ile yaratılışında var olan kabiliyet ve erdiği nimetlere karşı içindeki şükür duygusudur. Tursun Bey, eserini yazmak için kimseden teşvik görmemiş ve emir almamıştır. Bu nedenle eserini II. Mehmed'e ya da on iki yıl hizmetinde bulunduğu Mahmud Paşa'ya sunmamıştır.

II. Bayezid döneminde kaleme alınmasına rağmen, Tursun Bey'in II. Mehmed dönemindeki olayların içerisinde bulunmasından dolayı bu dönemin en önemli kaynağıdır. Ancak bu eser, olayları sistematik olarak anlatan bir tarihten ziyade II. Mehmed ve II. Bayezid'e methiye özelliği ağır basan bir kitaptır. İran tarih yazıcılığında sıkça görülen bu türün Osmanlı sahasında yazılmış ilk örneğidir (Afyoncu, 2009: 10). Eserin methiye üslubunda görülen kararsızlık ve zaman zaman üslubun değişmesi onu edebî açıdan başarıya ulaşmış bir eser olarak değerlendirmeyi

güçleştirmektedir. Ancak, eserin üslup olarak Türkçede kaleme alınmış ilk eser olması, üslupta bazı eksikliklerin kaçınılmaz olmasını mazur göstermektedir (İnan, 1999: 298).

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı ilim adamlarının tercih ettiği bir üslup olan inşâ tarzı, bu tarzda kendini tarih yazımı alanında temsil eden en erken örneğini *Tarih-i Ebu'l-Feth* ile vermektedir (İnan, 1999: 293). Müellif eserin Ön Söz'ünde, "... ba'zı hasâyilin ve etvâr u esfârın ve fütûhâtın hilye-i inşâ ile mütezeyyin bir suret tasvîr ü takrir idem ..." (Tulum, 1977: 7) demek sureti ile bu tarzı esas aldığını belirtmektedir. Doğrudan II. Mehmed devrinin tarihi olan bu eser, monografi türünün ilk örneği olarak kabul edilebilir. Tursun Bey'in bizzat içinde bulunduğu olayları anlatması bakımından eser, birinci derece kaynak özelliği taşımaktadır. Ancak eserde kullanılan dil oldukça ağırdır. II. Mehmed'i bir dünya fatihi olarak göstermek isteyen Tursun Bey, bu imajı verebilmek için popüler kroniklerin sohbet tarzındaki Türkçesinin neredeyse tamamen bir yana bırakarak, muhtemelen methiye türü tarihlerin mübalağalı, Farisî tarzını tercih etmiştir (Imber, 2005: 44). Arapça ve Farsça kelimelerin sıkça kullanıldığı eserde II. Mehmed devri olayları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu bakımdan kendisinden sonra gelen tarihçilerin başvurduğu önemli bir kaynaktır. 16. yüzyılın önde gelen tarihçilerinden Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ın II. Mehmed'e ayırdığı defteri yazarken bu eserden çokça faydalandığı bilinmektedir (Başar, 2002: 413). Başta Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ*'sı olmak üzere birçok yazılı ve sözlü kaynağı bulunan eserin en büyük özelliği, müellifinin gözlemlerine dayanmasıdır (Özcan, 2003: 57).

Konumu itibariyle hem askerî hem de mali konularda önemli bilgilere ulaşabilen Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth*'i, İstanbul kuşatması üzerine o dönemde bir Osmanlı tarafından yazılmış en ayrıntılı Türkçe anlatıdır (İnalçık, 2013: 434).

Eserin elimizde 5 nüshası bulunmaktadır:

“1. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Nüshası

2. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Nüshası

3. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Nüshası
4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine Bölümü, Hazine Nüshası
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty., nu. 4369” (Tulum, 1977: XXXVIII).

Çalışmamızda Dr. Mertol Tulum’un hazırladığı, eserin ilk dört nüshasının mukayeseli metni esas alınmıştır: Tulum (1977).

2.1.8. Kıvâmî, *Fetihnâme*

Hayatı hakkında elimizde fazla bilgi olmayan Kıvâmî, eserin beş yerinde isminden yalnızca Kıvâmî diye söz eder (Uygur, 2007: 52, 164, 528, 548, 598). 15. yüzyılın ikinci yarısında “Kıvâmeddîn Yusuf” ya da “Kıvâmeddîn Kasım” adını taşıyan birkaç kişi vardır. Babinger, bunlardan “Müderriş ve Kadı Molla Kıvâmeddîn Kasım b. Ahmed b. Mehmed el-Cemâlî” ve “Kadı Kıvâmeddîn Yusuf b. el-Hasan Hüseyinî” olmadığı düşünüldüğünde 1478-1511 yıllarında hayatta olduğu bilinen defterdar Kıvâmeddîn Kasım’ın *Fetihnâme*’nin müellifi olmaya daha uygun olduğunu belirtmektedir (*Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, 1955: VI). Ancak Babinger, II. Bayezid devri Osmanlı tarih yazarları arasında İstanbul’da Sahn müderrişi olan Kıvâmeddîn Yusuf b. el-Hasan Hüseyinî (Kâdî-i Bağdad)’den bahsetmekte ve II. Bayezid’in ona iltifat etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (Babinger, 1992: 51).

Söz konusu defterdar Kıvâmeddîn Kasım, Gökbilgin’in eserinde zikredilir. Eserdeki kayda göre 883 / 1478 tarihinde II. Bayezid’in annesi Gülbahar Hatun, Tâci Bey adlı birinin eşine satılan köyün tımara verilmesi için emirlerden Ahmed ve defterdar Kasım Kıvâmeddîn beylere bir ferman göndermiştir (Gökbilgin, 1952: 320’den aktaran Uygur, 2007: 10).

Kıvâmî hakkındaki en kesin bilgi, II. Mehmed ile II. Bayezid devirlerinde yaşamış ve II. Mehmed’in fetihlerini anlatan bir fetihname yazmış olduğudur. Kıvâmî, II. Mehmed’in saltanatını sırasında istediği mevki ve hayat düzeyine

gelememiş ve bu durumdan Sultan'ın oğlu II. Bayezid için yazdığı "Adl" redifli kasidede dert yanmıştır (Uygur, 2007: 548). II. Mehmed için yazdığı methiyede, Sultan'ın ihsanlarının herkese ulaştığından ancak kendisinin hiçbir ihsana mazhar olamadığından sitemle bahseder (Uygur, 2007: 62). II. Mehmed'in seferleri ile ilgili birkaç bölümü II. Bayezid'e okuyan Kıvâmî, II. Mehmed'in tarihini yazması yolunda II. Bayezid'den emir almıştır (Uygur, 2007: 164). Eserini sunduğu ihsanlarıyla cömertliğini öve öve bitiremediği II. Bayezid'e ümidini bağlamıştır. Eserini Sultan'a takdim ettikten sonra onun ihsanlarına nail olmuş olması kuvvetle muhtemeldir (Uygur, 2007: 11).

Fetihnâme, 28 bölümden oluşmaktadır. Eserin aslını oluşturan bu 28 bölümden önce mesnevi tarzında yazılmış bir tevhid, terci-i bend tarzında yazılmış bir münâcaat, yine terci-i bend tarzında yazılmış olan ve içinde dört sahabe ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de anıldıkları bir na'at, sonra bir rubai ve daha sonra da II. Mehmed'i öven bir methiye bölümü gelir. Daha sonra II. Mehmed'in tahta geçişini konu alan ilk bölüm yer alır. Eserin 25 bölümünde II. Mehmed, 3 bölümünde II. Bayezid devri anlatılmaktadır. Bu 28 bölümden sonra II. Bayezid'i öven bir fetih kasidesi yer almakta ve eser "Güftâr-ı Nazım Der Hâtimetri'l-kitâb" ile sona ermektedir. Bu son nazım içinde eserin adı "Fetihnâme" olarak belirtilir (Uygur, 2007: 602). Vezirlerden Davud Paşa, İbn-i Halil Paşa, İbrahim Paşa ve Ali Paşa da kısaca övgü ile anılırlar (Uygur, 2007: 606). Zamanın âdetlerine bağlı kalınarak bölümlerin başlıkları Farsça olarak yazılmıştır.

Aslı nesir şeklinde yazılan eserde, II. Mehmed'i anlatan ilk bölüm öncesindeki manzumelerle birlikte, beyit sayıları birbirinden farklı, değişik başlıklarda, dinî, ahlaki, tasavvufî, hamasî karakterde yazılmış toplam 115 manzume yer almaktadır. Nazım - nesir karışık olan eserdeki manzum kısımlar edebî değer bakımından üstündür (Kayaalp, 2002: 507). Kıvâmî, olayların arasına yerleştirdiği manzumelerde eserin monotonluğunu kırmaya gayret göstermiş, ayet ve hadislerle desteklediği mısralarında cihadın faziletlerini, şehitliğin yüceliklerini, tevhit inancını ve Hz. Muhammed'e, onun sünnetine kuvvetle bağlı olmanın, onu sevmenin gereğini ifade ile Hz. Muhammed'i her fırsatta yüceltmıştır. Kuvvetli ve samimi bir iman ve

sadakat ile dine bağı olduğu anlaşılan Kıvâmî, yeri geldikçe zamanenin bozukluğuna da dikkat çekmekte ve bu hususta hükümdarları ikaz ederek onlara sorumluluklarını hatırlatmakta, ister istemez ahlaki bir edebiyatın temsilcisi olmaktadır (Uygur, 2007: 14).

Kıvâmî, adalet inancına bağı olarak padişahların hatalarını da edepli ve dikkatli bir üslup ile ifade etmekten çekinmez. Eser aynı zamanda bir methiye çehresi taşımaktadır. II. Mehmed'in bütün ömrünü gazada geçirmekteki sonsuz gayreti, kahramanlığı, İslam ordusunun ve askerlerinin bahadırılığı, cesareti, azmi her fırsatta övgü ile dile getirilmiştir (Uygur, 2007: 16).

Hayatı hakkında fazla bir bilgimiz olmayan Kıvâmî'nin edebî kişiliğini de eserinden çıkarmaktayız. Eserdeki ayet ve hadisler, Arapça ibareler, eserin Farsça başlıkları, mitoloji ve efsaneye mâl olmuş motifler ve kişiler, Şehnâme'den çizgiler, aruz, klasik Türk şiirinin mazmunları Kıvâmî'nin en azından bir medrese tahsili görmüş olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Yazar sürekli olarak dinî ve insani değerleri işlemiş, zaman zaman da yaşadığı âlemin düzensizliğinden, karışıklığından şikâyet etmiştir. Kıvâmî, özellikle dinî ve sufice manzumelerinde lirizm seviyelerinde kadar çıkarır. Onun şairliğinin nesir yazarlığından daha üstün olduğu söylenebilir (Uygur, 2007: 16-17). Ancak manzum kısımlarda vezin hatalarının bulunduğunu da belirtmek gerekir ki, bu hatalar müstensihthen de kaynaklanıyor olabilir.

Kıvâmî, eserin kaynakları hakkında bilgi vermemektedir. Babinger, onun Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-feth* adlı eserinden yararlanmış olabileceğini ve belki de Tursun Bey ile Kıvâmî'nin ortak başka bir eseri kullandıklarını belirtir (*Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, 1955: VIII). Özcan ise, eserin Tursun Bey'in eserine kaynaklık ettiğini söylemektedir (Özcan, 2003: 58).

Eserin tek nüshası vardır:

“Berlin, Staatsbibliothek, MS, Or, nr. 4” (Kayaalp, 2002: 507)

Çalışmamızda Ceyhun Vedat Uygur tarafından hazırlanan metin esas alınmıştır: Uygur (2007).

2.1.9. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*

Asıl adı Derviş Ahmed olan Âşıkpaşazâde'nin doğum yılı hakkında çeşitli görüşler vardır. Imber ile Ménage tam bir tarih vermekten kaçınarak yazarın doğum yılını 1400 civarları olarak verirler (Imber, 2005: 42; Ménage, 2005: 83). Ahmet Refik (Ahmet Refik, 1933: 6), Köprülü, Babinger, Özcan ve Başar 1400 (Köprülü, 1978: 706; Babinger, 1992: 38; Özcan, 1991: 7; Başar, 2002: 413), Atsız ile İnalçık 795 / 1392-1393 tarihini verirken (Atsız, 1970: I; İnalçık, 2005a: 120), Yavuz ile Saraç 1393 tarihini kuvvetle muhtemel, 1397 yılını ise muhtemel olarak vermektedir (Âşık Paşazâde, 2007: 23). Çiftçi ise 1393 ile 1397 yıllarının ikisini birden uygun görmektedir (Derviş Ahmed Âşıkî, 2008: 19).

Doğum yeri Amasya'ya bağlı Mecitözü kazasının Elvan Çelebi köyüdür. Bu köyün adı Atsız'da Ulvan Çelebi olarak geçmektedir (Çiftçioğlu, 1949b: 79; Atsız 1970: I). Köye adı verilen Elvan Çelebi, Türkçecilik akımının önde gelenlerinden olan ve *Garib-nâme* adlı mesnevisiyle tanınan Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'dir. *Menâkıbü'l-Kudsiyye* adlı eseriyle menkıbe türünün ilk örneğini veren Elvan Çelebi ve dolayısıyla Âşık Paşa, Âşıkpaşazâde ile aynı soydandır (Âşık Paşazâde, 2007: 23).

Elvan Çelebi Zaviyesi, Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak bilinen 1402-1413 yılları arasında I. Mehmet'in karargâh bölgesi sınırlarında yer almaktaydı. Bölgedeki Türkmen beyleri ile dervişlerin desteğini kazanan ve bir süre sonra Osmanlı tahtına oturan I. Mehmet'in maiyeti ile birlikte Bursa'ya doğru yola çıkan Âşıkpaşazâde, Geyve'de rahatsızlanır ve I. Mehmet'e refakat edemez (İnalçık, 2005a: 120-121). Geyve'de, Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in evinde kalır. Yahşi Fakih, Âşıkpaşazâde'ye, I. Bayezid zamanına kadar meydana gelen olayları anlattığı *Menâkıb-ı Âl-i Osman* adlı eserini hediye eder. Bu seyahat 1413 yılında yapılmıştır.

825 / 1422 yılında II. Murat ile Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi arasındaki vukuata katılan Âşıkpaşazâde, 841 / 1437-1438 yılında sancak beylerinden İshak Paşa ile birlikte Üsküp'e gelir ve onunla birlikte akınlara hatta büyük bir çarpışmaya katılır. 842 / 1438-1439 yılında II. Murat'ın Belgrad seferine; 852 / 1448 yılında II. Kosova Savaşı'na; 857 / 1453 yılında ise Akşemseddin, Şeyh Vefa, Ak Bıyık gibi şeyhlerle birlikte İstanbul'un fethine katılır (Çiftçioğlu, 1949b: 79-80; Atsız, 1970: II-III).

Bursalı Mehmed Tahir, Âşıkpaşazâde'nin Zeynî tarikatına mensup olduğunu ve türbesi Bursa'da olan Abdüllatif Makdisî hazretlerinden halifelik aldığını belirtmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 84).

Âşıkpaşazâde'nin doğum tarihinde olduğu gibi ölüm tarihi hakkında da çeşitli görüşler vardır. Ahmet Refik, ölüm tarihi hakkında bilgi olmadığını söylerken (Ahmet Refik, 1933: 7) Atsız, yazarın ölüm vaktini bile söyleyecek kadar geniş bilgi verir. Buna göre, 881 / 1476 yılında II. Mehmet Boğdan seferine çıkarken inzivaya çekilen Âşıkpaşazâde, 22 Muharrem 886 / 23 Mart 1481 günü ikindi vaktinde vefat eder (Çiftçioğlu, 1949b: 80; Atsız, 1970: IV). Köprülü ile İnalçık, eserde 908 / 1502 yılı Safer ayına kadar olan olayların mevcut olmasından dolayı Âşıkpaşazâde'nin bu tarihten sonra ölmüş olacağı kanaatindedir (Köprülü, 1978: 707; İnalçık, 2005a: 124). Babinger, Özcan, Yavuz ve Saraç, Başar ise 889 / 1484 yılından sonra ölmüş olacağını belirtirler (Babinger, 1992: 39; Özcan, 1991: 7; Âşık Paşazâde, 2007: 32; Başar 2002: 413). Bursalı Mehmed Tahir, Âşıkpaşazâde'nin mezarının kesin olarak tespit edilememesine rağmen damadı Seyyid Vilâyet Türbesi avlusunda olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 84).

1422 yılından itibaren tarihî takvimlere dayanmayan tek tarih yazarı Âşıkpaşazâde'dir (Imber, 2005: 42). *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseri, bütünüyle Osmanlı tarihini ele alan ilk Türkçe eserdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1478 yılına kadar geçen süredeki olaylar sade ve anlaşılır bir Türkçe ile anlatılmıştır. Eser, 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinin en güzel örneklerinden biri sayılmaktadır (Başar, 2002: 413). Toplam 183 bölümden oluşan eserde ek olarak verilen son 13 bölümün Âşıkpaşazâde değil, bir başkası tarafından eklendiği bilinmektedir. Yazar ilk bölüme

başlamadan önce kendi şeceresini vermekte ve eseri yazmaya nasıl başladığını anlatmaktadır. Osmanlı hanedanının şeceresi verildikten sonra bunların Anadolu'ya gelmeden önceki yaşamları, Anadolu'ya gelişleri, hangilerinin Anadolu'da kaldıkları, kalan Osmanlı sülalesinin Türk tarihinde oynadıkları roller, Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman Şah'tan itibaren Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murat, I. Bayezid, Fetret Devri, I. Mehmet, II. Murat, II. Mehmet, II. Bayezid dönemi olayları ele alınmıştır.

Âşıkpaşazâde, eserinin başında Kostantiniyye'de bir dost meclisinde iken Osmanoğullarının tarihi ile güzel hikâyelerinden bahsedilirken kendisine sorulan sorular karşılığında Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in yazdıklarından okuyup bildiği kadarıyla cevap verdiğini söyler. Kendisi de Yahşi Fakih'e bağlı kalmak suretiyle başkalarından duydukları, Osmanoğullarının sözleri, olayları ve menkıbeleri ile bu eseri yazmaya başladığını ifade eder (Öztürk, 2013a: 3-4). 15. yüzyılın sonlarına ait eserin, Âşıkpaşazâde'den 150 yıl öncesinde nakledilen Orhan Gazi zamanına ait hikâye ve gelenekleri içermesi kayda değer bir durumdur (Ménage, 2005: 85).

Âşıkpaşazâde, Anadolu Selçuklu Devleti'ne isyan etmiş bir zümrenin liderliğini yapan Baba İlyas'ın torunudur. Dedesinin isyanı ile ilgili psikoloji içerisinde kendi sülalesinin isyanla bağlantısına dair eskiden kalma rivayetleri hafızalardan silmek ve Osmanlı Devleti'nin başlangıcını da olabildiğince kendi soyuna, sülalesine en azından kendi tarikatına bağlamak için eserinde hem devlet yanlısı bir tavır ortaya koyar hem de Devlet'in kuruluşunda dervişlerin rolünü fazlasıyla öne çıkarır (Ocak, 2004: 87).

Âşıkpaşazâde; her ne kadar amacının Osmanoğullarının kökenini, asıl yurtlarını, göçlerini ve fetihlerini anlatmak olduğunu söylese de onun asıl hedeflerinden biri de Vefâî halifesi Ede-Balı'nın ve kendi ailesinin, Osmanlı hanedanının ortaya çıkmasında ve kurulmasında nasıl önemli bir rol oynadığını göstermektir (İnalçık, 2005a: 127).

Eser, tertip ve üslup bakımından anonimlerden hemen hemen farksızdır ve sanat iddiasından uzak bir üslup ile yazılmıştır (Köprülü, 1978: 709). Eserde yer alan diyaloglar ve kullanılan kısa cümleler eseri canlı kılmaktadır. Kısa bölümlerin pek çoğunun soru ve cevap ile bitmesi, Âşıkpaşazâde'nin eseri yüksek sesle okunmak için yazmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Burada dinleyicilerden birinin bir soru sorduğunu ya da itirazda bulunduğunu, müellifin de okumaya devam etmeden önce meseleyi açıklığa kavuşturduğu düşünülmektedir (Ménage, 2005: 84). Âşıkpaşazâde, bölümlere ayırdığı eserinde hemen hemen her bölümün sonuna manzumeler eklemiştir. Bozuk bir aruzla yazılan bu şiirlerin edebî bakımdan hiçbir değeri yoktur (Atsız, 1970: V). Bu manzum parçaların çoğu Ahmedî'nin *İskendername*'sinden alınmıştır (Köprülü, 1978: 709, Özcan, 1991: 7).

Menakıp üslubuyla kaleme alınmış olup halkın ve askerlerin psikolojisini yansıtmakta olan eser (Şeşen, 1998: 287; Aydın, 2002: 418), aynı zamanda bir halk destanı niteliğindedir. Gazaya giden ordunun maneviyatını artırmak için destansı bir dille kaleme alınmıştır (Başar, 2002: 413). Yazdığı eserin popüler İslami askerî söylemi muhtemelen Âşıkpaşazâde'nin bu çevre içinde geçirdiği yaşamından, hamasi tarzı ve epizodik yapısı da yoldaşlarının kendisinden bu tarz olayları hikâye etmesi talebinden kaynaklanmaktadır (Imber, 2005: 42). Eserin bütününe bakıldığı zaman Âşıkpaşazâde'nin amacının tam bir kronik tarih yazmaktan çok halkı eğitmek olduğu açıkça görülmektedir (Aydın, 1999: 418).

Âşıkpaşazâde eserine yer yer kendi değerlendirmelerini eklediği gibi çeşitli devlet adamlarını ve emirleri tenkit etmekten de kaçınmamıştır (İpşirli, 1999: 248; Başar 2002: 413). Eser tam olarak bir popüler tarihtir ve kişilere itibar etmeyen biri olarak Âşıkpaşazâde ön yargılarını gizlemek için hiçbir gayret göstermez (Ménage, 2005: 84). Eserin nüshaları şunlardır:

“1. Berlin Nüshası, Berlin Devlet Kitaplığı, Ms. or. oct. 2448

2. Emanet Hazinesi Nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, nr.1333

3. Arkeoloji Nüshası, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, nr. 478
4. Upsala Nüshası, Upsaliae, nr. 279
5. Mordtmann Nüshası, J. H. Mordtmann, Die Orientalischen Handschriften der Sammlung A. D. Mordtmann sr., nr.34
6. Dresden Nüshası, Fleischers Catalogus Codium Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis, nr. 60
7. Nikolsburg (Mähren) Nüshası, Nikolsburg (Mähren) Şatosu Prens Ditrichstein Kütüphanesi
8. Vatikan Nüshası, Paul Horn, Die persischen und türkischen Handschriften des Vatikans, nr. 49
9. Viyana Nüshası, Viyana Kraliyet Kütüphanesi, nr. 982
10. Paris Nüshası, Paul Wittek, Neue zu Asıkpasazade
11. Oxford Nüshası, Ethés Kataloğu, nr. 2049
12. Süleymaniye Nüshası, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 4954
13. Arkeoloji Nüshası, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Tarih Yazmaları, nr. 1405
14. Kilisli Rıfat Nüshası, (Kayıptır)
15. Mısır Nüshası, Ezher Camii, Rivâqu'l-Etrâk, nr. 3732
16. Ahmet Vefik Paşa Nüshası, (Kayıptır)
17. Neşrî Nüshası, Flügel, Katalog, II, nr. 986'' (Öztürk, 2013a: XXXI-XXXVI).

Âşıkpaşazâde'nin zamanın klasik eğitim sistemi olan medrese eğitimi gördüğüne dair elde herhangi bir bilgi olmamakla birlikte Elvan Çelebi tekkesinde tekke ve dervişlik muhitinde yetiştiği aşıkârdır (Öztürk, 2013a: XX). Togan, Âşıkpaşazâde'nin yaratılış ve tefekkür tarzı itibarıyla eski bir Türk dervişi olarak kaldığını; eserinin ise sade, vecîz, dürüst fakat kronoloji hususunda ihmallerle dolu olduğunu söylemektedir (Togan, 1981: 380). Lindner, 14. yüzyılın ortalarında Bitinya'da yaşayanların tanıklıklarını içeren eserin dönemin en değerli kaynaklarından biri olduğunu belirtmektedir (Lindner, 2000: 24).

Çalışmamızda Prof. Dr. Necdet Öztürk tarafından, Berlin Nüshası'nın esas alınıp Emanet Hazinesi, Arkeoloji, Mordtmann, Dresden, Neşrî, Upsala, Nikolsburg nüshalarının mukayesesi ile hazırlanan metin esas alınmıştır: Öztürk (2013a).

2.1.10. Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*

15. yüzyıl Osmanlı müverrihlerinden Oruç Bey hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Zira, Osmanlı biyografi kitapları ve tezkirelerinde onunla ilgili bilgi kaydedilmemiştir. Eserinin Cambridge ve Manisa nüshalarında kendisini “Oruç b. Âdil el-kazzâz kâtibü'l-Edrenevî” olarak tanıtmakta ve bu bilgiye göre kâtip adıyla anıldığı, Âdil adlı bir “kazzaz”ın yani “ipekçi”nin oğlu ve Edirneli olduğu anlaşılmaktadır (Babinger, 1992: 25; Eren, 1977: 42; İz ve Kut, 1985: 323; *Oruç Beğ Tarihi*, 1972: 8; Öztürk, 2014: XXIII; Özcan, 2007b: 425; Unat, 1960: 418). Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde doğduğu, eserinin yeni versiyonunu yazdığı 1502 yılında ya da kısa zaman sonra öldüğü tahmin edilmektedir (Öztürk, 2014: XXIII).

Kâtiplik yapan, muhtemelen divan kâtipliğinde bulunduğu anlaşılan Oruç Bey'in başka hangi görevlerde çalıştığı bilinmemekle birlikte maddi durumunun iyi olduğu, 905 / 1500'de Edirne'de Sarıca Paşa Mahallesi'nde Eski Cami müezzini Hacı Mahmud'un başında bulunduğu bir vakıf tesis ettiği ve buraya geliri yüksek evler, odalar, dükkânlar bağışladığı bilinmektedir (Özcan, 2007b: 425).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ve Osman Gazi'nin hükümdarlığına ilişkin yapılan çalışmalar hâlen büyük ölçüde en eski Osmanlı kaynaklarına dayanmakta olup bunlar anonim vakayinameler, Âşıkpaşazâde ve Oruç Bey tarihleridir (Imber, 2000: 68). Klasik dönem Osmanlı tarih yazıcılarından olan Oruç Bey'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseri devletin kuruluşundan 908 / 1503 yılına kadar gelen bir Osmanlı tarihidir. Eser, Osmanoğullarının şeceresi ile başlar ve onların Horasan'dan Anadolu'ya göçleri ve yerleşimleri hakkındaki bilgilerle devam eder. Sonra sırasıyla Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad, II. Mehmed ve II. Bayezid devirleri anlatılır. Yazar, II. Mehmed devrini anlattıktan sonra Kostantiniye ve Ayasofya efsaneleri ile Hz. Muhammed, dört halife, Emeviler ve Abbasiler hakkında bilgi veren İslam tarihi bölümleri eklemiş ve sonra kronolojik sıraya uygun olarak II. Bayezid devrine geçmiştir. Eser, II. Bayezid devrinin en önemli kaynakları arasındadır.

Eserin bitiş yılı yazmalarda farklılık göstermektedir. En erkeni 872 / 1467-1468 tarihli Oxford Bodleian Kütüphanesi, Ravel, or. 5 nüshası, en geç olanı ise 908 / 1502 tarihli Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc, 1047 nüshasıdır. Nüshalarının filolojik karşılaştırmasını yapan Ménage, Babinger'in eserin II. Mehmed devrinde yazıldığını söylemiş olmasına karşılık, eserin II. Bayezid devrinde yazıldığını ispatlamıştır (Öztürk, 2014: XXIV).

Oruç Bey'in kullandığı kaynaklar; Elvan Çelebi menakıpnamesi, 15. yüzyıl Osmanlı takvimleri, gazavatname, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseri ile çeşitli râvilerdir (*Oruç Beğ Tarihi*, 2008: XXXIV-XXXVII).

Eserin bilinen altı nüshası bulunmaktadır.

- “1. Oxford Bodleian Kütüphanesi, Ravel, or. 5
2. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Dd. II, 15
3. Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye, nr. 5506/2
4. Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc, 1047

5. Paris Bibliothèque Nationale Ancien Fonds Turc, 99

6. Roboly, Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc, 922” (Öztürk, 2014: XXVI-XXXI).

Eser birkaç defa neşredilmiş ise de nüshalar arasındaki problemler çözülmediği ve mesele tam olarak kavranamadığı için eserin ne olduğu ortaya konulamamıştır. Bu konuda geniş bir inceleme yapan Menage'nin vardığı sonuç Oruç Bey'in iki eser yazdığı yönündedir. Birincisi 900 / 1494-1495'te veya bundan kısa bir süre sonra yazılmıştır. Bunda anonim bir metinden yararlanılmıştır. Oxford ve Cambridge nüshaları ilk yazdığı tarihi ihtiva etmektedir. İkincisi ise Âşıkpaşazâde'nin eserinin tadil ve tahrifi ile Oruç Bey'in ona yaptığı zeyilden oluşmaktadır. 906 / 1500-1501'de yazımına başlanılan bu eser ise 908 (1502-1503)'de bitirilmiştir. Bu metnin kısmen ve hatalı olarak Manisa Nüshası'nda, tam olarak da Paris Bibliothèque Nationale'daki iki nüshada yer almıştır (Menage, 1967: 322; aktaran Afyoncu, 2009: 12).

Oruç Bey'in bazı ilavelerle yazdığı tarihi, anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'lardan farklı değildir. Halk için yazılmış bu eserler 15. yüzyılda kısa tarihler olmaları dolayısıyla popüler olarak okunmaktaydı (İnalçık ve Arı, 2011: 112-113). Eserin dili, Eski Türkiye Türkçesinin son devresine (13.-15. yüzyıllar) girer. Kullanılan sade Türkçe ile eser, Türk nesir dilinin gelişmesindeki önemli bir merhaleyi yansıtmaktadır (*Oruç Beğ Tarihi*, 1972: 8). Oruç Bey ve çağdaşı olan Âşıkpaşazâde, Türkiye Türkçesinin nesir dilinin gelişmesinde önemli kilometre taşlarıdır (Öztürk, 2014: XXXII).

Çalışmamızda Prof. Dr. Necdet Öztürk tarafından, Paris Bibliothèque Nationale Supplement Turc, 1047 Nüshası'nın esas alınıp Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye, nr. 5506/2 ve Paris Bibliothèque Nationale Ancien Fonds Turc, 99 nüshalarının mukayesesi ile hazırlanan metin esas alınmıştır: Öztürk (2014).

2.1.11. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*

Hayatı hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Neşrî, eserinde kendisi hakkında bilgi vermekten kaçınmaktadır. II. Bayezid için kaleme aldığı ve eserin sonunda yer alan 13 beyitlik kasidenin 11. beytinde mahlasını “Neşrî” olarak verir:

“Çünkü hall-i müşkilât ol pâdişâhun şâmidur

Dergehi[n]de Neşrîyâ her müşkilün âsândur” (Öztürk, 2013b: 356)

Neşrî üzerinde çalışma yapan Unat, Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserinde Mehmed b. Neşrî olarak zikrettiği ismin yanlış yazım sonucu olduğunu ileri sürerek bu kişinin aslında Mehmed b. Beşîr olduğuna dikkat çeker (Unat, 1943: 196). Hoca Sadettin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih* adlı eserinde verdiği bilgi bu görüşü teyit eder niteliktedir. Müellifin adını “Mevlânâ Neşrî” olarak belirten (Hoca Sadettin Efendi, 1999a: 215) Hoca Sadettin Efendi, Mevlânâ Mehmed b. Beşîr adlı II. Murad devri bilgininden de bahsetmektedir. Burada verilen bilgide, doğduğu yerden Bursa'ya gelip öğrenimini tamamladıktan sonra Yıldırım Han Medresesinde öncelikle danışman sonra mu'îd olduğu, bu görev sırasında Seyyid Şerif-i Cürcânî hazretlerinin Metâlî'î haşiyesini otuz altı kez okuttuğu, müderrislik rütbesine yükselince aynı medresede müderrislik yaptığı ve Cuma günü ile bayram günleri haricindeki bütün zamanını ders okutmakla geçirdiği belirtilmektedir (Hoca Sadettin Efendi, 1999c: 67). Ancak, verilen bilgilerde bahsedilen kişinin bir tarih yazdığı belirtilmediği için, müellif Neşrî ile arasında hiçbir ilgi olmayacağı düşünülmektedir (Unat, 1943: 197). Bunun yanında Gelibolulu Âlî, *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı bir eser kaleme alan Neşrî'den bahsetmektedir (İsen, 1994: 182). Yaşadığı devir ve hakkında bilgi verilmemesine rağmen Bursa'da yetişip büyüdüğünün söylendiği göz önüne alındığında eserde bahsedilen Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* yazarı Neşrî olduğu ihtiyatla düşünülebilir.

İnalçık, Bursa şer'iyeye sicillerinde yaptığı araştırmalar sonucunda Neşrî'nin tam adının Hüseyin b. Eynebeğ olabileceğini belirtmektedir (İnalçık, 1965: 667).

Latîfî *Tezkiretü's-Şu'arâ*'da, Karamanlı olduğunu ve I. Selim'in hizmetinde yer aldığını (Latîfî, 2000: 527), Riyâzî *Riyâzu's-Şu'arâ*'da Karamanlı olan Neşrî'nin

I. Selim devrinde şiiirle şöhret bulduğunu (Mehmed Riyâzî, ??: 130b), Âşık Çelebi *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'da Bursalı olduğunu söylemektedir (Kılıç, 1994: 464). Mehmed Nâil Tuman *Tuhfe-i Nâilî*'de, Latîfî ile Riyâzî'nin Karamanlı olarak bahsettikleri kişinin Neşrî değil Nesrî olduğunu belirterek Neşrî'yi Bursalı olarak vermektedir (Şener, 2013: 189). Neşrî'nin doğum yeri hakkında Âşık Paşa, Latîfî ve Riyâzî'nin görüşlerini kaydeden Bursalı Mehmed Tahir'e göre, bütün bu görüşlerin aksine Neşrî Germiyanlıdır (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 150).

Tahsilini Bursa'da tamamladığı, burada uzun yıllar yaşadığı, ilmiye mensubu olduğu kesin olarak bilinen Neşrî, II. Murad döneminde Bursa subaşılığı yapan Koca Nâib'in meclislerinde bulunmuş, II. Mehmed'in vefatından sonra yaşanan hadiseler şahit olmuştur (Özcan, 2007a: 20). Eserindeki, II. Mehmed'in vefat ettiği gece sâhib-ayâr¹ ile birlikte bulunduğu bilgisine (Öztürk, 2013b: 337) bakıldığında devlet görevi de yaptığı düşünülebilir. Zamanın ilmiye mensupları ile devlet adamlarının yakınlığı göz önüne alındığında Neşrî'nin her iki görevde de bulunmuş olması normal ve ihtimal dâhilindedir.

Özcan, Neşrî'nin I. Süleyman'ın tahta geçmesinden sonra 926-927 / 1520-1521 yıllarında vefat etmiş olmasını muhtemel olarak verirken (Özcan, 2007a: 20), Öztürk I. Selim zamanında vefat etmiş olabileceği tahmininde bulunmaktadır (Öztürk, 2013b: XX). Babinger ile Başar ise net bir ifade kullanarak Bursa'da müderrislik yapan müellifin 926 / 1520 yılında Bursa'da vefat ettiğini söylemektedir (Babinger, 1992: 42; Başar 2002: 414). Bursalı Mehmed Tahir'in aktardığı bir rivayete göre, Neşrî'nin Bursa'da Mevlevî Süleyman Efendi civarında bulunan mezarı yol genişletme çalışmaları sırasında tahrip edilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 150).

Neşrî'nin en önemli eseri *Kitâb-ı Cihânnümâ* adlı tarihidir. Eser, altı bölümden oluşan bir dünya tarihidir. Babinger ile Başar, eserin sekiz bölümden oluştuğunu söylemektedirler (Babinger, 1992: 42; Başar, 2002: 414). Ancak eserden anlaşıldığı kadarıyla eser sekiz değil altı bölümden oluşmaktadır. Bugün elimizde eserin sadece Osmanlı öncesi Türk tarihi ile Osmanlı tarihini anlattığı altıncı bölümü

¹ **Sâhib-ayâr**: Darphanede kesilen muhtelif cins ve kıymetteki madeni paranın ayar ve ağırlığını tespit eden kimse. (Sertoğlu, 1986: 296).

bulunmaktadır. Neşrî, Kitâb-ı Cihânnümâ adını verdiği eserinin ilk beş bölümünü II. Mehmed, altıncı bölümü ise II. Bayezid devrinde temize çektiğini belirtir (Öztürk, 2013b: 5).

Eser, II. Bayezid'in saltanatı devrinde tamamlanmış ve Sultan'a takdim edilmiştir. Eserde râvî olarak bahsedilen Ayas hakkında “merhum” ibaresini kullanmaktadır. Ayas'ın ölüm tarihi 875 / 1470-1471'dir. Diğer bir râvî olan Kutbüddinzâde İznikî'den bahsederken “merhum” denmemektedir. Kutbüddinzâde'nin ölüm tarihi 885 / 1480'dir. Bu bilgilere dayanarak eserin günümüze ulaşan altıncı kısmını 875 / 1470-1471 ile 885 / 1480 yılları arasında yazmaya başladığı, Cem Sultan'ı hayatta gösterdiğine bakılırsa eserin 890/1485 ile 898/1493 yılları arasında tamamlandığı söylenebilir (Özcan, 2007a: 21).

Günümüze ulaşmayan ilk beş kısımda nelerin konu edildiğine dair elimizde herhangi bilgi olmamakla birlikte, altıncı kısımda verilen kimi bilgilerden hareket ederek tahminlerde bulunulabilir. Buna göre ilk kısımda İslamiyet öncesi peygamberler; ikinci, üçüncü, dördüncü kısımda muhtemelen İslamiyet öncesi Pers ve Arap tarihi, Hz. Muhammed devri, dört halife devri ile muhtemelen Samaniler, Buyidler (Büveyhiler), Gazneliler gibi hanedanların tarihi; beşinci kısımda ise Büyük Selçuklu Devleti tarihi anlatılmaktadır (Öztürk, 2013b: XXI).

Eser, Giriş'in ardından üç tabakadan meydana gelmektedir. İlk tabaka Türklerin menşeyini, Oğuz Han'ı, seleflerini ve Karahanlıları; ikinci tabaka Anadolu Selçukluları ile Karamanoğullarını; üçüncü tabaka ise Osman Gazi'den II. Bayezid'e kadar Osmanlı tarihini ele alır. Neşrî eserin sonuna II. Bayezid için yazdığı bir kaside eklemiştir.

Âşıkpaşazâde'nin eseri ile anonim tarihleri bağdaştıran, aradaki farklılıkları gideren ve bir tarihî takvim ile diğer kaynakları da kullanan Neşrî, 1485 yılına kadar gelen Osmanlı tarihinin ahenkli bir anlatışını ortaya koymuş ve sonraki dönemde Osmanlı tarihi yazan müelliflerin standart kaynağı olmuştur (Imber, 2005: 43).

Neşrî eserin başında, öteki ilimlerde yeteri kadar eserin yazılmış olmasına rağmen tarih ilminde yazılan eserlerin dağınık ve eksik olduğunu, özellikle Türk

dilinde yazılmış tarihlerin azlığı nedeniyle bu eseri yazdığını belirtmektedir. Diğer taraftan, geçmişte yaşanan olayların gelecek nesillere ibret vesikaları olarak aktarılması amacını da taşımakta, özellikle hükümdarların geçmişte yaşananlardan alacakları derslerle görevlerini daha iyi yapacakları kanaatini taşımaktadır (Öztürk, 2013b: 4-5).

Neşri'ye mahsus orijinal bilgiler içermeyen eser, çeşitli bilgilerden yapılmış bir derleme niteliğinde olsa da eserde yer yer başka kaynaklarda bulunmayan bilgilere de rastlanmaktadır (Afyoncu, 2003: 106-107). Ancak Neşri'nin eserinin yazılı kaynakları hakkında herhangi bir bilgi vermemesine rağmen Osmanlı dönemi için Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve bunun da dayandığı Yahşi Fakih menakıpnamesini kullanıldığı kesin olmakla birlikte, Yazıcıoğlu'nun *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih* adlı eserleri ile tarihî takvimler ve bazı Arapça ve Farsça eserlerden faydalandığı anlaşılmaktadır (Özcan, 2007a: 21). Âşıkpaşazâde'nin eseriyle birbirini takip eden bölümlerde neredeyse kelimesi kelimesine o metin incelenmiş, yer yer bazı kelime ve ifadeler değiştirilmiş ya da nesre dönüştürülmüş, beyitler atlanmış, soru-cevap kısımları tahkiye biçiminde düzenlenmiş ancak orijinalinin etkisi ve dolaysız anlatımı kaybolmamıştır (Ménage 2005: 85). Âşıkpaşazâde'nin eserini kaynak olarak alan Neşri, buna Rûhî Tarihi ile tarihî takvimleri de eklemiştir (İnalçık, 2013: 435).

Yazıldığı yıllarda tanınan *Kitâb-ı Cihânnümâ*, kendisinden sonraki pek çok tarih yazarının eserine kaynaklık etmiştir. Bu yazarlar arasında Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, İdris-i Bitlisî, Lutfî Paşa, Matrakçı Nasuh, Seyyid Lokman, Âli Mustafa Efendi, Hoca Sâdeddin, Koca Hüseyin, Solakzâde, Münecimbaşı Ahmed sayılabilir (Özcan, 2007a: 21).

Eserin 14 nüshası bulunmaktadır:

“1. Menzel Nüshası (Prof. Dr. Theodor Menzel'in bulduğu, orijinali yanan ancak fotokopileri elde bulunan nüshadır.)

2. Manisa Nüshası, nr. 1373

3. Viyana, Natinonalbibliothek, Ms. H. O. 15

4. Nöldeke Nüşhası (Theodor Nöldeke'nin Menzel nüshasını Viyana nüshası ile tamamladığı nüshadır)

5. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 479

6. Paris, Bibliothèque Nationale, Ms. suppl. turc. 153

7. İstanbul, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi, Tarih 220

8. İstanbul, Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 2351

9. Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Encümeni 17

10. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul

11. Paris, Bibliothèque Nationale, Ms. suppl. turc. 1183

12. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi 2080

13. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdadlı Vehbi Efendi 1233

14. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine 1361" (Öztürk, 2013b: XXIII-XXXI)

Kitâb-ı Cihânnümâ'nın önemi ilk tenkitli tarih olmasından kaynaklanır. Neşrî, başta Âşıkpaşazâde olmak üzere kaynaklarını sistemli bir şekilde kullanmış ve olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele almaya çalışmıştır. Bu yönüyle Neşrî doğruyu bulmaya çalışan ilk Osmanlı tarihçisi olarak kabul edilir (Özcan, 2007a: 22). Ayrıca eser, Türkçe yazılmış ilk dünya tarihi olması bakımından ayrı bir değere sahiptir (Öztürk, 2001: XXV).

Çalışmamızda Prof. Dr. Necdet Öztürk tarafından, Menzel Nüşhası'nın esas alınıp Manisa Nüşhası, nr. 1373, Paris, Bibliothèque Nationale, Ms. suppl. turc. 153 ve Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Encümeni 17 nüshalarının mukayesesi ile hazırlanan metin esas alınmıştır: Öztürk (2013b).

2.1.12. Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî, *Târih-i Âl-i Osman*

Hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan *Târih-i Âl-i Osman* müellifi Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî hakkında bildiklerimiz, Konyalı olmasından ve “kâtib-i şer” unvanına sahip olmasından ibarettir. Eserin başında kendisini “Kâtib-i Şer” Mehmed b. Hacı Halil El-Konevî” olarak tanıtan müellif, sebep-i telifini II. Mehmed’in emri olarak belirtmektedir (Anhegger, 1952b: 52). Farsça olarak kaleme aldığı ve II. Mehmed devrinde yazmaya başladığı eserin giriş kısmında kısaca Selçuklulardan bahseder ve II. Bayezid’in Kili ve Akkirman’ı fethi bilgilerinin ardından eserini tamamlar. Eserin bilinen iki nüshası vardır:

1. Paris, Bibliothèque Nationale, Supplém. Pers. 1394
2. Kayseri, Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi 11243

Çalışmamızda Robert Anhegger tarafından hazırlanan eserin Paris Nüshası esas alınmıştır: Anhegger (1952b).

2.1.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin*

Bayatlı Hasan hakkında bütün bildiklerimiz, Hz. Âdem’e geçmeden önce eserinin başında kendi ile ilgili verdiği bilgilere dayanmaktadır. Eserde adını Bayatlı Mahmud oğlu Hasan olarak veren müellifin yazdığı gazelde mahlası “Bayâtî” olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuzların Bayat boyundan olan müellif, Akkoyunluların başkenti olan Tebriz’deki Sultan Dede Ömer Rûşenî’nin dergâhında uzun süre hizmet ettikten sonra 886 / 1481 yılında Şam hacıları ile birlikte hacca gider. Kâbe’de iken söylediği bir gazel elden ele dolaşarak, Mısır tarafından hacca gelen II. Mehmed’in oğlu Şehzade Cem’in eline geçer. Gazeli okuyan Şehzade, gazele Türkçe bir karşılık yazarak Bayatlı Hasan’a yollar. Daha sonra bir araya gelen Bayatlı Hasan ile Şehzade Cem’in sohbet ettikleri sırada söz, Osmanoğullarının soyuna, Oğuz’un büyük oğlu Gün Han’a ve onun boylarından Kayı Han’a gelir. Şehzade, Bayatlı

Hasan'dan elindeki Oğuznâme'yi kısaltıp kendisine vermesini ister. Bayatlı Hasan, bu isteği yerine getirir ve bir haftada tamamlayarak *Câm-ı Cem-âyin* adını verdiği eseri Şehzade'ye hediye edip, onun iltifat ve yakınlığına mazhar olur. Şehzade'nin Mısır'a dönmesinden birkaç yıl sonra Bayatlı Hasan Mısır'a gider. Orada, hacda iken Şehzade'nin yanında yer alan, sonrasında ise Mısır'da Şehzade'nin hanımının yanında bulunan Selman Ağa ile görüşür. Ondan, Şehzade Cem'in Roma'da katledildiğini öğrenir. Selman Ağa'nın, Şehzade'nin hanımıyla birlikte Rum'a gideceğini duyduğu sırada, Şehzade Cem'in sağlığında annesine, kendi hâli ile ilgili yazdığı manzumeleri görür. Bunları tahmis ederek, *Câm-ı Cem-âyin*'in sonuna ekler ve Ezher Camii Kütüphanesine bir nüsha bırakır (Kırzioğlu, 1949: 378-379). Bayatlı Hasan'ın verdiği bu bilgiden, bugün elimizde bulunan iki nüshaya Ezher Camii Kütüphanesindeki bu nüshanın esas olduğu anlaşılmaktadır.

Eser, Hz. Âdem'den başlayıp II. Bayezid ile son bulan bir silsilenamedir. Hz. Âdem ile başlayan silsilename; Şis, Anuş, Kınan, Mehlayil, Yezd, İdris, Matusalah veya Muşalah, Lemek, Nuh, Yafes, Bolcas, Dip Tokuy, Kayı Han, Kara Han, Oğuz Han, Gün Han, Kayı Han, Turmuş Han, Bay Temür, Bozdoğan, Korkulu, Süleyman Şah, Kara Oğlan, Kumaş Han, Balçık Han, Korçak Han, Kurtulmuş, Çağ Buga, Sevinç, Bay Soy, Çamur Han, Baş Buga, Yumak, Kızıl Buga, Turaç, Çek Temür, Kurtarı Beg, Ortuk, Kuçi Beg, Toğmuş Beg, Toğrul, Bay Beg, Yalvaç, Yasu, Kara Han, Torak Han, Ay Kutlug, Çemendür, Yasak, Tok Temür, Sungur, Bulgay, Sakur, Kara Batur, Toğrul, Ay Kutlug, Bay Temür, Kızıl Buga, Kaya Alp, Süleyman Şah, Ertoğrul Gazi, Sultan Osman Gazi, Sultan Orhan Gazi, Sultan Murad Gazi, Sultan Yıldırım Beyazıd Han Gazi, Çelebi Sultan Mehmed Han Gazi, II. Sultan Murad Han Gazi, İstanbul Fatihi Sultan Mehmed Han Gazi'nin ardından Veli Sultan Beyazıd Han ile son bulmaktadır. II. Bayezid hakkında verilen bilgilerin ardından, Şehzade Cem'in manzum mektubunun tahmisi yer almaktadır. Eserin sonunda müstensih bazı bilgiler vermiştir. Buna göre Ezher Camii Nüshası, 1005 yılında Ezher Camii kitaplarından nakledilmiş ve Diyarbakır'da yaşayan, Şehidî olarak bilinen Hüseyin tarafından korunmuştur. 1008 yılında ise Hüseyin'in "Kitâbü's-sultâniyye" ve "Hakanî Şehnâmesi" karalamaları arasında bulunan nüshadan istinsah edilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 400).

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin “Tarihçiler Faslı”nda, Bayatî Şeyh Mahmud Efendi’yi *Câm-ı Cem-âyin*’in yazarı olarak tanıtmış, onun Cem Sultan ile tanışması ve eseri hakkında bilgi vermiştir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 29). Sadece başlık olarak verilen Bayatî Şeyh Mahmud Efendi adı, onun hakkında verilen bilgiler esnasında tekrar edilmediği için hatanın bizzat Bursalı Mehmed Tahir tarafından mı yapıldığı yoksa matbaadan kaynaklanan bir yanlış mı olduğu tespit edilememektedir.

Eserin bilinen 2 nüshası bulunmaktadır:

1. Berlin, Staatsbibliothek, or. 8 (Babinger 1992: 34)
2. Fatih Millet Kütüphanesi, Tarih Fihristi, 23 (Kırzioğlu, 1949: 373)

Çalışmamızda Fahreddin Kırzioğlu tarafından hazırlanan eserin ikinci nüshası esas alınmıştır: Kırzioğlu (1949).

2.1.14. Kemal, *Selâtin-Nâme*

Hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan *Selâtin-nâme* müellifi Kemal’in eserleri hakkında bildiklerimiz, eserinde verdiği bilgilerden ibarettir.

Müellif eserinde adını “Kemal” olarak verdiği hâlde, aynı zamanda yaşamış, “Kemal-i Zerd” adı ile de anılan, Mahmud Paşa’nın musahibi ve has gulamlarının hocası olan Bergamalı gazel şairi Sarıca Kemal ile karıştırılmaktadır (Anhegger, 1952a: 448). 1928’de yayınlanan *Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri* adlı makalesinde Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Selâtin-nâme* müellifi için, “*II. Bayezid adına Salâtin-nâme başlıklı bir Türkçe eser yazan Sarıca Kemal - tezkirelerin tabiriyle Kemal-i Zerd -*” demektedir ve Sarıca Kemal ile eserin müellifi Kemal’i karıştırmaktadır (Köprülü, 1999: 277). Aynı şekilde Babinger de *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* adlı eserinde, *Selâtin-nâme* müellifi için “Kemal (Sarıca Kemal)” demek suretiyle iki isim birden vermektedir. Ancak müellif hakkında

verdiği bilgiler, gazel şairi Sarıca Kemal'e aittir (Babinger, 1992: 37). Başar da eserin müellifini Sarıca Kemal olarak belirtmektedir (Başar, 2002: 414).

Anhegger'in yaptığı araştırma sonucunda *Selâtin-nâme* müellifinin Sarıca Kemal değil Kemal olduğu ortaya çıkmıştır. Anhegger'in görüşünü destekleyen önemli bir bilgi, *Sicill-i Osmanî*'de karşımıza çıkmaktadır. Sarıca Kemal'in ölüm tarihi sadece *Sicill-i Osmanî*'de geçmekte ve burada 880 / 1475-1476 tarihi gösterilmektedir (*Sicill-i Osmanî IV*, 1943: 31'den aktaran Öztürk, 2001: XXXI). Bu tarihin doğruluğu kabul edildiği takdirde Sarıca Kemal ile Kemal'in farklı kişiler olduğu açık bir şekilde ortaya çıkar. Zira *Selâtin-nâme* 895 / 1490 yılında yazıldığına göre (Öztürk, 2001: 218) müellifinin ölüm tarihinin bu yıldan sonra olması gerekmektedir. Ayrıca, Sarıca Kemal'in, Fazlullah el-Hüseynî el-Kazvî'nin 16. yüzyıl başlarında yazdığı *el-Mu'cem fi âsâri mülûki'l 'Acem* adlı eserinin Türkçeye çevirisi olan *Belâgatnâme* adlı eseri ile gazellerinin *Selâtin-nâme* ile karşılaştırılması, *Selâtin-nâme*'nin Sarıca Kemal'e ait olamayacağını ortaya koymaktadır (Erünsal, 2009: 151).

Anhegger'in *Selâtin-nâme* müellifinin Sarıca Kemal değil de Kemal olduğuna dair ileri sürdüğü delillerden biri, eserde II. Mehmed'in veziriazamı Mahmud Paşa'ya özel bir önem verilmemesidir (Anhegger, 1952a: 449). Müellif, II. Mehmed dönemi şairlerinden Sarıca Kemal olmuş olsaydı şüphesiz hâmisî Mahmud Paşa'ya eserinde geniş yer verecek ve onu övecekti (Öztürk, 2001: XXXI). Ancak övmek bir yana, müellif Mahmud Paşa'nın adından sadece bir kez söz etmektedir (Öztürk, 2001: 174).

II. Bayezid devri şair ve tarihçilerinden olan Kemal'in bize ulaşan tek eseri *Selâtin-nâme* veya *Tevârih-i Âl-i Osman* adını verdiği eseridir:

“*Selâtin-nâme* kodum buna adı
Tevârih-i Âl-i Osman 'dur nihâdı

Gülistân-ı selâtin-i cihândur
Tevârih-i Âl-i Osman tercümândur” (Öztürk, 2001: 20 / b. 235-236)

Müellif eserini 1 Şaban 895 / 20 Haziran 1490 bahar mevsiminde bitirdiğini söylemektedir (Öztürk, 2001: 218). Ancak eserin başka bir yerinde 896 yılı olaylarından bahsederek çelişkiye düşmektedir (Öztürk, 2001: 201). Farklı iki tarihin verilmesi müstensihinin dalgınlığından kaynaklanan bir yanlışlık olabileceği gibi müellifin daha önce yaptığı planın dışına çıkarak eserini devam ettirmiş olması ile açıklanabilir (Öztürk, 2001: XXXII).

Eserde Kemal, eserin toplam 3600 beyitten oluştuğunu belirtmektedir (Kemal 2001: 217). Ancak elimizdeki tek nüshada toplam beyit sayısı 3029'dur. Eserdeki vezin ve imla hataları, yanlış harekelenmeler ve bazı beyitlerin ikinci mısralarının yazılmaması, müstensihinin dikkatsiz, biraz da bilgisiz olduğu izlenimini vermektedir (Öztürk, 2001: XXXII). Mesnevi tarzında yazılan eserde “mefâ’îlün mefâ’îlün fâ’ûlün” vezni kullanılmıştır. Kemal bu eser dışında *Sûz-nâme* ve *Firâset-nâme* adlı eserlerinin olduğunu söylüyorsa da (Öztürk, 2001: 204) eserler günümüze ulaşmamıştır. Bursalı Mehmed Tahir, Kemal’in, Nûruosmaniye Kütüphanesinde çoğunluğu itibariyle pişdâdiyân ahvalini hikâye eden ve 893 / 1488 yılında yazılmış *Terceme-i Târih-i Mu’cem* adlı bir eserinin daha olduğunu belirtmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1342: 123). Ancak *Selâtîn-nâme*’nin adı geçen eserden iki yıl sonra, 1490’da bittiği ve Kemal’in *Terceme-i Târih-i Mu’cem* adlı eserinden bahsetmediği göz önüne alındığında bu bilgiye ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Zira diğer iki eserinden bahseden Kemal’in var olan üçüncü bir kitabından bahsetmesi gerekmektedir.

Kemal *Selâtîn-nâme*’yi II. Bayezid adına kaleme almıştır. Türkçe yazdığı *Firâset-nâme* ve *Sûz-nâme* adlı eserleri ile gazellerinden herhangi bir ihsan elde edemeyen Kemal, bütün ümidini *Selâtîn-nâme*’ye bağlamış görünmektedir. Kendisinden sonra gelenlerin padişah nezdinde itibar görmelerine üzülmekte, Sultan’ın kendisinden habersiz oluşundan yakınmaktadır. O, bu eseri ile kendisine ilgi gösterileceğini ve bir devlet hizmeti verileceğini beklenmektedir. Bu beklentisini elde edebilmek için eserini de yanına alarak dostlarına gider. Başlangıçta eseri güzel bulan arkadaşlarına, eserini vezirlere götürüp göstermek istediğini söyleyince arkadaşları onun bu düşüncesine gülerler. Dostları, paşaların Farsça yazılmış eserlere rağbet gösterdiklerini, Türkçe yazılmış olanlara ilgi duymadıklarını söylerler. Ona

Türkçe yazılmış olduğu için bu eserinden umduğu karşılığı alamayacağını çünkü Farsça yazılmış eserlerin makbul olduğunu belirtirler ve onun bu hâlini cırlayığa² benzetip başka bir iş bulması gerektiği yolunda tavsiyede bulunurlar. Bunun üzerine Kemal, Farsça bilmediğini ve elinden bu kadarının geldiğini ifade eder. Ümidini tamamen yitirmeyen müellif içinde bulunduğu sıkıntılı durumu bir hikâye ile dile getirir. O, Osmanlı vezirlerinin her birinin anlatıldığı Türkçe yazılmış bu tarih kitabını padişah eline alıp baştan sona okusa eserin Farsça yazılanlar kadar güzel olduğunu göreceğini söyler (Öztürk, 2001: 210-211).

Kemal'in bu eseri ile devrin padişahı II. Bayezid'in ihsanına mazhar olacağını ümit etmesine rağmen onun bu isteğinin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Zira padişahın ihsanına mazhar olmuş olsaydı onun bu eserinden daha sonraki kaynaklar bahsedecakti (Anhegger, 1952a: 454). Ancak Kemal'in bu eserinden kendisinden sonra gelen Osmanlı müellifleri bahsetmemektedir. Eseri II. Bayezid adına kaleme aldığı kesin olmakla beraber Rumeli defterdarı Mehmed Çelebi'den büyük bir övgü ile bahsetmiş olması da dikkat çekmektedir. Mehmed Çelebi'nin iyi bir defterdar olması yanında belâgat sahibi, sözü dinlenir iyi bir şair olduğunu yazar. Hatta Kemal, Mehmed Çelebi'nin şiirindeki ustalığının ve şiirlerinin zarafeti ve güzelliğinin İran'ın eski tanınmış şairlerinden Ferîdüddîn Attar ve Kemâleddîn-i Isfânî, Selmân-ı Sâveci'den daha üstün olduğunu belirtir (Öztürk, 2001: 250-255). Buradan Kemal'in defterdar Mehmed Çelebi'den de bir şeyler beklediği hatta onun lütuf ve ihsanına mazhar olduğu düşünülebilir.

Kemal; asıl konusu olan Osmanoğulları tarihine başlamadan önce genel İslami geleneğe uyarak Allah'a hamdüsena ve Hz. Muhammed'e methiyeden sonra dört halifeden bahsetmiş, bunu takiben II. Bayezid'i övmüş, daha sonra da Osmanlı tarihini kronolojik bir düzen içinde 1490 yılına kadar anlatmıştır. Kimi zaman olayları çeşitli hikâyeler ile tasvir etmeye çalışmıştır. Bunlardan *Hikâyet-i Tama 'kâr* (Öztürk, 2001: 80-82), *Hikâyet-i Tama 'kârî vü Kimyâkârî* (Kemal 2001: 83-90), *Hikâyet-i Nûşirevân* (Öztürk, 2001: 106-115), *Hikâyet-i Mecnûn* (Öztürk, 2001: 134-135; 187-189), *Hikâyet-i Sultan Mahmud* (Öztürk, 2001: 161-164) aynı adlı başlıklar

² **Cırlayık:** Ağustos böceği (*Tarama Sözlüğü II*, 2009: 770).

altında, *Çırlayık ile Karınca* (Öztürk, 2001: 207-209) ve *Dervîş ile Şâh* (Öztürk, 2001: 212-214) hikâyeleri ise birbiri ardınca, müellifin arkadaşlarıyla yaptığı sohbet ile ilgili kısımda verilmiştir.

Eseri yazarken yararlandığı kaynakları bildirmeyen Kemal, bilinmeyen râvîlere atıflar yapmakla yetinmiştir. Ancak kaynaklarından biri Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih* adlı eseridir. Eserde yer alan kimi bilgilerin Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihânnümâ*'sındaki bilgilerle benzerlik göstermesi her iki müellifin ortak kaynaklardan yararlanmış olabileceklerini akla getirmektedir (Öztürk, 2000: 64).

Türkçe ile mesnevi tarzında bir tarih yazan Kemal'in bir tarih eseri yazmaktan çok edebî bir eser yazmaya çalıştığı düşünülebilir (Anhegger, 1952a: 456). Aruz vezninin bugünkü anlamıyla henüz Türkçeye intibak edilmediği bir dönemde yazılan bu mesnevîde, pek çok imâle ve zihaf karşımıza çıkmakta, bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe söyleyişe göre yazıldığı görülmektedir (Öztürk, 2001: XXXVIII).

Eserin bilinen tek nüshası vardır:

“1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 331” (Öztürk, 2001: XXXI).

Osmanlı hanedanının kahramanlıklarının dile getirildiği eser, Osmanlıların Anadolu'ya gelişleri, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaeddin ile görüşmeleri ve kuruluş dönemine dair bazı farklı rivayetleri ihtiva etmesi bakımından dikkat çekmektedir. II. Bayezid'in eğitim, sağlık ve sosyal amaçlarla İstanbul, Edirne, Tokat, Amasya, Osmancık ve ülkenin diğer bazı yerlerinde yaptığı eserlere *Selâtin-nâme*'de hatırı sayılır bir yer ayrılmıştır. Eser, giriş kısmındaki kısa bir bölüm ile bazı hikâyeler hariç tutulursa Osmanlı kültürü sahasında Osmanlı tarihinin ilk iki asra yakın uzunca bir dönemini içine alan ve konusunu sadece Osmanlılara hasreden ilk manzum Osmanlı tarihi örneği olarak kabul edilebilir. Eser, her ne kadar bütünüyle orijinal bir eser değilse de Osmanlı tarihinin ihtilafli olan ilk iki yüzyıllık özellikle İstanbul'un fethinden önceki tarihi hakkında mevcut kaynakların azlığı dikkate alındığında eserin önemi kendiliğinden anlaşılır (Öztürk, 2000: 67).

Çalışmamızda Prof. Dr. Necdet Öztürk tarafından hazırlanan metin esas alınmıştır: Öztürk (2001).

2.2. İleti

İletişim, en az iki kişinin karşılıklı şekilde duygu, düşünce, bilgi ve yaşantılarını belli yollarla paylaştıkları psiko-sosyal bir süreçtir (Kaya, 2018: 5). Toplumun temelini oluşturan bir sistem, bir kurum yönetiminin düzenli çalışmasını sağlayan bir araç, kişisel davranışları etkileyen bir teknik, sosyal ilişkiler bakımından zorunlu bir bilim ve sosyal uyum için gerekli bir sanattır (Küçükaslan, 2014: 6).

Belli bir amaca dayalı etkinlik olan iletişimde asıl amaç; anlaşılabilir mesajlarla alıcıyı bilgilendirmek, alıcıların davranış ve tutumlarında değişiklik meydana getirmek, alıcının davranış ve tutumlarını devam ettirmektir (Küçükaslan, 2014: 8).

İletişimin kaynak (verici), hedef (alıcı), ileti (mesaj) ve kanal olmak üzere dört temel ögesi vardır. Kaynak, iletiyi gönderen kişi; hedef, iletiyi alan kişi; ileti, hedefe iletilmek istenen her şey; kanal iletilerin gönderildiği araçlardır (Kaya, 2018: 6-8).

İletişimin temel öğelerinden olan ileti, bu çalışmanın temel kavramlarından birini oluşturmaktadır. İleti; kaynaktan vericiye gönderilen bir uyarı, bilgi, görüş ya da davranışın kaynak tarafından semboller kullanılarak kodlanmasıdır (Küçükaslan, 2014: 19). Ana fikir / ana düşünce olarak da bilinen ileti, yazarın anlatma amacıdır (Karatay, 2011: 107). Yazarın okuyucuyla paylaşmak istediği asıl düşünce olan ileti; öğretici metinlerde yazarın savunduğu ve vermek istediği düşünce, edebî eserlerde ise sanatçının okurlarında oluşturmak ya da yaratmak istediği duygu ve düşünce ortaklığı şeklinde tanımlanabilir (Sever, 2007: 131).

Bir eserin var olma sebebi olan ileti yani ana fikir, eserlerde gizli veya açık bir şekilde görülebilir. Daha çok dolaylı anlatıma sahip duygu yoğunluklu hikâye, roman, şiir ve tiyatro eserlerinde gizli olabilirken araştırma yazıları, bilimsel eserler, gazete ve dergi yazılarında açıkça ortaya konulabilir (Yalçın ve Aytaş, 2003: 45).

Eğitsel iletiler, sunuluş biçimlerine ve amaçlarına göre şu şekilde tasnif edilmektedir:

“A. Sunuluş biçimlerine göre iletiler

1. Doğrudan aktarılan iletiler
2. Dolaylı aktarılan iletiler

B. Amaçlarına göre iletiler

1. Kişisel gelişimi destekleyen iletiler
2. Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler
3. Dinî gelişimi destekleyen iletiler
4. Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler
5. Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler” (Akçay, 2015: 12-14)

Edebî eserlerdeki iletiler, anlatılan konuya ya da işlenen temanın özelliğine göre okuyucuya farklı şekillerde aktarılmaktadır (Akçay, 2015: 12). Bilgi vermek amacıyla kaleme alınan öğretici metinlerde iletiler doğrudan aktarılmaktadır. Dolaylı aktarım ise üçüncü kişi anlatımının hâkim olduğu hikâye, roman ve benzer nitelikte hikâye etme tekniğiyle yazılmış eserlerde kahramanlar aracılığı ile aktarılan iletilerdir (Demirel vd., 2011: 57).

Edebî eserlerde dolaylı ya da doğrudan aktarılan iletilerin her biri bir amaca yöneliktir. Bu amaçlar; bireyin kişisel, toplumsal ve dinî gelişimi ile ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimine yöneliktir.

Kişisel gelişim; karşılaşılan sorunlara uygun çözümler üretebilme, duygularını uygun şekilde gösterme, toplumsal çevreye uyum sağlama gibi kişinin geçirdiği bir gelişim ve değişim sürecidir (Sever, 2007: 47). Her insanın kendi eğilim ve yeteneklerine göre gelişmesi, hayatta karşısına çıkan yeni şartlara göre izleyeceği yolu seçmesidir. Böyle bir hayat ve eğitim anlayışı; insanda çeşitli duyma, düşünme,

ahreket etme bilincinin bulunmasını gerektirir ki edebiyat, bu bilinci uyandırmaya yarayan araçların başında yer almaktadır (Kavcar, 1999: 4).

Toplumsal gelişim, toplum değerlerinin kişiler tarafından kazanılması sürecidir (Sever, 2007: 54). Edebî eserler içinden çıktıkları toplumun toplumsal ve kültürel değerlerini yansıtır. Bu eserlerle kurulan etkileşimde yazarın biçimlendirdiği öznelğin kaynağı yaşadığı toplumun değerleri ile beslenir ve bu değerler toplumda önemsenen davranışlara ilişkin ipuçları sunar (Sever, 2007: 54-55).

Dinî gelişim, kişinin çocukluktan itibaren dinî hayatının basitten mükemmelere doğru geçirmiş olduğu değişim süreci veya süreçleridir (Şentürk, 1995: 63). Kişiyi dinî duygu ve düşüncelerini geliştirecek, onlara dini sevdirecek yeterli ve olumlu iletilerin verilmesi; hem kendi iç âleminde hem de çevresiyle ilişkilerinde dengeli ve tutarlı tutumlar geliştirmesine katkı sağlayacaktır (Akçay, 2015: 20).

Ulusal düşüncenin gelişimini sağlamak, millî değerlerine bağlı ve kültürel açıdan donanımlı bireylerin yetiştirilmesinde büyük öneme sahiptir (Öztürk, 2019: 20). Millî değerlerine bağlı bireyler yetiştirmek, Türk millî eğitiminin genel amaçlarından biri olup bu durum Millî Eğitim Temel Kanunu'nda şu şekilde belirtilmektedir:

“Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek”

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>

Evrensel düşünceinin gelişimini destekleyen eğitsel iletiler; uluslararası bir nitelik kazanan, yerellikten ve belli bir çevreden sıyrılıp bütün insanlığı ilgilendiren iletilerdir (Kaplan, 2013: 117). Toplumsal ve ulusal değerler dışında kalan ve bütün insanlığı ilgilendiren konularla ilgili değerler olan evrensel değerlerle ilgili iletiler, bütün insanlık için ortaktır (Akçay, 2015: 14)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, inceleme nesnelere, verilerin toplanması ve analiz edilmesi hakkında bilgiler verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, 15. yüzyılda telif edilen Osmanlı tarihlerindeki halk edebiyatı unsurları ile eğitsel iletilerin tespit edilmesi ve yazılı metinlerin analizi amaçlandığı için nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi modeli kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187).

3.2. Sınırlılıklar

Bu araştırmada 15. yüzyılda telif edilen ve müellifi belli olan Osmanlı tarihlerine yer verilerek araştırma sınırlandırılmıştır. Bu sınırı 14 Osmanlı tarihi oluşturmaktadır. Bu devirde telif edilen ve müellifi belli olan bir eser daha vardır: Mir Seyyid Ali bin Muzaffer-i Ma'ali'nin *Hünkârname* adlı eseri Farsça olduğu ve Türkçe tercümesi bulunmadığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Anonim Osmanlı tarihleri de çalışmaya dâhil edilmeyince sınır 14 eser olarak belirlenmiştir.

3.3. Araştırmanın İnceleme Nesnelere

15. yüzyılda telif edilen ve müellifi belli olan Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri ile eğitsel iletilerin tespit edilmesinin amaçlandığı bu araştırmada 14 Osmanlı tarihi, araştırmanın inceleme nesnelereini oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan Osmanlı tarihleri şunlardır:

Ahmedî (1983). *İskender-nâme/İnceleme-Tıpkıbasım* (Hazırlayan: Dr. İsmail Ünver). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gültaş, Ayhan (1996). *Hâtilname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Esmail, M. Ebrahim M (2005). *Kâşîfî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Almaz, Hasan (2010). *Behcetü't-Tevârih Şükrullah Efendi*. İstanbul: Mostar Yayınları.

Öztürk, Necdet (2012). *Düstûrnâme-i Enverî*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1949). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa -Osmanlı Sultanları Tarihi. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 321-369.

Tulum, Mertol (1977). *Tursun Bey Târîh-i Ebü'l-Feth*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Baha Matbaası.

Uygur, Ceyhun Vedat, (2007). *Kivâmî Fetihnâme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Öztürk, Necdet (2013a). *Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Öztürk, Necdet (2014). *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Öztürk, Necdet (2013b). *Mevlânâ Mehmed Neşrî – Cihânnümâ*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Anhegger, Robert (1952b). Mehmed b. Hacı Halîl ül-Kunevî'nin Tarih-i Âl-i Osman'ı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, II* (3-4), 51-66.

Kırzioğlu, Fahrettin (1949). Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan - Câm-ı Cem-âyin. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 371-403.

Öztürk, Necdet (2001). *Kemal - Selâtîn-nâme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

3.4.1. Dokümana Ulaşma ve Orijinalliğini Kontrol Etme

Araştırmanın inceleme nesnelere olarak seçilen 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinin orijinalleri temin edilmiş, eser olarak yayınlananlarda denetim pullu kitaplar tercih edilmiştir. Tez olarak hazırlanan bir tanesine Yüksek Öğretim Kurumunun Tez Merkezinden erişilmiş, makale olarak yayınlanan bir tanesi ise dergi sayısının orijinaline ulaşılarak temin edilmiştir.

3.4.2. Dokümanları Anlama

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri ile eğitsel iletilerin tespit edilmesi, bu iletilerin çeşitli kategorilere ayrılması ve yorumlanması için eserler incelenmiş ve iletiler kategorilere ayrılmıştır.

3.4.3. Verilerin Analiz Edilme Süreci

Bu araştırmada, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan halk edebiyatı ürünleri ile eğitsel iletileri tespit etmek ve tespit edilen eğitsel iletileri farklı temalar altında toplamak için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Verilerin tanımlandığı ve bu verilerin içindeki gerçeklerin ortaya çıkarıldığı içerik analizinde temel olarak yapılan işlem, benzer verileri belli tema ve kavramlar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Nitel araştırmada veriler şu dört aşamada analiz edilir:

1. Verilerin kodlanması
2. Temaların bulunması
3. Kodların ve temaların düzenlenmesi
4. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 228)

3.4.3.1. Verilerin Kodlanması ve Temaların Bulunması

Bu araştırmada, araştırmanın 1. problem cümlesini teşkil eden halk edebiyatı ürünleri tespit edilirken her bir eser ayrı ayrı bu ürünler açısından incelenmiştir. Halk edebiyatı türleri tema olarak belirlenmiş, temalara uygun ürünler başlıklar altında sıralanmıştır. Bu ürünlerin halk edebiyatı açısından önemine değinilmiş; ürünlerin içeriği, eserdeki bağlamları gibi özelliklerine göre fişlemeler yapılmıştır. Fişleme ile elde edilen verilerin her biri bir başlık altında toplanmış ve eserlere göre ayrı ayrı incelenmiştir. Yalnızca efsaneler eser bazında değil de bir bütün olarak değlendirilmiş; eserlerde tespit edilen 107 efsane, efsane tasnifine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Eserlerde yer alan halk edebiyatı ürünlerinin sınıflandırılması şu başlıklar altında yapılmıştır:

1. Destan
2. Efsane
3. Masal
4. Fıkra
5. Atasözü
6. Deyim
7. Türkü
8. Halk Şiiri

Araştırmanın 2. problem cümlesini teşkil eden eğitsel iletiler için “verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama” kullanılmıştır. Belirli bir kuramsal temeli olmayan konularda yapılan araştırmalar için geçerli olan bu tür kodlamada kodlar, toplanan verilerin tümevarımcı bir analize tabi tutulması sonucu doğrudan verilerden üretilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 232).

Bu araştırmada kullanılacak kategorilerin oluşturulması ve kodların belirlenmesi amacıyla araştırmanın inceleme nesnelere oluşturulan 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri okunmuş, içerdikleri eğitsel iletiler tespit edilmiş ve bu iletiler amaçlarına göre belli kategorilere ayrılmıştır. Amaçlarına göre kategorilere ayrılan iletiler uzman görüşüne sunulmuş ve bu görüşler üzerine düzenlenerek şu şekilde tespit edilmiştir:

Amaçlarına Göre Eğitsel İletiler

1. Kişisel gelişimi destekleyen iletiler
2. Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler
3. Dinî gelişimi destekleyen iletiler
4. Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler
5. Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler

Eğitsel ileti gruplarının başlıkları bir harfle kodlanmış olup bu başlık altında yer alan eğitsel iletiler de harfin yanına bir sayı gelecek şekilde kodlanmıştır. Amaçlarına göre eğitsel iletiler kategorik olarak şu şekilde kodlanmıştır:

1. Kişisel gelişimi destekleyen iletiler “K” harfi ile kodlanmıştır.
2. Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler “T” harfi ile kodlanmıştır.
3. Dinî gelişimi destekleyen iletiler “D” harfi ile kodlanmıştır.
4. Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler “U” harfi ile kodlanmıştır.
5. Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler “E” harfi ile kodlanmıştır.

3.4.3.2. Kodların ve Temaların Düzenlenmesi

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan eğitsel iletiler kategorilere göre ayrılıp kodlandırıldıktan sonra şu tablolar elde edilmiştir:

Tablo 1. Kişisel Gelişimi Destekleyen İletiler (K)

İleti Kodu	İleti Adı	İleti Kodu	İleti Adı
K1	Danışmak	K20	Çalışmak
K2	Kötülük Yapmamak	K21	Kötülüğe Karşı İyilik Yapmak
K3	Güç Sahibi Olmak	K22	Sözünde Durmak
K4	Akılla Hareket Etmek	K23	Pişmanlık Duymak
K5	Kendini Güçlü Sanmamak	K24	Dostluk Etmek
K6	İbret Almak	K25	Nasihat Tutmak
K7	Doğruluk	K26	Sabırlı Olmak
K8	İyilik Yapmak	K27	Yalan Söylememek
K9	Sorunlara Çözüm Bulmak	K28	Olmayacak İşlerle Uğraşmamak
K10	Tedbirli Olmak	K29	Suç İşlememek
K11	Ettiğini Bulmak	K30	Kendinden Güçsüzlerle Uğraşmamak
K12	Hile Yapmamak	K31	Tuz Ekmek Hakkını Bilmek
K13	Hainlik Etmemek	K32	Kanaat Etmek
K14	Fırsatı Değerlendirmek	K33	Tamahkâr Olmamak
K15	Haddini Bilmek	K34	Dilini Tutmak
K16	Yiğitlik	K35	İyi Niyetli Olmak
K17	Doğru Sözlü Olmak	K36	Kötülerle Arkadaş Olmamak
K18	Cömertlik	K37	Sır Saklamak
K19	Güzel Söz Söylemek		

Kişisel gelişimi destekleyen 37 farklı ileti adı ve ileti kodu tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Toplumsal Gelişimi Destekleyen İletiler (T)

İleti Kodu	İleti Adı	İleti Kodu	İleti Adı
T1	Adaletli Olmak	T3	Komşuluk Etmek
T2	Birlik Ve Beraberlik Sağlamak	T4	Yardıms sever Olmak

Toplumsal gelişimi destekleyen 4 farklı ileti adı ve ileti kodu tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Dinî Gelişimi Destekleyen İletiler (D)

İleti Kodu	İleti Adı	İleti Kodu	İleti Adı
D1	Allah Sevgisi	D10	Tevekkül Etmek
D2	Peygamber Sevgisi	D11	Nefsine Uymamak
D3	Kadere İman	D12	Hakkına Razi Olmak
D4	Dünyanın Geçiciliği	D13	Helal-Haram Bilmek
D5	Gaza Etmek	D14	Zekât Vermek
D6	Şehit Olmak	D15	Beddua
D7	Dua	D16	Tövbe Etmek
D8	İbadet Etmek	D17	Sadaka Etmek
D9	Günah		

Dinî gelişimi destekleyen 17 farklı ileti adı ve ileti kodu tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Ulusal Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletiler (U)

İleti Kodu	İleti Adı	İleti Kodu	İleti Adı
U1	Hâkimiyet Anlayışı	U2	Kut

Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen 2 farklı ileti adı ve ileti kodu tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Evrensel Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletiler (K)

İleti Kodu	İleti Adı	İleti Kodu	İleti Adı
E1	Büyükleri Örnek Almak	E3	Düşmanlık Yapmamak
E2	Büyüklere Saygılı Olmak	E4	Elçiye Zarar Vermemek

Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen 4 farklı ileti adı ve ileti kodu tabloda yer almaktadır.

3.5. İnandırıcılık ve Tutarlık

Araştırmanın inceleme nesnelerini oluşturan 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri incelenerek eğitsel iletiler tespit edilmiş ve tespit edilen bu eğitsel iletiler kategorilere ayrılarak kodlanmıştır. Kategorilere ayrılan eğitsel iletiler uzman görüşüne sunulmuş, alınan uzman görüşleriyle kategoriler yeniden yapılandırılıp düzenlenmiştir. Bu şekilde araştırmanın inandırıcılığı ve tutarlılığı sağlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı ve alt soruları bağlamında bulgulara dönüştürmüş ve her bir eserdeki bulgulara ayrı ayrı yer verilmiştir.

4.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Edebiyatı Ürünleri

15. yüzyıl Osmanlı tarihleri, Osmanlı tarih eserlerinin ilk örnekleri olması dolayısıyla taşıdıkları önem kadar Türk halk edebiyatı açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu eserler; yalnızca tarihî bilgileri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda sözlü kültür aktarımında rol oynamışlardır. Ahmedî’den Kemal’e uzanan süreçte eser veren müellifler, sözlü kültürümüzün saklayıcısı konumundadırlar. Enverî’nin aktardığı Oğuznâme, eserlerin büyük kısmında görülen Devlet’in kuruluş efsaneleri, Kemal’in aktardığı “Çırlayık ile Karınca” masalı, eserlerde “atasözü” oldukları belirtilen ancak bugün kullanılmayan atasözleri; toplumsal hafızamızın derinliklerinde kalan en güzel örnekler konumundadır.

15. yüzyıl Osmanlı tarihleri halk edebiyatı ürünleri açısından incelendiğinde destan, efsane, masal, fıkra, atasözü, deyim, türkü, dua, beddua ve halk şiiri örneklerine rastlanmaktadır. Eserler; içinde örneklerine rastlanılan destan, efsane, masal, fıkra, atasözü, deyim, türkü ve halk şiiri açısından incelenmiştir. Eserlerde karşımıza çıkan türlerden dua ve beddualar, halk dilinden ziyade şairane bir dille yazıldıkları için dua ve beddualara yer verilmemiştir. Atasözleri ve deyimler, yalnızca Türkçe olarak kaleme alınan eserlerde incelenmiştir. “Ek” kısmında eserlerde yer alan deyimlerden hareketle bir deyimler sözlüğü hazırlanmış ve deyimlerin anlamları eser içindeki kullanımları ile verilmiştir.

Eserlerde halk hikâyesi örneğine rastlanmamaktadır. Ancak Ahmedî ile Kemal eserlerinde hikâyeler aktarmışlardır. Bunlar; Ahmedî’nin aktardığı “Doğru Yürekli

Olmayış Hakkında Hikâye” ve Kemal’in aktardığı “Hikâyet-i Tama‘kâr”, “Hikâyet-i Tama‘kârî vü Kimyâkârî”, “Suâl u Cevâb-ı Nûşirrevan”, “Hikâyet-i Mecnûn”, “Hikâyet-i Sultan Mahmûd”dur.

4.1.1. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Destan

Sözlü geleneğe bağlı anonim ürünler olan destanlar, efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı ürünlerindedir (Elçin, 2001: 72). Konusunu tarihten ve toplum hayatından alan, olayları idealize edilmiş bir tip etrafında toplayıp menkıbevi bir şekilde anlatan, milletlerin geçmişini abartılı bir üslupla aktaran, kahramanlık konulu, manzum ya da mensur metinlerdir (Aça vd., 2018: 162).

Türk destanlarının ortaya çıkmasında başlangıç kaynağı ve tarihi olarak atalar kültürünün veya ata ruhlarına tapınma inancının teşekkül edip sistemleşmesi kabul edilir, yani kaostan kozmosa dönüşümü ve tabiat içinde kendisini ve kendisi dışındaki gerçeklikleri algılama ve belli bir sistematik içinde anlamlandırmayı ifade eden Türk mitolojisinin destanların kaynaklandığı sosyal ve kültürel zemini oluşturduğu söylenebilir (Çobanoğlu, 2007: 37).

Çobanoğlu, Türk destanlarını şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Eski Destanlar

1.1. Alp Er Tunga Destanı

1.2. şu Destanı

1.3. Oğuz Kağan Destanı

1.4. Atilla Destanı

1.5. Bozkurt Destanın

1.6. Mani Dinin Kabulü Destanı

1.7. Gc Destanı

1.8. Ergenekon Destanı

1.9. Türeyiş Destanı

2. Yeni Destanlar

2.1. Arkaik Destanlar³

2.1.1. Altın Arığ Destanı

2.1.2. Yaratılış Destanı

2.1.3. Maaday Kara Destanı

2.1.4. Ural Batır Destanı

2.1.5. Alıp Manaş Destanı

2.1.6. Er Tştk Destanı

2.1.7. Ucocoş Destanı

2.1.8. Olonhoy Destanı

2.1.9. Altın s Destanı

2.1.10. Kula Mergen Destanı

2.2. Kahramanlık Destanları

2.2.1. Manas Destanı

2.2.2. Köroğlu Destanı

2.2.3. Alpamış Destanı

³ obanoğlu'nun tasnifinde "Arkaik Destanlar" için 71, "Kahramanlık Destanları" için 100, "Tarih Destanlar" için 45 destan ismi verilmiştir. Sayının fazlalığı dolayısıyla her birine ilk 10 rneği vermekle yetindik.

2.2.4. Kambar Batır Destanı

2.2.5. Bozoğlan Destanı

2.2.6. Kırımın Kırk Batır Destanı

2.2.7. Alpamıs Batır Destanı

2.2.8. Er Köşke Destanı

2.2.9. Narik Destanı

2.2.10. Karabek Destanı

2.3. Tarihî Destanlar

2.3.1. Battal Gazi Destanı

2.3.2. Danişmend Gazi Destanı

2.3.3. Sarı Saltuk Destanı

2.3.4. Hamzaname Destanı

2.3.5. Edigey Destanı

2.3.6. Karasay Kazi Destanı

2.3.7. Orak Mamay Destanı

2.3.8. Abdurrahman Han Destanı

2.3.9. Nözüğüim Destanı

2.3.10. Devletâyâr Destanı (Çobanoğlu, 2007: 49-55)

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde destan olarak karşımıza Oğuz Kağan Destanı çıkmaktadır. Enverî *Düstûrnâme*'de farklı bir Oğuzname metni aktarmakta, Mevlânâ

Mehmed Neşrî ise *Kitâb-ı Cihannümâ*'da *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nin özeti durumunda olan ve bazı farklılıklar görülen bir metne yer vermektedir.

Kendi kendine yeterli bir bütünlüğe ve bağımsız varoluşa sahip bir evren olan Türk epik destan geleneğinin en üstteki parçası, başka bir deyişle tarihî derinlik gösteren kutup yıldızı “Oğuz Kağan Destanı”dır (Çobanoğlu, 2007: 13). Türklerin en büyük tarihî destanı olan Oğuz Kağan Destanı bir diğer adıyla Oğuzname, tarihin derinliklerinde doğmuş, yakın yüzyıllara kadar yaşayarak gelmiştir (Ercilasun, 2019: 6). Oğuz Kağan Destanı'nın başlıca iki kaynağı vardır. İlki Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan Uygur harfli eksik yazma nüsha, ikincisi ise tarihçi Reşidüddin'in *Câmiü't-Tevârih* adlı tarihine eklediği Oğuz Kağan ve oğullarına ait rivayetlerden oluşan Farsça nüshadır (Kaplan, 1979: 22).

4.1.1.1. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Oğuzname

Enverî, eserinde Oğuz Kağan Destanı'nın iki nüshasından farklı bir Oğuzname aktarmaktadır. Osmanlı hanedanının Ayaz bin Osman ile Oğuz kavminin hükümdarı Oğuz Tümen Han'ın kızı Turunç Hatun'un evliliğinden doğan Oğuz Süleyman adlı bir prensten geldiğini belirtir. Osmanlı hanedanının hâkimiyetini dinen meşru kılabilmek için onları Kureyş kabilesinden bir kişiye indirmek arzusu üzerine oluşturulan bu hikâye tarihî bilgilere uymayacak zayıf bir ananedir (Mükrimin Halil, 1930: 90). Hanedan hakkındaki “Araplık” rivayeti, H 9. yüzyılda Mısır'da ortaya atılır. Anadolu ve Rumeli topraklarında gün geçtikçe kuvvet kazanan Osmanlılara imrenen Mısır Arapları, Osmanlıları benimseyebilmek için halk arasındaki rivayetlerde onların Arap olduklarını söylerler. Bu rivayet İbn-i Hacer-il-Askalânî'nin I. Murad için söylediği “*Rivayete nazaran bunların asılları Hicaz Araplarındandır*” cümlesi ile kayda geçer. Bu rivayet, sonrasında Ebul Mahâsin ve İbn-i Eyâs tarafından genişletilir ve Osman Gazi'nin Medine'de yaşayan Hicaz Araplarından olduğu, Medine'de kıtlık baş gösterince Karaman diyarına kaçıp Karamanoğlu Ali Bey'in hizmetine girerek Türkçe öğrendikten sonra etrafına çok sayıda taraftar toplamak suretiyle Karamanoğullarına ve Selçuklulara olan bağıni

kopardığı belirtilir (Danişmend, 1939: 369-373). Enverî'nin bu rivayetten ilham aldığını kesin olarak söylemek mümkün değilse bile ihtimal olarak düşünmek mümkündür (Danişmend, 1939: 373-374).

Enverî'nin içinde Selçukluların karışık hatıraları, İran destanları, Hz. Peygamber ile arkadaşlarının hikâyeleri ile birleştirdiği Oğuz Destanı'nın unsurları bulunan şeceresi, Hz. Peygamberin bir arkadaşının manevî soyu ile Türkistan Hanı'nın dünyevî iktidarını birleştirme özelliğine sahiptir ve yalnızca Enverî'ye ait bir heves olarak kalır (Imber, 2005: 258). Imber, Akşemseddin'in Hz. Muhammed'in sahabeleri olan ve Arapların İstanbul kuşatması sırasında şehit olduğu sanılan Ebu Eyyüb Ensari'nin mezarını keşif yoluyla bulması sonucunda Osmanlılar ile Hz. Muhammed'in sahabeleri arasında doğrudan bir bağ kurulduğu için Enverî'nin şeceresinin geçersiz hâle geldiğini belirtmektedir (Imber, 2005: 258).

Enverî, “*Der Beyân-ı Gazavât ü Feth-i Ekâlîm ü Kılâ‘-ı Âl-i Osmaniyân*” başlığı altında verdiği altı beytin sonunda 18. kitabın tamamlandığını ve 19. kitabı “ihtimâm kıldığı”nı belirtir. 19. kitap ise,

“*Âl-i Osman on dokuzuncu kitâb*

Geldi bunda zikr edelüm fasl u bâb” (Öztürk, 2012: 3 / b. 7)

beyti ile başlamakta ve hemen ardından Oğuznâme metni ile devam etmektedir.

Eserde yer alan Oğuzname özetle şöyledir:

Hız. Ebubekir vasıtasıyla Müslüman olan, Ashabı-ı Kiram'ın büyüklerinden, yedinci Müslüman olan Sa'd bin Ebu Vakkas; Hız. Ömer'in emriyle Sasani Devleti'nin başkenti ve İran Kırsası Yezdücerd'in bulunduğu Medâyin şehrini fetheder. Bu fetihden dönerken yolda bir dağın kenarında durur ve dağa çıkarak etrafına baktığı sırada obaları ile Oğuzları görür. O sırada avda olan Oğuz Hanı Tümen Han geldiğinde Sa'd bin Ebu Vakkas ile Ayaz ibn Osman ile tanışır ve bunları obaya davet edip ziyafet verir. Daha sonra Tümen Han, kızı Turunc'u Ayaz ile evlendirmek ister. Ayaz bir gece rüyasında öldüğünü ve toprağından harap olmuş bir ağaç çıktığını görür. Ağaçta altı dal biter ve bütün halka bu ağaç durak olur. Dallardan biri dünyayı tutar ve gölgesi âleme yayılır. Ayaz bu rüyayı Sa'd bin Ebu

Vakkas'a tabir ettirir. Sa'd bin Ebu Vakkas bu rüyayı Ayaz'ın altı oğlu olacağı ve birinin âleme han olacağı şeklinde yorumlar. Ayaz ile evlenen Turunc bir ay içinde hamile kalır. Hama'ya gitmek üzere olan Ayaz, doğacak çocuk erkek olursa adını Süleyman vermelerini ister. Ancak Turunc oğluna Mir Süleyman adını verir. Süleyman doğduğunda "Allah" der ve secde eder. Süleyman'a herkes "Oğuz" diye hitap eder, Oğuz adını verirler. Oğuz büyüdüğünde Selcug'un kızı ile evlenir. Bu sırada devir, Hz. Ömer devridir ve Hz. Ömer'in Oğuz'u İslam'a davet etmesi üzerine Oğuz Müslüman olur. Ancak hanımının İslamiyet'i kabul etmemesi üzerine Oğuz, Vezir Bermek'in kızı ile evlenir. Ancak kıskanan Selcug'un kızı, Oğuz'u Müslüman olduğu için Tümen Han'a şikâyet eder. Bu duruma sinirlenen Tümen Han, beylerbeyini bir ordu ile Oğuz'un üzerine yollar. Oğuz'un beylerbeyini mağlup etmesi üzerine Tümen Han ordunun başına geçerek Oğuz'un üzerine yürür ancak onun da mağlup olması üzerine Oğuz dedesi Tümen Han'ın yerine tahta geçer. 199 sene yaşayan ve 173 ülkeye hükmeden Oğuz Han'ın Tuğrul Han, Cemşid Han (diğer adıyla Kayı Han), Gün Han, Yıldırım Han, Gök Han, Deniz Han adlarında altı oğlu olur. Oğuz'un her oğlunun dörder oğlu olur ve 24 Oğuz boyu Oğuz'un torunlarından meydana gelir.

Oğuz Han'dan sonra sırasıyla oğulları Cemşid Han, Gün Han, Yıldırım Han'ın saltanatından sonra Cemşid Han'ın oğlu Tuğrul Han hükümdar olur. Ancak Tuğrul Han'ın avarelik eden oğlu Çalış Han hükümdar olamaz ve Selçuklu hanedanından Kutlamış Bey'in kızı ile evlenir (Öztürk, 2012: 5-12 / b. 26-124).

Mükrimin Halil, Reşidüddin'in *Câmi'ü't-tevârih*'inde mevcut olan Oğuz menkıbesine şeklen benzeyen bu Oğuz ananesinin *Düstûrnâme-i Enverî*'nin kaynağı olduğu ve elimizde bulunmayan bir kitaptan nakledildiğini belirtmektedir. Birinci anane nasıl Selçuklular zamanında toplanmış ve Selçukluların hâkimiyetini meşru kılmak için Oğuz'dan itibaren Selçuklulara kadar hükümdar silsilesi sıralamış ise bu yeni anane de Osmanlı hanedanı zamanında teşekkül etmiş ve bu hanedanı doğrudan doğruya Oğuz'a bağlamaya çalışmıştır (Mükrimin Halil, 1930: 91). Nitekim Selçuklular tarafından takip edilen Çalış Han kaçarak Elbürz Dağı'na saklanır ve kayınpederi Kutlamış onu bulduğunda cihana sultan olması için çalışır. Osmanlı

hanedanı zamanında teşekkül eden bu ananeye göre Kutlamış'ın Çalış'ın sultan olmasını istemesinin sebebi, Çalış'ın Oğuz'un oğlu Cemşid (Kayı Han)'in soyundan gelmesidir. Enverî, Osmanlı'nın Kayı boyundan geldiği fikrini öne sürse de Kayı Han'ın kimliğine dair verdiği bilgi yanlıştır. Nitekim Kayı Han'ın, Oğuz'un oğlu Cemşid Han olduğunu, Gün Han'ın ise Cemşid Han'ın kardeşi olduğunu belirtmektedir. Ancak Kayı Han, Oğuz'un oğlu Gün Han'dan olma torunudur.

Kutlamış, Kayı soyundan gelen damadı Çalış Han'ın sultan olmasını istese de bu isteği gerçekleşmez ve Çalış ile Rûha'ya gelip yerleşir. Çalış'ın vefatından sonra yerine oğlu İrmış, İrmış'ın vefatından sonra yerine oğlu Gazan, Gazan'ın vefatından sonra ise oğlu Mîr Süleyman geçer. Mîr Süleyman'ın ardından yerine büyük oğlu Ertuğrul o havalide emir olur. Diğer oğlu Şeh Melik ise, oğulları Gök Alp ve Gündüz Alp ile Sultan Alaaddin'in hizmetine girer. Müellif, Şeh Melik ile oğullarının destanlarda karşımıza çıkacak türden bir kahramanlıklarını anlatmaktadır. Buna göre, Bulgar Dağı'nda deve dişli, elli arşın uzunluğunda bir ejderha vardır ve Sultan Alaaddin bu ejderhayı öldürecek kişiyi saltanata ortak edeceğini söylemektedir. Şeh Melik iki oğlu ile birlikte ejderhanın üzerine gider. Okla ejderhayı gözünden vuran Şeh Melik, üzerine gidince ejderha onu omzuna dek yutar. İki oğlu ejderhayı parçalayıp babalarını ejderhadan kurtarırlar ancak babaları vefat eder. Bir başka rivayette ise Şeh Melik'in ölmediği belirtilmektedir. Şeh Melik'in vefatından sonra oğulları Gök Alp ve Gündüz Alp, Sultan Alaaddin'e hizmette bulunurlar ve Sultan mükâfat olarak onlara Sultan Öyüğü'nü bağışlar. İki kardeş gazaya başlar ve Ermeni Derbend'inden geçerek İnegöl'ü yağma ederler. Daha sonra Gök Alp zehirlenerek öldürülür. Gündüz Alp'ın vefatından sonra ise yerine oğlu, Osman Gazi'nin babası, Ertuğrul geçer (Öztürk, 2012: 13-19 / b. 132-214).

Şükruallah'ın eserinde Süleyman Şah olarak karşımıza çıkan Ertuğrul Gazi'nin babası, *Düstûrnâme-i Enverî*'de Gündüz Alp olarak görülmektedir. Eserdeki Oğuznâme metni şöyledir:

*“İşbu târîh-i ibn-i Abbâs'undurur
Kim kısasdan eşref-i nâsundurur*

*Çün hübût eyledi Âdem ol zaman
Kılayım andan berüsini beyan*

*Nûh 'a Âdem 'den gelince bellü bil
İki bin iki yüz elli altı yıl*

*Nûh u İbrâhîm arasında bilinüz
Geldi târîh içre bin beş yüz dokuz*

*Andan irince Hâlîüllâh 'a bil
Beş yüz hem altmış beş ola yıl*

*Andan irince Süleymân 'a zaman
Beş yüz otuz altı yıldur bî-gümân*

*Andan irişince Zülkarneyn 'e pes
Yedi yüz on yedi yıldur sözü kes*

*Anda kim Îsâ-yı rûhullâh gelür
Yıl kim üç yüz altmış dokuz olur*

*Beyn-i Îsâ Ahmed-i fahr-i enâm
Beş yüz elli bir yıl olmuşdur tamâm*

*Çün Muhammed seyyid-i âlem vücûd
Buldu cem ' edem bunu iy ehl-i cûd*

*Înûben Âdem doğunca ol Resûl
Bunu târîh içredür ehl-i usûl*

*Beş bin ü dokuz yüz olmuşdur tamâm
Altmış yedi yılile ve 's-selâm*

*Altmış üç yıl seyyîd-i âlem yaşar
On yıl edüben gazâ hâke düşer*

*Hicret ü târîh olur andan hisâb
İhtilâfi yok budur nakl-i kitâb*

*Çün cihandan gitdi ol fahr-i cihân
Pes halîfe oldu Bû Bekr-i zamân*

*İki buçuk yıl ana fermân olur
İşi halka adlile ihsân olur*

*Anun ardınca halîfe oldu Ömer
İki yıldan sonra ol hayrî 'l-beşer*

*Viribir leşker açâ mülk-i Acem
Sa'd-i Vakkâs'a virür ceş ü âlem*

*Feth eder varup Medâyin şehrini
Yezdücerd'e kıldı devrân kahrını*

*Sa'd-i Vakkâs edüp ol fethi döner
Yolda bir dağ var kenarına konar*

*Sa'd ol dağa temâşâyâ çıkar
Bir ulu sahrâ görür çevre bakar*

*Anda konmuşdu Oğuzlar bî-aded
Obalar başdan başa yok ana hadd*

*Kara evleriyle yüz bin artug ev
Bu cihân köhne sarâyı sanma nev*

*Mülk-i Türkistan'da varıdı meğer
Bir ulu han cümle handan mu'teber*

*Amm-i Selçuk ol Tümen Han ana nâm
Bilmez İslam anda mecmû-i enâm*

*Ava binmişdi Tümen Han ol zaman
Geldi bu ashâbı gördü nâgehân*

*Han bulardan kığırur sorar haber
Gördü kim buları bir gayr beşer*

*Anladı bir gayr millettür bular
Bu selâbetlü cemâ'atdür bular*

*Bunlar dedi ki kandan geldünüz
Bî-gam olup cümle handân oldunuz*

*İbn Osman kim Ayaz idi ana ad
Bunlara kıldı beyân vasf-ı cihâd*

*Han buları hayline da'vet kılur
Çok ziyâfet eyleyüp izzet kılur*

*Koyivirmez üç gün oldu bunları
Hem buların var ulu düğünleri*

*Pes Ayaz'ı otağına aldı ol
Beğenür hulknı ihsân etdi bol*

*Bir kızı varıdı Turunc Hatun adı
Nüsha içre râvîler böyle dedi*

*Var hurâmân kaddi üzre i'tidâl
Yüzi mihri üzre hem iki hilâl*

*Kapmışıdı hokka-i yâkuta dür
Benleri gül yanağında müşkdür*

*Ağzı yarı toprağa düşse eğer
Oldu cümle-i nebât andan şeker*

*San firıştedür veyâhût anı hûr
Yere cennetden erüp düşmüşdü dür*

*Anların içinde perde yoğıdı
Gerçi kim âdâb u erkân çoğıdı*

*Kız götürdü aşdı yüzünden nikâb
Ol Ayaz'a arz eder cevr ü itâb*

*Bir nazar kim ana eyledi Ayaz
Ana bin cevrile geldi inkıbâz*

*Kız dahı bakdı Ayaz'ı çün görür
Oluban âşüfte-dil karşı durur*

*Gördü kız içine düşdü müşkülât
Tapu kıldı olup ana iki kat*

*Çün Ayaz'un kız cemâlini görür
Sünbülüyle hadd ü hâlini görür*

*Anı gören sedd-i İskender sanur
Âdemî şeklinde ya ejder sanur*

*Kendüzinden gidüben hayran kalur
Pes nazar ol dem ana sultan kılur*

*Gördü ol resmile çün kızını han
Çok tefekkür eyledi niçe zaman*

*Oldu oğlu kızı anun heman
Bildi kim meyl etdi ana mihman*

*Bir veziri vardı Bermek anun
Kığrur kasdı kızın vermek anun*

*Dedi kim bu yiğidi cânile ben
Sevmişem kanda yigi buna vatan*

*Görmedüm ben işbu resme âdemi
Gerçi kim der-yâft kıldum âlemi*

*Bu melekdür gerçi insan sûreti
Gerçi var işbunda âdem sîreti*

*Dedi Bermek anı beğendiyse han
Eylesün ihsân Turunc 'u revan*

*Dedi han nice Turunc 'u saltanat
Buna lâyük sad hezârân memleket*

*Ol sebebden anladı bunları han
Kızile vermek diler cân ü cihan*

*İbn Osman ol Ayaz-ı hayr-ı nâs
Gece bir düş gördü düşdü ana be's*

*Gördü düşünde ölüp olmuş türâb
Bir ağaç andan biter olmuş harâb*

*Ol ağaç üzre biter altı budak
Cümle halka ol ağaç olmuş durak*

*Ol budağun biri dünyâyı tutar
Gölgesini âlem üstüne atar*

*Sa 'd'a düşün subh u dem tahrîr eder
İşbu resme Sa 'd anı ta 'bîr eder*

*Dedi altı oğlun olusar senün
Âleme han olusar biri anun*

*Ola mâlâmâl onun hükmü cihan
Asl kala âhir olunca zaman*

*Ol gece hasta Ayaz anda olur
Göçdü ashâb anda kendüsü kalur*

*Pes Ayaz anda kalur gitdi çeri
Çok ganimet mâl ü elli nökeri*

*Yedi yük mâl eyledi hana atâ
Kim Turunc 'un aç a yüzinden gitâ*

*Söz öküşdür aldı Turunc 'u Ayaz
Gevher 'e verdiydi yedi genci Iyaz*

*Bildiler bunlar Kureyşî 'dür Iyaz
Beklediler kimse kılmaz i 'tirâz*

*Hana karşu yayı kurulmuş asar
Dedi alsun anı her kim ki yasar*

*Kimse ne yasabilür ne hód kurar
Hem Ayaz anda bir ay kılur karâr*

*Top oynamakda at sürmekde hem
Cümlesin mât etdi ol hayrû'l-ümem*

*Kız bir ay içinde oğlana kalur
Pes Ayaz andan Hama azmin kılur*

*Lîkin ısmarladı oğlan doğsa ger
Kon Süleyman adını kılman diger*

*Pes varup Humus u Hama'ya ol ölür
Doguban oğlan Oğuz içre kalur*

*Bu Ubeyde oğlunu çünkim bilür
Bu rivâyetdür gelür anı görür*

*Ammüsi oğluyidi Ayaz
Pes güyegüsü olur hanun Ayaz*

*Gerçi atası Süleyman kodu ad
Pes anası Mîr Süleyman kodu ad*

*Biz tevârîhi tebebbu' eyledük
Böyle sanma ki tesâmu' eyledük*

*Çün Süleyman doğuben buldu vücûd
Çağırup Allah dedi kıldı sücûd*

*Pes veliye anlar aydurdı Oğuz
Dediler ki biz ana Oğuz ayduruz*

*Çün Süleyman doğdu on beş yıl tamâm
Hicret ü târîh olmuş ve 's-selâm*

*Nûh 'un oğulu oğulu dedükleri Oğuz
Oldu târîh içre müsteb'at bu söz*

*Anı aydurlar Oğuz ismiyle yâd
Ana olmuşdur Süleyman asl ad*

*Çün Süleyman büyüdü oldu cüvân
Kız alıverdi düğün eyledi han*

*Ol beğenmedi görüp çoğun kızın
Son ucu ol aldı Selcug'un kızın*

*Anlar aydur güyegüye göregen
Nitekim güyegü oğluna yigen*

*Ol zaman oldu Ömer devri meğer
Anda da 'vet-nâme viribir Ömer*

*Çiğnedi ol nâmeyi yutdu Oğuz
Hak hidâyet verdi buldu kılağuz*

*Ol sebebden buldu ol İslam'a râh
Bildi var dîn-i Muhammed hem ilâh*

*Anuniçün ehl-i îmân oldu ol
Başladı irşâd eder ol doğru yol*

*Gelmedi İslam 'a Selçuk 'un kızı
Cehd çok kıldı Süleyman Han özi*

*Aldı Bermek kızını han getirür
Dîne girüben îmân getirür*

*Hana pes Selçuk kızı kıldı gamz
Gayrı dîndedür erüm der etdi remz*

*Bin erile ava çıkmışdı Oğuz
Han çeri diriyidi? gönlü yavuz*

*Dedi beğlerbeğine var bir iş bitür
Ol Oğuz 'un başını bana getir*

*Pes vezîrün kızı i 'lâm eyledi
Bin eri bu emrine râm eyledi*

*Bildürür hâli Oğuz yoldaşlara
Ol Hüdâ için onlar kardaşlara*

*Dedi Oğuz cümle Allah diyelüm
Bir uğurdan hasma kılıç koyalum*

*Çün ana düşmen çerisi yetişür
Bunlar Allah diyüp anda durişür*

*Kesdiler beğlerbeğiniün başını
Sıdılar kovup kamu yoldaşını*

*Derdi leşker anda geldi yine han
Fursat anda dahı verdi müste 'ân*

*Han belürsüz leşker içinde olur
Pes Süleyman Beğ anun yerin alur*

*Yaşar Oğuz yüz dahı doksan dokuz
Han olur yüz yetmiş üç mülke Oğuz*

*Altı oğlu doğdu kılâyın beyân
Biri Tuğrul'dur biri Cemşid Han*

*Biri Gün Han Yıldırım Handur biri
Dahı Gök Han ve Deniz Han kihteri*

*Dörder oğlu her bir oğlunun olur
Pes yigirmi dört boyu bunlar kılur*

*Bunlar Oğuz, ili kısmet eder
Dirliğinde sonra dünyadan gider*

*Cümlesinden oldu Cemşid ulu han
Cümle Türkistan'ı tutdu bî-gümân*

*Kanda kim Cemşid Han seyrân eder
Hak tâ'âlâ ol yeri bârân eder*

*Kayı Han onunçün oldu ana ad
Cümle bildi anı eyle kıldı yâd*

*Tuğrul u Selçuk anılmazdı ol zaman
Şah Cemşid'ünidi hükmi revân*

*Vasf-ı Cemşid'ün dolupdur şark u garb
Yüz bin er katında vardı ehl-i harb*

*Yüz otuz (yıl) Cemşîd yaşayup ölüir
Bunun otuz iki yıl hükmü olur*

*Geldi Gün Han otuz üç yıl hükm eder
Yıldırım Han geldi çünküm ol gider*

*Tuğrul u Gün Han u Gök Han üç emîr
Olmaz istiklâli beğ olup vezir*

*Yine Cemşîd oğlu Tuğrul Han gelür
Milkde kırk üç yıl yürür fermân kılur*

*İşbu Tuğrul Han'un oğludur Çalış
Kim kızın vermişdi ana Kutlamış*

*Kutlamış kızından Ermiş Han gelür
Gerçi kim han olmaz bunlar kalur*

*İki yüz on dört olmuşıdı sâl
Kıldı Oğuz ya'nî Süleyman intikâl*

*Dört yüz elli beşe çün erdi yıl
Azl olup kıldı Çalış Beğ münfâ'il*

*Pes Çalış âvâre yetmiş yıl olur
Kıluban tebdil-i suret ol kalur*

*Ol zaman Selçukular gâlip olur
Ol Çalış Han'ı arar tâlib olur*

*Kendüyi anda Çalış pinhân eder
Rûm'a oğlu İrmîş ile seyr eder*

*Kaçdı Tuğrul'dan kaçan kim Kutlamış
Buldu Elbürz Kûhu içreydi Çalış*

*Diledi ana itâ'at eyleye
Ol Çalış Han'ıla bey'at eyleye*

*Buyidi tedbiri anun ol zaman
Tâ Çalış Han'ı ede iklime han*

*Bu Çalış zîrâ ki Cemşîd asliydi
Kayı'dan işbu hem Oğuz nesliydi*

*Nâgehân heybetiyle Tuğrul gelür
Bunların tedbîrini bâtil kılur*

*Azm-i Rûm eyledi kaçdı Kutlamış
Güyegüsi bile anunla Çalış*

*İşbular hayliyle Rûha'ya gelür
Feth ü nusret bulmayup anda kalur*

*Çalış öldü kaldı İrmîş ol zaman
On dokuz yılda hem ol oldu revan*

*Mîr İrmîş oğlu kim Gazan gelür
Yaşayup sonra yigirmi beş ölür*

*Mîr Süleyman bin Gazan ol zamân
Şeh Melik'le oldu Rûha'da ayân*

*Şeh Melik bin Mîr Süleyman Alp pes
Kopdu Rûha'dan yog anun gibi kes*

*Pes yigirmi yedi gündür neveti
Otuz üç Er-Tuğrul'undur şevketi*

*Altı yüz on altı hicret çün olur
Doğdu ol Sultan Alâeddîn gelür*

*Beğ ölür çünkim ol olur pâdişâh
Âl-i Selçuk içre ol zill-i îlâh*

*Kopdu ilinde anun bir ejdehâ
Kimse bulamazidi cenginden rehâ*

*Şeh Melik'den iki oğlan geldi sarp
Biri Gök Alp u birisi Gündüz Alp*

*Bunlara kalmazdı kimse i'tibâr
Âcz ü müflis yürürler hôr u zâr*

*Şâh iklimi münâdâ eyledi
Konya içre râviler böyle dedi*

*Dedi kılssa ejdehâyı kim helâk
Saltanatda ana kılâm iştirâk*

*Nice kez leşker varur sır ejdehâ
Nicesin kılur helâk olmaz rehâ*

*Deve dişlü elli arşun uzunı
Hem anun câmûs ini gibi ini*

*Şeh Melik sultandan istedi du'â
Hem anun cengine kıldı iddi'â*

Hayli leşker verdi ana pâdişâh
İki oğlun aldı gitdi tutdu râh

Ejdehâ Bulgar Dağı 'nda olur
Leşkerile Şeh Melik ana gelür

Zehresi yok kimsenün vara ana
Gitdi تنها Şeh Melik nidem sana

Bile yanınca iki oğlu gelür
Durdu anlar Şeh Melik anda varur

Şeh Melik'den ejdehâ duyup taviş
Götürüp baş bir kez eyledi hurûş

Şeh Melik okıla gözünde urur
San Sikender seddi yerinde durur

Dem urup ejder yüz üzre düşdü ol
Kaçdı cümle gerçi leşker sağ u sol

Kalkdı ol yine yerinden şîr-i ner
Tîg elinde yürür ol sâhib-i hüner

Ejdehâ üzerine atar kendüzin
Ol cüvân Allah 'a ismarlar özin

Sıçrayıp halkında çaldı ejderi
Yutdu ejder omzına dek ol eri

İki oğlu çekdiler tîg-i bürrân
Pâre pâre ejderi kıldı revân

*Çekiben çıkardılar ataların
Âh idüp çâk etdiler yakaların*

*Bir rivâyet de budur ol nev-cüvân
Gör ölüben oldu dünyâdan revân*

*Bir rivâyet de budur kaldı diri
Ölmedi ol gâzîlerü(n) serveri*

*Ejhedâ başın iki oğlan alur
Atasıyla şâh eşiğine gelür*

*Rağbet etdi bunlara şâh-ı cihân
Hil'atile mâl verdi bî-girân*

*Pes ekâbir kıldı anlara hased
Anladurlar bunları sultana bed*

*Asl-ı Cemşîd anları işitdi hem
Düşürüp gözden bunlara verdi gam*

*Şeh Melik Beğ oldu dünyâdan revân
Hôr u müflis kaldı ol iki cüvân*

*Bunlar ensâbile çün ma'rûfidi
Hûb evsâfile hem mavsûfidi*

*Pâdişâh bunlardan idüp ihtirâs
Yimege nân virmeyüben geldi vâz*

*Kanda kim bir mühlike var ol zaman
Kıluridi bunlara anda revân*

*Himmet etmez bunda söz bu mâ-hasal
Halk içinde kaldı bunlar mübtezel*

*Göçüben yürür Yörük gibi bular
Killetile gözleri kan yaş dolar*

*Çıkdı sultana denizden çok Tatar
Katı yaydan cümle çeküp ok atar*

*Pâdişâh gitdi ana derdi çeri
Gündüz Alp'ı kığırur ol serveri*

*Anda hem Gök Alp erişdi kim bile
Var ümîdi bunların nusret bula*

*Geldi Sultan-öyüğü'ne çünkü şâh
Aldı destur iki kardaş tutdı râh*

*Uğraşup varup Tatar'ı basdılar
Başlarını at yanına asdılar*

*Sınuban bahra girüp gitdi Tatar
Nice Tatar'ı bular diri tutar*

*Getürürler han siyâset eyledi
Bunlara ihsânlar edüp söyledi*

*Dedi benden ne dilerseniz dilek
Dediler kim bizüm olsun bu bilek*

*Bize sultan bu yeri kılsın atâ
Hak yoluna bunda kılalum gazâ*

*Ol yere Sultan-öyüği oldu ad
İşbudur şimdi olur bu resme yâd*

*Azm-i Konya pâdişâh anda kılır
İşbu iki nev-cüvân anda kalur*

*Var yüz elli ev bular anda gelür
Vardır üç bin er gazâ kasdın kılır*

*Gece yatmayup bunlar himmet kılır
Ol aracıkda gazâ azmi olur*

*İrmeni Derbendi'n anlar aşdılar
Bunları a'dâ görüben kaçdılar*

*Kıldılar irte namâzın subh-dem
Bindiler ata bular yürüdü hem*

*EyNEGöl'i eyledi yağma guzât
Ol ovada oynadup gâzîler at*

*Aldılar bî-hadd ganimet malını
Arısı gitmiş alurlar balını*

*Çıkdı Sultan-öyüği'ne cümle şâd
Bir gün içinde çıkardı bunlar ad*

*Döndü sultan Konya'ya bâri irer
Bunların fethünün ahbârı irer*

*Pâdişâh anası Nilüfer ki var
İşidür ma'lûm ol kârzâr*

*Sordu anda pâdişâh ne etdügin
Hem sınıp anda Tatar'un gitdügin*

*Dedi Cemşîd'ün oğulları kanı
Dedi ben verdim onlara meskeni*

*Dedi hatun hey bu işdür key hatâ
Memleketde fitnele kıldun belâ*

*Ol iki han aslıdur han eyledün
Bir ile sen iki sultan eyledün*

*İki üç han nice sığa bir ile
Göresin şimden girü anlar ne kıla*

*Cem' olup beğler bunu tedbir eder
Şeh bunların işini te'hîr eder*

*Dediler viribiyüp tabl u alem
Ol ikiyi eyleyelüm muhterem*

*Çün çeri vakti olup bunlar gele
Bunlara sultan ne dilerse kıla*

*Dediler şimdi kığırsan anları
Tutamazsın sen ol iki hanları*

*Müşkil edersiz işi âsân iken
Biz bunları sâhib-i irfân iken*

*Bunlarun mevkûf ederler işini
Han çekerken bunlarun teşvişini*

*Avratı verdi düccâcile sem
Hem ru'âf olup cihândan gitdi hem*

*İşbu dâr-ı mihnet ü dâr-ı belâ
Mülk fânîdür değül dâr-ı bekâ*

*Her ki geldiyse cihâna nîk ü bed
İşbu ejderhâ yutar kim kıla red*

*Ayn-ı ibret aç bakup iy karındaş
Yer doludur hadd u hâl ve göz ü kaş*

*Pes Gök Alp u Gündüz Alp iki emîr
Oldular biri birisine dilîr*

*Birbiriyle kıldı bir ayda nizâ
Tefrika oldu dağıldı ictimâ*

*Semmile Gök Alp'ı kıldılar helâk
Âh idüp Gündüz yakasın kıldı çâk*

*Dedi kim ana mukaddermiş kazâ
Katı ağlar san ana yokdur rızâ*

*Pes gelür Er-tuğrul ibn-i Gündüz Alp
Ol işiçün atasıyla kıldı harb” (Öztürk, 2012: 3-19 / b. 8-215)*

4.1.1.2. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* Adlı Eserinde Oğuzname

Mevlânâ Mehmed Neşrî, ilk beş kısmı günümüze ulaşmayan eserin altıncı kısmı için, “*Evlâd-ı Oğuz Han-ı Türkî ahvâlin usûlüyle ve fîrû'iyile beyân ider*” demektedir. Oğuz Han evladı hakkında ayrıntılı bilgiler veren Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu kısmı “tabaka-i ulâ, tabaka-i sâniye ve tabaka-i sâlise” olarak belirttiği üç tabakaya ayırır. İlk tabakada Oğuz Han evladı ve onların soyları, ikinci tabakada Anadolu Selçuklu sultanları, üçüncü kısımda ise Osmanlı hanedanı hakkında bilgi verilmektedir. Eserin destan konusu altında değerlendirilecek olan en önemli bölümü, birinci tabakadır. Mevlânâ Mehmed Neşrî birinci tabakaya “*Evlâd-ı Oğuz Han ve ensâb-ı Oğuz Han beyânındadır*” diyerek başlar ve seçkin tarih kitaplarında Oğuz Han ve evladı hakkında verilen bilgileri nakleder.

Reşidüddin Oğuznâmesi'nin özeti durumunda olan ve bazı farklılıklar görülen bu bilgilere göre, birçok kola ayrılan Türklerin içinde son derece bahadır olan Oğuz boyu, Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in oğlu Bulcas Han soyundan gelmektedir. Türk, Oğuz, Mogol adlı üç oğlu olan Bulcas Han vefat edince yerine büyük oğlu Zib Takoy geçer. Zib Takoy'un Kara Han, Orhan, Güz Han, Gür Han adlı dört oğlu olur ve vefatından sonra yerini Kara Han alır. Dinsiz bir kâfir ve zalim olan Kara Han'ın Oğuz adlı bir oğlu olur. Allah, Oğuz'u tevhit ile irşat eder. Oğuz, Türkler arasında kelime-i tevhit getiren ilk kişi olur. Ergenlik çağına geldiğinde amcalarının kızları ile evlenir ve çocukları olur. Güzel yüzlü, cesur, cömert, yüzünde İslam nuru parlayan biri olan Oğuz, kavmini İslamiyet'e davet edince babası ile arasında büyük bir anlaşmazlık olur ve babası Oğuz'un öldürülmesini isteyince Oğuz, hanımları, çocukları, amcasının çocukları ve kendisine tabi olanlar ile Türkistan'a (Yesi) kaçar. Babası Kara Han ile Oğuz, yetmiş beş yıl boyunca birçok savaş olur ve sonunda Kara Han öldürülür. Bunun üzerine, babasının elinde olan bütün memleketlere sahip olur, doğudan batıya yeryüzünü ele geçirir. Bu olay Hz. İbrahim zamanındadır; Oğuz, Hz. İbrahim'e iman getirmiştir.

Oğuz'un, “Gün Han, Ay Han, Yılduz Han, Gök Han, Tak Han, Dingiz Han” adlarında altı oğlu ve bunların da her birinin dört oğlu olur.

Gün Han'ın oğulları; Kayı, Bayat, Alka-evli, Kara-evli,

Ay Han'ın oğulları; Yazır, Döger, Dodurga, Yaparlı,

Yılduz Han'ın oğulları; Avşar, Kırtog, Beğ-dili, Karkın,

Gök Han'ın oğulları; Bayındır, Becene, Çavundur, Çepni,

Tak Han'ın oğulları; Salur, Eymür, Ala Yuntlu, Üregir,

Dingiz Han'ın oğulları; İgdir, Bulduz, Yıva, Kınık adlarını taşımaktadır.

Türkistan memleketleri, Maveraünnehir, Horasan, Fars, Irak, Azerbaycan, Diyarbekr, Ermeniyeye, Rum, Şam Mısır, Magrib'te yaşayan bütün Müslüman Türkler, Oğuz'un bu yirmi dört torununun ve Oğuz ile Türkistan'a kaçan amcalarının oğullarının soyundandır. Oğuz'un amcalarının oğullarının soyu ise "Uygur, Kayıklı, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Ağaç-eri" olmak üzere yedi kabiledir⁴. Oğuz'a tabi olmayan kabileler, kuzey ve doğu ülkelerine kaçıp yerleşirler ve onların yerleştiği yere "Mogolistan" denilmektedir.

Oğuz; doğuda ve batıda Çin, Hitay, Gur, Gazne, Hindistan, Türkistan, Deylem, Babil, Rum, Efrenc, Rus, Şam, Hicaz, Yemen, Habeş, Noba, Berber'i ele geçirir. Daha sonra ise asıl vatanı olan Otak ve Kürtak'a dönüp oğullarından Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han'ı ordunun sağ koluna; Gök Han, Tak Han ve Deniz Han'ı ise sol koluna yerleştirir. Kendisi Sayram yerleşir ve halka adalet dağıtmakla, saltanatı tertip etmekle meşgul olur.

Oğuz'un vefatından sonra yerine vasiyeti gereği büyük oğlu Gün Han geçer. Babasının yolundan giden ve tevhid ehli, akıllı biri olan Gün Han, doğu ve kuzey ülkelerinde, Türkistan'da, başka çeşitli ülkelerde şehirler bina eder. Hiçbir emrine kardeşlerinin muhalefet etmemeleri için kardeşleri arasında damga koyar.

⁴ Eserde müellif bu soyun yedi kabile olduğunu belirtmekte ancak altı tane isim vermektedir. Eserin, Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen tarafından yapılan yayınında "Uygur, Kayıkla (ilgili sayfadaki 5. dipnotta, doğrusunun "Kanglı" olduğu belirtilmektedir.), Kıpçak, Karluk, Kalac, Ağaceri, Ayferi" olarak belirtilmektedir (Mehmed Neşri, 2014: 13). Esas aldığımız metinde "Ayferi" adının geçmemesi, müstensih dikkatsizliğinden kaynaklanan bir durum olduğu kanaatini doğurmaktadır.

Yetmiş yıl hükümdarlık eden Gün Han'ın vefatından sonra yerine büyük oğlu Kayı geçer. Dedesinin ve babasının yolundan giden Kayı Han'ın ve onun evladının elinde saltanat asırlarca kalır. Zaman içinde saltanat, sol koldan Tak Han'ın oğlu Salur nesline geçer. Bunlar ile İran hükümdarları arasında Cahiliye Devri'nde ve Hz. Muhammed zamanında, sonrasında ise Müslümanlar arasında Benî Ümeyye (Emeviler) zamanında birçok savaş meydana gelir.

Abbasi Devleti zamanında Salur neslinden Kara Han lakaplı Çanak hükümdar olur. Türk meliklerinden İslamiyet'i ilk kabul eden Kara Han'dır. H 300'de Türklerden iki bin kişi Müslüman olur. Bundan dolayı onlara "Türk-i iman" denir ve bu söyleyişte hafifletilerek "Türkman" şeklini alır.

Kara Han'ın vefatından sonra yerine Musa Han geçer. Musa Han'dan sonra saltanat şöyle devam eder: Musa Han'ın amcasının oğlu Buğra Han, Ahmed Han, Arslan Han, Kadir Han Yusuf, Kara Han Ömer, Şemsü'l-mülk İlik Han Nasr, Hızır Han, Ahmed Han, Kadir Han Cibril. Sultan Sencer bin Melikşah, Kadir Han'ı tepeleyince yerine Nasr İlik Han soyundan Muhammed Han geçer ve H 515'e dek hüküm sürer (Öztürk, 2013b: 6-11).

Neşri'nin verdiği bu Oğuznâmede Oğuz'un soyu ve yaşadıkları hakkında *Reşidüddin'in Oğuznâmesi* ile bazı farklılıklar görülmektedir (Reşidüddin Oğuznâmesi için bkz. Togan, 1972: 17-78). Neşri, Hz. Nuh oğlu Yâfes'in Bulcas adlı bir oğlu ve Bulcas'ın Türk, Oğuz ve Moğol adlı üç oğlu olduğunu; Bulcas ölünce yerine büyük oğlu Zib Takoy'un geçtiğini; Zib Takoy'un Kara Han, Orhan, Güz Han, Gür Han adlarını taşıyan dört oğlu olduğunu belirtmektedir. Reşidüddin'e göre ise Nuh'un oğlu Olcay Han lakaplı Yâfes olup, Yafes'in oğlunun ad Dîb Yavku Han'dır ve Kara Han, Or Han, Kür Han, Küz Han adlı dört oğlu bulunmaktadır.

Neşri, Oğuz ile babası Kara Han arasında yetmiş beş yıl boyunca birçok savaş olduğunu söyler ancak Reşidüddin'e göre, Oğuz av dönüşü babası ile savaştığı sırada, yani babası ile ilk savaşında, babası Kara Han'ı ve amcaları Kür Han ile Küz Han'ı öldürür. Oğuz'un yetmiş beş yıl boyunca savaştığı babası değil amcalarının uruğudur. Neşri, Oğuz'un babasını öldürüp onun hâkimiyetindeki toprakları ele

geçirmesinin ve şöhret kazanmasının Hz. İbrahim zamanında olduğunu belirtir ancak Reşidüddin bu konuda bilgi vermez. Neşrî'ye göre Oğuz'un ölümünün ardından Gün Han, Gün Han'dan sonra ise büyük oğlu Kayı Han tahta geçer. Ancak Reşidüddin, Kün Han'ın ölümünden sonra oğlu Dib Yavku Han'ın tahta geçtiğini belirtir.

Reşidüddin'in verdiği Oğuz boylarının isimleri zamanla ses değişikliklerine uğramış olup bunu Neşrî'de görebilmekteyiz:

Neşrî:

Gün Han: Kayı, Bayat, Alka-evli, Kara-evli,

Ay Han: Yazır, Döger, Dodurga, Yaparlı,

Yılduz Han: Avşar, Kırtog, Beğ-dili, Karkın,

Gök Han: Bayındır, Becene, Çavundur, Çepni,

Tak Han: Salur, Eymür, Ala Yuntlu, Üregir,

Dingiz Han: İgdir, Bulduz, Yıva, Kınık

Reşidüddin:

Kün Han: Kayı, Bayat, Alkavlı Avul, Kara Avul

Ay Han: Yazır, Döger, Durdurga, Yapurlı

Yulduz Han: Avşar, Kızık, Beğdili, Kargın

Kök Han: Bayandur, Becene, Çavuldur, Çepni

Tak Han: Salur, Eymür, Alayuntlu, Ürügür

Tengiz Han: Yigdir, Bügdüz, Yıva, Kınık

Neşrî'nin eserinde verdiği bu özet şeklindeki Oğuznâme, Reşidüddin'inkine göre bazı farklılıklar arz etse de, 15. yüzyılda sözlü kültürde yaşayan bir Oğuz geleneği olduğunu göstermesi bakımından son derece önem arz etmektedir.

Neşrî, eserin “*Tabaka-i Sâlise*”sinde yani üçüncü bölümünde Osmanlı tarihini anlatmaktadır. “*Zikr-i ensâb-ı Âl-i Osman ve keyfiyyet-i nüzûlihîm ile 'r-Rum*” başlığı altında Hz. Muhammed ve dört halifeden sonra gazilerin en yüksek derecelileri olarak kabul ettiği Osmanlıların soyları ve Anadolu'ya gelişleri hakkında bilgi vermektedir. Ertuğrul Gazi'den başlayan şecere, Oğuz'un oğlu Gök Alp'a ve en sonunda oğlu Yafes'ten Hz. Nuh'a bağlanmaktadır. Şecere verildikten sonra Oğuz'un babası Kara Han hakkında bilgi veren Neşrî, Kara Han ile kastedilenin Iys olduğunu, “Oğuz Han'ın İbrahim oğlu İshak oğlu Iys'ın oğludur” diyenlerin yanlış olduğunu; çünkü Iys'ın İkinci Rum olan Küçük Rum'un babası olup Sam oğlu Erfahşad soyundan geldiğini belirtmektedir. Oğuz'un ve Türk'ün Birinci Rum gibi Yafes evladından olduğunu seçkin tarih kitaplarında zikredildiğini kaydeden Neşrî, Hz. Nuh'un evladının soyunun eserinin birinci kısmının ikinci bölümünde doğru ve mükemmel bir şekilde yazdığını söylemektedir.

“TABAKA-İ SÂLİSE

SELÂTİN-İ ÂL-İ OSMAN GÂZİ'Yİ BEYÂN EDER

Bu tabaka ba'de Resûlu'llah aleyhi's-selâm ve 'l-Hulefâi'r-Râşidîn, efdalü'l-guzât ve 'l-mücâhidîndir. Eğerçi bunlar zamânen ve zikren muahhar; ammâ rütbeten ve kadren mukaddemdir. Teehhür-i zamanı, takaddüm-i rütbete münâfî değildir. Nitekim, Hazret-i Risâlet hâtemü'n-nebiyyîn ve seyyidü'l-mürselîndir.

Zikr-i ensâb-ı Âl-i Osman ve keyfiyyet-i nüzûlihîm ile 'r-Rum

Mühendisân-ı ahbâr-ı mebânî-i siyer ve müzekkirân-ı esrâr-ı ma'ânî-i eser, şöyle rivâyet etdiler ki, bu neseb-i büzürgvâr Oğuz bin Kara Han'a yetişir ki, Bulcas bin Yafes bin Nuh aleyhi's-selâm evlâdından işbu nesak üzerine: Ertuğrul bin Süleyman Şah bin Kaya Alp bin Kızıl Boğa bin Bay Temür bin Ay Kutlug bin Tuğra

bin Karaytu bin Sakur bin Bulgay bin Sunkur bin Tok Temür bin Yasak bin Cemendir bin Ay Kutluk bin Turak bin Kaz Han bin Yasuv bin Yalvac bin Bay Beğ bin Tuğra bin Tokmuş bin Güc bin Artuk bin Kartarı bin Cim Keymür bin Turc bin Kızıl Boğa bin Yamak bin Baş Boğa bin Cumur Mir bin Baysu bin Tuğra bin Sevinç bin Çar Boğa bin Kurtulmuş bin Korhav bin Balcuk bin Komas bin Karaoğlan bin Süleyman Şah bin Kurhulu bin Bozlugan bin Nay Temür bin Tortumuş bin Gök Alp bin Oğuz Kara Han Zib Takoy bin Bulcas bin Yâfes bin Nuh'dur, aleyhi's-selâm. Şunlar ki, Kara Han'dan murâd Iys'dur. Oğuz Han, Iys bin İshak bin İbrâhim aleyhi's-selâm oğludur dediler; hatâ etdiler. Zîrâ Iys, Rûm-ı Asgar atasıdır ki, Rûm-ı sâniyedir. Erfahşad bin Sam neslindedir.

Oğuz ve Türk ve Mogol ve Rûm-ı ûlâ gibi evlâd-ı Yâfes dendiği kütüb-i tevârihde mezkûr ve tevârih-i muhtârda menkûl olan üzerine sâbıkâ bu Kitâb-ı Cihânnümâ'da kısm-ı evvelin tabaka-i sâniyesinde ensâb-ı evlâd-ı Nuh aleyhi's-selâm kemâliyle istîfâ etdiği yerde mastûrdur. Selâcika dahı İbrâhim Halilülrahman'a müntehî olur demek niteki ba'zı-i tevârih-i Acem'de zikr olunur. Ammâ A'câmın tekellüfât-ı bâride ve ta'assubât-ı şeni'asındandır.” (Öztürk, 2013b: 28-29).

Eserdeki Oğuznâme metni şöyledir:

“Tabaka-i Ülâ

Evlâd-ı Oğuz Han ve ensâb-ı Oğuz Han beyânındadır

Tevârih-i muhtârda eydür: Bu Etrâk ki vardır, esnâf-ı kesîredir. Ba'zı ashâb-ı müdün ve husûndur ve ba'zı ashâb-ı veberdir; ya'ni derim evler ile rü'ûs-i cibâlde ve sahrâlarda mütemekkin olurlar. Ve bunların dahi kimi şemse tapar ve kimi nâra ve kimi saneme ve kimi bakıra ve kimi şecere ve kimi hacere taparlar. Ve ba'zılar dahi var ki, hiç din ve diyânet bilmezler. Ve ba'zılar Yehûd'e taklid ederler, meliklerine hakan derler. Harîrler geyip, tâc-ı müzehheb urunurlar. Bu tâ'ife gâyet bahadır olur. Ve bunların mecmû'ı Bulcas Han bin Yâfes bin Nuh Nebî aleyhi's-selâm evlâdındandır.

Ve bu Bulcas'ın üç oğlu vardır: Birisi Türk ve biri Oğuz ve biri Mogol. Ve bunların evlâdı ve ensâbı gâyet kesîr olup aded-i rimâl ve varak-ı eşcâr kadar oldu ki, hisâbını Hâlık-ı perverdigâr bilir. Ve bunların menâzili Ceyhun'ile Çin arasında bilâd-i Türkistan'dır. Kürtak ve Ortak dağlarının kullelerinde Karaevler ile yaylayıp ve kışın Bursun ve Kakıyan ve Karakurum ve Kari ve Sayram nâm yerlerde kışarlardı. Melikleri Hakan Han'ın tahtgâhı Talas nâm şehirde idi.

Bulcas Han müteveffa olıcak büyük oğlu Zib Takoy kâyim-makâm oldu. Atasından bunun memleketi ve saltanatı ve hem şevketi ve mehâbeti ve askeri ziyâde olup sulbundan dörd oğlu oldu. Birisi Kara Han ve biri Orhan ve biri Güz Han ve biri Gür Han. Ve bunlardan tevâlüd ve tenâsül gâyet çok olup nihâyet-i izdiyâdda oldular. Andan Zib Takoy bin Bulcas bin Yâfes müteveffâ olup büyük oğlu Kara Han bin Zib Takoy kâyim-makâm oldu. Kâfir-i bî-dîn-i cebbâridi. Türkistan'dan bilâd-ı şarkıyyeye ve şimâliyyeye müstevlî olup Oğuz nâm bir oğlu oldu. Hak ta'âlâ anı tevhîde irşâd etdi. Esnâf-ı Etrâk'den evvel Lâ-ilâhe illa'llah diyen budur. Vaktâ ki, hâlet-i recûliyyete erişdi; atası, ammuları benâtından tezvic edip evlâdı oldu.

Oğuz bin Kara Han bin Zib Takoy bin Bulcas bin Yâfes bin Nuh aleyhi's-selâm, şâbb u cemîl ve mehîb ü şücâ' u kerîm, ahsenü's-şekl ve mu'tedilü'l-kâme kişiyidi. Nûr- İslam, yüzünden leme'ân ederdi. Etrâk, anun hüsn-i cemâlinden ta'accüb ederleridi. Etrâk'den kavmini evvel Allâhu hâliku'l-arz ve's-semâ'ya da'vet eden budur. Hudâ-perest olup halkı hakka da'vet etmeğın atasıyile bunun ortasında vahşet-i azîme vâkı' oldu. Atası bunun katline ihtimâm etmeğın evlâdı vü ezvâcı ve tevâbi'i ve ammuları evlâdıyla taraf-ı kıblî cânibine kaçdı ki, şimdiki hâlde ana Türkistan derler; vardı arz-ı Yesi'de karar tutdu. Andan Oğuz'ile atası Kara Han arasında yetmiş beş yıl kitâl-i kesîr vâkı' olup âhirü'l-emr Kara Han maktul olup Oğuz atası elinde olan memâlike-i maşrıkla bilâd-ı Hıta ve Sîn ve Talas ve Sayram arasında olan mevâşi ve şiyâh ve agnâm ve behâyim ve en'âma bi'l-külliyeye mâlik olup, sît ü sadâsı artıp, âfâk içinde azîmü'l-kadr ve's-şân olup, şarkdan garba dak bilâd-ı arza vardı, rûy-ı zemîne müstevlî oldu. Ve bu kazıyye, İbrâhimülhalil aleyhi's-selâm zamanındayidi, ana îmân getirmişidi. Etrâk zu'm ederleridi ki, Oğuz, şol

Zülkarneyn'dir ki, Hak ta'alâ celle zikruhu Kitâb-ı Aziz'inde anıp, sedd-i Ye'cûc'u ve Me'cûc'u yaptığına tasrih etdi.

Oğuz'un sulbundan altı oğlu oldu: Gün Han, Ay Han, Yılduz Han, Gök Han, Tak Han, Dingiz Han. Bunların her birinin sulbundan dört oğlu oldu. Evlâd-ı Gün Han: Kayı, Bayat, Alka-evli, Kara-eli. Evlâd-ı Ay Han: Yazı, Döger, Dodurga, Yaparlı. Evlâd-ı Yılduz Han: Avşar, Kırtog, Beğ-dili, Karkın. Evlâd-ı Gök Han: Bayındır, Becene, Çavundur, Çepni. Evlâd-ı Tak Han: Salur, Eymür, Ala Yuntlu, Üregir. Evlâd-ı Dingiz Han: İgdir, Bulduz, Yıva, Kınık.

Cemî'-i Etrâk-i muvahhidîn ki, el'ân bilâd-ı Türkistan'da ve Mâverâünnehr'de ve Horasan ve Fâris ve Irak ve Âzerbaycan ve Diyârbekr ve Ermeniyeye ve Rum ve Şam ve Mısır ve Magrib'de sâkin olurlar. Ebnâ-yı Oğuz'un bu yirmi dört evlâdının zürriyâtından dahi Oğuz'ile bilâd-ı Türkistan'dan kaçan ebnâ-i a'mâmın neslindedir. Anlar ki, Oğuz'ile hârib olup Türkistan'a geldiler, yedi kabiledir: Uygur, Kayıklı, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Ağaç-eri. Şol tâyife ki, Oğuz'a mutâba'at etmediler, anlar bilâd-ı şimâliyyeye ve şarkıyyeye kaçıp âhir iklim-i sâbıkda, varıp mütemekkin oldular ki, şimdiki hâlde ol mekâna Mogolistan derler.

Müverrih eydür: Vaktâ ki, Oğuz bilâd-ı arzı şarkan ve garban Çin ve Hitay ve Gur, Gazne ve Hindistan ve Türkistan ve Deylem, Bâbil ve Rum, Efrenc ve Rus ve Şam ve Hicaz ve Yemen ve Habeş'e ve Noba ve Berber'e müstevlî oldu. Yine vatan-ı aslîsi Otak ve Kürtak'a rücû' edip evlâdından Gün Han ve Ay Han'ı ve Yılduz Han'ı meymene üzerinde; Gök Han ve Tak Han ve Dingiz Han'ı evlâdıyla meysere üzerinde kılıp, Oğuz kendisi medîne-i Sayram'da istikrâr edip nâsa adl ü dâd gösterip, tertîb-i saltanata meşgul olup evlâdına vasiyyet-i hasene edip âhir cür'-i câm-ı ecelden nûş edip mest-i medhûş oldu. Veled-i ekberi Gün Han, atası vasiyyetile yerine kâyim oldu. Bu dahi atası i'tikâdı üzerine melik-i muvahhid, âkil ve âdildi. Bilâd-ı şarkıyyeyi ve şimâliyyeyi imâret edip, bunun zamanında Türkistan'da ve gayrıda nice şehirler binâ olundu. Bu ol melikdir ki, Türkistan'da âyin-i saltanati ve tertîb-i cüyûşu ta'yîn edip kardaşları içinde tamga vaz' etdi. Tâ ki, hiç bir emrde muhâlefet etmiyeler.

Vaktâ ki, Gün Han yetmiş yıl pâdişâh olduktan sonra dâr-ı bekâyâ rihlet edip ekber evlâdı Kayı Han bin Gün Han bin Oğuz taht-ı Oğuz'a cülûs edip, bilâdına müstevlî olup atası ve dedesi tarîkinden münharif olmadı. Saltanat bunun elinde ve evlâdı vaktinde karnen ba'de karnin ve batnen ba'de batnin kalıp, âhir, zamanla meysereden Salur bin Tak Han bin Oğuz nesline intikâl edip bunlarunile ekâsire-i mülûk-i Fûrs arasında Hazret-i Resûl eyyâmında ve câhiliyyetde muhâberât-ı kesîre ve mukâtelât-ı azîme vâkı' oldu. Sonra Benî Ümeyye zamanında dahi mü'minlere vâkı' oldu. Ve bi'l-cümle ba'de mürûr-ı ezmân eyyâm-ı Devlet-i Abbâsiyye'de Türk'e nesl-i Salur bin Tak Han'dan [sonra] bir kişi mâlik oldu ki, ana Çanak denilir. Kara Han demekile mülakkabdur. Mülûk-i Türk'den, evvel İslam'a gelen budur. Hicretin üç yüzünde Etrâk'den iki bin hargâhile İslam'a gelip müttekî ve ahsenü'l-İslam oldular. Andan ötürü buna Türk-i îmân denildi. Lafzda tahfif edip Türkman dediler.

Çün Çanak Han müteveffâ oldu. Yerine oğlu Mûsâ bin Çanak Han cülûs etdi. Melik-i sâlih ve âdildi. Mesâcid ve medâris binâ edip etraftan ulemâ cem' edip âhir müteveffâ olup, ba'dehu ammusı oğlu Buğra Han Hârûn bin Süleyman yerine melik oldu. Kaşgar'a ve Balasagun'a, tâ hudûd-u Hitay'a ve Çin'e varınca mâlikdi. Devlet-i Sâmâniyân inhilâlinde Buhara'ya kasd edip hicretin üç yüz seksen dokuzunun zilka'desinde Buhara'ya müstevlî oldu.

Ol dahi müteveffâ olup andan sonra Ahmed Han Ebû Nasr bin Ali cülûs etdi. Küffâr-ı Etrâk'e gazâ-yı iksâr ederdi. Bunun zamanında Etrâk'den çok tâyife îmâna geldi. Melik-i mütedeyyin ve fâzıl ve muhibb-i ilm ü dindi. Hicretin dört yüz altısında müteveffâ olıcak Etrâk bilâd-ı şarkıyyeye gâlib oldular.

Andan kardaşı Arslan Han Ebû'l-Muzaffer Mansur bin Ali pâdişâh olup Mâverâünnehr'in küllisine mâlik olup Şerefüddeve ile mülakkab olup hicretin dört yüz dokuzunda müteveffâ olup ba'dehu Kadir Han Yusuf bin Buğra Han melik olup bilâd-ı küffârdan çok şehirler feth etdi. Bir hâfız kişi gelip yanında bir aşr-ı Kur'an okusa yüz bin akça i'tâ ederdi. Eyitdi: 'İşitdim ki, Mahmud bin Sebük Tekin muganniye yüz bin akça bağışlamış, anun rağmına ben dahi kâri-i Kur'an'a hibe etdim.' Âhir hicretin dört yüz yirmi üçünde müteveffâ olup oğlu Kara Han Ömer bin Yusuf yerine cülûs edip, tâ şuna dagın ki, kardaşı Muhammed bin Yusuf hicretin dört

yüz otuz dokuzunda anı tutup habs edip ikisi dahi zehrile helâk olup, memleketlerine Semerkand'dan Tafgaç Han Ebû İshak İbrâhim bin Nasr İlik Han kasd edip, müstevlî olup ol dahi hicretin dört yüz altmış ikisinde müteveffâ olup oğlu Şemsü'l-mülk İlik Han Nasr bin Tafgaç kâyim-makâm olup Sultan Alp Arslan'ın kızını tezevüc edip Sultan Melik Şah bunun kız kardaşı Türkân Hatun-ı Celâliyye'yi tezevüc etdi. Âhir müteveffâ olup kardaşı Hızır Han bin Tafgaç kâyim-makâm olup ba'de-hîn ol dahi müteveffâ olup oğlu Ahmed Han bin Hızır Han yerine cülûs edip âhir Sultan Melik Şah tutup yine iklimine gönderip tâ hicretin dört yüz seksen sekizinde, leşkeri mülhiddir deyü beyyine ikâmet edip depeleyince, ikliminde mukarrer oldu. Bundan sonra Kadir Han Cibril bin Yusuf bin Hârun pâdişâh oldu. Tâ Sultan Sencer bin Melik Şah depeleyip yerine, Muhammed Han bin Süleyman bin Davud bin İbrâhim Tafgaç Han bin Nasr İlik Han'ı nasb edince Muhammed bin Süleyman hicretin beş yüz on beşine dek mukarrer oldu.” (Öztürk, 2013b: 6-11).

4.1.2. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Efsaneler

En iyi bilinen ve diğer pek çok tanımın dayandırıldığı tarifte Grimm Kardeşler efsane için “Gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikâye” demektedir (Sakaoğlu, 1980: 4). Başka bir tanımda Elçin, efsaneleri “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rölü olan masallar” şeklinde tanımlamaktadır (Elçin, 2001: 314).

Efsanelerin teşekkülü hakkında dünyada genel kabul gören görüş Raoul Rosière'ye aittir. Bu görüşe göre Rosière'nin ileri sürdüğü kaideler şunlardır:

A. Menşelerle ilgili kaide: Aynı akıl kapasitesine sahip olan milletlerde hayal gücü aynı şekilde ortaya çıkar, bu da benzer efsanelerin ortaya çıkmasına sebep olur.

B. Birinin yerine diğerinin geçmesi kaidesi: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun yaratılan efsane bu kahramanı terk ederek ondan daha meşhur bir kahramana mal olur.

C. Adapte olabilme kaidesi: Çevre değiştiren her efsane dâhil olduğu yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendini adapte eder (Sakaoğlu, 1980: 7).

Türk efsanelerinin sınıflandırılmasında kullanılan ve Boratav tarafından yapılan tasnif şöyledir:

1. Dünyanın Yaratılışı ve Sonu ile İlgili Efsaneler

2. Tarihî Efsaneler

A. Adları Belli Yerler (dağ, göl, vb.) ile İlgili Efsaneler

B. İnsan Topuluklarının Oturdukları Yerler (şehir, köy, vb.) ile İlgili Efsaneler

C. Ünlü Büyük Yapılar (cami, köprü, kilise, vb.) ile İlgili Efsaneler

D. Tarihî Kişilerden veya Uluslardan Kaldığına İnanılan Defineler ile İlgili Efsaneler

E. Milletler, Hükümdar Soyları ile İlgili Efsaneler

F. Büyük Âfetler ile İlgili Efsaneler

G.Tarihî Niteliği Olduğuna İnanılan Ünlü Kişilerin Savaştıkları Olağanüstü Güçlü Yaratıklar ile İlgili Efsaneler

H. Savaşlar, Fetihler, Yayılışlar ile İlgili Efsaneler

İ. Yerleşmiş Bir Düzene Baş Kaldırmalar ile İlgili Efsaneler

K. Başkaca Tarihî Önemli Olaylar veya Sivrilmiş Kişiler (Uygarlıkta Kılavuz Olmuş Kişiler, Bilginler, Şairler, Şeyhler, Mürşitler, vb.) ile İlgili Efsaneler

L. Sevda Maceraları ile Ün Salmış Âşıklar, Kişilerin Aile İçi Çeşitli İlişkileri ile İlgili Efsaneler

M. Çeşitli Başka Olaylar İçindeki Yerleri ile Bir Toplumun Tarihinde İz Bırakmış Önemli Kişiler (çoban, hizmetçi, vb.) ile İlgili Efsaneler

3. Olağanüstü Varlıklar ile İlgili Efsaneler

A. Alın Yazısı ile İlgili Efsaneler

B. Ölüm ve Ötesi ile İlgili Efsaneler

C. Tekin Olmayan Yerler ile İlgili Efsaneler

D. Tabiatın Bir Parçası Olan Yerler (orman, göl, vb.) ile Hayvanların Sahipleri (koruyucuları) ile İlgili Efsaneler

E. Cinler, Periler, Ejderhâlar, vb. Olağanüstü Güçte Yaratıklar ile İlgili Efsaneler

F. Şeytan ile İlgili Efsaneler

G. Hastalık ve Sakatlık Getiren Varlıklar (Albastı gibi) ile İlgili Efsaneler

H. Olağanüstü Güçleri Olan Kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu, vb.) ile İlgili Efsaneler

İ. “Mythique” Nitelikte Hayvanlar ve Bitkiler (adamotu gibi) ile İlgili Efsaneler

4. Dinî Efsaneler (Boratav, 2013: 113-118)

Milletlerin yaşam, düşünce ve inanışlarını araştırırken kimi zaman tarih vesikaları içinde birinci derecede önem arz eden; sadece tarihin eksikliklerini gidermekle kalmayıp aynı zamanda sosyal ruhun akislerini, düşünce ve inanışlarını ortaya koyma açısından çok önemli bir yer işgal eden efsaneler (Turan, 2011: 95) 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde önemli bir yere sahiptir. Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ı ile Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ*'sında efsane yer almamaktadır. Bu iki eser dışındaki bütün eserlerde müelliflerin tarihî olayları aktarırlarken çeşitli efsanelere de yer

verdikleri görülmektedir. “Rivayet”, “hikâyet” ve “kıssa” kelimeleri, “efsane” teriminin yerine kullanılmıştır. Sözlü kültür ortamında var olduğu ve halk arasında yaşadığı anlaşılan bu efsaneler, müellifler tarafından yazılı kültür ortamına aktarılmıştır. Müelliflerin tarihî bilgilerle birlikte efsaneleri aktarmaları, onlarda efsanelere karşı inancın olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen efsaneler, Boratav’ın tasnifi esas alınarak kendi aralarında şu şekilde tasnif edilmiştir:

1. Tarihî Efsaneler

1.1. Devletin Kuruluş Efsaneleri

1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

1.3. Yerleşim Yerleri ile İlgili Efsaneler

1.4. Ünlü Büyük Yapılar ile İlgili Efsaneler

1.5. Tılsımlar ile İlgili Efsaneler

1.6. Felaketler ile İlgili Efsaneler

1.7. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

1.8. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

1.9. Tarihî Kişilerin Yendikleri Olağanüstü Güce Sahip Canavarlar ile İlgili Efsaneler

1.10. Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler

2. Dinî Efsaneler

2.1. Hz. Hızır ile İlgili Efsaneler

2.2. Veliler ile İlgili Efsaneler

2.3. Gayb Erenleri ile İlgili Efsaneler

1. TARİHÎ EFSANELER

1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Bu gruptaki efsaneler; Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Ayaz ibn Osman'ın mezarından ağaç çıkma rüyası (Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*)

- Ertuğrul Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e hürmet rüyası (Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyeye* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Osman Gazi'nin göğsünden ağaç çıkma rüyası (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Ertuğrul Gazi'nin göğsünden ağaç çıkma rüyası (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Kumral Baba'nın Osman Gazi'ye saltanatı müjdelemesi (Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, *Târih-i Âl-i Osman*)

- Osman Gazi'nin avluda ağaç çıkma rüyası (Kemal, *Selâtin-nâme*)

- Osman Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e hürmet rüyası (Kemal, *Selâtin-nâme*)

1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler; Âşıkpaşazâde, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Oruç b. Âdil ve Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- İt Eşeni (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Taşak Yazısı (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Tanrı Yıktığı Hisarı (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Devletli Kabağaç (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Karaman (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Kal'a-i Moton (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Tavşak Ovası (Kemal, *Selâtin-nâme*)

1.3. Yerleşim Yerleri ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Kıvâmî ve Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeye karar vermesi, (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmesi (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Yanko bin Madyan'ın İstanbul'un yerini rüyasında görmesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

1.4. Ünlü Büyük Yapılar ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Kıvâmî ve Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Kostantin'in Ayasofya'yı yaptırması (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması (Kıvâmî, *Fetihnâme*)

- Hz. Süleyman'ın Aydıncık'ta yaptırdığı saray ve Ayasofya'nın devler tarafından getirilen mermerleri ve sütunları (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması ve kubbenin Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durması (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

1.5. Tılsımlar ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler yalnızca Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler şunlardır:

- Rukıya'nın zeytin tılsımı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Arkanus Hakim'in balık tılsımı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Marko'nun yılan ve ejderha tılsımı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

1.6. Felaketler ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Kıvâmî ve Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen deprem (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Yanko bin Madyan zamanında Kudüs'te meydana gelen deprem (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Bizantin zamanında İstanbul'daki veba salgını ve şehrin viran olması (Kıvâmî, *Fetihnâme* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Balkanlarda sert geçen kış (Kıvâmî, *Fetihnâme*)
- Kostantin'in beddualar ile harap olması (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Mısır'daki veba salgını (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Dimetoka'da yağın dolu (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Bir dervişin önceden haber verdiği deprem (Oruç b. Âdil *Tevârih-i Âl-i Osman*)

1.7. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler; Şükrullah, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Tursun Beg, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapma (Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih* ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin*)
- Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi (Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih*; Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*; Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*; Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal, *Selâtin-nâme*)
- Aydos Tekfuru'nun kızının rüyası ve Aydos'un fethi (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Osmanlı askerlerinin Dirin Suyu'nu geçişi (Tursun Beg, *Târîh-i Ebu'l-Feth*)
- Battal Gazi'nin yaptığı didon hilesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Bolayır'ın fethine yardımcı olan gayrimüslim (Kemal, *Selâtîn-nâme*)

1.8. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler; Kâşifi, Tursun Beg, Kıvâmî, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'e ad vermesi (Kâşifi, *Gazânâme-i Rûm*)
- Gazneli Mahmud'un rüyası (Tursun Beg, *Târîh-i Ebu'l-Feth*)
- Kazıklı Voyvoda'ya "Kazıklı" lakabının verilmesi (Kıvâmî, *Fetihnâme*)
- II. Mehmed'in rüyası (Kıvâmî, *Fetihnâme*)
- Köse Mihal'in rüyası ve Müslüman olması (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- II. Murad'ın vefatı (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)
- Süleyman Paşa ile Gâzi Umur Bey'in velâyetleri (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Şeddâd ibn-i Âd'ın kılıcı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Voyvoda Mustafa'nın rüyası (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Mesih Paşa'nın vefatı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Osman Gazi'nin Mal Hatun'u kaçırması (Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir alması (Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal, *Selâtin-nâme*)

- I. Murad'ın duasıyla doğanın taş kesilmesi (Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Yasu'nun gördüğü rüya ile İslamiyet'i kabulü (Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin*)

- Süleyman Paşa'nın vasiyeti (Kemal, *Selâtin-nâme*)

1.9. Tarihî Kişilerin Yendikleri Olağanüstü Güce Sahip Canavarlar ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Enverî ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Gök Alp ile Gündüz Alp'in Bulgar Dağı'nda öldürdükleri ejderha (Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*)

- Kaya Alp devrinde Süphan Dağı'nda yaşayan ejderha (Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin*)

1.10. Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil ve Mevlânâ Mehmed Neşrî tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Kandilli Çam (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Yaya askerlere “enik yaya denmesinin nedeni (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)

- Kademlü Kabağaç (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Dıraç’taki servi ağacı (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

2. DİNÎ EFSANELER

2. 1. Hz. Hızır ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Enverî ve Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Hz. Hızır’ın Ertuğrul Gazi’ye kılıç kuşatması ve Rumeli’nin fethiyle müjdelemesi (Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî*)

- Hz. Hızır’ın Baba İlyas’a yurt göstermesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

- Hz. Hızır’ın ayağı kırılan bir öküzü iyileştirmesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)

2.2. Veliler ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Kıvâmî, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî ve Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Ebû Eyyûb-i Ensârî’nin mezarının bulunması (Kıvâmî, *Fetihnâme*)

- Geyikli Baba'nın lakabı (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)
- Geyikli Baba'nın diktiği kavak ağacı (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)
- Geyikli Baba'nın kerametleri (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Eyyûb-i Ensârî türbesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Kabrine nur inen veli (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Hırkasına oturarak denizi geçen veli (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Ali Dede (Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*)
- Hacı Bektaş Veli'nin Osman Gazi ile bir araya gelmesi (Kemal, *Selâtîn-nâme*)

2.3. Gayb Erenleri ile İlgili Efsaneler

Bu gruptaki efsaneler Oruç b. Âdil ve Kemal tarafından aktarılmışlardır. Bu efsaneler ve yer aldıkları eserler şunlardır:

- Gayb erenlerinin savaşta gazilere yardım etmesi I-II-III (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Gayb erenlerinin Dıraç'ın fethine yardım etmesi (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*)
- Gayb erenlerinin İskender Paşa'nın yarasını sarması (Kemal, *Selâtîn-nâme*)

Bu çalışmada tespit edilen efsaneler içinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş efsaneleri önemli bir yere sahiptir. Efsane örneklerine rastlanılan 12 tarihin 7

tanesinde Osmanlı hanedanına Allah tarafından saltanatın verildiğini müjdeleyen efsaneler yer almaktadır. Bu kuruluş efsaneleri edebî önemlerinin yanı sıra tarihî önem de arz etmektedir. 15. yüzyıl Osmanlı tarihçileri Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî ve Kemal'in aktardıkları bu efsaneler; Osmanlı hâkimiyetini meşrulaştırmalarının yanı sıra Osmanlılara saltanatın Allah tarafından verildiğini ifade ederek manevi bir üstünlük de kazandırmışlardır.

Devlet'in kuruluş efsaneleri, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin aktardığı Kumral Baba'nın Osman Gazi'ye saltanatı müjdelemesi efsanesi dışında, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi'nin gördüğü rivayet edilen rüyalara dayanmaktadır. Enverî'nin aktardığı efsanede ise rüyayı gören kişi, Ayaz ibn Osman'dır.

Her milletin çoğunlukla daha sonra yaratılan, hayal ürünü niteliğinde ama belli bir sosyal fonksiyonu yerine getirmek üzere sonraki nesiller tarafından devletin kuruluşuna yakıştırılan kurucu efsaneleri vardır (Timur, 2004: 35-36).

Eski Türklerde Tanrı tarafından “siyasal iktidar” anlamına gelen “kut” unvanının kendisine verildiği hakan, bu unvana sahip olmakla hükümdarlık güç ve yetkisi kazanmaktaydı (Karadeniz, 2005: 1). Siyasi iktidarın Tanrı tarafından verildiği düşüncesi İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş, bu kez hâkimiyet görevi Allah tarafından çeşitli yollarla verilmiştir (Karadeniz, 2005: 1). Türk hükümdarı, kendisine Allah tarafından bu görevin verildiğini çoğu zaman gördüğü bir rüya ile idrak etmektedir.

Aslında rüyaların devlet geleneği içindeki önemi Türklerle sınırlı değildir. Eski halklardan modern toplumlara kadar birçok kültürde rüyaların etkili bir meşrulaştırma aracı olarak kayda değer bir ağırlığı vardır (Çetin, 2012: 44). İktidarın meşrulaştırılmasında kullanılan en önemli araçlardan biri olan rüyalar (Temizkan ve Aktaş, 2012: 14), Eski Yunan'da bile Tanrı'nın iradesini ve geleceği anlamak işleviyle kullanılmaktaydı (Timur, 2004: 36).

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde karşımıza çıkan kuruluş efsanelerinin dayandırıldığı rüyalar, “ağaç çıkma” ve “Kur'an-ı Kerim'e hürmet” ile ilgilidir.

Ağaç çıkma ile ilgili rüyalar: İktidarı meşrulaştırın ve saltanatı müjdeleyen rüyalarda görülen ağaç çıkma hadisesinin kökeni, Eski Ahit'te yer alan ve Babil Kralı II. Nabukadnezar'ın gördüğü ve Hz. Danyal tarafından yorumlanan rüyaya dayanmaktadır. Kral; rüyasında dünyanın ortasındaki yüksek bir ağacın daha da yükselip boyunun göklere eriştiğini, meyvelerini insanların yediğini, dallarına kuşların konup altında hayvanların gölgelendiğini görür.

“Baktım, ve işte, dünyanın ortasında bir ağaç vardı, ve çok yüksekti. Ağaç büyüdü ve gelişti, ve boyu göklere erişti, ve bütün yerin ucuna kadar görülüyordu. Yaprakları güzel, ve meyvesi çoktu, ve onda herkes için yiyecek vardı; kırın hayvanları altında gölgelendiler, ve göklerin kuşları onun dallarına kondular, ve bütün beşer ondan yedi.” (Kitabı Mukaddes, Daniel, Bap 4)

Hz. Danyal, bu rüyadaki ağacı Nabukadnezar'ın saltanatı, hükümranlığı olarak yorumlamaktadır:

“O ağaç sensin ey kral, sen ki büyüdün ve geliştin, ve büyüklüğün artıp göklere, ve saltanatın yerin ucuna erişti.” (Kitabı Mukaddes, Daniel, Bap 4)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak anlatılan bu tür rüya efsaneleri, onların öncesinde Gazneli Devleti ve Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak da anlatılmaktadır. *Tabakât-ı Nâsırî*'nin Gazneliler ile ilgili kısmında Gazneli Mahmud'un babası Sebük Tegin'in gördüğü bir rüyadan bahsedilir. Buna göre Sebük Tegin, oğlunun doğumundan bir süre önce rüyasında evinin ortasındaki bir ocaktan bir ağacın çıktığını ve büyüdükçe büyüyen bu ağacın bütün dünyayı gölgesi altına aldığını görür. Rüyasını tabir eden bir kişi ona Allah'ın kendisine bir erkek evlat verdiğini müjdelir. Duyduklarına sevinen Sebük Tegin, bu oğlana “Mahmut” adını koyduğunu söyler.

“Onun doğumundan bir müddet önce Emîr Sebüktegin rüyasında evinin ortasındaki bir ocaktan (âteşdân) bir ağacın çıktığını gördü. Ağaç büyüdükçe büyüdü ve bütün cihân onun gölgesi altında kaldı. Bu rüyanın etkisiyle uyanınca bu rüyanın tabiri ne olabilir diye düşündü. Bir rüya tabircisi geldi ve Hak Teâlâ'nın ona bir

oğul verdiğini müjdeledi. Sebüktegin sevindi ve 'Bu oğlana Mahmûd adını koydum.' dedi." (Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, 2015: 30).

Ağaç çıkma motifli rüyanın Selçuklular ile ilgili anlatımı, Reşidüddin'in Oğuznâmesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Eserin Selçuklular ile ilgili kısmında Oğuzların menkıbevi hükümdarları arasında yer alan Sultan Tuğrul'un babasının gördüğü bir rüyadan bahsedilir. Buna göre, Oğuzlar arasında Keraküçi Hoca adlı bir kişinin oğlu olan Tokşurmuş İçi'nin Dukak, Tuğrul ve Arslan adlı üç oğlu vardır. Tokşurmuş İçi, bir gece rüyasında göbeğinden sağlam gövdeli ve çok sayıda dallı budaklı üç ağacın çıktığını ve bu ağaçların göklere değdiğini görür. Rüyasını, geleceği ve gizli sırları bilen bir fakih olan Amiran Kâhin'e anlatır. Amiran Kâhin, bu rüyayı başkasına anlatmamasını tembih ederek her bir oğlunun padişah olacağı şeklinde yorumlar.

"Onların içinde Keraküçi Hoca'nın oğlu Toqşurmuş İçi (Elçi?) adında çadır iskeleti işleyen bir usta ve üç oğlu vardı: en büyüğü Duqaq, ortancası Tuğrul ve en küçükleri Arslan. Bu zat o gece rüyâsında göbeğinden sağlam gövdeli ve pekçok dal budaklı üç ağaç çıktığını gördü. Bunların tepesi göğe ulaşıyordu. 'Asılları yerde, dalları gökte'. Rüyâsını anlattığı Amiran Kâhin ona 'sakın bu rüyayı ve sırrı kimseye söyleme; senin kaç oğlun var' diye sordu. O 'üç' diye cevap verince Kâhin ona 'her üçü de padişah olacaklar' dedi." (Togan, 1972: 73)

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde rüyada görülen ağaç çıkma hadisesi ile ilgili efsaneler, Ertuğrul Gazi ile Osman Gazi'ye dayanmaktadır. Oruç b. Âdil'in Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak aktardığı bu efsaneyi Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşrî, Osman Gazi için aktarmaktadırlar.

Ertuğrul Gazi'nin göğsünden ağaç çıkma rüyası, Oruç b. Âdil tarafından aktarılmaktadır. Ertuğrul Gazi'nin Osman adında bir oğlu olduğu bilgisini verir ve *"Osman Gâzi dünyâyâ gelmesine sebep neydi? Takdîrde vardı."* dedikten sonra Ertuğrul Gazi'nin gördüğü rüyayı aktarır. Rüyasında Şeyh Ede Balı'nın koynundan doğan ayın kendi koynuna girdiğini, sonrasında göbeğinden gölgesi âlemleri tutan ve altında dağlar olan bir ağaç bittiğini, her dağın dibinden sular çıktığını, bu çıkan

sulardan kiminin içtiğini kiminin de bahçesini suladığını görür. Bu rüyayı Konya'daki Şeyh Ede Balı'ya anlatır ve tabir etmesini ister. Ertuğrul Gazi'ye Şeyh Ede Balı; Osman adında bir oğlu, kendisinin de Rabia adında bir kızı olacağını, Osman ile Rabia'nın evleneceğini ve bu evlilikten Orhan adında bir oğlan doğacağını, Orhan'ın neslinden padişahlar geleceğini ve nesline padişahlık verildiğini belirtir (Öztürk, 2014: 10). Bu rüya, Allah tarafından Ertuğrul Gazi'nin nesline verilen saltanatın müjdesidir. Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Osman Gazi'ye bağlı olarak aktardığı bu efsane, yalnızca Oruç b. Âdil tarafından Ertuğrul Gazi'ye bağlanmakta olup önemli farklar arz etmektedir. Öncelikle bu efsanede, Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Ede Balı, Konya'da yaşayan bir şeyh olarak gösterilmiştir ki bu durum tarihî bilgilere ters düşmektedir. Diğer bir husus da bu rüya ile Osman Gazi'nin doğumunun da müjdelenmesidir. Zaten Oruç b. Âdil de “*Osman Gâzi dünyâya gelmesine sebep neydi? Takdîrde vardı.*” dedikten sonra bu efsaneyi anlatarak Osman Gazi'nin doğumunu bu rüyaya bağlamaktadır.

Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin aktardıkları efsane benzerdir. Bu efsaneye göre Şeyh Edebalı'ya zaman zaman misafir olan Osman Gazi; bir gece rüyasında Şeyh Edebalı'nın koynundan doğan bir ayın kendi koynuna girdiğini, bu sırada göbeğinden gölgesinin âlemi sardığı bir ağacın bittiğini, bu gölgenin altında dağların olduğunu, dağların dibinden sular çıktığını, bu sulardan kiminin içtiğini kiminin de bahçelerini suladığını görür. Rüyasını Şeyh Edebalı'ya anlattığında Şeyh Edebalı, Allah'ın ona ve nesline padişahlık verdiğini ve kızı Malhun'un ona helal olduğunu müjdeler ve kızını Osman Gazi ile nikâhlar (Öztürk, 2013a: 11-12; Öztürk, 2013b: 37-38).

Kemal, *Selâtin-nâme* adlı eserinde Osman Gazi'ye dayandırılan ağaç çıkma motifli rüyanın farklı bir versiyonunu vermektedir. Yukarıda belirtilen rüyalarda ağaç, Osman Gazi'nin göbeğinden çıkarken bu esere göre avluda çıkmaktadır. Buna göre Osman Gazi, çeşitli ihsanlarda bulunduğu bir günün gecesinde rüyasında avluda, budaklarını bütün dünyaya salan ve dünyayı gölgesi altına alan bir tuba ağacı bittiğini görür. Aynı zamanda eline hüma kuşu konar ve tam onu eline alacağı sırada kuşun tüyleri arasında cevherlerin olduğunu görür bu cevherlerden bir hayli alarak

koynuna atar. Sonrasında bir pir, Osman Gazi'ye gaflet uykusundan uyanmasını ve kendisine Allah'tan inayet eriştiğini işaret eden bu rüyanın tabirinin yaptırdığı mihmanhaneye gelecek birinde olduğunu söyler. Uykudan uyanan Osman Gazi, rüyasını tabir edecek birinin bulunmasını ister. Bu sırada mihmanhaneye müritleriyle birlikte bir seyit gelir. Osman Gazi'nin verdiği selamı ayağa kalkarak alan misafirler, ona hayır dualar ederler. Osman Gazi de rüyasında pirin bahsettiği muabbirin bu seyit olduğunu anlar ve ondan rüyasını tabir etmesini ister. Kemal'in bir raviden naklettiği rivayet bu kadar olup seyidin tabirine yer verilmemiştir (Öztürk, 2001: 35-37 / 403-426).

Ağaç çıkma motifli rüyanın bir diğer farklı versiyonu da *Düstûrnâme-i Enverî*'de görülür. Esere göre bu rüyayı gören kişi Osmanlı hanedanının atası Ayaz bin Osman olup ağaç, Ayaz bin Osman'ın mezarından çıkmaktadır. Enverî, Osmanlı hanedanının menşei ile ilgili olarak aktardığı Oğuznâme'de Oğuz kavminin hükümdarı Oğuz Tümen Han'ın kızı Turunç Hatun ile evlenen Ayaz bin Osman'ın gördüğü bir rüyadan bahsetmektedir. Buna göre, Ayaz bir gece rüyasında öldüğünü ve toprağından harap olmuş bir ağaç çıktığını görür. Ağaçta altı dal biter ve bütün halka bu ağaç durak olur. Dallardan biri dünyayı tutar ve gölgesi âleme yayılır. Rüyasını anlattığı Sa'd bin Ebu Vakkas, bu rüyayı Ayaz'ın altı oğlu olacağı ve birinin âleme han olacağı şeklinde yorumlar (Öztürk, 2012: 7-8 / b. 63-69).

Kur'an-ı Kerim'e hürmet ile ilgili rüyalar: İktidarı meşrulaştıran ve saltanatı müjdeleyen rüyalarda görülen Kur'an-ı Kerim'e hürmet hadisesi, Osmanlılardan önce Selçuklular için de anlatılmaktadır.

Anonim Selçuknâme'nin başında Selçukluların atası olduğu belirtilen Lokman adlı kişinin Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmet sonrasında Hz. Muhammed tarafından kendisinin ve evladının yüceltildiği bir rüya aktarılmaktadır. Buna göre salih bir kadınla evlenen Lokman, zifaf gecesinde eşiyle birlikte olmak istediği zaman odada eşinin âdet üzerine çeyiz olarak getirdiği yedi Kur'an-ı Kerim'i görür. Kur'an-ı Kerim'e saygısından dolayı başka bir yere gitmek ister. Hatta bu Kur'an-ı Kerim'lerin başka bir yere götürülmesini de yine saygısından dolayı reddeder ve uygun olanın kendilerinin başka bir yere gitmeleri olduğunu söyler. Başka bir yerde

eşyle birlikte olduktan sonra Lokman, rüyasında Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmet dolayısıyla Hz. Muhammed'in kendisine ve çocuklarına "dünyada ve ahirette aziz olmaları için" dua ettiğini, Hz. Muhammed'in etrafındaki kişilerin de bu duaya "amin" dediklerini görür.

"Lokmân o günden sonra Müslümanlardan sâliha bir kızı kendine nikâhladı. O zamanda şöyle bir âdet vardı. Çeyizle birlikte Yedi Mushaf verilirdi. Zifaf gecesi Lokmân eşyle (helâl) birlikte olmak istediği zaman yedi Mushaf'ın rahleyle birlikte zifaf odasında (zifâf hâne) bulunduğunu gördü. Kendi eşine: 'Burada Mushaf var. Başka bir eve (hâne-i diğer) gidelim' dedi. Başka kimseler, 'Mushaf'ı başka yere (cây-ı diğer) götürelim' dediler. Lokmân: 'Doğru olan bizim başka eve gitmemizdir. Bu Mushaf bu evi süslemiştir' dedi. Bu şekilde oldu. Lokmân, Kelâm-ı Mecîd'e [Kur'an-ı Kerîm] hürmet gösterip onu yüceltti. O gece başka bir eve gidip zifaf yaptı. Gece rüyasında Muhammed Mustafa'yı (s.a.) gördü. Resûl Aleyhisselâm ona: 'Henîen leküm yâ Lokmân! Sen Kelâm-ı Mecîd'e hürmet gösterdiğin için dünyada ve ahirette sen ve çocukların aziz olasınız!' diye buyurdu. Peygamber'in etrafındaki kimseler de 'Âmîn!' dediler." (Gök ve Coşkun, 2014: 17-18)

Kur'an-ı Kerim'e hürmet ile ilgili rüya, 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Mevlânâ Mehmed Neşrî ve Kemal tarafından aktarılmaktadır. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa ile Mevlânâ Mehmed Neşrî bu rüyayı Ertuğrul Gazi'ye dayandırırken Kemal, Osman Gazi'ye bağlı olarak aktarmaktadır.

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin aktardıkları efsaneye göre, Ertuğrul Gazi bir gün bir fakihin / bir imamın evine misafir olur. Oturduğu sırada ev sahibi, arkasında saygı gösterilmesi gereken bir kitap olduğunu söyleyerek Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'ya göre Ertuğrul Gazi'den yerini değiştirmesini; Neşrî'ye göre arkasındaki pencerenin kenarında bulunan nesneyi almak için eğilmesini ister. Bu kitabın / nesnenin ne olduğunu soran Ertuğrul Gazi, "Kur'an-ı Kerim" cevabını alır. Evdekiler uyuduktan sonra Ertuğrul Gazi kalkıp yıkanır, Kur'an-ı Kerim'e doğru dönüp ellerini göbeğinin üzerine koyarak sabah olup ev halkı uyanıncaya kadar ayakta durur. Ev halkından bu durumu gizleyen Ertuğrul

Gazi, sonrasında uyur ve rüyasında Allah tarafından kendisine, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'ya göre “*Kelâmımıza büyük saygı gösterdin. Onu arkanda bırakmadın. Biz de seni, arkandan geleceklerini ve çocuklarını yüceltiriz.*”, Mevlânâ Mehmed Neşrî'ye göre ise “*Çün sen benim kelâmıma hürmet ve ta'zim edip izzet ü ikrâm eyledin. Ben dahi seni ve evlâdını ve etbâ'ını âlemde ebedî mu'azzez ü mükerrem ve mübeccel ü muhterem kıldım.*” dendiğini görür (Konyalı, 1949: 343-344; Öztürk, 2013b: 34-35).

Kemal'in aktardığı efsaneye göre, bir gün Osman Gazi'nin yaptırdığı eyvana gelen Kur'an ehli bir âlim, Kur'an'ı okuduktan sonra bir keseye koyar ve keseye yüzünü sürerek kaldırır. Bunu gören Osman Gazi'nin bu kadar itibar ettiği bu kitabın ne olduğunu sorduğunda Âlim; bu kitabın Allah'ın kelamı, cennetin kilidi, insanlığın imamı olduğu ve dünyadaki her şeyin onun emriyle gerçekleştiği cevabını verir. Daha sonra evine dönen Osman Gazi, birini göndererek Âlim ile beraberindekileri yanına davet eder. Gece olup misafirler uyuyunca Osman Gazi, ayağa kalkıp Kur'an-ı Kerim'in karşısında dualar eder ve bütün gece hürmetinden eli bağlı şekilde ayakta durur. Gece yarısında uyuyan Osman Gazi rüyasında, Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmetten dolayı Allah tarafından kendisine, “Sen benim adıma ve namıma hürmet ettin, senin evlatların da hep ulu hükümdar ve dünyadaki hükümdarların en büyüğü olsunlar” dendiğini görür (Öztürk, 2001: 37-40 / b. 427-463).

Gazneliler ve Selçuklular için anlatılan “ağaç çıkma” ve “Kuran-ı Kerim'e hürmet” ile ilgili bu rüya efsanelerinin Osmanlılardaki efsanelerin prototipi olduğunu ifade eden Köprülü, kuvvetle muhtemel bu efsanelerin 15. yüzyılda Osmanlıların büyük önem verdiği Reşidüddin'in Oğuznâmesi'nden Osmanlılara isnat edildiğini belirtmektedir (Köprülü, 2006: 46).

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen efsanelerin incelenmesinde şu metot takip edilmiştir: Efsanelerin tasnifinde ve incelenmesine kolaylık sağlaması açısından efsaneler numaralandırılmış ve adlandırılıp “Efsanenin Adı” şeklinde belirtilmiştir. Sonrasında efsanenin içerik çözümlemesi yapılmıştır. Bu çözümlemede efsanenin konusu, özeti, efsanede yer alan zaman, mekân, kişiler ve maddi unsurlar belirtilmiştir. “Efsanenin Motifleri” başlığı altında efsanede tespit edilen motifler,

Stith Thompson tarafından hazırlanan *Motif-Index of Folk Literature*'a göre numaralandırılmıştır⁵. “Efsane Hakkında Notlar” kısmında efsane ile ilgili notlar belirtilmiş, son olarak da efsanenin metnine yer verilmiştir. Eserlerde tespit edilen ortak efsaneler yer, şahıs vb. farklılıkları nedeniyle içerik çözümlemesinde karışıklığa sebebiyet vermemek adına her eser için ayrı ayrı alınmış, efsanenin notlar kısmında diğer eserdekilerle mukayese edilmiştir.

4.1.2.1. Kâşifi'nin *Gazanâme-i Rûm* Adlı Eserinde Efsaneler

Kâşifi, eserinde 1 efsane aktarmaktadır. Bu efsane tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.1.1. Tarihî Efsaneler

II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'e ad vermesini konu edinen bu efsane tarihî efsaneler sınıfının tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.1.1.1. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Kâşifi, II. Murad'ın bir oğlu olduğunu öğrendiğinde şehzadesine Mehmed adını verdiği belirttiği sırada bu efsaneyi aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: II. Murad'ın Oğlu II. Mehmed'e Ad Vermesi

Efsanenin Konusu: II. Murad'ın yeni doğan şehzadesine “Mehmed” adını vermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Huzuruna gelen bilge bir kişiden saltanatını fetih ve zaferlerle süsleyecek, emsalsiz bir oğlunun doğduğunu duyan II. Murad; yeni doğan

⁵ “Motif-Index of Folk Literature” kullanılırken şu internet adresi kaynak alınmıştır: https://sites.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Motif_Index.htm

Şehzade'nin talihine bakmaları için birçok müneccim çağırır. Alanında muteber bir müneccim; Şehzade'nin tesirinde olduğu yıldızların son derece parlak olduğunu, doğudan batıya bütün cihanı fethedeceğini ve kadim zaman padişahlarından Cem gibi büyük padişahlar arasında anılacağını söyler. Duyduklarına çok sevinen II. Murad, şehzadesinin her bakımdan tam olmasını istediği için ona "Mehemmed" adını verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): II. Mehmed'in doğduğu gün, bir gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Sultan Murad'ın huzuru, Çin, Bahter.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Murad, yeni doğan şehzade / pâk-din şehzade / Mehemmed, bilge bir zat, Sultan Bayezid, münecimler, alanında muteber bir müneccim, Cem, etraftakiler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Altın paralar.

Efsanede Yer Alan Motifler: M.183. Dinî Yemin ve Sözler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P30. Şehzadeler, P233. Baba ve Oğlu, P481. Müneccim, T596. Çocuklara Ad Verme, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Müneccimin II. Mehmed'i kendisine bahsettiği kadim zamanların padişahı Cem; İran'da hüküm süren Pişdâdî hanedanının dördüncü ve en büyük hükümdarı olan, yedi yüz yıl hüküm sürdükten sonra Dahhâk tarafından tahtı ele geçirilip öldürülen Cemşîd'dir (Yıldırım, 2017: 230). II. Murad'ın şehzadesinin tam olmasını istemesinden kastı, Şehzade'nin dinî bakımdan da üstün olmasıdır ki ona İslam Peygamberi'nin adını vermiştir.

Efsanenin Metni:

"Bir gün, dünya görmüş bilge bir zât huzûruna geldi. Sultanın elini öptükten sonra, diz çökerek: 'Sultanım! Allah sana fetih ve zafer bahçesinden bir gonca ihsân etti. Güzellikte emsâli görülmemiş bir oğul bahsetti. O'nu gören herkes, cediti Sultan Bayezid'e benzediğini söyler.'

Bu habere çok sevinen Sultan Murad, her taraftan 'ilm-i nücûm konusunda bilgisi olan müneccimleri çağırđı. Müneccimlerden, yeni doğmuş şehzâdenin geleceğinden haber vermelerini istedi. Müneccimlikte çok bilgili ve alanında çok mu'teber olan bir zât Şu yorumu yaptı: 'Sonu hayırlıdır inşaallah! Güneş Hamel Ayındadır. Merih ise, istenilen mevkide yer almış. Müşteri Yıldızı da Terâzî'de yerleşmiş durumda. Kova'da ise Zühre var. Zuhâl da ma'kûl bir burca gitmiş, Ay gibi Sevr'in hizâsında durmaktadır. Bütün bu haller, mevlûd hakkında Şu durumu izah ediyor: Bu pâk-din şehzâde, Çin ile Bahter hudûduna kadar baştan sona cihânı alacaktır. Adı, kadîm zaman PadiŐâhlarından Cem gibi büyüklerle anılacak, ecdâdı gibi bilge olacaktır.'

Duyduklarına çok sevinen Sultan Murad, etrafındakilere altın paralar dağıtı. Çocuğunun pek çok özelliklere sahip olacağınđ anlayınca, her bakımdan tâm olsun diye Mehmed (Mehmed) ismini verdi.” (Esmail, 2005: 14-15)

4.1.2.2. Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih* Adlı Eserinde Efsaneler

Şükrullah, eserinde 2 efsane aktarmaktadır. Bunların ikisi de tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.2.1 Tarihî Efsaneler

Şükrullah'ın aktardığı efsanelerin ikisi de tarihî efsaneler sınıfının savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.2.1.1. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Şükrullah, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad ile Moğollar arasında gerçekleşen savaşın sonunda Selçuklu ordusunun galip geldiği bilgisini verdikten sonra Moğol askerlerinin hayalarından bir gölgelik yapıldığına dair efsaneyi aktarmaktadır. Süleyman Paşa'nın salla Rumeli'ye geçişini anlatan ikinci efsaneyi ise Osmanlıların Rumeli'ye geçişini anlattığı sırada aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Moğol Askerlerinin Hayalarından Gölgelik Yapma

Efsanenin Konusu: Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın sonunda Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Sultan Alaaddin, Tatarların kendisi ile yaptıkları ahdi bozup yağma ve zulümlere başlamaları sebebiyle üzerlerine yürür. Savaş sonunda Sultan, Tatarların hayalarından bir gölgelik yapılmasını emreder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İslam toprakları.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultanı Alaaddin, Ertuğrul Gazi, Müslümanlar, Tatarlar.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Kaftan, kale, gölgelik.

Efsanede Yer Alan Motifler: M200. Anlaşmalar ve Söz Vermeler, P10. Padişahlar, P461 Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma, R10. Esir Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin öncesinde verilen tarihî bilgiye göre Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Moğolların üzerine yürümesinin nedeni, Ertuğrul Gazi ile birlikte savaştığı sırada Moğolların İslam topraklarına saldırdığı haberini almasıdır. Efsanenin benzer bir şekli Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin*'inde karşımıza çıkar. Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu eserlerde, Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılması nedeniyle bu yerin “Taşak Yazısı / Tavşak Ovası” olarak adlandırıldığı belirtilmektedir.

Efsanenin Metni:

“Ansızın Tatarlar'ın tekrar baş kaldırıp ahdini bozduğu, İslam topraklarını yağmalayıp Müslümanların çoluğunu, çocuğunu esir aldığı ve ehl-i İslam'a layık olmayan şeyleri hilekâr, çirkin fiilli Tatarlar'ın ehl-i İslam'a yaptıkları haberi geldi. Bu haber sultanın kulağına geldiğinde Müslümanları zalimin şerrinden kurtarmanın vacip olduğunu gördü. Derhâl Ertuğrul'u hazırladı ve kaftanı giydirip başka askerler de vererek kalenin başına bıraktı. Kendisi de Tatar'a doğru harekete geçti. Denilir ki Sultan Alâeddin o seferde, Tatar'ın hayâlarından bir gölgelik yapılmasını emretti.” (Almaz, 2010: 377).

Efsane 2

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Süleyman Paşa ve beraberindeki askerler deniz kenarında “Kemer” denilen ormanlık bir yere varırlar. O yöredeki gayrimüslimlerden birinin sığırını yakalayıp öldürürler ve derisinden şeritler yapıp bunları odun parçalarına bağlayarak üzerine otururlar. Süleyman Paşa ile birlikte kırk kişi, yaptıkları bu şeye oturup “Allah'a güvenerek” karşı kıyıya geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve beraberindekilerin Kemer'e geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kemer, deniz kenarı, orman.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): [Süleyman Paşa], kırk kişi, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sığır derisi, odun parçası.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli'ye fethine göndermesi olayını anlatırken Şükrullah, “Rivayet edenin rivayetine göre” diyerek bu efsaneyi aktarmaktadır. Efsanede belirtilen Kemer; bugünkü Çanakkale ili Biga ilçesine bağlı, aynı adlı köydür. (Sezen, 2017: 448). Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Süleyman Paşa ile kırk kişinin sığır derisinden şeritler yapıp bunları odun parçalarına bağlayarak üzerine oturdukları şeyin adı müellif tarafından verilme de bunun bir “sal” olduğu anlaşılmaktadır. Sığır derisini şeritler hâlinde dilme, “Didon hilesi” olarak bilinen efsane motifini

hatırlatmaktadır. Efsanenin benzeri Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ*, Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Rivayet edenin rivayetine göre, deniz kenarında Kemer denilen ormanlık bir alan vardı. Oraya varmışlar. O yörenin kâfirlerinden birinin sığırını yakalayıp öldürmüşler ve onun derisinden şeritler yapıp ormandan birkaç odun parçası getirmişler ve o şeritlerle birbirine bağlayıp üzerine oturmuşlar. Sadece kırk kişi geçmişler. Kırk kişi Allah'a güvenerek geçmişler.” (Almaz, 2010: 381).

4.1.2.3. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Efsaneler

Enverî, eserinde 3 efsane aktarmaktadır. Bunlardan ikisi tarihî efsaneler sınıfına, biri de dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.3.1. Tarihî Efsaneler

Enverî'nin aktardığı iki tarihî efsanenin biri Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, diğeri ise tarihî kişilerin yendikleri olağanüstü güce sahip canavarlar ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.3.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Enverî, eserin başında Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verirken aktardığı Oğuzname içinde hanedanın atası olarak gösterilen Ayaz ibn Osman'ın gördüğü bir rüya efsanesine yer vermektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Ayaz ibn Osman'ın Mezarından Ağaç Çıkma Rüyası

Efsanenin Konusu: Osmanlı hanedanının atası olarak belirtilen Ayaz ibn Osman'ın gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Ayaz ibn Osman, bir gece rüyasında öldüğünü ve gömüldüğü topraktan harap olmuş bir ağaç çıktığını görür. Altı dalın bittiği ağaç, bütün halka durak olur. Dallardan biri dünyayı tutar ve gölgesi âleme yayılır. Ayaz bu rüyayı Sa'd'a tabir ettirir. Sa'd, bu rüyayı Ayaz'ın altı oğlu olacağı ve birinin âleme han olacağı şeklinde yorumlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce belli olmayan bir gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ayaz ibn Osman'ın rüya gördüğü gece, kıyamete kadar.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ayaz ibn Osman, Sa'd.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Ağaç, toprak.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F811. Olağanüstü Ağaç, F1068. Realist Rüya, V200. Kutsal Kişiler.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif eserde, Osmanlı hanedanının Ayaz bin Osman ile Oğuz kavminin hükümdarı Oğuz Tümen Han'ın kızı Turunc Hatun'un evliliğinden doğan Oğuz Süleyman adlı bir prensten geldiğini belirten bir Oğuznâme vermektedir. Efsane, bu Oğuznâme'de yer almaktadır. Ayaz ibn Osman'ın gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen bir rüya efsanesidir. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen kişi, eserde "Sa'd" ve "Sa'd-i Vakkâs" olarak geçen Sa'd bin Ebû Vakkâs'tır. Aşere-i mübeşşereden olan Sa'd bin Ebû Vakkâs'ın Osmanlı nesline saltanatı müjdelemesi, hanedanı dinî yönden meşrulaştırma amacı taşımaktadır.

Rüyanın tabirinin gerektirdiği üzere de Ayaz bin Osman ile Turunc Hatun'un herkesin "Oğuz" diye hitap ettiği Mir Süleyman adlı bir oğlu olur. Dedesi Tümen Han'ın yerine tahta geçen Oğuz'un Tuğrul Han, Cemşid Han (diğer adıyla Kayı Han), Gün Han, Yıldırım Han, Gök Han, Deniz Han adlarında altı oğlu olur ve bunların da dörder oğlu olunca 24 Oğuz boyu Ayaz bin Osman'ın oğlu Oğuz'un torunlarından meydana gelir. Burada önemle üzerinde durulması gereken bir diğer husus da altı budaklı ağaçtır. Türk mitolojisinde genelde dokuz budaklı olduğu belirtilen hayat ağacı, İslam inancında tuba ağacı ile birleşerek farklılık göstermiş ve altı budaklı olduğu düşünülmüştür (Ergun, 2004: 87). Nitekim Enverî'nin de bahsettiği bu ağaç altı budaklıdır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

*"İbn Osman ol Ayaz-ı hayr-ı nâs
Gece bir düş gördü düşdü ana be's*

*Gördü düşünde ölüp olmuş türâb
Bir ağaç andan biter olmuş harâb*

*Ol ağaç üzre biter altı budak
Cümle halka ol ağaç olmuş durak*

*Ol budağun biri dünyâyı tutar
Gölgesini âlem üstüne atar*

*Sa'd'a düşün subh-dem takrîr eder
İşbu resme Sa'd anı ta'bir eder*

*Dedi altı oğlun olısar senün
Âleme han olısar biri anun*

Ola mâlâmâl anun hükmi cihan

Asl kala âhir olunca zaman” (Öztürk, 2012: 7-8 / b. 63-69)

4.1.2.3.1.2. Tarihî Kişilerin Yendikleri Olağanüstü Güce Sahip Canavarlar ile İlgili Efsaneler

Enverî, eserin başında Devlet’in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verirken aktardığı Oğuzname içinde hanedanın atası Gök Alp ile Gündüz Alp’in öldürdükleri ejderhaya dair bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Gök Alp ile Gündüz Alp’in Bulgar Dağı’nda Öldürdükleri Ejderha

Efsanenin Konusu: Şeh Melik ve oğulları Gök Alp ile Gündüz Alp’in Bulgar Dağı’nda yaşayan ve kimsenin öldüremediği bir ejderhayı öldürmeleri konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Bulgar Dağı’nda deve dişli, elli arşın uzunluğunda bir ejderha vardır. Birçok kez bu ejderhanın üzerine asker gönderilir ama kimse bu onu öldüremez. Bu duruma son vermek isteyen Sultan Alaaddin, bu ejderhayı öldürecek kişiyi saltanata ortak edeceğini söyler. Şeh Melik bunu duyunca Sultan’a gelir ve kendisinden asker isteyerek iki oğlu ile birlikte ejderhanın üzerine gider. Okla ejderhayı gözünden vuran Şeh Melik, üzerine gidince ejderha onu omzuna dek yutar. Gök Alp ile Gündüz Alp, ejderhayı parçalayıp babalarını ejderhadan kurtarırlar ancak babaları vefat eder. Bir başka rivayete göre ise Şeh Melik ölmez; ejderhanın başını alan Gök Alp ile Gündüz Alp, babaları ile Sultan’ın huzuruna gelir; Sultan onlara ganimetlerle birlikte hilat verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Şeh Melik ile oğullarının ejderhanın üzerine gittikleri zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bulgar Dağı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şeh Melik, Gök Alp, Gündüz Alp, Şah (Sultan Alaaddin), askerler, İskender.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ok, kılıç, hilat, mal.

Efsanede Yer Alan Motifler: B11. Ejderha, B11.3.2. Ejderhanın Evi Dağın Tepesinde, B11.11. Ejderha İle Mücadele, L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, P681. Yasla İlgili Âdetler, Q114. Hediye Vererek Mükâfatlandırma, V50. Dua, W32. Cesaret.

Efsane Hakkında Notlar: Eserde, efsanedeki Şeh Melik'in Ertuğrul Gazi'nin dedesi olduğu belirtilmektedir. Şeh Melik ve oğullarının ejderhayı öldürerek Sultan Alaaddin nazarında itibar kazanmalarını anlatan bu efsaneye diğer 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde rastlanmamıştır. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-âyin* adlı eserinde Ertuğrul Gazi'nin dedesi olduğu ifade edilen Kaya Alp devrinde Süphan Dağı'nda yaşayan bir ejderhadan bahsetmektedir. Ancak bu ejderha, daha Kaya Alp üzerine yürümeden kayalardan düşerek ölür.

Efsanenin Metni:

*“Kopdu ilinde anun bir ejdehâ
Kimse bulmazidi cenginden rehâ*

*Şeh Melik'den iki oğlan geldi sarp
Biri Gök Alp birisi Gündüz Alp*

*Bunlara kimse kılmazdı i'tibâr
Âciz ü müflis yürürler hôr u zâr*

*Şâh iklîme münâdâ eyledi
Konya içre râvîler böyle dedi*

*Dedi kılsa ejdehâyı kim helâk
Saltanatda ana kılâm iştirâk*

*Nice kez leşker varur sır ejdehâ
Niçesin kılur helâk olmaz rehâ*

*Deve dişlü elli arşun uzunı
Hem anun câmûs ini gibi ini*

*Şeh Melik sultandan istedi du'â
Hem anun cengine kıldı iddi'â*

*Hayli leşker verdi ana pâdişâh
İki oğlun aldı gitdi tutdu râh*

*Ejdehâ Bulgar Dağı'nda olur
Leşkerile Şeh Melik ana gelür*

*Zehresi yok kimsenün vara ana
Gitdi tenhâ Şeh Melik nidem sana*

*Bile yanınca iki oğlu gelür
Durdu anlar Şeh Melik anda varur*

*Şeh Melik'den ejdehâ duyup taviş
Götürüp baş bir kez eyledi hurûş*

*Şeh Melik okıla gözinde urur
San Sikender seddi yerinde durur*

*Dem urup ejder yüz üzre düşdü ol
Kaşdı cümle gerçi leşker sağ u sol*

*Kalkdı ol yine yerinden şîr-i ner
Tîg elinde yürür ol sâhib-hüner*

*Ejdehâ üstüne atar kendüzin
Ol cüvân Allah'a ismarlar özin*

*Sıçrayup halkında çaldı ejderi
Yutdu ejder omzına dek ol eri*

*İki oğlu çekdiler tîg-i bürrân
Pâre pâre ejderi kıldı revân*

*Çekiben çıkardılar ataların
Âh idüp çâk itdiler yakaların*

*Bir rivâyet de budur ol nev-cüvân
Gör ölüben oldu dünyâdan revân*

*Bir rivâyet de budur kaldı diri
Ölmedi ol gâziler[ü]n serveri*

*Ejdehâ başın iki oğlan alur
Atastyla şâh eşiğine gelür*

*Rağbet etdi bunlara şâh-ı cihan
Hil'atile mâl verdi bî-girân" (Öztürk, 2012: 13-15 / b. 144-167)*

4.1.2.3.2. Dinî Efsaneler

Enverî'nin aktardığı tek dinî efsane, Hz. Hızır ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.3.2.1. Hz. Hızır ile İlgili Efsaneler

Enverî, eserin başında Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verirken Ertuğrul Gazi'ye Hz. Hızır'ın kılıç kuşatmasına dair bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Hz. Hızır'ın Ertuğrul Gazi'ye Kılıç Kuşatması ve Rumeli'nin Fethiyle Müjdelemesi

Efsanenin Konusu: Hz. Hızır'ın Ertuğrul Gazi'ye kılıç kuşatması ve onu İslam'ı yaymakla ve Rumeli fethiyle müjdelemesi anlatılmaktadır.

Efsanenin Özeti: Ertuğrul Gazi, on dört yaşına geldiğinde ata binmede tıpkı Sam gibidir. Kimsenin tanımadığı, heybetli bir pir gelip Ertuğrul Gazi'ye kılıç kuşatır. Bilecik'in fethinden sonra bu pir, Ertuğrul Gazi'nin karşısına çıkar. Pir, Ertuğrul Gazi'ye İslam fetihlerine kendisinin sebep olacağını ve neslinin Rumeli'yi fethedeceğini müjdeler. Ertuğrul Gazi kim olduğunu sorduğunda “Hızır” cevabını veren Pir gözden kaybolur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Ertuğrul Gazi on dört yaşında iken, Bilecik'in fethinden sonra.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bilecik, Sultan-öğüyü, Rum-ili.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ertuğrul Bey, Pir / Hz. Hızır, Sam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kılıç.

Efsanede Yer Alan Motifler: (T)D2122.1. Hızır Olağanüstü Bir Hızla Yolculuk Yapar, (T)K1811.6. Hz. Hızır Kıyafet Değiştirerek İnsanların Yanına Gider, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, V200. Kutsal Kişiler, (T)V206. Hızır.

Efsane Hakkında Notlar: “*Pîri Er-tuğrul Beğ’e der iy cüvân*” beytinin başında yer alan “Pîri” kelimesi aslında eserde “biri” olarak yer almaktadır. Ancak Mükrimin Halil, “biri” kelimesinin aslında “pîri” olması gerektiğini söyler (Öztürk, 2012: 20). Bu nedenle metnin öncesinde de “pîr” kelimesinin geçmesi ve metinde anlam bütünlüğünün olması dolayısıyla kelime “Pîri” olarak değerlendirilmiştir. Ertuğrul Gazi’nin benzetildiği Sam, Neriman oğlu Sam olarak da bilinen ve Feridun tarafından “dünya pehlivani” unvanı verilen Şehname’nin ünlü kahramanıdır (Yıldırım, 2017: 669-670). Hz. Hızır’ın Ertuğrul Gazi’ye kılıç kuşatması ve onu Rumeli’nin fethiyle müjdelemesi olayı, incelenen diğer 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer almamaktadır. Bu efsanede Hz. Hızır’ın Ertuğrul Gazi’ye kılıç kuşatmasıyla ona hem bir güç verme hem de onu dinî bakımdan yüceltme amaçlanmıştır. Hz. Hızır bu efsanede iyileri ödüllendirme fonksiyonu ile karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

*“Yaşadı on dört ata oldu süvâr
Kim göre anı sanur Sâm u süvâr*

*Key mehâbetlü ana geldi bir er
Beline bağlar kılıç tekbîr eder*

*Anı bilür kimesne yok ol zaman
Pîrdür gerçi bir ulu pehlüvân*

*Geldi bunlar Bilecük’i feth eder
Dönüben Sultan-öyüğü’ne gider*

*Pîri Er-tuğrul Beğ'e der iy cüvân
Hak seni viribidi tîg-i bürrân*

*Feth-i İslam'a olası sen sebeb
Senün aslun Rûm-ili'n feth ede hep*

*Dedi Tuğrul kimsin iy pîr ayd sen
Dedi kim ol Hızr didükleri ben*

*Gâyib olup Hızr olur andan revan
Âh edüp Er-tuğrul eyledi figân" (Öztürk, 2012: 19-20 / b. 220-227)*

4.1.2.4. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye* Adlı Eserinde Efsaneler

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, eserinde 2 efsane aktarmaktadır. Bunların ikisi de tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.4.1. Tarihî Efsaneler

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın aktardığı iki tarihî efsanenin biri Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, diğeri ise savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.4.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Ertuğrul Gazi hakkında bilgi verirken onun Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmet sonucunda saltanat ile müjdelendiği bir rüya efsanesi aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Ertuğrul Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e Hürmet Rüyası

Efsanenin Konusu: Ertuğrul Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Ertuğrul Gazi bir gün bir fakihin evine gelir. Oturduğu sırada Fakih, arkasında saygı gösterilmesi gereken bir kitap olduğunu söyleyerek Ertuğrul Gazi'nin yerini değiştirmesini ister. Bu kitabın ne olduğunu soran Ertuğrul Gazi'ye Fakih, "Kur'an-ı Kerim" cevabını verir. Evdekiler uyuduktan sonra Ertuğrul Gazi kalkar ve yıkanarak Kur'an-ı Kerim'e doğru dönüp namaz kılar gibi ellerini göbeğinin üzerine koyarak sabah olup ev halkı uyanıncaya kadar ayakta durur. Bu durumu ev halkından gizleyen Ertuğrul Gazi uyur ve rüyasında Allah tarafından birinin kendisine, "Kelâmımıza saygı gösterdin ve onu arkanda bırakmadın. Biz de seni, arkandan geleceklere ve çocuklarını yüceltiriz" dediğini görür.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce Ertuğrul Gazi'nin bir fakihin evinde misafir olduğu gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ertuğrul Gazi'nin misafir olduğu Fakih'in evi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ertuğrul Gazi, bir fakih.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kur'an-ı Kerim.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, M183. Dinî Yemin ve Sözler, P485. Bilgin Kişi, Q112. Krallık Vererek Mükâfatlandırma, V50. Dua, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed.

Efsane Hakkında Notlar: : Müellif eserin başında, Gündüz Alp'in vefatından sonra yerine geçen oğlu Ertuğrul Gazi hakkında bilgi verirken onunla ilgili bu efsaneyi "*Hikâye edildiğine göre*" diyerek nakletmektedir. Efsanenin hikâye olarak aktarıldığı görülür. Efsanenin benzeri Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkarken Kemal'in *Selâtin-nâme*'sinde ise efsane, Osman Gazi'ye bağlı olarak anlatılmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

"Hikâye edildiğine göre Ertuğrul bir gece fakih bir adamın evine inmişti. Oturunca fakih ona dedi ki:

- Yerini değiştir. Çünkü tam arkada saygı gösterilmesi gereken bir kitap vardır!..

Ertuğrul:

- O nedir? dedi. Fakih cevap verdi.

- *Tanrının kerem sahibi Muhammed'e -salât ve selâmların en iyisi üzerine olsun- indirdiği kelâm-ı kadîmidir!..*

Evdekiler uyuduktan sonra Ertuğrul kalktı, yıkandı. Hakkında hiçbir şüphe beslenmeyen kitap tarafına döndü. Namaz kılanlar gibi ellerini göbeğinin üstüne koydu. Gönül alçaklığı içinde, sabah olup da evdekiler uyanıncaya kadar ayakta durdu. Bu halini ve Tanrının kitabına karşı gösterdiği saygıyı onlardan gizledi. Sonra uyudu. Düşünde yüce Tanrı tarafından birisinin ona:

- *Kelâmımıza büyük saygı gösterdin. Onu arkanda bırakmadın. Biz de seni, arkandan geleceklerini ve çocuklarını yüceltiriz, dediğini gördü.*” (Konyalı, 1949: 343-344).

4.1.2.4.1.2. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlıların Rumeli'ye geçişini anlattığı sırada Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişine dair efsane aktarmaktadır.

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçışı

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rumeli'yi fethetmeye yönelik Süleyman Paşa, askerleriyle birlikte deniz kıyısında “Kemer” adlı bir yere gelir. Burada bulduğu öküzlerin derileri ve ağaç dalları ile kırk kişi alacak büyüklükte sal yaparlar. Süleyman Paşa, askerinin bir kısmı ile bu sala binerek denizi geçer.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve askerlerinin Rumeli'yi fethetmeye yöneldikleri zaman, Kemer'e geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Rumeli, Kemer, deniz kıyısı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Süleyman Paşa / Emir Süleyman, askerler, gayrimüslimler, 40 kişi.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Öküz derisi, kuru ağaç parçaları, gemi.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli'ye fethi göndermesi olayını anlatırken Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, “Şaşılacak şeydir” diyerek bu efsaneyi aktarmaktadır. Efsanede belirtilen Kemer; bugünkü Çanakkale ili Biga ilçesine bağlı, aynı adlı köydür. (Sezen, 2017: 448). Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Efsanenin benzeri Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ*, Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Şaşılacak şeylerdendir: Süleyman Paşa çerisiyle birlikte Rumeli'yi fethi yöneldiğinde deniz kıyısında 'Kemer' denilen yere varmışlardı. Orada bazı kâfirlerin öküzlerini bulup boğazladılar. Bunların derileri ve orada buldukları kuru ağaç parçalarıyla 40 kişi alır, gemi gibi şeyler yaptılar. Emîr Süleyman, çerisinin bir kısmı ile bu gemi üzerine binerek denizi geçti.” (Konyalı, 1949: 345-346).

4.1.2.5. Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth* Adlı Eserinde Efsaneler

Tursun Bey, eserinde 2 efsane aktarmaktadır. Bunların ikisi de tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.5.1. Tarihî Efsaneler

Tursun Bey'in aktardığı iki tarihî efsanenin biri savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, diğeri ise tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.5.1.1. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Tursun Bey, II. Mehmed devrinde Macar Kralı ile yapılan savaş hakkında bilgi verdiği sırada Osmanlı askerlerinin Drina Nehri'ni geçişine dair bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Osmanlı Askerlerinin Dirin Suyu'nu Geçişi

Efsanenin Konusu: Macar Kralı'nın Bosna'ya girmesi üzerine Kral'ın üstüne gönderilen Osmanlı ordusunun Drina Nehri'ni geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Mehmed, Rumeli'de fetihlerde bulunduğu sırada Macar Kralı'nın Bosna'ya girdiğini öğrenince Rumeli askerlerini Mahmud Paşa'nın emrine vererek Kral'ın üzerine gönderir. Osmanlı askerlerinin geldiğini duyan gayrimüslimler; toplarını, arabalarını ve yaralı askerlerini bırakıp kaçarlar. Kalede kalan askerlerden bir kısmının da kaçtığını duyan ve Dirin Suyu yakınlarında bulunan Mahmud Paşa, üç günlük yolu bir gecede (gemi ile) gelir. Gemi bulamayan Osmanlı askerlerinden bir kısmı ufak gemilerle, bir kısmı at yüzdürerek, bir kısmı da buldukları davarın derilerini yüzüp sal yapmak suretiyle nehri geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı ordusunun Macar Kralı'nın üstüne yürüdüğü zaman, bir gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kale, Dirin Suyu.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Paşa (Mahmut Paşa), gayrimüslimler, meredeler (başkaldıranlar, isyancılar), kaledeki erler, asker-i mansur, yiğit, bin er.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Toplar, arabalar, eşkâl ve ahmâller (ağır yükler), gemi, davar derisi, sal.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P10. Padişahlar, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P461. Askerler, P551 Ordu, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede, Bosna'ya girmek suretiyle Osmanlı ordusunu üzerine çeken ve adı belirtilmeyen Kral, devrin Macar kralı Matthias Corvin'dir (İnalçık, 2010: 170). Osmanlı ordusuna komuta eden paşa ise halk arasında “velî” sıfatıyla anılan ve *Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî* adlı bir menakıbnamesi bulunan, aynı zamanda da “Adnî” mahlasıyla şiirler yazan, Rumeli Beylerbeyliği de yapan Veziriazam Mahmud Paşa'dır (Tekindağ, 2003: 378). Efsanede belirtilen Dirin Suyu, Drina Nehri'dir. Zor durumda kalan ve acelesi olan Osmanlı askerlerinin Drina Nehri'ni gerek at yüzdürerek gerekse davar derilerinden sal yaparak geçişi anlatılmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Hâsılâ, kâfir bu 'geldi' âvâzesinden bunladı; turuş virmeyüp, topların ve ekser arabaların ve yaralu ve hasta ve nîm-mürde meredesin ve eskâl ü ahmâlin birağup, cân kurtarmağa râzî olup kaçtı. Kal'ada olan erden ba'zı, gice komayup, irden çıkup ardin bastı. Ve derhâl Pâşâ'ya haber yitişti; Allâhü ekber, dahı salt üç günlük yolu bir gicede yortup yitişti. Gemi hâzır bulunmadı ki asker-i mansûr sudan ubûr ide. Ammâ ba'zı yiğit yinil at yüzdürmek ile, ve tavar derisin yüzdürüp sal itmek ile, ve uvak gemiler bulup geçmek ile bin er geçüp kâfirün ardından yitişti.” (Tulum, 1977: 138)

4.1.2.5.1.2. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Tursun Bey, eserin giriş kısmında Gazneli Mahmud'un aklındaki soruları Hz. Muhammed'in cevapladığına dair bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Gazneli Mahmud'un Rüyası

Efsanenin Konusu: Gazneli Mahmud'un zihnini meşgul eden soruların cevabını rüyasında Hz. Muhammed'den alması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Gazneli Mahmud'un aklını sürekli meşgul eden üç şey vardır. Birincisi, gerçekten Sebük Tegin'in oğlu olup olmadığı, ikincisi ahirette Allah'ın rahmetinden pay alıp alamayacağı, üçüncüsü ise "Bilginler nebilerin vârisleridir." hadisinin dayanağının doğru olup olmadığıdır. Bir süre bu düşüncelerle meşgul iken bir gün sarayına bir âlim-i Rabbânî gelir. Bu âlime fazlasıyla hürmet edip onu ağırlayan Sultan Mahmud, gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Hz. Muhammed, Sultan Mahmud'a "Yâ Sebük Tegin oğlu" diye seslenir ve kendisinin vârisi olan âlime ikram ettiği gibi Allah'ın da ona ikram ettiğini söyler. Böylelikle, bu âlime ikramda bulunan Gazneli Mahmud, aklındaki soruların cevabını bizzat Hz. Peygamber'den almakla ve hayır duasıyla mükâfatlandırılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bir zaman, bir gün, o gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bargâh.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultân Mahmûd-ı Gaznevî, Sebük Tegin, Hz. Muhammed, bir âlim.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, F1068.1. Rüyada Verilen Tavsiye ve Bilgi, P10. Padişahlar, P30. Şehzadeler, P233. Baba ve Oğlu, P485. Bilgin Kişi, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed.

Efsane Hakkında Notlar: Devletlerin kuruluşunda iktidarı meşrulaştırma aracı olarak karşımıza çıkan efsanelerde görülen rüya, bu efsanede Gazneli Mahmud'u dinî yönden yüceltme amacı taşımaktadır. Zihnini sürekli meşgul eden üç sorunun cevabını rüyasında bizzat Hz. Muhammed'den alması Gazneli Mahmud'un manen ve dinen ne kadar yüksek bir mertebede olduğuna işaret etmektedir.

Efsanenin Metni:

“Sultân Mahmûd-ı Gaznevî dâyim bu üç işkâli pâ-yi semend-i aklında ikâl gösterürdi. Biri bu ki, kendü tahkik sulb-i selîl-i Sebük Tegin midür? Biri bu ki, âhirette nasîbe-i rahmetten behremend ola mı? Üçüncü bu ki, isnâd-ı hadîs-i ‘el-ulemâ’ü veresetü’l-enbiyâ’ sahîh mi? Bir zamân bu hayret meydânında cevelân iderdi, ve fikri gavvâsına bu ummân-ı tereddüdde gûta virürdi; tâ bir gün ulemâdan bir âlim-i Rabbânî bârgâhına hâzır oldı. Akîde-i sâfi ile hadd-i müntazırdan ziyâde terhîb ü te’hîl ve ta’zîm ü tebcîl buyurdi. Ol gice rü’yâsında sadr-nişîn-i suffa-i safâ, Hazret-i Muhammed Mustafâ ‘aleyhi’s-selâm’ı gördi. Lafz-ı dürer-nisârî ile Sultân Mahmûd’a hitâb itti ki: ‘Yâ ibn Sebük Tegin! Ekremeka’llâhü ke-mâ ekremte vârisi’ ya’nî Ey Halîfe-i sîdk, ciger-kûşe-i Sebük Tegin! Hak Ta’âlâ sana ikrâm itti, yâ itsün; nitekim sen vârisüme ikrâm ittün.’ Bir kerre sâfi kalb ile âlime ikrâm itmekten bu kadar yıllık müşkili hall oldı.” (Tulum, 1977: 29)

4.1.2.6. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Efsaneler

Kıvâmî, eserinde 11 efsane aktarmaktadır. Bunlardan on tanesi tarihî efsaneler sınıfına, biri ise dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.6.1. Tarihî Efsaneler

Kıvâmî'nin aktardığı on tarihî efsanenin ikisi yerleşim yerleri ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi ünlü büyük yapılar ile ilgili efsaneler grubuna, dördü felaketler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.6.1.1. Yerleşim Yerleri ile İlgili Efsaneler

Kıvâmî, İstanbul'un tarihini anlattığı sırada Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeye karar vermesine ve inşa etmesine dair birer efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u İnşa Etmeye Karar Vermesi

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeye karar vermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın yolu bir gün Aydıncık'taki Temaşalık'a düşer. Temaşalık, Hz. Süleyman'ın cinler tarafından yapılan sarayıdır. Bu sarayda gayrimüslimlerin taptıkları, gözleri lal taşından, dişleri inciden yapılmış altın bir put vardır. "Şemse" adı verilen ve oldukça itibar edilen bu putu bir süre sonra Temaşalık'a gömerler. Bir zaman sonra yolu Temaşalık'a düşen Yanko bin Madyan, buradaki sarayı görünce kendisi de âlemde yadigâr bırakmak için muazzam bir hisar ve şehir inşa etmek ister.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Zaman-ı evvelde, bir zamanda, Yanko bin Madyan'ın Temaşalık'a geldiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Aydıncık, Temâşâlık.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Süleyman, Yankû bin Mâdiyân, küffâr kavmi, cin kavmi.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Sanem, kızıl altın, la'l, cevahir.

Efsanede Yer Alan Motifler: F271.2. İnşaatçılar Olarak Periler-Cinler, N810. Olağanüstü Yardımcılar, P10. Padişahlar, P461. Askerler, (T)V 214. Peygamber Olarak Hz. Süleyman, V320 Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Efsaneye göre İstanbul şehrini inşa eden kişi, Hz. Hûd devrinde Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı olan Şeddâd bin Âd'ın (Uygur, 2007: 624) kumandanı olan ve pek çok ülkeye hükmeden Yanko bin Madyan'dır. Aydınçık, bugünkü Balıkesir ili Bandırma ilçesine bağlı Edincik nahiyesi (Sezen, 2017: 237); Temaşalık ise XVI. Yüzyılda Aydınçık kazasına bağlı, güherçile çıkarılan bir mevkidir (Çelik, 2012: 73). Bu efsane Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Temaşalık'ta bulunan ve cinler tarafından yapılan Hz. Süleyman'ın sarayını gören Yanko bin Madyan, kendisi de dünyada bir yadigâr bırakmak için bir şehir inşa etmeye karar verir.

Efsanenin Metni:

“Râvîler şöyle rivâyet iderler ki, Aydınçık'da, şol temâşalık didükleri binâ, Süleymân Nebî'nün -'aleyhi's-selâm- kasrı-y-ıdı dirler; ve hem anı ins yapmamışdur, cin kavmi yapmışdur, dirler. Ve hem zamân-ı evvelde, kâfirün bir mu'teber sanemi var-ımuş. Adına Şemse dirlermiş. Şahsı, kızıl altundan ve gözleri la'lden ve dişleri 165ığına165a165n düzülmiş imiş. Ve küffâr kavmi nice yıllar saneme perestiş itmişler imiş. Âhir, bir zamânda getürmişler, temâşalıkda anı defn itmişler. Nâ-gâh bir zamânda Yankû bin Mâdiyân'un yolu temâşalığa 165ığın. O binâyı temâşâ kılur. Derhâl 165ığına165a 165ığın ider ki ben dahı bu diyârda bir binâ bünyâd eylesem, bir 'âlî hisâr yapsam, içi bir mu'azzam şehr olsa, biş on gez yüzbin er-ile kankı pâdişâh içine girürse sığına, tâ ki 'âlemde bir yâdigâr ola kala, dimiş.” (Uygur, 2007: 110-112)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u İnşa Etmesi

Efsanenin Konusu: Bir şehir kurmak isteyen Yanko bin Madyan'ın İstanbul'un yerini beğenmesi ve şehri inşa etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Bir şehir inşa etmek isteyen Yanko bin Madyan'ın isteği ile mühendisler ve ustalar toplanıp bu şehir için uygun bir yer ararlar ve İstanbul'un yerini beğenirler. Hz. Âdem'den 3500 yıl sonrasında İstanbul'un inşasını bitirirler. Kale içinde üç yüz altmış yerde, üzerinde çanların çalacağı sütunlar yapılır. Yanko bin Madyan bir de her odada yedi keşişin bulunacağı, on bin odalı bir kilise yapılmasını ister. Daha sonra Temaşalık'ta gömülü bulunan Şemse adlı putun oradan çıkarılıp bu kiliseye getirilmesini emreder ve puta yıllar boyu taparlar. Kilisenin önüne üzerinde tunçtan yapılmış yedi başlı bir ejderhanın bulunduğu ve Yanko bin Madyan'ın resminin çizildiği bir sütun dikilir. Sonrasında şehrin çeşitli yerlerinde saraylar, köşkler yaptıran Yanko bin Madyan İstanbul'u inşa etmiş olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bir nice gün, Hz. Âdem'den üç bin beş yüz yıl sonra, Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeden öncesi ve inşa ettiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İstanbul, Temaşalık, deyr, hücre.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yankû bin Mâdiyân, Hz. Âdem, mühendisler, üstadlar, kırk kez yüz bin er, kıssîs murdarlar, ehl-i dalalet ve cehalet, cünd-i şeytan ve melain, bed-tarıklar, ruhbanlar.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Mil, çan, Şemse adlı put, tunçtan yedi başlı ejderha tasviri, Yankû bin Mâdiyân'ın tasviri.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1273. Büyülü Tılsım, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P120. Ruhani Lider-Kilise İleri Gelenleri, P410. İşçiler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, Z71.5. Formilistik Sayı: 7.

Efsane Hakkında Notlar: Yanko bin Madyan tarafından İstanbul'un kurulması ile ilgili olarak anlatılan bu efsanenin benzeri Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Yanko bin Madyan'a bir şehir kurma isteğini uyandıran, Hz. Süleyman'ın Aydıncık'taki sarayıdır. Bu saray kadar muazzam bir şehir inşa etmek için aranan yer İstanbul'un bulunduğu yerdir.

Efsanenin Metni:

“Derhâl buyurmuş ki mühendisler ve üstâdlar cem’ olalar, teftîş ideler bu diyârda ancılayın mu’azzam kal’a yapılmaga münâsib yir kanda bulına. Bir nice gün cüst ü cû iderler. İstanbul’un yirin beğenürler. Yankû bin Mâdiyân’un kırk gez yüz bin eri var-ımuş, cem’ idüp gelür. On yıl çalışur, İstanbul’un yirin beğenür. Bir ‘âlî kal’a binâsın urup İstanbul’ı yapar. Târîh-i Âdem Nebi -‘aleyhi’s-selâm-zamânından sonra üç bin biş yüz yıl olmuş-ıdı. Dirler ki, İstanbul’un binâsını tamâm iderler ve andan sonra buyurur, İstanbul’un kal’ası içinde üç yüz altmış yirde mîller yapdurur tâ ki üzerinde çanlar çalına. Ve andan sonra emr eyler, bir deyr-i mu’azzam yapdurur. Dâyiresinde tamâm ma’dûd on bin hücreci ola. Ve her hücrenin içinde yidişer kıssıs murdârlar ola. Cümlesi tamâm yitmiş bin olur. Ve hem dünyâda ne denlü ehl-i dalâlet ve cehâlet cünd-i şeytân ve melâ’in, bed-tarıklar ve ruhbânlar var-ısa geleler, bu deyrün içinde toptolu olalar. Ve bundan sonra emr eyler; varurlar ol temâşâlıkda defn olan Şemse nâm sanemi çıkarurlar; dürlü dürlü fezâhât-ıla, iblîsi’l-la’in önlerine düşer, getirürler, bu deyrün içinde korlar, ma’bûd idinürler, nice yıllar ana taparlar. Ve dahı emr eyler, bu deyrün öninde bir büyük mîl yaparlar, üzerinde yidi başlu bir ejderhâ düzerler tuçdan. Üzerinde Yankû bin Mâdiyân gendü şeklini tasvîr itdürür ve bundan sonra buyurur; şehrin içinde niçe yirlerde sarâylar ve kasırlar bünyâd ideler, tâ kim gendüye mesken ola.” (Uygur, 2007: 110-112)

4.1.2.6.1.2. Ünlü Büyük Yapılar ile İlgili Efsaneler

Kıvâmî, İstanbul'un tarihini anlattığı sırada Kostantin'in Ayasofya'yı yaptırmasına ve Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbесinin yıkılmasına dair birer efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kostantin'in Ayasofya'yı Yaptırması

Efsanenin Konusu: Kostantin'in eşi Âsıfıyye'nin vasiyeti üzerine eşinin ölümünden sonra Ayasofya'yı yaptırması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın oğlu Bizantin'in veba salgını sonucu şehir halkı ile birlikte ölmesinin ve İstanbul'un 973 yıl viran kalmasından sonra ve Hz. Muhammed'in doğumundan 260 yıl önce, Makedonya Kralı İskender soyuna mensup Hilane oğlu Kostantin adlı bir yiğit ortaya çıkar. Yüz binlerce askeri ile birlikte İstanbul'a gelir ve "Kostantiniyye" adını verdiği şehri yeniden imar eder. Adı verilmeyen bir kayserin bir milyon asker ile birlikte şehre girmesi üzerine korkan Kostantin, gemi ile Mısır'a gider. Mısır'da Hz. İsa'nın ashabından havarilerle bir arada bulunup Hak dini kabul eder. Sonrasında Kostantiniyye'ye dönerek Kayser ile barış yapıp onun Âsıfıyye adlı kızı ile evlenir. Âsıfıyye, vefatının öncesinde, çeyiz olarak getirdiği malların hepsinin harcanıp büyük bir kilise yapılmasını ve kiliseye kendi adının verilmesini vasiyet eder. Eşinin vefatının ardından Kostantin, bu kiliseyi yaptırmak için mermer ocakları bulunan memleketlerden ve Hindistan'dan mermer direkler getirtir. Yapımı altmış üç yıl süren Ayasofya'nın önüne, tepesinde bakırdan bir at bulunan ve üstünde kendi resminin çizildiği bir sütun diktirir. Ayasofya'nın mihrabı kibleye dönük olarak yapılmıştır. Kostantin'in Mısır'a gittiğinde Hak dine girmesinin buna neden olduğu söylenir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hz. Muhammed'in doğumundan 260 yıl önce, Kostantin'in Kostantiniyye'yi inşa ettiği zaman, Kayser'in Kostantin'in

üzerine yürüdüğü zaman, Kostantin'in Mısır'a kaçtığı zaman, Ayasofya'nın inşasından öncesi, Ayasofya'nın inşa edildiği 63 yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İstanbul / Kostantiniyye, Mısır, Hind, Ayasofya, adı belirtilmeyen memleketler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Muhammed, Hz. İsa, İskender-i Zü'l-Karneyn, Hilane, Kostantin, Kaysar, Âsıfıyye, Hz. İsa'nın havarileri, askerler, üstadlar, mühendisler,

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Çeyiz, kilise, mil, bakırdan at, Kostantin'in tasviri, mihrap.

Efsanede Yer Alan Motifler: M150. Diğer Antlar ve Yeminler, P10. Padişahlar, P20. Kraliçeler, P200. Aile, P210. Karı-Koca, P233. Baba ve Oğlu, P234. Baba ve Kızı, P461. Askerler, T100. Evlilik, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V211.0.4. Peygamber Olarak Hz. İsa, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), V330. Bir Dinden Diğer Bir Dine Dönme, V400. Hayır (İşleme), W34. Bağlılık.

Efsane Hakkında Notlar: Efsane, İstanbul'un fethiyle birlikte Türklerin hâkimiyetine giren, Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli sembolü Ayasofya'nın yapımı ve adlandırılması ile ilgili bilgiler vermektedir. Kostantin'in hanımı *Âsıfıyye*'nin vasiyeti üzerine yapılan büyük mabet, adını da ondan almaktadır. Ayasofya efsaneleri, İstanbul'un fethinin ardından Türkler arasında yayılmaya başlamıştır. 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde de Kıvâmî ile Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Efsanenin benzeri Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Âhir, âhir zamân peygâmberi Muhammed Mustafâ -‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm- mevlîdine iki yüz altmış yıl kalıcak, İskender-i Zü’l-Karneyn şâha mensûb bir dilâver kopar. Adına Hilâne oğlu Kostantîn dirler imiş. Nice yüz bin ‘asker cem’ ider; gelür, İstanbul’ı harâb olmuşken yapar, girü ma’mûr ider, adını Kostantiniyye kor.

Ol dahı il sürer, şehri tekrâr toldudur. Na-gâh ol eyyâmlarda Kaysar, on gez yüz bin er-ile 'asker çeker, İstanbul'un üzerine gelür. Kostantîn, Kaysar'dan hayf ider, gemiye biner, denize kaçar, Mısr'a varur. 'Îsâ Nebî - 'aleyhi's-selam ashâbından havâriyyûna yitişür, İslam'a gelür. Son ucu, Kaysar-ıla sulh ider, barışur; Kaysar'un kızın alur, güyegüsi olur. Rivâyet iderler ki Kostantîn aldugı kızın adı Âsıfıyye idi dirler. Nâ-gâh, Kostantîn zamânında ol kız vefât ider. Mübâlaga rızkı ve bî-had çâhizi kalur, Kostantîn'e vasiyyet ider ki, ol çâhizi ve malı hârc id, bir mu'azzam kelisâ yapdur adını Âsıfıyye kogıl, dir. Lâ-cirem, Kostantîn, Kaysar kızınun vefâtundan sonra buyurur, üstâdlar ve mühendisler cem' olurlar, kânları bulundugı memleketlerden mermerler getürdür. Ve hem râvîler rivâyet iderler, Hind memleketinden ana mermer direkler gelmişdür, dirler. Cemi'-i esbâbını cem' iderler. Tamam altmış üç yılda Ayasofya'yı yaparlar. Ayasofya yapılıp tamâm olıcak, Kostantîn emr ider, öninde bir mîl yapdurur. Üzerinde bir bakırdan at yapdurur üstinde gündünün şeklini tasvîr itdürür. Rivâyet iderler, Ayasofya'nun mihrâbı kıbleye mâyil oldugına sebep oldur ki, Kostantîn Mısr'a varup, havâriyyûna yitişüp İslam'a geldügi gâlibâ vâki'dür, dirler.” (Uygur, 2007: 114-116)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Hz. Muhammed'in Doğduğu Gece Ayasofya'nın Kubbesinin Yıkılması

Efsanenin Konusu: Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kostantin'in vefatının ardından yerine oğlu Hırkıl hükümdar olur. Hırkıl'ın hükümdarlığı sırasında Hz. Muhammed dünyaya gelir. Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesi yıkılır. Adil ve insafılı bir insan olan Hırkıl'ın Hz. Muhammed'e bir mektup yazdığı ve İslamiyet'i kabul ettiği rivayet edilmektedir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): İstanbul'a Hırkıl'ın hükmettiği zaman, Hz. Muhammed'in doğduğu gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İstanbul, Ayasofya.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Kostantin, Hırkıl, Hz. Muhammed.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ayasofya'nın kubbesi, mektup.

Efsanede Yer Alan Motifler: F960.1.1.4. Hz. Muhammed Doğduğunda Ayasofya'nın Kubbesi Yıkılır, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, (T)V213.1. Hz. Muhammed'in Doğumu, (T)V213.2. Hz. Muhammed'in Doğum Anında Görülen Mucizeler, V330. Bir Dinden Diğeri Bir Dine Dönme.

Efsane Hakkında Notlar: Ayasofya'nın kubbesinin Hz. Muhammed'in doğduğu gece yıkılmasını konu edinen bu efsane, dinî literatürde "irhas" olarak belirtilen motif üzerine oluşturulmuştur. İrhas, bir peygamberin gönderilmesinden önce görülen olağanüstü belirtilerdir (Çağbayır, 2017b: 2769). Hz. Muhammed'in doğumu sırasında gerçekleşen mucizeler ile ilgili olarak İslam tarihi kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. Bizim kaynaklarımızda yer alan ve çoğunlukla bildiğimiz mucizeler, Kisra sarayındaki sütunların ya da kubbenin yıkılması ve İranlıların tapınaklarında yanan ve bin yıldır sönmeyen ateşin sönmesidir. Ancak Ayasofya'nın kubbesinin yıkılmasına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Kıvâmî ile Oruç b. Âdil'in aktardığı efsanede ise Hz. Muhammed'in doğumu sırasında gerçekleşen mucizeler arasında Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması da belirtilmektedir. Kıvâmî'nin aktardığı efsanede tek mucize olarak Ayasofya'daki kubbenin yıkılması belirtilmekte iken Oruç b. Âdil ise *Tevârih-i Âl-i Osman*'da Hz. Muhammed'in doğduğu gece tâk-ı Kisrâ'nın kubbesinin yıkıldığını, İranlıların tapınaklarındaki ateşin söndüğünü ve Ayasofya'nın büyük kubbesinin bir tarafının yıkıldığını belirtmektedir. Bu efsanede yıkılan kubbenin Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durmasından bahsedilirken Kıvâmî'nin aktardığı efsanede yalnızca kubbenin yıkılmasından bahsedilmekte, Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durmasından söz edilmemektedir.

Efsanenin Metni:

“Lâ-cirem anun ardınca Kostantîn dahi vefât ider yirine Hırkıl adlu oğlu kalur; ol, pâdişâh olur. İstanbul'a Hırkıl hükm iderken âhir zamân peygamberi Muhammed Rasûlullâh -salavâtu'llâhi 'aleyhi- dünyâya gelür. Ol gice Ayasofya'nun kubbesi yıkılır, yire geçer; henüz yiri bellüdüdür, temâşâ idenler görürler. Hırkıl gâyette 'âdil ve insâf ehli kopar. Râvîler rivâyet iderler ki, Habîb-i Rabbi'l-'âlemîn Muhammed Rasûlullâh -salavâtu'llahi 'aleyhi- zamânında nâme yazup, Rasûlullâhı tasdik idüp îmâna dahi geldi, dirler.” (Uygur, 2007: 116)

4.1.2.6.1.3. Felaketler ile İlgili Efsaneler

Kıvâmî, Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen depremle ilgili bir, yine Yanko bin Madyan zamanında Kudüs'te meydana gelen depremle ilgili bir, Bizans zamanında İstanbul'da görülen ve şehrin harap olmasına sebep olan veba salgını ile ilgili bir ve II. Mehmed'in Balkanlarda sefere çıktığı sırada çok sert geçen kış ile ilgili bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan Zamanında İstanbul'da Meydana Gelen Deprem

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen ve Yanko bin Madyan'ın da hayatını kaybettiği büyük deprem konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u kurduğu sırada yaptırdığı kilisede, Hz. Musa zamanından olan ve yaşı binden fazla olan bir rahip yaşamaktadır. Bu rahip bir gün Yanko bin Madyan ile bütün beylerini kiliseye davet eder. Yanko bin Madyan, üç yüz seksen bey ve binlerce gayrimüslim ile kiliseye gelir. Putlara secde ettikleri sırada Allah'ın gazabı erişir ve büyük bir deprem meydana gelir.

Kilise yerle bir olur ve içinde İstanbul'un kurucusu olan Yanko bin Madyan'ın da bulunduğu herkes ölür.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hz. Musa devri, günlerden bir gün, depremin meydana geldiği gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Deyr (kilise).

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Musa, yaşlı bir rahip, Yankû bin Mâdiyân, beyler, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sanem.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Deprem), F571. Çok Aşırı Yaşlı Kişi, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M301.7.1. Peygamber Olarak Hz. Musa, P10. Padişahlar, P16. İmparatorun Saltanatının Sonu, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P426.3 Keşişler, V30. Dinî Ayinler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V201. İlah, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede, felaket olarak bir deprem karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu deprem, doğal bir felaket olmasının yanı sıra devlet yönetiminde de bir felakete yol açmış görülmektedir. Zira hem kral hem de devlet yönetiminde etkili ve kral ile birlikte kilisede bulunan bütün beyler, bu depremde hayatını kaybetmiştir. Öte yandan Hz. Musa devrinden beri hayatta bulunan ve yaşından fazla olan bir rahibin kral ve beyleri ile birlikte ayin yaparken depremin meydana gelmesi, Allah'ın gazabı olarak belirtilmiş ve depremde ölen insanların Allah'ın gazabına maruz kaldıkları vurgulanmıştır. Efsanenin benzeri Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Ve hem ol zamânda Mûsâ Nebî -‘aleyhi's-selâm- zamânından bir pîr ruhbân kalmış imiş; yaşlı binden ziyâde imiş. Dâyim deyrün içinde işi güci sanemlere hizmet itmek imiş. Meger günlerde bir gün, Yankû bin Mâdiyân'ı cemî'-i beglerle varur, deyre da 'vet eyler. Yankû bin Mâdiyân dahu üç yüz seksen, adlu, ulu begleri-le, dahu

niçe bin kâfirler-ile cem' olurlar, ol deyre gelürler, sanemlere secde iderler. Nâ-gâh, hikmet-i Rabbi'l-âlemin, kahr-ı Rabbânî irişür. Bir 'azîm zelzele vâki' olur; bu deyr yıkılır, yire geçer. Yankû bin Mâdiyân cemi'-i beglerle dahı niçe bin küffâr yire giçerler.” (Uygur, 2007: 112)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan Zamanında Kudüs'te Meydana Gelen Deprem

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan zamanında Kudüs'te meydana gelen ve şehri viran eden büyük deprem konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın ölümüne sebep olan depremin meydana geldiği sırada Avrupalıların hüküm sürdüğü Kudüs'te de bir deprem meydana gelir. Altmış bin rahip ile binlerce gayrimüslim, yıkılan Kubbetü's-Sahra'nın altında kalarak can verirler. Şehirdeki halk dağılır ve şehir kırk yıl viran kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): O zamanlar, depremin yaşandığı gün o günler.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Frengistan, Kudüs, Kubbe-i Sahrâ, on sekiz bin âlem, zemin, asuman.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Freng, altmış bin rahip, binlerce gayrimüslim, ehl-i tevhid, putlara tapanlar, halk.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sanem.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Deprem), M183. Dinî Yemin ve Sözler, P426.3 Keşişler, V30. Dinî Ayinler, V110. Dinî Yapılar, V201. İlah, V320. Kâfirler, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanedeki deprem, Yanko bin Madyan devrinde İstanbul'da meydana gelen depremin yaşandığı gün meydana gelmiştir. Aynı gün hem İstanbul'da hem de Kudüs'te meydana gelen bu depremler, iki şehirde de büyük hasara yok açmış ve derinden etkilemiştir. Müellif, arka arkaya verdiği bu deprem efsanelerinin hemen ardından bu depreme sebep göstermektedir. Müellife göre bu depremlere, tek oluşu dünyanın her zerresinde apaçık görülmesine ve on sekiz bin âlemin de buna şahit etmesine rağmen gayrimüslimlerin Allah'a değil putlara tapmaları neden olmuştur. Allah, kendisine iman getirmeyip putlara tapan bu insanlara gazabını göndererek cezalandırmıştır. Onlara layık olan dünya sahnesinden yok edilmektir. Efsanenin benzeri Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Ve hem ol eyyâmlarda Freng, Frengistân'dan gelüp Kuds'ı almış ımuş. Ol gün ittifak-ıla Kuds'da dahı bu zelzele vâki' olur, kahr-ı Rabbânî irişür. Dahı altmış bin ruhbân-ıla niçe bin kâfir, Kubbe-i Sahrâ'nun altında kalur, helâk olur. Meger ol günlerde ve ol zamânda ehl-i tevhîdden kimse kalmamış ımuş, aralık vâki' olmuş ımuş. Ol sebebden Hak Subhânehu ve Ta'âlâ kahr ider. Gendüye îmân getürmeyüp cânsuz, câmid sanemlere tapan kâfirleri helâk eyler. La-cirem, çünkim anun varlığı nûrı izhâr-ı mine'ş-şems zerrât-ı cihânda 'ayân olmuşken, ahcâr u eşcâr, cemâdât ve nebâtât zemîn ü âsumân, 'arş u fers, levh u kalem, on sekiz bin 'âlem anun vahdaniyyetine kâl u hâl dili-le gûyâ olup şehâdet iderken, anun bigi sultânı koyup 'ibâdet itmeyeler, gendü elleri-le düzdükleri sanemlere taparlar. Anların bigi tâyifelere lâyıkdur ki kazâ göginden kahr yagmurları yagup vücûdları nakşını cihân levhinden yuya gidere, nâ-bedîd olalar. Çünkim kıssa böyle vâki' olur, içinden halk dagılır, şehir harâba gider, tamam kırk yıl virân yatar.” (Uygur, 2007: 112-114)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Bizantin Zamanında İstanbul'daki Veba Salgını ve Şehrin Viran Olması

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan'ın oğlu olan Bezantin zamanında İstanbul'da ortaya çıkan ve şehri kırıp geçiren veba salgını konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın oğlu olan Bezantin, babasının deprem sırasında öldüğü ve şehrin harap olduğu haberini Avrupa'da iken alır. Bunun üzerine İstanbul'a döner ve şehri yeniden imar eder. O da tıpkı babası gibi büyük bir kilise yaptırır ve kilisenin önüne de üstünde kendi resminin çizildiği bir sütun diktirir. Ancak bu sütunun tepesine babası gibi tunçtan yedi başlı bir ejderha değil, tunçtan bir fil yaptırır. Tarihlerde yazdığı gibi, türlü türlü fitne fesat çıkararak Bezantin'i Allah, şehrine veba salgını göndermek suretiyle cezalandırır. Bezantin ile birlikte halkı ölür ve şehir harap olup 973 yıl boyunca viran kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bezantin'in babasının öldüğünü öğrendiği zaman, şehri yeniden imar ettiği zaman, şehirde veba salgını ortaya çıktığı zaman, o zamanlar, dokuz yüz yetmiş üç yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Frengistan, il (Kostantin), kilise.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yankû bin Mâdiyân, Bezantin.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Mil, tunçtan fil, Bezantin'in tasviri.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Veba Salgını), L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, P10. Padişahlar, P16. İmparatorun Saltanatının Sonu, P233. Baba ve Oğlu, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V201. İlah.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanedeki felaket, Yanko bin Madyan devrinde İstanbul'da meydana gelen ve şehri yıkıp geçen büyük depremden sonra görülen ikinci felakettir. Babasının vefatını ve şehrin harap olduğunu öğrenen Bezantin, Avrupa'dan İstanbul'a gelir ve şehri yeniden imar eder. Ancak Allah nezdinde hoş karşılanmayan fitne ve fesat hareketlerinden dolayı Allah tarafından cezalandırılmak istenen Bezantin, veba salgını ile karşı karşıya kalır. Veba, hem Bezantin'i hem de şehri kırıp geçer ve şehir 973 yıl viran hâlde kalır. Babasının kilisedeki ayın sırasında meydana gelen depremde ölmesi gibi Bezantin'in başına gelen bu felaket de Allah'ın

verdiği bir ceza olarak görülmektedir. Efsanenin benzeri Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Yankû bin Mâdiyân'un bir oğlu var-ımuş. Adına Bezantîn dirlermiş. İttifâk, ol eyyâmlarda Bezantîn, Frengistân'a gitmiş imiş. Bu hikâyeti işidicek Frengistân'dan sefer ider; gelür, il sürer, yine şehri toldurur, ma'mûr ider. Ol dahı bir mu'azzam kelîsâ yapdurur; öninde bir mil düzdürür, üzerinde tuçdan bir pîl itdürür, dahı üstine gündünün şeklini tasvîr itdürür; târîh yazar, çok dürlü fitne ve fesâdlar ider. Nâ-gâh, kahr-ı Rabbânî vâki' olur, tâ'ûn gelür, bunları dahı kırar, helâk ider. Yine il tagıdur, şehir harâba varur. Tamâm tokuz yüz yitmiş üç yıl virân yatur.” (Uygur, 2007: 114)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Balkanlarda Sert Geçen Kış

Efsanenin Konusu: II. Mehmed'in sefere çıktığı Balkanlarda kışın ne kadar sert geçtiği konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Mehmed'in Balkanlar'a sefere çıktığı sırada kış mevsimidir ve kış çok sert geçmektedir. Hava o derece soğuktur ki Sultan'ın devecisinin konağa gelip ayakkabılarını çıkardığı sırada ayak parmaklarının da ayakkabı ile çıktığı işitilir. Askerlerin içinde de soğuktan parmakların kopmasına çok rastlanılmıştır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): II. Mehmed'in kış seferine çıktığı zaman (1477), kıyamet günü.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): [Balkanlar], konak.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultân-ı âlem / Hünkâr (II. Mehmed), sârbân (Hünkâr'ın devecisi), askerler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ayakkabı.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Sert Geçen Kış), F900. Olağanüstü Olaylar, P10. Padişahlar, P461. Askerler, V313. Kıyamet Günü.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede “kış seferi” olarak belirtilen bu sefer, 1477 yılında II. Mehmed’in Balkanlar’da Macarların üzerine yürüdüğü seferdir. Kara Boğdan seferinden Edirne’ye döndüğü sırada Macarların Tuna Nehri’ni geçip Semendere⁶ civarında hisarlar yaptığı haberini alan II. Mehmed, ordusunu toplayıp Macarların üzerine sefere çıkar. Çok sert geçen bir kış mevsiminden bahsedilen bu efsanede, tarihî bir olayla birlikte olağanüstü motifle kurulmuş bir efsanenin aktarıldığı görülmektedir.

Efsanenin Metni:

“Hâliyâ sultân-ı ‘âlem, kış seferine teveccüh itdüğü eyyâmlarda kış bir mertebede idi kim, vasfı, dillerle beyân olmaz. Ol gazâda bile olanlar bilürler ki hâl nice-y-idi; kıyâmet güninde yir demir, gök bakır olur dirler, -Amennâ ve saddaknâ-Bilâ-teşbîh, hemân ol eyyâmlar dahı eyle olmuşdı. Mübâлага itmeyelüm, devletlü hüinkârun sârbânlarından birinün hâli şol mertebede olmuşdı; konaga gelicek, ayagı kabını çıkarıcak, iki ayagının on barmagı, ayagı kabı-la bile çıkdı, diyü istimâ’ olundu. Eller ve ayaklar üşüme ve barmaklar dökülmek ve üşüyüp buyup ölmek, ‘asker içinde çok vâki’ oldı.” (Uygur, 2007: 458)

4.1.2.6.1.4. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Kıvâmî, Kazıklı Voyvoda hakkında bilgi verirken onun bu lakapla anılmasına dair bir efsane aktarmaktadır. Bu grubun diğer efsanesi ise II. Mehmed’in Uzun Hasan’ın üzerine yürüdüğü zaman onu yeneceğine dair gördüğü rüyadır.

⁶ **Semendire:** Tuna Nehri kıyısında, Belgrad’ın güneydoğusunda bir kasaba ve kale (Uygur, 2007: 623).

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kazıklı Voyvoda'ya "Kazıklı" Lakabının Verilmesi

Efsanenin Konusu: Türkler arasında "Kazıklı" lakabı ile bilinen Eflak voyvodasının⁷ neden bu lakapla anıldığı konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: O zamanlarda Eflak beyi, Kazıklı Voyvoda adlı bir gayrimüslim beyidir. Son derece zorba ve eli kanlı olan bu Voyvoda, hâkimiyeti altında bulunan insanlardan biri idam edileceği zaman onu, bütün akrabaları ve çoluk çocuğuyla yolların üzerindeki kazıklara vurur ve yıllarca orada durdururmuş.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): O zamanlar, yıllarca.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İflak, vilayet.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Kazıklı Voyvoda, raviler, katle müstahak olan kimse, akrabalar, ehl ü 'ayâl (ev halkı, aile).

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kazık.

Efsanede Yer Alan Motifler: P200. Aile, Q211. Öldürerek Cezalandırma, S100. Korkunç Katliamlar ve Sakatlamalar, S400. Zalim İşkenceler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Türkler arasında "Kazıklı Voyvoda" olarak bilinen kişi, Eflak Voyvodası III. Vlad'dır (Bayrak, 1999: 229). Cezalandırma ve öldürme yöntemi olarak insanları kazığa oturtması, ona Türkler arasında bu lakabın verilmesine neden olmuştur. Diğer bazı 15. yüzyıl Osmanlı tarihi müelliflerinin de Kazıklı Voyvoda'dan bahsettikleri görülmekte olup yalnızca Kıvâmî, bu lakabın verilmesine neden olan durumdan efsanevi bir şekilde bahsetmektedir. III. Vlad'ın düşmanlarını kazığa vurduğu tarihî bir gerçektir. Ancak Kıvamî, onun düşmanlarını aileleri ile birlikte kazığa vurduğunu ve yıllarca bu kazıklarda durdurduğunu belirterek tarihî gerçekliği efsaneye dönüştürmüştür.

⁷ **Voyvoda:** Slavlarda ordu komutanına verilen ad; Eflak ve Boğdan beylerine Türklerin verdiği ad (Çağbayır, 2017e: 6176).

Efsanenin Metni:

“Ol eyyâmda İflâk’un begi, Kazıklı Voyvoda dimegle meşhûr bir kâfir begi idi. Gâyet cebbâr ve cefâ-kâr, hûnî ve siyeh-dîn ve siyeh-rû, müntakim ve müfsid. Şöyle râvîler rivâyet iderler kim, velâyetinde bir kimesne günâh işleyüp katle müstahik olsa, cemî’i akribâsı-la ve ehl ü ‘ayâlleri-le yollar üstinde kazıklara urup yıllarla durkururmuş. Taht-ı yedinde olan ra’iyyetine bu resme siyâset gösterürmüş.” (Uygur, 2007: 280)

Efsane 2

Efsanenin Adı: II. Mehmed’in Rüyası

Efsanenin Konusu: II. Mehmed’in rüyasında düşmanını alt edeceğini görmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Mehmed rüyasında ava çıktığı ovada birkaç fidanı olan, meyveli bir ağaç görür. Bir adam gelip ağacın bir budağını keser ve ağaç yerle bir olur. Uyandığında Allah’ın yardımıyla fırsatın kendilerinde olduğunu söyler ve rüyanın tabiri için muabbir ister. Gelen muabbirler; ağacın büyük bir düşman olduğunu, kendisinin bu düşmanı kahredeceğini, budağın da düşmanın oğlu olduğunu ve onu öldürüp düşmana haddini bildireceğini söylerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): II. Mehmed’in rüyayı gördüğü ve tabir ettirdiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Sahra.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şeh / Server (II. Mehmed), bir er, muabbirler, ulu düşman, düşmanın oğlu.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Ağaç, meyve, budak.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F1068. Realist Rüya, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P414. Avcılık.

Efsane Hakkında Notlar: II. Mehmed bu rüyayı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın üzerine yürüdüğü sırada görür. Muabbirlerin tabirde bahsettikleri düşman Uzun Hasan'dır. Tabir doğru çıkar ve gerçekten de savaş sırasında Uzun Hasan'ın oğlu Kör Hasan öldürülür ve başı kesilip Sultan'a getirilir. Oğlunun öldürüldüğünü öğrenen Uzun Hasan perişan olur.

Efsanenin Metni:

*“Yörendi gözlerine tâ ki uyhu
Dayandı dirsek üzre baş kodı o*

*Görür düşünde ol dem âşikâre
Ki bir sahrâya çıkmışam şikâre*

*Bi ağaç görmişem bir kaç nihâli
Var-ıdı, mîveden degüldi hâlî*

*İrişdi bir budagın kesdi bir er
Pes oldı ol ağac yire berâber*

*Uyandı didi kim devlet bizümdür
Ki Hakk 'avnı-y-ıla fırsat bizümdür*

*Mu'abbirlere kıldı anı takrîr
Mu'abbirler bu resme itdi ta'bir*

*Bir ulu düşmenüni kahr idesin
Yidügi aşın ana zehr idesin*

*Ol agac ol-durur iy şeh didiler
Bu resme anı ta'bir eylediler*

*Velî ol budagın kim kesdi bir er
Nedür anı dahı işit iy server*

*Bir oğlın düşmenünün öldüreler
Nedür gendüzin ana bildüreler*

*Budur ta'biri düşünün didiler
Bu resme şâh öninde söylediler” (Uygur, 2007: 426)*

4.1.2.6.2. Dinî Efsaneler

Kıvâmî'nin aktardığı tek dinî efsane veliler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.6.2.1. Veliler ile İlgili Efsaneler

Kıvâmî, İstanbul'un tarihini anlattığı sırada İslam ordusunun H 52'de İstanbul'a yaptığı gaza sırasında şehit düşen Ebû Eyyûb Ensârî'nin mezarının yıllarca gizli kaldıktan sonra bulunmasına dair bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Ebû Eyyûb Ensârî'nin Mezarının Bulunması

Efsanenin Konusu: Ebû Eyyûb Ensârî'nin veliler tarafından gizlenen kabrinin yine veliler tarafından ortaya çıkarılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: İslam ordusunun İstanbul üzerine geldiği zaman oğlu Abdurrah ve pek çok ashabıyla birlikte savaşan Ebû Eyyûb Ensârî, bir gayrimüslimin

kaleden attığı zemberekle şehit olur ve şehrin yakınlarında bir yere defnedilir. Defnedildiği günden beri kayıp olan kabri, veliler tarafından saklanmaktadır ancak sonradan veliler tarafından ortaya çıkarılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): İslam ordusunun İstanbul'a gazaya geldiği zaman (H 52 yılı), şimdiye dek, şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Şehr-i Kostantin, hisar, mevzi-i şerif.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ebû Eyyûb Ensârî Hazretleri, 'Abdu'r-Rab, Ebû Eyyûb Ensârî'yi şehit eden gayrimüslim, Ebû Eyyûb Ensârî'nin ashabı, erbab-ı velayet.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Zenberek.

Efsanede Yer Alan Motifler: M183. Dinî Yemin ve Sözler, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, V60. Cenaze Törenleri, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V320. Kâfirler, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede bahsedilen gaza, H 52 (M 672) yılında gerçekleşir. Ebû Eyyûb Ensârî, elli bin kişilik bir İslam ordusuyla İstanbul üzerine gelir ve beş ay boyunca savaşır. Kabrinin veliler tarafından "şimdiye dek" gizlendiğini belirten Kıvâmî, kabrinin "şimdi" yine veliler tarafından ortaya çıkarıldığını belirtmektedir. Kıvâmî'nin bu "şimdi" ifadesi, İstanbul'un fethinden sonrasını belirtmektedir. Ebû Eyyûb Ensârî'nin vefatı ve kabri ile ilgili farklı bir efsane Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

"Nâ-gâh ol gazâda Ebû Eyyûbu Ensârî Hazretleri'ni hisardan bir zemberekle bir mel'ûn kelb-i cehennem urur, şehîd ider. Hak Ta'âlâ'nun rahmeti deryasına vâsıl olur. İy hõş ol 'âşık ve sâdık ki 'ıyd-ı vasl-ıçun kurbân ola.

...

Lâ-cirem Ebû Eyyûb Ensârî Hazretleri -rahmetu'llahi 'aleyh- oğlu 'Abdu'r-Rab, bu gazâda nice ashâb-ıla bile-y-idi -Rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'în- Şehr-i Kostantîn'ün yanında bir mevzi'-i şerîfde defn eylerler. Anı şimdiye dek erbâb-ı velâyet saklarlar idi. Ammâ şimdi zâhir itdiler.” (Uygur, 2007: 120-122)

4.1.2.7. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Efsaneler

Âşıkpaşazâde, eserinde 13 efsane aktarmaktadır. Bunlardan on bir tanesi tarihî efsaneler sınıfına, biri ise dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.7.1. Tarihî Efsaneler

Âşıkpaşazâde'nin aktardığı 11 tarihî efsanenin biri Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, dördü yer adları ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi diğer olaylar ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.7.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Âşıkpaşazâde, Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verdiği sırada Osman Gazi'nin gördüğü ve ona saltanatı müjdeleyen bir rüya efsanesi aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Osman Gazi'nin Göğsünden Ağaç Çıkma Rüyası

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Şeyh Edebalı; birçok kerameti açıkça görülen, halkın güvendiği, malı mülkü çok, ilim sahibi bir şeyhtir. Hiç boş kalmayan misafirhanesine zaman zaman Osman Gazi de misafir olur. Osman Gazi bir gece dua edip ağladıktan sonra uykuya dalar. Rüyasında Şeyh Edebalı'nın koynundan doğan bir ayın kendi koynuna girdiğini, bu sırada göbeğinden gölgesinin âlemi sardığı bir ağacın bittiğini, bu gölgenin altında dağların olduğunu, dağların dibinden sular çıktığını, bu sulardan kiminin içtiğini kiminin de bahçelerini suladığını görür. Uyandığında rüyasını Şeyh Edebalı'ya anlatır. Şeyh Edebalı, “*Sana muştuluk olsun kim Hak ta'âlâ sana ve*

neslüne pâdişâhlık verdi. Mübârek olsun. Benüm kızum Malhun senün helâlün oldu.” diyerek rüyayı tabir eder ve kızı Malhun’u Osman Gazi ile nikâhlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan önce belli olmayan bir gece ve sabahı, zaman zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Şeyh Ede Balı’nın misafirhanesi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Şeyh Ede Balı, Malhun.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ay, ağaç, dağ, su, bahçe.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Olaylar, F1068. Realist Rüya, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P234. Baba ve Kızı, T100. Evlilik, V50. Dua, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Osman Gazi’nin göğsünden ağaç çıkma rüyası ile ilgili bu efsanenin benzeri Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Oruç b. Âdil ise *Tevârih-i Âl-i Osman*’da bu efsaneyi Ertuğrul Gazi’ye bağlı olarak aktarmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet’in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Osman Gâzi niyaz etdi ve bir lahza ağladı. Uyku gâlib oldu. Yatdı, rahat oldu. Görür kim kendülerinün aralarında bir aziz şeyh varidi. Hayli kerâmeti zâhir olmuşidi. Ve cemî’i halkun mu’tekidiydi. Adı dervişıdi ve illâ dervişlik bâtunundaydı. Dünyâsı, ni’meti, davarı çoğidi. Sâhib-çırak ve alem idi. Dâyim müsâfirhânesi âyendeden ve revendeden hâlî olmazıdı. Ve Osman Gâzi dahi gâh gâh gelişidi. Bu azize konuk olurdu.

Osman Gâzi kim uyudu. Görür kim bu azizün koynundan bir ay doğar, gelir Osman Gâzi’nün koynuna girür. Bu ay kim Osman Gâzi’nün koynuna girdüğü demde

göbeğinden bir ağaç biter, gölgesi âlemi tutar. Gölgesinin altında dağlar var. Ve hem dağın dibinden sular çıkar. Ve bu çıkan sulardan kim içer ve kim bağçeler suvarur ve kim çeşmeler akıdır. Andan uyhudan uyandı, sürdü geldi şeyhe haber verdi. Şeyh eydür: ‘Oğul, Osman Gazi! Sana muştuluk olsun kim Hak ta ‘âlâ sana ve neslüne pâdişâhlık verdi. Mübârek olsun’ dedi. Ve ‘benüm kızum Malhun senün helâlün oldu’ der. Ve hemandem nikâh edüp kızını Osman Gâzi’ye verdi.

...

Şeyh Ede Balı kim Osman Gâzi’nün düşünüyü ta ‘bir etdi ve pâdişâhlığı kendüye ve neseb ü nesline muştuladı.’ (Öztürk, 2013a: 11-12)

4.1.2.7.1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Âşıkpaşazâde, yer adları ile ilgili dört efsane aktarmaktadır. İlk efsane Osman Gazi’nin Karacahisar Tekfuru ile yaptığı savaş vesilesi ile aktarılmakta ve savaş sonunda Tekfur’un kardeşinin öldürülüp gömüldüğü yerin “İt Eşeni” olarak adlandırılmasını konu edinmektedir. İkinci efsane Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Biga Öyüğü’nde yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaş vesilesi ile aktarılmakta ve savaşın yapıldığı yerin “Taşak Yazısı” olarak adlandırılması konu edilmektedir. Üçüncü efsane I. Murad’ın Pulunya Hisarı’na yaptığı gaza vesilesi ile aktarılmakta ve bir süre ele geçiremediği ancak sonrasında fethettiği bu hisara Sultan’ın bir sözü ile “Tanrı Yıktığı Hisarı” adının verilmesi konu edilmektedir. Dördüncü efsane ise yine Pulunya Hisarı gazası vesilesi ile aktarılmakta ve I. Murad’ın buranın fethedildiği sırada sırtını dayadığı ağacı ve ağacın bulunduğu yeri “Devletli Kabağaç” olarak adlandırması konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: İt Eşeni

Efsanenin Konusu: Osman Gazi’nin Karacahisar Tekfuru ile savaştığı ve Tekfur’un kardeşinin öldürülüp gömüldüğü yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi, Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli’nde savaşır. Çok şiddetli geçen bu savaş sırasında Tekfur’un kardeşi Kalanoz öldürölür. Bunu duyan Osman Gazi, Kalanoz’un karnının yarılmasını ve it gibi eşilip gömölmesini ister. Bu nedenle buranın adı “İt Eşeni” kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osman Gazi’nin Karacahisar Tekfuru ile savaştığı zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İt Eşeni.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Kalanoz, Osmanlı askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P251.5.İki Erkek Kardeş, P555. Savaşta Mağlup Olma, V320 Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Osman Gazi’nin Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli’nde savaşması vesilesi ile aktarılan bu efsane, Mevlânâ Mehmed Neşri’nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Karacahisar’ın bugün Bursa’nın İnegöl ilçesi ile Sabuncu arasında yer alan Karacaviran köyü olduğu düşünölmektedir (Kaplanoğlu, 2018: 43). Efsanede yer alan İt Eşeni’nin neresi olduğuna dair birkaç görüş vardır. İlkine göre, İnegöl’e bağlı bir çiftlik veya köy olarak varlığını devam ettiren Eşici Yeri’dir ki burası bugün İnegöl ile Domaniç arasında bulunan Sarıpar köyüdür. Diğerine göre, Domaniç yakınlarındaki Dolon mevkiinde bulunan Korkulu / Koruklu dereidir. Bu dere bugün halk arasında “Keloz’un öldüğü dere” olarak anılmaktadır. Adı tahrir defterlerinde de geçen İt Eşeni’nin İnegöl-İznic-Ermeni Pazarı arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (Kaplanoğlu, 2018: 48). Bu yere “İt Eşeni” adı verilmesinin nedeni, bu savaş sırasında kardeşi Saru Yatı şehit edilen Osman Gazi’nin ele geçirilen Kalanoz’un it gibi eşilip gömölmesini istemesidir.

Efsanenin Metni:

“Ve ol Kalanoz dedükleri kâfir dahi düşdü. Osman Gâzi 'ye haber verdiler kim 'Ol kâfir düşdü' dediler. Osman Gâzi eydür: 'Ol itün karnını yarın. Dahi it gibi eşün gömün' der. Her ne kim dedise anı etdiler. Bu sebebden ol yerün adı İt Eşeni kaldı.”
(Öztürk, 2013a: 14)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Taşak Yazısı

Efsanenin Konusu: Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Biga Öyüğü'nde yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın yapıldığı yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Selçuklu Sultanı Alaaddin, Osman Gazi ile birlikte bir kuşatmada bulunduğu sırada Moğolların memleketi harap ettikleri haberini alır. Sultan'ın üzerlerine geldiğini duyan Moğollar da harekete geçer ve iki ordu Biga Öyüğü'nde karşılaşır. İki gün boyunca gece gündüz devam eden savaş sonunda Moğol ordusu büyük bir zayıyla yenik düşer. Savaşın sonunda nam salmak için Moğol askerlerinin hayaları kesilir, derileri birbirine dikilip keçelere kaplanarak bir gölgelik yapılır. Bu olay vesilesi ile ovanın adı “Taşak Yazısı” olarak kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Alaaddin ile Moğolların Biga Öyüğü'nde savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ereğli, Biga Öyüğü, Taşak Yazısı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Alaaddin, Osmanlı askerleri, Moğol askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Keçe, sayvan.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin öncesinde verilen tarihî bilgiye göre Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Moğolların üzerine yürümesinin nedeni, Osman Gazi ile birlikte Karacahisar'da savaştığı sırada Bayıncar Tatar komutasındaki Moğolların Ereğli'ye saldırdığı haberini almasıdır. Bu efsane, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin "Taşak Yazısı" olarak aktardıkları bu yerin adı Kemal'in *Selâtin-nâme*'sinde "Tavşak Ovası" olarak geçmektedir. Efsanenin benzer bir şekli de Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'inde ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin*'inde karşımıza çıkar ancak bu eserlerde yer adının verilmesi ile ilgili bir şeyden bahsedilmediği için bu efsaneler "savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler" grubunda değerlendirilmiştir. Âşıkpaşazâde'de "Biga Öyüğü" olarak bahsedilen bu yer Neşrî'de "Boğa Öyüğü" olarak geçmektedir. Efsanedeki savaşın yapıldığı bu yerin neresi olduğuna dair kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Oruç b. Âdil, bu savaşın yapıldığı yeri "Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesi" olarak verirken Kemal "Karaman", Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ise "Sivas'ın Hafik ilçesi" olduğunu belirtmektedir. Bu yere "Taşak Yazısı" adının verilmesinin nedeni, mağlup olan Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasıdır.

Efsanenin Metni:

"Sultan Alâaddin dahi gör neyledi: Heman ol aradan Ereğli'ye teveccüh etdi. Tatar dahi bildi kim sultan kendüzinün üzerine gelür, karşıladı. Biga Öyüğü'nde buluşdular. İki gün gece gündüz ceng olundu. Âhirü'l-emr Tatar leşkeri şikest oldu. Tatar'ı şöyle kırdılar kim bî-hadd ü bî-kıyâs. Ammâ ekserinün tutup hayalarını kesdiler. Derisin birbirine dikdiler, keçelere kapladılar. Sayvanlar etdiler adicün. Şimdiki hinde dahi ol yazının adına Taşak Yazısı derler." (Öztürk, 2013a: 16)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Tanrı Yıktığı Hisarı

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Pulunya hisarının Türkler tarafından adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, İncügez üzerinde bulunan ve Türkler tarafından “Tanrı Yıktığı” olarak adlandırılan Pulunya Hisarı'nı bir süre savaşmasına rağmen ele geçiremez. Sultan, ‘*Meğer bunu Tanrı yıka*’ der ve Hisar'dan ayrılıp Devletli Kabağağaç denilen yere gelir. Bir süre sonra yanına gelen kişiler, Allah'ın kudretiyle Hisar'ın yıkıldığı haberini verirler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad'ın Pulunya Hisarı'nda savaştığı zaman, bir nice gün, bir lahza geçtikten sonra.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İncügez, Pulunya / Tanrı Yıktığı Hisarı, Devletli Kabağağaç.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Murad Han, Pulunya Hisarı'nın halkı, Osmanlı askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Kaba ağaç.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Efsanede adı geçen İncügez, Rumeli eyaletinde Çatalca'ya bağlı İnceğiz nahiyesidir (Sezer, 2017: 374). Pulunya Hisarı ise Rumeli'nin doğusunda, Karadeniz kıyısındaki Appolonia / Suzebolu hisarıdır (İnalçık, 2010: 84). Hisar'a Türkler tarafından “Tanrı Yıktığı” adının verilmesi, uzun süre savaşmasına rağmen Hisar'ı ele geçiremeyen I. Murad'ın burayı ancak Allah'ın yıkabileceğini belirtmesi ve bu durumun gerçekleşmesidir.

Efsanenin Metni:

“İncügez’ün üzerinde Pulunya derler bir hisar var. Türk ana Tanrı Yıkduğı derler. Murad Han anun üzerine vardı. Ol vilâyettin halkı kaçup ana girmişleridi. Bir nice gün hayli ceng etdiler. Alınmadı. Âhir göçüp girdiler. Han eyitdi: ‘Meğer bunu Tanrı yıka’ dedi. Vardılar Devletlü Kabağağaç dedükleri yere kondular. Murad Han bir kaba ağaca arkasın verdi, oturdu. Bir lahza geçdükden sonra adamlar geldi biribiri ardınca kim: ‘Hanum! Hak ta’âlâ kudretiyile ol hisar yıkıldı. Zîr ü zeber oldu.’ ” (Öztürk, 2013a: 82-83)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Devletli Kabağağaç

Efsanenin Konusu: I. Murad’ın ele geçiremediğı Pulunya Hisarı’nın düştüğü haberini aldığı sırada sırtını dayadığı ağacı ve ağacın bulunduğu yeri adlandırması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, Pulunya Hisarı’nı ele geçiremeyince “Devletli Kabağağaç” denilen yere gelir ve burada bulunan bir ağaca yaslanıp oturur. Bir müddet sonra adamları gelip bu Hisar’ın ele geçirildiğı bilgisini verince Sultan, “*Bu ağaç Devletlü Kabağağaç’dur*” der ve o ağaca “Devletli Kabağağaç” ad olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad’ın Pulunya Hisarı’nda savaşmasının ardından Devletli Kabağağaç denilen yere gelip kaba ağaca sırtını dayadığı zaman, bir lahza geçtikten sonra, o zamanda.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Devletli Kabağağaç, Pulunya / Tanrı Yıkıtığı Hisarı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Murad Han, Şahin, Pulunya Hisarı halkı, adamlar, gaziler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kaba ağaç, mal, altın ve gümüş tepsiler, filoriler, nakd akçalar, altın ve gümüş tas, üsküf, kütük.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu.

Efsane Hakkında Notlar: “Tanrı Yıktığı Hisarı” ile ilgili efsanenin devamında yer alan bu efsane, Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Her iki eserde de verilen bilgiye göre, Devletli Kaba ağaç’ın bulunduğu yer de “Devletli Kaba ağaç” olarak anılmaktadır. Oruç b. Âdil ise *Tevârih-i Âl-i Osman*’da “Devletli Kaba ağaç” adını sadece ağaç için vermekte, ağacın bulunduğu yer için bu adı anmamaktadır. Bu nedenle Oruç b. Âdil’in aktardığı bu efsane “Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler” grubunda değerlendirilmiştir. Ağaca ve ağacın bulunduğu yere “Devletli Kaba ağaç” adının verilmesi, I. Murad’ın Tanrı Yıktığı Hisarı’nın alındığını öğrendiği sırada bu ağacın altında olması ve “*Bu ağaç Devletlü Kaba ağaç’dur*” demesine dayanmaktadır.

Efsanenin Metni:

“*Han eyitdi: ‘Meğer bunu Tanrı yıka’ dedi. Vardılar Devletlü Kaba ağaç dedükleri yere kondular. Murad Han bir kaba ağaca arkasın verdi, oturdu. Bir lahza geçdükden sonra adamlar geldi biribiri ardınca kim: ‘Hanum! Hak ta ‘âlâ kudretiyile ol hisar yıkıldı. Zîr ü zeber oldu’ Han dahi Şâhin’i göndürdi. Vardı, mübâlağa mal getürdi. Altun ve gümüş tepsiler ve filoriler ve nakd akçalar bile getürdi. Ve halkını girü istimâletile yerinde kodular. Hayli altun, gümüş tas dahi buldular. Gâziler başlarına geydiler. Üsküf ol zamanda bünyâd oldu. Ve hem ol ağaç kim han arkasın vermişidi. Han eyitdi: ‘Bu ağaç Devletlü Kaba ağaç’dur’ dedi. Ağaca vech-i tesmiye hanun sözü olupdurur. Ve ol ağaç şimdi dahi durur, ammâ kütük olmuşdur.’*” (Öztürk, 2013a: 83)

4.1.2.7.1.3. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Âşıkpaşazâde, savaşlar ve fetihler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Aydos'un fethi vesilesi ile aktarılmakta ve Aydos Tekfuru'nun kızının rüyasını ve Aydos'un fethini konu edinmektedir. İkinci efsane ise Osmanlıların Rumeli'ye geçişi vesilesi ile aktarılmakta ve Süleyman Paşa'nın Rumeli'yi bir salla geçişini konu edinmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Aydos Tekfuru'nun Kızının Rüyası ve Aydos'un Fethi

Efsanenin Konusu: Aydos'un fethinden önce Aydos Tekfuru'nun kızının gördüğü rüya ve Aydos'un fethi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rüyasında Hz. Muhammed'i gören Aydos Tekfuru'nun kızı, kendisi bir çukurdadır. Güzel yüzlü, latif yaratılışlı bir yiğit gelip kızı çukurdan çıkarır; elbiselerini çıkarıp onu yıkar ve ipekli elbiseler giydirir. Bu rüyaya şaşırان kızın gözünden ve gönlünden rüyada gördüğü yiğidin hayali gitmez. Gördüğü rüya ile durumunun başka bir hâle döneceği kanaatini taşıyan kız, bir gün kaleye Türklerin geldiğini duyunca kendisi de savaşa katılmak ister. Kalenin burcundan baktığı sırada Türk ordusunun başındaki komutanın yani Gazi Rahman'ın rüyasında gördüğü yiğit olduğunu fark eder. Hemen evine dönüp Rumca bir mektup yazar ve gördüğü rüyayı anlatır. Sonrasında buradan çekip gitmelerini belirtip kendi tayin ettiği bir gece güvendikleri adamlarıyla tekrar kaleye gelmelerini, kaleyi kendilerine teslim edeceğini söyler. Mektubu bir taşla bağlayıp atar ve bu taş Gazi Rahman'ın ayağının dibine düşer. Rumca bilen birine okuttukları bu mektupta yazanlara göre, kızın belirttiği gece Gazi Rahman'ın komutasındaki Türk askerleri kaleye gelirler. Kız, Gazi Rahman'ı görünce kalenin burcuna ip bağlayıp aşağı sarkıtır ve Gazi Rahman'ı kaleye çıkarır. Kalenin kapısını parçalayınca askerler kaleye girer ve sarhoş hâlde yatan Tekfur'u yakalayıp ve kaleyi fethederler. Gazi Rahman, Tekfur'u ve kızını ele

geçirdikleri mallar ile Orhan Gazi'ye teslim eder. Orhan Gazi de bu kızı Gazi Rahman'a verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Aydos'un fethinden önce, Aydos'un fethedildiği gece, Aydos'un fethinden sonra, bir gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Aydos, Aydos Kalesi, evler, Tekfur'un sarayı, Yenişehir.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Tekür (Aydos Tekfuru), Tekür'ün kızı, Hz. Muhammed, rüyada görülen yiğit, Türkler, Gazi Rahman, Akça Koca, Konur Alp, Orhan Gazi, Rumca bilen bir kişi, hisar halkı, kapıcı, gayrimüslimler, gaziler, askerler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Giyecekler, mektup, taş, ip, kapı, ganimet mallar.

Efsanede Yer Alan Motifler: C755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yerine Getirme, D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F1068. Realist Rüya, H970. Vazifenin Yerine Getirilmesine Yardım, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P234. Baba ve Kızı, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma, T11.3. Rüyada Âşık Olma, T100. Evlilik, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V320. Kâfirler, W31. İtaat, W32. Cesaret.

Efsane Hakkında Notlar: Samandıra'nın fethinin ardından İstanbul ve Aydos tekfuruları ile mücadele içinde olan Akça Koca, Konur Alp ve Gazi Rahman; Aydos'u Tekfur'un kızının yardımı ile fethederler. Samandıra, İstanbul ili Kartal ilçesine bağlı nahiye (Sezer, 2017: 656); Hudâvendigâr Eyaleti'nde, Kocaeli'ye bağlı kaza olan Aydos ise bugün İstanbul'un Kartal ilçesinde bir bölgedir (Sezer, 2017: 68). Aydos'un fetih hikâyesi, Tekfur'un kızının gördüğü bir rüya efsanesi ile başlar. Rüyasında İslam Peygamberi'ni gören kızın Müslüman olduğuna dair bir bilgi verilmemektedir. Ancak uğruna babasını ve yaşadığı kaleyi feda ettiği yiğide kavuştuğu görülmektedir. Efsaneye göre Türklerin Aydos'u fethi, Tekfur'un kızının

Gazi Rahman'a olan aşkı sayesinde gerçekleşmiştir. Efsanenin benzeri Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ*'sında karşımıza çıkmakta olup bu eserde kızın rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğüne dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Efsanenin Metni:

“Meğer tekürünün bir kızı vardı. Bir gece vâkı'asında Hazret-i Resûl'ü aleyhi's-salâtü ve's-selâm kız düşünde görmüş. Bu kız kendüyi bir çukurda görür. Bir hûb sûretlü ve latîf sîretlü kişi gelir. Bunu çukurdan çıkarur. Geydüği geyceklerin dahi çıkarur, yabana atar. Bunun gevdesini yur. Ve harîr geycekler geydürür. Kız belinleyü uyanur. Bu gördüğü düşe acâyibe kalur. Ve illâ bu gördüğü düşündeki kişinün hayâli kızun aklını alır. Gece ve gündüz hayâli gözünden ve gönlünden gitmez.

Çün kız bu düşü gördü. Kendü kendüye eydür: 'Benüm hâlüm ne oldu kim beni bu çukurdan çıkardı. Gayrı geycek geydürdi. Ve hem durduğum yerden ırdı. Ma'lum oldu kim benüm hâlüm bir nev'a dahi dönse gerekdür' dedi. Dâyim bu hâli fikr edüp yürürken nâgâh Türk gelüp bu hisara ceng etdiler. Hisardagılar dahi cenge başladılar. Bu kız dahi eydür: 'Ben dahi varayum, ceng edeyüm' dedi. Gelüp burcdan taşra bakdı. Heman gördü. Ol düşünde gördüğü aziz kişi bu leşkerün ulusudur.

Kız eydür: 'Hey! Bildüm, hâl neymiş.' Filhal evlerine vardı. Rumca bir mektub yazdı. Mâcerâ-yı düşü bildürdi. Ve dahi eyitdi kim: 'Göçün, gidün hisar üzerinden.' Bir geceyi ta'yin etdi ve eyitdi kim: 'İ'tikâd etduğünüz kişilerden birkaç kişiler göndürün. Fûlan gece gelsünler. Ben hisarı size alıvereyüm' dedi. Bu mektubu dürdü. Bir taşta yapışdurdı. Ceng eder gibi oldu. Ol taşı atdı. Taş geldi Gâzi Rahman'un önüne düşdü. Gâzi Rahman gördü, bir taş üzerine mektub yapışdurılmış. Heman aldı, Akça Koca'ya ilettdi.

Bir Rumca bilür kişi buldular. Mektub içindeki haberi bildiler. Ve hem inandılar. Akça Koca eyitdi: 'Gâziler! Bu yola başını kimdür ki koya; Hak yolunda başını fedâ edüp bir nişan koya. Ve ben dahi hem anunile bile olam' dedi. İlerü geldi. Gâzi Rahman eydür: 'Ben hod hazıram.' Konur Alp dahi eydür: 'Buna bir hâl

dahi edelüm.’ Sordular kim: ‘Nedür ol?’ Eytidi: ‘Oturduğumuz hisarı oda uralum’ dedi. Kabul etdiler. Heman sâ’at geldiler. Samandıra’yı oda urdular. Kendüler göçdüler gıtdiler. Bu Aydos hisarınınun kâfirleri be-gâyet şâdkâm oldular. Tena ‘‘umlar etmeğe başladılar.

Bu tarafda kızun dahi va’desi tamam oldu. Heman ol gece Gâzi Rahman bir nice gâzilerile ol kız dedüği yere geldiler. Kız hod ol va’de etdikleri yerde bunlara intizaridi. Çünkim kız Gâzi Rahman’ı gördü. Tezcek bedene ip bağıladı. Aşağa sarkıtdı. Ol server Gâzi Rahman bî-tekellüf filhal ipe yapışdı. Şol ankebût misâl ipi devşürüp tarfetü’l-ayn içinde hisara çıkdı. Kızile buluşdu. İki hisarun kapusına erdiler. Kapucıyı Gâzi Rahman pâre pâre etdi. Kapuyı açdılar. Bile kendüyle gelen gâzileri içerü aldılar. Doğru tekürün sarayına vardılar. Tekür geceden ferah olup sohbet etmişidi. Sarhoş yaturidi. Ol pelid-i bî-mecâl boğazın aldılar. Sabah olunca Akça Koca dahi gâzilerile erişdi. Hisarı zabt etdiler.

Çünkim Allah fazlıyile hisar feth olundu. Tekürü kızıyile Gâzi Rahman’a verdiler, alup Orhan Gâzi’ye ilede. Gâzi Rahman dahi geldi. Orhan’ı Yenişehir’de buldu. Haber neyise i’lâm etdi. Tekürü ve kızını ve malını Orhan Gâzi’ye teslim etdi. Orhan Gâzi dahi kızı Gâzi Rahman’a verdi. Bile getürdiği maldan dahi hayli nesne verdi.” (Öztürk, 2013a: 46-49)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye geçme planları yaptığı sırada Ece Bey ile Gazi Fazıl, Cimbi / Cimbini’nin karşısındaki Viranchisar’a gelirler ve bir sal yapıp keşif yapmak amacıyla Cimbi kalesi yakınlarına gelirler. Burada buldukları bir gayrimüslimi sala bindirip Süleyman Paşa’nın yanına getirirler. Süleyman Paşa, bu gayrimüslime kaleye nasıl

girebileceklerini sorar ve gayrimüslimin kendilerini kaleye sokabileceğini söylemesi üzerine birkaç daha sal yapıp yetmiş seksen asker ile karşıya geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve askerlerinin Rumeli’yi fethetmek için çıktıkları zaman, Virancahisar’a geldikleri ve Rumeli’ye geçtikleri zaman, gece, sabah erkenden.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Virancahisar, Görece, Cimbi / Cimbini, Cimbi Hisarı’nın terslik dökülen yeri, deniz kenarı, hisar, öte yaka.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Süleyman Paşa, Ece Beğ, Gâzi Fâzıl, bir gayrimüslim, yetmiş-seksen gazi.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Sal, hilat, terslik.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Âşıkpaşazâde’nin hem Cimbi hem de Cimbini olarak belirttiği Cinbi; Rumeli eyaletinde, Gelibolu’da bir nahiyedir. (Sezer, 2017: 158). “Çimpe Kalesi” olarak da bilinmektedir. Ortaylı, Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Efsanenin benzeri Şükrullah’ın *Behcetü’-Tevârih*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa’nın *Tevârihü’s-Selâtin-i Osmaniyye*, Oruç b. Âdil’in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşri’nin *Cihânnümâ*, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî’nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal’in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Süleyman Paşa eydür: ‘Ne yerden geçersiz?’ Anlar eytdiler: ‘Bunda yerler vardur kim geçmeğe yakındur.’ Sürdüler, ol yere vardılar kim adına Virancahisar derler. Görece’den aşığa deryâ kenarında Cimbi’nün mukâbelesinde. Tezcek Ece Beğ’ile Gâzi Fâzıl bir sal bağladılar. Bindiler, geceyile Cimbini hisarının nevâhisine çıkdılar. Bağlarınun arasında bir kâfir ele girdi. Getürüp sala koydular.

Ale's-sabah Süleyman Paşa'ya getürdiler. Süleyman Paşa bu kâfiri hil'atledi. Ganî eyledi. Bu kâfire eyitdi: 'Sizün hisarunuza girmeğe yer var mıdur kim küffar duymadın içine girevüz, bizi kimsene görmeye' dedi. Bu kâfir eydür: 'Ben sizi şöyle iledeyüm kim kimse görmedin hisara koyayum' dedi.

Hemandem birkaç sal dahi bağladılar. Süleyman Paşa yetmiş seksen mikdârı yarar güzîde gâziler aldı. Sala binüp geceyle öte yakaya geçdiler. Bu kâfir bunları doğru Cimbi hisarının bir terslik dökcek yeri varıdı, anda getürdi.” (Öztürk, 2013a: 66)

4.1.2.7.1.4. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Âşıkpaşazâde, tarihî kişiler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Harmankaya Tekfuru Mihal'in Müslüman olması vesilesi ile aktarılmakta ve onun rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi üzerine bu kararı verdiği konu edilmektedir. İkinci efsane ise II. Murad'ın vefatı vesilesi ile aktarılmakta ve bir dervişin Sultan'a ölümünden üç gün önce ölümünün yaklaştığını söylemesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Köse Mihal'in Rüyası ve Müslüman Olması

Efsanenin Konusu: Harmankaya Tekfuru Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed tarafından kendisine iman arz edildiğini görmesi üzerine Müslüman olması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yeni fetihlerle sınırların genişlemesi üzerinde etrafındakiler Osman Gazi'ye durmanın yakışmayacağını, fetihlere devam etmeleri gerektiğini söylerler. Bunu duyan Osman Gazi; Mihal'i çağırıp onu İslam'a davet edeceğini, kabul etmemesi durumunda ise ilk onun topraklarını vuracağını söyler. Mihal'e haber gönderilip seferlerinin olduğu söylenerek kendilerine katılması istenir. Çeşitli hediyelerle birlikte Osman Gazi'nin huzuruna gelen Mihal, Hz. Muhammed'i

rüyasında gördüğünü ve kendisine iman arz ettiğini söyleyerek Müslüman olmak istediğini söyler. Camıgönülden İslam'ı kabul eden Köse Mihal'e bir hilat giydirilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bir gün, şimdiden sonra, Mihal'in Osman Gazi'nin huzuruna geldiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Her taraf, vilayet.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Mihal, gaziler, adam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kılıç, peşkeş, tekele, hilat.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F1068. Realist Rüya, H1557. İtaat İmtihanları, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V330. Bir Dinden Diğer Bir Dine Dönme, W31. İtaat.

Efsane Hakkında Notlar: Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed tarafından kendisine iman arz edildiğini görmesi efsanesi, eserin Nikolsburg ve Oksford nüshalarında yer almaktadır. Efsanede Mihal olarak bahsedilen kişi, Osman Gazi'nin dostu olan Harmankaya Tekfuru Mihail Kosses'tir (Sakaoğlu, 2009: 29). Oruç b. Âdil de *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed'i gördükten sonra Müslüman olmasını anlatan bir efsane aktarmaktadır ancak bu efsanede olaylar farklılık arz etmektedir.

Efsanenin Metni:

“Gâziler gördüler her tarafa kim yürüdüler. Mansûr u muzaffer oldular. Bir gün geldiler Osman Gâzi'ye eyitdiler: 'Hanumuz! El-hamdüli'llah kim kâfir mağlubdur ve ehl-i İslam gâlibdür. Hâssa kim bir senün gibi gâzi hanumuz var, gayretlü. Şimdiden sonra oturmak câyiz degüldür' dediler.

Osman Gâzi eyitdi: 'Mihal'i okuyalum. İslam'a da 'vet edelüm. Anı Müsülman edelüm. Andan sonra her nereye dersenz Allah emriyle varalum' dedi. Ve eğer Müsülman olmazise evvel anun vilâyetini uralum, bozalum' dedi. Hemandem

Mihal'e adam göndürdiler: 'Ulu seferümüz vardır. Tez gelmek ardınca ol kim biz hazır olup dururuz' dediler.

Mihal kim bu haberi işitdi, ale't-ta'cîl maslahatın görüp geldi. Eyü atlar ve eyü kılıçlar ve latîf kılıçlar ve gayrı peşkeşler çekdi. Heman kim el öpdü, eydür: 'Hazret-i Resûl'ü düşümde gördüm bana îman arz kıldı' dedi. Hanum! Beni şimden girü Müsülman edün' dedi. Hemandem îman arz etdiler. Cân u dilile İslam'ı kabul etdi ve ol bâtil dini terk edüp hâlis ve muhlis Müsülman oldu. Ve alemli tekele hil'at geyürdiler." (Öztürk, 2013a: 35-36)

Efsane 2

Efsanenin Adı: II. Murad'ın Vefatı

Efsanenin Konusu: Bir dervişin II. Murad'a ölümünün yaklaştığını söylemesi ve üç gün sonra Sultan'ın vefat etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Murad, Edirne'de bulunduğu sırada bir gün Ada'ya gezintiye çıkar. Dönüş yolunda Ada Köprüsü'nün başında bir derviş görür. Sultan'ın yakınına gelen bu derviş, ona adı ile seslenip ölümünün yakın olduğunu ve tövbe etmesini söyler. Beraberindeki Saruca Paşa ile İshak Paşa'yı şahit tutarak günahlarına tövbe eden II. Murad, İshak Paşa'ya bu derviş tanıyıp tanımadığını sorar. İshak Paşa, bu dervişin Bursa'daki Emir Seyyid'in müritlerinden olduğu cevabını verir. Saraya girdiği anda baş ağrısına tutulan II. Murad, üç gün hasta yatar ve dördüncü gün vefat eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): II. Murad'ın Ada'ya gezintiye çıktığı bir gün, üç gün, dördüncü gün, on üç gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ada, Ada Köprüsü, saray.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Murad, Derviş, Saruca Paşa, İshak Paşa, Emir Seyyid, Halil, Sultan Mehmed, adam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Vasiyetname.

Efsanede Yer Alan Motifler: J152.2. Dervişten Alınan Nasihat, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M300. Kehanetler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, (T) V206.1. Derviş, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), V380. Çeşitli Dinî İnanışlar, Z71.1. Formilistik Sayı: 3.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede II. Murad'ın vezirleri Sarıca Paşa ve İshak Paşa ile gezintiye çıktığı Ada; Rumeli Eyaleti'nde Edirne'de bir nahiye, bugün Edirne'nin Meriç ilçesine bağlı köydür (Sezen, 2017: 6). Dervişin müridi olduğu belirtilen Emir Seyyid, I. Bayezid'in damadı olan Bursalı sufi Emir Sultan'dır (Algül ve Azamat, 1995: 146). Efsane, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Sultan Murad bir gün Ada’ya seyrana varmışıdi. Seyrandan döndü. Sarayına gelürken Ada Köprüsü’nün başında gördü bir derviş durur. Yakın gelicek bu derviş eydür: ‘Hey Murad Han pâdişâh! Tevbe et kim va’den yakındur’ der. Heman kim dervişden bu haberi işidicek hünkârın Saruca Paşa yanındaydı. Eydür: ‘Saruca! Sen tanug ol. Ben cemî’i günahuma tevbe etdüm’ der. Bir yanında dahi İshak Paşa’yıdı. Ana dahi eydür: ‘Sen de tanug ol. Ben cemî’i günahlaruma tevbe etdüm’ der. Hünkâr İshak’a eydür: ‘Şol dervişi hiç bilür misin kimdür?’ İshak eydür: ‘Sultanum! Bursa’da Emir Seyyid’ün mürîdlerindendür’ der.

Hünkâr heman kim saraydan içerü girdüğü gibi ‘başum ağrır’ dedi. Vasiyyetnâmesin yazmışıdi. Halil’i nâzır etmişıdi. Oğlu Sultan Mehmed’i vâsi edinmişıdi. Üç gün yatdı. Dördüncü gün oğluna adam göndürdiler. On üç gün meyyitini sakladılar.” (Öztürk, 2013a: 188)

4.1.2.7.1.5. Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler

Âşıkpaşazâde, diğer olaylar ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Osman Gazi'nin kardeşi Saru Yatı'nın şehit edilmesi vesilesi ile aktarılmakta ve burada bulunan çam ağacına “Kandilli Çam” denmesinin nedeni konu edilmektedir. İkinci

efsane ise yaya askerler ile ilgili olarak aktarılmakta ve yaya askerlere halk arasında “enik yaya” denmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kandilli Çam

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin kardeşi Saru Yatı'nın şehit edildiği yerde bulunan çam ağacına “Kandilli Çam” denmesinin nedeni konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi, Karacahisar Tekfuru ile savaşıcağı zaman gazileri toplayıp İkizce'ye gelir ve iki ordu Domaniç Beli'nde savaşı. Çok şiddetli geçen bu savaş sırasında Osman Gazi'nin kardeşi Saru Yatı şehit olur. Saru Yatı'nın şehit edildiği yerde bir çam ağacı bulununmaktadır. Üzerinde zaman zaman bir ışığın görüldüğü bu ağaca “Kandilli Çam” denmektedir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Saru Yatı'nın şehit edildiği zaman, şimdiki zamanda, vakit vakit.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İkizce, Domalic Beli'ni aşdıkları yer.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Saru Yatı, gaziler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Kandilli Çam.

Efsanede Yer Alan Motifler: F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Durumlar, F1084. Şiddetli Savaş, P10. Padişahlar, P251.5. İki Erkek Kardeş, P461. Askerler, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli'nde savaşıması hakkında bilgi verilirken aktarılmaktadır. Çok şiddetli geçen bu savaş sırasında hem Osman Gazi'nin hem de Tekfur'un kardeşi öldürülür. Kardeşinin şehit edildiğini duyan Osman Gazi, Kalanoz'un karnının yarılmasını ve it gibi eşilip gömülmesini ister. Bu nedenle de iki ordunun savaştığı bu yerin adı “İt

Eşeni” kalır. Aynı zamanda Saru Yatı’nın şehit edildiği yerde bulunan çam ağacında halk, zaman zaman bir ışık gördüğü için bu ağaç halk tarafından “Kandilli Çam” olarak anılmaktadır. Dolayısı ile bu çam ağacı, Türklerin “İt Eşeni” olarak adlandırdığı yerde bulunmaktadır. Efsane, Mevlânâ Mehmed Neşri’nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Osman Gâzi dahi gâzileri cem‘ etdi. İki zice’ye geldi. Domalic Beli’n aşdukları yerde uğraşdılar. Gâyetde azîm ceng oldu. Osman Gâzi’nün karındaşı Saru Yatı’yı anda şehid etdiler. Ol yerde bir çam ağacı vardır. Şimdiki hinde ana Kandillü Çam derler. Vakit vakit anda bir şu‘le görürler.” (Öztürk, 2013a: 14)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yayalara “Enik Yaya” Denmesinin Nedeni

Efsanenin Konusu: Yaya askerlere halk arasında “enik yaya” denmesinin nedeni konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Mehmed’in oğlu II. Murad zamanında bir yaya, bir köpek eniğini çalar. Eniği bulan sahibi, yayaya “*Enüği sen mi doğurdun kim uğurlarsın? Bire enük yaya!*” diyerek söver ve ikili kavga eder. Yayanın köpek eniğini çalması olayı, yayalara halk arasında “enik yaya” denmesine sebep olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad Han zamanında, sefere giderken.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Belli değil.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Mehmed (I. Mehmed), Sultan Murad (II. Murad), bir yaya, köpek eniğinin sahibi, halk.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, P461. Askerler, Q212. Hırsızlık Cezalandırılır.

Efsane Hakkında Notlar: Osman ve Orhan Gazi zamanlarındaki ilk beylik ordusunun toprak sahibi askerleri olan yayalar ya da müsellemler; çağrıldıklarında orduya katılan ve günde iki akçe alan, seferden döndüklerinde ise topraklarını işleyip hayvan besleyen ancak bunlar için vergi ödemeyen paralı askerlerdir (Sakaoğlu, 2017: 514). Eserde Âşıkpaşazâde, bu yaya askerlere halk arasında “enik yaya” denildiğinden bahsetmektedir. Efsane Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Sual: Ya anun adına enük yaya niçün dediler?”

Cevab: Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad Han zamanında sefere giderken bir yaya bir it enüğün uğurlamış. Enük issi enüğini bulmuş. Yayaya eyitmiş: ‘Enüği sen mi doğurdun kim uğurlarsın? Bire enük yaya!’ deyüben söğmüş. Hayli gavga olmuş. Halk ol sebebden ötürü enük yaya dediler. Zîrâ vech-i tesmiye enük uğurladığı oldu.” (Öztürk, 2013a: 56)

4.1.2.7.2. Dinî Efsaneler

Âşıkpaşazâde’nin aktardığı iki dinî efsane veliler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.2.1.7.2.1. Veliler ile İlgili Efsaneler

Âşıkpaşazâde’nin aktardığı veliler ile ilgili efsanelerin ikisi de Geyikli Baba ile ilgilidir. Bunlar Orhan Gazi’nin Bursa’da bir imaret yaptırması ve vilayetin dervişlerini araştırmaya başlaması vesilesi ile aktarılmaktadır. İlk efsanede dervişin “Geyikli Baba” olarak anılmasının nedeni, ikinci efsanede ise Geyikli Baba’nın Orhan Gazi’nin sarayının avlusuna kavak ağacı dikmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Geyikli Baba'nın Lakabı

Efsanenin Konusu: "Geyikli Baba" olarak tanınan dervişin neden bu lakapla anıldığı konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi, Bursa'da bir imaret yaptırır ve vilayetin dervişlerini araştırmaya başlar. İnegöl yöresindeki Keşiş Dağı arasına birçok derviş gelir ve orayı makam tutarlar. Ancak içlerinden bir tanesi diğer dervişlerden ayrılır ve dağda geyiklerle yürür. Turgut Alp, bu dervişini sever ve ara sıra gelip onunla sohbet eder. Orhan Gazi'nin dervişleri araştırdığını duyan Turgut Alp, Orhan Gazi'ye haber gönderip geyiklerle arkadaşlık eden Derviş'ten bahseder. Orhan Gazi, bu dervişin kimin müritlerinden olduğunu sorunca da kendisine sorulmasını ister. Derviş'in yanına gidip kimin müridi olduğunu sorduklarında Seyyid Ebulvefâ tarikatından Baba İlyas'ın müridi olduğu cevabını verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Orhan Gazi'nin Bursa'da imaret yaptırdığı zaman, bir nice gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bursa, Eynegöl (İnegöl), Keşiş Dağı (Uludağ), imaret, köyler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Orhan Gazi, Derviş (Geyikli Baba), Turkut Alp, Baba İlyas, Seyyid Ebulvefâ, dervişler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, P10. Padişahlar, V200. Kutsal Kişiler, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Geyikli Baba olarak tanınan derviş kendini, Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin kurucusu olduğu Vefaiyye tarikatına ve Baba İlyas'a dolayısıyla da Babai hareketine bağlı bir derviş olarak tanıtmaktadır. Efsaneye göre

Geyikli Baba adıyla anılmasının nedeni, geyiklerle arkadaşlık etmesinden kaynaklanmaktadır. Ocak, Geyikli Baba'ya bu lakabın verilmesinin nedeni için *“Fakat bu lakap kendisine geyiklere binip gezmesi veya onlarla birlikte yaşamış olmasından çok, sırtını bir hayvan postuyla örten Kalenderiyye'ye mensup diğer meczup dervişler gibi muhtemelen geyik postuyla dolaştığı için verilmiş olmalıdır.”* demektedir (Ocak, 1996: 46). Yunus Emre, Divanı'ndaki bir şiirde Geyikli Baba'nın adını “Hasan” olarak vermektedir:

“Geyikli'nün ol Hasan söz eyitmiş kendüden

Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür” (Tatçı, 2014: 246 / Şiir 64 b. 6)

Efsane, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Evvel görelüm Orhan Gâzi Bursa'da neyler. Devletilen kim geldi, imâret yapdı. Ve vilâyetün dervişlerini teftiş etmeğe meşgul oldu. Eynegöl yöresinde Keşiş Dağı arasında bir nice dervişler gelüp anda makam tutmuşlar. İçlerinde bir derviş varmış. Bu, dervişlerden ayrılıp varur dağda geyiceklerle yürürmüş. Ve ol Turkut Alp ana mahabbet etmiş. Dâyim anunile musâhabet ederimiş.

Turkut Alp dahi pîr olmuşidi. Orhan'un dervişler teftiş etdüğün işidicek Orhan Gâzi'ye haber göndürdi kim: 'Benüm köylerüm yanında bir nice derviş gelüp mukîm oldu. Aralarında bir derviş vardır. Gâg gâh varur dağda geyiceklerle gezer bir nice gün. Ve hayli mübârek kişidür' dedi. Orhan Gâzi eydür: 'Aceb kimün mürîdlerindendür. Varun kendüden sorun' dedi. Geldiler. Sordular. Derviş eytdi: 'Baba İlyas mürîdiyün' dedi. 'Seyyid Ebulvefâ tarikandanın' dedi.” (Öztürk, 2013a: 63-64)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Geyikli Baba'nın Diktiği Kavak Ağacı

Efsanenin Konusu: Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin sarayının avlusuna kavak ağacı dikmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi, Derviş'in yanına getirilmesini ister ancak Derviş kendi gelmediği gibi Sultan'ın da yanına gelmemesini ister. Neden gelmediği sorulduğunda dervişlerin göz ehli olduğunu, gözettiklerini ve dualarının kabul olması için vakti geldiğinde kendisine gideceklerini söyler. Derviş, bir gün omuzunda bir kavak ağacı ile Orhan Gazi'nin sarayına gelir ve bu ağacı sarayın avlusunda diker. Bunu duyan Sultan avluya çıkar ve dikilen ağacı görür. Daha bir şey sormadan Derviş, *“Teberrükümüz oldukça dervişlerin du'âsı sana ve nesline makbuldür”* diyerek dua eder ve hemen geri döner.

Âşıkpaşazâde, Geyikli Baba'nın diktiği bu kavak ağacının hâlâ ayakta olduğunu ve her padişahın bu ağaca bakım yaptığını belirtir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'yı yanına çağırdığı zaman, Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin yanına gittiği zaman, bir nice günden sonra şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bursa, saray, avlu.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Orhan Gazi / Han / Padişah, Derviş (Geyikli Baba), dervişler, adam, her gelen padişah.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kavak ağacı, kapı.

Efsanede Yer Alan Motifler: C755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yerine Getirme, F811. Olağanüstü Ağaç, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, V50. Dua, (T) V206.1. Derviş, W31. İtaat.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede, padişahların dervişlerin sözlerine itaat ettikleri görülmektedir. Nitekim Orhan Gazi, Geyikli Baba'nın yanına gelmesini istemiş; Geyikli Baba ise dervişlerin dualarının kabul olması için çağırıldıklarında değil de gitme vakti geldiğinde davete icabet edeceklerini belirtmiştir. Geyikli Baba'nın uzun ömrü temsil eden kavak ağacını dikmesiyle Osmanlı Devleti'nin kutsiyetine ve uzun ömürlü olacağına işaret etmek istediği kaynaklarda belirtilmektedir (Ocak, 1996: 46). Efsane Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Orhan Gâzi'ye bu sözi bildürdiler. Emr etdi kim: 'Varun dervişi getirün' dedi. Geldiler. Da'vet etdiler. Gelmedi. Derviş dahi haber ısmarladı kim: 'Sakın, ol han dahi gelmesün' dedi. Geldiler. Orhan Gâzi'ye haber verdiler. Orhan Gâzi gine adam göndürdi. 'Niçün gelmez ve beni dahi niçün komaz.' Derviş cevab verdi kim: 'Dervişler göz ehilleri olurlar. Gözedürler. Dahi vaktinde varurlar kim du'aları makbul oluna.'

Bir nice günden sonra bir kavak ağacını kopardı. Omuzuna götürüp doğru Bursa'nun hisarına geldi. Pâdişâhun sarayına geldi. Havlı kapusunun iç yanında bu kavak ağacını dikmeğe başladı. Girdiler, hana haber verdiler. 'Ol derviş geldi. Bir kavak ağacı dahi getürdi. Kapuda dikeyorur' dediler. Orhan çıkıdı. Gördü kim ağacı dikmiş. Dahi sormadın hana haber verdi kim: 'Teberrükümüz oldukça dervişlerin du'ası sana ve nesline makbuldür' dedi. Hemandem du'â etdi. Durmadı. Döndü. Girü mekânına gitdi. Ol kavak ağacı şimdi dahi vardur. Saray kapusunun içinde gâyetde büyümüşdür. Ve her gelen pâdişâh ol ağacın kurucasını giderdürler.” (Öztürk, 2013a: 64)

4.1.2.8. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Efsaneler

Oruç b. Âdil, eserinde 39 efsane aktarmaktadır. Bunlardan yirmi dokuz tanesi tarihî efsaneler sınıfına, on tanesi ise dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.8.1. Tarihî Efsaneler

Oruç b. Âdil'in aktardığı 29 tarihî efsanenin biri Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, dördü yer adları ile ilgili efsaneler grubuna, üçü yerleşim yerleri ile ilgili efsaneler grubuna, üçü ünlü büyük yapılar ile ilgili efsaneler grubuna, üçü tılsımlar ile ilgili efsaneler grubuna, altısı felaketler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, beşi tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi ise diğer olaylar ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.8.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Oruç b. Âdil, Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verdiği sırada Ertuğrul Gazi'nin gördüğü ve ona saltanatı müjdeleyen bir rüya efsanesi aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Ertuğrul Gazi'nin Göğsünden Ağaç Çıkma Rüyası

Efsanenin Konusu: Ertuğrul Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Ertuğrul Gazi, bir gece bir rüya görür. Uyandığında sabah namazını kılıp atına biner ve şekil değiştirip Konya'ya gelir. Konya'da Şeyh Ede Balı adında, rüya ilmini çok iyi bilen, kerametleri görülen, malı mülkü çok, bütün halkın hatta Sultan Alaeddin'in kendisine itikat ettiği meşhur bir derviş vardır. Ertuğrul Gazi, onun yanına gelip rüyasını anlatır. Rüyasında Şeyh Ede Balı'nın koynundan bir ay doğduğunu, bu ayın kendi koynuna girdiğini, sonrasında göbeğinden gölgesinin âlemleri tuttuğu ve altında dağlar olan bir ağaç bittiğini, her

dağın dibinden sular çıktığını, bu çıkan sulardan kiminin içtiğini kiminin de bahçesini suladığını gördüğünü anlatır. Şeyh Ede Balı; Osman adında bir oğlu, kendisinin de Rabia adında bir kızı olacağı, Osman ile Rabia'nın evleneceği ve bu evlilikten Orhan adında bir oğlan doğacağı, Orhan'ın neslinden padişahlar geleceği, nesline padişahlık verildiği şeklinde rüyayı tabir eder. Duydukları karşısında Allah'a şükür eden Ertuğrul Gazi, Konya'dan ayrılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Ertuğrul Gazi'nin rüya gördüğü gece ve sabahı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Konya.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ertuğrul, Şeyh Ede Balı, Sultan Alâaddin, Osman, Rabia, Orhan.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): At, ay, ağaç, dağ, su, bahçe, çeşme.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Olaylar, F1068. Realist Rüya, P233. Baba ve Oğlu, P234. Baba ve Kızı, T100. Evlilik, T596. Çocuklara Ad Verme, V50. Dua, (T)V56.1.1. Sabah Namazı, (T)V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif, H 659'da (M 1260-61) Ertuğrul Gazi'nin Osman adında bir oğlu olduğu bilgisini verdikten sonra "*Osman Gâzi dünyâyâ gelmesine sebep neydi? Takdîrde vardı.*" der ve Ertuğrul Gazi'nin gördüğü rüyadan bahseder. Osman Gazi'nin dünyaya gelmesini müellif, babasının gördüğü ve Şeyh Ede Balı'nın tabir ettiği rüyaya dayandırmaktadır. Müellifin Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak aktardığı bu efsaneyi, Âşıkpaşazâde *Tevârih-i Âl-i Osman*'da ve Mevlânâ Mehmed Neşrî *Cihânnümâ*'da Osman Gazi'ye bağlı olarak aktarmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Meğer Ertuğrul bir gece bir düş gördü, bir aceb vâkı‘a. Ol vâkı‘adan uyanur. Düşünü fikr ederek Allah‘ı zikr ederek sabah durup, subh namazını kılup ata süvâr olup doğru Konya‘ya gelür, sûret değşürüp. Meğer Konya‘da bir mu‘abbir şeyh kişi vardı. Adına Şeyh Ede Balı derlerdi, sâhib-kemâllerden idi. İlm-i rüyâyı bilür idi. Zamanında heman rüyâ ilminde Yusuf-ı sâniydi. Kerâmeti zâhir olmuş idi. Cemî‘ halkun mu‘tekıdı, derviş kişiydi. Dünyâsı ve ni‘meti çoğıdı. Ol vilâyetde meşhur idi. Sultan Alâaddin dahi ana i‘tikâd etmiş idi.

Ertuğrul doğru ol şeyhe geldi. Ol gördüğü düşünüyü ol şeyhe dedi. Eyitdi: ‘Yâ şeyh! Düşümde gördüm. Senün koynundan bir ay doğar, gelür benüm koynuma girür. Ve girü göbeğümden bir ağaç biter, gölgesi âlemleri dutar. Gölgesinün altında dağlar olur. Her dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer ve kimi bağlar bağçeler suvarurlar, çeşmeler akıdurlar. Ol uykudan uyandum. Düşüm budur kim dedüm, ta‘birini buyurun’ dedi. Şeyh eyitdi: ‘Yâ yiğit! Düşününün ta‘biri budur kim: Senün bir oğlun ola, adı Osman ola. Ve benüm dahi bir kızım ola, adı Râbi‘a ola. Andan ol kızımı senün oğlun Osman ala. Ol kızımdan anun oğulları ola. Andan bir oğlu ola, adı Orhan ola. Ol Orhan‘dan ced-ber-ced pâdişâh olalar. Muştuluk olsun sana kim, pâdişâhlık verildi, senün neslüne dedi. Mübârek olsun’ dedi. Ertuğrul düşününün ta‘birini bilüp Allah‘a şükr edüp, girü gelüp yerinde karar etdi.”
(Öztürk, 2014: 10)

4.1.2.8.1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, yer adları ile ilgili dört efsane aktarmaktadır. İlk efsane, Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Abilistan‘da yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaş vesilesi ile aktarılmakta ve savaşın yapıldığı yerin “Taşak Yazısı” olarak adlandırılması konu edilmektedir. İkinci efsanede önceden “vilayet-i Yunan” olarak yere sonradan “Karaman” adının verilmesi konu edilmektedir. Üçüncü efsane I. Murad‘ın Polunya Hisarı‘na yaptığı gaza vesilesi ile aktarılmakta ve Sultan‘ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Hisar‘ın “Tanrı Yıkıtığı Hisarı” olarak adlandırılması konu edilmektedir. Dördüncü ve son efsane ise II. Bayezid‘in Moton

gazası vesilesi ile aktarılmakta ve fethedilen kaleye “Moton” adının verilmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Taşak Yazısı

Efsanenin Konusu: Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Abilistan’da yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın yapıldığı yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Selçuklu Sultanı Alaaddin, Ertuğrul Gazi ile birlikte bir kuşatmada bulunduğu sırada Moğolların memleketi harap ettikleri haberini alır. Bunu duyan Sultan, bu tarafı (Karahisar tarafını) Ertuğrul Gazi’ye emanet edip alabildiği kadar yerleri kendisine vereceğini söyleyerek Moğolların üzerine yürür. Abilistan’a geldiğinde Moğollar ile savaşan Sultan, savaşı kazanır ve sonunda Moğol askerlerinin hayalarının derilerini yüzüp keçelere yapıştırarak nam salmak için bir gölgelik yaptırır. Bu olay vesilesi ile bu yer “Taşak Yazısı” olarak anılmaktadır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Alaaddin’in memleketi Moğolların harap ettiği haberini aldığı zaman, Sultan Alaaddin ile Moğolların Abilistan’da savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Abilistan, Taşak Yazısı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Alaaddin, Ertuğrul Gazi, Osmanlı askerleri, Moğol askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Kılıç, keçe, sayvan.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin öncesinde verilen tarihî bilgiye göre Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Moğolların üzerine yürümesinin nedeni, Ertuğrul Gazi ile birlikte Karahisar'ı kuşattığı sırada Moğolların Abilistan ile Ereğli'yi aldıkları ve harap ettikleri haberini almasıdır. Abilistan, bugünkü Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesidir (Taşdemir, 1995: 1). Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Oruç b. Âdil, Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin "Taşak Yazısı" olarak aktardıkları bu yerin adı Kemal'in *Selâtin-nâme*'sinde "Tavşak Ovası" olarak geçmektedir. Efsanenin benzer bir şekli de Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'inde ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin*'inde karşımıza çıkar ancak bu eserlerde yer adının verilmesi ile ilgili bir şeyden bahsedilmediği için bu efsaneler "savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler" grubunda değerlendirilmiştir. Oruç b. Âdil, bu savaşın yapıldığı yeri "Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesi" olarak verirken Kemal "Karaman"; Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ise "Sivas'ın Hafik ilçesi" olduğunu belirtmektedir. Âşıkpaşazâde'de "Biga Öyüğü", Neşrî'de "Boğa Öyüğü" olarak geçmektedir. Bu yere "Taşak Yazısı" adının verilmesinin nedeni, mağlup olan Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasıdır.

Efsanenin Metni:

"Bu taraftan Sultan Alâaddin'e haber oldu kim, Tatar leşkeri memleketleri harâb etdi deyü. Sultan Alâaddin bu tarafı Ertuğrul'a ısmarlayup, 'şimden girü açabildüğün yere dek senün olsun' dedi. Sultan Alâaddin Tatar cengine gitdi. Varup Âbilistan'a Tatar leşkeriyle buluşup azîm cenk etdiler. İki taraftan hayli adam helâk olup, âkıbet fırsatı Allâhu ta'âlâ Sultan Alâaddin'e verdi. Tatar leşkerini mecmû' kılıçdan geçürüp yasak etdi. Kırılan Tatar leşkeriniün hayalarını derisini yüzüp getürüp keçelere yapışdurup, bir ad için sayvan etdürdi. Şimdiki demde dahi ol diyâra Taşak Yazısı derler, ol diyârda anılır." (Öztürk, 2014: 11)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Karaman

Efsanenin Konusu: Önceden “vilayet-i Yunan” olarak anılan Karaman’a bu adın verilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Sultan Gıyaseddin’in ve zürriyetinin katledildiği ve memleketin sahipsiz kaldığı zaman, Babayilerden Âşık Paşa’nın babası Muhlis Paşa buraya hükümdar olur. Babayileri kıranlardan intikam alan Muhlis Paşa, İç-il’de Baba İlyas zamanında halife olan Nureddin Sofu Kadı’nın beş yaşındaki Karaman adlı oğlunu kendi eliyle tahta geçirir ve onun neslinin bu vilayeti tutmaları, hükümdar olmaları için dua eder. Bu vilayete Karaman denmesinin sebebi budur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Gıyaseddin’in öldürüldüğü gece, Muhlis Paşa’nın Selçuklu tahtına geçtiği zaman, kırk gün, altı ay, Baba İlyas zamanı, H 679 yılı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Vilayet-i Yunan / Karaman, memleket (Konya), İç-il.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Gıyaseddin, Sultan Gıyaseddin’in oğulları ve erkek torunları, Babayiler, Âşık Paşa, Muhlis Paşa, Nureddin Sofu Kadı, Karaman.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Kılıç, taht.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, P551 Ordu, V50. Dua, Z71.4. Formilistik Sayı: 6, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif, Ertuğrul Gazi devri hakkında bilgi verirken 13. yüzyılda meydana gelen ve Anadolu Selçuklu Devleti’ni derinden etkileyen Babai isyanından ve isyanın başındaki Baba İlyas’tan bahsetmektedir. Eserdeki bilgilere göre Baba İlyas, Moğol istilaları sebebiyle ve Hz. Hızır’ın “*Rum’da semâ*,

safâ olsa gerekdür” diyerek Anadolu’yu işaret edip burayı vatan tutmasını söylemesiyle Selçuklu Sultanı Alaaddin devrinde, Acem diyarından Anadolu’ya gelen ve Amasya’daki Çat adlı kasabaya yerleşen bir azizdir. Sultan Alaaddin’in vefatının ardından yerine geçen oğlu Gıyaseddin, Baba İlyas’ın müritlerinin çok olmasından korkup Babailerin üzerine asker gönderir. Çat, Baba İlyas’ın Amasya yakınında yerleştiği ve bugün İlyas köyü adını taşıyan yerdir (Öztürk, 2014: 12). Baba İlyas’ın menakıbı olduğunu ve oğlu Elvan Çelebi’nin *Menâkıb*’ında belirttiğini söyleyen Oruç b. Âdil, bu bilgilerin hemen ardından “hikâyet” olarak belirttiği ve Elvan Çelebi’nin *Menâkıb*’ın alındığı anlaşılan bu efsaneyi aktarmaktadır. Ocak, Muhlis Paşa’nın altı aylık bu saltanat hikâyesine dönemin başka kaynaklarda rastlanılmamasından dolayı bu bilgilerin şüpheli durumda olduğunu belirtmektedir (Ocak, 2000: 165). Hem bu bilgiden hem de “hikâyet” kaydından hareketle Karaman adı ile ilgili olarak anlatılan bu bilgilerin efsane olduğu açıktır. Karaman’a bu adın verilmesi, Selçuklu tahtında bir süre oturan Muhlis Paşa’nın Nureddin Sofu Kadı’nın Karaman adlı oğlunu tahta geçirmesine dayanmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Karaman vilâyetine ol vakit vilâyet-i Yunan derlerdi. Yunan vilâyetine Karaman deyü niçün derler? Bu hikâyeti anun için getürdük kim, meğer bir gece Sultan Gıyâseddin’i kulları depelediler. Âkıbet oğlu oğlu, oğul zürriyeti kat’ olundu. Memleket hâli kalmış idi. Babayîlerden Âşık Paşa babası Muhlis Paşa bir sebeble vilâyete pâdişâh oldu. Babayîleri kıranlardan Kudret desturuyla intikam alup, Babayîleri kıranları hep kılıçdan geçürdi, kim varısa kırdı. Kırk gün, ba’zılar derler altı ay beğlik etdi. Andan sonra kendülerün halîfelerinden Nûreddin Sofu Kadı derlerdi. Bu Nûreddin Sofu Kadı, İç-il’de Baba İlyas zamanında halîfe olmuşdu. Meğer Nûreddin Sofu Kadı’nun beş yaşında bir oğlu vardı. Adına anun Karaman derlerdi. Muhlis Paşa ol Karaman adlu oğlanı kendü eliyle tahta geçürüp pâdişâh etdi, hicrettin sene 679. Ve Muhlis Paşa nefis edüp eyitdi: ‘Bunun nesli bu vilâyeti duta, pâdişâh ola’ dedi. Karaman vilâyetine Karaman dedükleriniün aslı budur.” (Öztürk, 2014: 12)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Tanrı Yıktığı Hisarı

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Polunya Hisarı'nın Türkler tarafından adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, İncügez tarafında bulunan ve Türkler tarafından "Tanrı Yıktığı" olarak adlandırılan Polunya Hisarı'nı bir süre savaşmasına rağmen ele geçiremez. Sultan, 'Meğer bunu Tanrı ta'âlâ yıka' der ve üzüntüsünden ah edip dua eder ve Hisar'dan ayrılıp Devletli Kabağağaç'ın bulunduğu yere gelip ağacın altında oturur. Bir süre sonra yanına gelen kişiler, Allah'ın kudretiyle Hisar'ın yıkıldığı haberini verirler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad'ın Pulunya Hisarı'nda savaştığı zaman, bir nice gün, o vakit, şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Mıgalkara, İncügez, Polunya / Tanrı Yıktığı Hisarı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Murad Gazi, Polunya Hisarı'nın halkı, Osmanlı askerleri, gaziler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Devletli Kabağağaç.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, V50. Dua, V52. Duanın Esrarengiz Gücü.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Efsanede adı geçen İncügez, Rumeli eyaletinde Çatalca'ya bağlı İnceğiz nahiyesidir (Sezer, 2017: 374). Polunya Hisarı ise Rumeli'nin doğusunda, Karadeniz kıyısındaki Appolonia / Suzebolu Hisarı'dır (İnalçık, 2010: 84). Hisar'a Türkler tarafından "Tanrı Yıktığı" adının verilmesi, uzun süre savaşmasına rağmen hisarı ele

geçiremeyen I. Murad'ın burayı ancak Allah'ın yıkabileceğini belirtmesi ve bu durumun gerçekleşmesidir.

Efsanenin Metni:

“Murad Gâzi Mıgalkara'dan göçüp ağır leşker cem' edüp varup İncügez tarafına vardılar. Polunya derler bir hisar vardur. Türk kavmi ana Tanrı Yıkduğı derler. Sarp kal'adur. Ol vilâyettin halkı kaçup ol hisara girdiler.

Murad Gâzi kendü gelüp gâziler ile ol hisara düşdüler. Bir nice gün cenk etdiler, egirdiler alınmadı. Sultan Murad Gâzi gördü kim cengile alınmaz sarp kal'adur. Bir kerre hisarun üzerine nazar etdi. Meğer bunu Tanrı ta'âlâ yıka dedi. Dahi derdile bir kez âh edüp bir nefes etdi. Du'âsı oku nişana değmişdi. Hemandem bu nefesi etdi. Dahi hisar üzerinden göçüp vardı.

Devletlü Kabağağaç derler bir kavak ağacı vardı. Henüz şimdi dahi eseri vardur. Ve illâ kütük olmuşdur. Ol vakit ol kavak ağacının âlî gölgesi vardı. Sultan Murad Han Gazi hisarı alımayup gelüp ol Devletlü Kabağağaç'a arkasın verüp dayamışdı, otururdu. Bu teşvişde iken, bir lahzadan haber geldi kim: 'Sultânüm! Hisarun bir tarafı yıkıldı' dediler. 'Hak ta'âlâ kudretiyle zîr ü zeber oldu' dediler.” (Öztürk, 2014: 26-27)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Kal'a-i Moton

Efsanenin Konusu: Moton Kalesi'ne bu adın verilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kale'ye hulefa devrinde doğudan bir hükümdar gemilerle gelir. Uzun süren savaşlara rağmen burayı ele geçiremeyen hükümdar, buraya sağlamlığından dolayı “kale-i metîn” diye ad verir. “Metin” kelimesi zaman içinde “Moton” şekline dönüşür ve Kale bu adla anılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hulefa zamanı, bin yüz on iki yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Magrip, Kal‘a-i Metin / Kal‘a-i Moton.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Magrip padişahı, Firenk tayifesi, adam.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Gemi, yarak, mal, hazine.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif, II. Bayezid devrinde fethedilen Moton’un fethinden önce Anadolu Beylerbeyi Arnavud Sinan Beğ ile Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa’nın kaleyi uzun süre toplarla dövdüğünden ve ağır top atışlarına rağmen kalenin sağlamlığından bahsetmekte ve sonrasında Kale’ye adının verilmesi ile ilgili bu efsaneyi aktarmaktadır. Moton / Modon, Yunanistan’da Mora Yarımadası’nın güneybatısında yer alan ve bugün Methoni adını taşıyan tarihî şehirdir (Kiel, 2005: 222). Kale’ye verilen “Moton” adı, “Metin” kelimesinin zaman içinde değişmesinden dolayıdır.

Efsanenin Metni:

“Meğer hulefâ zamanında magrib tarafından Magrib pâdişâhı gelmiş gemilerle. Çok cenk edüp alımayup hâzâ kal‘a-i Metîn demiş. Arapça metîn demek muhkem demek olur. Kal‘a-i Metîn deyü ad komuş. Sonradan galat edüp ana Moton demişler. Fireng tâyifesi kal‘a-i Moton demişler. Muhkemliğiyle ve dahi bu sarplığıyla içi taşı pür-yarak ve içi dolu adam. Mal ve hazîne bî-nihâyet. Bin yüz on iki yıldan berü kimesne anı feth etmemiş derler.” (Öztürk, 2014: 170)

4.1.2.8.1.3. Yerleşim Yerleri ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, yerleşim yerleri ile ilgili üç efsane aktarmaktadır. Bu efsanelerin üçü de İstanbul’un tarihi anlatılırken aktarılmakta olup İstanbul ile ilgilidir. İlk efsanede Yanko bin Madyan’ın Kostantin’i inşa etmeye karar vermesi, ikinci efsanede bir şehir inşa etmek isteyen ve bu şehri nerede yapacağını düşünen Yanko bin Madyan’ın şehrin yerini rüyasında görmesi ve başka bir akşam da uykusunda

yatağıyla birlikte Kostantin'e getirilmesi, üçüncü ve son efsanede ise Yanko bin Madyan'ın Kostantin'i inşa etmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan'ın Kostantin'i İnşa Etmeye Karar Vermesi

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeye karar vermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Hz. Süleyman'ın vefatından yıllar sonra Yanko ibn-i Madyan adlı hükümdar, Hz. Süleyman'ın Şemsiyye için yaptırdığı sarayda yaşar. Şemsiyye'nin taptığı ve sarayda gömdüğü putu bulup vezirlerine gösteren Yanko ibn-i Madyan, tıpkı Hz. Süleyman gibi, âlemde anılmak istediğini söyler ve bu konudaki fikirlerini sorar. Kantur adlı veziri, her padişahın kendi devrinde Süleyman olduğunu belirttiği Yanko ibn-i Madyan'a şimdi ise Süleyman'ın kendisi olduğunu hatırlatarak bir şehir inşa etmesini tavsiye eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Yanko ibn-i Madyan'ın Temaşalık'ta hüküm sürdüğü zaman, Hz. Süleyman zamanı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Aydıncık, Kudüs, Mescid-i Aksa, köşk.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yanko ibn-i Madyan, Hz. Süleyman, Şemsiyye, Kantur, vezirler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Put, dürr-i cevahir.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, P20. Kraliçeler, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P210. Karı-Koca, P461. Askerler, V110. Dinî Yapılar, (T)V214. Peygamber Olarak Hz. Süleyman.

Efsane Hakkında Notlar: Efsaneye göre İstanbul şehrini inşa eden kişi, Hz. Hüd devrinde Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı olan Şeddâd bin Âd'ın (Uygur,

2007: 624) kumandanı olan ve pek çok ülkeye hükmeden Yanko bin Madyan'dır. Aydıncık, bugünkü Balıkesir ili Bandırma ilçesine bağlı Edincik nahiyesidir (Sezen, 2017: 237). Bu efsane Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Temaşalık'ta bulunan ve cinler tarafından yapılan Hz. Süleyman'ın sarayını gören Yanko bin Madyan, kendisi de dünyada bir yadigâr bırakmak için bir şehir inşa etmeye karar verir.

Efsanenin Metni:

“Yanko ibn-i Madyan gâhî Kayseri tahtında gâhî Süleyman Peygamber'ün aleyhi's-selâm Aydıncık'da binâ etdüğü köşkde olurdu, karar edüp otururdu. Nâgâh bir gün ol köşkde Şemsiyye gömdüğü ol cevâhirlü putu buldu. Bir dâne put idi kim, dürr-i cevâhir ile bezenmiş, kadr ü kıymetde âlemün haracını değer idi.

Çün Yanko bin Madyan ol putu bulup getirüp vezirlerine gösterdi. Vezirleri çün putu görüp hayran kaldılar. Yanko ibn-i Madyan vezirlerine eyitdi: ‘Sizler ne dersiz kim, Süleyman Peygamber aleyhi's-selâm dahi bir ad için bu köşkü yapmış, âlemde bir ad komuş gitmiş’ dedi. Dilerem ki, ben dahi bir ad koyam, âlemde anılam. Sizler ne dersiz ve ne cevap verürsüz? dedi. Meşveret etdi.

Meğer bir dâne âkil ve kâmil dâne veziri vardı. Adına anun Kantur derlerdi, cihan-dâde idi. Çok rûzgâr geçürmüş idi. Süleyman Peygamber aleyhi's-selâm zamanında Ankur cenginde bileydi. Hem Süleyman Peygamber'ün aleyhi's-selâm Kudüs-i Mübârek'de binâ etdüğü Mescid-i Aksâ'yı görmüşdü. Kantur vezir eyitdi: ‘Ey şâh-ı âlem! Şimdiki zamanda Süleyman'sın. Her pâdişâh kendü zamanında Süleyman'dur. Bu zamanda şimdi Süleyman sensin’ dedi. Nola sen dahi bir şehir bünyâd etsen kim âlemde anılasın’ dedi.” (Öztürk, 2014: 77-83)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan'ın Kostantin'i Görmesi

Efsanenin Konusu: Bir şehir inşa etmek isteyen ve bu şehri nerede yapacağını düşünen Yanko bin Madyan'ın önce rüyasında görmesi, başka bir akşam da uykusunda yatağıyla birlikte Kostantin'e getirilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Şehir yapma fikri hoşuna giden Yanko bin Madyan, gece gündüz bu şehri nerede yapacağını düşünür durur. Bir gece rüyasında Karadeniz'den Akdeniz'e akan boğazın kuzeyindeki cezireyi gösterip şehri burada yapmasını söylerler. Sabah uyandığında vezirlerine buranın neresi olduğunu sorar ancak kimse bilemez. Başka bir akşam uykuya daldığı sırada Yanko bin Madyan'ı yatağıyla birlikte bu cezireye getirirler. Uyandığında kendini bir deniz kenarında bulan Yanko bin Madyan, bunu bir rüya sanır ama olmadığını anlayınca hayran kaldığı bu yerde dört bir yana yürür. Bu sırada bir bey ile karşılaşır. Bu bey, Yanko bin Madyan'ı tanır ve zaten kendisini aramakta olan beylerine haber yollar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Yanko bin Madyan'ın rüya gördüğü bir gece, Yanko bin Madyan'ın inşa etmek istediği şehri nerede yapacağını düşündüğü gün, Yanko bin Madyan'ın yatağıyla birlikte Kostantin'e getirildiği gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Karadeniz, Akdeniz, Kostantin / Kostantiniyye, Rum, cezire, boğaz, deniz kenarı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yanko bin Madyan, nahiyenin beylerinden biri, vezirler, beğler, adamlar,

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Taht, taç, döşek, name.

Efsanede Yer Alan Motifler: D2120. Sihirli Yolculuk, F900. Olağanüstü Olaylar, F1068. Realist Rüya, F1068.1. Rüya Verilen Tavsiye ve Bilgi, P10. Padişahlar, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), W31. İtaat.

Efsane Hakkında Notlar: Yanko bin Madyan'ın inşa etmek istediği şehrin yerini bulmasını anlatan bu efsane, olağanüstü bir özellik göstermesinin yanı sıra rüya motifini içermesi bakımından da önemlidir. Türk devlet geleneği içinde iktidarı meşrulaştırmak amacıyla anlatılan efsanelerde yer alan rüya motifi, bu efsanede bir hükümdara yardımcı olmak, onu yönlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Efsanede hükümdara, yani Yanko bin Madyan'a, yardımcı olmak için rüyanın da ötesine gidilmiş, Yanko bin Madyan bir gece arayıp da bulamadığı İstanbul'a yatağıyla birlikte getirilmiştir. Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmesi ile ilgili efsanelerin karşımıza çıktığı bir diğer kaynak olan Kıvâmî'nin *Fetihnâme*'sinde İstanbul'un yerinin bulunması ile ilgili böyle bir efsane anlatılmamaktadır. Kıvâmî, şehrin yerini bulanların mühendisler ve üstadlar olduğunu belirtmektedir.

Efsanenin Metni:

“Yanko bin Madyan gece ve gündüz bu fikre düşdü kim, nerde bir şehir bünyâd edem deyüp bu fikri ederdi. Zîrâ, Yanko bin Madyan gâyet ulu pâdişâhdı, ili ve memleketi bî-had idi, kıyasa gelmez idi.

...

Ve girü bu taraftan kıssa bu vechile oldu: Yanko bin Madyan dâyim bu fikirde idi kim, bir şehir bünyâd edeydi, nerde yapa, gece ve gündüz fikri buydu. Bu fikirde iken nâgâh gece ana düşünde gösterdiler kim, fülân yerde yap deyü bir yer gösterdiler. Karadeniz'den Akdeniz'e akup giden boğazun yeri kim vardur senbûse şeklinde. Şimâlî tarafında cezîre bigi yer vardur, şehri anda yap dediler, düşünde gösterdiler. Şimdi kim anun yeri Kostantiniyye'dür. Yanko ibn-i Madyan uyandı düşünü fikr ederek hayran kaldı. Bilmedi ol yer ne yerdür ve ne taraftadur. Sabah olup vezirlerini çağırdı. Bu gece bana bunun gibi hâl oldu dedi. Anlar dahi fikr edüp bilmediler âciz kaldılar.

Nâgâh yine bir gün Yanko ibn-i Madyan Kayser-i Rum tahtında oturup şehri nerede yapam deyü fikr ederken, nâgâh ol gece ol fikir ile uykuya varmış iken tahtında döseğinde yaturken, nâgâh Yanko bin Madyan'ı tahtıyla, döseği ile kapdılar, Kostantin yerine getürdiler. Dediler kim, ol yapacağun şehri bunda yap

dediler. Yanko bin Madyan düşünden uyandı, tahtıyla, tacıyla, döşeğiyle kendiyi deniz kenarında bir acâyib yerde gördü. Gözün açup dört yana nazar etdi, mütehayyir, hayran kaldı. Düşüm ola deyü fikr ederek gördü kim düş değül, durdu, dört yana gezdi yürüdü, seyr ederek nâgâh ol nâhiyetün beğlerinden birini gördü buldu ve bildi. Kamu ahvâlini ana dedi. Ol beğ dahi bildi kim, Kayser-i Rum pâdişâhı Yanko bin Madyan'dur. Hizmet edüp can gibi kulluğunda durup hizmet eyledi. Bu taraftan Kayseri'de beğlerbeğlerini bulımayup göremediler, belürsüz oldu. Her tarafa adamlar saldılar, nâmeler gönderdiler. Pâdişâhımız tahtıyla belürsüz oldu dediler. Beğler arasında bunca feterât olup, akıbet bu beğ Kayseri beğlerine haber gönderdi kim, pâdişâh bundadır, başına bunun gibi hâl gelmişdür deyü. Andan sonra bildiler geldiler. Gelüp beğler, vezirler pâdişâhlarını buldular, pâdişâhı gördüler. Pâdişâh dahi kamu ahvâlini şerh etdi. Beğler ve vezirler dahi bildiler, bu ne hikmetdür deyüp hayran kaldılar.” (Öztürk, 2014: 77-83)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan'ın Kostantin'i İnşa Etmesi

Efsanenin Konusu: Bir şehir inşa etmek isteyen Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u kurması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: İstanbul'un yerini beğenen Yanko ibn-i Madyan, hemen şehrin inşasına başlar. Yedi yıl boyunca gerekli malzemesi hazırlanır. Sonra Yanko ibn-i Madyan dünyanın dört bir tarafına haber yollar ve yapacağı şehir için inşaat ustaları ve ırgatlar göndermelerini ister. Müneccimler, şehri yapmaya başlamak için otuz yılda gelen bir saati beklemeye başlarlar. O saat gelince sütunların üzerine koydukları çanlar çalacaktır. Ama bir aksilik olur. Bir leyleğin ağzında getirdiği yılan can havliyle bu çanlardan birine dokunur. Çanın çaldığını duyunca diğer bütün çanları da çalarlar ve şehri inşa etmeye başlarlar. İnşaat ustalarından biri gelip Yanko ibn-i Madyan'a aslında bu saatin gelmediğini söyler. Duydukları karşısında çok üzülen Yanko ibn-i Madyan bu durumu şehrin sonunun harap olmasına delalet

ettiğini söyler. Ancak şehir inşa edilmeye başlanmıştır. Kırk günün sonunda yüz kilise, yüz hamam, yüz kervansaray ve altmış bin evle şehir inşa edilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Yedi yıl, otuz yıl, Şenbe gün, saat-i Merrih, kırk gün, bir ay, her gün, Yanko bin Madyan'ın İstanbul'u inşa etmeden öncesi ve inşa ettiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kostantin, Hind, Sind, Hıtay, Hotan, Çin, Maçın, Kıpçak, Kata, Kenânistan, Aşganiyân, Sâsân, Sâmân, Safâriyye, Gûriyye, Salgûriyye, Deylemûniyye, Deşt, Heşt Derhan, Kırım, Kefe, Çerkes, Rus, Leyh, Çeyh, Maskos, Ungurus, Nemçe, Bosna, Bulgar, Alaman, Sas, Kara Boğdan, Eflak, Yuvan, Rum, Firengistan, Magrib-zemin, Süryâni, Habeş, Zengibar, Mekke, Medine, Mısır, Şam, Rum, Acem, Semerkand vilayetleri, kiliseler, hamamlar, kervansaraylar, evler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yanko ibn-i Madyan; Hind, Sind, Hıtay, Hotan, Çin, Maçın, Kıpçak, Kata, Kenânistan, Aşganiyân, Sâsân, Sâmân, Safâriyye, Gûriyye, Salgûriyye, Deylemûniyye, Deşt, Heşt Derhan, Kırım, Kefe, Çerkes, Rus, Leyh, Çeyh, Maskos, Ungurus, Nemçe, Bosna, Bulgar, Alaman, Sas, Kara Boğdan, Eflak, Yuvan, Rum, Firengistan, Magrib-zemin, Süryâni, Habeş, Zengibar, Mekke, Medine, Mısır, Şam, Rum, Acem, Semerkand vilayetlerinin padişahları ve beğleri; vezirler, beğler, elçiler, bennalar, ırgatlar, müneccimler, askerler,

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Taş, toprak, kireç, minare, mil, çan, kapı, usturlab.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1273. Büyülü Tılsım, D1812.5.2.8. Uğurlu Gün, H1558. Dostluk İmtihanı, P10. Padişahlar, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P310. Dostluk, P410. İşçiler, P461. Askerler, P481. Müneccim, P710. Milliyetler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, Z71.5. Formilistik Sayı: 7, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Yanko bin Madyan tarafından İstanbul'un inşa edilmesi ile ilgili olarak anlatılan bu efsanenin benzeri Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı

eserinde de karşımıza çıkmakta ancak Oruç b. Âdil kadar teferruat vermemektedir. Efsanede, tarihi boyunca birçok kez harap olan İstanbul'un harap olmasına sebep olarak şehrin inşasına uğurlu günde, uğurlu saatte başlanılmaması gösterilmektedir. Diğer önemli bir husus da şehrin inşası için dünyanın her yerinden yardım gelmesidir.

Efsanenin Metni:

“Çün Kudret böyle gösterdi dediler. Vezirler, beğler dahi ol yeri beğendiler. Hemandem bünyâdını urmağa meşgul oldular. Yedi yıl tamam taşını, toprağını, kirecini, cemî' esbâbını hazır etdiler. Yanko bin Madyan her tarafun ve her memleketün ve her vilâyetün ve iklimün pâdişâhlarına nâmeler ve elçiler gönderdi. Ve eyitdi kim: Bana bunun gibi hâl oldu. Bir şehir bünyâd et deyü. İmdi sizler dahi himmet edüp, vilâyetünüzde ve memleketünüzde olan bennâlardan ve ırgaddan gönderesiz deyü, dostluk edesiz deyü. Bu haber her memleketlere vardı. Hind ü Sind, Hitay ve Hotan, Çin ve Maçın, Kıpçak ve Kata ve tâyife-i Kenânistan ve Aşganiyân ve Sâsân ve Sâmân ve Safâriyye ve Gûriyye ve Salgûriyye ve Deylemûniyye ve Deşt vilâyetinden Heşt Derhan'dan tâ Kırım ve Kefe vilâyetine gelince ve dahi Çerkes ve Rus ve Leyh ve Çeyh ve Maskos ve Ungurus ve Nemçe ve Bosna ve Bulgar ve Alaman ve Sas, Kara Boğdan ve Eflak ve vilâyet-i Yuvan ve Rum ve Firengistan ve vilâyet-i Magrib-zemin ve tâyife-i Süryâniyân ve Habeş ve Zengibar, Mekke ve Medine ve Mısır ve Şam ve vilâyet-i Rum, vilâyet-i Acem tâ Semerkand'a varınca, ol tâyifelerin pâdişâhları ve beğleri hâllü hâlince bennâlardan ve ırgadlardan getürdiler.

...

Biz girü geldük şehir-i Kostantin'ün binâsı kıssasına gelelüm. Şol arada kim, demişdük kim, yedi yıl taşını, kirecini cemî' esbâbını hazır edüp, bünyâdını kazup binâsını urlardı. Müneccimler kavlince, tarıkınca bir sâ'at olurmuş, ol sâ'at otuz yılda bir gelürmüş. Ol sâ'ati gözleyüp dururlardı, ol sâ'at gele deyü kim binâsını urlardı. Ol şehriün içinde menâreler gibi miller yapıdılar. Her milün üzerinde çanlar asdılar. Ol sâ'at gele ol binâyı bargılar, çanlar çalalar, leşkere haber ola. Ol günü

gözleyüp usturlâblar ile müneccimler dermişler idi. Henüz ol sâ'at gelmemiş idi. Şenbe gün sâ'at-i Merrihde kazâ-yı âsmânî hükm-i Rabbânî şöyle cârî olmuşdu kim, Hak ta'âlânun işine kimesne mâni' olmaz. Adem oğlanı ne kadar tedbir ederse takdir anı men' eder. Nâgâh hava yüzünden bir leglek bir yılanı ağzında getürüp giderken, yılan can acısından ol çanların birisine dokundu. Çanın birisi ötücek ol sâ'at geldi deyü mecmû' ol çanları çaldılar. Ol leşker bir uğurdan binâyı barkdılar. Henüz ol sâ'at dahi gelmemiş idi. Asl-ı bennâ gelüp pâdişâha çağırıp feryâd kıldı, feryâd edüp neylesün takdirde olsa gerek idi. Yanko bin Madyan gayet melûl oldu, bildi kim, ol şehrin sonu harâb olmasına delâletdür, sonu ma'mur olmayıardur. Çâr nâcâr bennâlar ol binâyı bargup yapmağa başladılar. Hemandem kırk kez yüz bin er ve kırk bennâ ve iki yüz bin ırgad, kırk günde kal'anun dâyiresini burgozlarını ve bedenlerini tamam etdiler. Kırk günde kal'a tamam oldu. Gün başına bir burgoz yapup üç yüz altmış burgoz, her burgozun aralığında otuz beden etdiler. Ve altmış kapu etdiler. Her gün iki kapudan girüp çıkarlardı nevbetile. Bir ayda altmış kapuyu devr ederlerdi. Ve yüz kelisa ve yüz hamam ve yüz kervansaray ve altmış bin evler bünyâd etdiler.” (Öztürk, 2014: 77-83)

4.1.2.8.1.4. Ünlü Büyük Yapılar ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, ünlü büyük yapılar ile ilgili üç efsane aktarmaktadır. Bu efsanelerin üçü de İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmakta olup Ayasofya ile ilgilidir. İlk efsanede Hz. Süleyman'ın Aydıncık'ta yaptırdığı saray ve Ayasofya'nın devler tarafından getirilen mermerleri ve sütunları, ikinci efsanede Kostantin'in eşi Âstıfyıye'nin vasiyeti üzerine eşinin ölümünden sonra Ayasofya'yı yaptırması, üçüncü ve son efsanede ise Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması ve kubbenin Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durması konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Hz. Süleyman'ın Aydıncık'ta Yaptırdığı Saray ve Ayasofya'nın Devler Tarafından Getirilen Mermerleri ve Sütunları

Efsanenin Konusu: Hz. Süleyman'ın eşi Şemsiyye için Aydıncık'ta bir saray yaptırması ve Ayasofya'da bulunan mermerlerin ve sütunların Kaf Dağı'ndan getirilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Hz. Süleyman'ın nazarında çok kıymetli olan ve bir dediği iki edilmeyen Şemsiyye, bir gün Hz. Süleyman'dan dünyada benzeri olmayan bir saray yaptırmasını ister. Hz. Süleyman; inse, cinne, devlere ve perilere bu saray için cennet misal bir yer bulmalarını ister. Onlar da Aydıncık Dağı yakınındaki Temaşalık'ı beğenirler. Elbürz ve Kaf dağlarından getirdikleri mermerlerle direk yapıp sarayı inşa etmeye başlarlar ve dünyada misali bulunmayan bir saray yaparlar. Ayasofya'da bulunan altı tane somaki mermer de bu sarayın mermerleri gibi Kaf Dağı'ndan getirilmiştir ve mermerin oradan başka bir yerde bulunmadığı rivayet edilmektedir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hz. Süleyman'ın eşi Şemsiyye için Aydıncık Dağı'nda bir saray yaptırdığı zaman, Ayasofya'nın yapımına başlamadan önce ve kullanılan malzemenin temin edildiği zaman, bir gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Arap, Acem, Hind, Sind, Hata (Hita), Hotan (Hoten), Çin, Maçin, vilâyet-i Firengistan, vilâyet-i Rum, Akdeniz, Aydıncık Dağı, Temaşalık, Elbürz Dağı, Kaf Dağı, Mağrip, vilâyet-i Habeş, Mısır, cezireler (adalar), saray, kasr, köşk, dünya, cennet,

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Süleyman, Şemsiyye, devler, periler, cinler, insanlar.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Mermerler, direkler (sütunlar).

Efsanede Yer Alan Motifler: D2120. Sihirli Yolculuk, D1552.7. Dağ Kilise İçin Taş Veriyor, F169.1.1. Başka Dünyadaki Sütunlar, F531. Devler, F531.6.6. Büyük Yapıların İnşaatçıları Olarak Devler, F774. Olağanüstü Sütunlar, (T)V214. Peygamber Olarak Hz. Süleyman, N810. Olağanüstü Yardımcılar, P20. Kraliçeler, P210. Karı-Koca, P710. Milliyetler, V111.2. Kilise İnşa Edilecek Taşlar Mucizevi Şekilde Sağlandı.

Efsane Hakkında Notlar: Hz. Süleyman'ın eşi Şemsiyye için Aydıncık Dağı'nda yaptırdığı saray; yerini insanlarla birlikte devler, cinler ve perilerin bulmasının yanı sıra inşasında kullanılan mermer ve sütunların bir kısmının Kaf Dağı'ndan gelmesi bakımından olağanüstü ve muhteşem bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayasofya'daki mermerler ile sütunların da Kaf Dağı'ndan getirilmiş olması, onun Hz. Süleyman'ın yaptırdığı saray kadar olağanüstü ve muhteşem bir yapı olduğu göstermektedir. Bir masal motifi olarak Kaf Dağı'nın ve devlerin bu tarihî efsanede yer alması, efsane-masal ilişkisine önemli bir örnektir.

Efsanenin Metni:

“Şemsiyye bir gün Süleyman Peygamber'e aleyhi's-selâm dedi kim: 'Senden bir dileğüm vardır.' Süleyman aleyhi's-selâm eyitdi: 'Dileğün nedür?' dedi. Şemsiyye eyitdi: 'Benüm için bir saray, bir âlî kasr, ya'ni bir köşk binâ etdür kim, anun gibi saray ve köşk âlem-i kâynatda olmaya, dünyâ yüzünde kimesne bünyâd etmemiş ola' dedi. Süleyman Peygamber aleyhis-selâm dahi divlere ve perilere ve inse ve cinne hükm ve emr etdi kim: 'Bir havası hûb cennet-sıfat yer bulun kim, anda bir âlî köşk bünyâd edesiz kim anun misli âlemde olmaya' dedi. Divler ve periler, ins ve cin vardılar. Âlemi geşt etdiler. Arab ve Acem, Hind ü Sind, Hatâ vü Hotan, Çin ü Maçin ve vilâyet-i Firengistan'dur, şark u garb tarafidur. Âlemi gezdiler gördüler. Hiç bir yer bulamayup, âkıbet vilâyet-i Rum'da anılır Yunaniler demekle meşhurdur, Akdeniz kenarında bir havası hûb cennet-sıfat yer buldular, Aydıncık Dağı derler, şimdiki asırda dahi eseri vardır. Temâşâlık kim Aydıncık'da vardır. Asl-ı binâsı vardır. Divler ve periler ol yeri beğendiler. Ol yere bünyâd etmeğe meşgul oldular. Divler, periler, ins ve cin âlemi geşt edüp, cezirelerden ve kûh-i Elbürz Dağı'ndan ve kûh-i Kaf'dan bildükleri ve buldukları yerlerden mermer ma'deni olan yerlerden envâ' u rengîn mermerler bulup direkler kesüp getürdiler, bir yere cem' etdiler. Cümle esbâbını hazır edüp köşkü bünyâd etmeğe yapmağa başladılar. Ve illâ şimdiki hâlde Ayasofya'da olan altı somaki mermerler kim vardır, anun ma'deni kûh-i Kaf'da olur derler, gayrı yerlerde olmaz derler. Ve illâ bir râvî rivâyet etdi. Dedi kim: Magrib-zeminiyle Habeş vilâyeti aralığında bir yer vardır derler, anda olur derler. Vaktehâ gemiyle Mısır'a getirürler imiş. Ve illâ bunun gibi cevherler

değildir derler. Çün divler, periler buldukları mermerler eyle getirüp köşkü bünyâd etmeğe başlayup yaptılar. Bir kasr bünyâd etdiler kim, hiç dünyâda anun misli hergiz olmamışdur, kimesne etmemişdür.” (Öztürk, 2014: 75-76)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Kostantin’in Ayasofya’yı Yaptırması

Efsanenin Konusu: Kostantin’in eşi Âsıfıyye’nin vasiyeti üzerine eşinin ölümünden sonra Ayasofya’yı yaptırması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan’ın oğlu Buzantin’in veba salgını sonucu şehir halkı ile birlikte ölmesinin ve İstanbul’un yıllarca viran kalmasından sonra, Buzantin’in oğullarından Kostantin bin Alâniyye şehri yeniden imar etmek ister. Ancak şehir halkının da karşı çıkmasıyla birlikte Rum Kayseri Harkıl da buna izin vermez. Harkıl’a karşı koyacak gücü olmayan Kostantin bin Alâniyye, gemiyle Mısır’a gider. Burada Hz. İsa’nın havarilerinin oğullarından Şem’un’a durumu anlatır. Şem’un ona çok sayıda asker verince Harkıl’ın üzerine yürür ve savaşılır ancak daha sonra Şem’un iki tarafı barıştırır.

Harkıl’ın Asfiyye adında çok güzel bir kızı vardır. Kostantin bin Alâniyye, Asfiyye ile evlenir. Asfiyye, hasta düşüp öleceğini anladığı zaman kendi malından büyük bir kilise yaptırılmasını vasiyet eder. Hesap edilemeyecek kadar çok malı olan Asfiyye’nin malları ile Ayasofya inşa edilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Harkıl’ın hüküm sürdüğü zaman, Kostantin’in Kostantiniyye’yi inşa ettiği zaman, Kostantin’in Mısır’a kaçtığı zaman, Ayasofya’nın inşasından öncesi ve bittiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ungurus, Rum, Mısır, Kostantin, Ayasofya, kiliseler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Kostantin bin Alâniyye / Kostantin Alâniyye / Alâniyye, Buzantin, Harkıl, Hz. İsa, Şem'un, Asfiyye, Hz. İsa'nın havarileri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): İncil, gemi, mil.

Efsanede Yer Alan Motifler: M150. Diğer Antlar ve Yeminler, P10. Padişahlar, P20. Kraliçeler, P200. Aile, P210. Karı-Koca, P233. Baba ve Oğlu, P234. Baba ve Kızı, P461. Askerler, T100. Evlilik, V50. Dua, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V211.0.4. Peygamber Olarak Hz. İsa, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), V400. Hayır (İşleme), W34. Bağlılık.

Efsane Hakkında Notlar: Efsane, İstanbul'un fethiyle birlikte Türklerin hâkimiyetine giren, Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli sembolü Ayasofya'nın yapımı ve adlandırılması ile ilgili bilgiler vermektedir. Kostantin'in hanımı *Asfiyye*'nin vasiyeti üzerine yapılan büyük mabet, adını da ondan almaktadır. İstanbul'un fethinin ardından Türkler arasında yayılmaya başlayan Ayasofya efsaneleri, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde de Kıvâmî ile Oruç b. Âdil tarafından aktarılmışlardır. Efsanenin benzeri Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Yine Buzantin oğlanlarından Kostantin bin Alâniyye adlu bir beğ geldi. Ungurus vilâyetinden kopmuşdu. Ol dahi şehri girü ma'mur ede, vilâyetün halkı komadılar, ittifak edüp, Kayser-i Rum pâdişâh idi. Ol vakit Harkıl derlerdi, Harkıl'a vardılar. Harkıl şehri yapmağa komadı, destur vermedi. Harkıl zamanında İsa Peygamber aleyhi's-selâm dîni âşikâre olmuşdu. Ol vakit Harkıl İsa Peygamber aleyhi's-selâm dînini âşikâre etdürmişdi. İsa Peygamber aleyhi's-selâm dîni şevket dutmuşdu. Mecmû' İsa dîni üzerine olurlardı, İncil okurlardı. Harkıl zamanında havâriyyûnlar vardı İsa Peygamber aleyhi's-selâm yârenlerinden. Çün Harkıl şehri yapmağa destur vermedi. Alâniyye'nün dahi ol kadar tâkatı yogıdı kim, Harkıl'a cevab vere cenk ede.

Pes Alâniyye Harkıl'a tâkat getürmeyüp ol aradan gemiye binüp Mısır'a vardı. Meğer Mısır şehrinde diyârında havâriyyûn oğlanlarından bir be-nâm kimesne vardı, du'âsı makbullerden bir kişi idi, adına anun Şem'un derlerdi. Îsâ dînini ziyâde ol âşikâre etmişdi. Alâniyye doğru Şem'un katına vardı, hâlini arz eyledi. Şem'un anı görüp gayet ile esirgedi. Âkıbet Şem'un Alâniyye'ye Mısır'dan çokluk leşker koşdu. Deniz yüzünden gemiler ile gelüp Rum vilâyetine çıkup Harkıl Kayser ile cenk ede. Harkıl dahi leşkerler cem' edüp Alâniyye'ye karşı vardı. Kostantin Alâniyye ile cenk ede. Âhir Şem'un'un du'âsı berekâtında Kayser'ün leşkeri dağıldı. Harkıl gördü kim hâl böyle oldu, âciz kalup âkıbet Şem'un anları barışdurdı. Birbiriyle sulh etdiler, islâh etdüirdi, sulh olunup barışıldukdan sonra.

Meğer Harkıl'un bir güzel kızı vardı. Gayet ile mahbûbe, mergûbe, matlûbe, semen-bûy, gül-endâm, şeker-leb, sîb-gabgab, serv-kad, lâle-had idi. Zamanında Zelihâ-yı sâniydi, adına anun Asfiyye derlerdi. Şem'un Asfiyye'yi, Kostantin Alâniyye'ye Îsâ Peygamber aleyhi's-selâm dîni üzerine nikâh etdi alıverdi. Asfiyye ve Kostantin Alâniyye gelüp şeh-i Kostantin'i ma'mur etdiler, evvelkiden dahi yeğ etdiler. Kelisalar ve miller yapdurdılar. ...

Meğer Asfiyye gâyet za'îf-mizâcdı. Ol za'îf-mizâclığından gayet hasta düşüp za'îf oldu, gördü kim ölür. Pes vardı vasiyyet etdi kim, benüm için sonumda fülân malımdan bir âlî kelisa binâ edün kim, âlemde andan yeğ binâ olmaya, dünyâda anılam dedi. Ve vasiyyet kıldı, ve vefât etdi.

Meğer Asfiyye malı gayet çoğdı, bî-kıyas idi, hisâba gelmezdi. Allah'dan gayrı kimesne bilmezdi. Çün vardılar Asfiyye canıçün Asfiyye'nün malıyla Ayasofya'yı binâ etdiler. Ayasofya'nun binâsı[nı] Asfiyye malıyla yapıldılar.” (Öztürk, 2014: 90-91)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Hz. Muhammed'in Doğduğu Gece Ayasofya'nın Kubbesinin Yıkılması ve Kubbenin Hz. Muhammed'in Tükürüğü ile Ayakta Durması

Efsanenin Konusu: Hz. Muhammed'in doğduğu gece Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması ve kubbenin Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kostantin bin Alâniyye'nin oğlu İlya'nın ardından oğlu Harkıl hükümdar olur. Harkıl'ın hükümdarlığı, Hz. Muhammed'in zamanına denk gelir. Hz. Muhammed doğduğu gece tâk-ı Kısra'nın kubbesi yıkılır, İranlıların tapınaklarındaki ateş söner ve Ayasofya'nın büyük kubbesinin bir tarafı yıkılır. Harkıl birçok kez bu kubbeyi yaptırır ancak kubbe her defasında yıkılır. Devrin rahipleri, Harkıl'a bu kubbenin Arap diyarında ortaya çıkan Muhammed adlı peygamberin doğumuyla yıkıldığını ve dermanın onda olduğunu söylerler. Bunun üzerine Harkıl, Hz. Muhammed'e değerli hediyelerle birlikte bir elçi gönderir. Elçinin durumu anlatması üzerine Hz. Muhammed, bir taşa mübarek tükürüğünden sürer ve bu taşı elçiye verir. Kostantin'e geri dönen elçinin getirdiği bu taşı, büyük kubbenin harcına karıştırır ve kubbeyi yeniden inşa ederler. Bundan sonra kubbe bir daha yıkılmaz.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Harkıl'ın babasının vefatıyla hükümdar olduğu zaman, Hz. Muhammed'in doğduğu gece, Harkıl'ın Hz. Muhammed'e elçi gönderdiği zaman, elçi geri gelip kubbenin yeniden yapıldığı zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ayasofya, Nûşirrevân'ın köşkü / tâk-ı Kısra, Acem vilayeti, diyâr-ı Arab.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Muhammed, Harkıl, Nûşirrevân, rahipler, elçi.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Tâk-ı Kısra'nın kubbesi, Acem vilayetindeki ateş, Ayasofya'nın kubbesi, ağır armağanlar, Hz. Muhammed'in tükürüğü, taş.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1001. Sihirli Tükürük, (T)D1500.1.10.7. Çare Olarak Kilise İnşasında Peygamberin Tükürüğü ile Karılan Harç Kullanılır, D1776. Tükürükten Olan Olağanüstü Sonuçlar, F960.1. Olağanüstü Tabiat Olayı, Kutsal

Kişinin Doğumunda, F960.1.1.4. Hz. Muhammed Doğduğunda Kisra Sarayının Kemerleri ve Ayasofya'nın Kubbesi Yıkılır, J153. Kutsal Adamdan Akıl, M.183. Dinî Yemin ve Sözler, N848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, P426.3 Keşişler, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, (T)V213.1. Hz. Muhammed'in Doğumu, (T)V213.2. Hz. Muhammed'in Doğum Anında Görülen Mucizeler, V223.1. Aziz, Tavsiyede Bulunuyor, V223.4. Aziz, Öğrenmeye Yardım Ediyor, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Ayasofya'nın kubbesinin Hz. Muhammed'in doğduğu gece yıkılmasını ve onun tükürüğü ile ayakta durmasını konu edinen bu efsane, bir peygamberin gönderilmesinden önce görülen olağanüstü belirtiler motifi üzerine oluşturulmuştur. Hz. Muhammed'in doğumu sırasında gerçekleşen mucizeler ile ilgili olarak bizim kaynaklarımızda yer alan ve çoğunlukla bildiklerimiz, Kisra sarayındaki sütunların ya da kubbenin yıkılması ve İranlıların tapınaklarında yanan ve bin yıldır sönmeyen ateşin sönmesidir. Ayasofya'nın kubbesinin yıkılmasına dair kaynaklarda bilgi bulunmamasına karşılık 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Kıvâmî ile Oruç b. Âdil'in aktardığı efsanelerde Hz. Muhammed'in doğumu sırasında gerçekleşen mucizeler arasında Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması da belirtilmektedir. Oruç b. Âdil; Hz. Muhammed'in doğduğu gece tâk-ı Kisrâ'nın kubbesinin yıkıldığını, İranlıların tapınaklarındaki ateşin söndüğünü ve Ayasofya'nın büyük kubbesinin bir tarafının yıkıldığını belirtirken Kıvâmî aktardığı efsanede tek mucize olarak Ayasofya'daki kubbenin yıkılmasını göstermektedir. Oruç b. Âdil'in aktardığı efsanede yıkılan kubbenin Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durmasından bahsedilirken Kıvâmî'nin aktardığı efsanede yalnızca kubbenin yıkılmasından bahsedilmekte, Hz. Muhammed'in tükürüğü ile ayakta durmasından söz edilmemektedir. Halk hekimliğinde iyileştirici özelliğe sahip bir araç olarak kullanılan tükürük, bu efsanede de mucizevi bir iyileşmeye aracılık etmiştir. Doğumuyla birlikte görülen bir mucize olarak yıkılan kubbenin ayakta durması için mucizevi bir yardımda bulunan Hz. Muhammed'in tükürüğü ile kubbenin ayakta durmasına yardımcı olması dolayısıyla Doğu Roma

İmparatorluğu'nun en önemli sembolü olan Ayasofya'nın inşasına İslami bir iz bırakılmak istenmiştir.

Efsanenin Metni:

“Anun dahi bir oğlu kaldı, adına Harkıl derlerdi, ol pâdişâh oldu. Adl ü insaf ve sahâvet issiydi. Hazret-i Risâlet zamanında Harkıl pâdişâhdı. Hazret-i Resûl salla'llâhu aleyhi ve sellem dünyâyâ geldükde ol gece Medâyin'de Nûşirrevân'un köşkü ya'ni tâk-ı Kisrâ derler ol meşhurdur, ol gece tâk-ı Kisrâ'nun kubbesi aşağıya geçti. Ve Acem vilâyetinde âteş-gedelerün odu söyündü. Ve Ayasofya'nun büyük kubbesinün bir tarafı çatladı yıkıldı. Harkıl girü ol kubbeyi yapdurmak istedi. Ve illâ yapdurdukça girü yıkılurdu. Birkaç kerre yıkıldı, âciz kaldılar.

Âkıbet ol zamanun râhibleri ittîfak edüp Harkıl'a dediler kim: 'Diyâr-ı Arab'da bir peygamber zâhir olmuşdur Muhammed adlu. Bu kubbe anun gelmesiyle yıkılmışdur. Girü derman andan olur' dediler. Pes Harkıl Kayser ağır armağanlar ile Hazret-i Risâlet'e salla'llâhu aleyhi ve sellem elçi gönderdi, hâli i'lâm eyledi. Ol vakit Hazret-i Habîbu'llah aleyhi's-salâtü ve's-selâm peygamberlik gelmişdi. Bir [ri]vâyetde gelmemişdi. Hazret-i Risâlet aleyhi's-selâm dahi ağız yarından alup bir küçücük taşa sürdü. Dahi ol taşı alup gelen elçiye verdi. Elçi ol taşı alup gelüp ol büyük kubbenün arasına bile yapdılar. Kubbe andan sonra durup yıkılmadı. Tamam oldu. Şimdiki zamanda dahi yeri âşikâre görünür. Sonradan yapıldığı ma'lumdur.” (Öztürk, 2014: 93)

4.1.2.8.1.5. Tılsımlar ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, tılsımlar ile ilgili üç efsane aktarmaktadır. Bu efsanelerin üçü de İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmaktadır. İlk efsanede tılsımları ile ünlü olan Rukıya'nın yeni bir şehir inşa eden Yanko bin Madyan'a hünerlerini göstermek için Kostantin'e gelmesi ve burada tılsım yapması, tılsımları ile ünlü olan Arkanus Hakim'in hünerlerini göstermek için Kostantin'e gelmesi ve burada tılsım yapması, üçüncü ve son efsanede ise Kostantin'e gelen Marko'nun At Meydanı'ndaki bir sütuna yaptığı tılsım konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Rukıya'nın Zeytin Tılsımı

Efsanenin Konusu: Tılsımları ile ünlü olan Rukıya'nın yeni bir şehir inşa eden Yanko bin Madyan'a hünelerini göstermek için Kostantin'e gelmesi ve burada tılsım yapması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Mağrip vilayetlerinde tılsımları ile ünlü olan Rukıya, Yanko bin Madyan'ın benzersiz bir şehir ve kilise yaptırdığını duyunca hünelerini göstermek için Kostantin'e gelir. Mıknatıstan sığircık şeklinde, üzeri elmasla kaplı bir tasvir yapar. Bu sığircığın ağzına da elmastan bir zeytin çekirdeği koyar. Sonra üzerinde İdris, İbrahim, Musa, Davut peygamberlere nazil olan duaların ve Lokman Hekim'in *Hikmet Kitabı*'nda yer alan esmaların kazındığı, mıknatıstan bir levha yaptırır. Sığircık tasvirini kilisenin kubbesine yerleştirir, levhayı da sığircığın boynuna asar.

İran'ın İsfahan şehrinde "Sığircık Pınarı" adlı bir pınar vardır. Bir yeri çekirgeler bastığı zaman bu pınardan alınan su, yere konulmadan oraya götürülür ve çekirgelerin olduğu yere bırakılır. Bu suyla birlikte gelen birkaç sığircık ansızın kaybolur ve birkaç gün sonra oraya çok sayıda sığircık gelerek çekirgeleri helak eder.

Rukıya da İsfahan'dan, bu pınarın suyundan getirmek ister. Bakırdan yüz tane şişe yaptırır ve bu şişelerin her birine Sığircık Pınarı'nın suyundan beş yüz dirhem koyarlar. Bu yüz şişeyi, zincirlerle kiliseye asarlar. Her şişenin suyuna bir alay sığircık gelir ve şehir sığircıkla dolar. Bu sığircıklar, zeytin yetişen yerlere gider ve kanatları ile ağzında üç zeytinle dönüp bu zeytinleri tılsımın üzerine bırakırlar. Kırk gün boyunca bu devam eder. Kırk gün sonra bu levhayı alıp bir sonraki zeytin zamanına kadar saklarlar. Bu zeytinler, zeytinden başka bir şey yemeyen rahiplere gıda olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Rukıya'nın Kostantin'e geldiği zaman, Rukıya'nın Kostantin'de tılsım yaptığı zaman, birkaç gün sonra, zeytin vakti, kırk güne dek, kırk günden sonra.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Vilâyet-i Rum, vilayet-i Mağrip, şehir-i Kostantin, Acem vilayeti, Isfahan, Sığircık Pınarı, Mısır, Şam, Firengistan, kilise, zeytin olan vilayetler / memleketler, adalar, çeşitli memleketler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Rukıya, Yanko bin Madyan, Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davud, Lokman Hekim.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Mıknatıs, tasvir, elmas, zeytin, zeytin çekirdeği, levha, suhuf, Tevrat, Zebur, Hikmet Kitabı, kubbe, su.

Efsanede Yer Alan Motifler: B172. Sihirli Kuş, B570. Hayvanlar Erkeklerle Hizmet Eder, D1242.1. Sihirli Su, D1273. Büyülü Tılsım, F660. Olağanüstü Hüneler, F773. Olağanüstü Mabet, (T)F773.11. Mabedin Olağanüstü Levhaları, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M301. Peygamberler, M301.7.1. Peygamber Olarak Hz. Musa, M301.7.2. Peygamber Olarak Hz Davut, M301.7.3. Peygamber Olarak Hz. İbrahim, P10. Padişahlar, P426.3 Keşişler, P485. Bilgin Kişi, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, (T)V215. Peygamber Olarak Hz. İdris, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil'in bu tılsım efsanesinden "kıssa" olarak bahsettiği görülmektedir. Tılsımları ile ünlü bir şehir olan İstanbul'da Rukıya'nın yaptığı bu tılsımın işlevi, rahiplere zeytin sağlamaktır. Zeytin tılsımı, Roma'dan Kostantin'e gelen ve Araplar arasında da bilinen bir tılsım olup İbn Hurdadbeh'in *Kitab el Masalik ve'l Memâlik*, İbn al Fakih'in *Muhtasar Kitab-ül Buldan*, Kazvî'nin *Asar al-Bilad* adlı eserinde zeytin tılsımlarından bahsedildiği görülmektedir (Yerasimos, 2012: 128-129).

Efsanenin Metni:

"Biz girü geldük, Rukıya kıssasına gelelüm: Çün Rukıya işitdi kim, vilâyet-i Rum'da Yanko bin Madyan bir şehir yapdurmış kim, rub '-ı meskûnda mânendi yok.

Ve bir ağır kelisa binâ etdürmiş kim, anun dahi zemânede misli yok. Rukıya bunu işidüp vilâyet-i Magrib'den gelüp şehr-i Kostantin'e kendüyi bildürmeğe, tâ kim kemâlâtın bildüre bileler, âlemde anun dahi adı anıla. Rukıya çün şehr-i Kostantin'e geldi. Şehri temâşâ edüp ol kelisayı gördü ta'accüb etdi. Diledi kim, kendü dahi bir tılsım bünyâd ede âlemde adı anıla. Rukıya vardı mıknatısdan bir sığircuk şeklinde bir tasvir düzdürdü, üzerini elmasile zeyn etdürdi. Gine ol sığircuk şeklinün ağzında elmasdan bir zeytün çekirdeği resmin düzdürdü. Girü mıknatısdan bir levh düzdürüp İdris Peygamber'ün aleyhi's-selâm havaslarından ve İbrâhim Peygamber'e aleyhi's-selâm nâzil olan suhufdan ve Mûsâ Peygamber'e aleyhi's-selâm nâzil olan Tevrat'dan gelen havaslardan ve Davud Peygamber'e aleyhi's-selâm nâzil olan Zebur'un havaslarından ve Lokman Hekim'ün Hikmet Kitâbı'ndan esmâlar cem' edüp, ol levhün üzerine kazdurdı. Ol sığircuk şeklini getirüp ol kelisanun üzerinde kubbesi üstünde muhkem berkidüp, ol levhi getirüp boynuna asakodu.

Ve dahi Acem vilâyetinde Isfahan nâhiyetinde bir bınar vardur, Sığircuk Bınarı derler. Kaçan bir vilâyetde veyâ bir memleketlerde çekürgelik olsa, memleketleri ol âfetden Allâhu ta'âlâ saklaya, ol bınarun suyundan ne mikdârı gerekse ne kadar isterlerse ol sudan alup yere komadın ol vilâyete ol memlekete ildürler. Şol yerde kim, ol suyu yerde koyalar. Ol suyla birkaç sığircuk gelür. Su ne yerde yere konuldu ise bilüp belürsüz olup, birkaç günden sonra ol memlekete bî-nihâyet sığircuk gelür, kıyasını Allah bile. Ol sığircuklar heman ol memlekette kalurlar gitmezler. Ol vilâyetde olan çekür[ge]leri kırarlar helâk ederler.

Pes Rukıya dahi diledi kim, ol vilâyetden ol sığircuk suyunu getirde. Pes vardı yüz dâne kumkuma düzdürdü bakırdan. Ol kumkumaları alup Isfahan vilâyetinde ol Sığircuk suyu olan bınardan her kumkumaya beşer yüz dirhem su koyalar. Hak ta'âlânun kudretiyle şöyle câri olmuşdu kim, yüz dirhem suya bir alay sığircuk gelürdi, her alayun hisâbını Allah bile. Pes ol yüz dâne kumkumayı alup getirüp, zencirler ile ol kelisanun içine asakodular. Her kumkumanun suyuna bir alay sığircuk geldi. Bu beş yüz alay sığircuk gelüp hisarun dâyiresinde yayıldılar. Ol vilâyet sığircukla doldu. Pes kaçan zeytün vakti gelse, her vilâyetlerde ve her memlekette kim zeytün olur. Mısır u Şam'da ya Magrib veyâ Firengistan vilâyetinde

ve adalarda nerde kim zeytün ağacı çoğ olur, ol tılsım kim Rukiya düzmüşdi. Ol levhi getirüp ol sığircuk şeklinde düzülenün boynuna asakorlardı. Hemandem ol beş yüz alay sığircuk zeytün olan vilâyetlere, memleketlere dağıldılar. Perâkende olup zeytün olan vilâyetlerden her sığircuk üçer dâne zeytün alup, iki dânesin iki minkarına alup, bir dânesin ağzında dutup getirürlerdi, ol tılsımın üzerine dökerlerdi. Kırk güne dek zeytün vakti gelinceye dek bu vechile ederlerdi. Ol kadar zeytün hâsıl olurdu kim, bî-kıyas. Çün kırk gündən sonra ol levhi alup, ol şekli alup getirüp, tâ gelesi zeytün vaktine dek saklardı. Ol ruhbanların gıdâsı oldu. Zeytünden gayrı nesne yemezlerdi. Pes ol tılsımın çavı her memleketlere yayıldı, her yerlerde işidildi, bu haber Magrip vilâyetine dahi vardı.” (Öztürk, 2014: 85-86)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Arkanus Hakim’in Balık Tılsımı

Efsanenin Konusu: Tılsımları ile ünlü olan Arkanus Hakim’in hünelerini göstermek için Kostantin’e gelmesi ve burada tılsım yapması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Mağrip vilayetlerinde tılsımlarıyla Rukiya kadar usta olan Arkanus Hakim, Rukiya’nın Kostantin’e gelip burada tılsımlar yaptığını duyunca Kostantin’e gelerek Rukiya ile görüşür. Rukiya’nın yaptığı tılsımı beğenir ve kendi de hünelerini göstermek için bir tılsım yapmaya karar verir. Tunçtan bir küp yapar ve içini oyup cıva ile doldurur Daha sonra, balık şeklinde bir tasvir yapar ve üzerine dualar ve esmalar kazdırır. Bu balık şeklindeki tasviri tunçtan yaptığı küpün içine koyar. Deniz kenarında yaptırdığı bir sütunun üzerine bu küpü yerleştirir. Gün içinde belli bir saatte denizdeki bütün balıklar, sanki secdegâhları gibi bu sütuna bakarlar. Havanın sıcak olduğu zamanlarda tunçtan yapılan küp ısınır ve içindeki cıva hareketlenir, küp harekete geçince deniz de hareketlenir. Denizin hareketlenmesi sonucunda büyük balıklar, küçük balıkların ardına düşüp onları yemeğe başlarlar. Büyük balıklardan kaçmayı başaranlar, Arkanus Hakim’in yaptırdığı sütuna gelirler. Her gün bu şekilde çok sayıda balık gelir. Bu balıklar satılarak parası ruhbanlara verilir ve ruhbanlar bu şekilde geçimlerini sağlarlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Arkanus Hakim'in Kostantin'e geldiği zaman, Arkanus Hakim'in Kostantin'de tılsım yaptığı zaman, yirmi dört saat, her gün, ağustos vakitleri.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Mağrip vilayeti, Kostantin, deniz, deniz kenarı, secdegâh.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Arkanus Hakim, Rukiya, ruhbanlar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Tunç, jive (cıva), top, mıknaş, tasvir, mil, Ülker, akçe.

Efsanede Yer Alan Motifler: B175. Sihirli Balık, B570. Hayvanlar Erkeklerle Hizmet Eder, D1273. Büyülü Tılsım, F660. Olağanüstü Hünerler, P426.3 Keşişler, P485. Bilgin Kişi.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil'in Rukiya'nın zeytin tılsımından sonra bahsettiği ikinci tılsım, Arkanus Hakim'in balık tılsımıdır. Arkanus Hakim'in Kostantin'de yaptığı bu tılsımın işlevi, rahiplerin geçimini sağlayacak parayı kazanmak için balıkları toplu şekilde bir yere toplamaktır.

Efsanenin Metni:

“Meğer Magrib vilâyetinde bir kâmil vücud dahi vardı. Anun adına dahi Arkanus Hakim derlerdi. Magrib-zeminde Rukiya'yla bir usta şâkirdleridi. İştidi kim, Rukiya varup Rum'da şehri Kostantin'de bir tılsım bünyâd edüp bağlamış. Pes diledi kim, Arkanus Hakim dahi Magrib'den gelüp deniz yüzünden şehri Kostantin'e geldi, Rukiya'yla buluşdu, ol tılsımı gördü beğendi. Diledi kim, kendü dahi kemâlâtını bildüre, ol dahi âlemde adla anıla, ol dahi bir tılsım bünyâd ede. Pes Arkanus Hakim dahi vardı, tucdan bir hüsvânî kûb bigi bir top şeklinde düzdürdü, içini mücevvef edüp jiveyle doldurdu dahi balık şeklinde. Ol dahi mıknaşdan bir şekl düzdürdü. Ol dahi bildüğü bulduğu esmâlardan, havaslardan ol balık gibi tasvirün üzerine kazdurdı. Ol tasviri dahi getürüp ol kûb gibi top şeklinde olan tasvirün anun içine koydu kim içinde jive vardır. Ol balık şeklini ol jivenün içine koydu. Dahi girü deniz kenarında bir mil yapdurdı. Ol tucdan ol top sâ'atile ol milün

üzerinde kodu. Bu şekil kim heman dem konulduğu gün hod yirmi dört sâ'atdür. Bu yirmi dört sâ'at içinde bir vakit bir sâ'at olurmuş kim, deniz yüzünde ve deniz içinde ne kadar balık varısa her gün gelüp deniz yüzünde ol mile karşı dururlardı, secdegâhları gibi olmuşdu. Netekim, koyunlar sâ'atile Ülker'i görüp gözetdikleri gibi anlar dahi ol tılsımı gözedürlerdi. Kaçan kim, gün ıssı olsa ağustos vakitlerinde ol gün ıssısından ol top içinde olan ol tılsım hava germ oldukda ol demde harekete gelüp kimıldanurdu. Ol şekl olan balık ol jîve içinde hareket etdikce deniz harekete gelürdi. Deniz içinde olan balıklar birbirini kovup, irisi uvagını yemeğe başlardı. Ol balıklar irileri korkusundan kendülerini ol milün üzerine gelüp, dâyiresine derilüp kuruya kendülerini atarlardı. Her gün bu vechile bî-nihâyet balık hâsıl olurdu. Ol balıkları alup devşürüp satup akçasını ol ruhbanlara kısmet ederlerdi. Anlar dahi kendü maişetlerine sarf ederlerdi. Bunlar bu tarîkile rüzgârlarını geçürürlerdi.” (Öztürk, 2014: 86-87)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Marko'nun Yılan ve Ejderha Tılsımı

Efsanenin Konusu: Kostantin'e gelen Marko'nun At Meydanı'ndaki bir sütuna yaptığı tılsım konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kostantin Alâniyye devrinde, mağrip vilayetlerinden Marko adında biri Kostantin'e gelir. Tılsım konusunda usta olan Marko, tunçtan ejderha şeklinde bir tasvir yapar ve içine bildiği duaları yazıp bırakır. Sonra bu tasviri, At Meydanı'nda dikilen bir sütunun üzerine yerleştirir. Şehrin harap olduğu sıralarda çoğalan yılan ve ejderhâlar, bu tasvirin yer aldığı sütunun dikilmesi üzerine yok olurlar. Dikildiği günden sonra şehirde yılan ve ejderha görülmez.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Kostantin'in Kostantin Alâniyye tarafından imar edildiği zaman, Marko'nun Kostantin'de tılsım yaptığı zaman, şimdiki dem, kırk yıl, o zamandan bu zamana.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Vilâyet-i Magrib, Kostantin, At Meydanı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Marko.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Tunç, bakır, ejderha tasviri.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1273. Büyülü Tılsım, F660. Olağanüstü Hüneler, P485. Bilgin Kişi, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil'in Rukiya'nın zeytin tılsımı ile Arkanus Hakim'in balık tılsımından sonra bahsettiği üçüncü tılsım Marko'nun yılan ve ejderha tılsımıdır. Marko'nun Kostantin'de yaptığı bu tılsımın işlevi, şehri yılanlardan korumaktır.

Efsanenin Metni:

“Ve ol zamanda dahi girü bir kâmil vücud bulundu. Adına anun dahi Marko derlerdi. Ol dahi vilâyet-i Magrib'den gelmişdi. Gelüp ol dahi bir dâne tılsım bünyâd edüp bağladı tucdan ejderha şeklinde. Kostantin'de At Meydanı'nda şimdiki demde dahi vardur ol durur. Marko dahi bildüğü havaslardan bir havas yazup, ol ejderha tucun içinde koyup, ol tucu At Meydanı'nda dikdiler. Hâsiyyeti buydu kim, ol şehir vîrân ve harâb olup kaldukda kırk yıl vîrân yatmışdı. İçinde yılanlar, ejderhâlar çok üremişdi. Kimesne yilandan ve ejderhadan anların korkusundan yürümezdi. Ol bakırdan tuc ki heman ejderha şeklinde vardur, dikildüğü gibi ne kadar ejderha ve yılan varısa hep helâk olup belürsiz oldular. Ol zamandan tâ bu zamana dek yılan olmaz derler.” (Öztürk, 2014: 91)

4.1.2.8.1.6. Felaketler ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, felaketler ile ilgili altı efsane aktarmaktadır. İlk dört efsane İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmaktadır. İlk efsanede Yanko bin Madyan'ın inşa ettiği Kostantin'in beddualar ile harap olması, ikinci efsanede Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen ve Yanko bin Madyan'ın da hayatını kaybettiği büyük deprem, üçüncü efsanede Yanko bin Madyan zamanında Kudüs'te meydana gelen ve şehri viran eden büyük deprem, dördüncü efsanede Yanko bin

Madyan'ın oğlu olan Buzantin zamanında İstanbul'da ortaya çıkan ve şehri kırıp geçiren veba salgını konu edilmektedir. Beşinci efsane H 903 yılı olayları anlatılırken aktarılmakta ve bu yıl içinde Dimetoka'da yağın ve şehri harap eden dolu konu edilmektedir. Altıncı ve son efsanede ise H 907 yılının 17 Şaban Cuma gecesi Filibecik'te meydana gelen deprem konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kostantin'in Beddualar ile Harap Olması

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan'ın inşa ettiği Kostantin'in beddualar ile harap olması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın Kostantin'i inşa etmesinin ardından birçok ülkeden insanı şehre yerleştirirler. Zorla memleketlerinden koparılan ve zulme maruz kalarak şehre gelen bu insanlar, Allah'a yalvarıp gözyaşları dökerek şehrin harap olması beddualar ederler. Bu nedenle şehir ne zaman harap olsa nedeni, bu insanların beddualarıdır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Kostantin'in inşa edildiği zaman, çeşitli memleketlerden insanların Kostantin'e getirildiği zaman, şehrin harap olduğu zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Şehir (Kostantin), Arab, Acem, Rum, Ungurus, Firengistan, Bosna, Bulgar, Yuvan vilayetleri.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Arab, Acem, Rum, Ungurus, Firengistan, Bosna, Bulgar, Yuvan vilayetlerinin halkları.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Şehrin Harap Olması), M400. Beddualar, M411. Bedduanın Yerine Getirilmesi, M430. Şahısların Bedduası, P10. Padişahlar, P200. Aile, P461. Askerler, P710. Milliyetler, W185. Zor Kullanma.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanenin ana motifi olarak karşımıza çıkan ve önemli bir efsane motifi olan beddua, efsanelerde bir cezalandırma aracı olarak görülmektedir. Zulme uğrayan halk, eziyet gören insanlar, ihtiyaçlarına cevap verilmeyen dilenci ya da dervişler, Hz. Hızır, padişahlar tarafından edilen beddualar mutlaka gerçekleşir. Bedduaların sonucunda efsanelerde insanların hayvana dönüştüğü, taş kesildiği, çeşitli felaketslere uğradıkları görülmektedir. Bu efsanede, yaşadıkları yerden koparılıp Kostantin'e getirilen ve burada kendilerine zulmedilen insanların beddualarıyla şehrin harap olması söz konusudur. Hatta bu beddualar o derece çoktur ki şehir her ne zaman harap olsa sebebi bu insanların ettiği beddualar olarak düşünölmektedir.

Efsanenin Metni:

“Çün şehir tamam oldu gördüler. Andan sonra mecmû' Arab ve Acem ve vilâyet-i Rum'dan Ungurus'dan ve Firengistan'dan ve Bosna'dan ve Bulgar'dan ve Yuvan elinden hükmetdikleri yerlerden, her tâyîfeden çokluk evler sürdüler. Ve şehirler sürdüler bî-nihâyet kim, bu şehri zulmile doldurdular. Âlemün halkını gayetle cefa edüp incitdiler. Ol zamanun halkı zulmile gelüp girdükleri vakit beddu'âlar [etdiler], herkes dinlü dinince dillü dilince. Hak ta'âlâya çok çok tazarru'lar etdiler, zârlıklar kıldılar. Kendü dinleri üzerine Hakk'ı bir bilenler feryâd-zârî kulup göz yaşlarını dökdüler. Ol şehrin harâb olmasına beddu'âlar kıldılar. Anun için ol şehrin her vakit sonu harâb olmasına beddu'âdan olmuşdur.”
(Öztürk, 2014: 83)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan Zamanında İstanbul'da Meydana Gelen Deprem

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen ve Yanko bin Madyan'ın da hayatını kaybettiği büyük deprem konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan, Kostantin'i inşa ettiği sırada yaptırdığı kiliseye bir nevruz günü askerleriyle gelir ve bu kilisedeki bin beş yüz yaşında olan Keşiş'i ziyaret eder. Bu sırada, eline Hz. Süleyman'ın hanımı Şemsiyye'nin taptığı putu eline alır ve kendi suretini resmettirdiği sütunun üzerine çıkarak güneşe secde eder. Sonrasında elindeki put ile sütundan aşağı iner ve kiliseye girip Keşiş'i ziyaret eder. Askerlerine bu puta secde ettirir, etmeyeni sütundan aşağı atar. Yanko bin Madyan'ın kiliseye ziyarette bulunduğu bu nevruz gününde Nuh, Hud, Sâlih ve Lut peygamberler zamanında bile vaki olmayan bir afet meydana gelir. Öyle bir yağmur ve dolu yağar, şimşekler çakıp sonunda bir deprem olur ki kilise yıkılır ve içindeki herkes can verir. Bu durumu gören halk da şehri terk eder ve şehir boşalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bir nevruz günü, dört yüz yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kilise, Ayasofya.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yanko bin Madyan, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Lut, Şemsiyye, binlerce asker, bin beş yüz yaşındaki keşiş, yedi bin rahip, kâfirler, üç yüz altmış bin oğlan, yedi yüz bin atlı asker, keşişler, rahipler, patrikler, halk.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Mil, put, kubbe, kara kara mermer ve direkler.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Deprem), F571. Çok Aşırı Yaşlı Kişi, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M301. Peygamberler, M301.7.1. Peygamber Olarak Hz. Musa, P10. Padişahlar, P16. İmparatorun Saltanatının Sonu, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P426.3 Keşişler, P461. Askerler, V30. Dinî Ayinler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V201. İlah, (T)V216. Peygamber Olarak Hz. Nuh, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede felaket olarak gök gürültüleri, yağmur ve dolu yağışı ile birlikte meydana gelen bir deprem karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu deprem, doğal bir felaket olmasının yanı sıra hem devlet yönetiminde hem de sosyal hayatta bir felakete yol açmış görülmektedir. Zira hem kralla birlikte devlet

yönetiminde etkili bütün beyler hayatını kaybetmiş hem de şehir büyük zarar görüp yıllarca ıssız kalmıştır. Öte yandan bin beş yüz yaşında bir rahibin kral, kralın beyleri, binlerce rahip ve asker ile birlikte ayin yaparken depremin meydana gelmesi Allah'ın hışmı olarak belirtilmiş ve depremde ölen insanların Allah'ın hışmına uğradıkları vurgulanmıştır. Efsanenin benzeri Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Vaktehâ, Yanko ibn-i Madyan leşkeriyle gelüp, ol kelisada olan bin beş yüz yaşında olan keşişi ziyâret ederdi. Ve Yanko bin Madyan ve bunca bin leşker ve yedi bin ruhbanlar kim vardur. Bunlar bu hâlile dört yüz yıl zindegânîlik geçürürlerdi ömürlerini küfrile. Bu dört yüz yıl içinde rüzgârlarını bu vechile sürdüklerinde, sonra bir gün nevrüz günüydü. Cemî' leşkerler anda hazır olmuşlardı. Ol kelisada olan keşişi ziyâret ederlerdi. Yanko bin Madyan-ı mel'un gelüp kendü sûretini düzdürdüğü milün üzerine çıkup güneşe karşı secde ederdi, güneşe tapardı. Ve hem kendüyi ol halka gösterürdi. Ol Şemsiyye sarayında bulunan putu eline alurdi. Şeytan-ı la'in ol putun içine girüp söylerdi. Ol kâfirler dahi ana i'tikâd edüp ol puta taparlardı. Andan Yanko bin Madyan-ı la'in ol milün üzerinden aşğa inüp gelüp ol kelisaya girüp, ol keşişi ziyâret edüp, ol ruhbanlar hep cem' olup, üç yüz altmış bin oğlanları ve yüz bin atı donlu, kendü donlu, atlu leşkerler cem' olup Yanko bin Madyan ile gelüp ol puta tapdurup, andan ol kelisaya girüp ol puta secde ederlerdi. Ol secde etmeyeni ol milden aşğa atdururdi.

Pes âlemler pâdişâhı ol pâdişâh-ı bî-zevâl gayûr pâdişâhdur, gayret edüp anlara hışm edüp, nevrüz günlerinde bir hışm-nâk bâd-ı sarsar, bâd-ı akîm viribiyüp gönderüp bâd-ı sarsar esüp, yağmurlar yağup ve dolular inüp yıldırımlar şakiyup bir azîm zelzele vâkı' oldu kim, Nuh Peygamber aleyhi's-selâm ve Hud ve Sâlih ve Lut Peygamber aleyhi's-selâm gibi bunların devrinden berü hiç vâkı' olmadı idi. Pes Hak ta'âlânun hışmı yetişüp, ol zelzeleden ol kelisa kubbesiyle yıkılup zîr ü zeber olup aşğa geçdi. Yanko bin Madyan ve beğler ve beğ oğlanları ve leşkerden cemî' kimler varisa ve dahi ol keşişler ve batıklar ve kasisler ve ruhbanlar mecmû' helâk olup bozuldu, vîrân ve harâb oldu. Ve ol tılsımâtlar dahi hep helâk oldu. Şimdiki

zamanda kim vardur, Ayasofya'nun katında olan yıkuk kelisa oldur derler. Kara kara mermerler kim ve dahi direkler kim vardur andandur derler. Çün bu zelzele kim vâkı' oldu. Bu vâkı'adan sonra ol kelisadan taşra kalan halk kim kurtula, niceler gördüler kim hâl böyle oldu, hep dağıldılar. Her biri bir tarafa ve bir vilâyete ve memlekete gidüp perâkende oldular, şehir ısuз kaldı.” (Öztürk, 2014: 87)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Yanko bin Madyan Zamanında Kudüs'te Meydana Gelen Deprem

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan zamanında Kudüs'te meydana gelen ve şehri viran eden büyük deprem konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın Kostantin'deki kilisede can verdiği depremin yaşandığı yıl, Kudüs'te de bir deprem olur. Kubbe-i Sahrâ'nın ve Beytü'l-Mukaddes'in bu depremle yıkılması sonucu burada bulunan altı yüz keşiş ve yüz otuz bin kadar rahip ve bey can verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Kudüs'te depremin yaşandığı gün, o gün, o gün içinde, o yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kudüs-i Şerif, Kubbe-i Sahrâ-yı Şerif, Beytü'l-Mukaddes, kilise.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Altı yüz keşiş, rahipler, beğler, beğlerin oğlanları, yüz otuz bin kişi.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Deprem), P426.3 Keşişler, V110. Dinî Yapılar.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanedeki deprem, Yanko bin Madyan devrinde İstanbul'da meydana gelen depremin yaşandığı yıl meydana gelmiştir. Aynı yıl içinde hem İstanbul'da hem de Kudüs'te meydana gelen bu depremler, iki şehirde de büyük hasara yok açmış ve şehirleri derinden etkilemiştir. Efsanenin benzeri Kivâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Râviler şöyle rivâyet etmişlerdür kim: Ol gün kim ol kelisa yıkıldıkdâ ol yıl içinde dahi Kudüs-i Şerif'de Kubbe-i Sahrâ-yı Şerif dahi Beytü'l-Mukaddes de yıkıldı. Anda dahi çok keşişler vardı. Altı yüz keşiş anda dahi helâk oldu derler. Ol gün içinde ruhbanlardan ve beğlerden ve beğ oğlanlarından yüz otuz bin kişi mikdârı helâk oldu derler.” (Öztürk, 2014: 87)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Bizantin Zamanında İstanbul'daki Veba Salgını ve Şehrin Viran Olması

Efsanenin Konusu: Yanko bin Madyan'ın oğlu olan Bizantin zamanında İstanbul'da ortaya çıkan ve şehri kırıp geçiren veba salgını konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın deprem sonucu ölmesinin ardından Macaristan topraklarında kırk yıl hüküm süren oğlu Bizantin, kırk yıl viran hâlde kalan Kostantin'i yeniden inşa etmek için şehre gelir. Şehrin mamur olmasının ardından, üzerinde bakırdan bir filin ve kendi suretinin yer aldığı bir sütun yaptırır. Hükmettiği yerlere haber gönderip zulümle şehre insanlar yerleştirir ve bunları kendine yaptırır, tapmayı da çocuklarıyla birlikte bu sütundan aşağı atar.

Bizantin'in yaptıkları karşısında Allah, şehre her gün bin insanın öldüğü büyük bir veba salgını gönderir. Bizantin de bu salgınla ölür ve vebadan kurtulan halkın şehri terk etmesi sonucu şehir ıssız kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Buzantin'in Avrupa'da hüküm sürdüğü kırk yıl, Kostantin'in viran kaldığı kırk yıl, Buzantin'in Kostantin'i imar ettiği zaman, Kostantin'de veba salgını görüldüğü zaman, bir gün, altı ay.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ungurus, Çeyh, Çasar, Leyh, Maskos, Latin, Bulgar, Sas ve Firengistan memleketleri; şehir-i Kostantin, Buzantin'in hükmettiği yerler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Yanko bin Madyan, Buzantin, askerler, bennalar, ırgatlar, Kostantin halkı, Buzantin'in hükmettiği yerlerin halkı.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Bakır fil tasviri, Buzantin'in bakır tasviri, mil.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Veba Salgını), B557.11. Fil Tarafından Taşınan Kişi, L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, P10. Padişahlar, P16. İmparatorun Saltanatının Sonu, P233. Baba ve Oğlu, P410. İşçiler, P461. Askerler, P710. Milliyetler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V201. İlah, Z71.4. Formilistik Sayı: 6, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanedeki felaket, Yanko bin Madyan zamanında İstanbul'da meydana gelen ve şehri harap eden büyük depremden sonra görülen ikinci felakettir. Babasının vefatını ve şehrin harap olduğunu öğrenen Buzantin, kırk yıldır hüküm sürdüğü Avrupa'dan İstanbul'a gelir ve şehri yeniden imar eder. Ancak kendisine itaat etmeyen kişileri, yaptırdığı milin üzerinden çocukları ile beraber aşağı attığı için ve çeşitli fesat hareketlerinden dolayı Allah tarafından cezalandırılır. Bütün şehir veba salgını ile karşı karşıya kalır. Veba, hem Buzantin'i şem de şehri kırıp geçer ve şehir altı ay içinde haraba varır. Babasının kilisedeki ayin sırasında meydana gelen depreme ölmesi gibi Buzantin'in başına gelen bu felaket de Allah'ın verdiği bir ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsanenin benzeri Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Çün Yanko bin Madyan helâk oldu. Bir oğlu vardı, meğer anda değül idi. Anun adına Buzantin derlerdi. Heman ol kurtulmuş idi. Buzantin işitdi kim hâl böyle oldu. Ol vilâyetden çıkup Ungurus vilâyetine gitti vardı. Ungurus ve Çeyh ve Çasar ve Leyh ve Maskos ve Latin ve Bulgar ve Sas tâ Firengistan’a varınca. Firengistan sınırına değin ol memleketlere kırk yıl pâdişâh oldu. Ve bunda şehr-i Kostantin kırk yıl ısuз yatdı. İçinde ejderhâlar, yılanlar ve yırtıcı canavarlar dururdu yur[d]landı. Bir gün bu sevdâ Buzantin’ün gönlüne düşegeldi. Ungurus vilâyetine kırk yıl beğlik etdükdən sonra girü gelüp şehr-i Kostantin’i ma’mur etmeğe başladı.

...

Biz girü Buzantin kıssasına geledüm. Çün Buzantin Ungurus vilâyetinden geldi, girü şehr-i Kostantin[i] ma’mur etmeğe başladı, leşkerler cem’ edüp bennâdan ve ırgaddan hazır kılup girü yapup şehri ma’mur etdi. Ol mil kim, babası Yanko bin Madyan yapdurmuşdı. Üzerinde bakırdan bir fil şeklinde bir tasvir komuşdu. Ol mil yıkılup harâb olmuşdu. Girü Buzantin dahi ancılayın bir mil yapdurup üzerinde bakırdan bir fil şeklinde etdürdi, ve kendü sûretini bakırdan düzdürüp ol milün üzerinde kodu. Zîrâ, Buzantin dâyim file binerdi at çekmezdi. Buzantin hükm etdüğü her bir yerlere haberler gönderüp zulmile halkı getirüp kendüye tapdurdı. Her kim gelüp itâ’at etmeyüp tapmaya, ol mil üzerindeki sûrete oğluyla, kızıyla çıkarup ol milden aşığa atdururdu. Buzantin şol kadar zulmile fiska, fesada meşgul oldu.

Pes Hak ta’âlâ Hazreti gayûr ve cebbâr [ve] kakhâr pâdişâhdur. Girü bir gün anlara hışm gönderüp ta’un-ı ekber gönderdi. Anun gibi ta’un oldu kim, şehr-i Kostantin’de günde ta’undan bin adam giderdi. Altı ay tamam şehirde ve vilâyetde anun gibi ta’un oldu kim, şehrin ve memlekettin rub’i kalmadı, eyle olsa Buzantin dahi anda helâk oldu. Buzantin yüz otuz yıl pâdişâh oldu, âhir helâk oldu fi’n-nâri’s-sakar. Şehirde ta’undan kurtulan halk dağılup perakende olup, her biri bir memlekete gittiler. Şehr-i Kostantin girü ısuз kaldı.” (Öztürk, 2014: 88-90)

Efsane 5

Efsanenin Adı: Dimetoka'da Yağan Dolu

Efsanenin Konusu: H 903 yılında Dimetoka'da yağan ve şehri harap eden dolu konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: H 28 Ramazan 903 Perşembe günü Dimetoka'da yağan dolu, evleri harap eder. Ravinin rivayetine göre, bu doluları terazide tartarlar. Dolunun bir tanesini kimi dört yüz, kimi dört yüz elli, kimi de altı yüz dirhem⁸ olarak tartar. Burada yaşayan ihtiyarlar ve azizler, böyle bir âfetin daha önce görülmediğini söylerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): H 903 yılı (M 1497-1498), Ramazan ayının yirmi sekizinci günü Şenbe gün, Ayâr'un ya'ni Mayıs'un son yaz ayının on dokuz günü.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Dimetoka nahiyesi, evler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ravi; yetmiş, seksen, yüz yaşındaki pirlar, ihtiyarlar, cihan-dideler, azizler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Terazi, kiremit.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Dolu), P485. Bilgin Kişi, Z71.2.0.1. Formilistik Sayı: Dördün Katları: 400, Z71.4.0.1. Formilistik Sayı: Altının Katları: 600.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede adı geçen Dimetoka, Yunanistan'ın Trakya kesiminde, Edirne'nin 40 kilometre güneyinde eski bir Osmanlı kasabasıdır. (Kiel, 1994a: 305). Oruç b. Âdil, bir âfet-i semavi olarak belirttiği bu durumun Allah'ın emri olduğunu, istese taş bile yağdıracağını belirtmektedir: "*Hak ta'âlânun emridür, taş taş yağdursa dahi olur, hüküm anun dilek anun.*" (Öztürk, 2014: 159). Şehri harap eden ve insanları zor durumda bırakan bu afetin insanlara Allah

⁸ **Dirhem:** Bir okkanın dört yüzde biri oranında, bölgelere ve ülkelere göre ağırlığı değişen ve İstanbul için 3,207 gram tespit edilen eski bir ağırlık ölçüsü birimi (Çağbayır, 2017b: 1536).

tarafından bir ceza olarak gönderilmediği görülmektedir. Bu olayın aktarımında mübalağa olduğu düşünülebilir. Efsane olarak değerlendirilmesinin nedeni, düşen bir dolu tanesinin tartıldığında yaklaşık iki kilogram gelmesi ve bu ağırlıkta yağın dolunun yalnızca şehri harap etmesi, insanların can kaybına dair eserde bir kayıt bulunmamasıdır.

Efsanenin Metni:

“Ve girü bu yıl içinde bir hâdise dahi vâkı’oldu, âfet-i semâvî, Ramazan ayının yirmi sekizinci gününde Şenbe gün, Ayâr’un ya’ni Mayıs’un son yaz ayının on dokuz gününde Dimetoka nâhiyetinde bir sâ’ika peydâ oldu. Yıldırımlar şakıyup, bir dolu yağdı kim gelüp Dimetoka üzerine, Dimetoka evlerini ve kiremidlerini kırup harâb etdi. Râvîsi anun rivâyet etdi kim, yağın dolunun bir dânesi terâzüde tardulup dört yüz dirhem ve dört yüz elli dirhem ve dahi ba’zısı altı yüz dirhem dahi tartduk dediler. Anun gibi âfet-i semâvî oldu kim, yetmiş, seksen, yüz yaşında olanlar pîrler, ihtiyârlar, cihan-dîdeler, azizler bunun gibi âfeti görmedük dediler.” (Öztürk, 2014: 159)

Efsane 6

Efsanenin Adı: Bir Dervişin Önceden Haber Verdiği Deprem

Efsanenin Konusu: Filibecik yakınlarında meydana gelen depremi bir dervişin önceden haber vermesi ve köyden sadece ona inanan bir karı kocanın sağ kalması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: 17 Şaban Cuma günü Siroz tarafındaki Filibecik yakınlarındaki iki köyde meydana gelen depremle ilgili olarak aktarılan bir rivayette, bu köylerden birinde yaşayan ve depremden kurtulan bir adam, o günün akşamüzeri yaşadığı bir olayı aktarır. Buna göre, akşamüzeri oraya gelen bir derviş depremi önceden haber verir. Ancak kimse ona inanmaz hatta onunla dalga geçerler. Yalnızca bu adam ve karısı hayatta kalır. Çünkü dervişin sözüne inanmış ve hayvanlarını

birakıp köyden ayrılmışlardır. İki köyün harap olduğu bu depremde, iki yüzden fazla insan can verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): [907 / 1501-1502] 17 Şaban Cuma, o gece, o gün akşam vakti.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Siroz, Filibecik, iki pare köy, ev.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Bir ravi, ravinin hanımı, derviş, dervişin sözüne inanmayanlar.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Deprem), M300. Kehanetler, N848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, P210. Karı-Koca, (T)V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Siroz, Rumeli Eyaleti'nde Ohri'ye bağlı nahiye (Sezen, 2017: 689) olup bugün Yunanistan'ın Serez ilidir. Filibecik ise Yunanistan'da antik bir şehirdir (Sezen, 2017: 271). Efsanede kim olduğu belli olmayan dervişin, çeşitli kılıklara girip insanlara felaketleri haber vererek yardım eden Hz. Hızır olduğu düşünülebilir.

Efsanenin Metni:

“Ve girü mübârek Şa‘banü‘l-mu‘azzam ayının on yedisinde Cum‘a gününde gayet ile yer deprendi. Şöyle kim, Siroz tarafında Filibecük derler, anun karşusunda iki pâre köy aşğa geçdi derler. Bir râvî rivâyet etdi kim, kendü başına gelmişdür. Dedi kim: Ben ol gecede taşrada bulundum. Ol gece benüm evüm ve on sekiz baş cemâ‘atüm ve bin dâne koyunum ve su sığrılarum ve öküzlerimi ve ineklerimi cümle aşğa geçdi belürsiz oldu dedi. Evet ol kişi rivâyet etdi kim: Ol gün ahşam vakit bir derviş gelüp, ol köylerde bu kazıyyeyi, işâret etmişdi der. Masharalığa aldılar gülüşdüler dedi. Anun için ol gece ben ve hatunum ile köyden taşra gitmişdük. Heman bir ben bir hatunum kurtuldu dedi. Ve iki yüzden ziyâde dahi adam helâk oldu derler, bile yere geçdi derler.” (Öztürk, 2014: 186)

4.1.2.8.1.7. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, savaşlar ve fetihler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Osmanlıların Rumeli'ye geçişi anlatılırken aktarılmakta ve Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye salla geçişi konu edilmektedir. İkinci efsane ise İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmakta olup Harun Reşid devrinde Battal Gazi'nin Kostantin'de didon hilesi ile yer edinmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçme planları yaptığı sırada Ece Bey ile Fazıl Bey, yaptıkları bir salla Ciminik yakınlarına gelirler. Burada buldukları bir gayrimüslimi sala bindirip Süleyman Paşa'nın yanına getirirler. Süleyman Paşa, bu gayrimüslime kaleye nasıl girebileceklerini sorar ve gayrimüslimin kendilerini kaleye sokabileceğini söylemesi üzerine birkaç daha sal yapıp yetmiş seksen asker ile karşıya geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve askerlerinin Rumeli'yi fethetmeye yöneldikleri zaman, Ciminik'e geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman, gece, sabah erkenden.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ciminik kalesi, hisar, bağlar, hisara girilecek bir yer, öte yaka.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Süleyman Paşa, Ece Beğ, Fâzıl Beğ, bir-iki gayrimüslim, gayrimüslimler, yetmiş-seksen kişi, güzide bahadırlar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Sal, hilat,

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil'in Ciminik olarak belirttiği Cinbi; Rumeli eyaletinde, Gelibolu'da bir nahiyedir. (Sezer, 2017: 158). "Çimpe Kalesi" olarak da bilinmektedir. Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Efsanenin benzeri Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ*, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

"Ece Beğ ve Fâzıl Beğ, bu iki gâzi sal düzdüler bindiler. Gece ile Ciminik kal'asının nevâhisine geldiler çıktılar. Bağlarının arasında bir iki kâfir ele getürdiler dutdular. Gelüp ale's-sabah sala binüp Süleyman Paşa'ya getürdiler. Süleyman Paşa bu kâfiri hoş görüp hil'atledi. Bu kâfire eyitdi: 'Sizün hisara girmeğe bir yer var mıdur kim, kâfirler duymadın hisara girevüz.' Bu kâfir eyitdi: 'Sultânüm! Ben sizi bir yerden iledeyim kim kimesne duymadın hisara giresiz' dedi. Hemandem birkaç sal düzdüler. Süleyman Paşa, yetmiş seksen kişiyle sala yarar güzîde bahadırlarile bindiler. Gece ile öte yakaya geçdiler." (Öztürk, 2014: 20)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Battal Gazi'nin Yaptığı Didon Hilesi

Efsanenin Konusu: Harun Reşid devrinde Battal Gazi'nin Kostantin'de didon hilesi ile yer edinmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kostantin’de İlyan’ın hüküm sürdüğü sırada Halife Harun Reşid, yüz elli bin asker ile Kostantin’i kuşatır ancak alamayınca Ca’fer-i Seyyidî Gâzi’nin bir şartıyla sulh yapılır. Müslümanlara şehir içinde bir sığır derisi büyüklüğünde yer verilecektir. Bu şart kabul edilince Seyyid-i Battal Gazi, sığır derisini ince şeritler hâlinde keser ve uzatıp şehrin bir tarafını çevreler. Burada bulunan gayrimüslimleri çıkartmalarının ardından, içinde Müslümanların yaşadığı bin ev ve on mescidin bulunduğu bir yer elde ederler. Yıllığı elli bin filori olarak belirlenen haracın da on yıllıkını aldıktan sonra buradan ayrılırlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Harkıl’ın vefat ettiği zaman, Halife Harun Reşid devri, Harun Reşid devrinde İstanbul’un muhasara edildiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kostantin, Kostantin’de sığır derisi büyüklüğünde bir yer, on mescit, bin ev.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Harkıl, İlyan, Harun Reşid, Ca’fer-i Seyyidî Gâzi / Seyyid-i Battal Gâzi, yüz elli bin er ve adam, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sığır derisi, filori.

Efsanede Yer Alan Motifler: K440. Diğer Hileler, L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, M200. Anlaşmalar ve Söz Vermeler, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, P551 Ordu, V110. Dinî Yapılar, V320. Kâfirler, Z71.3.0.1. Formilistik Sayı: Beşin Katları: 50.000.

Efsane Hakkında Notlar: Evrensel bir efsane motifi olan “didon hilesi”, ele geçirilmek istenen yere gelen bir hükümdarın ya da yanındaki yardımcılarının birinin şehrin hükümdarından bir sığır derisi kadar yer istemesi ve bu isteğin kabul edilmesi üzerine derinin ince şeritler hâlinde kesilerek çok daha büyük bir toprak elde edilmesi hilesidir. Yunan mitolojisi kaynaklı olan bu motif, Kartaca şehrinin kurulması olayına dayanmakta ve adını Kartaca’nın kurulması sırasında bu hileyi yapan kraliçe Dido’dan almaktadır. Kocası Sicharbas, kardeşi Tyros kralı Pygmalion tarafından öldürtülen Dido, şehrin seçkin aileleriyle birlikte burayı terk ederek Libya kıyılarına gider. Onları iyi karşılayan şehrin yerlilerinin bir sığır derisi büyüklüğünde

toprak beğenip oraya yerleşebileceklerini söylemeleri üzerine Dido, bu deriyi ince şeritler hâlinde kesip şehrin etrafını çevreleyerek sonradan Kartaca olarak anılan şehri kurar (Erhat, 2003: 88-89). Fenikelilerin Kartaca'yı ele geçirmeleri örneğinin yanı sıra bu motif; Hasan Sabbah'ın Alamut'u, II. Mehmed'in İstanbul'u, Rusyalı Yermak'ın Güney Sibiry'a'yı ele geçirmesini konu alan efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır (Boratav, 2013: 111). 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında aktardığı efsanede ise bu hile, Halife Harun Reşid'in Kostantin'i muhasarası sırasında Battal Gazi tarafından yapılmış ve istenen bir sığır derisi büyüklüğünde toprak parçası, içinde bin ev ve on mescidin bulunduğu bir büyüklüğe ulaşmıştır.

Efsanenin Metni:

“Ol zaman Harkıl tekür vefât etmişdi. Bir oğlu kalmışdı, adına İlyan derlerdi. Ol beğ oldu. Ol zamanda halife Hârünürreşid idi. Ol dahi varup yüz elli bin erile adamile varup Kostantin'i hisar edüp girü zebun etdiler. Girü sulh olunup şehri sulhile verdiler. Girü içinde mescid yapıdılar. Sultan Ca'fer-i Seyyidî Gâzi kâfirlerle şol şartıla etdi kim, bir sığır göni mikdârı şehriün içinde yer dutalar. Anlar dahi râzi olup Seyyid-i Battal Gâzi vardı, bir sığır gönüni kiriş gibi dildi. Uzağup şehriün bir tarafını dutdu. Kâfirlerini çıkarup bin Müsliman evini yapıdılar içine koydular. Ve on mescid yapıdılar. Ve on yıllık haracını alup girü döndüler. Her yılda elli bin fülör haraca kesdiler gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 98)

4.1.2.8.1.8. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, savaşlar ve fetihler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsanede Harmankaya Tekfuru Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi üzerine Müslüman olması konu edilmektedir. İkinci efsane Rumeli'deki fetihler anlatılırken aktarılmakta ve burada yapılan savaşlarda merhum Süleyman Paşa ile merhum Gazi Umur Bey'in kerametlerinin görülmesi konu edilmektedir. Üçüncü efsane İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmakta ve Âd kavmi hükümdarı Şeddâd ibn-i Âd'ın II. Bayezid'e ulaşan efsanevi kılıcı konu edilmektedir. Dördüncü efsane

Osmanlıların Balkanlardaki fetihleri anlatılırken aktarılmakta ve burada savaşan Voyvoda Mustafa'nın rüyasında şehit olacağını görmesi ve sonrasında şehit edilmesi konu edilmektedir. Beşinci ve son efsane ise II. Bayezid devri sadrazamı Mesih Paşa'nın vefatı anlatılırken aktarılmakta ve Mesih Paşa'nın II. Bayezid'in kendisine beddua etmesinden bir süre sonra beklenmedik bir şekilde vefat etmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Köse Mihal'in Rüyası ve Müslüman Olması

Efsanenin Konusu: Harmankaya Tekfuru Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed tarafından kendisine iman arz edildiğini görmesi üzerine Müslüman olması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi'nin çıktığı bir av sırasında dönüş yolunda iken bir toz bulutunun içinden birkaç atlı belirir. İçlerinden biri ileri yürüyüp burada "Osman" adlı birinin olup olmadığını sorar. Gazilerin Osman Gazi'yi işaret etmeleri sonucu atından iner ve Osman Gazi'nin atının ayağına kapanıp "‘*es-selâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûle'llah*'" dedikten sonra kelime-i şehadet getirip gördüğü bir rüyayı anlatmaya başlar. Rüyasında Hz. Muhammed, ona "Abdullah" adıyla seslendikten sonra İslam'ı telkin edip kelime-i şehadet ile Fatıha ve İhlas surelerini öğretir. Sonrasında sabah atına binip filan yerdeki, Osman adlı yiğidi bulmasını ister. Hz. Peygamber; kendi ak aleminin Allah yolunda gazalar eden Osman'ın katında olduğunu, onun soyunun Allah yolunda savaşacağını ve Ungurus (Macaristan) kapılarına kadar İslam'ı yayacaklarını belirtir. Bu atlının "Mihal" olan adını "Abdullah" olarak değiştiren Hz. Peygamber, Osman ile birlikte gazalar etmesini ve böylelikle soyunun âleme anılmasını ister. Rüyasından uyandığında yüzünün nur gibi parladığını belirten Mihal, Osman Gazi'nin önünde kelime-i şehadet getirip Müslüman olur. Oruç b. Âdil'in devrinde "Mihaloğulları" olarak anılan aile, onun soyundan gelmektedir ki Hz. Peygamber'in dediği gibi Mihal'in soyu bilinmekte ve anılmaktadır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Avdan dönecekleri vakit, sabah, Mihal'in rüya gördüğü ve uyandığı zaman, zamanımızda.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Rum, Ungurus (Macaristan).

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Muhammed, Osman / Osman Gazi, Mihal / Abdullah, Kostantin, Mihaloğulları, birkaç süvari.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ak alem, sancak, nur.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F1068. Realist Rüya, F1068.1. Rüyada Verilen Tavsiye ve Bilgi, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V320. Kâfirler, V330. Bir Dinden Diğer Bir Dine Dönme.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede Mihal olarak bahsedilen kişi, Osman Gazi'nin dostu olan Harmankaya Tekfuru Mihail Kosses'tir (Sakaoğlu, 2009: 29). Bu rüya ile ilgili olarak üzerinde önemle durulması gereken önemli bir husus, Hz. Peygamber'in Osmanlı fetihlerinin sınırı olarak Macaristan kapılarını göstermesidir. Eserin yazımından yıllar sonra, I. Süleyman (Kanuni) 1526 yılında Macarlar üzerine yürümüş ve Mohaç Meydan Muharabesi sonucunda Macaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Sakaoğlu, 2009: 132). Mihal'in rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi ve sonrasında Müslüman olması ile ilgili bu efsanenin benzeri Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır ancak bu eserdeki efsanede olaylar farklılık arz etmektedir.

Efsanenin Metni:

“Âdet üzerine av şikâr etdiler. Girü dönecekleri vakit nâgâh Rum tarafından sahrâ yüzünden toz belürdi. Toz içinden birkaç süvâr belürdi çıkageldi, cebelü cevşenlü. İçlerinden birisi seçilüp meydan ortasında cevlân kılup çağırdı kim âvâzile. Eyitdi kim: ‘Hiç aranızda Osman adlu kimesne var mıdur?’ deyü. Gâziler dahi Osman Gâzi'yi gösterdiler.

Meğer kâfir beğlerinden Kostantin'ün ulu be-nâm beğlerinden imiş. Heman sâ'at kim, Osman Gâzi'yi gördüğü gibi atdan indi. Osman Gâzi'nün atı ayağına düşdü, 'es-selâtü ve's-selâmu aleyke yâ Resûle'llah' dedi. Kelime-i şahâdet getirüp eyitdi kim: Yâ Osman Gazi! Düşümde siziün Peygamberinizi Muhammed-i Mustafa'yı aleyhi's-selâmu gördüm. Geldi bana eyitdi: Yâ Abdullah! deyü, İslam dinini telkîn edüp, kelime-i şahâdeti düşümde öğretti. Fâtiha'yı ve sûre-i İhlâs bile öğretti. Eyitdi: 'Yâ Abdullah! Tur, sabah ata süvâr ol. Fülân yerde bir gâzi yiğit vardır, anun adı Osman'dur. İşbu şekillü kişidür, ana var. Fî-sebîli'llah gazâyâ niyyet edüp gazâ eder. Ve benüm ak alemüm anun katundadır' dedi. Benüm adum Mihâl idi. Muhammed-i Mustafa salavâtü'llâhi aleyhi ve selâmuhû benüm adumu Abdullah kodu. Sen dahi Osman'la gazâyâ var. Senün dahi neslün ve zürriyetün âleme dola dedi. Ced-ber-ced gazâlar edeler dedi. Tâ Ungurus kapusına dek İslam dinini açalar dedi. İslam sancağını âşikâre edeler dedi. Çün düşümden uyandum. Yüzümde gözümde nur bark ururdu. Gelüp Osman Gâzi'nün önünde kelime-i şahâdet getirüp Müsliman oldu. Şimdi kim zamanımızda Mihaloğulları kim vardır, anlarun nesli ve aslı ol Mihâl neslindendir.' (Öztürk, 2014: 13)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa ile Gâzi Umur Bey'in Velâyetleri

Efsanenin Konusu: Rumeli'de yapılan savaşlarda merhum Süleyman Paşa ile merhum Gazi Umur Bey'in kerametlerinin görülmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Gaziler, Allah yolunda itikatla savaştıkları için Rumeli'de ne zaman bir gaza olsa merhum Süleyman Paşa ile merhum Gazi Umur Bey'in kerametleri zahir olur, gazaya katılırlar. Gazalarda bulunan gözü açıklar, azizler ve salih kişiler; bu iki büyük gazi ile birlikte savaştıklarını aktarırlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Rumeli'de gaza olduğu zaman, zamanımız (efsanenin aktarıldığı zaman).

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Rum-ili, Bolayır.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Süleyman Paşa, Gazi Umur Bey, Rum-ili gazileri, dilaverler, gaziler, zahir gözleri açıklar, azizler, suleha, batın erenleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Olaylar, F900.1. Belirli Zamanlarda Kerametler, M183. Dinî Yemin ve Sözler, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, P485. Bilgin Kişi, V50. Dua, V200. Kutsal Kişiler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın vefat bilgisini verdikten sonra gazilerin ermişliklerinden bahsetmektedir. Süleyman Paşa ile birlikte adı anılan bir diğer gazi de Gazi Umur Bey'dir. Gazi Umur Bey, Aydın-İzmir bölgesinde hüküm süren Aydınogulları Beyliği'nin kurucusu Mehmet Bey'in vefatından sonra yerine geçen oğludur (Kesik, 2018: 261). Efsaneye göre Süleyman Paşa ile Gazi Umur Bey'in velayet sahibi olmalarının nedeni Allah yolunda, din uğruna iman ve inançla savaş ve fetihlerde bulunmalarındır.

Efsanenin Metni:

“Şimdi dahi Rum-ili gâzileri, zamanımızun dilâverleri Gâzi Umur Beğ ve Süleyman Paşa merhumun bu iki gâzi [ve] gâzilerün velâyetlerini zâhir gözleri açıklar, azizler Bolayır'da olan sulehâdan dâyime âşikâre velâyetlerini görürler imiş. Her ulu gazâ kim, Rum-ili'nde olsa elbetde anların bir velâyeti işâretle zâhir olurmuş. Gâziler i'tikâdla gazâ edenler, Gâzi Umur Beğ ve Süleyman Paşa merhum bunların ruhları Hak ta'âlâ tarafından varup gazâdan eksük olmazlar imiş. Bâtın erenleri, gözü açıklar görürlerimiş. Aşikâre görenlerden anların mübârek lafızlarından işidenlerden tevâtür ile işitdik. Her gazâda bilece buldukları sahih olundu. Gâzilerdür i'tikâdla gelmişlerdür bu yola, anların himmetlerini Rum-ili gâzileri üzerinden eksik etmeye, inşâ-Allâhu ta'âlâ.” (Öztürk, 2014: 22)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Şeddâd ibn-i Âd'ın Kılıcı

Efsanenin Konusu: Âd kavmi hükümdarı Şeddâd ibn-i Âd'ın II. Bayezid'e ulaşan efsanevi kılıcı konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yanko bin Madyan'ın oğlu Buzantin'in daima yanında taşıdığı bir kılıcı vardır. Bu kılıç, Şeddâd ibn-i Âd'a aittir. Ondan oğlu Amlâk'a, Amlâk'tan oğlu Dal'a, Dal'dan Salsal'a, Salsal'dan Madyan'a, Madyan'dan oğlu Yanko bin Madyan'a, Yanko bin Madyan'dan da oğlu Buzantin'e kalır. Ungurus'ta hükümdarlık yapan Buzantin, bir gün bu kılıcı Tuna Nehri'ne düşürür. Kılıç yıllarca Tuna'da kalır. H 889 yılında Tuna'da balık avlayan balıkçıların ağına takılır. Balıkçılar ağı çıkardıklarında ağa nadir bir kılıcın takıldığını görürler. On beş karış uzunluğunda ve üçer karışlık balçağı ile kabzası bulunan bu kılıcı Unguruslu bir tüccara satarlar. Tüccar, ucu çürüdüğü için kılıcı iki karış keser ve on üç karış kalan bu kılıcı yeni bir kın yaptırır.

Babası II. Mehmed'n vefatının ardından tahta geçen II. Bayezid, H 886'da Ungurus'a elçi yollar. Elçilik ile birlikte bulunan Hasan Çavuş, Tüccar'dan bu kılıcı almak ister. Tüccar da Kral'ın korkusundan satmaz ancak Elçi'nin Kral'dan istemesi sonucu kılıcı alır ve II. Bayezid'e getirir. II. Bayezid, kılıcın üzerindeki yazıların hangi dilde olduğunun tespit edilmesini ister ve çeşitli ırklardan insanlara sordurur. En sonunda, Mağrip vilayetlerinden gelen ve Süryanice bilen bir keşiş, kılıcın üzerindeki yazıları ve tarihi okur. Şeddâd'dan II. Bayezid'e kadar 4.091 yıl geçmiştir.

II. Bayezid, bu kılıca sahip olduğu için çok şükür eder ve bunu bir işaret olarak değerlendirir. Babası II. Mehmed, Kostantin'i fethettiyse kendisinin ya da oğullarının da bu kılıcın Ungurus'tan gelmesi sebebiyle Ungurus'u fethedebileceğini düşünür.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): O vakit, Salsal vefat ettiğinde, o zamandan beri, o zamandan bu zamana dek, H 886, H 889, H 898, 2.248 yıl, 503 yıl, 3.203 yıl, 888 yıl, 4.091 yıl.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ungurus, Çeyh, Leyh, Maskos, Alaman, Latin, Bosna, Yuvan, Acem, Mağrib vilayetleri; Firengistan; Arap diyarı; Tuna Nehri; Kostantin.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Muhammed, Buzantin, Şeddâd ibn-i Âd, Amlâk, Dal, Salsal, Yanko bin Madyan, Yanko, Yanko'nun oğlu Buzantin, Sultan Bayezid Han, Sultan Mehmed Han, Hasan Çavuş, balıkçılar, bezirgânlar, elçi, keşiş, her tayifeden dil bilenler, her tayifeden tevarih bilenler, ruhbanlar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kılıç, kın, ağ, Sultan Bayezid'in hazinesi.

Efsanede Yer Alan Motifler: L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M301. Peygamberler, M400. Beddualar, P10. Padişahlar, P30. Şehzadeler, P150. Zengin Adamlar, P233. Baba ve Oğlu, P426.3. Keşişler, P431. Tüccar, P710. Milliyetler, V50. Dua, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, (T)V216. Peygamber Olarak Hz. Nuh, Z71.1. Formilistik Sayı: 3, Z71.4.0.1. Formilistik Sayı: Altının Katları: 60.

Efsane Hakkında Notlar: Şeddâd ibn-i Âd, Kur'an-ı Kerim'de azgınlıkları sebebiyle helak edildiği bilinen Âd kavmi hükümdarlarından (Harman, 2000: 443). II. Bayezid'in Şeddâd ibn-i Âd'a ait olduğu rivayet edilen kılıcın kendine ulaşmasını Allah'ın bir işareti olarak görmesini vurgulayan bu efsaneye incelediğimiz diğer 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde rastlanılmamaktadır.

Efsanenin Metni:

“Ve illâ bir dürlü kıssa dahi açıldı. Ol vakit kim, Buzantin Ungurus vilâyetine gitdükd, bu geliip gitmek arasında. Meğer Buzantin pâdişâhun bir kılıcı vardı. Şeddâd ibn-i Ad'dan kalmışdı. Ol kılıcı Buzantin kendü götürürdü. Şeddâd'dan oğlu Amlâk'a Amlâk'dan oğlu Dal'a, Dal'dan Salsal'a ve Salsal'dan sonra Yanko bin Madyan'a, Madyan'dan Yanko'ya, Yanko'dan oğlu Buzantin'e kalmışdı. Ammâ asilda Salsal Ungurus vilâyetinde kopdu derler. Bu Salsal anun gibi salâbetlü idi. Altmış arış kadd ü kâmeti vardı derler. Salsal'un şevketi ve bahadırılığı Ungurus ve

Çeyh ve Leyh ve Maskos ve Alaman ve Latin ve Bosna ve Yuvan ellerinden tâ Firengistan sınırından tâ Magrib'den Arab diyârına varınca ve Acem vilâyetine dahi heybeti işidilmişdi. Ve illâ Hakk'un lutfu buydu kim, Salsal kendü sınırından çıksa olmazdı. Heman sınırından gayrı yere bir kadem gayrı memlekete gitmek istese Hak ta'âlâ[dan] destur yogıdı, iki ayağı dutulurdu, bir kadem ilerü gitmezdi, kendü sınırından çıkmak olmazdı. Sonra Salsal dünyâdan gitdükde fi'n-nâris-sakar oğlanları kaldı. Oğlanlarından ced-ber-ced ol kılıç Madyan'a degüp, Madyan'dan anun oğlu Yanko'ya, Yanko'dan oğlu Buzantin'e değmişdi. Buzantin ol kılıcı kendü götürürdü. Buzantin Ungurus vilâyetine gelüp gitmekde, ol aralıkda ol kılıcı Tuna suyuna düşürmüşdü. Ol zamandan berü ol kılıç Tuna suyu dibinde kalmışdı. Kimesne anı çıkarmağa çâre bulmazlardı. Ol zamandan tâ bu zamana dek kim var, Hazret-i Risâlet'ün salla'llâhu aleyhi ve sellem hicretün sene 889 yılına dek Tuna suyunda kalmışdı. Balıkçılar balık avlarken ağları Tuna suyu dibinde ol kılıcun balçağına ilişür çıkarurlar. Görürler kim, bir acâyib tansuk kılıçdur mec misâlinde. On beş karış uzununu var ve üç karış uzun balçağı var, ve üç karış kabzası var. Ol balıkçılar ol kılıcı iletüp bir Ungurus bâzîrgânına satarlar. Ol bâzîrgân ol kılıcı görür kim ucu çürümüş, iki karış mikdârı kestürmiş ucundan, yerinde on üç karış kalmışdır. Ol bâzîrgân ol kılıcı meremmet edüp ana yeni kın düzdürüp meremmet etdürmiş.

Bu zaman kim, Sultan Bayezid Han bin Sultan Mehmed tahta geçüp karar etdükde hicretün sene 886 yılında Ungurus'a elçi göndermişdi. Çavuşlarından bir be-nâm çavuş, Hasan Çavuş derler, elçiligile Ungurus'a vardukda ol bâzîrgândan ol kılıcı satun almak istemiş. Ol bâzîrgân kiral korkusundan satmayup, âkıbet elçi kıraldan dilek edip almış. Kıral dahi ol kılıcı getirüp temâşâ kılmış; târihin görüp, kıral her tâyifeden tevârih bilenlerden getürmiş, ol kılıcun târihin ne dilce idüğün bilmemişler. Akıbet elçi ol kılıcı Ungurus vilâyetinden alup, Kostantin'de Sultan Bayezid'e getürüp verdi. Sultan Bayezid dahi ol kılıcı getirüp görüp hazır bulunan Fireng ve Rum ve Yunan ruhbanlarından her tâyifeden dil bilenlerden sordurmuş, ne dilce idüğün bilmemişler. Akıbet Fireng ruhbanlarından bir keşiş Magrib vilâyetinden gelmiş, Süryâni dilin bilürmiş. Ol keşiş haber verdi kim, Süryâni dilince târihin bilüp bulup görüp cevab verüp, Şeddâd ibn-i Ad'undur demiş, kimlerden kime kaldüğün târihin de bulup demiş. Şeddâd ibn-i Ad, bu kılıcı düzdürüp kendü adını

kazdurmışdı. Ced-ber-ced dahi oğlanlarına kalmış imiş. Kılıcun târihin de bulup Âdem Safî devrinden aleyhi's-selâm tâ Nuh Peygamber'e aleyhi's-selâm gelince 2.248 sene. Nuh tûfânından tâ Âd oğlu Şeddâd'a gelince 503 sene, yıl olmuşdu. Şeddâd ibn-i Âd zamanından tâ hicret-i Muhammed'e aleyhi's-selâm gelince 3.203 sene, yıl geçmişti. Hicret-i Muhammed'den aleyhi's-selâm tâ Sultan Bayezid'e gelince[ye] dek 888 sene, yıl olmuşdu. Ol kılıcun târihini bulup Şeddâd'dan tâ Sultan Bayezid Han'a gelince 4.091 sene, yıl geçmişti.

Sultan Bayezid Han çün bu târihile kılıcı görüp, Hak ta'âlâ hazretine çok çok şükürler edüp dedi kim: El-hamdüli'llâhi Rabbi'l-âlemîn deyüp, babam merhum nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû ve ce'ale'l-cennete mesvâhu şehr-i Kostantin'i feth ettiyse, inşâa'llâh bana dahi Şeddâd'un kılıcı Ungurus vilâyetinden gelmişdür. Ol kılıç sebebiyle Hak ta'âlâ tarafından işâret olup ümidüm var kim, ben kuluna veyahud oğlanlaruma nasib ola, Ungurus vilâyetini feth edevüz dedi. Hak ta'âlâya çok şükürler etdi. Şimdiki hâlde ol kılıç Sultan Bayezid'ün hazînesindedür, hicretün sene 898." (Öztürk, 2014: 88-89)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Voyvoda Mustafa'nın Rüyası

Efsanenin Konusu: Osmanlıların Balkanlarda yaptığı bir savaşa katılan Voyvoda Mustafa'nın rüyasında şehit olacağını görmesi ve sonrasında şehit edilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osmanlı askerleri ile Unguruslu gayrimüslimler arasında gerçekleşen savaşta bulunan Voyvoda Mustafa, bu sırada bir gece rüyasında şehit olacağını görür. Bu gecenin sabahında pusuda bekleyen birkaç gayrimüslim ile çarpışır ve sonunda şehit edilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı ordusunun savaşta olduğu zaman, o gece, cenk sırasında.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Pusu.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Voyvoda Mustafa, gayrimüslimler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P461. Askerler, V320. Kâfirler, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede bahsedilen savaş, II. Bayezid devrinde gerçekleşir. Osmanlı ordusu, bin beş yüz kadar Unguruslunun Hersek’i vurmaya geldikleri duyunca onların üzerlerine yürür. Voyvoda Mustafa; eserin Paris Bibliothèque Nationale-Supplement Turc Nüshası’nda “Kava-ili”, Manisa Genel Kütüphanesi Nüshası’nda “Hersek-ili” Sancak Beyi olduğu belirtilen Mehmed Bey’in yanındaki yiğitlerden biridir (Öztürk, 2014: 177).

Efsanenin Metni:

“Evit ol cenkde Voyvoda Mustafa kim vardur. Merhum ol gece düşünü görmüş imiş, şehid olacağı bilürmiş. Nâgâh ol cenk arasında cenk ederken, meğer pusuda birkaç kâfirler varımış. Pusudan çıkup nâgâh araya almışlar. Mustafa Voyvoda dahi birkaç kâfirleri atından indürüp helâk edüp, kendü mest deve gibi kükreyüp yürürken kazâ-yı ecel yetişüp, ol gaziyi ol arada şehid etdiler.” (Öztürk, 2014: 177)

Efsane 5

Efsanenin Adı: Mesih Paşa’nın Vefatı

Efsanenin Konusu: Devrin sadrazamı Mesih Paşa’nın II. Bayezid’in kendisine beddua etmesinden bir süre sonra beklenmedik bir şekilde vefat etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Vezir Mesih Paşa, Galata Kadısı ve Emmini ile Galata karşısında bir kalede bulunan güherçileyi çıkarmak için kaleye giderler. Bu sırada

gökyüzünde ansızın bir bulut belirir, yağmur yağar, şimşekler çakar ve kaleye yıldırım düşer. Bunun üzerine kalenin taşları havada uçmaya başlar. Bu esnada taşlardan bir tanesi Mesih Paşa'nın uyluğuna gelir. Ayağı kırılan Mesih Paşa, orada can verir. Bu olayda yalnızca Mesih Paşa ile Galata Kadısı vefat eder.

Mesih Paşa'nın ölümü ile ilgili olarak anlatılan bir rivayete göre, Midilli kalesinden birkaç insan; üzerlerine gelen düşman gemilerine karşı yardım istemek için Sultan'a gelirler ama Sultan ile değil, Mesih Paşa'ya edilen bedduadan anlaşıldığı üzere, Mesih Paşa ile görüşürler. Sonrasında bu olaydan haberdar olan Sultan, elindeki yay ile Mesih Paşa'nın kafasına vurarak “*Hak tebâreke ve ta'âlâ tarafından nâgâh bir kazâya uğrayasın*” diye beddua eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): 6 Cemâziyelevvel / 22 Teşrîn-i âhir Çehârşenbe [907 / 1501-1502], ol gece, Mesih Paşa ölmeden önce.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Galata, borgoz (kale), Midinlü kalesi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Bayezid Han, “Mesih Paşa, Galata Kadısı, Galata Emîni, paşalar, ağalar, yeniçeriler, feryatçılar, Mesih Paşa'nın yanındakiler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Güherçile⁹, gemiler, taşlar, yay.

Efsanede Yer Alan Motifler: H11.1. Baştan Geçenleri Anlatarak Tanıma, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M400. Beddualar, M411. Bedduanın Yerine Getirilmesi, (T)M492. Padişahların Bedduası, P10. Padişahlar, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), Q235. Beddua İle Cezalandırma, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Efsane, önemli bir motif olan “beddua” üzerine kurulmuştur. Zulüm çeken insanlar, ihtiyaçlarına cevap verilmeyen dilenci ya da dervişler, Hz. Hızır, padişahlar tarafından edilen beddualar; mutlak surette gerçekleşmekte ve kendisine beddua edilen kişi cezasını çekmektedir. Bu efsanede

⁹ **Güherçile:** Tarımda gübre, hekimlikte ilaç ve barut gibi patlayıcı yapımında kullanılan, beyaz renkte, ince billur şeklinde birleşik madde; potasyum nitrat (Çağbayır, 2017b: 2265).

de II. Bayezid'in kendisine beddua ettiği devrin sadrazamı Mesih Paşa, hiç beklenmedik bir anda ve şekilde vefat etmektedir. Mesih Paşa'nın vefat bilgisini aktardıktan sonra Oruç b. Âdil, II. Bayezid'in Mesih Paşa'ya beddua ettiğini anlatan bir rivayeti verir ve Mesih Paşa'nın ölümünü bu bedduaya bağlar. Bu rivayeti aktardıktan sonra, Allah'ın emir ve yasaklarıyla hükmeden padişahların beddularından sakınmak gerektiğini belirtir. Ayrıca, bu olay sırasında Mesih Paşa'nın yanında başka insanların da bulunması nedeniyle "Kurunun yanında yaş da yanar." atasözünü aktarmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Ve girü bir hâdise dahi olup şehri Kostantiniyye’de vâkı’ oldu, Cemâziyelevvel’ün altıncı gün Çehârşenbe gün, Teşrîn-i âhir’ün yirmi ikinci gününde Galata karşusunda bir burgozda güherçile varmış. Ol hinde gemiler yarağı için güherçile hâcet olup lâzım olmuş. Vezir Mesih Paşa derler ve Galata kadısı ve emini bile varurlar kim, a’vân-ı ensârile güherçile çıkaralar. Nâgâh havada gök yüzünde bir bulut peydâ olup, ol gece Çehârşenbe gecesi idi, gayet yağmur yağup, şimşekler oynayup, yıldırımlar şakıyup, bir sâ’ika kopup yıldırım inüp, güherçile olan burgoza inüp urup, ol burgozun taşları rîze rîze olup, her tarafa atılıp çün hâl böyle oldu. Bu taraftan paşalara haber olup, paşalar ve ağalar ve yeniçeriler cem’ olup Galata’ya geçüp, ya’ni odu söyündürüp halâs edelerdi. Ol yerde bu aralıkda nâgâh kazâ-yı âsmânî erişüp bir taş gelüp vezir Mesih Paşa’nun bir uyluğuna taş dokunup, bir ayağı sınıp, ol zahmetden Mesih Paşa helâk olup ve Galata kadısı bile helâk oldu. Ol ikisiden gayrı kimesne helâk olmadı derler. Ammâ ecel erdi Mesih Paşa’ya.

Ve illâ bir râvî rivâyet edüp eydür kim: Mesih Paşa ölmezden öndin Mesih Paşa’yla Sultan Bayezid Han arasında bir kazıyye vâkı’ olmuş imiş. Midinlü kal’asından feryâdcılar gelmiş imiş, Fireng gemileri düşmen üzerimize geldi deyü. İki üç defa ol feryâdcıları pâdişâha demiş imiş. Sonra pâdişâh ol kazıyyeye muttali’ olup hışm edüp, pâdişâhun elinde bir yayı olup ol yayıla Mesih Paşa’yı birkaç kerre başına urup bed-du’â idüp, Hak tebâreke ve ta’âlâ tarafından nâgâh bir kazâyâ

uğrayasın deyüp bed-du'â etmiş. Ol idi kim, Mesih Paşa bu vartaya uğradı helâk oldu, yanındagılar dahi anun kazâsına uğradılar.

B e y i t

Meseldür kim dinilür halk katında

Ki yaş dahi yanar kuru katında

İmdi ey azizler! Pâdişâhların bed-du'âsundan gafil olmamak gerekdür sakınmak gerekdür, ale'l-husûs kim, İslam pâdişâhı ola şerî'at icrâ edüp adl ü dâd issi ola. El-hamdüli'llâhi Rabbi'l-âlemîn kim, pâdişâhımız Sultan Bayezid Han ibnü's-Sultan Mehmed Han devridür. Memleketimiz, vilâyetimiz âbâdândur refâhiyyetle, yoksul kavm adl sâyesinde hoş geçüp kurd koyunile, dilkü arslanla, serçe ankayla, güğercin şâhin ile, keklük doğanile, karınca sinek ile, kırlağuç kelebek ile dükeli bunlar biribiriyle dostluk edüp, pâdişâhımızın eyyâm-ı devletinde hoş geçerler. Hak sübhânehu ve ta'âlâ celle celâlühü pâdişâhımızun ömrünü, devletini, şevketini, adlini, fırsatını, nusretini yevmen-fe-yevmen ziyâde edivere, inşâ-Allâhu ta'âlâ." (Öztürk, 2014: 183-184)

4.1.2.8.1.9. Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, diğer olaylar ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane I. Murad'ın Polunya Hisarı'na yaptığı gaza anlatılırken aktarılmakta ve Sultan'ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Hisar'ın yıkıldığı haberini aldığı sırada sırtını dayadığı ağacın Kademlü Kabağağaç olarak adlandırılması konu edilmektedir. İkinci efsane ise Dıraç'ın fethi anlatılırken aktarılmakta ve fethinden bir hafta önce gayrimüslimlerin şahit olduğu, kaledeki bir servi ağacında görülen olağanüstü bir durum konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kademlü Kabağaç

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Polunya Hisarı'nın yıkıldığı haberini aldığı sırada sırtını dayadığı ağacın adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, Polunya Hisarı'nı ele geçiremeyince “Devletli Kabağaç”a yaslanıp oturur. Bir müddet sonra adamları gelip bu Hisar'ın ele geçirildiği bilgisini verince Sultan, çok mutlu olur. Bu Devletlü Kabağaç'a “Kademlü Kabağaç” adı verilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad'ın sırtını Devletlü Kabağaç'a dayayıp oturduğu zaman, şimdi, o vakit.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Hisar (Polunya / Tanrı Yıktığı Hisarı).

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Murad Han Gazi (I. Murad).

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Devletlü Kabağaç, kütük.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu.

Efsane Hakkında Notlar: “Tanrı Yıktığı Hisarı” ile ilgili efsanenin devamında yer alan bu efsanede “Devletli Kabağaç” adını Oruç b. Âdil; yalnızca ağaç için vermekte, ağacın bulunduğu yer için bu adı anmamaktadır. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserlerinde verilen bilgiye göre ise Devletli Kabağaç'ın bulunduğu yer de “Devletli Kabağaç” olarak anılmaktadır. Bu nedenle Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşri'nin aktardıkları efsane “Yer Adları ile İlgili Efsaneler” grubunda değerlendirilmiştir. Ayrıca Oruç b. Âdil'in ağaçla ilgili verdiği “Kademlü Kabağaç” adına bu iki eserde rastlanmamaktadır.

Efsanenin Metni:

“Devletlü Kabağaç derler bir kavak ağacı vardı. Henüz şimdi dahi eseri vardır. Ve illâ kütük olmuştur. Ol vakit ol kavak ağacının âli gölgesi vardı. Sultan Murad Han Gâzi hisarı alımayup gelüp ol Devletlü Kabağaç’a arkasın verüp dayamışdı, otururdu. Bu teşvişde iken, bir lahzadan haber geldi kim: ‘Sultânım! Hisarun bir taraftı yıkıldı’ dediler. ‘Hak ta ‘âlâ kudretiyle zîr ü zeber oldu’ dediler. Sultan Murad Han Gazi bu haberi işidüp şâd oldu. Ol Devletlü Kabağaç’a Kademlü Kabağaç deyü ad kodular. Şimdi yerinde kütüğü kalmışdur.” (Öztürk, 2014: 27)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Dıraç’taki Servi Ağacı

Efsanenin Konusu: Dıraç’ın fethinden bir hafta önce gayrimüslimlerin şahit olduğu, kaledeki bir servi ağacında görülen olağanüstü bir durum konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Dıraç Kalesi’nde bulunan büyük kilisenin önünde bir servi ağacı bulunmaktadır. Kale’nin fethinden bir hafta önce bir gece gayrimüslimler, bu ağacın bir dalında “Allâhu ekber” denilerek temcit verildiğini duyarlar. Bunun üzerine keşişler, şehirde Türklerin bulunduğunu söyler ancak aranmasına rağmen hiçbir Türk bulunamaz. Ertesi gece yine ağacın bir dalında temcit verilir ve sabah olunca bu dal kesilir. Ancak geceleri ağaçta temcit vermeye devam edilince önce ağacın birkaç dalı daha kesilir, en sonunda da ağaç kökünden kesilir. Ağacın kesilmesi duyulan temcirlere fayda etmez, hâlâ sesler duyulur. Nitekim bir hafta sonra Dıraç fethedilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Dıraç Kalesi fethedilmeden bir hafta önce, bir gece, ertesi gece, sabah, bir haftadan sonra.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Dıraç Kalesi, büyük bir kilise.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Gayrimüslimler, keşişler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Servi ağacı, kale kapısı.

Efsanede Yer Alan Motifler: F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Durumlar, F900.1. Belirli Zamanlarda Olağanüstü Durumlar, P426.3 Keşişler, V110. Dinî Yapılar, V111. Kiliseler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: II. Bayezid devrinde Dıraç'ın fethinden önce burada yaşayan gayrimüslimlerin yaşadıkları bu olağanüstü olay bir raviden aktarılmaktadır. Dıraç, Rumeli Eyaleti'nde Alasonya'da bir nahiye olup günümüzde Arnavutluk'un Durres ilidir (Sezen, 2017: 217). Efsane diğer 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer almamaktadır.

Efsanenin Metni:

“Evit bir râvî rivâyet etdi kim: Kal'a-yı Dıraç dahi feth olunmazdan öndin bir hafta önürdi. Meğer kal'a içinde bir büyük ulu kelisa varımış, hisar kapusından girdükde. Ol kelise önünde bir ulu servi ağacı varımış. Bir gece ol servi ağacı dalında Allâhu ekber demekile temcid verilmiş. Kâfirler işidüp heybete kalmışlar. Keşişleri gelüp şehir içinde Türk vardır görün deyüp, şehri bir bir aramışlar hiç nesne bulmamışlar. Yarındası gece girü temcid verilmiş. Çün sabah olup ol servi ağacının ol dalını kesmişler. Yine tekrar girü yarındası temcid verilmiş. Bu taraftan dahi ol servi ağacının birkaç dalını kesmişler. Hâl nedir bilmemişler deyü hayran kalmışlar. Ve'l-hâsıl-ı kelâm, ol servi ağacını dibinden kesdiler. Fâide vermeyüp girü ol temcidi dahi ziyâde işidiler. Âkıbet bir haftadan sonra hisarı feth etdiler.” (Öztürk, 2014: 182)

4.1.2.8.2. Dinî Efsaneler

Oruç b. Âdil'in aktardığı 10 dinî efsanenin ikisi Hz. Hızır ile ilgili efsaneler grubuna, dördü veliler ile ilgili efsaneler grubuna, dördü ise gayb erenleri ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.8.2.1. Hz. Hızır ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil'in aktardığı Hz. Hızır ile ilgili efsanelerin ilki Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki dönem anlatılırken aktarılmakta ve Hz. Hızır'ın Moğol istilası nedeniyle Acem vilayetinden ayrılan Baba İlyas'a Anadolu'yu yurt olarak göstermesi konu edilmektedir. İkinci efsanede ise 23 Rebi'ülevvel 899 Çarşamba gecesi yaşanan bir olay sırasında darıda kalan bir arabacının ayağı kırılan öküzünü Hz. Hızır'ın iyileştirmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Hz. Hızır'ın Baba İlyas'a Yurt Göstermesi

Efsanenin Konusu: Moğol istilası nedeniyle Acem vilayetinden ayrılan Baba İlyas'a Hz. Hızır'ın Anadolu'yu yurt olarak göstermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Hz. Hızır, Moğol istilası nedeniyle Acem diyarından ayrılacak olan Baba İlyas'a Anadolu'yu işaret edip “*Rum'da semâ, safâ olsa gerekdür*” diyerek burayı vatan tutmasını söyler. Baba İlyas da Sultan Alaaddin devrinde Amasya'daki Çat adlı kasabaya gelerek yerleşir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): O zamanda, Sultan Alaaddin zamanı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Acem vilayeti, Rum, Amasiyye, Çat kasabası.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Baba İlyas, Cengiz Han, Hz. Hızır, Sultan Alaaddin.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: J153. Kutsal Adamdan Akıl, P10. Padişahlar, V200. Kutsal Kişiler, (T)V206. Hızır.

Efsane Hakkında Notlar: Baba İlyas, 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği isyan hareketine adını veren ve Anadolu'da ilk gayri Sünni akımların temelini atan Türkmen şeyhidir (Ocak, 1991: 368). Oruç b. Âdil, Baba İlyas'ı Moğol istilaları sebebiyle ve Hz. Hızır'ın “*Rum'da semâ, safâ olsa gerekdür*” diyerek Anadolu'yu işaret edip burayı vatan tutmasını söylemesiyle Selçuklu Sultanı Alaaddin devrinde, Acem diyarından Anadolu'ya gelen ve Amasya'daki Çat adlı kasabaya yerleşen bir aziz olarak belirtmektedir. Oruç b. Âdil, eserde Moğol istilasından Baba İlyas'ın Anadolu'ya gelişini Hz. Hızır'ın yol göstermesine bağlamaktadır. Hz. Hızır bu efsanede zor durumlarda insanlara yardım etme fonksiyonu ile karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Meğer ol zamanda bir aziz şeyh vardı, Baba İlyas derlerdi. Vilâyet-i Acem'den gelmiş idi. Cengiz Han talgalığından ve hem Hızır Peygamber aleyhi's-selâm işâret etmişdi. Rum'da semâ, safâ olsa gerekdür, varup anda vatan dutup otur demiş idi. Şeyh Baba İlyas dahi gelüp Amâsiyye'de nâhiyelerinden bir kasaba yer vardur, Çat derler anda vatan dutmuşdu. Sultan Alâaddin zamanydı.” (Öztürk, 2014: 12)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Hz. Hızır'ın Ayağı Kırılan Bir Öküzü İyileştirmesi

Efsanenin Konusu: Hz. Hızır'ın darda kalan bir arabacının ayağı kırılan öküzünü iyileştirmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Gelibolu'dan Edirne'ye yük taşıyan bir arabacı, Bolayır'a geldiğinde öküzünün ayağı kırılır. Arkadaşları Bolayır'dan öküz ve araba getirmek için oradan ayrıldıklarında arabacı; üzüntüsünden ağladığı sırada, yatsı vaktinde iki tane siyah kıyafetli ve siyah atlı kişinin gittiğini görür. Ardından boz atlı, yıldırım kamçılı, yeşil kıyafetli biri gelerek kaçan bu iki adamı görüp görmediğini sorar. Arabacı gördüğünü söyler. Neden burada yalnız başına oturduğunu sorduğunda

arabacı başına gelenleri anlatır. Bu boz atlı, öküzün kırılan ayağını üç kez sıvazlar ve öküz iyileşir. Bunu gören arabacı, kendisine kim olduğunu sorunca, “Allah tarafından zorda kalan insanlara yardım etmekle görevlendirilen Hızır Peygamber” cevabını alır.

Arabacı bu defa da Hızır’a kendisinden önce geçen siyah elbiseli ve siyah atlı kişilerin kim olduğunu sorar. Hızır bunların Allah tarafından burada yaşayan halka veba yaymak için gönderilen salgın olduğunu belirtir. Ancak sonrasında Allah tarafından vebanın ortadan kaldırılması istendiğini, kendisine bu atlıların öldürülmesi görevi verildiğini, bunların aslında sekiz kişi olduğunu, altısını öldürdüğünü, bu kalan iki kişiyi de denize girmeden öldürebilirse otuz yıl burada veba görülmeceğini söyler ve atına binip kaybolur. Öte taraftan arabacının yardım getirmeye giden arkadaşları arabacının yanına geldiğinde adam yaşadığı her şeyi anlatır. Bolayır halkı bunları üç gün misafir eder ve daha sonra yola koyulurlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): 23 Rebî‘ülevvel Çarşamba gecesı [899 / 1493-94], yatsı vakti, üç gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Gelibolu, Bolayır, Tekür Dağı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Arabacılar; öküzünün ayağı kırılan arabacı; iki kara donlu, kara atlı kişi; boz atlı, yeşil donlu, yıldırım kamçılı kişi / Hz. Hızır; Bolayır halkı.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Araba, yük, kaldırım, kıyafet.

Efsanede Yer Alan Motifler: B802. Masallarda ve Efsanelerde Atlar, (T)D2122.1. Hızır Olağanüstü Bir Hızla Yolculuk Yapar, F900. Olağanüstü Durumlar, F950. Olağanüstü Tedaviler, H11.1. Baştan Geçenleri Anlatarak Tanıma, H970. Görevin Yerine Getirilmesine Yardım, (T)K1811.6. Hz. Hızır Kıyafet Değiştirerek İnsanların Yanına Gider, M183. Dinî Yemin ve Sözler, (T)N848.0.2. Yardımcı Hızır, V200. Kutsal Kişiler, (T)V206. Hızır, Z71.1. Formilistik Sayı: 3, Z71.1.0.2. Formilistik Sayı: Üçün Katları: 30.

Efsane Hakkında Notlar: Oruç b. Âdil, 23 Rebî‘ülevvel 899 Çarşamba gecesinde yaşandığını belirttiği bu olaydan “kıssa” olarak bahsetmekte ve olayı bizzat gören bir raviden aktardığını belirtmektedir. Bu efsanede Hz. Hızır; boz atlı, yıldırım kamçılı ve yeşil kıyafetli bir derviş olarak karşımıza çıkmakta ve kendisini “Allah tarafından zorda kalan insanlara yardım etmekle görevlendirilen Hızır Peygamber” olarak tanıtmaktadır: “*Ben Hızır Peygamberem. Kalmışlara meded erici. Hak tebâreke ve ta‘âlâ hazretlerinin yed-i kudreti birle ben za‘îf kulunu bu yolda bu husûsa komuşdur.*”. Hz. Hızır bu efsanede zor durumlarda insanlara yardım etme fonksiyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Halka veba yaymak için görevlendirilen iki atlıyı ortadan kaldırmak için peşinlerine düştüğü sırada arabacıya yardım edip öküzün kırılan ayağını iyileştirmiştir.

Efsanenin Metni:

“Ve girü bu yıl içinde vilâyetimizde bir kıssa dahi zâhir oldu. Sahih gören râvî ağzından haber alınup yazıldı, Rebî‘ülevvel ayının yirmi üçüncü gecesinde Çehârşenbe gecesinde vâki’ oldu. Meğer birkaç arabacılar Gelibolu’dan yük dutup gelüp Edrene’ye gitmekde. Yolda gelüp Bolayır’un görünür yerinde bir kaldırım varmış. Ol arabacılar ol kaldırım üzerinde gelürken nâgâh bir arabacının bir su sığırı öküzünün bir ayağı bir delüğe geçer. Bir ayağının dizi gözünden sınır. Arabacılar gördüler kim, hâl böyle oldu. Yoldaşları öküzlerini, arabacıyı anda koyup gitdiler. Varup Bolayır’dan öküz getüreler ve araba getüreler. Hem ol su sığırı öküzü arabaya urup alup Bolayır’da boğazlayup satarlar. Yoldaşları arabacılar gitdiler Bolayır’a. Öküz issi arabası katında nahs tâli’ine ağlayu. Yalunuz ol arada dururken nâgâh yatsu vaktinde bir küpürdü belürür, atlular belürür. Arabacı, ol at tapırdusını işidüp kaçup araba altına girür. Meğer iki kara donlu, kara atlu kimseler gelüp yıldırım gibi geçüp gitdiler. Anların akabınca girü bir boz atlu, yeşil donlu, yıldırım kamçılı kimesne gelüp çağırdı, âvâz verdi kim: ‘Bre arabacı!’ deyü. Arabacı dahi korkusundan cevab verüp dedi kim: ‘Ne buyurursuz?’ deyü. Ol boz atlu, yıldırım kamçılı, yeşil donlu dedi kim: ‘Hiç bu tarafa iki kara atlu, kara donlu kimesneler geçdi mi?’ deyü. Arabacı cevab verdi kim: ‘Belî geldiler geçdiler’, deyü.

Ve girü ol boz atlu, yeşil donlu dedi kim: 'Ey arabacı! Sen yalunuz bunda neylersin? Yoldaşların kanı kanda gitdi?' dedi. Arabacı dahi dedi kim: 'Sultânüm! Benüm bir öküzümün bir ayağı sındı bir delüğe geçdi. Yoldaşlarum şehirden öküz, araba getürmeğe gıtdiler' dedi. Ol boz atlu, yeşil donlu dedi kim: 'Ayağı sınan öküzün kangıdur?' dedi. Arabacı dahi ayağı sınan öküzü gösterdi. Ol boz atlu, yeşil donlu boz atdan inüp gelüp ol öküzün sınan ayağını üç kerre sıgadı. Dahi ol öküzü kaldırdı. Öküzün ayağı sağalmış. Arabacıya dedi kim: 'Gel öküzünü koş yoluna git' dedi. Geldi kim atına bine. Arabacı dahi ana varup dahi ünlendi. Dedi kim: 'Sultânüm! Sizlere kim derler?' Ol boz atlu, yeşil donlu dedi kim: 'Ben Hızır Peygamberem. Kalmışlara meded erici. Hak tebâreke ve ta'âlâ hazretlerinin yed-i kudreti birle ben za'îf kulunu bu yolda bu husûsa komuşdur', dedi.

Ve girü arabacı dedi kim: 'Sultânüm! Ol öndin giden kara atlu, kara donhular kimlerdür?' dedi. Hızır Peygamber aleyhi's-selâm dedi kim: 'Ol atlular öletdür, anlar ta'unlardır. Bu halkun içinden çıkmazlar' dedi. 'Anlar dahi Hak ta'âlâ emriyledür. Hak emrinden taşra çıkmazlar ve illâ Kudret şimdi şöyle yüz gösterdi kim, bu halkun içinden ta'un götürüle. İmdi girü Hakk'un emriyle ben kulunu bunlara havâle etdüirdi. Bunlar sekiz kişiydi, altısını katl etdüm ikisi kaldı. Eğer bu ikisini denize girmedin katl edersem otuz yıl bu halk içinde ta'un olmaya götürüle' dedi. Atına bindi ve gitdi, gayb oldu. Arabacı dahi bu şâdlığıla sevinüp öküzünü koşup arabasına gönül hoşluğuyla gelüp giderken, bu taraftan Bolayır yolundan yoldaşları öküze araba koşup gelürken gördüler, yoldagi arabacı arabasını koşup gelür, öküzü sağalmış. Gördüler kim, acebâ ol değil ola. Yakın gelicek gördüler kim oldur. Dediler kim: 'Kaziyye noldu ne hâl oldu?' dediler. Ol arabacı dahi cemî'-i ahvâlini, başına gelen hikâyeti ve kaziyyesini bir bir bunlara dedi. Bunlar dahi gayetle sevindiler. Gelüp Bolayır'da üç gün durdular. Bolayır halkı arabacıları üç gün konukladılar. Ol öküzü ayağı sınan arabacı bu taraftan Tekür Dağı'ndan idi. Bu kaziyye bu yılda vâkı' oldu. Sahih olundu. Gözüyle görenler, râvînün ağzından işidüp dahi görenlerden işidüp teftiş olunup, andan kaleme geldi yazıldı, inşâ-Allâhu'r-Rahman ümidimiz budur kim, Hak ta'âlâ vilâyetimize ve memleketimize sağlık ve ten-dürüstlük ve hayırlusın vermiş ola. Hak ta'âlâ vilâyetimizde yad yağı ve düşmen

belâsından ve dahi âfetinden ve zelzeleden ve ta'undan saklaya, inşâ-Allâhu'l-aziz.”
(Öztürk, 2014: 142-143)

4.1.2.8.2.2. Veliler ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, veliler ile ilgili olarak dört efsane aktarmaktadır. İlk efsane Orhan Gazi devri anlatılırken aktarılmakta ve Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'ye kerametlerini göstermesi konu edilmektedir. İkinci efsane İstanbul'un tarihi anlatılırken aktarılmakta ve Eyyûb-i Ensârî'nin vasiyeti üzerine gizlenen kabrinin üzerine Doğu Roma döneminde türbe yaptırılması ve burada yerden bir pınarın çıkması konu edilmektedir. Üçüncü efsane H 899 yılı olayları anlatılırken aktarılmakta ve bu yıl içinde Kostantin'e gelen ve kendisinin Mehdi'nin hizmetkârı olduğunu söyleyen kişinin öldürülmesi ve kabrine gökten ışığın inmesi konu edilmektedir. Dördüncü ve son efsane ise H 900 yılı olayları anlatılırken aktarılmakta ve bu yıl içinde Kostantin'de bir velinin hırkasına oturarak denizi geçmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Geyikli Baba'nın Kerametleri

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'yı denemek için şarap yollaması ve Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'ye kerametlerini göstermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi'ye Geyikli Baba'yı içki düşkünü olarak tanıtır. Orhan Gazi de Geyikli Baba'yı denemek için iki tulum şarap gönderir. Geyikli Baba, bu iki tulum şarabı iki kazana koyar ve birinde helva, birinde zerde pişirerek iki kutuya koyar. Bir kutuya da ortasında yanmış kor bulunan atılmış pamuk koyup ağzını mühürleyerek Orhan Gazi'ye gönderir. Gönderdiği şaraplarla zerde ve helva pişirdiğini duyan Orhan Gazi, pamuğun yanmadığını da görünce Geyikli Baba'nın keramet ehli olduğunu anlar ve ona itikat edip bir tekke yaptırır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Orhan Gazi zamanı, şimdiki zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Geyikli Baba Tekkesi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Orhan Gazi / Padişah, Geyikli Baba, abdallar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Şarap, kazan, kutu, pamuk, ateş, mühür, zerde, helva.

Efsanede Yer Alan Motifler: F882. Olağanüstü Ateş, F900. Olağanüstü Durumlar, H1573. Dinî Testler, H1573.2. Dinî Şahsiyetler Test Edildi, P10. Padişahlar, Q20. Dindarlık Mükâfatlandırılır, Q114. Hediye Vererek Mükâfatlandırma, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'yı denemesi sonucu Geyikli Baba'nın keramet göstermesini anlatan bu efsane, yalnızca Oruç b. Âdil tarafından aktarılmıştır. Geyikli Baba ile ilgili farklı rivayetler aktaran Âşıkpaşazâde ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin bu efsaneye yer vermediği görülmektedir. Geyikli Baba'yı içki içen bir derviş olarak gösteren bu metinden bir gerçeklik çıkarmak mümkün değildir. Nitekim bir efsane olan metinde vurgulanmak istenen Geyikli Baba'nın gösterdiği kerametlerdir.

Efsanenin Metni:

“Orhan Gâzi zamanında girü abdallardan Geyiklü Baba vardı. Er kişiydi, abdal şekl. Orhan Gâzi'ye Geyiklü Baba'yı bir dürlü dahi anlatdılar, mey-perest deyü. Orhan Gâzi dahi denemek için Geyiklü Baba'ya iki tulum şarab göndürdi, Geyiklü Baba nûş etsün deyü. İki tulum şarab getürdiler, Geyiklü Baba önüne kodular. Eyitdiler: 'Baba, bunu pâdişâh gönderdi' dediler. Geyiklü Baba hemandem ol iki tulum şarabı iki kazgana koyup, birinde zerde birinde helva bişürdi. İki kutuya koydu. Ve andan sonra bir kutunun içine dahi atılmış panbuk koydu. Panbuk arasına yanmış kızıl koru kodu. Ağzını mühürleyüp Orhan Gâzi'ye göndürdi. Orhan'a kutuyu getürdiler. Orhan Gâzi mühürleri bozdu. Birinde helva birinde zerde. Birini dahi açdı gördü, atılmış panbuk içinde bir pâre kızıl kor. Hiç panbuğa aslâ eser etmemiş. Orhan Gâzi'ye dediler, iletdükleri şarabları kazgana koyup zerde helva bişürdiğin.

Orhan Gâzi hemandem Geyiklü Baba'ya i'tikâd edüp, çok nesne in'am edüp, bir âli tekye yapup ana vakıflar kodu. Şimdiki zamanımızda Geyiklü Baba tekkesi deyü anılır.” (Öztürk, 2014: 18)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Eyyûb-i Ensârî Türbesi

Efsanenin Konusu: Eyyûb-i Ensârî'nin vasiyeti üzerine gizlenen kabrinin üzerine Doğu Roma döneminde türbe yaptırılması ve burada yerden bir pınarın çıkması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Elli bin kişilik orduyla İstanbul üzerine gelen ve altı ay boyunca savaşan Eyyûb-i Ensârî, okla elinden yaralandığında vefat edeceğini anlar ve öldüğünde mezarının gizlenmesini ister. Sonrasında vefat ettiğinde mezarı gizlenir ve şehirde hüküm süren Yorgo bundan haberdar olur. Yorgo'nun yerine oğlu Kostantin'in geçtiği zaman, Eyyûb-i Ensârî'nin defnedildiği yere her gece gökten ışık indiği görülür. Kostantin, buraya bir kubbe yaptırır ve burası bir ziyaretgâh hâline gelir. Sonrasında Allah'ın hikmetiyle yerden bir pınar çıkar. Her derde derman olan bu pınarın suyu şişelerle çeşitli memleketlere gönderilir. Hem gökten ışık inmesi hem de yerden çıkan pınar dolayısı ile burası halk tarafından kutsal kabul edilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): İslam ordusunun İstanbul'a gazaya geldiği zaman (H 52 yılı), altı ay, her gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kostantin, Eyyûb-i Ensârî'nin kabrinin bulunduğu yer, hisar, Firengistan.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Eyyûb-i Ensârî, Abdullah ibn-i Abbas, Abdullah ibn-i Zübeyr, Yorgo, Kostantin, elli bin er.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Beş yüz pare gemi, ok, kılıç, ışık, kubbe, şişe.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, F930. Denizler ve Sularla İlgili Olağanüstü Olaylar, F950. Olağanüstü Tedaviler, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, V60. Cenaze Törenleri, V200. Kutsal Kişiler, V221.1.4. Işıklar (Nur) Velinin Cesedinin Gömüldüğü Yeri Gösterir, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), Z71.3.0.1. Formilistik Sayı: Beşin Katları: 50.000.

Efsane Hakkında Notlar: Eyyûb-ı Ensârî ve beraberindeki ordunun İstanbul kuşatması, H 52 (M 672) yılında gerçekleşir. Efsanede Eyyûb-ı Ensârî'nin gömüldüğü yerde, yerden şifalı bir suyun çıktığı belirtilmektedir. Bir peygamber mucizesi olarak hem *Kitab-ı Mukaddes*'te hem de *Kur'an-ı Kerim*'de karşımıza çıkan yerden su çıkarma mucizesi, bu efsanede farklı bir şekilde görülmektedir. Burada yerden kendiliğinden çıkan bir sudan bahsedilmekte ve bu su, gömülü olan velinin kutsiyetine bağlanmaktadır. Eyyûb-ı Ensârî'nin vefatı ve kabri ile ilgili farklı bir efsane Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Eyyûb-ı Ensârî elli bin erile, bilesince Abdullah ibn-i Abbas ve Abdullah ibn-i Zübeyr beş yüz pâre gemiyile gelüp Kostantin[i] hisar etdiler. Altı ay egirdüp cenk etdiler. Âkıbet üzerine yüriş etdiler. Ol yürişde Eyyûb-ı Ensârî radiya'llâhu ta'âlâ anhu, eline çekre oku dokundu. Eyyûb-ı Ensârî gördü kim hâl böyle oldu. Bildi kim, kendü dahi dünyâdan gider, nakl eder gidiserdür. Vasiyyet kıldı kim: 'Kılıçlarunızı yalun edün hisara yüriş edün. Ol aralıgda savaş arasında beni defn edün, kabrimi penhan edün belürsüz edün' dedi. Hem eyle kıldılar. Şehrün tekürü ol vakit girü Yorgo'ydu. Yorgo tekür dahi bildi kim, hâl nice oldu. Yorgi tekür haber gönderdi kim: 'İçinüzden bir ulunuz gitmiş, sizler anı bizden niçün gizlersiz?' dedi. Gazâ donun gönderdi viribidi. Âkıbet sulh olunup, bir mikdâr haraçların verüp, bunlar dahi dönüp gitdiler, kimisi kurudan kimisi denizden.

...

Yorgi tekürün bir oğlu dahi vardı. Adına Kostantin derlerdi. Yerine ol beğ oldu. Meğer Eyyûb-i Ensârî'nün türbesi yerinde nur bark urur idi. Her gece görürlerdi. Ol nur bark urduğu yeri Kostantin tekür dahi gördü bildi, vardı üzerine bir kubbe yapdurdı. Bir âlî ziyâret-gâh oldu. Girü Hak ta'âlânun kudretiyle hikmetiyle bir latif bınar çıkdı hâsiyyetlü. Ol bınarun suyundan şişeler ile alup Firengistan'a ve her memlekete iledürlerdi. Her derde derman edüp kefâret idi. Ol türbede nur bark urduğundan ve ol hâsiyyetden ötürü ol yeri mükerrem ve mu'azzez dutarlardı.” (Öztürk, 2014: 96)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Kabrine Nur İnen Veli

Efsanenin Konusu: Kendisinin Mehdi'nin hizmetkârı olduğunu söyleyen kişinin öldürülmesi ve kabrine gökten ışığın inmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: H 899'da Acem vilayetinden Kostantin'e bir kişi gelir. Mehdi'nin hizmetkârlarından olduğunu söyleyince ulema arasında çeşitli tartışmalar olur. Zamanın ulemalarının hazır bulunduğu bir sırada, her devirde böyle adamların ortaya çıktığı, halife devrinde âlemin fesada varmaması için bunların katledildiği, Kostantin'e gelen bu kişinin de velayeti görülmediği için öldürülmesinin uygun olduğu söylenir. Katline fetva verilen bu kişi öldürüldüğünde defnedildiği günün gecesinde kabrine gökten ışık iner ve şehir halkı bu ışığı görür. II. Bayezid de bu azize bir türbe yaptırır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): H 899 (M 1493-94), bu yıl içinde, Veli'nin şehit edildiği zaman, o gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kostantin, Acem vilayeti, Arab [vilayeti], türbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Mehdi, şehit edilen veli, Hazret-i Mevlânâ Efdaleddin, Mevlânâ Arab, Mevlânâ-i Kestellü, kadı-asker ibn-i Hacı Hasan oğlu, Sultan Bayezid Han, ulema, azizler, paşalar, halifeler, âlem halkı.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Işık.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, M183. Dinî Yemin ve Sözlere, P10. Padişahlar, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V221.1.4. Işıklar (Nur) Velinin Cesedinin Gömüldüğü Yeri Gösterir, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Kendini Mehdi'nin hizmetkârı olarak tanıtan Veli, her devirde böyle kişilerin ortaya çıkması ve velayeti görülmemesi sebebiyle katline fetva verilip öldürülür. Ancak Veli'nin yaşarken görülmeyen velayeti öldükten sonra mezarına gökten bir ışığın inmesiyle görülür. II. Bayezid'in bu velinin mezarına türbe yaptırması da bu velayet neticesinde gerçekleşir. Bir bakıma Sultan tarafından kendisine iade-i itibarda bulunulmuştur. Nitekim Oruç b. Âdil de bu veliden "şehit" olarak bahsetmektedir. Ayrıca bizzat Sultan tarafından mezarına türbe yapılan bu velinin adının verilmediği ve kim olduğunun belli olmadığı görülmektedir.

Efsanenin Metni:

"Ve girü bu yıl içinde bir kazıyye dahi vâkı' oldu: Meğer şehri-i Kostantin'e bir kişi gelmiş vilâyet-i Acem'den. Da'vâ etdi kim: 'Ben Mehdi'nün çavuşlarındanam' deyü, da'vâ edüp hayli mâcerâlar dahi oldu. Ulemâ arasında hayli sual-cevab oldu. Çok sözler geçdi. Ol arada azizler, paşalara dahi dürlü dürlü cevablar verüp hüccet ve bürhanlarla. Âkıbet zamanımızun ulemâları ol meclisde hazır olanlar Hazret-i Mevlânâ Efdaleddin ve Mevlânâ Arab ve Mevlânâ-i Kestellü ve kadı-asker ibn-i Hacı Hasan oğlu bunların akranı, emsâli ulemâlardan ittifak edüp dediler kim: 'Her zamanda bunun gibi mâcerâlar olur. Hulefâlar zamanında Arab'da, Acem'de halifeler bunun gibileri katl ederlerdi. Âlem halkı fesada varmasun deyü hüccet, bürhan, delil yok. Ve illâ zâhiren velâyet yok. İmdi bunun gibileri aradan götürmek yeğdür' dediler. Âkıbet ulemâlarımızun ittifakıyla fetvâ verüp katl etdiler. Şehid etdiler. Şühedâ mertebesin buldu. Şehid olan hulefâlar yoluna gitdi. Kudret ana dahi

böyle yol gösterdi. Ol azizi şehid etdikleri vakit, ol gece makberesi üzerine nur indi derler. Bir nice halk görüp şahâdet etdiler. Pâdişâhımız Sultan Bayezid Han halleda'llâhu ta'âlâ devletehû ve saltanatehû ol azizün üzerine türbe yapdurdı. Bu vâkı'alar oldu, hicretün sene 899.” (Öztürk, 2014: 143-144)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Hırkasına Oturarak Denizi Geçen Veli

Efsanenin Konusu: Kostantin’de bir velinin hırkasına oturarak denizi geçmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: H 900 yılının Cemâziyelevvel ayında Kostantin’de bir veli görülür. Bu veli, Davud Paşa Kapısı’ndan çıkıp deniz kenarına gelince hırkasını denize serer; üstüne oturup karşıya geçer ve kaybolur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): H 900 (M 1494-95) yılının Cemâziyelevvel ayı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kostantin, Davud Paşa Kapısı, deniz, deniz kenarı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Bir aziz.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Hırka.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1524. Sihirli Nesne Kişinin Suyu Geçmesini Sağlar, F900. Olağanüstü Durumlar, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin hemen arkasından Oruç b. Âdil; abdalların, erenlerin, velilerin halk içinde daima var olduklarını, dünyanın düzeninin bunlar ile sağlandığını, kendilerini gizleyip kerametlerini çok az gösterdiklerini belirtmektedir. “İrmak veya deniz üzerinde yürümek”, heterodoks menkıbelerde görülen Kitab-ı Mukaddes kaynaklı inanç motiflerinden biri olup Hz. İsa’nın denizi

yürüyerek geçmesine dayanmaktadır (Ocak 2005: 277). Bu motif, Oruç b. Âdil'in aktardığı bu efsanede denizi hırkaya oturarak geçmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Ve girü bu yıl içinde bir vâkı‘a dahi rivâyet etdiler kim: Şehr-i Kostantin’de Cemâziyelevvel ayında bir aziz görürler. Davud Paşa Kapısı derler meşhurdur, ol kapudan çıkup deniz kenarına gelüp hırkasını çıkarup deniz üzerine döşeyüp üzerine çıkup oturup denizün öte yakasına geçüp nâ-bedîd olup belürsiz oldu derler. Aceb değıldür abdallar, meczublar, erenler, veliler halk içinde eksük olmazlar. Âlemün nizâmı bunlaruniledür. Ve illâ erenler kendülerini penhan edüp gizlerler. Erenler kerametlerini fâş etmezler. Velâyetlerini fâş etmek az vâkı‘ olur.” (Öztürk, 2014: 145)

4.1.2.8.2.3. Gayb Erenleri ile İlgili Efsaneler

Oruç b. Âdil, gayb erenleri ile ilgili olarak dört efsane aktarmaktadır. İlk üç efsane Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan savaş anlatılırken aktarılmakta ve üçünde de bu savaşta askerî açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı ordusuna gayb erenlerinin yardım etmesi konu edilmektedir. Dördüncü ve son efsane ise Dıraç'ın fethi anlatılırken aktarılmakta ve gayb erenlerinin Dıraç'ın fethine yardım etmeleri konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Gayb Erenlerinin Savaşta Gazilere Yardım Etmesi I

Efsanenin Konusu: Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan savaşta askerî açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı ordusuna gayb erenlerinin yardım etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Savaşta askerî olarak zayıf durumdaki Osmanlı ordusuna gayb erenlerinin yardım ettiğini görenler olur. Savaşın başlamasından önce savaş meydanına giden askerler; yüzlerce gayrimüslimin helak edildiğini, kimi ölü kimi diri yerde yattıklarını görürler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı ordusunun Derencil Ban'ı esir aldığı savaş sırasında, savaş başlamadan önce.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Savaş meydanı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Gayb erenleri, gaziler, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, P461. Askerler, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V320. Kâfirler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: II. Bayezid devri Bosna sancakbeylerinden Yakup Paşa, büyük ganimetler elde ettiği bir gazadan dönerken Osmanlı askerlerinin yorgunluğunu fırsat bilen Derencil adlı bir ban¹⁰, çok sayıda asker ile üzerine yürür. Bunun üzerine gayrimüslim ordusuna göre az sayıda askeri bulunan Yakup Paşa, başka bir yoldan onların önüne geçerek Kırbova adlı ovada durur. Meşveret sonunda askeri üç bölüğe ayırıp düşman üzerine yürüme kararı alan Yakup Paşa, gayrimüslim ordusuna karşı çetin bir savaş verir. Ancak savaşın galibi Osmanlılar olur ve Derencil Ban esir alınır. Az sayıdaki Osmanlı askerinin düşmanı mağlup etmesi ile ilgili birçok efsane aktarılmakta ve bu durum gayb erenlerinin yardımına bağlanmaktadır (106 ve 107. efsaneler de bu savaş ile ilgili olarak aktarılmaktadır). Osmanlı kaynaklarında Derencil Ban olarak belirtilen kişi, Hırvat Banı Emerik Derencin – Mirko / İmre Derencsény'dir (Emecen, 2015: 194). Efsanede savaşın yaşandığı yer olarak verilen Kırbova, Hırvat topraklarında yer alan Krbava'dır (Emecen, 2015: 194).

¹⁰ **Ban:** İmparatorluk döneminde Macaristan, Hırvatistan ve çevresindeki yerlerin sancak beylerine ve buralardaki küçük prenslere verilen unvan (Çağbayır, 2017a: 533).

Efsanenin Metni:

“Ve dahi ba'zı râvîler eydür: Haber alup görenlerden ve işidenlerden dediler kim, gayb-erenleri gelüp gâzilere yardım etdiklerin. Ve bir râvî dahi rivâyet etdi kim: Biz dahi cenk yüzüne varmadın gördük kim, bir yerde yüz elli iki yüz mikdârı var, kâfir uluları kırılmış yatur, kimi diri ve kimisi ölü, birbiri üzerine yığılmış yaturlar. Bilmedük kim, bunları kimler kırmışlardır. Kudret'den kırılmış bigi.”
(Öztürk, 2014: 138)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Gayb Erenlerinin Savaşta Gazilere Yardım Etmesi II

Efsanenin Konusu: Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan savaşta askerî açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı ordusuna gayb erenlerinin yardım etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Savaş sırasında gökyüzünde beyaz kuşlar Müslüman askerlerini korumak için üzerlerine sayvan olurlar ve gayrimüslimlerin üzerine hücum edip onlar üzerinden gelen kara kuşları dağıtırlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı ordusunun Derencil Ban'ı esir aldığı savaş sırasında.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Gökyüzü.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Gaziler, gayrimüslimler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, P461. Askerler, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V320. Kâfirler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsanede, heterodoks İslam'ı Sünni ve Şii İslam'dan ayıran bir inanç motifi olan “don değiştirme” karşımıza çıkmaktadır. Efsanedeki kara kuşların, halkın muhayyilesinde kuş donuna giren gayb erenlerine karşı ortaya atılan bir sembol olduğu söylenebilir. Nitekim siyah-beyaz sembollerine gönderme yapılmıştır. Gazileri koruyan kuşlar beyazken gayrimüslimlerin üzerinden gelenler siyahtır. Hemen hemen bütün inanç sistemlerinde beyaz, saflığı ve temizliği; siyah ise kötülüğü temsil eder.

Efsanenin Metni:

“Ve bir râvî dahi rivâyet etdi kim: Hava yüzünde ak kuşlar gelüp gazilerin üzerinde sayvan olup durup, kâfirler üzerine hücum edüp, kâfirler üzerinden gelen kara kuşları varup dağıtdılar.” (Öztürk, 2014: 138)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Gayb Erenlerinin Savaşta Gazilere Yardım Etmesi III

Efsanenin Konusu: Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan savaşta askerî açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı ordusuna gayb erenlerinin yardım etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Gazilerin önünden giden küçük bir top mermisi gayrimüslim askerlerini dağıtır ve bunu gören gaziler hücumla kalkıp onları kılıçtan geçirirler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osmanlı ordusunun Derencil Ban'ı esir aldığı savaş sırasında.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): [Savaş meydanı]

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Gaziler, gayrimüslimler, atlılar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Dane-i küçük (küçük top mermisi), top, tüfek, zemberek, kılıç.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, F1084. Şiddetli Savaş, P461. Askerler, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V320. Kâfirler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan savaşta gayb erenlerinin gazilere yardım etmesi ile ilgili olarak aktarılan üçüncü ve son efsanede gayb erenleri tarafından düşman ordusuna atıldığı anlaşılan küçük bir top mermisinden bahsedilmektedir. Gayrimüslim askerlerini dağıtan bu küçük top mermisi, gazilerin galip gelmesine yardımcı olur.

Efsanenin Metni:

“Ve bir râvî dahi dedi kim: Bir dâne-i küçük gazilerin önünce kâfirler leşkerine bile girüp bile çıkdı. Gaziler dahi bu alâmeti zâhiren ve bâtinen gözleriyle görüp, gönüllerine ilhâm-ı Rabbânî olup Hak ta’âlâya sığınup, bir azîm cenk etdiler kim, kâfirlerin topuna, tüfeğine, zenbereğine bakmayup evvel atlasına kılıç koydular.”
(Öztürk, 2014: 138)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Gayb Erenlerinin Dıraç’ın Fethine Yardım Etmeleri

Efsanenin Konusu: Dıraç’ın fethine gayb erenlerinin yardım etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre, komutan Mehmet Bey ve beraberindekiler, kendileri şehre girmeden beş-altı gün önce gayb erenlerinin şehre girdiklerini görürler. Gayb erenlerini sabah ve akşam vakitlerinde zahiren gördüklerine şهادet ederler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hisara varmadan beş-altı gün önce, akşam, sabah.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Hisar.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Mehmet Bey, diğer kişiler, gayb erenleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, P461. Askerler, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar, Z71.3. Formilistik Sayı: 5, Z71.4. Formilistik Sayı: 6.

Efsane Hakkında Notlar: Efsaneden fethinden bahsedilen Dıraç, Arnavutluk'un Durazzo / Dures şehridir (Eroğlu, 2017: 84). Efsanenin gayb erenlerini konu eden diğer efsanelerden önemli bir farkı olduğu görülmektedir. Bu fark, diğer efsanelerde gayb erenlerini gören askerler iken bu efsanede askerlerin yanında onları komuta eden Mehmet Bey'in de görmesidir. Üstelik gayb erenleri, ordunun şehre girmesinden beş-altı gün önce şehre girmişler, fetih sırasında da sabah akşam ordunun yanında olmuşlardır.

Efsanenin Metni:

“Râvîler şöyle rivâyet etdiler kim: Sâhib-i leşker dahi Mehmed Beğ ben dahi gördüm dedi. Ve gayrı kişiler dahi şahâdet etdiler kim, hisara dahi varmazdan beş altı gün öndin gayb-erenleri önce yürüdüler. Ahşamda ve subh vakitte zâhiren gördük deyü şahâdet etdiler.” (Öztürk, 2014: 181)

4.1.2.9. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ* Adlı Eserinde Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî, eserinde 17 efsane aktarmaktadır. Bunlardan on dört tanesi tarihî efsaneler sınıfına, üç tanesi ise dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.9.1. Tarihî Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin aktardığı 14 tarihî efsanenin ikisi Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, dördü yer adları ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, dördü tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi ise diğer olaylar ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.9.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verdiği sırada Devlet'in kuruluşu ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsanede Ertuğrul Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e hürmet etmesi olayından sonra gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir. İkinci efsanede ise Osman Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Ertuğrul Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e Hürmet Rüyası

Efsanenin Konusu: Ertuğrul Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre, Ertuğrul Gazi bir gün bir köyde imamın evine misafir olur. Oturduğu yerin arkasında bulunan pencerenin kenarında Kur'an-ı Kerim yer almaktadır. Ev sahibi, küstahlık olmaması adına arkasındaki nesneyi almak için Ertuğrul Gazi'den eğilmesini rica eder. Ertuğrul Gazi, bu nesnenin ne olduğunu sorduğunda “Hz. Muhammed'e inen Kelâmu'llâh” olduğu cevabını alır. Ev halkının uyumasında sonra Ertuğrul Gazi, gusledip abdest alır ve yüzünü Kur'an-ı Kerim'e

dönüp ellerini bağlayarak sabaha kadar böylece durur. Daha sonra ev sahibinin uyandığında bu durumdan haberinin olmasını istemez ve yatar. Uykusunda kendisine Allah tarafından “Sen benim kelimama hürmet ettin. Ben de seni, evladını ve sana tabi olanları sonsuza kadar saygın kıldım.” denildiğini görür.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Ertuğrul Gazi'nin imamın evinde misafir olduğu gece, sabaha kadar.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ertuğrul Gazi'nin misafir olduğu imamın evi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ertuğrul, bir imam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Pencere, Kur'an-ı Kerim.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, Q112. Krallık Vererek Mükâfatlandırma, (T)V58.6. Abdest Alma, (T)V207. İmam, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed.

Efsane Hakkında Notlar: Devletin kuruluş efsaneleri arasında anlatılan Kur'an-ı Kerim'e hürmet gösterilmesi ile ilgili efsane, eserin Menzel Nüshası'nda “Hikâyet” başlığı altında Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak anlatılmaktadır. İlgili yerde verilen dipnotta ise Manisa Nüshası ile Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nüshası'nda bu efsanenin aynı anlatım düzeni içinde Osman Gazi'ye bağlı olarak anlatıldığı belirtilmektedir (Öztürk, 2013b: 34). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın da *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*'de Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak aktardığı bu efsaneyi Kemal *Selâtin-nâme*'de Osman Gazi'ye bağlı olarak aktarmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Rivâyet olunur ki, ittifâk [Ertuğrul] bir gece bir köyde imâm-ı karye evinde konuk olup otururdu. Ardında pencere varidi. Anda Mushaf komuşlaridi. Sâhib-i hâne Ertuğrul'a eyitdi: 'Küstâhlik olmasın. Kereminden eğil ardında nesne var,

alayın.’ Ertuğrul eyitdi: ‘Ne nesne var?’ Sâhib-i hâne eyitdi: ‘Nebimiz Muhammed Resûlu’llah âhir zaman peygamberine inen Kelâmu’llah var.’ Ertuğrul, sâhib-i hâne uykuya varınca ebsem olup andan turup gusl edip arı abdest alıp Mushaf’dan yana müteveccih olup huşû’ ve huzû’la sabaha dek el kavşurup durdu. Ev issi uyanıcak hâlîme muttali olmasın deyü yatıp gözüne uyku gelip âlem-i rü’yâda Hak ta‘âlâ celle ve alâ kibelinden buna denildi ki: ‘Çün sen benim kelâmıma hürmet ve ta‘zim edip izzet ü ikrâm eyledin. Ben dahi seni ve evlâdını ve etbâ‘ını âlemde ebedî mu‘azzez ü mükerrem ve mübeccel ü muhterem kıldım.’ (Öztürk, 2013b: 34-35)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Osman Gazi’nin Göğsünden Ağaç Çıkma Rüyası

Efsanenin Konusu: Osman Gazi’nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi’nin halkı arasında Ede Balı adında, bilgili, halkın kendisine inandığı, veliliği ve kerameti görülen, rüya ilmini iyi bilen, dünyalığı çok olmasına rağmen fakir gibi görünen ve bütün illerde meşhur bir aziz şeyh vardır. “Derviş” lakabı ile anılan Ede Balı’nın, gelen herkese hizmet ettiği zaviyesine zaman zaman Osman Gazi de misafir olur.

Osman Gazi; bir gece rüyasında Ede Balı’nın göğsünden çıkan bir ayın gelip kendi koynuna girdiğini, sonrasında hemen göbeğinden bir ağaç bittiğini ve bu ağacın dünyayı sardığını, gölgesinde bulunan dağların dibinden pınarların çıktığını, kimi insanların bahçesini suladığını, kiminin ise çeşmeler akıttığını görür. Ertesi gün gelip bu rüyayı Ede Balı’ya anlatır. Ede Balı, “Ya Osman, müjdeler olsun! Hak te‘âlâ sana ve evladına saltanat verdi. Bütün dünya evladının himayesinde olacak ve benim kızım Malhun sana helal oldu.” der ve kızı Malhun’u Osman Gazi ile evlendirir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osman Gazi’nin Ede Balı’da misafir olduğu gece ve sabahı, zaman zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ede Balı'nın zaviyesi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Şeyh Ede Balı, Malhun.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Ay, ağaç, dağ, pınar, bağ, çeşme.

Efsanede Yer Alan Motifler: D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Olaylar, F1068. Realist Rüya, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P234. Baba ve Kızı, T100. Evlilik, V50. Dua, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Osman Gazi'nin göğsünden ağaç çıkma rüyası ile ilgili bu efsanenin benzeri Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Oruç b. Âdil ise *Tevârih-i Âl-i Osman*'da bu efsaneyi Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak aktarmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Meğer ki, Osman'ın halkı arasında bir aziz şeyh varidi, Ede Balı derleridi, gâyet sâhib-kemâllerden idi. Velâyeti, kerâmeti zâhir olmuşidi. Halkın mu'tekidi idi. Tamam illerde meşhûr olmuşidi ilm-i rü'yâyı hûb bilir idi. Dünyâsı bî-nihâyeydi, ammâ derviş sîretin tutardı, derviş deyü lakab eydürleridi. Bir zâviye yapıp âyende vü revendeye hizmet ederdidi. Gâh gâh Osman dahi anun zâviyesinde müsâfir oluridi. Bir gece Osman düşünde görür ki, şeyhin koynundan bir ay çıkıp gelip kendinin koynuna girer. Hemandem göbeğinden bir ağaç bitip, âlemi tutup, anun zillinde dağlar var. Ol dağların dibinden bınarlar çıkıp, revâne olup kimi bağın suvarır, kimi çeşmeler akıdır. Yarındası Osman düşünü ol azize nakl etdi. Şeyh eyitdi: ‘Yâ Osman! Muştuluk olsun. Sana ve evlâdına Hak ta'âlâ saltanat verdi. Mecnû'-ı âlem evlâdının zill-i himâyetinde ola. Ve benim kızım Malhun sana helâl oldu' deyip kızını hemandem tezvic etdi.” (Öztürk, 2013b: 37-38)

4.1.2.9.1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî, yer adları ile ilgili dört efsane aktarmaktadır. İlk efsane, Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Boğa Öyüğü'nde yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaş hakkında bilgi verilirken aktarılmakta ve buranın Taşak Yazısı olarak adlandırılmasını konu edinmektedir. İkinci efsane, Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile yaptığı savaş vesilesi ile aktarılmakta ve savaş sonunda Tekfur'un kardeşinin öldürülüp gömüldüğü yerin "İt Eşini" olarak adlandırılmasını konu edinmektedir. Üçüncü efsane I. Murad'ın Polnya Hisarı'na yaptığı gaza vesilesi ile aktarılmakta ve bir süre ele geçiremediği ancak sonrasında fethettiği bu hisara Sultan'ın bir sözü ile "Tanrı Yıkıtığı Hisarı" adının verilmesi konu edilmektedir. Dördüncü ve son efsanede ise yine Polnya Hisarı gazası vesilesi ile aktarılmakta ve I. Murad'ın buranın fethedildiği sırada sırtını dayadığı ağacı ve ağacın bulunduğu yeri "Devletli Kaba Ağaç" olarak adlandırması konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Taşak Yazısı

Efsanenin Konusu: Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Boğa Öyüğü'nde yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın yapıldığı yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Selçuklu Sultanı Alaeddin, Osman Gazi ile Karacahisar'da savaştığı sırada Bancar Tatar'ın yapılan antlaşmayı bozduğu ve komutasındaki Moğolların Ereğli'ye saldırdığı haberini alır ve yola çıkar. Boğa Öyüğü'nde karşılaşan iki ordu savaşır ve çok sayıda Moğol askeri öldürülür. Sultan'ın buyruğu ile Moğol askerlerinin hayaları kesilir ve derileri birbirine dikilerek gölgelik yapılır. Bu olay vesilesiyle gerçekleştiği bu yer "Taşak Yazısı" olarak anılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Alaaddin'in Ereğli'ye Bancar Tatar komutasındaki Moğol ordusunun saldırdığı haberini aldığı zaman, Sultan Alaaddin ile Moğolların Boğa Öyüğü'nde savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ereğli, Boğa Öyüğü, Taşak Yazısı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Alaaddin, Ertuğrul Gazi, Bancar Tatar, Osmanlı askerleri, Moğol askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sayeban.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin öncesinde verilen tarihî bilgiye göre Selçuklu Sultanı Alaaddin'in Moğolların üzerine yürümesinin nedeni, Osman Gazi ile birlikte Karacahisar'da savaştığı sırada Bancar Tatar komutasındaki Moğolların Ereğli'ye saldırdığı haberini almasıdır. Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu efsaneyi “latife” diyerek aktarmaktadır. Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Mevlânâ Mehmed Neşrî, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil'in “Taşak Yazısı” olarak aktardıkları bu yerin adı Kemal'in *Selâtin-nâme*'sinde “Tavşak Ovası” olarak geçmektedir. Efsanenin benzer bir şekli de Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'inde ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin*'inde karşımıza çıkar ancak bu eserlerde yer adının verilmesi ile ilgili bir şeyden bahsedilmediği için bu efsaneler “savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler” grubunda değerlendirilmiştir. Neşrî'de “Boğa Öyüğü” olarak bahsedilen bu yer Âşıkpaşazâde'de “Biga Öyüğü” olarak geçmektedir. Efsanedeki savaşın yapıldığı bu yerin neresi olduğuna dair kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Oruç b. Âdil, bu savaşın yapıldığı yeri “Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesi” olarak verirken Kemal “Karaman”, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ise “Sivas'ın Hafik ilçesi” olduğunu belirtmektedir. Bu yere “Taşak Yazısı” adının verilmesinin nedeni, mağlup olan Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasıdır.

Efsanenin Metni:

“*Andan sultan sulhu kabul etmeyip, elbette kal'ayı verin derken haber geldi ki, Bancar Tatar nakz-ı ahd edip gelip Ereğli'yi gâret etdi. Sultan Alâaddin fi'lhâl*

göçüp ba'zı leşkerile Ertuğrul'u kal'a üzerinde koyup, 'sa'y et, feth edeyin ola mı?' deyip digip, Tatar dahi karşılayıp Boğa-öyüğü'nde uğraşıp Tatarı bir vechile kırdı ki hisâba gelmez.

Latîfe: Derler ki, Sultan Alâaddin buyurdu, Tatarların hayaların kesip, derilerini birbirine diktirip bir sâyeban etdiler. Şimdi dahi ol sahrâya Taşak Yazusu derler.” (Öztürk, 2013b: 32-33)

Efsane 2

Efsanenin Adı: İt Eşini

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile savaştığı ve Tekfur'un kardeşinin öldürülüp gömüldüğü yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi, Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli'nde savaşır. Gayet büyük olan bu savaş sırasında Tekfur'un kardeşi Kalanoz öldürülür. Bunu duyan Osman Gazi, Kalanoz'un karnının yarılmasını ve it gibi eşilip gömülmesini ister. Bu nedenle buranın adı “İt Eşini” kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile savaştığı zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İt Eşini.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Kalanoz, Osmanlı askerleri.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P251.5. İki Erkek Kardeş, P555. Savaşta Mağlup Olma, V320 Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli'nde savaşması vesilesi ile aktarılan bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Karacahisar'ın bugün Bursa'nın

İnegöl ilçesi ile Sabuncu arasında yer alan Karacaviran köyü olduğu düşünülmektedir (Kaplanoğlu, 2018: 43). Efsanede yer alan İt Eşeni'nin neresi olduğuna dair birkaç görüş vardır. İlkine göre, İnegöl'e bağlı bir çiftlik veya köy olarak varlığını devam ettiren Eşici Yeri'dir ki burası bugün İnegöl ile Domaniç arasında bulunan Sarıpar köyüdür. Diğerine göre, Domaniç yakınlarındaki Dolon mevkiinde bulunan Korkulu / Koruklu dere dir. Bu dere bugün halk arasında "Keloz'un öldüğü dere" olarak anılmaktadır. Adı tahrir defterlerinde de geçen İt Eşeni'nin İnegöl-İznik-Ermeni Pazarı arasında yer aldığı anlaşılmaktadır (Kaplanoğlu, 2018: 48). Bu yere "İt Eşini" adı verilmesinin nedeni, bu savaş sırasında kardeşi Saru Yatı şehit edilen Osman Gazi'nin ele geçirilen Kalanoz'un it gibi eşilip gömülmesini istemesidir.

Efsanenin Metni:

"Ol Kalanoz kâfir dahi anda düşüp, Osman buyurdu, karnını yarıp dahi it gibi eşip gömdüler. Ol ecilden şimdi ol yere İt-eşini derler." (Öztürk, 2013b: 39)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Tanrı Yıkıldığı Hisarı

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın savaşmasına rağmen ele geçiremediği Polnya Hisarı'nın Türkler tarafından adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, İncügez üzerinde bulunan ve Türkler tarafından "Tanrı Yıkıldığı" olarak adlandırılan Polnya Hisarı'nı bir süre savaşmasına rağmen ele geçiremez. Sultan, 'Meğer bunu Tanrı yıka' der ve Hisar'dan ayrılıp Devletli Kabağağaç denilen yere gelir. Bir süre sonra yanına gelen kişiler, Allah'ın kudretiyle Hisar'ın yıkıldığı haberini verirler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad'ın Polnya Hisarı'nda savaştığı zaman, bir nice gün, bir lahzadan sonra, şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İncügez, Polınya / Tanrı Yıkıldığı Hisarı, Devletli Kaba Ağaç.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Murad Han, Polınya Hisarı'nın halkı, Osmanlı askerleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kaba ağaç.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Efsanede adı geçen İncügez, Rumeli eyaletinde Çatalca'ya bağlı İnceğiz nahiyesidir (Sezer, 2017: 374). Polınya Hisarı ise Rumeli'nin doğusunda, Karadeniz kıyısındaki Appolonia / Suzebolı Hisarı'dır (İnalçık, 2010: 84). Hisar'a Türkler tarafından "Tanrı Yıkıldığı" adının verilmesi, uzun süre savaşmasına rağmen hisarı ele geçiremeyen I. Murad'ın burayı ancak Allah'ın yıkabileceğini belirtmesi ve bu durumun gerçekleşmesidir.

Efsanenin Metni:

"Andan gelip dolanıp İncügez'in üzerinde Polınya derleridi bir hisar varidi. Şimdi ana Tanrı Yıkıldığı derler. Murad Han anun üzerine varıp ceng edip alınmadı. Ol vilâyetin halkı kaçıp ana girmişleridi. Bir nice gün hisar edip hayli ceng olup alınmayıp âhir üzerinden göçüp eyitdi: 'Bu hisarı Tanrı yıka.' Andan yürüyüp gelip Devletli Kaba Ağaç dedikleri yere kondular. Murad Han arkasın ol Kaba Ağaç'a verip oturdu. Bir lahzadan sonra adam gelip eyitdi: 'Hak ta'âla kudretiyile ol hisar yıkıldı.' " (Öztürk, 2013b: 90-91)

Efsane 4

Efsanenin Adı: Devletli Kaba Ağaç

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın ele geçiremediği Polinya Hisarı'nın düştüğü haberini aldığı sırada sırtını dayadığı ağacı ve ağacın bulunduğu yeri adlandırması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad, Polinya Hisarı'nı ele geçiremeyince “Devletli Kaba Ağaç” denilen yere gelir ve burada bulunan bir ağaca yaslanıp oturur. Bir müddet sonra adamları gelip bu Hisar'ın ele geçirildiği bilgisini verince Sultan, “*Bu ağaç Devletli Kaba Ağaç'dur*” der ve o ağaca “Devletli Kaba Ağaç” ad olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): I. Murad'ın Polinya Hisarı'nda savaşmasının ardından Devletli Kaba Ağaç denilen yere gelip kaba ağaca sırtını dayadığı zaman, bir lahzadan sonra, şimdiki zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Devletli Kaba Ağaç, Polinya / Tanrı Yıkıtığı Hisarı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Murad Han, Şahin Lala, adam, Pulunya Hisarı halkı, sipahi (Osmanlı askerleri).

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kaba ağaç, mal, altın tas, üsküf, kütük, kuyu.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu.

Efsane Hakkında Notlar: “Tanrı Yıkıtığı Hisarı” ile ilgili efsanenin devamında yer alan bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Her iki eserde de verilen bilgiye göre, Devletli Kaba ağaç'ın bulunduğu yer de “Devletli Kaba ağaç” olarak anılmaktadır. Oruç b. Âdil ise *Tevârih-i Âl-i Osman*'da “Devletli Kaba ağaç” adını sadece ağaç için vermekte, ağacın bulunduğu yer için bu adı anmamaktadır. Bu nedenle Oruç b.

Âdil'in aktardığı bu efsane “Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler” grubunda değerlendirilmiştir. Ağaca ve ağacın bulunduğu yere “Devletli Kaba ağaç” adının verilmesi, I. Murad’ın Tanrı Yıktığı Hisarı’nın alındığını öğrendiği sırada bu ağacın altında olması ve “*Bu ağaç, Devletlü Kaba Ağaç’dır*” demesine dayanmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Andan yürüyüp gelip Devletlü Kaba Ağaç dedikleri yere kondular. Murad Han arkasın ol Kaba Ağaç’a verip oturdu. Bir lahzadan sonra adam gelip eyitdi: ‘Hak ta’âla kudretiyile ol hisar yıkıldı.’ Murad Han anı işidip Şâhin Lala’yı gönderdi. Varıp mübâlağa mal getirdi. Sipâhi altun taslar bulup başlarına geydiler. Üsküf andan beri hâdis oldu. Andan halkına istimâlet edip aman verdi. Andan han eyitdi: ‘Bu ağaç, Devletlü Kaba Ağaç’dır.’ Ol ağaca hanın sözü vech-i tesmiye oldu. Ol ağaç şimdiki hinde dahi vardır ammâ kütük olmuşdur. Dibinde bir kuyu dahi vardır.” (Öztürk, 2013b: 91)

4.1.2.9.1.3. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî, savaşlar ve fetihler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Aydos’un fethi vesilesi ile aktarılmakta ve Aydos Tekfuru’nun kızının rüyasını ve Aydos’un fethini konu edinmektedir. İkinci efsane ise Osmanlıların Rumeli’ye geçişi vesilesi ile aktarılmakta ve Süleyman Paşa’nın Rumeli’yi bir salla geçişini konu edinmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Aydos Tekfuru’nun Kızının Rüyası ve Aydos’un Fethi

Efsanenin Konusu: Aydos’un fethinden önce Aydos Tekfuru’nun kızının gördüğü rüya ve Aydos’un fethi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Aydos Tekfur’un kızı, rüyasında bir çukurdadır. Güzel yüzlü bir yiğit gelip kızı çukurdan çıkarır, elbiselerini çıkarıp onu yıkar ve ipekli elbiseler

giydirir. Gördüğü rüyadan sıçrayarak uyanan ve oldukça şaşırان kızın gözünden rüyada gördüğü yiğidin hayali gitmez. Gördüğü rüya ile durumunun değişeceği kanaatini taşıyan kız, bir gün kaleye Türklerin geldiğini duyunca kalenin burcuna gelir ve aşağıya baktığı sırada Abdurrahman Gazi'yi görür ve onun rüyasında gördüğü yiğit olduğunu fark eder. Hemen Rumca bir mektup yazıp mektubu bir taşla bağlayarak atar ve bu taş Abdurrahman Gazi'nin önüne düşer. Rumca bilen birine okuttukları bu mektupta kız, hisardan çekip gitmelerini belirtip kendi tayin ettiği bir gece güvendikleri adamlarıyla tekrar kaleye gelmelerini, kaleyi kendilerine alıvereceğini söyler. Bunun üzerine hisarı ateşe verip oradan ayrılırlar. Kızın belirttiği gece Abdurrahman Gazi ve komutasındaki askerler kaleye gelirler. Kız, Abdurrahman Gazi'yi görünce kalenin burcuna ip bağlayıp aşağı sarkıtır ve Abdurrahman Gazi'yi kaleye çıkarır. Kalenin kapısını kırıp kapıcıyı öldürünce askerler kaleye girer ve sarhoş hâlde yatan Tekfur'u yakalayıp kaleyi fethederler. Abdurrahman Gazi, Tekfur'u ve kızını ele geçirdikleri mallar ile Orhan Gazi'ye teslim eder. Orhan Gazi de bu kızını Abdurrahman Gazi'ye verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Aydos'un fethinden önce, Aydos'un feth edildiği gece, Aydos'un fethinden sonra, bir gece, bir gün, nısf-ı leyl (gece yarısı).

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Aydos, Aydos kalesi, Tekfur'un sarayı, Yenişehir.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Aydos Tekfuru, Tekfur'un kızı, rüyada görülen yiğit, Türkler, Abdurrahman Gazi, Akça Koca, Konur Alp, Orhan Gazi, Rumca bilen bir kişi, gaziler, gayrimüslimler, kapıcı.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Elbiseler, mektup, taş, kement, kapı, ganimetler.

Efsanede Yer Alan Motifler: C755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yerine Getirme, D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F1068. Realist Rüya, H970. Vazifenin Yerine Getirilmesine Yardım, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, P234. Baba ve Kızı, P461.

Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma, T11.3. Rüyada Âşık Olma, T100. Evlilik, V320. Kâfirler, W31. İtaat, W32. Cesaret.

Efsane Hakkında Notlar: : Samandıra'nın fethinin ardından İstanbul ve Aydos tekfurları ile mücadele içinde olan Akça Koca, Konur Alp ve Abdurrahman Gazi; Aydos'u Tekfur'un kızının yardımı ile fethederler. Samandıra, İstanbul ili Kartal ilçesine bağlı nahiye (Sezer, 2017: 656); Hudâvendigâr Eyaleti'nde, Kocaeli'ye bağlı kaza olan Aydos ise bugün İstanbul'un Kartal ilçesinde bir bölgedir (Sezer, 2017: 68). Aydos'un fetih hikâyesi, Tekfur'un kızının gördüğü bir rüya efsanesi ile başlar. Efsaneye göre Türklerin Aydos'u fethi, Tekfur'un kızının Abdurrahman Gazi'ye olan aşkı sayesinde gerçekleşmiştir. Efsanenin benzeri Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında karşımıza çıkmakta olup bu eserde Kız'ın rüyasında Hz. Muhammed'i de gördüğüne dair bilgi bulunmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Aydos tekvurunun bir mahbûbe kızı varidi. Bir gece düşünde görür ki bir çukura düşmüş, çıkamaz. Karşıdan bir hûb sûretli yiğit gelir. Çukurdan kendiyi çıkarır. Dahi kendinin evvelki libasını soyup, bedenini yuyup, harîr libaslar geyürür. Kız heman belinleyü uyanıp, ta'accüb eder. Ammâ bu düşünde gördüğü yiğidin hayâli gözünden gitmez, dâyim bu fikirde olur. Kendi kendiye eydür: 'Zâhir budur ki, bu benim hâlim tagyîr olunacaktır. Ve hem bu makâmdan gideceğim' deyip, dâyim bu ahvâli fikr ederken bir gün hisar üzerine Türk gelip muhâsara edip cenge başladılar. Aşağadan yukarıdan bir nice gün ceng oldu.

Bir gün bu kız burç kenarına gelir. Tâ ki, Türk'ile nice ceng ederler, temâşâ ede. İttifâk aşâğaya nazar edip gözü Abdurrahman Gâzi'ye dokunup görür ki, düşünde gördüğü yiğit budur. Hâl nidüğün bilip, varıp bir Rumca mektub yazıp, bir taşa bağlayıp aşâğa bırakıp, ittifâk Abdurrahman'ın ileyine düşer. Görür ki, ol taşda bir mektub var bağlı. Alıp Akça Koca'ya getirir. Bir Rumca bilir kişiye okutdular. Yazılmış ki, 'hisar üzerinden göçüp gidin. Fülân gecede fulân yerde bir nice i'timâd etdiğiniz kişiler gönderin. Size kal'ayı alıvereyin' demiş.

Çünkü mazmûn-ı mektuba vâkıf oldular. Akça Koca eyitdi: 'Kimdir ki, ol gece bu işe mübâşeret ede?' Abdurrahman Gâzi, 'ben başımı bu yola komuşam' dedi. Konur Alp eyitdi: 'İmdi gitmeğe bir hîle etmek gerek.' Fi'lhâl hisarı oda urup kalkdılar. O dahi ziyan etmedi. Aydos kâfirleri bu hîle şâdmân oldular. Yimeğe ve içmeğe başladılar. Çün mev'id vakti oldu. Abdurrahman Gâzi bir nice yarar gâzilerile nisf-ı leyde ol kız va'de etdiği yere vardılar. Kız bunları gözedirdi, muntazıridi. Çünkü kız Gâzi Abdurrahman'ı gördü. Tezcek bedene kemendi berkidip, aşğa barkdı. Gâzi Abdurrahman Allâhu ta'âlâya tevekkül edip fi'lhâl kemendin ucuna yapışıp, ankebût-vâr tarfetü'l-ayn içinde hisara çıkıp, nigârile buluşup, hisarın kapısına gelip kapıcıyı öldürüp, kapıyı açıp, gâziler içeri girdiler. Andan doğru tekvurun sarayına girdiler. Tekvur serhoş yaturken boğazın aldılar. Sabah olıcak Akça Koca dahi gâzilerile yetişdi. Hisarı alınmış gördü. Kal'ayı muhkem edip mesâlihini bî-kusûr gördüler.

Çünkü hisar feth olundu. Tekvuru ve kızı esbâbıyile Gâzi Abdurrahman'a verip, Orhan'a gönderdiler. Abdurrahman Gâzi, Yenişehir'de Orhan Gâzi'ye gelip beşâret haberin verip, ganâyimi ve tekvuru kızıyla teslim etdi. Orhan, kızı Abdurrahman'a verip, ganâyimden dahi mübâlağa nesne verdi." (Öztürk, 2013b: 61-62)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi sırasında Ece Bey ile Gazi Fazıl, Cimbini'nin karşısındaki Viranchisar'a gelirler ve bir sal yapıp keşif yapmak amacıyla Cimbini kalesi yakınlarına gelirler. Burada yakaladıkları bir gayrimüslimi sala bindirip Süleyman Paşa'ya getirirler. Süleyman Paşa, bu gayrimüslime kaleye nasıl girebileceklerini sorar ve gayrimüslimin

kendilerini kaleye sokabileceğini söylemesi üzerine birkaç daha sal yapıp seksen kadar asker ile karşıya geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve askerlerinin Rumeli'yi fethetmeye yöneldikleri zaman, Virancahisar'a geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman, gece.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Virancahisar, Güğercinlik, Cimbini Hisarı, bağlar, beri yaka.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Süleyman Paşa, Ece Beğ, Gâzi Fâzıl, bir gayrimüslim, gayrimüslimler, seksen kadar gazi.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Sallar, hilat.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Cimbini olarak belirttiği Cinbi; Rumeli eyaletinde, Gelibolu'da bir nahiyedir. (Sezer, 2017: 158). "Çimpe Kalesi" olarak da bilinmektedir. Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Efsanenin benzeri Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

"Andan sürüp, Viranca hisar derleridi, Güğercinlik'den aşağıya Cimbini hisarının mukabelesinde. Tezcek Ece Beğ'ile Gâzi Fâzıl ağaçdan bir sal düzüp üzerine binip, Cimbini hisarının geceyile nevâhisine çıkdılar. Bağlarının arasında bir kâfir ele getirip sala koyup, yine beri yakaya geçip kâfiri Süleyman Paşa'ya getirdiler. Süleyman Paşa bu kâfiri hil'atledi. Ve çok nesne verip ganî kılıp, eyitdi:

'Sizin hisarınıza girmeğe yer var mıdır? Tâ ki, küffâr duymadın hisarın içine girevüz.' Bu kâfir eyitdi: 'Gelin sizi bir vechile iledeyim ki, bir kimsenin haberi olmıya.'

Hemandem birkaç sallâr dahi bağladılar. Süleyman Paşa seksen mikdârı gâzi seçip anlardan ki iş başa düşecek yüz döndermeyip, biri öldüğü yerde kalanı dahi ölünce çalışa." (Öztürk, 2013b: 75)

4.1.2.9.1.4. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî, tarihî kişiler ile ilgili dört efsane aktarmaktadır. İlk efsane, Osman Gazi'nin gençlik dönemi olayları hakkında bilgi verilirken aktarılmakta ve Mal Hatun'a âşık olup onu kaçırması konu edilmektedir. İkinci ve üçüncü efsane I. Murad devri hakkında bilgi verilirken aktarılmakta olup ikinci efsanede I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığında Kâbe'yi görmesi, üçüncü efsanede I. Murad'ın bedduası üzerine bir doğanın taş kesilmesi konu edilmektedir. Dördüncü ve son efsane ise II. Murad'ın vefatı hakkında bilgi verilirken aktarılmakta ve bir dervişin Sultan'a ölümünden üç gün önce ölümünün yaklaştığını söylemesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Osman Gazi'nin Mal Hatun'u Kaçırması

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin Mal Hatun'a âşık olması ve onu kaçırması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre, Osman Gazi gençlik döneminde Eskihisar yolu üzerindeki İtburnu adlı köyde yaşayan Mal Hatun'u görür ve âşık olur. Babası Ertuğrul Gazi'den habersiz adam gönderip kendisine ister. Ancak, bazı kişilerin Mal Hatun'a Osman Gazi'nin kendisiyle birkaç gün sohbet etmek niyetinde olduğunu

söylemelerinden dolayı kadın bu evliliğe razı olmaz ve gerekçe olarak da “kendisi gibi yüce bir kandan gelmediğini, dolayısıyla birbirlerine denk olmadıklarını” belirtir. Eskihisar Beyi’nin yanında bu durumu anlatan ve bu Bey’in de Mal Hatun’u istediğini anlayan Osman Gazi, adamlarını gönderip Mal Hatun’u aldırıp emin bir yere gönderir ve kendisi de İnönü’ye gelerek İnönü Beyi ile birlikte av ve eğlenceye meşgul olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Âvân-ı şebâb (Osman gazi’nin gençlik çağı), Osman Gazi Eskihisar’a giderken, Eskihisar Beyi’nin meclisinde iken, birkaç gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Eskihisar, karye (köy), Eskihisar Beyi’nin meclisi, İnönü, emin bir yer.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Mal Hatun, Ertuğrul [Gazi], Eskihisar Beyi, İnönü Beyi, adam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P10. Padişahlar, P30. Şehzadeler, P233. Baba ve Oğlu, P634. Ziyafetler, T100. Evlilik, T10. Âşık Olma, W181. Kıskançlık.

Efsane Hakkında Notlar: Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin aktardığı, Osman Gazi ile Mal Hatun’un (Manisa Nüshası’na göre “Malhun Hatun”) arasında yaşandığı rivayet edilen olay için İnalçık; “*Bu dönemde Osman’ın İtburnu köyünden bir kadınla macerası dolayısıyla anlatılan hikâye tarihî ilginç noktalar içermektedir.*” ifadelerini kullanır (İnalçık, 2010: 17). İnalçık’ın bu olay için “hikâye” ifadesini kullanması ve eserde de bu olayın rivayet olarak aktarılması, Osman Gazi ile Mal Hatun arasında geçen bu olayın bir efsane olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Efsanenin devamında verilen bilgiye göre, sonrasında bu durumu öğrenen Eskihisar Beyi ve bağlı olduğu Eskişehir Beyi ile Osman Gazi arasında bir savaş patlak verir. Eskihisar, Eskişehir’e yakın tepedeki Şarhöyük üzerindeki hisardır (İnalçık, 2010: 17). Sultanönü tahrir defterlerinde kayıtlı olan İtburnu köyü; Beştaş yakınlarında, Aşağı Söğüt ile Yukarı Söğüt arasında yer almaktadır (İnalçık, 2010: 17).

Efsanenin Metni:

“Rivâyet ederler ki, âvân-ı şebâbda Osman Gâzi Eskihisar’a giderken İtburnu nâm karyede Mal Hatun nâm bir avrat görüp, mahabbet etdi. Atası Ertuğrul’dan uğrulayın adam gönderip anı helâllığa taleb etdi. Mal Hatun, ‘biz kandan, sizin gibi âlî-cenâb kandan; aramızda kifâet yok’ deyü rızâ vermemiş. Zîrâ eyitmişler, birkaç gün maksûdu musâhabet etmekdir. Eskihisar beği meclisinde Osman, beğin huzurunda ol hatuna ta’aşşuk edip tâlib olup gelmediğini nakl edip hüsn-i cemâlinden ve pâk ü mestûreliğinden ve evsâf-ı cemilesinden haber verdiler. Gerçi, zâhiren Osman’a alıvermek gösterdi; ammâ gönlünden kendi nefsiçün almasın dahi mülâhaza kıldı.

Osman, beğ[in] meclisde firâset ve karâyinile zamîrine vâkıf olup fi’llhâl kalkıp adam gönderip ol hatunu kendi müte’allıkâtına getirip bir emin yerde kodular. Kendi İnönü’ne gelip birkaç gün İnönü beğiyle sayda ve işrete meşgul oldu.” (Öztürk, 2013b: 35)

Efsane 2

Efsanenin Adı: I. Murad’ın Namaza Başlarken Üç Kez Tekbir Alması

Efsanenin Konusu: I. Murad’ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığında Kâbe’yi görmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad’ın bir gün ağlayarak imamına “Günahım çok olduğu için midir ki ben namaza başlarken üç kez tekbir getirmeyince Kâbe’yi göremem ama siz bir tekbirde görürsünüz?” diye sorduğu rivayet edilmektedir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Bir gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kâbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): I. Murad, İmam.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, V1.1.1. Tek Bir Tanrı'ya İbadet, (T)V56. Namaz, (T)V207. İmam, V317.1. Kutsal Yer.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanenin ardından Mevlânâ Mehmed Neşrî, I. Murad'ın kalbinin temizliğinden herkesin tekbir aldığında Kâbe'yi gördüğünü sandığını belirtmektedir. Bu efsane ile I. Murad'ın dindarlığına vurgu yapılmak amaçlanmıştır. Efsanenin benzeri Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Neşrî efsanede I. Murad'ın konuştuğu kişinin imamı olduğunu belirtirken Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî bu kişiyi "Vezir Hayreddin Paşa" olarak vermekte, Kemal ise kişilerin kim olduklarını belirtmemektedir.

Efsanenin Metni:

"Şöyle rivâyet ederler ki, bir gün imamına ağlayıp eyitdi: 'Benim günahım çokluğundan mıdır ki, namaza tekbir bağlayacak üç kerre Allâhu ekber deyip, tekbir etmeyince, Kâ'be'yi müşâhede edemezsin. Siz heman bir tekbirde müşâhede edersiz.' Gâyet sulblığından her kişi tekbir bağlayacak kendi gibi Kâ'be'yi şerrefehâ'llâhu görür sanırdı." (Öztürk, 2013b: 128)

Efsane 3

Efsanenin Adı: I. Murad'ın Duasıyla Doğanın Taş Kesilmesi

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın bedduası üzerine bir doğanın taş kesilmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad'ın doğanı uçarak Kaplıca'daki bir kubbenin kenarına konar. Çağırmasına rağmen gelmeyen bu doğana I. Murad "Orada kuru kal" diyerek beddua ettiği için doğan oracıkta taş kesilir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Belli değil.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kaplıca.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): [I. Murad].

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kubbe.

Efsanede Yer Alan Motifler: D420. Hayvanın Nesneye Dönüşmesi (Taş Kesilme), M400. Beddualar, M411. Bedduanın Yerine Getirilmesi, (T)M492. Padişahların Bedduası, P10. Padişahlar, Q235. Beddua İle Cezalandırma.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede yer alan ve “Kaplıca” denilerek belirtilen bu yer, etrafında şifalı suların çıkması sebebiyle “Kaplıca İmareti” olarak da adlandırılan ve I. Murad tarafından yaptırılan “Hudâvendigâr Külliyesi”dir (Eyice, 1998: 290). Müellif, efsanede taş kesilen bu doğanın “şimdi bile” orada görülebileceğini belirtmektedir.

Efsanenin Metni:

“Ve dahi eydürler ki, doğanı Kaplıca'nın kubbesi kenarına kondu. Okudu, gelmedi. 'Kuru kal imdi anda' dedi. Heman anda kuruyup kaldı. Şimdi dahi müşâhede ederler.” (Öztürk, 2013b: 129)

Efsane 4

Efsanenin Adı: II. Murad'ın Vefatı

Efsanenin Konusu: Bir dervişin II. Murad'a ölümünün yaklaştığını söylemesi ve üç gün sonra Sultan'ın vefat etmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Murad, Edirne'de iken Ada'ya gezintiye çıktığı bir gün dönüş yolunda Ada Köprüsü'nün başında bir derviş görür. Yaklaştığında bu derviş, ona adı ile seslenip ölümünün yakın olduğunu ve tövbe etmesini söyler. Yanında bulunan Saruca Paşa ile İshak Paşa'yı şahit tutarak günahlarına tövbe eden II. Murad, İshak Paşa'ya bu derviş tanıyıp tanımadığını sorar. İshak Paşa, bu dervişin

Bursa'daki Emir Seyyid'in müritlerinden olduğunu söyler. Saraya girdiği anda baş ağrısına tutulan II. Murad, üç gün hasta yatar ve dördüncü gün vefat eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): II. Murad'ın Ada'ya gezintiye çıktığı bir gün, üç gün, dördüncü gün, H 855 yılı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Ada, Ada Köprüsü, saray.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Murad, Derviş, Saruca Paşa, İshak Paşa, Emir Seyyid, Halil Paşa, Sultan Mehmed.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Vasiyetname.

Efsanede Yer Alan Motifler: J152.2. Dervişten Alınan Nasihat, M183. Dinî Yemin ve Sözler, M300. Kehanetler, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, (T) V206.1. Derviş, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), V380. Çeşitli Dinî İnanışlar, Z71.1. Formilistik Sayı: 3.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede II. Murad'ın vezirleri Sarıca Paşa ve İshak Paşa ile gezintiye çıktığı Ada; Rumeli Eyaleti'nde Edirne'de bir nahiye, bugün Edirne'nin Meriç ilçesine bağlı köydür (Sezen, 2017: 6). Dervişin müridi olduğu belirtilen Emir Seyyid, I. Bayezid'in damadı olan Bursalı sufi Emir Sultan'dır (Algül ve Azamat, 1995: 146). Efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Sultan Murad, bir gün Ada'ya seyrana varmışıdi. Dönüp sarayına gelirken Ada köprüsünün başında bir derviş otururidi. Yakın gelicek bu derviş eyitdi: ‘Hey Sultan Murad Han Pâdişâh! Tevbe et ki va'den yakındır.’ Dervişden bu haberi işidicek Saruca Paşa yanında dururidi. Eydür: ‘Saruca, sen tanık ol ki, ben cemî' günahlarıma tevbe etdim.’ Bir yanında İshak Paşa varidi, ana dahi eyitdi: ‘Sen dahi tanık ol ki, cemî' günahlarıma tevbe etdim.’ Andan İshak Paşa'ya eyitdi: ‘Şol derviş bilir misin?’ Eyitdi: ‘Sultanım, Bursa'da Emir Seyyid mürîdlerindendir’ Hünkâr heman ki, gelip saraydan içeri girdi, baş ağrısı ârız oldu. Vasiyyet-nâmesin

yazdırmış idi. Oğlu Sultan Mehmed'i vasî, Halil Paşa'yı nâzır etmiş idi. Üç gün yatıp, dördüncü gün, hicretin sekiz yüz elli beşinde gurre-i muharremde gûş-i hûş-i şerifine avâze-i irci'î ilâ Rabbiki erişip, rûh-ı azîzi civar-ı Hakk'a yetişdi." (Öztürk, 2013b: 280-281)

4.1.2.9.1.5. Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî, diğer olaylar ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Osman Gazi'nin kardeşi Saru Yatı'nın şehit edilmesi vesilesi ile aktarılmakta ve burada bulunan çam ağacına "Kandilli Çam" denmesinin nedeni konu edilmektedir. İkinci efsane ise yaya askerler ile ilgili olarak aktarılmakta ve yaya askerlere halk arasında "enik yaya" denmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kandilli Çam

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin kardeşi Saru Yatı'nın şehit edildiği yerde bulunan çam ağacına "Kandilli Çam" denmesinin nedeni konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Karacahisar Tekfuru ile savaşmak için gazileri toplayan Osman Gazi, İkizce'ye gelir. Domaniç Beli'nde gerçekleşen ve çok şiddetli geçen bu savaş sırasında Osman Gazi'nin kardeşi Saruyatı şehit olur. Saruyatı'nın şehit edildiği yerde, bir çam ağacı bulunmaktadır. Üzerinde zaman zaman bir ışık görülen bu ağaca "Kandilli Çam" denmektedir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Saru Yatı'nın şehit edildiği zaman, zaman zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): İkizce, Tomaliç Beli'ni aşdıkları yer.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, Saruyatı, gaziler, gayrimüslimler.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kandilli Çam.

Efsanede Yer Alan Motifler: F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Durumlar, F1084. Şiddetli Savaş, P10. Padişahlar, P251.5. İki Erkek Kardeş, P461. Askerler, V320. Kâfirler, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Osman Gazi'nin Karacahisar Tekfuru ile Domaniç Beli'nde savaşması hakkında bilgi verilirken aktarılmaktadır. Çok şiddetli geçen bu savaş sırasında hem Osman Gazi'nin hem de Tekfur'un kardeşi öldürülür. Kardeşinin şehit edildiğini duyan Osman Gazi, Kalanoz'un karnının yarılmasını ve it gibi eşilip gömülmesini ister. Bu nedenle de iki ordunun savaştığı bu yerin adı "İt Eşini" kalır. Aynı zamanda Saru Yatı'nın şehit edildiği yerde bulunan çam ağacında halk, zaman zaman bir ışık gördüğü için bu ağaç halk tarafından "Kandilli Çam" olarak anılmaktadır. Dolayısı ile bu çam ağacı, Türklerin "İt Eşini" olarak adlandırdığı yerde bulunmaktadır. Efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

"Osman Gazi dahi bu kazıyeyi duyup, guzâtu cem' edip İkiyce'ye gelip Tomalic Beli'n aşduk yerde küffârile buluşup, ceng-i azîm olup Osman'ın kardaşı Saruyatı anda şehid oldu. Ol yerde bir çam ağacı vardır, kandilli çam derler. Zîrâ, gâh gâh anda bir şu 'le görünür." (Öztürk, 2013b: 39)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Yayalara "Enik Yaya" Denmesinin Nedeni

Efsanenin Konusu: Yaya askerlere halk arasında "enik yaya" denmesinin nedeni konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Mehmed'in oğlu II. Murad zamanında bir yaya, bir köpek eniğini çalar. Eniği bulan sahibi, yayaya "*Eniğimi sen mi doğurdun ki uğrularsın? Bire enik yaya!*" diyerek söver ve ikili kavga eder. Bu yaya askerin köpek eniğini çalması olayı, yayalara "enik yaya" denmesine sebep olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad zamanında.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Belli değil.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Mehmed (I. Mehmed), Sultan Murad (II. Murad), bir yaya, köpek eniğinin sahibi, yayalar.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, P461. Askerler, Q212. Hırsızlık Cezalandırılır.

Efsane Hakkında Notlar: Osman ve Orhan Gazi zamanlarındaki ilk beylik ordusunun toprak sahibi askerleri olan yayalar ya da müsellemler; çağrıldıklarında orduya katılan ve günde iki akçe alan, seferden döndüklerinde ise topraklarını işleyip hayvan besleyen ancak bunlar için vergi ödemeyen paralı askerlerdir (Sakaoğlu, 2017: 514). Eserde Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu yaya askerlere halk arasında “enik yaya” denildiğinden bahsederken bu efsaneyi “latife” yani bir fıkra olarak aktarmaktadır. Ancak bu olayın güldürücü özelliğinin olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bir fıkra değil efsanedir. Efsane Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Latîfe: Yayaya, enik yaya dediklerine sebep oldur ki, Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad zamanında bir yaya, bir kimsenin bir it eniğın uğrulamış. İssi bulup, eyitmiş: ‘Eniğimi sen mi doğurdun ki uğrularsın? Bire enik yaya!’ deyüben söğmüş. Hayli gavga olmuş. Yayalar bir araya gelip bu söze hayli gücenmişler. Ol sebebden enik yaya ad kalmış.” (Öztürk, 2013b: 68)

4.1.2.9.2. Dinî Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin aktardığı üç dinî efsane veliler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.9.2.1. Veliler ile İlgili Efsaneler

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin aktardığı veliler ile ilgili efsanelerin ilk ikisi Geyikli Baba ile ilgilidir. Bunlar Orhan Gazi'nin Bursa'da bir imaret yaptırması ve vilayetin dervişlerini araştırmaya başlaması vesilesi ile aktarılmaktadır. İlk efsanede dervişin “Geyikli Baba” olarak anılmasının nedeni, ikinci efsanede ise Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin sarayının avlusuna kavak ağacı dikmesi konu edilmektedir. Üçüncü efsane, II. Murad devrinde Karamanoğullarının Osmanlı üzerine yürümesi hakkında bilgi verilirken aktarılmakta olup bu sırada Ali Dede isimli bir veliyi şehit etmeleri ve Ali Dede'nin kesik başıyla keramet göstermesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Geyikli Baba'nın Lakabı

Efsanenin Konusu: “Geyikli Baba” olarak tanınan dervişin neden bu lakapla anıldığı konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi, Bursa'da bir imaret yaptırır ve vilayetin dervişlerini araştırmaya başlar. İnegöl yöresindeki Keşiş Dağı arasına birçok derviş gelir ve orayı makam tutarlar. Bu dervişlerin içinde dağda geyiklerle arkadaşlık eden bir tanesini Turgut Alp sever ve ara sıra gelip onunla sohbet eder. Orhan Gazi'nin dervişleri araştırdığını duyan Turgut Alp, Orhan Gazi'ye haber gönderip bu dervişten bahseder. Orhan Gazi, bu dervişin kimin müritlerinden olduğunu sorunca da kendisine sorulmasını ister. Derviş'in yanına gidip kimin müridi olduğunu

sorduklarında Seyyid Ebûlvefâ tarikatından Baba İlyas'ın müridi olduğu cevabını verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Orhan Gazi'nin Bursa'da imaret yaptırdığı zaman, ol vakit.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bursa, İynegöl (İnegöl), Keşiş Dağı (Uludağ), imaret, köyler.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Orhan Gazi, Derviş (Geyikli Baba), Turgut Alp, Baba İlyas, Seyyid Ebûlvefâ, dervişler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, P10. Padişahlar, V200. Kutsal Kişiler, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Geyikli Baba olarak tanınan derviş kendini, Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin kurucusu olduğu Vefaiyye tarikatına ve Baba İlyas'a dolayısıyla da Babai hareketine bağlı bir derviş olarak tanıtmaktadır. Efsaneye göre Geyikli Baba adıyla anılmasının nedeni, geyiklerle arkadaşlık etmesinden kaynaklanmaktadır. Ocak, Geyikli Baba'ya bu lakabın verilmesinin nedeni için “*Fakat bu lakap kendisine geyiklere binip gezmesi veya onlarla birlikte yaşamış olmasından çok, sırtını bir hayvan postuyla örten Kalenderiyye'ye mensup diğer meczup dervişler gibi muhtemelen geyik postuyla dolaştığı için verilmiş olmalıdır.*” demektedir (Ocak, 1996: 46). Yunus Emre, Divanı'ndaki bir şiirde Geyikli Baba'nın adını “Hasan” olarak vermektedir:

“*Geyikli'nün ol Hasan söz eyitmiş kendüden*

Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür” (Tatçı, 2014: 246 / Şiir 64 b. 6)

Efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Çünkü Orhan Bursa’ya geldi. Bursa’da bir imâret yapıp, dervişleri teftiş etmeğe başladı. İyegöl yöresinde Keşiş Dağı arasında bir nice dervişler gelip karar tutmuşlar idi. Ammâ içlerinde bir derviş var idi. Varur dağda geyicüklerle yürür idi. Turgut Alp ol vakit ana mahabbet etmiş idi. Dâyim anun ile musâhabet eder idi. Turgut Alp ol vakit gayet pîr olmuş idi. Orhan’ın dervişler[i] teftiş etdiğin iş idip adam gönderip eyitdi: ‘Benim köylerim dâyiresinde bir nice dervişler gelip tavattun etmişlerdir. İçlerinde bir derviş var, geyicüklerle musâhabet eder. Hiç geyicükler andan kaçmazlar. Hayli mübârek kişidir.’ Orhan eyitdi: ‘Kimin mürîdlerindendir, sorun’ deyip gelip kendiden istifsar etdiler. Derviş eyitdi: ‘Baba İlyas mürîdiyîn ve Seyyid Ebûlvefâ tarîkindeyin.’” (Öztürk, 2013b: 72)

Efsane 2

Efsanenin Adı: Geyikli Baba’nın Diktiği Kavak Ağacı

Efsanenin Konusu: Geyikli Baba’nın Orhan Gazi’nin sarayının avlusuna kavak ağacı dikmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Orhan Gazi, Derviş’in yanına getirilmesini ister ancak Derviş ne kendi gelir ne de Sultan’ın yanına gelmesini ister. Neden gelmediği sorulduğunda dervişlerin göz ehli olduğunu, gözettiklerini ve dualarının kabul olması için vakti geldiğinde kendisine gidecekleri cevabını verir. Derviş, bir gün omuzunda bir kavak ağacı ile Orhan Gazi’nin sarayına gelir ve bu ağacı sarayın kapısında diker. Bunu duyan Sultan dışarı çıkar ve dikilen ağacı görür. Daha bir şey sormadan Derviş, “Bizim teberrükümüz olduğcadır. Ammâ dervişlerin du’âsı sana ve senin nesline makbuldür” diyerek dua eder ve hemen geri döner.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Geyikli Baba’nın diktiği bu kavak ağacının hâlâ ayakta olduğunu, oldukça büyüdüğünü ve her padişahın bu ağaca bakım yaptığını belirtir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Orhan Gazi'nin Geyikli Baba'yı yanına çağırıldığı zaman, Geyikli Baba'nın Orhan Gazi'nin yanına gittiği zaman, birkaç gün sonra, bir gün, şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bursa, hisar, saray, avlu.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Orhan Gazi, Derviş (Geyikli Baba), dervişler, adam, padişahlar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kavak ağacı, kapı.

Efsanede Yer Alan Motifler: C755. Bir İşi Muayyen Bir Zamanda Yerine Getirme, F811. Olağanüstü Ağaç, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, V50. Dua, (T) V206.1. Derviş, W31. İtaat.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede, padişahların dervişlerin sözlerine itaat ettikleri görülmektedir. Nitekim Orhan Gazi, Geyikli Baba'nın yanına gelmesini istemiş; Geyikli Baba ise dervişlerin dualarının kabul olması için çağırıldıklarında değil de gitme vakti geldiğinde davete icabet edeceklerini belirtmiştir. Geyikli Baba'nın uzun ömrü temsil eden kavak ağacını dikmesiyle Osmanlı Devleti'nin kutsiyetine ve uzun ömürlü olacağına işaret etmek istediği kaynaklarda belirtilmektedir (Ocak, 1996: 46). Efsane Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Gelip Orhan'a dediler. 'Varın dervişi getirin' dedi. Dervişi da'vet etdiler, gelmedi ve dahi eyitdi ki: 'Zinhâr, ol han bunda gelip beni günaha koymasın.' Bu haberi Orhan'a dediler. Adam gönderip eyitdi: 'Bizim hazretile buluşmak elbette maksûdumuzdur, niçin gelmez, ya bizi varmağa niçin komaz?' Derviş cevab verdi ki, 'dervişler gözcü olup du'â vaktin gözedip varurlar. İnşâ-Allah vaktinde hazretine varıp du'â edevüz' deyip, bunun üzerine birkaç gün geçip bir gün ol derviş bir kavak ağacın omuzuna götürüp getirip Bursa hisarında havlu kapısının iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı. Tez Orhan'a haber verdiler ki, ol derviş gelip bir kavak

ağacı getirmiş dikeyorur. Orhan gelip gördü ki, ağacı tamam dikmiş. Orhan dahi sormadın, derviş haber verdi ki, 'bizim teberrükümüz oldukçadır. Ammâ dervişlerin du'âsı sana ve senin nesline makbuldür' deyip, hemandem du'â etdi ve durmayıp yine dönüp gitti. Ol kavak ağacından şimdi dahi eser vardır. Saray kapısının iç yanında, gâyetde yoğun, büyük ağaç olmuştur. Pâdişâhlar ol ağaca tumar edip kurusunu giderirler.” (Öztürk, 2013b: 73)

Efsane 3

Efsanenin Adı: Ali Dede

Efsanenin Konusu: Velayet sahibi Ali Dede'nin şehit edilmesi ve kesik başı ile keramet göstermesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: II. Murad devrinde, Osmanlı ordusunun Rumeli'de Macarlara karşı uğradığı yenilgiyi duyan ve bir bakıma bundan kuvvet alan Karamanoğlu İbrahim Bey, Emir Dağı'ndan Beypazarı'na kadar geçtiği yerlerde Müslümanlara oldukça ağır eziyetler eder. Özellikle kadınlara eziyet eden Karamanoğlu İbrahim Bey Sivrihisar'a geldiğinde kızları ve gelinleri korumak için kale dizdarı ve şehrin uluları bir tedbir alırlar.

Efsaneye göre, evliyadan aziz bir kişi olan Ali Dede, yanında yer alacak güvenilir ihtiyarlarla birlikte kadınları ve kızları yanına alıp hisardan kaçacaktır. Ancak kapıları bekleyen Karamanoğlu'nun adamları Ali Dede'yi yakalarlar. Hisardakilerin Ali Dede'nin velayet sahibi biri olduğunu ve ona zarar vermemelerini söylemelerine rağmen onları dinlemeyip kafasını kesmek suretiyle Ali Dede'yi şehit ederler. Ali Dede'nin kesik başının vücudunun üzerinde bir süre dönerek kelime-i tevhid getirdiğini, onu şehit eden adamın ellerinin kurduğunu gören adamlar hayret içinde kesik başı Karamanoğlu'na getirip olayı anlatırlar. Kesik baş, Karamanoğlu'nun yanında iken de hareket edince hem duydukları hem de gördükleri karşısında dehşete düşen Karamanoğlu “Beni er hışmına uğrattınız.” diyerek Ali Dede'yi şehit edenin boynunu vurdurur. Sonra, kesik başı da yanına alarak

Sivrihisar'dan ayrılır. Onun gittiğini gören Sivrihisar halkı, Ali Dede için cenaze namazı kılarak vücudunu defnediler. Ali Dede'nin kesik başı ise Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından Larende'ye geldiği vakit defnedilir ve türbe yaptırılır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Ali Dede şehit edildiği zaman, o zaman, gece yarısı, o saat, şimdi.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Sivrihisar, Kütahya, Engüri (Ankara), Seyyid Gazi, Bolvadin, Akhisar, Akşehir, Beğşehir, Larende, hisar, ziyaretgâh, türbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Ali Dede, Karamanoğlu (İbrahim Bey), Ali Dede'yi şehit eden kişi, pirlar, kızlar, gelinler, halk, Sivrihisar halkı, hastalar.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Kapı, kaya.

Efsanede Yer Alan Motifler: D231. İnsan Taş Kesilir, F900. Olağanüstü Durumlar, H11.1. Baştan Geçenleri Anlatarak Tanıma, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, M183. Dinî Yemin ve Sözler, P10. Padişahlar, P461. Askerler, Q211. Öldürerek Cezalandırma, (T)V56. Namaz, V60. Cenaze Törenleri, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V463. Şehit Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Ali Dede ile ilgili olarak anlatılan bu efsane, eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nüshası'nda yer almakta olup ilgili yerde dipnot olarak aktarılmıştır. Kesik baş, Anadolu sahası efsanelerinde görülen önemli bir motiftir. Savaş sırasında düşman tarafından başı kesilen kahramanın, başını koltuğuna alarak savaşmaya devam etmesi üzerine kurulan bu efsaneler, hem tarihî hem de dinî şahsiyetlerle ilgili olarak anlatılmaktadır. Nitekim "Genç Osman Destanı"nda Genç Osman için "Kelle koltuğunda üç gün savaştı" denmektedir. Kesik baş motifini içeren evliya menkıbelerinde kahramanlık teması değil, genel olarak haksızlığa ya da zulme uğrama teması işlenir (Ocak, 2013: 38). Ali Dede ile ilgili olarak aktarılan bu efsanede kesik baş motifi, kahramanın kesik başını koltuğuna alıp savaşmaya devam etmesi şeklinde görülmemektedir. Ancak velayet sahibi bir insan olduğunun belirtilmesine ve öldürülmemesinin istenmesine rağmen şehit edilmek suretiyle zulme uğrayan Ali Dede, öldükten sonra hem Karamanoğlu

İbrahim Bey'e hem de adamlarına kesik başı ile karemetini göstermiştir. Osmanlılar ile sürekli bir çekişme içinde olduğu ve insanlara zulmettiği belirtilen Karamanoğlu'nun Ali Dede'nin öldürülmesinden üzüntü duyması ve onu şehit eden adamı katletmesi, hükümdarların velilere bakış açısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu efsanede kesik baş motifinin yanı sıra taş kesilme motifi de görülmektedir ki bu motif de önemli efsane motiflerinden biridir. Ali Dede'yi şehit eden kişinin "ellerinin kurduğu" yani taş kesildiği belirtilir. Efsanelerde taş kesilme hadisesinin sebebi iyiler için bir kurtuluş isteği ya da iyilerin kurtulması için kötülere edilen beddualar iken kötülerin taş kesilmesinin nedeni ise cezalandırma olup kimi zaman bir beddua sonucu kimi zaman da beddua edilmeksizin kötülerin taş kesildiği görülmektedir (Sakaoğlu, 1980: 41). Nitekim bu efsanede Ali Dede'yi şehit eden kişi için beddua edildiğinden bahsedilmemektedir. Son olarak belirtmek gerekir ki hem kesik baş hem de taş kesilme motifleri, yalnız İslami sözlü kültürde değil Hıristiyan sözlü kültüründe de görülen evrensel motiflerdir.

Efsanenin Metni:

“Ol zamanda Ali Dede derleridi, Evliyâu'llâh'dan bir aziz var idi. Anı baş dikip ve bir nice mu'temedün aleyh pîrler dahi koşup; geceyle nisfu'l-leylde uğrun kapıya geldiler ki, kızı ve gelini alıp kaçalar. Karamanoğlu dahi hisarın bunaldığın bilip, kapıları bekledirdi. Ali Dede tecessüs etmeğe, kapıdan taşra çıkınca uğrun kapı önünde kayalar ardında pusudagı halk Ali Dedeyi karvadılar. Hisardan çağrışıp eyitdi[ler]: 'Bire zâlimler! Ol kişiyi incitmen, velayeti zâhir olmuş kimesnedir' dediler. Ol zâlimler eslemeyip, heman başın kesip, şehid etdiler. Çünkü Ali Dede başı gövdesinden cüdâ düşüp, ba'de cesedinin üzerinde bir nice zaman dönüp, bülend-âvâz ile kelimeyi tevhîd ederidi. Karamanlı bu hâli görüp, dahi nefesi tutulup, neye uğradıkların bilip, heman Ali Dede'nin mübârek başın getirip, pâdişâhlarının huzuruna götürdüler. Karamanoğlu önünde dahi bir nice zaman esneyip, hareket eyleyecek, bu kişiler Ali Dede'ye olan vâkı'ayı bir bir Karamanoğlu'na haber verdiler Ugrı kapıdan taşra çıktığın, bunlar dahi karşı gelip tutdukların, hisar bedenindeki halk çağrışıp 'öldürmen, ol kişi velidir' dediklerin, bunlar dahi öldürüp, öldürenin elleri kuruduğun, merhumun başı gövdesinden cüdâ düşdükden sonra

cesedinin üzerinde nice zaman dönüp, lâ ilâhe illâ'llâh âvâzı geldiğin, beğlerine tafsiliyile arz eylediler. Karamanoğlu bu kişilerin cevabların işidip başın dahi hareketin göricek can başına sıçrayıp, 'Bire, beni er hışmına uğratdınız' deyip, Ali Dedeyi şehid edenin, buyurdu, boynun urdular. Andan Karamanoğlu bir lahza dahi te'hir etmeyip, heman o sâ'at Sifrihisar'dan kalkıp tâ Kütâhiyye'ye gelince urup gâret edip, ol taraftan tâ Engüri'ye varınca ne Seyyid Gâzî'yi ne Bolavadin'i kodu, urdu. El-kıssa, ayağı basdığı yerlere zulmü kemâlinde kıldı. Nesnelere etdi ki, dile almağa yaramaz. Ve dahi Akhisar'ı ve Akşehir'i ve Beğşehir'in yakıp viran etdi.

Andan uğradığı yerleri yaka boza vilâyetine vardı. Karamanoğlu, Ali Dede'nin mübârek başın alıp, bile gitmişidi, iledip Lârende'de defn edip üzerine türbe yapıp, mübâlağa vakflar koyup ziyâretgâh etdi. Ve Sivrihisar halkı dahi Karamanoğlu'nun gitdiğini görüp, kal'adan çıkıp Ali Dede'nin namazın kılıp, mübârek cesedin iledip hisar altında defn edip anun dahi üzerine türbe yapıp, ziyâretgâh etdiler. Şimdi dahi ziyâretgâhdır. İ'tikâd ile türbesine ziyârete gelen hasta sıhhat ve şifâ bulup gider. Rahmetu'llâhi aleyh." (Öztürk, 2013b: 267-268)

4.1.2.10. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Efsaneler

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, eserinde 3 efsane aktarmaktadır. Bunların üçü de tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.10.1. Tarihî Efsaneler

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin aktardığı üç tarihî efsanenin ilki Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, ikincisi savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, üçüncüsü ise tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.10.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verdiği sırada Kumral Baba adlı bir dervişin Osman Gazi'ye saltanatı müjdelemesini konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kumral Baba'nın Osman Gazi'ye Saltanatı Müjdelemesi

Efsanenin Konusu: Kumral Baba adlı dervişin gayb erenlerinden edindiği bilgiye göre Osman Gazi'ye saltanatı müjdelemesi anlatılmaktadır.

Efsanenin Özeti: Velayet erbabı bir kişi olan Kumral Baba, gaza kasdıyla yolda iken Ermeni Derbendi'ne gelir ve burada gayb erenlerinden bir kişiyi ziyaret eder. Bu kişi; Kumral Baba'ya Osman adında birine gayb âleminde taç giydirildiğini, onun üstün bir hükümdar olacağını ve evlatlarının dünyanın sonuna kadar hüküm süreceklerini söyler ve onunla birlikte gaza etmesini ister. Osman'ı bulmak için ertesi gün yine buraya gelmesini belirtir. Çünkü ertesi gün bu mahalde bir hüma kuşu görülecek ve başına bu kuşun oturduğu kişi Osman olacaktır. Bunları duyan Kumral Baba, ertesi gün aynı yere gelir ve beklemeye başlar. Hüma kuşunu görünce onun peşinden gider ve orada bir işle meşgul olan Osman Gazi'nin başına oturur.

Kendisine anlatılanların gerçekleştiğini gören Kumral Baba, Osman Gazi'nin yanında giderek olanları anlatıp saltanatını müjdeler. O günden itibaren Osman Gazi'de hükümdarlık arzusu ile gaza ve cihat isteği uyanır ve bu yolda hareket etmeye başlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Günün birinde, yarın, sabah olunca.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Derbend-i Ermeni dere.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Kumral Baba, Emîr Osman, gayb erenleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Taç, Hüma kuşu.

Efsanede Yer Alan Motifler: B30. Mitolojik Kuşlar, F900. Olağanüstü Olaylar, H80. İşaretle Tanıma, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Eserde yer alan bu efsane, diğer 15. Yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilmemiştir. Devlet'in kuruluşu ile olarak anlatılan bu efsanenin başka kaynaklarda yer almaması bilinmediğine bir işarettir. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*'da Osman Gazi'nin göğsünden ağaç çıkma rüyası ile ilgili efsaneyi anlatırken eserin Arkeoloji Nüshası'nda Kumral Abdal'dan "Kumral Dede" olarak bahsetmektedir. Buna göre, Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'nin rüyasını yorumladığı sırada Kumral Dede yanlarındadır. Kumral Dede, Osman Gazi'den saltanat müjdesi için muştuluk ister ve Osman Gazi ona bir köy verir (Öztürk, 2013a: 12). Âşıkpaşazâde'nin bu kaydından, Kumral Abdal'ın Söğüt taraflarında yaşayan bir derviş ve Şeyh Ede Balı'nın müridi olduğu anlaşılmaktadır. Eserde "Derbend-i Ermeni dere" olarak verilen "Ermeni Derbendi", Ermeni Pazarı kazasında (bugünkü Bilecik ili Pazaryeri ilçesi) bulunan ve Hüdavendigâr Sancağı ile Sultanönü Sancağını birbirine ve buraları da doğuya-batıya bağlayan önemli bir geçittir (Sevim, 2004: 61). Gayb erenlerinin kendisine gayb âleminde taç giydirilen Osman'ı Kumral Abdal'ın bulabilmesi için işaret olarak belirttikleri huma kuşu, mitolojik bir kuş olup devlet kuşu olarak bilinmektedir. Müellifin de belirttiği gibi, bu efsanede kuruluşu Kumral Abdal gibi bir dervişin ve gayb erenlerinin himmetine bağlı olan Devlet'in

ebediyen var olacağı mesajı verilmektedir. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Haşmetin Emîr Osman’a varmasını anlatan hikâyelerden birisi budur: Vilâyet erbabından birisi, Kumral Baba, günün birinde, gaza kasdiyle gidiyordu. Tesâdüfen Derbend-i Ermeni dere denilen bir yere vardı ve orada rical-i gaybdan olan kırk kişiden birisini ziyareti Kumral Baba’ya müyesser oldu. Bu, Kumral Baba’ya işaret ederek dedi ki: Burada Osman namında birisi vardır. O, gayb âleminden saadet tacı giydirilmiş ve devlet dizgini eline bırakılmış bir kimsedir. Gidip onunla birlikte gaza ediniz. O, dünyanın sahib-kıranı olacak ve onun evlâtları dünyanın sonuna kadar saadette hüküm sürecekler. Fakat onu bulmak şöyle olacaktır: Yarın bu mahalde hazır olunuz. Bir huma kuşu görülecek, onu takip ederek nereye oturduğuna dikkat et. O devlet kuşu kimin başına oturacak olursa o padişah olacak. Kumral Baba bunu anladıktan sonra döndü. Sabah olunca Kumral Baba o yere geldi ve etrafi gözetlemeye koyuldu. Birdenbire huma kuşu görüldü. Kumral Baba onun peşinden gitti. Tesâdüfen Emîr Osman da orada bir işle meşgul idi. Huma kuşu onun başına oturdu ve kalktı. Kumral Baba kim olduğunu anladı, ve ona mes’eleyi açtı. O günden itibaren padişahlık arzusu, gaza ve cihad talebi Osman’da zâhir olarak artık cihangirlik davasında bulundu. Şu halde Osmanlı devletinin ebedî olduğu ve bunun ehl-i dil olan insanların himmetine bağlı bulunduğu anlaşıldı.” (Anhegger, 1952b: 53)

4.1.2.10.1.2. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Osmanlıların Rumeli’ye geçişi hakkında bilgi verirken Süleyman Paşa’nın Rumeli’yi bir salla geçişini konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre, Süleyman Paşa ile beraberindekiler deniz kenarında Kemer denilen ormanlık bir yere gelirler. Burada gayrimüslimlere ait bir öküzü öldürüp derisini yüzerler. Bu deriyi kayış şeklinde kestikten sonra odunlara bağlayarak kırk kişiyi alabilecek büyüklükte bir sal yaparlar ve bu salla denizi geçerler.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve beraberindekilerin Kemer'e geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kemer, deniz kenarı, orman.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): [Süleyman Paşa], kırk kişi, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Öküz derisi, ağaç, sal.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler, Z71.12. Formilistik Sayı: 40.

Efsane Hakkında Notlar: Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, “rivayet olunur ki” diyerek bu efsaneyi aktarmaktadır. Efsanede belirtilen Kemer; bugünkü Çanakkale ili Biga ilçesine bağlı, aynı adlı köydür. (Sezen, 2017: 448). Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Öküz derisini şeritler hâlinde dilme, “Didon hilesi” olarak bilinen efsane motifini hatırlatmaktadır. Efsanenin benzeri Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

“Böyle rivayet olunur ki deniz kenarında Kemer isimli bir orman vardı. Orada kafirlerin bir öküzünü öldürüp derisini yüzerek kayış şeklinde kestiler. Bunu ormandan kesilen bir kaç ağaca bağladılar, bu suretle kırk kişi alabilen bir sal vücade getirdiler ve buna binerek karşıya geçtiler.” (Anhegger, 1952b: 54-55)

4.1.2.10.1.3. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî, I. Murad devri hakkında bilgi verdiği sırada I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığı Kâbe'yi görmesini konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: I. Murad'ın Namaza Başlarken Üç Kez Tekbir Alması

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığı Kâbe'yi görmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: I. Murad namaza başlarken getirilen ilk tekbiri her zaman üç kez getirir. Vezir Hayreddin Paşa bir gün bunun sebebini sorar. Sultan da herkesin ilk tekbirde Kâbe'yi görmesine rağmen kendisinin üçüncü tekbirde Kâbe'yi gördüğünü belirtir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Günün birinde, daima.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kâbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Padişah (I. Murad), Vezir Hayrüddin Paşa.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, V1.1.1. Tek Bir Tanrı'ya İbadet, (T)V56. Namaz, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), V317.1. Kutsal Yer.

Efsane Hakkında Notlar: Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî; I. Murad'ın büyük, adil ve dindar bir hükümdar olduğunu belirttikten sonra buna delil gösterdiği ve Sultan'ın “âlemde meşhur velayet kıssası” olarak belirttiği bu efsaneyi aktarmaktadır. Efsanenin benzeri Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve Kemal'in *Selâtîn-nâme* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî efsanede I. Murad ile konuşan kişiyi “Vezir Hayreddin Paşa” olarak verirken Neşrî, “İmam” olduğunu söylemekte ve Kemal ise kişilerin kim olduklarını belirtmemektedir.

Efsanenin Metni:

“Bunu gösteren hikâyelerden biri budur: Padişah daima tekbir ül-iftitâh akdini üç defâ yapıyordu. Günün birinde veziri Hayrüddîn Paşa (ki onun zekâsına zamanının Asafî hayran idi) sebebini sorunca: Siz tekbir ül-iftitâh alırken bir defâda Kâbeyi görüyorsunuz, ben ise üçüncü defâda görüyorum, dedi. Onun bu velâyet kıssası âlemde meşhurdur.” (Anhegger, 1952b: 55)

4.1.2.11. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin* Adlı Eserinde Efsaneler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, eserinde 3 efsane aktarmaktadır. Bunların üçü de tarihî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.11.1. Tarihî Efsaneler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın aktardığı üç efsanenin ilki savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, ikincisi tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna, üçüncüsü ise tarihî kişilerin yendikleri olağanüstü güce sahip canavarlar ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.11.1.1. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Selçuklular ile Moğolların yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaş hakkında bilgi verirken bu savaşın sonunda Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasını konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Moğol Askerlerinin Hayalarından Gölgelik Yapma

Efsanenin Konusu: Selçuklular ile Moğolların yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın sonunda Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasını konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Kabilesi ve ailesi ile birlikte Sivas yakınlarındaki Havik'e geldiklerinde Ertuğrul Gazi ile kardeşi, Moğollarla Selçukluların savaştığını ve Selçukluların mağlup durumda olduklarını görürler. Türklerin aynı zamanda da İslam ordusunun yenileceği için yardım etmek gerektiğini düşünüp Selçuklular safında savaşa katılırlar ve Moğolları büyük bir hezimete uğratırlar. O kadar çok düşman askerini öldürürler ki ün kazanmak için bu askerlerin hayalarının derisinden bir gölgelik yaparlar.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Selçuklu ordusu ile Moğolların savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Sivas, Havik.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Er Toğrul Bey, Er Toğrul Bey'in kardeşi, İslam ordusu, Moğol ordusu.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Gölgelek.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, P461 Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma, R10. Esir Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan bu efsaneyi Ertuğrul Gazi hakkında bilgi verirken aktarmaktadır. Havik, bugünkü Sivas iline bağlı Hafik ilçesidir (Sezen, 2017: 322). Efsanenin benzer bir şekli Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'inde karşımıza çıkar. Bu efsane, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* ve Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu eserlerde, Moğol askerlerinin hayalarından gölgelek yapılması nedeniyle bu yerin "Taşak Yazısı / Tavşak Ovası" olarak adlandırıldığı belirtilmektedir.

Efsanenin Metni:

"Er Toğrul Beğle kardeşi oymak ve uruğlarıyla Sivas'a yakın gelince Havik kalesi yanında Moğollar'ın Anadolu (Selçuklu) ordusunu basıp büyük bir savaş olduğunu gördüler. 'Uğurumuz cenge uğradı, geri çekilmek uygun düşmez, hem de İslam ordusu bozulmakta olduğu için yardım etmek gerekir' diyerek Moğol ordusuna hücum edip birkaçının başını kesip birtakımını da esir alarak Tatar'ı kaçırdılar ve kâfirleri öylesine kırdılar ki, hâşâ huzurdan taşaklarının derisinden, ad olsun diye bir gölgelek yaptılar." (Kırzioğlu, 1949: 394)

4.1.2.11.1.2. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, hanedanın atalarından Yasu hakkında bilgi verdiği sırada Yasu'nun gördüğü bir rüya sonrasında Müslüman olmasını konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Yasu'nun Gördüğü Rüya ile İslamiyet'i Kabulü

Efsanenin Konusu: Osmanlı hanedanının ataları arasında gösterilen Yasu'nun gördüğü rüya sonrasında İslamiyet'i kabulü konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Yasu, bey olduğu sırada bir gece rüyasında Arabistan tarafında ay ile güneşin birleştiğini ve kendine bir aydınlık eriştiğini görür. Sabah olduğunda Hz. Muhammed'in insanları İslam dinine çağırdığını duyunca kurbanlar keserek İslamiyet'i kabul eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Yasu bey olduğu sırada, bir gece, sabah olunca.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Arabistan.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): [Yasu], Hz. Muhammed.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, M183. Dinî Yemin ve Sözler, (T)V213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V330. Bir Dinden Diğer Bir Dine Dönme, V10. Dinî Kurbanlar.

Efsane Hakkında Notlar: Seksen yıldan fazla yaşayan ve otuz yıl hüküm sürdükten sonra vefat eden Yasu, eserde Türklerin İslamiyet'i kabul eden atası olarak yer almaktadır. Yasu'dan sonra gelen Kara Han devrinde Dede Korkut'un hayatta

olduğu ve Kara Han'ın Dede Korkut'u Medine'ye Hz. Muhammed'e gönderdiği kayıtlıdır (Kırzioğlu, 1949: 388).

Efsanenin Metni:

“Beğ olduğu sırada bir gece düşünde gördü ki: Arabistan tarafından ayla güneş birleşerek kendisine de aydınlık erişti. Sabah olunca Muhammed'in -Yüce Tanrı'dan ona senâ ve selâm olsun – Tanrı elçiliği ile insanları İslam dinine çağırıldığı haberi yayılıp, hemen kurbanlar kesilip imân getirdi.” (Kırzioğlu, 1949: 388)

4.1.2.11.1.3. Tarihî Kişilerin Yendikleri Olağanüstü Güce Sahip Canavarlar ile İlgili Efsaneler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, hanedanın atası Kaya Alp hakkında bilgi verirken Kaya Alp'in devrinde Süphan Dağı'nda ortaya çıkan ejderha ile ilgili bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Kaya Alp Devrinde Süphan Dağı'nda Yaşayan Ejderha

Efsanenin Konusu: Ertuğrul Gazi'nin dedesi Kaya Alp devrinde, Süphan Dağı'nda yaşayan ejderha konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Babasının vefatı ardından boyun başına geçen Kaya Alp'in Ermenşah Melik Eşref'in hizmetine girdiği sırada Süphan Dağı'nda bir ejderha ortaya çıkar. Aynı zamanda buradaki eşkıyalar ile de mücadele eden Melik Eşref, Kaya Alp'ı öncelikle bu eşkıyaların üzerine gönderir. Bu eşkıyaları ortadan kaldıran Kaya Alp, Ahlat'a dönerken Allah'ın kudretiyle bir afet meydana gelir. Kaya Alp'in öldürmeye gideceği anlaşılan ejderha, çakan yıldırımlar sonucunda yukarıdan aşağıya iki kayanın arasına düşerek ölür.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Kaya Alp'in babası öldüğü zaman, bu sıralarda (Kaya Alp'in Ermenşah Melik Eşref'in hizmetine girdiği zaman), geri dönüp Ahlat'a gelirken.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Erciş, Subhan Dağı, Ahlat, o taraflarda.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Kaya Alp, Kaya Alp'in babası, Ermenşah Melik Eşref, eşkıyalar, yarar kimseler, eşkiyabaşı.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): İki kaya.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1000. Dünyevi Felaketler (Şiddetli Yıldırım), B11. Ejderha, B11.3.2. Ejderhanın Evi Dağın Tepesinde, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, L111.1. Gurbete Gitme ve Başarılı Bir Şekilde Dönme, P10. Padişahlar, P233. Baba ve Oğlu, P461. Askerler, P475. Eşkîya, P475.2. Eşkîyalar Yenildi Ve Öldürüldü, V201. İlah.

Efsane Hakkında Notlar: Efsanede adı geçen Ermenşah Melik Eşref, Ermenşahlar Beyliği idaresi altındaki Ahlat'ı Eyyubiler adına idare eden el-Melikü'l-Eşref'tir (Kesik, 2018: 125). Efsanede ejderhanın Kaya Alp tarafından öldürülmediği görülmektedir. Ermenşah Melik Eşref, ortadan kaldırılmada önceliği eşkıyalara vermiştir ancak Melik'in bu ejderhanın üzerine Kaya Alp'ı göndereceği de anlaşılmaktadır. Bu nedenle efsane, bu gruba dâhil edilmiştir.

Efsanenin Metni:

“Babası ölünce bu yiğit olduğundan el ve ulusu ile Ahlat'a giderek Ermenşah Melik Eşref'in hizmetine girdi. Bu sıralarda Erciş yanındaki Subhan dağında bir ejderha ortaya çıktı. O taraflarda eşkıyalar da çoğalıp ortadan kaldırılamadığından Ermenşah, Kaya Alp'ı bunların üzerine gönderdi. O da ulusundaki yarar kimselerle giderek güzelce davranıp eşkiyabaşını yakalılarak ötekilerini de öldürdü. Geri dönüp Ahlat'a gelirken, Tanrı'nın kudretiyle birdenbire sis çöküp ortalığı duman kapladı; büyük bir yıldırım şakıyarak dağlarda gürültü kopardığından, o ejderha da şaşırarak yukardan aşağı tekerlenip iki kayanın arasına düşüp kalmıştır; izi henüz bellidir.” (Kırzioğlu, 1949: 393)

4.1.2.12. Kemal'in *Selâtin-Nâme* Adlı Eserinde Efsaneler

Kemal, eserinde 9 efsane aktarmaktadır. Bunlardan yedi tanesi tarihî efsaneler sınıfına, iki tanesi ise dinî efsaneler sınıfına girmektedir.

4.1.2.12.1. Tarihî Efsaneler

Kemal'in aktardığı 7 tarihî efsanenin ikisi Devlet'in kuruluş efsaneleri grubuna, biri yer adları ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler grubuna, ikisi tarihî kişiler ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.12.1.1. Devlet'in Kuruluş Efsaneleri

Kemal, Devlet'in kuruluşundan öncesi hakkında bilgi verdiği sırada iki efsane aktarmaktadır. Bunlardan ikisi de Osman Gazi'nin gördüğü rüyalarıdır. İlki avluda ağaç çıkma rüyası, ikincisi ise Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmet sonrasında gördüğü rüyadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Osman Gazi'nin Avluda Ağaç Çıkma Rüyası

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Çeşitli ihsanlarda bulunduğu bir günün gecesinde Osman Gazi; rüyasında avluda bir tuba ağacının bittiğini, budaklarını bütün dünyaya salan bu ağacın dünyayı gölgesi altına aldığını, aynı zamanda eline hüma kuşunun konduğunu, tam onu eline alacağı sırada kuşun tüyleri arasında cevherlerin olduğunu görüp bu cevherlerden bir hayli alarak koynuna attığını görür. Sonrasında bir pir, Osman Gazi'ye gaflet uykusundan uyanmasını ve kendisine Allah'tan inayet eriştiğini işaret eden bu rüyanın tabirinin yaptırıldığı mihmanhaneye gelecek birinde olduğunu söyler. Uykudan uyanan Osman Gazi, rüyasını tabir edecek birini ister. Bu sırada mihmanhaneye müritleriyle birlikte bir seyit gelir. Osman Gazi'nin verdiği

selamı ayağa kalkarak alan misafirler, ona hayır dualar ederler. Osman Gazi de rüyasında pirin bahsettiği muabbirin bu seyit olduğunu anlar ve ondan rüyasını tabir etmesini ister.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osman Gazi'nin rüya gördüğü gece ve sabahı.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Avlu, mihmanhane.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, bir seyit.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Tuba ağacı, huma kuşu, doğan, cevher, yün, taç, taht.

Efsanede Yer Alan Motifler: B30. Mitolojik Kuşlar, D1712.3. Rüyanın Yorumlanması, F811. Olağanüstü Ağaç, F900. Olağanüstü Olaylar, F1068. Realist Rüya, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, P10. Padişahlar, V50. Dua, (T) V206.1. Derviş.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif bu efsaneden “hikâye” olarak bahsetmektedir. Efsanede yer alan ağacın diğer kaynaklarda karşımıza çıkanlardan farklı olarak “tuba ağacı” olduğu belirtilmektedir. Cennetteki bir ağaç olduğu belirtilen tuba, Kur'an-ı Kerim'de bir ayette yer almaktadır: “*Ellezîne âmenû ve amilûs sâlihâti tûbâ lehum ve husnu meâb*” (Ra'd, 13/29). Tuba ağacı ile ilgili olarak rivayet edilen hadisler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, Hz. Muhammed, “*Ey Allah'ın elçisi, seni görüp de sana iman edene ne mutlu!*” diyen bir kişiye, “*Beni görüp de bana iman edene ne mutlu! Fakat beni görmeden bana iman edene -tûbâ kelimesini kullanarak üç defa- ne mutlu!*” karşılığını verir. Bu kişinin “tûbâ”nın ne olduğunu sorması üzerine ise, “*O cennette yüz yıl boyunca (altında) yürünebilecek büyüklükte bir ağaçtır; cennetliklerin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından yapılır.*” diyerek tuba ağacını tarif etmiştir (Erbaş, 2012: 317). Rivayet edilen hadisten de anlaşılacağı üzere, tuba ağacı muazzam bir büyüklüğe sahiptir. Efsanede bu ağacın Osman Gazi'nin avlusunda çıkması Devlet'in kuruluşuna dinî bir anlam yüklemiş ve kutsiyet kazandırarak meşrulaştırmıştır. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin

Târih-i Âl-i Osman'ında Osman Gazi'nin başına konan huma kuşu, bu efsanede elindedir; üstelik bu efsanede huma kuşunun tüyleri arasında cevherler vardır. Önceki efsanelerde Osman Gazi'nin koynuna ay girerken bu efsanede Osman Gazi bu cevherleri koynunda saklamıştır. Efsanenin devamında rüyayı tabir edecek olan Seyit'in tabirine yer verilmediği görülmektedir. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Osman Düş Gördüğün Beyan İder

*Sahîh olmuş cihanda bu hikâyet
[Ki] şöyle itmiş bunu râvî rivâyet*

*Meger bir gice yaturiken ol han
O kılmışdı ol gün dürlü ihsan*

*Görür düşünde ol şeb şâh-ı zîbâ
Ki bitmiş havlı ortasında tûbâ*

*Budakların cihân içine salmış
Cihânı sâyesi altına almış*

*Dahı gördi hümâ kuşın elinde
Dogan gibi oturur bileginde*

*El urup [anı] alurken elinde
Tagılmış gördi cevher yünlerinde*

*O cevherden aluban hayli anda
Salar koynuna ol şâh-ı cihan da*

*Dahı hâbında bir pîr didi iy şâh
Gözün aç gaflet uyhusundan iy mâh*

*Şu mihman-hâne kim yapdun veranda
Bu düşün ta 'bîrin bilesin anda*

*Mu 'abbir geldi mihman-hânene uş
İgende iyleme 'aklunı medhûş*

*Şehâ olma igende muztarib hâl
Ki yemûn olmuş tabuna bu fâl*

*Bu hâbundan sana irdi işâret
İrişdi sana Bârî'den 'inâyet*

*İşitdi şâh heman turdı yerinden
Bu gaflet uyhusın sürdi serinden*

*Seherden turup şâh-ı cevan-bahta
Başına tâc uruban çıkdı tahta*

*Hümâyûn tâli 'ini kıldı pîrûz
Mu 'abbir isteyüp şâh-ı dil-efrûz*

*'Îmâret-veş meger yapmışdı ol şâh
Bir ev kim ola mihman-hâne her gâh*

*Meger bir ulu seyyid gelmişidi
Konup orada mihman kalmışidi*

*Var idi bilesince hayli yoldaş
İdinmişler idi bu seyyidi baş*

*Gelüp şâh bulara virdi selâmı
Örü turdı bularun has u 'âmı*

*Alurlar 'izzet idüben selâmı
Dahi bular ne dir dinle kelâmı*

*Didiler yarıcun olsun [ki] Allah
Günün günden yeg olsun [iy] şehinşâh*

*Görür Osman ki kur'a düşdi fâla
Ki hâcet olmadı [hergiz] suâle*

*Didi düşümi yordunuz o ki var
Hemîşe şâdman olasız iy yâr*

*Görür alkış ider pîr u cevânı
Heman ta 'bîre geçürdi şeh anı" (Öztürk, 2001: 35-37 / b. 403-426)*

Efsane 2

Efsanenin Adı: Osman Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e Hürmet Rüyası

Efsanenin Konusu: Osman Gazi'nin gördüğü, ona ve nesline saltanatı müjdeleyen rüya konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre, bir gün Osman Gazi'nin yaptırdığı eyvana ehl-i Kur'an'dan bir âlim gelir. Bu Âlim, Kur'an'ı okuduktan sonra bir keseye koyar ve keseye yüzünü sürerek kaldırır. Bunu gören Osman Gazi'nin bu kadar itibar ettiği bu kitabın ne olduğunu sorduğunda Âlim; bu kitabın Allah'ın kelâmı, cennetin kilidi, insanlığın imamı olduğu ve dünyadaki her şeyin onun emriyle gerçekleştiği cevabını verir. Osman Gazi, evine döndükten sonra birini göndererek bu Âlim ile beraberindekileri yanına davet eder. Yemeğin ardından Âlim'in uykuya daldığını görünce ayağa kalkıp ellerini bağlayarak Kur'an-ı Kerim'in karşısında dualar eder ve

bütün gece hürmetinden eli bağlı, ayakta durur. Gece yarısında uykuya dalınca rüyasında duyduğu ses, Osman Gazi'nin Kur'an-ı Kerim'e gösterdiği hürmetten dolayı, "Sen benim adıma ve namıma hürmet ettin, senin evlatların da hep ulu hükümdar ve dünyadaki hükümdarların en büyüğü olsunlar" der.

Bu efsaneyi aktardıktan sonra Kemal, bu rüya ile Allah tarafından müjde verildiği ve Devlet'in yaratılışının Hakk'ın nuruyla olduğu yorumunda bulunmaktadır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Osman Gazi'nin eyvanına bir âlimin misafir olduğu akşam, bir gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Osman Gazi'nin eyvanı ve evi.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi, adı belirtilmeyen bir âlim, misafirler, halayık.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Mushaf, kese, câme, câme-hâb.

Efsanede Yer Alan Motifler: F1068. Realist Rüya, P10. Padişahlar, P485. Bilgin Kişi, Q112. Krallık Vererek Mükâfatlandırma, V50. Dua.

Efsane Hakkında Notlar: Müellif bu efsaneden "hikâye" olarak bahsetmektedir. Başlığından da anlaşılacağı üzere, bu efsane Allah'tan Osman Gazi'ye verilen bir müjde niteliği taşımaktadır. Eserde Osman Gazi'ye bağlı olarak aktarılan bu efsaneyi, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*'de ve Mevlânâ Mehmed Neşrî *Cihânnümâ*'da Ertuğrul Gazi'ye bağlı olarak aktarmaktadır. Osmanlı nesline saltanatı müjdeleyen bu efsane ile Devlet'in kuruluşu ve hanedanının hâkimiyeti dinî olarak meşrulaştırılmak istenmektedir.

Efsanenin Metni:

“Hudâ’dan Osman’a Beşâret Olduğın Beyan İder

*Tevârîh aslını söyleyen üstâd
Ki nesrinde bu resme iylemiş yâd*

*Dahı bir dürlü kılmişlar rivâyet
Sözin aslın bilen itmiş hikâyet*

*Şeh anda yapmışıdı ‘âlî iyvan
Gelen konup olurdı anda mihman*

*Pişerdi dürlü ni ‘met anda vâfir
Yiridi anı gelen her müsâfir*

*Düzülüp hâlıden olmuş ‘imâret
Gelüp mihman olan olurdı râhat*

*Kamu etrâf[ı] tolmişdı mücâvir
Konardı anda gelen her müsâfir*

*Girü bir gün gelüben kondı mihman
Begâyet ‘âlimidi ehl-i Kur’an*

*Bilesinde anun var idi mushaf
Anunıla olurdı [hem] müşerref*

*Tilâvet ideriken hoca iy can
Temâşâ itmege gelmişdi Osman*

*Tamâm idüp kapadı [ol] mushafın
[Vü] kîsesine koyup sürdi yüzün*

*Didi hoca nedür bu kîse-vârı
Ki var durur katunda i 'tibârı*

*Didi kim budur Allah'un kelâmı
Kilîdi cennetün insün imâmı*

*Bunun emriledür dünyânun işi
Bununla kurtulur 'ukbîde kişi*

*Bunun hükmile durur alınan can
Bununla kurtulur bu insile can*

*İçi tolu durur Allah'un adı
Bunu Osman işidüp oldı şâdî*

*Didi pes niçün itmedün haberdâr
Beni bu sırdan iy dâna-yı esrâr*

*Ki mihman oldı bana nâm-ı Yezdan
İşid kim neyledi ol şâh-ı hûban*

*Dönüp oradan eve geldi Osman
Buyurdu kıldı ni 'metler firâvan*

*Kimesne göndürüp mihmâna ol şâh
Okundu 'izzetile şâh-ı dergâh*

*Ne kim var anda bile hep çığırdı
Ziyâfet idüben 'izzetler itdi*

*Yimek yindü vü tagıldı halâyık
Konuk kaldı heman ol şâh-ı sâdık*

Birezden dahı mihman vardı hâba
Çıkardı câme girdi câme-hâba

Yirinden [dahı] turdı ol melek-hû
Örü turdı Kelâmu'llah'a karşı

Tazarru' iyleyüp itdi münâcât
Diledi ol Hudâ'dan dürlü hâcât

Yüz urup didi kim iy nâm-ı Yezdan
Benüm her müşkilüm sen iyle âsan

Berî it beni dehrun âfetinden
Ayırma iyle ihsan rahmetünden

Olcak ol bana sin içre yoldaş
Benümile ol aralıkda koş baş

Yavuz fi'lümi kılma bana yoldaş
Beni sakla bularla koşmayam baş

Şu rahmet bâbını üstüme her gâh
Açuk dut örtme anı iy şehinşâh

Bunu diyüp kılurdu âh u nâle
O düşmeyem diyü efsâne hâle

Tururıdı ayak üzere baglu el
Anun her müşkilin Hak iyledi hal

Ana da egnin nısf-ı leyli oldı
Gedâsına şehinden meyli oldı

*Gözet ol şehriyârun i'tikâdın
Yirine getirür Allah murâdın*

*İrişdi ol nefes hâtıfdan âvâz
Sonun gür olsun iy şâh-ı ser-efrâz*

*Benüm aduma sen 'izzetler itdün
Yüz urup nâmıma hurmetler itdün*

*Ola oğlanların hep ulu hanlar
Serâser server-i sâhib-kıranlar*

*Beşâret çünkim Allah'dan irişdi
Hak'un nûrıyla oldı sirişti” (Öztürk, 2001: 37-40 / b. 427-463)*

4.1.2.12.1.2. Yer Adları ile İlgili Efsaneler

Kemal, yer adları ile ilgili bir efsane aktarmaktadır. Efsane, Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Karaman'da yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaş hakkında bilgi verirken savaşın yapıldığı bu yerin “Tavşak Ovası” olarak adlandırılmasını konu edinmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Tavşak Ovası

Efsanenin Konusu: Selçuklu Sultanı Alaaddin ile Moğolların Karaman'da yaptıkları ve Selçukluların galip geldiği savaşın yapıldığı yerin adlandırılması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Topraklarına girmeyecekleri konusunda Selçuklular ile anlaşmaları bulunan Moğollar, anlaşmayı bozarak Karaman yakınlarına gelirler.

Bunu duyan Sultan Alaeddin Keykubad, Moğolların üzerine yürür. Moğol ordusunu büyük bir hezimete uğratan Sultan, otuz bin Moğol askerinin hayasından bir gölgelik yaptırır. Bu olayın üzerine savaşın yapıldığı bu ovanın adı “Tavşak Ovası” olarak kalır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Sultan Alaaddin’in Karaman’a Yayıncı Tatarî komutasındaki Moğol ordusunun saldırdığı haberini aldığı zaman, Sultan Alaaddin ile Moğolların Karaman’da savaştıkları zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Karaman, Rûm, Tavşak Ovası.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Sultan Alaaddin, Ertuğrul Gazi, Yayıncı Tatarî, Osmanlı askerleri, Moğol askerleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Sayban.

Efsanede Yer Alan Motifler: A1617. Yer Adının Kökeni, M200. Anlaşmalar ve Söz Vermeler, P10. Padişahlar, P461. Askerler, P551 Ordu, P555. Savaşta Mağlup Olma.

Efsane Hakkında Notlar: Kemal’in “hikâye” diyerek bahsettiği bu efsane, Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil’in *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin *Cihânnümâ* ve adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Kemal’in *Selâtin-nâme*’sinde “Tavşak Ovası” olarak aktardığı bu yerin adını Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil ile Mevlânâ Mehmed Neşrî “Tavşak Yazısı” olarak belirtmektedir. Efsanenin benzer bir şekli de Şükruallah’ın *Behcetü’l-Tevârih*’inde ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan’ın *Câm-ı Cem-âyin*’inde karşımıza çıkar ancak bu eserlerde yer adının verilmesi ile ilgili bir şeyden bahsedilmediği için bu efsaneler “savaşlar ve fetihler ile ilgili efsaneler” grubunda değerlendirilmiştir. Bu savaşın yapıldığı yeri Kemal, “Karaman” olarak belirtirken Âşıkpaşazâde “Biga Öyüğü”, Neşrî “Boğa Öyüğü”, Oruç b. Âdil “Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesi”, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ise “Sivas’ın Hafik ilçesi” olduğunu belirtmektedir. Bu yere “Tavşak Yazısı” adının verilmesinin nedeni, mağlup olan Moğol askerlerinin hayalarından gölgelik yapılmasıdır.

Efsanenin Metni:

“Bu esnâdayken işit bir hikâyet
Karaman’da Tatar urdı vilâyet

Yayıncı Tatarî dirlerdi kim ol
Gelüben Rûm’a girdi tutuban yol

Çü şâh Tatarile kılmışdı peyman
Gelüben çıkmaya bu mülke bir can

Sıdılar ol zaman ‘ahdi Tatarlar
O yumuk gözlüler itden beteler

Kodı Er-tugrul’i anda hisâra
Anun alınmasına [kim] kıla çâre

Özi yürindi hem Tatar’a gitdi
Buluşup Tatar’a gör kim ne itdi

Buluşdı anunile şâh-ı devran
Sıdı anları kurtarmadı bir can

Tatar’i kırdılar şöyle ki râvî
Zebânından yayıldı ile çavı

Tatar’un hâyesinden dirler ol han
Diküben iyledi bir ulu sayban

Otuz bin Tatar’un gitdi hayâsı
O yire ad kalur Tavşak ovası

Ulu iş iyledi anlara ol şâh

İşidenler didiler bârek-Allah” (Öztürk, 2001: 29-30 / b. 337-347)

4.1.2.12.1.3. Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler

Kemal, savaşlar ve fetihler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlk efsane Osmanlıların Rumeli'ye geçişi vesilesi ile aktarılmakta ve Süleyman Paşa'nın Rumeli'yi bir salla geçişini konu edinmektedir. İkinci efsane ise Bolayır'ın fethi hakkında bilgi verilirken aktarılmakta ve fetih için bir papazın yol göstermesi ve fethin gerçekleşmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye Geçişi

Efsanenin Konusu: Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye bir salla geçişi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rumeli'ye geçmek amacıyla yola çıkan Süleyman Paşa ve beraberindekiler, adı belirtilmeyen bir yere gelirler. Karşlarına çıkan denizi, orada rastladıkları birkaç sığırı kesip derilerini yüzmek suretiyle yaptıkları bir salla ve hiçbir sıkıntı yaşamadan geçerler. Salla denizi geçerken hiçbir ziyana uğramadıklarını belirten Kemal, bu durumu Allah'ın onları korumasına bağlamaktadır.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa ve beraberindekilerin deniz kenarına geldikleri ve Rumeli'ye geçtikleri zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Rum-ili, deniz.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şah (Süleyman Paşa), gayrimüslimler, [gaziler].

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Sığır derisi, sal.

Efsanede Yer Alan Motifler: H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Kemal, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişini rivayet olarak aktarmaktadır. Ortaylı, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye sal ile geçmesini son derece romantik, güzel bir menkıbevi olay olarak nitelendirmektedir (Ortaylı, 2004: 18). Efsanenin benzeri Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

Efsanenin Metni:

*“Bu arada bular oldu zırh-pûş
İdüben Rûm-ili kasdıyîçün cûş*

*Katında şâhun oldılar revâne
İrer deryâya bunlar şâdmâne*

*Ohurlar anda birkaç sığra tuş
Bogazlayup derisin yüzdiler hoş*

*Gözeledürler ötesin bertisin
Bogazladukları sığır derisin*

*Oturup orada sallar düzerler
Binüben sala deryâyı yüzerler*

*Binüp sala bular çün geçdi deryâ
Bulara bir ziyân itmedi ol mâ*

*Burada bekledi bârî o şâhî
Geçüben dutdılar küffâra râhî” (Öztürk, 2001: 53 / b. 600-606)*

Efsane 2

Efsanenin Adı: Bolayır'ın Fethine Yardımcı Olan Gayrimüslim

Efsanenin Konusu: Bolayır'ın fethi için bir papazın yol göstermesi ve fethin gerçekleşmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Bolayır üzerine gelen Süleyman Paşa, kalenin önüne geldiğinde buradaki pınarın kenarında pusuya girer. Bu sırada su doldurmak için pınara gelen bir papaz, askerler tarafından yakalanıp Paşa'nın huzuruna getirilir. Paşa kalenin alınıp alınamayacağını sorduğunda Papaz; almanın gayet kolay olduğunu, bunun için bir kişiyi dört parçaya ayırıp etrafa bırakmalarını söyler. Bunun üzerine Süleyman Paşa, bu papazı öldürüp dört parçaya ayırır ve pınarın çevresine atar. Pusuda beklemeye devam ettikleri sırada kale halkından biri pınara su doldurmaya gelir ve Papaz'ın vücudundan bir parçayı gördüğünde telaşla kaleye koşar. Kale halkına durumu anlatınca ölenin kim olduğunu merak eden herkes kaleden silahsız bir şekilde çıkar. Bunu fırsat bilen Süleyman Paşa ve askerleri kaleyi ele geçirir. Tuzağa düşüklerini anlayan halk, bir araya gelerek Süleyman Paşa'ya yüz sürüp iman getirirler ve ona yoldaş olurlar. Böylelikle kale, savaşmadan fethedilmiş olur.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa'nın Bolayır'a geldiği zaman, Bolayır'ın fethedildiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Bolayır, Gelibolu, hisar.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şah / şâh-ı dîdâr / şâh-ı devrân / şehinşâh / şâh-ı pür-dîn / şâh-ı güzîn (Süleyman Paşa), Papaz, hisar ehli, kale halkı, gayrimüslimler, [askerler].

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Su kabı, yarak (silah).

Efsanede Yer Alan Motifler: H970. Vazifenin Yerine Getirilmesine Yardım, H990. Vazifenin Yerine Getirilmesi, J1110. Akıllı Adamlar, P30. Şehzadeler, P461. Askerler, V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Rumeli eyaletinde Gelibolu'ya bağılı bir nahiye olan Bolayır, günümüzde Çanakkale'nin Gelibolu ilçesine bağılı nahiyedir (Sezen, 2017: 127). 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinden yalnızca Kemal tarafından aktarılan bu fetih efsanesine göre, Osmanlılar Bolayır'ın fethini orada yaşayan bir papazın verdiği fikir neticesinde gerçekleştirmişlerdir.

Efsanenin Metni:

“Bu fethi iyleyüben şâh-ı dîdâr

Oradan Bolayır üstine yortar

Hisâr öninde varıdı punarı

Sulanurıdı anda kal 'a varı

Gelüp şâh orada girdi pusuya

Görürler bir papası geldi suya

Tutup tiz şâha getürdiler anı

Şeh anı göríben sevindi cânı

Didiler di bize bu kal 'a hâlin

Alına mı de bize kıl ü kâlin

Didi şâha papas kim şâh-ı devran

Bunun alınmasıdır gâyet âsan

Dutun bir kişi dört pâre iylen

Anun her pâresin her yana iylen

Bu sözi çün papasdan dinledi şâh

Papası itdürür dört pâre ol mâh

Bunurun çevresine her pâresin

Asarlar dinle imdi mâcerâsın

*Girürler kal'a altına pusuya
Hisârdan çıkdı âdem geldi suya*

*Görüben bu ölüyi bunda şaşdı
Burakdı su kabın hisâra kaçdı*

*Haber oldı hisâr ehline bu hâl
Ki her biri yerinden turdı derhâl*

*Yaragın yanına almadı birisi
Hisârdan çıkdı uşagı irisi*

*Ölen kimdür gelüp anı göreler
Kim öldürdi anı ilden soralar*

*Şehinşâh dahı girmişdi pusuya
Görür kim kal'a kavmi çıkdı suya*

*Heman tekbîr getirüp şâh yürüdi
Sadâsı 'âlemün yüzün bürüdi*

*Koyulurlar heman ol dem hisâra
Buragur kal'a halkın âh u zâra*

*Girür kal'a içine şâh-ı pür-dîn
Koparur kal'anun içinde nefrîn*

*Bu kâfirler görürler çün bu hâli
Ki kalmaz anda birinün mecâli*

*Dirilür anlar anda bir araya
El urup düşdiler feryâd u vâya*

*Kefîn boynına takup her birisi
Yire yüz sürüp uşaqı irisi*

*Dilerler yüz sürüben şehden iy can
Şen öninde getürdi cümle îman*

*Bular yoldaş olur şâh-ı güzîne
Ki candan 'âşık olurlar özine*

Kılur feth bu yiri [dahı] şehinşâh

Heman dutar Gelibolı'ya ol râh" (Öztürk, 2001: 56-58 / b. 637-660)

4.1.2.12.1.4. Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler

Kemal, tarihî kişiler ile ilgili iki efsane aktarmaktadır. İlki Süleyman Paşa'nın vefatı vesilesi ile aktarılmakta ve Süleyman Paşa'nın vasiyetini konu edinmektedir. İkinci efsane ise I. Murad devri hakkında bilgi verilirken aktarılmakta olup I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığında Kâbe'yi görmesi konu edilmektedir.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Süleyman Paşa'nın Vasiyeti

Efsanenin Konusu: Süleyman Paşa'nın defnedilmesi ile ilgili vasiyeti konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Rivayete göre Süleyman Paşa, öldüğünde yüzünün gayrimüslimlere doğru çevrilerek gömülmesini ve zaman zaman kabrinin açılıp yüzünün hâlâ gayrimüslim tarafına bakıp bakmadığının kontrol edilmesini vasiyet

eder. Eğer yüzü o taraftan dönmüşse gayrimüslimlerin Türklere karşı fırsat bulup hükümdarları ortadan kaldıracaklarını belirtir. Süleyman Paşa'nın yüzünün gayrimüslimlere dönük olarak yattığı söylenir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Süleyman Paşa'nın vasiyet ettiği ve öldüğü zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Türbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şah / Server-i sâhib-küleh (Süleyman Paşa), Türkler, gayrimüslimler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Olaylar, P30. Şehzadeler, (T)V304. Çeşitli Dinî İnanışlar, Dilek Dileme (Vasiyet), V320. Kâfirler.

Efsane Hakkında Notlar: Süleyman Paşa'nın kerameti ile ilgili olarak anlatılan bu rivayetin ardından Kemal, hükümdarın özellikle de hükümdarların en büyüğünün keramet göstermesinin şaşırılmayacak bir şey olduğunu belirtir. Bu efsanede Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra bile gayrimüslimlere karşı durduğu vurgulanmaktadır. Oruç b. Âdil de *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde Süleyman Paşa'nın velayet sahibi olduğunu belirtmekte, ölümünden sonra Rumeli'de yapılan savaşlarda kerametinin görüldüğünü ve savaşlara katıldığını görenlerin olduğunu ifade etmektedir (Öztürk, 2014: 22).

Efsanenin Metni:

*“Kulak dut dinle bir nâzük hikâyet
O şah hakkında itmişler rivâyet*

*Vasiyyet itmiş öldükde melek-hû
Gömüp kon yüzimi küffâra karşı*

*Velikin türbemi geh geh açasız
Yüzim döndi mi kâfirden bakasız*

*Yüzim döndükde fırsat bula anlar
Kırıla Türk'de çok sâhib-kıranlar*

*Dahi dirler yüzi küffâra karşı
Dutup yatmışdur ol serv-i seher-bû*

Kerâmet gelse tan mı pâdişâhdan

Husûsâ server-i sâhib-külehdan” (Öztürk, 2001: 61-62 / b. 703-707)

Efsane 2

Efsanenin Adı: I. Murad'ın Namaza Başlarken Üç Kez Tekbir Alması

Efsanenin Konusu: I. Murad'ın namaza başlarken üç kez tekbir aldığıında Kâbe'yi görmesi konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Velayet sahibi olan I. Murad, namaza başlarken iki-üç kez tekbir alır. Bir kez tekbir almasının yeteceğini söyleyen kişilere, “Sizin gibi değilim” diyerek günahkâr olduğu için bir tekbirle Kâbe'yi göremediği cevabını verir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Belli değil.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Kâbe.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Şâh-ı cihan (I. Murad), Sultan ile konuşan kişiler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Yok.

Efsanede Yer Alan Motifler: P10. Padişahlar, V1.1.1. Tek Bir Tanrı'ya İbadet, (T)V56. Namaz, V317.1. Kutsal Yer.

Efsane Hakkında Notlar: Kemal, I. Murad'ın velayet sahibi olduğunu belirttikten sonra bu efsaneyi onun velayetine örnek olarak aktarmaktadır. Efsanenin benzeri Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* ve Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* adlı eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Kemal efsanede I. Murad ile konuşan kişilerin kim olduklarını belirtmezken Neşrî, bu kişinin "İmam" olduğunu söylemekte ve Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî ise "Vezir Hayreddin Paşa" olarak vermektedir.

Efsanenin Metni:

"Velâyet vardı ol şâh-ı cihanda

Penâh-ı arz u püşt-i âsmanda

Namâza iki üç tekbîr iderdi

'Aceb sâlihdi hoş yola giderdi

Didiler bir yeter tekbîre iy şâh

Didi ben birle görmem Ka 'be'yi âh

Günehkâram sizün gibi degülem

Ki bir tekbîrile ben anı görem" (Öztürk, 2001: 63 / b. 718-721)

4.1.2.12.2. Dinî Efsaneler

Kemal'in aktardığı 2 dinî efsanenin ilki veliler ile ilgili efsaneler grubuna, ikincisi ise gayb erenleri ile ilgili efsaneler grubuna girmektedir.

4.1.2.12.2.1. Veliler ile İlgili Efsaneler

Kemal, Osman Gazi devri hakkında bilgi verirken Hacı Bektaş Veli'nin Osman Gazi'ye taç giydirmesini konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Hacı Bektaş Veli'nin Osman Gazi ile Bir Araya Gelmesi

Efsanenin Konusu: Yanına gelen Hacı Bektaş Veli'ye Osman Gazi'nin hürmette bulunması ve bunun üzerine Hacı Bektaş Veli'nin ona dualar ederek taç giydirmesi anlatılmaktadır.

Efsanenin Özeti: Osman Gazi bir gün yaptırdığı mihmanhanede otururken başında ak külahı ve dilinde zikir ile derviş kılığında Hacı Bektaş-ı Veli gelir. Onun keramet ehli biri olduğunu anlayıp hürmet gösteren Osman Gazi, nereden geldiğini sorup bu mihmanhaneyi dervişler için yaptırdığını ve kendisini sevdiğini söyleyerek burada yanında kalmasını ister. Osman Gazi'nin bu sözlerinden mahcup olan Hacı Bektaş-ı Veli, Osman Gazi'de kerametın var olduğunu ve Hak yolunda hareket ettiğini söyleyerek ona dünyaya hükümdar olması ve kıyamete kadar adının anılması için dua ederek bir taç giydirir. Bu tacı giyen Osman Gazi, Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanır. Yeniçerilerin giydiği ak börk, bu olay vesilesi ile Osman Gazi'ye nispettir.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Hacı Bektaş-ı Veli'nin Osman Gazi'ye geldiği zaman.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Mihmanhane.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Osman Gazi / Şâh-ı devrân, Hacı Bektaş-ı Veli / Derviş, dervişler, müritler, cihan halkı, yeniçeriler.

Efsaneye İlgili Maddi Unsur(lar): Ak külah, taç, kisvet.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, M361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, M400. Beddualar, P10. Padişahlar, Q114. Hediye Vererek Mükâfatlandırma, V50. Dua, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler.

Efsane Hakkında Notlar: Hacı Bektaş-ı Veli'nin Osman Gazi ile görüşmesi hadisesi, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinden yalnızca Kemal'in *Selâtin-nâme* adlı eserinde görülmektedir. Müellif, Osman Gazi ile Hacı Bektaş-ı Veli'nin bir araya

geldiğini anlattığı sırada Hacı Bektaş-ı Veli hakkında bilgi vermektedir. Hacı Bektaş-ı Veli; binlerce müridi bulunan, her dediği gerçekleşen, birçok kerameti görülen ve dünyadaki herkesin kendisine kul olduğu devrinin kutbu bir insandır. Bu görüşme hadisesi, Hacı Bektaş-ı Veli'nin *Vilâyet-nâme*'sinde yer almaktadır. Ancak bu görüşme, Kemal'in aktardığından oldukça farklılık arz etmektedir. Görüşme sırasında yaşananların farklılığından daha önemlisi, Kemal'in Osman Gazi'ye Hacı Bektaş-ı Veli'nin geldiğini belirtmesine karşılık *Vilâyet-nâme*'de Hacı Bektaş-ı Veli'ye Osman Gazi'nin geldiğinin belirtilmesidir. *Vilâyet-nâme*'ye göre her şeyini Hacı Bektaş-ı Veli'ye danışan Sultan Alaaddin, Osman Gazi'yi Hacı Bektaş-ı Veli'ye gönderir. Hacı Bektaş-ı Veli ile Osman Gazi'nin bu görüşmesi eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Hacı Bektâş-ı Velî, Osman Bey'in yüzüne baktı, safa geldin Osman'im, kadem getirdin, başındakini çıkar, ileri gel dedi. Osman, huzura geldi, diz çöktü. Hünkâr, o tacı aldı, tekbir edip Osman Bey'in başına giydirdi. Belindeki kemeri çıkardı, tekbirleyip Osman Bey'in beline kuşattı. Önündeki çerağı uyandırdı, tekbirledi, öğüt vererek Osman Bey'in eline sundu. Önüne yayılan sofrayı aldı, Osman'ın önüne koydu. Bunları al dedi, seni din düşmanlarına havale ettik. Senin başındaki tacımızı gören kâfirler, kılıcına karşı duramasınlar, kılıçları seni kesmesin, nereye varırsan üst gel, önünden sonun gür gelsin, kimse, senin soyunun sırtını yere getirmesin. Hünkâr adımı sana bağışladım, senin soyunun adını bu adla ansınlar. Gün doğusundan gün batısına dek çerağın yansın. Rûm Erenleri bu makamı birisine vermek istedi, herbiri, bir eri tuttu. Bense yedi yıldır senin ve soyunun ruhlarını vilâyet kabzasında saklayıp durmadayım. İşte geldin, nasibini aldın. Sonra Padişah adamlarına varın, oğlumuz Sultan Alâeddin Padişah'a söyleyin, buna yüce bir makam versin, o da, bizim gibi kâfirlere havale etsin bunu dedi.” (Gölpınarlı, 1995: 74).

Efsanenin Metni:

“Osman'a Hacı Bektaş Geldiğın Beyan İder

Otururken orada şâh-ı devran

Görür kim geldi bir dervîş-i nâlan

*Başında var anun bir ak külâhı
Dilinde söylenen zikr-i ilâhî*

*Görüp dervîşi Osman kıldı 'izzet
Yanına aluban iyledi hurmet*

*Didi sormak 'ayıb kandan geliürsüz
Oturun şurada şimdi irüp siz*

*Safâ geldün oturgıl işde mesken
Bizümle burada birkaç gün eğlen*

*Bu mihman-hâneyi dervîşler için
Yapuban komışam pes bunda niçün*

*Seni sevdi gönül bizümle yâr ol
Oturup karşımızda ihtiyâr ol*

*Görür Osman dervîşde kerâmet
Yüz urup kıldı ana dürlü 'izzet*

*Sözinden o şehün utandı dervîş
Dönüben didi Osman 'a o dervîş*

*Sonun gür olsun iy şâh-ı ser-efrâz
Bu sözleri bize çün iyledün sâz*

*Bu düşmiş gönlümüzi iyle aldun
Muhabbet şevkını gönlüme saldun*

*Ki ma 'lûm oldu sende var kerâmet
Kılursın Hak yolına istikâmet*

*Ki senden râzı olsun dâyim Allah
Bizi lutfunıla topladun iy şâh*

*Sana virdük düşen bu yirde ol han
Adun tursun cihan durdukça Osman*

*Bu iller hep senün destünde olsun
Ki dostun şâd olup düşmânun ölsün*

*Cihan durdukça var ol sen cihanda
Nice şehler hem olsun sana bende*

*Geydürür Hacı Bekdaş ana bir tâc
Didi olsun cihan hükmüne muhtâc*

*Cihânun kutbı durur bilün ol er
Özine halkı kalmışdı çâker*

*Mürîdi var idi bin bin dahı yüz
Ururlardı anun ayagina yüz*

*Ne kim halka dise ol oluridi
O srrile kamusun bilüridi*

*Cihan halkı ana olmuşdı kul
Kapusında tururdi sag eger sol*

*Görürleridi anda çok kerâmet
Kılurlardı yüz urup istikâmet*

*Anun kisvetini geymediük iy can
Bulunmazdı ol hîn içre insan*

*Olur Osman ana çün bende-ferman
Giyer kisveti ol dem şâh-ı devran*

*Yeniçeri ki ak börki giyerler
Anun kisvetini andan sayarlar*

*Anunçün ehli dahı ol şehinşâh
Giyerler kisvetini gâhî bî-gâh” (Öztürk, 2001: 40-42 / b. 464-489)*

4.1.2.12.2.2. Gayb Erenleri ile İlgili Efsaneler

Kemal, II. Bayezid devri vezirlerinden İskender Paşa’yı övdüğü sırada savaş esnasında yaralanan İskender Paşa’nın yarasını gayb erenlerinin sarmasını konu edinen bir efsane aktarmaktadır.

Efsane 1

Efsanenin Adı: Gayb Erenlerinin İskender Paşa’nın Yarasını Sarması

Efsanenin Kaynağı: Kemal, *Selâtin-nâme*

Efsanenin Konusu: İskender Paşa’nın yarasını gayb erenlerinin bağlaması konu edilmektedir.

Efsanenin Özeti: Savaş sırasında yaralanan ve üç gün boyunca savaşmaya devam eden İskender Paşa’nın yarısından akan kan durmaz ve Paşa’yı zayıf düşürür. Yaraya merhem arayan ama bulamayan askerler üzüntü içindeyken gayb erenleri gelerek Paşa’nın yarasını bağlarlar. Bir süre sonra iyileşen İskender Paşa, gayrimüslimler ile savaşına devam eder.

Efsanede Yer Alan Zaman(lar): Savaş sırasında, üç gün.

Efsanede Yer Alan Mekân(lar): Savaş meydanı.

Efsanede Yer Alan Kişi(ler): Paşa (İskender Paşa), Efreng, askerler, düşmanlar, gayb erenleri.

Efsaneyle İlgili Maddi Unsur(lar): Merhem.

Efsanede Yer Alan Motifler: F900. Olağanüstü Durumlar, F950. Olağanüstü Tedaviler, P110. İmparatorun Vezirleri (Yardımcıları), P461. Askerler, V200. Kutsal Kişiler, V220. Azizler-Veliler, V380. Çeşitli Dinî İnanışlar.

Efsane Hakkında Notlar: Bu efsane, Rumeli’de savaştığı sırada yaralanan II. Bayezid devri vezirlerinden İskender Paşa ile ilgili olarak aktarılmaktadır. Kemal, İskender Paşa’yı övdüğü bölümde, onun Rumeli’deki mücadelelerinden bahsetmektedir. Asker toplayıp Rumeli’ye akına giden ve Aksu¹¹ civarına gelen İskender Paşa, burada gayrimüslimler ile savaşır. Savaşın devam ettiği sırada nehirdeki köprüünün yıkılması sonucu Osmanlı ordusu bir hayli zayıf verir. Sonrasında Tököld¹² adlı kaleye gelen orduyu kalede binlerce gayrimüslim beklemektedir. Osmanlının verdiği kaybı bilen gayrimüslimler, fırsatı ganimet bilip saldırmaya başlarlar. Durumu gören İskender Paşa, askerleri toplayarak bir kişi kalıncaya kadar Hak yoluna savaşıacaklarını söyleyerek onlara moral vermeye çalışır. Tekbir getirip gayrimüslimlerin üzerine yürüyen İskender Paşa’nın yanında yalnızca on asker kalır. Otuz bin kişilik gayrimüslim ordusunun kendisine doğru geldiğini görünce dualar edip Yaradan’a sığınarak bütün gücüyle savaşmaya başlar ve binlerce gayrimüslimi öldürür. Savaş sırasında yaralanan Paşa’yı iyileştirmek için bir yol bulunamayınca gayb erenleri gelip Paşa’nın yarasını sararlar. Efsanelerde genellikle Hz. Hızır, zor durumlarda insanlara yardım etme fonksiyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu efsanede Hz. Hızır’ın yerini, bazı efsanelerde savaşlara katıldıkları ve orduya yardım ettikleri anlatılan gayb erenlerinin aldığı görülmektedir. Efsanede Hak yolunda yarasına aldırış etmeden savaşmaya devam eden İskender Paşa, dinî bakımdan yüceltilmiştir.

¹¹ **Tagliamento:** Venedik körfezine dökülen bir nehir (Öztürk, 2001: 239).

¹² **Tükâdîn:** Batı Slovakya’da bir kale (Öztürk, 2001: 240).

Efsanenin Metni:

“Paşa dahi yemişdi hayli yara
Tenin kılınışlarıdı pâre pâre

Yaraya bakmayup ol ceng iderdi
Cihan yüzün ‘adûya teng iderdi

Tamâm üç gün orada kıldı bir ceng
Bütün cümlesi gemlü [hem de] Efreng

Akardı yarasından turmayup kan
Ki olmuşdı za‘if ol paşa sultan

Çok isterler bulunmaz anda merhem
Yürüyüp leşkerün içinde ol dem

Bular burada böyle tururiken
Melâlet içre bunlar otururken

Gelüp gâyib erenlerinden ol dem
Ururlar paşanun zahmına merhem

Yarasını paşanun bağladılar

Niceler ol arada agladılar” (Öztürk, 2001: 243 / b. 2864-2871)

4.1.2.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın Câm-ı Cem-âyin Adlı Eserinde Tarihi Kişiler İle İlgili Efsanevi Bilgiler

II. Mehmed'in oğlu Cem Sultan'ın isteği ile elindeki Oğuznâme'yi kısaltarak bu eseri meydana getiren Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Osmanlı hanedanının ataları arasında saydığı kişiler hakkında bilgi verirken onların adlarının verilış sebepleri hakkında efsanevi bilgiler aktarmaktadır. Bu bilgiler, eserin bir Oğuznâme özeti olduğu düşünöldüğünde büyük önem arz etmekte ve çalışmamıza dâhil edilmesi uygun görölmektedir.

Hız. Âdem'den II. Bayezid'e kadar gelen bu silsilenâmede, Hız. Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu olan Türk'e gelinceye kadarki kişilerin adlarının ya da lakaplarının verilış sebepleri hakkında bilgi verilmemektedir. Türk'e gelince ise Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, "Bolcas" adını vermekte ve bunun bir lakap olduğunu belirtmektedir. Onun ardından hüküm süren Dip Takuy'un da "Elce" lakabını almasının sebebini açıklamakta ve Oğuz Kağan'ın dedesi olarak belirtilen Kayı Han'dan başlayıp Osman Gazi'ye kadar gelen kişilerin adlarının verilış sebeplerini belirtmektedir.

Eserdeki şecere Hız. Âdem'den itibaren sırasıyla şöyle ilerlemektedir:¹³

Âdem, Şis, Anuş, Kınân, Mehlayil, Yezd, İdris, Matusalah veya Muşalah, Lemek, Nuh, Yafes, **Bolcas, Dip Takuy, Kayı Han, Kara Han, Oğuz Han, Gün Han, Kayı Han, Turmuş Han, Bay Temür, Bozdoğan, Korkulu, Süleyman Şah, Kara Oğlan, Kumaş Han, Balçık Han, Korçak Han, Kurtulmuş, Çar Buğa, Sevinç, Bay Soy, Çamur Han, Baş Buğa, Yumak, Kızıl Buğa, Turaç, Çek Temür, Kurtarı Beg, Ortuk, Küçi Beg, Toğmış Beg, Toğrul, Bay Beg, Yalvaç, Yasu, Kara Han, Torak Han, Ay Kutlug, Çemendür, Yasak, Tok Temür, Sungur, Bulgay, Sakur, Kara Batur, Toğrul, Ay Kutlug, Bay Temür, Kızıl Buğa, Kaya Alp, Süleyman Şah, Er Toğrul Gazi, Sultan Osman Gazi, Sultan Orhan Gazi, Sultan Murad Gazi, Sultan Yıldırım Bayazıd Han Gazi, Çelebi Sultan**

¹³ Koyu renkli yazılan adlar, eserde adlarının ya da lakaplarının verilış sebepleri hakkında bilgi verilen kişilerindir.

Mehmed Han Gazi, İkinci Sultan Murad Han Gazi, İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han Gazi, Veli Sultan Bayazıt Han (Kırzioğlu, 1949: 380-396).

Eserde kişi adlarının veya lakaplarının veriliş sebepleri hakkındaki efsanevi bilgiler şunlardır:

Bolcas: Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Türk'ün lakabıdır. Elbiselerini bolca giydiği için "Bolcas, Bolca, Aba Alca" lakapları takılmıştır (Kırzioğlu, 1949: 382).

Dip Takuy: Bütün hanlarla barış içinde olduğu için "Elce" lakabı takılmıştır (Kırzioğlu, 1949: 382).

Kayı Han: Kayalı bir yerde dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 382).

Kara Han: Kara yağız biri olduğu için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 382).

Oğuz Han: Doğru yolda görüldüğü (Tanrı'nın birliğini tanıdığı) için "veli" anlamındaki bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 382).

Gün Han: Gün doğarken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Kayı Han: Aynı adlı dedesi rüyada görüldüğü için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Turmuş Han: Annesi ayakta dururken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Bay Temür: Annesi göç yolunda iken Bay Bek adlı akrabasının obasında bir demir sac ayağı yolda düşürüldüğü sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Bozdoğan: Babasının rüyasında bozdoğan denilen el çomağını bulduğunu gördüğü akşamın sabahında dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Korkulu: Korkulu bir zamanda dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 383).

Süleyman Şah: Babasının Hz. Süleyman'ın hizmetinden geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Kara Oğlan: Kara yağız olduğu için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Kumaş Han: Kumaş yüklü bir bezirgânın geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Balçık Han: Balçıklı bir boğazda doğduğu ve babasının altın bir kılıç balçağı yani kılıç kabzası bulduğu için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Korçak Han: Babasına hediye olarak bir korçağın yani kol zırhının hediye geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Kurtulmuş: Amcasının düşman zindanından kurtulduğu sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384).

Çar Buğa: Obanın koyun sürüsüne giren kurtları, sığır sürüsünden dört boğanın¹⁴ kaçırdığı sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 384-385).

Sevinç: Babasının İskender'in hizmetinden geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 385).

¹⁴ Kırzioğlu, isimdeki “çar” kelimesini Farsça “dört” anlamından ibaret göstermenin yanlış olsa gerektiğini ve Türkçede “car cur etmek, carcı, çerçi” gibi kelimelerin bulunduğunu belirtmektedir (Kırzioğlu, 1949: 385).

Bay Soy: Bir tüccarın cariyesi olan annesi doğum yapınca daha önce çocuğu olmayan tüccar, bütün servetini bu çocuğa verip onu bay yani zengin ettiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 385).

Çamur Han: Çamurlu bir yerde dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 385).

Baş Buğa: Dünyaya geldiği sırada en büyük ve seçme boğa kurban edildiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Yumak: Anne karnında dokuz aydan fazla kaldığından annesinin onu yumak sara sara dünyaya getirdiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Kızıl Buğa: Babasının bir kızıl boğa avladığı gün dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Turaç: Babasının bir turaç yani çil kuşu avlayıp eve geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Çek Temür: Babası, İranlı bir pehlivanın verdiği yayı gevşek bir talim yayı gibi çekerek ona geri verir ancak pehlivan katı olan bu yayı çekemeyince babasının “çek temür” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Kurtarı Beg: Babasının ok attığı sırada getirilen Türkistan düşmanlarından bir esirin “bir okla beni kurtar (öldür)” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 386).

Ortuk: “Ortuk” adlı yaylada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 387).

Küçi Beg: Doğduğu gece rüyada görülen dedesinin adı verilmesi gerekirken saygı gösterilip “Küçi Beg” denildiği için bu ad verilmiştir. Çünkü Türklerde çocuklar dedelerinin sağlığında doğunca dedeye “ulu beg”, babaya da “küçi beg”

denir. Ölen babaların adları çocuklara verilince onların anısına saygıdan dolayı çocuklara adlarıyla değil “küçi beg” denilerek seslenilir (Kırzıoğlu, 1949: 387).

Toğmiş Beg: Dünyaya geldiği sırada ay doğduğu için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 387).

Toğrul: Babasının zindanında yatan namılı bir kişinin kardeşi, çoban kılığına girip beylik çobanların arasına katılır ve kardeşini kurtarmaya gelirken yakalanır. Bey’in divanına getirilirken eğile eğile gelmesi üzerine “doğruluver” denildiği sırada bu çocuk dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 387).

Bay Beg: Babasının üzerine gelen düşman, onun bütün servetini ele geçirir ancak dönüşte soğuktan kırılarak aldıkları her şeyi bırakıp kaçar. Babasının servetini tekrar elde edip yeniden zenginliğe kavuştuğu sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 388).

Yalvaç: “Yalvaç” adlı yerde dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 388).

Yasu: Düşmanın taşkın bir su kıyısına gelip pusuya yattığı sırada “şimdi doğar” derken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 388).

Kara Han: Doğduğu sırada Oğuz Han’ın rüyada görülmesi ve artık adı unutulmuş babası Kara Han’ın adının unutulmaktan kurtarılmasını istemesi üzerine bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 388).

Torak Han: Annesi buna hamile iken “dorak yoğurdu”na aş erdiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 389).

Ay Kutlug: “Yeni ay kutlu olsun” dedikleri sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 389).

Çemendür: Doğacağı yere bir şey döşenmeyip ebe kadının “ziyanı yok burası çimendir” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzıoğlu, 1949: 389).

Yasak: Haraç veren ahaliden birtakım tarikatlara mensup olan kişilere zulmedenlere “yasak olsun” diye buyrulduğu sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 389).

Tok Temür: Verilen şölene tok gelen Temür adlı oymak beyine Bey’in “Niçin sıkılıyorsun?” diye sorması üzerine çavuşbaşının “çünkü Temür tok” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 390).

Sungur: Babasına Urus ülkesinden sungur yani avcı kuşunun hediye geldiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 390).

Bulgay: “Bulgay” denilen iyi tabaklanmış deri üzerine doğduğunda peltekçe olan ebe kadının “Bulgayı kaldırınız” demesi üzerine bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 390).

Sakur: Gelen misafire kavurma pişirmesi için açığıya “sac kur” denildiği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 391).

Kara Batur: Bir su kıyısında düşmanı bastıkları sırada babasının askerlere “Kara Batır’a” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 391).

Toğrul: Beli iki kat olan bir ihtiyar iken büküle büküle Bey’in divanına gelince babasına “Ne bükülüyorsun, doğrul, erkek çocuğun oldu” demeleri üzerine bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 392).

Ay Kutlug: Yeni ay gören babasının “Ay kutlug olsun” dediği sırada dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 392).

Bay Temür: Dedelerinden olan Bay Temür’ün oğullarından bir bey bunlara misafir iken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 392).

Kızıl Buğa: “Kızıl Buğa” adlı bir bey bunlara misafir iken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 392).

Kaya Alp: Kayalık bir dağ eteğinde dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 393).

Süleyman Şah: Taht-ı Süleyman tekkesinin şeyhi bunlara misafir iken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 394).

Er Toğrul Gazi: Selçukoğullarından Er Toğrul adlı şehzadenin adamı bunlarda misafir iken dünyaya geldiği için bu ad verilmiştir (Kırzioğlu, 1949: 394).

4.1.3. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Masallar

Masal; *“kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.”* (Sakaoğlu, 2016: 17). Dinî ve büyüsel inanışlar ile törelerden bağımsız ve tamamıyla hayal ürünü olan, anlattıklarına inandırma iddiası taşımayan, kısa ve mensur anlatılardır (Boratav, 2013: 85)

Masalların kaynağı hakkında Fransız halk bilimci Gédéon Huét tarafından yapılan ve genel kabul gören sınıflandırma şöyledir:

A. Tarih Öncesi Görüş/Mitoloji Okulu: Bu görüşe göre masalların kökü Hint mitolojisinde aranmalıdır. Bu görüşün temsilcileri, masal ve mitoloji arasındaki benzerliği dikkate alıp masalın mitolojiden çıktığını ileri sürerler.

B. Tarihî Görüş/Hindoloji Okulu: Bu görüşün temsilcileri de tıpkı tarih öncesi görüşün temsilcileri gibi Hindistan'ı kaynak olarak alırlar ancak masalların tarihî devirlerde şekillenip yayıldığını ileri sürerler.

C. Etnografik Görüş/ Antropoloji Okulu: Bu görüşe göre masallar mitolojinin değil medeni hayatın artıklarıdır (Sakaoğlu, 2016: 20-24)

Türk masalların sınıflandırılması üzerine çalışan Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav, masalları konularına göre belli “tip” başlıkları hâlinde sınıflandırmışlar, 378 masal tipini 23 başlık altında şöyle toplamışlardır:

A. Hayvan masalları

1-22 (22 tip)

B. Hayvan ve insan	22-33 (11 tip)
C. Hayvan veya bir ruh insana yardım eder	34-82 (49 tip)
D. Tabiatüstü bir ruh veya hayvanla evlenme	83-109 (27 tip)
E. İyi ruhla veya evliyalarla yaşama	110-122 (13 tip)
F. Kaderin hâkimiyeti	123-142 (20 tip)
G. Rüya	143-145 (3 tip)
H. Kötü ruhlarla yaşama	146-168 (23 tip)
I. Sihirbazlar	169-184 (16 tip)
J. Bir kız sevgili bulur	185-196 (12 tip)
K. Bir erkek sevgili bulur	197-222 (25 tip)
L. Fakir kız zenginle evlenir	223-238 (16 tip)
M. Kıskançlık ve iftira	239-255 (17 tip)
N. Hor görülen koca kahramandır	256-258 (3 tip)
O. Zina ve baştan çıkarma	259-280 (22 tip)
P. Acayip icraat ve olaylar	281-289 (8 tip)
R. Realist masallar	302-310 (9 tip)
S. Acayip tesadüfler	311-316 (6 tip)
T. Komik hikâyeler	317-322 (6 tip)
U. Aptal ve tembel erkekler ve kadınlar	323-338 (16 tip)
V. Hırsız ve dedektif	339-349 (11 tip)

(Eberhard ve Boratav, 1953: 5-11'den aktaran Aça vd., 2018: 152)

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde karşılaştığımız tek masal örneği, Kemal'in *Selâtin-nâme*'de aktardığı “Çırlayık ile Karınca” adlı hayvan masalıdır. Bugün Anadolu ağızlarında “çırlavık / çırlavuk” olarak yaşayan kelime “ağustos böceği” anlamındadır (Çağbayır, 2007a: 974).

Türk edebiyatında “Ağustos Böceği ile Karınca” adıyla bilinen bu masalın kaynağı, MÖ 6. yüzyılda yaşadığı varsayılan ve insanlara gerçekleri gösterip erdemli olmalarını öğütleyen metinler olan hayvan masalları ile tanınmış Frigyalı Aisopos'tur (*Aisopos Masalları*, 2012: 9). Nurullah Ataç'ın, Emile Chambry'nin *Fables d'Esop* adlı eserinden yaptığı çeviride masal, “Karınca ile Tonuzlan Böceği” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu masala göre, yazın tarlalarda dolaşıp kışın yemek için arpa, buğday toplayan karıncanın karşısına bir tonuzlan böceği¹⁵ çıkmış ve karıncaya, “*Bu ne çalışma yahu! Baksana bütün hayvanlar işi gücü bırakmış keyfediyorlar. Sen biraz eğlensene.*” demiş. Karınca tonuzlan böceğine hiç cevap vermemiş. Kış geldiğinde yağmurlar tezeleri ıslatıp tonuzlan böceği yiyecek bir şey bulamayınca karıncaya gelip kendisine yiyecek vermesi için yalvarmış. Karınca ona, “*A tonuzlan böceği! Ben çalışıp dururken benimle alay edeceğine sen de çalışsaydın, bugün bu hâle düşmez, azıksız kalmazdın.*” cevabını vermiş. Anlattığı masalların sonunda öğütler verdiği görülen Aisopos, bu masalın sonunda “*Bolluk zamanında geleceği düşünmeyen insanlar da, zaman değişince, fukaralığa düşer, bellerini doğrultamazlar.*” demek suretiyle anlattığı masala uygun öğüt vermektedir (*Aisopos Masalları*, 2012: 161-162).

¹⁵ **Tonuzlan/domuzlan böceği:** Kın kanatlılardan, başı ve bacakları kırmızı, tehlikeye düştüğü anda pis bir koku çıkaran böcek (Çağbayır, 2017b: 1584).

4.1.3.1. Kemal'in *Selâtin-nâme* Adlı Eserinde Masal

Kemal, “*Yâran Katına Gelüp Suâl-Cevâb Olduğın Beyân [İder]*” başlığı altında *Selâtin-nâme* ile ilgili başından geçen bir olayı aktarmaktadır. Bu eser ile devlet katından ilgi ve ihsan göreceğini düşünen Kemal bir gün eserini yanına alıp arkadaşlarının yanına gider. Bunlardan biri nazım ile yazdığı *Tevârîh-i Âl-i Osman*'ı görmek istediğini söyleyince Kemal eseri çıkarıp arkadaşlarına gösterir. Onu önce öven arkadaşları sonrasında Türkçe yazdığı bu eseri paşalara göstermek istediğini duyunca gülüp, paşaların Türkçe eserlere değil Farsça eserlere ilgi gösterdiklerini ve bu eseri Türkçe yazdığı için beklediğini bulamayacağını söylerler. Onun bu hâlini “karınca ile kardeş olan çırılçık”a benzetip,

“*Münâsib hâl [durur] işbu hikâyet
Ki dinle nice kılmuşam rivâyet*”

diyerek “hikâye” olarak belirttikleri “Çırılçık ile Karınca” masalını anlatmaya başlarlar. Kaynağının tespiti mümkün olmayan ancak kuvvetle muhtemel Rumca rivayetlerden geldiği düşünülen (Anhegger, 1951: 82) bu masala göre, bir karıncayla arkadaş olan ince belli bir çırılçık varmış. Elindeki sazı ile çalıp söyleyip eğlenir, avazıyla insanlara dünyayı dar edermiş. Kış gelince eğlencesine son veren çırılçık, arkadaşı karıncaya gidip kendisine yiyecek vermesini aksi hâlde öleceğini söylemiş. Karınca ona, yaz olunca saz çalıp şarkı söyleyerek eğlendiğini, avazı ile dünyayı doldurup herkesi rahatsız ettiğini, kimsenin rahat bir gölge bulup oturmadığını, yazın tedbir almayı sürekli eğlenmesinden dolayı kışın bu hâlde düştüğünü söyleyince karınca susmuş (Öztürk, 2001: 206-209).

Gerek Aisopos'un gerekse Kemal'in masal metnine bakıldığında, tonuzlan böceği ya da çırılçık, vaktini boşa geçiren, geleceğini düşünmeyen bir tip olarak görülmektedir. Oysa arkadaşlarının kendisini çırılçığa benzettiği Kemal, her ne kadar Türkçe yazmış olsa da bu eser ile devlet katından ilgi ve ihsan görmeyi amaçlamaktadır. Yani, Kemal'in geleceği için hem bir amacı hem de bu amacı gerçekleştirmek için bir gayreti vardır. Arkadaşlarının ona yaptığı bu çırılçık benzetmesi, belki paşaların Türkçe eserlere itibar etmemesi noktasında geçerli olabilir ancak genel anlamda bakıldığında ihsan görmek için verdiği emeği göz

önünde bulundurursak bu benzetmenin yerinde olmadığını söyleyebiliriz. Yani Kemal, masaldaki geleceğini düşünmeyen, boşa vakit geçiren, tembel çırlayık tipine uymamaktadır. Ama ne var ki, kendisinden sonra gelen kaynakların Kemal'in bu eserinden bahsetmemesi onun amacına ulaşamadığını göstermektedir.

Eserdeki *Çırlayık ile Karınca* masalının metni şöyledir:

“Münâsib hâl [durur] işbu hikâyet

Ki dinle nice kılmuşam rivâyet

Varımış bir çırlayık beli ince

Anunla kardaş olmuş bir karınca

İdermiş çırlayık her geçene sâz

Geçenden kesmez [imiş] hergiz âvâz

Geçene sâzile âheng idermiş

Avâzile cihâmı teng idermiş

Kış irişdi görür keser âvâzın

Nicedür halka çalmaz oldu sâzın

Kanat büzülüp ağaca yapışur

Kalur ağaç butağında apuşur

Gelüp ol kardaşı karıncaya dir

Kerem it bana öldüm bir gıdâ vir

Begâyet hâlüm olmuşdur mükedder

Bana rahm eyle beni koma ebter

Elüm dut yohsa uş gitdi hayâtum

Niye dönmiş durur bir göre zâtum

*Alur karınca bundan bu cevâbı
Dönüp çırlayıka itdi hitâbı*

*Didi yaz olıcak çekersin âvâz
İdersin her kişiye gökçek sâz*

*Tolar âvâzunla işbu 'âlem
Avâzundan geçemez degme âdem*

*Kılursın her kişiye dürlü sâzı
Olursın her birile dil-nevâzı*

*Avâzundan seniün kimse turamaz
O râhat gölge bulup oturamaz*

*Geçene iyleyince sâz u sûzi
Görürsin kış [ki] kılsa kât-ı rûzî*

*Be hey bî-çâre kış irdi ölürsin
Uzadur kış [sen] nice dirilürsin*

*Bu sâzundan sana uş irdi nâle
Bu gillet üstüne oldu havâle*

*Bu sözi çırlayık karıncadan gûş
İdiben bu arada oldu hâmûş” (Öztürk, 2001: 207-209 / b. 2431-2448)*

4.1.4. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Fıkralar

Türk halk nesrinin anlatmaya dayalı türlerinden olan fıkra, “*hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, ziddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir.*” (Yıldırım, 1999: 3).

Sayı bakımından diğer halk edebiyatı ürünlerinden çok olmasının yanı sıra günlük hayatta bu ürünlerden fazla kullanılması yönüyle ayrı bir yeri olan fıkralar; bazen bir meseleyi açıklamak, bazen bir meselenin kolay anlaşılmasını sağlamak, bazen de hoş vakit geçirmek için anlatılan, tek motife dayalı, kısa anlatmalardır (Sakaoğlu, 1992: 13).

Batı Türkçesinde “fıkra” kelimesinin karşılığı olarak “hikâye, masal, kıssa, nükte, mizah, latife” kavramları da kullanılmıştır (Elçin, 2001: 566). Fıkraların konuları, bu konuları teşkil eden olayların ana karakterlerinden yola çıkılarak üç grupta toplanır: İlk grupta inanç ve itikatlarla dinî âdet ve törenler, hurafeler, yasaklar ve din adamları ile ilgili konular yer alırken ikinci grupta yöneticilerle halk arasında geçen olaylar; üçüncü grupta ise toplum hayatında yaşanan olaylar konu edilmektedir (Yıldırım, 1999: 6).

Yıldırım, Türk fıkralarını fıkroda yer alan ana kahramana yani “fıkra tipi” adı verilen ana tipe bağlı olarak şu şekilde tasnif etmektedir:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler: Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bektaşî, Keçecizade İzzet Molla, Karagöz vs.
2. Zümre tipleri: Mevlevî, Yörük, Tahtacı vs.
3. Azınlık tipleri: Yahudi, Rum vs.

4. Bölge ve yöre tipleri: Karadenizli, Andavallı, Konyalı vs.
5. Yabancı tipler: Behlûl-i Dânende, Karakuşî Kadi vs.
6. Gündelik tipler: Anne-baba, karı-koca, deli, yankesici, kadı, molla vs.
7. Moda tipler: Toplumdaki belli bir anlayışın ortaya çıkardığı ve bu anlayış değişince ortadan kaybolan tipler (Yıldırım, 1999: 24-32).

Mizah ve gülme konusu üzerine araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler öne sürülmüş, bunların bir kısmı teori hâline gelmiştir. Bu teoriler şunlardır:

1. Uyumsuzluk, düzensizlik, zıtlık veya sosyal olmama üzerine kurulu teoriler: Bu teoriler; bir metnin, olayın ya da durumun bazı karşıt özellikleri üzerine kurulurlar.

2. Üstünlük, eleştiri veya düşmanlık teorileri: Bu teorilerdeki mizah; karşı olunan, sevilmeyen belirli bir kişi ya da gruba yönelik olup karşımızdakinin durumuna güldüğümüz, onları kızdırmaya veya değiştirmeye çalıştığımız mizahtır.

3. Rahatlama, kurtulma veya boşalma teorileri: Bu teorilerdeki mizah; bireyin tabu olarak kabul edilen arzularının kabul edilebilir bir şekle sokulması ve bu şekilde tabu kabul edilen arzuları bastırmak için daha fazla ruhsal enerji harcamaktan kaçınma yoludur (Aça vd., 2018: 205-206).

15. yüzyıl Osmanlı tarihleri incelendiğinde fıkra karşılığı olarak kullanılan “latife” kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Neşri’nin *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eserlerinde müelliflerin “latife” diyerek fıkra aktardıkları görülmektedir.

4.1.4.1. Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Latife

Âşıkpaşazâde’nin fıkra olarak aktardığı tek metin, II. Mehmed devri vezirlerinden Hekim Yakup Paşa ile ilgilidir. Hekim Yakup Paşa’nın eserlerinden söz ettiği sırada bir “latife” vermektedir. Buna göre Yakup Paşa, Osmanlıda görülmeyen ve duyulmayan bidatlar ortaya çıkaran ve kendisi de Yahudi olması

hasebiyle Yahudilerin Osmanlıların işlerine karışmaya başlamasına vesile olan kişidir. Zira, onun zamanına kadar Osmanlılar devlet işlerinde Yahudilere yer vermezler. Bu bilgilerin ardından Âşıkpaşazâde, “latife” olarak, Yakup Paşa’nın bir gün İstanbul’da cuma mescidine gittiğini ve İstanbul’daki bütün Yahudilerin buna üzüldüğünü belirtmektedir.

“Latîfe: Hekim Ya’kub bir gün cum’a mescidine varmış İstanbul’da. İstanbul Yahudileri gâyet melûl olmuşlar.” (Öztürk, 2013a: 298)

Yahudi olan ve Yahudilerin destekçisi konumunda bulunan Hekim Yakup Paşa’nın bir mescide gitmesine Yahudilerin üzülmelerini anlatan bu kısa metin, “uyumsuzluk, düzensizlik, zıtlık veya sosyal olmama üzerine kurulu teoriler” grubuna giren bir fıkradır.

4.1.4.2. Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin *Kitâb-ı Cihannümâ* Adlı Eserinde Latifeler

Mevlânâ Mehmed Neşrî; eserde “Latîfe” diyerek başlayıp bir gayrimüslim asker, bir Osmanlı askeri ve Hekim Yakup Paşa ile ilgili fıkra aktarmaktadır.

Eserdeki ilk fıkra, I. Murad’ın Kosova savaşı hakkında bilgi verilirken karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, savaş sırasında gazilerden biri, gayrimüslim bir askeri öldürünce başka bir gayrimüslim asker gazinin karşısına geçip gülmeye başlar. Gazinin neden güldüğünü sorması üzerine, öldürdüğü askerin dün yedi Türkü öldüreceğini ve Türklerin kanını dökeceğini söyleyerek şarap içtiğini, bugün ise birini dahi öldüremeden kendi kanının döküldüğünü belirtir. Bu metin, “üstünlük, eleştiri veya düşmanlık teorileri” grubuna giren bir fıkradır.

“Latîfe: Hikâyet ederler ki, bir gâzi bir kâfiri depere çalıp iki pâre eyleyip depeledi. Bir kâfir anun karşısına geçip kas kas gülerdi. Bu gâzi eyitdi: ‘Bire mel’un ne gülersin?’ Ol kâfir eyitdi: ‘Şol çaldığın kâfir dün yedi Türklük süci içdi. Henüz dahi birin ödemedin bugün can verdi. Dün Türk kanın dökelim deridi, bugün kendi kanı döküldü.” (Öztürk, 2013b: 127)

Eserdeki ikinci fıkra, Otlukbeli Savaşı vesilesi ile aktarılmaktadır. Uzun Hasan'ı yenilgiye uğrattığı Otlukbeli Savaşı sırasında II. Mehmed, bir askerin elinde bıçakla ölümler arasında durduğunu görür. Bunun nedenini sorduğunda asker, Türkmenlerin kulaklarındaki küpeleri topladığını belirtir, II. Mehmed gülerek askere işine devam etmesini söyler. Bu metin, “üstünlük, eleştiri veya düşmanlık teorileri” grubuna giren bir fıkradır.

“Latîfe: İttifâk, ol esnâda hünkâr bir azebi gördü ki, bir nacak elinde bu meyyitler arasında durur. Hünkâr eyitdi: ‘Bire! Şunda nacak elinde neylersin?’ Eyitdi: ‘Sultanım! Kulaklarda mengûş var, anları devşiririn.’ Hünkâr gülüp, eyitdi: ‘Der-kâr baş.’” (Öztürk, 2013b: 326-327)

Eserdeki üçüncü ve son fıkra, Hekim Yakup Paşa ile ilgilidir. Âşıkpaşazâde'nin, II. Mehmed devri vezirlerinden Hekim Yakup Paşa'nın eserlerinden söz ettiği sırada naklettiği “latife”yi Neşrî de aynı vesile ile nakletmektedir. Bu metin “uyumsuzluk, düzensizlik, zıtlık veya sosyal olmama üzerine kurulu teoriler” grubuna giren bir fıkradır.

“Latîfe: Hekim Ya‘kub, ittifâk bir gün cum‘a mescidine varmış. İstanbul Yahudileri bir araya derilip, ağlaşmışlar, be-gâyet melûl olmuşlar.” (Öztürk, 2013b: 352)

4.1.5. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Atasözleri

Dilçin, atasözlerini “*beşer cemiyetle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus hâline yükselmiş, medenileşmiş töreler*” şeklinde tanımlamaktadır (Dilçin, 2000: XV). Başka bir tanımda “*milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini fade eden özlü sözler*” olduğu söylenmekte ve Türk atasözlerinin büyük Türkleri birleştiren önemli bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır (Çobanoğlu, 2004: 1).

Ataların tecrübelerine dayanarak söyledikleri nasihat verici, kısa ve özlü sözler olan atasözleri; ait oldukları milletlerin en eski sözlü kültür ve edebiyat ürünleridir. Nasihat veren atasözlerinin yanı sıra nasihat amacı gütmeyen, yalnızca bir yargıyı bildiren atasözleri de vardır. Bütün bu atasözleri; milletlerin sosyal, kültürel, fikrî ve psikolojik özelliklerinden din ve dünya görüşlerine, gelenek ve göreneklerinden eğitim ve aile hayatına kadar hemen her konuda kendine has özelliklerini yansıtırlar. Geçmişle gelecek arasında bir köprü olan atasözleri, sözlü kültürün ve sözlü hukuk kurallarının taşıyıcısı durumundadır.

Her milletin, fertlerinin bir arada huzur ve refah içinde yaşamalarını sağlamak amacıyla düzenlediği yazılı hukuk kuralları vardır. Toplumsal düzeni tesis eden ve ihlali durumunda belli bir yaptırıma sahip olan bu kurallar, devlet eliyle toplum varlığını sürdüren otorite unsurlarıdır. Bu kuralların yanında bir arada yaşayan milletin, kendine ait sosyal ve kültürel durumlarına uygun olarak meydana getirdiği sözlü hukuk kuralları vardır. Günlük hayatın akışı içinde bir arada yaşayan milletin sosyal ilişkilerini düzenleyen bu sözlü hukuk kuralları; milletin kendine has gelenek, görenek, örf, âdetve töreleri ile meydana gelirler. Böylelikle devlet otoritesi tarafından düzenlenen yazılı hukuk kurallarının yanında topyekûn millet tarafından düzenlenen kurallar da varlığını sürdürür.

İslamiyet’i kabullerinin öncesinde “töre” adı verilen sözlü hukuk kurallarını uygulayan Türkler, İslamiyet’i kabullerinden sonra şer’î hukuku benimsemişler ancak sözlü hukuk kurallarını da bir arada devam ettirmişlerdir. 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinden olan ve II. Mehmed devrinde yaşayan Tursun Bey, şer’î kuralların yanında örfî kuralların da varlığından bahsetmektedir. Tursun Bey’in belirttiğine göre, toplumda insanların arasında çatışmayı ve düşmanlığı engellemek, kendi hakkına kanaat edip başkasının hakkına el uzatmamalarını sağlamak gereklidir ve bunlar şeriatle yani din kurallarıyla sağlanır. Ancak bu kuralların açıklama getirmediği ya da yetersiz kaldığı durumlarda “siyâset-i sultânî” veya “yasağ-ı pâdişâhî” adı verilen ve geleneğimizde de “örf” adı verilen kurallar uygulanır (Tulum, 1977: 12). Nitekim II. Mehmed’in, çeşitli vesilelerle söylediği şu sözler bunu kanıtlar niteliktedir.

“Bu hod meşhûr meseldür ki yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehen geydirmekçe sevabı vardır.” (Uygur, 2007: 78), “Yılanı öldürüp yavruların beslemek ‘âkil işi degüldür.” (Uygur, 2007: 372), “Şol bir çıyan sûretlü kâfircük yılan bigi İnîmür kapusına yakın gelmeye başladı. Eger şîmdi mukayyed olmayıcak olursak bugün yarın ejdehâ olur.” (Uygur, 2007: 454), “Gidene işde yol, giderse.” (Uygur, 2007: 468),

Milletlerin yaşam felsefelerini, kültürel ve dinî yapılarını çok geniş bir yelpazeyle yansıtan gelenek, görenek, örf, âdet ve törelerin oluşturduğu sözlü hukuk kuralları; geçmişten günümüze varlıklarını atasözleri ile devam ettirmektedirler. Bu kuralların gelecek kuşaklara aktarılması görevini üstlenen atasözlerini Bayat; duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıllık deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan anayasasına benzetmektedir (Alizade, 1992: 7).

Toplumun sosyal, kültürel ve aile hayatını düzenleyecek tecrübeleri aktaran atasözleri; tarihin her devrinde dinî inançlarına bağlı yaşayan Türklerce dinî kaideler kadar önemli ve doğruluğu mutlak kabul edilmiştir. Bu durumun en büyük kanıtı, 1480’de yazılan ve edebiyatımızın en eski atasözü kitabı olan *Kitâb-ı Atalar*’da yer alan “Uluların sözü Kur’an’a girmez illa yanınca yiler.” (*Atalar Sözü*, 1936: 9 / a. 3) ve 16. yüzyıl sonlarında istinsah edildiği tahmin edilen bir atasözü kitabı olan *Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali)*’de yer alan “Atalar sözi Gur’an’a girmez, amma Gur’an yanınca yalınlayın yalışur.” (Alizade, 1992: 42 / a. 136) atasözleridir. Anlaşıldığı üzere atasözleri, Kur’an-ı Kerim’de yer almasalar bile, içerdikleri anlam ve verdikleri nasihat bakımından ayetler kadar önemli telakki edilmektedir.

16. yüzyılda yaşayan Türk dilcisi Bergamalı Kadri; ataları evliya ve enbiyaya, atasözlerini de evliya ve enbiya sözlerine benzetmektedir: “*Atalar hakikatşinas kimselerdür. Sözleri hep vakidür. Galiba atalar şol kimselere dirler ki sözleri enbiya ve evliya sözlerine benzeye; ekser anlarun sözleri zarb-ı mesel ola.*” (Bergamalı Kadri, 1946: 36).

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali)’de yer alan ve atasözlerine kulak asmayan insanların toplum tarafından dışlandığı anlamını taşıyan “Atalar sözün

dutmayan yabana atılır.” (Alizade, 1992: 42 / a. 137) atasözü, toplum hayatında atasözlerine verilen değerin ne denli büyük olduğunu gözler önüne sermektedir.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde atasözleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira bu eserlerin hemen hepsinde, tarihî olayları aktarmanın yanı sıra hem yaşanan hem de yaşanması muhtemel görünen durumlarla ilgili olarak müellifler tarafından nasihatlerde bulunulduğu görülmektedir. Müellifler bu nasihatleri kimi zaman okuyucuya, kimi zaman kendilerine, kimi zaman da hükümdarlara vermektedirler. Nasihat etmenin yanı sıra bir fikri desteklemek ve içinde bulunulan durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için de atasözlerine başvuran müellifler; bu atasözlerinin bir kısmını kendi ağızlarından, bir kısmını da anlatılan olayların muhatabı durumunda bulunan kişilerin ağızından nakletmişlerdir. Eserlerde atasözleri için “atalar sözi, ulular sözü, darb-ı mesel, mesel, mesel-i vâki‘, mesel-i sâyir, demişler, atalar demişlerdür, bizden önürdü gelenler bu sözi demişlerdür ki” kayıtları düşülmüştür.

Devlet yönetiminde şer‘i hukukla birlikte örfi hukukun da varlığı atasözlerine yansımış ve bazı atasözleriyle sözlü hukuk kuralları aktarılmıştır.

Mutlak monarşi ile yönetilen devlet, hanedan içinden dahi olsa çift başlılığa izin vermemektedir. “Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh.” (Tulum, 1977: 34-35), “Bir tahtta iki pâdişâh sığmaz.” (Öztürk, 2013a: 330), “Saltanat tahtında iki şâh musâhib olup tekâ‘üd itmez.” (Uygur, 2007: 566), “İki cihângîr bir memleketde sığmaz.” (Uygur, 2007: 566), “İki güneş bir matla‘da tulû‘ itmez.” (Uygur, 2007: 566), “İki şîr-i garrân bir yirde bağlanmaz.” (Uygur, 2007: 566), “İki üç han nice sığa bir ile.” (Öztürk, 2012: 18 / b. 200) atasözleri mutlak egemenliğin ve devletin tek bir hükümdara ait olduğunu vurgulamaktadır. Bütün yetkileri elinde bulunduran hükümdar, “Her pâdişâh kendü zamanında Süleyman’dur.” (Öztürk, 2014: 78) sözüyle Hz. Süleyman’a benzetilmektedir. Hükümdar haricindeki herkesin karıncaya benzetildiği ve karşısında kimsenin söz söylemeye hakkının olmadığı “Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki söz söyleye.” (Öztürk, 2013b: 114) sözüyle vurgulanmaktadır.

Mutlak güç sahibi olan hükümdara, saltanatının geçiciliği “Dünyâ âhir [Süleyman’a] dahi kalmadı.” (Öztürk, 2014: 77), “Dünyâ dedükleri âhir [Süleyman’ı] dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı.” (Öztürk, 2014: 76), “Heman bir ad kodu gitdi Süleyman.” (Öztürk, 2013a: 31) sözleriyle hatırlatılmakta ve sahip olduğu güç karşısında mağrur olmaması gerektiği, “Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâya, irişürmiş kamu yohsul u baya.” (Uygur, 2007: 530), “Ölümde ikimiz birüz iy server.” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1881) sözleriyle öğüt olarak verilmektedir.

Yaşanan iyi ya da kötü her şeyin Allah’ın emri ve takdiriyle gerçekleştiği “Hakk’un emrinden taşra iş olmaz.” (Öztürk, 2014: 165) ve “Taktîrde hod olacak nesne olur.” (Öztürk, 2014: 29) sözleriyle, Allah’ın insanlar için verdiği hükümlere ve koyduğu kurallara karşı gelinmemesi gerektiği ise “Hakk’un emrine kimesne girmez.” (Öztürk, 2014: 62) denilerek belirtilmektedir.

Devletin ve gücün mutlak sahibi olan hükümdarlara önemle hatırlatılan başka bir husus da, takdir-i ilahî karşısında her zaman aciz olduklarıdır. Murat edilen şey, insana Allah katında takdir edilmediyse alınan tedbirin hiçbir işe yaramayacağı şu sözlerle nasihat edilmektedir: “[Âdemî] buncılayın tedbir etdi, ne kim olur bil takdir etdi.” (Öztürk, 2013a: 134), “Ademî tedbiri gelmez hîç işe, orada kim Tanrı taktîri erişe.” (Atsız, 2013: 157 / b. 294), “Fikirlü tedbirin ko, takdire bak.” (Öztürk, 2013a: 129), “Mâverâ-yı tedbîr, taktîr dahı vardır.” (Tulum, 1977: 134), “[Taktîr tedbiri bozar.]” (Uygur, 2007: 80), “Taktîrde hod olacak nesne olur, tedbir neylesün.” (Öztürk, 2014: 164), “Taktîri Hak’dur eden, tedbiri ko sen âdemî.” (Öztürk, 2013a: 113).

Her ne kadar takdir-i ilahî karşısında işe yaramasa da düşmanlara karşı tedbirde kusur edilmemesi gerektiği de “Edegör tedbiri, sen etme taksîr.” (Öztürk, 2013a: 149) sözüyle nasihat edilmektedir.

Kendinden güçsüzlerle uğraşmaması gerektiği hükümdara “Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz.” (Öztürk, 2013b: 99) sözüyle nasihat edilirken hükümdara karşı gelenler de “Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir.” (Öztürk, 2013b: 168) denilerek uyarılmaktadır.

Zulüm ve kötülükten uzak durmak ile iyilik etmek, üzerinde durulan önemli konulardır. “Deme zulm edesin kala yanına; sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna.” (Öztürk, 2014: 161), “Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz, gelir bir bir yolına, dime gelmez.” (Uygur, 2007: 440), “Ne kim eder kişi, kalmaz yanında; bulur ya oğul, kız tatlu canında.” (Öztürk, 2013a: 194) sözleriyle yapılan zulmün ve kötülüğün bir gün mutlaka sahibini bulacağı belirtilmektedir. Kötülük yapan insanların her zaman sıkıntı içinde yaşayacakları “Yavuzlukla idemez kimse dirlik.” (Öztürk, 2001: 81 / b. 921), kötülüğe layık oldukları “Yavuz işiye yavuzlukdur sezâ.” (Atsız, 2013: 156 / b. 279) sözleriyle belirtilmektedir.

“Eylük iden bulur iyilik.” (Öztürk, 2001: 81 / b. 921), “Eyü adı kalur ancak gişinün, anılır eylüğü eylük işinün.” (Uygur, 2007: 250), “Eylük yatlılığa katı güçdür.” (Uygur, 2007: 366), “Gişi cehd eylesün eylük yolına, bilinmez sanmasun bir gün biline.” (Uygur, 2007: 406), “Mürüvvet efdal-i gazadır.” (Öztürk, 2013a: 58), “Mürüvvet şerî’ati yener.” (Tulum, 1977: 20) atasözleri ile iyilik etmenin faziletine vurgu yapılırken “Sakin şerrinden eylük itdüğünün, yetişür şerri eyü dutduğunun.” (Uygur, 2007: 366) atasözüyle de kendisine iyilik yapılan kişilere karşı dikkatli davranılması gerektiği nasihat edilmektedir.

Devlet yönetiminde meşveretin önemi “Fikrsüz iş işleyen gümreh olur.” (Atsız, 2013: 159 / b. 331), “Meşveretle hâsıl olur her ümid, meşveretdür bağılı işlere kilid.” (Öztürk, 2014: 137), “Oldur iş kim danış ile doğrıla.” (Atsız, 2013: 140 / b. 46) sözleriyle vurgulanmaktadır.

Bütün bu konuların yanında, eserlerde atasözlerinin en büyük kısmını dünyanın geçiciliği ve ölüm gerçeğini anlatan atasözleri oluşturmaktadır:

“Adı yerdürür, ne bulsa yer.” (Atsız, 2013: 145 / b. 123), “Cihan bir köhne yer, geçmeğe yoldur.” (Öztürk, 2013a: 71), “Cihân hod gelmek ü gitmekçiündür.” (Öztürk, 2013a: 52), “Cihân işlerinün yokdur sebâti.” (Uygur, 2007: 252, 554), “Cihana her gelen kısmetlendür.” (Öztürk, 2013a: 16), “Cihâna kim ki geldi gidiserdür.” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2190), “Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz.” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1214), “Cihânun şâdi-yî digmez gamına.” (Öztürk, 2001: 44 /

b. 505), “Cihânun yokdur sebâtı.” (Uygur, 2007: 246, 272), “Dehrün sebâtı yokdur.” (Öztürk, 2001: 33 / b. 376, 112.1277 / 1288, 160.1858), “Dünyâ hiç kimseye bâkî kalmamışdır, kalası dahı degüldür.” (Uygur, 2007: 68), “[Dünyânun] son ucu zehrine degmez safâsı.” (Uygur, 2007: 556), “Ecel gelmelü olunca elbette bir bahâne olur.” (Öztürk, 2014: 40), “Ecele hod kimesne mâni olamaz.” (Öztürk, 2014: 21, 29), “Ecele karşı gelmek olmaz.” (Öztürk, 2014: 6), “Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz, heman bil anı yumdun açup gözün.” (Öztürk, 2001: 32 / b. 371), “Filmesel nedür cihan? Bir reh-güzer, bunda uğrayan kişi gerü gider.” (Atsız, 2013: 145 / b. 122), “Gelen ecele kimesne mâni‘ olamaz.” (Öztürk, 2014: 29), “Gelen geçer, konan göçer.” (Öztürk, 2013a: 126), “Gelen gider, giden gelmez.” (Uygur, 2007: 354), “Gelen kazâ-yı eceli kimse döndermek olmaz.” (Öztürk, 2014: 156), “Gelenler mâ-tekaddemden cihana, son ucu gitdiler hep yana yana.” (Uygur, 2007: 512), “Gör ahı [dünyâ] kimseye kaldı mı hergiz.” (Öztürk, 2001: 47 / b. 543), “Hiç kimse bulmazmış ölümünden amân.” (Uygur, 2007: 522), “Kalmaz bir karâra işbu devran.” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1862), “Karar etmez gelüp sûret olanlar, doğan gün hem gece batmag içündür.” (Öztürk, 2013a: 52), “Kimesne bulmaz ölüme derman.” (Öztürk, 2001: 61 / b. 700), “Kimseneye bâki kalmaz rûzigâr. (Öztürk, 2014: 77), “Kimseye kalmadı dünyâ.” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1277), “Konan göçer, göçenler girü gelmez.” (Uygur, 2007: 530), “Kurtulmag olmazmış ecelden.” (Uygur, 2007: 522), “Ölümden bulmaz hiç kimse aman.” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1280), “Ömür tez geçer, sanki o yeldür.” (Öztürk, 2013a: 71), “Ömür yel bigidür, aldanma zinhar.” (Öztürk, 2013a: 309), “Sebâtı yok-durur devrân işinün.” (Uygur, 2007: 148), “Seni bil hâkiçün togurdı mâder.” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1884), “Uzun ‘ömrün âhiri fenâ olmakdur.” (Uygur, 2007: 68), “Varlık bir nefesdür.” (Öztürk, 2013a: 99)

Bu çalışmada atasözleri, 15. yüzyılda kaleme alınan Türkçe Osmanlı tarihlerinde incelenmiştir. Tespit edilen atasözleri, 15. yüzyıldan günümüze önemli atasözü kaynaklarında araştırılmıştır. Müstakil olarak ilk atasözü kitabının görüldüğü 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gelen süreçte atasözlerini takip edebildiğimiz kitaplar arasında müstakil atasözleri kitaplarının yanı sıra nasihatnameler ile bir de

gramer kitabı yer almaktadır. Bu eserlerden *Kitâb-ı Atalar*, *Risâle-i Durûb-ı Emsâl*, *Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali)*, *Darb-ı Mesel*, *Durûb-ı Emsâl-i Türkî*, *Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl*, Franz Lorenz von Dombay'a ait yazma, *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü*, *Durûb-ı Emsâl-i Osmanîye* atasözü eserleri iken *Ebû'n-Nasâyah* ile *Pend-nâme* nasihatname, *Institutionum Language Turcicae IV* ise gramer kitabıdır. 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları ise iki kaynaktan takip edilmiştir: Nurettin Albayrak'ın *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* adlı eserindeki atasözleri öncelikli olarak verilmiş, bu eserde yer almayan atasözleri için ise Metin Yurtbaşı'nın *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*'ne bakılmıştır.

Bu atasözü kaynaklarının hemen ardından, 15. yüzyıl Türkçe Osmanlı tarihlerinde tespit edilen atasözleri, 11. yüzyıldan 15. yüzyıl sonuna uzanan süreçte telif ve tercüme edilen çeşitli Türkçe edebî eserler ile Anadolu coğrafyası Türk destanlarından *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme* ve *Saltuk-nâme* ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de araştırılmış ve bu eserlerden örnekler verilmiştir. Çalışmamız sırasında, tespit edilen atasözlerinin varlığını araştırdığımız bu edebî eserler şunlardır: *Kutadgu Bilig*, *Divanü Lûgat-it-Türk*, *Atebetü'l-Hakayık*, *Divan-ı Hikmet*, *Çarhname*, *Hoca Dehhânî Divanı*, *Yûsuf ve Zelîhâ*, *Yûnus Emre Dîvânı*, *Risâletü'n-Nushiyye*, *Mantuku't-Tayr*, *Garib-nâme*, *Süheyl ü Nev-Bahâr*, *Hurşîd-nâme*, *Ahmed-i Dâ'î Divanı*, *Husrev ü Şîrin*, *Necatî Beg Divanı*, *Mesihî Divanı*, *Kemal Ümmî Divanı*, *Dede Ömer Rûşenî Divanı*, *Kabusnâme*, *Battal-nâme*, *Dânişmend-nâme*, *Saltuk-nâme*, *Dede Korkut Hikâyeleri*.

4.1.5.1. Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* Adlı Eserinde Atasözleri

Ahmedî'nin nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Bütün bu atasözlerini kendi ağzından nakleden Ahmedî, eserde bu sözler için “atalar sözü, ulular sözü, mesel, darb-ı mesel, demişler” gibi bir kayda yer vermez.

Eserde yer alan atasözlerinden üç tanesi manzum özellik göstermektedir: “Ademî tedbîri gelmez hiç işe, orada kim Tanrı takdîri erişe.”, “Filmesel nedür cihan? Bir reh-güzer, bunda uğrayan kişi gerü gider.”, “Gerçe âhırdur semer, evvel şecer; lîk rütbetde şecerden yeg semer.”

Ahmedî'nin bir atasözünü iki farklı yerde, iki farklı şekilde kullandığı görülmektedir: “Son önden yeğrek olur / Sonra gelen ön gelenden yeg olur.”

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. “Adı yerdürür, ne bulsa yer.” atasözü, günümüzde kullanılmayan tek atasözüdür. Bugün aynı şekilde kullanılan atasözleri görülmezken günümüzdeki kullanımına en yakın olanı “Can ‘aziz olur.” atasözüdür. Diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Ademî tedbîri gelmez hiç işe, orada kim Tanrı takdîri erişe. (Atsız, 2013: 157 / b. 294)

Adı yerdürür, ne bulsa yer. (Atsız, 2013: 145 / b. 123)

Can ‘aziz olur. (Atsız, 2013: 148 / b. 169)

Fikrüsüz iş işleyen gümreh olur. (Atsız, 2013: 159 / b. 331)

Filmesel nedür cihan? Bir reh-güzer, bunda uğrayan kişi gerü gider. (Atsız, 2013: 145 / b. 122)

Gerçe âhırdur semer, evvel şecer; lik rütbetde şecerden yeg semer. (Atsız, 2013: 159 / b. 321)

Oldur iş kim danış ile doğrıla. (Atsız, 2013: 140 / b. 46)

Ölüye nef eylemez âh u figân. (Atsız, 2013: 146 / b. 131)

Son önden yeğrek olur. (Atsız, 2013: 159 / b. 326)

Sonra gelen ön gelenden yeg olur. (Atsız, 2013: 138 / b. 16)

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ. (Atsız, 2013: 156 / b. 279)

Sonra gelen ön gelenden yeg olur / Son önden yeğrek olur: Sonradan gelen kişi, kendisinden önce gelenlerden daha iyi olur. Her kuşak, kendisinden önceki kuşaklardan daha bilgili olur, onların yaptıklarından daha önemli işler başarırlar. Hatta kendisini yetiştiren ustasından daha büyük işler başarıp onun önüne geçmek suretiyle daha büyük rütbelere erişen çıraklar vardır.

Ahmedî, eserin başında gazilerin tarihini neden sona bıraktığını “*Sonra gelen ön gelenden yeg olur*” sözü ile açıklamakta ve bu sözü Hz. Muhammed’in son peygamber ve Kur’an-ı Kerim’in indirilen son kutsal kitap olması ile desteklemektedir.

“*Sonra gelen ön gelenden yeg olur*

Fikri olan bunu ki derem, bilür” (Atsız, 2013: 138 / b. 16)

Eserin sonunda Emir Süleyman hakkında bilgi veren Ahmedî, her ne kadar en sonda anılsa da Emir Süleyman’ın rütbece kendisinden önce gelenlerden daha iyi olduğunu söylemekte ve bunu yine Hz. Muhammed ve Kur’an-ı Kerim’in en son gönderilmeleri ile destekleyip “*Son önden yeğrek olur*” demektedir.

“Anun için kim bile halk-ı cihân

Kim son önden yeğrek olur bîgümân” (Atsız, 2013: 159 / b. 326)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Boynuz kulaktan sonra çıkar, ama kulağı geçer. (Albayrak, 2009: 273 / a. 4151)

Oldur iş kim danış ile doğrıla: Bir işin başarılması için bilgi sahibi insanlara danışmak gerekir. Yapacağı her türlü işte bilgisi olan kişilere danışan, onlardan fikir alan insan her zorluğun üstesinden gelip başarılı olur.

Ahmedî, Ertuğrul Gazi'nin yaptığı işlerde yanındaki kişilere danışıp güç ve başarı kazandığını şöyle belirtmektedir:

“Uydu anda çok kişi Er Duğrıla

Oldur iş kim danış ile doğrıla” (Atsız, 2013: 140 / b. 46)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Tanışıklı tağ aşar. (*Atalar Sözü*, 1936: 41 / a. 357)

Ebü'n-Nasâyah: Tanışıklı tağ aşar. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 201)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Ne geder bilürsen, bir bilüre tanış. (Alizade, 1992: 80.1212), Tanışıklı tağ aşar. (Alizade, 1992: 92 / a. 1540)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Danışan tağ aşmış. (Şeylan, 2016: 88 / a. 5a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 126), Meşveretsiz yapılan şeyden hayır gelmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 182)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Danışan dağı aşmış. (Şinasi, 2003: 93 / a. 1069)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bin bilsen de bir bilene danış. (Albayrak, 2009: 247 / a. 3551)

- Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Albayrak, 2009: 325 / a. 5337)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “obraştı” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*obraştı: ‘tonlar obraştı=elbiseler yıpradı’ Başkası da böyledir; (obraşur-obraşmak). Şu savda dahi gelmiştir: ‘kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur=danışıklı bilgi güzelleşir, danışiksiz bilgi yıprar’ (Düşünme, danışma ile aşılırsa hergün güzelliği artar, danışiksiz olursa hergün bir parça daha eskir.)*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, 1998: 231 / satır 28-29 - 232 / satır 1-9)

Filmesel nedür cihan? Bir reh-güzer, bunda uğrayan kişi gerü gider:

Dünya, doğan her insanın ebedi âleme gitmek için kullandığı bir geçittir ve bu geçide gelen her insan mutlaka bir gün ölerken buradan ayrılır.

Ahmedî, Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın ölümünden bahsettiği sırada, dünyanın bir geçit olduğunu ve buraya gelen herkesin gideceğini belirtmektedir.

“*Filmesel nedür cihan? Bir reh-güzer*

Bunda uğrayan kişi gerü gider” (Atsız, 2013: 145 / b. 122)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Bu bir kervansaraydır konan göçer. (Şinasi, 2003: 82 / a. 829)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bu dünya bir köprüdür, gelenler geçer. (Albayrak, 2009: 275 / a. 4195)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, dünyanın dönekliğini anlattığı sekizinci bölümde yer verdiği bir dördlükte, dünyayı konup göçülen bir “ribat” a yani “konaklama yerine, kervansaraya” benzetmektedir:

*“bu ajun ribat ol tüşüp köçgülig
ribatka tüşügli tüşer keçgülig
öng arkış uzadı kopup yol tutup
öngi kopmuş arkış nece kiçgülig”* (Arat, 1992: 54 / satır 177-180)

*“Bu dünya, konup-göçmek için, bir kervan-saraydır;
(insan) kervan-saraya geçmek için iner.
Kervanın başı kalkmış ve yolu tutarak uzaklaşmıştır;
başı kalkmış olan kervan (daha) ne kadar gecikebilir.”*

(Arat, 1992: 89 / satır 177-180)

Garib-nâme:

*“Dünya bir kervânserâdur bî-vefâ
Bu sarây nakşî bulardur iy safâ”* (Âşık Paşa, 2000b: 373 / b. 7570)

Yûnus Emre Dîvânı:

*“Dünyâyâ gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köpridür geçer câhiller anı bilmez”* (Tatçı, 2014: 275 / Şiir 103 b. 4)

Dânişmend-nâme:

“Dünye bir köpri yâ bir kervân sarây

Muttasıl konar göçer yohsul u bay” (Demir, 2004: 250 / b. 10, 274 / b. 10)

Adı yerdürür, ne balsa yer: Yeryüzünde hiçbir kimse kalıcı değildir. Herkes bir gün ölerek toprağa girer.

Ahmedî, bu atasözünü de Süleyman Paşa'nın ölümü vesilesi ile aktarmaktadır.

“Çünkü adı yerdürür, ne balsa yer

Ögmegil anı, nice gerekse yer” (Atsız, 2013: 145 / b. 123)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü günümüzde kullanılmamaktadır.

Ölüye nef' eylemez âh u figân: Ölen kişinin ardından ağlamanın hiçbir faydası yoktur.

Ahmedî, oğlu Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine Orhan Gazi'nin yas tuttuğunu belirtmekte ve hemen ardından “*Ölüye nef' eylemez âh u figân*” diyerek nasihatte bulunmaktadır.

“Oğlı için etdi nâle Orhan

Ölüye nef eylemez âh u figân” (Atsız, 2013: 146 / b. 131)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: Ölüler için ağlama, deliler için ağla. (Ekinci, 2013: 61 / a. 1)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ağlama ölü için, ağla deli için. (Şinasi, 2003: 46 / a. 79), Ağlama ölü için, ağla diri için. (Şinasi, 2003: 46 / a. 80)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ağlama ölü için, ağla deli için. (Albayrak, 2009: 114 / a. 646)
- Ölü için ağlama, deli için ağla. (Albayrak, 2009: 748 / a. 14933)

Can ‘aziz olur: İnsan kendi canını her şeyden çok sever.

Ahmedî, I. Murad ile Karamanoğullarının savaşı sırasında mağlup durumda olan Karamanoğullarının savaş yerinden kaçmalarını canlarının her şeyden kıymetli olmasına bağlar.

“*Raht u büngâhı kamu terk etdiler*

Can ‘aziz olur kaçuban gıtdiler” (Atsız, 2013: 148 / b. 169)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Kıyılmaz cân azîz olur bürâder. (Güvâhî, 1983: 143 / b. 696)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Can ezizdir. (Alizade, 1992: 48 / a. 329)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Can cümleden aziz. (Albayrak, 2009: 286 / a. 4431)

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ: Kötü kişiler kötülüğe layıktır, yaptıkları kötülüklerin cezasını vermek gerekir.

Ahmedî, I. Bayezid’in rüşvet alan kadıları araştırıp aldıkları rüşveti geri verdiğini ve onları gerekli şekilde cezalandırdığını belirttikten sonra, bu hareketi “*Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ*” atasözü ile desteklemektedir.

“Geregince etdi anlara ceza

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ” (Atsız, 2013: 156 / b. 279)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Şeytân ‘azâbda gerekdür. (Ceyhan, 2011: 143 / a. 517)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Şeytan azapta gerek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 201)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Şeytân azabda gerek. (Şinasi, 2003: 213 / a. 3432)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İtin canı cezada gerek / İtin canı azapta gerek / İtin canı eziyette gerek. (Albayrak, 2009: 573 / a. 11121)

- Şeytan azapta gerek. (Albayrak, 2009: 810 / a. 16359)

Ademî tedbîri gelmez hiç işe, orada kim Tanrı takdîri erişe: Allah’ın takdirindeki bir olayın gerçekleşeceği zaman insanların aldıkları tedbirler hiçbir işe yaramaz. Takdir Allah’tan geldiği için neticede Allah tarafından yaratılan insanın alacağı tedbirin bir faydası yoktur.

Ahmedî, I. Bayezid’in Şam’ın fethi için kıştan hazırlık yapıp yazın yola çıkmak fikrinden bahsederek şöyle der:

“Ademî tedbîri gelmez hiç işe

Orada kim Tanrı takdîri erişe” (Atsız, 2013: 157 / b. 294)

Çünkü I. Bayezid’in bu hazırlıkları yaptığı sırada Timur, Anadolu’yu işgal eder ve sonrasında Timur’a esir düşen I. Bayezid bu fethi gerçekleştiremez.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar.
(Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Language Turcicae IV: Taktur tetbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın takdiri pazı kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 341)
- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)
- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)
- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)
- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)
- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)
- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“Didi benzer ki Tanrı kıldı takdîr

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Gerçe âhırdur semer, evvel şecer; lîk rütbetde şecerden yeg semer: Ağaç meyveden önce gelir ama rütbede meyve ağaçtan daha iyidir. Kendisini yetiştiren ustasından daha büyük işler başaran insan, ustasının önüne geçerek ondan daha büyük rütbelere erişir. Eserdeki *“Sonra gelen ön gelenden yeg olur / Son önden yeğrek olur.”* atasözüyle aynı anlamdadır.

Eserin sonunda Emir Süleyman hakkında bilgi veren Ahmedî, her ne kadar en sonda anılsa da Emir Süleyman’ın rütbece kendisinden önce gelenlerden daha iyi olduğunu söylemekte ve bu durumu âlemin yaratılma sebebi olan Hz. Muhammed’in kendisinden önceki peygamberlere bir “taç” olarak en son gönderilmesi ile destekleyip şöyle demektedir:

“Gerçe âhırdur semer, evvel şecer

Lîk rütbetde şecerden yeg semer” (Atsız, 2013: 159 / b. 321)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Boynuz kulaktan sonra çıkar, ama kulağı geçer. (Albayrak, 2009: 273 / a. 4151)

Fikrsüz iş işleyen gümreh olur: Başkalarına danışmadan bir iş yapan kişi yolunu şaşırır. Bir iş yapmadan önce fikir sahibi insanlara danışmak gerekir.

Ahmedî, eserin sonunda devrinde yaşadığı Emir Süleyman için övgü dolu sözlerin ardından, “*Fikrsüz iş işleyen gümreh olur.*” diyerek nasihatte bulunmakta ve sonrasında Emir Süleyman için dua ederek eseri noktalamaktadır.

“*Nesneye nakdin veren ebleh olur*

Fikrsüz iş işleyen gümreh olur” (Atsız, 2013: 159 / b. 331)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Tanışıklı tağ aşar. (*Atalar Sözü*, 1936: 41 / a. 357)

Ebü'n-Nasâyh: Tanışıklı tağ aşar. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 201)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Ne geder bilürsen, bir bilüre tanış. (Alizade, 1992: 80 / a. 1212), Tanışıklı tağ aşar. (Alizade, 1992: 92 / a. 1540)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Danışan tağ aşmış. (Şeylan, 2016: 88 / a. 5a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 126), Meşveretsiz yapılan şeyden hayır gelmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 182)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Danışan dağı aşmış. (Şinasi, 2003: 93 / a. 1069)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bin bilsen de bir bilene danış. (Albayrak, 2009: 247 / a. 3551)

- Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Albayrak, 2009: 325 / a. 5337)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “obraştı” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*obraştı: ‘tonlar obraştı=elbiseler yıpradı’ Başkası da böyledir; (obraşur-obraşmak). Şu savda dahi gelmiştir: ‘kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur=danışıklı bilgi güzelleşir, danışksız bilgi yıprar’ (Düşünme, danışma ile aşılırsa hergün güzelliği artar, danışksız olursa hergün bir parça daha eskir.)*”
(*Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, 1998: 231 / satır 28-29 – 232 / satır 1-9*)

4.1.5.2. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Atasözleri

Abdülvâsi Çelebi'nin fikrini desteklemek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan iki atasözü de yerine ve kullanım amacına uygundur. Bir atasözünü kendi ağzından, diğerini ise I. Mehmed'in ağzından nakleden müellif, eserde bu sözler için "atalar sözü, ulular sözü, mesel, darb-ı mesel, demişler" gibi bir kayda yer vermez.

Eserde yer alan atasözlerinden biri manzum özellik göstermektedir: "Gâriblik yâd yir yolu bilinmez, uşanur il kaçar azık bulunmaz."

Tespit edilen atasözleri, günümüzde anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Kovar bin kekligi öninde bir bâz. (Gültaş, 1996: 259 / b. 1774)

Gâriblik yâd yir yolu bilinmez, uşanur il kaçar azık bulunmaz. (Gültaş, 1996: 261 / b. 1791)

Kovar bin kekligi öninde bir bâz: Bir şahin bin kekligi kovar. Yalnız ama güçlü bir kişi, sayıca çok ama güçsüz insanların hakkından gelir.

Musa Çelebi seksen bin kişilik bir orduyla kardeşi I. Mehmed'in üzerine yürür. Abdülvâsi Çelebi'nin belirttiğine göre I. Mehmed'in hâlihazırda sekiz bin askeri vardır. Vezirler kendisine, askeri bakımdan yetersiz olduklarını ve gelecek birlikleri beklemeden Rumeli'ye geçmemeleri hususunda fikir beyan ederler. Ancak, askerinin azlığını umursamayan I. Mehmed vezirlere şöyle cevap verir:

"Nola ol çok olup biz olavuz az

Kovar bin kekligi öninde bir bâz" (Gültaş, 1996: 259 / b. 1774)

Eserde I. Mehmed'in ağızından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bin kargaya bir şahin. (Albayrak, 2009: 248 / a. 3559)

Gâriblik yâd yir yolu bilinmez, uşanur il kaçır azık bulunmaz: Gurbet yolu bilinmeyen yabancı bir yerdir ve burada yaşayan halk dağılıp burayı terk ettiğinde insan yiyecek bile bulamaz.

Musa Çelebi ile I. Mehmed arasında Rumeli'de gerçekleşen savaşı anlatırken Abdülvâsi Çelebi, iki kardeşin bilmedikleri bir yerde, gurbette savaşmaları dolayısıyla bu atasözünü vermektedir:

“Gâriblik yâd yir yolu bilinmez

Uşanur il kaçır azık bulunmaz” (Gültaş, 1996: 261 / b. 1791)

Eserde müellifin ağızından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bilinmedik yerde er gariptir. (Albayrak, 2009: 246 / a. 3522)

- Gurbet meşakkattir. (Albayrak, 2009: 485 / a. 9029)

- Garibin başına gurbet diyarında neler gelmez. (Yurtbaşı, 2012: 780)

4.1.5.3. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Atasözleri

Enverî'nin fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan iki atasözünden biri Enverî'nin ağzından telmih iken diğeri I. Alaaddin Keykubad'ın annesi olduğu belirtilen Nilüfer Hanım'ın ağzından nakledilmektedir. Atasözlerinin ikisi de yerine ve kullanım amacına uygundur. Enverî eserde bu sözler için “atalar sözü, ulular sözü, mesel, darb-ı mesel, demişler” gibi bir kayda yer vermez.

Eserdeki atasözlerinin ikisi de günümüzde bazı şekil değişiklikleri ile kullanılmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

[Evvel arusın söyündür, andan balın al.] (Öztürk, 2012: 17 / b. 192)

İki üç han nice sığa bir ile. (Öztürk, 2012: 18 / b. 200)

[Evvel arusın söyündür, andan balın al.] Atasözü bu şekliyle, *Târih-i Ebu'l-Feth*'te karşımıza çıkmaktadır (Tulum, 1977: 99). Bir işten menfaat sağlamak için öncelikle o işin tehlikesinin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade eden bu atasözüne müellif, “*Arusı gitmiş alırlar balını*” diyerek tehlike ortadan kalktıktan sonra menfaat sağlandığını belirtmek suretiyle telmihte bulunmuştur.

Enverî, Devlet'in kuruluşundan önceki zamanları anlatırken Ertuğrul Gazi'nin babası Gündüz Alp ile amcası Gök Alp'in Selçuklu Sultanı¹⁶ nazarında önem kazandıkları bir savaş hakkında bilgi verir. Selçuklular ile Tatarlar¹⁷ arasında Sultanöyüğü'nde¹⁸ yapılan savaşın Selçukluların galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından Selçuklu Sultanı, yanında savaşıp büyük kahramanlık gösterdikleri için Gündüz Alp ile Gök Alp'a Sultanöyüğü'nü verir. Bu iki kardeşin gazaya başlayıp

¹⁶ Enverî'nin adını belirtmediği bu sultan, I. Alaeddin Keykubad'dır (İnalçık, 2010: 16).

¹⁷ Moğollar.

¹⁸ **Sultanönü:** Bugünkü Eskişehir ili ve civarında sancak (Sezen, 2017: 700).

İrmeni Derbendi'ni¹⁹ aşarak Eyneğöl'ü²⁰ fethettiklerini belirten Enverî, fetihten sonra büyük miktarda ganimetin ele geçirildiğini ve gazilerin “arısı giden balı aldıklarını” belirtmektedir.

“Aldılar bî-hadd ganîmet malını

Arusı gitmiş alırlar balını” (Öztürk, 2012: 17 / b. 192)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Arusun söyündür balın andan yi. (*Atalar Sözü*, 1936: 17 / a. 87)

Eserde müellifin ağzından telmihte bulunulan bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Arısını söndür, balını ondan sonra ye. (Albayrak, 2009: 167 / a. 1772)

İki üç han nice sığa bir ile: Bir ülke, birden fazla hükümdar için dardır, her yerin tek bir yöneticisi olmalıdır.

Enverî, bir önceki maddede sözü edilen savaş sonrasında Selçuklu Sultanı ile annesi Nilüfer²¹ arasındaki konuşmayı aktarır. Sultan'ın, Gündüz Alp ile Gök Alp'a toprak verdiğini duyan anne, bu iki kardeşin han soyundan geldiklerini, onlara toprak vermenin bir memlekette iki sultan olmasına yol açtığını ve fitneye sebep olup memlekete zarar vereceğini belirttikten sonra şöyle demektedir:

“İki üç han nice sığa bir ile

Göresin şimden girü anlar ne kıla” (Öztürk, 2012: 18 / b. 200)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: On dervîş bir kilime sığar, iki pâdişâh bir iklime sığmaz. (Ekinci, 2015: 170 / a. 73b)

¹⁹ **Ermeni Derbendi:** Ermeni Pazarı kazasında (bugünkü Bilecik ili Pazaryeri ilçesi) bulunan ve Hüdavendigâr Sancağı ile Sultanönü Sancağını birbirine ve buraları da doğuya-batıya bağlayan önemli bir geçit (Sevim, 2004: 61).

²⁰ **İneğöl:** Bugünkü Bursa ili ilçesi.

²¹ Eserde I. Alaeddin Keykubad'ın annesi olarak belirtilmektedir.

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dokuz abdal bir kilimde uyur, iki padişah bir iklime sığamaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 132)

Eserde Selçuklu sultanının annesi Nilüfer'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bir şehre iki hâkim hükmedemez. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3912)

- Bir şehre iki padişah olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3913)

- Bir tahtta iki şâh olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3920)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mesîhî Divanı:

“Nice karâr eyleye cânımda ‘akl u ‘ışk

Bir memleketde sığışa mı iki pâdişâh” (Mesîhî Divanı, 1995: 249 / Gazel 205 b. 2)

4.1.5.4. Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth* Adlı Eserinde Atasözleri

Tursun Bey'in nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Bu atasözlerinin birini Osmanlı akıncılarının, birini II. Mehmed'in, diğerlerini ise kendi ağzından nakleden Tursun Bey; eserde bu sözler için "atalar sözi, mesel, mesel-i vâki", mesel-i sâyir" kayıtlarını vermektedir. Buna göre;

"Mürüvvet şerî'ati yener." bir "atalar sözi",

"İki çetük bir arslana tapdur." ile "Dilkü ini üzre ceng ider ki itmez anı yabanda peleng." ve "Dilkünün ininde cengi arslanun yabanda cenginden üstündür." bir "mesel",

"Çünkü oğlan tosnaya, gönder anı Bosna'ya." bir "mesel-i sâyir",

"Nice hile vardır ki yapana felaket getirir." anlamındaki "Rubbe hîletin alâ sâhibihâ vebîletün." ise bir "mesel-i vâki"dir.

Tursun Bey, Türkçe atasözlerinin yanında beş tane de Arapça atasözü vermektedir:

- El-eşyâ'ü tü'rafü bi-azdâdihâ / Nesnelere zıddıyla tarif olunurlar.
- Ve'l-veledü sırru ebîhi / Oğul babasının özüdür.
- El-garîku yeteşbeşü bi-küllü haşîş / Boğulan her çöpe yapışır.
- Rubbe hîletin alâ sâhibihâ vebîletün / Nice hile vardır ki yapana felaket getirir.
- İzâ câ'e'l-kazâ amiye'l-basar / Kaza gelince göz görmez.

Bir atasözünün ise önce Arapçasını, hemen ardından da Türkçesini verir: Men yezra'a'ş-şevke lâ-yahsudü bihî inebâ / Diken diken kaçan üzüm dire andan.

Eserde yer alan atasözlerinden üç tanesi manzum özellik göstermektedir: “Çünkü oğlan tosnaya, gönder anı Bosna’ya.”, “Evvel arusun söyündür, andan balın al.”, “Umar mı ki sun‘ından üzüm dire, şu kimse ki bâğında diken diker.”.

Tursun Bey’in iki atasözünü iki farklı şekilde kullandığı görülmektedir: “Dilkü ini üzre ceng ider ki itmez anı yabanda peleng / Dilkünün ininde cengi arslanun yabanda cenginden üstündür.” ve “Diken diken kaçan üzüm dire andan / Umar mı ki sun‘ından üzüm dire, şu kimse ki bâğında diken diker.”

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. Atalar sözü olduğu belirtilen “Mürüvvet şer‘ati yener.” atasözü ile mesel-i sâyir olduğu belirtilen “Çünkü oğlan tosnaya, gönder anı Bosna’ya.” ve “Dilkü ini üzre ceng ider ki itmez anı yabanda peleng / Dilkünün ininde cengi arslanun yabanda cenginden üstündür.” atasözleri günümüzde kullanılmamaktadır. Bugün aynı şekilde kullanılan tek atasözü “Hâyini sanma ki berhurdâr olur; ya kesilür başı, ya ber-dâr olur.”, günümüzdeki kullanımına en yakın olanı ise “İki çetük bir arslana tapdur.” atasözüdür. Diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh. (Tulum, 1977: 34-35)

Boğulan her çöpe yapışır. (Tulum, 1977: 54)

Çünkü oğlan tosnaya, gönder anı Bosna’ya. (Tulum, 1977: 122)

Diken diken kaçan üzüm dire andan. (Tulum, 1977: 100-101)

Dilkü ini üzre ceng ider ki itmez anı yabanda peleng. (Tulum, 1977: 213)

Dilkünün ininde cengi arslanun yabanda cenginden üstündür. (Tulum, 1977: 212)

Evvel arusun söyündür, andan balın al. (Tulum, 1977: 99)

Hâyini sanma ki berhurdâr olur; ya kesilür başı, ya ber-dâr olur. (Tulum, 1977: 118)

İki çetük bir arslana tapdur. (Tulum, 1977: 79-80)

Kaza gelince göz görmez. (Tulum, 1977: 116)

Mâverâ-yı tedbîr, takdîr dahı vardur. (Tulum, 1977: 134)

Mürüvvet şerî'ati yener. (Tulum, 1977: 20)

Nesneler zıddıyla tarif olunurlar. (Tulum, 1977: 20)

Nice hile vardır ki yapana felaket getirir. (Tulum, 1977: 116)

Od söyünür çün bulımaz odun. (Tulum, 1977: 100)

Oğul babasının özüdür. (Tulum, 1977: 23)

Umar mı ki sun'ından üzüm dire, şu kimse ki bâğında diken diker. (Tulum, 1977: 196)

Mürüvvet şerî'ati yener: İyilik yapmak, kimi zaman hukuk kurallarından üstündür.

Tursun Bey, eserin ilk sayfalarında bir padişahın olması gereken erdemler hakkında bilgi verir. Bu erdemlerden biri adaletli olmaktır. Suçluyu hak ettiği şekilde cezalandırmak hukukun dayanaklarından olsa da iyilik ve esirgeme erleri olan padişahlar, af ve iyilik lezzetini öfkelenip intikam alma yani cezalandırmadan üstün bulurlar. “Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır.” (Bakara, 2: 237) ayeti uyarınca padişahların bu iki nimetin en lezzetlisini yediklerini belirten Tursun Bey, “atalar sözünde” söylenen “Mürüvvet şerî'ati yener.” sözünün bu anlamı taşıdığını ifade etmektedir (Tulum, 1977: 20).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Mürüvvet şer'î yenmişdür ne minnet. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 50 / a. 12)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Şerieti mürüvvet yenmişdir. (Alizade, 1992: 91 / a. 1509)

Eserde müellifin ağzından “atalar sözü” denilerek nakledilen ve tarihî atasözü kaynaklarında yer alan bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Nesneler zıddıyla tarif olunurlar: Nesnelere karşı olan nesnelere tarif edilir, bilinir duruma gelir.

Tursun Bey, bir önceki atasözü başlığı altında belirtilen sözlerinin ardından, bir padişahta bulunması gereken diğer bir erdem olan “hilm” yani yumuşak huylu olma erdeminden bahsetmektedir. Verilen bilgiye göre hilm, “*el-eşyâ'ü tü'rafü bi-azdâdihâ*” yani “*Nesneler zıddıyla tarif olunurlar.*” hükmüne göre öfke ve kırıp dökmenin zıddıdır ve bu âkil kişiler tarafından bilinmektedir (Tulum, 1977: 20).

Eserde müellifin ağzından Arapça olarak nakledilen bu atasözü, Türkçede şu şekilde kullanılmaktadır:

- Her şey zıddıyla münkeşif olur. (Albayrak, 2009: 521 / a. 9896)

Oğul babasının özüdür: Çocuklar babalarına benzer.

Tursun Bey, II. Bayezid'in mülk ve vakıf sahiplerinin ellerinden alınan yirmi bini aşkın köy ve mezrayı engin merhametiyle sahiplerine geri verdiğini; akçe, filori ve kaftanların yanı sıra şehir gibi köyleri de mülk olarak vermesine rağmen devlet mallarının ve hazinenin bol olduğundan söz eder. Ardından da babası II. Mehmed'in

sahip olduğu askerin ve teçizatın iki katını temin ettiğini belirterek, “*ve'l-veledü sirru ebîhi*” yani “*Oğul babasının özüdür.*” demektedir (Tulum, 1977: 23).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Oğul babaya çeker. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 187)

Eserde müellifin ağızından Arapça olarak nakledilen bu atasözü, Türkçede şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ata oğlu ataç doğar. (Albayrak, 2009: 189 / a. 2242)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “togurdı” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Ata oğlu ataç togar.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*togurdı: 'uragut ogul togurdı=kadın, çocuk doğurdu.' Hayvan doğurursa da böyle denir; togurur-togurmak. Şu savda da gelmiştir: 'ata oğlu ataç togar=çocuk babasına çeker', (bir adamın çocuğu eriştiiği zaman şüphesiz ahlaki babasına benzer.)*” (*Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II*, 1998: 80 / satır 8-15)

Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh: Bir yerde tek yönetici olmalıdır.

Tursun Bey, devleti oğlu II. Mehmed'e bırakan II. Murad'ın yeniden devletin başına geçmesini anlattığı sırada, Veziriazam Halil Paşa'nın²² II. Murad'dan yana tavır sergilediğini belirlemektedir. Buna göre Halil Paşa, “*Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh*” düşüncesi ile devletin zarara uğramaması ve iki taraf için de kötü sonuçlar doğurmaması için saltanatın II. Murad'a geçmesini istemektedir (Tulum, 1977: 34-

²² **Çandarlı Halil Paşa:** II. Mehmed'e karşı II. Murad'ın saltanatını savunan ve İstanbul'un fethinin ardından II. Mehmed tarafından idam ettirilen II. Murad devri sadrazamı (Aktepe, 1993: 212).

35). Ancak Tursun Bey bu atasözünü “Mısrâ” diyerek vermekte ve Halil Paşa’nın ağzından değil kendi ağzından nakletmektedir.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: On dervîş, bir kilime sığar; iki pâdişâh, bir iklime sığmaz. (Ekinci, 2015: 170 / a. 73b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dokuz abdal bir kilimde uyur, iki padişah bir iklime sığamaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 132)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bir şehre iki hâkim hükmedemez. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3912)
- Bir şehre iki padişah olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3913)
- Bir tahtta iki şâh olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3920)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mesîhî Divanı:

“Nice karâr eyleye cânumda ‘akl u ‘ışk

Bir memleketde sığışa mı iki pâdişâh” (Mesîhî Divanı, 1995: 249 / Gazel 205 b. 2)

Boğulan her çöpe yapışır: Zor durumda kalan insanlar, kendilerine yardımcı olması mümkün olmayan hatta zarar verebilecek kişilerden bile yardım beklerler.

II. Mehmed’in İstanbul kuşatması sırasında Kostantiniyye kalesi ağır zarar görünce gayrimüslimler buranın savunulması konusunda görüş bildirirler. Kale halkı; burasının evlerinin ve çocuklarının üstü, özellikle de beylerinin evi olduğunu söyleyip kendilerinden başkasına güvenmeyeceklerini belirtirler. Savunma için gemi ile gelenler ise, buraya evlerini terk edip canları pahasına savaşmak için geldiklerini

ve Türk saldırılarının ancak kendi yardımları ile önlenebileceğini, aksi hâlde gemilerine girip saldırıları uzaktan izleyeceklerini söylerler. Kendi yanındakilerin anlaşmazlığa düşüp iki taraf olduklarını gören Tekfur, her ne kadar kale halkının görüşünde olsa da gemiyle gelenlerin kuşatma sırasında kin tutup bırakıp gitmelerinden korkar. Tursun Bey burada Tekfur'un, “*el-garîku yeteşebbeşü bi-küllî haşîş*” yani “*Boğulan her çöpe yapışır.*” hükmünce kapı halkının yıktığı yere gemi ile gelenleri yerleştirdiğini belirtir (Tulum, 1977: 54).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Institutionum Language Turcicae IV: Kuyuya düşen yosuna yapışır. (Stein, 2000: 290 / a. 214)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Deryaya düşen yılanı sarılır. (Şeylan, 2016: 88 / a. 5a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Denize düşen yosundan çare arar. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 128), Denize düşen yılanı sarılır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 128)

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîye: Denize düşen yılanı sarılır. Denize düşen yosundan imdat umar. (Şinasi, 2003: 97 / a. 1142-1143)

Eserde müellifin ağzından Arapça olarak nakledilen bu atasözü, Türkçede şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Denize düşen yılanı sarılır. (Albayrak, 2009: 339)

- Denize düşen yosuna sarılır. (Albayrak, 2009: 339)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme: Bu eserde, günümüzde “Denize düşen yılanı / yosuna sarılır.” şeklinde kullanılan bu atasözünün Arapçadaki kullanımına yakın bir “mesel”in Türkçede var olduğu belirtilmektedir:

“*Meseldür gark olıcı kim salar kol*

Dükeli çöre çöpe yapışur ol” (Ayan, 1979: 426 / b. 7861)

İki çetük bir arslana tapdur: Rakibi karşısında gücü az olan iki kişi, birlik oldukları zaman rakiplerine denk hâle gelip, onu yenebilirler.

II. Mehmed, Macar topraklarını ele geçirmenin anahtarı olarak gördüğü, Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada, sağlamlığı ile bilinen Belgrad'ı almak için yola çıkar. Tuna Nehri tarafından gemiler çekip kale kapısı önünde savaşmaya başladığı sırada, gayrimüslimlerin nehrin karşı tarafında ordugâh kurduğu ve Osmanlı donanmasından daha fazla gemiyle akıntının gücünü fırsat bilip gemileri yürüttüğü haberi gelir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu gemileri karşılayıp dört beş tanesini ele geçirir ve çok sayıda gayrimüslimi denize döker ama bu sırada çok daha fazla düşman gemisi gelip saldırmaya başlar. Tursun Bey bu noktada, “*İki çetük bir arslana tapdur.*” “mesel”ine uygun olarak, kuvvet üstünlüğü ve Allah'ın isteği ile gayrimüslimlerin padişahın gemilerini surlardan uzaklaştırıp gemileriyle kaleye ulaşma imkânı bulduklarını belirtir (Tulum, 1977: 79-80). Yani, II. Mehmed'in üzerine iki kerede gelen birlikleri kediye, II. Mehmed'i aslana benzeten Tursun Bey; gayrimüslimlerin kaleye ulaşmalarını iki kedinin bir aslana denk olmasına benzetmektedir.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: İki çetük bir arslana tabdur. (*Atalar Sözü*, 1936: 47 / a. 431)

Pend-nâme: Bir arslana olur iki çetük tap. (*Güvâhî*, 1983: 143 / a. 698)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): İki çetik bir arslana tapdır. (Alizade, 1992: 72 / a. 990)

Darb-ı Mesel: İki kedi bir aslana besdür. (Ceyhan, 2011: 135 / a. 231)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: İki kedi bir arslana yeğdir. (Ekinci, 2013: 58 / a. 29)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: İki kedi bir arslana yeter. İki kedi bir arslana taydır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 157)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: İki kedi bir arslana besdir. (Şinasi, 2003: 149 / a. 2170)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İki kedi bir arslana pes dedirir. (Albayrak, 2009: 546 / a. 10489)
- İki kedi bir arslana dur dedirir. (Albayrak, 2009: 546 / a. 10489)
- İki kedi bir aslana bestir. (Albayrak, 2009: 546 / a. 10490)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Saltuk-nâme:

“İy Mihentâs! Geldüm bu işleri sana itdüm ve beğlerüne dahı, imdi sen kim Mihentas’sın, erlikde ve pâdişâhlıkda ‘âdet budur, her kişi başına bir kişi viresin, ceng ola ve on yığirmi otuz nihâyet kırk kişi bir pehlevâna gele ve meseldür kim iki çetük bir arslana tapdur dahı dimişler, ben sana vardum, hilemi gördün erliğüm dahı gör ve ammâ bir kişiye kırkdan artuk adam göndermek ‘âcizlik ve ‘avratlukdur.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1987: 278)

“Ol küffâr beğleri eyittiler: ‘İy keşîş! Ne ağlarsın anun halkına ve başına dünyâ halkın üşürelim. Bir arslana iki çetük taptur.’ didi.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1988: 236)

Evvel arusun söyündür, andan balın al: Önce arıyı etkisiz hâle getir, ondan sonra balı al. Bir işten menfaat sağlamak için öncelikle o işin tehlikesinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Osmanlı akıncıları, Sava Nehri kıyısındaki bir kaleyi fethettikten sonra ele geçirdikleri iki yüz gayrimüslim askerini Mahmud Paşa'ya²³ gönderip Dimitrofça²⁴ kalesinin üzerine giderler. Burada on alay düşmanın olduğu haberini alan akıncılar aralarında durumu müşavere ederler. Kimisi “*Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum.*” şeklinde görüş bildirirken kimisi de buraya akına geldiklerini ve düşman aramanın gereğinin olmadığını söyleyip düşman gelirse savaşmak gerektiğini belirtirler, ki kabul gören görüş bu olur (Tulum, 1977: 99).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Arusun söyündür balın andan yi. (*Atalar Sözü*, 1936: 17 / a. 87)

Eserde akıncıların ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Arısını söndür, balını ondan sonra ye. (Albayrak, 2009: 167 / a. 1772)

Od söyünür çün bulmaz odun: Bir iş için gerekli malzeme olmadan o işin yapılması mümkün değildir.

Mahmud Paşa'nın Rumeli'de akınlar yaptığı sırada, II. Mehmed nazarında itibar kazanan Ditrik Sinan²⁵ defterdar olur. Mahmut Paşa ile aralarında görünürde dargınlığa yol açacak bir şey olmamasına rağmen Ditrik Sinan, Paşa'ya kıskançlık duymaktadır. Tursun Bey bu bilgiyi verdikten sonra, üç beyitlik manzum kısımda kıskanç kişinin acısının içinde olduğunu ve bu yüzden kimsenin kendisine bir şey yapmasına gerek olmadığını belirterek şöyle nasihatte bulunur:

“*Kelâmına sabr it kim ola o dîn*

Ki od söyünür çün bulmaz odun” (Tulum, 1977: 100)

²³ **Mahmud Paşa:** Halk arasında “Velî” sıfatıyla anılan ve “*Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî*” adlı bir menâkıbname bulunan, aynı zamanda da “Adnî” mahlasıyla şiirler yazan, Rumeli Beylerbeyliği de yapan veziriazam (Tekindağ, 2003: 378).

²⁴ **Dimitrofça:** Sremska Mitroviça (Tulum, 1977: 229). **Sremska Mitroviça:** Bugünkü Sırbistan sınırları içinde bir kaza (Sezen, 2017: 559).

²⁵ **Ditrik Sinan:** Defterdar Titrek Sinan Çelebi.

Yani, “Kıskanç kişinin sözlerine sabret, dilini tut, değer yitiren o olsun, ki odun bulamayınca ateş söner” denmektedir.

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Od olmadan odun yanmaz. (Albayrak, 2009: 728 / a. 14511)

Diken diken kaçan üzüm dire andan / Umar mı ki sun‘ından üzüm dire, şu kimse ki bâğında diken diker: Kötü davranışın iyi karşılığı olmaz.

Eserde, önceki maddede sözü edilen Ditrik Sinan ile ilgili bilgi vermeye devam eden Tursun Bey, Ditrik Sinan’ın mümin kardeşine attığı okun kendisine dokunduğunu belirterek, deliller ile hainlik yaptığının ispat edilip malını ve itibarını kaybettiğini, bu sırada da öldüğünü belirtmektedir. Sonrasında, “*Diken eken ondan üzüm deremez.*” anlamında Arapça bir mısra verir: “*Men yezra ‘a ‘ş-şevke lâ-yahsudü bihî inebâ.*”. Alt satırda ise Türkçe bir atasözü verir: “*Diken diken kaçan üzüm dire andan.*” (Tulum, 1977: 100-101).

Bu atasözü, değişik şekilde eserin ilerleyen sayfalarında tekrar karşımıza çıkmaktadır. II. Mehmed’in ölümünün ardından tahta geçen II. Bayezid’in saltanatını kutlamak için birçok ülkeden elçiler gelir. Mısır Sultanı’nın²⁶ elçisi hariç hepsi iyi karşılanır ve hepsine hediyeler verilir. Mısır elçisine beklediği karşılığın verilmemesi daha önce yaşanan bir olay ile ilgilidir. Buna göre, II. Mehmed devrinde saraya, iyi ilişkiler kurmak ve bağlılığı pekiştirmek için eşi benzeri görülmedik hediyeler ile Hint racasından bir elçi gelir. İyi bir şekilde karşılanıp II. Mehmed tarafından kabul edilen Elçi ülkesine dönerken de devrin ulemasından Mevlânâ Efdalüddin’in oğlu Mevlânâ Muhyiddin Mehemed Çelebi, Hint racasına elçi gönderilir. Bu sırada raca değişir ve yeni raca kendi adına iyi bir ilişki kurmak amacıyla, Osmanlı Elçisi geri dönerken değerli hediyelerle bir elçi gönderir. Bu iki elçinin Cidde’ye geldikleri sırada II. Mehmed’in öldüğü, II. Bayezid’in tahta çıktığı haberini duyan Mısır

²⁶ **Kayıtbay:** Mısır Memluk Devleti’nde 1468-1496 arasında hüküm süren sultan (Yiğit, 2002: 80).

Sultanı, tamaha düşüp elçilerin beraberindeki hediyelere el koyar. Kendisine yapılan bu saygısızlık nedeni ile II. Bayezid, Mısır Sultanı'nın elçisine itibar etmez. Bu bilgileri verdikten sonra Tursun Bey, Mısır Sultanı'na ithafen şöyle demektedir:

*“Umar mı ki sun ‘ından üzüim dire
Şu kimse ki bâğında diken diker”* (Tulum, 1977: 196)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Kişi ne ekse anı getürür. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 41)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ne ekersen onu biçersin. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 185)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kişi ektiğini biçer. (Şinasi, 2003: 172 / a. 2631),
Ne ekersen onu biçersin. (Şinasi, 2003: 191 / a. 2978)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Arpa eken buğday biçmez. (Albayrak, 2009: 171 / a. 1680)
- Ne ekersen onu biçersin. (Albayrak, 2009: 719 / a. 14307)
- Rüzgâr eken fırtına biçer. (Albayrak, 2009: 765 / a. 15333)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki; kerem, hilm ve diğer iyilikleri anlattığı on ikinci bölümde yer verdiği bir dördlükte, kötülük yapıp da karşılığında iyilik bekleyen kişilere diken ekenin üzüm biçmeyeceğini söyleyerek nasihatte bulunmaktadır:

*“eren hayrı şerri küsep keçmez ol
isiz edgü işke yanut kiçmez ol
aya edgü umgan isizlik kılıp
tiken edlegen er üzüm biçmez ol”* (Arat, 1992: 70 / satır 373-376)

“İnsanların iyilik ve kötülükleri arzu etmekle geçmez,
iyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez;
ey kötülük yapıp, iyilik uman (kimse),
diken eken üzüm biçmez.” (Arat, 1992: 95-96 / satır 373-376)

Kemal Ümmî Divanı:

“Yirine diken diken vaktinde hâsıl diremez
Acı agu ağacında tatlu bâr olmaz kişi” (Yavuzer, 1997: 665 / Gazel 131 b. 28)

Nice hile vardır ki yapana felâket getirir: Yaptıkları işlere hile karıştıran insanlar bu hilelerin sonucunda çeşitli felaketlerle karşılaşır.

II. Mehmed’e vergi vermeyi kabul ederek her yıl çeşitli hediyelerle gelip etek etek öpen Eflak Beyi Kazıklı Voyvoda²⁷, II. Mehmed Trabzon seferine çıktığı zaman Osmanlı topraklarına göz diker. Ne olduğunun anlaşılması için Kazıklı Voyvoda sınanarak vergisini vermesi ve gelip etek öpmesi istenir. Ancak Kazıklı Voyvoda, neyi var neyi yoksa hepsini kendisine saldıran Macar ordusu için harcadığını belirtip o yıllık vergiyi veremeyeceğini söyler ve ne gelir ne de vergisini öder. Bu durum, kendisinin cezalandırılmasını belki de ortadan kaldırılmasını kaçınılmaz bir hâle getirince Evrenos Bey²⁸ önderliğindeki Osmanlı ordusu onun üzerine giderek güçlü saldırılar düzenler. Bir gece Osmanlı ordusuna baskın yapmaya niyetlenen Kazıklı Voyvoda için Tursun Bey, onun aslında bu niyetle, “*rubbe hiletin alâ sâhibihâ vebîletün*” yani “*Nice hile vardır ki yapana felaket getirir.*” sözünün “mesel-i vâki” yani gerçekleşen bir atasözü olduğunu öğrenmeye niyet ettiğini belirtir (Tulum, 1977: 116).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu Arapça atasözü Türkçede şu şekilde kullanılmaktadır:

- Hileye bela hazır. (Albayrak, 2009: 533 / a. 10193)

²⁷ **Kazıklı Voyvoda:** Cezalandırmak istediği kişileri kazığa oturttuğu için Türklerin bu lakapla andığı Eflak Voyvodası III. Vlad (Bayrak, 1999: 229).

²⁸ **Evrenos Gazi:** Karesi Beyliği’nin Orhan Gazi tarafından hâkimiyet altına alınmasıyla Osmanlı hizmetine giren bir emir (Başar, 1995: 539).

Hâyini sanma ki berhudâr olur; ya kesilür başı, ya ber-dâr olur: Hain kişiler hiçbir zaman isteklerine kavuşup mutlu olamazlar, bir gün mutlaka yaptıklarının bedelini öderler.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün geçtiği olayla ilgili olarak aktarılmakta ve Macarlara sığındığında esir edilen Kazıklı Voyvoda için söylenmektedir:

“*Hâyini sanma ki berhudâr olur;
Yâ kesilür başı, yâ ber-dâr olur*” (Tulum, 1977: 118)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Hâin berhudâr olmaz âhir berdar olur. (Şinasi, 2003: 131 / a. 1821)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Hain berhudar olmaz, ahir berdar olur. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9268)
- Sanma ki hain berhudar olur, ya katil olur ya berdar olur. (Albayrak, 2009: 775 / a. 15569)
- Sanma ki hain berhudar olur, ya başı kesilir ya berdar olur. (Albayrak, 2009: 775 / a. 15569)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Kabusnâme:

“*Ve her gün çoban aydurdu ki ‘Hey kişi halka bu hayinliği etme ki hayinlerin sonu çürük olur’ deyip nasihat verirdi ve ol hiç işitmezdi.*” (Keykâvus, 2007: 169)

Kaza gelince göz görmez: Kendisi için Allah tarafından takdir olunan şeyler vuku bulduğu zaman insan, görmesi gereken şeyleri ve gerçekleri göremez bir duruma gelir.

Tursun Bey, bir önceki maddede belirtilen Arapça atasözünün hemen ardından, “*İzâ câ‘e’l-kazâ amiye’l-basar*” yani “*Kaza gelince göz görmez.*” sırrı uyarınca Kazıklı Voyvoda’nın kendisinin mahvolmasından öte bir sonuç çıkmayacağını bilmediğini söyler (Tulum, 1977: 116).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Habîr olan degül hâlî hazerden

“*İzâ câel-kazâ amyel-basar*”dan (Güvâhî, 1983: 152 / b. 808)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Geza gelince göz bağlanır.
(Alizade, 1992: 63 / a. 735)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kazâ gözi bağlar. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kaza geldikçe dâniş gözü kör olur.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâ gelince dâniş gözü kör olur. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2468)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu Arapça atasözü, Türkçede şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Geldikte kaza, dide-i dâniş kör olur. (Albayrak, 2009: 466 / a. 8564)

- Kaza gelir, göz görmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11984)

- Kaza gelince dâniş gözü kör olur. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11980)

- Kaza gelince insanın basireti bağlanır. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11981)

- Kaza gelince us pusar. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11983)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mantku't-Tayr:

“*Kim kazâlar Tanrı'dan çün geleler
Kamu zeyrekler görün kör olalar*” (Yavuz, ty.: 178 / b. 2863)

Hurşîd-nâme:

“*Kaza gökden çü dutar inmege yüz
Sagır olur kulag u kör olur göz*” (Ayan, 1979: 264 / b. 3594)

Dânişmend-nâme:

“*Kazâ gökden ki tuta inmege yüz
Sagır olur kulaklar kör olur göz*” (Demir, 2004: 267 / b. 7)

Çünkü oğlan tosnaya²⁹, gönder anı Bosna'ya: Keyifsiz bir erkeğin keyfinin yerine gelmesi için güzelleriyle meşhur Bosna'ya gönderilmesi gerekir.

Bosna'nın fethini aktardıktan sonra Bosna hakkında bilgi veren Tursun Bey; uzun boylu, güzel yüzlü, beyaz çehrelî, ela gözlü gibi sıfatlarla anılan Bosnalıların güzelliklerinin dünyaca ünlü olduğunu söyler. Öyle ki, ne zaman güzeller birine benzetilecek olsa benzetilen olarak onlara yer verildiğini, Türkler arasında bir “mesel-i sâyir” yani dilden dile dolaşan bir mesele göre “*Bosna mahbûbuna benzer.*” dediğini belirtmektedir (Tulum, 1977: 121-122). Eserde Tursun Bey'in ağzından nakledilen ve “mesel-i sâyir” olduğu belirtilen bu sözün aslında “Bosna mahbûbuna benzemek” şeklinde deyim olması gerektiği kanaatindeyiz.

Tursun Bey, bu bilgilerin ardından, Anadolu Türkleri arasında kullanılan bir “mesel-i sâyir”de, “*Çünkü oğlan tosnaya, gönder anı Bosna'ya*” dediğini belirtmektedir (Tulum, 1977: 122).

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve Anadolu Türklerine ait “mesel-i sâyir” olduğu bildirilen bu söz, günümüzde kullanılmamaktadır.

²⁹ **Tosnamak:** Küsmek, gücenmek, darılmak (Tulum, 1977: 268).

Mâverâ-yı tedbîr, takdîr dahı vardır: Tedbirin ötesinde takdir de vardır. “Tedbir varsa takdir de var.” şeklinde takdirin üstünlüğünü belirtmektedir. İnsan ne kadar tedbir alırsa alsın Allah’ın, onun alınına yazdığı kaderde ne varsa o gerçekleşir. Yani, insan tedbir alsın da almasın da neticede her şey Allah’ın istediği gibi olur.

Midilli adasının fethi sırasında, beylerden ve devletin ileri gelenlerinden bazıları devletin gücü nispetinde kalenin fethinin kolay olduğunu ancak, “Her evin bir kapısı vardır.” hükmünce görünür sebeplere bakılırsa bir hafta daha kalenin dövülmesi gerektiğini söylerler. Ancak, gayrimüslimlerin yollarına çaprazdan gelip saldıracağını bilen II. Mehmed, bu fikre aldırış etmeyerek, “*Mâverâ-yı tedbîr, takdîr dahı vardır.*” yani “Tedbirin ötesinde takdir de vardır.” deyip kaleye güçlü bir saldırı düzenler ve sonrasında kale fethedilir (Tulum, 1977: 134).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar. (Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Linguage Turcicae IV: Taktur tedbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem’a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın takdiri pazu kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1341)
- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)
- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)
- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)
- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)
- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)
- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“Didi benzer ki Tanrı kıldı takdîr

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Dilkünün ininde cengi arslanun yabanda cenginden ziyâdedür / Dilkü ini üzre ceng ider ki itmez anı yabanda peleng: Herkes kendi yaşadığı yerde güçlüdür, gurbette olan kişi güçlü de olsa bu gücü gösteremez.

Osmanlıların karadan Ali Paşa³⁰, denizden ise Hersekzâde Ahmed Paşa'nın³¹ komutası ile Memluklerin üzerine yürümesini anlattığı sırada Tursun Bey, Memlukleri oluşturan unsurlardan olan Çerkeslerin, “*Dilkünün ininde cengi arslanun*

³⁰ **Atik Ali Paşa:** “Hadım” lakabıyla da tanınan veziriazam (İpşirli, 1991: 64).

³¹ **Hersekoğlu Ahmed Paşa:** Gelibolu sancakbeyliği ve kaptan-ı deryalık da yapan veziriazam (Turan, 1998: 236).

yabanda cenginden üstündür.” “mesel”ine uygun olarak savaştıklarını belirtmektedir (Tulum, 1977: 212). Bu olayı anlatırken arada verdiği 7 beyitlik manzum kısımda Tursun Bey, savaşmalarıyla görenleri şaşkına çeviren Çerkesler için bir kez daha ama bu defa beyit hâlinde bu atasözünü tekrar eder:

“Meseldür ki dilkü ini üzre ceng

İder ki itmez anı yabanda peleng” (Tulum, 1977: 213)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak, insanın kendi memleketinde, yaşadığı, tanınıp bilindiği yerde değerli olduğunu ve sözünün geçtiğini belirten, “Her horoz kendi çöplüğünde öter.”, “Her horoz kendi küllüğünde eşinir.” (Albayrak, 2009: 517.9771) atasözlerini anmak gerekir.

4.1.5.5. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Atasözleri

Kıvâmî'nin nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Kıvâmî, eserde bu sözlerden bazıları için “mesel, atalar demişlerdür, bizden önürdü gelenler bu sözi demişlerdür ki” kayıtlarını düşmüştür. Buna göre;

- “Ağır basıcak yeyni kalkar.”, “Sıman hak sözi, uçar kuşun kanadın sın.”, “Yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehen geydürmekçe sevabı vardır.” sözleri için “mesel”,

- “Ölmekden dirilik / dirlik yigdür.” sözü için “atalar demişlerdür”,

- “Bun deminde kaçmak dahı erlikdendür.” sözü için ise “Bizden önürdü gelenler bu sözi demişlerdür ki” kayıtları düşülmüştür.

Kıvâmî yer verdiği atasözlerinin büyük kısmını kendi ağzından nakletmektedir. Bazılarını II. Mehmed, Karamanoğlu İbrahim Bey, Abdal Ata, Uzun Hasan gibi adını belirttiği kişilerin ağzından; bazılarını ise mana ehli kişiler ve çeşitli şehirlerde yaşayan (Trabzon, Morava, Karaboğdan, Jabık) gayrimüslimlerin ağzından nakletmektedir.

Eserde yer alan atasözlerinden bazıları manzum özellik göstermektedir: “Bahâdur etmegın kandaysa bulur, bahâdur olmayan acından ölü.”, “Eyü adı kalur ancak gışınun, anılur eylügeni eylük işinun.”, “Gelen gider, giden gelmez”, “Gışı cehd eylesün eylük yolına, bilinmez sanmasun bir gün biline.”, “Gışı itdüğini sanman ki bulmaz, gelür bir bir yolına, dime gelmez.”, “Niçe söz vardurur işler bitürür, niçe söz vardurur başlar yitürür.”, “Nifak ehlinde bilün ‘âr olmaz, dahı hâyin de berhûr-dâr olmaz.”, “Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâyâ, irişürmiş kamu yohsul u baya.”, “Sakin şerrinden eylük itdüğünun, yetişür şerri eyü dutdugunun.”

Kıvâmî'nin bazı atasözlerini birden fazla kullandığı görülmektedir: “Atalar demişlerdür” diye belirttiği “Ölmekden dirilik / dirlik yigdür.” atasözünü dört kez (bk. Kıvâmî, 2007: 266, 306, 498, 594), “mesel” diye belirttiği “Ağır basıcak yeyni

kalkar.” atasözünü iki kez (bk. Kıvâmî, 2007: 88, 266), “Bizden önürdü gelenler bu sözi dimişlerdür ki” diyerek verdiği “Bun deminde kaçmak dahı erlikdendür.” atasözünü iki kez (bk. Kıvâmî, 2007: 88-90, 428), “Cihân işlerinün yokdur sebâtı.” atasözünü iki kez (bk. Kıvâmî, 2007: 252, 554) ve “Cihânun yokdur sebâtı.” atasözünü iki kez (bk. Kıvâmî, 2007: 246, 272) kullanmıştır.

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. “Ölmekden dirilik / dirlik yigdür.”, “Sıman hak sözi, uçar kuşun kanadın sın.” atasözleri günümüzde kullanılmamaktadır. “Ağır basicak yeyni kalkar.” ve “Sag baş girü börk bulur.” atasözleri aynı şekilde kullanılırken diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Ağır basicak yeyni kalkar. (Uygur, 2007: 88, 266)

Bahâdur etmegin kandaysa bulur, bahâdur olmayan acından ölü. (Uygur, 2007: 448)

Bun deminde kaçmak dahı erlikdendür. (Uygur, 2007: 88-90, 428)

Cihân işlerinün yokdur sebâtı. (Uygur, 2007: 252, 554)

Cihânun yokdur sebâtı. (Uygur, 2007: 246, 272)

Dünyâ hiç kimseye bâkî kalmamışdur, kalası dahı degüldür. (Uygur, 2007: 68)

[Dünyânun] son uci zehrine degmez safâsı. (Uygur, 2007: 556)

Eldeyiken şimdi fırsat, bu fırsatı bilgil ganîmet. (Uygur, 2007: 64)

Eylük yatlılığa katı güçdür. (Uygur, 2007: 366)

Eyü adı kalur ancak gişinün, anılır eylügi eylük işinün. (Uygur, 2007: 250)

Ganîmet bil bu dehrün fırsatını. (Uygur, 2007: 382)

Gelen gider, giden gelmez. (Uygur, 2007: 354)

Gelenler mâ-tekaddemden cihana, son ucu gitdiler hep yana yana. (Uygur, 2007: 512)

Gevher-dîde bilür [gevher] kıymetini. (Uygur, 2007: 340)

Gidene işde yol, giderse. (Uygur, 2007: 468)

Gişi cehd eylesün eylük yolına, bilinmez sanmasun bir gün biline. (Uygur, 2007: 406)

Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz, gelür bir bir yolına, dime gelmez. (Uygur, 2007: 440)

Gişi yile vü suya dayanmak hebâyımış. (Uygur, 2007: 522)

Hak virdüğü devletün ardı kesilmez. (Uygur, 2007: 558)

Hak yakduğı çırar söyünmez. (Uygur, 2007: 558)

Hîç kimse bulmazımış ölümden amân. (Uygur, 2007: 522)

Hüner oldur ki ‘ahdunuza durasız. (Uygur, 2007: 466)

İki cihângîr bir memleketde sığmaz. (Uygur, 2007: 566)

İki güneş, bir matla‘da tulû‘ itmez. (Uygur, 2007: 566)

İki şîr-i garrân bir yirde bağlanmaz. (Uygur, 2007: 566)

Konan göçer, göçenler girü gelmez. (Uygur, 2007: 530)

Kurtulmag olmazımış ecelden. (Uygur, 2007: 522)

Nasîhat dinlemez âdem kulagı. (Uygur, 2007: 370)

Niçe söz vardurur işler bitürür, niçe söz vardurur başlar yitirür. (Uygur, 2007: 194)

Nifak ehlinde bilün ‘âr olmaz, dahı hâyin de berhûr-dâr olmaz. (Uygur, 2007: 86)

Oturmag-ıla iş başa varmaz. (Uygur, 2007: 226)

Ölmekden dirilik / dirlik yigdür. (Uygur, 2007: 266, 306, 498, 594)

Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâya, irişürmiş kamu yohsul u baya. (Uygur, 2007: 530)

Sag baş girü börk bulur. (Uygur, 2007: 446)

Sakin şerrinden eylük itdüğünün, yetişür şerri eyü dutdugunun. (Uygur, 2007: 366)

Saltanat tahtında iki şâh musâhib olup tekâ‘üd itmez. (Uygur, 2007: 566)

Sebâti yok-durur devrân işinün. (Uygur, 2007: 148)

Sehîler açar cennet kapusın. (Uygur, 2007: 188)

Sıman hak sözi, uçar kuşun kanadın sın. (Uygur, 2007: 108)

Sözün yahşısı câna cân bağışlar. (Uygur, 2007: 194)

[Taktîr tedbîri bozar.] (Uygur, 2007: 80)

Uzun ‘ömrün âhiri fenâ olmakdur. (Uygur, 2007: 68)

Vây ol turnaya şâhînle ura pervâz. (Uygur, 2007: 412)

Yılana mukayyed olmayıcak olursak bugün yarın ejdehâ olur. (Uygur, 2007: 454)

Yılanı öldürüp yavruların beslemek ‘âkil işi degüldür. (Uygur, 2007: 372)

Yokdur bu fenâ mülkin bekâsı. (Uygur, 2007: 510)

Yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehan geydürmekçe sevabı vardır. (Uygur, 2007: 78)

Eldeyiken şimdi fırsat, bu fırsatı bilgil ganîmet / Ganîmet bil bu dehrün

fursatını: Fırsat, kolay kolay ele geçmeyen, çok zor elde edilen bir mal gibidir. Bu nedenle insanın eline herhangi bir şeyle ilgili olarak eline bir fırsat geçtiği zaman bu fırsatı elden kaçırmaması ve iyi değerlendirmesi gerekir.

Kıvâmî, eserin “Güftâr-ı Evvel Der Culûs-ı Saltanat-ı Sultân Muhammed Han Gâzî” başlığını verdiği birinci bölümünün başındaki manzum kısımda kendisine “gûyende-i sırr-ı ma’ânî” olarak seslenmekte, “nâzûk-zebân, şîrîn-dehân” olarak nitelediği kendisinden, işiten herkesin candan mutlu olduğu, lezzet aldığı ve eşi benzeri olmayan bir “dâsîtân” söylemesini istemektedir. Hemen ardından bunun için elinde fırsat olduğunu ve bu fırsatı ganîmet bilmesi gerektiğini kendisine nasihat etmektedir.

“Gel imdi elde-y-iken şimdi fırsat

Dahı bu fırsatı bilgil ganîmet” (Uygur, 2007: 64)

Fırsatı ganîmet bilmek gerektiği ile ilgili olarak eserin ilerleyen kısımlarında bir atasözü daha karşımıza çıkmaktadır. Eğriboz³² gazası hakkında bilgi verdiği yirminci bölümün başındaki manzum kısımda bu defa kendisine “tûtî-yi şîrîn makâlât” olarak seslenen Kıvâmî, dilinde olanları söylemesi için söz söylemeye imkânı olmasını dehrin bir fırsatı olarak belirtmekte ve Allah yardım ederse bu fırsatı ganîmet bilmesi gerektiğini kendisine nasihat etmektedir.

“Ganîmet bil bu dehrün fırsatını

Virürse Hak Ta’âla nusretini” (Uygur, 2007: 382)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Fırsat ganîmet. (Ahmet Vefîk Paşa, 2007: 143)

³² **Eğriboz:** Yunanistan’ın doğusunda eski bir Osmanlı sancağı ve bu sancağın merkezi olan şehir (Kiel, 1994b: 491).

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Fırsatı ganîmet bilmeli. (Şinasi, 2003: 120 / a. 1616)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Fırsat ganimettir. (Albayrak, 2009: 455 / a. 8306)

- Fırsatı ganîmet bilmeli. (Albayrak, 2009: 456 / a. 8311)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Ganîmet bilün âhur fırsatunuz
Müşerref kulun âhur sohbetünüz*” (Ayan, 1979: 259 / b. 3468)

“*Yiyelüm içelüm ‘işret kılalum
Ki fırsat key ganîmetdür bilelüm*”

(Ayan, 1979: 271 / b. 3756 b. 3764 b. 3772 b. 3780, 272 / b. 3788)

Ahmed-i Dâ‘î Divanı:

“*Hüsrevâ sen câm-ı cimşîd iç ki fırsatdur bu dem
Fırsatı gey bil ganîmet kanı ol cemşîd ü key*”

(*Ahmed-i Dâ‘î Divanı*, 2001: 187 / Gazel 194 b. 2)

Dünyâ hiç kimseye bâkî kalmamışdur, kalası dahı degüldür: Bu dünyada hiçbir insan kalıcı değildir. Dünyaya gelen herkes, er ya da geç ölür.

Kıvâmî; II. Mehmed’in saltanat tahtına oturması hakkında bilgi verdiği birinci bölümde, II. Murad’ın vefat ettiğini belirttikten sonra, arif olanların bildiği üzere, tohum yakan yani verimsiz bir tarla ve karanlık bir çöl güzergâhı olan dünyanın kimseye baki kalmadığını ve bundan sonra da kalmayacağını belirtir.

“*Lâ-cirem ‘ârîf olanlar bilürler kim bu dünyâ fezâsı bir mezra’a-i dâne-sûz ve bir tîre deşt güzergâhdur ki hiç kimseye bâkî kalmamışdur, kalası dahı degüldür.*”
(Uygur, 2007: 68)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 134)

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîye: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Şinasi, 2003: 107 / a. 1322)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bu dünya kimseye kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 718)

- Dünya kime kalmış ki sana kalacak? (Yurtbaşı, 2012: 718)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“*Bu dünyâ, bil, ki sana bâkî almaz,
eger mîlkün ola Şâm u Horâsân*” (Ahmed Fakih, 1956: 7 / b. 46)

“*Ana kalmayıçak bu dünyâ, gey bil,
sana hod kalısar degül, yaraklan*” (Ahmed Fakih, 1956: 9 / b. 81)

Yûnus Emre Dîvânı:

“*‘İşkıla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar
Güm-râh olup bu cihânda kimse bâkî kalmayısar*” (Tatçı, 2014: 215 / Şiir 24 b.

1)

“*Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn
Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur*” (Tatçı, 2014: 246 / Şiir 64 b. 5)

“Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum

Sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz” (Tatcı, 2014: 275 / Şiir 103 b. 5)

Risâletü'n-Nushiyye:

“ ‘Ömür geçdi dirîgâ giç uyandum

Bu dünyâ bana bâkî kala sandum” (Tatcı, 2014: 593 / b. 415)

Garib-nâme:

“Uşbu dünyâ bâkî kalmaz kimseye

Cân gönül harc eylemen bu dünyeye” (Âşık Paşa, 2000a: 497 / b. 2394)

Hurşîd-nâme:

“Cihân işi budur ger ir ü ger giç

Kimesne bunda bâkî kalmaya hiç” (Ayan, 1979: 391 / b. 6943)

Ahmed-i Dâ'î Divanı:

“Bu hûblıgun çağını gel bugün ganîmet tut

Cihân kimesneye kalmaz geçer zamâne begüm”

(Ahmed-i Dâ'î Divanı, 2001: 258 / Gazel 307 b. 3)

Dânişmend-nâme:

“Bu dünyâ kime bâkî kaldı kim sana dahı kala?” (Demir, 2004: 267)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Dede Korkut, fani dünyanın kimseye kalmadığını belirtmektedir:

“Fâni dünyâ kime kaldı” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Uzun ‘ömrün âhiri fenâ olmakdur: İnsan ne kadar uzun yaşa da sonunda mutlaka bir gün ölecektir.

Bir önceki maddede yer alan II. Murad’ın ölümü üzerine dünyanın geçiciliği hakkında söylediği sözlerin ardından Kıvâmî; dünya denen menzilden sonra seferin asıl makama olacağını ve ölümün Hakk’ın işi, enbiya ile evliyanın yolu olduğunu belirtip bir sonraki cümlede “*Uzun ‘ömrün âhiri fenâ olmakdur.*” demektedir. (Uygur, 2007: 68)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Uzun yaşın ucu ölümdür. (Alizade, 1992: 95 / a. 1644)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Az yaşa, çok yaşa; akıbet gelir başa. (Albayrak, 2009: 210 / a. 2721)

- Uzun yaşın ahiri ölüm. (Yurtbaşı, 2012: 849)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Garib-nâme:

“*Niçe uzak yol-ısa uçı dönüm*

Niçe uzun ‘ömr ise sonı ölüm” (Âşık Paşa, 2000a: 133 / b. 566)

“*Çün uzun yaşun sonı ölmek-durur*

Bes bu niçe oynamak gülmek-durur” (Âşık Paşa, 2000a: 133 / b. 567)

Hurşîd-nâme:

“*Eger bin yıl ola ‘ömrün veger yüz*

Son ucu urırsarsın topraga yüz” (Ayan, 1979: 391 / b. 6945)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerinin sonunda dua etmeye başlamadan önce Dede Korkut'un Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda, “*Evvel ahır uzun yaşun uçı ölüm.*” (Ergin, 1997: 233), İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, “*El-‘âkıbet uzun yaşun uçı ölüm, ahırı ayrılık.*” (Ergin, 1997: 251) dediği görülmektedir.

Yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehen geydürmekçe sevâbı vardır: Kötü yollara sapmış kişilere yol gösterip onları iyi yollara sevk etmek, yetim bir çocuğu ödüllendirmek kadar hayırlı bir iştir.

Kıvâmî, eserin birinci bölümünde Karamanoğlu İbrahim Beğ'den bahsederken onun iktidara ve memlekete hükmetmeye kendisini yetkili gördüğünü, ne kadar bozguncu, yol kesici ve hırsız varsa yanına toplayıp bozgunculuk çıkardığını, İslam padişahlarının gaza için sefere çıkıp savaştıkları sırada onun Müslüman şehirlerine saldırıp, kadınlara tecavüz etmek, mescitleri ateşe vermek gibi kâfirce, dinsizce hareketlerde bulunduğunu söylemektedir. Bu hareketleri duyan II. Mehmed'in ise, “*Bu hod meşhûr meseldür ki yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehen geydürmekçe sevâbı vardır.*” diyerek Karamanoğlu İbrahim Bey'in üzerine yürüdüğünü belirtmektedir (Uygur, 2007: 78).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Dinsüze dinin bildürmek öksüze ton geyürmek kibidir. (Alizade, 1992: 52 / a. 430)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: Mikdârsıza mikdârın göstermek, öksüze kaftan giydirmek. (Ekinci, 2013: 72 / a. 95)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Hadsiz haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 148)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Haddini bilmeze haddini bildirmek öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Şinasi, 2003: 131 / a. 1819), Kendini bilmeze kendini bildirmek öksüze kaftan biçmek gibidir. (Şinasi, 2003: 167 / a. 2537)

Eserde II. Mehmed'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Yolsuzu yola getirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Albayrak, 2009: 902 / a. 18454)

- Yolsuza yol göstermek, donsuz kaftan giydirmek gibidir. (Yurtbaşı, 2012: 849)

- Haddini bilmeyene bildirmek, yetime don giydirmek. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9259)

- Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek sevaptır. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9260)

- Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9260)

- Hadsiz haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9263)

[Takdîr tedbîri bozar]: İnsan ne kadar tedbir alsada kaderinde yazılı olan şeylerden kaçamaz.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Karaman seferini anlattığı ikinci bölümün manzum kısmında, sefer ile ilgili bilgi vermeye başlamadan önce;

“İşitgil şerh idelüm anı bir bir

Eger tedbîri bozmaz-ısa takdîr” demektedir (Uygur, 2007: 80).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar.
(Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Language Turcicae IV: Adem tetbür eder, Allah tala taktur eder.
(Stein, 2000: 267 / a. 3), Taktur tetbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

- Allah'ın takdiri pazı kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1341)

- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)

- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)

- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)

- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)

- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)

- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“Didi benzer ki Tanrı kıldı takdîr

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Nifak ehlinde bilün âr olmaz, dahı hâin de berhûr-dâr olmaz: İnsanlar arasında nifak çıkaranlar arasında utanma duygusu olmadığı gibi hainler de mutlu olamazlar.

Kıvâmî, Karaman seferi hakkında bilgi verdiği ikinci bölümdeki manzum kısımda, Osmanlılara karşı hep nifak çıkaran ve verdikleri sözleri tutmayıp sürekli hainlik yapan Karamanoğulları için onlarda utanma duygusu olmadığını ve hiçbir zaman da mutlu olamadıklarını şöyle belirtmektedir:

“Nifak ehlinde bilün ‘âr olmaz

Dahı hâyin de berhûr-dâr olmaz” (Uygur, 2007: 86)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Hâin berhudâr olmaz âhir berdar olur. (Şinasi, 2003: 131.1821)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözünün günümüzde ilk kısmı kullanılmamakta, ikinci kısım ise şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

- Hain berhudar olmaz, ahir berdar olur. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9268)

- Sanma ki hain berhudar olur, ya katil olur ya berdar olur. (Albayrak, 2009: 775 / a. 15569)

- Sanma ki hain berhudar olur, ya başı kesilir ya berdar olur. (Albayrak, 2009: 775 / a. 15569)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Kabusnâme:

“*Ve her gün çoban aydurdu ki ‘Hey kişi halka bu hayinliği etme ki hayinlerin sonu çürük olur’ deyip nasihat verirdi ve ol hiç işitmezdi.*” (Keykâvus, 2007: 169)

Agır basıcak yeyni kalkar: Güçlü olan kişiler, kendilerinden daha güçlü olan kişilere boyun eğmek zorundadır.

Karaman seferi hakkında bilgi verdiği ikinci bölümde, II. Mehmed’in büyük bir orduyla üzerine yürüdüğünü duyan Karamanoğlu İbrahim Bey’in çok korktuğunu ve ne yapacağını bilemediğini aktaran Kıvâmî tam bu noktada, “*Gördi ki gendü pençe uracak hasım degül, elbette bu meşhûr meseldür ki, ‘Agır basıcak yeyni kalkar.’*” demektedir (Uygur, 2007: 88).

Bu atasözü Kıvâmî’nin II. Mehmed’in Trabzon seferi hakkında bilgi verdiği on üçüncü bölümde bir kez daha görülmektedir. Osmanlı ordusunun Trabzon’u yerle bir etmesi üzerine kendilerinin ölmelerinden, çoluk çocuğunun ise esir olmalarından korkan gayrimüslimler, “*Bu işün yigregi oldur kim, ağır basıcak yeyni kalkar; ölmekden dirilik yigdür.*” diyerek II. Mehmed’den aman dilerler (Uygur, 2007: 266).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Ebû’n-Nasâyah: Ağır basıcak yeyni kalkar. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 198)

Pend-nâme: Ağır basdukda yeğni kalkar olur. (Güvâhî, 1983: 112 / b. 290)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Meseldür bassa ağır yeyni kalkar. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 64 / a. 257)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Ağır basıcag yeyni galgar. (Alizade, 1992: 39 / a. 57)

Darb-ı Mesel: Ağır basınca, yünül kalkar. (Ceyhan, 2011: 132 / a. 83)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Ağır basar, yeğni kalkar. (Şeylan, 2016: 83 / a. 3b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ağır basmayınca yeğni kalkmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 96)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ağır basınca yeğni kalkar. (Şinasi, 2003: 46 / a. 73)

Eserde ilkinde müellifin, ikincisinde ise Trabzonlu gayrimüslimlerin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ağır basar, yeğni kalkar. (Albayrak, 2009: 112 / a. 602)
- Ağır basınca, yeğni kalkar. (Albayrak, 2009: 112 / a. 603)

Bun deminde kaçmak dahi erlikdendir: İnsanın bir musibetle karşılaştığı zaman kaçması yani beladan, kötülükten uzak durması da yiğitliktir.

Kıvâmî, yukarıdaki “*Ağır basıcak yeyni kalkar.*” atasözünü verdiği cümlesinin hemen ardından Karamanoğlu İbrahim Bey’in, “*Cihâna bizden önürdi gelenler bu sözi dimişlerdür ki bun deminde kaçmak dahi erlikdendir.*” diyerek kaçıp saklandığını söylemektedir (Uygur, 2007: 88-90).

Bu atasözü eserdeki başka bir olay vesilesi ile Uzun Hasan seferinin anlatıldığı yirmi birinci bölümde tekrar karşımıza çıkar. II. Mehmed ile arasındaki mücadele sırasında oğlu Kör Zeynel’in öldürüldüğünü duyan Uzun Hasan’ın, II. Mehmed’e güç yetiremeyeceğini anlayıp “*Bun deminde kaçmak dahi erlikdendir.*” diyerek kaçtığı belirtilmektedir (Uygur, 2007: 428).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Deminde kaçmak dahi erlikdendir. (*Atalar Sözü*, 1936: 54 / a. 514)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bun deminde kaçmag da erliktendir. (Alizade, 1992: 48 / a. 319)

Eserde ilkinde Karamanoğlu İbrahim Bey'in, ikincisinde Uzun Hasan'ın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Deminde kaçmak dahi erliktir. (Albayrak, 2009: 337 / a. 5622)
- Deminde kaçmak erliktendir. (Albayrak, 2009: 337 / a. 5623)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Kimün ‘aklı var ise anı bilür

Ki kaçmak deminde key erlik olur” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 500 / b. 4508)

Saltuk-nâme:

“Bihrus çağırdı: ‘Gâfil olma key sakın bu Türk’den sana zarar olmaya, yirinde kaçmak erliktendir’ didi.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 169)

Sıman hak sözi, uçar kuşun kanadın sın: Uçan kuşun kanadını kır, doğru sözü kırma, doğru sözlü ol. Bu atasözünün iki anlam taşıdığı söylenebilir. İlkine göre, başkasının sahip olduğu değerli şeylere, dolayısıyla bir başkasına, zarar veren insanın dahi doğru sözlü olması gerekmektedir. İkincisine göre ise, insan başkasının sahip olduğu değerli bir şeye, dolayısıyla da bir başkasına, zarar geleceğini bilse bile doğru sözlü olmalıdır. Burada “değerli bir şey”e özellikle vurgu yapmamızın amacı, atasözünün yukarıdaki maddede görülen şekilde “gevher” kelimesinin kullanımı ile ilgilidir.

Kıvâmî'nin, eserin birçok yerinde, doğruları söylediğini vurgulamak amacı ile “doğru sözün önemi”ne dair görüşler ve bu görüşlerin içinde de atasözleri aktardığı görülmektedir. Eserde Kostantin şehri hakkında bilgi verdiği dördüncü bölüme,

*“Gel iy bahr-i ma‘ânî içre gavvâs
Nisâr it yine birkaç gevher-i hâs”*

beyti ile başlamakta, söz ile ilgili bilgiler vermekte, doğru sözün öneminden ve kendisinin doğruları anlattığından bahsetmektedir. Doğru sözün cevherden daha üstün ve şekerden, baldan daha tatlı olduğunu belirten bir Kıvâmî, yaşlı bir kişinin halka “*Ki sındırman sözi, sın gevheri*” diye nasihat ettiğini duyduğunu söyler. Sonraki üç beyitte, dünya var olduğundan beri “mesel” olarak bilinen ve dünyaya daha önce gelenler tarafından söylenip halkın dilinden düşürmediğini belirttiği “*Uçar kuşun kanadın sın, hak sözi siman*” atasözünü verir.

*“Dahı hem ‘âleme öndin gelenler
Sovuk issi eyi yavuz bilenler*

*Siman hak sözi diyü söylemişler
Uçar kuşun kanadın sın dimişler*

*Meseldür söylenür dünyâ duraldan
Ki düşmez halk içinde hiç dilden”* (Uygur, 2007: 106-108)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Sebâtı yok-durur devrân işinün / Cihân işlerinün yokdur sebâtı: Dünya işleri değişkendir, dünyada hiçbir şey aynı düzende devam etmez.

Kıvâmî, İstanbul’un fethinden sonra şehrin imarını anlattığı altıncı bölümün hemen başındaki manzum kısımda, gül ile bülbül ilişkisinden hareketle dünyanın geçiciliğini anlatır. Güzelliğine mağrur olduğu için bülbülün hâlini anlayamayan gülü bile dünyanın bir iki günde yerle bir ettiğini, ne gülün güzelliğinin ne de bülbülün hüznünün kaldığını söyleyen Kıvâmî, bu durumu dünya işlerinin değişken olmasına bağlamakta ve eğlencesinin lütfunun her zaman görünmediğini belirtmektedir.

“*Sebâtı yok-durur devrân işinün*

Görinmez lutfi her dem cünbişinün” (Uygur, 2007: 148)

Bu atasözü, eserin ilerleyen bölümlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Trabzon gazası hakkında bilgi verdiği on ikinci bölümün başındaki manzum kısımda Kıvâmî, yine dünyanın geçiciliğini ve dünya işlerinin değişkenliğini anlatmakta ve şöyle demektedir:

“*Cihân işlerinün yokdur sebâti*

Görürem gey ‘aceb bu kâyinâti” (Uygur, 2007: 252)

II. Bayezid’in Kara Boğdan³³ seferi hakkında bilgi verdiği yirmi yedinci bölümün başındaki manzum kısımda Kıvâmî; dünyanın kimi insanları derde maruz bıraktığını, kimini taht sahibi yaptığını, kimini de mutlu bir şekilde sultanlık yaparken tahtından ettiğini belirterek “*Cihân işlerinün yokdur sebâti*” demek suretiyle dünya işlerinin değişkenliğine vurgu yapar.

“*Cihân işlerinün yokdur sebâti*

Ta’accüb itmelidür kâyinâti” (Uygur, 2007: 554)

Her üç örnekte de görüldüğü üzere Kıvâmî, bu sözüyle dünyanın değil dünya işlerinin değişkenliğine ve geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Eserde bizzat dünyanın değişkenliğini ve geçiciliğini vurgulayan “*Cihân gülzârinun yokdur sebâti*” (Uygur, 2007: 246), “*Cihânun çün bilürsin yok sebâti*” (Uygur, 2007: 272) sözleri bu fikrimizi desteklemektedir.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya bir kararda durmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 133)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya bir kararda durmaz. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1317)

³³ **Boğdan:** Osmanlı kaynaklarında Kara Boğdan olarak geçen, bugünkü Moldova Cumhuriyeti (Maxim, 2005: 236).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya bir kararda durmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)
- Dünya bir kararda kalmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)
- Dünya bir kararda durmaz, bugünün yarını var. (Yurtbaşı, 2012: 718)

Günümüzde kullanılan bu atasözlerinin hem dünyanın hem de dünya işlerinin geçici olduğu anlamını içerdiğini söylemek mümkündür.

Şehîler açar cennet kapusın: Cennete ilk önce girecek olan insanlar cömertlerdir.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Nevabir'i³⁴ fethi hakkında bilgi verdiği sekizinci bölümde, vezirleriyle meşveret eden II. Mehmed'in İslam askerlerinin din yolunda savaşmalarını, gayrimüslimlerin elinden kaleler fethetmelerini ve ele geçirilen ganimetlerle askerlerin doyurulmasını söylediğini belirtmektedir. Hemen ardından cömertlikle ilgili olarak verdiği altı beyitlik manzumenin ikinci beytinde, cennetin kapısını cömertlerin açacağını ve onların daima Allah'a hizmet ettiklerini belirtmektedir.

*“Şehîler açar cennet kapusın
Ki iderler dâyimâ Hakk'un tapusın”* (Uygur, 2007: 188)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Sahî açar gider reyb-i sakîmi. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 60 / a. 184)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Cennet kapusın cömerd aç. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74b)

³⁴ **Novabırda:** Rumeli eyaletine bağlı kaza. Bugünkü Kosova Cumhuriyeti'ndeki Gilan şehri (Sezen, 2017: 290).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Cennetin kapısını cömertler açar. (Albayrak, 2009: 289 / a. 4510)

Sözün yahşısı câna cân bağışlar: İyi ve güzel sözler insanı olduğundan fazla mutlu eder.

Kıvâmî, Belgrad gazasını anlattığı dokuzuncu bölümün başındaki manzum bölümde güzel söz söylemekle ilgili fikirlerini belirtmekte,

*“Bu sözi ehl-i ma nî hoş dimişler
Sözün yahşısı câna cân bağışlar”*

demektedir (Uygur, 2007: 194).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır.

- Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı. (Albayrak, 2009: 821 / a. 16592)

Niçe söz vardurur işler bitürür, niçe söz vardurur başlar yitirür: Nazik bir dille ve yerinde söylenen söz işlerin yoluna girmesini sağlar, sert ve yersiz söylenen sözler ise muhatabı öfkelenirerek söyleyene zarar verir hatta öldürülmesine yol açar.

Kıvâmî, bir önceki maddede yer alan “Sözün yahşısı câna cân bağışlar.” atasözünü verdiği beytin hemen ardından gelen beyitte şöyle demektedir:

*“Niçe söz var-durur işler bitürür
Niçe söz var-durur başlar yitirür”* (Uygur, 2007: 194)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Sana sana söyleyen iş bitürür, sanusuz söz söyleyen baş yitürür.
(*Atalar Sözü*, 1936: 49 / a. 460)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Söz var, aş bitür, söz var, baş yitürer.
(Alizade, 1992: 90 / a. 1477)

Darb-ı Mesel: Söz var ki, iş bitirür; söz var, iş yitirür. (Ceyhan, 2011: 142 / a. 485)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir. (Albayrak, 2009: 799 / a. 16098)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, insanın dilini koruması gerektiğini anlattığı yedinci bölümde yer verdiği bir dördlükte, insanın başına iyi ya da kötü ne gelirse dilinden geldiğini belirtmektedir:

“ne kim kelse erke tilindin kelür
tilindin kim edgü kim isiz bolur
eşit büt bu sözke kamug tangda ten
turup tilke yüküp tazarru ‘kılır” (Arat, 1992: 52 / satır 145-148)

“İnsana ne gelirse, dilinden gelir;
dil yüzünden kimi iyi, kimi kötü olur;
dinle ve bu söze inan ki, vücut her sabah
kalkıp, eğilerek, dile yalvarır.” (Arat, 1992: 88 / satır 145-148)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aşî balıla yag ide bir söz” (Tatçı, 2014: 274 / Şiir 102 b. 2)

Oturmagla iş başa varmaz: Yerinde duran, çalışmayan insan işlerini bitiremez. Bir işi bitirmek için çalışmak gerekir.

Kıvâmî, Mora³⁵ gazası hakkında bilgi verdiği onuncu bölümde, Belgrad seferinden dönüp tahtına gelen II. Mehmed'in bir süre dinlendiğini ancak daha sonrasında “*Gördi, dek durmag-ıla olmaz, oturmag-ıla iş başa varmaz.*” düşüncesiyle vezirleriyle meşveret edip vezirlerine, İslam dinini yüceltmek adına gazalar etmeleri gerektiğini söylediğini belirtir (Uygur, 2007: 226).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Çalışmakla her iş tamam olur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 123)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Çalışmakla her iş biter. (Şinasi, 2003: 8 / a. 937)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, sözün olumlu şekliyle günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Çalışmakla her iş tamam olur. (Albayrak, 2009: 295 / a. 4644)

- Çalışmakla iş biter. (Albayrak, 2009: 295 / a. 4645)

Cihânun yokdur sebâtı: Dünyanın kimseye sebatı yoktur, gelen herkes bir gün mutlaka buradan gider.

Kıvâmî, ikinci kez yapılan Mora gazası hakkında bilgi verdiği on birinci bölümde, II. Mehmed'in Anadolu ve Rumeli beylerine mektup yollayıp hazırlık yapmalarını ve kendisiyle birlikte gazaya katılmalarını istediğini belirttikten sonra dünyanın geçiciliğini anlatan bir manzumeye yer vermekte ve bir beyitte şöyle demektedir:

“*Cihân gülzârının yokdur sebâtı*

Hayâtının son ucu var memâti” (Uygur, 2007: 246)

³⁵ **Mora:** Yunanistan'ın güneyindeki tarihî Peloponnesos yarımadası (Kiel ve Alexander, 2005: 280).

Kıvâmî, eserin ilerleyen bölümlerinde bu atasözüne yeniden yer vermektedir. Eflak³⁶ gazası hakkında bilgi verdiği on üçüncü bölümün hemen başındaki manzum kısımda kendisine “can meclisinin nağme-sâzı” olarak seslenmekte, dünyada pek çok “kıssa”lar olduğunu ve adının kıyamete kadar anılması için bu kıssaları naklettiği bir eser bırakmasını söylemektedir. Hemen ardından gelen beyitte ise bunun nedenini, kendisinin de bildiği üzere, dünyanın fani olmasına bağlamaktadır.

“*Cihânun çün bilürsin yok sebâtı*

Ne iş üzre-durur hem kâyinâtı” (Uygur, 2007: 272)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya bir kararda durmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 133)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya bir kararda durmaz. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1317)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya bir kararda durmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)

- Dünya bir kararda kalmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)

- Dünya bir kararda durmaz, bugünün yarını var. (Yurtbaşı, 2012: 718)

Eyü adı kalur ancak gışinün, anılır evlügi evlük işinün: Fani olan bu dünyada insanların yalnızca namı kalır ve insanlar yaptıkları iyiliklerle anılır.

Kıvâmî, ikinci kez yapılan Mora gazası hakkında bilgi verdiği on birinci bölümde, II. Mehmed’in Anadolu ve Rumeli beyleriyle birlikte büyük bir orduyla Mora’nın üzerine yürüdüğünü, İslam ordusunu gören Mora halkının ve beylerinin

³⁶ **Eflak:** Tuna ile Karpatlar arasında bulunan ve Osmanlı hâkimiyeti döneminde özel bir idarî statü tanınan bölge, Bugünkü Romanya’nın güney kısmı (Karpat, 1994: 466).

sultana itaat ettiklerini belirtir. Çetin kış şartlarından dolayı orada daha fazla kalamayan II. Mehmed'in askerlerini toplayıp döndüğünü belirten Kıvâmî, bu bölümün altında yer verdiği manzumede din yolunda çalışanlar için dua ederken “şâh-ı dîn” olarak belirttiği II. Mehmed'e de dünyada her muradına ermesi, insanların onun iyi adını yani namını anması için dua eder. Bir sonraki beyitte, insanların dünyada yalnızca namının kaldığını, yaptıkları iyiliklerle anıldığını belirtmektedir.

“Eyü adı kalur ancak gişinün
Anılur eylügen eylük işinün” (Uygur, 2007: 250)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Gelen gider cihânda kalır adı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 60 / a. 190)

Darb-ı Mesel: Er ölür adı kalur, at ölür meydânı. (Ceyhan, 2011: 131 / a. 32)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Er ölür ad kalur, at ölür meydânı kalur. (Şeylan, 2016: 81 / a. 2b)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: İğit ölür adı kalur, at ölür meydânı kalur. (Ekinci, 2013: 58 / a. 34)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünyada insanın namıdır kalan, küsûru yalandır yalandır inan. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 134), Er ölür adı kalır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 138)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Er ölür adı kalır. (Şinasi, 2003: 114 / a. 1470)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde her mısra ayrı olarak şu şekillerde kullanılmaktadır:

- At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2179)

- At ölür, nalı kalır; yiğit ölür, namı kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2179)

- At ölür, semeri kalır; yiğit ölür, eseri kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2180)

- Dünyada insanın namıdır kalan; küsuru (bakisi) yalandır yalan. (Albayrak, 2009: 378 / a. 6564)

- Yiğit ölür adı kalır; alçağın neyi kalır. (Albayrak, 2009: 897 / a. 18340)

- İyilikle adı çıkanı el üstünde tutarlar. (Albayrak, 2009: 580 / a. 11275)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “sünğük” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Edhgü er sünğüki erir atı kalır.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*sünğük: Kemik. Şu savda dahi gelmiştir: ‘edhgü er sünğüki erir atı kalır=iyi adamın kemiği çürür, adı kalır.’ Bu sav, iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1999: 367 / satır 21-23 – 368 / satır 1-2)

Eserde bu atasözü ile benzer başka bir atasözü ise “yalnğuk” maddesinde yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “sav” olduğunu belirttiği “*Yalnğuk oğlu yokadhur edhgü atı kalır.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*yalnğuk: Tanrı esenliyesi Âdem atamız. Şu savda dahi gelmiştir: ‘yalnğuk oğlu yokadhur edhgü atı kalır=âdem oğlu yok olur; iyi adı kalır.’ (âdem oğlu ölümle yokluğa gider, iyi adı kalır). Bu sav, her zaman iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1999: 384 / satır 16-23)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“*Kalur eyü adı eger ol ölür*

Uzun ‘ömr didükleri ol olur’ (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 211 / b. 250)

“*Ki umdılısar cihândan giden*

Velî dâyim anılır eylük iden’ (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 571 / b. 5549)

Dânişmend-nâme:

“Âdem oldur gidicek koya bir ad

Eylüg-ile ideler halk anı yâd” (Demir, 2004: 232 / b. 10)

“Kalan ol imiş ki kala eyü ad

Sen de er-isen koya gör eyü ad” (Demir, 2004: 251 / b. 12)

Ölmekden dirlik / dirilik yigdür: Hayatta kalmak ölmekten iyidir.

II. Mehmed’in Trabzon’a saldırıp şehri yerle bir etmesi karşısında ölmekten ve çoluk çocuğunun esir olmasından korkan gayrimüslimlerin, *“Bu işün yigregi oldur kim, ağır basıcak yeyni kalkar; ölmekden dirilik yigdür.”* diyerek II. Mehmed’den aman dilediklerini yukarıda aktarmıştık (Uygur, 2007: 266).

*“Ölmekden dirilik yigdür”*ün atasözü olduğunu müellif, Midilli gazası hakkında bilgi verdiği on dördüncü bölümde belirtmektedir. Ağır top atışları sırasında, Trabzon gayrimüslimleri ile aynı korkuyu taşıyan Midilli tekfurı aman dileyip, kalenin anahtarını II. Mehmed’e teslim eder. Kıvâmî tam bu noktada, *“Zîrâ ki atalar dimişlerdür; ölmekden dirlik yigdür.”* demektedir (Uygur, 2007: 306).

Bu atasözü, Kıvâmî’nin İskenderiyye gazası hakkında bilgi verdiği yirmi dördüncü bölümde, Jabık³⁷ ve arkasından da Akgermen³⁸ kalesinin fethinde bölgede yaşayan gayrimüslimlerin aman diledikleri sırada tekrar verilmektedir:

“Hemân yegregi budur ki aman dileyevüz, ölmekden dirilik yigdür, birkaç gün dahı dünyâyı göredurmak dahı ganîmetdür.” (Uygur, 2007: 498)

“Gördiler ki halâs olmaga çâre yok, iş düşvâr; fikr ittiler; gördiler, ölmekden dirlik yig, didiler.” (Uygur, 2007: 594)

³⁷ **Jabık:** Arnavutluk’ta, Gölbaşı yakınında bir kale (Uygur, 2007: 617).

³⁸ **Akkirman:** Besarabya’da Dinyester Nehri kıyısında bir kale (Uygur, 2007: 611).

Eserde iki kez müellifin ağzından, bir yerde Trabzon bir yerde de Jabık gayrimüslimlerinin ağzından verilen atasözü günümüzde kullanılmamaktadır.

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Battal-nâme:

“Böyle ölmekden dirlik yegdir.” (*Battal-nâme*, 2006: 253)

Dânişmend-nâme:

“Gördiler kâfirler galebe itdi, imâna gelenler ölmekden dirilmegi yig görüp girü mürted oldılar.” (Demir, 2004: 272)

Gevher-dîde bilür [gevher] kıymetini: Bir şeyin değerini ancak o konuda uzman olanlar bilirler.

Kıvâmî, Bosna gazası hakkında bilgi verdiği on yedinci bölümün başındaki manzum kısımda, “kulzüm-i ma'nîde gavvâs” yani “mana denizinin dalgıcı” olarak nitelediği kendisine, bu denizden padişaha layık inciler, cevherler yani sözler bulmasını söylemektedir. Bu cevherleri bulmanın hiç de kolay olmadığını hatta değme sarrafların bile bunu başaramadıklarını söyleyen Kıvâmî, cevherlerin kıymetini, kadrini ve özelliklerini “gevher-dîde”nin bileceğini ifade ederek kendisini önce bu denizi tanımaya, daha sonra cevher bulmaya çağırmaktadır.

“*Ki gevher-dîde bilür kıymetini*

Nedür kadrini vü hâsiyyetini” (Uygur, 2007: 340)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Altunun eyüsin sarrâf bilür. (Ceyhan, 2011: 133 / a. 124), Cevheri yine sarraf bilür. (Ceyhan, 2011: 139 / a. 354)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Cevâhir kadrin sarrâf bilür. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74b)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: Altunun kıymetini sarrâf bilir.
(Ekinci, 2013: 59 / a. 61)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Adam, adam kadri bilir; sarraf altın kıymeti. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 94), Cevherin kıymetini cevahirci bilir. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 122), İnsan bilir insan kıymetini, sarraf bilir altın kıymetini. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 158)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Altunun kıymetini sarraf bilir. (Şinasi, 2003: 55 / a. 237)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Cevherin kıymetini cevahirci bilir. (Albayrak, 2009: 289 / a. 4515)
- Cevahirin kıymetini cevahirci bilir. (Yurtbaşı, 2012: 876)
- Altını sarrafa sor, cevheri kuyumcuya. (Albayrak, 2009: 151 / a. 1443)
- Altının kıymetini sarraf bilir. (Albayrak, 2009: 152 / a. 1447)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

“Gine biz bahrî olduk denizden gevher aldık

Sarrâf gerek gevherün kıymetini bilesi” (Tatçı, 2014: 500 / Şiir 378 b. 2)

Gelen gider, giden gelmez: Dünyaya gelen herkes bir gün buradan gider, gidenler ise geri dönmez.

Kıvâmî, ikinci Bosna gazası hakkında bilgi verdiği on sekizinci bölümün başındaki manzum kısımda, dünyanın nasıl bir yer olduğunu sorgular. Daha sonra, birçok yerde sözleri anılan Abdal Ata adlı birinin dünya ile ilgili sözlerine yer verir. Buna göre, kendisine dünyanın nasıl bir yer olduğu sorulan Abdal Ata, fal açarak bu

dünyanın heyhat sahrası olduğunu, Sultan Süleyman'ın bile bu sahrada kayb olduğunu, buraya gelenin gittiğini, gidenin gelmediğini söyler.

“*Gelen gider, giden gelmez, budur hâl
Yiter kalmaz ne kim görünse eşkâl*” (Uygur, 2007: 354)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Konan göçer gelen geçer. (*Atalar Sözü*, 1936: 35 / a. 287)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Gelen gider cihânda kalır adı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 60 / a. 190)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Giden gelse deden gelirdi. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 145)

Eserde Abdal Ata adlı kişinin ağzından nakledilen ve bağlı iki cümleden oluşan bu atasözü, günümüzde her cümle ayrı olarak şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Gelen geçer, konan göçer. (Albayrak, 2009: 467/ a. 8570)

- Giden gelse mezardan deden gelir. (Albayrak, 2009: 474 / a. 8733)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hoca Dehhânî Divanı:

“*Gelen gider biten âhir yiter togan ölür
Eyit ki bir kişi kim bu mihende bulunmaz*”

(*Hoca Dehhânî Divanı*, 2017: 101 / Gazel 53 b. 4)

Yûsuf ve Zelîhâ:

“*Her ki geldi dünyeye gerü gider
Tanrı'nun takdîrini gör kim n'eder*” (Şeyyâd Hamza, 2017: 58 / b. 608)

Yûnus Emre Dîvânı:

“*Bu dünyaya gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek*” (Tatçı, 2014: 303 / Şiir 139 b. 1)

“Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına

Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül” (Tatcı, 2014: 319 / Şiir 158 b. 7)

Dânişmend-nâme:

“Bu cihâna gelen elbette gider

Pes gönül baglayuban buna n’ider” (Demir, 2004: 250 / b. 9)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy’da Dede Korkut, dünyaya her gelenin buradan gittiğini belirtmektedir:

“Gelimli gidimli dünya

Son uçı ölümlü dünya” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Sakın şerrinden eyelük itdüğünün, yetişür şerri eyü dutdugunun: İnsanın iyilik ettiği, hoş gördüğü insanların kötülük yapabileceğini bilmesi ve onların kötülüklerinden sakınması gerekir.

Kıvâmî, II. Mehmed’in ikinci Karaman seferi hakkında bilgi verdiği on dokuzuncu bölümün başındaki manzum kısımda, iyilik ve iyilik yapmanın gerekliliği ile ilgili bilgi vermekte ve Karamanoğullarını kastederek şöyle demektedir:

“Sakın şerrinden eyelük itdüğünün

Yetişür şerri eyü dutdugunun” (Uygur, 2007: 366)

Nitekim Karamanoğulları, hem II. Mehmed’den önceki Osmanlı sultanları hem de II. Mehmed tarafından Osmanlı topraklarına gerçekleştirdikleri saldırıların ardından yapılan anlaşmalar ile affedilmişler ancak kendilerine yapılan iyilikleri görmeyip düşmanlığa devam etmişlerdir.

Eserde müellifin ağzından nakledilen va manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İyiliğe kemlik âlemde olagelmiş, olagider. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11245)
- İyiliğe ‘nereye gidiyorsun’ demişler, ‘kötülüğe’ demiş. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11249)
- İyilik yapan kemlik bulur. (Albayrak, 2009: 580 / a. 11273)
- İyilikten maraz doğar. (Albayrak, 2009: 580 / a. 11279)

Eylük yatlılığa katı güçdür: İnsanın, kendisine kötülük yapan birisine iyilik yapması çok zordur.

Kıvâmî, bir önceki maddede belirtilen atasözünün yer aldığı manzum kısmın ilerleyen beytinde, insanın kötülük yapan birisine iyilik yapmasının çok zor olduğunu belirtmektedir.

“Ki eylük yatlılığa katı güçdür

Ki zîrâ yatlılığ gâyetde suçdur” (Uygur, 2007: 366)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye: İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kemliğe iyilik er kişinin kârı. (Şinasi, 2003: 156 / a. 2305)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İyiliğe iyilik her adam işidir, kötülüğe iyilik er adam işidir. (Albayrak, 2009: 578 / a. 11241)
- İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı. (Albayrak, 2009: 578 / a. 11242)

- İyiliğe kötülük her kişi kârı, kötülüğe iyilik er kişi kârı. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11247)

- İyiliğe fenalık şer adam işi, iyiliğe iyilik her adam işi, fenalığa iyilik er adam işi. (Yurtbaşı, 2012: 830)

Nasihat dinlemez âdem kulağı: İnsanlar kendilerine verilen nasihatleri önemsemezler ve tutmazlar.

Kıvâmî, bir önceki maddede yer alan atasözünün yer aldığı manzum kısmın ilerleyen beyitlerinde, kötülüğe karşı iyiliği Allah'ın yaptığından, insanların işlediği onca günaha rağmen Hz. Muhammed'in yüzü suyuna insanları affettiğinden bahsetmektedir. Sonrasında insanlara günahlarından utanıp tövbe etmelerini nasihat etmekte ise de nasihatın lezzetli bir nimet olduğunu ama insanların bundan lezzet almadıklarını, bir sonraki beyitte ise verilen nasihatleri tutmadıklarını belirtmektedir.

“Nasihat dinlemez âdem kulağı

İdüpdür penhân ‘âlem ferâğı” (Uygur, 2007: 370)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bin nasihatten bir musibet yeğdir. (Albayrak, 2009: 248 / a. 3568)

- Bin öğütten bir serencam yeğdir. (Albayrak, 2009: 248 / a. 3569)

Yılanı öldürüp yavruların beslemek ‘âkil işi degüldür: Kötülük yapmayı alışkanlık edinen insanları öldürüp onların çocuklarına sahip çıkmak akıllıca bir davranış değildir, çocukları da öldürülmelidir. Şayet öldürülmezlerse çocukları da onlar gibi kötülük yapmaya devam edecektir.

Kıvâmî, ikinci Karaman seferi hakkında bilgi verdiği on dokuzuncu bölümde, Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya göre, onların Anadolu'daki desteği olmaları

gereken ve bu nedenle de kendilerine alem verilen Karamanoğullarının sözlerinde durmayıp asilik etmeye başladıklarını ve II. Mehmed'in "Yılanı öldürüp yavruların beslemek 'âkil işi degüldür.'" diyerek ikinci Karaman seferine çıktığını belirtmektedir (Uygur, 2007: 372).

Bu atasözü, Sa'î-i Şîrâzî'nin 1258'de kaleme aldığı ünlü eseri *Gülîstan*'da "Ot söndürüp köz koymak, yılan öltürüp balasın beslemek âkiller işi degül" şeklinde görülmektedir (Karamanlıoğlu, 1989: 25/10'dan aktaran Demirci, 2014: 683).

Eserde, II. Mehmed'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak, kötü insanların çocuklarının da kötü olacağı anlamını taşıyan "Yılan yürür, balası arkasından." (Albayrak, 2009: 892 / a. 18237), "Yılanın yavrusu da yilandır." (Albayrak, 2009: 893 / a. 18261) atasözlerini anmak gerekir.

Gişi cehd eylesün eylük yolına, bilinmez sanmasun bir gün biline: İnsan iyilik yapmalı ve yaptığı iyiliklerin bilinmediğini düşünmemelidir. Her iyilik mutlaka bir gün muhatabı tarafından ya da muhatap bilmese bile Allah tarafından bilinir.

Kıvâmî, Eğriboz gazası hakkında bilgi verdiği yirminci bölümde inancı sağlam ve temiz olan ve bir amaç için elinden geleni yapan insanların her murada erişeceğini ve kıyamete kadar anılacağını belirttikten sonra şöyle demektedir:

"Gişi cehd eylesün eylük yolına

Bilinmez sanmasun bir gün biline" (Uygur, 2007: 406)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11257)

İyilik eyle denize sal, iyilik iyilik ise o seni bulur. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11265)

Vây ol turnaya şâhinle ura pervâz: Aynı güce sahip olmayan iki insan aynı işi yapmaya kalktıklarında zayıf olan her zaman kaybeder.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Uzun Hasan üzerine yaptığı sefer hakkında bilgi verdiği yirmi birinci bölümün başındaki manzum kısımda II. Mehmed'i şahine, Uzun Hasan'ı turnaya benzetmektedir. II. Mehmed, Anadolu'da Müslümanlara zarar veren Uzun Hasan'ın üzerine yürür ve onu yenilgiye uğratar. Kıvâmî, Uzun Hasan'ın Müslümanlara karşı yaptığı eziyetlerle Anadolu'da hüküm sürmek istemesini bir turnanın şahinle birlikte kanat çırpmasına benzetmekte ve yenilgisinin, turnanın şahin karşısında zor durumda kalmasının kaçınılmaz olduğu gibi, kaçınılmaz olduğunu söylemektedir.

“*Belâ ol zâga ki ola bâza dem-sâz*
Vây ol turnaya şâhinle ura pervâz” (Uygur, 2007: 412)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Atla yola giden eşeğin vay haline. (Şinasi, 2003: 63 / a. 408)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- At ile yola çıkan eşeğin vay hâline! (Albayrak, 2009: 184 / a. 2152)
- Atla yola giden eşeğin vay hâline! (Albayrak, 2009: 195 / a. 2386)

Gîşi itdüğünü sanman ki bulmaz, gelür bir bir yolna, dime gelmez: Kötülük yapan birinin, yaptığı kötülüklerin yanına kâr kalacağını, bunların cezasını çekmeyeceğini sanmak doğru değildir. Yapılan her kötülük mutlaka bir gün insanın karşısına çıkar ve ona cezasını çektirir.

Kara Boğdan gazası hakkında bilgi verdiği yirmi ikinci bölümde devrin kadılarından şikâyet eden Kıvâmî; kadıların zenginlerin davalarında onların

hatalarını düzeltip o anda deliller uydurduklarını, yoksulların hakkını araması durumunda ise sözlerinin kadılar nezdinde kabul görmediğini belirtip şu atasözünü vermektedir:

“*Gişi itdüğini sanman ki bulmaz
Gelür bir bir yolına, dime gelmez*” (Uygur, 2007: 440)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: İden bulur inleyen ölür. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 33)

Pend-nâme: İden bulur u inleyen ölür. (Güvâhî, 1983: 203 / b. 1475)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Eden bulur bu bir eski meseldür
Ölür hem inleyen darb-ı meseldür

(Ceyhan ve Koşik, 2016: 55 / a. 96)

Institutionum Language Turcicae IV: Eden bulur, suçu dugulur. (Stein, 2000: 287 / a. 188)

Darb-ı Mesel: İden bulur, inleyen ölür. (Ceyhan, 2011: 136 / a. 236)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: İden bulur, inleyen ölür. (Ekinci, 2015: 169 / a. 73a)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Eden bulur, inleyen ölür. (Şeylan, 2016: 82 / a. 3a)

Franz Lorenz von Dombay’a Ait Yazma: İtme, bulma. (Ekinci, 2013: 60 / a. 81)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eden bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 172)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Eden bulur. (Şinasi, 2003: 109 / a. 1369), Kişi ettiğini bulur. (Şinasi, 2003: 172 / a. 2633)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Herkes ettiğini bulur. (Albayrak, 2009: 525 / a. 9998)
- Herkesin ettiği yoluna gelir. (Albayrak, 2009: 528 / a. 10066)
- Eden bulur, sanma kalır, vakti gelir. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6729)
- Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç. (Albayrak, 2009: 646 / a. 12698)
- Herkesin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)
- Kimsenin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)

Sag baş girü börk bulur: İnsan için en önemli şey, hayatta kalabilmektir. Yaşadığı sürece belirli işler yapar ve ihtiyaçlarını karşılar.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Kara Boğdan gazasını anlatırken, Osmanlıların güçlü saldırılarını gören gayrimüslimlerin, saldırılara karşı koymaları hâlinde kurtulmalarının mümkün olmadığını düşündüklerini belirtip Osmanlıların elinden kurtulurlarsa birkaç gün daha yaşama imkânı bulacaklarını ve “*Sag baş girü börk bulur.*” diyerek kaçtıklarını belirtmektedir (Uygur, 2007: 446).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Baş sağ olıcak börk eksük olmaz. (*Atalar Sözü*, 1936: 24 / a. 162)

Ebû'n-Nasâyihi: Baş sag olıcak külâh eksük olmaz. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 203)

Pend-nâme: Çü baş ola esen tiz bulunur börk. (Güvâhî, 1983: 252 / b. 2111)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Bulur sag olsa ser câh ü külâhı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 63 / a. 245), Bulur kandaysa kelle bir külâhı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 68 / a. 337)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Sağ olan başa börk eksik olmaz. (Alizade, 1992: 87 / a. 1395)

Eserde Kara Boğdan gayrimüslimlerinin ağzından nakledilen bu atasözü günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Sağ olan baş geri börk bulur. (Albayrak, 2009: 769 / a. 15428)
- Sağ olan başta börk eksik olmaz. (Albayrak, 2009: 769 / a. 15429)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, hırslılığını anlattığı on birinci bölümde yer verdiği bir dörtlükte, bir ömürlük mal sahibi olan insanlara önce börkü giyecek başın lazım olduğunu söyleyerek nasihatte bulunmaktadır:

“ayur sen kedim ton şerab aş kerek
telim mal öküş kul kara-baş kerek
eger yığdın erse ‘ömürlük tavar
burun başka börkni keder baş kerek” (Arat, 1992: 64 / satır 297-300)

“Dersin ki, giyecek, yiyecek ve içecek lâzımdır,
çok mal, çok kul ve câriye lâzımdır;
eger ömürlük mal yığdın ise,
(unutma ki) önce börkü giyecek baş lâzımdır.” (Arat, 1992: 93 / satır 297-300)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Esen olıcak baş bulına börk
Mizâc olsa sag yavu varmaya görk” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 453 / b. 3802)

Ahmed-i Dâ'î Divanı:

“Yoldaşun eger gitdise koldaş esen olsun
Kaygu yimegil börk için ol baş esen olsun”

(Ahmed-i Dâ'î Divanı, 2001: 211 / Gazel 233 b. 1)

Husrev ü Şîrin:

“Çü ten bî-cân ola ne assı ider kürk
Baş esen olıcağaz tiz bulur börk” (Timurtaş, 1963: 64 / b. 1752)

Dede Korkut Hikâyeleri: Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Selcen Hatun'un bir konuşma sırasında Kan Turalı'ya bu atasözünü söylediği görülmektedir:

“Aydur: Big yigit baş esen olsa börk bulunmaz mı olur, bu gelen kâfir çok kâfirdür, savaşalum döğışelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün didi.” (Ergin, 1997: 194)

Bahâdur etmegın kandaysa bulur, bahâdur olmayan acından ölü: Yiğit insan geçimini temin etmek için çalışır, mücadele eder. Yiğit olmayan ise geçimini temin etmek için mücadele etmediğinden geçim sıkıntısı çeker.

Kara Boğdan gazasını anlattıktan sonra yazdığı manzum bölümde şecaatin yani yiğitliğin öneminden bahseden Kıvâmî, yiğit insanın hayatta kalma mücadelesini şöyle belirtmektedir:

“Bahâdur etmegın kandaysa bulur
Bahâdur olmayan acından ölü” (Uygur, 2007: 448)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Ki erler çıkarur rızkını taşdan. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 68 / a. 337)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Er olan rizgin taşdan çıkarur.
(Alizade, 1992: 56 / a. 553)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Er olan itmeğini taşdan çıkarur. (Şeylan,
2016: 83 / a. 3a)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Er olan etmeğini taştan çıkarır. (Şinasi, 2003:
114 / a. 1468)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü,
günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Er olan ekmeğini taştan çıkarır. (Albayrak, 2009: 420 / a. 7542)

Yılana mukayyed olmayacak olursak bugün yarın ejdehâ olur: Zamanla
büyüyeceği belli olan bir tehlikeyi henüz büyümeden, kötülük yapacağı belli olan
kişileri de kötülük yapmaya fırsat bulamadan etkisiz hâle getirmek gerekir. Eserde II.
Mehmed'in ağzından nakledilen bu atasözü, "Yılana mukayyed olunmazsa bugün
yarın ejdehâ olur." şeklinde düşünülmelidir.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Rumeli'ye yaptığı kış seferi hakkında bilgi verdiği
yirmi üçüncü bölümdeki mensur kısma, bu seferin sebebi hakkında bilgi vererek
başlamaktadır. Buna göre, Kara Boğdan seferinden Edirne'ye dönen II. Mehmed,
Macar kralının Semendere³⁹ yakınlarında kale yapma hazırlıklarında olduğu haberini
alır. Vezirleriyle istişare eden II. Mehmed, "yılan gibi İnimür⁴⁰ kapısına yaklaştığını"
belirttiği kral için "*Eger şimdi mukayyed olmayacak olursak bugün yarın ejdehâ
olur.*" demektedir.

"*Şol bir çıyan sûretlü kâfircük yılan bigi İnimür kapusına yakın gelmeye
başladı. Eger şimdi mukayyed olmayacak olursak bugün yarın ejdehâ olur*" (Uygur,
2007: 454)

³⁹ **Semendere:** Rumeli eyaletinde, bugünkü Sırbistan sınırlarında bir sancak (Sezen, 2017: 674).

⁴⁰ **İnimür:** Rumeli'de bir geçit (Uygur, 2007: 616).

Eserde II. Mehmed'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak aynı anlama gelen şu atasözleri mevcuttur:

- Yılanı başından ezmeli. (Albayrak, 2009: 892 / a. 18243)
- Yılanın başı küçükken ezilir / ezilmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18250)
- Yılanın kafası küçükken ezilir / ezilmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18250)
- Yılanın başını küçükken ezmek gerek. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18251)
- Yılanın başını küçükken ezmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18252)
- Yılan küçükken boğulur. (Yurtbaşı, 2012: 908)
- Yılanı küçükken öldürmeli. (Yurtbaşı, 2012: 908)

Hüner oldur ki 'ahdunuza durasız: İnsanın verdiği sözden dönmeyip sözün gereğini yerine getirmesi bir marifettir. Söz vermek değil, verilen sözü tutmak önemlidir.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Rumeli'ye yaptığı kış seferi hakkında bilgi verdiği yirmi üçüncü bölümde, Morava⁴¹ suyunun kenarında Türk askerlerinin kuşattığı bir kaleden bahseder. Osmanlı ordusunun gücünü gören kaledeki gayrimüslimler, bütün silahları ile birlikte kaleyi teslim etmeye karar verirler ve karşılığında canlarının bağışlanmasını isterler. Konuşmayı "*Hüner oldur ki 'ahdunuza durasız.*" diyerek bitiren gayrimüslimler, anlaşma gereği kaleyi teslim ettiklerinde serbest bırakılırlar (Uygur, 2007: 466).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Adam odur ki ikrarından dönmeye. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 94)

⁴¹ **Morava:** Bohemya ile Karpatlar arasındaki sahayı takiben Tuna Nehri'ne akan nehir (Uygur, 2007: 620).

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Adam oldur ki, ikrârından dönme. (Şinasi, 2003: 45 / a. 50)

Eserde, Moravalı gayrimüslimlerin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Adam odur ki ikrarından dönme. (Albayrak, 2009: 99 / a. 326)
- Adam odur ki sözünden dönme. (Albayrak, 2009: 99 / a. 326)
- Adam odur ki sözünde sebat ede. (Albayrak, 2009: 99 / a. 327)
- Kerim odur ki vaadine vefa eder. (Albayrak, 2009: 625 / a. 12263)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Battal-nâme:

“*Er oldur kim sözünde sâdik ola.*” (Battal-nâme, 2006: 92)

“*Er oldur ki kavlinden dönme.*” (Battal-nâme, 2006: 208)

Gidene işde yol, giderse: Gitmeye karar veren bir insanı durdurmanın anlamı yoktur, yolundan alıkoymamak gerekir.

Kıvâmî, bir önceki maddede yer verilen Moravalı gayrimüslimlerin kaleyi teslim etmeleri karşılığında serbest bırakılmaları olayında, bazılarının Belgrad tarafına gittiklerini bazılarının ise orada yaşamaya devam ettiklerini ve bunu duyan II. Mehmed’in gidenler için “*Gidene işde yol, giderse*” dediklerini belirtmektedir (Uygur, 2007: 468).

Eserde II. Mehmed’in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- *Gidene dur denmez.* (Albayrak, 2009: 474 / a. 8737)
- *Gidene dur olmaz.* (Albayrak, 2009: 474 / a. 8738)

Yokdur bu fenâ mülkin bekâsı: Dünya hiç kimse için kalıcı değildir.

Kıvâmî, II. Mehmed'in ölümü hakkında bilgi verdiği yirmi beşinci bölümün başındaki manzum kısımda dünyanın faniliği hakkında bilgi vermekte ve dünyanın kalıcı olmadığını belirtmektedir.

“Çü yokdur bu fenâ milkün bekâsı
Cefâsına degür mi pes safâsı” (Uygur, 2007: 510)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Âlemdede beka, insanda vefa yoktur. (Yurtbaşı, 2012: 1048)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Dânişmend-nâme:

“Yok-durur işbu cihânda hiç bekâ
Bil ecel elinde kaldılar bekâ” (Demir, 2004: 275 / b. 13)

Gelenler mâ-tekaddemden cihana, son ucı gitdiler hep yana yana:

Dünyaya gelen herkes, yaşamaya doğmadığı için buradan üzüntü içinde ayrılır.

Kıvâmî, bir önceki maddede belirtilen atasözünün yer aldığı manzumenin ilerleyen beyitlerinde, dünyaya gelen insanların buradan üzüntü içinde ayrıldıklarını belirtmektedir.

“Gelenler mâ-tekaddemden cihâna
Son ucı gitdiler hep yana yana” (Uygur, 2007: 512)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dünyaya gelen yana gelir, yana gider. (Albayrak, 2009: 379 / a. 6585)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Gelen geldi cihâna aghlayurak*

Giden gitdi yüregın taglayurak” (Ayan, 1979: 343 / b. 5689, 391 / b. 6953)

Kurtulmag olmazımış ecelden: Hiçbir insan ölümden kaçamaz, herkes bir gün mutlaka ölür.

Kıvâmî, II. Mehmed’in ölümü hakkında bilgi verdiği yirmi beşinci bölüme “*Mersiyye-i Sultân Muhammed Gâzî*” başlıklı bir mersiye ekler. Mersiyenin ilk beyitlerinde dünyanın geçiciliğini anlatmakta ve bir beyitte hiç kimsenin ölümden kurtulamayacağını söylemektedir.

“*Kurtulmag olmaz-ımış ecelden dirîg vâh*

Her nefş ölüm belâsı-y-ıla mübtelâ-y-ımış” (Uygur, 2007: 522)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ölümden kurtuluş var mı? (Yurtbaşı, 2012: 959)

Gişi yile vü suya dayanmak hebâyımış: İnsanın kendisine fayda sağlayamayacak şeylere güvenmesi boşunadır.

Kıvâmî, bir önceki maddede belirtilen mersiyenin ilerleyen beyitlerinde insanlara ömür esasına güvenmemelerini, çünkü suya ve yele dayanmanın fayda vermeyeceğini söylemektedir.

“*İy dil bu ‘ömr esâsına magrûr olma kim*

Gişi yile vü suya dayanmak hebâ-y-ımış” (Uygur, 2007: 522)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Ebü'n-Nasâyihi: Beglere inanma, suya tayanma. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 202)

Pend-nâme: İnanma beglere tayanma suya. (Güvâhî, 1983: 97 / b. 89)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Yele inanma ve suya tayanma. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 51 / a. 16)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Beglere inanma, soya (suya) tayanma. (Alizade, 1992: 44 / a. 204)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Bege inanma, suya tayanma. (Ekinci, 2015: 170 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Akar suya dayanma, el oğluna inanma. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 97), Ere inanma, suya dayanma. (Ahmet Vefik paşa, 2007: 138)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Beglere inanma, suya dayanma. (Şinasi, 2003: 73 / a. 614), Ere inanma, suya dayanma. (Şinasi, 2003: 114 / a. 1472), Rüzgâra itimâd olunmaz. (Şinasi, 2003: 202 / a. 3227), Rüzgârın önüne düşen yanılır. (Şinasi, 2003: 202 / a. 3229)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Eser yele, akar suya dayanılmaz. (Albayrak, 2009: 427 / a. 7695)
- Suya inanma, yele dayanma. (Yurtbaşı, 2012: 683)
- Oda inanma, suya dayanma. (Yurtbaşı, 2012: 683)
- Ağaca dayanma bükülür, suya güvenme dökülür. (Albayrak, 2009: 106 / a. 485)
- Akar suya dayanma, el oğluna inanma. (Albayrak, 2009: 120 / a. 797)

- Beylere inanma, suya dayanma. (Albayrak, 2009: 242 / a. 3449)
- Ere inanma, suya dayanma. (Albayrak, 2009: 421 / a. 7566)
- Rüzgâra itimat olunmaz. (Albayrak, 2009: 765 / a. 15340)

Hîç kimse bulmazımış ölümden amân: Hiç kimse ölümden kurtulamaz.

Kıvâmî, bir önceki maddede belirtilen mersiyeinin ilerleyen beyitlerinde vefasız olan bu dünyada kimsenin ölümden kurtulamayacağını şöyle belirtmektedir:

“Vâ hasretâ ki milk-i cihân bî-vefâ-y-ımuş

Hîç kimse bulmaz-ımuş ölümden amân dirîg” (Uygur, 2007: 522)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ölümden kurtuluş var mı? (Yurtbaşı, 2012: 959)

Konan göçer, göçenler girü gelmez: Dünyaya gelen herkes bir gün buradan gider, gidenler ise geri dönmez.

Kıvâmî, II. Mehmed'in ölümü hakkında bilgi verdiği yirmi beşinci bölümün sonundaki manzum kısma yine dünyanın geçiciliğini anlatarak başlamakta ve dünyaya gelenin herkesin öldüğünü, ölenlerin ise geri gelmediklerini belirtmektedir.

“Konan göçer, göçenler girü gelmez

Kaziye n'eydüğini kimse bilmez” (Uygur, 2007: 530)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Konan göçer gelen geçer. (*Atalar Sözü*, 1936: 35 / a. 287)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Eken biçer, gonan göçer. (Alizade, 1992: 55 / a. 499)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eken biçer, konan göçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Giden gelse deden gelirdi. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 145), Konan göçer, dünyadır geçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 173)

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîye: Bu bir kervansaraydır konan göçer. (Şinasi, 2003: 82 / a. 829)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve bağlı iki cümleden oluşan bu atasözü, günümüzde her cümle ayrı olarak şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Gelen geçer, konan göçer. (Albayrak, 2009: 467 / a. 8570)
- Giden gelse mezardan deden gelir. (Albayrak, 2009: 474 / a. 8733)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

“Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
‘Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga”

(Tatcı, 2014: 198 / Şiir 1 b. 10)

“Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş
‘Işk şerbetin içerimiş her kim bu ma ‘niden tuyar”

(Tatcı, 2014: 219/ Şiir 28 b. 8)

Dede Korkut Hikâyeleri: Dirse Han Boğaç Han Boyu’nun sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylerken dünyaya her gelenin geçtiğini, kervan gibi konup göçtüğünü belirtmektedir:

“Anlar dahı bu dünyaya geldi kiçdi
Karvan kibi kondı köçdi” (Ergin, 1997: 94)

Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâya, irişürmiş kamu yohsul u baya: Ölüm karşısında her insan birdir. Ölüm; padişah, dilenci, zengin, fakir diye kimseyi ayırmaz.

Kıvâmî, bir önceki maddede aktardığımız atasözünün yer aldığı beytin hemen ardından ölümün her insan karşısında bir olduğunu söylemektedir.

“*Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâya
İrişürmiş kamu yohsul u baya*” (Uygur, 2007: 530)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Pâdişâh olsan da er kişi niyyetine derler. (Şinasi, 2003: 198 / a. 3155)

Eserde müelifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bey de ölür, abdal da ölür; yanı sıra çökdelik de ölür. (Albayrak, 2009: 241 / a. 3416)

- Ecelin çengelinde zengin de bir, fakir de. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6719)

- Padişah olsan da ‘Er kişi niyyetine’ derler. (Albayrak, 2009: 754 / a. 15088)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“*Ölüm bir kapudur, geçmek gerekdür,
berâber anda sultân ile çopân*” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 60)

[Dünyânun] son ucu zehrine degmez safâsı: Sonunda ölüm olduğu için dünyanın sefasının bir önemi yoktur.

Kıvâmî, II. Bayezid'in Kara Boğdan seferi hakkında bilgi verdiği yirmi yedinci bölümün başındaki manzum kısımda dünyanın geçiciliğinden bahsetmekte ve sonunda ölüm olduktan sonra sefasının bir öneminin olmadığını şöyle belirtmektedir:

“Son ucu zehrine degmez safâsı

Dirîgâ, yok binâsınun bekâsı” (Uygur, 2007: 556)

Eserde müellifin azından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dünyanın sefası belasına değmez. (Yurtbaşı, 2012: 987)

Hak virdüğü devletün ardı kesilmez: Allah'ın bir insana verdiği talihin, nasip ettiği şeylerin ardı kesilmez, kimse de bunu elinden alamaz.

Kıvâmî, II. Bayezid'in Kara Boğdan seferini anlattığı yirmi yedinci bölümün mensur kısmında söze, Allah'ın bir insana ezelde saltanatı lâıyk gördüğü kişiye zeval olmadığını, onun dünyada ve ahirette daima yükselişte olduğunu belirterek başlamakta ve *“Hak virdüğü devletün ardı kesilmez.”* demektedir (Uygur, 2007: 558).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın verdiği taşar, dökülür; kulun verdiği başa kakılır. (Albayrak, 2009: 147 / a. 1342)

- Allah'ın verdiği kul alamaz. (Albayrak, 2009: 147 / a. 1343)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ki Hak bitürdüğün kimse yitürmez

Girü yitürdüğün kimse bitürmez” (Ayan, 1979: 169 / b. 1097)

Hak yakduğı cırâg söyünmez: Allah'ın yaktığı çerağ sönmez. Allah'ın emirlerine göre hareket eden kişiyi hiçbir güç yıkamaz.

Bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almaktadır: “*Hak virdüğü devletün ardı kesilmez. Hak yakduğı cırâg söyünmez.*” (Uygur, 2007: 558).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Hakk'un yakdığı çerâg sönmez. (Ceyhan, 2011: 139 / a. 376)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Bir şem' ki Hak yaka, cihan üflese sönmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 117) Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Bir şem' ki Hak yaka cihân üflese sönmez. (Şinasi, 2003: 79 / a. 747)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bir şem ki Hak yaka, cihan üflese sönmez. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3914)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Çalap yakduğı şem'i sanma söyner

Kim ana püf dir ise yüzi göyner” (Ayan, 1979: 169 / b. 1098)

İki cihângîr bir memleketde sızmaz: Bir ülke iki hükümdar için dardır, ikisi birden bir ülkeye sığamazlar. Her yerin tek bir yöneticisi olmalıdır.

Kıvâmî, vefat eden II. Mehmed'in ardında iki şehzade bıraktığını, birinin (II. Bayezid) üzerine devlet güneşinin doğduğunu, diğerinin (Cem Sultan) ise gam

denizinde kaybolduğunu belirttiikten sonra, “*Lâ-cirem iki cihângîr bir memleketde sığmaz, iki şîr-i garrân bir yirde bağlanmaz, iki güneş, bir matla‘da tulû‘ itmez, saltanat tahtında iki şâh musâhib olup tekâ‘üd itmez.*” demektedir (Uygur, 2007: 566).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: On dervîş, bir kilime sığar; iki pâdişâh, bir iklime sığmaz. (Ekinci, 2015: 170 / a. 73b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dokuz abdal bir kilimde uyur, iki padişah bir iklime sığamaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 132)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bir şehre iki hâkim hükmedemez. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3912)
- Bir şehre iki padişah olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3913)
- Bir tahtta iki şâh olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3920)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mesîhî Divanı:

“*Nice karâr eyleye cânımda ‘akl u ‘ışk
Bir memleketde sığışa mı iki pâdişâh*”

(*Mesîhî Divanı*, 1995: 249 / Gazel 205 b. 2)

İki şîr-i garrân bir yirde bağlanmaz: Kükreyen iki aslan, aynı yere bağlanmaz. Her yerin tek bir yöneticisinin olması gerektiği anlamındadır.

Bir önceki maddede yer alan atasözünün devamında yer almakta olup onunla aynı anlamı taşımaktadır (Uygur, 2007: 566).

Bu atasözünü, tarihî atasözünü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: İki arslan bir posta olmaz. (Ceyhan, 2011: 135 / a. 198)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: İki arslan bir posta sığmaz.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 157)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: İki arslan bir posta sığmaz. (Şinasi, 2003: 147 / a. 2153)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözünü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- İki aslan bir posta sığmaz. (Albayrak, 2009: 543 / a. 10424)

İki güneş, bir matla'da tulû' itmez: İki güneş bir yerde doğmaz. Her yerin tek bir yöneticisinin olması gerektiği anlamındadır.

Bir önceki maddede yer alan atasözünün devamında yer almakta olup onunla aynı anlamı taşımaktadır (Uygur, 2007: 566).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözünü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Saltanat tahtında iki şâh musâhib olup tekâ'üd itmez: Bir tahtta iki sultan dost olup oturamaz. Her yerin tek bir yöneticisinin olması gerektiği anlamındadır.

Bir önceki maddede yer alan atasözünün devamında yer almakta olup onunla aynı anlamı taşımaktadır (Uygur, 2007: 566).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: On dervîş, bir kilime sıgar; iki pâdişâh, bir iklim sığmaz. (Ekinci, 2015: 170 / a. 73b)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bir tahtta iki şâh olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3920)

4.1.5.6. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Atasözleri

Âşıkpaşazâde'nin nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Âşıkpaşazâde, eserde bu sözlerden bir tanesi için “mesel” kaydını düşmüştür. Buna göre; “Ne kim eder kişi, kalmaz yanında; bulur ya oğul, kız tatlu canında.” sözü bir “mesel”dir.

Âşıkpaşazâde yer verdiği atasözlerinin büyük kısmını kendi ağzından nakletmektedir. Bazılarını II. Murad, Halil Paşa, Tekfur Baras, Alaüddeve gibi adını belirttiği kişilerin ağzından; birini ise II. Murad'ın beylerinin ağzından nakletmektedir.

Eserde yer alan atasözlerinden bazıları manzum özellik göstermektedir: “[Âdemî] buncılayın tedbir etdi, ne kim olur bil takdir etdi”, “Doğar ağlar, ölür ağlar.”, “Edegör tedbiri, sen etme taksîr.”, “Fikirlü tedbirin ko, takdire bak.”, “Geçmişî ko, güzetmegil geleni.”, “Gelen geçer, konan göçer.”, “Gider kendüsi, ad kalur cihanda.”, “Gölge yasduk olmaz, sen dayanma.”, “Karar etmez gelüp sûret olanlar, doğan gün hem gece batmag içündür.”, “Müdârâ hoşdur yerinde, müdârâdur uran düşmeni yere.”, “Ne kim eder kişi, kalmaz yanında; bulur ya oğul, kız tatlu canında.”, “Oğullar ataya yürek yağıdur, oğulun eyüsi gussa dağıdur.”, “Ömür tez geçer, sanki o yeldür.”, “Ömür yel bigidür, aldanma zinhar.”, “Önü ağlar, sonu ağlar.”, “Önü güler, sonu ağlar.”, “Takdiri Hak'dur eden, tedbiri ko sen âdemî.”, “Tavuklar şahinem der, o ister kaz.”.

Âşıkpaşazâde'nin iki atasözünü iki farklı şekilde kullandığı görülmektedir: “Ömür tez geçer, sanki o yeldür / Ömür yel bigidür, aldanma zinhar.” ve “Âhir peşimanlık fayda vermez / Peşman fayda vermez olsa melâl.”

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. “Bana başumı gerek.”, “Gölge yasduk olmaz, sen dayanma.”, “Harâmînün hod sebâti olmaz.”, “Kazana koysa kaynatsan bizümile, iliği yağa der karışma zinhâr.”, “Mürüvvet efdal-i gazâdur.”, “Oğullar ataya yürek yağıdur, oğulun eyüsi gussa

dağıdır.”, “Önü güler, sonu ağlar.”, “Tavuklar şahinem der, o ister kaz.” atasözleri günümüzde kullanılmamaktadır. “Gelen geçer, konan göçer.” atasözü aynı şekilde kullanılırken diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

[Âdemî] buncılayın tedbir etdi, ne kim olur bil takdir etdi. (Öztürk, 2013a: 134)

Âhir peşimanlık fayda vermez. (Öztürk, 2013a: 14)

Akarsu dıvar olmaz. (Öztürk, 2013a: 154)

Balını sen yidün, arusın dahi sen söyündür. (Öztürk, 2013a: 129)

Bana başımı gerek. (Öztürk, 2013a: 43)

Bir tahtta iki pâdişâh sığmaz. (Öztürk, 2013a: 330)

Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur. (Öztürk, 2013a: 71)

Cihân hod gelmek ü gitmekîçündür. (Öztürk, 2013a: 52)

Cihana her gelen kısmetilendür. (Öztürk, 2013a: 16)

Demünde fırsatını sen geçürme. (Öztürk, 2013a: 117)

Doğar ağlar, ölür ağlar. (Öztürk, 2013a: 81)

Edegör tedbiri, sen etme taksîr. (Öztürk, 2013a: 149)

Elüne her ne girse kısmetündür. (Öztürk, 2013a: 117)

Fikirlü tedbirin ko, takdire bak. (Öztürk, 2013a: 129)

Geçmişî ko, güzetmegil geleni. (Öztürk, 2013a: 336)

Gelen geçer, konan göçer. (Öztürk, 2013a: 126)

Gider kendüsi, ad kalur cihanda. (Öztürk, 2013a: 17)

Gölge yasduk olmaz, sen dayanma. (Öztürk, 2013a: 154)

Harâmînün hod sebâtı olmaz. (Öztürk, 2013a: 304)

Heman bir ad kodu gitdi Süleyman. (Öztürk, 2013a: 31)

Karar etmez gelüp sûret olanlar, doğan gün hem gece batmag içündür. (Öztürk, 2013a: 52)

Kazana koysa kaynatsan bizümile, iliği yağa der karışma zinhar. (Öztürk, 2013a: 119)

Kız yanulukdur. (Öztürk, 2013a: 315)

[Kiccük yılanı ejderhâ olmadın avlayalar]. (Öztürk, 2013a: 241)

Kişilik bilmeğe insan gerekdür. (Öztürk, 2013a: 273)

Mel'un kuyıyı boyundan ziyâde kazup âhir kendü düşer. (Öztürk, 2013a: 26)

Müdârâ hoşdur yerinde, müdârâdur uran düşmeni yere. (Öztürk, 2013a: 315)

Mürüvvet efdal-i gazadur. (Öztürk, 2013a: 58)

Ne etsen bil senünlen ol kalupdur. (Öztürk, 2013a: 16)

Ne kim eder kişi, kalmaz yanında; bulur ya oğul, kız tatlu canında. (Öztürk, 2013a: 194)

Nice yerlerde rişvet kapu açar. (Öztürk, 2013a: 84)

Oğullar ataya yürek yağıdır, oğulun eyüsi gussa dağıdır. (Öztürk, 2013a: 175)

Ömür tez geçer, sanki o yeldür. (Öztürk, 2013a: 71)

Ömür yel bigidür, aldanma zinhar. (Öztürk, 2013a: 309)

Önü ağlar, sonu ağlar. (Öztürk, 2013a: 71)

Önü güler, sonu ağlar. (Öztürk, 2013a: 71)

Peşman fayda vermez olsa melâl. (Öztürk, 2013a: 20)

Takdiri Hak'dur eden, tedbiri ko sen âdemî. (Öztürk, 2013a: 113)

Tavuklar şahinem der, o ister kaz. (Öztürk, 2013a: 128)

Varlık bir nefesdür. (Öztürk, 2013a: 99)

Yalan dibi yakıncak. (Öztürk, 2013a: 131)

Yaramaz tezlik etmek her kişiye. (Öztürk, 2013a: 73)

Yele arkan verüp muhkem sanma. (Öztürk, 2013a: 154)

Âhir peşimanlık fayda vermez / Peşman fayda vermez olsa melâl: İnsan, bir işe başlarken sonunda karşılaşılabileceği durumları düşünüp ona göre hareket etmelidir. İyi düşünülmeyerek yapılan bir iş, insanı telafi edemeyeceği durumlarla karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda pişman olmanın hiçbir faydası yoktur.

Âşıkpaşazâde, Şeyh Edebalı'nın damadı Osman Gazi'nin rüyasını tabir ettikten sonra Osman Gazi'nin nelerle meşgul olduğunu anlattığı beşinci bölümde, Osman Gazi'nin Kulaca⁴² Hisarı'nın üzerine yürüyüp kaleyi ateşe verdiği zaman bölgedeki gayrimüslimlerin Karacahisar⁴³ Tekfuru'na haber gönderdiklerini belirtmektedir. Tekfura, Osman Gazi'ye karşı harekete geçmesini söyleyip onu yenilgiye uğratmazsa ya da öldürmezse esir olmasının ve topraklarını kaybetmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyen gayrimüslimler, “*Âhir peşimanlık fayda vermez.*” diyerek nasihatte bulunurlar (Öztürk, 2013a: 14).

⁴² **Kulaca:** İnegöl yakınlarında bir kale (Kaplanoğlu, 2000: 60).

⁴³ **Karacahisar:** Eskişehir'in güneybatısında, Porsuk Çayı'nın yanındaki platonun üzerinde kurulmuş bir Bizans kalesi (Doğru, 2001: 105).

Âşıkpaşazâde, eserin ilerleyen sayfalarında bu atasözüne telmihte bulunmaktadır. Osman Gazi'nin kimleri yoldaş edindiğinin ve çevresinde kimlerin bulunduğu anlatıldığı dokuzuncu bölümde verilen bilgiye göre, Osman Gazi Eskişehir'de çevre illerin gayrimüslimlerinin de geldiği bir pazar kurdurur. Bir gün bu pazara Germiyan'dan gelen bir kişi, Bilecikli bir gayrimüslimden bardak alır ancak bardağın bedelini ödemez. Mağdur olan Pazarcı'nın Osman Gazi'ye şikâyetle bulunması üzerine Osman Gazi, ücret ödemeyen kişiyi getirip Pazarcı'nın hakkını alır ve kimsenin Bilecikli gayrimüslimleri incitmemesi uyarısında bulunur. Osman Gazi'nin Bilecikli gayrimüslimlere çok büyük adalet gösterdiğini hatta onların “*Bu Türk bizümle eyü doğruluk eder.*” dediklerini belirten Âşıkpaşazâde, hemen alttaki üç beyitlik manzumede gayrimüslimler ile ilişki hakkında padişahlara nasihatle bulunmaktadır. Onlara karşı üstün ve kuvvetli olabilmek için yedirip içirerek yakın davranmak ancak yapacakları hileler için de uyanık ve dikkatli olmak gerektiğini belirten Âşıkpaşazâde, aksi durum için “*Ki peşman fayda vermez olsa melâl*” diyerek uyarıda bulunmaktadır.

“*Velî gâfil yürüme etmesün âl*

Ki peşman fayda vermez olsa melâl” (Öztürk, 2013a: 20)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Son peşimanlık assı itmez. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 36)

Pend-nâme: Ki yokdur son pişmânlıkda assı. (Güvâhî, 1983: 202 / b. 1459)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Son peşimanlık assı gılmaz. (Alizade, 1992: 89 / a. 1457)

Institutionum Language Turcicae IV: Son pişmanluk fayda vermez. (Stein, 2000: 278 / a. 105)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Son peşimânlık assı itmez. (Ekinci, 2015: 173 / a. 75b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Son pişmanlığın ıssısı kalmaz. Son pişmanlık ele girmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 198)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Son pişmanlık akçe etmez / Son pişmanlık ele girmez. (Şinasi, 2003: 208 / a. 3356-3357)

Eserde, ilk olarak Kulacalı gayrimüslimlerin, ikincisinde ise müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Son pişmanlık fayda etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)

- Son pişmanlık fayda vermez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)

- Son pişmanlık kâr etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15981)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki; kerem, hilm ve diğer iyilikleri anlattığı on ikinci bölümde yer verdiği bir dörtlükte şöyle demektedir:

“*ne iş utru kelse anga ked bakın
ol işning öngini songını sakın
sevinç erse kidin köngül tut anga
ökünç erse andın ozarak sakın*” (Arat, 1992: 70 / satır 369-372)

“*Hangi işle karşılaşırsan, onu iyice gözden geçir;
o işin başını ve sonunu düşün;
sevinç çıkacaksa, ona öyle gönül bağla;
pişmanlık olacaksa, daha önce sakın*” (Arat, 1992: 95 / satır 369-372)

Yûnus Emre Dîvânı:

“*Oglan gider dânişmana saladur dosta düşmana
Sonra gelmek peşimâna sana assı kılmaz ola*” (Tatçı, 2014: 202 / Şiir 6 b. 5)

“*Bu cân sana bâkî kalmaz
Andan varan girü gelmez
Son pişmânlık assı kılmaz
Gel ikrâr it erenlere*” (Tatçı, 2014: 448 / Şiir 314 b. 6)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Ki az günde kazanmaya çoh

Peşîmânlığın sonra assısı yoh” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 240 / b. 702)

Hurşîd-nâme:

“Didi şimdi ki kopdı fitneler çok

Peşîmân olduğumun assısı yok” (Ayan, 1979: 321 / b. 5092)

Ahmed-i Dâ‘î Divanı:

“Bu vakti her ki fevt itdi sonı hasret bile gitdi

Gönül çün dikenini bitdi ne assı son peşîmânlar”

(Ahmed-i Dâ‘î Divanı, 2001: 155 / Gazel 146 b.3)

Saltuk-nâme:

“Zîrâ evliya buyurmuştur; bir kimse bir kimsenün tuzı etmeği hakkın bilmese, Hak Ta‘âlâ ana bildürür, belâsın virür, son peşîmanlık fâide eylemez.” (Ebu‘l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 346)

Ne etsen bil senünlen ol kalupdur: Bir insanı öldüğü zaman dahi yalnız bırakmayacak tek şey, dünyada iken yaptığı iyiliklerdir.

Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın Osman Gazi'nin gayrimüslimler ile yaptığı mücadelelerden haberdar olduğunun anlatıldığı altıncı bölümde, Karacahisar'ın fethinin ardından gazileri çeşitli mallarla ve şehirdeki evlerle ödüllendiren Osman Gazi'nin bu hareketini övdüğü anlaşılan Âşıkpaşazâde, bu vesileyle insanlara ihsanda bulunmanın önemini anlatan üç beyitlik bir manzume verir. İlk beyitte, insana nimeti Allah'ın verdiğini ve bunu başkalarıyla paylaşan insana Allah'ın daha çok vereceğini ifade ettikten sonra ikinci beyitte padişahlara, insanları yedirip içirmesini, onlara ihsanda bulunmasını söyleyerek şöyle nasihat eder:

“*Yi, yidür ni ‘meti ey merd-i kâmil*

Ne etsen bil senünlen ol kalupdur” (Öztürk, 2013a: 16)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Elünle virdüğün kalur senünle. (Güvâhî, 1983: 226 / b. 1778)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ne verirsen elinle, o gelir seninle. (Albayrak, 2009: 722 / a. 14370)

- Ne verirsen elinle, o gider seninle. (Albayrak, 2009: 722 / a. 14370)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Divânı:

“*Ne virsen elünile şol varur senünile*

Ben disem inanmazsın varıcağaz göresin” (Tatçı, 2014: 395 / Şiir 250 b. 2)

Cihana her gelen kismetilendür: Allah yarattığı her kuluna, onun geçinebileceği imkânları sağlar.

Âşıkpaşazâde, bir önceki maddede söz edilen üç beyitlik manzumenin ikinci beytinde padişahlara ihsanda bulunmalarını nasihat ettikten sonra üçüncü beyitte, zaten verecekleri her şeyin Allah tarafından insanlara kismet edildiğini ve onların kaderine göre ellerine geçecek olan ihsanı vermekten kaçıp itibarlarını kaybetmemelerini şöyle nasihat eder:

“*Cihana her gelen kismetilendür*

Yiten ü hem biten ad olupdur” (Öztürk, 2013a: 16)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Yaratan kismetini de yaratır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 213)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Allah, kulunu kısmetiyle yaratır. (Albayrak, 2009: 144 / a. 1290)

Gider kendüsi, ad kalur cihanda: Yaşarken iyi işler yapan ve toplumda değer gören insanlar, öldükten sonra da bıraktıkları eserler ve kişilikleri ile anılarak toplum nazarında yaşamaya devam ederler.

Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın Tatarlar⁴⁴ ile savaşmasının anlatıldığı yedinci bölümde, Selçuklular ile Tatarların Ereğli'de yaptıkları ve Selçukluların galibiyeti ile sonuçlanan savaş hakkında bilgi veren Âşıkpaşazâde, sonrasındaki dört beyitlik manzumenin ilk iki beytinde, dünyada her insanın bir ad ve insanlar nazarında iyi ya da kötü bir izlenim ile çeşitli eserler bıraktığını belirtir. Üçüncü beyitte, “*Gider kendüsi ad kalur cihanda.*” diyerek insanın ölümünün ardından da geri bıraktıkları ile anıldığını belirtmektedir.

“*Gider kendüsi ad kalur cihanda*
Adile söylenür fülân komuşdur” (Öztürk, 2013a: 17)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Gelen gider cihânda kalır adı. (Ceyhan ve Koşik, 2016: 60 / a. 190)

Darb-ı Mesel: Er ölür adı kalur, at ölür meydânı. (Ceyhan, 2011: 131 / a. 32)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Er ölür ad kalur, at ölür meydânı kalur. (Şeylan, 2016: 81 / a. 2b)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: İğit ölür adı kalur, at ölür meydanı kalur. (Ekinci, 2013: 58 / a. 34)

⁴⁴ Moğollar.

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünyada insanın namıdır kalan, kûsûru yalandır yalandır inan. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 134), Er ölür adı kalır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 138)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Er ölür adı kalır. (Şinasi, 2003: 114 / a. 1470)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2179)
- At ölür, nalı kalır; yiğit ölür, namı kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2179)
- At ölür, semeri kalır; yiğit ölür, eseri kalır. (Albayrak, 2009: 186 / a. 2180)
- Dünyada insanın namıdır kalan; kûsuru yalandır yalan. (Albayrak, 2009: 378 / a. 6560)
- Yiğit ölür adı kalır; alçağın neyi kalır? (Albayrak, 2009: 897 / a. 18340)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “sünğük” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Edhgü er sünğüki erir atı kalır.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*sünğük: Kemik. Şu savda dahi gelmiştir: ‘edhgü er sünğüki erir atı kalır=iyi adamın kemiği çürür, adı kalır.’ Bu sav, iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1999: 367 / satır 21-23 – 368 / satır 1-2)

Eserde bu atasözü ile benzer başka bir atasözü ise “yalnğuk” maddesinde yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “sav” olduğunu belirttiği “*Yalnğuk oğlu yokadhur edhgü atı kalır.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*yalnğuk: Tanrı esenliyesi Âdem atamız. Şu savda dahi gelmiştir: ‘yalnğuk oğlu yokadhur edhgü atı kalır=âdem oğlu yok olur; iyi adı kalır.’ (âdem oğlu ölümle*

yokluğa gider, iyi adı kalır). Bu sav, her zaman iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1999: 384 / satır 16-23)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Kalur eyü adı eger ol ölür

Uzun ‘ömr didükleri ol olur” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 211 / b. 250)

Dânişmend-nâme:

“Âdem oldur gidicek koya bir ad

Eylüg-ile ideler halk anı yâd” (Demir, 2004: 232 / b. 10)

“Kalan ol imiş ki kala eyü ad

Sen de er-isen koya gör eyü ad” (Demir, 2004: 251 / b. 12)

Mel’un kuyuyu boyundan ziyâde kazup âhir kendü düşer: Başkasına tuzak kurup kötülük yapmaya çalışan insan, ondan önce kendisi tuzağa düşer ve zor durumda kalır.

Âşıkpaşazâde, Bilecik tekfurunun düğününü anlattığı on ikinci bölümde, Osman Gazi’yi ortadan kaldırmak için bölge tekfurlarının kurduğu tuzağa kendilerinin düştüğünü gösteren bir olay anlamaktadır. Osman Gazi’nin Göynük⁴⁵, Tarakçı Yenicesi⁴⁶, Göl Falanoz⁴⁷, Karacahisar fetihleriyle giderek güçlendiğini gören bölge tekfuruları, Köse Mihâl’in kızının Göl Falanoz oğlunun beyi ile düğünü sırasında Osman Gazi’nin büyük miktarda saçı getirmesi ve herkes tarafından itibar görmesi üzerine, birlik olup Osman Gazi’yi ortadan kaldırmaya karar verirler. Buna göre, Bilecik Tekfuru’nun düğünü sırasında her şeyden habersiz düğüne gelecek olan Osman Gazi hazırlıksız yakalanıp öldürülecektir. Yarhisar⁴⁸ Tekfuru’nun kızı ile evlenecek olan Bilecik Tekfuru, Köse Mihâl’i Osman Gazi’ye okuyuculuğa gönderir.

⁴⁵ **Göynük:** Bugünkü Bolu ili Göynük ilçesi (Sezen, 2017: 305).

⁴⁶ **Tarakçı Yenicesi:** Bugünkü Sakarya ili Taraklı ilçesi (Sezen, 2017: 736).

⁴⁷ **Göl-Falanoz:** Bugünkü Bilecik ili Gölpazarı ilçesi (Kaplanoğlu, 2018: 55).

⁴⁸ **Yarhisar:** Bugünkü Bilecik iline bağlı İlyasbey nahiyesi (Sezen, 2017: 802).

Osman Gazi ile yakınlığı bilinen Köse Mihal'in, tekfurların birlik olup kendisine saldıracaklarını söylemesi üzerine Osman Gazi, Bilecik Tekfuru'na haber göndererek Bilecik'in dar bir yer olması nedeniyle düğünü Çakır Pınarı⁴⁹ denilen yerde yapmasını ister. İsteği gerçekleşen Osman Gazi, düğün gecesini, gönderdiği saçları taşıyan öküzlere, keçelere sardığı adamları yükleyip Bilecik kalesine gönderir. Zaten çoğu kişinin düğünde olması sebebiyle kale kolayca fethedilir. Öte yandan, düğün yerinde kadın kılığını girmiş çok sayıda gazi vardır ve Osman Gazi bunların ayrı bir yerde oturtulmasını ister. Bu durumu, Türklerin kadın erkek hepsinin kolaylıkla eline geçmesi şeklinde algılayan Tekfur çok sevinir. Eserin, İstanbul Arkeoloji Müzesi Nüshası'nda bu bilginin hemen ardından, "*Mel'un kuyuyu boyundan ziyâde kazup âhir kendü düşer.*" dendiği görülmektedir (Öztürk, 2013a: 26). Ancak, atasözünün burada erken kullanıldığını söylemek mümkündür. Zira henüz tekfurların mağlup olduğu bilgisi verilmemiştir.

Olayın devamında, Tekfur'un Osman Gazi'yi karşıladıktan sonra odasına yöneldiği sırada, Osman Gazi ile Köse Mihal ata binip uzaklaşırlar. Onların kaçtığını düşünen Tekfur, peşlerine düşer ve Kaldırayuk deresi civarında Osman Gazi tarafından öldürülür. Sabah olunca Yarhisar'a gelen Osman Gazi, Tekfur'u, Bilecik Tekfur'u ile evlenecek olan kızını ve düğün için orada bulunan halkın çoğunluğunu esir alır. İnegöl üzerine gönderilen Turgut Alp ise, burayı fethedip, çok sayıda Müslümanın ölmesine sebep olan Tekfur Aya Nikola'yı öldürür (Öztürk, 2013a: 24-27).

Âşıkpaşazâde, bu bilgilerin ardından verdiği dört beyitlik manzumenin üçüncü beytinde, Osman Gazi'ye iyi görünüp arkasından kuyusunu kazmayı planlayan ama o kuyuya kendileri düşen tekfurlar için şöyle demektedir:

"Kâfir kazdı kuyu gâzi düşeler

Kâfirler düşdü gâziler dürüşdi" (Öztürk, 2013a: 27)

Bu beyitte, yukarıda belirtilen "*Mel'un kuyuyu boyundan ziyâde kazup âhir kendü düşer.*" atasözüne telmihte bulunulduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada esas aldığımız kaynağın eserin tenkitli metni olmasından ve atasözünün sadece bir

⁴⁹ **Çakır Pınarı:** Bugünkü Bilecik iline bağlı Çakırpınar köyü (Kaplanoğlu, 2000: 28).

nüshada olayı anlatırken kullanılmasından hareketle, bu atasözünün müstensih tarafından esere eklenmiş olduğunu söylemek ihtimal dâhilindedir.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Kuyuyu büyücek kaz nâgeh sen düşersin. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 42)

Pend-nâme: Büyükçe kaz kazarsan kimseye çâh
Ki şâyed sen düşersin anda nâgâh (Güvâhî, 1983: 204 / b. 1489)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Kimesneye kezâlik kuyı kazsan
Büyükçe kaz çıkasın tîz düşersen
(Ceyhan ve Koşık, 2016: 63 / a. 251)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Guyuyu boyunca gaz, şayet kendün düşersen. (Alizade, 1992: 67 / a. 873)

Institutionum Language Turcicae IV: Kişi kazdığı kuyuya ahur gendü düşer.
(Stein, 2000: 280 / a. 117)

Darb-ı Mesel: Boyuna göre kaz kuyuyu. (Ceyhan, 2011: 137 / a. 306), El için kazdığın kuyuyu boyunca kaz. (Ceyhan, 2011: 135 / a. 213)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kuyı kazan, boyunca kazmak gerekdür. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: Kuyuyu boyunca kaz. (Ekinci, 2013: 70 / a. 46)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: El için kuyu kazan ibtida kendi düşer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 136), Kazma kuyuyu kendin düşersin. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167), Kuyu kazar isen kendi boyunca kaz. Kuyuyu kazan kendi düşer (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 177)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: El için kuyu kazan en ibtidâ kendi düşer. (Şinasi, 2003: 110 / a. 1393), Kazma kuyuyu kendin düşersin. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2473), Kuyuyu boyunca kaz. (Şinasi, 2003: 180 / a. 2792)

Eserde müellifin ağzından telmihte bulunulan bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- El için kuyu kazan iptida kendi düşer. (Albayrak, 2009: 399 / a. 7056)
- El için kuyu kazan, kendi kuyusunu kazar. (Albayrak, 2009: 399 / a. 7057)
- El için kuyu kazarsan biraz büyük kaz, belki bir gün kendin / sen düşersin. (Albayrak, 2009: 399 / a. 7058)
- Kazma kuyuyu, kazarlar kuyunu. (Albayrak, 2009: 614 / a. 12019)
- Kazma kuyuyu, kendin düşersin. (Albayrak, 2009: 614 / a. 12020)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yânus Emre Dîvânı:

“Zinhâr gönül evinde tutma yavuz endîşe

Biregüyçün kuyı kazan ‘âkıbet kendü düşe” (Tatçı, 2014: 428 / Şiir 293 b. 1)

Risâletü'n-Nushiyye:

“Hasûd eli anuçün irmez işe

Kime kim kuyı kaza kendü düşe” (Tatçı, 2014: 587 / b. 326)

Mantku't-Tayr:

“Mekri bir gün şahsun üstine üşer

Ayruga kuyı kazan kendü düşer” (Yavuz, ty.: 214 / b. 3452)

“Her kim ol kuyı kaza bir kardaşa

‘Âkıbet ol kuyuya kendü düşe” (Yavuz, ty.: 214 / b. 3453)

Necatî Beg Divanı:

“Ey Yûsuf-ı gül-çihre meseldür atalardan
Kim düşman için kuyu kazan kaza boyınca”

(*Necatî Beg Divanı*, 1992: 362 / Gazel 475 b. 2)

Saltuk-nâme:

“ ‘Uş ayağuna tolaştı fesâdun her ne eyledünse buldun. Meseldür kim kuyuyu büyükçe kazasın tâ ki içine düşersen helâk olmayasın ve hem çevik kuş gibi kendü ayağundan dutıldun nicesün’ didi.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1988: 234)

Heman bir ad kodu gitdi Süleyman: İnsan ne kadar varlıklı ve güçlü olsa bile bir gün bu dünyadan göçüp gider. Bundan dolayı dünyaya çok bel bağlamamalıdır.

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi’nin kanun ve hükümlerini anlattığı on beşinci bölümün sonuna sekiz beyitlik bir manzume ekler ve bu manzumede dünyanın geçiciliğinden ve insan için önemli olanın iyi bir ad bırakmak olduğundan bahseder. İnsanın ne kadar güçlü de olsa bu dünyadan göçüp gideceğini ise şöyle belirtir:

“Belürmez iz kârubânlar yitübdür
Heman bir ad kodu gitdi Süleyman” (Öztürk, 2013a: 31)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya Hazret-i Süleymân’a kalmamış. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1320)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya Hazreti Süleyman’a kalmamış. (Yurtbaşı, 2012: 1008)
- Sultan Süleyman’a kalmayan dünya kimseye kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 1008)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

“Çalap viribidi bizi var dünyayı görün diyü
Bu dünya hod bâkî degül mülke Süleymân neyimiş”

(Tatcı, 2014: 287 / Şiir 120 b. 4)

“Bu dünyâ kime kaldı kimi berhûrdâr kıldı
Süleymân’a kalmadı anun berhûrdârlığı” (Tatcı, 2014: 486 / Şiir 361 b. 3)

Dânişmend-nâme:

“Süleymân’a vefâ kılmadı ‘âlem
Kanı Davud kanı Nûh kanı Âdem” (Demir, 2004: 240 / b. 5)

“Didiler memleket assı kalaydı
Süleymân’a gerek bâkî kalaydı” (Demir, 2004: 240 / b. 8)

Bana başımı gerek: İnsan için önemli olan mal, mülk değil hayatta olmasıdır.

Âşıkpaşazâde, Bursa’nın fethini anlattığı yirmi üçüncü bölümde, Orhan Gazi tarafından Atranoz’un⁵⁰ aman ile fethedilmesinin ardından Orhan Gazi’nin Köse Mihal’i Tekfur Baras’a gönderdiğini belirtir. Tekfur, kimseye zarar vermemeleri karşılığında ahd ile hisarı vermeyi teklif eder. Orhan Gazi’nin bu teklifi kabul etmesi üzerine Köse Mihal, otuz bin filoriye sulh eder. Tekfur’un bu durumu büyük memnuniyetle kabul ettiğini belirten Âşıkpaşazâde, olayın ardına eklediği üç beyitlik manzumenin üçüncü beytinde, canının derdine düşüp hisarı sulh ile veren Tekfur için şöyle söylemektedir:

“Dedi kim bana başımı gerek
Yerümde edünüz ey Türkler celes” (Öztürk, 2013a: 43)

Eserde Tekfur Baras’ın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

⁵⁰ **Adranos:** Bugünkü Bursa ili Orhaneli ilçesi (Sezen, 2017: 589).

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Nice didüm size kim er gerekmez

Bana başum gerek efser gerekmez” (Ayan, 1979: 417 / b. 7608)

Husrev ü Şîrin:

“Didi olmayayın server gerekmez

Diriye ser gerek efser gerekmez” (Timurtaş, 1963: 65 / b. 1754)

Cihân hod gelmek ü gitmek içündür: Dünya insanlar için geçici bir yerdir. Doğan herkes öldüğünde burayı terk eder.

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi'nin vefatından sonra Orhan Gazi'nin neler yaptığı hakkında bilgi verdiği yirmi dokuzuncu bölümün sonuna eklediği dört beyitlik manzumenin ardından “Velehû” diyerek verdiği ve dünyanın geçiciliğini anlattığı beş beyitlik manzumenin ilk beytinde şöyle demektedir:

“Cihân hod gelmek ü gitmek içündür

Ne yapsan akıbet yıkmag içündür” (Öztürk, 2013a: 52)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Anadan doğmak, ölmek içindir. (Albayrak, 2009: 155 / a. 1519)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hoca Dehhânî Divanı:

“Gelen gider biten âhir yiter togan ölür

Eyit ki bir kişi kim bu mihende bulunmaz”

(Hoca Dehhânî Divanı, 2017: 101 / Gazel 53 b. 4)

Yûsuf ve Zelîhâ:

“Her ki geldi dünyeye gerü gider

Tanrı'nun takdîrini gör kim n'eder” (Şeyyâd Hamza, 2017: 58 / b. 608)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Bu dünyaya gelen kişi âhir yine gitse gerek

Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek” (Tatcı, 2014: 303 / Şiir 139 b. 1)

“Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına

Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül” (Tatcı, 2014: 319 / Şiir 158 b. 7)

Dânişmend-nâme:

“Bu cihâna gelen elbette gider

Pes gönül bağlayuban buna n'ider” (Demir, 2004: 250 / b. 9)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Dede Korkut, dünyaya her gelenin buradan gittiğini belirtmektedir:

“Gelimli gidimli dünya

Son uçı ölümlü dünya” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Karar etmez gelüp sûret olanlar, doğan gün hem gece batmag içündür:

Dünyada hiçbir şey kalıcı değildir. Her canlının er ya da geç öldüğü gibi her günün gecesi, her gecenin sabahı vardır.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen manzumenin ikinci beytinde yer almaktadır.

“Karar etmez gelüp sûret olanlar

Doğan gün hem gece batmag içündür” (Öztürk, 2013a: 52)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Hangi gün vardır ki akşam olmadık. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 150)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kangı gün var akşam olmadık. (Şinasi, 2003: 160 / a. 2373)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dünya ölümlü, gün akşamlı. (Albayrak, 2009: 377 / a. 6555)

Mürüvvet efdal-i gazâdur: İyilik, gazanın en faziletlisi, en üstünüdür. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth*'te aktardığı, "*Mürüvvet şerî'ati yener.*" atasözüne benzer bir atasözüdür (Tulum, 1977: 20). Tursun Bey'in aktardığı atasözünde, şeriata göre hak ettiği şekilde cezalandırması gereken bir suçlunun, iyilik ve esirgeme erleri olan padişahlar tarafından affedilmesi durumunda iyiliğin din kurallarını yendiği ifade edilmektedir. İyilik yapmanın İslamiyet uğruna yapılan savaşın en faziletlisi olduğunu belirten atasözünde ise, gayrimüslimleri savaş ile değil iyilik ile hâkimiyet altına almanın önemine vurgu yapılmaktadır. Zira, kendilerine yapılan iyiliği görüp Müslümanların idaresinde rahat yaşayan gayrimüslimlerin bir süre sonra İslamiyet'i kabul ettikleri görülmektedir. Böylelikle, çoğu zaman gazanın başaramadığını, gaza etmeden yapılan bir iyilik başarır.

Âşıkpaşazâde, İznik'in fethini anlattığı otuz ikinci bölümde, Orhan Gazi devrinde fethedilen Karatekin'de⁵¹ yaşayan gayrimüslim halkın, zor günler geçiren İznik halkına haber göndererek, kendilerini incitmeyen Osmanlıların idaresinde rahata erdiklerini belirtip onların da Osmanlı idaresine geçmeleri yolunda tavsiyede bulduklarından bahsetmektedir. İznik halkının açlıktan bunaldığını duyan Orhan Gazi'nin buraya geldiği haberini alan gayrimüslim halk elçi gönderip, kendilerine zarar verilmeyeceğine söz verdiği takdirde hisarı teslim edeceklerini iletirler. Orhan Gazi'nin gayrimüslimlerin isteğini kabul ederek onlara zarar vermeden hisarı

⁵¹ **Karatekin:** İznik'in doğusunda bir kale (Kaplınoğlu, 2000: 27).

fethettiğini belirten Âşıkpaşazâde, “*Anuniçün kim, ‘Mürüvvet efdal-i gazadur’ dediler.*” demektedir. Yani, Orhan Gazi’nin bu hareketi, iyiliğin din yoluna yapılan savaşın en faziletlisi olduğu sözünü ispat eder niteliktedir. Nitekim bu iyilik burada yaşayan birçok gayrimüslimin Müslüman olmasına sebep olur (Öztürk, 2013a: 58).

Eserde, kim olduğu belli olmayan kişilerin ağzından nakledilen bu atasözü günümüzde kullanılmamaktadır.

Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur: Dünya hayatı, her insanın ebedi hayata gitmek için geleceği köhne bir yer, geçeceği bir yoldur.

Âşıkpaşazâde; Gazi Evrenez, Hacı İlbeği ve Süleyman Paşa’nın yaptıkları hakkında bilgi verdiği kırk ikinci bölümün sonunda yer alan, Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın bir av sırasında vefat etmesi vesilesi ile dünyanın geçiciliğini anlattığı dört beyitlik manzumenin birinci beytinin birinci mısrasında, “*Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur*” demektedir.

“*Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur*
Ömür de tez geçer sanki o yeldür” (Öztürk, 2013a: 71)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü günümüzde kullanılmamaktadır.

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Dânişmend-nâme:

“*Köhne yirdür dünya bakma rengine*
Aldanup düşme bu câzû cengine” (Demir, 2004: 249 / b. 5)

Ömür tez geçer, sanki o yeldür / Ömür yel bigidür, aldanma zinhar: Ömür rüzgâr gibidir, çabuk geçer. Dünya hayatının çok kısa olduğunu ifade etmektedir.

Bir önceki maddede belirtilen manzumenin birinci beytinin ikinci mısrasında müellif, “*Ömür de tez geçer sanki o yeldür*” demektedir.

*“Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur
Ömür de tez geçer sanki o yeldür”* (Öztürk, 2013a: 71)

Âşıkpaşazâde, bu atasözünün benzerini Osmanlı uleması hakkında bilgi verdiği yüz altmış dokuzuncu bölümün sonuna eklediği on iki beyitlik manzumenin ilk beytinde yer vermektedir.

*“Ömür yel bigidür aldanma zinhar
Bu cihan pür-fitnedür çarh gaddâr”* (Öztürk, 2013a: 309)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ömür, göz yumup açincaya kadar. (Albayrak, 2009: 750 / a. 15001)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Kutadgu Bilig:

*“Tiriglig tidükün bu yil teg keçer
Kaçar tutsa bolmaz anı kim bulur”* (Yusuf Has Hacib, 2006: 200 / b. 693)

Divan-ı Hikmet:

*“ehl u ‘iyâl karındaş hiç kim bolmaydur yoldaş
merdâne bol garîb baş ‘ömrüng yel dek ötera”*

(Hoca Ahmed Yesevî, 1994: 136 / Hikmet 8.4)

*“Evlât, eş ve akraba, Kimse olmaz sana yoldaş,
Cesaretili ol garibim, Ömrün rüzgar gibi geçer”*

(Hoca Ahmed Yesevî, 1994: 13 / Hikmet 8.4)

Hoca Dehhânî Divanı:

“Bu rûzgâr[ı] hoş dut u ‘ömr-i ‘azîzünü
Virme yile ki yıl gibi geçer bu rûzgâr”

(Hoca Dehhânî Divanı, 2017: 71 / Gazel1 b. 10)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Akar yaşum sele benzer ‘ömür geçer yile benzer
Güler güzün güle benzer ne bilsün geçe bu çağlar”

(Tatcı, 2014: 239 / Şiir 55 b. 2)

Hurşîd-nâme:

“Didi i dirîgâ bu ‘ömr-i ‘azîz
Eser yıl bigidür ne siz ü ne biz” (Ayan, 1979: 390 / b. 6920)

Önü ağlar, sonu ağlar: Doğduğunda dünyayı tanıyıp bilmediği için ağlayan insan, öleceğine yakın da dünyaya doyamadığı için ağlar.

Âşıkpaşazâde, önceki maddede belirtilen dört beyitlik manzumenin üçüncü beytinde şöyle demektedir: “Önü ağlar sonu ağlar” (Öztürk, 2013a: 71). Ancak, metinde verilen dipnota göre bu sözün, eserin İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi Nüshası’nda “Önü güler sonu ağlar” şeklinde yer aldığını da belirtmek gerekir.

“Önü ağlar sonu ağlar nazar kıl
Bu ağlamağa de ne kâl ü kıldür” (Öztürk, 2013a: 71).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dünyaya gelen yana gelir, yana gider. (Albayrak, 2009: 379 / a. 6585)

Önü güler, sonu ağlar: Hayatta olduğu için mutlu olan insan, öleceğine yakın dünyaya doyamadığı için ağlar.

Bir önceki maddede yer verilen atasözü, metinde verilen dipnota göre eserin İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi Nüshası'nda “*Önü güler sonu ağlar*” şeklinde yer almaktadır.

“Önü güler sonu ağlar nazar kıl

Bu ağlamağa de ne kâl ü kıldür” (Öztürk, 2013a: 71).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Yaramaz tezlik etmek her kişiye: Düşünülmeden aceleyle yapılan iş, sonrasında insana zarar verebilir. İnsan bir işe başlamadan önce etraflıca düşünmeli ondan sonra hareket etmelidir.

Âşıkpaşazâde, tahta geçen I. Murad'ın fetihleri ile ilgili bilgi verdiği kırk üçüncü bölümün ardından verdiği beş beyitlik manzumenin son iki beytinde, insanın yapacağı işlerde acele etmeyip sabırlı davranması gerektiği yolunda nasihatte bulunmakta, dördüncü beytin ilk mısrasında “*Yaramaz tezlik etmek her kişiye*” demektedir.

“Yaramaz tezlik etmek her kişiye

Ki alpın sabrı olur ana âsân” (Öztürk, 2013a: 73).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Evmek ile kalkan pişmanlıkla oturur. (*Atalar Sözü*, 1936: 35 / a. 289)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Acele ile yürüyen yolda kalır. (Şinasi, 2003: 43 / a. 11), Acele işe şeytan karışır. (Şinasi, 2003: 43 / a. 12)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Acele bir ağaçtır, meyvesi pişmanlık. (Albayrak, 2009: 86 / a. 52)
- Acele etme dilini ısırırın. (Albayrak, 2009: 86 / a. 55)
- Acele etme, eteğin dolaşır. (Albayrak, 2009: 86 / a. 56)
- Acele etmekle iş yol almaz. (Albayrak, 2009: 86 / a. 58)
- Acele ile kalkan, nedamet ile oturur. (Albayrak, 2009: 86 / a. 60)
- Acele ile menzil alınmaz. (Albayrak, 2009: 86 / a. 61)
- Acele ile yürüyen yolda kalır. (Albayrak, 2009: 86 / a. 62)
- Acele işe şeytan karışır. (Albayrak, 2009: 86 / a. 63)
- Acele işin sonu pişmanlıktır. (Albayrak, 2009: 86 / a. 64)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “esen” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Esende ewek yok.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*esen: Sağ, salim. ‘esen müsen? = sağ mısın?’ Bu kelime “selâmet” manasında dahi kullanılır. Şu savda da gelmiştir: ‘esende ewek yok=esenlikte ivme yok.’ Bu sav, işlerde ivmemeyi bildirmek için kullanılır.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, 1998: 77 / satır 7-12)

Eserde bu atasözü ile benzer başka bir atasözü ise “tegdî” maddesinde yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “sav” olduğunu belirttiği “*Êwek ewge tegmes.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*tegdî: ‘ol ewge tegdi = o, eve vardı, erişti.’ Başkası da böyledir; tegir – tegmek. Şu savda dahi gelmiştir: ‘ewek ewge tegmes = iven, eve ermez; çünkü o,*

yürüyüşte koşar, atını yorar, yardımsız olarak boynu buruk kalır.’ Bu sav, işlerde yavaşlıkla emredilen kimse için kullanılır.” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II, 1998: 19 / satır 22-29)

Doğar ağlar, ölümler ağlar: Doğduğunda dünyayı tanıyıp bilmediği için ağlayan insan, öleceğine yakın da dünyaya doymadığı için ağlar.

Âşıkpaşazâde, I. Bayezid ile Germiyanoğlu'nın kızı Sultan Hatun'un düğünleri hakkında bilgi verdiği elli ikinci bölümde, gelinin Bursa'ya babasının sarayında görevli Çaşnigirbaşı Paşacuk Ağa ve hanımı ile birlikte geldiğini, sonrasında Paşacuk Ağa'yı kendi hizmeti için kayınpederinden isteyen I. Bayezid'in onu kendine çaşnigirbaşı edindiğini ve oğlu Elvan Beğ ile üç torunun da çaşnigirbaşı olarak Osmanlı sarayında hizmet ettiklerini belirtmektedir. Bu bilginin ardından verdiği beş beyitlik manzumenin ilk üç beytinde Âşıkpaşazâde, dünyadaki herkesin isteklerinin gerçekleşmeyip bu isteklerin hayal olarak kaldığını, sadece bazı insanların bu mutluluğa eriştiğini belirtir. Dördüncü beyitte dünyanın “töresi” olduğunu ifade ettiği “*Doğar ağlar ölümler ağlar*” sözü ile muradını bulamayıp mutsuz olan insanın yanında muradını bulup mutlu olan insanın da bu mutluluğunun neticede ölecek olması ile bir sıkıntıya erişeceğini ve böylelikle bu töreye göre herkesin bu dünyadan mutsuz ayrılacağını belirtmektedir.

“Doğar ağlar ölümler ağlar töredür

Bu devran böylece bil düzülüpüdür” (Öztürk, 2013a: 81)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünyaya gelen, yana gelir yana gider. (Albayrak, 2009: 379)

- Gelen ağlar giden ağlar. (Yurtbaşı, 2012: 570)

Nice yerlerde rişvet kapu açar: Birçok durumda rüşvet vermek işi kolaylaştırarak yapılmasına sebep olur.

Âşıkpaşazâde, I. Murad tarafından Evrenoz Bey ile Rumeli fetihlerine yollanan ve birçok yeri fetheden Vezir Hayreddin Paşa hakkında bilgi verdiği elli beşinci bölümde, tarihî bilgilerin ardından verdiği manzumede Paşa'nın Osmanlıya yaptığı iyi hizmetlerinden ve her yeri tertip etmesinden bahsetmektedir. Ancak, eserin Giese metninde “tertup” kelimesinin yerinde “rişvet” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Giese metnine göre, fethedilen her yer için rüşvet tasnif eden ve bunu her yerde kabul ettiren Hayreddin Paşa'nın bu hareketi vesilesi ile, “*Nice yerlerde rişvet kapu açar*” dendiğini görmekteyiz.

“Nice yerlerde rişvet kapu açar

Bu şimdi rişvete bağladı iklim” (Öztürk, 2013a: 84)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kılıç açmayan yeri para açar. (Yurtbaşı, 2012: 965)
- Para dağları yol, ovaları bedesten eder. (Albayrak, 2009: 756 / a. 15116)
- Paranın gördüğü işi kimse göremez. (Albayrak, 2009: 757 / a. 15153)
- Rüşvet kapıyı vurmada içerir girer. (Yurtbaşı, 2012: 975)

Kimi atasözlerinde ise paranın yerini altının aldığı görülmektedir:

- Altın anahtar her kapıyı açar. (Albayrak, 2009: 150 / a. 1404)
- Altın anahtar kale kapılarını bile açar. (Albayrak, 2009: 150 / a. 1405)

Varlık bir nefesdür: İnsanın bu hayattaki varlığı, bir nefes alıp vermek kadar kısa sürer.

Âşıkpaşazâde, I. Bayezid'in Kastamonu fethi hakkında bilgi verdiği altmış beşinci bölümün sonuna eklediği dört beyitlik manzumenin üçüncü beytinde acı çeken ve gözyaşı döken insanlardan bahsetmekte, ardından gelen son beyitte ise bu durumu, bir nefes kadar olan ömrü olan insanın kendisine bağlamaktadır.

*“Ne vardur bunda varlık bir nefesdür
Bu varlığın seni etdi vü giryân”* (Öztürk, 2013a: 99)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ömür bir nefes. (Yurtbaşı, 2012: 936)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

*“Yüzyıllar hoşlugıla ‘ömrün olursa Yûnus
Sonucı bir nefesdür geç andan da ötdün tut”* (Tatcı, 2014: 211 / Şiir 18 b. 11)

Takdiri Hak'dur eden, tedbiri ko sen âdemî / Fikirlü tedbirin ko, takdire

bak: Allah'ın takdiri karşısında insanın alacağı hiçbir tedbir bir işe yaramaz.

Âşıkpaşazâde, I. Bayezid'in ardından bir süre hüküm süren oğlu Musa Çelebi'nin Rumeli fetihlerinden bahsettiği altmış dokuzuncu bölümün sonuna eklediği iki beyitlik bir manzumenin ilk beytinde, bütün dünyaya hâkim olma fikrinde olan Musa Çelebi'ye, *“Takdiri Hak'dur eden tedbiri ko sen âdemî.”* diye seslenmektedir. Zira, bu amaç için mücadele eden Musa Çelebi taht kavgasını kazamayıp bir süre sonra öldürülür.

*“Mûsa'nun fikri budur kim tuta cümle âlemi
Takdiri Hak'dur eden tedbiri ko sen âdemî”* (Öztürk, 2013a: 113)

Bu atasözü, eserin ilerleyen sayfalarında farklı bir olay vesilesiyle yeniden karşımıza çıkmaktadır. Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın tahta çıkmasından sonra Rumeli'de yaşananları anlattığı seksen üçüncü bölümde, Düzme Mustafa ile birlik

olup II. Mehmed'e başkaldıran ve savaş sırasında Rumeli Beylerbeyi Bayezid Paşa'yı şehit eden İzmiroğlu Cüneyt Bey'e, hemen ardından verdiği dört beyitlik manzumenin ilk mısrasında, "*Fikirlü tedbirin ko takdire bak*" diyerek seslenmektedir (Öztürk, 2013a: 129). Nitekim, Fetret Devri boyunca Osmanlılara sürekli sorun çıkaran İzmiroğlu Cüneyd Bey, oğlu ile birlikte bir süre sonra katledilir.

"Fikirlü tedbirün ko takdire bak

Ki kudret göstere ilminden o Hak" (Öztürk, 2013a: 129)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar. (Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Linguæ Turcicæ IV: Taktur tetbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın takdiri pazı kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1341)

- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)

- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)

- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)
- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)
- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)
- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“Didi benzer ki Tanrı kaldı takdîr

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Elüne her ne girse kismetündür: İnsanın sahip olduğu her şey, başına gelen her türlü olay Allah’ın ona kismet ettikleridir.

Âşıkpaşazâde, Emir Süleyman’ın ölümü ardından oğlunun başına gelenler ile ilgili bilgi verdiği yetmiş ikinci bölümde I. Mehmed’in, babası Emir Süleyman’ın ölümünün ardından Eflak’a gitmek isteyen ve Karinovası’nda⁵² kendisine destekçi bulup Yanbolu’ya giden yeğenin bu hareketi karşısında üzerine yürüdüğünü belirtmektedir. Destekçilerinin kaçmasının ardından yalnız kalan oğlan, lalası Terzibaşı Zağanos tarafından I. Mehmed’e götürülür. Âşıkpaşazâde’nin ifadesiyle “oğlanın dünya gözünü örtüp gönül gözünü açan” I. Mehmed, ona Bursa’da Çardak Köyü adlı bir köyü tımar olarak verir ve ne zaman Bursa’ya gelse onu çağırıp “*Karundaşım oğludur*” diyerek gönlünü hoş tutmaya çalışır. Bu bilgilerin ardından verdiği üç beyitlik manzumenin birinci beytinde, Emir Süleyman’ın oğlunun yaşadıkları vesilesiyle şöyle demektedir:

⁵² **Karinâbâd:** Yanbolu ile birlikte Rumeli eyaletinde bir nahiye (Sezen, 2017: 430).

“*Elüne her ne girse kısmetündür
Ve ger rahat ve gerni mihnetündür*” (Öztürk, 2013a: 117)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kısmet, insanı arar bulur. (Albayrak, 2009: 633 / a. 12437)
- Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar. (Albayrak, 2009: 633 / a. 12442)

Demünde fırsatını sen geçürme: Fırsat kolay kolay ele geçmeyen, çok zor elde edilen bir mal gibidir. Bu nedenle insanın eline herhangi bir şeyle ilgili olarak eline bir fırsat geçtiği zaman bu fırsatı elden kaçırmaması ve iyi değerlendirmesi gerekir.

Âşıkpaşazâde, bir önceki maddede söz edilen manzumenin üçüncü beytinde, öldürülmesi muhtemel durumda iken Sultan tarafından affedilip üstüne de ihsanlarda bulunulan Emir Süleyman’ın oğlunun yakaladığı bu fırsat vesilesiyle, “*Demünde fırsatını sen geçürme.*” diyerek nasihat etmektedir.

“*Demünde fırsatını sen geçirme
Yele verme bu ömrü ni ‘metündür*” (Öztürk, 2013a: 117)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Fırsat elde iken kaçırma. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 143)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Eldeki fırsatı kaçırma bir daha geçmez ele. (Şinasi, 2003: 111 / a. 1407), Fırsat elde iken kaçırma. (Şinasi, 2003: 120 / a. 1610)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Fırsat elde iken kaçırma. (Albayrak, 2009: 455 / a. 8305)

Kazana koysa kaynatsan bizümile, iliği yağa der karışma zinhâr:

Aralarında kavga olan insanları bir araya getirmek ve uzlaştırmak mümkün değildir.

Âşıkpaşazâde, I. Mehmed'in Karamanoğlu Mehmed Bey üzerine yürümesi hakkında bilgi verdiği yetmiş dördüncü bölümde, onu mağlup etmesinin ardından affedip sancak ve hilat verdiği ancak buna rağmen Karamanoğlu Mehmed Bey'in Osmanlılar ile düşmanlığının kıyamete kadar devam edeceğini söyleyip düşmanlıktan geri durmadığı bilgisini verir. Bölümün sonuna eklediği ve Karamanoğullarının kötülüklerini anlattığı yedi beyitlik manzumenin üçüncü beytinde, Karamanoğullarının Osmanlılar ile olan düşmanlıkları konusunda ne kadar inatçı olduklarını ve onları bir araya getirmenin mümkün olmadığını şöyle belirtmektedir:

*“Kazana koysa kaynatsan bizümile
İliği yağa der karışma zinhar”* (Öztürk, 2013a: 119)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak bu atasözünü aynı anlamda “İkisini bir kazana koysalar kaynamazlar.” (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1164) şeklinde bir atasözü mevcuttur.

Gelen geçer, konan göçer: Dünyadaki her şey gibi insanların dünyadaki varlığı da geçicidir.

Âşıkpaşazâde, I. Mehmed'in ölümü hakkında bilgi verdiği seksen birinci bölümün başında yer verdiği ve dünyanın geçiciliğini anlattığı dört beyitlik manzumenin son beytinde, dünyadaki her insanın buradan geçeceğini “*Gelen geçer konan göçer*” diyerek belirtmektedir.

*“Gelen geçer konan göçer Âşıkî
Du‘âsı makbul olan geçmemişdür”* (Öztürk, 2013a: 126)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Konan göçer gelen geçer. (*Atalar Sözü*, 1936: 35 / a. 287)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Gelen gider cihânda kalır adı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 60 / a. 190)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Eken biçer, gonan göçer. (Alizade, 1992: 55 / a. 499)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eken biçer, konan göçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Konan göçer, dünyadır geçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 173)

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye: Bu bir kervansaraydır konan göçer. (Şinasi, 2003: 82 / a. 829)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Gelen geçer konan göçer. (Albayrak, 2009: 467 / a. 8570)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

“Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
‘Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga”

(Tatcı, 2014: 198 / Şiir 1 b. 10)

“Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş
‘Işk şerbetin içerimiş her kim bu ma‘niden tuyar”

(Tatcı, 2014: 219 / Şiir 28 b. 8)

Dede Korkut Hikâyeleri: Dirse Han Boğaç Han Boyu'nun sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylerken dünyaya her gelenin geçtiğini, kervan gibi konup göçtüğünü belirtmektedir:

“Anlar dahı bu dünyaya geldi kiçdi
Karvan kibi kondı köçdi” (Ergin, 1997: 94)

Tavuklar şahinem der, o ister kaz: Açgözlü insanlar hiçbir zaman ellerindeki ile yetinmezler, gözleri hep daha fazlasındadır.

Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın tahta geçişini anlattığı seksen ikinci bölümde, vefat eden babası I. Mehmed'in cenazesinin kırk bir gün saklandığını ve sonrasında vefatının duyulmasının üzerine fitnelerin çıktığından bahsetmektedir. Buna göre, İzmiroğlu, Mentешеoğlu ve çevre etrafın beylerinin I. Mehmed'in ölümü sonrasında aleyhte bir hareketlilik göstermeleri üzerine her birine elçiler gönderilir ve tehlike büyümeden önlenir. Âşıkpaşazâde, bu bilginin ardından verdiği beş beyitlik manzumede beylerin bu hareketini, tavukların şahin olduğu yerde onların kaz istemelerine benzetmektedir.

*“Ayân olmak diler bil şûr u şerler
Tavuklar şâhinem der ister o kaz”* (Öztürk, 2013a: 128)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak bu atasözü ile aynı anlamda “Akçe buldu, çıkın ister.” (Albayrak, 2009: 120 / a. 811), “Bir bulan ikiyi, ikiyi bulan çıkıyı ister.” (Albayrak, 2009: 252 / a. 3650), “Bir buldu, iki ister; akçe buldu, çıkın ister.” (Albayrak, 2009: 252 / a. 3651) şeklinde atasözleri mevcuttur.

Balını sen yidün, arusın dahi sen söyündür: Bir işten menfaat sağlayan kişi kim ise, o işin tehlikesini onun ortadan kaldırması gerekir.

Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın tahta geçmesi ile ilgili bilgi verdiği seksen ikinci bölümde, II. Murad'ın tahta geçmesinin ardından Selanik'te kendisinin I. Bayezid'in oğlu Mustafa olduğunu söyleyen Düzme Mustafa'nın ortaya çıktığı bilgisini verir. Bütün Rumeli'nin onun tarafına geçtiği haberi duyulunca beylerin Bayezid Paşa'ya Rumeli Beylerbeyi olduğunu hatırlatarak, “*Şimdiye değin balını sen yidün, arusın dahi sen söyündür.*” demeleri üzerine Bayezid Paşa Rumeli'ye doğru hareket eder ve savaş sırasında şehit olur (Öztürk, 2013a: 129).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Bal yiyen belâsın çekmek gerek. (*Atalar Sözü*, 1936: 56 / a. 547)

Eserde II. Murad'ın beylerinin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bal toplayan arının iğnesine katlanır. (Albayrak, 2009: 222 / a. 2996)
- Bal yemek isteyen arının belasına katlanır. (Albayrak, 2009: 222 / a. 3001)

Yalan dibi yakıncak: Yalanın sonu çok yakındır, inandırıcılığı kısa sürer.

Âşıkpaşazâde, Vezir Hacı İvaz Paşa'nın Düzme Mustafa'ya yazdığı mektubu ve sonrasında yaşananları anlattığı seksen beşinci bölümün sonuna, kendisinin I. Bayezid'in oğlu Mustafa olduğunu iddia eden Düzme Mustafa'nın yalanının ortaya çıkmasını anlattığı dört beyitlik bir manzume ekler. Manzumenin ilk beytinde Âşıkpaşazâde, yalanın inandırıcılığının kısa sürdüğünü ve doğru bakıldığı zaman yalandaki kötülüğün görüleceğini şöyle ifade eder:

“*Karındaş bil yalan dibi yakıncak*
Fesadı görünür doğru bakıncak” (Öztürk, 2013a: 131)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Ebû'n-Nasâyah: Yalanun dibi yakıncak, görünür turur bakıncak. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 199)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Yalanın dibi yağın olur. (Alizade, 1992: 98 / a. 1699)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Yalanın ayakları kısadır. (Albayrak, 2009: 869 / a. 17694)

- Yalanın dibi deliktir. (Albayrak, 2009: 869 / a. 17696)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Bu söz kim didiler girçekdür ancak*

Ki olur yalanun dibi yakıncak” (Ayan, 1979: 299 / b. 4500)

Necatî Beg Divanı:

“*Nisbet itme eline özünü ey bahr-i ‘âmîk*

Bu yalanun dibi yakın olur olma gâfil”

(*Necatî Beg Divanı*, 1992: 81 / Kaside14 b. 20)

[Âdemî] buncılayın tedbir etdi, ne kim olur bil takdir etdi: İnsan ne kadar tedbir alırsa alsın her zaman takdirinde ne varsa o olur.

Âşıkpaşazâde, Düzme Mustafa’yı ortadan kaldırdıktan sonra Edirne’ye gelen II. Murad’ın etrafın gayrimüslim beylerine elçiler gönderip barış yapmaya çalışması hakkında bilgi verdiği seksen sekizinci bölümün sonuna eklediği dört beyitlik manzumenin ilk beytinde Sultan’ın bu hareketi için şöyle demektedir:

“*Paşalar buncılayın tedbir etdi*

Velî ne kim olur bil takdir etdi” (Öztürk, 2013a: 134)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar. (Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Language Turcicae IV: Taktur tetbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem’a ki

Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın takdiri paızı kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1341)
- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)
- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)
- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)
- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)
- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)
- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst*

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“*Didi benzer ki Tanrı kıldı takdîr*

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Edegör tedbiri, sen etme taksîr: İnsan, yapacağı bir iş için alınması gereken bütün tedbirleri almalı, kusurlu davranmamalıdır.

Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın lalası olan Anadolu Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın, Amasya ve Tokat çevresinde asilik yapan Kızıl Koca Türkmenlerinin üzerine yürüyüp bir hile ile bunları ortadan kaldırmasını anlattığı doksan dokuzuncu bölümde yer verdiği iki beyitlik manzumede, düşmana karşı tedbirli davranmak ve tedbirde kusur etmemek gerektiğini şöyle belirtmektedir:

*“Gerekdür düşmene kim ola tedbir
Edegör tedbiri sen etme taksîr”* (Öztürk, 2013a: 149)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Tedbirde kusur eden takdire kusur bulur. (Albayrak, 2009: 826 / a. 16705)
- Tedbirde kusur edip takdire bühtan eyleme. (Albayrak, 2009: 826 / a. 16706)
- Tedbirde kusur etme de, takdirde ne çıkarsa bahtına. (Albayrak, 2009: 826 / a. 16707)
- Tedbirde noksan eyleyip takdire bahane bulma. (Albayrak, 2009: 826 / a. 16708)
- Tedbirinde noksan eyleyen, takdire bühtan eylemesin. (Albayrak, 2009: 826 / a. 16709)

Yele arkan verüp muhkem sanma: İnsan kendisine fayda sağlamayan, tanımadığı ve bilmediği kişilere inanmamalı ve güvenmemelidir.

Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın Rumeli'de nelerle meşgul olduğunu anlattığı yüz dördüncü bölümde, II. Murad ile Vilkoğlu⁵³ arasında yaşananlardan bahsetmektedir. Buna göre, Osmanlı'nın Sırp sınırlarında akın yapmasına müdahale eden ve yeterli

⁵³ **Georg Vulkovic:** Dönemin Sırp despotu (İnalcık, 2010: 139).

ganimet ele geçirilmesine engel olan Sırp Despotu⁵⁴ Vıkoğlu, durumun sultana bildirilmesi üzerine elçi göndererek kızını Sultan'a eş olarak vermek ve çeşitli hediyeler göndermek suretiyle anlaşma yapar. Osmanlı ordusunun akını Bosna'ya doğrultması üzerine Vıkoğlu, Ungurus'un⁵⁵ Müslümanlara zarar vermeyeceğine dair kefil olur. Sultan'ın Vıkoğlu'na inandığını ve onun topraklarını fethettiğini sandığını belirten Âşıkpaşazâde, bu olay ile ilgili olarak bölümün sonuna eklediği ve gayrimüslümlerin anlaşmasına inanılmaması gerektiğini anlattığı üç beyitlik manzumenin ilk beytinde şöyle der:

*“Sakin kim kâfirün ahdine inanma
Yele arkan verüp muhkem sanma”* (Öztürk, 2013a: 154)

Âşıkpaşazâde'nin burada bu atasözünü vererek nasihatte bulunmasının gerekçesi, olayın devamındaki üç bölümde anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı ile kızını verip anlaşma yapmış olmasına rağmen Vıkoğlu, Osmanlı'ya karşı ihanet içinde olan Karamanoğulları ile Macarları desteklemeye devam ederek anlaşmasına ihanet eder.

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Eser yele, akar suya dayanılmaz. (Albayrak, 2009: 427 / a. 7695)
- Suya inanma, yele dayanma. (Yurtbaşı, 2012: 683)

Akarsu dıvar olmaz: İnsan kendisine fayda sağlamayan, tanımadığı ve bilmediği kişilere inanmamalı ve güvenmemelidir.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen üç beyitlik manzumenin ikinci beytinin ilk mısrasında yer almaktadır.

“Akarsu dıvar olmaz ey karındaş

⁵⁴ **Despot:** Bizans imparatorlarının bazı kimselere verdiği yüksek unvan; imparatorluğa bağlı prensler (Çağbayır, 2017b: 1456).

⁵⁵ Macaristan.

Ya gölge yasduk olmaz sen dayanma” (Öztürk, 2013a: 154)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Ebü'n-Nasâyah: Beglere inanma, suya tayanma. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 202)

Pend-nâme: İnanma beglere tayanma suya. (Güvâhî, 1983: 97 / b. 89)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Yele inanma ve suya tayanma. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 51 / a. 16)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Beglere inanma, soya (suya) tayanma. (Alizade, 1992: 44 / a. 204)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Bege inanma, suya tayanma. (Ekinci, 2015: 170 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Akar suya dayanma, el oğluna inanma. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 97), Ere inanma, suya dayanma. (Ahmet Vefik paşa, 2007: 138)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Beglere inanma, suya dayanma. (Şinasi, 2003: 73 / a. 614), Ere inanma, suya dayanma. (Şinasi, 2003: 114 / a. 1472)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Eser yele, akar suya dayanılmaz. (Albayrak, 2009: 427 / a. 7695)
- Suya inanma, yele dayanma. (Yurtbaşı, 2012: 683)
- Oda inanma, suya dayanma. (Yurtbaşı, 2012: 683)
- Ağaca dayanma bükülür, suya güvenme dökülür. (Albayrak, 2009: 106 / a. 485)
- Akar suya dayanma, el oğluna inanma. (Albayrak, 2009: 120 / a. 797)

- Beylere inanma, suya dayanma. (Albayrak, 2009: 242 / a. 3449)

- Ere inanma, suya dayanma. (Albayrak, 2009: 421 / a. 7566)

Bu atasözü, eserde tespit edildiği şekliyle Salâh Birsell'in *Yanlış Parmak (Günlük: 1992)* adlı eserindeki 3 Temmuz 1992 tarihli yazısında, iki roman kişisi oldukları belirtilen iki kişiden birinin diğere nasihatte bulunduğ u sırada karşımıza çıkmaktadır:

“Akar su duvar olmaz. Kendini sıkıntıya sokmadan bir şey elde edemezsin. Hadi hadi biraz zorlan.” (Birsell, 1996: 65)

Gölge yasduk olmaz, sen dayanma: İnsan kendisine fayda sağlamayan, tanımadığı ve bilmediği kişilere inanmamalı ve güvenmemelidir.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen üç beyitlik manzumenin ikinci beytinin ikinci mısrasında yer almaktadır.

“Akarsu dıvar olmaz ey karındaş

Ya gölge yasduk olmaz sen dayanma” (Öztürk, 2013a: 154)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak, Birsell'in günlüğündeki 8 Temmuz 1992 tarihli yazısında karşımıza çıkmaktadır:

“Şu da unutulmasın ki, dünyanın hemen hemen her köşesi Türkiye'nin bir gölgesidir. Gölge yastık olmaz ama onlar bunu da yapmaktadırlar.” (Birsell, 1996: 66)

Oğullar ataya yürek yağıdır, oğulun eyüsi gussa dağıdır: Erkek çocuklar, babaları için sıkıntı sebebi olabilir ancak iyi olanları bu sıkıntıları ortadan kaldırır.

Âşıkpaşazâde, Osmanlı ile anlaşma yapmasının ardından ihanetine devam eden ve sonunda topraklarını kaybeden Sırp Despotu Vılkoğlu'nun Macarlara sığınması ve Yanko⁵⁶ komutasındaki Macar ordusunun Osmanlılara galip geldiği İzladi-derbendi Savaşı hakkında bilgi verdiği yüz on yedinci bölümde, yenilgiye uğrayan II. Murad'ın, oğlu II. Mehmed'i Manisa'dan çağırıp tahta geçirdiğinden bahsetmektedir. Bölümün sonuna, erkek çocukları konu alan dört beyitlik bir manzume ekleyen Âşıkpaşazâde, ilk beyitte erkek çocukların babalarında sıkıntıya sebep olduğunu ancak iyi bir erkek çocuğunun bu sıkıntıları ortadan kaldırabileceğini belirtmektedir.

“Oğullar ataya yürek yağıdır

Oğulun eyüsi gussa dağıdır” (Öztürk, 2013a: 175)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak, “İyi evlat ana babayı vezir eder, kötüsü rezil eder.” (Albayrak, 2009: 576 / a. 11180) atasözünü anmak gerekir.

Ne kim eder kişi, kalmaz yanında; bulur ya oğul, kız tatlı yanında:

Kimsenin yaptığı kötülük karşılıksız kalmaz; kişi, yaptığının cezasını ya bizzat kendisi ya da evladı üzerinden mutlaka çeker.

Âşıkpaşazâde, İstanbul'un fethinden sonra şehrin imar edilmesi hakkında bilgi verdiği yüz yirmi dördüncü bölümde, Vezir Rum Mehmed Paşa'nın faaliyetlerinden bahsetmektedir. Bu bilgiye göre, fethin ardından II. Mehmed şehrin imar edilmesi için çeşitli vilayetlere haber gönderip İstanbul'a gelip yerleşen herkese buradan mülk vereceğini söyler. Bunu duyan gayrimüslimler, bu düşüncenin gerçekleşmesi sonucunda şehri tamamen kaybedeceklerini düşünüp bir çare ararlar ve bu toprakların mülk değil mukataa⁵⁷ olarak verilmesinin kendileri için yararlı olacağı fikrine varırlar. Böylelikle, yaşadıkları yerdeki mülklerini bırakıp İstanbul'a gelen

⁵⁶ **Hunyadi Yanoş:** Dönemin Macar komutanı (İnalçık, 2010: 146).

⁵⁷ **Mukataa:** Toprağın belli bir kira karşılığında birine bırakılması (Çağbayır, 2017c: 4043).

insanlar; bu mülklerin kendine ait olmadığını ve kira ödeyeceklerini duyunca duruma karşı çıkıp kendi memleketlerine dönmek isteyecekler ve şehirdeki gayrimüslimler varlıklarını devam ettirip şehri yeniden ele geçirmek için çalışacaklardır. Mukataayı tesis ettiren ise Vezir Rum Mehmed Paşa'dır. Âşıkpaşazâde, bu bilgileri verirken Rum Mehmed Paşa'dan yalnızca "vezir" olarak bahsetmekte ve "Bu vezir kimdür?" diye bir soru verip "Rum Mehmed'dür kim anı pâdişâh it gibi boğdurdu." şeklinde cevaplayarak vezirin hem adı hem de akıbeti hakkında bilgi vermektedir.

Âşıkpaşazâde, bölümün sonuna eklediği beş beyitlik manzumenin ardından "Velehû" diyerek eklediği üç beyitlik manzumede, Rum Mehmed Paşa'nın devlete yaptığı kötülükten ve katlinden hareketle, kimsenin ettiği kötülüklerin yanına kalmayacağı konusuna değinmektedir. Birinci beyitte,

"Ne kim eder kişi, kalmaz yanında
Bulur ya oğul, kız tatlu cânında"

diyen Âşıkpaşazâde, ikinci beyitte bu sözün bir "mesel" olduğunu belirtmektedir:

"Meseldür bu sözüm denür ezelden
Yazılır cümle âkil dîvânında" (Öztürk, 2013a: 195)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: İden bulur inleyen ölür. (Atalar Sözü, 1936: 12 / a. 33)

Pend-nâme: İden bulur u inleyen ölür. (Güvâhî, 1983: 203 / b. 1475)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Eden bulur bu bir eski meseldür
Ölür hem inleyen darb-ı meseldür

(Ceyhan ve Koşık, 2016: 55 / a. 96)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Sana galursa, galmaz oğlanına.
(Alizade, 1992: 87 / a. 1410)

Institutionum Language Turcicae IV: Eden bulur, suçu dugulur. (Stein, 2000:
287 / a. 188)

Darb-ı Mesel: İden bulur, inleyen ölür. (Ceyhan, 2011: 136 / a. 236), Sana kalursa ogluna kalmasun. (Ceyhan, 2011: 142 / a. 498)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: İden bulur, inleyen ölür. (Ekinci, 2015: 169 / a. 73a)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Eden bulur, inleyen ölür. (Şeylan, 2016: 82 / a. 3a)

Franz Lorenz von Dombay'a Ait Yazma: İtme, bulma. (Ekinci, 2013: 60 / a. 81)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eden bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 172)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Eden bulur. (Şinasi, 2003: 109 / a. 1369), Kişi ettiğini bulur. (Şinasi, 2003: 172 / a. 2633)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Herkes ettiğini bulur. (Albayrak, 2009: 525/ a. 9998)
- Herkesin ettiği yoluna gelir. (Albayrak, 2009: 528 / a. 10066)
- Eden bulur, sanma kalır, vakti gelir. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6729)
- Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç. (Albayrak, 2009: 646 / a. 12698)
- Herkesin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)
- Kimsenin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Sen itdüğün yanuna kalısar mı*

Ve ya dâd ıssı dâdın alısar mı” (Ayan, 1979: 280 / b. 4020)

[Kiccük yılânı ejderhâ olmadın avlayalar]: Zamanla büyüyeceği belli olan bir tehlikeyi henüz büyümeden, kötülük yapacağı belli olan kişileri de kötülük yapmaya fırsat bulamadan etkisiz hâle getirmek gerekir.

Âşıkpaşazâde, II. Mehmed’in Karamanoğlu Pir Ahmed’in üzerine yürümesi hakkında bilgi verdiği yüz kırk üçüncü bölümde, Sultan’ın Anadolu’daki çeşitli vilayetlere zarar veren Uzun Hasan’ın üzerine yürüme niyetinden bahseder. Uzun Hasan için “*Ve hem Hasan evvel kiccük yılânıdı.*” diyerek onu küçük yılana benzeten müellif, sultanın bu niyetini küçük yılânı ejderha olmadan avlamak istemesi olarak belirtmektedir: “*Pâdişâhun niyyeti buyıdı kim ejderhâ olmadın anı avlayalarıdı.*” (Öztürk, 2013a: 241). Âşıkpaşazâde’nin bu cümlelerinden hareketle bu atasözünü “*Kiccük yılânı ejderhâ olmadın avlayalar.*” şeklinde belirtmek mümkündür.

Eserde müellifin ağzından telmihte bulunulan bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak aynı anlama gelen şu atasözleri mevcuttur:

- Yılanı başından ezmeli. (Albayrak, 2009: 892 / a. 18243)
- Yılanın başı küçükken ezilir / ezilmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18250)
- Yılanın kafası küçükken ezilir / ezilmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18250)
- Yılanın başını küçükken ezmek gerek. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18251)
- Yılanın başını küçükken ezmeli. (Albayrak, 2009: 893 / a. 18252)
- Yılan küçükken boğulur. (Yurtbaşı, 2012: 908)
- Yılanı küçükken öldürmeli. (Yurtbaşı, 2012: 908)

Kişilik bilmeğe insan gerekdür: Bir insanın değerini ancak o insanın değerini anlayabilecek nitelikteki kişiler bilir.

Âşıkpaşazâde'nin II. Mehmed'in İskenderiyye seferi hakkında bilgi verdiği yüz elli beşinci bölümün sonunda, eserin İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde 478 numara ile kayıtlı olan nüshasında yer alan 884 yılında Memluk Sultanı Kayıtbay (Kayıtbay) ile II. Mehmed arasında yaşanan bir olay dipnot olarak verilmiştir. Buna göre, II. Mehmed tahta geçen Memluk Sultanı Kayıtbay'a, daha önce yaşanan sorunları bir tarafa bırakıp, tahta geçişini kutlamak amacıyla çeşitli hediyelerle birlikte bir elçi yollar. Ancak Kayıtbay bu elçiye gerektiği şekilde hürmet göstermez ve elçi döndüğünde bu durumu Sultan'a anlatır. Kayıtbay'ın hemen sonra devlet yönetiminde düşük bir yere sahip olduğu için elçi olarak gönderilmemesi uygun olmayan bir muhtesibi⁵⁸ elçi olarak göndermesi II. Mehmed ile aralarında yeni bir düşmanlığın başlamasına sebep olur. Âşıkpaşazâde, bu bilgilerin ardından verdiği üç beyitlik manzumenin ilk beytinde, II. Mehmed'in attığı adıma Kayıtbay'ın verdiği hakaretimiz karşılık için "*Kişilik bilmeğe insan gerekdür*" diyerek Memluk Sultanı'nı yermektedir.

"Kişilik bilmeğe insan gerekdür

Ve hem ol tâlib-i Sübhan gerekdür" (Öztürk, 2013a: 273)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Adam, adam kadri bilir; sarraf altın kıymeti. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 94), İnsan bilir insan kıymetini, sarraf bilir altın kıymetini. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 158)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Adamın kıymetini adam bilir. (Şinasi, 2003: 45 / a. 57), İnsan olmayan insan kadrini bilmez. (Şinasi, 2003: 151 / a. 2218)

⁵⁸ **Muhtesib:** Yerel yönetimin başında bulunan kimse, mahallî yönetici (Çağbayır, 2017c: 4036).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- İnsan kıymetini, insan bilir. (Albayrak, 2009: 555 / a. 10703)

Harâmînün hod sebâtı olmaz: Haram kazanç sağlayan insanlar, yapmakla yükümlü oldukları işlerden ya da verdikleri sözlerden dönerler; böylelikle de kimseye bir faydaları dokunmaz.

Âşıkpaşazâde, Osmanlı sultanlarının hasletlerini anlattığı yüz altmış sekizinci bölümde bir hikâye vermektedir. Dipnot olarak verilen, eserin İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde 478 numara ile kayıtlı nüshasındaki bu hikâyede, II. Murad dönemi vezirlerinden Fazlullah Paşa ile II. Murad arasında yaşanan ve sonunda Fazlullah Paşa'nın vezirlikten azledilmesine sebep olan bir olay anlatılmaktadır. Buna göre, o yıl hazinede para olmadığı için her yıl Beytullah'a yollanan paranın Halil Paşa'dan ödünç olarak yollandığını gören Vezir Fazlullah Paşa, II. Murad'a eğer izin verirse kendisinin hazine toplamak istediğini söyler. Bunu nasıl yapacağını soran Sultan'a, halkın fazla mallarını padişah emri ile alabileceğini belirtir. Bunu duyan Sultan, sinirlenerek devlet için üç şeyin; madenlerin, gayrimüslimlerden alınan haraçların ve gazadan elde edilen malların helal olduğunu söyler. Gaza için savaşan askerlerin helal lokma yemesi gerektiği aksi takdirde haram lokma yiyenlerin harami olduğunu, "*Harâmînün hod sebâtı olmaz*" diyerek haramilerin de sebâtı olmadığını belirtir (Öztürk, 2013a: 304).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak, haraminin değil de haram kazancın insana faydasının olmadığını anlatan "Haramın binası olmaz.", "Haramın temeli olmaz." (Albayrak, 2009: 502 / a. 9425-9426) atasözlerini belirtmek gerekir.

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Kabusnâme:

“Zira şirâda yalan söylemek harâmharluğa delildir. Ve hem malî harâm olur. Sonra harâmın sebatı olmaz.” (Keykâvus, 2007: 165)

Müdârâ hoşdur yerinde, müdârâdur uran düşmeni yere: İnsanın içindeki düşmanlığı gizleyip düşmanına dost gibi görünmesi, yeri geldiğinde uygun bir davranıştır; nitekim böylelikle düşmanını alt edebilir.

Âşıkpaşazâde, Memluk ordusu ile Adana’da yapılan savaşta yenik düştükten sonra esir edilerek Mısır Atabeyi Özbek’e gönderilen Anadolu Beğlerbeği Hersekoğlu Ahmed Paşa’nın esaretten kurtuluşunu anlattığı dördüncü bölümde⁵⁹ bu kurtuluşa bir müdaranın sebep olduğunu belirtmektedir. Buna göre, kendisinin bir Hersek şehzadesi olduğunu, Osmanlı’ya yenildikten sonra esir edildiğini, sonrasında ise kızı ile evlendiğini anlatan Hersekoğlu, Özbek’e yakın davranarak istemesi durumunda kendisini II. Bayezid ile barıştırabileceğini söyler. Bunu duyan Özbek, serbest bıraktığı Hersekoğlu’nu çeşitli hediyelerle birlikte II. Bayezid’e gönderir ve Hersekoğlu iki tarafı barıştırır. Âşıkpaşazâde, bu bilgilerin ardından, Hersekoğlu’nun Özbek’e müdara etmesinden yola çıkarak müdarayı konu edinen üç beyitlik bir manzume verir. Üçüncü beyitte Âşıkpaşazâde kendine seslenerek müdaranın yeri geldiği zaman doğru bir davranış olduğunu ve insanın düşmanına dost gibi görünerek onu alt edebileceğini belirtir.

“Âşık müdârâ hoşdur yerinde

Müdârâdur uran düşmeni yere” (Öztürk, 2013a: 315)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

⁵⁹ Eseri hazırlayan Öztürk; tenkitli metnin bitiminden sonra, eserin sadece Âlî Beğ neşrinde bulunan, 891-908/1486-1502 yılları olaylarının verildiği ve bölüm sırasının birden başlatıldığı bir kısmı “Ek” olarak vermiştir (Öztürk, 2013a: 312). Bu maddeden itibaren vereceğimiz atasözleri, bu Ek kısmında yer almaktadır.

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Müdara düşmana güllâbicilik gibidir. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 184)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Mundara müdara gerek. (Albayrak, 2009: 712 / a. 14144)
- Murdara müdara gerek. (Albayrak, 2009: 712 / a. 14150)

Kız yanuluktur: Kız çocuklarının yetiştirilmesi büyük özveri ve titizlik istediği için anne ve babalar sürekli bunun tedirginliği içinde yaşarlar.

Âşıkpaşazâde, Alâüddeve'nin⁶⁰ II. Bayezid ile dost iken sonradan Mısır Atabeyi Özbek ile nasıl dost olduğunu anlattığı beşinci bölümde, Alâüddeve'nin Özbek'e elçi gönderip bir oğlunu ve kızını verdiğinden bahsetmektedir. Oğlunu Özbek'in hizmetine göndermesinin yanında kızını da gelin olarak göndermesinin nedenini soran Türkmen beylere Alâüddeve, "*Kız yanuluktur.*" diyerek kızının birini Hacı Bektaş oğluna verdiğini, birini de Özbek oğluna vereceğini belirtir (Öztürk, 2013a: 315).

Eserde Alâüddeve'nin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kızın var, sızın var. (Akyalçın, 2012: 427)
- Kızın var, yüreğinde sızın var. (Akyalçın, 2012: 427)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

"Hoş eydürler kimün kim kızı vardır

Yüreginde onılmaz sızı vardır" (Ayan, 1979: 413 / b. 7527)

⁶⁰ Alâüddeve Bozkurt Bey: Dönemin Dulkadiroğlu Beyi (Kesik, 2018: 315).

Bir tahtta iki pâdişâh sığmaz: Bir ülke iki hükümdar için dardır, ikisi birden bir ülkeye sığamazlar. Her yerin tek bir yöneticisi olmalıdır.

Âşıkpaşazâde, II. Bayezid devrinde Erdebil sofularının Rumeli'ye sürülmelerine neden olan olayları anlattığı yirmi üçüncü bölümde, Şeyh Sâfi'nin⁶¹ müritlerinden olup tasavvufta şer'-i Muhammedî'ye bağlı oldukları hâlde bunların neden kâfir sayıldıkları hakkında bilgi verir. Buna göre, Erdebil'den ayrılıp Rumeli'ye gelen Şeyh Cüneyd⁶²; II. Bayezid'e bazı müridleriyle birer seccade, Mushaf ve tespihten oluşan hediye göndererek kendisine mesken edinmek için Kurt Beli'ni⁶³ vermesi ricasında bulunur ve orada oturup sultanın duasına meşgul olacağını bildirir. Vezir Halil Paşa, bu müridi II. Murad'a götürür. Sultan, bu hediyeleri kabul eder ve Halil Paşa ile müşavere ederler. Bunun sonucunda “*Bir tahtta iki pâdişâh sığmaz*” diyerek Şeyh Cüneyd'in ricasını reddederler. Gelen dervişlere bin akça harçlık verirler, Şeyh Cüneyd'e ise iki yüz filori göndererek dervişleri yolcu ederler. (Öztürk, 2013a: 330)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: On dervîş, bir kilime sığar; iki pâdişâh, bir iklim sığmaz. (Ekinci, 2015: 170 / a. 73b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dokuz abdal bir kilimde uyur, iki padişah bir iklim sığamaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 132)

Eserde II. Murad ile Halil Paşa'nın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bir şehre iki hâkim hükmedemez. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3912)

⁶¹ **Şeyh Safiyüddin-i Erdebilî:** Safeviyye tarikatının kurucusu. Bu tarikat, Osmanlı kaynaklarında “Erdebiliyye”, müritleri ise “Erdebil sufileri” olarak anılır (Gündüz, 2017: 22).

⁶² **Şeyh Cüneyd:** Safevi tarikatının Sünnilikten çıkıp Şiileşmesini sağlayan ve şah olma isteğinden dolayı Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah tarafından Erdebil'den uzaklaştırılan şeyh (Gündüz, 2017: 24).

⁶³ Osmanlı yer adları ile ilgili kaynaklarda neresi olduğuna dair bir bilgiye rastlanamamıştır.

- Bir şehre iki padişah olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3913)

- Bir tahtta iki şâh olmaz. (Albayrak, 2009: 263 / a. 3920)

Bu atasözünü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mesîhî Divanı:

“Nice karâr eyleye cânumda ‘akl u ‘ışk

Bir memleketde sığışa mı iki pâdişâh”

(*Mesîhî Divanı*, 1995: 249 / Gazel 205 b. 2)

Geçmiş ko, gözetmegil geleni: İnsanın geçmişte yaşadıklarını geride bırakıp gelecekte de bir şey ummaması, sadece içinde yaşadığı anı değerlendirmesi gerekir.

Âşıkpaşazâde eserini, dört beyitlik bir manzumenin ardından H 908’de bitirdiğini söyleyerek tamamlamaktadır. İnsanın yaşarken bir şeyler yapması, vaktini boşa geçirmemesi gerektiğini anlattığı manzumenin son beytinde geçmiş de geleceği de bir yana bırakıp yaşanan anın değerlendirilmesi gerektiğini şöyle belirtir:

“Geçmiş ko, gözetmegil geleni

Gaflete uyup dolanmagıl yeleni” (Öztürk, 2013a: 336)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözünü, günümüzde bu şekliyle kullanılmamaktadır. Ancak bu atasözünün ilk kısmını içeren ve geçmişin telafi edilemeyeceğini belirten atasözleriyle, geçmiş bırakıp geleceğe bakmak gerektiğini ifade eden atasözlerimiz vardır. Yani günümüzde kullanılan atasözlerinde geçmiş üzülmek yerine geleceğe bakmak nasihat edilmektedir. Bu durum da eserde tespit edilen atasözünün “gözetmegil geleni” kısmının günümüzde kullanılmadığını göstermektedir. Bu konuyla ilgili günümüzde kullanılan atasözleri şunlardır:

- Geçen geçti, gelene bak. (Albayrak, 2009: 464 / a. 8513)

- Geçen geçti, vay gelecek! (Albayrak, 2009: 464 / a. 8514)

- Geçen gün yerine gelmez, beklesen de günü gününe. (Albayrak, 2009: 464 / a. 8515)

- Geçen gün yerine gelmez. (Albayrak, 2009: 464 / a. 8516)

- Geçen zaman yerine gelmez. (Albayrak, 2009: 465 / a. 8520)

Bu atasözü, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Folklor Postası* dergisinde yayınladığı "İbrahim Bey Kllyatından Seçme Şiirler" adlı makalesinde karşımıza çıkmaktadır. Ergun, imla ve yazıdaki hususiyetlere göre 15. yüzyılda yazıldığının anlaŐıldığını söylediği İbrahim Bey'in Őiirlerinden rnek verir. Verilen rnek Őiirlerden ncs, ilk mısrasında bu atasözünün yer aldığı bir beyit ile bitmekte ve Şair kendisine Şöyle nasihat ederek seslenmektedir:

"GeçmiŐi ko gzetmegil geleni

Gzn a hli hoş gr İbrahim" (Akgün, 2008: 286)

4.1.5.7. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Atasözleri

Oruç b. Âdil'in nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Oruç b. Âdil, eserde bu sözlerden bir tanesi için "ulular sözü", iki tanesi için "mesel" kaydını düşmüştür. Buna göre;

- "Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü." sözü bir "ulular sözü",

- "Arab cu'aydısı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarunla çıkışmak olmaz." ve "Yaş dahi yanar kuru katında." sözleri ise "mesel"dir.

Oruç b. Âdil yer verdiği atasözlerinin büyük kısmını kendi ağzından nakletmektedir. Bazılarını I. Bayezid, Malkoçoğlu Bali Bey ve Vezir Kantur gibi adını belirttiği kişilerin ağzından nakletmektedir.

Eserde yer alan atasözlerinden bazıları manzum özellik göstermektedir: "Böyle geldi, böyle gider.", "Deme zulm edesin kala yanına; sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna.", "Dil nice kim dek dura baş sağ olur, deprenicek dil yürek bir dağ olur.", "Evvel can, andan cihan.", "Meşveretle hâsıl olur her ümid, meşveretdür bağılı işlere kilid."

Oruç b. Âdil'in iki atasözünü iki farklı şekilde kullandığı görülmektedir: "Ecele hod kimesne mâni' olamaz / Gelen ecele kimesne mâni' olamaz.", "Dünyâ dedükleri âhir [Süleyman'ı] dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı / Dünyâ âhir [Süleyman'a] dahi kalmadı.", "Kazâ gelse girü göz görmez / Kazâ gelse görür göz görmez".

Öruç b. Âdil, eserin iki farklı yerinde beyit hâlinde verdiği bir atasözünün ilk mısradâ Türkçesini, ikinci mısradâ ise Arapçasını vermektedir:

“Kaza gelse girü görmez göz ey yâr
İzâcâ'e'l-kazâ amye'l-basar var”

“Kazâ gelse görür göz görmez ey yâr
İzâcâ'e'l-kazâ amye'l-basar var”

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. “Arab cu‘aydı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarınla çıkışmak olmaz.”, “İnine uran itün n’ola hâli.” atasözleri günümüzde kullanılmamaktadır. “Böyle geldi, böyle gider.”, “Bugün bana ise yarın sanadır.”, “Evvel can, andan cihan.”, “Dünyâ âhir [Süleyman’a] dahi kalmadı.” atasözleri aynı şekilde kullanılırken diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Arab cu‘aydı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarınla çıkışmak olmaz. (Öztürk, 2014: 121)

Arusını söyündürüp andan balına el sun. (Öztürk, 2014: 155, 173)

Böyle geldi, böyle gider. (Öztürk, 2014: 139)

Bugün bana ise yarın sanadır. (Öztürk, 2014: 39)

Deme zulm edesin kala yanına; sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna. (Öztürk, 2014: 161)

Dil nice kim dek dura baş sağ olur, deprenicek dil yürek bir dağ olur. (Öztürk, 2014: 39)

Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelir, bilmezliğinden ötürü. (Öztürk, 2014: 39)

Dünyâ âhir [Süleyman'a] dahi kalmadı. (Öztürk, 2014: 77)

Dünyâ dedükleri âhir [Süleyman'ı] dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı. (Öztürk, 2014: 76)

Ecel gelmeli olunca elbette bir bahâne olur. (Öztürk, 2014: 40)

Ecele hod kimesne mâni olamaz. (Öztürk, 2014: 21, 29)

Ecele karşı gelmek olmaz. (Öztürk, 2014: 6)

Evvel can, andan cihan. (Öztürk, 2014: 185)

Gelen ecele kimesne mâni' olamaz. (Öztürk, 2014: 29)

Gelen kazâ-yı eceli kimse döndermek olmaz. (Öztürk, 2014: 156)

Hakk'un emrinden taşra iş olmaz. (Öztürk, 2014: 165)

Hakk'un emrine kimesne girmez. (Öztürk, 2014: 62)

Her pâdişâh kendü zamanında Süleyman'dur. (Öztürk, 2014: 78)

İnine uran itün n'ola hâli. (Öztürk, 2014: 149)

Karıncaun kanadıdur zevâli. (Öztürk, 2014: 149)

Kazâ gelse girü göz görmez. (Öztürk, 2014: 122)

Kazâ gelse görür göz görmez. (Öztürk, 2014: 156)

Kaza kim gökden ine anı döndermek olmaz. (Öztürk, 2014: 156)

Kimseneye bâki kalmaz rûzigâr. (Öztürk, 2014: 77)

Meşveretle hâsıl olur her ümid, meşveretdür bağılı işlere kilid. (Öztürk, 2014: 137)

Takdîrde hod olacak nesne olur. (Öztürk, 2014: 29)

Takdîrde hod olacak nesne olur, tedbir neylesün. (Öztürk, 2014: 164)

Yaraşur câhilün cânı cezâda. (Öztürk, 2014: 140)

Yaş dahi yanar kuru katında. (Öztürk, 2014: 183)

Ecele karşı gelmek olmaz: Her insan bir gün mutlaka ölecektir, kimse buna karşı gelemez.

Cengiz Han'ın Belh, Horasan ve Irak vilayetlerini harap ettiği sırada Mahan şehrinin hükümdarı olan Süleyman Şah; elli bin konargöçer Tatar ile Anadolu'ya gelmek için göç eder. İran üzerinden Erzincan'a göçüp Amasiyye'de⁶⁴ gazalar ettikten sonra Âbilistan'a⁶⁵, sonrasında da Halep'teki Ca'ber kalesine gelirler. Fırat Irmağı'nı geçmek istedikleri sırada Süleyman Şah, atıyla ırmağa yönelir. Oruç b. Âdil bu bilginin ardından, “*Kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî ecele karşı gelmek olmaz.*” deyip Süleyman Şah'ın ırmakta boğularak şehit olduğu bilgisini verir (Öztürk, 2014: 6).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecelden başka her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Ecele çare olmaz her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecele çare olmaz. (Şinasi, 2003: 108 / a. 1359)

⁶⁴ Amasya.

⁶⁵ **Âbilistan:** Bugünkü Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesi (Taşdemir, 1995: 1).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ecele çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)
- Ecele derman olmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)
- Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 521 / a. 9899)
- Ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 749 / a. 14967)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“Bize hõd ne hisâb anlara nisbet,
ecelden kaçmaga yok durur imkân” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 69)

Hurşîd-nâme:

“Ecel gelmezden öndin kimse ölmez
Ecel geldükde hergiz çâre olmaz” (Ayan, 1979: 169 / b. 1095)

Ecele hod kimesne mâni’ olamaz / Gelen ecele kimesne mâni’ olamaz: Her insan bir gün mutlaka ölecektir, kimse buna karşı gelemez.

H 759’da Biga⁶⁶ taraflarına ava çıkan Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa, atının ayağı bir deliğe geçince attan düşer ve atın altında kalarak şehit olur. Oruç b. Âdil, ava çıkan Süleyman Paşa’nın şehit olduğu bilgisini vermeden önce, “*Av avlarken kazâ-yı âsmânî, hük-m-i Rabbânî Kudret şöyle yüz gösterdi. Ecele hod kimesne mâni’ olamaz.*” demektedir (Öztürk, 2014: 21).

Oruç b. Âdil, aynı atasözünü I. Murad’ın Kosova Savaşı sırasındaki ölümünü anlatırken tekrarlar. Savaş sonrasında Sultan’ın yalnız olduğu sırada elini öpmek isteyen bir gayrimüslime karşı gazilerin gafil düştüğünü söyleyen Oruç b. Âdil bunun

⁶⁶ **Biga:** Bugün de aynı adla var olan Çanakkale ili ilçesi.

hemen ardından “*Takdirde hod olacak nesne olur. Ecel hod gelmiş idi. Gelen ecele kimesne mâni‘ olamaz.*” demektedir. Nitekim bu gayrimüslim, yeninin içine sakladığı hançerini çıkarıp I. Murad’ı şehit eder (Öztürk, 2014: 29).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecelden başka her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Ecele çare olmaz her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecele çare olmaz. (Şinasi, 2003: 108 / a. 1359)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ecele çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)

- Ecele derman olmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)

- Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 521 / a. 9899)

- Ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 749 / a. 14967)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“*Bize hód ne hisáb anlara nisbet,
ecelden kaçmaga yok durur imkân*” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 69)

Hurşîd-nâme:

“*Ecel gelmezden öndin kimse ölmez
Ecel geldükde hergiz çâre olmaz*” (Ayan, 1979: 169 / b. 1095)

Takdirde hod olacak nesne olur: Allah bir insanın kaderine ne yazdıysa o mutlaka gerçekleşir.

Oruç b. Âdil, bir önceki maddede belirtilen I. Murad'ın vefatı ile ilgili bilgileri aktardığı sırada, “*Takdirde hod olacak nesne olur. Ecel hod gelmiş idi. Gelen ecele kimesne mâni‘ olamaz.*” demektedir (Öztürk, 2014: 29).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir ne ise o olur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Takdir ne ise o olur. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16429)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Yarın elbette ol ölse gerekdir*

Ne kim takdîr ise olsa gerekdir” (Ayan, 1979: 330 / b. 5340)

Battal-nâme:

“*Olacak iş takdîrde olur.*” (Battal-nâme, 2006: 122)

Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü:

Yerinde ve nasıl konuşması gerektiğini bilmeyen insanlar, söyledikleri sözlerden dolayı sıkıntı çekerler.

Timur, I. Bayezid'i esir aldığı anda ona, “*Eğer ben bu vartaya düşsem sen beni nice ederdün?*” diye sorarak doğru cevap vermesini ister. I. Bayezid'in, “*Eğer sen bu vartaya düşsen ben seni bir demür kafese koyardum.*” cevabını vermesi üzerine Timur onu demirden bir kafese hapseder ve ne zaman bir yere gidecek olsa kafesi bir

deveye yükletip onu da beraberinde götürür. Bu bilgiyi veren Oruç b. Âdil, I. Bayezid'in tez canlı biri olduğunu belirtip hem bu yüzden hem de “ulular sözü”nü tutmamasından dolayı başına bu işin geldiğini söyler ve şunları ekler:

“Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü.

Dil nice kim dek dura baş sağ olur

Deprenicek dil yürek bir dağ olur” (Öztürk, 2014: 39)

Verilen bilgidен de anlaşıldığı üzere, Oruç b. Âdil bu atasözünü “ulular sözü” olarak vermektedir.

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dil adamı vezir de eder rezil de. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5987)
- Dil insanın düşmanıdır. (Albayrak, 2009: 353 / a. 6005)
- Dil kafanın belasıdır. (Albayrak, 2009: 353 / a. 6006)
- Dil küçüktür, belası büyüktür. (Albayrak, 2009: 354 / a. 6013)
- Dil var bal getirir, dil var bela. (Albayrak, 2009: 354 / a. 6020)

Dil nice kim dek dura baş sağ olur, deprenicek dil yürek bir dağ olur:

Yerinde ve nasıl konuşması gerektiğini bilen insanlar zor durumlarda kalmazlar, bilmeyenler ise büyük sıkıntılar yaşarlar.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün hemen devamında yer almaktadır (Öztürk, 2014: 39).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Dil ebsem olsa baş esendür. (*Atalar Sözü*, 1936: 19 / a. 105)

Pend-nâme: Olur dil epsem oldukda esen baş. (Güvâhî, 1983: 207 / b. 1525)

Darb-ı Mesel: Dil esen, baş esen. (Ceyhan, 2011: 140 / a. 421)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Dil tek tursa baş esen. (Ekinci, 2015: 172 / a. 75a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dilini tutan başını kurtarır.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 131)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dil esen baş esen. (Şinasi, 2003: 101 / a. 1209),
Dilini tutan başını kurtarır. (Şinasi, 2003: 102 / a. 1226), Selâmet isteyen dilini
tutmak gerek. (Şinasi, 2003: 205 / a. 3303)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde
kullanılmaktadır:

- Dil dursa başa ihsan, dilden gelir başa noksan. (Albayrak, 2009: 353 / a.
5995)

- Dil epsem, baş esen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5997)

- Dil epsem olsa baş esendir. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5997)

- Dil esen, baş esen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5998)

- Dil esen, baş esen; dildir baş kesen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5999)

- Dil sükût ederse baş selamet bulur. (Albayrak, 2009: 354 / a. 6018)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, insanın dilini koruması
gerektiğini anlattığı yedinci bölümde yer verdiği bir dördlükte, insanın başına iyi ya
da kötü ne gelirse dilinden geldiğini belirtmektedir:

“ne kim kelse erke tilindin kelür

tilindin kim edgü kim isiz bolur

eşit büt bu sözke kamug tangda ten

turup tilke yüknüp tazarru ‘ kılır” (Arat, 1992: 52 / satır 145-148)

“İnsana ne gelirse, dilinden gelir;
dil yüzünden kimi iyi, kimi kötü olur;
dinle ve bu söze inan ki, vücut her sabah
kalkıp, eğilerek, dile yalvarır.” (Arat, 1992: 88 / satır 145-148)

Hoca Dehhânî Divanı:

“Berk tut indi dilüni Dehhânî
Yalunuz başı gideren dildür” (Hoca Dehhânî Divanı, 2017: 89 / Gazel 28 b. 6)

Bugün bana ise yarın sanadır: Bugün bir insanın başına gelen bir olay, yarın başka bir insanın başına gelebilir.

Esir aldığı I. Bayezid’i zaman zaman ziyaret eden Timur, bir gün onu üzgün görünce üzülmemesini, bu durumun da Allah’ın kudretiyle gerçekleştiğini söyler. I. Bayezid, bunun farkında olduğunu ve eğer kabul ederse bir isteği olduğu karşılığını verir. Timur’un ne isterse kabul edeceğini söylemesi üzerine I. Bayezid şöyle istekte bulunur: “Hey Han! Senden dileğim budur kim, benim ocağımı söyündürmeyesin. Bugün bana ise yarın sanadır.” Oruç b. Âdil’in kerem sahibi biri olarak belirttiği Timur, I. Bayezid’in ağladığını görünce, “Hey Han! Gerçek eydürsin. Bugün ben sana ne edersem yarın bana anı ederler.” diyerek dileğini kabul ettiğini belirtir ve askerlerini de alarak oradan ayrılır (Öztürk, 2014: 39).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Institutionum Language Turcicae IV: Unutma ölüm daim anadır, bugün bana ise yarın sanadır. (Stein, 2000: 277 / a. 90), Bugün bize, yarın size. (Stein, 2000: 277 / a. 91)

Darb-ı Mesel: Bugün bana ise yarın sanadır. (Ceyhan, 2011: 137 / a. 291)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Bugün bana ise yarın sanadır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 120)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Bugün bana ise yarın sana. (Şinasi, 2003: 82 / a. 838)

Eserde I. Bayezid'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Bugün bana ise yarın sana. (Albayrak, 2009: 276 / a. 4218)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Necatî Beg Divanı:

“*Derd ile ben de bencileyin kanlar ağla kim*

Bu gün bana ise yarın efendi sana imiş”

(*Necatî Beg Divanı*, 1992: 125 / Mersiye-i Sultan Mahmud, 1. Hane b. 7)

Ecel gelmeli olunca elbette bir bahâne olur: Bir insan öldüğü zaman etrafındaki insanlar ufak da olsa bir sebep bulmaya çalışırlar. Ancak vadesi dolan insanın ölümüne sebep gösterilen şeyler birer bahanedir ibarettir.

Timur ile yaptığı savaştan sonra esir düşen I. Bayezid, Timur'un kendisini yanında Semerkant'a götürmek istemesi üzerine buna karşı çıkıp gitmek istemediğini söyler ve kendisini oraya götürmeden öldürmesini ister. Ancak Timur buna karşı çıkar. Oruç b. Âdil burada I. Bayezid'in ölümünü anlatmadan önce “*Ecel gelmeli olunca elbette bir bahâne olur.*” der ve I. Bayezid'in yüzüğünün kaşındaki zehiri yalayarak intihar ettiğini belirtir (Öztürk, 2014: 40).

Oruç b. Âdil bu atasözünü vermeden önce, Osman Gazi'nin ölümünü anlatırken bu atasözüne telmihte bulunur. Osman Gazi'nin vefatına ayağındaki “yel zahmeti”nin sebep olduğunu belirten Oruç b. Âdil, “*Ol bahane oldu.*” demektedir (Öztürk, 2014: 16).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Ecel geldi [cihâne], baş ağrısı bahane. (Ceyhan, 2011: 130 / a. 4)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecel geldi cihana baş ağrısı bahane. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecel geldi başağrısı bahâne. (Şinasi, 2003: 108 / a. 1356), Ecel geldi cihâna başağrısı bahâne (Şinasi, 2003: 108 / a. 1357)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6701)

Hakk'un emrine kimesne girmez: Allah'ın insanlar için verdiği hükümlere ve koyduğu kurallara karşı gelinmez.

Oruç b. Âdil, II. Murad'ın Varna⁶⁷ Savaşı hakkında bilgi verirken bu savaşta her iki tarafın da büyük bir mücadele verdiğinden bahseder. Ancak birçok Balkan milletinden oluşan düşman ordusu, Osmanlının sağ ve sol kollarındaki askerlerini dağıtıp Sultan'ı zor duruma düşürürler. Bu bilginin hemen ardından kudret-i semai tarafından bir olay meydana geldiğini belirten Oruç b. Âdil, "*Hakk'un emrine kimesne girmez.*" dedikten sonra Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa'nın şehit edildiği bilgisini verir (Öztürk, 2014: 62).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Allah'ın işine karışılmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 101)

⁶⁷ **Varna:** Rumeli eyaletine bağlı bir kaza. Bugün Bulgaristan'da aynı adlı şehir (Sezen, 2017: 787).

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Allah'ın işine karışılmaz. (Şinasi, 2003: 53 / a. 213)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Allah'ın işine karışılmaz. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1331)

Dünyâ dedükleri âhir [Süleyman'ı] dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı / Dünyâ âhir [Süleyman'a] dahi kalmadı: İnsan ne kadar güçlü ne kadar zengin olursa olsun bir gün mutlaka buradan göçüp gideceği için dünyaya çok fazla bel bağlamamalıdır.

Oruç b. Âdil, II. Mehmed'in İstanbul'u fethi hakkında bilgi verdikten sonra şehir hakkında efsanevi ve tarihî bilgiler vermektedir. Şehrin tarihini anlatmaya Hz. Süleyman ile başlar. Hz. Süleyman'ın bütün inse ve cinne hükmeden, dünyadaki bütün padişahların kendisine boyun eğdiği, bütün dünyayı hükmü altında bulunduran güçlü ve zengin bir insan olduğunu belirten Oruç b. Âdil, onun eşi Şemsiyye için yaptırdığı bir saraydan bahseder. Bütün inse, cinne, dev ve perilere “cennet-sıfat” bir yer bulmalarını ve orada dünyada benzeri olmayan bir saray yapmalarını ister. Onlar da İstanbul'a yakın bir yeri, Aydıncık'taki⁶⁸ Temaşalık'ı⁶⁹ beğenirler ve buraya bir saray yaptırırlar. Hz. Süleyman'dan uzun yıllar sonra bu sarayda yaşayan Yanko bin Madyan adlı padişah, Kostantin'i bünyad etmeye başlar. Yanko bin Madyan hakkında bilgi vermeden önce Oruç b. Âdil, Hz. Süleyman'ın onca yıl saltanat sürdüğünü belirtip “*Dünyâ dedükleri âhir anı dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı.*” der ve hemen ardından dünyanın geçiciliğini anlatan altı beyitlik bir manzume verir. Bu manzumenin ikinci beytinde, bütün inse ve cinne hükmetmesine rağmen dünyanın Hz. Süleyman'a bile kalmadığını bir kez daha şöyle ifade eder:

“Dünyâ âhir ana dahi kalmadı

Şöyle gitdi san cihâna gelmedi” (Öztürk, 2014: 76-77)

⁶⁸ **Aydıncık:** Bugünkü Balıkesir ili Bandırma ilçesine bağlı Edincik nahiyesi (Sezen, 2017: 237).

⁶⁹ **Temaşalık:** XVI. yüzyılda Aydıncık kazasına bağlı, güherçile çıkarılan bir mevki (Çelik, 2012: 73).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya Hazret-i Süleymân'a kalmamış. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1320)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya Hazreti Süleyman'a kalmamış. (Yurtbaşı, 2012: 1008)

- Sultan Süleyman'a kalmayan dünya kimseye kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 1008)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Yûnus Emre Dîvânı:

“Çalap viribidi bizi var dünyayı görün diyü

Bu dünya hod bâkî degül mülke Süleymân neyimiş”

(Tatcı, 2014: 287 / Şiir 120 b. 4)

“Bu dünyâ kime kaldı kimi berhûrdâr kıldı

Süleymân'a kalmadı anun berhûrdârlığı” (Tatcı, 2014: 486 / Şiir 361 b. 3)

Dânişmend-nâme:

“Süleymân'a vefâ kılmadı 'âlem

Kanı Davud kanı Nûh kanı Âdem” (Demir, 2004: 240 / b. 5)

“Didiler memleket assı kalaydı

Süleymân'a gerek bâkî kalaydı” (Demir, 2004: 240 / b. 8)

Kimseneye bâki kalmaz rûzigâr: Dünya hiç kimse için kalıcı değildir, herkes bir gün mutlaka buradan gider.

Bu atasözü, yukarıdaki maddede söz edilen manzumenin üçüncü beytinde yer almaktadır:

“*Kimseneye bâki kalmaz rûzigâr
Kalan erden bir nişandur yâdigâr*” (Öztürk, 2014: 77)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 134)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Şinasi, 2003: 107 / a. 1322)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bu dünya kimseye kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 718)

- Dünya kime kalmış ki sana kalacak? (Yurtbaşı, 2012: 718)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“*Bu dünyâ, bil, ki sana bâkî almaz,
eger milkün ola Şâm u Horâsân*” (Ahmed Fakih, 1956: 7 / b. 46)

“*Ana kalmayıçak bu dünyâ, gey bil,
sana hod kalısar degül, yaraklan*” (Ahmed Fakih, 1956: 9 / b. 81)

Yûnus Emre Dîvânı:

“*İşkâla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar
Güm-râh olup bu cihânda kimse bâkî kalmayısar*”

(Tatçı, 2014: 215 / Şiir 24 b. 1)

“*Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn*
Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur” (Tatcı, 2014: 246 / Şiir 64 b. 5)

“*Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum*
Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz” (Tatcı, 2014: 275 / Şiir 103 b. 5)

Risâletü'n-Nushiyye:

“*‘Ömür geçdi dirîgâ giç uyandum*
Bu dünyâ bana bâkî kala sandum” (Tatcı, 2014: 593 / b. 415)

Garib-nâme:

“*Uşbu dünyâ bâkî kalmaz kimseye*
Cân gönül harc eylemen bu dünyeye” (Âşık Paşa, 2000a: 497 / b. 2394)

Hurşîd-nâme:

“*Cihân işi budur ger ir ü ger giç*
Kimesne bunda bâkî kalmaya hiç” (Ayan, 1979: 391 / b. 6943)

Ahmed-i Dâ'î Divanı:

“*Bu hûblıgun çağını gel bugün ganîmet tut*
Cihân kimesneye kalmaz geçer zamâne begüm”
(*Ahmed-i Dâ'î Divanı*, 2001: 258 / Gazel 307 b. 3)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Dede Korkut, fani dünyanın kimseye kalmadığını belirtmektedir:

“*Fâni dünya kime kaldı*” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Her pâdişâh kendü zamanında Süleyman'dur: Bir yerde ve işte yetki sahibi olan kim ise kuvvet de ondadır.

Hiz. Süleyman'ın Temaşalık'ta yaptırdığı sarayda oturan Yanko bin Madyan, tıpkı Hiz. Süleyman gibi dünyada bir ad bırakmak için bir şeyler yapmak ister. Bu düşüncesini vezirleri ile paylaştığı ve onlara danıştığı sırada Kantur adlı veziri, “*Ey şâh-ı âlem! Şimdiki zamanda Süleyman'sın. Her pâdişâh kendü zamanında Süleyman'dur. Bu zamanda şimdi Süleyman sensin.*” diyerek Yanko bin Madyan'a âlemde anılmak için bir şehir bünyad etmesini tavsiye eder (Öztürk, 2014: 78)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Mühür kimde ise Süleymân odur. (Şeylan, 2016: 97 / a. 7b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Mühür kimdeyse Süleyman odur zamanede. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 184)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Mühür kimde ise Süleyman odur. (Şinasi, 2003: 189 / a. 2940)

Eserde, Yanko bin Madyan'ın veziri Kantur'un ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Mühür kimde ise Süleyman odur. (Albayrak, 2009: 713 / a. 14171)

Arab cu'aydısı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarunla çıkışmak olmaz: Arap ayak takımından insanlar, Bağdat hilekârları, Varsak haramileri, Germiyan hırsızları, Karaman hilekârları ve Rum gazileri ile ters düşülmez; bunlara üstün gelmenin yolu yoktur.

II. Bayezid, Anadolu Beylerbeyi Hersekoğlu Ahmed Bey ile Rumeli Sancak Beyi Hızır Bey oğlu Mehmet Bey'i ordu ile Adana-Tarsus arasındaki Arapları üzerine gönderir. İki ordunun savaştıkları sırada müellifin "Arap kalleşleri" olarak belirttiği karşı taraf, sultanın kendilerine savaşmayın dediği için savaşmayacaklarını söyleyip daha sonrasında bu söze inanan Osmanlı ordusunu gafil avlarlar. Oruç b. Âdil bu noktada, "mesel" olduğunu belirttiği şu sözü verir: "... *bu meseldür kim derler: Arab cu'aydısı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarla çıkışmak olmaz.*" (Öztürk, 2014: 121-122)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Kazâ gelse girü göz görmez / Kazâ gelse görür göz görmez: Kendisi için Allah tarafından takdir olunan şeyler vuku bulduğu zaman insan, görmesi gereken şeyleri ve gerçekleri göremez bir duruma gelir.

Oruç b. Âdil, bir önceki maddede belirtilen olayı aktarırken verdiği atasözünden sonra, savaşmayacaklarını söyleyen Arapların Osmanlı üzerine hücum etmesi üzerine, "*kazâ-yı âsmânî şöyle yüz gösterdi kim çarh hokkabazı, girü bir dürlü nerd oynayup kazâ-yı mübrem şöyle câri oldu kim*" diyerek şu beyti verir:

*"Kaza gelse girü görmez göz ey yâr
İzâcâ'e'l-kazâ amye'l-basar var"*

Nitekim Arapların sözüne inanıp savaşı bırakan Osmanlı ordusu, Arapların aniden hücumu üzerine hezimete uğrar; Hersekoğlu Ahmed Bey ve diğer bazı beyler esir edilir (Öztürk, 2014: 122).

Bu atasözü, eserin ilerleyen sayfalarında bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. II. Bayezid devrindeki Malkoçoğlu Bali Bey'in⁷⁰ Lehistan⁷¹ seferi sırasında gaziler,

⁷⁰ **Malkoçoğlu Bali Bey:** Semendre ve Silistre sancakbeyliği de yapan ve Balkan fetihlerinde önemli rol oynayan akıncı beyi (Kayapınar, 2009: 108).

⁷¹ **Lehistan:** Polonya (Beydilli, 2007: 309).

bir kuleyi çevresini ateşe verip içindekileri âciz bırakmak sureti ile ele geçirirler. Gazilerin mal tamahına düşüp yağmaya başladıkları sırada bir talihsizlik olur. Oruç b. Âdil bu olayı anlatmaya başlamadan önce, “*Kazâ kim gökden ine anı döndermeğe çâre yokdur.*” der ve ardından şu beyti verir:

“*Kazâ gelse görür göz görmez ey yâr
İzâ câe'l-kazâ amye'l-basar var*”

Sonrasında verilen bilgiye göre, gazilerin kulenin etrafını ateşe verdikleri sırada tutuşan bir çam tahtası, içinde gazilerin bulunduğu sırada kuleye ulaşım çevresinin yanmasına sebep olur. Gaziler çıkmak için yol bulamazlar. Oruç b. Âdil burada, “*Gelen kazâ-yı eceli kimse döndermek olmaz.*” diyerek kule içindeki yedi-sekiz yüz gazinin yanarak can verdiğini belirtir (Öztürk, 2014: 156).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Habîr olan degül hâlî hazerden

“*İzâ câel-kazâ amyel-basar*”dan (Güvâhî, 1983: 152 / b. 808)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Geza gelince göz bağlanır.
(Alizade, 1992: 63 / a. 735)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kazâ gözi baglar. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kaza geldikçe dâniş gözü kör olur.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâ gelince dâniş gözü kör olur. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2468)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Geldikte kaza, dide-i dâniş kör olur. (Albayrak, 2009: 466 / a. 8564)
- Kaza gelir, göz görmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11984)
- Kaza gelince dâniş gözü kör olur. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11980)

- Kaza gelince insanın basireti bağlanır. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11981)

- Kaza gelince us pusar. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11983)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mantku't-Tayr:

“Kim kazâlar Tanrı'dan çün geleler

Kamu zeyrekler görin kör olalar” (Yavuz, ty.: 178 / b. 2863)

Hurşîd-nâme:

“Kaza gökden çü dutar inmege yüz

Sagır olur kulag u kör olur göz” (Ayan, 1979: 264 / b. 3594)

Dânişmend-nâme:

“Kazâ gökden ki tuta inmege yüz

Sagır olur kulaklar kör olur göz” (Demir, 2004: 267 / b. 7)

Kaza kim gökden ine anı döndermek olmaz: Allah'ın insanlar için takdir ettiği şeyler mutlaka gerçekleşir, meydana gelen kötü bir olayı kabullenmekten başka bir çare yoktur.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün verildiği ikinci olayın devamında yer almaktadır (Öztürk, 2014: 156).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kazaya rıza gerek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâya rızâ lâzımdır. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2471)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kazaya rıza gerek. (Yurtbaşı, 2012: 860)
- Kazaya rızadan başka çare yok. (Albayrak, 2009: 614 / a. 12014)

Gelen kazâ-yı eceli kimse döndermek olmaz: Her insan bir gün mutlaka ölecektir, kimse buna karşı gelemmez.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün verildiği olayın devamında yer almaktadır (Öztürk, 2014: 156).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecelden başka her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Ecele çare olmaz her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecele çare olmaz. (Şinasi, 2003: 108 / a. 1359)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ecele çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)
- Ecele derman olmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)
- Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 521 / a. 9899)
- Ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 749 / a. 14967)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“Bize hōd ne hisâb anlara nisbet,
ecelden kaçmaga yok durur imkân” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 69)

Hurşîd-nâme:

“Ecel gelmezden öndin kimse ölmez
Ecel geldükde hergiz çâre olmaz” (Ayan, 1979: 169 / b. 1095)

Meşveretle hâsıl olur her ümid, meşveretdür bağılı işlere kilid: Bir işin başarılması için bilgi sahibi insanlara danışmak gerekir. Yapacağı her türlü işte bilgisi olan kişilere danışan, onlardan fikir alan insan her zorluğun üstesinden gelip başarılı olur.

II. Bayezid devri Bosna sancakbeylerinden Yakup Paşa, büyük ganimetler elde ettiği bir gazadan dönerken Osmanlı askerlerinin yorgunluğunu fırsat bilen Derencil Ban⁷² adlı bir Bosna kralı çok sayıda asker ile üzerine yürür. Bunun üzerine gayrimüslim ordusuna göre az sayıda askeri bulunan Yakup Paşa, başka bir yoldan onların önüne geçerek Kırbova adlı ovada durur. Oruç b. Âdil, bu bilginin hemen ardından Yakup Paşa'nın burada gaziler ile meşveret ettiğini belirtir ve sonrasında şu beyti verir:

“Meşveretle hâsıl olur her ümid
Meşveretdür bağılı işlere kilid”

Meşveret sonunda askeri üç bölüğe ayırıp düşman üzerine yürüme kararı alan Yakup Paşa, gayrimüslim ordusuna karşı çetin bir savaş verir. Ancak savaşın galibi Osmanlılar olur ve Derencil Ban esir alınır (Öztürk, 2014: 136-137).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Tanışıklı tağ aşar. (Atalar Sözü, 1936: 41 / a. 357)

⁷² **Emerik Derenčin:** Hırvat Banı Mirko/İmre Derencsény (Emecen, 2015: 194).

Ebû'n-Nasâyah: Tanışıklı tağ aşar. (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 201)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Ne geder bilürsen, bir bilüre tanış.
(Alizade, 1992: 80 / a. 1212), Tanışıglu tağ aşar. (Alizade, 1992: 92 / a. 1540)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Danışan tağ aşmış. (Şeylan, 2016: 88 / a. 5a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 126), Meşveretsiz yapılan şeyden hayır gelmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 182)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Danışan dağı aşmış. (Şinasi, 2003: 93 / a. 1069)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bin bilsen de bir bilene danış. (Albayrak, 2009: 247 / a. 3551)

- Danışan dağı aşmış, danışmayan düz ovada yolu şaşmış. (Albayrak, 2009: 325 / a. 5337)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “obraştı” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*obraştı: ‘tonlar obraştı=elbiseler yıpradı’ Başkası da böyledir; (obraşur-obraşmak). Şu savda dahi gelmiştir: ‘kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur=danışıklı bilgi güzelleşir, danışsız bilgi yıprar’ (Düşünme, danışma ile aşılınırsa hergün güzelliği artar, danışsız olursa hergün bir parça daha eskir.)*”
(*Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, 1998: 231 / satır 28-29 – 232 / satır 1-9)

Böyle geldi, böyle gider: Yıllardan beri devam edegelen durumlar kolay kolay değişmez.

Oruç b. Âdil, bir önceki maddede belirtilen savaşı naklettikten sonra Yakup Paşa ile ilgili bilgi verir. Bu savaşı bizzat Yakup Paşa'dan dinledikleri belirtilen Müderris Mîrüm Çelebi ve İshak Bey, Yakup Paşa'nın kendilerine savaş sırasında öğle ve ikindi namazlarını kazaya bırakmadığını, namazını kılıp savaşa devam ettiğini söylediğini belirtirler. Savaş sırasında namazını kazaya bırakmamanın evliyadan başka kimsenin yapabileceği bir şey olmadığını belirten müellif, burada II. Murad'ı Varna ve Kosova savaşları vesilesi ile anarak onun da namazını kazaya bırakmadığının anlatıldığını söyler. Savaşın bir can pazarı olduğunu ve insanların akıllarının başında olmadan, mest develer gibi kendilerini bilmeden savaştıklarını belirten Oruç b. Âdil, bu noktada savaş ile ilgili olarak şöyle söyler: “*Zîrâ, kudret-i semâ 'idür âlemde böyle geldi böyle gider.*” (Öztürk, 2014: 139)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Böyle gam böyle keder! Böyle gelir böyle gider. (Şinasi, 2003: 81 / a. 820)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Böyle gelmiş, böyle gider. (Yurtbaşı, 2012: 761)

- Böyle gam, böyle keder; böyle gelmiş, böyle gider. (Albayrak, 2009: 275 / a. 4184)

Yaraşur câhilün cânı cezâda: Belli bir konuda yeterli bilgisi ve deneyimi olmayan ve insanlara zararı dokunan kişilerin yaptıklarının bedelini ödemeleri gerekir.

Bir önceki maddede belirtilen, Yakup Paşa ile Derencil Ban arasında gerçekleşen savaşın sonunda Derencil Ban ile beş yüz banın esir edildiğini 22 beyitlik manzumede belirten Oruç b. Âdil, bu esirlerin hapsedildiğini söyler ve onlar için şöyle der:

“*Ko çeksün mihnet ü renc ü belâyı
Yaraşur câhilün câni cezâda*” (Öztürk, 2014: 140)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Şeytân ‘azâbda gerektür. (Ceyhan, 2011: 143 / a. 517)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Şeytan azapta gerek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 201)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Şeytân azabda gerek. (Şinasi, 2003: 213 / a. 3432)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İtin canı cezada gerek / İtin canı azapta gerek / İtin canı eziyette gerek.
(Albayrak, 2009: 573 / a. 11121)

- Şeytan azapta gerek. (Albayrak, 2009: 810 / a. 16359)

Karıncanın kanadıdır zevâli: Doğuştan yeteneği olmayan bazı işleri yapmaya kalkışan insanın ölümü yakındır.

Oruç b. Âdil, II. Bayezid devri vezirlerinden Davud Paşa'nın azledilmesi hakkında bilgi verirken bu duruma Davud Paşa'nın; Uzun Hasan ile II. Mehmed'in torunu, II. Bayezid'in damadı olan Sultan Ahmed'in İstanbul'dan İran'a kaçırılmasındaki ihmalinin neden olduğunu belirtir. Görevinden azledilmesinin ardından Edirne'deki köyüne dönüp yerleştiğini belirten Oruç b. Âdil, Davud Paşa'nın içine düştüğü durum ile ilgili olarak beyit hâlinde şu atasözlerini verir:

“*Karıncanın kanadıdır zevâli*

İnine uran itün n’ola hâli” (Öztürk, 2014: 149)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Zevâlidür kanatlınsa karınca. (Güvâhî, 1983: 124 / b. 441)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Zevâlidür kanatlınsa hemân mûr. (Ceyhan ve Koşik, 2016: 58 / a. 151)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Garıncaya geza gelincek ganatlanur. (Alizade, 1992: 61 / a. 696)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kanadı karıncaya zevâldür. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Franz Lorenz von Dombay’a Ait Yazma: Karıncanın kanadıdır zevâli. (Ekinci, 2013: 69 / a. 28)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Karıncanın kanatlanması zevaline işarettir. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 165)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Karıncanın kanatlanması zevâline işarettir. (Şinasi, 2003: 163 / a. 2429)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Karınca kanatlanınca kemale erdiğini zannedermiş; fakat zevali yaklaşmış, hiç haber yokmuş. (Albayrak, 2009: 602 / a. 11760)

- Karınca kanatlanınca zevali yakındır. (Albayrak, 2009: 603 / a. 11762)

- Karıncanın kanatlanması zevaline işarettir. (Albayrak, 2009: 603 / a. 11770)

- Karıncanın zevali gelince kanatlanır. (Albayrak, 2009: 603 / a. 11773)

- Kanatlı karıncanın vadesi tez yeter. (Albayrak, 2009: 592 / a. 11535)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Gözetmek gögi düşmez olur onat

Karıncaya katı kazâdur kanat” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 426 / b. 3406)

Husrev ü Şîrin:

“*Karıncanın kanadıdır zevâli*

İnine üren itün n’ola hâli” (Timurtaş, 1963: 99 / b. 2707)

İnine uran itün n’ola hâli: Kendisini koruyan, kollayan insanların değerini bilmeyen, onlara karşı çıkan insanların sonu hiç iyi olmaz.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün yer aldığı beytin ikinci mısrasında karşımıza çıkmaktadır⁷³.

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde, bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “udhuz” ve “yin” maddelerinde “sav” olduğunu belirttiği “*Tilkü öz inge / yinige ürse udhuz bolur.*” atasözünün hem anlamını hem de

⁷³ Eseri yayına hazırlayan Öztürk, beyit için verdiği dipnotta Kreutel’in beyit ile ilgili açıklamalarını aktarmaktadır. Kreutel, ikinci mısradaki “inine” ifadesinin açık olmadığını ve bu nedenle kesin olmamakla birlikte kelimenin “issine” ya da “ıssına” yani “sahibine” olması gerektiğini düşünerek Almancaya böyle tercüme ettiğini söylemektedir. Bu görüşü destekleyen Öztürk, kelimenin “ıssına/issine” olması gerektiğini belirterek anlamını, “*Sahibine havlayan köpeğin vay hâline!*” olarak vermektedir (Öztürk, 2014: 149). Ancak Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lûgat-it-Türk* ‘te “*Tilkü öz inge/yinige ürse udhuz bolur.*” şeklinde bir atasözü vermesi ve bu beytin Şeyhî’nin *Husrev ü Şîrin* mesnevisinde aynen yer alması, atasözündeki kelimenin “issine/ıssına” değil “inine” olduğunu kanıtlamaktadır.

kullanım yerini vermektedir. Bu açıklamaya göre, “Tilki kendi yuvasını hor görürse uyuz olur.” anlamındaki atasözü; kendi ilini, boyunu inkâr eden, yeren kişi için kullanılır.

“*udhuz: Uyuz. Nitekim şu savda gelmiştir: ‘tilkü öz inge ürse udhuz bolur=tilki kendi yuvasını hor görürse uyuz olur.’ Bu sav, ilini, boyunu, şehrini inkâr eden, yeren kişi için söylenir.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, 1998: 54 / satır 23-24 – 55 / satır 1-4)

“*‘yin: İn. ‘arслан yini=arслан ini’. Tilkinin ve yırtıcı hayvanların sığındığı yerlere de ‘yin’ denir. Şu savda dahi gelmiştir: ‘tilkü öz yinige ürse udhuz bolur=tilki kendi inine karşı ürerse uyuz olur.’ Bu sav, ayırlamadığı kabilesini yeren kimse için kullanılır.*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1998: 5 / satır 11-18)

Husrev ü Şîrin:

“*Karıncaun kanadıdır zevâli
İnine üren itün n’ola hâli*” (Timurtaş, 1963: 99 / b. 2707)

Dede Ömer Rûşenî Divanı:

“*Sögme üstâduna zînhâr iy püser
Nişe kim üstâdına her kim söger
İnine üren uyuz it kimi ol
‘Âkıbet olur uyuz u kûr u ker*” (Aydemir, 1990: 263 / Tuyuğ 8)

“*Pîr elünden çün yidiün nân u nemek
Ehl-i pîre pes yine hurmet gerek
Hânedân-ı şeyhe sakın bed dime
Uyuz olur inine üren köpek*” (Aydemir, 1990: 278 / Tuyuğ 55)

Deme zulm edesin kala yanına; sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna:

Kimsenin yaptığı kötülük karşılıksız kalmaz; kişi, yaptığıının cezasını ya bizzat kendisi ya da evladı üzerinden mutlaka çeker.

Oruç b. Âdil, II. Bayezid devri Akkirman Sancak Beyi Malkoçoğlu Bali Bey'in Lehistan seferi sonrasında yapılan zulümler ile ilgili olarak bir rivayet aktarır. Olayı bizzat görenlerin aktardıklarına göre, Malkoçoğlu Bali Bey'in adamlarından bazıları, yol ağzılarında durup çeşitli bahanelerle gözlerine kestirdikleri kişilerin işe yarar atlarını ve esirlerini alır, vermeyenleri ise ortadan kaldırırlar. Malkoçoğlu Bali Bey de bu durumu görmezden gelir. Bunların ettiği zulmü kimsenin etmediğini belirten müellif, verdiği iki beyitlik manzumenin ilk beytinde onlara şöyle seslenmektedir:

“*Deme zulm edesin kala yanuna
Sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna*”

Nitekim onlar, bu zulm ile dönerlerken Tuna Nehri yakınlarına geldikleri sırada, “Allah’ın emri, mazlumların duası ve yetimlerin ahı” ile daha önce görülmemiş bir şekilde şimşekler çakar, büyük bir afet meydana gelir. Ardından aşırı soğuktan ve açlıktan yirmi binden fazla adam ve elli binden fazla at ölür. Oruç b. Âdil, kibre düştükleri ve Allah’ın yardımını, desteğini düşünmedikleri için Allah’ın onlara muratlarını değil bu afeti verdiğini belirtir (Öztürk, 2014: 161-162).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: İden bulur inleyen ölür. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 33)

Pend-nâme: İden bulur u inleyen ölür. (Güvâhî, 1983: 203 / b. 1475)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Eden bulur bu bir eski meseldür

Ölür hem inleyen darb-ı meseldür

(Ceyhan ve Koşık, 2016: 55 / a. 96)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Sana galursa, galmaz oğlanına. (Alizade, 1992: 87 / a. 1410)

Institutionum Language Turcicae IV: Eden bulur, suçu dugulur. (Stein, 2000: 287 / a. 188)

Darb-ı Mesel: İden bulur, inleyen ölür. (Ceyhan, 2011: 136 / a. 236), Sana kalursa ogluna kalmasun. (Ceyhan, 2011: 142 / a. 498)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: İden bulur, inleyen ölür. (Ekinci, 2015: 169 / a. 73a)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Eden bulur, inleyen ölür. (Şeylan, 2016: 82 / a. 3a)

Franz Lorenz von Dombay’a Ait Yazma: İtme, bulma. (Ekinci, 2013: 60 / a. 81)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eden bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 172)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Eden bulur. (Şinasi, 2003: 109 / a. 1369), Kişi ettiğini bulur. (Şinasi, 2003: 172 / a. 2633)

Eserde müellifin ağzından nakledilen ve manzum özellik gösteren bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Herkes ettiğini bulur. (Albayrak, 2009: 525 / a. 9998)
- Herkesin ettiği yoluna gelir. (Albayrak, 2009: 528 / a. 10066)
- Eden bulur, sanma kalır, vakti gelir. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6729)
- Kişi ettiğini bulur; kimi tez, kimi geç. (Albayrak, 2009: 646 / a. 12698)
- Herkesin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)
- Kimsenin ettiği yanına kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 744)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Sen itdüğün yanuna kalırsar mı*

Ve ya dâd ıssı dâdın alırsar mı” (Ayan, 1979: 280 / b. 4020)

Takdirde hod olacak nesne olur, tedbir neylesün: Allah'ın takdiri karşısında insanların aldıkları tedbirlerin hiçbir anlamı yoktur. Neticede hiçbir tedbir Allah'ın takdirinin önüne geçemez.

II. Bayezid devrinde Moton'un⁷⁴ fethi için Gelibolu'dan yola çıkan Osmanlı donanması, gece gündüz demeden otuz bir günde kaleye ulaşır. Daha önce birçok deniz savaşında bulunmuş olan Kemal Reis, Gelibolu Kapudanı Davud Paşa'ya gayrimüslimlerin gemileri çoğalmadan hücumla geçip saldırmayı tavsiye eder. Ancak Davud Paşa, padişah'tan emir gelmeden savaşmayacağını söyler. Oruç b. Âdil, eğer o zaman hücumla geçmiş olsalardı fırsatın kendilerinde olacağını belirttiikten sonra, "İllâ kudret şöyle yüz gösterdi, takdirde olacak nesne hod olur, tedbir neylesün kudret işidir, Kudret hengâmesidir." diyerek aslında takdirde olan şeyin önüne hiçbir tedbirle geçilemeyeceğini belirtir (Öztürk, 2014: 164).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bin tedbiri bir tegdir bozar. (Alizade, 1992: 45 / a. 243)

Institutionum Language Turcicae IV: Taktur tedbiri bozar. (Stein, 2000: 268 / a. 4)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Takdîr, tedbîri bozar. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Takdir, tedbiri bozar / Takdirde yazılan tedbirle bozulmaz / Takdîr-i Hüda kuvvet-i bâzû ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka hiçbir vech ile sönmez (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 203), Tedbir de takdirle. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 205)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Takdîrde yazılan tedbirle bozulmaz (Şinasi, 2003: 215 / a. 3457), Takdîr-i Hudâ kuvve-i bâzû ile dönmez / Takdîrin yaptığını tedbir bozamaz. (Şinasi, 2003: 215 / a. 3459-3460)

⁷⁴ **Modon:** Rumeli eyaletinde bir kaza ve bugün Yunanistan'a bağlı şehir (Sezen, 2017: 560).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Allah'ın takdiri pazu kuvvetiyle dönmez. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1341)
- Takdir, tedbiri bozar. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16430)
- Takdirle yazılan tedbirle bozulmaz. (Albayrak, 2009: 813 / a. 16431)
- Takdir-i Hüda, kuvvet-i bazu ile dönmez. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16433)
- Takdirin tağyiri mümkün değildir. (Albayrak, 2009: 814 / a. 16434)
- Tedbir de takdir ile. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16703)
- Tedbir, takdiri bozamaz. (Albayrak, 2009: 825 / a. 16704)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Ne tedbîr ile takdîr olmaya râst

Ne tedbîr eyler isen gelmeye râst” (Ayan, 1979: 301 / b. 4568)

“Didi benzer ki Tanrı kıldı takdîr

Anunçün çâre kılmaz fikr ü tedbîr” (Ayan, 1979: 329 / b. 5307)

Hakk'un emrinden taşra iş olmaz: Dünyada olan her şey, Allah'ın emri dâhilinde gerçekleşir.

Bir önceki maddede anlatılan savaşın sonunda galip gelen düşman gemileri, Osmanlı donanmasının dört gemisini içindekilerle birlikte ele geçirirler. Bu durumun Allah'ın takdiri olduğunu belirten Oruç b. Âdil'in, *“Hakk'un emrinden taşra iş olmaz.”* dediği görülmektedir (Öztürk, 2014: 165).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Allah'ın emri olmasın, daldan yaprak kopmaz. (Albayrak, 2009: 146 / a. 1326)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, zamanenin bozukluğunu anlattığı on üçüncü bölümde yer verdiği bir dörtlükte şöyle demektedir:

*“aya hukmin ajun tapa üggüçi
yirip munı birer yana öggüçi
ugan hukmi birle kelür kelgen iş
aning emri birle teger teggüçi”* (Arat, 1992: 76 / satır 449-452)

*“Ey hükmünü dünya üzerinde yürüten,
onu bâzan yeren, bâzan tekrâr öven,
her gelen iş kadir (Tanrı) hükmü ile gelir,
insanın her karşılaştığı şey onun emri ile olur”* (Arat, 1992: 98 / satır 449-452)

Hurşîd-nâme:

*“Sen öldürmedüğün ölmez hakikat
Senün emrünsüz iş olmaz hakikat”* (Ayan, 1979: 162 / b. 921)

*“Kayurmaz kankı ildür kim yıkılmaz
Hak emrinsüz kimesne nesne kılmaz”* (Ayan, 1979: 308 / b. 4734)

Arusını söyündürüp andan balına el sun: Bir işten menfaat sağlamak için öncelikle o işin tehlikesinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

II. Bayezid'in Moton kalesinin fethi sırasında gaziler, büyük bir hücum göstererek kaleyi ele geçirdikten sonra, orada bulunan herkesi kılıçtan geçirirler. Gazilerin kılıcından kurtulana da padişahın kılıçtan geçirdiğini belirten Oruç b. Âdil,

gazilerin yağma yaptıklarını belirtmeden önce, “Çün bu taraftan gâzilerimiz hisarın arusını söyündürüp andan balına el sundular.” demektedir. Yani önce tehlikeyi ortadan kaldırmışlar, sonra yağmaya başlamışlardır (Öztürk, 2014: 173).

Oruç b. Âdil, bu atasözüne eserin önceki sayfalarında telmihte bulunur. Malkoçoğlu Bali Bey, Lehistan seferine başlarken yanında bulunan gazilere; bir gazaya niyet ettiğini ve kendisine güvenenlerin bu gazada yanında olmalarını istediğini söyledikten sonra, “Düşmenile buluşup arusın söyündürmeyince balına el urmazam, kimseye dahi el urduramazam bilmiş olasız.” diyerek onları uyarır (Öztürk, 2014: 155)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Arusın söyündür balın andan yi. (*Atalar Sözü*, 1936: 17 / a. 87)

Eserde hem müellifin ağzından nakledilen hem de Malkoçoğlu Bali Bey’in ağzından telmihte bulunulan bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Arısını söndür, balını ondan sonra ye. (Albayrak, 2009: 167 / a. 1772)

Yaş dahi vanar kuru katında: Suç işleyen kişilerin yanında suçsuzlar da cezalandırılır.

II. Bayezid devri vezirlerinden Mesih Paşa, bir gece Galata Kadısı ve Galata Emni ile donanmanın ihtiyacı olan güherçileyi almak için Galata karşısında bir hisara gider. Gece aniden gökyüzünde bir bulut belirir ve ardından yağmur yağmaya, şimşekler çakmaya başlar. Bu sırada hisara yıldırım düşer ve patlamanın etkisiyle hisarın taşları fırlar. Taşlardan biri Mesih Paşa’nın uyluğuna isabet edince ayağı kırılır ve ardından vefat eder. Bu olay sırasında yalnızca Mesih Paşa ile Galata Kadısı vefat eder. Oruç b. Âdil, bu bilginin hemen ardından Mesih Paşa ve II. Bayezid arasında geçen ve bir ravi tarafından aktarılan bir rivayeti verir. Buna göre, üzerlerine Firenk⁷⁵ gemileri gelen Midilli kalesi halkından “feryatçılar” gelip

⁷⁵ **Frenk:** Osmanlı’da “Avrupalı” yerine kullanılan tabir (Pakalın, 2004: 635).

şikâyetle bulunurlar. Mesih Paşa bunların geldiğini iki-üç kez II. Bayezid'e söyler ancak Sultan olayı haber alınca sinirlenir ve elindeki yayı Mesih Paşa'nın kafasına vurup, "*Hak tebâreke ve ta'âlâ tarafından nâgâh bir kazâyâ uğrayasın.*" diyerek beddua eder. Oruç b. Âdil, Mesih Paşa'nın bu beddua üzerine hayatını kaybettiğini ve yanındakilerin de onun kazasına uğradığını belirtip "mesel" olan şu beyti verir:

*"Meseldür kim dinilür halk katında
Ki yaş dahi yanar kuru katında"* (Öztürk, 2014: 183)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Kuru yanında yaş da yanar. (*Atalar Sözü*, 1936: 39 / a. 331)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Guru yanında yaş da yanar. (Alizade, 1992: 67 / a. 860)

Institutionum Language Turcicae IV: Kuru yanında yaş da yanar. (Stein, 2000: 285 / a. 165)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kuru yanında yaş da yanar. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kurunun yanında yaş da yanar. (Şinasi, 2003: 180 / a. 2778)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Kurunun yanında yaş da yanar. (Albayrak, 2009: 683 / a. 13525)

- Kurunun arasında yaş da yanar. (Albayrak, 2009: 683 / a. 13525)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

*"Meseldür bu kamu ulu katında
Ki yaş dahi yanar kuru katında"* (Ayan, 1979: 196 / b. 1815)

Dede Ömer Rûşenî Divanı:

“Âteş-i ‘ışk ile yandı tutuşup gönlüm gözüm
Bu meseldür kim yanar kuru yanında dahı yaş”

(Aydemir, 1990: 163 / Gazel 31 b. 7)

Saltuk-nâme:

“Şerîf eyitdi: ‘Müfsidler yanında sâlih olsa lâ-büdd müfsid sebebinden ana
dahı bir elem gelse ölmez. Nitekim dimişlerdür ‘Kuru yanında yaş dahı yanar’ diyü.”
(Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1987: 206)

Evvel can, andan cihan: İnsanlar önce kendilerini, daha sonra başkalarını düşünürler.

II. Bayezid devrinde Midilli adasına yapılan sefer sırasında ordunun ağır kayıplar verdiğini duyan II. Bayezid, adaya üç yüz gemi ile kırk-elli bin kişilik bir ordu gönderir. Oruç b. Âdil, bunu haber alan Avrupalıların “*Evvel can andan cihan*” diyerek silahlarını bırakıp kaçtıklarını belirtir (Öztürk, 2014: 184-185).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Ki cân evvel cihân andan gerekdür. (Güvâhî, 1983: 152 / b. 810)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Kişiye evvel can gerek, andan cahan gerek. (Alizade, 1992: 76 / a. 1119)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Evvel can, sonra cihan. (Albayrak, 2009: 448 / a. 8140)

- Evvel can, sonra canan. (Albayrak, 2009: 448 / a. 8140)

- Evvela can, sonra cihan. (Albayrak, 2009: 448 / a. 8140)

- Evvela can, sonra canan. (Albayrak, 2009: 448 / a. 8140)

- Önce can, sonra canan. (Albayrak, 2009: 751 / a. 15008)

4.1.5.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* Adlı Eserinde Atasözleri

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Mevlânâ Mehmed Neşrî, eserde bu sözlerden bir tanesi için “mesel”, bir tanesi için “darb-ı mesel”, üç tanesi için de “demişler” kaydını düşmüştür. Buna göre;

- “Kalkanın ger yoksa ceng içre n’oldun ya zebun, Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene.” sözü bir “mesel”,

- “İstanbul yağmasına mı tuş geldin?” sözü bir “darb-ı mesel”dir.

“demişler” kaydı ile verilen ve atasözü oldukları görülen sözler ise şunlardır:

- Erlik on, dokuzu hîle.

- Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir.

- Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir / Hâlsize hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır.

Mevlânâ Mehmed Neşrî yer verdiği atasözlerinin bir kısmını kendi ağzından nakletmektedir. Bazılarını I. Murad, I. Bayezid, Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa, Evrenos Gazi, Vezir Mahmud Paşa, Sırp Kralı gibi adını belirttiği kişilerin ağzından; bazılarını ise I. Mehmed’in vezirleri, II. Murad’ın beyleri, Kulacalı gayrimüslimler şeklinde adını vermediği kişilerin ağzından nakletmektedir.

Eserde yer alan atasözlerinden bazıları manzum özellik göstermektedir: “Erlik on, dokuzu hîle.”, “Kalkanın ger yoksa ceng içre n’oldun ya zebun, Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene.”

Eserde iki atasözünün iki farklı şekilde yer aldığı görülmektedir: “Elçiye ölüm olmaz / Elçiye zevâl yokdur.”, “Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir / Hâlsize hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır.”

Mevlânâ Mehmed Neşrî, eserdeki atasözlerinden ikisini Arapça, ikisini de Farsça olarak nakletmektedir:

- “izâ câ’e’l-kazâ amy’e’l-basar” yani “Kazâ gelince göz görmez.”

- “izâ câ’el-kazâ, zâka’l-fezâ” yani “Kaza gelince fezâ daralır.”

- “Dest nâ-büzürgan zeden kâr-ı hıredmendân nist” yani “Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir.”

- “Çü bişe tehî gerded ez-nerre şîr
Şagâl ender-âyed be-bişe dilîr”

yani “Orman aslansız kalınca orada çakal kahraman kesilir.”

Tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımları farklılık arz etmektedir. “İstanbul yağmasına mı tuş geldin?”, “Kalkanın ger yoksa ceng içre n’oldun ya zebun, Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene.”, “Kedi karanu evde kendiyi arslan tevehhüm eder.”, “Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki söz söyleye.” atasözleri günümüzde kullanılmamaktadır. “Bugün bana ise yarın sanadur.”, “Fursatı ganîmet bilmek gerekdir.”, “Son peşîmânlık fâyide etmez.” atasözleri aynı şekilde kullanılırken diğer bütün atasözleri ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Balın sen yedin, arısın yine sen kuru. (Öztürk, 2013b: 237)

Bugün bana ise yarın sanadur. (Öztürk, 2013b: 151)

Bun deminde kaçmak dahı erlikdendür. (Öztürk, 2013b: 98)

Elçiye ölüm olmaz. (Öztürk, 2013b: 113)

Elçiye zevâl yokdur. (Öztürk, 2013b: 166)

Erlık on, dokuzu hîle. (Öztürk, 2013b: 227)

Fursatı ganîmet bilmek gerekdir. (Öztürk, 2013b: 159)

Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir. (Öztürk, 2013b: 168)

Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir. (Öztürk, 2013b: 321)

Hâlsize hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır. (Öztürk, 2013b: 321)

İstanbul yağmasına mı tuş geldin? (Öztürk, 2013b: 287)

Kalkanın ger yoksa ceng içre n'oldun ya zebun, Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene. (Öztürk, 2013b: 276)

Kaza gelince fezâ daralır. (Öztürk, 2013b: 171)

Kaza gelince göz görmez. (Öztürk, 2013b: 128)

Kedi karanu evde kendiyi arslan tevehhüm eder. (Öztürk, 2013b: 113)

Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır. (Öztürk, 2013b: 113)

Orman aslansız kalınca orada çakal kahraman kesilir. (Öztürk, 2013b: 222)

Son peşîmânlık assı etdiği yok. (Öztürk, 2013b: 110)

Son peşîmânlık fâyide etmez. (Öztürk, 2013b: 39)

Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki söz söyleye. (Öztürk, 2013b: 114)

Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz. (Öztürk, 2013b: 99)

Yavuz işlüye yavuzlukdur sezâ. (Öztürk, 2013b: 141)

Son peşimânlik fâyide etmez / Son peşimânlik assı etdiği yok: İnsan, bir işe başlarken sonunda karşılaşılabileceği durumları düşünüp ona göre hareket etmelidir. İyi düşünülmeyerek yapılan bir iş, insanı telafi edemeyeceği durumlarla karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda pişman olmanın hiçbir faydası yoktur.

Osman Gazi, bir gece gaziler ile at sürüp İnegöl yakınlarındaki Kulaca kalesine gelir ve burayı ateşe vererek gayrimüslimleri öldürür. Sabah olduğunda gayrimüslimler Karacahisar Tekfuru'na adam yollayıp burayı vatan edinen Türklerin etrafa el uzattıklarını, eğer onlara ses çıkarmazlarsa bölgede kimseyi bırakmayacaklarını, bu sebeple de Türkleri buradan mutlaka çıkarmak gerektiğini söyleyip, “*Son peşimânlik fâyide etmez*” diyerek bu duruma bir çare bulunmasını isterler (Öztürk, 2013b: 39).

Bu atasözü, eserin ilerleyen sayfasında yeniden karşımıza çıkmaktadır. Kosova Savaşı öncesinde I. Murad'ın Rumeli'de daha önce görülmemiş bir büyüklükte bir ordu hazırlayıp üzerine geldiğini ve Filibe⁷⁶ Ovası'nda ordusu ile toplandığını duyan Sırp Kralı'nın⁷⁷ içine büyük bir korku düşer. Yaptıklarıyla başına bela aldığını belirten Kral, “*Son peşimânlik assı etdiği yok*” diyerek pişmanlığını dile getirir. Ardından da ölünceye kadar mücadele etmekten başka çaresi olmadığını söyleyip idaresi altındaki gayrimüslimlere elçiler göndererek yardım ister ve bir ordu toplar (Öztürk, 2013b: 110).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Son peşimanlık assı itmez. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 36)

Pend-nâme: Ki yokdur son pişmânlıkda assı. (Güvâhî, 1983: 202 / b. 1459)

⁷⁶ **Filibe:** Rumeli eyaletinde bir sancak, bugün Bulgaristan'da aynı adlı şehir (Sezen, 2017: 271).

⁷⁷ **Kral Lazar:** Savaş sonrasında katledilen ve aynı zamanda I. Bayezid'in eşi Despina'nın babası olan kral (Türkmen, 2013: 452).

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Son peşimanlığ assı gılmaz.
(Alizade, 1992: 89 / a. 1457)

Institutionum Language Turcicae IV: Son pişmanlık fayda vermez. (Stein,
2000: 278 / a. 105)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Son peşimânlık assı itmez. (Ekinci, 2015: 173 / a.
75b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Son pişmanlığın issisi kalmaz. Son
pişmanlık ele girmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 198)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Son pişmanlık akçe etmez / Son pişmanlık ele
girmez. (Şinasi, 2003: 208 / a. 3356-3357)

Eserde ilkinde Kulaca kalesi gayrimüslimlerinin, ikincisinde Sırp kralının
ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Son pişmanlık fayda etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)

- Son pişmanlık fayda vermez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)

- Son pişmanlık kâr etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15981)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki; kerem, hilm ve diğer
iyilikleri anlattığı on ikinci bölümde yer verdiği bir dörtlükte şöyle demektedir:

“ne iş utru kelse anga ked bakın

ol işning öngini songını sakın

sevinç erse kidin köngül tut anga

ökünç erse andın ozarak sakın” (Arat, 1992: 70 / satır 369-372)

“Hangi işle karşılaşırsan, onu iyice gözden geçir;

o işin başını ve sonunu düşün;

sevinç çıkacaksa, ona öyle gönül bağla;

pişmanlık olacaksa, daha önce sakın” (Arat, 1992: 95 / satır 369-372)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Oğlan gider dânişmana saladur dosta düşmana

Sonra gelmek peşimâna sana assı kılmaz ola” (Tatcı, 2014: 202 / Şiir 6 b. 5)

“Bu cân sana bâkî kalmaz

Andan varan girü gelmez

Son pişmânlık assı kılmaz

Gel ikrâr it erenlere” (Tatcı, 2014: 448 / Şiir 314. d. 6)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“Ki az günde kazanmaya çoh

Peşimânlıgün sonra assısı yoh” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 240 / b. 702)

Hurşîd-nâme:

“Didi şimdi ki kopdı fitneler çok

Peşimân olduğumun assısı yok” (Ayan, 1979: 321 / b. 5092)

Ahmed-i Dâ‘î Divanı:

“Bu vakti her ki fevt itdi sonı hasret bile gitdi

Gönül çün dikenini bitdi ne assı son peşimânlar”

(Ahmed-i Dâ‘î Divanı, 2001: 155 / Gazel 146 b. 3)

Saltuk-nâme:

“Zîrâ evliya buyurmuştur; bir kimse bir kimsenün tuzı etmeği hakkın bilmeseyse,
Hak Ta‘âlâ ana bildürür, belâsın virür, son peşimânlık fâide eylemez.” (Ebu’l-Hayr-
î Rûmî, 1990: 346)

Bun deminde kaçmak dahi erlikdendir: İnsanın bir musibetle karşılaştığı zaman kaçması yani beladan, kötülükten uzak durması da yiğitliktir.

I. Murat, Sırp seferinden Edirne'ye döndüğünde kendisi seferde iken aynı zamanda damadı olan Karamanoğlu Alaaddin Bey'in Osmanlı topraklarına saldırdığını duyar ve üzerine yürür. Alaaddin Bey'in elçi göndererek ilettiği barış talebini geri çeviren I. Murad, Karamanoğullarını ağır bir yenilgiye uğratar. Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu yenilginin üzerine Karamanoğlu Alaaddin Bey'in tarafında yer alan Samagar, Tula, Barambay, Cagazan, Suga, Teberrük, Kazan ve Tosbağa adlı beylerin "*Bun deminde kaçmak dahi erlikdendir.*" diyerek kaçtiklarını belirtmektedir (Öztürk, 2013b: 97-98)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Deminde kaçmak dahi erlikdendir. (*Atalar Sözü*, 1936: 54 / a. 514)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Bun deminde kaçmag da erlikdendir. (Alizade, 1992: 48 / a. 319)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Deminde kaçmak dahi erliktir. (Albayrak, 2009: 337 / a. 5622)
- Deminde kaçmak erliktendir. (Albayrak, 2009: 337 / a. 5623)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Süheyl ü Nev-Bahâr:

"*Kimün 'aklı var ise anı bilür*

Ki kaçmak deminde key erlik olur" (Mes'ûd bin Ahmed, 1991: 500 / b. 4508)

Saltuk-nâme:

"*Bihrus çağırdı: 'Gâfil olma key sakın bu Türk'den sana zarar olmaya, yirinde kaçmak erliktendir' didi.*" (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 169)

Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz: Güçlü kişilerin önemsiz ve değersiz kişiler arkasına düşmesi uygun değildir.

Damadı Karamanoğlu Alaaddin Bey'in üzerine yürüyüp onu yenilgiye uğtattıktan sonra kızının ricası üzerine onu affedip topraklarını geri veren I. Murad, Beyşehir'i fetheder. Bu sırada Tekeoğlu'nun I. Murad'a düşman olduğu haberini alan I. Murad, Tekeoğlu'nun⁷⁸ elinde Antaliyye⁷⁹ ve İstanoz⁸⁰ olmak üzere iki kasabası olan bir fakir olduğunu ve kendisine düşmanlık edecek gücünün olmadığını, bu nedenle de onun üzerine yürümenin utanç verici bir durum olduğunu belirtir. Ardından da “Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz” sözüyle bu fikrinin destekleyen I. Murad, Bursa'ya doğru hareket eder (Öztürk, 2013b: 99).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Institutionum Language Turcicae IV: Kartal sinek avlamaz. (Stein, 2000: 271 / a. 34)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kartal sinek almaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 165)

Eserde I. Murad'ın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Şahin sinek avlamaz. (Albayrak, 2009: 807 / a. 16281)

⁷⁸ **Osman Çelebi:** Tekeoğulları Beyliği beyi (Kesik, 2018: 296).

⁷⁹ Antalya.

⁸⁰ **İstanoz:** Bugünkü Antalya ili Korkuteli ilçesi (Sezen, 2017: 386).

Elçiye ölüm olmaz / Elçiye zevâl yokdur: Aralarında anlaşmazlık bulunan kişiler arasında ara buluculuk yapan insanlara suçlu muamelesi yapılmaz.

I. Murad, Kosova Savaşı öncesinde Karadonlu⁸¹ denilen yerde bir müddet oturup beklemede kalır. Bunun üzerine Sırp Kralı'ndan bir elçi gelir. Elçinin bildirdiğine göre Kral; kendisinin hazır olduğunu, üç aydan beri üzerine gelmediğini, eğer er ise gelip savaşmasını, aksi takdirde kendisinin oraya geleceğini iletir. Sultan bunu duyunca çok sinirlenir ve elçiye “*Eğer elçiye ölüm olaydı*” kendisini derhâl öldüreceğini söyleyip Kral'ın İslam'ın kılıcını görmediği için mi böyle saçma sapan laflar ettiğini sorar. Ardından, “*Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır. Kedi karanu evde kendiyi arslan tevehhüm eder.*” diyerek Kral'a Türk'ün erliğini göstereceğini belirtir (Öztürk, 2013b: 113).

Bu atasözü, eserin ilerleyen sayfalarında bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Filtil / Filenbel⁸² kalesinin fethinin ardından İnaloğlu'nun⁸³ yirmi bin askerle birlikte Kazovası / Kazâbâd'a⁸⁴ saldırıp burayı ele geçirdiğini duyan I. Mehmed, ona saldırmadan önce bir elçi yollar ve askerlerini alıp burayı terk etmesini, aksi hâlde bir savaşın kaçınılmaz olduğunu iletir. Bazı armağanlarla birlikte gelen elçinin getirdiği mektubu okuyan İnaloğlu, okudukları karşısında sinirlenir ve elçiyi öldürmek ister. Ancak araya beylerin girmesiyle “*Elçiye zeval yokdur.*” sözü gereği öldürmekten vazgeçer (Öztürk, 2013b: 166).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Elçiye zevâl yokdur. (Ceyhan, 2011: 133 / a. 109)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Elçiye zevâl yok. (Şeylan, 2016: 79 / a. 1b)

⁸¹ **Karadonlu:** Rumeli eyaletinde; Vulçitrin sancağı, Novabırda kazasına bağlı nahiye (Sezen, 2017: 419).

⁸² **Felenbel:** Sonisa-Niksar eyaletine bağlı nahiye (Sezer, 2017: 267). Bugünkü Sivas ili Yıldızeli ilçesi ve civarı (Erdoğan, 2014: 11)

⁸³ **İnaloğlu İbrahim Bey:** Tokat havalisinde bulunan mahallî bir Türkmen beyi (Baştürk, 2013: 60).

⁸⁴ **Kazâbâd:** Rum eyaletinde; Tokat-Sivas kazasına bağlı nahiye. Bugünkü Tokat ili Pazar ilçesi (Sezen, 2017: 609).

Franz Lorenz von Dombay’a Ait Yazma: Elçiye zevâl olmaz. (Ekinci, 2013: 59 / a. 74)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Elçiye zeval olmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 137)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Elçiye zevâl olmaz. (Şinasi, 2003: 111 / a. 1405)

Eserde ilkinde I. Murad’ın, ikincisinde ise müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Elçiye zeval olmaz. (Albayrak, 2009: 403 / a. 7146)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divanü Lûgat-it-Türk: Eserde bu atasözü ile aynı anlamda, benzer bir atasözü yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud, “yalafar” maddesinde “sav” olduğunu belirttiği “*Yaş ot köymes, yalafar ölmes.*” atasözünün anlamını vermektedir.

“*yalafar: Hakanın gönderdiği elçiye verilen adıdır. Uygurca. Nitekim şu savda da gelmiştir: ‘yaş ot köymes, yalafar ölmes=yaş ot yanmaz, elçi ölmez’ (yaş otun yanmadığı gibi, elçi de ölmez, öldürülmez. Her ne kadar elçiliği acı ve ağır olsa da, onun elçiliği gönderen tarafındandır.)*” (Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III, 1999: 47 / satır 20-23 – 48 / satır 1-5)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“*Didügin yalan söylemeye dilüm*

Bilürsin ki ilçiyе yokdur ölüm” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 308 / b. 1684)

Hurşîd-nâme:

“*Anı kim didi didüm az eger çok*

Bilürem ilçiyе bârî ölüm yok” (Ayan, 1979: 318 / b. 5008)

Saltuk-nâme:

“*Vezîri men idüp ‘Elçiyе ölüm yoktur’ didi.*” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 153)

Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır: Başkasının gücünü bilmeyen insan, kendini çok güçlü zanneder.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen I. Murad ile Sırp Kralı'nın elçisinin arasında geçen konuşmanın sonunda yer almaktadır (Öztürk, 2013b: 113).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Biregü yumruğun yemeyen kendi yumruğun demür sanır. (*Atalar Sözü*, 1936: 43 / a. 387)

Ebü'n-Nasâyi: Yimedin kişi yâd elden şikence
Demirdendür sanur kolında pençe (Kaçalın ve Zülfe, 2011: 199)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Biregü yumruğun yemeyen kendü yumruğun bozdudağın sanır. (Alizade, 1992: 47 / a. 285)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: El yumruğu yemeyen kendi yumruğunu Bozdoğan armudu sanır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 136), El yumruğu yemeyen kendini kahraman sanır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 136)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu buz dağının armudu sanır. (Şinasi, 2003: 110 / a. 1404)

Eserde I. Murad'ın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- El sillesi yemeyen, kendi sillesini nebi sanır. (Albayrak, 2009: 401 / a. 7112)
- El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu Bozdoğan'ın armudu sanır. (Albayrak, 2009: 403 / a. 7139)
- El yumruğu yemeyen, kendi yumruğunu tokmak sanır. (Albayrak, 2009: 403 / a. 7139)

- Elin yumruğunu görmeyen, kendi yumruğunu değirmentaşı sanır. (Albayrak, 2009: 412 / a. 7349)

- Başkasının yumruğunu yemeyen, kendi yumruğunu demir sanır. (Yurtbaşı, 2012: 1085)

- Başkasının yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu demli sanır. (Yurtbaşı, 2012: 1085)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Husrev ü Şirin:

“Yimeyen kişi yad elden şikence

Demürdendür sanur kolunda pençe” (Timurtaş, 1963: 84 / b. 2296)

Kedi karanu evde kendini arslan tevehhüm eder: Gücsüz insanlar, kendilerinden güçlülere göremedikleri yerlerde kahraman kesilirler.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen I. Murad ile Sırp Kralı'nın elçisinin arasında geçen konuşmanın sonunda yer alan atasözünden sonra gelmektedir (Öztürk, 2013b: 113).

Eserde I. Murad'ın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Süleyman yanında karıncanın ne miktârı ola ki söz söyleye: Yetki ve güç sahibi kişilerin yanında bunlara sahip olmayan kişilerin konuşması, fikir beyan etmesi doğru değildir.

I. Murad, Kosova Savaşı öncesinde Karadonlu denilen yerde bir müddet beklemede kaldığı sırada Sırp Kralı'ndan gelen elçi ile konuşmasının ardından vezirlerini ve beylerini toplayarak savaş hakkında görüş alışverişinde bulunur. Daha

hiç kimse söz hakkı almadan I. Murad, Evrenos Gazi'ye fikrini sorar. Evrenos Gazi; kendisinin âciz bir kul olduğunu, nasıl bir fikrinin olabileceğini belirterek, “*Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki, söz söyleye*” deyip savaşa ilgili olarak yapılacak şeylerin en iyisini kendisinin bileceği cevabını verir (Öztürk, 2013b: 114).

Eserde Evrenos Gazi'nin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır. Ancak yakın anlamı taşıyan şu atasözlerini anmak gerekir:

- Aslanın yanında kedi kuyruğu kıpırdamaz. (Yurtbaşı, 2012: 260)
- Aslan varken kediye ciğer düşmez. (Albayrak, 2009: 176 / a. 1967)

Kazâ gelince göz görmez: Kendisi için Allah tarafından takdir olunan şeyler vuku bulduğu zaman insan, görmesi gereken şeyleri ve gerçekleri göremez bir duruma gelir.

I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda galip olması sonucunda çok sayıda gayrimüslim asker kılıçtan geçirilir. Ancak Miloş Kobile⁸⁵ adında bir asker, I. Murad'ı öldürmek amacıyla sakladığı hançeriyle birlikte Sultan'ın yanına gelmek istediği sırada gaziler tarafından yakalanıp yaralanır. I. Murad'ın bu gayrimüslim askeri yanına çağırması üzerine Miloş Kobile, Sultan'ın atının üzengisini öper gibi yaparak hançeri Sultan'a saplar. Mevlânâ Mehmed Neşrî bu bilginin hemen ardından, “*izâ câ'e'l-kazâ amyel-l-basar*” yani “*Kazâ gelince göz görmez*” diyerek I. Murad'ın ecelinin geldiğini ve şehit olduğunu söyler (Öztürk, 2013b: 127-128).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Habîr olan degül hâlî hazerden

“*İzâ câel-kazâ amyel-basar*”dan (Güvâhî, 1983: 152 / b. 808)

⁸⁵ **Miloş Kobilovic/Obilic:** Sırp kaynaklarında ve diğer Batılı kaynaklarda soylu bir fedai grubuna mensup, kimi kaynaklarda Macar asıllı olduğu da söylenen Sırp (Emecen, 2002: 222).

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Geza gelince göz bağlanır.
(Alizade, 1992: 63 / a. 735)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kazâ gözi baglar. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kaza geldikçe dâniş gözü kör olur.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâ gelince dâniş gözü kör olur. (Şinasi, 2003:
164 / a. 2468)

Eserde müellifin ağzından Arapça olarak nakledilen bu atasözü, Türkçede günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Geldikte kaza, dide-i dâniş kör olur. (Albayrak, 2009: 466 / a. 8564)
- Kaza gelir, göz görmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11984)
- Kaza gelince daniş gözü kör olur. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11980)
- Kaza gelince insanın basireti bağlanır. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11981)
- Kaza gelince us pular. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11983)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Mantku't-Tayr:

“Kim kazâlar Tanrı'dan çün geleler
Kamu zeyrekler görün kör olalar” (Yavuz, ty.: 178 / b. 2863)

Hurşîd-nâme:

“Kaza gökden çü dutar inmege yüz
Sagır olur kulag u kör olur göz” (Ayan, 1979: 264 / b. 3594)

Dânişmend-nâme:

“Kazâ gökden ki tuta inmege yüz

Sagır olur kulaklar kör olur göz” (Demir, 2004: 267 / b. 7)

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ: Kötü kişiler kötülüğe layıktır, yaptıkları kötülüklerin cezasını vermek gerekir.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, I. Bayezid’in rüşvet alan kadıları araştırıp aldıkları rüşveti geri verdirdiğini ve onları gerekli şekilde cezalandırdığını belirttikten sonra, bu hareketi “*Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ*” atasözü ile desteklemektedir. Bu atasözü, aynı olay vesilesi ile ve aynı beyit içinde Ahmedî tarafından da aktarılmıştır.

“*Geregince etdi anlara ceza*

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ” (Öztürk, 2013b: 141).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Şeytân ‘azâbda gerekdür. (Ceyhan, 2011: 143 / a. 517)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Şeytan azapta gerek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 201)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Şeytân azabda gerek. (Şinasi, 2003: 213 / a. 3432)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- İtin canı cezada gerek / İtin canı azapta gerek / İtin canı eziyette gerek.
(Albayrak, 2009: 573 / a. 11121)

- Şeytan azapta gerek. (Albayrak, 2009: 810 / a. 16359)

Bugün bana ise yarın sanadır: Bugün bir insanın başına gelen bir olay, yarın başka bir insanın başına gelebilir.

Esir aldığı I. Bayezid'i zaman zaman ziyaret eden Timur, bir gün onu üzgün görünce Allah'ın kudretine neden üzüldüğünü sorar. I. Bayezid, “*Hakk'ın işi böüle olsa gerekdi.*” diyerek Timur'u onaylar ve bir isteği olduğunu söyler. Timur'un ne isterse kabul edeceğini söylemesi üzerine I. Bayezid, eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nüshası'nda yer alan ve dipnotta verilen bilgiye göre, “*Benüm ocağım söndürmiyesin. Bugün bana ise yarın sanadır.*” diyerek vilayette Tatarları⁸⁶ bırakmamasını ister. Timur bu isteği kabul eder ancak I. Bayezid'i Semerkand'dan bu vilayete yine Tatarların getireceğini söyler. Bu duruma üzülen I. Bayezid hastalanır ve gündün güze zayıflamaya başlar (Öztürk, 2013b: 151).

Bu atasözü, aynı olay vesilesiyle ancak olaydaki bazı farklılıklarla Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında da yer almaktadır.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Institutionum Language Turcicae IV: Unutma ölüm daim anadır, bugün bana ise yarın sanadır. (Stein, 2000: 277 / a. 90), Bugün bize, yarun size. (Stein, 2000: 277 / a. 91)

Darb-ı Mesel: Bugün bana ise yarın sanadır. (Ceyhan, 2011: 137 / a. 291)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Bugün bana ise yarın sanadır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 120)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Bugün bana ise yarın sana. (Şinasi, 2003: 82 / a. 838)

Eserde I. Bayezid'in ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Bugün bana ise yarın sana. (Albayrak, 2009: 276 / a. 4218)

⁸⁶ Moğollar.

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Necatî Beg Divanı:

“*Derd ile ben de bencileyin kanlar agla kim
Bu gün bana ise yarın efendi sana imiş*”

(*Necatî Beg Divanı*, 1992: 125 / Mersiye-i Sultan Mahmud I. Hane. b. 7)

Fırsatı ganîmet bilmek gerekdir: Fırsat, kolay kolay ele geçmeyen, çok zor elde edilen bir mal gibidir. Bu nedenle insanın eline herhangi bir şeyle ilgili olarak eline bir fırsat geçtiği zaman bu fırsatı elden kaçırmaması ve iyi değerlendirmesi gerekir.

Timur’un Amasya civarına emir olarak atadığı Kara Devletşah’ın Timur hükmüne göre gittiği her yerde o memleketin kendisine ait olduğunu söyleyip halkı kendisine itaat ettirmesi, etmeyi ise öldürüp mallarını yağma etmesi haberini alan I. Mehmed, onunla savaş kararı alır. Bir yandan asker toplayıp savaş hazırlığı yaparken diğer yandan Kara Devletşah’ın nerede olduğu ve yanındaki askerlerin miktarını öğrenmesi için bir casus gönderir. Mevlânâ Mehmed Neşrî, Kara Devletşah’ın Kağala / Hakala’da⁸⁷ az sayıda adamı ile kendi hâlinde oturduğunu gören casusun, saldırmak için uygun bir vakit olduğu düşüncesiyle Menzel Nüshası’na göre “*fırsatı ganîmet bilip*”, Manisa Nüshası ve Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Encümeni Nüshası’na göre “*Fırsatı ganîmet bilmek gerekdir*” deyip döndüğünde durumu I. Mehmed’e anlattığını bildirir. Bunun üzerine I. Mehmed, Kara Devletşah’ın üzerine yürür ve yapılan savaşta onu öldürür (Öztürk, 2013b: 159).

Bu atasözüne eserin ilerleyen sayfalarında bir olay vesilesi ile telmihte bulunmaktadır. Karamanoğulları tarafından yönetilen Sivrihisar⁸⁸ halkının “Sultan bu tarafa gelirse şehri ona teslim ederiz.” dediğini duyan Emir Süleyman,

⁸⁷ **Hakala:** Sivas vilayeti, Amasya sancağına bağlı nahiye. Bugünkü Amasya ili Suluova ilçesi (Sezen, 2017: 700).

⁸⁸ **Sivrihisar:** Bugünkü Eskişehir ilinin aynı adlı ilçesi.

Sivrihisar'a doğru yola çıkar. Sivrihisar'a geldiğinde durumun söylendiği gibi olmadığını gören Emir Süleyman, bir süre savaşmasına rağmen ele geçiremediği bu sağlam kalenin sabırla alınacağını söyleyip kalenin karşısındaki tepeye bir kule yaptırır. Kule bir süre sonra biter ve kuledeki gaziler, Sivrihisar ve çevresini fethederler. Şehri imar eden Emir Süleyman'ın şehirdeki Kumcuk hamamında vakit geçirdiğini duyan Karamanoğlu bu "*fursatı ganîmet bilip*" asker toplayarak Emir Süleyman'ın üzerine yürür ancak daha sonra Emir Süleyman'ın ordusunun güçlü olduğunu öğrenince oradan kaçıp gider (Öztürk, 2013b: 201).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Fırsat ganimet. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 143)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Fırsatı ganîmet bilmeli. (Şinasi, 2003: 120 / a. 1616)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Fırsatı ganimet bilmeli. (Albayrak, 2009: 456 / a. 8311)

- Fırsat ganimettir. (Albayrak, 2009: 455 / a. 8306)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Ganîmet bilün âhır fursatunuz*

Müşerref kılun âhır sohbetünüz” (Ayan, 1979: 259 / b. 3468)

“*Yiyelüm içelüm ‘işret kılalum*

Ki fursat key ganîmetdür bilelüm”

(Ayan, 1979: 271 / b. 3756 b. 3764 b. 3772 b. 3780 – 272 / b. 3788)

Ahmed-i Dâ‘î Divanı:

“Hüsrevâ sen câm-ı cîmşîd iç ki fırsatudur bu dem
Fursatı gey bil ganîmet kanı ol cemşîd ü key”

(Ahmed-i Dâ‘î Divanı, 2001: 187 / Gazel194 b. 2)

Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir: Akıllı

bir insanın kendinden güçlülere karşı gelmemesi gerekir, aksi takdirde kaybeden kendisi olur.

I. Mehmed, İnaloğlu’nu yendikten sonra dinlendiği bir sırada, kendisinin İnaloğlu ile mücadelesini fırsat bilen Gözleroğlu⁸⁹,nun sekiz yüz ev kadar kişi ile birlikte gelip Karahisar’a⁹⁰ saldırdığı ve burayı ele geçirdiği haberini alır. Halkı ziyadesiyle bunaltan Gözleroğlu’nun bir harami olduğunu, üzerine yürüdüğü takdirde karşı koyamayıp kaçıp gideceğini, şayet beş on gün içinde yardım göndermezse şehri tamamen kaybedeceğini öğrenen I. Mehmed; derhâl vezirlerini çağırarak bu durumun neden kendisine bildirilmediğini sorar. Sultan’ın topraklarına girerek düşmanlık yapan herkesin sonunda perişan olarak kaçtığını, Gözleroğlu’nun da kendisiyle savaşmak istediğine göre vaktinin geldiğini belirten vezirler, “*demişler*” diyerek şu Farşça sözü söylerler:

“Dest nâ-büzürgân zeden kâr-ı huredmendân nist” (Öztürk, 2013b: 168)

“*Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir.*” anlamını taşıyan bu sözün, hemen öncesinde yer alan “*demişler*” ifadesinden dolayı bir atasözü olduğu düşünülmektedir.

⁸⁹ **Gözleroğlu Ali Bey:** Ladik havalisinde bulunan mahallî bir Türkmen beyi (Baştürk, 2013: 67). **Ladik:** Rum eyaletinde, Amasya sancağına bağlı nahiye. Bugün Samsun iline bağlı ilçe (Sezen, 2017: 507).

⁹⁰ **Karahisar-ı Şarkî:** Rum eyaletine bağlı sancak. Bugünkü Giresun ili Şebinkarahisar ilçesi (Sezen, 2017: 718).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Senden kuvvetli ile tutuşma. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 196)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kendinden kuvvetli ile tutuşma. (Şinasi, 2003: 167 / a. 2534)

Eserde I. Mehmed'in vezirlerinin ağzından Farsça olarak nakledilen bu atasözü Türkçede şu şekilde kullanılmaktadır:

- Senden devletli ile tutuşma. (Albayrak, 2009: 782 / a. 15724)

Kaza gelince fezâ daralır: Kendisi için Allah tarafından takdir olunan şeyler vuku bulduğu zaman insan, hiçbir fırsatı değerlendiremez.

Gözleroğlu'nu mağlup etmesinin ardından bir kişi, huzuruna geldiği I. Mehmed'e bir mektup verir. Mektupta, harami bir Türkmen olan Köpekoğlu'nun⁹¹ Sultan'ın hâkimiyetini yıkıp kendi hâkimiyeti almak amacıyla illerine saldırıp köylerini yıktığı, halka büyük zarar verdiği, evini Kazâbâd'da konduran Köpekoğlu'nu acele edip buradan def etmezse ili kaybedeceği bildirilmektedir. Bu duruma üzülen I. Mehmed, beylerinden Köpekoğlu'nun üzerine yürümelerini ister. Kendisi de beyleri ve askerleri ile yola çıkar ve Artukâbâd'da⁹² Köpekoğlu'nu ili ele geçirdiğini sanmanın rahatlığıyla otururken bulur. Mevlânâ Mehmed Neşrî bu bilginin hemen ardından, Köpekoğlu'nun “*izâ câ'el-kazâ, zâka'l-fezâ*” yani “*Kaza gelince fezâ daralır.*” hükmünden gafil olduğunu belirtmektedir. Nitekim I. Mehmed'in üzerine geldiğini gören Köpekoğlu kaçarak orayı terk eder (Öztürk, 2013b: 171).

⁹¹ **Köpekoğlu Hüseyin Bey:** Artuk Ovası Türkmenlerinden mahallî bir bey (Baştürk, 2013: 67).

⁹² **Artukâbâd:** Rum eyaletinde, Tokat-Sivas kazasına bağlı nahiye. Bugünkü Tokat ili Artova ilçesi (Sezen, 2017: 49).

Eserde müellifin ağzından Arapça olarak nakledilen bu atasözü, Türkçede günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Kaza gelince meydan dar olur. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11982)

Orman aslansız kalınca orada çakal kahraman kesilir: Güçlülerin olmadığı yerde güçsüzler kendilerini kahraman olarak görürler.

I. Mehmed'in kardeşi Musa Çelebi ile savaştığı sırada Karamanoğlu Mehmed Bey'in Sivrihisar'a geldiği ve her yeri yıkıp yakıp, haramilik ederek Bursa'ya ulaştığı bilgisini veren Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu bilginin hemen ardından "*Orman aslansız kalınca orada çakal kahraman kesilir.*" anlamını taşıyan şu Farsça beyti verir:

*"Çü bişe tehi gereded ez-nerre şîr
Şagâl ender-âyed be-bîşe dilîr"* (Öztürk, 2013b: 222)

Farsça olarak kaleme alındığı için atasözleri açısından incelemediğimiz *Behcetü't-Tevârih* adlı eserde, I. Mehmed'in Rumeli'de kardeşi Musa Çelebi ile savaştığı sırada Karamanoğlu Mehmed Bey'in Osmanlı topraklarına göz dikerek Bursa üzerine yürüdüğünü belirten Mevlânâ Mehmed Neşrî, "*Nitekim Şehnâme'de şöyle denir*" diyerek şu beyti verir:

*"Orman erkek aslandan boş olunca
Çakallar ormana kahraman olarak gelir"* (Almaz, 2010: 388)

Neşrî'nin de Şükrullah'ın da aynı olay vesilesiyle bu atasözünü verdikleri görülmektedir.

Bu atasözünün bir benzeri de yine Farsça olarak kaleme alındığı için atasözleri açısından incelemediğimiz Kâşifi'nin *Gazanâme-i Rûm* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Tahta çıkmasının ardından kutlamalar devam ederken II. Mehmed, Macaristan'dan yola çıkan gayrimüslimlerin Şumnu'ya geldikleri ve bölgedeki Müslümanların kimini katlettikleri, kimini esir ettikleri bilgisini alır. Bunun hemen ardından da Gelibolu'dan gelen bir haberci, gayrimüslimlerin iki yüz pare gemi ile

deniz yolunu kapattıklarını söyleyince II. Mehmed çok sinirlenir ve “*Arslan av yerinden uzak olunca oraya tilki girer, mazlumlara arslan kesilirmiş.*” diyerek karadan ve denizden Macaristan’a sefer yapmak için hazırlıklara başlar (Esmail, 2005: 19)

Eserde müellifin ağzından Farsça olarak nakledilen bu atasözü Türkçede günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kedi evde değilse fare ev sahibidir. (Albayrak, 2009: 616 / a. 12066)
- Kedi olmayan yerde sıçanlar bayram eder. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12073)
- Kedi öldü fareler baş kaldırdı. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12074)
- Kedi öldü meydan sıçana kaldı. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12075)
- Kediler ölünce sıçanlar baş kaldırır. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12083)
- Kedinin olmadığı yerde fareler beylik taslar. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12092)
- Kedinin olmadığı yerde fareler cirit atar. (Albayrak, 2009: 617 / a. 12092)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“*Ne hoş didi Firdevsî uşbu sözi*
Ki Şâh-nâme’de yazdı hoş bu sözi

Çü bîşe tehî gerded ez-nerre-şîr
Şegâl ender âyed zi-bîşe dilîr” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 551 / b. 5254-5255)

Erlük on, dokuzu hîle: Yiğitlik, büyük ölçüde rakibe hile yapmaya dayanır.

Eserin Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Encümeni Nüshası’nda yer alan ve eserde dipnot olarak verilen bilgiye göre I. Mehmed, kendisi ile önce barış yapıp

sonra bu barışı bozan Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine yürür. Bu sırada hastalanan ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine gidemeyen I. Mehmed, Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa'yı Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine gönderir. Karamanoğlu Mehmed Bey ile dost olan Bayezid Paşa, bu dostluğa binaen I. Mehmed'in çok hasta olduğunu ve amacına erişmek için gelip yiğitliğini göstermesini ileten bir mektup yazar. Buna güvenen Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya Ovası'na gelir ancak Bayezid Paşa tarafından ordusu dağıtılır. Bayezid Paşa, Karamanoğlu Mehmed Bey ile büyük oğlu Mustafa'yı yatağında esir eder. Karamanoğlu Mehmed Bey neden böyle yaptığını sorduğunda Bayezid Paşa, "*Erlik on dokuzu hîle demişler.*" diyerek eğer böyle yapmasaydı kaçacağını ve kendisinin onu bulamayacağını, bu durumda da Sultan'a karşı mahcup olacağını belirtir (Öztürk, 2013b: 227).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Erlik on dokuzu hiyle. (*Atalar Sözü*, 1936: 40 / a. 349)

Pend-nâme: Ki olur erlik on, tokuzı hîle. (Güvâhî, 1983: 144 / b. 706)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Erlik on, toguzı hiyledir. (Alizade, 1992: 57 / a. 580)

Darb-ı Mesel: Erlik ondur, tokuzı hîledür. (Ceyhan, 2011: 131 / a. 34)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Erlik on ise dokuzu oyun / Erlik ondur, dokuzu düzen / Erliğin onda dokuzu düzen (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 139).

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Erlik on ise dokuzu hîledir. (Şinasi, 2003: 114 / a. 1481)

Eserde Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa'nın ağzından nekledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- Erlik on ise dokuzu hiledir. (Albayrak, 2009: 426 / a. 7666)

- Erlik on ise dokuzu oyun. (Albayrak, 2009: 426 / a. 7666)

- Erlik ondur; dokuzu hile, biri kaçmaktır. (Albayrak, 2009: 426 / a. 7667)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Saltuk-nâme:

“Şerîf çün bu sözleri ki işitti ilerü geldi, eyitti: ‘Hâşâ yâ Deynus Şerîf’ten kim ol yalan söyleye ve eğer hîle iderse erlik ondur, tokuzı hiledür, dimişler. Rüstem b. Zâl gibi pehlevân böyle didi, zîrâ erlik kuvvet iledür. Hîle ‘akılladur, dimişler. Anun ikisi bir yirde olsa ol kimseye hergiz kimesne pay-dâr olmaz.’ didi.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1988: 35)

“Nakildür kim erlik ondur, tokuzı hîle.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 138)

“Pes Dranik eyitti: ‘Bu erlik midür, hîle idesin?’ didi. Server eyitti: ‘Yâ Dranik! Sen bilmez misin ki Rüstem Zâl dimiştür; erlik ondur, tokuzı hiledür. Şunun gibi kuvvetli er iken cengde hîle iderdi. Pes lâzımdur, hîle dahı erlikten gelür, eğer hîle olmasa yalnız kuvvet güç virmez sana. Hîle ve rây yar olmaduğuyçün böyle bun hîle yitiştün ve dahı Cengas begün idi, ana âsi olup, baş çeküp bu şehri elinden aldun. Ben seni ana virürem, gâzîlere mâl alup nafaka ve kefâf idüp üleştürürem. Ol dahı seni depeleye, hakkundan gele.’ didi.” (Ebu’l-Hayr-ı Rûmî, 1990: 191)

Balın sen yedin, arısın yine sen koru: Bir işten menfaat sağlayan kişi kim ise, o işin tehlikesini onun ortadan kaldırması gerekir.

II. Murad’ın tahta geçmesinin ardından, Selanik’te, kendisinin I. Bayezid’in oğlu Mustafa olduğunu söyleyen Düzme Mustafa ortaya çıkar. Bütün Rumeli’nin onun tarafına geçtiği haberi duyulunca beylerin, Bayezid Paşa’ya Rumeli Beylerbeyi olduğunu hatırlatarak, “Şimdiye değın balın sen yedin, arısın yine sen koru.” demeleri üzerine Bayezid Paşa Rumeli’ye doğru hareket eder ve savaş sırasında şehit olur (Öztürk, 2013b: 237).

Bu atasözü, aynı olay vesilesiyle Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde de yer almaktadır.

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Bal yiyen belâsın çekmek gerek. (*Atalar Sözü*, 1936: 56 / a. 547)

Eserde II. Murad'ın beylerinin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Bal toplayan arının iğnesine katlanır. (Albayrak, 2009: 222 / a. 2996)

- Bal yemek isteyen arının belasına katlanır. (Albayrak, 2009: 222 / a. 3001)

Kalkanın ger yoksa ceng içre n'oldun ya zebun, Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene: Savaşta askerin kalkanı yoksa Anadolu yâğitleri kalkan niyetine önden gönderip düşmanın üzerine yürümek gerekir.

Eserin Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Encümeni Nüshası'nda yer alan ve dipnotta verilen bilgilere göre, II. Murad'ın II. Kosova Savaşı sırasında Anadolu yâğitleri tekbir getirerek çok sayıda gayrimüslim askeri öldürür. Hz. Âdem'den bugüne böyle büyük bir savaşın yaşanmadığını söyleyen Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu yâğitlerin demiri siksalar mum edecek güçte olduklarını belirtir. Bu bilginin hemen ardından da iki beyitlik bir manzume vermektedir. İlk beytinde, Rumeli'de evvelden beri bilinen ve meşhur bir "mesel" olduğunu belirttiği atasözünü ikinci beyitte şöyle vermektedir:

*"Rum-ili halkı içinde bu mesel meşhûrdur
Söylenir uclarda evvelden bilir her kimesne*

*Kalkanın ger yoksa ceng içre n'oldun ya zebun
Anatollun da mı yok tut ön[ün]e var düşmene"* (Öztürk, 2013b: 276)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

İstanbul yağmasına mı tuş geldin? / İstanbul yağmasına mı tuş oldun?

“İstanbul yağmasına mı denk geldin?” sözü, maddi durumu çok iyi olmayan bir kişinin kısa sürede zenginleşmesi durumunda söylenen bir sözdür.

II. Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra gaziler, çok sayıda altın ve gümüş ele geçirerek büyük bir ganimete sahip olurlar. Ele geçirilen ganimet o kadar büyüktür ki, o zamandan sonra bir kişinin zenginliğini karşılaştırırken söylenen “*İstanbul yağmasına mı tuş geldin?*” sözü “darb-ı mesel” olarak kullanılmaya başlanır. Bu atasözü, dipnotta belirtildiği üzere, eserin Manisa Nüshası ile Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Encümeni Nüshası’nda “*İstanbul yağmasına mı tuş oldun?*” şeklinde yer almaktadır (Öztürk, 2013b: 287).

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde kullanılmamaktadır.

Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir / Hâlsüze hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır: Çevresindeki insanları önemsemeyen yetki ve bilgi sahibi olmadığı konularda ahkâm kesen insanları sert bir karşılık vererek yola getirmek, öksüz bir çocuğa iyilik etmek kadar doğru ve sevabı olan bir davranıştır.

Tokat’a saldıran Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ın üzerine yürümek gerektiğini düşünen II. Mehmed; vezirleri Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa ve Mustafa Paşa’yı bir araya toplayıp bu durumla ilgili tedbirler almaları gerektiğini söyler. Paşalar cevap vermeyince neden sustuklarını soran II. Mehmed’e Mahmud Paşa; en iyi tedbirlerin kendisinin bildiği için cevap vermediklerini, Uzun Hasan’ın çıkardığı fitnelerin herkes tarafından bilindiğini söyler ve “*Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir’ demişler.*” diyerek büyük bir hazırlık yapıp asker toplayarak Uzun Hasan’ın üzerine yürümek gerektiği şeklindeki fikrini beyan eder. Bu atasözü, eserin Manisa Nüshası’nda “*Hâlsüze hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır.*” şeklinde yer almaktadır (Öztürk, 2013b: 321).

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Dinsüze dinin bildürmek öksüze ton geyürmek kibidir. (Alizade, 1992: 52 / a. 430)

Franz Lorenz von Dombay’a Ait Yazma: Mikdârsıza mikdârın göstermek, öksüze kaftan giydirmek. (Ekinci, 2013: 72 / a. 95)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Hadsiz haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 148)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Haddini bilmeze haddini bildirmek öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Şinasi, 2003: 131 / a. 1819), Kendini bilmeze kendini bildirmek öksüze kaftan biçmek gibidir. (Şinasi, 2003: 167 / a. 2537)

Eserde Vezir Mahmud Paşa’nın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Haddini bilmeyene bildirmek, yetime don giydirmek. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9259)

- Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek sevaptır. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9260)

- Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9260)

- Hadsiz haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek gibidir. (Albayrak, 2009: 495 / a. 9263)

4.1.5.9. Kemal'in *Selâtin-nâme* Adlı Eserinde Atasözleri

Kemal'in nasihat etmek, fikrini desteklemek ve içinde bulunduğu durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Eserde yer alan atasözlerinin hepsi yerine ve kullanım amacına uygundur. Kemal, bu sözler için "atalar sözü, ulular sözü, mesel, darb-ı mesel, demişler" gibi bir kayda yer vermez.

Kemal yer verdiği atasözlerinin büyük kısmını kendi ağzından nakletmektedir. İki atasözünü Mahmud adlı bir ihtiyarın ağzından, iki atasözünü ise adı verilmeyen bir şeyhin ağzından nakletmektedir.

Eserde yer alan atasözlerinden bazıları manzum özellik göstermektedir: "Dil sâkin olıcak sag olur baş, eger deprene olur hurd-ı haşhaş.", "Eger bin yıl ola 'ömrün eger yüz, heman bil anı yumdun açup gözün.", "Tama' kanda olursa az u ger çok, ki elbetde ziyan ol koparur çok.", "Yavuz sanma eyü san her işüne, gele dâyim iyilükler başuna."

Kemal'in bir atasözünü iki farklı şekilde kullandığı görülmektedir: "Gör ahı [dünyâ] kimseye kaldı mı hergiz / Kimseye kalmadı dünyâ."

Eserde tespit edilen atasözleri günümüzde ya bazı şekil değişiklikleriyle ya da anlam olarak aynı ama şekil olarak tamamen farklı karşımıza çıkmaktadır.

Eserde tespit edilen atasözleri şunlardır:

Assı iylemez son peşimânlık. (Öztürk, 2001: 117 / b. 1344)

Cihâna kim ki geldi gidiserdür. (Öztürk, 2001: 187 / b. 2190)

Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz. (Öztürk, 2001: 106 / b. 1214)

Cihânun şâdi-yî digmez gamına. (Öztürk, 2001: 44 / b. 505)

Dehrün sebâti yokdur. (Öztürk, 2001: 33 / b. 376, 112 / b. 1277 b. 1288, 160 / b. 1858)

Dil sâkin olıcak sag olur baş, eger deprene olur hurd-ı haşhaş. (Öztürk, 2001: 79 / b. 900)

Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz, heman bil anı yumdun açup gözün. (Öztürk, 2001: 32 / b. 371)

Eylik iden bulur iylik. (Öztürk, 2001: 81 / b. 921)

Gönül den her gönüle bil ki yoldur. (Öztürk, 2001: 18 / b. 212)

Gör ahı [dünyâ] kimseye kaldı mı hergiz. (Öztürk, 2001: 47 / b. 543)

Hudâ togrıya yardım kılıcıdır. (Öztürk, 2001: 238 / b. 2807)

Kalmaz bir karâra işbu devran. (Öztürk, 2001: 160 / b. 1862)

Kazâ gelse anı def idemez er. (Öztürk, 2001: 61 / b. 696)

Kazâ gelse kişi anda ne bile. (Öztürk, 2001: 61 / b. 693)

Kelâm un azı öz oldugıdır hûb. (Öztürk, 2001: 217 / b. 2558)

Kimesne bulmaz ölüme derman. (Öztürk, 2001: 61 / b. 700)

Kimseye kalmadı dünyâ. (Öztürk, 2001: 112 / b. 1277)

Ne kim gelse hayâle dilde oldur. (Öztürk, 2001: 18 / b. 212)

Ölümde ikimüz birüz iy server. (Öztürk, 2001: 162 / b. 1881)

Ölümden bulmaz hiç kimse aman. (Öztürk, 2001: 112 / b. 1280)

Râzın viren er degildir. (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

Seni bil hâkiçün togurdı mâder. (Öztürk, 2001: 162 / b. 1884)

Tama kanda olursa az u ger çok, ki elbetde ziyan ol koparur çok. (Öztürk, 2001: 78 / b. 893)

Vir başunu râzı virme zinhâr. (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

Yavuz sanma eyü san her işüne, gele dâyim iyilükler başuna. (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

Yavuzlukla idemez kimse dirlik. (Öztürk, 2001: 81 / b. 921)

Ne kim gelse hayâle dilde oldur: İnsanın zihninde tasarladığı ve gerçekleşmesini istediği şeyler ne ise hep ondan bahseder.

Kemal, “*Nâm-ı Gülşen-i Selâtîn-Nâme Tevârih-i Âl-i Osman*” başlığı ile verdiği onuncu bölümde, tarihî olayları aktarmaya başlamadan önce dünyanın geçiciliğinden bahsederken insanın dünya endişelerine kapılmaması ve dünya işlerine kendini kaptırmamasını öğütlemekte ve “*Ne kim gelse hayâle dilde oldur*” diyerek uyarıda bulunmaktadır.

“*Ne kim gelse hayâle dilde oldur*

Gönülden her gönüle bil ki yoldur” (Öztürk, 2001: 18 / b. 212)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dervişin fikri ne ise, zikri odur. (Albayrak, 2009: 344 / a. 5785)

Gönülden her gönüle bil ki yoldur: Sevgi karşılıklıdır; birbirine karşı sevgi besleyen iki insan, birbirleri hakkında aynı şeyleri düşünürler.

Bu atasözü bir önceki maddede belirtilen atasözünün yer aldığı beytin ikinci mısraında yer almaktadır.

“*Ne kim gelse hayâle dilde oldur*

Gönülden her gönüle bil ki yoldur” (Öztürk, 2001: 18 / b. 212)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): K n lden k n le yol var. (Alizade, 1992: 77 / a. 1146)

Hur f ile Müretteb Dur b-ı Ems l: Gönülden gönüle yol var. (Şeylan, 2016: 96 / a. 7b)

M ntehab t-ı Dur b-ı Ems l-Atalar Sözü: G n len gönüle yol var, demişler. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 146)

Dur b-ı Ems l-i Osmaniyye: Gönülden gönüle yol vardır. (Şinasi, 2003: 126 / a. 1738)

Eserde müellifin aŐzından nakledilen bu atasözü, günümüzde Şu Şekillerde kullanılmaktadır:

- Gönülden gönüle yol vardır. (Albayrak, 2009: 480 / a. 8886)

- Kalpten kalbe yol vardır. (Albayrak, 2009: 590 / a. 11501)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edeb  eserlerinde Şöyle yer almaktadır:

Y nus Emre D v n :

“Mine ’l-kalbi ile ’l-kalb yol var dimişler erler

Her gönülden gönüle rast togru yol degül mi” (Tatc , 2014: 478 / Şiir 352 b. 2)

Süheyl   Nev-Bah r:

“Gönülden gönüle ah  yol olur

Hem n ’iŐk ser-m yesi ol olur” (Mes’ d bin Ahmed, 1991: 289 / b. 1420)

“Bu işi bana ko v  sen f arig ol

Gönülden gönüle olur ah  yol” (Mes’ d bin Ahmed, 1991: 309 / b. 1698)

HurŐ d-n me:

“Sen an  çok seversin ol seni bol

Olur ah r gönülden gönüle yol” (Ayan, 1979: 233 / b. 2798)

*“Bu sözi eyeden çok tapu vardur
Ki gönülden gönüle kapu vardur”* (Ayan, 1979: 339 / b. 5575)

Saltuk-nâme:

“Pes meseldür kim gönülden gönüle yol vardur.” (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, 1988: 141)

Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz, heman bil anı yumdun açup gözün: İnsan ne kadar uzun yaşarsa yaşasın ömrü, göz açıp kapamak kadar kısa sürelidir.

Kemal, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi'ye ettiği nasihatleri aktardığı on beşinci bölümde, vefat ettiği bilgisini verdiği Ertuğrul Gazi'nin ölümü üzerine, ne kadar uzun yaşarsa yaşasın insan ömrünün göz açıp kapamak kadar kısa olduğunu belirtmektedir.

*“Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz
Heman bil anı yumdun açup gözün”* (Öztürk, 2001: 32 / b. 371)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ömür, göz yumup açıncaya kadar. (Albayrak, 2009: 750 / a. 15001)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Divan-ı Hikmet:

*“wâ-dirîgâ hûblar heme yıglap ötti
anasıdan togdı erse mâtam tuttı
közüm yumup tâ açkunça ‘ömrüm ötti
bu dünyânı pûçek pulga satgum kelür”*

(Hoca Ahmed Yesevî, 1994: 175 / Hikmet 44.4)

“Yazık, iyiler hep ağlayıp geçtiler;
Anadan doğdu diye matem tuttular;
Gözümü yumup açınca kadar ömrüm geçti;
Bu dünyayı bozuk paraya satmak istiyorum.”

(Hoca Ahmed Yesevî, 1994: 46 / Hikmet 44.4)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Geldi geçdi ‘ömrüm benüm şol yıl esüp geçmiş gibi
Hele bana şöyle gele şol göz açup yummuş gibi”

(Tatçı, 2014: 509 / Şiir 388 b. 1)

Dehrün sebâtı yokdur: Dünyanın kimseye sebâtı yoktur, gelen herkes bir gün mutlaka buradan gider.

Kemal, Ertuğrul Gazi’nin oğlu Osman Gazi’ye ettiği nasihatleri aktardığı on beşinci bölümde, vefat ettiği bilgisini verdiği Ertuğrul Gazi’nin ölümü üzerine, dünyanın kimseye sebâtı olmadığını belirtmektedir.

“Bu dehrün bildi kim yokdur sebâtı
Alur her kişiden turmaz hayâtı” (Öztürk, 2001: 33 / b. 376)

Bu atasözü, eserin ilerleyen bölümlerinde de karşımıza çıkmaktadır. “*Suâl u Cevâb-ı Nûşirrevan*” başlıklı kırk sekizinci bölümde anlatılan hikâyeye göre, havanın çok sıcak olduğu bir gün beyleri ile birlikte ava çıkan ve bu sırada meyve dolu bir bahçeye gelen Nuşirevan, bahçedeki gençten bir nar ister. Genç’in getirdiği nar çok güzel çıkınca bu bahçenin sahibini sorarak bahçeyi satın almak istediğini söyler, ardından Genç’ten bir daha nar ister. Ancak bu narın, ilkinin aksine kupkuru çıkması üzerine Nuşirevan, Genç’e bu narın neden kuru olduğunu sorduğunda kendisinin bu bahçeye karşı beslediği haksız arzu üzerine Allah’ın meyvelerin suyunu çektiği cevabını alır. Bu cevap karşısında bahçeyi almak istediğine pişman olan Nuşirevan, Genç’ten bir nar daha isteyince Genç’in getirdiği nar gayet sulu ve lezzetli çıkar.

Kemal, aktardığı bu hikâyenin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve kimseye sebatının olmadığını belirtmektedir.

“*Sebâtı yok cihâna olma garrâ*
Bilürsin kimseye kalmadı dünyâ” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1277)

“*Sebâtı yok dur[ur] dehrün bilürsin*
‘Aceb buna ne için özenürsin’” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1288)

Kemal, II. Murad’ın gazalarını anlattığı altmış sekizinci bölümde, II. Murad’ın vefatı bilgisinin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve kimseye sebatının olmadığını belirtmektedir.

“*Bu dehrün yok durur hergiz sebâtı*
Alur en sevdüğinden ol hayâtı” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1858)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya bir kararda durmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 133)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya bir kararda durmaz. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1317)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya bir kararda durmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)
- Dünya bir kararda kalmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)
- Dünya bir kararda durmaz, bugünün yarını var. (Yurtbaşı, 2012: 718)

Cihânun şâdi-yî digmez gamına: Sonunda ölüm olduğu için dünyadaki mutluluğun bir önemi yoktur.

Kemal, Sultan Alaeddin Keykubat'ın vefatını anlattığı yirminci bölümde, vefat haberini alan Osman Gazi'nin matem tutmaya gitmesi üzerine, dünyadaki mutluluğun ölümün acısına değmeyeceğini belirtmektedir.

“İrişdi geldi anun mâtemine

Cihânun şâdi-yî digmez gamına” (Öztürk, 2001: 44 / b. 505)

Eserde müellifin azından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Dünyanın sefası belasına değmez. (Yurtbaşı, 2012: 987)

Gör ahı [dünyâ] kimseye kaldı mı hergiz / Kimseye kalmadı dünyâ: Bu dünyada hiçbir insan kalıcı değildir. Dünyaya gelen herkes, er ya da geç ölür.

Kemal, Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye ettiği nasihatleri aktardığı yirmi birinci bölümde, Osman Gazi'nin vefatı bilgisinin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve kimse için kalıcı bir yer olmadığını belirtmektedir.

“Gör ahı kimseye kaldı mı hergiz

Sana da kalmaz iy fertût-ı ‘âciz” (Öztürk, 2001: 47 / b. 543)

Bu atasözü, eserin ilerleyen bölümlerinde yeniden karşımıza çıkmaktadır. Kemal, Nuşirevan hakkında aktardığı hikâyenin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve kimse için kalıcı olmadığını belirtmektedir.

“Sebâtı yok cihâna olma garrâ

Bilürsin kimseye kalmadı dünyâ” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1277)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 134)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya kime kalmış ki sana kalacak. (Şinasi, 2003: 107 / a. 1322)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bu dünya kimseye kalmaz. (Yurtbaşı, 2012: 718)

- Dünya kime kalmış ki sana kalacak? (Yurtbaşı, 2012: 718)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“Bu dünyâ, bil, ki sana bâkî almaz,
eger milkün ola Şâm u Horâsân” (Ahmed Fakih, 1956: 7 / b. 46)

“Ana kalmayıçak bu dünyâ, gey bil,
sana hod kalısar degül, yaraklan” (Ahmed Fakih, 1956: 9 / b. 81)

Yûnus Emre Dîvânı:

“ İşkıla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar
Güm-râh olup bu cihânda kimse bâkî kalmayısar”

(Tatcı, 2014: 215 / Şiir 24 b. 1)

“Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn
Rûzigâr gelür geçer pes kime kalasıdur” (Tatcı, 2014: 246 / Şiir 64 b. 5)

“Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum
Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz” (Tatcı, 2014: 275 / Şiir 103 b. 5)

Risâletü'n-Nushiyye:

“ Ömür geçdi dirîgâ giç uyandum
Bu dünyâ bana bâkî kala sandum” (Tatcı, 2014: 593 / b. 415)

Garib-nâme:

“Uşbu dünya bâkî kalmaz kimseye
Cân gönül harc eylemen bu dünyeye” (Âşık Paşa, 2000a: 497 / b. 2394)

Hurşîd-nâme:

“Cihân işi budur ger ir ü ger giç
Kimesne bunda bâkî kalmaya hîç” (Ayan, 1979: 391 / b. 6943)

Ahmed-i Dâ‘î Divanı:

“Bu hûblıgun çagını gel bugün ganîmet tut
Cihân kimesneye kalmaz geçer zamâne begüm”
(Ahmed-i Dâ‘î Divanı, 2001: 258/ Gazel 307 b. 3)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz’un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy’da Dede Korkut, fani dünyanın kimseye kalmadığını belirtmektedir:

“Fâni dünya kime kaldı” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Kazâ gelse kişi anda ne bile: Kaza anlık bir iştir, insan o anda kazanın geleceğini bilemez.

Kemal, Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın vefatını anlattığı yirmi yedinci bölümde, bir av sırasında ayağı sürçüp düşen atının altında kalarak can veren Süleyman Paşa için kazanın aniden geldiğini ve insanın o anda bunu bilemeyeceğini belirtmektedir.

“Çü sürçer atı ol atile bile
Kazâ gelse kişi anda ne bile” (Öztürk, 2001: 61 / b. 693)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Kaza görünü gelmez karı bükülüb ölmez. (*Atalar Sözü*, 1936: 54 / a. 525)

Pend-nâme: Kazâ zîrâ ki gelmez danışup bil. (Güvâhî, 1983: 152 / b. 807)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Kazâ danışup gelmez. (Ekinci, 2015: 174 / a. 76a)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâ dur geldim demez. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2467)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kaza bağıra bağıra gelmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11977)
- Kaza çağıra çağıra gelmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11977)
- Kaza, ben geliyorum, demez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11979)
- Kaza görünerek gelmez. (Albayrak, 2009: 613 / a. 11985)

Kazâ gelse anı def' idemez er: Allah'ın insanlar için takdir ettiği şeyler mutlaka gerçekleşir, meydana gelen kötü bir olayı kabullenmekten başka bir çare yoktur.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almakta ve insanın ne yaparsa yapsın başına gelecek kazayı önleyemeyeceğini anlatmaktadır.

“Kazâ gelse anı def' idemez er

Kaçarsanız içerü girü düşer” (Öztürk, 2001: 61 / b. 696)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Kazaya rıza gerek. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 167)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Kazâya rızâ lâzımdır. (Şinasi, 2003: 164 / a. 2471)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kazaya rıza gerek. (Yurtbaşı, 2012: 860)

- Kazaya rızadan başka çare yok. (Albayrak, 2009: 614 / a. 12014)

Hurşîd-nâme:

“Kazâya virmişem gerçi rızâyı

Girü sen sav başumdan bu belâyı” (Ayan, 1979: 162 / b. 923)

Kimesne bulmaz ölüme derman: Hiçbir insan ölümden kaçamaz, herkes bir gün mutlaka ölür.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almakta ve hiç kimsenin ölümden kurtulamayacağını anlatmaktadır.

“*Kimesne bulmaz ölüme derman*

Toludur çarhun içi âh ü efgan” (Öztürk, 2001: 61 / b. 700)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecelden başka her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Ecele çare olmaz her şeye çare bulunur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecele çare olmaz. (Şinasi, 2003: 108 / a. 1359)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ecele çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)

- Ecele derman olmaz. (Albayrak, 2009: 384 / a. 6705)

- Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 521 / a. 9899)

- Ölüme çare bulunmaz. (Albayrak, 2009: 749 / a. 14967)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“Bize hûd ne hisâb anlara nisbet,
ecelden kaçmaga yok durur imkân” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 69)

Hurşîd-nâme:

“Ecel gelmezden öndin kimse ölmez
Ecel geldükde hergiz çâre olmaz” (Ayan, 1979: 169 / b. 1095)

Tama‘ kanda olursa az u ger çok, ki elbetde ziyan ol koparur çok: Az bile olsa açgözlülük yapmak insana büyük zararlar verir.

Kemal, I. Bayezid devri hakkında bilgi verirken onunla, Timur’un beylerinden olan ve Erzincan’da hüküm süren Taharten arasında yaşanan olaylardan bahsetmektedir. Taharten’in zulmünden bunalan halk, I. Bayezid’e gelip yardım ister. Sultan, Erzincan’a müfettiş tayin eder ve sonrasında Taharten’e saldırıp onu esir alırlar. Taharten’in halka ettiği zulmün hesabını sormak için I. Bayezid onun Bursa’ya getirilmesini ister. Ancak, Sultan’ın hışmını bilen Taharten, onun eline geçtiğinde öldürüleceğini bildiği için kaçır. Taharten’in bu hareketini tamahkâr olmasına bağlayan Kemal, az veya çok açgözlülük yapan kişinin büyük zarara uğrayacağını belirtmektedir.

“Tama‘ kanda olursa az u ger çok
Ki elbetde ziyan ol koparur çok” (Öztürk, 2001: 78 / b. 893)

Bu atasözünü, tarihî atasözünü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Tama‘ taş yarar taş baş yarar. (*Atalar Sözü*, 1936: 26 / a. 179)

Tama‘ çok ziyan eder. (*Atalar Sözü*, 1936: 27 / a. 195)

Pend-nâme: Tama-kâr az tamadan ziyânlu. (Güvâhî, 1983: 135 / b. 584)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Az teme çoğ ziyan eder. (Alizade, 1992: 43 / a. 166)

Darb-ı Mesel: Az tama‘ çok ziyân [getürür]. (Ceyhan, 2011: 131 / a. 41)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Az tamâ çok ziyân. (Şeylan, 2016: 81 / a. 2b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Az tamah çok ziyan getirir. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 109)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Az tama‘ çok ziyân getirir. (Şinasi, 2003: 66 / a. 462)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözünü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Az tamah çok ziyan getirir. (Albayrak, 2009: 210 / a. 2714)

- Az tamah çok ziyan verir. (Albayrak, 2009: 210 / a. 2714)

Bu atasözünü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“Çalap göstermesün ger fâş ola râz

Ziyân çok gösterür gerçi tama‘ az” (Ayan, 1979: 265 / b. 3600)

Dil sâkin olcâk sag olur baş, eger deprene olur hurd-ı haşhaş: Gereksiz yere konuşmayan ve nerede, nasıl konuşması gerektiğini bilen insanlar zor durumlarda kalmazlar; bilmeyenler ise büyük sıkıntılar yaşarlar.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almakta ve gereksiz konuşmamayı aksi takdirde insanın başının derde gireceğini anlatmaktadır.

“*Ki dil sâkin olcâk sag olur baş*

Eger deprene olur hurd-ı haşhaş” (Öztürk, 2001: 79 / b. 900)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Dil ebsem olsa baş esendür. (*Atalar Sözü*, 1936: 19 / a. 105)

Pend-nâme: Olur dil epsem oldukda esen baş. (Güvâhî, 1983: 207 / a. 1525)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dilini tutan başını kurtarır. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 131)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dil esen baş esen. (Şinasi, 2003: 101 / a. 1209), Dilini tutan başını kurtarır. (Şinasi, 2003: 102 / a. 1226), Selâmet isteyen dilini tutmak gerek. (Şinasi, 2003: 205 / a. 3303)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dil dursa başa ihsan, dilden gelir başa noksan. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5995)

- Dil epsem, baş esen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5997)

- Dil epsem olsa baş esendir. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5997)

- Dil esen, baş esen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5998)

- Dil esen, baş esen; dildir baş kesen. (Albayrak, 2009: 353 / a. 5999)

- Dil sükût ederse baş selamet bulur. (Albayrak, 2009: 354 / a. 6018)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayk: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, insanın dilini koruması gerektiğini anlattığı yedinci bölümde yer verdiği bir dörtlükte, insanın başına iyi ya da kötü ne gelirse dilinden geldiğini belirtmektedir:

*“ne kim kelse erke tilindin kelür
tilindin kim edgü kim isiz bolur
eşit büt bu sözke kamug tangda ten
turup tilke yüknüp tazarru‘ kılur”* (Arat, 1992: 52 / satır 145-148)

*“İnsana ne gelirse, dilinden gelir;
dil yüzünden kimi iyi, kimi kötü olur;
dinle ve bu söze inan ki, vücut her sabah
kalkıp, eğilerek, dile yalvarır.”* (Arat, 1992: 88 / satır 145-148)

Hoca Dehhânî Divanı:

*“Berk tut indi dilüni Dehhânî
Yalunuz başı gideren dildür”* (Hoca Dehhânî Divanı, 2017: 89 / Gazel 28 b. 6)

Eylik iden bulur iyilik: Başkalarına iyilik eden insanlar, iyilik görürler.

Kemal, Taharten’in Osmanlı’ya karşı hareketini tamahkâr olmasına bağlaması üzerine tamah ve tamahkârlık hakkında genel görüşler ve nasihatler içeren on üç beyit aktardıktan sonra,

*“Tama‘ hakkında işit bir hikâyet
Ki râvî şöyle kılmışdur rivâyet”*

diyerek *“Hikâyet-i Tama‘kâr”*ı anlatmaya başlar. Bu hikâyeye göre, bir Padişah’ın, babasını öldürmek niyetinde olan bir oğlu varmış. Bu Oğlan, babasının doktoru ile birlikte olup babasından kan alınacağı zaman neşteri zehirlemek suretiyle

iş birliği yapmış. Doktor, Padişah'tan kan almak için neşteri koluna vurunca zehirlenen Padişah oracıkta can vermiş. Yerine oğlu padişah olmuş. Babasını öldüren Doktor ölünce oğlu doktor olarak Padişah'a hizmet etmeye başlamış. Padişah bir gün bu Doktor'dan kan almasını istemiş. Doktor da önceden babasının Padişah'ı öldürmek için zehirlediği neşteri yanında getirip o neşter ile Padişah'ın kanını almak istemiş ve neşteri koluna vurunca Padişah hemen can vermiş. Kemal, hikâyenin bitiminde babasına kötülük yapan Padişah'ın babasıyla aynı akıbeta uğraması üzerine iyilik edenin iyilik bulacağını, kötülük ederek kimsenin hayatta kalamayacağını belirtmektedir.

“*Cihanda eylik iden bulur iylik
Yavuzlukla idemez kimse dirlik*” (Öztürk, 2001: 81 / b. 921)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Eylik iden eylik bulur. (*Atalar Sözü*, 1936: 29 / a. 211)

Pend-nâme: Yavuzluk eylük iden cümle bulur. (Güvâhî, 1983: 206 / b. 1511)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: İyi eden iyi bulur, kötü eden kötü bulur. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 160)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır:

- İyilik eden, iyilik bulur. (Albayrak, 2009: 579 / a. 11254)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hurşîd-nâme:

“*Hem anda eylük iden bular eylük
Yavuz narh eyleyen yavuz çeker yük*” (Ayan, 1979: 388 / b. 6868)

Yavuzlukla idemez kimse dirlik: Başkalarına kötülük eden insanlar, ettiklerinin karşılığını görürler ve her zaman sıkıntı içinde yaşarlar.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almakta ve kötülük edenlerin sıkıntı içinde yaşadıkları anlamını taşımaktadır.

“*Cihanda eylik iden bulur iylik*

Yavuzlukla idemez kimse dirlik” (Öztürk, 2001: 81 / b. 921)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Kötüler yurtta kalır. (Albayrak, 2009: 672 / a. 13279)

- Kötülük eden kötülük bulur. (Albayrak, 2009: 672 / a. 13282)

- Kötünün günü karanlık. (Albayrak, 2009: 672 / a. 13290)

Yavuz sanma eyü san her işüne, gele dâyim iyilikler başuna: iyi niyetli olan ve her zaman iyi düşünen insanlar, daima iyilikle karşılaşır.

Bu atasözü, bir önceki atasözünün yer aldığı beytin hemen ardında yer almakta ve iyi niyetli insanların her zaman iyilik bulacakları anlamını taşımaktadır.

“*Yavuz sanma eyü san her işüne*

Gele dâyim iyilikler başuna” (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Hayır san işüne hayır gele başına. (*Atalar Sözü*, 1936: 13 / a. 43)

Pend-nâme: Sanagör her işünde hayr eşüne

Senün de hayr gele tâ başına (Güvâhî, 1983: 203 / b. 1481)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Heyr san eşüne, heyr gelsün başına. (Alizade, 1992: 71 / a. 968)

Darb-ı Mesel: Hayır san eşine, hayır gelsün başına. (Ceyhan, 2011: 140 / a. 403)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Hayır san işüne, hayır gele başına. (Ekinci, 2015: 171 / a. 74b)

Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl: Hayır san işün hayır gelsün başına. (Şeylan, 2016: 87 / a. 5a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Hayır san eşine hayır gelsin başına. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 151)

Durûb-ı Emsâl-i Osmanîyye: Hayır dile işine hayır gelsin başına. (Şinasi, 2003: 135 / a. 1904)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Hayır dile eşine, hayır gele başına. (Albayrak, 2009: 508 / a. 9568)
- Hayır iste komşuna, hayır gelsin başına. (Albayrak, 2009: 508 / a. 9568)
- Kötü düşünen, kötü günde kalır. (Albayrak, 2009: 670 / a. 13250)

Vir başunu râzı virme zinhar: İnsan, kendisine ait olan ya da kendisine verilen bir sırrı, canı pahasına korumalı ve kimseyle paylaşmamalıdır.

Kemal, “*Hikâyet-i Tama‘kâr*” adlı hikâyenin hemen ardından yine tamah ile ilgili olan “*Hikâyet-i Tama‘kârî vü Kimyâkârî*” adlı bir hikâyeye daha verir. Bu hikâyeye göre, ilm-i iksiri öğrenmek isteyen bir Padişah varmış. Bu Padişah’ın hüküm sürdüğü yerde takva ehli, ilm-i iksiri bilen, kalayı gümüş, bakırı altın edebilen bir Şeyh yaşarmış. Bu Şeyh, ihtiyaç sahipleri için her gün yollara altın ve gümüş külçeleri atarmış. Bir gün bu Şeyh’e misafir olan bir adam onun bakırı altın ettiğini görmüş. Şeyh, sırrına vâkıf olan adamı önce öldürmek istemiş ama sonra sırrını

ölünceye kadar kimseye söylememesi şartı ile ona ömrü boyunca yetecek altın vermiş ve öldürmekten vazgeçmiş. Altını alan adam, Padişah'a gidip sırrı anlatmış. Padişah derhâl bu Şeyh'in bulunup getirilmesini emredince Şeyh'i bulup getirmişler. Sırrı bildiğini söyleyen Padişah, Şeyh'ten bu sırrın aslını öğrenmek istemiş. Şeyh, bu ilmi sadece kendisinin bildiğini, kendine dua ederek okuyup kılıçla saldırsa hiçbir cellat tarafından öldüremeyeceğini söyleyince Padişah, bu durumu görmek istediğini söylemiş ve Şeyh de kabul edince hemen bir cellat çağırılmış. Cellat'ın geldiği sırada Şeyh, kâğıt kalem isteyerek bir şeyler yazıp kâğıdı ağzına atmış. Sonra Cellat kılıç ile saldırınca Şeyh'in başını kesmiş. Gördükleri karşısında çok şaşırın Padişah, Şeyh'in ağzındaki kâğıdı istemiş ve kâğıtta yazılı olan şu beyti görmüş:

*“Ki vir başunu râzı virme zinhâr
Ki râzın viren er degildür iy yâr”* (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Darb-ı Mesel: Ser virmek olur, sırrı 'ıyân itmek olmaz. (Ceyhan, 2011: 142 / a. 474)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ser verip sır vermemeli. (Şinasi, 2003: 205 / a. 3320)

Eserde adı verilmeyen bir şeyhin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ser verip sır verme. (Albayrak, 2009: 783 / a. 15738)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Husrev ü Şîrin:

*“İşitdik baş virenler aldı şâbâş
Dimişler virmenüz râzı virün baş”* (Timurtaş, 1963: 52 / b. 1400)

Râzın viren er degildür: Kendisine ait olan ya da kendisine verilen bir sırrı başkaları ile paylaşan kişi, mert değildir; kimse tarafından sevilmez.

Bu atasözü, bir önceki maddede belirtilen atasözünün devamında yer almakta ve mert insanların kimseye sırrını paylaşmadıkları anlamını taşımaktadır.

“*Ki vir başunu râzı virme zinhâr*

Ki râzın viren er degildür iy yâr” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

Eserde adı verilmeyen bir şeyhin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ser verip sır vermeyen kişi serverdir. (Albayrak, 2009: 783 / a. 15739)

Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz: Her insan mutlaka ölümle karşı karşıyadır.

Kemal, Ankara Savaşı’nda I. Bayezid’in kendi askerleri ve adamları tarafından terk edilmesini tenkit ettiği “*Beyân-ı Dil-âzârî*” adlı sekiz beyitlik manzumenin son beytinde, bir insanın şahlar şahı da olsa ölümle karşı karşıya olduğunu belirtmektedir.

“*Şehinşâh olana mâl eksük olmaz*

Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1214)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Ecelsiz kul olmaz. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Ecelsiz kul olmaz. (Şinasi, 2003: 109 / a. 1362)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Ecelsiz kul olmaz. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6722)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Dânişmend-nâme:

“*Bu dünyâyâ gelenün ardınca ecel bile geldi.*” (Demir, 2004: 232 / b. 10)

Ölümden bulmaz hiç kimse aman: Hiçbir insan ölümden kaçamaz, herkes bir gün mutlaka ölür.

Kemal, “*Suâl u Cevâb-ı Nûşirrevan*” başlıklı kırk sekizinci bölümde aktardığı hikâyenin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve kimsenin ölümden kurtulamayacağını anlatmaktadır.

“*Ölümden bulmaz hiç kimse aman
Toludur dehrün içi âh ü efgan*” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1280)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Ölümden kurtuluş var mı? (Yurtbaşı, 2012: 959)

Assı iylemez son peşîmânlık: İnsan, bir işe başlarken sonunda karşılaşabileceği durumları düşünüp ona göre hareket etmelidir. İyi düşünülmemeyerek yapılan bir iş, insanı telafî edemeyeceği durumlarla karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda pişman olmanın hiçbir faydası yoktur.

Kemal, Emir Süleyman’ın tahta geçmesini anlattığı kırk dokuzuncu bölümde, sekiz yıl iki ay üç günlük hükümdarlığının ardından vefat ettiğini belirttikten sonra, geçici olan dünyaya gönül vermemek gerektiğini, hükümdarların da ölüm gerçeğini düşünerek hareket etmelerini, aksi takdirde son pişmanlığın fayda etmeyeceğini belirtmektedir.

“*Ki assı iylemez son peşîmânlık
İdenler işbu halka pâsubânlık*” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1344)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Son peşimanlık assı itmez. (*Atalar Sözü*, 1936: 12 / a. 36)

Pend-nâme: Ki yokdur son pişmânlıkda assı. (Güvâhî, 1983: 202 / b. 1459)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Son peşimanlığ assı gılmaz.
(Alizade, 1992: 89 / a. 1457)

Institutionum Language Turcicae IV: Son pişmanluk fayda vermez. (Stein, 2000: 278 / a. 105)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Son peşîmânlık assı itmez. (Ekinci, 2015: 173 / a. 75b)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Son pişmanlığın issisi kalmaz. Son pişmanlık ele girmez. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 198)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Son pişmanlık akçe etmez / Son pişmanlık ele girmez. (Şinasi, 2003: 208 / a. 3356-3357)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Son pişmanlık fayda etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)
- Son pişmanlık fayda vermez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15980)
- Son pişmanlık kâr etmez. (Albayrak, 2009: 793 / a. 15981)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, kerem, hilm ve diğer iyilikleri anlattığı on ikinci bölümde yer verdiği bir dörtlükte şöyle demektedir:

“*ne iş utru kelse anga ked bakın
ol işning öngini songını sakın
sevinç erse kidin köngül tut anga
ökünç erse andın ozarak sakın*” (Arat, 1992: 70 / satır 369-372)

“*Hangi işle karşılaşırsan, onu iyice gözden geçir;
o işin başını ve sonunu düşün;
sevinç çıkacaksa, ona öyle gönül bağla;
pişmanlık olacaksa, daha önce sakın*” (Arat, 1992: 95 / satır 369-372)

Yûnus Emre Dîvânı:

“*Oglan gider dânişmana saladur dosta düşmana
Sonra gelmek peşimâna sana assı kılmaz ola*” (Tatçı, 2014: 202 / Şiir 6 b. 5)

“*Bu cân sana bâkî kalmaz
Andan varan girü gelmez
Son pişmânlık assı kılmaz
Gel ikrâr it erenlere*” (Tatçı, 2014: 448 / Şiir 314 d. 6)

Süheyl ü Nev-Bahâr:

“*Ki az günde kazanmaya çoh
Peşimânlıgı sonra assısı yoh*” (Mes‘ûd bin Ahmed, 1991: 240 / b. 702)

Hurşîd-nâme:

“*Didi şimdi ki kopdı fitneler çok
Peşimân olduğumun assısı yok*” (Ayan, 1979: 321 / b. 5092)

Ahmed-i Dâ'î Divanı:

“Bu vakti her ki fevt itdi sonı hasret bile gitdi
Gönül çün dikenı bitdi ne assı son peşîmânlar”

(Ahmed-i Dâ'î Divanı, 2001: 155 / Gazel 146 b. 3)

Saltuk-nâme:

“Zîrâ evliya buyurmuştur; bir kimse bir kimsenün tuzı etmeği hakkın bilnese,
Hak Ta'âlâ ana bildürür, belâsın virür, son peşîmanlık fâide eylemez.” (Ebu'l-Hayr-
ı Rûmî, 1990: 346)

Kalmaz bir karâra işbu devran: Dünyada hiçbir şey aynı düzende devam etmez.

Kemal, II. Murad'ın gazalarını anlattığı altmış sekizinci bölümde II. Murad'ın vefatı bilgisinin ardından dünyanın geçiciliği hakkında bilgi vermekte ve dünyada hiçbir şeyin aynı düzende devam etmeyeceğini belirterek ölüm gerçeğini hatırlatmaktadır.

“Cihânun hâli böyledür bil iy can
Ki kalmaz bir karâra işbu devran” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1862)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Dünya bir kararda durmaz.
(Ahmet Vefik Paşa, 2007: 133)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Dünya bir kararda durmaz. (Şinasi, 2003: 106 / a. 1317)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Dünya bir kararda durmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)

- Dünya bir kararda kalmaz. (Albayrak, 2009: 376 / a. 6526)
- Dünya bir kararda durmaz, bugünün yarını var. (Yurtbaşı, 2012: 718)

Ölümde ikimüz birüz iy server: Ölüm karşısında her insan birdir. Ölüm; padişah, dilenci, zengin, fakir diye kimseyi ayırmaz.

Kemal, II. Murad'ın ölümünden sonra dünyanın geçiciliğine dair bilgiler verip nasihatler ettikten sonra, "*Hikâyet-i Sultan Mahmûd*" adlı bir hikâyeye yer verir. Bu hikâyeye göre, II. Mahmud bir gün ava çıktığı esnada başı açık, yalın ayak, yüzü nurlu bir ihtiyar görür. Selam vererek adını sorunca ihtiyar, "Mahmud" cevabını verir. Sultan, adlarının aynı olduğunu ancak kendisinin asker ve memleket sahibi bir padişah olduğunu belirtir ve dolayısıyla bir kibre bürünür. İhtiyar; Sultan Mahmud'a yaşarken bir olmasalar da ölüm karşısında bir olacaklarını belirtip dünyaya gönül vermemesini, dünya işlerine aldanmamasını, bir gün bunları kaybedeceğini söyleyerek nasihatte bulunur.

*"Geyüp yemekde degülsem berâber
Ölümde ikimüz birüz iy server"* (Öztürk, 2001: 162 / b. 1881)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Pâdişâh olsan da er kişi niyyetine derler. (Şinasi, 2003: 198 / a. 3155)

Eserde Mahmud adlı bir ihtiyarın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Bey de ölür, abdal da ölür; yanı sıra çökdilik de ölür. (Albayrak, 2009: 241 / a. 3416)
- Ecelin çengeline zengin de bir, fakir de. (Albayrak, 2009: 385 / a. 6719)
- Padişah olsan da 'Er kişi niyyetine' derler. (Albayrak, 2009: 754 / a. 15088)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Çarhname:

“Ölüm bir kapudur, geçmek gerektür,
berâber anda sultân ile çopân” (Ahmed Fakih, 1956: 8 / b. 60)

Seni bil hâkiçün togurđı mâder: Dünya insanlar için geçici bir yerdir. Doğan herkes öldüğünde burayı terkeder.

Bu atasözü, bir önceki maddede yer alan atasözünün devamında yer almaktadır. Sultan Mahmud’a nasihat etmeye devam eden Mahmud adlı ihtiyar, doğan herkesin öleceğini hatırlatmaktadır.

“*Seni bil hâkiçün togurđı mâzer*
Niçün yapdun bu yirde bâg-i manzar” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1884)

Eserde Mahmud adlı bir ihtiyarın ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Anadan doğmak, ölmek içindir. (Albayrak, 2009: 155 / a. 1519)

Cihâna kim ki geldi gidiserdür: Dünyaya gelen herkes bir gün mutlaka ölür.

Kemal, vefat bilgisini verdiği II. Mehmed’in ölümü üzerine dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemekte ve dünyaya gelen herkesin bir gün muhakkak öleceğini belirtmektedir.

“*Cihâna kim ki geldi gidiserdür*
Zaman her şahsı böyle idiserdür” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2190)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Kitâb-ı Atalar: Konan göçer gelen geçer. (*Atalar Sözü*, 1936: 35 / a. 287)

Risâle-i Durûb-ı Emsâl: Gelen gider cihânda kalır adı. (Ceyhan ve Koşık, 2016: 60 / a. 190)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Eken biçer, konan göçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 135), Konan göçer, dünyadır geçer. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 173)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Bu bir kervansaraydır konan göçer. (Şinasi, 2003: 82 / a. 829)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Gelen geçer, konan göçer. (Albayrak, 2009: 467 / a. 8570)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Hoca Dehhânî Divanı:

“Gelen gider biten âhir yiter toğan ölür
Eyit ki bir kişi kim bu mihende bulunmaz”

(Hoca Dehhânî Divanı, 2017: 101 / Gazel 53b. 4)

Yûsuf ve Zelîhâ:

“Her ki geldi dünyeye gerü gider
Tanrı'nun takdîrini gör kim n'eder” (Şeyyâd Hamza, 2017: 58 / b. 608)

Yûnus Emre Dîvânı:

“Bu dünyaya gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek” (Tatçı, 2014: 303 / Şiir 139 b. 1)

“Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlığına
Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül” (Tatçı, 2014: 319 / Şiir 158 b. 7)

Dânişmend-nâme:

“*Bu cihâna gelen elbette gider*

Pes gönül bağlayuban buna n'ider” (Demir, 2004: 250 / b. 9)

Dede Korkut Hikâyeleri: Hikâyelerin sonunda Dede Korkut, dua etmeye başlamadan önce dünyanın geçiciliği ile ilgili sözler söylemektedir. Bunlardan; Dirse Han Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy ve İç Oğuz'a Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Dede Korkut, dünyaya her gelenin buradan gittiğini belirtmektedir:

“*Gelimlü gidimli dünya*

Son uçı ölümlü dünya” (Ergin, 1997: 94, 115, 176, 198, 243, 251)

Kelâmun azı öz olduğudur hûb: Bir sözün etkili olabilmesi için sözü, söylenmek istenen şeyi kısa ve öz olarak ifade edecek şekilde söylemek gerekir.

Kemal, kitabın hatimesine geçmeden önce, üç bin altı yüz beyitlik bir *Tevârih-i Âl-i Osman* yazdığını söylemekte ve uzun söze rağbet edilmediğini, sözün iyisinin kısa ve öz olduğunu belirtmektedir.

“*Çog olmagıla söz olmaya mergûb*

Kelâmun azı öz olduğudur hûb” (Öztürk, 2001: 217 / b. 2558)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Az söyler, öz söyler. (Şinasi, 2003: 65 / a. 461)

Eserde müellifin ağzından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekilde kullanılmaktadır:

- Az söyle, öz söyle. (Albayrak, 2009: 210 / a. 2705)

Bu atasözü 11-15. yüzyıl edebî eserlerinde şöyle yer almaktadır:

Dânişmend-nâme:

“Sözi çok eyleyüp itme mutavvel

Ki muhtasar olan yigdir mufassaʿ” (Demir, 2004: 67 / b. 5)

“Sözi az söyleyüp öz söyleyelüm

Ki meclis ehlini hem gözleyelüm” (Demir, 2004: 114 / b. 11)

Hudâ toğrıya yardım kılıcıdır: Doğruluğu ilke edinmiş insanlara Allah her zaman yardımcı olur.

Kemal, II. Bayezid’in vezirlerinden Ali Paşa’yı övdüğü doksan dördü bölümde, yiğitliğini övdüğü Ali Paşa’ya Allah’ın yardım ettiğini belirttikten sonra, Allah’ın doğrulara yardımcı olduğunu belirtmektedir.

“*Hudâ toğrıya yardım kılıcıdır*

Kamu azmış işi onarıcıdır” (Öztürk, 2001: 238 / b. 2807)

Bu atasözü, tarihî atasözü kaynaklarında şöyle yer almaktadır:

Pend-nâme: Olur çün toğruya yardımcı Allah. (Güvâhî, 1983: 225 / b. 1762)

Kitâb-ı Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali): Toğruya Allah yardımcı. (Alizade, 1992: 93 / a. 1584)

Durûb-ı Emsâl-i Türkî: Toğruya Hakk yardımcı. (Ekinci, 2015: 173 / a. 76a)

Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü: Doğrunun yardımcısı Allah. (Ahmet Vefik Paşa, 2007: 131)

Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye: Doğrunun yardımcısı Allah’tır. (Şinasi, 2003: 104 / a. 1256)

Eserde müellifin ağızından nakledilen bu atasözü, günümüzde şu şekillerde kullanılmaktadır:

- Doğrunun yardımcısı Allah'tır. (Albayrak, 2009: 361 / a. 6190)
- Doğruya Hak yardımcı olur. (Albayrak, 2009: 361 / a. 6191)
- Doğruya Hak yardımcıdır. (Albayrak, 2009: 361 / a. 6192)
- Doğruya Tanrı yardımcı. (Albayrak, 2009: 361 / a. 6193)

4.1.6. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Deyimler

Deyim, “bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce”dir (Aksoy, 1988: 52). Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar oluşturan kalıp sözler olan deyimler; iki veya daha fazla kelimedenden oluşan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünümlü gramer unsurlarıdır (Elçin, 2001: 642).

Elçin deyimleri şöyle tasnif etmektedir:

- a. Genel olanlar
- b. Bölge karakteri gösterenler
- c. Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde kullanılanlar
- d. Eskiden var olan ancak günümüzde kullanılmayanlar (Elçin, 2001: 644)

Bu çalışmada deyimler, Türkçe olarak telif edilen eserlerde incelenmiş ve eserlerin söz varlığı içinde deyimlerin önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Eserlerdeki deyimlerin tespit edilmesi; dönemin kültür, birikim ve söz varlığının ortaya konması noktasında önem arz etmektedir. Deyimlerin kullanılması bakımından eserler oldukça zengindir. Bu çalışmayla eserlerdeki bütün deyimlerin tespit edilmesi hedeflenmekle birlikte bu hedefin eksiksiz gerçekleştiğini söylemek oldukça güçtür.

Eserlerde deyimler belirlendikten sonra bunlar fişleme yöntemiyle bir araya getirilmiştir. Her eser kendi içinde incelenmiş ve tespit edilen deyimler tasnif edilmiştir. Eserlerdeki deyimlerin bir kısmının günümüzde aynı şekilde ve bir kısmının farklı şekilde kullanıldığı, bir kısmının ise kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle eserlerdeki deyimler şu şekilde tasnif edilmiştir:

- a. Aynı şekliyle günümüzde kullanılan deyimler
- b. Farklı şekilde günümüzde kullanılan deyimler

c. Günümüzde kullanılmayan deyimler

Günümüzde farklı şekilde kullanılan deyimlerde görülen değişiklikler; “Ad urmak (Ad vermek)” örneğindeki gibi fiilde görülen değişiklikler, “Kadem basmak (Ayak basmak)” örneğindeki gibi ismin eş anlamlısının kullanımı, “Girü dönmek (Geri dönmek)” örneğindeki gibi isimde görülen ses değişikliği, “Kim bile (Kim bilir)” örneğindeki gibi fiilde görülen değişiklikler, “Gece ve gündüz (Gece gündüz)” örneğindeki gibi bağlaç eksikliği, “Yoluna can u baş koymak (Yoluna baş ve can koymak)” örneğindeki gibi bağlaç değişikliği, “Berk-i hazan gibi titremek (Hazan yaprağı titremek)” örneğindeki gibi tamlamalarda görülen değişiklikler, “Başına devlet konmak (Başına devlet kuşu konmak)” örneğindeki gibi isim eklemeleri gibi değişikliklerdir. Kelimede görülen ses değişikliklerinde şayet değişen ses bir tane ise günümüzdeki kullanımı verilmiş, iki ses değişikliği varsa o günkü kullanım korunmuştur. Örnek vermek gerekirse “Gerü dönmek” olarak karşımıza çıkan deyim “Geri dönmek” olarak verilmiş ama “Girü dönmek” olarak kullanılmışsa bu kullanım korunmuştur.

4.1.6.1. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Deyimler

Ahmedî'nin eserinde 95 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Ad etmek	El urmak	Kim bile	Vücuda gelmek
Ad bulmak	Elinden almak	Kin almak	Yere sokmak
Ad urmak	Elini hûn ile boyamak	Kine durmak	(Birin) Yerine gelmek
Aferin eylemek	Emel tutmak	Korkuya düşmek	(Birin) Yerine kalmak
Ahdını bozmak	Fırsat bulmak	Kova gitmek	(Birin) Yerine oturmak
Alef olmak	Fikre düşmek	Mahâfet salmak	Yerine yetirmek
Aman vermek	Gerü dönmek	Murat bulmak	(Birin) Yerini almak
Ara yerde gîrüdâr düşmek	Gerü vermek	Mühr urmak	Yeryüzü gözüne teng olmak

Araya garaz düşmek	Gönlüne düşmek	Nakş urmak	(Birine) Yeryüzü teng olmak
Ârâyiş bulmak	Gönül berkitmek	Nasip bulmak	Yıkıp yakmak
Avrat oğlan	Gönülden gidermek	Ne gam	Yol bulmak
Baş götürmek	Gönülden sürmek	Ne hacet	Yol tutmak
Berk bigi	Gün bigi rûşen	Nef' eylememek	Yola getirmek
Bir avuç	Gündüz ü gece	Nusrat bulmak	Yola girmek
Boyun vermek	Hâk olmak	Oda yakmak	Yoluna can revan etmek
Can vermek	Halel düşmek	Renc ü ta'ab çekmek	Yoluna can u cihan vermek
Cenk koparmak	Hayr bulmak	Söz öküşür	Yoluna canını terk etmek
Cihandan gitmek	Hoş tutmak	Şehadet bulmak	Yolunda terk-i can kılmak
Çare ne	Hoş görmek	Tâc u taht tutmak	Yüz döndürmek
Darb urmak	İşe gelmek	Uçtan uca	Yüz tutmak
Doğru gelmek	İşi bitmek	Üzre varmak	Zafer bulmak
Ecel ermek	Kâinat gözüne hor görünmek	Vade ermek	Zelzele düşmek
Eksik olmamak	Kendüyi urmak	Velvele düşmek	Zikre getirmek
El sunmak	Kılıç ile almak	Vücuda ermek	

Ahmedî'nin eserinde tespit edilen 95 deyimnin 19 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Aman vermek	Elinden almak	Hoş görmek	Yol bulmak
Bir avuç	Fırsat bulmak	Ne gam	Yol tutmak
Boyun vermek	Geri dönmek	Ne hacet	Yola getirmek
Can vermek	Geri vermek	Vücuda gelmek	Yüz tutmak
Eksik olmamak	Hoş tutmak	(Birinin) Yerini almak	

Ahmedî'nin eserinde tespit edilen 95 deyimnin 42 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ad urmak (Ad vermek)	Gündüz ü gece (Gece gündüz)	Murat bulmak (Muradına ermek)	Yerine yetirmek (Yerine getirmek)
'Alef olmak (Yem olmak)	Hâk olmak (Toprak olmak)	Mühr urmak (Mühür basmak)	Yeryüzü gözüne teng olmak (Dünya başına dar olmak)
Berk bigi (Şimşek gibi)	Halel düşmek (Halel gelmek)	Nef' eylememek (Fayda etmemek)	(Birine) Yeryüzü teng olmak (Dünya başına dar olmak)
Çare ne (Ne çare)	İşe gelmek (İşe yaramak)	Renc ü ta'ab çekmek (Zahmet çekmek)	Yıkıp yakmak (Yakıp yıkmak)
Doğru gelmek (Doğru çıkmak)	İşi bitmek (İşini bitirmek)	Uçtan uca (Boydan boya)	Yola girmek (Yola koyulmak)
Ecel ermek (Eceli gelmek)	Kâinat gözüne hor görünmek (Dünya gözüne zindan görünmek)	Üzre varmak (Üstüne varmak)	Yoluna can revân etmek (Yoluna can vermek)
Elini hûn ile boyamak (Elini kana bulamak)	Kim bile (Kim bilir)	Vade ermek (Vadesi gelmek)	Yoluna can u cihan vermek (Yoluna can vermek)
Emel tutmak (Emel beslemek)	Kin almak (Öç almak)	Vücuda ermek (Vücuda gelmek)	Yoluna canını terk etmek (Yoluna can vermek)
Gönülden gidermek (Gönülden çıkarmak)	Kine durmak (Kin duymak, kin tutmak)	(Birinin) Yerine gelmek (Yerine geçmek)	Yolunda terk-i can kılmak (Yoluna can vermek)
Gönülden sürmek (Gönülden çıkarmak)	Korkuya düşmek (Korkuya kapılmak)	(Birinin) Yerine kalmak (Yerine geçmek)	
Gün bigi rûşen (Gün gibi açık)	Mahâfet salmak (Korku salmak)	(Birinin) Yerine oturmak (Yerine geçmek)	

Ahmedî'nin eserinde tespit edilen 95 deyimden 34 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Ad etmek	Cenk koparmak	Kendüyi urmak	Tâc u taht tutmak
Ad bulmak	Cihandan gitmek	Kılıç ile almak	Velvele düşmek
Aferin eylemek	Darb urmak	Kova gitmek	Yere sokmak
Ahdını bozmak	El sunmak	Nakş urmak	Yüz döndürmek
Ara yerde gîrüdâr düşmek	El urmak	Nasip bulmak	Zafer bulmak
Araya garaz düşmek	Fikre düşmek	Nusrat bulmak	Zelzele düşmek
Ârâyiş bulmak	Gönlüne düşmek	Oda yakmak	Zikre getirmek
Avrat oğlan	Gönül berkitmek	Söz öküştür	
Baş götürmek	Hayr bulmak	Şehadet bulmak	

Ahmedî'nin eserinde tespit edilen 95 deyim kullanım sıklıkları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Ad etmek	1	Kim bile	1
Ad bulmak	1	Kin almak	1
Ad urmak	1	Kine durmak	1
Aferin eylemek	1	Korkuya düşmek	1
Ahdını bozmak	1	Kova gitmek	1
'Alef olmak	1	Mahâfet salmak	1
Aman vermek	1	Murat bulmak	2
Ara yerde gîrüdâr düşmek	1	Mühr urmak	1
Araya garaz düşmek	1	Nakş urmak	1
Ârâyiş bulmak	1	Nasip bulmak	1
Avrat oğlan	3	Ne gam	1
Baş götürmek	1	Ne hacet	1
Berk bigi	1	Nef' eylememek	1
Bir avuç	1	Nusrat bulmak	1
Boyun vermek	1	Oda yakmak	3
Can vermek	2	Renc ü ta'ab çekmek	1
Cenk koparmak	1	Söz öküştür	1
Cihandan gitmek	1	Şehadet bulmak	1
Çare ne	2	Tâc u taht tutmak	1
Darb urmak	1	Uçtan uca	1
Doğru gelmek	1	Üzre varmak	1
Ecel ermek	3	Vade ermek	1
Eksik olmamak	1	Velvele düşmek	1

El sunmak	1	Vücuda ermek	1
El urmak	2	Vücuda gelmek	1
Elinden almak	1	Yere sokmak	2
Elini hûn ile boyamak	1	(Birin) Yerine gelmek	1
Emel tutmak	1	(Birin) Yerine kalmak	1
Fırsat bulmak	1	(Birin) Yerine oturmak	1
Fikre düşmek	1	Yerine yetirmek	1
Gerü dönmek	2	(Birin) Yerini almak	2
Gerü vermek	1	Yeryüzü gözüne teng olmak	1
Gönlüne düşmek	1	(Birine) Yeryüzü teng olmak	1
Gönül berkitmek	1	Yıkıp yakmak	2
Gönülden gidermek	1	Yol bulmak	1
Gönülden sürmek	1	Yol tutmak	1
Gün bigi rûşen	1	Yola getirmek	1
Gündüz ü gece	1	Yola girmek	1
Hâk olmak	3	Yoluna can revan etmek	1
Halel düşmek	1	Yoluna can u cihan vermek	1
Hayr bulmak	1	Yoluna canını terk etmek	2
Hoş tutmak	1	Yolunda terk-i can kılmak	1
Hoş görmek	1	Yüz döndürmek	1
İşe gelmek	1	Yüz tutmak	1
İşi bitmek	1	Zafer bulmak	2
Kâinat gözüne hor görünmek	1	Zelzele düşmek	1
Kendüyi urmak	1	Zikre getirmek	1
Kılıç ile almak	1		

4.1.6.2. Abdülvâsi Çelebi'nin Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ Adlı Eserinde Deyimler

Abdülvâsi Çelebi'nin eserinde 51 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Adlini revan etmek	Cenge girmek	İl urmak	Mukabil durmak
Ak u kara bilinmez olmak	Cihanı tutmak	İş bitirmek	Ögine düşmek
Aklı yâyî olmak	Defterini tayy eylemek	İş etmek	Rast gelmek
Âlemi tutmak	Dehânı tutmak	İşini bitirmek	Tahayyürde kalmak
At oynatmak	Dili ayruksı olmak	İz salmak	Yakasını tutmak
Baş açmak	Eti titremek	Kanı Ceyhûn kılmak	(Birinin) Yerini almak
Baş almak	Ferah bulmak	Karşı durmak	Yıldırım bigi
Baştan geçmek	Fütuh bulmak	Karşı gelmek	Yol bulmak
Belini bükmek	Gece gündüz	Karşı varmak	Yüreği deprenmek
Biri birine urmak	Hadden aşmak	Kılıç ile almak	Yüz çevirmek
Boynunu uzatmak	Hayatı gitmek	Kılıç salmak	Zamanı tutmak
Cana kıymak	Hesabı sağışı yok	Koşun bağlamak	Zehresi çâk olmak
Canı çıkmak	Hesabı yok	Laf urmak	

Abdülvâsi Çelebi'nin eserinde tespit edilen 51 deyimden 17 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

At oynatmak	Gece gündüz	Karşı durmak	Yol bulmak
Belini bükmek	Hesabı yok	Karşı gelmek	Yüz çevirmek
Boynunu uzatmak	İş bitirmek	Koşun bağlamak	
Cana kıymak	İş etmek	Rast gelmek	
Canı çıkmak	İşini bitirmek	(Birinin) Yerini almak	

Abdülvâsi Çelebi'nin eserinde tespit edilen 51 deyimden 16 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 13. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsfi Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ak u kara bilinmez olmak (Akı karayı fark etmemek)	Defterini tayy eylemek (Defterini dürmek)	Hadden aşmak (Haddini aşmak)	Yakasını tutmak (Yakasına yapışmak)
Âlemi tutmak (Dünyayı tutmak)	Dehânı tutmak (Ağzını tutmak)	Hesabı sağışı yok (Haddi hesabı yok)	Yıldırım bigi (Yıldırım gibi)
Biri birine urmak (Birbirine katmak)	Dili ayruksı olmak (Ağız değiştirmek)	Ögine düşmek (Aklına düşmek)	Yüreği deprenmek (Yüreği oynamak / Yüreği yerinden oynamak)
Cihanı tutmak (Dünyayı tutmak)	Eti titremek (Yüreği titremek)	Tahayyürde kalmak (Hayran kalmak)	Zehresi çâk olmak (Ödü patlamak)

Abdülvâsi Çelebi'nin eserinde tespit edilen 51 deyimden 18 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsfi Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Adlini revan etmek	Cenge girmek	İz salmak	Laf urmak
Aklı yâyi olmak	Ferah bulmak	Kanı Ceyhûn kılmak	Mukabil durmak
Baş açmak	Fütuh bulmak	Karşı varmak	Zamanı tutmak
Baş almak	Hayatı gitmek	Kılıç ile almak	
Baştan geçmek	İl urmak	Kılıç salmak	

Abdülvâsi Çelebi'nin eserinde tespit edilen 51 deyim'in kullanım sıklıkları Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Adlini revan etmek	1	İl urmak	1
Ak u kara bilinmez olmak	1	İş bitirmek	1
Aklı yâyi olmak	2	İş etmek	1
Âlemi tutmak	2	İşini bitirmek	1
At oynatmak	1	İz salmak	1
Baş açmak	1	Kanı Ceyhûn kılmak	1
Baş almak	2	Karşı durmak	4
Baştan geçmek	1	Karşı gelmek	4
Belini bükmek	1	Karşı varmak	1
Biri birine urmak	1	Kılıç ile almak	2
Boynunu uzatmak	1	Kılıç salmak	1
Cana kıymak	1	Koşun bağlamak	1
Canı çıkmak	1	Laf urmak	2
Cenge girmek	1	Mukabil durmak	1
Cihanı tutmak	3	Ögine düşmek	1
Defterini tayy eylemek	1	Rast gelmek	1
Dehânı tutmak	1	Tahayyürde kalmak	1
Dili ayruksı olmak	1	Yakasını tutmak	1
Eti titremek	1	(Birin) Yerini almak	1
Ferah bulmak	1	Yıldırım bigi	1
Fütuht bulmak	1	Yol bulmak	1
Gece gündüz	1	Yüreği deprenmek	1
Hadden aşmak	1	Yüz çevirmek	1
Hayatı gitmek	1	Zamanı tutmak	1
Hesabı sağışı yok	1	Zehresi çâk olmak	1
Hesabı yok	1		

4.1.6.3. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Deyimler

Enverî'nin eserinde 150 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Ad çıkarmak	Dem urmak	İş kılmak	Söz öküştür
Ad etmek	Deng kılmak	İşi bitmek	Sûr urmak
Ad koymak	Destur almak	İzzet bulmak	Tahta çıkmak
Aklı şaşmak	Devran sürmek	Kabzına girmek	Tahta oturmak
Aklını dermek	Diri kalmak	Kadem basmak	Takati gitmek
Aman vermemek	Diri komak	Kan kusmak	Tana kalmak
Ant içmek	Diri tutmak	Kan seyl olmak	Taş dağ
Araya almak	Dün ü gün	Karşı durmak	Teg durmak
Ardınca ermek	Dünyadan gitmek	Kaydın yemek	Tenha kalmak
Ardı sıra	Dünyayı tutmak	Kendüzinden gitmek	Tig çekmek
At tepmek	Elden çıkmak	Kılıç koymak	Tig üşürmek
At oynatmak	Ele ayağa düşmek	Kılıç üşürmek	Top olmak
Ava binmek	Esen kalmak	Kız almak	Top urmak
Ayn-ı ibret açmak	Fikre batmak	Kız vermek	Tutsak almak
Baş almak	Fırsat bulmak	Mat etmek	Türap olmak
Baş çekmek	Fırsat vermek	Melal çekmek	Ünü dinmek
Baş götürmek	Gırıv koparmak	Melal vermek	Üstüne çokmak
Baş oynamak	Göge yetişmek	Nara koparmak	Viran komak
Baş terk etmek	Gözden düşürmek	Ne lazım	Vücut bulmak
Baştan ayağa	Gözünü açmak	Necat bulmak	Yakasını çâk itmek/kılmak
Baştan başa	Günü karanu olmak	Nişan vermek	Yara urmak
Başına urmak	Haber bilmek	Nusret bulmak	Yas tutmak
Başını alıp gitmek	Haber göndermek	Od urmak	Yavuz gönüllü
Başını taş ile döğmek	Haber vermek	Oğlana kalmak	Yayını yasmak
Bıçak urmak	Hadd ü şümâr yok	Ortada kalmak	Yedi iklime dâstân olmak
Bir uğurdan	Hadden aşmak	Oyun etmek	Yel gibi
Can terk etmek	Hâke düşmek	Ögi gelmek	Yer götürmez
Cefa çekmek	Hasret gitmek	Ögi gitmek	Yer tutmak
Cenk koparmak	Hayran kalmak	Piç olmak	(Birini) Yere urmak
Cihana gelmek	Heybet salmak	Râh bulmak	(Birinin) Yerini almak
Cihandan gitmek	Hûnu Ceyhûn	Râh tutmak	Yol bulmak

	eylemek		
Cihandan intikal kılmak	Hükmüne girmek	Râh vermek	Yolunu tutmak
Cihanı tutmak	İbret almak	Reha bulmak	Yol vermek
Çin etmek/kılmak	İçini dağlamak	Rehin koymak	Yüreğini dağlamak
Dağ u taş	İki kat olmak	Renc çekmek	Zafer bulmak
Dağını taşını taramak	İman getirmek	Rıza vermek	Zahmet çekmek
Darb urmak	İslam'a gelmek	Saadet bulmak	
Defterini dürmek	İş bitirmek	Sem vermek	

Enverî'nin eserinde tespit edilen 150 deyimın 53 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 17'de yer almaktadır.

Tablo 17. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ad koymak	Elden çıkmak	Kan kusmak	Tenha kalmak
Aman vermemek	Esen kalmak	Karşı durmak	Vücut bulmak
Ant içmek	Fırsat bulmak	Kılıç üşürmek	Yas tutmak
Araya almak	Fırsat vermek	Kız almak	Yel gibi
Ardı sıra	Gözden düşürmek	Kız vermek	Yer tutmak
At oynatmak	Gözünü açmak	Mat etmek	(Birinin) Yerini almak
Başını alıp gitmek	Haber göndermek	Ne lazım	Yol bulmak
Baştan ayağa	Haber vermek	Necat bulmak	Yol vermek
Baştan başa	Hasret gitmek	Ortada kalmak	Yolunu tutmak
Cefa çekmek	Hayran kalmak	Oyun etmek	Yüreğini dağlamak
Defterini dürmek	İbret almak	Piç olmak	Zahmet çekmek
Devran sürmek	İki kat olmak	Rehin koymak	
Diri kalmak	İman getirmek	Rıza vermek	
Dünyayı tutmak	İş bitirmek	Tahta çıkmak	

Enverî'nin eserinde tespit edilen 150 deyimın 39 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Aklı şaşmak (Aklını şaşırmak)	Dün ü gün (Gece gündüz)	İşi bitmek (İşini bitirmek)	Taş dağ (Dağ taş)
Aklını dermek	Dünyadan gitmek	Kadem basmak	Teg durmak

(Aklını başına dermek)	(Dünyadan göçmek)	(Ayak basmak)	(Tek durmak)
Başını taş ile döğmek (Başını taştan taşa vurmak)	Gırîv koparmak (Çığlık koparmak)	Nara koparmak (Nara atmak)	Tig çekmek (Kılıç çekmek)
Cihana gelmek (Dünyaya gelmek)	Göğe yetişmek (Göklere çıkmak)	Râh bulmak (Yol bulmak)	Tutsak almak (Esir almak)
Cihandan gitmek (Dünyadan göçmek)	Hadd ü şümâr yok (Haddi hesabı yok)	Râh tutmak (Yolunu tutmak)	Türap olmak (Toprak olmak)
Cihandan intikal kılmak (Ebediyete intikal etmek)	Hadden aşmak (Haddini aşmak)	Râh vermek (Yol vermek)	Üstüne çokmak (Üzerine çullanmak)
Cihanı tutmak (Dünyayı tutmak)	Hâke düşmek (Toprağa düşmek)	Renc çekmek (Sıkıntı çekmek)	Yakasını çâk itmek/kılmak (Yakasını yırtmak)
Dağ u taş (Dağ taş)	Heybet salmak (Korku salmak)	Sem vermek (Kulak vermek)	Yedi iklime dâstân olmak (Dillere destan olmak)
Dem urmak (Dem vurmak)	İçini dağlamak (Yüreğini dağlamak)	Tahta oturmak (Tahta geçmek)	(Birini) Yere urmak (Yere vurmak)
Destur almak (İzin almak)	İş kılmak (İş etmek)	Takati gitmek (Takati kalmamak/Takati kesilmek)	

Enverî'nin eserinde tespit edilen 150 deyimden 58 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 19'da yer almaktadır.

Tablo 19. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Ad çıkarmak	Cenk koparmak	Kabzına girmek	Söz öküştür
Ad etmek	Çin etmek/kılmak	Kan seyl olmak	Sûr urmak
Ardınca ermek	Dağını taşını taramak	Kaydın yemek	Tana kalmak
At tepmek	Darb urmak	Kendüzinden gitmek	Tig üşürmek
Ava binmek	Deng kılmak	Kılıç koymak	Top olmak
Ayn-ı ibret açmak	Diri komak	Melal çekmek	Top urmak
Baş almak	Diri tutmak	Melal vermek	Ünü dinmek

Baş çekmek	Ele ayağa düşmek	Nişan vermek	Viran komak
Baş götürmek	Fikre batmak	Nusret bulmak	Yara urmak
Baş oynamak	Günü karanu olmak	Od urmak	Yavuz gönüllü
Baş terk etmek	Haber bilmek	Oğlana kalmak	Yayını yasmak
Başına urmak	Hûnu Ceyhûn eylemek	Ögi gelmek	Yer götürmez
Bıçak urmak	Hükmüne girmek	Ögi gitmek	Zafer bulmak
Bir uğurdan	İslam'a gelmek	Reha bulmak	
Can terk etmek	İzzet bulmak	Saadet bulmak	

Enverî'nin eserinde tespit edilen 150 deyim kullanım sıklıkları Tablo 20'de gösterilmiştir

Tablo 20. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Ad çıkarmak	1	İş bitirmek	1
Ad etmek	1	İş kılmak	1
Ad koymak	2	İşi bitmek	1
Aklı şaşmak	1	İzzet bulmak	1
Aklını dermek	1	Kabzına girmek	1
Aman vermemek	1	Kadem basmak	1
Ant içmek	1	Kan kusmak	1
Araya almak	3	Kan seyl olmak	1
Ardınca ermek	1	Karşı durmak	1
Ardı sıra	1	Kaydın yemek	1
At tepmek	3	Kendüzinden gitmek	1
At oynatmak	2	Kılıç koymak	1
Ava binmek	1	Kılıç üşürmek	1
Ayn-ı ibret açmak	1	Kız almak	4
Baş almak	1	Kız vermek	2
Baş çekmek	1	Mat etmek	1
Baş götürmek	1	Melal çekmek	1
Baş oynamak	1	Melal vermek	1
Baş terk etmek	1	Nara koparmak	1
Başına urmak	1	Ne lazım	1
Başını alıp gitmek	1	Necat bulmak	1
Başını taş ile döğmek	1	Nişan vermek	1
Baştan ayağa	2	Nusret bulmak	2
Baştan başa	1	Od urmak	1
Bıçak urmak	1	Oğlana kalmak	1

Bir uğurdan	2	Ortada kalmak	1
Can terk etmek	1	Oyun etmek	1
Cefa çekmek	1	Ögi gelmek	1
Cenk koparmak	1	Ögi gitmek	1
Cihana gelmek	1	Piç olmak	1
Cihandan gitmek	2	Râh bulmak	3
Cihandan intikal kılmak	1	Râh tutmak	3
Cihanı tutmak	1	Râh vermek	1
Çin etmek/kılmak	2	Reha bulmak	1
Dağ u taş	1	Rehin koymak	1
Dağını taşını taramak	1	Renc çekmek	2
Darb urmak	1	Rıza vermek	1
Defterini dürmek	1	Saadet bulmak	1
Dem urmak	1	Sem vermek	1
Deng kılmak	1	Söz öküşür	2
Destur almak	1	Sûr urmak	1
Devran sürmek	1	Tahta çıkmak	1
Diri kalmak	1	Tahta oturmak	1
Diri komak	1	Takati gitmek	1
Diri tutmak	1	Tana kalmak	2
Dün ü gün	1	Taş dağ	1
Dünyadan gitmek	1	Teg durmak	1
Dünyayı tutmak	1	Tenha kalmak	2
Elden çıkmak	2	Tig çekmek	1
Ele ayağa düşmek	1	Tig üşürmek	1
Esen kalmak	2	Top olmak	1
Fikre batmak	1	Top urmak	1
Fırsat bulmak	1	Tutsak almak	1
Fırsat vermek	2	Türap olmak	1
Gırıv koparmak	1	Ünü dinmek	1
Göğe yetişmek	1	Üstüne çokmak	1
Gözden düşürmek	1	Viran komak	1
Gözünü açmak	1	Vücut bulmak	2
Günü karanu olmak	1	Yakasını çâk itmek/kılmak	2
Haber bilmek	2	Yara urmak	1
Haber göndermek	1	Yas tutmak	1
Haber vermek	2	Yavuz gönüllü	1
Hadd ü şümâr yok	1	Yayını yasmak	1
Hadden aşmak	1	Yedi iklimde dâstân olmak	1
Hâke düşmek	1	Yel gibi	1
Hasret gitmek	1	Yer götürmez	2
Hayran kalmak	2	Yer tutmak	1
Heybet salmak	1	(Birini) Yere urmak	1
Hûnu Ceyhûn eylemek	1	(Birinin) Yerini almak	1
Hükmüne girmek	1	Yol bulmak	3

İbret almak	3	Yol vermek	1
İçini dağlamak	1	Yolunu tutmak	2
İki kat olmak	1	Yüregini dağlamak	1
İman getirmek	2	Zafer bulmak	3
İslam'a gelmek	1	Zahmet çekmek	1

4.1.6.4. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth* Adlı Eserinde Deyimler

Tursun Bey'in eserinde 245 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 21'de yer almaktadır.

Tablo 21. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Ad koymak	Dile getirmek	Kadem urmak	Sem'ine erişmek
Ad vermek	Diri almak	Kafa tutmak	Sem'ine yetişmek
Aferin etmek	Diri kalmak	Kan akıtmak	Ser göstermek
Aferin okumak	Diri tutmak	Kan dökmek	Ser koymak
Akıl ermek	Dûr düşmek	Kanat açmak	Singun düşmek
Akın salmak	Düğün urmak	Kanına susamak	Söze gelmek
Aklı gitmek	Ehem görmek	Karar vermek	Suret göstermek
Alay bağlamak	Eksik olmamak	Karşı gelmek	Surete gelmek
Alay düzmek	El çekmek	Karşı varmak	Suya dökmek
Altın işi gümüş etmek	El götürmek	Kaydını görmek	Sürün sürün sürmek
Aman dilemek	El uzatmak	Kaydını kayurmak	Şehadet mertebesine yetişmek
Aman eteğine yapışmak	El vermek	Kazaya uğramak	Şeref bulmak
Aradan götürmek	Elden gitmek	Kazığa vurmak	Tahta oturmak
Araya almak	(Birini) Ele almak	Kelam açmak	Takat getirmek
Ardın basmak	Eli ermek	Kendüyi göstermek	Takati kalmamak
Ardına düşmek	Elinden gelmek	Kendüyi urmak	Takati tâk olmak
Ardınca olmak	Eline ayağına düşmek	Kılıç çalmak	Tama'a düşmek
Âsümâna yetişmek	Eline düşmek	Kılıç çekmek	Tefrika düşürmek
At arkasına gelmek	Eşiğine yüz sürmek	Kılıç kuşanmak	Teveccüh göstermek
At arkasında bulunmak	Evla görmek	Kılıç salmak	Tig çekmek
At salmak	Fayide vermemek	Kılıç urmak	Toprağa salmak
At sıçratmak	Ferah bulmak	Kılıç üşürmek	Turiş vermek
At tepmek	Fırsat düşmek	Kulağına erişmek	Tuş gelmek
Ayağına getirmek	Fırsat gözlemek	Kulağına küpe olmak	Uhdesine düşmek
Ayak basmak	Fırsatı fevt eylememek	Kulağına yetişmek	Uyku yüzü görmemek
Ayyuka yetişmek	Garka vermek	Kuskuna kuvvet	Ümidi kesmek
Baş çekmek	Gazaba gelmek	Kuş uçmaz	Ümit tutmak
Baş göstermek	Geçit vermek	Kuş uçurmamak	Ün yağmalatmak
Baş indirmek	Girüye çekilmek	Layık görmek	Üzerine çokmak

Baş kayusun görmek	Göge erişmek	Lazım gelmek	Üzerine yürümek
Baş oynamak	Gönlüne getirmek	Mahsur kalmak	Velvele bırakmak
Baş vermek	Göz açtırmamak	Mecrûh düşmek	Velvele düşmek
Başını alıp sarplara düşmek	Göz yummak	Mertebeğe yetişmek	Vücuda gelmek
Başını dağa taşu urmak	Gözleri kamaşmak	Mertebeğe varmak	Yağmaya boşanmak
Başını eteğine sarmak	Gözünü dikmek	Mesken tutmak	Yakası ele girmek
Başını kurtarmak	Gürültü kopmak	Mühlet vermek	Yakıp yıkmak
Bel bağlamak	Haber almak	Münasip bulmak	Yara urmak
Boyun eğmek	Haber göndermek	Nara urmak	Yelken açmak
Boyun tutmak	Haber vermek	Netice vermek	Yer ve gök götürmez
Bünyâd urmak	Hâlî kalmak	Nişan vermek	Yere yüz sürmek
Can almak	Haraba varmak	Nizam vermek	(Birinin) Yerine oturmak
Can atmak	Hareket göstermek	Od urmak	Yol basmak
Can bağışlamak	Harekete gelmek	Oda urmak	Yol bulmak
Can cehenneme ismarlamak	Hatırına gelmek	Oka tutmak	Yola düşmek
Can kurtarmak	Hazır bulunmak	Ortaya almak	Yolu açmak
Can u baş oynamak	Hazır olmak	Ökçesine basmak	Yurt tutmak
Can vermek	Helake düşmek	Önüne düşmek	Yüreği titremek
Canı burnuna gelmek	Helake salmak	Pişkeş çekmek	Yüz çevirmek
Canına susamak	Hesaba sığmaz	Pusudan çıkmak	Yüz döndürmek
Cebe kasmak	Heyecana gelmek	Pusuya girmek	Yüz göstermek
Cesaret göstermek	Hissa almak	Pusuya inmek	Yüz sürmek
Ciğerini delmek	Hoş görmek	Rağbet göstermek	Yüz tutmak
Cihani tutmak	Huzur vermek	Rıza göstermek	Yüz urmak
Cihanın yüzünü tutmak	İsrar göstermek	Saç saça sakal sakala olmak	Zafer bulmak
Cüda düşmek	İcazet almak	Saf bağlamak	Zahmet çekmek
Dem urmak	İcazet vermek	Saf düzmek	Zebun düşmek
Deng kalmak	İhtimam göstermek	Sebat göstermek	Zincire çekmek
Derisini yüzmek	İhtiyaç görmek	Secdeğe varmak	Zuhur bulmak
Derya gibi	İman getirmek	Sefa sürmek	Zuhura gelmek
Destur vermek	İş etmek	Selamet bulmak	
Dilden dile düşmek	İşe yaramak	Semeresini göstermek	
Dilden gidermemek	Kadem basmak	Semeresini vermek	

Tursun Bey'in eserinde tespit edilen 245 deyimmin 108 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 22'de yer almaktadır.

Tablo 22. Tursun Bey'in *Târih-i Ebü'l-Feth* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ad koymak	Eksik olmamak	İcazet vermek	Ortaya almak
Ad vermek	El çekmek	İhtimam göstermek	Önüne düşmek
Akıl ermek	El uzatmak	İman getirmek	Pusudan çıkmak
Aklı gitmek	El vermek	İş etmek	Rağbet göstermek
Aman dilemek	Elden gitmek	İşe yaramak	Rıza göstermek
Araya almak	Eli ermek	Kafa tutmak	Saf bağlamak
Ardına düşmek	Elinden gelmek	Kan akıtmak	Sebat göstermek
Ayağına getirmek	Eline ayağına düşmek	Kan dökmek	Secdeye varmak
Ayak basmak	Eline düşmek	Kanat açmak	Sefa sürmek
Baş göstermek	Eşiğine yüz sürmek	Kanına susamak	Semeresini vermek
Başını kurtarmak	Fırsat düşmek	Karar vermek	Takat getirmek
Bel bağlamak	Fırsat gözlemek	Karşı gelmek	Takati kalmamak
Boyun eğmek	Gazaba gelmek	Kazaya uğramak	Ümidi kesmek
Can almak	Geçit vermek	Kazığa vurmak	Üzerine yürümek
Can atmak	Göz açtırmamak	Kılıç çalmak	Vücuda gelmek
Can bağışlamak	Göz yummak	Kılıç çekmek	Yakıp yıkmak
Can kurtarmak	Gözleri kamaşmak	Kılıç kuşanmak	Yelken açmak
Can vermek	Haber almak	Kılıç üşürmek	Yol bulmak
Canı burnuna gelmek	Haber göndermek	Kulağına küpe olmak	Yola düşmek
Canına susamak	Haber vermek	Kuş uçurmamak	Yolu açmak
Cesaret göstermek	Hatırına gelmek	Layık görmek	Yurt tutmak
Ciğerini delmek	Hazır bulunmak	Lazım gelmek	Yüreği titremek
Derisini yüzmek	Hazır olmak	Mahsur kalmak	Yüz çevirmek
Derya gibi	Heyecana gelmek	Mesken tutmak	Yüz göstermek
Destur vermek	Hoş görmek	Mühlet vermek	Yüz sürmek
Dile getirmek	Huzur vermek	Münasip bulmak	Yüz tutmak
Diri kalmak	İcazet almak	Netice vermek	Zahmet çekmek

Tursun Bey'in eserinde tespit edilen 245 deyimmin 51 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 23'te yer almaktadır.

Tablo 23. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebû'l-Feth* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âsümâna yetişmek (Göklere çıkmak)	Fırsatı fevt eylememek (Fırsatı fevt etmemek)	Kulağına erişmek (Kulağına gelmek)	Suret göstermek (Yüz göstermek)
Ayyuka yetişmek (Ayyuka çıkmak)	Girüye çekilmek (Geri çekilmek)	Kulağına yetişmek (Kulağına gelmek)	Suya dökmek (Denize dökmek)
Baş indirmek (Baş eğmek)	Göge erişmek (Göklere çıkmak)	Kuş uçmaz (Kuş uçmaz kervan geçmez)	Tahta oturmak (Tahta geçmek)
Baş vermek (Başını vermek)	Gözünü dikmek (Gözünü bağlamak)	Pusuya girmek (Pusuya yatmak)	Takati tâk olmak (Takati kesilmek)
Can cehenneme ismarlamak (Canını cehenneme göndermek)	Gürültü kopmak (Gürültü koparmak)	Pusuya inmek (Pusuya düşmek)	Tefrika düşürmek (Tefrika çıkarmak)
Cihanı tutmak (Dünyayı tutmak)	Hâlî kalmak (Tenha kalmak)	Saç saça sakal sakala olmak (Saç saça baş başa gelmek)	Tig çekmek (Kılıç çekmek)
Cihanın yüzünü tutmak (Dünyayı tutmak)	Harekete gelmek (Harekete geçmek)	Selamet bulmak (Selamete çıkmak)	Uyku yüzü görmemek (Başı yastık yüzü görmemek)
Cüda düşmek (Ayrı düşmek)	Hesaba sığmaz (Hesaba gelmez)	Semeresini göstermek (Semeresini vermek)	Üzerine çokmak (Üzerine çullanmak)
Dem urmak (Dem vurmak)	Hissa almak (Payını almak)	Sem'ine erişmek (Kulağına gelmek)	Yakası ele girmek (Yakayı ele vermek)
Dilden dile düşmek (Dile düşmek)	İhtiyaç görmek (İhtiyaç duymak)	Sem'ine yetişmek (Kulağına gelmek)	(Birinin) Yerine oturmak (Yerine geçmek)
Dilden gidermemek (Dilden düşürmemek)	Kadem basmak (Ayak basmak)	Ser göstermek (Baş göstermek)	Zebun düşmek (Güçsüz düşmek)
Dûr düşmek (Ayrı düşmek)	Kelam açmak (Söz açmak)	Ser koymak (Baş koymak)	Zincire çekmek (Zincire vurmak)

Fayide vermemek (Fayda vermemek)	Kendüyi göstermek(Kendini göstermek)	Singun düşmek (Yenik düşmek)	
-------------------------------------	--------------------------------------	---------------------------------	--

Tursun Bey'in eserinde tespit edilen 245 deyimmin 86 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 24'te yer almaktadır.

Tablo 24. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Aferin etmek	Bünyâd urmak	Kaydını kayurmak	Tama'a düşmek
Aferin okumak	Can u baş oynamak	Kendüyi urmak	Teveccüh göstermek
Akın salmak	Cebe kasmak	Kılıç salmak	Toprağa salmak
Alay bağlamak	Deng kalmak	Kılıç urmak	Turiş vermek
Alay düzmek	Diri almak	Kuskuna kuvvet	Tuş gelmek
Altın işi gümüş etmek	Diri tutmak	Mecrûh düşmek	Uhdesine düşmek
Aman eteğine yapışmak	Düğün urmak	Mertebeye yetişmek	Ümit tutmak
Aradan götürmek	Ehem görmek	Mertebeye varmak	Ûn yağmalatmak
Ardın basmak	(Birini) Ele almak	Nara urmak	Velvele bırakmak
Ardınca olmak	El götürmek	Nişan vermek	Velvele düşmek
At arkasına gelmek	Evla görmek	Nizam vermek	Yağmaya boşanmak
At arkasında bulunmak	Ferah bulmak	Od urmak	Yara urmak
At salmak	Garka vermek	Oda urmak	Yer ve gök götürmez
At sıçratmak	Gönlüne getirmek	Oka tutmak	Yere yüz sürmek
At tepmek	Haraba varmak	Ökçesine basmak	Yol basmak
Baş çekmek	Hareket göstermek	Pişkeş çekmek	Yüz döndürmek
Baş kayusın görmek	Helake düşmek	Saf düzmek	Yüz urmak
Baş oynamak	Helake salmak	Söze gelmek	Zafer bulmak
Başını alıp sarplara düşmek	Israr göstermek	Surete gelmek	Zuhur bulmak
Başını dağa taş a urmak	Kadem urmak	Sürün sürün sürmek	Zuhura gelmek
Başını eteğine sarmak	Karşı varmak	Şehadet mertebesine yetişmek	
Boyun tutmak	Kaydını görmek	Şeref bulmak	

Tursun Bey'in eserinde tespit edilen 245 deyimın kullanım sıklıkları Tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Ad koymak	2	Kadem basmak	3
Ad vermek	2	Kadem urmak	3
Aferin etmek	1	Kafa tutmak	1
Aferin okumak	1	Kan akıtmak	2
Akıl ermek	1	Kan dökmek	1
Akın salmak	5	Kanat açmak	1
Aklı gitmek	1	Kanına susamak	1
Alay bağlamak	6	Karar vermek	3
Alay düzmek	1	Karşı gelmek	2
Altın işi gümüş etmek	1	Karşı varmak	2
Aman dilemek	3	Kaydını görmek	3
Aman eteğine yapışmak	1	Kaydını kayurmak	2
Aradan götürmek	1	Kazaya uğramak	1
Araya almak	2	Kazığa vurmak	2
Ardın basmak	1	Kelam açmak	1
Ardına düşmek	3	Kendüyi göstermek	1
Ardınca olmak	1	Kendüyi urmak	1
Âsümâna yetişmek	1	Kılıç çalmak	1
At arkasına gelmek	1	Kılıç çekmek	1
At arkasında bulunmak	1	Kılıç kuşanmak	2
At salmak	3	Kılıç salmak	1
At sıçratmak	4	Kılıç urmak	1
At tepmek	1	Kılıç üşürmek	3
Ayağına getirmek	1	Kulağına erişmek	2
Ayak basmak	3	Kulağına küpe olmak	1
Ayyuka yetişmek	1	Kulağına yetişmek	1
Baş çekmek	3	Kuskuna kuvvet	1
Baş göstermek	2	Kuş uçmaz	1
Baş indirmek	2	Kuş uçurmamak	3
Baş kayusun görmek	1	Layık görmek	1
Baş oynamak	1	Lazım gelmek	2
Baş vermek	1	Mahsur kalmak	1
Başını alıp sarplara düşmek	1	Mecrûh düşmek	1
Başını dağa taşu urmak	1	Mertebeye yetişmek	1
Başını eteğine sarmak	2	Mertebeye varmak	1
Başını kurtarmak	3	Mesken tutmak	1
Bel bağlamak	1	Mühlet vermek	1
Boyun eğmek	1	Münasip bulmak	1

Boyun tutmak	2	Nara urmak	1
Bünyâd urmak	4	Netice vermek	3
Can almak	2	Nişan vermek	2
Can atmak	2	Nizam vermek	2
Can bağışlamak	1	Od urmak	1
Can cehenneme ısmarlamak	1	Oda urmak	4
Can kurtarmak	4	Oka tutmak	1
Can u baş oynamak	1	Ortaya almak	1
Can vermek	2	Ökçesine basmak	1
Canı burnuna gelmek	1	Önüne düşmek	1
Canına susamak	1	Pişkeş çekmek	1
Cebe kasmak	1	Pusudan çıkmak	1
Cesaret göstermek	2	Pusuya girmek	3
Ciğerini delmek	1	Pusuya inmek	1
Cihanı tutmak	1	Rağbet göstermek	3
Cihanın yüzünü tutmak	1	Rıza göstermek	1
Cüda düşmek	2	Saç saça sakal sakala olmak	2
Dem urmak	2	Saf bağlamak	4
Deng kalmak	1	Saf düzmek	1
Derisini yüzmek	1	Sebat göstermek	1
Derya gibi	2	Secdeye varmak	1
Destur vermek	5	Sefa sürmek	3
Dilden dile düşmek	1	Selamet bulmak	1
Dilden gidermemek	1	Semeresini göstermek	2
Dile getirmek	1	Semeresini vermek	1
Diri almak	1	Sem'ine erişmek	1
Diri kalmak	1	Sem'ine yetişmek	2
Diri tutmak	1	Ser göstermek	1
Dûr düşmek	1	Ser koymak	1
Düğün urmak	1	Singun düşmek	1
Ehem görmek	2	Söze gelmek	2
Eksik olmamak	2	Suret göstermek	15
El çekmek	1	Surete gelmek	1
El götürmek	1	Suya dökmek	3
El uzatmak	5	Sürün sürün sürmek	2
El vermek	7	Şehadet mertebesine yetişmek	2
Elden gitmek	1	Şeref bulmak	1
(Birini) Ele almak	2	Tahta oturmak	1
Eli ermek	2	Takat getirmek	1
Elinden gelmek	2	Takati kalmamak	1
Eline ayağına düşmek	1	Takati tâk olmak	1
Eline düşmek	1	Tama'a düşmek	1
Eşiğine yüz sürmek	1	Tefrika düşürmek	1
Evla görmek	1	Teveccüh göstermek	2
Fayide vermemek	1	Tig çekmek	1

Ferah bulmak	2	Toprağa salmak	2
Fırsat düşmek	1	Turiş vermek	2
Fırsat gözlemek	1	Tuş gelmek	1
Fırsatı fevt eylememek	1	Uhdesine düşmek	1
Garka vermek	4	Uyku yüzü görmemek	1
Gazaba gelmek	1	Ümidi kesmek	4
Geçit vermek	3	Ümit tutmak	1
Girüye çekilmek	1	Ün yağmalatmak	1
Göge erişmek	1	Üzerine çokmak	1
Gönlüne getirmek	1	Üzerine yürümek	8
Göz açtırmamak	1	Velvele bırakmak	1
Göz yummak	1	Velvele düşmek	1
Gözleri kamaşmak	2	Vücuda gelmek	2
Gözünü dikmek	1	Yağmaya boşanmak	2
Gürültü kopmak	1	Yakası ele girmek	1
Haber almak	3	Yakıp yıkmak	2
Haber göndermek	1	Yara urmak	1
Haber vermek	8	Yelken açmak	3
Hâlî kalmak	2	Yer ve gök götürmez	1
Haraba varmak	1	Yere yüz sürmek	1
Hareket göstermek	3	(Birin) Yerine oturmak	1
Harekete gelmek	3	Yol basmak	1
Hatırına gelmek	1	Yol bulmak	2
Hazır bulunmak	5	Yola düşmek	1
Hazır olmak	9	Yolu açmak	1
Helake düşmek	1	Yurt tutmak	1
Helake salmak	1	Yüreği titremek	1
Hesaba sığmaz	6	Yüz çevirmek	2
Heyecana gelmek	1	Yüz döndürmek	7
Hıssa almak	1	Yüz göstermek	3
Hoş görmek	2	Yüz sürmek	2
Huzur vermek	1	Yüz tutmak	5
İsrar göstermek	2	Yüz urmak	2
İcazet almak	1	Zafer bulmak	6
İcazet vermek	1	Zahmet çekmek	1
İhtimam göstermek	1	Zebun düşmek	1
İhtiyaç görmek	2	Zincire çekmek	1
İman getirmek	1	Zuhur bulmak	1
İş etmek	2	Zuhura gelmek	2
İşe yaramak	1		

4.1.6.5. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Deyimler

Kıvâmî'nin eserinde 588 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 26'da yer almaktadır.

Tablo 26. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Acık gelmek	Dil vermek	İntiha bulmak	(Birinin) Sözü tutmak
Acından ölmek	Dilden düşürmemek	İntikam almak	Suret göstermek
Âciz kalmak	Dilden/Dilinden koymamak	İrte gice	Surete gelmek
Acze varmak	Dile gelmez	İrtifâ bulmak	Surete girmek
Ad çağirtmak	Dille/Dillerle beyan olmamak	İslâm'a gelmek	Sürur bulmak
Ad çınratmak	Dillerde dâsitân olmak	İstikbale çıkmak	Şehadet bulmak
Ad çigretmek	Dilli dilince	İş başa varmak	Şeref bulmak
Ad koymak	Dirlik dirilmek	İş bitirmek	Tabl dögmek
Ad vermek	Diş koyurmak	İş düşmek	Tag bigi
Adı bellü	Don biçmek	İş etmek/kılmak	Tahta çıkmak
Adı çıkmak	Dünyadan gitmek	İş geçmek	Tahta geçmek
Adı kalmak	Dünyaya gelmek	İş tutmak	Taht-ı hükûmetinde olmak
Aferin getirmek	Ebed milkine varmak	İşini bitirmek	Taht-ı hükûmetine getirmek
Ağzı yanmak	Egnine almak	İşli işine	Takat getirmek
Ağzını açmak	Eksik olmamak	İzzet bulmak	Tâli' dutmak
Ahdine durmak	El ayak tutmamak	Kadem basmak	Tamam bulmak
Ahirete intikal etmek/eylemek	El götürmek	Kadrini bilmek	Tamama ermek
Aklı şaşmak	El kaldırmak	Kalem urmak	Târâca varmak
Alay bağlamak	El sunmak	Kan ağlamak	Târâca vermek
Alay düzmek	El urmak	Kan derlemek	Tarih bağlamak
Âleme gelmek	(Bir şey) Elde olmak	Kan dökmek	Taşa tutmak
Allah bilir	Elden çıkmak	Kan kaşanmak	Tâziyâne urmak
Aman bulmak	Elden geldiğince/geldikçe	Kana bulaşmak	Tecelli göstermek
Aman dilemek	Elden gelmek	Kanını içmek	Tedarike düşmek
Aman istemek	Elden koymamak	Kara yüzlü	Tedbiri (bir şeye) irgürmek

Aman vermemek	Ele ayağa düşmek	Karşı durmak	Tehlîl çekmek
Âmin çağırarak	Ele gelmek	Karşı gelmek	Tehlîl getirmek
Ant içmek	Ele getirmek	Karşı varmak	Tekbir çekmek
Ardı kesilmek	Ele girmek	Kaydını görmek	Tekbir getirmek
Ardı kesilmemek	Eli altındaki	Kazığa urmak	Terk-i can kılmak
Ardına bakmayıp kaçmak	Eli (bir şeyden) ayrı olmamak	Kelam getirmek	Ters yüzüne dönmek
Ardına girmek	Eli ermek	Kemale ermek	Tig çekmek
Arkasını (bir şeye) vermek	Elinde kalmak	Kılıç birle almak	Tig kuşanmak
Aşına zehir katmak	(Bir iş) Elinde olmak	Kılıç kılıca olmak	Tig salmak
At tepmek	(Birin) Elinde olmak	Kılıç koymak	Tig urmak
At salmak	Elinden almak	Kılıç kuşanmak	Toprağa düşmek
Av almak	Elinden gitmemek	Kılıç urmak	Toprağa girmek
Avucuna almak	(Birin) Elinden kurtulmak	Kılıçtan geçirmek	Toz koparmak
Ayağı toprağına getirmek	Elini kanıla yumak	Kıymetini bilmek	Tudayı depsermek
Ayağı toprağına yüz sürmek	Emeği sinmek	Kız almak	Tuzunu ekmeğini yemek
Ayağı tozuna yüz sürmek	Esir tutmak	Kökünü kazımak	Türap olmak
Ayağına düşmek	Ekmeğini bulmak	Kökünü kesmek	Uguru açuk
Ayak altında olmak	Eşiğin toprağına yüz urmak	Kökünü kurutmak	Ulak salmak
Ayak basmak	Eşiğine yüz sürmek	Kulağını açmak	Uş bugün uş yarın
Ayak üzre gelmek	Ettiğini bulmak	Kulak tutmak	Ümidi kesmek
Az görmek	Eylik görmek	Kulak urmak	Üzerine yürümek
Bâdbân açmak	Eylük bilmek	Kurbet bulmak	Üzre yürümek
Bağrını kebab eylemek	Eyü sanmak	Kurt koyuna ziyan kılmamak	Vade tamam olmak
Bahâsını bilmek	Fal açmak	Kurt koyunla yürümek	Vakti geçmek
Bâl açmak	Fark etmek	Kuskuna kuvvet	Viran yatmak
Baskın etmek	Fayide bulmak	Kuşak kuşanmak	Ya bugün ya yarın
Baş açmak	Ferah bulmak	Kuvvet bulmak	Yadigâr kalmak
Baş almak	Ferah vermek	Kuvvet tutmak	Yadigâr koymak
Baş götürmek	Fesada varmak	Kühül çekmek	Yah bağlamak
Baş kaldırmak	Fitne salmak	Kühül urunmak	Yakasını çâk etmek

Baş koymak	Fırsat bulmak	Külah urmak	Yakıp yıkmak
Baş oynamak	Fırsat vermek	Külünü göğe savurmak	Yanına almak
Baş terkin urmak	Fırsatı ganimet bilmek	Laf urmak	Yanıp kararmak
Baş u cana kalmamak	Fütuah bulmak	Layık görmek	Yarak bulmak
Baş yitirmek	Galip gelmek	Lerze tutmak	Yarak görmek
Baş iltmek	Gam çekmek	Lerze düşmek	Yare urmak
Başı aşığa olmak	Gam görmek	Let urmak	Yaş akıtmak
Başına devlet gelmek/irişmek/konmak	Gayret çekmek	Lezzet almak	Yaş dökmek
Başına (bir şey) gelmek	Gayret gelmek	Lezzetini tatmak	Yaş-ıla kan dökmek
Başına tac-ı devlet konmak	Gayrete düşmek	Mahrum kalmak	Yavuz sanmak
Başına urmak	Gayrete gelmek	Mat eylemek	(Birine) Yediği aşı zehir etmek
Başını alıp kaçmak	Gazaba gelmek	Matem tutmak	Yele salmak
Başını halas etmek	Geçit vermek	Mazhar düşmek	Yele varmak
Başını kurtarmak	Gendüden gitmek	Mertebe-i şehadet bulmak	Yele vermek
Başını meydana bırakmak	Gendüden varmak	Mertebeli mertebesince	Yer demir gök bakır
Başını orta yere koymak	Gendüyi belirtmek	Meydana getirmek	Yer öpmek
Başını ortaya koymak	Gereği gibi	Meydana girmek	Yere beraber eylemek/etmek
(Bir yere) Başını sokmak	Gınaya irmek	Minnet tutmak	Yere beraber olmak
Bel bağlamak	Gece gündüz	Murat bulmak	Yere geçmek
Belaya uğramak	Gece vü gündüz	Murada ermek	Yerin beklemek
Benzi bozarmak	Girü dönmek	Muradını görmek	Yerine gelmek
Benzi sararmak	Girü çekilmek	Münasip gelmek	(Birin) Yerine kalmak
Beyana gelmek	Girüye çekilmek	Nara urmak	Yerli yerinde
Bezm urmak	Göklere çıkmak	Nasihat dinlemek	Yerli yerine
Bile koşmak	Göklere ermek	Nasihat tutmak	Yıkıp yakmak
Bilisi uçmak	Gönlü dilemek	Nazar salmak	Yılan bigi
Bina urmak	Gönlü gülmek	Nazı geçmek	Yıldırım bigi
Bir bir	Gönlü kararmak	Ne çare	Yol azmak
Bir giribândan baş çıkarmak	Gönül vermek	Ne günedir?	Yol bağlamak
Bir pula yüz bin baş-ıla can	Gönül yıkmak	Ne hacet	Yol bulmak

Bir sözü iki olmamak	Göz açtırmamak	Ne lazım	Yol gitmek
Biri bin can değer	Göz yummak	Ne tan	Yol göstermek
Boynunu urmak	Gözden çıkmak	Ne yüzle	Yol iletmek
Boyun bağlamak	Göze görünmemek	Nefsine uymak	Yol tutmak
Bozuk köye dönmek	Gözlerini çerertmek	Neşv ü nümâ bulmak	Yol vermek
Bugün ol gündür	Gözü yinmek	Niyâza durmak	Yola girmek
Bugün yarın	Gözünü açmak	Ocağına su koymak	Yolu bilmek
(Kimsenin) Burnu kanamamak	Gözünü gaflet hâbı almak	Od koymak	Yoluna gelmek
Bünyâd urmak	Gözünü hâb-ı gaflet almak	Od urmak	Yoluna baş koymak
Can atmak	Gussa çekmek	Oda urmak	Yolunda başıla can koymak
Can almak	Gûş tutmak	Ortaya koymak	Yolunda baş u can koymak
Can bağışlamak	Gûşına erişmek	Oyun oynamak	Yolunda baş u can ortaya koymak
Can bulmak	Gücünü kurutmak	Ödü sımak	Yolunda can koymak
Can kulagıla işitmek	Gülbâng çekmek	Ödünü almak	Yolunda canıla baş koymak
Can kurtarmak	Gün bigi	Ömür sürmek	Yolunda can revan etmek
Can oynamak	Günah işlemek	Önüne düşmek	Yolunda can terk eylemek
Can terkin urmak	Günlerde bir gün	Öz özüne sanmak	Yolunda can teslim etmek/eylemek
Can u baş oynamak	Haber almak	Özünü yitirmek	Yolunda can u baş koymak
Can vermek	Haber bilmek	Pây basmak	Yolunda can u baş ortaya koymak
Can yakmak	Haber vermek	Pâyine yüz urmak	Yolunda can u ser koymak
Cana can bağışlamak	Hâk ile yeksan etmek	Pençe urmak	Yolunu almak
Cana kalmamak	Hâk ile yeksan olmak	Per açmak	Yolunu bulmak
Cana kıymak	Hâk olmak	Pervâz urmak	Yüreği oynamak
Canına od düşmek	Hâk-i pâyine yüz sürmek	Pişkeş çekmek	Yüreği pâre pâre olmak
Canını cehenneme	Halas bulmak	Râh bulmak	Yüreği sovumak

ısmarlamak			
Canını meydana atmak	Halel gelmek	Râh iltmek/iletmek	Yüz aklığın bulmak
Canını meydana bırakmak	Halel irmek	Râh kesmek	Yüz bin gözile gözlemek
Canını oda yakmak	Halel ırgürmek	Râh tutmak	Yüz döndürmek
Canını orta yere koymak	Hâli harap olmak	Râh urmak	Yüz göstermek
Canını ortaya koymak	Hâlî kalmak	Râhında baş koymak	Yüz sürmek
Cefa çekmek	Hâli zevale ermek	Râhında can koymak	Yüz tutmak
Cenge girmek	Hâlli hâlince	Rakam koymak	Yüz urmak
Cennete benzer	Hançer urmak	Raks urmak	Yüz toprağa koymak
Cennete dönmek	Haraba gitmek	Râsıh urunmak	Yüz yere koymak
Cevr çekmek	Haraba vermek	Rast gelmek	Yüze gülmek
Ciğer biryân olmak	Hatırına hutûr etmek	Rast getirmek	Yüzü ak
Cihana bakmamak	Hatırından geçmek	Reva görmek	Yüzü gülmek
Cihana gelmek	Hayat vermek	Rif'at bulmak	Yüzü kara
Cihanı tutmak	Hayran kalmak	Rüşvet almak	Yüzü kızarmak
Cûşa gelmek	Hayret almak	Rüşvet yemek	Yüzü suyu hürmetine
Cüda düşmek	Hayrette kalmak	Rûy-ı rahat görmemek	Yüzü suyuna
Çare ne	Hazır olmak	Saadet bulmak	Yüzüne gülmek
Çav çıkarmak	Hebaya varmak	Saati yitmek	Yüzünü görmemek
Çengâl urmak	Her biri bir memleket haracına değer olmak	Saf bağlamak	Zafer bulmak
Dabanca yemek	Hiçe saymak	Saf düzmek	Zahm urmak
Dağlara düşmek	Hiçe varmak	Safrası bulanmak	Zahm yemek
Darb urmak	Hisse almak	Sağ koymamak	Zahme urmak
Daşra çekmek	Hoş geçmek	Sağışa gelmek olmaz	Zahmet çekmek
Dediğine gelmek	Hoş gelmek	Salavat getirmek	Zahmet görmek
Defteri yummak	Hoş görmek	Sararıp geçmek	Zahmet vermek
Dehşet almak	Hudâ bilir	Savaşa girmek	Zarar görmek
Dek durmak	Hükmü geçmek	Sâye salmak	Zenciri kırmak
Derde derman olmak	Hükmü gitmek	Sefa sürmek	Zevk u safâ sürmek

Derde giriftâr olmak	(Birinin) Hükümünde olmak	Sem'ine erişmek	Zîn urmak
Derdine dert katmak	Hüner göstermek	Sem'ine yetişmek	Zînet bulmak
Derman bulmak	Hüsran içinde kalmak	Sen ü men demek	Zînet vermek
Dert çekmek	İblise uymak	Ser çekip gitmek	Zîver vermek
Derya bigi	İçine ateş düşmek	Sel olup akmak	Ziya vermek
Devlet bulmak	İl ü gün	Sele vermek	Ziyana ermek
Devlete ermek	İleri varmak	Söz açmak	Zıyanı dokunmak
Devran sürmek	İman getirmek	Söze gelmek	Zuhura gelmek
Dil çıkarmamak	İmana gelmek	Sözü sınımak	Zulüm görmek

Kıvâmî'nin eserinde tespit edilen 588 deyimden 193 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 27'de yer almaktadır.

Tablo 27. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Acıdan ölmek	Eksik olmamak	İleri varmak	Söz açmak
Âciz kalmak	Elden çıkmak	İman getirmek	(Birinin) Sözü tutmak
Ad koymak	Elden geldiğince/geldikçe	İmana gelmek	Tahta çıkmak
Ad vermek	Elden gelmek	İntikam almak	Tahta geçmek
Adı kalmak	Eli ermek	İş bitirmek	Takat getirmek
Ağzı yanmak	Elinde kalmak	İş etmek/kılmak	Tamam bulmak
Ağzını açmak	(Bir iş) Elinde olmak	İş tutmak	Taşa tutmak
Allah bilir	(Birinin) Elinde olmak	İşini bitirmek	Tekbir getirmek
Aman bulmak	Elinden almak	Kadrini bilmek	Ters yüzüne dönmek
Aman dilemek	(Birinin) Elinden kurtulmak	Kan ağlamak	Toprağa düşmek
Aman vermemek	Eşiğine yüz sürmek	Kan dökmek	Toz koparmak
Ant içmek	Ettiğini bulmak	Karşı durmak	Ümidi kesmek
Ardı kesilmek	Fal açmak	Karşı gelmek	Üzerine yürümek
Ardı kesilmemek	Fark etmek	Kemale ermek	Yadigâr kalmak
Arkasını (bir şey) vermek	Fırsat bulmak	Kılıç kuşanmak	Yakıp yıkmak

Ayak basmak	Fırsat vermek	Kılıçtan geçirmek	Yanına almak
Ayağına düşmek	Fırsatı ganimet bilmek	Kıymetini bilmek	Yaş akıtmak
Az görmek	Galip gelmek	Kız almak	Yaş dökmek
Baş koymak	Gam çekmek	Kökünü kazımak	Yele vermek
Başına (bir şey) gelmek	Gayrete gelmek	Kökünü kurutmak	Yer demir gök bakır
Başını alıp kaçmak	Gazaba gelmek	Kulağını açmak	Yerine gelmek
Başını kurtarmak	Geçit vermek	Kulak tutmak	Yerli yerinde
Başını ortaya koymak	Gereği gibi	Layık görmek	Yerli yerine
(Bir yere) Başını sokmak	Gece gündüz	Lezzet almak	Yol göstermek
Bel bağlamak	Göklere çıkmak	Lezzetini tatmak	Yol tutmak
Belaya uğramak	Gönül vermek	Mahrum kalmak	Yol vermek
Benzi sararmak	Gönül yıkmak	Matem tutmak	Yoluna gelmek
Bir bir	Göz açtırmamak	Meydana getirmek	Yoluna baş koymak
Bugün yarın	Göz yummak	Murada ermek	Yolunu bulmak
(Kimsenin) Burnu kanamamak	Göze görünmemek	Nazı geçmek	Yüreği oynamak
Can almak	Gözünü açmak	Ne çare	Yüz göstermek
Can atmak	Gücünü kurutmak	Ne hacet	Yüz sürmek
Can bağışlamak	Günah işlemek	Ne lazım	Yüz tutmak
Can bulmak	Haber almak	Ne yüzle	Yüze gülmek
Can kurtarmak	Haber vermek	Nefsine uymak	Yüzü ak
Can vermek	Hâk ile yeksan etmek	Ortaya koymak	Yüzü gülmek
Can yakmak	Hâk ile yeksan olmak	Oyun oynamak	Yüzü kara
Cana kıymak	Halel gelmek	Ömür sürmek	Yüzü kızarmak
Canını ortaya koymak	Hâli harap olmak	Önüme düşmek	Yüzü suyu hürmetine
Cefa çekmek	Hayat vermek	Rast gelmek	Yüzü suyuna
Cennete dönmek	Hayran kalmak	Rast getirmek	Yüzüne gülmek
Dağlara düşmek	Hayrette kalmak	Reva görmek	Yüzünü görmemek
Dediğine gelmek	Hazır olmak	Rüşvet almak	Zahmet çekmek
Derde derman olmak	Hiçe saymak	Rüşvet yemek	Zahmet vermek
Derman bulmak	Hisse almak	Saf bağlamak	Zarar görmek
Dert çekmek	Hükmü geçmek	Sefa sürmek	Zulüm görmek
Devran sürmek	Hüner göstermek	Yol bulmak	
Dilden düşürmemek	Kuvvet bulmak	Yol gitmek	
Dünyaya gelmek	İçine ateş düşmek	Salavat getirmek	

Kıvâmî'nin eserinde tespit edilen 588 deyimnin 169 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 28'de yer almaktadır.

Tablo 28. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ahdine durmak (Sözünde durmak)	Dil vermek (Gönül vermek)	Hüsran içinde kalmak (Hüsrana uğramak)	Tig kuşanmak (Kılıç kuşanmak)
Ahirete intikal etmek/eylemek (Ebediyete intikal etmek)	Dilden/Dilinden koymamak (Dilden/Dilinden düşürmemek)	İblise uymak (Şeytana uymak)	Tuzunu ekmeğini yemek (Ekmeğini yemek)
Aklı şaşmak (Aklını şaşırmak)	Dillerde dâsîtân olmak (Dillere destan olmak)	İl ü gün (El âlem)	Türap olmak (Toprak olmak)
Âleme gelmek (Dünyaya gelmek)	Diş koyurmak (Diş geçirmek)	İntiha bulmak (Son bulmak)	Ulak salmak (Ulak çıkarmak)
Aman istemek (Aman dilemek)	Dünyadan gitmek (Dünyadan göçmek)	İRte gice (Gece gündüz)	Uş bugün uş yarın (Ha bugün ha yarın)
Ardına bakmayıp kaçmak (Arkasına bakmadan kaçmak)	Ebed milkinde varmak (Ebediyete intikal etmek)	İstikbale çıkmak (Karşı çıkmak)	Üzre yürümek (Üzerine yürümek)
Avucuna almak (Avucunun içine almak)	Egnine almak (Sırtına almak)	Kadem basmak (Ayak basmak)	Vade tamam olmak (Vadesi yetmek)
Ayağı toprağına yüz sürmek (Ayağına yüz sürmek)	El ayak tutmamak (Eli ayağı tutmamak)	Kana bulaşmak (Kana bulanmak)	Vakti geçmek (Zamanı geçmek)
Ayağı toprağına getirmek (Ayağına getirmek)	(Bir şey) Elde olmak (Elinde olmak)	Kara yüzlü (Yüzü kara)	Ya bugün ya yarın (Ha bugün ha yarın)
Ayağı tozuna yüz sürmek (Ayağına yüz sürmek)	Elden koymamak (Elden bırakmamak)	Kazığa urmak (Kazığa vurmak)	Yadigâr koymak (Yadigâr bırakmak)
Bâdbân açmak (Yelken açmak)	Ele getirmek (Ele geçirmek)	Kökünü kesmek (Kökünü kazımak)	Yah bağlamak (Buz bağlamak)
Bahâsını bilmek	Ele girmek (Ele	Kühül çekmek	Yakasını çâk

(Kıymetini bilmek)	geçmek)	(Sürme çekmek)	etmek (Yakasını yırtmak)
Bâl açmak (Kanat açmak)	Elinden gitmemek (Elinden düşmemek)	Külünü göğe savurmak (Külünü savurmak)	Yanıp kararmak (Yanıp tutuşmak)
Baskın etmek (Baskın yapmak)	Elini kan-ıla yumak (Elini kana boyamak)	Mat eylemek (Mat etmek)	Yer öpmek (Yer öpmek)
Başına devlet gelmek/irişmek/konmak (Başına devlet kuşu konmak)	Emeği sinmek (Emeği geçmek)	Murat bulmak (Muradına ermek)	Yere beraber eylemek/etmek (Yerle bir etmek)
Başına tac-ı devlet konmak (Başına devlet kuşu konmak)	Eşiğin toprağına yüz urmak (Eşiğine yüz sürmek)	Münasip gelmek (Münasip düşmek)	Yere beraber olmak (Yerle bir olmak)
Başını halas etmek (Başını kurtarmak)	Eylik görmek (İyilik görmek)	Ne günedir? (Ne güne duruyor?)	Yere geçmek (Yere batmak)
Başını meydana bırakmak (Başını ortaya koymak)	Eylük bilmek (İyilik bilmek)	Ocağına su koymak (Ocağını söndürmek)	(Birin) Yerine kalmak (Yerine geçmek)
Başını orta yere koymak (Başını ortaya koymak)	Gayrete düşmek (Gayrete gelmek)	Ödü sımak (Ödü patlamak)	Yıkıp yakmak (Yakıp yakmak)
Bir giribândan baş çıkarmak (Bir yakadan baş çıkarmak)	Gendüden gitmek (Kendinden geçmek)	Pây basmak (Ayak basmak)	Yılan bigi (Yılan gibi)
Bir sözü iki olmamak (Bir dediği iki olmamak)	Gendüden varmak (Kendinden geçmek)	Pâyine yüz urmak (Ayağına yüz sürmek)	Yıldırım bigi (Yıldırım gibi)
Boynunu urmak (Boynunu vurmak)	Gendüyi belirtmek (Kendini göstermek)	Pençe urmak (Pençe vurmak)	Yola girmek (Yola koyulmak)
Bugün ol gündür (Gün bu gün)	Gece vü gündüz (Gece gündüz)	Per açmak (Kanat açmak)	Yolu bilmek (Yolunu bilmek)
Can kulagıla işitmek (Can kulağı ile dinlemek)	Girü dönmek (Geri dönmek)	Râh bulmak (Yol bulmak)	Yolunda başla can koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Cana can başışlamak	Girü çekilmek (Geri çekilmek)	Râh kesmek (Yol kesmek)	Yolunda baş u can koymak

(Cana can katmak)			(Yoluna baş ve can koymak)
Canını cehenneme ismarlamak (Canını cehenneme yollamak)	Girüye çekilmek (Geri çekilmek)	Râh tutmak (Yolunu tutmak)	Yolunda baş u can ortaya koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Canını meydana atmak (Canını ortaya koymak)	Göklere ermek (Göklere çıkmak)	Râh urmak (Yol vurmak)	Yolunda can koymak (Yoluna can vermek)
Canını meydana bırakmak (Canını ortaya koymak)	Gönlü dilemek (Gönlü istemek)	Râhında baş koymak (Yoluna baş koymak)	Yolunda canla baş koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Canını oda yakmak (Canını yakmak)	Gözü yinmek (Gözü kesmek)	Râhında can koymak (Yoluna can koymak)	Yolunda can revan etmek (Yoluna can vermek)
Canını orta yere koymak (Canını ortaya koymak)	Gözünü gaflet hâbı almak (Gaflet uykusuna dalmak)	Râsîh urunmak (Rastık çekmek)	Yolunda can terk eylemek (Yoluna can vermek)
Cennete benzer (Cennet gibi)	Gözünü hâb-ı gaflet almak (Gaflet uykusuna dalmak)	Rûy-ı rahat görmemek (Rahat yüzü görmemek)	Yolunda can teslim etmek/eylemek (Yoluna can vermek)
Cevr çekmek (Cefa çekmek)	Gûş tutmak (Kulak tutmak)	Safrası bulanmak (Midesi bulanmak)	Yolunda can u baş koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Ciğer biryân olmak (Ciğer kebab olmak)	Gûşına erişmek (Kulağına gelmek)	Sağışa gelmek olmaz (Hesaba gelmez)	Yolunda can u baş ortaya koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Cihana gelmek (Dünyaya gelmek)	Gün bigi (Gün gibi)	Sararıp geçmek (Sararıp solmak)	Yolunda can u ser koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Cihanı tutmak (Dünyayı tutmak)	Günlerde bir gün (Günlerden bir gün)	Sem‘ine erişmek (Kulağına gelmek)	Yolunu almak (Yolunu kesmek)
Cüda düşmek (Ayrı düşmek)	Hâk olmak (Toprak olmak)	Sem‘ine yetişmek (Kulağına gelmek)	Yüreği pâre pâre olmak (Yüreği parça parça olmak)
Çare ne (Ne çare)	Halel irmek (Halel gelmek)	Ser çekip gitmek (Başını alıp)	Yüz bin gözile gözlemek

		gitmek)	(Dört gözle bakmak)
Çengâl urmak (Pençe vurmak)	Halel irgürmek (Halel getirmek)	Sel olup akmak (Sel gibi akmak)	Zenciri kırmak (Zincirlerini kırmak)
Dabanca yemek (Tokat yemek)	Hâlî kalmak (Tenha kalmak)	Suret göstermek (Yüz göstermek)	Zîn urmak (Eyer vurmak)
Defteri yummak (Defteri kapamak)	Hatırına hutûr etmek (Hatırına gelmek)	Tabl dögmek (Davul dövmek)	Zıyanı dokunmak (Zararı dokunmak)
Dek durmak (Tek durmak)	Hatırından geçmek (Gönlünden geçmek)	Tag bigi (Dağ gibi)	
Derde giriftâr olmak (Derde düşar olmak)	Hudâ bilir (Allah bilir)	Tekbir çekmek (Tekbir getirmek)	
Derya bigi (Derya gibi)	Hükmü gitmek (Hükmü geçmek)	Tig çekmek (Kılıç çekmek)	

Kıvâmî'nin eserinde tespit edilen 588 deyimden 226 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 29'da yer almaktadır.

Tablo 29. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Acık gelmek	Dile gelmez	Kan kaşanmak	Surete gelmek
Acze varmak	Dille/Dillerle beyan olmamak	Kanını içmek	Surete girmek
Ad çağirtmak	Dilli dilince	Karşı varmak	Sürur bulmak
Ad çınratmak	Dirlik dirilmek	Kaydını görmek	Şehadet bulmak
Ad çigretmek	Don biçmek	Kelam getirmek	Şeref bulmak
Adı bellü	El götürmek	Kılıç birle almak	Taht-ı hükûmetinde olmak
Adı çıkmak	El kaldırmak	Kılıç kılıca olmak	Taht-ı hükûmetine getirmek
Aferin getirmek	El sunmak	Kılıç koymak	Tâli' dutmak
Alay bağlamak	El urmak	Kılıç urmak	Tamama ermek
Alay düzmek	Ele ayağa düşmek	Kulak urmak	Târâca varmak
Âmin çağirmek	Ele gelmek	Kurbet bulmak	Târâca vermek
Ardına girmek	Eli altındaki	Kurt koyuna ziyan kılmamak	Tarih bağlamak
Aşına zehir katmak	Eli (bir şeyden)	Kurt koyunla	Tâziyâne urmak

	ayrı olmamak	yürümek	
At tepmek	Esir tutmak	Kuskuna kuvvet	Tecelli göstermek
At salmak	Ekmeğini bulmak	Kuşak kuşanmak	Tedarike düşmek
Av almak	Eyü sanmak	Kuvvet tutmak	Tedbiri (bir şeye) ırgürmek
Ayak altında olmak	Fayide bulmak	Kühül urunmak	Tehlîl çekmek
Ayak üzre gelmek	Ferah bulmak	Külâh urmak	Tehlîl getirmek
Bağrını kebab eylemek	Ferah vermek	Laf urmak	Terk-i can kılmak
Baş açmak	Fesada varmak	Lerze tutmak	Tig salmak
Baş almak	Fitne salmak	Lerze düşmek	Tig urmak
Baş götürmek	Fütuh bulmak	Let urmak	Toprağa girmek
Baş kaldırmak	Gam görmek	Mazhar düşmek	Tudagı depsermek
Baş oynamak	Gayret çekmek	Mertebe-i şehadet bulmak	Uguru açuk
Baş terkin urmak	Gayret gelmek	Mertebeli mertebesince	Viran yatmak
Baş u cana kalmamak	Gınaya irmek	Meydana girmek	Yarak bulmak
Baş yitirmek	Gönlü gülmek	Minnet tutmak	Yarak görmek
Başa iltmek	Gönlü kararmak	Muradını görmek	Yare urmak
Başı aşağı olmak	Gözden çıkmak	Nara urmak	Yaş-ıla kan dökmek
Başına urmak	Gözlerini çerertmek	Nasihat dinlemek	Yavuz sanmak
Benzi bozarmak	Gussa çekmek	Nasihat tutmak	(Birine) Yediği aşı zehir etmek
Beyana gelmek	Gülbâng çekmek	Nazar salmak	Yele salmak
Bezm urmak	Haber bilmek	Ne tan	Yele varmak
Bile koşmak	Hâk-i pâyine yüz sürmek	Neşv ü nümâ bulmak	Yerin beklemek
Bilisi uçmak	Halas bulmak	Niyâza durmak	Yol azmak
Bina urmak	Hâli zevale ermek	Od koymak	Yol bağlamak
Bir pula yüz bin baş-ıla can	Hâlli hâlince	Od urmak	Yol iletmek
Biri bin can değer	Hançer urmak	Oda urmak	Yüreği sovmak
Boyun bağlamak	Haraba gitmek	Ödünü almak	Yüz aklığın bulmak
Bozuk köye dönmek	Haraba vermek	Öz özüne sanmak	Yüz döndürmek
Bünyâd urmak	Hayret almak	Özünü yitirmek	Yüz urmak
Can oynamak	Hebaya varmak	Pervâz urmak	Yüz toprağa koymak
Can terkin urmak	Her biri bir memleket haracına	Pişkeş çekmek	Yüz yere koymak

	değer olmak		
Can u baş oynamak	Hiçe varmak	Râh iltmek/iletmek	Zafer bulmak
Cana kalmamak	Hoş geçmek	Rakam koymak	Zahm urmak
Canına od düşmek	Hoş gelmek	Raks urmak	Zahm yemek
Cenge girmek	Hoş görmek	Rif'at bulmak	Zahme urmak
Cihana bakmamak	(Birin'in) Hükümünde olmak	Saadet bulmak	Zahmet görmek
Cûşa gelmek	İrtifâ bulmak	Saati yitmek	Zevk u safâ sürmek
Çav çıkarmak	İslam'a gelmek	Saf düzmek	Zînet bulmak
Darb urmak	İş başa varmak	Sağ koymamak	Zînet vermek
Daşra çekmek	İş düşmek	Savaşa girmek	Zîver vermek
Dehşet almak	İş geçmek	Sâye salmak	Ziya vermek
Derdine dert katmak	İşli işine	Sen ü men demek	Ziyana ermek
Devlet bulmak	İzzet bulmak	Sele vermek	Zuhura gelmek
Devlete ermek	Kalem urmak	Söze gelmek	
Dil çıkarmamak	Kan derlemek	Sözü sınımak	

Kıvâmî'nin eserinde tespit edilen 588 deyim'in kullanım sıklıkları Tablo 30'da gösterilmiştir.

Tablo 30. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Acık gelmek	1	İntiha bulmak	1
Acından ölmek	1	İntikam almak	3
Âciz kalmak	3	İRte gice	6
Acze varmak	1	İrtifâ bulmak	1
Ad çağirtmak	3	İslâm'a gelmek	1
Ad çınratmak	1	İstikbale çıkmak	1
Ad çigretmek	2	İş başa varmak	1
Ad koymak	11	İş bitirmek	2
Ad vermek	2	İş düşmek	1
Adı bellü	2	İş etmek/kılmak	2
Adı çıkmak	1	İş geçmek	1
Adı kalmak	1	İş tutmak	5
Aferin getirmek	1	İşini bitirmek	1
Ağzı yanmak	1	İşli işine	1
Ağzını açmak	1	İzzet bulmak	3
Ahdine durmak	1	Kadem basmak	16

Ahirete intikal etmek/eylemek	4	Kadrini bilmek	3
Aklı şaşmak	1	Kalem urmak	1
Alay bağlamak	8	Kan ağlamak	3
Alay düzmek	5	Kan derlemek	2
Âleme gelmek	2	Kan dökmek	19
Allah bilir	1	Kan kaşanmak	3
Aman bulmak	2	Kana bulaşmak	1
Aman dilemek	15	Kanını içmek	1
Aman istemek	11	Kara yüzlü	1
Aman vermemek	2	Karşı durmak	3
Âmin çağırarak	1	Karşı gelmek	1
Ant içmek	1	Karşı varmak	2
Ardı kesilmek	1	Kaydını görmek	5
Ardı kesilmemek	1	Kazığa urmak	1
Ardına bakmayıp kaçmak	1	Kelam getirmek	1
Ardına girmek	1	Kemale ermek	1
Arkasını (bir şeye) vermek	1	Kılıç birle almak	4
Aşına zehir katmak	1	Kılıç kılıca olmak	3
At tepmek	11	Kılıç koymak	3
At salmak	2	Kılıç kuşanmak	2
Av almak	2	Kılıç urmak	12
Avucuna almak	1	Kılıçtan geçirmek	20
Ayağı toprağına getirmek	1	Kıymetini bilmek	3
Ayağı toprağına yüz sürmek	1	Kız almak	2
Ayağı tozuna yüz sürmek	2	Kökünü kazımak	1
Ayağına düşmek	2	Kökünü kesmek	2
Ayak altında olmak	1	Kökünü kurutmak	1
Ayak basmak	2	Kulağını açmak	1
Ayak üzre gelmek	1	Kulak tutmak	3
Az görmek	1	Kulak urmak	1
Bâdbân açmak	2	Kurbet bulmak	1
Bağrını kebab eylemek	1	Kurt koyuna ziyan kılmamak	1
Bahâsını bilmek	1	Kurt koyunla yürümek	1
Bâl açmak	7	Kuskuna kuvvet	1
Baskın etmek	3	Kuşak kuşanmak	1
Baş açmak	1	Kuvvet bulmak	1
Baş almak	2	Kuvvet tutmak	4
Baş götürmek	3	Kühül çekmek	1
Baş kaldırmak	7	Kühül urunmak	1
Baş koymak	7	Külâh urmak	1
Baş oynamak	1	Külünü göğe savurmak	1
Baş terkin urmak	1	Laf urmak	1
Baş u cana kalmamak	1	Layık görmek	8
Baş yitirmek	2	Lerze tutmak	1
Başa iltmek	1	Lerze düşmek	2

Başı aşağı olmak	1	Let urmak	2
Başına devlet gelmek/irişmek/konmak	4	Lezzet almak	2
Başına (bir şey) gelmek	8	Lezzetini tatmak	2
Başına tac-ı devlet konmak	5	Mahrum kalmak	2
Başına urmak	6	Mat eylemek	3
Başını alıp kaçmak	3	Matem tutmak	2
Başını halas etmek	1	Mazhar düşmek	2
Başını kurtarmak	1	Mertebe-i şehadet bulmak	1
Başını meydana bırakmak	1	Mertebeli mertebesince	1
Başını orta yere koymak	1	Meydana getirmek	1
Başını ortaya koymak	1	Meydana girmek	8
(Bir yere) Başını sokmak	1	Minneht tutmak	1
Bel bağlamak	2	Murat bulmak	11
Belaya uğramak	1	Murada ermek	5
Benzi bozarmak	1	Muradını görmek	1
Benzi sararmak	2	Münasip gelmek	1
Beyana gelmek	1	Nara urmak	1
Bezm urmak	2	Nasihah dinlemek	1
Bile koşmak	2	Nasihah tutmak	1
Bilisi uçmak	1	Nazar salmak	2
Bina urmak	2	Nazı geçmek	1
Bir bir	19	Ne çare	2
Bir girîbândan baş çıkarmak	1	Ne günedir?	1
Bir pula yüz bin baş-ıla can	3	Ne hacet	2
Bir sözü iki olmamak	1	Ne lazım	1
Biri bin can değer	2	Ne tan	3
Boynunu urmak	3	Ne yüzle	2
Boyun bağlamak	2	Nefsine uymak	1
Bozuk köye dönmek	1	Neşv ü nümâ bulmak	1
Bugün ol gündür	1	Niyâza durmak	1
Bugün yarın	1	Ocağına su koymak	1
(Kimsenin) Burnu kanamamak	2	Od koymak	1
Bünyâd urmak	5	Od urmak	3
Can atmak	1	Oda urmak	1
Can almak	3	Ortaya koymak	1
Can bağışlamak	1	Oyun oynamak	1
Can bulmak	4	Ödü sımak	1
Can kulagıla işitmek	1	Ödünü almak	1
Can kurtarmak	5	Ömür sürmek	1
Can oynamak	1	Önüne düşmek	7
Can terkin urmak	2	Öz özüne sanmak	1
Can u baş oynamak	4	Özünü yitirmek	1
Can vermek	4	Pây basmak	3
Can yakmak	3	Pâyine yüz urmak	1

Cana can bağışlamak	1	Pençe urmak	1
Cana kalmamak	1	Per açmak	1
Cana kıymak	1	Pervâz urmak	6
Canına od düşmek	15	Pişkeş çekmek	6
Canını cehenneme ısmarlamak	3	Râh bulmak	2
Canını meydana atmak	1	Râh iltmek/iletmek	7
Canını meydana bırakmak	1	Râh kesmek	1
Canını oda yakmak	2	Râh tutmak	3
Canını orta yere koymak	1	Râh urmak	1
Canını ortaya koymak	1	Râhında baş koymak	2
Cefa çekmek	1	Râhında can koymak	2
Cenge girmek	1	Rakam koymak	1
Cennete benzer	2	Raks urmak	3
Cennete dönmek	1	Râsîh urunmak	1
Cevr çekmek	1	Rast gelmek	2
Ciğer biryân olmak	2	Rast getirmek	2
Cihana bakmamak	1	Reva görmek	2
Cihana gelmek	3	Rif'at bulmak	4
Cihanı tutmak	1	Rüşvet almak	1
Cûşa gelmek	6	Rüşvet yemek	1
Cüda düşmek	1	Rûy-ı rahat görmemek	1
Çare ne	1	Saadet bulmak	1
Çav çıkarmak	3	Saati yitmek	1
Çengâl urmak	1	Saf bağlamak	4
Dabanca yemek	1	Saf düzmek	6
Dağlara düşmek	1	Safrası bulanmak	1
Darb urmak	1	Sağ koymamak	1
Daşra çekmek	1	Sağışa gelmek olmaz	1
Dediğine gelmek	1	Salavat getirmek	1
Defteri yummak	1	Sararıp geçmek	1
Dehşet almak	1	Savaşa girmek	1
Dek durmak	2	Sâye salmak	4
Derde derman olmak	3	Sefa sürmek	2
Derde giriftâr olmak	2	Sem'ine erişmek	4
Derdine dert katmak	1	Sem'ine yetişmek	2
Derman bulmak	1	Sen ü men demek	1
Dert çekmek	1	Ser çekip gitmek	1
Derya bigi	4	Sel olup akmak	1
Devlet bulmak	1	Sele vermek	1
Devlete ermek	3	Söz açmak	1
Devran sürmek	2	Söze gelmek	3
Dil çıkarmamak	2	Sözü sınımak	2
Dil vermek	2	(Birinin) Sözüünü tutmak	1
Dilden düşürmemek	1	Suret göstermek	2
Dilden/Dilinden koymamak	2	Surete gelmek	1

Dile gelmez	1	Surete girmek	1
Dille/Dillerle beyan olmamak	4	Sürur bulmak	2
Dillerde dâsitân olmak	1	Şehadet bulmak	4
Dilli dilince	1	Şeref bulmak	1
Dirlik dirilmek	1	Tabl dögmek	1
Diş koyurmak	1	Tag bigi	1
Don biçmek	1	Tahta çıkmak	1
Dünyadan gitmek	1	Tahta geçmek	4
Dünyaya gelmek	1	Taht-ı hükûmetinde olmak	6
Ebed milkine varmak	2	Taht-ı hükûmetine getirmek	11
Egnine almak	2	Takat getirmek	1
Eksik olmamak	1	Tâli' dutmak	1
El ayak tutmamak	3	Tamam bulmak	2
El götürmek	4	Tamama ermek	1
El kaldırmak	2	Târâca varmak	1
El sunmak	2	Târâca vermek	9
El urmak	2	Tarih bağlamak	1
(Bir şey) Elde olmak	3	Taşa tutmak	4
Elden çıkmak	2	Tâziyâne urmak	1
Elden geldiğince/geldikçe	4	Tecelli göstermek	1
Elden gelmek	2	Tedarike düşmek	1
Elden koymamak	4	Tedbiri (bir şeye) irgürmek	1
Ele ayağa düşmek	1	Tehlîl çekmek	3
Ele gelmek	1	Tehlîl getirmek	1
Ele getirmek	5	Tekbir çekmek	2
Ele girmek	1	Tekbir getirmek	1
Eli altındaki	1	Terk-i can kılmak	1
Eli (bir şeyden) ayrı olmamak	1	Ters yüzüne dönmek	2
Eli ermek	1	Tig çekmek	1
Elinde kalmak	1	Tig kuşanmak	8
(Bir iş) Elinde olmak	5	Tig salmak	1
(Birinin) Elinde olmak	2	Tig urmak	5
Elinden almak	4	Toprağa düşmek	1
Elinden gitmemek	1	Toprağa girmek	2
(Birinin) Elinden kurtulmak	1	Toz koparmak	1
Elini kanıla yumak	1	Tudagi depsermek	1
Emeği sinmek	1	Tuzunu ekmeğini yemek	1
Esir tutmak	1	Türap olmak	1
Ekmeğini bulmak	1	Ügürü açuk	1
Eşiğin toprağına yüz urmak	1	Ulak salmak	22
Eşiğine yüz sürmek	2	Uş bugün uş yarın	1
Ettiğini bulmak	2	Ümidi kesmek	1
Eylik görmek	1	Üzerine yürüme	2
Eylük bilmek	2	Üzre yürüme	3
Eyü sanmak	1	Vade tamam olmak	2

Fal açmak	1	Vakti geçmek	1
Fark etmek	1	Viran yatmak	1
Fayide bulmak	1	Ya bugün ya yarın	1
Ferah bulmak	6	Yadigâr kalmak	1
Ferah vermek	1	Yadigâr koymak	3
Fesada varmak	1	Yah bağlamak	1
Fitne salmak	1	Yakasını çâk etmek	2
Fırsat bulmak	2	Yakıp yıkmak	2
Fırsat vermek	1	Yanına almak	1
Fırsatı ganimet bilmek	2	Yanıp kararmak	1
Fütuh bulmak	1	Yarak bulmak	1
Galip gelmek	2	Yarak görmek	14
Gam çekmek	1	Yare urmak	1
Gam görmek	4	Yaş akıtmak	1
Gayret çekmek	1	Yaş dökmek	1
Gayret gelmek	1	Yaş-ıla kan dökmek	1
Gayrete düşmek	1	Yavuz sanmak	1
Gayrete gelmek	4	(Birine) Yediği aşı zehir etmek	1
Gazaba gelmek	1	Yele salmak	1
Geçit vermek	1	Yele varmak	2
Gendüden gitmek	1	Yele vermek	4
Gendüden varmak	1	Yer demir gök bakır	1
Gendüyi belirtmek	1	Yer öpmek	1
Gereği gibi	2	Yere beraber eylemek/etmek	5
Gınaya irmek	1	Yere beraber olmak	1
Gece gündüz	4	Yere geçmek	5
Gece vü gündüz	2	Yerin beklemek	1
Girü dönmek	3	Yerine gelmek	1
Girü çekilmek	1	(Birinin) Yerine kalmak	5
Girüye çekilmek	2	Yerli yerinde	1
Göklere çıkmak	1	Yerli yerine	1
Göklere ermek	1	Yıkıp yakmak	1
Gönlü dilemek	1	Yılan bigi	1
Gönlü gülmek	1	Yıldırım bigi	1
Gönlü kararmak	1	Yol azmak	1
Gönül vermek	3	Yol bağlamak	1
Gönül yıkmak	1	Yol bulmak	8
Göz açtırmamak	2	Yol gitmek	3
Göz yummak	3	Yol göstermek	1
Gözden çıkmak	1	Yol iletmek	2
Göze görünmemek	1	Yol tutmak	7
Gözlerini çerertmek	1	Yol vermek	4
Gözü yinmek	2	Yola girmek	1
Gözünü açmak	2	Yolu bilmek	1
Gözünü gaflet hâbı almak	1	Yoluna gelmek	2

Gözünü hâb-ı gaflet almak	1	Yoluna baş koymak	2
Gussa çekmek	1	Yolunda başıla can koymak	2
Gûş tutmak	2	Yolunda baş u can koymak	8
Gûşına erişmek	1	Yolunda baş u can ortaya koymak	1
Gücünü kurutmak	1	Yolunda can koymak	1
Gülbâng çekmek	8	Yolunda canıla baş koymak	1
Gün bigi	1	Yolunda can revan etmek	1
Günah işlemek	1	Yolunda can terk eylemek	1
Günlerde bir gün	2	Yolunda can teslim etmek/eylemek	2
Haber almak	3	Yolunda can u baş koymak	3
Haber bilmek	1	Yolunda can u baş ortaya koymak	4
Haber vermek	14	Yolunda can u ser koymak	2
Hâk ile yeksan etmek	1	Yolunu almak	1
Hâk ile yeksan olmak	2	Yolunu bulmak	1
Hâk olmak	2	Yüreği oynamak	1
Hâk-i pâyine yüz sürmek	9	Yüreği pâre pâre olmak	1
Halas bulmak	2	Yüreği sovumak	1
Halel gelmek	1	Yüz aklığın bulmak	1
Halel irmek	1	Yüz bin gözile gözlemek	1
Halel ırgürmek	2	Yüz döndürmek	4
Hâli harap olmak	1	Yüz göstermek	9
Hâlî kalmak	1	Yüz sürmek	6
Hâli zevale ermek	1	Yüz tutmak	2
Hâlli hâlince	3	Yüz urmak	1
Hançer urmak	1	Yüz toprağa koymak	1
Haraba gitmek	1	Yüz yere koymak	1
Haraba vermek	3	Yüze gülmek	1
Hatırına hutûr etmek	1	Yüzü ak	2
Hatırından geçmek	1	Yüzü gülmek	4
Hayat vermek	1	Yüzü kara	2
Hayran kalmak	1	Yüzü kızarmak	2
Hayret almak	3	Yüzü suyu hürmetine	5
Hayrette kalmak	2	Yüzü suyuna	7
Hazır olmak	34	Yüzüne gülmek	1
Hebaya varmak	1	Yüzünü görmemek	1
Her biri bir memleket haracına değer olmak	1	Zafer bulmak	7
Hiçe saymak	1	Zahm urmak	1
Hiçe varmak	1	Zahm yemek	1
Hisse almak	1	Zahme urmak	1
Hoş geçmek	4	Zahmet çekmek	3
Hoş gelmek	2	Zahmet görmek	3
Hoş görmek	14	Zahmet vermek	1

Hudâ bilir	1	Zarar görmek	1
Hükmü geçmek	6	Zenciri kırmak	1
Hükmü gitmek	3	Zevk u safâ sürmek	1
(Birin)in Hükmünde olmak	2	Zîn urmak	2
Hüner göstermek	1	Zînet bulmak	2
Hüsran içinde kalmak	1	Zînet vermek	7
İblise uymak	1	Zîver vermek	3
İçine ateş düşmek	2	Ziya vermek	1
İl ü gün	1	Ziyana ermek	1
İleri varmak	1	Ziyanı dokunmak	1
İman getirmek	1	Zuhura gelmek	2
İmana gelmek	1	Zulüm görmek	1

4.1.6.6. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Deyimler

Âşıkpaşazâde'nin eserinde 495 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 31'de yer almaktadır.

Tablo 31. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Acâyibe kalmak	Derisini yüzmek	Hesaba gelmez	Peşkeş çekmek
Acı gelmek	Ders almak	Hesabı yok	Pusu koymak
Acısını almak	Destur almak	Hizmete durmak	Pusuda durmak
Âciz kalmak	Destur dilemek	Hoş geçmek	Pusuya girmek
Ad etmek	Destur vermek	Hoş gelmek	Rahatlık vermemek
Ad koymak	Devlet bulmak	Hoş görmek	Rast getirmek
Ad vermek	Devran sürmek	Hoş tutmak	Rehin koymak
Adam olmak	Dil tutmak	Huzur vermek	Renc yemek
Âdet üzerine	Dilden çıkmak	Huzurunu gidermek	Reva görmek
Adını anmamak	Dine gelmek	İbret almak	Rıza vermek
Adına layık	Dine girmek	İgvâ vermek	Rüzgâra uğramak
Adına sığmamak	Diri tutmak	İl urmak	Rüşvet vermek
Ahdi sımak	Diz çökmek	İleri çekmek	Saadet bulmak
Ahdine durmak	Dört taraf	İleri gelmek	Sabak almak
Ahdini bozmak	Dört yan	İman getirmek	Saçı çekmek
Ahdini tutmak	Dua almak	İmana gelmek	Saf bağlamak
Ahirete nakl etmek	Dün gün	İnsafa gelmek	Sefa sürmek
Akın salmak	Dün ü gündüz	İntikam almak	Sanu sanmak

Aklı başında kalmamak	Dünyadan sefer etmek	İpe dizmek	Sanusına irmek
Aklı dağılmak	Dünyaya gelmek	İslam'a gelmek	Savaş vermek
Aklı gitmek	Dünyayı terk etmek	İssüz kalmak	Seğirdim salmak
Aklı şaşmak	Düz yeri yokuş etmek	İstikbâle gelmek	Selam almak
Aklını almak	Düzen düzmek	İstimâlet vermek	Selam vermek
Aklını başına devşirmek	Ecel ermek	İş başa düşmek	Sele varmak
Alay bağlamak	Eksik etmemek	İş etmek	Sem'ine erişmek
Alay düzmek	Eksik olmamak	İşe karışmak	Sem'ine yetişmek
Âleme gelmek	El bağlamak	İşi bitmek	Seyf salmak
Âlemi tutmak	El çekmek	İşini bitirmek	Seyl gibi akmak
Allah bilir	El götürmek	İşitmeze urmak	Seyrana çıkmak
Allah emrine kavuşmak	El uzatmak	İzin almak	Söz bilmek
Allah emrine varmak	El vermek	Kadrini bilmek	Söz dinlemek
Allah emrine vasıl olmak	Elden çıkmak	Kaleme almak	Söz eslemek
Allah hükmüne varmak	Elden gelmemek	Kan akıtmak	Söz kesmek
Allah'ın rahmetine kavuşmak	Elden gitmek	Kan dökmek	Söz tavîl olmak
Allah rahmetine varmak	Elden koymamak	Kana boyamak	Söz uzamak
Allah rahmetine vasıl olmak	Ele getirmek	Karar vermek	(Birin) Sözü tutmak
Altın gümüş ad bakır olmak	Ele girmek	Karın ağrısına uğramak	Suçunu dilemek
Altından çıkmak	Eli boş	Karşı çıkmak	Suret bağlamak
Aman dilemek	Eli değmek	Karşı durmak	Suret bulmak
Aman istemek	Eli ermek	Karşı gelmek	Suret göstermek
Aman vermek	Elinde kalmak	Karşı varmak	Suret tutmak
Aman vermemek	(Birin) Elinde olmak	Kavga kopmak	Suretine girmek
Ant içmek	Elinden almak	Kayd görmek	Suya dökmek
Ant vermek	Elinden kurtulmak	Kazaya uğramak	Sünnet etmek
Aradan götürmek	Eline fırsat girmek	Kazdığı kuyuya kendi düşmek	Şevket bulmak
Araya almak	Elini tutmak	Kendi bilisine yürümek	Şifa vermek
Araya girmek	Emanet koymak	Kendi hâlinde	Şölen çekmek
Ardın almak	Ere vermek	Kendü kendüye	Ta'cîl tutmak
Ardın sürmek	Eser belirmemek	Kendüye	Tahta çıkmak

		döndürmek	
Ardına bakmamak	Esir almak	Kendüyi göstermek	Tahta geçmek
Ardına düşmek	Esir tutmak	(Bir şey) Kendüyi tutmak	Tahta oturmak
Ardınca gitmek	Eşiğine yüz sürmek	Kendüyi urmak	Takyesin havaya atmak
Ardınca olmak	Eteğine düşmek	Kıçına dönmek	Tâli' tutmak
Ardınca varmak	Eteğine yapışmak	Kılıç çalmak	Tarih bağlamak
Ardını basmak	Eteğini tutmak	Kılıç çekmek	Taşa bastırmak
Arka vermek	Ettiği yanına kalmak	Kılıç çıkarmak	Tefekküre varmak
Arkasına urmak	Ettiği yanında kalmak	Kılıç ile almak	Tekbir getirmek
Armağan çekmek	Ettiğini bulmak	Kılıç koymak	Tuhfe çekmek
Assı kılmamak	Eza vermek	Kılıç kuşanmak	Tuş tutmak
At arkasına gelmek	Fayda vermemek	Kılıç salmak	Tuzak düzmek
At tepmek	Fesada vermek	Kılıç urmak	Tuzak kurmak
At salmak	Fetva vermek	Kılıç üşürmek	Ulak salmak
Avrat almak	Fırsat bulmak	Kılıçtan geçirmek	Ümidini kesmek
Ayağı toprağına gelmek	Fırsat gözlemek	Kılını kestirmemek	Üzerine yürümek
Ayağı tozuna gelmek	Fırsat vermek	Kız almak	Vakit vakit
Ayağın durmak	Fırsatı geçirmek	Kız çıkarmak	Vakit yitirmek
Ayağına düşmek	Fırtına çıkmak	Kız vermek	Vehme varmak
Ayak altında kalmak	Fikri dağılmak	Koltuğına girmek	Velvele bırakmak
Ayak basmak	Fikrine gelmek	Kulağına erişmek	Velvele düşmek
Bağına basmak	Gafil avlamak	Kulağına koymamak	Yakasına yapışmak
Bahtı kara	Gafil düşmek	Kulak tutmak	Yaka vermek
Barmağın çıkarmamak	Gaflet uykusundan uyarmak	Kuvvet vermek	Yakıp yıkmak
Basak düşmek	Gam çekmek	Kuyruğunu kısmak	Yarak görmek
Baş almak	Gayrete gelmek	Kuyruk bulamak	Yazugı kendü boynuna
Baş aşağı getirmek	Gazaba gelmek	Kuyruk göte kısmak	Yele vermek
Baş baş	Gece gündüz	(Birine) Kuyu kazmak	Yelken açmak
Baş çekmek	Gece ve gündüz	Küstahlığına kalmamak	Yer öpmek
Baş dikmek	Gecede gündüzde	Layık görmek	(Birini) Yere urmak
Baş koymak	Geçit vermek	Lazım gelmek	Yeri olmak

Baş koşmak	Gereği gibi	Lezzet bulmak	Yerine durmak
Baş kurtarmak	Girü almak	Mahabbet göstermek	Yerine getirmek
Baş oynamak	Girü dönmek	Mahabbeti kesmek	Yerine koymak
Baş yere koymak	Girü vermek	Mahrum kalmak	Yerine yetirmek
Başına (bir şey) gelmek	Gönlü gözünü açmak	Mahrum koymak	(Birinin) Yerini tutmak
Başına yıkmak	Gönlü gülmek	Makam tutmak	Yerli yerinde
Başını alıp gitmek	Gönlü istemek	Mat etmek	Yerli yerine
Başını alıp kaçmak	Gönlünden gitmemek	Mazur tutmak	Yıkıp yakmak
Başını halas etmek	Gönlünü ele almak	Mertebeli mertebesince	Yol bağlamak
Başını kurtarmak	Gönlünü hoş etmek	Mesken tutmak	Yol basmak
Başını sığındırmak	Gönlünü yırtmak	Mihnet çekmek	Yol göstermek
Baştan çıkarmak	Gönül bağlamak	Miktarlı miktarınca	Yol gözlemek
Bel bağlamak	Gönül vermek	Mukâbil durmak	Yol vermek
Belaya uğramak	Gönülden çıkarmak	Murada ermek	Yola başını koymak
Beyana gelmek	Göz açtırmamak	Murat bulmak	Yoldan çıkmak
Bile koymak	Göz göre	Mücadele çekmek	Yoldan koymak
Bile koşmak	Göz yummak	Mütehayyir kalmak	Yolu uğramak
Bir araya gelmek	Gözlerine demir sürme çekmek	Müvecceh görmek	Yumurda basmak
Bir başını alıp gelmek	Gözünden gitmemek	Nasihât almak	Yurt tutmak
Bir çöpünü almamak	Gussa dağıtmak	Nazar atmak	Yüz çevirmek
Birbirine urmak	Gücü kurumak	Ne hacet	Yüz sürmek
Birkaç sözü olmak	Gücü yetmek	Nef'i ermek	Yüz tutmak
Boğazı ele vermek	Güç gelmek	Nefes almak	Yüz vermemek
Boğazını almak	Gümâna düşmek	Nefes vermek	Yüzü ak
Boğazını ele almak	Gün doğmak	Nefs-i hevâya uymak	Yüzü kalmamak
Boynuna almak	Haber almak	Nevbet urmak	Yüzü kara
Boynunu urmak	Haber bilmek	Ocağını söyündürmek	Yüzün düşmek
Boyun eğmek	Haber göndermek	Od bırakmak	Yüzüne gülmek
Boyun olmak	Haber vermek	Od urmak	Yüzünü toprağa sürmek
Buz tutmak	Hadden geçmek	Oda urmak	Yüzünü yere koymak
Bünyâd urmak	Hakkından gelmek	Oda yakmak	Zafer bulmak
Can bulmak	Hâlî kalmak	Oda yanmak	Zahm urmak

Can baş oynamak	Hâlli hâlince	Oduna yanmak	Zahmet çekmek
Canı gülmek	Haram yemek	Omzuna götürmek	Zararı ermek
Canına geçmek	Hatırı dilemek	Ortaya almak	Zararı dokunmak
Cihana gelmek	Hatırı için	Oruç tutmak	Zararı olmamak
Cihanı tutmak	Hatırı olmak	Ödü sınımak	Ziyana ermek
Çalıp çarpmak	Hatırında kalmak	Öğüt vermek	Ziyana vermek
Çift sürmek	Hayal kalmak	Ömrünü biçmek	Ziyanı değmek
Dağ gibi	Hayran kalmak	Ömrünü tamam etmek	Ziyanı dokunmak
Darb yemek	Hayrette kalmak	Ömrünü yıkmak	Ziyanı ermek
Defter etmek/eylemek	Hazır bulunmak	Ömür sürmek	Zuhur bulmak
Defteri dürülmek	Hazır olmak	Önüne durmamak	Zuhura gelmek
Defterini yırtmak	Helâllığa almak	Önüne düşmek	Zulüm görmek
Dert çekmek	Hendek kesmek	Pend almak	

Âşıkpaşazâde'nin eserinde tespit edilen 495 deyimmin 217 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 32'de yer almaktadır.

Tablo 32. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âciz kalmak	El çekmek	Hesaba gelmez	Rast getirmek
Ad koymak	El uzatmak	Hesabı yok	Rehin koymak
Ad vermek	Elden çıkmak	Hoş görmek	Reva görmek
Adam olmak	Elden gelmemek	Hoş tutmak	Rıza vermek
Adını anmamak	Elden gitmek	Huzur vermek	Rüşvet vermek
Aklı dağılmak	Eli boş	İbret almak	Saf bağlamak
Aklı gitmek	Eli değmek	İman getirmek	Sefa sürmek
Aklını başına devşirmek	Eli ermek	İmana gelmek	Savaş vermek
Allah bilir	Elinde kalmak	İnsafa gelmek	Selam almak
Allah'ın rahmetine kavuşmak	(Birin) Elinde olmak	İntikam almak	Selam vermek
Aman dilemek	Elinden almak	İş başa düşmek	Seyrana çıkmak
Aman vermek	Elinden kurtulmak	İş etmek	Söz dinlemek
Aman vermemek	Esir almak	İşe karışmak	Söz uzamak
Ant içmek	Eşiğine yüz sürmek	İşini bitirmek	(Birin) Sözü tutmak
Ant vermek	Eteğine düşmek	İzin almak	Suretine girmek
Araya almak	Eteğine yapışmak	Kadrini bilmek	Sünnet etmek
Araya girmek	Eteğini tutmak	Kaleme almak	Şifa vermek
Ardına bakmamak	Ettiği yanına kalmak	Kan akıtmak	Tahta çıkmak

Ardına düşmek	Ettiğini bulmak	Kan dökmek	Tahta geçmek
Arka vermek	Fayda vermemek	Kana boyamak	Tekbir getirmek
Ayağına düşmek	Fesada vermek	Karar vermek	Tuzak kurmak
Ayak basmak	Fetva vermek	Karşı çıkmak	Ümidini kesmek
Bağrına basmak	Fırsat bulmak	Karşı durmak	Üzerine yürümek
Bahtı kara	Fırsat gözlemek	Karşı gelmek	Vakit vakit
Baş çekmek	Fırsat vermek	Kavga kopmak	Yakasına yapışmak
Baş koymak	Fırtına çıkmak	Kazaya uğramak	Yakıp yıkmak
Başına (bir şey) gelmek	Gafil avlamak	Kazdığı kuyuya kendi düşmek	Yele vermek
Başına yıkmak	Gam çekmek	Kendi hâlinde	Yelken açmak
Başını alıp gitmek	Gayrete gelmek	Kılıç çalmak	Yer öpmek
Başını alıp kaçmak	Gazaba gelmek	Kılıç çekmek	Yeri olmak
Başını kurtarmak	Gece gündüz	Kılıç çıkarmak	Yerine getirmek
Baştan çıkarmak	Geçit vermek	Kılıç kuşanmak	(Birin) Yerini tutmak
Bel bağlamak	Gereği gibi	Kılıç üşürmek	Yerli yerinde
Belaya uğramak	Gönlü istemek	Kılıçtan geçirmek	Yerli yerine
Bir araya gelmek	Gönlünü hoş etmek	Kız almak	Yol göstermek
Boynuna almak	Gönül bağlamak	Kız çıkarmak	Yol gözlemek
Boyun eğmek	Gönül vermek	Kız vermek	Yol vermek
Boyun olmak	Gönülden çıkarmak	Kulak tutmak	Yola başını koymak
Buz tutmak	Göz açtırmamak	Kuvvet vermek	Yoldan çıkmak
Can bulmak	Göz yummak	Kuyruğunu kısmak	Yurt tutmak
Çift sürmek	Gücü yetmek	Layık görmek	Yüz çevirmek
Dağ gibi	Güç gelmek	Lazım gelmek	Yüz sürmek
Defteri dürülmek	Gün doğmak	Mahrum kalmak	Yüz tutmak
Dert çekmek	Haber almak	Mat etmek	Yüz vermemek
Derisini yüzmek	Haber göndermek	Mesken tutmak	Yüzü ak
Ders almak	Haber vermek	Mihnet çekmek	Yüzü kalmamak
Destur vermek	Hakkından gelmek	Murada ermek	Yüzü kara
Devran sürmek	Haram yemek	Ne hacet	Yüzüne gülmek
Dil tutmak	Hatırı için	Nefes almak	Zahmet çekmek
Diz çökmek	Hatırında kalmak	Nefes vermek	Zararı dokunmak
Dua almak	Hayran kalmak	Ortaya almak	Zararı olmamak
Dünyaya gelmek	Hayrette kalmak	Oruç tutmak	Zulüm görmek
Eksik etmemek	Hazır bulunmak	Öğüt vermek	
Eksik olmamak	Hazır olmak	Ömür sürmek	
El bağlamak	Helâllığa almak	Önüme düşmek	

Âşıkpaşazâde'nin eserinde tespit edilen 495 deyimmin 120 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 33'te yer almaktadır.

Tablo 33. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Acısını almak (Acısını çıkarmak)	Dört yan (Dört bir taraf)	Hatırı dilemek (Gönlü istemek)	Rahatlık vermemek (Rahat vermemek)
Âdet üzerine (Âdet olduğu üzere)	Dün gün (Gece gündüz)	Hatırı olmak (Gönlü olmak)	Sabak almak (Ders almak)
Adına layık (Şanına layık)	Dün ü gündüz (Gece gündüz)	Huzurunu gidermek (Huzurunu kaçırmak)	Sem'ine erişmek (Kulağına gelmek)
Ahdine durmak (Sözünde durmak)	Düzen düzmek (Düzen kurmak)	İssüz kalmak (İssiz kalmak)	Sem'ine yetişmek (Kulağına gelmek)
Ahdini tutmak (Sözünü tutmak)	Ecel ermek (Eceli gelmek)	İstikbâle gelmek (Karşı gelmek)	Seyl gibi akmak (Sel gibi akmak)
Aklı başında kalmamak (Aklı başından gitmek)	Elden koymamak (Elden bırakmamak)	İşi bitmek (İşini bitirmek)	Söz bilmek (Sözünü bilmek)
Aklı şaşmak (Aklını şaşırmak)	Ele getirmek (Ele geçirmek)	Kendü kendüye (Kendi kendine)	Söz kesmek (Sözü kesmek)
Aklını almak (Aklını başından almak)	Ele girmek (Ele geçmek)	Kendüyi göstermek (Kendini göstermek)	Söz tavil olmak (Söz uzamak)
Âleme gelmek (Dünyaya gelmek)	Eline fırsat girmek (Eline fırsat geçmek)	Kılını kestirmemek (Kılına dokunmamak)	Suret göstermek (Yüz göstermek)
Âlemi tutmak (Dünyayı tutmak)	Elini tutmak (Elinden tutmak)	Koltuğuna girmek (Koluna girmek)	Suret tutmak (Yüz tutmak)
Allah rahmetine varmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Emanet koymak (Emanet bırakmak)	Kulağına erişmek (Kulağına gelmek)	Suya dökmek (Denize dökmek)
Allah rahmetine vasıl olmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Eser belirmemek (Eser kalmamak)	Kuyruk bulamak (Kuyruk sallamak)	Şölen çekmek (Ziyafet çekmek)
Aman istemek (Aman dilemek)	Ettiği yanında kalmak	Kuyruk göte kısmak	Tahta oturmak (Tahta geçmek)

	(Ettiği yanına kalmak)	(Kuyruğunu kısmak)	
Assı kılmamak (Fayda etmemek)	Fırsatı geçirmek (Fırsatı kaçırmak)	(Birine) Kuyu kazmak (Kuyusunu kazmak)	Takyesin havaya atmak (Fesini havaya atmak/Külahını havaya atmak)
Ayağı toprağına gelmek (Ayağına gelmek)	Fikri dağılmak (Aklı dağılmak)	Mahrum koymak (Mahrum bırakmak)	Tefekküre varmak (Tefekküre dalmak)
Ayağı tozuna gelmek (Ayağına gelmek)	Fikrine gelmek (Aklına gelmek)	Mazur tutmak (Mazur görmek)	Tuzak düzmek (Tuzak kurmak)
Baş kurtarmak (Başını kurtarmak)	Gafil düşmek (Gafil avlanmak)	Murat bulmak (Muradına ermek)	Ulak salmak (Ulak çıkarmak)
Başını halas etmek (Başını kurtarmak)	Gaflet uykusundan uyarmak (Gaflet uykusundan uyandırmak)	Mücadele çekmek (Mücadele vermek)	Vakit yitirmek (Vakit öldürmek)
Başını sığındırmak (Başını sokmak)	Gece ve gündüz (Gece gündüz)	Mütehayyir kalmak (Hayran kalmak)	Vehme varmak (Vehme düşmek/Vehme kapılmak)
Biribirine urmak (Birbirine katmak)	Gecede gündüzde (Gece gündüz)	Nasihat almak (Öğüt almak)	Yaka vermek (Yakayı ele vermek)
Birkaç sözü olmak (Bir çift sözü olmak)	Girü almak (Geri almak)	Nazar atmak (Bakış atmak)	Yazığı kendü boynuna (Vebali boynuna)
Boğazı ele vermek (Yakayı ele vermek)	Girü dönmek (Geri dönmek)	Nef'i ermek (Faydası dokunmak)	(Birini) Yere urmak (Yere vurmak)
Boynunu urmak (Boynunu vurmak)	Girü vermek (Geri vermek)	Nefs-i hevâya uymak (Nefsine uymak)	Yerine koymak (Yerine getirmek)
Cihana gelmek (Dünyaya gelmek)	Gönlü gözünü açmak (Gözünü açmak)	Ocağını söyündürmek (Ocağını söndürmek)	Yerine yetirmek (Yerine getirmek)
Cihanı tutmak (Dünyayı tutmak)	Gönlünü ele almak (Gönül almak)	Oduna yanmak (Ateşine yanmak)	Yıkıp yakmak (Yakıp yıkmak)
Darb yemek (Dayak yemek)	Gönlünü yırtmak (Gönül kırmak/Gönül yıkmak)	Ödü sınımak (Ödü patlamak)	Yolu uğramak (Yolu düşmek)
Defterini yırtmak	Göz göre	Pend almak	Zararı ermek

(Defterini dürmek)	(Göz göre göre)	(Nasihat tutmak)	(Zararı dokunmak)
Destur almak (İzin almak)	Gözlerine demir sürme çekmek (Gözlerine mil çekmek)	Pusu koymak (Pusu kurmak)	Zıyanı değmek (Zararı dokunmak)
Dilden çıkmak (Ağzından çıkmak)	Hadden geçmek (Haddini aşmak)	Pusuda durmak (Pusuda beklemek)	Zıyanı dokunmak (Zararı dokunmak)
Dört taraf (Dört bir taraf)	Hâlî kalmak (Tenha kalmak)	Pusuya girmek (Pusuya yatmak)	Zıyanı ermek (Zararı dokunmak)

Âşıkpaşazâde'nin eserinde tespit edilen 495 deyimden 158 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 34'te yer almaktadır.

Tablo 34. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âli Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Acâyibe kalmak	Beyana gelmek	İl urmak	Peşkeş çekmek
Acı gelmek	Bile koymak	İleri çekmek	Renc yemek
Ad etmek	Bile koşmak	İleri gelmek	Rüzgâra uğramak
Adına sığmamak	Bir başını alıp gelmek	İpe dizmek	Saadet bulmak
Ahdi sıamak	Bir çöpünü almamak	İslam'a gelmek	Saçı çekmek
Ahdini bozmak	Boğazını almak	İstimâlet vermek	Sanu sanmak
Ahirete nakl etmek	Boğazını ele almak	İşitmeze urmak	Sanusına irmek
Akın salmak	Bünyâd urmak	Karın ağrısına uğramak	Seğirdim salmak
Alay bağlamak	Can baş oynamak	Karşı varmak	Sele varmak
Alay düzmek	Canı gülmek	Kayd görmek	Seyf salmak
Allah emrine kavuşmak	Canına geçmek	Kendi bilisine yürümek	Söz eslemek
Allah emrine varmak	Çalıp çarpmak	Kendüye döndürmek	Suçunu dilemek
Allah emrine vasıl olmak	Defter etmek/eylemek	(Bir şey) Kendüyi tutmak	Suret bağlamak
Allah hükmüne varmak	Destur dilemek	Kendüyi urmak	Suret bulmak
Altın gümüş ad bakır olmak	Devlet bulmak	Kıçına dönmek	Şevket bulmak
Altından çıkmak	Dine gelmek	Kılıç ile almak	Ta'cîl tutmak
Aradan götürmek	Dine girmek	Kılıç koymak	Tâli' tutmak
Ardın almak	Diri tutmak	Kılıç salmak	Tarih bağlamak
Ardın sürmek	Dünyadan sefer etmek	Kılıç urmak	Taşa bastırmak

Ardınca gitmek	Dünyayı terk etmek	Kulağına koymamak	Tuhfe çekmek
Ardınca olmak	Düz yeri yokuş etmek	Küstahlığına kalmamak	Tuş tutmak
Ardınca varmak	El götürmek	Lezzet bulmak	Velvele bırakmak
Ardını basmak	El vermek	Mahabbet göstermek	Velvele düşmek
Arkasına urmak	Ere vermek	Mahabbeti kesmek	Yarak görmek
Armağan çekmek	Esir tutmak	Makam tutmak	Yerine durmak
At arkasına gelmek	Eza vermek	Mertebeli mertebesince	Yol bağlamak
At tepmek	Gönlü gülmek	Miktarlı miktarınca	Yol basmak
At salmak	Gönlünden gitmemek	Mukâbil durmak	Yoldan koymak
Avrat almak	Gözünden gitmemek	Müvecceh görmek	Yumurda basmak
Ayağın durmak	Gussa dağıtmak	Nevbet urmak	Yüzün düşmek
Ayak altında kalmak	Gücü kurumak	Od bırakmak	Yüzünü toprağa sürmek
Barmağın çıkarmamak	Gümâna düşmek	Od urmak	Yüzünü yere koymak
Basak düşmek	Haber bilmek	Oda urmak	Zafer bulmak
Baş almak	Hâlli hâlince	Oda yakmak	Zahm urmak
Baş aşağı getirmek	Hayal kalmak	Oda yanmak	Ziyana ermek
Baş baş	Hendek kesmek	Omzuna götürmek	Ziyana vermek
Baş dikmek	Hizmete durmak	Ömrünü biçmek	Zuhur bulmak
Baş koşmak	Hoş geçmek	Ömrünü tamam etmek	Zuhura gelmek
Baş oynamak	Hoş gelmek	Ömrünü yıkmak	
Baş yere koymak	İgvâ vermek	Önüne durmamak	

Âşıkpaşazâde'nin eserinde tespit edilen 495 deyimmin kullanım sıklıkları Tablo 35'te gösterilmiştir.

Tablo 35. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âli Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Acâyibe kalmak	1	Hesaba gelmez	2
Acı gelmek	1	Hesabı yok	3
Acısını almak	1	Hizmete durmak	2
Âciz kalmak	6	Hoş geçmek	2
Ad etmek	1	Hoş gelmek	3

Ad koymak	9	Hoş görmek	5
Ad vermek	1	Hoş tutmak	1
Adam olmak	1	Huzur vermek	1
Âdet üzerine	3	Huzurunu gidermek	1
Adını anmamak	2	İbret almak	3
Adına layık	1	İgvâ vermek	3
Adına sığmamak	1	İl urmak	5
Ahdi sımak	1	İleri çekmek	1
Ahdine durmak	3	İleri gelmek	1
Ahdini bozmak	2	İman getirmek	1
Ahdini tutmak	1	İmana gelmek	1
Ahirete nakl etmek	1	İnsafa gelmek	1
Akın salmak	2	İntikam almak	3
Aklı başında kalmamak	1	İpe dizmek	1
Aklı dağılmak	1	İslam'a gelmek	2
Aklı gitmek	1	İssüz kalmak	1
Aklı şaşmak	2	İstikbâle gelmek	1
Aklını almak	2	İstimâlet vermek	2
Aklını başına devşirmek	1	İş başa düşmek	1
Alay bağlamak	3	İş etmek	19
Alay düzmek	1	İşe karışmak	1
Âleme gelmek	1	İşi bitmek	1
Âlemi tutmak	2	İşini bitirmek	2
Allah bilir	4	İşitmeze urmak	1
Allah emrine kavuşmak	1	İzin almak	1
Allah emrine varmak	2	Kadrini bilmek	1
Allah emrine vasıl olmak	1	Kaleme almak	1
Allah hükmüne varmak	1	Kan akıtmak	1
Allah rahmetine varmak	26	Kan dökmek	10
Allah rahmetine vasıl olmak	8	Kana boyamak	1
Allah'ın rahmetine kavuşmak	1	Karar vermek	1
Altın gümüş ad bakır olmak	1	Karın ağrısına uğramak	2
Altından çıkmak	1	Karşı çıkmak	2
Aman dilemek	8	Karşı durmak	5
Aman istemek	1	Karşı gelmek	18
Aman vermek	6	Karşı varmak	8
Aman vermemek	6	Kavga kopmak	1
Ant içmek	1	Kayd görmek	1
Ant vermek	3	Kazaya uğramak	1
Aradan götürmek	1	Kazdığı kuyuya kendi düşmek	2
Araya almak	4	Kendi bilisine yürümek	1
Araya girmek	1	Kendi hâlinde	2
Ardın almak	1	Kendü kendüye	1
Ardın sürmek	2	Kendüye döndürmek	5
Ardına bakmamak	1	Kendüyi göstermek	1

Ardına düşmek	7	(Bir şey) Kendüyi tutmak	2
Ardınca gitmek	1	Kendüyi urmak	1
Ardınca olmak	4	Kıçına dönmek	2
Ardınca varmak	2	Kılıç çalmak	2
Ardını basmak	1	Kılıç çekmek	1
Arka vermek	4	Kılıç çıkarmak	1
Arkasına urmak	1	Kılıç ile almak	2
Armağan çekmek	2	Kılıç koymak	2
Assı kılmamak	1	Kılıç kuşanmak	3
At arkasına gelmek	9	Kılıç salmak	4
At tepmek	4	Kılıç urmak	4
At salmak	1	Kılıç üşürmek	1
Avrat almak	2	Kılıçtan geçirmek	4
Ayağı toprağına gelmek	1	Kılıcı kestirmemek	1
Ayağı tozuna gelmek	1	Kız almak	8
Ayağın durmak	3	Kız çıkarmak	5
Ayağına düşmek	2	Kız vermek	20
Ayak altında kalmak	1	Koltuğına girmek	4
Ayak basmak	4	Kulağına erişmek	1
Bağına basmak	3	Kulağına koymamak	1
Bahtı kara	1	Kulak tutmak	3
Barmağın çıkarmamak	1	Kuvvet vermek	1
Basak düşmek	3	Kuyruğunu kısmak	1
Baş almak	1	Kuyruk bulamak	1
Baş aşağı getirmek	1	Kuyruk göte kısmak	1
Baş baş	1	(Birine) Kuyu kazmak	1
Baş çekmek	1	Küstahlığına kalmamak	3
Baş dikmek	1	Layık görmek	3
Baş koymak	2	Lazım gelmek	2
Baş koşmak	1	Lezzet bulmak	1
Baş kurtarmak	3	Mahabbet göstermek	1
Baş oynamak	3	Mahabbeti kesmek	1
Baş yere koymak	1	Mahrum kalmak	1
Başına (bir şey) gelmek	8	Mahrum koymak	2
Başına yıkmak	2	Makam tutmak	1
Başını alıp gitmek	2	Mat etmek	2
Başını alıp kaçmak	2	Mazur tutmak	1
Başını halas etmek	1	Mertebeli mertebesince	1
Başını kurtarmak	6	Mesken tutmak	1
Başını sığdırmak	1	Mihnet çekmek	1
Baştan çıkarmak	2	Miktarlı miktarınca	2
Bel bağlamak	1	Mukâbil durmak	1
Belaya uğramak	1	Murada ermek	1
Beyana gelmek	1	Murat bulmak	1
Bile koymak	3	Mücadele çekmek	1

Bile koşmak	7	Mütehayyir kalmak	1
Bir araya gelmek	1	Müvecceh görmek	3
Bir başını alıp gelmek	2	Nasihah almak	2
Bir çöpünü almamak	3	Nazar atmak	1
Biribirine urmak	1	Ne hacet	1
Birkaç sözü olmak	1	Nef'i ermek	3
Boğazı ele vermek	4	Nefes almak	1
Boğazını almak	2	Nefes vermek	1
Boğazını ele almak	2	Nefs-i hevâya uymak	1
Boynuna almak	2	Nevbet urmak	7
Boynunu urmak	4	Ocağını söyündürmek	1
Boyun eğmek	1	Od bırakmak	1
Boyun olmak	1	Od urmak	3
Buz tutmak	1	Oda urmak	11
Bünyâd urmak	2	Oda yakmak	3
Can bulmak	1	Oda yanmak	2
Can baş oynamak	1	Oduna yanmak	1
Canı gülmek	1	Omzuna götürmek	1
Canına geçmek	1	Ortaya almak	4
Cihana gelmek	5	Oruç tutmak	1
Cihani tutmak	6	Ödü sınımak	1
Çalıp çarpmak	1	Öğüt vermek	1
Çift sürmek	2	Ömrünü biçmek	1
Dağ gibi	1	Ömrünü tamam etmek	2
Darb yemek	1	Ömrünü yıkmak	2
Defter etmek/eylemek	3	Ömür sürmek	1
Defteri dürölmek	2	Önüne durmamak	1
Defterini yırtmak	1	Önüne düşmek	7
Dert çekmek	1	Pend almak	1
Derisini yüzmek	1	Peşkeş çekmek	6
Ders almak	1	Pusu koymak	3
Destur almak	2	Pusuda durmak	1
Destur dilemek	2	Pusuya girmek	2
Destur vermek	14	Rahatlık vermemek	4
Devlet bulmak	1	Rast getirmek	1
Devran sürmek	4	Rehin koymak	1
Dil tutmak	4	Renc yemek	1
Dilden çıkmak	1	Reva görmek	1
Dine gelmek	1	Rıza vermek	1
Dine girmek	1	Rüzgâra uğramak	1
Diri tutmak	6	Rüşvet vermek	1
Diz çökmek	1	Saadet bulmak	1
Dört taraf	1	Sabak almak	1
Dört yan	6	Saçı çekmek	1
Dua almak	6	Saf bağlamak	1

Dün gün	2	Sefa sürmek	1
Dün ü gündüz	1	Sanu sanmak	1
Dünyadan sefer etmek	1	Sanusına irmek	1
Dünyaya gelmek	1	Savaş vermek	1
Dünyayı terk etmek	1	Seğirdim salmak	1
Düz yeri yokuş etmek	1	Selam almak	1
Düzen düzmek	2	Selam vermek	5
Ecel ermek	2	Sele varmak	1
Eksik etmemek	1	Sem'ine erişmek	1
Eksik olmamak	10	Sem'ine yetişmek	1
El bağlamak	1	Seyf salmak	2
El çekmek	3	Seyl gibi akmak	1
El götürmek	1	Seyrana çıkmak	1
El uzatmak	1	Söz bilmek	1
El vermek	1	Söz dinlemek	1
Elden çıkmak	2	Söz eslemek	2
Elden gelmemek	1	Söz kesmek	2
Elden gitmek	3	Söz tavîl olmak	1
Elden koymamak	2	Söz uzamak	1
Ele getirmek	6	(Birinin) Sözü tutmak	2
Ele girmek	13	Suçunu dilemek	1
Eli boş	1	Suret bağlamak	1
Eli değmek	1	Suret bulmak	1
Eli ermek	7	Suret göstermek	1
Elinde kalmak	3	Suret tutmak	1
(Birinin) Elinde olmak	48	Suretine girmek	1
Elinden almak	6	Suya dökmek	3
Elinden kurtulmak	1	Sünnet etmek	5
Eline fırsat girmek	3	Şevket bulmak	1
Elini tutmak	1	Şifa vermek	1
Emanet koymak	3	Şölen çekmek	1
Ere vermek	1	Ta'cîl tutmak	1
Eser belirmemek	3	Tahta çıkmak	1
Esir almak	5	Tahta geçmek	20
Esir tutmak	2	Tahta oturmak	2
Eşiğine yüz sürmek	1	Takyetin havaya atmak	1
Eteğine düşmek	1	Tâli' tutmak	1
Eteğine yapışmak	1	Tarih bağlamak	1
Eteğini tutmak	2	Taşa bastırmak	1
Ettiği yanına kalmak	1	Tefekküre varmak	2
Ettiği yanında kalmak	1	Tekbir getirmek	11
Ettiğini bulmak	1	Tuhfe çekmek	1
Eza vermek	1	Tuş tutmak	1
Fayda vermemek	4	Tuzak düzmek	2
Fesada vermek	2	Tuzak kurmak	2

Fetva vermek	1	Ulak salmak	1
Fırsat bulmak	11	Ümidini kesmek	1
Fırsat gözlemek	2	Üzerine yürümek	23
Fırsat vermek	4	Vakit vakit	1
Fırsatı geçirmek	2	Vakit yitirmek	1
Fırtına çıkmak	1	Vehme varmak	1
Fikri dağılmak	1	Velvele bırakmak	1
Fikrine gelmek	1	Velvele düşmek	1
Gafil avlamak	1	Yakasına yapışmak	1
Gafil düşmek	1	Yaka vermek	2
Gaflet uykusundan uyarmak	1	Yakıp yıkmak	1
Gam çekmek	1	Yarak görmek	17
Gayrete gelmek	1	Yazugı kendü boynuna	1
Gazaba gelmek	3	Yele vermek	3
Gece gündüz	5	Yelken açmak	6
Gece ve gündüz	5	Yer öpmek	2
Gecede gündüzde	1	(Birini) Yere urmak	1
Geçit vermek	1	Yeri olmak	1
Gereği gibi	2	Yerine durmak	2
Girü almak	1	Yerine getirmek	9
Girü dönmek	2	Yerine koymak	2
Girü vermek	3	Yerine yetirmek	1
Gönlü gözünü açmak	2	(Birinin) Yerini tutmak	2
Gönlü gülmek	1	Yerli yerinde	6
Gönlü istemek	1	Yerli yerine	4
Gönlünden gitmemek	1	Yıkıp yakmak	2
Gönlünü ele almak	1	Yol bağlamak	5
Gönlünü hoş etmek	1	Yol basmak	1
Gönlünü yırtmak	1	Yol göstermek	1
Gönül bağlamak	2	Yol gözlemek	2
Gönül vermek	1	Yol vermek	2
Gönülden çıkarmak	1	Yola başını koymak	1
Göz açtırmamak	4	Yoldan çıkmak	1
Göz göre	1	Yoldan koymak	1
Göz yummak	6	Yolu uğramak	1
Gözlerine demir sürme çekmek	1	Yumurda basmak	1
Gözünden gitmemek	1	Yurt tutmak	2
Gussa dağıtmak	1	Yüz çevirmek	1
Gücü kurumak	1	Yüz sürmek	1
Gücü yetmek	1	Yüz tutmak	9
Güç gelmek	3	Yüz vermemek	1
Gümâna düşmek	1	Yüzü ak	1
Gün doğmak	2	Yüzü kalmamak	1
Haber almak	6	Yüzü kara	4
Haber bilmek	6	Yüzün düşmek	1

Haber göndermek	49	Yüzüne gülmek	2
Haber vermek	36	Yüzünü toprağa sürmek	2
Hadden geçmek	1	Yüzünü yere koymak	1
Hakkından gelmek	3	Zafer bulmak	1
Hâlî kalmak	7	Zahm urmak	1
Hâlli hâlince	2	Zahmet çekmek	9
Haram yemek	2	Zararı ermek	3
Hatırı dilemek	2	Zararı dokunmak	3
Hatırı için	1	Zararı olmamak	1
Hatırı olmak	6	Ziyana ermek	2
Hatırında kalmak	1	Ziyana vermek	1
Hayal kalmak	1	Ziyanı değmek	1
Hayran kalmak	5	Ziyanı dokunmak	2
Hayrette kalmak	2	Ziyanı ermek	1
Hazır bulunmak	1	Zuhur bulmak	1
Hazır olmak	24	Zuhura gelmek	4
Helâllığa almak	1	Zulüm görmek	1
Hendek kesmek	1		

4.1.6.7. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Deyimler

Oruç b. Âdil'in eserinde 370 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 36'da yer almaktadır.

Tablo 36. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Âciz kalmak	Derya bigi	Harca sürmek	Pusudan çıkmak
Aç kalmak	Derya gibi	Harekete gelmek	Pusuya girmek
Ad çıkarmak	Destur almak	Hasret gitmek	Rast gelmek
Ad koymak	Destur vermek	Hasta düşmek	Rast getirmek
Ad vermek	Dil uzatmak	Hatır sormak	Rehin koymak
Âdet üzerine	Dört taraf	Havf vermek	Reva görmek
Adı kalmak	Dört yan	Hayran kalmak	Saf bağlamak
Adım atmak	Dünyadan gitmek	Hazır bulunmak	Saltanat sürmek
Ağız bir etmek	Dünyaya gelmek	Hazır olmak	Satıp savmak
Ağzına atmak	Eceli gelmek	Helâklık vermek	Secdeye durmak
Ahirete nakl etmek	Eksik etmemek	Heybet almak	Seğirdim salmak
Akça kesmek	Eksik olmamak	Heybet düşmek	Sikke kesmek
Akil ermek	El götürmek	Hesaba gelmek	Söz kesmek
Akil irgürmek	El götürmek	Hesaba gelmez	Sözü geçmek
Aklı ermek	El sunmak	Hesabı yok	(Birin) Sözü tutmak

Alay düzmek	El urmak	Hoş tutmak	Suçuna kalmak
Albız değneğile çıktığı yer	El uzatmak	Hoş geçmek	Suret göstermek
Âlem gözüne dar görünmek	El üşürmek	Hoş görmek	Sünnet eylemek/kılmak
Âlemi dar göstermek	El vermek	Hükmü geçmek	Şahadet getirmek
Âlemi tutmak	El vurmak	Isuz kalmak	Şemşîr urmak
Âlemi gözüne dar göstermek	Elden ne gelir	İcazet almak	Şevket tutmak
Allah bile	Ele getirmek	İcazet vermek	Şifa bulmak
Allah emrine varmak	Ele girmek	İl gün	Şöhret tutmak
Allah rahmetine varmak	Ele vermek	İl urmak	Şühedâ mertebesin bulmak
Allahu ta'âlâ rahmetine varmak	Elem çekmek	İleri gelmek	Ta'accübe kalmak
Allahu ta'âlâ rahmetine vâsıl olmak	Eli ermek	İman getirmek	Tahta geçmek
Aman dilemek	Elinde kalmak	İntikam almak	Tahttan inmek
Aman vermemek	(Birinin) Elinde olmak	İstimâlet vermek	Takat getirmek
Aradan götürmek	Emrine girmemek	İş etmek	Tama'a düşmek
Araya almak	Esir almak	İş görmek	Taş taş üstüne koymamak
Ardın almak	Esir tutmak	İşrete düşmek	Tedarik görmek
Ardın bağlamak	Ettiği yanına kalmak	Kamet getirmek	Tekbir getirmek
Ardına düşmek	Eteğin beline sokmak	Kan dökmek	Temcid vermek
Ardınca gitmek	Ev bark	(Birinin) Kanına susamak	(Birinin) Terbiyyetin yemek
Ardınca varmak	Fâide vermemek	Kanıla elin yüzün yumak	Tılsım bağlamak
Ardından girip önünden çıkmak	Fâl-ı yom tutmak	Karga sekmez	Toprağa düşmek
Arka vermek	Fesada varmak	Karınca bigi kaynamak	Tüfenk atmak
Aşağa geçmek	Fetva vermek	Karşı çıkmak	Uykuya varmak
At arkasına gelmek	Fikre düşmek	Karşı durmak	Üzerine çökmek
At tepmek	Fikre varmak	Karşı gelmek	Üzerine yürümek
At salmak	Fikrine gelmek	Karşı varmak	Vade erişmek
Avaz vermek	Fırsat bulmak	Kaydını görmek	Vakı'aya uğramak
Ayağına düşmek	Fırsat gözetmek	Kazaya koymak	Vartaya düşmek
Bahane bulmak	Fırsat vermek	Kazaya uğramak	Vartaya uğramak

Bark urmak	Gafil avlamak	Kazığa urmak	Vatan tutmak
Başgun etmek	Gafil bulmak	Kemend atmak	Velvele bırakmak
Baş almak	Gafil düşmek	Kendi hâlinde	Velvele düşmek
Baş baş	Galip gelmek	Kendüye döndürmek	Velvele kopmak
Baş başa vermek	Gayrete düşmek	Kendüye kıymak	Velvele koymak
Baş çekmek	Gayrete gelmek	Kendüyi bilmek	Velveleye bırakmak
Baş eğmek	Gece gündüz	Kendüyi göstermek	Velveleye düşmek
Baş indirmek	Gece ve gündüz	Kendüyi urmak	Velveleye koymak
Baş kaldırmak	Gecede ve gündüzde	Kılıcıla almak	Velveleye varmak
Baş kurtarmak	Geçit vermek	Kılıç çalmak	Viran yatmak
Baş oynamak	Gelip çatmak	Kılıç koymak	Vücuda gelmek
Baş vermek	Gereği gibi	Kılıç kuşanmak	Yakın varmak
Baştan başa	Girü dönmek	Kılıç salmak	Yakıp yıkmak
Başı aşığa olmak	Girü vermek	Kılıçtan geçirmek	Yarak görmek
Başı için	Göğüs germek	Kız almak	Yaş dökmek
Başı gözü sadakası	Gönlü dilemek	Kız vermek	Yayını yasmak
Başına (bir şey) gelmek	Gönlü istemek	Kin almak	Yer tutmak
Başını alıp kaçmak	Gönlü olmak	Kopup gelmek	Yere beraber etmek
Bel bağlamak	Gönlüne bırakmak	Korku düşmek	Yere geçmek
Belâ çekmek	Gönlüne düşmek	Kulluğunda durmak	Yerle beraber etmek
Belin düşmek	Gönlüne gelmek	Kuş uçmaz hayvanat yürümez	Yerine gelmek
Belli başlı	Gönlüne getirmek	Kuş uçmaz kulan yürümez	Yerine koymak
Bile koşmak	Gönül vermek	Kuvvet bulmak	(Birinin) Yerini tutmak
Bilmezliğe urmak	Göz açtırmamak	Masharalığa almak	Yerli yerinde
Binâ urmak	Göz karartmak	Meydana girmek	Yerli yerine
Bir bir	Göz yummak	Mihnet çekmek	Yıkıp yakmak
Bir çöpüne değmemek	Gözü yenmek	Murat görmek	Yıldırım gibi
Bir habbe almamak	Gözünü açmak	Murat verip murat almak	Yol açmak
Bir sözü iki olmamak	Gözüne kara su inmek	Murada ermek	Yol bağlamak
Birbirine düşmek	(Bir şey) Gözünü örtmek	Nefsine uymak	Yol bulmak
Birbirine katmak	Gözüyle görmek	Ocağa urmak	Yol göstermek
Birbirine urmak	Gücü yetmek	Ocağını	Yol iz bilmek

		söyündürmek	
Boynunu urmak	Gülbang getirmek	Od tutmak	Yol tutmak
Bünyâd urmak	Günden güne	Od urmak	Yol vermek
Can almak	Günü doğmak	Oda urmak	Yollu yolunca
Can baş oynamak	Haber almak	Oda yakmak	Yolunda başını feda koymak
Can cehenneme ismarlamak	Haber bilmek	Oda yanmak	Yurt tutmak
Can teslim eylemek	Haber göndermek	Ortaya almak	Yurt edinmek
Can vermek	Haber vermek	Ödünü sıdırmak	Yüreği döymek
Cana başa kalmamak	Hak emrine varmak	Ömür geçirmek	Yüreğine su serpmek
Cenge girmek	Hak emrine ulaşmak	Ömür sürmek	Yüz döndürmek
Cihana gelmek	Hâk olmak	Önüne düşmek	Yüz göstermek
Çalıp çarpmak	Hakkından gelmek	Önüne geçmek	Yüz tutmak
Çift sürmek	Halâs bulmak	Önüne gelen	Yüzü suyuna
Defterini dürmek	Hâle uğramak	Önüne katmak	Yüzünü toprağa sürmek
Denize dökmek	Hâlî kalmak	Peñçe urmak	Zafer bulmak
Depesi üzerine	Hâlli hâlince	Peşkeş çekmek	Zahmet çekmek
Derisini yüzmek	Haraba varmak	Pusu koymak	
Derman bulmak	Haraba vermek	Pusu kurmak	

Oruç b. Âdil'in eserinde tespit edilen 370 deyimden 164 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 37'de yer almaktadır.

Tablo 37. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âciz kalmak	Eksik olmamak	Hayran kalmak	Pusudan çıkmak
Aç kalmak	El uzatmak	Hazır bulunmak	Rast gelmek
Ad koymak	El vurmak	Hazır olmak	Rast getirmek
Ad vermek	Elden ne gelir	Hesaba gelmez	Rehin koymak
Adı kalmak	Ele vermek	Hesabı yok	Reva görmek
Adım atmak	Elem çekmek	Hoş tutmak	Saf bağlamak
Akıl ermek	Eli ermek	Hoş görmek	Saltanat sürmek
Aklı ermek	Elinde kalmak	Hükmü geçmek	Satıp savmak
Aman dilemek	(Birinin) Elinde olmak	İcazet almak	Sözü geçmek
Aman vermemek	Esir almak	İcazet vermek	(Birinin) Sözü tutmak
Araya almak	Ettiği yanına	İman getirmek	Şahadet getirmek

	kalmak		
Ardına düşmek	Ev bark	İntikam almak	Şifa bulmak
Arka vermek	Fetva vermek	İş etmek	Tahta geçmek
Ayağına düşmek	Fırsat bulmak	İş görmek	Takat getirmek
Bahane bulmak	Fırsat gözetmek	Kamet getirmek	Tekbir getirmek
Baş başa vermek	Fırsat vermek	Kan dökmek	Toprağa düşmek
Baş çekmek	Gafil avlamak	(Birinin) Kanına susamak	Uykuya varmak
Baş eğmek	Galip gelmek	Karşı çıkmak	Üzerine yürümek
Baş kaldırmak	Gayrete gelmek	Karşı durmak	Vatan tutmak
Baştan başa	Gece gündüz	Karşı gelmek	Velvele kopmak
Başı için	Geçit vermek	Kazaya uğramak	Vücuda gelmek
Başına (bir şey) gelmek	Gelip çatmak	Kendi hâlinde	Yakıp yıkmak
Başını alıp kaçmak	Gereği gibi	Kılıç çalmak	Yaş dökmek
Bel bağlamak	Göğüs germek	Kılıç kuşanmak	Yer tutmak
Belli başlı	Gönlü istemek	Kılıçtan geçirmek	Yerine gelmek
Bir bir	Gönlü olmak	Kız almak	(Birinin) Yerini tutmak
Birbirine düşmek	Gönül vermek	Kız vermek	Yerli yerinde
Birbirine katmak	Göz açtırmamak	Kopup gelmek	Yerli yerine
Can almak	Göz yummak	Korku düşmek	Yıldırım gibi
Can vermek	Gözünü açmak	Kuvvet bulmak	Yol açmak
Çift sürmek	Gözüne kara su inmek	Mihnet çekmek	Yol bulmak
Defterini dürmek	Gözüyle görmek	Murada ermek	Yol göstermek
Denize dökmek	Gücü yetmek	Nefsine uymak	Yol iz bilmek
Derisini yüzmek	Günden güne	Ortaya almak	Yol vermek
Derman bulmak	Haber almak	Ömür geçirmek	Yurt tutmak
Derya gibi	Haber göndermek	Ömür sürmek	Yurt edinmek
Destur vermek	Haber vermek	Önüne düşmek	Yüreğine su serpmek
Dil uzatmak	Hakkından gelmek	Önüne geçmek	Yüz göstermek
Dünyaya gelmek	Hasret gitmek	Önüne gelen	Yüz tutmak
Eceli gelmek	Hasta düşmek	Önüne katmak	Yüzü suyuna
Eksik etmemek	Hatır sormak	Pusu kurmak	Zahmet çekmek

Oruç b. Âdil'in eserinde tespit edilen 370 deyimın 83 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 38'de yer almaktadır.

Tablo 38. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âdet üzerine	Boynunu urmak	Gözü yenmek	Ocağını
--------------	---------------	-------------	---------

(Âdet olduğu üzere)	(Boynunu vurmak)	(Gözü kesmek)	söyündürmek (Ocağını söndürmek)
Ağız bir etmek (Ağız birliğı etmek)	Can cehenneme ısmarlamak (Canını cehenneme göndermek)	Günü doğmak (Gün doğmak)	Ödünü sızdırmak (Ödünü patlatmak)
Ağzına atmak (Ağzına almak)	Cihana gelmek (Dünyaya gelmek)	Hâk olmak (Toprak olmak)	Pençe urmak (Pençe vurmak)
Akıl ırgürmek (Akıl erdirmek)	Depesi üzerine (Tepesi üstü)	Hâlî kalmak (Tenha kalmak)	Pusu koymak (Pusu kurmak)
Âlem gözüne dar görünmek (Dünya başına dar olmak)	Derya bigi (Derya gibi)	Harekete gelmek (Harekete geçmek)	Pusuya girmek (Pusuya yatmak)
Âlemi dar göstermek (Dünyayı başına dar etmek)	Destur almak (İzin almak)	Havf vermek (Korku vermek)	Söz kesmek (Sözü kesmek)
Âlemi tutmak (Dünyayı tutmak)	Dört taraf (Dört bir taraf)	Heybet düşmek (Korku vermek)	Suret göstermek (Yüz göstermek)
Âlemi gözüne dar göstermek (Dünyayı başına dar etmek)	Dört yan (Dört bir taraf)	Isuz kalmak (Issız kalmak)	Sünnet eylemek/kılmak (Sünnet etmek)
Allah bile (Allah bilir)	Dünyadan gitmek (Dünyadan geçmek)	İl gün (El âlem)	Şöhret tutmak (Şöhret bulmak)
Allah rahmetine varmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Ele getirmek (Ele geçirmek)	Kanıla elin yüzün yumak (Elini kana bulamak)	Tahttan inmek (Tahttan indirmek)
Allahu ta'âlâ rahmetine varmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Ele girmek (Ele geçmek)	Karınca bigi kaynamak (Karınca gibi kaynamak)	Taş taş üstüne koymamak (Taş üstünde taş bırakmamak)
Allahu ta'âlâ rahmetine vâsıl olmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Fâide vermemek (Fayda vermemek)	Kazaya koymak (Kazaya bırakmak)	Tüfenk atmak (Tüfek atmak)
Ardından girip önünden çıkmak (Ağzından girip burnundan çıkmak)	Fikrine gelmek (Aklına gelmek)	Kazığa urmak (Kazığa vurmak)	Üzerine çökmek (Üzerine çullanmak)
Basgun etmek (Baskın yapmak)	Gafil düşmek (Gafil avlanmak)	Kendüye kıymak (Kendine kıymak)	Vade erişmek (Vadesi gelmek)

Baş indirmek (Baş eğmek)	Gayrete düşmek (Gayrete gelmek)	Kendüyi bilmek (Kendini bilmek)	Yere beraber etmek (Yerle bir etmek)
Baş kurtarmak (Başını kurtarmak)	Gece ve gündüz (Gece gündüz)	Kendüyi göstermek (Kendini göstermek)	Yere geçmek (Yere batmak)
Baş vermek (Başını vermek)	Gecede ve gündüzde (Gece gündüz)	Kin almak (Öç almak)	Yerle beraber etmek (Yerle bir etmek)
Başı gözü sadakası (Başının gözünün sadakası)	Girü dönmek (Geri dönmek)	Kuş uçmaz hayvanat yürümez (Kuş uçmaz kervan geçmez)	Yerine koymak (Yerine getirmek)
Belin düşmek (Korku düşmek)	Girü vermek (Geri vermek)	Kuş uçmaz kulan yürümez (Kuş uçmaz kervan geçmez)	Yıkıp yakmak (Yakıp yıkmak)
Bir sözü iki olmamak (Bir dediği iki olmamak)	Gönlü dilemek (Gönlü istemek)	Masharalığa almak (Maskaraya almak)	Yolunda başını feda koymak (Yoluna baş koymak)
Birbirine urmak (Birbirine katmak)	Göz karartmak (Gözünü karartmak)	Murat verip murat almak (Murat alıp vermek)	

Oruç b. Âdil'in eserinde tespit edilen 370 deyimden 123 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 39'da yer almaktadır.

Tablo 39. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âli Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Ad çıkarmak	Cenge girmek	Helâklık vermek	Şemsîr urmak
Ahirete nakl etmek	Çalıp çarpmak	Heybet almak	Şevket tutmak
Akça kesmek	El getürmek	Hesaba gelmek	Şühedâ mertebesini bulmak
Alay düzmek	El götürmek	Hoş geçmek	Ta'accübe kalmak
Albız değneğile çıktığı yer	El sunmak	İl urmak	Tama'a düşmek
Allah emrine varmak	El urmak	İleri gelmek	Tedarik görmek
Aradan götürmek	El üşürmek	İstimâlet vermek	Temcid vermek
Ardın almak	El vermek	İşrete düşmek	(Birinini) Terbiyyetin yemek

Ardın bağlamak	Emrine girmemek	Karga sekmez	Tılsım bağlamak
Ardınca gitmek	Esir tutmak	Karşı varmak	Vakı'aya uğramak
Ardınca varmak	Eteğin beline sokmak	Kaydını görmek	Vartaya düşmek
Aşağa geçmek	Fâl-ı yom tutmak	Kemend atmak	Vartaya uğramak
At arkasına gelmek	Fesada varmak	Kendüye döndürmek	Velvele bırakmak
At tepmek	Fikre düşmek	Kendüyi urmak	Velvele düşmek
At salmak	Fikre varmak	Kılıcıla almak	Velvele koymak
Avaz vermek	Gafil bulmak	Kılıç koymak	Velveleye bırakmak
Bark urmak	Gönlüne bırakmak	Kılıç salmak	Velveleye düşmek
Baş almak	Gönlüne düşmek	Kulluğunda durmak	Velveleye koymak
Baş baş	Gönlüne gelmek	Meydana girmek	Velveleye varmak
Baş oynamak	Gönlüne getirmek	Murat görmek	Viran yatmak
Başı aşağı olmak	(Bir şey) Gözünü örtmek	Ocağa urmak	Yakın varmak
Belâ çekmek	Gülbang getirmek	Od tutmak	Yarak görmek
Bile koşmak	Haber bilmek	Od urmak	Yayını yasmak
Bilmezliğe urmak	Hak emrine varmak	Oda urmak	Yol bağlamak
Binâ urmak	Hak emrine ulaşmak	Oda yakmak	Yol tutmak
Bir çöpüne değmemek	Halâs bulmak	Oda yanmak	Yollu yolunca
Bir habbe almamak	Hâle uğramak	Peşkeş çekmek	Yüreği döymek
Bünyâd urmak	Hâlli hâlince	Secdeye durmak	Yüz döndürmek
Can baş oynamak	Haraba varmak	Seğirdim salmak	Yüzünü toprağa sürmek
Can teslim eylemek	Haraba vermek	Sikke kesmek	Zafer bulmak
Cana başa kalmamak	Harca sürmek	Suçuna kalmak	

Oruç b. Âdil'in eserinde tespit edilen 370 deyim kullanım sıklıkları Tablo 40'ta gösterilmiştir.

Tablo 40. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âli Osman* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Âciz kalmak	12	Haraba vermek	15
Aç kalmak	1	Harca sürmek	1

Ad çıkarmak	1	Harekete gelmek	2
Ad koymak	16	Hasret gitmek	1
Ad vermek	1	Hasta düşmek	1
Âdet üzerine	4	Hatır sormak	1
Adı kalmak	1	Havf vermek	1
Adım atmak	1	Hayran kalmak	15
Ağız bir etmek	1	Hazır bulunmak	4
Ağzına atmak	1	Hazır olmak	23
Ahirete nakl etmek	4	Helâklık vermek	2
Akça kesmek	6	Heybet almak	1
Akıl ermek	2	Heybet düşmek	3
Akıl ırgürmek	3	Hesaba gelmek	1
Aklı ermek	1	Hesaba gelmez	2
Alay düzmek	6	Hesabı yok	1
Albız değneğile çıktığı yer	2	Hoş tutmak	1
Âlem gözüne dar görünmek	1	Hoş geçmek	1
Âlemi dar göstermek	1	Hoş görmek	5
Âlemi tutmak	1	Hükmü geçmek	2
Âlemi gözüne dar göstermek	1	Isuz kalmak	4
Allah bile	4	İcazet almak	2
Allah emrine varmak	1	İcazet vermek	1
Allah rahmetine varmak	2	İl gün	1
Allahu ta'âlâ rahmetine varmak	2	İl urmak	8
Allahu ta'âlâ rahmetine vâsıl olmak	3	İleri gelmek	1
Aman dilemek	2	İman getirmek	3
Aman vermemek	4	İntikam almak	2
Aradan götürmek	3	İstimâlet vermek	5
Araya almak	1	İş etmek	9
Ardın almak	8	İş görmek	10
Ardın bağlamak	4	İşrete düşmek	1
Ardına düşmek	3	Kamet getirmek	3
Ardınca gitmek	3	Kan dökmek	7
Ardınca varmak	1	(Birinin) Kanına susamak	2
Ardından girip önünden çıkmak	1	Kanıla elin yüzün yumak	3
Arka vermek	1	Karga sekmez	3
Aşağa geçmek	8	Karınca bigi kaynamak	2
At arkasına gelmek	1	Karşı çıkmak	4
At salmak	1	Karşı durmak	7
At tepmek	1	Karşı gelmek	11
Avaz vermek	1	Karşı varmak	9
Ayağına düşmek	1	Kaydını görmek	10
Bahane bulmak	1	Kazaya koymak	2
Bark urmak	5	Kazaya uğramak	2
Basgun etmek	3	Kazığa urmak	1

Baş almak	3	Kemend atmak	1
Baş baş	3	Kendi hâlinde	1
Baş başa vermek	1	Kendüye döndürmek	4
Baş çekmek	3	Kendüye kıymak	2
Baş eğmek	1	Kendüyi bilmek	3
Baş indirmek	1	Kendüyi göstermek	1
Baş kaldırmak	3	Kendüyi urmak	3
Baş kurtarmak	1	Kılıcıla almak	1
Baş oynamak	1	Kılıç çalmak	1
Baş vermek	3	Kılıç koymak	16
Baştan başa	1	Kılıç kuşanmak	1
Başı aşağı olmak	3	Kılıç salmak	1
Başı için	1	Kılıçtan geçirmek	4
Başı gözü sadakası	1	Kız almak	5
Başına (bir şey) gelmek	8	Kız vermek	7
Başını alıp kaçmak	1	Kin almak	1
Bel bağlamak	6	Kopup gelmek	2
Belâ çekmek	1	Korku düşmek	1
Belin düşmek	2	Kulluğunda durmak	1
Belli başlı	1	Kuş uçmaz hayvanat yürümez	1
Bile koşmak	2	Kuş uçmaz kulan yürümez	1
Bilmezliğe urmak	1	Kuvvet bulmak	1
Binâ urmak	6	Masharalığa almak	1
Bir bir	7	Meydana girmek	2
Bir çöpüne değmemek	1	Mihnet çekmek	1
Bir habbe almamak	1	Murat görmek	2
Bir sözü iki olmamak	3	Murat verip murat almak	1
Birbirine düşmek	1	Murada ermek	1
Birbirine katmak	3	Nefsine uymak	1
Birbirine urmak	3	Ocağa urmak	1
Boynunu urmak	1	Ocağını söyündürmek	1
Bünyâd urmak	4	Od tutmak	1
Can almak	2	Od urmak	1
Can baş oynamak	1	Oda urmak	8
Can cehenneme ısmarlamak	1	Oda yakmak	4
Can teslim eylemek	2	Oda yanmak	3
Can vermek	1	Ortaya almak	5
Cana başa kalmamak	2	Ödünü sıdırmak	1
Cenge girmek	3	Ömür geçirmek	1
Cihana gelmek	2	Ömür sürmek	1
Çalıp çarpmak	3	Önüne düşmek	3
Çift sürmek	3	Önüne geçmek	1
Defterini dürmek	1	Önüne gelen	2
Denize dökmek	2	Önüne katmak	2
Depesi üzerine	1	Pençe urmak	1

Derisini yüzmek	1	Peşkeş çekmek	1
Derman bulmak	2	Pusu koymak	2
Derya bigi	5	Pusu kurmak	1
Derya gibi	4	Pusudan çıkmak	2
Destur almak	2	Pusuya girmek	1
Destur vermek	17	Rast gelmek	18
Dil uzatmak	2	Rast getirmek	3
Dört taraf	1	Rehin koymak	1
Dört yan	3	Reva görmek	1
Dünyadan gitmek	4	Saf bağlamak	2
Dünyaya gelmek	12	Saltanat sürmek	1
Eceli gelmek	4	Satıp savmak	1
Eksik etmemek	1	Secdeye durmak	1
Eksik olmamak	4	Seğirdim salmak	1
El getürmek	1	Sikke kesmek	1
El götürmek	1	Söz kesmek	1
El sunmak	3	Sözü geçmek	1
El urmak	4	(Birinin) Sözünü tutmak	1
El uzatmak	1	Suçuna kalmak	1
El üşürmek	1	Suret göstermek	4
El vermek	2	Sünnet eylemek/kılmak	3
El vurmak	1	Şahadet getirmek	2
Elden ne gelir	2	Şemsîr urmak	1
Ele getirmek	5	Şevket tutmak	6
Ele girmek	3	Şifa bulmak	1
Ele vermek	1	Şöhret tutmak	1
Elem çekmek	1	Şühedâ mertebesinin bulmak	8
Eli ermek	1	Ta'accübe kalmak	1
Elinde kalmak	2	Tahta geçmek	23
(Birinin) Elinde olmak	4	Tahttan inmek	1
Emrine girmemek	1	Takat getirmek	6
Esir almak	6	Tama'a düşmek	2
Esir tutmak	2	Taş taş üstüne koymamak	1
Ettiği yanına kalmak	1	Tedarik görmek	1
Eteğin beline sokmak	1	Tekbir getirmek	13
Ev bark	1	Temcid vermek	3
Fâide vermemek	1	(Birinin) Terbiyyetin yemek	1
Fâl-ı yom tutmak	1	Tılsım bağlamak	3
Fesada varmak	1	Toprağa düşmek	1
Fetva vermek	2	Tüfenk atmak	2
Fikre düşmek	1	Uykuya varmak	1
Fikre varmak	2	Üzerine çökmek	1
Fikrine gelmek	1	Üzerine yürümek	35
Fırsat bulmak	17	Vade erişmek	1
Fırsat gözetmek	2	Vakı'aya uğramak	2

Fırsat vermek	13	Vartaya düşmek	1
Gafil avlamak	1	Vartaya uğramak	1
Gafil bulmak	1	Vatan tutmak	5
Gafil düşmek	2	Velvele bırakmak	3
Galip gelmek	1	Velvele düşmek	4
Gayrete düşmek	1	Velvele kopmak	1
Gayrete gelmek	1	Velvele koymak	2
Gece gündüz	1	Velveleye bırakmak	3
Gece ve gündüz	5	Velveleye düşmek	1
Gecede ve gündüzde	2	Velveleye koymak	9
Geçit vermek	2	Velveleye varmak	1
Gelip çatmak	2	Viran yatmak	1
Gereği gibi	1	Vücuda gelmek	8
Girü dönmek	10	Yakın varmak	1
Girü vermek	2	Yakıp yıkmak	18
Göğüs germek	4	Yarak görmek	5
Gönlü dilemek	1	Yaş dökmek	1
Gönlü istemek	1	Yayını yasmak	1
Gönlü olmak	1	Yer tutmak	1
Gönlüne bırakmak	1	Yere beraber etmek	1
Gönlüne düşmek	1	Yere geçmek	2
Gönlüne gelmek	3	Yerle beraber etmek	1
Gönlüne getirmek	1	Yerine gelmek	2
Gönül vermek	1	Yerine koymak	4
Göz açtırmamak	6	(Birinin) Yerini tutmak	1
Göz karartmak	1	Yerli yerinde	9
Göz yummak	3	Yerli yerine	7
Gözü yenmek	1	Yıkıp yakmak	3
Gözünü açmak	1	Yıldırım gibi	1
Gözüne kara su inmek	1	Yol açmak	1
(Bir şey) Gözünü örtmek	1	Yol bağlamak	2
Gözüyle görmek	3	Yol bulmak	2
Gücü yetmek	2	Yol göstermek	5
Gülbang getirmek	1	Yol iz bilmek	1
Günden güne	2	Yol tutmak	1
Günü doğmak	1	Yol vermek	3
Haber almak	11	Yollu yolunca	1
Haber bilmek	3	Yolunda başını feda koymak	1
Haber göndermek	33	Yurt edinmek	1
Haber vermek	8	Yurt tutmak	1
Hak emrine ulaşmak	1	Yüreği döymek	2
Hak emrine varmak	5	Yüreğine su serpmek	1
Hâk olmak	1	Yüz döndürmek	10
Hakkından gelmek	1	Yüz göstermek	16
Halâs bulmak	2	Yüz tutmak	10

Hâle uğramak	1	Yüzü suyuna	2
Hâlî kalmak	2	Yüzünü toprağa sürmek	1
Hâlli hâlince	3	Zafer bulmak	8
Haraba varmak	1	Zahmet çekmek	2

4.1.6.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Deyimler

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde 647 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 41'de yer almaktadır.

Tablo 41. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Âciz kalmak	Çiğerin hûn etmek	Hesabı yok	Rıza vermek
Ad çıkarmak	Cûşa gelmek	Hizmete durmak	Rüşvet almak
Ad etmek	Cüdâ düşmek	Hoş geçmek	Rüşvet vermek
Ad koymak	Çadır tutmak	Hoş gelmek	Sabrı kalmamak
Ad vermek	Çalıp çarpamak	Hoş görmek	Saf düzmek
Adalet göstermek	Çekip çevirmek	Hoş tutmak	Saf tutmak
Adâvet göstermek	Çift sürmek	Hoşça tutmak	Sefa sürmek
Adı kalmak	Çil yavrusu gibi dağılmak	Huruşa gelmek	Sakalını değirmende ağartmak
Adını yere depmek	Dağ ve taş	Huzur vermek	Sakalina gülmek
Adl ü dâd göstermek	Darb yemek	Huzurunu gidermek	Salavat getirmek
Ağzı ölçüsün almak	Darı denli	Hüner göstermek	Savaş vermek
Ağzında süt kokmak	Defter etmek	Hürmetini düşürmek	Savaş yürütmek
Ahd bozmak	Demiri sıkısa mum eder	Hürmetten düşürmek	Sâye salmak
Ahdi sımak	Depere çalmak	Ildırım gibi	Seğirdim salmak
Ahdine durmak	Derya gibi	Iztırıp vermek	Selam vermek
Ahirete göndermek	Destur almak	İbret almak	Sem'ine erişmek
Ahirete intikal etmek	Destur vermek	İcazet almak	Sem'ine yetişmek
Ahirete nakl etmek	Dil almak	İcazet vermek	Sevap bulmak
Ahretlik etmek	Dile almak	İçine od düşmek	Seyrana varmak
Akça kesmek	Dile getirmek	İhtimal vermek	Sihhat bulmak
Akın salmak	Dilini tutmak	İhtiyaç göstermek	Sikke kesmek

Aklı şaşmak	Dine davet etmek/eylemek	İkrârından dönmek	Sinek miktarınca
Aklını başına devşirmek	Diri tutmak	İl gün	Söz açmak
Alay bağlamak	Dört yan	İl urmak/vurmak	Söz işitmek
Alay düzmek	Dua almak	İleri gelmek	(Birinin) Sözü tutmak
Âlemden geçmek	Dün gün	İleri varmak	(Birinin) Suçundan geçmek
Âlemden götürmek	Dünüre düşmek	İleyine düşmek	(Birinin) Suçundan vazgelmek
Âleme dâsitân olmak	Dünyasını değşirmek	İman getirmek	Suret göstermek
Âlemi gözüne dar etmek	Dünyayı terk etmek	İmana gelmek	Suretine girmek
Âlemi gözüne teng etmek	Eceli yetişmek	İnşirah bulmak	Suya dökmek
Âlemi tutmak	Ekip biçmek	İntikam almak	Sünnet etmek
Allah bilir	Eksik etmemek	İpe dizmek	Şehadet menzelesine erişmek
Allah emrine varmak	Eksik olmamak	İslam'a gelmek	Şevket bulmak
Allah emrine vasıl olmak	El altında	İstimâlet vermek	Şevket tutmak
Allah rahmetine kavuşmak	El ayası denlü	İsüz kalmak	Şifa bulmak
Allah rahmetine vasıl olmak	El ayası miktarı	İş başa düşmek	Şifa vermek
Aman dilemek	El bağlamak	İş bitirmek	Şimdiyi görmek
Aman vermek	El çekmek	(Birine) İş düşmek	Şölen çekmek
Aman vermemek	El değirmemek	İş etmek	Ta'ab çekmek
Andını bozmak	El götürmek	İşe karışmak	Ta'ayyün bulmak
Ant beklemek	El kavşurmak	İşe yaramak	Tabanca yemek
Ant içmek	El ucuyla görüşmek	İşini bitirmek	Taht-ı hükûmetine getirmek
Ant vermek	El urmak	İşini görmek	Tahta çıkmak
Aradan gidermek	El uzatmak	İşitmeze urmak	Tahta geçmek
Aradan götürmek	El vermek	İtaat göstermek	Tahta oturmak
Araya almak	Elden çıkmak	Kabzına girmek	Takat getirmek
Araya girmek	Elden gitmek	Kadem rencide kılmak	Talana gitmek
Ardın basmak	(Birini/Bir yeri) Ele almak	Kalbine gam getirmek	Talana vermek
Ardın sürmek	Ele getirmek	Kalbine sevda düşmek	Tarik bulmak

Ardına düşmek	Ele girmek	Kan dökmek	Taşa tutmak
Ardınca göçmek	Ele vermek	Kan gövdeyi götürmek	Taşı sıkırsa nâlân eder
Ardınca olmak	Eli ermek	Kan kaşanmak	Tedarik görmek
Ardınca varmak	Eli kurumak	Kan yaş akıtmak	Tekbir bağlamak
Arka olmak	Elinde kalmak	Kanına girmek	Tekbir getirmek
Arka vermek	(Birinin) Elinde olmak	Kanını almak	Tereddüt çekmek
Arkası yere gelmek	Elinden almak	Kanını Ceyhun etmek	Tertip vermek
Arkasına urmak	Elinden gelmek	Kanını toprağa karmak	Tevazu göstermek
Âsmâna erişmek	Elinden iş gelmemek	Kanını yere karmak	Topa tutmak
Aşağa geçmek	(Birinin) Elinden kurtulmak	Kanını yere katmak	Toz koparmak
At arkasına gelmek	Eline düşmek	Kapısından gitmemek	Tuş gelmek
At salmak	Emanet koymak	Karar tutmak	Tuzun ve etmegın yimek
At seğırtmek	Erlik göstermek	Karın ağrısına uğramak	Tüfek atmak
At sıçratmak	Eser belirmemek	Karşı çıkmak	Uçtan uca
At tepmek	Eser kalmamak	Karşı durmak	Urgana dizmek
At üzerine gelmek	Esir almak	Karşı gelmek	Uykuya varmak
Ayağa düşmek	Eşiğine yüz sürmek	Karşı varmak	Uyur bahtı uyanmak
Ayağı tozuna gelmek	Eteğine yapışmak	Kas kas gülmek	Uyur yılanın kuyruğun basmak
Ayağın almak	Eteğini tutmak	Kaydını görmek	Ümidi kesmek
Ayağın turmak	Etmeğini yemek	Kaydını yemek	Ümidini kesmek
Ayağına düşmek	Ettiği iş yanına kalmak	Kefen boğazına takmak	Üzerin urmak
Ayağıyla gelmek	Eyer salmak	Kendi ayağıyla gelmek	Üzerine bir hâl gelmek
Ayak altında kalmak	Fal açmak	Kendi kendiyeye	Üzerine çökmek
Ayak basmak	Fark etmek	Kendinden gitmek	Üzerine uğramak
Ayak üzerine gelmek	Fark olunmak	Kendiyi urmak	Üzerine yürümek
Ayrı düşmek	Fâyide vermemek	Kendiyeye döndürmek	Vâkı'aya uğramak
Ayyuka çıkmak	Fesada vermek	Kendiyi ele vermek	Vakti yakın olmak
Bağrına basmak	Fetva vermek	Kiçına dönmek	Vakti yakın gelmek

Bağrını hûn etmek	Fırsat bulmak	Kılıç çalmak	Var kuvvetin bazusuna getirmek
Bâng urmak	Fırsat gözetmek	Kılıç çıkarmak	Vartaya düşmek
Basak düşmek	Fırsat vermek	Kılıç koymak	Vebali boynuna almak
Baskın etmek/kılmak	Fırsatı ganimet bilmek	Kılıç kuşanmak	Vusul bulmak
Baş açmak	Filorisini yemek	Kılıç salmak	Vücuda gelmek
Baş almak	Gafil avlamak	Kılıç urmak	Yabana gitmek
Baş baş	Gam çekmek	Kılıç üşürmek	Yabana salmak
Baş çekmek	Gam yemek	Kılıçtan geçirmek	Yaka vermek
Baş dikmek	Gazaba gelmek	Kılına zarar etmemek	Yakasından kavramak
Baş eğmek	Gece gündüz	Kılını kımratmamak	Yakın varmak
Baş götürmek	Gece ve gündüz	Kız almak	Yakıp yıkmak
Baş kaldırmak	Gece ve gündüz dememek	Kız vermek	Yanına almak
Baş koymak	Geceyi gündüze ulamak	Kin almak	Yanu yanmak
Baş kurtarmak	Geçit vermek	Kin bağlamak	Yarak görmek
Baş oynamak	Gelin almak	Koltuğuna girmek	Yaramaz nazarla bakmak
Baş terkin urmak	Gereği gibi	Kökünü kesmek	Yaramazlığa kalmamak
Baş üzerine	Geri kalmak	Kutı kurumak	Yardım vermek
Baş vermek	Girdâba düşmek	Kuvvet tutmak	Yas tutmak
(Bir şey birinin) Başı altından olmak	Girü dönmek	Kuvvet vermek	Yayını yasmak
Başı aşığa olmak	Girü vermek	Kuyruk bulamak	Yelken açmak
Başı kaygısı olmak	Göge ağmak	Kuyruk göte kısmak	Yer gök götürmez
Başına bela satın almak	Gönlü dilemek	Küldürdü kopmak	Yer öpmek
Başına devlet konmak	Gönlü gözün açmak	Laf urmak	Yere beraber etmek
Başına uğramak	Gönlü istemek	Layık görmek	Yere çalmak
Başına yıkmak	Gönlü olmak	Lazım gelmek	Yere karmak
Başını alıp gitmek	Gönlüne gelmek	Lerze düşmek	Yere salmak
Başını alıp kaçmak	Gönlünü ele almak	Let urmak	Yerinde kalmak
Başını devşirmek	Gönül berkitmek	Mahabbet göstermek	Yerinde yeller esmek
Başını ortaya koymak	Görmeze urmak	Mahrum koymak	Yerinden oynamak
Başlı başına	Göz açtırmamak	Makam tutmak	Yerine durmak

Baştan aşmak	Göz gözü görmek	Makbul düşmek	(Birinin) Yerine geçmek
Baştan başa	Göz ve kulak tutmak	Mazur tutmak	Yerine gelmek
Baştan çıkarmak	Göz yummak	Mertebeli mertebesince	Yerine getirmek
Baştan çıkmak	Gözleri kan dolmak	Mertebeeye yetişmek	Yerine koymak
Bel bağlamak	Gözlerine mil çekmek	Mesken tutmak	(Birinin) Yerine oturmak
Bela çekmek	Gözü bağlı	Meydana girmek	Yerli yerince
Beraberlik çekişmek	Gözü dokunmak	Miktarlı miktarınca	Yerli yerinde
Berk-i hazan gibi titremek	Gözünden gitmemek	Murada ermek	Yerli yerine
Beyaza gelmek	Gözüne (bir şey) görünmek	Müfid düşmek	Yıkıp yakmak
Beyaza getirmek	Gözüne mil çekmek	Nân u nemek hakkın bilmek	Yol bağlamak
Bicene olmak	Gussa çekmek	Nân u nemekin yemek	Yol eylemek
Bile komak	Gûşuna erişmek	Nara urmak	Yol gözlemek
Bile koşmak	Gücü yetmek	Ne fâyide	Yol kesmek
Bir araya derilmek	Güç gelmek	Nefesi tutulmak	Yol vermek
Bir araya gelmek	Gülbâng çekmek	Nef'i dokunmak	Yola başını koymak
Bir bir	Gün doğmak	Nebet urmak	Yola getirmek
Bir çöpün almamak	Gün gibi âşikâr	Neye uğradığını bilememek	Yola girmek
Bir habbesine yokamamak	Gün gibi rûşen	Nihayet bulmak	Yoluna gelmek
Bir kuru adı olmak	Gün günden	Nimetini yemek	Yolunda can u baş koymak
Bir nefes kalmak	Günaha koymak	Nişan koymak	Yolunu tutmak
Bir puluna yokamamak	Günahından geçmek	Nizam vermek	Yurt edinmek
Bir tutmak	Günahından vazgelmek	Nusret vermek	Yurt tutmak
Bir yana etmek	Güreş tutmak	Ocağını söndürmek	Yüreği yağı erimek
Bir yana olmak	Gürültü kopmak	Od urmak	Yüreği yanmak
Birbirin basmak	Ha deyince	Oda urmak	Yüreğini yakmak
Birbirine dokunmak	Haber almak	Oda yakmak	Yürek ağrısına uğramak
Birbirine girmek	Haber bilmek	Oda yanmak	Yüz ağartmak
Birbirine urmak	Haber göndermek	Olan oldu	Yüz çevirmek

Birliğe bitmek	Haber vermek	Omzuna götürmek	Yüz döndermek/döndürmek
Boğazı ele vermek	Hadden aşmak	Ortadan götürmek	Yüz karalığı etmek
Boğazını almak	Hadden geçmek	Ortaya almak	Yüz kızartmak
Boynunu urmak	Hak rahmetine ulaşmak	Ödü sınmak	Yüz toprak üzere koymak
Boynuna almak	Hakkından gelmek	Ömrünü (bir şeye) sarf etmek	Yüz tutmak
Bugün yarın	Hakkını vermek	Ömrünü tamam etmek	Yüz urmak
Burnu uvanmak	Hâlî kalmak	Ömür geçirmek	Yüz yere koymak
Burnun ovmak	Haraba varmak	Önüne durmamak	Yüzü ak
Buz tutmak	Haraba vermek	Önüne düşmek	Yüzün toprağa sürmek
Bünyâd urmak	Harekete gelmek	Önüne gelen	Yüzün yere sürmek
Can almak	Harekete getirmek	Özür dilemek	Yüzüne bakmamak
Can başına sıçramak	Hasretlik çekmek	Pençe urmak	Zafer bulmak
Can cehenneme ismarlamak	Hatırı dilemek	Pireyi gözünden ibreyi yordusundan urmak	Zahmet çekmek
Can kurtarmak	Hatırı istemek	Pişkeş çekmek	Zahmet vermek
Can u baş oynamak	Hatırı olmak	Pusu koymak	Zararı dokunmak
Can vermek	Hatırıçün	Pusuda durmak	Zararı erişmek
Canı az kalmak	Hatırına gelmek	Pusuya durmak	Zararı yetişmek
Canı çıkmak	Hatırına hutûr etmek	Pusuya girmek	Zehresi çâk olmak
Canına geçmek	Hatırından gitmek	Rağbet göstermek	Zelzeleye gelmek
Canına minnet	Hayalinde kalmak	Rahatlık vermemek	Zevale ermek
Canına od düşmek	Hayalinden gitmemek	Rahmet-i Hakk 'a vasıl olmak	Zincire dizmek
Canından usanmak	Hazır bulunmak	Rast gelmek	Ziyan gelmek
Cenk koparmak	Hazır olmak	Rast getirmek	Ziyan ırgürmek
Cenge durmak	Hey urmak	Reha bulmak	Ziyanı değmek
Cenge girmek	Hışmına uğramak	Rehin almak	Ziyanı dokunmak
Ciğeri hûn olmak	Hızır gibi yetişmek	Rehin koymak	Zuhura gelmek
Ciğeri pâre pâre olmak	Hesaba gelmez	Reva görmek	Zulümât basmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde tespit edilen 647 deyimnin 244 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 42'de yer almaktadır.

Tablo 42. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âciz kalmak	El altında	Hoş tutmak	Savaş vermek
Ad koymak	El bağlamak	Huzur vermek	Selam vermek
Ad vermek	El çekmek	Hüner göstermek	Sıhhat bulmak
Adı kalmak	El uzatmak	İbret almak	Söz açmak
Aklını başına devşirmek	El vermek	İcazet almak	(Birinin) Sözünü tutmak
Allah bilir	Elden çıkmak	İcazet vermek	(Birinin) Suçundan geçmek
Aman dilemek	Elden gitmek	İhtimal vermek	Suretine girmek
Aman vermek	Ele vermek	İleri varmak	Sünnet etmek
Aman vermemek	Eli ermek	İman getirmek	Şifa bulmak
Andını bozmak	Elinde kalmak	İmana gelmek	Şifa vermek
Ant içmek	(Birinin) Elinde olmak	İnşirah bulmak	Tahta çıkmak
Ant vermek	Elinden almak	İntikam almak	Tahta geçmek
Araya almak	Elinden gelmek	İş başa düşmek	Takat getirmek
Araya girmek	(Birinin) Elinden kurtulmak	İş bitirmek	Taşa tutmak
Ardına düşmek	Eline düşmek	(Birine) İş düşmek	Tekbir getirmek
Arka olmak	Eser kalmamak	İş etmek	Tevazu göstermek
Arka vermek	Esir almak	İşe karışmak	Topa tutmak
Ayağa düşmek	Eşiğine yüz sürmek	İşe yaramak	Toz koparmak
Ayağına düşmek	Eteğine yapışmak	İşini bitirmek	Tüfek atmak
Ayağıyla gelmek	Eteğini tutmak	İşini görmek	Uykuya varmak
Ayak basmak	Fal açmak	Kan dökmek	Ümidi kesmek
Ayrı düşmek	Fark etmek	Kan gövdeyi götürmek	Ümidini kesmek
Ayyuka çıkmak	Fark olunmak	Kanına girmek	Üzerine yürümek
Bağrına basmak	Fesada vermek	Karşı çıkmak	Vusul bulmak
Baş çekmek	Fetva vermek	Karşı durmak	Vücuda gelmek
Baş eğmek	Fırsat bulmak	Karşı gelmek	Yakıp yıkmak
Baş kaldırmak	Fırsat gözetmek	Kendi ayağıyla gelmek	Yanına almak
Baş koymak	Fırsat vermek	Kendiyi ele vermek	Yas tutmak
Başına yıkmak	Fırsatı ganimet bilmek	Kılıç çalmak	Yelken açmak
Başını alıp gitmek	Gafil avlamak	Kılıç çıkarmak	Yer öpmek
Başını alıp kaçmak	Gam çekmek	Kılıç kuşanmak	Yere çalmak

Başını ortaya koymak	Gazaba gelmek	Kılıç üşürmek	Yerinde kalmak
Başlı başına	Gece gündüz	Kılıçtan geçirmek	Yerinde yeller esmek
Baştan aşmak	Geçit vermek	Kız almak	Yerinden oynamak
Baştan başa	Gelin almak	Kız vermek	(Birinin) Yerine geçmek
Baştan çıkarmak	Gereği gibi	Kin bağlamak	Yerine gelmek
Bel bağlamak	Geri kalmak	Layık görmek	Yerine getirmek
Bir araya gelmek	Gönlü istemek	Lazım gelmek	Yerli yerince
Bir bir	Gönlü olmak	Mesken tutmak	Yerli yerinde
Bir tutmak	Göz açtırmamak	Murada ermek	Yerli yerine
Birbirine girmek	Göz yummak	Nefesi tutulmak	Yol gözlemek
Boynuna almak	Gözlerine mil çekmek	Neye uğradığını bilememek	Yol kesmek
Bugün yarın	Gözü bağlı	Ocağını söndürmek	Yol vermek
Buz tutmak	Gücü yetmek	Olan oldu	Yola başını koymak
Can almak	Güç gelmek	Ortaya almak	Yola getirmek
Can kurtarmak	Gün doğmak	Ömür geçirmek	Yoluna gelmek
Can vermek	Güreş tutmak	Önüne düşmek	Yolunu tutmak
Canı çıkmak	Ha deyince	Önüne gelen	Yurt edinmek
Canına minnet	Haber almak	Özür dilemek	Yurt tutmak
Canından usanmak	Haber göndermek	Rağbet göstermek	Yüreği yağı erimek
Çekip çevirmek	Haber vermek	Rast gelmek	Yüreği yanmak
Çift sürmek	Hakkından gelmek	Rast getirmek	Yüz çevirmek
Çil yavrusu gibi dağılmak	Hakkını vermek	Rehin almak	Yüz kızartmak
Derya gibi	Harekete getirmek	Rehin koymak	Yüz tutmak
Destur vermek	Hatırına gelmek	Reva görmek	Yüzü ak
Dile getirmek	Hazır bulunmak	Rıza vermek	Yüzüne bakmamak
Dilini tutmak	Hazır olmak	Rüşvet almak	Zahmet çekmek
Dua almak	Hışmına uğramak	Rüşvet vermek	Zahmet vermek
Dünüre düşmek	Hızır gibi yetişmek	Saf tutmak	Zararı dokunmak
Ekip biçmek	Hesaba gelmez	Sefa sürmek	Zevale ermek
Eksik etmemek	Hesabı yok	Sakalını değirmende ağartmak	
Eksik olmamak	Hoş görmek	Salavat getirmek	

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde tespit edilen 647 deyimnin 157 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 43'te yer almaktadır.

Tablo 43. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Ağzı ölçüsün almak (Ağzının ölçüsünü almak)	Ele getirmek (Ele geçirmek)	Hoşça tutmak (Hoş tutmak)	Sevap bulmak (Sevap kazanmak)
Ağzında süt kokmak (Ağzı süt kokmak)	Ele girmek (Ele geçmek)	Huzurunu gidermek (Huzurunu kaçırmak)	Seyrana varmak (Seyrana çıkmak)
Ahdine durmak (Sözünde durmak)	Elinden iş gelmemek (Elinden bir iş gelmemek)	Ildırım gibi (Yıldırım gibi)	(Birin) Suçundan vazgelmek (Suçundan geçmek)
Ahirete intikal etmek (Ebediyete intikal etmek)	Emanet koymak (Emanet bırakmak)	İçine od düşmek (İçine ateş düşmek)	Suret göstermek (Yüz göstermek)
Aklı şaşmak (Aklını şaşırmak)	Eser belirmemek (Eser kalmamak)	İhtiyaç göstermek (İhtiyaç duymak)	Suya dökmek (Denize dökmek)
Âlemden göçmek (Dünyadan göçmek)	Etmeğini yemek (Ekmeğini yemek)	İl gün (El âlem)	Şölen çekmek (Ziyafet çekmek)
Âlemi gözüne dar etmek (Dünyayı başına dar etmek)	Ettiği iş yanına kalmak (Ettiği yanına kalmak)	İleyine düşmek (Önüne düşmek)	Ta'ab çekmek (Zahmet çekmek)
Âlemi gözüne teng etmek (Dünyayı başına dar etmek)	Eyer salmak (Eyer vurmak)	İsüz kalmak (İssız kalmak)	Tabanca yemek (Tokat yemek)
Âlemi tutmak (Dünyayı tutmak)	Fâyide vermemek (Fayda vermemek)	Kanını almak (Öcünü almak)	Tahta oturmak (Tahta geçmek)
Allah rahmetine kavuşmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Filorisini yemek (Parasını yemek)	Kefen boğazına takmak (Kefeni boynunda olmak)	Tarik bulmak (Yol bulmak)
Allah rahmetine vasıl olmak (Allah'ın rahmetine kavuşmak)	Gece ve gündüz (Gece gündüz)	Kendi kendiye (Kendi kendine)	Taşı sıkırsa nâlân eder (Taşı sıkırsa suyunu çıkarır)
Arkası yere	Gece ve gündüz	Kendinden gitmek	Tekbir bağlamak

gelmek (Sırtı yere gelmek)	dememek (Gece gündüz dememek)	(Kendinden geçmek)	(Tekbir getirmek)
Âsmâna erişmek (Göklere çıkmak)	Geceyi gündüze ulamak (Geceyi gündüze katmak)	Kılına zarar etmemek (Kılına dokunmamak)	Tertip vermek (Düzen vermek)
Ayağı tozuna gelmek (Ayağına gelmek)	Girü dönmek (Geri dönmek)	Kin almak (Öç almak)	Tuzun ve etmegın yimek (Ekmeğini yemek)
Baskın etmek/kılmak (Baskın yapmak)	Girü vermek (Geri vermek)	Koltuğuna girmek (Koluna girmek)	Uçtan uca (Boydan boya)
Baş kurtarmak (Başını kurtarmak)	Göge ağmak (Göklere çıkmak)	Kökünü kesmek (Kökünü kazımak)	Uyur yılanın kuyruğın basmak (Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak)
Baş üzerine (Baş üstüne)	Gönlü dilemek (Gönlü istemek)	Kuyruk bulamak (Kuyruk sallamak)	Üzerine bir hâl gelmek (Başına bir hâl gelmek)
Baş vermek (Başını vermek)	Gönlü gözün açmak (Gözünü açmak)	Kuyruk göte kısmak (Kuyruğunu kısmak)	Üzerine çökmek (Üzerine çullanmak)
(Bir şey birinin) Başı altından olmak (Başı altından çıkmak)	Gönlünü ele almak (Gönül almak)	Küldürdü kopmak (Gürültü koparmak)	Vakti yakın olmak (Vakti gelmek)
Başına bela satın almak (Başına bela almak)	Görmeze urmak (Görmezden gelmek)	Let urmak (Dayak atmak)	Vakti yakın gelmek (Vakti gelmek)
Başına devlet konmak (Başına devlet kuşu konmak)	Göz ve kulak tutmak (Göz kulak olmak)	Mahrum koymak (Mahrum bırakmak)	Vebali boynuna almak (Vebali boynuna)
Başını devşirmek (Aklını başına devşirmek)	Gözü dokunmak (Gözü ilişmek)	Mazur tutmak (Mazur görmek)	Yabana salmak (Yabana atmak)
Berk-i hazan gibi titremek (Hazan yaprağı gibi titremek)	Gözüne mil çekmek (Gözlerine mil çekmek)	Nân u nemek hakkın bilmek (Tuz ekme hakkını bilmek)	Yaka vermek (Yakayı ele vermek)
Bir araya derilmek (Bir araya gelmek)	Gûşuna erişmek (Kulağına gelmek)	Nân u nemekin yemek (Ekmeğini yemek)	Yanu yanmak (Dert yanmak)

Birbirine dokunmak (Birbirine girmek)	Gün gibi âşikâr (Gün gibi açık)	Ne fâyide (Ne fayda)	Yaramaz nazarla bakmak (Kötü gözle bakmak)
Birbirine urmak (Birbirine katmak)	Gün gibi rûşen (Gün gibi açık)	Nef'i dokunmak (Yararı dokunmak)	Yere beraber etmek (Yerle bir etmek)
Boğazı ele vermek (Yakayı ele vermek)	Gün günden (Günden güne)	Nihayet bulmak (Son bulmak)	Yerine koymak (Yerine getirmek)
Boynunu urmak (Boynunu vurmak)	Günaha koymak (Günaha sokmak)	Ortadan götürmek (Ortadan kaldırmak)	(Birin) Yerine oturmak (Yerine geçmek)
Can cehenneme ısmarlamak (Canını cehenneme göndermek)	Gürültü kopmak (Gürültü koparmak)	Ödü sınımak (Ödü patlamak)	Yıkıp yakmak (Yakıp yıkmak)
Ciğeri pâre pâre olmak (Ciğeri parçalanmak)	Hadden aşmak (Haddini aşmak)	Pençe urmak (Pençe vurmak)	Yola girmek (Yola koyulmak)
Cüdâ düşmek (Ayrı düşmek)	Hadden geçmek (Haddini aşmak)	Pireyi gözünden ibreyi yordusundan urmak (Pireyi gözünden vurmak)	Yolunda can u baş koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Dağ ve taş (Dağ taş)	Hak rahmetine ulaşmak (Hakk'ın rahmetine kavuşmak)	Pusu koymak (Pusu kurmak)	Yüreğini yakmak (Canını yakmak)
Darb yemek (Dayak yemek)	Hâlî kalmak (Tenha kalmak)	Pusuda durmak (Pusuda beklemek)	Zararı erişmek (Zararı dokunmak)
Destur almak (İzin almak)	Harekete gelmek (Harekete geçmek)	Pusuya durmak (Pusuda beklemek)	Zararı yetişmek (Zararı dokunmak)
Dört yan (Dört bir taraf)	Hasretlik çekmek (Hasret çekmek)	Pusuya girmek (Pusuya yatmak)	Zehresi çâk olmak (Ödü patlamak)
Dün gün (Gece gündüz)	Hatırı dilemek (Gönlü istemek)	Rahatlık vermemek (Rahat vermemek)	Zincire dizmek (Zincire vurmak)
Eceli yetişmek (Eceli gelmek)	Hatırı istemek (Gönlü istemek)	Rahmet-i Hakk'a vasıl olmak (Hakk'ın rahmetine kavuşmak)	Zıyanı değmek (Zararı dokunmak)
El ayası denlü (Avuç içi kadar)	Hatırı olmak (Gönlü olmak)	Sabri kalmamak (Sabrı tükenmek)	Zıyanı dokunmak (Zararı dokunmak)
El ayası miktarı (Avuç içi kadar)	Hatırıçün (Hatırı için)	Sem'ine erişmek (Kulağına gelmek)	Zulümât basmak (Karanlık basmak)
El değirmemek (El sürmemek)	Hatırına hutûr etmek (Hatırına gelmek)	Sem'ine yetişmek (Kulağına gelmek)	

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde tespit edilen 647 deyimden 246 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 44'te yer almaktadır.

Tablo 44. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Ad çıkarmak	Bir habbesine yokamamak	Hey urmak	Oda yakmak
Ad etmek	Bir kuru adı olmak	Hizmete durmak	Oda yanmak
Adalet göstermek	Bir nefes kalmak	Hoş geçmek	Omzuna götürmek
Adâvet göstermek	Bir puluna yokamamak	Hoş gelmek	Ömrünü (bir şeye) sarf etmek
Adını yere depmek	Bir yana etmek	Huruşa gelmek	Ömrünü tamam etmek
Adl ü dâd göstermek	Bir yana olmak	Hürmetini düşürmek	Önüne durmamak
Ahd bozmak	Birbirin basmak	Hürmetten düşürmek	Pişkeş çekmek
Ahdi sımak	Birliğe bitmek	Iztırap vermek	Reha bulmak
Ahirete göndermek	Boğazını almak	İkrârından dönmek	Saf düzmek
Ahirete nakl etmek	Burnu uvanmak	İl urmak/vurmak	Sakalina gülmek
Ahiretlik etmek	Burnun ovmak	İleri gelmek	Savaş yürütmek
Akça kesmek	Bünyâd urmak	İpe dizmek	Sâye salmak
Akın salmak	Can başına sıçramak	İslam'a gelmek	Seğirdim salmak
Alay bağlamak	Can u baş oynamak	İstimâlet vermek	Sikke kesmek
Alay düzmek	Canı az kalmak	İşitmeze urmak	Sinek miktarınca
Âlemden götürmek	Canına geçmek	İtaat göstermek	Söz işitmek
Âleme dâsitân olmak	Canına od düşmek	Kabzına girmek	Şehadet menzelesine erişmek
Allah emrine varmak	Cenk koparmak	Kadem rencide kılmak	Şevket bulmak
Allah emrine vasıl olmak	Cenge durmak	Kalbine gam getirmek	Şevket tutmak
Ant beklemek	Cenge girmek	Kalbine sevda düşmek	Şimdiyi görmek
Aradan gidermek	Ciğeri hûn olmak	Kan kaşanmak	Ta'ayyün bulmak
Aradan götürmek	Ciğerin hûn etmek	Kan yaş akıtmak	Taht-ı hükûmetine getirmek

Ardın basmak	Cûşa gelmek	Kanını Ceyhun etmek	Talana gitmek
Ardın sürmek	Çadır tutmak	Kanını toprağa karmak	Talana vermek
Ardınca göçmek	Çalıp çarpmak	Kanını yere karmak	Tedarik görmek
Ardınca olmak	Darı denli	Kanını yere katmak	Tereddüt çekmek
Ardınca varmak	Defter etmek	Kapısından gitmemek	Tuş gelmek
Arkasına urmak	Demiri sıkısa mum eder	Karar tutmak	Urgana dizmek
Aşağa geçmek	Depere çalmak	Karın ağrısına uğramak	Uyur bahtı uyanmak
At arkasına gelmek	Dil almak	Karşı varmak	Üzerin urmak
At salmak	Dile almak	Kas kas gülmek	Üzerine uğramak
At seğırtmek	Dine davet etmek/eylemek	Kaydını görmek	Vâkı'aya uğramak
At sıçratmak	Diri tutmak	Kaydını yemek	Var kuvvetin bazusuna getirmek
At tepmek	Dünyasını değırmek	Kendiye urmak	Vartaya düşmek
At üzerine gelmek	Dünyayı terk etmek	Kendiye döndürmek	Yabana gitmek
Ayağın almak	El götürmek	Kıçına dönmek	Yakasından kavramak
Ayağın turmak	El kavşurmak	Kılıç koymak	Yakın varmak
Ayak altında kalmak	El ucuyla görüşmek	Kılıç salmak	Yarak görmek
Ayak üzerine gelmek	El urmak	Kılıç urmak	Yaramazlığa kalmamak
Bağrını hûn etmek	(Birini/Bir yeri) Ele almak	Kılını kımratmamak	Yardım vermek
Bâng urmak	Ele girmek	Kutu kurumak	Yayını yasmak
Basak düşmek	Eli kurumak	Kuvvet tutmak	Yer gök götürmez
Baş açmak	Erlık göstermek	Kuvvet vermek	Yere karmak
Baş almak	Gam yemek	Laf urmak	Yere salmak
Baş baş	Girdâba düşmek	Lerze düşmek	Yerine durmak
Baş dikmek	Gönlüne gelmek	Mahabbet göstermek	Yol bağlamak
Baş götürmek	Gönül berkitmek	Makam tutmak	Yol eylemek
Baş oynamak	Göz gözü görmek	Makbul düşmek	Yürek ağrısına uğramak
Baş terkin urmak	Gözleri kan dolmak	Mertebeli mertebesince	Yüz ağartmak
Başı aşağı olmak	Gözünden	Mertebeye	Yüz

	gitmemek	yetişmek	döndürmek/döndürmek
Başı kaygısı olmak	Gözüne (bir şey) görünmek	Meydana girmek	Yüz karalığı etmek
Başına uğramak	Gussa çekmek	Miktarlı miktarınca	Yüz toprak üzere koymak
Baştan çıkmak	Gülbâng çekmek	Müfid düşmek	Yüz urmak
Bela çekmek	Günahından geçmek	Nara urmak	Yüz yere koymak
Berberlik çekişmek	Günahından vazgelmek	Nebet urmak	Yüzün toprağa sürmek
Beyaza gelmek	Haber bilmek	Nimetini yemek	Yüzün yere sürmek
Beyaza getirmek	Haraba varmak	Nişan koymak	Zafer bulmak
Bicene olmak	Haraba vermek	Nizam vermek	Zelzeleye gelmek
Bile komak	Hatırından gitmek	Nusret vermek	Ziyan gelmek
Bile koşmak	Hayalinde kalmak	Od urmak	Ziyan ırgürmek
Bir çöpün almamak	Hayalinden gitmemek	Oda urmak	Zuhura gelmek

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde tespit edilen 647 deyimmin kullanım sıklıkları Tablo 45'te gösterilmiştir.

Tablo 45. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Cihânnümâ* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Âciz kalmak	4	Hesabı yok	1
Ad çıkarmak	1	Hizmete durmak	1
Ad etmek	1	Hoş geçmek	1
Ad koymak	8	Hoş gelmek	6
Ad vermek	2	Hoş görmek	6
Adalet göstermek	2	Hoş tutmak	2
Adâvet göstermek	1	Hoşça tutmak	2
Adı kalmak	1	Huruşa gelmek	1
Adını yere depmek	1	Huzur vermek	2
Adl ü dâd göstermek	1	Huzurunu gidermek	2
Ağzı ölçüsün almak	1	Hüner göstermek	1
Ağzında süt kokmak	1	Hürmetini düşürmek	1
Ahd bozmak	2	Hürmetten düşürmek	1
Ahdi sıamak	2	İldırım gibi	5
Ahdine durmak	1	İztırap vermek	1
Ahirete göndermek	1	İbret almak	1

Ahirete intikal etmek	3	İcazet almak	1
Ahirete nakl etmek	2	İcazet vermek	3
Ahiretlik etmek	1	İçine od düşmek	1
Akça kesmek	3	İhtimal vermek	1
Akın salmak	1	İhtiyaç göstermek	1
Aklı şaşmak	5	İkrârından dönmek	1
Aklını başına devşirmek	1	İl gün	2
Alay bağlamak	8	İl urmak/vurmak	12
Alay düzmek	4	İleri gelmek	1
Âlemden göçmek	1	İleri varmak	3
Âlemden götürmek	1	İleyine düşmek	2
Âleme dâsitân olmak	1	İman getirmek	1
Âlemi gözüne dar etmek	2	İmana gelmek	3
Âlemi gözüne teng etmek	3	İnşirah bulmak	1
Âlemi tutmak	3	İntikam almak	4
Allah bilir	7	İpe dizmek	3
Allah emrine varmak	14	İslam'a gelmek	6
Allah emrine vasıl olmak	1	İstimâlet vermek	2
Allah rahmetine kavuşmak	1	İsüz kalmak	1
Allah rahmetine vasıl olmak	4	İş başa düşmek	3
Aman dilemek	10	İş bitirmek	1
Aman vermek	7	(Birine) İş düşmek	1
Aman vermemek	5	İş etmek	25
Andını bozmak	1	İşe karışmak	1
Ant beklemek	1	İşe yaramak	1
Ant içmek	4	İşini bitirmek	2
Ant vermek	4	İşini görmek	1
Aradan gidermek	2	İşitmeze urmak	1
Aradan götürmek	2	İtaat göstermek	10
Araya almak	3	Kabzına girmek	2
Araya girmek	1	Kadem rencide kılmak	1
Ardın basmak	2	Kalbine gam getirmek	3
Ardın sürmek	11	Kalbine sevda düşmek	1
Ardına düşmek	16	Kan dökmek	4
Ardınca göçmek	3	Kan gövdeyi götürmek	2
Ardınca olmak	10	Kan kaşanmak	4
Ardınca varmak	4	Kan yaş akıtmak	1
Arka olmak	2	Kanına girmek	1
Arka vermek	3	Kanını almak	1
Arkası yere gelmek	1	Kanını Ceyhun etmek	1
Arkasına urmak	3	Kanını toprağa karmak	1
Âsmâna erişmek	1	Kanını yere karmak	1
Aşağa geçmek	1	Kanını yere katmak	1
At arkasına gelmek	13	Kapısından gitmemek	1
At salmak	6	Karar tutmak	6

At seğırtmek	2	Karın ağrısına uğramak	2
At sıçratmak	2	Karşı çıkmak	2
At tepmek	13	Karşı durmak	1
At üzerine gelmek	2	Karşı gelmek	13
Ayağa düşmek	1	Karşı varmak	7
Ayağı tozuna gelmek	1	Kas kas gülmek	1
Ayağın almak	1	Kaydını görmek	3
Ayağın turmak	6	Kaydını yemek	3
Ayağına düşmek	13	Kefen boğazına takmak	2
Ayağıyla gelmek	1	Kendi ayağıyla gelmek	1
Ayak altında kalmak	1	Kendi kendiye	1
Ayak basmak	4	Kendinden gitmek	1
Ayak üzerine gelmek	1	Kendiyi urmak	6
Ayrı düşmek	2	Kendiye döndürmek	4
Ayyuka çıkmak	2	Kendiyi ele vermek	1
Bağrına basmak	2	Kıçına dönmek	2
Bağrını hûn etmek	1	Kılıç çalmak	2
Bâng urmak	1	Kılıç çıkarmak	1
Basak düşmek	2	Kılıç koymak	6
Baskın etmek/kılmak	2	Kılıç kuşanmak	4
Baş açmak	1	Kılıç salmak	2
Baş almak	3	Kılıç urmak	4
Baş baş	8	Kılıç üşürmek	3
Baş çekmek	1	Kılıçtan geçirmek	11
Baş dikmek	2	Kılına zarar etmemek	1
Baş eğmek	2	Kılını kımratmamak	1
Baş götürmek	1	Kız almak	8
Baş kaldırmak	2	Kız vermek	15
Baş koymak	2	Kin almak	1
Baş kurtarmak	13	Kin bağlamak	1
Baş oynamak	1	Koltuğuna girmek	3
Baş terkin urmak	1	Kökünü kesmek	3
Baş üzerine	1	Kutı kurumak	1
Baş vermek	1	Kuvvet tutmak	3
(Bir şey birinin) Başı altından olmak	1	Kuvvet vermek	2
Başı aşığa olmak	1	Kuyruk bulamak	1
Başı kaygısı olmak	2	Kuyruk göte kısmak	3
Başına bela satın almak	1	Küldürdü kopmak	1
Başına devlet konmak	1	Laf urmak	2
Başına uğramak	2	Layık görmek	1
Başına yıkmak	1	Lazım gelmek	2
Başını alıp gitmek	2	Lerze düşmek	1
Başını alıp kaçmak	1	Let urmak	2
Başını devşirmek	1	Mahabbet göstermek	2

Başını ortaya koymak	1	Mahrum koymak	1
Başlı başına	1	Makam tutmak	1
Baştan aşmak	3	Makbul düşmek	1
Baştan başa	2	Mazur tutmak	4
Baştan çıkarmak	1	Mertebeli mertebesince	3
Baştan çıkmak	1	Mertebeğe yetişmek	1
Bel bağlamak	3	Mesken tutmak	1
Bela çekmek	1	Meydana girmek	3
Beraberlik çekişmek	1	Miktarlı miktarınca	1
Berk-i hazan gibi titremek	1	Murada ermek	1
Beyaza gelmek	1	Müfid düşmek	1
Beyaza getirmek	1	Nân u nemek hakkın bilmek	1
Bicene olmak	1	Nân u nemekin yemek	2
Bile komak	7	Nara urmak	1
Bile koşmak	1	Ne fâyide	1
Bir araya derilmek	4	Nefesi tutulmak	1
Bir araya gelmek	9	Nef'i dokunmak	1
Bir bir	3	Nevbet urmak	6
Bir çöpün almamak	1	Neye uğradığını bilememek	1
Bir habbesine yokamamak	1	Nihayet bulmak	1
Bir kuru adı olmak	1	Nimetini yemek	1
Bir nefes kalmak	1	Nişan koymak	1
Bir puluna yokamamak	1	Nizam vermek	3
Bir tutmak	2	Nusret vermek	1
Bir yana etmek	2	Ocağını söndürmek	1
Bir yana olmak	6	Od urmak	6
Birbirin basmak	2	Oda urmak	7
Birbirine dokunmak	2	Oda yakmak	3
Birbirine girmek	1	Oda yanmak	2
Birbirine urmak	1	Olan oldu	1
Birliğe bitmek	1	Omzuna götürmek	2
Boğazı ele vermek	8	Ortadan götürmek	2
Boğazını almak	2	Ortaya almak	4
Boynunu urmak	6	Ödü sınımak	1
Boynuna almak	3	Ömrünü (bir şeye) sarf etmek	4
Bugün yarın	1	Ömrünü tamam etmek	1
Burnu uvanmak	1	Ömür geçirmek	1
Burnun ovmak	1	Önüne durmamak	2
Buz tutmak	1	Önüne düşmek	3
Bünyâd urmak	2	Önüne gelen	1
Can almak	1	Özür dilemek	3
Can başına sıçramak	5	Pençe urmak	1
Can cehenneme ısmarlamak	1	Pireyi gözünden ibreyi yordusundan urmak	1
Can kurtarmak	1	Pişkeş çekmek	3

Can u baş oynamak	4	Pusu koymak	1
Can vermek	8	Pusuda durmak	2
Canı az kalmak	1	Pusuya durmak	1
Canı çıkmak	1	Pusuya girmek	2
Canına geçmek	2	Rağbet göstermek	2
Canına minnet	1	Rahatlık vermemek	1
Canına od düşmek	1	Rahmet-i Hakk 'a vasıl olmak	2
Canından usanmak	1	Rast gelmek	3
Cenk koparmak	1	Rast getirmek	2
Cenge durmak	1	Reha bulmak	1
Cenge girmek	1	Rehin almak	2
Ciğeri hûn olmak	2	Rehin koymak	1
Ciğeri pâre pâre olmak	1	Reva görmek	5
Ciğerin hûn etmek	1	Rıza vermek	1
Cûşa gelmek	2	Rüşvet almak	5
Cüdâ düşmek	3	Rüşvet vermek	3
Çadır tutmak	1	Sabrı kalmamak	1
Çalıp çarpmak	2	Saf düzmek	3
Çekip çevirmek	1	Saf tutmak	1
Çift sürmek	1	Sefa sürmek	4
Çil yavrusu gibi dağılmak	1	Sakalını değirmende ağartmak	1
Dağ ve taş	2	Sakalına gülmek	1
Darb yemek	1	Salavat getirmek	2
Darı denli	1	Savaş vermek	1
Defter etmek	3	Savaş yürütmek	2
Demiri sıkısa mum eder	1	Sâye salmak	1
Depere çalmak	1	Seğirdim salmak	2
Derya gibi	1	Selam vermek	2
Destur almak	1	Sem'ine erişmek	2
Destur vermek	24	Sem'ine yetişmek	1
Dil almak	6	Sevap bulmak	1
Dile almak	3	Seyrana varmak	1
Dile getirmek	1	Sihhat bulmak	1
Dilini tutmak	1	Sikke kesmek	1
Dine davet etmek/eylemek	2	Sinek miktarınca	1
Diri tutmak	2	Söz açmak	1
Dört yan	5	Söz işitmek	3
Dua almak	1	(Birin) Sözü tutmak	1
Dün gün	2	(Birin) Suçundan geçmek	2
Dünüre düşmek	1	(Birin) Suçundan vazgelmek	1
Dünyasını degşirmek	1	Suret göstermek	3
Dünyayı terk etmek	1	Suretine girmek	3
Eceli yetişmek	2	Suya dökmek	2
Ekip biçmek	1	Sünnet etmek	3
Eksik etmemek	3	Şehadet menzelesine erişmek	1

Eksik olmamak	5	Şevket bulmak	1
El altında	1	Şevket tutmak	2
El ayası denlü	1	Şifa bulmak	1
El ayası miktarı	1	Şifa vermek	1
El bağlamak	4	Şimdiyi görmek	1
El çekmek	1	Şölen çekmek	1
El değirmemek	1	Ta'ab çekmek	1
El götürmek	1	Ta'ayyün bulmak	1
El kavşurmak	1	Tabanca yemek	1
El ucuyla görüşmek	1	Taht-ı hükûmetine getirmek	4
El urmak	11	Tahta çıkmak	1
El uzatmak	3	Tahta geçmek	24
El vermek	1	Tahta oturmak	2
Elden çıkmak	6	Takat getirmek	5
Elden gitmek	4	Talana gitmek	1
(Birini/Bir yeri) Ele almak	3	Talana vermek	1
Ele getirmek	11	Tarik bulmak	1
Ele girmek	18	Taşa tutmak	1
Ele vermek	2	Taşı sıkırsa nâlân eder	1
Eli ermek	1	Tedarik görmek	1
Eli kurumak	1	Tekbir bağlamak	2
Elinde kalmak	7	Tekbir getirmek	14
(Birinin) Elinde olmak	29	Tereddüt çekmek	1
Elinden almak	18	Tertip vermek	1
Elinden gelmek	6	Tevazu göstermek	1
Elinden iş gelmemek	1	Topa tutmak	2
(Birinin) Elinden kurtulmak	3	Toz koparmak	1
Eline düşmek	3	Tuş gelmek	4
Emanet koymak	1	Tuzun ve etmegın yimek	1
Erlık göstermek	1	Tüfek atmak	1
Eser belirmemek	1	Uçtan uca	3
Eser kalmamak	1	Urgana dizmek	1
Esir almak	10	Uykuya varmak	1
Eşiğine yüz sürmek	1	Uyur bahtı uyanmak	1
Eteğine yapışmak	1	Uyur yılanın kuyruğun basmak	1
Eteğini tutmak	1	Ümidi kesmek	1
Etmeğini yemek	3	Ümidini kesmek	1
Ettiği iş yanına kalmak	1	Üzerin urmak	4
Eyer salmak	1	Üzerine bir hâl gelmek	1
Fal açmak	1	Üzerine çökmek	1
Fark etmek	1	Üzerine uğramak	3
Fark olunmak	1	Üzerine yürümek	23
Fâyide vermemek	1	Vâkı'aya uğramak	6
Fesada vermek	2	Vakti yakın olmak	1
Fetva vermek	3	Vakti yakın gelmek	1

Fırsat bulmak	12	Var kuvvetin bazusuna getirmek	1
Fırsat gözetmek	1	Vartaya düşmek	2
Fırsat vermek	18	Vebali boynuna almak	1
Fırsatı ganimet bilmek	2	Vusul bulmak	1
Filorisini yemek	1	Vücuda gelmek	1
Gafil avlamak	1	Yabana gitmek	1
Gam çekmek	3	Yabana salmak	1
Gam yemek	1	Yaka vermek	1
Gazaba gelmek	4	Yakasından kavramak	1
Gece gündüz	2	Yakın varmak	4
Gece ve gündüz	9	Yakıp yıkmak	12
Gece ve gündüz dememek	5	Yanına almak	2
Geceyi gündüze ulamak	1	Yanu yanmak	1
Geçit vermek	1	Yarak görmek	27
Gelin almak	2	Yaramaz nazarla bakmak	1
Gereği gibi	8	Yaramazlığa kalmamak	4
Geri kalmak	1	Yardım vermek	1
Girdâba düşmek	1	Yas tutmak	1
Girü dönmek	2	Yayını yasmak	1
Girü vermek	1	Yelken açmak	2
Göğe ağmak	1	Yer gök götürmez	1
Gönlü dilemek	1	Yer öpmek	7
Gönlü gözün açmak	1	Yere beraber etmek	2
Gönlü istemek	1	Yere çalmak	1
Gönlü olmak	2	Yere karmak	1
Gönlüne gelmek	1	Yere salmak	1
Gönlünü ele almak	1	Yerinde kalmak	1
Gönül berkitmek	2	Yerinde yeller esmek	2
Görmeze urmak	1	Yerinden oynamak	1
Göz açtırmamak	5	Yerine durmak	1
Göz gözü görmek	1	(Birinin) Yerine geçmek	4
Göz ve kulak tutmak	1	Yerine gelmek	2
Göz yummak	1	Yerine getirmek	11
Gözleri kan dolmak	1	Yerine koymak	1
Gözlerine mil çekmek	2	(Birinin) Yerine oturmak	2
Gözü bağlı	1	Yerli yerince	1
Gözü dokunmak	1	Yerli yerinde	3
Gözünden gitmemek	1	Yerli yerine	2
Gözüne (bir şey) görünmek	1	Yıkıp yakmak	11
Gözüne mil çekmek	2	Yol bağlamak	6
Gussa çekmek	3	Yol eylemek	1
Gûşuna erişmek	1	Yol gözlemek	1
Gücü yetmek	1	Yol kesmek	1
Güç gelmek	3	Yol vermek	1

Gülbâng çekmek	1	Yola başını koymak	1
Gün doğmak	1	Yola getirmek	1
Gün gibi âşikâr	1	Yola girmek	1
Gün gibi rûşen	1	Yoluna gelmek	2
Gün günden	1	Yolunda can u baş koymak	1
Günaha koymak	1	Yolunu tutmak	2
Günahından geçmek	2	Yurt edinmek	1
Günahından vazgelmek	1	Yurt tutmak	2
Güreş tutmak	1	Yüreği yağı erimek	1
Gürültü kopmak	1	Yüreği yanmak	1
Ha deyince	2	Yüreğini yakmak	1
Haber almak	2	Yürek ağrısına uğramak	1
Haber bilmek	2	Yüz ağartmak	4
Haber göndermek	35	Yüz çevirmek	2
Haber vermek	48	Yüz döndürmek/döndürmek	3
Hadden aşmak	2	Yüz karalığı etmek	1
Hadden geçmek	4	Yüz kızartmak	1
Hak rahmetine ulaşmak	1	Yüz toprak üzere koymak	1
Hakkından gelmek	7	Yüz tutmak	10
Hakkını vermek	1	Yüz urmak	3
Hâlî kalmak	7	Yüz yere koymak	1
Haraba varmak	2	Yüzü ak	1
Haraba vermek	7	Yüzün toprağa sürmek	1
Harekete gelmek	1	Yüzün yere sürmek	1
Harekete getirmek	1	Yüzüne bakmamak	2
Hasretlik çekmek	1	Zafer bulmak	6
Hatırı dilemek	2	Zahmet çekmek	6
Hatırı istemek	1	Zahmet vermek	1
Hatırı olmak	2	Zararı dokunmak	1
Hatırıçün	2	Zararı erişmek	1
Hatırına gelmek	1	Zararı yetişmek	2
Hatırına hutûr etmek	2	Zehresi çâk olmak	4
Hatırından gitmek	1	Zelzeleye gelmek	1
Hayalinde kalmak	1	Zevale ermek	1
Hayalinden gitmemek	1	Zincire dizmek	4
Hazır bulunmak	1	Ziyan gelmek	1
Hazır olmak	26	Ziyan ırgürmek	1
Hey urmak	2	Ziyanı değmek	2
Hışmına uğramak	1	Ziyanı dokunmak	4
Hızır gibi yetişmek	2	Zuhura gelmek	4
Hesaba gelmez	2	Zulümât basmak	1

4.1.6.9. Kemal'in *Selâfîn-nâme* Adlı Eserinde Deyimler

Kemal'in eserinde 412 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimler Tablo 46'da yer almaktadır.

Tablo 46. Kemal'in *Selâfîn-nâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimler

Acısını tatmak	Cihana gelmek	Haber göndermek	Pusuya girmek
Âciz kalmak	Cihandan el çekmek	Hâk etmek/eylemek	Râh tutmak
Ad kazanmak	Cihandan elin yumak	Hâk olmak	Râh göstermek
Ad koymak	Cihandan gitmek	Hakk'a teslim olmak	Râzını açmak
Adı çıkmak	Cihandan yüzü dönmek	Hakkından gelmek	Râz beklemek
Adı durmak	Cihani gözlerine tar eylemek	Hâle düşmek	Rif'at bulmak
Adı kalmak	Cihani teng itmek	Hâle uğramak	Saf bağlamak
Adını anmamak	Cihani terk eylemek	Hâli perişan olmak	Saf düzmek
Adl yürütmek	Cihani tutmak	Hasret çekmek	Sefa sürmek
Âfet görmek	Cûşa gelmek	Hasta düşmek	Sağ işi sol olmak
Ah almak	Dağ taş	Hayran kalmak	Salavat getirmek
Ahd sımak	Darb yemek	Hazır olmak	Sanı sanmak
Akın salmak	Defterini dürmek	Hevâ-yı nefse uymak	Sel gibi akmak
Akıl ermek	Dehri tutmak	Heybet almak	Selam vermek
Aklı şaşmak	Dem urmak	Heybet düşmek	Sen sana gel
Aklını başına dermek	Derde derman bağışlamak	Hiçe satmak	Ser almak
Aklını dağıtmak	Derisini yüzmek	Hesabı yok	Ser koymak
Alay bağlamak	Derman bulmak	Hizmete durmak	Ser kurtarmak
Âlem yüzünü teng kılmak	Derya gibi	Hizmetinde durmak	Ser vermek
Âlemi teng kılmak	Destini tutmak	Hor bakmak	Seri gitmek
Aman bulmak	(Birin) Destinde olmak	Hoş görmek	Sonu gür
Aman dilemek	Destur istemek	Hoşa gelmek	Sormak ayıp
Aman vermek	Destur vermek	Huda emrine varmak	Söz almak
Aman vermemek	Devran sürmek	Hurûşa gelmek	Söz dinlemek
Araya girmek	Dil bağlamak	Hükmü geçmek	Söz ehli
Ardın almak	Dilden gidermemek	Hükmü yürüme	Söz işitmek
Ardını önünü	Dilden koymamak	Hüküm sürmek	Söz uzamak

saymak			
Arka tutmak	Dilden terk etmemek	Hüner göstermek	Söze gelmek
Assı eylememek	Dile gelmez	Isuz kalmak	Sözü igen uzatmak
At tepmek	Dile getirmek	İçerüden içerü	Sözünü sımak
Avaz vermek	Dili dönmemek	İl gün	Suret bulmak
Avrat oğlan	Dilini tutmak	İl urmak	Şâbâş almak
Ayağına baş koymak	Dine gelmek	İleri varmak	Şemşir urmak
Ayağına ser koymak	Dirile yemek	İman getirmek	Şöhret tutmak
Ayağına baş urmak	Döküp saçmak	İntikam almak	Tabl dögmek
Ayağına dökülmek	Dört yan	İr ü giç	Tahta çıkmak
Ayak basmak	Dün gün	İş başa varmak	Tahta geçmek
Ayak götürmek	Dün ü gün	İş bitirmek	Tahta oturmak
Ayakta kalmak	Dünyaya gelmek	(Birine) İş düşmek	Tek durmak
Ayakta koymak	Dünyayı tutmak	İş eri	Tekbir getirmek
Ayyuka yetmek	Ecel ermek	İş etmek	Terkin urmak
Bağrı hûn olmak	Eksik olmamak	İş tutmak	Tig kuşanmak
Bağırına şiş urmak	El almak	İşini bitirmek	Top urmak
Bahra dökmek	El bağlamak	İtibara almak	Ümidini kesmek
Başgun kılmak	El bir itmek	İzzet bulmak	Ümit tutmak
Baş açık yalın ayak	El çekmek	Kadem basmak	Üstüne yürümek
Baş ağrısı	El götürmek	Kadrini bilmek	Üzerine yürümek
Baş almak	El kavşurmak	Kan dökmek	Vâkı‘a uğramak
Baş kaldırmak	El sunmak	Kan kaşanmak	Vakti bitmek
Baş koymak	El urmak	Kanat bükmek	Vücuda gelmek
Baş koşmak	Elden ayağa düşmek	Kanı kaçmak	Yabana atmak
Baş kurtarmak	Elden gitmek	Kanını almak	Yadigâr kalmak
Baş salmak	Elden ne gele	Kanlı âb dökmek	Yaka çâk itmek
Baş u candan geçmek	Ele girmek	Kanlı yaş akıtmak	Yakıp yıkmak
Baş urmak	Eli ermek	Kapısında durmak	Yanına almak
Baş üzre	Elini tutmak	Karar tutmak	Yara yemek
Baş vermek	Elini yumak	Karara kalmak	Yarak görmek
Baş verip râz vermemek	(Birin) Elinde olmak	Karşı gelmek	Yas tutmak
Başa varmak	Elinden almak	Karşı durmak	Yaş dökmek
Başı gitmek	Elinden gelmek	Karşı varmak	Yaş sürmek
Başı kayu olmak	Elinden gitmemek	Kaş çatmak	Yaşlı kan dökmek
Başı taşa değmek	Elinden koymamak	Kefin boynuna takmak	Yavuz göz
Başına (bir şey) gelmek	Elinden kurtulmak	Kelam açmak	Yavuz sanmak
Başına hâk	Em çekmek	Kendüye	Yedi iklim

koymak		döndürmek	
Başına yıkmak	Emir tutmak	Kendüyi urmak	Yıkıp yakmak
Başını alıp gitmek	Eteğini elden koymamak	Kılıç çalmak	Yele vermek
Baştan aşmak	Eteğini tutmak	Kılıç salmak	Yere yüz sürmek
Baştan geçmek	Evvel âhir	Kılıçtan geçirmek	Yere yüz urmak
Becid dutmak	Eyü sanmak	Kılına elem gelmemek	(Birinin) Yerine geçmek
Bel bağlamak	Fark etmek	Kin almak	Yerine getirmek
Bela çekmek	Farkına urmak	Kirman'a zîre iletme	Yerine koymak
Bela getirmek	Fesada vermek	Kökü kesilmek	Yol bağlamak
Belaya düşmek	Fetva vermek	Kulak tutmak	Yol bulmak
Bir araya dirilmek	Fırsat bulmak	Kulak urmak	Yol tutmak
Bir araya gelmek	Fikre düşmek	Kuru söz	Yol göstermek
Bir araya getirmek	Fitne salmak	Kuş uçmaz	Yol gözlemek
Bir avuç	Gaflet uyhusundan göz açmak	Kut bulmak	Yol kesmek
Bir iki	Gafletten uyanmak	Kuvvet bulmak	Yol vermek
Bir sözünü iki etmemek	Gam çekmek	Kuvvet tutmak	Yola girmek
Bir yana etmek	Gam görmek	Layık görmek	Yoluna baş ü can koymak
Birbirine karışmak	Garka vermek	Lezzet almak	Yoluna baş vermek
Biribirine girmek	Gayret çekmek	Mat etmek	Yoluna can vermek
Biribirine tolaşmak	Gece gündüz	Meydana girmek	Yoluna can ile baş vermek
Boğazı ele vermek	Göge çıkmak	Mihnet görmek	Yüreği oda yanmak
Boynundan gidermek	Göge ermek	Mukâbil durmak	Yüreğine dögin urmak
Boynunu urmak	Göklere çıkmak	Murat almak	Yüz çevirmek
Boyun tutmak	Göklere ermek	Muradını vermek	Yüz döndürmek
Boyun vermek	Gönlüne düşmek	Ne gam	Yüz tutmak
Bünyâd urmak	Gönül almak	Nefes bağlanmak	Yüz göstermek
Can almak	Gönül sıamak	Niyet tutmak	Yüz sürmek
Can atmak	Gönül vermek	Nusret vermek	Yüz urmak
Can baş terkin urmak	Gönülden gidermek	Oda urmak	Yüz vermemek
Can bağışlamak	Göz açtırmamak	Oda yakmak	Yüzüne gülme
Can ile baştan geçmek	Göz dikmek	Öğüt almak	Zahmet çekmek
Can kurtarmak	Gözden sürmeyi kapmak	Öğüt tutmak	Zaman geçirmek
Can vermek	Gözlerini kan	Ökçesine basmak	Zamandan gitmek

	eylemek		
Canından bezmek	Gözlerini uyhu örtmek	Ömrünü (bir şeye) sarf etmek	Zevâl görmek
Canından usanmak	Gözünü açmak	Ömür sürmek	Zevk almak
Cefa çekmek	Gözünü yummak	Pençe urmak	Zindan çekmek
Cevr çekmek	Gücü yetmek	Per açmak	Ziyana vermek
Cihan gözüne tar olmak	Günini dūn eylemek	Pervâz urmak	Ziyanı değmek
Cihan gözüne teng olmak	Güşâyiş bulmak	Peşkeş çekmek	Zuhura gelmek
Cihan yüzün teng etmek	Haber almak	Piç olmak	Zulüm görmek

Kemal'in eserinde tespit edilen 412 deyimden 161 tanesi günümüzde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 47'de yer almaktadır.

Tablo 47. Kemal'in *Selâtin-nâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Aynı Şekliyle Günümüzde Kullanılan Deyimler

Âciz kalmak	Dem urmak	Hasta düşmek	Sefa sürmek
Ad koymak	Derisini yüzmek	Hayran kalmak	Salavat getirmek
Adı kalmak	Derman bulmak	Hazır olmak	Sel gibi akmak
Adını anmamak	Derya gibi	Hesabı yok	Selam vermek
Ah almak	Destur vermek	Hor bakmak	Söz dinlemek
Akil ermek	Devran sürmek	Hoş görmek	Söz uzamak
Aklını başına dermek	Dile getirmek	Hükmü geçmek	Tahta çıkmak
Aman bulmak	Dili dönmek	Hüküm sürmek	Tahta geçmek
Aman dilemek	Dilini tutmak	Hüner göstermek	Tek durmak
Aman vermek	Döküp saçmak	İleri varmak	Tekbir getirmek
Aman vermemek	Dünyaya gelmek	İman getirmek	Ümidini kesmek
Araya girmek	Dünyayı tutmak	İntikam almak	Üstüne yürümek
Ayak basmak	Eksik olmamak	İş bitirmek	Üzerine yürümek
Baş açık yalın ayak	El bağlamak	(Birine) İş düşmek	Vücuda gelmek
Baş ağrısı	El çekmek	İş etmek	Yabana atmak
Baş koymak	Elden gitmek	İş tutmak	Yadigâr kalmak
Başı taşa değmek	Eli ermek	İşini bitirmek	Yakıp yıkmak
Başına (bir şey) gelmek	(Birinin) Elinde olmak	İtibara almak	Yanına almak
Başına yıkmak	Elinden almak	Kadrini bilmek	Yas tutmak
Başını alıp gitmek	Elinden gelmek	Kan dökmek	Yaş dökmek
Baştan aşmak	Elinden kurtulmak	Karşı gelmek	Yele vermek
Bel bağlamak	Eteğini tutmak	Karşı durmak	(Birinin) Yerine

			geçmek
Bela getirmek	Fark etmek	Kaş çatmak	Yerine getirmek
Bir araya gelmek	Fesada vermek	Kılıç çalmak	Yerine koymak
Bir araya getirmek	Fetva vermek	Kılıçtan geçirmek	Yol bulmak
Bir avuç	Fırsat bulmak	Kulak tutmak	Yol tutmak
Bir iki	Gam çekmek	Kuru söz	Yol göstermek
Bir sözünü iki etmemek	Gece gündüz	Kuvvet bulmak	Yol gözlemek
Biribirine girmek	Göklere çıkmak	Layık görmek	Yol kesmek
Boyun vermek	Gönül almak	Lezzet almak	Yol vermek
Can almak	Gönül vermek	Mat etmek	Yoluna can vermek
Can atmak	Göz açtırmamak	Murat almak	Yüz çevirmek
Can bağışlamak	Göz dikmek	Muradını vermek	Yüz tutmak
Can kurtarmak	Gözünü açmak	Ne gam	Yüz göstermek
Can vermek	Gözünü yummak	Niyet tutmak	Yüz sürmek
Canından bezmek	Gücü yetmek	Öğüt almak	Yüz vermemek
Canından usanmak	Haber almak	Öğüt tutmak	Yüzüne gülmek
Cefa çekmek	Haber göndermek	Ömür sürmek	Zahmet çekmek
Dağ taş	Hakkından gelmek	Piç olmak	Zevk almak
Defterini dürmek	Hasret çekmek	Saf bağlamak	Zulüm görmek

Kemal'in eserinde tespit edilen 412 deyimden 113 tanesi günümüzde farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bu deyimler Tablo 48'de yer almaktadır.

Tablo 48. Kemal'in *Selâtin-nâme* Adlı Eserinde Yer Alan ve Farklı Şekilde Günümüzde Kullanılan Deyimler

Aklı şaşmak (Aklını şaşırmak)	Cihani teng itmek (Dünyayı başına dar etmek)	Göğe ermek (Göklere çıkmak)	Râzını açmak (Sırrını açmak)
Âlem yüzünü teng kılmak (Dünyayı başına dar etmek)	Cihani tutmak (Dünyayı tutmak)	Göklere ermek (Göklere çıkmak)	Sen sana gel (Kendine gel)
Âlemi teng kılmak (Dünyayı başına dar etmek)	Darb yemek (Dayak yemek)	Gönülden gidermek (Gönülden çıkarmak)	Ser almak (Baş almak)
Ardını önünü saymak (Önünü ardını düşünmemek)	Dehri tutmak (Dünyayı tutmak)	Gözden sürmeyi kapmak (Gözden sürmeyi çalmak/Gözden sürmeyi çekmek)	Ser koymak (Baş koymak)

Assı eylememek (Fayda etmemek)	Derde derman başışlamak (Derde derman olmak)	Gözlerini kan eylemek (Gözleri kanlanmak)	Ser kurtarmak (Başını kurtarmak)
Ayağına dökülmek (Ayağına düşmek)	Destini tutmak (Elinden tutmak)	Hâk olmak (Toprak olmak)	Ser vermek (Başını vermek)
Ayyuka yetmek (Ayyuka çıkmak)	(Birinin) Destinde olmak (Elinde olmak)	Hâli perişan olmak (Hâli harap olmak)	Sonu gür (Son gürlüğü/Son gürlük)
Bahra dökmek (Denize dökmek)	Dil bağlamak (Dilini bağlamak)	Hevâ-yı nefse uymak (Nefsine uymak)	Sormak ayıp (Sorması ayıp)
Başgun kılmak (Baskın yapmak)	Dilden gidermemek (Dilden düşürmemek)	Heybet düşmek (Korku vermek)	Sözü igen uzatmak (Sözü uzatmak)
Baş kurtarmak (Başını kurtarmak)	Dilden koymamak (Dilden düşürmemek)	Isuz kalmak (Issız kalmak)	Şâbâş almak (Aferin almak)
Baş salmak (Baş sallamak)	Dilden terk etmemek (Dilden düşürmemek)	İçerüden içerü (İçten içe)	Şöhret tutmak (Şöhret bulmak)
Baş üzre (Baş üstüne)	Dirile yemek (Çiğ çiğ yemek)	İl gün (El âlem)	Tabl dögmek (Davul dövmek)
Baş vermek (Başını vermek)	Dört yan (Dört bir taraf)	İr ü giç (Er geç)	Tahta oturmak (Tahta geçmek)
Baş verip râz vermemek (Ser verip sır vermemek)	Dün gün (Gece gündüz)	İş eri (İşinin eri)	Tig kuşanmak (Kılıç kuşanmak)
Başa varmak (Başa çıkmak)	Dün ü gün (Gece gündüz)	Kadem basmak (Ayak basmak)	Vakti bitmek (Vakti gelmek)
Belaya düşmek (Belaya girmek)	Ecel ermek (Eceli gelmek)	Kanını almak (Öcünü almak)	Yaka çâk itmek (Yakasını yırtmak)
Bir araya dirilmek (Bir araya gelmek)	El bir itmek (El birliği etmek)	Karara kalmak (Karara varmak)	Yedi iklim (Yedi iklim dört bucak)
Birbirine karışmak (Birbirine girmek)	Elden ayağa düşmek (Elden ayaktan düşmek)	Kefin boynuna takmak (Kefeni boynunda olmak)	Yıkıp yakmak (Yakıp yakmak)
Birbirine tolaşmak (Birbirine girmek)	Elden ne gele (Elden ne gelir)	Kelam açmak (Söz açmak)	Yola girmek (Yola koyulmak)
Boğazı ele vermek (Yakayı ele vermek)	Ele girmek (Ele geçmek)	Kılına elem gelmemek (Kılına hâlel gelmemek)	Yoluna baş ü can koymak (Yoluna baş ve can koymak)
Boynunu urmak (Boynunu vurmak)	Elini tutmak (Elinden tutmak)	Kin almak (Öç almak)	Yoluna baş vermek (Yoluna can vermek)

Cevr çekmek (Cefa çekmek)	Elini yumak (El yıkamak)	Kökü kesilmek (Kökü kazınmak)	Yoluna can ile baş vermek (Yoluna can vermek)
Cihan gözüne tar olmak (Dünya başına dar olmak)	Elinden gitmemek (Elinden düşmemek)	Kuş uçmaz (Kuş uçmaz kervan geçmez)	Yüreği oda yanmak (Yüreği yanmak)
Cihan gözüne teng olmak (Dünya başına dar olmak)	Elinden koymamak (Elden bırakmamak)	Mihnet görmek (Mihnet çekmek)	Yüreğine dögin urmak (Gönül yaralamak)
Cihan yüzün teng etmek (Dünyayı başına dar etmek)	Eteğini elden koymamak (Eteğini tutmak)	Pençe urmak (Pençe vurmak)	Zaman geçirmek (Vakit geçirmek)
Cihana gelmek (Dünyaya gelmek)	Evvel âhir (Evvel ve âhir)	Per açmak (Kanat açmak)	Zıyanı değmek (Zararı dokunmak)
Cihandan el çekmek (Dünyadan el çekmek)	Gaflet uyhusundan göz açmak (Gaflet uykusundan uyanmak)	Pusuya girmek (Pusuya yatmak)	
Cihandan elin yumak (Dünyadan el çekmek)	Gafletten uyanmak (Gaflet uykusundan uyanmak)	Râh tutmak (Yolunu tutmak)	
Cihanı gözlerine tar eylemek (Dünyayı başına dar etmek)	Göge çıkmak (Göklere çıkmak)	Râh göstermek (Yol göstermek)	

Kemal'in eserinde tespit edilen 412 deyimden 138 tanesi günümüzde kullanılmamaktadır. Bu deyimler Tablo 49'da yer almaktadır.

Tablo 49. Kemal'in Selâtin-nâme Adlı Eserinde Yer Alan Günümüzde Kullanılmayan Deyimler

Acısını tatmak	Boynundan gidermek	Heybet almak	Peşkeş çekmek
Ad kazanmak	Boyun tutmak	Hiçe satmak	Râz beklemek
Adı çıkmak	Bünyâd urmak	Hizmete durmak	Rif'at bulmak
Adı durmak	Can baş terkin urmak	Hizmetinde durmak	Saf düzmek
Adl yürütmek	Can ile baştan geçmek	Hoşa gelmek	Sağ işi sol olmak
Âfet görmek	Cihandan gitmek	Huda emrine varmak	Sanı sanmak

Ahd sıamak	Cihandan yüzü dönmek	Hurûşa gelmek	Seri gitmek
Akın salmak	Cihanı terk eylemek	Hükmü yürüme	Söz almak
Aklını dağıtmak	Cûşa gelmek	İl urmak	Söz ehli
Alay bağlamak	Destur istemek	İş başa varmak	Söz işitmek
Ardın almak	Dile gelmez	İzzet bulmak	Söze gelmek
Arka tutmak	Dine gelmek	Kan kaşanmak	Sözünü sıamak
At tepmek	El almak	Kanat bükmek	Suret bulmak
Avaz vermek	El götürmek	Kanı kaçmak	Şemşir urmak
Avrat oğlan	El kavşurmak	Kanlı âb dökmek	Terkin urmak
Ayağına baş koymak	El sunmak	Kanlı yaş akıtmak	Top urmak
Ayağına ser koymak	El urmak	Kapısında durmak	Ümit tutmak
Ayağına baş urmak	Em çekmek	Karar tutmak	Vâkı'a uğramak
Ayak götürmek	Emir tutmak	Karşı varmak	Yara yemek
Ayakta kalmak	Eyü sanmak	Kendüye döndürmek	Yarak görmek
Ayakta koymak	Farkına urmak	Kendüyi urmak	Yaş sürmek
Bağrı hûn olmak	Fikre düşmek	Kılıç salmak	Yaşlı kan dökmek
Bağrına şiş urmak	Fitne salmak	Kirman'a zîre iletme	Yavuz göz
Baş almak	Gam görmek	Kulak urmak	Yavuz sanmak
Baş kaldırmak	Garka vermek	Kut bulmak	Yere yüz sürmek
Baş koşmak	Gayret çekmek	Kuvvet tutmak	Yere yüz urmak
Baş u candan geçmek	Gönlüne düşmek	Meydana girmek	Yol bağlamak
Baş urmak	Gönül sıamak	Mukâbil durmak	Yüz döndürmek
Başı gitmek	Gözlerini uyhu örtme	Nefes bağlanmak	Yüz urmak
Başı kayu olmak	Günini dîn eylemek	Nusret vermek	Zamandan gitmek
Başına hâk koymak	Güşâyış bulmak	Oda urmak	Zevâl görmek
Baştan geçmek	Hâk etme/eylemek	Oda yakmak	Zindan çekmek
Becid dutmak	Hakk'a teslim olmak	Ökçesine basmak	Ziyana vermek
Bela çekmek	Hâle düşmek	Ömrünü (bir şeye) sarf etme	Zuhura gelmek
Bir yana etme	Hâle uğramak	Pervâz urmak	

Tablo 50. Kemal'in *Selâtin-nâme* Adlı Eserinde Yer Alan Deyimlerin Kullanım Sıklığı

Deyim	Kullanım Sıklığı	Deyim	Kullanım Sıklığı
Acısını tatmak	1	Haber göndermek	1
Âciz kalmak	1	Hâk etmek/eylemek	7
Ad kazanmak	1	Hâk olmak	1
Ad koymak	1	Hakk'a teslim olmak	2
Adı çıkmak	1	Hakkından gelmek	2
Adı durmak	1	Hâle düşmek	1
Adı kalmak	4	Hâle uğramak	1
Adını anmamak	1	Hâli perişan olmak	1
Adl yürütmek	3	Hasret çekmek	1
Âfet görmek	2	Hasta düşmek	1
Ah almak	1	Hayran kalmak	2
Ahd sımak	1	Hazır olmak	3
Akın salmak	5	Hevâ-yı nefse uymak	1
Akıl ermek	1	Heybet almak	1
Aklı şaşmak	1	Heybet düşmek	1
Aklını başına dermek	5	Hiçe satmak	1
Aklını dağıtmak	2	Hesabı yok	1
Alay bağlamak	6	Hizmete durmak	2
Âlem yüzünü teng kılmak	6	Hizmetinde durmak	9
Âlemi teng kılmak	1	Hor bakmak	1
Aman bulmak	2	Hoş görmek	1
Aman dilemek	1	Hoşa gelmek	1
Aman vermek	1	Huda emrine varmak	1
Aman vermemek	19	Hurûşa gelmek	1
Araya girmek	3	Hükmü geçmek	2
Ardın almak	1	Hükmü yürümek	1
Ardını önünü saymak	1	Hüküm sürmek	1
Arka tutmak	1	Hüner göstermek	1
Assı eylememek	2	Isuz kalmak	1
At tepmek	1	İçerüden içerü	1
Avaz vermek	1	İl gün	10
Avrat oğlan	3	İl urmak	12
Ayağına baş koymak	2	İleri varmak	2
Ayağına ser koymak	1	İman getirmek	4
Ayağına baş urmak	1	İntikam almak	2
Ayağına dökülmek	3	İr ü giç	3
Ayak basmak	5	İş başa varmak	1
Ayak götürmek	1	İş bitirmek	1
Ayakta kalmak	1	(Birine) İş düşmek	1
Ayakta koymak	1	İş eri	2
Ayyuka yetmek	1	İş etmek	11

Bağrı hûn olmak	1	İş tutmak	1
Bağrına şiş urmak	1	İşini bitirmek	3
Bahra dökmek	2	İtibara almak	1
Başgun kılmak	1	İzzet bulmak	10
Baş açık yalın ayak	1	Kadem basmak	1
Baş ağrısı	1	Kadrini bilmek	1
Baş almak	5	Kan dökmek	3
Baş kaldırmak	1	Kan kaşanmak	4
Baş koymak	5	Kanat bükme	1
Baş koşmak	3	Kanı kaçmak	2
Baş kurtarmak	4	Kanını almak	1
Baş salmak	1	Kanlı âb dökmek	1
Baş u candan geçmek	1	Kanlı yaş akıtmak	2
Baş urmak	3	Kapısında durmak	2
Baş üzre	1	Karar tutmak	8
Baş vermek	5	Karara kalmak	2
Baş verip râz vermemek	2	Karşı gelmek	1
Başına varmak	1	Karşı durmak	8
Başı gitmek	5	Karşı varmak	1
Başı kayu olmak	1	Kaş çatmak	1
Başı taşa değmek	1	Kefin boynuna takmak	2
Başına (bir şey) gelmek	11	Kelam açmak	1
Başına hâk koymak	2	Kendüye döndürmek	1
Başına yıkmak	2	Kendüyi urmak	1
Başını alıp gitmek	2	Kılıç çalmak	1
Baştan aşmak	1	Kılıç salmak	1
Baştan geçmek	3	Kılıçtan geçirmek	1
Becid dutmak	3	Kılına elem gelmemek	1
Bel bağlamak	1	Kin almak	1
Bela çekmek	1	Kirman'a zîre iletmek	1
Bela getirmek	1	Kökü kesilmek	1
Belaya düşmek	1	Kulak tutmak	2
Bir araya dirilmek	16	Kulak urmak	1
Bir araya gelmek	4	Kuru söz	1
Bir araya getirmek	1	Kuş uçmaz	1
Bir avuç	2	Kut bulmak	1
Bir iki	4	Kuvvet bulmak	1
Bir sözünü iki etmemek	2	Kuvvet tutmak	3
Bir yana etmek	1	Layık görmek	1
Birbirine karışmak	1	Lezzet almak	2
Birbirine girmek	1	Mat etmek	2
Birbirine tolaşmak	1	Meydana girmek	4
Boğazı ele vermek	1	Mihnet görmek	1
Boynundan gidermek	1	Mukâbil durmak	1
Boynunu urmak	1	Murat almak	1

Boyun tutmak	1	Muradını vermek	1
Boyun vermek	1	Ne gam	1
Bünyâd urmak	4	Nefes bağlanmak	1
Can almak	10	Niyet tutmak	1
Can atmak	3	Nusret vermek	1
Can baş terkin urmak	1	Oda urmak	1
Can bağışlamak	2	Oda yakmak	1
Can ile baştan geçmek	1	Öğüt almak	1
Can kurtarmak	6	Öğüt tutmak	1
Can vermek	15	Ökçesine basmak	1
Canından bezmek	1	Ömrünü (bir şeye) sarf etmek	1
Canından usanmak	2	Ömür sürmek	1
Cefa çekmek	1	Pençe urmak	6
Cevr çekmek	1	Per açmak	1
Cihan gözüne tar olmak	2	Pervâz urmak	1
Cihan gözüne teng olmak	1	Peşkeş çekmek	2
Cihan yüzün teng etmek	1	Piç olmak	1
Cihana gelmek	12	Pusuya girmek	4
Cihandan el çekmek	1	Râh tutmak	61
Cihandan elin yumak	1	Râh göstermek	2
Cihandan gitmek	1	Râzını açmak	3
Cihandan yüzü dönmek	2	Râz beklemek	1
Cihanı gözlerine tar eylemek	1	Rif'at bulmak	1
Cihanı teng itmek	1	Saf bağlamak	1
Cihanı terk eylemek	1	Saf düzmek	3
Cihanı tutmak	8	Sefa sürmek	2
Cûşa gelmek	2	Sağ işi sol olmak	2
Dağ taş	1	Salavat getirmek	1
Darb yemek	1	Sanı sanmak	1
Defterini dürmek	2	Sel gibi akmak	6
Dehri tutmak	1	Selam vermek	3
Dem urmak	3	Sen sana gel	1
Derde derman bağışlamak	2	Ser almak	10
Derisini yüzmek	1	Ser koymak	3
Derman bulmak	2	Ser kurtarmak	6
Derya gibi	2	Ser vermek	2
Destini tutmak	1	Seri gitmek	1
(Birin) Destinde olmak	6	Sonu gür	2
Destur istemek	1	Sormak ayıp	1
Destur vermek	5	Söz almak	4
Devran sürmek	5	Söz dinlemek	2
Dil bağlamak	1	Söz ehli	2
Dilden gidermemek	1	Söz işitmek	6
Dilden koymamak	1	Söz uzamak	4
Dilden terk etmemek	1	Söze gelmek	2

Dile gelmez	2	Sözü igen uzatmak	1
Dile getirmek	1	Sözünü sımak	1
Dili dönmemek	1	Suret bulmak	1
Dilini tutmak	2	Şâbâş almak	1
Dine gelmek	1	Şemşir urmak	13
Dirile yemek	1	Şöhret tutmak	1
Döküp saçmak	1	Tabl dögmek	3
Dört yan	1	Tahta çıkmak	1
Dün gün	4	Tahta geçmek	30
Dün ü gün	13	Tahta oturmak	6
Dünyaya gelmek	1	Tek durmak	1
Dünyayı tutmak	1	Tekbir getirmek	3
Ecel ermek	9	Terkin urmak	1
Eksik olmamak	1	Tig kuşanmak	1
El almak	2	Top urmak	1
El bağlamak	4	Ümidini kesmek	2
El bir itmek	1	Ümit tutmak	2
El çekmek	3	Üstüne yürümek	3
El götürmek	1	Üzerine yürümek	6
El kavşurmak	1	Vâkı‘a uğramak	1
El sunmak	1	Vakti bitmek	2
El urmak	7	Vücuda gelmek	1
Elden ayağa düşmek	1	Yabana atmak	1
Elden gitmek	4	Yadigâr kalmak	1
Elden ne gele	1	Yaka çâk itmek	1
Ele girmek	5	Yakıp yıkmak	3
Eli ermek	1	Yanına almak	2
Elini tutmak	2	Yara yemek	2
Elini yumak	1	Yarak görmek	2
(Birin) Elinde olmak	5	Yas tutmak	4
Elinden almak	8	Yaş dökmek	7
Elinden gelmek	4	Yaş sürmek	3
Elinden gitmemek	1	Yaşlı kan dökmek	1
Elinden koymamak	5	Yavuz göz	1
Elinden kurtulmak	1	Yavuz sanmak	3
Em çekmek	1	Yedi iklim	1
Emir tutmak	2	Yele vermek	2
Eteğini elden koymamak	5	Yere yüz sürmek	3
Eteğini tutmak	1	Yere yüz urmak	3
Evvel âhir	18	(Birin) Yerine geçmek	1
Eyü sanmak	1	Yerine getirmek	1
Fark etmek	1	Yerine koymak	1
Farkına urmak	1	Yıkıp yakmak	3
Fesada vermek	2	Yol bağlamak	1
Fetva vermek	3	Yol bulmak	2

Fırsat bulmak	6	Yol göstermek	2
Fikre düşmek	1	Yol gözlemek	1
Fitne salmak	1	Yol kesmek	1
Gaflet uyhusundan göz açmak	1	Yol tutmak	4
Gafletten uyanmak	1	Yol vermek	1
Gam çekmek	4	Yola girmek	1
Gam görmek	8	Yoluna baş ü can koymak	1
Garka vermek	2	Yoluna baş vermek	1
Gayret çekmek	1	Yoluna can vermek	1
Gece gündüz	8	Yoluna can ile baş vermek	1
Göğe çıkmak	2	Yüreği oda yanmak	1
Göğe ermek	1	Yüreğine dögin urmak	1
Göklere çıkmak	2	Yüz çevirmek	8
Göklere ermek	1	Yüz döndürmek	6
Gönlüne düşmek	1	Yüz tutmak	9
Gönül almak	1	Yüz göstermek	3
Gönül sımak	1	Yüz sürmek	14
Gönül vermek	6	Yüz urmak	44
Gönülden gidermek	1	Yüz vermemek	1
Göz açtırmamak	18	Yüzüne gülmek	4
Göz dikmek	1	Zahmet çekmek	2
Gözden sürmeyi kapmak	1	Zaman geçirmek	1
Gözlerini kan eylemek	1	Zamandan gitmek	2
Gözlerini uyhu örtmek	1	Zevâl görmek	1
Gözünü açmak	5	Zevk almak	1
Gözünü yummak	1	Zindan çekmek	1
Gücü yetmek	1	Ziyana vermek	1
Günini dün eylemek	1	Ziyanı değmek	1
Güşâyış bulmak	4	Zuhura gelmek	1
Haber almak	1	Zulüm görmek	1

4.1.7. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Türkü

“Türk” kelimesinden doğan ve “Türklere mahsus ezgi” anlamına gelen türkü, mâni ve koşma tiplerine bağlı, çeşitli şekil özellikleri gösteren nakaratlı, nakaratsız lirik manzumeler olarak başlangıçta ferdî birer eser olup zamana ve mekâna bağlı olarak anonimleşirler (Elçin, 2001: 195). Doğu ve Kuzey Türkleri “türkü” karşılığı olarak “yır, cır” kelimelerini kullanmaktadırlar (Elçin, 2001: 195). Ancak, 15. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Oruç b. Âdil’in eserindeki kayda göre Batı Türklerinin de “türkü” kelimesini “ırlamak” fiiliyle kullandıkları görülmektedir.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde “türkü” kelimesine Oruç b. Âdil’in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde rastlanılmaktadır. Eserde “türkü” kelimesi “ırlamak” fiili ile birlikte kullanılmakta ancak türkü örneği verilmemektedir.

4.1.7.1. Oruç b. Âdil’in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Türkü

Eserde, II. Mehmed devrinde Mihaloğlu Gazi Ali Bey’in Ungurus fetihlerinden bahsedildiği sırada, Varat şehrinin fethinin ardından yüklü miktarda ganimetle dönüldüğü belirtilmektedir. Eserin, “Paris Bibliothèque Nationale, ancien fonds Turc 99” nüshasında bu bilgilerin ardından ek olarak, bu gazanın çok meşhur olduğu ve Rumeli’de bu gazanın türkülerinin söylendiği belirtilmektedir. Nüshada, “*Bu gazâ katı meşhurdur. Bu gazânun Rum-ili’nde türküleri dahi ırlanur.*” şeklinde kısaca belirtilen bu türkülerin örneği verilmemektedir (Öztürk, 2014: 111).

4.1.8. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Halk Şiiri

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde halk şiiri örneği sadece Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.8.1. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Halk Şiiri

Eserde, İstanbul'un fethi ile ilgili bilgilerin ardından şehrin tarihî ve efsanevi bilgilerinin aktarıldığı sırada, 13. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre tarafından söylendiği belirtilen bir beyit yer almaktadır.

Hz. Süleyman, Avrupa yakınlarındaki bir adanın padişahı olan Ankur ile savaşıp bu adayı ele geçirdikten sonra Hak dini kabul etmediği için öldürdüğü padişahın kızı Şemsiyye Banu ile evlenir. Hz. Süleyman'ın nazarında bir dediği iki edilmeyen Şemsiyye Banu, ondan kendisi için o güne kadar görülmedik bir saray yaptırmasını ister. Cinler, devler ve periler Hz. Süleyman'ın emriyle âlemi dolaşıp bu saray için uygun, cennet misali bir yer ararlar ve sonunda Aydıncık⁹³ Dağı'nı beğenip sarayı burada inşa ederler. Bundan asırlar sonra, Yanko ibn Madyan adlı padişah bu sarayda otururken dünyaya kendisinden yadigâr kalacak bir şey yapmak istediğini belirtir. Vezirlerinden birisi de bir şehir inşa etmesi takdirinde adının âlemde sonsuza kadar anılacağını söyleyince bu şehir için bir yer aranmaya başlanır. Yanko ibn Madyan'a rüyasında Kostantiniyye'de yapması söylenince vezirlerinden burayı bulmalarını ister ancak kimse burayı bulamaz. Bunun üzerine Yanko ibn Madyan uykuda iken yatağı ile birlikte alınıp Kostantiniyye'ye bırakılır. Padişahın kayb olduğunu düşünen vezirler onu aramaya başlarlar ve sonunda bulurlar. Buranın güzelliği karşısında hayran olan padişah ve vezirler şehri burada kurmaya başlarlar. Yerin kazılmaya başlanmasının ardından bir kubbenin çıktığı ve kubbenin içinde yedi yerde yedişer kerkes (akbaba) şeklinde heykelciklerin olduğu görülür. Her bölükteki kerkeslerin üzerinde de bir levha bulunmaktadır. Ancak, zamanın âlimleri dâhil kimse bu levhayı okuyamaz. Müellif, okunamayan bu levha ve kuşlar ile ilgili

⁹³ **Aydıncık:** Bugün, Balıkesir ili Bandırma ilçesine bağlı olan Edincik mahallesi (Akbar, 2003: 49).

bilgi vermeye başlar. Buna göre, kerkes şeklindeki heykelciklerin her biri bin yılı temsil etmektedir. Buraya her bin yılda bir kerkes bırakılmakta ve ikinci bin yılın sonunda yeni kerkes getirildiği zaman bir öncekinin başı kırılmaktadır. Altıncı bölümdeki kerkeslerden altısının başının olmadığını ancak sadece ikisinin başlarının yerinde olduğunu görüp sonrasında bunların ne ifade ettiğini anlayanlar, dünyaya o güne kadar altı tayife geldiğini ve yedincide de Hz. Âdem'in yaratıldığını anlarlar. Oruç b. Âdil bu noktada, “*Yunus Emrem sözünde demişdür:*

*Altı kez dünyâ doldı
Yedinci Âdem Safî aleyhi 's-selâm geldi”*

diyerek Yunus Emre'ye ait bir şiirden alıntı yapmıştır (Öztürk, 2014: 81).

Bu beyit, *Yunus Emre Divanı*'nda 367 ile numaralandırılan şiirin yedinci beyti olup Oruç b. Âdil'in bunu Yunus Emre'nin yazdığı şekilde aktarmadığı, eksik verdiği görülmektedir. Buna rağmen bu kayıt, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerindeki tek halk şairini ve ona ait şiir parçasını vermesi bakımından önemlidir. Oruç b. Âdil'in alıntı yaptığı şiirin tamamı şu şekildedir:

*“Biz uludan işitdük evvel er yaratıldı
Pâdişâhun birliğin evvel kadîm er bildi*

*Bunca yıl bunca zamân biz işitdük bî-gümân
Çalap kendü sun 'ından ere Tanrılık kıldı*

*Eydürler bir kuşdı hikmeti öküşidi
İki cihân 'ârifi ol kuşdan 'ibret aldı*

*Ol kuşun her bir yünü yüz bin yigirmi dört bin
Evvel ol kuş uçuban rahmet göline taldı*

*Çün gölden girü döndi budak üzere kondı
Silkindi her bir yünden bir tamla su döküldi*

*Ol suyun her birisin bir cân yaratdı güzîn
Ol cânun her birisi bunda peygamber oldı*

***Evvelki bünyâd oldı altı kez dünyâ toldı
Yidincisi buyıdı bu Âdem yaratıldı***

*Âdem toprakdanıdı 'Azâzîl oddanıdı
İşitdük 'Azâzîl'i Âdem'e bakdı güldi*

*Secde geldi Âdem'e eydür inün kademe
Cümle firişte indi 'Azâzîl dura kaldı*

*Eydür ben oddan olam yüz bin yıl tâ'at kılam
Tapu buyuracagın tâ'atın 'arza kıldı*

*Ol halkun varlığından pâdişâh birliginden
Şol bir söz sebebinden sürildi la'net oldı*

*Her kim kendüyi gördi üstâdı İblîs oldı
Kişi ne buldıysa miskînligile buldı*

*Eksikligüm Hak bilür ışkı bana ol virür
Kılgıl Yûnus'a tîmâr 'ışk beni benden aldı" (Tatçı, 2014: 490-491 / Şiir 367)*

4.2. 15. Yüzyıl Osmanlı Tarihlerinde Eğitsel İletiler

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan eğitsel iletiler her bir eser için ayrı ayrı incelenmiştir.

4.2.1. Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel, toplumsal, dinî gelişimi ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş; ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K1) Danışmak, (K2) Kötülük Yapmamak.
- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T1) Adaletli Olmak.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D1) Allah Sevgisi, (D2) Peygamber Sevgisi, (D3) Kadere İman, (D4) Dünyanın Geçiciliği, (D5) Gaza Etmek, (D6) Şehit Olmak.
- Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (E1) Büyükleri Örnek Almak.

(K1) Danışmak

Bir karar almadan ya da bir işe başlamadan önce başkalarına danışmak, onların fikrini sormak, insanlara yol gösterici olacaktır. Bu sayede insan, yanlış bir karar almaktan ya da yanlış bir iş yapmaktan kurtulacaktır.

Ahmedî, yaptığı işlerde yanındaki kişilere danışan Ertuğrul Gazi'nin bu davranışıyla güç ve başarı kazandığını iletmektedir.

“Uydı anda çok kişi Er Duğrıla

Oldur iş kim danış ile doğrıla” (Atsız, 2013: 140 / b. 46)

Ahmedî, danışmadan ve fikir almadan iş yapan kişilerin yollarını şaşıracağını belirterek fikir almanın gerekliliğini iletmektedir.

“Nesneye nakdin veren ebleh olur

Fikrsüz iş işleyen gümreh olur” (Atsız, 2013: 159 / b. 331)

(K2) Kötülük Yapmamak

Başkalarına kötülük yapan insanların yanıldığı en büyük nokta, bu kötülüğu başkalarına yaptığını düşünmesidir. Nitekim yapılan kötülük, sahibine muhakkak geri dönecek ve onu zor durumda bırakacaktır.

Ahmedî, I. Bayezid’in rüşvet alan kadıları araştırıp aldıkları rüşveti geri verdirildiğini ve onları gerekli şekilde cezalandırdığını belirtmektedir. Kadıların bu hareketleri sonucu cezalandırılmasını hak ettiklerini *“Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ”* diyerek iletmektedir.

“Geregince etdi anlara ceza

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ” (Atsız, 2013: 156 / b. 279)

(T1) Adaletli Olmak

Adalet, bir toplumda huzur ve barışı sağlayan en önemli unsurdur. Yönetici konumunda bulunan insanların yaptıkları işlerde, verdikleri kararlarda adil davranmaları onların toplumsal düzeni sağlamaları noktasında çok önemlidir.

Ahmedî, babası I. Murad’ın vefatının ardından tahta gečen I. Bayezid’in ataları gibi adil bir hükümdar olduğunu ve böylelikle de bütün işlerinde yetkin bir hâle geldiğini iletmektedir.

“Ata, dede bigi ‘âdil oldı ol

Dükeli işlerde kâmil oldı ol” (Atsız, 2013: 154 / b. 257)

(D1) Allah Sevgisi

İnsanın kendisini yaratan, koruyan, kollayan ve gözeten Allah'a karşı duyduğu sevgi, onun dinî gelişimi açısından oldukça önem arz etmektedir. Allah'a karşı derin bir sevgi besleyen insan aynı zamanda onun yarattığı insanlara karşı da sevgi duyacak, kendisinin her an gözetildiğinin farkında olduğu için de kötülük yapmaktan geri duracaktır.

Ahmedî, I. Murad'ın gaza niyetiyle ve Allah'ın rızası için savaştığını belirtmekte ve insanın gönlünde Allah'tan başkasının olmaması gerektiğini iletmektedir.

*“Tâ'atından kişi anda bula hayr
Hak ola gönlünde, pes olmaya gayr”* (Atsız, 2013: 149 / b. 180)

(D2) Peygamber Sevgisi

Peygamber sevgisi, insanın Allah'a olan sevgisinin en büyük kanıtıdır. İnsanlara elçi olarak gönderdiği peygamberlerin onlar tarafından sevilmesi, ilettikleri emir ve yasakların uygulanması peygamberlerin şahsında Allah'a karşı duyulan sevginin göstergesidir.

Ahmedî, son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in bütün yaratılmışların en şerefli olduğunu belirterek O'nun sevmeye layık bir rehber olduğunu iletmektedir.

*“Sonra geldi enbiyadan ol resul
Hâtem oldı vü kamudan eşref ol”* (Atsız, 2013: 138 / b. 19)

*“Geldiler evvel hezârân enbiyâ
Pes Muhammed geldi tâc-ı evliyâ”* (Atsız, 2013: 159 / b. 319)

(D3) Kadere İman

İmanın şartlarından olan kadere iman, insanın başına gelen iyi ya da kötü her şeyin Allah tarafından ve O'nun isteği ile gerçekleştiğine inanmaktır. İnsanlar tedbir almakla yükümlüdür ancak Allah'ın ezelde takdir ettiği şeyler, yeri ve zamanı gelip

gerçekleşince yani kaza gerçekleştiğinde alınan tedbirler hiçbir işe yaramaz. Tedbirli davranan insanların aksi bir durumla karşılaştıklarında bunun Allah'ın takdir olduğunu düşünmeleri, onların dinî inançlarına bağlılıklarını göstermektedir.

Ahmedî, I. Bayezid'in Şam'ın fethi için kıştan hazırlık yapıp yazın yola çıkma fikrinden bahseder ve alınan tedbirlerin takdir karşısında hiçbir hükmünün olmadığını belirterek kadere iman etmek gerektiğini iletir. Çünkü I. Bayezid'in bu hazırlıkları yaptığı sırada Timur, Anadolu'yu işgal eder ve sonrasında Timur'a esir düşen I. Bayezid bu fethi gerçekleştiremez.

“Ademî tedbiri gelmez hiç işe

Orada kim Tanrı takdîri erişe” (Atsız, 2013: 157 / b. 294)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Allah insanları dünyaya imtihan için gönderir. Dünya hayatı insanın ebedi âlemi için imtihan edildiği yerdir ve geçicidir. Dünya hayatına kendini kaptırmamak, dünyanın geçiciliğini ve ölüm gerçeğini aklından çıkarmadan yaşamak müminlere her daim tebliğ edilmiştir. İnsan yaşarken ne kadar güce, zenginliğe sahip olursa olsun bir gün bunları bırakıp buradan göçecektir. Osmanlı tarihlerinde de bu durum hükümdarlara ve okuyuculara sıklıkla öğütlenmektedir.

Ahmedî, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın ölümünden bahsettiği sırada ve çeşitli vesilelerle dünyanın bir geçit olduğunu ve buraya gelen herkesin gideceğini iletmektedir.

“Filmesel nedür cihan? Bir rehgüzer

Bunda uğrayan kişi gerü gider” (Atsız, 2013: 145 / b. 122)

“Çünkü adı yerdürür, ne bulsa yer

Ögmeğil anı, nice gerekse yer” (Atsız, 2013: 145 / b. 123)

“Çok emel dutup sana kim dedi az?

Çün bilürsin ‘ömrüni kim olur az” (Atsız, 2013: 145 / b. 125)

“Çâre ne? Çün böyledür çarhun işi
Bâki olmaz dâyimâ zinde kişî” (Atsız, 2013: 154 / b. 253)

(D5) Gaza Etmek

Gaza etmek; Allah’ın rızasını kazanmak için, İslam dinini yaymak amacıyla gayrimüslimlere karşı savaşmak demektir. Gaza hem dinî hem de siyasi anlamda önem arz etmektedir. Küçük bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan ve sonrasında üç kıtaya hükmeden bir imparatorluk hâline gelen Osmanlı’nın bu başarısında gazanın çok önemli bir payı vardır. Bu nedenle de Osmanlı tarihlerinde gaza etmenin ne kadar önemli ve faziletli bir şey olduğu iletilmektedir.

Ahmedî, çeşitli vesileler ile gazanın faziletinden ve öneminden bahsetmektedir. Gazanın Allah’ın emri olduğunu, gazaya gitmemenin Allah’a karşı gelmek olduğunu ve gazi olarak can verenlerin haşrının kolay olacağını iletmektedir.

“Bildi anı kim gazâ-key iş olur
Gazi olanun haşrı bîteşvîş olur

Gazi olan hak dinündür âleti
Lâcerem hoş olasıdur hâleti” (Atsız, 2013: 138-139 / b. 26-27)

“Ne fâziletdür gazâ bilür idi
Hak yolında terk-i cân kılur idi” (Atsız, 2013: 143 / b. 99)

“Ol gazâya korkudan varmadılar
Hakkun emrine boyun vermediler

Düşmene kıldı Hak anları zebun
Oldılar cümle zelil ü sernigûn” (Atsız, 2013: 150 / b. 188-189)

(D6) Şehit Olmak

İslam dininde şehadet oldukça önemli bir yere sahiptir. Allah yolunda savaşırken hayatını kaybeden insanın Allah katında diri olduğuna inanılır. Bu inanç,

Müslümanların gazaya seve isteye gitme sebebidir. Gazayı bir fetih ideolojisi hâline getiren Osmanlılarda askerlere şehit olmanın insana çok yüce bir makam kazandıracağı iletilerek onlar savaş için motive edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle de Osmanlı tarihlerinde şehit olmanın ne kadar yüce bir değer olduğu iletilmektedir.

Ahmedî, Allah yolunda canını veren şehitlerin ölmediklerini belirterek şehadetin önemini iletmektedir.

*“Ola kim ol Tanrı yolına şehîd
Öldi sanma kim diridür ol sa’îd*

*Hak katında rızık içindedür olar
Ölmediler, belki zindedür olar”* (Atsız, 2013: 139 / b. 30-31)

(E1) Büyükleri Örnek Almak

İnsan, yaşamı boyunca değerli ve önemli olduğunu düşündüğü kişileri örnek alıp onlar gibi olmaya çalışır. Bu durum, insanın faydalı bir birey olup toplumda yer edinmesinde önem arz etmektedir.

Ahmedî, babası I. Murad’ın vefatının ardından tahta geçen I. Bayezid’in atalarını örnek alıp onlar gibi adil bir hükümdar olduğunu ve böylelikle de bütün işlerinde yetkin bir hâle geldiğini iletmektedir.

*“Ata, dede bigi ‘âdil oldı ol
Dükeli işlerde kâmil oldı ol”* (Atsız, 2013: 154 / b. 257)

4.2.2. Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş; toplumsal gelişimi ve ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K3) Güç Sahibi Olmak.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D7) Dua.
- Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (E2) Büyüklere Saygılı Olmak.

(K3) Güç Sahibi Olmak

Kimi insanlar diğerlerine nazaran daha güçlü olabilirler. Bu durum onların yaratılışlarından kaynaklandığı gibi makam, mevki sahibi olmalarına da bağlıdır. Zor bir durumla karşılaşan insan, içinde bulunduğu durumun zorluğuna ve şartların ağırlığına bakmaksızın kendi gücüne güvenip üstesinden gelmeye çalışmalıdır.

Abdülvâsi Çelebi, Musa Çelebi'nin seksen bin kişilik bir orduyla kardeşi I. Mehmed'in üzerine yürüdüğünden bahseder. I. Mehmed'in hâlihazırda sekiz bin askeri vardır. Vezirler kendisine, askerî bakımdan yetersiz olduklarını ve gelecek birlikleri beklemeden Rumeli'ye geçmemeleri hususunda fikir beyan ederler. Ancak, askerinin azlığını umursamayan I. Mehmed vezirlere onların sayıca fazla olmalarının önemli olmadığını, zira bir doğanın bin kekligi kovalayabildiğini belirterek güç sahibi olanın kazanacağını iletmektedir.

“Nola ol çok olup biz olavuz az

Kovar bin kekligi öninde bir bâz” (Gültaş, 1996: 259 / b. 1774)

(D7) Dua

İslam inancına göre dua, müminin silahıdır. İnsan manevi gücünü bütün varlığıyla teslim olduğu Allah'a yaptığı dualarından alır. Bir sıkıntıyla imtihan edilen insana bu sıkıntıya sabır ve dayanma gücünü dua verir. İnsanı umutsuzluğa kapılmaktan ve karamsar düşüncelerden duaları kurtarır.

Abdülvâsi Çelebi; duanın dünyayı tehlikelere karşı koruduğundan, insanın bahtını kötülüklerden sakladığından, mutluluğun dualar ile geleceğinden bahsederek duanın önemini iletmektedir.

*“Du ‘âlar leşkeri bizümledür çok
Du ‘â kapısı bizden yana açık*

*Du ‘â bize kılur çün yohsul u bay
Du ‘ânun leşkerün birin bana say*

*Du ‘âlardan togar her tıfl-ı devlet
Du ‘âlardan biter serv-i sa ‘âdet*

*Du ‘â saklar cihân tahtın hatardan
Du ‘â bekler beşer bahtın (ı) şerden*

*Du ‘âlardan olur ‘ömre ziyâde
Du ‘â matlûbdur bilişe yâda”* (Gültaş, 1996: 260 / b. 1780-1784)

(E2) Büyüklere Saygılı Olmak

İnsanın kendisinden büyüklere karşı saygılı olması, toplumsal ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Toplum hayatında insanların büyüklere saygılı davranmaları, o toplumda birlik ve beraberliğin sağlanması noktasında önem arz eder. İnsan, büyüklere saygıyı ailede öğrenir. Aile büyüklerine saygı duyan bir insanın toplum hayatında karşısına çıkan büyüklere de saygı duyacağı aşikârdır.

Abdülvâsi Çelebi, ağabeyi I. Mehmed'in üzerine yürüyen Musa Çelebi'yi ağabeyine karşı geldiği için eleştirmekte ve insanın ağabeyine karşı gelmemesi gerektiğini iletmektedir.

“Gerekmezdi ki böyle lâf uraydı

Ulu kardaşına karşı turaydı

Ulu kardaşa 'âk olmasa yigdi

Çü bunlar vardı ol gelmese yigdi” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1825-1826)

4.2.3. Kâşifi'nin *Gazanâme-i Rûm* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Kâşifi'nin *Gazanâme-i Rûm* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş, toplumsal gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K4) Akılla Hareket Etmek, (K5) Kendini Güçlü Sanmamak.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D4) Dünyanın Geçiciliği.

(K4) Akılla Hareket Etmek

Akıl; insanın kendi davranışlarını tanımasına, bilmesine ve değerlendirmesine yarayan kabiliyeti; iyiyle kötüyü, doğruyla yanlış, gerçeğe yalanı ayırt edebilme gücüdür (Çağbayır, 2017a: ?). Toplumun gelişip ilerlemesinde insanların akıllı hareket etmeleri önem arz etmektedir. İnsanın vereceği kararlarda, yapacağı işlerde aklını kullanması onun doğru kararlar verip faydalı işler yapmasına vesile olacaktır.

Kâşifi, II. Murad'ın çocuk yaştaki oğlu II. Mehmed'i tahta geçirmesinden bahsederken vezirlerin kendi aralarındaki konuşmalarından bahsetmektedir. Buna göre vezirler, padişahın çocuk yaşta olduğunu ancak ona itaat etmenin akıllıca bir davranış olduğunu söyleyerek akılla hareket etmek gerektiğini iletmektedirler.

“İhlâs ile kendi kendilerine düşündüler ki: ‘Padişâh, ağzından süt kokusu gelecek kadar küçüktür. Fakat, akıllı olup Padişâhın karşısında ita’atkâr olmak lazım.’” (Esmail, 2005: 17)

(K5) Kendini Güçlü Sanmamak

Yaratılışı ve sahip olduğu makam, mevki açısından insanların güçleri birbirinden farklıdır. Güçlü olmadığı hâlde kendinden güçlülere karşı gelen insanın yenilmesi muhakkaktır. Bu nedenle insan kendi gücünü ve sınırlarını bilmeli, hem

kendine hem de yanındakilere zarar vermemek için kendinden güçlüler ile mücadeleye girmemelidir.

Kâşifi'nin verdiği bilgiye göre, bir gün II. Mehmed'e iki haberci gelir. Macaristan'dan yola çıkan bazı Avrupalı gayrimüslimlerin Rumeli'deki Müslümanlara zarar verdiklerini ve Avrupalıların iki yüz parça gemi ile deniz yolunu kapattıklarını söylerler. Bunu duyan II. Mehmed, son derece sinirlenir aslanın av yerinden uzaklaştığında tilkinin oraya gelip mazlumlara aslan kesildiğini belirterek kendinden güçlülerin karşısında insanın kendini güçlü sanmaması gerektiğini iletmektedir.

“Padişâh bu haberi duyunca ateşi başına vurdu. Çok sinirlendi ve dedi ki: ‘Arslan av yerinden uzak olunca tilki girermiş oraya, arslan kesilirmiş mazlumlara. Allah bana ömür ihsân ederse kâfirler yurduna uğrar, memleketlerini öyle bir hâle getiririm ki, gören oraların asla i‘mâr bulmadığını zannetsin. Memleketlerini başlarına yıkarım.’” (Esmail, 2005: 19)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Kâşifi, Varna Savaşı sırasında Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey'in şehit olduğu bilgisini verdikten sonra dünyanın kimseye karşı vefalı olmadığını, insanı önce üzüm dalları gibi büyütüp sonra yere serdiğini belirterek dünyanın geçici olduğunu iletir.

“Böyledir dünyanın ‘adeti, kimseye vefa göstermez. İnsanı üzüm dalları gibi büyütür sonra bir rüzgârla yerlere serer. Dünya sofrasına alışma, menzil uzak yol ise uzundur.’” (Esmail, 2005: 21)

4.2.4. Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş, toplumsal gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K5) Kendini Güçlü Sanmamak.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D3) Kadere İman, (D4) Dünyanın Geçiciliği.

(K5) Kendini Güçlü Sanmamak

Şükrullah, I. Mehmed ile Musa Çelebi'nin savaştığı sırada Karamanoğullarının Bursa üzerine yürüdüğü bilgisini verdikten hemen sonra bu durumu *Şehnâme*'de yer alan bir beyit ile açıklamaya çalışır. Aslanın olmadığı ormana çakalların kahraman olarak geldiğini belirterek kendinden güçlülerin karşısında insanın kendini güçlü sanmaması gerektiğini iletmektedir.

“Bu arada Karaman oğlu, Osman'ın memleketine iştahlandı ve Bursa üzerine çadır kurdu. Nitekim Şehnâme'de şöyle denir:

Beyit

Orman erkek aslandan boş olunca

Çakallar ormana kahraman olarak gelir” (Almaz, 2010: 388)

(D3) Kadere İman

Şükrullah, korumalarının engellediği bir gayrimüslimin yanına gelmesine izin veren I. Murad'ın bu gayrimüslim tarafından şehit edildiğini belirttikten sonra, kaza gelince yapacak bir şeyin olmadığını söyler ve kadere inanmak gerektiğini iletir.

“Meğer bir kâfir yaralanmış ve kanla bulanmış ve kendini ölüler arasında gizlemiş. Yerinden kalkmış ve düşe kalka Hudâvendigâr Gazi'nin yanına gelmiş. Korumalar, engellemek istemişler. Hudâvendigâr Gazi de bir ihtiyaç sahibi olduğunu ve bir isteğinin olduğunu sanmış ve korumaları bundan alıkoymuş. Bu lânetli kâfir de yanına gelmiş ve hançerle onu vurmuş. ‘Kaza gelince feza daralır.’” (Almaz, 2010: 384)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Şükruallah, av sırasında atından düşüp can veren Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın vefat bilgisinden hemen sonra bir atasözünde söylendiği üzere bu dünyanın her gelenin gideceği bir yolgeçen olduğunu belirterek dünyanın geçici olduğunu iletmektedir.

“Kazara at düşmüş, Süleyman Paşa da atından düşüp ölmüş. Atasözünde de söylendiği üzere, bu dünya bir yolgeçendir, her gelenin geçmesi gerekir.” (Almaz, 2010: 382)

4.2.5. Enverî'nin *Düstûrnâme* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Enverî'nin *Düstûrnâme* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi ve ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş, toplumsal düşüncenin gelişimini ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K6) İbret Almak, (K7) Doğruluk.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D7) Dua, (D4) Dünyanın Geçiciliği.
- Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (U1) Hâkimiyet Anlayışı.

(K6) İbret Almak

İnsanın karşılaştığı olaylardan ya da durumlardan bir ders çıkarıp buna göre hareket etmesi, davranışlarına yön veren bir tutumdur. Yaşananlardan ders çıkarmak, insanın aklını kullanması ile ilgilidir. Akıllı ve düşünceli bir insanın yaşananlardan çıkaracağı dersler, onun hata yapmasını önleyecek ve iyiye ve doğruya ulaşmasına yardımcı olacaktır.

Enverî, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın ölümünden ibret alınmasını istemektedir. Aynı zamanda da eserin telif nedenini geçmişte yaşanan olaylardan ibret almak olarak belirtmekte ve eserin bir "ibretname" olduğunu söylemektedir.

*“Şeh Süleyman yedi yılda kıldı nakl
İbret al âlemden olsa sende akl”* (Öztürk, 2012: 24 / b. 276)

*“Halka yazdum bunu ibret-nâme ben
Okuyup ibret alasin tâ ki sen*

*Hâlini kıldum mülûkün bunda zikr
İbret al dünyadan et bunları fikr”* (Öztürk, 2012: 63 / b. 835-836)

(K7) Doğruluk

Sözlerinde ve hareketlerinde doğru olmak, bir insanda bulunması gereken en önemli erdemlerden biridir. İnsanın yalan söylememesi, verdiği sözleri tutması, sözlerinde çelişmemesi, hakka ve hakikate bağlı olması onun insanlar arasındaki ve toplum içindeki yerini belirleyen ölçülerdir. Nitekim İslam dini de insanlara doğru olmayı emretmektedir: “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!*” (Hud, 11/112).

Enverî, Sinop Beyi İsfendiyaroğlu İsmail’in doğru hareketinden dolayı kurtuluşa ve mutluluğa eriştiğini belirterek doğruluğun önemini iletmektedir. Nitekim II. Mehmed, Sinop’u fethetmek istediğinde İsmail Bey başka çaresinin olmadığını görür ve şehri teslim eder.

“*Doğruluğundan ana erdi felâh*
Öpdü sultan elin ol ehl-i felâh” (Öztürk, 2012: 49 / b. 622)

(D7) Dua

Enverî, hükümdar bile olsa her insanın duaya ihtiyacı olduğunu belirterek duanın ne kadar önemli olduğunu iletmektedir.

“*Her kişide oldu du‘âya ihtiyâc*
Ger melik olup başında ola tâc” (Öztürk, 2012: 64 / b. 841)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Enverî, eserde çeşitli vesileler ile ölümü hatırlatmakta ve dünyanın geçici olduğunu iletmektedir.

“*Her ki geldiyse cihana nîk ü bed*
İşbu ejderhâ yutar kim kıla red” (Öztürk, 2012: 18 / b. 209)

“*Gündüz Alp üç yıl geçicek göç kılur*
Kim durur yutmaz cihan hürmet kılur

Kimsenün ölümüne güvenmegil
Bana dahu ol iş olmaz sanmagıl” (Öztürk, 2012: 19 / b. 217-218)

(U1) Hâkimiyet Anlayışı

Türk devlet geleneği içinde egemenliğin Tanrı tarafından kutsal kabul edilen bir aileye verildiği ve bu aileden bir kişinin mutlak hükümdar olduğu kabul edilmektedir. Kendisine Tanrı tarafından verilen bu yönetme yetkisini hükümdar hiç kimse ile paylaşmaz. Hanedanın diğer üyeleri çeşitli yetkilerle yönetimde yer alırlar ancak onlar da mutlak hükümdara bağlıdır. Zira tahtı iki kişinin paylaşması devletin bekası için tehlikedir ve asla kabul edilemez.

Enverî, Selçuklular ile Moğollar arasında Sultanöyüğü'nde yapılan savaşın Selçukluların galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından Selçuklu Sultanı'nın savaşta büyük kahramanlık gösteren Gündüz Alp ile Gök Alp'a Sultanöyüğü'nü verdiğiinden bahseder. Gündüz Alp ile Gök Alp'a toprak verildiğini duyan Sultan'ın annesi, bu iki kardeşin han soyundan geldiklerini, onlara toprak vermenin bir memlekette iki sultan olmasına yol açtığını ve fitneye sebep olup memlekete zarar vereceğini belirterek bir memlekette bir hükümdar olması gerektiğini iletir.

“İki üç han nice sığa bir ile

Göresin şimden girü anlar ne kıla” (Öztürk, 2012: 18 / b. 200)

4.2.6. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş, toplumsal gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K7) Doğruluk.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D3) Kadere İman.

(K7) Doğruluk

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, I. Murad'ın Kosova Savaşı hakkında bilgi verirken gayrimüslimlerin ittifakından ve büyük bir ordu oluşturduklarından bahseder. Ancak sayıca az olan Osmanlı ordusu onları mağlup eder. Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, bu durumu Allah'ın doğrulara yardım etmesi ile açıklar ve Allah'ın doğruyu yücelttiğini, doğru olmayanı ise hükümsüz bıraktığını iletir.

“*Tanrı, kâfirler istemese de hakkı yükseltir. Doğru olmayı hükümsüz bırakır.*”
(Konyalı, 1949: 347)

(D3) Kadere İman

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Ertuğrul Gazi'nin Moğollara karşı Selçuklularla birlikte savaştığını belirttikten sonra iki yıl, üç ay daha yaşadığını belirtir. Vefatından, Allah'ın takdiri olarak bahseder ve takdirden kaçmanın ve kurtulmanın mümkün olmadığını iletir.

“*Bundan sonra Emîr Ertuğrul yüce ve her şeyi bilici Tanrının takdîri olan, kaçması ve kurtulması imkânsız hâdisenin vukuuna kadar iki yıl, üç ay gazâ ile uğraştı.*” (Konyalı, 1949: 344)

4.2.7. Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l-Feth* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel, toplumsal, dinî gelişimi ve ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş; evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K8) İyilik Yapmak, (K9) Sorunlara Çözüm Bulmak, (K10) Tedbirli Olmak, (K11) Ettiğini Bulmak, (K12) Hile Yapmamak, (K13) Hainlik Etmemek.
- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T2) Birlik ve Beraberlik Sağlamak.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D3) Kadere İman.
- Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (U1) Hâkimiyet Anlayışı.

(K8) İyilik Yapmak

İyilik; insanın herhangi bir çıkar gözetmeksizin uzattığı yardım eli, kimi zaman güler güzü, kimi zaman da güzel sözleridir. İyi olmak ve iyilik yapmak, erdemli ve ahlak sahibi birinin taşıması gereken vasıflardandır. Semavi dinlerin hepsi insanlara iyiliği emretmektedir. İnsanlara iyilik yaparak gönül kazananların Allah'ın sevgisini ve merhametini de kazandığı aşikârdır.

Tursun Bey, eserin başında bir padişahta olması gereken erdemler hakkında bilgi verir. Bu erdemlerden biri adaletli olmaktır. Suçluyu hak ettiği şekilde cezalandırmak hukukun dayanaklarından olsa da iyilik ve esirgeme erleri olan padişahlar, af ve iyilik lezzetini öfkelenip intikam alma yani cezalandırmadan üstün bulurlar. “*Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır.*” (Bakara, 2: 237) ayeti uyarınca padişahların bu iki nimetin en lezzetlisini yediklerini belirten müellif, “atalar sözünde” söylenen “*Mürüvvet şerî'ati yener.*” sözünün bu anlamı taşıdığını belirtir. Bu sözle iyiliğin hukuk kurallarından üstün olduğu iletilmektedir.

“*Ve her çend mücâzât bi-hak erkân-ı mekârim-i şerî‘âtün birisidür, ve pâdişâhlar mezhebinde ri‘âyet-i siyâset mendûbdur; ammâ erbâb-ı avârif ü avâtıf –ki asl pâdişâhlardur- lezzet-i afv ü ihsânı halâvet-i intikâm u teşeffiden ziyâde bulup, ‘ve en ta ‘fü akrebü li‘t-takvâ’ ruhsatı ile ol iki ni ‘metün elezzini ve ahlâsını tenâvül iderler ki, atalar sözünde ‘Mürüvvet şerî‘ati yener’ didükleri dahı bu ma ‘niden haberdür.’*” (Tulum, 1977: 20)

(K9) Sorunlara Çözüm Bulmak

Bir insanın karşılaştığı sorunlara çözüm bulmaya çalışması, onun bu sorunu çözmesi noktasında önemli bir adımdır. İnsan bir köşede oturup karamsarlığa kapılmamalı, sorunu çözmek için çalışmalıdır.

Tursun Bey, II. Mehmed’in İstanbul kuşatması sırasında Kostantiniyye kalesi ağır zarar görünce gayrimüslimlerin buranın savunulması konusunda görüş bildirdiklerinden bahseder. Buna göre kale halkı; burasının evlerinin ve çocuklarının üstü, özellikle de beylerinin evi olduğunu söyleyip kendilerinden başkasına güvenmeyeceklerini belirtirler. Savunma için gemi ile gelenler ise, buraya evlerini terk edip canları pahasına savaşmak için geldiklerini ve Türk saldırılarının ancak kendi yardımları ile önlenebileceğini, aksi hâlde gemilerine girip saldırıları uzaktan izleyeceklerini söylerler. Kendi yanındakilerin anlaşmazlığa düşüp iki taraf olduklarını gören tekfur, her ne kadar kale halkının görüşünde olsa da, gemiyle gelenlerin kuşatma sırasında kin tutup bırakıp gitmelerinden korkar. Tursun Bey burada tekfurun, “*el-garîku yeteşebbeşü bi-küllü haşîş*” yani “*Boğulan her çöpe yapışır.*” hükmünce kapı halkının yığıldığı yere gemi ile gelenleri yerleştirdiğini belirterek bir sorunla karşılaşan insanın bunu çözmek için her türlü yola başvurabileceğini iletmektedir.

“*Tekûr-ı kefür dahı eğerçi cumhur-ı ehl-i kal‘a sözine meyli gâlib idi; ammâ ehl-i sefine hadk deminde kîneye düşüp, koyup gideler diyü, ihtimâlinde çün zebun idi, ‘el-garîku yeteşebbeşü bi-küllü haşîş’ hükmince, kapu halkınun yığılma bunları ta ‘yîn itti.’*” (Tulum, 1977: 54)

(K10) Tedbirli Olmak

İnsan her hangi bir iş yapmadan önce işin sonunu düşünerek tedbirli davranmalıdır. Tedbirli olmak gerektiği konusunda insanlar, Allah tarafından uyarılırlar. İnsan tedbirli olmalı ama sonunda karşılaştığı durumu da kabullenmelidir.

Tursun Bey, Osmanlı akıncılarının Sava Nehri kıyısındaki bir kaleyi fethettikten sonra ele geçirdikleri iki yüz gayrimüslim askerini Mahmud Paşa'ya gönderip Dimitrofça kalesinin üzerine gittiklerinden bahseder. Burada on alay düşmanın olduğu haberini alan akıncılar aralarında durumu müşavere ederler. Kimisi “*Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum.*” yani tedbirli olup önce tehlikeyi ortadan kaldıralım şeklinde görüş bildirirken kimisi de buraya akına geldiklerini ve düşman aramanın gereğinin olmadığını söyleyip düşman gelirse savaşmak gerektiğini belirtirler. Ancak tedbirli davranmak gerektiğini söyleyenlerin fikri kabul edilmez. Akıncılar “*Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum.*” diyerek tedbirli davranmak gerektiğini iletmektedirler.

“Akıncı çün alaylar bağlayup yöridi, evvel Sava kenârında bir kal’aya yitişti. Yöriyiş idüp tarfet’ül-ayn içinde feth ittiler. İki yüz müsellah, atları ve kendüleri pûlâd geyimli kâfirlerin Pâşâ’ya gönderdiler; kendüler Dimitrofça nâm kal’a üzerine varup kondılar. Haber geldi ki, on alay hâzır müctemi’ düşmen vardur, diyü. Müşâvere olundı; ba’zı taviçalar: ‘Evvel arusun söyündürelüm, andan balın alalum’ didiler. Ba’zılar: ‘Biz akına geldük, düşmen aramak hâcet değüldür; uğurumuz görelüm, düşmen gelürse Türk kazancı üzerinde, avı üzerinde cenk ider gibi çalışavuz, haklaşavuz’ didiler. Bu re’y muhtâr oldu, Dimitrofça kal’ası kâfirden dilenildi.” (Tulum, 1977: 99)

(K11) Ettiğini Bulmak

İnsan, karşısındakine yaptığı her şeyin karşılığını mutlaka alır. Başkasına kötülük yaptığını düşünen insanın yanılacağı muhakkaktır. Zira insan kötülüğü aslında kendine yapar, başkasına yaptığını sandığı kötülük mutlaka kendisine döner.

Tursun Bey, Defterdar Ditrik Sinan'ın mümin kardeşine attığı okun kendisine dokunduğunu belirterek, deliller ile hainlik yaptığının ispat edilip, malını ve itibarını kaybettiğini, bu sırada da öldüğünü belirtmektedir. Sonrasında, “*Diken eken ondan üzüm deremez.*” anlamında Arapça bir mısra verir ve insanın ettiğini bulacağını iletir.

“*Men yezra ‘a’ş-şevke lâ-yahsudü bihî inebâ.*”.

Alt satırda ise Türkçe bir atasözü verir: “*Diken diken kaçan üzüm dire andan.*” (Tulum, 1977: 100-101).

Başka bir olayda ise kendisine yapılan bir saygısızlık nedeni ile II. Bayezid, Mısır Sultanı'nın elçisine itibar etmez. Bu bilgileri verdikten sonra Tursun Bey, Mısır Sultanı'na ithafen şöyle demekte ve ettiğini bulacağını iletmektedir:

“*Umar mı ki sun ‘ından üzüm dire*

Şu kimse ki bâğında diken diker” (Tulum, 1977: 196)

(K12) Hile Yapmamak

İnsan, nasıl bir durumla karşılaşırsa karşılaşsın, şartlar ne gerektirirse gerektirsin dürüst davranmalı, hileye başvurmamalıdır. Hile yapmak, insanı toplumdaki dışlayan ve aslında kendisine zarar veren bir davranıştır. İslam da hileyi yasaklamakta, Hz. Muhammed “Bizi aldatan bizden değildir.” demektedir.

Tursun Bey, bir gece Osmanlı ordusuna baskın yapmaya niyetlenen Kazıklı Voyvoda'nın aslında bu niyetle, “*rubbe hîletin alâ sâhibihâ vebîletün*” yani “*Nice hile vardır ki yapana felaket getirir.*” sözünün “mesel-i vâki” yani gerçekleşen bir atasözü olduğunu öğrenmeye niyet ettiğini belirtir ve hile yapmamak gerektiğini iletir.

“*Ve bir dem ki türk-i maşrık-intisâb ser-i istirâhati hâb-gâh-ı mağribe saldı, ve hindü-yi şeb-i tîre-re’y-i dehşet-fezây be-kasd-ı şebâheng kemîn açtı; ya’nî bir gice ki kazâ ol çerîk-i mahzûlün cânlarına şebihûn itmelü oldı; ser-hayl-i merede, ya’nî ol müdbir ü mağrur kasd itti ki kendüyi ve askerini pervâne-vâr şem’-i devlet-i kâhireye sala ve bile ki ‘rubbe hîletin alâ sâhibihâ vebîletün’ mesel-i vâki’dür. ‘Îzâ câ’e’l-*

kazâ amiye'l-basar' sırrınca, ol la'în-i bi-dîn bilmedi ki bir nehr ummâna tokışmaktan kendü mahvolmasından gayrı netîce virmez.” (Tulum, 1977: 115-116)

(K13) Hainlik Etmemek

İhanet, erdemli ve ahlaklı bir insanda bulunmaması gereken önemli bir vasıftır. Kendisine güvenilen, inanılan bir kişinin ihanet ederek bu güveni ayaklar altına alması kabul edilebilir bir davranış değildir. İnsanlar kendi menfaatleri için ihanet etseler bile bu ihanetleri onlara hiçbir fayda sağlamaz. Hiçbir zaman emellerine ulaşamazlar aksine bu hareketlerinden dolayı zarar görürler.

Tursun Bey, Osmanlılara baskın yapmaya niyetlenen ve Macarlara sığındığında esir edilen Kazıklı Voyvoda için şöyle söylemekte ve hainlerin emellerine ulaşamayacaklarını iletmektedir:

“Hâyini sanma ki berhudâr olur;

Yâ kesilir başı, yâ ber-dâr olur” (Tulum, 1977: 118)

(T2) Birlik ve Beraberlik Sağlamak

Toplumsal düzen açısından toplum bireylerin birlik ve beraberlik içinde olmaları önem arz etmektedir. İnsanların birbirine sevgi, saygı, hoşgörü ile yaklaşmaları ve ortak düşünce ve duygulara sahip olmaları toplumsal düzenin sağlanması noktasında gereklidir. İnsan ilişkileri için de birlik ve beraberlik olmazsa olmazdır. Bir insan, tek başına halledemeyeceği nice şeyin başkalarıyla birlik olunca, onlarla beraberlik sağlayınca üstesinden gelebilir.

Tursun Bey'in verdiği bilgiye göre, II. Mehmed, Macar topraklarını ele geçirmenin anahtarı olarak gördüğü, Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği noktada, sağlamlığı ile bilinen Belgrad'ı almak için yola çıkar. Tuna Nehri tarafından gemiler çekip kale kapısı önünde savaşımaya başladığı sırada, gayrimüslimlerin nehrin karşı tarafında ordugâh kurduğu ve Osmanlı donanmasından daha fazla gemiyle akıntının gücünü fırsat bilip gemileri yürüttüğü haberi gelir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu gemileri karşılayıp dört beş tanesini ele geçirir ve çok sayıda gayrimüslimi denize döker ama bu sırada çok daha fazla düşman gemisi gelip saldırmaya başlar. Tursun

Bey bu noktada, “*İki çetük bir arslana tapdur.*” “mesel”ine uygun olarak, kuvvet üstünlüğü ve Allah’ın isteği ile gayrimüslimlerin padişahın gemilerini surlardan uzaklaştırıp gemileriyle kaleye ulaşma imkânı bulduklarını belirtir (Tulum, 1977: 79-80). Yani, II. Mehmed’in üzerine iki kerede gelen birlikleri kediye, II. Mehmed’i aslana benzeten müellif; gayrimüslimlerin kaleye ulaşmalarını iki kedinin bir aslana denk olmasına benzetmekte ve birlik olmanın önemini iletmektedir.

“*Şol kadar kâfirin suya döktiler ki, kandan nehr-i Tuna, bunca gazâretle hûn-ı revân oldu; ve taştı, muzâ ‘af oldu. Âhır kâfirün ad ‘âf-ı mudâ ‘af gemileri yitişti. ‘İki çetük bir arslana tapdur’ meselince, kesret-i kuvvet ile, meşîyyetu’llâh iktzasınca, pâdişâh, gemilerin kal’a divârından ırgarup su tarafını aldı, gemisine kal’aya yol oldu.*” (Tulum, 1977: 80)

(D3) Kadere İman

Tursun Bey, Osmanlılara baskın yapmaya niyetlenen Kazıklı Voyvoda’nın bu niyetinden “*İzâ câ’e’l-kazâ amiye’l-basar*” yani “*Kaza gelince göz görmez.*” sırrı uyarınca kendisinin mahvolmasından öte bir sonuç çıkmayacağından habersiz olduğunu söyleyerek kadere inanmak gerektiğini iletir.

“*Ve bir dem ki türk-i maşrık-intisâb ser-i istirâhati hâb-gâh-ı mağribe saldı, ve hindü-yı şeb-i tîre-re’y-i dehşet-fezây be-kasd-ı şebâheng kemîn açtı; ya’nî bir gice ki kazâ ol çerîk-i mahzûlün cânlarına şebîhûn itmeli oldu; ser-hayl-i merede, ya’nî ol müdbir ü mağrur kasd itti ki kendüyi ve askerini pervâne-vâr şem’-i devlet-i kâhireye sala ve bile ki ‘rubbe hîletin alâ sâhibihâ vebîletün’ mesel-i vâki’dür. ‘İzâ câ’e’l-kazâ amiye’l-basar’ sırrınca, ol la’în-i bi-dîn bilmedi ki bir nehr ummâna tokışmaktan kendü mahvolmasından gayrı netîce virmez.*” (Tulum, 1977: 115-116)

Başka bir olaya göre, Midilli adasının fethi sırasında, beylerden ve devletin ileri gelenlerinden bazıları devletin gücü nispetinde kalenin fethinin kolay olduğunu ancak, “Her evin bir kapısı vardır.” hükmünce görünür sebeplere bakılırsa bir hafta daha kalenin dövülmesi gerektiğini söylerler. Ancak, gayrimüslimlerin yollarına çaprazdan gelip saldıracağını bilen II. Mehmed, bu fikre aldırış etmeyerek, “*Mâverâ-yı tedbîr, takdîr dahı vardur.*” yani “Tedbirin ötesinde takdir de vardır.” deyip kaleye

güçlü bir saldırı düzenler ve sonrasında kale fethedilir. Ne kadar tedbir alınsa da kaderde olanın başa geleceği iletilmiştir.

“Meğer bir gün, bî-vakt yöriyiş buyuruldu. Ba’zı ümerâ-yı memleket ve a’yân-ı dergâh-ı felek-übbehet ‘azze ırzahu’ yitiştürdiler ki: ‘Eğerçi kuvvet-i devlete nisbet bu kal’anun fethi key âsândur; ammâ ‘li-küllü dûrin bâb’ kazıyyesince, esbâb-ı zâhire nazar, kal’a bir hefte dahı döğülmelüdür’ didiler. Pâdişâh bu emr üzre sebât gösterdi, bu sikât sözine iltifât itmedi. ‘Mâverâ-yı tehbîr, takdîr dahı vardur’ didi.” (Tulum, 1977: 134)

(U1) Hâkimiyet Anlayışı

Tursun Bey, devleti oğlu II. Mehmed’e bırakan II. Murad’ın yeniden devletin başına geçişini anlattığı sırada, Veziriazam Halil Paşa’nın II. Murad’dan yana tavır sergilediğini belirtmektedir. Buna göre Halil Paşa, *“Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh”* düşüncesi ile devletin zarara uğramaması ve iki taraf için de kötü sonuçlar doğurmaması için saltanatın II. Murad’a geçmesini istemektedir. Halil Paşa’nın bu düşüncesi ile bir memlekette bir hükümdarın olması gerektiği iletilmektedir.

“Eğerçi bu emrün vukû’ı ale’l-vüfûr oldu, ve akdâh-ı şâdîsi vü inşirâhu mecâlis-i âmm ü hâs arasında devr itti; ammâ düstûr-ı mu’azzam, Vezîr-i a’zam Halîl Pâşâ merhum –ki vezâret ana irs ile ve istihkâk ile müntakıl olmuş idi ve bu hânedân-ı âlî-şânun vezîr bin vezîri idi; âkıbet-endîş, pâk-kîş ulu idi; ve eğer şimdi sen ol azîzün rûh-ı latîfin musavver görmek ister isen sulb-i selîli vezîr-i sahîb-tehbîr İbrâhim Pâşâ ‘yesserehu’llâhü mâ yeşâ’ ’ hazretinin mübârek yüzine nazar kıl –ol vezîr-i kâmil, Sultân Murâd’un hakk-ı ni‘metin saklayup âkıbet fikrin itti ki, pâdişâh-zâde henüz şükûfe-i nâ-şüküftedür; ve gonca- tâzedür; âlem-i tufûliyyet temâşâgâhlarından ferâğ görmemiştir, ve lezzet-i emâret –ki müskir-i ukûl-i fuhûldür- dimâğında karâr bulmamıştır; mebâdâ, mürur-ı eyyâm ile tenâvül-i müskirât-ı emaretten dimağına hevâ-yı istiklâl mütesâ‘id ola,

Mısrâ‘

Bir memlekette fitne olur iki pâdişâh

*diye; dahi tazarrur u ızrâr âsârı zuhura gele, tarafeyne nisbet vahâmet-i âkıbet ola
diyü, gice gündüz saltanat yine Sultân Murâd'a avdet itmesinün tedbîrinde idi.”*
(Tulum, 1977: 34-35)

4.2.8. Kıvâmî'nin *Fetihnâme* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Kıvâmî'nin *Fetihnâme* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi ve ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş; toplumsal gelişimi ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K14) Fırsatı Değerlendirmek, (K15) Haddini Bilmek, (K13) Hainlik Etmemek, (K3) Güç Sahibi Olmak, (K16) Yiğitlik, (K17) Doğru Sözlü Olmak, (K8) İyilik Yapmak, (K18) Cömertlik, (K19) Güzel Söz Söylemek, (K20) Çalışmak, (K21) Kötülüğe Karşı İyilik Yapmak, (K4) Akılla Hareket Etmek, (K11) Ettiğini Bulmak, (K10) Tedbirlî Olmak, (K22) Sözünde Durmak.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D4) Dünyanın Geçiciliği, (D8) İbadet Etmek, (D9) Günah, (D7) Dua, (D10) Tevekkül Etmek, (D5) Gaza Etmek, (D6) Şehit Olmak.

- Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (U2) Kut, (U1) Hâkimiyet Anlayışı.

(K14) Fırsatı Değerlendirmek

İnsan, bir iş yapmak için uygun olan şartların oluşmasını bekler. Ancak bu şartlar her zaman oluşmaz çünkü fırsat, insanın her zaman eline geçmez. Geçtiğinde ise bu fırsat en iyi şekilde değerlendirilmeli, heba edilmemelidir.

Kıvâmî, eserin “Güftâr-ı Evvel Der Culûs-ı Saltanat-ı Sultân Muhammed Han Gâzî” başlığını verdiği birinci bölümünün başındaki manzum kısımda kendisine “gûyende-i sırr-ı ma'ânî” olarak seslenmekte, “nâzûk-zebân, şîrîn-dehân” olarak nitelediği kendisinden, işiten herkesin candan mutlu olduğu, lezzet aldığı ve eşi benzeri olmayan bir “dâsîtân” söylemesini istemektedir. Hemen ardından bunun için

elinde fırsat olduğunu ve bu fırsatı ganimet bilmesi gerektiğini söyleyerek fırsatı değerlendirmek gerektiğini iletmektedir.

“*Gel imdi elde-y-iken şimdi fırsat
Dahi bu fırsatı bilgil ganîmet*” (Uygur, 2007: 64)

Fırsatı ganimet bilmek gerektiği ile ilgili olarak eserin ilerleyen kısımlarında bir atasözü daha karşımıza çıkmaktadır. Eğriboz gazası hakkında bilgi verdiği yirminci bölümün başındaki manzum kısımda bu defa kendisine “tûtî-yi şîrîn makâlât” olarak seslenen müellif, dilinde olanları söylemesi için söz söylemeye imkânı olmasını dehrin bir fırsatı olarak belirtmekte ve Allah yardım ederse bu fırsatı ganimet bilmesi gerektiğini kendisine nasihat etmektedir.

“*Ganîmet bil bu dehrün fırsatını
Virürse Hak Ta’âla nusretini*” (Uygur, 2007: 382)

(K15) Haddini Bilmek

Belli durumlarda nasıl davranacağını bilmesi, ölçülü davranması ve kendi gücünü bilmesi insanın sahip olması gereken önemli bir tutumdur. Herkesin kendine göre belli bir gücü ve kapasitesi vardır ve insan, bu ölçülerin dışına çıkmamalıdır. Söylediği sözlerin ve yapacağı hareketlerin ölçülü olması gerekir. Aksi durumda insan ilişkilerinde zarar görür ve mutlaka kendisine yeri ve sınırları hatırlatılır.

Kıvâmî, Karamanoğlu İbrahim Beğ’den bahsederken onun iktidara ve memlekete hükmetmeye kendisini yetkili gördüğünü, ne kadar bozguncu, yol kesici ve hırsız varsa yanına toplayıp bozgunculuk çıkardığını, İslam padişahlarının gaza için sefere çıkıp savaştıkları sırada onun Müslüman şehirlerine saldırıp, kadınlara tecavüz etmek, mescitleri ateşe vermek gibi kâfirce, dinsizce hareketlerde bulunduğunu söylemektedir. Bu hareketleri duyan II. Mehmed ise, insanın haddini bilmesi gerektiğini ileten “*Bu hod meşhûr meseldür ki yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehen geydürmekçe sevâbı vardır.*” atasözünü söyleyerek Karamanoğlu İbrahim Bey’in üzerine yürür.

“*Çünkü devr-i hilâfet, dîn pâdişâhı Sultân Muhammed han Gâzî’ye geldi. Bu bî-asıl şenâ’atlere ve ef’âllere vâkıf olıcak eyitdi: ‘Bu hod meşhûr meseldür ki*

yolsuza yol göstermekçe yetîme pîrehan geydürmekçe sevâbı vardır.’ ” (Uygur, 2007: 78)

(K13) Hainlik Etmemek

Kıvâmî, Karaman seferi hakkında bilgi verdiği ikinci bölümdeki manzum kısımda, Osmanlılara karşı hep nifak çıkararak ve verdikleri sözleri tutmayıp sürekli hainlik yapan Karamanoğulları için onlarda utanma duygusu olmadığını ve hiçbir zaman da mutlu olamadıklarını şöyle belirtmektedir:

“Nifak ehlinde bilün ‘âr olmaz

Dahı hâyin de berhûr-dâr olmaz” (Uygur, 2007: 86)

(K3) Güç Sahibi Olmak

Kıvâmî, Karaman seferi hakkında bilgi verdiği ikinci bölümde, II. Mehmed’in büyük bir orduyla üzerine yürüdüğünü duyan Karamanoğlu İbrahim Bey’in çok korktuğunu ve ne yapacağını bilemediğini aktarır ve tam bu noktada, *“Gördi ki gendü pençe uracak hasım degül, elbette bu meşhûr meseldür ki, ‘Ağır basıcak yeyni kalkar.’ ”* diyerek güçlü olanların her zaman kazanacağını iletir.

“Henüz ser-tâcidârân, server-i şâhân, lutf-ı ezelün manzarı, sa’âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarının mihteri Sultân Muhammed Han Gâzî dahı Karaman haddine kadem basmadın Karamanoğlu İbrahim Beg’e çâsûslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başun yaragın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muhammed Han’dur; deryâ bigi bî-‘ad ‘asker-i kesîr çeküp üzerine geldi. Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükün idecek olursan, bin Osmanlu’ya bir Karamanlu degmeye ve ‘askeründen bir dil çıkmaya; seni ve âskerüni tozudup külünü göge savuralar, diyü haber virdüler. Karaman oğlu İbrâhim Beg, bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi, tudagı depserdi, benzi bozardı, serâsime olup bî-hûş oldı, gendüden vardı. Sultân-ı ‘âlemün dehşetinden cânına od düşdi, n’idüp n’eyleyeceğin bilmedi. Gördi ki gendü pençe uracak hasım degül, elbette bu, meşhûr meseldür ki, ‘Ağır basıcak, yeyni kalkar.’ ” (Uygur, 2007: 88)

Bu atasözü müellifin II. Mehmed'in Trabzon seferi hakkında bilgi verdiği on üçüncü bölümde bir kez daha görülmektedir. Osmanlı ordusunun Trabzon'u yerle bir etmesi üzerine kendilerinin ölmelerinden, çoluk çocuğunun ise esir olmalarından korkan gayrimüslimler, “*Bu işün yigregi oldur kim, ağır basicak yeyni kalkar; ölmekden dirilik yigdür.*” diyerek II. Mehmed'den aman dilerler.

“*Hâliyâ, tedbiri şuna irgürdiler: Eger temerrüdlük idüp şâh-ı 'âleme ceng kılup harb u darb u kîtâl idecek olursak, işimiz ilerü varmaz, biz kılıçdan geçerüz, ehl ü 'ayâllerimiz esîr olur, gendü elümüzle ocagumuza su koyaruz, didiler. Bu işün yigregi oldur kim, ağır basicak yeyni kalkar; ölmekden dirilik yigdür*” (Uygur, 2007: 266)

(K16) Yiğitlik

Kara Boğdan gazasını anlattıktan sonra yazdığı manzum bölümde şecaatin yani yiğitliğin öneminden bahseden Kıvâmî, yiğit insanın hayatta kalma mücadelesini şöyle belirtmekte ve ekmeğini her nerede olursa olsun bulacağını iletmektedir:

“*Bahâdur etmegin kadaysa bulur
Bahâdur olmayan acından ölüür*” (Uygur, 2007: 448)

(K17) Doğru Sözlü Olmak

Ahlak ve erdem sahibi olmanın ilkelerinden biri doğru sözlü olmaktır. Doğru sözlü olmak, insanın toplum içinde sevilmesini ve değer görmesini sağlayan önemli özelliklerdendir. Kendisine güvenilen ve saygı duyulan insanlar, her zaman doğruları söyleyenlerdir.

Kıvâmî, doğru sözün cevherden daha üstün ve şekerden, baldan daha tatlı olduğunu belirtir ve yaşlı bir kişinin halka “*Ki sındırman sözi, sın gevheri*” diye nasihat ettiğini duyduğunu söyler. Sonraki üç beyitte, dünya var olduğundan beri “mesel” olarak bilinen ve dünyaya daha önce gelenler tarafından söylenip halkın dilinden düşürmediğini belirttiği “*Uçar kuşun kanadın sın, hak sözi sıman*” atasözünü verir ve doğru sözlü olmanın önemini iletir.

*“Dahı hem ‘âleme öndin gelenler
Sovuk issi eyi yavuz bilenler*

*Sıman hak sözi diyü söylemişler
Uçar kuşun kanadın sın dimişler*

*Meseldür söylenür dünyâ duraldan
Ki düşmez halk içinde hiç dilden”* (Uygur, 2007: 106-108)

(K8) İyilik Yapmak

Kıvâmî, eserin çeşitli yerlerinde, çeşitli vesilelerle iyilik yapmanın önemine değinmektedir.

*“Gelün biz Hak’dan eylük isteyelüm
Eyüler girdügi yolca gidelüm”* (Uygur, 2007: 130)

Bir manzumede, din yolunda çalışanlar için dua ederken, “şâh-ı dîn” olarak belirttiği II. Mehmed’e de dünyada her muradına ermesi, insanların onun iyi adını yani namını anması için dua eder. Bir sonraki beyitte, insanların dünyada yalnızca namının kaldığını, yaptıkları iyiliklerle anıldığını belirterek iyilik yapmanın önemini iletmektedir.

*“Eyü adı kalur ancak gişinün
Anılır eylügi eylük işinün”* (Uygur, 2007: 250)

Kıvâmî, Eğriboz gazası hakkında bilgi verdiği yirminci bölümde inancı sağlam ve temiz olan ve bir amaç için elinden geleni yapan insanların her murada erişeceğini ve kıyamete kadar anılacağını belirttikten sonra insanın iyilik için çalışmasını, yaptığı iyiliklerin bilinmediğini sanmamasını, bunların mutlaka bir gün bilineceğini iletmektedir.

*“Gişi cehd eylesün eylük yolına
Bilinmez sanmasun bir gün biline”* (Uygur, 2007: 406)

(K18) Cömertlik

İnsanın sahip olduğu imkânları başkaları ile paylaşması olarak belirtilebilecek olan cömertlik, İslam inancında önemli bir yere sahiptir. Cennetin kapısını cömertlerin açacağına inanılır. Güzel ahlaklı olmanın gerekliliklerinden biridir. Sahip olduklarını paylaşan insanlar, toplumda değer görür ve sevilirler.

Kıvâmî, II. Mehmed'in Nevabir'i fethi hakkında bilgi verdiği sekizinci bölümde, vezirleriyle meşveret eden II. Mehmed'in İslam askerlerinin din yolunda savaşmalarını, gayrimüslimlerin elinden kaleler fethetmelerini ve ele geçirilen ganimetlerle askerlerin doyurulmasını söylediğini belirtmektedir. Hemen ardından cömertlikle ilgili olarak verdiği altı beyitlik manzumenin ikinci beytinde, cennetin kapısını cömertlerin açacağını ve onların daima Allah'a hizmet ettiklerini belirterek cömertliğin önemini iletmektedir.

*“Sehîler açar cennet kapusın
Ki iderler dâyimâ Hakk'un tapusın”* (Uygur, 2007: 188)

(K19) Güzel Söz Söylemek

Kişiler arası iletimde ve toplumsal iletişimde güzel söz söylemenin önemi büyüktür. İnsanın söyledikleri onun iç dünyasını yansıtan aynadır. İyi kalpli ve güzel ahlaklı insanlar güzel konuşup toplumda değer görürler. Ancak kötü sözler söyleyen, konuştuğunda ağzından iyi bir kelime çıkmayan insanlar her zaman zarar görürler.

Kıvâmî, Belgrad gazasını anlattığı dokuzuncu bölümün başındaki manzum bölümde güzel söz söylemekle ilgili fikirlerini belirtmekte ve güzel sözlerin insanları mutlu edeceğini, sözlerin yeri geldiğinde iş bitirdiğini, yeri geldiğinde de insana başını yitirteceğini iletmektedir.

*“Bu sözi ehl-i ma nî hoş dimişler
Sözün yahşısı câna cân bağışlar”*

*“Niçe söz var-durur işler bitürür
Niçe söz var-durur başlar yitirür”* (Uygur, 2007: 194)

(K20) Çalışmak

Toplumda bir yere sahip olmak isteyen insan çalışmak zorundadır. Bir kenarda atıl bir şekilde oturan insanın topluma bir faydası olmadığı gibi kendisine de hiçbir faydası olmaz. İslam inancına göre, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmak gerekmektedir.

Kıvâmî, Mora gazası hakkında bilgi verdiği onuncu bölümde, Belgrad seferinden dönüp tahtına gelen II. Mehmed'in bir süre dinlendiğini söyler. Ancak II. Mehmed, daha sonra “*Gör-di, dek durmag-ıla olmaz, oturmag-ıla iş başa varmaz.*” düşüncesiyle meşveret etmek için vezirlerini toplar. Oturmakla hiçbir işin başarılamayacağı belirtilerek çalışmanın önemi iletilir.

“Hâliyâ çün kim sultân-ı ‘âlem Belgırad seferinden dönüp tahtına gelicek bir niçe gün tekâ’üd itdi. Hak Subhânehu ve Ta’âlâ Hazreti’ne şükr idüp durdı. Bir niçe eyyâmdan sonra tedârük itdi. Gör-di, dek durmag-ıla olmaz, oturmag-ıla iş başa varmaz. Derhâl vüzerâ-yı kâr-dânlar-ıla meşveret eyledi ve eytdi: Hak Ta’âlâ -celle zikrehu- bu milki bize anun-çun lâyük gör-di ki, dîn yolında çalışup gazâlar idevüz.”
(Uygur, 2007: 226)

(K21) Kötülüğe Karşı İyilik Yapmak

İnsanın kendisine kötülük yapanlara karşı iyilikle cevap vermesi, oldukça zor ve insan fitratına ağır gelen bir harekettir. Kötülüğe karşı iyilik yapmak, iyilik yapmayı kendine düstur edinmiş insanların sergileyeceği erdemli bir davranıştır.

Kıvâmî, II. Mehmed'in ikinci Karaman seferi hakkında bilgi verdiği on dokuzuncu bölümün başındaki manzum kısımda, iyilik ve iyilik yapmanın gerekliliği ile ilgili sözler söylemektedir. Burada iyi insanların kendisine kötülük yapanlara iyilik yaptıklarından, bu durumun zor ama kötü olmadığından bahsederek kötülüğe karşı iyilik yapmak gerektiği iletilmiştir.

*“Ki yathuya ‘ivaz eylük ideler
Eyüler gitdügi yolca gideler”* (Uygur, 2007: 366)

“*Velî yatlılık idene itsek eylik
Yavuz degül-durur anla bu dirlik*” (Uygur, 2007: 366)

“*Sen anun yatlılığını bilesin
İvaz yatlılığa eylük kılasın*” (Uygur, 2007: 366)

“*Ki eylük yatlılığa katı güçdür
Ki zîrâ yatlılık gâyetde suçdur*” (Uygur, 2007: 366)

(K4) Akılla Hareket Etmek

Kıvâmî, ikinci Karaman seferi hakkında bilgi verdiği on dokuzuncu bölümde, Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya göre, onların Anadolu'daki desteği olmaları gereken ve bu nedenle de kendilerine alem verilen Karamanoğullarının sözlerinde durmayıp asilik etmeye başladıklarını belirtir. II. Mehmed “*Yılanı öldürüp yavruların beslemek âkil işi degüldür.*” diyerek ikinci Karaman seferine çıkar. Sultan'ın bu sözü ile akılla hareket etmek gerektiği iletilmektedir.

“*Derhâl vezîrleri-le meşveret eyledi ve eyitdi ki, 'Bizümle 'ahdleri Karaman oğlu'nun eyle idi kim, Rûm dikmemüz olalar; ellerine tabl u 'alem virdük, öksüzlerdür, ataları çırâğın yaksunlar onat vech-ile yirlerin beklesünler, didük idi. Şimdiden bize temerrüdlük ve 'inad itmek sıfatın göstermek, eyü 'alâmet degüldür. Yılanı öldürüp yavruların beslemek, 'âkil işi degüldür' didi.*” (Uygur, 2007: 372)

(K11) Ettiğini Bulmak

Kıvâmî, Kara Boğdan gazası hakkında bilgi verdiği yirmi ikinci bölümde devrin kadılarından şikâyet eder ve kadıların zenginlerin davalarında onların hatalarını düzeltip o anda deliller uydurduklarını, yoksulların hakkını araması durumunda ise sözlerinin kadılar nezdinde kabul görmediğini belirtir. Kadıların bu hareketleri sonucunda ettiklerini bulacağını, her şeyin bedelini ödeyeceklerini şu beyitle iletir:

“*Gişi itdüğini sanman ki bulmaz
Gelür bir bir yolına, dime gelmez*” (Uygur, 2007: 440)

(K10) Tedbirli Olmak

Kıvâmî, II. Mehmed’in Rumeli’ye yaptığı kış seferi hakkında bilgi verdiği yirmi üçüncü bölümdeki mensur kısma, bu seferin sebebi hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Buna göre, Kara Boğdan seferinden Edirne’ye dönen II. Mehmed, Macar kralının Semendere yakınlarında kale yapma hazırlıklarında olduğu haberini alır. Vezirleriyle istişare eden II. Mehmed, “yılan gibi İnimür kapısına yaklaştığını” belirttiği kral için “*Eger şimdi mukayyed olmayacak olursak bugün yarın ejdehâ olur.*” diyerek tedbirli davranmak gerektiğini ve tedbirin önemini iletmektedir.

“*Şol bir çıyan sûretlü kâfircük yılan bigi İnimür kapusına yakın gelmeye başladı. Eger şimdi mukayyed olmayacak olursak bugün yarın ejdehâ olur*” (Uygur, 2007: 454)

(K22) Sözünde Durmak

Sözünde durmak, inanan ve ahlaklı bir insanın taşıması gereken bir erdemdir. İslam inancına göre, verdiği sözde durmayan münafıktır. İnsan sözlerine dikkat etmeli, tutabileceği sözler vermeli ve verdiği sözlerin arkasında durmayı bilmelidir.

Kıvâmî, II. Mehmed’in Rumeli’ye yaptığı kış seferi hakkında bilgi verdiği yirmi üçüncü bölümde, Morava suyunun kenarında Türk askerlerinin kuşattığı bir kaleden bahseder. Osmanlı ordusunun gücünü gören kaledeki gayrimüslimler, bütün silahları ile birlikte kaleyi teslim etmeye karar verirler ve karşılığında canlarının bağışlanmasını isterler. Konuşmayı “*Hüner oldur ki ‘ahdunuza durasız.*” diyerek bitiren gayrimüslimler, anlaşma gereği kaleyi teslim ettiklerinde serbest bırakılırlar. Gayrimüslimlerin söyledikleri bu söz, insanın verdiği sözde durmasının önemini iletmektedir.

“Fıkr itdiler, gördiler; tamâm meydân erleri zebûn oldılar, amân dilediler. ‘Hisârı ve cemî‘-i esbâbı virelüm’ didiler. ‘Ammâ şol kavı-ıla kim bizüm kuşca cânlarımızı âzâd idesiz. Ammâ hüner oldur ki ‘ahdunuza durasız’ didiler.” (Uygur, 2007: 466)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Kıvâmî, eserin çeşitli yerlerinde çeşitli vesileler ile dünyanın geçiciliğinden bahsetmekte ve herkesin bir gün buradan göçeceğini iletmektedir.

“Lâ-cirem ‘ârif olanlar bilürler kim bu dünyâ fezâsı bir mezra‘a-i dâne-sûz ve bir tîre deşt güzergâhdur ki hiç kimseye bâkî kalmamışdur, kalası dahı degüldür.” (Uygur, 2007: 68)

“Ölüm Hakk’un işidür, enbiyânun ve evliyânun yoludur. Uzun ‘ömrün âhiri fenâ olmakdur.” demektedir. (Uygur, 2007: 68)

“Sebâtı yok-durur devrân işinün
Görinmez lutfi her dem cünbişinün” (Uygur, 2007: 148)

“Cihân işleriniün yokdur sebâtı
Görürem gey ‘aceb bu kâyinâti” (Uygur, 2007: 252)

“Cihân işleriniün yokdur sebâtı
Ta‘accüb itmelidür kâyinâti” (Uygur, 2007: 554)

“Cihân gülzârının yokdur sebâtı
Hayâtının son ucu var memâti” (Uygur, 2007: 246)

“Cihânun çün bilürsin yok sebâtı
Ne iş üzre-durur hem kâyinâti” (Uygur, 2007: 272)

“Gelen gider, giden gelmez, budur hâl
Yiter kalmaz ne kim görinse eşkâl” (Uygur, 2007: 354)

Kıvâmî, II. Mehmed'in ölümü vesilesi ile dünyanın geçiciliğini hatırlatmaktadır:

*“Çü yokdur bu fenâ milkün bekâsı
Cefâsına degür mi pes safâsı”* (Uygur, 2007: 510)

*“Kurtulmag olmaz-ımuş ecelden dirîg vâh
Her nefs ölüm belâsı-y-ıla mübtelâ-y-ımuş”* (Uygur, 2007: 522)

*“Vâ hasretâ ki milk-i cihân bî-vefâ-y-ımuş
Hiç kimse bulmaz-ımuş ölümden amân dirîg”* (Uygur, 2007: 522)

*“ ‘Aceb menzil imiş bu fânî dünyâ
Kimesne kalmaz-ımuş bunda kat'â”* (Uygur, 2007: 528)

*“Konan göçer, göçenler girü gelmez
Kaziye n'eydüğini kimse bilmez”* (Uygur, 2007: 530)

*“Ölüm birmiş gedâ vü pâdişâya
İrişürmiş kamu yohsul u baya”* (Uygur, 2007: 530)

(D8) İbadet Etmek

İbadet etmek, “buyruklarını yerine getirmek ve kendisine duyulan şükranı ifade etmek üzere Allah'a yönelen saygı davranışlarında bulunmak; tapınmak” demektir (Çağbayır, 2017b: 2608). İnsan, hem Allah'ın emirlerini yerine getirmek hem de O'nun sevgisini kazanmak, O'nu memnun etmek için ibadet eder. Namaz, oruç, hac, zekât, sadaka gibi bedensel ve maddi ibadetlerin yanı sıra dua etmek, sabır etmek, tevekkül etmek gibi kalbî ibadetler de vardır. Müminler, ibadetlerine dikkat etmek ve onları yerine getirmekle mükelleftir.

Kıvâmî, insanın ibadet etmesi gerektiğini belirtirken gaza etmenin en üstün ibadet olduğunu iletmektedir.

*“Eger ümmetsen ana kıl ‘ibâdet
‘İbâdet itmeyen olmaya ümmet*

‘İbâdet efdali bil kim gazâdur

Gazâ iden çü makbul-ı Hudâ’dur” (Uygur, 2007: 334)

(D9) Günah

Günah, insanın Allah’ın emir ve yasaklarına uygun olmayan davranışlarıdır. Günah işlemek demek Allah’a karşı gelmek demektir. Bu nedenle insanların günah kabul edilen davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir.

Kıvâmî; insanın Allah’tan utanıp günah işlememesi, işlediği günahı da utanıp tövbe etmesi gerektiğini iletmektedir.

*“Hayâ it Hak’dan itmegil günâhı
Eger bildükse kimdür pâdişâhı*

Günâhından utangıl tevbe eyle

Kalan sözleri ko, tevhîd söyle” (Uygur, 2007: 370)

(D7) Dua

Kıvâmî, insan birini dualarında anarsa onun da dularda anılacağını belirterek dua etmenin önemini iletmektedir.

*“Du’â kıl sen, sana dahı kılalar
Sen anarsan seni dahı anarlar”* (Uygur, 2007: 476)

(D10) Tevekkül Etmek

Tevekkül, “birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme” anlamına gelmektedir (Çağrı, 2012: 1). İnsanın, her durumda kendini Allah’ın irade ve takdirine teslim ederek O’ndan gelene rıza göstermesi

tevekkülün özünü meydana getirmektedir (Çağrı, 2012: 2). Tevekkül etmek, her şeyi Allah'a bırakıp hiçbir şey yapmadan yerinde oturmak demek değildir. İnsan öncelikle elindeki her türlü imkânı kullanıp gayret etmek, sonra ise Allah'a tevekkül etmekle yükümlüdür.

Kıvâmî, tevekkül eden insanın dilediği şeylerin Allah tarafından verileceğini şöyle iletmektedir:

*“Tevekkül kankı dil kim Hakk'a eyler
Ne kim Hak'an dilerse ol, bağışlar”* (Uygur, 2007: 568)

(D5) Gaza Etmek

Kıvâmî, gazanın en büyük ibadet olduğunu ve gaza edenlerin Allah katında yüce bir mertebeye eriştiklerini iletmektedir:

*“Ki dâyim işleri oldı gazâlar
Sevâbın bunların kimler yazalar”* (Uygur, 2007: 176)

*“Sa'âdetlü şu cândur kim hudâyî
Oluban dâyim ol eyler gazâyı”* (Uygur, 2007: 182)

*“Gazâdan efdal olmaya 'ibâdet
Eger gâzî olursan zî-sa'âdet”* (Uygur, 2007: 182)

*“Gazâdan efdal olmaya 'ibâdet
Ki gâzîler-durur ehl-i sa'âdet*

*Gazâ yolında cân-ıla dürişen
Varup kâfirle dürtişüp uruşan*

*Hudâ katında gâyet sevgülüdür
İki 'âlemde ol gâyet uludur”* (Uygur, 2007: 218)

(D6) Şehit Olmak

Kıvâmî, şehit olanların sorgusuz sualsiz cennete girdiklerini iletmektedir.

“Şehîd olur-ısan devlet senündür

Ebed milkinde hem ‘izzet senündür” (Uygur, 2007: 182)

“O yegdür kim kişi Hak yolda öle

Makâmı ‘âkibet hem cennet ola” (Uygur, 2007: 182)

“Su’âl olmaz şehîde anda iy cân

Şehîdi ‘afv kılmışdur o Subhân” (Uygur, 2007: 472)

(U2) Kut

Eski Türklerde siyasi iktidarın hakana Tanrı tarafından verildiği düşüncesi bulunmaktadır. “Siyasal iktidar” anlamına gelen “kut”a sahip olan hakan bu unvanla hükümdarlık güç ve yetkisi kazanmaktaydı (Karadeniz, 2005: 1).

Kıvâmî; II. Bayezid’in Kara Boğdan seferini anlattığı yirmi yedinci bölümün mensur kısmında söze, Allah’ın bir insana ezelde saltanatı lâıyk gördüğü kişiye zeval olmadığını, onun dünyada ve ahirette daima yükselişte olduğunu belirterek başlamakta ve *“Hak virdügi devletün ardı kesilmez, Hak yakduğı çırâg söyünmez.”* demektedir.

“Çün Allâhu Ta’âlâ bir kulına ezel-i âzâlde saltanat devletini lâıyk ve erzânî göre, hiç vech-ile ana zevâl yokdur. Dünyâ ve âhiretde ol, dâyim terakkî içindedür. Hak virdügi devletün ardı kesilmez, Hak yakduğı çırâg söyünmez. Bu husûsda her kim ki te’âruz eyleye, fâyide bulmaz. Saltanat didükleri Hakk’un mahzâ lutfından bir nûrânî tâcdur. Kankı başa ki ezel güninde gördi-y-ise anundur.” (Uygur, 2007: 558)

(U1) Hâkimiyet Anlayışı

Kıvâmî, vefat eden II. Mehmed’in ardında iki şehzade bıraktığını, birinin (II. Bayezid) üzerine devlet güneşinin doğduğunu, diğerrinin (Cem Sultan) ise gam

denizinde kaybolduğunu belirttikten sonra, “*Lâ-cirem iki cihângîr bir memleketde sızmaz, iki şîr-i garrân bir yirde bağlanmaz, iki güneş, bir matla‘da tulû‘ itmez, saltanat tahtında iki şâh musâhib olup tekâ‘üd itmez.*” diyerek memleketin bir hükümdar tarafından yönetilmesi gerektiğini ilemektedir (Uygur, 2007: 566).

4.2.9. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde bütün eğitsel ileti kategorilerine ait iletiler tespit edilmiştir. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K23) Pişmanlık Duymak, (K8) İyilik Yapmak, (K24) Dostluk Etmek, (K2) Kötülük Yapmamak, (K25) Nasihat Tutmak, (K22) Sözünde Durmak, (K26) Sabırlı Olmak, (K14) Fırsatı Değerlendirmek, (K10) Tedbirli Olmak, (K27) Yalan Söylememek, (K28) Olmayacak İşlerle Uğraşmamak, (K11) Ettiğini Bulmak, (K6) İbret Almak.

- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T1) Adaletli Olmak, (T3) Komşuluk Etmek, (T2) Birlik ve Beraberlik Sağlamak.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D7) Dua, (D4) Dünyanın Geçiciliği, (D3) Kadere İman, (D11) Nefsine Uymamak, (D12) Hakkına Rız Olmak, (D6) Şehit Olmak, (D13) Helal-Haram Bilmek, (D14) Zekât Vermek.

- Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (U1) Hâkimiyet Anlayışı.

- Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (E3) Düşmanlık Yapmamak, (E2) Büyüklere Saygılı Olmak.

(K23) Pişmanlık Duymak

Söylenen sözlerden, yaşanan olaylardan ya da alınan kararlardan dolayı insanlar kimi zaman pişmanlık duyarlar. Ancak iş işten geçtikten sonra pişman olup üzülmenin hiçbir faydası yoktur. Nitekim sonuç değişmez. Bu nedenle insan; bir işe başlamadan, bir karar almadan, bir söz söylemeden önce içinde bulunduğu durumu, elindeki fırsatları, imkânları düşünüp ona göre hareket etmeli, sonradan pişman olacağı hiçbir aım atmamalıdır.

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi'nin Kulaca hisarının üzerine yürüyüp kaleyi ateşe verdiği zaman bölgedeki gayrimüslimlerin Karacahisar Tekfuru'na haber gönderdiklerini belirtmektedir. Tekfur'a, Osman Gazi'ye karşı harekete geçmesini söyleyip onu yenilgiye uğratmazsa ya da öldürmezse esir olmasının ve topraklarını kaybetmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyen gayrimüslimler, “*Âhir peşimanlık fayda vermez.*” diyerek pişmanlığın insana hiçbir fayda sağlamayacağını iletirler.

“*Sabah kim olıcak vilâyetün kâfirleri cem‘ oldular. Karacahisar tekürüne haber göndürdüler kim: ‘Neye durursun kim seni ve neslünü esir ederler. Ve hem bu vilâyeti bizüm elümüzden alurlar harab ederler. Kendüler hod yer, su dutar Türk degüller kim biz dahi anunile mu‘âmele edeyidük’ dediler. İmdi bunları bu vilâyetden çıkarmasavuz ve yahud bunlan kırmasavuz âhir peşimanlık fayda vermez’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 14)

Âşıkpaşazâde, eserin ilerleyen sayfalarında pişmanlık duymakla ilgili bir ileti daha vermektedir. Osman Gazi Eskişehir'de çevre illerin gayrimüslimlerinin de geldiği bir pazar kurdurur. Bir gün bu pazara Germiyan'dan gelen bir kişi, Bilecikli bir gayrimüslimden bardak alır ancak bardağın bedelini ödemez. Mağdur olan Pazarıcı'nın Osman Gazi'ye şikâyetinde bulunması üzerine Osman Gazi, ücret ödemeyen kişiyi getirtip Pazarıcı'nın hakkını alır ve kimsenin Bilecikli gayrimüslimleri incitmemesi uyarısında bulunur. Osman Gazi'nin Bilecikli gayrimüslimlere çok büyük adalet gösterdiğini hatta onların “*Bu Türk bizümle eyü doğruluk eder.*” dediklerini belirten Âşıkpaşazâde, hemen alttaki üç beyitlik manzumede gayrimüslimler ile ilişki hakkında padişahlara nasihatte bulunmaktadır. Onlara karşı üstün olabilmek için yakın davranmak ancak yapacakları hileler için de uyanık ve dikkatli olmak gerektiğini söyler. Aksi durum için ise “*Ki peşman fayda vermez olsa melâl*” diyerek pişmanlığın işe yaramayacağını iletir.

“*Velî gâfil yürüme etmesün âl*

Ki peşman fayda vermez olsa melâl” (Öztürk, 2013a: 20)

(K8) İyilik Yapmak

Karacahisar'ın fethinin ardından gazileri çeşitli mallarla ve şehirdeki evlerle ödüllendiren Osman Gazi'nin bu hareketini övdüğü anlaşılan Âşıkpaşazâde, bu vesileyle insanlara ihsanda bulunmanın ve iyilik yapmanın önemini anlatan üç beyitlik bir manzume verir. Burada, insanın dünyadan göçerken yanında sadece yaptığı iyiliklerin kalacağını iletmektedir.

“Yi, yidür ni ‘meti ey merd-i kâmil

Ne etsen bil senünlen ol kalupdur” (Öztürk, 2013a: 16)

Âşıkpaşazâde, Orhan Gazi devrinde fethedilen Karatekin'de yaşayan gayrimüslim halkın, zor günler geçiren İznik halkına haber göndererek, kendilerini incitmeyen Osmanlıların idaresinde rahata erdiklerini belirtip onların da Osmanlı idaresine geçmeleri yolunda tavsiyede bulduklarından bahsetmektedir. İznik halkının açlıktan bunaldığını duyan Orhan Gazi'nin buraya geldiği haberini alan gayrimüslim halk elçi gönderip, kendilerine zarar verilmeyeceğine söz verdiği takdirde hisarı teslim edeceklerini iletirler. Orhan Gazi'nin gayrimüslimlerin isteğini kabul ederek onlara zarar vermeden hisarı fethettiğini belirten Âşıkpaşazâde, *“Anuniçün kim, ‘Mürüvvet efdal-i gazadur’ dediler.”* demektedir. Yani, Orhan Gazi'nin bu hareketi, iyiliğin din yoluna yapılan savaşın en faziletlisi olduğu sözünü ispat eder niteliktedir. Nitekim bu iyilik burada yaşayan birçok gayrimüslimin Müslüman olmasına sebep olur.

“Kâfirler dahi bir i‘timad etdikleri kâfiri Orhan Gâzi'ye göndürdiler kim: ‘Bizümile ahd edün kim bizi kırmayasız. Gidenümüz gide ve duranımız dura. Hisarı size teslim edelüm’ dediler. Orhan Gâzi dahi kabul etdi. Anuniçün kim: ‘Mürüvvet efdal-i gazâdur’ dediler. Ve hem bu mürüvvet nicesine sebep olup İslâm dinine geldiler.” (Öztürk, 2013a: 58)

(K24) Dostluk Etmek

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi'nin Bilecikli gayrimüslimlere hürmet gösterdiğinden bahseder. Bu hürmetin nedeni sorulduğunda Osman Gazi, bu topraklara garip geldiklerinde Bilecikliğin kendilerini hoş tuttuğu için hürmet

ettiğini söyler. Âşıkpaşazâde, bu noktada, komşularla dostluk etmenin vacip olduğunu ama insanın dostlarına karşı dikkatli olması gerektiğini iletmektedir.

*“Vâcibdür dostluk etmek konşuyilen
Sakın kim konşunu olmaya yılan*

*Kime kim dostluk etsen et hazer sen
Hazersüzdür başı yollarda kalan”* (Öztürk, 2013a: 22)

(K2) Kötülük Yapmamak

Âşıkpaşazâde, Bilecik tekfurunun düğününü anlattığı on ikinci bölümde, Osman Gazi’yi ortadan kaldırmak için bölge tekfurlarının kurduğu tuzağa kendilerinin düştüğünü gösteren bir olay anlamaktadır. Osman Gazi’nin fetihlerle güçlendiğini gören bölge tekfuruları, birlik olup Osman Gazi’yi ortadan kaldırmaya karar verirler. Buna göre, Bilecik Tekfuru’nun düğünü sırasında her şeyden habersiz düğüne gelecek olan Osman Gazi hazırlıksız yakalanıp öldürülecektir. Yarhisar Tekfuru’nun kızı ile evlenecek olan Bilecik Tekfuru, Köse Mihal’i Osman Gazi’ye okuyuculuğa gönderir. Osman Gazi ile yakınlığı bilinen Köse Mihal’in, tekfurların birlik olup kendisine saldıracaklarını söylemesi üzerine Osman Gazi durumdan haberdar olur. Osman Gazi ile Köse Mihal birlik olup düğün sırasında onları ortadan kaldırırlar. Âşıkpaşazâde, bu bilgilerin ardından verdiği dört beyitlik manzumenin üçüncü beytinde, Osman Gazi’ye iyi görünüp arkasından kuyusunu kazmayı planlayan tekfurların bu kuyuya kendilerinin düştüğünü belirterek kimseye kötülük yapmamak gerektiğini iletir.

*“Kâfir kazdı kuyu gâzi düşeler
Kâfirler düşdü gâziler dürüşdi”* (Öztürk, 2013a: 27)

(K25) Nasihat Tutmak

Bir insana yol göstermek, onu doğru yola sevk etmek amacıyla söylenen sözler olan nasihatler; insanlık tarihi kadar eskidir. Aktardığı bilginin denenmiş veya sınanmış olması dolayısıyla güvenli bir bilgi kaynağı ve insanlık tarihinin en eski

anlatım tutumu olan nasihat, bireyler arasında yardımlaşmayı ve sosyal dayanışmayı arttırıcı işlevlere sahip bir değerdir (Çobanoğlu, 2011: 14-15).

Âşıkpaşazâde; atasından nasihat alan insanın değer kazanacağını, almayanın ise toplum içinde değersizleşeceğini belirterek nasihatın önemini iletmektedir.

*“Oğul dahi ala sende nasihat
Ger alsın nasihat olmaya kemter*

*Şular kim almadı pendı atadan
Olan oldur bu halk içinde ebter”* (Öztürk, 2013a: 44)

(K22) Sözünde Durmak

Âşıkpaşazâde; Orhan Gazi'nin İznikimid'in üzerine geldiğini duyan halkın elçi gönderip ahd etmek istediklerini, kendilerine zarar verilmezse hisari kendisine vereceklerini söylediklerini belirtir. Orhan Gazi bu ahdi kabul eder ve hisardan gidecek olanların eşyaları gemilere yüklenirken dikkatli olunmasını, bir çöplerine dahi zarar gelmemesini emreder. Gayrimüslimlerin mallarına zarar gelmesini ahbine ihanet olarak değerlendirir ve bu ahbine hainlik etmeyeceğini belirterek sözünde durmanın önemini iletir.

“Ve her kâfirün kim ihtiyârı var gitmeğe ya durmağa, ihtiyâr kendü elinde olsun. İskeleye gemiler getürdiler. Esbâbların muradlarınca doldurdular. Orhan Gâzi eydür: ‘Sakınun. Bu kâfirlerün bir çöpü gitmesün kim biz ahdümüzde hâyin olmazuz’ dedi. Ne kim ahd olundu, ahdi yerine getürdiler.” (Öztürk, 2013a: 54)

Âşıkpaşazâde; Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğlu Pir Ahmed'in ahdini bozması vesilesiyle söylediği bir beyitte ahdini bozan, sözünde durmayan kişinin münafık olduğunu ve nifak eden kişinin de mümin olmadığını belirterek sözünde durmanın önemini iletir.

*“Münâfikdur bozan ol ahd ü peymân
Nifâk eden cihanda mü‘min olmaz”* (Öztürk, 2013a: 238)

(K26) Sabırlı Olmak

Sabır; insanın istemediği ya da beklemediği bir olay, durum, hastalık, dert gibi olumsuzluklara karşı tahammül etmesi, onları metanetle karşılamasıdır. Semavi dinlerin önemli öğretilerinden olan sabırlı olmak, erdem sahibi insanların sahip olduğu bir davranış şeklidir. Hayatı boyunca her şey insanın istediği gibi gitmeyebilir, onun kontrolü altında olmayabilir. Böyle durumlarda insan; içinde bulunduğu durumu kabullenmeli, sabrederek hayatına devam etmelidir.

Âşıkpaşazâde, tahta geçen I. Murad'ın fetihleri ile ilgili bilgi verdiği kırk üçüncü bölümün ardından verdiği beş beyitlik manzumenin son iki beytinde, insanın yapacağı işlerde acele etmeyip sabırlı davranması gerektiği yolunda nasihatle bulunarak sabırlı olmak gerektiğini iletmektedir.

*“Yaramaz tezlik etmek her kişiye
Ki alpın sabrı olur ana âsân*

*Yeri var sabr u tezliğin karındaş
Anun ehlini bul kim gide gümân”* (Öztürk, 2013a: 73)

(K14) Fırsatı Değerlendirmek

Âşıkpaşazâde, öldürülmesi muhtemel durumda iken Sultan tarafından affedilip üstüne de ihsanlarda bulunan Emir Süleyman'ın oğlunun yakaladığı bu fırsatı değerlendirmesi gerektiğini iletmektedir.

*“Demünde fırsatını sen geçirme
Yele verme bu ömrü ni ‘metündür”* (Öztürk, 2013a: 117)

(K10) Tedbirli Olmak

Âşıkpaşazâde,, II. Murad'ın lalası olan Anadolu Beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın, Amasya ve Tokat çevresinde asilik yapan Kızıl Koca Türkmenlerinin üzerine yürüyüp bir hile ile bunları ortadan kaldırmasını anlattığı doksan dokuzuncu bölümde yer verdiği iki beyitlik manzumede, düşmana karşı tedbirli davranmak ve tedbirde kusur etmemek gerektiğini iletmektedir:

*“Gerekdür dūşmene kim ola tedbir
Edegör tedbiri sen etme taksîr”* (Öztürk, 2013a: 149)

Âşıkpaşazâde, II. Mehmed’in Anadolu’daki çeşitli vilayetlere zarar veren Uzun Hasan’ın üzerine yürüme niyetinden bahseder. Uzun Hasan için *“Ve hem Hasan evvel kiccük yılanıdı.”* diyerek onu küçük yılanı benzeten Âşıkpaşazâde, Sultan’ın bu niyetini küçük yılanı ejderha olmadan avlamak istemesi olarak belirtmekte ve tedbirli davranmak gerektiğın iletmektedir.

“Ve hem bu Uzun Hasan babası Ali Beğ’ilen bu gazi pâdişâha ihtiyacile gelüp Sultan Murad Han’a hizmet dahi etmişleridi. İmdi bunun gibi olan kimseneler pâdişâhlara buncılayın hadesler etmek câyiz degüldür. Ve bu pâdişâhlara dahi gayret vâcib olur. Hasan’a varmağa bu sebeb olmuşidi. Ve hem Hasan evvel kiccük yılanıdı. Pâdişâhun niyyeti buyıdı kim ejderhâ olmadın anı avlayalaridi.” (Öztürk, 2013a: 241)

(K27) Yalan Söylememek

Âşıkpaşazâde, Vezir Hacı İvaz Paşa’nın Düzme Mustafa’ya yazdığı mektubu ve sonrasında yaşananları anlattığı seksen beşinci bölümün sonuna, kendisinin I. Bayezid’in oğlu Mustafa olduğunu iddia eden Düzme Mustafa’nın yalanının ortaya çıkmasını anlattığı dört beyitlik bir manzume ekler. Manzumenin ilk iki beytinde yalanın inandırıcılığının kısa sürdüğünü, doğru bakıldığı zaman yalandaki kötülüğün görüleceğini ve yalan söyleyen insanın yerinin cehennem olduğunu iletir.

*“Karındaş bil yalan dibi yakıncak
Fesadı görünür doğru bakıncak*

*Yalandur seni ileden cahîme
Bilinür ol yalan dilden çıkıncak”* (Öztürk, 2013a: 131)

(K28) Olmayacak İşlerle Uğraşmamak

Âşıkpaşazâde, Osmanlı’nın Sırp sınırlarında akın yapmasına müdahale eden ve yeterli ganimet ele geçirilmesine engel olan Sırp Despotu Vılkoğlu’nun durumu duyan II. Murad’a elçi gönderip kızını Sultan’a eş olarak vermek ve çeşitli hediyeler

göndermek suretiyle anlaşma yaptığını söyler. Sultan'ın Vıtkoğlu'na inandığını ve onun topraklarını fethettiğini sandığını belirten Âşıkpaşazâde, bu olay ile ilgili olarak bölümün sonuna üç beyitlik bir manzume ekler. İlk iki beyitte olmayacak işlerle uğraşmamak gerektiğini şu ifadelerle iletir:

*“Sakın kim kâfirün ahdine inanma
Yele arkan verüp muhkem sanma*

*Akarsu dıvar olmaz ey karındaş
Ya gölge yasduk olmaz sen dayanma”* (Öztürk, 2013a: 154)

Âşıkpaşazâde'nin burada bu iletiyi vermesinin nedeni, olayın devamındaki üç bölümde anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı ile kızını verip anlaşma yapmış olmasına rağmen Vıtkoğlu, Osmanlı'ya karşı ihanet içinde olan Karamanoğulları ile Macarları desteklemeye devam ederek anlaşmasına ihanet eder.

(K11) Ettiğini Bulmak

Âşıkpaşazâde, İstanbul'un fethinden sonra şehrin imar edilmesi hakkında bilgi verdiği yüz yirmi dördüncü bölümde, Vezir Rum Mehmed Paşa'nın faaliyetlerinden bahsetmektedir. Bölümün sonuna eklediği beş beyitlik manzumenin ardından “*Velehû*” diyerek eklediği üç beyitlik manzumede, Rum Mehmed Paşa'nın devlete yaptığı kötülükten ve katlinden hareketle, kimsenin ettiği kötülüklerin yanına kalmayacağını iletmektedir. Birinci beyitte,

*“Ne kim eder kişi, kalmaz yanında
Bulur ya oğul, kız tatlu cânında”*

diyen müellif, ikinci beyitte bu sözün bir “mesel” olduğunu belirtmektedir:

*“Meseldür bu sözüm denür ezelden
Yazılır cümle âkil dîvânında”* (Öztürk, 2013a: 195)

(K6) İbret Almak

Âşıkpaşazâde, eserinin telif nedeninin dünyadan ibret almak olduğunu ve akıl insana gerekli olanın hikmet ve ibret olduğunu belirterek ibret almanın önemini iletmektedir.

*“Menâkıb yâ tevârih yazduğumdan
Bu hanlar yâ vezirler andüğumdan*

*Murâdum ibret almakdur cihandan
İlâhî erme aklumu bu gamdan*

*Ki gönlüm akl, cânun ibret alsun
Ne biter bu ibretsüz olduğumdan*

*Gerekdür âkıla ibret ve hikmet
Ma’anî anla sen bu umduğumdan”* (Öztürk, 2013a: 309)

(T1) Adaletli Olmak

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi’nin gerek kendi halkına gerekse gayrimüslimlere karşı çok adil bir insan olduğunu belirtmektedir. Bilecik pazarında bir haksızlığa uğrayan bir gayrimüslimin hakkını aramış ve gayrimüslimlerin güvenini sağlamıştır. Onların *‘bu Türk bizimle eyü doğruluk eder’* demeleri adaletli olmanın toplum için ne kadar önemli olduğunu iletmektedir.

“Bir gün Bilecük’den bazarcı kâfirler gelmişler ve hem Germiyan’dan dahi gelmişler. Bu Bilecük’de kâfirler eyü bardak düzerler. Bazara yükilen satmağa getürmüşler. Germiyanlu’nun birisi bir kâfirün bir bardağın almış, nesne vermemiş. Bu kâfir gelüp Osman Gâzi’ye şikâyet etmiş. Osman Gâzi ol dahi bardağ alan kişiyi getürmüş. Belki döğmüş. Dahi kâfirün hakkını alivermiş. Be-gâyet yasak etmiş kim ‘hergiz Bilecük kâfirlerini incitmeyeler.’ Bunlara adli gösterdi. Tâ şol hadde vardı kim Bilecük kâfirinün avratları dahi Eskişehir’ün bazarında gelürler, bazar edüp maksudlarını görüp giderleridi emn ü emânile. Bu Bilecük kâfirleri dahi Osman

Gâzi'ye gâyetde i'timad etmişleridi kim 'bu Türk bizümle eyü doğruluk eder' derleridi.” (Öztürk, 2013a: 17)

Başka bir olayda, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın fethedilen yerlerde yaşayan halka karşı gösterdiği adalet belirtmekte ve bu nedenle halkın büyük kısmının Müslüman olduğu söylenmektedir.

“Süleyman Paşa kim Tarakçı Yenicesi'ne vardı. Hisarı verdiler, ahdilen ve amanilen. Göynük'ü dahi hemçünân. Ve Mudurnu'yu dahi hemçünân verdiler. Süleyman Paşa dahi ol kadar adl ü dâd eti kim cemî'i ol vilâyetün halkı eydürleridi kim: 'Nolaydı kim kadim zamandan bunlar bize hâkim olalardı.' Ve çok köyler bu Türk kavmini gördüler, Müslüman oldular.” (Öztürk, 2013a: 60-61)

Âşıkpaşazâde, eserin ilerleyen sayfalarında I. Bayezid'in adaletiyle fetihlerde bulunduğu söz eder. Önceki idarecilerin hükmü altında ezilen halk, adaleti karşısında I. Bayezid'e itaat eder.

“Sual: Bayezid Han kim bu vilâyetleri feth etdi, kahr ile mi etdi veyâ adlile mi etdi?”

Cevab: Cemî'isini adlile feth etdi. Anuniçün kim evvelki beğleri, halkı zulmile incitmişleridi. Bayezid Han her vilâyete kim vardı. Halkı karşı geldiler. Anun adli berekâtında ba'zı beğleri dahi mutî' oldular.” (Öztürk, 2013a: 90)

(T3) Komşuluk Etmek

“Ev alma, komşu al.”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” atasözleri, komşuluğun toplumsal hayattaki yeri ve önemini en güzel şekliyle ifade etmektedir. İnsanların sosyal ilişkileri komşuları ile başlar. Sosyal dayanışma için bir gereklilik olan komşuluk, toplumsal beraberliğin sağlanması noktasında önemlidir. “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.” hadisinden anlaşıldığı üzere aynı zamanda dinimizin temel ilkelerinden de biridir.

Âşıkpaşazâde, Osman Gazi'nin Bilecikli gayrimüslimlere hürmet ettiği bahseder. Bu hürmetin nedeni sorulduğunda Osman Gazi, öncelikle onların

komşuları olduğunu söyler ve ardından bu topraklara geldiklerinde kendilerini hoş tuttıkları için hürmet ettiğini belirterek komşuluğun önemini iletir. Ardından Âşıkpaşazâde, konuyla ilgili olarak verdiği üç beyitlik manzumenin birinci beyitinde komşularla dostluk etmenin vacip olduğundan bahsetmekte ama aynı zamanda da dikkatli olmak gerektiği konusunda uyarmaktadır.

“Çünkü Osman Gâzi buncılayın gazâlar etmeğe başladı, etrafın kâfirleri ihtiraz eder oldular. Osman Gâzi, Bilecük kâfirlerine gâyetde hürmet ederdi. Sordular kim: ‘Bu Bilecük kâfirlerinin nice hürmeti var senün yanunda’ derler. Eyitdi kim: ‘Konşularımızdır. Biz bu vilâyete garib geldük. Bunlar bizi hoş tuttular. İmdi bize dahi vâcibdür kim bunlara hürmet edevüz’ dedi.

Nazım

Vâcibdür dostluk etmek konşuyilen Sakın kim konşunu olmaya yılan”
(Öztürk, 2013a: 22)

(T2) Birlik ve Beraberlik Sağlamak

Âşıkpaşazâde, babası Osman Gazi'nin vefatının ardından Orhan Gazi'nin ağabeyi Alaaddin Paşa'ya beyliğin başına geçmesini teklif ettiğini aktarır. Ancak Alaaddin Paşa, babası Osman Gazi'nin duası ve himmetinin Orhan Gazi ile birlikte olduğunu söyleyerek bu teklifi kabul etmez ve kardeşinin beyliğin başına geçmesini ister. Âşıkpaşazâde, konu ile ilgili olarak verdiği dört beyitlik manzumenin ilk beytinde, onların birlik olmasıyla işlerinin iyi gittiğinden ve sefalar sürdüklerinden bahsederek birlik olmanın önemini iletir.

*“Bular birliğe bitdi ondu işler
Safâlar sürdüler çok yaz u kışlar”* (Öztürk, 2013a: 52)

(D7) Dua

Âşıkpaşazâde, duanın günahlara ilaç olduğundan ve dünyada makbul olanların dua ehli kişiler olduklarından bahsederek dua etmenin önemini iletmektedir.

“Âşıklaruz kadim du‘âcı
Bil du‘â olur güneh ilâcı” (Öztürk, 2013a: 14)

“Âşıkî Âl-i Osman‘a du‘âcı
Du‘â ehli cihanda makbul oldu” (Öztürk, 2013a: 207)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Âşıkpaşazâde, eserin çeşitli yerlerinde çeşitli vesileler ile dünyanın geçici olduğu ve dünyaya aldanmamak gerektiği noktasında iletiler vermiştir.

“Cihana de gelen kim bâkî kaldı
Kanı ol kim dedi hanum ya sultan” (Öztürk, 2013a: 31)

“Belürmez iz kârübânlar yitübdür
Heman bir ad kodu gitdi Süleyman” (Öztürk, 2013a: 31)

“Cihân hod gelmek ü gitmekîçündür
Ne yapsan akibet yıkmag içündür” (Öztürk, 2013a: 52)

“Karar etmez gelüp sûret olanlar
Doğan gün hem gece batmag içündür” (Öztürk, 2013a: 52)

“Ne vardur bunda varlık bir nefesdür
Bu varlığın seni etdi vü giryân” (Öztürk, 2013a: 99)

“Cihan bir nev‘a sûret tutmamışdur
Cihanlan oynayanlar utmamışdur

Ne zâhir etmedi bu suffa-i yeng
Kim anı kara toprak etmemişdür” (Öztürk, 2013a: 100)

“Bir iki gün olan cihana kalma
Ziyandur sevgüsü ziyana kalma

*Senün adun fülân söylenür ancak
Hemin bir sözdür ol fülana kalma*

*Yalandur da ‘visi güler yüzüne
Şivesi pür yalan sözüne kalma” (Öztürk, 2013a: 219)*

*“Bu dünyâ lezzeti bil ağudandır
Seni her yalanilen avudandır*

*Ve ger bin yaşasan, dâyim sağ olsan
Sonu sünüklerüni uvadandır” (Öztürk, 2013a: 249)*

*“Neye kim elün erse an sen ölüm
Ki anmazsan kalursın sen gümanda” (Öztürk, 2013a: 251)*

Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın bir av sırasında vefat etmesi vesilesi ile dünyanın geçiciliğini anlattığı dört beyitlik manzumenin birinci beytinde şöyle der:

*“Cihan bir köhne yer geçmeğe yoldur
Ömür de tez geçer sanki o yeldür” (Öztürk, 2013a: 71)*

Âşıkpaşazâde, bunun benzerine Osmanlı uleması hakkında bilgi verdiği yüz altmış dokuzuncu bölümün sonuna eklediği on iki beyitlik manzumenin ilk beytinde yer vermektedir.

*“Ömür yel bigidür aldanma zinhar
Bu cihan pür-fitnedür çarh gaddâr” (Öztürk, 2013a: 309)*

I. Mehmed’in ölümü hakkında bilgi verdiği seksen birinci bölümün başında yer verdiği ve dünyanın geçiciliğini anlattığı dört beyitlik manzumede Âşıkpaşazâde şöyle demektedir:

*“Cihan kimseye vefâ etmemişdür
De kimdür ki gele yâ gitmemişdür*

*Hisarda köşk ü mutbaklar yapanlar
Akodu köşkü gider san yapmamışdır*

*Benem sultan benem hakan diyenler
Yalan da 'vîyilen mi gitmemişdür*

*“Gelen geçer konan göçer Âşıkî
Du ‘âsı makbul olan geçmemişdür” (Öztürk, 2013a: 126)*

(D3) Kadere İman

Âşıkpaşazâde, I. Bayezid’in ardından bir süre hüküm süren oğlu Musa Çelebi’nin Rumeli fetihlerinden bahsettiği altmış dokuzuncu bölümün sonuna eklediği iki beyitlik bir manzumenin ilk beytinde, bütün dünyaya hâkim olma fikrinde olan Musa Çelebi’ye, “*Takdiri Hak’dur eden tedbiri ko sen âdemî.*” diye seslenerek kaderi hatırlatmaktadır. Zira, bu amaç için mücadele eden Musa Çelebi taht kavgasını kazamayıp bir süre sonra öldürülür.

*“Mûsa’nun fikri budur kim tuta cümle âlemi
Takdiri Hak’dur eden tedbiri ko sen âdemî” (Öztürk, 2013a: 113)*

II. Murad’ın tahta çıkmasından sonra Rumeli’de yaşananları anlattığı seksen üçüncü bölümde, Düzme Mustafa ile birlik olup II. Mehmed’e başkaldıran ve savaş sırasında Rumeli Beylerbeyi Bayezid Paşa’yı şehit eden İzmiroğlu Cüneyt Bey’e Âşıkpaşazâde, verdiği dört beyitlik manzumenin ilk mısrasında, “*Fikirlü tedbirin ko takdire bak*” diyerek seslenmektedir (Öztürk, 2013a: 129). Nitekim, Osmanlılara sürekli sorun çıkaran İzmiroğlu Cüneyd Bey, bir süre sonra oğlu ile birlikte katledilir.

*“Fikirlü tedbirün ko takdire bak
Ki kudret göstere ilminden o Hak” (Öztürk, 2013a: 129)*

Âşıkpaşazâde, Düzme Mustafa’yı ortadan kaldırdıktan sonra Edirne’ye gelen II. Murad’ın, etrafın gayrimüslim beylerine elçiler gönderip barış yapmaya çalışması hakkında bilgi verdiği seksen sekizinci bölümün sonuna eklediği dört beyitlik

manzumenin ilk beytinde, Sultan'ın bu hareketi karşısında takdiri hatırlatmakta ve takdirde ne varsa onun olacağını iletmektedir.

*“Paşalar buncılayın tedbir etdi
Velî ne kim olur bil takdir etdi”* (Öztürk, 2013a: 134)

(D11) Nefsine Uymamak

Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden nefis anlaşılır (Uludağ, 2006: 527). Kur'an-ı Kerim'de, Nisa Suresi 4. ayette “Sana gelen iyilik Allah'tan, başına gelen kötülük ise nefisindedir.” denmektedir. Nefsine uymak insana her zaman zarar verdiği için nefsin arzularına kapılmamak, ona uymamak gerekmektedir.

Âşıkpaşazâde, Timur'un Anadolu'ya gelmesini ve sonrasında I. Bayezid'i esir almasını aktardıktan sonra verdiği dört beyitlik manzumenin son beytinde Timur'un bu hareketini nefsine uymak olarak nitelemekte ve kendisine nefsine uymamayı öğütlemektedir.

*“Bularun uyduğu nefis-i hevâdur
Âşıkî sen var uyma bu garaza”* (Öztürk, 2013a: 107)

(D12) Hakkına Rız Olmak

Allah her insanı farklı şartlar ve imkânlarla yaratır. Kimileri refah içinde yaşarken kimileri karnını güçlkle doyurur, kimileri hastalıkların pençesinde hayatta kalmaya çalışırken kimilerinin burnu bile kanamaz. İslam inancında insanın Allah tarafından kendisine verilenlere az ya da çok demeden hakkına razı olması gerekmektedir. Allah'a isyan etmeyip verdiklerine razı olmak, imtihan olması için gönderildiği dünya hayatında insanın vereceği en büyük sınavlardan biridir.

Âşıkpaşazâde, Emir Süleyman'ın ölümün ardından oğluna I. Mehmed'in Bursa'da Çardak Köyü adlı bir köyü tımar olarak verdiğini ve ne zaman Bursa'ya gelse onu çağırıp “*Karundaşım oğludur*” diyerek gönlünü hoş tutmaya çalıştığını söyler. Bu bilgilerin ardından verdiği üç beyitlik manzumenin birinci beytinde, Emir

Süleyman'ın oğluna eline geçen her şeyin kısmeti olduğunu söyleyerek hakkına razı olması gerektiğini iletmektedir.

“Elüne her ne girse kısmetündür

Ve ger rahat ve gerni mihnetündür” (Öztürk, 2013a: 117)

(D6) Şehit Olmak

Âşıkpaşazâde, Evrenezoğlu İsa Beğ'in Arnavutluk'a yaptığı sefer sırasında çok sayıda gazinin şehit olduğunu belirtmekte ve ardından verdiği üç beyitlik manzumenin ilk beytinde rahmet şarabı içen şehitlerin sırat köprüsünden kuş gibi geçeceklerini iletmektedir.

“Şarâb-ı rahmet içdi bil şehidler

Sırâtı kuş gibi geçdi şehidler” (Öztürk, 2013a: 164)

(D13) Helal-Haram Bilmek

İslam dini, insanın kazancını helal yollarla kazanması gerektiği konusunda önemle durmaktadır. İnsanın kendi eli ve emeği ile kazandığı her şey helal olarak kabul edilirken kişiye ait olmayan, kişinin kendi kazanmadığı ve emeğinin bulunmadığı her şey haram görülmektedir. İnsan, Allah'ın rızasını kazanmak ve dünya hayatını huzurla geçirmek için kazancına haram karışmamasına dikkat etmeli, haram olan her şeyden uzak durmalıdır.

Âşıkpaşazâde, Osmanlı sultanlarının hasletlerini anlattığı yüz altmış sekizinci bölümde bir hikâyeye vermektedir. Dipnot olarak verilen, eserin İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde 478 numara ile kayıtlı nüshasındaki bu hikâyede, II. Murad dönemi vezirlerinden Fazlullah Paşa ile II. Murad arasında yaşanan ve sonunda Fazlullah Paşa'nın vezirlikten azledilmesine sebep olan bir olay anlatılmaktadır. Buna göre, o yıl hazinede para olmadığı için her yıl Beytullah'a yollanan paranın Halil Paşa'dan ödünç olarak yollandığını gören Vezir Fazlullah Paşa, II. Murad'a eğer izin verirse kendisinin hazine toplamak istediğini söyler. Bunu nasıl yapacağını soran Sultan'a, halkın zekâtını zorla alabileceğini belirtir. Bunu duyan Sultan; sinirlenerek zekâtın yoksulların hakkı olduğunu, kendisinin zekât almayacağını, devlet için üç şeyin; madenlerin, gayrimüslimlerden alınan haraçların ve gazadan

elde edilen malların helal olduğunu söyler. Gaza için savaşan askerlerin helal lokma yemesi gerektiği aksi takdirde haram lokma yiyenlerin harami olduğunu, “*Harâmînün hod sebâtı olmaz*” diyerek haramilerin de sebati olmadığını belirtir. II. Murad’ın bu sözleriyle helal lokma yemek, haramdan ise kaçınmak gerektiği iletilmiştir.

“*Acem vilâyetinden bir hekim geldi, Fazlullah adlı. Pâdişâha takarrüb olmagile vezir oldu. Pâdişâha eydür: ‘Sultanum! Senün vilâyetünde malun nihâyeti kim yokdur. İmdi pâdişâhlara âdetdür kim ol maldan bahâneyile kim pâdişâhun hazînesine getireler. Pâdişâh sual etdi kim: ‘Nenün gibi?’ Pâdişâha cevab verdi kim: ‘Bu halk zekât vermezler. İmdi cemî’i vilâyetden zekâtlarını cebrile almak lâzımındandır’ dedi. Pâdişâh cevab verdi kim: ‘Hey ebleh! Zekât hod fakîrleründür. Ben, zekât yimeğe mi müstahakam ki bana Müsülmanlardan cebrile zekât alam, dahi yiyem’ dedi. ‘Bire! Benüm memleketümde üç helâl lokma vardur kim benüm elümdedür. Bu üç lokma gayrı vilâyet pâdişâhlarında yokdur’ dedi. Birisi gümüş ma’denleri ve birisi küffardan alman haracdur ve biri dahi gazâlardan alınan ganîmet malıdur’ dedi. Bu benüm asker-i mansûrum bu helâl lokmayile zindigânî ederler. Bulara bu cebrile alman lokma hod haram olur ve leşkerüme haram yidürüp haramı kabul etmezsin’ dedi. Ol zaman Fazlullah’ı azl itdi ve bir cevabile hor u hakîr etdi. Katından red etdi.’” (Öztürk, 2013a: 304)*

(D14) Zekât Vermek

İslam’ın beş şartından biri olan zekât, dinen zengin sayılan insanın her yıl malının kırkta birini yoksullara dağıtmasıdır. Yerine getirilmesi gereken bir ibadet olmasının yanı sıra toplum hayatı içinde paylaşmayı sağlaması ve toplumsal dayanışmayı pekiştirmesiyle de önem arz etmektedir. İslam inancına göre, bütün Müslümanların zekâtlarını tam olarak verdikleri takdirde ihtiyaç sahibi kimsenin kalmayacağına inanılmaktadır.

Âşıkpaşazâde, II. Murad dönemi vezirlerinden Fazlullah Paşa ile II. Murad arasında yaşanan bir olayı aktarmaktadır. O yıl hazinede para olmadığı için her yıl Beytullah’a yollanan paranın Halil Paşa’dan ödünç olarak yollandığını gören Vezir

Fazlullah Paşa, II. Murad'a eğer izin verirse kendisinin hazine toplamak istediğini söyler. Bunu nasıl yapacağını soran Sultan'a, halkın zekât vermediğini, bu zekâtları zorla almak gerektiğini söyler. Bunu duyan Sultan, sinirlenerek zekâtın yoksullara verilmesi gerektiğini ve zekât kabul edecek durumda olmadığı için almayacağını söyler. Sultan'ın bu sözleri ile yoksullara zekât vermek ve zorla zekât almamak gerektiği iletilmiştir.

“Acem vilâyetinden bir hekim geldi, Fazlullah adlı. Pâdişâha takarrüb olmagile vezir oldu. Pâdişâha eydür: ‘Sultanum! Senün vilâyetünde malun nihâyeti kim yokdur. İmdi pâdişâhlara âdetdür kim ol maldan bahâneyle kim pâdişâhun hazînesine getüreler. Pâdişâh sual etdi kim: ‘Nenün gibi?’ Pâdişâha cevab verdi kim: ‘Bu halk zekât vermezler. İmdi cemî’i vilâyetden zekâtlarını cebrile almak lâzımındandır’ dedi. Pâdişâh cevab verdi kim: ‘Hey ebleh! Zekât hod fakîrleründür. Ben, zekât yimeğe mi müstahakam ki bana Müsülmanlardan cebrile zekât alam, dahi yiyem’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 303)

(U1) Hâkimiyet Anlayışı

Âşıkpaşazâde, II. Bayezid devrinde Erdebil sofularının Rumeli'ye sürülmelerine neden olan olayları anlattığı yirmi üçüncü bölümde, Şeyh Sâfî'nin müritlerinden olup tasavvufta şer'-i Muhammedî'ye bağlı oldukları hâlde bunların neden kâfir sayıldıkları hakkında bilgi verir. Buna göre, Erdebil'den ayrılıp Rumeli'ye gelen Şeyh Cüneyd; II. Bayezid'e bazı müridleriyle birer seccade, Mushaf ve tespihten oluşan hediye göndererek kendisine mesken edinmek için Kurt Beli'ni vermesi ricasında bulunur ve orada oturup sultanın duasına meşgul olacağını bildirir. Vezir Halil Paşa, bu müridi II. Murad'a götürür. Sultan, bu hediyeleri kabul eder ve Halil Paşa ile müşavere ederler. Bunun sonucunda *“Bir tahtda iki pâdişâh sığmaz”* diyerek Şeyh Cüneyd'in ricasını reddederler. Bu cevapla bir memlekette bir hükümdarın olması gerektiği iletilmektedir.

“Sual: Bunlar hod sofularidi. Şeyh Sâfî müridlerinden idi. Tasavvuftan şer'-i Muhammedi sallallâhu aleyhi ve selem üzerine olurlaridi. Bunları tekfir etmeğe sebeb ne oldu?”

Cevab: Tafsîli evvel budur ki: Şeyh Sâfi neslinden Şeyh Cüneyd adlı bir kimse zâhir oldu Sultan Murad zamanında. Erdebil'den emmisine küsdü, geldi Rum'a çıktı. Sultan Murad'a hediyeler göndürdü. Bir seccâde ve bir mushaf ve bir tesbih göndürdü bir müridiyle. Dedi kim: 'Kurt Beli'ni bana versün. Mesken edineyin. Du'alarına meşgul olayın' dedi. Hediyelerini getiren kişiyi getürdiler. Halil Paşa'ya verdiler. Ol dahi Sultan Murad'a arz etdi. Sultan Murad hediyelerin kabul etdi. Veziri Halil Paşa'yile müşâvere etdiler: 'Bir tahtda iki pâdişâh sığmaz' deyü cevap verdiler. Gelen kişilerle Şeyh Cüneyd'e iki yüz filori göndürdiler. Gelen dervişlere dahi bin akça harçlık verdiler, göndürdiler.' (Öztürk, 2013a: 330)

(E3) Düşmanlık Yapmamak

Toplumsal ve evrensel huzurun ve barışın sağlanması noktasında bireylerin birbiri hakkında kötü düşünmemeleri, kin beslememeleri, kötü sözler söylememeleri ve birbirine zarar vermeleri gerekmektedir. Bu yöndeki davranışları düşmanlık olarak nitelendirebiliriz. İslam dininde Müslümanlar arasında düşmanlığın ortaya çıkmasına neden olacak tutum ve davranışların önlenmesi, kardeşlik ve dostluğun pekişmesi için tedbirler getirilmiştir (Çağrı, 1994: 52). Nitekim, Tevbe Suresi 71. ayette “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin dostlarıdır” denmektedir.

Âşıkpaşazâde; Osmanlılara karşı düşmanca hareketleriyle tanınan Karamanoğulları vesilesi ile kendine seslenerek gönlünde düşmanlığa yer vermesini, gönüldeki düşmanlığın bir kıl kadar bile olsa imanı bozacağını belirtmektedir.

*“Gönül şehri adâvetden yıkılır
Adâvet hem bozar il ma'mur olsa*

Âşıkî koma gönlünde adâvet

Bozar imanını ger bir kıl olsa” (Öztürk, 2013a: 98)

(E2) Büyüklere Saygılı Olmak

Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'i tahta geçirdiğinden bahsettiği sırada dört beyitlik bir manzume verir. Bu manzumede babasına karşı samimi olan

oğulların babaları için mutluluk kaynağı olduğundan, babalarından dua almaları gerektiğinden ve babasına itaat etmeyen oğulun Allah katında düşman olduğundan bahsetmekte ve insanın babasına itaat etmesi gerektiği, aksi hâlde Allah'a düşman olacağı iletilmektedir.

“Oğullar ataya yürek yağıdır

Oğulun eyüsi gussa dağıdır

Oğul kim atanun dem-sâzı ola

Safâlu bağı, bostan u bağıdır

Oğul kim mukbil olup du 'â alsa

Atanun devleti, yüzü ağıdır

Her oğul kim ol uymaz atasına

Resule müdde 'î, Hakk 'a yağıdır” (Öztürk, 2013a: 175)

4.2.10. Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel, toplumsal ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş; ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K19) Güzel Söz Söylemek, (K11) Ettiğini Bulmak, (K1) Danışmak, (K10) Tedbirli Olmak, (K29) Suç İşlememek.
- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T1) Adaletli Olmak.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D3) Kadere İman, (D4) Dünyanın Geçiciliği, (D15) Beddua, (D16) Tövbe Etmek, (D8) İbadet Etmek, (D14) Zekât Vermek, (D17) Sadaka Etmek.

(K19) Güzel Söz Söylemek

Oruç b. Âdil'in verdiği bilgiye göre Timur, I. Bayezid'i esir aldığı anda ona, “*Eğer ben bu vartaya düşsem sen beni nice ederdün?*” diye sorarak doğru cevap vermesini ister. I. Bayezid'in, “*Eğer sen bu vartaya düşsen ben seni bir demür kafese koyardum.*” cevabını verince Timur onu demirden bir kafese hapseder ve ne zaman bir yere gidecek olsa kafesi bir deveye yükletip onu da beraberinde götürür. Bu bilgiyi veren Oruç b. Âdil, I. Bayezid'in tez canlı biri olduğunu belirtip hem bu yüzden hem de “ulular sözü”nü tutmamasından dolayı başına bu işin geldiğini söyler ve şunları ekler:

“Dili ucundan kişi başına çok çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü.

Dil nice kim dek dura baş sağ olur

Deprenicek dil yürek bir dağ olur” (Öztürk, 2014: 39)

(K11) Ettiğini Bulmak

Oruç b. Âdil, Timur'un esir aldığı I. Bayezid'i zaman zaman ziyaret ettiğini belirtir. Bu ziyaretlerin gerçekleştiği bir gün I. Bayezid, Timur'dan bir istekte bulunur. Timur'un ne isterse kabul edeceğini söylemesi üzerine I. Bayezid şöyle der: *"Hey Han! Senden dileğim budur kim, benim ocağımı söyündürmeyesin. Bugün bana ise yarın sanadur."* Oruç b. Âdil'in kerem sahibi biri olarak belirttiği Timur, I. Bayezid'in ağladığını görünce, *"Hey Han! Gerçek eydürsin. Bugün ben sana ne edersem yarın bana anı ederler."* diyerek dileğini kabul ettiğini belirtir ve askerlerini de alarak oradan ayrılır. Timur'un bu hareketiyle ettiğini bulacağını düşündüğü ve kötülük yapmaktan vazgeçtiği iletilmektedir.

"Yıldırım Han eyitdi: 'Hey Han! Senden dileğim budur kim, benim ocağımı söyündürmeyesin. Bugün bana ise yarın sanadur' dedi. 'Tatar leşkerini alup bu memleketden alup gidesin, bu memleketlerde komayasın' dedi. Timur Han'un özü göyündü esirgedi.

Zîrâ, Timur Han sâhib-kerem kişiydi. Kendünün başına çok iş gelmiş idi. Çok hâdiseler görmüşdü. Çok rüzgâr görmüş ehl-i sehâydi. Timur Han, Yıldırım Han'un ağladuğunu görüp gayet esirgedi. Eyitdi: 'Hey Han! Gerçek eydürsin. Bugün ben sana ne edersem yarın bana anı ederler' dedi. Eyitdi: 'Bu dileğin kabul etdüm' dedi. Hemandem Timur Han Tatar leşkerini alup kendüyle gitdi. Bu diyârda Tatar leşkerini komadı." (Öztürk, 2014: 39)

Oruç b. Âdil, insanın ettiğini bulacağını ileten bir olay daha aktarmaktadır. II. Bayezid devri Akkirman Sancak Beyi Malkoçoğlu Bali Bey'in Lehistan seferi sonrasında yapılan zulümler ile ilgili olarak olayları bizzat görenlerin aktardıklarına göre, Malkoçoğlu Bali Bey'in adamlarından bazıları, yol ağızlarında durup çeşitli bahanelerle gözlerine kestirdikleri kişilerin işe yarar atlarını ve esirlerini alır, vermeyenleri ise ortadan kaldırırlar. Malkoçoğlu Bali Bey de bu durumu görmezden gelir. Bunların ettiği zulmü kimsenin etmediğini belirten Oruç b. Âdil, verdiği iki beyitlik manzumenin ilk beytinde insanın er ya da geç ettiğini bulacağını ileterek onlara şöyle seslenmektedir:

*“Deme zulm edesin kala yanuna
Sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna*

*Cihandur müntakım er ü eğer geç
Komaz bir kimse hakkın kimseye hiç*

Nitekim onlar, bu zulm ile dönerlerken Tuna Nehri yakınlarına geldikleri sırada “Allah’ın emri, mazlumların duası ve yetimlerin ahı” ile, daha önce görülmemiş bir şekilde şimşekler çakar, büyük bir afet meydana gelir. Ardından aşırı soğuktan ve açlıktan yirmi binden fazla adam ve elli binden fazla at ölür. Oruç b. Âdil, kibre düştükleri ve Allah’ın yardımını, desteğini düşünmedikleri için Allah’ın onlara muratlarını değil bu afeti verdiğini belirtir.

“Ba’zı râvîler eyle rivâyet etdiler kim, Malkoçoğlu Balı Beğ’ün âdemîlerinden ba’zı kimesneler yollar ağzında durup gelişde ve gidişde bir bahâneyle gâh önce kaldun gâh artça kaldun deyü gözleri yendükleri yarar atlarını, yarar esirlerini cebriyle, kahrile aldılar. Malkoçoğlu Balı Beğ kendüyi bilmezliğe urup bu zulmü etdüirdi. Atını, esirini vermeyeni ardınca alup penhânî güm etdiler. Bu vâkı’ hâli gözleriyle görenler şahâdet etdiler. Bu vechile ki bunlar zulüm etdiler, kimesne etmemişdür.

Beyit

*“Deme zulm edesin kala yanuna
Sana kalursa kalmaz kızuna, oğlanuna*

*Cihandur müntakım er ü eğer geç
Komaz bir kimse hakkın kimseye hiç*

Çün bu zulmile bunlar girü dönüşde Kudret şatranc[ı] bunlara bir nerd oynadı kim, âlem halkına ibret oldu. Âhirü’l-emr, Tuna kenarına gelecekleri vakit Kânûn-ı âhir’ün, ya’ni Yanaris’un orta kış ayının onuncu gün ve Cemâziyelevvel’ün yirmi yedinci gün Pençşenbe gecesinde Hakk’un emriyle, mazlumların du’asıyla, yetimlerin âhiyile bir âfet-i semâvî oldu kim, hiç tevârihlerde hiç bir zamanda vâkı’ olmamışdur. Meğer Hazret-i Nuh Peygamber aleyhi’s-selâm tûfanı bigi veyahud Hud

Peygamber aleyhi's-selâm zamanında kim, Âd kavmine vâkı' olmuşdur. Bâd-ı sarsar gibi bâd-ı akîmden Âd kavm döküp helâk oldular. Taş oldukları gibi veyahud Sâlih ve Lut Peygamber aleyhi's-selâm gibi bunlar dahi ol âfet-i semâvîye yetişdi kim, Tuna suyunun öte kenarına Tunca geçidi derler; anda şunun bigi tûfan-ı ra'd bark sâ'ika oldu kim, atlar[un ve] adamlarun zehresi çâk oldu. Ve sovuksan ve açlıksan helâk olup yirmi binden ziyâde adamlar ve atlardan dahi elli binden ziyâde anlar dahi helâk oldular. Tâ haddâ şol kadar rivâyet etdiler kim, açlıksan atlar eyerlerini ve çullarını yediler. Ve girü kendüleri birbiri etini yediler derler. Adamlar dahi hem-çünân sovuksan donup eller ayaklar düşüp ve girü Tuna'yı berüsine geçenler dahi anlar yaru kalmadılar derler. Elleri ayakları düşdü derler. Bu vâkı'a kim bunlara oldu. Kudret-i semâ'î bunlara bu nerdi oynatdı. Ve illâ bu iş kim bunlara oldu, kendü nefislerinden ve gururluklarından ve şumluklarından ve gururlugile gitdikleri için Hak tarafın anmaduklarından ötürü bu hâdiseyi, bu vâkı'ayı, bu âfet-i semâvî[yi] Hak ta'âlâ veribidi.” (Öztürk, 2014: 161-162)

(K1) Danışmak

Oruç b. Âdil'in verdiği bilgiye göre, II. Bayezid devri Bosna sancakbeylerinden Yakup Paşa, büyük ganimetler elde ettiği bir gazadan dönerken Osmanlı askerlerinin yorgunluğunu fırsat bilen Derencil Ban adlı Bosna kralı Osmanlıların üzerine yürür. Bunun üzerine gayrimüslim ordusuna göre az sayıda askeri bulunan Yakup Paşa, başka bir yoldan onların önüne geçerek Kırbova adlı ovada durur. Müellif, bu bilginin hemen ardından Yakup Paşa'nın burada gaziler ile meşveret ettiğini belirtir ve sonrasında meşveretin önemini ileten şu beyti verir:

*“Meşveretle hâsıl olur her ümid
Meşveretdür bağı işlere kilid”*

Meşveret sonunda askeri üç bölüğe ayırıp düşman üzerine yürüme kararı alan Yakup Paşa, gayrimüslim ordusuna karşı çetin bir savaş verir. Ancak savaşın galibi Osmanlılar olur ve Derencil Ban esir alınır.

“Ya'kub Paşa hazır olan leşkerini bir yere cem' edüp, esirleri dahi bir yere götürüp ol arada gaziler ile meşveretleşüp, iş görmüşleriyle meşveret edüp:

Beyit

*Meşveretle hâsıl olur her ümid
Meşveretdür bağılu işlere kilid*

Ya 'kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gaziler, alp-erenler, şîr-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun gibi cenk görenler cenk sınımışlar, nice bunun bigi kudret semâ'ını görenler, kâfir kanıyla elin yüzün yumuşlar, kâfir kanına susamışlar, Evrenoslular ve İshaklular, efendileri Evrenos Beğ'den ve İshak Beğ'den gazâ yolunu işidigelmışler, ceng-şûrîdeler ve dahi iş görmüş tavecalarla Ya 'kub Paşa bunlarunile meşveret edüp, gazileri üç bölük edüp üç alay edüp, Evrenoslular dahi İshaklular dahi ve tavecalar Kırbova ovasında durup, bu taraftan Derencil Ban-ı la'in dahi gelüp alaylarını yasayup oklanmış tonuz gibi yürüdü. Gaziler bunu görüp üç taraftan aç kurd koyuna girür gibi üç taraftan girdiler.” (Öztürk, 2014: 136-137)

(K10) Tedbirli Olmak

Oruç b. Âdil, II. Bayezid'in Moton kalesinin fethi sırasında gazilerin büyük bir hücum gösterek kaleyi ele geçirmelerinin ardından orada bulunan herkesi kılıçtan geçirirdiklerini belirtmektedir. Gazilerin kılıcından kurtulanı da padişahın kılıçtan geçirdiğini belirten Oruç b. Âdil, gazilerin yağma yaptıklarını belirtmeden önce, “Çün bu taraftan gâzilerimiz hisarun arusını söyündürüp andan balına el sundular.” demektedir. Yani önce tedbirli davranıp tehlikeyi ortadan kaldırmışlar, sonra yağmaya başlamışlardır.

“Bu kalınlığıle kim vardur gâzilerimiz her birisi bir dürlü tasnifile, bir dürlü rây ile tedbir edüp, ol handakdan geçüp hisar üzerine vardılar. Ol hisarı dahi gâzilerimiz dirmanup yavsu bigi yapışup, karınca bigi üşüp, yılan bigi dolaşup, sagırğa bigi tırmanup tırmalanup hisar üzerine çıkdılar. Hisar üzerinden inüp şehrün içine girdiler. Zenbur bala üşer gibi üşdüler. Ol yanadan çıkan kâfirleri ve hisar erlerini cümle kılıçdan geçtirdiler. Ol hinde kılıçdan kurtulanı dahi sonra pâdişâh kılıçdan geçtirdi. Ol seferde pâdişâh defteriyle yedi bin iki yüz kâfir kılıçdan geçdi derler.

Çün bu taraftan gâzilerimiz hisarun arusını söyündürüp andan balına el sundular.” (Öztürk, 2014: 173)

(K29) Suç İşlememek

Kabul görmeyen ve suç sayılan eylemlerde bulunan insanlar, gerek toplum nazarında gerekse devlet katında cezalandırılırlar. İşlenen kimi suçlarda kimi zaman suçsuzlar da cezalandırılır ya da zarar görür. Masumların hakkına girmemek, onları zarara sokmamak için insanın suç teşkil eden şeylere karşı çok dikkatli davranması ve suç işlemekten kaçınması gerekmektedir.

Oruç b. Âdil’in II. Bayezid devri vezirlerinden Mesih Paşa’nın vefatı ile ilgili olarak aktardığı olayda suçlunun yanında suçsuzun da zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Bu olaya göre, Mesih Paşa bir gece Galata kadısı ve Galata emini ile donanmanın ihtiyacı olan güherçileyi almak için Galata karşısında bir hisara gider. Gece aniden gökyüzünde bir bulut belirir ve ardından yağmur yağmaya, şimşekler çakmaya başlar. Bu sırada hisara yıldırım düşer ve patlamanın etkisiyle hisarın taşları fırlar. Taşlardan biri Mesih Paşa’nın uyluğuna isabet edince ayağı kırılır ve ardından vefat eder. Bu olay sırasında yalnızca Mesih Paşa ile Galata kadısı vefat eder. Oruç b. Âdil, bu bilginin hemen ardından Mesih Paşa ve II. Bayezid arasında geçen ve bir ravi tarafından aktarılan bir rivayeti verir. Buna göre, üzerlerine Firenk gemileri gelen Midilli kalesi halkından “feryatçılar” gelip şikâyette bulunurlar. Mesih Paşa bunların geldiğini iki-üç kez II. Bayezid’e söyler ancak Sultan olayı haber alınca sinirlenir ve elindeki yayı Mesih Paşa’nın kafasına vurup, “*Hak tebâreke ve ta’âlâ tarafından nâgâh bir kazâya uğrayasın.*” diyerek beddua eder. Oruç b. Âdil, Mesih Paşa’nın bu beddua üzerine hayatını kaybettiğini ve yanındakilerin de onun kazasına uğradığını belirtip “Kurunun yanında yaş da yanar” atasözünü iletmektedir.

“Ve illâ bir râvî rivâyet edüp eydür kim: Mesih Paşa ölmezden öndin Mesih Paşa’yla Sultan Bayezid Han arasında bir kazıyye vâkı’ olmuş imiş. Midinlü kal’asından feryâdcılar gelmiş imiş, Fireng gemileri düşmen üzerimize geldi deyü. İki üç defa ol feryâdcıları pâdişâha demiş imiş. Sonra pâdişâh ol kazıyyeye muttali’ olup hışm edüp, pâdişâhun elinde bir yayı olup ol yayıla Mesih Paşa’yı birkaç kere

başına urup bed-du'â idüp, Hak tebâreke ve ta'âlâ tarafından nâgâh bir kazâyâ uğrayasm deyüp bed-du'â etmiş. Ol idi kim, Mesih Paşa bu vartaya uğradı helâk oldu, yanındagılar dahi anun kazâsına uğradılar.

Beyit

Meseldür kim dinilür halk katında

Ki yaş dahi yanar kuru katında” (Öztürk, 2014: 183-184)

(T1) Adaletli Olmak

Oruç b. Âdil, I. Bayezid'in adaleti karşısında Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri ve çevresinin halk tarafından kendisine teslim edildiğini anlatmaktadır. Buna göre, I. Bayezid, Konya üzerine geldiği zaman harman vaktidir. Atlar aç kalır ancak I. Bayezid, halkın harmanına el sürülmesini yasaklar. Bunun üzerine halktan isterler, onlar da Sultan izin verirse pazarda satabileceklerini söylerler. I. Bayezid izin verir ve halka en ufak bir zarar gelmeden pazar kurulur, herkes malını satıp geri döner. Sultan'ın ne kadar adil biri olduğunu anlayan halk, bu adalet karşısında Konya, Aksaray, Niğde, Kayseri ve çevresini ona teslim ederler. Aktarılan bu olay vesilesiyle adaletli davranmanın toplum hayatındaki önemi iletilmiştir.

“Yıldırım Han Konya üzerine düşükdü harman vaktiydi. Harman ve çeçler yığılmış yatur idi. Yıldırım Bayezid Han gâyet yasaklu idi. Kimesneye el vurdurmadı. Gayet ile yasak etmiş idi. Leşkerün atları aç kaldı. Varup Konya halkından atlarına arpa istediler. Konya halkı hisar içinden eyitdiler: ‘Nice verelim? Yıldırım Han destur verürse çikalum arpalarumızı satalum’ dediler. Yıldırım Han'dan destur aldılar. Yıldırım Han adam gönderdi. Hisar halkına dediler. Adamlar koşdular, kimse kimseyi incitmeye. Hisar halkı hisardan çıkdılar. Kendüler murâdlarınca arplarını satdılar, akçasını alup hisara girdiler. Çün hisar halkı Yıldırım Han'dan bu adl [ü] dâdı gördüler. Yıldırım Han'a şehir halkı haber gönderdiler. Konya'yi kendüler verdiler. Aksaray ve Niğde'yi ve Kayseri'yi nevâhisiyle teslim etdiler.”
(Öztürk, 2014: 35)

(D3) Kadere İman

Oruç b. Âdil, çeşitli olaylar ve durumlar vesilesi ile eserin çeşitli yerlerinde kadere inanmak gerektiği ile ilgili iletiler vermektedir.

Süleyman Şah, elli bin konargöçer Tatar ile Anadolu'ya gelmek için göç eder. Halep'teki Ca'ber kalesine gelip Fırat Irmağı'nı geçmek istedikleri sırada atıyla ırmağa yönelir. Oruç b. Âdil, bu bilginin ardından, “*Kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî ecele karşı gelmek olmaz.*” deyip insanın kaderden kaçamayacağını iletir ve Süleyman Şah'ın ırmakta boğularak şehit olduğu bilgisini verir.

“Furat ırmağı önlerine geldi[ler]. Furat ırmağı suyunu geçmek istediler. Yol iz bilmezler göçmel yürükler tâyifesi. Bun halk gâfilîn Furat ırmağına uğradılar. Süleyman Şah at depdi, Furat ırmağına uğradı, geçmek istedi. Kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî ecele karşı gelmek olmaz. Furat ırmağı geçit vere deyü, Süleyman Şah Furat ırmağına boğuldu şehid oldu.” (Öztürk, 2014: 6)

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, çıktığı bir av sırasında atının ayağı bir deliğe geçince attan düşer ve atın altında kalarak şehit olur. Oruç b. Âdil, ava çıkan Süleyman Paşa'nın şehit olduğu bilgisini vermeden önce, “*Av avlarken kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî Kudret şöyle yüz gösterdi. Ecele hod kimesne mâni' olamaz.*” diyerek insanın kadere karşı çıkamayacağını iletmektedir.

“Süleyman Paşa merhum, sene 759 yılında Anadolu'ya geçdi, Biga tarafına av avlamağa. Bir gün ava çıkdı. Av avlarken kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî Kudret şöyle yüz gösterdi. Ecele hod kimesne mâni' olamaz. Av avlayup seğirdürken atı ayağı bir delüğe geçüp, Süleyman Paşa merhum atıyla tekerlendi. Süleyman Paşa merhum at altında kaldı. Ol arada şehid oldu, rahmeten vâsi'aten.” (Öztürk, 2014: 21)

Oruç b. Âdil, aynı atasözünü I. Murad'ın Kosova Savaşı sırasındaki ölümünü anlatırken tekrarlar. Savaş sonrasında Sultan'ın yalnız olduğu sırada elini öpmek isteyen bir gayrimüslime karşı gazilerin gafil düştüğünü söyler ve bunun hemen ardından “*Takdirde hod olacak nesne olur. Ecel hod gelmiş idi. Gelen ecele kimesne*

mâni' olamaz.” demektedir. Nitekim bu gayrimüslim, yeninin içine sakladığı hançerini çıkarıp I. Murad'ı şehit eder.

“Leşkerler her tarafa dağılıp gitmiş iken Murad Han Gâzi yalunuz kalmış iken meğer bir fedâî mel'un kâfir, ölümler arasından çıkup pâdişâhun elini öperin deyü yürüdü. Meğer salâbetlü kâfir beğlerinden imiş, bilmediler gâfil düşdüler. Takdirde hod olacak nesne olur. Ecel hod gelmiş idi. Gelen ecele kimesne mâni olamaz. Ol mel'unun hod yeni içinde âbdâr hançeri varmış. Gelüp pâdişâhu at üzerinde dururken hançer ile urdu. Gâzi Murad Han ol arada şehid oldu rahmeten vâsi'an. Gâfil düşdüler bilmediler.” (Öztürk, 2014: 29)

Oruç b. Âdil, çeşitli durumlar ve olaylar vesilesi ile her şeyin Allah'ın elinde olduğunu, kaderde var olan şeylerin mutlaka gerçekleşeceğini, kimsenin buna karşı çıkamayacağını ve bunlara inanmak gerektiğini iletmektedir.

“Gâzi Umur Beğ Süleyman Paşa'ya demişdi kim: 'Paşa Sultan! Şimden girü sana destur yokdur kim, girü Anadolu'ya geçesin. Anadolu'ya geçmeğe sana destur yokdur' demişdi. Süleyman Paşa merhum, Gâzi Umur Beğ sözüne mukayyed olmadı idi. Takdirde hod olsa gerekdi.” (Öztürk, 2014: 21)

*“Bilmediler anı kim takdîr ola
Def olunmaz hîle vü tedbir ola*

*Çün mukadderden mukadderdür kazâ
Çâre nedür ana teslim-i rızâ” (Öztürk, 2014: 29)*

“Nâgâh bir gün bir vakit Timur Han geldi. Gördü kim, Yıldırım Han gâyet melüldür, kaygılı olmuş. Timur Han eyitdi: 'Hey Han! Niçün melûlsün? Melûl olma. Hakk'un kudretidür bu iş. Kudret-i semâ'idür işlenür. Melûl olmak olmaz' dedi. Yıldırım Han eyitdi: Hey Han! Hakk'un kudretidür. Çün iş böyle oldu. Emir anun hüküm anun. Böyle olsa gerekdi. Çün iş böyle oldu. Ammâ senden bir dileğüm vardır, eğer kabul edersen' dedi.” (Öztürk, 2014: 39)

“Bu heybetle yürüyüp Sultan Murad Han'un sağ kolunu, sol kolunu götürüp, Anadolu çerisi ve Rum-ili çerisi ve akıncılar ve cerehorlar mecmû' dağılıp

perâkende olup, kudret-i semâ'î bunda bir yol gösterüp iş Hakk'un kudret anun. Hakk'un emrine kimesne girmez.

Bu semâ'î içinde kudret meydanında Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca şehid olup, rahmeten vâsi'aten kudret hengâmesinin ortasında şühedâ mertebesin bulup, bu taraftan Sultan Murad Han dahi kendü alayı ile kapu halkıyla dururken kapu halkı dahi dağılıp sehel yeniçeri kalup, beş yüz mikdârı kalmamış idi derler.” (Öztürk, 2014: 62)

“Girü Sultan Bayezid oğlu Abdullah'ı Karaman'a pâdişâh edüp, andan gelüp Kostantin'de karar edüp, birkaç gün [sonra] andan göçüp Ramazan ayının evvelinde Edrene'ye gelüp karar edüp, Şevval ayının altıncı gününde Yekşenbe gecesinde mezkûr leyden altı sâ'at geçdükte sâ'at-i Zühal'de Edrene'de Yeni-saray'da vezirleri ve dahi ekâbirleri, beğleri cem' edüp vezirleri, ekâbirleri hil'atleyüp, bu mahalde meclis-i şürbde merhum, mağfur, sa'id, şehid, ilâ rahmeti'llâhi ta'âlâ, Gedük Ahmed'i şehid edüp şühedâ mertebesin bulup takdirde hod vardı. Ecel ol vakit takdir olunmuşdu, Sultan Bayezid'ün elinden ne gelür, hüküm, Allâh tebâreke ve ta'âlâ hazretlerininündür, el-hükmü li'llâhi'l-alıyyi'l-kebîr.” (Öztürk, 2014: 119)

*“Kaza gelse girü görmez göz ey yâr
İzâcâ'e'l-kazâ amye'l-basar var”* (Öztürk, 2014: 122)

*“Kazâ gelse görür göz görmez ey yâr
İzâ câe'l-kazâ amye'l-basar var”* (Öztürk, 2014: 156)

“İllâ kudret şöyle yüz gösterdi, takdirde olacak nesne hod olur, tedbir neylesün kudret işidür, Kudret hengâmesidür.” (Öztürk, 2014: 164)

“Kemal Reis kapudan Davud Beğ'e demişdi kim: ‘Gelün kâfirün gemileri ziyâde olmadın niyyet-i gazâ deyüp gemileri çoğalmadın bir dokuşalum’ demişdi. Davud Beğ râzi olmamışdı. Demişdi kim: ‘Pâdişâh emr etmeyince cenk etmezem’ demiş. Yohsa ol defada buluşalardı fırsat bizüm olurdu. İllâ kudret şöyle yüz gösterdi, takdirde olacak nesne hod olur, tedbir neylesün kudret işidür, Kudret hengâmesidür.” (Öztürk, 2014: 164)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Oruç b. Âdil, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın vefatını aktardıktan sonra dünyanın geçici olduğunu iletlediği üç beyitlik bir manzume verir.

*“Niceler bu cihâna geldi gitdi
Benem deyü yalan da 'viler etdi*

*Unutuldu adı anılmaz oldu
Yerini biri dahi geldi dutdu*

*Sakin benem deyü da 'viler etme
Gurur ehli âhir peşmânile gitdi”* (Öztürk, 2014: 22)

Oruç b. Âdil, II. Mehmed'in İstanbul'u fethi hakkında bilgi verdikten sonra şehir hakkında efsanevi ve tarihî bilgiler vermektedir. Şehrin tarihini anlatmaya Hz. Süleyman ile başlar. Hz. Süleyman'ın bütün inse ve cinne hükmeden, dünyadaki bütün padişahların kendisine boyun eğdiği, bütün dünyayı hükmü altında bulunduran güçlü ve zengin bir insan olduğunu belirtir. Hz. Süleyman'ın onca yıl saltanat sürdüğünü söyledikten sonra *“Dünyâ dedükleri âhir anı dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı.”* der ve hemen ardından dünyanın geçiciliğini anlatan altı beyitlik bir manzume verir. Bu manzumenin ikinci beytinde bütün inse ve cinne hükmetmesine rağmen dünyanın Hz. Süleyman'a bile kalmadığını, üçüncü beytinde ise dünyanın kimseye kalmayacağını söyleyerek dünyanın geçici olduğunu ve ölüm gerçeğini iletmektedir.

*“Çün Süleyman etdi dünyâdan sefer
İns ü cinne hükm ederken ser-te-ser*

*Dünyâ âhir ana dahi kalmadı
Şöyle gitdi san cihâna gelmedi*

*Kimseneye bâkî kalmaz rûzigâr
Kalan erden bir nişandur yâdigâr”* (Öztürk, 2014: 76-77)

(D15) Beddua

Oruç b. Âdil, Konstantinin efsanevi tarihi hakkında bilgi verirken şehrin beddualar sonucu harap olmasından bahsetmektedir. Yaşadıkları yerden koparılıp Kostantin'e getirilen ve burada kendilerine zulmedilen insanların beddualarıyla şehrin harap olması söz konusudur. O kadar çok beddua edilmiştir ki şehir her ne zaman harap olsa sebebi bu insanların ettiği beddualar olarak düşünülmektedir. Aktarılan bu olay vesilesi ile insanın beddua alacak hareketlerden kaçınması, kimsenin ahını almaması gerektiği iletilmektedir.

“Çün şehir tamam oldu gördüler. Andan sonra mecmû' Arab ve Acem ve vilâyet-i Rum'dan Ungurus'dan ve Firengistan'dan ve Bosna'dan ve Bulgar'dan ve Yuvan elinden hükm etdikleri yerlerden, her tâyifeden çokluk evler sürdüler. Ve şehirler sürdüler bî-nihâyet kim, bu şehri zulmile doldurdular. Âlemün halkını gâyetle cefa edüp incitdiler. Ol zamanun halkı zulmile gelüp girdükleri vakit beddu'âlar [etdiler], herkes dinlü dinince dillü dilince. Hak ta'âlâya çok çok tazarru'lar etdiler, zârlıklar kıldılar. Kendü dinleri üzerine Hakk'ı bir bilenler feryâd-zârî kılıp göz yaşlarını dökdüler. Ol şehrin harâb olmasına beddu'âlar kıldılar. Anun için ol şehrin her vakit sonu harâb olmasına beddu'âdan olmuşdur.”
(Öztürk, 2014: 83)

Beddua kavramının yer aldığı başka bir olayda ise II. Bayezid devri vezirlerinden Mesih Paşa, bir gece Galata kadısı ve emini ile donanmanın ihtiyacı olan güherçileyi almak için Galata karşısında bir hisara gider. Gece aniden gökyüzünde bir bulut belirir ve ardından yağmur yağmaya, şimşekler çakmaya başlar. Bu sırada hisara yıldırım düşer ve patlamanın etkisiyle hisarın taşları fırlar. Taşlardan biri Mesih Paşa'nın uyluğuna isabet edince ayağı kırılır ve ardından vefat eder. Bu olay sırasında yalnızca Mesih Paşa ile Galata Kadısı vefat eder. Oruç b. Âdil, bu bilginin hemen ardından Mesih Paşa ve II. Bayezid arasında geçen ve bir ravi tarafından aktarılan bir rivayeti verir. Buna göre, üzerlerine Firenk gemileri gelen Midilli kalesi halkından “feryatçılar” gelip şikâyette bulunurlar. Mesih Paşa bunların geldiğini iki-üç kez II. Bayezid'e söyler ancak Sultan olayı haber alınca sinirlenir ve elindeki yayı Mesih Paşa'nın kafasına vurup, “*Hak tebâreke ve ta'âlâ*

tarafından nâgâh bir kazâya uğrayasın.” diyerek beddua eder. Oruç b. Âdil, Mesih Paşa'nın bu beddua üzerine hayatını kaybettiğini ve yanındakilerin de onun kazasına uğradığını belirtip *“Meseldür kim dinilür halk katında, Ki yaş dahi yanar kuru katında”* dedikten sonra şeriati icra eden ve adalet sahibi olan padişahların bedduasını almamak gerektiğini belirtmektedir.

“İmdi ey azizler! Pâdişâhların bed-du'âsından gafil olmamak gerekdür sakınmak gerekdür, ale'l-husûs kim, İslâm pâdişâhı ola şerî'at icrâ edüp adl ü dâd issi ola.” (Öztürk, 2014: 184)

(D16) Tövbe Etmek

İmtihan olmak için gönderildiği dünya hayatında insan, Allah'ın emir ve yasaklarına uymakla yükümlüdür. Bu emir ve yasaklara uyma noktasında hatalar yapabilir. Önemli olan, insanın işlediği günahından pişman olup tövbe etmesi, Allah'tan affedilmeyi istemesidir. Aksi takdirde Allah, insanların ve toplumların başına bu günahları nedeniyle büyük felaketler gönderir.

Oruç b. Âdil, H 897 yılında Mısır'da görülen büyük bir veba salgınından bahseder. Bu salgın, bütün ülkeye büyük zarar verir ve çok sayıda insan hayatını kaybeder. Oruç b. Âdil, bunun nedenini insanların çok günah işlemesine ve tövbe etmemelerine bağlamaktadır.

“İmdi ey azizler! Şimdiki zamanımızda ta'un her memleketden çıkmaz oldu. Kıyâmet günü gelmesine delâlet ve işâretdür. Âhir vakitdür. İşledüğümüz fi'ile göre bu dahi azdur. İmdi azizler! Buna çâre tevbeden hâlî olmamak gerekdür, inşâ-Allâhu'r-Rahman Hak celle ve alâ cemî'-i ehl-i İslâm'a ümmet-i Muhammed olduğu yerlerde hayırlusın vere, hüküm Allah'undur, irâdet, nusret anundur.” (Öztürk, 2014: 134)

(D8) İbadet Etmek

Oruç b. Âdil, Yakup Paşa ile Derencil Ban komutasındaki iki ordu arasında yapılan bir savaştan söz etmektedir. Askerî açıdan zayıf durumda bulunan Osmanlı ordusu bu savaşta galip olur. Bu galibiyeti savaşın en zor zamanlarında bile Yakup

Paşa'nın öğle ve ikinci namazlarını terk etmemesine ve ibadetine bağlı bir mümin olmasına bağlayan Oruç b. Âdil, böylesine güçlü itikada sahip insanların galip geleceklerini söyleyip ibadet etmenin önemini iletmektedir.

“Ya ‘kub Paşa dedi kim: ‘Cenk yüzünde cenk ederken kızıl kana gark olmuşken, leşkerden çıkup öyle namazını ve ikündü namazını kazâya komadum’ dedi. ‘Girü varup gazâ cengine girdüm’ dedi.

İmdi azizler! Aceb değildir kim, bu i’tikâdla gazâ edenün işi rast gelür. Her kişiye Hak ta’âlâ i’tikâdına göre verür. Bunun gibi cenkde namazını kazâya komamak değme kimesnenün işi değildir. Bu işe evliyâu’llâhdan gayrı kimse kâdir değildir. Varna’da ve Kosova’da Sultan Murad Han merhuma vâki’ oldu derler. İmdi ey azizler! Ol demde namaza şürû’ eylemeklik hayli işdür. Meğer i’tikâdlu dedüğümüz gibi gayb-erenlerinden ola.” (Öztürk, 2014: 139)

(D14) Zekât Vermek

Oruç b. Âdil, 24 Zilhicce 906 tarihinde Edirne’de çıkan ve büyük zarara yol açan bir yangından bahsetmektedir. Ona göre bu durumun sebebi, Allah’ın gazabıdır. Gerek halk gerekse ulema ve beyler arasında hayır, sadaka ve zekât verilmediğini söylemekte ve bu nedenle Allah tarafından cezalandırıldıklarını belirtip zekât vermenin önemini iletmektedir.

“Ve girü bir hâdise: Zilhicce ayının yirmi dördüncü gecesinde Şenbe gecesini ahşam vaktinde, Rum ayının ya’ni Abrilîs’un, Temmuz ayının orta yay ayının on üçüncü gününde şehir-i Edrene tamam yandı. İki ulu câmi’, Eski ve Yeni-câmi’, on kervansaray, on iki mahalle mescidi ve Bezâstan dâyiresi ve iki hamam ve beş binden ziyâde dükkânlar yandı derler. Bu vâki’a ve bu hâdise kim oldu, Hak ta’âlânun bir hışm ve gazab ve azab olmuşdu. Bu halkun fi’iline göre. İmdi azizler, halkun ef’âllerine göre bu dahi azdur. Zîrâ, bu halkun içinde hayır, sadaka, zekât dedükleri heman adı kaldı. Ulemâlarımız, beğlerimiz mal ve mansıb deyü can verürler. Avam halkı hod kanda kaldı. Binde bir kişi hayır, sadaka etmez oldu.” (Öztürk, 2014: 180)

(D17) Sadaka Etmek

Sadaka, Allah'ın rızasını kazanmak için ihtiyaç sahiplerine gönüllü veya dinen zorunlu olarak yapılan maddi yardımdır (Duman, 2008: 383). Dinlerin ve ahlaki öğretilerin teşvikiyle yardıma muhtaç insanlara maddi destek sağlamak için özveride bulunma uygulamaları değişik şekiller altında gelişerek sosyal yaraların sarılmasına ve toplumsal barışın sağlanmasına önemli katkılar sağlamıştır (Duman, 2008: 383).

Oruç b. Âdil, 24 Zilhicce 906 tarihinde Edirne'de çıkan ve büyük zarara yol açan bir yangından bahsetmektedir. Ona göre bu durumun sebebi, Allah'ın gazabıdır. Gerek halk gerekse ulema ve beyler arasında hayır, sadaka ve zekât verilmediğini söylemekte ve bu nedenle Allah tarafından cezalandırıldıklarını belirtip sadaka vermenin önemini iletmektedir.

“Ve girü bir hâdise: Zilhicce ayının yirmi dördüncü gecesinde Şenbe gecesini ahşam vaktinde, Rum ayının ya'ni Abrilis'un, Temmuz ayının orta yay ayının on üçüncü gününde şehir-i Edrene tamam yandı. İki ulu câmi', Eski ve Yeni-câmi', on kervansaray, on iki mahalle mescidi ve Bezâstan dâyiresi ve iki hamam ve beş binden ziyâde dükkânlar yandı derler. Bu vâkı'a ve bu hâdise kim oldu, Hak ta'âlânun bir hışm ve gazab ve azab olmuşdu. Bu halkun fi'iline göre. İmdi azizler, halkun ef'âllerine göre bu dahi azdur. Zîrâ, bu halkun içinde hayır, sadaka, zekât dedükleri heman adı kaldı. Ulemâlarımız, beğlerimiz mal ve mansıb deyü can verürler. Avam halkı hod kanda kaldı. Binde bir kişi hayır, sadaka etmez oldu.” (Öztürk, 2014: 134)

4.2.11. Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel, toplumsal, dinî gelişimi ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler tespit edilmiş; ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K23) Pişmanlık Duymak, (K30) Kendinden Güçsüzlerle Uğraşmamak, (K5) Kendini Güçlü Sanmamak, (K15) Haddini Bilmek, (K31) Tuz Ekmek Hakkını Bilmek, (K2) Kötülük Yapmamak, (K11) Ettiğini Bulmak, (K14) Fırsatı Değerlendirmek, (K5) Kendini Güçlü Sanmamak.

- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T4) Yardımsever Olmak, (T1) Adaletli Olmak, (T3) Komşuluk Etmek.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D6) Şehit Olmak, (D7) Dua, (D3) Kadere İman.

- Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler: (E2) Büyüklere Saygılı Olmak, (E4) Elçiye Zarar Vermemek.

(K23) Pişmanlık Duymak

Söylenen bir sözün, yapılan bir işin ya da bir davranışın sonucu kimi zaman insanın niyeti ile örtüşmez. Kötü bir niyet taşımaya da insan olumsuz sonuçlarla karşılaşabilir. Bu durum onun pişmanlık duymasına vesile olur. Her ne kadar insanın pişman olacağı söz ve davranışlardan uzak durması gerekmektedir de bir hatadan pişmanlık duyup bir daha bu ve benzeri söz ve davranışlardan uzak durması da bir erdemdir.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Osman Gazi'nin bir gece Kulaca kalesinin üzerine yürüdüğü bilgisini verir. Sabah olduğunda gayrimüslimler Karacahisar tekfuruna adam yollayıp burayı vatan edinen Türklerin etrafa el uzattıklarını, eğer onlara ses çıkarmazlarsa bölgede kimseyi bırakmayacaklarını, bu sebeple de Türkleri buradan mutlaka çıkarmak gerektiğini söylerler. Şayet bir önlem alınmazsa sonradan pişman olacaklarını ve son pişmanlığın da fayda etmeyeceğini iletirler.

“Osman dahi himmet kılıcın beline muhkem bağlayıp, bir gece gâzilerile sürüp İynegöl'e gelip yanında Kulaca nâm kal'ayı oda urup, kâfirini kırdı. Sabah olıcak ol ilin kâfirleri cem' olup Karacahisar tekfuruna adam gönderip eyitdiler: 'Bu Türkler ki gelip bunda tavattun etdiler. Etrafa el uzatmağa başladılar. Eğer hiç tınmazsanız, bu ilde ne sizi kor ve ne bizi. İmdi lâbüddür. Bunları bu iklimden sürüp çıkaravuz. Son peşimânlık fâyide etmez. Şimdiden bunlara bir çâre gerek.' ” (Öztürk, 2013b: 38-39)

Pişmanlık duymak ile ilgili ileti, eserin ilerleyen sayfasında yeniden karşımıza çıkmaktadır. Kosova Savaşı öncesinde I. Murad'ın Rumeli'de daha önce görülmemiş bir büyüklükte bir ordu hazırlayıp üzerine geldiğini ve Filibe Ovası'nda ordusu ile toplandığını duyan Sırp Kralı'nın içine büyük bir korku düşer. Yaptıklarıyla başına bela aldığını belirten Kral, son pişmanlığın fayda etmediğini belirtip pişmanlığını dile getirir. Ardından da ölünceye kadar mücadele etmekten başka çaresi olmadığını söyler, idaresi altındaki gayrimüslimlere elçiler göndererek yardım ister ve bir ordu toplar.

“Çünkü hünkâr Filibe ovasına müctemi' oldular. Laz tekfuru anı işidip içine od düşüp eyitdi: 'Ey dirîğ! Kaplamı belinledip arslanı uyarıp uyur yılanın kıyruğun basıp, kurda taş atıp, belâyı başıma satın aldım. Ammâ son peşimânlık assı etdiği yok. Netmek gerek? Şimden giri ölünce, çalışmaktan gayri çâre kalmadı' deyip kendi taht-ı hükümetinde olan kâfirleri mümkün oldukça cem' etdikden sonra çevre yanında olan ulu banlara ve tekfurlara elçiler gönderip eyitdi.” (Öztürk, 2013b: 109-110)

(K30) Kendinden Güçsüzlerle Uğraşmamak

İnsanlar gerek yaratılışları gerekse sahip oldukları imkânlar bakımından eşit değildir. Kendinden güçsüzlerle uğraşmamak, erdem sahibi insanlara has bir özelliktir. İnsan kendi dengi kişilerle mücadele etmeli, kendinden güçsüzlerle uğraşıp onlar üzerinde gücünü sınınamamalıdır.

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin verdiği bilgiye göre, Tekeoğlu'nun kendisine düşman olduğu haberini alan I. Murad, Tekeoğlu'nun elinde Antaliyye ve İstanoz olmak üzere iki kasabası olan bir fakir olduğunu ve kendisine düşmanlık edecek gücünün olmadığını, bu nedenle de onun üzerine yürümenin utanç verici bir durum olduğunu belirtir. Ardından da “*Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz*” sözüyle bu fikrini destekleyen I. Murad, Bursa'ya doğru hareket eder.

“Anda haber verdiler ki, ‘Teke yağıdır.’ Hünkâr eyitdi: ‘Bir fakîr ve müdebbirdir, iki kasabası var. Biri Antâliyye, biri İstanoz. Anun ne mikdârı var ki, bana yağı ola. Şimdi anun üzerine varmak bize ârdur. Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz’ deyip, yine Bursa’ya azm edip Kütâhiyye’ye gelicek çeriye destur verip devletile Bursa’ya geldi.” (Öztürk, 2013b: 99)

(K5) Kendini Güçlü Sanmamak

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin verdiği bilgiye göre I. Murad, Kosova Savaşı öncesinde Karadonlu denilen yerde bir müddet oturup beklemede kalır. Bunun üzerine Sırp Kralı'ndan bir elçi gelir. Elçinin bildirdiğine göre Kral; kendisinin hazır olduğunu, üç aydan beri üzerine gelmediğini, eğer er ise gelip savaşmasını, aksi takdirde kendisinin oraya geleceğini iletir. Sultan bunu duyunca çok sinirlenir ve elçiye “*Eğer elçiye ölüm olaydı*” kendisini derhal öldüreceğini söyleyip Kral'ın İslam'ın kılıcını görmediği için mi böyle saçma sapan laflar ettiğini sorar. Ardından, “*Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır. Kedi karanu evde kendiyi arslan tevehhüm eder.*” diyerek kralın kendini güçlü sanmaması gerektiğini iletir ve ona Türk'ün erliğini göstereceğini belirtir.

“Hünkâr işidip elçiye gazab edip eyitdi: ‘Eğer elçiye ölüm olaydı, fi’lhâl seni depelerdim. Ol mel’un bunun gibi lâf u güzâf ederse aceb mi ki, İslâm kılıcın görmemiştir? Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır. Kedi karanu evde kendiyi arslan tevehhüm eder. İnşâ-Allâhu ta‘âlâ ana Türk’ün erliğin gösterem’ deyip buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 113)

İnsanın kendini güçlü sanmaması gerektiği ile ilgili iletiye başka bir olay vesile ile de rastlamaktayız. I. Mehmed, İnaloğlu’nu yendikten sonra dinlendiği bir sırada, kendisinin İnaloğlu ile mücadelesini fırsat bilen Gözleroğlu’nun sekiz yüz ev kadar kişi ile birlikte gelip Karahisar’a saldırdığı ve burayı ele geçirdiği haberini alır. Halkı ziyadesiyle bunaltan Gözleroğlu’nun bir harami olduğunu, üzerine yürüdüğü takdirde karşı koyamayıp kaçıp gideceğini, şayet beş on gün içinde yardım göndermezse şehri tamamen kaybedeceğini öğrenen I. Mehmed derhal vezirlerini çağırarak bu durumun neden kendisine bildirilmediğini sorar. Sultan’ın topraklarına girerek düşmanlık yapan herkesin sonunda perişan olarak kaçtığını, Gözleroğlu’nun da kendisiyle savaşmak istediğine göre vaktinin geldiğini belirten vezirler, “*demişler*” diyerek “*Güçlü olmayanların güçlülere el kaldırması akıllı kişinin işi değildir.*” anlamındaki Farşça “*Dest nâ-büzürgân zeden kâr-ı hiredmendân nist*” sözünü söylerler. Bu sözle insanın kendini güçlü sanmaması ve kendinden güçlülere karşı koymaması gerektiği iletilmiştir.

“Sultan çün bu haberi işitdi, be-gâyet kakıyıp vezirlerin katına okutdu. Ve dedi ki: ‘İlin kaydın niçin yimezsiz? Hisarım üzerine yagı gele, bana demiyesiz ve memleketi kayırmayasız. Gözleroğlu ne kişidir ki, benim ilime girip, hisarım üstüne düşüp, muhâsara ede’ dedi. Vezirler eyitdi ki: ‘Ömrün pâydâr olup devletin bahtiyâr olsun. Her düşmen ki senin memleketine girip adâvet etdi; âkıbet mahzûl olup gürîzân oldu. Meğer Gözleroğlu’nun dahi vakti yakın olmuştur ki, seninle uruşmak ister ki, demişler:

Dest nâ-büzürgân zeden kâr-ı hiredmendân nist” (Öztürk, 2013b: 168)

I. Mehmed’in kardeşi Musa Çelebi ile savaştığı sırada Karamanoğlu Mehmed Bey’in Sivrihisar’a geldiği ve her yeri yıkıp yakıp haramilik ederek Bursa’ya ulaştığı

bilgisini veren Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu bilginin hemen ardından “*Orman aslansız kalınca orada çakal kahraman kesilir.*” anlamını taşıyan ve kendinden güçlülerin karşısında insanın kendini güçlü sanmaması gerektiğini ileten şu Farsça beyti verir:

“Çü bîşe tehî gerded ez-nerre şîr
Şagâl ender-âyed be-bîşe dilîr”

“Ol vakit ki, Sultan Mehmed, Mûsâ Çelebi’yile uğraşırken Karamanoğlu Mehmed Beğ hücum edip Sifrihisar’a geldi. Zîrâ ol vakit Sifrihisar anun elindeydi. Andan dört yanın yıka yaka, harâmîlik ede ede Bursa’ya geldi.

Beyit

Çü bîşe tehî gerded ez-nerre şîr
Şagâl ender-âyed be-bîşe dilîr” (Öztürk, 2013b: 222)

(K15) Haddini Bilmek

Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin verdiği bilgiye göre I. Murad, Kosova Savaşı öncesinde Karadonlu denilen yerde bir müddet beklemede kaldığı sırada Sırp Kralı’ndan gelen elçi ile konuşmasının ardından vezirlerini ve beylerini toplayarak savaş hakkında görüş alışverişinde bulunur. Daha hiç kimse söz hakkı almadan I. Murad, Evrenos Gazi’ye fikrini sorar. Evrenos Gazi, kendisinin âciz bir kul olduğunu, nasıl bir fikrinin olabileceğini belirterek, “*Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki, söz söyleye*” deyip savaşla ilgili olarak yapılacak şeylerin en iyisini kendisinin bileceği cevabını verir ve insanın haddini bilmesi gerektiğini iletir.

“*Hünkâr, erkân-ı devleti ve a’yân-ı saltanatı cem’ edip müşâvere kıldı. Evvel kimse dahi söz söylemedin Hacı Evrenüz’e hitâb edip eyitdi: ‘Evrenüz, bu kâfirlere nice buluşup, ceng etmek gerek? Bu işin âsanı ne vechile olur?’ Evrenüz Gâzi du’â kılıp yer öpüp eyitdi: ‘Ey Hudâvendigâr! Ben bir kemîne kulum. Benim ne fikrim ve râyım ola? Süleyman yanında karıncanın ne mikdârı ola ki, söz söyleye. Çeri sımak ve ceng ahvâlin bilmek sultanım hakkında gelmişdir’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 114)

İnsanların haddini bilmesi gerektiği ile ilgili iletiye başka bir olay vesilesi ile de rastlamaktayız. Tokat’a saldıran Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ın üzerine

yürümek gerektiğini düşünen II. Mehmed; vezirleri Mahmud Paşa, Gedik Ahmed Paşa ve Mustafa Paşa'yı bir araya toplayıp bu durumla ilgili tedbirler almaları gerektiğini söyler. Paşalar cevap vermeyince neden sustuklarını soran II. Mehmed'e Mahmud Paşa; en iyi tedbirlerin kendisinin bildiği için cevap vermediklerini, Uzun Hasan'ın çıkardığı fitnelerin herkes tarafından bilindiğini söyler ve “*Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir’ demişler.*” diyerek büyük bir hazırlık yapıp asker toplayarak Uzun Hasan'ın üzerine yürümek gerektiği şeklinde fikrini beyan eder. Bu atasözü, eserin Manisa Nüshası'nda “*Hâlsüze hâlin bildirmek öksüze don geyürmek kadar sevâbdır.*” şeklinde yer almaktadır. Bu söz vesilesi ile insanın haddini bilmesi gerektiği, aksi hâlde başkaları tarafından haddinin bildirileceği iletilmektedir.

“*Mahmud Paşa eydür: ‘Devletlü sultanım! Uzun Hasan'ın huşûneti ve kabâhat-i ef’âli ve ne fitneler etdiği ma’lumdur. ‘Hâlsize hâlin bildirmek, öksüze gönlek eylemekden yeğdir’ demişler. Bu Uzun Hasan eğerçi sultanımın bir oğluna mukabil olıcak kişi değıldir. Ammâ ihtiyâtçün âlî yarak görüp, asâkir-i azîme cem’ etmek gerek.*” (Öztürk, 2013b: 321)

(K31) Tuz Ekmek Hakkını Bilmek

Tuz ekmek hakkı, insanın kendisine iyiliği dokunan insanlara karşı olan vefasını ifade eder. Yardımını gördüğü insanlara karşı vefalı olmak, onların zor zamanlarında yanlarında bulunmak ve her ne olursa olsun ihanet etmemek; tuz ekmek hakkını gözetmektir.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Kosova Savaşı başlarken çavuşların hep birlikte bunca yıldır Sultan I. Murad'ın ekmeğini tuzunu yediklerini belirtip gün bugündür diyerek vefa borcunu ödemek için savaşa girdiklerini belirtir.

“*Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eytdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağırını hûn ve kanını Ceyhun edip bağarsakların perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz. Ey gâziler! Gayret demidir ve hamiyet eyyâmıdır. Bunca yıldır ki, hanun nân ü nemekîn yiriz. Her gün at binip, kılıç kuşanırız. Ve bunca rüzgârı ayş ü işret ve şâdî vü sohbetile geçirdiğimiz bu demçündür.’*”

Beyit

*Demidir bugün gösteresiz hüner
Göreler anadan nice doğar er*

*Sipahi ki sultandan etmek yiye
Gerekdir ki yerinde baş oynaya” (Öztürk, 2013b: 121)*

Emir Süleyman kardeşi I. Mehmed’in gücünü görüp kaçınca veziri Ali Paşa, I. Mehmed’e bir mektup ve yanında yer alan beylerin hain olduğunu ve onlara güvenmemesini söyler. Bu iyiliği, babası I. Bayezid’in tuzunu ekmeğini yediği için yaptığını belirtip gönül borcunu öder.

“Emir Süleyman çün Sultan’ın heybetin ve salâbetin görüp korkup, kaçmağa yüz dutduğun, Ali Paşa fi’lhâl bilip, hile birle Sultan’a nâme yazıp, bir kuluyla viribidi ki, ‘Ey Sultân-ı âlem! Bilmiş olasın ki, kamu beğlerin sana kasdları yavuzdur. Bizimile ittifâk edip, andlaşp dururlar ki seni ele verirler. Bir dürlü dahi değildir. Atanın çok tuzun ve etmeğin yiyip dururum. Seni dahi severim, bilmiş olasın. Hele ben sana dedim. Sonra bir nesne olıcak bana nesne demiyessin’ deyü.” (Öztürk, 2013b: 199)

(K2) Kötülük Yapmamak

Mevlânâ Mehmed Neşrî, I. Bayezid’in rüşvet alan kadıları araştırıp aldıkları rüşveti geri verdirdiğini ve onları gerekli şekilde cezalandırdığını belirttiikten sonra dört beyitlik bir manzume verir. Manzumenin üçüncü beyitinde bu hareketi “*Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ*” atasözü ile desteklemekte ve kötülük yapan kişilerin cezalandırılması gerektiğini iletmektedir.

“Geregince etdi anlara ceza

Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ” (Öztürk, 2013b: 141)

(K11) Ettiğini Bulmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Timur'un esir aldığı I. Bayezid'i zaman zaman ziyaret ettiğini aktarır. Bu ziyaretlerin birinde I. Bayezid, bir isteği olduğunu söyler. Timur'un ne isterse kabul edeceğini söylemesi üzerine I. Bayezid, eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nüshası'nda yer alan ve dipnotta verilen bilgiye göre, *“Benüm ocağım söndürmiyesin. Bugün bana ise yarın sanadır.”* diyerek vilayette Tatarları bırakmamasını ister. Ettiği kötülüklerin karşılığını bulacağını ileten bu sözü doğru bulan Timur bu isteği kabul eder. Ancak I. Bayezid'i Semerkand'dan bu vilayete yine Tatarların getireceğini söyler. Bu duruma üzülen I. Bayezid hastalanır ve günden güne zayıflamaya başlar.

“Temür gâh gâh göç üzerinde giderken Bayezid Han'a gelip selâm verirdi. Bir günden sonra Temür-leng gelip Bayezid Han'ı gamnâk gördü, eyitdi: Ey Han! Hakk'ın kudretine niçin melûl olursun? dedi. Bayezid Han eyitdi: Hakk'ın işi böyle olsa gerekdi. Bir gün, Bayezid Han Temür'e eyitdi: 'Temür Beğ, senden bir dileğim var.' Temür eyitdi: 'Söyle, kabul edeyin.' Bayezid Han eyitdi: 'Benim ocağım söndürmiyesin. Bugün bana ise yarın sanadır dedi ve dahi eyitdi: 'Tatar'ı bu vilâyetde komayıp gider.' Temür eyitdi: 'Kabul etdim. Kaçan ki, seni Semerkand'dan yine bu vilâyete gönderem, ol vakit, Tatar seni vilâyetine getire.' Heman ki, Bayezid Han bu haberi işitdi, gayet gamnâk oldu. Hemin eser-i hummâ belirdi. Andan sonra gün günden za'f müstevlî oldu.” (Öztürk, 2013b: 151)

(K14) Fırsatı Değerlendirmek

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Timur'un Amasya civarına emir olarak atadığı Kara Devletşah'ın Timur hükümüne göre gittiği her yerde o memleketin kendisine ait olduğunu söyleyip halkı kendisine itaat ettirmesi, etmeyeni ise öldürüp mallarını yağma etmesi haberini alan I. Mehmed'in onunla savaş kararı aldığını aktarır. Bir yandan asker toplayıp savaş hazırlığı yaparken diğer yandan Kara Devletşah'ın nerede olduğu ve yanındaki askerlerin miktarını öğrenmesi için bir casus gönderir. Mevlânâ Mehmed Neşrî, Kara Devletşah'ın Kağala / Hakala'da az sayıda adamı ile kendi hâlinde oturduğunu gören casusun, saldırmak için uygun bir vakit olduğu

düşüncesiyle Menzel Nüshası'na göre “*fırsatı ganîmet bilip*”, Manisa Nüshası ve Türk Tarih Kurumu Türk Tarih Encümeni Nüshası'na göre “*Fursatı ganîmet bilmek gerekdür*” deyip döndüğünde durumu I. Mehmed'e anlattığını bildirir. Bunun üzerine I. Mehmed, bu fırsatı değerlendirir ve Kara Devletşah'ın üzerine yürüyüp yapılan savaşta onu öldürür.

“*Çün câsus bu aradan gidip az zamanda düşmene yetip, Kara Devlet Şah'ı gördü ki Hagala'da konup kendi hâline meşgul olup oturur ve yanında adam dahi azdır. Ve bunun gibi vakit ele girmez. Fursatı ganîmet bilmek gerekdir deyip gelip Sultan'a haber verdi ki, 'altı yüz kişiyile düşmen Kagala'da halvet oturur. Be-gâyet mahall-i fursatdır' deyip, Sultan dahi bu haberden be-gâyet ferahnâk olup Rum askerin müretteb ve mükemmel edip, düşmen yarağiyile esbâb-ı ceş ve âlât-ı harblerle yürüyüp Kara Devlet Şah Kagala'da fârig-i bî-haber otururiken Sultan yetişip bî-tevakkuf üzerine at depip hamle etdi.*” (Öztürk, 2013b: 159)

(T4) Yardımsever Olmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile Moğolların savaştığını gören Ertuğrul Gazi'nin yanındakilerle birlikte savaşa girip Moğollara karşı savaştığını belirtir. Galibe mi mağluba mı yardım etmek gerektiği tartışılırken Ertuğrul Gazi, mağluba yardım etmenin erlik olduğunu ve çaresiz kalanlara sıkıntılı zamanlarında Hızır gibi yetişmek gerektiğini söyler. Bu bilgilerin ardından Mevlânâ Mehmed Neşrî, konuyla ilgili bir beyit vermekte ve çaresiz kalan birine yardım eden insanın bu sevabı bin kez hac etse bile bulamayacağını belirtip yardımseverliğin önemini iletmektedir.

“*Sultan Alâaddin-i evvel ba'zı a'dâsıyla muhârebe sadedindeydi. Bunlar göçmel gelir; ittifâk Sultan Alâaddin'in Tatar'ile cengine tuş geldiler. Şol hâlde ki, Tatar Sultan Alâaddin'i bunaldıp sıyıyorur. Ertuğrul'un yanında birkaç yüz yarar yoldaş varidi. Ertuğrul eyitdi: 'Hey yârenler! Cenge tuş geldik, yanımızda kılıç götürürüz. Avrat gibi geçip gitmek erlik değildir. Elbette şunların birine mu'âvenet etmek gerek. Gâlibe mi mu'âvenet edelim, bu mağluba mı?' Eyitdiler: 'Mağluba mu'âvenet asîrdir, adamımız azdır ve de ki, yigine kuvvet demişdir' dediler. Ertuğrul*

eyitdi: ‘Bu söz merdâne kelâmı değıldir. Erlik oldur ki mağluba yardım edevüz. Hızır gibi bun deminde bî-çârelere meded yetişevüz.

Beyit

*Bin hac ederse bulmaya kişi ol sevâbı kim,
Vaktinde çâresüzden ede def‘-i ıztırâb”* (Öztürk, 2013b: 30-31)

(T1) Adaletli Olmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Osman Gazi’nin adaletini gören gayrimüslim halkın ona güvendiklerini ve onun idaresi altında huzur içinde yaşadıklarını belirtmektedir.

“Osman Gâzi Eskişehir’de Ilıca yöresinde bazar turgurup, etrafın kâfirleri hafta bazarına gelip mesâlihlerin görüp giderleridi. Gâh gâh Germiyan halkından dahi kimseler gelirdi. İttifak, bir gün Bilecik’den bazara kâfirler gelip yükile satmağa bardak getirmişlerdi. Ve hem Germiyanlı dahi gelmişidi. Bu Germiyanlı’nın biri bunların bir bardağın alıp hakkını vermeyip, ol kâfir Osman’a gelip şikâyet etdi. Osman, ol Germiyan Türkü’nü getirdip, muhkem let edip kâfirin hakkını alıverdi. Ve dahi yasak etdi ki, kimse Bilecik keferesine zulüm etmiye. Şol kadar adâlet gösterdi ki, hattâ Bilecik’in avratları dahi bazara gelip bazarlığın edip giderleridi. Osman’a i ‘timâd-ı küllî etmeğın emn ü eman içinde olmuşlaridi.” (Öztürk, 2013b: 40)

“Ve bi’l-cümle, çünkü Osman bu dört hisarı feth etdi. Vilâyetlerine adl ü dâd gösterip cemî‘ köyler yerli yerine gelip mütemekkin olup vakitleri kâfir zamanından dahi yeğ oldu. Hattâ Osman ikliminde emn ü eman ziyâde olmağın kalan yerin kâfirleri dahi anun iklimine gelip şenlik oldu.” (Öztürk, 2013b: 46)

Adaletli olmanın önemine vurgu yapan bir diğerk olaya göre I. Bayezid, Konya’ya geldiğinde halkın hiçbir şeyine el uzatılmamasını emreder. Askerler halktan kendilerine arpa ve saman satmalarını ister. Halk gelip pazar kurar ve alışverişler yapılır. Sultan’ın bu adaletini gören halk, şehri ona teslim eder.

“Çün Hünkâr Karaman’a çıkdı. Karamanoğlu kaçıp Taş’a girip, hünkâr Konya’nın üzerine konup yasak etdi ki, hiç bir ahad kimsenin bir habbesine yokamiya. Hirmen vaktiyidi. Leşker halkı şehir halkına çağırıp gelin,

hürmenlerinizden bize arpa ve saman satın. Birkaç kişi kal'adan çıkıp gelip bunlarınile satu-bazar etdi. Şehir halkı gördüler ki, bunların kimseye zulmü yok; pâdişâhın adl ü insafın görüp şehri hünkâra teslim etdiler.” (Öztürk, 2013b: 132)

(T3) Komşuluk Etmek

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Osman Gazi'nin Bilecikli gayrimüslimlere hürmet gösterdiğinden bahseder. Bu hürmetin nedeni sorulduğunda Osman Gazi, bu topraklara geldiklerinde kendilerini hoş tutup komşuluk ettikleri için hürmet ettiğini belirterek komşuluğun önemini iletir.

“Etrafın kâfirleri Osman'dan ihtirâz eder oldular. Ammâ Osman, Bilecik kâfirlerine ziyâde i'tibar ve ihtiram ederdi. Sordular: 'Ne aceb bunlara böyle i'zâz edersin?' Eyitdi: 'Biz bu ile garib geldikde bizi hoş tutup komşuluk etdiler. Biz dahi hakk-ı civarı ri'âyet edip anlara mümkün oldukça eyelük ederiz.” (Öztürk, 2013b: 41)

(D6) Şehit Olmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin verdiği bilgiye göre I. Murad, Kosova Savaşı başlamadan önce bunca gazalar ettiğini ve şehit olup iyi ad bırakarak dünyadan geçmek istediğini söyler ve şehit olmanın önemini iletir.

“Andan Murad Han Gâzi eyitdi: 'Bes, savab oldur ki, evvel tîr-endâzları öne tutup sağa ve sola ok yağdıralar. Andan gâziler bir kezden tekbir edip küffâra hücum edeler. Bu gazâda ya taht veyâ baht ola. Tûl-i ömrümde bunca gazâlar etdim. Gâyeti, âhiri şehid olup eyi adla âlemden göçem. Âhir ölmek oldukdan sonra ne teşviş çekmek gerek?'” (Öztürk, 2013b: 119)

(D7) Dua

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Kosova Savaşı sırasında I. Murad'ın yaptığı ve kabul olunan bir duadan bahsetmektedir. Buna göre, gece olduğunda ordunun üzerine karanlık çöker ve ortalığı duman bürür. Tozdan atlar ve askerler seçilmez olur. Bu durumu gören I. Murad, Allah'a bir yağmur verip kendilerini bu durumdan kurtarması için dua eder. Duası sonrasında yağmur yağmaya başlar ve duman

gayrimüslimlerin üzerine çöker. Bu olay vesilesiyle dua etmenin önemine vurgu yapılmış ve duanın insanı en zor durumlardan bile kurtarabileceği iletilmiştir.

“Çünkü gece oldu. Leşkeri zulümât basıp gayet karanuluk olup ifrâtile duman oldu. Hem ifrâtile tozudu ki, adamdan at seçilmezdi. Murad Han Gâzi yüz yere urup erteye dek Hakk’a tazarru’ edip eyitdi: ‘Îlâhî! Nice kerre du’âmı kabul edip beni mahrum etmedin. Yine benim du’âmı kabul edip rahmetinle yağmur viribiyip, bu zulümâtı ve gubârı ref’ edip âlemi nûrânî kıl. Tâ ki, kâfir leşkerini mu’âyene görüp müvâcehe ceng edevüz. Benim fikrimi ve esrârımı bilir pâdişâhsın. Mülk ve mal benim maksudum değil. Kul ve karavaş çün gelmedim. Heman senin rızânı isterem. Beni bu Müslümanlara kurban eyle! Tek bu mü’minleri küffâr elinde mağlub edip helâk eyleme! Yâ Îlâhî! Bunca nüfusun katline beni sebep kılma! Bunları muzaffer kıl! Bunların çün ben canımı fedâ ederim. Asâkir-i İslâm çün teslim-i cana râzıyım. Mü’minlerin bana ölümün gösterme! Îlâhî! Beni civarında mihman edip mü’minler canına benim canımı fedâ kıl! Beni evvel gâzi kıldın âhir şehâdet rûzi kıl.’ Çünkü Sultan Murad Han bu resmile baş açıp yüz yere koyup, el götürüp du’â kıldı. Hak ta’âlâ du’âsın müstecab edip âsmâni bulut ihâta edip rûy-i zemîn rahmete gark olup duman leşker-i İslâm üzerinden kalkıp kâfir üzerine çökdü.” (Öztürk, 2013b: 120)

(D3) Kadere İman

Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin verdiği bilgiye göre, I. Murad’ın Kosova Savaşı’nda galip olması sonucunda çok sayıda gayrimüslim asker kılıçtan geçirilir. Ancak Miloş Kobile adında bir asker, I. Murad’ı öldürmek amacıyla sakladığı hançeriyle birlikte Sultan’ın yanına gelmek istediği sırada gaziler tarafından yakalanıp yaralanır. I. Murad’ın bu gayrimüslim askeri yanına çağırması üzerine Miloş Kobile, Sultan’ın atının üzengisini öper gibi yaparak hançeri Sultan’a saplar. Mevlânâ Mehmed Neşrî, bu bilginin hemen ardından, “izâ câ’e’l-kazâ amye’l-basar” yani “Kazâ gelince göz görmez” diyerek I. Murad’ın ecelinin gelip şehit olduğunu söyler ve kadere iman etmek gerektiğini iletir.

“Ta’accüb edip birkaç hasekilerle gelip bu hâr-püşte olan küşteleri seyr ederken ittifâk bir kâfir mecruh ve hûn-âlûd, küşteler içinde kendiyi pinhan etmişti.

Üftân ü hîzân durup, hünkâra müteveccih oldu. Çavuşlar men' etmek isteyip, Gâzi Murad Han murâd-bahşidi. 'Bir maksûdu var ola kon gelsin' dedi. Ol mel'un-ı mecruh yeninde hançer saklamışdı. Gelip pâdişâhın üzengisin öper gibi olup heman hünkârı sancıdı, izâ câ'e'l-kazâ amye'-basar'dur. Eceli anda mukaddermiş. Hümâ-yi rûhu melek-misâl, firdevs-i berîne pervâz etdi. Gâzi Murad Han mutlakâ, şehid-i muhakkak oldu.” (Öztürk, 2013b: 127-128)

Kadere iman etmek gerektiğini ileten bir diğer olaya göre, Gözleroğlu'nu mağlup etmesinin ardından bir kişi, huzuruna geldiği I. Mehmed'e bir mektup verir. Mektupta, harami bir Türkmen olan Köpekoğlu'nun Sultan'ın hâkimiyetini yıkıp kendi hâkimiyeti almak amacıyla illerine saldırıp köylerini yıktığı, halka büyük zarar verdiği, evini Kazâbâd'da konduan Köpekoğlu'nu acele edip buradan def etmezse ili kaybedeceği bildirilmektedir. Bu duruma üzülen I. Mehmed, beylerinden Köpekoğlu'nun üzerine yürümelerini ister. Kendisi de beyleri ve askerleri ile yola çıkar ve Artukâbâd'da Köpekoğlu'nu ili ele geçirdiğini sanmanın rahatlığıyla otururken bulur. Mevlânâ Mehmed Neşrî bu bilginin hemen ardından, Köpekoğlu'nun “izâ câ'el-kazâ, zâka'l-fezâ” yani “Kaza gelince fezâ daralır.” hükmünden gafil olduğunu belirtmektedir. Nitekim, I. Mehmed'in üzerine geldiğini gören Köpekoğlu kaçarak orayı terk eder.

“Çün Sultan bunu işidip münfa'il olup, be-gâyet ıztırâbından eyitdi ki: 'Ey beğler! Bu dahi ne belâdır. Tez turun, yarağınız görüp, müretteb ve mükemmel düşmen yarağıyle hazır olup atlanın. Köpekoğlu'nun üstün urup göziin açdırmayıp, Hudâ fırsat verirse başın ve hânümânın alıp askerinin helâk edelim' deyip, kendi devlet ü sa'âdetile süvâr olup Rum merdâneleri yanınca, gece ve gündüz demeyip yürüyüp gidip, bir sabah Artuk-âbâd içinde Köpekoğlu'na erdiler. Gördüler ki, adû leşkeri ferâgat birle il ü gün kendinin oldu, deyü âsûde olup konmuş oturur. Bundan gâfil ki, izâ câ'el-kazâ, zâka'l-fezâdır.” (Öztürk, 2013b: 171)

(E2) Büyüklere Saygılı Olmak

Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin verdiği bilgiye göre, babası Osman Gazi'nin vefatının ardından Orhan Gazi, kardeşi Alaaddin Paşa'ya babasının yerine geçmesini

teklif eder. Alaaddin Paşa, babaları hayatta iken bu görevi ona verdiğini belirtir ve ardından kendisinin atası yerinde ağabeyi olduğunu ve o varken kendisine iş düşmeyeceğini söyleyerek bu teklifi reddeder.

“Orhan Gazi, Alâaddin Paşa’ya eyitti: ‘Gel imdi ey kardaş! Ol çoban sen ol.’ Alâaddin Paşa eyitti: ‘Atam hâl-i hayâtında pâdişâhlığı sana tefviz etmiştir. Sen dururken bana ne iş düşer. Sen benim heman atam yerinesin, ulu kardaşımın.’ ” (Öztürk, 2013b: 64-65)

Büyüklere saygılı olmak gerektiğini ileten başka bir olaya göre, II. Mehmed, elini öpmek isteyen İsfendiyaroğlu İsmail Bey’e kendisinin büyüğü olduğunu söyler ve elini öpmesinin uygun olmadığını belirtir.

“İsma‘il Beğ hisardan çıkıp, gelip hünkârın elin öpmek istedi. Hünkâr eydür: ‘Hey İsma‘il Beğ! Sen benim ulu karındaşımın. Revâ mıdır ki, elüm öpesin’ deyü, elin öpmeğe komayıp, kucaklaşıp görüşdüler.” (Öztürk, 2013b: 303)

(E4) Elçiye Zarar Vermemek

İki taraf arasında uzlaşma sağlamak için taraflara gönderilen elçiler ve temsil ettikleri elçilik kurumu, dünya diplomasisinde önemli bir yere sahiptir. Türk devlet geleneği içinde elçiler, kendisini gönderen sultanın ya da yöneticinin hürmeti nispetinde değer görürler. Kendisine hürmet edilmeyen biri tarafından gönderilen elçiye hürmet gösterilmez ancak ona zarar da verilmez. Nitekim onun sözleri veya istekleri kendisine ait değil, onu gönderene aittir. Bu nedenle göndereni kim olursa olsun elçiye zeval verilmez.

Mevlânâ Mehmed Neşrî’nin verdiği bilgiye göre I. Murad, Kosova Savaşı öncesinde Karadonlu denilen yerde bir müddet oturup beklemede kalır. Bunun üzerine Sırp kralından bir elçi gelir. Elçinin bildirdiğine göre kral; kendisinin hazır olduğunu, üç aydan beri üzerine gelmediğini, eğer er ise gelip savaşmasını, aksi takdirde kendisinin oraya geleceğini iletir. Sultan bunu duyunca çok sinirlenir ve elçiye *“Eğer elçiye ölüm olaydı”* kendisini derhal öldüreceğini söyleyip kralın İslam’ın kılıcını görmediği için mi böyle saçma sapan laflar ettiğini sorar.

“Hünkâr Ulu-ova’dan göçüp gelip Karatonlu nâm yerde bir zaman karar edip anda Laz’dan elçi gelip muhassal-ı haberi buyidi ki, ‘işde ben hazırım. Üç aydan beri, kanlı dahi olsa gelmeli olaydı. Eğer erişe gelsin uğraşalım. Eğer gelmezise hazır olsun ben varırım. Her gün durmayıp av ve şikâra meşgul olup heman koru, üş vardım deyip, ihmal edip bize imhâl eder.’ Hünkâr işidip elçiye gazab edip eyitdi: ‘Eğer elçiye ölüm olaydı, fi’lhâl seni depelerdim.’” (Öztürk, 2013b: 113)

Elçiye zeval verilmemesi gerektiğini ileten başka bir olaya eserin ilerleyen sayfalarında bir kez daha rastlanmaktadır. Filtil / Filenbel kalesinin fethinin ardından İnaloğlu’nun yirmi bin askerle birlikte Kazovası / Kazâbâd’a saldırıp burayı ele geçirdiğini duyan I. Mehmed, ona saldırmadan önce bir elçi yollar ve askerlerini alıp burayı terk etmesini, aksi hâlde bir savaşın kaçınılmaz olduğunu iletir. Bazı armağanlarla birlikte gelen elçinin getirdiği mektubu okuyan İnaloğlu, okudukları karşısında sinirlenir ve elçiyi öldürmek ister. Ancak araya beylerin girmesiyle *“Elçiye zeval yokdur.”* sözü gereği öldürmekten vazgeçer.

“İnaloğlu’na haber oldu ki Sultan’dan elçi geldi deyü. Hiç vechile iltifât etmeyip nazar etmedi. Âhirü’l-emr, bir iki Türkman ileri gelip elçiyi karşılayıp, İnaloğlu yanına iletdiler. Elçi birle, el ucuyla görüşüp, ‘Mehmed şimdi kandadır?’ deyip sordu. Andan elçi, mektubu eline verdi. Bitiyi tamam okuyup mazmûnuna vâkıf olıcak be-gâyet kakıyıp, elçiyi öldürmek istedi. Beğleri araya girip, ‘elçiye zevâl yokdur’ dedikleri ecilden vazgeçip, yazıcısın okuyup buyurdu ki, Sultan’ın mektubuna cevab yazıp eyitdi ki:” (Öztürk, 2013b: 166)

4.2.12. Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî'nin *Târih-i Âl-i Osman* adlı eserinde eğitsel iletilerden sadece kişisel gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş; toplumsal, dinî gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K1) Danışmak, (K4) Akılla Hareket Etmek, (K10) Tedbirli Olmak.

(K1) Danışmak

Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Osman Gazi'nin yanındaki bilgili ve tecrübeli insanlarla fikir alışverişinde bulunduğunu ve bunun faydasını gördüğünü belirtmekte ve danışmanın önemini iletmektedir.

“Osman, tecrübeli ve bilgili insanlarla müşavere etmeyi unutmadı ve bilâhire bunun semeresi de görüldü.” (Anhegger, 1952b: 53)

(K4) Akılla Hareket Etmek

I. Bayezid'in veziri Ali Paşa, Çubuk Ovası'na gelen Timur ile savaşmadan önce akıllı davranmak gerektiğini ve sele benzeyen düşmanın önünde ev yapmamak gerektiğini söylemektedir.

“Ali Paşa ise mukavemetin daha hayırlı olduğunu, düşmanın bir sele benzediğini, akıllı bir insanın sel yolunda ev yapmayacağını ve saltanat işlerinde şimşirin yapamayacağı şeyleri alınacak tedbirlerin karşılanabileceğini söyledi.” (Anhegger, 1952b: 53)

(K10) Tedbirli Olmak

I. Bayezid'in veziri Ali Paşa, Timur ile savaşmadan önce devlet işlerinde kılıcın yapamadığı şeylerin alınacak tedbirlerle karşılanabileceğini söyleyerek tedbirli davranmak gerektiğini iletmektedir.

“Ali Paşa ise mukavemetin daha hayırlı olduğunu, düşmanın bir sele benzediğini, akıllı bir insanın sel yolunda ev yapmayacağını ve saltanat işlerinde şimşirin yapamayacağı şeyleri alınacak tedbirlerin karşılayabileceğini söyledi.”
(Anhegger, 1952b: 53)

4.2.13. Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin* adlı eserinde eğitsel iletilerden toplumsal ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş; kişisel gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler: (T4) Yardımsever Olmak.
- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D3) Kadere İman, (D12) Hakkına Razi Olmak.

(T4) Yardımsever Olmak

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, Moğollarla savaşıyan Selçuklu ordusunun yenilme tehlikesinde olduğunu görünce Ertuğrul Gazi'nin oradan çekip gitmediğini ve İslam ordusuna yardım etmek gerektiğini belirterek savaşta Selçukluların yanında yer aldığını iletmektedir. Nitekim onun yardımı ile Selçuklu ordusu savaşın galibi olur.

“Er Toğrul Beğle kardeşi oymak ve uruğlarıyla Sivas'a yakın gelince Havik kalesi yanında Moğollar'ın Anadolu (Selçuklu) ordusunu basıp büyük bir savaş olduğunu gördüler. ‘Uğurumuz cenge uğradı, geri çekilmek uygun düşmez, hem de İslâm ordusu bozulmakta olduğu için yardım etmek gerekir’ diyerek Moğol ordusuna hücum edip birkaçının başını kesip birtakımını da esir alarak Tatar'ı kaçırdılar ve kâfirleri öylesine kırdılar ki, hâşâ huzurdan taşaklarının derisinden, ad olsun diye bir gölgelik yaptılar.” (Kırzioğlu, 1949: 394)

(D3) Kadere İman

II. Mehmed'in oğlu Cem Sultan, Mısır'a gitmek isterken fırsat bulamayınca Rodos beyi Balyos'un daveti üzerine Rodos'a geçer. Ancak Rodos'a gelerek Rodos beyinin tuzağına düşmüş olur ve bir zindana hapsedilir. Cem Sultan bu durumun

yanlış bir tedbirden dolayı değil, Allah'ın takdiri böyle olduğu için gerçekleştiğini belirterek kadere iman etmek gerektiğini iletmektedir.

“Yanlış bir tedbirden oldu sanma; Allah'ın takdiri böyle imiş.” (Kırzıoğlu, 1949: 398)

(D12) Hakkına Razı Olmak

Cem Sultan, yaşadığı onca şey sonrasında Allah'ın takdir ettiği nasip ve kısmetine razı olduğunu iletmektedir.

“Tanrının esirgeyip korumasıyla nasip ve kısmetimiz her ne ise ona rzıyız.”
(Kırzıoğlu, 1949: 399)

4.2.14. Kemal'in *Selâtin-Nâme* Adlı Eserinde Eğitsel İletiler

Kemal'in *Selâtin-Nâme* adlı eserinde eğitsel iletilerden kişisel ve dinî gelişimi destekleyen iletiler tespit edilmiş; toplumsal gelişimi ve ulusal ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilere rastlanılmamıştır. Eserde tespit edilen iletiler kategorilerine göre şunlardır:

- Kişisel gelişimi destekleyen iletiler: (K4) Akılla Hareket Etmek, (K7) Doğruluk, (K32) Kanaat Etmek, (K33) Tamahkâr Olmamak, (K34) Dilini Tutmak, (K8) İyilik Yapmak, (K35) İyi Niyetli Olmak, (K36) Kötülerle Arkadaş Olmamak, (K37) Sır Saklamak, (K18) Cömertlik, (K23) Pişmanlık Duymak, (K25) Nasihat Tutmak.

- Dinî gelişimi destekleyen iletiler: (D4) Dünyanın Geçiciliği, (D3) Kadere İman.

(K4) Akılla Hareket Etmek

Kemal, eserin başında kendisini dünyaya ve dünya işlerine kapılmaması için uyarmakta ve sonradan perişan olmaması için akıllı davranması gerektiğini iletmektedir.

“Görüp bu hâli gönlüm dir eyâ can
Ki dir ‘aklun başa olma perişan” (Öztürk, 2001: 18 / b. 210)

(K7) Doğruluk

Ertuğrul Gazi, oğlu Osman Gazi'ye doğruluktan ayrılmamasını öğütlemekte ve doğru yolda gidenlerin yollarını şaşırmayacaklarını iletmektedir.

“Ki togrı yol varan yarın yetürmez
Zihî bülbül ki gülzârın yetürmez” (Öztürk, 2001: 32 / b. 363)

Kemal, II. Bayezid'in vezirlerinden Ali Paşa'yı övdüğü doksan dördü bölümde, yiğitliğini övdüğü Ali Paşa'ya Allah'ın yardım ettiğini belirttikten sonra, Allah'ın doğrulara yardımcı olduğunu söylemektedir.

“Hudâ togrıya yardım kılıcıdur

Kamu azmış işi onarıcıdur” (Öztürk, 2001: 238.2807)

(K32) Kanaat Etmek

Kanaat, “kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması” anlamına gelmektedir (Çağrı, 2001: 289). Ahlaki bir erdem olan kanaat, insanın kişiliğini ve onurunu koruyup geliştirmesinin ve mutlu ve huzurlu yaşamasının bir şartı olarak değerlendirilmektedir (Çağrı, 2001: 290).

Kemal, Osman Gazi'nin vefat bilgisini verdikten sonra dünyanın lütfunun olmadığını aksine kahrının çok olduğunu belirtmekte ve kanaat etmek gerektiğiyle ilgili nasihat etmektedir. Kanaat eden kişinin mutlu, etmeyip dünya malına meyl edenlerin mutsuz olduklarını iletmektedir.

“Kanâ'at iyle nefsin çün bula kât

Serâser bu cihâmı sen senün dut

Kanâ'ati özüne pîşe iyle

Cihânun hâlini endişe iyle

İgende meyl kılma mâla zinhâr

Ziyâde meyl idenler oldılar zâr” (Öztürk, 2001: 47 / b. 539-541)

(K33) Tamahkâr Olmamak

Tamahkâr olmamak demek bir bakıma kanaat etmek demektir. İnsanın kendine ait olmayan şeylere ve elindekilerin fazlasına tamah etmesi, onu hem ahlaken düşürecek hem de huzurlu bir hayat geçirmesini engelleyecektir. Bu nedenle erdem ve ahlak sahibi insanlar tamahkâr değildir.

Kemal, I. Bayezid devri hakkında bilgi verirken onunla, Timur'un beylerinden olan ve Erzincan'da hüküm süren Taharten arasında yaşanan olaylardan bahsetmektedir. Taharten'in zulmünden bunalan halk, I. Bayezid'e gelip yardım

ister. Sultan, Erzincan'a müfettiş tayin eder ve sonrasında Taharten'e saldırıp onu esir alırlar. Taharten'in halka ettiği zulmün hesabını sormak için I. Bayezid onun Bursa'ya getirilmesini ister. Ancak, Sultan'ın hışmını bilen Taharten, onun eline geçtiğinde öldürüleceğini bildiği için kaçar. Taharten'in bu hareketini tamahkâr olmasına bağlayan Kemal, tamahkârlığın büyük bir bela olduğunu, az veya çok açgözlülük yapan kişinin büyük zarara uğrayacağını, dünyada bir an olsun rahat edemeyeceklerini iletmektedir.

*“Kişiyе ulu belâdur tama ‘kâr
Ki yok nesne için ol başını kor*

*Tama ‘kanda olursa az u ger çok
Ki elbetde ziyan ol koparur çok*

*Tama ‘kâr hiç gözetmez çoğın azın
Anunçün tiz ele virür boğazın” (Öztürk, 2001: 78 / b. 892-894)*

*“Tama ‘kâr oldugün nefsi-i âdem
O râhat olamaz ‘âlemde bir dem” (Öztürk, 2001: 79 / b. 896)*

*“Tamâ ‘ı özüne iyleme pîşe
Tama ‘dan yüklenen iner inişe” (Öztürk, 2001: 79 / b. 898)*

*“Tama ‘kâr olanun vardur ziyânı
Ziyân olduğına dutma gümânı” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1025)*

(K34) Dilini Tutmak

İnsanın, söylediği sözlerin nerelere gideceğini ve sonunu düşünmeden konuşması çoğu zaman başına dert açacaktır. Sonradan zarar görmemek için konuşmadan önce insanın söyleyeceklerine dikkat etmesi, diline gelen her şeyi söylememesi, dilini tutması gerekmektedir.

Kemal, insanın işlerinin rast gitmesi ve sıkıntıya düşmemesi için dilini tutması gerektiğini, aksi hâlde ise başının derde gireceğini belirterek dilini tutmanın önemini iletmektedir.

*“Dilün dut nefsüne iyle tahammül
Ola cümle işün sag olmaya sol*

*Ki dil sâkin olıcak sag olur baş
Eger deprene olur hurd-ı haşhaş”* (Öztürk, 2001: 79 / b. 899-900)

(K8) İyilik Yapmak

Kemal, eserde *“Hikâyet-i Tama ‘kâr”* başlıklı bir hikâye aktarır. Bu hikâyeye göre, bir padişahın, babasını öldürmek niyetinde olan bir oğlu varmış. Bu oğlan, babasının doktoru ile birlikte olup babasından kan alınacağı zaman neşteri zehirlemek suretiyle iş birliği yapmış. Doktor, padişahın kan almak için neşteri koluna vurunca zehirlenen padişah oracıkta can vermiş. Yerine oğlu padişah olmuş. Babasını öldüren doktor ölünce oğlu doktor olarak padişaha hizmet etmeye başlamış. Padişah bir gün bu doktordan kan almasını istemiş. Doktor da önceden babasının padişahı öldürmek için zehirlediği neşteri yanında getirip o neşter ile padişahın kanını almak istemiş ve neşteri koluna vurunca padişah hemen can vermiş. Kemal, hikâyenin bitiminde, babasına kötülük yapan padişahın babasıyla aynı akıbete uğraması üzerine iyilik edenin iyilik bulacağını, kötülük ederek kimsenin hayatta kalamayacağını belirtmektedir.

*“Cihanda eylik iden bulur iylik
Yavuzlukla idemez kimse dirlik”* (Öztürk, 2001: 81 / b. 921)

(K35) İyi Niyetli Olmak

İnsanın yaptığı işlerde, söylediği sözlerde iyi niyetli olması, insanlara karşı suizandan uzak durup hüsnüniyet beslemesi gerekmektedir. Kötü niyet, kötü düşünce insana hata yaptırır. İyi niyetli olan ve her zaman iyi düşünen insanlar, daima iyilikle karşılaşırlar.

Kemal, insan iyi niyetli olursa başına daima iyiliklerin geleceğini söyleyerek kötü niyetten uzak durmayı, zira kötü niyetin insana zarar vereceğini iletmektedir.

“*Yavuz sanma eyü san her işüne*
Gele dâyim iyilikler başuna” (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

“*Yaramaz sanı halka sanma yoldaş*
Bilürsin yaramaz işden gider baş” (Öztürk, 2001: 81 / b. 924)

(K36) Kötülerle Arkadaş Olmamak

Kemal, “*Hikâyet-i Tama ‘kâr*” adlı hikâyede babasının doktoru ile birlikte olup babasından kan alınacağı zaman neşteri zehirlemek suretiyle iş birliği yapan ve babasını öldürten kişi vesilesi ile insanın sonradan üzülmemek için arkadaşlarına dikkat etmesi gerektiğini ve kötülerle arkadaşlık etmemesini iletmektedir.

“*İdinme yatluuy sen sana hem-râh*
Ki sonra kılmayasın âhile vâh

“*Özüni key sakın yatlu sıfatdan*
Pür iyle ma ‘nile ma ‘rifetden” (Öztürk, 2001: 81 / b. 927-928)

(K37) Sır Saklamak

Kemal, “*Hikâyet-i Tama ‘kârî vü Kimyâkârî*” adlı, sonunda insanın sırlarını saklaması gerektiğini ileten bir hikâyeye aktarmaktadır. Bu hikâyeye göre, ilm-i iksiri öğrenmek isteyen bir padişah varmış. Bu padişahın hüküm sürdüğü yerde takva ehli, ilm-i iksiri bilen, kalayı gümüş, bakırı altın edebilen bir şeyh yaşarmış. Bu şeyh, ihtiyaç sahipleri için her gün yollara altın ve gümüş külçeleri atarmış. Bir gün bu şeyhe misafir olan bir adam onun bakırı altın ettiğini görmüş. Şeyh, sırrına vâkıf olan adamı önce öldürmek istemiş ama sonra sırrını ölünceye kadar kimseye söylememesi şartı ile ona ömrü boyunca yetecek altın vermiş ve öldürmekten vazgeçmiş. Altını alan adam, padişaha gidip sırrı anlatmış. Padişah derhâl bu şeyhin bulunup getirilmesini emredince eyhi bulup getirmişler. Sırrı bildiğini söyleyen padişah, şeyhten bu sırrın aslını öğrenmek istemiş. Şeyh, bu ilmi sadece kendisinin bildiğini, kendine dua ederek okuyup kılıçla saldırsa hiçbir cellat tarafından

öldüremeyeceğini söyleyince padişah, bu durumu görmek istediğini söylemiş ve şeyh de kabul edince hemen bir cellat çağırılmış. Cellatın geldiği sırada şeyh, kâğıt kalem isteyerek bir şeyler yazıp kâğıdı ağzına atmış. Sonra cellat kılıç ile saldırınca şeyhin başını kesmiş. Gördükleri karşısında çok şaşırın padişah, şeyhin ağzındaki kâğıdı istemiş ve kâğıtta yazılı olan şu beyti görmüş:

“Ki vir başunu râzı virme zinhâr

Ki râzın viren er degildir iy yâr” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

(K18) Cömertlik

Kemal, cömert insanların toplumda itibar gördüklerini belirterek cömertliğin önemini iletmektedir.

“Sehâ bâbını açık dutan erdür

Cihan mülkinde ol key mu ‘teberdür” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1290)

(K23) Pişmanlık Duymak

Kemal, Emir Süleyman’ın tahta geçmesini anlattığı kırk dokuzuncu bölümde, sekiz yıl iki ay üç günlük hükümdarlığının ardından vefat ettiğini belirttikten sonra, geçici olan dünyaya gönül vermemek gerektiğini, hükümdarların da ölüm gerçeğini düşünerek hareket etmelerini, aksi takdirde son pişmanlığın fayda etmeyeceğini belirtmektedir.

“Ki assı iylemez son peşîmânlık

İdenler işbu halka pâsubânlık” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1344)

(K25) Nasihat Tutmak

Kemal, II. Murad’ın tahta geçmesinin ardından üzerine kardeşi Mustafa’nın yürüdüğünü ve iki kardeş arasında bir savaş yaşandığını belirtmektedir. Savaş sonrasında öldürülen Mustafa için Kemal, atasının nasihatini tutmamasından dolayı bu hâle düştüğünü belirtmekte ve nasihat tutmanın önemini iletmektedir.

“Atasınun öğüdin almadı ol

Anun sag işi olur orada sol” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1558)

(D4) Dünyanın Geçiciliği

Kemal, eserde çeşitli vesilelerle kimsenin ölüme derman bulamayacağını, buraya gelen herkesin mutlaka bir gün gideceğini belirterek dünyanın geçiciliğini iletmektedir.

“Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz
Heman bil anı yumdun açup gözün” (Öztürk, 2001: 32 / b. 371)

“Bu dehrün bildi kim yokdur sebâti
Alur her kişiden turmaz hayâtı” (Öztürk, 2001: 33 / b. 376)

“İrişdi geldi anun mâtemine
Cihânun şâdi-yî digmez gamına” (Öztürk, 2001: 44 / b. 505)

“Gör ahı kimseye kaldı mı hergiz
Sana da kalmaz iy fertût-ı ‘âciz” (Öztürk, 2001: 47 / b. 543)

“Sebâti yok cihâna olma garrâ
Bilürsin kimseye kalmadı dünyâ” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1277)

“Kimesne bulmaz ölüme derman
Toludur çarhun içi âh ü efgan” (Öztürk, 2001: 61 / b. 700)

“Şehinşâh olana mâl eksük olmaz
Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1214)

“Ölümden bulmaz hiç kimse aman
Toludur dehrün içi âh ü efgan” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1280)

“Cihânun hâli böyledür bil iy can
Ki kalmaz bir karâra işbu devran” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1862)

“Geyüp yemekde degülsem berâber
Ölümde ikimiz birüz iy server” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1881)

“Seni bil hâkiçün togurdu mâzer
Niçün yapdun bu yirde bâg-i manzar” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1884)

“Cihâna kim ki geldi gidiserdür
Zaman her şahsı böyle idiserdür” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2190)

(D3) Kadere İman

Kemal, bir av sırasında ayağı sürçüp düşen atının altında kalarak can veren Süleyman Paşa için kazanın aniden geldiğini, insanın o anda bunu bilemeyeceğini ve ona karşı koyamayacağını belirterek kadere iman etmek gerektiğini iletmektedir.

“Çü sürçer atı ol atile bile
Kazâ gelse kişi anda ne bile” (Öztürk, 2001: 61 / b. 693)

“Kazâ gelse anı def idemez er
Kaçarsanız içerü girü düşer” (Öztürk, 2001: 61 / b. 696)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmanın bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve öneriler yer almaktadır.

5.1. Sonuçlar

Çalışmamıza konu olan 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri, Osmanlı tarih eserlerinin ilk örnekleri olması dolayısıyla taşıdıkları önem kadar Türk halk edebiyatı açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu eserler; yalnızca tarihî bilgileri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda sözlü kültür aktarımında rol oynamışlardır. Ahmedî'den Kemal'e uzanan süreçte eser veren müellifler, sözlü kültürümüzün saklayıcısı konumundadırlar. Aynı zamanda eserlerin okuyanları eğitmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Osmanlı tarih yazıcılığının kuruluşu olarak kabul edilen 15. yüzyılda Osmanlı tarihi telif eden müellifler şunlardır: Ahmedî (*Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman - İskender-nâme*), Abdülvâsi Çelebi (*Der Vâsıf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ - Halilnâme*), Kâşifi (*Gazanâme-i Rûm*), Şükrullah (*Behcetü't-Tevârih*), Enverî (*Düstûrnâme*), Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa (*Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye*), Tursun Bey (*Tarih-i Ebu'l-Feth*), Kıvâmî (*Fetihnâme*), Âşıkpaşazâde (*Tevârih-i Âl-i Osman*), Oruç b. Âdil (*Tevârih-i Âl-i Osman*), Mevlânâ Mehmed Neşrî (*Kitâb-ı Cihannümâ*), Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî (*Târih-i Âl-i Osman*), Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan (*Câm-ı Cem-âyin*), Kemal (*Selâtin-Nâme*).

Bunlardan Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Enverî, Tursun Bey, Kıvâmî, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal eserini Türkçe; Kâşifi, Şükrullah ve Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî eserini Farsça; Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa eserini Arapça olarak telif etmiştir.

15. yüzyıl Osmanlı tarihleri halk edebiyatı ürünleri açısından incelendiğinde karşımıza destan, efsane, masal, fıkra, atasözü, deyim, türkü, dua, beddua ve halk

şii örnekleri çıkmaktadır. Eserler; destan, efsane, masal, fıkra, atasözü, deyim, türkü ve halk şii açısından incelenmiştir. Eserlerde karşımıza çıkan türlerden dua ve beddualar, halk dilinden ziyade şairane bir dille yazıldıkları için dua ve beddualara yer verilmemiştir. Atasözleri ve deyimler, yalnızca Türkçe olarak kaleme alınan eserlerde incelenmiştir. Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın *Câm-ı Cem-âyin* adlı eseri de Türkçedir ancak bu çalışmada kullanılan metin günümüz Türkçesine aktarılmış şekli olduğu ve eserin orijinal dilini yansıtmadığı için bu çalışma da deyimler açısından değerlendirilmemiştir.

Eserlerde destan olarak sadece Oğuz Kağan Destanı görülmektedir. Bunlar Enverî ile Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin eserinde yer almaktadır. Enverî *Düstûrnâme*'de Osmanlı hanedanının hâkimiyetini dinen meşrulaştırmak için onları Kureyş kabilesinden bir kişiye indirmek arzusu üzerine oluşturduğu farklı bir Oğuzname metni aktarırken Mevlânâ Mehmed Neşrî *Kitâb-ı Cihannümâ*'da *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nin özeti durumunda olan ve bazı farklılıklar görülen bir metne yer vermektedir.

Efsaneler, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde de önemli bir yere sahiptir. Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ı ile Abdülvâsi Çelebi'nin *Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ*'sında efsane yer almamaktadır. Bu iki eser dışındaki bütün eserlerde müelliflerin tarihî olayları aktarırlarken çeşitli efsanelere de yer verdikleri ve "rivayet", "hikâyet" ve "kıssa" kelimelerinin "efsane" teriminin yerine kullanıldığı görülmektedir. Sözlü kültür ortamında var olduğu ve halk arasında yaşadığı anlaşılan bu efsaneler, müellifler tarafından yazılı kültür ortamına aktarılmıştır. Müelliflerin tarihî bilgilerle birlikte efsaneleri aktarmaları, onlarda efsanelere karşı inancın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen efsaneler Boratav'ın efsane tasnifi esas alınarak sınıflandırılmıştır. Buna göre, eserlerde dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsanelere ve olağanüstü varlıklar ile ilgili efsanelere rastlanılmamıştır. Eserlerdeki efsanelerin hepsi tarihî ve dinî efsaneler olduğu için tarihî ve dinî efsaneler olmak üzere iki başlık altında incelenmişlerdir. Eserlerde toplamda 105 efsane tespit edilmiştir. Bunların dağılımı şöyledir:

a. Tarihî Efsaneler: Eserlerde 86 tarihî efsane tespit edilmiştir.

- Devlet'in Kuruluş Efsaneleri: 9 efsane
- Yer Adları ile İlgili Efsaneler: 13 efsane
- Yerleşim Yerleri ile İlgili Efsaneler: 5 efsane
- Ünlü Büyük Yapılar ile İlgili Efsaneler: 5 efsane
- Tılsımlar ile İlgili Efsaneler: 3 efsane
- Felaketler ile İlgili Efsaneler: 10 efsane
- Savaşlar ve Fetihler ile İlgili Efsaneler: 14 efsane
- Tarihî Kişiler ile İlgili Efsaneler: 19 efsane
- Tarihî Kişilerin Yendikleri Olağanüstü Güce Sahip Canavarlar ile İlgili Efsaneler: 2 efsane
- Diğer Olaylar ile İlgili Efsaneler: 6 efsane

b. Dinî Efsaneler: Eserlerde 19 dinî efsane tespit edilmiştir.

- Hz. Hızır ile İlgili Efsaneler: 3 efsane
- Veliler ile İlgili Efsaneler: 11 efsane
- Gayb Erenleri ile İlgili Efsaneler: 5 efsane

Kâşifî 1; Şükrullah, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa ve Tursun Bey 2; Enverî Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî ve Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan 3; Kemal 9; Kıvâmî 11; Âşıkpaşazâde 13; Mevlânâ Mehmed Neşrî 17; Oruç b. Âdil 39 efsane aktarmıştır. Efsaneler konusunda Oruç b. Âdil önem arz etmektedir. Özellikle İstanbul'un tarihini anlatırken aktardığı İstanbul ve Ayasofya ilgili efsaneler son derece önemlidir. Oruç b. Âdil'in aktardığı 39 efsanenin 29'u tarihî, 10'u ise dinî efsanelerdir. On grupta topladığımız tarihî efsaneler sınıfının dokuz grubunda örnek

olan efsane vermiş, yalnızca tarihî kişilerin yendikleri olağanüstü güce sahip canavarlar ile ilgili efsanelere örnek bir efsane aktarmamıştır. Tılsımlar ile ilgili olarak tespit ettiğimiz 3 efsanenin üçünü de Oruç b. Âdil aktarmaktadır. Aktardığı 10 dinî efsane ise üç grupta topladığımız dinî efsaneler sınıfının her grubuna dair örnek teşkil etmektedir.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde karşılaştığımız tek masal örneği, Kemal'in *Selâtin-nâme*'de aktardığı "Çırlayık ile Karınca"dır.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinden Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eserlerinde müelliflerin "latife" olarak adlandırdıkları fıkralar karşımıza çıkmaktadır. Âşıkpaşazâde 1, Neşrî 3 fıkra aktarmıştır.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde atasözleri oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkçe olarak telif edilen hemen hepsinde müellifler; nasihat etmek, bir fikri desteklemek ve içinde bulunulan durumu kısa ve öz bir şekilde ifade etmek için de atasözlerine başvurmuşlardır. Eserlerde atasözleri için "atalar sözi, ulular sözü, darb-ı mesel, mesel, mesel-i vâki', mesel-i sâyir, demişler, atalar dimişlerdür, bizden önürdü gelenler bu sözi dimişlerdür ki" kayıtları düşülmüştür. Eserlerde toplam 195 atasözü tespit edilmiştir. Bazı atasözleri benzer şekiller ile kullanılmıştır. Ancak 4 tanesi aynı şekliyle ikişer müellif tarafından aktarılmışlardır. "Bugün sana ise yarın sanadır." atasözünü Oruç b. Âdil ile Mevlânâ Mehmed Neşrî, "Bun deminde kaçmak dahı erlikdendir." atasözünü Kıvâmî ile Mevlânâ Mehmed Neşrî, "Kaza gelince göz görmez." atasözünü Tursun Bey ile Mevlânâ Mehmed Neşrî, "Yavuz işliye yavuzlukdur sezâ." atasözünü Ahmedî ile Mevlânâ Mehmed Neşrî aktarmaktadır.

Bu atasözlerinin eserlere göre dağılımı şöyledir:

- Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*: 11 atasözü
- Abdülvasi Çelebi, *Der Vasf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ*: 2 atasözü
- Enverî, *Düstûrnâme*: 2 atasözü

- Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*: 17 atasözü
- Kıvâmî, *Fetihnâme*: 47 atasözü
- Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*: 43 atasözü
- Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman*: 28 atasözü
- Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ*: 22 atasözü
- Kemal, *Selâtîn-Nâme*: 26 atasözü

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde “türkü” kelimesine Oruç Bey’in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde rastlanılmaktadır. Eserde “türkü” kelimesi “ırlamak” fiili birlikte kullanılmakta ancak türkü örneği verilmemektedir.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde halk şiiri örneği sadece Oruç b. Âdil’in *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Eserde, İstanbul’un fethi ile ilgili bilgilerin ardından şehrin tarihî ve efsanevi bilgilerinin aktarıldığı sırada, 13. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre tarafından söylendiği belirtilen bir beyit yer almaktadır.

15. yüzyıl Osmanlı tarihleri eğitsel iletiler açısından incelendiğinde bu eserlerde pek çok eğitsel iletinin yer aldığı görülmektedir. Eserlerdeki eğitsel iletiler amaçlarına göre belli kategorilere ayrılmıştır. Bunlar; kişisel gelişimi destekleyen iletiler, toplumsal gelişimi destekleyen iletiler, dinî gelişimi destekleyen iletiler, ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler ve evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletilerdir. Kişisel gelişimi destekleyen 37, toplumsal gelişimi destekleyen 4, dinî gelişimi destekleyen 17, ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen 2, evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen 4 ileti tespit edilmiştir.

İncelenen 14 Osmanlı tarihinin hepsinde eğitsel iletiler karşımıza çıkmaktadır:

Kişisel gelişimi destekleyen iletiler, 13 müellifin eserinde yer alırken Bayatlı Mahmud oğlu Hasan bu kategoriye girecek bir ileti aktarmamıştır.

Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler; Ahmedî, Tursun Bey, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan tarafından aktarılmış ancak Abdülvâsi Çelebi, Kâşifi, Şükrullah, Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Kıvâmî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Kemal bu kategoriye girecek bir ileti aktarmamıştır.

Dinî gelişimi destekleyen iletiler 13 müellifin eserinde yer alırken Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî bu kategoriye girecek bir ileti aktarmamıştır.

Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler; Enverî, Tursun Bey, Kıvâmî ve Âşıkpaşazâde tarafından aktarılmış ancak Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Kâşifi, Şükrullah, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal bu kategoriye girecek bir ileti aktarmamıştır.

Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler; Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Âşıkpaşazâde ve Mevlânâ Mehmed Neşrî tarafından aktarılmış ancak Kâşifi, Şükrullah, Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Tursun Bey, Kıvâmî, Oruç b. Âdil, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal bu kategoriye girecek bir ileti aktarmamıştır.

15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde yer alan eğitsel iletiler amaçlarına göre 5 kategoriye ayrılıp kodlanmış ve iletilere eserinde yer veren müelliflerin dağılımı Tablo 51, Tablo 52, Tablo 53, Tablo 54 ve Tablo 55'teki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 51. Kişisel Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler

İleti Kodu	İleti Adı	İletiyi Veren Müellifler
K1	Danışmak	Ahmedî - Oruç b. Âdil - Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî
K2	Kötülük Yapmamak	Ahmedî - Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
K3	Güç Sahibi Olmak	Abdülvâsi Çelebi - Kıvâmî
K4	Akılla Hareket Etmek	Kâşifî - Kıvâmî - Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî - Kemal
K5	Kendini Güçlü Sanmamak	Kâşifî - Şükrullah - Mevlânâ Mehmed Neşrî
K6	İbret Almak	Enverî - Âşıkpaşazâde
K7	Doğruluk	Enverî - Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa - Kemal
K8	İyilik Yapmak	Tursun Bey - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Kemal
K9	Sorunlara Çözüm Bulmak	Tursun Bey
K10	Tedbirli Olmak	Tursun Bey - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil - Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî
K11	Ettiğini Bulmak	Tursun Bey - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil - Mevlânâ Mehmed Neşrî
K12	Hile Yapmamak	Tursun Bey
K13	Hainlik Etmemek	Tursun Bey - Kıvâmî
K14	Fırsatı Değerlendirmek	Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
K15	Haddini Bilmek	Kıvâmî - Mevlânâ Mehmed Neşrî
K16	Yiğitlik	Kıvâmî
K17	Doğru Sözlü Olmak	Kıvâmî
K18	Cömertlik	Kıvâmî - Kemal
K19	Güzel Söz Söylemek	Kıvâmî - Oruç b. Âdil

K20	Çalışmak	Kıvâmî
K21	Kötülüğe Karşı İyilik Yapmak	Kıvâmî
K22	Sözünde Durmak	Kıvâmî - Âşıkpaşazâde
K23	Pişmanlık Duymak	Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî - Kemal
K24	Dostluk Etmek	Âşıkpaşazâde
K25	Nasihât Tutmak	Âşıkpaşazâde - Kemal
K26	Sabırlı Olmak	Âşıkpaşazâde
K27	Yalan Söylememek	Âşıkpaşazâde
K28	Olmayacak İşlerle Uğraşmamak	Âşıkpaşazâde
K29	Suç İşlememek	Oruç b. Âdil
K30	Kendinden Güçsüzlerle Uğraşmamak	Mevlânâ Mehmed Neşrî
K31	Tuz Ekmek Hakkını Bilmek	Mevlânâ Mehmed Neşrî
K32	Kanaat Etmek	Kemal
K33	Tamahkâr Olmamak	Kemal
K34	Dilini Tutmak	Kemal
K35	İyi Niyetli Olmak	Kemal
K36	Kötülerle Arkadaş Olmamak	Kemal
K37	Sır Saklamak	Kemal

Tablodan anlaşılacağı üzere, incelenen 14 Osmanlı tarihi müellifinin 13'ü eserlerinde “kişisel gelişimi destekleyen iletiler”e yer vermiştir. Bu kategorideki iletilere yer vermeyen müellif, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'dır.

Bu kategorinin müellifler tarafından en çok kullanılan iletileri “tedbirli olmak ve ettiğini bulmak”tır. Her iki ileti de beşer müellif tarafından verilmiştir. Bunu dörder müellif ile “akılla hareket etmek, iyilik yapmak” iletileri takip etmektedir. “Danışmak, kötülük yapmamak, kendini güçlü sanmamak, doğruluk, fırsatı değerlendirmek, pişmanlık duymak” iletileri üçer müellif tarafından iletilmiştir. “Güç sahibi olmak, ibret almak, hainlik etmemek, haddini bilmek, cömertlik, güzel söz söylemek, sözünde durmak, nasihat tutmak” iletilerini ikişer müellif vermişlerdir. Tek bir müellif tarafından iletilenler ise şunlardır: “Sorunlara çözüm bulmak, hile yapmamak, yiğitlik, doğru sözlü olmak, çalışmak, kötülüğe karşı iyilik yapmak, dostluk etmek, sabırlı olmak, yalan söylememek, olmayacak işlerle uğraşmamak, suç işlememek, kendinden güçsüzlerle uğraşmamak, tuz ekmek hakkını bilmek, kanaat etmek, tamahkâr olmamak, dilini tutmak, iyi niyetli olmak, kötülerle arkadaş olmamak, sır saklamak”

Tablo 52. Toplumsal Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler

İleti Kodu	İleti Adı	İletiyi Veren Müellifler
T1	Adaletli Olmak	Ahmedî - Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil - Mevlânâ Mehmed Neşrî
T2	Birlik ve Beraberlik Sağlamak	Tursun Bey - Âşıkpaşazâde
T3	Komşuluk Etmek	Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
T4	Yardımsaver Olmak	Mevlânâ Mehmed Neşrî - Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan

Tablodan anlaşılacağı üzere 14 Osmanlı tarihi müellifinin 6’sı eserlerinde “toplumsal gelişimi destekleyen iletiler”e yer vermiştir. Bunlar; Ahmedî, Tursun Bey, Âşıkpaşazâde, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan’dır. Bu kategorideki iletilere yer vermeyen müellifler şunlardır: Abdülvâsi Çelebi, Kâşifi, Şükrullah, Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Kıvâmî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Kemal.

Bu kategorinin müellifler tarafından en çok kullanılan iletisi “adaletli olmak”tır. Bu ileti, dört müellifin eserinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bütün iletiler ikişer müellif tarafından iletilmişlerdir.

Tablo 53. Dinî Gelişimi Destekleyen İletileri Veren Müellifler

İleti Kodu	İleti Adı	İletiyi Veren Müellifler
D1	Allah Sevgisi	Ahmedî
D2	Peygamber Sevgisi	Ahmedî
D3	Kadere İman	Ahmedî - Şükrullah - Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa - Tursun Bey - Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil - Mevlânâ Mehmed Neşrî - Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan - Kemal
D4	Dünyanın Geçiciliği	Ahmedî - Kâşifî - Şükrullah - Enverî - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil - Kemal
D5	Gaza Etmek	Ahmedî - Kıvâmî
D6	Şehit Olmak	Ahmedî - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
D7	Dua	Abdülvâsi Çelebi - Enverî - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
D8	İbadet Etmek	Kıvâmî - Oruç b. Âdil
D9	Günah	Kıvâmî
D10	Tevekkül Etmek	Kıvâmî
D11	Nefsine Uymamak	Âşıkpaşazâde
D12	Hakkına Rızı Olmak	Âşıkpaşazâde - Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan
D13	Helal-Haram Bilmek	Âşıkpaşazâde
D14	Zekât Vermek	Âşıkpaşazâde - Oruç b. Âdil

D15	Beddua	Oruç b. Âdil
D16	Tövbe Etmek	Oruç b. Âdil
D17	Sadaka Etmek	Oruç b. Âdil

Tablodan anlaşılacağı üzere, incelenen 14 Osmanlı tarihi müellifinin 13’ü eserlerinde “dinî gelişimi destekleyen iletiler”e yer vermiştir. Bu kategorideki iletilere yer vermeyen müellif, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî’dir.

Bu kategorinin müellifler tarafından en çok kullanılan iletisi “kadere iman”dır. Bu ileti dokuz müellif tarafından iletilmiştir. Bunu sekiz müellif ile “dünyanın geçiciliği” iletisi takip etmektedir. “Dua” iletisi beş; “şehit olmak” iletisi dört; “gaza etmek, ibadet etmek, hakkına razı olmak, zekât vermek” iletileri ikişer müellif tarafından iletilmiştir. Tek bir müellif tarafından iletilenler şunlardır: “Allah sevgisi, peygamber sevgisi, günah, tevekkül etmek, nefesine uymamak, helal-haram bilmek, beddua, tövbe etmek, sadaka etmek.”

Tablo 54. Ulusal Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletileri Veren Müellifler

İleti Kodu	İleti Adı	İletiyi Veren Müellifler
U1	Hâkimiyet Anlayışı	Enverî - Tursun Bey - Kıvâmî - Âşıkpaşazâde
U2	Kut	Kıvâmî

Tablodan anlaşılacağı üzere, incelenen 14 Osmanlı tarihi müellifinin 4’ü eserlerinde “ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler”e yer vermiştir. Bunlar; Enverî, Tursun Bey, Kıvâmî ve Âşıkpaşazâde’dir. Bu kategorideki iletilere yer vermeyen müellifler şunlardır: Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Kâşifî, Şükrullah,

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Oruç b. Âdil, Mevlânâ Mehmed Neşrî, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal.

Bu kategorinin müellifler tarafından en çok kullanılan iletisi “hâkimiyet anlayışdır”dır. Bu ileti dört müellif tarafından iletilmiştir. Diğer ileti olan “kut” ise bir müellif tarafından iletilmiştir.

Tablo 55. Evrensel Düşüncenin Gelişimini Destekleyen İletileri Veren Müellifler

İleti Kodu	İleti Adı	İletiyi Veren Müellifler
E1	Büyükleri Örnek Almak	Ahmedî
E2	Büyüklere Saygılı Olmak	Abdülvâsi Çelebi - Âşıkpaşazâde - Mevlânâ Mehmed Neşrî
E3	Düşmanlık Yapmamak	Âşıkpaşazâde
E4	Elçiye Zarar Vermemek	Mevlânâ Mehmed Neşrî

Tablodan anlaşılacağı üzere, incelenen 14 Osmanlı tarihi müellifinin 4’ü eserlerinde “evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler”e yer vermiştir. Bunlar; Ahmedî, Abdülvâsi Çelebi, Âşıkpaşazâde ve Mevlânâ Mehmed Neşrî’dir. Bu kategorideki iletilere yer vermeyen müellifler şunlardır: Kâşifi, Şükrullah, Enverî, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Tursun Bey, Kıvâmî, Oruç b. Âdil, Mehmed bin Hacı Halîl El-Konevî, Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan ve Kemal.

Bu kategorinin müellifler tarafından en çok kullanılan iletisi “büyüklere saygılı olmak”dır. Bu ileti üç müellif tarafından iletilmiştir. Diğer üç ileti ise birer müellif tarafından iletilmişlerdir.

5.2. Öneriler

Halk edebiyatı ürünleri ve eğitsel iletiler açısından zengin ve çeşitliliğe sahip olan 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri ile ilgili olarak araştırmacılara şunlar önerilmektedir:

- 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri yalnızca halk edebiyatı açısından değil halk kültürü açısından da zengin malzeme içermektedir. Bundan dolayı bu eserler, Türk kültürü araştırmalarında kullanılabilir.
- 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri devrin eğitim hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu nedenle eserler Türk eğitim tarihi araştırmalarında kullanılabilir.
- 15. yüzyıl Osmanlı tarihleri değerler eğitimi açısından incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abrahams, Roger D. (1981). Story and History: A Folklorist Wiew. *Oral History Review*, IX, USA.
- Aça, M., Ekici, M. ve Yılmaz, A. M. (2018). Anonim Halk Edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (15. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları, 133-238.
- Adaloğlu, Hasan Hüseyin (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığında Tevârih-i Âl-i Osman Geleneği. *Osmanlı*, 8, 286-292, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, Erhan (2003). Osmanlı Siyasî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2) (Türk İktisat Tarihi Sayısı), 101-172.
- _____ (2009). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ahmed Fakih (1956). *Çarhname*. (Yayımlayan: Mecdut Mansuroğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ahmed-i Dâ'î Divanı/Metin-Gramer-Tıpkı Basım* (2001). (Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet Özmen). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmedî (1983). *İskender-nâme/İnceleme-Tıpkıbasım* (Hazırlayan: Dr. İsmail Ünver). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Refik (1933). *Âşıkpaşazade*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Ahmet Vefik Paşa (2007). *Atalar Sözü – Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl*. (2. Baskı) (Hazırlayan: Doç. Dr. Recep Duymaz). İstanbul: Gökkuşbu.
- Aisopos Masalları* (2012). (Çeviren: Nurullah Ataç). (7. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Akalın, Mehmet (1975). *Ahmedî-Cemşîd ü Hurşîd-İnceleme Metin*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Akar, Metin (1980). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*, Doktora Tezi, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akbayar, Nuri (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. (İkinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akbulut, Uğur (2006). *Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Tarih ve Tarihçi*, Doktora Tezi, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

_____ (2007). Kuruluş Dönemi Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Yazma Gerekçeleri. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 356-371.

Akçay, Serhat (2015). Samed Behrengi'nin Hikâyelerindeki Eğitsel İletiler Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akgün, G. Nilgün (2008). *Sadettin Nüzhet Ergun'un Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Yüksek Lisans Tezi, GAZİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 – Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Aktepe, Münir (1993). Çandarlı Halil Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 8, 212-213, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Albayrak, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Algül, Hüseyin ve Azamat, Nihat (1995). Emir Sultan. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 146-148, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alizade, Samed (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali)*. (Eklerle Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Ali Haydar BAYAT). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Almaz, Hasan (2010). *Behcetü't-Tevârih Şükrullah Efendi*. İstanbul: Mostar Yayınları.

Anhegger, Robert (1951). Türk Edebiyatında Ağustosböceği ile Karınca Hikâyesi. *Türkiyat Mecmuası*, 9, 73-94.

_____ (1952a). Selâtinname Müellifi Kemal. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV (4), 447-470.

_____ (1952b). Mehmed b. Hacı Halil ül-Kunevî'nin Tarih-i Âl-i Osman'ı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, II (3-4), 51-66.

Ahmet Vefik Paşa (2007). *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü*. (Hazırlayan: Doç. Dr. Recep Duymaz). İstanbul: Gökkuşbu Yayınlar.

Anonim Osmanlı Kroniği 1299-1512 (2000). (Hazırlayan: Prof. Dr. Necdet Öztürk). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Arat, Reşid Rahmeti (1992). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arıkan, Zeki (2011). Tarih / Osmanlı. *İslam Ansiklopedisi*, 40, 66-72, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Artun, Erman (2002). Âşıkların Destanlarının Sosyal Tarihe Kaynaklık Etmeleri. *Millî Folklor*, 7 (53), 34-38.

Aslan, Nursan (2010). *Ahmedî İskender-nâme (1-1102 Beyit) (Dil İncelemesi-Metin-Gramatikal Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi, ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Âşık Paşa (2000a). *Garib-Nâme I/I*. (Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Yavuz). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Âşık Paşa (2000b). *Garib-Nâme II/I*. (Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Yavuz). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Âşık Paşazâde (2007). *Osmanoğullarının Tarihi Tevârîh-i Âl-i Osmân*. (Hazırlayanlar: Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç). İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Atalar Sözü (1936). (Hazırlayan: Velet İzbudak). İstanbul: Devlet Basımevi.

Atsız (1970). *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

_____ (2013). *Üç Osmanlı Tarihi – Oruç Beğ Tarihi – Ahmedî – Şükrullah* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Ayan, Hüseyin (1979). *Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-Nâme İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aydemir, Semra (1990). Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni), Yüksek Lisans Tezi, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Aydın, Ahmet (2002). Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı. *Türkler*, 11, 417-425, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Babinger, Franz (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (Çeviren: Prof. Dr. Coşkun Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (2013). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı* (8. Baskı). (Çeviren: Dost Körpe). İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.

Banarlı, Nihad Sami (1939). Ahmedî ve Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman. *Türkiyat Mecmuası*, 6, 49-176.

Başar, Fahameddin (1995). Evrenosoğulları. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 539-541, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2002). İlk Osmanlı Tarihçileri. *Türkler*, 11, 409-416, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Baştürk, Sadettin (2013). Çelebi Mehmed'in Tokat Türkmen Beyleriyle Mücadelesi. *Tokat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. I. Cilt. 01-03 Kasım 2012. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 59-70.

Battal-nâme (2006). (Hazırlayanlar: Prof. Dr. Necati Demir - Yrd. Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem). Ankara: HECE Yayınları.

Bayrak, M. Orhan (1999). *Resimli Osmanlı Tarihi Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Bergamalı Kadri (1946). *Müeyyiret-ül-Ulûm (Tıpkıbasım, Çeviriyazılı Metin ve Dizin)*. (Yayımlayan: Besim Atalay). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Beydilli, Kemal (2007). Polonya / Tarih, Polonya-Osmanlı İlişkileri. *İslam Ansiklopedisi*, 34, 309-317, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Birsel, Salâh (1996). *Yanlış Parmak - Günlük: 1992*. İstanbul: Adam Yayınları.

Boratav, Pertev Naili (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* (1. Baskı). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Bursalı Mehmed Tahir (1333a). *Osmanlı Müellifleri, 1*. İstanbul: Matbaa-i Âmire

_____ (1333b). *Osmanlı Müellifleri, 2*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

_____ (1342). *Osmanlı Müellifleri, 3*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Cemiloğlu, Mustafa (2003). *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ceyhan, Adem (2011). 17. Asra Ait İki Kitapçık: Nasreddin Hoca 'Hikâye'leri ve Türk Atasözleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 121-160.

Ceyhan, Adem ve KOŞİK, Sercan (2016). Cemâlî'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'i. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16, 33-76.

Coşkun, İbrahim (1991). Batı İdeolojilerinin Türk Tarih Anlayışına Yansımaları Üzerine. *Tarih ve Sosyoloji Semineri Bildirileri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 43-55.

Çağbayır, Yaşar (2017a). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı - Ötüken Türkçe Sözlük, 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2017b). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı - Ötüken Türkçe Sözlük, 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2017c). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı - Ötüken Türkçe Sözlük, 3*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2017d). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı - Ötüken Türkçe Sözlük, 4*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2017e). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı - Ötüken Türkçe Sözlük, 5*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çağrı, Mustafa (1994). Düşmanlık. *İslam Ansiklopedisi, 10*, 51-53, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2001). Kanaat. *İslam Ansiklopedisi, 24*, 289-290, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2012). Tevekkül. *İslam Ansiklopedisi, 41*, 1-2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çelik, Şenol (2012). Evliya Çelebi'nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15* (28-1) (20. Yıl Özel), 67-81.

Çetin, Halil (2012). Osmanlı Saltanat Rüyalari ve Tarihî Bağlam. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 27* (1), 37-68.

Çiftçioğlu, N. Atsız (1949a). Şükrullah - Behcetüttevârîh. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 37-76.

_____ (1949b). Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî -Tevârîh-i Âl-i Osman. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 77-319.

Çobanoğlu, Özkul (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

_____ (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Sacide (2011). Konuşmalık Türlerde Bir Anlatım Tutumu Olarak Nasihatler, Yüksek Lisans Tezi, GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Danişmend, İsmail Hami (1939). Osman Oğullarına İsnad Edilen Sahte Milliyetler. *Türklük*, V, 367-382.

Demir, Prof. Dr. Necati (2004). *Dânişmend-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Demirel, S., Uludağ, M. E., Tozlu, N., Sever, S. ve Çeçen, M. A. (2011). *Edebi Metinlerle Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Derviş Ahmed Âşıkî (2008). *Âşık Paşazâde Tarihi*. (Hazırlayan: Cemil Çiftçi). İstanbul: Mostar Yayınevi.

Dilçin, Dehri (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I (1998). (Çeviren: Besim Atalay). 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II (1998). (Çeviren: Besim Atalay). 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III (1999). (Çeviren: Besim Atalay). 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divitçioğlu, Sencer (2008). *Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Doğru, Halime (2001). Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 105-127.

Duman, Ali (2008). Sadaka. *İslam Ansiklopedisi*, 35, 383-384, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Duran, Recep (1990). Bir 'Tehâfüt' Yazarı: Ali Tûsî. *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 195-202.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (1987). *Saltuk-Nâme I*. (Hazırlayan: Dr. Şükrü Halûk Akalın). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (1988). *Saltuk-Nâme II*, (Hazırlayan: Dr. Şükrü Halûk Akalın). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (1990). *Saltuk-Nâme III*, (Hazırlayan: Doç. Dr. Şükrü Halûk Akalın). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ekinci, Mehmet Uğur (2013). Franz Von Dombay'ın (1758-1810) Türkçe Atasözleri Ve Deyimler Derlemesi. *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 25, 55-74.

Ekinci, Ramazan (2015). Fehîm-i Kadîm'e Mâl Edilen Bir Atasözleri Kitapçığı: Durûb-ı Emsâl-i Türkî. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15 (1), 163-185.

Elçin, Şükrü (2001). *Halk Edebiyatına Giriş*. (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Emecen, Feridun (2002). Kosova Savaşları. *İslam Ansiklopedisi*, 26, 221-224, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2015). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Erbaş, Ali (2012). Tûbâ. *İslam Ansiklopedisi*, 41, 316-317, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (2019). *Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erdoğru, Prof. Dr. M. Akif (2014). *H.982 (M.1574/1575) tarihli ve TKG.KK.TTd.178 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas*. Ankara: T. C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Eren, H. (1977). Oruç Bey. *Türk Ansiklopedisi*, 26, 42, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Ergenç, Özer (2010). Osmanlı Devletine Ruh Üfleyen Nefesler-Osman Gazi'nin Liderliğinin ve Karizmasının Ortaya Çıkışı. (Halil İncılık-Hasan Soygüzel-Özer Ergenç-Yusuf Oğuzoğlu-Yakup Bilgin Koçal). *Kuruluş-Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak* (2. Baskı). İstanbul: Hayykitap, 67-79.

Ergin, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Erhat, Azra (2003). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eroğlu, Haldun (2017). Osmanlı-Sırp İlişkileri (1347-1521). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 41, 79-106.

Erol, Kemal (2012). Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1 (2), 59-70.

Ersoy, Ruhi (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erünsal, İsmail E. (2009). Sarıca Kemal. *İslam Ansiklopedisi*, 36, 150-151, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fetihnâme-i Sultan Mehmed (1955). (Hazırlayan: Franz Babinger). İstanbul: Maarif Basımevi.

Esmail, M. Ebrahim M (2005). *Kâşîfî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Eyice, Semavi (1998). Hudâvendigâr Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*, 18, 290-295, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gazavât-ı Sultân Murad b. Mehemed Han İzladi ve Varna Savaşları 1443-1444 (1989). (2. Baskı). (Hazırlayanlar: Halil İnalçık-Mevlûd Oğuz). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gibb, E. J. Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi*. (Tercüme: Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gök, Halil İbrahim ve COŞGUNER, Fahrettin (2014). *Tarih-i Âl-i Selçuk – Anonim Selçuknâme*. Ankara: Atıf Yayınları.

Gökbilgin, Tayyib (1952). *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı - Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*. İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1995). *Vilâyet-nâme Manâkıb-ı Hüinkâr Hacı Bektâş-ı Veli*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Göyünç, Nejat (1977). Tarihçiliğimizin Dünü ve Bugünü. *Felsefe Kurumu Seminerleri III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 240-268.

Güldaş, Ayhan (1996). *Hâsilname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gündüz, Tufan (2017). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. (7. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Güvâhî (1983). *Pend-nâme*. (Hazırlayan: Mehmet Hengirmen). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Harman, Ömer Faruk (2000). İrem. *İslam Ansiklopedisi*, 22, 443, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hoca Ahmed Yesevî (1994). *Divan-ı Hikmet*. (Hazırlayan: Yusuf Azmun). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayını.

Hoca Dehhânî Divanı (2017). (Hazırlayan: Ersen Ersoy-Ümran Ay). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Hoca Sadettin Efendi (1999a). *Tâcü't-Tevârih I*. (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hoca Sadettin Efendi (1999b). *Tâcü't-Tevârih III*. (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hoca Sadettin Efendi (1999c). *Tâcü't-Tevârih V*. (Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Imber, Colin (2000). Osman Gazi Efsanesi. (Editör: Elizabeth A. Zachariadou). *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 68-77.

_____ (2005). İlk Dönem Osmanlı Tarihlerinin Kaynakları. (Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi, 39-71.

İnalcık, Halil (1965). V. L. Ménage: Neshri's History of the Ottomans, the Sources and Development of the Text, SOAS, London Oriental Series vol. 16, Oxford University Press, London 1964, XVI+86. *Belleten*, XXIX (116), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 667-672.

_____ (1993). Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time. *The Middle East and Balkans under the Ottoman Empire, Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint Series*, 9, 417-431.

_____ (1994). Eyüp Projesi. *Eyüp: Dün/Bugün Sempozyumu*. (Hazırlayan: Tülay Artan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-23.

_____ (2000). İlk Osmanlı Menâkıbnâme Rivâyetlerinin Niteliği Üzerinde. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 8-14.

_____ (2005a). Âşıkpaşazade Tarihi Nasıl Okunmalı?, (Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi, 119-145.

_____ (2005b). Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu. (Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi, 93-117.

_____ (2007). Osman I. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 443-453, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2008). Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?-1460). *Acta Orientalia, Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61 (1-2), 113-118.

_____ (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*. İstanbul: İSAM Yayınları.

_____ (2011). *Has-Bağçede 'Aş u Tarab – Nedîmler Şâirler Mutribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2013). Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) ve Zamanı. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı* (8. Baskı). Franz Babinger. (Çeviren: Dost Körpe). İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 433-451.

İnalçık, Halil - Arı, Bülent (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği. (Editörler: Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek). *Türkiye'de Tarih Yazımı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 107-136.

İnan, Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, Kenan (1999). Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı. *Osmanlı*, 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 293-300.

İpşirli, Mehmet (1991). Atik Ali Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 4, 64-65, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

_____ (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. *Osmanlı*, 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 247-256.

İsen, Mustafa (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İz, Fahir – Kut, Günay (1985). Oruç Beğ. *Büyük Türk Klasikleri*, 2, 323-324, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaçalin, Mustafa S. ve Zülfe, Ömer (2011). Muhammed bin Ahmed'in Ebû'n-Nasâiyih'i. *Osmanlı Araştırmaları*, 38, 193-212.

Kafadar, Cemal (2010). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Âresinde*, (Çeviren: Ceren Çıkın). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Kamiloğlu, Ramazan (2007). *Ahmed Oğlu Şükrullah ve Edvâr-ı Mûsikî Adlı Eseri*, Doktora Tezi, ANKARA ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kanar, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Kaplan, Kadir (2013). Hidayet Karakuş'un Roman ve Hikâyelerinde Yer Alan Eğitsel İletiler, Yüksek Lisans Tezi, AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Kaplan, Mehmet (1979). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaplanoğlu, Raif (2000). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.

_____ (2018). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (2. Baskı). İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.

Karadeniz, Hasan Basri (2005). Türklerde 'Kut' Kavramı Ve Osmanlılar'ın Kutsiyet Elde Etme Çabaları. *Akademik Bakış*, 7, 1-14.

Karakuş, İdris (1995). Çocuğun Eğitiminde Tahkiyeli Metinler. *Bilge Dergisi*, 7, 10-12.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1989). *Gülistan Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karatay, Halit (2011). Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler. (Editör: Tacettin Şimşek). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 77-125.

Karpat, Kemal (1994). Eflak. *İslam Ansiklopedisi*, 10, 466-469, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kavas, Ahmet (1999). Şükrullah. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 597.

Kavcar, Cahit (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.

Kaya, Prof. Dr. Alim (2018). İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler. (Editör: Prof. Dr. Alim Kaya). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. (12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 1-29.

Kayaalp, İsa (2002). Kıvâmî. *İslam Ansiklopedisi*, 25, 507, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kayapınar, Levent (2009). Malkoçoğlu Bali Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitânesi. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 1, 105-115.

Kaymaz, Nejat (2002). *Kuruluştan Lale Devrine Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kesik, Muharrem (2018). *Anadolu Türk Beylikleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Keykâvus (2007). *Kabusnâme*. (Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Kiel, Machiel (1994a). Dimetoka. *İslam Ansiklopedisi*, 9, 305-308, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1994b). Eğriboz. *İslam Ansiklopedisi*, 10, 491-493, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2005). Modon. *İslam Ansiklopedisi*, 30, 222-224, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kiel, Machiel ve Alexander, John (2005). Mora. *İslam Ansiklopedisi*, 30, 280-285, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, Filiz (1994). *Meşâ'irü's-şu'arâ İnceleme-Tenkitledi Metin*, Doktora Tezi, GAZİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kımalı-zâde Hasan Çelebi (1989). *Tezkiretü's-şu'arâ I*. (Hazırlayan: Dr. İbrahim Kutluk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kırzioğlu, Fahrettin (1949). Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan - Câm-ı Cem-âyin. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 371-403.

Kitabı Mukaddes (1981). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1949). Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa -Osmanlı Sultanları Tarihi. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 321-369.

Kortantamer, Tunca (1993). *Eski Türk Edebiyatı-Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Köprülü, Fuad (1943). Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları. *Belleten*, VII (27), 375-552.

_____ (1978). Âşık Paşa-zâde. *İslam Ansiklopedisi*, 1, 706-709, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

_____ (1999). Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri. *Edebiyat Araştırmaları* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 271-315.

Köprülü, M. Fuad (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi* (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2006). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (4. Baskı). (Hazırlayan: Dr. Orhan Köprülü). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kut, Günay (1988). Abdülvâsi Çelebi. *İslam Ansiklopedisi*, 1, 283-284, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1989a). Ahmed Paşa, Bursalı. *İslam Ansiklopedisi*, 2, 111-112, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1989b). Ahmedî. *İslam Ansiklopedisi*, 2, 165-167, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Küçükaslan, Nazife (2014). *Etkili İletişim Teknikleri*. Bursa: Ekin Basın Yayım Dağıtım.

Küçükdağ, Yusuf (2001). Karamânî Mehmed Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 24, 449-451, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Latîfi (2000). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. (Hazırlayan: Rıdvan Canım). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Lindner, Rudi Paul (2000). *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. Ankara: İmge Kitabevi.

Lowry, Heath W. (2010). Wittek'i Yeniden Düşünmek-Ahmedî'nin İskendernâmesi'ni Kullanma Biçimi. *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı* (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-34.

Maxim, Mihai (2005). Moldova. *İslam Ansiklopedisi*, 30, 236-238, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mehmed Neşri (2014). *Kitâb-ı Cihan-nümâ - Neşri Tarihi I* (4. Baskı). (Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mehmed Riyâzî (t.y.). *Riyâzî 'ş-şu 'arâ*. Millet Kütüphanesi Ali Emirî Tarih No: 765.

Menage, V. L. (1967). On the Recenzions of History of the Ottomans. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXX, 322.

Ménage, Victor L. (1978). Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX, 227-240.

_____ (2005). Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri. (Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi,73-91.

Mesihî Dîvânı (1995). (Hazırlayan: Prof. Dr. Mine Mengi). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Mes'ûd bin Ahmed (1991). *Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. (Hazırlayan: Cem Dilçin). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî (2015). *Tabakât-ı Nâsırî – Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*. (Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Necatî Beg Divanı (1992). (Hazırlayan: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1991). Baba İlyas. *İslam Ansiklopedisi*, 4, 368, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1993). *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____ (1996). Geyikli Baba. *İslam Ansiklopedisi*, 14, 45-47, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2000). *Babaîler İsyanı - Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da Türk-İslâm Heterodoksisinin Teşekkülü* (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____ (2004). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler-Panel Bildirileri* (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi, 75-89.

_____ (2011). *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

_____ (2013). *Türk Folklorunda Kesik Baş/Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Oğuzkan, A. Ferhan (2000). *Çocuk Edebiyatı* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Oral, Mustafa (2006). *Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1910-1940)*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Ortaylı, İlber (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*. Ankara: Turhan Kitabevi.

_____ (2004). Menkıbe. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler-Panel Bildirileri* (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi, 11-23.

Oruç Beğ Tarihi (1972). (Hazırlayan: ATŞİZ). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Osmanlı Müsikî Literatürü Tarihi (2003). (Hazırlayanlar: Ekmeleddin İHSANOĞLU, Ramazan ŞEŞEN, Gülcan GÜNDÜZ, M. Serdar BEKAR). İstanbul: IRCICA.

Öz, Mehmet (1998). Osman Turan'ın Tarih Metodolojisi. *Türk Kültürü Dergisi*, XXXVI(424), 482-487.

Özcan, Abdülkadir (1991). Âşıkpaşazâde. *İslam Ansiklopedisi*, 4, 6-7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (1994). Düstûrnâme-i Enverî. *İslam Ansiklopedisi*, 10, 49-50, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2003). Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 55-62.

_____ (2007a). Neşrî. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 20-22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2007b). Oruç b. Âdil. *İslam Ansiklopedisi*, 33, 425-426, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2011). Tevârîh-i Âl-i Osmân. *İslam Ansiklopedisi*, 40, 579-581, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

_____ (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 271-293.

Özgüdenli, Osman Gazi (2011). Tarih / Osmanlılar'dan Önce Anadolu. *İslam Ansiklopedisi*, 40, 64-66, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öztürk, Ebru (2019). Yunus Emre'nin Eserlerindeki Eğitsel İletilerin Tespiti. Yüksek Lisans Tezi, GİRESUN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

Öztürk, Necdet (1989). XV. Yüzyıl Osmanlı Tarihçileri ve Eserleri. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 25, 26-32.

_____ (2000). Osmanlı Tarih Kaynağı Olarak Selâtin-nâme. *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 61-67.

_____ (2001). *Kemal - Selâtin-nâme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- _____ (2012). *Düstûrnâme-i Enverî*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- _____ (2013a). *Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- _____ (2013b). *Mevlânâ Mehmed Neşrî – Cihânnümâ*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- _____ (2014). *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Öztürk, Necdet - Yıldız, Murat (2013). *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmet Refik'e-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Pehlivan, Gürol (2008). Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler (Varna Savaşı ile İlgili Yeni Bir Yayın Münasebetiyle). *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (4), 598-617.
- Sakal, Fahri (2008). Folklor Ürünlerinin Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Kullanılması. *Millî Folklor*, 10 (77), 50-60.
- Sakaoğlu, Necdet (2009). *Bu Mülkün Sultanları* (14. Baskı). İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.
- _____ (2017). *Osmanlı Tarihi Sözlüğü – Kavramlar, Kurumlar, Olaylar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Sakaoğlu, Saim (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- _____ (1992). *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2016). *Masal Araştırmaları*. (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sehî Bey Tezkiresi - Heşt Behişt* (1998). (Hazırlayan: Dr. Mustafa İsen). Ankara: Akçağ Yayınları.

Sel, Nursel (2010). *Ahmedî'yi Mitlerle Okumak*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Sever, Prof. Dr. Sedat (2007). *Çocuk ve Edebiyat*. (3. Baskı). Ankara: KÖK Yayıncılık.

Sevim, Sezai (2004). Ermeni Derbendi (Hüdavendigâr ve Sultanönü Sancakları Arasındaki Ulaşımında). *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 61-69.

Sezen, Tahir (2017). *Osmanlı Yer Adları* (2. Baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Shaw, J. Stanford ve Shaw, Ezel Kural (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*. (Çeviren: Mehmet Harmancı). İstanbul: E Yayınları.

Sılay, Kemal (1991). Ahmedî'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, IX (1), 153-162.

Sicill-i Osmanî IV (1943). İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Divanlar Kataloğu (XII-XVI. Asır). İstanbul.

Stein, Heidi (2000). 17. Yüzyıla Ait Bir Türk Atasözü Koleksiyonu. (Çeviren: Volkan Coşkun). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 263-292.

Şahin, Tahir Erdoğan (1992). Osmanlı 'Kayı' Aşiretlerinde Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Süreci İçerisinde Meydana Gelen Bazı Temel Değişimler. *VI. Osmanlı Sempozyumu*. Ankara: Ertuğrul Gaziyi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı, 13-22.

Şener, Osman Zahit (2013). *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt S. 1000-1263*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Şentürk, Ahmet Atillâ (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi* (6. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Şentürk, Habil (1995). Dini Gelişim Psikolojisi. *Diyanet İlmî Dergi*. 31(4), 63-82.
- Şeşen, Ramazan (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.
- Şeylan, Ali (2016). Müstakîmzâde Süleymân Sâdeddîn'in Durûb-ı Emsâl Adlı Eserinin Işığında Atasözlerinin Târihî Seyri İle Eserdeki Atasözlerinin Tespiti Ve Tasnifi. *BUJSS – Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 72-101.
- Şeyyâd Hamza (2017). *Yûsuf ve Zelihâ [Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük]*. (Hazırlayan: Dr. İbrahim TAŞ). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şinasi (2003). *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*. (Hazırlayan: Prof. Dr. Süreyya Beyzadeoğlu). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şirinova, Zümrüt (2008). *Şükrullah'ın İlmü'l-Edvarı*, Doktora Tezi, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü II* (2009). (Hazırlayanlar: Ömer Asım Aksoy-Dehri Dilçin). 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taşbaş, Erdal (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış. *Mediterranean Journal of Humanities*, I(2), 213-223.
- Taşdemir, Mehmet (1995). Elbistan. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 1-3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşköprülüzâde (2007). *Osmanlı Bilginleri – eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tatçı, Mustafa (2014). *Yûnus Emre Divân-ı İlâhiyât*. Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği.
- Tekindağ, Şehabettin (1971). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. *Belleten*, XXXV(140), 655-663.

_____ (2003). Mahmud Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 27, 376-378, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Temizel, Ali (2004). Ahmedî'nin Bedâyi'ü's-sihr fî Sanâyi'i'ş-şî'r İsimli Eserindeki Türkçe ve Farsça Şiirleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 89-105.

Temizkan, Abdullah ve Aktaş, Erhan (2012). Türk Devlet Geleneğinde İktidarın Meşrulaştırılmasında Rüyanın Kullanımı. *Karadeniz Araştırmaları*, 33, 13-22.

Timur, Taner (2004). Kurucu Efsaneler ve Devlet. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler-Panel Bildirileri* (2. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi, 35-46.

Timurtaş, Doç. Dr. Faruk K. (1963). *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i İnceleme-Metin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Togan, Zeki Velidî (1972). *Oğuz Destanı - Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

_____ (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitapevi.

_____ (1985). *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Tulum, Mertol (1977). *Tursun Bey Târîh-i Ebü'l-Feth*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Baha Matbaası.

_____ (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turan, Osman (2007). *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____ (2011). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (20. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (1998). Hersekzâde Ahmed Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 17, 235-237, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkmen, İlhan (2013). Osmanlı Devleti'nin Emrinde Bir Sırp Despotu: Stefan Lazareviç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 451-458.

Uludağ, Süleyman (2006). Nefis. *İslam Ansiklopedisi*, 32, 526-529, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Unat, Fâik Reşit (1943). Neşri Tarihi Üzerinde Yapılan Çalışmalara Toplu Bir Bakış. *Bellekten*, VII(25), 177-201.

_____ (1960). 'Oruç b. 'Âdil. *İslâm Ansiklopedisi*, 9, 418-419, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Uygur, Ceyhun Vedat, (2007). *Kıvâmî Fetihnâme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Witteck, Paul (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu* (3. Baskı). (Çeviren: Fatmagül Berktaş). İstanbul: Pencere Yayınları.

Yalçın, Alemdar ve Aytaş, Gıyasettin (2003). *Çocuk Edebiyatı*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Yavuz, Kemal (ty.). *Gülşehri'nin Mantıku't-tayrı (Gülşen-nâme) -Metin ve Aktarma-*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, e-kitap.

Yavuzer, Hayati (1997). *Kemâl Ümmî Dîvânı İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, GAZİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yelten, Muhammed (2013). Hamza-nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okuma Mekânları. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 151-165.

Yeniterzi, Emine (2010). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı), 301-334.

Yerasimos, Stefanos (2012). *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, Dursun (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, Prof. Dr. Nimet (2017). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Yıldız, Sara Nur (2010). Şükruallah. *İslam Ansiklopedisi*, 39, 257-258, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, Engin (1999). Gazavât-nâme Tanımı, Tarihi Gelişimi, Kapsamı, Yeni Bir Tasnifi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 118, 181-184.

Yiğit, İsmail (2002). Kayıtbay. *İslam Ansiklopedisi*, 25, 80-81, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yolalıcı, M. Emin (2008). Türk Tarihinin Kaynaklarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 471-484.

Yusuf Has Hacib (2006). Kutadgu Bilig. (Çeviren: Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>

https://sites.ualberta.ca/~urban/Projects/English/Motif_Index.htm

EK 1: 15. YÜZYIL OSMANLI TARİHLERİ DEYİMLER SÖZLÜĞÜ

“Ek” kısmında, Türkçe olarak kaleme alınan 15. yüzyıl Osmanlı tarihlerinde tespit edilen deyimler, bir sözlük olarak verilmiştir. Bayatlı Mahmud oğlu Hasan’ın *Câm-ı Cem-âyin* adlı eseri de Türkçedir ancak bu çalışmada kullanılan metin günümüz Türkçesine aktarılmış şekli olduğu ve eserin orijinal dilini yansıtmadığı için bu çalışma da deyimler açısından değerlendirilmemiştir. Sözlük şu yöntemle hazırlanmıştır:

- Tespit edilen deyimler, alfabetik olarak sıralanmıştır.

- Deyimin adı verildikten sonra bu deyimün günümüzde kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa nasıl kullanıldığı belirtilmiştir. Günümüzde kullanılmayan deyimler (-), aynı şekilde kullanılan deyimler ise (+) ile ifade edilmiştir. Günümüzde farklı şekilde kullanılan deyimlerin günümüzdeki şekilleri yay ayraç içinde belirtilmiştir.

- Deyimlerin günümüzde kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa nasıl kullanıldığı yay ayraç içinde belirtildikten sonra açıklamaları yapılmıştır. Çeşitli sözlüklerde yer alan deyimler ve anlamları sözlüklerden verilmiştir. Sözlüklerde bulunmayan ancak deyim oldukları aşikâr olan deyimler için tarafımızdan bir açıklama verilmiştir. Eserdeki kullanımıyla sözlüklerde yer almayan deyimler için ise günümüzdeki kullanımları için verilen açıklamalar verilmiştir.

- Bu açıklamaların ardından ise eserde deyimün yer aldığı cümle ya da cümleler verilmiştir. Eserler “İKİNCİ BÖLÜM”deki şekliyle sıralanmışlardır. Deyimler, eserde yer aldıkları sayfanın nmarasına göre sırayla aktarılmıştır. Eserlerin Latin harfli metinlerindeki diline ve imlasına dikkat edilmiş, örnek cümleler müdahale edilmeden aynı şekilde aktarılmıştır. Bu cümleler aktarılırken eserlerin nüsha farklılıkları da göz önünde bulundurulmuş, dipnotlardaki cümlelerde yer alan deyimler de nüshalarındaki cümleler ile verilmiştir.

Acâyibe kalmak: (-) Hayret etmek, şaşırarak (Çağbayır, 2017a: 52).

“*Bu gördüğü düşe acâyibe kalur.*” (Öztürk, 2013a: 47)

Acı gelmek: (-) Hoşa gitmemek, üzüntü yaratmak (Çağbayır, 2017a: 57).

“*Bayezid Han’a bu söz katı acı geldi.*” (Öztürk, 2013a: 106)

Acık gelmek: (-) (EAT’de “acığı gelmek”) Öfkelenmek, kızmak, kahırlanmak (Çağbayır, 2017a: 57).

“*Yorgi tekfûr ogullarınınun katlı oldıgın işidicek gayet acık gelür.*” (Uygur, 2007: 122)

Acından ölmek: (+) 1. Çok acıkmış olmak. 2. Çok yoksul olmak (Çağbayır, 2017a: 62).

“*Bahâdur, etmegın kandaısa bulur*
Bahâdur olmayan acından ölür” (Uygur, 2007: 448)

Acısını almak: (Acısını çıkarmak) İntikam almak.

“*Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaneti buyıdı kim Mahmud Paşa gibi tedbir ehli veziri pâdişâhun kapusından red etdüirdi kim Müslümanlara ya’ni ezâ ve intikam ede, İstanbul’un acısını ala.*” (Öztürk, 2013a: 243)

Acısını tatmak: (-) Bir durumdan dolayı büyük üzüntü duymak.

“Tatuban ölüm acısın kamusı

Birinde kalmadı dünyâ umusı” (Öztürk, 2001: 45 / b. 512)

Âciz kalmak: (+) Bütün çabalarına rağmen bir işi yapamaz duruma düşmek, çaresiz kalmak, gücü yetmemek (Çağbayır, 2017a: 61).

“Bir nice eyyâm arayı arayı ‘âciz kaldılar.” (Uygur, 2007: 446)

“Âhir, asker-i islam ‘âciz kaldılar, döndiler melül mahzûn, çadırılı çadırına geldiler.” (Uygur, 2007: 490)

“Tâ kim İskenderiye kal’asın ihata idüpdururlar, küffâr, içinde zebûn ola ‘âciz kala anı dahı feth idüp taht-ı hükümetine getüre.” (Uygur, 2007: 504)

“Âciz kalmışlardur.” (Öztürk, 2013a: 41)

“Ali Paşa hayran oldu ve âciz kaldı.” (Öztürk, 2013a: 95)

“Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.” (Öztürk, 2013a: 146)

“Âhir Mısırlı Şâhsüvar’un âciz kaldılar, nice kal’aların ve nice şehirlerin harab etdi.” (Öztürk, 2013a: 239)

“Tabibler ilâcında âciz kaldılar.” (Öztürk, 2013a: 311)

“Âhir her taraftan ihâta eylediler, âciz kaldı.” (Öztürk, 2013a: 333)

“Kâfirleri âciz kalmışlardı açıklıktan.” (Öztürk, 2014: 15)

“Ve Delü Balaban derlerdi, sancak beğiydi, Hayreddin Paşa’yla ve Azeb Beğ derlerdi, bunlar varup Siroz’u hisar edüp alınmayup kâfirler dahi bunların ardın önün bağlayup, bunlar dahi âciz kalup bir taraftan sökün edüp gelüp Sofya’ya çıktılar.” (Öztürk, 2014: 27)

“Veziri Ali Paşa âciz kaldı.” (Öztürk, 2014: 33)

“Padişahlar dahi âciz kaldılar.” (Öztürk, 2014: 33)

“Bu heybetile bir azîm cenk oldu kim Rüstem-i Zaller, Efrâsiyablar, İsfendiyarlar dahi bu cengi görüp âciz kalalardı.” (Öztürk, 2014: 68)

“Uşda bizüm kitâbumuzda yazılıdur ki döğەر döğەر alımaz, âciz kalur döner yine gider.” (Öztürk, 2014: 72)

“Anlar dahi fikr edüp bilmediler âciz kaldılar.” (Öztürk, 2014: 79)

“Bunca bin adama zeytün yetmediği cihetden âciz kalmışlardı yetmezdi.” (Öztürk, 2014: 84)

“Ammâ Sultan Mehmed Han, zamanımızun üstâdlarını cem‘ edüp teftiş edüp, anı yonmasına âciz kalmışlardır.” (Öztürk, 2014: 92)

“Birkaç kere yıkıldı, âciz kaldılar.” (Öztürk, 2014: 93)

“Arab cu‘aydıyla kimsene çıkmamışdur, âciz kalmışlardır.” (Öztürk, 2014: 122)

“Âkıbet içindekiler âciz kalıp verdiler.” (Öztürk, 2014: 156)

“Önünde olan gâziler küffârın kiralını basıp Allâh’ın avniyile kâfirleri kırmaktan âciz kalıp esir etmeğe başladılar.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Gördü ki, kapı kulu dahi yalnız ceng ede ceng ede âciz kalıp, kendiyi etraftan gulû edip tutmak isterler.” (Öztürk, 2013b: 220)

“Veys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dıkıp çuvalı arkasına urup sokranı sokranı canıma geçdi’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’ ” (Öztürk, 2013b: 248)

“Üveys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dıkıp çuvalı arkasına urup ırgad sûretinde sokranı sokranı

ne belâdır bu dahi benim canıma geçdi, canımdan usandım' deyip kakıyarak eydür ki: 'Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.'" (Öztürk, 2013b: 248)

"Zebûn iyleye anda ol hisârı

Kala 'âciz ne kim var anda varı" (Öztürk, 2001: 178 / b. 2077)

Acze varmak: (-) Âciz kalmak, çaresiz kalmak.

"Tâ haddâ cemî'i 'âlem 'acze varmışlardı." (Uygur, 2007: 516)

Aç kalmak: (+) Yiyecek bir şey bulamamak, karnını doyuramamak (Çağbayır, 2017a: 61).

"Leşkerün atları aç kaldı." (Öztürk, 2014: 35)

Ad çağirtmak: (-) Ününü her yana yaymak.

"Cemî-i yirde bulsunlar murâdı

Çağirtsunlar cihânda eyü adı" (Uygur, 2007: 270)

"Bahâdurlar ki çağirtmişlar adı

Niçe gez din yolında idüp cihadı" (Uygur, 2007: 358)

"Şöyle ki Rüstem-i destân bigi begler arasında adı çağirtmiş-ıdı; pâdişâh yolında her gâzî yoldaşlıkla meşhûr idi." (Uygur, 2007: 422)

Ad çıkarmak: (-) Ün salmak, şöhret kazanmak (Çağbayır, 2017a: 75).

"Çıkıdı Sultan-öyüği'ne cümle şâd

Bir gün içinde çıkardı bunlar ad" (Öztürk, 2012: 17 / b. 193)

“Bahadırılıkda, dilâverlikde şöyle ad çıkardı kim, yiğit yenil arasında hürmetlü ve izzetlü kopdu.” (Öztürk, 2014: 14)

“Selâm verip hayli kelimât edip, “Mustafa düzmedir” deyü ad çıkardı.” (Öztürk, 2013b: 238)

Ad çınratmak: (-) Adını duyurmak, tanınmak, bilinmek.

“Adın çınratmaga ‘âlemde her-bâr
İderdi cân u dilden dürlü efkâr” (Uygur, 2007: 240)

Ad çigretmek: (-) Ününü her yana yaymak.

“Ammâ sultânı âleme ol eyyâmlarda bir kimse vezir olmuşdı ki âlemde ad çigretmişlerdi meşhur-ı âfâk olmuşlardı.” (Uygur, 2007: 516)

“Gazâ yolında bulsun her murâdın
Ki çigretsün cihânda eyü adın” (Uygur, 2007: 602)

Ad etmek: (-) Ad bırakmak (Çağbayır, 2017a: 76).

“Çün işitdi bu işi Gâzî Murâd
Germ yürüdi edem deyü bir ad” (Atsız, 2013: 148 / b. 163)

“Sonra Yirgöği’yi ol bünyâd eder
Turhan İflâk’ı yıkdı ad eder” (Öztürk, 2012: 39 / b. 483)

“Akça Koca eyitdi: ‘Gâziler bu yolda kimdür kim baş oynaya ve bir ad ide.’ ” (Öztürk, 2013a: 48)

“Birkaç gün turur yine gider” deyü nâ-mâ’kûl ad etmişler.” (Öztürk, 2013b: 337)

Ad bulmak: (-) Şöhret kazanmak.

“Çün bu şâh idi – âferînişden murâd
Kamudan sonra geliben buldı ad” (Atsız, 2013: 159 / b. 327)

Ad kazanmak: (-) Şöhret bulmak, ün kazanmak (Çağbayır, 2017a: 76).

“Kazangıl [kim] burada iyyü adı
Biliş iden iyi hulkıla yâdı” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1289)

Ad koymak: (+) Çocuğa ad vermek, adlandırmak (Çağbayır, 2017a: 76). 2.
Nam salmak, ününü her yana yaymak.

“Lîkin ısmarladı oğlan doğsa ger
Kon Süleyman adını kılman diger” (Öztürk, 2012: 9 / b. 79)

“Gerçi atası Süleyman kodu ad
Pes anası Mîr Süleyman kodu ad” (Öztürk, 2012: 9 / b. 83)

“Ma ‘mûr olmasına halkun teyakkunı olduğı ecluden, her yirden, ehl-i İslâm ‘dan
gelüp, yurt ve mesken tutup sâkin oldılar; ve hâline münâsib, adın İl-basan kodılar.”
(Tulum, 1977: 142)

“Bu bisât-ı ağberün komışlar adın çünki yir
Pâdişâh u ger gedâdan nesne komaz cümle yir” (Tulum, 1977: 190)

“Cihân halkına ide ‘adl ü dâdı
Koya hem ‘âlem içre eyü adı” (Uygur, 2007: 82)

“Eyü adı koyan dünya evinde
Bulisar ‘izzeti ‘ukbâ evinde” (Uygur, 2007: 82)

“Nice yüz bin ‘asker cem’ ider, gelür, İstanbul’ı harâb olmuşken yapar, girü
ma’mûr ider, adını Kostantiniyye kor.” (Uygur, 2007: 114)

“Mübâlaga rızkı ve bî-had çâhizi kalur, Kostantin’e vasiyyet ider ki, ol çâhizi
ve mâlı harc id, bir muazzam kelisâ yapdur adını Âsıfiyye kogıl dir.” (Uygur, 2007:
114)

“Şeh-i gazi Muhammed bin Murad ol
Diler dehr içre kim koya bir ad ol” (Uygur, 2007: 142)

“Yüridi at depüp meydân içinde
Diler kim ad koya devrân içinde” (Uygur, 2007: 142)

“Yüridi her biri meydân içinde
Dilerler ad komak devrân içinde” (Uygur, 2007: 176)

“Nişâna irmege tîr-i murâdı
Cihân içre komaga eyü adı” (Uygur, 2007: 264)

“Gazâ sözlerini eyleyelüm yâd
Koyalum ‘âlem içre biz dahı ad” (Uygur, 2007: 294)

“Olupdır gerçi niçe kıssa bünyâd
Cihânda niçe begler kodılar ad” (Uygur, 2007: 434)

“Kılanlar Hak yolında çok cihâdı
Koyanlar ‘âlem içre eyü adı” (Uygur, 2007: 470)

“Cihanda her kişi kim ad komuşdur
Ya acı, ya şirin kim dad komuşdur” (Öztürk, 2013a: 17)

“Belürmez iz kârubânlar yitübdür
Heman bir ad kodu gitdi Süleyman” (Öztürk, 2013a: 31)

“Anun adını Yenişehir kodular.” (Öztürk, 2013a: 31)

“Cihanda her kişi kim ad komuşdur
Yanında acı, şirin dâd komuşdur” (Öztürk, 2013a: 35)

“Adını Beğ Sancağı kodu.” (Öztürk, 2013a: 60)

“Adın yeniçeri kodular.” (Öztürk, 2013a: 76)

“Ol hisarun adını İl-basan kodular.” (Öztürk, 2013a: 240)

“Adını mü‘min komuşdu han anun
Fursatun gözlerdi gönülde kine” (Öztürk, 2013a: 240)

“Adını Haydar kodular.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Adını Osman kodular.” (Öztürk, 2014: 10)

“Bir gün Ertuğrul gönlüne bu geldi kim, ol düş kim görmüşdü evâyilde, ol düşünü Şeyh Ede Balı'ya ta'bir etdürmişdi, Hak ta'âlâ Şeyh Ede Balı'ya dahi bir kız verdi, adını Rabi'a komuşdu.” (Öztürk, 2014: 13)

“Muhammed-i Mustafa salavâtü'llâhi aleyhi ve selâmuhû benüm adumu Abdullah kodu.” (Öztürk, 2014: 13)

“Ve girü Osman Gâzi'nün, Şeyh Ede Balı kızı Râbi'a'dan bir oğlu oldu, adını Orhan kodu.” (Öztürk, 2014: 14)

“Osman'un bir oğlu dahi doğdu, adını Ali Paşa kodu.” (Öztürk, 2014: 14)

“Yirmi altı yıl Osman Gâzi deyü ad kodular.” (Öztürk, 2014: 16)

“Adını yeniçeri kodular.” (Öztürk, 2014: 25)

“Adını Hayreddin Paşa kodular.” (Öztürk, 2014: 25)

“*Ol Devletlü Kabağağaç’a Kademlü Kabağağaç deyü ad kodular.*” (Öztürk, 2014: 27)

“*Adını Şemdiyye deyü ad komışlardı.*” (Öztürk, 2014: 75)

“*Şehrün Yanko bin Madyan deyü ad kodular.*” (Öztürk, 2014: 83)

“*Çün Kostantin Alâniyye şehri ma‘mur etdi, adını Kostantin Alâniyye deyü ad kodular.*” (Öztürk, 2014: 91)

“*Kostantin, şehri yapduğında adını Kostantin komuşdu.*” (Öztürk, 2014: 93)

“*Galata’nun adını Medinetü’l-Kahr kodular.*” (Öztürk, 2014: 96)

“*Rum-ili beğlerbeğisi Mustafa Paşa yapduğı hisarun adını Ciğerdelen deyü ad kodular.*” (Öztürk, 2014: 166)

“*Anda durup bir hisar yaptılar yirmi beş günde, Şevvalü’l-mükerrem ayı içinde hisarı tamam etdiler, hisarun adını Avkad deyü ad kodular.*” (Öztürk, 2014: 178)

“*Türkman’un adı ol vakitden beri konuldu.*” (Öztürk, 2013b: 10)

“*İl bunların gücendiklerin duyup, ol sebebden enik yaya deyü ad komuşlar.*” (Öztürk, 2013b: 68)

“*İznik alıncak Bursa’yı bir oğlu Murad Han Gâzî’ye verip adını Beğ sancağı kodu.*” (Öztürk, 2013b: 70)

“*Andan kapıya getirip ak börk geyürüp adını yeniçeri kodular.*” (Öztürk, 2013b: 84)

“*Bes anlar dahi bu tertib üzerine birer kadı ta’yin edip ‘akıncı kaduları’ deyü ad koyup bu tarik üzerine hayli oğlanlar cem‘ olundu.*” (Öztürk, 2013b: 84)

“*Ne liyâkat ve isti’dâd ki, adını Sultan koyup memleket taleb edesin.*” (Öztürk, 2013b: 159)

“Sen henüz bir tıfl oğlansın; adını sultan koyup, eyle pençe urmak sana mülâyim değildir.” (Öztürk, 2013b: 166)

“Hünkâr vilâyet-i Arnavud’un ortasında bir hisar yapıp, adını Yil-basan kodu.” (Öztürk, 2013b: 313)

“Selâtîn-nâme kodum adı buna
Tevârih-Âl-i Osman’dur nihâdi” (Öztürk, 2001: 20 / b. 235)

Ad urmak: (Ad vermek) Ad koymak, adlandırmak (Çağbayır, 2017a: 76).

“Pes heves etdi ki – ede ol bir cihâd
Ola kim gâzî uralar ana ad” (Atsız, 2013: 139 / b. 32)

Ad vermek: (+) Adlandırmak (Çağbayır, 2017a: 77).

“Bâ’is budur ki, ‘alâ vechi’l-ihîsâr’, ‘men şekere’l-kalîle yestehıkkı’l-cezîl’
recâsiyle ba’zı etvâr-ı gazavâtın ve ezvâ’-ı azemât-ı fütûhâtın -ki müşâhede ittüm ve
beyne’n-nâs tevâtür ile sâbittür- dürc-i ma’ânîden silk-i beyâna tanzîm ittüm;

Beyt

*Bedîn letâyif-i hûbî kücâ biyârâyed
Kesî be-hîle-i Türkî arûs- inşâ-râ*

Nesr - ve Târîh-i Ebü’l-feth diyü ad virdüm.” (Tulum, 1977: 8-9)

“Birine Kilidü’l-bahr ve birine Sultâniyye ad virdi.” (Tulum, 1977: 75)

“On sekiz bin ‘âlemi bir pîrehen
Eyleyüp egnine virdün adı ten” (Uygur, 2007: 34)

“Birinin adını virdün cehennem
Çekiser çü girenler içinde gam” (Uygur, 2007: 562)

“Haramzâlar doğurdu ad verdi
Degül bunlar o neseblerde gerçek” (Öztürk, 2013a: 186)

“Adını İlya verdiler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Pes ibtidâ-yı âlemden, nakl müsâ’ade etdükce, ilâ-yevmînâ hâzâ tesvîd edip cemî’-i âleme vukûf verdiğiçün işbu kitaba, Kitâb-ı Cihânnüma deyü ad verdim.” (Öztürk, 2013b: 5)

“Birine Aydınoğlu ad verip, Aydın iline gönderip birine Menteşeoğlu tesmiye edip, Menteşe iline gönderip, Alâiye’ye kendisi yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 282)

Adalet göstermek: (-) Herkese karşı adil davranmak.

“Şol kadar adâlet gösterdi ki, hattâ Bilecik’in avratları dahi bazara gelip bazarlığın edip giderleridi.” (Öztürk, 2013b: 40)

“Etrafındaki köylerini emn ü emanile tımar erlerine üleştirip, bu köylerin keferesine adalet gösterip, hoşnud kılmışlaridi.” (Öztürk, 2013b: 68)

Adam olmak: (+) Yetişip makam ve mevki sahibi olmak (Çağbayır, 2017a: 82).

“Bu Osmanlu Karamanlu degül bil
Dahi sen bil ki Turkut adam olmaz” (Öztürk, 2013a: 238)

Adâvet göstermek: (-) Düşmanlık etmek.

“Rivâyet olunur ki, Bayezid Han çünkü Selenik vilâyetinin ba’zını feth edip Fireng’e adâvet gösterip gelip Bursa’da kışladı.” (Öztürk, 2013b: 136)

Âdet üzerine: (Âdet olduğu üzere) Alışılmış şekliyle (Çağbayır, 2017a: 87).

“*Ve her gelen kişi getirdiğini âdet üzerine peşkeşlerin çekdiler.*” (Öztürk, 2013a: 79)

“*Elçi dahi âdet üzerine diz çökdü, mektubunu sundu.*” (Öztürk, 2013a: 221)

“*Andan sonra Menkup’u dahi âdetleri üzerine yazdılar.*” (Öztürk, 2013a: 265)

“*Âdet üzerine av şikâr etdiler.*” (Öztürk, 2014: 13)

“*Âdet üzerine elçiyi ağırlayup, âhir ağırlayup, ta’zîmden ağır bahalu hil’at geydürüp bunca peşkeşler, armağanlar verüp girü memleketine gönderdi.*” (Öztürk, 2014: 123)

“*Pâdişâhlar âdeti üzerine gâyetle ziyâde ağırlanup izzet ü hürmetile in’amlarile girü gönderildi.*” (Öztürk, 2014: 142)

“*Ve dahi Polya’dan ve Leyh’den dahi elçiler gelüp anlar dahi âdet üzerine ağırlanup gïtdiler.*” (Öztürk, 2014: 142)

Adı bellü: (-) Meşhur, ünlü, tanınmış (Çağbayır, 2017a: 76).

“*Atı kecimli vi gendü çukallu*

Mübâriz pehlevânlar k’adı bellü” (Uygur, 2007: 84)

“*Derhâl sa’âdet âfitâbınun kâbil kullarından bir niçe adı bellü begler ve niçe bin ‘azab ve niçe bin yeniçeri ve re’îsler, müretteb yarag-ı gazâ ve esbâb-ı harb, bî-kusûr bir ulu donanma donatdılar.*” (Uygur, 2007: 134)

Adı çıkmak: (-) Belli bir niteliği ile meşhur olmak, ün kazanmak (Çağbayır, 2017a: 76).

“*Dahi şâh-ı cihânun her murâdı
Ola hâsıl, cihânda çıka adı*” (Uygur, 2007: 288)

“*Bulup ‘izzet şehün katında Osman
Çıkardı [il] içere adile san*” (Öztürk, 2001: 35 / b. 399)

“*Ulu şâh oldu vardukça Osman
İl içinde çıkardı adile san*” (Öztürk, 2001: 45 / b. 516)

“*Yapar öte yanında İl-basan’ı
Çıkarup ‘âlem içre adı sanı*” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2035)

“*Nice bin kırdı paşa anda Türkmen
Çıkarup ‘âlem içre adile san*” (Öztürk, 2001: 226 / b. 2662)

Adı durmak: (-) Kendisi yok olduktan sonra adı anılmak.

“*Sana virdük düşen bu yirde ol han
Adun tursun cihan durdukça Osman*” (Öztürk, 2001: 41 / b. 477)

Adı kalmak: (+) Kendisi yok olduktan sonra adı anılmak (Aksoy, 1988: 531).

“*Eyü adı kalur ancak gişinün
Anılur eylügi eylük işinün*” (Uygur, 2007: 250)

“*Zîrâ, bu halkun içinde hayır, sadaka, zekât dedükleri heman adı kaldı.*”
(Öztürk, 2014: 180)

“Mülûk-i Selâçika'nın heman bir adı kaldı.” (Öztürk, 2013b: 33)

“Bu sözden gâlibâ budur murâdun
Cihân içre kala yahşî adun” (Öztürk, 2001: 19 / b. 217)

“Kanı ol pâdişâhlar kim gelüpdür
Heman 'âlemde adları kalupdur” (Öztürk, 2001: 44 / b. 510)

“Kanı ol pâdişehler kim gelüpdür
Ölüp adları 'âlemde kalupdur” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1527)

“İli içre şöyle kurdı 'adl ü dâdı
Cihânda kalmadı hiç birinün adı” (Öztürk, 2001: 190 / b. 2222)

Adım atmak: (+) Yürümek için gerekli olan ilk hareketi yapmak (Çağbayır, 2017a: 88).

“İçerüye bir adım dahi atmayup girmediler.” (Öztürk, 2014: 116)

Adına layık: (Şanına layık) Bir kimsenin büyüklüğüne ve şöhretine uygun (Çağbayır, 2017d: 5364).

“Anınıçün kim yeniçerinün ba'zısı İstanbul'da kendülerün adına lâyıık olmaduk iş işlemişleridi.” (Öztürk, 2013a: 277)

Adına sığmamak: (-) Şanına uygun davranmamak.

“Zîrâ kim yeniçerinün ba'zısı İstanbul'da kendülerün adına sığmaz olmaduk iş işlemişleridi.” (Öztürk, 2013a: 277)

Adını anmamak: (+) Unutmak, yok saymak, değer vermemek (Çağbayır, 2017a: 76).

*“Unutuldu adı anılmaz oldu
Yerini bir dahi yalancı tutdu”* (Öztürk, 2013a: 55)

“Ve dahi ta'allukâtına vasiyyet etdi kim Âl-i Osman'un adların anmayalar.”
(Öztürk, 2013a: 259)

*“Anunçün anmaduk burada adın
Dilemezidi dahi şâhun hayâtın”* (Öztürk, 2001: 64 / b. 733)

Adını yere depmek: (-) Kendine yakışmayan bir davranışta bulunmak.

“Türk'e çeri ve harac erip adımızı yere depdin.” (Öztürk, 2013b: 100)

Adl ü dâd göstermek: (-) Herkese karşı adil davranmak.

“Yine vatan-ı aslîsi Otak ve Kürtak'a rüçû' edip evlâdından Gün Han ve Ay Han'ı ve Yılduz Han'ı meymene üzerinde; Gök Han ve Tak Han ve Dingiz Han'ı evlâdıyla meysere üzerine kılıp, Oğuz kendisi medîne-i Sayram'da istikrâr edip nâsa adl ü dâd gösterip, tertîb-i saltanata meşgul olup evlâdına vasiyyet-i hasene edip âhir cür'a-i câm-ı ecelden nûş edip mest-i medhûş oldu.” (Öztürk, 2013b: 9)

“Vilâyetlerine adl ü dâd gösterip cemî' köyler yerli yerine gelip mütemekkin olup vakitleri kâfir zamanından dahi yeğ oldu.” (Öztürk, 2013b: 46)

Adl yürütmek: (-) Adaletli davranmak, adaletini sürdürmek.

*“Yürütdi 'adlile dâdın cihâne
İşi 'adl oldı halka câvidâne”* (Öztürk, 2001: 190 / b. 2218)

“Bular dur yürüden ‘adlini şâhun
Kapusında turup ‘âlem-penâhun” (Öztürk, 2001: 201 / b. 2358)

“Yürüdürler şehün ‘adlini bunlar
Olan zulmu ile def‘ ider anlar” (Öztürk, 2001: 222 / b. 2618)

Adlini revan etmek: (-) Adaletli davranmak, adaletini sürdürmek.

“Bu sultan ideli ‘adlin revân uş
Anılmaz oldu ol Nûşînrevân uş” (Güldaş, 1996: 275 / b. 1901)

Aferin etmek/eylemek: (-) Takdir etmek, beğenmek (Çağbayır, 2017a: 98).

“Ol kadar ceng eyledi ki anda sipih
Âferîn eyledi ana mâh u mih” (Atsız, 2013: 144 / b. 113)

“Hâsılâ kal‘a öninde bir neberd-i gerd-engiüz ve ceng-i azîm oldu ki, kâfir-i
la‘în dahi âferîn itdi.” (Tulum, 1977: 127)

Aferin getirmek: (-) Takdir etmek, beğenmek (Çağbayır, 2017a: 98).

“Ol vakt, tâ haddâ şâh-ı ‘âlem, anun yoldaşlığını görüp âferin getürmüş-idi.”
(Uygur, 2007: 422)

Aferin okumak: (-) Övmek, takdir etmek (Çağbayır, 2017a: 98).

“Husûsan minhüm sultânü‘l-berreyn, hâkânü‘l-bahreyn; emîrü‘l-mü‘minîn,
kâmi‘u‘l-fecereti ve‘l-müşrikîn es-sultân ibnü‘l-sultân es-Sultân Mehemmed ibni
Murâd Hân ‘tegammedehümü‘llâhü bi-huleli‘l-gufrân -ki irtikâ-yı merâkî-i nisbet-i
pâdişâhîde yidince âbâya terakkî bulmuş idi ve eğerçi kazıyye-i ‘el-fazlî li‘l-

mütekaddim' meşhûrdur, ammâ 'et-takaddüm li'l-fâzı' hem kazıyye-i müsellemedür-âbâ-yı kirâminun -ki şeş cihetten anlara âferîn okınurdu- cemî'-i hasâyil-i şerîflerin câmi'olduğundan gayrı tasarruf-ı mülkte ve istihlâs-ı memâlik ve kam'-ı düşmen ve cem'-i hazâyin ve sâyir mâ lâ-büd saltanat tedbîrinde muhtera'ât-ı zamîr-i enveri ve netâyic-i rây ü revıyyet-i mülk-perveri ki yenbû'u'l-hikmedür- 'ekseru min en yuhsâ'dur.' (Tulum, 1977: 33)

Âfet görmek: (-) Çok kötü bir durumla karşılaşmak.

*“Ki zâlim zulm kılsa görür âfet
Koparur başına Allah kıyâmet” (Öztürk, 2001: 82 / b. 931)*

*“Günün günden yeg olsun görme âfet
'Adûnun gitmesün başından âfet” (Öztürk, 2001: 151 / b. 1737)*

Ağız bir etmek: (Ağız birliği etmek) Anlaşarak ortaklaşa davranmak (Çağbayır, 2017a: 123).

“Ol aradan ağız bir edüp Ya 'kub Çelebi 'yi okudular.” (Öztürk, 2014: 29)

Ağız ölçüsün almak: (Ağzının ölçüsünü almak) Hak ettiği cevabı almak (Çağbayır, 2017a: 127).

“Ve bi'l-cümle Temür eyitdi: “Evvel hele bir elçi gönderip ağız ölçüsün alıp, ana göre amel edelim.” (Öztürk, 2013b: 144)

Ağız yanmak: (+) Çok zarar görmek (Çağbayır, 2017a: 127).

*“Yimişin yiyentün agzını yakdı
Ki kanı bagrının gözinden akdı” (Uygur, 2007: 148)*

Ağzına atmak: (Ağzına almak) Yemek, içmek (Çağbayır, 2017a: 125).

“*Eline ne gelürse alup ağzına atdı yedi.*” (Öztürk, 2014: 43)

Ağzında süt kokmak: (Ağzı süt kokmak) Genç, toy, deneyimsiz olmak (Çağbayır, 2017a: 127).

“*Ve bülend-âvâzile eyitdi ki: “Sen henüz bir tıfl oğlan olup, anan südü ağzında kokar.”* (Öztürk, 2013b: 159)

Ağzını açmak: (+) Konuşmaya başlamak (Çağbayır, 2017a: 126).

“*Bakup mahremlerinden yana derhâl
Mübarek agzın açdı kıldı bir kâl*” (Uygur, 2007: 100)

Ah almak: (+) Birinin ilencine sebep olacak davranışta bulunmak (Çağbayır, 2017a: 133).

“*Elünden koma tîg-ı âbdârı
Velî suçsuzdan alma âh u zârı*” (Öztürk, 2001: 46 / b. 528)

Ahd bozmak: (-) Verdiği sözden dönmek (Çağbayır, 2017a: 135).

“*Evvəlki ahdini bozup nazlanmağa başladı.*” (Öztürk, 2013b: 312)

“*Rivâyetdir ki, Sultan Mehmed Rum-ili’ne geçip Arnavud’a varıp gazâ ile meşgul iken, Karamanoğlu Pir Ahmed Beğ bağı olup hünkâr ile etdiği ahdi bozup, il vurup, Müsülmanların ehlin ve iyâlin çekip, emvâl-i müslimîni gâret etmişdi.*” (Öztürk, 2013b: 313)

Ahdi sımak: (-) Sözünden dönmek, anlaşmayı bozmak (Çağbayır, 2017a: 135).

“Hünkâra haber geldi kim Karamanoğlu ahdini sıdı.” (Öztürk, 2013a: 172)

“Ol zamandan bu zamana dek Âl-i Osman ol ahdi sımayıp, Ulubat köprüsünden geçmeyip, sudan kayıgla geçdiler.” (Öztürk, 2013b: 51)

“Sultan’ile etdiği ahdi sıyıp, bunca ni’metlerin yitip ve hil’atlerin giyip, çıkıp gitdi.” (Öztürk, 2013b: 194)

“Sıdılar ol zaman ‘ahdi Tatarlar
O yumuk gözlüler itden beterler” (Öztürk, 2001: 29 / b. 340)

Ahdine durmak: (Sözünde durmak) Vermiş olduğu sözü ne olursa olsun yerine getirmek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“ ‘Amma hüner oldur ki, ‘ahdunuza durasız’ didiler.” (Uygur, 2007: 466)

“Ve Ulubat tekürün tutdular kim ol kâfir ahdine durmamışidi.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Acebdür değmeler kim ahde durmaz
Şular kim ahdi yokdur rahat olmaz” (Öztürk, 2013a: 238)

“İmdi Karamanoğlu ve Şehsüvar bu ahde durmadılar.” (Öztürk, 2013a: 241)

“Gelmeyip, ahdlerine durmayıp, serkeşlik etdiler.” (Öztürk, 2013b: 314)

Ahdini bozmak: (-) Verdiği sözden dönmek (Çağbayır, 2017a: 135).

“Bulıban fırsat gerü el urdular
‘Ahdi bozup gerü kîne durdular” (Atsız, 2013: 139 / b. 112)

“Ve evvelki ahdini bozup nazlanmağa başladı.” (Öztürk, 2013a: 238)

“Münâfikdur bozan ol ahd ü peymân

Nifâk eden cihanda mü‘min olmaz” (Öztürk, 2013a: 238)

Ahdini tutmak: (Sözünü tutmak) Verdiği sözden, yapmayı sütlendiği şeyden caymamak, yerine getirmemekten çekinmek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“Desen Karaman’a gel ahd tutalum

Ya öldürür seni ya ilde komaz” (Öztürk, 2013a: 238)

Ahirete göndermek: (-) Öldürmek.

“Çünkü Bayezid Han yine İstanbul’a geldi, andan Edirne’ye varıp Gedük Ahmed’i âhirete gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 342)

Ahirete intikal etmek/eylemek: (Ebediyete intikal etmek) Ölmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 751).

“Çünkü sultan Murâd Han Gâzi -revvehallâhu mazcî’ahu- ‘âlem-i âhirete intikâl eyledi, ravza vü Rıdvan bezendi, tahtını Firdevs ravzasına kadı, hür u gilmân me’nüs ı oldu, bu milki dahı, ki ‘uzlet tahtıgâhı idi; bunu dahı bir pâdişâha ismarladı kim Allahû Ta’âlâ’nun ve rasûlinün düşmenlerine onun itdüğü intikâmı ve yir yüzün tıg-ı Muhammed- ile eyle pâk itse gerekdür kim, hiç bisât-ı zeminde bir pâdişâh ne itdi ve ne itse gerekdür.” (Uygur, 2007: 70)

“Hâliyâ çün kim Karaman oğlu İbrahim beg didükleri, merhum Sultan Murâd Hân’un dünyâ sarâyından âhirete intikâl itdüğünü işidecek dürlü dürlü şeni’ hareketler itmege başladı.” (Uygur, 2007: 82)

“Hâliyâ çün kim Sultan Muhammed, dünyadan âhirete intikâl itdi, ahvâl, bir dürlü dahı yüz gösterdi; tâc u taht hâlî kaldı.” (Uygur, 2007: 528)

“Hâliyâ çünkim Sultân Muhammed Gâzî -enâra'llâhu burhânehu- dünyâdan âhirete intikâl itdi; sene sitte ve semânine ve semâne mi'etin yılunun mübârek Rebi'ü'l-evvelinün yigirminci gününde şenbeh gün, devlet ve sa'âdet-ile Sultân Bâyezîd Han gelüp Kostantiniyye şehrinde saltanat tahtına kadem basdı, sa'âdet tâcın başına urundı, devlet sadrına çıkdı, cihâna zînet viridi.” (Uygur, 2007: 542)

“İttifâk ol esnâda Ertuğrul Beğ doksan üç yaşında âhirete intikâl edip Söğüt'de defn etdiler.” (Öztürk, 2013b: 36)

“Sultan Alâaddin âhirete intikâl edip oğlu kalmadığı cihetden yerine veziri Sâhib geçdi.” (Öztürk, 2013b: 48)

“Orhan kardaşına verdiğı köyü mukarrer etdikden sonra Akça Koca dahi âhirete intikâl etdi.” (Öztürk, 2013b: 65)

Ahirete nakl etmek: (-) Ölmek.

“Baban âhirete nakl etdi.” (Öztürk, 2013a: 275)

“Bir nice zamandan sonra Konur Alp ve Akça Koca bu gâziler âhirete nakl etdiler, rahmeten vâsi'aten.” (Öztürk, 2014: 17)

“Çün Süleyman Peygamber aleyhi's-selâm âhirete nakl etdükden sonra bunca pâdişâhlar geldiler gitdiler.” (Öztürk, 2014: 77)

“Ve girü Sultan Mehmed merhum Kostantin'den çıkup Anadolu'ya geçüp, Rebi'ülevvel'in üçüncü gün Pençşenbe gününde Tekür Çayırı derler, ikindü vaktinde sâ'ati Merrih'de mağfur, merhum, sa'id, şehid âhirete nakl etdi.” (Öztürk, 2014: 116)

“Çün merhum Sultan Mehmed Han âhirete nakl etdi, meyyitini şehr-i Kostantin'e getürdüklerinde yeniçeri gelüp Yahudiler evlerini yağma ve talan edüp, ve dahi yeniçeri adına şehrün cimrileri, bî-devletlülere ve bî-sa'âdetlülere karışup,

geceyile hayli kimesnenün Müslimanlar evlerini ve dükkânlarını dahi bile yağma kıldılar.” (Öztürk, 2014: 117)

“Tâ hünkâr âhirete nakl edince Pulya’da kalıp, hayli fütûhlar ede başladı.” (Öztürk, 2013b: 334)

“Ve hem ol yıl içinde Mevlânâ Hüsrev ve Şeyh Kutbeddinoğlu âhirete nakl etdi.” (Öztürk, 2013b: 335)

Ahiretlik etmek: (-) Öldürmek.

“Çünkü Bayezid Han yine İstanbul’a geldi, andan Edirne’ye varıp Gedük Ahmed’i âhiretlik etdi.” (Öztürk, 2013b: 342)

Ak u kara bilinmez olmak: (Akı kararı fark etmemek) İyiyi kötüden seçememek (Çağbayır, 2017a: 151).

*“İki yana boru sûrnâ nakâre
Çalup bilinmez oldı ak u kara” (Gültaş, 1996: 267 / b. 1838)*

Akça kesmek: (-) Para basmak, sikke kestirmek (Çağbayır, 2017a: 156).

“Akça kesüp yasaklar etdiler.” (Öztürk, 2014: 33)

“Yeni akça kesdürdiler, eski akça gayrı vilâyetlere gitmeye.” (Öztürk, 2014: 33)

“Ve ol yıl arı akça kesildi.” (Öztürk, 2014: 55)

“Ol yıl darbhânelerde arı güzel akça kesildi.” (Öztürk, 2014: 55)

“Sultan Mehmed tahtda karar edüp pâdişâh olup kendü adına akça kesdürüp hüküm ü hükümet içinde olup, şehr-i Edrene oda yanıp Bezâstan ve Taht-ı kal’a ve

dükkânlar mecmû'ı hâk-yek olup Bezâstan kethüdâsı Hâce Kâsım derler ve bezâstancılar bile yanıp helâk oldu, hicretün sene 849.” (Öztürk, 2014: 64)

“Def‘a Sultan Mehmed Han sefer etmeyüp, Kostantin‘de karar edüp, yeni akça ve sikke kesdürüp, Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed‘i getirüp vezir edinüp, yerine Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa oldu.” (Öztürk, 2014: 107)

“Menteşeoğlu‘nun evkaflarına ve tımarlarına Sultan Murad mutasarrıf olup kadılar ve subaşılar gönderip kendi adına akça kesdirip hutbe okutdu.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Şöyle ki, kendi adına akça kesdirmişidi; Yörgüç Paşa akçası derleridi, Rum‘da yürüridi.” (Öztürk, 2013b: 250)

“Bir aya yakın Cem Bursa‘da turup, akça kesdirip, hutbeyi kendi adına okutdu.” (Öztürk, 2013b: 339)

Akil ermek: (+) Anlaşılabilir nitelikte olmak, mantıkça yerinde olmak (Çağbayır, 2017a: 159).

“Eğerçi söylenür akl irdüğince

‘Ta‘âlâ şânühû ‘ammâ yekülün’ ” (Tulum, 1977: 150)

“Kudretine hikmetine akıllar ermez.” (Öztürk, 2014: 188)

“Ne akıl erişür ve ne fikr yetişür, bî-zaman ve bî-mekândur, bî-nişandur, kimesne Hak ta‘âlânun niteliğine ırgürmez.” (Öztürk, 2014: 80-81)

“O şâhun cengine yokdur nihâyet

Kılalum ‘akl irdükçe rivâyet” (Öztürk, 2001: 72 / b. 821)

Akıl ırgürmek: (Akıl erdirmek) Anlamak, kavrayabilmek (Çağbayır, 2017a: 159).

“Eflâtun şâkirdlerinden ol levhlerün târihlerini bilmeyüp akılı şuna ırgürdiler kim, Hak ta ‘âlâ celle celâlühü, ulu pâdişâhdur, evveline âhirine nihâyet yokdur.” (Öztürk, 2014: 80)

“Ukalâlar akılı şuna ırgürdiler kim, Hak ta ‘âlâ bir tâyifeyi yaratmış girü kendü bilür.” (Öztürk, 2014: 81)

“Ve Firengistan musâhibleri ve Rum kâmilleri ve Yunan âkılları Ayasofya ‘ya ne kadar mal harc olunmuşdur, kıyas etmişler kim akılları şuna ırgürdi kim, Ayasofya ‘ya tamam üç yüz bin sebûke altun harc olunmuşdur.” (Öztürk, 2014: 93)

Akın salmak: (-) Akın etmek, hücum etmek, baskın yapmak (Çağbayır, 2017a: 162).

“Pâşâ ‘ya bu haber gönderildi; ve yorttular, akın saldılar.” (Tulum, 1977: 99)

“Varup, kal ‘aya yöriyiş idüp, şehrin alup, yağmalayup oda urdı; ve Boyana suyından –ki geçid virmez sudur- yüzdürmek ile geçüp akın saldı.” (Tulum, 1977: 144)

“Arsa-i hâfikayna taraf taraf akınlar saldurdı, ve cins-i sebâyâ-yı ins sıbyân u sabâyâdan memleketini, belki sâyir memâliki bile toldurdı, ve askerler gönderüp memleketleri ve kal ‘aları feth ittürüp zabt ittürdi.” (Tulum, 1977: 169)

“Ve yine uvak gemiler bulup, atlar yüzdürüp dükeli cezîreye akın saldılar; toyumluk oldı.” (Tulum, 1977: 178)

“Memleket hâlî kalduktan sonra, her tarafa ilgar ve akın salup, üsârâyı gâziler şîr-i gurrân reme-i gızlân sürer gibi sürdiler ve ağnâm-ı ganâyim ve sâyir zevâtü ‘l-kavâyim şol kadar sürüldi ki hadd-i dâyiresi ihâta olunmaz.” (Tulum, 1977: 202)

“*Ve dört yana akın salıp yıkdılar ve bozdular.*” (Öztürk, 2013a: 94)

“*Bilni 'ye akın saldılar.*” (Öztürk, 2013a: 165)

“*İslâm leşkerini cem' edip gelip Belgrat üzerine düşüp, ceng eder gibi olup Sava 'yı geçip Belina 'ya akın salıp, gâziler şöyle doyum geldiler ki çizmeye bir nefis câriye verirlerdi.*” (Öztürk, 2013b: 263)

“*İrüp ol illere saldı akınlar*

Bir oldı ana ırag u yakınlar” (Öztürk, 2001: 142 / b. 1640)

“*Girüp ol illere saldı akınlar*

Yıkılır anda ırag u yakınlar” (Öztürk, 2001: 149 / b. 1724)

“*Bu yirden 'avrat oğlan çok alındı*

Bu iklimlere akınlar salındı” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1765)

“*Varup ol illere saldı akınlar*

Ana biridi ırag u yakınlar” (Öztürk, 2001: 243 / b. 2875)

“*Drava 'ya hemandem saldı akın*

İline Çasar 'un gösterüben kin” (Öztürk, 2001: 246 / b. 2908)

Aklı başında kalmamak: (Aklı başından gitmek) Şaşırarak (Çağbayır, 2017a: 159).

“*Gâziler gördüler kim başlarında akılları kalmadı.*” (Öztürk, 2013a: 259)

Aklı dağılmak: (+) Düşüncelerini bir konu üzerinde toplayamamak (Çağbayır, 2017a: 160).

“*Salabetin işiden heb selâtîn*

Dağıldı akli bunlar mecnun oldu” (Öztürk, 2013a: 207)

Aklı ermek: (+) Anlayabilmek (Çağbayır, 2017a: 160).

“Dürlü dürlü tılsımâtlar bağlardı, hiç insanun ana akli ermezdi.” (Öztürk, 2014: 84)

Aklı gitmek: (+) Kendinden gitmek; şaşırmaq (Çağbayır, 2017a: 160).

“Değül şol şarâbı ki aklun gide
Ta'allukta olasın cünûn ile şef” (Tulum, 1977: 84)

“Ol zaman hemandem Fazlullah'un akli gitdi.” (Öztürk, 2013a: 303)

Aklı şaşmak: (Aklını şaşırmaq) Düşünemez duruma gelmek (Çağbayır, 2017a: 161).

“Biga'da geyik kovariken düşer
Gitdi Orhan işidüp akli şaşar” (Öztürk, 2012: 24 / b. 277)

“Tekfûru'l-la'in bu hâli göricek 'akli şaşdı ve kal'ada olan sâyir küffârun bilisi uçdı; ne idüp n'eyleyeceklerin bilimediler.” (Uygur, 2007: 304)

“Hemandem hisar halkınun akli şaşdı.” (Öztürk, 2013a: 223)

“Ve bu hisarun kâfirleri Sultan Mehmed Han'ı gördüğü gibi akılları şaşdı.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Mûsâ Beğ çün beğlerinin baş baş Sultan'a gitdiğin görüp, akli şaşıp fikri bozuldu.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Birkaç top ki hisara dokundu, hisar halkının akılları şaşdı.” (Öztürk, 2013b: 304)

“Andan Sultan Mehmed Han yeniçeriyle segircük üzerine çıkınca, Uzun Hasan yeniçeri alayların Sultan Mehmed ileyinde görüp, akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, baş kurtarandır” dedi.” (Öztürk, 2013b: 325)

“Hünkârın bu saltanatına ve şevketine ve salâbetine ve şecâ'atine tâkat getirmeyip, hemandem akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, baş aparandır” dedi.” (Öztürk, 2013b: 325)

“Andan Sultan Mehmed Han yeniçeriyle mastaba üzerine çıkınca, Uzun Hasan yeniçeri alayların Sultan Mehmed önünde dururlar, hemandem akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, can kurtarandır” dedi.” (Öztürk, 2013b: 325)

“Ki bilsün ol dahı kime ulaşdı

Delü midür yahûd ‘aklı mı şaşdı” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2121)

Aklı yâyi olmak: (-) Korkmak.

“Cidâ sünü kılıc u ok u yayı

Görenün ‘aklı u fehmi oldı yâyi” (Gültaş, 1996: 268 / b. 1841)

“Key er kılıc salup tutardı yayı

Kem erün ‘aklı olmuş idi yâyi” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1851)

Aklını almak: (Aklını başından almak) Güzellik, korku vb. sebeplerle düşünemez olmak (Çağbayır, 2017a: 160).

“Ve illâ bu gördüğü düşünedeki kişinün hayâli kızun aklını alır.” (Öztürk, 2013a: 47)

“Hayâli gölgesi cân u gönüm aldı

Mu ‘anber zülfü bûyı aklum aldı” (Öztürk, 2013a: 59)

Aklını başına dermek: (+) Bilinçli davranmak (Çağbayır, 2017a: 160).

“Görüp bu hâli gönlüm dir eyâ cân
Ki dir ‘aklun başa olma perişân” (Öztürk, 2001: 18 / b. 210)

“Süleyman Paşa gördi böyledür hâl
Direr başına ‘aklın anda derhâl” (Öztürk, 2001: 55 / b. 622)

“Ulu düşman durur kıl ana tedbir
Ki gâfil olma ‘aklun başuna dir” (Öztürk, 2001: 97 / b. 1112)

“Perişan olma der ‘aklun başa
Sanursın bu cihânı bir temâşâ” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1281)

“Gözün aç ‘aklun der sen sana gel
Ki fikr itdüğünüz müşkil ola hal” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1293)

Aklını başına devşirmek: (+) Bilinçli davranmak, mantıklı düşünmek (Çağbayır, 2017a: 160).

“İmdi aklunuz başunuza devşürün.” (Öztürk, 2013a: 233)

“Aklınız başınıza devşirin.” (Öztürk, 2013b: 308)

Aklını dağıtmak: (-) Ne yapacağını bilememek.

“Alur dört kal‘asını şâhı devrân
Tagıtdı ‘aklın anda Karaman” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1660)

“Sıdı küffârı andan şâh-ı devran
Tagıtdı işidüp aklın Karaman” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1808)

Aklını dermek: (Aklını başına dermek) Bilinçli davranmak (Çağbayır, 2017a: 160).

*“Nâgehân şâh göz açup aklın derer
Müslümanlar hâli n’oldu der sorar”* (Öztürk, 2012: 29 / b. 352)

Alay bağlamak: (-) Düşman karşısında saf hâlinde dizilmek, savaş düzenine girmek (Çağbayır, 2017a: 194).

“Ve mısdâk-ı kavî bu ki, ittifâk ol hav içinde despot-ı fertût -ki melik-i mülk-i Lâz ve manba‘-ı fitne vü âz idi- ol kış içinde asâkir-i zebânîlerle meymene vü meysere saff u alay bağlayup memâlik-i cehennemi kendüye teshîr itti; ve evlâdından, ‘ve kutı‘a dâbiru‘l-kavmellezîne zalemû ve‘l-hamdü li‘llâhi rabb‘il-âlemin‘ hükmince, bir halef-i halfi kalmaduğundan, mülk-i Lâz çün dilber-i pürnâz, matlûb-ı her Mahmûd Âyâz oldu.” (Tulum, 1977: 78)

“Ve kıssa böyle oldu ki, kıral-ı la‘în-i bî-din, çoklık gemi sebebi ile, bir gün bir gice içinde öte yakada olan askeri salt geçürüp kal‘aya dökmiş; mükemmel müsellah, dinç ve dîv-şekl kâfirleri burc-ı bârûda yitecekçe yirleştürdüğünden gayrı, her yıkuk ve gedük mukâbilinde birer muhkem alay bağladı.” (Tulum, 1977: 81-82)

“Fi‘l-hâl, asker-i muzaffer ceng-i kal‘a yarağı ile at arkasında bulunup, alaylar bağlayup, yaya ve atlu kal‘a üzerine vardılar.” (Tulum, 1977: 97)

“Akıncı çün alaylar bağlayup yöridi, evvel Sava kenârında bir kal‘aya yitişti.” (Tulum, 1977: 99)

“Mısrâ‘

Bir sabâhî ki sabâhat yüzün eylerdi izhâr

*piyâde ve süvâr harekete gelüp, emvâc-ı bihâr-ı zehhâr gibi alaylar bağlayup
Trabzon tarafına akdı.”* (Tulum, 1977: 109)

“Hemân-dem kendü alayların bağlayup kal’adan yana yöridi.” (Tulum, 1977: 127)

“Muhâyıl adlu bir kâfir begi, deniz yüzünün kapudanı-y-ımuş; karaya çıkup alayı bağlar, İstanbul’un üzerine yürür.” (Uygur, 2007: 124)

“İstanbul tekfürü dahı bu hâli göricek derhâl ‘askerin cem’ ider, hisardan daşra çıkar, alayını bağlar, mukâbil olur; ‘azim ceng iderler.” (Uygur, 2007: 124)

“Feth-âsâr ve Nusret-bâr, zerrin-ser ‘alemlerini kaldurdılar, gürûh gürûh alaylar bağladılar ve kimi önince ve kimi ardınca kimi yeminde ve kimi yesârında şevket-ile ve heybet-ile ve ‘azamet-ile hemân yürüdi.” (Uygur, 2007: 174)

“Yağı milkine çün kim basdılar pây
Dirildi ‘asker ü bağlandı alay” (Uygur, 2007: 228)

“Yine saflar düzildi, yine alaylar bağlandı, yine kûslar ve nakkâreler döğüldi, yine her taraftan Allâh Allâh Allâh âvâzeleri-le gülbângler peydâ oldı.” (Uygur, 2007: 400)

“Tamâm âyin üzre cemî’i begler, Anadolu ve Rûm ili, cemî’i alaylar bağlana ve saflar düzile; kılıçlar uryân ve cigerler biryân olup dilâverler meydâna at depüp başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azim ola.” (Uygur, 2007: 422)

“Ne resme bağlayup geldügin alay
Ne resme sınıp oldugını rüsvây” (Uygur, 2007: 444)

“Anlar dahı zerrin-ser ‘alemlerin kaldırıp kûsların ve nakkarelerin döğüp safların düzüp ve alayların bağlayup, nâ-gâh bir subûh ki seher sultânı çerhün sebze-zârında tâvûs-ı cinân bigi çıkup cevelân kıldukda, anlar dahı geldiler, hisarun bir tarafında kondılar; toplar dahı döküldi; yir yir meterizler çatdılar; toplar kurdılar, hisârı âfet daşları-la döğmege başladılar.” (Uygur, 2007: 484)

“Saf ber-saf alaylar bağlandı.” (Öztürk, 2013a: 105)

“ ‘Saf saf olup alaylar bağlan’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 268)

“Saflar alaylar bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 316)

“*Ve bi’l-cümle erenler âlât-ı harbile müretteb ve esbâb-ı cengile müzeyyen ve müsellağ olup at arkasına gelip alaylar bağlayıp, saflar düzedüp kalb ü cenâh, bâr u büngâh, meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi öne ve kimi kafaya durmağa başladılar.*” (Öztürk, 2013b: 122)

“*Büyük oğlu Bayezid Han ki heybetinden Sâm ü Neriman ve Rüstem-ü dâsitân verirdi can, ol dahi alay bağlayıp, sağ kola durup, kiçi oğlu Ya’kub Çelebi sol kola durup Gâzî Evrenüz sağa cenâh olup Eyne Beğ Subaşı sola cenâh oldu.*” (Öztürk, 2013b: 122)

“*Elçi alıp gelip, Sultan açıp okuyup birez münfa’il olup beğlerine istimâlet edip eyitdi ki: ‘İnşâ-Allâhu’l-azîz anunile duruşup ceng yüzünde kim ileri varıp adam yıkarsa inşâ-Allah avâtıf-ı şâhânemden gereği gibi tertibler edip, beğliğe yetişdirem’ deyip, evvel kendisi cebe vü cevşen geyip, Rum serverleriyle müretteb ve mükemmel müsellağ olup, her biri ejderhâ-sıfat cûş u hurûş edip, gece ve gündüz demeyip yürüyüp bir sabah Kaz-âbâd’a yetişip, ol taraftan İnaloğlu dahi Sultan geldiğin bilip fi’lhâl atına binip, yanınca bî-had Türkman atlanıp, alaylar bağlayıp Sultan’a karşı yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 166-167)

“*Sabah olup, iki taraftan ceng-i harbi çalınıp, alaylar bağlanıp, bahadırlar ve mübârizler meydana girip, cevelân edip, birbirine nîzeler sunuşup ceng ederken Sultan bu meydanı görüp, cûş u hurûş edip, Rum serverleriyle ve mübârizleriyle bir yerden hamle edip, tekbir edip, bir ceng-i sultânî edip âhirü’l-emr feth-i sultânî karin olup İsfendiyar askeri sınıp münhezim olup târmâr olup kaçıp dağıldılar.*” (Öztürk, 2013b: 189-190)

“*İki cânibden iki asker mukâbil olup alaylar bağlayıp, meymene ve meysere müretteb olup mecmû’-ı halk silâhların tekmül edip, ceng için yürüdüler.*” (Öztürk, 2013b: 210)

“*Bu cânibde evvel Tatar alayı bağlayıp, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Engüri askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir halk ve beğler yürüyüp alemler çözülp, sûrnâ vü nakâre âvâzı âleme dolup, kendiyeye i’timâd eden*

bahadırlar el kılıca urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, kırân-ı azîm oldu.” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“Sultan Mehmed suçun afv edip, dönüp yine devletile Bursa’ya müteveccih olıcak yeniçeriler alay bağlayıp, hünkâra karşı durup ihsan taleb etdiler.” (Öztürk, 2013b: 283)

“Sultan Mehmed bu mel’unun bu vechile cenge ihtimâmın görüp, eyitdi: ‘Hey gâziler! Gayret-i İslâm demidir’ deyü saflar düzüp, alaylar bağlayıp küffâr üzerine hücum etdiler.” (Öztürk, 2013b: 331)

*“Dögüben tablı sancaklar düzüldi
Alaylar baglanup saflar dizüldi”* (Öztürk, 2001: 71 / b. 805)

*“Alaylar baglayup saflar düzerler
Yürüyüp leşkeri saf saf bezerler”* (Öztürk, 2001: 155 / b. 1789)

*“Gelüben turdılar meydanda iy can
Alaylar baglayup orada sultan”* (Öztürk, 2001: 155 / b. 1795)

*“Heman bir araya cem’ oldı leşker
Alaylar baglayup düzüldi saflar”* (Öztürk, 2001: 234 / b. 2762)

*“Halîl Paşa turur anda şehâne
Alaylar baglayup [hem] hüsvâne”* (Öztürk, 2001: 235 / b. 2768)

*“Alaylar baglayuban turur ol şîr
Göz açdurmaz urur küffâra şemşîr”* (Öztürk, 2001: 247 / b. 2919)

Alay düzmek: (-) Askeri saf saf dizmek, alay düzenlemek (Çağbayır, 2017a: 194).

*“Bir seherde ki zafer ol çeriye rehberdi
Saff u alay düzüp saf-der-i devrân yöridi”* (Tulum, 1977: 96)

“Derhâl cemî’-i begler her taraftan zerrin-ser ‘alemlerin kaldurdılar, yarar yoldaşlarla alayların düzdiler, safların dizdiler, süvâr oldılar, yürüdiler, geldiler, sultân-ı ‘âlemün hâk-i pâyine irişdiler.” (Uygur, 2007: 440)

“Haber şöyle istimâ’ olundu kim server-i şâhân-ı ‘âlem Sultân Muhammed Han Gâzî-ce’ale’l-cennete mesvâhu-kapu halk-ıla zerrîn-ser ‘alemlerin kaldurup, alayların düzüp, safların bağlayup şîr-i ner bigi İslâm ‘askerinün önine düşüp geliyorur didiler.” (Uygur, 2007: 484)

“Derilüp saflar, alaylar düzile
Yürekler oynanup yüzler büzile” (Uygur, 2007: 486)

“Yine zerrin-ser ‘alemler çezildi, yine kûslar ve nakâreler döğüldi, yine her taraftan saflar dizülüp alaylar düzüldü” (Uygur, 2007: 488)

“Yine saf bağlayup ‘asker dizildi
Alaylar yirlü yirine düzüldü” (Uygur, 2007: 494)

“Alayları hoş düzmüşleridi.” (Öztürk, 2013a: 257)

“Yıldırım Han dahi Timur Han alayına alay düzdü.” (Öztürk, 2014: 38)

“Sultan Murad Han bu azamet bu şevketile veziri Hadım Şehabeddin Paşa’yula Edirne’den çıkup doğru Sultan Murad Han Varna tarafına gidüp, Ungurus kiral-ı la ‘înün üzerine yürüyüp hücum edüp varup Varna üzerine konup, buluşup, kiral-ı mel’una dahi haber olup Türk bunca bin leşker ile geldi deyüp, kiral dahi çerisini yasayup, alaylarını düzüp, top arabalarını dizüp, yayasını önüne dutup toplar, tüfekler, zenberekler atılıp kiral dahi bu şevketile Varna’ya gelüp, iki derya gibi leşkerler birbirine alay bağlayup, her taraftan yürüyüp alay alaya gelüp, kalb kalbe dokunup toplar, tüfekler, zenberekler kazâ yağmuru gibi yağup birbirine atılıp, Yanko mel’un sağ kolda, Kara Mihal derler bir ulu ban derler sol kolda, kiral orta yerinde göğüsde durup, Sultan Murad Han dahi Anadolu leşkeri sağ kolda, Rum-ili leşkeri sol kolda, orta yerde göğüsde azeb ve yeniçeri ön safda Sultan Murad Han önünde durup, kiral-ı mel’un leşkeri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü gömgök demür.” (Öztürk, 2014: 61-62)

“Yanko mel’un top arabalarını çekdürüp, arabalarını önüne hisar edüp atlası ve yayası ardında durup, topların ve tüfenklerin ve zenbereklerin kazâ yağmuru gibi yağdurup Yanko la’in arabanun iki tarafından alayların düzüp kâfirler gömgök demür âhen-pûş araba ardından çıkup Sultan Murad Han leşkerinin sağ kolunu götürüp, Anadolu leşkeri ve Rum-ili leşkeri karış murış olup pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, serhoş kâfirler gök demüre gark olup oklanmış tonuz gibidür.” (Öztürk, 2014: 66)

“Kâfir leşkeri alaylarını düzüp üç gün üç gece cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Rum-eli leşkerine bu inhizam ve ıztırab ve bu hâl vâkı’ olup, girü bu taraftan Mahmud Paşa varup yardım edüp, Uzun Hasan leşkerini döndürüp gelüp gidüp, Sultânü’l-İslâm ve’l-müslimîn, kâtilü’l-kefere ve’l-müşrikîn, el-mücâhid fi-sebîli’llah, Sultan Mehmed dahi bu hâli görüp ve bilüp, alaylarını düzüp hazır edüp yürüyüp Uzun Hasan kendü gelmeyüp, âkıbet Sultan Mehmed Han, Uzun Hasan’un ardına düşüp kanda olduğunu bilüp üzerine yürüyüp, Uzun Hasan dahi gayret edüp çâr nâçâr olup, ol taraftan Uzun Hasan yürüyüp, bu taraftan Sultan Mehmed yürüyüp, iki deryâ gibi leşker birbiriyle buluşup alay alaya karşı.” (Öztürk, 2014: 109)

“Baş baş beğ oğlanları kim anılmışdur, her biri biner adam mikdârı alup yanlu yanına sancaklar çözülp alaylar düzülp otuz kırk alay olup, alaylarını rast edüp düşmen kasdına üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 155)

“Hünkâr devletile Kiçi Mora’dan göçüp bin mikdârı alem ve sancaklar çözüp, tabl u nakâreler çalıp, saflar tutup, alaylar düzüp, erenler ve bahadırlar u yegâneler, gâzîler müsallah ve pür-yarağile yürüyüp her birinin gözüne Rüstem-i dâsitân sivri sinekce görünmezidi.” (Öztürk, 2013b: 116)

“Çünkü iki çeri mukâbil olup saflar bezenip alaylar düzüdü.” (Öztürk, 2013b: 124)

“Andan Bayezid Han sancakların çözdürüp, kösler çalınup, sâf ber-sâf alaylar düzülp, meymene ve meysere ârâste olup cenâh u büngâh bağlandı.” (Öztürk, 2013b: 148)

“Sultan bu haberi işidicek tez turup, beğlerin cem’ edip vezirleriyle meşveret edip ceng için alaylar düzince derbend içinden bir toz kopdu.” (Öztürk, 2013b: 219-220)

Albız değneğile çıktığı yer: (-) Kimsenin gitmediği ıssız, sapa yer.

“Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidür, anun gibi sarplık dağlardur kim, üzerinden kuş uçmaz, kalan yerden hayvanât yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkduğı yerlerdür.” (Öztürk, 2014: 130)

“Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidür, anun gibi sarplık dağlardur kim, üzerinden kuş uçmaz, kulan yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkduğı yerlerdür.” (Öztürk, 2014: 130)

Alef olmak: (Yem olmak) Öldürölmek (Çağbayır, 2017a: 201).

“Hem Tatar, hem Türk olıban telef
Kılıcına anun oldılar ‘alef’ (Atsız, 2013: 148 / b. 167)

Âlem gözüne dar görünmek: (Dünya başına dar olmak) Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“Toplar, tüfenkler güürldüsün, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök güürldüsün sanup, zelzele olup yerler aşğa geçer sanup, bu heybete yüreğı döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han’un cerrâr-misâl leşkeri Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkeri tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkeri ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraıdan hucüm edüp, Uzun Hasan’un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi

görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkde Uzun Hasan'un oğlu Zeynel'ün başı kesilüp Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkeri beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

Âlem yüzünü teng kılmak: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

*“İki leşker buluşup iyledi ceng
Kılur şâh kâfire ‘âlem yüzün teng” (Öztürk, 2001: 94 / b. 1082)*

*“Buluşup amunile iyledi ceng
Kılur küffâra ‘âlem yüzini teng” (Öztürk, 2001: 147 / b. 1699)*

*“Girüp meydâna begler iyledi ceng
Kılur küffâra ‘âlem yüzini teng” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1797)*

*“Tamam üç gün dün ü gün itdiler ceng
Kılurlar kâfire ‘âlem yüzün teng” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1805)*

*“Birbirine buluşup kılur ceng
Kılur ‘âlem yüzün biribirine teng” (Öztürk, 2001: 176 / b. 2053)*

*“Kılalum kâfire ‘âlem yüzün teng
Burada bir kalınca idelüm ceng” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2839)*

Âlemden göçmek: (Dünyadan göçmek) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“Gâyeti, âhiri şehid olup eyi adla âlemden göçen.” (Öztürk, 2013b: 119)

Âlemden götürmek: (-) Ortadan kaldırmak, yok etmek.

“Çünkü Sultan Bayezid Han Gâzi serîr-i saltanat-ı Osmâniyye’yi müşerref kıldı, zaleme-i zulm ü i’tisâfi âlemden götürüp, envâr-ı adl ü insafla mukarrer kılıp, Nişancı Paşa bozdurduğu emlâki ve evkâfi yine sâhibli sâhibine verip; Rum Mehmed Paşa ref’ ettiği teşrifleri yine nasb edip, kânun-ı Osmânî üzerine mukarrer kılıp, fi’lhâl, ulemâ vü fukarâ vü gurebâ cânibini ri’âyet kasd edip, Amâsiyye’de bir âlt imâret ve bir medrese yapıp, Edirne’de Tınca kenarında bir câmi’-i şerif ve imâret-i âliye binâ edip, bir medrese ve bir dârü’ş-şifâ bünyâd etdi.” (Öztürk, 2013b: 355)

Âleme dâsitân olmak: (-) Herkesçe bilinmek (Çağbayır, 2017b: 202).

“ ‘Tez tutun, memlekete nâmeler yazıp, ne mikdâr asker varise bir aya dek mecmû’ yanına cem’ olalar, tâ ki inip, İzmiroğlu’na bir iş edem ki, âleme dâsitân ola’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 212)

Âleme gelmek: (Dünyaya gelmek) Doğmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Dahu hem ‘âleme öndin gelenler

Sovuk issi eyi yavuz bilenler” (Uygur, 2007: 106)

“Tarârlıkda ve ‘ayyârlıkda hiç nazîri ‘âleme gelmemiş-idi.” (Uygur, 2007: 516)

“Gör imdi âleme kim geldi Osman

Neyi kim tutdu âsân etdi Kâdir” (Öztürk, 2013a: 28)

Âlemi dar göstermek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Rum dilâverleri, Dulkadirlü Türkmen serverleri, Anadolu ser-bâzları bir uğurdan Arab leşkeri üzerine yürüyüp Arab leşkerine âlemi dar gösterdiler.” (Öztürk, 2014: 135-136)

Âlemi gözüne dar etmek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Bu cânibde evvel Tatar alayı, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Ankara askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir beğler yürüyüp alemler çözülp, surnâ vü nakâre âvâzı âlemi tutup, kendiye i'timâd eden bahadırlar el kılıçlara urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, küştelerden püşteler olup bir kırân-ı azîm oldu ki, ol esnâda Mihâl Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitdi ki: “Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan'ı birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem” dedi.” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“Ve bi'l-cümle Sultan Bayezid Han, Uzun Hasan üzerine Rum dilâverleriyle hücum edip, Hasan-ı Dıraz'ın gözüne âlemi teng ü târ edip, yakın kalmışidi ki, Uzun Hasan'ı münhezim kılayidi.” (Öztürk, 2013b: 325)

Âlemi gözüne dar göstermek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Toplar, tüfenkler güürldüsün, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök güürldüsün sanup, zelzele olup yerler aşğa geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han'un cerrâr-misâl leşkeri Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkeri tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkeri ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan'un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkte Uzun Hasan'un oğlu Zeynel'in başı kesilüp Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkeri beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

Âlemi gözüne teng etmek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Sabahdan öyleye dek ceng edip, âlemi gözüne teng etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 170)

“*Lutf u kerem edip bir def’a bana yoldaşlık edip şol oğlanla bir ceng edip anun gözüne âlemi teng etmeğe ikdâm olunayidi.*” (Öztürk, 2013b: 188)

“*Ve bi’l-cümle Sultan Bayezid Han, Uzun Hasan üzerine Rum dilâverleriyle hücum edip, Hasan-ı Dıraz’ın gözüne âlemi teng ü târ edip, yakın kalmışidi ki, Uzun Hasan’ı münhezim kıluyidi.*” (Öztürk, 2013b: 325)

Âlemi teng kılmak: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Kıla düşmân[a] düşman ‘âlemi teng Müdâm ola anun üstine serheng*” (Öztürk, 2001: 107 / b. 1220)

Âlemi tutmak: (Dünyayı tutmak) 1. Her yeri kaplamak, yeryüzünü işgal etmek. 2. Her tarafa yayılmak, çok yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*V’eger-ni âlemi tutmuşdı fitne Cihâna ser-be-ser yitmişdi fitne*” (Gültaş, 1996: 276 / b. 1907)

“*Süleymân bigi tutsun ‘âlemi hep Mutî’ itsün bu dîv ü âdemi hep*” (Gültaş, 1996: 277 / b. 1913)

“*Bu ay kim Osman Gâzi’nün koynuna girdüğü demde göbeğinden bir ağaç biter, gölgesi âlemi tutar.*” (Öztürk, 2013a: 11)

“*Mûsa’nun fikri budur kim tuta cümle âlemi Takdiri Hak’dur eden tedbiri ko sen âdemi*” (Öztürk, 2013a: 113)

“*Ve girü göbeğümden bir ağaç biter, gölgesi âlemleri dutar.*” (Öztürk, 2014: 10)

“*Hemandem göbeğinden bir ağaç bitip, âlemi tutup, anun zullinde dağlar var.*” (Öztürk, 2013b: 38)

“*Bu cânibde evvel Tatar alayı, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Ankara askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir beğler yürüyüp alemler çözülp, sûrnâ vü nakâre âvâzı âlemi tutup, kendiye i'timâd eden bahadırlar el kılıçlara urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, küştelerden püşteler olup bir kırân-ı azîm oldu ki, ol esnâda Mihâl Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitdi ki: “Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan'ı birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem” dedi.*” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“*Adl ü dâdı âlemi tutdu.*” (Öztürk, 2013b: 222)

Allah bile: (Allah bilir) Kimse bilmez, belli değil (Aksoy, 1988: 564).

“*Su ne yerde konuldu ise bilüp belürsüz olup, birkaç günden sonra ol memlekete bî-nihâyet sığircuk gelür, kıyasını Allah bile.*” (Öztürk, 2014: 85)

“*Hak ta'âlânun kudretiyle şöyle cârî olmuşdu kim, yüz dirhem suya bir alay sığircuk gelürdi, her alayun hisâbını Allah bile.*” (Öztürk, 2014: 86)

“*Şol kadar mal aldılar kim hisâbını Allah bile.*” (Öztürk, 2014: 97)

“*Ol şehirden şol kadar mal aldı kim, hisâbını Allah bile derler.*” (Öztürk, 2014: 111)

Allah bilir: (+) Kimse bilmez, belli değil (Aksoy, 1988: 564).

“*Piyâde olanun hâlini Allâh Bilürdi ancag ol dem, şöyle-di râh*” (Uygur, 2007: 592)

“Sual: İmanla mı gitdi veyâ ne?”

Cevab: Allah bilir.” (Öztürk, 2013a: 125)

“Şol kadar altun, gümüş ve nakd toyum olmuşlaridi kim haddini Allah bilüridi.”
(Öztürk, 2013a: 170)

“Haddin ve hesâbın Allah bilür ancak.” (Öztürk, 2013a: 198)

“ ‘Bizüm hâlümüzi Allah bilür. Allah’dan gayrı kimse bilmez’ demişler.”
(Öztürk, 2013a: 204)

“Bunun eyyamundan melik-i serf ve Alaman Görge nâm kâfir ki, despot demekile mülakkabdır verâ-i Kostantiniyye’den yüz kırk bin harbî-i müsellâh kâfir fârislerin cem’ edip, yayanın hod kıyâsın ancak Allah bilir, bu suretle huruc edip bilâd-ı Rûmiyye’ye dâhil olup tamâmet Rum-eli’ne müstevlî olup nehb ü gâret edip gelip Kostantiniyye tekvurunu çıkarıp kendiye mutî’ kılıp, oğlunu ve kardaşını ve ekâribinden kırk kişiyile rehn alıp, elli kantar altun ve elli kantar gümüş ve bî-kıyâs libas-ı atlas alıp, İstanbul’da olan gemileri gasb edip Kalıyabolu Boğazı’na iletirip denizi geçip, Kılıç Arslan memleketine dâhil olup ucda olan Türkmanlarile kitâl-i azîm edip otuz üç günde bunları sürerek Konya’ya yakın yetdi.” (Öztürk, 2013b: 15)

“Etrafın beğlerinden elçiler saçılar ve tuhfelerle gelmeğe başlayıp, eyi atlar ve katarlarla develer ve dürlü dürlü acâyib ve garâyib tuhfeler getirdiler ki, kıyâsın Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 87)

“Az zamanda bir asker cem’ oldu ki, kıyâsını Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 249)

“Kırk beş gün vilâyet-i Ungurus’da gezip, çiğneyip, ağnayıp, envâ-ı ganâyimile mugtenem olup bir vechile ki, nihâyetin ancak Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 262)

“Anda dahi ol kadar mal ele girdi ki, kıyâsın ancak Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 293)

“Ol kadar küffâr kırdılar ki, hisâbın Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 331)

“*Ol kadar küffâr kırdılar ki, nihâyetin Allâhu ta’âlâ bilir.*” (Öztürk, 2013b: 331)

Allah emrine kavuşmak: (-) Ölmek.

“*Ekser halk andan bildiler hünkârun Allah emrine kavuşduğın.*” (Öztürk, 2013a: 189)

Allah emrine varmak: (-) Ölmek.

“*Süleyman Paşa Allah emrine vardı.*” (Öztürk, 2013a: 70)

“*İlbeği, Allah emrine vardı.*” (Öztürk, 2013a: 76)

“*El-hâsıl-ı kelâm, bu mezkûr olan beğler Allah emrine vardılar.*” (Öztürk, 2014: 7)

“*Hicretin yedi yüz on birinde Yahşi Beğ dahi Ermenâk’de Allah emrine varıp kardaşı Süleyman Beğ bin Bedreddin kâyim-makâmı oldu.*” (Öztürk, 2013b: 24)

“*Allah emrine varıp Ca’ber kal’ası ileyinde defn etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 30)

“*Ammâ nikris marazı müstevli olup kal’ayı muhâsara ederken Osman Gâzi Allah emrine varıp geceyle kal’a üzerinden göçdüler.*” (Öztürk, 2013b: 59)

“*İlbeği Allah emrine vardı.*” (Öztürk, 2013b: 85)

“*Yakın zamanda ol iki melik Allah emrine varıp Saruhan vilâyetini Karası iline zam edip oğlu Ertuğrul’a verdi.*” (Öztürk, 2013b: 131)

“*Ertuğrul, atasının hayâtında Kadı Burhâneddin vâkı’asında Allah emrine varmışıdi.*” (Öztürk, 2013b: 154)

“*Emir Süleyman Allah emrine varıcak oğlun İstanbul’a gönderip tururdu.*” (Öztürk, 2013b: 224)

“Çünkü Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 234)

“Oruç Beğ kulun Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 246)

“Mahmud Beğ dahi Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Varıp anda bir yıl diri olup Allah emrine varıp memleketi Sultan Murad’a vasiyyet etdi.” (Öztürk, 2013b: 254)

“Hicretin sekiz yüz otuz sekizinde mefharu’l-ulemâi’r-Rum Mevlânâ Şemseddin Fenâri aleyhi’r-rahme Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 259)

“Ol dahi atası ve karındaşı kânûn(u) üzere yürüyüp, âhir Sultan Murad’a dahi vezir olup, İznik’de bir imâret yapıp, Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 349)

“Halil Paşa bir zâviye ve bir medrese yapıp, Allah emrine vardı.” (Öztürk, 2013b: 350)

Allah emrine vasıl olmak: (-) Ölmek.

“Ekser halk andan bildiler hünkârın Allah emrine vâsıl olduğunu.” (Öztürk, 2013a: 189)

“Hacı Halil Paşa Tamac’da bir zâviye ve Gümüş’de bir medrese yapıp, Allah emrine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013b: 350)

Allah hükmüne varmak: (-) Ölmek.

“Süleyman Paşa Allah hükmüne vardı.” (Öztürk, 2013a: 70)

Allah rahmetine kavuşmak: (Allah’ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“Anı beyan eder kim Osman Gâzi Allah rahmetine kavuşduğundan sonra Orhan Gâzi neyledi” (Öztürk, 2013a: 51)

“Anı beyan eder kim Sultan Mehmed Han kim Allah rahmetine kavuştu, kaç oğlu kaldı, anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 275)

“Allah rahmetine kavuştu.” (Öztürk, 2013a: 310, 5 yerde)

“Allah rahmetine kavuştu.” (Öztürk, 2013a: 311, 2 yerde)

“İttifâk, bir gün Bolayır'ile Seydi Kavağı arasında kaza doğan atıp kendi ardınca seğirdip, at yıkılıp kendi bile yıkılıp, kazâ yetişip Allah rahmetine kavuştu.” (Öztürk, 2013b: 79)

Allah rahmetine varmak: (Allah'ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“Bir gün Ertuğrul Gâzi Allah rahmetine vardı Söğüt'de.” (Öztürk, 2013a: 8)

“Geldüklerinden bir nice yıldan sonra Ertuğrul Gâzi Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 9)

“Ve hem Orhan Gâzi'nün anası Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 50)

“Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 50)

“Anı beyan eder kim Murad Han Gâzi'nün karındaşı Allah rahmetine varduğundan sonra o neyledi” (Öztürk, 2013a: 72)

“İlbeği, Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 76)

“Ol pâdişâhlar Allah rahmetine vardılar.” (Öztürk, 2013a: 89)

“Bayezid Han'un tasarrufundayiken Kadı Burhâneddin Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 99)

“Anı beyan eder, Bayezid Han kim Allah rahmetine vardı, kaç oğlu kaldı ve hem anlar noldular.” (Öztürk, 2013a: 109)

“Ve bu taraftan Amâsiyye’de Sultan Mehmed işitdi kim Emir Süleyman Allah rahmetine vardı ve Mûsâ Rum-ili’nde tahta geçüp oturmuş.” (Öztürk, 2013a: 112)

“Anı beyan eder kim Emir Süleyman kim Allah rahmetine vardı, oğlunu kim İstanbul’a iledüp dururdu, anun oğlu ahvâlin bildürür.” (Öztürk, 2013a: 116)

“Ol dahi Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 145)

“Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 153)

“Buna târih hicretün sekiz yüz elli beşinde ve Muharrem ayının guresinde Sultan Murad Han Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 187)

“Şimdiki hâlde avratınun, oğlanınun hâli noldu dersin oğlu Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 249)

“Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 294, 3 yerde)

“Ve âhir mazlum şehid oldu, Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 295)

“Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 295, 2 yerde)

“Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 296)

“Andan sonra ol aradan âhir Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 308)

“Kendü Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 308)

“Leşker Erzincan’a varınca Mısır sultanı Eşref Allah rahmetine vardı.” (Öztürk, 2013a: 321)

“Bir iki kaç gün yatup Allah rahmetine vardılar.” (Öztürk, 2013a: 329)

“Kendü kaydını gördü, Allah rahmetine vardı, rahmeten vâsi’an hicretün sene 804, târih dördile beş arasında oldu.” (Öztürk, 2014: 40)

“Emir Süleyman Allah rahmetine vardı, rahmeten vâsi ‘an.” (Öztürk, 2014: 42)

Allah rahmetine vasıl olmak: (Allah’ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“Ve dahi dedesi Ede-Balı kızından bir ay öndin Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013a: 50)

“Ol zamanda Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Bayezid Han kim Akşehir’de Allah rahmetine vâsıl olıcak anda bileydi.” (Öztürk, 2013a: 107)

“Ol köyde Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013a: 111)

“Âhir Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013a: 226)

“Şimdiki hâlde avratınun, oğlanınun hâlleri noldu dersen oğlu Allah rahmetine vâsıl oldı.” (Öztürk, 2013a: 249)

“Anı beyan eder kim Sultan Mehmed Han kim Allah rahmetine vâsıl oldukdan sonra kaç oğlu kaldı, anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 275)

“Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013a: 324)

“Bayezid Han Akşehir’de Allah rahmetine vâsıl olıcak dahi bileymiş.” (Öztürk, 2013b: 150)

“Âhir İznik’de bir câmi’i ve bir imâret yapıp, sonra Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013b: 349)

“Bursa’da bir imâret yapıp, Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013b: 349)

“Bayezid Paşa, Amâsiyye’de bir imâret yapıp, Bursa’da bir medrese yapıp, Allah rahmetine vâsıl oldu.” (Öztürk, 2013b: 350)

Allah'ın rahmetine kavuşmak: (+) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“*Allah'un rahmetine kavuşdu.*” (Öztürk, 2013a: 6)

Allahu ta'âlâ rahmetine varmak: (Allah'ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“*Allâhu ta'âlâ rahmetine vardı rahmeten vâsi'aten, nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû.*” (Öztürk, 2014: 16)

“*Allâhu ta'âlânun rahmetine vardı.*” (Öztürk, 2014: 35)

Allahu ta'âlâ rahmetine vâsıl olmak: (Allah'ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 221).

“*Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü'minân Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh'i ve Kara Boğdan ve İflak ve Rus vilâyetlerini velveleye koyup bunca gazâlar edüp, fî-sebîli'llâh Hak yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va'de erişüp ecel yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi defterini dürüp, Allâhu ta'âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi'an Cemâziyevvel'ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun meyyitini getirüp şehr-i Edrene'de babası Mihal imâretinde defn etdiler, innâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'un.*” (Öztürk, 2014: 147)

“*Ve illâ din gayretin edüp kendüyi halâs etmeğe mukayyed olmayup geminin içinde fî-sebîli'llâh deyüp yoldaşlarıyla bile yanup, âkabet gemi ile denize gark olmuş, şühedâ mertebesin bulup Allâhu ta'âlâ rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi'an.*” (Öztürk, 2014: 165)

“Şühedâ mertebesin bulup rahmeten vâsi‘aten Allâhu ta‘âlâ rahmetine vâsıl olup, sonra ol kâfirler münhezim oldukda sancak beği Mehmed Beğ yetişüp, ol dahi var kâfirleri kırup Mustafa Voyvoda’nun meyyitini bulup bir nişangâh yerde defn etdiler.” (Öztürk, 2014: 178)

Altın gümüş ad bakır olmak: (-) Yaptığı kötü davranışlar yüzünden iyi şöhreti unutulmak.

“Temür mel‘un tekebbürlük edelden
Nice altun, gümüş ad bakır oldu” (Öztürk, 2013a: 102)

Altın işi gümüş etmek: (-) İyi giden bir işi mahvetmek.

“Be kişi hey ne turfa iş ittün
İşün altun iken gümüş ittün” (Tulum, 1977: 35)

Altından çıkmak: (-) Üstesinden gelmek.

“ ‘Bu hatanun altından çıkabilürsen be-gâyet erlikdür’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 232)

Aman bulmak: (+) Kurtuluş yolu bulmak, kurtulmak (Çağbayır, 2017a: 239).

“Vâ hasretâ ki milk-i cihân bi-vefâ-y-ımuş
Hiç kimse bulmaz-ımuş ölümden amân dirig” (Uygur, 2007: 522)

“Gördi ki kazıyye bir dürlü, dahi şâh-ı ‘âlemün kılıcı havfindan amân bulmaga çâre yok; hemân amân dilediler, emr-i padişaha muti’ oldular.” (Uygur, 2007: 586)

“Ölümden bulmaz hiç kimse aman
Toludur dehrün içi âh ü efgan” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1280)

“Didiler ger olavuz biz berâber
Kılıçdan [kim] aman bulmaya bir ser” (Öztürk, 2001: 191 / b. 2234)

Aman dilemek: (+) 1. Teslim olmak, af dilemek. 2. Yardım istemek. 3. (Kuşatma altında bulunanlar için) Canlarına dokunulmamak kaydıyla teslim olmak (Çağbayır, 2017a: 239).

“*Vaktâ ki şehr-i Sofya muhayyem-i hıyâm-ı devlet oldu, hücum-ı asker-i kattâlden kefare-i Semendire hevl-nâk olup, isti‘âre-i ecniha-i tuyûr-ı tîz-per idüp mefâtîh-i kal‘ayı karşı gönderdiler, ve baş u cânlarına amân dileyüp kal‘ayı teslim ittiler.*” (Tulum, 1977: 104)

“*Tekûr kendü cânına ve hân mânına amân dileyüp, kal‘ayı ve iklimi teslim itdi.*” (Tulum, 1977: 110)

“*Bâd-ı zafer muvâfakat itti, kal‘a zebûn olup, îmân-ı be‘s ile amân diledi.*” (Tulum, 1977: 127)

“*Vüzerânun ve fuzalânun, ‘ulemânun ve ümerânun ayaklarına düştüler, tazarrula’lar itdiler şâh-ı ‘âlemden amân dilediler, emr-i pâdişâha muti’ oldılar eyittiler: Ayruk, ef‘âl-i kabâyihâ mübâşir olmayavuz; sen şâhun sâye-i ‘adlinde bâkî bendelerünle hem-câme olup bir girîbândan baş çıkaralum, ita‘at sem‘ini emrüne râm idüp ahkâm-ı şerîfüne ittibâ’ idelim, didiler*” (Uygur, 2007: 90)

“*Dilerler cümlesi senden amânı*

Ki terk eyleyenler yolunda cânı” (Uygur, 2007: 92)

“*Sultân-ı ‘âlemün kahrı odından ve kılıcı korhusundan tenlerine lerze ve cânlarına tâb düşdi, amân dilediler, sultân-ı ‘âlemün emrine muti’ oldılar.*” (Uygur, 2007: 190)

“*Küffâr kavmi bu hâli göricek bi’l-küllîye vilâyeti amân dilediler, sultân-ı ‘âlemün emrine muti’ oldılar.*” (Uygur, 2007: 248)

“*Âkıl-âne vardılar, dahı amân dilediler, şâh-ı ‘âlemün emrine muti’ oldılar.*” (Uygur, 2007: 266)

“Hâliyâ tedbirlerinde buni savâb gördiler ki amân dileyüp emr-i pâdişâhiye mutî’olalar.” (Uygur, 2007: 304)

“Lâ-cirem atalar sözün dutup amân dilediler; mezkûr kal’anun miiftâhın getirüp şâh-ı ‘alemün huzûrında kadılar.” (Uygur, 2007: 306)

“Hemân- sâ’at amân dilediler.” (Uygur, 2007: 350)

“Hay mürüvvet hânım, mürüvvet hânım diyü amân dilerlerdi.” (Uygur, 2007: 428)

“Fikr itdiler, gördiler; tamâm meydân erleri zebûn oldılar, amân dilediler.” (Uygur, 2007: 466)

“Hemân yegregi budur ki amân dileyevüz; ölmekden dirilik yigdür; bir kaç gün dahı dünyâyı göredurmak dahı ganimetdür, didiler.” (Uygur, 2007: 498)

“Lâ-cirem amân dilediler.” (Uygur, 2007: 498)

“Şâh-ı cihânun tîg-i la’l(i)-bârından amân dilediler.” (Uygur, 2007: 506)

“Dahı hemen sâ’at amân dilediler.” (Uygur, 2007: 594)

“Gördi ki kazıyye bir dürlü, dahı şâh-ı ‘âlemün kılıcı havfından amân bulmaga çâre yok; hemân amân dilediler, emr-i padişâha muti’ oldılar.(Uygur, 2007: 586)

“Kâfir işitdi, aman diledi.” (Öztürk, 2013a: 89)

“Hisardan aman dilediler.” (Öztürk, 2013a: 225)

“Geldiler, aman dileyüp pâdişâhun ayağına döküldiler.” (Öztürk, 2013a: 229)

“Aman dilediler, aman verdiler.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Üçüncü gün aman dilediler.” (Öztürk, 2013a: 263)

“Ahşamın kâfirler aman dilediler.” (Öztürk, 2013a: 270)

“Kâfirler aman dilediler.” (Öztürk, 2013a: 283)

“Ol dahi aman diledi.” (Öztürk, 2013a: 285)

“Bî-nihâyet leşkerler cem‘ olup Kostantin’ün üzerine düşüp, girü Edrene’de ejderha-peyker bigi toplar dökdürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene’den çekdürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene’den çıkup varup şehri-i Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılu, kal’anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil’de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed’e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa’ya salla’llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet’e aleyhi’s-selâm uzadukları için, Hak tebâreke ve ta’âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fi-sebîli’llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılu bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılıp hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

“Bildiler kim, ol hâl kendülere dahi vâkı‘ olacaktur, başlarına gelecektür, zebun olup aman dileyüp bir hîleyle pişkeş tedârük edüp, birkaç oğlanlar ba’zı hedâya gönderüp Minnetoğlu Hocalığı derler, anı gönderdiler kim ol biceneye varup yazar çizer gibi olup, kâfirler bunları inandurup yeniçeri bizi yağma ve talan kılmasun, bir konak girüsine göçsünler deyüp, bunları gâfil kılup, bunlar dahi inanup, yeniçeri birez girüsine göçüp, [Minnetoğlu] Hocalığı berüsine göndürüp, heman ol gece kâfirler sökün eyleyüp kaçdılar.” (Öztürk, 2014: 133)

“Despot, Konya üzerinde beş gün oturup, Kılıç Arslan aman dileyip despot dahi aman verip, Müslümanlar arasında bir kâ’ide koyup, ekâbir ve a’yân-ı saltanatdan yirmi kişi rehn alıp Tarsus yolundan Beytü’l-Mukaddes’e hac etmeğe gidip, bilâd-ı ermen’den öte Misisi’ye dâhil olup nehr-i Ceyhan kenarına konup etmek yiyip, bir sâ’at yatıp uyuyup andan uyanıp, gönlü soğuk suya girmek isteyip heman ki suya girdi.” (Öztürk, 2013b: 16)

“Hisar halkı aman dileyip kal’ayı Süleyman Paşa’ya verdiler.” (Öztürk, 2013b: 78)

“Hisar halkı tekvur tutulduğün bilip, aman dileyip mu’âhede etdiler ki, kimseyi öldürmeyip oğluyile ve kıziyile, cemî’ malyile ve esbâbiyile salıverdiler.” (Öztürk, 2013b: 82-83)

“Karamanoğlu zebun olup aman dileyip elçi viribiyib, kabul etmedi.” (Öztürk, 2013b: 98)

“Sultan Bayezid heman yağma emr edip kâfir yağma haberin işidip aman dileyip kal’ayı verdi.” (Öztürk, 2013b: 131)

“Çünkü hünkâr İstanbul’a müteveccih oldu; tekfurı, Kir-Luka nâm kâfir, vezirin elçiliğe gönderip aman diledi.” (Öztürk, 2013b: 284)

“Hemandem hisardan aman dilediler.” (Öztürk, 2013b: 305)

“Andan aman dileyip, Ahmed Paşa aman verip, beşinci gün hisarın kapısını açıp, hisar feth olundu.” (Öztürk, 2013b: 329)

“Hemandem pâdişâh hisarlara yağma deyip, ol gün ahşama dek ceng olup kâfir aman dileyip, hisarları ahdile teslim etdiler.” (Öztürk, 2013b: 332)

“Ve kâfirler aman dileyip, hünkâr dahi aman verdi.” (Öztürk, 2013b: 343)

“Cihan halkı ana olmuşdı ferman

Dilerleridi bunlar şehden aman” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2095)

Aman eteğine yapışmak: (-) Teslim olmak.

“Dört biş günde küffâr-ı eşrâr evc-i temerrüdden hazîz-i tezellüle düşüp amân eteğine yapışmak ardınca oldılar, miftâh-ı kal‘ayı teslîm ittiler.” (Tulum, 1977: 202)

Aman istemek: (Aman dilemek) 1. Teslim olmak, af dilemek. 2. Yardım istemek. 3. (Kuşatma altında bulunanlar için) Canlarına dokunulmamak kaydıyla teslim olmak (Çağbayır, 2017a: 239).

“Kimini darb u dest kılıcı-la ve kimini amân istemeg-ile bi-‘avni ‘inâyetini’ llâh, Mora vilâyetini dahi taht-ı hükümetine getürdi.” (Uygur, 2007: 230)

*“Zamanun devleri hep mahbus oldu
Selâtinler bu handan ister aman”* (Öztürk, 2013a: 288)

Aman vermek: (+) 1. Canını bağışlamak, öldürmemek. 2. Bağışlamak, affetmek (Çağbayır, 2017a: 239).

*“Ger ecelden verilür ise âmân
Tanrınınun fazlyile birkaç zaman”* (Atsız, 2013: 158 / b. 315)

*“Kaçanı komadılar yagılarda
Dileylene dahi verdiler aman”* (Öztürk, 2013a: 177)

“Aman dilediler, aman verdiler.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Ahmed Paşa dahi aman verdi.” (Öztürk, 2013a: 263)

“Aman verdiler.” (Öztürk, 2013a: 270)

“Pâdişâh dahi aman verdi.” (Öztürk, 2013a: 283)

“Aman verdiler.” (Öztürk, 2013a: 285)

“Despot, Konya üzerinde beş gün oturup, Kılıç Arslan aman dileyip despot dahi aman verip, Müslümanlar arasında bir kâ’ide koyup, ekâbir ve a’yân-ı saltanatdan yirmi kişi rehn alıp Tarsus yolundan Beytü’l-Mukaddes’e hac etmeğe gidip, bilâd-ı ermen’den öte Misisi’ye dâhil olup nehr-i Ceyhan kenarına konup etmek yiyip, bir sâ’at yatıp uyuyup andan uyanıp, gönlü soğuk suya girmek isteyip heman ki suya girdi.” (Öztürk, 2013b: 16)

“Andan gelip Atranoz’un kal’asını bozup, halkına aman verip, yerli yerinde mukarrer kıldılar. (Öztürk, 2013b: 56)

“Hisarın bunda halkına aman verip, kimsenin bir çöpün aldirmadılar.” (Öztürk, 2013b: 57)

“Ve andan sonra bunda hisar halkına aman verip, kimsenin bir çöpün aldirmadı.” (Öztürk, 2013b: 57)

“Andan halkına istimâlet edip aman verdi.” (Öztürk, 2013b: 91)

“Andan aman dileyip, Ahmed Paşa aman verip, beşinci gün hisarın kapısını açıp, hisar feth olundu.” (Öztürk, 2013b: 329)

“Ve kâfirler aman dileyip, hünkâr dahi aman verdi.” (Öztürk, 2013b: 343)

“Kime virdi cihân içre amânı

Ol almadı mı andan tatlu cânı” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1850)

Aman vermemek: (+) İzin vermemek, müsamaha göstermemek (Çağbayır, 2017a: 239).

“Çün Tatar ana yapışdı ol zaman

Çaldı İlyâs ana vermedi aman” (Öztürk, 2012: 35 / b. 427)

“Gürg-i ecel ki kimseye virmez amân dirig

Âciz, vuhûş elinde, zebûn ins ü cân dirîg” (Uygur, 2007: 522)

“Solutmaz bir ugurdan niçe cânı
Yudar bir lahza virmez hiç amâni” (Uygur, 2007: 272)

“Ulubat tekürün aman vermeyüp ol sâ‘at işin bitürdiler.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Süleyman geldi dünyâya Süleyman
Ki kâfir devlerine vermez aman” (Öztürk, 2013a: 69)

“Hemandem aman vermeyüp tekürünün başını kesdiler.” (Öztürk, 2013a: 70)

“Küffâr üzerine aman virmeyüp yürüdiler.” (Öztürk, 2013a: 91)

“ ‘Ur bu kâfirün boynunu aman virme’ didi.” (Öztürk, 2013a: 182)

“Aman vermeyüp kelb gibi depelediler.” (Öztürk, 2013a: 280)

“İki taraftan yürüyüp, serhoş kâfirler aman vermezler öldüklerin bilmezler.”
(Öztürk, 2014: 62)

“Erdügi dem şehlere vermez aman
Ger Feridun ola ve ger Neriman” (Öztürk, 2014: 70)

“Din diyânet, namaz ibâdet bilmezler, aman vermezler, îmân bilmezler, emn
bilmezler îmânsızlardur, mezhebsizlerdür.” (Öztürk, 2014: 131)

“Fursatında girü fırsat buldukları vakit aman vermezler öldürürler.” (Öztürk,
2014: 131)

“Alâaddin Beğ gördü ki, Sultan Murad aman vermeyip kendiyi ele getirmek
ister.” (Öztürk, 2013b: 99)

“Hünkâr hemandem yanında olan askerile yortup dahi bahar olmadın Rum-
eli’ne geçip anda Rum-ili askerinin cem’ edip Selânik üzerine müteveccih olup bî-
mecâl ve bilâ-muhâba aman vermeyip hicretin yedi yüz doksan altısında
cemâziyelâhir ayının on dokuzuncu günü vilâyet-i Selânik’i feth etdi.” (Öztürk,
2013b: 136)

“Hünkâr kendi kılıcını çıkarıp cellâdın eline verip, ‘aman verme boynun çırp’
dedi.” (Öztürk, 2013b: 278)

“Hünkâr kendi kılıcını çıkarıp cellâdın eline verip, ‘aman verme boynun ur’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 278)

“Dahi hünkâr varmadın ol hâyinler varmadın ol hâyinler ki Cem’e varmışlaridi, anunile Engüri nevâhisinde Amâsiyye leşkerinden karavul, ol hâyin Mehmed Beğ’e ki, Engüri sancağı beğiydi, buluşup aman vermeyip, it gibi depelediler.” (Öztürk, 2013b: 341)

“Kııardı düşmeni virmezdi aman
Ölüırdi heybetinden giderdi can” (Öztürk, 2001: 67 / b. 772)

“Hemandem irişüp ol şâh-ı devran
Alur Akşehri’ni hiç virmez aman” (Öztürk, 2001: 66 / b. 752)

“İnanur sözine virmez amânı
İder ol kişiye yavlak ziyâni” (Öztürk, 2001: 104 / b. 1198)

“Bu yanadan işitdi [kim] Musâ Han
Geçüp sultan buna hiç virmez aman” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1384)

“Varup sûfînün işit bir yana it
Aman virme ana hiç sözim işit” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1449)

“Cüneyd Beg Hasan Beg’i de düşman
Hasan Beg buluşuban virmez aman” (Öztürk, 2001: 128 / b. 1471)

“Alur cebrile anı virmez aman
Sekiz yüz hem otuz üçünde ol han” (Öztürk, 2001: 140 / b. 1606)

“Kıırar küffârını hiç virmez aman
Alur cebrile anı şâh-ı devran” (Öztürk, 2001: 140 / b. 1608)

“Aman virmez sınır anı şâh-ı gâzî
Kimi tag dutdı anda kimi yazı” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1659)

“Alur ol kal‘ayı hiç virmez aman
Sekiz yüz kırk üçünde şâh-ı devran” (Öztürk, 2001: 145 / b. 1669)

“Ecel irüp ana virmez amâni
Heman yok itdi ol şâh-ı cihâni” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1843)

“Kırın küffârını hiç virmen aman
Heman dişisin iylen esîr iy can” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1939)

“Dahı Hersek ilini şâh-ı devran
Ol illeri alur hiç virmez aman” (Öztürk, 2001: 174 / b. 2028)

“Tutuban erkeğini kırdı düpdüz
Aman virmedi hiç açdırmadı göz” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2038)

“Alur cebrile anı virmez aman
Bu târihde anı [ol] şâh-ı devran” (Öztürk, 2001: 178 / b. 2080)

“Yüri düşmana kim fırsat senündür
Aman virmeyelüm nusret senündür” (Öztürk, 2001: 183 / b. 2132)

“Alur cebrile virmez hiç amâni
Komaz anda kırar pîr ü cevâni” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2174)

“Yetiş ardından anun virme aman
Bunu emr iyledi paşaya sultan” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2643)

“Sıya düşmâni virmeyüp amâni
Kim ider anı iy hoşâ vü şâni” (Öztürk, 2001: 237 / b. 2800)

Âmin çağırmaq: (-) Yapılan duaya “Amin” demek.

“Nâreven ‘ar’ar sanavber cândan âmîn çağırur
El götürmiş servi kaddi yâr-ıçun eyler du’â” (Uygur 2007: 56)

Andını bozmaq: (+) Yeminini bozmaq, sözünden dönmek (Çağbayır, 2017a: 262).

“Andan Karamanoğlu eyitdi: ‘Ol vakit, koynumda bir güğercin varidi. Ol can üzerine and içdim, sonra güğercini salıverdim, and bozuldu’dedi.” (Öztürk, 2013b: 228)

Ant beklemek: (-) Yeminini tutmaq.

“Ammâ Tatar and bekler tâyife olmaz.” (Öztürk, 2013b: 54)

Ant içmek: (+) Yemin etmek (Çağbayır, 2017a: 262).

“Varuban Mahmud Beğ eyledi pend
Sulh İbrâhîm eder çok içdi and” (Öztürk, 2012: 42 / b. 521)

“Eyü sana kamu şâhun işine
Ki halk and içe hep onun başına” (Uygur, 2007: 518)

“Eder kavlı ü karar u ahd ü peymân
İçer andlar çok yalan eydür inkâr” (Öztürk, 2013a: 119)

“Bir gün nâgâh iki kâfir Ali Paşa’ya gelip eyitdiler: ‘Varna uluları ittifak edip and içdiler ki, tekfirunu tutup hisarı paşaya vereler.’” (Öztürk, 2013b: 105)

“Bu kâfirler dahi paşanın bu sözlerin işidecek Hıristos’a ve İncil’e and içip inandırıp, paşa yine Eski Bolozlu Murad’ı gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 107)

“Evvel Samaroğlu Hızır Beğ andan ulus-ı ulusu Teberrük Beğ andan Bâbukoğlu Ali Beğ andan Dilencioğlu Pir Ali, Karamanoğlu ileyinde yer öpüp, her biri yüz döndürmeğe ahd edip and içdiler.” (Öztürk, 2013b: 94)

“Andan Karamanoğlu eyitdi: ‘Ol vakit, koynumda bir güğercin varidi. Ol can üzerine and içdim, sonra güğercini saliverdim, and bozuldu’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 228)

Ant vermek: (+) Yemin etmek (Çağbayır, 2017a: 262).

“Kendüye and verelüm.” (Öztürk, 2013a: 38)

“Bir gün Osman Gâzi eydür oğlu Orhan’a: ‘Bu Tatar’a gerçi and verdük.’” (Öztürk, 2013a: 38)

“Vardı Karamanoğlu’na and viridi.” (Öztürk, 2013a: 159)

“ ‘Bu zâlimler Müslümanlardır, öldürmek olmaz’ deyip, and verip, âzâd edip yine iklimine gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 54)

“Çünkü Osman, Çavdar Tatar’ın oğlunu and verip, atasına mu’âhede vechile yine gönderdi, oğlu Orhan’a eyitdi: ‘Oğul! Eğerçi bu Tatar’ile ahd edip and verip, gönderdik.’” (Öztürk, 2013b: 54)

“Hünkâr, Karamanoğlu’nun suçunu afv edip, Mevlânâ Şükrullah’ı gönderip varıp Karamanoğlu’na and verdi ki, şimden girü vechen mine’l-vücûh hergiz yağılık etmiye.” (Öztürk, 2013b: 260)

“Varıp Karamanoğlu’na and verdi ki, ayruk adâvet etmiye.” (Öztürk, 2013b: 283)

Ara yerde gîrüdâr düşmek: (-) Kavga, savaş ortaya çıkmak.

“Laza dahi etdi tama’ encâm-i kâr

Ara yerde düşdi lâbüd gîrüdâr” (Atsız, 2013: 153 / b. 238)

Aradan gidermek: (-) (EAT’de “aradan götürmek”) Ortadan kaldırmak, yok etmek (Çağbayır, 2017a: 295).

“*Ve dahi hadîs-i sahîhde mastûrdur ki, kaçan, İslâm çerisi gazâ edicek ferîştiler Hakk’a niyâz edip eydürdiler ki: ‘Ya Rab! Hicâbı aradan gider.’*” (Öztürk, 2013b: 118)

“*Ve dahi hadîs-i sahîhde mastûrdur ki, kaçan, İslâm çerisi gazâ edicek ferîştiler Hakk’a niyâz edip eydürdiler ki: ‘Ya Rab! Bu ortada olan hicâbları aradan gider.’*” (Öztürk, 2013b: 118)

Aradan götürmek: (-) Ortadan kaldırmak, yok etmek (Çağbayır, 2017a: 295).

“*Ve kıssa böyledür ki, Lâz-ili kâfirlerinün istizhârı çün Üngürüs kıralı Yanko mel’un idi ve zikr olunduğı gibi pâdişâhun hışmı helâk idüp anı aradan götürdi,*

Mısrâ‘

*Dâyimâ olsun rakîbün mahbesi zîr-i türâb
kâfir çeşm pür-âb olup zebûn düştü.*” (Tulum, 1977: 91)

“*Aradan götüür mihr ü mahabbet
Düze bir dahi düzen boza şekli*” (Öztürk, 2013a: 137)

“*Âhir Mûsâ Çelebi, Îsâ Çelebi’yi aradan götürdü, kendü kaldı.*” (Öztürk, 2014: 41)

“*İmdi bunun gibileri aradan götürmek yeğdür’ dediler.*” (Öztürk, 2014: 144)

“*Çün İstepan-ı mel’un bildi kim, gelen Liyh leşkerinün kasdını, kasdı bu kim,
Kara Boğdan vilâyetini ala, aradan götüre.*” (Öztürk, 2014: 153)

“*Gerekdir ki, bunu aradan götürevüz.*” (Öztürk, 2013b: 136)

“*Osmânîleri aradan götürelim.*” (Öztürk, 2013b: 303)

Araya almak: (+) Etrafını çevirmek, kuşatmak, etrafına toplanmak (Çağbayır, 2017a: 296).

*“Pes Müsülmanlar araya aldılar
Her taraftan cümle hamle kıldılar”* (Öztürk, 2012: 28 / b. 337)

*“Kâfir anı gerçi araya alur
Pâdişâh a ‘dâmun içinde kalur”* (Öztürk, 2012: 45 / b. 572)

*“Dün içinde araya aldı guzât
Altmış binden bini buldu necât”* (Öztürk, 2012: 51 / b. 647)

“Ve gemiler hod irkenden gelmiş idi, denizden ve kurudan araya aldılar.”
(Tulum, 1977: 106)

*“Bârî- be-yârî-i Bârî tünd-bâd-ı himmet-i pâdişâh-ı zafer-penâh muhâlifinün
niçesin suya gark itti, ve ol muhâlifün alayları –ki cenâheyn-i asker-i mansûra
hücûm itmişler idi- araya alınup, ekseri tu ‘me-i süyûf-ı lüyûs oldılar.”* (Tulum, 1977:
213)

“Leşkerini iki bölük etdiler kim leşker-i İslâm ’ı araya alalar.” (Öztürk, 2013a:
91)

“Ol bir bölünen kâfir gâzileri araya aldılar heman geldükleri gibi.” (Öztürk,
2013a: 91)

“Murad Paşa ’yı araya aldılar.” (Öztürk, 2013a: 256)

“Kâfir dahi yarılup bunları araya aldı.” (Öztürk, 2013a: 326)

“Pusudan çıkup nâgâh araya almışlar.” (Öztürk, 2014: 177)

“Kıral tecessüs etdirip, pâdişâhdan haber bilmeyip ertesini cenge ikdâm edip hünkâr dahi yetişip Niğbolu üzerinde Ungurus’ile buluşup, kâfirler İslâm leşkerini göricek leşkerini iki bölük edip İslâm leşkerini araya almak istediler.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Cum’a gün sabah evvel bir bölük gâziler heman hücum edip Ungurus’un üzerine yürüyüp iki taraftan kâfirler ol bölüğü araya alınca, hünkâr busuda durmuşidi hemandem tekbir edip bir kezden küffârın üzerine yürüş etdiler.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Düşmen Has Murad’a buluşup, araya alıp, nâ-bedid edip, Turhan Beğ oğlu Ömer Beğ’i ve Hacı Beğ’i ve Fenârîoğlu Ahmed Çelebi’yi nice Subaşılarda tutup esir etdiler.” (Öztürk, 2013b: 323)

Araya garaz düşmek: (-) Kötü niyet ortaya çıkmak.

“Hakdan ayruk çün garaz düşe araya
Şirk olur; ol Hakka nice yaraya?” (Atsız, 2013: 151 / b. 202)

Araya girmek: (+) Birbiri ile kavgalı olan iki kişi veya tarafı uzlaştırmak veya ayırmak için işe karışmak, müdahale etmek (Çağbayır, 2017a: 296).

“Anaları Dilşad Hatun ikisinin arasında girdi barışdurdı. (Öztürk, 2013a: 322)

“Beğleri araya girip, ‘elçiye zevâl yokdur’ dedikleri ecilden vazgeçip, yazıcısını okuyup buyurdu ki, Sultan’ın mektubuna cevab yazıp eyitdi ki: ‘Ey Mehmed! Niçin benimle böyle hareket edip, kendi haddinden tecâvüz edip, bu vechile kelimât edersin?’” (Öztürk, 2013b: 166)

“Girürler orada begler araya
Komazlar şâh bunları taraya” (Öztürk, 2001: 92 / b. 1054)

“Girürler araya bir nice server
Gelip sultan ayağına kodı ser” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1499)

“Girürler araya bir nice server
Geliüp şâhun ileyinde kodı ser” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1662)

Ârâyiş bulmak: (-) Süslenmek.

“Çünkü ol Gâzi Murada erdi baht
Buldi ârâyiş anunla tâc u taht” (Atsız, 2013: 147 / b. 151)

Ardı kesilmek: (+) Sonu gelmek, bitmek, tükenmek (Çağbayır, 2017a: 331).

“Berü, gendü memleketinden ‘askerün ardı kesildi, dost yolında cân u başı
ortaya koyup şol Kara Bagdan didükleri kâfirün elini iklîmini târâca virdi.” (Uygur,
2007: 444-446)

Ardı kesilmemek: (+) Sonu gelmemek, tükenmemek (Çağbayır, 2017a: 331).

“Hak virdügi devletün ardı kesilmez.” (Uygur, 2007: 558)

Ardı sıra: (+) Arkasından, peşinden (Çağbayır, 2017a: 332).

“Gıtdi elçi ardı sura Hamza Beğ
Vardı üç bin erle alur tanza beğ” (Öztürk, 2012: 49 / b. 626)

Ardın almak: (-) Arkadan saldırmak, arkadan vurmak (Çağbayır, 2017a: 308).

“Kâfirün ardın aldı.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Ve girü bu taraıdan kiral-ı la‘in Yanko mel‘un hücum edüp leşkerler cem‘
edüp, Ungurus ve Çeyh ve Nemcü ve Latin ve Alaman ve Leyh ve Sas ve Bosna ve
İflak çerisi mecmû‘ ittifak edüp cem‘ olup, kiral Yanko la‘in elli altmış bin mikdârı

çerileri cem' olup, üç dört yüz top arabaları toplarıyla çekilüp toplar, tüfekler, zenberekler ile kâfir leşkери gömgök demüre gark olup âhen-pûş polâd içinde bunu gibi şevketile heybetile Belgrad'dan geçüp ve Severin'den geçüp Matara ve Şumnu vilâyetini harâba verüp, ve andan Nigebolu üzerine düşüp, hisar edüp alımayup üzerinden geçüp gidüp, Nigebolu sancağı beği Firuz Beğ oğlu Mehmed Beğ Nigebolu sancağı çerisiyle ve hazır olan akıncıyla kâfir çerisinin ardın alup basup, bir nice kâfirlerini kırup helâk edüp zırhlu, cebelü cevşenlü kâfirleri dutup bu tarafa göndermekde.” (Öztürk, 2014: 60)

“Bu beğler ittifâk edüp, İflak leşkerini karşılayup gâfilin gece ile ardın alup basup bir nice bin akıncıyla Eflak çerisini kırup, helâk edüp, bir nice kâfirlerini cebelü cevşenlü, zırhlu demürlü, Sultan Murad Han hazretlerine gönderüp evvel bu gazâ rast gelüp, Hak ta'âlânun inâyeti ve Hazret-i Resûlu'llah salla'llâhu aleyhi ve sellemün mu'cizâtı ve gayb-erenlerin himmeti berekâtında bu gazâ feth olup, Sultan Murad Han bu gazâyı işidüp şâd olup, Hak ta'âlâya sığımup, leşkerler hazır olup Sofya'dan göçüp Kosova'ya gelüp, kâfir Yanko'nun ardından erişüp Kosova'da buluşup Yanko la'in dahi doğru Kosova'ya çıkup çerisini cem' edüp her tâyifeden gelmişidi, getürmiş idi.” (Öztürk, 2014: 66)

“Hak ta'âlâ celle celâlûhu girü gâzilere fırsat verüp, Muhammed-i Mustafa'nun aleyhi's-selâm mu'cizâtı berekâtında kâfir çerisine galebe edüp asâkir-i melâ'ine münhezim olup hazelehümü'llâhu aleyhimü'l-la'ne gâziler kâfiri kira kova her tarafa gidüp, Yanko la'in bu hâli görüp bilüp leşkerine istimâlet verüp, ben Türk'ün ardını almağa giderin deyüp leşkerini gâfil kılup, Yanko pelid bir tarafa sökün edüp, gâziler dahi Yanko'nun kaçduğunu bilüp, Yanko'nun malını ve hazînesini ve arabalarını görüp araba üzerine üşüp hayli araba cengi olup, arabada bir cenk oldu kim, toplar, tüfenkler, zenberekler araba içinden atılup kıyâmetden bir nişân olup, anda dahi bir azîm cenk oldu kim, ta'biri kâbil değül.” (Öztürk, 2014: 68)

“Üç yüz kişi ile gelüp bunlar gâfil iken bir gece şebhûn edüp Miloç'ı ve kiralı sıyup ardın alup kırup kılıçdan geçürüp on iki banı sancaklarıyla devlet eşiğine gönderdi.” (Öztürk, 2014: 102)

“*Ya Arab leşkeri yahud Dulkadiroğlu Alâüddeve veyahud Turgutoğulları ve dahi Varsak beğleri ittifak edüp, ardumuz yahud önümüz alalar deyü, bu yorgunlugile, bozgunlugile yüzümüz suyuyla bir rüsvâyılık, behtâlık olmadın dönüp gitmek yeğdür deyüp, bu tedbiri edüp ma‘kul görüp gelüp gitdiler.*” (Öztürk, 2014: 126)

“*Atını, esirini vermeyeni ardınca alup penhâni güm etdiler.*” (Öztürk, 2014: 161)

“*Her tarafa dağılmış iken, bu taraftan sancak beği Ali Paşa bunları câsuslayup, kâfirlerün önün ardın alup cemî‘sin kılıçdan geçürdi, Cemâziyelevvel ayının evvelinde vâkı‘ oldu.*” (Öztürk, 2014: 176)

“*Efrenç-i la‘in bir hîleyle deniz kenarına gelüp ol kenarun halkı gemi geldi deyüp deniz kenarına gelüp cenk ederken, Efrenç-i la‘in hîle edüp bir gayrı yerden gâfilin üç yüz mikdârı atlasını çıkarup gelüp, bu taraftan bunların ardın alup Müslimanların avratın, oğlanın, kız u gelin, yiğit, koca ne bulursa alup, iki binden ziyâde esir edüp gitdiler.*” (Öztürk, 2014: 181)

“*Anun ardın önün alursa düşman Buluşur ana yüz kaytarmaz iy can*” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2634)

Ardın bağlamak: (-) Arkadan kuşatmak.

“*Sultan Murad Han dahi arabaların öne dutup, topların, tüfenklerin, şişlü kalkanların önüne dizüp, yeniçeri ve azebler önde durup kal‘a gibi önün ardın bağlayup, muhkem berkidüp demürden kal‘a gibi durup kâfirlerün toplarına karşı göğüs gerüp leşkerden alaylardan zebun yiğitler gelüp yaralı berelü Sultan Murad Han alayına sığınup, birez dinlenüp eğlenüp girü kâfirlerün ardına girüp düşüp cenk iderlerdi.*” (Öztürk, 2014: 68)

“*Ve girü Sultan Bayezid Han ibn-i Mehmed Han halle‘dallâhu ta‘âlâ saltanatehû Kostantin‘de karar edüp, Muharrem ayının evâsıtında girü Mihaloğlu Ali Beğ‘e destur verüp an bin akıncıyla Ungurus‘ile Bosna aralığında seğirdüp*

tama' edüp gitdükçe içerülere gidüp hiç yine berüye çıkaruz demeyüp, kâfir leşkeri bunların ardın bağlayup ziyâde yığnaklar edüp gelecek yollarını bağladılar.” (Öztürk, 2014: 144)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ibn-i Mehmed Han halleda'llâhu ta'âlâ saltanatehü Kostantin'de karar edüp, Muharrem ayının evâsıtında girü Mihaloğlu Ali Beğ'e destur verüp on bin akıncıyla Ungurus ile Bosna aralığında seğirdüp derinliğe gidüp gitdükçe kâfir çerisi ardını bağladı.” (Öztürk, 2014: 144)

“Ali Beğ iç ile gitdükçe ardını bağladılar.” (Öztürk, 2014: 144)

Ardın basmak: (-) Arkadan çevirmek, kuşatmak (Çağbayır, 2017a: 308).

“Kal'ada olan erden ba'zı, gice komayup, irden çıkup ardın bastı.” (Tulum, 1977: 138)

“Murad Han dahi ardın basa erişdi.” (Öztürk, 2013b: 240)

“Kızılağaç Yenicesi'nde ardın basıp tutup, Edirne'de Sultan Murad'a getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 240)

Ardın sürmek: (-) Peşinden takip etmek, ardına düşmek (Çağbayır, 2017a: 308).

“Orhan Gâzi yayan olup gâzilerile bile ardın sürdü.” (Öztürk, 2013a: 42)

“Murad Han dahi leşkeriyilen ardın sürdi.” (Öztürk, 2013a: 132)

“Orhan Gâzi, gâzilerile piyâde olup ardın sürüp, dağa bile çıkdılar.” (Öztürk, 2013b: 56)

“Sultan askeri anların ardın sürüp, ele gireni helâk edip malların yağma etdiler.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Çün Sultan Mehmed Kubadoğlu'nun askerin sıyıp, kendiyi tahkir ve ta'ciz edip gâlib-i mutlak olup şehirlerin ve kal'aların feth edip ol vilâyeti dahi teshir etmeğe ikdâm edicek meğer Canik kavminin ardın sürüp, kimini kırıp kimini esir edip esbâbların ve malların gâret ederken Filtıl adlı bir kal'a varidi ki, su'übetde be-gâyet muhkem idi.” (Öztürk, 2013b: 161)

“Zîrâ eğer kaçavuz, ardımız sürüp kökümüz kese, kırarlar.” (Öztürk, 2013b: 169)

“Sultan dahi yetişip, mezbûr Ali Beğ'i kaçmış görüp, ardın sürüp kovarak Selâsil kal'asına düşürdüler.” (Öztürk, 2013b: 177)

“Elçi gelip Sultan'ın askerinin ahvâlin bilip, varıp ana haber verince Sultan bunun hîlesine muttali' olup heman sâ'at elçinin ardın sürüp, bin mikdârı yiğidile Ali Beğ'in üstün uralım deyü yürüyünce gördüler ki, Ali Beğ, Sultan'ın mehâbetin işidip mukâvemeteye ikdam edemeyip, heman ol dem kaçmış.” (Öztürk, 2013b: 177)

“Emir Süleyman dahi ardın sürüp, anda yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 196)

“ ‘Zîrâ şimdi Mûsâ Beğ bunu isteyügelir’ deyü söyleşirken, nâgâh Mûsâ Çelebi Emir Süleyman'ın ardın süre yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 208)

“Mûsâ Çelebi ardın sürüp, sarayın ortaya alıp, durdu.” (Öztürk, 2013b: 207)

“ ‘Zîrâ şimdi Mûsî Çelebi gelir bunu sizden taleb eder’ deyü söyleşirken, nâgâh Mûsâ Çelebi Emir Süleyman'ın ardın süre yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 208)

“Paşa Yiğid'ile İzmiroğlu Hamza Beğ, iki bin mikdârı kişiyile bunların ardın sürüp yetdi.” (Öztürk, 2013b: 218)

Ardına bakmamak: (+) Korku ile yürek çarpa çarpa kaçmak (Çağbayır, 2017a: 331).

“Ardlarına bakmadılar yeteler deyü korkularından.” (Öztürk, 2013a: 313)

Ardına bakmayıp kaçmak: (Arkasına bakmadan kaçmak) Arkada kalanlarla ilgilenmeden bir yerden hızlıca ayrılmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 152).

“Ejderha agzından çıkmış cânavâr bigi yatağın arzuladı, ardına bakmayıp kaçdı.” (Uygur, 2007: 446)

Ardına düşmek: (+) Peşinden gitmek, arkasına düşmek, takip etmek (Çağbayır, 2017a: 331).

“Bildiler ki kâfir singundur, ardına düşüp bakıyyesin dahi anlar kırdılar.” (Tulum, 1977: 115)

“Hemânâ tokuz kurda meseli mütemessil olup, ön varanlara küffâr-ı eşrâr başın ve cânın pîşkeş kıldı, son varanlara hânümânın yağmalattı; ve kendü, Kara-Boğdan-ı kara-baht ardına düşüp, başın tağa taşa urmağ ile kurtuldu.” (Tulum, 1977: 173)

“Cins köğ ve mavunalar -ki direkleri göğ direnür- ve yüğrük kadırgâlar -ki önüne ok perrân itsen gâyet-i sür‘atinden ok ardına düşer- ve fâyık tîz-rev kayıklar; bu sıfatlu bî-had gemiler, azebân-ı bahrî ile ve ricâl-i ebtâl ile ve toplar ve darbuzenler ve sâyir yarağ ile meşhûn itürdi.” (Tulum, 1977: 211)

“Ol dahi Türk’ün ardına düşdü.” (Öztürk, 2013a: 26)

“Bu taraftan Gâzi Fâzıl bu kâfirün ardına düşdü.” (Öztürk, 2013a: 69)

“Süleyman Paşa ardına düşdü.” (Öztürk, 2013a: 70)

“Murad Han dahi leşkeriyilen ardına düşdi.” (Öztürk, 2013a: 132)

“Ol beğ ardlarına düşdü.” (Öztürk, 2013a: 313)

“Bunlar dahi hâyinlerün ardına düşdüler.” (Öztürk, 2013a: 316)

“Mirza ardına düşdü.” (Öztürk, 2013a: 320)

“Gâziler fırsat bulup kâfirün ardına düşüp kovup kırdılar.” (Öztürk, 2014: 26)

“Sultan Murad Han dahi arabaların öne dutup, topların, tüfenklerin, şişlü kalkanların önüne dizüp, yeniçeri ve azebler önde durup kal’a gibi önün ardın bağlayup, muhkem berkidüp demürden kal’a gibi durup kâfirlerün toplarına karşı göğüs gerüp leşkerden alaylardan zebun yiğitler gelüp yaralı berelü Sultan Murad Han alayına sığınup, birez dinlenüp eğlenüp girü kâfirlerün ardına girüp düşüp cenk iderlerdi.” (Öztürk, 2014: 68)

“Rum-eli leşkerine bu inhizam ve ıztırab ve bu hâl vâkı’ olup, girü bu taraftan Mahmud Paşa varup yardım edüp, Uzun Hasan leşkerini döndürüp gelüp gidüp, Sultânü’l-İslâm ve’l-müslimîn, kâtilü’l-kefere ve’l-müşrikîn, el-mücâhid fi-sebîli’llah, Sultan Mehmed dahi bu hâli görüp ve bilüp, alaylarını düzüp hazır edüp yürüyüp Uzun Hasan kendü gelmeyüp, âkıbet Sultan Mehmed Han, Uzun Hasan’un ardına düşüp kanda olduğunu bilüp üzerine yürüyüp, Uzun Hasan dahi gayret edüp çâr nâcâr olup, ol taraftan Uzun Hasan yürüyüp, bu taraftan Sultan Mehmed yürüyüp, iki deryâ gibi leşker birbiriyle buluşup alay alaya karşı.” (Öztürk, 2014: 109)

“Ardına düşdüler.” (Öztürk, 2013b: 36)

“Hemandem at arkasına gelip Türk’ün ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 45)

“Ve bi’l-cümle küffârı Hak avniyile sıyıp Adranos tekvuru kaçıp Kestel tekvuru maktul olup Bursa tekvuru hisarına girip, Kite tekvuru Osman Gâzi’nin mukabilindeydi, kaçıp, Osman ardına düşüp, Ulubat’a degin kovup köprüyü öte geçirip, Osman Gâzi köprü başında durup Ulubat tefvuruna haber gönderdi ki zebunumu ver.” (Öztürk, 2013b: 51)

“ ‘Ardına düşüp anları dereden çıkartmamak gerek’ deyip heman binip, Orhan’ın ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 54)

“Fi’l-hâl tekvur dahi kal’adan çıkıp, Müslümanların ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Gâzi Fâzıl duyup bu kâfirin ardına düşüp, kâfir kaçarak geldi ki hisara gire, boğazı ele verip bilesince olan kâfirleri kırıp tekvuru tutup hisara karşı getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 78)

“Gâzi Fâzıl bu kâfir adam olduğun duyup kovar gibi olup bu kâfirin ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 78)

“Alâaddin Beğ dahi gayret edip ne denlü Varsak varise ve Turkut ve Bayburd ve Samagarlu cem‘ olup gelip Akçay’da hünkârile uğraşip tâkat getirmeyip kaçıp ehl-i İslam ardına düşicek nâgâh kazâ-yı âsmânî yetişip atı sürçüp yıkılınca nice merdâneler yetişip tutup muhkem bend edip tezellülile hünkârın izz-i huzuruna getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 133)

“Zira eğer kaçarsavuz, heman ardımıza düşüp kökümüz kese, kırarlar.” (Öztürk, 2013b: 169)

“Zirâ sen bundan Rum-eli’ne dönicek, düşmenin ardına düşer, ad yavuzluğu olur.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Bunlar dahi dönüp Sultan’ın ardına düşüp gitdiler.” (Öztürk, 2013b: 218)

“Sultan çerisi dahi ol sinan asker ardına düşüp, hattâ Mûsâ Beğ’in dahi meyli oldu ki, kaçsın.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Andan Sultan Murad askerile ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 240)

“Derler ki, çün kâfir sınıp kaçdı, hünkâr dönicek, Rum-ili beğlerbeğisi Davud Beğ kâfirin ardına düşüp, bir gün bir gece kovup, çok kâfir helâk etdi.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Mahmud Paşa haber aldı ki, kıral Kuluc hisarına gitdi; Mahmud Paşa ardına düşüp gelip gâfilken kıral yemek yirken üzerin urup, kıral muztar olup ceng edip bin cehdile Kuluc hisarına girdi.” (Öztürk, 2013b: 308)

“Kâfirin ardına düşüp basıp, bî-kıyas esir aldılar.” (Öztürk, 2013b: 311)

Ardına girmek: (-) Takip etmek, peşine düşmek.

“İslâm ‘askeri kâfir ‘askeriniün ardına girdiler.” (Uygur, 2007: 448)

Ardınca ermek: (-) Takip etmek, peşine düşmek (Çağbayır, 2017a: 309).

“Cavk cavk ardınca erişdi guzât
Bursa’da pür-leşker oldu kâyinât” (Öztürk, 2012: 41 / b. 510)

Ardınca gitmek: (-) Peşini bırakmamak (Çağbayır, 2017a: 309).

“Şahruh oğlu Cöke Mirza kim ardınca gitmişidi.” (Öztürk, 2013a: 321)

“Ve girü Sultan Mehmed Han leşkeri Uzun Hasan çerisini kova gidüp ardınca
girdiler.” (Öztürk, 2014: 110)

“Gelüp pâdişâh ardınca gitdi.” (Öztürk, 2014: 163)

“Vezirleri İbrâhim Paşa ve Hersekoğlu Ahmed Paşa ve Ya’kub [Paşa] ve
Anadolu beğlerbeğisi Arnavud Sinan Paşa ve Rum-ili beğlerbeğisi Mustafa Paşa
Rum-ili leşkeri ile Gümülcine tarafından gidüp ve Anadolu beğlerbeğisi Sinan Paşa,
dâmâd-ı pâdişâh, Anadolu leşkeri ile gelüp Edrene’den göçüp pâdişâh ardınca
Filibe tarafından gidüp varup pâdişâh ile buluşup, Mora tarafına Eynebahtı hisarı
üzerine gitdiler.” (Öztürk, 2014: 164)

Ardınca göçmek: (-) (EAT’de “ardınca gitmek”) Peşini bırakmamak
(Çağbayır, 2017a: 309).

“Bu taraftan Sultan Murad dahi ardınca göçüp Biga’ya geldi.” (Öztürk,
2013b: 239)

“Heman beğlerbeği dahi ardınca göçüp, sabah küffârın üzerine çıkagelip
heman tablbâz urup, bir kezden tekbir getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 258)

“Pâdişâh dahi bir nice eyyâmdan sonra Mahmud Paşa'nın ardınca göçüp gitdi.” (Öztürk, 2013b: 298)

Ardınca olmak: (-) 1. Bir şeyin hevesinde, arzusunda olmak. 2. Arkasını bırakmamak, izinde bulunmak, peşinde bulunmak, izlemek (Çağbayır, 2017a: 309).

“Dört biş günde küffâr-ı eşrâr evc-i temerrüdden hazîz-i tezellüle düşüp amân eteğine yapışmak ardınca oldılar, miftâh-ı kal'ayı teslim ittiler.” (Tulum, 1977: 202)

“ ‘Tez gelmek ardınca ol kim biz hazır olup dururuz’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 35)

“ ‘Ve hem tezcek varmak ardınca olun’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 146)

“ ‘Var, kapum kullarıyla ve Anadolu askeriyile ol harâmîyi ele getürmek ardınca ol’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 328)

“Heman kâfir kaçan ardınca oldu.” (Öztürk, 2013a: 329)

“Eyitdi: ‘Türk cemî’ avratı, oğlanı, malı, rızkiyle gelip kabzıma girdi. Heman bu işin ardınca olmak gerekdir’ deyip heman yine Mihail’i gönderip ‘fûlan yerde düğündür, lutf edip teşrif buyuralar’” (Öztürk, 2013b: 44)

“Eyitdi: ‘Türk cemî’ avratı, oğlanı, malı, rızkiyle gelip kabzıma gireyorur. Heman bununve bu işin ardınca olmak gerekdir deyip, heman Köse Mihal’i Osman’a gönderip fûlân yerde düğündür, lutf edip teşrif buyurasız deyü düğünün vaktin ve Osman’ın göçüyle geleceğin i’lâm etdiler.” (Öztürk, 2013b: 44)

“Baş kurtarmak ardınca oldu.” (Öztürk, 2013b: 101)

“İzmiroğlu kaçıp kal’asına girip, i’tizâr etmek ardınca oldu.” (Öztürk, 2013b: 213)

“Ve Sultan’a ol yerde Evrenos Beğ’den mektub geldi ki, Sultan lutf u kerem edip, Mûsâ Beğ’e buluşmayıp ol ne yere varursa tecessüs edip, andan irak olup gidip

Laz iline girip derbendde durup, Burak Beğ'i ve Paşa Yiğid'i ve Tirhala beği ve Sinan Beğ'i, ki bunlar alaylar beğleridir, bunları kendinize rabt etmek ardınca olasin." (Öztürk, 2013b: 217)

"Anda Paşa Yiğid'den ve Burak Beğ'den ve Tirhala beği Sinan Beğ'den haber geldi ki, 'Ey Sultân-ı âlem! İşte biz üç yiğidiz, üç bin cihan pehlevan adamımız vardır, ale't-ta'cîl bize gelip mülâkât etmek ardınca olasin'deyü." (Öztürk, 2013b: 218)

"Ve kendi dahi askerinin cem' edip hünkârı karşılamak ardınca oldu." (Öztürk, 2013b: 226)

"Ol dostluğa binâ edip Karamanoğlu'na mahfice bir mektub yazıp, gönderdi ki, 'Ne durursun, Sultan katı merdâneliğin varise edip gelip ermek ardınca olasin' dedi." (Öztürk, 2013b: 227)

"Ali Beğ, Mahmud Paşa'yı halâs etmek ardınca oldu." (Öztürk, 2013b: 323)

"Uzun Hasan başın kurtarmak ardınca oldu." (Öztürk, 2013b: 326)

Ardınca varmak: (-) Peşinden gitmek, takip etmek (Çağbayır, 2017a: 309).

"Dağa ardınca vardı." (Öztürk, 2013a: 42)

"İssi ardınca varursa eğer dâyim gördükleri adam olursa bir sehel nesne verürler." (Öztürk, 2013a: 195)

"Ol hinde il duyup ardınca varup erişüp Fireng'ün atlasına kılıç koydular." (Öztürk, 2014: 181)

"Ba'zısın ardınca varıp yolda kırdılar." (Öztürk, 2013b: 86)

"Yahşi Beğ hünkâra haber gönderip ahvâlini i'lâm edip 'kâfir kaçdı, ardınca varayın mı, ne buyurursunuz?' dedi." (Öztürk, 2013b: 111)

“*Hünkâr, ardınca varmasını câyiz görmeyip ‘gel, git’ deyü emr etdi.*” (Öztürk, 2013b: 111)

“*İssi ardınca varursa döğerler, kovalarlar.*” (Öztürk, 2013b: 291)

Ardından girip önünden çıkmak: (Ağzından girip burnundan çıkmak) Çok kötü dövmek (Çağbayır, 2017a: 126).

“*Ya ‘kub Paşa dahi eyle i ‘tikâdla cenge girdi kim, anka hava yüzünden şikârına iner gibi inüp, kâfirlerün ardından girüp önünden çıkup kâfirleri şöyle kırup kâfirlerün üzerine heybet düşüp, Derencil Ban-ı mel’un hod kendüye mağrur olmuşdu.*” (Öztürk, 2014: 138)

Ardını basmak: (-) Arkadan çevirmek, kuşatmak (Çağbayır, 2017a: 308).

“*Eyitdi: ‘Varayım Türk’ün ardını basayum, Türk zebunimiş.*” (Öztürk, 2013a: 39)

Ardını önünü saymak: (Önünü ardını düşünmemek) Bir hareketin, bir kararın nereye varacağını, nasıl bir sonuç doğuracağını hesap etmek.

“*Bu kullarına bu fikri tanışdı*

Bu rânun ardın önini sayışdı” (Öztürk, 2001: 99 / b. 1136)

Arka olmak: (+) Yardımcı olmak, destek olmak (Çağbayır, 2017a: 321).

“*Husûsâ dîn-i Mesih gayretine etrafın beğleri dahi sana arka olurlaridi.*” (Öztürk, 2013b: 100)

“*Husûsâ dîn-i Mesih gayretine etrafın beğleri dahi sana arka olurlar dedi.*” (Öztürk, 2013b: 100)

Arka tutmak: (-) Yüklenmek (Çağbayır, 2017a: 321).

*“Belâ yükine arka dutma zinhâr
İşünü iyleme bu vechile zâr”* (Öztürk, 2001: 31 / b. 360)

Arka vermek: (+) Sırtını güçlü bir yere dayamak (Çağbayır, 2017a: 322).

“Anda gelicek küffâr dağa arka verdiler.” (Öztürk, 2013a: 33)

“Murad Han bir kaba ağaca arkasın verdi, oturdu.” (Öztürk, 2013a: 83)

“Ve hem ol ağaç kim han arkasın vermişidi.” (Öztürk, 2013a: 83)

*“Sakın kim kâfirün ahdine inanma
Yele arkan verüp muhkem sanma”* (Öztürk, 2013a: 154)

*“Sultan Murad Han Gâzi hisarı alımayup gelüp ol Devletlü Kaba ağaç’a
arkasın verüp dayamışdı, otururdu.”* (Öztürk, 2014: 27)

*“Anda küffâr zebun olup dağa arka verip ceng edip azîm kırkun olup Osman’ın
kardaşı Gündüz oğlu Aydoğdu anda şehid oldu.”* (Öztürk, 2013b: 50)

“Murad Han arkasın ol Kaba Ağaç verip oturdu.” (Öztürk, 2013b: 91)

“Eğer düşmen üzerimize gele, arkamızı şehre verip, anda ceng edelim” dedi.”
(Öztürk, 2013b: 202)

Arkası yere gelmek: (Sırtı yere gelmek) Yenilmek, alt olmak (Çağbayır, 2017d: 5130).

“Her kim ki, anunile ceng ü rezm güreşini tutardı, ânî arkası yere geldi.”
(Öztürk, 2013b: 286)

Arkasına urmak: (-) Sirtına almak, yüklenmek.

“Çuvalı arkasına urdu.” (Öztürk, 2013a: 146)

“Veys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dıkıp çuvalı arkasına urup sokranı sokranı canıma geçdi’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’ ” (Öztürk, 2013b: 248)

“Üveys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dıkıp çuvalı arkasına urup ırgad sûretinde sokranı sokranı ne belâdır bu dahi benim canıma geçdi, canımdan usandım’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’ ” (Öztürk, 2013b: 248)

“Her bir dilîr siperin arkasına urup, alaca pullarıyla her biri pelenge döndü, kûhsâr-ı hisara turmaz ağardı.” (Öztürk, 2013b: 285)

Arkasını (bir şeye) vermek: (+) Bir şeye arkasını dönmek (Çağbayır, 2017a: 321).

“İki taraflı arkalarını bahra virmiş ve bir taraflı sînesini berden yana dutmuş; içi toptolu cünd-i şeyâtîn ve melâ’in Frenk ve Rûm, Arnavud, Bulgar ve Cinviz ve Katalan.” (Uygur, 2007: 136)

Armağan çekmek: (-) Hediye sunmak.

“Yıldırım Han’a mektubunu verdi ve armağanların çekdi.” (Öztürk, 2013a: 103)

“Ol dahi armağanların çekdi.” (Öztürk, 2013a: 148)

Assı eylememek: (Fayda etmemek) Bir etkisi olmamak, yarar sağlamamak, yararlı olmamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

*“Ki assı iylemez son peşîmânlık
İdenler işbu halka pâsubânlık”* (Öztürk, 2001: 117 / b. 1344)

*“Sitemdür çekdügün çarh içre heyhât
Hiç assı iylemez bin iyle feryâd”* (Öztürk, 2001: 161 / b. 1871)

Assı kılmamak: (Fayda etmemek) Bir etkisi olmamak, yarar sağlamamak, yararlı olmamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

*“Dilinde söylenenler assı kılmaz
Asıl gönüldeki niyyetün oldu”* (Öztürk, 2013a: 45)

Âsmâna erişmek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

*“Ceyş-i İslâm’ın cûş u hurûşu du‘â-yı ebrâr gibi âsmâna erişip, tîglerinden
kan, mîglerinden bârân gibi yağardı.”* (Öztürk, 2013b: 286)

Âsümâna yetişmek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

*“El-kıssa, çün ol mihr-i sipihr-i saltanat üfûl buldı, âh-ı dûd-âsây-ı âzâde vü
kul, yini mansıba irişmiş le‘îm başı gibi âsümâna yitişdi, ve hûnâb-ı dil-i erbâb-ı
elbâb, yıldızı düşmiş kerîm misâli topraklara düşdi.”* (Tulum, 1977: 185)

Aşağa geçmek: (-) Yıkılmak.

“Pes Hak ta‘âlânun hışmı yetişüp, ol zelzeleden ol kelisa kubbesiyle yıkılup zîr ü zeber olup aşağıya geçdi.” (Öztürk, 2014: 87)

“Hazret-i Resûl salla‘llâhu aleyhi ve sellem dünyâyâ geldükde ol gece Medâyin‘de Nûşirrevân‘un köşkü ya‘ni tâk-ı Kistrâ derler ol meşhurdur, ol gece tâk-ı Kistrâ‘nın kubbesi aşağıya geçdi.” (Öztürk, 2014: 93)

“Toplar, tüfenkler gürlüdüsin, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök gürlüdüsin sanup, zelzele olup yerler aşağıya geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han‘un cerrâr-misâl leşkери Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkери tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkери ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan‘un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkde Uzun Hasan‘un oğlu Zeynel‘ün başı kesilüp Uzun Hasan leşkери târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkери beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

“Ve girü bu yıl Erzincan şehri dahi zelzeleden helâk olup şehri aşağıya geçdi, harâb oldu.” (Öztürk, 2014: 115)

“Ola kim, meğer Lut Peygamber zamanında olan bir sâ‘ika, bir zelzele ola aşağıya geçe, yohsa cenkile alınacak kal‘a değıldür derler.” (Öztürk, 2014: 170)

“Meğer kim, Süleyman aleyhi‘s-selâm derilüp gelüp divler ile hava yüzünden girüp alalar, veyahud Lut Peygamber aleyhi‘s-selâm sâ‘ikası bigi bir sâ‘ika ola, veyahud bir zelzele ola aşağıya geçe derlerdi.” (Öztürk, 2014: 172)

“Şöyle kim, Siroz tarafında Filibecük derler, anun karşusunda iki pâre köy aşağıya geçdi derler.” (Öztürk, 2014: 186)

“ *‘Ol gece benüm evüm ve on sekiz baş cemâ‘atüm ve bin dâne koyunum ve su sığırlarum ve öküzlerüm ve ineklerüm cümle aşağıya geçdi belürsüz oldu’ dedi.*” (Öztürk, 2014: 186)

“*Erzincan aşağıya geçdi.*” (Öztürk, 2013b: 228)

Aşına zehir katmak: (-) Bir kimseye çok büyük sıkıntı vermek.

“*Dutalar kal‘a‘i âfet daşına
Zehirler katalar a‘dâ aşına*” (Uygur, 2007: 592)

At arkasına gelmek: (-) Ata binmek (Çağbayır, 2017a: 296).

“*Asker at arkasına gelüp ilgar olundu.*” (Tulum, 1977: 98)

“*Kaçan kim gice olsa gâzilerile at arkasına gelüridi.*” (Öztürk, 2013a: 73)

“*Mustafa dahi at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 132)

“*Heman çuvaldan çıkup at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 146)

“*Heman bu kelâmdan sonra Vidin Sinanı at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 157)

“*Cemî‘ gâziler at arkasına geldiler.*” (Öztürk, 2013a: 167)

“*İshak Beğ ol sâ‘at at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 167)

“*Ol kaltaban heman at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 171)

“*Pâdişâh dahi at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 200)

“*Sinan Beğ dahi hisardan çıkıdı, at arkasına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 209)

“*Yine bunlar at arkasına gelüp cenge başladılar.*” (Öztürk, 2014: 29)

“Hemandem at arkasına gelip Türk’ün ardına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 45)

“Fi’lhâl at arkasına gelip işiden Orhan’ın yanına derilip, göz açdırmayıp, Oynaş hisarı derler dağ arasında bir viranca hisar vardır; anda yetişip, aldığı bi-tamâmihi bıraktırıp, Tatar’dan kimini kılıçdan geçirip, Çavdar Tatar’ın oğlunu tutup, Osman gelince habs etdiler.” (Öztürk, 2013b: 53-54)

“Buyurdu hünkâr, çeri at arkasına gelip saflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp, kalb ü cenâhı perveste kıldı.” (Öztürk, 2013b: 96)

“Karaman leşkerinden Tatar ve Türk, Varsak ve Turkut ve Bayburd dahi koşun koşun olup at arkasına geldiler.” (Öztürk, 2013b: 97)

“Cümle leşker cebe vü cevşen geyip âlât ü esbâb ve silâh u yarağile at arkasına gelip elçiye cebe gösterdiler.” (Öztürk, 2013b: 113)

“Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eytdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağrını hûn ve kanını Ceyhun edip bağarsak perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz.’” (Öztürk, 2013b: 121)

“Ve bi’l-cümle erenler âlât-ı harbile müretteb ve esbâb-ı cengile müzeyyen ve müsellah olup at arkasına gelip alaylar bağlayıp, saflar düzedüp kalb ü cenâh, bâr u büngâh, meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi öne ve kimi kafaya durmağa başladılar.” (Öztürk, 2013b: 122)

“Asâkir-i küffâr at arkasına geldi.” (Öztürk, 2013b: 123)

“At arkasına gelip revâne oldu.” (Öztürk, 2013b: 248)

“Andan Vidin Sinanı at arkasına gelip eytdi: ‘Hay gâziler!’” (Öztürk, 2013b: 258)

“Cümle akıncılar ve gayûr yiğitler, fi’lhâl at arkasına geldiler.” (Öztürk, 2013b: 258)

“İshak Beğ, hemandem at arkasına geldi.” (Öztürk, 2013b: 264)

“Sinan Beğ dahi at arkasına geldi.” (Öztürk, 2013b: 298)

At arkasında bulunmak: (-) Ata binmek.

“Fi’l-hâl, asker-i muzaffer ceng-i kal’a yarağı ile at arkasında bulunup, alaylar bağlayup, yaya ve atlu kal’a üzerine vardılar.” (Tulum, 1977: 97)

At oynatmak: (+) At üzerinde gösteriler yapmak (Çağbayır, 2017a: 382).

“Griler kopdı hem oynadı atlar
Yürekler deprenüp ditredi etler” (Güldaş, 1996: 267 / b. 1840)

“Eynegöl’i eyledi yağma guzât
Ol ovada oynadup gâziler at” (Öztürk, 2012: 17 / b. 191)

“Alay alay gökdemür giymiş guzât
Saf saf olmuş oynadurlar cümle at” (Öztürk, 2012: 50 / b. 640)

At salmak: (-) 1. At sürerek düşmana hücum etmek. 2. Atı hızlı sürmek (Çağbayır, 2017a: 382).

“Bunu görüp ehl-i İslâm’un atlusu ve yayası yir yir at salup kâfirün yüzün döndürdiler.” (Tulum, 1977: 82)

“Kal’adan dahi bir güruh-ı enbûh-ı dîv-şükûh -ki niçe meydânlarda Türk ile dürtüşigelmîş nâmdâr, martolos-ı menhûş-şekl kâfirlerdür- karşulayup kal’a öninde -ki sath-ı melsâ ve fers-i dibâ-yı hadrâdur- at salmışlar.” (Tulum, 1977: 96)

“Çün ilerü at sıçradup yitişen yiğit yinil bunlara mukâbil oldılar, gulgüle-i tekbîri arş-ı isti’ânete gönderüp at saldılar.” (Tulum, 1977: 127)

“Dönüben her taraftan saldılar at
‘Adûyi eylediler gay katı mât” (Uygur, 2007: 212)

“Salaydı at a’dâ üzre çâlâk
Olurdu ayag altında kamu halk” (Uygur, 2007: 328)

“Bu taraftan ehl-i İslâm gâzileri tekbir getürdiler bir kezden, heman yayanun
üzerine at saldılar.” (Öztürk, 2013a: 167)

“Ol sebebden ötürü fırsat bulup niyyet-i gazâ deyüp, başını gazâ yolunda
fedâ koyup, cihâdün fî-sebili’llah deyüp, ale’l-gâfilîn Yahşioğlu’nun üzerine at salup,
Sam-süvâr bigi ya Rüstem-i Neriman gibi ejderha-misal hücum edüp, Yahşioğlu
elçinün tîg-i Samsam’ile yüzünde ve gözünde ve başında zahm irgürüp, Yahşioğlu ol
zahmdan helâk olup fi’n-nâri’s-sakar, ve ol gâzi[yi] dahi ol arada şehid eylediler,
şühedâ mertebesin buldu, nevvera’llâhu ta’âlâ kabrahû, Zilka’de ayınun evâsıtında
vâkı’ oldu, hicretün sene 891.” (Öztürk, 2014: 123)

“Gâzileri görüp, ansuzun üzerlerine at saldılar.” (Öztürk, 2013b: 115)

“Çün Mûsâ Beğ’in askeri sınıp kaçıp kendisi tenhâ kalıcak Mûsâ Beğ’i tutmak
kasdına üzerine at saldı.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Bu taraftan gâziler dahi tekbir getirip, yayanın üzerine at saldılar.” (Öztürk,
2013b: 264)

“Kâfirin yayası gördü ki, ehl-i İslâm üzerlerine at saldı, heman bir kezden tîr-
bârân etdiler.” (Öztürk, 2013b: 264)

“Birbirin üstüne at saldılar.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Andan Yanko mel’un yine Anadolu üzerine uğrayıp, küffâr-ı melâ’in anı görüp,
bunlar dahi bir uğurdan Anadolu üzerine at saldılar.” (Öztürk, 2013b: 276)

At seğırtmek: (-) At koşturmak (Çağbayır, 2017a: 382).

“*Atlar seğırdip, mübâlağa öndüller alındı.*” (Öztürk, 2013b: 295)

“*At seğırdenin hiç birin mahrum komadılar.*” (Öztürk, 2013b: 295)

At sıçratmak: (-) Atı mahmuzlayarak hücumla geçmek, at sürmek (Tulum, 1977: 239).

“*Ve çarha cengi için, niçe pehlevânân-ı ceng-âzmâyân -ki mezâklarına rûz-ı mesâf şeb-i zifâftan ahlâdur- kal'a-i Kostantiniyye kapusına kılıç urmağa at sıçrattılar.*” (Tulum, 1977: 50)

“*Ve hemân yürekli koçaklar, çarha cengi için at sıçrattılar.*” (Tulum, 1977: 96)

“*Çün ilerü at sıçradıp yitişen yiğit yinil bunlara mukâbil oldılar, gulgule-i tekbîri arş-ı isti'ânete gönderüp at saldılar.*” (Tulum, 1977: 127)

“*Çarhacısı derhâl ilerü at sıçrattı.*” (Tulum, 1977: 127)

“*Mûsâ Beğ gördü ki, kendisi girdâba düşüp, iş hadden geçip ihtimâl-i mukâvemet olmayıp, heman kaçmak sureti gözükicek ol aradan atın sıçradıp gelip kapı kulu içine girdi.*” (Öztürk, 2013b: 220)

“*Kapı kuluna dahi çâre kalmadı, 'ben giderem, sizi Allah'a ismarladım' deyip atın sıçradıp kaçdı.*” (Öztürk, 2013b: 220)

At tepmek: (-) Atı şiddetle ileri sürmek, mahmuzlamak (Çağbayır, 2017a: 381).

“*Lâz tutuldu velî Milöş la'în
At depüben geldi sultana yigin*” (Öztürk, 2012: 29 / b. 343)

“Alay alay saf saf oluban guzât
Pâdişâhile yürüyüp depdi at” (Öztürk, 2012: 41 / b. 513)

“Anda yağmaya boşandukda guzât
Gıtdi tenhâ düşmen üzre depdi at” (Öztürk, 2012: 45 / b. 571)

“Çü depti Alî Pâşâ meydâna at
Neberd-i azîm oldı anda onat” (Tulum, 1977: 213)

“Birisi at depüp döndürse rize
İde hasmun alayın rize rize” (Uygur, 2007: 84)

“Yüridi at depüp meydân içinde
Diler kim ad koya devrân içinde” (Uygur, 2007: 142)

“Dilinde dutdı bir hoş işi muhkem
Yüridi at depüp meydânda hurrem” (Uygur, 2007: 198)

“Döndi, gendü tîg-ı kışver-güşâsını ‘uryân idüp meydânda at depdi, dilâverlig
eyledi; dîn şem’inün şevki gazâsına pervâne-vâr cân u baş meydâna biragup raks-ı
cûş-ıla ra’d-âne na’ralar urup şecâ’at itdi.” (Uygur, 2007: 210)

“Dönüp at depdi tîgı kıldı ‘uryân
Girüp meydâna hem-çün şîr-i garrân” (Uygur, 2007: 212)

“Tamâm âyin üzre cemî’-î begler, Anatoli ve Rûm ili, cemî’- i alaylar baglana
ve saflar düzile; kılıçlar ‘uryân ve cigerler biryân olup, dilâverler meydâna at depüp,
başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azim ola.” (Uygur, 2007: 422)

“Vardılar düşmen-ile buluşdılar, elleşdiler, cânında gevheri olan şah-bâz
yigitler, at meydâna depüp cevlân gösterdiler, çerhaya girdiler, dürişdiler ve
kılıçlaşdılar.” (Uygur, 2007: 446)

“Velîkin ‘ışk-ıla sultân-ı ‘âlem

Yüridi at depüp meydânda muhkem” (Uygur, 2007: 462)

“*At depdi, ol Dirin suyına cemî’i ‘askerün ‘aklı zâyil oldu; berü tarafa geçdi.*” (Uygur, 2007: 480)

“*Dahi at depüp cemî-i yoldaşları-la ol suya revâne oldular.*” (Uygur, 2007: 480)

“*‘Asker-i İslâm, anları görüp deryâya atlar depüp kâfirün kimini kılıçdan geçürüp helâk itdiler, bir garib temâşa itdiler.*” (Uygur, 2007: 504)

“*Süleyman Şah dahi atın suya depdi.*” (Öztürk, 2013a: 6)

“*Atını depdi.*” (Öztürk, 2013a: 106)

“*Pâdişâh bile at depdiler.*” (Öztürk, 2013a: 201)

“*Atını depdi.*” (Öztürk, 2013a: 249)

“*Süleyman Şah at depdi, Furat ırmağına uğradı, geçmek istedi.*” (Öztürk, 2014: 6)

“*Süleyman Şah geçit taleb edip atın suya depdi.*” (Öztürk, 2013b: 30)

“*Bayezid Han’a bu söz katı gelip ya’ni bana minnet mi edersiz deyip, heman atını depip, kul arasından taşra çıkdı.*” (Öztürk, 2013b: 149)

“*‘Be-gâyet mahall-i fursatdır’ deyip, Sultan dahi bu haberden be-gâyet ferahnâk olup Rum askerinin müretteb ve mükemmel edip, düşmen yarağıyile esbâb-ı ceş ve âlât-ı harblerile yürüyüp Kana Devlet Şah Kagala’da fârig-i bî-haber otururiken Sultan yetişip bî-tevakkuf üzerine at depip hamle etdi.*” (Öztürk, 2013b: 159)

“*Gördü ki, düşmen bir hazır helvadır, heman bî-tevakkuf sağına ve soluna nazar edip, ‘yürün’ deyip işâret edince Rum serverleri aç kurt koyuna girer gibi düşmenin kalbine at depip, saflar yarıp alaylar bozdular.*” (Öztürk, 2013b: 170)

“ ‘Bunun hakkından gelmek gerek’ deyip, yanında olan halkına ‘koman’ deyince mecmu’ kılıç yalın edip, Kana Yahya’nın üzerine at depip hamle etdiler.” (Öztürk, 2013b: 176-177)

“Bu taraftan dahi iki asker cûş(u) hurûşa gelip birbirine mukâbil olup kıtâl için, saflar arâste edip, meydan erenleri ileri yürüyüp devlet kangı tarafa müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın meydana depip cenge başladı.” (Öztürk, 2013b: 181)

“Anı görüp Rum erenleri bir yerden at depip, çün şîr-i garrân hasmların gözedip, kendilerin düşmen kalbine urup saflar yarıp, nice bahadırlar yıkıp, niceleri bî-cân edip, başlar kesip, kanlar dökdüler.” (Öztürk, 2013b: 181)

“Heman Sultan dahi bu taraftan alemler çözüp, nakâre ve nefîrler çalınıp, alayların müretteb ve mükemmel edip, birbirine mukâbil olup pehlevanlar ve mübârizler at depip meydana girip, cevelân gösterip ceng etdiler.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Sakarı Suyu kenarında Sultan askerinin görüp, birkaç atlıyile ileri varıp bunlara çağırıp eyitdi ki: ‘İl misiz, yağı mısız?’ deyince Sultan tarafından birkaç Rum yiğitleri fi’lhâl suya at depip, ‘üş kimdiğimiz bilesiz’ deyip, Süleyman Subaşı’nın üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Bunu işidip atın depip üzerine vardı.” (Öztürk, 2013b: 207)

“Yanko’nun sözüne i’timâd edip eline bir gönder alıp, heman hünkârın alayına at depdi.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Çün iki asker birbirine mukâbil olup pehlevanlar, mübârizler, at depip, meydana girip, cevelân gösterip, ceng etdiler.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Nâgâh bir gün gözleyip dururken, bir gemi kenara yakın gelip Kılıç Arslan anunile ceng eder gibi olup atını depip, kenardan denize girdi.” (Öztürk, 2013b: 318)

“Hemandem oğlu Zeynel depdi atı

Düşürdiler heman gitdi hayatı” (Öztürk, 2001: 184 / b. 2148)

“Hemandem oglı Zeynel depdi atı

Düşürdiler heman gitdi hayatı” (Öztürk, 2001: 184 / b. 2148)

At üzerine gelmek: (-) (EAT’de “at arkasına gelmek”) Ata binmek (Çağbayır, 2017a: 380).

“Bes bunlar ol gece at yemleyüp, at yemin kesdüginleyin at üzerine gelip su kenarına gelip Samsa Çavuş’u anda hazır buldular.” (Öztürk, 2013b: 41)

“Henüz dahi tekvur odasına varmadın Osman at üzerine geldi.” (Öztürk, 2013b: 45)

Av almak: (-) Avı yakalamak (Çağbayır, 2017a: 402).

“Tuyûr-ı memleketden ala bir av

Fezâ-yı saltanatta çıkara çav” (Uygur, 2007: 142)

“Atup devlet toğanın almaga av

Çıkarmaga cihân içinde ol çav” (Uygur, 2007: 240)

Ava binmek: (-) Avlanmaya gitmek (Çağbayır, 2017a: 402).

“Ava binmişdi Tümen Han ol zaman

Geldi bu ashâbı gördü nâgehân” (Öztürk, 2012: 5 / b. 33)

Avaz vermek: (-) Ses çıkarmak (Çağbayır, 2017a: 407).

“Anlarun akabinca girü bir boz atlu, yeşil donlu, yıldırım kamçılı kimesne gelüp çağırdı, âvâz verdi kim: ‘Bire arabacı’” (Öztürk, 2014: 142)

“Horûs-ı ‘arşun iylese [eger] sâz

Müezzin yirde virüridi âvâz” (Öztürk, 2001: 195 / b. 2283)

Avrat almak: (-) Bir kadınla evlenmek (Çağbayır, 2017a: 413).

“*Ve iki avrat aldı: Biri yiğitliğinde ve biri pırlığında.*” (Öztürk, 2013a: 13)

“*Ol hisarda bir avrat alup anda mukîm olmuşıdi.*” (Öztürk, 2013a: 150)

Avrat oğlan: (-) Çoluk çocuk, ev halkı (Çağbayır, 2017a: 413).

“*Avrat oğlan bulduğun etdi esîr*
Kırdılar bâkî ne var yigid ü pîr” (Atsız, 2013: 141 / b. 59)

“*Kırdılar anları edüb dârügîr*
Avrat oğlan, kamu etdiler esîr” (Atsız, 2013: 150 / b. 190)

“*Avrat oğlan cümle oldılar esîr*
Kalmadı anlara kişi ki ola emîr” (Atsız, 2013: 150 / b. 194)

“*Çekilür ‘avrat oğlan bî-nihâyet*
Kılır zulmile ol yirleri gâref” (Öztürk, 2001: 76 / b. 871)

“*Bu yirden ‘avrat oğlan çok alındı*
Bu iklîmlere akınlar salındı” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1765)

“*Urup ol illeri iyledi vîran*
Esîr itdi nice bin ‘avrat oğlan” (Öztürk, 2001: 227 / b. 2675)

Avucuna almak: (Avucunun içine almak) Yönetimi, kontrolü altına almak (Çağbayır, 2017a: 415).

“*Ol bir vezir ki, sultânı musahhâr idüp memleket-i ‘Osmâniyye’yi avcına alup cemî-i Anatoli ve Rûm ili beglerini fukâ’a koymuşıdi.*” (Uygur, 2007: 528)

Ayağa düşmek: (+) Değerini ve saygınlığını yitirmek, değersizleşmek (Çağbayır, 2017a: 421).

“*Devlet-i Âl-i Selçuk ayağa düşmeğın humûl ihtiyâr etmişdi.*” (Öztürk, 2013b: 33)

Ayağı toprağına gelmek: (Ayağına gelmek) Alçak gönüllülük göstererek birinin yanına gelmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“*Tekür eyitdi: ‘İşde ben bir başumı alup devletlü hanun ayağı toprağına geldüm.*” (Öztürk, 2013a: 230)

Ayağı toprağına getirmek: (Ayağına getirmek) Yanına gelmesini sağlamak (Çağbayır, 2017a: 422).

“*Ba’zısını kılıçdan geçürdiler, ba’zısını dutdılar, mahbûs, sultân-ı ‘âlemün ayagı topragına getürdiler.*” (Uygur, 2007: 448)

Ayağı toprağına yüz sürmek: (Ayağına yüz sürmek) 1. Herhangi bir sebeple gidip yalvarmak. 2. Emrinden çıkmayacağını bildirmek. 3. Saygıda aşırı gitmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“*Vâcibü’l-emrû’l-ma’âlî Anatolı ve Rûm ili begleri vardılar, Tuna’nun kenârında hisârlar yapdılar, İskender bigi sed bünyâd itdiler, döndiler, girü geldiler, şâh-ı ‘âlemün ayagı topragına yüzler sürdiler.*” (Uygur, 2007: 568)

Ayağı tozuna gelmek: (Ayağına gelmek) Alçak gönüllülük göstererek birinin yanına gelmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“ ‘Cemî’i yollarını ve illerini göreyüm, inşâ-Allah devletlü sultanımın gine ayağı tozuna geleyüm ’ der.” (Öztürk, 2013a: 161)

“İnşâ-Allâhu ta’âla devletlü sultanım yine ayağı tozuna geleyin.” (Öztürk, 2013b: 261)

Ayağı tozuna yüz sürmek: (Ayağına yüz sürmek) 1. Herhangi bir sebeple gidip yalvarmak. 2. Emrinden çıkmayacağını bildirmek. 3. Saygıda aşırı gitmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“Şehler ayagi tozına sürerdi yüzlerin
Mîr ü sipâh öninde kamu hâk-i râh-ıdı” (Uygur, 2007: 526)

“Anun ayagi tozına yüzün sürer müdâm
Derbân-ı dergehün olalı pehlevân-ı feth” (Uygur, 2007: 596)

Ayağın almak: (-) Aleyhte bulunarak kuvvet ve itibarını düşürmek (Çağbayır, 2017a: 420).

“Osmanlı ’nın ayağın aldık ola mı?” (Öztürk, 2013b: 323)

Ayağın durmak/turmak: (-) Ayağa kalkmak, dikilmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“Osman Gâzi ayağın durdu nevbet urulunca.” (Öztürk, 2013a: 17)

“Tâ şimdiye degin Âl-i Osman seferde nevbet ursalar ayağın dururlar.” (Öztürk, 2013a: 17)

“Bunlar dahi ‘Allah rızâsıyîçün gazâyâ hazırız’ deyü ayağın dururlar.”
(Öztürk, 2013a: 18)

“Hemandem erbâb-ı dîvân ve erkân-ı a’yan ârâste edip dîvân-ı sultânîyi müretteb kılıp, Osman Gâzi’yi sultana izzet için anası ayağın turgurup, Osman nevbet urulunca ayağın turup, ber-kâ’i-de-i şâhâne ve kânûn-ı mîrâne nevbet-i Osmânî uruldu.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Ve dahi mâdam ki, seferde olalar sabah ve ahşam nevbet urulup pâdişâh ve erkân-ı devlet nevbet tamam olunca ayağın tururlardı.” (Öztürk, 2013b: 47-48)

“Sultan Mehmed’den sonra ayağın turmak kesildi, ammâ nevbet-i şâhî ol kânun üzerine kaldı.” (Öztürk, 2013b: 48)

“Zîrâ Sultan Mehmed bir bölük müfside ayağın turmak ne lâzımdır deyü ayağın durmayıp ferâgat etdi.” (Öztürk, 2013b: 48)

“Yetmiş pâre gemi dahi kal’anın üstün yanından yelkenin açıp, tasnifile savaşıları içinde ayağın dururken, kurudan yürüdüp, denize hisar dibine indirdiler.” (Öztürk, 2013b: 284)

“Yetmiş pâre gemi dahi kal’anın üstün yanından Kozluca-bınar ve Kozluca-dere dahi derler, Galata’nın üst yanından depeden aşağı yelken açıp, tasnifile savaşıları içinde ayağın dururken, kurudan yürüdüp, denize hisar dibine indirdiler.” (Öztürk, 2013b: 284)

Ayağına baş koymak: (-) Ayağına kapanmak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Yüz urup ayagina kodilar baş
Didiler devletile sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 75 / b. 851)

“Sürüp yüz şâh ayagina kodı baş
Cihan durdukça var ol sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2063)

Ayağına baş urmak: (-) Ayağına kapanmak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Yolandı tahtına sultân-ı İslâm

Baş urdı ayagina hâsile ‘âm” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2270)

Ayağına dökülmek: (Ayağına düşmek) 1. Ayağına kapanmak. 2. Yardım için yalvarmak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Ol il begleri işidüp söküldi

Gelüp şâhun ayagina döküldi” (Öztürk, 2001: 71 / b. 808)

“Zebûn oldı ne kim var anda küffâr

Dökülür şeh ayagina olup zâr” (Öztürk, 2001: 131 / b. 1507)

“Gelür şâhun ayagina dökülür

Sanasın bahrıdur seddi sökilür” (Öztürk, 2001: 192 / b. 2244)

Ayağına düşmek: (+) 1. Ayağına kapanmak. 2. Yardım için yalvarmak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Dahı bülbül-i gülzâr-ı hakîkât, sîmurg-ı kûh-ı Kâf-ı vahdet, çöpük-süvâr-ı meydân-ı tarîkat, abdâl-ı ‘ışk-ı Mevlânâ Celâle’ d-din-nevverallâhu kabrehu ve serâyire kudsîhi-neslinden oğlunun ayagina düşdiler.” (Uygur, 2007: 90)

“Vüzerânun ve fuzalânun, ‘ulemânun ve ümerânun ayaklarına düşdiler, tazarrula’lar itdiler şâh-ı ‘âlemden amân dilediler, emr-i pâdişâha muti’ oldılar eyittiler: Ayruk, ef’âl-i kabâyîha mübâşir olmayavuz; sen şâhun sâye-i ‘adlinde bâkî bendelerünle hem-câme olup bir girîbândan baş çıkaralum, ita’at sem’ini emrüne râm idüp ahkâm-ı şerîfüne ittîbâ’ idelüm, didiler” (Uygur, 2007: 90)

“Geldiler, pâdişâhun ayağına düşdiler.” (Öztürk, 2013a: 229)

“Pir Ahmet dahi kaçdı Sultan Mehmed’e geldi ve eteğine, ayağına düşdü.”
(Öztürk, 2013a: 237)

“Osman Gâzi’nün atı ayağına düşdü, ‘Es-selâtü ve’s-selâmu aleyke yâ Resûle’llah’ dedi.” (Öztürk, 2014: 13)

“Sultan Hatun varıp Murad Han’ın ayağına düşüp yalvarıp hünkârdan dilek edip ‘bu kerre dahi günahından geç ayruk bunun gibi etmiye’ deyip, zor u zârla cürmünü afv etdirip, hünkâr eyitdi: ‘Gelsin, benimile görüşsün, iklimini yine kendiyeye vereyin.’” (Öztürk, 2013b: 99)

“Bes kefen boğazına takıp Yanbolu’da gelip hünkârın atı ayağına düşüp, envâ’-ı tazarrua’ât ve tezellülât edip eyitdi: Silisre’den eyi hisarım ve şehrim yokdur, sultanıma vereyin, ebedî kulu olayın.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Sosmanos korkup, kefen boğazına dakıp, oğlan uydurup gelip çıkıp paşanın ayağına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 108)

“Ol tîr-i belâ nişan eyledükleri yere iramadı, geldi geldi dahi saff-ı evveldeki asker-i mansûrun atları ayağına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 124)

“Gûyâ kasdında mecburen deyü özrin diler
Ehl-i İslâm’ın gelip düşdü atı ayağına” (Öztürk, 2013b: 124)

“Andan İzmiroğlu Sultan’ın önüne gelip günahına tevbe edip, Sultan’ın ayağına düşüp, bilmezlikle bir iş etdiğine i’tizâr edip, hükm-i pâdişâhîye ita’at gösterip, bende-vâr durdu.” (Öztürk, 2013b: 192)

“‘Evvelâ anunile yavuz olmak kat’â câyiz değıldir’ deyip, şehirden çıkıp, bir yerden Emir Süleyman’ın ayağına düşüp, i’tizâr etdiler.” (Öztürk, 2013b: 195)

“Sultan dahi anun özrün kabul edip gelip Sultan’ın ayağına düşüp, Sultan be-gâyet kerîm kişiydi; İzmiroğlu’nun suçundan vazgelip yine anda beğ dikip, ilin ve günün ismarladı ki, hutbe ve sikke Sultan adına olup, akça Sultan adına yürüye.”
(Öztürk, 2013b: 213)

“Bunlar gelip hünkâr ayağına düşüp tazarru’ etdiler.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Ol leşker ki, Kazıklı’yile gelmişleridi, ölmeyeni gelip hünkârın ayağına düşdüler.” (Öztürk, 2013b: 306)

“Uzun Hasan ki, hemin vilâyet-i Karaman’a girdi, Pîr Ahmed dahi kaçıp Sultan Mehmed’e gelip ayağına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 311)

“Boklu oğlancıklarımız eline yapışıp, âhar memleketlere başımızı alıp terk-i vatan edip çıkar gideriz, deyü bir uğurdan hünkârın ayağına düşüp, feryâd eylediler.” (Öztürk, 2013b: 313)

“Kılıç Arslan Sultan Mehmed’i göricek ayağına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 317)

Ayağına getirmek: (+) (Saygı duyulması gereken biri için) Yanına gelmesini sağlamak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Bu cihetten ki ceng esnâsında Mîrzâ Zeynel’ün başı kesilüp Sultân Mustafâ ayağına getürdiler, sünüye diküp pâdişâha gönderdiler; Uzun Hasan’un ol kolı basıldı, ve zamân, zebân-ı münşîden bu beyti münâsib okıdı.” (Tulum, 1977: 163)

Ayağına ser koymak: (-) Ayağına kapanmak (Çağbayır, 2017a: 422).

“Murâd Gâzî beg oldı cümle kişver
Gelüp ayagına [hem] kodular ser” (Öztürk, 2001: 62 / b. 715)

Ayağıyla gelmek: (+) Bir yere kimse zorlamadan kendi isteği ile gelmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“Ammâ şollar ki, ayağıyile gele anı yagıyile bir tutma.” (Öztürk, 2013b: 103)

Ayak altında kalmak: (-) Güç kaybetmek, varlık gösterememek.

“Beğler eyitdiler: ‘Hay! Şu düşmana karşı varalım. Ordumuz ayak altında kaldı’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Gel düşmene karşı varalım, ordumuz ayak altında kaldı.” (Öztürk, 2013b: 267)

Ayak altında olmak: (-) Güçlüleri karşısında varlık gösterememek.

“Salaydı at a’da üzre çâlâk
Olurdu ayag altında kamu halk” (Uygur, 2007: 328)

Ayak basmak: (+) Bir yere gitmek, girmek (Çağbayır, 2017a: 424).

“Vâdî-i Buzurşek -ki aslâ gâzî ayağı basmış değül idi- bir vâdîdür ki, iki tarafı evc-i havâda yuca tağdur.” (Tulum, 1977: 144)

“Biz kanşılaruz, pâdişâh memleketine ayak basmağa me’mûr değülüz.” (Tulum, 1977: 153)

“Ve her çend kadr-i refî’-i Sultân Bâyezîd bundan müte’âlî idi ki, havza-i himâyeti çevresine yörenmeğe yağının kuvvet ü havli ola idi ve bâğ-ı devleti havlısından aşırü tâgî vü bâgî ayak basmağa tâkati ola idi; ammâ çün arada il illiği var idi, Tokat’ta beğlerbeğisin koyup, kendü mesâlih-i enâm için bir tarafa âzim vü sâyir olmuş idi ve hamâme-i nâme-i adli her cânibe tâyir olmuş idi.” (Tulum, 1977: 154)

“Atı ayagi basduğı yirden kopan tozu, gökyüzinde mihr-ile mâh gözlerine tûtiyâ idindiler.” (Uygur, 2007: 88)

“İnşâallâh bahâr olıcak ayak karaya basa, yine ‘âlemün yüzi güle, devlet ve sa’adetle pâdişâhı dahı ‘askerini getirüp yir yir toplar kursak, hisarı dögsek, yaksak ve yıksak târumâr eylesek, bir yüz aklığı hâsıl olsai bi-‘avnı ‘inâyeti’llâh, gânimün ve sâlimün devletlü pâdişâhı girü tahtına iletsevüz didi.” (Uygur, 2007: 460)

“Ayağı basduğı iller yıkıldı
Yiğidün kocanın kalmadı dişi” (Öztürk, 2013a: 108)

“El-hâsıl-ı kelâm, ayağı basduğı yerde işledüğü işi kâfir etmezdi.” (Öztürk, 2013a: 171)

“El-hâsıl-ı kelâm, ayağı basduğı yirleri şöyle harab idüp işlendürdi kim kâfir kâfirligince ol itdüğü işleri itmezdi.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Ayağı basduğı yerler misâl-i Cennet olmuşdur
Yüzün gören gedâyiler olurlar gark-ı in ‘amlar” (Öztürk, 2013a: 229)

“Ve bi’l-cümle leşkери ayağı basduğı yerler harâba vardı.” (Öztürk, 2013b: 151)

“El-hâsıl, ayağı basduğı yerleri şöyle harâb etdi ki kâfir dahi kâfir dahi kâfirligince ol işi etmezdi.” (Öztürk, 2013b: 267)

“El-kıssa, ayağı basduğı yerlere zulmü kemâlinde kıldı.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Âya bir el ayasın denlü yer bulunur muydu ki, asker ayağı basmamış ola idi.”
(Öztürk, 2013b: 322)

“Şehinşeh bilsün anı oldı yağı
Gelüp şâh iline basdı ayagi” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1655)

“Ki ayak basuban el bir ideler
Gulüvv-i ‘âmm için tedbîr ideler” (Öztürk, 2001: 152 / b. 1760)

“O hinde şâha olmuşıdı yağı
Gelüp basmışıdı ile ayagi” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1809)

“Ayak basmışıdı devlet her cihetden
Elin çekmişıdı düşman memleketden” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2096)

“*Ki sanmazduk ola ol bize yağı
Gelüp ilimüze basa ayacı*” (Öztürk, 2001: 181 / b. 2106)

Ayak götürmek: (-) Çekilip gitmek, ayağını çekmek (Çağbayır, 2017a: 424).

“*Ki leşker cem‘ idüp ayak götürdi
Gelüben Rûm tahtına oturdi*” (Öztürk, 2001: 129 / b. 1483)

Ayak üzerine gelmek: (-) Ayağa kalkmak, dikilmek (Çağbayır, 2017a: 426).

“*Ol zamandan tâ Sultan Mehmed bin Murad Han Gâzi zamanına dek resm-i
Osmânî bunun üzerindeydi ki, herbâr ki, sefere huruç etmeğe nevbet urula,
pâdişâhlar ayak üzerine gelip gûyâ ibhâm ederleridi ki, vakt-i huruç oldu; şimden
girü oturmak revâ değil.*” (Öztürk, 2013b: 47)

“*Cemâziyelevvelin yirminci günü, seşenbih günün subh-ı sâfi vaktinde,
mübârek sâ‘atde pâdişâh-ı âlem-penâhın emri ile, cümle asker ayağ üzerine gelip
zîrâ önürdüsü gün hünkâr İstanbul’a yağma emr edip esker de çağırılmış idi.*”
(Öztürk, 2013b: 286)

Ayak üzre gelmek: (-) Ayağa kalkmak, dikilmek (Çağbayır, 2017a: 426).

“*Halk-ı ‘âlem, ayag üzre gelüp maslahat ne‘ise ana meşgûl oldılar.*” (Uygur,
2007: 428)

Ayakta kalmak: (-) İşi ilerletemeyip yarıda bırakmak (Çağbayır, 2017a: 425).

“*Terakkî bulmayup kaldun ayakda
Tayanacak bulamazsın tayakda*” (Öztürk, 2001: 210 / b. 2464)

Ayakta koymak: (-) Garip ve avare etmek, ortada bırakmak (Çağbayır, 2017a: 425).

“İlâhî üstümüzden iyleme dûr

Bizi ayakda koyup iyleme hor” (Öztürk, 2001: 13 / b. 153)

Ayn-ı ibret açmak: (-) Ders çıkarmak için bakmak, incelemek.

“Ayn-ı ibret aç bakup iy karındaş

Yer doludur hatt u hâl ve göz ü kaş” (Öztürk, 2012: 18 / b. 210)

Ayrı düşmek: (+) Ayrılmak (Çağbayır, 2017a: 449).

“Ve çerisi Rum vilâyetini yağma edip yakıp yıkıp, Müslümanların ehlin, ıyâlin elden geçirip, ey nice atalar oğlunu yavı kılıp ve nice analar kızından ayrı düşüp, âlem gâyet kızlık olup taş taşı yiyip, çokluk halk açlıktan helâk olmuşidi.” (Öztürk, 2013b: 151)

“Ve niceler mülk ü hânumandân ayrı düşdüler.” (Öztürk, 2013b: 277)

Ayyuka çıkmak: (+) 1. (Ses için) Çok yükselmek veya çok fazla çıkmak. 2. Yayılmak, her taraftan duyulmak (Çağbayır, 2017a: 455).

“Sultan Murad Gâzi buyurdu, kûs-i hârbî çalınıp her taraftan sûrnâ vü nakâre ve nefîr âvâzını ayyuka çıkardılar.” (Öztürk, 2013b: 121)

“Şöyle ki, kılıç dar-bı ve çomak sadâsı ayyuka çıkıp bir ceng-i azîm oldu.” (Öztürk, 2013b: 159)

Ayyuka yetişmek: (Ayyuka çıkmak) 1. (Ses için) Çok yükselmek veya çok fazla çıkmak. 2. Yayılmak, her taraftan duyulmak (Çağbayır, 2017a: 455).

“Çün yöriyiş ve yağmâ emr olundu; kâfir gemilerinün gözine karşı, her taraftan gülbâng-i Allah Allah ayyûka yitişti, ve tantana-i tanîn-i tablhâne Husrev-âyîn gûş-ı feleği mutannen itti.” (Tulum, 1977: 148)

Ayyuka yetmek: (Ayyuka çıkmak) 1. (Ses için) Çok yükselmek veya çok fazla çıkmak. 2. Yayılmak, her taraftan duyulmak (Çağbayır, 2017a: 455).

“İrüp taşın döğüp tekbîr getürdi
Bular âvâzı ayyuka yetürdi” (Öztürk, 2001: 58 / b. 665)

Az görmek: (+) Az bulmak, azımsamak (Çağbayır, 2017a: 455).

“Gel imdi nakdın görmegil az
Elünden almaya tâ hırs-ıla az” (Uygur, 2007: 162)

Bâdbân açmak: (Yelken açmak) Yelkenleri direklere çekerek tekneyi yürütmek, yola çıkmak için hareket etmek (Çağbayır, 2017e: 6341).

“Fetih bâdbânların açdılar, nusret yilinün önine düşdiler.” (Uygur, 2007: 136)

“Hâliyâ çün kim merhum Mahmûd Paşa’ya emr olıcak ki Gelibolı’dan gemiler donadup Igrıboz üzerine gele; ol dahı tamâm âyîn üzre gemileri donatdı, deryâ yüzine revâne oldı; fetih bâdbânlarını açdılar, nusret yilinün önine düşdiler, Igrıboz üzerine geldiler.” (Uygur, 2007: 398)

Bağrı hûn olmak: (-) Büyük bir acı duymak.

“İşidüp her biri oldı diger-gûn
Bularun korhudan bağrı olur hûn” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1621)

Bağrına basmak: (+) 1. Sevgi ve içtenlik duyarak kucaklamak. 2. Kabul etmek (Çağbayır, 2017a: 494).

“*Mahbûbelerini gâziler bağrılarına basdılar.*” (Öztürk, 2013a: 192)

“*‘Ve avratlarımızı, kızlarımızı dahi bağrılarına basarlar’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 213)

“*Ve cemîle mahbûbelerini gâziler bağrılarına basdılar.*” (Öztürk, 2013a: 269)

“*Andan Temür gılâz ü şidâdile yemin edip Yıldırım Han’i inandırdı ki, eğer Sultan gelicek olursa Temür’ün ana hiçbir vechile zararı ziyarı yetişmeyip, anı bağrına basıp kendi kızın verip güyeği edine.*” (Öztürk, 2013b: 175)

“*Ve hem bizi kırıp, avratlarımızı ve kızlarımızı esir edip bağrılarına basıp, bizim yaylarımızı yasayıp, başlarımızı kesip, bedenlere asarlar.*” (Öztürk, 2013b: 300)

Bağrına şiş urmak: (-) Kötü bir duruma sokmak.

“*Cihânun işi böyledür i dervîş
Urur en sevdüğünün bağrına şiş*” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1306)

Bağrını hûn etmek: (-) Çok acı çektirmek, eziyet etmek (Çağbayır, 2017a: 494).

“*Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eytdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağrını hûn ve kanını Ceyhun edip bağarsak perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz.’*” (Öztürk, 2013b: 121)

Bağrını kebab eylemek: (-) Kötü duruma sokmak, perişan etmek (Çağbayır, 2017a: 494).

*“Yâ Habîballâh kara yüzlü Kıvâmî’nün dahı
Nâr-ı ‘isyân eylemişdür bagrını muhkem kebâb”* (Uygur, 2007: 52)

Bahane bulmak: (+) Mazeret bulmak (Çağbayır, 2017a: 503).

“Heman bir bahâne bulup huruc etmedi kalmışdı.” (Öztürk, 2014: 48)

Bahâsını bilmek: (Kıymetini bilmek) Bir şeyin önemini ve değerini anlamak ve ona göre davranmak (Çağbayır, 2017c: 3297).

*“Eyüler bilür eyü söz bahâsın
Ki anlar âşinâsı âşinâsın”* (Uygur, 2007: 364)

Bahra dökme: (Denize dökmek) Düşmanı yendikten sonra denize kadar sürüp orada yok etmek (Çağbayır, 2017b: 1430).

*“Bu havfile bular bahra dökilür
Sanasın bendi bahrın [hem] sökilür”* (Öztürk, 2001: 58 / b. 669)

*“Bilesin üstüne leşker çekerem
Yakuban ilüni bahra dökerem”* (Öztürk, 2001: 91 / b. 1046)

Bahtı kara: (+) İşleri beklendiği gibi gitmeyen, şanssız, talihsiz (Çağbayır, 2017a: 508).

*“Anun bahtı karalığı yeter pes
Senün tâli ‘üni Hak etdi meymûn”* (Öztürk, 2013a: 116)

Bâl açmak: (Kanat açmak) Uçmak (Çağbayır, 2017c: 2974).

“ *Anka bigi ‘âlem halkına nûrdan sâye saldı; tâvûs-vâr perr ü bâl açup cevalân kıldı, sahn-ı suffa’-i cihân münevver oldı.*” (Uygur, 2007: 198)

“*Murg-ı âbîler gibi keştiler perr ü bâl açup meşhûr-ı âfâk, cezîre-i ‘uşşâk Gelibolı şehrinden aşaga Akdeniz’e revâne oldılar.*” (Uygur, 2007: 300)

“*Yüridi ‘asker-i Hind üzre derhâl
Hümâ bigi açuban perr-ile bâl*” (Uygur, 2007: 384)

“*Gûyiyâ murg-ı âbîler bigi bayraklar bâl u per açup perrân veyâ tâvûslar bigi cevalân gösterdiler.*” (Uygur, 2007: 396)

“*Velî küncüşk alayına bir bâz
Urursa bâl açup kasd-ıla pervâz*” (Uygur, 2007: 410)

“*Fenâ sahrâsından bekâ gülzârına hümâ bigi bâl açup pervâz urdı, sa’âdet magribinden devlet güneşi gurûb itdi.*” (Uygur, 2007: 520)

“ *Ankâ-yı himmetün ne yire açsa bâl u per
Ola musah har emrüne her âşiyân-ı feth*” (Uygur, 2007: 598)

Bâng urmak: (-) Yüksek sesle bağırarak.

“ *Mehmed kimdir ki, benim memleketime gire’ deyip, bâng urdu.*” (Öztürk, 2013b: 156)

Bark urmak: (-) Işık saçmak (Çağbayır, 2017a: 549).

“*Yüzümde gözümde nur bark ururdu.*” (Öztürk, 2014: 13)

“*Meğer Eyyûb-i Ensârî’nün türbesi yerinde nur bark urur idi.*” (Öztürk, 2014:

96)

“*Ol nur bark urduğu yeri Kostantin tekür dahi gördü bildi, vardı üzerine bir kubbe yapdurdı.*” (Öztürk, 2014: 96)

“*Ol türbede nur bark urduğundan ve ol hâsiyyetden ötürü ol yeri mükerrem ve mu‘azzez dutarlardı.*” (Öztürk, 2014: 96)

“*Ve girü Sultan Bayezid Han Kostantin içinde iken, Şa‘ban ayının yirmi ikisinde Yekşenbe gününde, Temmuz ayının, ya‘ni Abrulbiyos, orta yay ayının, yirmi dördünde, subh-ı sâdıkdâ Kostantin‘ün içinde girü bir sâ‘ika belürüp, yağmur yağup şimşekler yalabıyup, yıldırımlar şakıyup, kazâ-yı âsmânî, âfet-i semâvî erişüp yıldırımlar bark urup Güngörmez kelisanun üzerine yıldırım inüp, içinde meğer güherçile varımış.*” (Öztürk, 2014: 127)

Barmağın çıkarmamak: (-) Bir yerden çıkmamak.

“*Ve illâ hisardan bir kâfire barmağın çıkartmaz oldular.*” (Öztürk, 2013a: 34)

Basak düşmek: (-) Baskın vermek (Çağbayır, 2017a: 553).

“*Kâfirler hisar önünde iken gâfilin kâfirleri basuk düşdiler, kırdılar.*” (Öztürk, 2013a: 46)

“*Basak düşdü.*” (Öztürk, 2013a: 149)

“*Henüz kâfirün ardı gemiye giriyorurken basak düşdüler.*” (Öztürk, 2013a: 210)

“*Bes fırsat bulup, kâfirler hisar ileyindeyiken gâfilin basak düşdüler.*” (Öztürk, 2013b: 60)

“*Yörgüç Paşa bunu işidip fi‘lhâl atına binip, Türkmanların evlerine çapkun edip, ale’s-sabah Çorumlu yöresinde konup otururiken basak düşüp, yine hayli Türkman kırdılar.*” (Öztürk, 2013b: 251)

Basgun etmek: (Baskın yapmak) Düşmana ansızın saldırmak (Aksoy, 1988: 615).

“Bu şevketle gelüp Çirmen karşusunda konup, kendülere mağrur olup dururken, bu taraftan Lulu Lala Şâhin gâzileri cem’ edüp, Rum-ili ser-bâzları gazâda kâfir kanına susayanlar hazır olup Allah’a tevekkül edüp, Hudâ’ya sığınup Hazreti Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve selem mu’cizâtı berekâtında niyyet-i gazâ deyüp tekbir getirüp, Lala Şâhin leşkeri üç bahş edüp üç taraftan yürüyüp, Serf leşkeri gâfil yaturken Lala Şâhin bir gece dün basgunun edüp tavlumbaz kakup, ahşam ile yatsu arasında gâziler üç taraftan hücum edüp, Sef leşkeri çokluk çeri kendülere mağrur, serhoş, gâfil yaturken kâfirlere haber oldu kim, Türk leşkeri geldi deyü.” (Öztürk, 2014: 25-26)

“Sultan Bayezid dahi bu haberi işidüp Kostantin üzerinden göçüp atı yarar, kendüsi yarar güzîde iş görmüş dilâverler, yiğitler, ceng-azmûdeler, on bin kişiyle ikişer yedekli bedevi atlar ile yürüyüp, yortumla gelüp Niğebolu üzerinde buluşup, kâfirler tamam serhoş gâfil yaturken, gelüp dün basgunun edüp kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 32)

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel’un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunun edüp, ya’ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kırılı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

Basgun kılmak: (Baskın yapmak) Düşmana ansızın saldırmak (Aksoy, 1988: 615).

“Kılız dün basgunun şâha o murdar
İşit kim ana n’etdi şâh-ı dîndâr” (Öztürk, 2001: 174 / b. 2023)

Baskın etmek/kılmak: (Baskın yapmak) Düşmana ansızın saldırmak (Aksoy, 1988: 615).

“Ki dün baskının itdi geldi a’dâ

Didi depreşmenüz, olmaya gavgâ” (Uygur, 2007: 284)

“Girü ol kelb-i cehennemi, bir kerre dahı akıncı üzerine baskın itdi; ammâ anda dahı nesne başaramadı.” (Uygur, 2007: 286)

“Hâliya çün kim İflâk begi Kazıklı Voyvoda didükleri kelb-i cehennemî, dîn pâdişâhı Sultân Muhammed Gâzî’nün ‘askeri üzerine gelüp dün baskının idicek, ‘asker içinde hayli ıztırâb vâkî oldı.” (Uygur, 2007: 286)

“Kâfirler Türk’ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil’den geçenlerin üzerin urup dün basgunun edip ba’zını kılıçdan geçirip ve ba’zını denize gark edip geçmiyeni dönüp yine İstanbul’a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Laz eyitdi: ‘Bu gece Türk’e dün baskını kılmağı revâ görür müsüz?’ ” (Öztürk, 2013b: 120)

Baş açık yalın ayak: (+) Telaş dolayısıyla giyilecek şeyleri giymeden, perişan kılıkta (Aksoy, 1988: 616).

“Görür şâh orada bir pîr-i gam-nâk

Baş açık yalın ayak yüzi pür hâk” (Öztürk, 2001: 161 / b. 1874)

Baş açmak: (-) Ölümü göze almak (Gültaş, 1996: 522).

“Key er baş almağa baş açmış idi

Kem er kendü başından geçmiş idi” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1850)

“Meger pîr-i felek bir subh açup baş
Sanasın bir kalenderdi o kallâş” (Uygur, 2007: 242)

“Çünkü Sultan Murad Han bu resmile baş açıp yüz yere koyup, el götürüp du'a
kıldı.” (Öztürk, 2013b: 120)

Baş ağrısı: (+) Uğraştırıcı, rahatsız edici konu (Aksoy, 1988: 616).

“Buna baş ağrısı dirler bilürsin
Özine bunu sen niçün kılursın” (Öztürk, 2001: 207 / b. 2426)

Baş almak: (-) Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 567).

“Yigitler cana kıyup aldı başlar
Tutup iderler idi çok savaşlar” (Gültaş, 1996: 268 / b. 1843)

“Key er baş almağa baş açmış idi
Kem er kendü başından geçmiş idi” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1850)

“Ejdehâ başın iki oğlan alur
Atasıyla şâh eşiğine gelür” (Öztürk, 2012: 15 / b. 166)

“Hemîşe din eline şâh olanlar
‘Adûnun tîg-ıla başın alanlar’” (Uygur, 2007: 248)

“Her yıl kılıçsuz ve bıçaksuz on bin Türk'ün başını alur, kanın dahı çıkarmaz.”
(Uygur, 2007: 580)

“Hile et düşmene tâ ki vere el
Ki fırsat bulasın zinhar başın al” (Öztürk, 2013a: 20)

“Yüze yüz durup kılıç çalışdılar
Birbirinden baş u can alışdılar” (Öztürk, 2014: 66)

“İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılup târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.” (Öztürk, 2014: 109)

“Erenler hengâmesidür, kudret-i semâ’îdür, yeğ erenler semâ’a girüp, bu semâ’da başlar verüp başlar alup kanlar dökerler.” (Öztürk, 2014: 153)

“ ‘Köpekoğlu’nun üstün urup gözün açdırmayıp, Hudâ fırsat verirse başın ve hânümânın alıp askerin helâk edelim’ deyip, kendi devlet ü sa’âdetile süvâr olup Rum merdâneleri yanınca, gece ve gündüz demeyip yürüyüp gidip, bir sabah Artuk-âbâd içinde Köpekoğlu’na erdiler.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Şimdiye dek leşkerinden çok kişinin başın almışdır.” (Öztürk, 2013b: 174)

“Tekrar Mûsâ Çelebi yine gayret edip, ‘bir def’a bununile dürüşeyin, ya baş verip, yahud baş alayın’, deyip yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 206)

“İşimiz senünile başa varur

Varan anda virür baş ya baş alur” (Öztürk, 2001: 91 / b. 1047)

“Geçüben Kara-Bogdan’a buluşa

Vara baş ala yahûd baş alışa” (Öztürk, 2001: 176 / b. 2051)

“Virem yâ ser ya başın alam anun

[Ki] kinin aluram şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2640)

“Buradan Hak yolına dürişelüm

Virelüm baş [ve] yâ baş alışalum” (Öztürk, 2001: 240 / b. 2838)

“Bugün togduk bugün ölsek gerekdür

Ya baş virüp ya baş alsak gerekdür” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2840)

Baş aşığı getirmek: (-) Tepe üstü düşürmek.

“Bu cânibden Eynebahtı kâfiri bildi ki gelen donanmadur, Muharrem ayının üçüncü günü ikindi vaktinde hisarun sancağını baş aşığı getirüp hisarı verdiler.” (Öztürk, 2013a: 327)

Baş baş: (-) Teker teker, birer birer (Çağbayır, 2017a: 568).

“Ve bu Karaman beğleri ve sipâhileri baş baş gelüp ahd edüp yeminler etdiler kim artık hıyânet etmeyeler.” (Öztürk, 2013a: 329)

“Anadolu'dan ve Rum-eli'nden ve kapu halkından ol kadar leşkerler cem' oldu kim, bî-nihâyet; yarar yarar baş baş beğ oğlanlarından, dilâver voyvodalardan ve tavcalardan ve iş görmüş bahadır gâzilerden evvel ser-nefer Malkoçoğlu Balı Beğ ve oğlu Ali Çelebi ve Yahya Paşa oğlu Balı Beğ ve Nasuh Beğ oğlu Mahmud Çelebi ve Hasan Beğ oğlu İsbâ Beğ ve oğlu Veled Çelebi ve Sinan Beğ oğlu ve Kâsım Beğ oğlu Mustafa Çelebi ve Karluoğlu ve dahi voyvodalardan Hasan Voyvoda ve Mûsa Voyvoda ve Ca'fer Voyvoda Boğdan[lu] Yusuf ve İhtimanlu Kâsım Çelebi ve Murad Çelebi ve Mihter Gâzi ve Atluoğlu ve Ömer Gâzi, Anadolu'da ve Rum-eli'nde anılan adlu sanlu yarar dilâverler, tovcalar otuz kırk bin mikdârı gâziler bu azamet [bu] şevketile cem' olup, Kara Boğdan sınırında İshakcı geçidi derler, Tuna suyunu andan geçdiler.” (Öztürk, 2014: 154-155)

“Baş baş beğ oğlanları kim anılmışdur, her biri biner adam mikdârı alup yanlu yanına sancaklar çözülüp alaylar düzülüp otuz kırk alay olup, alaylarını rast edüp düşmen kasdma üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 155)

“Baş baş beğ oğulları, voyvodalar ve tovcalar tama' edüp, tekrar her tarafa gitdiler.” (Öztürk, 2014: 157)

“Karamanoğlu işidip, baş baş beğlerini okuyup istimâletledi.” (Öztürk, 2013b: 93)

“Baş baş beğlere ve sipâhilere in‘âmlar etdiler.” (Öztürk, 2013b: 98)

“Bu vechile baş baş beğler ve subaşılar saf saf, tulp tulp, koşun koşun, alay alay olup durdular.” (Öztürk, 2013b: 122)

“Mûsâ Beğ çün beğlerinin baş baş Sultan’a gitdiğin görüp, akli şaşıp fikri bozuldu.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Mûsî Çelebi çün baş baş beğlerinin gitdiğin gördü, lâ-ya‘kıl olup fikri bozuldu.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Kalan beğler anı görüp nefret edip, baş baş beğler bölük bölük Sultan’ın elin öpüp hizmete bel bağladılar.” (Öztürk, 2013b: 219)

“Andan gelip paşalara haber verip, baş baş beğlere ve tovcalara mektub yazıp, Gönenli Bayezid nâm kimseyile göl başından viribidiler.” (Öztürk, 2013b: 238)

“Andan küffârların serdarlarından ele giren nice sanâdid-i kîne-vâr ve baş baş nâ-bekârları ki, gazilerin kemendine boğazı ele vermişler idi; nigû-sâr sancakları ser-nigûn alemleriyle keşân ber-keşân getirip, meydan içinde süzdiler.” (Öztürk, 2013b: 277)

Baş başa vermek: (+) Birkaç kişi bir araya gelerek bir konuyu düşünüp karara varmak, beraberce düşünmek (Çağbayır, 2017a: 568)

“Baş başa verüp erenler durdular
Birbirine top atup taş urdular” (Öztürk, 2014: 66)

Baş çekmek: (-) 1. Ayrılmak, vazgeçmek. 2. Karşı gelmek, isyan etmek (Çağbayır, 2017a: 568). (+) Bir işte ön ayak olmak, başta gitmek (Çağbayır, 2017a: 568).

“Yine İflâk Rûm-ili’nde çekdi baş
Yine sultan vardı eyledi savaşı” (Öztürk, 2012: 31 / b. 377)

“Çün Koylu-hisâr -ki serhadd-i memleketdür- muhayyem-i hiyâm-devlet oldu; kal'a menâ'atine i'timâd idüp, teslîmden baş çeküp imtinâ' itti.” (Tulum, 1977: 108)

“ 'El-hâ'inü hâ'ifün' sırrınca çenber-i itâ'atten baş çekdi ve öZR-i gadr-âmez gösterdi kim: 'Bi'l-fi'l hasm-ı kavî -kim Üngürûs'tür- bana havâledür, varımazın; ve âsitân-ı devletten dûr düştüğümden bu yıl husamâm galebesinün mûmâna'asında tamâm nem var ise harc oldu, bu yıllık harâca mecâlüm yok.' ” (Tulum, 1977: 111)

“Çün ol siyâh-baht çenber-i itâ'atten baş çekti, gelmedi; anun şakâveti ehl-i sa'âdet hâline dahî ihtilâl saldı.” (Tulum, 1977: 146)

“El-hâsılı her birinün oğlu yerlü yerinde baş çekdi, oturdu. (Öztürk, 2013a: 287)

“Kendülerden sonra her biri yerlü yerinde baş çekdiler.” (Öztürk, 2014: 7)

“Ve girü vilâyet-i Acem'de feterât olup Erdevül sofuları kızıl taclarla baş kaldurup, vilâyet-i Acem'de hirâsan gösterüp, Şeyh Haydar oğlu Şeyh İsmâ'il baş çeküp gelüp, Acem beğlerini fırsat bulduğunu kırup şehr-i Tebriz'i ve vilâyetini alup, bu şevketile Acem vilâyetini dutup her taraftan her vilâyetden Erdevüllüler baş kaldurup yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 187)

“Rum-eli'nden ve Anadolu'dan ve her vilâyetden ne kadar ve ne denlü kızıl başlular sofular varısa ugurlayın baş çeküp, evin bargın satup savup terk edüp koyup gidüp şeyhlerine yardım etmeğe başladılar.” (Öztürk, 2014: 187)

“Her biri baş çekip, başlı başına beğlik etdiler.” (Öztürk, 2013b: 345)

Baş dikmek: (-) Lider seçmek, işi çevirmekle görevlendirmek (Çağbayır, 2017a: 568).

“Her gemiye birer sancak beğini baş dikkiler.” (Öztürk, 2013a: 326)

“*Andan Sultan Murad, Rum leşkerine Ali Paşa'yı baş diküp, Laz eline gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 109)

“*Anı baş dikip ve bir nice mu'temedün aleyh pîrler dahi koşup; geceyle nısfu'l-leylde uğrun kapıya geldiler ki, kızı ve gelini alıp kaçalar.*” (Öztürk, 2013b: 267)

Baş eğmek: (+) Direnmekten vazgeçerek itaat ettiğini göstermek (Çağbayır, 2017a: 569).

“*Kimesneye baş eğüp indürmezler, haraca mutî' olmazlar.*” (Öztürk, 2014: 131)

“*Tevsen-i çarha dahi baş eğmez iken, leşkeri örselenip, leşkeri yüz urdu yere.*” (Öztürk, 2013b: 277)

“*Gazâ-yı ekber idi bu be-gâyet
Anunçün değme yere eğmedi baş*” (Öztürk, 2013b: 286)

Baş göstermek: (+) Ortaya çıkmak, belirlemek (Çağbayır, 2017a: 569).

“*Meğer ki re'îs-i ebâlîs, ya'nî kapudânları -ki mukaddemleri ve pehlevân-ı nâmdâr, da'vî ile gelmiş mel'ûn idi- bî-kadem-i takaddüm, gedükte ilerü turup, burgâz üstinden bir gâzi ile kılıçlaşur iken, 'izâ erâda'llâhü emren heyye'e esbâbehû' hükmince bir gâzi dahi aşağıdan yukaru dürtüp, kılıç yalmanı mel'ûnun göbeğinden baş gösterdi.*” (Tulum, 1977: 56-57)

“*Ve sene semânın ve hemsîne ve semâni mi'e âhır olup, benâtı nebât, i'tidâl-i nevrûzî muharriki ile derîçe-i imkândan baş gösterdikleri vakte, ya'nî ol yılun bahârında, istihlâs-ı memleket-i Lâz için Hakk'a çok tazarru' u niyâz idüp, mütevekkilen ala'llâh, ol tarafa azm-i rükûb buyurdu.*” (Tulum, 1977: 78)

Baş götürmek: (-) 1. Başını yukarı kaldırmak. 2. Baş göstermek, ortaya çıkmak (Çağbayır, 2017a: 569).

“Niçelerün başını götürdi ol
Yerden pes ü göklere yetürdi ol” (Atsız, 2013: 146 / b. 143)

“Şeh Melik’den ejdehâ duyup tavış
Götürüp baş bir kez eyledi hürûş” (Öztürk, 2012: 14 / b. 156)

“Götürmüş-idi nerges başı yirden
Halâs olup humâr-ı derd-i serden” (Uygur, 2007: 98)

“Yine etfâl-i çemen, meşîme-i imkândan baş götürüp ‘adem diyârından sefer
idüp vücûd cilve-gâhına gelmişlerdi.” (Uygur, 2007: 172)

“Götüre halk toprakdan kamu baş
Niçeler ura ol dem başlara taş” (Uygur, 2007: 470)

“Ehl ü ıyâllerin esir-i selâsil-ü eglâl edip Ayasofya’da ve sâ’ir kelisalarda
altun ve gümüş putları gâziler nacak üşürüp, kimi başın götürüp ve kâfirlerin
meta’lardan her ne ki buldular ise yağma edip, mübâlağa doyumluklar oldu.”
(Öztürk, 2013b: 287)

Baş indirmek: (Baş eğmek) 1. Boyun eğmek. 2. Selam vermek, saygısını sunmak (Çağbayır, 2017a: 575).

“Siyymâ kal’a-i azrâ hiç bir zamânda hutbet-i mülûk-ı selefe rağbet
göstermemiş idi, ve mâliki bir hasma baş indürür mel’ûn değül idi; bu gurûr-ı
gayret-i câhiliyyet iktizâsınca, niçe afârîti ve niçe kudurmuş iti, kendülerin ve atların
ez-pây tâ-be-fark âhene gark idüp, garîmi kapuya getürmemek kasdına mukâbele vü
mukâteleye gönderdi.” (Tulum, 1977: 50)

“Merkez-i arz üzre bünyâdı urulmuştur anun
Bu durur kim burcına baş indürür burc-ı felek” (Tulum, 1977: 200)

“Tekebbürliginden kimesneye baş indürmezdi.” (Öztürk, 2014: 74)

Baş kaldırmak: (+) Yönetime karşı gelmek, isyan etmek (Çağbayır, 2017a: 575). (-) Varlığını belli etmek; kendini gösterecek, belli edecek bir durum sergilemek (Çağbayır, 2017a: 575).

“*Ve nerges-i şehîlâ toprakdan baş kaldırup humârın yazmag-ıçun eline altun ayagın almış-ıdı.*” (Uygur, 2007: 258)

“*Seher kim şâh-ı encüm kaldurup baş
Cemâl-i nûrın itdi ‘âleme fâş*” (Uygur, 2007: 276)

“*Meger bir subuh maşrık diyârından hurşîd-i ‘âlem-tâb baş kaldurdı.*” (Uygur, 2007: 362)

“*Şöyle ki lâleler bigi bayraklar ve güller bigi ‘alemler baş kaldurup ve semenler bigi bâdbânlar götrilüp deryâ yüzi bir ‘aceb temâşâ-gâh oldı.*” (Uygur, 2007: 396)

“*Yine zerrîn-ser ‘alemler havâyâ baş kaldurdı, yine feth-âsâr ve nusret-bâr kûslar döğüldi, yine şu’â-ı şems bigi tîgler ‘uryân oldı, yine dîn yolında ‘ışk-ıla gâzîler meydâna girdi.*” (Uygur, 2007: 398)

“*Nâ-gâh bir subuh ki seher sultânı maşrık diyârından baş kaldurup ‘arz-ı cemâl idicek gâzîler dahi kal’aya rücûmen li’ş-şeyâtîni hüçûmın gösterdiler.*” (Uygur, 2007: 400)

“*Yine kaldurdı başını sinânlar
Alındı ellere tîr ü kemânlar*” (Uygur, 2007: 494)

“*İzmiroğlu Cüneyd Beğ ve dahi Menteseoğlu ve Aydınoğlu ve Sarhanoğlu ve Hamidoğlu bunlar baş kaldırdılar.*” (Öztürk, 2014: 51)

“Ve girü Sultan Mehmed tahtda oturup pâdişâh iken yeniçeri baş kaldurup Buçukdepe’ye çıkup şehir halkına velvele düşüp, beğlerbeği ve hem vezir Hadım Şehabeddin Paşa’yı yeniçeri gelüp öldürmeğe kasd edüp evini basup sarayında Hadım Şehabeddin Paşa bir uğrı kapudan kaçup Sultan Mehmed katına varup halâs olup, yeniçeri karcaşup âlem karış murış olup gördüler kim hâl böyle oldu.” (Öztürk, 2014: 64)

“Ve girü vilâyet-i Acem’de feterât olup Erdevül sofuları kızıl taclarla baş kaldurup, vilâyet-i Acem’de hirâsan gösterüp, Şeyh Haydar oğlu Şeyh İsmâ’il baş çeküp gelüp, Acem beğlerini fırsat bulduğunu kırup şehir-i Tebriz’i ve vilâyetini alup, bu şevketile Acem vilâyetini dutup her taraftan her vilâyetden Erdevüllüler baş kaldurup yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 187)

“Yine çün âfitâb Kâf kulesinden baş kaldırıp âlem-i zulmâni yine nûrânî olup vuhûş u tuyûr rızık talebine meşgul oldu.” (Öztürk, 2013b: 121)

“Vezirlerden Bayezid Paşa baş kaldırıp, eyitdi ki; ‘Ey sultân-ı âlem! Kulun elinde ne vardır?’” (Öztürk, 2013b: 200)

“Bu fikri ideriken bu arada
Başın kaldurdı şâh bu mâcerâda” (Öztürk, 2001: 215 / b. 2529)

Baş kayusun görmek: (-) Zor ve sıkıntılı bir durumdan kurtulmaya çalışmak.

“Nâgâh, hamâhim-i huyûl-i sipâh-ı zefar-penâh cemâcim-i kûhsârdan ki sem’-i küffâra iriştî; mecâl-i firâr bulmayup, kapusun yapup, baş kayusun görmeğe başladı.” (Tulum, 1977: 110)

Baş koşmak: (-) 1. Baş başa verip fikir birliği etmek, arkadaş olmak, birlikte düşüp kalkmak. 2. Başkan veya komutan olarak atamak (Çağbayır, 2017a: 576).

“Haleb’ün ulu hâcibini baş koşdular.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Olıcak ol bana sin içre yoldaş

Benümile ol aralıkda koş baş” (Öztürk, 2001: 39 / b. 453)

“Yavuz fi ‘lümi kılma bana yoldaş

Beni sakla bularla koşmayam baş” (Öztürk, 2001: 39 / b. 454)

“Delüerdür bununile koşan baş

Şu kim kâmil dür[ür] koşmaz buna baş” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1887)

Baş koymak: (+) 1. Bir şey uğruna canını vermeye razı olmak. 2. Boyun eğmek, itaat etmek. 3. Saygıyla baş eğerek selam vermek (Çağbayır, 2017a: 576).

“Yir öpüben öninde kodılar baş

Didiler devletüne, sana sâbâş” (Uygur, 2007: 90)

“Yeyü içe kona göçe geldiler, sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümayûnına yitişdiler; envâ‘ pîşkeşler çeküp âsitâne-i ‘alem-penâha baş koyup, devletlü ve sa‘âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 298)

“Seher bezmine geldi kodı hōş baş

Cihâna kıldı yüzün ol gülün fâş” (Uygur, 2007: 300)

“Gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümayûnına irişdiler, envâ‘ pîşkeşler çeküp sultân-ı ‘âlemün işiginde baş koyup devletlü ve sa‘âdetlü elin öpüp sultân-ı ‘âleme cân u dilden du‘âlar itdiler.” (Uygur, 2007: 344)

“Çünkü ‘asker-i İslâm’a haber oldu, asker-i İslâm dahı -nassarahumu’llâhu- her biri hâllü hâlince yarakların görüp, atlara süvâr yürüdiler, gelüp sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümayûnına irişdiler; âsitân-ı ‘âlem-penâhına baş koyup devletlü sa‘âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler cân u dilden devâm-ı devletine du‘âlar kıldılar.” (Uygur, 2007: 356)

“Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, tâ kim begler ve subaşılar ve sâyir tîmâr erleri, her ne’ise kayıdların müheyyâ görüp cebe ve cevşenlerin geyüp yahşi atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümayûnına irişdiler, envâ‘ pîşkeşler çeküp âsitân-ı

'alem-penâhında baş koyup devletlü ve sa'âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, eyyâm-ı devletine cân u dilden du'âlar itdiler ve's-selâm.' (Uygur, 2007: 374)

*"Şâhâ, Kıvâmî kuluna fahr-ısa pes ola
Baş koyup işigünde okur dâsitân-ı feth"* (Uygur, 2007: 598)

"Tekür geldi, pâdişâhun tahtının kademine baş kodı." (Öztürk, 2013a: 230)

"Pâdişâhun alem-i sâyesine baş kodular." (Öztürk, 2013a: 288)

"Çün Sultan Gözleroğlu gavgasından fârig olup Tokat içre ayş ü nûş edip otururiken nâgâh bir kul gelip içeri girip, Sultan önünde baş koyup, bir mektub çıkarıp, Sultan 'in eline verdi." (Öztürk, 2013b: 170)

"Şah önünde baş koyup du'â etdikden sonra eyitdi: 'Pâye-i serîr-i a'lâya i'lâm oluna ki, mecmû'-ı memleketi a'dâdan halâs edip, eyyâm-ı devletinde re'âyâ müreffehü'l-hâl âsûde olup devâm-ı devlet-i ebed-peyvend du'âsına iştigâl olunur.'" (Öztürk, 2013b: 172)

*"Komişdı başını meydan içinde
Ki âhir garka viridi kan içinde"* (Öztürk, 2001: 7 / b. 81)

*"Olur ol dahı akıncılara baş
Gelür akıncılar Osman'a kor baş"* (Öztürk, 2001: 33 / b. 382)

*"Kişiye ulu belâdur tama 'kâr
Ki yok nesne için ol başını kor"* (Öztürk, 2001: 78 / b. 892)

*"İdüp bu işi geldi şeh katına
Koyup baş sürdi yüzün hizmetine"* (Öztürk, 2001: 127 / b. 1460)

*"Kutuyı şâh öninde hem kodı baş
Didi kim yarıcun Hak sana çok yaş"* (Öztürk, 2001: 214 / b. 2514)

Baş kurtarmak: (Başını kurtarmak) Tehlikeyi savuşturmak, canını kurtarmak (Çağbayır, 2017a: 574).

“*Ve Ungurus’un kıralı bir sehel kâfirile kaçıp gitdi. Baş kurtardı.*” (Öztürk, 2013a: 91)

“*Ve Ungurus’un kıralı bir sehel kâfirile kaçıp gücile baş kurtardı.*” (Öztürk, 2013a: 91)

“*Baş dahi gücile kurtarı bimişidi.*” (Öztürk, 2013a: 91)

“*Ol dahi baş kurtarmak için uhdesine alıp âsânlığıle Anabolu’yu ben size alıvereyin dedi, ol ecilden kapudanın öldürmeyüp haps etdiler.*” (Öztürk, 2014: 176-177)

“*Samagar ve Tula ve Baranbay ve Cağazan ve Suga ve Teberrük ve Kazan ve Tosbağâ cümle yüz döndürüp, ‘bun deminde kaçmak dahi erliklendir’ deyip, baş kurtarmağa cehd etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 98)

“*Üzerine hücum edince şahinden karga kaçır gibi kaçınıp başın gücile kurtarıp ordusunu yağma edip Karamanîleri uryan edip kodular.*” (Öztürk, 2013b: 98)

“*Baş kurtarmak ardınca oldu.*” (Öztürk, 2013b: 101)

“*Ungurus kıralı birkaç kâfirile kaçıp gücile başın kurtardı.*” (Öztürk, 2013b: 138)

“*Kubadoğlu dahi ten ü tenhâ sahrâ-yı dalâlete düşüp, kaçır Taşanoğlu’na ilticâ edip ol taraftan başın kurtarıp gitdi.*” (Öztürk, 2013b: 161)

“*Kıral dahi cemî’ ağırığını bıragup, kuyruk göte kısır kaçır gücile baş kurtardı.*” (Öztürk, 2013b: 259)

“*Kazıklı Voyvoda başını gücile kurtardı.*” (Öztürk, 2013b: 306)

“*Andan Sultan Mehmed Han yeniçeriyle segircük üzerine çıkınca, Uzun Hasan yeniçeri alayların Sultan Mehmed ileyinde görüp, akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, baş kurtarandır” dedi.*” (Öztürk, 2013b: 325)

“*Uzun Hasan başın kurtarmak ardınca oldu.*” (Öztürk, 2013b: 326)

“*Uzun Hasan başın kurtarmağa râzıydı.*” (Öztürk, 2013b: 326)

“*Uzun Hasan heman başın kurtarmağa râzi olup yıldı*” (Öztürk, 2013b: 326)

“*Kara Boğdan oğlu şol hadde vardı ki, başını gücile kurtardı.*” (Öztürk, 2013b: 347)

“*Bu Kara Boğdan oğlu dediğimiz ol kâfirdir ki, Sultan Mehmed’ile uğraşıp, baş kurtarmışdı.*” (Öztürk, 2013b: 348)

“*Burakdı raht ü bargâhı döküp yaş
Heman kurtardı bayag’orada baş*” (Öztürk, 2001: 120 / b. 1371)

“*Kıralı ol arada kurtarur baş
İrişdi Tuna’ya kan gözleri yaş*” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1686)

“*Kıralı ol arada kurtarur baş
Girüp gemiye kaçdı gözleri yaş*” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1947)

“*Buragup leşkerin kurtardı başın
Giderdi yire saçup kanlu yaşın*” (Öztürk, 2001: 184 / b. 2155)

Baş oynamak: (-) Hayatını tehlikeye atmak, canını fedadan çekinmemek (Çağbayır, 2017a: 576).

“*Dedi kim ol beğ değül bir subaşı
Kim yolumda oynadı baş ol kişi*” (Öztürk, 2012: 35 / b. 432)

“*Ve biri eydür idi ki: ‘Pâdişâha asker gerek, ve askerinin kulûbını envâ’-ı ihsân ile celb itmek gerek ki, kavî-dil olup, tarîk-i cân-sipârîde baş oynamağa müteşemmir duralar.’*” (Tulum, 1977: 27)

“*İslâm ‘askeri şâh-ı ‘âlemün bu lutfını göricek cân u gönülden yolına baş oynamagı minnet dutdılar.’*” (Uygur, 2007: 180)

“*Gör imdi hîle-i Osman ne etdi*

Baş oynadı vü hem çok başlar ütdi” (Öztürk, 2013a: 27)

“*Akça Koca eyitdi: ‘Gâziler bu yolda kimdür kim baş oynaya ve bir ad ide.’*” (Öztürk, 2013a: 48)

“*Döküp kanlar u başlar oynadılar*

Bu gâzi olan u serverleri gör” (Öztürk, 2013a: 48)

“*İki leşker birbirine katılıp bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i semâ’î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılıp, ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atılıp, kudret semâ’ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ’da can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ’î bir semâ’dur kim, bu semâ’ evvel mâ-tekaddümden olunugelmişdür.*” (Öztürk, 2014: 67)

“*Sipâhi ki sultandan etmek yiye*

Gerekdir ki yerinde baş oynaya” (Öztürk, 2013b: 121)

Baş salmak: (Baş sallamak) Karşısındakinin sözlerini onaylar davranışlarda bulunmak (Aksoy, 1988: 628).

“*Bularun sözlerine iyledi gûş*

Başını saldı bîzâr oldı hâmuş” (Öztürk, 2001: 90 / b. 1035)

Baş terk etmek: (-) Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Anda olmuşdu Halil’ün sırrı fâş*
Asılır terk etdi mâl ü cân ü baş” (Öztürk, 2012: 45 / b. 566)

Baş terkin urmak: (-) Başını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Baş u cân terkin uruban gitmişemdir sıdk-ıla*
İtdüğünce rif’at-i İslâm-ıçun ‘azm-i gazâ” (Uygur, 2007: 60)

“ ‘*Bâkî ne ele girerse mecmû’ı yârânla der-miyândır’ deyip, mübârek sakalın eline alıp eytidi ki: ‘Bu def’a babam tahtını yahud bu yolda baş terkin ursam gerekdir’ diyecek mecmû’-ı halk ol sohbetde ayak üzerine durdular, du’âlar edip çağrışdılar! ‘Ey sultân-ı âlem! Başımız ve canımız sana fedâ, her ne yere teveccüh edersen Hudâ yarıcun olup feth ü nusret karîn ola’ dediler.*” (Öztürk, 2013b: 216)

Baş u cana kalmamak: (-) (EAT’de “cana başa kalmamak”) Canını, başını esirgememek (Çağbayır, 2017a: 921).

“*Şecâ’at ehli kalmaz baş u câna*
Şecâ’at ehli bakmaz bu cihâna” (Uygur, 2007: 448)

Baş u candan geçmek: (-) (EAT’de “baştan geçmek”) Ölümü göze almak (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Girüp Sava’yı leşker yüzdi geçdi*
Niceler baş u candan anda geçdi” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2923)

Baş urmak: (-) 1. Baş eğmek, saygı ile eğilmek. 2. Rızılı olmak, rıza göstermek (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Baş urup didi Er-tugrul yegâne*
Şehâ olgil cihânda şâdmâne” (Öztürk, 2001: 27 / b. 315)

“Baş urup didi iy sultân-ı devran
Rikâbunda çe süknâ vü çe hâkan” (Öztürk, 2001: 28 / b. 320)

“Baş urup didi kim iy şâh-ı devran
Ki emr it kuluna iy şâh-ı hûban” (Öztürk, 2001: 52 / b. 596)

Baş üzerine: (Baş üstüne) Verilen emrin uygulanacağını ifade eden cevap; uygun, pekâlâ (Çağbayır, 2017a: 577).

“Andan Karamanoğlu Mehmed Beğ, ‘baş üzerine’ deyip, göğsüne koyup, eyitdi: ‘Mâdâm şu can bu bedendedir, memleket-i Osman’a yaramaz nazarla bakmayam.’” (Öztürk, 2013b: 227)

Baş üzre: (Baş üstüne) Verilen emrin uygulanacağını ifade eden cevap; uygun, pekâlâ (Çağbayır, 2017a: 577).

“Didi baş üzre sözün koparayın
Velî ben şâha bilece varayın” (Öztürk, 2001: 213 / b. 2507)

Baş vermek: (Başını vermek) Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 578).

“Keçe küçe için âkil baş mı virür?” (Tulum, 1977: 166)

“Bu kudret semâ’ını urup, başlar verüp canlar oynamışlar.” (Öztürk, 2014: 67)

“Elbette bir kişi şerî’at divarından bir taş koparsa yerine baş vermek gerekdür.” (Öztürk, 2014: 145)

“Erenler hengâmesidür, kudret-i semâ’idür, yeğ erenler semâ’a girüp, bu semâ’da başlar verüp başlar alup kanlar dökerler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Tekrar Mûsâ Çelebi yine gayret edip, ‘bir def’a bununile dürişeyin, ya baş verip, yahud baş alayın’, deyip yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 206)

“Tama ‘kâr tiz virür elbetde başın
Akıdur gözlerinden kanlu yaşın” (Öztürk, 2001: 79 / b. 904)

“İşimüz senünile başa varur
Varan anda virür baş ya baş alur” (Öztürk, 2001: 91 / b. 1047)

“Virürler ol savaşıda niceler baş
Niceler şehden aldı anda şâbâş” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1799)

“Buradan Hak yolına dürişelüm
Virelüm baş [ve] yâ baş alışalum” (Öztürk, 2001: 240 / b. 2838)

“Bugün togduk bugün ölsek gerekdür
Ya baş virüp ya baş alsak gerekdür” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2840)

Baş verip râz vermemek: (Ser verip sır vermemek) Sağlam ve güvenilir biri olmak, sır saklamak (Çağbayır, 2017d: 5055).

“Ki vir başunu râzı virme zinhâr
Ki râzın viren er degildür iy yâr” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1023)

“Burada virdi baş şeyh virmedi râz
Ki râzın bekleyen dünyâda şehbâz” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1026)

Baş yere koymak: (-) Yere yüz sürmek, aşırı saygı göstermek (Çağbayır, 2017a: 578).

“*Ve ol hisarun emini olan kimsene gelüp çadırının içine girüp baş yire koyup elin öpüp eyitdi kim: ‘Hisar pâdişâhundur, biz dahi pâdişâha mutî‘lerüz didi.’*” (Öztürk, 2013a: 284)

Baş yitirmek: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak, ölmek.

“*Niçe söz var-durur işler bitürür
Niçe söz var-durur başlar yitürür*” (Uygur, 2007: 194)

“*Yig ol kim söz-ile iş bitüreler
Ne ol kim sehv idüp baş yitüreler*” (Uygur, 2007: 194)

Başa iltmek: (-) Sona erdirmek, tamamlamak (Çağbayır, 2017a: 567).

“*Ne iş kim dutsa başa ilter-idi
Neyi kim ister-ise işler idi*” (Uygur, 2007: 506)

Başa varmak: (Başa çıkmak) Başa çıkmak, bir kimseyi yola getirmek (Çağbayır, 2017a: 567).

“*Kimesne bununile başa varmaz
Hiç i ‘tibâra bu kimseyi almaz*” (Öztürk, 2001: 82 / b. 937)

(Bir şey birinin) Başı altından olmak: (Başı altından çıkmak) Kötü bir şey, bir kişinin düşünüp planlamasıyla ortaya çıkmak (Aksoy, 1988: 618).

“*Hüinkâr dahi cezm etdi ki, bu Karamanoğlu’nun ve Ungurus’un hareketi onun başı altındandır.*” (Öztürk, 2013b: 260)

Başı aşığa olmak: (-) Utanmak, mahcup olmak (Çağbayır, 2017a: 569).

“Hemîşe a’dâ-yı dînün başı, aşığa olsun, hemîşe İslâm ‘askeri ne yire varursa yüz aklıgın bulsun, hemîşe İslâm pâdişâhlarınınun atı yügrük, kılıcı keskin olsun -bi-hakkı Muhammedin ve âlihi ecma’in-” (Uygur, 2007: 448)

“Hemîşe İsâyilerün başı aşığa ola, gâzilerün ümmet-i Muhammed’ün kılıcı üstün ola, inşâ-Allâhu’r-Rahman.” (Öztürk, 2014: 171)

“Pâdişâhımız devletinde hemîşe kâfirlerün başı aşığa olsun, Hak ta’âlâ İslâm dinine kuvvet versün.” (Öztürk, 2014: 174)

“Hak ta’âlâ inâyetiyle ve Peygamberün mu’cizâtıyla ve Sultan Bayezid’ün devletiyle hemîşe düşmenlerün başı aşığa olsun, pâdişâhımız sağ olsun.” (Öztürk, 2014: 178)

“Alemleri başı aşığa olup halk-ı âlem şâd olup anun fitnesinden halâs oldular.” (Öztürk, 2013b: 167)

Başı için: (+) Birinin varlığını ortaya koyarak yalvarma (Çağbayır, 2017a: 570).

“Beğlerbeği Sinan Beğ münâdî edüp çağırdı kim, pâdişâh başı için Allah yoluna ve Hazret-i Risâlet salla ‘llâhu aleyhi ve sellem aşkına yağma deyüp, münâdîler her taraftan çağırdılar.” (Öztürk, 2014: 173)

Başı gitmek: (-) Öldürülmek (Çağbayır, 2017a: 570).

*“Şu mihrünle dökilen yaşlariçün
Senün yolunda giden başlariçün”* (Öztürk, 2001: 2 / b. 17)

*“Yaramaz sanı halka sanma yoldaş
Bilürsin yaramaz işden gider baş”* (Öztürk, 2001: 81 / b. 924)

“Hemandem çaldı cellâd başı gitdi
Şehinşâh bunu görüp gayret itdi” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1019)

“Görür şâh baş gidüben saçılır kan
Görün agzındaki dir şâh-ı devran” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1020)

“Heman ol gün gider başı bil anun
Yasagi böyledür şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 197 / b. 2308)

Başı gözü sadakası: (Başının gözünün sadakası) Başa gelebilecek bir belayı önlemek amacıyla verilen sadaka, hayır, özveri (Çağbayır, 2017a: 574).

“Devletlü pâdişâh feth etdüğü vakitte içinde olan evlerini turmağa murâdî edenlere bağışlamak sadaka eylemek başı gözü sadakası, ol fütûhun şükrânesi kânûn-ı küllîleridir, ki her kişi beğendüğü yerlerde oturdular.” (Öztürk, 2014: 73)

Başı kaygısı olmak: (-) (EAT’de “Başı kayusı olmak”) Başının derdine düşmek, canı tehlikede olmak (Çağbayır, 2017a: 570).

“Şol sâ’at Köpekoğlu askeri ata binemeyip başları kaygısı olup bâr [ü] büngâhların koyup, birer atile sınıp kaçdılar.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Emir Süleyman bu haberi işidip gâyet müteellim olup canına od düşüp, başı kaygısı oldu.” (Öztürk, 2013b: 205)

Başı kayu olmak: (-) Başının derdine düşmek, canı tehlikede olmak (Çağbayır, 2017a: 570).

“Olur küffârun anda başı kayu
Kıradı gâziler kılıç sınıyu” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1823)

Başı taşa değmek: (+) Hayatın güçlükleriyle karşılaşmak, bu olaylardan ders almak (Çağbayır, 2017a: 575).

“Dirildi şâh katına mîr ü paşa
Degirdün düşmânun başın taşa” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2265)

Başına bela satın almak: (Başına bela almak) Kendisine sıkıntı verecek bir işe girişmek (Çağbayır, 2017a: 571).

“Laz tekvuru anı işidip içine od düşüp eyitdi: ‘Ey dirîg! Kaplanı belinledip arslanı uyarıp uyur yılanın kuyruğun basıp, kurda taş atıp, belâyı başıma satın aldım.’” (Öztürk, 2013b: 110)

Başına devlet gelmek/irişmek/konmak: (Başına devlet kuşu konmak) 1. Şansı gülmek. 2. Beklenmedik bir şekilde daha iyi bir duruma gelmek (Çağbayır, 2017a: 571).

“Bulurlar Hak katında dürlü ni’met
Zehî can kim kona başına devlet” (Uygur, 2007: 118)

“Gişiye tâli’i yâr olmayınca
Ne kılsun başa devlet gelmeyince” (Uygur, 2007: 418)

“Velâkîn gişi girişmek bu işe
Gerekdür başa devlet kim irişe” (Uygur, 2007: 418)

“Şu başa kim ezelde kondı devlet
Bil anundur iki ‘âlemde ‘izzet” (Uygur, 2007: 418)

“Kartallıların başlarına devlet konacağına hümâyî adları dâl olmuşidi.”
(Öztürk, 2013b: 277)

Başına (bir şey) gelmek: (+) 1. Felakete uğramak. 2. Beklenmedik bir durumla karşılaşmak (Çağbayır, 2017a: 572).

“Şu dem kim gelmedi bir iş başına
Ol işden döndüreydi yüzi haşâ” (Uygur, 2007: 386)

“Beyân eyleyelüm bir bir ne oldı
Başına Kara Bogdan ’un ne geldi” (Uygur, 2007: 444)

“Ne geliserdür insânun başına
Bu yirde bilmez anda hep biline” (Uygur, 2007: 470)

“Tamâm bin yıl o kabr üzre durısar
Gör insânun başına ne geliser” (Uygur, 2007: 472)

“Dahu var niçe yirde çok suvâller
Geliser başlara çok dürlü hâller” (Uygur, 2007: 472)

“Degül midür sa ’âdet billâh iy yâr
Bu resme başına halkun gele kâr” (Uygur, 2007: 474)

“Kime içürdi-y-ise câm-ı devlet
Getürdi ’âkibet başına zahmet” (Uygur, 2007: 510)

“İşit ol şeh-i a ’zam kim ne kıldı
Başına düşmen-i dînün ne geldi” (Uygur, 2007: 574)

“Kaçan kim sen ü benlik ola hâlün
Belâ gelür başuna sensin ü hoş” (Öztürk, 2013a: 152)

“Bu hâller başumuza gelmedin bu hisarı eyelükile virtüp hoş kişi olmak yeğdür’ didi.” (Öztürk, 2013a: 213)

“El-hâsıl-ı kelam kim, bu Uzun Hasan’un başına gelen hiçbir pâdişâhun başına gelmedi.” (Öztürk, 2013a: 260)

“Sual: Bu Kara Boğdan oğlu ne hâllü kâfirdür kim bu hâller onun vilâyetine ve başına geldi.” (Öztürk, 2013a: 291)

“Âhir pâdişâha sanduğı kendü başına geldi.” (Öztürk, 2013a: 297)

“Âhir pâdişâha sanduğı kendü başına geldi, it gibi boğdular.” (Öztürk, 2013a: 297)

“Ve âhir gayrı vezirlere sanduğı kendü başına geldi.” (Öztürk, 2013a: 297)

“Oğul u kız u maldan ayrılısar
Ne getürdi başına eğri ser” (Öztürk, 2013a: 290)

“Kendünün başına çok iş gelmiş idi.” (Öztürk, 2014: 39)

“Dili ucundan kişi başına çok hâller gelür, bilmezliğinden ötürü.” (Öztürk, 2014: 39)

“Âhir Süleyman Peygamber aleyhi’s-selâm Şemsiyye’yi puta tapduğı ecilden, hem ana gönül verdüğü ucdan Süleyman’a bunca vâkı’alar oldu, başına bunca sergüzeşt geldi.” (Öztürk, 2014: 76)

“İstihzâ-i div Süleyman’un yüzüğün bir hîle ile alup, Süleyman Peygamber’ün aleyhi’s-selâm başına bunca nedâmet gelüp, Süleymân Peygamber aleyhi’s-selâm tacından tahtından çıkup istihzâ-i div Süleyman tahtına hükm edüp, kırk gün, tamam Süleyman Peygamber âvâre sergerdan oldu.” (Öztürk, 2014: 76)

“Beğler arasında bunca feterât olup, âkabet bu beğ Kayseri beğlerine haber gönderdi kim, pâdişâh bundadır, başına bunun gibi hâl gelmişdür deyü.” (Öztürk, 2014: 79)

“Bildiler kim, ol hâl kendülere dahi vâkı‘ olacaktur, başlarına gelecektür, zebun olup aman dileyüp bir hîleyle pişkeş tedârük edüp, birkaç oğlanlar ba‘zı hedâya gönderüp Minnetoğlu Hocalığı derler, anı gönderdiler kim ol biceneye varup yazar çizer gibi olup, kâfirler bunları inandurup yeniçeri bizi yağma ve talan kılmasun, bir konak girüsine göçsünler deyüp, bunları gâfil kılup, bunlar dahi inanup, yeniçeri birez girüsine göçüp, [Minnetoğlu] Hocacığı berüsine göndürüp, heman ol gece kâfirler sökün eyleyüp kaçdılar.” (Öztürk, 2014: 133)

“Ol arabacı dahi cemî‘-i ahvâlini, başına gelen hikâyeti ve kaziyyesini bir bir bunlara dedi.” (Öztürk, 2014: 143)

“Ve hem pâdişâhlarından ve gelen gemilerden kendülere fâide olmaduğın bilüp, ve dahi kendülerin başlarına ne geleceklerin bilüp anlamışlardı.” (Öztürk, 2014: 174)

“Gelür başına çok dürlü belâlar
Ölür nefsi ucıdan mübtelâlar” (Öztürk, 2001: 79 / b. 897)

“Yavuz sanma eyü san her işüne
Gele dâyim iyilikler başuna” (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

“Bular çok iyledi anda şecâ‘at
Diraz’un başına çok geldi âfet” (Öztürk, 2001: 185 / b. 2162)

“Tutalum kal seni bu işümüze
Gele bolay ki iylik başımuza” (Öztürk, 2001: 213 / b. 2506)

“Girüp meydâna çok itdi şecâ‘at
Getürdi düşmanun başına âfet” (Öztürk, 2001: 103 / b. 1186)

“Akıncı kıldı anda çok şecâ‘at
Getürdi düşmenün başına âfet” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1802)

“Didi yarın iderem bunu yagma
Getürüp kâfirün başına gavgâ” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1929)

“ ‘Azebler iyledi anda şecâ ‘at
Getürdi kâfirün başına âfet” (Öztürk, 2001: 192 / b. 2241)

“Didi tur ahı hey miskîn oturma
Başuna fakrıla sevdâ getürme” (Öztürk, 2001: 213 / b. 2498)

“Kimün gelür elinden bu şecâ ‘at
Getüre düşmanun başına âfet” (Öztürk, 2001: 230 / b. 2712)

“Kılıpdur ‘âlem içre çok şecâ ‘at
Getürüp düşmanun başına âfet” (Öztürk, 2001: 238 / b. 2813)

Başına hâk koymak: (-) (EAT’de “başına toprak koymak”) Ölümünü istemek
(Çağbayır, 2017a: 572).

“Ki Tahraten o vakt olmışdı gam-nâk
Koyup Temür katında başına hâk” (Öztürk, 2001: 97 / b. 1115)

“Bu sözden oldı sultan çün ferah-nâk
Didi Temür başına kodılar hâk” (Öztürk, 2001: 102 / b. 1167)

Başına tac-ı devlet konmak: (Başına devlet kuşu konmak) 1. Şansı gülmek. 2.
Beklenmedik şekilde daha iyi duruma gelmek (Çağbayır, 2017a: 571).

“Tagıldı meclis-i şeb, gitdi zulmet
Cihân başına kondı tâc-ı devlet” (Uygur, 2007: 386)

“Köti uçmasalar uçduklar vakt
Konardı başlarına tâc-ı devlet” (Uygur, 2007: 410)

“*Ne kilsun kul ‘inâyet olmayınca
Ki başa tâc-ı devlet konmayınca*” (Uygur, 2007: 474)

“*Niçe cânlar yine buldı şehâdet
Niçe başlara kondı tâc-ı devlet*” (Uygur, 2007: 496)

“*Açıldı nâgehân subh-ı sa’âdet
Cihân başına kondı tâc-ı devlet*” (Uygur, 2007: 550)

Başına uğramak: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak.

“*Ehl-i İslâm’a sandığı yaramaz sanılar kendi başına uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 286)

“*Âhir halka sandığı kendi başına uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 352)

Başına urmak: (-) 1. Başına giymek. 2. Başına giydirmek (Çağbayır, 2017a: 572).

“*Mîr Süleyman oldu çünkim pâdişâh
Urdular başına anun altun külâh*” (Öztürk, 2012: 36 / b. 441)

“*Meger bir sehergâh, maşrık diyârından sultân-ı hâver tulû’ idüp tâk-ı felekde
taht-ı zümürîdîn üzerine geçdi; egnine zerrîn kabâ geyüp başına nûrdan tâc urundı.*”
(Uygur, 2007: 186)

“*Meger bir subuh maşrık pâdişâhı, başına altun tâc urunup bu zümürîdîn
tahtına kadem basdı; cemâli şem’inün nûr-ıla cihân yüzün münevver kıldı.*” (Uygur,
2007: 428)

“*Cebeler ve zirihler geydiler, başlarına ışıklar urundular, kılıçların ‘uryân
kıldılar, şâh-ı ‘âlem yolında cân u baş meydâna atdılar.*” (Uygur, 2007: 488)

“Hâliyâ çünkim Sultân Muhammed Gâzî -enâra’llâhu burhânehu- dünyâdan âhirete intikâl itdi; sene sitte ve semânine ve semâne mi’etin yılunun mübârek Rebi’ü’l-evvelinün yigirminci gününde şenbeh gün, devlet ve sa’âdet-ile Sultân Bâyezîd Han geliüp Kostantiniyye şehrinde saltanat tahtına kadem basdı, sa’âdet tâcın başına urundi, devlet sadrına çıkdı, cihâna zînet viridi.” (Uygur, 2007: 542)

“Çün urdun başına devlet külâhın
Ana irşâd kıldun baht râhın” (Uygur, 2007: 556)

“Uraldan başına Hak, tâc-ı devlet
Sa’âdet tahtına bulalı kurbet” (Uygur, 2007: 584)

Başına yıkmak: (+) Harap etmek, zor durumda bırakmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 267).

“Teküre haber oldu kim: ‘Türk bizüm gönlümüzü yırtdı. Evümüzü başumuza yıkdı’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 191)

“Mahmud Paşa’nun çadırını ve otağını başına yıkdılar.” (Öztürk, 2013a: 242)

“Andan hünkâr Sultan Mustafa’ya Karaman’ı bi-tamâmihî verip, seferden dönüp, Karahisar’a gelicek buyurdu, Mahmud Paşa’nın çadırını ve otağını başına yıkıp, azl edip, cebehânesini kendi develerine yükleyip, pâdişâh cebehânesine katdılar.” (Öztürk, 2013b: 314-315)

“Ki derya gibi üstine akalum
Varup ilini başına yikalum” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2123)

“Buyurun üstine leşker çekelim
Varup ilini başına yikalum” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2119)

Başını alıp gitmek: (+) Kimseye haber vermeden kendi bildiğine gitmek (Çağbayır, 2017a: 573).

“Yedi yıl gitdi başın aldı la ‘în

Yanko çıkdı pes ana oldu mu ‘în” (Öztürk, 2012: 38 / b. 467)

“Sultan Cem dahi Sultan Bayezid Han’un salâbetine döymedi, başın aldı gitdi.”
(Öztürk, 2013a: 278)

“Sultan Cem dahi Sultan Bayezid Han’un salâbetine ve şevketine döymedi, başın alup gitdi.” (Öztürk, 2013a: 278)

“Halk nefret edip, eytdiler: Evlerimizi bize satdırıp, vatanımızdan azmürde edip, bizi kâfir evlerine kiri vermeğe getirdi deyip, ekser kişi avratın ve oğlanın bırağup, başın alıp gitdiler.” (Öztürk, 2013b: 288)

“Boklu oğlancıklarımız eline yapışıp, âhar memleketlere başımızı alıp terk-i vatan edip çıkar gideriz, deyü bir uğurdan hünkârın ayağına düşüp, feryâd eylediler.” (Öztürk, 2013b: 313)

“Kamusu el çeküp başın aldı gitdi

O zâlim ol yire bu işi itdi” (Öztürk, 2001: 23 / b. 272)

“Hevâ-yı nefse uydugıçün ol er

Gider başın alup andan o server” (Öztürk, 2001: 78 / b. 891)

Başını alıp kaçmak: (+) Yalnız kalacağı bir yere çekilmek (Çağbayır, 2017a: 573).

“ ‘Askerün ba’zı tarafı henüz döymedin, girü başın alup bir tarafa kaçdı.”
(Uygur, 2007: 286)

“Hâliyâ çün kim sultân-ı ‘âlem gendü memleketinden varup Karaman haddine yaklaşıcak, Karaman oğulları anı işitecek memleketlerin terk idüp her biri başını

alup kaçdılar memleketden vâz gelüp cân kurtarmak tedârikine meşgûl oldılar.”
(Uygur, 2007: 378)

*“Ne resme ceng olup nice dürişdi
Son uci başını alup nice kaçdı”* (Uygur, 2007: 444)

*“Sultan Cem dahi Sultan Bayezid Han’un salâbetine ve şevketine döyemedi
baymadı başın alup kaçdı.”* (Öztürk, 2013a: 278)

*“Ve anunile bile gelen Karaman kuzgunlarınınun kurtulanı gücile başın alup
kaçdılar.”* (Öztürk, 2013a: 280)

“Bu cenk içinde Yanko la’in başını alup kaçdı gitdi.” (Öztürk, 2014: 63)

*“Cem Çelebi dahi Sultan Bayezid’in salâbetine tâkat getirmeyip, başın alup
kaçdı.”* (Öztürk, 2013b: 340)

Başını alıp sarplara düşmek: (-) Kaçmak.

*“Çün ser-hayl-i kefere-i fecere kendüde bu asker-i kattâle tâkat-i mukâvemet
görmedi, kaçup görünmemeği esah tedbîr bilüp Ken’an-ı müşrik mezhebince, ‘seâvî
ilâ cebelin’ didi, başını alup sarplara düştü.”* (Tulum, 1977: 209)

Başını dağa taşa urmak: (-) Kaçmak.

*“Hemânâ tokuz kurda meseli mütemessil olup, ön varanlara küffâr-ı eşrâr
başın ve cânın pîşkeş kıldı, son varanlara hânümânın yağmalattı; ve kendü, Kara-
Boğdan-ı kara-baht ardına düşüp, başın tağa taşa urmağ ile kurtuldu.”* (Tulum,
1977: 173)

Başını devşirmek: (Aklını başına devşirmek) Bilinçli davranmak, mantıklı düşünmek (Çağbayır, 2017a: 160).

“Gözlerin başların devşirip ata eyer salınca Sultan heman kılıç yalın edip hamle etdi.” (Öztürk, 2013b: 171)

Başını eteğine sarmak: (-) Canını ortaya koymak, ölümü göze almak.

“Mütehevvirâne başların eteklerine sarup, bir gice ittifâk idüp, bir uğru kapudan -ki kâfir-i la‘âin ol taraftan vehm itmez idi- altmış yiğit pür-dil ü pür-yarak çıkup dîvâr sıra kâfire yakın geldiler.” (Tulum, 1977: 131)

“Sâlâr-ı sipihr, ya‘nî Mihr, semend-i zemîn-neverd-i çarha zîn-i lâciverdi salup, bu beşâret-i pür-beşâreti i‘lân itmeğe başın eteğine sarup bir günde maşrıktan mağrıba çaptı.” (Tulum, 1977: 193)

Başını halas etmek: (Başını kurtarmak) Tehlikeyi savuşturmak, canını kurtarmak (Çağbayır, 2017a: 574).

“Sultân-ı ‘âlemün kılıcı korhusından başumuz nice halâs idevüz diyü havf iderken, nâ-gâh sultân-ı ‘âlemden âzâd haberi geldi.” (Uygur, 2007: 468)

“Özü başın halâs etdi yağıdan
Bu kâfirdür nice leşker dağıdan” (Öztürk, 2013a: 292)

Başını kurtarmak: (+) Tehlikeyi savuşturmak, canını kurtarmak (Çağbayır, 2017a: 574).

“Ol ganâyimden mahrûm olmuş, belki başları kurtulmasını ganîmet bilmiş sühâter, ‘lâ tey‘esü min ravhi’llah’ mehebbinden nesâyim-i gamâyim ile muğtenem oldılar.” (Tulum, 1977: 59)

“Çün erkân-ı izlâl ü mezellet, ya'nî müşâvirân-ı kiral-ı bî-devlet askerlerinin bu sungunluğun ve ıztırâbın gördiler, kiralâ haber virdiler ve eyittiler ki: 'Nefs-i emrde bu haber vâki' ise, Türk'e mukâvemet itmek mümteni'dür; varca terekeyi birağup baş kurtarmak gerek.’” (Tulum, 1977: 137)

“Bu ümîde ki; birez mümâna'a iderek ahşam yitişe, gice perdesi ardından kaçup, sarpa düşüp başların kurtaralar, at ve yarakların Türk yağmâcısına terk ideler.” (Tulum, 1977: 172)

“Şâh-ı âlemün tîg-ı âb(i)-dâr-ı la'l-bârından havf idüp başların kurtarmag için bu resme tedbir itdiler.” (Uygur, 2007: 594)

“Kiral dahi cemî'i ağruğunu döküp başını gücile kurtardı.” (Öztürk, 2013a: 157)

“Ve bu Kazıklı Voyvoda başını gücile kurtardı.” (Öztürk, 2013a: 228)

“Uzun Hasan, başını kurtardığına râzı oldu.” (Öztürk, 2013a: 259)

“Ve anunile bile gelen Karaman kuzgunlarınınun ba'zısı başlarını gücile kurtarup kaçdılar.” (Öztürk, 2013a: 280)

“Kara Boğdan oğlu başını bâ-zor kurtardı.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Kara Boğdan oğlu şol hadde vardı kim başını gücile kurtardı.” (Öztürk, 2013a: 289)

Başını meydana bırakmak: (Başını ortaya koymak) 1. Değer verdiği veya kutsal saydığı bir şey için canından olmayı göze almak. 2. Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 574).

“Döndi, gendü tîg-ı kişver-güşâsını 'uryân idüp meydânda at depdi, dilâverlig eyledi; dîn şem'inün şevki gazâsına pervâne-vâr cân u baş meydâna birağup raks-ı cüş-ıla ra'd-âne na'ralar urup şecâ'at itdi.” (Uygur, 2007: 210)

Başını orta yere koymak: (Başını ortaya koymak) 1. Değer verdiği veya kutsal saydığı bir şey için canından olmayı göze almak. 2. Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 574).

*“Kuşanup billerine tîg-ı bürrân
Koyuban orta yire baş-ıla cân”* (Uygur, 2007: 480)

Başını ortaya koymak: (+) 1. Değer verdiği veya kutsal saydığı bir şey için canından olmayı göze almak. 2. Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 574).

*“İmdi gerekdür ki biz dahi gayret idüp cemî’ümüz cân u baş ortaya koyavuz,
yoldaşlıklar zâhir idevüz, didiler.”* (Uygur, 2007: 480)

*“Bir gün yine diyecek Mezid Beğ dahi başını ortaya koyup eyitdi: ‘Hâşâ
sultanım! Ben anın bir kılına zarar edem’ dedi.”* (Öztürk, 2013b: 242)

Başını sığındırmak: (Başını sokmak) Sığınılacak ve korunulacak bir yere girmek (Çağbayır, 2017a: 574).

*“Sual: Bu Kara Boğdan oğlu ne hâllü kâfirdür kim bu hâller onun vilâyetinin
başına geldi ve kendüsi başın sığınduracak yir komadı.”* (Öztürk, 2013a: 291)

(Bir yere) Başını sokmak: (+) Sığınılacak ve korunulacak bir yere girmek (Çağbayır, 2017a: 574).

*“Kara Bogdan, şâh-ı ‘âlemün Tuna’yı berü geçdügin işidicek, kaçup başını
sokacak yir bulamadugından istedi kim yire geçeydi.”* (Uygur, 2007: 582)

Başını taş ile döğmek: (Başını taştan taşa vurmak) Pişmanlık duymak (Çağbayır, 2017a: 575).

*“Başların döğerleridi taşile
Yoğruban topragi gözler yaşile”* (Öztürk, 2012: 40 / b. 496)

Başlı başına: (+) Kendi başına, tek kendisi olarak (Çağbayır, 2017a: 586).

“Her biri baş çekip, başlı başına beğlik etdiler.” (Öztürk, 2013b: 345)

Baştan aşmak: (+) Pek çok olmak, tahammül derecesini aşmak (Çağbayır, 2017a: 577).

“Çünkü su başdan aşdı.” (Öztürk, 2013b: 141)

“Çünkü suc başdan aşdı.” (Öztürk, 2013b: 141)

“Kara Yahya çü gördü iş hadden geçdi ve belâ suyu başdan aşdı.” (Öztürk, 2013b: 157)

*“Çü kâfir gördi kim iş başdan aşdı
Ki Türk'den yüz çevürüp Yanko kaçdı”* (Öztürk, 2001: 157 / b. 1812)

Baştan ayağa: (+) Yukarıdan itibaren ta aşağılara kadar, hiçbir yanı eksik olmaksızın, bütünüyle (Çağbayır, 2017a: 577).

*“Başdan ayağa demür elli bin er
Kâfirün alaydı on bin nefer”* (Öztürk, 2012: 34 / b. 410)

*“Geldi on beşinci gün çün pâdişâh
Halk oldu başdan ayağa siyâh”* (Öztürk, 2012: 40 / b. 495)

Baştan başa: (+) Bir yerin her tarafı (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Anda konmuşdu Oğuzlar bî-aded*
Obalar başdan başa yok ana hadd” (Öztürk, 2012: 5 / b. 29)

“*Gayret edüp el vermeyüp Barak Reis gemisi içinde âdemisiyle oda yanıp,*
gemiye başdan başa od düşüp, Barak Reis istese kendüyi kurtarsa olurmuş.” (Öztürk, 2014: 165)

“*Andan hünkâr oğlu Bayezid Han’ile atlanıp bir yüksek yere çıkıp leşker-i*
küffara nazar edip gördü ki, başdan başa bir ovayı leşker kaplamış.” (Öztürk, 2013b: 117)

“*Ba’dehu iş başa düşdü ve gussa yeli mevc urup, başdan başa gam ihâta edip,*
Sultan bu hâlile kaçıp yine Burusa ’ya geldi.” (Öztürk, 2013b: 214)

Baştan çıkmak: (-) Canını ve başını yitirmek (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Eğer temerrüd ve ta’annüd ederse başdan çıkar.*” (Öztürk, 2013b: 172)

Baştan çıkarmak: (+) Bir kimseye yapmaması gereken bir şeyi yaptırmak, kötülüğe sürüklemek (Çağbayır, 2017a: 577).

“*Şarab u ceng ü çagâne vü hem saz,*
Müsâhibün olar başdan çıkardı” (Öztürk, 2013a: 111)

“*Hevâ-yı nefis anı başdan çıkardı*
Uzun sanuları kırdı kısıldı” (Öztürk, 2013a: 124)

“*‘Husûsâ din gayretine, Mesih izzetine etrafın mülûkü sana mu’âvenet*
ederler’ deyip, Laz tekvurunu başdan çıkarıp âsî kılıp Bosna tekvuruna adam
gönderip Türk ahvâlini i’lâm eyledi.” (Öztürk, 2013b: 100)

Baştan geçmek: (-) Ölümü göze almak (Çağbayır, 2017a: 577).

“Key er baş almağa baş açmış idi

Kem er kendü başından geçmiş idi” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1850)

“Degilsin bî-haber şâbâşımızdan

Yolunda geçmişüz biz başımızdan” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2127)

“O sudan hayli leşker geçmişidi

Bular cânile başdan geçmişidi” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2826)

“Girüp Sava’yı leşker yüzdi geçdi

Niceler baş u candan anda geçdi” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2923)

Becid dutmak: (-) Acele etmek (Çağbayır, 2017a: 614).

“Çıgırup lutfila anı getürgil

Becid dut bana tiz [anı] yetürgil” (Öztürk, 2001: 86 / b. 980)

“Şol agaçdan üzüp bir nar getürgil

Becid dut anı bana tiz yetürgil” (Öztürk, 2001: 109 / b. 1247)

“Koparup bu hilâli gel bana vir

Becid dut kılmağıl bu işi te ‘hir” (Öztürk, 2001: 213 / b. 2505)

Bel bağlamak: (+) 1. Güvenmek, dayanmak. 2. Önem vermek. 3. Azmetmek, hazırlanmak (Çağbayır, 2017a: 633).

“Henûz ol kahbe zen keferenün kulaklarına sadme-i top u darbuzen samem bırakmadın, samîm-i kalbden il olup kullığa bil bağladı.” (Tulum, 1977: 77)

“Bilin bağlaya râh-ı dînde muhkem

Dilini fuhşeyâtıdan ide epsem” (Uygur, 2007: 166)

“Lâ cirem dîn pâdişâhı Sultan Muhammed Han Gâzî -ce’ale’l-cennete mesvâhu-bu mübârek fasılda ‘asker-i kişver-güşâ ve memalik-ârâ cem ‘idüp, zerrin-ser ‘alemlerin çeküp tabl u kûsın dögüp şevket ve ‘azamet birle yeyü içe, kona göçe tekrâr Karaman seferine bil bağlayup Anadolu diyarına sıhhat ve selâmet birle revâne oldı.” (Uygur, 2007: 374)

“Dâyimâ gazâ etmek ister oldılar, din yolında muhkem bil bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 35)

“Sultan Murad Han bu kâfirleri görüp bu fâl-ı yomın dutup işimiz rastdur deyüp Hakk’un inâyeti ve Peygamber’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında deyüp, Hak ta’âlâya çok çok şükürler kılup, fî-sebîli’llah niyyet-i gazâ deyüp bel bağlayup Edirne’den çıkup hazır olan leşkerden birez leşker, Sultan Murad Han oğlunu ve veziri Halil Paşa’yla Edirne’de koyup, kapu halkı ve yeniçeri, Anadolu leşkeri ve Rum-ili leşkeri on bin azeb ve on bin cerehordan Edirne kadısı Mevlânâ Monla Husrev cerehori bile alup çıkarup ve etrâf-ı âlemlere nefîr-i âmdur deyüp, cihâd-ı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm yer yer huruc edüp, Rum-ili beğlerbeğisi Şehabeddin Paşa derler ve Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, zamanında şîr-i ner.” (Öztürk, 2014: 61)

“Bel bağlayup muhkem i’tikâd ile her tarafa nâmeler perâkende kılup, Anadolu’dan ve Rum-eli’nden leşkerler cem’ edüp, Anadolu beğlerbeğisi İshak Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beğ, ve Rum-eli’nden on bin azeb, Anadolu’dan on bin azeb ve on bin yeniçeriden, Rum-eli beğleri ve Anadolu beğleri ve subaşuları ve tımar erleri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, gazâ-yı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm’a mecmû‘ haber olup şeyhlerden ve tekye-nişîn dervişlerden ve abdallardan cümle hazır olup Kostantin üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 72)

“Ve girü mübârek Receb ayının beşinde Pençşenbe gününde Edrene’den çıkup, sefer niyyetine bel bağlayup ulu gazâm vardur deyüp, Anadolu leşkeri ve beğlerbeğisi Hersekoğlu Ahmed Beğ ve Rum-ili leşkeri beğlerbeğisi Yahya Paşa derler ve kapu halkı, sipâhi oğlanları ve dahi silahdârlar ve ulûfeciler, on bin yeniçeri ve on bin dahi azeb ve vezirleri Davud Paşa ve İbrâhim Paşa ve Hadım Ali

Paşa ve İskender Paşa, bunun bigi azamet-i leşkerile ve bu heybet, şevketile vilâyet-i Belgrad deyüp, gazâ-yı ekberdür deyüp Sofya'ya çıkdılar.” (Öztürk, 2014: 130)

“Ve girü bu tarafdân pâdişâhımız Edirne'den göçdüğü vakit azebler sancakı kakduğundan sonra ehl-i ilm tâifesinden altmış ve yetmiş mikdârı tâlib-i ilmler niyyet-i gazâ deyüp gazâ niyyetine bel bağlayup, i'tikâdla sancak kaldırup ulûfesiz fî-sebîli'llah gazâ deyüp, leşkerle bile gidüp, anda iç ile girdükleri vakit beçeneler cenginde Arnavud martolosları ahriyânlar, altun üsküf ve emîr-i âhûrî kaftanlarla Müslümanlar sûretinde bu ehl-i İslâm, bu ehl-i ilm tâifesi sıcak dilile eyü avlayup, bunları ildüp bir sarp bicenede sarplık yerlerde varup ol mel'unlar bunları ortaya alup cümlesin şehid kıldılar.” (Öztürk, 2014: 132)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ebbeda'llâhu ta'âlâ devletehü ve sa'âdetehü i'tikâdile ve cihâdün fî-sebîli'llâh gazâ niyyetine bel bağlayup kılıç kuşanup, Ramazan ayının sekizinci gün Düşenbe gününde Edrene'den çıkup vezirleri Mesih Paşa ve Hersekoğlu Ahmed Paşa'yile Mora vilâyetine huruc eyledi.” (Öztürk, 2014: 169)

“Bu gazâyı murâd ve maksud edinüp, gece gündüz Hak ta'âlâ hazretine tazarru' ve niyâz edüp, kal'anun fikri önüne gelüp, Allah'a sığınup Muhammed-i Mustafa'nun aleyhi efdala's-salâtü ve's-selâm hazretlerinin mu'cizâtı berekâtında ve dahi Sultan Bayezid Han devletinde niyyet-i gazâ deyüp gazâyâ bel bağlayup, karındaşı Hasan Beğ Çelebi ve Mustafa Beğ Çelebi iki karındaşıla ve ol vilâyetün halkı ve subaşıları ve dahi akıncılardan cem' olup, altı bin kişi mikdârı cem' olunup iç ara ittifak edüp yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 181)

“Cemî'-i kabul edip gazâyâ bel bağladılar.” (Öztürk, 2013b: 102)

“Çün İbrâhim Paşa Bursa'ya Sultan'a varıp şol ki şerâyit-i hizmetdir yerine getirdikten sonra Sultan dahi ana mertebe-i vezâret erzâni edip, hizmet neyise ta'yin edip, İbrâhim Paşa dahi Sultan'ın elin öpüp, cân u dilden anun hizmetine bel bağlayup, andan Rum-ili'ne gitmek tedbirin edip, etrafa nâmeler perâkende edip, on beş bin asker cem' edip kalkıp İstanbul karşısına kondular.” (Öztürk, 2013b: 209-210)

“Kalan beğler anı görüp nefret edip, baş baş beğler bölük bölük Sultan'ın elin öpüp hizmete bel bağladılar.” (Öztürk, 2013b: 219)

“Dahı kırklar u üçler hem yediler
Bular da hizmete bel bağladılar” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2370)

Bela çekmek: (-) Eziyet ve üzüntü verici bir durumu yaşamak (Çağbayır, 2017a: 635).

“Ko çeksün mihnet ü renc ü belâyı
Yaraşur câhilün cânı cezâda” (Öztürk, 2014: 140)

“ ‘Oğlan yaşum içinde bunca belâlar ki ben çekdim, kimse çekmiş değildir’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Göründi ol sa ‘at düşman alayı
Bular Tarsus’da çekmişken belâyı” (Öztürk, 2001: 234 / b. 2763)

Bela getirmek: (+) Kötülüğe sebep olmak (Çağbayır, 2017a: 634).

“Getürelüm ana ulu belâyı
Ana gösterelüm ol bir Hudâ 'yı” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2120)

Belaya düşmek: (Belaya girmek) Üzüntü verici, sıkıntılı bir duruma düşmek (Çağbayır, 2017a: 634).

“Orada düşdi ol bend ü belâya
Boyun virdi gelen Hak’dan kazâya” (Öztürk, 2001: 123 / b. 1409)

Belaya uğramak: (+) İstemeyerek birisi ile dalaşıp kendisine sıkıntı gelmek (Çağbayır, 2017a: 634).

“İçine düşmüş âteş hüsn-i gülden
Belâya ugramış cân u gönülden” (Uygur, 2007: 380)

“Temür hod gece gündüz rahat etmez
Belâya ugradı kâfir anâdan” (Öztürk, 2013a: 34)

Belin düşmek: (Korku düşmek) Kaygılanmak, üzölmek, korkuya kapılmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

“Kâfirler Türk geldi deyü belinleyüp, dün yarusında kâfirlere belin düşüp
belinleyüp at ürkündüsi olup, kâfirler birbirini kırıp kâfirlerin çoğu dünle Tuna
suyuna düşüp boğulup helâk oldular.” (Öztürk, 2014: 32)

“Ve girü Ungurus Yayça hisarını alduktan sonra gelüp İznok hisarına düşüp
alınmayup, bir gece kâfirlere belin düşüp, Türk leşkeri geldi deyü kâfirlere şikest vâkı
olup kaçup gidüp, ve bu yıl Karamanoğlu İbrahim Beğ vefat edüp yerine oğlu İshak
Beğ beğ olup, Uzun Hasan gelüp bekleyüp Kızıl Ahmed’i yanında koyup gitdi.”
(Öztürk, 2014: 105)

Belini bükmek: (+) 1. Yenmek. 2. Çaresizlik içinde bırakmak (Çağbayır, 2017a: 633).

“ ‘Alem götrüldi hem sancak dikildi
Boyunlar uzadı biller bükildi” (Güldaş, 1996: 267 / b. 1839)

Belli başlı: (+) En önemli, başlıca (Çağbayır, 2017a: 646).

“On iki bellü başlı kâfirlerin ve kapudanın bile dutdular.” (Öztürk, 2014: 176)

Benzi bozarmak: (-) Yüzünün rengi solmak.

“Karaman oğlu İbrâhim Beg, bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi, tudagı depserdi, benzi bozardı, serâsime olup bî-hûş oldı, gendüden vardı.” (Uygur, 2007: 88)

Benzi sararmak: (+) Kan çekilmesinden dolayı yüzü sararmak (Çağbayır, 2017a: 654).

“Kamu na ’mânlarun yüzi kızarmış
Dahı nilüferün benzi sararmış” (Uygur, 2007: 314)

“Yine nilüferün benzi sarardı
Yine na ’manlarun yüzi kızardı” (Uygur, 2007: 416)

Beraberlik çekişmek: (-) Birbiriyle eşitlik, denklik iddiasında bulunmak (Çağbayır, 2017a: 659).

“Berâberlik çekişirmiş bizimile Karamanî
Hudâ fırsat veririse karam yere Karaman ’ı” (Öztürk, 2013b: 97)

Berk bigi: (Şimşek gibi) Çok büyük bir hızla, büyük bir çabuklukla (Çağbayır, 2017d: 5432).

“Berk bigi erişiben urdı darb
Düşmen ile eyledi şîrâne harb” (Atsız, 2013: 148 / b. 165)

Berk-i hazan gibi titremek: (Hazan yaprağı gibi titremek) Üşütme, korku, heyecan vb. sebeplerle çok titremek (Çağbayır, 2017b: 2423).

“*Bir vechile ki, kâfirin yüreği yağı eriyip havfından içine lerze düşüp, berk-i hâzân gibi ditredi.*” (Öztürk, 2013b: 114)

Beyana gelmek: (-) Söylenmek, açıklanmak.

“*Beyâna gelmez anun vâsf u hâli
Niçeme idevüz dürlü hayâli*” (Uygur, 2007: 254)

“*Nefesden yazılır dürlü ma ‘ânî
Nefesden anlanur gelir beyana*” (Öztürk, 2013a: 83)

Beyaza gelmek: (-) Müsvedde bir yazı temize çekilmek.

“*Bi-hamdi ‘llâhi ta ‘âlâ ve ‘l-minneti ki, sultân-ı a ‘zam ve hakan-ı mu ‘azzam, mefhar-i mülûkü ‘l-Arab ve ‘l-Acem zillu ‘llâhi fi ‘-âlem, es-sultan bin es-sultan Sultan Bayezid Han Gâzi İbn-i Sultan Mehmed Han Gâzi ‘nin eyyâm-ı devletinde ve saye-i ma ‘deletinde beyaza gelip kitâb-ı fâhir ve bahr-i zâhir oldu.*” (Öztürk, 2013b: 5)

Beyaza getirmek: (-) Müsvedde bir yazıyı temize çekmek.

“*Hattâ Mevlâna Ahmedî anun zamanında şuyû ‘ bulup, envâ ‘-ı avâtıf u ihsanla mugtenem olup anun adına İskender-nâme nazm edip, beyâza getirdi.*” (Öztürk, 2013b: 208)

Bezm urmak: (-) İçki meclisi düzenlemek, ziyafet vermek.

“*Olar da bezm ururlar, câm içerler
Olardur puhte, sanman hâm içerler*” (Uygur, 2007: 432)

“Kanı ol bezm uranlar bâg içinde
Yaturlar şimdi hep toprak içinde” (Uygur, 2007: 510)

Bıçak urmak: (-) Bıçakla kesmek, bıçaklamak (Çağbayır, 2017a: 699).

“Üşürürler ana tığile nacak
Kimisi harbe urur kimi bıçak” (Öztürk, 2012: 29 / b. 348)

Bicene olmak: (-) Bir yere kapanmak, gizlenmek, sığınmak (Çağbayır, 2017a: 716).

“Andan Osman’a haber oldu ki, Kuruderesi dedikleri yerde kâfir bicene olup,
oturur.” (Öztürk, 2013b: 53)

Bile koşmak: (-) 1. Eklemek, birleştirmek. 2. Arkadaş etmek, yoldaş olarak yanına vermek (Çağbayır, 2017a: 727).

“Cihâd ehline virsün fırsatı hem
Bularla bile koşsun nusreti hem” (Uygur, 2007: 250)

“Bile koşgıl bize îmânı yoldaş
Dahi tevbeyle hem Kur’ân’ı yoldaş” (Uygur, 2007: 530)

“Akça Koca’yı, Konur Alp’i, Gâzi Abdurrahman’i ve Köse Mihal’i, bu dört
azizi buna yarar yoldaşdur deyü, bile koşdu.” (Öztürk, 2013a: 38)

“Gelin getürmekliğe erenlerden Çaşnigirbaşı Elvan Beğ’i ve kapısı
kullarından hayli bile kullar koşdu.” (Öztürk, 2013a: 140)

“Ve iki hadım bile koşdı: Biri Şerefuddin Paşa, biri Reyhan Paşa.” (Öztürk,
2013a: 140)

“Beğlerbeğisi Oruç Beğ’i Yahşi’ye bile koşup göndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 142)

“*Ve bu mugvî kâfirlerin birisiyle bir adı Müsülman kul bile koşdular.*” (Öztürk, 2013a: 194)

“*Ve hem ol Kayseri vilâyetinin askerinin bile koşmuşidi.*” (Öztürk, 2013a: 238)

“*Ve dahi Rum-ili leşkerini Anadolu leşkeriyle bile koşdu.*” (Öztürk, 2013a: 316)

“*Ammâ Yorgi mel’un ardlarından gemiler ile çokluk adam gönderüp, iki oğlunu bile koşup, gemiler ardından irüp, bir gün bir gece azîm cenk etdiler.*” (Öztürk, 2014: 95)

“*Sultan Bayezid Han bu haberleri işidiüp emr edüp leşkerler cem’ edüp, Mihaloğlu İskender Beğ’i akıncıyla bile koşup Anadolu leşkeriyle Dulkadiroğlu Pir Budag’i bile koşup Alâüddevle üzerine varup, ol hinde bizüm leşkerimiz gâfil iken Alâüddevle câsuslayup gelüp cenk edüp iki taraftan hayli adam helâk olup Mihaloğlu Beğ’ün bir oğlu düşüp, ve girü kendü bir oğluyla dutulup habs olup, Alâüddevle Sikender Beğ’i bir oğluyula Mısır sultanı Kaytı Beğ’e gönderdi.*” (Öztürk, 2014: 126)

“*Ve dahi Saltuk Alp derleridi; anı dahi bile koşdu.*” (Öztürk, 2013b: 53)

“*El-hâsıl, iki, üç bin mikdârı er ve avrat varup Gemiyanoğlu istikbâl edip kondurup kemâ-hüve hakkulu ziyâfetler edip her birine mikdârlı mikdârınca atâlar edip kızı, Ak Sunkur Ağa’nın hatunuyile Bayezid Han’ın dadısına teslim edip Çaşnigir Paşacuk Ağa’yı gelinin atın yetmeğe bile koşup hatununu yenge edip gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 88-89)

“*Mektub yazıp, içinde Temür’e ve babasına du’âlar edip, ihtiyât edip varımadiğına bî-had özürler dileyip, kazıyye nice olduğun beyân edip, elçiyle bile koşup gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 178)

“Mektub yazıp, içinde Temür’e ve babasına du‘âlar edip, ihtiyât edip varımadığına bî-had özürler edip ve kazıyye nice vâkı‘ olduğun beyân edip, elçiyle bile koşup gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 178)

“Sultan Murad geçmezlenip, âhir izz ü nâzla geçip oturup, ertesi ava çıkıp emr etdi ki, Sultan Mehmed’in mesâlihini görüp, Saruca Paşa’yile İbrâhim Paşa’yı bile koşup, yine Magnisa’ya gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 273)

“Çünkü Sultan Mehmed tahta geçip âleme nizâm vermeğe ibtidâ etdi, haber geldi ki, Karamoğlu İbrâhim’in karından haramzâde oğlanlar doğup, kimin Germiyançoğlu deyip, oğlun bile koşup Kütâhiyye’ye gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 282)

“Pâdişâh heman Mahmud Paşa’yı tezcek Rum leşkerin bile koşup gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 298)

Bile koymak: (-) Bir arada bulundurmak (Çağbayır, 2017a: 727).

“Ve hem hatununu atasıyile Bilecük’de bile kodu.” (Öztürk, 2013a: 31)

“Karacahisar’da oğluyile bile kodular.” (Öztürk, 2013a: 36)

“Anı dahi bile kodular.” (Öztürk, 2013a: 36)

“Ve hem hatununu anasıyile Bilecik’de bile kodu.” (Öztürk, 2013b: 50)

Bilisi uçmak: (-) Aklını kaybetmek.

“Tekfûru’l-la’in bu hâli göricek ‘aklı şaşdı ve kal’ada olan sâyir küffârın bilisi uçdı; ne idüp n’eyleyeceklerin bilimediler.” (Uygur, 2007: 304)

Bilmezliğe urmak: (-) (EAT’de “bilmeze urmak”) Bilmez görünmek, bilmiyor gibi davranmak (Çağbayır, 2017a: 738).

“*Malkoçoğlu Balı Beğ kendüyi bilmezliğe urup bu zulmü etdüirdi.*” (Öztürk, 2014: 161)

Bina urmak: (-) Bina yapmak, inşa etmek.

“*Urulmuş inkişâb üzre binâsı
Degül muhkem binâsınun esâsı*” (Uygur, 2007: 246)

“*Bir ‘âli kal’ a binâsın urup İstanbul’ı yapar.*” (Uygur, 2007: 110)

“*Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de Yeni-câmi’i binâsını kendü eliyle urup, cum’a gün Edirne’den çıkup Ungurus vilâyetine sefer edüp, Eflak ili beği Dırakula derler, Dırakula önce düşüp Sultan Murad Karaman’dan ve Kastamonu’dan leşker alup, Anadolu ve Rum-ili leşkerleri Anadolu’nun ve Rum-eli’nün azebleri ve yeniçeri ve kapu halkı ve garib yiğitlerden ve uç beğleri İshak Beğ ve Turhan Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ, gâzi beğler gazâ kaniyla elin yüzün yuyanlar, otuz kırk bin mikdârı akıncıyla her bir uç beğlerine Evrenos Beğ akıncı koşup, Sultan Murad Han dahi hazır leşkerleri yetmiş seksen bin mikldârı leşkerler cem’ olup Severin’den geçüp, Ungurus vilâyetini memleketini içine girüp gezüp, yıka boza her tarafını harâb edüp altı pâre kal’alarını alup, Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, Rum-eli beğlerbeğisi Sinan Beğ derler, iki taraftan iki koldan anlar dahi yürüyüp Ungurus vilâyetini velveleye koyup harâb edüp, Zibin hisarı önünden geçüp gelüp Nigübolu’dan geçüp girü Edirne’ye geldiler.*” (Öztürk, 2014: 56-57)

“*Şol arada kim, demişdük kim, yedi yıl taşını, kirecini cemî’ esbâbını hazır edüp bünyâdını kazup binâsını urlardı.*” (Öztürk, 2014: 82)

“*Ol sâ’ati gözleyüp dururlardı, ol sâ’at gele deyü kim binâsını urlardı.*” (Öztürk, 2014: 83)

“*Ol bennâ vardı Ayasofya 'yı binâ urdu.*” (Öztürk, 2014: 91)

“*Andan aşağı yerden binâsını urdular, tâ yer yüzüne çıkınca.*” (Öztürk, 2014: 91)

“*Dahi hisarlara binâ urdular, Safer ayınınun 19 gününde Seşenbe gününde.*” (Öztürk, 2014: 167)

Bir araya derilmek/dirilmek: (Bir araya gelmek) Toplanmak, buluşmak (Çağbayır, 2017a: 744).

“*İstanbul Yahudileri bir araya derilip, ağlamışlar, be-gâyet melûl olmuşlar.*” (Öztürk, 2013b: 352)

“*Derilüp bir araya hâs u 'âmi
Urur Osman 'a yüz bunlar tamamı*” (Öztürk, 2001: 33 / b. 383)

“*Dirilür bir araya cümle küffâr
Diler Osman 'la cengi ide iy yâr*” (Öztürk, 2001: 43 / b. 501)

“*Dirilür anlar anda bir araya
El urup düşdiler feryâd ü vâya*” (Öztürk, 2001: 58 / b. 656)

“*Hemandem kal 'anun kâfirlerini
Direr bir araya anun varını*” (Öztürk, 2001: 59 / b. 672)

“*Direr şâh beglerini bir araya
Bu sözi söyledi mîr ü gedâya*” (Öztürk, 2001: 92 / b. 1057)

“*Heman şâh dirdi beglerin bir araya
Oturdılar bular tedbîr ü râya*” (Öztürk, 2001: 98 / b. 1128)

“*Dirilüp bir araya begler için
Arayup birbirinün taşın için*” (Öztürk, 2001: 104 / b. 1193)

“Bu dahi cem‘ ider her leşkerini
Direr bir araya serverlerini” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1400)

“Dirilür bir araya ulu banlar
Döküben gözlerinden yaşlu kanlar” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1623)

“Bu fikri iyleyüben kıldı izbor
Dirildi bir araya nice hûn-hor” (Öztürk, 2001: 152 / b. 1751)

“Haber eylen bugün yoksul u baya
Dirilsün cümlesi hep bir araya” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1930)

“Direr şâh bir araya beglerini
Olan fikrile halkun yeglerini” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2104)

“Dirildi bir araya cümle leşker
Didiler âferîn iy şâh-ı kişver” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2126)

“O dirdi beglerini bir araya
El urup düşdiler feryâd u vâya” (Öztürk, 2001: 191 / b. 2233)

“Dirilüp oturlar bir arada
Burakmış hem biri bir söz arada” (Öztürk, 2001: 205 / b. 2408)

“Didi bunlara dirilün bir araya
Bu sözi söyledi mîr ü gedâya” (Öztürk, 2001: 228 / b. 2686)

Bir araya gelmek: (+) Toplanmak, buluşmak (Çağbayır, 2017a: 744).

“Karındaşı Alâaddin Paşa'yile bir araya geldiler, emr-i hâl neyise gördüler.”
(Öztürk, 2013a: 51)

“Çünkü Osman’ı defn etdiler, Orhan, kardaşı Alâaddin Paşa’yile bir araya geldiler.” (Öztürk, 2013b: 64)

“Yayalar bir araya gelip bu söze hayli gücenmişler.” (Öztürk, 2013b: 68)

“Bes vezirler ve beğler bir araya gelip meşveret etdiler.” (Öztürk, 2013b: 189)

“Anlrunile bir araya gelip cem‘ olup ceng sûretin göstererek varıp sultan yanına durdular.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Bu zulmü gördi halkun hâs u ‘âmı
Gelür bir araya bunlar tamâmi” (Öztürk, 2001: 76 / b. 872)

“Bir araya gelün gayret demidür
Bu akan yire kâfirler kamıdur” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1768)

“Çıgırdı geldi leşker bir araya
Didi kim düşmenüz feryâd ü vâya” (Öztürk, 2001: 240 / b. 2837)

“O gün leşker orada kıldı ârâm
Gelüben bir araya hâsile ‘âm” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2917)

Bir araya getirmek: (+) Toplamak, buluşturmak (Çağbayır, 2017a: 744).

“Getürür banları hep bir araya
Tevâzu‘ iyledi mîr ü gedâya” (Öztürk, 2001: 152 / b. 1750)

Bir avuç: (+) 1. Avuç dolduracak kadar. 2. Çok az sayıda, yetersiz (Çağbayır, 2017a: 744).

“Her kim içe, bir avuç içe hemîn
Eyle eden kişi ola pâk-dîn” (Atsız, 2013: 151 / b. 213)

“Alursan bir avuç toprağı yirden
Sorarsan anun içindeki sırdan” (Öztürk, 2001: 188 / b. 2194)

“Ne gele bir avuç hâkim elümden
Hatâ geldise ‘afv it [sen] dilümden” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2846)

Bir başını alıp gelmek: (-) Tek başına, yalnız gelmek.

“Tekür eyitdi: ‘İşde ben bir başımı alup hana geldüm.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Tekür eyitdi: ‘İşde ben bir başımı alup devletlü hanun ayağı toprağına
geldüm.” (Öztürk, 2013a: 230)

Bir bir: (+) Teker teker, ayrı ayrı (Çağbayır, 2017a: 745).

“Sonra bir bir cevher-i zâtî olanlar bileler
İdeler tasdik cândan kim odur hayru’l-umûr” (Uygur, 2007: 46)

“İşitgil şer idelüm anı bir bir
Eger tedbîri bozmaz-ısa takdîr” (Uygur, 2007: 80)

“Anı nakl ideyin bir bir işitgil
Ana göre varup sen de iş itgil” (Uygur, 2007: 82)

“Diyem bir bir nice oldı hikâyet
Mu’in olup virürse Hak hidâyet” (Uygur, 2007: 106)

“Ammâ berden ve bahirden ne resm-ile ‘asker cem’ olup, nice ceng olup, âhir
ne vech-ile feth oldugın cân kulagın benden yana dutun, tâ bir bir beyân idelüm.”
(Uygur, 2007: 126)

“Velî insân ‘ayân itmiş-durur bil
Kamu icmâli bir bir cümle tafsîl” (Uygur, 2007: 292)

“Son ucı n’eyledüğün cümle bir bir
İdeyin cân u dilden sana takrîr” (Uygur, 2007: 296)

“İdelüm bir bir anı biz rivâyet
Eser kala cihânda bu hikâyet” (Uygur, 2007: 304)

“Diyem bir bir nice oldugını kâr
Eger tevîk-ı Rabbânî ola yâr” (Uygur, 2007: 388)

“Ammâ dâru’l-guzzât ve’l-mücâhidîn Gelibolı şehrinden gemileri ne resme
donadup ve deryâ yüzünün kopudânı kim olup ve gemiler Igrıboz üzerine varup ve ne
resme iş dutulup ve ne resme tedbîr olup âhir nice feth oldugını bir bir beyân
idelüm.” (Uygur, 2007: 390)

“Beyân eyleyelüm bir bir makâlin
Bilün hem ‘âkibet ne oldı hâlin” (Uygur, 2007: 412)

“Eger kâdî, eger müftî, eger mîr
Bilürdi hâllerini cümle bir bir” (Uygur, 2007: 436)

“Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz
Gelür bir bir yolına, dime gelmez” (Uygur, 2007: 440)

“Beyân eyleyelüm bir bir ne oldı
Başına Kara Bogdan’un ne geldi” (Uygur, 2007: 444)

“Hikâyet özgedür ol dem bileler
Didüğüne kamu bir bir geeler” (Uygur, 2007: 472)

“İşit imdi o şâhun vasf u hâlin
Diyem bir bir nice oldı makâlin” (Uygur, 2007: 492)

“İşit imdi nice oldı hikâyet
İdelüm cân-ıla bir bir rivâyet” (Uygur, 2007: 502)

*“Bulurlar yollarında bir bir iy yâr
Bu söze idemez hiç kimse inkâr”* (Uygur, 2007: 520)

*“Kamu bir bir size nakl eyledük hep
Kitâb içre yazup cümle müretteb”* (Uygur, 2007: 604)

*“Bu Mısırlular dahi ol evvelki beğ oğlanlarını tez tez bir bir azl etdiler,
birbirine verdiler rişvetilen.”* (Öztürk, 2014: 8)

*“Ol arabacı dahi cemî’-i ahvâlini, başına gelen hikâyeti ve kaziyyesini bir bir
bunlara dedi.”* (Öztürk, 2014: 143)

*“Pâdişâh dahi emr etdi siyâset-i şer’i yerine koyup zindana gönderüp, zindan
içinde bir bir boğazından asup, kule bedenlerinde üç gün tudup, sonra kuleden aşağı
atdılar.”* (Öztürk, 2014: 175)

*“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında
durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlu ile
karşı varup, kâfirler dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup
giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-
sebîli’llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçır gibi olup kâfirler singun
çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı
deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldükleri gibi ol
vakit bunlar dahi bismi’llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp
kâfirlerin üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerin gözüne ejderha gibi gözücüüp görünüp
kâfirlerin üzerine heman kılıç koydular.”* (Öztürk, 2014: 177)

“Bir bir gelen kâfirleri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 177)

*“Çevre yanadan Varsak beğleri bir bir gelüp, zarûri ita’at edüp hâllerini i’lâm
etdiler.”* (Öztürk, 2014: 179)

“Keşişleri gelüp şehir içinde Türk vardır görün deyüp, şehri bir bir aramışlar hiç nesne bulmamışlar.” (Öztürk, 2014: 182)

“Kâfir gâlib olup mü‘minleri zebun bulup anda duranı kırıp akından geleni dahi bir bir ele getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 101)

“Gâyet kısık yerdî, atlı bir bir geçerdi.” (Öztürk, 2013b: 115)

“Kimi eydür: ‘Benim dahi ziyâdedir, Türk’ü tutup bir bir urgana dizelim.’ ” (Öztürk, 2013b: 123)

“Hâsıl-ı kelâm ihtiyâtum gâlib olup kerem ü lutf ile benim vâkı‘amı Temür Han’a arz edip, bu Tatar bana bu vechile iş edip yolda gelirken Kara Yahya’yile ve Tatar’ile olan vâkı‘âtı bir bir beyân et, babama dahi benden selâm eyle.” (Öztürk, 2013b: 177-178)

“Du‘â edip, ne vâkı‘ olmuş ise bir bir haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Gelip Karamanoğlu yanında Mûsâ Çelebi’yile buluşup, Eflak beği nâmede ne demiş ise, Mûsâ Çelebi’ye bir bir anı ma‘lum edip, tamam ferah olup eyitdi ki: ‘Asıl maksûd dahi buyidi’ deyip, ol yerden kalkıp yine İsfendiyar’a geldiler.” (Öztürk, 2013b: 204)

“Karamanoğlu önünde dahi bir nice zaman esneyip, hareket eyleyecek, bu kişiler Ali Dede’ye olan vâkı‘ayı bir bir Karamanoğlu’na haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 267-268)

“Bu kişi heman doğru Edirne’ye gelip Sultan Mehmed’e buluşup, bu avratların hikâyetini ale’t-tafsîl bir bir şerh eyledi.” (Öztürk, 2013b: 296)

“Çünkü Sultan Mehmed etrâf-ı memâlike mâlik ola başlayıp, her vilâyetin pâdişâhına galebe gösterip, şark u garba kılıç urup, her yerde adûsına gâlib olup diledi ki Karadeniz kenarında olan hisarları bir bir feth eyleye.” (Öztürk, 2013b: 327)

Bir çöpüne değmemek: (-) Hiçbir şeyine dokunmamak.

“*Vây ol kişinin hâline ki, bir çöpüne değerler deyüp yasaklar etdi.*” (Öztürk, 2014: 116)

Bir çöpünü almamak: (-) Hiçbir şeyine dokunmamak.

“*Kimsenin bir çöpünü aldurmadılar.*” (Öztürk, 2013a: 43)

“*Kimsenin zulmile bir çöpünü almayalar.*” (Öztürk, 2013a: 89)

“*Sultan Murad Han dahi Karaman’dan bir ahadun bir çöpünü zulmile aldurmadı ve almadı.*” (Öztürk, 2013a: 159)

“*Hisarın bunda halkına aman verip, kimsenin bir çöpünü aldurmadılar.*” (Öztürk, 2013b: 57)

“*Ve andan sonra bunda hisar halkına aman verip, kimsenin bir çöpünü aldurmadı.*” (Öztürk, 2013b: 57)

“*Oğlu ve kızı ve esbâbiyle İstanbul’a gönderip bir çöplerin almadı.*” (Öztürk, 2013b: 300)

Bir girîbândan baş çıkarmak: (Bir yakadan baş çıkarmak) Toplu olarak birlik, bir düzen ve dirlik içinde yaşamak (Çağbayır, 2017a: 748).

“*Vüzerânun ve fuzalânun, ‘ulemânun ve ümerânun ayaklarına düşdiler, tazarrula’lar itdiler şâh-ı ‘âlemden amân dilediler, emr-i pâdişâha muti’ oldular eyittiler: Ayruk, ef’âl-i kabâyihâ mübâşir olmayavuz; sen şâhun sâye-i ‘adlinde bâkî bendelerünle hem-câme olup bir girîbândan baş çıkaralum, ita’at sem’ini emrüne râm idüp ahkâm-ı şerîfüne ittibâ’ idelüm, didiler*” (Uygur, 2007: 90)

Bir habbe almamak: (-) Hiçbir şeyine dokunmamak.

“*Bir habbesini almadılar.*” (Öztürk, 2014: 16)

Bir habbesine yokamamak: (-) Hiçbir şeyine dokunmamak.

“*Karamanoğlu kaçıp Taş’a girip, hünkâr Konya’nın üzerine konup yasak etdi ki, hiçbir ahad kimsenin bir habbesine yokamıya.*” (Öztürk, 2013b: 132)

Bir iki: (+) Az sayıda, çok az (Çağbayır, 2017a: 746).

“*Bir iki ehî-i diller hûb-nazarlar
Ulu fikirlülür key mu‘teberler*” (Öztürk, 2001: 14 / b. 159)

“*Tama‘ itdi burada ol şehinşâh
Olayın bir iki gün bununla hem-râh*” (Öztürk, 2001: 88 / b. 1007)

“*Bir iki urdı üzerine bakdı
Yazup kağıdı agzına burakdı*” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1016)

“*Ol iller oldı şâhun emrine râm
Oturup bir iki gün şeh kıldı ârâm*” (Öztürk, 2001: 173 / b. 2019)

Bir kuru adı olmak: (-) Varlık gösterememek, sözü geçmemek.

“*Ammâ nüvvâb-ı Tatar, bilâd-ı Rum’a müstevli olup Rükneddin’in heman bir kuru adı varidi.*” (Öztürk, 2013b: 20)

Bir nefes kalmak: (-) Kısa süresi kalmak, ölümü yaklaşmak.

“*Ol dostluğa binâ edip Karamanoğlu’na mahfice bir mektub yazıp, gönderdi ki, ‘ne durursun, Sultan katı hasta oldu, heman bir nefes kaldı, ne-merdâneliğin varise edip gelip ermek ardınca olasin’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 227)

Bir pula yüz bin baş-ıla can: (-) Çok sayıda insan öldürmek.

“*Şu resme tıglar olmuşdı ‘uryân
Ki bir pulaydı yüz bin baş-ıla cân*” (Uygur, 2007: 144)

“*Yine oldı kılıçlar cümle ‘uryân
Yine bir pula yüz bin baş-ıla cân*” (Uygur, 2007: 494)

“*Yine toplar ve parankılar tüfekler ve zenberekler, her taraftan yagmur yagar bigi yagdı; yine başlar ortada top bigi ser-gerdân, pırankılar darbından kolları rîzân, yine âfet daşları-la her taraftan perrân, yine ellerde kılıçlar ‘uryân, yine cigerler biryân, yine meydânda bir pula yüz bin baş-ıla cân, küffâr-ı la’inün üzerine hücum itdiler.*” (Uygur, 2007: 488)

Bir puluna yokamamak: (-) Hiçbir şeyine dokunmamak.

“*Bes Orhan adam seçip, eyitdi: ‘Olmya ki bir kimse bu kâfirin bir puluna yokaya.’*” (Öztürk, 2013b: 66)

Bir sözü iki olmamak: (Bir dediği iki olmamak) İsteddiği her şey yerine getirilmek (Çağbayır, 2017a: 745).

“*Şöyle kim sultân-ı ‘âlemün huzûrında bir sözi iki olmazdı.*” (Uygur, 2007: 516)

“Bir sözü iki olmazdı.” (Öztürk, 2014: 33)

“Bir sözü iki olmazdı.” (Öztürk, 2014: 75)

“Süleyman Peygamber aleyhi’s-selâm mahabbet ziyâde olduğundan ötürü bir sözü iki olmazdı.” (Öztürk, 2014: 76)

Bir sözünü iki etmemek: (+) Birinin isteğini hemen karşılamak, yerine getirmek (Çağbayır, 2017a: 748).

“Ki bir sözün iki itmezler idi
Ana denmeden iş itmezler idi” (Öztürk, 2001: 49 / b. 560)

“Dahi Germiyan-oglı’na ilin vir
Bu bir sözümü iki iyleme dir” (Öztürk, 2001: 91 / b. 1044)

Bir tutmak: (+) Eşit saymak, denk tutmak (Çağbayır, 2017a: 748).

“Ammâ şunlar ki, kendi ayağıyile gele anı yagıyile bir tutma.” (Öztürk, 2013b: 103)

“Ammâ şollar ki, ayağıyile gele anı yagıyile bir tutma.” (Öztürk, 2013b: 103)

Bir uğurdan: (-) Birden, hep birden; birdenbire, derhal (Çağbayır, 2017a: 748).

“Dedi Oğuz cümle Allah diyelüm
Bir uğurdan hasma kılıç koyalum” (Öztürk, 2012: 10 / b. 104)

“Bir yere gelmiş yumurlanmış gelür
Bir uğurdan cümlesi hamle kılır” (Öztürk, 2012: 28 / b. 330)

Bir yana etmek: (-) Ortadan kaldırmak, bertaraf etmek (Çağbayır, 2017a: 748).

“*Var kuvvetin bazusuna getirip, ne hüneri varise edip er olsun, erlik göstersiz, işi bir yana edelim.*” (Öztürk, 2013b: 95)

“*Rum-ili’ne geçip Mûsâ Çelebi’nin işin bir yana ede.*” (Öztürk, 2013b: 205)

“*Varup sûfînün işin bir yana it Aman virme ana hiç sözüm işit*” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1449)

Bir yana olmak: (-) Bir tarafa çekilmek, uzaklaşmak, ayrılmak (Çağbayır, 2017a: 748).

“*Ammâ çünkü leşker cem’ edip buraya geldim, iş bir yana olmak gerek.*” (Öztürk, 2013b: 94)

“*Ammâ çünkü leşker cem’ edip bu araya geldim, elbette iş bir yana olmayınca olmaz dedi.*” (Öztürk, 2013b: 94)

“*Esbâb u âlât müsâ’idiken bir yana olmak gerek.*” (Öztürk, 2013b: 112)

“*‘İnşâ-Allâhu’l-azîz, yarın öğle vaktinde ben dahi yetişip, maslahat bir yana ola’ deyü.*” (Öztürk, 2013b: 195)

“*Edirne’yi hisar edicek, şehir halkı eyitdi: ‘Biz sana şehri ve hisarı vermezüz. İnşâ-Allâhu’l-azîz, birbirinizle buluşup bir yana olup devlet her kangınızın ise hisar dahi anundur’ dediler.*” (Öztürk, 2013b: 217)

“*Şehir halkı cem’ olup Sultan’a eyitdiler: ‘Biz sana şimdi hisarı vermezüz. İnşâ-Allâhu’l-azîz, birbirinizle buluşup bir yana olup devlet her kangınızın başındayısı, hisar dahi bilâ-minnet anundur’ dediler.*” (Öztürk, 2013b: 217)

Birbirin basmak: (-) Birbirini çiğnemek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Çünkü, gâziler yağma âvâzın işitdiler, bir birin basa hisara koyuldular.”
(Öztürk, 2013b: 315)

Birbirine dokunmak: (Birbirine girmek) Kavga etmek, dövüşmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Hemin ki tablbâz avâzın kâfirler işitdi birbirine dokundu.” (Öztürk, 2013b: 86)

“Murad gelmedin ölürsem memleket birbirine dokunur.” (Öztürk, 2013b: 234)

Birbirine düşmek: (+) Araları iyiyken bir olay yüzünden çıkarları çatışmak, uyuşmazlığa düşmek, kavga etmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Ve girü bu yıl içinde vilâyet-i Acem’de Uzun Hasan memleketinde beğleri birbirine düşüp, birbirini kırıp, Uzun Hasan oğlu Ya’kub Beğ oğlu Sultan Bay Sunkur’u Sultan Rüstem Beğ öldürüp yerine beğ oldu.” (Öztürk, 2014: 135)

Birbirine girmek: (+) Kavga etmek, dövüşmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Hemin ki tablbâz avâzın kâfirler işitdi birbirine girdi.” (Öztürk, 2013b: 86)

Birbirine karışmak: (Birbirine girmek) Kavga etmek, dövüşmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Buluşdı İhtiman’da iki server

Karışdı birbirine iki leşker” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1401)

Birbirine katmak: (+) Aralarını bozmak, birbirine düşürmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Bu dahi semâ‘ oldu kim, iki leşker birbirine katıup at ayağından yerler panbuk gibi atıup, didim didim olup, şimşek şu‘lünü basup, gâziler dahi kazâ yağmuru gibi yağın toplara durup tüfenklere göğsün gerüp, Sultan Murad Han gördü kim, iki taraıdan iki kol gütüürüldü.” (Öztürk, 2014: 67)

“Şöyle kim, Rüstem-i Zal bigi iki leşker birbirine karıup katıup başlar kesilüp kanlar dökdüler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Kâfirlerün alaylarını birbirine katup urup üç taraıdan girdiler.” (Öztürk, 2014: 137)

Birbirine urmak: (Birbirine katmak) Aralarını bozmak, birbirine düşürmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Şöyle kim, deniz yüzünde gemileri birbirine urup kâfirleri zebûn eyledi.” (Öztürk, 2014: 95)

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel‘un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunın edüp, ya‘ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kıralı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Kâfirlerün alaylarını birbirine katup urup üç taraıdan girdiler.” (Öztürk, 2014: 137)

“Çağatay‘ın alayın birbirine urmağa başladılar.” (Öztürk, 2013b: 149)

Biri bin can değer: (-) Çok kıymetli olmak.

“Getürüp fikri bağından semerler

Biri bin cân degir şîrîn haberler” (Uygur, 2007: 100)

“Meger kim dîn-i İslâm ’un çerisi

Ki bin cânlar deger her birisi” (Uygur, 2007: 332)

Biribirine girmek: (+) Kavga etmek, dövüşmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Lab Ovası ’na ardından yetişdi

İki leşker biribirine girişdi” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1792)

Biribirine tolaşmak: (Biribirine girmek) Kavga etmek, dövüşmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“İki ejherha biribirine tolaşdı

Yene kan gök etegine bulaşdı” (Öztürk, 2001: 104 / b. 1188)

Biribirine urmak: (Biribirine katmak) Aralarını bozmak, birbirine düşürmek (Çağbayır, 2017a: 750).

“Biri birine urdı leşkeri hep

Tagıtdı ol turan âletleri hep” (Gültaş, 1996: 270 / b. 1864)

“Çağatay’un alayın biribirine urmağa başladılar.” (Öztürk, 2013a: 106)

Birkaç sözü olmak: (Bir çift sözü olmak) Söyleyecek bir şeyleri olmak (Çağbayır, 2017a: 745).

“ *‘Ve illâ pâdişâha birkaç sözüüm var söyleyeyüm’ der, ‘eğer destur verürse’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 181)

Birliğe bitmek: (-) Birlik olmak, bir iş yapmak için güçlerini birleştirmek.

“*Oğlu Ya ’kub Beğ’i okuyup eyitdi: ‘Oğul, dilersen bu vilâyet senin elinde kala, Osmanoğlu ’yile birliğe bitip kızımın birini anun oğlu Bayezid’e ver’ deyip buyurdu.*” (Öztürk, 2013b: 86-87)

Boğazı ele vermek: (Yakayı ele vermek) Yakalanmak (Çağbayır, 2017a: 780).

“*Tekür dahi ol araya kim erdi, boğazı ele verdi.*” (Öztürk, 2013a: 26)

“*Boğazı ele verdi.*” (Öztürk, 2013a: 39)

“*Kâfir kaçarak geldi kim hisarına gire, boğazı ele verdi.*” (Öztürk, 2013a: 69)

“*Âsânlıcağıla filhal boğazı ele verdi.*” (Öztürk, 2013a: 144)

“*Anda tekvur boğazı Osman Gâzi’nin eline verdi.*” (Öztürk, 2013b: 45)

“*Hisar ileyindeki gâzileri görüp çâr u nâçar kendiyi anlara urup, boğazı bu gâzilerin eline verdi.*” (Öztürk, 2013b: 55)

“*Gâzi Fâzıl duyup bu kâfirin ardına düşüp, kâfir kaçarak geldi ki hisara gire, boğazı ele verip bilesince olan kâfirleri kırıp tekvuru tutup hisara karşı getirdiler.*” (Öztürk, 2013b: 78)

“*Oğlu döndü ki, bâkî kalan leşkери gelip dağıda. Boğazı ele verdi.*” (Öztürk, 2013b: 247)

“Oğlu döndü ki, bâkî kalan askeri de kendisi boğazı ele verdi.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Heman geldüginleyin boğazı ele verdi.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Ve oğlu döndü ki, gelip bâkî kalan askeri dahi dağıda. Heman geldiğünleyin boğazı ele verdi.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Andan küffârların serdarlarından ele giren nice sanâdid-i kîne-vâr ve baş baş nâ-bekârları ki, gâzilerin kemendine boğazı ele vermişler idi; niğû-sâr sancakları ser-niğûn alemleriyle keşân ber-keşân getirip, meydan içinde süzdiler.” (Öztürk, 2013b: 277)

“Tama ‘kâr hiç gözetmez çoğın azın
Anunçün tiz ele virür bogazın” (Öztürk, 2001: 78 / b. 894)

Boğazını almak: (-) Boğazından yakalamak, boğazına yapışmak (Çağbayır, 2017a: 781).

“Ol pelid-i bî-mecâl boğazın aldılar.” (Öztürk, 2013a: 48)

“Atı yorulur u kendü yorulmaz
Boğazın alur u bir iki Tatar” (Öztürk, 2013a: 120)

“Tekvur serhoş yaturken boğazın aldılar.” (Öztürk, 2013b: 62)

“Tekvuru mağrur edip boğazın aldı.” (Öztürk, 2013b: 82)

Boğazını ele almak: (-) Boğazından yakalamak, boğazına yapışmak (Çağbayır, 2017a: 781).

“Tekürü gâfil etdi. Boğazın ele aldı.” (Öztürk, 2013a: 73)

“Nâzüklikilen boğazın ele aldı.” (Öztürk, 2013a: 73)

Boynuna almak: (+) Verilen bir görevi üstlenmek (Çağbayır, 2017a: 811).

“*Sultan Murad’un vezirleri her biri bir hizmet boynlarına aldılar.*” (Öztürk, 2013a: 130)

“*Vılkoğlu Ungurus’u dahi boynuna aldı kim bu Müsülmanlığa zararı dokunmaya.*” (Öztürk, 2013a: 154)

“*Sultan Murad’ın vezirlerinin her biri hizmeti boynuna aldı.*” (Öztürk, 2013b: 237)

“*Ve dahi Ungurus’u boynuna aldı ki hergiz bunlardan zarar dokunmaya.*” (Öztürk, 2013b: 255)

“*Hünkâr, Server’e eyitdi: ‘Boynuna alır mısın ki, ayruk şirret etmiye.’*” (Öztürk, 2013b: 268)

Boynundan gidermek: (-) Bir şeyin sorumluluğunu, yükünü üzerinden atmak.

“*İki etmek yerim ben hem sen iki
Gider boynundan imdi sen bu yükü*” (Öztürk, 2001: 134 / b. 1540)

Boynunu urmak: (Boynunu vurmak) Başını boyundan keserek öldürmek (Çağbayır, 2017a: 811).

“*Sultân-ı ‘âlem ba’zısını çökerüp boyunların urdı ve ba’zısını ortalarından iki biçürdi, cemî’isini öninde kılıçdan geçürtdi.*” (Uygur, 2007: 320)

“*Sultân-ı ‘âlem her birini gendü önine getürdüp kiminin boynunu urdu, kimini girü âzâd eyledi; devlet âsârını ferhunde gördi, Allâh’a çok çok şükürler eyledi.*” (Uygur, 2007: 430)

“*Sultân-ı ‘âlem eyledi, boyunların urdular.*” (Uygur, 2007: 448)

“ *Bu kâfirün boynunu ur’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 182)

“ *Ur bu kâfirün boynunu aman virme’ didi.*” (Öztürk, 2013a: 182)

“*Boyunların urdular.*” (Öztürk, 2013a: 241)

“*Yürümeyüp yolda kalanun boynun urdular, şehid etdiler.*” (Öztürk, 2013a: 313)

“*Müderriş Lutfi-yi Dîvâne şer‘ile Hak tebâreke ve ta‘âlâ hazretlerinin emri üzere boynunu urdular.*” (Öztürk, 2014: 145)

“*Hünkâr buyurdu, ikisinin dahi boynun urdular.*” (Öztürk, 2013b: 116)

“*Andan Murad Han Küçücek Mustafa’yı öldüreni tefiûş edip buldurup boynun urdurdu.*” (Öztürk, 2013b: 242)

“*Karamanoğlu bu kişilerin cevabların işidip başın dahi hareketin göricek can başına sıçrayıp, ‘Bire, beni er hışmına uğratdınız’ deyip, Ali Dede’yi şehid edenin, buyurdu, boynun urdular.*” (Öztürk, 2013b: 268)

“*Hünkâr kendi kılıcını çıkarıp cellâdın eline verip, ‘aman verme boynun ur’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 278)

“*Cümlesinin boynun urdu.*” (Öztürk, 2013b: 314)

“*Sinan Beğ oğlunun hünkâr boynun urdurdu.*” (Öztürk, 2013b: 327)

“*Didi cellâda şeyh kim boynum urgıl*

Bu işi şâh-ı ‘âlem sen de görgil’” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1017)

Boynunu uzatmak: (+) Her şeye, her cezaya razı olmak (Çağbayır, 2017a: 811).

“ *Alem götrüldi hem sancak dikildi*

Boyunlar uzadı biller bükildi’” (Güldaş, 1996: 267 / b. 1839)

Boyun bağlamak: (-) İtaat etmek (Çağbayır, 2017a: 812).

“*Savaş u ceng tedbirinde mâhir
Olupdur boynu baglu cümlesi kul*” (Uygur, 2007: 606)

“*İşiginde kamu boy-ıla yogsul
Olupdur boynu baglu cümlesi kul*” (Uygur, 2007: 606)

Boyun eğmek: (+) Karşısındakinin gücü karşısında bir şey yapamayarak rıza göstermek, üstünlüğünü kabul etmek (Çağbayır, 2017a: 812).

“*Beyt
Gerden-keş idi hemçü-surâhî şeh-i tab ‘um
Çün sagârı gördi ana karşı boyn eğdi*” (Tulum, 1977: 53)
“*Asla boyun eğmedi.*” (Öztürk, 2013a: 328)

Boyun olmak: (+) Kefil olmak, sorumluluğu üzerine almak (Çağbayır, 2017a: 812).

“*‘Şimden girü beğine boyun olup inanur mısın kim bana gelür gidersin ve dilek edersin?’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 173)

Boyun tutmak: (-) 1. Azmetmek, üzerine almak. 2. Boyun eğmek, rıza göstermek. 3. Uysal davranmak (Çağbayır, 2017a: 812).

“Dahu ‘teza ‘ul-harbü evzârehâ’ cânların rehâ itmek için yarakların bıraktılar; bir fırkası kal‘anun menî‘ kullelerine tahassun ittiler, emân sûreti ile çıkmak kasdına; ve bir fırkası,

Mısrâ‘

Çünkü ömrüm hâsılı gitti hayâtı neylerem

diyüp mergini ihtiyâr itti; merkebini gâzilere karşı sürüp, tu‘me-i süyûf-ı lüyûs oldular; ve bir fırkası kazâya rızâ gösterüp, esîr-i bend-i belâ olmağa boyun tuttu.” (Tulum, 1977: 58)

“Hızır Beğ ili ve Mengân vilâyeti tağlarından -ki zulümât-ı İskenderî‘den nişân virür- aşup ana yakın varduğı gibi, küffâr-ı bed-kirdâr mefâtîh-i kal‘ayı karşı getirüp, teslîm-i kal‘a vü vilâyet idüp harâca boyun tuttular.” (Tulum, 1977: 105)

“Ki cellâd şimdi gels’elinde şemşîr

Boyun tutar mısın şeyh ana şâh dir” (Öztürk, 2001: 88 / b. 1010)

Boyun vermek: (+) Egemenliğini kabul etmek, isteğini yerine getirmek (Çağbayır, 2017a: 812).

“Ol gazâya korkudan varmadılar

Hakkun emrine boyun vermediler” (Atsız, 2013: 150 / b. 188)

“Orada düşdi ol bend ü belâya

Boyun virdi gelen Hak’dan kazâya” (Öztürk, 2001: 123 / b. 1409)

Bozuk köye dönmek: (-) Harap olmak.

“Bilinden tîgunı çezmişdi sûsen

Bozuk bir köye dönmiş sahn-ı gülşen” (Uygur, 2007: 456)

Bugün ol gündür: (Gün bu gün) Tam zamanı (Çağbayır, 2017b: 2276).

“*Bugün ol gündür ki, duzum etmegüm yiyenlerün ve atum binip kaftânum geyüp akçam harçlananların, bana sadâkati varduğı ma'lûm ola, didi.*” (Uygur, 2007: 428)

Bugün yarın: (+) Çok yakın zamanda (Çağbayır, 2017a: 839).

“*Eğer şimdi mukayyed olmayacak olursak, bugün yarın ejdehâ olur.*” (Uygur, 2007: 454)

“*Bugün yarın Sultan gelicek ana mukâbil olamaz, kaçır gider.*” (Öztürk, 2013b: 168)

(Kimsenin) Burnu kanamamak: (+) Kimseye zarar gelmemek (Çağbayır, 2017a: 867).

“*İki taraftan hiç bir ehadün burnu kanamadı, harb ve darb ve kıtâl olmadı, sultân-ı 'âlem devletinde âsâlıg-ıla feth olundu; dâru'l-harb iken dâru'l-İslâm oldu.*” (Uygur, 2007: 266-268)

“*Lâ-cirem, server-i şâhân-ı 'âlem Bâyezîd Han Gâzî -halledet hilâfetehu ve ebde saltanatuhu ilâ yevmi'd-dîni- 'avâtıf-ı hüsvânîsinden cümle'i, ehl ü 'ayâlleri -le ve esbâb u mâlları-la 'afv idüp azâd eyledi, hiç birinün dahı burnın kanatmadı.*” (Uygur, 2007: 586-588)

Burnu uvanmak: (-) Gururu kırılmak.

“*Heman ol demden beri burnu uvanup yüzü yere sürünüp ayruk davranmağa mecâli kalmadı.*” (Öztürk, 2013b: 98)

Burnun ovmak: (-) Gururunu kırmak.

“*Evvel küffârın burnun ovup, şevketin giderip sûretin sıyan budur.*” (Öztürk, 2013b: 128)

Buz tutmak: (+) Yüzeyi donmak (Çağbayır, 2017a: 877).

“*Ve bu Tuna Suyu’n dahi mübâlağa buz tutmuşidi.*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*Tuna’yı dahi mübâlağa kalın buz tutmuşidi.*” (Öztürk, 2013b: 332)

Bünyâd urmak: (-) Bina inşa etmek (Çağbayır, 2017a: 891).

“*Vaktâ ki ol mevzı’-i matlûbı hıyâm-ı devlet ile muhayyem ve kudûm-ı mübârek ile mükerrerem kıldı, mehere-i mühendisîn ve kümmel-i müneccimîn müşâveresi ile mahall ü sâ’at ihtiyâr olunup, kal’a bünyâdın urdılar.*” (Tulum, 1977: 44)

“*Derhâl mülâzimân-ı hazret, ber-nech-i emr, mürabba’u’l-adlâ’ bir muhkem kal’a bünyâdın urdılar, ve az müddette itmâma yetişturdiler.*” (Tulum, 1977: 141)

“*Kal’a-i İskenderiyye bir refî’ ü menî’ ve sathı vesî’ kaya üzre, dört yanı uçurum, bir tarafı Boyana-nâm sunun -ki mânend-i Nil nehr-i gazîr dür-kenârında bünyâd urulmuş, felek gibi üstüvâr, bürûcına garîm urûcı ihtimâli mümteni’; ammâ fethi vâcib; zîrâ ol memleket-i azrânun zabtı anun ile mümkündür.*” (Tulum, 1977: 176)

“*Merkez-i arz üzre bünyâdı urulmuştur anun
Bu durur kim burcına baş indürür burc-ı felek*” (Tulum, 1977: 200)

“*Buyura uralar bünyâd-ı şâhî
Felek farkına ilte fark-ı râhî*” (Uygur, 2007: 74)

“*Binâ-yı kasrına gerçi ki şeddâd
Zer ü sîm-ile urmuş-ıdı bünyâd*” (Uygur, 2007: 74)

“*Ve andan sonra medreseler bünyâd urdılar.*” (Uygur, 2007: 154)

“*Ve andan sonra ‘imâretler bünyâd urdılar, ‘imâretler yaptılar ki letâfetin zikr itmekte beyân ‘aciz ve zübân kâsır.*” (Uygur, 2007: 154)

“*Uralum yine bir dem bezme bünyâd
İdelüm himmetünle cânımız şâd*” (Uygur, 2007: 430)

“*Düğün bünyâdı uruldu.*” (Öztürk, 2013a: 201)

“*Ceng-i sultânîler bünyâd uruldu.*” (Öztürk, 2013a: 230)

“*Hakk’un hikmetine hayran kalup ol kubbeyi dahi bünyâdına dek kazup, dahi hisarun bünyâdını urdular.*” (Öztürk, 2014: 71)

“*Hemandem bünyâdını urmağa meşgul oldular.*” (Öztürk, 2014: 80)

“*Şehr-i Edrene’de hisar içinde kelise câmi’a bünyâd uruldu, fî on altı Şa’ban sene sekiz yüz altmış bir min hicret-i Nebeviyye.*” (Öztürk, 2014: 102)

“*Ve dahi Sultan Bayezid Han sefer niyyetine Kostantin’den çıkup, Rebî’ülâhir’ün yirmi altısında Seşenbe gününde Edrene’de olan Yeni-saray katında olan, su kenarında olan imâretün ve bîmârhânenün Sultan Bayezid kendü eliyle bünyâdını urup Edrene’den çıkup arabalarla toplar, tüfekler, zenberekler çekilüp, Kara Boğdan vilâyetine varup yeniçeri ve azeb, Anadolu ve Rum-ili leşkeri cem’ olup, Kili ve Akkirmen hisarına düşüp, evvel varup Kili kal’asını cebrî yağmayla alup feth edüp, Cemâziyelâhir’ün yirmi yedi gününde Çehârşenbe gününde feth olunup, andan geçüp Akkereme kal’ası üzerine düşüp, Recep ayının yirmi beşinde vâkı’ olup Pençşenbe gününde feth olundu.*” (Öztürk, 2014: 120)

“*Ve hünkâr dahi karadan Edirne’ye varıp mesâlih-i ulemâ ve fukarâ için fî sebîli’llâh Tunca kenarında bir imâret ve bir dârü’ş-şifâ ve bir medrese bünyâdın urup, mezkûr rebî’ülâhirin dördüncü günü seşenbih gün kendi mübârek eliyle bir mübârek sâ’atde bünyâdın biragup, fukarâya nice kurbanlar üleşdirdiler.*” (Öztürk, 2013b: 343)

“*Ve hünkâr dahi karadan Edirne’ye varıp mesâlih-i ulemâ ve fukarâ için Tunca kenarında bir imâret ve bir dârü’ş-şifâ ve bir medrese bünyâdın urup, mezkûr rebî’ülâhirin dördüncü günü seşenbih gün kendi mübârek eliyile sâ’at-i vâsi’de bünyâdın koyup andan kalkıp asâkir-i mansûre ile Tuna kenarına varıp, gemileri hazır bulup, cemâziyelûlânın âhirine Tuna Irmağı’na yetişip, andan Eflak beği cemî’ askeriyile anda istikbâl edip, Kara Boğdan vilâyetine kılavuz oldu.*” (Öztürk, 2013b: 343)

“*Cihâna uralı bünyâdı Allah
Anun gibi cihâna gelmedi şâh*” (Öztürk, 2001: 11 / b. 127)

“*Hudâ bünyâd uralı bu cihâna
Anun gibi şeh olmadı zamâna*” (Öztürk, 2001: 12 / b. 132)

“*O köpri üzre bir kal’a yapılmış
Anun Salsal bünyâdını urmuş*” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2820)

“*Velîkin Tököld ol kal’aya ad
Ki dirler ana Salsal urdı bünyâd*” (Öztürk, 2001: 240 / b. 2829)

Can almak: (+) Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 921).

“*Didüm kim bundan artuk neyleyesin
Didi cânun aluram kal kuru ten*” (Tulum, 1977: 142)

“*Bu devâ’î-i zafer-fehâvî birle kuvvet-i gazabiyye-i kahramânî -ki âteş-i heybet-i cihân-sûzından âfâka bir şu’le irse, tarfetü’l-ayn içinde âlem ‘ke-en lem tagne bi’l-ems’ ola idi- heyecâna geldi, ve fassâd-ı kahr-ı ‘hüve’l-kahhâru zü’l-kuvveti’l-metîn’, niş-i hûn-rîz-i,*

Mısrâ’

İnne’l-mürâhife li’l-udâti mebâzi’u

birle şerâyîn-i şer-âyîn-i düşmenden kan akıtmağa, belki cân almağa müteşemmir oldi.” (Tulum, 1977: 157-158)

“Adûnun dökdi kanın aldı cânın
Yog itdi tâ ki varsa hânümânın” (Uygur, 2007: 212)

“Gözi sihri-le içer sehhâr kanın
Kaşı mekri-le alur mekkâr cânın” (Uygur, 2007: 538)

“Niçe virürse la’li mürdeye cân
Şu resme cân alur ol çeşm-i fettân” (Uygur, 2007: 538)

“Yüze yüz durup kılıç çalışdılar
Birbirinden baş u can alışdılar” (Öztürk, 2014: 66)

“İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet
Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri
gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılup târmâr olup, Uzun
Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü
kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.” (Öztürk, 2014: 109)

“Can alıcı can almakdan yoruldu.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Bunun hükmile durur alınan can
Bununla kurtulur bu insile can” (Öztürk, 2001: 38 / b. 440)

“Şu kâfir kim getürdi anda îman
İman getürmeyenden aldılar can” (Öztürk, 2001: 59 / b. 673)

“Kılıcı yıldırımdan can alurdi
İşi halka müdâm ihsân olurdi” (Öztürk, 2001: 68 / b. 776)

“Atasına bu işi itdi ol şâh
Yirine koyup aldı cânın Allâh” (Öztürk, 2001: 81 / b. 920)

“Bu dehrün işi budur iy birâder
Alur en sevdiğinden cânile ser” (Öztürk, 2001: 82 / b. 933)

“Boza ‘adl ile zulmün hânedânın
Tutup zâlim devini ala cânın” (Öztürk, 2001: 108 / b. 1237)

“Kime viridi cihân içre amânı
Ol almadı mı andan tatlu cânı” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1850)

“Yıkup ol illeri iyledi vîran
Nice bin kâfirden aldılar can” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2915)

“Varup ol illeri iyleye vîran
Nice bin kâfirden ol ala can” (Öztürk, 2001: 248 / b. 2929)

“Yıkup ol illeri iyleye vîran
Nice bin kâfirinden ol ala can” (Öztürk, 2001: 248 / b. 2936)

Can atmak: (+) 1. Herhangi bir şeyi şiddetle istemek. 2. Telaşla bir yere sığınmak, kendini zor kurtarmak (Çağbayır, 2017a: 921).

“Bu aralıkta tekûr-ı kefür, hâsları ile gemiden meded-i halâs isteyü, gizlü yirlerden deniz tarafına cân atup, üftân ü hîzân kaçır iken, ‘ve lâte hîne menâs’ perdesinden bir garîb şekl âşikâre oldı.” (Tulum, 1977: 58)

“Ve ba‘zı kanına susamış kâfirler ki tîğ-ı âbdâr şerbeti ile kanmayup Tuna suyına cân attılar, asker-i asker-i Fir‘avn gibi avnu’llâh anları garka viridi.” (Tulum, 1977: 97)

“Dahu şâhin elinden kurtulmuş karga gibi yöresin arzûlayıp döndi, cân atdı, gitdi, sındı, rüsvây oldı.” (Uygur, 2007: 428)

“Yakup yıka ol illeri Temür Han
Gelüben girdi Rûm’a atuban can” (Öztürk, 2001: 98 / b. 1124)

“Dirüben leşkerini [ol] atar can
Geçüp şâhun ilini kaldı vîran” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1677)

“Getürüp kutı içre saldı anı
Heman andan tutuban atdı cânı” (Öztürk, 2001: 214 / b. 2513)

Can bağışlamak: (+) 1. Öldürmemek. 2. Suçluyu affetmek. 3. Bir hastayı tedavi etmek (Çağbayır, 2017a: 921).

“Serif mahbûbeleri -ki anların ile kesreti ihtilâtu seref dimezler- ve mahbûbları
-ki anların ile bir dem sohbet yüz şeref, belki bin cân bağışlar dirler-i şol kadar
alındı ki, dâyire-i hasrdan mütecâvizdür.” (Tulum, 1977: 78)

“Ammâ du‘â-yı havâss u avâm te‘sîri ile Hak Ta‘âlâ yine cânın bağışladı ve
izdiyâd-ı mertebesine sebep itti.” (Tulum, 1977: 174)

“Güçler vilâyetinde kalan teşne dillere
Cânlar bağışladı yine âb-ı revân-ı ‘adl’” (Uygur, 2007: 546)

“Kişiye lutfi anun can bağışlar
Devâsuz dertlere derman bağışlar” (Öztürk, 2001: 12 / b. 143)

“Kişiye lutfi anun can bağışlar
Devâsuz dertlere derman bağışlar” (Öztürk, 2001: 249 / b. 2948)

Can baş oynamak: (-) Hayatını fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017a: 925).

“Nice beğ yiğitler can baş oynayup şehid oldılar.” (Öztürk, 2013a: 181)

“İki leşker birbirine katılıp bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i
semâ‘î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler,
nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılıp,
ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda

ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atilup, kudret semâ'ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ'da can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ'î bir semâ'dur kim, bu semâ' evvel mâ-tekaddümden olunugelmiştir.” (Öztürk, 2014: 67)

Can baş terkin urmak: (-) (EAT'de “can terkin urmak” ve “baş terkin urmak” olarak ayrı ayrı yer alır.) Canından vazgeçmek (Çağbayır, 2017a: 925).

*“Burada paşa can baş terkin urdı
Heman küffârile berâber oldı” (Öztürk, 2001: 242 / b. 2855)*

Can başına sıçramak: (-) Kızmak, hiddetlenmek (Çağbayır, 2017a: 921).

“Atını ve kendini ya[ra]layıp dönüp askerine ulaşmak isteyip, ar[a] yer kesildiği ecilden Sultan'ın can başına sıçrayıp, bir iki yüz atlı birle heman dönüp İstanbul yolun tutup kaçdı.” (Öztürk, 2013b: 211)

“Karamanoğlu'nun can başına sıçrayıp, fi'lhâl atlanıp, Mûsâ Çelebi'nin meyyiti üzerine geldi.” (Öztürk, 2013b: 224)

“Karamanoğlu bu kişilerin cevabların işidip başın dahi hareketin göricek can başına sıçrayıp, 'Bire, beni er hışmına uğratdınız' deyip, Ali Dede'yi şehid edenin, buyurdu, boynun urdular.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Sultan Murad Han Gâzi'nin can başına sıçrayıp, sürüp Gelibolu'ya gelip gördü ki, Boğaz'ı küffâr gemileri tutmuş.” (Öztürk, 2013b: 271)

“Can başımıza sıçrayıp, bir halvet yoldan azm-i Üsküder kıldık.” (Öztürk, 2013b: 337)

Can bulmak: (+) 1. Dirilmek. 2. Herhangi bir hastalıktan veya kazadan kurtularak iyileşmek (Çağbayır, 2017a: 922).

“Gişi hâk olmayınca cânı bulmaz
Ne ildeydiğini cânânı bilmez” (Uygur, 2007: 236)

“Şöyle ki emvât-ı nebâtât girü tâze cân bulup çâh-ı ‘ademden vücud çâhına gelmişler-idi.” (Uygur, 2007: 258)

“Kamu ‘âlem yine cân buldı tâze
Götürdiler eli düpdüz niyaza” (Uygur, 2007: 300)

“Ölmiş-iken cihân yine hoş buldı tâze cân
Hulkun deminden iy şeh-i sâhib-kırân-ı ‘adl” (Uygur, 2007: 548)

“Bu hanun hükmü Îsâ-nefesin bil
Bu iklim ölmüşidi buldular can” (Öztürk, 2013a: 288)

Can cehenneme ısmarlamak: (Canını cehenneme göndermek) Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“Tutup habs ittiler, andan cân cehenneme ısmarladı.” (Tulum, 1977: 118)

“Can cehenneme ısmarlayup fi’n-nâri’s-sakar gidüp îmânsuzca şehid oldu.” (Öztürk, 2014: 133)

“Hak ta’âlâ kudretiyle maraz-ı azim yetişip üç gün anda yatıp hicretin beş yüz seksen altısında can cehenneme ısmarladı.” (Öztürk, 2013b: 16)

Can ile baştan geçmek: (-) (EAT’de “baştan geçmek) Ölümü göze almak (Çağbayır, 2017a: 577).

“O sudan hayli leşker geçmişidi
Bular cânile başdan geçmişidi” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2826)

Can kulagıla işitmek: (Can kulağı ile dinlemek) Çok büyük bir dikkat ve ilgi ile dinlemek (Çağbayır, 2017a: 924).

“İslâm ‘askeri dahı cân kulagıla bu beşâret haberin ki işitdiler, Allâh’a şükür itdiler ve Muhammed Rasûlullâh’un-aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm-münevver ve mutahhar ruhına salâvat getürdiler ve merkad-i münevverinden istimdâd tevakkû’ itdiler.” (Uygur, 2007: 136)

Can kurtarmak: (+) 1. Tehlikeyi atlatmak, tehlikesiz bir yere ulaşmak. 2. Tehlikeden veya ölüm tehlikesinden kurtulmak (Çağbayır, 2017a: 924).

“Hâsılâ, kâfir bu ‘geldi’ âvâzesinden bunladı, turı ş virmeyüp, topların ve ekser arabaların ve yaralu ve hasta ve nîm-mürde meredesin ve eskâl ü ahmâlin birağup, cân kurtarmağa râzî olup kaçtı.” (Tulum, 1977: 138)

“Ve kâfir Sava suyin geçti, cân kurtardı.” (Tulum, 1977: 138-139)

“Kılıç kılıca vü sünü sünüye

Ohunmadın ol hân ne kurtardı cân” (Tulum, 1977: 165)

“Hânümânı terk idüp cân kurtarmak gerek.” (Tulum, 1977: 166)

“Eşirrânun kese başın döke kan

Ki hem kurtarmaya müfsid olan cân” (Uygur, 2007: 86)

“Lâ-cirem buni savâb gördiler kim kal’a’ı vireler; cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar.” (Uygur, 2007: 350)

“Hâliyâ çün kim sultân-ı ‘âlem gendü memleketinden varup Karaman haddine yaklaşıcak, Karaman ogulları anı işitecek memleketlerin terk idüp her biri başını alup kaçdılar memleketden vâz gelüp cân kurtarmak tedârükine meşgûl oldılar.” (Uygur, 2007: 378)

“Kimi dir ki men Baytur Han’um, kimi dir ki men Gerey Han’um, kimi dir ki men Yahşı Han’um, kimi dir ki men Yahşı Beg oğlu İmirza’yam, kimi dir ki men fulân

han oğlıyam, her biri cân kurtarmag-ıçun ne diyüp ne koyacağın bilmezlerdi.”
(Uygur, 2007: 428-430)

“Fıkr itdi ve eyitdi, ‘Eger bugün bunun elinden cân kurtarur-ısam, cihânda bir niçe gün dahi yaş yaşarın; sag baş, girü börk bulur’ didi.” (Uygur, 2007: 446)

“Andan Sultan Mehmed Han yeniçeriyle mastaba üzerine çıkınca, Uzun Hasan yeniçeri alayların Sultan Mehmed önünde dururlar, hemandem akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, can kurtarandır” dedi.” (Öztürk, 2013b: 325)

*“Buluşdı anunile şâh-ı devran
Sıdı anları kurtarmadı bir can”* (Öztürk, 2001: 30 / b. 343)

*“Kıruban anda kurtarmadı bir can
Bulara girdi sanki merg-i mefâcan”* (Öztürk, 2001: 125 / b. 1434)

*“Orada kırar kurtarmadı bir can
Buları şöyle kıldı sanki mefâcan”* (Öztürk, 2001: 127 / b. 1456)

*“Kıruban anı kurtarmadı bir can
[Ki] irdi bunlara merg-i mefâcan”* (Öztürk, 2001: 146 / b. 1685)

*“Koyuban top tüfenk kurtarur can
Nice küffâr olur havfile iy can”* (Öztürk, 2001: 175 / b. 2032)

*“Kırup küffârı kurtarmadı bir can
Bulara erdi sanki merg-i mefâcan”* (Öztürk, 2001: 242 / b. 2862)

Can oynamak: (-) Hayatını fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017a: 925).

*“Şecâ’at ehli ister oynaya cân
Ki tâ Hakk’un yolında ola kurbân”* (Uygur, 2007: 448)

Can terk etmek: (-) Canını feda etmek.

*“Anda olmuşdu Halîl’ün sırrı fâş
Asılır terk etdi mâl ü cân ü baş”* (Öztürk, 2012: 45 / b. 566)

Can terkin urmak: (-) Canından vazgeçmek (Çağbayır, 2017a: 925).

*“Baş u cân terkin uruban gitmişemdür sıdk-ıla
İtdüğünce rif’at-i İslâm-ıçun ‘azm-i gazâ”* (Uygur, 2007: 60)

*“Ki zîrâ dîn yolında sa’y iderler
Ya şu cân terkin urup giderler”* (Uygur, 2007: 268)

Can teslim eylemek: (-) Ölmek.

*“Beğlerbeği Has Murad’ı ortaya alup, Has Murad’ı ol arada şehid edüp, can-ı
azizin Hudâ-yı Rabbü’l-âlemîne teslim eyledi.”* (Öztürk, 2014: 109)

*“Edrene’de Sultan Murad Han-ı merhum imâretinde gök gürleyüp, yıldırımlar
şakıyup bir yıldırım inüp imâretün minâresini urup, andan inüp derîçeden girüp, ol
yıldırım gelüp merhum Mevlânâ Yahya Efendi derler, bir aziz, sâlih, âbid kişi idi, ve
hem imâretün imamı ve htibi idi, yıldırım ol azizi urup, andan geçüp bir fakîr, hem
mecruh Hallâc-ı Zağanos derler anı urup, ol iki azizi anda şehid edüp cân-ı
şîrînlerin Hakk’a teslim etdiler rahmeten vâsi’aten.”* (Öztürk, 2014: 150)

Can u baş oynamak: (-) Hayatını fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017a: 925).

*“Ehl-i keştî: ‘Biz ev bark terk idüp, mahzâ gazâda cân u baş oynamağa geldük,
ve niçe bunun gibi garîme cevâb idegeldük.’”* (Tulum, 1977: 54)

*“Biri birine sâbâş oynayalar
Şehün öninde cân baş oynayalar”* (Uygur, 2007: 86)

“Derhâl emr eyledi, ‘asker-i İslâm süvâr oldılar, bahâr çiçekleri bigi zeyn oldılar, eyü atlar ve keskin kılıçlar, bahâdur yigitler, sultân-ı ‘âlem yolında cân u baş oynamaga minnet görürler.” (Uygur, 2007: 388)

“Her gâh deniz yüzinde gazâları eksük degüldi ve kopup yitişen yigitleri dost yolında cân u baş oynarlardı.” (Uygur, 2007: 394)

“Her birinde seferün, mücâhedeler çeküp devletlü pâdişâhun yolında cân u baş oynarlardı.” (Uygur, 2007: 394)

“İslâm için cân u baş oynarlaridi.” (Öztürk, 2013b: 56)

“Erte gün ererken Hak ta’âlâya tevekkül edip tekbir getirip, sultanım önünde baş u can oynayavuz.” (Öztürk, 2013b: 117)

“Sipâhi ki sultandan etmek yiye
Gerekdir ki cân u baş oynaya” (Öztürk, 2013b: 121)

“Andan çavuşlar çağrışıp, ‘Kanı o sultan ekmeğin yiyenler, cân u baş oynarız diyenler salâdır. Bugün erler meydanında kimin anası er doğurdu? Gazâ hil’atı kimin boynuna biçildi? Ecel kadehi kimin eline sunuldu? Kanı, imdi ol erlik da ‘vasın kılanlar, gelsin görelim’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 276)

Can vermek: (+) 1. Ölmek. 2. Kendini feda etmek (Çağbayır, 2017a: 925).

“Dediler kim biz ediben kârzâr
Can verelüm çün buyurdu Girdgâr” (Atsız, 2013: 151 / b. 203)

“Hüsniün vasfin eşidüp Müşteri
‘İşkına oldı can veriben müşteri” (Atsız, 2013: 158 / b. 306)

“Lâ cerem ol merede-i tuğyân -ki afârît-i Süleymân’dan dem ururlar idi- çün nifâkta ittifâkları muhkem olmuş idi, tîg-i zü’l-cevheyn üstine cân virdiler.” (Tulum, 1977: 57)

“Neffâ ‘ dostına darrâr hasmına
Bu vasftur ki cân virür düşmen üstine” (Tulum, 1977: 195)

“İçinde çok aka enhâr u çeşme
Hayât âbı bigi cân vire cime” (Uygur, 2007: 74)

“Dahı bezm içre dolular sürile
Alınup bûseler cânlar virile” (Uygur, 2007: 316)

“Niçün ümmet dürişmeye gazâya
Niçün cân virmeye kurb-ı Hudâ ‘ya” (Uygur, 2007: 334)

“Niçe virürse la ‘li mürdeye cân
Şu resme cân alur ol çeşm-i fettân” (Uygur, 2007: 538)

“Ulemâlarımız, beğlerimiz mal ve mansıb deyü can verürler.” (Öztürk, 2014: 180)

“İki taraftan sancaklar çözülp kûs-i harbiler döğülüp, nefir ü nakâre ve ceng-i harbi çalınıp yürüş olup iki çeri birbirine mukâbil olup Allâhu ekber kebîran tarafeynden at kişnemesinden, adam galebesinden, kûs ü nefir gürüldüsünden niceler can verip evvel emrden halâs oldu.” (Öztürk, 2013b: 97)

“Niceler ol heybetden can verdi.” (Öztürk, 2013b: 121)

“Büyük oğlu Bayezid Han ki heybetinden Sâm ü Neriman ve Rüstem-ü dâsîtân verirdi can, ol dahi alay bağlayıp, sağ kola durup, kiçi oğlu Ya ‘kub Çelebi sol kola durup Gâzî Evrenüz sağa cenâh olup Eyne Beğ Subaşı sola cenâh oldu.” (Öztürk, 2013b: 122)

“Kılıç kılıca ve sünü süniye ve çomak çomağa erişip, çaka çak, çata çak ve hay huy nefirinden dağdağı canavarlar can verip, felekdeki melekler teşbihlerin ferâmûş etdiler.” (Öztürk, 2013b: 125)

“*Tarafeynden, kûs-i harbî, sûrnâ vü nakâre âvâzından ve at kişnemesinden ve adam gürüldüsünden zehreler çâk olup niceler can verdi.*” (Öztürk, 2013b: 125)

“*Henüz dahi birin ödemedin bugün can verdi.*” (Öztürk, 2013b: 127)

“*Bugün kendi can verdi.*” (Öztürk, 2013b: 127)

“*Ol dahi anun üstüne düşüp can verdi.*” (Öztürk, 2013b: 241)

“*Cemâl-i şem ‘ine pervânedür cân
Visâl-i şevkine can virür insan*” (Öztürk, 2001: 5 / b. 57)

“*Huzûr-ı bâtını ma ‘lûm zâhiri
Namâz içinde virdi can âhiri*” (Öztürk, 2001: 8 / b. 94)

“*Kılır bu pendî oğluna o müslîm
Heman Hakk’a virüp cân oldu teslîm*” (Öztürk, 2001: 46 / b. 534)

“*Orada virdi can şâh-ı dilâver
Elin yudî cihandan şâh-ı server*” (Öztürk, 2001: 61 / b. 695)

“*Kazâdan her kişiyi savsun Allah
Heman can virdi orada şehinşâh*” (Öztürk, 2001: 61 / b. 697)

“*Urup neşter kolından ol alur kan
Hemân orada virdi cân sultan*” (Öztürk, 2001: 80 / b. 911)

“*Varup şâhun kolına urdî anı
Heman şâh ol arada virdi cânî*” (Öztürk, 2001: 81 / b. 919)

“*Ki teslîm oldu virdi can Hudâ’ya
İrişür bu ölüm şâh u gedâya*” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1304)

“*Kimi kim itdi ‘izzet kıldı sultan
Sonucî hasretile ol virür can*” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1848)

“Niceler oldu hayretde hayran
Bu arada niceler virdiler can” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1860)

“Dahi Sultan Hasan hem dahi Orhan
Bular Edrine içinde virür can” (Öztürk, 2001: 164 / b. 1900)

“Kime kim ol ururdu pençesini
Virür can görmeden işkencesini” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2092)

“Orada virüben can şâh-ı âlem
Cihânun hâli budur yeg eger kem” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2185)

“Sikender bu zaman diri olaydı
Sana kul olmaga can vireydi” (Öztürk, 2001: 198 / b. 2315)

“Takalum hûblarun boynına anı
Gören virsün ana mihrile cânı” (Öztürk, 2001: 217 / b. 2555)

Can yakmak: (+) 1. Birine acı vermek. 2. Zulmetmek (Çağbayır, 2017a: 925).

“Kılıcı pertevinden od çıkardı
‘Adûnün cânını ırup yakardı” (Uygur, 2007: 160)

“Olarun şem’i cânlar yakar iy cân
Olarun meclisinde olmaz agyâr” (Uygur, 2007: 432)

“Olar ‘ışk odına cânlar yakarlar
Ciger kanın olar gözden dökerler” (Uygur, 2007: 434)

Cana başa kalmamak: (-) Canını, başını esirgememek (Çağbayır, 2017a: 921).

“Ve illa’llâhu tebâreke ve ta’âlâ hazretiniün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıkduğı bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrîk-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel’unların âfet-i semâvîden inen kazâ bifi dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerin üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen din düşmenlerini kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.” (Öztürk, 2014: 132)

“Girü bu taraftan yeniçeriye dahi haber olup şîr merdler, şîr yiğitler, merd gâziler cana başa kalmazlar, bunlar dahi yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 173)

Cana can bağışlamak: (Cana can katmak) 1. Ferahlamak. 2. Yaşama gücünü artırmak (Çağbayır, 2017a: 921).

*“Bu sözi ehl-i ma’nî hoş dimişler
Sözün yahşısı câna cân bağışlar”* (Uygur, 2007: 194)

Cana kalmamak: (-) Canını esirgememek (Çağbayır, 2017a: 921).

*“Şecâ’at ehli kalmaz baş u câna
Şecâ’at ehli bakmaz bu cihâna”* (Uygur, 2007: 448)

Cana kıymak: (+) Acıma duymadan öldürmek (Çağbayır, 2017a: 921).

“Yigitler cana kıyup aldı başlar
Tutup iderler idi çok savaşlar” (Güldaş, 1996: 268 / b. 1843)

“Kıyarlar çün bunlar yolunda câna
Varıcak yâ İlâhi ol cihâna” (Uygur, 2007: 214)

Canı az kalmak: (-) (EAT’de “canı azalmak”) Sıkıntı basmak (Çağbayır, 2017a: 922).

“Karamanoğlu, sabah olunca canı az kaldı.” (Öztürk, 2013b: 99)

Canı çıkmak: (+) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 923).

“Bir hûşe zâyi’ edenin dâne gibi nice kerre başı döğülür, andan canı çıkardı.”
(Öztürk, 2013b: 275)

Canı burnuna gelmek: (+) Bir iş yaparken çok sıkılmak, bunalmak (Çağbayır, 2017a: 922).

“Bir sahrâda -ki ivec ü emtâsı, deresi ve depesi yok, dümdüz ovadur- bunun
gibi yirde, cebelü piyâde galeyân-ı şarâb ve harâret-i hareket ü âfitâb ile cebe
kasmış, cânı burnına gelmiş zebûn kâfiri ele aldılar.” (Tulum, 1977: 82)

Canı çıkmak: (+) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 923).

“Derelerden revân kanlar akardı
Dirilerden kaçup cânlar çıkardı” (Güldaş, 1996: 268 / b. 1846)

Canı gülmek: (-) Mutlu olmak.

“*Dahi gülmez anun canı ya gönlü
Harâbdur bağçesi güli solupdur*” (Öztürk, 2013a: 281)

Canına geçmek: (-) Dayanılmaz ve katlanılmaz olmak (Çağbayır, 2017a: 923).

“*Sokranu, kakıyu ‘canuma geçdi’ deyü.*” (Öztürk, 2013a: 146)

“*Veys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dikip çuvalı arkasına urup sokranı sokranı canıma geçdi’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’*” (Öztürk, 2013b: 248)

“*Üveys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dikip çuvalı arkasına urup ırgad sûretinde sokranı sokranı ne belâdır bu dahi benim canıma geçdi, canımdan usandım’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’*” (Öztürk, 2013b: 248)

Canına minnet: (+) Beklenmeyen ve iyi bir durum için sevinme ifade eden söz (Çağbayır, 2017a: 923).

“*Gedük Ahmed yer öpüp, du’â kılıp eyitdi: ‘Sultanım devletinde Allâhu ta’âlâ verirse varayın, sultanım hizmeti benim canıma minnetdir’ deyü kalkıp kapıdan nice kullar ana yoldaş koşdular.*” (Öztürk, 2013b: 317)

Canına od düşmek: (-) İçi yanmak, büyük bir acı içine düşmek (Çağbayır, 2017a: 923).

“*Sultân-ı ‘âlemün dehşetinden cânına od düşdi, n’idüp n’eyleyecegin bilmedi.*” (Uygur, 2007: 88)

“*Cemî’ küffârün ve müşrikînün cânlarına od düşdi, mâtem dutdılar, yaşlar idüp agladılar, yaş yirine gözlerinden kanlar revân itdiler.*” (Uygur, 2007: 104)

“*İstanbul şehrinün üzerine geldiler, küffârün ve müşrikînün cânlarına od düşürdüler.*” (Uygur, 2007: 136)

“*Kılıcı pertevinde cânlara od
Şu resme çıkdı düşdi göglere dūd*” (Uygur, 2007: 212)

“*Düşüpdür cânlarına bunların od
Ki âh itseler irer göglere dūd*” (Uygur, 2007: 216)

“*Küffâr ve müşrikînün cânlarına od düşdi ve buyurdu ki her taraflı târâc ideler yıkalar ve yakalar, asker-i İslâm, lâ-cirem her tarafa revâne oldılar.*” (Uygur, 2007: 248)

“*Lâ-cirem, Sultân Muhammed Han Gâzî İslâm ‘askerin çeküp üzerine varıcak, şah-ı ‘âlemün tîg-ı âb-dârı ve elmâs-ı la’l(i)-bârından cânına od düşdi, havf itdi.*” (Uygur, 2007: 280)

“*Küffâr u müşrikîn anı göricek cânlarına od düşdi.*” (Uygur, 2007: 304)

“*Sultân-ı ‘âlemün tîg-ı la’l(i)-bârından cânlarına od düşdi.*” (Uygur, 2007: 320)

“*Benüm ‘ahdümde, ki sâhib-kırân-ı devrânâm; kılıcum anılduk yirde ‘adûnun cânlarına od düşer.*” (Uygur, 2007: 454)

“*Küffâr ve müşrikîn cind-i şeyâtini’l-la’in hisârün çitleri aralıgından tavuk kümesine şegâl enükleri bigi gözlerin çererdüp İslâm çerisin temâşâ iderlerdi; cânlarına od düşmişdi.*” (Uygur, 2007: 466)

“*Ammâ küffâr-ı la’inün cânlarına od düşdi.*” (Uygur, 2007: 488)

“*Küffâr ve müşrikîn -demmerumu’llâh- niçe ki red idelüm didiler, gördiler, kazıyye bir dürlü dahı yüz gösterdi, cânlarına od düşdi.*” (Uygur, 2007: 500)

“Küffâr ve müşrikîn İslâm ‘askerinün mehâbetin göricek, cânlarına od düşdi hiç karârları kalmadı.” (Uygur, 2007: 502)

“Yarar atlar ve keskin kılıçlar ve nev-cuvân yoldaşlar, şöyle ki niçe kerre a’â-yı dînün cânlarına kılıçları pertevinden od düşmiş pehlevânlar, Anadolu ve Rûm ili ‘askeri cem ‘oldılar.” (Uygur, 2007: 576)

“Emir Süleyman bu haberi işidip gâyet müteellim olup canına od düşüp, başı kaygısı oldu.” (Öztürk, 2013b: 205)

Canına susamak: (+) Belasını aramak, kendisi için kötülük aramak, kendini tehlikeye atmak (Çağbayır, 2017a: 923).

“Ol canlarına susamışlara, çeşme-sâr-ı tîg-i âbdârdan şarâb-ı bevâr tattururlar idi.” (Tulum, 1977: 141)

Canından bezmek: (+) İçinde bulunduğu büyük sıkıntı yüzünden bezginlik ve karamsarlık taşımak (Çağbayır, 2017a: 923).

“Usandı bezdi candan her birisi
Olur gam-nâk uşagi irisi” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1950)

Canından usanmak: (+)Uğradığı sıkıntılar yüzünden yaşama isteğini yitirmek, ölümü dileyecek kadar bıkmak (Çağbayır, 2017a: 922).

“Üveys Beğ dahi ‘evvel gelen çuvalın otluğun döküp Ahmed Beğ’i çuvala koyup, çevre yanına otluk dıkıp çuvalı arkasına urup ırgad sûretinde sokranı sokranı ne belâdır bu dahi benim canıma geçdi, canımdan usandım’ deyip kakıyarak eydür ki: ‘Bunların elinden ve bazarlıklarından âciz kaldım.’” (Öztürk, 2013b: 248)

“Yüregi sanasın kim oda yandı
Şunun gibi ki cânından usandı” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1841)

*“Usandı bezdi candan her birisi
Olur gam-nâk uşagi irisi”* (Öztürk, 2001: 168 / b. 1950)

Canını cehenneme ismarlamak: (Canını cehenneme yollamak) Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“Cân cehenneme ismarlandı.” (Uygur, 2007: 122)

“Geberüp cân cehenneme ismarladı.” (Uygur, 2007: 208)

“Geberüp cân cehenneme ismarlandı.” (Uygur, 2007: 208)

Canını meydana atmak: (Canını ortaya koymak) Bir iş için hayatını tehlikeye atacak fedakârlığı gösterebilmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“Bu kerre sıdk-ıla cânların meydâna atup şâh-ı ‘âlem yolında fidâ oldılar.”
(Uygur, 2007: 490)

Canını meydana bırakmak: (Canını ortaya koymak) Bir iş için hayatını tehlikeye atacak fedakârlığı gösterebilmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“Döndi, gendü tîg-ı kişver-güşâsını ‘uryân idüp meydânda at depdi, dilâverlig eyledi; dîn şem’inün şevki gazâsına pervâne-vâr cân u baş meydâna biragup raks-ı cûş-ıla ra’d-âne na’ralar urup şecâ’at itdi.” (Uygur, 2007: 210)

Canını oda yakmak: (Canını yakmak) 1. Birine acı vermek. 2. Zulmetmek (Çağbayır, 2017a: 924).

*“El ursalar kılıca kan dökerler
‘Adûlar cânını oda yakarlar”* (Uygur, 2007: 358)

“Seher kuşlarının kanı figânı
Yakardı sözleri odlara cânı” (Uygur, 2007: 456)

Canını orta yere koymak: (Canını ortaya koymak) Bir iş için hayatını tehlikeye atacak fedakârlığı gösterebilmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“Kuşanıp billerine tîg-ı bürrân
Koyuban orta yire baş-ıla cân” (Uygur, 2007: 480)

Canını ortaya koymak: (+) Bir iş için hayatını tehlikeye atacak fedakârlığı gösterebilmek (Çağbayır, 2017a: 924).

“İmdi gerekdir ki biz dahı gayret idüp cemî’ümüz cân u baş ortaya koyavuz,
yoldaşlıklar zâhir idevüz, didiler.” (Uygur, 2007: 480)

Cebe kasmak: (-) Bunalmak, zırh içinde sıkışıp kalmak (Tulum, 1977: 242).

“Bir sahrâda -ki ivec ü emtâsı, deresi ve depesi yok, dümdüz ovadur- bunun gibi yirde, cebelü piyâde galeyân-ı şarâb ve harâret-i hareket ü âfitâb ile cebe kasmış, cânı burnına gelmiş zebûn kâfiri ele aldılar.” (Tulum, 1977: 82)

Cefa çekmek: (+) Sıkıntı geçirmek, eziyet görmek (Çağbayır, 2017a: 945).

“Geldi düşdü ana ashâb-ı Resûl
Çok cefâlar çekdi ashâb-ı Resûl” (Öztürk, 2012: 44 / b. 554)

“Havâdisden gören dürlü belâlar
Çeken çerhün elinden çok cefâlar” (Uygur, 2007: 232)

“Kime yüz gösterüp kalsa vefâsın
Ki sonra çekdürür dürlü cefâsın” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1847)

Cenge durmak: (-) Savaşmak.

“Çün iki asker birbirine mukâbil olup tokuşup cenge durdular.” (Öztürk, 2013b: 167)

Cenge girmek: (-) Savaşmak.

“Girüp ol cenge a‘dâyı utardı
Cihânun fikrile elin tutardı” (Gültaş, 1996: 272 / b. 1878)

“Ki vardur bu gazâda çok tamâşâ
Ne yüzden girdiler ceng ü savaşa” (Uygur, 2007: 312)

“Sonra yürüş edüp hisara yürüş olduğu vakit Yanko mel‘un, Ungurus kırılıydı, Ungurus‘dan dinc leşkerler hazır edüp, nevbet nevbet getirüp hisara koyup, Yanko mel‘un bile hisar içinden hücum edüp yayayla bunlar, anlar atlu yaya birbiriyle cenk edüp kâfirler galebe edüp, dinc mel‘unlardur galebe eylemegin, Sultan Mehmed Han bu taraftan kendüsi bile yürüş edüp cenge girüp, içerüden taşradan iki leşker birbirini kovup kırup Yanko mel‘un bile hisardan çıkup kâfir çerisi ve leşkeri dinc ve çokluk olup gelüp bizüm büyük top üzerine göz karardup yürüyüp hücum edüp top yasup arada şol kadar cenk oldu kim, vasfa kâbil değıldür.” (Öztürk, 2014: 101)

“Ya‘kub Paşa dahi eyle i‘tikâdla cenge girdi kim, anka hava yüzünden şikârına iner gibi inüp, kâfirlerün ardından girüp önünden çıkup kâfirleri şöyle kırup kâfirlerün üzerine heybet düşüp, Derencil Ban-ı mel‘un hod kendüye mağrur olmuşdu.” (Öztürk, 2014: 138)

“ ‘Girü varup gazâ cengine girdüm‘ dedi.” (Öztürk, 2014: 139)

“Çün iki asker birbirine gelip dokuşup cenge girdiler, sanasın âlemi tenge koyup, birbirine nîze ve kılıç birle uruşup, bir ceng-i sultânî olup iki asker

birbirinden bir gün bir gece ayrılmayıp âhir, avn-i Rabbâni ve tâli'-i sultânî gözükiüp, Türkman askeri sınıp bâr u büngâhın koyup, İnaloğlu kaçıp münhezim oldu.” (Öztürk, 2013b: 167)

Cenk koparmak: (-) (EAT-Savaş koparmak) Kavga çıkarmak, savaşı başlatmak (Çağbayır, 2017d: 4987).

*“Kopdı bir ceng orada kim rûzigâr
Etdi târihini anun yâdigâr” (Atsız, 2013: 153 / b. 242)*

*“Sındı koşdı çünkim önegü Frenk
Pes Midilli'ye erer kopardı cenk” (Öztürk, 2012: 58 / b. 753)*

*“Kopdu bir ceng arada kim rûzigâr
Etdi târihini amun yâdigâr” (Öztürk, 2013b: 127)*

Cennete benzer: (Cennet gibi) Çok güzel (Çağbayır, 2017a: 957).

“Ammâ câmi' diyü cennete benzer bir 'âlî binâ bünyâd itdiler.” (Uygur, 2007: 154)

“Kârgîr binâlar ve kurşun örtülü kubbeler ve ferşleri döşenmiş mermerler hücreleri cennete benzer 'âlî binâlar yaptılar.” (Uygur, 2007: 154)

Cennete dönmek: (+) Güzel, bakımlı ve huzur verici bir hâle gelmek (Çağbayır, 2017a: 957).

“Meger bir yıl bahâr çiçekleri sahrâ yüzün zeyn eyleyüp cihân suffası cennete dönmiş-idi.” (Uygur, 2007: 280)

Cesaret göstermek: (+) Yürekli davranmak (Çağbayır, 2017a: 964).

“Bir gün -ki fevz-i mübîn-i ‘izâ câ’e nasru’llâh’ ufkından tulû‘ itmişti- ba‘zı beğler Pâşâ huzurına geldiler, ‘Yiğit yinil yenilmez, kâfir ile muhârebede top u tüfek ve darbuzenden çok hasâret vâkı‘ olur, kal‘aya yörimeğe cesâret gösterilir’ didiler.” (Tulum, 1977: 97)

“Serpindi, müteferrik yağmâ vü gâret emrinde cesâret gösterdiler.” (Tulum, 1977: 161)

Cevr çekmek: (Cefa çekmek) Sıkıntı geçirmek, eziyet görmek (Çağbayır, 2017a: 945).

“Çekerler cevrler devrân elinden
Yanarlar âteş-i hicrân elinden” (Uygur, 2007: 216)

“Bunun cevrin [ki] çekdik [çok] yetesi
Ki bizden yeg katında bir gedâsi” (Öztürk, 2001: 104 / b. 1195)

Ciğer biryân olmak: (Ciğer kebab olmak) Ciğeri yanmak, büyük bir üzüntü duymak (Çağbayır, 2017a: 1002).

“Tamâm âyin üzre cemî’-î begler, Anadolu ve Rûm ili, cemî’- i alaylar baglana ve saflar düzile; kılıçlar ‘uryân ve cigerler biryân olup, dilâverler meydâna at depüp, başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azim ola.” (Uygur, 2007: 422)

“Yine toplar ve parankılar ve tüfekler ve zenberekler, her taraftan yagmur yagar bigi yagdı; yine başlar ortada top bigi ser-gerdân, pırankılar darbından kollar rîzân, yine âfet daşları-la her taraftan perrân, yine ellerde kılıçlar ‘uryân, yine cigerler biryân, yine meydânda bir pula yüz bin baş-ıla cân, küffâr-ı la’inün üzerine hücûm itdiler.” (Uygur, 2007: 488)

Ciğeri hûn olmak: (-) Çok acı ve üzüntü duymak, yüreği parçalanmak (Çağbayır, 2017a: 1002).

“Çün tekfur Sultan’ın geldiğın işidicek be-gâyet şâdkâm olup fi’l-hâl gemiler izhâr edip, kendisi Sultan’a istikbâl edip kemâl-i izzet ü ikrâm birle alıp gelip Sultan’ı bir mevzi’-i şerîfde kondurup, envâ’-ı ziyâfetler edip, Mûsâ Çelebi elinden ciğeri hûn olup bî-had şikâyetler etdi.” (Öztürk, 2013b: 216)

“Andan envâ’-ı ziyâfât edip Mûsâ Çelebi elinden ciğeri hûn olup Rum-ili ve Eflak çerisiyle üzerimize gelip İstanbul’un kapuların yapıdırıp, halkı taşra çıkmağa komayıp, envâ’-ı te’addisinden be-gâyet şikâyet etdi.” (Öztürk, 2013b: 216)

Ciğeri pâre pâre olmak: (Ciğeri parçalanmak) Çok acınmak (Çağbayır, 2017a: 1002).

“İzmiroğlu’nun ciğeri pâre pâre olup terahhum etdi.” (Öztürk, 2013b: 191)

Ciğerin hûn etmek: (-) Çok büyük acı ve üzüntü vermek.

“Bu alay-ı cihan-peymâ nihâyet bulduğı yerde adûnun böğründen girip, ciğerin hûn etmek için Hacı Evrenüz Beğ ve Mihaloğlu İskender Beğ ki, ol yurdun koca kurdları ve ol pîşelerin eski şîrleri idi, hezâr kerreler ol kenarlarda küffârile hengâme-i gîr ü dârî kurmuşlardır.” (Öztürk, 2013b: 124)

Ciğerini delmek: (+) Büyük bir acı insanı dayanılmaz bir üzüntüye sokmak (Çağbayır, 2017a: 1002).

“Eski kâh-rîzler bulundu ki tağlar ciğerlerin delüp geçürmişler, ve ka’r-ı zemîne müvâzî derelerden, tâk-ber-tâk, kemer-ber-kemer yonma ruhâm-ı hâm ile tarsîf idüp, üzerinden bir nehri akıtmışlar.” (Tulum, 1977: 70)

Cihan gözüne tar olmak: (Dünya başına dar olmak) Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

*“Buları ol arada kıldılar târ
Cihan oldu bularun gözine tar”* (Öztürk, 2001: 101 / b. 1161)

*“Kırıldı o savaşda hayli Tatar
Cihan oldu bularun gözine tar”* (Öztürk, 2001: 119 / b. 1368)

Cihan gözüne teng olmak: (Dünya başına dar olmak) Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

*“Hemandem iylediler ceng-i âheng
Cihan küffârun oldu gözine teng”* (Öztürk, 2001: 192 / b. 2249)

Cihan yüzün teng etmek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

*“Yaraya bakmayup ol ceng iderdi
Cihan yüzün ‘adüya teng iderdi”* (Öztürk, 2001: 243 / b. 2865)

Cihana bakmamak: (-) Dünyaya değer vermemek.

*“Şecâ’at ehli kalmaz baş u câna
Şecâ’at ehli bakmaz bu cihâna”* (Uygur, 2007: 448)

Cihana gelmek: (Dünyaya gelmek) Doğmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

*“Her ki geldiyse cihana nîk ü bed
İşbu ejderha yutar kim kıla red”* (Öztürk, 2012: 18 / b. 209)

“Heman sâ‘at âskerine emr eyledi ve eyitti: Cihâna bizden önürdi gelenler bu sözi dimişlerdür ki bun deminde kaçmak dahı erlikdendir, didi.” (Uygur, 2007: 88-90)

*“Meger subuh-dem şâh-ı zamâne
Şu şeh kim gelmedi misli cihâna”* (Uygur, 2007: 386)

*“Gelenler mâ-tekaddemden cihâna
Son ucı gitdiler hep yana yana”* (Uygur, 2007: 512)

*“Cihana her gelen kısmetilendir
Yiten ü hem bite ad olupdur”* (Öztürk, 2013a: 16)

*“Cihana de gelen kim bâkî kaldı
Kanı ol kim dedi hanum ya sultan”* (Öztürk, 2013a: 31)

*“Cihana doğru geldi doğru gitdi
Şol ok gibi duran doğruları gör”* (Öztürk, 2013a: 48)

*“Niceler bu cihana geldi gitdi
Benüm dedi yalan da ‘viler etdi”* (Öztürk, 2013a: 55)

*“Cihana cüz’ü yâ kül kim gelüpdür
İşid söylendi mahfî vü ayâni”* (Öztürk, 2013a: 162)

*“Niceler bu cihâna geldi gitdi
Benem deyü yalan da ‘viler etdi”* (Öztürk, 2014: 22)

“Dünyâ âhir ana dahi kalmadı
Şöyle gitdi san cihâna gelmedi” (Öztürk, 2014: 77)

“Hudâ’dan çün ana oldı beşâret
Cihâna geldi ol nûr-ı sa’âdet” (Öztürk, 2001: 3 / b. 35)

“Cihâna uralı bünyâdı Allah
Anun gibi cihâna gelmedi şâh” (Öztürk, 2001: 11 / b. 127)

“Sürer kırk bir yılı beglikde Orhan
Cihâna sanki gelüp olmadı han” (Öztürk, 2001: 62 / b. 709)

“Anun mânendi bir şîr bu cihâna
Ne geldi ne geliserdür bu zamâna” (Öztürk, 2001: 68 / b. 773)

“Kanı Âdem anun kanı Havvâ
Cihâna sanki gelüp olmadı peydâ” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1341)

“O vakt geldi cihâna Han Muhammed
Cihan sâlârı ol Sultan Muhammed” (Öztürk, 2001: 140 / b. 1611)

“Anun mânendi gelmedi cihâna
Ne geldi ne geliser bu zamâna” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2087)

“Cihâna kim ki geldi gidiserdür
Zaman her şahsı böyle idiserdür” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2190)

“Bularun bigi bir kâmil cihâna
Ne geldi ne geliser bu zamâna” (Öztürk, 2001: 221 / b. 2607)

“Ne bunun gibi paşalar cihâna
Ne geldi ne geliser bu zamâna” (Öztürk, 2001: 223 / b. 2627)

“Anun gibi cihâna gelmemişdür
Cihân anun gibi hiç görmemişdür” (Öztürk, 2001: 249 / b. 2946)

“Anun mânendi kâmil bu cihâna
Ne geldi ne geliser bu zamâna” (Öztürk, 2001: 250 / b. 2961)

Cihandan elin yumak: (Dünyadan el çekmek) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 1003).

“Orada virdi can şâh-ı dilâver
Elin yudi cihandan şâh-ı server” (Öztürk, 2001: 61 / b. 695)

Cihandan el çekmek: (Dünyadan el çekmek) Ölmek (Çağbayır, 2017a: 1003).

“Cihandan çün elini çekdi ol şâh
Kalur oğluna tâc ü taht ü dergâh” (Öztürk, 2001: 189 / b. 2213)

Cihandan gitmek: (Dünyadan göçmek) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“Gitdi Er Duğrıl cihandan yerine
Oğlı Osman kaldı anun yerine” (Atsız, 2013: 140 / b. 50)

“Çün cihandan gitdi ol fahr-ı cihan
Pes halîfe oldu Bû Bekr-i zaman” (Öztürk, 2012: 4 / b. 22)

“Avratı verdi dücâcile sem
Hem ru‘âf olup cihandan gitdi hem” (Öztürk, 2012: 18 / b. 207)

“Haber irişdi ki Sultan Alâddîn
Cihandan gitdi ol şâh-ı selâtîn” (Öztürk, 2001: 44 / b. 503)

Cihandan intikal kılmak: (Ebediyete intikal etmek) Ölmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 751).

“*Yedi yüz hem altmış olmuşidi sâl
Kıldı Orhan cihandan intikâl*” (Öztürk, 2012: 24 / b. 286)

Cihandan yüzü dönmek: (-) Ölmek.

“*O Sultan Alâeddîn dahı öldi
Anun dahı cihandan yüzi döndi*” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1898)

“*Sekizinci çehâr-şenbih kim oldi
Şehinşâhun cihandan yüzi döndi*” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1892)

Cihanı gözlerine tar eylemek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Benüm beg sen dahı beglenme zinhâr
Cihânı gözlerine iylerüm tar*” (Öztürk, 2001: 129 / b. 1486)

Cihanı teng itmek: (Dünyayı başına dar etmek) Birini çok sıkıntılı bir duruma sokmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Geçene sâzile âheng idermiş
Avâzile cihânı teng idermiş*” (Öztürk, 2001: 207 / b. 2434)

Cihanı terk eylemek: (-) Ölmek.

“*Eger terk iyleyesin bu cihâm
İvaz virile mülk-i câvidânı*” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1882)

Cihani tutmak: (Dünyayı tutmak) 1. Her yeri kaplamak, yeryüzünü işgal etmek. 2. Her tarafa yayılmak, çok yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Bir ulu kardaşı tutmuşdı anı
Dir idi ben tutaram bu cihâni” (Gültaş, 1996: 256 / b. 1750)

“Diler berü geçe tuta cihâni
Beğenmez berü geçedeki hâni” (Gültaş, 1996: 258 / b. 1764)

“Tutun Mûsâ dahı tutdı zamâni
Muhammed tutdı âhir bu cihâni” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1829)

“Çünkü böyle oldu İstanbul’a hâl
Hûb-rûlarla cihani tutdu mâl” (Öztürk, 2012: 45 / b. 561)

“Çeride oldı çün atası zı’fi
Cihâni tuttı sît-ı kahri vaşfi” (Tulum, 1977: 198)

“İrişdi subih-dem sultân-ı hâver
Cihâni dutdı hep nûrânî ‘asker” (Uygur, 2007: 582)

“Ki adli, bedli hep tutdu cihani
Atâsı sâyesi ni ‘metlü Osman” (Öztürk, 2013a: 29)

“Hücum-ı devleti tutdu cihani
Durup İstanbul’dan çıkduğında” (Öztürk, 2013a: 49)

“Süleyman adl edüp tutdu cihani
Süleyman mislidür han âdil olsa” (Öztürk, 2013a: 98)

“Bu âlün ihsânı tutdu cihani
Atâsı bahrında katre umman” (Öztürk, 2013a: 183)

“Bu hanun heybeti tutdu cihani
Bu han kamu handan key, muhsin oldu” (Öztürk, 2013a: 207)

“Tele‘le‘ nûridur tutar cihani
Olupdur şimdi âsârı ayâne” (Öztürk, 2013a: 288)

“Ol ‘ilmile cihâni dutmuşıdı
Ki her fendi ‘ilimden ornamışdı” (Öztürk, 2001: 48 / b. 556)

“Çü şâh gidüp yirine geçdi oğlu
Olup sultan cihâni dutdı şu‘li” (Öztürk, 2001: 80 / b. 912)

“Cihâni hükmile tutmuşlarıdı
Nice şehden oyun utmuşlarıdı” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1285)

“Eyü adile dutmuşıdı cihâni
Bular key saklar idi adı sani” (Öztürk, 2001: 118 / b. 1352)

“Cihâni dutdı ‘adl ile şehinşâh
Anun emrinde oldu tâk u dergâh” (Öztürk, 2001: 124 / b. 1421)

“Cihâni dutdı İslâmın çerisi
Bize hükm ider uşag u irisi” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1767)

“ ‘Adlün yasagı şarkıla garba olup revan
Dutdı cihâni şevketile san meh-i münîr” (Öztürk, 2001: 198 / b. 2320)

“Bular ‘ilmile dutmuşdur cihâni
Cihân içinde yok bunlara sâni” (Öztürk, 2001: 220 / b. 2594)

Cihanın yüzünü tutmak: (Dünyayı tutmak) 1. Her yeri kaplamak, yeryüzünü işgal etmek. 2. Her tarafa yayılmak, çok yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Eyâ Sultân-ı Husrev-rev Ferîdûn-fer Sikender-der
Ki sît-i devletün tuttu cihânun yüzini düpdüz*” (Tulum, 1977: 175)

Cûşa gelmek: (-) Ansızın coşmak (Çağbayır, 2017a: 1034).

“*Zemîn yüz şevk-ıla pes geldi cûşa
Yine ‘ışk ehli başladı hurûşa*” (Uygur, 2007: 96)

“*Yine sa ‘âdet bûsitânında enhâr-ı siyâdet cûşa geldi.*” (Uygur, 2007: 170)

“*Gülistânlar güllerle müzeyyen ve bûsitânlar dürlü ezhâr-ıla müretteb ve bâğlar dürlü envâ’ mîvelerle ârâste ve sahrâlar yeşil çemenlerle pîrâste olmuştı ve taglar dâmenlerini lâleler toldurmuşdı ve âb-ı revânlar kenârını beneşşeler ve yâsemenler dutmuş-ıdı ve sular cûşa gelüp şûrîde olmuş idi.*” (Uygur, 2007: 382)

“*Nâ-gâh bir subuh İslâm ‘askeri cûşa gelüp hisâra yürüyüş eylediler.*” (Uygur, 2007: 398)

“*İslâm ‘askeri deryâ bigi cûşa gelüp her taraftan kal’aya hücum itdiler.*” (Uygur, 2007: 490)

“*‘Asker-i İslâm cûşa gelüp cemî’-i beglerine âlet-i harb ve esbâb-ı darb ne’ise, ‘ale’t-tertîb kayd itdiler.*” (Uygur, 2007: 500)

“*Sultan bu haberleri işidip şâd olup cûşa gelip tabl u alem, kılıç, at ve hil’at verip buyurdu, ‘Sâhibin Karahisar’dan bir nice bin halk mu’âvenete varalar.’*” (Öztürk, 2013b: 47)

“*Bu taraftan dahi iki asker cûş(u) hurûşa gelip birbirine mukâbil olup kitâl için, saflar arâste edip, meydan erenleri ileri yürüyüp devlet kangı tarafa müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın meydana depip cenge başladı.*” (Öztürk, 2013b: 181)

“Derûnumdan çü gönüm cûşa geldi
Bu söz anun buhârî hoşa geldi” (Öztürk, 2001: 14 / b. 158)

“Tabî‘at cehd idüp geldükçe cûşa
Komazdı gönümi gele hurûşa” (Öztürk, 2001: 17 / b. 203)

Cüda düşmek: (Ayrı düşmek) 1. Ayrılmak. 2. Uzak kalmak (Çağbayır, 2017a: 1036).

“Ol vakt ki merhûm Mahmûd Pâşâ sûretâ devlet işiğinden cüdâ düşti, Ditrîk Sinân defterdâr ve makbûl-i hazret-i Pâdişâh-ı felek-iktidâr düşmişti.” (Tulum, 1977: 100)

“Bir kısmının başları tenlerinden cüdâ düşüp simâr-ı eşcâr-ı rimâh oldılar, ya ‘nî sünülere dikildiler.” (Tulum, 1977: 117)

“Şâhun ihsânı-la ‘âlem cümle mâl-â-mâl iken
Bu ‘acebdür kim ben andan düşmişem böyle cüdâ” (Uygur, 2007: 62)

“Çünkü Ali Dede başı gövdesinden cüdâ düşüp, ba‘de cesedinin üzerinde bir nice zaman dönüp, bülend-âvâz ile kelimeyi tevhîd ederidi.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Uğrı kapıdan taşra çıkdığın, bunlar dahi karşı gelip tutdukların, hisar bedenindeki halk çağrışıp ‘öldürmen, ol kişi velidir’ dediklerin, bunlar dahi öldürüp, öldürenin elleri kuruduğun, merhumun başı gövdesinden cüdâ düşdükdüden sonra cesedinin üzerinde nice zaman dönüp, lâ ilâhe illâ‘llâh âvâzı geldiğin, beğlerine tafsilîyle arz eylediler.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Nicelerin başı gövdesinden cüdâ düşdü.” (Öztürk, 2013b: 277)

Çadır tutmak: (-) Perde germek (Çağbayır, 2017a: 1048).

“Tez, hanın üzerine çadır dutup, Sultan Bayezid‘i sancak dibine getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 128)

Çalıp çarpmak: (-) Talan etmek, yağmalamak (Çağbayır, 2017a: 1077).

“*Vilâyet-i Dimetoka’yı ve gayrı vilâyetleri çalıp çarpmağa kodular.*” (Öztürk, 2013a: 70)

“*Gelibolu feth olunduktan sonra varup Süleyman Paşa Hayrabolu’yu ve Çorlu’yu ve vilâyetini akın edüp, kapup kazup, çalıp çarpup girü Gelibolu’ya gelürlerdi.*” (Öztürk, 2014: 21)

“*Bu iki gâzi dahi Dimetoka dâyiresini ve İlbeği oğlu Burgozu’nu çalıp çarpup girü Gelibolu’ya gelürlerdi.*” (Öztürk, 2014: 21)

“*Ve Ali Beğ oğlu Hızır Beğ ol dahi bir taraftan geçüp, çalıp çarpup gâyet doyum olup gelüp gitdi.*” (Öztürk, 2014: 134)

“*Vilâyet-i Dimetoka’yı ve gayr vilâyetleri çalıp çarpmağa kodular.*” (Öztürk, 2013b: 78-79)

“*Murad dahi hemandem kal’anın etrafın çalıp çarpıp yine paşanın hizmetine geldi.*” (Öztürk, 2013b: 107)

Çare ne: (Ne çare) Çaresizlik, çözümsüzlük bildirir (Çağbayır, 2017d: 4313).

“*Buyurdi, girü toplar dökeler, yir yir topları kuralar, âfet daşları-la dögeler; ola ki girü bi-‘avni ‘inâyeti’llâh, eger takdîr-i Rabbânî ve hükm-i Samedânîde var-ısa feth olına ve eger emr-i ‘âlîde izin yog-ısa çâre ne?’*” (Uygur, 2007: 360)

Çav çıkarmak: (-) Şöhret bulmak, ün kazanmak.

“*Didi kim iderem vardur bir avum Cihân içinde çıka tâ ki çavum*” (Uygur, 2007: 100)

“*Tuyûr-ı memleketden ala bir av
Fezâ-yı saltanatta çıkara çav*” (Uygur, 2007: 142)

“*Atup devlet toğanın almaga av
Çıkarmaga cihân içinde ol çav*” (Uygur, 2007: 240)

Çekip çevirmek: (+) Yönetmek, yoluna koymak (Çağbayır, 2017a: 1133).

“*Mashara Arab varıp bir çapük fistan geyip ve bir çapük babuç geyip kendiyi
çekip çevirip bigvâr sürüp hünkâra varıp eyitdi: ‘Ey Han’ Beni İstanbul’a elçiliğe
gönder.’*” (Öztürk, 2013b: 141)

Çengâl urmak: (Pençe vurmak) Pençe ile vurmak, pençelemek (Çağbayır, 2017d: 4670).

“*Revân devlet toğanın saldı derhâl
Yitişdi urdı murg-ı sayda çengâl*” (Uygur, 2007: 142)

Çift sürmek: (+) Toprağı ekilebilir hâle getirmek (Çağbayır, 2017a: 1077).

“*Anuniçün kim: ‘Eğer Biligrad feth olunacak olursa bize çift sürmek lâzım
gelür’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 200)

“*Anuniçün râzı olmadılar: ‘Eğer Biligrad feth olunacak olursa bize çift sürmek
lâzım gelür’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 200)

“*Ertuğrul, Osman Gâzi’ye küçücük iken çift sürdürürdü.*” (Öztürk, 2014: 9)

“*Anadolu’da getirüp Türk kavmine üleşdürdiler, çift sürdürdiler.*” (Öztürk, 2014: 25)

“ *Âhir Turhan Beğ yoldaşlık etmeyüp akıncılara istimâlet verüp cevablaşup dedi kim: ‘Bunlar bir avuç kâfirdür, bunları dağıdup sonra varup her biriniz çiftünüz süregidüp varun’ deyüp, akıncılara bu istimâleti verüp akıncılar ve tovcalar bu haberi işidüp varamayup Kâsım Paşa yalunuz kalup, nâçâr varup kâfir leşkeriyle buluşup cenk edüp, kış günü zemheri vakt, sovak Rum-ili sovuğudur bizüm, leşkerümüz çıplak, kâfirün leşkeri âhen-pûş kal’a gibi arabası içine girüp toplar, tüfekler atılu, bu heybetle bizüm leşker tâkat getürmeyüp şikest vâkı’ olup, bizden bunca beğler hasâret olup, vezir Halil Paşa karındaşı Mahmud Çelebi derler ol dutulup esir olup Sultan Murad Han’a haber olup, Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkeri ile ve azebler ve yeniçerisiyle kapu halkıyla zemheri vakt İzladi-derbendi başında buluşup, kâfirler dahi derbend başına gelüp çıkacakları vakit Sultan Murad dahi derbend başına gelüp derbend başın alup gâyet cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 59)*

“ *‘Biz akın edecek yer kanda olur, lâbüd varıp çift sürmek gerek’ dediler.”* (Öztürk, 2013b: 293-294)

Çil yavrusu gibi dağılmak: (+) Toplu hâlde bulunurken birden başka başka yönlerle kaçışarak dağılmak (Çağbayır, 2017a: 1221).

“*Heman ki, Karaman kuzgunları Bayezid’in şehbâzların gördüler, çil yavrusu gibi dağıldılar.*” (Öztürk, 2013b: 340)

Çin etmek/kılmak: (-) 1. Doğrultmak, düzeltmek. 2. Gerçekleştirmek (Çağbayır, 2017a: 1230).

“*Mâlile mahbûbların çin eder
Edrene’ye dönüben andan gider*” (Öztürk, 2012: 46 / b. 584)

“*Feth edüben hûbların kıldı çin
Yine dağladı kamu kâfir için*” (Öztürk, 2012: 46 / b. 582)

Çare ne: (Ne çare) Çaresizlik, çözümsüzlük bildirir (Çağbayır, 2017d: 4313).

“Bir zamandan sonra ana erdi ecel

Çâre ne Hak emrine ‘azze ve cel’” (Atsız, 2013: 145 / b. 121)

“Çâre ne? Çün böyledür çarhun işi

Bâkî olmaz dâyimâ zinde kişi” (Atsız, 2013: 154 / b. 253)

Dabanca yemek: (Tokat yemek) Tokatlanmak (Çağbayır, 2017d: 5467).

“Hattâ Sultân Muhammed Han Gâzî’nün -ce’ale’l-cennete mesvâhu-
dabancasın yimegle uslanmayup, şerrinden sâkıt olmamışdı.” (Uygur, 2007: 568)

Dağ gibi: (+) Pek büyük, iri (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Ve üç kara dağ gibi gemi yanup helâk oldu.” (Öztürk, 2013a: 326)

Dağ taş: (+) Her yer, her taraf (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Cihan mâlı gözine zerre gelmez

Ki tağ taş cevher olsa tere gelmez” (Öztürk, 2001: 115 / b. 1322)

Dağ u taş: (Dağ taş) Her yer, her taraf (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Dört bin banı müretteb kâfirün

Dağ u taşı dolu leşker ol yerün” (Öztürk, 2012: 26 / b. 313)

Dağ ve taş: (Dağ taş) Her yer, her taraf (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Dağ ve taş ve kûh ü sahrâya tamam kâfir leşi dolmuş idi.” (Öztürk, 2013b: 277)

“Toldu askerden serâser iç ve taş
Oldu âdemden belirsiz dağ ve taş” (Öztürk, 2013b: 322)

Dağını taşını taramak: (-) Her yeri aramak.

“Bulam ol kaçgun kulümü arayam
Dağını taşını anun tarayam” (Öztürk, 2012: 42 / b. 517)

Dağlara düşmek: (+) Büyük bir acı veya üzüntü yüzünden kır bayır yalnız başına dolaşmak (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Ve sevdâ ehlinün emrâzı başlarında depreşmişdi ve ‘ışk ehli ‘âşıklar, delürüp taglara düşecek demlerdi ve nev-cuvânlar gonca-dehen ve sîmîn-ten mev-zûn-kad gülgün had, sib-gabgab, şîrîn-leb nigâr nâzeninlerle serviler sâyesinde nerges-ı sehlâ bigi altun ayagı elden komayacak demlerdi.” (Uygur, 2007: 382)

Darb urmak: (-) Dövmek (Kanar, 2011: 192).

“Berk bigi erişiben urdı darb
Düşmen ile eyledi şîrâne harb” (Atsız, 2013: 148 / b. 165)

“Kara-deryâ’dan yana bir kal’a sarp
Yapdı andan urdu İstanbul’a darb” (Öztürk, 2012: 43 / b. 531)

“Derhâl yıldırım bigi seng-i âfet yitişüp küffârun gemisine darb urdı kim, her bir tahtası deryâ yüzinde murg-ı âbîler bigi her tarafa perrân oldılar.” (Uygur, 2007: 504)

Darb yemek: (Dayak yemek) Dövülmek (Çağbayır, 2017a: 1371).

“İsfendiyar dahi kendüsü çomak darbin yidi.” (Öztürk, 2013a: 138)

“Âhir leşker-i İsfendiyar münhezim olup kendi dahi bozdoğan darbın yiyip, kaçıp Sinop’a girdi.” (Öztürk, 2013b: 243)

“Ki İbrâhîm Beg’idi şâhı anun
Yeyüben darbını şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1661)

Darı denli: (-) Çok küçük.

“Bu cümle ile hazret-i pâdişâh-ı gerdün-bârgâhın adl ü siyâseti bir mesâbede idi ki, rehğüzâr-ı askerinde ashâb-ı zirâ’atden bir ferde darı denli ziyan olmayıp, bir çöpe ziyan irgüren bin çûb-ı girân yerdî.” (Öztürk, 2013b: 275)

Daşra çekmek: (-) Dışarı çıkarmak (Çağbayır, 2017a: 1366).

“Vezîrler, bunı savâb gördiler kim, birez girüye çekilüp küffârı hisardan daşra çeküp tâ ki, gâlib olduk diyü germ olalar, birez meydâna geleler, İslâm ‘askeri dahi küffârdan intikâmlarını alalar.” (Uygur, 2007: 208)

Dediğine gelmek: (+) Başka birine ait önceden beğenmediği bir fikri sonradan doğru kabul edip uygulamaya kalkmak (Çağbayır, 2017a: 1407).

“Hikâyet özgedür ol dem bileler
Didüğüme kamu bir bir geleler” (Uygur, 2007: 472)

Defter etmek/eylemek: (-) Deftere yazmak (Çağbayır, 2017a: 1384).

“Devrümde olanı defter etdüm
Oğuz’dan olan Gök Alp’a gıtdüm” (Öztürk, 2013a: 4)

“Ve cemî’i halkını defter eyle.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Sipâhisini ve şehirlüsini ve köylüsini ve her kişinün ne kadar nakdi ve gayrı nakdi varısa defter eyle, zabt it.” (Öztürk, 2013a: 230)

“Andan pâdişâh Mahmud Paşa'ya buyurdu ki, varıp bu hisarın malını zabt edip, cemî' halkını defter edip, sipâhisini ve şehirlisini ve köylüsünü ve her kişinin ne kadar nakdi ve ne kadar terekesi var, cümlesini zabt edip hünkâra bildire.” (Öztürk, 2013b: 307)

“Ve dahi bu şehrin halkını, sipâhisini vü şehirlisini, ganî vü fakîr avrat u oğlan, muhassal her kimseyi cemî'-i esbâbıyile ta'allukâtıyile defter edip, pâdişâha lâyıf olanı alıp, koyacağıın koyup, el-hâsıl, kemâ-hüve hakkuhu hisara müte'allık olan mesâlihini tamam görüp, etrafa gemiler gönderip Azag'ı ve Yabu-Kirmen'i ol kenarda olan hisarları tâ Çerkes'e varınca feth etdi.” (Öztürk, 2013b: 329)

“Andan Menkûb'u dahi yazıp defter edip, Kefe'ye etdikleri gibi, ana dahi etdiler.” (Öztürk, 2013b: 330)

Defteri dürülmek: (+) 1. Yok edilmek, öldürülmek. 2. Ölmek (Çağbayır, 2017a: 1384).

“Dürüldü Karasi defteri yandı
Yeni defter ki gâzi kâtib etdi” (Öztürk, 2013a: 62)

“Bunlar işitdiler kim ataları ölmüş, defterleri dürülmüş.” (Öztürk, 2013a: 145)

Defteri yummak: (Defteri kapamak) 1. İlgiyi, ilişkiyi kesmek. 2. Söz konusu işi yapmaz olmak (Çağbayır, 2017a: 1384).

“'Utârid, defterin yumdı vü yıldı
Zühal hem kıssa n'oldugını bildi” (Uygur, 2007: 260)

Defterini dürmek: (+) 1. Hesabını görmek. 2. Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 1384).

“Yıl sekiz yüz elli dokuza irer
Defterin bir dahı a'dânun dürer” (Öztürk, 2012: 46 / b. 582)

“*Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü‘minân Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh’i ve Kara Boğdan ve İflak ve Rus vilâyetlerini velveleye koyup bunca gazâlar edüp, fı-sebîli’llâh Hak yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va‘de erişüp ecel yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi defterini dürüp, Allâhu ta‘âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi‘an Cemâziyelevvel’ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun meyyitini getirüp şehr-i Edrene’de babası Mihal imâretinde defn etdiler, innâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci‘ün.*” (Öztürk, 2014: 147)

“*Helâk iyledi uş düşmânı kahrın
Dürüldi defteri her il ü şehrün*” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2267)

“*Rûy-ı cihâna hükm-i şerîfün yürüyeli
Zulmün dürüldi defteri oldı cihana mîr*” (Öztürk, 2001: 199 / b. 2327)

Defterini tayy eylemek: (Defterini dürmek) 1. Hesabını görmek. 2. Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 1384).

“*Unıdıldı sehâda Hâtem-i Tayy
Bu işde defterin ol eyledi tayy*” (Gültaş, 1996: 275 / b. 1900)

Defterini yırtmak: (Defterini dürmek) Öldürmek (Çağbayır, 2017a: 1384).

“*Cüneyd’ün defterini yırtı Hamza
Hisarın aldı ömrün yıkdı Hamza*” (Öztürk, 2013a: 146)

Dehâni tutmak: (Ağzını tutmak) İleri geri konuşmamak; dikkatli konuşmak veya hiç konuşmamak (Çağbayır, 2017a: 127).

*“Bu ‘Abdülvâsi’ idicek beyânı
Nola tutarsa Dehhânî dehânî”* (Güldaş, 1996: 277 / b. 1918)

Dehri tutmak: (Dünyayı tutmak) 1. Her yeri kaplamak, yeryüzünü işgal etmek. 2. Her tarafa yayılmak, çok yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

*“Bularun lutfi dehri dutdı iy can
Görür halk-ı cihan bunlardan ihsan”* (Öztürk, 2001: 209 / b. 2460)

Dehşet almak: (-) Korkmak.

“Tâ ki küffâr -demmerhumu’llâh- İslâm nûrının heybetinden dehşet ala.”
(Uygur, 2007: 138)

Dek durmak: (Tek durmak) Uslu, sessiz sakin durmak; susmak (Çağbayır, 2017b: 1397).

“Gördi, dek durmag-ıla olmaz, oturmag-ıla iş başa varmaz.” (Uygur, 2007: 226)

“Eyitdi ki: Dek durmag-ıla olmaz.” (Uygur, 2007: 312)

Dem urmak: (Dem vurmak) 1. Sık sık anmak, sürekli bahsetmek. 2. Nefes almak (Çağbayır, 2017a: 1406).

*“Dem urup ejder yüz üzre düşdü ol
Kaşdı cümle gerçi leşker sağ u sol”* (Öztürk, 2012: 14 / b. 158)

“Lâ cerem ol merede-i tuğyân -ki afârît-i Süleymân’dan dem ururlar idi- çün nifâkta ittifâkları muhkem olmuş idi, tîg-ı zü’l-cevheyn üstine cân virdiler.” (Tulum, 1977: 57)

“Ve çün bu beşâret-i gazâ ve galebe-i cündü’llâh haberi âleme sürûr-bahş oldu, her dil-i hazîn ferah bulup medh-i Pâdişâh-ı muzafferden dem urdı.” (Tulum, 1977: 203)

“Bu resme iylemişdi ‘adli muhkem
Kimesne ancılayın urmadı dem” (Öztürk, 2001: 7 / b. 76)

“Açılmışdı şükûfe her taraftan
Dem ururlardı kuşlar ma ‘rifetden” (Öztürk, 2001: 18 / b. 208)

“Cihan parmagına olmuşdı hâtem
Ebû Ali Sinâ’dan ol urur dem” (Öztürk, 2001: 49 / b. 558)

Demiri sıksa mum eder: (-) “Güçlü, kuvvetli kişi” anlamında kullanılmaktadır.

“Anatoli şehbâzları gördü ki, küffâr leşkeri üzerlerine uğradı, Allah Allah getirip, dahi kâfiri ele alıp, bir vechile kırdılar ki, Âdem Nebi zamanından beri bu vechile neberd olmamışdı ki sıksalar elde demiri mum edip taşı nâlân ederlerdi.” (Öztürk, 2013b: 276)

Deng kalmak: (-) Hayran kalmak, çok şaşırmaq.

“Çerâkis bu üzre iderlerdi ceng
Ki anı görenler kalurlardı deng” (Tulum, 1977: 213)

Deng kılmak: (-) Şaşırtmak, şaşkına çevirmek (Çağbayır, 2017b: 1427).

“Söz öküştür vardı anda kıldı cenk
Gerçi kâfir kıldı ehl-i İslâm’ı deng” (Öztürk, 2012: 32 / b. 389)

Denize dökmek: (+) Düşmanı yendikten sonra denize kadar sürüp orada yok etmek (Çağbayır, 2017a: 1430).

“Gelüp Kostantin’ün dâyiresini yıkup yakup harâb edüp çok esirler alup, çok feth ü fütühile deniz kenârına gelüp, sonra duyup ardından yetişüp, deniz kenarında çıkup kuruda azîm cenk olup Beşir ibn-i Ertal âkıbet fırsat bulup, Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında kâfirleri sıyup denize döküp helâk edüp, kalan kâfirler kaçup deniz kenarında olan hisarlara girüp, bunlar dahi gelüp hisarlar üzerine düşüp alınmayup girü dönüp Şam’a geldiler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Hakk’un inâyeti ve hidâyeti ve Hazret-i Risâlet’ün aleyhi’s-selâm mu’cizât-ı bâhirâtı berekâtında kâfir leşkeri münhezim ve makhur olup denize döküldüler.” (Öztürk, 2014: 97)

Depere çalmak: (-) Başına vurmak (Çağbayır, 2017b: 1437).

“Hikâyet ederler ki, bir gâzi bir kâfiri depere çalıp iki pâre eyleyip depeledi.” (Öztürk, 2013b: 127)

Depesi üzerine: (Tepesi üstü) Başı yere gelecek şekilde (Çağbayır, 2017e: 5728).

“Ol gayretsizler, hamiyetsizler, muhannetler önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler, ol arada hazır bulunup Rüstem-vâr, Sam-süvâr gürzile nemed-pûş, halka-i be-gûş merdek başına karşudan gelürken gürzile atup eyle urdu kim,

hemandem mirdek-i hîzûn ol esnâda depesi üzerine yıkılup, başı hurde-hâş olup, girü birkaç dilâverler hazır bulunup, tîg-ı Samsam'ile kâfir-i hınzırı pâre pâre kıldılar.”
(Öztürk, 2014: 133)

Derde derman bağışlamak: (Derde derman olmak) 1. Sıkıntıları gidermek. 2. Çare bulmak (Çağbayır, 2017b: 1452).

*“Kişiye lutfi anun can bağışlar
Devâsuz dertlere derman bağışlar”* (Öztürk, 2001: 12 / b. 143)

*“Kişiye lutfi anun can bağışlar
Devâsuz dertlere derman bağışlar”* (Öztürk, 2001: 249 / b. 2948)

Derde derman olmak: (+) 1. Sıkıntıları gidermek. 2. Çare bulmak (Çağbayır, 2017b: 1452).

*“Ki mahza nûr-ı mutlakdur çü Kur'ân
Odur hem 'âkibet her derde dermân”* (Uygur, 2007: 150)

*“Kim oldur nass-ı kâtı', hükm-i Sultân
Kamu derdlülerün derdine dermân”* (Uygur, 2007: 150)

*“Cevâbun hâzır ise işün âsân
Degülse ne ola derdüne dermân”* (Uygur, 2007: 470)

Derde giriftâr olmak: (Derde düçar olmak) Dert sahibi olmak, kötü duruma düşmek (Çağbayır, 2017b: 1452).

*“ Acebdür ehl-i 'ışkun hâli iy yâr
Ki dürlü derde oldılar giriftâr”* (Uygur, 2007: 216)

*“Gel iy cân derdinde olan giriftâr
Bizi de eyle derdünden haber-dâr”* (Uygur, 2007: 554)

Derdine dert katmak: (-) Sıkıntıyı artırmak (Çağbayır, 2017b: 1452).

“Devâ bulmag-ıçun vasf itse verdi

Dahı artuk katar derdine derdi” (Uygur, 2007: 148)

Derisini yüzmek: (+) Derisini soymak, derisini et ve kaslarından sıyırıp çıkarmak (Çağbayır, 2017b: 1446).

“Ammâ ba‘zı yiğit yinil at yüzdürmek ile, ve tavar derisin yüzdürüp sal itmek ile, ve uvak gemiler bulup geçmek ile bin er geçüp kâfirün ardından yitişti.” (Tulum, 1977: 138)

“Pâdişâh-ı âlem-penâh ol mahalde azîm gazaba gelüp emr itdi ki celladlara: ‘Bunun derisin yüzüp biline varınca çarşularda nidâ edesiz ki; her kim ki pâdişâha hilâfet-i şer‘ nesneyi ilkâ iderse cezâ deyü gezdürüp ba‘de derisine saman toldurdılar.” (Öztürk, 2013a: 303)

“Kırılan Tatar leşkerinün hayalarını derisini yüzüp getirüp keçelere yapışdurup, bir ad için sayvan etdürdi.” (Öztürk, 2014: 11)

“Olurlar anda birkaç sığıra tuş

Bogazlayup derisin yüzdiler hoş” (Öztürk, 2001: 53 / b. 602)

Derman bulmak: (+) Çare bulmak; iyileştirme yolunu bulmak; iyileşmek (Çağbayır, 2017b: 1449).

“Dahı her güşelerde ide ihsân

Ki ehl-i derd olanlar bula dermân” (Uygur, 2007: 74)

“Yürek ölüm gussasından dolu bîm

Ne nebîler buldu derman ne hekîm” (Öztürk, 2014: 69)

“Kimsene bu derde derman bulmadı

Çâresin bunun kimesne bilmedi” (Öztürk, 2014: 69)

“Kimesne bulmaz ölüme derman
Toludur çarhun içi âh ü efgan” (Öztürk, 2001: 61 / b. 700)

“Bu teşvîşi gider üstünden iy can
Bulunmaz bu söz ile derde derman” (Öztürk, 2001: 210 / b. 2465)

Ders almak: (+) Bir olaydan deneyim sahibi olmak (Çağbayır, 2017b: 1451).

“Okuyup anlamadun ilm-i Hak’dan
Fenâdan almadun mı ders ü sabak” (Öztürk, 2013a: 129)

Dert çekmek: (+) 1. Üzüntü ve tasalara katlanmak. 2. Acı ve üzüntüden kurtulamamak (Çağbayır, 2017b: 1453).

“Mahabbet derdi gibi derd olmaz
Bu derdi çekmeyen bil, merd olmaz” (Uygur, 2007: 534)

“Burak’a binen menzile erdi
Sen çekersin burada derd-i firak” (Öztürk, 2013a: 336)

Derya bigi: (Derya gibi) Pek çok (Çağbayır, 2017b: 1454).

“Henüz ser-tâcidârân, server-i şâhân, lutf-ı ezelün manzarı, sa’âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarının mihteri Sultân Muhammed Han Gâzî dahı Karaman haddine kadem basmadın Karamanoglı İbrahim Beg’e çâsûslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başun yaragın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muhammed Han’dur; deryâ bigi bî-’ad ‘asker-i kesîr çeküp üzerüne geldi.” (Uygur, 2007: 88)

“Deryâ bigi ‘asker cem ‘ola.” (Uygur, 2007: 134)

“Kanı ol deryâ bigi ‘asker, o begler
Komişlardı yolında cân u serler” (Uygur, 2007: 514)

“A ‘dâ-yı dîni kırma-ıçun eylese gazâ
Deryâ gibiydi ‘askeri, şâh-ı cihâna hayf” (Uygur, 2007: 524)

“Mısır sultanı Melik Eşref dahi Mısır leşkerini ve Şam ve Haleb leşkerini cem ‘
edüp ağır leşkerle gelüp, Haleb nâhiyetinde Mecnun Tabak ovasında, yazısında,
Arab ve Acem leşkerleri deryâ bigi iki leşker birbiriyle buluşup uğraşup azîm cenk
etdiler.” (Öztürk, 2014: 36)

“Ale’s-sabah iki deryâ [bigi] leşkerler birbiriyle buluşdular.” (Öztürk, 2014:
38)

“İki taraftan iki deryâ bigi leşkerler iki ejderha birbirine dolaşup ceng [ü]
muhârebe oldu.” (Öztürk, 2014: 38)

“İki deryâ cûş edüp kaynayup, iki deryânun mevci birbirine katılıp, er âvâzi at
süheylinden, at ayağı toynuğundan toz havaya ağup, girü havadan bulut duman bigi
çöküp ag at, boz at, kara at birbirinden seçilmeyüp, oklar kazâ yağmuru bigi yağup
kılıçlar şimşek bigi yalabıyup, başlar kesilüp deryâ bigi kan mevci olup bir azîm olup
Rum-eli gâzileri, Anadolu dilâverleri ve Acem serverleri birbiriyle âheng edüp, iki
deryâ bigi leşker birbirinden ayırd olmayup:

Beyit

Bir neberd oldu ki hergiz rûzgâr
Görmemişdi ana benzer cenk var” (Öztürk, 2014: 38)

“Hazret-i Muhammed aleyhi’s-selâm arşun bir köşesinde bir ulu deryâ bigi
melâyikeler mevci bigi urûc edüp urup gider.” (Öztürk, 2014: 82)

Derya gibi: (+) Pek çok (Çağbayır, 2017b: 1454).

“İç mey-i ışkı vü deryâ gibi cûş it dem-be-dem
Vaktüni fevt itme direm ‘mâ aleyye ille’l-belâğ’ ” (Tulum, 1977: 87)

“*Ve şol dem ki çemen-i cûy-bâr-ı bahâr-ı sene selâsin ve tis'îne ve semâni mi'e hatt-ı dildâr-ı hûbyâr şeklin göstermeğe başladı, sipâh-ı zafer-penâh mülk-i Arab üzerine deryâ gibi aktı.*” (Tulum, 1977: 210)

“*Sultan Murad Han bu azamet bu şevketile veziri Hadım Şehabeddin Paşa'yula Edirne'den çıkup doğru Sultan Murad Han Varna tarafına gidüp, Ungurus kiral-ı la'înün üzerine yürüyüp hücum edüp varup Varna üzerine konup, buluşup, kiral-ı mel'una dahi haber olup Türk bunca bin leşker ile geldi deyüp, kiral dahi çerisini yasayup, alaylarını düzüp, top arabalarını dizüp, yayasını önüne dutup toplar, tüfekler, zenberekler atilup kiral dahi bu şevketile Varna'ya gelüp, iki derya gibi leşkerler birbirine alay bağlayup, her taraftan yürüyüp alay alaya gelüp, kalb kalbe dokunup toplar, tüfekler, zenberekler kazâ yağmuru gibi yağup birbirine atilup, Yanko mel'un sağ kolda, Kara Mihal derler bir ulu ban derler sol kolda, kiral orta yerinde göğüsde durup, Sultan Murad Han dahi Anadolu leşkeri sağ kolda, Rum-ili leşkeri sol kolda, orta yerde göğüsde azeb ve yeniçeri ön safda Sultan Murad Han önünde durup, kiral-ı mel'un leşkeri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü gömgök demür.*” (Öztürk, 2014: 61-62)

“*Rum-eli leşkerine bu inhizam ve ıztırab ve bu hâl vâkı' olup, girü bu taraftan Mahmud Paşa varup yardım edüp, Uzun Hasan leşkerini döndürüp gelüp gidüp, Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn, kâtilü'l-kefere ve'l-müşrikîn, el-mücâhid fi-sebîli'llah, Sultan Mehmed dahi bu hâli görüp ve bilüp, alaylarını düzüp hazır edüp yürüyüp Uzun Hasan kendü gelmeyüp, âkibet Sultan Mehmed Han, Uzun Hasan'un ardına düşüp kanda olduğunu bilüp üzerine yürüyüp, Uzun Hasan dahi gayret edüp çâr nâcâr olup, ol taraftan Uzun Hasan yürüyüp, bu taraftan Sultan Mehmed yürüyüp, iki deryâ gibi leşker birbiriyle buluşup alay alaya karşı.*” (Öztürk, 2014: 109)

“*Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid Rum-ili leşkeri, Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa Anadolu leşkeriyle sağ kolda durup, oğlu Mustafa dahi Karaman leşkeri, Türkmen leşkeri, Rum-eli leşkeri ile sol kolda durup, ol taraftan Uzun Hasan dahi kırklar ve Kürdler ve Acem ve Tatar leşkeri ile durup iki deryâ gibi leşker iki ejderha birbirine gurgurup birbirine karşı durup, bu taraftan toplar,*

tüfekler, zenberekler atılıp bir azîm cenk etdiler kim, böyle bir cenk dahi selefde yakın zamanda vâkı‘ olmamışdur.” (Öztürk, 2014: 109)

“Hakk’un inâyeti ve Hazret-i Risâlet’ün aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm mu‘cizâtı berekâtında ve gayb-erenlerün himmeti ve gâzilerün i’tikâdı berekâtı ve Sultan Bayezid’ün devleti berekâtında iki leşker birbiriyle buluşup, bunlar katre anlar umman deryâ gibi leşkerdür.” (Öztürk, 2014: 137)

“Ol iki deryâ gibi leşker, bu yanadan İslâm askeri, ol yanadan küffâr leşkeri birbirine kılıçlar saldılar; gürzler, sünüler urdular.” (Öztürk, 2013b: 276)

*“İşitdi bu işi çün Lâz şâhı
Direr deryâ gibi bî-had sipâhı” (Öztürk, 2001: 54 / b. 619)*

*“İşitdi bu işi çün Lâz şâhı
Direr deryâ gibi ol da sipâhı” (Öztürk, 2001: 66 / b. 762)*

(Birin) **Destinde olmak:** (Elinde olmak) 1. Bakımı, gözetimi altında olmak.
2. Egemenliği altında, yetkisinde olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 777).

*“Dahı ne kim ili var Germiyan’un
Olur destinde ol şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 72 / b. 816)*

*“Olur destinde ol şâh-ı cihânun
Penâh-ı arz u püşt-i âsmânun” (Öztürk, 2001: 73 / b. 827)*

*“Şehün destind’olur il gün vilâyet
Yüz urup şâha itdiler istikâmet” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2043)*

*“Olur destinde anun her vilâyet
İderler yüz sürüben istikâmet” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2180)*

“Zamâne rehberi destinde olsun

Cüzâm olsun hasûd gam-nâk olsun” (Öztürk, 2001: 255 / b. 3015)

“Sa‘adet mihriyile dâr-ı dünyâ

Anun destinde olsun iy tüvânâ” (Öztürk, 2001: 255 / b. 3017)

Destini tutmak: (Elinden tutmak) Birinin ilerlemesine yardımcı olmak, destek olmak (Çağbayır, 2017b: 1757).

“Halîl Paşa olur ol şahsun adı

Zaman destin dutup viridi murâdi” (Öztürk, 2001: 49 / b. 565)

Destur almak: (İzin almak) Bir şeyi yapmak için müsaade istemek (Çağbayır, 2017b: 1461).

“Geldi Sultan-öyüğü’ne çünkü şâh

Aldı destûr iki kardaş tutdu râh” (Öztürk, 2012: 16 / b. 179)

“Destur almadın gine Kastamonu’ya geldi.” (Öztürk, 2013a: 105)

“Ali Beğ Sultan Murad’dan destur alup vardı Haleb’e çıkdı.” (Öztürk, 2013a: 322)

“Yıldırım Han’dan destur aldılar.” (Öztürk, 2014: 35)

“Ve girü bir mübârek gazâ dahi Malkoçoğlu Balı Beğ dedükleri, Akkirman sancağı beğiydi, pâdişâhdan gazâyâ destur alup, her memleketlere adamlar gönderüp Anadolu’ya ve Rum-ili’ne her taraftan varup çağırdup, bir ulu gazâm vardur deyüp, yiğit yenil gelsünler, Allah doyurursa doyurayın deyü.” (Öztürk, 2014: 154)

“İsfendiyar buna hayli mahabbet gösterip, birkaç gün katında tevakkuf edip, ol murâdın dahi dile getirmeyip, destur alıp, Karamanoğlu yanına gitdi.” (Öztürk, 2013b: 203)

Destur dilemek: (-) İzin istemek (Çağbayır, 2017b: 1461).

“İshak Beğ ol yıl Mekke’ye destur diledi.” (Öztürk, 2013a: 166)

“Kızıl Ahmed destur diledi.” (Öztürk, 2013a: 226)

Destur istemek: (-) İzin istemek (Çağbayır, 2017b: 1461).

“Ki şehden destûr ister Mîr Ahmed
Didi kim size itdük şâh zahmed” (Öztürk, 2001: 74 / b. 840)

Destur vermek: (+) İzin vermek (Çağbayır, 2017b: 1461).

“Pâdişâh ben kulına buyursun, destûr virüp himmet yoldaş eylesün; geçeyin, düşmeni tağtayın ki, anların göründüğü kal’aya kuvvettür.” (Tulum, 1977: 80)

“Ve hükm-i cihân-ârâ şöyle imzâ buyuruldu ki: ‘Bi-inâyeti’llâhi Ta’âlâ’ çün yine bâd-ı savlet-i saltanatum ol ehl-i sefîne-i pür-zagînenün murâdı gemilerin garkâb-ı helâke saldı ve ol memleket-i hurrem-âbâd içindeki mahzûn u mahsûr olan ehl-i İslâm gamdan âzâd oldular, gerektür ki ol tâyife-i hâyifenün ile tağılanlarından asker-i zafer-rehberi toyurup kal’aların mesâlihî kemâ yenbağî kayurasın ve rây-ı sâyibün muktezâsınca ile hüsn-i karâr viresün ve askeri zafer-yâba destûr virüp âsitâne-i devletüm türâbı takbîline müsâra ‘at idesin.” (Tulum, 1977: 132)

“Çün beğler acz haberin virüp, emr-i mümkinî mümteni’ sûretinde gösterdiler, beğlere destûr viridi.” (Tulum, 1977: 136)

“İhsân kapuların açup, beğlerine ve kullarına fâhir hul’atler geyürüp destûr viridi.” (Tulum, 1977: 203)

“*Ve andan çeriye destûr virüp, kendüler atabe-i gerdûn-udde türâbı takbiline müsâra ‘at ittiler.’*” (Tulum, 1977: 214)

“*Niyet etdiler ki çeriye destur vereler.’*” (Öztürk, 2013a: 178)

“*Rum-ili çerisine destur verdi.’*” (Öztürk, 2013a: 178)

“*Leşkere destur verdi, diledi kim Edrene ‘ye gele.’*” (Öztürk, 2013a: 179)

“*‘Ve illâ pâdişâha birkaç sözüm var söyleyeyüm’ der, ‘eğer destur verürse’ dedi.’*” (Öztürk, 2013a: 181)

“*‘Ben kuluna destur ver, Tuna ‘yı öte geçeyüm’ der.’*” (Öztürk, 2013a: 199)

“*Hemandem andan dilediler; asker-i mansûra destur vereler.’*” (Öztürk, 2013a: 205)

“*Andan sonra leşker-i İslâm ‘a destur verdiler.’*” (Öztürk, 2013a: 206)

“*Destur verdiler.’*” (Öztürk, 2013a: 226)

“*Asker-i mansûra destur vermedi.’*” (Öztürk, 2013a: 229)

“*Ve hatırı olmayanları destur virdiler.’*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*Andan sonra pâdişâh asker-i mansûruna destur verdi; vilâyetlerine gönüldüler.’*” (Öztürk, 2013a: 282)

“*Asker-i mansûruna destur virdi.’*” (Öztürk, 2013a: 282)

“*Gitmeğe ihtiyarı olan kâfire destur virdi ve karar edüp duranını incitmedi.’*” (Öztürk, 2013a: 284)

“*Ve bir hisar dahi Tarsus ‘da yaptılar kim asker-i mansura destur vereler.’*” (Öztürk, 2013a: 316)

“*‘Yıldırım Han destur verürse çikalum arpalarımızı satalum’ dediler.’*” (Öztürk, 2014: 35)

“Birkaç günden sonra destur verdiler.” (Öztürk, 2014: 43)

“Beğlerbeği Şehabeddin Paşa Belgrad önünde havâle yapup, dahi Sultan Murad Han destur verüp girü Rum-eli leşkeriyle ve dahi on beş bin akıncı ile ve iki bin yeniçeriyle Eflak ilinden geçüp Ungurus vilâyetine varup Hadım Şehabeddin Paşa dahi Mezid Beğ gibi mağrur olup, iş Kudret’ündür, kudret-i semâ’idür elden ne gelir.” (Öztürk, 2014: 58)

“Eflak [ilinden] geçüp Ungurus vilâyetine varup, düşmen varduğun bilüp bilmeyüp teftiş etmeyüp, gâfil olup, kendüye mağrur olup, akıncıya destur verüp akıncı dağılıp her taraf gidüp, Mezid Beğ bir yerde durup halvet kalup, meğer Yanko adlu bir kâfir vardı.” (Öztürk, 2014: 58)

“Karamanoğlu İbrâhim Beğ Saru Ya’kub’u gönderüp girü sulh u musâlaha olunup, Sultan Murad Han andan gelüp yeniçeriye destur verüp ve sâyir halka dahi destur verüp, kendüsi beğliğini terk edüp, Ma’ansa’da oturup tahtını oğlu Sultan Mehmed Han’a ismarlayup Halil Paşa veziri olup, Mevlânâ Monla Husrev kadı-asker olup Sultan Mehmed tahta geçüp oturdu, hicretün sene 847.” (Öztürk, 2014: 60)

“Harkıl şehri yağmaya komadı, destur vermedi.” (Öztürk, 2014: 90)

“Çün Harkıl şehri yağmaya destur vermedi.” (Öztürk, 2014: 90)

“Mihaloğlu Gâzi Ali Beğ ol iki suları geçdükden sonra Varat şehrinün alt yanına geçüp, dahi ardından gelüp şehrinün haberi yogiken sekizinci gün deyince gâzilere destur verüp gelüp, Varat şehrinü yağma ve talan edüp malını, rızkını, esirini alup ve ilini, vilâyetini harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 111)

“Davud Paşa dahi ol aradan göçüp gelüp Anadolu leşkerine destur verüp Anadolu leşkeri yerlü yerine vardılar.” (Öztürk, 2014: 123)

“Davud Paşa dahi Rum-eli leşkeriyle gelüp Geli[b]olu’dan geçüp Rum-ili leşkerine destur verüp, beğlerbeğisi Ali Beğ ve Davud Paşa ikisi gelüp Vize’de

Sultan Bayezid Han ile halleda'llâhu ta'âlâ saltanatehû buluşdular.” (Öztürk, 2014: 123)

“Hisarı yıkup içinde olan hisar erlerine destur verüp, gönlü isteyen dursun, gönlü olmayan varsun gitsün dediler.” (Öztürk, 2014: 126)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ibn-i Mehmed Han halleda'llâhu ta'âlâ saltanatehû Kostantin'de karar edüp, Muharrem ayının evâsıtında girü Mihaloğlu Ali Beğ'e destur verüp on bin akıncıyla Ungurus ile Bosna aralığında seğirdüp derinliğe gidüp gitdükçe kâfir çerisi ardını bağladı.” (Öztürk, 2014: 144)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ibn-i Mehmed Han halle'dallâhu ta'âlâ saltanatehû Kostantin'de karar edüp, Muharrem ayının evâsıtında girü Mihaloğlu Ali Beğ'e destur verüp an bin akıncıyla Ungurus'ile Bosna aralığında seğirdüp tama' edüp gitdükçe içerülere gidüp hiç yine berüye çıkaruz demeyüp, kâfir leşkeri bunların ardın bağlayup ziyâde yığınaklar edüp gelecek yollarını bağladılar.” (Öztürk, 2014: 144)

“Pâdişâh bunda devlet eşiğinde dururken, bu taraftan Acem serverlerinden, Acem beğlerinden bir nice bin adamile gelüp devlet eşiğinden Sultan Bayezid Han'dan Sultan Ahmed'i isteyüp lâzım olup, bizüm beğler dahi verür vermezüz bigi olup, bu tereddüde iken, Sultan Ahmed dahi destur vermedüklerin bilüp, bu gelen beğlerle iç ara ittifak edüp, andan beğler dahi vermedüklerini bilüp sahih haber aldılar bildiler.” (Öztürk, 2014: 149)

“Düşmen bunda il ucuna gelince biz kendü memleketimüze varırız deyüp, dahi bu tedbiri edüp Tatar leşkeri ile üç gün anda durup dördüncü gün yirmi beşinci gün, mübârek Ramazan'un Çehârşenbe gününde leşkere destur verdi.” (Öztürk, 2014: 157)

“Ve girü Sultan Bayezid Han Eynebahtı hisarını feth edüp gelüp, Üsküb tarafından Filibe'den leşkerlere destur verüp Cemâziyevvel'ün üçüncü gün Cum'a gün Edrene'ye gelüp Yeni-saray'a konup karar etdi.” (Öztürk, 2014: 167)

“*Ve girü Rum-ili beğlerbeğisi Mustafa Paşa derler, vilâyetinde erâcif haberler olup Ungurus leşkeri kıral gelür deyüp, bu erâcif haberler üzerine Mustafa Paşa Rebî‘ülevvel’ün dördüncü günü Cum‘a günü şehr-i Kostantiniyye’den çıkup gelüp geçüp çıkup Edrene’den göçüp Filibe nâhiyetinde Rum leşkeri ile karar ediüp, sonra nesne zâhir olmayup Rum çerisine destur verüp Mustafa Paşa gelüp gidüp Receb ayınınun altısında Edrene’ye varup, birkaç gün oturup girü Edrene’den çıkup şehr-i Kostantin’e varup, girü Receba ayınınun on üçünde, Şenbe gün vezârete geçdi, vezir oldu.*” (Öztürk, 2014: 182-183)

“*‘Bu kâfirler ol sebebden guzâtı incidir’ deyip, Eskişehir’i Osman’a verip destur verdi ki, ‘Karacahisar’ı varıp yağma vü talan ede.’*” (Öztürk, 2013b: 39)

“*‘Bu kâfirler ol sebebden anlaru incidir’ deyip, Eskişehir’i Osman’a verip destur verdi ki, ‘Karacahisar’ı varıp yağma ede.’*” (Öztürk, 2013b: 39)

“*‘Bu kâfirler ol sebebden gâzileri incidir’ deyip, Eskişehir’i Osman’a verip destur verdi ki, ‘Karacahisar’ı varıp yağma ede ve talan kıla.’*” (Öztürk, 2013b: 39)

“*Orhan Gâzi bunun hüsn-i râyına ve akl u kiyasetine mu’tekid olmağın destur verdi.*” (Öztürk, 2013b: 74)

“*Bayezid Çelebi bunu görüp inip hünkâr ileyinde yer öpüp eyitdi: ‘Sultanım bana destur versin, sabrım kalmadı.’*” (Öztürk, 2013b: 97)

“*Hünkâr dahi destur verip Sultan Bayezid arslan gibi anrayıp ejderhâ gibi gıgırıp, ıldırım gibi yetişip sanki Karaman leşkeri bir mîşeydi ateş düşüp yanmağa başladı.*” (Öztürk, 2013b: 97)

“*‘Şâhine sivrisinek kovmak yaraşmaz’ deyip, yine Bursa’ya azm edip Kütâhiyye’ye gelicek çeriye destur verip devletile Bursa’ya geldi.*” (Öztürk, 2013b: 99)

“*Meğer bir gün Sultan beğlerle ayş ü nûşa meşguliken esnâ-yı sohbetde söz açarak Sultan eyitdi ki: ‘Acabâ karındaşım hâli nedir ve ne yerededir’ derken, ittifak ‘bir câsus geldi’ dediler, ki Sultan destur verip içeriye girdi.*” (Öztürk, 2013b: 197)

“Destur verip, Süleyman Subaşı içeri girdi.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Hünkâr, destur verip, Anadolu leşkerinin ba'zısın, Rum-ili çerisine akıncıyile yeniçeriyi koşup yürüyüp Eflak vilâyetine geçip dahi şaraba ve kebaba ve tena'uma meşgul oldu.” (Öztürk, 2013b: 166)

“Sultan Murad kâsd etdi ki, çeriye destur vere.” (Öztürk, 2013b: 274)

“Rum-ili çerisine destur verdi.” (Öztürk, 2013b: 274)

“Bu kâfir eyitdi: ‘Gözüme bunun gibi esirlik gözükecekmiş. Pâdişâha birkaç sözüm var, destur verirse söyleyeyin.’” (Öztürk, 2013b: 278)

“Yüz ağartmaya deyü destur vermeyip, anı azl edip, def'i İshak Paşa'ya hil'at geyürüp, Anadolu beğlerbeğliğün verip gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 282)

“Hünkâra eyitdi: ‘Devletlü sultanım! Ben kuluna destur ver, Tuna'yı öte geçeyim, hisarın karşısına oturayım.’” (Öztürk, 2013b: 293)

“Sultan Mehmed diledi ki leşkere destur vere.” (Öztürk, 2013b: 297)

“Andan leşkere destur verdiler.” (Öztürk, 2013b: 297)

“Destur verdiler.” (Öztürk, 2013b: 305)

“Hünkâr, Eflak gazâsından gelicek asâkir-i mansûreye destur verip, doğru Gelibolu'ya varıp hükm etdi ki, Gelibolu'nun ve İstanbul'un gemilerini donadalar.” (Öztürk, 2013b: 307)

“Mahmud Paşa dönüp, yine hünkâra kavuşup, çeriye dahi destur vermedin haber geldi ki, Midilli üzerine gemiler geldi.” (Öztürk, 2013b: 310)

“Pâdişâh ol kâfirlere destur verip, dilediği yere giden gitdi.” (Öztürk, 2013b: 332)

“Bize destur ver, varalım Bursalı'dan intikâmımız alalım.” (Öztürk, 2013b: 340)

“Hünkâr dahi devletile Filibe'ye varıp anda on gün oturup andan Köstence'ye varıp anda dahi birez oturup andan Samakular'a andan Çamurlu'ya andan Saruyar'a varıp bunların her birinde bir nice eyyâm yaylayıp âhir Sofya üzerine konup anda kal'aların yapılip müretteb olduğu haberi gelip andan leşkere destur verip, devletile ol yılın şa'banı evâhirinde Edirne'ye gelip ramazanı anda tutup bayramı edip şevval ayında İstanbul'a gelip adl ü dâda meşgul oldu.” (Öztürk, 2013b: 342)

“Ve gitmek ihtiyâr eden kâfirlere destur verip ve duranlara durdu.” (Öztürk, 2013b: 343)

“İşitdi bu sözi orada Osman
Heman virdi çeriye destûr ol han” (Öztürk, 2001: 44 / b. 504)

“Şehâ virgil bana destûr geçeyin
Geçüben kâfirün kanın saçayın” (Öztürk, 2001: 52 / b. 597)

“Virür oğluna destûr şâh-ı server
Anunla rehber oldı elli beş er” (Öztürk, 2001: 52 / b. 598)

“Bu sözi gûş idüp şâh virdi destûr
Yatın görüp yaragın iyledi pür” (Öztürk, 2001: 74 / b. 843)

“Didi destûr bana vir ceng kılayın
Varayın anunile bulışayın” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2639)

Devlet bulmak: (-) Mutluluğa ermek, mutlu olmak (Çağbayır, 2017b: 1470).

“Anun-çun bulmadılar 'izz ü devlet
Bu halk anun-ıçun kılmadı ragbet” (Uygur, 2007: 410)

“Zihî devlet ki hatun buldu Hak'dan
Ki burcundan belürdi gün şafakdan” (Öztürk, 2013a: 28)

Devlete ermek: (-) Mutluluğa ermek, mutlu olmak.

“Suçumuz ‘afv idüp irgür devlete” (Uygur, 2007: 38)

“Yarın anda ebed milkine varıcak, devletlere ve sa’âdetlere irişdiler.” (Uygur, 2007: 68)

“Yine nihâl-i devlete bir hü mâ kondı kim cihân halkı sâye-i ‘adlinde devletlere ve sa’âdetlere irişdiler, bî-nihâyet ve bî-şumâr her vech-ile.” (Uygur, 2007: 70)

Devran sürmek: (+) Mutluluk ve refah içinde yaşamak (Çağbayır, 2017b: 1473).

“Karaman’a göndürür verdi alem
Sürdü sultan dahı devrânını hem” (Öztürk, 2012: 37 / b. 459)

“Zamândan her ne maksûd-ısa görsün
Dahı devletle devrânını sürsün” (Uygur, 2007: 306)

“Felek durdukça dursun bu cihânda
Sürüp devrânı şâh olsun zamânda” (Uygur, 2007: 322)

“Gelüp devran sürenler âlem içre
Heman arzuları hayal kalıpdur” (Öztürk, 2013a: 81)

“Hususâ kim bu han gör âlem içre
Ne devranlar sürüp ne devre gıtdi” (Öztürk, 2013a: 235)

“Zi devran ki ne devranlar sürüldü
Muhammed Han adûları sürüldü” (Öztürk, 2013a: 261)

“Âşıkî’nün du ‘âsı hana her dem
Ola ömrü uzun çok süre devran” (Öztürk, 2013a: 288)

“Dün ü gün ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdan’ile devran” (Öztürk, 2001: 70 / b. 801)

“Oturup ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdân’ile devran” (Öztürk, 2001: 124 / b. 1422)

“Dün ü gün ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdan’ile devran” (Öztürk, 2001: 145 / b. 1673)

“Oturup ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdân’ile devran” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2083)

“Bu resme ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdân’ile devran” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2098)

Dil almak: (-) Dil tutmak, dil getirmek (Tulum, 2011: 589). Düşman hakkında bilgi almak için esir yakalamak.

“Kâfirler Türk’ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil’den geçenlerin üzerin urup dün basgunun edip ba’zını kılıçdan geçirip ve ba’zını denize gark edip geçmiyeni dönüp yine İstanbul’a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Kâfirler Türk’ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil’den geçenlerin üzerin urup basıp ba’zın kılıçdan geçirip, ba’zı denize gark olup geçmiyeni dönüp yine İstanbul’a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Andan göçüp hünkâr Ali Paşa’ya eyitdi: ‘Bize bir kişi gerek ki, önce gidip varıp dil alıp haber bile.’” (Öztürk, 2013b: 112)

“Ol gün andan karar edip erte yine göçüp giderken kâfirten dil alıp, hünkâra iki kâfir getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 116)

“*Hemandem hünkâr buyurdu, mancınıkları oda urup kalkıp Ungurus’un üzerine yürüyüp evvel Tırnova’ya varıp anda hünkâr cebe görüp Evrenüz Beğ’i dil almağa gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 137)

“*Kâfir leşkerini bir vechile hıfz etmişidi ki, Evrenüz Beğ dil almağa kâdir olmayıp, hacletile yine sultana gelip eyitdi: ‘Bu kâfirden gâfil olmamak gerek.’*” (Öztürk, 2013b: 137)

Dil bağlamak: (Dilini bağlamak) Susmaya mecbur etmek, susturmak (Çağbayır, 2017b: 1508).

“*Belâlar ukdesinde bağlayup dil
Ki bilmez nice hâl ola bu müşkil*” (Öztürk, 2001: 18 / b. 205)

Dil çıkarmamak: (-) Bir yerde bulunan düşmanı, başkaları duymasın diye hepsini öldürmek (Çağbayır, 2017b: 1508).

“*Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükin idecek olursan, bin Osmanlu’ya bir Karamanlu degmeye ve ‘askeründen bir dil çıkmaya; seni ve âskerüni tozudup külüni göge savuralar, diyü haber virdüler.*” (Uygur, 2007: 88)

“*Gördi kâfirler ki bu olacak iş degül, eger bir lahza dahı dayanup durursa şöyle kırarlar kim ‘askerinden bir dil çıkmaz; gendü diş koyuracak ejdeha degül.*” (Uygur, 2007: 446)

Dil tutmak: (+) 1. Hiçbir şekilde konuşmamak. 2. Düşmanın durumu hakkında bilgi alabilmek için bir düşman askeri yakalayarak sorguya çekmek (Çağbayır, 2017b: 1511).

“*Söz kesen ve dil tutan bile getürmüşlerdür.*” (Öztürk, 2013a: 92)

“*Söz kesen ve dil tutandur getürdikleri.*” (Öztürk, 2013a: 92)

“ ‘Bize bir dil tutup getirmezsin kim biz dahi ana göre tedârük edevüz’ dedi.”
(Öztürk, 2013a: 157)

“Ol tutulan dil eyitdi kim: ‘Kara Boğdan oğlu vardı, Lih vilâyetine gitdi’ dedi.”
(Öztürk, 2013a: 291)

Dil uzatmak: (+) Toplumca değer verilen bir kişi veya bir şey için kötü ve aşağılayıcı sözler söylemek, iftira etmek (Çağbayır, 2017b: 1511).

“Bî-nihâyet leşkerler cem’ olup Kostantin’ün üzerine düşüp, girü Edrene’de ejderha-peyker bigi toplar dökdürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene’den çekdürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene’den çıkup varup şehri Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal’anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil’de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed’e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa’ya salla’llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet’e aleyhi’s-selâm dil uzadukları için, Hak tebâreke ve ta’âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkabet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fî-sebîli’llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılıp bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılıp hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

“Ehl-i islâm’a karşı çağırup dürlü dürlü cevablar herzeler söyleyüp hâşâ Sultan Mehmed’e dil uzadup mühmel mühmel sözler söyeldiler.” (Öztürk, 2014: 72)

Dil vermek: (Gönül vermek) İçten severek bağlanmak, âşık olmak (Çağbayır, 2017b: 2212).

“Yaş içinde gark olup nilûfer olmuş zerd-rû

Dil virüp hüsnine âbun benzler olmuş mübtelâ” (Uygur, 2007: 56)

“Olarun şem’i cânlar, dil virenler

Komak gerek yolunda baş u cânlar” (Uygur, 2007: 434)

Dilden çıkmak: (Ağzından çıkmak) Farkında olmadan söylemek.

“Yalandur seni ileden cahîme

Bilinür ol yalan dilden çıkıncak” (Öztürk, 2013a: 131)

Dilden dile düşmek: (Dile düşmek) (Herhangi bir söz, şiir veya olay için) Yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1508).

“Bu esnâda dâ’î-i kemîne dahi, silk-i duâcılardan olmak tama’ı ile kusûr-i bidâ’atüme bakmayup, bu dürer-i manzûmı dilden dile düşürdüm.” (Tulum, 1977: 204)

Dilden düşürmemek: (+) Her zaman konuşmak, sözünü etmek (Çağbayır, 2017b: 1508).

“Meseldür söylenür dünyâ duraldan

Ki düşmez halk içinde hiç dilden” (Uygur, 2007: 108)

Dilden gidermemek: (Dilden düşürmemek) Her zaman konuşmak, sürekli söylemek (Çağbayır, 2017b: 1508).

“Bu cihetten dâyimâ zikrini dilden ve fikrini dilden gidermez idi ve husûlinün isti‘câline işâret iderdi.” (Tulum, 1977: 40)

*“Giderme dâ‘imâ tevhîdi dilden
Gülün sıdkun sen key sakla gilden”* (Öztürk, 2001: 31 / b. 356)

Dilden/Dilinden koymamak: (Dilden/Dilinden düşürmemek) Her zaman konuşmak, sözünü etmek (Çağbayır, 2017b: 1508).

*“Dilinden komaya tevhîd-i Hakk’ı
Gice gündüz ide temcîd, Hakk’ı”* (Uygur, 2007: 166)

*“Zehir yirsin egerçi dehr elinden
Veli datlu sözünü koma dilden”* (Uygur, 2007: 380)

*“Ölümi koma dilünden anadur
Unutma kendini ‘azmün anadur”* (Öztürk, 2001: 112 / b. 1278)

Dilden terk etmemek: (Dilden düşürmemek) Her zaman konuşmak, sürekli söylemek (Çağbayır, 2017b: 1508).

*“Ecel virdini terk itme dilünden
‘Amel defterini koma elünden”* (Öztürk, 2001: 31 / b. 357)

Dile almak: (-) Anmak (Çağbayır, 2017b: 1508).

“*Temür, Haleb’in üzerine varıp halk hisarı vermeyip ceng olup mübâlâğa adam kırılıp, âhirü’l-emr hisarı darb-ı destile alıp zulmü kemâlinde kıldı, işler etdi ki, dile almağa yaramaz.*” (Öztürk, 2013b: 145)

“*Temür, Haleb’in üzerine varıp halk hisarı vermeyip ceng olup mübâlâğa adam kırılıp, âhirü’l-emr hisarı darb-ı destile alıp zulmü de kemâlinde kıldı, nesnelere etdi ki dile almağa yaramaz.*” (Öztürk, 2013b: 145)

“*Nesnelere etdi ki, dile almağa yaramaz.*” (Öztürk, 2013b: 268)

Dile gelmez: (-) Sözle anlatılmaz (Çağbayır, 2017b: 1509).

“*Diyelim, gerçi kim dinilse olmaz
Dile binde birisi çünkü gelmez*” (Uygur, 2007: 540)

“*Çü gördüm geçdi bu ‘ömr-i cevânî
Dile gelmezdi bu zâr-ı nihânî*” (Öztürk, 2001: 19 / b. 226)

“*Anun hep yanmadur cümle kayası
Ki gelmez dile hiç anun kıyâsı*” (Öztürk, 2001: 196 / b. 2298)

Dile getirmek: (+) Söylemek, anmak (Çağbayır, 2017b: 1509).

“*Onarsun dir isen işünü çalıp
Getür her nefeste adını dile*” (Tulum, 1977: 98)

“*İsfendiyar buna hayli mahabbet gösterip, birkaç gün katında tevakkuf edip, ol murâdın dahi dile getirmeyip, destur alıp, Karamanoğlu yanına gitdi.*” (Öztürk, 2013b: 203)

“*Dile getürmek eshâbın revâdur
Bularun her sözi derde devâdur*” (Öztürk, 2001: 6 / b. 64)

Dili ayruksı olmak: (Ağız değiştirmek) Yerine ve zamanına göre söylediklerini değiştirmek, yalan söylemek (Çağbayır, 2017a: 123).

“*Bu hükm ile çü almışdı ol ili
Çün ol hân oldu ayruksı oldu dili*” (Güldaş, 1996: 258 / b. 1767)

Dili dönmek: (+) 1. Bir sözü güzel biçimde söyleyememek. 2. Amacını iyi anlatamamak (Çağbayır, 2017b: 1509).

“*Düzerem Türkîyi Türkî dilile
Bu dönmez dilile işbu bilile*” (Öztürk, 2001: 204 / b. 2395)

Dilini tutmak: (+) Sonunda kişiye zarar verecek sözleri söylememeye özen göstermek, çirkin konuşmaktan sakınmak (Çağbayır, 2017b: 1510).

“*Sultan Murad bunları görüp, gülüp eyitdi: ‘Leşkerin anayidi dek dilin tutup
nişâk etmese, epsem yerinde otursa.*” (Öztürk, 2013b: 275)

“*Dilün dut neşüne iyle tahammül
Ola cümle işün sag olmaya sol*” (Öztürk, 2001: 79 / b. 899)

“*Gözin yumdu gönül sevdâlarından
Dilin dutdı cihan gavgalarından*” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2187)

Dille/Dillerle beyan olmamak: (-) Sözle anlatılamamak.

“*Ammâ rivâyet iderler ki, şâh-ı ‘âleme vüzeradan ba’zısı devletlü pâdişâhdan
tevakku’ iderüz kim, lutf-ıla bir pâre girü çekilüp kâfire bir al idelüm; tâ ki elimüz
irer yire gelsün, diyicek bir mertebede gayret çekdi, dirler ki, dillerle beyân olmaz.*”
(Uygur, 2007: 208)

“*At ve tavar cümle ‘asker bir mertebede müzâyakada idi ki dille beyân olmaz.’*”
(Uygur, 2007: 248)

“*Ol dem ki bu haberi vezirler sultân-ı ‘âlem Muhammed Han Gâzî’nün sem ‘ine yitişdürdiler, bir mertebede gazaba gelüp incindi kim, dillerle beyân olmaz.’*” (Uygur, 2007: 412)

“*Hâliyâ sultân-ı âlem, kış seferine teveccüh itdügi eyyâmlarda kış bir mertebede idi kim, vasfi, dillerle beyân olmaz.’*” (Uygur, 2007: 458)

Dillerde dâsîtân olmak: (Dillere destan olmak) Halk arasında yayılmak, duyulmak (Çağbayır, 2017b: 1511).

“*Âhir, felek dahı ana bir oyun oynadı kim kıyâmete dek dillerde dâsîtân ola, söylene.’*” (Uygur, 2007: 518)

Dilli dilince: (-) Her biri kendi dilince (Çağbayır, 2017b: 1518).

“*Amhur eyü söz tâ haşr alınca
Ki her kavm içre hep dillü dilince’*” (Uygur, 2007: 364)

Dine davet etmek/eylemek: (-) Dini kabul ettirmek için çağrı yapmak (Çağbayır, 2017b: 1521).

“*Derler ki, tekfur hâle vâkıf olmayıp gelip Bilecik civarında Kaldırayık Deresi’ndeki bınarda sohbet edip Osman’ı dine da‘vet etmiş, kabul etmeyip Bilecik kal’asına tekvurun ekser halkı varıp, ‘tekfur bu gece gelmez’ dediler.’*” (Öztürk, 2013b: 42)

“*Hünkâr, hicretin sekiz yüz otuzunda Rum-eli’ne geçip gazâyâ meşgul olup Laz vilâyetini feth edip küffârını evvel dine da‘vet eyledi.’*” (Öztürk, 2013b: 249)

Dine gelmek: (-) Bir dini kabul etmek.

“*Ve hem bu mürüvvet nicesine sebep olup İslâm dinine geldiler.*” (Öztürk, 2013a: 58)

“*Burada hayli kâfir geldi dîne
Ki yoldaş oldu şâh-ı güzîne*” (Öztürk, 2001: 59 / b. 674)

Dine girmek: (-) Bir dini kabul etmek.

“*‘Beni şimden girü Müsülman edün, İslâm dinine girürin’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 36)

Diri almak: (-) Sağ olarak ele geçirmek.

“*Bu aralıkta niçe başlar kesildi ve diri kâfirler alındı.*” (Tulum, 1977: 50)

Diri kalmak: (+) Hayatta olmak; dinç ve sağlıklı olmak (Çağbayır, 2017b: 1536).

“*Bir rivâyet de budur kaldı diri
Ölmedi ol gâziler[ü]n serveri*” (Öztürk, 2012: 15 / b. 165)

“*Ele aldılar çün yaya kâfiri
Diri kalmadı ola binden biri*” (Tulum, 1977: 83)

Diri komak: (-) Yaşamasına izin vermek, öldürmemek (Çağbayır, 2017b: 1536).

“*Lâz’ı cümle banı yetmiş bin eri
Kırdılar komadılar birin diri*” (Öztürk, 2012: 30 / b. 357)

Diri tutmak: (-) Sağ olarak ele geçirmek.

“Sınuban bahra girüp gitdi Tatar

Nice Tatar’ı bular diri tutar” (Öztürk, 2012: 16 / b. 181)

“Çok kırdılar ve diri tuttılar.” (Tulum, 1977: 138)

“Ve niçelerin dahi diri tutdular.” (Öztürk, 2013a: 181)

“Hayli kâfir alıkodılar, diri tutdular.” (Öztürk, 2013a: 210)

“Ve bile olan beğlerinün ekserini kırdılar ve niçelerin dahi diri tutdular.”
(Öztürk, 2013a: 258)

“Ve hem bile gelen kâfirlerün nicesin diri tutdular, pâdişâh hazretine göndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Ve hem bile gelen kâfirlerün niçelerin bile diri tutdular.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Ve altı yüz kâfir dahi diri tutdular, hünkâra getürdiler.” (Öztürk, 2013a: 327)

“Birbirine nasihat edip eydürleridi ki: ‘Ele giren Türkleri diriyle tutun.’ ”
(Öztürk, 2013b: 123)

“Ve nicelerin dahi diri tutdular.” (Öztürk, 2013b: 276)

Dirile yemek: (Çiğ çiğ yemek) Bir kimseyi öfke ile aşırı derecede hırpalamak
(Çağbayır, 2017a: 1216).

“İrüp tokışdı bunlar birbirile

[Ki] bulsa birbirin yirdi dirile” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1387)

Dirlik dirilmek: (-) Hayat geçirmek, ömür sürmek (Çağbayır, 2017b: 1539).

“Hurrem, ol cânlardur ki bugün bu bî-sebât fânî evde eyü dirlik dirildiler.”
(Uygur, 2007: 68)

“Dirilenler bu yolda eyü dirlik

Nihâyetsüz görürler Hak’dan eylik” (Uygur, 2007: 128)

Diş koyurmak: (Diş geçirmek) Saldırmak, zorla istediğini yaptırmak (Çağbayır, 2017b: 1543).

“Gördi kâfirler ki bu olacak iş degül, eger bir lahza dahı dayanup durursa şöyle kırarlar kim ‘askerinden bir dil çıkmaz; gendü diş koyuracak ejdeha degül.”
(Uygur, 2007: 446)

Diz çökmek: (+) Dizlerini yere koyarak oturmak (Çağbayır, 2017b: 1553).

“Elçi dahi âdet üzerine diz çökdü, mektubunu sundu.” (Öztürk, 2013a: 221)

Doğru gelmek: (Doğru çıkmak) Gerçek olduğu anlaşılmaq (Çağbayır, 2017b: 1563).

“Doğru geldi her ne ki işlediyse ol

Yerine yetdi ne başladıysa ol” (Atsız, 2013: 142 / b. 72)

Don biçmek: (-) Elbise kesmek (Çağbayır, 2017b: 1584).

“Her taraıdan fenâ sâkileri tolı tolı ölim câmların sundılar; ecel hayyâtları donlar biçdiler.” (Uygur, 2007: 208)

Döküp saçmak: (+) Ziyan etmek, saçmak (Çağbayır, 2017b: 1597).

*“Cihanda dürlü bünyâd itdi bunlar
Döküp saçup dükelin gitdi bunlar”* (Öztürk, 2001: 44 / b. 511)

Dört taraf: (Dört bir taraf) Her taraf, bütün çevre (Aksoy, 1988: 732).

“Ve dört tarafa akıncı salıverdi.” (Öztürk, 2013a: 93)

*“İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet
Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri
gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılup târmâr olup, Uzun
Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü
kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.”* (Öztürk, 2014: 109)

Dört yan: (Dört bir taraf) Her taraf, bütün çevre (Aksoy, 1988: 732).

“Gâh gâh atasıyile Orhan Gâzi dört yana seğirdürleridi.” (Öztürk, 2013a: 32)

“Ammâ Osman Gâzi oğlu Orhan’ile dört yana seğirdim iderleridi.” (Öztürk, 2013a: 32)

“Ve dört yana akıncı salıverdi.” (Öztürk, 2013a: 93)

“Ve dört yana akın salup yıkdılar ve bozdular.” (Öztürk, 2013a: 94)

“Atınun dört yanından sarmaşdılar.” (Öztürk, 2013a: 106)

“Dört yanın yıka boza, harâmilik ede Bursa’ya geldi.” (Öztürk, 2013a: 115)

*“Bu taraftan Osman Gazi oğlu Orhan’ile buluşup dört yana iller açmağa
başladılar.”* (Öztürk, 2014: 15)

“Gözün açup dört yana nazar etdi, mütehayyir, hayran kaldı.” (Öztürk, 2014: 79)

“Düşüm ola deyü fikr ederek gördü kim düş değül, durdu, dört yana gezdi yürüdü, seyr ederek nâgâh ol nâhiyetün beğlerinden birini gördü buldu ve bildi.” (Öztürk, 2014: 79)

“Gâh gâh oğlu Orhan 'ile dört yana seğirdirleridi.” (Öztürk, 2013b: 50)

“Andan sonra Bayezid Han yürüyüp Nigebolu 'yu ve Silisre 'yi feth edip andan Mora tarafına gidip Karaferye 'ye varıcak kendi oturup dört yana akıncılar salıp, yıkdılar ve yakdılar.” (Öztürk, 2013b: 139)

“Gâh gâh anı dört yana beğlere gönderirdi tuhfelerle.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Gâziler kıralın başın görüp, dört yana kâfiri kırmağa başlayıp, bî-kıyâs kâfir kırıp, arabaların aldılar.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Gâziler kıralın başın görüp, dört yanadan kâfiri kırmağa başlayıp, bî-kıyâs kâfir kırıp, arabaların aldılar.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Şu kim kaplar dört yanun sipâhi
Tutar ol yanadan bu yana râhi” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2771)

Dua almak: (+) İyi yapılan bir işle birinin hoşnutluğunu kazanmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 720).

“Gök Alp 'un nesli Osman gör ne kopdu
Du 'â aldı velîden vâli kopdu” (Öztürk, 2013a: 37)

“Nasihat aldı Orhan kardaşından
Du 'âlar aldı iş ü yoldaşından” (Öztürk, 2013a: 53)

“Dahi aldı du 'â cümle velîden
Du 'âlar ister Orhan cümlesinden” (Öztürk, 2013a: 53)

“Mirasdur du 'â almak Âl-i Osman
Fârigler bu halkun dünyesinden” (Öztürk, 2013a: 53)

“Du‘â aldı dervişden.” (Öztürk, 2013a: 65)

“Oğul kim mukbil olup du‘â alsa
Atanun devleti, yüzü ağıdur” (Öztürk, 2013a: 175)

“Orhan kabul edip dervişin yine du‘âsın alıp gitdi.” (Öztürk, 2013b: 74)

Dûr düşmek: (Ayrı düşmek) Uzak olmak, uzakta bulunmak (Çağbayır, 2017b: 1625).

“ ‘Rûm’ı şehzâdelerünüze erzânî buyurursız, ve vilâyet-i mevrûs fukarâsı -ki ahhâb-ı kadîmdür- didâr-ı ferhunde-âsâr-ı pâdişâhtan dûr düşüp mütehassir kalurlar.’ didi.” (Tulum, 1977: 182)

Düğün urmak: (-) (EAT- Düğün vurmak) Düğümlemek (Çağbayır, 2017b: 1646).

“Didiler şehâ bu mübârek düğün
Adûnun yüreğine ursun düğün” (Tulum, 1977: 89)

Dün gün: (Gece gündüz) Her zaman ve sürekli (Çağbayır, 2017b: 1652).

“Kimi dün gün dürüşür mankur ister
Yolar saçın sakal başın taz eyler” (Öztürk, 2013a: 93)

“Dedi dün gün gazâ edem cihanda
Deyeler mest-i ışk oldu bu sarhoş” (Öztürk, 2013a: 197)

“Ammâ Yörgüç bu hisarı almağa sâ‘i olup dün, gün sevdâsındayidi.” (Öztürk, 2013b: 272)

“*Ammâ Yörgüç bu hisarı almağa sa’y edip dün, gün sevdâsındayidi.*” (Öztürk, 2013b: 272)

“*Cihanun kem işi budur bilürsin
Buna dün gün neyiçün özenürsin*” (Öztürk, 2001: 32 / b. 370)

“*İderler idi dün gün zikru’llah
Dimezlerdi Muhammed Resûle’llah*” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1453)

“*Ki hâlden hâle döndürür cihânı
İder bir fi’li ol dün gün nihânî*” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1856)

“*Otuz hâfiz dahi anda tamâmet
Kodî dün gün kıla Kur’an tilâvet*” (Öztürk, 2001: 170 / b. 1980)

Dün ü gün: (Gece gündüz) Her zaman ve sürekli (Çağbayır, 2017b: 1652).

“*Mîr Süleyman dün ü gün sohbet eder
Ahmedî’le dem-be-dem işret eder*” (Öztürk, 2012: 36 / b. 448)

“*Yaratdun sen emrünile tapundan
Beni ayırma dün [ü] gün kapundan*” (Öztürk, 2001: 2 / b. 14)

“*Karaman’ile şâhun cengi çokdur
Anunla dün ü gün âhengi yokdur*” (Öztürk, 2001: 64 / b. 731)

“*İderdi dün ü gün şâhile sohbet
Hem ideridi şâha [çok] nasihat*” (Öztürk, 2001: 68 / b. 780)

“*Dün ü gün ‘iş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yezdân’ile devran*” (Öztürk, 2001: 70 / b. 801)

“*Eger bir tıfl bir hammâlca altun
Getürüp gezerise her dün ü gün*” (Öztürk, 2001: 116 / b. 1327)

“Dahi emr ider anda şâh-ı gâzî
Kılalar anda dün ü gün namâzı” (Öztürk, 2001: 138 / b. 1588)

“Dün ü gün ‘îş ü nûş içinde sultan
Sürerdi hükm-i Yazdan ‘ile devran” (Öztürk, 2001: 145 / b. 1673)

“Tamâm üç gün dün ü gün itdiler ceng
Kılurlar kâfire ‘âlem yüzün teng” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1805)

“Gice gündüz bu çarhun pîşesi bu
[Ki] halka dün ü gün endîşesi bu” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1855)

“Dün ü gün iylediler anda cengi
Zebûn oldu içindeki Fireng ‘i” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1925)

“Dün ü gün yeyüp içmekde şehinşâh
Bezenüp karşusına tâk u dergâh” (Öztürk, 2001: 173 / b. 2014)

“Sakınurlar yavuz gözden tapunu
Gözedürler dün ü gün hizmetüni” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2369)

“Benümsem bir günehkâram kapuñda
Dilerem dün ü gün [kim] hizmetünde” (Öztürk, 2001: 219 / b. 2576)

Dün ü gündüz: (Gece gündüz) Her zaman ve sürekli (Çağbayır, 2017b: 1652).

“Cihan nakşını nakkaş böyle yazdı
Nitekim dün ü gündüz olmadı kem” (Öztürk, 2013a: 127)

Dünüre düşmek: (+) Bir kızı birisi için istemek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“*Ve bi'l-cümle dahi nice bunun gibi hatunlar dünüre düşüp İsfendiyar'a vardılar.*” (Öztürk, 2013b: 244)

Dünyadan gitmek: (Dünyadan göçmek) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“*Bunlara Oğuz, ili kısmet eder
Dirliğinde sonra dünyâdan gider*” (Öztürk, 2012: 11 / b. 113)

“*Gidicek dünyeden Sultân Muhammed
Yiri dâr'ul-cinân olsun muhalled*” (Uygur, 2007: 540)

“*Sonra Salsal dünyâdan gitdükte fi'n-nâri's-sakar oğlanları kaldı.*” (Öztürk, 2014: 88)

“*Harkıl dünyâdan gidicek bir oğlu kaldı.*” (Öztürk, 2014: 93)

“*Girü Cemâziyelevvel ayının on beşinci gün dünyâdan gitdi.*” (Öztürk, 2014: 94)

“*Bildi kim, kendü dahi dünyâdan gider, nakl eder gidiserdür.*” (Öztürk, 2014: 95)

Dünyadan sefer etmek: (-) Ölmek.

“*Bu esnâda Akca Koca dünyâdan sefer edüp ol bâkî saraya nakl etdi.*” (Öztürk, 2013a: 53)

Dünyasını deşirmek: (-) Öbür dünyaya göçmek, ölmek (Çağbayır, 2017b: 1655).

“*Andan sonra Konur Alp dahi dünyâsın deşirdi.*” (Öztürk, 2013b: 65)

Dünyaya gelmek: (+) Doğmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“İstanbul’a Hırkıl hükm iderken âhir zamân peygamberi Muhammed Rasûlullâh -salavâtu’llâhi ‘aleyhi- dünyâyâ gelir.” (Uygur, 2007: 116)

“Süleyman geldi dünyâyâ Süleyman
Ki kâfir devlerine vermez aman” (Öztürk, 2013a: 69)

“Osman Gâzi altı yüz elli dokuz yılında dünyâyâ gelmişdür. Osman Gâzi dünyâyâ gelmesine sebep neydi?” (Öztürk, 2014: 10)

“Gâzi Murad Han dünyâyâ geldi, sene 716.” (Öztürk, 2014: 17)

“Yıldırım Bâyezid Han dünyâyâ geldi, sene 744.” (Öztürk, 2014: 20)

“İsâ Peygamber aleyhi’s-selâm dünyâyâ gelmezden dokuz yüz yıl öndindi.” (Öztürk, 2014: 77)

“Ve Sikender-i Rûmî dünyâyâ gelmezden ön 530 sene, yıl öndindi. Ve İsâ Peygamber aleyhi’s-selâm dünyâyâ gelmezden öndin 915 sene, yıl öndindi.” (Öztürk, 2014: 79)

“Ve dahi ol kelisa yıkıldukda ol mil içinde İlyas Peygamber aleyhi’s-selâm ve Hızır Peygamber aleyhi’s-selâm ve Sikender-i Zulkarneyn dünyâyâ geldi derler.” (Öztürk, 2014: 88)

“Hazret-i Muhammed salla’llâhu aleyhi ve sellem dünyâyâ gelmezden evvel öndin, 1.040 sene yıldı geçmişdi, ol kelisa yıkıldı.” (Öztürk, 2014: 88)

“Hazret-i Resûl salla’llâhu aleyhi ve sellem dünyâyâ geldükde ol gece Medâyin’de Nûşirrevân’un köşkû ya’ni tâk-ı Kısra derler ol meşhurdur, ol gece tâk-ı Kısra’nun kubbesi aşğa geçdi.” (Öztürk, 2014: 93)

“Cemâziyelevvel ayının sekizinci gün dünyâyâ geldi.” (Öztürk, 2014: 94)

“Oğlu Sultan Cem dñnyâya gelüp vñcñda geldi.” (Öztürk, 2014: 103)

“Anun gibi âfet-i semâvî oldu kim, ol zelzelede olan evleri ve âdemîleri sankim dñnyâya gelmedük gibi olup, hiç nişanlarını görmeyüp toprak nice oldukları belürmeyüp, bu âfet-i semâvîyi Sultan Bayezid Han görüp Şa‘ban ayının yirmi dördünde Pençşenbe gününde Kostantin‘den çıkup Edrene‘ye geldi.” (Öztürk, 2014: 128)

“Kazâ yağmuru yağup kudret derzisi kaftanlar biçüp sünüler arşun olup, oklar iğne, kılıçlar sindu olup, başlar kesilüp kanlar dökülüp, kollar, budlar sökülüp kâfirleri, bî-dinleri eyle kılıçdan geçürdiler ki dñnyâya gelmedük gibi etdiler.” (Öztürk, 2014: 139)

“Sekiz yüz hem otuz dördünde ol han
Gelür dñnyâya ol sultân-ı hânan” (Öztürk, 2001: 140 / b. 1612)

Dñnyayı terk etmek: (-) Ölmek.

“Dahi bu hinde Akca Koca dñnyâyı terk edüp ol bâkî saraya nakl etdi.” (Öztürk, 2013a: 53)

“Sultan Mes‘ud elli bir yıl pâdişâh olup hicretin beş yüz elli birinde dñnyâyı terk edip âhiret ihtiyâr etdi.” (Öztürk, 2013b: 15)

Dñnyayı tutmak: (+) 1. Her yeri kaplamak, yeryüzünü işgal etmek. 2. Her tarafa yayılmak, çok yayılmak (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Ol budağun biri dñnyâyı tutar
Gölgesini âlem üstüne atar” (Öztürk, 2012: 8 / b. 66)

“Kanı bu dñnyayı dutdum diyen şâh
Güci yetmez anup derdin kılan âh” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1342)

Düz yeri yokuş etmek: (-) Büyük sıkıntıya uğratmak.

“Yazdı Âşıkî gazâ-yı Ya ‘kub’a târih

Ya ‘kub kâfire düz yeri cümle yokuş etdi” (Öztürk, 2013a: 320)

Düzen düzmek: (Düzen kurmak) Tertibat almak, iş düzenlemek (Çağbayır, 2017b: 1674).

“Bu âdem düzdü âlemde düzenler

Bilür misin niçün düzdü düzenler” (Öztürk, 2013a: 55)

“Aradan götütür mihr ü mahabbet

Düze bir dahi düzen boza şekli” (Öztürk, 2013a: 137)

Ebed milkine varmak: (Ebediyete intikal etmek) Ölmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 751).

“Yarın anda ebed milkine vaıcak, devletlere ve sa’âdetlere irişdiler.” (Uygur, 2007: 68)

“Niçeler oldı Hak yolunda kurbân

Ebed milkine varup oldı sultân” (Uygur, 2007: 496)

Ecel ermek: (Eceli gelmek) (EAT’de “ecel va‘de ermek”) Ölümü kaçınılmaz olmak (Çağbayır, 2017b: 1690).

“Eyle takdir etdi Hak ‘azze ve cel

Ki almadan ol ikiyi erdi ecel” (Atsız, 2013: 140 / b. 56)

“Bir zamandan sonra ana erdi ecel

Çâre ne Hak emrine ‘azze ve cel” (Atsız, 2013: 145 / b. 121)

“Emriyle Hâlikun ‘azze ve cel

Mısr sultanına erişdi ecel” (Atsız, 2013: 156 / b. 282)

“Karamanoğlu İshak’a kudret-i Hak ecel erdi öldü, Uzun Hasan yanında.”
(Öztürk, 2013a: 238)

“İcâbet etmedi tabib şarabı
Ecel ermişidi o demde hana” (Öztürk, 2013a: 311)

“Ecel irişdi öldi ol yegâne
Zamânun işi budur câvidâne” (Öztürk, 2001: 32 / b. 374)

“Ecel irişdi çünkü öldi Osman
Yirine oğlu Orhan oldu sultan” (Öztürk, 2001: 47 / b. 537)

“Ki ol demde ecel irişdi hâna
Yüzün çevürdi ol şehden zamâne” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1303)

“Ecel irişdi öldi ol cevâne
Zamânun işi budur câvidâne” (Öztürk, 2001: 116 / b. 1333)

“Ecel irip anun aldı hayâtın
Yirün altına kodi pâk-zâtın” (Öztürk, 2001: 116 / b. 1334)

“Tur oturma örü dur vakti bitdi
Ecel irdükden uş irişdi yitdi” (Öztürk, 2001: 132 / b. 1518)

“Ecel irişdi orada cevâne
Cihânun işi budur câvidâne” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1560)

“Ecel irüp ana virmez amâni
Heman yok itdi ol şâh-ı cihâni” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1843)

“Ecel irişdi öldi [ol] Murâd Han
Anunçün agladı kâfir müselman” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1893)

Eceli gelmek: (+) Ölümü kaçınılmaz olmak (Çağbayır, 2017b: 1690).

“*Rum dilâverleri, Acem serverleri, kırklar, yülükler, iki ejderha iki taraftan gurgurup, anrayup, kükreyüp, Sultan Mehmed Han orta göğüsde durup, yeniçeri ve azeb, toplar, tüdenkler, demürlü şişlü kalkanlar dikişlüp, demürden hisar gibi durup toplar, tüfenkler, zenberekler, oklar atılıp, kazâ yağmuru yağup, ecel yeli esüp, ecel derzisi eceli gelene kaftanlar kesüp biçerdi.*” (Öztürk, 2014: 109)

“*Âkıbet Anadolu leşkeri mukâvemet edemeyüp kırılan kırılıp, eceli gelen gidüp eceli gelmeyen hod dağılıp gidüp Arab çerisi yeğın gelüp, bu esnâda Rum-eli leşkeri anı gördü.*” (Öztürk, 2014: 125)

“*Ve illa'llâhu tebâreke ve ta'âlâ hazretinün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem'ün salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizâtu berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıkduğı bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrîk-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel'unların âfet-i semâviden inen kazâ bifi dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerün üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen din düşmenlerini kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.*” (Öztürk, 2014: 132)

“*Sam yeli gibi esüp, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfekler, oklar atılıp, gökden yıldırım iner gibi inüp eceli gelene karşı gelüp şehid olup, eceli gelmeyenler gâzi olup bu vechile bir azîm cenk etdiler ki, vasfa mümkün, kâbil değildir.*” (Öztürk, 2014: 171)

Eceli yetişmek: (Eceli gelmek) Ölümü kaçınılmaz olmak (Çağbayır, 2017b: 1690).

“Gevele hisarına girmedin kapısında eceli yetişti.” (Öztürk, 2013b: 311)

“İttifâk ol esnâda Karamanoğlu İshak’a kudret-i Hak’ile ecel yetişip, Uzun Hasan yanında müteveffâ olup hazinesi Uzun Hasan’a bun oldu.” (Öztürk, 2013b: 312)

Egnine almak: (Sırtına almak) Bir giyeceği giymek, sırtına örtmek (Çağbayır, 2017d: 5130).

“Geydügince şâh-ı gonca başına yâkûtî tâc
Alduğınca şâhid-i gül egnine la’lîn kabâ” (Uygur, 2007: 62)

“Kuşanmışdı biline tîgı sûsen
Su almış-ıdı hem egnine cevşen” (Uygur, 2007: 196)

Ehem görmek: (-) Önem vermek, önemli saymak.

“Pes anlarun halâsını ve memleketün tekrâr istihlâsını ehem görüp, Bosna ve Arnavud uçlarında olan uç beğlerine kemâ-yenbeğî imdâd u is’âd tedbîrinden sonra, Mahmûd Pâşâ’yı Rum-ili askeri ile ve akıncısı ile Mora tarafına, düşman kam’ına saldı.” (Tulum, 1977: 130-131)

“Çün hâl böylece düştü, def’i tedbîri ehem görünüp Bosna’ya göçmek emrinde tavakkuf buyuruldu.” (Tulum, 1977: 133)

Ekip biçmek: (+) Tarım yapmak (Çağbayır, 2017b: 1740).

“Rivâyet olunur ki, Mogol gelip İran’a müstevli olıcak Etrâk’dan bir tâ’ife Mogol’dan kaçıp gelip Ermenâk civarında mütemekkin olup kefare-i Varsag’ile

müdârâ edip ‘şu aracıkda duralım. Her ne ekip biçersevüz ondasın ve nüzulün ve her ne bid’at olursa size verelim’ deyü ita‘at göstermişlerdi.” (Öztürk, 2013b: 22)

Ekmegiini bulmak: (-) Geçimini sağlamak.

*“Bahâdur, etmegin kadaysa bulur
Bahâdur olmayan acından ölür” (Uygur, 2007: 448)*

Eksik etmemek: (+) Bir ihtiyaç maddesinin yokluğunu hissettirmeyecek şekilde tamamlamak, bulundurmak (Çağbayır, 2017b: 1745).

“Ve ol imâretlerde mücâvir olup kalana ta‘am eksük etmeyeler.” (Öztürk, 2013a: 301)

“Gâzilerdür i‘tikâdla gelmişlerdür bu yola, anlarun himmetlerini Rum-ili gâzileri üzerinden eksük etmeye, inşâ-Allâhu ta‘âlâ.” (Öztürk, 2014: 22)

“Ve dahi nökerlerine in‘âm u ihsanı eksik etmiyesin ki, el-insan abîdü‘l-ihsân.” (Öztürk, 2013b: 59)

“Ve kız karındaşına dahi dâyim atâsın eksik etmezdi.” (Öztürk, 2013b: 225)

“Cum‘a gün dahi sadakasın eksik etmezdi.” (Öztürk, 2013b: 280)

Eksik olmamak: (+) Her zaman el altında ve bulunabilir durumda olmak (Çağbayır, 2017b: 1745).

*“Eksük olmasun cihanda sayesi
Çarh olsun rif‘atınun pâyesi” (Atsız, 2013: 159 / b. 333)*

“Ammâ lîmûn tarafi bi‘l-küllîyye mesdûd olup, ol taraftan kâfire şuğl göstermedüklerinden, pâdişâhun hâtır-ı âtırına âsâr-ı gubâr eksük olmaz idi.” (Tulum, 1977: 52)

“*Ve zikr ittiğümüz gibi, serv-kâmet, kamer-tal‘at âhuvân her gâzî duzağında bişden, ondan, on bişden eksük olmaz idi.*” (Tulum, 1977: 125)

“*Hâliyâ çün kim sultân-ı ‘âlem, Arnavud’un evvel gazâsın idüp girü tahtına gelüp bir yıl tekâ‘üd idicek, Arnavud ilinün hiç feterât‘ı eksük olmadı.*” (Uygur, 2007: 328)

“*Ve bir dahi bu kim âlemün tebeddülâtı eksük olmaz.*” (Öztürk, 2013a: 44)

“*Anuniçün kim İstanbul tekürünün cengi eksük degüldi.*” (Öztürk, 2013a: 46)

“*Bu halkun kıl ü kâli eksük olmaz
Husûsâ beğlerin çokdur cidâli*” (Öztürk, 2013a: 90)

“*Mübâlağa azık göndürdi; tâ hünkâr ol memlekete varup gelince Germiyanoğlu’nun sürgünü eksük olmadı.*” (Öztürk, 2013a: 118)

“*Ve illâ kâfirlerin münâfıklığının nifâkı eksük olmazdı.*” (Öztürk, 2013a: 139)

“*Ve illâ ki İzmiroğlu sebebiyilen ekseri ol halkun alacalığı eksük degüldi.*” (Öztürk, 2013a: 142)

“*Ve illâ İzmiroğlu’nun dâyimâ fesadı eksük olmazdı.*” (Öztürk, 2013a: 142)

“*Ve hem gitudükleri vaktin dahi anların haramzâdelikleri eksük degüldi.*” (Öztürk, 2013a: 148)

“*Murad Paşa belürsüz oldu gitdi
Hana bir kul dahi hiç eksük olmaz*” (Öztürk, 2013a: 257)

“*Ve bu sebebden bu Âl-i Osman’un imâretlerinin gavgası eksük olmaz.*” (Öztürk, 2013a: 300)

“*Gâziler i‘tikâdla gazâ edenler, Gâzi Umur Beğ ve Süleyman Paşa merhum bunların ruhları Hak ta‘âlâ tarafından varup gazâdan eksük olmazlar imiş.*” (Öztürk, 2014: 22)

“Âl-i Osman bunun bigi sahâvet etdüği ucundan ötürü Hak ta‘âlâ anlarun âlî himmetleri berekâtında dervişleri kseilmeyüp, eksük olmayup memleketleri âbâdan ola, inşâ-Allâhu ta‘âlâ.” (Öztürk, 2014: 47)

“Aceb değıldür abdallar, meczublar, erenler, veliler halk içinde eksük olmazlar.” (Öztürk, 2014: 145)

“Askerlikde bunun bigi kudret-i semâ‘î insan olan yerlerde eksük olmaz.” (Öztürk, 2014: 148)

“Ve bi‘l-cümle tebeddülât âlemde eksik olmaz.” (Öztürk, 2013b: 58)

“Zîrâ İstanbul tekvurun cengi eksik olmazıdı.” (Öztürk, 2013b: 61)

“Tâ hünkâr ol memlekete varıp gelince Germiyanoğlu'nun sürgünü eksik olmadı.” (Öztürk, 2013b: 226)

“Egerçi gâziler dahi eksik komadılar, ammâ kâfirin fitnessi eksik olmazıdı.” (Öztürk, 2013b: 243)

“Şimden girü ayruk gazâdan eksik olmıyalım.” (Öztürk, 2013b: 257)

“Şehinşâh olana mâl eksük olmaz
Cihanda hiç ecelsüz kimse olmaz” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1214)

El almak: (-) Birine bağlanmak (Çağbayır, 2017b: 1751).

“Şehinşâhun katında vardı bir er
El alup şeyh idinmişdi o server” (Öztürk, 2001: 68 / b. 779)

“Ulu şeyh idi ol illerde ol er
El alup şeyh idinmişidi o server” (Öztürk, 2001: 68 / b. 782)

El altında: (+) Gerektiğinde kullanılmak üzere hazır bulundurulan, hazır (Çağbayır, 2017b: 1751).

“Zîrâ Türkman hâyin olmuşidi andan Temür-leng ile el altında dilleri varidi ki, Mısır sultanını tutup, Temür’e getireler.” (Öztürk, 2013b: 145)

El ayak tutmamak: (Eli ayağı tutmamak) Güçten düşmek (Çağbayır, 2017b: 1752).

*“El ayak dutmaz-ıdı hiç sovuğdan
Yil artuk dokınurdu ol dem okdan”* (Uygur, 2007: 456)

“Husûsâ vaktün hâli dahı şöyle kış kıyâmet, el ayak dutmaz.” (Uygur, 2007: 458)

“Eller ve ayaklar dutmazken cemî’-i yaraklar-ıla hisârı çevre kuşatdılar.” (Uygur, 2007: 466)

El ayası denlü: (Avuç içi kadar) Çok küçük yer (Çağbayır, 2017a: 415).

“Âya bir el ayası denlü yer bulunur muydu ki, asker ayağı basmamış ola idi.” (Öztürk, 2013b: 322)

El ayası miktarı: (Avuç içi kadar) Çok küçük yer (Çağbayır, 2017a: 415).

“Kûh u beyâbânı, asker bir vechile ihâta eyledi ki, asker ayağı değmediği, el ayası mikdârı gedik kalmadı.” (Öztürk, 2013b: 275)

El bağlamak: (+) Saygı ifadesi olarak birinin karşısında ellerini göğüs veya göbek üzerinde kavuşturarak durmak (Çağbayır, 2017b: 1752).

“El bağladı, karşı durdu.” (Öztürk, 2013a: 262)

“Mezid başın aşığa eyleyip, eyitdi: ‘Devletlü sultanın eli bağı kuluyam, her ne ederse etsin’ diyecek Sultan, Mezid’in yâl u bâline ve şecâ’atine nazar edip, merhamet edip Mezid’in kamu günahın afv edip, nice mal ve don ve at bağışlayıp bir ulu kimesne etdikden sonra Sivas’ı dahi iliyle Mezid’e verdi ki, varıp yapıp anı ma’mur ede.’” (Öztürk, 2013b: 173)

“Ve envâ’-ı ikrâm ve ziyâfetler edip, karşısına el bağlayıp durdu.” (Öztürk, 2013b: 187)

“Karamanoğlu eyitdi: ‘Sultanımın eli bağı, günahkâr kuluyum. Her ne siyâset ki ben kuluna emr ede, iki ol kadar siyâsete lâyıkm. Bâkî fermân Sultan’ındur’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 227)

“Varup Gedük Ahmed üç yüz gemi donadıp, yeniçeriden ve azebden yarar yoldaşlar güzîde kılıp cemî’-i esbâbın tehyie edip, gelip ‘Sultanım! Beni nereye gönderirsin?’ demeyip, el bağlayıp durdu.” (Öztürk, 2013b: 328)

“Tururlar bağlayup el şâha karşı
Olar yılduzlar durur mâha karşı” (Öztürk, 2001: 26 / b. 303)

“Tururıdı ayak üzere bağı el
Anun her müşkilin Hak iyledi hal” (Öztürk, 2001: 39 / b. 457)

“Du’âlar iyleyüp el bağladılar
Diyüp her biri hâlin agladılar” (Öztürk, 2001: 90 / b. 1034)

“Bular bağlayuban el şâha karşı
Tururlar yüz sürüp ol mâha karşı” (Öztürk, 2001: 200 / b. 2346)

El bir itmek: (El birliği etmek) Yapılacak işte birlik olmak, el birliği yapmak, birleşmek, iş birliği yapmak (Çağbayır, 2017b: 1752).

“Ki ayak basuban el bir ideler
Gulüvv-i ‘âmm için tekbîr ideler” (Öztürk, 2001: 152 / b. 1760)

El çekmek: (+) Vazgeçmek, bırakmak (Çağbayır, 2017b: 1752).

“Mısrâ‘

Ve lezzetü 'l-mecdi tünsî lezzete 'l-kâsî

vefkınca sâyir ayş ü neşât ve temâşâ vü şikârdan el çeküp, itmâmında itmâmında ihtimâm buyurduğı ecluden, az müddette kal 'a tamâm oldı.” (Tulum, 1977: 45)

“*Ve ‘Hamid ilinden elini çekdi’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 159)

“*Vilâyetden elin çekdi.*” (Öztürk, 2013a: 175)

“*İmdi cehd eyle kim bu halk bu şehrin imâretinden el çekeler.*” (Öztürk, 2013a: 193)

“*Mevlânâ Hamza eyitdi: ‘Hamid ilinden dahi elini çekdi. El-hâsıl, sultanım bu kerre dahi bize bağışla’ deyip, surup elin öpdü.*” (Öztürk, 2013b: 260)

“*Kamısı el çeküp başın aldı gitdi*

O zâlim ol yire bu işi itdi” (Öztürk, 2001: 23 / b. 272)

“*Son ucu elin çekdi bu zamandan*

Ölüm ayırdı anı tatlu candan” (Öztürk, 2001: 32 / b. 373)

“*Ayak basmışıdı devlet her cihetden*

Elin çekmişdi düşman memleketden” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2096)

El değirmemek: (El sürmemek) Dokunmamak, yaklaşımda bulunmamak (Çağbayır, 2017b: 1760).

“*Ve avratına, oğlanına kimse el değirmedı.*” (Öztürk, 2013b: 251)

El götürmek: (-) El kaldırmak, dua etmek (Çağbayır, 2017b: 1754).

“*Âkıbet Müsülmanlar âciz-fermande kalup el götürüp Ayasofya içinde azîm cenk etdiler.*” (Öztürk, 2014: 98)

El götürmek: (-) Ellerini göğe doğru açmak, dua etmek (Çağbayır, 2017b: 1754).

“*Kelâm-ı mâdih çün bunda tamâm oldu ve sâyir ashâb-ı meclis sözünü tasdîk ü teslîm ittiler, du’âya el götürüp Sultân-ı bî-hemtâ dergâhından izdiyâd-ı bakâ-yı saltanatın dilediler ve didiler ki:*

Beyt

Kirdigâra çün halifendür bu şâhenşâh-ı asr

Zill-ı adlin halkun üzre tâ ebed memdûd kıl” (Tulum, 1977: 205)

“*Nâreven ‘ar’ar sanavber cândan âmîn çağırur*

El götürmiş servi kaddi yâr-ıçun eyler du’â” (Uygur, 2007: 56)

“*Cihân bir nev-cuvân olmuşdı taze*

Çınar el götürüp durmuş niyâza” (Uygur, 2007: 198)

“*Kamu ‘âlem yine cân buldı tâze*

Götürdiler eli düpdüz niyâza” (Uygur, 2007: 300)

“*Teveccüh oldılar çün kim gazâya*

Kamusu el götürdiler du’âya” (Uygur, 2007: 336)

“*El götürüp Hak ta’âlâya niyaz idüp yüzün toprağa sürdü.*” (Öztürk, 2013a: 180)

“*El götürüp göğe yüz dutup Hak ta’âlâ tarafına tazarru’lar edüp eyitdi: ‘Îlâhî! Seyyidî ve Mevlâyî! İslâm dinine sen kuvvet vir’*” (Öztürk, 2014: 62)

“Çünkü Sultan Murad Han bu resmile baş açıp yüz yere koyup, el götürüp du’a kıldı.” (Öztürk, 2013b: 120)

“Kılırlar orada şâha du’âyı
Götürüp ellerin yohsul u bayı” (Öztürk, 2001: 158 / b. 1837)

El kaldırmak: (-) Dua etmek (Çağbayır, 2017b: 1759).

“Velî şol şart-ıla ki el kaldurasın
Dahi sıdk-ıla anı cândan anasın” (Uygur, 2007: 264)

“Velî şol kavı-ıla el kaldurasın
Anun câmina rahmetler diyesin” (Uygur, 2007: 296)

El kavşurmak: (-) El kavuşturmak, el pençe divan durmak (Çağbayır, 2017b: 1759).

“Ertuğrul, sâhib-i hâne uykuya varınca ebsem olup andan turup gusl edip arı abdest alıp Mushaf’dan yana müteveccih olup huşû ve huzû’la sabaha dek el kavşurup durdu.” (Öztürk, 2013b: 34-35)

“Gelüp iyvân-ı şâha yüz ururlar
Şeha el kavşurup karşı dururlar” (Öztürk, 2001: 26 / b. 297)

El sunmak: (-) 1. El uzatmak. 2. Cesaret etmek, cüret etmek (Çağbayır, 2017b: 1760).

“Evvel ol idi ki Rûma sundı el
Kaysere erürdi çok dürlü zelef” (Atsız, 2013: 147 / b. 157)

“Uyardılar niçe yirlerde meş’al
Ki ‘asker birbirine sunmaya el” (Uygur, 2007: 284)

“Tîr-i murâdun irse ne tan her nişâneye
Sen şâha sundı kudret eli çün kemân-ı feth” (Uygur, 2007: 598)

“Hemandem Evrenos Beğ bî-tekellüf elini sundu.” (Öztürk, 2014: 43)

“Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü‘minân Mihaloğlu
Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh’i ve Kara Boğdan ve
İflak ve Rus vilâyetlerini velleveye koyup bunca gazâlar edüp, fi-sebîli’llâh Hak
yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va‘de erişüp ecel
yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi
defterini dürüp, Allâhu ta‘âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi‘an
Cemâziyelevvel’ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun
meyyitini getirüp şehr-i Edrene’de babası Mihâl imâretinde defn etdiler, innâ li’llâhi
ve innâ ileyhi râci‘ün.” (Öztürk, 2014: 147)

“Çün bu tarafdân gâzilerimiz hisarun arusını söyündürüp andan balına el
sundular.” (Öztürk, 2014: 173)

“Muhammed Han varup ana buluşdı
İdüp ceng birbirile el sunuşdu” (Öztürk, 2001: 119 / b. 1367)

El ucuyla görüşmek: (-) Az görüşmek (Çağbayır, 2017b: 1761).

“Elçi birle, el ucuyla görüşüp, ‘Mehmed şimdi kandadır?’ deyip sordu.”
(Öztürk, 2013b: 166)

El urmak: (-) (EAT-İl urmak) Ülke yağmalamak (Çağbayır, 2017b: 2684).

“Urdı bîhad El ü aldı genc ü mâl
Etdi leşker dâr-ı küfri pâymâl” (Atsız, 2013: 139 / b. 39)

“Buliban fırsat gerü El urdılar
‘Ahdı bozup gerü kîne durdılar” (Atsız, 2013: 139 / b. 42)

El urmak: (-) 1. El atmak, el uzatmak. 2. El sürmek, dokunmak (Çağbayır, 2017b: 1761).

“Şu düirler var ki delmemişdür elmâs
Ki nâ-süfte-durur el urmamış nâs” (Uygur, 2007: 290)

“El ursalar kılıca kan dökerler
‘Adûlar cânını oda yakarlar” (Uygur, 2007: 358)

“Gayrı bennâlar dahi ol binâya, ol kelisaya el urmadılar.” (Öztürk, 2014: 91)

“Ve girü Sultan Bayezid Han azzema’llâhu ta’âlâ celâle kadrahû Kostantin’de karar edüp efvâhdan bu halk içinde dürlü dürlü erâcîf haberler olup, deniz yüzünde Magrib tarafından Efrence derlerimiş bir ulu Fireng beği tamâmet Firengistan vilâyetinin adalarını alup Rim-Papa vilâyetine dahi el urup, ol vilâyeti dahi aldı derler.” (Öztürk, 2014: 146)

“Kendüye, atına ve tonuna ve kılıcına ve yarağına inan gelsün deyüp düşmenile buluşup arusun söyündürmeyince balına el urmazam, kimseye dahi el urduramazam bilmiş olasız.” (Öztürk, 2014: 155)

“Yolda uğradukları hisarı yakup yıkup bağıni, bahçasını helâk edüp esirlerine el urmayup dahi durmadın ilerüsine girdiler.” (Öztürk, 2014: 156-157)

“Bes Ertuğrul etbâ’iyile el kılıca urup, bir taraftan sultanın mukâbiline kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 31)

“Şimdi elini urıcak şehir harâb olur; şehrin şenliği iliyledir.” (Öztürk, 2013b: 40)

“Osman dahi el başa urup hoş ola dedi.” (Öztürk, 2013b: 43)

“Sultan bunu görüp yanında olan serverlerine istimâlet edip eyitdi ki: ‘Vaktidir ki bunları kara karga misal dağıdıp askerinin helâk edelim’ deyip, kendi dahi elin

kılıca urup tekbir edip bir yerden düşmen çerisine hamle edip ol bütün cem'iyeti iki nîme etdiler.” (Öztürk, 2013b: 156)

“Sultan bunu görüp yanında olan serverlerine istimâlet edip eyitdi ki: ‘Vaktidir ki bunları kara karga misal dağıdıp askerin helâk edelim’ deyip, kendi dahi elin kılıca urup tekbir getirip bir yerden düşmen çerisine hamle edip ol bütün cem'iyeti iki nîme etdiler.” (Öztürk, 2013b: 156)

“Bu taraftan dahi iki asker cûş(u) hurûşa gelip birbirine mukâbil olup kitâl için, saflar arâste edip, meydan erenleri ileri yürüyüp devlet kangı tarafa müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın meydana depip cenge başladı.” (Öztürk, 2013b: 181)

“Bu cânibde evvel Tatar alayı, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Ankara askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir beğler yürüyüp alemler çözümlüp, sûrnâ vü nakâre âvâzı âlemi tutup, kendiye i'timâd eden bahadırlar el kılıçlara urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, küştelerden püşteler olup bir kırân-ı azîm oldu ki, ol esnâda Mihal Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitdi ki: “Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan'ı birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem” dedi.” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“Bu cânibde evvel Tatar alayı bağlayıp, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Engüri askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir halk ve beğler yürüyüp alemler çözümlüp, sûrnâ vü nakâre âvâzı âleme dolup, kendiye i'timâd eden bahadırlar el kılıca urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, kırân-ı azîm oldu.” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“Andan Hekim Sinan gelip Sultan'ın nabz-ı şerifine el urup, eyitdi: ‘Ey Sultân-ı âlem!’” (Öztürk, 2013b: 227)

“Andan hünkâr bu sözden hayli müteessir olup bir gün atla giderken hünkâr arkasına el urup, cebe giydiğine muttali' olup: ‘Bu nedir?’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 243)

“Hünkâr müteessir olup bir gün atla giderken arkasına el urup, cebe geydiğine muttali‘ olup ‘bu nedir?’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 245)

“El urup [anı] alurken elinde
Tagılmış gördi cevher yünlerinde” (Öztürk, 2001: 35 / b. 408)

“Bular her biri dutamaz karârı
El urup kıldılar feryâd u zârî” (Öztürk, 2001: 55 / b. 629)

“Dirilür anlar anda bir araya
El urup düşdiler feryâd ü vâya” (Öztürk, 2001: 58 / b. 656)

“Bu ‘ilmi bunda öğreneyin evvel
Ki sonra ‘ilm-i kimyâya uram el” (Öztürk, 2001: 88 / b. 1008)

“Ne dersiz din bize gayret demidür
Ana el urmayan ‘avrat kimidür” (Öztürk, 2001: 181 / b. 2107)

“O dirdi beglerini bir araya
El urup düşdiler feryâd u vâya” (Öztürk, 2001: 191 / b. 2233)

“Varup kasd itdi kopara hilâli
Didi miskîn buna sen urma eli” (Öztürk, 2001: 213 / b. 2500)

El uzatmak: (+) 1. Daha önce verilmiş veya var olan bir hakkı geri almak üzere girişimde bulunmak, gasp etmek. 2. Mahremiyeti giderecek şekilde davranmak (Çağbayır, 2017b: 1761).

“Çün bi-inâyeti’llâh kal‘a alındı, ve düşmen kamandı, zebûn oldı; ehl-i îmân mutlaku‘l-inân olup, çeşm-i türkân-ı yağmâyî kişver-i dil ü cân târâc ider gibi, kadem-i tecâsür ile nebh ü yağmâya el uzattılar.” (Tulum, 1977: 60)

“Ve leşker-i İslâm, çeşm-i dilber-i ayyâr dil-i uşşâkı yağmalar gibi, nebh ü yağmâya ve seby ü sefk-i dimâya kadem-i tecâsür ile el uzattılar; ve her ne yire

uğradı ise; ‘inne’l-mülûke izâ dehalû karyeten efsedûhâ’ sırrın âşkâre kıldılar.” (Tulum, 1977: 112)

“Asker-i zafer-rehber -ki her ne kal’aya ve beceneye akdâm-ı ikdâm ile yüz tuttu ise, bi-inâyeti’llâhi ta’âlâ fethi âsân el viridi- bu tantana ile sipâh-ı zafer-penâh ol vâsi’ ve ma’mûr memleket içinde deryâ-yı mevvâc gibi yayılup, nebh ü yağmaya el uzattılar.” (Tulum, 1977: 125)

“ ‘Fe’stehaffe kavmehû fe-etâ’ûh’ tarîkenden, direm-beste-girih talebinde dest-i zulmü küşâde kıldılar, ve niçe pençe-i eyâdîyi rence-i işkenceye çeküp envâl ü ehl ü iyâl-i müslimîne zulm elin uzattılar ve ‘âkıbetü’z-zulmi vahîmün’ sırrından gâfil oldılar.” (Tulum, 1977: 156)

“Meğer ki hâyin aç Varsaklar bu aralıkta asker-i mansûrun azuğına el uzadup yağmâ itmişler.” (Tulum, 1977: 213)

“Ne han kim uzada zulm elin ile
Ölünce rahmeti vermeye yele” (Öztürk, 2013a: 304)

“Oğluna ve kızına ve mallarına el uzadmadılar.” (Öztürk, 2014: 20)

“’Etrafa el uzatmağa başladılar.” (Öztürk, 2013b: 38)

“Adam koşsun, tâ ki Türk’den kimse bize el uzatmaya.” (Öztürk, 2013b: 66)

“Uzun Hasan asılda Akçakoyunlu’dan Âsitân-ı sa’âdet-âşiyânın gözedici bir kimseyiken, envâ’-ı hileyle Acem beğlerinden Cihan Şah gibi kişiyi helâk edip, ta’ayyün bulup, memalik-i Acem’e müstevli olup âhir hazâyin-i Acem’e mâlik olup Sultan Bû Sa’id Semerkand’dan Uzun’a hücum edip, anı dahi perdâht edip, hazinesine mutasarrıf olup ta’ayyün bulup, bu kerre Rum diyârına el uzatmağa başladı.” (Öztürk, 2013b: 320)

El üşürmek: (-) El birliği yapmak (Çağbayır, 2017b: 1761).

“Hele o deme şükr edüp, Anadolu beğlerbeğisi Sinan Beğ ve kapudan Davud Beğ, iki eteklerin bellerine sokup, bennâlar ve ırgadlar ve neccarlar hazır edüp, taşın ve kirecin hazır edüp, leşkerle bir uğurdan el üşürüp, yirmi iki gündür bu gün deyince hisarı tamam etdiler yaptılar.” (Öztürk, 2014: 185)

El vermek: (+) Bir işte yardımcı olmak, yardım etmek (Çağbayır, 2017b: 1761). (-) Ele geçmek, yakalanmak (Çağbayır, 2017b: 1761).

“Teskîb-i teşhîb budur ki, hazret-i felek-übbehet, ya ‘nî Sultân Ebü’l-feth ‘tâbe serâh’,

Mısrâ‘

Ki hatm olup durur anda ebed cihândârî

çün vasf olunduğı gibi, vilâyet-i Mora memleket-i vesî‘ ve kal‘aları menî‘ ve tağları refî‘ olduğu sebepten küllisinün fethi merre-i ûlâda el virmeyüp kerre-i sâniye mevkûf olmuş idi, ve memleket-i Lâz‘dan dahı kal‘a-i Semendire fethi pâdişâh varmasına ta‘lik olunmuş idibu iki emrün müşâveresi hîninde buyurdı ki: ‘Gazâle-i memleket-i Lâz kabza-i kudretüm duzağındadır, tamâm şikârumdur.’ (Tulum, 1977: 102-103)

“Bir kal‘a kalmıştır, sancak-beğî havâle itmek ile anun fethi dahı mümkündür; ammâ memleket-i Mora -ki envâ‘ı ni‘meti murğ u mûra bile yitişür- memâlik-i mahrûsemden munkatı ve ba‘idü’l-mesâfe ve sa‘bü’l-mesâlik iklîmdür ve sît-i medâhil ü mehârici ve metânet ü menâ‘at-i kılâ‘ı ve bıkâ‘ı seyyâr-ı âlemdür, değmede fırsat el virmez.” (Tulum, 1977: 103)

“Şimdi ki fırsat el virmiştir, azmüm ana musammimdür.” (Tulum, 1977: 103)

“Sultân Ebü’l-feth hazretinin hüsn-i âdâtından idi ki, bir yıl bir feth âsânlığ ile el virse, vakte dahı vüs‘at olsa, şükren lehû bir feth dahı zamm itmeğe himmet gösterür idi.” (Tulum, 1977: 118)

“Asker-i zafer-rehber -ki her ne kal‘aya ve beceneye akdâm-ı ikdâm ile yüz tuttu ise, bi-inâyeti‘llâhi ta‘âlâ fethi âsân el viridi- bu tantana ile sipâh-ı zafer-penâh ol vâsi‘ ve ma‘mûr memleket içinde deryâ-yı mevvâc gibi yayılup, nebh ü yağmaya el uzattılar.” (Tulum, 1977: 125)

“Ve bu mertebe-i ulyâ, selâtîn-i âl-i Osmân‘a el virmemiş idi.” (Tulum, 1977: 203)

“Çün bu feth-i e‘azz ü agar yüz gösterdi; her kâr-ı müşkil ki mahtarh-ı nazar ve kasd-ı şâh-ı kâmkâr oldı, âsânlığ ile el virür oldı; ve her emr-i hatîr ki zamûr-i münûr-ı Sultân-ı kâmrân ana iltifât buyurdu, kâr-hâne-i takdîrden bî-te‘hîr âmâde vü müheyya olur ki.” (Tulum, 1977: 207)

“Hile et düşmene tâ ki vere el
Ki fırsat bulasın zinhar başın al” (Öztürk, 2013a: 20)

“İki taraftan iki leşker buluşup birbiriyle azîm cenk edüp, iki ejderha birbirine dolaşup âhenk ederken cenk arasında Anadolu beğlerbeğisi Hersekoğlu Ahmed Beğ‘ün atı tekerlenüp, kendü atdan yıkılıp ve hem bir eline zahm erişüp barmaklarına, kılıç dutmağa mecâl dahi kalmayup kendü kendüden vaz gelüp el vermeyüp, ol arada şehid olam deyüp ecel hod yogıdı.” (Öztürk, 2014: 122)

“Gayret edüp el vermeyüp Barak Reis gemisi içinde âdemisiyle oda yanup, gemiye başdan başa od düşüp, Barak Reis istese kendüyi kurtarsa olurmuş.” (Öztürk, 2014: 165)

“Karamanoğlu Emir Süleyman‘ın ol cânibe vardığın işidip fırsatı ganîmet bilip, hayli asker cem‘ edip kendi fikr-i fâsidi bunun üzerine mukarrer oldu ki, ‘eğer fırsat el verirse basıp, ganîmet tahsil edem, yok eğer devlet yârî kılmıyacak olursa bir tarafa kaçıp halâs olam‘ dedi.” (Öztürk, 2013b: 201)

El vurmak: (+) Almak veya başka bir şey yapmak için elini uzatmak, dokunmak (Çağbayır, 2017b: 1761).

“*Kimesneye el vurdurmadı.*” (Öztürk, 2014: 35)

(Bir şey) Elde olmak: (Elinde olmak) O şeye sahip olmak (Çağbayır, 2017b: 1756).

“*Gel imdi elde-y-iken şimdi fırsat
Dahi bu fırsatı bilgil ganîmet*” (Uygur, 2007: 64)

“*Bilinmez elde-y-iken kıymeti âh
İdersin çıksa elden âh-ıla vâh*” (Uygur, 2007: 162)

“*Bir gevher idi elde-y-iken kıymeti anun
Bilinmedi vü gitdi n'idem râyigân dirîg*” (Uygur, 2007: 524)

Elden ayağa düşmek: (Elden ayaktan düşmek) Hastalıktan veya yaşlılıktan kendi işini göremez veya yürüyemez hâle gelmek (Çağbayır, 2017b: 1753).

“*Bulardan olmazsa sana derman
Düşüp elden ayaga kaldun iy can*” (Öztürk, 2001: 209 / b. 2457)

Elden çıkmak: (+) 1. Yok olmak, yitmek, kaybolmak. 2. Bir mal, mülk veya eşya satılarak başka birine geçmek, başkası kullanıyor olmak (Çağbayır, 2017b: 1753).

“*Cûd u ihsân eyledi ol lâ-nazîr
Selenik elden çıkardı ol emîr*” (Öztürk, 2012: 37 / b. 450)

“*Gerçi paşayile kıldı kârzâr
Sındı gitdi çıkdı elden kârzâr*” (Öztürk, 2012: 57 / b. 743)

“Bilinmez elde-y-iken kıymeti âh
İdersin çıksa elden âh-ıla vâh” (Uygur, 2007: 162)

“Künc-i amân degül n’idelüm bu cihân dirîg
Elden çü ‘âkıbet çıkar-ımuş bu cân dirîg” (Uygur, 2007: 522)

“Gururu mansıbun yoldan çıkardı
Sevinüp aldugun elden çıkardı” (Öztürk, 2013a: 111)

“Kaçan kim Semendire Vilkioğlu’nun elinden çıkıcak içine ehl-i İslâm dolıcak
cemî’i küffâr karın agrısına ugradılar.” (Öztürk, 2013a: 173)

“Sultan Alâaddin-i evvel’in vefatıyla Karacahisar mü’minler elinden çıktı.” (Öztürk,
2013b: 33)

“Zirâ Alâaddin-i evvel’in vefâtiyle Karacahisar mü’minler elinden çıkmış idi.”
(Öztürk, 2013b: 33)

“Etrafdığı il elden çıkdı.” (Öztürk, 2013b: 58)

“Sosmanos gördü ki, vilâyeti elinden çıkar, erkân-ı devletile müşâvere etdi.”
(Öztürk, 2013b: 106)

“ ‘Maksûdu bu ki, Sultan’i ilden çıkarıp memleketi kendinin edip, bir bed-fi’l
harâmî Türkman’dır, gelip re’âyâya hayli zarar ziyan edip eğer ale’t-ta’cil gelip
bunu def’ etmezseniz il elden çıkdı’ demişler.” (Öztürk, 2013b: 170)

“İkinci, Karaman ağzıdır, me-bâdâ hisar elden çıka dedikleri ecilden te’hir
olunmuşıdi.” (Öztürk, 2013b: 213)

Elden geldiğince/geldikçe: (+) Yapılabilecek olan şeylerin en iyisini yaparak (Çağbayır, 2017b: 1753).

*“Gelün gûş eylen imdi cân u dilden
Ki nakl idem size geldükçe elden”* (Uygur, 2007: 106)

*“Velî bir niçesini fikr idelüm
Hem elden geldiğince zikr idelüm”* (Uygur, 2007: 156)

*“Sevindüm işidicek cân u dilden
Gazâya dürişün geldükçe elden”* (Uygur, 2007: 204)

*“Söze geldükçe elden nakli deyin
Dil ü cân tûtisini söyledeyin”* (Uygur, 2007: 574)

Elden gelmek: (+) Yapabilmek (Çağbayır, 2017b: 1753).

*“Gelün didi dürişün cân u dilden
Dirig itmen ne kim gelürse elden”* (Uygur, 2007: 402)

*“Ki ikdâm eyleyeler cân u dilden
Dirig itmeyeler ne gelse elden”* (Uygur, 2007: 464)

Elden gelmemek: (+) Yapmaya gücü yetmemek, yapamamak (Çağbayır, 2017b: 1753).

“Ve hem virmemek elümüzden dahi gelmez.” (Öztürk, 2013a: 263)

Elden girmek: (+) Bir şeyi yitirmek, yoksun kalmak (Çağbayır, 2017b: 1753).

“*Henüz kılıçlar bidden ve sünüler elden gitmedin, ‘Düşmen geldi’ haberi oldu.*”
(Tulum, 1977: 113)

“*Vilkoğlu'nun Laz vilâyeti elinden gitdikden sonra Yanko'nun önüne düşüp
İzladi-dervendi'ne ne sûretile getürdüğün Unguruz leşkerini, anı beyan eder.*”
(Öztürk, 2013a: 173)

“*Hilesi kâfire gör ne ediser
Yıkılup evleri elden gidiser*” (Öztürk, 2013a: 290)

“*Niçe fakîrlerün yircügezi elinden gitdi.*” (Öztürk, 2013a: 299)

“*Eğer ol hisara meded yetişmezsen kal'a elden gidip il, vilâyet harâb olur.*” (Öztürk,
2013b: 160)

“*El-hâsıl, eğer beş on güne değün anlara meded yetişilmezse hisar elden gider
dediler.*” (Öztürk, 2013b: 168)

“*Eğer şöyle ki, hisar dahi elden gide, el-hükmü li'llâh inşâ-Allâhu'l-azîz, Hudâ
fursat verip, devlet bîdâr olıcak şehir ve hisar giri ele girer.*” (Öztürk, 2013b: 194)

“*Ol Âsitân-ı sa'âdetden bu tarafa meded ve isti'ânet yetişmeyecek olursa kal'a
elden gider.*” (Öztürk, 2013b: 195)

“*Velâkin böyledür 'âdet ezelden
Ki rây olmasa il gün gide elden*” (Öztürk, 2001: 94 / b. 1078)

“*Bu deryâdur boşandı ile akdı
Hep il gün gitdi elden yakdı yıkdı*” (Öztürk, 2001: 98 / b. 1131)

“*İrişsin ki şâh il gün gitdi elden
Bu ile kasdı var anun ezelden*” (Öztürk, 2001: 154 / b. 1780)

“*Firengistan işitdi bu haberden
Ki İslâmbol alındı gitdi elden*” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1948)

Elden koymamak: (Elden bırakmamak) Sürekli ilgilenmek, hep yapmak (Çağbayır, 2017b: 1753).

*“Kese başların a’dânun döke kan
Elinden komaya hiç tîg-ı ‘uryân”* (Uygur, 2007: 322)

*“Kılıçlar çıkmış-ıdı kınlarından
Komazdı gâzîler hiç ellerinden”* (Uygur, 2007: 378)

*“Ve sevdâ ehlinün emrâzı başlarında depreşmişdi ve ‘ışk ehli ‘âşıklar, delürüp
taglara düşecek demlerdi ve nev-cuvânlar gonca-dehen ve sîmîn-ten mev-zûn-kad
gülgün had, sib-gabgab, şîrîn-leb nigâr nâzeninlerle serviler sâyesinde nerges-ı
şehlâ bigi altun ayagı elden komayacak demlerdi.”* (Uygur, 2007: 382)

*“Şerî’at dâmenin komadı elden
Her işde yâd kıldı Hakk’ı dilden”* (Uygur, 2007: 584)

“Ve illâ alaca dostlugla alaca düşmanlığı elden komadılar.” (Öztürk, 2013a: 273)

*“Komasun ol müdârâyı elünden
Ki fırsat bulasın sen ol diyâra”* (Öztürk, 2013a: 315)

Elden ne gele: (Elden ne gelir) “Yapılabilecek bir şey yok” anlamında çaresizlik ifadesi olan bir söz (Çağbayır, 2017b: 1753).

*“Ne gele bir avuç hâkim elümden
Hatâ geldise ‘afv it [sen] dilümden”* (Öztürk, 2001: 241 / b. 2846)

Elden ne gelir: (+) “Yapılabilecek bir şey yok” anlamında çaresizlik ifadesi olan bir söz (Çağbayır, 2017b: 1753).

*“Beğlerbeği Şehabeddin Paşa Belgrad önünde havâle yapup, dahi Sultan
Murad Han destur verüp girü Rum-eli leşkeriyle ve dahi on beş bin akıncı ile ve iki*

bin yeniçeriyle Eflak ilinden geçüp Ungurus vilâyetine varup Hadım Şehabeddin Paşa dahi Mezid Beğ gibi mağrur olup, iş Kudret'ündür, kudret-i semâ'idür elden ne gelür." (Öztürk, 2014: 58)

"Ecel ol vakit takdîr olunmuşdu, Sultan Bayezid'ün elinden ne gelür, hüküm, Allâh tebâreke ve ta'âlâ hazretlerininündür, el-hükümü li'llâhi'l-aliyyi'l-kebir." (Öztürk, 2014: 119)

(Birini/Bir yeri) Ele almak: (-) Yakalamak, ele geçirmek (Çağbayır, 2017b: 1753).

"Bir sahrâda -ki ivec ü emtâsı, deresi ve depesi yok, dümdüz ovadur- bunun gibi yirde, cebelü piyâde galeyân-ı şarâb ve harâret-i hareket ü âfitâb ile cebe kasmış, cânı burnuna gelmiş zebûn kâfiri ele aldılar." (Tulum, 1977: 82)

"Ele aldılar çün yaya kâfiri

Diri kalmadı ola binden biri" (Tulum, 1977: 83)

"Allâhu ekber kebîran dahi kâfiri ele alıp, bir vechile kırdılar ki, Âdem zamanından beri bu vechile ceng olmamışdı." (Öztürk, 2013b: 126)

"Anatoli şehbâzları gördü ki, küffâr leşkeri üzerlerine uğradı, Allah Allah getirip, dahi kâfiri ele alıp, bir vechile kırdılar ki, Âdem Nebi zamanından beri bu vechile neberd olmamışdı ki sıksalar elde demiri mum edip taşı nâlân ederlerdi." (Öztürk, 2013b: 276)

"Bolu'ya gelip bir gece Karaman yolun ele alıp, gidip, varıp Karaman'a çıkdı." (Öztürk, 2013b: 305)

Ele ayağa düşmek: (-) Çok yalvarmak (Çağbayır, 2017b: 1754).

“Elçi geldi ele ayağa düşer

İbn-i Mevlânâ zârısı hadden aşar” (Öztürk, 2012: 42 / b. 519)

“Yalvarup yakarup ellere ve ayaklara düşmek gerekdür, yohsa hâlümüz harâb oldu, didiler.” (Uygur, 2007: 90)

Ele gelmek: (-) Elde edilmek (-) Çok yalvarmak (Çağbayır, 2017b: 1754).

“Bu devlet sa’y-ıla veya ‘ilm-ile ele gelür degüldür.” (Uygur, 2007: 560)

Ele getirmek: (Ele geçirmek) 1. Yakalamak, ele geçirmek. 2. Elde etmek, kazanmak (Çağbayır, 2017b: 1754).

“Ki söz bahrında dürler vardur anı

Getürürler ele ehl-i ma’ânî” (Uygur, 2007: 194)

“Savâb budur kim girü cemî‘-i ‘askerümle gendüm varam, dîn Muhammed Rasûlullâh -‘aleyhis-salâtu ve ‘s-selâm- yolında çalışam; ya budur kim ol vilâyeti bu kerre, kemâhu ve hakkahu zabt idüp elüme getürem, ya budur kim inşâ allâh târâc idüp yakup yıkıp harâba virem, ‘askerümi ganimet mâlları-la mugtenem eyleyem didi.” (Uygur, 2007: 244)

“İslâm ‘askerinün gâzîleri, ilin ve vilâyetin yakup yıkıp târâca virdiler; haylî esîr ve esbâb, mal gânimet ele getürdiler.” (Uygur, 2007: 286)

“Ammâ ne kadar ki sa’y eyledi, hiç haberin almadı, ve ele getürmedi, nâ-bedîd oldu, kandalığı bilinmedi.” (Uygur, 2007: 288)

“Ümîd var ki Allâh takdîrinde fetih müyesser oldu-y-ısa ele getüresiz, didi.” (Uygur, 2007: 500)

“Maksudları seni ele getürmek isterler didi.” (Öztürk, 2013a: 24)

“Anı beyan eder kim âhirü’l-emr İzmiroğlu’nu ne sûretilen ele getürdiler ve hem noldu.” (Öztürk, 2013a: 143)

“Çok sa’y etdiler beğler anı ele getürmeğe. Ele getüremediler.” (Öztürk, 2013a: 150)

“Vilayet-i Varsag’ı elek elek edüp Karamanoğlu’nu ele getüreler.” (Öztürk, 2013a: 158)

“Cevab verdiler kim: ‘Ne dedükse dedük, düşmanı ele getürdük.’” (Öztürk, 2013a: 239)

“ ‘Var, kapum kullarıyle ve Anadolu askeriyile ol harâmîyi ele getürmek ardınca ol’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 328)

“Bağlarının arasında bir iki kâfir ele getürdiler dutdular.” (Öztürk, 2014: 20)

“Geceyile tekürü ele getürdi.” (Öztürk, 2014: 23)

“Davud Paşa Alâüddevle’ye gâyet hürrmet edüp Dulkadiroğlu Alâüddevle dahi Davud Paşa’ya mu’âvin olup bir yerde buluşup meşveretleşüp, Davud Paşa Alâüddevle’yi hil’atleyüp andan dönüp gelüp Varsak tarafına varup, Varsak beğlerini ele getürüp kimini haps edüp ve kimisini öldürüp ve kimini girü sulhile âzâd edüp ve Turgud beğleri bâkî kim varısa kaçup gitdiler.” (Öztürk, 2014: 123)

“Hak ta’âlâ fırsat verüp ol harâmileriyle ele getürdiler.” (Öztürk, 2014: 175)

“Meğer ol hinde Anabolu hisarı erleri hisar içinden avlanu taşra çıkmışlar kim bir şikâr edeler, Türk ele getüreler.” (Öztürk, 2014: 185)

“Bağlarının arasında bir kâfir ele getirip sala koyup, yine beri yakaya geçip kâfiri Süleyman Paşa’ya getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 75)

“Alâaddin Beğ gördü ki, Sultan Murad aman vermeyip kendiyi ele getirmek ister.” (Öztürk, 2013b: 99)

“Kâfir gâlib olup mü‘minleri zebun bulup anda duranı kırıp akından geleni dahi bir bir ele getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 101)

“ ‘Sen dahi ana göre amel edip sa’y eyle ki, kaçırmayıp ele getiresin’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 172)

“Ammâ akl u râyı birle tedbir edip, bu melâleti izhâr etmeyip, ‘ahsen-i vechile Sultan’i şâyed ele getirem’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 174)

“Çün sabah oldu, gelip Veys’i hisar kapısında ele getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 248)

“Çok sa’y edip, anı ele getirmezlerdi.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Sultan Murad’ın kasdı şöyle oldu ki, baltacılar sürüp Taş’ı elikdirip, Karamanoğlu’n ele getire.” (Öztürk, 2013b: 259)

“Andan Varsak vilâyetine varıp Uyuz Beğ derleridi, bir Varsak beği varidi, dahi kim anı ele getire.” (Öztürk, 2013b: 316)

“Sen var, bolay ki, âsanlıgile şol kal’ayı ele getiresin.” (Öztürk, 2013b: 317)

“Erte bir hîz etseniz, fi’lhâl ele getirirsiniz.” (Öztürk, 2013b: 323)

Ele girmek: (Ele geçmek) 1. Yakalanmak. 2. Elde edilmek, kazanılmak (Çağbayır, 2017b: 1754).

“Biş on bin esîr, ellerine girdi.” (Uygur, 2007: 180)

“ ‘Türk’ün eri ve avratı âsânlıgile eyü elüme girdi’ der.” (Öztürk, 2013a: 25)

“Bağlarınınun arasında bir kâfir ele girdi.” (Öztürk, 2013a: 66)

“Erten’den sonra bunların ol vilâyet ellerine girmişidi.” (Öztürk, 2013a: 101)

“Elüne her ne girse kismetündür

Ve ger rahat ve gerni mihnetündür” (Öztürk, 2013a: 117)

“Karamanoğlu Mehmed Beğ ele girdi. Ve büyük oğlu Mustafa dahi ele girdi.”
(Öztürk, 2013a: 118)

“Çün kâfir şehri harab oldu ve sizün elünüze girdi.” (Öztürk, 2013a: 121)

*“Ve karataraş dahi şöyle oldu kim bir kişün eline bir iki bin filori girmiş
adam igen çoğimiş.” (Öztürk, 2013a: 162)*

“Ne esiri ve ne bahası eline girür.” (Öztürk, 2013a: 196)

*“Âşıkî nesl-i Osman'un atâsı âleme doldu
Acebdür kim ele gire o han devrindeki demler” (Öztürk, 2013a: 229)*

“Âhir gördiler kim, hisar cengile ele girmez.” (Öztürk, 2013a: 265)

“Bir gemi eline girdi.” (Öztürk, 2013a: 281)

“Âhir anun leşkerinden bir kâfir ele girdi.” (Öztürk, 2013a: 291)

*“Kâfirün ba'zısın dahi esir edüp beş pâre gemilerin hünkâra getürdiler ve nice
gemiler dahi kaçdı, ele girmedi.” (Öztürk, 2013a: 324)*

“Ele girmedi.” (Öztürk, 2014: 35)

*“Karamanoğlu Mehmed Beğ ve büyük oğlu Mustafa Çelebi ikisi kaçarken ele
girdi.” (Öztürk, 2014: 46)*

“Çün Karamanoğlu Mustafa Beğ kaçup ele girmedi.” (Öztürk, 2014: 179)

*“Osman Gâzi bunların zamanında Sultan Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz'den kılıç
kuşanıp atası Ertuğrul tariki üzerine gazâya nasb-ı nefis edip niyyeti hayr olup
'mahzâ etmeği gazâdan çıkarayın, hiç bir melike ihtiyâc göstermiyeyin; hem dünyâ
ve hem âhiret elime girsin' derdi.” (Öztürk, 2013b: 26)*

*“Türk'ün eri ve avratı ve esbâbı âsanlığile eyi elime girdi.” (Öztürk, 2013b:
45)*

“Birbirine nasihat edip eydürleridi ki: ‘Ele giren Türkleri diriyle tutun.’ ”
(Öztürk, 2013b: 123)

“Eretne’den sonra ellerine gitmişidi.” (Öztürk, 2013b: 143)

“Sultan askeri anların ardın sürüp, ele gireni helâk edip malların yağma etdiler.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Ve bunun gibi vakit ele girmeyip fursatı ganîmet bilip gelip Sultan’a haber verdi ki: ‘altı yüz kişiyile düşmen Kagala’da halvet oturur.’ ” (Öztürk, 2013b: 159)

“Eğer ahsen-i rızâyile ele girip, ol işden fârig olup tevbe edip, bâb-ı sa’âdet-meâbımda hizmet edem.” (Öztürk, 2013b: 172)

“Bayezid Paşa çün gördü ki, bu hiç nesneyile mutî’ olmaz, sühuletle ele girmez.” (Öztürk, 2013b: 173)

“Bu yolda durup ele girenin mecâl vermeyip helâk eder.” (Öztürk, 2013b: 174)

“ ‘Biz anda varmayınca beğlik ele girmez’ deyip yortup, Ya’kub Beğ’in dayısı Eyne Beğ Subaşı’ya yetişdiler.” (Öztürk, 2013b: 180)

“Fursat bulup ele girenin helâk edip, kendilerin dahi askerine haber edip, cem’ edeler.” (Öztürk, 2013b: 193)

“Eğer şöyle ki, hisar dahi elden gide, el-hükmü li’llâh inşâ-Allâhu’l-azîz, Hudâ fursat verip, devlet bîdâr olıcak şehir ve hisar giri ele girer.” (Öztürk, 2013b: 194)

“ ‘Bâkî ne ele girerse mecmû’ı yârânla der-miyândır’ deyip, mübârek sakalın eline alıp eytidi ki: ‘Bu def’a babam tahtını yahud bu yolda baş terkin ursam gerekdir’ diyecek mecmû’-ı halk ol sohbetde ayak üzerine durdular, du’âlar edip çağrışdılar! ‘Ey sultân-ı âlem! Başımız ve canımız sana fedâ, her ne yere teveccüh edersen Hudâ yarıcun olup feth ü nusret karîn ola’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 216)

“Andan küffârların serdarlarından ele giren nice sanâdid-i kîne-vâr ve baş baş nâ-bekârları ki, gâzilerin kemendine boğazı ele vermişler idi; nigû-sâr sancakları

ser-nigûn alemleriyle keşân ber-keşân getirip, meydan içinde süzdiler.” (Öztürk, 2013b: 277)

“Ve hem at eline girmedi.” (Öztürk, 2013b: 248)

“Çuvaldan çıkdığınlayın bir at eline girdi.” (Öztürk, 2013b: 248)

“Ve kara taraş dahi şöyleyidi ki, bir iki bin filori eline girmiş çok akıncı varidi.” (Öztürk, 2013b: 261)

“Anda dahi ol kadar mal ele girdi ki, kıyâsın ancak Allah bilir.” (Öztürk, 2013b: 293)

*“İşitdi şâh hısmın ol dilâver
Bilürdi ele giricek gider ser”* (Öztürk, 2001: 78 / b. 889)

*“Eyü buldum eyü elüme girdi
Bu sözi kendüye ol şâh didi”* (Öztürk, 2001: 86 / b. 978)

*“Ele girmedi anda kaçdı Hunyad
Girür küffâr içine âh ü feryâd”* (Öztürk, 2001: 157 / b. 1814)

*“Çü şâhun eline girdi bu bünyâd
Görüben bunu mü ‘minler olur şâd”* (Öztürk, 2001: 168 / b. 1956)

*“Tamâm üç ay orada kıldı seyran
Ele girmedi kaçdı Kara-Boğdan”* (Öztürk, 2001: 234 / b. 2751)

Ele vermek: (+) Birinin bulunduğu yeri haber vererek yakalanmasını sağlamak, gammazlamak (Çağbayır, 2017b: 1754).

“Yanko ’nun maksudı olidi kim, kıralı ele verüp kendüsi kıral olaydı.” (Öztürk, 2014: 63)

“Bizimle ittifâk edip, andalaşıp dururlar ki seni ele verirler.” (Öztürk, 2013b: 199)

“Heman Hacı İvaz Paşa Düzme’ye bir düzme mektub yazıp eyitdi: ‘Sultanım bilmiş ola ki, Rum-eli’nin beğleri ve tovcaları ittifâk etdiler ki, fülân gece Murad Han göl başından dolanıp anlar dahi sultanımı tutup ele vereler.’” (Öztürk, 2013b: 238)

Elem çekmek: (+) Derin acı duymak, üzölmek (Çağbayır, 2017b: 1771).

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel’un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunın edüp, ya’ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kıralı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

Eli altındaki: (-) El altında bulunanlar, tebaa, maiyet (Çağbayır, 2017b: 1751).

“Eli altındaki halkun ne kim var
Bilürdi hâllerin n’eydügin iy yâr” (Uygur, 2007: 436)

Eli (bir şeyden) ayrı olmamak: (-) Sürekli ilgilenmek.

“Felek olmuşdı korhudan niğû-sar
Kılıçdan ayrı olmazdı eli iy yâr” (Uygur, 2007: 310)

Eli boş: (+) Bir yere hediye götürmeyen (Çağbayır, 2017b: 1755).

“El-hâsıl-ı kelâm, bu kullarun elinün birinün hiç elleri boş degülidi.” (Öztürk, 2013a: 80)

Eli değmek: (+) Bir işi yapmaya ancak gücü yetmek veya henüz zaman bulabilmek (Çağbayır, 2017b: 1755).

“Gece ve gündüz sohbetden eli değmez.” (Öztürk, 2013a: 111)

Eli ermek: (+) 1. Yapabilmek, ulaşabilmek. 2. Fırsat bulmak (Çağbayır, 2017b: 1756).

“Harîs-i mahrûm dünyâ kovar gibi, haylî yildiler, elleri dünyâ eteğine irmedi; belki yakaları düşmen eline giricek mahûfyire düştüler.” (Tulum, 1977: 58)

“Ammâ çün mümteni ‘u’l-husûl yazılmış idi; ‘mâ-şâ ‘allâhü kâne mâ lem yeşâ ‘ü lem yekün’ sırrınca bunca ikdâm u ihtimâm ile zeyl-i hisâneti fethine el irişmedi.” (Tulum, 1977: 177)

“Ammâ rivâyet iderler ki, şâh-ı ‘âleme vüzeradan ba’zısı devletlü pâdişâhdan tevakku’ iderüz kim, lutf-ıla bir pâre girü çekilüp kâfire bir al idelüm; tâ ki elimüz irer yire gelsün, diyicek bir mertebede gayret çekdi, dirler ki, dillerle beyân olmaz.” (Uygur, 2007: 208)

“Neye kim elün erse an sen ölüm

Ki anmazsan kalursın sen gümanda” (Öztürk, 2013a: 251)

“ ‘Ol vilâyetün eli erdüği yere degin yıksun, esir etsün’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 254)

“Anun memleketinün elleri erdüği yerleri yıkalar ve yakalar.” (Öztürk, 2013a: 254)

“Ve cemî’i vilâyetde gâzilerün eli erdüği yerde şenlik komadılar.” (Öztürk, 2013a: 269)

“Anun memleketinde elleri irdüği yire değın urup talan itsünler.” (Öztürk, 2013a: 254)

“Bu hanun eli garba şarka erdi

Âşıkî başla defter ü beyâna” (Öztürk, 2013a: 288)

“*Emr etdi kim: ‘Yürün, elinüz erdiği yere değin harab edün ve her ne kim mukadder olduyısa görevüz’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 314)

“*Eli ermez, nâcâr olup karar etdi.*” (Öztürk, 2014: 43)

“*Varsın ol vilâyeti eli erdiği yere dek yıksın, esir edeceğin etsin.*” (Öztürk, 2013b: 321)

“*Velî bunlar susuz yire konarlar*

Suya irmez eli bunlar sunarlar” (Öztürk, 2001: 102 / b. 1176)

Eli kurumak: (-) Eli tutmaz olmak, felç olmak (Çağbayır, 2017b: 1756).

“*Ugrı kapıdan taşra çıkdığın, bunlar dahi karşı gelip tutdukların, hisar bedenindeki halk çağrışıp ‘öldürmen, ol kişi velidir’ dediklerin, bunlar dahi öldürüp, öldürenin elleri kuruduğun, merhumun başı gövdesinden cüdâ düşdükdün sonra cesedinin üzerinde nice zaman dönüp, lâ ilâhe illâ’llâh âvâzı geldiğin, beğlerine tafsiliyile arz eylediler.*” (Öztürk, 2013b: 268)

Elinde kalmak: (+) Birinin bakımında, gözetiminde olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 777).

“*Ol dahı a’dâ-yı dîn elinde kalmış-ıdı.*” (Uygur, 2007: 180)

“*Eyitdi: ‘Oğul, dilersen kim bu vilâyet sizün elünüzde kala. Osmanlu’yile birlik edün’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 78)

“*Ve girü evvelki gibi bu şehir bizüm elümüzde kala.*” (Öztürk, 2013a: 193)

“*‘Âhir gine bizüm tâ’ifemüz elinde kala’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 194)

“*Bu Adana ve Tarsus ve Sis ve Mis, Arab elinde kaldığı sebep neydi?*” (Öztürk, 2014: 5)

“Kostantiniyye ve Galata ol ucdan ötürü Firengler elinde kaldı.” (Öztürk, 2014: 98)

“Saltanat bunun elinde ve evlâdı vaktinde karnen ba’de karnin ve batnen ba’de batnin kalıp, zamanla meysereden Sahur bin Tak Han bin Oğuz nesline intikâl edip bunlarunile ekâsire-i mülûk-i Fûrs arasında Hazret-i Resul eyyâmında ve câhiliyyetde muhâberât-ı kesîre ve mukâtelât-ı azîme vâkı’ oldu.” (Öztürk, 2013b: 9)

“Saltanat bunun elinde ve evlâdı elinde karnen ba’de karnin ve batnen ba’de batnin kalıp, zamanla meysereden Sahur bin Tak Han bin Oğuz nesline intikâl edip bunlarunile ekâsire-i mülûk-i Fûrs arasında Hazret-i Resul eyyâmında câhiliyyetde muhâberât-ı kesîre ve mukâtelât-ı azîme vâkı’ oldu.” (Öztürk, 2013b: 9)

“Bu sebebden sevâhil-i Rum müteğallibe elinde kaldı.” (Öztürk, 2013b: 25)

“Anların elinde kaldı, tâ Gâzi Osman Han feth edince.” (Öztürk, 2013b: 26)

“Ol maşraba ve kılıç anların elinde kaldı.” (Öztürk, 2013b: 38)

“Oğlu Ya’kub Beğ’i okuyup eyitdi: ‘Oğul, dilersen bu vilâyet senin elinde kala, Osmanoğlu’yile birlige bitip kızımın birini anun oğlu Bayezid’e ver’ deyip buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 86-87)

“Bu vilâyet zaleme elinde kalmışdı.” (Öztürk, 2013b: 346)

(Bir iş) Elinde olmak: (+) İsteyince o işi yapabilmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 777).

“Çün kim bu hâl şâh-ı ‘âlemün ma’lûmı oldı, ‘Emir Allâhundur’ didi; hele sa’iyde kusûr komaduk, virmek de Allâh elindedür, virmemek de Allâh elindedür.” (Uygur, 2007: 362)

“Elinde-y-idi cümle virmek almak

Nice kim ister-ise anı kılmak” (Uygur, 2007: 390)

“*Ammâ emir Allâh’un; iş Allâh’un elindedür.*” (Uygur, 2007: 414)

“*Ne çâre emir Hakk’undur didi şâh*

Her iş Hakk’un elindedir çü her gâh” (Uygur, 2007: 494)

“*Makâmumuz cehennem eyler-isen*

Elünde her nice kim ister-isen” (Uygur, 2007: 564)

(Birinin) Elinde olmak: (+) 1. Bakımı, gözetimi altında olmak. 2. Egemenliği altında, yetkisinde olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 777).

“*Ol zamânda Tarabuzon, Nûşinrevân-ı ‘âdil neslinden bir tekfûrun elinde idi.*” (Uygur, 2007: 266)

“*Cemî’-i gemi yarag-ıla hâzır olup bir ulu ve ‘âlî donanma donadalar ki Akdeniz’de anlar fulân cezîrede Midillü dimegle meşhûr kal’a ki düşmen-i dîn ve küffâr u müşrikîn, cünd-i şeyâtîni’l-la’în elindedür; üzerine düşüp mezkûr kal’â’ı ihâtâ ideler.*” (Uygur, 2007: 298)

“*Bile senün elünde olsunlar.*” (Öztürk, 2013a: 13)

“*Şimdiki hinde o kılıç o dervişün nesli elindedür.*” (Öztürk, 2013a: 13)

“*Ve bu gazânun târihi hicretün altı yüz seksen beşinde vâkı’ olundu, Osman Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 14)

“*Baras Tekür zebun Osman elinde*

Yaraşur teküre kim çeke zillet” (Öztürk, 2013a: 44)

“*Ve her kâfirün kim ihtiyârı var gitmeğe ya durmağa, ihtiyâr kendü elinde olsun.*” (Öztürk, 2013a: 54)

“*Timar erlerinin elinde mutasarrıf olunurdu.*” (Öztürk, 2013a: 58)

“*Ve nesli ve nesebi tâ bugüne değin anların elindedür.*” (Öztürk, 2013a: 60)

“*Ehl-i İslâm elinde hisar dahi iki oldu.*” (Öztürk, 2013a: 67)

“Biri Bayezid Han’idi kim, onun elinde Kütâhiyye ve Hamid ili sancağıydı anunidî.” (Öztürk, 2013a: 85)

“Elinde Karasi sancağıydı.” (Öztürk, 2013a: 85)

“Ve bu fethün târihi hicretün yedi yüz doksan üçüyle dördü arasında vâkı’ olundu, Sultan Bayezid Han elinde.” (Öztürk, 2013a: 93)

“Cihan hükmü ve ger hanlar elinde
Velî kulpu dânişmendler dilinde” (Öztürk, 2013a: 96)

“Rum-ili tamam Mûsâ’nun elinde olup zabt etdi.” (Öztürk, 2013a: 112)

“Bu hod evvelden hükm etmişidi, ol dahi elinde.” (Öztürk, 2013a: 112)

“Bu hod evvelden hükm etmişidi, dahi ziyâde Amâsiyye vilâyeti elinde.” (Öztürk, 2013a: 112)

“ ‘Anuniçün kim Gelibolu şimdi Mûsâ’nun elindedür’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 113)

“Anuniçün kim kendü elindeyidi.” (Öztürk, 2013a: 115)

“Haydar Beğ’ün elinde idi.” (Öztürk, 2013a: 150)

“Tâ şimdiye değin hisar ellerindedür.” (Öztürk, 2013a: 151)

“Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz otuz üçünde vâkı’ olundu, Sultan Murad Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 155)

“Bu fethün târihi hicretün sekiz yüz kırk birinde vâkı’ olundu, Murad Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 168)

“Bu Mora vilâyetinün evvel fethi Sultan Murad Han elinde budur kim fakîr şerh etdüm.” (Öztürk, 2013a: 170)

“Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz kırk ikisinden sehel geçmişidi kim vâkı’ olundu, Sultan Murad Han Gâzi elinde, vallâhu a’lem.” (Öztürk, 2013a: 170)

“ ‘Benüm günâhımıçün bunları küffâr elinde sen zebun etdürme’ dedi.”
(Öztürk, 2013a: 181)

“Şerî‘atun nizâmı han elinde
Kodu Hak kim ola şer‘î beyanlar” (Öztürk, 2013a: 194)

“Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz elli yedincisinde vâkı‘ olundu Sultan
Mehmed Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 197)

“Ve bu fethün târihi sekiz yüz elli yedisiyile sekizi arasında vâkı‘ olundu,
Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 197)

“Anı beyan eder kim Niköbri ne sûretile feth olundu ve hem kimün elindeydi.”
(Öztürk, 2013a: 197)

“Vilkoğlu despot elindeydi.” (Öztürk, 2013a: 197)

“Ve bu fethün ve bu gazânun târihi hicretün sekiz yüz altmış birinün âhirinde
vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed Han Gâzi elinde ve kulu Mahmud Paşa elinde.”
(Öztürk, 2013a: 207)

“Ve bu gazânun târihi hicretün sekiz yüz altmış dördünde vâkı‘ olundu, Sultan
Mehmed Han Gâzi elinde feth olundu.” (Öztürk, 2013a: 210)

“Ve hem bu fetihler Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 214)

“ ‘Ve hem memleket dahi karındaşum Ahmet elindedür’ dedi.” (Öztürk, 2013a:
220)

“Ve bu fetihlerin ve mâcerâların târihi hicretün sekiz yüz altmış beşinde vâkı‘
olundu, Sultan Mehmed Han elinde.” (Öztürk, 2013a: 226)

“Ve bu gazânun târihi hicretün sekiz yüz altmış altısında vâkı‘ olundu, Sultan
Mehmed Han elinde.” (Öztürk, 2013a: 229)

“Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz altmış yedisinde vâkı‘ olundu, Sultan
Mehmed Han Gâzi elinde.” (Öztürk, 2013a: 236)

“*Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz yetmişinde vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 240)

“*Ve bu feth ü mâcerânun târihi hicretün sekiz yüz yetmiş ikisinde vâkı‘ olundu, Mehmed Han Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 240)

“*Ve bu feth ü gazânun târihi hicretün sekiz yüz yetmiş dördünde vâkı‘ olundu, sultânü’l-mücâhidîn Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 245)

“*Ve bu fethün, bu mâcerânun târihi hicretün sekiz yüz yetmiş altısında vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed Han Gâzi’nün kulu elinde, kim adı Ahmed Paşa’dur.*” (Öztürk, 2013a: 249)

“*Ve bu fethün târihi hicretün sekiz yüz sekseninde vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed’in kulu Ahmed Paşa elinde.*” (Öztürk, 2013a: 266)

“*Ve bu gazâvetün târihi hicretün sekiz yüz seksen birinde vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed Han elinde.*” (Öztürk, 2013a: 269)

“*Ve bu fethün târihi Kara Boğdan târihinden iki buçuk ay sonra vâkı‘ olundu, Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*İskenderiyye dârü’l-küfriken dârü’l-İslâm olundu, Sultan Mehmed Han Gâzi elinde.*” (Öztürk, 2013a: 272)

“*Üzer ili Mısırlu elinde oldu.*” (Öztürk, 2013a: 287)

“*Osman Gâzi’nün zamanında verilmiş yirler varidi re’âyânun elinde.*” (Öztürk, 2013a: 299)

“*Benüm memleketümde üç helâl lokma vardır kim benüm elümeddür.*” (Öztürk, 2013a: 303)

“*Andan gelüp tâ hadd-i Mısır’a gelince, cemî’i bunun elinde idi.*” (Öztürk, 2013a: 319)

“*Amâsiyye ol vakit Kadı Burhâneddin elinde idi.*” (Öztürk, 2014: 35)

“Zîrâ, Gelibolu'nun boğazı Mûsâ elindedür.” (Öztürk, 2014: 44)

“Sivrihisar anun elinde idi.” (Öztürk, 2014: 46)

“Sultan Mehmed Han bu târihleri işidüp, Hakk'un kudretine hayran kalup, Hak ta'âlâ hazretine çok çok şükürler edüp şehir-i Kostantin kendü elinde feth olduğuna; bunca beğler, bunca pâdişâhlar, bunca halifeler şehir-i Kostantin'i almaduklarına hasret gitdiler.” (Öztürk, 2014: 100)

“Andan Oğuz'ile atası Kara Han arasında yetmiş beş yıl kitâl-ı kesîr vâkı' olup âhirü'l-emr Kara Han maktul olup Oğuz atası elinde olan memâlike-i maşrıkla bilâd-ı Hita ve Sîn ve Talas ve Sayram arasında olan mevâşî ve şiyâh ve agnâm ve behâyim ve en'âma bi'l-küllîye mâlik olup, sît ü sadâsı artıp, âfâk içinde azîmü'l-kadr ve's-şân olup, şarkdan garba dak bilâd-ı arza vardı, rûy-i zemîne müstevlî oldu” (Öztürk, 2013b: 7-8)

“Andan Oğuz'ile atası Kara Han arasında yetmiş beş yıl kitâl-ı kesîre vâkı' olup âhirü'l-emr Kara Han maktul olup Oğuz atası elinde olan memâlike bi'l-küllîye mâlik olup, sît ü sadâsı artıp, şarkdan garba dak bilâd-ı arza varınca rûy-i zemîne müstevlî oldu.” (Öztürk, 2013b: 7-8)

“Selçuk dahi bu işden haberdar olup kaçıp, Melik-i hâniyye Şehâbüdda've Kadir Han bin Hârûn yanına varıp Cend'e nüzul kılıp, bilâd-ı kefere-i Etrâk'e gazâ etmeğe, Kadir Han'dan istimdad edip, Kadir Han dahi buna leşker-i azîm koşup, küffârile mukâtele edip yüz yedi yaşında küffâr elinde şehid olup iki oğlu kaldı.” (Öztürk, 2013b: 12-13)

“Ma'a-cemîl-i mesâlih-i ummâl ve nüvvâb Tatar elindeydi.” (Öztürk, 2013b: 25)

“Ol vakit dahi vilâyet-i Kütâhiyye, kal'asıyla kefere elindeydi.” (Öztürk, 2013b: 32)

“Şimdiki hâlde dahi meşîhat anun evlâdı elindedir.” (Öztürk, 2013b: 69)

“Tek bu mü’minleri küffâr elinde mebluğ edip helâk eyleme!” (Öztürk, 2013b: 120)

“Gayretinden kendiyi sakınmayıp, düşmen elinde zebun olup memleketi eller elinde görmedin ölem yeğdir, deyip kendi nefsinin helâk eyledi.” (Öztürk, 2013b: 153)

“Rum’a çıktıkları gün, atasının giriftâr olduğun ve kardaşı leşkerinden nâ-bedîd olduğun ve memleket düşmen ayağı altında pâymâl olup ehl-i İslâm’ı gâret ve hasâret etdiklerin istimâ’ edip, gayret odu yüreğın yakıp, mübârek gözleri yaşile dolup âh edip eyitdi ki:”Ey dirîg! Memleket-i Osman ki, düşmenin atı ayağı altında helâk olup ve re’âyâ ki, vedâyi’i hazret-i Âferîdgâr’dır, düşmen elinde âciz ve sergerdân olmuşlardır.” (Öztürk, 2013b: 155)

“ ‘Ve sultan babam dahi adû elinde giriftâr olup ayş ü nûş nîş olup ferah teraha mebeddel olmuşdur’ deyip, ağladı.” (Öztürk, 2013b: 155)

“İçeri hisar bizim olıcak şehir elimizdedir.” (Öztürk, 2013b: 194)

“Ol bize gelip kıyışmaz, il elimizdedir.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Emir Süleyman Mûsâ elinde vefât edip, kendi tahtına oturduğudur.” (Öztürk, 2013b: 206)

“Zîrâ ol vakit Sifrihisar anun elindeydi.” (Öztürk, 2013b: 222)

“Tâ şimdiye değın hisar ellerindedir.” (Öztürk, 2013b: 252)

“ ‘Hayf değil mi ki, anun gibi vilâyet kâfir elinde ola’ deyip, hünkârı râzı etdi.” (Öztürk, 2013b: 261)

“Ve dahi ol yılda Temür Han oğlu Şahruh; Kara Yusuf oğlu İskender Beğ üzerine gelip İskender Beğ kaçıp Rum’a gelip Şahruh cemî’ Irak vilâyetlerin gâret ve harâb edip, Cihan Şah varıp Irak vilâyetlerine pâdişâh olup Kara Yülük, İskender elinde helâk olup İskender, Alınca hisarında oğlu ve avratı elinde helâk oldu.” (Öztürk, 2013b: 265)

“Kara taraşa hod ne i'tibar; altun, gümüş avadanlığı, mücüşler, tebsiler ve maşrabaların gâziler elinde hisâbı yoğidi.” (Öztürk, 2013b: 266)

“Mora vilâyetinin evvel fethi sultan Murad elinde oldu.” (Öztürk, 2013b: 266)

“Hicretin sekiz yüz kırk dördünde Nevabiri şehri, ba'zı kâfir vilâyetlerle şehâbeddin elinde, ba'zı hisar uç beği İshak Beğ elinde feth oldu.” (Öztürk, 2013b: 266)

“Derhâl atından inip, iki rek'at hâcet namazın kılıp, Allâhu ta'âlâya niyâz edip, yüzün toprağa sürüp eyitdi: 'Yâ İlâhi! Bu bir bölük bî-çâre mü'minleri, benim günehim çokluğundan ötürü küffâr elinde zebun etme. Habîbin Muhammed hürmetine ümmetini sen sakla' deyip, niyazdan fârig olıcak heman niyyet-i gazâ deyip, atına süvâr oldu.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Ol kâfir eyitdi: 'Devletlü sultanım! N'ola ben senin elinde ölsem.' ” (Öztürk, 2013b: 278)

“Kutelâ-yı küffârın odunu, hîzem-i sa'ir ve meyte-i hınzîr gibi, başları kararıp, ol bedrâyların elinde şehîd olan müsliminin yüzleri bedr aya benzerdi.” (Öztürk, 2013b: 285)

“Ol vakit Nike-öbri, Vilkoğlu despot elindeydi.” (Öztürk, 2013b: 292)

“Mahmud Paşa eyitdi: 'Hak ta'âlâ'nın takdirinde sultanım elinde alınmak mukadder olup, el-umûr merhûnetün bi-evkâtihâ'dur, sa'âtine küyer ola.' ” (Öztürk, 2013b: 300)

“Ve hem memleket dahi karındaşım Ahmed elindedir.” (Öztürk, 2013b: 303)

“Bu fütûh cümle Gedük Ahmed elinde vâkı' oldu.” (Öztürk, 2013b: 320)

“Eğerçi Üzer ilini Davud'a aliverdiler, ammâ Mısırlı elinde oldu.” (Öztürk, 2013b: 346)

“Bu gazânın tarihi hicretin sekiz yüz doksanında vâkı’ oldu, beğlerbeği Ali Beğ elinde.” (Öztürk, 2013b: 348)

“Elinde imiş ol iller tamâmet
Kılur imiş o şâha istikâmet” (Öztürk, 2001: 73 / b. 833)

“Elündeyem ne kim iyleren iy şâh
Günehkâram didüm estağfirul’lah” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1496)

“Benüm bu hâlümü gör kıl terahhum
Beni küffâr elinde iyleme güm” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1707)

“Bütün Arnavud ilin şâh-ı devran
Girü oldı şehün elinde yeksan” (Öztürk, 2001: 150 / b. 1728)

“Sıgındum sana beni iyleme tor
Beni küffâr elinde iyleme hor” (Öztürk, 2001: 242 / b. 2853)

Elinden almak: (+) Zorla almak, kapmak, bir şeyden mahrum etmek (Çağbayır, 2017b: 1756).

“Kâfir elinden bu mikdâr El ve şehr
Alıban kıldı mülûkin cümle kahr” (Atsız, 2013: 152 / b. 231)

“Gel imdi nakdın görmegil az
Elünden almaya tâ hırs-ıla az” (Uygur, 2007: 162)

“Gerekdür ki dîn Muhammed Rasûlu’llâhi yolında çalışup gazâlar idevvüz küffâr u müşrikîn elünden memleketler alup, başların kesüp, kanların döküp ehl ü ‘ayâllerini esîr idüp ganimet mâlları-la ‘asker-i İslâm taylayup Müsülmânları mugtenem idevvüz, didi.” (Uygur, 2007: 312)

“Hâliyâ çün kim din serverî Sultân Muhammed Gâzî -nevvera'llâhu kabrehu- Bosna seferin idüp tahtına gelicek efvâhada şöyle haber istimâ' olındı kim ol varup feth itdügi kal'a'ı kim, adı Yayça dimegle meşhûr idi, girü Ongürüs kâfiri gelüp ceng-ile Müsülmânların elinden alup Müsülmânları kılıçdan geçürüp, içine yine er koyup kal'a'ı zabt itdi, didiler.” (Uygur, 2007: 356)

“Girü ol Yayça didükleri kal'a ki, küffâr ve müşrikîn, cünd-i şeyâtîn'l-la'în ceng-ile Müsülmânlar elinden almışdı; içine er koyup muhkem yarak görmüş-idi.” (Uygur, 2007: 360)

“Ve hem bu vilâyeti bizüm elimüzden alurlar, harab ederler.” (Öztürk, 2013a: 14)

“ ‘Ve dahi her kime kim bir tumar verem, anun elinden sebepsüz almayalar’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 31)

“At oğlanlarının otarı durduğı atları elinden aldı.” (Öztürk, 2013a: 119)

“Ve bu şehrin limonını dahi elünden aldılar.” (Öztürk, 2013a: 218)

“ ‘Varun, Tuna Suyu kenarında babam hazreti nevvera'llâhu kabrehû Unguruz'un elinden alup yıkduğı kal'aları gine yapun, ma'mur edün' dedi.” (Öztürk, 2013a: 282)

“Müsülmanların rızkını, malını ellerinden alup biribirinin avratını tasarruf edüp helâldür derleridi.” (Öztürk, 2013a: 332)

“Ve andan sonra Süleyman Antâkiyye varıp nasârâ elinden alıp feth etdi.” (Öztürk, 2013b: 14)

“Tâ şuna dagın ki, sâhib-ı Kıpçak ve Deşt, Bürke Han bin Tuşi bin Cingiz Han gelip Faleynos elinden İstanbul'u alıp İzzeddin Keykâvus'a saltanat-ı Kırım'ı ve Sulhat'ı verdi.” (Öztürk, 2013b: 20)

“Ve dahi her kime ki bir tumar verem, anun elinden ol tumarı sebepsiz almasınlar.” (Öztürk, 2013b: 49)

“Gâziler, kâfirler elinden yine esirlerin aldılar.” (Öztürk, 2013b: 108)

“Almadı hergiz elinden câm-ı mey

Dinlemedi dahi hergiz çeng ü ney” (Öztürk, 2013b: 140)

“Çünkü Bayezid Han, Rum vilâyetin ümerâsı elinden alıp zabt etdi.” (Öztürk, 2013b: 143)

“Bizi müflis kılıp, atamız ve dedemiz tahtını elimizden alıp, dileni dileni geldiğimiz hod ma'lumdur.” (Öztürk, 2013b: 144)

“İmdi hâtırım şöyle ister ki Anadolu tarafına geçip tahtı elinden alam.” (Öztürk, 2013b: 184)

“ ‘Murâdı ve maksudu budur ki, memleketi zabt edip, atan tahtın elinden alıp, sana murâdı neyise anı ede’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 193)

“ ‘Ol vakit Hudâ fırsat verirse, ben dahi Rum-ili askerinin cem’ edip yine bu tarafa geçip atam tahtın anı elinden alam’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 198)

“At oğlanlarının otarı durduğu atları ellerinden alıp, eyitdi: ‘Benim adâvetim Osmanlı’yile kıyâmete değin bâkâdir’ deyip gitdi.” (Öztürk, 2013b: 227)

“Şarabdar İlyas Beğ’in elinden oğlanı alımadılar.” (Öztürk, 2013b: 241)

“Andan Menteşeoğlanları birbiriyle danışıp eyitdiler: ‘Osmanoğlu, atamız tahtını elimizden alıp bizim ömrümüzü habsile geçürüyorur.’” (Öztürk, 2013b: 248)

“İbrâhim dahi babası Hamid elinden ne aldıysa Sultan Murad’a yine verip, Okluğ’u dahi bile verdi.” (Öztürk, 2013b: 249)

“Ma’a-hâzâ şehrinin limonun dahi elinden aldılar.” (Öztürk, 2013b: 302)

“Bu gelen pâdişâh İstanbul’u ve Tarabuzon’u ve Midilli’yi ve Laz ilini ve Mora’yı feth edip, pâdişâhlarını zebun ellerinden alıp, kullarına verdi.” (Öztürk, 2013b: 308)

“İstanbul gibi şehri, kâfir elinden darb-ı destile alıp, imâret etdi.” (Öztürk, 2013b: 336)

“Ol yıl Edirne’de kışlayıp, bahar olıcak hicretin sekiz yüz seksen sekizi rebî’ül-âhirinde Anadolu ve Rum-ili askerinin cem’ edip emr etdi ki: ‘Sultan Mehmed, Tuna kenarında kâfir elinden alıp yıkdığı kal’aları yine yapalar.’” (Öztürk, 2013b: 342)

“Alur bunları hep küffâr elinden
Esîr idüp kimin biçdi bilinden” (Öztürk, 2001: 43 / b. 493)

“Alur cebrile kâfirün elinden
Esîr idüp kimin biçdi bilinden” (Öztürk, 2001: 63 / b. 726)

“Gelüp Lâz’un ilin ala elinden
Esîr idüp kimin biçdi bilinden” (Öztürk, 2001: 66 / b. 758)

“[Ki] almak kasdına tahtın elinden
Sürüp hem anı çıkara ilinden” (Öztürk, 2001: 172 / b. 2001)

“Alur cebrile kâfirün elinden
Esîr idüp kimin biçdi bilinden” (Öztürk, 2001: 176 / b. 2047)

“Cihan virdüğü sanma sana kalur
Ne kim virse girü elinden alur” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2189)

“Alur bunları kâfirün elinden
Esîr idüp kimin biçdi bilinden” (Öztürk, 2001: 193 / b. 2255)

“Hilâli aldı elinden durmaz
Sevinçden bir arada oturamaz” (Öztürk, 2001: 214 / b. 2512)

Elinden gelmek: (+) Yapabilmek, becermek, gücü yetmek (Çağbayır, 2017b: 1757).

*“Elümden gelür ki dil incitmeyem
Kişi incinecek bir iş itmeyem”* (Tulum, 1977: 100)

“Esnâ-yı müşâverede beğler eyittiler ki: ‘Çün kur‘a-i takdîr hilâf-ı tedbîr tedvîrin gösterdi, ya ‘nî kiral kal‘a-i Yayçe‘de muhâsara olunmka müyesser olmadı, yir eri, sâhib-i hîle kâfirdür, bir niçe meredesi ile tağdan tağa yörimek elinden gelür, pâdişâhun bu enbûh-ı askerin bunun gibi muhâtara derbnedlere koymak isâbetten görünmez.” (Tulum, 1977: 126)

“ ‘Anlara mahabbetim ve iştiyâkım bir haddedir ki, eğer elimden gelse varıp anunile gazâda bile hazır olurdum’ deyip, nice tenezzülât edip iştiyâk etmişidi.” (Öztürk, 2013b: 92-93)

“Ali Paşa dahi hünkârın elin öpüp du‘â kılıp eyitdi: ‘Canımı, sultanım yolunda fedâ edip elden gelenin taksîr etmeyip maktûrum oldukça cidd ü cehd edem.’ ” (Öztürk, 2013b: 103)

“Ali Paşa dahi hünkârın elin öpüp du‘â kılıp eyitdi: ‘Canımı, sultanım yolunda fedâ edip elimden gelenin taksîr etmeyip maktûrum oldukça cidd ü cehd edem.’ ” (Öztürk, 2013b: 103)

“Ve bunun gibi işler anun ne elinden gelir.” (Öztürk, 2013b: 175)

“Bunun gibi işler anun elinden gelmez.” (Öztürk, 2013b: 175)

“İsfendiyar, Îsâ Beğ’in ziyâde tazarru‘undan ve ibtihâlinden terahhum edip ‘n’ola sen dediğin edip sana elimizden geldikçe mu‘âvenet edelim. Zîrâ atanın kemîne kuluyun’ deyip iktidârı olduğu askeri cem‘ edip Selâsil kal‘asından yana müteveccih olup yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 188)

*“Çü bilmezem ne diyem Farsi dilden
Eyü yatlu hele bu geldi elden”* (Öztürk, 2001: 210 / b. 2471)

“Kimün gelür elinden bu şecâ‘at
Getüre düşmanun başına âfet” (Öztürk, 2001: 230 / b. 2712)

“Kimün gelür elinden bu şecâ‘at
Elinde getüre küffâra âfet” (Öztürk, 2001: 248 / b. 2937)

“Kimün gelür elinden mâl-ı şâhî
Ki böyle zabt ide anı kemâhî” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2988)

Elinden gitmemek: (Elinden düşmemek) Bir şeyi sürekli kullanmak veya o işle sürekli ilgilenmek (Çağbayır, 2017b: 1756).

“Elinden gitmez-idi tîg-ı ‘uryân
Kırdı a’ dâyi dökerdi yire kan” (Uygur, 2007: 376)

“Cevan sanman ki Er-tugrul idi pîr
Elinden gitmezidi gürz ü şemşîr” (Öztürk, 2001: 30 / b. 351)

Elinden iş gelmemek: (Elinden bir iş gelmemek) Çaresizlikten veya yeteneksizlikten bir iş yapamamak (Türkçe Sözlük, 2011: 777).

“Bu taraftan Karaman elçisi gelip hünkârın haberin kendiye gazab edip, Karamanoğlu’na dana ve buzağı kovmaktan gayri artuk elinden iş gelmez dediğin kasdı kendiyi kam’ edip Konya’yı ve Lârende’yi almak istediğin haber verip Karamanoğlu kakıdı.” (Öztürk, 2013b: 95)

Elinden koymamak: (Elden bırakmamak) Sürekli ilgilenmek, hep yapmak (Çağbayır, 2017b: 1753).

“Ecel virdini terk itme dilünden
‘Amel defterini koma elünden” (Öztürk, 2001: 31 / b. 357)

“Elünden koma tîg-ı âbdârı
Velî suçsuzdan alma âh u zârı” (Öztürk, 2001: 46 / b. 528)

“Açuban bunu görse ol şehinşâh
Elinden bunu komazdı her gâh” (Öztürk, 2001: 216 / b. 2445)

“Olupdur anunile yâr devlet
Komaz elinden anı hiç sa‘âdet” (Öztürk, 2001: 250 / b. 2951)

“Koma müşkillerin Hak kulsun âsan
Elinden komasun destini devran” (Öztürk, 2001: 255 / b. 3018)

(Birinin) Elinden kurtulmak: (+) Birinden kaçmayı başarmak (Çağbayır, 2017b: 1757).

“Dahî şâhîn elinden kurtulmuş karga gibi yöresin arzûlayıp döndi, cân atdı,
gitdi, sindi, rüsvây oldu.” (Uygur, 2007: 428)

“Şu dev kurtula Süleyman elinden
Gelüp Süleyman’a getüre iman” (Öztürk, 2013a: 69)

“Andan Sultan Mehmed buyurdu, bir nice yarar Rum bahadırı yiğitler seçip göndere
ki, varıp babası Yıldırım Han’ı Temür-leng’in elinden kurtarıp, halâs edeler.”
(Öztürk, 2013b: 156)

“Bes Hasan-ı Dıraz, râh-ı dirâzı eline alıp, havâ-yı Tebriz’i heves edip, Pîr
Ahmed yanına düşüp, şîr elinden kurtulmuş âhû gibi at yarışdırıp, birbirin ökçe
kaçarlardı.” (Öztürk, 2013b: 325-326)

“Bes kulu Karagöz Paşa’ya emr etdi ki, varıp ol mazlumları zâlimler elinden
kurtara.” (Öztürk, 2013b: 346)

“Dahî yağılık itmeye anunla
Şehün kurtulur elinden anunla” (Öztürk, 2001: 165 / b. 1913)

Eline ayağına düşmek: (+) Dileğinin yerine getirilmesi için birine çok yalvarmak (Çağbayır, 2017b: 1757).

“Çün Erzincân ovasına öüşrif Yassı-çemen nâm yaylakta -ki irtesi Erzincân ovası pây-mâl-i huyûl-i ikbâl olsa gerek idi- konuldu; Uzun Hasan anasını gönderüp, bir niçe mu'temedleri ile gece içinde merhûm Mahmûd Pâşâ'ya buluşup, istişfâ' idüp, eline ayağına düştiler.” (Tulum, 1977: 109)

Eline düşmek: (+) Yakalanmak, tutulmak, ele geçmek (Çağbayır, 2017b: 1757).

“Ve eğerçi vilâyet-i vesî'a-i Bosna bâkî kılâ'ı ve bıkâ'ı ile taht-ı tasarruf-ı bendegân-ı devlet idi, ammâ bu kal'a mu'teber olup kâfir eline düştüğünden, vâcib oldu ki yine râyet-i zafer-sirâyet Bosna 'ya müteveccih ola.” (Tulum, 1977: 133)

“Eretne'den sonra ellerine düşmüşidi.” (Öztürk, 2013b: 143)

“Çünkü kâfir şehri harâb olup sizin elinize düştü.” (Öztürk, 2013b: 230)

“Bu kişi eydür: ‘Hey bî-çâreler! Bu kâfirler eline ne sûretiler düşdünüz.’ ” (Öztürk, 2013b: 296)

Eline fırsat girmek: (Eline fırsat geçmek) Uzun zamandır kolladığı imkân ve uygun durumu yakalamış olmak (Çağbayır, 2017b: 1757).

“Edem ana elüme gire fırsat

Nola etsün bana ol dürlü ibrâm” (Öztürk, 2013a: 161)

“ ‘Ne durursuz? Türk'e bundan yeg fırsat elünüze girmez' dedi.” (Öztürk, 2013a: 176)

“Kıral eyitdi: ‘Türk beğine eyü fırsat elüme girdi’ ” (Öztürk, 2013a: 177)

Elini hûn ile boyamak: (Elini kana bulamak) Adam öldürmek veya yaralamak (Çağbayır, 2017b: 1758).

*“Zulm etdiler, velî kanûn ile
Ellerin boyamadılar hûn ile”* (Atsız, 2013: 137 / b. 7)

Elini kan-ıla yumak: (Elini kana boyamak) Adam öldürmek veya yaralamak (Çağbayır, 2017b: 1758).

*“Yine yüz topraga kodi niceler
Yine el kan-ıla yudı niceler”* (Uygur, 2007: 496)

Elini tutmak: (Elinden tutmak) Birinin ilerlemesine yardımcı olmak, destek olmak (Çağbayır, 2017b: 1757).

*“Elin tut ben yetimün yâ İlâhî
Dile maksûdunu murad olupdur”* (Öztürk, 2013a: 132)

*“Tutup elüm bana [sen] kıl şefâ‘at
Beni uş garka saldı bahr-ı gaflet* (Öztürk, 2001: 5 / b. 61)

*“Elüm dut yohsa uş gitdi hayâtum
Niye dönmiş durur bir göre zâtum”* (Öztürk, 2001: 208 / b. 2439)

Elini yumak: (El yıkamak) Vazgeçmek (Çağbayır, 2017b: 1758).

*“Niceleri çıkarmış baş u cândan
Elin yumış niceler hânmandan”* (Öztürk, 2001: 125 / b. 1432)

Em çekmek: (-) Merhem sürmek, tedavi etmek.

*“Görür ol bakçada mîve tobtolup
Çekerler derdine em câna matlûb”* (Öztürk, 2001: 109 / b. 1245)

Emanet koymak: (Emanet bırakmak) Bir şeyi, güven içinde tutacağına inandığı birine korunması için teslim etmek (Çağbayır, 2017b: 1784).

“Osman Gâzi, Bilecük tekürüne bundan şikâyet etdi ve Bilecük tekürüne eyitdi: ‘Sizden dileğümüz budur kim, bizüm yükçügezlerümüzü yaylaya gitdügümüzde sizde emânet koyalum.’” (Öztürk, 2013a: 10)

“Yaylaya gitseler emânetlerini dahi Bilecük hisarında korlarıdı.” (Öztürk, 2013a: 19)

“Zîrâ Osman Gâzi yaylaya gitseler cemî’i emânetlerini Bilecük hisarında korlarıdı.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Osman, Bilecik tekvuruna andan şikâyet edip ‘Aya Nikola bizim göçümüz incidir; bâri yaylaka gidicek esbâblarımızı hazretinizde emânet koyalım.’” (Öztürk, 2013b: 36-37)

Emeği sinmek: (Emeği geçmek) Bir şeyin yapılmasında katkısı bulunmak, yardımcı dokunmak (Çağbayır, 2017b: 1786).

“Emegümüz sinmiş vü yolın öğrendüğümüz ve dikenin yoldugumuz yirdür; girü niyet-i gazâ fî-sebili’llâhi ol temerrüdlük iden müşrkîni, varup kimin kılıçdan geçürüp ve kimin İslâm askerine târâc itdürüp Müsülmânları mugtenem itmek gerekdür, didi.” (Uygur, 2007: 330)

Emel tutmak: (Emel beslemek) Bir isteği, bir arzuyu sürekli düşünmek (Çağbayır, 2017b: 1788).

“Çok emel dutup sana kim dedi az?

Çün bilürsin ‘ömrünü kim olur az’ (Atsız, 2013: 145 / b. 125)

Emir tutmak: (-) Birinin emrine karşı gelmemek, emrine uymak.

“Bunun cezâsı sabr itmek gerekdür

Şu kim Hak emridür dutmak gerekdür” (Öztürk, 2001: 135 / b. 1546)

“İder şeh kullarına istimalet

Tutun emrüm [ki] siz de bunda gâyet” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1937)

Emrine girmemek: (-) Emrine karşı çıkmamak

“Hakk’un emrine kimesne girmez.” (Öztürk, 2014: 62)

Ere vermek: (-) Kız evlendirmek.

“Kız karındaşların dahi çıkarup ere viridi.” (Öztürk, 2013a: 185)

Erlık göstermek: (-) Kahramanlık taslamak, yiğitmiş gibi davranmak (Çağbayır, 2017b: 1843).

“Var kuvvetin bazusuna getirip, ne hüneri varise edip er olsun, erlik göstersiz, işi bir yana edelim.” (Öztürk, 2013b: 95)

Esen kalmak: (+) Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 815).

“Gelüben Sivas’a ol Uzun Hasan

Zulm kılmış kala mı anda esen” (Öztürk, 2012: 49 / b. 619)

“Çağırup iy Rûm-ilinli sizi ben

Hasmı koyup kırayın kalman esen” (Öztürk, 2012: 53 / b. 677)

Eser belirmemek: (Eser kalmamak) Hiçbir iz kalmamak, bir belirti olmamak, yok olmak (Çağbayır, 2017b: 1855).

“Hiçbir vechile düşmandan eser belürmedi.” (Öztürk, 2013a: 161)

“Hiç düşmanun eseri belürmek vâkı‘ olmadı.” (Öztürk, 2013a: 255)

“Hiç Kara Boğdan oğlunun eseri belürmedi.” (Öztürk, 2013a: 290)

“Andan Tercan’a vardılar, hiç düşmen eseri belürmedi.” (Öztürk, 2013b: 322)

Eser kalmamak: (+) Hiçbir iz kalmamak, bir belirti olmamak, yok olmak (Çağbayır, 2017b: 1855).

“Eğer buluşmazise vilâyetini talan edip, yakıp yıkıp, bir vechile harâb ede ki, şenlik eseri kalmaya.” (Öztürk, 2013b: 347)

Esir almak: (+) Savaşta düşman askerini canlı olarak ele geçirmek (Çağbayır, 2017b: 1858).

“Ammâ esir almadılar.” (Öztürk, 2013a: 22)

“Anuniçün esir almadılar.” (Öztürk, 2013a: 22)

“Ve bu alınan esirleri Orhan Gâzi satun aldı.” (Öztürk, 2013a: 39)

“Rüstem eydür: ‘İşbu esirler kim bu gâziler alurlar.’” (Öztürk, 2013a: 75)

“Esiri şöyle çok aldılar kim akıncıdan çok artukdur derleridi.” (Öztürk, 2013a: 162)

“Varup ol hisarı görüp esirlerini alup oğluyla, kızıyla, dahi mallarıyla cem‘ edüp getürdiler.” (Öztürk, 2014: 27)

“Gelüp Kostantin’ün dâyiresini yıkup yakup harâb edüp çok esirler alup, çok feth ü fütühile deniz kenârına gelüp, sonra duyup ardından yetişüp, deniz kenarında çıkup kuruda azîm cenk olup Beşir ibn-i Ertal âkıbet fırsat bulup, Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında kâfirleri sıyup denize döküp helâk edüp, kalan kâfirler kaçup deniz kenarında olan hisarlara girüp, bunlar dahi gelüp hisarlar üzerine düşüp alınmayup girü dönüp Şam’a geldiler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Şol şartıla sulh kıldılar kim, ol yıl aldıkları esirleri girü verdiler.” (Öztürk, 2014: 96)

“Yirmi binden artuk esir aldılar.” (Öztürk, 2014: 98)

“Mihaloğlu Gâzi Ali Beğ ol iki suları geçdükdün sonra Varat şehrinün alt yanına geçüp, dahi ardından gelüp şehrin haberi yogiken sekizinci gün deyince gâzilere destur verüp gelüp, Varat şehrini yağma ve talan edüp malını, rızkını, esirini alup ve ilini, vilâyetini harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 111)

“Ol hisarı dahi alup malını yağma edüp esirini alup hisarı boş kodular, heman kullesi kaldı; sarplık yerdi, dâyiresi suyidi.” (Öztürk, 2014: 156)

“Ammâ esir almadılar, vilâyet halkı ita’at etmeğe ihtimâl verip ürkmesinler için.” (Öztürk, 2013b: 41)

“Ve bu alınan esirleri Orhan gâzilerden satın alıp ahd ü amanile yine hisarda koyup, Samsa Çavuş’u dahi hisarda koyup, kendi Yenişehir’de yine atası Osman yanına geldi.” (Öztürk, 2013b: 55)

“Şimden humsu esir alındığı yerde aldıktan sonra her esirden geçid akçası deyü âlem-berü akça alırlar ve iskelede esir çün akça aldıkların gâziler bilicek, iskeleye esir getirmeyip her biri bir tarafda gizler oldular.” (Öztürk, 2013b: 84)

“Kâfirler gelip paşaya yalvarıp eyitdiler: ‘Alınan esirleri yine Türk’den bize aliver; Kösova hisarın verelim.’” (Öztürk, 2013b: 108)

“Paşa alınan esirleri Türk’den yine devşirip kâfire verip, hisarı alıp zabt etdikden sonra esirleri yine Türk’e buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 108)

“Paşa, alınan esirleri Türk’den yine devşirip, kâfire verip, hisarı alıp zabt etdikden sonra esirleri yine sâhibli sâhibine buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 108)

“Evrenüz Gâzi kırk kişiyile Üsküp hisarına yortup, gafletile gelip andan birkaç esir alıp yine hünkâra gelip han, Evrenüz’e tahsin etdi.” (Öztürk, 2013b: 113)

“Gâziler ganâyime müstağrak olup esirler aldılar.” (Öztürk, 2013b: 257)

“Ve cemî’ hisarlarının malını ve esirini alıp, tasarruf edip, gâzilerin cemî’isi ganî oldu.” (Öztürk, 2013b: 296)

“Kâfirin ardına düşüp basıp, bî-kıyas esir aldılar.” (Öztürk, 2013b: 311)

Esir tutmak: (-) Esir yakalamak (Çağbayır, 2017b: 1858).

“Yahyâ bin Haydar tamâm elli bin er-ile İstanbul’un üzerine gelür, dilâverlig ider, bî-had mâl alır; niçe bin esîr dutarlar, tamâm on bin kâfiri kılıçdan geçirürler.” (Uygur, 2007: 124)

“Ol kadar esir tutdular kim Edrene’de Unguruz kâfirinün gâyet eyüsini üçer yüz akçaya verdiler.” (Öztürk, 2013a: 157)

“Germe’nün iline seğirdiler, bî-nihâyet esirler tutup toyum oldılar.” (Öztürk, 2013a: 170)

“Ve iki binden ziyâde dahi esir dutulup Sultan Mehmed Han’a getürdiler.” (Öztürk, 2014: 109)

“Ve dahi rivâyet etdiler kim, adam oldu kim, yirmi baş, yirmi beş baş, otuz baş esir dutdular.” (Öztürk, 2014: 139)

Eşiğin toprağına yüz urmak: (Eşiğine yüz sürmek) Bir işini gördürmek amacıyla yalvarmak için yanına gitmek (Çağbayır, 2017b: 1878).

“Nice müddetdür ki işigün topragına yüz urup
İtmişemdir gerd-i râhun çeşmüne kühl-i cilâ” (Uygur, 2007: 60)

Eşiğine yüz sürmek: (+) Bir işini gördürmek amacıyla yalvarmak için yanına gitmek (Çağbayır, 2017b: 1878).

“Bu hediye-i feth ü zafer ile Hazret-i Alî Pâşâ mansûren ve muzafferren gelüp
pâdişâh-ı felek-bârgâh işigine yüz sürdi, ve mesâ’î-i meşkûresine mukâbil envâ’ı
avâtıf-ı avârif-i pâdişâhî birle behremend oldı.” (Tulum, 1977: 209)

“Kıldukça dehr bâgını hurrem, bahâr-ıla
Yüz sürsün işigünde gelüp bâg(u)bân-ı ‘adl’” (Uygur, 2007: 548)

“Tâ haşre dek işigüne yüzler sürenlere
Olsun nevâle, sofra-i cûdunda han-ı ‘adl’” (Uygur, 2007: 550)

“ ‘Ben sultanumun devletlü eşiğine yüz sürüyü varam’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 227)

“Ben devlet eşiğine varıp yüz süreyim.” (Öztürk, 2013b: 306)

Eteğin beline sokmak: (-) Bir iş yapmaya hazır olmak.

“Hele o deme şükr edüp, Anadolu beğlerbeğisi Sinan Beğ ve kapudan Davud Beğ, iki eteklerin bellerine sokup, bennâlar ve ırgadlar ve neccarlar hazır edüp, taşın ve kirecin hazır edüp, leşkerle bir uğurdan el üşürüp, yirmi iki gündür bu gün deyince hisarı tamam etdiler yaptılar.” (Öztürk, 2014: 185)

Eteğine düşmek: (+) Yalvar yakar olmak (Çağbayır, 2017b: 1886).

“*Pir Ahmet dahi kaçdı Sultan Mehmed’e geldi ve eteğine, ayağına düşdü.*”
(Öztürk, 2013a: 237)

Eteğine yapışmak: (+) Birinin koruyuculuğuna sığınmak, onun himayesini beklemek (Çağbayır, 2017b: 1886).

“*Vilkoğlu vardı Unguruz’un eteğine yapışdı.*” (Öztürk, 2013a: 173)

“*Vilkoğlu varıp Ungurus eteğine yapışdı.*” (Öztürk, 2013b: 269)

Eteğini tutmak: (+) Yardım istemek, sürekli birinin peşinde olmak (Çağbayır, 2017b: 1886).

“*Ve bu İshak, Uzun Hasan eteğin tutdu.*” (Öztürk, 2013a: 236)

“*Pir Ahmed dahi Sultan Mehmed Han eteğin tutmuşıdi.*” (Öztürk, 2013a: 237)

“*İshak Beğ Uzun Hasan eteğin tutup eyitdi: ‘Gel kardaşlarımı vilâyetden çıkar.’*” (Öztürk, 2013b: 311)

“*Olurlar hizmetinde olma hâmûş*

Dut etegin olmagıl [sen] ferâmûş” (Öztürk, 2001: 210 / b. 2461)

Eteğini elden koymamak: (Eteğini tutmak) Yardım istemek, sürekli birinin peşinde olmak (Çağbayır, 2017b: 1886).

“*Seni sana gerekse can u dilden*

Bularun etegin hiç koma elden” (Öztürk, 2001: 209 / b. 2455)

Eti titremek: (Yüreği titremek) Çok korkmak (Çağbayır, 2017e: 6484).

“Griler kopdı hem oynadı atlar

Yürekler deprenüp ditredi etler” (Güldaş, 1996: 267 / b. 1840)

Etmeğini yemek: (Ekmeğini yemek) 1. Birinin işince çalışarak kendi kazancını sağlamak. 2. Geçim yönünden birisinden yardım görmek (Çağbayır, 2017b: 1741).

“Sipâhi ki sultandan etmek yiye

Gerekdir ki yerinde baş oynaya” (Öztürk, 2013b: 121)

“Sipâhi ki sultandan etmek yiye

Gerekdir ki cân u baş oynaya” (Öztürk, 2013b: 121)

“Andan çavuşlar çağrışıp, ‘Kanı o sultan ekmeğın yiyenler, cân u baş oynarız diyenler salâdır. Bugün erler meydanında kimin anası er doğurdu? Gazâ hil’atı kimin boynuna biçildi? Ecel kadehi kimin eline sunuldu? Kanı, imdi ol erlik da’vasın kılanlar, gelsin görelim’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 276)

Ettiği iş yanına kalmak: (Ettiği yanına kalmak) Yaptığı kötülüğün cezasını görmemek, karşılıksız kalmak (Çağbayır, 2017b: 1892).

“Hünkâr eyitdi: ‘Hele şimdi sefere gideyorurun, ol mel’unun etdiği iş yanına kalmıya.’” (Öztürk, 2013b: 243)

Ettiği yanına kalmak: (+) Yaptığı kötülüğün cezasını görmemek, karşılıksız kalmak (Çağbayır, 2017b: 1892).

“Ol mel’un her ne iş ederse yanına kalmaya.” (Öztürk, 2013a: 139)

“Deme zulm edesin kala yanuna

Sana kalursa kalmaz kızuna oğluna” (Öztürk, 2014: 162)

Ettiği yanında kalmak: (Ettiği yanına kalmak) Yaptığı kötülüğün cezasını görmemek, karşılıksız kalmak (Çağbayır, 2017b: 1892).

“*Ne kim eder kişi kalmaz yanında
Bulur ya oğul, kız tatlu cânında*” (Öztürk, 2013a: 195)

Ettiğini bulmak: (+) Yaptığı kötü davranışların karşılığında kötülükle karşılaşmak (Çağbayır, 2017b: 1892).

“*Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz
Gelür bir bir yolına, dime gelmez*” (Uygur, 2007: 440)

“*Bugün itdiklerin yarın bulalar
Cevâbın Tanrı katında vireler*” (Uygur, 2007: 440)

“*Ne kim eder kişi kalmaz yanında
Bulur ya oğul, kız tatlu cânında*” (Öztürk, 2013a: 195)

Ev bark: (+) Ev ve mülk; aile, çoluk çocuk (Çağbayır, 2017b: 1895).

“*Rum-eli’nden ve Anadolu’dan ve her vilâyetden ne kadar ve ne denli kızıl başlular sofular varısa ugurlayın baş çeküp, evin bargın satup savup terk edüp koyup gidüp şeyhlerine yardım etmeğe başladılar.*” (Öztürk, 2014: 187)

Evla görmek: (-) Daha uygun bulmak.

“*Ammâ vakte muzâyaka görünmeğin, erkân-ı devlet ve müşârivân-ı hazret terk-i isti‘câli evlâ gördiler, esbâb ü âlât tehyî‘esine iktisâr ittiler.*” (Tulum, 1977: 155)

Evvel âhir: (Evvel ve âhir) Eninde sonunda, er geç, mutlaka (Çağbayır, 2017b: 1910).

“Yaradılmış yogiken evvel âhir
Mübârek pâk-zâtı oldu zâhir” (Öztürk, 2001: 3 / b. 31)

“Tamâmet halk-ı ‘âlem evvel âhir
Anun nûrî içinden oldu zâhir” (Öztürk, 2001: 4 / b. 37)

“Anun devrânı çünkim oldu zâhir
Getürdüm bunu nazma evvel âhir” (Öztürk, 2001: 11 / b. 128)

“Dahi hiç iylemedüm söze te’hîr
Getürdüm bunu nazma evvel âhir” (Öztürk, 2001: 20 / b. 231)

“Hemandem şâh dahi olmuşdı hâzır
Dirüben leşkerini evvel âhir” (Öztürk, 2001: 69 / b. 794)

“Olur zulmü anun katında zâhir
Ne oldıyisa zulmü evvel âhir” (Öztürk, 2001: 77 / b. 882)

“Tamam oldu burada bu cevâhir
Bunu nazma getürdüm evvel âhir” (Öztürk, 2001: 90 / b. 1027)

“Bular sürdi cihanda hükmi vâfir
Ölem sanmazlarıdı evvel âhir” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1528)

“Neden kendünün olur bu cevâhir
Özi müflisdür anun evvel âhir” (Öztürk, 2001: 203 / b. 2386)

“Ne resmile düzilmişdür cevâhir
Okuyup bunu görse evvel âhir” (Öztürk, 2001: 216 / b. 2543)

“Ümîdüm var okına evvel âhir
Bu cevher kıldı sûret oldı zâhir” (Öztürk, 2001: 218 / b. 2560)

“Tama ‘ yokdur bularda evvel âhir
Bular pekdür bu yolda gizli zâhir” (Öztürk, 2001: 222 / b. 2608)

“Kırılır ol arada nice kâfir
Heman kurtıldı kiral evvel âhir” (Öztürk, 2001: 229 / b. 2693)

“Ki her derbende komışdı kâfir
Onar bin er giyümlü evvel âhir” (Öztürk, 2001: 245 / b. 2889)

Eyer salmak: (Eyer vurmak) Atı eyerlemek (Çağbayır, 2017b: 1913).

“Gözlerin başların devşirip ata eyer salınca Sultan heman kılıç yalın edip
hamle etdi.” (Öztürk, 2013b: 171)

Eylik görmek: (İyilik görmek) Maddi ve manevi yardım görmek (Çağbayır, 2017c: 2866).

“Dirilenler bu yolda eyü dirlik
Nihâyetsüz görürler Hak’dan eylik” (Uygur, 2007: 128)

Eylük bilmek: (İyilik bilmek) Kendine yapılan bir iyiliği unutmamak (Çağbayır, 2017c: 2865).

“Anarlar eyüyi eylügle dâyim
Ne bilsün eylügi degme bahâyim” (Uygur, 2007: 364)

“Niçeler eylügi bilmedüğinden
Nedür eylük anı kılmadüğundan” (Uygur, 2007: 364)

Eyü sanmak: (-) İyi olduğu kanısında bulunmak (Çağbayır, 2017b: 1918).

“*Eyü sana kamu şâhun işine
Ki halk and içe hep onun başına*” (Uygur, 2007: 518)

“*Yavuz sanma eyü san her işüne
Gele dâyim iyilikler başuna*” (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

Eza vermek: (-) Sıkıntı çektirmek (Çağbayır, 2017b: 1920).

“*Ve ol kâfir bulara dâyim ezâ verürdi.*” (Öztürk, 2013a: 69)

Faide vermemek: (Fayda vermemek) Yarar sağlamamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

“*Fâide vermeyüp girü ol temcidi dahi ziyâde işitdiler.*” (Öztürk, 2014: 182)

Fal açmak: (+) Gelecekte olan şeyler hakkında fal araçlarının duruş ve biçimlerini değerlendirerek anlam çıkarmak (Çağbayır, 2017b: 1934).

“*Bu resme dimiş Abdâl Ata fi 'l-hâl
Yorup bu kur'a'ı açmış 'aceb fâl'*” (Uygur, 2007: 352)

“*Ali Paşa-yı kâmrân, düstûru'd-devrân ve âsafü'z-zaman, subh namazın kılıp,
Kelâm-ı Kadîm ve Kur'an-ı azimile istimedat edip mushaf eline alıp, ihlâsla du'a
okuyup Kur'an falın açıp satırın sayıp, falında bu âyet geldi ki, yâ eyyühe'n-nebiyyü
câhidi'l-küffâre ve'l-münâfikîne el-âyeti.*” (Öztürk, 2013b: 122)

Fâl-ı yom tutmak: (-) Fal bakmak (Çağbayır, 2017b: 1934).

“Sultan Murad Han bu kâfirleri görüp bu fâl-ı yomın dutup işimiz rastdur deyüp Hakk’un inâyeti ve Peygamber’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında deyüp, Hak ta’âlâya çok çok şükürler kılup, fî-sebîli’llah niyyet-i gazâ deyüp bel bağlayup Edirne’den çıkup hazır olan leşkerden birez leşker, Sultan Murad Han oğlunu ve veziri Halil Paşa’yla Edirne’de koyup, kapu halkı ve yeniçeri, Anadolu leşkeri ve Rum-ili leşkeri on bin azeb ve on bin cerehordan Edirne kadısı Mevlânâ Monla Husrev cerehori bile alup çıkarup ve etrâf-ı âlemlere nefir-i âmdur deyüp, cihâd-ı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm yer yer huruc edüp, Rum-ili beğlerbeğisi Şehabeddin Paşa derler ve Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, zamanında şîr-i ner.” (Öztürk, 2014: 61)

Fark etmek: (+) Ayırt etmek (Çağbayır, 2017b: 1941).

“Girü eylüge eylük kasd kılmaz
Eyüyi yatlıdan fark idebilmez” (Uygur, 2007: 364)

“Beni oğulluğa kabul ede; hiçbir vechile beni oğlu Bayezid’den fark etmiye.”
(Öztürk, 2013b: 92)

“Orada olan olur mâla [hem] fark
Ganîden idemezler yohsulı fark” (Öztürk, 2001: 59 / b. 676)

Fark olunmak: (+) Seçilmek, ayırt edilmek (Çağbayır, 2017b: 1941).

“Gök içinde olan firak-ı küffârın zârîliği aşağıda sadâ-yı ra’dan fark olunmaz idi.” (Öztürk, 2013b: 287)

Farkına urmak: (-) (EAT’de “başına urmak”) Başına giymek (Çağbayır, 2017a: 572).

“*Kimün farkına urdı cevher-i tâc*

Anı çarh kılmadı halka muhtâc” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1849)

Fayda vermemek: (+) Yarar sağlamamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

“*İmdi bunları bu vilâyetden çıkarmasavuz ve yahud bunları kırmasavuz âhir peşimanlık fayda vermez’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 14)

“*Velî gâfil yürüme etmesün âl*

Ki peşman fayda vermez olsa melâl” (Öztürk, 2013a: 20)

“*Ve bir dahi bu kim tekürümüz mal yığdı, fayda vermedi.*” (Öztürk, 2013a: 43)

“*Ve bir dahi bu kim tekürümüz mal yığdı, fayda vermedi.*” (Öztürk, 2013a: 43)

Fayide bulmak: (-) Yarar görmek (Çağbayır, 2017b: 1950).

“*Bu husûsda her kim ki te‘âruz eyleye, fâyide bulmaz.*” (Uygur, 2007: 558)

“*Bu mahalde husûmet iden, gendüye zarr eyler, fâyide bulmaz.*” (Uygur, 2007: 560)

Fayide vermemek: (Fayda vermemek) Yarar sağlamamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

“*Şimden girü turmak fâyide virmez.*” (Tulum, 1977: 138)

“*Son ucu fâyide vermez, ana göre amel edesiz, deyü mektubu tamam edip ba’zı armağan birle bir has kulunu elçi edip İnaloğlu’na gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 166)

Ferah bulmak: (-) Sevinmek, içi açılmak (Çağbayır, 2017b: 1962).

“Meger Mehdî budur kim ondı ‘âlem
Ferahlar buldı âdem gitdi hep gam” (Güldaş, 1996: 255 / b. 1740)

“Her fesâd işlerine sevinürem; ammâ, kakıduklarında ve hışm u gazab atına
bindüklerinde gâyet ferâh bulup gözlerüm nurlanur.” (Tulum, 1977: 21)

“Ve çün bu beşâret-i gazâ ve galebe-i cündü’llâh haberi âleme sürür-bahş oldı,
her dil-i hazîn ferah bulup medh-i Pâdişâh-ı muzafferden dem urdı.” (Tulum, 1977:
203)

“Ferah buldular ol dem cân u diller
Ki irmedi o subha niçe yıllar” (Uygur, 2007: 174)

“Açıldı yine gülşen içre güller
Yine buldı ferah cân u gönüller” (Uygur, 2007: 416)

“Cemî’-i ‘asker-i İslâm’un kalbi ferah buldı.” (Uygur, 2007: 500)

“Gelüp ne resme tahta basdugın pây
Ferahlar buldugın yogsul-ıla bay” (Uygur, 2007: 540)

“Ferah buldı gönüller, güldi cânlar
Egerçi gördi ‘âlem niçe cânlar” (Uygur, 2007: 552)

“Ferahlar bulmuş-ıdı halk-ı ‘âlem
Gezerdi tag u sahra içre ‘âlem” (Uygur, 2007: 578)

Ferah vermek: (-) Sevindirmek, içinin açılmasını sağlamak (Çağbayır, 2017b:
1962).

“Gümiş tebsiler ü altun kadehler
Ki virür câna bunlar gey ferahlar” (Uygur, 2007: 404)

Fesada varmak: (-) Karışıklık çıkmak.

“*Andan sonra şehri târâca virdiler; şöyle ki cihân fesâda vardı.*” (Uygur, 2007: 528)

“*Âlem halkı fesada varmasun deyü hüccet, bürhan, delil yok.*” (Öztürk, 2014: 144)

Fesada vermek: (+) Bozgunculuk yaparak ortalığı birbirine katmak, insanları birbirine düşürmek (Çağbayır, 2017b: 1971).

“*Anuniçün kim bunları İzmiroğlu fesada verdi.*” (Öztürk, 2013a: 131)

“*Tahrik etdiler, dimağını fesada verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 134)

“*Hacı İvaz Paşa, ‘kırmak revâ değildir, zîrâ bunları hep İzmiroğlu fesada verip turur. Ol beğleyip, Sultan Bayezid’in oğludur.’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 239)

“*Vesâvis-i şeytânî dimağını fesada verip gelip Kalkandelen Dağı’nda yaylakdan hayli koyun sürüp nice adam hasâret etdi.*” (Öztürk, 2013b: 312)

“*Virür yohsa cihânı ol fesâda
Salup fitnesini halka ziyâde*” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1450)

“*O yiri virmişidi ol fesâda
Burakmışıdı fitne ol ziyâde*” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1454)

Fetva vermek: (+) İslam hukukuna göre yargıda bulunmak (Çağbayır, 2017b: 1975).

“*Ve ol eydür: ‘Bunun gibi kâfirleri öldürmek gazâdur’ deyü fetvâ verdi.*” (Öztürk, 2013a: 235)

“Kendü dahi fetvâ verdi.” (Öztürk, 2014: 49)

“Âkâbet ulemâlarımızun ittîfakıyla fetvâ verüp katl etdiler.” (Öztürk, 2014: 144)

“Sultân-ı Mısır dahi dört kadı cem‘ edip bu kazıyyeyi diycek dördü dahi Karamanoğlu için kâfir-i mutlakdır deyü fetvâ verdiler.” (Öztürk, 2013b: 93)

“Kendi dahi eyle fetvâ verdi.” (Öztürk, 2013b: 232)

“Durdu, ol fetvâ verip eyitdi: ‘Bunların gibi kâfiri öldürmek gazâdır’ deyip, kılıcın çıkarıp evvel kendi çaldı.” (Öztürk, 2013b: 309)

“O zikru’llah ile iderdi takvâ
Virürdi togrı yoldan halka fetvâ” (Öztürk, 2001: 6 / b. 66)

“O hinde var idi bir ehl-i takvâ
Virürdi her kişiye dürlü fetvâ” (Öztürk, 2001: 83 / b. 943)

“Ulu banları virmişidi fetvâ
Ki andan girü irdi devr-i Îsâ” (Öztürk, 2001: 151 / b. 1746)

Fırsat bulmak: (+) Uygun ortam ve durum yakalamak (Çağbayır, 2017b: 2040).

“Bulban fırsat gerü El urdılar
‘Ahdı bozup gerü kîne durdılar” (Atsız, 2013: 139 / b. 42)

“Tâ ki müstevlî Midilli’ye ola
Ehl-i İslâm eremez fırsat bula” (Öztürk, 2012: 58 / b. 755)

“‘Adû-yı dîni makhûr eylesünler
Buluban fırsatı hôr eylesünler” (Uygur, 2007: 250)

“İdeler düşmene hoş intikâmı
Bulalar fırsat u nusret müdâmî” (Uygur, 2007: 288)

“Hile et düşmene tâ ki vere el
Ki fırsat bulasın zinhar başın al” (Öztürk, 2013a: 20)

“Ve illâ fırsat bulamazlar kim karvayalar.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Gâziler dahi fırsat gözlerleridi, buldular.” (Öztürk, 2013a: 46)

“Diye kim fırsatın bulam bunun ben
Ki yüzün düşüre karvaya pâyın” (Öztürk, 2013a: 135)

“Ve hem şimdi kulum Firiz gâzilerilen fırsat buldugunca geçsün.” (Öztürk, 2013a: 140)

“Âhir fırsat buldu.” (Öztürk, 2013a: 208)

“ ‘Osmanoğlu’nun fırsatın bulduk’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 220)

“Bu kez fırsat buldu.” (Öztürk, 2013a: 242)

“Komasun ol müdârâyı elünden
Ki fırsat bulasın sen ol diyâra” (Öztürk, 2013a: 315)

“O hatun kişiyile dâ’im haber göndürürdi ki: ‘Allah fırsat verüp çıkam, beni gözetün’ deridi.” (Öztürk, 2013a: 315)

“Ol dahi fırsat buldu. Geceyle fırsat bulup çıktılar.” (Öztürk, 2013a: 316)

“Âkıbet fırsat bulup gâzilerün oldu.” (Öztürk, 2014: 21)

“Gâziler fırsat bulup kâfirün ardına düşüp kovup kırdılar.” (Öztürk, 2014: 26)

“Hak ta’âlânun inâyetinde ve Muhammed’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında gâziler fırsat bulup, kâfirleri kılıçdan geçürüp sıyup, gâziler ganî olup mal-ı ganâyimle andan göçüp girü Edirne’ye geldiler.” (Öztürk, 2014: 30)

“Gâziler girü fırsat bulup gâyet ganî oldular.” (Öztürk, 2014: 32)

“Gelüp Kostantin’ün dâyiresini yıkup yakup harâb edüp çok esirler alup, çok feth ü fütühile deniz kenârına gelüp, sonra duyup ardından yetişüp, deniz kenarında çıkup kuruda azîm cenk olup Beşir ibn-i Ertal âkıbet fırsat bulup, Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında kâfirleri sıyup denize döküp helâk edüp, kalan kâfirler kaçup deniz kenarında olan hisarlara girüp, bunlar dahi gelüp hisarlar üzerine düşüp alınmayup girü dönüp Şam’a geldiler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Arada birkaç beğler Eflak iline beğ olup, sonradan Çepeleş derler bir kâfiri Sultan Mehmed Han beğ edüp, ol vakit kiral girü Dırakula oğlu Kazıklı Voyvoda’yı hapisden çıkarup Eflak iline gönderüp kendi, Çepeleş üzerine gelüp, ikisi birbirine yüze yüz meydana girüp, devlet kimün ise ol beğ ola deyüp, arada leşker kırılmasun deyüp, ikisi meydanda mukâbil birbiriyle cenk edüp, âkıbet Çepeleş fırsat bulup Kazıklı’nun başını kesüp yerine istiklâli beğ oldu.” (Öztürk, 2014: 104)

“Malkoçoğlu Balı Beğ fırsat bulup garib yiğitlerle ve yanında olan akıncıyla varup Sirem adası derler ol adaya geçüp hazır kâfir leşkerine buluşup, iki leşker iki taraftan yürüyüp birbiriyle gâyet azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 112)

“Çünkü gâziler bu vâkı’ayı görüp, Mihaloğlu Ali Beğ ve Malkoçoğlu Balı Beğ bunlar dahi bu hâli görüp kâfir çerisine fırsat bulmayup, bir tarafa bunlar dahi sökün edüp çıkup gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 115)

“Ol sebebden ötürü fırsat bulup niyyet-i gazâ deyüp, başını gazâ yolunda fedâ koyup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, ale’l-gâfilîn Yahşioğlu’nun üzerine at salup, Sam-süvâr bigi ya Rüstem-i Neriman gibi ejderha-misal hücum edüp, Yahşioğlu elçinün tîg-i Samsam’ile yüzünde ve gözünde ve başında zahm irgürüp, Yahşioğlu ol zahmdan helâk olup fi’n-nâri’s-sakar, ve ol gâzi[yi] dahi ol arada şehid eylediler, şühedâ mertebesin buldu, nevvera’llâhu ta’âlâ kabrahû, Zilka’de ayınun evâstında vâkı’ oldu, hicretün sene 891.” (Öztürk, 2014: 123)

“Fursatında girü fırsat buldukları vakit aman vermezler öldürürler.” (Öztürk, 2014: 131)

“Manastır’dan çıkduğı gün bir derecük başında bir su geçidi yerde pâdişâhımız ol suyu geçdüğü gibi ol yerde bir merdek, Yezid-i havâric, Râfizî-i mel’un kâfir nemed-pûş, Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz, tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp, yol üzerinde durup, pâdişâhu gözedüp, fırsat buldum deyüp, hemandem ansuzda yürüyüp, menem Mehdi deyüp, nemedin eğninden çıkarup yalun kılıç hazır edüp, pâdişâhun üzerine yürüyüp hücum edüp, meğer pâdişâhun önünde birkaç çavuşlar vardı.” (Öztürk, 2014: 133)

“Nitekim, Mûsâ Peygamber aleyhi’s-selâm zamanında Benî İsrâil kavmiyle Amâlîka kavmi bigi Hakk’un inâyeti olunca nice azlular çoklulara fırsat bulurlar.” (Öztürk, 2014: 137)

“Ve girü bu yıl Acem vilâyetinde Uzun Hasan oğlu Uğurlu oğlu Sultan Ahmed Tebriz’de karar etmiş iken, Sultan Rüstem’ün haberin alup asker çeküp üzerine varup azîm cenk edüp âkıbet fırsat bulup Sultan Rüstem’ün başını kesdi, Muharrem ayının evvelinde muştucu geldi.” (Öztürk, 2014: 151)

“Zîrâ, yedi sekiz yüz mikdârı gâziler bunca bin kâfire fırsat bulmak bu, Hak Subhânehu ve ta’âlâ hazretinin lutfu ve keremi ve ihsanı ve avniyle oldu.” (Öztürk, 2014: 154)

“Kâfirler gâfil iken gâziler subh vaktinde gülbang getirüp, nerdübanlara binüp, fırsat bulup karınca bigi kaynayup, pire bigi kalkışup, yılan bigi sarmaşup, yavsı bigi yapışup, Hak ta’âlânun inâyetiyle Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtıyla, erenlerin himmetiyle, ulemânun hayır du’âsıyla Sultan Bayezid Han’un devletiyle hisara yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 181-182)

“Ve girü vilâyet-i Acem’de feterât olup Erdevül sofuları kızıl taclarla baş kaldurup, vilâyet-i Acem’de hirâsan gösterüp, Şeyh Haydar oğlu Şeyh İsmâ’il baş çeküp gelüp, Acem beğlerini fırsat bulduğunu kırup şehr-i Tebriz’i ve vilâyetini alup, bu şevketile Acem vilâyetini dutup her taraftan her vilâyetden Erdevüllüler baş kaldurup yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 187)

“Safer ayı içinde deniz yüzünden Efrenc-i la‘in fırsat bulup vilâyet-i halvet bulup âdemisiyle almışdı.” (Öztürk, 2014: 187)

“Gâziler hod bunun gibi fırsatı isteyip bulmazlardı.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Bes fırsat bulup, kâfirler hisar ileyindeyiken gâfilin basa düşdüler.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Bes fırsat bulup, kâfirler hisar ileyindeyiken gâfilin basak düşdüler.” (Öztürk, 2013b: 60)

“ ‘İnşâ-Allah yine anun fırsatın bulam’ deyip Şumru‘da birkaç gün mütemekkin oldu.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Çün Kara Yahya bunu işidip be-gâyet şâd u handân olup eyi fırsat buldum deyip, fi‘lhâl Abdullah birle İsfendiyar‘ın askerinin cem‘ edip ale‘l-gafle Sultan‘ın üzerine geldi.” (Öztürk, 2013b: 176)

“Fursat bulup ele girenin helâk edip, kendilerin dahi askerine haber edip, cem‘ edeler.” (Öztürk, 2013b: 193)

“Emir Süleyman bunu işidip elindeki câmı yere urup dedi: ‘Hayfâ ki, düşmen fırsat bulup üzerime hücum etdi.’” (Öztürk, 2013b: 198)

“Bu tarafda Karamanoğlu dahi Emir Süleyman hünkârın Rum-ili‘ne gitdiğin işidicek ‘eyü fırsat buldum’ deyip, Sifrihisar üzerine yapıdığı havâleyi yıkıp, zîr ü zeber etdi.” (Öztürk, 2013b: 205)

“Hele şimdi kulum Firuz, gâzilerile fırsat buldukça geçip memleketini ursun.” (Öztürk, 2013b: 243-244)

“Ve bi‘l-cümle, şol kadar herze vü hezeyân söyledi ki, kıralı ve Yanko‘yu tahrik edip eyitdi: ‘Türk‘e bundan eyi fırsat mı bulursuz, Osmanoğlu deli olup tahtı bir oğlana verip, kendi çalıcı avratlariyle bağlar bucağında yiyip içip yürür.’” (Öztürk, 2013b: 271)

“Hünkâr yanında, kiralın gözüne adam az görünüp, ‘ha Türk’ün beğine eyi fırsat buldum, varayın tutayın’ deyip, hevl hevl diyerek yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Târîh-i feth-i Kostantin’e fırsat bulmadılar evvelün
Feth edip Sultan Mehmed yazdı târîh â’irün” (Öztürk, 2013b: 287)

“Cihan-agyârı olmuşıdı halvet
O dem bunlar yürüyüp buldı fırsat” (Öztürk, 2001: 58 / b. 664)

“Yüzim döndükde fırsat bula anlar
Kırıla Türk’de çok sâhib-kıranlar” (Öztürk, 2001: 62 / b. 705)

“Bu tavrile tuta düşmâna kuvvet
Bu resmile bulur her kişi fırsat” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1299)

“O bir gün yine fırsat buldı ol şâh
Girür Bursa’ya oradan tutar râh” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1392)

“Hasan fırsat bulup işin bitürdi
Kesüp başını sultâna getürdi” (Öztürk, 2001: 128 / b. 1472)

“Görür fırsat bulara bulmadı şâh
Heman yüz urdı Hakk’a ol şehinşâh” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1702)

Fırsat düşmek: (+) Bir amacı gerçekleştirmek için uygun durum ortaya çıkmak (Çağbayır, 2017b: 1989).

“Bu münâsebetle Halîl Pâşâ merhûm mecâl bulup,

Beyt

Kaçan kim fırsatı düşse bir emrün
Anı zi’r-re’y- olan fevt eylemez hiç

Nesr - çün cümletü'l-mülûk vezîr-i a'zam idi, ümerâyı kendüye tâbi' kılup Sultân Mehemed'ün mesâmi'-i aliyyesine kâfirün galebesin bıraktı." (Tulum, 1977: 35)

Fırsat gözetmek: (+) Uygun durum ve zamanı gözetmek (Çağbayır, 2017b: 1990).

"Sâbıkda bununla adâveri ve husûmeti küllî olup, Yahşioğlu'nun ardınca havâle olup fırsatın gözedüp, evvelden dahi mâcerâ-yı küdüreti vardı." (Öztürk, 2014: 123)

"Girü ol aralıkda Mustafa Beğ derler, Sikender Paşa güyegüsi derler, fırsat gözedüp meğer hisar kâfirleri birkaç pâre gemilerile çıkup azuk devşürmeğe gelmişler." (Öztürk, 2014: 187)

"Ol aradan göçüp fırsat gözedip yola müteveccih oldular ve doğru yola girmeyip, dağ tarafın tutdular." (Öztürk, 2013b: 177)

Fırsat gözlemek: (+) Uygun durum ve zamanı gözetmek (Çağbayır, 2017b: 1990).

"Eğerçi her geldükçe münhezim ve singun ve mahzûl ü mağbûn gitti; ammâ, ol adâvet-i kadîme üzre sâbit turur ve fırsat gözler kâfir idi." (Tulum, 1977: 81)

"Gâziler dahi fırsat gözlerleridi, buldular." (Öztürk, 2013a: 46)

"Adını mü'min komuşdu han anun

Fursatun gözlerdi gönülde kine" (Öztürk, 2013a: 240)

Fırsat vermek: (+) Uygun durum ve ortam sağlamak (Çağbayır, 2017b: 2040).

*“Derdi leşker anda geldi yine han
Fursat anda dahı verdi Müste ‘ân”* (Öztürk, 2012: 11 / b. 107)

*“Anda fursat verdi İslâm ‘a Hudâ
Sındı kâfir kıldılar ekber gazâ”* (Öztürk, 2012: 38 / b. 470)

*“Hemîşe dîn pâdişâhları gazâ itdükçe Hak Subhânehu ve Ta ‘âlâ fursat virsün,
fetih ve nusret, hem-râhları olsun.”* (Uygur, 2007: 230)

*“Cihâd ehline virsün fursatı hem
Bularla bile koşsun nusreti hem”* (Uygur, 2007: 250)

*“Gazâ-y-içun ne yolda kosalar pây
Hudâ fursat virüp eyleye kolay”* (Uygur, 2007: 288)

*“Hudâ fursat virüp bulsun murâdın
Cihân içre disünler eyü adın”* (Uygur, 2007: 350)

*“Hûda fursat virüp eylesün amân
Ki olsun düşmeni hâk-ile yeksân”* (Uygur, 2007: 430)

*“Hak ta ‘âlâ Lala ‘ya fursat virdi küffârı münhezim eyledi, kaçup kâfirler
Edrene hisarına koyuldu.”* (Öztürk, 2013a: 74)

“Âhir hak ta ‘âlâ fursat verdi.” (Öztürk, 2013a: 269)

“Âhir Hak ta ‘âlâ kemâl-i lutfından gâzilere fursat virdi.” (Öztürk, 2013a: 269)

*“Âhir Hak ta ‘âlâ avn-i inâyetiyile habîbi hürmetine İslâm leşkerine fursat
virdi.”* (Öztürk, 2013a: 269)

“İki taraftan hayli adam helâk olup, âkîbet fursatı Allâhu ta‘âlâ Sultan Alâaddin’e verdi.” (Öztürk, 2014: 11)

“Du‘âsı oku nişana erişüp Hak ta‘âlâ du‘âsını müstecab kılup, Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında ve gayb-erenlerin himmetinde ve gâzilerin i‘tikâdı berekâtında Hak ta‘âlâ hazreti fursat ve nusret verüp, bu taraftan kiral-ı mel’un dahi kendüye mağrur olup mağrurluğundan, tekebbürlüğünden gevdesine derisine sığmayup, Sultan Murad Han üzerine yürüyüp alayına at depüp, kendü alayından çıkup yalnız Sultan Murad Han kalbine depindi.” (Öztürk, 2014: 62)

“Kâfirler İslam leşkeri üzerine gâlib iken Hak ta‘âlâ fursat verüp, ehl-i İslâm kâfir çerisi üzerine gâlib oldular.” (Öztürk, 2014: 63)

“Hak ta‘âlâ celle celâlûhu girü gâzilere fursat verüp, Muhammed-i Mustafa’nun aleyhi’s-selâm mu‘cizâtı berekâtında kâfir çerisine galebe edüp asâkir-i melâ‘ine münhezim olup hazelehümü’llâhu aleyhimü’l-la‘ne gâziler kâfiri kira kova her tarafa gidüp, Yanko la‘în bu hâli görüp bilüp leşkerine istimâlet verüp, ben Türk’ün ardını almağa giderin deyüp leşkerini gâfil kılup, Yanko pelid bir tarafa sökün edüp, gâziler dahi Yanko’nun kaçduğunu bilüp, Yanko’nun malını ve hazînesini ve arabalarını görüp araba üzerine üşüp hayli araba cengi olup, arabada bir cenk oldu kim, toplar, tüfenkler, zenberekler araba içinden atulup kıyâmetden bir nişân olup, anda dahi bir azîm cenk oldu kim, ta‘biri kâbil değül.” (Öztürk, 2014: 68)

“Âhir, Hak Sübhâne ve ta‘âlâ fursat verüp ehl-i İslâm’a, kâfirün üzerine galebe edüp melâhidenün çerisini sıyup cezîreye döküldüler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Âhirü’l-emr, Hak ta‘âlâ ehl-i İslâm’a fursat verüp halife ve Müslim tekbir getirüp mu‘cizât-ı Muhammed salla’llâhu aleyhi ve sellem deyüp kâfirler üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Kâfir çerisi çokluk, on binden ziyâde Müslimanlar üzerine hücum edüp, Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup, sonra Hak tebâreke ve ta‘âlâ

İslâm leşkerine fırsat ve nusret verüp kâfir çerisi münhezim, makhur olup kâfirlerden çokluk kâfirleri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 112)

“Ve girü bu yıl bir gazâ dahi Mihaloğlu Ali Beğ yarar yoldaşlarile, akıncıyla Severin yanında Pojajan hisarı deler, anun önünden geçüp, Ungurus vilâyetine varup birkaç pâre hisarları yakup yıkup harâb edüp, sonra bir hisarına düşüp anı feth edemeyüp sonra Ali Beğ adam seçüp Zağra’dan Atluoğlu Mustafa Beğ derler ve Karinovası subaşı Mustafa Beğ derler, bunlar yarar yoldaşlarile seçilüp gidüp gâyet kış günü zemheri vakti kar yağar tûfânda varup, anlar dahi birkaç pâre hisarları yakup yıkup dönecekleri vakit bir alay cebelü cevşenlü, pür-yaraklu binden ziyâde kâfirlerle buluşup gâyet ceng-i azîm olup, Karinovası subaşı Mustafa Beğ anda şehid olup, Atluoğlu Mustafa Beğ cenk arasında bir banile Atluoğlu ol cenkle birbirini sarmaşup dururken âkıbet Atluoğlu Mustafa Bey gâlib olup, Hak ta’âlâ hazreti fırsat ve nusret verüp, ol banı atdan aşağı yıkup dutup sancağıle Ali Beğ’e getürdi.” (Öztürk, 2014: 129)

“Âkıbet Hak ta’âlâ fırsat verüp kâfir leşkeri münhezim olup sınıp kaçup makhur olup, bir nice cebelü cevşenlü bir nice kâfirleri bir nice başlarla ve sancaklarla devlet eşiğine gönderdi.” (Öztürk, 2014: 135)

*“Kılam ednâ kulumu voyvoda ben
Hudâ fırsat verürse Belgrad’a” (Öztürk, 2014: 141)*

“Âkıbet birbirinden haber alup gelüp birbiriyle buluşup cenk edüp toplar, tüfekler, zenberekler iki taraftan atilup, cenk arasında yüz yüz elli toplar birbirine atilup orada bunca adamlar helâk olup, âkıbet Hak Subhânehu ve ta’âlâ hazreti fırsat [ve] nusret verüp deniz dilâverleri, deniz ejderhaları deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp Allâhu ekber âvâzesiyle ünüyle deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürüyüp gemileri birbirine çatup, Kemal, Resi deve gibi kükreyüp, gemiden kendüyi düşmen üzerine gemisine pertâv edüp, anka gibi pervâz edüp Zanturiyyeoğlu’nun gemisine girüp birkaç reisler dahi bile ardınca girüp göz açdurmayup kılıç koydular, kâfirleri tarvandurmadılar.” (Öztürk, 2014: 158-159)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözükiüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta’âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gïtdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Hak ta’âlâ fırsat verüp ol harâmileriyle ele getürdiler.” (Öztürk, 2014: 175)

“Meysere-i Tatar, sultân-ı Mısır’ın sancaklarına kasd edip asker-i sultan dahi bir kezden Tatar üzerine hamle edip kitâl-i azîm olup Hak ta’âlâ mü’minlere fırsat verip leşker-i Tatar’ı her cânibden ihâta edip bî-kıyâs Tatar maktul oldu.” (Öztürk, 2013b: 21)

“Bu tarafda Ertuğrul ikdâm-ı beliğ edip Hak ta’âlâ fırsat verip kal’ayı feth edip tekvurunu tutup kal’ayı yağma edip humsun ihrâc edip bâkî mâl-ı ganimeti guzâta kısmet etdi.” (Öztürk, 2013b: 33)

“Andan cem’ olup hazır bulunan askerile kefere-i İstanbul göçüp, guzâtla azîm ceng edip âhir Allâhu ta’âlâ müminlere fırsat verip, kâfirleri sıyıp kırıp, kovdular.” (Öztürk, 2013b: 61)

“Anı dahi Hak ta’âlâ fırsat verdi, feth etdiler.” (Öztürk, 2013b: 76)

“Bunlar gelmedin gâziler karşılayıp, muhkem ceng olup yine Hak ta’âlâ fırsat verip kâfirleri sıyıp kovup hisarın kapısını yaptırdılar.” (Öztürk, 2013b: 76)

“Gâzilerile buluşup ceng-i azîm olup gâzilere Hak ta’âlâ fırsat verip kâfiri münhezim kıldılar.” (Öztürk, 2013b: 83)

“Gâzilerile buluşup ceng-i azîm olup gâzilere Hak ta’âlâ fırsat verip kâfirler münhezim olup kaçıp Edirne hisarına girdiler.” (Öztürk, 2013b: 83)

“Berâberlik çekişirmiş bizimile Karamanî

Hudâ fırsat veririse karam yere Karaman’ı” (Öztürk, 2013b: 97)

“ *İnşâ-Allâhu'l-azîz, Hudâ fursat verirse, anun askeriyle bir vechile darb u harb edelim ki, halk-ı âlem mütehayyir olup cihanı gözüne karanu edip, târmâr edelim' dediler.*” (Öztürk, 2013b: 165)

“ *Köpekoğlu'nun üstün urup gözün açdırmayıp, Hudâ fursat verirse başın ve hânûmânın alıp askerini helâk edelim' deyip, kendi devlet ü sa'âdetile süvâr olup Rum merdâneleri yanınca, gece ve gündüz demeyip yürüyüp gidip, bir sabah Artuk-âbâd içinde Köpekoğlu'na erdiler.*” (Öztürk, 2013b: 171)

“ *Âhirü'l-emr, Hak celle ve alâ, Sultan'a fursat verip, İsa Beğ âr u nâmusu terk edip beş on atlı birle kaçıp Bednos Beleni'nden Küreli'ye yetdi.*” (Öztürk, 2013b: 187)

“ *Eğer fursat ver[ir]se Hudâ atan tahtını sana alıvereyin' dedi.*” (Öztürk, 2013b: 191)

“ *Eğer şöyle ki, hisar dahi elden gide, el-hükmü li'llâh inşâ-Allâhu'l-azîz, Hudâ fursat verip, devlet bîdâr olıcak şehir ve hisar giri ele girer.*” (Öztürk, 2013b: 194)

“ *'Ol vakit Hudâ fursat verirse, ben dahi Rum-ili askerini cem' edip yine bu tarafa geçip atam tahtın anun elinden alam' dedi.*” (Öztürk, 2013b: 198)

“ *Ümîddir ki, Hudâ fursat verirse, anda beğ olam.*” (Öztürk, 2013b: 203)

“ *Bayezid Paşa, hünkârın bu vechile ıztırâbın göricek eyitdi: 'Ey Sultân-ı âlem! Mübârek kalbinize gam getirmeyip, gussa ve teşviş çekmek n'oladır ki, bununçün gam çekesiz, inşâ-Allâhu'l-e'azz, Hudâ fursat verirse Karamanoğlu'nun askeriyle bir vechile darb u harb edelim ki, halk-ı âlem mütehayyir ola ve cihanı gözüne karanu edip târumâr edelim.*” (Öztürk, 2013b: 225)

“ *Güneş zevalden ayrıldığı vakt, ol pîri bî-zevâl Allah, Sultan Murad'a fursat ve nusret verip, ehl-i İslâm'a kuvvet ve heybet verip, leşker-i küffârı yerinden koparıp, sancakların üzerine dikip, anda dahi karar kılmayıp, bâr ü büngâhı ve hayl ü haşemi yerinde koyup, Yanko mel'un yine kaçdı.*” (Öztürk, 2013b: 277)

“Kâfirile buluşdukları beyne’s-salâteyne dak ceng-i sultânî olup Hak ta’âlâ İslam leşkerine fırsat verip, kâfir leşkerini basdılar.” (Öztürk, 2013b: 331)

Fırsatı fevt eylememek: (Fırsatı fevt etmemek) Fırsatı kaçırmamak (Aksoy, 1988: 783).

“Bu münâsebetle Halîl Pâşâ merhûm mecâl bulup,

Beyt

Kaçan kim fırsatı düşse bir emrün

Anı zi’r-re’y- olan fevt eylemez hiç

Nesr - çün cümletü’l-mülûk vezîr-i a’zam idi, ümerâyı kendüye tâbi’ kılıp Sultân Mehemed’ün mesâmi’-i aliyyesine kâfirün galebesin bıraktı.” (Tulum, 1977: 35)

Fırsatı ganîmet bilmek: (+) Ele geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirmeye gayret etmek (Çağbayır, 2017b: 1990).

“Gel imdi elde-y-iken şimdi fırsat

Dahı bu fırsatı bilgil ganîmet” (Uygur, 2007: 64)

“Ganîmet bil bu dehrün fırsatını

Virürse Hak Ta’âla nusretini” (Uygur, 2007: 382)

“Ve bunun gibi vakit ele girmeyip fırsatı ganîmet bilip gelip Sultan’a haber verdi ki; ‘altı yüz kişiyile düşmen Kagala’da halvet oturur.’ ” (Öztürk, 2013b: 159)

“Karamanoğlu Emir Süleyman’ın ol cânibe vardığın işidip fırsatı ganîmet bilip, hayli asker cem’ edip kendi fikr-i fâsidi bunun üzerine mukarrer oldu ki, ‘eğer fırsat el verirse basıp, ganîmet tahsil edem, yok eğer devlet yârî kılmıyacak olursa bir tarafa kaçıp halâs olam’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 201)

Fırsatı geçirmek: (Fırsatı kaçırmak) Ele geçen fırsatı değerlendirememek (Çağbayır, 2017b: 1990).

“*Bu fırsatı geçürmemek gerek deyü ayrıca yer hazır itdürdi.*” (Öztürk, 2013a: 26)

“*Demünde fırsatını sen geçürme
Yele verme bu ömrü ni ‘metündür’*” (Öztürk, 2013a: 117)

Fırtına çıkmak: (+) Fırtına meydana gelmek (Çağbayır, 2017b: 1990).

“*Dediler ki: ‘Bizi fırtına çıkup alup gitdi. Kâfirün donanması gemileri muttasıl bizi kovdular, henüz sizi göricek kaçdılar’ deyü cevap verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 325)

Fikre batmak: (-) (EAT-Fikre dalmak) Düşünmek, derinlemesine düşünmek (Çağbayır, 2017b: 2001).

“*Arkış’a Türk ölülerin atdılar
Gece a ‘dâ gördü fikre batdılar’*” (Öztürk, 2012: 30 / b. 366)

Fikre düşmek: (-) (EAT-Fikre dalmak) Düşünmek, derinlemesine düşünmek (Çağbayır, 2017b: 2001).

“*Fikre düşdikde ol Asâf-rây idi
Cenge girdüğünde saff-ârâyidi’*” (Atsız, 2013: 143 / b. 98)

“*Yanko bin Madyan gece ve gündüz bu fikre düşdü kim, nerde bir şehir bünyâd edem deyüp bu fikri ederdi.*” (Öztürk, 2014: 78)

“*Vatan arzusu düşdi fikrümüze
Yeter zahmetler itdük tapunuza’*” (Öztürk, 2001: 74 / b. 842)

Fikre varmak: (-) Düşünceye dalmak, kendini kaptırmak (Çağbayır, 2017b: 2001).

“*Temâşâ edüp görürken hayran olup durup fikre vardı.*” (Öztürk, 2014: 19)

“*‘Ey Han! Ne aceb fikre vardunuz hayran kaldunuz, fikrinüz neydi?’ dediler.*” (Öztürk, 2014: 19)

Fikri dağılmak: (Aklı dağılmak) Düşüncelerini bir konu üzerinde toplayamamak (Çağbayır, 2017a: 160).

“*Gönül şehrinde o dost kaldı ancak
Fikir dağıldı aklın yele verdi*” (Öztürk, 2013a: 47)

Fikrine gelmek: (Aklına gelmek) Düşünmek, hatırlamak (Çağbayır, 2017b: 2001).

“*Yine bir dahi nakş bağladı aklı
Getürdi fikrine hem nice nakli*” (Öztürk, 2013a: 137)

“*Ali Paşa dahi bu hâli bilüp görüp Adana hisarını berkidüp, olan metrûkâtı içine hisar erlerini koyup hisarı muhkem berkidüp ve yaragını görüp Ali Paşa'nun gönlüne ve fikrine gelüp bu düşdü ki, leşkerimizün bu bozgunlugile gâfil olavuz.*” (Öztürk, 2014: 125)

Filorisini yemek: (Parasını yemek) Birinin verdiği para ile geçinmek (Çağbayır, 2017d: 4617).

“*İstanbul'un fukarâsından anun filorisin yimedik kişi nâdiridi.*” (Öztürk, 2013b: 335)

Fitne salmak: (-) İnsanlar arasında huzursuzluk çıkaran, ara bozan davranışlarda bulunmak.

“Çeke kaşı kemânı kasd-ı cânâ
Sala adû gözi fitne cihâna” (Uygur, 2007: 318)

“Virür yohsa cihâni fesâda
Salup fitnesini halka ziyâde” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1450)

Fütuh bulmak: (-) Fethedilmek.

“O gâzî beglerün şâd oldı rûhı
Hem il ma‘mûr olup buldı fütûhı” (Gültaş, 1996: 257 / b. 1757)

“Gel iy sâkî sun ol câm-ı subûhı
Ki gamdan cânumuz bulsun fütûhı” (Uygur, 2007: 430)

Gafil avlamak: (+) Birinin dalgınlığından yararlanmak, aldatmak, hazırlıksız yakalamak, zor duruma düşürmek (Çağbayır, 2017b: 2053).

“Ol mel’un bunları gâfil avlayup üzerlerine geldi; Müsülmanlardan hayli şehid oldı.” (Öztürk, 2013a: 267)

“Meselâ, Samedre’yi yiyen şimdi sancag beği Hadım Süleyman Paşa’ya Arnavud sancağını verdüklerinde Arnavud’u yerken, ol sarplık yerlerde Süleyman Paşa’yı gâfil avlayup dutup, atın ve donun alup ve dahi soykalu adamlarını ve kullarını dutup, altun üsküflü âdemîlerini haps edüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 131)

“Bes Hadım beğlerbeği Rum-ili leşkerin alıp, Kara Boğdan’a geçip ol mel’un İslâm leşkerin gâfil avlayıp, anlar garib ve gözleri bağılyiken, bunları basıp ehl-i İslâm’dan çok kişi şehid oldu.” (Öztürk, 2013b: 330)

Gafil bulmak: (-) Umulmadık, beklenmedik bir anda veya durumda yakalamak (Çağbayır, 2017b: 2053).

“Şehabeddin Paşa dahi akıncıları dağıdup uç beğleri ve yeniçeri kalmış iken, girü Ungurus leşkeri ile Yanko mel’un, pelid, Yezid, Mezid Beğ’i gâfil bulduğu gibi bunu dahi gâfil bulup pür-yaraklu gömgök demür, âhen-pûş silâha gark olup, yayasını önüne katup atlusı ardınca bu heybetlü leşker ile ale’l-gâfilîn Hadım Şehabeddin Paşa sancak beğlerinden Firuz Beğ, Ya ‘kub, Hızır Balı veled-i Kaya ‘dı.” (Öztürk, 2014: 58)

Gafil düşmek: (Gafil avlanmak) Bir durumla beklenmedik bir zamanda karşılaşmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

“Gafil düşmeyelim. Düşmana yakamuzı vermeyelim.” (Öztürk, 2013a: 256)

“Meğer salâbetlü kâfir beğlerinden imiş, bilmediler gâfil düşdüler.” (Öztürk, 2014: 29)

“Gâfil düşdüler bilmediler.” (Öztürk, 2014: 29)

Gaflet uykusundan göz açmak: (Gaflet uykusundan uyanmak) Dalgınlıktan, düşüncesizce davranış ve tutumlardan kurtulmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

“Dahı hâbında bir pîr didi iy şâh
Gözün aç gaflet uyhusundan iy mâh” (Öztürk, 2001: 36 / b. 410)

Gaflet uykusundan uyarmak: (Gaflet uykusundan uyandırmak) Dalgınlıktan, düşüncesizce davranış ve tutumlardan kurtarmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

“İlâhî sana sığındum bu hâlden
Bu gaflet uyhusundan canum uyar” (Öztürk, 2013a: 124)

Gafletten uyanmak: (Gaflet uykusundan uyanmak) Dalgınlıktan, düşüncesizce davranış ve tutumlardan kurtulmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

“Dönüp pîr anda didi iy şehinşâh

Uyangıl gafletünden olgıl âgâh” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1880)

Galip gelmek: (+) Yenmek, üstün gelmek (Çağbayır, 2017b: 2062).

“Hâliyâ bu cengde düşmen gâlib geldi.” (Uygur, 2007: 422)

“Sultân-ı ‘âlem yolunda haylî yoldaşlık itdi ve bundan sonra Rûm ili beglerinden haylî begler, askerile ceng itdiler, haylî begler dutuldu, düşmen gâlib geldi, ‘asker gâyet melül ve mahzûn olmuşdu.” (Uygur, 2007: 422)

“Bu cenkler oldukda âkıbet Fireng’ün gemileri gâlib gelüp, bizüm dört pâre gemimüzi adamıyla alup Hakk’un hod irâdet-i şerîfinde takdîrinde vardı.” (Öztürk, 2014: 165)

Gam çekmek: (+) 1. Kaygı duymak, endişelenmek. 2. Tasalanmak, üzülme (Çağbayır, 2017b: 2064).

“Birinin adını virdün cehennem

Çekiser çü girenler içinde gam” (Uygur, 2007: 562)

“Sanu kalur kendüye mülki hemin

Assı oldur çeker bunca gamı” (Öztürk, 2013a: 216)

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek bu nedir ki bununçün gam çekesiz?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek nedir ki, bununçün gam çekesin?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Bayezid Paşa, hünkârın bu vechile ıztırâbın göricek eyitdi: ‘Ey Sultân-ı âlem! Mübârek kalbinize gam getirmeyip, gussa ve teşviş çekmek n’oladır ki, bununçün gam çekesiz, inşâ-Allâhu’l-e’azz, Hudâ fırsat verirse Karamanoğlu’nun askeriyle bir vechile darb u harb edelim ki, halk-ı âlem mütehayyir ola ve cihanı gözüne karanu edip târumâr edelim.” (Öztürk, 2013b: 225)

“Didiler şâha kim iy şâh-ı ‘âlem
Mübârek hâturun hiç çekmesün gam” (Öztürk, 2001: 92 / b. 1060)

“Ki kılusun yeryüzün deryâ-yı âdem
Şehinşâh böyle itsün çekmesün gam” (Öztürk, 2001: 99 / b. 1139)

“Cihan destündedür iy şâh-ı ‘âlem
Yürü düşmâna çekme bunda bir gam” (Öztürk, 2001: 181 / b. 2115)

“Cihân içinde özi çekmesün gam
Bu dehr içinde olsun şâd ü hurrem” (Öztürk, 2001: 238 / b. 2809)

Gam görmek: (-) Tasalanmak, üzülmek.

“Dahı kahr eylesün düşmenlerin hem
Hemîşe şâd olsun, görmesün gam” (Uygur, 2007: 182)

“Ganîmet mâlî-y-ıla ‘askerin hem
İdüben mugtenem hiç görmesün gam” (Uygur, 2007: 192)

“Dahı hem ‘askeri hiç görmesün gam
Kamu yirlerde olsun şâd u hurrem” (Uygur, 2007: 430)

“İderse hayr-ıla her kim anı yâd
İlâhi görmesün gam, eylegil şâd” (Uygur, 2007: 492)

“Özi ‘âlem içinde görmesün gam
Cihân içinde olsun şâd u hurrem” (Öztürk, 2001: 13 / b. 151)

“Cihân içinde görme zerrece gam
Zemân olsun vücûdun birle hurrem” (Öztürk, 2001: 27 / b. 316)

“Didi kim seni ister şâh-ı ‘âlem
Cihanda görmesün ol zerrece gam” (Öztürk, 2001: 86 / b. 982)

“Yüz urup didiler kim şâh-ı ‘âlem
Cihân içinde görme zerrece gam” (Öztürk, 2001: 99 / b. 1133)

“Davud Paşa [ki] bir vezîr-i a‘zam
Cihanda görmesün ol zerrece gam” (Öztürk, 2001: 223 / b. 2631)

“Güni günden yeg olsun görmesün gam
Cihân içinde olsun şâd ü hurrem” (Öztürk, 2001: 232 / b. 2734)

“Nişancı Paşa biri mîr-i a‘zam
Cihanda görmesün ol zerrece gam” (Öztürk, 2001: 249 / b. 2943)

“Güni günden yeg olsun görmesün gam
Cihân içinde olsun şâd u hurrem” (Öztürk, 2001: 256 / b. 3029)

Gam yemek: (-) Tasalanmak, dertlenmek (Çağbayır, 2017b: 2064).

“Şimden giri dahi gam yeme.” (Öztürk, 2013b: 118)

Garka vermek: (-) Gark etmek, boğmak, batırmak.

“*Ve şol dem ki, asâkir-i ferhunde-meyâsir-i rebî‘-i bedî‘-i sene hemsin ve hamsîne ve semâni mi’e kemîn-i kümûndan çıkup, serâyâ-yı sülûcı suya garka viridi.*” (Tulum, 1977: 38)

“*Ve ba‘zı kanına susamış kâfirler ki tîğ-ı âbdâr şerbeti ile kanmayup Tuna suyına cân attılar, asker-i asker-i Fir‘avn gibi avnu’llâh anları garka viridi.*” (Tulum, 1977: 97)

“*Bir seylî ki, tûfân-ı Nûh gibi, kulel-i cibâl, vihâd ü tilâl fezâ-yı gabrâ ile berâber oldı, ol diyâr-ı pür-eşrârı tamâmî garka viridi.*” (Tulum, 1977: 144)

“*Ve deryâ boğazın kesti,*

Mısrâ‘

Bu söze musdâk oluptur kal‘a-i Boğaz-kesen

ve memleket-i Kaydâyfe‘yi -kim

Mısrâ‘

Bir kinâyettür Sitanbûl kişver-i Kaydâfe‘den

deryâ-yı âhenîne, ya‘nî ki askere garka viridi; ve niçe menâkıb-ı cihân-gîrî ve me‘âsir-i cihân-küşâyî -ki tafsili beyân olunsa, kitâb be-gâyet bedî‘ olur idi; fe-heyhât, ‘lev kâne‘l-bahre midâden’ anun tahrîrinde müntehî ola idi-.” (Tulum, 1977: 151)

“*Komışdı başını meydan içinde*

Ki âhır garka viridi kan içinde” (Öztürk, 2001: 7 / b. 81)

“*Cihânı garka viridi hûn-ı ‘âdem*

Bulunmaz gövdeden yir geçe âdem” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1821)

Gayret çekmek: (-) Çaba harcamak, çalışmak.

“Ammâ rivâyet iderler ki, şâh-ı ‘âleme vüzeradan ba’zısı devletlü pâdişâhdan tevakku’ iderüz kim, lutf-ıla bir pâre girü çekilüp kâfire bir al idelüm; tâ ki elimüz irer yire gelsün, diyicek bir mertebede gayret çekdi, dirler ki, dillerle beyân olmaz.”
(Uygur, 2007: 208)

*“Çekerdi sindugına hayli gayret
Kılurdi halk arasında hamiyet”* (Öztürk, 2001: 122 / b. 1396)

Gayret gelmek: (-) Cesaretlenmek.

*“Cemî’-i beglere gelmişdi gayret
Bu işde cümlesin almışdı hayret”* (Uygur, 2007: 210)

Gayrete düşmek: (Gayrete gelmek) Bir işi yapmak, bitirmek için kendinde güç bulmak, harekete geçmek, canlanmak (Çağbayır, 2017b: 2091).

“Deniz yüzinden dahi gemiler donadur, berden ve bahırdan ‘azîm ‘askerle gelür, otuz ay kal’a’ı egirdür iki kerre geldüğine ‘âr ider; gayrete düşer, koyup gitmez.” (Uygur, 2007: 122)

“Bî-nihâyet leşkerler cem‘ olup Kostantin’ün üzerine düşüp, girü Edrene’de ejderha-peyker bigi toplar dökdürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene’den çekdürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene’den çıkup varup şehir-i Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal’anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil’de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan

ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed'e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa'ya salla'llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet'e aleyhi's-selâm uzaddukları için, Hak tebâreke ve ta'âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fî-sebîli'llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdiübanlar kurulup, kemendler atılup bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılup hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

Gayrete gelmek: (+) Bir işi yapmak, bitirmek için kendinde güç bulmak, harekete geçmek, canlanmak (Çağbayır, 2017b: 2091).

“Cemî'-i begler gayrete gelüp kılıc kılıca oldılar.” (Uygur, 2007: 208)

“Hemân-dem sultân Muhammed Gazi-enâra'llâhu burhânehu-gördi ki hâl böyle oldu, gayrete gelüp şecâ'ati yüzi galebe itdi.” (Uygur, 2007: 210)

“Hâliyâ çün kim İslâm 'askeri girü gayrete gelüp dönüp küffârun üzerine hücum idüp kâferi sıyup rüsvây idüp beglerden kimi sultân-ı 'âlem yolında şehîd olup, bâkîleri gâzî olup döndiler, geldiler.” (Uygur, 2007: 214)

“Gördi ki kazıyye böyle oldu, gayrete geldi, meydâna at depdi.” (Uygur, 2007: 422)

“Bayezid Han dahi gayrete gelüp eyitdi kim 'Hak ta'âlâ inâyet ederse varayum anı insafa getüreyüm' dedi.” (Öztürk, 2013a: 97)

“Anı dahi alup ve bu taraftan Uzun Hasan dahi gayrete gelüp, ol dahi leşkerler cem' edüp Akkoyunlu'dan ve Karakoyunlu'dan ve Türkmen'den ve Acem'den ve Kürdlerden, her boydan ve her tâyîfeden ol dahi alup kırk elli bin kırklar, gök dolamalular, dülbendleri nezkeplüler, Harezmî çizmelüler leşkerini beğlerbeğisi ile gönderüp kendü gelmeyüp bir hileyle Sultan Mehmed Han'un Rum-

ili beğlerbeğisi Has Murad Rum-ili leşkeriyle karşı varup birbiriyle buluşup bir azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 108)

Gazaba gelmek: (+) Öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek (Çağbayır, 2017b: 2094).

“Bu sözi diyen vezîrün sehâfet-i re ‘yine ve za ‘f-ı kiyâsetine haml idüp, gazaba geldi.” (Tulum, 1977: 82)

“Ol dem ki bu haberi vezirler sultân-ı ‘âlem Muhammed Han Gâzî’nün sem ‘ine yitişdürdiler, bir mertebede gazaba gelüp incindi kim, dillerle beyân olmaz.” (Uygur, 2007: 412)

“Osman Gâzi gâyetde gazaba gelüp eydür: ‘Bir kişi kim kazana, kendünün mülkü olur.’” (Öztürk, 2013a: 30)

“Bu haberin hakikatını bilicek hünkâr dahi gazaba gelüp leşker-i İslâm divşürüp ve hem Rum-ili’nün ne kadar kâfir leşkeri varısa kendiye tâbi’, anı bile alup yürüdi, Konya’ya çıkdı.” (Öztürk, 2013a: 172)

“Pâdişâh-ı âlem-penâh ol mahalde azîm gazaba gelüp emr itdi ki celladlara: ‘Bunun derisin yüzüp biline varınca çarşularda nidâ edesiz ki; her kim ki pâdişâha hilâfet-i şer’ nesneyi ilkâ iderse cezâ deyü gezdürüp ba‘de derisine saman toldurdular.” (Öztürk, 2013a: 303)

“Osman Gâzi gazaba gelip eyitdi: ‘Yürü, ayruk bu arada durma, ki sana ziyanım dokunur.’” (Öztürk, 2013b: 49)

“Sultan, bunun naklindenbir vechile gazaba geldi ki, ra ‘d-vâr çağırıp beğlerine ve serverlerine eyitdi ki: ‘Durun!’” (Öztürk, 2013b: 163)

“Beğlerbeği Sinan Beğ gazaba gelib eyitdi: ‘Bu ne sözdür ki söylersin.’” (Öztürk, 2013b: 258)

“Eyle diyecek, “bak bu kavvâdi, şol hâdeyiken neler söyler” deyip “gazaba gelip bunu öldürmeli be!” dedi.” (Öztürk, 2013b: 323)

Gece gündüz: (+) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“*Komışlardı yazarlar gice gündüz
Alurlar geleni bin binü yüz yüz*” (Güldaş, 1996: 274 / b. 1893)

“*Reşidü'l-Melik'e haber olur; girü bî-had ve bî-'ad 'asker cem' ider; gelür
hisârün üzerine düşer, bir niçe gün, gice gündüz ceng iderler.*” (Uygur, 2007: 127)

“*Dilinden komaya tevhîd-i Hakk'ı
Gice gündüz ide temcîd, Hakk'ı*” (Uygur, 2007: 166)

“*Çalışup sa'y iderler gice gündüz
Urışup dürtişürler cümle dipdüz*” (Uygur, 2007: 270)

“*Gazâ-y-ıdî yolunda tutdugum iş
Çekerdüm gice gündüz fikr ü teşvîş*” (Uygur, 2007: 424)

“*Anı beyan eder kim Osman Gazi etrafa gecede gündüzde gâh gâh yürümeğe
başladı.*” (Öztürk, 2013a: 10)

“*İki gün gece gündüz ceng olundu.*” (Öztürk, 2013a: 16)

“*Temür hod gece gündüz rahat etmez
Belâya uğradı kâfir anâdan.*” (Öztürk, 2013a: 34)

“*Gece gündüz bunlar Gelibolu kâfirlerine huzur vermez oldular.*” (Öztürk, 2013a: 67)

“*Gece gündüz ha durmaz tartışurlar
Melâlet ata binüp yile geçdi*” (Öztürk, 2013a: 143)

“*Gece gündüz kâfiri uyutmadılar.*” (Öztürk, 2013a: 169)

“Bu gazâyı murâd ve maksud edinüp, gece gündüz Hak ta‘âlâ hazretine tazarru‘ ve niyâz edüp, kal‘anun fikri önüne gelüp, Allah‘a sığınup Muhammed-i Mustafa‘nın aleyhi efdala‘-s-salâtü ve‘-s-selâm hazretleriniün mu‘cizâtı berekâtında ve dahi Sultan Bayezid Han devletinde niyyet-i gazâ deyüp gazâyâ bel bağlayup, karındaşı Hasan Beğ Çelebi ve Mustafa Beğ Çelebi iki karındaşıla ve ol vilâyetün halkı ve subaşıları ve dahi akıncılardan cem‘ olup, altı bin kişi mikdârı cem‘ olunup iç ara ittifak edüp yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 181)

“Temür dahi Yıldırım Han‘ı muhkem hıfz edip gece gündüz bekledir oldu.” (Öztürk, 2013b: 156)

“Karamanoğlu ne zâlim ve bî-dîndir ki, ben nizâm-ı âlem için memleketim koyup, birkaç aylık yol tahtımdan ırag olup gece gündüz ömrümü Müslümanların yoluna fedâ edip re‘â[yâ]yı mezâlimden halâs etmeğe niyyet edelim.” (Öztürk, 2013b: 225)

“İderdi gice gündüz Hakk‘a zikri
‘İbâdet iyleyüp kılurdu şükri” (Öztürk, 2001: 6 / b. 73)

“Anı özine vezîr iyledi şâh
Anunla gice gündüz oldı hem-râh” (Öztürk, 2001: 49 / b. 566)

“Atası mergine ol kasd iderdi
Gice gündüz bu fikri ol iderdi” (Öztürk, 2001: 80 / b. 907)

“Oturup işleridi der içinde
Gice gündüz oluban hayr içinde” (Öztürk, 2001: 83 / b. 946)

“Gice gündüz geçer turmaz sayarsın
Ki bilmezsın geçen ‘ömrün sayarsın” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1339)

“Gice gündüz bu çarhun pîşesi bu
[Ki] halka dün ü gün endîşesi bu” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1855)

“Tolup her kûşelerde murg-ı elhan
Gice gündüz kılurlar zikr-i Sübhan” (Öztürk, 2001: 169 / b. 1963)

“Ki her birisi mü'min-i muvahhid
Bularun gice gündüz işi tevhîd” (Öztürk, 2001: 222 / b. 2614)

Gece ve gündüz: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“El-hâsıl-ı kelâm, bunlar kim gece ve gündüz kâfirlerle gazâyıdı.” (Öztürk, 2013a: 45)

“Gece ve gündüz hayâli gözünden ve gönlünden gitmez.” (Öztürk, 2013a: 47)

“Gece ve gündüz sohbetden eli değmez.” (Öztürk, 2013a: 111)

“Elli gün gece ve gündüz ceng etdiler.” (Öztürk, 2013a: 191)

“Üç gün gece ve gündüz eyü yağmalar olundu.” (Öztürk, 2013a: 244)

“Yanko bin Madyan gece ve gündüz bu fikre düştü kim, nerde bir şehir bünyâd edem deyüp bu fikri ederdı.” (Öztürk, 2014: 78)

“Yanko bin Madyan dâyim bu fikirde idi kim, bir şehir bünyâd edeydi, nerde yapa, gece ve gündüz fikri buydu.” (Öztürk, 2014: 79)

“Girü Hârünürreşid deniz yüzünden Sultan Ca'fer Gâzi elli bin er ile kendü bile gelüp Kostantin üzerine düşüp üç gün gece ve gündüz cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 98)

“Gelüp karaya toplar çıkarup ol otuz bin leşker kâfirler üzerine ehl-i İslâm leşkeri üşüp niyyet-i gazâ kasdı kâfir deyüp din yoluna çalısup, gece vü gündüz durmayup urup dürlü dürlü yürüyiş etdiler.” (Öztürk, 2014: 115)

“Bu azamet [bu] şevketile ve heybetile gemilerimiz gece ve gündüz gıtdiler.” (Öztürk, 2014: 164)

“Şol ahmak zâlimin etdiği işi görün ki, ben Hak ta‘âlâ yolunda din gayretine çalışıp iklimi koyup bir aylık yol kâfir içine girip gece ve gündüz ömrümü gazâya sarf etmeğe niyyet kılıp ayş ü işreti terk edip belâ vü mihnet ihtiyâr edem; ol gele Müslümanları incide.” (Öztürk, 2013b: 92)

“Benim kasdım gece ve gündüz gazâya dürüşmekdir.” (Öztürk, 2013b: 93)

“Çün Sultan, devlet ü sa‘âdet birle oturup ayş ü nûşa meşgul olup fârigu‘l-bâl otururiken nâgâh haber geldi ki, Kubadoğlu bî-nihâye askerile Niksar üzerine düşüp muhâsara edip gece ve gündüz ceng eder.” (Öztürk, 2013b: 160)

“Andan Sultan gece ve gündüz ayş ü nûşa meşgul olup fârig oldu.” (Öztürk, 2013b: 173)

“Amâsiyye ve Tokat vilâyetinin Kızıl Kocaoğlanları Türkmânı‘ndan gece ve gündüz rahat olmazlardı.” (Öztürk, 2013b: 249)

“Ammâ Yörgüç bu hisarı almağa sâ‘î olup gece ve gündüz sevdâsındayidi.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Ve şöyle emr olundu ki, gece ve gündüz hiç bir sâ‘at tilâvet-i Kur‘an‘dan ol kubbede hâlî olmyalar.” (Öztürk, 2013b: 280)

“Gece ve gündüz hayâlimden gitmez.” (Öztürk, 2013b: 301)

“Tarfetü‘l-ayn içinde hisarı feth edip, üç gün gece ve gündüz yağma olup nice doyumluklar oldu.” (Öztürk, 2013b: 315)

Gece ve gündüz dememek: (Gece gündüz dememek) 1. Vaktin uygun olup olmadığına bakmamak, vakit seçmemek. 2. Bir işi sürekli olarak, hiç ara vermeksizin yapmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 912).

“Sultan bu haberin istimâ’ından be-gâyet münfa’il olup atına süvâr olup yanında olan askerın mecmû-ı esbâbın ve âlât-ı harbin mürettebve mükemmel edip gece ve gündüz demeyip gitdi.” (Öztürk, 2013b: 160)

“Elçi alıp gelip, Sultan açıp okuyup birez münfa’il olup beğlerine istimâlet edip eyitdi ki: ‘İnşâ-Allâhu’l-azîz anunile duruşup ceng yüzünde kim ileri varıp adam yıkarsa inşâ-Allah avâtıf-ı şâhânemden gereği gibi tertibler edip, beğliğe yetişdirem’ deyip, evvel kendisi cebe vü cevşen geyip, Rum serverleriyle müretteb ve mükemmel müsellaah olup, her biri ejderhâ-sıfat cûş u hurûş edip, gece ve gündüz demeyip yürüyüp bir sabah Kaz-âbâd’a yetişip, ol taraftan İnaloğlu dahi Sultan geldiğin bilip fi’lhâl atına binip, yanınca bî-had Türkman atlanıp, alaylar bağlayıp Sultan’a karşı yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 166-167)

“ ‘Köpekoğlu’nun üstün urup gözüün açdırmayıp, Hudâ fırsat verirse başın ve hânümânın alıp askerın helâk edelim’ deyip, kendi devlet ü sa’âdetile süvâr olup Rum merdâneleri yanınca, gece ve gündüz demeyip yürüyüp gidip, bir sabah Artuk-âbâd içinde Köpekoğlu’na erdiler.” (Öztürk, 2013b: 171)

“On bin Rum serveriyile hiç tevakkuf etmeyip, heman İsa Beğ üzerine İzmir’e yürüyüp gece ve gündüz demeyip İzmir’e yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Sâyir vezirlerle şöyle maslahat gördüler ki, gece ve gündüz demeyip gide.” (Öztürk, 2013b: 205)

Gece vü gündüz: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“Havâdis gamlarından gey perîşân
Gice vü gündüz işi âh u efgân” (Uygur, 2007: 216)

“Eger binde birini fikr idersen
Dahi gice vü gündüz zikr idersen” (Uygur, 2007: 156)

Gecede gündüzde: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“Anı beyan eder kim Osman Gazi etrafa gecede gündüzde gâh gâh yürümeğe başladı.” (Öztürk, 2013a: 10)

Gecede ve gündüzde: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“Gecede ve gündüzde fı-sebîli ’llah deyüp gazâlar ederdî.” (Öztürk, 2014: 14)

“Yedi yüz yirmi keşiş gecede ve gündüzde Asfiyye canıçün İncil okurlardı.” (Öztürk, 2014: 92)

Geceyi gündüze ulamak: (Geceyi gündüze katmak) Aralıksız ve yorucu bir biçimde çalışmak, aşırı çaba göstermek (Çağbayır, 2017b: 2100).

“Ol aradan kalkıp geceyi gündüze ulayıp gelip Sofya’ya yetdiler.” (Öztürk, 2013b: 218)

Geçit vermek: (+) (Akarsu için) Karşıya geçilebilecek sığ yeri olmak (Çağbayır, 2017b: 2108).

“Arada geçid virmez bir nehr-i azîm olup, kâfir köprüsin kestüğü sebebden, yiğit yinil yüzdürmek ile geçüp kal’a üzerine vardılar.” (Tulum, 1977: 127)

“Varup, kal’aya yöriyiş idüp, şehrin alup, yağmalayup oda urdı; ve Boyana suyundan –ki geçid virmez sudur- yüzdürmek ile geçüp akın saldı.” (Tulum, 1977: 144)

“Dirin bir ulu sudur ki değme vakte geçid virmez.” (Tulum, 1977: 177)

“Zîrâ hiç geçit virmek imkânı yog-ıdı.” (Uygur, 2007: 480)

“Şeyhine sordular: ‘Su geçid verür mi?’” (Öztürk, 2013a: 21)

“Furat ırmağı geçit vere deyü, Süleyman Şah Furat ırmağına boğuldu şehid oldu.” (Öztürk, 2014: 6)

“Şöyle kırgun oldu yine ey ata

Kim geçid vermezdi er kanı ata” (Öztürk, 2014: 66)

“Zîrâ Meriç Irmağı taşgınıdi, baharidi geçid vermezidi.” (Öztürk, 2013b: 109)

Gelin almak: (+) Evlenecek olan kızı baba evinden alarak güvey evine özel bir törenle götürmek (Çağbayır, 2017b: 2116).

“Gelin almağa Bursa kadısı Koca Efendi ve kapı kullarından emîr-i alem Ak Sunkur Ağa’yı ki anun evlâdından dahi şimdi vardır ve Çavuşbaşı Süle Çavuş oğlu Temür Han’i ve kapı halkından bin yarar sipâhi bile gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 88)

“Gelin almağa Çaşnigirbaşı Elvan Beğ’i kapı kullarından hayli kişiyile gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 244)

Gelip çatmak: (+) Zamanı gelmek, vakti dolmak, kaçınılmaz olmak (Çağbayır, 2017b: 2120).

“Gâziler bu taraftan kâfirleri kırmakda, bir taraftan İflak çerisi dahi geldi çatdı dediler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Bu taraftan Efrenc-i la‘ine haber olup üç yüz pâre gemiyle kırk elli bin adamile pür-yaragile işde Türk geldi çatdı deyü, Fireng’ün içine velvele düşüp bu hirâsânile hisarı zebun edüp almışiken, kudret-i Hak bunların gönlüne korhu bıragup can bazarıdır ‘evvel can andan cihan’ deyüp, hisar kayusu kalmayup topların, tüfeklerin, yarakların koyup kaçdılar.” (Öztürk, 2014: 185)

Gendüden gitmek: (Kendinden geçmek) Kendini kaybetmek, bayılmak (Çağbayır, 2017c: 3169).

“Dâru’n-nasrı ve’l-kara şehr-i Edrene’den şehr-i Kostantîn’ün üzerine getürdiler ki küffâr ve müşrikîn görüp bî-hûş olalar, gendülerden gideler.” (Uygur, 2007: 134)

Gendüden varmak: (Kendinden geçmek) Kendini kaybetmek, bayılmak (Çağbayır, 2017c: 3169).

“Karaman oğlu İbrâhim Beg, bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi, tudagı depserdi, benzi bozardı, serâsime olup bî-hûş oldu, gendüden vardı.” (Uygur, 2007: 88)

Gendüyi belirtmek: (Kendini göstermek) Değerini, gücünü, yeteneğini sergileyecek bir iş yapmak, başarmak (Çağbayır, 2017c: 3170).

“Derhâl Sultân Muhammed Gâzî emr eyledi kim, ‘asker yine alaylar dirile, saflar düzile, cebeler ve cevşenler geyile, kılıçlar ‘uryân ve başlar ortada top bigi ser-gergedân ve pehlevân olanlar bugün meydânda gendülerin belürdecek vaktdür, didi.” (Uygur, 2007: 428)

Gereği gibi: (+) Nasıl olması gerekiyorsa öyle, olması gerektiği gibi (Çağbayır, 2017b: 2134).

*“Kırıldı çün gereği bigi küffâr
Budur hâli kim itse Hakk’a inkâr”* (Uygur, 2007: 144)

“Lâ-cirem, cemî’ -i begler dahı emr-i ‘âliye imtisâl idüp, şol ki mühimmâtdur, tamâm gereği gibi cidd ü cehd idüp cem’ itdiler.” (Uygur, 2007: 576)

“*El-hâsıl-ı kelâm, Ahmed Paşa bunları gereği gibi hâtırların tesellî etdi kim ne beğlerine ve ne kendülerine zararı irmeye belki ziyâdesiyile nef'i ire.*” (Öztürk, 2013a: 248)

“*Re'âyâyı dahi gereği gibi hoşnud eyledi.*” (Öztürk, 2013a: 248)

“*Heman bünyâdını tamam gereği gibi kazdılar, yirmi kulaç mikdârı.*” (Öztürk, 2014: 71)

“*Hünkâr dahi buna gereği gibi izzet edip, bir âlî tumar emr etdi.*” (Öztürk, 2013b: 109)

“*Hünkâr Rum-eli'ne geçip gazâyâ müteveccih olıcak Karamanoğlu Alâaddin Beğ bir gece ale'l-gafle gelip Temürtaş Beğ'i tutup bağlayıp Konya'ya iledip habs etdiği gibi sultânü'l-İslâm Bayezid Han'ın muzaffer ü mansur gazâdan dönüp sâlim ve ganim Bursa'ya geldiğin işidip ciğerinde âteş-i havf iltihab edip tez Temürtaş Beğ'i habsden çıkarıp fâhir hil'atler verip gereği gibi istimâlet edip özürler dileyip, envâ'-ı hedâyâ vü tuhfeyle bir azîm elçi tertib edip hünkâra gönderip envâ'-ı tazarru'ât etdi.*” (Öztürk, 2013b: 133)

“*Sultan dahi bunlara gereği gibi istimâlet edip eyitdi: 'Merdâne olun. Kara Devlet Şah ne seg-i bî-hayâdır ki, benim memleketime girip re'âyâyâ zahmet vere.'*” (Öztürk, 2013b: 158)

“*Bunlara Sultan dahi gereği gibi istimâlet edip, dilhoşluk gösterip esbâblarm müheyyâ etmek buyurdu.*” (Öztürk, 2013b: 165)

“*Elçi alıp gelip, Sultan açıp okuyup birez münfa'il olup beğlerine istimâlet edip eyitdi ki: 'İnşâ-Allâhu'l-azîz anunile duruşup ceng yüzünde kim ileri varıp adam yıkarsa inşâ-Allah avâtıf-ı şâhânemden gereği gibi tertibler edip, beğliğe yetiştirem' deyip, evvel kendisi cebe vü cevşen geyip, Rum serverleriyle müretteb ve mükemmel müsellah olup, her biri ejderhâ-sıfat cûş u hurûş edip, gece ve gündüz demeyip yürüyüp bir sabah Kaz-âbâd'a yetişip, ol taraftan İnaloğlu dahi Sultan geldiğin bilip fi'lhâl atına binip, yanınca bî-had Türkman atlanıp, alaylar bağlayıp Sultan'a karşı yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 166-167)

“Sultan eğer Rum-ili’ne beğ olıcak olursa, tekvuru tamam gereği gibi ri’âyet ede.” (Öztürk, 2013b: 210)

“ ‘Her birimiz din gayretine, Mesih izzetine ölünce çalışıp, İstanbul gibi şehri Türk’e vermezüz” deyü inâd ve temerrüd tarîkine sâlik olup kal’ayı vermemeğe gereği gibi sa’y edip darb u harbe ikdâm eylediler.” (Öztürk, 2013b: 286)

“Ve dahi bu şehrin halkını, sipâhisini vü şehirlisini, ganî vü fakîr avrat u oğlan, muhassal her kimseyi cemî’-i esbâbiyile ta’allukâtıyile defter edip, pâdişâha lâyük olanı alıp, koyacağı koyup, gereği gibi hisara müte’allık olan mesâlihini tamam görüp, etrafa gemiler gönderip Azag’ı ve Yabu-Kirmen’i ol kenarda olan hisarları tâ Çerkes’e varınca feth etdi.” (Öztürk, 2013b: 329)

Geri kalmak: (+) Arka sıralarda yer almak (Çağbayır, 2017b: 2137).

“Hünkâr bir göç geride kalıp, Kızıl Ahmed’ile Mahmud Paşa Sinop’un üzerine inip ileyinde kondular.” (Öztürk, 2013b: 302)

Geri dönmek: (+) Gittiği yerden ilk çıkış noktasına gelmek, ayrıldığı yere tekrar varmak (Çağbayır, 2017b: 2136).

“Bu haberden erdi çok teşviş ana
Lâbüd oldı gerü dönmek iş ana” (Atsız, 2013: 140 / b. 43)

“Çünkü oldı feth ol dahi ana
Döndi gerü dâr-ı mülkinden yana” (Atsız, 2013: 155 / b. 263)

Geri vermek: (+) Aldığı yere veya kimseye vermek, iade etmek (Çağbayır, 2017b: 2137).

“Cem ‘etdi kamusun, sordurdu ol
Ne ki aldılar gerü verdürdi ol” (Atsız, 2013: 156 / b. 278)

Gınaya irmek: (-) Zengin olmak.

“*Şu denlü buldılar bî-hadd ü pâyân*
Gınaya irdiler çok halk-ı devrân” (Uygur, 2007: 146)

Gırîv koparmak: (Çığlık koparmak) Acı acı bağırmak, feryat etmek (Çağbayır, 2017a: 1175).

“*Bir gırîv kopdu hem ol dem nâgehân*
Kopdu Anadolu 'da zâr u figan” (Öztürk, 2012: 50 / b. 643)

Girdâba düşmek: (-) Tehlikeli bir durumla karşılaşmak.

“*Mûsâ Beğ gördü ki, kendisi girdâba düşüp, iş hadden geçip ihtimâl-i mukâvemet olmayıp, heman kaçmak sureti gözükiçek ol aradan atın sıçradıp gelip kapı kulu içine girdi.*” (Öztürk, 2013b: 220)

Girü almak: (Geri almak) Verdiği şeyi verdiği kimseden isteyerek veya başka yollarla tekrar edinmek (Çağbayır, 2017b: 2136).

“*Emânetlerin girü alurlaridi, giderleridi*” (Öztürk, 2013a: 10)

Girü çekilmek: (Geri çekilmek) Bulunduğu taraftan arka taraflara doğru gitmek (Çağbayır, 2017b: 2136).

“*Ammâ rivâyet iderler ki, şâh-ı 'âleme vüzeradan ba'zısı devletlü pâdişâhdan tevakku' iderüz kim, lutf-ıla bir pâre girü çekilüp kâfire bir al idelüm; tâ ki elimüz irer yire gelsün, diyicek bir mertebede gayret çekdi, dirler ki, dillerle beyân olmaz.*” (Uygur, 2007: 208)

Girü dönmek: (Geri dönmek) Gittiği yerden ilk çıkış noktasına gelmek, ayrıldığı yere tekrar varmak (Çağbayır, 2017b: 2136).

*“Girü dönerdi kâfir oldu gâlib
İrişibilmedi matlûba tâlib”* (Uygur, 2007: 210)

*“İlâhî sakla bunları hatardan
Selâmet girü döndür her seferden”* (Uygur, 2007: 214)

*“Özini saklasun Allâh hatardan
Selâmet girü dönsün her seferden”* (Uygur, 2007: 430)

“Girü döndü kim hisarına gide.” (Öztürk, 2013a: 69)

“Andan Sultan Bayezid girü döndi.” (Öztürk, 2013a: 281)

“Girü dönecekleri vakit nâgâh Rum tarafından sahrâ yüzünden toz belürdi.”
(Öztürk, 2014: 13)

*“Gâzi Murad Han bu fethi işidüp şâd olup, Allah’a şükr edüp, girü dönüp
Bursa’ya gitdi.”* (Öztürk, 2014: 26)

*“Gelüp Kostantin’ün dâyiresini yıkup yakup harâb edüp çok esirler alup, çok
feth ü fütühile deniz kenârına gelüp, sonra duyup ardından yetişüp, deniz kenarında
çıkup kuruda azîm cenk olup Beşir ibn-i Ertal âkıbet fırsat bulup, Muhammed-i
Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında kâfirleri sıyup
denize döküp helâk edüp, kalan kâfirler kaçup deniz kenarında olan hisarlara girüp,
bunlar dahi gelüp hisarlar üzerine düşüp alınmayup girü dönüp Şam’a geldiler.”*
(Öztürk, 2014: 95)

“Şehri alımayup girü dönüp Şam-ı şerîfe geldiler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Ve on yıllık haracını alup girü döndüler.” (Öztürk, 2014: 98)

“Andan halîfe Seyyidî Ca’fer Battal Gâzi girü dönüp Bağdad’a geldiler.”
(Öztürk, 2014: 98)

“Sultan Mehmed Han Fireng gemilerini karşılayup, iki taraftan denizün üzerinden toplar kurdurup, Fireng gemilerini getürtmeyüp gelen zafer bulmayup girü dönüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 107)

“Buldukları taraşdan ve esirlerden alup girü döndüler.” (Öztürk, 2014: 161)

“Çün bu zulmile bunlar girü dönüşde Kudret şatranc[ı] bunlara bir nerd oynadı kim, âlem halkına ibret oldu.” (Öztürk, 2014: 162)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözücüüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta’âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Vardı, bu kâfir yine Türk’den bir adam alıp girü döndü ki, hisara gire.”
(Öztürk, 2013b: 78)

“Cemî’-i küffâr kul üzerine yürüyüp kulu girü döndürdüler.” (Öztürk, 2013b: 294)

Girü vermek: (Geri vermek) Aldığı yere veya kimseye vermek, iade etmek
(Çağbayır, 2017b: 2137).

“Ve getürdiği filorinün dahi ba’zısın Evrenez’e girü verdi.” (Öztürk, 2013a: 80)

“Gine merhamet etdiler, vilâyetini bunlara girü verdiler.” (Öztürk, 2013a: 189)

“Esiri girü virmezler ve illâ beklemedükleri olursa döğerler yüz virmezler, varur gider.” (Öztürk, 2013a: 196)

“Akıbet Süleyman Peygamber’e aleyhi’s-selâm Hak tebâreke ve ta’âlâ tacını, tahtını girü verdi, hikâyeti, kısas-ı enbiyâda ma’lum ve meşhurdur.” (Öztürk, 2014: 76)

“Şol şartıla sulh kıldılar kim, ol yıl aldıkları esirleri girü verdiler.” (Öztürk, 2014: 96)

“Cem’ etdi kamusun sordurdu ol
Ne ki aldılar girü verdirdi ol” (Öztürk, 2013b: 141)

Girüye çekilmek: (Geri çekilmek) Bulunduğu taraftan arka taraflara doğru gitmek (Çağbayır, 2017b: 2136).

“Emr olundu ki, bendegân-ı hazret, kal’a dibinden zebûn-sıfat girüye çekile.” (Tulum, 1977: 82)

“Vezîrler, bunu savâb gördiler kim, birez girüye çekilüp küffârı hisardan daşra çeküp tâ ki, gâlib olduk diyü germ olalar, birez meydâna geeler, İslâm ‘askeri dahi küffârdan intikâmlarını alalar.” (Uygur, 2007: 208)

“Lâ-cirem sultân-ı ‘âlemi yavarma-y-ıla ve yakarma-y-ıla ol yirden birez girüye çekdiler.” (Uygur, 2007: 208)

Göge ağmak: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

“Figân u feryâd yerden göge duhan gibi ağardı.” (Öztürk, 2013b: 125)

Göge çıkmak: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

“*Hudâyâ ben günâhkârun günâhın*
N’ola ‘afv it çıkarma göge âhun” (Öztürk, 2001: 2 / b. 24)

“*K’üküşdür yâ habîbu ‘llâh günâhım*
Şefâ ‘at kıl çıkarma göge âhım” (Öztürk, 2001: 5 / b. 60)

Göge erişmek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

“*Köğeler ki göge iriştürdi ser*
Ki yelkeni nasr dumanı zafer” (Tulum, 1977: 211)

Göge ermek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

“*Uzun iyle anun ‘ömrile bahtın*
Ki yirden göge irgür tâc u tahtın” (Öztürk, 2001: 13 / b. 148)

Göge yetişmek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

“*Erişür nâgâh dört ulu köke*
Yetişür âvâzı İslâm ‘un göge” (Öztürk, 2012: 43 / b. 543)

Gögüs germek: (+) Karşı koymak, engel olmak, dayanmak (Çağbayır, 2017b: 2198).

“*İki leşker birbirine katulup bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i semâ ‘î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılup, ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atılup,*

kudret semâ'ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ'da can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ'î bir semâ'dur kim, bu semâ' evvel mâ-tekaddümden olunugelmişdür.” (Öztürk, 2014: 67)

“Bu dahi semâ' oldu kim, iki leşker birbirine katılup at ayağından yerler panbuk gibi atılup, didim didim olup, şimşek şu'lünü basup, gâziler dahi kazâ yağmuru gibi yağın toplara durup tüfenklere göğsün gerüp, Sultan Murad Han gördü kim, iki taraftan iki kol gütürüldü.” (Öztürk, 2014: 67)

“Sultan Murad Han dahi arabaların öne dutup, topların, tüfenklerin, şişlü kalkanların önüne dizüp, yeniçeri ve azebler önde durup kal'a gibi önün ardın bağlayup, muhkem berkidüp demürden kal'a gibi durup kâfirlerün toplarına karşı göğüs gerüp leşkerden alaylardan zebun yiğitler gelüp yaralı berelü Sultan Murad Han alayına sığınup, birez dinlenüp eğlenüp girü kâfirlerün ardına girüp düşüp cenk iderlerdi.” (Öztürk, 2014: 68)

“İki taraftan deryâ ejderhaları gıgırup kazâ yağmuru bigi toplar, tüfekler, zenberekler atılup deryâ yüzü top âvâzından gök gürüldüsü bigi gürleyüp, deryâ yüzü tuman bigi olup, bizüm dahi gâzilerimiz toplara, tüfeklere, zenbereklere kalkan bigi göğüs gerüp göz yumup kâfirlerün üzerlerine yürüyüp cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 171)

Göklere çıkmak: (+) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

*“Kılıcı pertevinde cânlara od
Şu resme çıkdı düşdi göglere dūd” (Uygur, 2007: 212)*

*“Varup anun alur birkaç hisârın
Çıkarur göklere feryâd u zârın” (Öztürk, 2001: 165 / b. 1911)*

*“Kılur yagma orada ol hisârı
Çıkarur göklere feryâd ü zârı” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1936)*

Göklere ermek: (Göklere çıkmak) Çok yükselmek (Çağbayır, 2017b: 2199).

*“Düşüpdür cânlarına bunların od
Ki âh itseler irer göglere dūd”* (Uygur, 2007: 216)

*“Uzun iyle anun ‘ömrile bahtın
Ki yirden göge ırgür tâc u tahtın”* (Öztürk, 2001: 13 / b. 148)

Gönlü dilemek: (Gönlü istemek) İstekli olmak, dilemek, arzu etmek (Çağbayır, 2017b: 2210).

*“Ne kim gönli diler-ise iderdi
Ne yire istese dönmez giderdi”* (Uygur, 2007: 346)

“Kimde eyü at, eyü metâ‘ [varısa] gönlü dilediğini zulmile alurdi.” (Öztürk, 2014: 11)

“Âhir ol havâle hisarı bunaldıp zebun edip, İskenderiyye kâfirleri ol havâle olan gâzilere haber gönderip eyitdiler: ‘Eğer ahd ederseniz ki, malımıza ve kendimize zararınız yetişmeye, heman kal‘ayı boşaldıp kendimiz esbâbımızile gönlümüz dilediği yere gidevüz, kal‘ayı verelim.’ ” (Öztürk, 2013b: 334)

Gönlü gözünü açmak: (Gözünü açmak) Birinin görüşünü değiştirecek bilgi vermek, uyarmak, gerçeğe yöneltmek (Çağbayır, 2017b: 2234).

“Sultan Mehmed dahi bu oğlanun gönlü gözünü açdı.” (Öztürk, 2013a: 117)

“Getürdi, gönlü gözlerini açdı.” (Öztürk, 2013a: 141)

“Getirdip gönlü gözlerin açıp, Bursa‘da alefe ta‘yin etdi.” (Öztürk, 2013b: 245)

Gönlü gülmek: (-) Mutlu olmak.

“*Nâ-gâh bir subh ki maşrık diyârından güneş tulû’ itdi, gice zulumâtı cihân yüzinden ref’ oldı, ‘âlem nûr-ıla toldı, gönüller güldi, cânlar tâzelendi.*” (Uygur, 2007: 498)

“*Dahi gülmez anun canı ya gönlü
Harâbdur bağçesi güli solupdur*” (Öztürk, 2013a: 281)

Gönlü istemek: (+) İstekli olmak, dilemek, arzu etmek (Çağbayır, 2017b: 2210).

“*Hünkâr eydür: ‘Turahan! Benüm hatırum şöyledür kim gönlüm ister ki ol Mora vilâyetine gazâ edem’*” (Öztürk, 2013a: 169)

“*Hisarı yıkup içinde olan hisar erlerine destur verip, gönlü isteyen dursun, gönlü olmayan varsun gitsün dediler.*” (Öztürk, 2014: 126)

“*Despot, Konya üzerinde beş gün oturup, Kılıç Arslan aman dileyip despot dahi aman verip, Müslümanlar arasında bir kâ’ide koyup, ekâbir ve a’yân-ı saltanatdan yirmi kişi rehn alıp Tarsus yolundan Beytü’l-Mukaddes’e hac etmeğe gidip, bilâd-ı ermen’den öte Misisi’ye dâhil olup nehr-i Ceyhan kenarına konup etmek yiyip, bir sâ’at yatıp uyuyup andan uyanıp, gönlü sovak suya girmek isteyip heman ki suya girdi.*” (Öztürk, 2013b: 16)

Gönlü kararmak: (-) Üzölmek (Çağbayır, 2017b: 2209).

“*Gice zulumâtınun gamından çerhün gönli kararmışdı; o câmun serâcı lem’asından ol karanlık götrüldi, mücellâ vü mest oldı.*” (Uygur, 2007: 578-580)

Gönlü olmak: (+) Rızî olmak, kabul etmek (Çağbayır, 2017b: 2211).

“Hisarı yıkup içinde olan hisar erlerine destur verüp, gönlü isteyen dursun, gönlü olmayan varsun gitsün dediler.” (Öztürk, 2014: 126)

“Gönlü olup gelenlerden dahi çok adam gelip yerlendi.” (Öztürk, 2013b: 257)

“Kendi ne yerde gönlü olursa ol yerde tımar vereler.” (Öztürk, 2013b: 302)

Gönlünden gitmemek: (-) Unutamamak.

“Gece ve gündüz hayâli gözünden ve gönlünden gitmez.” (Öztürk, 2013a: 47)

Gönlüne bırakmak: (-) Hissettirmek, sezdirmek (Çağbayır, 2017b: 2209).

“Bu taraftan Efrenc-i la‘ine haber olup üç yüz pâre gemiyle kırk elli bin adamile pür-yaragile işde Türk geldi çatdı deyü, Fireng’ün içine velvele düşüp bu hirâsânile hisarı zebun edüp almışiken, kudret-i Hak bunların gönlüne korhu bıragup can bazarıdur ‘evvel can andan cihan’ deyüp, hisar kayusu kalmayup topların, tüfeklerin, yarakların koyup kaçdılar.” (Öztürk, 2014: 185)

Gönlüne düşmek: (-) Heves duymak (Çağbayır, 2017b: 2209).

“Bu tevârîhi çün eyledüm beyân
Gönlüme bir nesne düşdi nâgehân” (Atsız, 2013: 137 / b. 1)

“Bir gün bu sevdâ Buzantin’ün gönlüne düşegeldi.” (Öztürk, 2014: 88)

“Otururken düşer gönline hânun
‘İmâret medrese yapması anun” (Öztürk, 2001: 95 / b. 1093)

Gönlüne gelmek: (-) Düşünmek, hatırlamak.

“Bir gün Ertuğrul gönlüne bu geldi kim, ol düş kim görmüşdü evâyilde, ol düşünüy Şeyh Ede Balı’ya ta ‘bir etdürmüşdi, Hak ta ‘âlâ Şeyh Ede Balı’ya dahi bir kız verdi, adını Rabi ‘a komuşdu.” (Öztürk, 2014: 13)

“Ali Paşa dahi bu hâli bilüp görüp Adana hisarını berkidüp, olan metrûkâtı içine hisar erlerini koyup hisarı muhkem berkidüp ve yaragını görüp Ali Paşa’nun gönlüne ve fikrine gelüp bu düşdü ki, leşkerimizün bu bozgunlugile gâfil olavuz.” (Öztürk, 2014: 125)

“Çün hiç birinün gönlüne gelmedi kim gazâ niyyetine deyü.” (Öztürk, 2014: 160)

“Sultan bu hâli görüp gönlüne hayli nesne gelip birez mütefekkir olup Temür’e gitmekden kendisini men’ etdi.” (Öztürk, 2013b: 177)

Gönlüne getirmek: (-) Hatırlamak (Tulum, 1977: 247).

“Azîzler dimiş ki: ‘Gazabun hâlinde cehd eyle ki Tengri sana gazab itmek ihtimâlin gönlüne getüresün ki, nâr-ı gazab mümkindür ki anunla müntafî ola.’” (Tulum, 1977: 21)

“Hak ta ‘âlânun hışmını gönüllerine getürmediler.” (Öztürk, 2014: 160)

Gönlünü ele almak: (Gönül almak) Güzel sözler söyleyerek ya da güzel davranışlarda bulunarak kendisine olan kırgınlığını gidermek (Çağbayır, 2017b: 2211).

“Dâyim hoşça görüp gönülcüğün ele alurdi.” (Öztürk, 2013a: 117)

“Karındaşım oğludur deyip, hoşça tutup, gönülcüğün ele alırdı.” (Öztürk, 2013b: 225)

Gönlünü hoş etmek: (+) Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek (Çağbayır, 2017b: 2211).

“Ve ol konalga getüenlere bunlar dahi anların gönüllerin gâyetde hoş etdiler.” (Öztürk, 2013a: 81)

Gönlünü yırtmak: (Gönül kırmak/Gönül yıkmak) Birini üzecek davranışta bulunmak (Çağbayır, 2017b: 2212).

“Teküre haber oldu kim: ‘Türk bizüm gönlümüzü yırtdı. Evümüzü başumuza yıkdı’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 191)

Gönül almak: (+) Güzel sözler söyleyerek ya da güzel davranışlarda bulunarak kendisine olan kırgınlığını gidermek (Çağbayır, 2017b: 2211).

*“Bu düşmiş gönlümüzi iyle aldun
Muhabbet şevkını gönlüme saldun”* (Öztürk, 2001: 41 / b. 474)

Gönül bağlamak: (+) İçten severek bağlanmak, âşık olmak (Çağbayır, 2017b: 2211).

*“Bular mülk kendünün oldu sanurdu
Yalan hayâle gönül bağlamışdı”* (Öztürk, 2013a: 300)

*“Şular kim dünyâyı ma‘bûd edindi
Gönül bağladı ol bir hûylu kıla”* (Öztürk, 2013a: 304)

Gönül berkitmek: (-) Kendini bir işe bağlamak (Çağbayır, 2017b: 2211).

*“Ol gelenlerle gönül berkitdi ol
Hak yolına canını terk etdi ol”* (Atsız, 2013: 140 / b. 47)

“İttifâk-ı ârâ ve gönül berkidmek vâcibdir.” (Öztürk, 2013b: 114)

*“Bes gönül berkidip, evvel karavula er seçip, leşker önüne penâh edip ol gece
emin ve sâkin oldular.”* (Öztürk, 2013b: 119)

Gönül sımak: (-) Birini kırmak, üzme.

*“Kılurlarıdı halka dürlü ihsan
Sınuk gönülleri iderdi handan”* (Öztürk, 2001: 118 / b. 1353)

Gönül vermek: (+) İçten severek bağlanmak, âşık olmak (Çağbayır, 2017b: 2212).

*“Şular kim ‘akl-ıla tedbir iderler
Bu mekkâre gönül virüp n’iderler”* (Uygur, 2007: 252)

*“Yine bir nev-cuvân olmuşdı ‘âlem
Ki hüsnine gönül virmişdi âdem”* (Uygur, 2007: 418)

*“Bu resme olıcak andan ne hâsıl
Gönül virmeye ana merd-i ‘âkıl”* (Uygur, 2007: 510)

*“Kimi cân u gönül verür cemâle
Sâhib-cemâl ceşâyilen naz eyler”* (Öztürk, 2013a: 93)

“Âhir Süleyman Peygamber aleyhi's-selâm Şemsiyye'yi puta tapduğu ecilden, hem ana gönül verdiği ucdan Süleyman'a bunca vâkı'alar oldu, başına bunca sergüzeşt geldi.” (Öztürk, 2014: 76)

“Bu dünyânun işi budur ir ü giç
Gönül virmez buna 'âkıl olan hiç” (Öztürk, 2001: 45 / b. 513)

“Sen aldanma bu çarhun cünbişine
Anun virme sen gönül kem işine” (Öztürk, 2001: 82 / b. 935)

“Beş gün için gönül virme cihâna
Kimesne toymadı işbu zamâna” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1343)

“Bu dünyânun işi budur ir ü giç
Gönül virmez buna 'âkıl olan hiç” (Öztürk, 2001: 134 / b. 1543)

“Cihan-ı kem içinde olma gâfil
Gönül virmiş degildir buna 'âkıl” (Öztürk, 2001: 161 / b. 1869)

“Bu dehre meyl iden 'âkıl degildir
Gönül viren buna kâmil degildir” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1886)

Gönül yıkmak: (+) Birini kırmak, üzecek davarnışta bulunmak (Çağbayır, 2017b: 2212).

“Şehîd ad-y-ıla yâd eylesünler
Yıkuk gönlümüzi şâd eylesünler” (Uygur, 2007: 120)

Gönülden çıkarmak: (+) Arzulamaz olmak (Çağbayır, 2017b: 2211).

“Ne etdün halka kim yüzün çevürdi
Sevenler cümle gönülden çıkardı” (Öztürk, 2013a: 111)

Gönülden gidermek: (Gönülden çıkarmak) Arzulamaz olmak (Çağbayır, 2017b: 2211).

*“Dünyenün mihrini gönülden gider
Üş bu menzilden ki El durur gider”* (Atsız, 2013: 145 / b. 124)

*“Gider teşvîşi gönülden emîn ol
Gözetme yogındur ya fakîr ol”* (Öztürk, 2001: 133 / b. 1524)

Gönülden sürmek: (Gönülden çıkarmak) Arzulamaz olmak (Çağbayır, 2017b: 2211).

*“Hakdan ayrığtı gönülden sür, düriş
Diler isen kim yavuz olmaya iş”* (Atsız, 2013: 149 / b. 183)

Görmeze urmak: (Görmezden gelmek) Görmezden gelmek, görmemiş gibi davranmak (Çağbayır, 2017b: 2218).

“Allah Allah deyip, görmeze urup uğradılar.” (Öztürk, 2013b: 180)

Göz açtırmamak: (+) Başka bir iş yapmasına zaman ve imkân bırakmamak, rahat vermemek, fırsat tanımamak (Çağbayır, 2017b: 2228).

“Yağı memleketine girmek esbâbı ve yarağı ne ise, sürgün dahilden ve baltacı ırgaddan ve gayrından ke-ma yaktazı 'l-hâl bi 'l-isti 'câl kayurdu, ve göz açdurmayup, ukâb-ı ikâb-mihleb hargûş-ı bî-hûş üzerine havâle olur gibi Lâz-ili 'ne hüçûm itti.” (Tulum, 1977: 94)

*“Göz açdurmazdı bunlar da yumup göz
Bu yolda çalışup döndürmeyüp yüz”* (Uygur, 2007: 484)

“Hemân tehallüf itmeyüp göz açdurmadı, üzerine kondı, çevre yanını ihâta eyledi.” (Uygur, 2007: 582)

“Göz açdurmayup Tatar’ı karvadı.” (Öztürk, 2013a: 38)

“Göz açdurmadılar.” (Öztürk, 2013a: 155)

“Küffâra gözlerin açdurmadılar.” (Öztürk, 2013a: 155)

“Ve kâfirlere göz açdurmadılar.” (Öztürk, 2013a: 268)

“Kâfirlerün üzerine hücum edüp göz açdurmayup tarvandurmayup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 137)

“Kâfiri tarvandurmayup, göz açdurmayup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

“Âkabet birbirinden haber alup gelüp birbiriyle buluşup cenk edüp toplar, tüfekler, zenberekler iki taraftan atılıp, cenk arasında yüz yüz elli toplar birbirine atılıp orada bunca adamlar helâk olup, âkıbet Hak Subhânehu ve ta‘âlâ hazreti fırsat [ve] nusret verüp deniz dilâverleri, deniz ejderhaları deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getürüp Allâhu ekber âvâzesiyle ünüyle deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürüyüp gemileri birbirine çatup, Kemal, Resi deve gibi kükreyüp, gemiden kendüyi düşmen üzerine gemisine pertâv edüp, anka gibi pervâz edüp Zanturiyyeoglu’nun gemisine girüp birkaç reisler dahi bile ardınca girüp göz açdurmayup kılıç koydular, kâfirleri tarvandurmadılar.” (Öztürk, 2014: 158-159)

“Ebâbil kuşu Ebreha leşkerinün üzerine seng-i dûzah yağdurur bigi bunlar dahi top, tüfek, zenberek yağdurup kazâ yağmuru bigi Dımışkî yaylardan oklar atılıp, göz açdurmayup, yavsu bigi yapışup, yılan bigi dolaşdılar.” (Öztürk, 2014: 172)

“Bu kayıklar kâfir gemilerinün çevre yanına üşüp, salkım saçak olup san mişede tonuz egirdür bigi her taraftan egirdüp, sonra büyük gemiler dahi erişüp, Tire sancağı beği Mustafa Beğ ve Gelibolu kapudanı Davud Beğ derler, bunlar dahi göz açdurmayup yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 172)

“Gelen kâfirlere yakın geldükleri vakit heman Allâhu ekber deyüp tekbir getirüp kâfirlere kılıç koydular, göz açdırmadılar.” (Öztürk, 2014: 180)

“Fi’lhâl at arkasına gelip işiden Orhan’ın yanına derilip, göz açdırmayıp, Oynaş hisarı derler dağ arasında bir viranca hisar vardır; anda yetişip, aldığın bi-tamâmihi bıraktırıp, Tatar’dan kimini kılıçdan geçirip, Çavdar Tatar’ın oğlunu tutup, Osman gelince habs etdiler.” (Öztürk, 2013b: 53-54)

“ ‘Köpekoğlu’nun üstün urup gözün açdırmayıp, Hudâ fırsat verirse başın ve hânûmânın alıp askerın helâk edelim’ deyip, kendi devlet ü sa’âdetile süvâr olup Rum merdâneleri yanınca, gece ve gündüz demeyip yürüyüp gidip, bir sabah Artuk-âbâd içinde Köpekoğlu’na erdiler.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Andan Mûsâ Beğ alemlerin çekip, bunların ardınca gülbâng çekip, ‘Hay yiğitlerim ve merdânelerim! Göz açdırmayıp yürün’ deyince heman bir yerden kılıç yalın edip yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 220)

“Çünkü gaziler yağma haberin işidip fi’lhâl hisara nerdübanlar dayayıp, kâfire göz açdırmayıp def’î koyuldular.” (Öztürk, 2013b: 256-257)

“Gâziler gayret-i İslâm’ı muhkem edip, kaviyyü’l-kalb olup yüreklenip, küffârın topuna ve tüfeğine bakmayıp, kâfirlere galebe gösterip, göz açdırmayıp ceng etdiler.” (Öztürk, 2013b: 331)

“Gelüp andan Burusa üstine düşdi
Göz açdırmayıp şâh ana üşdi” (Öztürk, 2001: 50 / b. 571)

“Heman ol dem anun üstine düşer
Göz açdırmaz hemân şâh ana üşer” (Öztürk, 2001: 54 / b. 612)

“Yüridi üstine anun şehinşâh
Göz açdırmadı dutdı üstine râh” (Öztürk, 2001: 66 / b. 761)

“Gelüp kondı Çubuk-Sahrâsı’na har
Göz açdırmadı ana şâh-ı server” (Öztürk, 2001: 101 / b. 1155)

“Heman açdurmayup göz ugradılar
Karagolın Temür’ün togradılar” (Öztürk, 2001: 101 / b. 1160)

“ ‘Adûdan saklaya mülkini ol şâh
Göz açdurmaya duta düşmene râh” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1218)

“Dirüp leşkeri Bursa üstine düşdi
Göz açdurmadı leşker ana üşdi” (Öztürk, 2001: 124 / b. 1426)

“Akıncı saldı illere düpdüz
Varuban yıkdı açdurmadı bir göz” (Öztürk, 2001: 142 / b. 1635)

“Gelüp İstanbul’un üstine düşdi
Heman leşker göz açdurmadı üşdi” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1923)

“Tutuban erkeğini kırdı düpdüz
Aman virmedi hiç açdurmadı göz” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2038)

“Yürüyüp ‘azm-i Bogdan iyledi şâh
Göz açdurmaz anun özün tutar râh” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2068)

“Gelüp leşker heman üstine düşdi
Göz açdurmayuban şâh ona üşdi” (Öztürk, 2001: 178 / b. 2079)

“Ki toplar çekilüp kuruldı düpdüz
Atar top orada açdurmayup göz” (Öztürk, 2001: 191 / b. 2240)

“Göz açdurmayup ana uradılar
Keşür bigi yetişüp togradılar” (Öztürk, 2001: 228 / b. 2692)

“İrübên taht u tâcın kıldı vîran
Göz açdurmadı ol paşa sultan” (Öztürk, 2001: 233 / b. 2745)

“Dahi anunla bile bir nice şîr

Göz açdurmayup anda urdı şemşîr” (Öztürk, 2001: 236 / b. 2778)

“Nice bin kâfiri orada ol şîr

Göz açdurmadı urdı anda şemşîr” (Öztürk, 2001: 244 / b. 2882)

“Alaylar baglayuban turur ol şîr

Göz açdurmaz urur küffâra şemşîr” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2919)

Göz dikmek: (+) Bir şeyi elde etme isteğine kapılmak, sahip olma isteği taşımak, çok arzu etmek (Çağbayır, 2017b: 2230).

“Tatar şehden işitdi çün bu sözi

Heman Bogdan iline dikdi gözi” (Öztürk, 2001: 193 / b. 2259)

Göz göre: (Göz göre göre) Belli ve apaçık olarak, herkesin gözü önünde (Çağbayır, 2017b: 2230).

“Düşmana göz göre yaka vormeyelim.” (Öztürk, 2013a: 256)

Göz gözü görmek: (-) Ortalık ağarmak, sabah olmak (Çağbayır, 2017b: 2230).

“Çün sabah oldu, göz gözü gördü, bir yere erdiler ki, ana Düğüncü ili derler.”
(Öztürk, 2013b: 207)

Göz karartmak: (Gözünü karartmak) Bir şeyi elde etmek için her şeyi göze almak (Çağbayır, 2017b: 2231).

“Sonra yürüş edüp hisara yürüş olduğu vakit Yanko mel’un, Ungurus kırılıydı, Ungurus’dan dinc leşkerler hazır edüp, nevbet nevbet getirüp hisara koyup, Yanko mel’un bile hisar içinden hücum edüp yayayla bunlar, anlar atlu yaya birbiriyle cenk edüp kâfirler galebe edüp, dinc mel’unlardur galebe eylemenin, Sultan Mehmed Han bu taraftan kendüsi bile yürüş edüp cenge girüp, içerüden taşradan iki leşker birbirini kovup kırup Yanko mel’un bile hisardan çıkup kâfir çerisi ve leşkeri dinc ve çokluk olup gelüp bizüm büyük top üzerine göz karardup yürüyüp hücum edüp top yasup arada şol kadar cenk oldu kim, vasfa kâbil değildir.” (Öztürk, 2014: 101)

Göz ve kulak tutmak: (Göz kulak olmak) Göz kulak olmak; birini veya bir şeyi korumak, gözetmek (Çağbayır, 2017b: 2231).

“Bizim tarafımıza dahi göz ve kulak tuta tur.” (Öztürk, 2013b: 103)

Göz yummak: (+) 1. Ölmek. 2. Uyumak. 3. Görmezden gelmek (Çağbayır, 2017b: 2236).

“Cüyüş-ı pür-cüş-ı deryâ-hurûş-ı ile -bir ceyş ki melâhimi velâyimden mülâyim-ter bilürler ve tetâbu’-ı tığdan siper-vâr yüz çevürmezler ve tevâtür-i tîrden zirih-kirdâr göz yummazlar-” (Tulum, 1977: 80)

*“Gerekdür ‘ârif olan duta bir kâr
Cihândan göz yumuban ola bîzâr”* (Uygur, 2007: 218)

*“Göz açdurmazdı bunlar da yumup göz
Bu yolda çalışup döndürmeyüp yüz”* (Uygur, 2007: 484)

*“Gözin yummuş-ıdı bâg içre nerges
Cihân yüzinde kalmış hâr-ıla hâs”* (Uygur, 2007: 452)

“*El-hâsıl-ı kelâm, Rum-ili’nde sipâhi adınlu kimse komadı, göz yumdu.*”
(Öztürk, 2013a: 129)

“*Dedi kim göz yumup gitmek gerekdür
Gelen hoş gelmeyene hem dilekdür*” (Öztürk, 2013a: 138)

“*Eslemedi, göz yumdu.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Bunun sözün hiç aslâ kulağına koymadı, göz yumdu.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Murad bunun bu sözünü aslâ aynine almadı ve nasihatini eslemedi, göz yumdu
yürüdü.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Kuşandı ihramı saraya gitmek
Ki yumdu gözünü ol küfre gitti*” (Öztürk, 2013a: 333)

“*Göz yumdular.*” (Öztürk, 2014: 51)

“*Ve dahi dilâverlerden Veys Gâzi ve Kara Hacı Gâzi ve dahi nice voyvodalar,
adlu sanlu tovcalar, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zaller’dür, dirilüp
kendülerine ve kılıçlarına ve atlarına inanup, Hak Subhânehu ve ta’âlâ celle
celâlühû ve amme nevâlühû hazretinin ululuğuna, birliğine sığınup ve dahi ol
meşhar-ı mevcûdât iki cihanun Muhammed-i Mustafa sall’allâhu aleyhi ve sellem
mu’cizâtı şerîfine sığınup ve gayb-erenlerin himmetiyle ve Sultan Bayezid Han-ı
sâhib-kırân hazretlerinin devletiyle ve kendülerin i’tikâdıyla göz yumup, Lih leşkeri
Benî Asfer üzerine yürüdüler.*” (Öztürk, 2014: 152)

“*İki taraftan deryâ ejderhaları gıgırup kazâ yağmuru bigi toplar, tüfekler,
zenberekler atılup deryâ yüzü top âvâzından gök gürldüsü bigi gürleyüp, deryâ yüzü
tuman bigi olup, bizüm dahi gâzilerimiz toplara, tüfeklere, zenbereklere kalkan bigi
göğüs gerüp göz yumup kâfirlerin üzerlerine yürüyüp cenk etdiler.*” (Öztürk, 2014:
171)

“*Ve bi’l-cümle Rum-ili’nde sipâhi adanlı kimse komayıp, göz yumup,
Edirne’den çıkıp Sazlıdere’ye kondu.*” (Öztürk, 2013b: 237)

Gözden çıkmak: (-) Gözünü kaybetmek, gözünden olmak (Çağbayır, 2017b: 2229).

“Gözinden çıkmış aklamakla nerges
Uzatmış nizesin her hâr-ıla has” (Uygur, 2007: 244)

Gözden düşürmek: (+) Bir kişi veya şeyin değerini yitirtmek (Çağbayır, 2017b: 2229).

“Asl-ı Cemşîd anları işitdi hem
Düşürüp gözden bulara verdi gam” (Öztürk, 2012: 15 / b. 169)

Gözden sürmeyi kapmak: (Gözden sürmeyi çalmak/Gözden sürmeyi çekmek) Ustaca hırsızlık yapmak (Çağbayır, 2017b: 2230).

“Alurlar ma‘niyile ma‘ni sözden
Kaparlar sürmeni ol ala gözden” (Öztürk, 2001: 205 / b. 2410)

Göze görünmemek: (+) Ortalıkta görünmemek, ortaya çıkmamak (Çağbayır, 2017b: 2230).

“Cihân dolmuş-iken zulmet çerisi
Görinmez oldu göze hiç birisi” (Uygur, 2007: 376)

Gözleri kamaşmak: (+) 1. Şiddetli bir ışık yüzünden bakamaz olmak. 2. Bir durum veya olay karşısında hayran olmak, büyülenmek (Çağbayır, 2017b: 2231).

“Şu kızlar kim cemâli pertevinden
Kamaşur gözler ü ditrer yürekler” (Tulum, 1977: 62)

“Şol kuş gibi ki, çerâğ ışığında şaşup, gözleri kamaşup, fūrce-i necât sanup kendüyi âteş-i fetîleye salar; bunlar dahi şöyle şaşup, şemli müteşettit ve cem‘i müteferrik oldi.” (Tulum, 1977: 116)

Gözleri kan dolmak: (-) Sinirden gözleri kızarmak.

“Hünkâr işidip bunların hilesin ve Laz‘ın isyânın bilip gâyet incinip eyitdi: ‘Zehî mel‘un!’ deyü ta‘accüb edip gazabdan gözleri kan dolup Yemenî akîka döndü.” (Öztürk, 2013b: 102)

Gözlerine demir sürme çekmek: (Gözlerine mil çekmek) Eskişden bir tür ceza olarak uygulanan, kızgın demirle birinin gözlerini kör etmek (Çağbayır, 2017b: 2232).

“Anlurun gözlerine demür sürme çekdiler.” (Öztürk, 2013a: 174)

Gözlerine mil çekmek: (+) Eskişden bir tür ceza olarak uygulanan, kızgın demirle birinin gözlerini kör etmek (Çağbayır, 2017b: 2232).

“Andan Semendire‘yi Turhan Beğ‘e verip, Vilkoğlu‘nun iki oğlun tutup, Dimetoka‘da habs edip andan çıkarıp, Balaban Paşa‘yile Tokat‘da Bedevi Çardağ‘a iledip gözlerine mil çekdiler.” (Öztürk, 2013b: 264)

“Ammâ gözlerine mil çekilmişidi.” (Öztürk, 2013b: 270)

Gözlerini çerertmek: (-) Korkudan gözleri açılıp parlamak.

“Küffâr ve müşrikîn cind-i şeyâtini‘l-la‘in hisârun çitleri aralığında tavuk kümesine şegâl enükleri bigi gözlerin çererdüp İslâm çerisin temâşâ iderlerdi; cânlarına od düşmişdi.” (Uygur, 2007: 466)

Gözlerini kan eylemek: (Gözleri kanlanmak) Sinirden, öfkeden, hiddettten gözlei irileşmek ve kızarmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 978).

“Çün işitdi bunı ol şâh-ı devran
Gazabdan iyledi gözlerini kan” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2103)

Gözlerini uyku örtmek: (-) Uyumak.

“Komadı gözlerini uyhu örte
Uyanuban görürler olmuş erte” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1787)

Gözü bağı: (+) Olayları akıllı bir şekilde değerlendiremeyen, gafil, aymaz (Çağbayır, 2017b: 2233).

“Koyalım, Temür bunda gelsin, bir garib gözü bağı çeridir.” (Öztürk, 2013b: 145)

Gözü dokunmak: (Gözü ilişmek) İstmeden görmüş olmak (Çağbayır, 2017b: 2233).

“İttifâk aşâğaya nazar edip gözü Abdurrahman Gâzi'ye dokunup görür ki,
düşünde gördüğü yiğit budur.” (Öztürk, 2013b: 61)

Gözü yenmek/yinmek: (Gözü kesmek) Yapabileceğini tahmin etmek (Çağbayır, 2017b: 2235).

“Bu kerre tamâm gâzîlerün gözleri yindi.” (Uygur, 2007: 400)

“Lâ-cirem 'asker-i İslâm'un gözi yindi, her taraftan hücum itdiler.” (Uygur, 2007: 594)

“Ba‘zı râvîler eyle rivâyet etdiler kim, Malkoçoğlu Balı Beğ‘ün âdemîlerinden ba‘zı kimesneler yollar ağzında durup gelişde ve gidişde bir bahâneyle gâh önce kaldun gâh artca kaldun deyü gözleri yendükleri yarar atlarını, yarar esirlerini cebrile, kahrile aldılar.” (Öztürk, 2014: 161)

Gözünden gitmemek: (-) Unutamamak.

“Gece ve gündüz hayâli gözünden ve gönlünden gitmez.” (Öztürk, 2013a: 47)

“Ammâ bu düşünde gördüğü yiğidin hayâli gözünden gitmez.” (Öztürk, 2013b: 61)

Gözüne (bir şey) görünmek: (-) Bir durumla karşılaşmak.

“Bu kâfir eyitdi: ‘Gözümüze bunun gibi esirlik görünecek imiş.’” (Öztürk, 2013b: 278)

Gözüne kara su inmek: (+) Kara su hastalığı nedeniyle gözleri görmemek (Çağbayır, 2017b: 2234).

“Ben kapuya varamazam, pîrem ve hem gözlerüme kara su indi.” (Öztürk, 2014: 43)

Gözüne mil çekmek: (Gözlerine mil çekmek) Eskişden bir tür ceza olarak uygulanan, kızgın demirle birinin gözlerini kör etmek (Çağbayır, 2017b: 2232).

“Hacı İvaz Paşa‘nın gözüne mil çekip, kör etdiler.” (Öztürk, 2013b: 243)

“‘Kuldan havf ederim‘ deyip, hünkâr gammâzın sözünü tasdik edip gözüne mil çekip basdırdı.” (Öztürk, 2013b: 245)

Gözünü açmak: (+) 1. Uyanmak. 2. Dikkatli davranmak. 3. Çevreyi, olayları tanımaya başlamak (Çağbayır, 2017b: 2235).

“Nâgehân şâh göz açup aklın derer
Müslümanlar hâli n’oldu der sorar” (Öztürk, 2012: 29 / b. 352)

“Dahı yüz derd-ile eydürdi türrâc
Gözünü aldı gaflet hâbı, dur, aç” (Uygur 2007: 98)

“Çün ana ümmet oldun gel gözün aç
Pes oldur ki ‘âlem başına tâc” (Uygur, 2007: 334)

“Gözün açup dört yana nazar etdi, mütehayyir, hayran kaldı.” (Öztürk, 2014: 79)

“Eger bin yıl ola ‘ömrün eger yüz
Heman bil anı yumdun açup gözün” (Öztürk, 2001: 32 / b. 371)

“Dahı hâbında bir pîr didi iy şâh
Gözün aç gaflet uyhusundan iy mâh” (Öztürk, 2001: 36 / b. 410)

“Bu dehre bir gözünü açuban bak
Neden geldün niye ilediser Hak” (Öztürk, 2001: 44 / b. 509)

“Gözün aç ‘aklunı der sen sana gel
Ki fikr itdügünüz müşkil ola hal” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1293)

“Bu dehre bir gözünü açuban bak
Neden geldün neye yaratdı ol Hak” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1526)

Gözünü dikmek: (Gözünü bağlamak) Doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek (Türkçe Sözlük, 2011: 982).

“Tama ‘âkilün çün gözini diker
Savâbı göremez niçe göz diker” (Tulum, 1977: 196)

Gözünü gaflet hâbı almak: (Gaflet uykusuna dalmak) 1. Dalgınlıkla karışık uyuşukluk içinde olmak. 2. Düşüncesizlik, bilgisizlik içinde olayları değerlendiremez olmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

*“Dahi yüz derd-ile eydürdi türrâc
Gözünü aldı gaflet hâbı, dur, aç”* (Uygur, 2007: 98)

Gözünü hâb-ı gaflet almak: (Gaflet uykusuna dalmak) 1. Dalgınlıkla karışık uyuşukluk içinde olmak. 2. Düşüncesizlik, bilgisizlik içinde olayları değerlendiremez olmak (Çağbayır, 2017b: 2053).

*“Çün almışdur gözünü hâb-ı gaflet
İrişdürmiş hevâ-yı nefis ‘illet’* (Uygur, 2007: 234)

(Bir şey) Gözünü örtmek: (-) O şeyden başka bir şey düşünmemek.

*“Gâfilîn kuru çam tahtasıdur kibrit-vâr, nebtîz güherçile gini dutuşup gelüp
kulelere erüp, içinde olan gâziler, gâfiller dünyâ tama‘ına düşüp, dünyâ çokluğuna
mağrur olup, dünya tama‘ı gözlerini örtüp yağma ederken bunların çevre yanını od
dutup cemî‘ helâk olup çıkmağa yol bulmadılar.”* (Öztürk, 2014: 156)

Gözünü açmak: (+) Çevreyi, olayları tanımaya başlamak (Çağbayır, 2017b: 2235).

Gözünü yummak: (+) Görmezden gelmek (Çağbayır, 2017b: 2236).

*“Gözin yumdu gönül sevdâlarından
Dilin dutdı cihan gavgalarından”* (Öztürk, 2001: 187 / b. 2187)

Gözüyle görmek: (+) Bir olaya tanık olmak (Çağbayır, 2017b: 2236).

“Gâziler dahi bu alâmeti zâhîren ve bâtinen gözleriyle görüp, gönüllerine ilhâm-ı Rabbânî olup Hak ta‘âlâya sığınup, bir azîm cenk etdiler kim, kâfirlerin topuna, tüfeğine, zenbereğine bakmayup evvel atlasına kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 138)

“Gözüyle görenler, râvînün ağzından işidüp dahi görenlerden işidüp teftiş olunup, andan kaleme geldi yazıldı, inşâ-Allâhu’r-Rahman ümidimiz budur kim, Hak ta‘âlâ vilâyetimize ve memleketimize sağlık ve ten-dürüstlük ve hayırlusun vermiş ola.” (Öztürk, 2014: 143)

“Bu vâkı‘ gözleriyle görenler şahâdet etdiler.” (Öztürk, 2014: 161)

Gussa çekmek: (-) Endişe etmek (Çağbayır, 2017b: 2255).

“Adû fikrinde ‘âciz idi anun
Çekerdi gussasın her demde cânun” (Uygur, 2007: 372)

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek nedir?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek bu nedir ki bununçün gam çekesiz?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Bayezid Paşa, hünkârın bu vechile ıztrâbın göricek eyitdi: ‘Ey Sultân-ı âlem! Mübârek kalbinize gam getirmeyip, gussa ve teşviş çekmek n’oladır ki, bununçün gam çekesiz, inşâ-Allâhu’l-e’azz, Hudâ fırsat verirse Karamanoğlu’nun askeriyle bir vechile darb u harb edelim ki, halk-ı âlem mütehayyir ola ve cihanı gözüne karanu edip târumâr edelim.” (Öztürk, 2013b: 225)

Gussa dağıtmak: (-) Üzüntüyü gidermek.

“Oğullar ataya yürek yağıdur
Oğulun eyüsi gussa dağıdur” (Öztürk, 2013a: 175)

Gûş tutmak: (Kulak tutmak) Kulak vermek, dinlemek (Çağbayır, 2017c: 3500).

“Sözümüz gûşuvârına dutan gûş
'Arûs-ı bâkire ider der-âgûş” (Uygur, 2007: 218)

“Gel iy deryâ-yı mâ'nîye dutan gûş
Özin hayretle eyleyen ferâmûş” (Uygur, 2007: 570)

Gûşına erişmek: (Kulağına gelmek) Duymak, işitmek (Çağbayır, 2017c: 3498).

“Ve dahı gûş-ı hûş-ı ehl-i İslâm'a hüvellezî enzele's-sekînete fî kulûbi'l-
mü'minîne sadâsı irişdi.” (Uygur, 2007: 140)

“Üç gün yatıp, dördüncü gün, hicretin sekiz yüz elli beşinde gurre-i
muharremde gûş-i hûş-i şerîfine avâze-i irci'î ilâ Rabbiki erişip, rûh-ı azîzi civâr-ı
Hakk'a yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 281)

Gücü kurumak: (-) Korkudan donakalmak, dermanı kesilmek (Çağbayır, 2017b: 2260).

“Kâfir sabah kalkup hâli öyle göricek gücü kurudu.” (Öztürk, 2013a: 327)

Gücü yetmek: (+) Üstesinden gelebilir olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 994).

“Benüm silahlı yirmi bin sofuya gücüm yeter.” (Öztürk, 2013a: 331)

“İki yüz bin ere gücü yeterdi.” (Öztürk, 2014: 74)

“*Ve kendünün kırk kez yüz bin ere gücü yeterdi.*” (Öztürk, 2014: 79)

“*İmdi hisar yarağı olan kişiler hisara girsinler ve esbâba güci yetmiyen kişiler hisara girip, yok yere mahbus olmasınlar, başların yarağın görsünler’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 222)

“*Kanı bu dünyayı dutdum diyen şâh
Güci yetmez anup derdin kılan âh*” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1342)

Gücünü kurutmak: (+) Kuvvetini kesmek (Çağbayır, 2017b: 2260).

“*Şehr-i Kostântîn’ün gücini kurutdılar.*” (Uygur, 2007: 102)

Güç gelmek: (+) Bir şeyin yapılmasında zorluk ve sıkıntı ile karşılaşmak (Çağbayır, 2017b: 2260).

“*Kâfire bu söz hayli güç geldi.*” (Öztürk, 2013a: 39)

“*Bu iş, Orhan Gâzi’ye gâyetde güç geldi kim bular bî-tekellüf bunun gibi iş etdiler.*” (Öztürk, 2013a: 62)

“*Ve gelen halka güc geldi.*” (Öztürk, 2013a: 193)

“*Ve Dündar’ın bu sözü Osman’a güç gelip hurucuna men’ anlayıp okla Dündar’ı urup öldürdü.*” (Öztürk, 2013b: 42)

“*Kâfir bu sözü işidicek hayli güç geldi.*” (Öztürk, 2013b: 55)

“*Çün bunu işitdi ki, Sultan Îsâ Beğ’i ilden çıkarıp, İstabbul’a barkıdı ve şimdiki hâlde Anadolu’yı ve Rum’u zabt edip, kendinin edindi, bu husus Mîr Süleyman’a be-gâyet güç gelip beğlerine eyitdi ki: ‘Hâtırım şöyle diler ki, Anadolu tarafına geçip ol vilâyeti dahi zabt edem.’*” (Öztürk, 2013b: 184)

Gülbâng çekmek: (-) Toplu hâlde dua edip tekbir ve tehlil getirmek (Çağbayır, 2017b: 2266).

“*Derhâl devlet atına süvâr oldu; buyurdu, kûslara nusret zahmelerin urdılar, ‘izzet livâsını kaldurdılar, tekbîr ve tehlîl ve gülbâng-i Muhammedî çekdiler.*” (Uygur, 2007: 140)

“*Tekbîr ve tehlîl ve gülbâng çekdiler.*” (Uygur, 2007: 134)

“*Cemî’-i ezhâr ve nebâtât baş açık hâl dili-le gülbâng çeküp du’â itdiler ve eyitdiler: Nusret pîşvâsı ve fetih, hem-râhu olsun, didiler.*” (Uygur, 2007: 174)

“*Lâ-cirem ‘asker-i İslâm dahı her taraftan tekbîr ve tehlîl getirüp gülbâng-i Muhammedî çekdiler.*” (Uygur, 2007: 362)

“*Nusret turrası-la fetih tapıl-bâzını urdu, yeniçeri önüne dutdı, kapu halkını yanına aldı, şöyle kim sünüler havâ yüzinde lem’ân, ve ellerde kılıçlar ‘uryan, iki taraftan pırankılar ve tüfekler perrân, başlar, meydânda toplar bigi ser-gerdân; zerrîn-ser ‘alemler götrülüp kûslâr ve nakkâreler döğüldi, gülbângler çekildi, gûyiyâ zelzele-i kıyâmet, ol gün vâki’ oldu; varduğınca savaş kızdı.*” (Uygur, 2007: 446)

“*Bir ağızdan Allâh Allâh Allâh diyü gülbângler çekdiler.*” (Uygur, 2007: 488)

“*Yine her taraftan toplar ve tüfekler, zenâberekler yagmur bigi yagmaga başladı, yine gülbâng-i Muhammedî çekildi, yine Allâh Allâh Allâh âvâzesi-le cihân toptoh oldu.*” (Uygur, 2007: 500)

“*Lâ-cirem şâh-ı ‘âlemün emrine imtisâl idüp vüzerâ ve ümerâ Anatoli ve Rûm ili ‘askeri ve kapu halkı topları gemiden çıkardılar; gülbâng ve tehlîl çeküp getürdiler, hisârun karşısına yir yir kurdılar, her taraftan hisârı âfet taşlarına dutdılar.*” (Uygur, 2007: 594)

“*Andan Mûsâ Beğ alemlerin çekip, bunların ardınca gülbâng çekip, ‘Hay yiğitlerim ve merdânelerim! Göz açdırmayıp yürün’ deyince heman bir yerden kılıç yalın edip yürüdüler.*” (Öztürk, 2013b: 220)

Gülbang getirmek: (-) Toplu hâlde dua edip tekbir ve tehlil getirmek (Çağbayır, 2017b: 2266).

“Kâfirler gâfil iken gâziler subh vaktinde gülbang getürüp, nerdübanlara binüp, fırsat bulup karınca bigi kaynayup, pire bigi kalkışup, yılan bigi sarmaşup, yavsu bigi yapışup, Hak ta ‘âlânun inâyetiyle Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtıyla, erenlerün himmetiyle, ulemânun hayır du‘âsıyla Sultan Bayezid Han’un devletiyle hisara yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 181-182)

Gümâna düşmek: (-) Kuşkulanmak (Çağbayır, 2017b: 2271).

*“Tabibler hana çok taksîrlik etdi
Budur doğru kavi düşme gümâna”* (Öztürk, 2013a: 311)

Gün bigi: (Gün gibi) Apaçık, belli (Çağbayır, 2017b: 2275).

*“Kindîl-i devletün virelü şu ‘le ‘âleme
Oldı cihânda gün bigi zâhir ü nihân ‘adl”* (Uygur, 2007: 544)

Gün bigi rûşen: (Gün gibi açık) Çok açık, çok belli (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1003).

*“ ‘Adline edüp nazar görgil ‘ayân
Gün bigi rûşen, ne hâcetdür beyân”* (Atsız, 2013: 157 / b. 301)

Gün doğmak: (+) Sabah olmak (Çağbayır, 2017b: 2275).

“Cum ‘a günü gün doğduğunda kâfirile buluşdu.” (Öztürk, 2013a: 180)

“Gine bir kursı gün doğdu cihana
Musavver oldu ef’âlde nişâne” (Öztürk, 2013a: 190)

“Kurşunlu Kenise ‘ye varıcaak küffârın Kösova’ya gelip cem‘ olduğun bilip
yürüyüp cum ‘a gün, gün doğarken küffârile buluşdu.” (Öztürk, 2013b: 276)

Gün gibi âşikâr: (Gün gibi açık) Çok açık, çok belli (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1003).

“Gayre mukayyed olmayıp, anı gelicek bir ân dahi tevekkuf eylemedi, küllü müyesserin limâ hulık fehvâsı gün gibi âşikâr oldu.” (Öztürk, 2013b: 286)

Gün gibi rûşen: (Gün gibi açık) Çok açık, çok belli (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1003).

“Anun âsârı, safahât-ı eyyemda gün gibi rûşendir.” (Öztürk, 2013b: 336)

Gün günden: (Günden güne) Her gün biraz daha (Çağbayır, 2017b: 2276).

“Hemin eser-i hummâ belirdi. Andan sonra gün günden za’f müstevli oldu.” (Öztürk, 2013b: 151)

Günah işlemek: (+) Günah sayılan davranışta bulunmak, dinen ve ahlaken suç işlemek (Çağbayır, 2017b: 2276).

“Şöyle râvîler rivâyet iderler kim, velâyetinde bir kimesne günâh işleyüp katle müstahık olsa, cemî-i akribâsı-la ve ehl ü ‘ayâlleri-le yollar üstinde kazıklara urup yıllarla durkurmuş.” (Uygur, 2007: 280)

Günaha koymak: (Günaha sokmak) Karşısındakini çileden çıkararak günah sayılacak bir davranışta bulunmasına sebep olmak (Çağbayır, 2017b: 2276).

“*Derviş da‘vet etdiler, gelmedi ve dahi eyitdi ki: ‘Zinhâr, ol han bunda gelip beni günaha koymasın.’*” (Öztürk, 2013b: 73)

Günahından geçmek: (-) Affetmek, suçunu bağışlamak.

“*Sultan Hatun varıp Murad Han’ın ayağına düşüp yalvarıp hünkârdan dilek edip ‘bu kerre dahi günahından geç ayruk bunun gibi etmiye’ deyip, zor u zârla cürmünü afv etdirip, hünkâr eyitdi: ‘Gelsin, benimile görüşsün, iklimini yine kendiye vereyin.’*” (Öztürk, 2013b: 99)

“*Tek benim günahımdan geçip sultanımın bana gönlü perişân olmasın.*” (Öztürk, 2013b: 106)

Günahından vazgelmek: (-) Affetmek, suçunu bağışlamak.

“*Sultan be-gâyet kerîm kişiydi; İzmiroğlu’nun günahından vazgeliye yine anı memleketine beğ dikip, ilin ve günün ana ısmarladı.*” (Öztürk, 2013b: 213)

Günden güne: (+) Gün geçtikçe, gittikçe (Çağbayır, 2017b: 2276).

“*Âhirü’l-emri’l-umûrı merhûnetin bi-evkâtihâ deyü, işlerin emr-i takdîre havâle kılup, şükr ü sipâs edüp geçinürlerken, ecdâd-ı Osmânî’den bir âdil ve gâzi pâdişâh zuhur edüp, diyâr-ı Rum’u fethi ve her ne kefare üzerine varsa nasra yol bulup, günden güne nusret ve izzet sahibi olup, sultan es-sultan inb-i Sultan Bayezid Han halleda’llâhu ta‘âlâ milkehû ve ebbede devletihû ilâ intihâi’ d-devrân zamanına gelinceye dek önlerinde sonları gür olup, her nereye varsalar galebeleri mukarrer;*

ve her kangı düşmen üzerine at sürseler almaları mukadder olmak mukarrer olmuş ola.” (Öztürk, 2014: 3-4)

“Muhammed dini şevket dutup günden güne ziyâde oldu.” (Öztürk, 2014: 18)

Gündüz ü gece: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2099).

“Gündüz ü gece yürüdi mihr ü mâh
Geldi, gitti rûz u hefte, sâl ü mâh” (Atsız, 2013: 146 / b. 133)

Günlerde bir gün: (Günlerden bir gün) Belli olmayan bir zamanda, bir zamanlar (Çağbayır, 2017b: 2276).

“Meger günlerde bir gün, Yankû bin Mâdiyân’ı cemî’-i beglerle varur, deyre da ‘vet eyler.” (Uygur, 2007: 112)

“Hatta râvîler rivâyet iderler kim, merhum, mağfur, sa’îd ü şehîd Sultan Murâd Han Gâzî -ce’ale’l-cennete mesvâhu- günlerde bir gün meclis-i ‘âliyyesinde Nil ü Furât, Dicle vü Şât anılmış, Merhûm Şeyhî, ittifâk, ol meclisde hâzır vâki’ olmuş; bu zikr sularun evsâfında râvîler hayli mübâlaga itmişler.” (Uygur, 2007: 580)

Günü doğmak: (Gün doğmak) Arzu edilen duruma ulaşmak, feraha çıkmak, huzura ve mutluluğa kavuşmak (Çağbayır, 2017b: 2275).

“Arabacı bunun gibi hoş, yarar münâsib kelimât işidicek arabacınun günü doğup yüreğine sular sepilüp dahi dedi kim: ‘Sultânüm! Benüm bir öküzümün bir ayağı sindi bir delüğe geçdi. Yoldaşlarum şehirden öküz, araba getürmeğe gitdiler’ dedi.” (Öztürk, 2014: 142-143)

Günü karanu olmak: (-) (EAT-Günü kararmak) Derde, sıkıntıya düşmek (Çağbayır, 2017b: 2275).

“Soğuluban dindi küffârun ünü
Ağlaşurlar karanu olup günü” (Öztürk, 2012: 47 / b. 596)

Günini dîn eylemek: (-) Birini zor ve kötü duruma sokmak.

“Kanı Şeddâd u Ad yâhûd Ferîdûn
Bularun gününü çarh eyledi dîn” (Öztürk, 2001: 112 / b. 1283)

Güreş tutmak: (+) Güreşmek (Çağbayır, 2017b: 2284).

“Her kim ki, anunile ceng ü rezm güreşini tutardı, ânî arkası yere geldi.”
(Öztürk, 2013b: 286)

Gürültü kopmak: (Gürültü koparmak) Düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1011).

“Yorgun argun ve bâzârlarında mağbun gider iken, ‘zulümâtün ba‘zuhâ fevka
ba ‘z’ nâgâh ardlarından bir gürüldi koptı.” (Tulum, 1977: 58)

“Rûz-ı kıyâmet gibi nâgâh ol anda bir gürüldü kopdu.” (Öztürk, 2013b: 286)

Güşâyîş bulmak: (-) Ferahlamak.

“Güşâyîş bula andan halk-ı ‘âlem
Hem olsun müstedâm ol şâh-ı ‘âlem” (Öztürk, 2001: 111 / b. 1272)

“Cihan buldı güşâyîş oldu handan
Pür oldu zevk u şevkîla her eyvan” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1570)

“Ki her biri kapuldu bunda kaldı
Güşâyîş bulup özin hande kıldı” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1579)

“Bu sözi işidüp sultân-ı ‘âlem
Güşâyîş buluban key oldı hurrem” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2641)

Ha deyince: (+) İstendiği zaman, hemen, derhâl (Çağbayır, 2017b: 2305).

“Osman Beğ yanına ha deyince hayli yiğit cem‘ olup Eskişehir beğinin halkını
münhezim kılıp Harman Kaya tekvuru Köse Mihal’i tutdular.” (Öztürk, 2013b: 36)

Haber almak: (+) Bilgi edinmek (Çağbayır, 2017b: 2308).

“Çün haberi alındı, çeri seçüp, merhûm Mahmûd Pâşâ’ya nâmzed idüp,
üzerine ilgar ittürüp yortturdu.” (Tulum, 1977: 103)

“Firâset-i kâmileşi ile eyitti: ‘Çün kâfirün haberin aldum, oklanmış
şikârumdur, te‘âkub iderin.” (Tulum, 1977: 126)

“Vaktâ ki Mahmûd Pâşâ Yayçe nâhiyesinde Vırbaz suyu kenârına yitişti, dil
tutuldu; haber aldılar ki, kıral dün ikindü vaktinde kapusı halkı ile Sokol kal‘asından
yana gitti.” (Tulum, 1977: 126)

“Lâ-cirem bu mübârek fasl içinde dîn serveri Sultân Muhammed Han Gâzî,
gazâ ‘azmine kanlu Tuna’yı geçüp İflâk vilâyetine vardı; her tarafa çâsûslar saldı; tâ
ki vara, düşmeden haber ala.” (Uygur, 2007: 280)

“Ammâ ne kadar ki sa’y eyledi, hiç haberin almadı, ve ele getürmedi, nâ-bedîd
oldı, kandalığı bilinmedi.” (Uygur, 2007: 288)

“Âhirü’l-emr, bir gün çâsûslar, bir yirde kâfirün haberin aldılar.” (Uygur,
2007: 446)

“ ‘Bize bir dil getirüp haber alıvırmezsin kim biz dahi ana göre bir iş idevüz’ didi.” (Öztürk, 2013a: 157)

“Kıralun haberin dahi aldı kim kankı hisara girmişdür.” (Öztürk, 2013a: 232)

“Çavuşbaşı Ahmed İshak’un haberin alup geldi, hünkâra İshak’un haberin yitişdüirdi.” (Öztürk, 2013a: 237)

“Mahmud Paşa dahi bunların kandalığı haberlerin aldı.” (Öztürk, 2013a: 241)

“Bi-vechin mine’l-vücûh haber alımadılar.” (Öztürk, 2013a: 257)

“Andan haber aldılar.” (Öztürk, 2013a: 291)

“Leşkerini cem’ edüp yeniçeri ve azeb ve Rum-ili leşkeri ve yirmi bin akıncıyla Kara Boğdan vilâyetine hücum edüp Tuna suyunu geçüp, Kara Boğdan vilâyetini yıkup yakup harâb edüp, Kara Boğdan beği mel’un İstefean dahi kaçup bir sarplık derbende tokat bağlayup/çatup, tokadun dâyiresini berkidüp toplar, darbuzenlü tüfekler kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup, Sultan Mehmed üzerine varup cenk edüp, arada bunca Müslimanlar helâk olup, zafer bulmayup âhirü’l-em’, Sultan Mehmed Han kendü topları getürdüip kurdurdu.” (Öztürk, 2014: 113)

“Ol hinde Belgrad’dan altı yedi yüz kâfir çerisi gelüp geçüp hayli iş edüp giderken Mihaloğlu Hızır Beğ bunun haberin alup, kâfirün ardından erüp kâfirler ile buluşup çok cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Haber alup görenlerden ve işidenlerden dediler kim, gayb-erenleri gelüp gâzilere yardım etdiklerin.” (Öztürk, 2014: 138)

“Sahih gören râvî ağzından haber alınap yazıldı, Rebî’ülevvel ayının yirmi üçüncü gecesinde Çehârşenbe gecesinde vâkı’ oldu.” (Öztürk, 2014: 142)

“Pâdişâh bunda devlet eşiğinde dururken, bu taraftan Acem serverlerinden, Acem beğlerinden bir nice bin adamile gelüp devlet eşiğinden Sultan Bayezid Han’dan Sultan Ahmed’i isteyüp lâzım olup, bizüm beğler dahi verür vermezüz bigi

olup, bu tereddüde iken, Sultan Ahmed dahi destur vermedüklerin bilüp, bu gelen beğlerle iç ara ittifak edüp, andan beğler dahi vermedüklerini bilüp sahih haber aldılar bildiler.” (Öztürk, 2014: 149)

“Ve girü bu yıl Acem vilâyetinde Uzun Hasan oğlu Uğurlu oğlu Sultan Ahmed Tebriz’de karar etmiş iken, Sultan Rüstem’ün haberin alup asker çeküp üzerine varup azîm cenk edüp âkıbet fırsat bulup Sultan Rüstem’ün başını kesdi, Muharrem ayının evvelinde muştucu geldi.” (Öztürk, 2014: 151)

“Malkoçoğlu Balı Beğ ol bâzîrgândan sahih haberi alup ve hem birkaç yerlerden dahi dil getürdiler.” (Öztürk, 2014: 156)

“Âkıbet birbirinden haber alup gelüp birbiriyle buluşup cenk edüp toplar, tüfekler, zenberekler iki taraftan atilup, cenk arasında yüz yüz elli toplar birbirine atilup orada bunca adamlar helâk olup, âkıbet Hak Subhânehu ve ta‘âlâ hazreti fırsat [ve] nusret verüp deniz dilâverleri, deniz ejderhaları deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getürüp Allâhu ekber âvâzesiyle ünüyle deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürüyüp gemileri birbirine çatup, Kemal, Resi deve gibi kükreyüp, gemiden kendüyi düşmen üzerine gemisine pertâv edüp, anka gibi pervâz edüp Zanturiyyeoğlu’nun gemisine girüp birkaç reisler dahi bile ardınca girüp göz açdurmayup kılıç koydular, kâfirleri tarvandurmadılar.” (Öztürk, 2014: 158-159)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözücü cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta‘âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Bu taraftan pâdişâh dahi haber alup, pâdişâh dahi bilüp hışm edüp gemilerde olan beğlere elbette yürün deyüp, bunlar dahi pâdişâh hışm idüğünü bilüp yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 172)

“Kemal, Reis bunlar dağılıp gitdüğün bilüp haber alup doğru Anaverdi hisarı üzerine yürüyüp bir dürlü sûret değşürüp, hele ne ederse eder bir tedbir edüp bir sûretille Anaverdi hisarı üzerine geldi.” (Öztürk, 2014: 179-180)

“Varıp haberlerin alıp, yine gelip eyitdi: ‘Gelenin biri Lih Ban’dır, biri Çih Ban’dır ve biri Lök Ban’dır.’” (Öztürk, 2013b: 274)

“Mahmud Paşa haber aldı ki, kiral Kuluc hisarına gitdi; Mahmud Paşa ardına düşüp gelip gâfilken kiral yemek yirken üzerin urup, kiral muztar olup ceng edip bin cehdile Kuluc hisarına girdi.” (Öztürk, 2013b: 308)

“Çavuş şâhdan bu haberi çünkü aldı
Heman sürüp şeyh katına geldi” (Öztürk, 2001: 86 / b. 981)

Haber bilmek: (-) Haberi olmak (Çağbayır, 2017b: 2308).

“Bursa’da nâgâh ol bildi haber
Nigebolu içre bir ban kızı var” (Öztürk, 2012: 25 / b. 291)

“Şîr-i Yezdân bîşe-i dînde meğer
Bildi yedinci gün içinde haber” (Öztürk, 2012: 40 / b. 493)

“Ma’ânî bagına bir dem nazar kıl
Dahı hikmet riyâzından haber bil” (Uygur, 2007: 80)

“Tekür bu haberi bilicek hisar kapusın açdı.” (Öztürk, 2013a:39)

“Mektub içindeki haberi bildiler.” (Öztürk, 2013a:47)

“Anda küffârün haberin bildi kim küffâr Kösova’ya çıkdı.” (Öztürk, 2013a: 180)

“Bi-vechin mine’l-vücûh hiç haber bilmediler.” (Öztürk, 2013a: 257)

“Hiç vechin mine’l-vücûh düşmanun haberin bilmediler.” (Öztürk, 2013a: 257)

“Pâdişâh bu haberi bilicek gayret-i İslâm geldi, yürüdi.” (Öztürk, 2013a: 267)

“Bu taraftan haber bildiler kim, Evrenos Beğ hîle etmiş.” (Öztürk, 2014: 43)

“Pâdişâh bunda devlet eşiğinde dururken, bu taraftan Acem serverlerinden, Acem beğlerinden bir nice bin adamile gelüp devlet eşiğinden Sultan Bayezid Han’dan Sultan Ahmed’i isteyüp lâzım olup, biziim beğler dahi verür vermezüz bigi olup, bu tereddüde iken, Sultan Ahmed dahi destur vermedüklerin bilüp, bu gelen beğlerle iç ara ittifak edüp, andan beğler dahi vermedüklerini bilüp sahih haber aldılar bildiler.” (Öztürk, 2014: 149)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözücüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta’âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Andan göçüp hünkâr Ali Paşa’ya eyitdi: ‘Bize bir kişi gerek ki, önce gidip varıp dil alıp haber bile.’” (Öztürk, 2013b: 112)

“Kıral teccüssü etdirip, pâdişâhdan haber bilmeyip ertesi cenge ikdâm edip hünkâr dahi yetişip Niğbolu üzerinde Ungurus’ile buluşup, kâfirler İslâm leşkerini göricek leşkerini iki bölük edip İslâm leşkerini araya almak istediler.” (Öztürk, 2013b: 137)

Haber göndermek: (+) Belli bir konudaki bilgileri, bir araçla ilgisine ulaştırmak (Çağbayır, 2017b: 2308).

“Göndürürdi dâyima şâha haber

Da ‘vet itdükce anı sultan meğer” (Öztürk, 2012: 27 / b. 319)

“Pâşâ’ya bu haber gönderildi; ve yorttular, akın saldılar.” (Tulum, 1977: 99)

“Karacahisar tekürüne haber göndürdüler kim: ‘Neye durursun kim seni ve neslüni esir ederler’ ” (Öztürk, 2013a: 14)

“Ve hem tekürlere dahi haber göndürdi kim: ‘Gelün bu Türk’ile âşinâ olun kim bunun şerrinden emin olasız’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Teküre haber göndürdi.” (Öztürk, 2013a: 25)

“Haber göndürdi kim: ‘Zebunumu verün.’ ” (Öztürk, 2013a: 33)

“Hisarun beğine haber göndürdi kim: ‘Bu hisarunu bana ver, gine seni hisarunda koyayın, hemin ad benim olsun’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 39)

“Tekürüne haber göndürdi: ‘Bana birkaç yarar adam göndürsün’ ” (Öztürk, 2013a: 42)

“Orhan Gâzi’ye haber göndürdiler kim: ‘Bu tekürü satalum mı veyâ öldürelüm mi?’ ” (Öztürk, 2013a: 46)

“Gelüp İstanbul’a haber göndürmüşler.” (Öztürk, 2013a: 46)

“Hatun girü haber göndürdi kim: ‘Ben gece çıkarın. Ve illâ beni Türklerden bekletsün’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 54)

“Orhan yanındaki olan oğluna haber göndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Orhan’un dervişler teftiş etdüğün işidicek Orhan Gâzi’ye haber göndürdi kim: ‘Benüm köylerüm yanında bir nice derviş gelüp mukîm oldu’ ” (Öztürk, 2013a: 64)

“Atası Orhan Gâzi’ye haber göndürdi kim: ‘Devletlü hanumun himmetinde Rum-ili feth olmaklığa sebeb olundu’ ” (Öztürk, 2013a: 68)

“Ve hem Gelibolu’ya haber göndürdiler: ‘Ne kadar gemi varisa göndürün gelsün’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 77)

“Bundan sonra Şâhin’e haber göndürdi.” (Öztürk, 2013a: 83)

“Ana haber göndürdiler kim ol dahi Bursa’ya geldi.” (Öztürk, 2013a: 88)

“İstanbul tekürüne haber göndürdi kim: ‘Tezcek hisarı boşalt. Bana ver. Ve illâ hazır ol, üzerinde otururun’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 92)

“Han dahi oğlu Ertuğrul’a haber göndürdi kim: ‘O göçer evleri ne kadar kim vardır, onat zabt edesin, yarar kullarına ısmarlayasın. Filibe vilâyetine göndüresin’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 100)

“Şöyle kıralum anları kim kendü vilâyetlerine haberlerini gine biz göndürelüm.” (Öztürk, 2013a: 103)

“Haber göndürdiler: ‘Gel kim karındaşunun beğlikden safâsı yok’ ” (Öztürk, 2013a: 111)

“Sultan Mehmed’e haber göndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 121)

“Tezcek beğlerbeği Hamza Beğ’e mektubile haber göndürdiler kim: ‘Sen ve hem Yahşi Beğ ve Sarhan sancağı, Bursa sancağı bile kim ol Beğ Sancağı’dur, İzmiroğlu’nun üzerine varun’ ” (Öztürk, 2013a: 143)

“Hünkâra haber göndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 146)

“Ve bu Kızıl Koca oğlanları anlara gâh gâh haber göndürürdi.” (Öztürk, 2013a: 150)

“Alp Arslan oğlu duydu Yörgüc’ün hîlesini, haber göndürdi Yörgüc’e kim: ‘Maksudunuz bu mudur ki benüm elümdeki bu ormanları almak istersiz?’ ” (Öztürk, 2013a: 151)

“Alp Arslan oğlu, Yörgüc’e haber göndürdi: ‘Sen gelme, ben varurım’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 151)

“Hünkâra İshak Beğ haber gönderdi.” (Öztürk, 2013a: 153)

“*Ve Eflakoğlu Dırakula’ya haber göndürdi: ‘Tezcek leşkerüni cem’ et’*”
(Öztürk, 2013a: 162)

“*Ve bu tarafda Vilkoğlu’na dahi eyle haber göndürdi.*” (Öztürk, 2013a: 176)

“*İshak Beğ oğlu İsbâ Beğ pâdişâha haber gönderdi.*” (Öztürk, 2013a: 197)

“*Dulkadir beğleri ol Şâhsüvâr’a haber gönder[di]ler kim: ‘Gel, vilâyeti sana verelim. Mısır’dan gelen Budak’ı beğ etmezüz’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 208)

“*Mahmud Paşa karındaşına hod dâyima biribirine adamile haber göndürürleridi.*” (Öztürk, 2013a: 211)

“*Ve bu tarafda karındaşı Mahmud Paşa’ya dahi haber göndürdü kim: ‘Adam göndürün gelsün. Hisarı zabt edün’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 211)

“*‘Ol tarafdan Hasan Beğ’e haber göndürelüm, o da hareket etsün’ dedi.*”
(Öztürk, 2013a: 220)

“*Kırala haber göndürdi: ‘Bize bir adam gönder. Senünile sözüüm var’ dedi.*”
(Öztürk, 2013a: 232)

“*Rûm pâdişâhı dahi haber gönderdi kim: ‘Kanı ahdün? Şâhsüvâr’un memleketin bana versen gerekdi.*” (Öztürk, 2013a: 239)

“*Kendü Uzun Hasan’a gitdüğünde İshak’un oğlu Sultan Mehmed’e haber göndürdi kim: ‘Silifke’yi sultanuma vereyüm, sultanum adam göndür’ dedi.*”
(Öztürk, 2013a: 250)

“*Erzincan’dan Rum pâdişâhı Sultan Bayezid’e haber göndürdiler kim: ‘Desturunuzile biz Dulkadir iline giderüz kim Kılıç Arslan Beğ’ün oğlunu atası yerine iledürüz’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 251)

“*Sultan Mehmed haber göndürdi kim: ‘Var. Karahisar’da otur’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 252)

“*Bu sözile kâfire haber göndürdiler.*” (Öztürk, 2013a: 267)

“Hisarun kâfirleri havâlede olan gâzilere haber göndürdiler kim: ‘Ahdile hisarı size verelim. Gidenümüz gitsün, kalanumuz kalsun’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 272)

“Hisarun kâfirleri havâlede olan çeride baş olan gâzilere haber göndürdiler kim: ‘Ahdile hisarı size verelim. Gidenümüz gitsün, kalanumuz kalsun’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 272)

“Mısır sultanına haber göndürdiler kim: ‘Üzer oğlu Davud karındaşları arasından kaçıp Haleb’e geldi’ ” (Öztürk, 2013a: 287)

“Kara Boğdan oğluna haber göndürdiler kim: ‘Tedârük et kim hisârı uğurlayalım’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Ana haber göndürdü kim: ‘Mısır leşkerine azuk göndür’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 312)

“O hatun kişiyile dâ’im haber göndürürdi ki: ‘Allah fırsat verüp çıkam, beni gözetün’ deridi.” (Öztürk, 2013a: 315)

“Nasrüddin, Kara Yülük oğlu Ali Beğ’e haber göndürdi kim ol Sultan Murad’a gelmişidi, ‘Gel, sana memleketini alıvereyin’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 322)

“Şeyh Abdüllatif, Karamanoğlu İbrâhim Beğ’e haber göndürdi.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Öyle olsa, Karamanoğlu dahi Varsak beğlerine ‘Şeyh Cüneyd’i tutun deyü haber göndürdi.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Mısır sultanı Çakmak’a haber göndürdiler kim: ‘Senün vilâyetünde deccal zâhir oldu’ deyü.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Mısır sultanı dahi Haleb nâibine haber göndürdi kim: ‘Var, onu Haleb çerisiyile tut’ deyü.” (Öztürk, 2013a: 331)

“Haleb melik mâresi dahi Sultan Şeyh Hasan’a Mısır sultanına haber gönderdi kim: ‘Sultânüm! Üzer’ün bir oğlu Davud nâm kaçup Haleb’e geldi karındaşları arasından’” (Öztürk, 2014: 7)

“Mısır sultanı Hasan Şeyh dahi Haleb melik mâresine haber gönderdi kim emretti.” (Öztürk, 2014: 7)

“Ya’kub Çelebi’ye haber gönderdiler gel seni baban ister deyü.” (Öztürk, 2014: 29)

“Ali Paşa ol mashara Habeşî Arab’a haber göndürdi getürdi.” (Öztürk, 2014: 33)

“Yıldırım Han’a şehir halkı haber gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 35)

“Vilâyetün beğleri, ekâbirleri Yıldırım Han’a haber gönderdiler gel deyü.” (Öztürk, 2014: 36)

“Amâsiyye’de Sultan Mehmed bunu işidüp Emir Süleyman’a haber gönderdi: ‘Emrem! Ulu karındaşum!’ deyü.” (Öztürk, 2014: 41)

“Bu taraftan Emir Süleyman Karamanoğlu’na haber gönderdi kim, karındaşum Mûsâ’yı koyuvermesün, ben anunla dostluk kılurın dedi.” (Öztürk, 2014: 41)

“Mûsâ Çelebi’ye Rum-eli tovcaları haber gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 42)

“Ve hem Kör Şahmelik dahi haber göndermişidi.” (Öztürk, 2014: 44)

“Kostantin tekürüne haber gönderelim.” (Öztürk, 2014: 44)

“Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkerini bunda koyup kendü kapu halkıyla Anadolu’ya geçüp Anadolu leşkeri ile ve Amâsiyye’den gelüp iki leşker bir yere cem’ olup Karamanoğlu üzerine yürüyüp, Karamanoğlu İbrâhim Beğ bunu işidüp karşı gelmeyüp kaçup Taş-il’e gidüp, sonra elçiler gönderüp yalvarup Sultan Murad Han ile girü sulh olunup, Sultan Murad Han andan gelüp Edirne’ye gelüp karar edüp

dururken, nâgâh Sultan Alâaddin'ün vefâtı haberi gelüp Sultan Murad Han işidüp, bu mâtem içinde iken girü bu taraftan Lazoğlu Destpot Ungurus kiralına haber gönderüp Türk'ün tamâmet fursatıdur gelsün deyü.” (Öztürk, 2014: 59)

“Bu taraftan kâfir çerisi bu ahvâli görüp işidüp Yanko mel'una haber gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 63)

“Beğler bu tedbiri edüp mahfice Sultan Murad Han'a haber gönderüp, bir sûretile Sultan Murad Han'ı dahi getürdiler Edirne'ye koydular.” (Öztürk, 2014: 64)

“Beğler arasında bunca feterât olup, âkıbet bu beğ Kayseri beğlerine haber gönderdi kim, pâdişâh bundadır, başına bunun gibi hâl gelmişdür deyü.” (Öztürk, 2014: 79)

“Buzantin hükm etdüği her bir yerlere haberler gönderüp zulmile halkı getürüp kendüye tapdurdı.” (Öztürk, 2014: 90)

“Yorgı tekür haber gönderdi kim: 'İçinüzden bir ulunuz gitmiş, sizler anı bizden niçün gizlersiz?' dedi.” (Öztürk, 2014: 95)

“Meğer Kostantin tekürü Firengistan'a haber göndermişdi, bî-had ve bî-kıyas gemiler gelüp yetişüp Müslimanun önünü bağladılar.” (Öztürk, 2014: 97)

“Uzun Hasan zîrâ, sınıp kaçdukda haber gönderüp, ol haps içinde olan beğleri kırın deyü ismarlamışdı.” (Öztürk, 2014: 110)

“Bursa şehirlüsinden, ulu bâzîrgânlarından karz-ı hasene cihetiyle mal alup ve girü Bursa'da olan hazîneden bulduğunu alup dururken bu taraftan Sultan Bayezid Han dahi bu haberleri işidüp, haber gönderüp Polya'dan Gedük Ahmed'i getürüp, Rum-eli leşkerin bile alup kapu halkıyla Sultanönü ve Yenişehir suyu üzerinde varup, Sultan Cem dahi Karaman leşkeriyile karşı gelüp, uyundu halkla birbiriyle berâber turuşup, ceng [ü] muhârebe edüp arada bunca helâk olup, âkıbet Sultan Cem'e şikest vâkı' olup kaçup Karaman'a gitdi.” (Öztürk, 2014: 118)

“Varup Adana’yile Tarsus arasında Arab leşkeriyle buluşup Özbek Beğ, Arab-ı kallâş, Arab cu’aydısı Ferhad Beğ’e haber gönderüp, Sultan Kaytı Beğ bize cenk etmen deyüp, arada ceng [ü] cidâl olmasun deyüp durur.” (Öztürk, 2014: 120)

“Dulkadiroğlu Alâüddevle dahi bu tarafa haber gönderüp üzerime leşker geldi deyüp, Sultan Bayezid Han dahi Ya’kub Paşa’yı Rum’un leşkeriyle birkaç dahi sancak beğleriyle Alâüddevle’ye yoldaşlığa gönderdi.” (Öztürk, 2014: 135)

“Sultan Bayezid Han hazretleri bu haberleri işidüp şâd ü hurrem olup, bu şâdlığıla hayli in’amlar, ihsanlar edüp her memleketlere haberler gönderüp şehirleri donatdılar.” (Öztürk, 2014: 150)

“Kara Boğdan beği İstepan-ı mel’un dahi bu hâli görüp bilüp devlet eşiğine haber gönderdi.” (Öztürk, 2014: 151)

“Bu taraftan Kara Boğdan’dan beğlerbeği Ya’kub Paşa’dan dahi ulaklar gelüp devlet eşiğine haberler gönderüp, düşmen ağır düşmendür gâfil olmamak gerek, elbetde sa’âdetlü pâdişâh hazretleri kendü gelsün deyü, âlem karış murış oldu.” (Öztürk, 2014: 151-152)

“Haber gönderüp atlar, katırlar, tavarlar geldün deyüp atları, katırları, develeri getürdüp göçmek kasdına tavarlar gelüp Burgoz yöresinde durup kâfirler tarafından haber dinleyüp dururken, bu taraftan kudret-i semâ’î bir dürlü dahi sûret gösterüp Akkirman sancağı beği Mesih Paşa derler, Sultan Mehmed Han-ı merhumun dahi terbiyyetinde, ana dahi hizmet eylemiş imiş, anun huzurunsu olmuş, hem veziri hem iş görmüş kişidür.” (Öztürk, 2014: 152)

“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinün her tarafından kendülerini gösterüp kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk’ün leşkeri bî-nihâyetdür, yetmiş seksen bin kişidür, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup, bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfıle bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta’âlâ hazreti celle celâlühû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem’ün Salla’llâhu

aleyhi ve sellem mu'cizâtıyla ve dahi gayb erenlerin ve evliyâların himmetiyle ve müştehidlerin ve ulemânun ve fudalânun hayır du'asıyla ve Sultan Bayezid Han'un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinün üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

“İstegan-ı mel'un dahi anların tedbirini bilüp bu taraftan gâzilerle meşveretleşüp ittifak edüp, bu taraftan Leyh leşkerine haber gönderüp barışur gibi olup anları gâfil kılup, bu taraftan gelen gâziler kim vardır, bu anılan dilâverler kim vardır, yedi sekiz yüz mikdârı gâziler idi.” (Öztürk, 2014: 153)

“Anadolu'ya ve Rum-ili'ne ve gayrı yerlere haberler gönderüp nefir-i âm gibi her vilâyete ulu gazâm vardır deyüp adamlar gönderüp, etrâf-ı âleme nidâ edüp çağırdu kapu halkından, beğlerden ve başlardan ve dahi sultanzâdelerden ve tovcalardan ve akıncılardan, Türk'den, Türkmen'den bî-nihâyet leşkerler cem' olup, kırk elli bin mikdârı adamlar her taraftan gelüp akın adına.” (Öztürk, 2014: 160)

“Bunlar dahi âkabet pâdişâha haber gönderüp hâl i'lâm edüp yoldaş isteyüp, pâdişâh dahi veziri Hersekoğlu Ahmed Beğ'i üç dört bin kişiyile yarar yoldaşlarile adam seçüp gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 165)

“Bu taraftan pâdişâhü'l-İslâm ve'l-müslimîn pâdişâh haber gönderüp emr buyurdu kim, Allah yolunda fi-sebîli'llah yağma olsun deyüp, çün leşkerimiz gâziler dahi pâdişâhdan bu haberi işidüp, kapu halkına dahi haber olup bir uğurdan yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 173)

“Pâdişâha haber gönderüp, ahsen-i vechile hisarı verdiler, emn ü eman içinde oldular.” (Öztürk, 2014: 174)

“[Kemal, Reis] bu taraftan kurudan Ali Paşa'ya dahi haber gönderüp fülân gün hisâr üzerinde bulunup deyüp, Ali Paşa kurudan yürüyüp bunlar denizden yürüyüp Fireng sûretinde gemileri nişanını Fireng alâmeti bigi edüp hisara yakın geldiler.” (Öztürk, 2014: 180)

“*Ammâ kendi kabilesi Osman’ı vech görüp el altından haber gönderip halk ortasına gelicek Tundar, halkının Osman’a meyl ve inkıyâdın görüp beğlikden vazgeçip Osman’a teba’at etdi.*” (Öztürk, 2013b: 36)

“*Gâziler ganâyimile mugtenem olup İznik fethine mukayyed olmayıp, cemâ’atlerine beşâret haberin gönderip makarr-ı izzine erişmeğe niyyet etdi.*” (Öztürk, 2013b: 47)

“*Ve bi’l-cümle küffârı Hak avniyle sıyıp Adranos tekvuru kaçıp Kestel tekvuru maktul olup Bursa tekvuru hisarına girip, Kite tekvuru Osman Gâzi’nin mukabilindeydi, kaçıp, Osman ardına düşüp, Ulubat’a degin kovup köprüyü öte geçirip, Osman Gâzi köprü başında durup Ulubat tefvuruna haber gönderdi ki zebunumu ver.*” (Öztürk, 2013b: 51)

“*Orhan’a haber gönderip eyitdiler: ‘Bu tekvuru satalım mı? Yohsa öldürelim mi?’*” (Öztürk, 2013b: 60)

“*Andan İstanbul’a haber gönderip “bu tekvuru size satarız’ dediler.*” (Öztürk, 2013b: 60)

“*Atası öliceK Karası halkı ol oğlanı beğliğe kabul etmeyip Orhan yanında olan Tursun Beğ’e haber gönderdiler.*” (Öztürk, 2013b: 71)

“*Evvel, atası Orhan’a haber gönderdi ki, devletlü sultanımın himmetiyle Rumeli’ni feth etmeğe sebep olundu.*” (Öztürk, 2013b: 77)

“*Andan Şâhin’e haber gönderip gelip hünkâra kavuşdu.*” (Öztürk, 2013b: 90)

“*Sultan Murad Kütâhiyye’ye çıkıcak haber gönderip getirtti, tâ ki tedbirde hazır ola.*” (Öztürk, 2013b: 94)

“*Hatun’a haber gönderip eyitdi: ‘Eğer beni babandan dilek etmezsen Konya’yı alır beni helâk eder.’*” (Öztürk, 2013b: 99)

“*Andan oğlu Bayezid Sultan’a dahi haber gönderip “gazâ-yı ekber ederim yarağın görüp gelsin’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 102)

“Bunlar dahi taşhisara giricek geceyile kal’anın kulesin uğurlayıp kal’ayı feth edip paşaya Murad nâm kişiyile beşâret haberin gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 104)

“Yahşi Beğ hünkâra haber gönderip ahvâlini i’lâm edip ‘kâfir kaçdı, ardınca varayın mı, ne buyurursunuz?’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 111)

“Ana haber gönderdiler ki Bursa’ya gele.” (Öztürk, 2013b: 130)

“Sivas halkı hünkâra haber gönderip, ‘Sultanım gelsin; bu vilâyeti zabt etsin’ deyü adam gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 134)

“Bayezid Han oğlu Ertuğrul’a haber gönderdi ki, Menemen-ovası’nda ne kadar göçer evler varise onat zabt edip kullarına ısmarlayıp, sürüp Filibe ovasına geçireler.” (Öztürk, 2013b: 142)

“Paşa-yı mezkûr İstanbul’a vardığı bigi, fi’lhâl Sultan’a haber gönderip Mûsâ Çelebi’nin ef’âl-i şenâsın i’lâm edip, beğlerinden nefret etdiğin bildirdi.” (Öztürk, 2013b: 209)

“Ve şükr-i Hak edip, deniz kenarına yetişip İstanbul tekfuruna haber gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 216)

“Sultan Mehmed’e haber gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 230)

“Paşalar el altından Şarabdar İlyas Beğ’e haber gönderip eyitdiler: ‘Hünkâr sana Anadolu beğlerbeğiliğın verdi’ deyip beratın bile gönderip cehd edip ‘oğlanı biz varınca eğle’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 241)

“Alp Arslan Yörgüç’ün hilesin duyup, Yörgüç’e haber gönderdi ki, “maksûdun eğer bu elimdeki Ermenileri almagısa al, andan girü gel timar et.” (Öztürk, 2013b: 253)

“Gelibolu’ya gelicek Sultan Murad’a haber gönderip: ‘Geçide verecek nesnemiz kalmadı. Karındaşım bize harclık göndersin’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 254)

“Eflakoğlu Dirakula’ya dahi haber gönderip eyitdi: ‘Tezcek leşkerini cem’ edip gelesin.’” (Öztürk, 2013b: 262)

“Çünkü Murad Han, oğlu Mehmed Gâzi’yi tahta geçirip, Magnisa’da ferâgatile varıp oturdu, Karamanoğlu Vilkioğlu’na haber gönderip gâyet ferah oldular.” (Öztürk, 2013b: 271)

“İshak Beğ oğlu İsâ Beğ pâdişâha haber gönderip eyitdi: ‘Laz vilâyetini sultanım devletinde Allah verirse ehl-i İslam etmek gerek.’” (Öztürk, 2013b: 292)

“Hünkâra haber gönderip kazıyeyi i’lâm edip, Vilkoğlu’na hünkâr adam gönderip ahvâlden istıfsar edicek hünkâr kuluna iltifat etmeyip, gelip kul Vilkoğlu’nun isyânın haber verip, hünkâr göçüp, gelip Sifricehisar’ın üzerine düşüp, etrafa akıncılar gönderip kal’ayı feth edip, gâzileri doyum kıldı.” (Öztürk, 2013b: 292)

“Kırala haber gönderip ‘Türk’e kal’ayı veririn’ demişidi. El-hâsıl, çün Mahmud Paşa kardaşı, kırala haber gönderdi ki, ‘kal’ayı cemî’-i esbâbıyile Türk’e veririn.’” (Öztürk, 2013b: 299)

“Ol taraftan Hasan Beğ’e dahi haber gönderelim.” (Öztürk, 2013b: 303)

“Mahmud Paşa dahi varıp kıral girdiği hisarın üzerine düşüp, kırala haber gönderdi ki, ‘bir yarar adamın gelsin. Seninle sözüm var.’” (Öztürk, 2013b: 308)

“Haber gönderdiğim gibi hazır olup cümlesin alıp, Ağrıboz üzerine iledesin.” (Öztürk, 2013b: 315)

“Ana Sultan Mehmed haber gönderip ‘var, Karahisar’da otur’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 319)

“Bu tarafda Uzun Hasan ki Kâsım’a ve Pir Ahmed’e leşker koşdu, gelip Erzincan’dan Sultan Bayezid’e haber gönderdiler ki, ‘desturunuzile biz Dulkadir iline gideriz, tâ ki Kılıç Arslan oğlunu atası yerine iledevüz.’” (Öztürk, 2013b: 319)

“Âhir ol havâle hisarı bunaldıp zebun edip, İskenderiyye kâfirleri ol havâle olan gâzilere haber gönderip eyitdiler: ‘Eğer ahd ederseniz ki, malımıza ve kendimize zararınız yetişmeye, heman kal‘ayı boşaldıp kendimiz esbâbımızile gönlümüz dilediği yere gidevüz, kal‘ayı verelim.’” (Öztürk, 2013b: 334)

“Mısır sultanı Şeyhî‘ye haber gönderdiler ki, Üzer‘in oğlu Davud, karındaşları arasından kaçıp Haleb‘e geldi.” (Öztürk, 2013b: 345)

“Kara Boğdan oğluna haber gönderdiler ki, elbette gelesin ki, hisarı biz sana oğrulayı veririz dediler.” (Öztürk, 2013b: 347)

“İşitdi bunı paşa-yı yegâne

Haber gönderdi sultân-ı cihâne” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2638)

Haber vermek: (+) Haber ulaştırmak, bilgi vermek, bildirmek, haberdar etmek (Çağbayır, 2017b: 2308).

“Hasmı ol demde kılur zîr ü zeber

Böyle verdi bize râvîler haber” (Öztürk, 2012: 46 / b. 575)

“Martolozlar erişüp verdi haber

Dediler paşa erişdi el-hazer” (Öztürk, 2012: 60 / b. 781)

“Bir vakt ki dem-i serdî sırr-ı dey haberin virürdi, nâgâh irâdet âliye iktizâsından bu işâret buyuruldu ki, kapu halkı ve yeniçerilerle Pâdişâh-ı âlem-penâh, İstanbul‘dan Edrine‘ye teveccüh göstere.” (Tulum, 1977: 76)

“Âhir dil alındı, haber viridi ki: ‘Kıral belî gice geldi, bize istimâlet itti; çıktı, kal‘a-i Kiluc‘dan yana gitti.” (Tulum, 1977: 126)

“Çün beğler acz haberin virüp, emr-i mümkinini mümteni‘ sûretinde gösterdiler, beğlere destûr viridi.” (Tulum, 1977: 136)

“Sordum deheni sırrını dir sırr-ı hafîdür

Şüphe bir iken virdi haber müşkil iki oldı” (Tulum, 1977: 136)

“Çün erkân-ı izlâl ü mezellet, ya ‘nî müşâvirân-ı kiral-ı bî-devlet askerlerinün bu sungunlığın ve ıztırâbın gördiler, kırala haber virdiler ve eyittiler ki: ‘Nefs-i emrde bu haber vâkı’ ise, Türk’e mukâvemet itmek mümteni’dür; varca terekeyi bırağup baş kurtarmak gerek.’” (Tulum, 1977: 137)

“Ve bir ser-gelle koyun -ki zebîhu’llâh koçından haber virür idi- ikişer akçaya alınmaz idi.” (Tulum, 1977: 141)

“Çün Kara-hisâr muhayyem-i hıyâm-ı saltanat oldı, bu emr-i da‘vete gönderilen ilçi geldi, ‘Pîr Ahmed nakz-ı ahd idüp gelmedi’ diyü haber virdi.” (Tulum, 1977: 145)

*“Çü sensin ilm-i târîh içre server
Bize şeh kissasından bir haber ver” (Tulum, 1977: 198)*

*“Birliğünden ol vire tâ kim haber
Kamulardan anı kıldun mu ‘teber” (Uygur, 2007: 32)*

*“Kim sen ol Mahmûd u Ahmed’sın Rasulullah olup
Viresin halka haber kim haşr olup nefh ola sûr” (Uygur, 2007: 46)*

“Henüz ser-tâcidârân, server-i şâhân, lutf-ı ezelün manzarı, sa’âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarınun mihteri Sultân Muhammed Han Gâzî dahı Karaman haddine kadem basmadın Karamanoglu İbrahim Beg’e çâsûslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başun yaragın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muhammed Han’dur; deryâ bigi bî-‘ad ‘asker-i kesîr çeküp üzerine geldi.” (Uygur, 2007: 88)

“Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükin idecek olursan, bin Osmanlu’ya bir Karamanlu degmeye ve ‘askeründen bir dil çıkmaya; seni ve âskerüni tozudup külünü göge savurlar, diyü haber virdüler.” (Uygur, 2007: 88)

“Tâ Âdem Nebî -‘aleyhi’s-selâm- zamânından berü ahvâl-i ‘âlemden nice oldugını silsile-y-ile haber verüp ne hezâr nev’-ile beyân itmişlerdür.” (Uygur, 2007: 108-110)

“Nâ-gâh bir subh peyk-i sabâ bunlara haber virdi kim, Sultân Muhammed Han Gâzî dirler ki bu mübârek fasılda ‘asker-i kişver-güşâ ve memalik-ârâ cem’ idüp gazâ eyleye.” (Uygur, 2007: 174)

“Haber vir var-iken dilde mecâlün
Hudâ bilür ne olısar çü hâlün” (Uygur, 2007: 252)

“Âhir çâsûslar haber virdiler ki, işde fulân yirde ‘askeri-le durur.” (Uygur, 2007: 420)

“Derhâl çâsûslar geldiler, bu resme haber virdiler.” (Uygur, 2007: 446)

“Ol kâsıd haber virdi kim; ‘Ya bugün ya yarın pâdişâh devletinde tamâm olur’ didi.” (Uygur, 2007: 460)

“Derhâl vezirler geldiler, sultân-ı ‘âleme haber virdiler.” (Uygur, 2007: 466)

“Geldiler, ‘Jabık kal’ası feth oldı’ diyü haber virdiler.” (Uygur, 2007: 498)

“Sultân-ı ‘âleme haber virdiler, ‘İşde bunun dahı hâli böyle oldı’ didiler.” (Uygur, 2007: 504)

“Okıduk adını hem FETİH-NÂME
Haber virdük bu resme hâs u ‘âma” (Uygur, 2007: 602)

“Saru Yatı atasına vardı, bu haberi verdi.” (Öztürk, 2013a: 8)

“Anı beyan ider ki Osman Gâzi nice düş gördü ve kime haber verdi ve ta‘ biri ne oldu, anı beyan eder.” (Öztürk, 2013a: 11)

“Andan uyhudan uyandı, sürdü geldi şeyhe haber verdi.” (Öztürk, 2013a: 12)

“Osman Gâzi’ye haber verdiler kim ‘Ol kâfir düşdü’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 14)

“Mihal, Osman Gâzi’nün bu haberin gelüp teküre haber verdi.” (Öztürk, 2013a: 25)

“*Ve içeriiden ba‘zı kâfirler gâzilere haber verürlerdi kim açıklıdan gâyetde bunalduk derleridi.*” (Öztürk, 2013a: 58)

“*Orhan Gâzi‘ye haber verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 64)

“*Girdiler, hana haber verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 64)

“*Dahi sormadın hana haber verdi kim: ‘Teberrükümüz oldukça dervişlerin du‘âsı sana ve nesline makbuldür’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 64)

“*Câsus dahi doğru haber verdi kim: ‘Benden öndin dahi adam göndürmişlerdi’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 90)

“*Bu gazâyı fakîre ol haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 91)

“*Hana dahi haber virdiler.*” (Öztürk, 2013a: 97)

“*Hünkâra maksud haberini verdi.*” (Öztürk, 2013a: 113)

“*Sultan Murad‘a haber verdiler kim kadı, Mustafa‘ya sunun geçidün gösterdi.*” (Öztürk, 2013a: 131)

“*Geminün haberin verdi.*” (Öztürk, 2013a: 132)

“*Geldiler, hünkâra haber verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 139)

“*Ve hem hünkârdan gelen elçinün haberin verdi.*” (Öztürk, 2013a: 148)

“*Beğlerbeğiye haber verdiler kim: ‘Vidin Sinanı akıncılarınle bindi, düşman üzerine gitdi’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 157)

“*Cevab: Sebeb neydüğün sana haber vereyüm işid ve hem ne zamanda olmuşdur?*” (Öztürk, 2013a: 159)

“*Andan sürdü geldi Hünkâra haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 184)

“*Bu gördüğü hâlleri onad ashyile haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 205)

“*Ve gördüğü gibi bunların kaziyyesin aslıyle haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 205)

“*Ol aziz kim Mekke’den geldi, Rum pâdişahına ol bürkelerün harablığın haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 208)

“*Gelüp câsus kâfirlere haber verdi kim: ‘Üşde Türk mübâlağa azîm leşkerile geliyorur. Bu sabah önü bunda yetişür’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 209)

“*Elçi dahi geldi, hep mâcerâyı pâdişâha haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 221)

“*Elçi kim Mısır’a vardı, her ne kim gördü, işitdiyse haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 226)

“*Pâdişâha gördüğün haber virdi.*” (Öztürk, 2013a: 232)

“*Paşa dahi kim, kuludur pâdişâhun, geldi pâdişâha bu kâfirün etdüğini haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 267)

“*Ol mel’un kâfirün itdüklerini pâdişâha bir bir haber virdi.*” (Öztürk, 2013a: 267)

“*Pâdişâha bir bir haberi virdi.*” (Öztürk, 2013a: 267)

“*Pâdişâhına haber verdi.*” (Öztürk, 2013a: 273)

“*Keklik Mustafa, Sultan Bayezid’e gitdi kim, atasının vefâtın haber vere.*” (Öztürk, 2013a: 275)

“*Gelürler, paşalara haber verürler.*” (Öztürk, 2013a: 300)

“*Ve ey azizler! Bu beyânı kim ben size ederin, kendü hâlümünden haber verürin.*” (Öztürk, 2013a: 300)

“*Yarındaşı hisar kâfirine haber verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 328)

“Haber vermiş ki: ‘Üç yüz gemi donandı hazır oldu, üş geldi’ deyü haber vermiş.” (Öztürk, 2013a: 329)

“Yıldırım Han bildi, haber verdiler.” (Öztürk, 2014: 34)

“Gelüp kapuya haber verdi.” (Öztürk, 2014: 43)

“Girü bu taraftan Börklüce Mustafa’yile Şeyh Bedreddin’ün ittifakı vardur deyü Sultan Mehmed’e haber verdiler.” (Öztürk, 2014: 48)

“Anlar dahi bildüklerince kitâblarında ve tevârihlerinde tevâtürî ile isnad olunan haberlerden Sultan Mehmed Han’a haberler verdiler.” (Öztürk, 2014: 74)

“Ol keşîş haber verdi kim, Süryâni dilince târihin bilüp bulup görüp cevab verüp, Şeddâd ibn-i âd’undur demiş, kimlerden kime kalduğın târihin de bulup demiş.” (Öztürk, 2014: 89)

“Gördüğüne göre haber verdi.” (Öztürk, 2014: 118)

“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinün her tarafından kendülerini gösterüp kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk’ün leşkeri bî-nihâyedür, yetmiş seksen bin kişidir, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup, bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfîle bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta’âlâ hazreti celle celâlühû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem’ün Salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtıyla ve dahi gayb erenlerün ve evliyâların himmetiyle ve müştehidlerün ve ulemânun ve fudalânun hayır du’âsıyla ve Sultan Bayezid Han’un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinün üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

“Anlar dahi eyle haber verdiler.” (Öztürk, 2014: 156)

“Bu vâkı’ayı Abaka Han’a haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 22)

“Eskihisar beği meclisinde Osman, beğin huzurunda ol hatuna ta’aşşuk edip tâlib olup gelmediğini nakl edip hüsn-i cemâlınden ve pâk ü mestûreliğinden ve evsâf-ı cemî-lesinden haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 35)

“Bu yanadan Sultan öyüğü beği İtburnu Köyü ’ne adam gönderip varıp ahvâle vâkıf olup gelip Eskişehir beğine haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 35-36)

“Ordudan bir kul kaçıp Bursa tekfuruna gelip, ‘Türk’ün beği ölüp, göçüp kaçdılar’ deyü haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Abdurrahman Gâzi, Yenişehir’de Orhan Gâzi’ye gelip beşâret haberin verip, ganâyimi ve tekvuru kızıyla teslim etdi.” (Öztürk, 2013b: 62)

“Çün vilâyetin a’yanları hâlin bilip gelip Tursun’a ol dahi mâcerâyı haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 71)

“Tez Orhan’a haber verdiler ki, ol derviş gelip bir kavak ağacı getirmiş dikeyorur.” (Öztürk, 2013b: 73)

“Orhan dahi sormadın, derviş haber verdi ki, ‘bizim teberrükümüz oldukçadır.’ ” (Öztürk, 2013b: 73)

“Bir gün, Süleyman Paşa birkaç yarar martoloslara cüstlenip hisardan çıkıp Gelibolu dâyiresinden adam almağa kasd edince Süleyman Paşa’ya haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 77-78)

“Bu taraftan Karaman elçisi gelip hünkârın haberin kendiye gazab edip, Karamanoğlu’na dana ve buzağı kovmakdan gayrı artuk elinden iş gelmez dediğin kasdı kendiyi kam’ edip Konya’yi ve Lârende’yi almak istediğin haber verip Karamanoğlu kakıdı.” (Öztürk, 2013b: 95)

“Anda haber verdiler ki, ‘Teke yağıdır.’ ” (Öztürk, 2013b: 99)

“Paşa dahi olan fütûhu ve mâcerâyı haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Gelip paşaya haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Andan gelip bize haber versin.” (Öztürk, 2013b: 112)

“ ‘Bizim leşkerimiz üç ol kadar vardır’ deyü hünkâra karşı söylediğin ve hünkârın ana gazabın, mecmû’-ı mâcerâyı haber verip, kâfiri germ edip ol mel’un kuyruğun kabardıp laf urup köpürmeğe başladı.” (Öztürk, 2013b: 116)

“Evrenüz Beğ kâfir leşkerin görüp, gelip hünkâra haber verip, hünkâr eyitdi: ‘Heman duruşmak gerek.’” (Öztürk, 2013b: 117)

“Bunu görüp şâd olup mushafı öpüp, başına koyup atına binip gelip hünkâra haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 122)

“Sultan’a haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 134)

“Ba’zı kâfirler ol haberi işidip gelip kırالا haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Bu gazânın tafsili ve anda olan mâcerâ Kara Temürtaş oğlu Umar Beğ’den istifsar olunup ol haber verdi ki, anda hazırıdi.” (Öztürk, 2013b: 137-138)

“Alâ-vechi’t- tafsil gelip haber vere.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Görüp gelip alâ-vechi’t- tafsil gelip haber verip gele.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Bes bunlar bu tedbirde ve asker cem’ edip ceng etmek yarağında olup câsus gönderdi ki, varıp düşmenin kandalığın bilip ve yanında olan muhâzilün kesretin ve killetin bilip gelip Sultan’a haber vere.” (Öztürk, 2013b: 158)

“Kara Devlet Şah’a çün Sultan geldiğin haber verdiler, hiç vechile ihtiyat etmeyip atına süvâr olup Sultan’a mukâbil oldu.” (Öztürk, 2013b: 159)

“Ve bunun gibi vakit ele girmeyip fursatı ganîmet bilip gelip Sultan’a haber verdi ki; ‘altı yüz kişiyile düşmen Kagala’da halvet oturur.’” (Öztürk, 2013b: 159)

“Sabah olicak Sultan, vezirlerin katına da’vet edip kal’anın feth olunması bâbında anlarunile tedbir edip her biri alâ-kadri ukûlihîm bir nesne fikr edip Sultan’a haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 161)

“Elçi gelip Sultan’ın askerinin ahvâlin bilip, varıp ana haber verince Sultan bunun hîlesine muttali’ olup heman sâ’at elçinin ardın sürüp, bin mikdârı yiğidile Ali Beğ’in üstün uralım deyü yürüyünce gördüler ki, Ali Beğ, Sultan’ın mehâbetin işidip mukâvemete ikdam edemeyip, heman ol dem kaçmış.” (Öztürk, 2013b: 177)

“Çün elçi İsâ Beğ’den bu cevabı işidip gelip Sultan’a haber verdi, Sultan dönüp Eyne Beğ Subaşı’ya eyitdi: ‘Bununile lâ-cerem ceng etmek gerekdir.’ ” (Öztürk, 2013b: 181)

“İsfendiyar’a, ‘İsâ Beğ geldi’ deyü haber vericek fi’lhâl atına süvâr olup istikbâl edip, izzet ü ta’zim birle alıp gelip şehre getirip kondurdu.” (Öztürk, 2013b: 187)

“Birezden sonra karavulları kaçıp gelip haber verdi ki, ‘Sultan üş geldi’ deyü.” (Öztürk, 2013b: 189)

“Emir Süleyman’a haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Du’â edip, ne vâkı’ olmuş ise bir bir haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 198)

“Bu taraftan ve anlardan hayli kimesne düşdülden sonra Emir Süleyman karavulu sınıp kaçıp gelip haber verdiler ki, ‘Sultan sekiz bin atı eyi ve kendi kavî yiğidile üş yetişdi. Ana bu yarağile cevab olmaz. Bu işin tedbirin edip, baş yarağın görmek gerekdir’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 199)

“Ol arada İzmiroğlu Hamza Beğ beş yüz atlıyile sancağın çekip gelip Sultan’ın elini öpdü ve Mûsâ Çelebi yanında beğlerden kimse kalmadığın haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 219)

“Andan gelip paşalara haber verip, baş baş beğlere ve tovcalara mektub yazıp, Gönenli Bayezid nâm kimseyile göl başından viribidiler.” (Öztürk, 2013b: 238)

“Hünkâra haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 243)

“ ‘Hastadır’ deyü haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 250)

“Beğlerbeğiye haber verdiler ki, Vidin Sinanı düşmene binip, akıncılar tâbi’ oldular.” (Öztürk, 2013b: 258)

“Karamanoğlu önünde dahi bir nice zaman esneyip, hareket eyleyecek, bu kişiler Ali Dede’ye olan vâkı’ayı bir bir Karamanoğlu’na haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Andan hünkâra gelip Süleyman Beğ’in keremin ve ita’atin ve kızının hüsnünü ve hulkunu haber verip, Sultan Murad kabul edip, tekrar Hızır Ağa’nın hatunuyile Rum a’yanlarının hatunlarını a’yan beğlerle koşup varıp Süleyman Beğ karşı gelip azîm hürmetler edip, dünürleri i’zâzla kondurup, lutfile törelerince ağır layıp kızı, Hızır Beğ’in hatununa teslim edip gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 279)

“Gelip Vilkoğlu’na keyfiyyet-i fethi ve mehâbet-i askeri haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 291)

“Hünkâra haber gönderip kaziyyeyi i’lâm edip, Vilkoğlu’na hünkâr adam gönderip ahvâlden istihsar edicek hünkâr kuluna iltifat etmeyip, gelip kul Vilkoğlu’nun isyânın haber verip, hünkâr göçüp, gelip Sifricehisar’ın üzerine düşüp, etrafa akıncılar gönderip kal’ayı feth edip, gâzileri doyum kıldı.” (Öztürk, 2013b: 292)

“Sultan Mehmed’e bunu haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 298)

“Bu kişi heman doğru Edirne’ye gelip Sultan Mehmed’e buluşup, bu avratların hikayetini ale’t-tafsîl haber verdi.” (Öztürk, 2013b: 296)

“Mahmud Paşa gelip hünkâra haber verip, hünkâr dahi göçüp gelip hisar karşısına kondu.” (Öztürk, 2013b: 302)

“Hadım Paşa gelip ol kâfirin etdiği işleri hünkâra haber verip, gayret-i İslâm Mehmed Han’a galib olup muhkem gazâ yarağın tamam müretteb kılıp, leşker-i İslâm’ı cem’ edip İstanbul’dan çıkıp, asâkir-i mansûreyile yürüyüp Tuna kenarına vardı.” (Öztürk, 2013b: 331)

“Sultan Bayezid’e haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 339)

“Bu ahvâli Sultan Bayezid’e haber verdiler.” (Öztürk, 2013b: 340)

Hadd ü şümâr yok: (Haddi hesabı yok) Sayılamayacak kadar çok, sınırsız, ölçüsüz (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1022).

“Yok esîre tavara hadd ü şümâr
Kıldug otuz gün biz ol ili şikâr” (Öztürk, 2012: 51 / b. 657)

Hadden aşmak: (Haddini aşmak) Taşmak, ortalığı kaplamak (Çağbayır, 2017b: 2315).

“Ömer sûretlü server Hacı Paşa
Ki kıldı anda cengi hadden aşar” (Gültaş, 1996: 272 / b. 1873)

“Elçi geldi ele ayağa düşer
İbn-i Mevlânâ zârısı hadden aşar” (Öztürk, 2012: 42 / b. 519)

“Kara Yahya çü gördü iş hadden aşdı.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Gözleroğlu gördü ki, iş hadden aşıp, tevakkuf etmeğe mecâl kalmayıp, âlem harâba vardı; hemandem kaçıp bâr u büngâhın yerinde koyup bir diyâra dahi gitdi.” (Öztürk, 2013b: 170)

Hadden geçmek: (Haddini aşmak) Sınırı aşmak, aşırı davranmak (Çağbayır, 2017b: 2315).

“Eğer ziyâde söyleyüp hadden geçerse mecâl virmezler, kendüyi de esir iderler.” (Öztürk, 2013a: 196)

“Kara Yahya çü gördü iş hadden geçdi ve belâ suyu başdan aşdı.” (Öztürk, 2013b: 157)

“İş hadden geçip durmağa mecâl kalmayıp gayret edip, ceng ederken kazâ-yı âsmânî ceng içinde Eyne Beğ Subaşı'ya tuş olup kılıçla çalıp anı şehid etdi.” (Öztürk, 2013b: 182)

“İş hadden geçip durmağa mecâli kalmayıp gayret edip, ceng ederken kazâ-yı âsmânî birle ceng içinde Eyne Beğ Subaşı'ya tuş olup kılıçla çalıp anı helâk etdi.” (Öztürk, 2013b: 182)

“Mûsâ Beğ gördü ki, kendisi girdâba düşüp, iş hadden geçip ihtimâl-i mukâvemet olmayıp, heman kaçmak sureti gözükiçcek ol aradan atın sıçradıp gelip kapı kulu içine girdi.” (Öztürk, 2013b: 220)

Hak emrine varmak: (-) Ölmek.

“Murad Han Gâzi çün Hak emrine vardı nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû.” (Öztürk, 2014: 29)

“Mûsâ Beğ Hak emrine vardı gitdi.” (Öztürk, 2014: 45)

“Gelüp Sultan Mehmed yapup tamam edüp vakıflarını komadın vefât edüp, rahmeten vâsi'en Hak emrine vardı.” (Öztürk, 2014: 50)

“Ve girü Sultan Murad Han merhum sefer etmeyüp Edrene'de karar edüp, merhum, mağfur, sa'id, şehid, gâzi nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû Sultan Murad Han ibn-i Sultan Mehmed Han dâr-ı fenâdan dâr- bekâya rihlet edüp,innâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'un, tayyeba'llâhu serâhu serâhu ve ce'ale'l-cennete mesvâhu, Muharrem ayının evvelinde Çehârşenbe gününde Hak emrine vardı rahmeten vâsi'aten hicretün sene 855.” (Öztürk, 2014: 69)

“Andan sonra Sultan Mehmed Han şehr-i Kostantin'de Rebî'ülevvel ayının üçüncü gün Yekşenbe gününde veziri Mahmud Paşa-yı merhumu şehid eyledi kule

burgozunda, Hak emrine vardı rahmeten vâsi'an, nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû."
(Öztürk, 2014: 111)

Hak emrine ulaşmak: (-) Ölmek.

"Getürdüp çadır içinde kaydını gördüler. Hak emrine ulaşırdılar." (Öztürk, 2014: 29)

Hâk etmek/eylemek: (-) Toprak etmek, yerle bir etmek, ezmek (Çağbayır, 2017b: 2328).

*"Ol illeri bulardan iyledi pâk
Kılıçdan geçürüben iyledi hâk"* (Öztürk, 2001: 127 / b. 1458)

*"İdüp şâhun yolında özlerin hâk
Tururlar hizmet-i şâhda bular pâk"* (Öztürk, 2001: 201 / b. 2357)

*"Sa'âdetlü kapuna yüzlerini
Sürüben hâk iderler özlerini"* (Öztürk, 2001: 202 / b. 2364)

*"Kıruban cümlesini iyledi hâk
Kılur ol arayı küffârdan pâk"* (Öztürk, 2001: 229 / b. 2704)

*"Kırup bunları hâk iderleridi
Ol ili pâk idüp giderleridi"* (Öztürk, 2001: 235 / b. 2774)

*"Nice bin kâfiri orada bî-can
Kırup hâk iyledi ol paşa sultan"* (Öztürk, 2001: 244 / b. 2885)

*"Emîndür ol begâyet mâl-ı şâha
Kılıpdur hâk özin 'âlem-penâha"* (Öztürk, 2001: 253 / b. 2990)

Hâk ile yeksan etmek: (+) Tamamen yok etmek, yıkmak (Çağbayır, 2017b: 2328).

“Anı dahı bir iki günde devrân
Yile verüp ider hâk-ile yeksân” (Uygur, 2007: 148)

Hâk ile yeksan olmak: (+) Tamamen yıkılmak, yok olmak (Çağbayır, 2017b: 2328).

“Hûda fırsat virüp eylesün amân
Ki olsun düşmeni hâk-ile yeksân” (Uygur, 2007: 430)

“Kara topraga sokdı anı devrân
Yatur hâk-ile olup şimdi yeksân” (Uygur, 2007: 514)

Hâk olmak: (Toprak olmak) 1. Ölmek. 2. Alçak gönüllü olmak (Çağbayır, 2017b: 2328).

“Niçe begler anda oldılar helâk
Niçe yigidler düşiben oldı hâk” (Atsız, 2013: 148 / b. 171)

“Anda Dâvud etdi Câlûti helâk
Oldı ‘Amlîkiler ucdan uca hâk” (Atsız, 2013: 152 / b. 221)

“Müjde neyçün? Ben dahı ölişerem
Şöyle kim ol oldı, hâk olısaram” (Atsız, 2013: 156 / b. 288)

“Hâk olup yolunda cümle evliyâ
‘İşkun-ıla itdügi bâzâr için” (Uygur, 2007: 40)

“Gişi hâk olmayınca cânı bulmaz
Ne ildeydüğini cânânı bilmez” (Uygur, 2007: 236)

“Kamusu bu mihnetle öldüler
Tünd-bâd ü kahrile hâk oldular” (Öztürk, 2014: 69)

“Nice gül yüzlüler hâk ola yarın
Nice küsberler eflâk ola yarın” (Öztürk, 2001: 103 / b. 1182)

Hak rahmetine ulaşmak: (Hakk’ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 2326).

“Hemandem atasının meyyitini Bursa’ya gönderip ol küçük karındaşını ki,
İsfendiyar kızından idi, anı dahi Hak rahmetine ulaştırıp kendi serîr-i saltanatı
müşerref edip, cihana nizâm vermeğe başladı.” (Öztürk, 2013b: 281)

Hâke düşmek: (Toprağa düşmek) Ölmek (Çağbayır, 2017e: 5878).

“Altmış üç yıl Seyyid-i âlem yaşar
On yıl edüben gazâ hâke düşer” (Öztürk, 2012: 4 / b. 20)

Hâk-i pâyine yüz sürmek: (-) 1. Saygı göstermek. 2. Huzura çıkmak. 3. Af dilemek, bağışlanmak için aşırı saygı göstermek (Çağbayır, 2017b: 2328).

“Konya halkı sultân-ı ‘âleme istikbâl itdiler, hâk-i pâyine yüzler sürdiler,
devâm-ı ömrine ve izdiyâd-ı devletine du’âlar itdiler.” (Uygur, 2007: 90)

“Sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnuna irişdileri sultân-ı ‘âlemün hâk-i pâyine
yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 244)

“Gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnuna irişdiler, hâk-i pâyine yüzler
sürdiler.” (Uygur, 2007: 276)

“Yeyü içe kona göçe geldiler, sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına yitişdiler; envâ’ pîşkeşler çeküp âsitâne-i ‘alem-penâha baş koyup, devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 298)

“Envâ’ pîşkeşler çeküp devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 334)

“Çünkü ‘asker-i İslâm’a haber oldu, asker-i İslâm dahı -nassarahumu’llâhu- her biri hâllü hâlince yarakların görüp, atlara süvâr yürüdiler, gelüp sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler; âsitân-ı ‘alem-penâhına baş koyup devletlü sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler cân u dilden devâm-ı devletine du’âlar kıldılar.” (Uygur, 2007: 356)

“Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, tâ kim begler ve subaşılar ve sâyir tîmâr erleri, her ne’ise kayıdların müheyyâ görüp cebe ve cevşenlerin geyüp yahşi atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler, envâ’ pîşkeşler çeküp âsitân-ı ‘alem-penâhında baş koyup devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, eyyâm-ı devletine cân u dilden du’âlar itdiler ve’s-selâm.” (Uygur, 2007: 374)

“Sultân-ı ‘âleme envâ’ pîşkeşler çeküp devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler ve cân u dili-le du’âlar kıldılar.” (Uygur, 2007: 384)

“Derhâl vizerâ ve ümerâ sultân-ı ‘âleme istikbâle çıkdılar, hâk-i pâyine yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 484)

Hakk’a teslim olmak: (-) Ölmek.

“Bu niyyeti oglına iyledi ta’lîm
Urup yüz yire Hakk’a oldu teslim” (Öztürk, 2001: 32 / b. 369)

“Kılur bu pendî oglına o müslîm
Heman Hakk’a virüp cân oldu teslim” (Öztürk, 2001: 46 / b. 534)

Hakkından gelmek: (+) 1. Yenmek. 2. Cezasını vermek (Çağbayır, 2017b: 2327).

“ *Dün yarısında ben anun hakkında gelem’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 171)

“*Ve hem azablar edepsüzlük edecek olursa anların hakkında gelesiz.*”
(Öztürk, 2013a: 216)

“*Allah inayet ederse anunile haklaş ve hakkında gel.*” (Öztürk, 2013a: 290)

“*Şer’ile küfür söyleyenleri üzerine sâbit olanları hakkında gelsün deyü.*”
(Öztürk, 2014: 145)

“*Ve şenâ’at edenlerimizin ol hakkında gelsin.*” (Öztürk, 2013b: 22)

“*Ve suç edenlerimizin ol hakkında gelsin.*” (Öztürk, 2013b: 22)

“ *İnşâ-Allah sizin hakkınızdan gelem’ deyü yanular yandı.*” (Öztürk, 2013b: 107)

“ *‘Bunun hakkında gelmek gerek’ deyip, yanında olan halkına ‘koman’ deyince mecmu’ kılıç yalın edip, Kana Yahya’nun üzerine at depip hamle etdiler.*”
(Öztürk, 2013b: 176-177)

“ *‘Ol vakit bunların hakkında gelevüz’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 200)

“*Kula Şâhin eyitdi: ‘Bu gece katlanın, dün yarısında ben anun hakkında gelem.’*” (Öztürk, 2013b: 267)

“*Andan hünkâr Rum-ili beğlerbeğisi Ali Beğ’e emr etdi; varıp ol kâfire buluşup, hakkında gelmeğe sa’y-i beliğ ede.*” (Öztürk, 2013b: 347)

“*Didi begler ne dirsiz ne kılalum*

‘*Adûnun nice hakkında geleliüm*” (Öztürk, 2001: 93 / b. 1072)

“*Didi begler ne dersiz ne kılalum*

‘*Bu Türk’ün nice hakkında geleliüm*” (Öztürk, 2001: 180 / b. 2105)

Hakkını vermek: (+) Ücretini gerektiği gibi ödemek (Çağbayır, 2017b: 2327).

“*Bu Germiyanlı'nın biri bunların bir bardağın alıp hakkını vermeyip, ol kâfir Osman'a gelip şikâyet etdi.*” (Öztürk, 2013b: 40)

Halas bulmak: (-) Kurtulmak (Çağbayır, 2017b: 2335).

“*Şefkat it ahbânî ile bulsun ol gün hep halâs
Senden özge yok-durur çün hazret-i 'izzetde hâs*” (Uygur, 2007: 52)

“*Dahî kim hükmüme olursa râzî
Bula ol nâr-ı kahrumdan halâsî*” (Uygur, 2007: 94)

“*Girü arada nice hadesler olup, azebler ağası Mahmud Ağa Cem Sultan elinde
habs olup, sonra halâs bulup kaçup gelüp Sultan Bayezid'e geldi.*” (Öztürk, 2014: 118)

“*Hak tebâreke ve ta'âlâ hazretinin kemâl-i lutf u keremi olup ve Muhammed-i
Mustafa'nun salla'llâhu aleyhi sellem mu'cizâtı berekâtında pâdişâhımız ol kazâyı
savup halâs bulup, ol vartadan kurtulup, ol aradan gidüp Zilka'de ayının on birinci
gününde Düşenbe gününde doğru Edrene'ye geldi.*” (Öztürk, 2014: 134)

Hâle düşmek: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak.

“*Bunu diyüp kılurdu âh u nâle
O düşmeyem diyü efsâne hâle*” (Öztürk, 2001: 39 / b. 456)

Hâle uğramak: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak.

“Evvelden dahi tezliği ucundan kendüden ulular sözünü dutmadığı ucundan ötürü bu hâle uğradı.” (Öztürk, 2014: 39)

“Kırılır anda kurtulmaz birisi

Bu hâle uğradı kâfir çerisi” (Öztürk, 2001: 149 / b. 1722)

Halel düşmek: (Halel gelmek) Bozulmak, zarar görmek (Çağbayır, 2017b: 2337).

“Olsa ihlâsında anların zelev

Düşeyidi işlerine bir kez halel” (Atsız, 2013: 152 / b. 227)

Halel gelmek: (+) Bozulmak, zarar görmek (Çağbayır, 2017b: 2337).

“A’dâ-yı dinden ve küffâr-ı la’inden memlekete halel gelmesün için gendüzi ‘âkil-âne ve kâmil-âne tasarruf idüp ol ki Ongürüsü’l-la’în mâtakaddemden düşmeni i dîn ve cünd-i şeyâtîndür, dâyim civâr-ı memleketde şenâ’atde hâlî degül idi.” (Uygur, 2007: 566)

Halel irmek: (Halel gelmek) Bozulmak, zarar görmek (Çağbayır, 2017b: 2337).

“Hergiz binâ-yı devletüne irmesün halel

Bulsun lutfi, cemâlün-ile gülsitân-ı ‘adl” (Uygur, 2007: 550)

Halel irgürmek: (Halel getirmek) Bozmak, zarara uğratmak (Çağbayır, 2017b: 2337).

“Mu’în ol yâ Îlâhî cümlesine

Halel irgürme hergiz ehl-i dîne” (Uygur, 2007: 270)

“Şerî’at yüzi suyu hürmetine
Halel irgürme iy Hak devletine” (Uygur, 2007: 584)

Hâli harap olmak: (+) Durumu çok kötü olmak, çok perişan olmak, yıkılmak (Çağbayır, 2017b: 2334).

“Yalvarup yakarup ellere ve ayaklara düşmek gerekdür, yohsa hâlümüz harâb oldı, didiler.” (Uygur, 2007: 90)

Hâlî kalmak: (Tenha kalmak) Issızlaşmak, boş kalmak (Çağbayır, 2017e: 5722).

“Memleket hâlî kalduktan sonra, her tarafa ilgar ve akın salup, üsârâyı gâzîler şîr-i gurrân reme-i gızlân sürer gibi sürdiler ve ağnâm-ı ganâyim ve sâyir zevâtü’l-kavâyim şol kadar sürüldi ki hadd-i dâyiresi ihâta olunmaz.” (Tulum, 1977: 202)

“Çün memleket hâlî kaldı, asker-i zafer-ıyân mutlaku’l-inân olup çeşm-i Türkân-ı yağmâcı yağmâ-yı cân-ı uşşâk ider gibi târâc ü yağmâya boşandılar.” (Tulum, 1977: 209)

“Hâliyâ çün kim Sultan Muhammed, dünyadan âhirete intikâl itdi, ahvâl, bir dürlü dahı yüz gösterdi; tâc u taht hâlî kaldı.” (Uygur, 2007: 528)

“Şehrün evleri hâlî kaldı.” (Öztürk, 2013a: 155)

“Şehrün hâlî kalan evlerini etraftan gelen Müsülmanlara verdi.” (Öztürk, 2013a: 196)

“Bu kâfirlerim hâlî kalan evlerini bu gelen Müsülmanlara mülklüğe verdiler.” (Öztürk, 2013a: 225)

“Şehrün hâlî kalan evlerini ihtiyarıyilen gelen Müsülmanlara mülk verdi.” (Öztürk, 2013a: 231)

“*Vilâyet-i ehl-i İslâm’dan hatırı olup gelen Müsülmanlara kâfirün hâlî kalan evlerini mülklüğe verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 245)

“*Ve o sürgün olan kâfirlerin hâlî kalan evlerini gâzilere verdi.*” (Öztürk, 2013a: 285)

“*Gâzilere kapudan kakıdı: ‘Gemi hâlî kaldı neylersiz?’ deyü, girü gemiye koydu.*” (Öztürk, 2013a: 326)

“*Memleket hâlî kalmış idi.*” (Öztürk, 2014: 12)

“*Memleket hâlî kaldı.*” (Öztürk, 2014: 36)

“*Erleri kimi açıklıktan, kimi cengde kırılmışdır, âlî evlerde hâlî kalmışlardır.*” (Öztürk, 2013b: 69)

“*Ve hâlî kalan evlerin Müslümanlar mesken edindiler ve içlerine girip rahat oldular.*” (Öztürk, 2013b: 86)

“*Şehrin evleri hâlî kalıp, Vartar Yenicesi’nin halkını Selenik’e sürdüler.*” (Öztürk, 2013b: 257)

“*Şehrin hâlî kalan evlerini etraftan gelen Müslümanlara verip, yerinde kalan kâfirlerini mukarrer kıldı.*” (Öztürk, 2013b: 291)

“*Pâdişâh dahi Tarabuzon’a mescidler yapıp ehl-i İslâm’dan evler sürüp, bu kâfirlerin hâlî kalan evlerin mülklüğe üleşdirdi.*” (Öztürk, 2013b: 305)

“*Bes Mahmud Paşa dahi kemâ-hüve hakkuhu zabt edip hünkâra bildirip pâdişâh kendiye yararın alıp esir edeceğin edip koyacağıın koyup atâ edeceğin edip sipâhisin dağıdııp şehirlisininin dahi gidereceğın giderip koyacağıın koyup kadı nasb edip mescid edip, kâfirin hâlî kalan evlerini Müslümanlara üleşdirip ol vilâyeti şehriyile ma’mur kıldı.*” (Öztürk, 2013b: 307)

“*Andan sonra hisarı zabt edip, hâlî kalan evlere Müslüman koydular.*” (Öztürk, 2013b: 315-316)

Hâli perişan olmak: (Hâli harap olmak) Durumu çok kötü olmak, çok perişan olmak, yıkılmak (Çağbayır, 2017b: 2334).

*“Hep ürkdî il ü gün kalmadı bir can
Bularun hâli oldu key perişan”* (Öztürk, 2001: 142 / b. 1630)

Hâli zevale ermek: (-) Hâli kalmamak, perişan olmak.

*“Vara şehrini Kostantîn’ün ala
İrişe kâfirün hâli zevâle”* (Uygur, 2007: 132)

Hâlli hâlince: (-) Herkes kendi hâlince, kendi hâline göre.

*“Çünkü ‘asker-i İslâm’a haber oldu, asker-i İslâm dahi -nassarahumu’llâhu-
her biri hâllü hâlince yarakların görüp, atlara süvâr yürüdiler, gelüp sultân-ı
‘âlemün ordu-yı hümayûnına irişdiler; âsitân-ı ‘âlem-penâhına baş koyup devletlü
sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler cân u dilden devâm-ı devletine du’âlar
kıldılar.”* (Uygur, 2007: 356)

*“Biş bin yıl ‘ömri olan ‘ayyârlar, ol denlü bâzîçeler kılmadılar kim ol, bu
‘Osman beglerine ve memleket halkına ve sâyir tâyifeye hâllü hâlince bâzîçeler
kıldı.”* (Uygur, 2007: 516)

*“Ve sâyir mîr ü sipâhun her birinün murâdları ne’ise hâllü hâlince ri’âyet
eyledi; şöyle ki ekâbirde ve esâgırda kimsene mahrûm kalmadı.”* (Uygur, 2007: 542-
544)

“Her birisine hâllü hâlince ri’âyet etdi.” (Öztürk, 2013a: 35)

“Pâdişâhun atâları hâllü hâlince bunlara dahi yetişdi.” (Öztürk, 2013a: 203)

“Her taraftan beğlerbeği olanlar sancak beği olanlar hâllü hâlince yollu yolunca geldiler.” (Öztürk, 2014: 46)

“Hind ü Sind, Hitay ve Hotan, Çin ve Maçin, Kıpçak ve Kata ve tâyife-i Kenânistan ve Aşganiyân ve Sâsân ve Sâmân ve Safâriyye ve Gûriyye ve Salgûriyye ve Deylemûniyye ve Deşt vilâyetinden Heşt Derhan’dan tâ Kırım ve Keşe vilâyetine gelince ve dahi Çerkeş ve Rus ve Leyh ve Çeyh ve Maskos ve Ungurus ve Nemçe ve Bosna ve Bulgar ve Alaman ve Sas, Kara Boğdan ve Eflak ve vilâyet-i Yuvan ve Rum ve Firengistan ve vilâyet-i Magrib-zemin ve tâyife-i Süryâniyân ve Habeş ve Zengibar, Mekke ve Medine ve Mısır ve Şam ve vilâyet-i Rum, vilâyet-i Acem tâ Semerkand’a varınca, ol tâyifelerin pâdişâhları ve beğleri hâllü hâlince bennâlardan ve ırgadlardan getürdiler.” (Öztürk, 2014: 80)

“Mesih Paşa dahi hâllü hâlince her birini hil’atleyüp yerlü yerine gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 179)

Hançer urmak: (-) Hançerle yaralamak (Çağbayır, 2017b: 2356).

“Hemân-dem hançerin çıkarur, urur, gendüyi helâk eyler.” (Uygur, 2007: 122)

Haraba gitmek: (-) Harap olmak, yıkılmak.

“Çünkü kışa böyle vâki’ olur, içinden halk dağılır, şehir harâba gider, tamâm kırk yıl vîrân yatar.” (Uygur, 2007: 114)

Haraba varmak: (-) Harap olmak, yıkılmak.

“Ve ol bir binâ-yı metîn ve bünyân-ı hasîndür ki, hadd-i vaz’ına nazar, felek-misâl tetarruk-ı ihtilâl vehminden hâlî olması vâcib ve nazîri mümteni’, ‘lem yuhlak mislühâ fi’-lbilâd’ dinilmelü; ammâ sıfat-ı hudûsî icâbından, mürûr-ı dühûr ile tevâbi’ ü levâhıkî hâne-i hasûd-ı devletmendân harâba varmış.” (Tulum, 1977: 63)

“Vebâ-yı ekber oldu, Rum-ili’nde halk şol kadar kırıldı ki, az kalup dükeniyazdı, âlem harâba vardı, tamam, hicretün sene 838.” (Öztürk, 2014: 56)

“Ve bi’l-cümle leşkeri ayağı basdığı yerler harâba vardı.” (Öztürk, 2013b: 151)

“Gözleroğlu gördü ki, iş hadden aşıp, tevakkuf etmeğe mecâl kalmayıp, âlem harâba vardı; hemandem kaçıp bâr u büngâhın yerinde koyup bir diyâra dahi gitdi.” (Öztürk, 2013b: 170)

Haraba vermek: (-) Yıkmaq, tahrip etmek (Çağbayır, 2017b: 2364).

“Diledi kim yüriye, Anatoli’ya geçe vara, Karaman memleketine od ura ve haraba vire.” (Uygur, 2007: 88)

“Ümeye kavmi Süleymân bin ‘Abdulmâl kardaşı Ömer oğlu-la yitmiş bin er cem’ ider gazaya gelür İstanbul’un ilini harâba virürler; tamâm bir yıl hisârı kuşadurlar, beklerler.” (Uygur, 2007: 122)

“Savâb budur kim girü cemî’-i ‘askerümle gendüm varam, dîn Muhammed Rasûlullâh -‘aleyhis-salâtu ve’s-selâm- yolında çalışam; ya budur kim ol vilâyeti bu kerre, kemâhu ve hakkahu zabt idüp elüme getürem, ya budur kim inşâ allâh târâc idüp yakup yıkıp harâba virem, ‘askerümi ganimet mâlları-la mugtenem eyleyem didi.” (Uygur, 2007: 244)

“Ol vakit kim, Cengiz Han gelüp Acem vilâyetini harâba verdükde Acem beğleri tefrika olmağın Arab kavmi Acem üzerine gâlib olup hükm eder oldular.” (Öztürk, 2014: 5)

“Biga’yı feth etdükdên sonra varup Bursa’da ol hinde oturup haber geldi kim: ‘Sultânüm! Serf leşkeri cem’ olup, ağır çeriyle gelüp memleketleri harâba verüp Edirne’ye gelmeğe kâsd etdi, Edirne’yi almağa.” (Öztürk, 2014: 25)

“Ve illâ Anadolu vilâyetini harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 40)

“*Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de karar edüp, beğlerbeği Sinan Beğ ve uç beğleri İshak Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ ve Turhan Beğ ve Ali Beğ önce yürüyüp, Rum-ili leşkери ve akıncılar cümle cem’ olup Yuvan vilâyetine varup, Yuvan vilâyetini velveleye koyup haraba verüp gâret edüp, erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini esir edüp, Yanya ve Katna dedükleri illeri alup Arnavud vilâyetini tamam musahhar edüp, gâziler mal ve ganâyimile gelüp gıtdiler, hicretün sene 837.*” (Öztürk, 2014: 55)

“*Ve girü bu taraftan kiral-ı la’in Yanko mel’un hücum edüp leşkerler cem’ edüp, Ungurus ve Çeyh ve Nemcü ve Latin ve Alaman ve Leyh ve Sas ve Bosna ve İflak çerisi mecmû’ ittifak edüp cem’ olup, kiral Yanko la’in elli altmış bin mikdârı çerileri cem’ olup, üç dört yüz top arabaları toplarıyla çekilüp toplar, tüfekler, zembekler ile kâfir leşkери gömgök demüre gark olup âhen-pûş polâd içinde bunu gibi şevketile heybetile Belgrad’dan geçüp ve Severin’den geçüp Matara ve Şumnu vilâyetini harâba verüp, ve andan Nigebolu üzerine düşüp, hisar edüp alımayup üzerinden geçüp gidüp, Nigebolu sancağı beği Firuz Beğ oğlu Mehmed Beğ Nigebolu sancağı çerisiyle ve hazır olan akıncıyla kâfir çerisinün ardın alup basup, bir nice kâfirlerini kırup helâk edüp zırhlu, cebelü cevşenlü kâfirleri dutup bu tarafa göndermekde.*” (Öztürk, 2014: 60)

“*Kışın zemheri vaktinde sefer edüp Mora vilâyetine varup Germe’yi yakup yıkup Germe’yi feth edüp Ballubatra derler bir hisarı alup, dahi nice kal’alar alup Mora vilâyetini harâba verüp ilini memleketini alup feth edüp, andan gelüp girü Edrene’ye geldi ve hem Acem vilâyetinde Acem pâdişâhlarından Semerkand pâdişâhi Timur Şah vefât etdi.*” (Öztürk, 2014: 64-65)

“*Arnavud vilâyetini girü harâba verüp gâret edüp Akçahisar üzerine düşüp feth olunmayup gelüp, girü Edrene’de karar edüp hicretün sene 854.*” (Öztürk, 2014: 69)

“*Yuvan vilâyetini yakup yıkup harâba verüp pâdişâh defteri mücebince 7.500 kâfirlerini, erkeklerini, ifritlerini kılıçdan geçürüp, Yuvan vilâyetini tamam musahhar edüp, gelüp kışın Filibe’de kışladı.*” (Öztürk, 2014: 106)

“Mihaloğlu Gâzi Ali Beğ ol iki suları geçdükden sonra Varat şehrinün alt yanına geçüp, dahi ardından gelüp şehrin haberi yogiken sekizinci gün deyince gâzilere destur verüp gelüp, Varat şehrinu yağma ve talan edüp malını, rızkını, esirini alup ve ilini, vilâyetini harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 111)

“Ve girü Arab diyârından Arab leşkeri gelüp Lârende’yi urup yakup yıkup bir nice şehirleri harâba verüp yağma ve talan edüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 128)

“Bu taraftan leşkerümüz taraf taraf olup Yuvan vilâyetini harâba verdiler.” (Öztürk, 2014: 130)

“Firengistan vilâyetini ve adalarını harâba vermiş idi.” (Öztürk, 2014: 146)

“Şehr-i Edrene kenarları harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 149)

“Hisarun içi harâba verürdi.” (Öztürk, 2014: 163)

“Karaman oğluyam deyüp gelüp Varsak tâyifesi içine girüp Karamanoğlu soyundanum deyüp Mustafa adlu gelüp Varsak içine girüp Taş-ili kendüye dönderüp gelüp Lârende’yi alup yakup yıkup harâb edüp cer’a salup, vilâyetini talan kılıp Müslümanlara zulm edüp harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 178)

“Ve illâ göl başından dolanıp, vilâyetini harâba veririn.” (Öztürk, 2013b: 51)

“Temür’ün üzerine varıp vilâyetini harâba vereyin.” (Öztürk, 2013b: 145)

“Ammâ şimdi Mezid nâm bir harâmî Sivas’da Sultan Mescidi demekile ma’ruf mescidi kal’a edinip, her gâh çıkar ol etrafda harâmîlik eder, memleketi harâba verdi.” (Öztürk, 2013b: 172)

“Eğer kosam bu ikisi uğraşıp, yürüyüp iklimi harâba verirlerdi.” (Öztürk, 2013b: 242)

“Ve bi’l-cümle Konya’yı ve Lârende’yi cemî’ vilâyetiyle harâba verdi.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Sultan Murad’a memleket halkı gulû edip, eyitdiler: ‘Kendi elinle memleketini harâba verdin.’” (Öztürk, 2013b: 271)

“Cümlesinden biri bu ki, hiç hünkâra i‘tibâr etmeyip, gelip Karaman vilâyetini harâba verdi.” (Öztürk, 2013b: 314)

Haram yemek: (+) İslamiyet’in yasak kıldığı yollardan geçimini sağlamak (Çağbayır, 2017b: 2366).

“Bulara bu cebrile alınan lokma hod haram olur ve leşkerüme haram yidürüp haramı kabul etmezsin’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 303)

“Şol pâdişâh kim leşkerüne haram lokma yedürür, o leşker harâmî olur.” (Öztürk, 2013a: 304)

Harca sürmek: (-) Telef etmek, tüketmek, öldürmek (Çağbayır, 2017b: 2368).

“Dünyâ dedükleri âhir anı dahi harca sürdü, ana dahi kalmadı.” (Öztürk, 2014: 76)

Hareket göstermek: (-) Hareket etmek.

“Sebeb-i zâhiri dahi bu ki, pâdişâh-ı muzaffer serîr-i saltanatı müşerref ittüğü vakt, Karaman-oğlı pîrliği takaddümden zann idüp, bu fermân-fermây şâh-ı cüvân-bahtun ta‘zîm-i şânına muvâfik ve tebcîl-i azametini lâyük hareket göstermedi.” (Tulum, 1977: 38)

“Vaktâ ki bahâr-ı sene ihdâ ve seb‘îne ve semâni mi‘e bihişt-i berîn eserlerin izhâr itmeğe başladı, râyet-i zafer-sirâyet, hem-inân-ı feth ü nusrat olup hareket gösterdi.” (Tulum, 1977: 143)

“Bünyân-ı felek gibi üstüvâr olmuş idi -bunu ki Uzun Hasan müşâhede itti, özin vehm ü hayf ihâta itti; ammâ ‘ri‘âyeten li-nâmûsi’lmenhûsi yukaddimü’r-ricle ve yu‘ahhiru’l-uhrâ’ üslûbunca mukâbeleye hareket gösterdi.” (Tulum, 1977: 163)

Harekete gelmek: (Harekete geçmek) 1. Bir işi yapmaya başlamak. 2. Yola çıkmak (Çağbayır, 2017b: 2370).

“Çün sene sittîne ve semâni mi‘e bahârınun çemeni leb-i cûybârı zeyn idüp,

Bejt

Hâzâ zemenü’r-rebî‘ ve’l-kâsibü fîhi

Men nâdemehü’l-habîbü ve’l-ke’sü bi-fîhi

işâreti her şükûfe ve her zehrden mu‘âyene olundu, a‘lâm-ı zafer-i‘lâm perçem-i fevz ü zafer depretiler ve asker-i zafer-rehber emvâc-ı deryâdan evfer ü ekser harekete geldi.” (Tulum, 1977: 79)

“Çün bu hayr-ı niyyetün ve hüsn-i taviyyetün haberi şâyi‘ oldı, mele‘-i a‘lâdan ecrâm-ı ulviyyât -ki mebâdî-i harekât-ı süfliyyâttur- harekete gelüp, her biri bir nev‘ kullığa hâzırlandı.” (Tulum, 1977: 84-85)

“Mısrâ‘

Bir sabâhî ki sabâhat yüzün eylerdi izhâr

piyâde ve süvâr harekete gelüp, emvâc-ı bihâr-ı zehhâr gibi alaylar bağlayup Tırabzon tarafına akdı.” (Tulum, 1977: 109)

“Kaçan kim gün ıssu olsa ağustos vakitlerinde ol gün ıssısından ol top içinde olan ol tılsım hava germ oldukda ol demde harekete gelüp kımıldanurlardı.” (Öztürk, 2014: 86)

“Ol şekl olan balık ol jîve içinde hareket etdükce deniz harekete gelürdi.” (Öztürk, 2014: 86)

“Hattâ sancakları harekete gelip, inhizâma meyl etmişidi.” (Öztürk, 2013b: 325)

Harekete getirmek: (+) Kımıldatmak, canlandırmak (Çağbayır, 2017b: 2370).

“Ve bi’l-cümle, şol kadar herze vü hezeyan söyledi ki, bunları harekete getirdi.” (Öztürk, 2013b: 271)

Hasret çekmek: (+) Bir şeye veya kişiye karşı kavuşma, görme isteği duymak; özlemek; çok özlemek (Çağbayır, 2017b: 2389).

*“Niceler şeh katında bula rif’at
Niceler çeke husrânile hasret”* (Öztürk, 2001: 103 / b. 1183)

Hasret gitmek: (+) Çok sevdiği kişiye veya bir şeye kavuşmadan ölmek (Çağbayır, 2017b: 2389).

*“Cümlesi ol hasretile gitdiler
Fethine anun vasiyyet etdiler”* (Öztürk, 2012: 44 / b. 557)

“Sultan Mehmed Han bu târihleri işidüp, Hakk’Un kudretine hayran kalup, Hak ta’âlâ hazretine çok çok şükürler edüp şeh-i Kostantin kendü elinde feth olduğuna; bunca beğler, bunca pâdişâhlar, bunca halîfeler şeh-i Kostantin’i almaduklarına hasret gitdiler.” (Öztürk, 2014: 100)

Hasretlik çekmek: (Hasret çekmek) Bir şeye veya kişiye karşı kavuşma, görme isteği duymak; özlemek; çok özlemek (Çağbayır, 2017b: 2389).

“Dâyim dağlar başında seyr edip, atasının firâkında hasretlik çekip, gözlerinden kan ve yaş döküp ağlardı.” (Öztürk, 2013b: 179)

Hasta düşmek: (+) Hasta olmak, hâlsiz düşmek (Çağbayır, 2017b: 2390).

“*Ol za ‘îf-mizâclığından gâyet hasta düşüp za ‘îf oldu, gördü kim ölüür.’*”
(Öztürk, 2014: 91)

“*Beş ay yigirmi üç gün hasta düşdi*
Mübârek cismi anun beste düşdi” (Öztürk, 2001: 132 / b. 1521)

Hatır sormak: (+) Birinin sağlığı, durumu ve keyfi ile ilgili bilgi edinmeye çalışmak (Çağbayır, 2017b: 2400).

“*Gâh gâh Timur Han gelüp Yıldırım Han’un hatırını sorardı, ri‘âyet ederdi.*”
(Öztürk, 2014: 39)

Hatırı dilemek: (Gönlü istemek) İstekli olmak, dilemek, arzu etmek (Çağbayır, 2017b: 2210).

“*Ve hâtırları ne dilerse işlerleridi.*” (Öztürk, 2013a: 150)

“*Hünkâr eydür: ‘Turahan! Benüm hatırum şöyle diler kim ol Mora vilâyetine azm edüp gazâ edem.’*” (Öztürk, 2013a: 169)

“*Çün bunu işitdi ki, Sultan Îsâ Beğ’i ilden çıkarıp, İstabbul’a barkıdı ve şimdiki hâlde Anadolu’yu ve Rum’u zabt edip, kendinin edindi, bu husus Mîr Süleyman’a be-gâyet güç gelip beğlerine eyitdi ki: ‘Hâtırım şöyle diler ki, Anadolu tarafına geçip ol vilâyeti dahi zabt edem.’*” (Öztürk, 2013b: 184)

“*Hünkâr eydür: ‘Turhan, hâtırım diler ki Mora vilâyetine gazâ edem.’*” (Öztürk, 2013b: 265)

Hatırı için: (+) Duyulan saygı için (Çağbayır, 2017b: 2399).

“*Gemilerümüzün her ne vechile mesâlihi olsa anı pâdişâh hatırı için ve dostluk ve mahabbet izhar etme için anların maslahatlarını görürsünüz.*” (Öztürk, 2013a: 215)

Hatırı istemek: (Gönlü istemek) İstekli olmak, dilemek, arzu etmek (Çağbayır, 2017b: 2210).

“*İmdi hâtırım şöyle ister ki Anadolu tarafına geçip tahtı elinden alam.*” (Öztürk, 2013b: 184)

Hatırı olmak: (Gönlü olmak) Razi olmak, kabul etmek (Çağbayır, 2017b: 2211).

“*Ve her yerden durmadın hatırı olanı getürdiler.*” (Öztürk, 2013a: 67)

“*Ve cemî’i vilâyetlerine kullar göndürdi kim: ‘Hatırı olan gelsün, İstanbul’da evler, bağlar ve bağçeler mülklüğe gelüp tutsun’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 192)

“*Vilâyet-i ehl-i İslâm’dan hatırı olup gelen Müsülmanlara kâfirün hâlî kalan evlerini mülklüğe verdiler.*” (Öztürk, 2013a: 245)

“*Pâdişâh kâfirlerim hatırları olanları göndürdi.*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*Pâdişâh kâfirlerin hatırı olanları pâdişâh yanında turdılar.*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*Ve hatırı olmayanları destur virdiler.*” (Öztürk, 2013a: 270)

“*Heman ki, İstanbul’u feth etdi, subaşılığını kulu Süleyman Beğ’e verip İstanbul’u imâret etmek isteyip, cemî’ Osman vilâyetlerine adamlar gönderip ‘hatırı olan gelsün İstanbul’da mülk tutsun’ deyü etrafda çağırtdılar.*” (Öztürk, 2013b: 288)

“Bu haber âleme çav olup hâtırı olan gelip bu vechile imârete yüz tutmadı.”
(Öztürk, 2013b: 288)

Hatırçün: (Hatırı için) Duyulan saygı için (Çağbayır, 2017b: 2399).

“ ‘Eğer da ‘vetimize icâbet edip gelicek olursa memleketi ana tefviz edip, anun hâtırçün atasın dahi salıverip ve ana kendi kızım verip güyeği edinem’ dedi.”
(Öztürk, 2013b: 174)

“Hünkâr eyitdi: ‘Mevlânâ Hamza, senin hâturunçün suçundan geçdim ammâ bu vilâyeti ana ben verdimdi, şimden girü kardaşı Îsâ’ya veririn.’ ” (Öztürk, 2013b: 260)

Hatırına gelmek: (+) Düşünmek, aklına gelmek (Çağbayır, 2017b: 2399).

“Hâtıra geldi ki, eğer ol segi öldürem, anun katli mücerred nasîbe-i hevâ-yı teşeffî ve tesliye-i nefis ola.” (Tulum, 1977: 21)

“Rivâyetdir ki, hünkârın mübârek hâtırına gazâyâ teveccüh hevesi geldi.” (Öztürk, 2013b: 249)

Hatırına hutûr etmek: (Hatırına gelmek) Aklına gelmek, düşünmek (Çağbayır, 2017b: 2399).

“Derhâl hâtırına hutûr ider ki ben dahi bu diyârda bir binâ bünyâd eylesem, bir ‘âlî hisâr yapsam, içi bir mu’azzam şehir olsa, biş on gez yüzbin er-ile kankı pâdişâh içine girürse sığına, tâ ki ‘âlemde bir yâdigâr ola kala, dimiş.” (Uygur 2007: 110)

“Bir gün hatırına hutûr edip kalbine halecân etdi.” (Öztürk, 2013b: 74)

“Bir gün hâtırına hutûr edip kalbine bir sevdâ düşdü ki, kim olaydı öte yakaya geçip İslâm urundaydı.” (Öztürk, 2013b: 74)

Hatırında kalmak: (+) Unutmamak, hatırlamak (Çağbayır, 2017b: 2399).

“Pâdişâhun mübârek hatırında bu hisarun hayâli kalmışidi.” (Öztürk, 2013a: 271)

Hatırından geçmek: (Gönlünden geçmek) Gönlünden geçmek, bir şeyi istemek (Çağbayır, 2017b: 2400).

“Nâ-gâh bir subuh ‘asker-i İslâm’un hâtırlarından bu geçdi ki bir yalancı yürüyüş ideler; göreler tâ kim iş, nice yüz gösterür.” (Uygur, 2007: 488)

Hatırından gitmek: (-) Unutmak (Çağbayır, 2017b: 2400).

“Bu, pâdişâhın hayâlinde kalmışidi, dâyim hâtırından gitmezidi.” (Öztürk, 2013b: 333)

Havf vermek: (Korku vermek) Korkutmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinün her tarafından kendülerini gösterüp kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk’ün leşkeri bî-nihâyetdür, yetmiş seksen bin kişidür, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup, bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfile bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta‘âlâ hazreti celle celâlihû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem’ün Salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtıyla ve dahi gayb erenlerün ve evliyâların himmetiyle ve

müştehidlerin ve ulemânun ve fudalânun hayır du'âsıyla ve Sultan Bayezid Han'un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinün üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

Hayal kalmak: (-) Gerçekleşmemek (Çağbayır, 2017b: 2413).

*“Gelüp devran sürenler âlem içre
Heman arzuları hayal kalıpdur” (Öztürk, 2013a: 81)*

Hayalinde kalmak: (-) Hayak olarak kalmak, gerçekleşmemek.

“Bu, pâdişâhın hayâlinde kalmışidi, dâyim hâtırından gitmezidi.” (Öztürk, 2013b: 333)

Hayalinden gitmemek: (-) Unutamamak.

“Gece ve gündüz hayâlimden gitmez.” (Öztürk, 2013b: 301)

Hayat vermek: (+) Canlanmasına yol açmak, canlandırmak (Çağbayır, 2017b: 2414).

*“Ol söz kanı virür-idi mürdeye hayât
Ol yüz kanı ki burc-ı şeref üzre mâh-idi” (Uygur, 2007: 526)*

Hayatı gitmek: (-) Ölmek.

*“Key at gögsile yıkardı kem atı
Kem atı binenün gitdi hayâtı” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1854)*

Hayr bulmak: (-) Yarar görmek, yararlanmak (Çağbayır, 2017b: 2419).

“Tâ‘atından kişi anda bula hayr
Hak ola gönlinde, pes olmaya gayr” (Atsız, 2013: 149 / b. 180)

Hayran kalmak: (+) İyi, güzel veya olağanüstü durum ve davranışlar karşısında beğenme duygusu ile birlikte saygı duymak (Çağbayır, 2017b: 2420).

“Kendüzinden gidüben hayran kalur
Pes nazar ol dem ana sultan kılur” (Öztürk, 2012: 7 / b. 53)

“Kim görürse kız yüzün hayran kalur
Âşık olup zâr u sergerdân kalur” (Öztürk, 2012: 25 / b. 293)

“Binâlar kıldı bünyâd anda sultân
Gören gözler kalurlar mest ü hayrân” (Uygur, 2007: 156)

“Ve bu etraftan gelen elçiler bunu göricek hayran u mütehayyir kaldılar kim
bu hanun bir kulu bunun gibi ni ‘metilen geldi.’” (Öztürk, 2013a: 80)

“Ve bu tekürler Osman Gâzi’nün keremine hayran kaldılar.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Ali Paşa mütehayyir ü hayran kaldı.” (Öztürk, 2013a: 95)

“Avratları ve oğlanları hayran kaldılar.” (Öztürk, 2013a: 149)

“Anuniçün kim bu cümleyi beyan akıllar hayran kalur.” (Öztürk, 2013a: 182)

“ ‘Ey Han! Ne aceb fikre vardunuz hayran kaldunuz, fikrinüz neydi?’ dediler.”
(Öztürk, 2014: 19)

“Çün Karamanoğlu halkı Osmanoğlu Sultan Mehmed’den bu keremi gördüler,
hayran kalup senâlar ve du ‘âlar etdiler.” (Öztürk, 2014: 47)

“Bu cengi görüp hayran kalup heybet alalardı; zîrâ kim anlarda toplar, tüfenkler, zenberekler olmazdı.” (Öztürk, 2014: 68)

“Hakk’un hikmetine hayran kalup ol kubbeyi dahi bünyâdına dek kazup, dahi hisarun bünyâdını urdular.” (Öztürk, 2014: 71)

“Ve girü Sultan Mehmed Han şehr-i Kostantin’i feth etdikden sonra gelüp Ayasofya’yı görüş temâşâ edüp, garib binâlar görüp mütehayyir ve hayran olup kaldı.” (Öztürk, 2014: 74)

“Vezirleri çün o putu görüp hayran kaldılar.” (Öztürk, 2014: 77)

“Yanko ibn-i Madyan uyandı düşünü fikr ederek hayran kaldı.” (Öztürk, 2014: 79)

“Gözün açup dört yana nazar etdi, mütehayyir, hayran kaldı.” (Öztürk, 2014: 79)

“Beğler ve vezirler dahi bildiler, bu ne hikmetdür deyüp hayran kaldılar.” (Öztürk, 2014: 80)

“Ne idüğün bilmeyüp hayran kaldılar.” (Öztürk, 2014: 80)

“Sultan Mehmed Han bu târihleri işidüp, Hakk’un kudretine hayran kalup, Hak ta ‘âlâ hazretine çok çok şükürler edüp şehr-i Kostantin kendü elinde feth olduğuna; bunca beğler, bunca pâdişâhlar, bunca halîfeler şehr-i Kostantin’i almaduklarına hasret gitdiler.” (Öztürk, 2014: 100)

“Uzun Hasan Sultan Mehmed’ün bu azametlü ve bu heybetlü, şevketlü leşkerini görüp ta‘accüb edüp hayran kaldılar.” (Öztürk, 2014: 109)

“Şol gâziler, şol erenler kim, her birisi zamanında Rüstem-i Zal yahud İsfendiyar ya Efrâsiyab bigi eyle cenk etdiler kim, Rüstem-i Zal ya İsfendiyar dahi bu cengi görüp hayran kalaydı.” (Öztürk, 2014: 138)

“*Hak ta‘âlâ hazretinün kudretine hayran kalup ol aradan dahi gittiler.*”
(Öztürk, 2014: 156)

“*Hâl nedir bilmemişler deyü hayran kalmışlar.*” (Öztürk, 2014: 182)

“*Şu denlü kırdılar küffârı anda
Görüp hayran kalur şâh-ı cihan da*” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1818)

“*Dönüp şâh didi kaldum bunda hayran
İkimüz bir adile olduk iy can*” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1878)

Hayret almak: (-) Şaşırmak.

“*Gel iy söz bahrınun gavvâsı fikr et
Seni geçi alupdur sûz u hayret*” (Uygur, 2007: 194)

“*Cemî’-i beglere gelmişdi gayret
Bu işde cümlesin almışdı hayret*” (Uygur, 2007: 210)

“*Olaldan âşînâ gavvâs-ı fikret
Alupdur ‘akl u cânın ‘ışk u hayret*” (Uygur, 2007: 532)

Hayrette kalmak: (+) Şaşırmak (Çağbayır, 2017b: 2420).

“*‘Aceb mi kalsalar hayretde her-gâh
Anup cânân cemâlin itseler âh*” (Uygur, 2007: 232)

“*Nesâyih kimi vü kimi mevâ’iz
Ki hayretde kalur içinde vâ’iz.*” (Uygur, 2007: 574)

“*Gönlüm dahi hayretde kaldı.*” (Öztürk, 2013a: 4)

“Ve bu cemî’i etrafdan gelen elçiler hayretde kaldılar kim bu hanun bir kulu bunun gibi ni‘metlerilen geldi.” (Öztürk, 2013a: 80)

Hazır bulunmak: (+) 1. Bir yerde var olmak, kendi bulunmak. 2. Bir şeyi hemen yapabilecek durumda olmak (Çağbayır, 2017b: 2425).

“Hâzır bulunan gemiler ile, Kapudan Balta-oğlı Süleymân Beğ ol dîvlere karşı varup çattı, ceng-i azîm itti.” (Tulum, 1977: 53)

“Gemi hâzır bulunmadı ki asker-i mansûr sudan ubûr ide.” (Tulum, 1977: 138)

“Mahmûd Pâşâ’ya takrî’an i ‘tirâz olundu ki: ‘Ne aceb ki, Türkmân kusûr-ı akl ile muttasıf iken hâzır bulunup, ve ashâbunuz kemâl-i firâset ile mevsûf iken gâfil buldu.” (Tulum, 1977: 161)

Emr-i istirkâb varduğı gibi makâm-ı me‘mûrda, vakt-i ma‘hûdda hâzır bulunalar.” (Tulum, 1977: 181)

“Lâ-büd intifâ‘-ı nâr-ı fetret ve intifâ‘-ı fitne vü şirret emrinde nüvvâb-ı kâm-yâb rây-ı savâb üzre böyle hüsn-i tedbîr ittiler ki, fahr-ı âl-i Osmân Sultân Bâyezîd bin Mehemed Han ‘zeyyena’l-lâhü serîrü’s-saltanati bi-vücûdihî’ş-şerîfi ilâ yevmi’l-mîzân’ merzbûm-ı Rûm tarafından gelinceye dek Kostantuniyye’de hâzır bulunan şâhzâdesi Korkud Hân bin Bâyezîd Hân hazretini emâneten saltanata arz ittiler.” (Tulum, 1977: 189)

“Ve illâ Hakk’un inâyetinde Tahtalı’da hayli gâziler hazır bulundular.” (Öztürk, 2013a: 206)

“Hakk’un inâyetidür ve Hazret-i Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtudur, Hak ta‘âlânun fazlı ve keremi, lutfu yetişüp, kıral-ı mel’unun atı sürçüp, ol arada bir azeb ve bir yeniçeri hazır bulunup, kıralun atını sinirleyüp kıralı atdan düşürüp, meğer Koca Hızır derler alp-erenlerden, şîr-i ner bahadırlardan anılır dilâverlerden idi.” (Öztürk, 2014: 62)

“Hazır bulunan leşkerini cemî’an kılıçdan geçürüp arabalarını, toplarını, tüfeklerini, zenbereklerini dağıdup ve hazînesini yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 63)

“Sultan Bayezid dahi ol kılıcı getirüp görüp hazır bulunan Fireng ve Rum ve Yunan ruhbanlarından her tâyifeden dil bilenlerden sordurmuş, ne dilce idüğün bilmemişler.” (Öztürk, 2014: 89)

“Ol gayretsizler, hamiyetsizler, muhannetler önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler, ol arada hazır bulunup Rüstem-vâr, Sam-süvâr gürzile nemed-pûş, halka-i be-gûş merdek başına karşıdan gelürken gürzile atup eyle urdu kim, hemandem mirdek-i hîzün ol esnâda depesi üzerine yıkılıp, başı hurde-hâş olup, girü birkaç dilâverler hazır bulunup, tîg-ı Samsam’ile kâfir-i hınzırı pâre pâre kıldılar.” (Öztürk, 2014: 133)

“Andan cem’ olup hazır bulunan askerile kefere-i İstanbul göçüp, guzâtla azîm ceng edip âhir Allâhu ta’âlâ müminlere fırsat verip, kâfirleri sıyıp kırıp, kovdular.” (Öztürk, 2013b: 61)

Hazır olmak: (+) 1. Bir işe veya harekete girişecek durumda olmak. 2. Bir yerde bulunmak (Çağbayır, 2017b: 2425).

“Bir zamân bu hayret meydânında cevelân iderdi, ve fikri gavnâsına bu ummân-ı tereddüde gûta virürdi; tâ bir gün ulemâdan bir âlim-i Rabbânî bârgâhına hâzır oldı.” (Tulum, 1977: 29)

“Çün ilçî me’yûs gitti, ve kendü sa’âdet ile me’nûs tahtına geldi, İstanbul fethinün nev-arûsı iftirâ’ına ve ol mısır-ı azîzden def’-i ferâ’ine tedbiri üzre esbâb-ı kal’a-küşây ve ühbet-i übbehet-bahş u memleket-gîri ne ise, hâzır olmasını emr itti.” (Tulum, 1977: 46)

“Bu fermân-ı kader-tüvân ile, san‘at-i cerr-i eskâlde mâhir mühendisîn ve mellâhîn hâzır olundu.” (Tulum, 1977: 52)

“Çün dünyâ hemmi cem‘iyyetlerine tefrika düşürdi, busuda hâzır u mectemi‘ olan düşmene mukâbele idemediler.” (Tulum, 1977: 81)

“Ve anun gibi zât her ne tarafa teveccüh itse, mâh-ı hizmet na‘l-bendine iltizâm gösterüp, her mâh iki kerre hing-i felek na‘lin tecdîd ider ki, tâ cenîb-i cenâb-ı zafer-yâb olmağa hâzır ola; ve husrev-i encüm her şâm u seher ana dâmen-i fezâ-yı âfâkı rengîn gösterür; ya‘nî cihân-küşâyî vü fermân-revâyî anun gibi pâdişâhun tîg-ı ictihâdı seylâb-ı hûn itmeyince müyesser olmaz.” (Tulum, 1977: 102)

“Çün kal‘a merkez-i dâyine-i asker-i zafer-rehber oldu, fi‘l-hâl üstâdlar ve pişe-kârlar hâzır olup, ejderhâ-kirdâr, ra‘d-âvâz, âteş-bâr -ki her kürre-i sengi niçe ferseng yirden atulup tokınsa, kûh-ı Kâf hezâr rahne vü şigâf olaydı- bu sıfatlu toplar döktiler, ve yir yir metrisler çatup kal‘ayı muhkem döğdiler.” (Tulum, 1977: 134)

“Bu cânibden Sultân Mustafâ -ki eyâlet-i Karaman tasarrufunda idi- ba‘zı asker-i Anatoli ile hâzır u müheyyâ olup, bî-tekellüf, def‘-i zulm-ı düşmen kaskına inân-ı zafer-ıyânı ol mahzûller üzerine mün‘atıf buyurdu.” (Tulum, 1977: 156)

“Şol dem ki çavuşân-ı vâl-i vilâyet-i bahâr-ı sene sittin ve semânîne ve semâni mi‘e asker-i dey def‘inde hükm-i mülk-i hay tevkî‘lerin ulaştırup asâkir-i rebî‘i cünbişe getürdi, asâkir-i etrâfa ahkâm-ı sultânî perâkende kılındı ve i‘lân olundu ki, uzak sefer yarağı ile müretteb ü mükemmel hâzır olalar.” (Tulum, 1977: 181)

“‘Eğer murâdunuz ceng ise, inşâallâh hâzır u âmâde olasız ki bizi bunda hâzır bilesiz.’ didiler.” (Tulum, 1977: 212)

“Dahı ‘askerine emr eyledi, her tarafa hükümler yazdılar, ve ulaklar irsâl idüp cemî‘-i esbâblar-ıla hâzır olalar: tâ kim Karaman memleketine sefer eyleye.” (Uygur, 2007: 78-80)

“*Cemî’ beglere haber oldu ki, cemî’ esbâblar-ıla hâzır olalar, şehir-i Kostantınıyye’nün yukarı yanında deryâ kenârında, bogazda birbirine karşı iki hisâr yapalar.*” (Uygur, 2007: 102)

“*Yatduğu yir nûr ve uçmak ve dâyim himmeti üzerümüze hâzır olsun.*” (Uygur, 2007: 122)

“*Çeri çekmişler-idi şark u garba
Niçe gez hâzır olup darb u harba*” (Uygur, 2007: 220)

“*Dahı emr eyledi, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki esbâb-ı harb ve âlât-ı darb ile hâzır olalar.*” (Uygur, 2007: 244)

“*Çünkü cemî’-i begler ve Anadolu Rûm ili ‘askeri bu işden haber-dâr oldılar, cemî’-i esbâblarıyla hâzır olup geldiler.*” (Uygur, 2007: 244)

“*Buyurdu girü ki, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar, cemî’-i esbâbları-la ‘asker-i İslâm hâzır olalar.*” (Uygur, 2007: 256)

“*Tâ ki girü ‘asker-i İslâm cemî’-i esbâb-ı gazâ, âlet-i harb-ıla hâzır olalar.*” (Uygur, 2007: 296)

“*Tâ ki ‘asker-i İslâm hâzır olalar.*” (Uygur, 2007: 296)

“*Emr-i pâdişâhî her ne’ise vâkıf olup derhâl cemî’-i subaşılara ve timâr erlerine emr itdiler ki cemî’-i esbâb-ı gazâ ve yarag-ı ceng ve kîtâl birle hâzır olalar ve kayd göreler.*” (Uygur, 2007: 298)

“*Derhâl anlar dahı emr-i pâdişâhî mücebince cemî’-i Anadolu ve Rûm ili ‘askeri hâzır ve müheyâ oldılar.*” (Uygur, 2007: 298)

“*Cemî’-i gemi yarag-ıla hâzır olup bir ulu ve ‘âlî donanma donadalar ki Akdeniz’de anlar fulân cezîrede Midillü dimegle meşhûr kal’a ki düşmen-i dîn ve küffâr u müşrikîn, cünd-i şeyâtîni’l-la’în elindedür; üzerine düşüp mezkûr kal’â’ı ihâtâ ideler.*” (Uygur, 2007: 298)

“Derhâl girü emr-i pâdişâhî mücebince Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar ki girü ‘asker-i İslâm hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 312)

“Şöyle ki, cebede ve cevşenler, âlet-i harb ve esbâb-ı darb her ne’ise müretteb ve müzeyyen hâzır olalar, gelüp fülân yirde ordu-yı hümayûnıma irişeler.” (Uygur, 2007: 312)

“Vezîrler dahı emr-i pâdişâhî mücibince Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki cemî’ -i esbâbları-la hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 330)

“Girü sefer kaydın göreler, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; girü cemî’-i ‘asker hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 344)

“Lâ-cirem emr-i pâdişâhiye mübâşeret idüp, begler dahı subaşılara ve tîmâr erlerine haber itdiler; müretteb ve müheyâyâ hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 344)

“Derhâl sultân-ı ‘âlem emr eyledi ki girü Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim girü cemî’-i İslâm ‘askeri esbâb-ı gazâ ve âlet-i harb her ne’ise kayd idüp hâzır ve müheyâyâ olalar.” (Uygur, 2007: 356)

“Şöyle ki girü cebede ve cevşende tîg ü sinân tîr ü kemân teber ü nîze ve siper, ol nesnelere ki mihimmât-ı cihâdur, onat vech-ile cem’ idüp hâzır ve müheyâyâ olalar; fülân yirde gelüp ordu-yı hümayûnıma vâsıl olalar.” (Uygur, 2007: 356)

“Şöyle ki cebede ve cevşende esbâb-ı harbde ve âlet-i darbda her ne kim mühimmât-ı cihâdur, görüp hâzır ve müheyâyâ olalar, fülân yirde gelüp ordu-yı hümayûnıma irişeler.” (Uygur, 2007: 374)

“Derhâl emr eyledi; Anadolu ve Rum ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki, cemî’-i esbâbları-la, yarar yoldaşlarıyla hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 414)

“Derhâl girü hemân ‘askerine emr eyledi: Girü Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazıla ve ulaklar salına, tâ ki girü gazâyâ hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 442)

“Müretteb ve müheyâyâ kılalar ve hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 442)

“Gördiler, bir yire ‘arabası çatmış, topların ve tüfeklerin dizmiş, ‘askerin ne kim var-ısa saf saf bağlamış, hâzır olmuş durur, didiler.” (Uygur, 2007: 446)

“Dahı cemî’-i ‘askerine emr eyledi, girü hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 454)

“Lâ-cirem sultân-ı ‘âlem ona emr eyledi kim vara, Rûm ili ‘askeri-le ve cemî-i Rûm ili begleri-le önürdi hisârı ihâta eyleye ve toplar döke, hâzır ve müheyyâ ola.” (Uygur, 2007: 478)

“Ammâ girü emr eyledi; âfet taşları-la dögeler; şöyle ki begler, gedükli, gedügin bekleyeler; yine vaktlarına hâzır olalar; bir def’a dahı yürüyüş itsem gerekdür.” (Uygur, 2007: 490)

“Buyurdi beglere hâzır olalar

Girü bir kerre dahı yürüyeler” (Uygur, 2007: 492)

“Âhirü’l-emir, târîh-i hicret-i Râsul-i Rabbi’l-‘âlemînden sene sitte ve semânîn ve semâne mi’etin yılında, kalbinde bir iş dutup girü Anadolu ve Rûm ili beglerine, vezîrlere buyurdi ki hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki cemî’-i esbâbları-la hâzır olsunlar, girü bir ulu seferüm vardır, fulân yerde gelüp ordu-yı humâyûnıma irişünler; ‘azîm işe niyyet kıldum, diyü emr eyledi.” (Uygur, 2007: 514)

“Hâliyâ, Sultân Bâyezid Han Gâzî Kara Bogdan seferine cân u gönülden ikdâm idicek, derhâl buyurdi ki Anadolu ve Rûm ili beglerine hüküm-i hümayûnlar yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim cemî’-i ‘asker hâzır ola.” (Uygur, 2007: 576)

“Şöyle ki cebede ve cevşende, âlet-i harb ve darb u kitâl tîg-ı bürrân ve tîr ü kemân, siper ü sinân, esbâb-ı gazâ her ne’ise kayd idüp hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 576)

“Dahı ‘askerine emr eyledi ki, girü hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 588)

“Vâcibü’l-emrü’l-ma’âlî, ‘asker-i İslâm dahı hâzır oldılar.” (Uygur, 2007: 588)

“Tamâm itdük kitâbı oldı hâzır

Şular kim olalar hazzına nâzır” (Uygur, 2007: 604)

“Nebet kim urulur, i‘lâm-ı gazâdur; ‘gazâyâ hazır olun’ demek olur.”
(Öztürk, 2013a: 18)

“Hazır olan gâzilerilen Koyunhisarı’nda küffârile buluşdular.” (Öztürk, 2013a: 32-33)

“ ‘Tez gelmek ardınca ol kim biz hazır olup dururuz’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 35)

“Şâhin Lala dahi hazır olan gâzilerilen karşıladı.” (Öztürk, 2013a: 77)

“Hazır oldular kim geleler.” (Öztürk, 2013a: 85)

“İstanbul tekürüne haber göndürdi kim: ‘Tezcek hisarı boşalt. Bana ver. Ve illâ hazır ol, üzerinde otururun’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 92)

“Karışdı murdar u mismil seçilmez
Yimeğe it Çağatay hazır oldu” (Öztürk, 2013a: 102)

“Hazır u müheyyâ oldular.” (Öztürk, 2013a: 104)

“ ‘Ve illâ hazır ol ki üş üzerine vardum’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 117)

“ ‘Ve illâ hazır ol kim sana da varurın’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 118)

“Kızımın cihazı tamam hazır ve müheyyâ oldu.” (Öztürk, 2013a: 160)

“Meğer küffâr tuymuş imiş, hazır olmuş heman yolları bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 163)

“Hazır ve müheyyâ oldu.” (Öztürk, 2013a: 216)

“Ahd dahi bunun üzerine imiş kim pâdişâhdan her ne vakit kim işaret oluna, bunlar dahi hazır olalar.” (Öztürk, 2013a: 240)

“Cemî‘isi hazır olsun.” (Öztürk, 2013a: 243)

“Anunile Hakk’a sen hazır olasın
Kimün hakkı ki olsa diledendür” (Öztürk, 2013a: 249)

“İstanbul’un da gemilerine emr olundu kim Tuna Suyu’nun kenarında hazır olalaridi.” (Öztürk, 2013a: 267)

“Ve hem hazır olundu.” (Öztürk, 2013a: 268)

“Ammâ cemî’i hazır olmuşlaridi.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Velîler hazır oldular du ‘âya
Edindi Ali gönüllere durak” (Öztürk, 2013a: 290)

“Kendüler hazır oldular.” (Öztürk, 2013a: 316)

“Rum leşkeri dahi hazır oldu.” (Öztürk, 2013a: 316)

“Gâziler dahi Allah’a sığınup cenge hazır oldular.” (Öztürk, 2013a: 326)

“Haber vermiş ki: ‘Üç yüz gemi donandı hazır oldu, iş geldi’ deyü haber vermiş.” (Öztürk, 2013a: 329)

“Osman Gâzi dahi hazır olan gâzileri cem‘ edüp hazır oldular.” (Öztürk, 2014: 15)

“Bu şevketle gelüp Çirmen karşusunda konup, kendülere mağrur olup dururken, bu taraftan Lulu Lala Şâhin gâzileri cem‘ edüp, Rum-ili ser-bâzları gazâda kâfir kanına susayanlar hazır olup Allah’a tevekkül edüp, Hudâ’ya sığınup Hazreti Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve selem mu‘cizâtı berekâtında niyyet-i gazâ deyüp tekbir getirüp, Lala Şâhin leşkeri üç bahş edüp üç taraftan yürüyüp, Serf leşkeri gâfil yaturken Lala Şâhin bir gece dün basgunun edüp tavlumbaz kakup, ahşam ile yatsu arasında gâziler üç taraftan hücum edüp, Serf leşkeri çokluk çeri kendülere mağrur, serhoş, gâfil yaturken kâfirlere haber oldu kim, Türk leşkeri geldi deyü.” (Öztürk, 2014: 25-26)

“Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ’e akın verüp Ungurus’a geçüp otuz kırk bin akıncı ile Ungurus tahtı Mehdiye derler bir ulu şehirdür, varup Mehdiye şehrini yakup yıkup, hazır olan Ungurus leşkerinden on iki bin kâfiri kılıçdan geçürüp, on dört ulu

banlarını getirüp, cebelü cevşenlü, pür-yaraklu, sancaklarıyla Sultan Murad Han devlet eşiğine getirüp bir ulu gazâ dahi bunda oldu.” (Öztürk, 2014: 57)

“Mezid Beğ hazırca olan âdemisiyle cenk edüp, bunlar beş yüz mikdârı adam yok, kâfir leşkeri on beş bin.” (Öztürk, 2014: 58)

“Ve girü bu taraftan kıral-ı la’in Yanko mel’un hücum edüp leşkerler cem’ edüp, Ungurus ve Çeyh ve Nemcü ve Latin ve Alaman ve Leyh ve Sas ve Bosna ve İflak çerisi mecmû’ itifak edüp cem’ olup, kıral Yanko la’in elli altmış bin mikdârı çerileri cem’ olup, üç dört yüz top arabaları toplarıyla çekilüp toplar, tüfekler, zenberekler ile kâfir leşkeri gömgök demüre gark olup âhen-pûş polâd içinde bunu gibi şevketile heybetile Belgrad’dan geçüp ve Severin’dan geçüp Matara ve Şumnu vilâyetini harâba verüp, ve andan Nigebolu üzerine düşüp, hisar edüp alımayup üzerinden geçüp gidüp, Nigebolu sancağı beği Firuz Beğ oğlu Mehmed Beğ Nigebolu sancağı çerisiyle ve hazır olan akıncıyla kâfir çerisinün ardın alup basup, bir nice kâfirlerini kırup helâk edüp zırhlu, cebelü cevşenlü kâfirleri dutup bu tarafa göndermekde.” (Öztürk, 2014: 60)

“Sultan Murad Han bu kâfirleri görüp bu fâl-ı yomun dutup işimiz rastdur deyüp Hakk’un inâyeti ve Peygamber’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında deyüp, Hak ta’âlâya çok çok şükürler kılup, fi-sebîli’llah niyyet-i gazâ deyüp bel bağlayup Edirne’den çıkup hazır olan leşkerden birez leşker, Sultan Murad Han oğlunu ve veziri Halil Paşa’yla Edirne’de koyup, kapu halkı ve yeniçeri, Anadolu leşkeri ve Rum-ili leşkeri on bin azeb ve on bin cerehordan Edirne kadısı Mevlânâ Monla Husrev cerehori bile alup çıkarup ve etrâf-ı âlemlere nefîr-i âmdur deyüp, cihâd-ı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm yer yer huruc edüp, Rum-ili beğlerbeğisi Şehabeddin Paşa derler ve Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, zamanında şîr-i ner.” (Öztürk, 2014: 61)

“Bu taraftan azeb ve yeniçeri hazır olan leşkerler, gâziler kâfirün kal’a bigi kal’a egirdür bigi arabasına üşdüler.” (Öztürk, 2014: 63)

“Sultan Murad Han bu haberi işidüp Arnavud vilâyetinden çıkup gelüp Sofya’da oturup girü memleketlere nâmeler perâkende kılup, Anadolu’dan ve Rum-

eli'nden girü dinc leşkerler cem' edüp, on bin azeb ve sekiz bin yeniçeri ve dahi bu taraftan vilâyetlerden cerehorlar çıkarup ve sâyir halk dahi cihâd-ı ekberdür, nefîr-i âmdur deyüp, ulemâdan ve meşâyihden ve sulehâdan cem' olup ve yirmi binden ziyâde akıncıdan hazır olup, Anadolu beğlerbeğisi Ozguroğlu Îsâ Beğ ve Rum-eli beğlebeğisi Karaca Beğ, vezirleri İshak Paşa, Saruca Paşa ve Halil Paşa idi.” (Öztürk, 2014: 65)

“Bu beğler ittifâk edüp, İflak leşkerini karşılayup gâfilîn gece ile ardın alup basup bir nice bin akıncıyla Eflak çerisini kırup, helâk edüp, bir nice kâfirlerini cebelü cevşenlü, zırhlu demürlü, Sultan Murad Han hazretlerine gönderüp evvel bu gazâ rast gelüp, Hak ta'âlânun inâyeti ve Hazret-i Resûlu'llah salla'llâhu aleyhi ve sellemün mu'cizâtı ve gayb-erenlerün himmeti berekâtında bu gazâ feth olup, Sultan Murad Han bu gazâyı işidüp şâd olup, Hak ta'âlâya sığınup, leşkerler hazır olup Sofya'dan göçüp Kosova'ya gelüp, kâfir Yanko'nun ardından erişüp Kosova'da buluşup Yanko la'in dahi doğru Kosova'ya çıkup çerisini cem' edüp her tâyifeden gelmişidi, getürmiş idi.” (Öztürk, 2014: 66)

“Bel bağlayup muhkem i'tikâd ile her tarafa nâmeler perâkende kılup, Anadolu'dan ve Rum-eli'nden leşkerler cem' edüp, Anadolu beğlerbeğisi İshak Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beğ, ve Rum-eli'nden on bin azeb, Anadolu'dan on bin azeb ve on bin yeniçeriden, Rum-eli beğleri ve Anadolu beğleri ve subaşları ve tumar erleri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, gazâ-yı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm'a mecmû' haber olup şeyhlerden ve tekye-nişîn dervişlerden ve abdallardan cümle hazır olup Kostantin üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 72)

“Sekizinci yıl hazır olup, kırk bin bennâ ve iki yüz bin ırgad ve kırk kez yüz bin leşker cem' olup geldiler.” (Öztürk, 2014: 80)

“Cemî' leşkerler anda hazır olmuşlardı.” (Öztürk, 2014: 87)

“Def'a Sultan Mehmed Han etrâf-ı âleme tekrar nâmeler perâkende kılup leşkerler cem' edüp, Rum-ili'nden Rum-ili leşkeri ve yeniçeriden on bin nefer kimesne ve kapu haklından on bin, ve on bin azeb ve Serf çerisi ve Bosna ve Eflak ve Kara Boğdan ve Mora vilâyeti çerisi ve dahi serehor ve ehl-i san'atdan bir nice bin

adam olup ve Anadolu'dan Anadolu leşkeri ve Karaman ve Rum, Amâsiyye ve Kastamoniyye ve Sinop ve Tarbozan leşkeri ve on bin dahi akıncılardan fi'l-cümle yetmiş seksen bin demür-polâd içinde gark olup toplar, tüfenkler, zenberekler, şişli kalkanlar, nebtîz harbeler; bu şevketile yürüyüp deryâ-yı umman gibi leşker hazır olup Uzun Hasan vilâyetine huruc edüp, Acem vilâyetine velvele düşüp yürüyüp bir nice vilâyetinden alup Karahisar derler anı aldı, ve şap ma'deni dahi anda olurmuş.” (Öztürk, 2014: 108)

“Ve girü bu yıl bir gazâ: Evrenos Beğ oğlu Ahmed Beğ derler, Arnavud'da Akçahisar'ı egirdürken garib yiğitlerle bekleriken, nâgâh deniz yüzünden girü on binden ziyâde kâfir gelüp, bunların üzerine yürüyüp, bunlar dahi hazır olup iki leşker birbiriyle buluşup azîm cenk olup, yaya kâfir bunları ovaya çeküp, Allâhu ta'âlâ hazreti kerem [ü] lutfundan rast getirüp, Hazret-i Risâlet'ün salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizât-ı bâhirat, zâhirât-ı berekâtında kâfirlere şikest vâkı' olup, gâziler kâfirleri, Fireng-i mel'unları eyle kırdılar kim, bî-had ve bî-kıyas, ve bir nice kâfirler Firenglerden diriyle bir nice başlarla dövllet eşiğine gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 114)

“Bu beğler dahi gâfil olup Kudret bir diürlü yüz gösterüp, bu taraftan Ungurus leşkeri hazır olup yaraklu, cebelü cevşenlü kâfirler gâfilîn bunların üzerine çıplak akıncıda cebe cevşen yok.” (Öztürk, 2014: 115)

“Sultan Bayezid Han hazır olan yeniçeri ve Rum-eli leşkeri ve Anadolu leşkeriyle Sultan Cem ardınca Karaman'a çıkup, Sultan Cem'i Karaman vilâyetinden çıkarup, Sultan Cem Karaman'dan çıkup Mısır'a gitdi, Mısır sultanı Kaytı Bay'a vardı.” (Öztürk, 2014: 118)

“Cenk eksüğüümüz değıldür, musâlaha edelüm deyüp bunlar dahi gerçek sanup, ol söze aldanup kendülere mağrur olup, bir hîleyle bunları gâfil kılup ale'l-gâfilîn Mısır'un ve Şam'un ve Haleb'in leşkeri hazır olup, bunlar gâfiliken Özbek Beğ ve Temrez Beğ gelüp üzerlerine yürüyüp bir azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 121)

“Ve girü bu taraftan Mısır sultanı Kaytı Beğ leşkerler cem' edüp dividârî Özbek Beğ ve Temrez Beğ, Mısır u Şam ve Haleb leşkeriyle Adana ve Tarsus

nâhiyetinde oturup Arab leşkeri, Arab kallâşları hazır olup, ve girü bu taraftan Sultan Bayezid Han Anadolu leşkeri ile ve güyegüsü Ferhad Beğ ve İshak Beğ'i, Karagöz Beğ'i, İshak Beğ'i bunlar dahi leşkeini cem' edüp Arab diyârına yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 121)

“Girü ol hinde Sultan Bayezid Han ebbeda'llâhu ta'âlâ devletehû ve rif'atehû girü bir güyegüsü kim, Anadolu beğlerbeğisi Hersekoğlu Ahmed Beğ ve Rum-eli leşkeri sancağı beği Mehmed Beğ veled-i Hızır Beğ dahi Anadolu'dan leşkerler cem' olup, Arab diyârına varup girü Adana'yile Tarsus sınırında Mısır ve Şam ve haleb leşkeri hazır olup Özbek Beğ, Temrez Beğ, iki leşkerler girü birbiriyle buluşup, girü Arab kallâşları bunları gâfil edüp: 'Biz cenk etmezüz, sultan bize cenk etmen dedi' deyüp, girü bunları kılup, bu meseldür kim derler: Arab cu'aydısı, Bağdad ayyârları, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan uğruları, Karaman kulmaşları, Rum vilâyeti gâzileri bunlarunla çıkışmak olmaz.” (Öztürk, 2014: 121-122)

“Ve girü Sultan Bayezid Han dâme saltanatehû Edrene'de karar edüp, birkaç ay durduktan sonra, Şa'ban ayının evâsıtında Edrene'den çıkup varup ulu bayram[ı] Kostantin'de edüp, ve girü Zilka'de ayının onunda Şenbe gününde Edrene'de olan yeni imâretün ve bîmârhânenün konukluğu olup, ulemâ ve fukarâ, ganî, fakîr, bay ve yoksul hazır olup, sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn Sultan Bayezid Han azzema'llâhu ta'âlâ celâlühû ve kadrahû imâretün konukluğuna varup iftihârü'l-a'yân, meşhurü'l-büldân, dâde-i cihan, mühendis-i zaman, müdebbir-i avân, Rüstem Çelebi-i kâmrân mezkûr imâretün nâzırı kim vardur; bu azizleri da'vet edüp, pâdişâhun ni'metine hazır olan azizleri hürmet ve izzetile konulkayup, imâret ve bîmârhâne ve medrese ve imâretün ehl-i vezâyifi yerine konulup, imâret ol dünden işlenüp tamam oldu, yerlü yerine konuldu.” (Öztürk, 2014: 124)

“Ya'kub Paşa hazır olan leşkerini bir yere cem' edüp, esirleri dahi bir yere getirüp ol arada gâziler ile meşveretleşüp, iş görmüşleriyle meşveret edüp:

Beyit

Meşveretle hâsıl olur her ümid

Meşveretdür bağılı işlere kilid” (Öztürk, 2014: 137)

“Âkabet zamanımızun ulemâları ol meclisde hazır olanlar Hazret-i Mevlânâ Efdaleddin ve Mevlânâ Arab ve Mevlânâ-i Kestellü ve kadı-asker ibn-i Hacı Hasan oğlu bunların akranı, emsâli ulemâlardan ittifak edüp dediler kim: ‘Her zamanda bunun gibi mâcerâlar olur.’” (Öztürk, 2014: 144)

“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlı ile karşı varup, kâfirler dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçır gibi olup kâfirler singun çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldükleri gibi ol vakit bunlar dahi bismi’llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp kâfirlerin üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerin gözüne ejderha gibi gözüüp görünüp kâfirlerin üzerine heman kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 177)

“Mihal bu haberi işidicek esbâbın tehyle edip ale’t-ta’cîl Osman huzurunda hazır olup el öpdüğünleyn an-samîmi’l-kalb Osman’a eyitdi: ‘Bana îmân arz etki, Müslüman oldum.’” (Öztürk, 2013b: 52)

“Ve dahi anda hazır olan azizlerle cem‘ oldular.” (Öztürk, 2013b: 64)

“Şâhin Lala dahi hazır olan gâzilerle küffârı karşılayıp ahşam karanusunda tablbâz kakıp, Allâhu ta’âlaya sığınp tekbir getirip, Şâhin Lala gâzilerle şâhin kargaya girer gibi kâfirin üzerine uğradı.” (Öztürk, 2013b: 86)

“ ‘Anlara mahabbetim ve iştiyâkım bir haddedir ki, eğer elimden gelse varıp anunile gazâda bile hazır olurum’ deyip, nice tenezzülât edip iştiyâk etmişidi.” (Öztürk, 2013b: 92-93)

“Hazır ol vaktine dedi.” (Öztürk, 2013b: 93)

“Sultan Murad Kütâhiyye’ye çıkıcak haber gönderip getirtti, tâ ki tedbirde hazır ola.” (Öztürk, 2013b: 94)

“*Andan hünkâr buyurdu harac-güzâr kâfirlere ki, yarağıle hazır olalar.*” (Öztürk, 2013b: 102)

“*Köstendil ve Sarac 'ile cümlesi hazır oldu.*” (Öztürk, 2013b: 102)

“*Eğer gelmezise hazır olsun ben varırım.*” (Öztürk, 2013b: 113)

“*Semendire ki feth olundu, Bosna kıralına pâdişâh adam gönderip eyitdi ki: 'Ya haraç ver ve yahud hazır ol sır vakit ki varırım' dedi.*” (Öztürk, 2013b: 138)

“*Hisar tamam olduğunlayın İstanbul tekvuruna adam gönderip eyitdi: 'Hisarı boşalt, ver; yohsa vaktine hazır ol, üş vardım.'*” (Öztürk, 2013b: 138)

“*'Benim maksudum oldur ki, seni memleketden ihrâc edip memleketi zabt edip, sâyir memleketime ilhâk edip, eğer râzı olmayıp inâd edersen hazır ol, seninle maslahatım vardır' deyü, mektubu verdi.*” (Öztürk, 2013b: 166)

“*Gözleroğlu bunu işidip key ta'accüb edip, eyitdi ki: 'Hazır olun.'*” (Öztürk, 2013b: 169)

“*Tez turun, yarağınız görüp, müretteb ve mükemmel düşmen yarağıyile hazır olup atlanın.*” (Öztürk, 2013b: 171)

“*'Üş hazır olsun ki, anı memleketden nice ihrâc etsem gerekdir' dedi.*” (Öztürk, 2013b: 181)

“*Sultan bu haberi işidicek yanında hazır olan üç bin mikdârı askerinin müretteb ve mükemmel edip heman tevakkuf etmeyip atlanıp düşmenden yana yürüyüp hücum edicek yine haber geldi ki, 'üş İsa Beğ çeriyle Gerede'ye geldi' dediler.*” (Öztürk, 2013b: 188-189)

“*Çün hakîka-i hâl anlardan ma'lum edinip, cenge hazır olunca, Sultan bu taraftan dahi tabl u nakâre çalıp, alemlerin çözüp, nefir ü surnâ âvâzı âleme dolup Rum serverleriyle yetişip, anlara mukâbil kondu.*” (Öztürk, 2013b: 189)

“*Ve illâ hazır olasın ki, üş vardım.*” (Öztürk, 2013b: 225)

“ *‘Hele ol evveli budur ki, kayın-atanıza Dulkadiroğlu’na bu hâli bile i’lâm edelim, anlar dahi hazır olup bizim ile bile olalar’ deyip eyitdi ki, Karamanoğlu bizimile yağı olduğu ma’lumundur, üzerine varuram.*” (Öztürk, 2013b: 225)

“*Ve eğer bu bâbda tekâsül edersen, vaktine hazır olasin.*” (Öztürk, 2013b: 226)

“*Yanına adam cem’ etmeğe meşgulken bu yanadan Bayezid Paşa ikişer atlı adam seçip, yortup, ale’s-sabah Konya ovasına yetişip, hazır olan askerile uğraşıp, Karamanoğlu Mehmed Beğ’i büyük oğlu Mustafa Beğ’ile tutdular.*” (Öztürk, 2013b: 227)

“*Şîr, şikârın öner gibi, kabzasındaki minkâr-ı tîr-i cân-hırâşla hazır oldu.*” (Öztürk, 2013b: 286)

“*Her kişi hengâm-ı cenge hazır ve evân-ı fursata nâzır olıcak vâdi şikemlerinde mahzûn olan top otlarına yer yer ateş degirdiler.*” (Öztürk, 2013b: 286)

“*Hazır olan azeblerle ve kullarımla varın, İnez’in limonuna girin.*” (Öztürk, 2013b: 291)

“*Bunun üzerine ahd olunmuşidi ki, pâdişâhdan ne vakit ki işâret oluna, hazır olalar.*” (Öztürk, 2013b: 313)

“*Haber gönderdiğim gibi hazır olup cümlesin alıp, Ağrıboz üzerine iledesin.*” (Öztürk, 2013b: 315)

“*Çün serîr-i saltanatda mukarrer oldu, memalik-i etrafdan, Hindistan’dan ve Mısır’dan ve Lih’den ve Ungurus’dan ve Fireng’den ve Magrib’den elçiler gelip, hünkârın huzuruna bir vakit hazır olup, cümlesine ihsan u in’âmlar eyledi.*” (Öztürk, 2013b: 348)

“*Hemandem şâh dahı olmuşdı hâzır
Dirüben leşkerini evvel âhir*” (Öztürk, 2001: 69 / b. 794)

“*Didi cellâda şeyh kim hâzır olgıl
Şehinşâh bu işe sen nâzır ol*” (Öztürk, 2001: 88 / b. 1012)

“Yigirmi bin oranı anda küffâr
Olup hâzır tururlarımış iy yâr” (Öztürk, 2001: 244 / b. 2876)

Hebaya varmak: (-) Boşa gitmek, yazık olmak.

“Şu devlet kim somı varur hebâya
Şu ‘izzet ki âhiri irer fenâya” (Uygur, 2007: 556)

Helake düşmek: (-) Helak olmak, yok olmak, ölmek.

“Çü Hak’tan tâc ü taht oldu nasîbi
Anun düştü helâke her rakîbi” (Tulum, 1977: 198)

Helake salmak: (-) Helak etmek, yok etmek.

“Ve hükm-i cihân-ârâ şöyle imzâ buyuruldu ki: ‘Bi-inâyeti’llâhi Ta‘âlâ’ çün yine bâd-ı savlet-i saltanatum ol ehl-i sefîne-i pür-zagînenün murâdı gemilerin garkâbı helâke saldı ve ol memleket-i hurrem-âbâd içindeki mahzûn u mahsûr olan ehl-i İslâm gamdan âzâd oldılar, gerektür ki ol tâyife-i hâyifenün ile tağılanlarından asker-i zafer-rehberi toyurup kal‘aların mesâlihî kemâ yenbağî kayurasın ve rây-ı sâyibiün muktezâsınca ile hüsn-i karâr viresün ve askeri zafer-yâba destûr virüp âsitâne-i devletüm türâbı takbiline müsâra ‘at idesin.” (Tulum, 1977: 132)

Helâklık vermek: (-) Helak etmek, yok etmek.

“Peygamberün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında ve gâzilerin i’tikâdında kâfire Hak ta ‘âlâ helâklık verüp, gâziler kâfirleri sıyup kâfirler dağılup gâziler kâfirleri kovagitdiler.” (Öztürk, 2014: 28)

“*Hak tebâreke ve ta‘âlâ Derencil Ban’ı kendü mağrurluğu ucundan kahr edüp helâklîğini verdi.*” (Öztürk, 2014: 138)

Helâllîğa almak: (+) Evlenmek, nikâhlanmak (Çağbayır, 2017b: 2433).

“*Orhan Gâzi gâzilere emr etdi kim: ‘ Bu dul avratları nikâh-ı şer‘ mücebince helâllîğa alun’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 58-59)

Hendek kesmek: (-) Hendek açmak, çukur açmak (Çağbayır, 2017b: 2440).

“*Temür hendek kesdi.*” (Öztürk, 2013a: 105)

Her biri bir memleket haracına değer olmak: (-) Çok değerli olmak.

“*Tâ kim üzerünüze dil hazînesinden bî-semen söz gevherlerin nisâr idelim ki her biri bir memleket harâcına deger ola.*” (Uygur, 2007: 66)

Hesaba gelmek: (-) Sayılmak.

“*Ve girü şehr-i Üsküb’de bir hâdise dahi olup, Cemâziyelûlâ’nun evvelinde Vardar suyu derler, bir su gece ile tutup taşup yalunuz Üsküb şehri içinde hisâba gelen beş yüz kişi suya boğuldu helâk oldu derler.*” (Öztürk, 2014: 175)

Hesaba gelmez: (+) Sayılmayacak kadar çok (Çağbayır, 2017b: 2446).

“*Gördüm bu cihan garâyibin çok
Gelmez hesâba anılmazı yok*” (Öztürk, 2013a: 4)

“*Karataraş hod bî-nihâyetdi; hesâba gelmezdi.*” (Öztürk, 2013a: 170)

“Meğer Asfiyye malı gâyet çoğıdı, bî-kıyas idi, hisâba gelmezdi.” (Öztürk, 2014: 91)

“O kadar esir çıkardılar kim hisâba gelmez.” (Öztürk, 2014: 154)

“Sultan Alâaddin fi’lhâl göçüp ba’zı leşkerile Ertuğrul’u kal’a üzerinde koyup, ‘sa’y et, feth edeydin ola mı?’ deyip gidip, Tatar dahi karşılayıp Boğa-öyüğü’nde uğraşıp Tatarı bir vechile kırdı ki hisâba gelmez.” (Öztürk, 2013b: 32-33)

“Alıp gelip bir hoş makâma kondurup envâ’i ziyâfetler etdi ki, hisâba gelmez.” (Öztürk, 2013b: 203)

Hesaba sığmaz: (Hesaba gelmez) Sayılamayacak kadar çok (Çağbayır, 2017b: 2446).

“Bu lezzât-ı rûhânî akabince, lezâyiz-i nefsânî dahı -ki ta’âm-ı velîmedür-meclise vü ehline münâsib çerb dâneler, zû-elyelerle, mahtûf u şîrîn zerdeler ve zîrvâlar ve sükkerî aşlar, reşîdiyye ve muhallebi ve mâmûniyye ve gülâçlar ve tüffâhiyyeler ve tavuk kalyeleri ve çevürme kuzılar ve tavuklar ve kazlar ve ördekler, dahı envâ’-ı mat’ûmât-ı lezîz -ki hisâba sığmaz- pâdişâhâne bî-dirîğ çekildi.” (Tulum, 1977: 89)

“El-kıssa, şol kadar araba vü yarağ alındı ki, hisâba sığmaz.” (Tulum, 1977: 139)

“Karâr-ı sünnet-i evvel üzre, ‘ve len tecide li-sünneti’llâhi tebdîlâ’, sıbyân u sabâyâsın bi-esrihim seby ü esr ittiler, ve horyadın zencîr zencîr getirüp, her menzilde hisâba sığmaz kâfirlere kılıç üşürüp, pâdişâh huzûrında kırarlar idi.” (Tulum, 1977: 144)

“Gâzîler ele aldılar, şol kadar kırdılar ki, hisâba sığmaz.” (Tulum, 1977: 144)

“Pâdişâh-ı cüvân-baht dahı bunlardan beğlerine vü kullarına şol kadar in’âm itti ki hisâba sığmaz.” (Tulum, 1977: 202)

“*Ve mehâbîb-i Keşmîrî-i Kara-Boğdan, kız ve oğlan, bî-hadd ü pâyân kayd-ı esre düştüler; ve ağnâm-ı ganâyim ve sâyir mevâşî şol kadar sürüldi ki, hisâba sığmaz.*” (Tulum, 1977: 209)

Hesabı sağışı yok: (Haddi hesabı yok) Sayılamayacak kadar çok (Çağbayır, 2017b: 2446).

“*Develer yükile getürdiler çok
Kim anun hiç hisâbı sağışı yok*” (Gültaş, 1996: 273 / b. 1886)

Hesabı yok (+) Sayılamayacak kadar çok (Çağbayır, 2017b: 2446).

“*Nice kim geleninün yok hisâbı
Dahi artuk durur in ‘âm-ı bâbî*” (Gültaş, 1996: 274 / b. 1896)

“*Ve karatarâşa hod ne i ‘tibârdı, hesâbı yoğidi.*” (Öztürk, 2013a: 170)

“*Altun, gümüş tebsiler ve mevcüş maşrabalar hesâbı ve kıyâsı yoğidi.*” (Öztürk, 2013a: 170)

“*Esirden ve maldan ve hem ol vilâyetde olan hisarlarda ve şehirlerde ol kadar hazîneler buldular kim hisâbı yok.*” (Öztürk, 2013a: 235)

“*Toplar, tüfekler, zenberekler ve dahi havâyî toplar, ve ulu ulu toplara ve darbuzenlere hisâb yogıdı.*” (Öztürk, 2014: 163)

“*Kara taraşa hod ne i ‘tibar; altun, gümüş avadanlığı, mücüşler, tebsiler ve maşrabaların gâziler elinde hisâbı yoğidi.*” (Öztürk, 2013b: 266)

“*Kırılan kâfirün hiç yok hisâbı
Virür Hak şâha işbu feth-i bâbî*” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1817)

Hevâ-yı nefse uymak: (Nefsine uymak) Bedenin isteklerine uymak yolunda günah sayılan davranışlarda bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4324).

*“Hevâ-yı nefse uydugıün ol er
Gider başın alup andan o server”* (Öztürk, 2001: 78 / b. 891)

Hey urmak: (-) Yuhalamak (Çağbayır, 2017b: 2450).

“Bursa halkı hey urup, eytdiler: ‘Osmanoğlu’nun ölüsünden böyle korkup kaçdın, vay eğer dirisi gele.’” (Öztürk, 2013b: 224)

“Yeniçeriler bu hâli görüp hey urup, ‘hay! Bire hâyin ve hâyif Türkmanlar! Dahi kılıç çıkıp, ceng olmadın bu muhanneslik nedir ki, böyle kaçarsız?’ deyip çağrırdılar.” (Öztürk, 2013b: 326)

Heybet almak: (-) Korkmak (Çağbayır, 2017b: 2450).

“Bu cengi görüp hayran kalup heybet alalardı; zîrâ kim anlarda toplar, tüfenkler, zenberekler olmazdı.” (Öztürk, 2014: 68)

*“Cihanda [şöyle] dutmuşıdı şöhet
Bu dehrün halkı almışıdı heybet”* (Öztürk, 2001: 179 / b. 2093)

Heybet düşmek: (Korku vermek) Korkutmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

“Mirçi kâfire bu heybet düşüp, gönlüne korku düşüp, gördü kâfirler çok kırılmış deyü.” (Öztürk, 2014: 32)

“Ya ‘kub Paşa dahi eyle i ‘tikâdla cenge girdi kim, anka hava yüzünden şikârına iner gibi inüp, kâfirlerin ardından girüp önünden çıkup kâfirleri şöyle kırup kâfirlerin üzerine heybet düşüp, Derencil Ban-ı mel’un hod kendüye mağrur olmuşdu.” (Öztürk, 2014: 138)

“Tabanı karşı durmağa tâkat getürmeyüp gâziler dahi kâfirlerin hezîmet olduğunu bilüp, girü tekbir getürüp Allah Allah âvâzesi gâzilerin tekbir âvâzi, kâfirlerin üzerine heybet düşüp, kâfirlere ol gün san arasat günü olmuşdu, yahud İsrâfil sûrun ürmüşdü.” (Öztürk, 2014: 138)

“Şu resme kâfir üzre düşdi heybet
Ki itmez oldu şeh devrinde ‘izzet’” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2177)

Heybet salmak: (Korku salmak) Kendisini bilen ve duyan herkeste korku yaratmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

“İnez’i han râyla aldı anun
İçine dîn heybeti saldı anun” (Öztürk, 2012: 55 / b. 717)

Heyecana gelmek: (+) Coşmak, heyecanlanmak (Çağbayır, 2017b: 2451).

“Bu devâ’î-i zafer-fehâvî birle kuvvet-i gazabiyye-i kahramânî -ki âteş-i heybet-i cihân-sûzından âfâka bir şu’le irse, tarafetü’l-ayn içinde âlem ‘ke-en lem tagne bi’l-ems’ ola idi- heyecâna geldi, ve fassâd-ı kahr-ı ‘hüve’l-kahhâru zü’l-kuvveti’l-metîn’, nîş-i hûn-rîz-i,

Mısrâ‘

İnne’l-mürâhife li’l-udâti mebâzi’u

birle şerâyîn-i şer-âyîn-i düşmenden kan akıtmağa, belki cân almağa müteşemmir oldı.” (Tulum, 1977: 157-158)

Hissa almak: (Payını almak) Kendine ayrılmış olan şeyi almak, kabul etmek (Çağbayır, 2017d: 4651).

“Çün ol ni’metten aldun sen de hissa
Dürîş sükrine gel uzatma kıssa” (Tulum, 1977: 189)

Hışmına uğramak: (+) Birisinin öfke ve kızgınlığından dolayı zarara uğramak (Çağbayır, 2017b: 2468).

“Karamanoğlu bu kişilerin cevapların işidip başın dahi hareketin göricek can başına sıçrayıp, ‘Bire, beni er hışmına uğratdınız’ deyip, Ali Dede’yi şehid edenin, buyurdu, boynun urdular.” (Öztürk, 2013b: 268)

Hızır gibi yetişmek: (+) Çok sıkışık durumda olan birinin beklemediği anda başka biri yardıma gelmek (Çağbayır, 2017b: 2473).

“Hızır gibi bun deminde bî-çârelere meded yetişevüz.” (Öztürk, 2013b: 31)

“Hızır gibi bun deminde bî-çârelere meded yetiše dest-gîr olavuz dedi.” (Öztürk, 2013b: 31)

Hiçe satmak: (-) Yok pahasına vermek, karşılık alamayarak telef etmek (Çağbayır, 2017b: 2476).

“Anı dâhı cihan pür çün unutdı

Cihan benim dirken hiçe satdı” (Öztürk, 2001: 187 / b. 2188)

Hiçe saymak: (+) Önem vermemek, önemsiz bulmak (Çağbayır, 2017b: 2476).

“Anun-çun hiçe saydılar erenler

Hakikat hâline âgâh olanlar” (Uygur, 2007: 554)

Hiçe varmak: (-) Boşa gitmek, işe yaramamak.

“Sonı hep hiçe varur her işinün

Sebâti yok-durur hiç cünbişinün” (Uygur, 2007: 554)

Hisse almak: (+) Ders çıkarmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1104).

“*Diyelim nice olduğunu kıssa*

İşiden cânlar ondan ala hisse” (Uygur, 2007: 452)

Hizmete durmak: (-) Birinin hizmetinde bulunmak.

“*‘Hizmetüne turayın’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 139)

“*Andan Yenişehir’e gelip birkaç gün anda tevakkuf edip, Karasi ve Saruhan ve Aydın vilâyeti halkı ve sipâhileri gelip ‘taht ü devlet müstedâm olsun’ deyip mecmû‘ cân u gönülle hizmete durdular.*” (Öztürk, 2013b: 183)

“*Ki ben kanda varam ol şâh katına*

Varuban turam anun hizmetine” (Öztürk, 2001: 86 / b. 985)

“*Didiler çâkerüz şâh tapuna*

Buyurun turmuşuz biz hizmetüne” (Öztürk, 2001: 181 / b. 2109)

Hizmetinde durmak: (-) Birinin hizmetinde bulunmak.

“*Kara Yusuf dahı Mîr Ahmed anda*

Bular şâhun dururlar hizmetinde” (Öztürk, 2001: 74 / b. 839)

“*Ki ben kanda varam ol şâh katına*

Varuban turam anun hizmetine” (Öztürk, 2001: 86 / b. 985)

“*Geceden subha degin cümle encüm*

Tururlar hizmetinde olmayup güm” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2363)

“*Dururlar hizmetinde bağlayup saf*

Yolında pâdişâhun olup âsâf” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2366)

“Geçürürler bu veche rûzgârı
Turur şâh hizmetinde ber-karârî” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2367)

“Melekler dahı gelüp şâh katında
Tururlar cem ‘oluban hizmetinde” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2368)

“Egerçe biz günehkâruz katunda
Sürüp yüz turmuşuz [kim] hizmetinde” (Öztürk, 2001: 220 / b. 2584)

“Turur ol hizmetinde pâdişâhun
Yüz urup dâyimâ ‘âlem-penâhun” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2998)

Hor bakmak: (+) Önem vermemek, değersiz saymak (Çağbayır, 2017b: 2503).

“Süleyman’sın katundayam senün mûr
Süleyman bakmadı karıncaya hor” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1493)

Hoş geçmek: (-) Hoş vakit geçirmek, iyi yaşamak (Çağbayır, 2017b: 2509).

“ ‘İmâretler yapa ide çoğ in ‘âm
Ki hoş giçe garîb u cümle eytâm” (Uygur, 2007: 74)

“Ki dâr’ul-feth ola hem dâru’l-İslâm
İçinden hoş geçeler hâs-ıla ‘âm” (Uygur, 2007: 102)

“Ve dahı buyurdı ki ol câmi’ün yemîninde ve yesârında sekiz ‘âlî medreseler
yapalar; içinde ehl-i ‘ilim şuguller eyleyeler, hoş geçeler.” (Uygur, 2007: 152)

“Ki dâru’l-feth kıldı ehl-i İslâm
İçinde hoş geçerler hâs-ıla ‘âm” (Uygur, 2007: 160)

“Gâziler geçdi kâfir mülkine hoş
Nice kâfir sarayın etdiler boş” (Öztürk, 2013a: 68)

“Niceler fakîr geldi ganî gitdi pâdişâhun eyyâm-ı devletinde ve dahi saltanat
sa’âdetinde hoş geçdiler.” (Öztürk, 2013a: 203)

“Memleketimiz, vilâyetimiz âbâdândur refâhiyyetle, yoksul kavm adl
sâyesinde hoş geçüp kurd koyunile, dilkü arslanla, serçe ankayla, güğercin şâhin ile,
keklük doğanile, karınca sinek ile, kırlanguç kelebek ile dükeli bunlar biribiriyle
dostluk edüp, pâdişâhımızun eyyâm-ı devletinde hoş geçerler.” (Öztürk, 2014: 184)

“Ve sultan Murad memleketinde emn ü eman ve rahat ziyâde olduğundan ötürü
yetmiş iki millet gelip anun sâyesinde hoş geçip Rum’da karar kılmışlardı.” (Öztürk,
2013b: 279)

Hoş gelmek: (-) Beğenilmek (Çağbayır, 2017b: 2509).

“Musâhabeti, sultân-ı ‘âlemün mübarek mizâcına hoş gelmişdi.” (Uygur, 2007:
516)

“ ‘Eyle olsa fazîlet bunda kevserden ziyâde olmaz mı?’ diyicek, merhum,
magfûr Sultan Murad Han Gâzî’ye -ce’ale’l-cennete mesvâhu- bu kelâm, gâyet hoş
gelür.” (Uygur, 2007: 580)

“Pâdişâha be-gâyet hoş geldi.” (Öztürk, 2013a: 203)

“Bu hareket Dulkadir beğlerine hoş gelmedi.” (Öztürk, 2013a: 208)

“Bu muhtesib gelmesi pâdişâha hoş gelmedi.” (Öztürk, 2013a: 273)

“Sultan bu haberleri işidip şâd olup hoş gelip tabl u dem verip buyurdu, ‘Sâhibin
Karahisar’ın Türkü’nün halkı mu’âvenete vara.’” (Öztürk, 2013b: 47)

“Orhan’a bunların bî-tekellüf böyle etdikleri hoş gelmeyip fi’lhâl çağırıldı ki, ‘il, vilâyet ahd ü amanile şimden girü Orhan Gâzî’nindir.’” (Öztürk, 2013b: 72)

“Hünkâra hoş gelip İskenderiyye tekfurunu hil’atleyip Lala Şâhin’i ana koşup akına gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 100)

“Kemîneye şöyle hoş gelir ki, Hak ta’âlâya tevekkül edip erkenden varıp yerin iyisin alıp, ol sana gelip andan iveceklik etmiyevüz, evvel cenge ol ikdâm ede.” (Öztürk, 2013b: 114)

“Hekim Sinan’ın bu sözü Sultan’a hoş gelip hiç koyuvermedi.” (Öztürk, 2013b: 227)

“Hünkârın, Mahmud Paşa kıralla ahd ettiği hâtırına hoş gelmedi.” (Öztürk, 2013b: 309)

Hoş görmek: (+) Gerçekte kızılacak, gücenilecek bir davranışı affetmek; müsamaha ile karşılamak (Çağbayır, 2017b: 2509). (-) Beğenmek, uygun bulmak.

“Hoş görürdi anı kim ‘âbid ola
Hoş dutardı anı kim zâhid ola” (Atsız, 2013: 155 / b. 259)

“Senünle gel bugün iy dil bu hâli hoş görelüm
El irgürince visâle hayâli hoş görelüm” (Tulum, 1977: 143)

“Acebdür bu şevketle Uzun Hasan
Ne hoş gördi kaçmağı vech-i hasen” (Tulum, 1977: 165)

“Bu fethi dahı Hak kibelinden hoş gördi.” (Uygur, 2007: 192)

“Sultân, bu sözi gâyet hoş gördi.” (Uygur, 2007: 266)

“Şâh-ı ‘âlem bu fethi dahı Hak kibelinden hoş gördi.” (Uygur, 2007: 268)

“Şâh-ı ‘âlem bu fethi dahi Hak kibelinden hoş gördi.” (Uygur, 2007: 306)

“Bu fethi dahi sultân-ı ‘âlem Hak kibelinden hoş gördi, şâd u handân oldu.”
(Uygur, 2007: 320)

“Ve ehl-i şevk yârenler dahi akar subar katında nâzik gölgelerde ve mu’tevil
havâlarda cem olup, eyyâm-ı bahârı hoş görüp ‘ıyş u tarab birle geçerlerdi.”
(Uygur, 2007: 374)

“Kati hoş gördi fikrin pâdişâhun
Du’â-yı devletin eyledi şâhun” (Uygur, 2007: 394)

“Bu fethi dahi gey hoş gördi sultân
Dönüp vardı otaga şâd u handân” (Uygur, 2007: 404)

“Yine nu fethi dahi sultân-ı ‘âlem, Hak Subhânehu ve Ta’âlâ kibelinden hoş
gördi; yine nûr-ı mu’cizât-ı Muhammed Rasûlullâhi-salavâtu’llâhi ‘aleyhim ecma’in-
zâhir oldu.” (Uygur, 2007: 448)

“Bu fethi dahi Hak kibelinden hoş gördi, şâd oldu.” (Uygur, 2007: 468)

“Sultân-ı ‘âlem, bu fethi dahi Hak kibelinden hoş gördi, cân u gönülden şâd
oldı, Hakk’un vahdâniyyetine çok çok şükürler eyledi, ‘Bi-hamdi’llâh ki fetih, nusret
bizüm-ile yâr oldu’ didi.” (Uygur, 2007: 500)

“Sultân-ı ‘âlem bu fethi dahi Hak kibelinden hoş gördi, cân u gönülden şâd
oldı.” (Uygur, 2007: 504)

“Bu fethi, Hak kibelinden gâyet hoş gördi, cân u gönülden şâd oldu.” (Uygur,
2007: 588)

“Lâ-cirem bu fethi dahi şâh-ı ‘âlem, Hak kibelinden hoş gördi.” (Uygur, 2007:
594)

“Ve bir dahi sana mutî‘ olanları hoş gör.” (Öztürk, 2013a: 45)

“Hatunlarını ve kendüleri dahi be-gâyet hoş gördüler.” (Öztürk, 2013a: 67)

“ *‘Ve illâ Hakk’un takdirinde her neyise hoş görelüm’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 85)

“*Paşalarile kadı-askerleri hoş göreler.*” (Öztürk, 2013a: 95)

“*Dâyim hoşça görüp gönülcüğün ele alurdu.*” (Öztürk, 2013a: 117)

“*Sultan Alâaddin dahi kabul edüp bunları hoş gördü.*” (Öztürk, 2014: 9)

“*Süleyman Paşa bu kâfiri hoş görüp hil’atledi.*” (Öztürk, 2014: 20)

“*Sultan Bayezid hoş görüp bir kızını verdi.*” (Öztürk, 2014: 127)

“*Ol dahi varup Köstendil sancağında olan yarar adamları ile üç yüz kişiyle gelüp cebrî Tuna suyunu geçüp Mesih Paşa’yı eslemeyüp Kara Boğdan sınırına varup, Kara Boğdan beği İstepan Mahmud Çelebi’yi hoş görüp ağırladı.*” (Öztürk, 2014: 152)

“*Pâdişâh dahi anları hoş görüp ri’âyet edüp, bir habbelerini almayup yerlü yerinde karar etdiler.*” (Öztürk, 2014: 174)

“*Orhan dahi bunları hoş görüp yine yerlerinde mukarreretdi.*” (Öztürk, 2013b: 71)

“*Sultan bunları be-gâyet hoş görüp re’islerine hil’at verip, günahların afv edip her birine istimâlet edip dil-hoşluk etdi.*” (Öztürk, 2013b: 163)

“*Sultan bunları hoş görüp gönlü güçâde olup ferah oldu.*” (Öztürk, 2013b: 179)

“*Bu tarafda Sultan’a haber oldu ki, karındaşın Îsâ Beğ yine ile güne girip kendiye mutî’ olanın hoş görüp, mutî olmayanın yakıp yıkıp, emvâl-i Müslümanı gâret etmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 186)

“*Emir Süleyman dahi bunları be-gâyet hoş görüp, her birine istimâletler edip, gelip şehre girip konu.*” (Öztürk, 2013b: 195)

“*Hünkâr seni hoş görür.*” (Öztürk, 2013b: 247)

“Ne kim andan gelür görmek gerek hoş
Anun emrin söz itmez kimsene cûş” (Öztürk, 2001: 161 / b. 1865)

Hoş tutmak: (+) Birine sevecen ve iyi davranmak (Çağbayır, 2017b: 2509).

“Hoş görürdi anı kim ‘âbid ola
Hoş dutardı anı kim zâhid ola” (Atsız, 2013: 155 / b. 259)

“Bunlar bizi hoş tutdular.” (Öztürk, 2013a: 22)

“Hatunlarını ve dahi oğlanlarını ve kızlarını be-gâyet hoş dutdular.” (Öztürk, 2014: 21)

“Biz bu ile garib geldikde bizi hoş tutup konşuluk etdiler.” (Öztürk, 2013b: 41)

“Ve dahi sana mutî’ olanları hoş tutasın.” (Öztürk, 2013b: 59)

Hoşa gelmek: (-) Beğenilmek (Çağbayır, 2017b: 2508).

“Derûnumdan çü gönlüm cûşa geldi
Bu söz anun buhârı hoşa geldi” (Öztürk, 2001: 14 / b. 158)

Hoşça tutmak: (Hoş tutmak) Birine sevecen ve iyi davranmak (Çağbayır, 2017b: 2509).

“Biz bu ile garib geldikde bizi hoş tutup konşuluk etdiler.” (Öztürk, 2013b: 41)

“Ve dahi sana mutî’ olanları hoş tutasın.” (Öztürk, 2013b: 59)

Hudâ bilir: (Allah bilir) Kimse bilmez, belli değil (Aksoy, 1988: 564).

“Haber vir var-iken dilde mecâlün
Hudâ bilür ne olısar çü hâlün” (Uygur, 2007: 252)

Huda emrine varmak: (-) Ölmek.

*“Ki sultânun beş oğlu olmuşıdı
Hudâ emrine üçü varmuşıdı”* (Öztürk, 2001: 135 / b. 1548)

Hûnu Ceyhûn eylemek: (-) Çok kan dökmek, çok insan öldürmek.

*“Hasm gerçi kim şebîhûn eyledi
Leşkerinden hûnu Ceyhûn eyledi”* (Öztürk, 2012: 57 / b. 742)

Huruşa gelmek: (-) Coşmak (Çağbayır, 2017b: 2535).

*“Bu taraftan dahi iki asker cûş(u) hurûşa gelip birbirine mukâbil olup kitâl
içün, saflar arâste edip, meydan erenleri ileri yürüyüp devlet kangı tarafa
müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın meydana depip
cenge başladı.”* (Öztürk, 2013b: 181)

*“Tabî‘at cehd idüp geldükçe cûşa
Komazdı gönümi gele hurûşa”* (Öztürk, 2001: 17 / b. 203)

Huzur vermek: (+) Gönül rahatlığı tattırmak, dirlik vermek, dinlendirmek
(Çağbayır, 2017b: 2540).

*“Hak Ta‘âlâ ve Tebârek çü mübârek lakabın -‘ve‘l-ekâbü tünzelü mine‘s-
semâ‘- zıllu‘llâhi fi‘l-arz itti, zîr-i sâye-i İlâh olan merdân-ı Hudâ‘ya virdüğü huzûr u
rahâti ve vüfûr-ı refâhiyyeti, âmme-i beriyyet üzre vücûd-ı pür cûdından feyz eyleyüp,
ilâ yemi‘l-mev‘ûd zât-ı pâkini hasâyil-i latîfe ve fezâyil-i şerîfe birle mütehallî vü
bâkî tuta.”* (Tulum, 1977: 23)

“Gece gündüz bunlar Gelibolu kâfirlerine huzur vermez oldular.” (Öztürk,
2013a: 67)

“Derler ki, birkaç yıldan sonra Karahisar’ın küffârı Ertuğrul’a huzur vermez olup adâvet izharına başladılar.” (Öztürk, 2013b: 32)

“Ve bi’l-cümle kâfire huzur vermeyip, kal’aları döğmekde taksir etmezleridi.” (Öztürk, 2013b: 266)

Huzurunu gidermek: (Huzurunu kaçırmak) Rahatsız etmek, dirliğini bozmak, tedirgin etmek (Çağbayır, 2017b: 2540).

“Bunlar benim be-gâyet huzurumu giderür.” (Öztürk, 2013a: 215)

“Andan Ya’kub Ece’ye Gâzi Fâzıl’ı yoldaş koşup bunları bir nice gâzilerile Gelibolu’ya havâle kılıp, kâfirlerin huzurun giderip, iskelesine adam çıkartmaz oldular.” (Öztürk, 2013b: 77)

“Şol İsfendiyar vilâyeti ki, Kastamonu ve Sinop ve Koyulhisar’dır, benim huzurumu giderir.” (Öztürk, 2013b: 301)

Hükmü geçmek: (+) Sözü dinlenir, uygulanır olmak (Çağbayır, 2017b: 2544).

“Geçerdi şarka garba hükmi anun
Yaraşık şâhı-y-ıdı bu cihânun” (Uygur, 2007: 326)

“Murâdı okı irişsün nişâna
Ki geçsün haşre dek hükmi cihâna” (Uygur, 2007: 338)

“Anundı mâl u esbâb u hazîne
Geçerdi hükmi anun kamusına” (Uygur, 2007: 342)

“Muhammed Han sultân-ı zamâne
Geçerdi hükmi ser-tâ-ser cihâna” (Uygur, 2007: 370)

“Murâdı okı irişsün nişâna
Ki geçsün hükmi ser-tâ-ser cihâna” (Uygur, 2007: 378)

*“İsfendiyâr-devr-idi, İskender-i zamân
Milk-i cihâna hükmi geçer pâdişâh-idi”* (Uygur, 2007: 526)

“Ve Acem vilâyetine ve Semerkand’a dahi hükmü geçerdi.” (Öztürk, 2014: 77)

“Ve bu taraftan Ungurus, Leyh ve Maskos vilâyetine varınca dek hükmü geçerdi.” (Öztürk, 2014: 78)

*“Ki şimdi döşegi yir yasdugı taş
Dahu hükmin geçer mi göre kardaş”* (Öztürk, 2001: 116 / b. 1335)

*“Geçerken her diyâra hükmi iy yâr
Ana gösterdi kesret dehr ü nâçâr”* (Öztürk, 2001: 189 / b. 2210)

Hükmü gitmek: (Hükmü geçmek) Sözü dinlenir, uygulanır olmak (Çağbayır, 2017b: 2544).

*“Kimin dirler cihâna hüküm iderdi
Ki şarkdan garba dek hükmi giderdi”* (Uygur, 2007: 434)

*“Yidi iklime zîra hüküm iderdi
Ki şarkdan garba dek hükmi giderdi”* (Uygur, 2007: 506)

*“Kanı milk-i cihâna hüküm idenler
Ki şarkdan garba hükmi gidenler”* (Uygur, 2007: 510)

Hükmü yürüme: (-) Buyruğu geçmek, sözü dinlenmek (Çağbayır, 2017b: 2544).

*“Rûy-ı cihâna hüküm-i şerîfun yürüeyeli
Zulmün dürildi defteri oldı cihana mîr”* (Öztürk, 2001: 199 / b. 2327)

(Birinin) Hükümünde olmak: (-) Hakimiyeti altında olmak.

“Her birine merhamet gözi-le nazar idüp himmet kıldı ve emr itdi ki, her birinüz girü atalu, atanuz ocagina varun, vilâyetinüze hükm idün, tâ kim Anadolu gendü hükminde ola.” (Uygur, 2007: 84)

“Onkurûs ve Firengistan ve Deşt ve Kıfçak ve Bosna ve Arnavud ve İflâk, tâ hadd-i Magrib’e dek berrü bahr ve il ve şehri, cemî’ hükminde.” (Uygur, 2007: 110)

Hükümüne girmek: (-) Bir kimsenin hâkimiyeti altında bulunmak.

“Hükme girdi vardur üç sancak il
Küre kân-ı zer değül ancak il” (Öztürk, 2012: 57 / b. 737)

Hüküm sürmek: (+) Yönetimi elinde bulundurmak (Çağbayır, 2017b: 2544).

“Bular sürdi cihanda hükmi vâfir
Ölem sanmazlarıdı evvel âhir” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1528)

Hüner göstermek: (+) Ustalığını ortaya koymak, becerisini sergilemek (Çağbayır, 2017b: 2544).

“Hüner gösterse şeh öninde her bâz
Hümâ bigi olur lâ-büd ser-efrâz” (Uygur, 2007: 408)

“Demidir bugün gösteresiz hüner
Göreler anadan nice doğar er” (Öztürk, 2013b: 121)

“Yig erler anda gösterür hünerler
Girip düşman olandan aldılar ser” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1798)

Hürmetini düşürmek: (-) İtibarsızlaştırmak, saygınlığını yok etmek.

“Pâdişâh gâyet hışm etdiği kişinin, hürmetin düşürmek için sakalın keseridi.”
(Öztürk, 2013b: 68)

Hürmetten düşürmek: (-) İtibarsızlaştırmak, saygınlığını yok etmek.

“Pâdişâh gâyet hışm etdiği kişinin, hürmetten düşürmek için sakalın keseridi.”
(Öztürk, 2013b: 68)

Hüsran içinde kalmak: (Hüsrana uğramak) Yapılan bir iş veya girişimden beklenen sonucun elde edilememesi yüzünden büyük üzüntü duymak, çok üzülme (Çağbayır, 2017b: 2552).

“Kamumuz kalmışuz hüsran içinde
Çog itmişüz güneş devran içinde” (Uygur, 2007: 230)

İldırım gibi: (Yıldırım gibi) Çok hızlı bir biçimde (Çağbayır, 2017e: 6386).

“Turkut Alp, İynegöl tekvuru Aya Nikola işidip kaçay deyip, tezcek ildırım gibi yetişip İynegöl’ü muhâsara etdi.” (Öztürk, 2013b: 45)

“Hünkâr dahi destur verip Sultan Bayezid arslan gibi anrayıp ejderhâ gibi gıgırıp, ildırım gibi yetişip sanki Karaman leşkeri bir mişeydi ateş düşüp yanmağa başladı.” (Öztürk, 2013b: 97)

“Bayezid Han, kâfire ildırım gibi yetişip, kurt koyuna, şâhin karkaya girer gibi tekbir getirip, ‘yâ Allah’ deyip Hamza-vâr na’ra urup dokundu, fi’lhâl kâfir leşkerin dağıtmaya başladı.” (Öztürk, 2013b: 126)

“Hünkâr, ildırım gibi Tarakulu Bolu’ya çıkıp, anı feth edip Kastamonu’ya varıcak Kötürüm Bayezid oğlu İsfendiyar kal’adan çıkıp Sinop’a girip hünkâra elçi

gönderip eyitdi: ‘Sultanımdan ümid oldur ki, işbu oturduğum yercüğezi bana sadaka ede.’” (Öztürk, 2013b: 135)

“İldırım gibi fi’lhâl ben dahi işde yetişdim” (Öztürk, 2013b: 137)

Israr göstermek: (-) Israr etmek.

“Bunun emsâli sarp yirlere ve hasîn tağlara, her birine, bir nâhiyetün küffâr-ı eşrârı müctemi’ olup, bir iblîs-i be’îs re’îs tutunup, temerrüd ü inâd üzere isrâr gösterüp, asker-i zafer-rehber ile mümâna’a vü müdâfa’a kasdın ideler idi.” (Tulum, 1977: 124)

“Bu sît-i mehâbet-i zâhire ve satvet-i kâhireden kefare-i melâ’in deng ü hayrân olup, sarp tağlara ve sa’b derelere beceneler olup, derbendler kesüp, müdâfa’a ve mümâna’a umûrında ol ki makdûrlarıdur, sarf idüp, gâyet-i şakâvetten temerrüd idüp, inâd üzere isrâr gösterdiler.” (Tulum, 1977: 140)

Isuz kalmak: (Issız kalmak) Tenhalaşmak, boşalmak, ıssızlaşmak (Çağbayır, 2017b: 2593).

“Her biri bir tarafa ve bir vilâyete ve memlekete gidüp perâkende oldular, şehir isuz kaldı.” (Öztürk, 2014: 87)

“Şehr-i Kostantin girü isuz kaldı.” (Öztürk, 2014: 90)

“Şehr-i Kostantin girü yedi yıl isuz kaldı.” (Öztürk, 2014: 98)

“Bu mübârek gazâ oldukda Ali Beğ gitdükde il isuz kaldı deyü, Ungurus kâfiri leşkeri gelüp Belgrad’dan geçüp Semendre yöresini yakup yıkup harâb edüp yağma ve talan edüp tavarlarını sürüp bir nice kâfir köylerini hâk-yek edüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 144)

“İşitdi şâh kim ölmüş şâhı Mısr’un

Isuz kaldı çü gitdi şâhı ‘âsrın” (Öztürk, 2001: 96 / b. 1107)

İztrap vermek: (-) Acı çektirmek, üzme, tasalandırmak (Çağbayır, 2017b: 2595).

“Nâgâh sâ’ika gibi içlerine uğrayıp, cem’iyyet-i müşrikîne tamam derecede tezelzül ve ıztırâb verip, bir zaman alaylarını kârûbân içine ulak, zag arasına şâhin girmiş gibi allak bullak eyledi.” (Öztürk, 2013b: 125)

İblise uymak: (Şeytana uymak) Kötü bir iş yapmak veya böyle bir isteğe kapılmak, doğru yoldan çıkmak, sapıtmak (Çağbayır, 2017d: 5413-5414).

*“Uyup iblîsi ‘l-la’îne oldu merdûd-ı ebed
Çün ‘inâd itdi senün şer’ünde Bû Cehl-i bahîl”* (Uygur, 2007: 44)

İbret almak: (+) Bir olaydan edindiği izlenimlerden kendisine hareket tarzı belirlemek, ders almak, hisse kapmak (Çağbayır, 2017b: 2613).

*“Şeh Süleyman yedi yılda kıldı nakl
İbret al âlemden olsa sende akl”* (Öztürk, 2012: 24 / b. 276)

*“Halka yazdum bunu ibret-nâme ben
Okuyup ibret alasin tâ ki sen”* (Öztürk, 2012: 63 / b. 835)

*“Hâlini kıldum mülûkun bunda zikr
İbret al dünyâdan et bunları fikir”* (Öztürk, 2012: 63 / b. 836)

*“Âşıkî yaz bir ihtisar menâkib
Ki akli ibret alup ola epsem”* (Öztürk, 2013a: 236)

*“Muradum ibret almakdur cihandan
İlâhî erme aklımı bu gamdan”* (Öztürk, 2013a: 309)

“Ki gönlüm akl, cânun ibret alsun
Ne biter bu ibretsüz oldugumdan” (Öztürk, 2013a: 309)

“Bu gelen düşmenin üzerine hücum edip, bir hamle-i şîrâne edelim ki, halk-ı
âlem bizden ibret alıp şâyed perâkende edevüz.” (Öztürk, 2013b: 193)

İcâzet almak: (+) 1. İzin almak. 2. Onay almak (Çağbayır, 2017b: 2618).

“Alî Pâşâ dahu

Mısrâ‘

Bu mübârek sâ‘at ü kutlu gün içre bir sabâh

*Pâdişâh-ı âlî-himmet, Mirrîh-savlet hazretinün dest-i deryâ-feyezânın öpüp himmet ü
icâzet aldı.” (Tulum, 1977: 208)*

“Orhan Gâzi bu sözü kabul edüp adam gönderüp, Amâsiyye’de Hacı Bekdaş
el-Horasânî’den icâzet alup, ak börk getürdüp evvel kendü giydi.” (Öztürk, 2014: 19)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de karar edüp veziri Saruca Paşa’yı
gönderüp, Vilkoğlu ile barışup, Vilkoğlu kızını Sultan Murad Han’a verüp nikâh
olunup Saruca Paşa alup gelüp helâl olup, Vilkoğlu Semendre’yi Sultan Murad’dan
bir kelisa yapıdurayın deyü icâzet alup, sonra hisar olduğu zâhir olup gelüp bu yıl
tamam olup Semendre, Saruca Paşa hisarı görüp gelüp Sultan Murad’a demeyüp
gizleyüp ol sebebden ötürü Sultan Murad dahi Saruca Paşa’yı mukarrib iken hem
veziri ve hem nedimi ve hem beğlerbeği iken azl olunup, Amâsiyye’de Sultan
Alâaddin’e lala olup, andan sonra gelüp Gelibolu’da kapudan oldu.” (Öztürk, 2014:
56)

“Orhan Gâzi bu sözü kabul edip buyurdu, Bilecik’de ak börkler bükdürüp,
adam gönde[rüp], Amâsiyye’de Hacı Bektaş-i Horasânî’den icâzet alıp, evvel kendi
geyip, andan tevâbi’i geydiler.” (Öztürk, 2013b: 67)

İcâzet vermek: (+) İzin vermek, yetkili kılmak (Çağbayır, 2017b: 2618).

“Türkmân’un ilçisi ana yitişti; Sultân Bâyezîd işiğine arz itmedin, ilçinün özr-i gadr-encâmına inanup, -arada il illiği sûreti dahu var idi- bu iki mağlatadan galat-ı fâhiş idip, dostâne cevâb ve icâzet virüp kendü gâfil oturdu.” (Tulum, 1977: 153)

“Saruca Paşa’yı ma‘zul edüp yerine Mahmud Paşa’yı nasb edüp Zağnos Paşa hacca icâzet verüp bile gelüp gine dönüp Hicaz’a gitdi.” (Öztürk, 2014: 101)

“Çün Îsâ Beğ kaçıp Sultan askeri ardınca kovmak taleb edicek Sultan icâzet vermeyip, heman mal ve esbâbların yağma etdirip, askeri bir vechile ganîmet tahsil edip, mugtenem oldular ki, kâbil-i vâsf değil.” (Öztürk, 2013b: 182)

“Bunları sayıp öldürmek isteyenleri, ‘bunların ne suçu vardır’ deyü men’ edip heman soyup salivermeğe icâzet verdi.” (Öztürk, 2013b: 212)

“Andan, yine Çih Ban’ı eyitdi: Ammâ pâdişâha birkaç sözüüm var, icâzet verirse söyleyeyin dedi.” (Öztürk, 2013b: 278)

İçerüden içerü: (İçten içe) İçten içe, gizli gizli (Çağbayır, 2017b: 2627).

*“Ya tatlu söz ya mâl kâr çeriye
Ki var ol içerüden içerüye”* (Öztürk, 2001: 105 / b. 1208)

İçine ateş düşmek: (+) Büyük bir acı ve üzüntü duymak (Çağbayır, 2017b: 2624).

*“İçine düşmiş âteş hüsn-i gülden
Belâya ugramış cân u gönülden”* (Uygur, 2007: 380)

İçine od düşmek: (İçine ateş düşmek) Büyük bir acı ve üzüntü duymak (Çağbayır, 2017b: 2624).

“Laz tekvuru anı işidip içine od düşüp eyitdi: ‘Ey dirîg! Kaplanı belinledip arslanı uyarıp uyur yılanın kuyruğun basıp, kurda taş atıp, belâyı başıma satın aldım.” (Öztürk, 2013b: 110)

İçini dağlamak: (Yüreğini dağlamak) Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvranmak (Çağbayır, 2017e: 6483).

“Feth edüben hûbların kıldı çin
Yine dağladı kamu kâfir için” (Öztürk, 2012: 46 / b. 581)

İgvâ vermek: (-) Kışkırtmak, yolunu şaşırtmak.

“Ve ol kâfir bulara dâyim igvâ verürdi” (Öztürk, 2013a: 69)

“Karaman sefihleri igvâ verdiler.” (Öztürk, 2013a: 277)

“Sultan Cem’e Karaman sefihleri igvâlar verdiler.” (Öztürk, 2013a: 277)

İhtimal vermek: (+) Bir şeyin olabileceğini düşünmek, gerçekleşme ihtimalini hesaba katmak (Çağbayır, 2017b: 2662).

“Ammâ esir almadılar, vilâyet halkı ita’at etmeğe ihtimâl verip ürkmesinler için.” (Öztürk, 2013b: 41)

İhtimam göstermek: (+) Özenmek, itina etmek (Çağbayır, 2017d: 4582).

“Çün fireng-i harçenge ve Üngürûs-ı me’yûsa murâdınca tamâm intikâm itti, Arnavud-ı kenûd istisâline ihtimâm gösterdi.” (Tulum, 1977: 139)

İhtiyaç görmek: (İhtiyaç duymak) Bir şeyi kendisi için gerekli saymak, gereksemek, gereksinmek (Çağbayır, 2017b: 2665).

“Toplar çekilüp yirleştüğü gibi, mehâbet ü übbehet ve kuvvet-i satvetten küffâr-ı eşrâr kulûbına ru‘b u hirâs şöyle gâlib oldu ki, mağlûbiyyetinden topa ve tüfeğe, yöriyşe ihtiyâc görilmedi.” (Tulum, 1977: 110)

“Bu bâbda müşâvereye ihtiyâc göründi.” (Tulum, 1977: 136)

İhtiyaç göstermek: (İhtiyaç duymak) Bir şeyi kendisi için gerekli saymak, gereksemek, gereksinmek (Çağbayır, 2017b: 2665).

“Osman Gâzi bunların zamanında Sultan Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz’den kılıç kuşanıp atası Ertuğrul tariki üzerine gazâya nasb-ı nefis edip niyyeti hayr olup ‘mahzâ etmeği gazâdan çıkarayın, hiç bir melike ihtiyâc göstermiyeyin; hem dünyâ ve hem âhiret elime girsin’ derdi.” (Öztürk, 2013b: 26)

İki kat olmak: (+) Rükû eder gibi eğilmek, birinin önünde eğilerek hürmet gösterisinde bulunmak (Çağbayır, 2017b: 2671).

*“Gördü kız içine düşdü müşkilât
Tapu kıldı olup ana iki kat”* (Öztürk, 2012: 7 / b. 50)

İkrârından dönmek: (-) Verilen sözden dönmek, vazgeçmek (Çağbayır, 2017b: 2679).

“Bu kâfir ikrarından ayruk dönmez sanup oturdu.” (Öztürk, 2013b: 255)

İl gün: (El âlem) El gün, halk, herkes (Çağbayır, 2017b: 2684).

“İl gün hep ana mutî‘ oldular.” (Öztürk, 2014: 19)

“Her ne ki, il, gün varise gelip ita’at etdiler.” (Öztürk, 2013b: 184)

“ ‘Üş il, gün ki heman erdim’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 185)

“O zâlim zulmı kıldı bî-nihâyet
Tagıldı kalmadı il gün vilâyet” (Öztürk, 2001: 23 / b. 271)

“Tapar Osman’a il gün hep vilâyet
Kılurlar yüz sürüben istikâmet” (Öztürk, 2001: 45 / b. 515)

“Sebike iyleyüp yollarda her gün
Atardı bulsun anı diyü il gün” (Öztürk, 2001: 83 / b. 948)

“Velâkin böyledür ‘âdet ezelden
Ki rây olmasa il gün gide elden” (Öztürk, 2001: 94 / b. 1078)

“Bu deryâdur boşandı ile akdı
Hep il gün gitdi elden yakdı yıkdı” (Öztürk, 2001: 98 / b. 1131)

“Geçüp tahta yalunuz oldu sultan
Olur il gün ana hep bende-ferman” (Öztürk, 2001: 123 / b. 1414)

“İrişsin ki şâh il gün gitdi elden
Bu ile kasdı var anun ezelden” (Öztürk, 2001: 154 / b. 1780)

“Şehün destind’ olur il gün vilâyet
Yüz urup şâha itdiler istikâmet” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2043)

“Tamâmet il gün olur şâha ferman
Velî râm olmadı ol Kara-Boğdan” (Öztürk, 2001: 190 / b. 2223)

İl urmak/vurmak: (-) Ülke yağmalamak (Çağbayır, 2017b: 2684).

“*Semerkand iline varam direm ben
Horâsân illerin uram direm ben*” (Gültaş, 1996: 264 / b. 1810)

“*Kim ol vakit gelüp Hamid ilini urmuşidi.*” (Öztürk, 2013a: 96)

“*Hünkâr buyurdu kim: ‘Laz ilini urun. Kabalarını yıkun. Halkını esir edün’
dedi.*” (Öztürk, 2013a: 166)

“*Emir Dağı’nun yaylaya gelen ili urdu.*” (Öztürk, 2013a: 171)

“*İli urduktan sonra Hamza Beğ kendü vilâyetlerine geldi.*” (Öztürk, 2013a: 222)

“*Gâziler kim ili urmağa başladılar.*” (Öztürk, 2013a: 239)

“*Sultan Murad vardı, Eflak ilini urdu, talan eyledi.*” (Öztürk, 2014: 53)

“*Ve girü Mora vilâyetinde Turhan Beğ oğlu Ömer Beğ bir ulu gazâ dahi
gemilerle edüp çokluk Fireng çıkup il urmağa, Ömer Beğ câsuslayup ardından
önünden girüp kılıç koydu.*” (Öztürk, 2014: 114)

“*Ve girü bu taraftan Alâüddevle yağı olup il urmağa başladı, nice fesad
eyledi.*” (Öztürk, 2014: 126)

“*Tekrar, Mora sancağı Beği Ali Paşa, meğer Rodos kal’ası tarafından gemiden
ve kurudan yedi sekiz yüz mikdârı kâfirler gelüp il urmağa çıkmışlar.*” (Öztürk, 2014: 168)

“*Ali Paşa dahi anları cüst-cû kılup kâfirler dağılup il urmağa gitmiş iken, Ali
Paşa dahi ardın önün alup cemî’sini kılıçdan geçürüp, bir nice diri kâfirler ile bir
nice başlar ile Edrene’de devlet eşiğine dergâh-ı mu ‘allâya gönderdi.*” (Öztürk, 2014: 168)

“*Ol taraftan Fireng gemileri gelmişler kim, yirmiden ziyâde, il uralar.*”
(Öztürk, 2014: 176)

“*Ve girü bir gazâ dahi: Hersek ilinde, meğer Ungurus vilâyetinde bin beş yüz Ungurus kâfirleri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, il memleket urmağa gelmişler.*”
(Öztürk, 2014: 177)

“*Ve girü bir gazâ-yı ekber dahi: Meğer Avlonya adasına, ol adaya il urmağa Fireng gemileri gelip çıkmış. İl urmağa uralar.*” (Öztürk, 2014: 183)

“*Haber geldi ki, Karamanoğlu Alâddin Beğ bin İbrâhim bin Mahmud bin Mehmed bin Karaman yağı olup gelip il urdu, dediler.*” (Öztürk, 2013b: 92)

“*Benimile Karamanoğlu nice kerre ahd ü aman edip âhir yine nakz-i ahd edip gelip ben gazâya meşguliken il urup Müslümanları incitmişdir.*” (Öztürk, 2013b: 94)

“*Hünkâr Rum-ili’ndeyiken, Karamanoğlu gelip il urmuşidi.*” (Öztürk, 2013b: 131)

“*Hünkâr Bursa’ya gelip ayş ü nûş ederken haber geldi ki, Fireng gemiyile çıkıp Rum-ili yalılarında il urup, deniz kenarları muhkem fetret oldu.*” (Öztürk, 2013b: 135)

“*Çün Sultan Filtil kal’ası fethinden fârig olup kapısı halkıyile ve Rum serverleriyle ayş ü işret ederken, nâgâh haber oldu ki, İnaloğlu yirmi bin mikdârı erile gelip ili, vilâyeti urup gâret edip kendisi Kaz-ovası’nda halkıyile konup re’âyâ anun şerrinden ve fitnesinden kaçıp fağlara perâkende oldular.*” (Öztürk, 2013b: 164)

“*Ol esnâda haber geldi ki, Karamanoğlu il urup, yine yağı oldu, deyü Sultan Mehmed yine leşker cem’ edip Karamanoğlu’nun üzerine niyyet edip Engüri’ye geldi.*” (Öztürk, 2013b: 226)

“*Hünkâr buyurdu, Laz ilini urup şöyle doyum geldiler ki dört yaşar oğlanı Üsküb’de yirmi akçaya satdılar.*” (Öztürk, 2013b: 263-264)

“Karamanoğlu işitdi ki, kâfir ehl-i İslâm'ı sınış, ferahnâk olup yürüyüp Emir Dağı'na yaylaya gelen ili urup Müslümanların avaratlarını ve oğlanlarını çekip, sürüp Beğbazarı'na çıkıp anı dahi andan bedter eyledi.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Karamanoğlu gelip il urıcak, hünkâra adam gönderip Karamanoğlu'yile ceng etmeğe destur istedi.” (Öztürk, 2013b: 282)

“Hamza Beğ ili urdukdan sonra kendi vilâyetlerine geldi.” (Öztürk, 2013b: 304)

“Bunlar bu tarafda gâfiliken Dirakulaoğlu, ki Kazıklı Voyvoda dedikleri mel'undur, nıfs-ı leylde buzdan geçip Hamza Beğ'in üzerine şebihün edip, hayli Müslümanlar helâk edip, Hamza Beğ'i tutup ve Yunus Beğ'i şehid edip, birkaç yerden dahi kâfir geçip il urup, nice hârâmzâdelikler etdi.” (Öztürk, 2013b: 306)

“Rivâyetdir ki, Sultan Mehmed Rum-ili'ne geçip Arnavud'a varıp gazâ ile meşgul iken, Karamanoğlu Pir Ahmed Beğ bağı olup hünkâr ile etdiği ahdi bozup, il vurup, Müsülmanların ehlin ve tıâlin çekip, emvâl-i müslimîni gâret etmişdi.” (Öztürk, 2013b: 313)

“Varuban urdı ol ili tamâmet
Şehâ gösterdi anda istikâmet” (Öztürk, 2001: 29 / b. 331)

“Salup akıncı illeri ururlar
Esîri bî-nihâyet getirürler” (Öztürk, 2001: 43 / b. 497)

“Salar akıncı girü il ururlar
Esîri bî-nihâyet getirürler” (Öztürk, 2001: 43 / b. 500)

“Varuban urdı anun illerini
Tutup getürdiler hem beglerini” (Öztürk, 2001: 51 / b. 578)

“İrüben urdı şâhun il ü boyun
Yıkuban hayli yakdı şehir ü köyin” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1678)

“Gelüp geçdi bir ayda Tuna suyun
İrügen urdı şâhun il ü boyın” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1774)

“Ne haddi var anun bu işi ide
Ura illerüni ansuzda gide” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2118)

“Tatar’a emr ider şâh-ı yegâne
Urun yakun ol ili câvidâne” (Öztürk, 2001: 193 / b. 2258)

“Urup ol illeri iyledi vîran
Esîr itdi nice bin ‘avrat oylan” (Öztürk, 2001: 227 / b. 2675)

“Ol illeri uruban gâret itdi
Sanki deryâ gibi bu ile akdi” (Öztürk, 2001: 228 / b. 2681)

“İrügen geçdi ol dem Tuna suyun
Varup Boğdan’un urdı il ü boyın” (Öztürk, 2001: 233 / b. 2743)

“Çapuban anun illerün ururlar
Esîrin bî-nihâyet getirürler” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2914)

İl ü gün: (El âlem) El gün, halk, herkes (Çağbayır, 2017b: 2684).

“İl ü gün yog-ıdı, şöyle beyâbân
Ne karye var, ne hód şehri-âbâdan” (Uygur, 2007: 590)

İleri çekmek: (-) Bir kişiyi yükseltmek, ilerletmek (Çağbayır, 2017b: 2690).

“Süleyman Şah Gâzi’yi ilerü çekdiler kim ol, göçer evün ulularından idi.”
(Öztürk, 2013a: 6)

İleri gelmek: (-) Öne çıkmak (Çağbayır, 2017b: 2690).

“*Ammâ Evrenoz Gâzi'nün dahi peşkeşleri ilerü geldi.*” (Öztürk, 2013a: 80)

“*Âkıbet Mevlânâ Haydar sözü ilerü geldi.*” (Öztürk, 2014: 49)

“*Âhirü'l-emr, bir iki Türkman ileri gelip elçiyi karşılayıp, İnaloğlu yanına iletdiler.*” (Öztürk, 2013b: 166)

İleri varmak: (+) İleri gitmek, ilerlemek (Çağbayır, 2017b: 2690).

“*Hâliyâ, tedbiri şuna irgürdiler: Eger temerrüdlük idüp şâh-ı 'âleme ceng kılup harb u darb u kîtâl idecek olursak, işimiz ilerü varmaz, biz kılıçdan geçerüz, ehl ü 'ayâllerimiz esîr olur, gendü elümüzle ocagumuza su koyaruz, didiler.*” (Uygur, 2007: 266)

“*Elçi alıp gelip, Sultan açıp okuyup birez münfa 'il olup beğlerine istimâlet edip eyitdi ki: 'İnşâ-Allâhu'l-azîz anunile duruşup ceng yüzünde kim ileri varıp adam yıkarsa inşâ-Allah avâtıf-ı şâhânemden gereği gibi tertibler edip, beğliğe yetiştirem' deyip, evvel kendisi cebe vü cevşen geyip, Rum serverleriyle müretteb ve mükemmel müsella olup, her biri ejderhâ-sıfat cûş u hurûş edip, gece ve gündüz demeyip yürüyüp bir sabah Kaz-âbâd'a yetişip, ol taraftan İnaloğlu dahi Sultan geldiğin bilip fi'lhâl atına binip, yanınca bî-had Türkman atlanıp, alaylar bağlayıp Sultan'a karşı yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 166-167)

“*Sakarı Suyu kenarında Sultan askerinin görüp, birkaç atlıyile ileri varıp bunlara çağırıp eyitdi ki: 'İl misiz, yagı mısız?' deyince Sultan tarafından birkaç Rum yiğitleri fi'lhâl suya at depip, 'üş kimdiğimiz bilesiz' deyip, Süleyman Subaşı'nın üzerine yürüdüler.*” (Öztürk, 2013b: 198)

“*Emr etdi ki leşker-i İslâm dahi Polva'ya çıkıp ba'zı dahi ileri varalar.*” (Öztürk, 2013b: 297)

“İlerü vardı virdi şâh selâmu
Didi anun nedür iy nidür nâmu” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1881)

“Varuban ilerü virdüm selâmu
‘Aleyk aldı bunların hâs u ‘âmi” (Öztürk, 2001: 205 / b. 2407)

İleyine düşmek: (Önüne düşmek) Önden yürümek, öne geçmek (Çağbayır, 2017d: 4534).

“Hacı İlbeği, Gâzi Evrenüz’ile Murad Han’ın ileyine düşüp Edirne’ye getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 83)

“Birkaç Karaman sefhleri Cem’e igvâ verip ileyine düşüp, Bursa’ya azm etdiler.” (Öztürk, 2013b: 339)

İman getirmek: (+) Müslümanlığı kendi isteği ile kabul etmek; inanmak; iman etmek (Çağbayır, 2017b: 2715).

“Aldı Bermek kızını han getirür
Dîne girüben î mân getirür” (Öztürk, 2012: 10 / b. 98)

“Şeh Süleyman’un önünde ol gulâm
Getürür î mân Melik Beğ oldu nâm” (Öztürk, 2012: 21 / b. 244)

“Nasîb-i rahmet-i Hak’tan ümîd nice kesem
Çü sana cân u gönülden getürmişem î mân” (Tulum, 1977: 4)

“Gendüye î mân getürmeyüp cânsuz, câmid sanemlere tapan kâfirleri helâk eyler.” (Uygur, 2007: 112)

“Şu dev kurtula Süleyman elinden
Gelüp Süleyman’a getüre iman” (Öztürk, 2013a: 69)

“Oğuz aslı Oğuz tâyifesi kim vardı, i'tikâdlu tâyife idi ve Hazret-i Risâlet'e salla'llâhu aleyhi ve sellem i'tikâdları vardı, i'tikâdla îmân getirmişlerdi.” (Öztürk, 2014: 4)

“Hazret-i Muhammed [e] aleyhi's-salâtü ve's-selâm îmân getirmiş imiş.” (Öztürk, 2014: 93)

“Yorgi beğ oldu, Hazret-i Resûlu'llah[a] salla'llâhu aleyhi ve sellem îmân getirmedi.” (Öztürk, 2014: 93)

“Ve bu kaziyye, İbrâhimülhalil aleyhi's-selâm zamanundayidi, ana îmân getirmişidi.” (Öztürk, 2013b: 8)

“Ol iller oldı şâha bende-ferman
Getürdi hayli kâfir anda îman” (Öztürk, 2001: 43 / b. 498)

“Dilerler yüz sürüben şehden iy can
Şeh öninde getürdi cümle îman” (Öztürk, 2001: 58 / b. 658)

“Şu kâfir kim getürdi anda îman
İman getürmeyenden aldılar can” (Öztürk, 2001: 59 / b. 673)

“Bütün ol iller oldı şâha ferman
Getürdi hâyli kâfir anda îman” (Öztürk, 2001: 65 / b. 743)

İmana gelmek: (+) Önceden başka bir dine mensup veya dinsiz iken kendi isteği ile İslamiyet'i kabul etmek (Çağbayır, 2017b: 2715).

“Râvîler rivâyet iderler ki, Habîb-i Rabbi'l-âlemün Muhammed Rasûlullâh-salavâtu'llâhi 'aleyhi-zamânında nâme yazup, Rasûlullâhı tasdik idüp îmâna dahi geldi, dirler.” (Uygur, 2007: 116)

“Umaruz fazl-ı Yezdan ola zâyid
Nice mürted kâfir gele îmâna” (Öztürk, 2013a: 274)

“Bunun zamanında Etrâk'den çok tâyife îmâna geldi.” (Öztürk, 2013b: 10)

“İklim-i sâbi'un kefere-i Etrâk-i şimâlisinden îmâna gelip, sâhib-i rây ü tedbîr ve şücâ'u dilir oldu.” (Öztürk, 2013b: 12)

“Ol tâyifeden, evvel îmâna gelen budur.” (Öztürk, 2013b: 12)

İnsafa gelmek: (+) Acımasız ve katı tutumunu bırakarak adaletli davranır olmak (Çağbayır, 2017b: 2749).

“Bayezid Han dahi gayrete gelüp eyitdi kim ‘Hak ta‘âlâ inâyet ederse varayum anı insafa getüreyüm’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 97)

İnşirah bulmak: (+) Ferahlamak, rahatlamak, içi açılmak (Çağbayır, 2017b: 2754).

“Gece geçdi çünkü oldu sabah
Cihan sadrı buldu yine inşirâh” (Öztürk, 2013b: 96)

İntiha bulmak: (Son bulmak) Bitmek, tükenmek, sona ermek (Çağbayır, 2017d: 5215).

“Rûz-ı nevrûzun mübârek ola vü‘ömrün mezîd
İbtidâ-yı devletün bulmaya hergiz intihâ” (Uygur, 2007: 62)

İntikam almak: (+) Öç almak, acısını çıkarmak (Çağbayır, 2017b: 2758).

“Diledi kim yüriye Karaman memleketine çıka, tâ ki şirîr Karamanlulardan ve düzd Varsaklardan Müsülmânların intikâmı alıvire.” (Uygur, 2007: 84)

“Vezîrler, bunu savâb gördiler kim, birez girüye çekilüp küffârı hisardan daşra çeküp tâ ki, gâlib olduk diyü germ olalar, birez meydâna geleler, İslâm ‘askeri dahi küffârdan intikâmlarını alalar.” (Uygur, 2007: 208)

“Ammâ sultân-ı ‘âlemden rivâyet iderler ki, ol vaktlarda gayretinden, şol mertebede ‘acele iderdi; dirler ki eger mümkin olsa ki bahârı satun almak mümkin imişse, cemî’ hazinemi virürdüm; tâ kim varup intikâmumu ta’cîl alaydum, diyü söylerdi dirler.” (Uygur, 2007: 414)

“Sultan Murad Han Gâzi dahi Karaman’a ne sûretilen varup intikâmın alur, anı beyan ider.” (Öztürk, 2013a: 158)

“ ‘Buyurursan ben kulun varayın, Mezid Beğ’ün intikâmın ol kâfirden alayın’ der.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Bu Rum vezir İstanbul’un intikâmın almağa gâyetde müştâka intizâridi kim ehl-i İslâm incineydi.” (Öztürk, 2013a: 242)

“Babayîleri kıranlardan Kudret desturuyla intikam alup, Babayîleri kıranları hep kılıçdan geçürdi, kim varısa kırdı.” (Öztürk, 2014: 12)

“Bu intikamı alivere inna’llâhe azizün zû-intikâmdur.” (Öztürk, 2014: 145)

“Kuluna buyurursan varayın, Mezid Beğ’in intikâmın ol kâfirden alayın.” (Öztürk, 2013b: 266)

“Âhir kendiyi dahi hünkâr it gibi depeleyip, ol Müslümanların intikâmın alıverdi.” (Öztürk, 2013b: 316)

“Varsın, anun memleketini yıkıp yakıp talan etsin, Tokat intikâmın alsın.” (Öztürk, 2013b: 321)

“Bize destur ver, varalım Bursalı’dan intikâmımız alalım.” (Öztürk, 2013b: 340)

“Örü turdı orada hâs u ‘âmı

O Türk’den Yanko alur intikâmı” (Öztürk, 2001: 152 / b. 1756)

“ *‘Adûdan intikâmın aldı sultan
Heman döndi oradan şâh-ı devran*” (Öztürk, 2001: 185 / b. 2163)

İpe dizmek: (-) Esirlerin ellerini bağlayarak dizi oluşturmak.

“*Erenlerin tutsak edüp aç, yalın ayak, yalıncağ ipe dizdiler.*” (Öztürk, 2013a: 313)

“*Ol kurcag eyitdi: ‘Hiç ömren Türk’ü kâfir zencire ve ipe dizdiği yokdur.’*” (Öztürk, 2013b: 123)

“*Hemîşe Türk gelip kâfiri ipe ve zencire dizip alır gider.*” (Öztürk, 2013b: 123)

“*Korkarım ki, yine sizi Türk kendi zencirlerinize ve iplerinize dizip alıp gideler.*” (Öztürk, 2013b: 123)

İr ü giç: (Er geç) Ne zaman olsa, en sonunda, eninde sonunda (Çağbayır, 2017b: 1826).

“*Bu fikr içre bilümi iyledüm piç
Gerekmez hâmuş olmak ir ü ger giç*” (Öztürk, 2001: 17 / b. 199)

“*Bu dünyânun işi budur ir ü giç
Gönül virmez buna ‘âkil olan hiç*” (Öztürk, 2001: 45 / b. 513)

“*Bu dünyânun işi budur ir ü giç
Gönül virmez buna ‘âkil olan hiç*” (Öztürk, 2001: 134 / b. 1543)

İrte gice: (Gece gündüz) Hiç ara vermeden, sürekli olarak, durup dinlenmeden (Çağbayır, 2017b: 2776).

“Niçe gün yiyü içe ırte gice

Yürüyüp gitdiler hōş kona göçe” (Uygur, 2007: 228)

“Yeyü içe, ırte gice, kona göçe, evvel Sinâb dimegle meşhûr kal’anun üzerine yakın varıcak, kal’a-i Sinâb ve Kaslamani ve cemî’-i nâhiyesi, İsfendiyâr oğlu İsmâ’îl Beg didüklerinün taht-ı hükûmetinde idi.” (Uygur, 2007: 264)

“Yüridi yiyü içe ırte gice

Kamu din ‘askeri-le kona göçe” (Uygur, 2007: 278)

“Yeyü içe kona göçe, ırte gice gitdi; tâ şol hadde dek kim, Bosna vilâyetine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 360)

“Kona göçe, yiyü içe, ırte gice gitdiler.” (Uygur, 2007: 420)

“ ‘Asker-i İslâm, encüm-i semâvât bigi, kimi yemîninde ve kimi yesârında yeyü içe, kona göçe, ırte gice yüridi.” (Uygur, 2007: 580)

İrtifâ bulmak: (-) Yükselmek, terfi etmek (Çağbayır, 2017b: 2778).

“Dahı niçe bunun gibi kulâ’ı

Alup feth ide bula irtifâ’ı” (Uygur, 2007: 146)

İslam’a gelmek: (-) Müslüman olmak, İslamiyet’i kabul etmek (Çağbayır, 2017b: 2789).

“Gelmedi İslâm’a Selçuk’un kızı

Cehd çok kıldı Süleyman Han özi” (Öztürk, 2012: 10 / b. 97)

“Rivâyet iderler, Ayasofya’nun mihrâbı kibleye mâyil olduğına sebep oldur ki, Kostantin Mısr’a varup havâriyyuna yitişüp İslâm’a geldügi gâliba vâki’dür, dirler.” (Uygur, 2007: 116)

“Ehl-i şirki cebrile İslâm’a getüreler.” (Öztürk, 2013a: 154)

“Senün mahbubların İslâm’a geldi

Oların hüsnü oldu ıška mi ‘at” (Öztürk, 2013a: 165)

“Mülûk-ı Türk’den, evvel İslâm’a gelen budur.” (Öztürk, 2013b: 9)

“İslâm’a gelen, mü ‘min olan oldur.” (Öztürk, 2013b: 9)

“Hicretin üç yüzünde Etrâk’den iki bin hargâhile İslâm’a gelip müttekî ve ahsenü’l-İslâm oldular.” (Öztürk, 2013b: 10)

“Asl-ı kıssa oldur ki, Dukak nâm bir kişi Kınık bin Dingiz Han bin Oğuz neslinden iklim-i sâbi’un kefare-i Etrâk-i şimâlîsinden İslâm’a gelip, sâhib-i rây ü tedbîr ve şücâ’ u dilîr oldu.” (Öztürk, 2013b: 12)

“Ol tâyifeden, evvel İslâm’a gelen budur.” (Öztürk, 2013b: 12)

“Köse Mihâl Osman ileyinde İslâm’a gelip beğler şâd oldular.” (Öztürk, 2013b: 52)

İssüz kalmak: (İssiz kalmak) Tenhalaşmak, boşalmak, ıssızlaşmak (Çağbayır, 2017b: 2597).

“Kâfir çerisi bu temâşâdayiken hisarun kurudan yanı issüz kalup anı göricek devletlü hünkâr atlanup ‘bire yağma’ deyü nidâ etdüirdi.” (Öztürk, 2013a: 328)

İstikbale çıkmak: (Karşı çıkmak) Gelen birini karşılamaya gitmek (Çağbayır, 2017c: 3052).

“Derhâl vizerâ ve ümerâ sultân-ı ‘âleme istikbâle çıkdılar, hâk-i pâyine yüzler sürdiler.” (Uygur, 2007: 484)

İstikbâle gelmek: (Karşı gelmek) Karşılıyıcı olarak çıkmak, istikbal etmek (Çağbayır, 2017c: 3052).

“Sultan Mehmed dahi sürdü Bursa’ya geldi; Bursa kavmi dahi istikbâle geldiler tahta geçdi oturdu.” (Öztürk, 2013a: 112)

İstimâlet vermek: (-) Avutmak, teselli etmek (Çağbayır, 2017b: 2813).

“Halkına istimâlet verüp emn ü emânilen yerlü yerlerinde kodular.” (Öztürk, 2013a: 42)

“Belki bunlara istimâlet verdiler kim emn ü eman buldular.” (Öztürk, 2013a: 67)

“Ol yörenün kâfirlerini incitmediler, istimâletler verdiler.” (Öztürk, 2014: 21)

“Âhir Turhan Beğ yoldaşlık etmeyüp akıncılara istimâlet verüp cevablaşup dedi kim: ‘Bunlar bir avuç kâfirdür, bunları dağıdup sonra varup her birinüz çiftünüz süregidüp varun’ deyüp, akıncılara bu istimâleti verüp akıncılar ve tovcalar bu haberi işidüp varamayup Kâsım Paşa yalunuz kalup, nâçâr varup kâfir leşkeriyle buluşup cenk edüp, kış günü zemheri vakt, sovak Rum-ili sovuğudur bizüm, leşkerümüz çıplak, kâfirün leşkeri âhen-pûş kal’a gibi arabası içine girüp toplar, tüfekler atilup, bu heybetle bizüm leşker tâkat getürmeyüp şikest vâkı’ olup, bizden bunca beğler hasâret olup, vezir Halil Paşa karındaşı Mahmud Çelebi derler ol dutulup esir olup Sultan Murad Han’a haber olup, Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkeri ile ve azebler ve yeniçerisiyle kapu halkıyla zemheri vakt İzladı-derbendi başında buluşup, kâfirler dahi derbend başına gelüp çıkacakları vakit Sultan Murad dahi derbend başına gelüp derbend başın alup gâyet cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 59)

“Hak ta’âlâ celle celâlûhu girü gâzilere fursat verüp, Muhammed-i Mustafa’nun aleyhi’s-selâm mu’cizâtı berekâtında kâfir çerisine galebe edüp asâkir-i melâ’ine münhezim olup hazelehümü’llâhu aleyhimü’l-la’ne gâziler kâfiri kıra kova

her tarafa gidüp, Yanko la'in bu hâli görüp bilüp leşkerine istimâlet verüp, ben Türk'ün ardını almağa giderin deyüp leşkerini gâfil kılup, Yanko pelid bir tarafa sökün edüp, gâziler dahı Yanko'nun kaçduğunu bilüp, Yanko'nun malını ve hazînesini ve arabalarını görüp araba üzerine üşüp hayli araba cengi olup, arabada bir cenk oldu kim, toplar, tüfenkler, zenberekler araba içinden atulup kıyâmetden bir nişân olup, anda dahi bir azîm cenk oldu kim, ta 'biri kâbil değül." (Öztürk, 2014: 68)

"Çakırcı başı Hamza Beğ derler bir sancak beği âlile getürdüp, meselâ, bir vakitte leşkerine istimâlet verüp, leşkerini altı bölük edüp altı taraftan geçüp deyüp, biri Niğbolu'dan biri Rus hisarı tarafından ve bir bölüğü Totrakan hisarı cânibinden, biri Silisre tarafından, biri Hırsova'sından, biri İshakçı geçidinden." (Öztürk, 2014: 103-104)

"Zirâ keşişleri, batrıkları, kasisleri, ruhbanları istimâlet verüp korkman deyü bu kal'ayı kimesne alımaz deyü söylerlerdi." (Öztürk, 2014: 172)

"'Hele yaramazlık bizden olmayıp' deyip kendiyile bile gelen Rum serverlerine istimâlet edip, 'ha merdânelerim! Göreyin sizi ne vechile hareketler, şecâ'atler gösterirsiz' deyip, istimâlet verdi." (Öztürk, 2013b: 181)

"'Hele yaramazlık bizden olmayıp' deyip kendiyile bile gelen Rum serverlerine istimâlet verip eyitdi, 'ha merdânelerim! Göreyin sizi ne vechile şecâ'atler ve pehlevanlıklar gösterirsiz' deyip, istimâlet verdi." (Öztürk, 2013b: 181)

İsüz kalmak: (Issız kalmak) Tenhalaşmak, boşalmak, ıssızlaşmak (Çağbayır, 2017b: 2597).

"Mahmud Paşa Körföz'e gelicek kâfir kaçıp Germe isüz kaldı." (Öztürk, 2013b: 310)

İş başa düşmek: (+) Yardımcı kimse bulunmaması durumunda yapmak zorunda olduğu şeyi kendisi yapmak, kimseden yardım gelmemek, kendisi yapmak zorunda kalmak (Çağbayır, 2017b: 2823).

“Çün işdür başa düşdü neyleyelüm

Hak’un lutfu bize muhkem direkdür” (Öztürk, 2013a: 138)

“Süleyman Paşa seksen mikdârı gâzi seçip anlardan ki iş başa düşicek yüz döndermeyip, biri öldüğü yerde kalanı dahi ölünce çalışa.” (Öztürk, 2013b: 75)

“Süleyman Paşa seksen mikdârı gâzi şunların gibi gâziler ki iş başa düşicek, dönüp kaçmıya biri öldüğü yerde kalanı dahi ölünce çalışa.” (Öztürk, 2013b: 75)

“Ba’dehu iş başa düşdü ve gussa yeli mevc urup, başdan başa gam ihâta edip, Sultan bu hâlile kaçıp yine Burusa’ya geldi.” (Öztürk, 2013b: 214)

İş başa varmak: (-) Yapılmakta olan iş bitmek, sonuçlanmak (Çağbayır, 2017b: 2823).

“Gördi, dek durmag-ıla olmaz, oturmag-ıla iş başa varmaz.” (Uygur, 2007: 226)

“İşimiz senünile başa varur

Varan anda virür baş ya baş alur” (Öztürk, 2001: 91 / b. 1508)

İş bitirmek: (+) Söz konusu işi sonuçlandırmak, iyi bir sonuca ulaştırmak (Çağbayır, 2017b: 2825).

“Alî Hamza bigi dürişdi tîz tîz

İşi bitürmege dürişdi tîz tîz” (Gültaş, 1996: 271 / b. 1870)

“Dedi beğlerbeğine var iş bitür

Ol Oğuz’un başını bana getir” (Öztürk, 2012: 10 / b. 101)

“Niçe söz var-durur işler bitürür
Niçe söz var-durur başlar yitürür” (Uygur, 2007: 194)

“Yig ol kim söz-ile iş bitüreler
Ne ol kim sehv idüp baş yitüreler” (Uygur, 2007: 194)

“Hünkâr eyitdi: ‘Hele bir bu işi bitirelim andan sonra anun işi âsandır.’ ”
(Öztürk, 2013b: 102)

“Olur ol nice düşmişlere rehber
Bitürür şol işi kim ol gider ser” (Öztürk, 2001: 254 / b. 2999)

İş düşmek: (-) Bir olay meydana gelmek (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Bu zâlim itdi küstâh-âne cünbiş
Anun-çün düşdi ara yire bu iş” (Uygur, 2007: 424)

(Birine) İş düşmek: (+) Birinin iş yapması gerekme (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Sen dururken bana ne iş düşer.” (Öztürk, 2013b: 65)

“Çıgırdı paşaların bir araya
Ki düşdi iş vezîr ü kethüdâya” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2275)

İş eri: (İşinin eri) 1. İşinin ustası olan. 2. Elinden iş gelen, becerikli (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Şehinşâhun iş eri kuli çokdur
Velî bunun gibi ‘âlemde yokdur” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2992)

“Cihanda çok bulunur iş eri er
Bulınmaz dehr içinde ana hem-ser” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2996)

İş etmek: (+) Bir kimseyi beklemediği bir durumla karşı karşıya getirerek zarara sokmak, oyun oynamak (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Çün il ıssı bu varduğın işitdi
Kakadı key tarıgup bir iş itdi” (Güldaş, 1996: 263 / b. 1801)

“Be kişi hey ne turfa iş ittün
İşün altun iken gümüş ittün” (Tulum, 1977: 35)

“Elümden gelür ki dil incitmeyem
Kişi incinecek bir iş itmeyem” (Tulum, 1977: 100)

“Anı nakl ideyin bir bir işitgil
Ana göre varup sen de iş itgil” (Uygur, 2007: 82)

“Anı bildürür kim Sultan Alâaddin işitdi kim bu kâfirler Müsülmanlarile ne iş etdi.” (Öztürk, 2013a: 15)

“Samandıra’yı yakdı iş erleri gör
Ne işler etdürür bu iş eri gör” (Öztürk, 2013a: 48)

“Ol dahi İstanbul’a hayli işler edüp durur” (Öztürk, 2013a: 49)

“Bu iş, Orhan Gâzi’ye gâyetde güç geldi kim bular bî-tekellüf bunun gibi iş etdiler.” (Öztürk, 2013a: 62)

“Kâfir etmez Temür etdüği işi
Ki neler çekdi erkekile dişi” (Öztürk, 2013a: 108)

“Ol mel’un her ne iş ederse yanına kalmaya.” (Öztürk, 2013a: 139)

“O râyı tedbiri gör ne olur tuş
Ne takdir iş eder sen ol hâmuş” (Öztürk, 2013a: 152)

“ ‘Bize bir dil getirüp haber alıvırmezsin kim biz dahi ana göre bir iş idevüz’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 157)

“Sultan Murad eydür: ‘Karamanoğlu! Ahdün kanı kim bunun gibi iş etdün?’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 158)

“ ‘Ol Yanko diyen martoloz Mezid kuluna hayli iş etdi’ der.” (Öztürk, 2013a: 170)

“El-hâsıl-ı kelâm, ayağı basduğı yirleri şöyle harab idüp işlendürdi kim kâfir kâfirliğince ol itdüği işleri itmezidi.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Müsülmanların avratın, oğlanın zâlimlere nâ-meşrû‘ işler etdürdi.” (Öztürk, 2013a: 172)

“Bu karıların kocalara nâ-meşrû‘ işler etdiler.” (Öztürk, 2013a: 222)

“Şöyle kim kâfirâne işler etdiler.” (Öztürk, 2013a: 251)

“Müsülmanların avratına ve oğlanına nâ-meşrû‘ işler itdiler.” (Öztürk, 2013a: 251)

“Müsülmanların avratını ve oğlanını nâ-meşrû‘ işler itdiler, bî-hadd-i bî-kıyâs döndüler.” (Öztürk, 2013a: 251)

“Teferrüc et ne iş eder gâziler
Kâfir leşkerin sıdı gâziler” (Öztürk, 2013a: 268)

“Ya ‘kub Paşa gör ne iş etdi
Ol din-i Resûliçün hoş gazâ etdi” (Öztürk, 2013a: 320)

“Ve oğluna, kızına nâ-meşrû‘ işler etdiler.” (Öztürk, 2013a: 328)

“Dürlü dürlü fesad işler eder oldular.” (Öztürk, 2014: 33)

“Dürlü dürlü ihdâs işler etdiler.” (Öztürk, 2014: 33)

“Kadılarun bu fesadlarını Yıldırım Bayezid Han işitdi kim, kadılar dürlü dürlü fesad işler eder oldular.” (Öztürk, 2014: 33)

“Timur Han 'a çok iş etmişdi.” (Öztürk, 2014: 35)

“Ol dahi çıkup Anadolu 'da hayli fesad işler etdi.” (Öztürk, 2014: 52)

“Bunun gibi nice işler etmişlerdür.” (Öztürk, 2014: 104)

“Pâdişâhımız Sultan Bayezid Han bu azamet-i leşkerile geldiğini bilüp, her biri perâkende ve bölük bölük olup, sarplık yerlere çıkup, sarplık dağlar, depeler başında yollar ağzında durup, biceneler ağzını alup, ya 'ni halâs olavuz deyü, birkaç kerre bunun gibi serkeşlikler edüp, sancak beğlerine hayli işler etmişlerdür.” (Öztürk, 2014: 131)

“Dahi bunların bunun gibi ef'âl-i hades işleri çok etmişlerdür, dahi henüz ol soykadan anlarda el'ân bu güne ve bu zamanda bâkî kalmışdur. Ol soykaları gelüp Türk sûretinde hayli işler ederdi. Şimdiki hâlde cezîrelerimizde Türkçe bilür ahriyânlar gelüp çok işler ederlerdi.” (Öztürk, 2014: 132)

“Sultan Rüstem 'ün vilâyetde, memleketde zulmü çoğ olmağın nâ-meşrû ' işler etmeğe başladı.” (Öztürk, 2014: 150)

“Sehv ile bir iş etdi, işde getirdim.” (Öztürk, 2013b: 23)

“Ve anun zamanında nice işler etmişdir.” (Öztürk, 2013b: 27)

“Gâzi Murad Han işidip gamgîn olup a'yânı devleti ve erkân-ı saltanatı cem' edip eyitdi: ‘Şol ahmak zâlimin etdiği işi görün ki, ben Hak ta'âlâ yolunda din gayretine çalışıp iklimi koyup bir aylık yol kâfir içine girip gece ve gündüz ömrümü gazâyâ sarf etmeğe niyyet kılıp ayş ü işreti terk edip belâ vü mihnet ihtiyâr edem; ol gele Müslümanları incide.’” (Öztürk, 2013b: 92)

“Gâzi Murad Han işidip gamgîn olup a'yânı devleti ve erkân-ı saltanatı cem' edip eyitdi: ‘Şol ahmak zâlimin etdiği işleri görün ki, ben Hak ta'âlâ yolunda din gayretine çalışıp iklimimi koyup bir aylık yol kâfir içine girip gece ve gündüz

ömrümü gazâya sarf etmeğe niyyet kılıp ayş ü işreti terk edip belâ vü mihnet ihtiyâr edem; dahi ol gele bir bölük mazlum Müslümanların üzerine düşe, gâret ede incide.’
” (Öztürk, 2013b: 92)

“Temür, Haleb’in üzerine varıp halk hisarı vermeyip ceng olup mübâlâğa adam kırılıp, âhirü’l-emr hisarı darb-ı destile alıp zulmü kemâlinde kıldı, işler etdi ki, dile almağa yaramaz.” (Öztürk, 2013b: 145)

“İnşâ-Allâhu’l-azîz, asker-i zafer-peykerile varıp ana bir iş edelim ki, kâbil-i vasf olmayıp evin yağma edip kendiyi helâk edelim, dediler.” (Öztürk, 2013b: 169)

“Sultan’ın anda geldiğin işidicek çerisin cem‘ edip kendinin bir fesad başı Ahi Mustafa adlı âdemisin elçi sûretinde câsusluğa gönderdi ki, Sultan çerisinin azlığın ve çokluğun görüp bir iş ede.” (Öztürk, 2013b: 177)

“Hâsıl-ı kelâm ihtiyâtım gâlib olup kerem ü lutf ile benim vâkı‘amı Temür’e hikâyet edip, bu Tatar bana bu vechile iş edip yolda gelirken Kara Yahya’yile ve bununile olan vâkı‘âtı arz edip, babama dahi benden selâm eyle.” (Öztürk, 2013b: 177-178)

“Eğer mukâbil olmak isterse, mukâbele edip, ana görmediği işler edem.”
(Öztürk, 2013b: 184)

“Andan İzmiroğlu Sultan’ın önüne gelip günahına tevbe edip, Sultan’ın ayağına düşüp, bilmezlikle bir iş etdiğine i‘tizâr edip, hükm-i pâdişâhîye ita‘at gösterip, bende-vâr durdu.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Bilirsiz ki, karındaşımız Emir Süleyman bize ne vechile iş edip, ne mikdâr te‘addî etdi.” (Öztürk, 2013b: 203)

“ ‘Tez tutun, memlekete nâmeler yazıp, ne mikdâr asker varise bir aya dek mecmû‘ yanına cem‘ olalar, tâ ki inip, İzmiroğlu’na bir iş edem ki, âleme dâsitân ola’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 212)

“Mûsâ Çelebi'nin beğleri bölük bölük Sultan'a gitdiklerin görüp yüreği yanıp, 'Âh dirîgâ! Devlet benden yüz çevirip ulu karındaşıma ben bunun gibi iş etdim' deyü can acısından kendizin meydana atıp, Tatar'ı basıp, Türman içine girecek bunlarunile ceng ederken Bayezid Paşa anı görüp bilip, Selâsil yiğitlerine, 'koman bunu, dutun' deyince Mûsâ Beğ'i ortaya aldılar.” (Öztürk, 2013b: 220)

“Andan Karamanoğlu dahi elçi gönderip tenezzül edip etdiği işe peşîmân olup 'Tevbe Rabbenâ, bunun gibi bir iş etmiyem' deyip, envâ'-i tazarru'ât edip yalvarıcak hünkâr dahi kerem edip Karamanoğlu'nun yaramazlıklarıyla kalmayıp suçunu afv edip, Sultan Mehmed Karamanoğlu Mehmed Beğ'ile sulh edip gitti.” (Öztürk, 2013b: 226)

“Bu etdiğiniz iş nedir?” (Öztürk, 2013b: 235)

“Karamanoğlu gördü ki, bunların kasdı ayruksı, fi'lhâl Mevlânâ Hamza'yu gönderip eyitdi: 'Hünkâr hazretleri bizim küstahlığımızı ma'zur tutup, bu kezliğe suçumuzu afv etsin' deyip, tazarru'ât edip, etdiği işe peşîmân oldu.” (Öztürk, 2013b: 259)

“Ol Yanko diyen martoloz kâfir, Mezid kuluna hayli iş etdi.” (Öztürk, 2013b: 266)

“El-hâsıl, ayağı basdığı yerleri şöyle harâb etdi ki kâfir dahi kâfir dahi kâfirligince ol işi etmezdi.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Ayruk, tevbe-i Rabbenâ bunun gibi bir iş dahi etmiyem.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Karamanoğlu İbrâhim Beğ kaçıp Taş'a girip, yalvarmağa başlayıp, 'günahlaruma tevbe ve etdiğim işlerime peşîmânım' deyip tazarru' etdi.” (Öztürk, 2013b: 282)

“Nâgâh bir nice azebler Ermeni Köyü'ne varıp bir nice Ermeni karısın ve kocasın bulup, bu karılara ve kocalara nâ-meşrû' iş ederler.” (Öztürk, 2013b: 304)

“Her iklimden mâl-i aman deyü yağmaya yakın işler etdi.” (Öztürk, 2013b: 311)

“Hadım Paşa gelip ol kâfirin etdiği işleri hünkâra haber verip, gayret-i İslâm Mehmed Han'a galib olup muhkem gazâ yarağın tamam müretteb kılıp, leşker-i İslâm'ı cem' edip İstanbul'dan çıkıp, asâkir-i mansûreyile yürüyüp Tuna kenarına vardı.” (Öztürk, 2013b: 331)

“Sultan Mehmed vefatından sonra Gedük Ahmed Sultan Bayezid'e istikbâl'e gelicek ol Müslümanlara kâfir anda çok iş etdi.” (Öztürk, 2013b: 334)

“Anda olan zâlimler Rum'dan varan hüccâca hayli iş ederlerdi.” (Öztürk, 2013b: 346)

“Kamusu el çeküp başın aldı gitdi
O zâlim ol yire bu işi itdi” (Öztürk, 2001: 23 / b. 272)

“Ki bir sözün iki itmezler idi
Ana denmeden iş itmezler idi” (Öztürk, 2001: 49 / b. 560)

“Atasına bu işi itdi ol şâh
Yirine koyup aldı cânın Allah” (Öztürk, 2001: 81 / b. 920)

“Koyup şâhı bular bir yana gitdi
Tatar u Germiyan bu işi itdi” (Öztürk, 2001: 105 / b. 1202)

“Muhâlif şer'a çok işler idermiş
Yanınca hayli sûfile gidermiş” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1445)

“İdüp bu işi geldi şeh katına
Koyup baş sürdi yüzün hizmetine” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1460)

“Ne haddi var anun bu işi ide
Ura illerüni ansuzda gide” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2118)

“Eger anlar bu işi itmeyeydi
Çevürüp yüzi bunlar gitmeyeydi” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2772)

İş geçmek: (-) Kötülük yapmak (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Neler kılduğunu a’ dâ-yı dîne
Ne işler geçdüğini müşrikîne” (Uygur, 2007: 590)

İş görmek: (+) 1. İş yapmak. 2. Yararlık göstermek (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Sultan Bayezid dahi bu haberi işidüp Kostantin üzerinden göçüp atı yarar,
kendüsi yarar güzîde iş görmüş dilâverler, yiğitler, ceng-azmûdeler, on bin kişiyle
ikişer yedekli bedevi atlar ile yürüyüp, yortumla gelüp Nigebolu üzerinde buluşup,
kâfirler tamam serhoş gâfil yaturken, gelüp diin basgunın edüp kılıç koydular.”
(Öztürk, 2014: 32)

“Evrenos Beğ dahi nice iş görmüş kişiydi.” (Öztürk, 2014: 43)

“Dırakula kâfir çok iş görmüş kâfirdi.” (Öztürk, 2014: 53)

“Ya ‘kub Paşa hazır olan leşkerini bir yere cem’ edüp, esirleri dahi bir yere
getürüp ol arada gâziler ile meşveretleşüp, iş görmüşlerle meşveret edüp:

Beyit

*Meşveretle hâsıl olur her ümid
Meşveretdür bağılı işlere kilid” (Öztürk, 2014: 137)*

“Ya ‘kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş
görmüş gâziler, alp-erenler, şîr-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun
gibi cenk görenler cenk sınımışlar, nice bunun bigi kudret semâ’ını görenler, kâfir
kaniyla elin yüzün yumuşlar, kâfir kanına susamışlar, Evrenoslular ve İshaklular,
efendileri Evrenos Beğ’den ve İshak Beğ’den gazâ yolunu işidigelmışler, ceng-
şûrîdeler ve dahi iş görmüş tavalırla Ya ‘kub Paşa bunlarunile meşveret edüp,

gâzileri üç bölük edüp üç alay edüp, Evrenoslular dahi İshaklular dahi ve tavcalar Kırbova ovasında durup, bu taraftan Derencil Ban-ı la'in dahi gelüp alaylarını yasayup oklanmış tonuz gibi yürüdü.” (Öztürk, 2014: 137)

“Haber gönderüp atlar, katırlar, tavarlar geldün deyüp atları, katırları, develeri getürdüp göçmek kaskına tavarlar gelüp Burgoz yöresinde durup kâfirler tarafından haber dinleyüp dururken, bu taraftan kudret-i semâ'î bir dürlü dahi sûret gösterüp Akkirman sancağı beği Mesih Paşa derler, Sultan Mehmed Han-ı merhumun dahi terbiyyetinde, ana dahi hizmet eylemiş imiş, anun huzuruna olmuş, hem veziri hem iş görmüş kişidir.” (Öztürk, 2014: 152)

“Mesih Paşa dahi bu ahvâli görüp bilüp iş görmüş gâzilerile meşveret edüp, Mesih Paşa dahi kendü yanında olan yarar dilâver ağalarından Yahya Voyvoda derler, dahi buna mânendi bahadırlardan ve yanında olan gâzilerden koşup gönderdi.” (Öztürk, 2014: 152)

“Ve dahi dilâverlerden Veys Gâzi ve Kara Hacı Gâzi ve dahi nice voyvodalar, adlu sanlu tovcalar, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zaller'dür, dirilüp kendülerine ve kılıçlarına ve atlarına inanup, Hak Subhânehu ve ta'âlâ celle celâlihû ve amme nevâlühû hazretiniün ululuğuna, birliğine sığınup ve dahi ol mefhar-ı mevcûdât iki cihanun Muhammed-i Mustafa sall'allâhu aleyhi ve sellem mu'cizâtı şerîfine sığınup ve gayb-erenleriün himmetiyle ve Sultan Bayezid Han-ı sâhib-kırân hazretleriün devletiyle ve kendüleriün i'tikâdıyla göz yumup, Liyh leşkeri Benî Asfer üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 152)

“Ve bu taraftan Kara Boğdan beği İstipan-ı mel'un kim vardur, bunca iş görmüş cihan-dîde Ungurus'a ve Çiyh'e ve Leyh ve Tatar'a ve İflag'ile dahi çok cenk etmişdür.” (Öztürk, 2014: 152)

“Anadolu'dan ve Rum-eli'nden ve kapu halkından ol kadar leşkerler cem' oldu kim, bî-nihâyet; yarar yarar baş baş beğ oğlanlarından, dilâver voyvodalardan ve tavcalardan ve iş görmüş bahadır gâzilerden evvel ser-nefer Malkoçoğlu Balı Beğ ve oğlu Ali Çelebi ve Yahya Paşa oğlu Balı Beğ ve Nasuh Beğ oğlu Mahmud Çelebi ve Hasan Beğ oğlu İsâ Beğ ve oğlu Veled Çelebi ve Sinan Beğ oğlu ve Kâsım Beğ oğlu

Mustafa Çelebi ve Karluoğlu ve dahi voyvodalardan Hasan Voyvoda ve Mûsa Voyvoda ve Ca'fer Voyvoda Boğdan[lu] Yusuf ve İhtimanlu Kâsım Çelebi ve Murad Çelebi ve Mihter Gâzi ve Atluoğlu ve Ömer Gâzi, Anadolu'da ve Rum-eli'nde anılan adlu sanlu yarar dilâverler, tovcalar otuz kırk bin mikdârı gâziler bu azamet [bu] şevketile cem' olup, Kara Boğdan sınırında İshakçı geçidi derler, Tuna suyunu andan geçdiler.” (Öztürk, 2014: 154-155)

İş kılmak: (İş etmek) Bir kimseyi beklemediği bir durumla karşı karşıya getirerek zarara sokmak, oyun oynamak (Çağbayır, 2017b: 2824).

*“Anı İstanbul tekfûri alur
Hileyile böyle iş ana kılır” (Öztürk, 2012: 37 / b. 451)*

*“Müdebbirdi be-gâyet ehl-i dâniş
‘Akıldan daşra hiç kılmaz-ıdı iş” (Uygur, 2007: 390)*

İş tutmak: (+) İş yapmak, iş edinmek, çalışmak (Çağbayır, 2017b: 2824).

*“Şöyle ki ulı toplar dökeler, ağır iş dutalar, sipâh u celep bir mürettebde ola ki
hiç vechile kusûrı olmaya.” (Uygur, 2007: 200)*

*“Ne iş kim dutsalar Hak kılsun âsân
Ferâh olsun ne yirde olsa sultân” (Uygur, 2007: 268)*

*“Ammâ dâru'l-guzzât ve'l-mücâhidîn Gelibolı şehrinden gemileri ne resme
donadup ve deryâ yüzünü kopudânu kim olup ve gemiler Igrıboz üzerine varup ve ne
resme iş dutulup ve ne resme tedbîr olup âhir nice feth olduğunu bir bir beyân
idelüm.” (Uygur, 2007: 390)*

*“Gazâ-y-ıdı yolunda tutdugum iş
Çekerdüm gice gündüz fikr ü teşvîş” (Uygur, 2007: 424)*

*“Ne iş kim dutsa başa ilter-ıdı
Neyi kim ister-ise işler ıdı” (Uygur, 2007: 506)*

“Gerek bir iş tutup kazanasın kut

Ki kılmaz işbu nazmun bil sana sûd” (Öztürk, 2001: 209 / b. 2452)

İşe gelmek: (İşe yaramak) Yararlanılmak, fayda vermek (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Ademî tebîri gelmez hîç işe

Orada kim Tanrı takdîri erişe” (Atsız, 2013: 157 / b. 294)

İşe karışmak: (+) Başkalarına ait bir soruna ya da konuya müdahale etmek (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Ne kadar kim Yahudi'nün acı ve devletsüzi varısa pâdişâhun işine karışdılar.” (Öztürk, 2013a: 298)

“Hekim Ya'kub vezir olıcak ne kadar aç ve müflis Yahudi varısa pâdişâhun işine karışdı, Hekim Ya'kub sebebiyle.” (Öztürk, 2013b: 352)

İşe yaramak: (+) 1. Yararlı olmak. 2. Çalışmaya uygun olmak (Çağbayır, 2017b: 2824).

“Geh gâh ola hâcet vaktinde sipah bulunmaya, bulunursa dahı za'îf ola, işe yaramaya.” (Tulum, 1977: 27)

“Hakkan insaf edicek şimden giri hünkârın işe yarar leşkeri kalmadı.” (Öztürk, 2013b: 323)

İşi bitmek: (İşini bitirmek) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 2825).

“Oldılar yağı ana kardaşları

Kamunun bitdi elinde işleri” (Atsız, 2013: 147 / b. 155)

“Mustafâ adlu Murad’un kardaşı
Vardı öldürdü biter anun işi” (Öztürk, 2012: 38 / b. 463)

“Yalancı düzmelerin işi bitdi
Dili dönmez anı bir kişi tutdu” (Öztürk, 2013a: 133)

İşini bitirmek: (+) Öldürmek (Çağbayır, 2017b: 2825).

“ ‘Adûnun yakasın tutup getürdi
Cihân onmagunun işin bitürdi” (Gültaş, 1996: 272 / b. 1875)

“Ne iş bunlara emr itse ganîler
Bitirür işlerini bu deniler” (Uygur, 2007: 438)

“Ulubat tekürün aman vermeyüp ol sâ‘at işin bitürdiler.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Yörgüc kim Türkmanları konduğu yerde bağlatdığı vaktin ‘bunların işlerini
bitürün’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 149)

“Şâd olup, Koyun Mûsâsı’nu viribidi, ‘Var, anun tez işin bitir’ dedi.” (Öztürk,
2013b: 208)

“Allah inâyetinde, sultanım devletinde ol anun işin bitirir.” (Öztürk, 2013b:
246)

“Ecel çünkim anun işin bitürdi
Yirini şâh anun oglına virdi” (Öztürk, 2001: 33 / b. 379)

“Hasan fursat bulup işin bitürdi
Kesüp başını sultâna getürdi” (Öztürk, 2001: 128 / b. 1472)

“Bu devran şâhun işini bitürdi
Nice getürdise şöyle yetürdi” (Öztürk, 2001: 188 / b. 2203)

İşini görmek: (+) Öldürmek (Çağbayır, 2017b: 2825).

“Yavuklu Muhammed’in pâk rûhıçün işüni görürin dedi.” (Öztürk, 2013b: 314)

İşitmeze urmak: (-) Duymuyormuş gibi yapmak, işitmezden gelmek (Çağbayır, 2017b: 2831).

“Kâfir bu söze hiç i’tibâr itmedi ve işitmeze urdı gelmedi.” (Öztürk, 2013a: 267)

“Râzı olmayıp, kal’a halkı dahi ol hasma tâbi’ olup tekvurun sözünü işidip işitmeze urdular.” (Öztürk, 2013b: 329)

İşli işine: (-) Herkes kendi işine.

“Halk-ı âlem her biri yine işlü işine meşgûl oldılar.” (Uygur, 2007: 200)

İşrete düşmek: (-) İçki içmek.

“Anun dibinde sohbeta işrete düşdü.” (Öztürk, 2014: 42)

İtaat göstermek: (-) İtaat etmek.

“Bunlar mütenâzi’ olup ba’zı asker İzzeddin’e, ba’zı Rükneddin’e mâyil olup biribiriyle mukâtele edip İzzeddin Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubad Rum’a müstevli olup karındaşı Rükneddin kaçıp Hülâgu’ya varıp taht-ı hükûmetinde olup ita’at gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 20)

“Pervâne bilâd-ı Rum’da mütemekkin olup leşker-i Rum ana ita’at gösterdi, şevketi ziyâde oldu.” (Öztürk, 2013b: 21)

“Rivâyet olunur ki, Mogol gelip İran’a müstevli olıcak Etrâk’den bir tâ’ife Mogol’dan kaçıp gelip Ermenâk civarında mütemekkin olup kefere-i Varsag’ile müdârâ edip ‘şu aracıkda duralım. Her ne ekip biçersevüz ondasın ve nüzulün ve her ne bid’at olursa size verelim’ deyü ita’at göstermişlerdi.” (Öztürk, 2013b: 22)

“Muhassal, Karaman’ı aralarında beğ edip cemî’-i umurda Karaman’a ita’at gösterip, avda ve kuşda emrine imtisâl eder oldular.” (Öztürk, 2013b: 22)

“Orhan dahi yer öpüp ita’at gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 56)

“Ve dahi bunu kasd etdi ki, oğlu Orhan kendi zamanında şevket tutup, nâmdâr olup, kendiden sonra halk ana ita’at göstereler.” (Öztürk, 2013b: 58)

“Etrafda yagı kalmayıp hünkâra ita’at gösterdiler.” (Öztürk, 2013b: 99)

“Cümle hünkâra varıp ita’at göstermeği vech gördüler.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Erzincan’a varıp Taharten istikbâl edip ita’at gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 140)

“Andan İzmiroğlu Sultan’ın önüne gelip günahına tevbe edip, Sultan’ın ayağına düşüp, bilmezlikle bir iş etdiğine i’tizâr edip, hükm-i pâdişâhîye ita’at gösterip, bende-vâr durdu.” (Öztürk, 2013b: 192)

İtibara almak: (+) Dikkate almak, göz önünde bulundurmak, hesaba katmak (Çağbayır, 2017b: 2851).

“Kimesne bununile başa varmaz

Hiç i’tibâra bu kimseyi almaz” (Öztürk, 2001: 82 / b. 937)

İz salmak: (-) Gideceği yeri bulmaya çalışarak yürümek (Güldaş, 1996: 528)

“Bir iki günde geçdiler denizi
Sürüp Edreneye saldılar izi” (Güldaş, 1996: 261 / b. 1787)

İzin almak: (+) Bir şeyi yapmak için kendisine hak tanınmasını sağlamak (Çağbayır, 2017c: 2872).

“Sultanun bunda ne dahi var kim andan izin alam.” (Öztürk, 2013a: 29)

İzzet bulmak: (-) Yücelik kazanmak (Çağbayır, 2017c: 2876).

“Buldu ahdinde anun fazl ehl-i fer
Buldu izzet kanda var ehl-i hüner” (Öztürk, 2012: 54 / b. 693)

“Eyü adı koyan dünya evinde
Bulısar ‘izzeti ‘ukbâ evinde” (Uygur, 2007: 82)

“Bulalar ‘izzeti iy Hak katunda
Mukarreb olalar hem hazretünde” (Uygur, 2007: 270)

“Sözi-y-içün-durur insâna ragbet
Sözi-y-içün bulupdur böyle ‘izzet” (Uygur, 2007: 290)

“Şehün katında ‘izzet buldı gâyet
Kılurdu şâh ana gâyet ri ‘âyet” (Öztürk, 2001: 34 / b. 397)

“Bulup ‘izzet şehün katında Osman
Çıkardı [il] içere adile san” (Öztürk, 2001: 35 / b. 399)

“Görüp şâh anı kıldı hoş ri ‘âyet
Şehün katında [dahı] buldı ‘izzet” (Öztürk, 2001: 49 / b. 563)

“Mihnet olumaya yir kapusunda
Bahâdur bula ‘izzet tapusunda” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1297)

“Murâd Han’un hümâ-yı devletinde
Bulupdur ‘izzeti cümle katında” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1577)

“Ki Rûm mülkine bunlar püşt olupdur
Bulardan her kişi ‘izzet bulupdur” (Öztürk, 2001: 201 / b. 2350)

“Bir eyyü mâlîla [ol] tâcir oldı
Ki dürlü ‘izzet ol mâlîla buldı” (Öztürk, 2001: 203 / b. 2383)

“Velî kendüsi müflisdür begâyet
Bir eyyü mâlîla [ol] buldı ‘izzet” (Öztürk, 2001: 203 / b. 2384)

“Yaraşur işbu boncuk dürler içre
Bula ‘izzet bu ol cevherler içre” (Öztürk, 2001: 211 / b. 2479)

“Sekiz yüz toksan üç olmuşdı hicret
Nebînün târihi bulmuşdı ‘izzet” (Öztürk, 2001: 237 / b. 2804)

Kabzına girmek: (-) Ele geçirmek, zapt etmek.

“Kırk yıl ol kaltaban olmuşdu han
Girdi kabzına anun cümle cihan” (Öztürk, 2012: 33 / b. 397)

“Eyitdi: ‘Türk cemî‘ avratı, oğlanı, malı, rızkıyile gelip kabzıma girdi. Heman bu işin ardınca olmak gerekdir’ deyip heman yine Mihail’i gönderip ‘fülan yerde düğündür, lutfedip teşrif buyuralar’ ” (Öztürk, 2013b: 44)

“Eyitdi: ‘Türk cemî‘ avratı, oğlanı, malı, rızkıyile gelip kabzıma gireyorur. Heman bununve bu işin ardınca olmak gerekdir deyip, heman Köse Mihal’i Osman’a

gönderip fülân yerde düğündür, lutf edip teşrif buyurasız deyü düğünün vaktin ve Osman'ın göçüyle geleceğin i'lâm etdiler.” (Öztürk, 2013b: 44)

Kadem basmak: (Ayak basmak) Gelmek (Çağbayır, 2017c: 2904).

*“Çün vezâret tahtına basdı kadem
Mâha erdi pürçem-i re's-i alem” (Öztürk, 2012: 55 / b. 714)*

“Ve bu siyâset ile, mehâbet-i pâdişâh ol tâyife-i nâ-hâyifenün kalblerinde mukarrer olup, saltanatı inkızâsına değin, tarîka-i edebden hâric kadem basmadılar.” (Tulum, 1977: 39)

“Mısrâ‘

Sîne-şikâf olur dahı dil-düz u cân-sitân

nişân yirinden ilerü adüya kadem basturmaz - ve tüfekçiler ve darbuzenler -ki bundukça-i sürb ve cevze-i âhenlerinin bir darbına on kat cevşen ü miğfersiper olmaz- bu cavk-ı mevsûfi önine tutup, sadr-ı leşker-i hâss itti.” (Tulum, 1977: 49)

“Çün ol dârü'l-harb ser-haddine kadem bastı, harrâs-i memleket olan Resava ve Omıl nâm iki muhkem kal'alara yöriyiş itti.” (Tulum, 1977: 94-95)

“Ol dem ki serîri saltanata kadem basdı, serîr-i saltanat, hâl dili-le şükr idip eyitdi kim, bi-hamdillâhi ve'l-minneti, şahlık tâcın Hak Subhânehu ve Ta'âlâ bir sultâna lâyıq gördi kim, sâhib-kırân-ı devrân olsa gerekdür.” (Uygur, 2007: 66)

“Henüz ser-tâcidârân, server-i şâhân, lutf-ı ezeliün manzarı, sa'âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarının mihteri Sultân Muhammed Han Gâzî dahı Karaman haddine kadem basmadın Karamanoglu İbrahim Beg'e çâsûslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başun yaragın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muhammed Han'dur; deryâ bigi bî-'ad asker-i kesîr çeküp üzerüne geldi.” (Uygur, 2007: 88)

“Şöyle ki içine kadem basan, hemân cennete girdüm sanur.” (Uygur, 2007: 154)

“Mora vilâyetine mübârek kademini basdı.” (Uygur, 2007: 230)

“Gendü memleketinden çıkup Mora vilâyetine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 248)

“Lâ-cirem, kona göçe, yeyü içe gendü memleketinden çıkup yagı memleketine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 320)

“Hâliyâ çün kim yagı milkine kadem basdılar şâh-ı ‘âlem buyurdu kim her tarafa begler ‘asker çeküp varalar, ol temerrüdlük iden kâfirleri kırup il vilâyetlerin târâca virüp yıkalar ve yakalar.” (Uygur, 2007: 336)

“Kona göçe, yeyü içe yürüdi; tâ şol hadde dek kim yagı milkine kadem basdı; vardı ol Yayça dimegle meşhûr kal’anun üzerine kondı, dâyiresin ihâta eyledi.” (Uygur, 2007: 348)

“Yeyü içe kona göçe, ırte gice gitdi; tâ şol hadde dek kim, Bosna vilâyetine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 360)

“Tâ şol hadde dek kim sultân-ı ‘âlem gendü memleketinden çıkdı, şol uzun Hasan didükleri ahmakun memleketine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 420)

“Meger bir subuh maşrık pâdişâhı, başına altun tâc urunup bu zümürriidîn tahtına kadem basdı; cemâli şem’inün nûr-ıla cihân yüzün münevver kıldı.” (Uygur, 2007: 428)

“Benüm bigi cihângîr pâdişâha gayret degül mi kim, zamânumda anun bigi mel’ün kâfir Tuna’yi geçüp gele, memleketümde kadem basa, belki kadem basmag-ıla dahı komaya, dâru’l-İslâm’da hisârlar yapmak tedârükine meşgûl ola. Dahı gayret ne günedür? didi.” (Uygur, 2007: 454)

“Lâ-cirem geldi, Arnavud üzerine kadem basdı.” (Uygur, 2007: 478)

“Şeh Bâyezîd Han Gâzî-dâme zillehu-devlet ve sa’âdetle geliip devlet tahtına mübârek kademin basınca memleketde ‘aceb hâdiseler zâhir oldı.” (Uygur, 2007: 528)

“Hâliyâ çünkim Sultân Muhammed Gâzî -enâra’llâhu burhânehu- dünyâdan âhirete intikâl itdi; sene sitte ve semânine ve semâne mi’etin yılunun mübârek Rebi’ü’l-evvelinün yigirminci gününde şenbeh gün, devlet ve sa’âdet-ile Sultân Bâyezîd Han geliüp Kostantiniyye şehrinde saltanat tahtına kadem basdı, sa’âdet tâcın başına urundı, devlet sadrına çıkdı, cihâna zînet virdi.” (Uygur, 2007: 542)

“Her yıl rikâb-ı devlete bahtun kadem basıp
Olsun sa’âdet atı-y-ıla hem- ‘inân-ı feth” (Uygur, 2007: 600)

“Kadem kim basdı geldi yir yüzine
Ki müştâk oldı ‘âlem ol güzîne” (Öztürk, 2001: 4 / b. 39)

Kadem rencide kılmak: (-) Tenezzül edip gelmek (Çağbayır, 2017c: 2904).

“Kadem rencide kılâsız, müşerref olavuz.” (Öztürk, 2013b: 43)

Kadem urmak: (-) Bir işe girişmek, başlamak (Çağbayır, 2017c: 2904).

“Ve eğerçi bu fakîr mesâlik-i inşâyâ sülûk idenlerden ve bu mertebe me’âricinün pâye-i ednâsına kadem uranlardan değül; ammâ, ‘külli inâ’in yetereşşahu bi-mâ fi’ hükmince, ‘mâ fi’t-tab’ zuhûra gelmesi tabî’atün muktezâsı imiş; ve ni’mete mukâbil şükr hod şer’ün vâcbâtındandır.” (Tulum, 1977: 8)

“Kâmet-i ra’nâlarından utanur serv-i sehî

Ol diyârun bâğ u râğına budur ki urmaz kadem” (Tulum, 1977: 122)

“Şol vakt ki kıral-ı Üngürüs-ı me’yûs Bosna’ya âzim oldı, Yayçe kal’asinun dizdârı ve voyvodası muhannaslık idüp, dâyire-i emânetten taşra kadem urup habâset-i cinâyete cesâret ittiler, kal’a-i azrâyı, Üngürüs’a bilâ-cengin ve lâ-cidâl virdiler.” (Tulum, 1977: 133)

Kadrini bilmek: (+) Bir şeyin veya kimsenin değerini bilmek, ona gereken saygı ve değeri göstermek (Çağbayır, 2017c: 2909).

“Sensin ol sultân ki kadrün bilmek olmuştur muhâl
Kanda fehm ider seni bu bu ‘akl u fikr ü yâ hayâl” (Uygur, 2007: 46)

“Ki gevher-dîde bilür kıymetini
Nedür kadrini vü hâsiyyetini” (Uygur, 2007: 340)

“Gelün bu sözleri gûş eyleyenler
Ma ‘ârif dürleri kadrin bilenler” (Uygur, 2007: 602)

“Ertuğrul eydür: ‘Bize dahi vâcib oldı kim erün kadri bilinür vilâyete varavuz
ve hem biz dahi gazâ edevüz’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 7-8)

“Şeh oldur kim bile merdâne kadrin
Heman gözlemeye peymâne kadrin” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1295)

Kafa tutmak: (+) Boyun eğmemek, karşı gelmek, diklenmek (Çağbayır, 2017c: 2913).

“Mısrâ‘
Tîğ u teber darbına püşt ü kafâ tuttular.” (Tulum, 1977: 114)

Kâinat gözüne hor görünmek: (Dünya gözüne zindan görünmek) Büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içine düşmek (Çağbayır, 2017b: 1655).

“Hor görine gözine kâinat
Hakkı deyen gayra etmez iltifa” (Atsız, 2013: 151 / b. 207)

Kalbine gam getirmek: (-) Üzölmek, tasalanmak.

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek nedir?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Mübârek kalbinize gam getirmeyip, bir bî-asl Türkman için gussa ve teşviş çekmek bu nedir ki bununçün gam çekesiz?” (Öztürk, 2013b: 164)

“Bayezid Paşa, hünkârın bu vechile ıztırâbın göricek eyitdi: ‘Ey Sultân-ı âlem! Mübârek kalbinize gam getirmeyip, gussa ve teşviş çekmek n’oladır ki, bununçün gam çekesiz, inşâ-Allâhu’l-e’azz, Hudâ fırsat verirse Karamanoğlu’nun askeriyile bir vechile darb u harb edelim ki, halk-ı âlem mütehayyir ola ve cihanı gözüne karanu edip târumâr edelim.” (Öztürk, 2013b: 225)

Kalbine sevda düşmek: (-) Bir şey yapmayı istemek.

“Bir gün hâtırına hutûr edip kalbine bir sevda düşdü ki, kim olaydı öte yakaya geçip İslâm urundaydı.” (Öztürk, 2013b: 74)

Kalem urmak: (-) Yazmak, çizmek, süs veya resim yapmak (Çağbayır, 2017c: 2944).

“Kalem ur eyle bir hoş şekli tasvîr
Ki kimse eylememiş ola tahrîr” (Uygur, 2007: 94)

Kaleme almak: (+) Bir konu hakkında yazı yazmak, onu yazılı hâle getirmek (Çağbayır, 2017c: 2943).

“Andan sonra Menkup’u dahi kaleme aldılar.” (Öztürk, 2013a: 265)

Kamet getirmek: (+) Farz namazlardan önce “kad-kâmetü’s-salâh” ibaresini de ekleyerek bir nevi ezan okumak (Çağbayır, 2017c: 2964).

“İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılıp târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.” (Öztürk, 2014: 109)

“Bunlar gitudükden sonra girü Arab leşkeri yürüyüp kâmet getirüp gelüp püryaragile Adana ve Tarsus üzerine düşüp alınmayup çok cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 126)

“Ol girü kâmet getirüp gelüp girü bunlar bu taraftan varup Karahan derler anda buluşdular.” (Öztürk, 2014: 136)

Kan ağlamak: (+) Bir yıkım, sıkıntı veya zulüm altında kalmaktan dolayı büyük bir üzüntü içinde olmak (Çağbayır, 2017c: 2969).

*“Ne efgânlar kılur hâr-ı belâdan
Ne kanlar aglar ol renc ü ‘anâdan”* (Uygur, 2007: 80)

*“Gökler göge boyansa ne tan bu ‘azâ-y-ıçun
Kan aglasa melek n’ola ol pâdişâ-y-ıçun”* (Uygur, 2007: 524)

*“Açup kefi sehâ ol kân-ı ihsân
Şu denlü dökdi gevher ki agladı kan”* (Uygur, 2007: 550)

Kan akıtmak: (+) Savaşmak, dövüşmek, katletmek veya yaralamak (Çağbayır, 2017c: 2969).

“Bu devâ’î-i zafer-fehâvî birle kuvvet-i gazabiyye-i kahramânî -ki âteş-i heybet-i cihân-sûzından âfâka bir şu‘le irse, tarfetü’l-ayn içinde âlem ‘ke-en lem tagne bi’l-ems’ ola idi- heyecâna geldi, ve fassâd-ı kahr-ı ‘hüve’l-kahhâru zü’l-kuvveti’l-metîn’, nîş-i hûn-rîz-i,

Mısrâ‘

İnne’l-mürâhife li’l-udâti mebâzi‘u

birle şerâyîn-i şer-âyîn-i düşmenden kan akıtmağa, belki cân almağa müteşemmir oldı.” (Tulum, 1977: 157-158)

“Ne kanlar akıdup durur rûzigâr

Velîkin bu ceng oldı bir yâdigâr” (Tulum, 1977: 161)

“Dürüşdüler nizâm-ı İslâm için

Akıtdılar kan u kesildi başlar” (Öztürk, 2013a: 52)

Kan derlemek: (-) Çok eziyet çekmek, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017c: 2971).

“Hâr elinde gördügi-çün dâmenin gül şâhidi

Gülsitân içinde kanlar derleyüp ider hayâ” (Uygur 2007: 56)

“Adın işitse kan derlerdi a’dâ

Ana kimse ‘adû olmazdı kat’â” (Uygur, 2007: 342)

Kan dökme: (+) Bir kimseyi yaralamak veya öldürmek, cana kıymak (Çağbayır, 2017c: 2969).

“*Behrâm cellâd-vâr tîğ çeküp, düşmenleri kanın dökmeğe müteşemmir oldı.*”
(Tulum, 1977: 193)

“*Vura a’dâ-yı dîne tîg-ı bürrân
Kesüp müşriklerin başın döke kan*” (Uygur, 2007: 70)

“*Eşirrânun kese başın döke kan
Ki hem kurtarmaya müfsid olan cân*” (Uygur, 2007: 86)

“*Tâ ki İslâm ‘askeri üzerinden yürüyüp geçeler, varalar a’dâ-yı dîne kılıç
uralar, başlar keseler, kanlar dökeler.*” (Uygur, 2007: 138)

“*Şu dem ki şehri Kostantîn’i Sultân
Alup feth itdi dökdi anda çok kan*” (Uygur, 2007: 146)

“*Elinde nîzeler kim almış anlar
‘Adûdan niçe gez dökmişdi kanlar*” (Uygur, 2007: 176)

“*Her yanadan memat esrükleri başlar kesdiler, kanlar döktiler.*” (Uygur,
2007: 208)

“*Adûnun dökdi kanın aldı cânın
Yog itdi tâ ki varsa hânümânın*” (Uygur, 2007: 212)

“*Koyalar yolına hep baş u cânlar
‘Adûdan dökeler öninde kanlar*” (Uygur, 2007: 228)

“*Keserdi başını a’dâ-yı dînün
Dögerdi yire kanın müşrikînün*” (Uygur, 2007: 254)

“*Dakınmış her biri tîg-ı hûn-rîz
‘Adûnun dökmeğe kanın umar tîz*” (Uygur, 2007: 262)

“İslam ‘askerinün -nassarahumu’llâh- gâzîlerinde niçe gâzîler irişüp başlar kesdiler ne kanlar dökdiler.” (Uygur, 2007: 286)

“Dökerdi kanını a’dâ-yı dînün
Suyı kan olmuş-ıdı kılıcınun” (Uygur, 2007: 310)

“Gerekdür ki dîn Muhammed Rasûlu’llâhi yolında çalışup gazâlar idevvüz küffâr u müşrikîn elünden memleketler alup, başların kesüp, kanların döküp ehl ü ‘ayâllerini esîr idüp ganimet mâlları-la ‘asker-i İslâm taylayup Müsülmânları mugtenem idevvüz, didi.” (Uygur, 2007: 312)

“Kese başların a’dânun döke kan
Elinden komaya hiç tîg-ı ‘uryân” (Uygur, 2007: 322)

“Elinden gitmez-idi tîg-ı ‘uryân
Kıradı a’dâyı dökerdi yire kan” (Uygur, 2007: 376)

“El ursalar kılıca kan dökerler
‘Adûlar cânını oda yakarlar” (Uygur, 2007: 358)

“Şu denlü kesdiler baş, dökdiler kan
Hisârun içi toldı zâr u efgân” (Uygur, 2007: 404)

“Tamâm âyin üzre cemî’-i begler, Anatoli ve Rûm ili, cemî’- i alaylar baglana ve saflar düzile; kılıçlar ‘uryân ve cigerler biryân olup, dilâverler meydâna at depüp, başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azim ola.” (Uygur, 2007: 422)

“Şöyle ki ata ogula ve kardaş kardaşa bakmaz oldu; başlar kesildi, kanlar döküldi, neberd-i ‘azîm oldu.” (Uygur, 2007: 428)

“Ne ceng etdi ne cidâl etdi anda
Yarılmadı ne baş dökülmedi kan” (Öztürk, 2013a: 42)

“Döküp kanlar u başlar oynadılar
Bu gâzi olan u serverleri gör” (Öztürk, 2013a: 48)

“Bu nesli Hak mu‘în etdi îmana
Ki İslâm zâhir ola döküle kan” (Öztürk, 2013a: 74)

“Kılıçlar çalına kanlar döküle
Sünüler ola leşker içre neşter” (Öztürk, 2013a: 85)

“Murad Han hâyin-i düzmeye vardı
Anundur kanını kim dökdü Hamza” (Öztürk, 2013a: 144)

“Cihanı ma‘mur eden âdil hanlar
Ve ger zulm etse hem döküle kanlar” (Öztürk, 2013a: 194)

“Fesâdlar etdi ziyâde çarh nişânı
Döküle kanlar ola çok ziyânı” (Öztürk, 2013a: 246)

“Bu ehl-i İslâm içre dökülen kan
Niceleriün gide dîn ü îmanı” (Öztürk, 2013a: 246)

“Çü emr oldu, kılıç çekdi gâziler
Kâfirler kırdı, kan dökdü gâziler” (Öztürk, 2013a: 268)

“İki üç bin kâfirün kanın yere dökdüler.” (Öztürk, 2013a: 327)

“İki leşker birbirine katılup bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i semâ‘î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılup, ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atılup, kudret semâ‘ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ‘da can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ‘î bir semâ‘dur kim, bu semâ‘ evvel mâ-tekaddümden olunugelmişdür.” (Öztürk, 2014: 67)

“Gâziler bu vechile Hudâ’ya sığınup mu‘cizâtı Muhammed salla’llâhu aleyhi ve sellem deyüp, gâziler, alp-erenler kudret-i semâ’î meydanına çarha girüp alaylar söküüp kanlar dökerdi.” (Öztürk, 2014: 68)

“İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılup târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.” (Öztürk, 2014: 109)

“Hemandem Arab leşkeri üzerine yürüyüp, kudret-i semâ’î kudret tılsımı girü deprenüp toplar, tüfekler, zenberekler kazâ yağmuru gibi Arab leşkeri üzerine yağdırup, Rum-ili gâzileri Sam yeli gibi esüp, ecel derzisi kaftanlar biçüp oklar, nîzeler başlar kesüp kanlar döküp, iki leşker birbirine katılup karılup bir azîm neberd oldu kim, heman Efrâsiyab-vâr cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 125)

“Şöyle kim, Rüstem-i Zal bigi iki leşker birbirine karılup katılup başlar kesilüp kanlar dökdüler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Kazâ yağmuru yağup kudret derzisi kaftanlar biçüp sünüler arşun olup, oklar iğne, kılıçlar sındı olup, başlar kesilüp kanlar dökülüp, kollar, budlar sökülüp kâfirleri, bî-dinleri eyle kılıçdan geçürdiler ki dünyâya gelmedük gibi etdiler.” (Öztürk, 2014: 139)

“Erenler hengâmesidür, kudret-i semâ’îdür, yeğ erenler semâ’a girüp, bu semâ’da başlar verüp başlar alup kanlar dökerler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Dün Türk kanın dökelim deridi, bugün kendi kanı döküldü.” (Öztürk, 2013b: 127)

“Dün Türk kanın dökem derdi, bugün kendi kanı, henüz birin dahi ödemedin döküldi dedi.” (Öztürk, 2013b: 127)

“Anı görüp Rum erenleri bir yerden at depip, çün şîr-i garrân hasmların gözedip, kendilerin düşmen kalbine urup saflar yarıp, nice bahadırlar yıkıp, niceleri bî-cân edip, başlar kesip, kanlar dökdüler.” (Öztürk, 2013b: 181)

“*Ve şehrin bir tarafından dahi Toyuran Beğ çıkıp, iller yıkıp ve kanlar döküp, harâmîlikler ede ede iline gitdi.*” (Öztürk, 2013b: 194)

“*Sınup şâh Tatar’ı kıldı girîzan
Nice başlar kesüben döktiler kan*” (Öztürk, 2001: 119 / b. 1370)

“*Şu denlü döktiler kan kesdiler baş
Ki oldı la ‘l-reng onda olan taş*” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1944)

“*O yirün tagın ve taşın sökerler
Nice bin baş kesüp kanlar dökerler*” (Öztürk, 2001: 225 / b. 2654)

Kan gövdeyi götürmek: (+) Çok insan öldürülmek, çok kan dökülmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“*Bu cânibde evvel Tatar alayı, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Ankara askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir beğler yürüyüp alemler çözülüp, surnâ vü nakâre âvâzı âlemi tutup, kendiyeye i’timâd eden bahadırlar el kılıçlara urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, küştelerden püşteler olup bir kırân-ı azîm oldu ki, ol esnâda Mihâl Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitdi ki: “Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan’ı birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem” dedi.*” (Öztürk, 2013b: 210-211)

“*Bu cânibde evvel Tatar alayı bağlayıp, anun ardınca Türkman ve anun ardınca Engüri askeri, anun ardınca Yapaoğlu, andan sâyir halk ve beğler yürüyüp alemler çözülüp, surnâ vü nakâre âvâzı âleme dolup, kendiyeye i’timâd eden bahadırlar el kılıca urup, çomaklar vü nîzeler tutup, alaylar söküp, şol denlü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, kırân-ı azîm oldu.*” (Öztürk, 2013b: 210-211)

Kan kaşanmak: (-) Korkudan kan işemek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“*Küffâr ve müşrikîn, havfindan kanlar kaşandılar, ve cemî’-i âkullar ve kâr-dânlar ehl-i takvîm ve ehl-i tevârîh ittifâk idüp eyitdiler: Hak Subhânehu ve Ta’âl â yine Rum kişverine bir pâdişah viribidi kim, vilâyetler komaya, feth eyleye din ve diyânet belürmez memleketlerde mescidler yapdura ve menberler düre, adına hutbeler okıda.*” (Uygur, 2007: 76)

“*Küffâr ve müşrikîn -demmerahumu’llâhu- havfindan kanlar kaşandılar.*” (Uygur, 2007: 320)

“*Sultân-ı ‘âlemün kılıç korhusundan kanlar kaşandı.*” (Uygur, 2007: 582)

“*Ol vakit Ertuğrul henüz dahi nev-civanidi ammâ mehabetinden Sâm ü Neriman kan kaşanuridi.*” (Öztürk, 2013b: 31)

“*Ol vakit Ertuğrul henüz dahi nev-civanidi ammâ mehabetinden Sâm ü Neriman kan kaşanurdu ve Efrâsyâb-ı zaman koşunuridi.*” (Öztürk, 2013b: 31)

“*Gâziler küffârı şol vechile kırdılar ki, kahramanlar görse kan kaşanurdu.*” (Öztürk, 2013b: 277)

“*Her kişi anun havfindan kan kaşanuridi.*” (Öztürk, 2013b: 335)

“*Kılıcı heybetinden düşman iy can
Kaşanur idi her demde anun kan*” (Öztürk, 2001: 12 / b. 133)

“*Bular şâh korhusundan kan kaşanur
Ölüsi dahi sin içre uşanur*” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2178)

“*Tıgun şu ‘â’ı ger ire hâb içre düşmene
Ol korhu ile kan kaşanup kıldı çü hebîr*” (Öztürk, 2001: 199 / b. 2326)

“*O cengde paşa gönderi uşandı
Nice kâfir orada kan kaşandı*” (Öztürk, 2001: 242 / b. 2859)

Kan kusmak: (+) Çok eziyet çekmek (Çağbayır, 2017c: 2971).

“Kılıcı fethiyile her subh u şâm

Kan kuser oldur ufuk üzre müdâm” (Öztürk, 2012: 56 / b. 729)

Kan seyl olmak: (-) Çok kan dökülmek, çok insan ölmek.

“İki leşker içre kan olmuşdu seyl

Na`ralar kopardı kişnedürdi hayl” (Öztürk, 2012: 28 / b. 338)

Kan yaş akıtmak: (-) Acı içinde ağlamak.

“Sultan anı görüp, terahhum edip gözlerinden kan yaş akıtdı.” (Öztürk, 2013b: 221)

Kana bulaşmak: (Kana bulanmak) Kan içinde kalmak (Çağbayır, 2017c: 2969).

“Oluban dehr elinden gonca dil-teng

Bulaşup kana ider hâr-ile ceng” (Uygur, 2007: 342)

Kana boyamak: (+) Yaralayarak her tarafına kan bulaştırmak, kanlar içinde bırakmak (Çağbayır, 2017c: 2969).

“Dirakula mutî‘ oldu bu hana

Dilemez kim boyana kendü kana” (Öztürk, 2013a: 140)

Kanat açmak: (+) Uçmak (Çağbayır, 2017c: 2974).

“Açuptur kanat uçmağa mürğ-vâr

Velî karnı üzre sürünür çü mâr” (Tulum, 1977: 119)

Kanat bükme: (-) Bir hedefe doğru koşmak (Çağbayır, 2017c: 2974).

“Kanat büküp heman Tarsus’a indi

Buyurdu paşa leşker anda kondı” (Öztürk, 2001: 234 / b. 2756)

Kanı Ceyhûn kılmak: (-) Çok kan dökmek, çok insan öldürmek.

“Kılıc ile kılurdu kanı Ceyhûn

Çomak ile iderdi Kâfi ma ‘cûn” (Gültaş, 1996: 270 / b. 1859)

Kanı kaçmak: (-) Çok kızmak, aşırı derecede hiddetlenmek.

“Gelüben şâha ‘arz iyledi anı

Şeh anı işidüben kaçdı kanı” (Öztürk, 2001: 78 / b. 884)

“Çü sultân-ı cihân işitdi anı

Gazabdan ol arada kaçdı kanı” (Öztürk, 2001: 126 / b. 1447)

Kanla elin yüzün yumak: (Elini kana bulamak) Adam öldürmek veya yaralamak (Çağbayır, 2017b: 1758).

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de Yeni-câmi’i binâsını kendü eliyle urup, cum’a gün Edirne’den çıkup Ungurus vilâyetine sefer edüp, Eflak ili beği Dırakula derler, Dırakula önce düşüp Sultan Murad Karaman’dan ve Kastamonu’dan leşker alup, Anadolu ve Rum-ili leşkerleri Anadolu’nun ve Rum-eli’nün azebleri ve yeniçeri ve kapu halkı ve garib yiğitlerden ve uç beğleri İshak Beğ ve Turhan Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ, gâzi beğler gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, otuz kırk bin mikdârı akıncıyla her bir uç beğlerine Evrenos Beğ akıncı koşup, Sultan Murad Han dahi hazır leşkerleri yetmiş seksen bin mikldârı leşkerler cem’ olup Severin’den geçüp, Ungurus vilâyetini memleketini içine girüp gezüp, yıka boza her tarafını harâb edüp altı pâre kal’alarını alup, Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, Rum-eli beğlerbeğisi Sinan Beğ derler, iki taraftan iki koldan anlar dahi yürüyüp Ungurus

vilâyetini velveleye koyup harâb edüp, Zibin hisarı önünden geçüp gelüp Nigübolu'dan geçüp girü Edirne'ye geldiler.” (Öztürk, 2014: 56-57)

“*Ve illa'llâhu tebâreke ve ta'âlâ hazretinün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem'ün salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizâtı berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıkduğı bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrîk-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel'unların âfet-i semâvîden inen kazâ bifti dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerin üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen din düşmenlerini kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.” (Öztürk, 2014: 132)*

“*Ya'kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gâziler, alp-erenler, şîr-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun gibi cenk görenler cenk sınımışlar, nice bunun bigi kudret semâ'ını görenler, kâfir kanyla elin yüzün yumuşlar, kâfir kanına susamışlar, Evrenoslular ve İshaklular, efendileri Evrenos Beğ'den ve İshak Beğ'den gazâ yolunu işidigelmışler, ceng-şûrîdeler ve dahi iş görmüş tavcalarla Ya'kub Paşa bunlarunile meşveret edüp, gâzileri üç bölük edüp üç alay edüp, Evrenoslular dahi İshaklular dahi ve tavcalar Kırbova ovasında durup, bu taraftan Derencil Ban-ı la'in dahi gelüp alaylarını yasayup oklanmış tonuz gibi yürüdü.” (Öztürk, 2014: 137)*

Kanına girmek: (+) Birini öldürmek veya öldürtmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“*Ankara'ya varıcak Ya'kub Beğ'i bir gün Sultan kendi halvetine okuyup ol geçen mâcerâyı ana deyip, 'elbette senin helâkin lâzımdır' deyü hişm edicek Ya'kub Beğ dahi 'fermân pâdişâhındır, eğer ben bî-günahın kanına girerse hüküm*

pâdişâhındır. Zîrâ ihlâs birle Sultan'a mahabbet etdiğimden gayrı günahım bilmezem' dedi." (Öztürk, 2013b: 214)

Kanına susamak: (+) Kendisinin ölümüne sebep olacak davranışlarda bulunmak, belasını aramak (Çağbayır, 2017c: 2970).

"Ve ba'zı kanına susamış kâfirler ki tîğ-ı âbdâr şerbeti ile kanmayup Tuna suyına cân attılar, asker-i asker-i Fir'avn gibi avnu'llâh anları garka viridi." (Tulum, 1977: 97)

(Birinin) Kanına susamak: (+) Birini öldürme hırsı içinde bulunmak (Çağbayır, 2017c: 2970).

"Bu şevketle gelüp Çirmen karşusunda konup, kendülere mağrur olup dururken, bu taraftan Lulu Lala Şâhin gâzileri cem' edüp, Rum-ili ser-bâzları gazâda kâfir kanına susayanlar hazır olup Allah'a tevekkül edüp, Hudâ'ya sığınup Hazreti Risâlet'ün salla'llâhu aleyhi ve selem mu'cizâtı berekâtında niyyet-i gazâ deyüp tekbir getirüp, Lala Şâhin leşkери üç bahş edüp üç taraftan yürüyüp, Serf leşkери gâfil yaturken Lala Şâhin bir gece dün basgunun edüp tavlumbaz kakup, ahşam ile yatsu arasında gâziler üç taraftan hücum edüp, Sef leşkери çokluk çeri kendülere mağrur, serhoş, gâfil yaturken kâfirlere haber oldu kim, Türk leşkери geldi deyü." (Öztürk, 2014: 25-26)

"Ya'kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gâziler, alp-erenler, şîr-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun gibi cenk görenler cenk sınımışlar, nice bunun bigi kudret semâ'ını görenler, kâfir kanıyla elin yüzün yumuşlar, kâfir kanına susamışlar, Evrenoslular ve İshaklular, efendileri Evrenos Beğ'den ve İshak Beğ'den gazâ yolunu işidigelmışler, ceng-şûrîdeler ve dahi iş görmüş tavecularla Ya'kub Paşa bunlarunile meşveret edüp, gâzileri üç bölük edüp üç alay edüp, Evrenoslular dahi İshaklular dahi ve tavecular

Kırbova ovasında durup, bu taraftan Derencil Ban-ı la'in dahi gelüp alaylarını yasayup oklanmış tonuz gibi yürüdü.” (Öztürk, 2014: 137)

Kanını almak: (Öcünü almak) Bir kişiyi, öldürdüğü kişinin intikamını almak için öldürmek.

“Fi’lhâl oğlunu Cüneyd Beğ’e karşı boğazlayıp, andan Cüneyd’in başını kesip, kardaşının kanını aldı.” (Öztürk, 2013b: 247)

“Alur andan atası kanın Allah Geçüp ol tahta bir gayrı olur şâh” (Öztürk, 2001: 81 / b. 923)

Kanını Ceyhun etmek: (-) Çok kan dökmek, çok insan öldürmek.

“Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eyitdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağırını hûn ve kanını Ceyhun edip bağarsak perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz.’ ” (Öztürk, 2013b: 121)

Kanını içmek: (-) Öldürmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“Gözi sihri-le içer sehhâr kanın Kaşı mekri-le alur mekkâr cânın” (Uygur, 2007: 538)

Kanını toprağa karmak: (-) (EAT’de “kanını yire dökmek”) Kan dökmek, öldürmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“ ‘Eğer cihanın leşkeri dahi sizinle olursa, Allah inâyeti ne Muhammed mu’cizâtıyla cümlesinin kanını toprağa karıp anları karınca gibi ayaklayıp, binin bir kezden kırıp, kendinin başın keserim’ deyip elçiyi kovup, gönderip leşkeri yine kondurdular.” (Öztürk, 2013b: 114)

Kanını yere karmak: (-) (EAT’de “kanını yire dökmek”) Kan dökmek, öldürmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“*Karamanîlerin kanın, Allah buyurursa, yere karam.*” (Öztürk, 2013b: 97)

Kanını yere katmak: (-) (EAT’de “kanını yire dökmek”) Kan dökmek, öldürmek (Çağbayır, 2017c: 2970).

“*Kimini esir edip satalım ve kimin öldürüp kanın kara yere katalım deyü ol la’în mest olup âlemi kara puluna saymayıp, Türk’ü gözüne göstermedi.*” (Öztürk, 2013b: 121)

Kanlı âb dökmek: (-) Acı içinde ağlamak.

“*Çün işitdi bu derviş bu cevâbı
Heman dökdi gözinden kanlu âbı*” (Öztürk, 2001: 214 / b. 2521)

Kanlı yaş akıtmak: (-) Acı içinde ağlamak.

“*Tama ‘kâr tiz virür elbetde başın
Akıdur gözlerinden kanlu yaşın*” (Öztürk, 2001: 79 / b. 904)

“*Nice banların anda kesdi başın
Akıdup yir yüzine kanlu yaşın*” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1684)

Kapısında durmak: (-) Hizmetinde bulunmak.

“*Cihan halkı ana olmuşdı kul
Kapusında tururdi sag eger sol*” (Öztürk, 2001: 42 / b. 484)

“Bulardur yürüden ‘adlini şâhun
Kapusında turup ‘âlem-penâhun” (Öztürk, 2001: 201 / b. 2358)

Kapısından gitmemek: (-) Birinin hizmetinden ayrılmamak.

“Andan Sultan Mehmed gazâdan dönüp, devletile yine Bursa’ya gelicek
İsfendiyaroğlu Kâsım Beğ hünkâra, ‘Sultan’ımın kapısından gitmezin’ demişidi.”
(Öztürk, 2013b: 229)

Kara yüzlü: (Yüzü kara) Bir ayıbı, suçu veya utanılacak durumu bulunan
(Çağbayır, 2017e: 6492).

“Yâ Habîballâh kara yüzlü Kıvâmî’nün dahi
Nâr-ı ‘isyân eylemişdür bagrını muhkem kebâb” (Uygur, 2007: 52)

Karar tutmak: (-) 1. Durmak. 2. Yerleşmek. 3. Karar vermek (Çağbayır,
2017c: 3026).

“Atası bunun katline ihtimâm etmeğın evlâdı vü ezvâcı ve tevâbi’i ve ammuları
evlâdıyla taraf-ı kublî canibine kaçdı, ki şimdiki hâlde ana Türkistan derler; vardı
arz-ı Yesi’de karar tutdu.” (Öztürk, 2013b: 7)

“Âhir Karaman müteveffâ olup oğlu Mehmed Beğ atası yerine Ermenâk’e cülûs
edip anda karar tutdu.” (Öztürk, 2013b: 24)

“İynegöl yöresinde Keşiş Dağı arasında bir nice dervişler gelip karar
tutmuşlaridi.” (Öztürk, 2013b: 72)

“Hünkâr dahi Anadolu’dayiken eğlenmeyip, Rum-ili’ne geçip Edirne’de
mütemekkin olup Rum-elinden leşker cem’ olunca karar tutdu.” (Öztürk, 2013b: 103)

“Murad Han Gâzi dahi Yanbolu’da birkaç gün oturup andan sürüp Tavuslu’ya gelip anda karar tutmuşidi.” (Öztürk, 2013b: 108)

“Ol gün karar tutdular.” (Öztürk, 2013b: 117)

“Bular her biri dutamaz karârı
El urup kıldılar feryâd u zârî” (Öztürk, 2001: 55 / b. 629)

“Didi şeyh bu er kim kimyekârî
Bu kâr üzre dutupsın sen karârı” (Öztürk, 2001: 84 / b. 958)

“Dahi dutmaz orada ol karârı
Heman tagıtdı andan kâr-bârî” (Öztürk, 2001: 129 / b. 1477)

“Bu kâr üzre bular tudup karârı
Kılurlar lutfıla halka bu kârî” (Öztürk, 2001: 201 / b. 2359)

“Bularun dahi şebde böyle kârî
Tutuban işbu vechile karârî” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2365)

“Bu kâr üzre bunlar dutup karârı
Zulümden kimse kılmaz â u zârî” (Öztürk, 2001: 222 / b. 2619)

“Çerinün elde kalmaz ihtiyârı
Biri de anda tutamaz karârî” (Öztürk, 2001: 236 / b. 2790)

“Emânet üzre tutuban karârı
Bununla geçürür ol rûzigârî” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2991)

Karar vermek: (+) Bir konu hakkında karara varmak, kararlaştırmak (Çağbayır, 2017c: 3026).

“Ve hükm-i cihân-ârâ şöyle imzâ buyuruldu ki: ‘Bi-inâyeti’llâhi Ta‘âlâ’ çün yine bâd-ı savlet-i saltanatum ol ehl-i sefîne-i pür-zagînenün murâdı gemilerin garkâb-ı helâke saldı ve ol memleket-i hurrem-âbâd içindeki mahzûn u mahsûr olan ehl-i İslâm gamdan âzâd oldılar, gerektür ki ol tâyife-i hâyifenün ile tağılanlarından asker-i zafer-rehberi toyurup kal‘aların mesâlihî kemâ yenbağî kayurasın ve rây-ı sâyibün muktezâsınca ile hüsn-i karâr viresün ve askeri zafer-yâba destûr virüp âsitâne-i devletüm türâbı takbiline müsâra‘at idesin.” (Tulum, 1977: 132)

“Tîğ-ı bî-karârî âleme karâr virdi.” (Tulum, 1977: 195)

*“Virdi karâr âleme ol tîğ-ı bî-karâr
İder sadîkına kırâ düşmenlerin kırar”* (Tulum, 1977: 195)

“Ve ol vilâyetde ne kadar kim mülkler vardur, cemî‘ Süleyman Paşa verdiği karar üzerine durur.” (Öztürk, 2013a: 61)

Karara kalmak: (Karara varmak) Bir konuda anlaşmak, karar vermek (Çağbayır, 2017c: 3026).

*“Cihânun hâli böyledür bil iy can
Ki kalmaz bir karâra işbu devran”* (Öztürk, 2001: 160 / b. 1862)

*“Ki mansıbum kalupdur bir karâra
Bilmezem ne kılâm buna çâre”* (Öztürk, 2001: 205 / b. 2400)

Karga sekmez: (-) Kimsenin gitmediği ıssız, sapa yer.

“*Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidir, anun gibi sarplık dağlardır kim, üzerinden kuş uçmaz, kalan yerden hayvanât yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkduğu yerlerdür.*” (Öztürk, 2014: 130)

“*Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidir, anun gibi sarplık dağlardır kim, üzerinden kuş uçmaz, kulan yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkduğu yerlerdür.*” (Öztürk, 2014: 130)

“*Ve illa'llâhu tebâreke ve ta'âlâ hazretinün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem'ün salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizâtı berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kanıyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanıp çıkduğu bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrik-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel'unların âfet-i semâvîden inen kazâ bifi dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerin üzerlerine hücum edüp, ol merrik diyen din düşmenlerini kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.*” (Öztürk, 2014: 132)

Karın ağrısına uğramak: (-) Üzücü bir durumla karşılaşmak (Çağbayır, 2017c: 3039).

“*Kaçan kim Semendire Vilkoğlu'nun elinden çıkıcak içine ehl-i İslâm dolıcak cemî'-i küffâr karın ağrısına uğradılar.*” (Öztürk, 2013a: 173)

“*Anuniçün kim karın ağrısına uğradı.*” (Öztürk, 2013a: 260)

“Semendire alınıp, içine ehl-i İslâm dolıcak küffâr karın ağrısına uğradılar.” (Öztürk, 2013b: 269)

“Şöyle rivâyet ederler ki, çün Semendire alınıp, içine ehl-i İslâm dolıcak küffâr karın ağrısına uğradılar.” (Öztürk, 2013b: 269)

Karınca bigi kaynamak: (Karınca gibi kaynamak) Çok kalabalık ve hareketli olmak (Aksoy, 1988: 912).

“Kendüler dahi çevük şeytan igi bigi albız ağırşığı bigi gemilerün içinde karınca bigi kaynayup, tonuzlan böceği bigi kımıldeşup, ebâbil karlığı bigi çizginüp, Habeşî maymun bigi kalgışup, tonuz balığı bigi deniz yüzünde yüzerler.” (Öztürk, 2014: 165)

“Kâfirler gâfil iken gâziler subh vaktinde gülbang getirüp, nerdübanlara binüp, fırsat bulup karınca bigi kaynayup, pire bigi kalkışup, yılan bigi sarmaşup, yavsu bigi yapışup, Hak ta ‘âlânun inâyetiyle Muhammed-i Mustafa’nun salla ‘llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtıyla, erenlerün himmetiyle, ulemânun hayır du‘asıyla Sultan Bayezid Han’un devletiyle hisara yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 181-182)

Karşı çıkmak: (+) Gelen birini karşılamaya gitmek (Çağbayır, 2017c: 3052).

“Ve ‘Eğer Germiyanoglu’nun geldiği tahkîkise şehir halkı karşı çıksunlar ve eyü ta ‘zim edesiz’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 152-153)

“Geliyorurken sâdât ve ulemâdan ve fuzalâdan karşı çıkdılar.” (Öztürk, 2013a: 324)

“Tekürü karşı çıkdı.” (Öztürk, 2014: 23)

“Bursa kavmi istikbâl etdiler karşı çıkdılar.” (Öztürk, 2014: 44)

“Hattâ Edrene halkını karşı çıkardılar.” (Öztürk, 2014: 146)

“Kendülere yardıma geldi deyü hisar kapusın açup karşı çıktılar.” (Öztürk, 2014: 180)

“Şehir halkı bir yere cem’ olup meşveret edip, bunu maslahat gördüler ki, ‘Emir Süleyman’a karşı çıkıp, mutâba’at edeler.’” (Öztürk, 2013b: 195)

“Hünkâr Bursa’ya ulak gönderip eyitdi: ‘Eğer Germiyanoğlu’nun geldiği gerçek olursa, şehir halkı karşı çıkıp gâyetde ta’zim edeler.’” (Öztürk, 2013b: 254)

Karşı durmak: (+) 1. Karşı harekette bulunmak, muhalefet etmek. 2. Karşı durmak, karşısında durmak. 3. Cevap vermek veya verebilmek (Çağbayır, 2017c: 3055).

“Bunu işitdi sultân vardı karşı
Berâber Engüride turdı karşı” (Gültaş, 1996: 257 / b. 1754)

“Ol il dahı benümdür uş geçerem
Bana kim karşı turur çün göçerem” (Gültaş, 1996: 259 / b. 1769)

“Didi neyçün gelür bunda varayım
Komayayım ana karşı turayım” (Gültaş, 1996: 263 / b. 1802)

“Gerekmezdi ki böyle lâf uraydı
Ulu kardaşına karşı turaydı” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1825)

“Kız dahı bakdı Ayaz’ı çün görür
Oluban âşüfte-dil karşı durur” (Öztürk, 2012: 6 / b. 49)

“Anunla karşı durmak olmaz, didiler.” (Uygur, 2007: 266)

“Duraydı a’ dâya karşı bağlayup saf
Çekeydi tîg, uraydı kabzaya kef” (Uygur, 2007: 328)

“Ana durmazdı düşmen karşı aslâ
Ana olmazdı düşmen kimse kat’â” (Uygur, 2007: 346)

“Hareket etse kâfir mahv olurdu
Duramaz karşıya Rüstem-i destan” (Öztürk, 2013a: 42)

“Düşmana karşı tura vardılar.” (Öztürk, 2013a: 258)

“El bağladı, karşı durdu.” (Öztürk, 2013a: 262)

“Aç yalıncağ düşmene karşı durdular.” (Öztürk, 2013a: 313)

“Uğurlu Mehmed dahi gelen leşkeri babası sanup karşı durmayup geldi
Bağdad’a çıkıdı.” (Öztürk, 2013a: 322)

“Ve illâ içinden birkaç yarar kâfirlerini, ulularını dutdular, karşı duran
leşkere gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 20)

“Önüne kimesne karşı durmayup kâfir çerisiniün önünden savulup, iki taraftan
kâfir leşkeriniün ardından girüp öni demürlü, ardında kalan çıplak kâfirün ardından
ortaya alup ve yanından gâziler, alp-erenler, ner-ejderhalar kılıç koydular kırdılar.”
(Öztürk, 2014: 66)

“İki leşker birbirine katılup bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i
semâ’î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler,
nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılup,
ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda
ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atılup,
kudret semâ’ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ’da
can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ’î bir semâ’dur kim, bu semâ’ evvel mâ-
tekaddümden olunugelmişdür.” (Öztürk, 2014: 67)

“Ey nice Cemşidleriün yolun urur
Ey nice Keyyûslara karşı durur” (Öztürk, 2014: 70)

“Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid Rum-ili leşkeri, Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa Anadolu leşkeriyle sağ kolda durup, oğlu Mustafa dahi Karaman leşkeri, Türkmen leşkeri, Rum-eli leşkeri ile sol kolda durup, ol taraftan Uzun Hasan dahi kırklar ve Kürdler ve Acem ve Tatar leşkeri ile durup iki deryâ gibi leşker iki ejderha birbirine gırgırup birbirine karşı durup, bu taraftan toplar, tüfekler, zenberekler atılıp bir azîm cenk etdiler kim, böyle bir cenk dahi selefde yakın zamanda vâkı ‘ olmamışdur.” (Öztürk, 2014: 109)

“Tabanı karşı durmağa tâkat getürmeyüp gâziler dahi kâfirlerin hezîmet olduğunu bilüp, girü tekbir getürüp Allah Allah âvâzesi gâzilerin tekbir âvâzi, kâfirlerin üzerine heybet düşüp, kâfirlere ol gün san arasat günü olmuşdu, yahud İsrâfil sûrun ürmüşdü.” (Öztürk, 2014: 138)

“Önünüze gelür kimesne yokdur dedi kim, sizlere karşı tura.” (Öztürk, 2014: 155)

“Sultan Mehmed suçun afv edip, dönüp yine devletile Bursa’ya müteveccih olıcak yeniçeriler alay bağlayıp, hünkâra karşı durup ihsan taleb etdiler.” (Öztürk, 2013b: 283)

“Gelüp iyvân-ı şâha yüz ururlar
Şeha el kavşurup karşı dururlar” (Öztürk, 2001: 26 / b. 297)

“Tururlar bağlayup el şâha karşı
Olar yılduzlar durur mâha karşı” (Öztürk, 2001: 26 / b. 303)

“Ki sünnet oldı Osman aslına bu
Çala mehter tura şâh ana karşı” (Öztürk, 2001: 34 / b. 393)

“Gelün İsâ yolına can virenler
Muhammed kalbine karşı turanlar” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1762)

“Ana karşı kimesne turmazıdı
Kimesne ana pençe urmazıdı” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2089)

“Bular bağlayuban el şâha karşı
Tururlar yüz sürüp ol mâha karşı” (Öztürk, 2001: 200 / b. 2346)

“Gelüben karşıya karşı tururlar
Binişüp kalbini kalbe ururlar” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2766)

“Ata binüp eline alsa şemşîr
Turımaz ana karşı bir bebr ü yâ şîr” (Öztürk, 2001: 238 / b. 2812)

Karşı gelmek: (+) 1. İtaatsizlik etmek, uymamak. 2. Karşılıyıcı olarak çıkmak, istikbal etmek (Çağbayır, 2017c: 3052).

“ Adû seksen bin artukdur yığılmış
Buna karşı gelür iller tagılmış” (Gültaş, 1996: 261 / b. 1792)

“Bu resme cem‘ idüp tîz karşı geldi
İnanup leşkerine karşı oldı” (Gültaş, 1996: 265 / b. 1824)

“Koşun bağladı seksen bin eri ol
Getürdi karşı ol çok leşkeri ol” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1831)

“Müсахhar kıldı karşı geldi begler
Tekûr u Gencelüsi dahı yigler” (Gültaş, 1996: 273 / b. 1883)

“Çün kulüb-ı kâfir meclûb olmuş idi, üç kat kal‘anun kilîdlerin karşı getirüp
kal‘ayı teslîm ittiler.” (Tulum, 1977: 98)

“Bu sît-i mehâbet ü kahr çün esmâ‘-ı kefereye yitişti, kal‘a-i Visoka, dahı nice
kal‘alarun kilîdleri karşı geldi.” (Tulum, 1977: 123)

“Ana karşı a‘dâ gelmezdi hîç
Anun ‘ahdinde düşmen gülmedi hîç” (Uygur, 2007: 506)

- “Erleri ve avratları karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 21)
- “Tekürü itâ‘atile karşı geldi.” (Öztürk, 2013a: 36)
- “Çadırı tekürü, Lefke tekürü mutî‘ olup karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 36)
- “Aksihar tekürü leşker cem‘ etmiş, karşı geldi.” (Öztürk, 2013a: 36)
- “Anunile bile kaçan il karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 42)
- “Bu avrat karındaşıyilen karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 61)
- “Tekürü karşı geldi.” (Öztürk, 2013a: 72)
- “Halku karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 90)
- “Anda nâgâh Hakk’un emriyle Germiyan oğlu Ya‘kub Beğ karşı geldi.”
(Öztürk, 2013a: 97)
- “A‘yan-ı vilâyet karşı geldiler.” (Öztürk, 2013a: 99)
- “Beği Taharten itâ‘atilen karşı geldi.” (Öztürk, 2013a: 99)
- “İc ara bu dört karındaş ittifak etdiler kim Yörgüc Paşa bunlara karşı gelecek olursa kılıç koyalar.” (Öztürk, 2013a: 148)
- “Yörgüc‘ün oğlu karşı geldi melûl-sûret.” (Öztürk, 2013a: 148)
- “Hiçbir kâfir bunlara karşı gelmedi.” (Öztürk, 2013a: 163)
- “Ve Unguruz’un vilâyetinden hiçbir ahad küffârdan bunlara karşı gelmedi ve görmediler de.” (Öztürk, 2013a: 163)
- “Süleyman Beğ kendü karşı geldi.” (Öztürk, 2013a: 184)
- “Boğdan’un niçe beğleri karşı gelüp mutî‘ u münkad oldular.” (Öztürk, 2013a: 290)

“*Ve Koron vilâyetinün kâfiri pür-silâh olup bunlara karşı geldi.*” (Öztürk, 2013a: 325)

“*Kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî ecele karşı gelmek olmaz.*” (Öztürk, 2014: 6)

“*Gelibolu tekürü karşı gelüp cenk etdi.*” (Öztürk, 2014: 21)

“*Çün leşker birbirine karşı gelüp Murad Gâzi sağ kolda Yıldırım Bayezid’i koyup, sol kolda oğlu Ya’kub Çelebi’yi koyup, ikisi iki kolda kendü orta göğüsde durup, azeb ve yeniçeri ve yaya önce durup, kâfir çerisine karşı gelüp Lazoğlu dahi hem-çünân ol vechile çerisini düzüp birbirine yürüdüler.*” (Öztürk, 2014: 28)

“*Mirçi İflak çerisiyle gelüp Sultan Bayezid’e karşı geldi.*” (Öztürk, 2014: 31)

“*Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkerini bunda koyup kendü kapu halkıyla Anadolu’ya geçüp Anadolu leşkeri ile ve Amâsiyye’den gelüp iki leşker bir yere cem’ olup Karamanoğlu üzerine yürüyüp, Karamanoğlu İbrâhim Beğ bunu işidüp karşı gelmeyüp kaçup Taş-il’e gidüp, sonra elçiler gönderüp yalvarup Sultan Murad Han ile girü sulh olunup, Sultan Murad Han andan gelüp Edirne’ye gelüp karar edüp dururken, nâgâh Sultan Alâaddin’ün vefâtı haberi gelüp Sultan Murad Han işidüp, bu mâtem içinde iken girü bu taraftan Lazoğlu Destpot Ungurus kiralına haber gönderüp Türk’ün tamâmet fursatıdur gelsün deyü.*” (Öztürk, 2014: 59)

“*Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel’un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunun edüp, ya’ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kiralı dutup haps etdi.*” (Öztürk, 2014: 104)

“*Bursa şehirlüsinden, ulu bâzîrgânlarından karz-ı hasene cihetiyle mal alup ve girü Bursa’da olan hazîneden bulduğunu alup dururken bu taraftan Sultan Bayezid Han dahi bu haberleri işidüp, haber gönderüp Polya’dan Gedük Ahmed’i getirüp, Rum-eli leşkerin bile alup kapu halkıyla Sultanönü ve Yenişehir suyu üzerinde varup, Sultan Cem dahi Karaman leşkeriyile karşı gelüp, uyundu halkla birbiriyle berâber*

turuşup, ceng [ü] muhârebe edüp arada bunca helâk olup, âkıbet Sultan Cem'e şikest vâkı' olup kaçup Karaman'a gitdi.” (Öztürk, 2014: 118)

“Sultan Bayezid Han bu haberleri işidüp, veziri Davud Paşa'yı dört bin yeniçeriyle yedi sekiz bin azeb Anadolu'dan ve Rum-eli'nden, Rum-eli leşkeri ve beğleri ve beğlerbeğisi Hadım Ali Beğ Gelibolu'dan geçüp Davud Paşa Kostantin'den göçüp Anadolu'da buluşup, bunca ağır leşkerle Arab diyârına çıkup, Arab leşkeri karşı gelmeyüp Haleb'den anarusına göçüp Şam sınırına varup durdu.” (Öztürk, 2014: 122-123)

“Ol mavunayı karşudan gelürken tekbir getirüp Allahu ta'âlâya sığınup mu'cizât-ı Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem deyüp, iki gemi birbirine karşı geleceği vakit Kemal, Reis bir fendile, lu'bile, hîleyle gemisini dönderüp gelen mavunanun üzerine yürüyüp bir top atup Allahu ta'âlâ hazreti rast getirüp, ol mavunayı urup, âdemisiyle denize gark oldu.” (Öztürk, 2014: 166)

“Sam yeli gibi esüp, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfekler, oklar atıup, gökden yıldırım iner gibi inüp eceli gelene karşı gelüp şehid olup, eceli gelmeyenler gâzi olup bu vechile bir azîm cenk etdiler ki, vasfa mümkün, kâbil değildir.” (Öztürk, 2014: 171)

“Çün hisar halkı karşı geldiler.” (Öztürk, 2014: 180)

“Ve bir oğlunu anasıyile Bilecik'de koyup, kendi Hakk'a tevekkül edip doğru Leblebüci hisarına varıp tekvuru karşı gelip ita'at edip yine yerinde mukarrer kılıp, ol tekvurun bir oğlu varidi, anı bile alıp, andan Lefke'ye varıp Lefke tekvuruyile Çadırılı tekvuru dahi istikbâl edip ita'at edip, memleketlerin teslim edip kendiler Osman'a has nöker oldular.” (Öztürk, 2013b: 53)

“Karşı gelip, tapup ita'at etdiler.” (Öztürk, 2013b: 56)

“Her vilâyetin halkı karşı gelip istikbâl edip ita'at etdiler.” (Öztürk, 2013b: 131)

“Bursa halkının ulemâsı ve fuzalâsı, ve sâyir halkı karşı gelip, i'zâz ü ta'zîm ve tekrîm ü tefhim birle mübârek vaktde Sultan'ı atası tahtına geçirdiler.” (Öztürk, 2013b: 182-183)

“Oturmagile olmaz, uyur kişiye devlet karşı gelmez, devlet kazâ katındadır.” (Öztürk, 2013b: 197)

“Mihaloğlu'na karşı gelip at üzerinden birbirine bozdoğan çekip, birbirini vuramayıp, birbirine sarmaşdılar.” (Öztürk, 2013b: 241)

“Bu dört kardaş iç ara ittifâk etdiler ki, eğer Yörgüç Paşa bunlara karşı gelip fi'lcümlle eğer te'addî göstere, kılıç koyup bunları kırıp iklimlerini uralar.” (Öztürk, 2013b: 250)

“Bu dört kardaş iç ara ittifâk etdiler ki, eğer Yörgüç Paşa bunlara karşı gelip te'addi ederse kılıç üşürüp, kendiyi depeleyip memleketini vuralar.” (Öztürk, 2013b: 250)

“Varıp Amâsiyye'ye girmeli olıcak Yörgüçoğlu karşı gelip gâyetde melâlet gösterip, Kızıl Kocaoğlanlarına eyitdi: ‘Ma'zur dutasız, babam hoşırak değildi.’” (Öztürk, 2013b: 250)

“Uğrı kapıdan taşra çıkdığın, bunlar dahi karşı gelip tutdukların, hisar bedenindeki halk çağrışıp ‘öldürmen, ol kişi velidir’ dediklerin, bunlar dahi öldürüp, öldürenin elleri kuruduğun, merhumun başı gövdesinden cüdâ düşdükden sonra cesedinin üzerinde nice zaman dönüp, lâ ilâhe illâ'llâh âvâzı geldiğin, beğlerine tafsiliiyle arz eylediler.” (Öztürk, 2013b: 268)

“Andan hünkâra gelip Süleyman Beğ'in keremin ve ita'atin ve kızının hüsnünü ve hulkunu haber verip, Sultan Murad kabul edip, tekrar Hızır Ağa'nın hatunuyile Rum a'yanlarının hatunlarını a'yan beğlerle koşup varıp Süleyman Beğ karşı gelip azîm hürmetler edip, dünürleri i'zâzla kondurup, lutfile törelerince ağırlayıp kızı, Hızır Beğ'in hatununa teslim edip gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 279)

“Bâkîsi ehl-i İslâm’a karşı gelip hâlet-i ye’sde îmân başa gelir gibi aman çağrışı başladı.” (Öztürk, 2013b: 287)

“Şa’ban ayının yirmi beşinci günü Boğdan vilâyetine girip, Boğdan’ın nice beğleri karşı gelip itâ’at etdiler.” (Öztürk, 2013b: 347)

“Bir âdem şâha karşı gelmedi hiç
Olur küffârun işi orada pîç” (Öztürk, 2001: 143 / b. 1647)

Karşı varmak: (-) 1. Karşılıyıcı olarak gitmek, istikbal etmek. 2. Karşılaşmak, mukabele etmek (Çağbayır, 2017c: 3055).

“Bunu işitdi sultân vardı karşı
Berâber Engüride turdı karşı” (Gültaş, 1996: 257 / b. 1754)

“Hâzır bulunan gemiler ile, Kapudan Balta-oğlı Süleymân Beğ ol dîvlere karşı varup çattı, ceng-i azîm itti.” (Tulum, 1977: 53)

“Pes, bîreng-i nakş-ı hikâyet ve nîreng-i tulsım-ı rivâyet, bîreng-i dûde vü ülem-i cery-i kalem levh-i dilde şöyle irtisâm buldı ki; çün hazret-i hilâfet-penâhî Bolı nevâhîsine geldi, ba’zı vüzerâ vü ümerâ ve kapu ağaları karşı varup, sümm-i semendi gubârından dîde-i gam-dîdelerine zerûr-ı sürûr çektiler.” (Tulum, 1977: 192)

“Şâh-ı ‘âlemün devlet-ile ‘asker çeküp üzerine geldügin işidicek, bir nice günlük yol, bir niçe bin er-ile karşı vardı, şâh-ı ‘âleme istikbâl itdi, taht-ı hükümetinde olan kal’aları ve il vilâyetini şâh-ı ‘âlemün ayagı topragına teslim ve emrine tevîz itdi.” (Uygur, 2007: 266)

“Yüreginde şu resme vardı kuvvet
‘Adûya karşı varmaklıda kudret” (Uygur, 2007: 372)

“İsfendiyar karşı vardı, Temür’ilen bile geldi Sarukamış’a değin.” (Öztürk, 2013a: 105)

“Karşı varmadın vardı.” (Öztürk, 2013a: 118)

“Beğler eyitdiler: ‘Hay! Şu düşmana karşı varalum. Ordumuz ayak altında kaldı’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Kâfire karşı vardı.” (Öztürk, 2013a: 176)

“Kimi kaçar anı kovar bulunmaz

Er olan karşı varur oka, darbe” (Öztürk, 2013a: 201)

“Mısır beğleri evvelki gibi varan elçiye karşı varmadılar, heman çavuş vardı, konak yerine getürdi.” (Öztürk, 2013a: 221)

“Karşı vardı.” (Öztürk, 2013a: 319)

“Emr etdi leşker-i İslâm’dan karşı vardılar.” (Öztürk, 2013a: 323)

“Tekür dahi leşkerin cem‘ edüp Lulu Şahin’e karşı vardı.” (Öztürk, 2014: 24)

“Timur Han Yıldırım Han’ı görüp istikbal edüp karşı vardı.” (Öztürk, 2014: 39)

“Tovcalar karşı vardılar.” (Öztürk, 2014: 42)

“Karşı vardı buluşdu.” (Öztürk, 2014: 44)

“Ankur bildi kim, Süleyman Peygamber aleyhi’s-selâm gelür, Ankur dahi leşkerini cem‘ edüp, iki yüz bin mikdârı leşker ile Süleyman Peygamber’e aleyhi’s-selâm karşı vardı.” (Öztürk, 2014: 74)

“Harkıl dahi leşkerler cem‘ edüp Alâniyye’ye karşı vardı.” (Öztürk, 2014: 90)

“Anı dahi alup ve bu taraftan Uzun Hasan dahi gayrete gelüp, ol dahi leşkerler cem‘ edüp Akkoyunlu’dan ve Karakoyunlu’dan ve Türkmen’dan ve Acem’dan ve Kürdlerden, her boydan ve her tâyifeden ol dahi alup kırk elli bin kırklar, gök dolamalular, dülbendleri nezkeplüler, Harezmî çizmelüler leşkerini beğlerbeğisi ile gönderüp kendü gelmeyüp bir hileyle Sultan Mehmed Han’un Rum-ili beğlerbeğisi Has Murad Rum-ili leşkeriyle karşı varup birbiriyle buluşup bir azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 108)

“Ve illa’llâhu tebâreke ve ta’âlâ hazretinün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıkduğı bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrîk-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel’unların âfet-i semâvîden inen kazâ bifi dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerün üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen din düşmenlerini kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.” (Öztürk, 2014: 132)

“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlı ile karşı varup, kâfirler dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçar gibi olup kâfirler singun çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldükleri gibi ol vakit bunlar dahi bismi’llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp kâfirlerün üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerün gözüne ejderha gibi gözüküp görünüp kâfirlerün üzerine heman kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 177)

“Tekvuru Sultan Murad’a karşı varıp pişkeşler çekdi.” (Öztürk, 2013b: 82)

“Beğleri karşı varıp kemâl-i i’zâz ü ikrâm birle elçiyi getirip bir hoş yerde kondurup, şerâyit-i hizmet neyise yerine geldikten sonra Sultan meclis edip, elçiyi katına okuyup i’tibâr-ı tâm birle iltiyâm edip ziyâfet etdi.” (Öztürk, 2013b: 175)

“Bir iki yüz kimesne ile İsâ Beğ yine Kastamonu’dan kalkıp dağdan dağa düşüp, bin dürlü belâyile yine il içine girip, ilden ve re’âyâdan bu kerre hiç kimesne

mutî' olmayıp, belki kâdir olan yerlerde karşı varıp ceng edip, içlerine koymadılar.”
(Öztürk, 2013b: 190)

“Mûsâ Çelebi dahi Emir Süleyman'ın geldiğin işidip askerile karşı varıp bir sahrâda mukâbil oldular.” (Öztürk, 2013b: 205)

“Gel düşmene karşı varalım, ordumuz ayak altında kaldı.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Allâhu ta'âlaya tevekkül edip, küffârın üzerine hücum edip, karşı varıp yollarını bağladı.” (Öztürk, 2013b: 271)

“Şehir halkı karşı varıp ol kıralun başına Lülüfer'de buluşdular.” (Öztürk, 2013b: 272)

*“Didi begler ne dirsiz ne kılalum
Duralum mı yahûd karşı varalum”* (Öztürk, 2001: 98 / b. 1129)

Kas kas gülmek: (-) Kahkaha ile gülmek (Çağbayır, 2017c: 3060).

“Bir kâfir anun karşısına geçip kas kas gülerdi.” (Öztürk, 2013b: 127)

Kaş çatmak: (+) Kızgınlığını ve öfkesini kaşlarını birbirine yaklaştırarak belli etmek, öfkelenmek, kızmak (Çağbayır, 2017c: 3071).

*“Yüz urup şâh öninde çatmayup kaş
Şehün yolına dirler virelüm baş”* (Öztürk, 2001: 182 / b. 2128)

Kavga kopmak: (+) Dövüş başlamak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1356).

*“Avâzı çıkdı kılıcun cihanda
Sadâsından kâfirde gavga kopdu”* (Öztürk, 2013a: 37)

Kayd görmek: (-) İşin gereğini yapmak (Çağbayır, 2017c: 3107).

“Orada da muhkem kayd gördüler.” (Öztürk, 2013a: 325)

Kaydını görmek: (-) 1. İşin gereğini yapmak. 2. Ortadan kaldırmak, yok etmek. 3. İdam etmek, işini bitirmek (Çağbayır, 2017c: 3107).

“Yâ kal‘ayı virsün, yâ başı kaydın görsün.” (Tulum, 1977: 46)

“Tekûr bildi ki kal‘a mahall-i halâs deĝül, tahlîs-ı baş u cân için kar‘-ı bâb-ı istîmân idüp kal‘adan çıktı, Mahmûd Pâşâ‘dan hul‘at ve at iledüp, bindürüp getürdiler; kal‘a kaydın görüp, tekûri dergâh-ı mu‘allâya getürdi.” (Tulum, 1977: 103)

“Fi‘l-hâl, Ahmed Pâşâ kal‘a gedüklerin berkidüp ve sâyir kaydın gördi.” (Tulum, 1977: 153)

“Emr-i pâdişâhî her ne‘ise vâkıf olup derhâl cemî‘-i subaşılara ve tîmâr erlerine emr itdiler ki cemî‘-i esbâb-ı gazâ ve yarag-ı ceng ve kîtâl birle hâzır olalar ve kayd göreler.” (Uygur, 2007: 298)

“Esbâb-ı gazâ ve âlet-i cihâd ne‘ise, şöyle ki cebede ve cevşende yarar atlar ve keskin kılıçlar ve yarar yoldaşlar onat vech-ile kaydların görüp, gelüp fulân yirde ordu-yı hümâyûnuna irişeler.” (Uygur, 2007: 344)

“Girü sefer kaydın göreler, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; girü cemî‘-i ‘asker hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 344)

“Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, tâ kim begler ve subaşılar ve sâyir tîmâr erleri, her ne‘ise kayıdların müheyyâ görüp cebe ve cevşenlerin geyüp yahşi atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnuna irişdiler, envâ‘ pîşkeşler çeküp âsitân-ı

'alem-penâhında baş koyup devletlü ve sa'âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, eyyâm-ı devletine cân u dilden du'âlar itdiler ve's-selâm.' (Uygur, 2007: 374)

"Ammâ kâfir dahi bir mertebede kayd görmüş ki âlet-i harb ve esbâb-ı darb ve parankılar, tüfekler ve zenberekler hâzır eylemiş ki diller beyan eylemez." (Uygur, 2007: 466)

"Getürüp çadır içinde kaydını gördüler." (Öztürk, 2014: 29)

"Benüm kaydımı burada gör' dedi." (Öztürk, 2014: 40)

"Kendü kaydını gördü, Allah rahmetine vardı, rahmeten vâsi'an hicretün sene 804, târih dördile beş arasında oldu." (Öztürk, 2014: 40)

"Sultan Mehmed ol gece Mûsâ'nun kaydını gördüler çadır içinde." (Öztürk, 2014: 45)

"Yaragi olmayan kendü kaydını gördüler." (Öztürk, 2014: 46)

"Neyise kaydı gördü." (Öztürk, 2014: 52)

"Sultan Murad Kostantin üzerinden göçüp gelüp İznik şehrinde Mustafa ile buluşup azîm cenk edüp, âkıbet Mustafa düşüp kaydını görüp atası yerine gönderüp İznik'i feth edüp, ol seferden gelüp veziri Hacı İvaz Paşa'dan bir hile duyup Gelibolu'da dutup gözlerini çıkardı." (Öztürk, 2014: 53)

"Varup İzmiroğlu Cüneyd Beğ'i kaydını görüp andan göçüp varup İbsili kal'asını feth etdiler." (Öztürk, 2014: 54)

"Ve bu taraftan Sultan Mehmed Han dahi Kastamonu'dan geçüp Tarabuzon'u feth edüp andan gelüp Gürcistan vilâyetini feth edüp ve Tarabuzon tekürünü dutup birkaç gün getirüp durup âkıbet kaydını görüp şol kim pâdişâhlar âdetidür yerine konulup gelüp gitdi." (Öztürk, 2014: 103)

"Ve girü Sultan Bayezid Han azze nasrahû leşkerlerini cem' edüp, Sofya tarafına çıkup kendü Sofya'da durup, Anadolu beğlerbeğisi Arnavud Sinan, Rum-eli

beğlerbeğisi Yahya Paşa, iki beğlerbeğisini leşkerile gönderüp Morova suyu üzerinde olan iki Ağaçhisar'ı ve dâyiresini ve handakını yapıdurup ve cemî' hisarun kaydını görüp, Cemâziyelûlâ'nun evvelinde tamam edüp gelüp, girü Sofya'da Sultan Bayezid ile buluşup, andan Sofya'dan göçüp girü Kostantin'e geldiler karar etdiler.” (Öztürk, 2014: 119)

“*Bunlar dahi ana göre kayd göreler.”* (Öztürk, 2013b: 158)

“*Eğer anun kaydın görmezsen sana dahi hayli ihtiyât vardır.”* (Öztürk, 2013b: 174)

“*Ve hem ol iki kâfirin dahi kapılar odasında kaydın gördüler.”* (Öztürk, 2013b: 309)

Kaydını kayurmak: (-) İdam etmek (Çağbayır, 2017c: 3107).

“*Pes Lâz memleketine sancak beği hod ta'yîn olunmuş idi, kâdîlar ve subaşılar dahi nasb idüp gereği gibi kaydın kayurdılar.”* (Tulum, 1977: 103)

“*Bu üzre, üç dört günde kal'a rahnelerin muhkem yapturup, kaydın kayurup, mansûran ve muzafferen varup Edirne'de âsitâne-i devlete yüz sürdi.”* (Tulum, 1977: 134)

Kaydını yemek: (-) 1. Kaygısını çekmek. 2. İlgilenmek (Çağbayır, 2017c: 3107).

“*Geldi sultana çeri vasfın dedi
Pâdişâh ana göre kaydın yedi”* (Öztürk, 2012: 26 / b. 310)

“*Bu işin kaydın nice yersiz?”* (Öztürk, 2013b: 158)

“*Ve dedi ki: 'İlin kaydın niçin yimezsiz?'*” (Öztürk, 2013b: 168)

“ ‘Maslahat nedir, netmek gerek ve bu derdin devâsı nedir, ne kılmak gerek?’ diyecek, bunlar dahi her birisi bir söz söyleyip eyitdiler ki: ‘Devletinizde yarın olıcak anların kaydın yiyelim.’ ” (Öztürk, 2013b: 189)

Kazaya koymak: (Kazaya bırakmak) Bir namaz veya orucu daha sonra kaza etmek üzere vaktinde yerine getirememek (Çağbayır, 2017c: 3122).

“Ya ‘kub Paşa dedi kim: ‘Cenk yüzünde cenk ederken kızıl kana gark olmuşken, leşkerden çıkup öyle namazını ve iküdü namazını kazâyâ komadum’ dedi.” (Öztürk, 2014: 139)

“Bunun gibi cenkde namazını kazâyâ komamak değme kimesnenün işi değildir.” (Öztürk, 2014: 139)

Kazaya uğramak: (+) Ansızın kötü ve tehlikeli bir olgu karşısında kalmak, bir bela ile karşılaşmak (Çağbayır, 2017c: 3123).

“Çün ol murdâr-ı bed-kirdâr gördi ki nâgâh kazâyâ uğradı ve kaçmağ ile kurtulmak imkânı yok, ol sarp yirde sarplanup cemî’i atlusın yaya itti.” (Tulum, 1977: 172)

“Yidi içdi döküldü yatdı Türkman
Kazâyâ uğradı her ki tuş oldu” (Öztürk, 2013a: 149)

“Sonra pâdişâh ol kaziyyeye muttali ‘ olup hışm edüp, pâdişâhun elinde bir yayı olup ol yayıla Mesih Paşa’yı birkaç kerre başına urup bed-du‘â idüp, Hak tebâreke ve ta‘âlâ tarafından nâgâh bir kazâyâ uğrayasın deyüp bed-du‘â etmiş.” (Öztürk, 2014: 183)

“Ol idi kim, Mesih Paşa bu vartaya uğradı helâk oldu, yanındagılar dahi anun kazâsına uğradılar.” (Öztürk, 2014: 183)

Kazdığı kuyuya kendi düşmek: (+) Başkası için hazırladığı tuzağa kendisi yakalanmak (Çağbayır, 2017c: 3130).

“*Mel’un kuyuyu boyundan ziyâde kazup âhir kendü düşer.*” (Öztürk, 2013a: 26)

“*Kâfir kazdı kuyu gâzi düşeler*

Kâfirler düşdü gâziler dürüşdi” (Öztürk, 2013a: 27)

Kazığa urmak: (Kazığa vurmak) Bir kimseyi kazığa oturtarak öldürmek (Türkçe Sözlük, 2011: 1373).

“*Şöyle râvîler rivâyet iderler kim, velâyetinde bir kimesne günâh işleyüp katle müstahık olsa, cemî-i akrîbâsı-la ve ehl ü ‘ayâlleri-le yollar üstinde kazıklara urup yıllarla durkurmuş.*” (Uygur, 2007: 280)

“*Oğluyula ve kızıyla adamı kazığa urmak hiçbir kimesne etmemişdür, ol etmişdür.*” (Öztürk, 2014: 103)

Kazığa vurmak: (+) Bir kimseyi kazığa oturtarak öldürmek (Türkçe Sözlük, 2011: 1373).

“*İfrât-ı siyâset-i bu mertebede idi ki, bir kûyde, meselâ bir şahstan hıyâneti müş‘ir cinâyet ve asret sâdır olsa, ol kûyun cemî‘ halkını, zükûr u ünâsını, etfâlin bile dirile kazuğa vurur idi.*” (Tulum, 1977: 111)

“*Ol iki çit arasını Üngürûs kâfirlerinden ve kendü vilâyeti kâfirlerinden ve Boğdan kâfirlerinden kazuğa vurulmuş eşhâs ile toldurdi.*” (Tulum, 1977: 111)

Kefen boğazına takmak: (Kefeni boynunda olmak) Ölümü her an göze almış olmak (Çağbayır, 2017c: 3142).

“Bes kefen boğazına takıp Yanbolu’da gelip hünkârın atı ayağına düşüp, envâ’-ı tazarrua’ât ve tezellülât edip eyitdi: Silisre’den eyi hisarım ve şehrim yokdur, sultanıma vereyin, ebedî kulu olayın.” (Öztürk, 2013b: 106)

“Sosmanos korkup, kefen boğazına dakıp, oğlan uydurup gelip çıkıp paşanın ayağına düşdü.” (Öztürk, 2013b: 108)

Kefin boynuna takmak: (Kefeni boynunda olmak) Ölümü her an göze almış olmak (Çağbayır, 2017c: 3142).

*“Kefîn boynuna takup her birisi
Yire yüz sürüp uşagı irisi”* (Öztürk, 2001: 58 / b. 657)

*“Kefîn boynuna takup her birisi
Sürüp yüz yire uşagı irisi”* (Öztürk, 2001: 192 / b. 2243)

Kelam açmak: (Söz açmak) Bir konu üzerinde konuşmaya başlamak (Çağbayır, 2017d: 5249).

*“Gül-i gülzâr-ı gazvından varak saç
Kemâl-i satvet-i şehden kelâm aç”* (Tulum, 1977: 198)

*“Açalum ma ‘nâ yüzinden kelâmı
İşitsün işbu dehrün hâs u ‘âmı”* (Öztürk, 2001: 22 / b. 260)

Kelam getirmek: (-) (EAT'de “söz getürmek”) Söz söylemek (Çağbayır, 2017d: 5251).

“*Husûsâ Penc-Genc'inde Nizâmî*
Getürmişdür niçe dürlü kelâmî” (Uygur, 2007: 572)

Kemal ermek: (+) Maddi ve manevi bakımdan olgunluk derecesine ulaşmak, olgunlaşmak (Çağbayır, 2017c: 3160).

“*Kemâle irişe tâ şer'-i İslâm*
İrişe sâyesinde halka in'âm” (Uygur, 2007: 132)

Kemend atmak: (-) Uzakta bulunan bir şeyi yakalamak için bir ucu elde tutulan ilmikli ipi fırlatmak (Çağbayır, 2017c: 3162).

“*Bî-nihâyet leşkerler cem' olup Kostantin'ün üzerine düşüp, girü Edrene'de ejderha-peyker bigi toplar dökürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene'den çekürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene'den çıkup varup şehir-i Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal'anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil'de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed'e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa'ya salla'llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet'e aleyhi's-selâm uzadukları için, Hak tebâreke ve ta'âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fi-sebîli'llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve*

azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğu yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılıp bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçirüp, leşkere dahi yol açılıp hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

Kendi ayağıyla gelmek: (+) İhtiyaç olduğu ya da arandığı hâlde gidip bulma, getirme zahmetine katlanmadan gelmiş olmak (Çağbayır, 2017c: 3168).

“Ammâ şunlar ki, kendi ayağıyile gele anı yağıyile bir tutma.” (Öztürk, 2013b: 103)

Kendi bilisine yürümek: (-) Kendi bildiğini yapmak, başkalarını dinlememek.

“Bu sözü kabul etmedi, kendü bilisine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 116)

Kendi hâlinde: (+) Kimseye zararı dokunmayan, sessiz, hiçbir şeye karışmayan (Çağbayır, 2017c: 3169).

“ ‘Velî andan şunu isterin kim şeytanlık etmesün. Kendü hâlinde otursun’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 180)

“Bunlar bu tarafta gâfilidi, kendü hâllerindeydi.” (Öztürk, 2013a: 227)

“Kendü hâlinde oldu.” (Öztürk, 2014: 41)

Kendi kendiye: (Kendi kendine) Kimseye işittirmeden, içinden (Çağbayır, 2017c: 3169).

“Kendi kendiye eydür: ‘Zâhir budur ki, bu benim hâlim tagyîr olunacaktır. Ve hem bu makâmdan gideceğim’ deyip, dâyim bu ahvâli fikr ederken bir gün hisar üzerine Türk gelip muhâsara edip cenge başladılar.” (Öztürk, 2013b: 61)

Kendinden gitmek: (Kendinden geçmek) Kendini kaybetmek, bayılmak (Çağbayır, 2017c: 3172).

“Mezid Beğ bu sözü işidicek kendinden gideridi.” (Öztürk, 2013b: 242)

Kendiyi urmak: (-) Saldırmak, hamle etmek, üzerine kendini atmak (Çağbayır, 2017c: 3172).

“Hisar ileyindeki gâzileri görüp çâr u nâçar kendiyi anlara urup, boğazı bu gâzilerin eline verdi.” (Öztürk, 2013b: 55)

“Anı görüp, Ali Paşa dahi Alî-var kendiyi kâfir leşkerine urdu.” (Öztürk, 2013b: 126)

“Haslarıyile şöyle müşâvere etdi ki, kendiyi adû askerine ura, ya bir tarîkile atasın kurtara ve yahud anun yolunda helâk ola.” (Öztürk, 2013b: 155)

“Anı görüp Rum erenleri bir yerden at depip, çün şîr-i garrân hasmların gözedip, kendilerin düşmen kalbine urup saflar yarıp, nice bahadırlar yıkıp, niceleri bî-cân edip, başlar kesip, kanlar dökdüler.” (Öztürk, 2013b: 181)

“Ol arada Mûsâ Çelebi yetişip câsuslayıp bildi ki, bunlarunile mukâbele olunmaz, kendiyi ağaç arasına urup Sultan anı göricek mukayyed olmadı.” (Öztürk, 2013b: 217-218)

Kendiye döndürmek: (-) Kendisine itaat ettirmek, hâkimiyet altına almak.

“Eydürler ki, Konur Alp, Akyazı’yı ve Konurpa ilini ve Mudurnu’yu tamâmet muhassar edip ili tamam kendiye döndürdü.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Rivâyet ederler ki, Konur Alp, Akyazı’yı ve Konurpa ilini ve Mudurnu’yu tamâmet muhassar edip ili tamam kendiye döndürdü.” (Öztürk, 2013b: 60)

“Karaburun’a varıp ol vilâyetde hayli bâri mürâyılık edip, Aydın vilâyetinin ekserin kendiye döndürüp vilâyet da’vâsın edip, halkı ibâhat mezhebine da’vet etdi.” (Öztürk, 2013b: 231)

“Yörgüç, bu Tayfur’a kızın vermek kuvvetiyile kendiye döndürmüşüdi.” (Öztürk, 2013b: 252)

Kendiyi ele vermek: (+) Yaptığı bir davranış veya söylediği bir sözle suçunu veya yalanını ortaya çıkarmak (Çağbayır, 2017c: 3170).

“Ve Temür Beğ’i ne vechile aldayıp kendiyi ele vermedi.” (Öztürk, 2013b: 185)

Kendü kendüye: (Kendi kendine) Kimseye işittirmeden, içinden (Çağbayır, 2017c: 3169).

“Kendü kendüye eydür: ‘Benüm hâlüm ne oldu kim beni bu çukurdan çıkardı.’” (Öztürk, 2013a: 47)

Kendüye döndürmek: (-) Kendisine itaat ettirmek, hâkimiyet altına almak.

“Konur Alp, Akyazı’yı ve Konurpa ilini ve Bolu’yu ve Mudurnu’yu bu vilâyetleri tamam mukarrer ve musahhar etdi ve kendüye döndürdü.” (Öztürk, 2013a: 45)

“Aydın vilâyetinin çoğın kendüye döndürdü.” (Öztürk, 2013a: 122)

“Bunlar dahi vardılar, vilâyetün ba‘zısını kendülere döndürdüler, tumar erlerine verdiler.” (Öztürk, 2013a: 142)

“Yörgüç bu Tayfur’u çok nesne vermekile kendüye döndürdü.” (Öztürk, 2013a: 150)

“İsma‘il Beğ dahi gördü kim vilâyet kendüsine dönmedi.” (Öztürk, 2013a: 217)

“Aydın-ili’ni kendüye döndürdü.” (Öztürk, 2014: 48)

“İflak ili dahi kendüye dönmüşdü.” (Öztürk, 2014: 65)

“Arabayile, topu, tüfeği, zenbereğiyle kendüler âhen-pûş polâd içinde gark olup, bu şevketile hirâsan gösterüp Kara Boğdan vilâyetine yürüyüp kasdı bu kim, Kara Boğdan vilâyetini alup ol vilâyeti kendüye döndürüp, il memleket kendünün olup andan kasdı Rum’un ilini almağa, araba şehridür deyü Edrene’ye kasd etmekte.” (Öztürk, 2014: 151)

“Karaman oğluyam deyüp gelüp Varsak tâyifesi içine girüp Karamanoğlu soyundanum deyüp Mustafa adlu gelüp Varsak içine girüp Taş-ili kendüye dönderüp gelüp Lârende’yi alup yakup yıkup harâb edüp cer’a salup, vilâyetini talan kılup Müslümanlara zulm edüp harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 178)

“Anı da feth ider ol şâh-ı devran
Ol iller kendüye hep döndi yeksan” (Öztürk, 2001: 75 / b. 849)

Kendüye kıymak: (Kendine kıymak) Kendini öldürmek, intihar etmek (Çağbayır, 2017c: 3169).

“Ol arada kendüye kıydı.” (Öztürk, 2014: 40)

“Vefâtına sebep Timur Han gayretinden kendüye kıydı.” (Öztürk, 2014: 49)

Kendüyi bilmek: (Kendini bilmek) Akli ve muhakemesi yerinde olmak, mantıklı davranmak (Çağbayır, 2017c: 3170).

“İki taraftan Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup Hakk’un kudreti ve hikmetidür, hisar nasib olmayup alınmayup Sultan Mehmed Han dahi ol hâli görüp, Allah’un irâdetinde ve takdîrinde vardı, nasib olmadı deyüp hisar üstünden kalkup gidüp, ol hînde cenkde Yanko mel’una ok dokunup zahmlu olup kendüyi bildürmeyüp, bunlar dahi gâfil olup hisar üzerinde gitdikleri demde Yanko mel’un dahi ol zahmdan helâk olup, fi’n-nâri’s-sakar.” (Oruç Beğ Tarihi, 2014: 101-102)

“Kendülerini bilmeyüp yüz kaçmağa dutdular.” (Öztürk, 2014: 138)

“Zîrâ, ol demde can bazarıdur akıllar mat olur, hayran olup vecd olup mest deve gibi kendülerini bilmezler.” (Öztürk, 2014: 139)

Kendüyi göstermek: (Kendini göstermek) Ortaya çıkmak, belirtmek (Çağbayır, 2017c: 3170).

“Pes bu latîfe-i Rabbânî’yi müsteclib-i fevz-i mübîn bildi ki, bu gurûr ile mümkindür ki hasm kendüyi göstere.” (Tulum, 1977: 161)

“Gine kendüyi belürsüz idüp girü belürsüz oldu ve kendüyi göstermedi, belürsüz eyledi.” (Öztürk, 2013a: 257)

“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinün her tarafından kendülerini gösterüp kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk’ün leşkeri bî-nihâyetdür, yetmiş seksen bin kişidür, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup, bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfile bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta’âlâ hazreti celle celâlühû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem’ün Salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtıyla ve dahi gayb erenlerün ve evliyâlarun himmetiyle ve

müştehidlerin ve ulemânun ve fudalânun hayır du'asıyla ve Sultan Bayezid Han'un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinin üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

(Bir şey) Kendüyi tutmak: (-) Başkası için düşündüğü şey kendi başına gelmek.

*“Ki ya'ni düğün edüp karvayalar
Muhâlif tedbiri kendüyi tutdu” (Öztürk, 2013a: 23)*

*“Kâfirler ona duzaklar düzerdi
Yine ol duzağı kendüyi dutdı” (Öztürk, 2013a: 27)*

Kendüyi urmak: (-) Saldırmak, hamle etmek, üzerine kendini atmak (Çağbayır, 2017c: 3172).

*“Yürüdüler hasm üzre varmağa
Düşmene kendülerini urmağa” (Atsız, 2013: 151 / b. 209)*

“Pes, bu niyyeti amele getürmek için, bir gice -ki ol bed-fi'lün hâlinden tîre-ter ve hâl-i guzâta nazar, nehâr-ı visâl-i dilberden rûşen-ter idi- kâr-güzârân-ı kârzâr askerinin cem' ve müheyyâ kılup, katra ummâna düşer gibi ordu-yı hümâyûna kendüyi urdı.” (Tulum, 1977: 116)

“Hisar önündeki duran Türk'e dahi kendüyi urdu.” (Öztürk, 2013a: 39)

“Yorgi tekür-i mel'un bu haberi ve bu kazıyyeleri işidüp, ol acılıgile kendüyi hançere urup helâk eyledi.” (Öztürk, 2014: 96)

“İki leşker birbiriyle buluşup azîm cenk olup, Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup, Hasan Beğ oğlu Îsâ Beğ kendüyi kâfirün alayına urup kâfirleri kıra kıra kâfir çerisinin üstüne düşüp, çokluk kâfir leşkeri Îsâ Beğ'i ortaya alup, üzerine çöküp ol arada anı şehid eylediler.” (Öztürk, 2014: 115)

“Bu anduğumuz gâziler, dilâverler her biri zamanında şîr-i nerler, ejderhamisâl gırgırup, arslan gibi anrayup, mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları birbirine karışup, birbiriyle el ele baş başa çatup, döne döne birbirini aktarup dönderüp, kâfir çerisi gömgök âhen-pûş demüre gark olup, gâziler dahi kâfirlerin cebesine cevşenine, topuna tüfengine, zenbereğine bakmayup, göze göz yüze yüz meydana girdiler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Karavul seçdi on bin has erenler
Görüp düşmâni kendüyi uranlar” (Öztürk, 2001: 101 / b. 1156)

Kendüzinden gitmek: (-) Kendini kaybetmek, bayılmak (Çağbayır, 2017c: 3172).

“Kendüzinden gidüben hayran kalur
Pes nazar ol dem ana sultan kılur” (Öztürk, 2012: 7 / b. 53)

Kıçına dönmek: (-) Geri dönmek.

“Bindi vü kıçına döndü kaçdı.” (Öztürk, 2013a: 171)

“Kulları gine kıçına döndürdiler.” (Öztürk, 2013a: 200)

“Kula Şâhin bu kez ağzındağı lokmasın yiyemeden atına binip, kıçına dönüp kaçmağa yüz tutdu.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Cemî’-i küffâr kul üzerine yürüyüp girü kıçına döndürdüler.” (Öztürk, 2013b: 294)

Kılıç birle almak: (-) Savaş ile almak, fethetmek (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Dahı şehrini Konstantin’ün iy yâr
Kılıcı birle ala şöyle kim var” (Uygur, 2007: 72)

“Kılıcı birle anı şâh-ı gâzi
Alup kâfirlere gösterdi bâzi” (Uygur, 2007: 146)

“Kılıcı birle Kostantîn şehrin
Aluban daşra dökdi küfri zehrin” (Uygur, 2007: 160)

“Kılıcı birle alurdu memleketler
Komişdı râh-ı dînde cân-ıla ser” (Uygur, 2007: 310)

Kılıç çalmak: (+) Kılıçla vurup öldürmek (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Her maslahat eri maslahatına meşgûl ve mülâzım olup, İslâm gayretine, Allah için ve beğleri uğurına çalışmakta, ve her gün kal’a kapularında kılıçlar çalıştırmakta.” (Tulum, 1977: 51)

“Kılıçlar çalina kanlar döküle
Sünüler ola leşker içre neşter” (Öztürk, 2013a: 85)

“Ve hem kırala evvel kılıcın ol çaldı.” (Öztürk, 2013a: 235)

“Yüze yüz durup kılıç çalışdılar
Birbirinden baş u can alışdılar” (Öztürk, 2014: 66)

“İş hadden geçip durmağa mecâli kalmayıp gayret edip, ceng ederken kazâ-yı âsmânî birle ceng içinde Eyne Beğ Subaşı’ya tuş olup kılıçla çalıp anı helâk etdi.” (Öztürk, 2013b: 182)

“Durdu, ol fetvâ verip eyitdi: ‘Bunların gibi kâfiri öldürmek gazâdır’ deyip, kılıcın çıkarıp evvel kendi çaldı.” (Öztürk, 2013b: 309)

“Kılıç alup eline gelse cellâd
Gelüp çalsa dise kim buna heyhat” (Öztürk, 2001: 88 / b. 1001)

Kılıç çekmek: (+) 1. Kılıçla saldırmak için kılıcı kınından çıkarmak. 2. Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“İstanbul meredesinden, asker-i Sultânî göçinün temâşâsına çıkmış ba‘zı serhoş kâfirler araya girüp, tarafeynden kılıçlar çekildi ve tavarlar kovuldu.” (Tulum, 1977: 46)

*“Çü emr oldu, kılıç çekdi gâziler
Kâfirler kırdı, kan dökdü gâziler”* (Öztürk, 2013a: 268)

Kılıç çıkarmak: (+) Kılıçla saldırmak için kılıcı kınından çıkarmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Ve bâkî sancak beğleri ceng etmediler ve kılıç dahi çıkarmadılar, ok atmadılar.” (Öztürk, 2013a: 313)

“Yeniçeriler bu hâli görüp hey urup, ‘hay! Bire hâyin ve hâyif Türkmanlar! Dahi kılıç çıkıp, ceng olmadın bu muhanneslik nedir ki, böyle kaçarsız?’ deyip çağrışdılar.” (Öztürk, 2013b: 326)

Kılıç ile almak: (-) Savaş ile almak, fethetmek (Çağbayır, 2017c: 3236).

*“Yüridi, Söğüd Eline geldi ol
Kılıç ile ol yöreyi aldı ol”* (Atsız, 2013: 140 / b. 48)

*“Varana dir ki kılıcumla aldum
Benümdür uşbu il fi’l-cümle aldum”* (Gültaş, 1996: 258 / b. 1768)

*“İli ben hod kılıcum ile aldum
Bu il için bilürler ben ne kıldum”* (Gültaş, 1996: 263 / b. 1803)

“Bu şehri ben hod kendü kılıcumla aldum.” (Öztürk, 2013a: 29)

“Hersekoğlu eydür: ‘Memleketimüzi kılıcile aldı. Beni esir etdi.’ ” (Öztürk, 2013a: 314)

“Kendü kılıcıyla almağın ol yeri beğenüp ol arada karar etdi.” (Öztürk, 2014: 21)

Kılıç kılıca olmak: (-) Kılıçlı olarak saldırmak, savaşmak.

“Cemî’-i begler gayrete gelüp kılıç kılıca oldılar.” (Uygur, 2007: 208)

“İslâm ‘askeri yürüdüler, geldiler hisâr üzerine çıkdılar, küffâr-ıla kılıç kılıca oldılar; neberd-i ‘azim oldı.” (Uygur, 2007: 208)

“Her biri yoldaşlıg-ıla meşhûr pehlevânlar, şöyle ki bir niçe kere deryâ yüzinde kâfir gemileri-le buluşup kılıç kılıca olup darb u dest tîgleri-le kâfir gemilerin alup şâh-ı ‘âlem yolında def’ât-ıla yoldaşlık ide-gelmişlerdi.” (Uygur, 2007: 394)

Kılıç koymak: (-) Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Dedi Oğuz cümle Allah diyelüm
Bir uğurdan hasma kılıç koyalum” (Öztürk, 2012: 10 / b. 104)

“Asker, belinle birbirine kılıç koyar, bilmez.” (Uygur, 2007: 286)

“Kılıç şol resme koyardı ‘adûya
Dönerdi yazılarda kanı suya” (Uygur, 2007: 310)

“Gazâlarda kılıç koysa ‘adûya
Dönerdi yir yüzinde kan suya” (Uygur, 2007: 342)

“İc ara bu dört karındaş ittifak etdiler kim Yörgüc Paşa bunlara karşı gelecek olursa kılıç koyalar.” (Öztürk, 2013a: 148)

“Ol gâziler dahi esire kılıç koydular, kırdılar.” (Öztürk, 2013a: 164)

“Sultan Bayezid dahi bu haberi işidüp Kostantin üzerinden göçüp atı yarar, kendüsi yarar güzîde iş görmüş dilâverler, yiğitler, ceng-azmûdeler, on bin kişiyle ikişer yedeklü bedevi atlar ile yürüyüp, yortumla gelüp Nigebolu üzerinde buluşup, kâfirler tamam serhoş gâfil yaturken, gelüp dün basgunın edüp kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 32)

“Ve Lazoğlu Despot vefât edüp Ungurus kıralı Koca Kıral gelüp Güğercinlik’i hisar edüp üzerine düşüp büyük top getirüp dururken, bu taraftan ol vakit Rum-ili beğlerbeğisi Sinan Beğ derlerdi, Rum-ili leşkeri ile ve Rum-ili beğleri uç beğleri İshak Beğ ve Turhan Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ dahi nice beğler ve Rum-eli gâzileri, tovcalar cem’ olup, akıncılar ile varup Güğercinlik üzerinde olan Ungurus kıralı çokluk leşker ile kendüye mağrur iken, bu taraftan gâziler dahi şeb-hûn edüp her taraftan gece ile koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 53)

“Önüne kimesne karşı durmayup kâfir çerisinün önünden savulup, iki taraftan kâfir leşkerinün ardından girüp önü demürlü, ardında kalan çıplak kâfirün ardından ortaya alup ve yanından gâziler, alp-erenler, ner-ejderhalar kılıç koydular kırdılar.” (Öztürk, 2014: 66)

“Ardından önünden kılıç koyup alaylarını dağıtdılar.” (Öztürk, 2014: 68)

“Ve girü Mora vilâyetinde Turhan Beğ oğlu Ömer Beğ bir ulu gazâ dahi gemilerle edüp çokluk Fireng çıkup il urmağa, Ömer Beğ câsuslayup ardından önünden girüp kılıç koydu.” (Öztürk, 2014: 114)

“Kâfirlerün üzerine hücum edüp göz açdurmayup tarvandurmayup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 137)

“Gâziler dahi bu alâmeti zâhiren ve bâtinen gözleriyle görüp, gönüllerine ilhâm-ı Rabbânî olup Hak ta‘âlâya sığınup, bir azîm cenk etdiler kim, kâfirlerün topuna, tüfeğine, zenbereğine bakmayup evvel atlusına kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 138)

“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinün her tarafından kendülerini gösterüp kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk'ün leşkери bî-nihâyetdür, yetmiş seksen bin kişidür, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup, bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfîle bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta'âlâ hazreti celle celâlühû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem 'ün Salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizâtıyla ve dahi gayb erenlerün ve evliyâların himmetiyle ve müştehidlerün ve ulemânun ve fudalânun hayır du'âsıyla ve Sultan Bayezid Han'un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinün üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

“Kâfiri tarvandurmayup, göz açdurmayup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

“Gâziler kâfir çerisinün şikest olduğun bilüp kâfirlere eyle kılıç koydular kim, bî-nihâyet kâfiri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Âkabet birbirinden haber alup gelüp birbiriyle buluşup cenk edüp toplar, tüfekler, zenberekler iki taraftan atılup, cenk arasında yüz yüz elli toplar birbirine atılup orada bunca adamlar helâk olup, âkabet Hak Subhânehu ve ta'âlâ hazreti fırsat [ve] nusret verüp deniz dilâverleri, deniz ejderhaları deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp Allâhu ekber âvâzesiyle ünüyle deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürüyüp gemileri birbirine çatup, Kemal, Resi deve gibi kükreyüp, gemiden kendüyi düşmen üzerine gemisine pertâv edüp, anka gibi pervâz edüp Zanturiyyeoğlu'nun gemisine girüp birkaç reisler dahi bile ardınca girüp göz açdurmayup kılıç koydular, kâfirleri tarvandurmadılar.” (Öztürk, 2014: 158-159)

“Gâziler ardından erişüp hemandem kılıç koydular kırdılar.” (Öztürk, 2014: 176)

“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlu ile karşı varup, kâfirlere dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup

giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-sebîli'llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçır gibi olup kâfirler singun çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldükleri gibi ol vakit bunlar dahi bismi'llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp kâfirlerün üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerün gözüne ejderha gibi gözücüüp görünüp kâfirlerün üzerine heman kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 177)

“Gelen kâfirlere yakın geldükleri vakit heman Allâhu ekber deyüp tekbir getirüp kâfirlere kılıç koydular, göz açdurmadılar.” (Öztürk, 2014: 180)

“Ol hinde il duyup arduca varup erişüp Fireng'ün atlasına kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 181)

“Meğer Avlonya sancağı beği Mustafa Paşa'ya haber olup, ol dahi hazır adamile, gelen kâfirleri cüst-cû kılup, bir iki yerde pusu kurup kâfirler dahi gemilerinden çıkup her tarafa dağılmış iken Mustafa Paşa kâfirlerün önün ardın alup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 183)

“Bes Ertuğrul etbâ'iyile el kılıca urup, bir taraftan sultanın mukâbiline kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 31)

“Tatar'a kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 31)

“Bu dört kardaş iç ara ittifâk etdiler ki, eğer Yörgüç Paşa bunlara karşı gelip fi'lcümle eğer te'addî göstere, kılıç koyup bunları kırıp iklimlerini uralar.” (Öztürk, 2013b: 250)

“El-hâsıl, gâziler gördüler ki, kâfirler yolları bağlamışlar, evvel esirlerine kılıç koyup, andan kâfiri şol kadar kırıp gazâ etdiler ki, kılıçları yüzü çöngeldi, okları dükendi.” (Öztürk, 2013b: 262)

“Fi'lhâl, bunlar dahi gayret kuşağın berkidip, kâfire kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Gâziler bir kezden tekbir getirip, gelen kâfire kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 306)

Kılıç kuşanmak: (+) 1. Bir kılıca sahip olmak. 2. Kılıcı taşıyacak bir güce ve yetkiye hak kazanmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Dahî li’llâh fî sebîli’llâh kılıç kuşandı.” (Tulum, 1977: 37)

“Sene seb’îne ve semâni mi’e bahârında -ki encümen-i çemen arasında bülbül-i çekâvek, hüsn-i âvâz ile ‘fe’nzur ilâ âsâri rahmeti’llâhi keyfe yuhi’l-arza ba‘de mevthâ’ âyetin tertîl ider idi- niyyet-i gazâ-yı Arnavud diyüp, hoş safâ ile her gâzî kılıç kuşandı.” (Tulum, 1977: 140)

“Şöyle ki yarar atlara gecimler geydirüp ve gendiler, cebeler ve cevşenler geyüp ve başlarına tulkalar urunup bellerine kılıçlar kuşanup kollarına yaylar salup, ellerine sünûlar alup İslâm ‘askeri – nassarahumu’llâhu fî- külli cihâdin – ‘alemlerin çözüp yürüdiler.” (Uygur, 2007: 298)

“Lâ-cirem bu şevk-ıla dîn ‘askeri -nassarahumu’llâhu- niyyet-i gazâ fî-sebîll’llâhi kemer yirine bellerine kılıçların kuşanup hümâlar bigi ‘ukâblara süvâr olup gürûh gürûh ve alay alay her taraftan dîn pâdişâhı Muhammed Gâzî’nün orduyu hümâyûnuna yitişdiler.” (Uygur, 2007: 334)

“Âhir Sultan Murad Han İbrâhim’e sancak verdi, kılıç kuşatdı.” (Öztürk, 2013a: 147)

“Kuşandı kılıcı himmetile, etdi gazâ
Bil mevc-i deniz firkatîle hoş etdi” (Öztürk, 2013a: 320)

“Kılıç kim hoş kuşandı Mıgalkoçoğlu bahadur
Cemî‘ kâfir ili ana hûn bahadur” (Öztürk, 2013a: 323)

“*Ve girü Sultan Bayezid Han ebbeda’llâhu ta’âlâ devletehû ve sa’âdetehû i’tikâdile ve cihâdün fî-sebîli’llâh gazâ niyyetine bel bağlayup kılıç kuşanup, Ramazan ayının sekizinci gün Düşenbe gününde Edrene’den çıkup vezirleri Mesih Paşa ve Hersekoğlu Ahmed Paşa’yile Mora vilâyetine huruc eyledi.*” (Öztürk, 2014: 169)

“*Sultan âzâd edip kılıç kuşatdı.*” (Öztürk, 2013b: 23)

“*Osman Gâzi bunların zamanında Sultan Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz’den kılıç kuşanıp atası Ertuğrul tariki üzerine gazâyâ nasb-ı nefis edip niyyeti hayr olup ‘mahzâ etmeği gazâdan çıkarayın, hiç bir melike ihtiyâc göstermiyeyin; hem dünyâ ve hem âhiret elime girsin’ derdi.*” (Öztürk, 2013b: 26)

“*Her gün at binip, kılıç kuşanırız.*” (Öztürk, 2013b: 121)

“*Âhir Sultan Murad, İbrâhim’e sancak verip, kılıç kuşatdı.*” (Öztürk, 2013b: 249)

Kılıç salmak: (-) 1. Kılıç kullanmak, kılıç sallamak. 2. İyi kılıç kullanmak (Çağbayır, 2017c: 3237).

“*Key er kılıc salup tutardı yayı
Kem erün ‘aklı olmuş idi yâyi’*” (Gültaş, 1996: 269 / b. 1851)

“*Pes Pâdişâh-ı muzaffer, istihkâk-ı mülk ve tefavvuk-ı ber-heme melik emrinde kât’-ı nizâ’ itmeğe, kılıcın ol memleket tarafına salmağa şürû’ itti.*” (Tulum, 1977: 78)

“*Konur Alp kılıcı Bolu’ya saldı
Velî Akyazı’da Düzbazar’ı aldı*” (Öztürk, 2013a: 41)

“*Gâziler doğru olur din yolunda
Salarlar din kılıcın şarka, garba*” (Öztürk, 2013a: 201)

“Bu han kim kâfire saldı kılıcın
Kamu kâfir cihanda mağbûn oldu” (Öztürk, 2013a: 207)

“Ok atılmadın ve kılıc salınmadın bu kaçmak size neden oldu?’ ” (Öztürk, 2013a: 259)

“Kendü pâdişâhlarına hâyin olup hıyânet etmeğe her tarafa kılıç salalar.”
(Öztürk, 2014: 187)

“Beni gazâdan men’ edip Müslümanlar üzerine kılıç salmağa irtikâb etdirir.”
(Öztürk, 2013b: 92)

“Ol iki deryâ gibi leşker, bu yanadan İslâm askeri, ol yanadan küffâr leşkeri
birbirine kılıçlar saldılar; gürzler, sünüler urdular.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Kılıç hakıçün salınur yolunda
Nefes hakıçün kudretdür elinde” (Öztürk, 2001: 2 / b. 20)

Kılıç urmak: (-) Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Ve çarha cengi için, niçe pehlevânân-ı ceng-âzmâyân -ki mezâklarına rûz-ı
mesâf şeb-i zifâftan ahlâdur- kal’a-i Kostantiniyye kapusına kılıç urmağa at
sıçrattılar.” (Tulum, 1977: 50)

“Ve hem Hak Ta’âlâ’nun Habîbi, Ahmed-i Muhtâr’un düşmenlerine, kâfirlere
ve müşriklere bunun urduğı kılıcı, bir pâdişâh urmasa gerekdür, didi.” (Uygur, 2007:
66-68)

“Ve hem neslinden dahı sâbıkâ bu şirretçük vârid olmuş-ıdı, ki bu taraıdan
İslâm pâdişâhları gazâyâ teveccüh idüp küffara kılıç urup tecdîd-i İslâm için
memleketler fethine ‘azm itdüklerince anlar gelüp ehl-i İslâm bilâdlarına duhûl idüp
mescidlere od koyup kâfir-âne ve melâhid-âne, Ceberriyâne ve Revâfiz-âne ef’âl-i
kabîh idegelmişler idi.” (Uygur, 2007: 78)

“Andan sonra devlet ve sa’âdet ile gele, küffâra kılıç ura, gazâlar eyleye ve
memleketler feth ide, ganîmetler ola.” (Uygur, 2007: 80)

“Bular dîn ‘ışkına küffâra dâyim
Kılıç urup-dururlar yolda kâyim” (Uygur, 2007: 86)

“Tâ kim İslâm ‘askeri üzerinden yürüyüp geçeler, varalar ‘a’ dâ-yı dîne kılıç
uralar, başlar keseler, kanlar dökeler.” (Uygur, 2007: 138)

“Yüridi ‘asker-i İslâm ol dem
Kılıçlar urdular a’daya muhkem” (Uygur, 2007: 144)

“Niçe urmuş kılıç adâ-yı dîne
Çeküp ‘asker ıraga vü yakına” (Uygur, 2007: 238)

“Hemîşe feth eli-le şâh-ı ‘âlem
Kılıç ursun ‘adû boynına muhkem” (Uygur, 2007: 322)

“Ki yüz döndürmez-idi dönse ‘âlem
Ururdu kılıcı a’daya muhkem” (Uygur, 2007: 372)

“Kılıç niçe ururdu müşrikîne
Neler ider-idi a’ dâ-yı dîne” (Uygur, 2007: 388)

“Şimdiye dek niyet-i gazâ diyü küffara kılıç ururduk, velî şimdi rûzigâr şöyle
yüz gösterdi kim, Müsülmânlar dirilüp, kâfirlige kasd idenleri varup tecdîd-i îman
itdürevüz, yâhûd kâfir kırar bigi niyet-i gazâ hep kılıçdan geçürevüz, didi.” (Uygur,
2007: 414)

“Husûsâ dîn yolında sa’y olına
Kılıç urmag-ıçun a’ dâ-yı dîne” (Uygur, 2007: 568)

“Kâfirlere kılıç urdular; tâ sabaha değin kırdılar.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Gâziler dahi bir kezden tekbir getirüp kâfire kılıç urdular.” (Öztürk, 2013a:
289)

“Karaman’da odur Varsag’ı kıran
Vidin’den Unguruz’a kılıç uran” (Öztürk, 2013a: 292)

“Ol dinsiz Çerkesler anlara kılıç urdular.” (Öztürk, 2013a: 313)

“ ‘Seninle bir olup Türk’e kılıç uralım’ deyip ittifâk etdiler.” (Öztürk, 2013b: 100)

“Yüreklenip, yine dönüp, kâfire kılıç urmağa başladılar.” (Öztürk, 2013b: 126)

“Çünkü Sultan Mehmed etrâf-ı memâlike mâlik ola başlayıp, her vilâyetin pâdişâhına galebe gösterip, şark u garba kılıç urup, her yerde adûsına gâlib olup diledi ki Karadeniz kenarında olan hisarları bir bir feth eyleye.” (Öztürk, 2013b: 327)

“Gâziler dahi tekbir getirip, Allah deyip, dahi kılıç urup, tâ sabaha değin kırdılar.” (Öztürk, 2013b: 347)

Kılıç üşürmek: (+) 1. Kılıçla hücum etmek. 2. Her taraftan kılıçla hücum etmek (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Bir elin ol kaltabanun düşürür
Pes kılıç İlyâs’a Tatar üşürür” (Öztürk, 2012: 35 / b. 428)

“Yeniçeri ve kapu halkı kılıç üşürüp, sü’bân-ı Mûsî sihr-i sehereye ittüğü gibi, tarfetü’l-ayn içinde tîg-ı hûn-hâra yidürdiler.” (Tulum, 1977: 115)

“Bu sebebden her menzilde zencîr zencîr getirüp, Pâdişâh-ı muzaffer huzûrında yiğit yinil kılıç üşürüp, şark şark kırarlar idi.” (Tulum, 1977: 141)

“Karâr-ı sünnet-i evvel üzre, ‘ve len tecide li-sünneti’llâhi tebdîlâ’, sibâyân u sabâyâsın bi-esrihim seby ü esr ittiler, ve horyadın zencîr zencîr getirüp, her menzilde hisâba sığmaz kâfirlere kılıç üşürüp, pâdişâh huzûrında kırarlar idi.” (Tulum, 1977: 144)

“Mihaloğlu’nun kulları dahi Tâceddinoğlu’na kılıç üşürdiler.” (Öztürk, 2013a: 136)

“Heman atından yıkıldığı gibi Sultan kulları kılıç üşürüp pâre pâre etdiler.”
(Öztürk, 2013b: 160)

“Mihaloğlu'nun kulları dahi Tâceddinoğlu'na kılıç üşürüp, pâre pâre etdiler.”
(Öztürk, 2013b: 241)

“Bu dört kardaş iç ara ittifâk etdiler ki, eğer Yörgüç Paşa bunlara karşı gelip te'addi ederse kılıç üşürüp, kendiyi depeleyip memleketini vuralar.” (Öztürk, 2013b: 250)

Kılıçtan geçirmek: (+) Bir topluluğu veyaa çok sayıda insanı tamamen kılıçla öldürmek (Çağbayır, 2017c: 3237).

“Tamâm on bin Fireng'i kılıçdan geçürürler.” (Uygur, 2007: 122)

“Yahyâ bin Haydar tamâm elli bin er-ile İstanbul'un üzerine gelür, dilâverlig ider, bî-had mâl alır; niçe bin esîr dutarlar, tamâm on bin kâfiri kılıçdan geçürürler.” (Uygur, 2007: 124)

“Râviler bir rivâyetde, hisârı aldı, şehri feth itdi, içinde olan küffârı kılıçdan geçürdi, dirler; ve bir rivâyetde, alınmadı, döndi, girü vilâyetine gitdi, dirler.” (Uygur, 2007: 126)

“Lâ-cirem yirleri, tahkik, cehennem oldı; henüz dahı dünyâ sarâyında-y-iken gâzîlerün kılıcından geçdiler, mahkûr oldılar.” (Uygur, 2007: 152)

“Allâhu Ta'âlâ'nun ve Rasûlinün düşmenlerine intikâm kıla, a'dâ-yı dîni kılıçdan geçüre, fî-sebili'llâhi, din 'ışkına gazâlar eyleye.” (Uygur, 2007: 200)

“Dîn düşmenlerinün elinden darb u dest kılıcumuzla memleketler feth idevüz ve hisarlar alavuz, mâllarını ganimet bilevüz ve ehli 'ayâllerini esîr idüp kullanavuz ve mukâbele olup savaş idenleri kılıçdan geçürevüz.” (Uygur, 2007: 226)

“Hâliyâ, tedbîri şuna irgürdiler: Eger temerrüdlük idüp şâh-ı 'âleme ceng kılup harb u darb u kitâl idecek olursak, işimüz ilerü varmaz, biz kılıçdan geçerüz,

ehl ü 'ayâllerimiz esîr olur, gendü elümüzle ocagumuza su koyaruz, didiler.” (Uygur, 2007: 266)

“Bundan sonra sultân-ı 'âlem, haylî cüst ü cû itdürdi, her tarafa çâsûslar saldurdı, bulışup küffâr u müşrikîn cünd-i şeyâtîni'l-la'in ile ceng ideydi, hıyâr dograr bigi kılıçdan geçüre idi.” (Uygur, 2007: 288)

“Sultân-ı 'âlem dahı içinde ne kadar ceng eri, filer var-ısa hep kılıçdan geçürüp bâkî küffârı ehli ve 'ayâlleri-le ve esbâbı mâlları-la vezirlerine ve beglerine ve sâyir İslâm 'askerine in'âm itdi.” (Uygur, 2007: 306)

“Sultân-ı 'âlem ba'zısını çökerüp boyunların urdı ve ba'zısını ortalarından iki biçürdi, cemî'isini öninde kılıçdan geçürtdi.” (Uygur, 2007: 320)

“Muhammed Han Gâzî -nevverallâhu kabrehu- diledi kim, vara, tekrar Arnavûd velâyetine sefer ide, ol temerrüd ve 'inâd iden kâfirleri kılıçdan geçürüp ehl ü 'âyallerini İslâm 'askerine -nassarahumu'llâhu- târâc itdüre, eyyâm-ı devletinde Müsülmânlar mugtenem olalar, cân u dilden du'âlar ideler.” (Uygur, 2007: 330)

“Emegümüz sinmiş vü yolın öğrendüğümüz ve dikenin yoldugumuz yirdür; girü niyet-i gazâ fî-sebili'llâhi ol temerrüdlük iden müşrkîni, varup kimin kılıçdan geçürüp ve kimin İslâm askerine târâc itdürüp Müsülmânları mugtenem itmek gerekdür, didi.” (Uygur, 2007: 330)

“Begler dahı emr-i 'âlî-şân mücebince her ne yir kim temerrüdlük iderdi, vardılar, yakdılar, yıkdılar, târâca virüp kâfirleri kılıçdan geçürdiler, ehl ü 'ayâllerini esîr itdiler.” (Uygur, 2007: 336)

“Eger mukâbil olup ceng idersek, elümüzden cebr-i ceng-ile kal'a'ı feth iderler, cümlemüzi kılıçdan geçürürler, ehl ü 'ayâllerümüzi esîr iderler, gâyetde işimiz müşkil olur.” (Uygur, 2007: 350)

“Hâliyâ çün kim din serverî Sultân Muhammed Gâzî -nevvera'llâhu kabrehu- Bosna seferin idüp tahtına gelicek efvâhada şöyle haber istimâ' olındı kim ol varup feth itdüğü kal'a'ı kim, adı Yayça dimegle meşhûr idi, girü Ongürüs kâfiri gelüp

ceng-ile Müsülmânların elinden alup Müsülmânları kılıçdan geçürüp, içine yine er koyup kal'a'ı zabt itdi, didiler.” (Uygur, 2007: 356)

“Şimdiye dek niyet-i gazâ diyü küffara kılıç ururduk, velî şimdi rûzigâr şöyle yüz gösterdi kim, Müsülmânlar dirilüp, kâfirlige kasd idenleri varup tecdid-i îman itdürevvüz, yâhûd kâfir kırar bigi niyet-i gazâ hep kılıçdan geçürevüz, didi.” (Uygur, 2007: 414)

“Ba'zısını kılıçdan geçürdiler, ba'zısını dutdılar, mahbûs, sultân-ı 'âlemün ayagı topragına getürdiler.” (Uygur, 2007: 448)

“Vardı, gendünün ve rasûlünün düşmenlerini kılıçdan geçürdi, kahr eyledi.” (Uygur, 2007: 448)

“Küffârı'l-la'îni keşûr dograr bigi kılıçdan geçürdiler, ehl ü 'ayâllerini esîr itdiler.” (Uygur, 2007: 500)

“ ‘Asker-i İslâm anları görüp deryâyâ atlar depüp kâfirün kimini dutup esîr itdiler ve kimini kılıçdan geçürüp helâk itdiler, bir garîb temâşâ itdiler.” (Uygur, 2007: 504)

“Hayli kâfirler dahi bilesince varıdı, gâziler kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2013a: 69)

“Ekseri kılıçdan geçdi, kırıldı.” (Öztürk, 2013a: 206)

“Hünkâr dahi cemî'isini kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2013a: 327)

“Kâfirün cemî'isin kılıçdan geçürdiler kırdılar.” (Öztürk, 2013a: 328)

“Âkıbet bir sebeb ucundan Baba İlyas'un müridi çok olduğı cihetten Baba İlyas'dan havf edüp leşker gönderüp, Baba İlyaslıları kırdurup kılıçdan geçürüp anun dahi başına bir menâkıb vardur, hikâyet vardur.” (Öztürk, 2014: 12)

“Babayileri kıranlardan Kudret desturuyla intikam alup, Babayileri kıranları hep kılıçdan geçürdi, kim varısa kırdı.” (Öztürk, 2014: 12)

“Müsülmanlardan, kâfirlerden hayli adam helâk olup kılıçdan geçti.” (Öztürk, 2014: 28)

“Hak ta‘âlânun inâyetinde ve Muhammed‘ün salla‘llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında gâziler fırsat bulup, kâfirleri kılıçdan geçürüp sıyup, gâziler ganî olup mal-ı ganâyimle andan göçüp girü Edirne‘ye geldiler.” (Öztürk, 2014: 30)

“Ol uyan sofuları kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 48)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne‘de karar edüp, beğlerbeği Sinan Beğ ve uç beğleri İshak Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ ve Turhan Beğ ve Ali Beğ önce yürüyüp, Rum-ili leşkери ve akıncılar cümle cem‘ olup Yuvan vilâyetine varup, Yuvan vilâyetini velleveye koyup haraba verüp gâret edüp, erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini esir edüp, Yanya ve Katna dedükleri illeri alup Arnavud vilâyetini tamam musahhar edüp, gâziler mal ve ganâyimile gelüp gitdiler, hicretün sene 837.” (Öztürk, 2014: 55)

“Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ‘e akın verüp Ungurus‘a geçüp otuz kırk bin akıncı ile Ungurus tahtı Mehdiye derler bir ulu şehirdür, varup Mehdiye şehrini yakup yıkup, hazır olan Ungurus leşkerinden on iki bin kâfiri kılıçdan geçürüp, on dört ulu banlarını getürüp, cebelü cevşenlü, pür-yaraklu, sancaklarıyla Sultan Murad Han devlet eşiğine getürüp bir ulu gazâ dahi bunda oldu.” (Öztürk, 2014: 57)

“Hazır bulunan leşkerini cemî‘an kılıçdan geçürüp arabalarını, toplarını, tüfeklerini, zenbereklerini dağıdup ve hazînesini yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 63)

“Kurtulanı gitdi, kurtulmayı dahi kimi kılıçdan geçdi ve kimi dahi esir oldu.” (Öztürk, 2014: 63)

“Ve girü Sultan Murad Han sefer edüp Arnavud vilâyetine varup Kocacuk hisarına düşüp hisarı feth edüp vilâyetini urup yıkup erkeğini kılıçdan geçürüp oğlunu ve kızını ve avratını esir edüp, yağma ve talan edüp Arnavud beği Sikender Beğ derler denize kaçup, Sultan Murad Han ol vilâyetleri alup kelisalarını yıkup evlerini yakup vîrân kılup, ehl-i İslâm ol vilâyetde şevket dutmuşken, bu esnada

haber geldi kim: ‘Sultânüm! Girü Yanko la‘in dedükleri Benî Asfer üçüncü def‘a girü Ungurus-ı me‘nûs huruc etdi’ “ (Öztürk, 2014: 65)

“Bî-nihâyet leşkerler cem‘ olup Kostantin‘ün üzerine düşüp, girü Edrene‘de ejderha-peyker bigi toplar dökdürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene‘den çekdürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene‘den çıkup varup şehir-i Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal‘anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil‘de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed‘e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa‘ya salla‘llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet‘e aleyhi‘s-selâm uzadukları için, Hak tebâreke ve ta‘âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fi-sebîli‘llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılıp bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılıp hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

“Kalan kâfirleri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 96)

“Girü İlyan tekür hâyin olup şehirde olan Müslimanları incidüp haraca kesdi, harac vermeyeni kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2014: 98)

“On binden artuk kâfiri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 98)

“Müslimanlardan çok adamları kılıçdan geçürdiler kırdılar, Ayasofya‘nın içi kanile doldu.” (Öztürk, 2014: 98)

“Beş altı bin kâfiri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 98)

“Sekiz bin kâfiri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 98)

“Üç yüz kişi ile gelüp bunlar gâfil iken bir gece şebhûn edüp Miloç’ı ve kiralı sıyup ardın alup kırup kılıçdan geçürüp on iki banı sancaklarıyla devlet eşiğine gönderdi.” (Öztürk, 2014: 102)

“Bu altı geçidden üçer bin er kışın buz üzerinden geçüp, bu hisar halkını, erlerini ve avratlarını, oğlunu, kızını ve beşikde yatan oğlancuklarını kılıçdan geçürüp, yirmi binden ziyâde adam katl edüp helâk eyledi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Yayça hisarını feth edüp vilâyetini alup dahi kiralını dutup haps edüp, sonra kiralını katl edüp andan gelüp Hersek ilini ve Kovac ilini feth edüp gidüp, girü ol kış Ungurus leşkeri gelüp darb-ı destile Yayça hisarını alup, hisar erleri içinde hâyin olup, hisarı anlar verüp, sonra hisar erlerini Sultan Mehmed bulup Edrene’de, divan gününde, kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2014: 105)

“Yuvan vilâyetini yakup yıkup harâba verüp pâdişâh defteri mücebince 7.500 kâfirlerini, erkeklerini, ifritlerini kılıçdan geçürüp, Yuvan vilâyetini tamam musahhar edüp, gelüp kışın Filibe’de kışladı.” (Öztürk, 2014: 106)

“İlini, vilâyetini yakup yıkup harâb edüp, girü pâdişâh defteri mücebince sekiz bin kâfiri kılıçdan geçürüp gelüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 106)

“Toplar, tüfenkler güürldüsün, çatlmasını Uzun Hasan görüp işidüp gök güürldüsün sanup, zelzele olup yerler aşığa geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han’un cerrâr-misâl leşkeri Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkeri tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkeri ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan’un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkde Uzun Hasan’un oğlu Zeynel’in başı kesilüp Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup,

buunca Tatar leşkeri beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

“Sultân-ı cihan, şâh-ı âlem tâbi‘ olanları âzâd edüp, Uzun Hasan’a tâbi‘ olanları ol gece oturup erteye değin kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2014: 110)

“Kâfir çerisi çokluk, on binden ziyâde Müslimanlar üzerine hücum edüp, Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup, sonra Hak tebâreke ve ta‘âlâ İslâm leşkerine fırsat ve nusret verüp kâfir çerisi münhezim, makhur olup kâfirlerden çokluk kâfirleri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 112)

“Sultan Mehmed yerinde kalan kâfirlerini kılıçdan geçürüp, Kara Boğdan çerisi hazelehümü’llâhu ta‘âlâ münhezim ve makhur olup, Rebî‘ülevvel’ün dördüncü gününde Cum‘a gününde feth olunup, Sultan Mehmed Han Kara Boğdan’dan dönüp gelüp, kışın zemheri vaktinde girü bu tarafa sefer edüp, İshak Beğ oğlu İsâ Beğ Morava suyu üzerinde iki Ağaçhisar’ı kim yapmışdı.” (Öztürk, 2014: 113)

“Gedük Ahmed üzerinde dururken, bu taraftan Efrenc-i la‘in Efrenc leşkeriyle gelüp Polya kal‘asını hisar edüp, cebriyle kal‘ayı alup, üç binden ziyâde Müslimanları esir edüp bu hades bunda olup, ve girü Gedük Ahmed Karaman’ı, vilâyetini feth edüp ve Varsag’un azgunlarını kılıçdan geçürüp, andan gelüp Kostantin’de Sultan Bayezid ile buluşup karar etdi, hicretün sene 886.” (Öztürk, 2014: 119)

“Ve illa’llâhu tebâreke ve ta‘âlâ hazretinün inâyeti ve dahi Resûl-i Ekrem’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı berekâtında gâzilerimiz, alp erenler, şîr-i nerler, gazâ kantyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda cana başa kalmayanlar, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıkduğı bigi gâzilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsu bigi yapışup, dağ depesinde olan merrîk-i dîn Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel’unların âfet-i semâvîden inen kazâ bifi dağ depesinden atdukları taşlara ve nebtîz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gâziler, dilâverler, şîr-i nerler Sam-süvâr gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gâziler kâfirlerün üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen din

düşmenlerini kılıçdan geçirüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler.” (Öztürk, 2014: 132)

“Davud Paşa ve Yahya Paşa ve yeniçeri bile varup her tarafını bağlayup, ol kâfirler kaçmasun deyüp, kâfirler dahi ol hâli bilüp görüp, hem iştdiler kim her becene vardur, erkeğini, dişisini, küçüğünü, büyüğünü kırup kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 133)

“Kazâ yağmuru yağup kudret derzisi kaftanlar biçüp sünüler arşun olup, oklar iğne, kılıçlar sindu olup, başlar kesilüp kanlar dökülüp, kollar, budlar sökülüp kâfirleri, bî-dinleri eyle kılıçdan geçürdiler ki dünyâya gelmedük gibi etdiler.” (Öztürk, 2014: 139)

“Deniz yüzünden bir râvî rivâyet etdi kim, Kemal, Reis ağzından deniz yüzünde, denizde ve kuruda etdüğüm gazâlarda on bin belkim on iki bin kâfiri kılıçdan geçirüp gemilerini, mallarını, oğullarını ve kızlarını esir edüp aldum dedi.” (Öztürk, 2014: 147)

“Gâziler kâfir çerisinün şikest olduğun bilüp kâfirlere eyle kılıç koydular kim, bî-nihâyet kâfiri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 153)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçirüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözücüüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçirüp Hak ta ‘âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Ali Paşa dahi anları cüst-cû kılıp kâfirler dağılup il urmağa gitmiş iken, Ali Paşa dahi ardın önün alup cemî’sini kılıçdan geçirüp, bir nice diri kâfirler ile bir nice başlar ile Edrene’de devlet eşiğine dergâh-ı mu ‘allâya gönderdi.” (Öztürk, 2014: 168)

“Yeni-saray önünde cemî’sin kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 168)

“Ol hinde kılıçdan kurtulanı dahi sonra pâdişâh kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2014: 173)

“Ol seferde pâdişâh defteriyle yedi bin iki yüz kâfir kılıçdan geçdi derler.” (Öztürk, 2014: 173)

“Ba’zı kâfirler, mel’unlar, azgunları, oğlunu ve kızını, masum uşacukları ve avratlarını kendü eliyle kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 173-174)

“Her tarafa dağılmış iken, bu taraftan sancak beği Ali Paşa bunları câsuslayup, kâfirlerin önün ardın alup cemî’sin kılıçdan geçürdi, Cemâziyelevvel ayının evvelinde vâkı’ oldu.” (Öztürk, 2014: 176)

“Pâdişâh dahi gelen kâfirleri kılıçdan geçürdi.” (Öztürk, 2014: 176)

“Bir bir gelen kâfirleri kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 177)

“Hisar içinde hisar erin kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 180)

“Mecmû’ kılıçdan geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 183)

“Fursat, nusret gâzilerin olup kâfirleri kılıçdan geçürüp, iki yüz mikdârı kâfirleri zencirlerle devlet eşiğine gönderdiler, Rebî’ülevvel ay âhinde vâkı’ oldu.” (Öztürk, 2014: 187)

“Kâfirler Türk’ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil’den geçenlerin üzerin urup basıp ba’zın kılıçdan geçirip, ba’zı denize gark olup geçmiyeni dönüp yine İstanbul’a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Kâfirler Türk’ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil’den geçenlerin üzerin urup dün basgunun edip ba’zını kılıçdan geçirip ve ba’zını denize gark edip geçmiyeni dönüp yine İstanbul’a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Fi’lhâl at arkasına gelip işiden Orhan’ın yanına derilip, göz açdırmayıp, Oynaş hisarı derler dağ arasında bir viranca hisar vardır; anda yetişip, aldıgın bi-

tamâmihi bıraktırıp, Tatar'dan kimini kılıçdan geçirip, Çavdar Tatar'ın oğlunu tutup, Osman gelince habs etdiler.” (Öztürk, 2013b: 53-54)

“ ‘Her kim ita 'at etmiye kılıçdan geçiririz' dediler.” (Öztürk, 2013b: 72)

“Çünkü küffâr leşkeri sınıp bî-kıyas kâfir kılıçdan geçdi.” (Öztürk, 2013b: 127)

“Hünkâr haberdar olup Kastamonu'ya gitmeği ol yıl te'hir edip, dönüp Edirne'ye gelip anda akıncı cem' edip Niğbolu'dan Eflak'a geçip yakıp ve yıkıp, gâziler ganâyimle mugtenem olmuşiken, Arkış nâm mevki'de İmirçi gelip ehl-i İslâm'ile uğraşıp, evvel vehlende münhezim olup ekser askeri kılıçdan geçip İmirçi etdiğine peşimân olup heman gelip hünkâra yalvarıp, haraca iltizâm edip ita 'at etdi.” (Öztürk, 2013b: 132-133)

“Tâ şol hadde ki, Temür tamâmet Germiyan ve Saruhan ve Aydın memleketlerin urup gâret edip, oğlanların ve kızların, erlerin esir edip, kiçilerin kılıçdan geçirip, Yıldırım Han'ı Akşehir'de koyup Germiyanoğlu Ya'kub Beğ'e ismarladı ki, 'eğer Mehmed bunda gelip atasın ve karındaşın taleb edicek olursa Yıldırım'ı ve oğlu Mûsâ Çelebi'yi veresin.” (Öztürk, 2013b: 179)

“Zîrâ ma'lumdur ki, eğer böyle olunmaya mecmû'-ı halkı kılıçdan geçirir ve hem pâdişâhımız oğludur.” (Öztürk, 2013b: 195)

“O har-nihâd horyadlarını bi-esrihim kılıçdan geçirdiler.” (Öztürk, 2013b: 287)

“Hünkâr varıp ol gemileri Tuna kenarında hazır bulup, gemilerile Tuna'yı geçip niyyet-i gazâ deyip Boğdan'ın üzerine yürüyüp bir nice gün vilâyet-i Kara Boğdan'da gezip, mu'ayyen, meşhûr kal'alarından bir nice adet kılâ'i, kimi istîmânlı ve kimi kuvvet-i kâhire-i pâdişâhâne ile feth olup mal ü menâlleri yağma edip külliyyen ma'mure memleketini yakıp, kelisaların yıkıp ve tâgî horyadlarını kılıçdan geçirip ve evlâd ü ıyâllerini esir ve mahbus kılıp, düşmene buluşmadılar.” (Öztürk, 2013b: 331)

“Cümlesin kılıçdan geçirdiler.” (Öztürk, 2013b: 340)

“Ol illeri bulardan iyledi pâk
Kılıçdan geçürüben iyledi hâk” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1458)

Kılına elem gelmemek: (Kılına hâlel gelmemek) En küçük bir zarar görmemek (Çağbayır, 2017c: 3230).

“Elem gelmesün anun bir kılına
Bağışlasun cihânun beglerine” (Öztürk, 2001: 13 / b. 147)

Kılına zarar etmemek: (Kılına dokunmamak) Birine veya bir şeye zarar verecek en küçük bir davranışta bulunmamak (Çağbayır, 2017c: 3230).

“Bir gün yine diyecek Mezid Beğ dahi başını ortaya koyup eyitdi: ‘Hâşâ sultanım! Ben anın bir kılına zarar edem’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 242)

Kılını kestirmemek: (Kılına dokunmamak) Birine veya bir şeye zarar verecek en küçük bir davranışta bulunmamak (Çağbayır, 2017c: 3230).

“Hacı İvaz Paşa bir kişinin bir kılın kesdürmedi.” (Öztürk, 2013a: 131)

Kılını kımratmamak: (-) Hareket etmesine, karşı koymasına izin vermemek.

“Ammâ Hacı İvaz Paşa kişinin bir kılın kımratmadı.” (Öztürk, 2013b: 238)

Kıymetini bilmek: (+) Bir şeyin önemini ve değerini anlamak ve ona göre davranmak (Çağbayır, 2017c: 3297).

“Bilinmez elde-y-iken kıymeti âh
İdersin çıksa elden âh-ıla vâh” (Uygur, 2007: 162)

“*Ki gevher-dîde bilür kıymetini
Nedür kadrini vü hâsiyyetini*” (Uygur, 2007: 340)

“*Bir gevher idi elde-y-iken kıymeti anun
Bilinmedi vü gitdi n’idem râyigân dırîg*” (Uygur, 2007: 524)

Kız almak: (+) 1. (Erkek için) Bir kızla evlenmek. 2. (Aile için) Bir ailenin kızını gelin olarak almak (Çağbayır, 2017c: 3300).

“*Çün Süleyman büyüdü oldu cüvân
Kız aliverdi düğün eyledi han*” (Öztürk, 2012: 9 / b. 90)

“*Ol beğenmedi görüp çoğun kızın
Son ucı ol aldı Selçug’un kızın*” (Öztürk, 2012: 9 / b. 91)

“*Kastamonı içre Kötürüm Bâyezîd
Şeh Süleyman kızın aldı ol ferîd*” (Öztürk, 2012: 23 / b. 274)

“*Aldı Despot Yorgi’nün kızını şâh
Ol la’îne muhkem andan oldu câh*” (Öztürk, 2012: 38 / b. 465)

“*Son ucı, Kaysar-ıla sulh ider, barışur; Kaysar’un kızın alur, güyegüsi olur.*”
(Uygur, 2007: 114)

“*Rivâyet iderler ki Kostantîn aldugı kızın adı Âsıfıyye idi dirler.*” (Uygur,
2007: 114)

“*Kim ol dahi Yarhisar tekürünün kızın alsa gerek.*” (Öztürk, 2013a: 24)

“*Ve hem eyitdi: ‘Kızumuz alun oğlun Bayezid Han’a’ dedi.*” (Öztürk, 2013a:
78)

“Kızımı dahi câriyeliğe kabul et kim Bayezid deden dahi bizden kız almışidi’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 153)

“Anı beyan eder kim Sultan Murad Han Gâzi, oğlu Sultan Mehmed Han’ı ne sûretile everdi ve kimün kızını alıverdi.” (Öztürk, 2013a: 184)

“ ‘Ve illâ dilerin kim Dulkadiroğlu Süleyman’un kızın alam’ der.” (Öztürk, 2013a: 184)

“Ve ba‘de tekrar Hızır Beğ‘ün hatununu ve Rum’un a‘yanlarının hatununu ve Rum’un a‘yan beğlerinden bile vardılar kızı almağa.” (Öztürk, 2013a: 184)

“Sultan eydür: ‘Ya sen anun kızını nice aldun?’” (Öztürk, 2013a: 314)

“Çakmak Sultan kızı aldı, kendüye nikâh etdi.” (Öztürk, 2013a: 322)

“Andan ol kızımı senün oğlun Osman ala.” (Öztürk, 2014: 10)

“Ertuğrul, Şeyh Ede Balı’nun kızını Osman Gâzi’ye alıverdi, âlî düğün eylediler.” (Öztürk, 2014: 13)

“Ve girü Germiyanoğlu’nun kızını Sultan Bayezid’e alıverdi, âlî düğün eyledi.” (Öztürk, 2014: 26)

“Vilkoğlu kızını kendüye diledi aldı.” (Öztürk, 2014: 32)

“Ve girü Sultan Murad Han sefer etmeyüp Edrene’de karar edüp Rum-ili beğlerbeğisi Karaca Beğ’i Rum-ili leşkeri ile varup Yirgöğ hisarını meremmet edüp yapup, Sultan Murad Han Edrene’de düğün eyleyüp oğlu Sultan Mehmed’i everüp, Dulkadiroğlu Süleyman Beğ‘ün kızını Sultanzâde’ye alıverdi.” (Öztürk, 2014: 68-69)

“Bunun eyyâmında hicretin altı yüz yetmiş beşinde sultân-ı Mısır Meliküzzâhir Baybars Bundukdârî, oğlu el-Melikü’l-Mes‘ud Muhammed’e Sseyfeddin Kalavun kızın alıverip cumâdiyelûlânın beşinde düğün etdikden sonra asâkir cem’ edip şevvalin on yedisinde Dımışk’a dâhil olup andan bilâd-ı Rum’a azm edip zilka‘denin

dokuzuncu günü asâkir-i Mısır cibâle su'ûd edip Âbilistan'a yakın yetdiler.” (Öztürk, 2013b: 21)

“Eydürler ki, Bilecik tekvuru Yarhisar tekvurunun kızın alsa gerekidi.” (Öztürk, 2013b: 43)

“Çünkü, Şâhin Lala'yı akına gönderdi, ol yıl içinde kendi Yenişehir'e gelip azîm düğün edip İstanbul tekfurunun kızın alıp iki kızın dahi iki oğluna alıverdi.” (Öztürk, 2013b: 101)

“Biri Kaleksandrosoğlu Sosmanaz, ki Laz tekvurunun kızın almışidi, biri Dobrucaoğlu.” (Öztürk, 2013b: 102)

“Kendi devletile İsfendiyar kızın almağa, Bursa'da düğün yarağın gördü.” (Öztürk, 2013b: 244)

“Bayezid deden dahi bizden kız almışidi.” (Öztürk, 2013b: 255)

“Paşalar hünkâra eyitdiler: ‘Kızı almak gerek.’” (Öztürk, 2013b: 260)

“Bizimle hayli sadâkat ve dostluk eder, anun kızın almak isterin.” (Öztürk, 2013b: 278)

Kız çıkarmak: (+) Kızını evlendirmek (Çağbayır, 2017c: 3300).

“Halil Paşa eydür: ‘Kızum çihazladum, çıkardum’” (Öztürk, 2013a: 184)

“Bu âlemde de maksud olunan birkaç nesnedür: Oğul evermek, kız çıkarmak.” (Öztürk, 2013a: 185)

“Kız karındaşların dahi çıkardı.” (Öztürk, 2013a: 185)

“Kız karındaşların dahi çıkarup ere virdi.” (Öztürk, 2013a: 185)

“Ve üç kızın dahi çıkardı.” (Öztürk, 2013a: 317)

Kız vermek: (+) 1. Kızını bir erkekle evlendirmek. 2. Bir aileye gelin olarak vermek (Çağbayır, 2017c: 3300).

“Bir vezîri vardı Bermek anun
Kığrur kasdı kızın vermek anun” (Öztürk, 2012: 7 / b. 56)

“İşbu Tuğrul Han’un oğludur Çalış
Kim kızın vermişdi ana Kutlamış” (Öztürk, 2012: 12 / b. 123)

“Ve hemandem nikâh edüp kızını Osman Gâzi’ye verdi.” (Öztürk, 2013a: 12)

“Ve evvelki hatununun kızını Osman’a verdi.” (Öztürk, 2013a: 13)

“Anı beyan eder kim Köse Mihal düğün eder, kızını Göl Falanoz oğlunun
beyine verir.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Ol gelini kim aldılar, Yarhisar tekürünün kızıydı, anı kime verdiler ve hem
kimdür, bu bâb anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 27)

“El-hâsılı, Osman Gâzi düğün eyleyüp kızı oğluna vermek istedi.” (Öztürk,
2013a: 27)

“Orhan Gâzi dahi kızı Gâzi Rahman’a verdi.” (Öztürk, 2013a: 49)

“Ve ‘Bu kızımın birini anun oğlu Bayezid’e verün’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 78)

“Laz’un kendü kızıydı o da. Bayezid Han’a vermeğe ahd etmişleridi.” (Öztürk,
2013a: 94)

“Ve bir kızını dahi Dulkadiroğlu Nasrüddin Beğ’e vermişidi.” (Öztürk, 2013a:
99)

“Emir Süleyman’un bir kızı dahi varidi. Bursa’da anı bir sancak beğine verdi.”
(Öztürk, 2013a: 117)

“Ve hem eyitdi: ‘Kızım dahi vereyüm’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 133)

“*Ve hem kızum dahi vereyüm.*” (Öztürk, 2013a: 139)

“*Kızların üçünü üç Karamanoğullarına verdi.*” (Öztürk, 2013a: 141)

“*Karamanoğlu eydür ki: ‘Kızum vereyüm ve her yıl seferine girü bile varayum’ deyüp eydür.*” (Öztürk, 2013a: 190)

“*Eyitdi: ‘Oğluna kızım vereyim ve oğlum dahi Mısır’a varsun sultan kapusına kulluk etsün’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 315)

“*Cevab: Bir kızın Bayındur Han nesli Uğurlu Han oğlu Ahmed’e verdi. Ve bir kızını kendünün ulu veziri oğluna verdi kim ol Davud Paşa’dur. Ve bir kızın İskenderiyye beği Nasuh Beğ’e verdi.*” (Öztürk, 2013a: 317)

“*Ve bu kızların her birini birer memleket beğine vermişidi. Ammâ bir kızını Bayındur Han nesli Ahmed Mirza’ya vermişdi ki ol şarka pâdişâh olmuşidi.*” (Öztürk, 2013a: 319)

“*Anı beyan eder kim Sultan Bayezid Han Gâzi kim bir kızını Uğurlu oğlu Ahmed Mirza’ya vermişidi, ol Ahmed Mirza ne oldu.*” (Öztürk, 2013a: 320)

“*Nasrüddin Beğ buna kızın verdi.*” (Öztürk, 2013a: 321)

“*O kızı kim Canı Beğ’e vermişidi.*” (Öztürk, 2013a: 322)

“*Ve evvelki hatundan olan kızı Râbi’a adlu, Osman Gâzi’ye verdi.*” (Öztürk, 2014: 10)

“*Tâceddin-i Kürd kızından olan kızını Hayreddin Paşa’ya vermişidi.*” (Öztürk, 2014: 10)

“*Ve bir kızı dahi vardı Dulkadiroğlu Nasreddin Beğ’e verdi.*” (Öztürk, 2014: 36)

“*Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de karar edüp veziri Saruca Paşa’yı gönderüp, Vilkoğlu ile barışup, Vilkoğlu kızını Sultan Murad Han’a verüp nikâh olunup Saruca Paşa alup gelüp helâl olup, Vilkoğlu Semendre’yi Sultan Murad’dan*

bir kelisa yapdurayın deyü icâzet alup, sonra hisar olduğu zâhir olup gelüp bu yıl tamam olup Semendre, Saruca Paşa hisarı görüp gelüp Sultan Murad'a demeyüp gizleyüp ol sebebden ötürü Sultan Murad dahi Saruca Paşa'yı mukarrib iken hem veziri ve hem nedimi ve hem beğlerbeği iken azl olunup, Amâsiyye'de Sultan Alâaddin'e lala olup, andan sonra gelüp Gelibolu'da kapudan oldu.” (Öztürk, 2014: 56)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne'de karar edüp düğün eyleyüp kızını, Sultanzâde'yi İsfendiyaroğlu Kaya Beğ'e verdi.” (Öztürk, 2014: 58)

“Sultan Bayezid hoş görüp bir kızını verdi.” (Öztürk, 2014: 127)

“Ve bir kızını veziri oğlu Davud Paşa oğluna verdi. Ve bir kızını girü Nasuh Beğ derler ana verdi.” (Öztürk, 2014: 127)

“Evvelki hatununun kızın Osman Gâzi'ye verdi.” (Öztürk, 2013b: 38)

“Derler ki, Köse Mihal kasd etdi ki, düğün edip kızını Falanoz ilinin beğine vere.” (Öztürk, 2013b: 42)

“Orhan, kızı Abdurrahman'a verip, ganâyimden dahi mübâlağa nesne verdi.” (Öztürk, 2013b: 62)

“Oğlu Ya'kub Beğ'i okuyup eyitdi: ‘Oğul, dilersen bu vilâyet senin elinde kala, Osmanoğlu'yile birliğe bitip kızımın birini anun oğlu Bayezid'e ver’ deyip buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 86-87)

“Zîrâ Kadı Burhâneddin, Dulkadiroğlu'na kızın vermişidi.” (Öztürk, 2013b: 134)

“ ‘Eğer da'vetimize icâbet edip gelicek olursa memleketi ana tefviz edip, anun hâtırıcün atasın dahi salıverip ve ana kendi kızım verip güyeği edinem’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 174)

“Andan Temür gılâz ü şidâdile yemin edip Yıldırım Han’i inandırdı ki, eğer Sultan gelicek olursa Temür’ün ana hiçbir vechile zararı ziyarı yetişmeyip, anı bağına basıp kendi kızın verip güyeği edine.” (Öztürk, 2013b: 175)

“Çün Mûsâ Çelebi anda Karaman’da ayş ü işrete meşgul olup otururiken takdîr-i Rabbânî, Rum-eli’nde Eflak kâfiri Rum-ili akıncısından be-gâyet zebun olup huzurları kalmadığı ecilden, beğleri bunu fikr etdiler ki, İsfendiyar’a mektub yazıp adam gönderip Mûsâ Çelebi’yi andan taleb edip, alıp gelip ana kendi kızın verip, Eflak iline anı beğ eyleye.” (Öztürk, 2013b: 204)

“Andan kızın verip, memlekete hâkim kıldı.” (Öztürk, 2013b: 204)

“Ol kızı bir sancak beğine verdi.” (Öztürk, 2013b: 225)

“Vilkoğlu elçiye gâyet ta’zim edip, kendi dahi elçi gönderip mübâlağa nesnelere gönderip kızımı dahi vereyin dedi.” (Öztürk, 2013b: 240)

“ ‘Her yıl seferine leşker göndereyim, kızımı dahi vereyim, hizmetkârı olayım’ deyip, paşalara dahi bî-nihâyet yüz kızardanla yüz ağardan gönderip hünkârdan dilek edip, sulha râzı edip dönüp yine Bursa’ya geldiler.” (Öztürk, 2013b: 243)

“Kızların üçünü üç Karamanoğlanlarına, birin İbrâhim’e ve birin Alâaddin’e ve birin Îsâ’ya; ikisin dahi İsfendiyaroğlanlarına, birin İbrâhim’e ve birin Kâsım’a; birin Anadolu beğlerbeğisi Karaca Beğ’e, ki Varna gazâsında şehid oldu, birin dahi İbrâhim Paşa oğluna verdi.” (Öztürk, 2013b: 245)

“Yörgüç, bu Tayfur’a kızın vermek kuvvetiyile kendiyeye döndürmüşidi.” (Öztürk, 2013b: 252)

“ ‘İmdi Karamanoğlu kızım vereyin ve her yıl seferine varayım der. Ümîddir ki sultanım anun suçunu afv ede’ deyip, Sultan Mehmed’i râzı edip, Kasaboğlu Mahmud Beğ’i elçiliğe viribidiler.” (Öztürk, 2013b: 282-283)

Kim bile: (Kim bilir) Bir olay veya durumla ilgili belirsizlik ifade eder (Çağbayır, 2017c: 3319).

“Bikerân nesneyi kimdür, kim bile?”

Yâ anun şerhin ol eyidebile” (Atsız, 2013: 158 / b. 314)

Kin almak: (Öç almak) Gördüğü bir kötülüğün, uğradığı bir zararın acısını aynı yolla çıkarmak, intikam almak (Çağbayır, 2017d: 4499).

“Kim biz anun katına cem‘ olavuz

Hasmdan ola ki bir kîn alavuz” (Atsız, 2013: 150 / b. 198)

“Tokat şehrinün kinini aldılar.” (Öztürk, 2014: 108)

“Andan Sultan Mehmed bir nice gün habs edip sonra Uzun Hasan’a ağırı altuna satup, Tokat kînini aldılar.” (Öztürk, 2013b: 320)

“Virem yâ ser ya başın alam anun

[Ki] kinin aluram şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2640)

Kin bağlamak: (+) Öç almak amacıyla birine karşı şiddetli ve gizli düşmanlık içinde bulunmak, öcünü alıncaya kadar düşmanlığını sürdürmek (Çağbayır, 2017c: 3321).

“Andan Sultan Mehmed dahi Halil Paşa’nın bu hilesine vâkıf olup mütehayyir olup eyitdi: ‘Eğer Allâhu ta’âlâ bana devlet verirse bir gün, ben dahi sana edem’ deyip gönülden kîn bağladı.” (Öztürk, 2013b: 273)

Kine durmak: (Kin duymak, kin tutmak) Öç alma duygusu hissetmek.

“Bulıban fırsat gerü el urdılar

‘Ahdı bozup gerü kîne durdılar” (Atsız, 2013: 139 / b. 42)

Kirman'a zîre iletmek: (-) İran'ın güneyinde bir eyalet ve bu eyaletin merkez şehri olan Kirman, edebiyatımızda kimyonu ile meşhur olup "Kiran'a zîre (kimyon) iletmek" deyimini "tereciye tere satmak" anlamında kullanılmaktadır (Yeniterzi, 2010: 320).

*"Meseldür bu kapunda bend-i gîre
İletdüm Rûm'dan Kirman'a zîre"* (Öztürk, 2001: 254 / b. 3009)

Koltuğuna girmek: (Koluna girmek) Kendi kolunu başkasının koluna dayayarak tutmak, tutunmak (Çağbayır, 2017c: 3375).

"Benüm koltuğuma girün' der. Çadırda oturmuşidi. Koltuğuna girdiler." (Öztürk, 2013a: 106)

"Gine paşalar ve hekimler pâdişâhun koltuğuna girdiler." (Öztürk, 2013a: 127)

"Hoca Hayreddin Cüneyd'ün koltuğuna girüp odasına aldı gitdi." (Öztürk, 2013a: 331)

"Fakîr dahi Şeyh Abdüllatif'ün koltuğuna girüp odasına aldum, gitdüm." (Öztürk, 2013a: 331)

"Dahi gelin, benim koltuğuma girin, çadır kapısına varayın." (Öztürk, 2013b: 149)

"Andan koltuğuna girip Temür-leng'i çadır kapısına getirdiler." (Öztürk, 2013b: 149)

"Hekimler pâdişâhun koltuğuna girip yine sarayına givürdüler." (Öztürk, 2013b: 235)

Kopup gelmek: (+) Uzak bir yerden ayrılıp gelmek (Çağbayır, 2017c: 3401).

“*Şol vakit idi kim, Sultan Alâaddin, kim Âl-i Selçük neslindendir derler, Acem vilâyetinden kopup gelüp Kayser-i Rum, vilâyet-i Yunan’a istilâlî pâdişâh olmuş idi.*” (Öztürk, 2014: 9)

“*Vilâyet-i Acem’den kopup gelüp evvel Sivas şehrini cebrile aldı.*” (Öztürk, 2014: 36)

Korku düşmek: (+) Olması muhtemel kötü bir şeyi düşünerek kaygılanmak, üzülmek, korkuya kapılmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

“*Mirçi kâfire bu heybet düşüp, gönlüne korku düşüp, gördü kâfirler çok kırılmış deyü.*” (Öztürk, 2014: 32)

Korkuya düşmek: (Korkuya kapılmak) Korku içinde kalmak, kaygılanmak, endişelenmek (Çağbayır, 2017c: 3408).

“*Gürzin aldukda ele ol nâmdâr
Düşer idi korkuya Sâ-m-ı suvâr*” (Atsız, 2013: 143 / b. 89)

Koşun bağlamak: (+) Saf bağlamak, savaş düzenine girmek (Çağbayır, 2017c: 3420).

“*Koşun bağladı seksen bin eri ol
Getürdi karşı ol çok leşkeri ol*” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1831)

Kova gitmek: (-) Koşarak ardına düşmek, takip etmek (Çağbayır, 2017c: 3426).

“*Kova gitdi düşmeni hayl ü sipâh
Kaldı bir kaç kul ile bir yerde şâh*” (Atsız, 2013: 154 / b. 247)

Kökü kesilmek: (Kökü kazınmak) Bir daha ortaya çıkmayacak şekilde yok edilmek (Çağbayır, 2017c: 3439).

*“Kırulan baş zulümün hep nesildi
Müzevir olanun köki kesildi”* (Öztürk, 2001: 197 / b. 2306)

Kökünü kazımak: (+) Bir daha ortaya çıkmayacak şekilde yok etmek, üremesini, çoğalmasını engellemek (Çağbayır, 2017c: 3439).

*“Alurdi a’ dânun ödin adı-y-ıla
Kazardı kökini bünyâdı-y-ıla”* (Uygur, 2007: 372)

Kökünü kesmek: (Kökünü kazımak) Bir daha ortaya çıkmayacak şekilde yok etmek, üremesini, çoğalmasını engellemek (Çağbayır, 2017c: 3439).

*“Ne kadar eşirrä ve müfsidin ve kâtı’ân-ı tarik zâlimler ve düzdler var-ısa hep
katl eyleyüp köküni kesdi.”* (Uygur, 2007: 66)

*“Ki ‘azm itdi varur şâhı cihânun
Kesüp kökin kurıda Karaman’un”* (Uygur, 2007: 86)

“Zirâ eğer kaçavuz, ardımız sürüp kökümüz kese, kırarlar.” (Öztürk, 2013b: 169)

“Zira eğer kaçarsavuz, heman ardımıza düşüp kökümüz kese, kırarlar.”
(Öztürk, 2013b: 169)

“Fevâhişin kökünü kesmişidi.” (Öztürk, 2013b: 335)

Kökünü kurutmak: (+) Bir daha ortaya çıkmayacak, oluşmayacak biçimde yok etmek, kökünü kazımak (Çağbayır, 2017c: 3439).

*“Ki ‘azm itdi varur şâhı cihânun
Kesüp kökin kurıda Karaman ‘un”* (Uygur, 2007: 86)

Kulağına erişmek: (Kulağına gelmek) Duymak, işitmek (Çağbayır, 2017c: 3498).

“Singun ve mağbûn germe üzerine ki vardı, bu taraftan hücum-ı askeri İslâm haberi dahı kulaklarına iriştı.” (Tulum, 1977: 131)

“Çün bu âvâz kâfir kulağına iriştı ve kal‘a erenleri gülbâng-i Allah Allah idüp şâdlık tablın ve nefîrin çaldılar, kâfir arasına bu velvele düştı ki: ‘Türk savlet üzengüsine berk basup üç taraftan uş geldi, yitiştı.’” (Tulum, 1977: 137)

“Ve bunların hâli ve kâli sultânü‘l-mücâhidîn Gazi Han‘un kulağına erişdürdiler kim bu kâfirler Müsülmanlara bunun gibi hareket ederlermiş.” (Öztürk, 2013a: 212)

Kulağına koymamak: (-) Sözlerine değer vermemek, dikkate almamak.

“Bunun sözün hiç aslâ kulağına koymadı, göz yumdu.” (Öztürk, 2013a: 256)

Kulağına küpe olmak: (+) Bir olaydan kolay kolay unutulmayacak ders almak (Çağbayır, 2017c: 3498).

*“Her kulağa sözün küpe olsun dir isen gel
Zikrün dürerin dizüp ol Allahî anadur”* (Tulum, 1977: 31)

Kulağına yetişmek: (Kulağına gelmek) Duymak, işitmek (Çağbayır, 2017c: 3498).

“Bu esnâda, Gedük Ahmed Pâşâ kal‘a-i Silifke‘yi ve Menyan‘ı feth idüp, Pîr Ahmed‘ün oğlın, kızın, uruğın turuğın pâdişâh işiğine gönderüp, ve Lülve kal‘asını kahr ile feth idüp, içindeki ağıyârını yardan uçurduğu haberi çün Karaman oğlanlarının ve Türkmân‘un kulağına yitişti, kelb-i kelibe döndiler; ‘el-fitnetü nâ‘imetün la‘ana‘llâhü men eykazahâ‘ vehâmetinden mütevakki olmayup, hemânâ Sivas ‘sâneha‘llâhü ani‘l-bes‘ yöresine gelicek yortup, bir sabah, alâ hîni gafle şehri Tokat -ki reşk-i ravza-i cenâttur- ehline kadem-i tecâsür ile dest-i tetâvül uzadup, zulm-ı fâhiş ve hayf-ı sarîh ittiler.” (Tulum, 1977: 153-154)

Kulağını açmak: (+) Dikkatle dinlemek (Çağbayır, 2017c: 3498).

*“Gel imdi ‘ışk-ıla aç cân kulagın
Mu‘attar idesin tâ dil dimâgın”* (Uygur, 2007: 302)

Kulak tutmak: (+) Dinlemek, dinlediğini anlamaya çalışmak (Çağbayır, 2017c: 3500).

“Bir dem cân kulagını benden yana dutun.” (Uygur, 2007: 66)

“Ammâ berden ve bahirden ne resm-ile ‘asker cem‘ olup, nice ceng olup, âhir ne vech-ile feth oldugın cân kulagın benden yana dutun, tâ bir bir beyân idelüm.” (Uygur, 2007: 126)

*“ ‘Yinür mi ma‘rifet‘ dir, söze gelse
Kulak dutmaz ma‘ârif söylenilse”* (Uygur, 2007: 294)

“Fakîr dahi kim bu sözü işitdüm, cân kulağını ol nağmeye tutdum.” (Öztürk, 2013a: 4)

*“Kalem tutdum menâkıbı ki yazam
Kulak tut sen Âşıkî dedüğine”* (Öztürk, 2013a: 49)

“Sekiz yüz altmış dört buna târih
Sinab’a tut kulak gelen avâza” (Öztürk, 2013a: 211)

“Kulak dut işbu söze dinle ma’nâ
Bilinsün söz içinde cümle ma’nâ” (Öztürk, 2001: 17 / b. 198)

“Kulak dut dinle bir nâzük hikâyet
O şâh hakkında itmişler rivâyet” (Öztürk, 2001: 61 / b. 702)

Kulak urmak: (-) 1. Dinlemek. 2. Önem vermek, dikkate almak (Çağbayır, 2017c: 3500).

“Nedür gör bülbülün gülşende hâlin
Kulag ur dinle bir dem bil makâlin” (Uygur, 2007: 380)

“Kulak urup tururlar işbu dehre
Zulüm olmaya hergiz il ü şehre” (Öztürk, 2001: 201 / b. 2353)

Kulluğunda durmak: (-) (EAT’de “kulluğa durmak”) Hizmetçilik yapmak (Çağbayır, 2017c: 3503).

“Hizmet edüp can gibi kulluğunda durup hizmet eyledi.” (Öztürk, 2014: 79)

Kurbet bulmak: (-) Yakınlık bulmak, yaklaşmak.

“Uraldan başına Hak, tâc-ı devlet
Sa’âdet tahtına bulalı kurbet” (Uygur, 2007: 584)

Kurt koyuna ziyan kılmamak: (-) Birlikte ve barış içinde yaşamak.

“Şu resm-ileydi ol şâhun zamânı

Koyuna kurt kılmazdı ziyânı” (Uygur, 2007: 386)

Kurt koyunla yürümek: (-) Birlikte ve barış içinde yaşamak.

“Cemî’i fesâdât anun ‘ahdinde nâ-bedîd ola, kurt koyunla yürüye, hiç bir birine ziyânı dokunmaya, yir yüzünde be-nâm pâdişâh ola, didiler.” (Uygur, 2007: 78)

Kuru söz: (+) Gerçekleşmesinin imkansızlığı ortada olan boş vaat (Çağbayır, 2017c: 3530).

“Senün hâlün o çırlayıkâ benzer

Kuru sözi kılırsın sâfi ezber” (Öztürk, 2001: 209 / b. 2449)

Kuskuna kuvvet: (-) Hızla (Çağbayır, 2017c: 3535).

“Rakîb-i harda çün yok kuvvet-i kalb

Beni gördükçe dir kuskuna kuvvet” (Tulum, 1977: 138)

“Gördi hâl ayruksı; gâzîler her taraftan keşûr tograr gibi togramaga başladılar. Hemân ‘kuskuna kuvvet’ didi.” (Uygur, 2007: 446)

Kuş uçmaz: (Kuş uçmaz kervan geçmez) Kimsenin uğramadığı sapa ve ıssız yer (Çağbayır, 2017c: 3538).

“Kendü sa’âdet ile avdet idüp, deryâ kenârından -ki kuş uçmaz yirlerdür ve alefi ağu ağacından ve semmiyyeti gâlib giyâhdan gayrı nesne yok- anun gibi yoldan, kuvvet-i devlet ile merâkib-i bahrî emdâdı ile gelüp, Canik illerinden dârü’l-emn Tokat’a çıktı.” (Tulum, 1977: 110)

“Varıdı yollarında bir derbend

Kuş uçmazıdı andan iy hudâvend” (Öztürk, 2001: 244 / b. 2887)

Kuş uçmaz hayvanat yürümez: (Kuş uçmaz kervan geçmez) Kimsenin uğramadığı sapa ve ıssız yer (Çağbayır, 2017c: 3538).

“Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidür, anun gibi sarplık dağlardır kim, üzerinden kuş uçmaz, kalan yerden hayvanât yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkuğu yerlerdür.” (Öztürk, 2014: 130)

Kuş uçmaz kulan yürümez: (Kuş uçmaz kervan geçmez) Kimsenin uğramadığı sapa ve ıssız yer (Çağbayır, 2017c: 3538).

“Ol vilâyetün şunun gibi yüksek dağları depeleri olur kim, kûh-i Elvend Dağı anun katında sanki dâne-i hardal ve haşhaş gibidür, anun gibi sarplık dağlardır kim, üzerinden kuş uçmaz, kulan yürümez, karga sekmez, albız değneğile çıkuğu yerlerdür.” (Öztürk, 2014: 130)

Kuş uçurmamak: (+) 1. Çok sıkı güvenlik önlemi almak. 2. Bir şeyin veya kimsenin kaçmasına fırsat vermemek, giriş çıkışı kontrol altında tutmak (Çağbayır, 2017c: 3538).

“Şöyle ki, Ak-deniz’den Kara-deniz’e kuş uçurmazlar.” (Tulum, 1977: 45)

“Boğaz-kesen tertibince bunlara da mehîb toplar kurdı ki, Ak-deniz tarafından dahı icâzetsüz kuş uçurmazlar.” (Tulum, 1977: 75)

“Bu cümle ile, kâfir-i la’în suyun öte yakasında her bir kısuk yirlerde toplar kurup hâzır eylemiş, ve tâyife-i Eflâk -ki kâfirün çitağıdur- yağı ve âk olup derbendi bağlamıştır; kuş uçurmazlar.” (Tulum, 1977: 136)

Kuşak kuşanmak: (-) Bir işe aday olmak (Çağbayır, 2017c: 3539).

“*Kuşanmışdı kuşagin dîn yolında
Dutupdı tîg-ı bürrânı ilinde*” (Uygur, 2007: 274)

Kut bulmak: (-) Baht bulmak, kurtulmak (Çağbayır, 2017c: 3542).

“*Kanâ‘at iyle nefsün çün bula kut
Serâser bu cihânı sen senün dut*” (Öztürk, 2001: 47 / b. 539)

Kutı kurmak: (-) Ödü patlamak, çok korkmak (Çağbayır, 2017c: 3542).

“*İsfendiyar bunu görüp kutı kurıdı.*” (Öztürk, 2013b: 189)

Kuvvet bulmak: (+) Güç kazanmak, güçlenmek (Çağbayır, 2017c: 3551).

“*Be-gâyet tâ‘li‘i bulmışdı kuvvet
Mu‘âvindi ana her yirde devlet*” (Uygur, 2007: 506)

“*Çün Hersekoğlu Ahmed Beğ gelmekile bizüm gemilerimiz kuvvet bulup,
Fireng‘ün gemileri üzerine gâlib olup Fireng‘ün gemilerini dönderüp bizüm
gemilerimiz ol vartadan halâs gelüp Eynebahtı kal‘ası limanına girdiler.*” (Öztürk,
2014: 166)

“*Bulur İslâm şâhı anda kuvvet
İrişür kâfire çok dürlü âfet*” (Öztürk, 2001: 149 / b. 1721)

Kuvvet tutmak: (-) Kuvvetlenmek, güçlenmek (Çağbayır, 2017c: 3551).

“*Budur ol şâh-ı a‘zâm Han Muhammed
Duta ‘ahdinde kuvvet şer‘-i Ahmed*” (Uygur, 2007: 70)

“Vardugınca mu’aveneti birle din İslâm rif’ât bulup, şer’-i şerîf-i nebevî kuvvet duta.” (Uygur, 2007: 80)

“Dîn İslâm ’ı rif’at bulup kuvvet duta.” (Uygur, 2007: 152)

“Tâ ki dîn-i İslâm rif’at bula vü kuvvet duta didi.” (Uygur, 2007: 226)

“Andan kardaşı sâhib-i Tokat Rükneddin Süleyman Şah kuvvet tutup, Gıyâseddin Keyhüsrev andan münhezim olup havâsıyla ve evlâdıyla bilâd-ı Ermen’e kaçıp sâhib-i Sis Ligan Tekvur gâyet ikrâm eyledi.” (Öztürk, 2013b: 17)

“Osman Gâzi Yenişehir’de mütemekkin olup gâziler kuvvet tutup, bu alınan vilâyeti guzâta taksim edip her birine mertebeli mertebesince ri’âyet etdi.” (Öztürk, 2013b: 52)

“Hacı Evrenos bu kaziyye muttali’ olup Emir Süleyman’a gelip, i’lâm etdi ki, ‘anlar işbu vechile tedbir edip, düşmen dahi kuvvet dutdu.’” (Öztürk, 2013b: 202)

“Anun devrinde İslâm dutdı kuvvet
Hem ol demden beridür dine rağbet” (Öztürk, 2001: 7 / b. 83)

“Olup şevketde İslâm dutdı kuvvet
Yüz urup iylediler istikâmet” (Öztürk, 2001: 60 / b. 684)

“Bu tavrile tuta düşmâna kuvvet
Bu resmile bulur her kişi fursat” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1299)

Kuvvet vermek: (+) Kuvveti takviye etmek, kuvvetlendirmek (Çağbayır, 2017c: 3551).

“Der ey ma ‘bûd ki İslâm kuvvetin ver
Özüne der ki, miskîn Osman ağla” (Öztürk, 2013a: 11)

“Güneş zevalden ayrıldığı vakt, ol pîri bî-zevâl Allah, Sultan Murad’a fursat ve nusret verip, ehl-i İslâm’a kuvvet ve heybet verip, leşker-i küffârı yerinden koparıp,

sancakların üzerine dikip, anda dahi karar kılmayıp, bâr ü büngâhı ve hayl ü haşemi yerinde koyup, Yanko mel'un yine kaçdı.” (Öztürk, 2013b: 277)

“Umarın ki, Hak ta'âlâ bu ben za'ife kuvvet verip, anı nasîb ede.” (Öztürk, 2013b: 301)

Kuyruğunu kısmak: (+) Bir kenara çekilip sessizce durmak, sinmek, pusmak, korkudan ses çıkaramamak (Çağbayır, 2017c: 3553).

*“Yalana tanık oldu İzmiroğlu
Bilindi kuyruğun kısıp kaçınca” (Öztürk, 2013a: 131)*

Kuyruk bulamak: (Kuyruk sallamak) Çıkarı için birine yaltaklanmak (Çağbayır, 2017c: 3553).

“Ve bu tarafda Pir Ahmed dahi Beğ oldu. Kuyrugun bulamaga başladı.” (Öztürk, 2013a: 238)

“Çünkü Pîr Ahmed istiklâl buldu, kuyruğun bulamağa başladı.” (Öztürk, 2013b: 312)

Kuyruk göte kısmak: (Kuyruğunu kısmak) Bir kenara çekilip sessizce durmak, sinmek, pusmak, korkudan ses çıkaramamak (Çağbayır, 2017c: 3553).

“Heman ol gece kuyruk göte kısıp kaçdı.” (Öztürk, 2013a: 116)

“Tekvur eyitdi: ‘Vâveylâ! Dahi Türk varımış’ deyip heman, kuyruk göte kısıp istedi ki, gelip hisara gire.” (Öztürk, 2013b: 55)

“Karamanoğlu Mûsâ Çelebi'nin ölüsün görüp, heman ol gece kuyruk göte kısıp Kirmasti yolundan kaçdı.” (Öztürk, 2013b: 224)

“Kıral dahi cemî’ ağırğını bıragup, kuyruk göte kısıp kaçıp gücile baş kurtardı.” (Öztürk, 2013b: 259)

(Birine) Kuyu kazmak: (Kuyusunu kazmak) Bir kimsenin aleyhine çalışmak, kötü duruma düşmesi için çaba harcamak (Çağbayır, 2017c: 3554).

“Kâfir kazdı kuyu gâzi düşeler
Kâfirler düşdü gaziler dürüşdi” (Öztürk, 2013a: 27)

Kühül çekmek: (Sürme çekmek) Kirpik diplerini sürme ile boyamak (Çağbayır, 2017d: 5327).

“Ve sultân-ı gül, taht-ı zümürriidîn üzerinde başında yâkûtî tâc ve egnine la’lîn ve sîmîn kabâ geyüp oturmuş-ıdı; ve gonca-i sîrâb, kâsesin pür-zer kılup dürmiş-ıdı ve sünbül, zen-i ra’nâ bigi bûsitânda kâküllerini dõşlerine salmış-ıdı; ve çiçekler nev-‘arûslar bigi reng-â-reng sûretlere girüp kimi al duvaklar bürinüp ve kimi kızıl tutuklar urunup kimi isfidâclar sürünüp, gözlerine kühüller çekinüp agsânlar üzerinden bin dürlü nâz-ıla ‘arz-ı cemâl iderlerdi; ve ağaçlar kimi münakkaş ve kimi müzehhep hil’ati nev-rûzîler geyüp i’tidâlîla hareketler iderlerdi; ve murgân-ı çemen, her biri bir savtıla Dâvûd-vâr ‘ışk zebûrın okurlar idi; ve båd-ı sepük-pây, bu meydânda rakkâs olup cevelân kılurdi.” (Uygur, 2007: 258)

Kühül urunmak: (-) Sürme çekmek.

“Şakâyık ve nu’mân al câmeler geyüp gözlerine kühüller ve kaşlarına râstıhlar urunup gendülere zînet virmişler idi.” (Uygur, 2007: 258)

Külâh urmak: (-) Başlık giydirmek (Çağbayır, 2017c: 3568).

“Urunup mâh-ı nevdan şeb, külâhı
Gözedürdi göz açup subîh-gâhı” (Uygur, 2007: 186)

Küldürdü kopmak: (Gürültü koparmak) Düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1011).

“Yıkdı, virân eyledi bârûları

Kopdu gök gürleri gibi küldürdüler” (Öztürk, 2013b: 287)

Külünü göğe savurmak: (Külünü savurmak) Bütünüyle yok edip hiçbir eser bırakmamak (Çağbayır, 2017c: 3568).

“Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükin idecek olursan, bin Osmanlı'ya bir Karamanlı degmeye ve 'askeründen bir dil çıkmaya; seni ve âskerüni tozudup külünü göğe savurular, diyü haber virdüler.” (Uygur, 2007: 88)

Küstahlığına kalmamak: (-) Affetmek, hoş görmek.

“Benüm küstahlığıma kalma.” (Öztürk, 2013a: 139)

“Bu küstahlığıma dahi kalmasun.” (Öztürk, 2013a: 158)

“İmdi kerem ve lutf it, bu kez dahi bunun küstahlığına kalma.” (Öztürk, 2013a: 173)

Laf urmak: (-) 1. Yüksekten atmak, atıp tutmak. 2. Biri hakkında etkili ve dokunaklı söz söylemek, bahsetmek (Çağbayır, 2017c: 3610).

“Bu resme lâf urup illere nöker

Viribidi ki key cem 'ola leşker” (Gültaş, 1996: 264 / b. 1813)

“Gerekmezdi ki böyle lâf uraydı

Ulu kardaşına karşı turaydı” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1825)

“O kân gevherlerini degme sarrâf

Bulmaz germ oluban urmasun lâf” (Uygur, 2007: 340)

“ *‘Bizim leşkerimiz üç ol kadar vardır’ deyü hünkâra karşı söylediğin ve hünkârın ana gazabın, mecmû’-ı mâcerâyı haber verip, kâfiri germ edip ol mel’un kuyruğun kabardıp laf urup köpürmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 116)

“*Her biri serhoş olup lâf ururlardı.*” (Öztürk, 2013b: 120)

Layık görmek: (+) Yakıştırmak, uygun görmek (Çağbayır, 2017c: 3634).

“*Ve bî-şek teshîr-i memleket-i Arab, pâdişâh-ı muzafferün bir varmasına mevkûf idi, ammâ ulüvv-i şân u sümüvv-i temkîn-i pâdişâh-ı zillu’llâh istısgâr-ı garîm idüp nefsi-i şerîfîni çerâkiseye mukâbil itmeğe lâyük görmedi.*” (Tulum, 1977: 209)

“*Ol dem ki serîri saltanata kadem basdı, serîr-i saltanat, hâl dili-le şükr idip eyitdi kim, bi-hamdillâhi ve’l-minneti, şahlık tâcın Hak Subhânehu ve Ta’âlâ bir sultâna lâyük gördi kim, sâhib-kırân-ı devrân olsa gerekdür.*” (Uygur, 2007: 66)

“*Ne kim gişi sanursa öz özine*

Neyi lâyük görürse gendüzine” (Uygur, 2007: 128)

“*Hak Ta’âlâ-celle zikrehu-bu milki bize anun-çun lâyük gördi ki, dîn yolında çalışup gazâlar idevüz.*” (Uygur, 2007: 226)

“*Ol dem Anatoli begler begligin ana lâyük ve erzânî görüp virmişdi.*” (Uygur, 2007: 420)

“*Lâ-cirem, şâh-ı ‘âlem dahı gördi ki Hak Subhânehu ve Ta’âlâ bu devleti ve sa’âdeti gendüye lâyük gördi.*” (Uygur, 2007: 542)

“*Harifün devlet ü ‘izzet olursa dâyim erzânî*

Çü gördi taht-ıla tâcı sana devr-i zaman lâyük” (Uygur, 2007: 558)

“*Çü Allâhu Ta’âlâ bir kulına ezel-i âzâlde saltanat devletini lâyük ve erzânî göre, hiç vech-ile ana zevâl yokdur.*” (Uygur, 2007: 558)

“Kankı başa ki ezel güninde lâyıık gördi-y-ise anundur.” (Uygur, 2007: 558-560)

“Osman Gâzi’yi atasının yerine lâyıık gördiler.” (Öztürk, 2013a: 8)

“Söğüt’de Osman Gâzi’yi atasının yerine lâyıık gördiler.” (Öztürk, 2013a: 8)

“ ‘Lutf edüp bu hizmeti bu gariblere lâyıık göreler ve ol hisarları teslim edeler’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 318)

“Âhirine zuhr-ı zaman ve mefhâr-ı Âl-i Osman Sultan Mehmed Han kalıp, Hak ta’âlâ saltanatı ana lâyıık görüp, anunile tahtgâh-ı Âl-i Osman’ı müşerref kıldı.” (Öztürk, 2013b: 281)

“Bize lâyıık görüp getürdi dervîş
Bununla biz dahi kurdalavuz dış” (Öztürk, 2001: 215 / b. 2531)

Lâzım gelmek: (+) 1. Gerekmek, lüzumlu olmak. 2. Ortaya çıkmak, sonuç olarak belirlemek (Çağbayır, 2017c: 3635).

“Pes aded-i fezâyil bu kuvvetler hasebinedür ki; her gâh ki hareket-i nefsi-nâtika i’tidâl ile müttasif olsa iktisâb-ı ma’ârif-i yakîniyyede şavkı olsa, ol hareketten fazilet-i ilm hâdis olur, ve andan bi’t-teba’ fazilet-i hikmet lâzım gelür.” (Tulum, 1977: 16)

“Ve her gâh ki nefsi-behîmi i’tidâlde ola ve nefsi-âkileye mutâvi’ ü münkâd ola; ol virdüğü nasîbe iktisâr ide ve itbâ’-ı hevâsında muhâlefet itmeye, bu hareketten fazilet-i iffet hâdis olur; bi’t-teba’ fazilet-i sehâvet lâzım gelür.” (Tulum, 1977: 17)

“Anuniçün kim: ‘Eğer Biligrad feth olunacak olursa bize çift sürmek lâzım gelür’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 200)

“Anuniçün râzı olmadılar: ‘Eğer Biligrad feth olunacak olursa bize çift sürmek lâzım gelür’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 200)

“ ‘Eğer üzerine varırsam gazâ kılıp gâzilerin kılıcın mü‘minler üzerine döndürmek lâzım gelir’ deyip, nâcâr olup Hayreddin Paşa’yı Rum-eli’nde koyup guzâta re‘is kılıp Rum-eli’ni tamâmet ana ısmarlayıp oğlu Ali Paşa dahi nev-civânidi.” (Öztürk, 2013b: 92)

“ ‘Eğer üzerine varırsam gazâ kılan gâzilerin kılıcın mü‘minler üzerine döndürmek lâzım gelir’ dedi, hayli tereddüd çekti.” (Öztürk, 2013b: 92)

Lerze düşmek: (-) Heyecandan, korkudan vb. şeylerden dolayı titremek (Çağbayır, 2017c: 3646).

“Karaman oğlu İbrâhim Beg, bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi, tudagi depserdi, benzi bozardı, serâsime olup bî-hûş oldu, gendüden vardı.” (Uygur, 2007: 88)

“Sultân-ı ‘alemün kahrı odından ve kılıcı korhusından tenlerine lerze ve cânlarına tâb düşdi, amân dilediler, sultân-ı ‘âlemün emrine mutî’ oldılar.” (Uygur, 2007: 190)

“Bir vechile ki, kâfirin yüreği yağı eriyip havfindan içine lerze düşüp, berk-i hâzân gibi ditredi.” (Öztürk, 2013b: 114)

Lerze tutmak: (-) Heyecandan, korkudan vb. şeylerden dolayı titremek (Çağbayır, 2017c: 3646).

“Göreymi cümlesini Rüstem-i Zâl
Dutardı lerze endâmını fi’l-hâl” (Uygur, 2007: 212)

Let urmak: (-) Dövmek, vurmak (Çağbayır, 2017c: 3647).

“Dakaydı serçeye ger bâl-i himmet
Ururdu şâhine her yirde ol let” (Uygur, 2007: 240)

“Kılıcı birle nice memleketler
Alup a 'dâya urmuş-ıdı letler” (Uygur, 2007: 262)

“Birkaç günden sonra Kutcu Doğan[ı] ki ol vakit yeniçeri ağasıyidi, getirdip
muhkem let urup, azl edip, ağalığı Mustafa Beğ'e verdi.” (Öztürk, 2013b: 283)

“Ve dahi yaya başlarına muhkem let urup, devletile Bursa'ya gelip İshak
Paşa'yı Mentеше iline gönderdi.(Öztürk, 2013b: 283)

Lezzet almak: (+) Hoşlanmak, tadına varmak (Çağbayır, 2017c: 3652).

“Kamu sâmiler andan lezzet alsun
Ki her meclisde 'izz ü hürmet olsun” (Uygur, 2007: 64)

“İşidenler ola cân-ıla 'âşık
Ki lezzet alalar cümle halâyık” (Uygur, 2007: 66)

“Ma 'ânî nûş idenler söz kabından
Alanlar lezzeti ma 'nî lebinden” (Öztürk, 2001: 14 / b. 160)

“Kimesne lezzet almadı cihandan
Giden aglayu gitdi bu zamandan” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1857)

Lezzet bulmak: (-) Hoşlanmak, zevk almak.

“Ogul, kız, avratum benden cüdâdur
Ya lezzet mi bulam ben cünbişümden” (Öztürk, 2013a: 99)

Lezzetini tatmak: (+) Mutluluğunu, zevkini duymak (Çağbayır, 2017c: 3652).

*“Velî işbu gazâsın dinle cândan
Safâ bulup dadasın lezzet andan”* (Uygur, 2007: 312)

*“Mahabbet lezzetini tatmayan cân
Bahâyimdür anı sanmanuz insân”* (Uygur, 2007: 534)

Mahabbet göstermek: (-) Yakınlık göstermek, yakın davranmak.

“Bilecük tekürüne Osman Gâzi mahabbetler gösterdi.” (Öztürk, 2013a: 23)

“Çün Emir Süleyman Ankara’da mütemekkin olup bu tarafda Sultan dahi düşmenden fârig olup kendi vezirleriyle ve beğleriyle oturup, ayş ü işret ederken kendi yanında olan karındaşı Mûsâ Çelebi dahi ol sohbetde bile olup Mûsâ Çelebi esnâ-yı sohbetde ayak üzerine durup, Sultan’ın elin öpüp, hayli mahabbet gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 202)

“İsfendiyar buna hayli mahabbet gösterip, birkaç gün katında tevakkuf edip, ol murâdın dahi dile getirmeyip, destur alıp, Karamanoğlu yanına gitdi.” (Öztürk, 2013b: 203)

Mahabbeti kesmek: (-) İlişkisi kalmamak, yakınlık göstermemek.

“İki taraftan âdet terk olundu ve mahabbet kesilmeğe başladı.” (Öztürk, 2013a: 207)

Mahâfet salmak: (Korku salmak) Kendisini bilen ve tanıyan herkeste korku yaratmak (Çağbayır, 2017c: 3408).

*“Mü‘mine rahmetdi, âfet kâfire
Salmış idi bin mahâfet kâfire”* (Atsız, 2013: 143 / b. 91)

Mahrum kalmak: (+) Bir şeyden kendisine bir şey düşmemek, nasibini alamamak, yoksun kalmak (Çağbayır, 2017c: 3719).

*“Anan anı du‘âlar ni‘metinden
Hakk’un kalmaya mahrûm rahmetinden”* (Uygur, 2007: 296)

“Ve sâyir mîr ü sipâhun her birinün murâdlaru ne‘ise hâllü hâlince ri‘âyet eyledi; şöyle ki ekâbirde ve esâgırda kimsene mahrûm kalmadı.” (Uygur, 2007: 542-544)

“Şol kadar oldu kim her kişi mahrum kalmamışidi.” (Öztürk, 2013a: 235)

Mahrum koymak: (Mahrum bırakmak) Yoksun bırakmak (Çağbayır, 2017c: 3719).

“El-hâsıl-ı kelâm bu seğirden atlardan hiç birin mahrum komadılar.” (Öztürk, 2013a: 203)

“El-hâsıl, seğirdeni hiç birini mahrum komadılar.” (Öztürk, 2013a: 203)

“At seğirdenin hiç birin mahrum komadılar.” (Öztürk, 2013b: 295)

Mahsur kalmak: (+) Bir yerde kapalı kalmak (Çağbayır, 2017c: 3720).

“Dizdârı kullede mahsûr kaldı; ammâ zencîrlü koğa sarkıdup Tuna’dan su almağa muhtâc oldı.” (Tulum, 1977: 98)

Makam tutmak: (-) Yer edinmek (Çağbayır, 2017c: 3725).

“Eynegöl yöresinde Keşiş Dağı arasında bir nice dervişler gelüp anda makam tutmuşlar.” (Öztürk, 2013a: 63)

“Simavna kadısı oğlu anı işidicek kaçıp İsfendiyar’a varıp andan gemiye binip Eflak’a geçip andan Ağaçdenizi’ne varıp makâm dutdu.” (Öztürk, 2013b: 231)

Makbul düşmek: (-) Uygun, layık olmak (Çağbayır, 2017c: 3728).

“Sözleri makbûl düşdü.” (Öztürk, 2013b: 143)

Masharalığa almak: (Maskaraya almak) Alay etmek, eğlenmek (Çağbayır, 2017c: 3777).

“Masharalığa aldılar gülüşdüler dedi.” (Öztürk, 2014: 186)

Mat etmek: (+) Yenmek (Çağbayır, 2017c: 3784).

“Top oynamakda at sürmekde hem
Cümlesin mât etdi ol hayrü’l-ümem” (Öztürk, 2012: 8 / b. 77)

“Bu çarhun kadrini atdı Karasi
Çün Orhan şâhı sürdü mat etdi” (Öztürk, 2013a: 62)

“Dilediler bu nat’ı zabt edeler
Cühûd hânede anı şâh mat etdi” (Öztürk, 2013a: 186)

“Güneşden hûb-ter durur cemâli
Ki mât ider lebinün kand u balı” (Öztürk, 2001: 16 / b. 189)

“Bu sözi kılma igen dahı tatvîl
Ki şâyet mât ide hâl ola tebdîl” (Öztürk, 2001: 18 / b. 215)

Mat eylemek: (Mat etmek) Yenmek (Çağbayır, 2017c: 3784).

“Dönüben her taraftan saldılar at
‘Adıyı eylediler gay katı mât” (Uygur, 2007: 212)

“Hüsn-i cemâl gülşen-i cân içre her nefis
Mât eyler-idi gülleri, şâh-ı cihâna hayf” (Uygur, 2007: 524)

“Getürür hüsn-ile bir dil-rübâyı
Ki mât eyler yüzinin günü Ay’i” (Uygur, 2007: 536)

Matem tutmak: (+) 1. Yas tutmak. 2. Çok üzölmek (Çağbayır, 2017c: 3786).

“Cemî’ küffârın ve müşrîkinün cânlarına od düşdi, mâtem dutdılar, yaşlar idüp
agladılar, yaş yirine gözlerinden kanlar revân itdiler.” (Uygur, 2007: 104)

“Geh eyyâm-ı zimistân-ıla ‘âlem
Dutar bir niçe dürlü veçhe mâtem” (Uygur, 2007: 248)

Mazhar düşmek: (-) Erişmek, nail olmak.

“Sa’âdet anun kim, Hak Ta’âlâ’nun lutfına mazhar düşe, iki cihânda sâhib-i
sa’âdetdür.” (Uygur, 2007: 560)

“Milk anun, kudret ve hikmet anun şerîki yok, vezîri yok, Fâ’il-i Muhtâr’dur,
her nice isterse eyle ider; kullarından kimin, celâline mazhar düşürür, ve kimin
cemâline manzar düşürür.” (Uygur, 2007: 566)

Mazur tutmak: (Mazur görmek) Kusura bakmamak, hoş görmek (Çağbayır, 2017c: 3804).

“Eyitdi: ‘Ma‘zur dutasız. Babam hoşrak degüldür.’” (Öztürk, 2013a: 148)

“Hacı İvaz Paşa eyitdi: ‘Hele usta hekim ma‘zur tutup ağalar dahi hünkârı görmek isterlerdi.’” (Öztürk, 2013b: 235)

“Oğlu Murad’ı elçiliğe gönderip, eyitdi: ‘Han benim küstâhlığımı ma‘zur tutsun.’” (Öztürk, 2013b: 243)

“Varıp Amâsiyye‘ye girmeli olıcak Yörgüçoğlu karşı gelip gâyetde melâlet gösterip, Kızıl Kocaoğlanlarına eyitdi: ‘Ma‘zur dutasız, babam hoşrak değildi.’” (Öztürk, 2013b: 250)

“Karamanoğlu gördü ki, bunların kasdı ayruksı, fi‘lhâl Mevlânâ Hamza‘yı gönderip eyitdi: ‘Hünkâr hazretleri bizim küstahlığımızı ma‘zur tutup, bu kezliğe suçumuzu afv etsin’ deyip, tazarru‘ât edip, etdiği işe peşîmân oldu.’” (Öztürk, 2013b: 259)

Mecrûh düşmek: (-) Yaralanmak.

“Bu aralıkta niçesi şehîd oldu ve niçesi mecrûh düştü.” (Tulum, 1977: 81)

Melal çekmek: (-) Üzölmek.

“Jekmun Ungurus kıralı bed-fi‘âl
İşidüp kız hâlini çekdi melâl” (Öztürk, 2012: 25 / b. 300)

Melal vermek: (-) Üzmek.

“Ol Sikender-kadr Kaydâfe misâl
Bahr-ı gamdan Hersek‘e verdi melâl” (Öztürk, 2012: 57 / b. 747)

Mertebe-i şehadet bulmak: (-) Şehit olmak.

“Şâh-ı ‘âlem yolunda evvel yürüyüşde çok yigitler topraga düşdi cân teslim eyledi, mertebe-i şehâdet buldı.” (Uygur, 2007: 490)

Mertebeli mertebesince: (-) Herkes kendi mertebesine göre.

“Ol ganîmetden hâsıl olan esîrleri her ne ki var-ısa hep İslâm ‘askerine ve beglere mertebelü mertebesince mahbûb oğlanlar ve mahbûbe câriyeler ‘atâ eyledi.” (Uygur, 2007: 180)

“Mertebelü mertebesince peşkeşlerin arz etdiler.” (Öztürk, 2013a: 80)

“Osman Gâzi Yenişehir’de mütemekkin olup gâziler kuvvet tutup, bu alınan vilâyeti guzâta taksim edip her birine mertebeli mertebesince ri‘âyet etdi.” (Öztürk, 2013b: 52)

“Her bir beği mertebeli mertebesince sadrlar düzüp iclâs edip Mısır elçisini cümlesinin üzerine tasdîr etdiler.” (Öztürk, 2013b: 88)

“Çünkü cemî‘ beğler mertebeli mertebesince oturdular.” (Öztürk, 2013b: 88)

Mertebeğe yetişmek: (-) (EAT’de Mertebeğe irmek) Derece almak, rütbe kazanmak (Çağbayır, 2017c: 3878).

“Ve bu hil‘ati kerâmet kâmet-i mevzûnına râst olduğı sebebden, gâh nevk-i kalem-i münşiyân ile zelîli azîz mertebesine yitiştirür, ve gâhî azîzi zelîl derecesine indürür, ve gâhî zebân-ı tîg-ı bürrân ve hançer-i cellâdan ile hükm-i cihângirî vü can-sitânî gösterür - ve bunun emsâli niçe evsâfi -ki sıfât-ı zât-ı vâcibü’l-vücûd ahkâmındandır, ana mazhar olur- bir mertebede ki, saltanatta hadd-i müşterek var gibi; hâl-i ân ki melik-i cihâna bakâ yok.” (Tulum, 1977: 15)

“Çün hâl bu mertebeye yetişecek, Mûsâ’ya, ‘karındaşın hamam içinde sohbetdedir, halvettir’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 207)

Mertebeye varmak: (-) (EAT’de Mertebeye irmek) Derece almak, rütbe kazanmak (Çağbayır, 2017c: 3878).

“Kâfir-i la’în şol mertebeye vardı ki, köpek ve kedi ve haşerât-ı arzdan nesne komayup yidi, düketti.” (Tulum, 1977: 179)

Mesken tutmak: (+) Oraya yerleşmek, yerleşip kalmamak, oturmak (Çağbayır, 2017c: 3885).

“Ma ‘mûr olmasına halkun teyakkuni olduğu ecluden, her yirden, ehl-i İslâm’dan gelüp, yurt ve mesken tutup sâkin oldular; ve hâline münâsib, adın İl-basan kodular.” (Tulum, 1977: 142)

“Ve bu kavm kim anda mesken tutup karar itmişleridi.” (Öztürk, 2013a: 77)

“Gâziler kal’aya koyulup, Aydos’da olan gâziler dahi anda gelip mesken tutdular.” (Öztürk, 2013b: 66)

Meydana getirmek: (+) Olmasını sağlamak, yapmak (Çağbayır, 2017c: 3910).

“Gel imdi sen de gayret kıl yolında
Getür meydâna tâ kim varsa dilde” (Uygur, 2007: 382)

Meydana girmek: (-) Savaşa çıkmak, savaşa başlamak, savaşmak (Çağbayır, 2017c: 3910).

“Dönüp at depdi tîgı kıldı ‘uryân
Girüp meydâna hem-çün şîr-i garrân” (Uygur, 2007: 212)

“Girüp meydâna kıldı pehlevânlık
Ki gösterdi o dem sâhib-kırânlık” (Uygur, 2007: 212)

“Yine zerrîn-ser ‘alemler havâyâ baş kaldırdı, yine feth-âsâr ve nusret-bâr
kûslar döğüldi, yine şu’â-ı şems bigi tûgler ‘uryân oldı, yine dîn yolında ‘ışk-ıla
gâzîler meydâna girdi.” (Uygur, 2007: 398)

“Gişi meydâna sıdk-ıla giricek
Dahı hem elde varını vericek” (Uygur, 2007: 406)

“Gâzîler her taraftan dâst yolına meydâna girdiler.” (Uygur, 2007: 446)

“Atludan ve yayadan yüreginde olan dilâver yigitler meydâna girüp hisâr
kapusın kılıçladılar; hil’atler giydiler.” (Uygur, 2007: 484)

“Koyuban şeh yolında baş u cânlar
Girüben ‘ışk-ıla meydâna anlar” (Uygur, 2007: 486)

“Zi sâdıklar ki bu yolda yürürler
Zi ‘âşıklar ki meydâna girürler” (Uygur, 2007: 488)

“Arada birkaç beğler Eflak iline beğ olup, sonradan Çepeleş derler bir kâfiri
Sultan Mehmed Han beğ edüp, ol vakit kıral girü Dırakula oğlu Kazıklı Voyvoda’yı
hapisden çıkarup Eflak iline gönderüp kendi, Çepeleş üzerine gelüp, ikisi birbirine
yüze yüz meydana girüp, devlet kimün ise ol beğ ola deyüp, arada leşker kırılmasun
deyüp, ikisi meydanda mukâbil birbiriyle cenk edüp, âkabet Çepeleş fırsat bulup
Kazıklı’nun başını kesüp yerine istiklâlî beğ oldu.” (Öztürk, 2014: 104)

“Bu anduğumuz gâziler, dilâverler her biri zamanında şîr-i nerler, ejderha-
misâl gırgırup, arslan gibi anrayup, mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir
çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları birbirine karışup,
birbiriyle el ele baş başa çatup, döne döne birbirini aktarup dönderüp, kâfir çerisi
gömgök âhen-pûş demüre gark olup, gâziler dahi kâfirlerün cebesine cevşenine,
topuna tûfengine, zembereğine bakmayup, göze göz yüze yüz meydana girdiler.”
(Öztürk, 2014: 153)

“Sabah olup, iki taraftan ceng-i harbi çalınıp, alaylar bağlanıp, bahadrlar ve mübârizler meydana girip, cevelân edip, birbirine nîzeler sunuşup ceng ederken Sultan bu meydana görüp, cûş u hurûş edip, Rum serverleriyle ve mübârizleriyle bir yerden hamle edip, tekbir edip, bir ceng-i sultânî edip âhirü’l-emr feth-i sultânî karin olup İsfendiyar askeri sınıp münhezim olup târmâr olup kaçıp dağıldılar.” (Öztürk, 2013b: 189-190)

“Heman Sultan dahi bu taraftan alemler çözüp, nakâre ve nefirler çalınıp, alayların müretteb ve mükemmel edip, birbirine mukâbil olup pehlevanlar ve mübârizler at depip meydana girip, cevelân gösterip ceng etdiler.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Çün iki asker birbirine mukâbil olup pehlevanlar, mübârizler, at depip, meydana girip, cevelân gösterip, ceng etdiler.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Yüz urup Hakk’a çok kıldum niyâzı
Girüp meydâna çaldum işbu sâzi” (Öztürk, 2001: 20 / b. 232)

“Girüp meydâna çok itdi şecâ’at
Getürdi düşmanun başına âfet” (Öztürk, 2001: 103 / b. 1186)

“Girüp meydâna begler iyledi ceng
Kılır küffâra ‘âlem yüzini teng” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1797)

“Girüp meydâna begler iyledi ceng
Biribirine kıldı özge âheng” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2767)

Mihnet çekmek: (+) Bir işin yarattığı üzücü ve sıkıntılı duruma katlanmak, sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017c: 3944).

“Çeke geldi cihanda dürlü mihnet
Belâyı müşkil etdi ana nisyan” (Öztürk, 2013a: 146)

“*Ko çeksün mihnet ü renc ü belâyı*
Yaraşur câhilün câni cezâda” (Öztürk, 2014: 140)

Mihnet görmek: (Mihnet çekmek) Bir işin yarattığı üzücü ve sıkıntılı duruma katlanmak, sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017c: 3944).

“*Günün gündenden yeg olsun görme mihnet*
‘Adûnun gitmesün başından âfet’” (Öztürk, 2001: 99 / b. 1134)

Miktarlı miktarca: (-) Herkesin değerine göre.

“*Her kişiye mikdârlu mikdârınca ri ‘âyet etdi.*” (Öztürk, 2013a: 34)

“*Pâdişâhun atâları mikdârlu mikdârınca bunlara dahi yetişdi.*” (Öztürk, 2013a: 203)

“*El-hâsıl, iki, üç bin mikdârı er ve avrat varıp Gemiyanoğlu istikbâl edip kondurup kemâ-hüve hakkulu ziyâfetler edip her birine mikdârlu mikdârınca atâlar edip kızı, Ak Sunkur Ağa’nın hatunuyile Bayezid Han’ın dadısına teslim edip Çaşnigir Paşacuk Ağa’yı gelinin atın yetmeğe bile koşup hatununu yenge edip gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 88-89)

Minnet tutmak: (-) Yapılan bir işi, kendine yapılan iyiliğe karşı saymak.

“*İslâm ‘askeri şâh-ı ‘âlemün bu lutfını göricek cân u gönülden yolına baş oynamağı minnet dutdılar.*” (Uygur, 2007: 180)

Mukabil durmak: (-) Karşı karşıya gelmek (Çağbayır, 2017c: 4039).

“*Kimün zehresi var kim ola kâbil*
Benüm karşıma durmaga mukâbil’” (Gültaş, 1996: 263 / b. 1804)

“*Düşmana mukâbil durdular.*” (Öztürk, 2013a: 258)

“*Mukabil turmuşıdı anda hünkâr*

İşini kâfirün kalmışıdı zâr” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1800)

Murada ermek: (+) Dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek (Çağbayır, 2017c: 4059).

“*İnâyet kıl ki tevfikun yitişe*

Murâda cümlemiz nâ-geh irişe” (Uygur, 2007: 236)

“*Murâda ireler her yirde dâyim*

Sa’âdetle duralar cümle kâyim” (Uygur, 2007: 288)

“*İrer lâ-büd ne ise her murâdı*

Anılır haşre dek ‘âlemde adı” (Uygur, 2007: 406)

“*Hemişe şâh-ı dîn irsün murâda*

Hak itsün devletin her gün ziyâde” (Uygur, 2007: 468)

“*İrişsün cümle maksûdı murâda*

Devâm-ı devletin eyle ziyâde” (Uygur, 2007: 570)

“*Erince ol Murad Han murâda*

Nice nutk u nâtıklar oldu ebkem” (Öztürk, 2013a: 127)

“*Çü Sultan Bayezid ibn-i Muhammed*

İnâyet kıldı erişdük murâda” (Öztürk, 2014: 141)

“*Ol iki âşık birbirine vâsıl olup murâda erdiler.*” (Öztürk, 2013b: 62)

Muradını görmek: (-) Dileğine ulaşmak (Çağbayır, 2017c: 4059).

“*Cihândan cümlesi görsün murâdın*
Disünler kamusunun eyü adın” (Uygur, 2007: 608)

Muradını vermek: (+) İsteğini karşılamak (Çağbayır, 2017c: 4059).

“*Halîl Paşa olur ol şahsun adı*
Zaman destin dutup viridi murâdı” (Öztürk, 2001: 49 / b. 565)

Murat almak: (+) Dileğine, isteğine kavuşmak (Çağbayır, 2017c: 4060).

“*‘Înâyet iylerise bana Hâdî*
Tevârîh-nâme’den alam murâdı” (Öztürk, 2001: 204 / b. 2396)

Murat bulmak: (Muradına ermek) İsteğine ulaşmak (Çağbayır, 2017c: 4059).

“*Pâk-dîn idi Orhan, pâk-itikâd*
‘İlm ehli buldılar andan murâd’” (Atsız, 2013: 142 / b. 82)

“*Her murad ki istediye buldı ol*
Lâcerem bir ulu sultân oldı ol’” (Atsız, 2013: 144 / b. 110)

“*İdeler dîn yolında hoş cihâdî*
Bulalar Hak katında her murâdı” (Uygur, 2007: 228)

“*Cihândan şâh-ı dîn bulsun murâdın*
Cihân halkı disünler eyü adın” (Uygur, 2007: 250)

“*Cemî-i yirde bulsunlar murâdı*
Çağrtsunlar cihânda eyü adı” (Uygur, 2007: 270)

“Gazâlar eylesün bulsun murâdın
Disünler ‘âlem içre eyü adın” (Uygur, 2007: 322)

“Dürüşüp dîn yolında kıl cihâdı
Bulasun iki ‘âlemde murâdı” (Uygur, 2007: 334)

“Hudâ fırsat virüp bulsun murâdın
Cihân içre disünler eyü adın” (Uygur, 2007: 350)

“Ki meşhûr itdi ‘âlem içre adı
Cihândan bulmış-ıdı her murâdı” (Uygur, 2007: 386)

“Gişinün muhkem olsa i’tikâdı
Bulur ol, Hak katında her murâdı” (Uygur, 2007: 406)

“Hemîşe ‘asker-i İslâm gülsün
Murâdın cümle Hak katında bulsun” (Uygur, 2007: 468)

“Gazâ yolında bulsun her murâdın
Ki çigretsün cihânda eyü adın” (Uygur, 2007: 602)

“Dahı varup nice itdi cihâdı
Aluban kal’alar buldı murâdı” (Uygur, 2007: 602)

“Cihan halkı tamam murâd mı buldu
Nedür ol kim murâdı olmayupdur” (Öztürk, 2013a: 81)

Murat görmek: (-) Dileğine ulaşmak (Çağbayır, 2017c: 4059).

“Her tarafdan adalardan, Ungurus’dan ve Liyh’dan ve Kara Boğdan’dan ve İflak’dan ve Fireng’dan elçiler gelüp muradları neyise görölüp girdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Evit Safer ayı içinde şehr-i Tebriz’de Şeyh Erdevül’den ağır elçisi gelüp, pâdişâhlar âdetince ağırlanup murâdı neyise görölüp maksudı hâsıl olup hürmet, izzetile geönderdiler.” (Öztürk, 2014: 187)

Murat verip murat almak: (Murat alıp vermek) (Sevgililer için) Kavuşmak, buluşmak, sevişmek (Çağbayır, 2017c: 4060).

“Ol gece Osman Gâzi murâd verüp murâd aldı.” (Öztürk, 2014: 13)

Mücadele çekmek: (Mücadele vermek) Etkin bir güce karşı direnmek, alt etmeye çalışmak, savaşım vermek (Çağbayır, 2017c: 4098).

“Bir nice gün susuzluk mücâdelesin çekdiler.” (Öztürk, 2013a: 284)

Müfid düşmek: (-) Fayda etmek (Çağbayır, 2017c: 4114).

“Sözleri müfid düşdü.” (Öztürk, 2013b: 143)

Mühlet vermek: (+) Bir iş için belli bir süre ayırmak, zaman tanımak (Çağbayır, 2017c: 4118).

“Ve bi-hamdi’llâhi Ta’âlâ nezîr-i kelâmu’llâh ‘elem ye’ni li’llezîne âmenû en tahşa’a kulübühüm li-zikri’llâh’ vâ’id-i inâyet-nüvidinden kalb-i hadîdü’t-tab’ lînet bulduğundan, bu bir müddet -ki miknet-i mühlet virilmiştir ve gâyet-i ma’lûm degül.” (Tulum, 1977: 6)

Mühr urmak: (Mühür basmak) Mühürlemek (Çağbayır, 2017c: 4119).

“Mühr urduğında muma hâtemi

Bir gedaya kul eder yüz Hâtemi” (Atsız, 2013: 158 / b. 304)

Münasip bulmak: (+) Uygun ve yerinde saymak (Çağbayır, 2017c: 4141).

“*Bu cümle-i cemâl ü ârâyiş ile, ekâlîm-i berr ü bahr mekâlîdine miftâh olmağa dahı kâbil ü münâsib buldı.*” (Tulum, 1977: 66)

Münasip gelmek: (Münasip düşmek) Uygun ve yerinde olmak (Çağbayır, 2017c: 4141).

“*Münâsib geldügince zikr idelüm
Gönilde mühr-i mihrin berkidelüm*” (Uygur, 2007: 76)

Mütehayyir kalmak: (Hayran kalmak) Şaşırarak, hayret etmek (Çağbayır, 2017c: 4224).

“*Varsak beğleri mütehayyir kaldılar.*” (Öztürk, 2013a: 314)

Müvecceh görmek: (-) Beğenmek, uygun bulmak.

“*Ve hem bu cem‘ olan azizler dahi bu sözü kabul edüp müvecceh gördüler.*” (Öztürk, 2013a: 52)

“*Beğler bu rây u tedbiri müvecceh görüp beğendiler.*” (Öztürk, 2013a: 103)

“*Ve bu vasiyyetin Hasan-ı Diraz’un gâyet müvecceh gördiler.*” (Öztürk, 2013a: 259)

Nakş urmak: (-) Süslemek.

“*Hûb yazar, hûb nakş urur, düzer
Çün tamâm eder anı, gerü bozar*” (Atsız, 2013: 145 / b. 128)

Nân u nemek hakkın bilmek: (Tuz ekmek hakkını bilmek) Kendisine iyiliği dokunan kişiye karşı nankörlük etmemek, yapılan iyiliği unutmamak.

“ *Nân u nemek hakkın bilirmiş’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 323)

Nân u nemekin yemek: (Ekmeğini yemek) 1. Birinin işince çalışarak kendi kazancını sağlamak. 2. Geçim yönünden birisinden yardım görmek (Çağbayır, 2017b: 1741).

“*Osmanoğlu’nun çok nân u nemekin yemiş kuluyum, şimdi âsî mi olayın?*” (Öztürk, 2013b: 323)

“*Bunca yıldır ki, hanun nân ü nemekin yiriz.*” (Öztürk, 2013b: 121)

Nara koparmak: (Nara atmak) Yüksek sesle uzun uzun haykırmak, bağırarak (Çağbayır, 2017d: 4297).

“*İki leşker içre kan olmuşdu seyl*

Na’ralar kopardı kişnedürdi hayl’” (Öztürk, 2012: 28 / b. 338)

Nara urmak: (-) Yüksek sesle uzun uzun haykırmak, bağırarak (Çağbayır, 2017d: 4297).

“*Çün her çadırda müte’addid mumlar ve şem’ler yandı, ve yir yir müheyyâ turan merdân-ı ebtâl na’ralar urdı, küffâr-ı bed-kirdâr serâsîme oldı.*” (Tulum, 1977: 116)

“*Döndi, gendü tîg-ı kişver-güşâsını ‘uryân idüp meydânda at depdi, dilâverlig eyledi; dîn şem’inün şevki gazâsına pervâne-vâr cân u baş meydâna biragup raks-ı cûş-ıla ra’d-âne na’ralar urup şecâ’at itdi.*” (Uygur, 2007: 210)

“*Bayezid Han, kâfire ıldırım gibi yetişip, kurt koyuna, şâhin karkaya girer gibi tekbir getirip, ‘yâ Allah’ deyip Hamza-vâr na‘ra urup dokundu, fi‘lhâl kâfir leşkerin dağıtmaya başladı.*” (Öztürk, 2013b: 126)

Nasihat almak: (Öğüt almak) Yapması gerekeni kestirememesi durumunda düşünce ve deneyimlerine güven duyulan bir kimseden doğru yolu göstermesi için yardım almak (Çağbayır, 2017d: 4516).

“*Ogul dahi ala senden nasihat
Ger alsa nasihat olmaya kemter*” (Öztürk, 2013a: 44)

“*Nasihat aldı Orhan kardaşından
Du‘âlar aldı iş ü yoldaşından*” (Öztürk, 2013a: 53)

Nasihat dinlemek: (-) Kendisine verilen öğüde göre hareket etmek (Çağbayır, 2017d: 4302).

“*Nasihat dinlemez âdem kulağı
İdüpdür penhân ‘âlem ferâğı*” (Uygur, 2007: 370)

Nasihat tutmak: (-) Kendisine verilen öğüde göre hareket etmek (Çağbayır, 2017d: 4302).

“*Nasihat dut bize ma‘nî beyân it
Neler işledi gâzîler ‘âyân it*” (Uygur, 2007: 196)

Nasip bulmak: (-) Hisse almak, pay almak (Çağbayır, 2017d: 4302).

“*Her ki ana erse fakîr ü yâ garîb
Ni‘metinden bulur idi çok nasîb*” (Atsız, 2013: 146 / b. 141)

Nazar atmak: (Bakış atmak) Kısa bir süre bakıp geçmek, şöyle bir bakmak (Çağbayır, 2017a: 514).

“Nazarlar atar u gamzelü kızlar
Fedâ olur gören yigid ü pîrlar” (Öztürk, 2013a: 59)

Nazar salmak: (-) 1. Alabildiğine bakmak, bakmak. 2. Göz atmak (Çağbayır, 2017d: 4308).

“Cihân bâgını kâha almamışlar
Nazar bu gülşene hem salmamışlar” (Uygur, 2007: 216)

“Sultân-ı ‘âlem ana mer eyledi, cemî’-i Anatoli begleri-le varalar, düşmeni
yöreneler, nazar salalar, buluşup savaşması ne yüzden elvirürse ana göre tedbîr
ideler.” (Uygur, 2007: 420)

Nazî geçmek: (+) Birine istediğini yaptırabilecek şekilde yakınlığı bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4307).

“Bahirde dür bulan gavvâs olandur
Hak’a nâzî geçer kul hâs olandur” (Uygur, 2007: 340)

Ne çare: (+) Çaresizlik, çözümsüzlük bildirir (Çağbayır, 2017d: 4313).

“Ne çâre mâni‘ olmışdur hicâb âh
Yaraşur itse efgân, gişi her-gâh” (Uygur, 2007: 234)

“Ne çâre emir Hakk’undur didi şâh
Her iş Hakk’un elindedir çü her gâh” (Uygur, 2007: 494)

Ne fâyide: (Ne fayda) İş işten geçtikten sonra önlem almak bir işe yaramaz (Çağbayır, 2017d: 4313).

“Böyle abes turmakdan ne fâyide dedi.” (Öztürk, 2013b: 39)

Ne gam: (+) Üzülmeye gerek yok (Türkçe Sözlük, 2011: 1757).

“Yapdı dârülhayr ü câmi’, türbe hem
Bâri ölmekden ana dahı ne gam” (Atsız, 2013: 153 / b. 234)

“Ne gam sinsa ağaç sagdur budagı
Budur ol can bagının bir budagı” (Öztürk, 2001: 231 / b. 2724)

Ne günedir? (Ne güne duruyor?) Şu anda yapılmazsa ne zaman yapılacak? (Çağbayır, 2017d: 4313).

“Benüm bigi cihângîr pâdişâha gayret degül mi kim, zamânumda anun bigi
mel’un kâfir Tuna’yi geçüp gele, memleketümde kadem basa, belki kadem basmag-
ıla dahı komaya, dâru’l-İslâm’da hisârlar yapmak tedârikine meşgûl ola. Dahı
gayret ne günedür? didi.” (Uygur, 2007: 454)

Ne hacet: (+) Gerekmez, gereksiz (Çağbayır, 2017d: 4313).

“ ‘Adline edüp nazar görgil ‘ayân
Gün bigi rûşen, ne hâcetdür beyân” (Atsız, 2013: 157 / b. 301)

“Ne hâcet sözi eylemek mutavvel
Sabâh oldı güneş togdı muhassal” (Uygur, 2007: 462)

“ ‘İsî ne hâcet ine vü Deccâl’ı katl ide
Mehdî ne lâzım, eyleye âhir zamâni feth” (Uygur, 2007: 596)

“*Ne hâcet kim leşkerümüze zahmet çekdürevüz.*” (Öztürk, 2013a: 103)

Ne lazım: (+) 1. Niçin ilgileniyorsun, ilgilenme. 2. Gereksiz, yersiz (Çağbayır, 2017d: 4314).

“*Müşkil âsân oldu ne lâzım kâtâl
Yapdurur kal ‘ayı kıldı intikâl*” (Öztürk, 2012: 58 / b. 760)

“*‘Îsî ne hâcet ine vü Deccâl’i katl ide
Mehdî ne lâzım, eyleye âhir zamânı feth*” (Uygur, 2007: 596)

Ne tan: (-) 1. Şaşılır mı? 2. Şüphesiz (Çağbayır, 2017d: 4314).

“*Mâtem gamâmı cân güneşin kaplasa ne tan
Topraga girdi çünkü meh-i âsumân dirîg*” (Uygur, 2007: 522)

“*Gökler göge boyansa ne tan bu ‘azâ-y-ıçun
Kan aglasa melek n’ola ol pâdişâ-y-ıçun*” (Uygur, 2007: 524)

“*Tîr-i murâdun irse ne tan her nişâneye
Sen şâha sundı kudret eli çün kemân-ı feth*” (Uygur, 2007: 598)

Ne yüzle: (+) Utanmıyor mu; utanmadan (Çağbayır, 2017d: 4315).

“*Ne dille vasf idevüz biz o şâhı
Ne yüzle anavuz ol pâdişâhı*” (Uygur, 2007: 540)

“*Kıyâmetde ne yüzle kopavuz âh
Ne yoldan Hazret’üne iltevüz râh*” (Uygur, 2007: 560)

Necat bulmak: (+) Kurtulmak, selamete ermek (Çağbayır, 2017d: 4317).

“*Dün içinde araya aldı guzât
Altmış binden bini buldu necât*” (Öztürk, 2012: 51 / b. 647)

Nef‘ eylememek: (Fayda etmemek) Bir etkisi olmamak, yarar sağlamamak, yararlı olmamak (Çağbayır, 2017b: 1949).

“*Oğlı için etdi nâle Orhan
Ölüye nef‘ eylemez âh u figân*” (Atsız, 2013: 146 / b. 131)

Nef‘i dokunmak: (Yararı dokunmak) Yararlı olmak, kâr sağlamak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2533).

“*El-hâsıl, Ahmed Paşa bunları bir vechile teselli etdi ki, eğer kal’ayı lutfile verirlerse beğlerine ve kendilere nef‘i dokuna, ziyarı herkez dokunmaya.*” (Öztürk, 2013b: 317)

Nef‘i ermek: (Faydası dokunmak) Yararı olmak, yarar görülme (Çağbayır, 2017b: 1949).

“*El-hâsıl, Ahmed Paşa bunları teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülere nef‘i ere zararı ermeye.*” (Öztürk, 2013a: 248)

“*El-hâsıl-ı kelâm, Ahmed Paşa bunları gereği gibi hâtırların teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülerine zararı irmeye belki ziyâdesiyle nef‘i ire.*” (Öztürk, 2013a: 248)

“*El-hâsıl, Ahmed Paşa bunları teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülere nef‘i ere ziyarı ermeye.*” (Öztürk, 2013a: 248)

Nefes almak: (+) Havayı akciğerlerine çekmek, soluk almak (Çağbayır, 2017d: 4322).

*“Bu bir iki nefes verüp alanlar
Sor ahi hâlini ol nice duyar”* (Öztürk, 2013a: 120)

Nefes bağlanmak: (-) Soluğu tıkanmak, nefesi kesilmek (Çağbayır, 2017d: 4323).

*“Nefes bağlandı uçdı kuş kafesden
Boşandı ol hevâyile hevesden”* (Öztürk, 2001: 187 / b. 2186)

Nefes vermek: (+) Ciğerlerinde bulunan havayı dışarı çıkarmak, soluk vermek (Çağbayır, 2017d: 4322).

*“Bu bir iki nefes verüp alanlar
Sor ahi hâlini ol nice duyar”* (Öztürk, 2013a: 120)

Nefesi tutulmak: (+) Aşırı korku veya heyecan duyarak nefes alıp verme biçmi ve süresi değişmek (Çağbayır, 2017d: 4313).

*“Karamanlı bu hâli görüp, dahi nefesi tutulup, neye uğradıkların bilip, heman
Ali Dede'nin mübârek başın getirip, pâdişâhlarının huzuruna götürdüler.”* (Öztürk, 2013b: 267)

Nefs-i hevâyâ uymak: (Nefsine uymak) Bedenin isteklerine uymak yolunda günah sayılan davranışlarda bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4324).

*“Bularun uyduğu nefs-i hevâdur
Âşıkî sen var uyma bu garaza”* (Öztürk, 2013a: 107)

Nefsine uymak: (+) Bedenin isteklerine uymak yolunda günah sayılan davranışlarda bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4324).

“Tecâvüz itmedi nefse uyup ol

Ki tâ Hakk’a irişmege bula yol” (Uygur, 2007: 584)

“Kara Rüstem ve dânişmendler kendü nefislerine uyanlar geldiler” (Öztürk, 2014: 33)

Neşv ü nümâ bulmak: (-) Büyüme, gelişme (Çağbayır, 2017d: 4343).

“Hâsa kim eyyâm-ı nevrûz u gül ü ‘ahd-ı şebâb

Bâg u râgı ‘âlemün buldı girü neşv ü nümâ” (Uygur, 2007: 54)

Netice vermek: (+) Sonuca ulaşmak, beklediğini elde etmek (Çağbayır, 2017d: 4344).

“Terâzûy-ı bî-zebâne-i şâhîn müstakîm göstermez, ve şemşîr-i âbdâr-ı bî-zenende nîk kâr-ger olmaz, ve kelâm-ı bî-zîver-i sıdk-ârâyış revâyış bulmaz, ve ilm-i bî-hüsn-i amel netîce virmez, ve melik-i bî-adl pâydâr olmaz.” (Tulum, 1977: 18)

“ ‘İzâ câ’e’l-kazâ amiye’l-basar’ sırrınca, ol la ‘în-i bî-dîn bilmedi ki bir nehr ummâna tokışmaktan kendü mahv olmasından gayrı netîce virmez.” (Tulum, 1977: 116)

“Çün fikr-i me ‘âl mukaddimesi bu hâli netice virdi,

Mısrâ ‘

Hân tâ çı künî ki nevbet-i devlet-i tüst

âvâzesi hâtif-i gaybdan sem ‘i şerîf-i pâdişâha yitişti.” (Tulum, 1977: 157)

Nevbet urmak: (-) (Mehter takımı için) Ard arda eserler seslendirmek, nevbet çalmak (Çağbayır, 2017d: 4348).

“*Salındı seyf-i İslâm kâfir üzre*

Uruldu nevbet-i Allâhu ekber” (Öztürk, 2013a: 14)

“*Hema[n] nevbet uruldu.*” (Öztürk, 2013a: 17)

“*Osman Gâzi ayağın durdu nevbet urulunca.*” (Öztürk, 2013a: 17)

“*Tâ şimdiye degin Âl-i Osman seferde nevbet ursalar ayağın dururlar.*”
(Öztürk, 2013a: 17)

“*Nevbet kim urulur, i'lâm-ı gazâdur; 'gazâyâ hazır olun' demek olur.*”
(Öztürk, 2013a: 18)

“*Nitekim Halilürrahman'da ki bu âdetdür, ikindü vaktinde nevbet ururlar kim halk gelip ta'am yiyeler.*” (Öztürk, 2013a: 18)

“*Hisarda nevbet-i sultânî uruldu.*” (Öztürk, 2013a: 284)

“*Hemandem erbâb-ı dîvân ve erkân-ı a'yan ârâste edip dîvân-ı sultânîyi müretteb kılıp, Osman Gâzi'yi sultana izzet için anası ayağın turgurup, Osman nevbet urulunca ayağın turup, ber-kâ'i-de-i şâhâne ve kânûn-ı mîrâne nevbet-i Osmânî uruldu.*” (Öztürk, 2013b: 47)

“*Ol zamandan tâ Sultan Mehmed bin Murad Han Gâzi zamanına dek resm-i Osmânî bunun üzerindeydi ki, herbâr ki, sefere huruç etmeğe nevbet urula, pâdişâhlar ayak üzerine gelip gûyâ ibhâm ederleridi ki, vakt-i huruç oldu; şimden girü oturmak revâ değil.*” (Öztürk, 2013b: 47)

“*Ve dahi mâdam ki, seferde olalar sabah ve ahşam nevbet urulup pâdişâh ve erkân-ı devlet nevbet tamam olunca ayağın tururlardı.*” (Öztürk, 2013b: 47-48)

“*Sancak ve tabl çıkarıp, nevbet urdular.*” (Öztürk, 2013b: 76)

“*Ve sancak-ı İslâm Kili hisarına dikilip, nevbet-i sultânî urulup kelisaları mesâcid etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 343)

“*Sancak-ı İslâm ana dahi dikilip, nevbet-i sultânî uruldu.*” (Öztürk, 2013b: 344)

Neye uğradığını bilememek: (+) Ansızın üzücü, sıkıcı, neşeli, güzel veya hoş bir şey ile karşılaşmak (Çağbayır, 2017d: 4348).

“*Karamanlı bu hâli görüp, dahi nefesi tutulup, neye uğradıkların bilip, heman Ali Dede'nin mübârek başın getirip, pâdişâhlarının huzuruna götürdüler.*” (Öztürk, 2013b: 267)

Nihayet bulmak: (Son bulmak) Sona ermek, bitmek (Çağbayır, 2017d: 4361).

“*Bu alay-ı cihan-peymâ nihâyet bulduğu yerde adûnun böğründen girip, ciğerin hûn etmek için Hacı Evrenüz Beğ ve Mihaloğlu İskender Beğ ki, ol yurdun koca kurdları ve ol pîşelerin eski şîrleri idi, hezâr kerreler ol kenarlarda küffârile hengâme-i gîr ü dârî kurmuşlardır.*” (Öztürk, 2013b: 124)

Nimetini yemek: (-) İyiliğini görmek (Çağbayır, 2017d: 4366).

“*Andan oğlanın yanında olan Turgud-oğulları ve Germiyan beğleri Şarabdar İlyas Beğ'in hıyânetin bilicek, gelip eytdiler: 'Hay beğ! Gel şu oğlanı bize ver, ara yatı Karaman'a, yahud Germiyan'a ulaştıralım. Senin hod hâliin ma'lum, bâri biz tuz etmek hakkın yerine getirelim. Bunca zamandan berü bir şehzâde atına binip, kaftanın geyip, ni'metin yidük. Âhir vaktde hıyânet etmiyelim' deyü, gördüler fâyide etmedi.*” (Öztürk, 2013b: 241)

Nişan koymak: (-) Nişanlamak, nişan yapmak (Çağbayır, 2017d: 4369).

“*Ol hinlerde Dulkadiroğlu'nun kızına dahi yavuk olup tuhfe vü armağanlar gönderip nişan kodu.*” (Öztürk, 2013b: 190)

Nişan vermek: (-) Belirmek, belirtisi ortaya çıkmak (Çağbayır, 2017d: 4370).

“*Bağçeyile yapıdı hem bir bostan
K'ol verür cennât-i adnîden nişân*” (Öztürk, 2012: 61 / b. 808)

“*Ve deniz kenârındaki bârûya, leb-i deryâya muttasıl bir hisâr-beççe yapıldı; denize açılır yiğirmi kapu konuldu, ve her bir kapudan içeri bir ejderhâ-yı âteş-bâr şeklinde toplar konuldu ki, her birinün taşı felek-i tedvîr-i kamerden nişân virür ki, bunlar atıldukça hiddet-i sür'at-i seyrinden,*

Beyt

Deniz üstinde top taşından

Köpri yapıldı sanur anı gören” (Tulum, 1977: 44-45)

“*Hızır Beğ ili ve Mengân vilâyeti tağlarından -ki zulümât-ı İskenderî'den nişân virür- aşup ana yakın varduğı gibi, küffâr-ı bed-kirdâr mefâtîh-i kal'ayı karşu getürüp, teslim-i kal'a vü vilâyet idüp harâca boyun tuttılar.*” (Tulum, 1977: 105)

Niyâza durmak: (-) Ellerini çaprazlama omuzlarına koyup biraz eğilerek saygı duruşunda bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4375).

“*Cihân bir nev-cuvân olmuşdı taze
Çınar el götürüp durmuş niyâza*” (Uygur, 2007: 198)

Niyet tutmak: (+) Fal, niyet çekme gibi şeylerde istenilen şeyi akıldan geçirmek (Çağbayır, 2017d: 4375).

*“Kılurdu anda kim gelse nasihat
Bilürdi her kişi ne dutsa niyyet”* (Öztürk, 2001: 83 / b. 944)

Nizam vermek: (-) Dağınıklığı, karmaşıklığı ve başıboşluğu gidermek; kurallara bağlamak; düzenlemek; tertip etmek (Çağbayır, 2017d: 4376).

*“Ne sultân-ı kâmindür ol lutf-ı âm
Ki adli virüptür cihâna nizâm”* (Tulum, 1977: 194)

*“Virdi nizâm âleme adli eserleri
Zı fınca oldu atasının mâl eğer çeri”* (Tulum, 1977: 195)

*“Hemandem atasının meyyitini Bursa’ya gönderip ol küçük karındaşını ki,
İsfendiyar kızından idi, anı dahi Hak rahmetine ulaştırıp kendi serîr-i saltanatı
müşerref edip, cihana nizâm vermeğe başladı.”* (Öztürk, 2013b: 281)

“Kendi serîr-i saltanatı müşerref edip, cihana nizâm vermeğe başladı.”
(Öztürk, 2013b: 281)

*“Çünkü Sultan Mehmed tahta geçip âleme nizâm vermeğe ibtidâ etdi, haber
geldi ki, Karamoğlu İbrâhim’in karından haramzâde oğlanlar doğup, kimin
Germiyanoğlu deyip, oğlun bile koşup Kütâhiyye’ye gönderdi.”* (Öztürk, 2013b: 282)

Nusrat bulmak: (-) Zafere ulaşmak, üstünlük sağlamak (Çağbayır, 2017d: 4390).

*“Çünkü nusrat buldı Hakdan nâmdâr
Bursayı aldı ediben hisâr”* (Atsız, 2013: 142 / b. 76)

“İşbular haylile Rûha 'ya gelür
Feth ü nusret bulmayup anda kalur” (Öztürk, 2012: 13 / b. 136)

“Anda hem Gök Alp erişdi kim bile
Var ümîdi bunların nusret bula” (Öztürk, 2012: 16 / b. 178)

Nusret vermek: (-) Yardım etmek (Çağbayır, 2017d: 4390).

“Güneş zevalden ayrıldığı vakt, ol pîri bî-zevâl Allah, Sultan Murad 'a fırsat ve nusret verip, ehl-i İslâm 'a kuvvet ve heybet verip, leşker-i küffârî yerinden koparıp, sancakların üzerine dikip, anda dahi karar kılmayıp, bâr ü büngâhı ve hayl ü haşemi yerinde koyup, Yanko mel'un yine kaçdı.” (Öztürk, 2013b: 277)

“Muzaffer oldu anun üstine şâh
Virür nusret orada şâha Allah” (Öztürk, 2001: 125 / b. 1435)

Ocağa urmak: (-) Ateşe vermek, yakmak (Çağbayır, 2017d: 4402).

“Ol dahi hiç havf etmeyüp uğraduğı yerleri yağmalayup evlerini külliye ocağa urup harâb edüp taş taş üstüne komadılar.” (Öztürk, 2014: 144)

Ocağına su koymak: (Ocağını söndürmek) Evini barkını dağıtmak, çoluk çocuğunu yok etmek (Çağbayır, 2017d: 4403).

“Hâliyâ, tedbîri şuna irgürdiler: Eger temerrüdlük idüp şâh-ı 'âleme ceng kılup harb u darb u kutâl idecek olursak, işimiz ilerü varmaz, biz kılıçdan geçerüz, ehl ü 'ayâllerimiz esîr olur, gendü elimüzle ocagumuza su koyaruz, didiler.” (Uygur, 2007: 266)

Ocağını söndürmek: (+) Evini barkını dağıtmak, çoluk çocuğunu yok etmek (Çağbayır, 2017d: 4403).

“Bayezid Han eyitdi: ‘Benim ocağım söndürmiyesin.’” (Öztürk, 2013b: 151)

Ocağını söyündürmek: (Ocağını söndürmek) Evini barkını dağıtmak, çoluk çocuğunu yok etmek (Çağbayır, 2017d: 4403).

“Ocaklar söyünüp evler yıkıla

Ola mülk-i Karaman mesken-i gam” (Öztürk, 2013a: 236)

“Senden dileğim budur kim, benim ocağımı söyündürmeyesin.” (Öztürk, 2014: 39)

Od bırakmak: (-) Ateşlemek, yakmak (Çağbayır, 2017d: 4404).

“Ve bir gece Tayfur hisaruun zahîre olduğu hazîneye od bıraktı.” (Öztürk, 2013a: 151)

Od koymak: (-) Yakmak.

“Ve hem neslinden dahı sâbıkâ bu şirretcük vârid olmuş-ıdı, ki bu taraftan İslâm pâdişâhları gazâya teveccüh idüp küffara kılıç urup tecdîd-i İslâm için memleketler fethine ‘azm itdüklerince anlar gelüp ehl-i İslâm bilâdlarına duhûl idüp mescidlere od koyup kâfir-âne ve melâhid-âne, Ceberriyâne ve Revâfiz-âne ef’âl-i kabîh idegelmişler idi.” (Uygur, 2007: 78)

Od tutmak: (-) Yanmak.

“Gâfilîn kuru çam tahtasıdur kibrit-vâr, nebtîz güherçile gini dutuşup gelüp kulelere erüp, içinde olan gâziler, gâfiller dünyâ tama‘ına düşüp, dünyâ çokluğuna mağrur olup, dünya tama‘ı gözlerini örtüp yağma ederken bunların çevre yanını od dutup cemî‘ helâk olup çıkmağa yol bulmadılar.” (Öztürk, 2014: 156)

Od urmak: (-) Yakmak (Çağbayır, 2017d: 4404).

“Gördüler küffâridi gâyet zebûn
Od ururlar Lepsekü’ye edüp ün” (Öztürk, 2012: 22 / b. 259)

“Şehrine od uruldu.” (Tulum, 1977: 127)

“Diledi kim yüriye, Anadolu’ya geçe vara, Karaman memleketine od ura ve
haraba vire.” (Uygur, 2007: 88)

“Od urdı şevkden cânına lâle
O dahı aldı ele la’lîn piyâle” (Uygur, 2007: 324)

“Dahı gendü elleri-le kal’aya od urdılar, deryâ yüzine revâne oldılar.” (Uygur,
2007: 502)

“Han eyitdi: ‘Varun ol eve od urun. Kadılar bile yansun’ dedi.” (Öztürk,
2013a: 95)

“Heman od urup yakdılar.” (Öztürk, 2013a: 326)

“Gördü kim alup giderler kâfire ‘diri varmayalum’ deyü kâfirün gemisine od
urdular.” (Öztürk, 2013a: 326)

“Gâziler ol kuleye üşüp, ol kuleyi almayup dâyiresine od urdular.” (Öztürk,
2014: 156)

“Bayezid Han kadıları teftiş etdirip her birinde bir fesad bulup hükm edip ne
kadar kadı varise, bunları cem’ edip Yenişehir’de cümlesin bir eve doldurup buyurdu
ki, çevresine odun yığıp od uralar, tâ ki kadılar cümlesi yana.” (Öztürk, 2013b: 141)

“Âhir savaşıla çâre olmayıp minarenin çevre yanına od urup nâçâr olup indi.”
(Öztürk, 2013b: 173)

“Âhirü’l-emr kakıyıp şehre od urup, şehri ucdan uca yakıp kara yer etdi.”
(Öztürk, 2013b: 186)

“Nâgâh bir gece bu Tayfur hisarın azık hânesine od urup, hisarın cemî’-i azığı yandı.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Nâgâh bir gece bu Tayfur hisarın azık hânesine od urup, hisarın cemî’-i azığı oda yandı.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Nâgâh bir gece bu Tayfur hisarın azık hânesine od urup, hisarın cemî’-i azığını oda yakdı.” (Öztürk, 2013b: 252)

Oda urmak: (-) Yakmak (Çağbayır, 2017d: 4404).

“Varup, kal’aya yöriyiş idüp, şehrin alup, yağmalayup oda urdı; ve Boyana suyundan –ki geçid virmez sudur- yüzdürmek ile geçüp akın saldı.” (Tulum, 1977: 144)

“ ‘Yuhribûne büyûtihim bi-eydîhim’ âyetinün fehvâsınca, gice ile kendü evlerin oda urup, kâfir gemilere girüp kaçtı.” (Tulum, 1977: 178)

“Ve taht-ı bed-bahtını ve sarây-ı harâbını oda urdılar.” (Tulum, 1977: 202)

“Ve ol bed-bahtun tahtını ve sarâyını oda urup, yakup yıktılar.” (Tulum, 1977: 209)

“Mihâyıl, ol biş yüz begleri katl ider; tamâm üç yüz pâre kedirgâların oda urur; yakar, külini göge savurur.” (Uygur, 2007: 124)

“Meger bir gün Ermeni Beli’nden Osman Gâzi yetmiş kişiyilen geldi kim Eynegöl’ü geceyilen oda ura.” (Öztürk, 2013a: 10)

“Anı yağmaladı, oda urdu.” (Öztürk, 2013a: 13)

“ ‘Eregli’yi aldı yıkdı ve halkını kırdı ve şehrini oda urdu’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 15)

“Eyitdi: ‘Oturduğumuz hisarı oda uralum’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 48)

“Samandıra’yı oda urdular.” (Öztürk, 2013a: 48)

“Ol gemileri oda urup yakdı.” (Öztürk, 2013a: 67)

“Gâziler dahi hisarı oda urdular, yakdılar.” (Öztürk, 2013a: 73)

“Gâziler dahi hisarı oda urdular, yakdılar, kül etdiler.” (Öztürk, 2013a: 73)

“Hünkâr dahi mancınıkları oda urdu.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Sonra ol köylüyi Mûsâ köyüyle bile oda urdu kim: ‘Siz benim karındaşımı niçün öldürdünüz?’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 111)

“Şehri oda urdu.” (Öztürk, 2013a: 115)

“Bolayır yanında Akça Limon derlerdi, anda hayli gemiler vardı, ol gemileri varup oda urdular.” (Öztürk, 2014: 20)

“Gâziler hisarı oda urdular yakdılar.” (Öztürk, 2014: 23)

“Ol haps olunan kadıları eviyile bile oda urun yakun dedi.” (Öztürk, 2014: 33)

“Bir gece hisardan çıkdı lağımlarını oda urdu.” (Öztürk, 2014: 46)

“Köylerini ve evlerini oda urup hâk-yek edüp, harâb edüp bahş bahş etdiler.” (Öztürk, 2014: 133)

“Evit bu taraftan kâfirlerün azgunları, mel’unları Türk’e olmasun deyü şehrin bir tarafına güherçile saçup, şehri oda urdular yakdılar.” (Öztürk, 2014: 173)

“Ve hem bizüm gemilerimizi oda urular.” (Öztürk, 2014: 176)

“Ana haber olup ol dahi yüz elli mikdârı adamile hazır olup câsuslayup, kâfirler denizden çıkup, piyâde gelüp, gemilerimizi oda urular.” (Öztürk, 2014: 176)

“Osman dahi himmet kılıcın beline muhkem bağlayıp, bir gece gâzilerile sürüp İyNEGÖL’e gelip yanında Kulaca nâm kal’ayı oda urup, kâfirini kırdı.” (Öztürk, 2013b: 38)

“*Fi’lhâl hisarı oda urup kalkdılar.*” (Öztürk, 2013b: 62)

“*Gâziler dahi hisarı oda urup, yakıp yıkıp yere berâber etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 82)

“*Gâziler dahi hisarı yakıp yıkıp, oda urup yere berâber etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 82)

“*Hemandem hünkâr buyurdu, mancınıkları oda urup kalkıp Ungurus’un üzerine yürüyüp evvel Tırnova’ya varıp anda hünkâr cebe görüp Evrenüz Beğ’i dil almağa gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 137)

“*Andan Karamanoğlu zâlim Bursa’ya geldiği gibi şehri oda urup hisara savaş yürütmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 223)

“*Ol dahi varmadın kâfir hisarı oda urup kaçmışıdi.*” (Öztürk, 2013b: 293)

“*Hemandem kal’anun dibine indi*

Buyurdu leşker onu oda urdı” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2824)

Oda yakmak: (-) Yakmak (Çağbayır, 2017d: 4404).

“*Her yana kim berbidi ol bir çeri*

Yıkıban yakdılar oda kâfiri” (Atsız, 2013: 141 / b. 71)

“*Ne ki kâfirde bulur ise yaka*

Hânumanların kamu oda yaka” (Atsız, 2013: 144 / b. 103)

“*Kanda kim buldı kilîsâ yıkdı ol*

Nâkus u zünnârı oda yakdı ol” (Atsız, 2013: 144 / b. 112)

“*Sultan Mehmed’ün oğlu Murad Han Amâsiyye’de olurken kâfir, Samsun’u oda yakdı.*” (Öztürk, 2013a: 120)

“*Ol aradan Evrenezoğlu İsa Beğ varmadın kâfir hisarı oda yakmışlar.*”
(Öztürk, 2013a: 198)

“*Kendüyi oda yakdı.*” (Öztürk, 2013a: 298)

“*Ba ‘zı ekâbirlerini oda yakdurdı.*” (Öztürk, 2014: 37)

“*Mûsâ Çelebi tahta geçüp beğ oldukda ol Düğüncülü köyü halkını getirüp
'Niçün benden destursuz karındaşımı öldürdünüz?' deyü, ol köy halkını oğlu ile, kızı
ile eviyle hep oda yakdı, helâk etdi.*” (Öztürk, 2014: 42)

“*Burusa şehrini oda yakdı.*” (Öztürk, 2014: 46)

“*Yedi yüz pâre gemileri vardı, üç yüz pâre gemilerini oda yakdılar.*” (Öztürk, 2014: 97)

“*Âhirü'l-emr şehri yağma edip anda Yezid'in kabrin buldurup çıkardıp oda
yakdırıp, kabrine necis doldurdu.*” (Öztürk, 2013b: 146)

“*Murad bin Mehmed Han Amâsiyye'de oluriken kâfir Samsun'u oda yakıp,
kâfirleri şehri bırakıp, gemiye girip kaçdılar.*” (Öztürk, 2013b: 230)

“*Nâgâh bir gece bu Tayfur hisarın azık hânesine od urup, hisarın cemî'-i
azığına oda yakdı.*” (Öztürk, 2013b: 252)

“*Bölük bölük ol illere akarlar*

Varup ol illeri oda yakarlar” (Öztürk, 2001: 193 / b. 2260)

Oda yanmak: (-) Yanmak (Çağbayır, 2017d: 4404).

“*Ne assı eyleyiser sanu sanmak*

Şuna değmez hazînen oda yanmak” (Öztürk, 2013a: 151)

“*Ve bu târihten öndünce Bursa oda yandı; çok Müsülmanlar helâk oldular
mallarıyilen.*” (Öztürk, 2013a: 210)

“*Sultan Mehmed tahtda karar edüp pâdişâh olup kendü adına akça kesdürüp
hüküm ü hükümet içinde olup, şehr-i Edrene oda yanup Bezâstan ve Taht-ı kal'a ve*

dükkânlar mecmû'ı hâk-yek olup Bezâstan kethüdâsı Hâce Kâsım derler ve bezâstancılar bile yanup helâk oldu, hicretün sene 849.” (Öztürk, 2014: 64)

“Bu kadar adam oda yanmak hiç bir târihde vâkı‘ olmuş değildir.” (Öztürk, 2014: 156)

“Gayret edüp el vermeyüp Barak Reis gemisi içinde âdemisiyle oda yanup, gemiye başdan başa od düşüp, Barak Reis istese kendüyi kurtarsa olurmuş.” (Öztürk, 2014: 165)

“Nâgâh bir gece bu Tayfur hisarın azık hânesine od urup, hisarın cemî’-i azığı oda yandı.” (Öztürk, 2013b: 252)

“Bu târihden öndince Bursa oda yanup, çok Müslümanlar helâk oldu mallarıyla.” (Öztürk, 2013b: 299)

Oduna yanmak: (Ateşine yanmak) Birinin sebep olduğu olumsuzluğun sıkıntı ve eziyetini çekmek (Çağbayır, 2017a: 388).

*“Hased odına yandı Rum u Şam gör
Ne işler işledi oldu şûride” (Öztürk, 2013a: 107)*

Oğlana kalmak: (-) Hamile kalmak (Çağbayır, 2017d: 4410).

*“Kız bir ay içinde oğlana kalur
Pes Ayaz andan Hama azmin kılır” (Öztürk, 2012: 9 / b. 78)*

Oka tutmak: (-) Üst üste çok sayıda ok atmak (Çağbayır, 2017d: 4418).

“Cüyûş-ı ra‘d-hurûş sunun iki tarafından kâfiri oka tutup âvâz ittiler.” (Tulum, 1977: 178)

Olan oldu: (+) Artık yapılacak bir şey kalmadı, iş işten geçti (Çağbayır, 2017d: 4434).

“*Hele olan oldu şimdiyi görmek gerek.*” (Öztürk, 2013b: 100)

Omzuna götürmek: (-) Omzuna almak, yüklenmek.

“*Omuzuna götürüp doğru Bursa ’nun hisarına geldi.*” (Öztürk, 2013a: 64)

“*‘İnşâ-Allâh vaktinde hazretine varıp du‘â edevüz’ deyip, bunun üzerine birkaç gün geçip bir gün ol derviş bir kavak ağacın omzuna götürüp getirip Bursa hisarında havlu kapısının iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 73)

“*‘İnşâ-Allâh vaktinde beğ hazretine varıp du‘â edevüz’ deyip, bunun üzerine birkaç gün geçip bir gün ol derviş bir kavak ağacın alıp omzuna götürüp Burusa hisarında Beğ Sarayı havlusunun kapısının iç yanında bu kavağı dikmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 73)

Ortada kalmak: (+) Güç bir durumda kalmak (Çağbayır, 2017d: 4462).

“*Var otuz bin kendü alayıyla şâh
Ortada kaldı ana yokdur penâh*” (Öztürk, 2012: 35 / b. 422)

Ortadan götürmek: (Ortadan kaldırmak) Yok etmek (Çağbayır, 2017d: 4462).

“*Tokat’da ayş ü nûş ederken Karamanoğlu, kadı-askerin gönderip ve Dulkadiroğlu cânibinden dahi elçiler gelip aralarında ülfet ü mahabbet ve iltiyâm olup, ortadan adâvet götürülüp barışıklık etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 190)

“*Osmanlı’yı ortadan götürelim.*” (Öztürk, 2013b: 269)

Ortaya almak: (+) Etrafını sarmak, kuşatmak (Çağbayır, 2017d: 4463).

“*Gemiler dahı yitişdi, kal’ayı sudan ve kurudan ‘ke’l-ke’si yahvi’l-humeyyâ’ ortaya alup, muhâsara itti.*” (Tulum, 1977: 80)

“*Bunları gâfille ortaya aldılar.*” (Öztürk, 2013a: 174)

“*Murad Paşa ‘yı ortaya aldılar.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Murad Paşa ‘yı yanında bölünen adamile ortaya aldılar.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Ve bu zikr olan vakitte kâfir donanması bunların kapudanın ortaya alup, gemisine gemiler çatup sürüyüp alup giderken heman Ya’kub Paşa nice pâre gemilerile yetişüp kapudanı alıkodu.*” (Öztürk, 2013a: 327)

“*Önüne kimesne karşı durmayup kâfir çerisinün önünden savulup, iki taraftan kâfir leşkerinin ardından girüp önü demürlü, ardında kalan çıplak kâfirün ardından ortaya alup ve yanından gâziler, alp-erenler, ner-ejderhalar kılıç koydular kırdılar.*” (Öztürk, 2014: 66)

“*Bir yere cem’ olup, Fireng gemileri önünden, Kostantin tekürü ardından İslâm leşkerini ortaya aldılar.*” (Öztürk, 2014: 97)

“*Beğlerbeği Has Murad’ı ortaya alup, Has Murad’ı ol arada şehid edüp, can-ı azizin Hudâ-yı Rabbü’l-âlemîne teslim eyledi.*” (Öztürk, 2014: 109)

“*İki leşker birbiriyle buluşup azim cenk olup, Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup, Hasan Beğ oğlu İsa Beğ kendüyi kâfirün alayına urup kâfirleri kıra kıra kâfir çerisinün üstüne düşüp, çokluk kâfir leşkeri İsa Beğ’i ortaya alup, üzerine çöküp ol arada anı şehid eylediler.*” (Öztürk, 2014: 115)

“*Ve girü bu taraftan pâdişâhımız Edirne’den göçdüğü vakit azebler sancakı kakduğundan sonra ehl-i ilm tâifesinden altmış ve yetmiş mikdârı tâlib-i ilmler niyyet-i gazâ deyüp gazâ niyyetine bel bağlayup, i’tikâdla sancak kaldırıp ulûfesiz fi-sebîli’llah gazâ deyüp, leşkerle bile gidüp, anda iç ile girdükleri vakit beçeneler*

cenginde Arnavud martolosları ahriyânlar, altun üsküf ve emîr-i âhûrî kaftanlarla Müslümanlar sûretinde bu ehl-i İslâm, bu ehl-i ilm tâîfesi sıcak dilile eyü avlayup, bunları ildüp bir sarp bicenede sarplık yerlerde varup ol mel'unlar bunları ortaya alup cümlesin şehid kıldılar.” (Öztürk, 2014: 132)

“Mûsâ Çelebi ardin sürüp, sarayın ortaya alıp, durdu.” (Öztürk, 2013b: 207)

“Andan Etrâk cem' olup bunları ortaya aldılar.” (Öztürk, 2013b: 208)

“Mûsâ Çelebi'nin beğleri bölük bölük Sultan'a gitdiklerin görüp yüreği yanıp, 'Âh dirîgâ! Devlet benden yüz çevirip ulu karındaşıma ben bunun gibi iş etdim' deyü can acısından kendizin meydana atıp, Tatar'ı basıp, Türman içine giricek bunlununle ceng ederken Bayezid Paşa anı görüp bilip, Selâsil yiğitlerine, 'koman bunu, dutun' deyince Mûsâ Beğ'i ortaya aldılar.” (Öztürk, 2013b: 220)

“Kâfirin hod bususu varımış, bunları gâfilin ortaya alıp, Halil Paşa'nın karındaşı Mahmud Çelebi'yi tutdular.” (Öztürk, 2013b: 269)

Ortaya koymak: (+) Herkesin görebileceği yere koymak (Çağbayır, 2017d: 4464).

*“Mey içerler ki yok hiç reng ü bûyı
Komişlar ortaya câm u sebûyı” (Uygur, 2007: 432)*

Oruç tutmak: (+) Oruç ibadetini yerine getirmek (Çağbayır, 2017d: 4468).

“Ve oruc dahi tutmazlaridi.” (Öztürk, 2013a: 332)

Oyun etmek: (+) Hile ve kurnazlıkla birini aldatmak, dolap çevirmek, tuzak kurmak (Çağbayır, 2017d: 4492).

*“Bir murassa‘ haçı var ugurlar gider
Anda niçe dürlü oyunlar eder”* (Öztürk, 2012: 26 / b. 309)

Oyun oynamak: (+) Hile ve kurnazlıkla birini aldatmak, dolap çevirmek, düzen kurmak (Çağbayır, 2017d: 4492).

*“Âhir, felek dahı ana bir oyun oynadı kim kıyâmete dek dillerde dâsitân ola,
söylene.”* (Uygur, 2007: 518)

Ödü sınımak: (Ödü patlamak) Çok korkmak (Çağbayır, 2017d: 4500).

*“Ki ditrer idi ‘âlem heybetinden
Sıdardı odlar anun dehşetinden”* (Uygur, 2007: 342)

*“Gazâyı Bayezid Han bunda etdi
Kalan kâfirlerin hep ödü sındı”* (Öztürk, 2013a: 92)

“Nicelerin korkudan ödü sındı.” (Öztürk, 2013b: 276)

Ödünü almak: (-) Korkutmak (Çağbayır, 2017d: 4500).

*“Alurdı a‘dânun ödin adı-y-ıla
Kazardı kökini bünyâdı-y-ıla”* (Uygur, 2007: 372)

Ödünü sıdırmak: (Ödünü patlatmak) Korkutmak (Çağbayır, 2017d: 4500).

*“Üç bölük edüp, her gün kâfir leşkerinin her tarafından kendülerini gösterüp
kâfir leşkerine haber gönderüp, Türk‘ün leşkeri bî-nihâyettür, yetmiş seksen bin
kişidür, gâfil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların ödlerini sıdırup,
bunlar bu havfda iken, girü haber gönderüp gitmek ardınca olun deyüp, Liyh
çerisine bu havf[ı] verüp, bu havfile bunları göçürüp, bu derbend ağzına bunları*

gâfil kılup, bu taraftan gâzilere haber gönderüp, gâziler dahi Allâhu tebâreke ve ta‘âlâ hazreti celle celâlühû ve amme nevâlühû ve dahi Resûl-i Ekrem ‘ün Salla ‘llâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtıyla ve dahi gayb erenlerûn ve evliyâlarun himmetiyle ve müştehidlerûn ve ulemânun ve fudalânun hayır du‘âsıyla ve Sultan Bayezid Han ‘un devletiyle ve şevketiyle gâziler bölük bölük olup, aç kurd koyuna girür gibi kâfir çerisinün üzerine her tarafından koyulup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 153)

Ögi gelmek: (-) Akli başına gelmek, ayılmak (Çağbayır, 2017d: 4506).

*“Düşdü çün Karaca Beğ beğlerbeği
Kâfirün gitmişiken geldi ögi” (Öztürk, 2012: 46 / b. 588)*

Ögi gitmek: (-) Akli başından gitmek, bayılmak, bilincini yitirmek (Çağbayır, 2017d: 4506).

*“Düşdü çün Karaca Beğ beğlerbeği
Kâfirün gitmişiken geldi ögi” (Öztürk, 2012: 46 / b. 588)*

Ögine düşmek: (Aklına düşmek) Hatırlamak, kafasında bir düşünce doğmak (Çağbayır, 2017d: 4505).

*“Ne Hâkân eyledi bunun bigi ceng
Ne Hâkânî ögine düşdi bu reng” (Gültaş, 1996: 277 / b. 1916)*

Öğüt almak: (+) Yapması gerekeni kestirememesi durumunda düşünce ve deneyimlerine güven duyulan bir kimseden doğru yolu göstermesi için yardım almak (Çağbayır, 2017d: 4516).

*“Atasınun öğüdin almadı ol
Anun sag işi olur orada sol” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1558)*

Öğüt tutmak: (+) Verilen öğütlere uymak (Çağbayır, 2017d: 4516).

“Seni sana gerek öğüt dutasın

Kamu düşmandan oyunu utasın” (Öztürk, 2001: 210 / b. 2462)

Öğüt vermek: (+) Bir kimseye yapması ya da yapmaması gereken şeyleri söylemek (Çağbayır, 2017d: 4516).

“Âşıkî ver öğüdü kendüziüne

Unutma bâğ ü bendlerin şu küle” (Öztürk, 2013a: 304)

Ökçesine basmak: (-) Bir kimseyi yakından izlemek, peşinde olmak (Çağbayır, 2017d: 4518).

“Bu sûret ile asker-i zafer-rehber anlarun akabınca ökçelerin basup, sımâh-ı cânlarını sadâ-yı ‘inne’l-mevte’llezî tefirrûne minhü fe-innehû mülâkiküm’ birle mel‘ân idüp kulakların toldurdu.” (Tulum, 1977: 160)

“Uzun endîşe özüne ne revâdur

Ecel ökçeni basuban kovadur” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1338)

Ömrünü biçmek: (-) Ölmek.

“Tecellî o zât bunların oldu

Anuçün ömrünü bicdi şehidler” (Öztürk, 2013a: 164)

Ömrünü (bir şeye) sarf etmek: (-) Bir şeye uzun süre emek vermek.

“Gâzi Murad Han işidip gamgîn olup a‘yânı devleti ve erkân-ı saltanatı cem‘ edip eyitdi: ‘Şol ahmak zâlimin etdiği işi görün ki, ben Hak ta‘âlâ yolunda din gayretine çalışıp iklimi koyup bir aylık yol kâfir içine girip gece ve gündüz ömrümü

gazâya sarf etmeğe niyyet kılıp ayş ü işreti terk edip belâ vü mihnet ihtiyâr edem; ol gele Müslümanları incide.’” (Öztürk, 2013b: 92)

“Gâzi Murad Han işidip gamgîn olup a’yânı devleti ve erkân-ı saltanatı cem’ edip eyitdi: ‘Şol ahmak zâlimin etdiği işleri görün ki, ben Hak ta’âlâ yolunda din gayretine çalışıp iklimimi koyup bir aylık yol kâfir içine girip gece ve gündüz ömrümü gazâya sarf etmeğe niyyet kılıp ayş ü işreti terk edip belâ vü mihnet ihtiyâr edem; dahi ol gele bir bölük mazlum Müslümanların üzerine düşse, gâret ede incide.’” (Öztürk, 2013b: 92)

“Cemî’ ömrünü hasbeten li’llâh gazâya sarf etdi.” (Öztürk, 2013b: 128)

“Otuz yıl ve altı ay, yedi gün serîr-i saltanatda ömrünü gazâya sarf etdi, rahmetu’llâhi aleyhi rahmeten vâsi’aten.” (Öztürk, 2013b: 281)

*“Cihanda ‘ömrini sarf it gazâya
Heves kıl kâfirün cânın cezâya” (Öztürk, 2001: 46 / b. 530)*

Ömrünü tamam etmek: (-) Öldürmek.

“Anun dahi ömrünü tamam etdiler.” (Öztürk, 2013a: 210)

“Ve ol kâfirlerün ömrünü tamam etdi.” (Öztürk, 2013a: 266)

“Anun dahi ömrünü tamam etdiler.” (Öztürk, 2013b: 299)

Ömrünü yıkmak: (-) Öldürmek.

*“Cüneyd’ün defterini yırttı Hamza
Hisarın aldı ömrün yıkdı Hamza” (Öztürk, 2013a: 144)*

*“Kızıl Kocalular iller yıkardı
Yıkıldı ömrü kay gulu iş oldu” (Öztürk, 2013a: 149)*

Ömür geçirmek: (+) Şöyle veya böyle yaşayıp gitmek (Çağbayır, 2017d: 4533).

“*Bunlar bu hâlile dört yüz yıl zindegânîlik geçürürlerdi ömürlerini küfrile.*” (Öztürk, 2014: 87)

“*Andan Menteşeoğlanları birbiriyle danışıp eyitdiler: ‘Osmanoğlu, atamız tahtını elimizden alıp bizim ömrümüzü habsile geçürüyorur.’*” (Öztürk, 2013b: 248)

Ömür sürmek: (+) Sıkıntısız ve rahat bir yaşam geçirmek, huzur içinde yaşamak (Çağbayır, 2017d: 4533).

“*Ol yirde yatdugınca ‘ömür süre pâdişâh
Hem bu musibete ivâz-ı Hak, cihân ola*” (Uygur, 2007: 528)

“*İki yıl anda ömür sürdi.*” (Öztürk, 2013a: 63)

“*Âkıbet Süleyman Peygamber aleyhi’s-selâm bunca rûzgâr geçürüp yirmi yıl saltanat sürüp pâdişâhlık edüp, otuz üç yıl ömür sürüp, ba’zılar altmış üç yıl ömür sürdü derler.*” (Öztürk, 2014: 76)

“*Ana erzâni olsun tâc ile taht
Cihân içinde sürsün ‘ömrile bah’*” (Öztürk, 2001: 13 / b. 145)

Önüne durmamak: (-) Karşı koyamamak, direnememek.

“*Her kankı tarafa yürüyüp ikdâm etseler kâfirler önlerine durmaz oldular.*” (Öztürk, 2013a: 68)

“*Ve bi’l-cümle ehl-i İslâm, Hak ta’âlâ inâyetiyile şevket tutup, her ne tarafa ikdâm ederlerise küffâr önlerine durmaz oldu.*” (Öztürk, 2013b: 77)

“*Bu kâfirler gök demirile ellerinde mec tutup azılı tonuz gibi doğrulup gelicek önüne kimse durmak ihtimâli olmaz.*” (Öztürk, 2013b: 124)

Önüne düşmek: (+) 1. Önden yürümek, öne geçmek. 2. Bir işin yapılmasında, yürütülmesinde yol göstermek, kılavuzluk etmek (Çağbayır, 2017d: 4534).

“Çün leme ‘ât-ı tığ gözlerinden birkaç gün tolundı, İskender-i hâyin -ki mebde ‘-i tufüliyyetten perverde-i hâk-i dergâh iken fesâd-ı ma‘âdı ihtiyâr idüp, bir bölük kefere-i fecereye ser-hayl olmağ için, libâs-ı irtidâdı -ki erde-i kisvettür- boynına ridâ idinüp, devlet işiğinden kaçup aralarına girmiş idi; ‘Beğünüz oğlıyam’ diyü- ol şeytân-ı gavâyet iğvâsı ile eşrâr-ı vilâyet câ-be-câ yağı olup, ol bâgî önlerine düşüp, kal‘a-i İl-basan -ki hemser-i âsümândur- üzerine düşmek kasd itmişler.” (Tulum, 1977: 143)

“Fetih gâşiye-dârı olup önine düşdi, âfitâb-ı ‘âlem-tâb bigi devlet burcına seyrân kıldı.” (Uygur, 2007: 88)

“Ve bundan sonra emr eyler; varurlar ol temâşâlıkda defn olan şemse nâm sanemi çıkarurlar; dürlü dürlü fezâhât-ıla, İblisi‘lâ‘in önlerine düşer, getirürler bu deyrün içinde korlar, ma‘bûd idinürler, nice yıllar ana taparlar.” (Uygur, 2007: 112)

“Fetih bâdbânların açdılar, nusret yilinün önine düşdiler.” (Uygur, 2007: 136)

“Hâliyâ çün kim merhum Mahmûd Paşa ‘ya emr olıcak ki Gelibolı‘dan gemiler donadup Igrıboz üzerine gele; ol dahı tamâm âyîn üzre gemileri donatdı, deryâ yüzine revâne oldı; fetih bâdbânlarını açdılar, nusret yilinün önine düşdiler, Igrıboz üzerine geldiler.” (Uygur, 2007: 398)

“Haber şöyle istimâ‘ olundı kim server-i şâhân-ı ‘âlem Sultân Muhammed Han Gâzî-ce‘ale‘l-cennete mesvâhu-kapu halk-ıla zerrîn-ser ‘alemlerin kaldurup, alayların düzüp, safların bağlayup şîr-i ner bigi İslâm ‘askerinün önine düşüp geliyorur didiler.” (Uygur, 2007: 484)

“Lâ-cirem ol subuh server-i selâtîn-i ‘âlem Bâyezîd Han Gâzî -edâma‘llâhu saltanatuhu ilâ yevmi‘d-dîn- İslâm ‘askerinün-nassarahumu‘llâhu-âfitâb-ı ‘âlem-tâb bigi önine düşdi, gâzîler serveri olup yürüdi.” (Uygur, 2007: 580)

“Hâliyâ çün kim server-i şâhân-ı ‘âlem Bâyezîd Han Gâzî İslâm ‘askerinün önüne düşüp Akgermen kal’asının üzerine gelicek buyurdu ki, gemilerden topları çıkarup çeküp kal’anun üzeine getürelor, yir yir kuralor, kal’a’ı âfet daşları-la yıkalar, gedükler eyleyeler ve dahı yürüyüş ideler bi-‘avni ‘inâyeti’llâh, ola ki Hak Subhânehu ve Ta’âlâ fetih yolun irşâd eyleye.” (Uygur, 2007: 594)

“Hanun önüne düşüp Edrene’ye getürdiler.” (Öztürk, 2013a: 74)

“Paşalar önüne düşdüler.” (Öztürk, 2013a: 153)

“Vilkoğlu’nun Laz vilâyeti elinden gitdükdün sonra Yanko’nun önüne düşüp İzladi-dervendi’ne ne sûretile getürdüğün Unguruz leşkerini, anı beyan eder.” (Öztürk, 2013a: 173)

“Yanko bunların önüne düşdü.” (Öztürk, 2013a: 176)

“Önlerine düşüp gelen oldur.” (Öztürk, 2013a: 179)

“Ve ol vilâyetün a’yanlarından hayli kişiler geldiler, Gedük Ahmed’ün önüne düşdüler, Aleyye’nün hisarı üzerine vardılar.” (Öztürk, 2013a: 247)

“Gedik erinün önüne düşdiler, Alâiyye’nün hisarınun üzerine vardılar.” (Öztürk, 2013a: 247)

“Murad Han Gâzi’nün önüne düşüp doğru Edirne’ye getürdiler.” (Öztürk, 2014: 24)

“Kıral-ı mel’un dahi Yanko mel’una ağır leşker verüp pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, toplar, tüfenkler arabalar ile bilesince çekilüp Lazoğlu önüne düşüp, bu şevket bu heybetile leşkerler gelüp İzladi-derbendi’nde geldi dediler.” (Öztürk, 2014: 59)

“Ol seferde tedbirleri rast gelmeyüp, ol tedbir bozulup Anadolu leşkeri ile Hersekoğlu’nu Sofya’da koyup, Davud Paşa Üsküb yolundan gidüp, Rum-eli leşkeriyile Yahya Paşa öne düşüp varup Manastır’da cümle leşkerler buluşdular, doğru Yuvan vilâyetine huruc etdiler.” (Öztürk, 2014: 130)

“Hacı İlbeği, Gâzi Evrenüz’ile Murad Han’ın önüne düşüp Edirne’ye getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 83)

“Şehir halkı kemâl-i ikrâm ve ta’zim ü ihtiram birle önüne düşüp tahtına getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 212)

“Önlerine düşüp getiren oldur.” (Öztürk, 2013b: 275)

Önüne geçmek: (+) Önünde yer almak (Aksoy, 1988: 997).

Ya ‘kub Paşa dahi bu hâli görüp bilüp, bir gayrı yoldan dahi kâfirlerin önüne geçüp Kırbova nâm kal’anun ovasında konup bir yerde durdu.” (Öztürk, 2014: 136)

Önüne gelen: (+) Karşısına çıkan (Aksoy, 1988: 997).

“Ali Beğ dahi bu hâli görüp bilüp önüne gelen şehirlerini, köylerini ve kelisalarını yakup yıkup harâb edüp gâyetle doyum olup Bosna bucağından Zagorye derler ol taraftan gelüp çıktı.” (Öztürk, 2014: 144)

“Bu dahi kendinin has askerinin Rum dilâverleriyle sancağın çekip, Temür askerinin yarıp çıkıp, azm-ı Rum edip önüne gelen Tatar’dan bî-hadd ü bî-kıyâs leşker kırıp, gelip Tokat’a yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 155)

Önüne katmak: (+) Bir kişi veya hayvanı önden yürüterek kendisi arkadan gitmek (Çağbayır, 2017d: 4535).

“Şehabeddin Paşa dahi akıncıları dağıdup uç beğleri ve yeniçeri kalmış iken, girü Ungurus leşkeri ile Yanko mel’un, pelid, Yezid, Mezid Beğ’i gâfil bulduğu gibi bunu dahi gâfil bulup pür-yaraklu gömgök demür, âhen-pûş silâha gark olup, yayasını önüne katup atlası ardınca bu heybetlü leşker ile ale’l-gâfilin Hadım

Şehabeddin Paşa sancak beğlerinden Firuz Beğ, Ya 'kub, Hızır Balı veled-i Kaya 'dı." (Öztürk, 2014: 58)

"Derencil Ban-ı mel'un on bin yayayile ve yirmi bin atlusiyile cebelü cevşenlü, zırhlu, toplu, tüfeklü, zenberekli yayasın önüne katup gelüp, Derencil Ban bu fikri ederdı kim, Türklerin atları yorgun, kendüleri yorgun ve zebun." (Öztürk, 2014: 136)

Öz özüne sanmak: (-) Kendisi için düşünmek.

*"Ne kim gişi sanursa öz özine
Neyi lâyük görürse gündüzine"* (Uygur, 2007: 128)

Özünü yitirmek: (-) Kendini kaybetmek (Çağbayır, 2017d: 4577).

*"Yitirmiş özini sahrâda lâle
Düşürmişdi yine ilden piyâle"* (Uygur, 2007: 456)

Özür dilemek: (+) Özrünü belirterek yapılan bir yanlıştan, kusur veya eksiklikten dolayı durumun anlayışla karşılanarak bağışlanmasını istemek (Çağbayır, 2017d: 4588).

*"Güyâ kasdında mecburen deyü özrin diler
Ehl-i İslâm 'ın gelip düşdü atı ayağına"* (Öztürk, 2013b: 124)

"Hünkâr Rum-eli 'ne geçip müteveccih olıcak Karamanoğlu Alâaddin Beğ bir gece ale'l-gafle gelip Temürtaş Beğ'i tutup bağlayıp Konya 'ya iledip habsettiği gibi sultânü'l-İslâm Bayezid Han 'ın muzaffer ü mansur gazâdan dönüp sâlim ve gânim Bursa'ya geldiğin işidip ciğerinde âteş-i havf iltihâb edip tez Temürtaş Beğ'i habseten çıkarıp fâhir hil'atler verip gereği gibi istimâlet edip özürler dileyip, envâ '-ı hedâyâ vü tuhfeyle bir azîm elçi tertib edip hünkâra gönderip envâ '-ı tazarru'ât etdi." (Öztürk, 2013b: 133)

“Mektub yazıp, içinde Temür’e ve babasına du‘âlar edip, ihtiyât edip varımadiğına bî-had özürler dileyip, kazıyye nice olduğun beyân edip, elçiyle bile koşup gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 178)

Pây basmak: (Ayak basmak) Bir yere gitmek, girmek (Çağbayır, 2017a: 424).

“Yağı milkine çün kim basdılar pây
Dirildi ‘asker ü bağlandı alay” (Uygur, 2007: 228)

“Gelüp ne resme tahta basdugın pây
Ferahlar buldugın yogsul-ıla bay” (Uygur, 2007: 540)

“Basaldan saltanat tahtına ol pây
Kamu râhatdadur yohsul-ıla bây” (Uygur, 2007: 584)

Pâyine yüz urmak: (Ayağına yüz sürmek) 1. Hergangi bir sebeple gidip yalvarmak. 2. Emrinden çıkmayacağını bildirmek. 3. Saygıda aşırı gitmek (Çağbayır, 2017a: 422).

“Servi cü üstinde benzer râst kadd-i dilbere
Anun-ıçun yüz urup yaşlar döker pâyine mâ” (Uygur, 2007: 54)

Pençe urmak: (Pençe vurmak) Pençe ile vurmak, pençelemek (Çağbayır, 2017d: 4670).

“Gördi ki gendü pençe uracak hasım degül, elbette bu, meşhûr meseldür ki,
‘Ağır basıcak, yeyni kalkar.’ “ (Uygur, 2007: 88)

“Gördi ki gendü gibi çetük pençe uracak arslan degül.” (Uygur, 2007: 428)

“*Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü‘minân Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh’i ve Kara Boğdan ve İflak ve Rus vilâyetlerini velveleye koyup bunca gazâlar edüp, fî-sebîli’llâh Hak yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va‘de erişüp ecel yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi defterini dürüp, Allâhu ta‘âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi‘an Cemâziyelevvel’ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun meyyitini getirüp şehr-i Edrene‘de babası Mihal imâretinde defn etdiler, innâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci‘ün.*” (Öztürk, 2014: 147)

“*Sen henüz bir tıfl oğlansın; adını sultan koyup, eyle pençe urmak sana mülâyim değildir.*” (Öztürk, 2013b: 166)

“*Nicelere uruban anda pençe
Tutup halkına kılmışdı şikence*” (Öztürk, 2001: 125 / b. 1431)

“*Ana karşı kimesne turmazıdı
Kimesne ana pençe urmazıdı*” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2089)

“*Oyıdı ‘âlem içinde cihangîr
Ana pençe uramaz bebr u yâ şîr*” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2091)

“*Kime kim ol ururdu pençesini
Virür can görmeden işkencesini*” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2092)

“*Kimesne anunile pençe uramaz
Mukâbil düşmen olsa [hem] duramaz*” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2633)

“*İki arslan birbirine pençe
Uruban kıldı birbirin şikence*” (Öztürk, 2001: 225 / b. 2648)

Pend almak: (Nasihat tutmak) Kendisine verilen öğüde göre hareket etmek (Çağbayır, 2017d: 4302).

“Şular kim almadı pendi atadan
Olan oldur bu halk içinde ebter” (Öztürk, 2013a: 44)

Per açmak: (Kanat açmak) Uçmak (Çağbayır, 2017c: 2974).

“Hümâ bigi per açdı oldı perrân
Ki tâ âfâkı ide cümle seyrân” (Uygur, 2007: 140)

“Havâ üzre per açup iyle pervâz
Olasın bülbül-veş hoş-dil-âvâz” (Öztürk, 2001: 21 / b. 246)

Pervâz urmak: (-) Kanat çırpma, uçma, yükselmek (Çağbayır, 2017d: 4686).

“Karaman’un ol yüce taglarına ve ol muhâleke (...) bigi yalım yalım kayalar başına ve uçurumlar darısına karga dirnegi bigi tardagan oldılar pervâz urdılar ‘Osmânlu şâhinlerinin havfından kergez bigi kaya kaya seng-i hârâlar kovuklarına girdiler, başlarına kıyâmet kopdı, bu yana il vilâyet hep sultân-ı ‘âleme mutî’oldılar.” (Uygur, 2007: 90)

“Meger bir subh âşiyân-ı maşrıktan bir zerrîn-ser şâhîn pervâz urup zâg-ı şebi şikâr idüp minkârına aldı.” (Uygur, 2007: 198)

“Giy iy şeh-bâz-ı sahrâ-yı ma’ânî
Yine pervâz ur aç perr-i beyânî” (Uygur, 2007: 408)

“Velî küncüşk alayına bir bâz
Urursa bâl açup kasd-ıla pervâz” (Uygur, 2007: 410)

“Belâ ol zâga ki ola bâza dem-sâz
Vây ol turnaya şâhînle ura pervâz” (Uygur, 2007: 412)

“Fenâ sahrâsından bekâ gülzârına hümâ bigi bâl açup pervâz urdı, sa’âdet
magribinden devlet güneşi gurûb itdi.” (Uygur, 2007: 520)

“Gülzâr-ı saltanatda ruhun verdi solmasun
Her dem hümâ-yı bahtile pervâz ur iy emîr” (Öztürk, 2001: 199 / b. 2336)

Peşkeş çekmek: (-) Hediye sunmak.

“Eyü atlar ve latîf kılıçlar ve gayrı peşkeşler çekdi.” (Öztürk, 2013a: 36)

“Tekürü dahi mübâлага peşkeşler çekdi.” (Öztürk, 2013a: 72)

“Ve her gelen kişi getürdigini âdet üzerine peşkeşlerin çekdiler.” (Öztürk,
2013a: 79)

“Evrenez dahi geldi peşkeşin çekdi.” (Öztürk, 2013a: 80)

“Dirakula mübâлага peşkeşler çekdi.” (Öztürk, 2013a: 163)

“Dirakula hünkâra gelüp Eflak’a uğraduğı vakit mübâлага peşkeşler çekdi.”
(Öztürk, 2013a: 163)

“Kemal, Reis dahi Firengistan tuhfelerinden dürlü dürlü ramağanlarla ol
Fireng beğı oğlunu, Yusuf-ı sâni ile pâdişâha peşkeş çekdi.” (Öztürk, 2014: 147)

“Getürdi süd ü kaymak dahi biryan
Çeker peşkeş dahi bir nice hayvan” (Öztürk, 2001: 26 / b. 301)

“Çekerler şâha peşkeş bi-nihâyet
Kılurlar anda ol şâha ri ‘âyet” (Öztürk, 2001: 212 / b. 2490)

Piç olmak: (+) Bir işe yaramamak, boşa gitmek (Çağbayır, 2017d: 4707).

“*Hak bu fethi vermedi kimseye hiç
Çok hisar olmuş eğerçi girde piç*” (Öztürk, 2012: 48 / b. 615)

“*Bir âdem şâha karşı gelmedi hiç
Olur küffârun işi orada piç*” (Öztürk, 2001: 143 / b. 1647)

Pireyi gözünden ibreyi yordusundan urmak: (Pireyi gözünden vurmak)
Usta bir nişancı olmak (Çağbayır, 2017d: 4715).

“*Bedenler üzerinde olan tüfeng-endâz kâfirlerden bir tîr-endâzı ki, kasd eylese
tüfeng ü tîr ile pireyi gözünden, ibreyi yordusundan urmağa kâdirdiler.*” (Öztürk,
2013b: 285)

Pişkeş çekmek: (-) Hediye sunmak.

“*Pîr Ahmed dahı bu inâyetün şükri için ba'zı vilâyetini cenâb-ı pâdişâh işiğine
pişkeş çekti.*” (Tulum, 1977: 129)

“*Yeyü içe kona göçe geldiler, sultân-ı 'âlemün ordu-yı hümâyûnına yitişdiler;
envâ' pişkeşler çeküp âsitâne-i 'alem-penâha baş koyup, devletlü ve sa'âdetlü hâk-i
pâyine yüzler sürdiler.*” (Uygur, 2007: 298)

“*Envâ' pişkeşler çeküp devletlü elin öpdiler; devlet-i ebed-peyvendine du'âlar
itdiler.*” (Uygur, 2007: 312)

“*Envâ' pişkeşler çeküp devletlü ve sa'âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler.*”
(Uygur, 2007: 334)

“*Gelüp şâh-ı 'âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler, envâ' pişkeşler çeküp
sultân-ı 'âlemün işiginde baş koyup devletlü ve sa'âdetlü elin öpüp sultân-ı 'âleme
cân u dilden du'âlar itdiler.*” (Uygur, 2007: 344)

“Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, tâ kim begler ve subaşılar ve sâyir tîmâr erleri, her ne’ise kayıdların müheyyâ görüp cebe ve cevşenlerin geyüp yahşi atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, gelüp şâh-ı ‘alemün ordu-yı hümayûnına irişdiler, envâ’ pîşkeşler çeküp âsitân-ı ‘alem-penâhında baş koyup devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, eyyâm-ı devletine cân u dilden du’âlar itdiler ve’s-selâm.” (Uygur, 2007: 374)

“Sultân-ı ‘âleme envâ’ pîşkeşler çeküp devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler ve cân u dili-le du’âlar kıldılar.” (Uygur, 2007: 384)

“Orhan ol vilâyete azm edicek Klamastorye karındaşı Mihaliç’ile istikbâl edip, mübâlağa pîşkeş çekdiler ve tevâzu’ etdiler.” (Öztürk, 2013b: 71)

“Tekvuru Sultan Murad’a karşı varıp pîşkeşler çekdi.” (Öztürk, 2013b: 82)

“Eflakoğlu mübâlağâ pîşkeşler çekip, azîm ziyâfetler etdi.” (Öztürk, 2013b: 262)

Pusu koymak: (Pusu kurmak) Bir yere gizlenerek saldırmaya hazır durumda beklemek (Çağbayır, 2017d: 4773).

“Kâfirler dahi pusu kodular.” (Öztürk, 2013a: 10)

“Haber bildürdi kim: ‘Bel dükendiği yerde pusu kodular.’” (Öztürk, 2013a: 10)

“Kâfir dönüp hisarına kaçıcak avlayalar ve bir nice yerlerde dahi pusular kodular.” (Öztürk, 2013a: 69)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözükiüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz

kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta‘âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Sikender Paşa’ya haber olup beş altı bin erile hazır olup varup birkaç yerlerde pusu koyup varup kâfirile buluşup kaçır bigi olup, pusudan gâziler çıkup kâfirleri öyle kırdılar kim, bî-nihâyet sancakların ve gelen azukların alup bir nice kâfirleri diri ve başları ve sancaklarıyla dergâh-ı mu‘allâya gönderdi.” (Öztürk, 2014: 186)

“Bir nice yerde busu dahi kodular.” (Öztürk, 2013b: 78)

Pusu kurmak: (+) Bir yere gizlenerek saldırmaya hazır durumda beklemek (Çağbayır, 2017d: 4773).

“Meğer Avlonya sancağı beği Mustafa Paşa’ya haber olup, ol dahi hazır adamile, gelen kâfirleri cüst-cû kılup, bir iki yerde pusu kurup kâfirler dahi gemilerinden çıkup her tarafa dağılmış iken Mustafa Paşa kâfirlerün önün ardın alup kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 183)

Pusuda durmak: (Pusuda beklemek) Gizlenerek saldırıya hazır durumda olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1953).

“Han pusuda durmuşidi.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Sultan Bayezid Han tarafı busuda durmuşlaridi.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Cum’a gün sabah evvel bir bölük gâziler heman hücum edip Ungurus’un üzerine yürüyüp iki taraftan kâfirler ol bölüğü araya alınca, hünkâr busuda durmuşidi hemandem tekbir edip bir kezden küffârın üzerine yürüş etdiler.” (Öztürk, 2013b: 137)

Pusudan çıkmak: (+) 1. Kurulan pusudan kurtulmak. 2. Kuracağı pusudan vazgeçmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1953).

“*Bu idi ki, nâgâh Uzun Hasan askeri ile busudan çıkup, asker-i muzafferün serpindüsini tükürüp Mahmûd Pâşâ üzerine bıraktı.*” (Tulum, 1977: 161)

“*Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözükiüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta‘âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gittiler.*” (Öztürk, 2014: 167)

“*Bunlar gâfil olup bilmeyüp, âkıbet bunlar dahi bilüp kâfirlerün hîle etdiklerin duyup, bizüm gâzilerimiz dahi tedbir edüp pusudan çıkup kâfirlerün üzerine yürüdüler.*” (Öztürk, 2014: 172)

Pusuya durmak: (Pusuda beklemek) Gizlenerek saldırıya hazır durumda olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1953).

“*Orhan, Osman Gâzi'nin meyyitin gönderip, kendi busuya durmuşidi.*” (Öztürk, 2013b: 60)

Pusuya girmek: (Pusuya yatmak) Birini yakalamak veya öldürmek amacıyla bir yere gizlenmek (Çağbayır, 2017d: 4773).

“*Kaya altına busuya girüp, koğa busuya indüğü gibi sarmaşup zencîri kesdiler; zarûrî ol dahi inüp kal‘ayı teslim itti.*” (Tulum, 1977: 98)

“*Kâfir anun seğirdim ittüğün işidicek, akıncı yorgunına tama‘ idüp, derbendi ağzına gelüp busuya girmiş.*” (Tulum, 1977: 113)

“*Ve şol gün ki âb-ı Furât meşreb-i hauyül-i guzât olmalu oldı, ya'nî Furât kenârında konmalu olduğı gün, Uzun Hasan bu sunun yakaları eteklerinde, güzide askeri ile kendü busuya girmiş.*” (Tulum, 1977: 160)

“*Vardılar bir yerde pusuya girdiler.*” (Öztürk, 2013a: 265)

“*İki leşker birbiriyle âhenk edüp, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, âkıbet Uzun Hasan leşkeri bir hîle edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup Rum-ili leşkeri gerçek sanup, kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılup târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karsup, girü kâmet getirüp dönüp cenge başladılar.*” (Öztürk, 2014: 109)

“*Orhan, Osman Gâzi'nin meyyitin ileri gönderip, kendi busuya girmişidi.*” (Öztürk, 2013b: 60)

“*Birkaç günden sonra birez leşker dahi koyup, gider gibi olup busuya girdiler.*” (Öztürk, 2013b: 329)

“*Gelüp şâh orada girdi pusuya
Görürler bir papası geldi suya*” (Öztürk, 2001: 56 / b. 639)

“*Girürler kal'a altına pusuya
Hisârdan çıkdı âdem geldi suya*” (Öztürk, 2001: 57 / b. 646)

“*Şehinşâh dahi girmişdi pusuya
Görür kim kal'a kavmi çıkdı suya*” (Öztürk, 2001: 57 / b. 651)

“*Varurlar şehre girürler pusuya
Koyarlar suyu oda odi suya*” (Öztürk, 2001: 58 / b. 661)

Pusuya inmek: (Pusuya düşmek) Pusu kurmuş birinin saldırı alanına girerek yakalanmak, tuzağa düşmek (Çağbayır, 2017d: 4773).

“*Kaya altına busuya girüp, koğa busuya indüğü gibi sarmaşup zencîri kesdiler;
zarûrî ol dahi inüp kal'ayı teslîm itti.*” (Tulum, 1977: 98)

Rağbet göstermek: (+) Bir şeyi istekle karşılamak, iyi kabul etmek, beğenmek (Çağbayır, 2017d: 4794).

“Ehl-i İslâm’dan niçe mülûk ü selâtîn ol nev-arûs-ı mahrûs hutbetine rağbet göstermişler ve ühbet ü uded ve übbehet ü aded leşker tertîb ü techîz itmişler; hiç birinün eli zeyl-i hisânetine yitişmeyüp, hasret ile yaralu ve ciğerleri dağlu gitmişler.” (Tulum, 1977: 43)

“Siyyemâ kal’a-i azrâ hîç bir zamânda hutbet-i mülûk-ı selefe rağbet göstermemiş idi, ve mâliki bir hasma baş indürür mel’ûn değül idi; bu gurûr-ı gayret-i câhiliyyet iktizâsınca, niçe afârîti ve niçe kudurmuş iti, kendülerin ve atların ez-pây tâ-be-fark âhene gark idüp, garîmi kapuya getürmemek kasdına mukâbele vü mukâteleye gönderdi.” (Tulum, 1977: 50)

“Ol mısır-ı kadîmün ve ol kal’a-i vesî’ün tabakât-ı büyûtatın ve berzen ü esvâkın temâşâ idüp seyr iderek, Ayasofya nâm kelîsâyı -ki cennetten bir âyettür-

Beyt

Bihîşt ister isen eyâ sûfiyâ

Bihîşt-i berîndür Ayasofya

görmeğe rağbet gösterdi.” (Tulum, 1977: 63)

“Yayaya yazılmağa şöyle rağbet gösterdiler.” (Öztürk, 2013b: 67)

“Re’âyâ bu haberi işidicek pâdişâh hizmetinde olalım deyü yaya yazılmağa bir mertebe rağbet gösterdiler ki, demelü değil.” (Öztürk, 2013b: 67)

Râh bulmak: (Yol bulmak) 1. Çare bulmak. 2. Fırsat bulmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Ol sebebden buldu ol İslâm’a râh

Bildi var dîn-i Muhammed hem ilâh” (Öztürk, 2012: 10 / b. 95)

“Mîr Süleyman kaldı İsa’yı tebâh
Ana Mûsâ Beğ son ucu buldu râh” (Öztürk, 2012: 36 / b. 447)

“Gitdi ol, Sultan Mehemed oldu şâh
Mustafâ çıkdı bulmaz mülke râh” (Öztürk, 2012: 37 / b. 455)

“Karaman’a sefer kılduğı dem şâh
Varuban bulduğı dem ol ile râh” (Uygur, 2007: 94)

“Varıcak Iğrıboz üstine ol şâh
Ne resme bulduğı fethine râh” (Uygur, 2007: 388)

Râh göstermek: (Yol göstermek) Kurtuluşa yönlendirmek; kılavuzluk etmek
(Çağbayır, 2017e: 6423).

“Bu hâletde otururken şehinşâh
Ecel-agyârı gelüp gösterür râh” (Öztürk, 2001: 132 / b. 1517)

“Paşaya işbu devran gösterür râh
Hemân itdi oradan ‘azm-i dergâh” (Öztürk, 2001: 236 / b. 2791)

Râh iltmek/iletmek: (-) (EAT’de “yol iletmek”) Yönelmek, tevcih etmek
(Çağbayır, 2017e: 6423).

“Buyurdi ‘askerine cem’ ola şâh
Karaman iklimine ilteler râh” (Uygur, 2007: 84)

“Dir-isen nâle ile pençgâhı
Felekler farkına cân ilte râhı” (Uygur, 2007: 156)

“Ebed milkinün oldı pâdişâhı
Ki özge menzile iletdi râhı” (Uygur, 2007: 464)

“Kıyâmetde ne yüzle kopavuz âh
Ne yoldan Hazret’üne iltevüz râh” (Uygur, 2007: 560)

“Meger bir subuh şarkun pâdişâhı
Diledi garb iline ilte râhı” (Uygur, 2007: 588)

Râh kesmek: (Yol kesmek) Birinin geçmesine engel olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Kanı nergeslerün altın külâhı
Keserlerdi encüm-i gerdûne râhı” (Uygur, 2007: 246)

Râh tutmak: (Yolunu tutmak) 1. Bulunduğu yerden ayrılarak oraya doğru gitmeye başlamak. 2. Yaşayış ve davranışını kendine özgü bir düzende sürdürmek (Çağbayır, 2017e: 6424).

“Hayli leşker verdi ana pâdişâh
İki oğlun aldı gitdi tutdu râh” (Öztürk, 2012: 14 / b. 152)

“Geldi Sultan-öyüğü’ne çünkü şâh
Aldı destûr iki kardaş tutdu râh” (Öztürk, 2012: 16 / b. 179)

“Muhkem eyledi Semendire’yi şâh
Gitdi İstanbul’a andan tutdu râh” (Öztürk, 2012: 48 / b. 608)

“Tulû’ eyledi gün bigi seher-gâh
Gazâ ‘azmine sıdk-ıla dutup râh” (Uygur, 2007: 360)

“Şular kim dutdılar ‘uşşâk râhun
Bilürler sun’ına bakup İlahın” (Uygur, 2007: 536)

“Kili’nün kal’asın feth idi çün şâh
Dönüp Akgermen üzre dutdı pes râh” (Uygur, 2007: 590)

“Görür bunları bu yirden degül şâh
‘Aceb kandan bular dutup gelür râh” (Öztürk, 2001: 27 / b. 305)

“Buları ol aradan söyledi şâh
Didi nirden gelürsiz dutuban râh” (Öztürk, 2001: 27 / b. 309)

“Aslından hismumuzsın iy şehinşâh
Anunçün hizmetüne dutduk uş râh” (Öztürk, 2001: 28 / b. 322)

“Oradan girü leşker dirüben şâh
Yanınca bile Er-tugrul tutup râh” (Öztürk, 2001: 29 / b. 333)

“Burada bekledi bârî o şâhî
Geçüben dutdılar küffâra râhî” (Öztürk, 2001: 53 / b. 606)

“Kalanın yanına cem‘ iyleyüp şâh
Karanu gice dutdı düşmene râh” (Öztürk, 2001: 55 / b. 625)

“Kıur feth bu yiri [dahı] şehinşâh
Heman dutar Gelibolı’ya ol râh” (Öztürk, 2001: 58 / b. 660)

“Yidi yüz ellisinde bilün ol şâh
Fenâdan dutdı bekâ mülkine râh” (Öztürk, 2001: 62 / b. 710)

“Ki bir gün leşkerin dirüp şehinşâh
Diler Engüri üstine tuta râh” (Öztürk, 2001: 63 / b. 723)

“Yüridi üstine anun şehinşâh
Göz açdurmadı dutdı üstine râh” (Öztürk, 2001: 66 / b. 761)

“Turur bu fikrile bir gün şehinşâh
Diler kim duta küffâr üstine râh” (Öztürk, 2001: 69 / b. 786)

“İşitdi iş bu işi çün şehinşâh
Diler küffâra duta Edrene 'ye râh” (Öztürk, 2001: 69 / b. 793)

“Sıdı kâfiri anda çün şehinşâh
Gelüp geçdi dutuben tahta [ol] râh” (Öztürk, 2001: 70 / b. 800)

“Ki bir gün otururiken şehinşâh
Diledi düşmân üstine duta râh” (Öztürk, 2001: 70 / b. 803)

“Sığınup Bâri 'ye ol aradan şâh
Tutar Sarhan Karasi iline râh” (Öztürk, 2001: 71 / b. 806)

“Alup buradan altunı o gümrâh
Hemandem dutdı bu şehden yana râh” (Öztürk, 2001: 85 / b. 972)

“Bu sözile tutar şeyh oradan râh
Görür geldi heman karşıladı şâh” (Öztürk, 2001: 86 / b. 987)

“Çü dutdı bunda elçisin bilün şâh
Diler duta Temür 'ün üstine râh” (Öztürk, 2001: 92 / b. 1056)

“İşitdi bu peyâmı çün şehinşâh
Ki düşman dutdı girü üstine râh” (Öztürk, 2001: 93 / b. 1070)

“Yapar câmi ' imâret anda ol şâh
Heman tutar oradan Bursa 'ya râh” (Öztürk, 2001: 95 / b. 1091)

“İşitdi bu peyâmı çün şehinşâh
Temür-leng dutdı bunun üstine râh” (Öztürk, 2001: 98 / b. 1127)

“Tatar’a Germiyan’a hem dahı şâh
Ki on bin er virün gelsün dutup râh” (Öztürk, 2001: 100 / b. 1144)

“Görüp bu leşkeri anda şehinşâh
Heman dutdı Temür-leng üstine râh” (Öztürk, 2001: 100 / b. 1147)

“Çü şâh [uş] bu haberden oldı âgâh
Gelüben dutdı düşman üstine râh” (Öztürk, 2001: 100 / b. 1153)

“Bu hâlâtı görüp anda şehinşâh
Hemandem dutdı düşman üstine râh” (Öztürk, 2001: 102 / b. 1168)

“ ‘Adûdan saklaya mülkini ol şâh
Göz açdurmaya duta düşmene râh” (Öztürk, 2001: 106 / b. 1218)

“Sekiz yüz hem dahı beşinde ol şâh
Fenâdan dutdı bekâ mülkine râh” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1307)

“Muzaffer oldı düşman üstine şâh
Tutuban tahtına andan tutar râh” (Öztürk, 2001: 120 / b. 1372)

“Direr her leşkerini oradan şâh
Tutar Rûm-ili’ne ol aradan râh” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1383)

“O bir gün yine fırsat buldı ol şâh
Girür Bursa’ya oradan tutar râh” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1392)

“Geçüp İstanbul’un öninde ol şâh
Heman kardaşı üstine tuta râh” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1398)

“İşitdi kardaşı geçdügin ol şâh
Bunun kasdına tutdugına râh” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1399)

“Bayezîd Paşa’ya emr iyledi şâh
Hemandem [tuta] anun üstine râh” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1451)

“Orada sulh idüben döndi ol şâh
Simur Ilgaz’ı idüp şeh tutar râh” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1500)

“İki yüz binden artuk var sipâhı
Hemandem dutdı küffâr üzre râhı” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1617)

“Hemandem leşkerini cem’ idüp şâh
Tutar Ungurus’un iklimine râh” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1619)

“Alur dört pâre anda kal’asın şâh
Tutar andan Zibin’ün üstine râh” (Öztürk, 2001: 142 / b. 1639)

“İşitdi bu peyâmı çün şehinşâh
Ki küffâr üstine tutdı büyük râh” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1679)

“Münâcâtın tamâm itdi şehinşâh
Tutar küffâr şâhun üstine râh” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1712)

“Ki bildüm bilmedüm dime bil iy şâh
Girü uş dutdı küffâr üstüne râh” (Öztürk, 2001: 151 / b. 1738)

“Bu fikrile turur anda şehinşâh
Gözedür düşmanı nerden tutar râh” (Öztürk, 2001: 151 / b. 1743)

“O şimdi dutdı Üsküp üstine râh
Ki bildüm bilmedüm dime bil iy şâh” (Öztürk, 2001: 154 / b. 1781)

“Tamâm üç yüz bin eri cem‘ ider şâh
Tutar oradan İstanbul’a [hem] râh” (Öztürk, 2001: 165 / b. 1922)

“Görür subh oldı bindi ol şehinşâh
Bile leşker tutuban kal‘aya râh” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1934)

“Bu emri kullarına söyleyüp şâh
Hemandem dutdı kal‘a üstine râh” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1940)

“Bu fikrile turur anda şehinşâh
Tutar Lâz’un iline buradan râh” (Öztürk, 2001: 172 / b. 2002)

“Yürüyüp ‘azm-i Bogdan iyledi şâh
Göz açdurmaz anun özün tutar râh” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2068)

“Sinup Boğdan’ı gelürken şehinşâh
Tutar ol kal‘aların üstine râh” (Öztürk, 2001: 178 / b. 2078)

“İdüp bu işi küffâra şehinşâh
Tutar andan heman tahtına râh” (Öztürk, 2001: 178 / b. 2081)

“Cihânun halkını cem‘ iyleyüp şâh
Hemandem düşman üstine [tutar] râh” (Öztürk, 2001: 183 / b. 2134)

“Bu sözi deyüben anda şehinşâh
Hemandem dutdı düşmân üstine râh” (Öztürk, 2001: 183 / b. 2139)

“Tutuban Şeh Muhammed üstine râh
Buluşdı bir depede ol iki şâh” (Öztürk, 2001: 184 / b. 2145)

“Girü bir gün turuban ol şehinşâh
Tutar İskenderiye üstine râh” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2173)

“Rebî‘ü’l-evvelün ayında ol şâh
Fenâdan dutdı bekâ mülkine râh” (Öztürk, 2001: 188 / b. 2202)

“İki yüz bin çeri cem‘ iyleyüp şâh
Hemandem dutdı Boğdan üstine râh” (Öztürk, 2001: 190 / b. 2227)

“Geçüp el-kıssa sudan ol şehinşâh
Heman Boğdan’un üstine tutar râh” (Öztürk, 2001: 191 / b. 2231)

“Zebûn iylemişken ol ili şâh
Komazlar şâhı Boğdan’a tutar râh” (Öztürk, 2001: 193 / b. 2263)

“Ana yüz bin çeri koşdı şehinşâh
Turuban Boğdan üstine tutar râh” (Öztürk, 2001: 233 / b. 2742)

“Şu kim kaplar dört yanun sipâhı
Tutar ol yanadan bu yana râhı” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2771)

“Yedi demür kapuyı bozup ol mâh
İder küffârile ceng tutuban râh” (Öztürk, 2001: 245 / b. 2894)

“Otuz bin kâfir ol arada nâgâh
Heman tutar paşanun üstine râh” (Öztürk, 2001: 245 / b. 2899)

Râh urmak: (Yol vurma) Yol kesmek; birinin geçmesine engel olmak (Çağbayır, 2017e: 6424).

“Benüm yokdur bu işde hiç günâhum
Ol urdı geldi çün ansuzda; râhum” (Uygur, 2007: 424)

Râh vermek: (Yol vermek) İzin vermek (Çağbayır, 2017e: 6424).

“Çok çeriyle geldi nice pâdişâh
Hak ta ‘âlâ vermedi bu fethe râh” (Öztürk, 2012: 44 / b. 555)

Rahatlık vermemek: (Rahat vermemek) Huzur vermemek, rahatını bozucu davranışlarda bulunmak (Çağbayır, 2017d: 4796).

“Bir nice yıl hisara rahatlık vermediler.” (Öztürk, 2013a: 34)

“El-hâsıl-ı kelâm, İznik’e rahatlık vermez oldular.” (Öztürk, 2013a: 40)

“Tâ sabah olunca etrafun kâfirlerine rahatlık vermeyüp incidürleridi.” (Öztürk, 2013a: 73)

“Geceler ve gündüzler kâfirlere rahatlıklar vermediler.” (Öztürk, 2013a: 263)

“İznik’e rahatlık vermez oldular.” (Öztürk, 2013b: 55)

Râhında baş koymak: (Yoluna baş koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Ki başdan ayaga pûlâd içinde
Komişlar baş u cânı râh-ı dinde” (Uygur, 2007: 358)

“Çalışur idi her yıl ol gazâda
Komişdı başını râh-ı Hudâ’da” (Uygur, 2007: 376)

Râhında can koymak: (Yoluna can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Kılıcı birle alurdu memleketler
Komişdı râh-ı dînde cân-ıla ser” (Uygur, 2007: 310)

“Ki başdan ayaga pûlâd içinde
Komişlar baş u cânı râh-ı dinde” (Uygur, 2007: 358)

Rahmet-i Hakk’a vâsil olmak: (Hakk’ın rahmetine kavuşmak) Ölmek (Çağbayır, 2017b: 2326).

“Çünkü Sultan Mehmed rahmet-i Hakk’a vâsil oldu, iki oğlu kaldı.” (Öztürk, 2013b: 337)

“Bir kem bahâneyle şehîd olup, rahmet-i Hakk’a vâsil oldu.” (Öztürk, 2013b: 351)

Rakam koymak: (-) (EAT’de “rakam dökmek”) Hesap etmek, hesaplamak (Çağbayır, 2017d: 4800).

“ ‘Utârid defter açmış kor rakamlar
İrişmez bu deme dir hiç demler” (Uygur, 2007: 132)

Raks urmak: (-) Oynamak, sıçramak (Çağbayır, 2017d: 4802).

“Zer-fişân oldukça nerges bâg içinde mest olur
Raks urdukça çemende bâd-ı subh-ı misk-sâ” (Uygur, 2007: 62)

“Komişdı mâh öninde kurs eflak
Dönerdi raks uruban cüst ü çâlâk” (Uygur, 2007: 130)

“Olup sâkî meh, ortada yürürdi
Felek girmiş semâ’a raks ururdi” (Uygur, 2007: 132)

Râsîh urunmak: (Rastık çekmek) Kaşlarını rastık ile boyamak (Çağbayır, 2017d: 4807).

“Şakâyık ve nu'mân al câmeler geyüp gözlerine kühüller ve kaşlarına râsîhlar urunup gendülere zînet virmişler idi.” (Uygur, 2007: 258)

Rast gelmek: (+) 1. İsabet etmek, hedefini bulmak. 2. Tesadüf etmek, rastlamak (Çağbayır, 2017d: 4807).

“Ne fikr itdise cümle râst geldi

Basıldı müdde 'i il kamu güldi” (Gültaş, 1996: 271 / b. 1871)

“Her ne yire İslâm 'askerin çeküp varıcak her işleri râst gelsün.” (Uygur, 2007: 230)

“Âhir, takdir-i Rabbânî ol tedbiri girü râst gelmedi, andan rec'at itdi girü tahtına geldi; ol yıl dahi tekâ'üd itdi.” (Uygur, 2007: 442)

“Ve dahi ol yıl kuyruklu yıldız doğup, ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ Arnavud vilâyetinde Buzurşek üzere akın [ve] gazâ[ya] niyyet edüp, ol gazâ rast gelmeyüp Ali Beğ'e ve leşkere şikest vâkı' olup, Müslümanlara bunun bigi hades vâkı' olup, Hakk'un kudretidür netmek gerek, iş anun kudret anun.” (Öztürk, 2014: 55)

“Ol akın rast gelmeyüp gâziler sovuksan elleri ayakları üşüyüp, çok kişinün eli ve ayağı düşdü.” (Öztürk, 2014: 56)

“Kâfir gelüp hücum edüp, âkıbet Mezid Beğ sınıp, sonra Mezid Beğ merhum anda şehid olup, şühedâ mertebesin bulup tovcalardan dahi hayli adam helâk olup, ol akın rast gelmeyüp leşkerimize şikest vâkı' oldu.” (Öztürk, 2014: 58)

“Murâdı anun eyleydi rast gelmedi.” (Öztürk, 2014: 63)

“Bu beğler ittifâk edüp, İflak leşkerini karşılayup gâfilîn gece ile ardın alup basup bir nice bin akıncıyla Eflak çerisini kırup, helâk edüp, bir nice kâfirlerini cebelü cevşenlü, zırhlu demürlü, Sultan Murad Han hazretlerine gönderüp evvel bu

gazâ rast gelüp, Hak ta'âlânun inâyeti ve Hazret-i Resûlu'llah salla'llâhu aleyhi ve sellemün mu'cizâtı ve gayb-erenlerün himmeti berekâtında bu gazâ feth olup, Sultan Murad Han bu gazâyı işidüp şâd olup, Hak ta'âlâya sığınup, leşkerler hazır olup Sofya'dan göçüp Kosova'ya gelüp, kâfir Yanko'nun ardından erişüp Kosova'da buluşup Yanko la'in dahi doğru Kosova'ya çıkup çerisini cem' edüp her tâyifeden gelmişidi, getürmüş idi.” (Öztürk, 2014: 66)

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel'un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunun edüp, ya'ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kiralı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Ve girü Sultan Mehmed Han Kostantin'de karar edüp, sarayınun çevre yanına dâyiresine havlı ve germe çekdürüp, Rum-ili beğlerbeğisi Süleyman Paşa'yı Mora tarafına, vilâyetine gönderüp Eynebahtı hisarı üzerine varup cenk edüp âhir feth olunmayup, ol sefer rast gelmeyüp, gelüp azl olunup, anun yerine Davud Paşa Rum-ili'ne beğlerbeği oldu.” (Öztürk, 2014: 114)

“Ve girü Mihaloğlu Ali Beğ İflak ilinden Ungurus vilâyetine akın edüp rast gelmeyüp gidi.” (Öztürk, 2014: 114)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ebbeda'l-lâhu ta'âlâ devletehû ve sa'âdetehû Kostantin'de karar edüp, Mihaloğlu Ali Beğ ve karındaşı İskender Beğ ve Malkoçoğlu Balı Beğ İflak leşkeriyle akıncıyla girü Kara Boğdan'a akın verüp, niyyet-i gazâ deyüp, iki üç def'a yürüş edüp, Allâh tebâreke ve ta'âlâ hazretlerinin lutf u kere-i inâyetinde ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa'nun salla'llâhu aleyhi ve sellem mu'cizât-ı bâhirâtı berekâtında rast gelüp, gâyet ile doyum olup gelüp bunca esirlerle mal-ı ganâyimle geldiler.” (Öztürk, 2014: 121)

“Ol seferde tedbirleri rast gelmeyüp, ol tedbir bozulup Anadolu leşkeri ile Hersekoğlu'nu Sofya'da koyup, Davud Paşa Üsküb yolundan gidüp, Rum-eli leşkeriyle Yahya Paşa öne düşüp varup Manastır'da cümle leşkerler buluşdular, doğru Yuvan vilâyetine huruc etdiler.” (Öztürk, 2014: 130)

“*Ol gazâ rast gelmedi, gelüp gitdiler.*” (Öztürk, 2014: 134)

“*Def‘a Ali Beğ girü Ungurus‘a geçüp girü rast gelmedi.*” (Öztürk, 2014: 134)

“*Aceb değıldür kim, bu i‘tikâdla gazâ edenün işi rast gelür.*” (Öztürk, 2014: 139)

“*Ne kadar kim gazâya niyyet etdiler hiç rast gelmedi, şikest vâkı‘ oldu.*” (Öztürk, 2014: 161)

“*‘Emrünle gazâya geldük hiç işimiz rast gelmedi, hikmet nedür?’ dedi.*” (Öztürk, 2014: 161)

“*İmdi ey azizler! Bir leşkerün içinde bunca fesad, bunca zinâ ola, ol gazâ rast gelmez.*” (Öztürk, 2014: 161)

“*Ol tedbirleri rast gelmemiş.*” (Öztürk, 2014: 166)

“*Zîrâ, bu kayıklar kiçireklerdür, kiçirek gemilere top kâr etmezmiş, rast gelmez imiş, aşuru gidermiş.*” (Öztürk, 2014: 172)

“*Hiç râst gelir mi?*” (Öztürk, 2013b: 200)

“*Kırala varıp ‘bu kerre işimiz râst gelmedi’ derdi.*” (Öztürk, 2013b: 272)

“*Yirmi beş kulaç mikdârı inicek, bir kâfirî hamama râst geldiler.*” (Öztürk, 2013b: 283)

Rast getirmek: (+) Başarılı kılmak, işlerini birbirine uygun getirmek (Çağbayır, 2017d: 4807).

“*Hemîşe İslâm pâdişâhları dîn yolında çalışup gazâlar itdükçe Hak Subhânahu ve Ta‘âlâ, işlerini râst getürsün, ne yire ‘azm idüp varursa, feth u nusret, hem-râhları olsun.*” (Uygur, 2007: 406)

“*Hemîşe dîn pâdişâhlarınun işini Allâh Ta’âlâ râst getürsin.*” (Uygur, 2007: 448)

“*Allah avn-i inâyet idüp rast getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 289)

“*Ve girü bu yıl bir gazâ: Evrenos Beğ oğlu Ahmed Beğ derler, Arnavud’da Akçahisar’ı egirdürken garib yiğitlerle bekleriken, nâgâh deniz yüzünden girü on binden ziyâde kâfir gelüp, bunların üzerine yürüyüp, bunlar dahi hazır olup iki leşker birbiriyle buluşup azîm cenk olup, yaya kâfir bunları ovaya çeküp, Allâhu ta’âlâ hazreti kerem [ü] lutfundan rast getürüp, Hazret-i Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizât-ı bâhirat, zâhirât-ı berekâtında kâfirlere şikest vâkı’ olup, gâziler kâfirleri, Fireng-i mel’unları eyle kırdılar kim, bî-had ve bî-kıyas, ve bir nice kâfirler Firenglerden diriyle bir nice başlarla dövllet eşiğine gönderdiler.*” (Öztürk, 2014: 114)

“*Allâhu ta’âlâ rast getürürse düşmenile buluşduk hoş; ve ger düşmen dahi yogisa Allâhu ta’âlâ hazretü verürse mal-ı ganâyimile ve esire ganî olasız deyüp, yiğit yenil cümle leşker bir uğurdan Allah Allah gülbang edüp tekbir getürüp Allâhu ta’âlâ rast getürürse biz dahi niyyet-i gazâ deyüp niyyet etdük, i’tikâdla gazâyâ niyyet edüp maldur, tavar[dur] gerekmez Hak yoluna durmuşuz deyüp Allâhu ekber ünüyle âlemi doldurdular.*” (Öztürk, 2014: 155)

“*Ol mavunayı karşudan gelürken tekbir getürüp Allahu ta’âlâyâ sığınup mu’cizât-ı Muhammed salla’llâhu aleyhi ve sellem deyüp, iki gemi birbirine karşı geleceği vakit Kemal, Reis bir fendile, lu’bile, hîleyle gemisini dönderüp gelen mavunanun üzerine yürüyüp bir top atup Allahu ta’âlâ hazreti rast getürüp, ol mavunayı urup, âdemisiyle denize gark oldu.*” (Öztürk, 2014: 166)

“*Hak ta’âlâ râst getirip, habsden kurtulup, kaçıp Sultan Mehmed’e geldiler.*” (Öztürk, 2013b: 326)

“*Allah râst getirip, gâzilerin bir nicesi kâfirin bu fi’linden haberdar olup, sâkit oldular.*” (Öztürk, 2013b: 347)

Râz beklemek: (-) Sırrını kimseye vermemek, açıklamamak.

“Burada virdi baş şeyh virmedi râz
Ki râzın bekleyen dünyâda şehbâz” (Öztürk, 2001: 89 / b. 1026)

Râzını açmak: (Sırrını açmak) Gizli kalması gereken bilgilerini söylemek (Çağbayır, 2017d: 5121).

“Açardı râzını gülzâra bülbül
İderdi nâle vü feryâd ü gulgul” (Öztürk, 2001: 18 / b. 209)

“Açup şâhun öninde işbu râzı
İdüp şâha du ‘â bile niyâzi” (Öztürk, 2001: 216 / b. 2539)

“Güle râzını bülbüller açardı
Gül evrâkın gülistâna saçardı” (Öztürk, 2001: 218 / b. 2572)

Reha bulmak: (-) Kurtulmak.

“Kopdu ilinde anun bir ejdehâ
Kimse bulmazidi cenginden rehâ” (Öztürk, 2012: 13 / b. 144)

“Kemînlere toplardan nice ejdehâyı heft-serler kodular ki, nefesinden taş,
ağaç, rehâ bulmazidi.” (Öztürk, 2013b: 284)

Rehin almak: (+) Karşı tarafı, bazı isteklerin yerine getirilmesinde zorlamak için karşı taraftan birini alıkoymak (Çağbayır, 2017d: 4820).

“Bunun eyyamından melik-i serf ve Alaman Görge nâm kâfir ki, despot demekile mülakkabdır verâ-i Kostantiniyye’den yüz kırk bin harbî-i müsellâh kâfir fârislerin cem’ edip, yayanın hod kıyâsın ancak Allah bilir, bu suretle huruc edip

bilâd-ı Rûmiyye'ye dâhil olup tamâmet Rum-eli'ne müstevlî olup nehb ü gâret edip gelip Kostantiniyye tekvurunu çıkarıp kendiye mutî' kılıp, oğlunu ve kardaşını ve ekâribinden kırk kişiyile rehn alıp, elli kantar altun ve elli kantar gümüş ve bî-kıyâs libas-ı atlas alıp, İstanbul'da olan gemileri gasb edip Kalıyabolı Boğazı'na iletdirip denizi geçip, Kılıç Arslan memleketine dâhil olup ucda olan Türkmanlarile kâtâl-i azîm edip otuz üç günde bunları sürerek Konya'ya yakın yetdi.” (Öztürk, 2013b: 15)

“Despot, Konya üzerinde beş gün oturup, Kılıç Arslan aman dileyip despot dahi aman verip, Müslümanlar arasında bir kâ'ide koyup, ekâbir ve a'yân-ı saltanatdan yirmi kişi rehn alıp Tarsus yolundan Beytü'l-Mukaddes'e hac etmeğe gidip, bilâd-ı ermen'den öte Misisi'ye dâhil olup nehr-i Ceyhan kenarına konup etmek yiyip, bir sâ'at yatıp uyuyup andan uyanıp, gönlü sovak suya girmek isteyip heman ki suya girdi.” (Öztürk, 2013b: 16)

Rehin koymak: (+) Rehin olarak vermek (Çağbayır, 2017d: 4820).

*“Anuniçün rehn koyup on hisâr
Getürür İzvornik'i ede târmâr” (Öztürk, 2012: 59 / b. 772)*

“Anları İstanbul'da rehin kodu kim hiç yağılık etmeye” (Öztürk, 2013a: 109)

“Anları Emir Süleyman Kostantin tekürüne rehn kodu.” (Öztürk, 2014: 41)

“Emir Süleyman kız kardaşı Fâtıma Hatun'ile kiçi kardaşı Kâsım'ı İstanbul'a rehn kodu.” (Öztürk, 2013b: 154)

Renc çekmek: (Sıkıntı çekmek) Zorluk çekmek, zorluk içinde yaşamak (Çağbayır, 2017d: 5108).

*“Bî-hadd İslâm anda aldı mâl ü genc
Kaldı hasma çekdüğü bî-hûde renc” (Öztürk, 2012: 44 / b. 552)*

“Ben bunun nazmında çekdüm dürlü renc
Hâsıl etdüm sizüniçün gizlü genc” (Öztürk, 2012: 63 / b. 837)

Renc ü ta’ab çekmek: (Zahmet çekmek) Güçlkle karşılaşmak (Çağbayır, 2017e: 6505).

“İznigi dahi çeküp renc ü ta’ab
Aldı, çün fethini eyledi taleb” (Atsız, 2013: 142 / b. 79)

Renc yemek: (-) Sıkıntı çekmek, acıya katlanmak (Çağbayır, 2017d: 4820).

“Kara ağı, katı renc yidi.” (Öztürk, 2013a: 116)

Reva görmek: (+) 1. Aslında iyi olmayan bir şeyi, bir davranışı uygun görmek. 2. Bir davranış veya bir olayı bir kimse için uygun görmek (Çağbayır, 2017d: 4834).

“Şehlerini ‘âlemün sen şâha nisbet itmegi
Hiç bir vech-ile ‘akl-ı nüktedân görmez revâ” (Uygur, 2007: 60)

“Hele ben revâ görmez ki devletlü pâdişâh yıprak ‘askeri-le bunda gele revâ mı?” (Uygur, 2007: 460)

“Revâ gördüler ve Bayezid Han’ı kendü re’yine komadılar.” (Öztürk, 2013a: 103)

“Sultan Bayezid’i atası yerine revâ görüp pâdişâh eylediler.” (Öztürk, 2014: 29)

“Sen dahi revâ görür müsün?” (Öztürk, 2013b: 40)

“Andan eyitdi: Kızımızı, oğlu Bayezid’e sultanım eğer revâ görürse karavaşlığa alıversin.” (Öztürk, 2013b: 87)

“Hünkâr şâd olup Karatonlu’dan göçüp derbendi geçip Kiçi Mora Irmağı’na varıp anı geçip konmağı revâ gördüler.” (Öztürk, 2013b: 115)

“Laz eyitdi: ‘Bu gece Türk’e dün baskını kılmağı revâ görür müsüz?’ ” (Öztürk, 2013b: 120)

“Ne kadar kız, gelin varise ayağına babuç giydirip, geceyle uğrun kapıdan Mudurnu’ya göndermeyi revâ gördüler.” (Öztürk, 2013b: 267)

Rıza göstermek: (+) Razi olmak, uygun bulmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 1979).

“Dahu ‘teza ‘ul-harbü evzârehâ’ cânların rehâ itmek için yarakların bıraktılar; bir firkası kal’anun menî’ kullelerine tahassun ittiler, emân sûreti ile çıkmak kasdına; ve bir firkası,

Mısrâ‘

Çünkü ömrüm hâsılı gitti hayâtı neylerem

diyüp mergini ihtiyâr itti; merkebinî gâzilere karşı sürüp, tu‘me-i süyûf-ı lüyûs oldular; ve bir firkası kazâya rızâ gösterüp, esîr-i bend-i belâ olmağa boyun tuttu.” (Tulum, 1977: 58)

Rıza vermek: (+) Uygun görmek, onaylamak (Çağbayır, 2017d: 4840).

“Ana gerçi vermedi sultan rızâ
Pes Alâeddin’e erişdi kazâ” (Öztürk, 2012: 31 / b. 374)

“Ol bürkeleri yapturmağa rızâ vermediler.” (Öztürk, 2013a: 208)

“Mal Hatun, ‘biz kandan, sizin gibi âli-cenâb kandan; aramızda kifâet yok’ deyü rızâ vermemiş.” (Öztürk, 2013b: 35)

Rif'at bulmak: (-) Yücelmek, yükselmek.

“*Varduginca mu'aveneti birle din İslâm rif'at bulup, şer'-i şerîf-i nebevî kuvvet duta.*” (Uygur, 2007: 80)

“*Dîn İslâm'ı rif'at bulup kuvvet duta.*” (Uygur, 2007: 152)

“*Yine dîn-i Habîb-i Rabbi'l-âle-mîn rif'at buldı.*” (Uygur, 2007: 192)

“*Tâ ki dîn-i İslâm rif'at bula vü kuvvet duta didi.*” (Uygur, 2007: 226)

“*Niceler şeh katında bula rif'at
Niceler çeke husrânile hasret*” (Öztürk, 2001: 103 / b. 1183)

Rûy-ı rahat görmemek: (Rahat yüzü görmemek) Yaşamı boyunca yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşamak, hiç rahat etmemek (Çağbayır, 2017d: 4796).

“*Çekerdi at u er gâyetde zahmet
Kimesne görmez-idi rûy-ı rahat*” (Uygur, 2007: 592)

Rüşvet almak: (+) Bir işte yasa dışı bir kolaylık sağlaması için verilen parayı veya malı kabul etmek (Çağbayır, 2017d: 4865).

“*Alup rişvet emerlermiş harâmı
Bu-y-ımuş işleri ol dem müdâmî*” (Uygur, 2007: 439)

“*Andan hünkâra kadılar rişvet alır deyü şikâyet etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 141)

“*Kadılar rişvet almağa bünyâd etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 141)

“*Kadılar dahi azup, ilimleriyle amel etmeyip, rişvet almağa başladılar.*” (Öztürk, 2013b: 141)

“Hünkâr, tez Ali Paşa'yı okuyup getirip istifsar edip eyitdi: 'Ali, bu kadılar hod okumuşlardır, niçin okudukların tutmazlar, rişvet alırlar?'” (Öztürk, 2013b: 142)

“Mısırlı dahi evvelki asıl beği oğlanlarını tez tez azl edip, birin ezl edip birine verip, dâyim rişvetin aldı, verdi.” (Öztürk, 2013b: 346)

Rüşvet vermek: (+) Bir görevliye, yapmakta olduğu işte yasa dışı kolaylık sağlaması için para veya mal vermek (Çağbayır, 2017d: 4865).

“Ol vakit adamlarun çoğı kadıya rüşvet verdi kim: 'Beni yayaya yazdurun' dedi.” (Öztürk, 2013a: 56)

“Çoklar kadıya rişvetler verdiler, beni yazdır deyü.” (Öztürk, 2013b: 67)

“Pes yaya yazılmağa başlayıcak, çok kişiler kadıya rişvet verip, yalvardılar.” (Öztürk, 2013b: 67)

“Hattâ 'beni yaz' deyü, nice rişvetler verirlerdi.” (Öztürk, 2013b: 349)

Rüşvet yemek: (+) Bir işi yapmak için ilgiliden yasa dışı olarak para veya mal almak (Çağbayır, 2017d: 4865).

“Nizâm-ı şer'i icrâ eylemişler
Birisi dahu rişvet yimemişler” (Uygur, 2007: 438)

Rüzgâra uğramak: (-) Rüzgâra yakalanmak.

“Sene erba' ve tis'a mie Zilhiccesiniün evvel gece bayramdur, on gün geçüp Kemal, gemisiyile sekbanbaşı bindüğü gemi rüzgâra uğradı, on iki gün gâib oldular.” (Öztürk, 2013a: 325)

Saadet bulmak: (-) Mutlu olmak.

*“Mülk ü mâlile vilâyet buldu ol
İki âlemde sa’âdet buldu ol”* (Öztürk, 2012: 49 / b. 623)

*“Dilersen bulasın sen de sa’âdet
Dürişgil bulasın tâ kim şehâdet”* (Uygur, 2007: 474)

*“Bu hana kim mutî‘ oldu cihanda
Sa’âdet buldu, tâli‘ meymun oldu”* (Öztürk, 2013a: 207)

Saati yitmek: (-) Zamanı gelmek.

*“Ola kim bize ihsân itmiş ola
Ki fethi sâ’ati hem yitmiş ola”* (Uygur, 2007: 494)

Sabak almak: (Ders almak) Ders almak, bir olaydan deneyim sahibi olmak (Çağbayır, 2017d: 4873).

*“Okuyup anlamadun ilm-i Hak’dan
Fenâdan almadun mı ders ü sabak”* (Öztürk, 2013a: 129)

Sabrı kalmamak: (Sabrı tükenmek) Katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek (Çağbayır, 2017d: 4874).

“Bayezid Çelebi bunu görüp inip hünkâr ileyinde yer öpüp eyitdi: ‘Sultanım bana destur versin, sabrım kalmadı.’” (Öztürk, 2013b: 97)

Saç saça sakal sakala olmak: (Saç saça baş başa gelmek) Birbirinin üzerine saldırarak kıyasıya dövüşmek (Çağbayır, 2017d: 4880).

“Ceng-i garîb şöyle vâkı‘ olur idi ki, mağâra ağzında çün gâziler nev‘-i zafer bulup kılıc kılıca, belki saç saça sakal sakala olurlar idi; bu ceng arasında müslim ve kâfir kucaklaşu perrân olurlar idi.” (Tulum, 1977: 125)

“Müslim ve kâfir, kılıcı ve sünüyi koyup, saç saça sakal sakala oldu.” (Tulum, 1977: 148)

Saçı çekmek: (-) Düğün hediyesi sunmak.

“Ol dahi saçısını çekdi.” (Öztürk, 2013a: 80)

Saf bağlamak: (+) Bir sırada durmak, sıra olmak (Çağbayır, 2017d: 4888).

“Ak kal‘a-i revân, ya ‘nî yeniçeri tâyifesin -ki ashâb-ı remy ü reşk ve ricâl-i ricl ü şübât-ı sebâttur; meselâ düşmene karşı saf bağlasalar bahr-i mütelâtum şeklin gösterür-“ (Tulum, 1977: 48)

“Ve mısdâk-ı kavlı bu ki, ittifâk ol hav içinde despôt-ı fertût -ki melik-i mülk-i Lâz ve manba‘-ı fitne vü âz idi- ol kış içinde asâkir-i zebânîlerle meymene vü meysere saff u alay bağlayup memâlik-i cehennemî kendüye teshîr itti; ve evlâdından, ‘ve kutı‘a dâbiru‘l-kavmellezîne zalemû ve‘l-hamdü li‘llâhi rabb‘il-âlemin‘ hükmince, bir halef-i halfî kalmaduğundan, mülk-i Lâz çün dilber-i pürnâz, matlûb-ı her Mahmûd Âyâz oldu.” (Tulum, 1977: 78)

“Mahmûd Pâşâ bu arada firâset ile evzâ‘dan muhâlifün hilesin anlayup Hâs Murâd‘a işâret itti ki, bir mu‘ayen yirde saf bağlayup sâbit tura.” (Tulum, 1977: 161)

“Nedendür ki her geh ki bağlandı saf
Olur rûmî zı‘f bulur mısırî za‘f” (Tulum, 1977: 214)

“Duraydı a’ dâya karşı bağlayup saf
Çekeydi tîg, uraydı kabzaya kef” (Uygur, 2007: 328)

“Gördiler, bir yire ‘arabasin çatmış, topların ve tüfeklerin dizmiş, ‘askerin ne kim var-ısa saf saf bağlamış, hâzır olmuş durur, didiler.” (Uygur, 2007: 446)

“Haber şöyle istimâ’ olundu kim server-i şâhân-ı ‘âlem Sultân Muhammed Han Gâzî-ce’ale’l-cennete mesvâhu-kapu halk-ıla zerrîn-ser ‘alemlerin kaldurup, alayların düzüp, safların bağlayup şîr-i ner bigi İslâm ‘askerinün önine düşüp geliyorur didiler.” (Uygur, 2007: 484)

“Yine saf bağlayup ‘asker dizildi
Alaylar yirlü yirine düzüldi” (Uygur, 2007: 494)

“Saflar alaylar bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 316)

“Saflar bağlayup alaylar tudup cenk ederken mukâbil olup, kösler çalınup ceng [ü] harbî olmuş iken, nâgâh Tatar leşkeri hâyin olup, Tatar’un beğleri oğlu vardı, evvelden Timur Han katında olurmuş.” (Öztürk, 2014: 38)

“Ururduk kâfirün boynuna şemşîr
Melekler bağlayup saflar havada” (Öztürk, 2014: 140)

“Dururlar hizmetinde bağlayup saf
Yolında pâdişâhun olup âsâf” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2366)

Saf düzmek: (-) Savaş düzeni almak (Çağbayır, 2017d: 4888).

“Bir seherde ki zafer ol çeriye rehberdi
Saff u alay düzüp saf-der-i devrân yöridi” (Tulum, 1977: 96)

“Cumâdiyetün yigirminci güninde si-şenbih günü münâdiler çağırışdılar, alaylar dirildi, saflar düzildi, ‘alemler çekildi ve sancaklar kalkdı; berr ü bahir üzerine ‘asker-i islam, hem-çün nücüm-ı semâ hücumın gösterdiler.” (Uygur, 2007: 140)

“Şöyle ki cebe cevşen, gürz ve kalkan ve tîg-i bürrân nize ve peykân enva’ silah müretteb ve müzeyyen ve müheyâ ola bir vech ile kusûrı olmaya; zerrin-ser ‘alemlerin kaldırup, safların düzüp ve alayların dizip geleler, ordu-yı hümayûnuma fulan yirde irişeler, diyü her tarafa haberler oldı.” (Uygur, 2007: 244)

“Yine saflar düzildi, yine alaylar bağlandı, yine kûslar ve nakkâreler döğüldi, yine her taraftan Allâh Allâh Allâh âvâzeleri-le gülbângler peydâ oldı.” (Uygur, 2007: 400)

“Tamâm âyin üzre cemî’-î begler, Anatoli ve Rûm ili, cemî’- i alaylar bağlana ve saflar düzile; kılıçlar ‘uryân ve cigerler biryân olup, dilâverler meydâna at depüp, başlar kesile, kanlar dökile, neberd-i ‘azim ola.” (Uygur, 2007: 422)

“Derhâl Sultân Muhammed Gâzî emr eyledi kim, ‘asker yine alaylar dirile, saflar düzile, cebeler ve cevşenler geyile, kılıçlar ‘uryân ve başlar ortada top bigi ser-gergedân ve pehlevân olanlar bugün meydânda gendülerin belürdecek vaktür, didi.” (Uygur, 2007: 428)

“Anlar dahı zerrin-ser ‘alemlerin kaldırup kûsların ve nakkarelerin döğüp safların düzüp ve alayların bağlayup, nâ-gâh bir subûh ki seher sultânı çerhün sebze-zârında tâvûs-ı cinân bigi çıkup cevelân kıldukda, anlar dahı geldiler, hisarun bir tarafında kondılar; toplar dahı döküldi; yir yir meterizler çatdılar; toplar kurdılar, hisârı âfet daşları-la döğmege başladılar.” (Uygur, 2007: 484)

“Buyurdu hünkâr, çeri at arkasına gelip saflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp, kalb ü cenâhı perveste kıldı.” (Öztürk, 2013b: 96)

“Ve bi’l-cümle erenler âlât-ı harbile müretteb ve esbâb-ı cengile müzeyyen ve müsella olup at arkasına gelip alaylar bağlayıp, saflar düzedüp kalb ü cenâh, bâr u büngâh, meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi öne ve kimi kafaya durmağa başladılar.” (Öztürk, 2013b: 122)

“Sultan Mehmed bu mel’unun bu vechile cenge ihtimâmın görüp, eyitdi: ‘Hey gâziler! Gayret-i İslâm demidir’ deyü saflar düzüp, alaylar bağlayıp küffâr üzerine hücum etdiler.” (Öztürk, 2013b: 331)

“Dögüben tablı sancaklar düzüldi
Alaylar bağlanup saflar düzüldi” (Öztürk, 2001: 71 / b. 805)

“Alaylar bağlayup saflar düzerler
Yürüyüp leşkeri saf saf bezerler” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1789)

“Heman bir araya cem’ oldı leşker
Alaylar bağlayup düzüldi saflar” (Öztürk, 2001: 234 / b. 2762)

Saf tutmak: (+) Dizilmek, sıraya girmek (Çağbayır, 2017d: 4888).

“Hünkâr devletile Kiçi Mora’dangöçüp bin mikdârı alem ve sancaklar çözüp, tabl u nakâreler çalıp, saflar tutup, alaylar düzüp, erenler ve bahadırlar u yegâneler, gâziler müsallah ve pür-yarağile yürüyüp her birinin gözüne Rüstem-i dâsitân sivri sinekce görünmezidi.” (Öztürk, 2013b: 116)

Safrası bulanmak: (Midesi bulanmak) Huzursuz olmak, tedirgin omak, rahatı kaçmak (Çağbayır, 2017c: 3941).

“Uş bugün uş yarın yürüyüş idelüm diyü dururken küffârın safrâsı bulandı.” (Uygur, 2007: 586)

Sağ işi sol olmak: (-) İş tersine dönmek (Çağbayır, 2017d: 4862).

“Dilün dut nefsüne iyle tahammül
Ola cümle işün sag olmaya sol” (Öztürk, 2001: 79 / b. 899)

*“Atasınun öğüdin almadı ol
Anun sag işi olur orada sol”* (Öztürk, 2001: 136 / b. 1558)

Sağ koymamak: (-) Yaşatmamak, öldürmek.

*“Şu denlü kırdılar a’dâ-yı dîni
Ki hiç sag komadılar müşrikini”* (Uygur, 2007: 402)

Sağışa gelmek olmaz: (Hesaba gelmez) Sayılamayacak kadar çok (Çağbayır, 2017b: 2446).

*“Bu ma’nî gevherinün haddi yokdur
Sağışa gelmek olmaz, şöyle çokdur”* (Uygur, 2007: 340)

Sakalina gülmek: (-) Ciddi gibi görünen sözlerle alay etmek (Çağbayır, 2017d: 4911).

“Bunda gelip kal’ayı verelim deyü bizim sakalımıza gülüp yine gidersiz.”
(Öztürk, 2013b: 107)

Sakalını değirmende ağartmak: (+) Yaşlandığı hâlde bir deneyim edinmemek, boş ve gereksiz şeylerle ömür geçirmek, hayatını boşa geçirmek (Çağbayır, 2017d: 4911).

“Benzer ki, sakalın değirmende ağardıp kimsenin darbın ve harbin görmemişsin.” (Öztürk, 2013b: 159)

Salavat getirmek: (+) Salavat duasını okumak (Çağbayır, 2017d: 4924).

“İslâm ‘askeri dahi cân kulagıla bu beşâret haberin ki işitdiler, Allâh’a şükür itdiler ve Muhammed Rasûlullâh’un-aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm-münevver ve mutahhar ruhına salâvat getürdiler ve merkad-i münevverinden istimdâd tevakku’ itdiler.” (Uygur, 2007: 136)

“Müslümanlar tekbir ü tehlîl birle mu’cizât Muhammed’indir deyip, gür gür salavat getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 57)

“Ve kırk kişi dahi buyurdu, atası Sultan Mehmed Han Gâzi rûhîçün En‘âm okuyalar ve beş kişi dahi buyurdu ki, her gün salavat getireler.” (Öztürk, 2013b: 280)

“Kor iki kişi dahi şâh-ı dîndâr
Salavat getüreler anda her bâr” (Öztürk, 2001: 139 / b. 1596)

Saltanat sürmek: (+) Hükümdar olarak bir ülkeyi yönetmek (Çağbayır, 2017d: 4936).

“Âkıbet Süleyman Peygamber aleyhi’s-selâm bunca rûzgâr geçürüp yirmi yıl saltanat sürüp pâdişâhlık edüp, otuz üç yıl ömür sürüp, ba‘zılar altmış üç yıl ömür sürdü derler.” (Öztürk, 2014: 76)

Sanı sanmak: (-) Hayal kurmak, emel beslemek; zanna, şüpheye düşmek (Çağbayır, 2017d: 4956).

“Yaramaz sanı halka sanma yoldaş
Bilürsin yaramaz işden gider baş” (Öztürk, 2001: 81 / b. 924)

Sanu sanmak: (-) Hayal kurmak, emel beslemek; zanna, şüpheye düşmek (Çağbayır, 2017d: 4956).

“*Ne assı eyleyiser sanu sanmak*

Şuna değmez hazînen oda yanmak” (Öztürk, 2013a: 151)

Sanusına irmek: (-) Bir şey yapmayı düşünmek.

“*Ve Karamanoğlu dahi ol taraftan yürüye, sanusuna irmedi.*” (Öztürk, 2013a: 158)

Sararıp geçmek: (Sararıp solmak) Giderek daha çok sararmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2033).

“*Ve nilûfer, özünü âba gark idüp yâr 'izârına 'âşık olup sararup geçmiş-idi.*” (Uygur, 2007: 172)

Satıp savmak: (+) Güç durumda kaldığı için malını ucuza satmak (Çağbayır, 2017d: 4984).

“*Rum-eli'nden ve Anadolu'dan ve her vilâyetden ne kadar ve ne denlü kızıl başlular sofular varısa ugurlayın baş çeküp, evin bargın satup savup terk edüp koyup gidüp şeyhlerine yardım etmeğe başladılar.*” (Öztürk, 2014: 187)

Savaş vermek: (+) Savaşmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2043).

“*Turahan Beğ eydür: 'Üç yerden savaş vermek gerek her birine'*” (Öztürk, 2013a: 169)

“*Andan Turhan eyitdi: 'Sultanım! Ol hisarlara üçer yerden savaş vermek gerek.*” (Öztürk, 2013b: 265)

Savaş yürütmek: (-) Saldırmak, harekâta girişmek (Çağbayır, 2017d: 4987).

“*Andan Karamanoğlu zâlim Bursa 'ya geldiği gibi şehri oda urup hisara savaş yürütmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 223)

“*Karamanoğlu zâlim geldiği gibi, hisarı muhâsara edip savaş yürütmeğe başladı.*” (Öztürk, 2013b: 267)

Savaşa girmek: (-) Savaşmak.

“*Ki vardur bu gazâda çok tamâşâ
Ne yüzden girdiler ceng ü savaşa*” (Uygur, 2007: 312)

Sâye salmak: (-) 1. Gölge yapmak. 2. Yardım etmek, korumak (Çağbayır, 2017d: 4996).

“*'Anka bigi 'âlem halkına nûrdan sâye saldı; tâvûs-vâr perr ü bâl açup
cevelân kıldı, sahn-ı suffa'-i cihân münevver oldu.*” (Uygur, 2007: 198)

“*Tâ kim şerî'at âyînesi mücellâ ola, devlet cemâlin ol âyîne de temâşâ eyleye,
halk-ı cihân üzerine 'âdil, amân sâyesin sala, bay ve yogsul, zamânında râhat ola; ve
buyurdu ki Anadolu'da ve Rûm ilinde ne kadar sancak begleri var-ısa her birine
begendüğü yirde birer milk, köy, 'avâtıf-ı Husrevânımdan sadaka itdüm, alsunlar,
gerekse şatsunlar, gerekse vakıf itsünler; dâyim benüm devlet-i ebed-peyvendüm
du 'âsına mülâzemet ve muvâzabat göstereünler, didi.*” (Uygur, 2007: 542)

“*'Ankâ-yı devletün salısar sâye 'âleme
Yapdun humâ-yı himmete çün âşiyân-ı 'adl'*” (Uygur, 2007: 548)

“*Hâliyâ çünkim sa'âdet âfitâbı Sultân Bâyezîd Han Gâzî, devlet burcından
tulû' itdi, sa'âdet âsumânından tâvûs-ı cinân bigi cevlân gösterdi, hü mâ bigi 'âleme
sâye saldı, halk-ı 'âlem 'adlı çiraginun nûr-ı la şu 'lelendi.*” (Uygur, 2007: 558)

“Diledi ki, zu’afâya merhamet sâyesin salıp, ol vilâyete emn bisâtın döşeye.”
(Öztürk, 2013b: 346)

Sebat göstermek: (+) Sözünden veya kararından dönmemek, bir işi sonuna dek sürdürmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2051).

“Pâdişâh bu emr üzre sebât gösterdi, bu sikât sözine iltifât itmedi.” (Tulum, 1977: 134)

Secdeye durmak: (-) Secde etmek.

“Ol başı görüp Sultan Murad Han yüz göğe dutup Hak ta’âlâya çok çok şükürler edüp, atdan inüp yüzünü toprağa sürüp secdeye durup iki rek’at namaz kılup, Hakk’a çok tazarru’lar edüp başını secdeden kaldırıp, girü atına binüp kıralın başını bir cidaya sançup kaldırıp münâdiler münâdî kıldılar çağırdılar kıral başıdur deyü, leşkerün içine girdiler gezdürdiler.” (Öztürk, 2014: 62-63)

Secdeye varmak: (+) 1. Namaz vaziyeti almak, ibadete durmak. 2. Secde etmek (Çağbayır, 2017d: 5010).

“Hazret-i Zekeriyâ secdeye vardı, gönlinden sıfat-ı gazab irtifâ’ını diledi.”
(Tulum, 1977: 21)

Sefa sürmek: (+) Rahat ve huzur ortamında veya zevk içinde yaşamak (Çağbayır, 2017d: 5016).

“Âdem oğlanlarınun kankı fi’linden safâ sürersin, ve kankı hâlde ana zafer bulursın?” (Tulum, 1977: 21)

“*Ve sene seb’in ve hamsîne ve semâni mi’e bahârında -bir mevsimde ki, mücâhidân-ı tabî’at, mücâhede-i bürûdetten ferâğ bulup, dest-i meşşâta-i ebr-i nîsân ile, çihre-küşâyân-ı rebî’ sebâyâsına, ki leked-kûb-ı asker-i şitâ ve pâymâl-i huyûl-i sermâ olmuş idi, zînet-i tâze ve libâs-ı bukâlemûn geydürüp, temâşâlarından safâlar sürerler idi- a’lâm-ı zafer-i’lâm-ı ‘nasaraha’llâhü’l-melikü’l-allâm’, ‘innehüm yeravnehû ba’iden ve nerâhü karîbâ’ fehvâsını râhber idinüp, İstanbûl fethi kasdına perçem-i pür-ham açtı.*” (Tulum, 1977: 47)

“*Gümiş bileklü dilberler safâsın sür ki fursattır
Çü tuttu altun sinek kalb-i şitânun yüzini düpdüz*” (Tulum, 1977: 175)

“*Be-gâyet zevk eyler anda âdem
Sürer cennet safâsını hem ol dem*” (Uygur, 2007: 432)

“*İşidenler safâlar sürmeg-içün
Cihân ahvâlini hem bilmeg-içün*” (Uygur, 2007: 570)

“*Bular birlige bitdi ondu işler
Safâlar sürdüler çok yaz u kışlar*” (Öztürk, 2013a: 52)

“*Ol sebebden Alâaddin dahi kefere-i Varsağ’a bu iş olduğuna safâ sürüp mukayyed olmadı.*” (Öztürk, 2013b: 23)

“*Küffâr, Osman’ın Germiyanoğlu’yile adavetinden safâ sürüp, kendiler emin olmuşlaridi.*” (Öztürk, 2013b: 40)

“*Küffâr, Osman’ın Germiyanoğlu’yile adavetinden safalar sürüp şükr ederlerdi.*” (Öztürk, 2013b: 40)

“*Safâsı olan sürmedin kendi geldi.*” (Öztürk, 2013b: 257)

“*Buradan dinle imdi Mustafâ’yı
O sürmedi cihanda bir safâyı*” (Öztürk, 2001: 135 / b. 1553)

“*Ne sanırsın cihân-ı bî-vefâyı*
İçinde sanma sürersin safâyı” (Öztürk, 2001: 161 / b. 1870)

Seğirdim salmak: (-) Hücum etmek, akın etmek (Çağbayır, 2017d: 5020).

“*Dahi sual-cevab olmadın Mısır, Karaman vilâyetinde Kayseriye’ye ve Engüri’ye ve Aksaray’a ve Lârende’ye ve bu vilâyetlere seğirdim saldı.*” (Öztürk, 2013a: 318)

“*Hemandem kibleye karşı berüsine seğirdim saldılar.*” (Öztürk, 2014: 157)

“*Bes heman ol aradan seğirdim salıp Göynük vilâyetini urup ve Tarakçı Yenicesi’ni talan edip andan Göl Falanoz’a çıktılar.*” (Öztürk, 2013b: 41)

“*Küffâr bu gâzilerden gâfik olup Tahtalı’ya seğirdim saldı ki şehrini yağma edeler.*” (Öztürk, 2013b: 297)

Sel gibi akmak: (+) Bol ve gür akmak (Çağbayır, 2017d: 5031).

“*Olur ol arada bir ulu kırgun*
Akar ol yalılarda sel gibi hûn” (Öztürk, 2001: 56 / b. 632)

“*Şu kadar kırdılar küffârı bi-can*
Akar sel gibi her bir aradan kan” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1820)

“*Kılurlar orada [kim] özge kırgun*
Akardı her sokakdan sil gibi hûn” (Öztürk, 2001: 167 / b. 1945)

“*Olur ol arada bir ulu kırgun*
Akar sel gibi kâfirden çıkan hûn” (Öztürk, 2001: 229 / b. 2696)

“*Akar sel gibi anda hûn-ı âdem*
Bulmaz bir ara yir geçe âdem” (Öztürk, 2001: 244 / b. 2884)

“Akar sel gibi kan her bir aradan
Yüzer kan gövde içre mâcerâdan” (Öztürk, 2001: 246 / b. 2905)

Sel olup akmak: (Sel gibi akmak) Bol ve gür akmak (Çağbayır, 2017d: 5031).

“Akar gözlerinin yaşı olup sil
Sanasın Bahr-ı ‘Ummân’ dur yahûd Nil” (Uygur, 2007: 216)

Selam almak: (+) Birinin vermiş olduğu selama karşılık vermek (Çağbayır, 2017d: 5031).

“Garez söz söyleyenler Hak kelâmın
Kişiler var anun almaz selâmın” (Öztürk, 2013a: 300)

Selam vermek: (+) Selamlamak (Çağbayır, 2017d: 5032).

“Temür, gâh gâh göz üzerinde giderken Bayezid Han’a gelir selâm verirdi.”
(Öztürk, 2013a: 108)

“Ba’zısı selâm dahi verdiler.” (Öztürk, 2013a: 130)

“Elçi bunlara i’tibar etmedi, selâm dahi vermedi.” (Öztürk, 2013a: 221)

“Çavuş eyitdi: ‘Niçün beğlere selâm vermedün?’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 221)

“Elçi cevap verdi kim eydür: ‘Yaya athuya selâm vermek sünnet degüldür.’”
(Öztürk, 2013a: 221)

“Temür gâh gâh göç üzerinde giderken Bayezid Han’a gelip selâm verirdi.”
(Öztürk, 2013b: 151)

“Selâm verip hayli kelimât edip, “Mustafa düzmedir” deyü ad çıkardı.”
(Öztürk, 2013b: 238)

“Gelüp şâh bulara viridi selâmı
Örü turdı bularun hâs u ‘âmi” (Öztürk, 2001: 36 / b. 421)

“İlerü vardı viridi şâh selâmı
Didi anun nedür iy nidür nâmi” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1876)

“Varuban ilerü virdüm selâmı
‘Aleyk aldı bunların hâs u ‘âmi” (Öztürk, 2001: 205 / b. 2407)

Selamet bulmak: (Selamete çıkmak) Esenliğe çıkmak, kurtulmak (Çağbayır, 2017d: 5032).

“Teslîm-i kal‘a itmek ile baş u cânlarına selâmet buldılar.” (Tulum, 1977: 167)

Sele varmak: (-) Bir yere çok yağmur yağmak.

“Silifke sele vardı göz yaşından
Çiğerler kana gark mahv oldu gamdan” (Öztürk, 2013a: 99)

Sele vermek: (-) Savurmak, telef etmek.

“Şakâyık al dudagın yile virmiş
‘Arûs-ı bâğ varın sîle virmiş” (Uygur, 2007: 244)

Sem vermek: (Kulak vermek) 1. Dikkatle dinlemek. 2. Söylenilenlere uymak, söz dinlemek, itaat etmek (Çağbayır, 2017c: 3500).

“Avratı verdi dücâcile sem
Hem ru‘âf olup cihandan gitdi hem” (Öztürk, 2012: 18 / b. 207)

Semeresini göstermek: (Semeresini vermek) Bir şey istenilen verimi, sonucu vermek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2064).

“*‘Asâ en tekrehû şey‘en ve hüve hayrun leküm’ letâyif-i Rabbânî‘dendir ki, çün Hazret-i Cebbâr-ı zü‘l-minen ‘cellet kudretühû ve ammet ni‘metühû’ bir bende-i inâyet-nişâdesine şeref-i serefrâzî-i taze ve süruûr u hubûr-ı bî-endâze virmek dilese ve anun ile tec‘îd-i turra-i perçem-i alemin tecdîd kılmalu olsa, gâlibâ evvel tedbîrinün hulâfi semeresin gösterüp kalbine nev‘-i inkisâr u fütûr salar; andan kendü kemâl-i kudretin izhâr idüp, âsâr-ı inâyetten bir eser gösterür, hümûm u gumûmına bedel virür.*” (Tulum, 1977: 112)

“*Nâgâh, ‘ve kâne hakkân aleynâ nünci‘l-mü‘minîn’ perdesinden bu latîfe-i Rabbânî sûret gösterdi ki, zikr olunduğı gibi, ol konakta ber-hulâf-ı tedbîr çün semer gösterdi, ya‘nî su bulunmadı, kâyid-i takdîr asker-i mansûr-ı kerhen sürüp ol mecma‘-ı küffâr-ı eşrâr üzerine getürdi.*” (Tulum, 1977: 114)

Semeresini vermek: (+) Bir şey istenilen verimi, sonucu vermek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2064).

“*Ve bu kerâmet-i mevhibet vâsıtası ile, her tedbîr-i sâyib ve re‘y-i sâkıb -ki verâ-yı aklda mütevârîdür- cevâmî‘-i menâkıb-ı uz mâ, ya‘nî vüzerâdan sudûr bulmadın, müdebbirân-ı takdîr-i ‘innehû alâ küli şey‘in kadîr’ vefk-ı merâm üzre ol tedbîrün semeresin virür.*” (Tulum, 1977: 113)

Sem‘ine erişmek: (Kulağına gelmek) Duymak, işitmek (Çağbayır, 2017c: 3498).

“*Nâgâh, hamâhim-i huyûl-i sipâh-ı zefar-penâh cemâcim-i kühsârdan ki sem‘-i küffâra irişti; mecâl-i firâr bulmayup, kapusın yapup, baş kayusın görmeğe başladı.*” (Tulum, 1977: 110)

“Çün kim bu haber sultân-ı ‘âlemün mübârek sem‘ine irişdi; sultân-ı ‘âlem vüzerâ-yı nîk-rây ve kâr-azmây-ı ‘âkıllarla meşveret eyledi.” (Uygur, 2007: 242)

“Bu haberi çün kim Sultân Muhammed Han Gâzi’nün mübârek sem‘ine irişdi, gâyetde muztaribü’l-hâl oldu, hiç cânında karârı kalmadı.” (Uygur, 2007: 356)

“Haber, şâh-ı ‘âlemün mübârek sem‘ine irişdi, muztaribü’l-hâl oldu.” (Uygur, 2007: 372)

“Bu haber, sultân-ı ‘âlemün sem‘ine irişdi.” (Uygur, 2007: 454)

“Ve bunların hâlini ve kâlini sultânü’l-mücâhidîn Sultan Mehmed Han Gâzi’nün mübârek sem‘ine erişdürdiler ve bu kâfirler Müsülmanlara bunun gibi hareket iderlermiş didiler.” (Öztürk, 2013a: 212)

“Yâ eyyühâ’n-nefsü’l-mutma’inetü irc’î ilâ-rabbiki nidâsı sem‘-i şerîfine erişip, kafes-i tenden hümâ-yı ruhu melek-misâl pervâz edip, kazâ-yı kudsî âleminden göçüp selâmetile âşiyâne-i dârü’s-selâma erişdi, Rahimehu’llâhu rahmeten vâsi’aten.” (Öztürk, 2013b: 336)

“Sultan Bayezid Karaman vilâyetini feth edicek ol iklimin za’îflerinin feryâdı pâdişâhın mübârek sem‘ine erişmişdi.” (Öztürk, 2013b: 346)

Sem‘ine yetişmek: (Kulağına gelmek) Duymak, işitmek (Çağbayır, 2017c: 3498).

“Vaktâ ki muhâsara emri tamâm olup,

Mısrâ‘

Yöri ki fethini sana virüptür ol Fettâh

âvâzesi sem‘-i şerîf-i pâdişâha yitişti, sene seb‘in ve hamsîne ve semâni mi‘enün cumâde’l-âhur ayının yigirmi yedisinde, çehâr-şenbih günü, Hak Ta‘âlâ inâyetinden ve Hazret-i Risâletün rûhından istimdâd idüp, yöriyiş ve yağmâ emr itti: ‘Ve men nasru illâ min indi’llâh’ ” (Tulum, 1977: 54)

“Çün fikr-i me‘âl mukaddimesi bu hâli netice virdi,

Mısrâ‘

Hân tâ çı küinî ki nevbet-i devlet-i tüst

âvâzesi hâtif-i gaybdan sem ‘i şerîf-i pâdişâha yitişti.” (Tulum, 1977: 157)

“Ol dem ki bu haberi vezirler sultân-ı ‘âlem Muhammed Han Gâzi’nün sem ‘ine yitişdürdiler, bir mertebede gazaba gelüp incindi kim, dillerle beyân olmaz.” (Uygur, 2007: 412)

“Bu haber, ol dem kim Dâvû Paşa’nun sem ‘ine yitişdi, hiç kararı kalmadı.” (Uygur, 2007: 480)

“Ol vilâyetün za ‘iflerinün feryâdı bu gâzi pâdişâhun mübârek sem ‘ine yetişdi.” (Öztürk, 2013a: 288)

“Hicretin yedi yüz doksan dördüncü yılında bu mezkûr şehirlere zabt edip içine kendi adamların koyup andan Lârende’yi feth edip dönüp Akşehir’e gelip anı feth edip yine Bursa’ya müteveccih olıcak Kadı Burhâneddin ki, Sivas’da bir sûretile emir olup Rum’u bi’l-küllüye kabza-i tasarrufunda kılımışıdi; izhâr-ı muhâlefet edip Mısır sultanına ilticâ etdiği Sultan Bayezid Gâzi’nin sem ‘i şerîfine yetişip hiç tevakkuf etmeyip heman ol seferde Sivas’a azm etdi.” (Öztürk, 2013b: 134)

Sen sana gel: (Kendine gel) “Aklını başına topla” anlamında bir uyarı sözü (Çağbayır, 2017c: 3169).

*“Gözün aç ‘aklunı der sen sana gel
Ki fikr itdüğünüz müşkil ola hal”* (Öztürk, 2001: 113 / b. 1293)

Sen ü men demek: (-) (EAT’de “sen ben demek”) Kendi çıkarını düşünmek (Çağbayır, 2017d: 5045).

*“Adın işitse ditrer idi düşmen
Kim olaydı diyeydi ana sen ü men”* (Uygur, 2007: 302)

Ser almak: (Baş almak) Öldürmek. (Çağbayır, 2017a: 567).

“Cevân-baht ü cihangîr ü dilâver
Alurđı dâyimâ düşmandan ol ser” (Öztürk, 2001: 68 / b. 774)

“Bu dehrün işi budur iy birâder
Alur en sevdiginden cânile ser” (Öztürk, 2001: 82 / b. 933)

“İrüp düşmâna oldılar berâber
Biribirinden almak kasdına ser” (Öztürk, 2001: 102 / b. 1172)

“Gelüp buluşdı ol iki birâder
Biribirinden almak kasdına ser” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1555)

“Bulara nice olalum berâber
Berâber oluruz bizden alur ser” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1626)

“Yig erler anda gösterür hüneler
Girip düşman olandan aldılar ser” (Öztürk, 2001: 155 / b. 1798)

“Bu çarhun cevri çokdur iy birâder
Safî çok sevdüğinden ol alur ser” (Öztürk, 2001: 162 / b. 1885)

“İrüp birbirile oldı berâber
Biribirinden almak kasdına ser” (Öztürk, 2001: 225 / b. 2646)

“Bahâdurdur begâyet ol dilâver
Nice düşman olandan aldı ol ser” (Öztürk, 2001: 232 / b. 2737)

“Olurlar anda düşmâna berâber
Biribirinden almak kasdına ser” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2769)

Ser çekip gitmek: (Başını alıp gitmek) Kimseye haber vermeden kendi bildiğine gitmek (Çağbayır, 2017a: 573).

“Kamer bildi ki togdı şem '-i hâver
Varup garb iline gitdi çeküp ser” (Uygur, 2007: 260)

Ser göstermek: (Baş göstermek) Ortaya çıkmak, belirlemek (Çağbayır, 2017a: 569).

“Eğer kabz olsa zâtından muhammer
Mazâyık her yanadan gösterür ser” (Tulum, 1977: 188)

Ser koymak: (Baş koymak) 1. Bir şey uğruna canını vermeye razı olmak. 2. Boyun eğmek, itaat etmek. 3. Saygıyla baş eğerek selam vermek (Çağbayır, 2017a: 576).

“Perrî geçse üzerinden döke per
Dîv gelse işiğinde koya ser” (Tulum, 1977: 67)

“Girürler araya bir nice server
Gelüp şâhun ileyinde kodı ser” (Öztürk, 2001: 144 / b. 1662)

“Görüp geldi yana her bir dilâver
Sürüp yüzini kodı işige ser” (Öztürk, 2001: 150 / b. 1734)

“Şehîd oldı o vaktde ol dilâver
Sekiz yüz altmışıdı ol kodı ser” (Öztürk, 2001: 172 / b. 2007)

Ser kurtarmak: (Başını kurtarmak) Tehlikeyi savuşturmak, canını kurtarmak (Çağbayır, 2017a: 574).

“Şikest oldı oradan ol dilâver

Düşer sultan Lâz’a [kim] kurtarur ser” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1389)

“Heman sındı orada şâh-ı server

Kaçup ya’nî oradan kurtarur ser” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1406)

“Sa’âdet tapuna olalı çâker

Kılıcundan ‘adû kurtarmadı ser” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1488)

“Kırup kâfîri kurtarmadı bir ser

Toyum oldı orada cümle server” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1811)

“Sinuban Hersek-oglı’nı o server

Orada kırdı kurtarmadı bir ser” (Öztürk, 2001: 230 / b. 2706)

“Görür Boğdan ki hâl oldı mükedder

Kaçuban özi andan kurtarur ser” (Öztürk, 2001: 233 / b. 2748)

Ser vermek: (Başını vermek) Canını feda etmek (Çağbayır, 2017a: 578).

“Ki kurtulur orada nice server

Virür ol cengde niceler dahı ser” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2058)

“Virem yâ ser ya başın alam anun

[Ki] kinin aluram şâh-ı cihânun” (Öztürk, 2001: 224 / b. 2640)

Seri gitmek: (-) (EAT’de “başı gitmek”) Öldürölmek (Çağbayır, 2017a: 571).

“İşitdi şâh hısmın ol dilâver

Bilürdi ele giricek gider ser” (Öztürk, 2001: 78 / b. 889)

Sevap bulmak: (Sevap kazanmak) Hayırlı bir davranışta bulunarak Allah’tan mükafatını beklemek (Çağbayır, 2017d: 5081).

“Bin hac ederse bulmaya kişi ol sevâbı kim

Vaktinde çâresüzden ede def’-i ıztırâb” (Öztürk, 2013b: 31)

Seyf salmak: (-) (EAT’de “kılıç salmak”) 1. Kılıç kullanmak, kılıç sallamak.
2. İyi kılıç kullanmak (Çağbayır, 2017c: 3237).

“Salındı seyf-i İslâm kâfir üzre

Uruldu nevbet-i Allâhu ekber” (Öztürk, 2013a: 14)

“Gâziler seyf-i İslâm saldı her dem

Makâm-ı Mahmud doğru yazılarda” (Öztürk, 2013a: 158)

Seyl gibi akmak: (Sel gibi akmak) Kalabalık bir yığın hâlinde yürümek, gitmek (Çağbayır, 2017d: 5031).

“Heman İslâm çerisi seyl gibi gürleyüp akdı, hücum etdi.” (Öztürk, 2013a: 327)

Seyrana çıkmak: (+) Gezintiye çıkmak, gezinmek, dolaşmak (Çağbayır, 2017d: 5089).

“Ve bunun dahi vefâtına sebeb bir gün seyrana çıkmışidi.” (Öztürk, 2013a: 311)

Seyrana varmak: (Seyrana çıkmak) Gezintiye çıkmak, gezinmek, dolaşmak (Çağbayır, 2017d: 5089).

“*Sultan Murad, bir gün Ada 'ya seyrana varmışıdi.*” (Öztürk, 2013b: 280)

Sihhat bulmak: (+) İyileşmek, sağlığına tekrar kavuşmak (Çağbayır, 2017d: 5105).

“*İ'tikâd ile türbesine ziyârete gelen hasta sihhat ve şifâ bulup gider.*” (Öztürk, 2013b: 268)

Singun düşmek: (Yenik düşmek) Yenilmek, mağlup olmak (Çağbayır, 2017e: 6354).

“*Bu mehâbet-i haberden, 've kazefe fî kulûbihimü'r-ru'b' fehvâsı zuhûr bulup singun düştiler.*” (Tulum, 1977: 137)

Sikke kesmek: (-) Madeni para basmak (Çağbayır, 2017d: 5150).

“*Def'a Sultan Mehmed Han sefer etmeyüp, Kostantin'de karar edüp, yeni akça ve yeni sikke kesdürüp, Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed'i getirüp vezir edinüp, yerine Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa oldu.*” (Öztürk, 2014: 107)

“*Andan Karamanoğlu İshak Beğ dahi Karaman'ı zabt edip kendi adına hutbe okudup sikke kesdürdi.*” (Öztürk, 2013b: 312)

Sinek miktarınca: (-) Çok küçük.

“*Sehâda ve keremde şol hadde idi ki, mâl-ı Kârûn, anun katında bir sinek mikdârınca değildi.*” (Öztürk, 2013b: 280)

Sonu gür: (Son gürlüğü/Son gürlük) Birinin yaşlılık döneminde elde ettiği bolluk ve ulaştığı rahat yaşam (Çağbayır, 2017d: 5216).

“*İrişdi ol nefes hâtıfdan âvâz
Sonun gür olsun iy şâh-ı ser-efrâz*” (Öztürk, 2001: 40 / b. 460)

“*Sonun gür olsun iy şâh-ı ser-efrâz
Bu sözleri bize çün iyledün sâz*” (Öztürk, 2001: 41 / b. 473)

Sormak ayıp: (Sormak ayıp olmasın/Sorması ayıp olmasın) Hoş karşılanmayacak bir şey sorulacağı zaman söze giriş yapmak için kullanılır (Çağbayır, 2017d: 5223).

“*Didi sormak ‘ayıb kandan gelürsüz
Oturun şurada şimdi irüp siz*” (Öztürk, 2001: 40 / b. 467)

Söz açmak: (+) Bir konu üzerinde konuşmaya başlamak (Çağbayır, 2017d: 5249).

“*Ki geh hem ‘âlem ‘ışkdan açar söz
Dil ü cân içre ol sözden yanar sûz*” (Uygur, 2007: 574)

“Meğer bir gün Sultan beğlerle ayş ü nûşa meşguliken esnâ-yı sohbetde söz açarak Sultan eyitdi ki: ‘Acabâ karındaşım hâli nedir ve ne yerdedir’ derken, ittifak ‘bir câsus geldi’ dediler, ki Sultan destur verip içeriye girdi.” (Öztürk, 2013b: 197)

Söz almak: (-) Söz dinlemek (Çağbayır, 2017d: 5249).

“Eger bu söze dahı uymayasın
Benüm sözümi hiç almayasın” (Öztürk, 2001: 91 / b. 1045)

“Sana sermâyedür ‘ömrün bilürsen
Nasîhatdur bu sözlerüm alursan” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1525)

“Bulardan bu sözi çün ben de aldum
Turup defterlerün birine vardum” (Öztürk, 2001: 210 / b. 2466)

“Bu sözi aldı şehden paşa sultan
Yürüdi Boğdan üzre [dahı] ol han” (Öztürk, 2001: 233 / b. 2741)

Söz bilmek: (Sözünü bilmek) Söyledikleri ile başkalarını rahatsız etmemek, tutarlı ve başkalarını incitmeyecek biçimde konuşmak, konuştuklarının nasıl yorumlanacağını bilmek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“Gerek söz bil, gerek bilme karındaş
Asıl gönüldeki niyyetün oldu” (Öztürk, 2013a: 45)

Söz dinlemek: (+) Kendisine verilen bir öğüdü, yapılan bir tavsiyeyi, söylenen bir sözü benimseyerek davranışlarını ona göre düzeltmek; laf dinlemek (Çağbayır, 2017d: 5250).

“İshak bu sözi kabul idüp dinlemedi.” (Öztürk, 2013a: 237)

“Bu sözi dinledi hep mîr ü küffâr
Dirilüp ‘ahd kaldı her ne kim var” (Öztürk, 2001: 153 / b. 1769)

“Bu sözi dinledi ol şâh-ı devran
Didi cem‘ iyleneüz leşker bi-pâyan” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2122)

Söz ehli: (-) Konuşması güzel olduğu için zevkle dinlenebilen kimse, güzel konuşan (Çağbayır, 2017d: 5250).

“Bu Türki dil begâyet sert dildür
Söz ehli işbu dilden key hacildür” (Öztürk, 2001: 14 / b. 156)

“Cihan cismine özi can olupdur
Söz ehline özi sultan olupdur” (Öztürk, 2001: 254 / b. 3010)

Söz eslemek: (-) Söylenilen söze, verilen buyruğa uymak (Çağbayır, 2017d: 5250).

“Murad bu sözü eslemedi.” (Öztürk, 2013a: 256)

“Sözünü eslemediler.” (Öztürk, 2013a: 265)

Söz işitmek: (-) Söz dinlemek.

“Hacı Evrenos çıkıp, Hasan Ağa’ya eyitdi ki: ‘Ey Ağa! Yürü, sen var. Senin sözünü işidir’ deyip, Hasan Ağa içeri girdi.” (Öztürk, 2013b: 206)

“Râzı olmayıp, kal’a halkı dahi ol hasma tâbi’ olup tekvurun sözünü işitmediler.” (Öztürk, 2013b: 329)

“Râzı olmayıp, kal’a halkı dahi ol hasma tâbi’ olup tekvurun sözünü işidip işitmeze urdular.” (Öztürk, 2013b: 329)

*“İşitdi bu sözi orada Osman
Heman virdi çeri ye destûr ol han”* (Öztürk, 2001: 44 / b. 504)

*“Varup sûfînün işin bir yana it
Aman virme ana hiç sözim işit”* (Öztürk, 2001: 126 / b. 1449)

*“Sözümü key işit itme tekebbür
Bunu iylemişem bunda tefekkür”* (Öztürk, 2001: 134 / b. 1537)

*“İşitdi bu sözi pîr ü cevânı
Dükelinün sevindi anda cânı”* (Öztürk, 2001: 152 / b. 1754)

*“İşitdi bu sözi çün şâh-ı ‘âlem
O gice iyledi şâh anda ârâm”* (Öztürk, 2001: 154 / b. 1782)

*“Tatar şehden işitdi çün bu sözi
Heman Boğdan iline dikdi gözi”* (Öztürk, 2001: 193 / b. 2259)

Söz kesmek: (Sözü kesmek) Bir başkasının konuşmasını engellemek, konuşmasını bıraktırmak (Çağbayır, 2017d: 5252).

“Söz kesen ve dil tutan bile getürmüşlerdür.” (Öztürk, 2013a: 92)

“Zîrâ söz kesen dahi anun eline yetdi.” (Öztürk, 2013a: 135)

*“Ne yerde adı anılsa yâ şebâb
Söz kesilür veremez kimse cevâb”* (Öztürk, 2014: 70)

Söz öküştür: (-) Sözün kıyası, kısaca söylenecek olursa (Çağbayır, 2017d: 5251).

*“Söz öküştür, çünki ol Gazî Murad
Pâk-ihlâs idi vü pâk-i ‘tikad”* (Atsız, 2013: 153 / b. 233)

“Söz öküştür aldı Turunc ’u Ayaz
Gevher ’e verdiydi yedi genci Iyaz” (Öztürk, 2012: 8 / b. 73)

“Söz öküştür vardı anda kıldı cenk
Gerçi kâfir kıldı ehl-i İslâm ’ı deng” (Öztürk, 2012: 32 / b. 389)

Söz tavîl olmak: (Söz uzamak) Yapılan konuşma ve görüşme gereğinden çok sürmek (Çağbayır, 2017d: 5252).

“Ve anun hikâyetinün ekserini demedüm. Anuniçün kim söz tavîl olur.”
(Öztürk, 2013a: 107)

Söz uzamak: (+) Yapılan konuşma ve görüşme gereğinden çok sürmek
(Çağbayır, 2017d: 5252).

“Ve anun hikâyetinün ekserini demedüm. Anuniçün kim söz uzanur.” (Öztürk,
2013a: 107)

“[Ki] ahvâlüm söylersem söz uzanur
Bu hâlüm dirisem sultan usanur” (Öztürk, 2001: 28 / b. 318)

“Hikâyet isterisen söz uzanur
Söze söz uymaz yabanda kalur” (Öztürk, 2001: 72 / b. 819)

“Gazâsın söylerisek söz uzanur
Söze söz uyamaz yabanda kalur” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2085)

“Dirisen erligin söz uzanur
Söze söz uymaz yabanda kalur” (Öztürk, 2001: 230 / b. 2708)

Söze gelmek: (-) Konuşmak (Çağbayır, 2017d: 5250).

“Söze gel yine iy mürğ-ı şeker-rîz
Di bundan sonra nitti ol şâh-ı pervîz” (Tulum, 1977: 168)

“Söze gel iy bülbül-i nâlân ki gül eyyâmudur
Niçe giryân olasın bir lahza gül eyyâmudur” (Tulum, 1977: 190)

“ ‘Yinür mi ma’rifet’ dir, söze gelse
Kulak dutmaz ma’ârif söylenilse” (Uygur, 2007: 294)

“Husûsâ her sözinde Şeyh ‘Attâr
Şekerler yir söze geldükde her-bâr” (Uygur, 2007: 572)

“Gazâ-yı evvelinde söze geldi
Beyân olup bu halka söylenildi” (Uygur, 2007: 574)

“Eliy perde-i nây-i hırd-mende
Söze gel can dimâğın iyle pür kande” (Öztürk, 2001: 16 / b. 185)

“Söze gel iy hânende-i bâğ
Cihân içindesin süzende-i tag” (Öztürk, 2001: 17 / b. 201)

Sözü geçmek: (+) Saygınlığı olmak, kendini kabul ettirmiş olmak (Çağbayır, 2017d: 5252).

“Sözü geçdüğün bilürdi.” (Öztürk, 2014: 76)

Sözü igen uzatmak: (Sözü uzatmak) Gereğinden çok konuşmak, gereksiz şeylerle dinleyicileri sıkmak (Çağbayır, 2017d: 5253).

“Sözi igen uzatmaz nüktedanlar
Ki söz meydânına çevgan uranlar” (Öztürk, 2001: 72 / b. 820)

Sözü sınımak: (-) Hatırı kırılmak, buyruğu dinlenmemek, söyledikleri yerine getirilmemek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“İşitdüm pend iderdi halka bir pîr
‘Ki sındırman sözi, sın gevheri’, dir.” (Uygur, 2007: 106)

“Sıman hak sözi diyü söylemişler
Uçar kuşun kanadın sın dimişler” (Uygur, 2007: 108)

Sözünü sınımak: (-) Hatırı kırılmak, buyruğu dinlenmemek, söyledikleri yerine getirilmemek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“Bu sözi çavuşa didi o dildâr
Didi sîma şâhun sözünü gel var” (Öztürk, 2001: 86 / b. 986)

(Birinin) Sözünü tutmak: (+) Birinin tavsiyelerine, söylediklerine uymak, dediğini yerine getirmek (Çağbayır, 2017d: 5253).

“Lâ-cirem atalar sözün dutup amân dilediler; mezkûr kal’anun mißtâhın
getürüp şâh-ı ‘alemün huzûrında kadılar.” (Uygur, 2007: 306)

“Dedi cennet verem size sözüm dut
Sakin yürüme iblis yalanilen” (Öztürk, 2013a: 62)

“Evvelden dahi tezliğı ucundan kendüden ulular sözünü dutmaduğı ucundan
ötürü bu hâle uğradı.” (Öztürk, 2014: 39)

“Evvel dahi benim sözüm tutsan iş böyle olmazıdi.” (Öztürk, 2013b: 100)

Suçuna kalmak: (-) Suçunu bağışlamamak (Çağbayır, 2017d: 5274).

“*Âl-i Osman bir sulb-i sâhib-kerem tâyîfedür kim, Karamanoğlu Burusa şehrini harâb etmişken girü anun suçuna kalmadı.*” (Öztürk, 2014: 47)

(Birinin) Suçundan geçmek: (+) Suç bağışlamak, affetmek (Çağbayır, 2017d: 5273).

“*Hünkâr eyitdi: ‘Mevlânâ, suçundan geçdim ammâ bu vilâyeti ana ben verdimdi, şimden girü kardaşı Îsâ’ya veririn.’*” (Öztürk, 2013b: 260)

“*Hünkâr eyitdi: ‘Mevlânâ Hamza, senin hâturunçün suçundan geçdim ammâ bu vilâyeti ana ben verdimdi, şimden girü kardaşı Îsâ’ya veririn.’*” (Öztürk, 2013b: 260)

(Birinin) Suçundan vazgelmek: (Suçundan geçmek) Suç bağışlamak, affetmek (Çağbayır, 2017d: 5273).

“*Sultan dahi anun özrün kabul edip gelip Sultan’ın ayağına düşüp, Sultan be-gâyet kerîm kişiydi; İzmiroğlu’nun suçundan vazgelip yine anda beğ dikip, ilin ve günün ismarladı ki, hutbe ve sikke Sultan adına olup, akça Sultan adına yürüye.*” (Öztürk, 2013b: 213)

Suçunu dilemek: (-) Suçunu itiraf edip bağışlanmayı dilemek (Çağbayır, 2017d: 5274).

“*Hatununa eyitdi: ‘Karındaşundan benüm suçumu dile’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 172)

Sûr urmak: (-) İsrâfil'in kıyamet borusunu üflemesi (Çağbayır, 2017d: 5290).

“Top olup bir yere yıkıldı adû

Sûr urulur san öter beş yüz boru” (Öztürk, 2012: 28 / b. 336)

Suret bağlamak: (-) Meydana gelmek, vücut bulmak, teşekkül etmek (Çağbayır, 2017d: 5291).

“Kanı bunlar ki sûret bağlamışdı

Bulardan nice gülen ağlamışdı” (Öztürk, 2013a: 300)

Suret bulmak: (-) Meydana gelmek, vücut bulmak, teşekkül etmek.

“Gönülde bin hayal kim arzı soylar

Kimi sûret bulur hem dili söyler” (Öztürk, 2013a: 94)

“Ümîdüm var okına evvel âhir

Bu cevher buldı sûret oldı zâhir” (Öztürk, 2001: 218 / b. 2560)

Suret göstermek: (Yüz göstermek) 1. Ortaya çıkmak, belirlemek. 2. Nasip olmak, kısmet olmak (Çağbayır, 2017e: 6491).

“ve merkezine mukâbil kubbede, bir musavvir-i mâhir, âbgîne-i zerrîn ve rengîn hurdeler ile bir mehîb âdem sûretin tasvîr itmiş ki, her ne taraftan gözlense ol tarafa müteveccih sûretin gösterürdi.” (Tulum, 1977: 64)

“Çün bâzîçe-i takdîr bu sûreti gösterdi, pâdişâh-ı muzaffer emr itti ki, kâfirün çerisi gemi ile kal'aya taşınmadın yörüviş ola.” (Tulum, 1977: 81)

“Nâgâh, ‘ve kâne hakkân aleynâ nünci'l-mü'minîn' perdesinden bu latîfe-i Rabbânî sûret gösterdi ki, zikr olunduğı gibi, ol konakta ber-hulâf-ı tedbîr çün semer gösterdi, ya'nî su bulunmadı, kâyid-i takdîr asker-i mansûr-ı kerhen sürüp ol mecma'-ı küffâr-ı eşrâr üzerine getürdi.” (Tulum, 1977: 114)

“Çün perde-i inâyet mâverâsından bu gazâ-yı garrâ sûret gösterdi, kâfir başların ordunun katâr katâr develerine ve katırlarına yüklettükten gayrı, her gâzî sünüsüne bir baş dikilüp, her sünü bir mâr-ı merdüm-ser şeklin gösterdi.” (Tulum, 1977: 115)

“Çün bu îd-i sa‘îd-i devlet-nüvîd sûret gösterdi, pâdişâh-ı encüm sipâh ni‘met-i feyz mukâbilinde melik-i zü‘l-minen hazretine envâ‘-ı şükrler itti, ve beğlerine ve kullarına ihsânlar kıldı.” (Tulum, 1977: 115)

“Allâhü ekber, dahı gulgule-i tekbîr ve gülbâng-i tehlîl ki tağa tokunur idi, ve bir ol kadar dahı tağdan yangı vü sadâ mün‘akis olur idi; ol kavm-ı kenûd üzre kassa-i sayha-i semûd sûret gösterür idi.” (Tulum, 1977: 124)

“Bu vâkı‘a sene semânin ve sittîne ve semâni mi‘e târîhinde sûret gösterdi.” (Tulum, 1977: 129)

“Bu vech ile ki; asker-i bî-had, atlu ve yaya tertîb idüp, hareket-i hızlân-âdet gösterüp, Sava suyundan -ki kesret ü gazâret ile Nîl gözine mîl-i taklîl çeker- ol nehr-i azîmden geçti, İzvornık kal‘asından -ki reşk-i havernaktur- ma‘den-i Sirebrinik tarafından, pâdişâh-ı muzafferün yolına arkurı gelmek sûretin gösterdi.” (Tulum, 1977: 135)

“Nâgâh bu hâdise-i hayret-engîz perde-i emrden sûret gösterdi.” (Tulum, 1977: 154)

“Çün kazıyye böyle oldı, hamıyyet-i saltanat muktezâsınca Sultân Ebü‘l-feth buyurdı ki; fi‘l-hâl, bi‘l-isti‘câl , visâk-ı devlet-vifâkı ol ehl-i nifâk kasdına ma‘ber-i Kostantiniyye‘den geçürüp Anatoli tarafına kuralar; tâ ki, bî-tavakkuf, ‘cezâ‘en bi-mâ kânû ya‘melûn‘ kam‘ u kahr sûretlerin göstere.” (Tulum, 1977: 155)

“Çü bi-inâyeti‘llâhi Ta‘âlâ zümre-i guzâta îd-i zafer sûret gösterdi, ve zebîha-i îd olmağa Uzun Hasan kâbil görünmedi, oğlı Zeynel-âbidîn -ki reynü‘l-mu‘ânidîn idi- ni‘me‘l-bedel göründi.” (Tulum, 1977: 166)

“Çün letâyif-i gaybiyyeden bu mevhibe-i uzmâ sûret gösterdi, âlem yüzine şâdi vü inşirâh sereyân itti.” (Tulum, 1977: 167)

“Miftâh-ı kilîd-i kıssa-i mâ se-ye’tî budur ki, çün bu yârî ve inâyet-i Bârî ‘azze şânuhu’ husûlinden âyîne-i dil-i pâdişâh münbasıt oldu, fezâ-yı ahvâl-i halk üzre bisât-ı neşât u inbisât bast olunup, kemâl-i refâhiyyet ve hüsn-i mu’âşeret sûret gösterdi; bir müddet kendü kutb-ı âlem gibi tesebbüt ü karâr itti.” (Tulum, 1977: 169)

“Çün bu gazâ-yı garrâ böyle sûret gösterdi, Kara-Boğdan’un taht u büyütn baht-ı siyâhına döndürüp ve memleketin yıkup ve Üngürüs’a akınlar ittürüp, toyumluklar ile ve gönül hoşlıkları ile mürâca‘at buyurdi.” (Tulum, 1977: 173)

“İlçi çün anun i’tizârına gelmiş idi, eğerçi ol tuhaf-ı garâyib-i Hind’i bile getürdi; ammâ özri makbûl olmayup, mâdde-i muhâlefet sûret gösterüp ednâ iltifât ile ilçinün tâli’i terâcü‘ buldı.” (Tulum, 1977: 196)

“Hak Subhânehu ve Ta’âla Hazreti’ne şükr idüp otururken, nâ-gâh efvâhdan haber şöyle istimâ’ olındı kim, Mora vilâyetinün ba’zı yirleri temerrüdlük idüp yağılık sûretin gösterür diyü.” (Uygur, 2007: 242)

“Küffâr u müşrikîn-demrehumu’llâhu-gördiler kim iş, bir dürlü sûret dahı gösterdi; hâl bir dürlü dahı oldu.” (Uygur, 2007: 350)

“İntizâr oldu kim bu çarh ne sûret gösterür.” (Öztürk, 2013a: 112)

“Gör kim, girü çarh ne sûret gösterür.” (Öztürk, 2014: 43)

“Sikenderiyye hisarı kal’ası üzerinde topların kurdurup hisarın bir tarafın toplarile yıkup harâb edüp, ve girü havâyî toplar ile atılup, hisar içinde olan kâfirlerini havâyî toplar ile helâk edüp, hisar erleri yaru kalmayup beğlerine dahi eminlik sûretin gösterüp gayret edüp hisarı vermeyüp, âkıbet Sultan Mehmed Han bir iki def’a yürüş edüp, içerüden hisar erleri toplarile bizüm leşkerimizden hayli adam helâk edüp, âkıbet sonra hisar feth olunmayup almayup, üzerinden gelüp gidüp hisarun üzerine leşkerler koyup, havâle olup, ol havâleden âkıbet hisar erleri halkı

dahi zebun olup, hem açlık ve hem dahi içinde adam dahi kalmayıp kırılmışdı.”
(Öztürk, 2014: 114)

“Haber gönderüp atlar, katırlar, tavarlar geldün deyüp atları, katırları, develeri getürdüp göçmek kasdına tavarlar gelüp Burgoz yöresinde durup kâfirler tarafından haber dinleyüp dururken, bu taraftan kudret-i semâ’î bir dürlü dahi sûret gösterüp Akkirman sancağı beği Mesih Paşa derler, Sultan Mehmed Han-ı merhumun dahi terbiyyetinde, ana dahi hizmet eylemiş imiş, anun huzurunsa olmuş, hem veziri hem iş görmüş kişidir.” (Öztürk, 2014: 152)

“Sikender Paşa dahi anlardan haber alup sahih haberin bilüp, kendü esirlerinden erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini bir tarafa koyup Venedük karşusunda Aksu derler imiş, Aksu kenarında buluşup birkaç yerde pusu koyup, kendü varup gözükiüp cenk eder gibi olup, önce kaçmak sûretin gösterüp, pusu yerine geldiği vakit pusudan bunlar dahi çıkup Sikender Paşa girü dönüp yedi sekiz yüz kâfirleri kılıçdan geçürüp Hak ta’âlâ fırsat verüp esirden, atdan, dondan, akçadan, filoriden gâyet doyum gelüp gıtdiler.” (Öztürk, 2014: 167)

“Ammâ zebunluk sûretin gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 54)

“Bunlar ol yerde birkaç gün durup beğlerle müşâvere etdiler ki, ‘çün âlem bu vechile sûret gösterdi, netmek gerek?’” (Öztürk, 2013b: 157)

“Anlarunile bir araya gelip cem’ olup ceng sûretin göstererek varıp sultan yanına durdular.” (Öztürk, 2013b: 211)

Suret tutmak: (Yüz tutmak) O şey olmak üzere bulunmak (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Bu kez şehir ma’mur olmağa sûret tutdu.” (Öztürk, 2013a: 193)

Surete gelmek: (-) Ortaya çıkmak, meydana gelmek.

“Cezebât-ı ihsânı ile, Arab u Acem ü Rûm’dan mâhir mi‘mârlar ve mühendisler getirüp, kendü akl-ı kâmilî mi‘mârınun irşâdı ile, az müddet içinde, ol makâm-ı hoş u hurrem üzerinde bir sarây-ı âlî, envâ‘ı sanâyi‘ ile hâlî ve semt-i naksdan hâlî, sûrete geldi.” (Tulum, 1977: 72)

“Bir niçe bin ‘asker-ile gendüyi penhân itdi, hiç sûrete gelmedi.” (Uygur, 2007: 280)

Surete girmek: (-) Farklı görünüş almak.

“Ve sultân-ı gül, taht-ı zümürîdîn üzerinde başında yâkûtî tâc ve egnine la’lîn ve sîmîn kabâ geyüp oturmuş-ıdı; ve gonca-i sîrâb, kâsesin pür-zer kılup dürmüş-ıdı ve sünbül, zen-i ra’nâ bigi bûsitânda kâküllerini dözlerine salmış-ıdı; ve çiçekler nev-‘arûslar bigi reng-â-reng sûretlere girüp kimi al duvaklar bürünüp ve kimi kızıl tutuklar urunup kimi isfidâclar sürünüp, gözlerine kühüller çekinüp agsânlar üzerinden bin dürlü nâz-ıla ‘arz-ı cemâl iderlerdi; ve ağaçlar kimi münakkaş ve kimi müzehhep hil’ati nev-rûziler geyüp i’tidâlıla hareketler iderlerdi; ve murgân-ı çemen, her biri bir savtula Dâvûd-vâr ‘ışk zebûrın okurlar idi; ve bâd-ı sepük-pây, bu meydânda rakkâs olup cevelân kılırdı.” (Uygur, 2007: 258)

Suretine girmek: (+) Onun görünüşünü almak, biçimini almak; onun gibi olmak (Çağbayır, 2017d: 5291).

“Bir gün Hasan Beğ bazarıcı sûretine girüp bazarıcılarla tenhâ vardı, Hamid’e girdi.” (Öztürk, 2013a: 322)

“Çün Osman bu hatun sûretine girenlerle ahşam vaktinde geldi.” (Öztürk, 2013b: 45)

“*Ve bu avrat sûretine giren dilâverler dahi ardın kesdiler.*” (Öztürk, 2013b: 45)

“*Ve bu avrat sûretine giren erler, dilâverler dahi ardın kesdiler.*” (Öztürk, 2013b: 45)

Suya dökmek: (Denize dökmek) Düşmanı yendikten sonra denize kadar sürüp orada yok etmek (Çağbayır, 2017b: 1430).

“*Şol kadar kâfirin suya döktiler ki, kandan nehr-i Tuna, bunca gazâretle hûn-ı revân oldu; ve taştı, muzâ‘af oldu.*” (Tulum, 1977: 80)

“*Çü döndürdi ol er garîmün yüzün
Suya dökti gark itti niçe yüzün*” (Tulum, 1977: 213)

“*Çün garîmi sıyup suya döktiler; şöyle ki, singununun bir ucu Acem’de yitişti; gice iriştı, ta‘akuba mecâl olmadı.*” (Tulum, 1977: 213)

“*Ekseri suya döküldü, kırıldı.*” (Öztürk, 2013a: 78)

“*Küffârın hod ekseri suya döküldi, boğuldu.*” (Öztürk, 2013a: 157)

“*Atana’nun suyuna döküldüler.*” (Öztürk, 2013a: 313)

“*Kâfirlerin ekseri suya döküldü kırıldı.*” (Öztürk, 2013b: 86)

“*Küffârın ekseri suya dökülüp boğuldular.*” (Öztürk, 2013b: 259)

Sünnet etmek: (+) Erkeklik organının başını çevreleyen deri kıvrımını çepeçevre kesmek (Çağbayır, 2017d: 5318).

“*Oğulların sünnet etdi.*” (Öztürk, 2013a: 78)

“Anı beyan eder kim Sultan Mehmed Han Gâzi kim oğlanlarını ne sûretile sünnet etdi kim biri Bayezid Han’dur ve biri Mustafa Çelebi’dür ve hem o düğün ne yerde olundu.” (Öztürk, 2013a: 201)

“Bu dem kim şah oğullar sünnet etdi
Fâzıllar izzet ile geldi gitdi” (Öztürk, 2013a: 203)

“Bir gün kendü oğlunu sünnet etdi. Ve bir dahi kızı oğlunu ve bir dahi vezirleri oğlunu sünnet etdi. Ve nice yetimlere libaslar geydürüp bile sünnet etdi.” (Öztürk, 2013a: 317)

“Ve hem anları Sultan Mehmed Han Gâzi, oğlu Cem’i sünnet etdüğü vaktin anları dahi etmişidi.” (Öztürk, 2013a: 317)

“Devletile dönüp yine Bursa’ya gelip oğlanların sünnet edip andan Yenişehir’de bir imâret yapıp bir derviş, ki ana Postin-pûş derleridi bir zâviye yapıverdi.” (Öztürk, 2013b: 86)

“Veled-i kebîr-i Bayezid’in üç oğlun sünnet etdi.” (Öztürk, 2013b: 101)

“Sultan Mehmed, Amâsiyye’de Bayezid Han’ı ve Ma’nisa’dan Mustafa Çelebi’yi getirdip, Edirne’de bunları sünnet etmeğe düğün yarağın gördü.” (Öztürk, 2013b: 295)

Sünnet eylemek/kılmak: (Sünnet etmek) Erkeklik organının başını çevreleyen deri kıvrımını çepeçevre kesmek (Çağbayır, 2017d: 5318).

“Girü ol yıl içinde dahi oğlanları Yıldırım Bayezid’i ve Ya’kub Çelebi’yi düğün edüp, âlî iclâs kılup sünnet kıldı.” (Öztürk, 2014: 26)

“Edirne’de Sultan Mehmed’i ve Sultan Alâaddin’i sünnet eyledi.” (Öztürk, 2014: 57)

“Ve girü Sultan Mehmed Han sefer etmeyüp Edirne’de karar edüp, âlî düğün ve ziyâfetler edüp, oğlu Sultan Bayezid’i sünnet eyledi.” (Öztürk, 2014: 102)

Sürur bulmak: (-) Sevinmek.

“*Girü felek âyînesi güneş nûrî-la mücellâ ‘âlem halkınun kalbi sürûr buldı.*”
(Uygur, 2007: 214)

“*Çün kim sabâh oldı; seher rûşen ıgından ‘âlem halkınun kalbi sürûr buldı.*”
(Uygur, 2007: 348)

Sürün sürün sürmek: (-) Toplu hâlde, kalabalık gruplar hâlinde sürmek, önüne katıp kovalamak (Tulum, 1977: 265).

“*Şîrân u pelengân reme-i gızlân sürer gibi, gâziler, ol billûrîn-sürer kızları ve oğlanları şöyle sürün sürün sürer idi.*” (Tulum, 1977: 62)

“*Esîri sürün sürün sürdiler.*” (Tulum, 1977: 178)

Şâbâş almak: (Aferin almak) Bir başkası tarafından beğenilmek, övücü sözler duymak (Çağbayır, 2017a: 98).

“*Virürler ol savaşıda niceler baş*

Niceler şehden aldı anda şâbâş” (Öztürk, 2001: 156 / b. 1779)

Şahadet getirmek: (+) Allah’ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed’in peygamberliğini onaylamak; bu onay sözünü belirten ve kelime-i şahadet denilen sözü söylemek (Çağbayır, 2017d: 5350).

“*Kelime-i şahâdet getirüp eyitdi kim: ‘Yâ Osman Gâzi! Düşümde sizün Peygamberinizi Muhammed-i Mustafa’yı aleyhi’s-selâmu gördüm.*” (Öztürk, 2014: 13)

“*Gelüp Osman Gâzi’nün önünde kelime-i şahâdet getirüp Müsliman oldu.*”
(Öztürk, 2014: 13)

Şehadet bulmak: (-) Şehit olmak.

“Çün şehâdet buldı gâzî-i şehîd
Yerine oturdu Sultan Bâyezîd” (Atsız, 2013: 154 / b. 256)

“Husûsâ kim bula anda şehâdet
Başına konısar anun sa’âdet” (Uygur, 2007: 396)

“Husûsâ anda bulsalar şehâdet
Zehî tâli’lü cânlar, zî sa’âdet” (Uygur, 2007: 464)

“Dilersen bulasın sen de sa’âdet
Dürişgil bulasın tâ kim şehâdet” (Uygur, 2007: 474)

“Niçe cânlar yine buldı şehâdet
Niçe başlara kondı tâc-ı devlet” (Uygur, 2007: 496)

Şehadet menzelesine erişmek: (-) Şehit olmak.

“Dest-i bî-amânında çok kimesneler şehâdet menzelesine erişdi.” (Öztürk, 2013b: 286)

Şehadet mertebesine yetişmek: (-) Şehit olmak.

“ ‘Ke-hareketi’l-mezbûh’ her biri korunmakta, ve kimi, hazîne-i âlem-i şehâdetten kızıl yeşil tonlar giymekte, ya’nî şehâdet mertebesine yitişmekte iken, tekûr-ı la’în kendü nefsi ile bir mecrûh azeb üzerine havâle olmuş.” (Tulum, 1977: 59)

“Ve eğerçi Pâşâ dahı bunca kiyâset ü fetânet ile dâ’i hasede devâ bulmayup, âhur ol mâddeden mertebe-i şehâdete yitişti; ammâ mefhûmınun ömr-i mevhûmını sürdi, andan müntehî oldı.” (Tulum, 1977: 101)

Şemşîr urmak: (-) (EAT'de "kılıç urmak") Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

*"Ururduk kâfirün boynuna şemşîr
Melekler bağlayup saflar havada"* (Öztürk, 2014: 140)

*"Gelüp yetişdi ana ol cihangîr
Heman kim irdi ana urdı şemşîr"* (Öztürk, 2001: 147 / b. 1698)

*"Alur ol kal'ayı orada ol şîr
Ururlar gâziler küffâra şemşîr"* (Öztürk, 2001: 167 / b. 1943)

*"Şeh emrile varup bulışdı ol şîr
Bu ona ol buna hoş urdı şemşîr"* (Öztürk, 2001: 176 / b. 2052)

*"Alur yakup yıkup [hem ol] cihangîr
Urur kâfirlerine anda şemşîr"* (Öztürk, 2001: 177 / b. 2061)

*"Dahı Uzun Hasan cenginde ol şîr
Nice Türkmen'e anda urdı şemşîr"* (Öztürk, 2001: 226 / b. 2658)

*"İrüben orada [ol] şâh-ı gâzî
Urur şemşîr ol nûr-ı Hicâzî"* (Öztürk, 2001: 228 / b. 2691)

*"Ki on bin kâfire ol arada ol şîr
Ki üç yüz gâziyile urdı şemşîr"* (Öztürk, 2001: 229 / b. 2694)

*"Üçüncisi Ali Paşa'dur ol şîr
Urupdur düşmene ol anca şemşîr"* (Öztürk, 2001: 232 / b. 2736)

*"Nice bin kâfiri orada ol şîr
Kimin kırdı kimine urdı şemşîr"* (Öztürk, 2001: 233 / b. 2746)

“*Ki Yahya Paşa ’yımış ol yegâne
Urur dūřmâna řemřîr hūsvânê*” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2777)

“*Dahı anunla bile bir nice şîr
Göz açdurmayup anda urdı şemşîr*” (Öztürk, 2001: 236 / b. 2778)

“*Nice bin kâfîri orada ol şîr
Göz açdurmadı urdı anda şemşîr*” (Öztürk, 2001: 244 / b. 2882)

“*Alaylar bağlayuban turur ol şîr
Göz açdurmaz urur küffâra şemşîr*” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2919)

Şeref bulmak: (-) Şeref kazanmak (Çağbayır, 2017d: 5404).

“*Ve teza ’üf-i mertebesine sebab oldu ki, mesned-i vezâret vücûd-ı pür-cüdi ile
tâze şeref buldı.*” (Tulum, 1977: 209)

“*Şeref bulduğı insân nutk-ıladur
Hakk’un zikri çü nutkında biledür*” (Uygur, 2007: 290)

Şevket bulmak: (-) Yücelmek.

“*Ve hem eydürdi kim: ’Oğlum Orhan benim zamanumda şevket bulsun’
deridi.*” (Öztürk, 2013a: 44)

“*İttifâk, Sultan Alâaddin az geçmedin müteveffâ olup âlem fetretten hâlî
olmamağın Karaman dahi yuvasında muhtefti olup şevket bulmadılar.*” (Öztürk,
2013b: 23)

Şevket tutmak: (-) Yücelmek.

“Şevket ve azamet dutdular.” (Öztürk, 2014: 13)

“Ve hem bir sebep dahi bu idi kim, oğlum Orhan benim zamanumda şevket dutsun derdi.” (Öztürk, 2014: 16)

“Muhammed dini şevket dutup gündün güne ziyâde oldu.” (Öztürk, 2014: 18)

“Ve girü Sultan Murad Han sefer edüp Arnavud vilâyetine varup Kocacuk hisarına düşüp hisarı feth edüp vilâyetini urup yıkup erkeğini kılıçdan geçürüp oğlunu ve kızını ve avratını esir edüp, yağma ve talan edüp Arnavud beği Sikender Beğ derler denize kaçup, Sultan Murad Han ol vilâyetleri alup kelisalarını yıkup evlerini yakup vîrân kılup, ehl-i İslâm ol vilâyetde şevket dutmuşken, bu esnada haber geldi kim: ‘Sultânüm! Girü Yanko la’in dedükleri Benî Asfer üçüncü def’a girü Ungurus-ı me’nûs huruc etdi’ “ (Öztürk, 2014: 65)

“İsâ Peygamber aleyhi’s-selân dîni şevket dutmuşdu.” (Öztürk, 2014: 90)

“Gelüp Bosna vilâyetinde şevket dutmuşken, meğer Bosna kırallarından bir benâm kiral varıdı.” (Öztürk, 2014: 136)

“Ve dahi bunu kasd etdi ki, oğlu Orhan kendi zamanında şevket tutup, nâmdâr olup, kendiden sonra halk ana ita’at göstereler.” (Öztürk, 2013b: 58)

“Ve bi’l-cümle ehl-i İslâm, Hak ta’âlâ inâyetiyile şevket tutup, her ne tarafa ikdâm ederlerise küffâr önlerine durımaz oldu.” (Öztürk, 2013b: 77)

Şifa bulmak: (+) Hastalıktan kurtulmak, iyileşmek (Çağbayır, 2017d: 5426).

“Hak ta’âlâ inâyetinde şifa bulur.” (Öztürk, 2014: 15)

“İ’tikâd ile türbesine ziyârete gelen hasta sıhhat ve şifâ bulup gider.” (Öztürk, 2013b: 268)

Şifa vermek: (+) Sağlığını yeniden kazandırmak, iyileştirmek (Çağbayır, 2017d: 5426).

“*Allâhu ta’âlâ şifâ verür.*” (Öztürk, 2013a: 33)

“*Ol vilâyetde at sancılansa iledip üç kerre tavaf etdirirler; Hak ta’âlâ şifâ verir.*” (Öztürk, 2013b: 51)

Şimdiyi görmek: (-) Bugüne bakmak, bugün olanlarla ilgilenmek.

“*Hele olan oldu şimdiyi görmek gerek.*” (Öztürk, 2013b: 100)

Şöhret tutmak: (Şöhret bulmak) Tanınmak, bilinmek, meşhur olmak (Çağbayır, 2017d: 5447).

“*Arab ve Acem ve Hindüstan’ı seyr edüp gelüp Rum vilâyetinde Sultan Mehmed merhumun huzurunda şöhret dutup ve Sultan Bayezid Han devletinde ve huzurunda dahi şöhret dutup gelüp, Edrene’de Taht-ı kal’a cânibinde bir câmi’ bünyâd edüp ve bir mu’allimhâne bünyâd edüp ve girü Tunca’dan dahi dolabile câmi’i önüne su getürmekde bir nişan kodu.*” (Öztürk, 2014: 160)

“*Cihanda [şöyle] dutmuşıdı şöhret*

Bu dehrün halkı almışıdı heybet” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2093)

Şölen çekmek: (Ziyafet çekmek) Şölen düzenlemek (Çağbayır, 2017d: 5447).

“*Âl-i Osman kapusunda paşalar sinilerile şölen çekmek andan gördiler.*” (Öztürk, 2013a: 296)

“*Hacı İvaz Âl-i Osman paşalara sinilerle şölen çekmeği andan gördüler.*”
(Öztürk, 2013b: 350)

Şühedâ mertebesin bulmak: (-) Şehit olmak.

“*Kâfir gelüp hücum edüp, âkıbet Mezid Beğ sınıp, sonra Mezid Beğ merhum anda şehid olup, şühedâ mertebesin bulup tovcalardan dahi hayli adam helâk olup, ol akan rast gelmeyüp leşkerimize şikest vâkı‘ oldu.*” (Öztürk, 2014: 58)

“*Bu semâ‘i içinde kudret meydanında Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca şehid olup, rahmeten vâ‘siaten kudret hengâmesinin ortasında şühedâ mertebesin bulup, bu taraftan Sultan Murad Han dahi kendü alayı ile kapu halkıyla dururken kapu halkı dahi dağılıp sehel yeniçeri kalup, beş yüz mikdârı kalmamış idi derler.*”
(Öztürk, 2014: 62)

“*Şühedâ mertebesin bulup rahmeten vâsi‘an, nevvera’llâhu ta‘âlâ kabrâhû.*”
(Öztürk, 2014: 115)

“*Girü Sultan Bayezid oğlu Abdullah‘i Karaman tahtına pâdişâh edüp, andan gelüp Kostantin‘de karar edüp, birkaç gün [sonra] andan göçüp Ramazan ayının evvelinde Edrene‘ye gelüp karar edüp, Şevval ayının altıncı gününde Yekşenbe gecesinde mezkûr leyden altı sâ‘at geçdükte sâ‘at-i Zühal‘de Edrene‘de Yeni-saray‘da vezirleri ve dahi ekâbirleri, beğleri cem‘ edüp vezirleri, ekâbirleri hil‘atleyüp, bu mahalde meclis-i şürbde merhum, mağfur, sa‘id, şehid, ilâ rahmeti’llâhi ta‘âlâ, Gedük Ahmed‘i şehid edüp şühedâ mertebesi bulup takdîrde hod vardı.*” (Öztürk, 2014: 119)

“*Ol sebebden ötürü fırsat bulup niyyet-i gazâ deyüp, başını gazâ yolunda fedâ koyup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, ale‘l-gâfilîn Yahşioğlu‘nun üzerine at salup, Sam-süvâr bigi ya Rüstem-i Neriman gibi ejderha-misal hücum edüp, Yahşioğlu elçinün tîg-i Samsam‘ile yüzünde ve gözünde ve başında zahm irgürüp, Yahşioğlu ol zahmdan helâk olup fi‘n-nâri‘-s-sakar, ve ol gâzi[yi] dahi ol arada şehid eylediler,*

şühedâ mertebesin buldu, nevvera'llâhu ta'âlâ kabrahû, Zilka'de ayının evâsıtında vâkı' oldu, hicretün sene 891." (Öztürk, 2014: 123)

"Şühedâ mertebesin buldu." (Öztürk, 2014: 144)

"Ve illâ din gayretin edüp kendüyi halâs etmeğe mukayyed olmayup geminin içinde fi-sebîli'llâh deyüp yoldaşlarıyla bile yanup, âkıbet gemi ile denize gark olmuş, şühedâ mertebesin bulup Allâhu ta'âlâ rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi'an." (Öztürk, 2014: 165)

"Şühedâ mertebesin bulup rahmeten vâsi'aten Allâhu ta'âlâ rahmetine vâsıl olup, sonra ol kâfirler münhezim oldukda sancak beği Mehmed Beğ yetişüp, ol dahi var kâfirleri kırup Mustafa Voyvoda'nun meyyitini bulup bir nişangâh yerde defn etdiler." (Öztürk, 2014: 178)

Ta'ab çekmek: (Zahmet çekmek) Güçlkle karşılaşmak (Çağbayır, 2017e: 6505).

"Ne lâzım ki, leşkerimize ta'ab çekdirevüz." (Öztürk, 2013b: 145)

Ta'accübe kalmak: (-) Şaşırmak, hayret etmek.

"Hazret-i Risâlet salla'llâhu aleyhi ve sellem bunları görüp ta'accübe kaldı." (Öztürk, 2014: 82)

Ta'ayyün bulmak: (-) Saygınlık kazanmak.

"Uzun Hasan asılda Akçakoyunlu'dan Âsitân-ı sa'âdet-âşiyânın gözedici bir kimseyiken, envâ'-ı hileyile Acem beğlerinden Cihan Şah gibi kişiyi helâk edip, ta'ayyün bulup, memalik-i Acem'e müstevli olup âhir hazâyin-i Acem'e mâlik olup Sultan Bû Sa'id Semerkand'dan Uzun'a hücum edip, anı dahi perdâht edip,

hazinesine mutasarrıf olup ta'ayyün bulup, bu kerre Rum diyârına el uzatmağa başladı.” (Öztürk, 2013b: 320)

Tabanca yemek: (Tokat yemek) Tokatlanmak (Çağbayır, 2017d: 5467).

“Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır.” (Öztürk, 2013b: 113)

Tabl dögmek: (Davul dövmek) Davul çalmak (Çağbayır, 2017a: 1370).

“Lâ cirem dîn pâdişâhı Sultan Muhammed Han Gâzî –ce’ale’l-cennete mesvâhu-bu mübârek fasılda ‘asker-i kişver-güşâ ve memalik-ârâ cem ‘idüp, zerrin-ser ‘alemlerin çeküp tabl u kûsın dögmüş şevket ve ‘azamet birle yeyü içe, kona göçe tekrâr Karaman seferine bil bağlayup Anadolu diyarına sıhhat ve selâmet birle revâne oldı.” (Uygur, 2007: 374)

*“Kaçan kim tablın dögmüş kalkasın
Anun sancacı dibinde koyasın” (Öztürk, 2001: 46 / b. 532)*

*“Dögüben tablı sancaklar düzüldi
Alaylar bağlanup saflar dizüldi” (Öztürk, 2001: 71 / b. 805)*

*“Dögüben tablını hünkâr yürüdi
Sadâsı ‘âlemin yüzün bürüdi” (Öztürk, 2001: 102 / b. 1171)*

Tâc u taht tutmak: (-) Hükümdarlık etmek.

*“Dutıban otuz dokuz yıl tâc u taht
Cennetün gülzârına iletirdi rah” (Atsız, 2013: 146 / b. 136)*

Ta‘cîl tutmak: (-) Acele ettirmek, hızlandırmak.

“*Ammâ durmadın ulak göndürürler kim Çaşnigirbaşı Elvan Beğ’e varduğun maslahatı ta‘cîl tut derlerdi.*” (Öztürk, 2013a: 126)

Tag bigi: (Dağ gibi) Pek büyük ve iri (Çağbayır, 2017a: 1315).

“*Agzından tag bigi taşları perrân ideler, şöyle ki darblarına Sedd-i İskender tâkat getürmeye.*” (Uygur, 2007: 134)

Tahayyürde kalmak: (Hayran kalmak) Hayran olmak, çok beğenmek (Çağbayır, 2017b: 2420).

“*Anun erligine ol iki leşker
Tahayyürde kalup dirlerdi zî er*” (Gültaş, 1996: 271 / b. 1869)

Tahta çıkmak: (+) Hükümdar olmak (Çağbayır, 2017d: 5498).

“*On sekiz olup Muharrem Şenbe gün
Tahta çıkdı pâdişâh-ı zû-fünûn*” (Öztürk, 2012: 40 / b. 499)

“*Çü devlet burcına irişdi ol mâh
Çıkup oldı sa‘âdet tahtına şâh*” (Uygur, 2007: 82)

“*Bir ednâ müflisi tahta çıkarur
Kimi sultaniken hiç pulu kalmaz*” (Öztürk, 2013a: 313)

“*Sultan devlet ü sa‘âdetile Bursa’ya gelip tahta çıkıp, Germiyanoglu Ya’kub Beğ’den atasın ve karındaşın taleb etdiğidir.*” (Öztürk, 2013b: 182)

“*Seherden turup şâh-ı cevan-bahta
Başına tâc uruban çıkdı tahta*” (Öztürk, 2001: 36 / b. 416)

Tahta geçmek: (+) Hükümdar olmak (Çağbayır, 2017d: 5498).

“*Dâru ’n-nasrı ve ’l-karâr, şehri Edrene ’de tahta geçdi.*” (Uygur, 2007: 66)

“*Hâliyâ çün kim Rûm kişverine Sultân Muhammed Han Gâzî pâdişâh oldu, saltanat tahtına geçdi.*” (Uygur, 2007: 70)

“*Didi vü döndi andan şâh-ı ’âlem
Geçüp tahtına gitdi şâd u hurrem*” (Uygur, 2007: 94)

“*Kimini mâlik eyler ’izz ü bahta
Geçürüp şâh eyler tâc u tahta*” (Uygur, 2007: 554)

“*Oğlunu tahta geçürür gibi vâkı ’oldu.*” (Öztürk, 2013a: 58)

“*Kendü girü devletile Bursa’ya geldi, tahta geçüp karar eyledi.*” (Öztürk, 2013a: 63)

“*Ve Emir Süleyman ’un tahta geçdüğünü Sultan Mehmed işidicek elçi göndürdi.*” (Öztürk, 2013a: 110)

“*Çünkü Mûsâ Rum-ili ’nde tahta geçdi.*” (Öztürk, 2013a: 111)

“*Ve bu taraftan Amâsiyye ’de Sultan Mehmed işitdi kim Emir Süleyman Allah rahmetine vardı ve Mûsâ Rum-ili ’nde tahta geçüp oturmuş.*” (Öztürk, 2013a: 112)

“*Sultan Mehmed dahi sürdü Bursa’ya geldi; Bursa kavmi dahi istikbal edüp tahta geçdi oturdu.*” (Öztürk, 2013a: 112)

“*Tarih-i Sultan Mehmed tahta geçmesinin hicretün sekiz yüz o altısında vâkı ’olundu.*” (Öztürk, 2013a: 113)

“*Anı beyan eder kim Sultan Murad kim Bursa’da tahta geçdi, Rum-ili ’nde ne zâhir oldu*” (Öztürk, 2013a: 128)

“*Diledi kim tahta geçe.*” (Öztürk, 2013a: 147)

“Halil Paşa’ya eydür: ‘Ben oğlumu tahta geçürürin’ der.” (Öztürk, 2013a: 174)

“Heman oğlunu Ma’nisa’dan getürtdi kim ol Sultan Mehmed Gâzi’dür, tahta geçürdi.” (Öztürk, 2013a: 175)

“Anı beyan eder kim Sultan Murad Han oğlunu tahta geçürüp kendü Ma’nisa’ya varup oturduğundan sonra neler zâhir oldu, anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 175)

“Oğlu Edrene’de tahta geçdi.” (Öztürk, 2013a: 175)

“Gine tahta geçdi.” (Öztürk, 2013a: 177)

“Ve oğlu Sultan Mehmed tahta geçdi.” (Öztürk, 2013a: 187)

“Anı beyan eder kim Sultan Mehmed kim ol Sultan Murad Han Gâzi oğludur, Edrene’de tahta ne sûretille geçdi, nice geldi ve kandaydı, anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 188)

“Devletile tahta geçdi oturdu.” (Öztürk, 2013a: 188)

“Sultan Bayezid geldi İstanbul’a Rebî’ülevvel ayının yirmi birinci gün yekşenbe günü serîr-i saltanat tahtını mübârek vücûdiyile müşerref kılup tahta geçti.” (Öztürk, 2013a: 276)

“Sultan Bayezid Han Gâzi’nün tahta geçdüğini yazdun ya karındaşı nolduğunu demedün.” (Öztürk, 2013a: 277)

“Devletile İstanbul’a geldi, tahtına geçdi.” (Öztürk, 2013a: 281)

“Sonra Sultan Gıyâseddin tahta geçdükde hükûm-i hükûmet etdükde çok zulümlere başladı.” (Öztürk, 2014: 11)

“Muhlis Paşa ol Karaman adlu oğlanı kendü eliyle tahta geçürüp pâdişâh etdi, hicretün sene 679.” (Öztürk, 2014: 12)

“Bundan sonra oğlu Murad Gâzi gelüp Bursa’da tahta geçüp pâdişâh oldu.” (Öztürk, 2014: 23)

“Sultan Bayezid Han Edrene’de geçüp tahta oturdu.” (Öztürk, 2014: 30)

“Sultan Bayezid tahta geçdi pâdişâh oldu, sene 789.” (Öztürk, 2014: 31)

“Emir Süleyman gelüp Edirne’de tahta geçdi oturdu.” (Öztürk, 2014: 41)

“Bundan sonra Mûsâ Çelebi tahta geçdi pâdişâh oldu, hicretün sene 813.” (Öztürk, 2014: 42)

“Mûsâ Çelebi tahta geçdi, Kör Şahmelik’i getirüp vezir edindi.” (Öztürk, 2014: 42)

“Mûsâ Çelebi tahta geçüp beğ oldukda ol Dügüncülü köyü halkını getirüp ‘Niçün benden destursuz karındaşımı öldürdünüz?’ deyü, ol köy halkını oğlu ile, kızı ile eviyle hep oda yakdı, helâk etdi.” (Öztürk, 2014: 42)

“Sultan Mehmed Bursa’da tahta geçdi.” (Öztürk, 2014: 44)

“Sultan istiklâlî pâdişâh oldu tahta geçdi, hicretün sene 816.” (Öztürk, 2014: 46)

“Sultan Mehmed merhum vefât etmedin vasiyyet etmişidi kim, Sultan Murad’ı Amâsiyye’den getirüp tahta geçürün demiş idi.” (Öztürk, 2014: 51)

“Sultan Murad Bursa tahtında tahta geçdi oturdu.” (Öztürk, 2014: 51)

“Tahta geçdi hicretün sene 825.” (Öztürk, 2014: 52)

“Karamanoğlu İbrâhim Beğ Saru Ya’kub’u gönderüp girü sulh u musâlaha olunup, Sultan Murad Han andan gelüp yeniçeriye destur verüp ve sâyir halka dahi destur verüp, kendüsi beğliğini terk edüp, Ma’ansa’da oturup tahtını oğlu Sultan Mehmed Han’a ismarlayup Halil Paşa veziri olup, Mevlânâ Monla Husrev kadı-asker olup Sultan Mehmed tahta geçüp oturdu, hicretün sene 847.” (Öztürk, 2014: 60)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de karar edüp, birkaç gün durup andan sonra beğliğini terk edüp oğlu Sultan Mehmed’i tahta geçürüp istiklâl-i tahtı ana ismarlayup girü kendüsi Anadolu’ya geçüp Ma’ansa’ya varup işe işrete meşgul oldu.” (Öztürk, 2014: 64)

“Bu beğler bir yere gelüp ittifak edüp tedbir etdiler kim, girü Sultan Murad Han’ı Anadolu’dan getürüp tahta geçürüp girü Sultan Mehmed’i Ma’ansa’ya göndereler.” (Öztürk, 2014: 64)

“Sultan Murad Han gelüp tahta geçdi.” (Öztürk, 2014: 64)

“Sultan Mehmed Han, bu âyet-i kerîmenün ebced hisâbınca tahta geçmişdür.” (Öztürk, 2014: 71)

“Bu zaman kim, Sultan Bayezid Han bin Sultan Mehmed tahta geçüp karar etdükde hicretün sene 866 yılında Ungurus’a elçi göndermişti.” (Öztürk, 2014: 89)

“Âkîbet bunlar kat’ olup dükendükden sonra Karaman’a Sultan Mustafa Beğ olup tahta geçdi.” (Öztürk, 2014: 105)

“Beğler dahi cem’ olup Sultan Ahmed’i alup şehr-i Tebriz’e iledüp tahta geçürdiler.” (Öztürk, 2014: 150)

“Ramazan-ı şerîfün evâhirinde tahta geçüp, bu tarafa mektup gönderüp gelüp Sultan Bayezid Han’a muştuladılar.” (Öztürk, 2014: 150)

“Nitekim Murad Han dahi Sultan Mehmed’i tahta geçirip, kendi Magnissa’da mütekâ’id oldu.” (Öztürk, 2013b: 59)

“Çünkü Murad Han Edirne tahtına geçip oturdu.” (Öztürk, 2013b: 83)

“Ertesi Sultan Bayezid’i tahta geçirdiler.” (Öztürk, 2013b: 128)

“Heman ki, Bayezid Han hicretin yedi yüz doksan birinde ramazanın dördüncü günü tahta geçdi.” (Öztürk, 2013b: 130)

“Heman ki, Bayezid Han hicretin yedi yüz doksan birinde ramazanın dördüncü günü tahta geçip oturdu.” (Öztürk, 2013b: 130)

“Sultan Mehmed, Emir Süleyman’ın tahta geçtiğin işidicek elçi gönderip eyitdi: ‘Emrem sağ olsun ki, atamız gitdise, Emrem bize ata yerinedir.’ ” (Öztürk, 2013b: 154)

“Edirne’de tahta geçirip beğ etdiler.” (Öztürk, 2013b: 154)

“Bursa halkının ulemâsı ve fuzalâsı, ve sâyir halkı karşı gelip, i’zâz ü ta’zîm ve tekrîm ü tefhim birle mübârek vaktde Sultan’ı atası tahtına geçirdiler.” (Öztürk, 2013b: 182-183)

“Atamın tahtına geçdi.” (Öztürk, 2013b: 184)

“Emir Süleyman Edirne’ye gelip tahta geçip oturdu.” (Öztürk, 2013b: 205)

“Andan Karasi ve Aydın ve Saruhan ve Menteşe ve Teke ve Germiyan vilâyetlerin mecmû’ yürüyüp yine alıp, Bursa’ya tahtına geçip oturdu.” (Öztürk, 2013b: 206)

“Mûsâ Çelebi tahta geçip oturup, Emir Süleyman’ı Bursa’ya gönderip ba’zı beğlerin kırdığıdır.” (Öztürk, 2013b: 208)

“Çünkü Sultan Murad Bursa’da tahta geçdi, Ildırım Han oğlu Mustafa, ki Temür ceng[in]de gâyib olmuşidi.” (Öztürk, 2013b: 236)

“Tahta geçmek istedi.” (Öztürk, 2013b: 249)

“Andan Emirâhûr Çakmak, Pars Beğ oğlun tutup Mısır tahtına geçip sultan oldu.” (Öztürk, 2013b: 265)

“Andan Sultan Mehmed gelip Murad Han kendi ihtiyâriyle oğlu Sultan Mehmed’i tahta geçirip, Halil Paşa’yı ve Şehâbeddin Paşa’yı ve Saruca Paşa’yı vezir edip, Mevlânâ Hüsrev’ kadı-asker etdi.” (Öztürk, 2013b: 270)

“Halil Paşa’ya eyitdi: ‘Oğlumu hâl-i hayâtında tahta geçirin, tâ ki gözüm bakarken görem, ne vechile gazâ eder.’” (Öztürk, 2013b: 270)

“Çünkü Murad Han, oğlu Mehmed Gâzi’yi tahta geçirip, Magnisa’da ferâgatile varıp oturdu, Karamanoğlu Vilkioğlu’na haber gönderip gâyet ferah oldular.” (Öztürk, 2013b: 271)

“Çünkü Murad Han, oğlu Mehmed Gâzi’yi tahta geçirip, Magnisa’da ferâgatile varıp oturdu, Karamanoğlu ve Vilkoğlu işidip gâyet ferah oldular.” (Öztürk, 2013b: 271)

“Kıralı ve Yanko’yu tahrik edip eyitdi: ‘Türk’e bundan eyi fırsat olmaz. Osmanoğlu deli olup oğlunu tahta geçirdi.’” (Öztürk, 2013b: 271)

“Murad Han kâfiri sıdığı gibi, heman doğru Edirne’ye gelip tahtına geçip oturup, Sultan Mehmed’i Magnisa’ya gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 273)

“Muharrem on altıncı günü pençşenbih gün Sultan Mehmed Magnisa’dan gelip tahta geçdi.” (Öztürk, 2013b: 281)

“Çünkü Sultan Mehmed tahta geçip âleme nizâm vermeğe ibtidâ etdi, haber geldi ki, Karamoğlu İbrâhim’in karından haramzâde oğlanlar doğup, kimin Germiyanoğlu deyip, oğlun bile koşup Kütâhiyye’ye gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 282)

“İttifâk, Allah inâyet edip İshak Paşa anda bulunup, bu kul tâ’ifesini bir pâre teskin edip, Sultan Bayezid’in bir oğlu Korkut Çelebi Sultan anda bulunup, anı beğleyip, erkân-ı devlet, Sultan Bayezid gelince tahta geçirip Sultan Bayezid’e halîfe kıldılar.” (Öztürk, 2013b: 338)

“Beg olup atası tahtına geçdi
Oturup ‘izzetile yidi içdi” (Öztürk, 2001: 48 / b. 548)

“Gâzi Murâd Han tahta geçdügin beyan [ider]” (Öztürk, 2001: 62)

“Yıldırım Sultan tahta geçdügin beyan ider” (Öztürk, 2001: 67)

“Sıdı kâfiri anda çün şehinşâh
Gelüp geçdi dutuben tahta [ol] râh” (Öztürk, 2001: 70 / b. 800)

“Alur andan atası kanın Allah
Geçüp ol tahta bir gayrı olur şâh” (Öztürk, 2001: 81 / b. 923)

“Gelüben geçdi tahta şâh-ı devran
Kılır halkına anun dürlü ihsan” (Öztürk, 2001: 95 / b. 1092)

“Mîr Süleyman tahta geçdügin beyan eder” (Öztürk, 2001: 115)

“Ulu oğlu oturdu geçdi tahta
Sevindi ‘izzetile baktı bahta” (Öztürk, 2001: 115 / b. 1317)

“Sekiz yüz hicretün beşinde ol han
Geçüp tahta oturdu Mir Süleyman” (Öztürk, 2001: 115 / b. 1318)

“Olur Mûsâ Çelebi Rûm’a sultan
Geçüp tahta oturup oldı handan” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1347)

“Geçüp Edrene tahtına oturdu
Olan zulmü il üstinden götürdi” (Öztürk, 2001: 118 / b. 1348)

“Sınup şâh oradan oldı revâne
Gelüp tahtına geçdi hüsrevâne” (Öztürk, 2001: 120 / b. 1377)

“Geçüben girü tahtına oturdu
Okudup beglerin anda getürdi” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1394)

“Geçüp tahta yalunuz oldı sultan
Olur il gün ana hep bende-ferman” (Öztürk, 2001: 123 / b. 1414)

“Olup sultan [kim] ol şâh-ı yegâne
Geçüp oturdu tahta hüsrevâne” (Öztürk, 2001: 123 / b. 1416)

“Geçer atası tahtına Murâd Han
Oturup ‘izzetile oldı sultan” (Öztürk, 2001: 135 / b. 1552)

“Sultan Murâd Han tahta geçdügin beyan ider” (Öztürk, 2001: 136)

“Sekiz yüz hem yigirmi dörtde ol han
Geçüp tahta olur Sultan Murâd Han” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1563)

“Beg olup atası tahtına geçdi
Oturup ‘izzetile yedi içdi” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1564)

“Gelüp tahtına geçdi oldı handan
Sekiz yüz kırk idi hem târîh iy can” (Öztürk, 2001: 143 / b. 1651)

“Heman andan turup oldı revâne
Gelüben tahta geçdi hüsrevâne” (Öztürk, 2001: 145 / b. 1666)

“Gelüp orada ol şâh-ı yegâne
Oturdu tahta geçdi hüsrevâne” (Öztürk, 2001: 145 / b. 1671)

“Hemandem döndi oradan şâh-ı devran
Gelüp tahtına geçüp oldı handan” (Öztürk, 2001: 146 / b. 1689)

“Sekiz yüz elli beşde şâh-ı gâzî
Geçüb tahta [hem] ol nûr-ı Hicâzî” (Öztürk, 2001: 164 / b. 1904)

“Sultan Muhammed Gâzi tahta geçdügin beyan ider” (Öztürk, 2001: 164)

“Ol iklimleri alup şâh-ı devran
Gelüp tahtına geçüp oldı handan” (Öztürk, 2001: 173 / b. 2013)

“Alup anı gelüben tahta geçdi
Sevinüp ‘izzetile yedi içdi” (Öztürk, 2001: 176 / b. 2049)

“Gelüp geçdi tahtına şâh-ı server
Bu dehrün halkı oldı ana çâker” (Öztürk, 2001: 179 / b. 2082)

“Gelüp tahta geçicek şâh-ı devran
İder halk-ı cihâna dürlü ihsan” (Öztürk, 2001: 190 / b. 2220)

“Gelüben oradan tahtına geçdi
Hak’a şükr iyleyüben yedi içdi” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2273)

Tahta oturmak: (Tahta geçmek) Hükümdar olmak (Çağbayır, 2017d: 5498).

“Kâfirün on beşdi sancağı tamâm
Otururken tahtda şâh-ı enâm” (Öztürk, 2012: 51 / b. 653)

“Çü Sultân Bâyezîd oturdı tahta
Şi ‘âr-ı adl ile zeyn itti şer ‘î” (Tulum, 1977: 193)

“Çünkim devletile han Edrene tahtına oturdu.” (Öztürk, 2013a: 75)

“Çünkim Sultan Murad geldi Bursa ‘ya tahta oturdu.” (Öztürk, 2013a: 128)

“Emir Süleyman Mûsâ elinde vefât edip, kendi tahtına oturduğudur.” (Öztürk, 2013b: 206)

“Çünkü Sultan Murad Bursa ‘ya gelip tahta oturdu, Sultan Mehmed’in mevti zâhir oldu.” (Öztürk, 2013b: 236)

“Oturup ‘izzetile tahta ol şâh
Bezendi karşusına taht ü dergâh” (Öztürk, 2001: 48 / b. 546)

“*Ki leşker cem ‘ idüp ayak götürdi
Gelüben Rûm tahtına oturdi*” (Öztürk, 2001: 129 / b. 1483)

“*Oturup tahta ‘adl ü dâd iderdi
Selhâvetle gönüller şâd iderdi*” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1567)

“*O şevkıla gelüp oturdı tahta
Yedi içdi sevindi ‘izzet ü bahta*” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2172)

“*Gelüp Amasya ‘dan oturdı tahta
Sevindi ‘izzetile bakdı bahta*” (Öztürk, 2001: 189 / b. 2215)

“*Oturup tahtına oldı ferah-şâd
Diler kim Edrine ‘de yapa bünyâd*” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2274)

Taht-ı hükûmetinde olmak: (-) Hâkimiyeti altında olmak.

“*Hâliyâ çün kim Sultân-ı ‘âlem, İslâm ‘askerin cem’ eyledi, evvel buyurdi,
Anatoli ‘askerin Anatoli begleri-le ve pehlevânlarıyla varalar, Rûm eline a’dâ-yı
dînün küffâr u müşrikînün taht-ı hükûmetinde bir kal’a var-ıdı, adı Sivirce Hisâr
dimegle meşhûr idi, ol kal’a’ı ihâta ideler.*” (Uygur, 2007: 178)

“*Yeyü içe, irte gice, kona göçe, evvel Sinâb dimegle meşhûr kal’anun üzerine
yakın varıcak, kal’a-i Sinâb ve Kaslamani ve cemî’-i nâhiyesi, İsfendiyâr oğlu İsmâ’îl
Beg didüklerinün taht-ı hükûmetinde idi.*” (Uygur, 2007: 264)

“*Şâh-ı ‘âlemün devlet-ile ‘asker çeküp üzerine geldügin işidicek, bir nice
günlük yol, bir niçe bin er-ile karşı vardı, şâh-ı ‘âleme istikbâl itdi, taht-ı
hükûmetinde olan kal’aları ve il vilâyetini şâh-ı ‘âlemün ayagı topragına teslim ve
emrine tevfiż itdi.*” (Uygur, 2007: 266)

“*Lâ-cirem ol kal’a, Ongürüs kiralınun taht-ı hükûmetinde idi.*” (Uygur, 2007:
344)

“Karaman memleketi dahı şâh-ı ‘âlemün taht-ı hükûmetinde oldı.” (Uygur, 2007: 378)

“Hâliyâ, ittifâk bunun üzerine oldı ki, şol Kara Bogdan didükleri kâfirün taht-ı hükûmetine iki hisâr vardı.” (Uygur, 2007: 568)

Taht-ı hükûmetine getirmek: (-) Hâkimiyet altına almak.

“Eslâf-ı selâtîn-i ‘izâm, aktâr-ı memâlik, memâlik-i küffârda ne kadar kilâ’-ı sı’âb var-ısa feth idüp taht-ı hükûmetlerine getürmişler.” (Uygur, 2007: 138)

“Kimini darb u dest kılıcı-la ve kimini aman istemeg-ile bi-‘avni ‘inâyetini’llâh, Mora vilâyetini dahı taht-ı hükûmetine getürdi.” (Uygur, 2007: 230)

“Çünkim sultân-ı ‘âlem Mora vilâyetini feth eyledi, taht-ı hükûmetine getürdi, bu gazâdan dahı rec’at idüp ganîmûn ve sâlimûn, tahtına geldi.” (Uygur, 2007: 230)

“Vezîrler, Anadolu veyâ Rûm ili ‘askerini begleri-le gönderelüm, varsunlar, bi’l-küllîye ol vilâyeti zabt idüp taht-ı hükûmetlerine getürsünler, didiler.” (Uygur, 2007: 244)

“Bunı savâb gördi kim, vara, Anadolu diyârında Tarabuzon didükleri kal’a’ı darb-ı dest kılıcı-la feth eyleye, taht-ı hükûmetine getüre, dâru’l-harb iken dâru’l-İslâm ola.” (Uygur, 2007: 256)

“Çün kim sultâni’l-berreyn ve hakanu’l-bahreyn oldı, diledi kim Firengistân’ı dahı taht-ı hükûmetine getüre.” (Uygur, 2007: 388)

“Ümîd var ki Allâh’un ‘avni ‘inâyeti-le anları feth idevüz, taht-ı hükûmetümüze getürevüz; âhir, bunda dahı bir tedbîr olına, bu dahı Allâh emrinde var-ısa bizüm ola, didi.” (Uygur, 2007: 498)

“Çünkü İskenderiyye'nün nevâhîsinde olan kal'alar, her biri bir nev'-ile feth olup sultân-ı 'âlemün taht-ı hükûmetine geldi, ve andan sonra vüzerâ-y-ıla meşveret eyledi.” (Uygur, 2007: 504)

“Tâ kim İskenderiye kal'asın ihata idüpdururlar, küffâr, içinde zebûn ola 'âciz kala anı dahi feth idüp taht-ı hükûmetine getüre.” (Uygur, 2007: 504)

“Lâ-cirem sa'âdet âfitâbı Şeh Bâyezîd Han -zâda'llâhu eyyâm-ı devletehu ilâ yemi'l-haşri ve'l-mizân- çün kim hurşîd-i 'âlem-tâb bigi saltanat burcından tulû' eyledi, devlet tahtında mukarrer pâdişâh oldu, memleketi, taht-ı hükûmetine getürdi.” (Uygur, 2007: 566)

“Tâ kim ol hisârları taht-ı hükûmetine getüre.” (Uygur, 2007: 568)

“Sultan Bayezid rahm edip tazarru'unu kabul kılıp Kıvrım-yol'dan aşağısın sınır edip, İsfendiyar'a verip, Kastamonu'yu ve Osmancuğ'u ve Canik'i ve Samsun'u taht-ı hükûmetine getirdi.” (Öztürk, 2013b: 135)

“Alamayıp, üzerine bir havâle yapıp, içine yarar yoldaşlar koyup, vilâyetini taht-ı hükûmete getirip, yörede olan hisarları feth edip, İskenderiyye hisarı yalnız kalıp, hünkâr yine İstanbul'a geldi.” (Öztürk, 2013b: 333-334)

Tahttan inmek: (Tahttan indirmek) Hükümdarlığına son vermek (Çağbayır, 2017d: 5498).

“Sultan Murad Han avda iken Sultan Mehmed taht-ı Edirne'de tahtdan inüp, tahtı babasına ısmarlayup girü varup Ma'ansa'ya gitdi.” (Öztürk, 2014: 64)

Takat getirmek: (+) Bir sıkıntıya veya güçlüğe dayanmak, katlanmak (Çağbayır, 2017d: 5505).

“Çün Mîrzâ Zeynel'ün başı semere-i şecere-i rimâh oldı ve ol kol sınıp tağıldı, Mîrzâ Uğurlu Mehmed dahi 'eddebenî re'süzzi'bi' meselince Sultân Bâyezîd alayı

hücûmına tâkat getürmeyüp, kılıç yirine gelmedin ol nişânı yirden püşt-i inhizâm gösterdi.” (Tulum, 1977: 164)

“Agzından tag bigi taşları perrân ideler, şöyle ki darblarına Sedd-i İskender tâkat getürmeye.” (Uygur, 2007: 134)

“ Âhir Turhan Beğ yoldaşlık etmeyüp akıncılara istimâlet verüp cevablaşup dedi kim: ‘Bunlar bir avuç kâfirdür, bunları dağıdup sonra varup her biriniz çiftünüz süregidüp varun’ deyüp, akıncılara bu istimâleti verüp akıncılar ve tovcalar bu haberi işidüp varamayup Kâsım Paşa yalunuz kalup, nâçâr varup kâfir leşkeriyle buluşup cenk edüp, kış günü zemheri vakt, sovak Rum-ili sovuğudur bizüm, leşkerümüz çıplak, kâfirün leşkeri âhen-pûş kal’a gibi arabası içine girüp toplar, tüfekler atılıp, bu heybetle bizüm leşker tâkat getürmeyüp şikest vâkı’ olup, bizden bunca beğler hasâret olup, vezir Halil Paşa karındaşı Mahmud Çelebi derler ol dutulup esir olup Sultan Murad Han’a haber olup, Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkeri ile ve azebler ve yeniçerisiyle kapu halkıyla zemheri vakt İzladı-derbendi başında buluşup, kâfirler dahi derbend başına gelüp çıkacakları vakit Sultan Murad dahi derbend başına gelüp derbend başın alup gâyet cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 59)

“Pes Alâniyye Harkıl’a takât getürmeyüp ol aradan gemiye binüp Mısır’a vardı.” (Öztürk, 2014: 90)

“Ve girü Sultan Bayezid Han yaylada karar edüp otururken, beğlerbeğisi Hadım Ali Paşa’yı Rum-eli leşkeriyle ve kapu halkıyla ve akıncıyla ve Eflak çerisiyle otuz kırk bin adam cem’ olup, Kara Boğdan beği İstepan üzerine yürüyüp, Kara Boğdan beği tâkat getürmeyüp kaçup gidüp, leşkerimiz Kara Boğdan vilâyetini yağma ve talan kılıp, gâyet doyum gelüp Ramazan ayının evâhinde olup, leşkerimiz sağık, esenlik ve selâmetligile Edirne’ye gelüp karar edüp, hicretün sene 890.” (Öztürk, 2014: 121)

“Âkıbet Arab leşkeri bu cengi görüp topa tûfenge, zenbereğe, darbuzene karşı yürekleri döymeyüp tâkat getürmeyüp hezîmet vâkı’ olup, iki taraftan iki leşker ayırd

olmayup birbiriyle, iki leşkere dahi şikest vâkı' olup birbirinün hâllerin bilmeyüp, anlar ol tarafa bunlar bu tarafa gitdiler.” (Öztürk, 2014: 125)

“Şam leşkери tâkat getürmeyüp yüz dönderdiler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Tabanı karşı durmağa tâkat getürmeyüp gâziler dahi kâfirlerin hezîmet olduğunu bilüp, girü tekbir getirüp Allah Allah âvâzesi gâzilerin tekbir âvâzi, kâfirlerin üzerine heybet düşüp, kâfirlere ol gün san arasat günü olmuşdu, yahud İsrâfil sûrun ürmüşdü.” (Öztürk, 2014: 138)

“Alâaddin Beğ dahi gayret edip ne denlü Varsak varise ve Turkut ve Bayburd ve Samagarlu cem' olup gelip Akçay'da hünkârile uğraşıp tâkat getirmeyip kaçıp ehl-i İslam ardına düşicek nâgâh kazâ-yı âsmânî yetişip atı sürçüp yıkılınca nice merdâneler yetişip tutup muhkem bend edip tezellülile hünkârın izz-i huzuruna getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 133)

“Askeri bir lahza tâkat getirmeyip münhezim olup perâkende oldular.” (Öztürk, 2013b: 157)

“Hünkârın bu saltanatına ve şevketine ve salâbetine ve şecâ'atine tâkat getirmeyip, hemandem akli şaşıp, siviş tedbirin edip, “boz atı getirin ki, baş aparandır” dedi.” (Öztürk, 2013b: 325)

“Ammâ Sultan Mehmed Han Gâzi'nin nazar-ı heybetine tâkat getiremedi.” (Öztürk, 2013b: 327)

“Cem Çelebi dahi Sultan Bayezid'in salâbetine tâkat getirmeyip, başın alıp kaçdı.” (Öztürk, 2013b: 340)

Takati gîtmek: (Takati kalmamak/Takati kesilmek) Dayanma, iş yapabilme gücü, kuvveti bitmek; güçsüz kuvvetsiz, zayıf duruma düşmek (Çağbayır, 2017d: 5505).

*“Pâre pâre kılmayınca ol iti
Şâh kurtulmadı gitdi tâkati” (Öztürk, 2012: 29 / b. 349)*

Takati kalmamak: (+) Dayanma, iş yapabilme gücü, kuvveti bitmek; güçsüz kuvvetsiz, zayıf duruma düşmek (Çağbayır, 2017d: 5505).

“Bu sûhteler hemân cân-ı şîrînlerinden ümmîdi kestiler, ve ‘eyne’l-meferr’ hitâbında ‘ilâ Rabike yevme’izi’l-müstakarr’ cevâbından gayrı takâtleri kalmadı.” (Tulum, 1977: 59)

Takati tâk olmak: (Takati kesilmek) Takati kesilmek, gücü kalmamak (Çağbayır, 2017d: 5505).

*“Bu kubbe-i nüih-tâka giren çıktı kabâdan
Bu tâk-ı mukarnesten olur tâkatumuz tâk”* (Tulum, 1977: 183)

Takyesin havaya atmak: (Fesini havaya atmak/Kûlahını havaya atmak) Aşırı derecede sevinmek (Çağbayır, 2017c: 3568).

“Türk’ün eri avratı elüme girdi dir. Takyesin havaya atup bunlara yir hazırladılar.” (Öztürk, 2013a: 26)

Talana gitmek: (-) Yağma edilmek.

“Rum’da nesne kalmadı. Hep talana gitdi.” (Öztürk, 2013b: 152)

Talana vermek: (-) Yağma etmek.

“Gâfilen koyulup, yağma edip yıkıp yakıp, talana verdiler.” (Öztürk, 2013b: 267)

Tâli‘ dutmak: (-) Fal bakmak (Çağbayır, 2017d: 5524).

“*Ve ehl-i nücûm kâmilleri ferhunde ve huçeste tâli‘in dutdılar, sitâresini sa‘âdet burcında mes‘ûd gördiler.*” (Uygur, 2007: 68)

“*Ne tâli‘ tutdu İstanbul cihanda
Zarar ister olur dâyim îmânda*” (Öztürk, 2013a: 195)

Tama‘a düşmek: (-) Açgözlülük etmek.

“*Sultân bî-te‘emmül-i me‘âl mâl tama‘ına düşüp ol ilçileri bekletti ve tuhaf u hedâyâlarını zabt ittürdi; ve cenâb-ı saltanat-me‘âb Sultân Bâyezîd ihtirâmın ri‘âyet itmeyüp tama‘ u gafleti aklını selb itti, ol mâli kendüye celb eyledi.*” (Tulum, 1977: 196)

“*Gâfilin kuru çam tahtasıdur kibrit-vâr, nebtiz güherçile gini dutuşup gelüp kulelere erüp, içinde olan gâziler, gâfiller dünyâ tama‘ına düşüp, dünyâ çokluğuna mağrur olup, dünya tama‘ı gözlerini örtüp yağma ederken bunların çevre yanını od dutup cemî‘ helâk olup çıkmağa yol bulmadılar.*” (Öztürk, 2014: 156)

“*Bunlar yağmada iken, mal tama‘ına düşüp yağma ederken kudret Allâhu ta‘âlânundur, bir dürlü dahi yüz gösterüp kazâ kim gökden ine anı döndermege çâre yokdur.*” (Öztürk, 2014: 156)

Tamam bulmak: (+) Bitmek, sona ermek (Çağbayır, 2017d: 5529).

“*Ne denlü söyler-isen bu kelâmı
Çü bulmaz haşre dek hergiz tamâmı*” (Uygur, 2007: 252)

“*Bu sözler haşre dek bulmaz tamâmı
Koyalum bir zamân işbu kelâmı*” (Uygur, 2007: 370)

Tamama ermek: (-) Bitmek, sona ermek.

*“Gelelüm yine evvelki kelâma
İrişe kıssamız tâ ki tamâma”* (Uygur, 2007: 370)

Tana kalmak: (-) Şaşırmak (Çağbayır, 2017d: 5535).

*“Künk bî-hadd geldi Üsküp’den ana
Her birisini gören kalur tana”* (Öztürk, 2012: 46 / b. 586)

*“Ol yana çün şâh İflâk bu yana
Tovrudur azgun göre kalur tana”* (Öztürk, 2012: 49 / b. 631)

Târâca varmak: (-) Yağmalanmak.

*“Eger bunlarınla ceng idersek, bu, müte’ayyin ki, gâzîlerün kılıçları altında
rîze rîze oluruz ve ehl ü ‘ayâllerümüz esîr olur ve esbâb u mâllarımız târâca varur.”*
(Uygur, 2007: 304)

Târâca vermek: (-) Yağmalamak.

“Niçe yirleri yakup yakup târâca virdiler.” (Uygur, 2007: 248)

*“Ol dilâverler dahu yir yir akıncı çeküp her tarafa revâne oldılar, İflâk
vilâyetin târâca virdiler.”* (Uygur, 2007: 286)

*“İslâm ‘askerinün gâzîleri, ilin ve vilâyetin yakup yıkıp târâca virdiler; haylî
esîr ve esbâb, mal gânimet ele getürdiler.”* (Uygur, 2007: 286)

*“Hâliyâ çün kim yağı milkine kadem basdılar şâh-ı ‘âlem buyurdu kim her
tarafa begler ‘asker çeküp varalar, ol temerrüdlük iden kâfirleri kırup il vilâyetlerin
târâca virüp yıkalar ve yakalar.”* (Uygur, 2007: 336)

“Begler dahı emr-i ‘âlî-şân mücebince her ne yir kim temerrüdlük iderdi, vardılar, yakdılar, yıkdılar, târâca virüp kâfirleri kılıçdan geçürdiler, ehl ü ‘ayâllerini esîr itdiler.” (Uygur, 2007: 336)

“Berü, gendü memleketinden ‘askerün ardı kesildi, dost yolında cân u başı ortaya koyup şol Kara Bagdan didükleri kâfirün elini iklîmini târâca virdi.” (Uygur, 2007: 444-446)

“Andan sonra şehri târâca virdiler; şöyle ki cihân fesâda vardı.” (Uygur, 2007: 528)

“Lâ-cirem, sa’âdet âfitâbı Sultân Bâyezîd Han Gâzî-nassarahu’llâhu ilâ yevmi’d-dîn-istedi ki evvel gazâyı Kara Bogdan üzerine ide ve memleketin târâca vire, yıka ve yaka; kelîsaları yıka, mescidler yapa ve bütleri boza, yirine minberler düze; adına Tuna’nun öte yakasında hutbeler okıda.” (Uygur, 2007: 568)

“Hâliyâ çün kim server-i şâhân-ı ‘âlem Bâyezîd Han Gâzî devlet ve sa’âdetle ‘asker-i kişver-gûşasını çeküp Kili kal’asınun üzerine revâne olup gelüp kal’a’ı ihâta idüp üzerine konıcak buyurdu ki, gemilerden toplar çıkaralar, kal’anun karşusına kuralar, âfet daşlarıla dögeler, yire berâber ideler, ‘askerine emr ide, târâca vireler, ehl-i İslâm ganimet mâlları-la mugtenem olalar.” (Uygur, 2007: 586)

Tarih bağlamak: (-) Tarih belirlemek (Çağbayır, 2017d: 5567).

“Getürdük nazm u nesre oldı târîh
Kitâba dahı bu bağlandı târîh” (Uygur, 2007: 604)

“Âştıkî bu menâkıbı ki yazdun
Niceler buna târîh bağlamışdı” (Öztürk, 2013a: 300)

Tarik bulmak: (Yol bulmak) 1. Çare bulmak. 2. Fırsat bulmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Mütehayyir olup bir tarîk bulmadı, ki bunları halâs ede.” (Öztürk, 2013b: 141)

Taş dağ: (Dağ taş) Her yer, her taraf (Çağbayır, 2017a: 1315).

“Sava ’yı paşa gemiyile geçer
Gördü taş dağ kâfir olmuşdur kaçar” (Öztürk, 2012: 60 / b. 789)

Taş taş üstüne koymamak: (Taş üstünde taş bırakmamak) Yakıp yıkmak, yerle bir etmek (Çağbayır, 2017d: 5588).

“Ol dahi hiç havf etmeyüp uğraduğı yerleri yağmalayup evlerini külliye ocağa
urup harâb edüp taş taş üstüne komadılar.” (Öztürk, 2014: 144)

Taşa bastırmak: (-) Sürekli taş atmak, taş atmak, taşlamak (Çağbayır, 2017d: 5586).

“Ol kişiyi taşa basdurdılar.” (Öztürk, 2013a: 332)

Taşa tutmak: (+) Hiç ara vermeksizin taş atmak, üst üste taş atmak (Çağbayır, 2017d: 5586).

“Buları dutdı âfet daşlarına
Ki yağdurdı tüfegi başlarına” (Uygur, 2007: 482)

“Yine kâfir bu halkı dutdı daşa
Yine başladılar muhkem savaşa” (Uygur, 2007: 496)

“Dutalar kal ‘a ’i âfet daşına
Zehirler katalar a ‘dâ aşına” (Uygur, 2007: 592)

“*Lâ-cirem şâh-ı ‘âlemün emrine imtisâl idüp vüzerâ ve ümerâ Anatoli ve Rûm ili ‘askeri ve kapu halkı topları gemiden çıkardılar; gülbang ve tehliil çeküp getürdiler, hisârün karşusına yir yir kurdılar, her taraftan hisârî âfet taşlarına dutdılar.*” (Uygur, 2007: 594)

“*Taş duvarlar ki kal’a yüzünde pâydâr siperleridi, taşlara tutup, yüzün gözün bozdu.*” (Öztürk, 2013b: 285)

Taş sıkça nâlân eder: (Taşı sıkça suyunu çıkarır) “Güçlü, kuvvetli kişi” anlamında kullanılır (Çağbayır, 2017d: 5587).

“*Anatoli şehbâzları gördü ki, küffâr leşkeri üzerlerine uğradı, Allah Allah getirip, dahi kâfiri ele alıp, bir vechile kırdılar ki, Âdem Nebi zamanından beri bu vechile neberd olmamışdı ki sıkçalar elde demiri mum edip taşı nâlân ederlerdi.*” (Öztürk, 2013b: 276)

Tâziyâne urmak: (-) Tezene, mızrap vurmak; çalmak.

“*Yine cân sâzına ur tâziyâne*
Bu yolda irmeyesin tâ ziyâne” (Uygur, 2007: 154)

Tecelli göstermek: (-) Tecelli etmek, meydana gelmek.

“*Derîce-i gaybdan şâha, fetih tecellî gösterdi; gönli evin rûşen eyledi.*” (Uygur, 2007: 600)

Tedarik görmek: (-) Bir iş ya da girişim için gerekli şeyleri hazırlamak, hazırlık yapmak (Çağbayır, 2017d: 5639).

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel’un karşıu gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunın edüp, ya’ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kıralı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Pâdişâh eyitdi: “Mahmud, anun tedârükin gör, varalım.” (Öztürk, 2013b: 300)

Tedarike düşmek: (-) Hazırlık yapmak.

“Bundan sonra, şâh-ı ‘âlemün sevdâsı, fî-sebîli’llâhi, bir tarafa varup gazâ itmek tedârükine düşdi, hiç münevver kalbinde karârı kalmadı.” (Uygur, 2007: 568)

Tedbiri (bir şeye) irgürmek: (-) Tedbir olarak bir şeye karar kılmak.

“Hâliyâ, tedbiri şuna irgürdiler: Eger temerrüdlük idüp şâh-ı ‘âleme ceng kılup harb u darb u kâtâl idecek olursak, işimiz ilerü varmaz, biz kılıçdan geçerüz, ehl ü ‘ayâllerimiz esîr olur, gendü elimüzle ocagumuza su koyaruz, didiler.” (Uygur, 2007: 266)

Tefekküre varmak: (Tefekküre dalmak) Derin derin düşünmek (Çağbayır, 2017d: 5648).

“Temâşâ edüp birez tefekküre vardı turdı.” (Öztürk, 2013a: 65)

“Ol eydür: ‘Hanum! Tefekküre vardun.’” (Öztürk, 2013a: 66)

Tefrika düşürmek: (Tefrika çıkarmak) Birbirine kötülük etmeye kadar varan sürekli anlaşmazlık yaratmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2299).

“Çün dünyâ hemmi cem ‘iyyetlerine tefrika düşürdi, busuda hâzır u mectemi’ olan düşmene mukâbele idemediler.” (Tulum, 1977: 81)

Teg durmak: (Tek durmak) Yaramazlık yapmamak, uslu uslu oturmak, sessiz sakin durmak, susmak (Çağbayır, 2017d: 5666).

“*Pes Karaman-oğlu İbrâhîm Beğ*
Elçi göndürdi der ana durma teg” (Öztürk, 2012: 42 / b. 518)

Tehlîl çekmek: (-) Kelime-i tevhid söylemek.

“*Derhâl devlet atına süvâr oldı; buyurdi, kûslara nusret zahmelerin urdılar, ‘izzet livâsını kaldurdılar, tekbîr ve tehlîl ve gülbâng-i Muhammedî çekdiler.*” (Uygur, 2007: 140)

“*Tekbîr ve tehlîl ve gülbâng çekdiler.*” (Uygur, 2007: 134)

“*Lâ-cirem şâh-ı ‘âlemün emrine imtisâl idüp vüzerâ ve ümerâ Anatoli ve Rûm ili ‘askeri ve kapu halkı topları gemiden çıkardılar; gülbang ve tehlîl çeküp getürdiler, hisârün karşısına yir yir kurdılar, her taraftan hisârı âfet taşlarına dutdılar.*” (Uygur, 2007: 594)

Tehlîl getirmek: (-) Kelime-i tevhid söylemek.

“*Lâ-cirem ‘asker-i İslâm dahı her taraftan tekbîr ve tehlîl getirüp gülbâng-i Muhammedî çekdiler.*” (Uygur, 2007: 362)

Tek durmak: (+) Uslu, sessiz sakin durmak; susmak (Çağbayır, 2017b: 1397).

*“Neden bilsün ki tek durmak olur hoş
O bilmez olmayınca bir belâya tuş”* (Öztürk, 2001: 79 / b. 901)

Tekbir bağlamak: (Tekbir getirmek) “Allahü ekber” demek (Çağbayır, 2017d: 5567).

“Şöyle rivâyet ederler ki, bir gün imamına ağlayıp eyitdi: ‘Benim günahım çokluğundan midir ki, namaza tekbir bağlayacak üç kerre Allâhu ekber deyip, tekbir etmeyince, Kâ’be’yi müşâhede edemezsin.’” (Öztürk, 2013b: 128)

“Gâyet sulbhıgından her kişi tekbir bağliyacak kendi gibi Kâ’be’yi şerrefehâ’llâhu görür sanırdı.” (Öztürk, 2013b: 128)

Tekbir çekmek: (Tekbir getirmek) “Allahü ekber” demek.

“Derhâl devlet atına süvâr oldı; buyurdu, kûslara nusret zahmelerin urdılar, ‘izzet livâsını kaldurdılar, tekbîr ve tehlîl ve gülbâng-i Muhammedî çekdiler.” (Uygur, 2007: 140)

“Tekbîr ve tehlîl ve gülbâng çekdiler.” (Uygur, 2007: 134)

Tekbir getirmek: (+) “Allahü ekber” demek (Çağbayır, 2017d: 5567).

“Lâ-cirem ‘asker-i İslâm dahı her taraıdan tekbîr ve tehlîl getirüp gülbâng-i Muhammedî çekdiler.” (Uygur, 2007: 362)

“Allâhu ta‘âlâya sığınup tekbir getirüp kâfirün üzerine uğradı.” (Öztürk, 2013a: 77)

“Hak ta ‘âlâya sığınup tekbir getirüp kâfirün üzerine uğradı.” (Öztürk, 2013a: 77)

“Hemin kim tavlunbaz urup bir kezden tekbir getürdiler, küffârün üzerine hücum itdiler” (Öztürk, 2013a: 157)

“Hemin kim tavlunbaz urup bir kezden tekbir getürdiler, düşmanun üzerine yürüyüş itdiler” (Öztürk, 2013a: 157)

“Bu taraftan ehl-i İslâm gâzileri tekbir getürdiler bir kezden, heman yayanun üzerine at saldılar.” (Öztürk, 2013a: 167)

“Bir kezden tekbir getürdiler.” (Öztürk, 2013a: 177)

“Gâziler dahi tekbir getirüp bu kâfirlerin büyük sancağı üzerine hücum etdiler.” (Öztürk, 2013a: 206)

“Gâziler dahi Allah’a sığınup tekbir getürdiler.” (Öztürk, 2013a: 206)

“Gâziler de tekbir getirüp şöyle kıldılar kim gelen kâfirün yarısı kurtulmadı, el-hâsıl-ı kelâm.” (Öztürk, 2013a: 228)

“Gâziler dahi tekbir getirüp yürüdiler.” (Öztürk, 2013a: 263)

“Gâziler dahi bir kezden tekbir getirüp kâfire kılıç urdular.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Evvel Cum’a namazını, Karahisar’ı aldı, evvel tekbiri anda getürdiler.” (Öztürk, 2014: 14)

“Bu şevketle gelüp Çirmen karşusunda konup, kendülere mağrur olup dururken, bu taraftan Lulu Lala Şâhin gâzileri cem’ edüp, Rum-ili ser-bâzları gazâda kâfir kanına susayanlar hazır olup Allah’a tevekkül edüp, Hudâ’ya sığınup Hazreti Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve selem mu‘cizâtı berekâtında niyyet-i gazâ deyüp tekbir getirüp, Lala Şâhin leşkери üç bahş edüp üç taraftan yürüyüp, Serf leşkери gâfil yaturken Lala Şâhin bir gece dün basgunun edüp tavlumbaz kakup,

ahşam ile yatsu arasında gâziler üç tarafadan hücum edüp, Serf leşkeri çokluk çeri kendülere mağrur, serhoş, gâfil yaturken kâfirlere haber oldu kim, Türk leşkeri geldi deyü.” (Öztürk, 2014: 25-26)

“Allah Allah deyüp kâfirün üzerine bir yerden gulû edüp tekbir getirüp azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 29)

“Âhirü'l-emr, Hak ta'âlâ ehl-i İslâm'a fırsat verüp halîfe ve Müslim tekbir getirüp mu'cizât-ı Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem deyüp kâfirler üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Halife ve Müslim tekbir getirüp bir azîm cenk etdiler kim, adam kanından deryâ yüzü rengîn-sıfat oldu.” (Öztürk, 2014: 97)

“Tabanı karşı durmağa tâkat getürmeyüp gâziler dahi kâfirlerün hezîmet olduğunu bilüp, girü tekbir getirüp Allah Allah âvâzesi gâzilerün tekbir âvâzi, kâfirlerün üzerine heybet düşüp, kâfirlere ol gün san arasat günü olmuşdu, yahud İsrâfil sûrun ürmüşdü.” (Öztürk, 2014: 138)

“Allâhu ta'âlâ rast getirürse düşmenile buluşduk hoş; ve ger düşmen dahi yogisa Allâhu ta'âlâ hazretü verürse mal-ı ganâyimile ve esire ganî olasız deyüp, yiğit yenil cümle leşker bir uğurdan Allah Allah gülbang edüp tekbir getirüp Allâhu ta'âlâ rast getirürse biz dahi niyyet-i gazâ deyüp niyyet etdük, i'tikâdla gazâyâ niyyet edüp maldur, tavar[dur] gerekmez Hak yoluna durmuşuz deyüp Allâhu ekber ünüyle âlemi doldurdular.” (Öztürk, 2014: 155)

“Âkıbet birbirinden haber alup gelüp birbiriyle buluşup cenk edüp toplar, tüfekler, zenberekler iki tarafdan atilup, cenk arasında yüz yüz elli toplar birbirine atilup orada bunca adamlar helâk olup, âkıbet Hak Subhânehu ve ta'âlâ hazreti fırsat [ve] nusret verüp deniz dilâverleri, deniz ejderhaları deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp Allâhu ekber âvâzesiyle ünüyle deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürüyüp gemileri birbirine çatup, Kemal, Resi deve gibi kükreyüp, gemiden kendüyi düşmen üzerine gemisine pertâv edüp, anka gibi pervâz edüp Zanturiyeoğlu'nun gemisine girüp birkaç reisler dahi

bile ardınca girüp göz açdurmayup kılıç koydular, kâfirleri tarvandurmadılar.”
(Öztürk, 2014: 158-159)

“Ol mavunayı karşıdan gelürken tekbir getirüp Allahu ta‘âlâya sığınup mu‘cizât-ı Muhammed salla’llâhu aleyhi ve sellem deyüp, iki gemi birbirine karşı geleceği vakit Kemal, Reis bir fendile, lu‘bile, hîleyle gemisini dönderüp gelen mavunanun üzerine yürüyüp bir top atup Allahu ta‘âlâ hazreti rast getirüp, ol mavunayı urup, âdemisiyle denize gark oldu.” (Öztürk, 2014: 166)

“Pes eyle olsa, bu taraftan bizüm gâzilerimiz dahi ilhâm-ı Rabbânî’yle hisarun bir tarafı hâlî kalduğın bilüp, Hudâ’ya sığınup mu‘cizât-ı Muhammed aleyhi’s-selâtü ve’s-selâmdur deyüp tekbir getirüp, Anadolu beğlerbeğisi Sinan Beğ derler, Anadolu leşkeriyle, hazır olan azeblerile yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 173)

“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlu ile karşı varup, kâfirler dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçar gibi olup kâfirler singun çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldükleri gibi ol vakit bunlar dahi bismi’llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp kâfirlerin üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerin gözüne ejderha gibi gözücüüp görünüp kâfirlerin üzerine heman kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 177)

“Gelen kâfirlere yakın geldükleri vakit heman Allâhu ekber deyüp tekbir getirüp kâfirlere kılıç koydular, göz açdurmadılar.” (Öztürk, 2014: 180)

“Mehmed Beğ iki karındaşıyla ol vilâyetün halkı beğleri ve subaşıları ve akıncıdan dahi cem‘ olup beş altı binden ziyâde olup, iç ara ittifak edüp Allâhu ekber deyüp tekbir getirüp yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 182)

“Şâhin Lala dahi hazır olan gâzilerile küffârı karşılayıp ahşam karanusunda tablbâz kakıp, Allâhu ta’âlâya sığınıp tekbir getirip, Şâhin Lala gâzilerile şâhin kargaya girer gibi kâfirin üzerine uğradı.” (Öztürk, 2013b: 86)

“Erte gün erterken Hak ta’âlâya tevekkül edip tekbir getirip, sultanım önünde baş u can oynayavuz.” (Öztürk, 2013b: 117)

“Bayezid Han, kâfire ıldırım gibi yetişip, kurt koyuna, şâhin karkaya girer gibi tekbir getirip, ‘yâ Allah’ deyip Hamza-vâr na’ra urup dokundu, fi’lhâl kâfir leşkerin dağıtmaya başladı.” (Öztürk, 2013b: 126)

“Sultan bunu görüp yanında olan serverlerine istimâlet edip eyitdi ki: ‘Vaktidir ki bunları kara karga misal dağıdıp askerin helâk edelim’ deyip, kendi dahi elin kılıca urup tekbir getirip bir yerden düşmen çerisine hamle edip ol bütün cem’iyyeti iki nîme etdiler.” (Öztürk, 2013b: 156)

“Âhirü’l-emr, Sultan Mehmed Allâhu ta’âlâya tevekkül edip, bir yerden hamle edip, tekbir getirip yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Heman Sultan dahi bu taraftan alemler çözüp, nakâre ve nefirler çalınıp, alayların müretteb ve mükemmel edip, tekbir getirip, ceng için mecâl vermeyip yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Heman beğlerbeği dahi ardınca göçüp, sabah küffârın üzerine çıkagelip heman tablbâz urup, bir kezden tekbir getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 258)

“Bu taraftan gâziler dahi tekbir getirip, yayanın üzerine at saldılar.” (Öztürk, 2013b: 264)

“Göndere dikip bir kezden tekbir getirdiler.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Küffâr leşkери etrafa yağmaya dağılınca, gâziler tekbir getirip, bu kâfirlerin büyük sancağı üzerine bir kezden hücum etdiler.” (Öztürk, 2013b: 297)

“Gâziler bir kezden tekbir getirip, gelen kâfire kılıç koydular.” (Öztürk, 2013b: 306)

“Heman sabah gemilerin balamaların kaldırıp, lengerin içeri alıp, sancakları çözüp, toplar atılıp, ceng-i harbî nakâreleri çalınıp, tekbir getirip niyyet-i gazâ deyip, Ahmed Paşa İstanbul’dan azm-i Keefe kıldı.” (Öztürk, 2013b: 328)

“Heman sabah gemilerin balamarın kaldırıp, lengerin içeri alıp, sancakları çözüp, tekbir getirip, niyyet-i gazâ deyip, Ahmed Paşa İstanbul’dan azm-i Keefe kıldı.” (Öztürk, 2013b: 328)

“Gâziler dahi tekbir getirip, Allah deyip, dahi kılıç urup, tâ sabaha değin kırdılar.” (Öztürk, 2013b: 347)

“Heman tekbîr getirüp şâh yürüdi
Sadâsı âlemün yüzün bürüdü” (Öztürk, 2001: 57 / b. 652)

“İrüp taşın döğüp tekbîr getürdi
Bular âvâzi ayyuka yetürdi” (Öztürk, 2001: 58 / b. 665)

“Bu sözi söyleyüp orada ol şîr
Getürüp yürüdi düşmâna tekbîr” (Öztürk, 2001: 242 / b. 2854)

Temcid vermek: (-) Üç aylarda her gün sabah ezanından sonra Allah’ın büyüklüğünü belirten dua okumak.

“Bir gece ol servi ağacı dalında Allâhu ekber demekile temcid verilmiş.” (Öztürk, 2014: 182)

“Yarındası gece girü temcid verilmiş.” (Öztürk, 2014: 182)

“Yine tekrar girü yarındası temcid verilmiş.” (Öztürk, 2014: 182)

Tenha kalmak: (+) 1. Issızlaşmak. 2. Yalnız kalmak (Çağbayır, 2017e: 5722).

“Dediler geldi melâik avn için
Pâdişâha anda tenhâ kaldı çün” (Öztürk, 2012: 46 / b. 576)

“Babsı Kıralı derlerdi gelür

Leşkeri çok kırılır tenhâ kalur” (Öztürk, 2012: 47 / b. 597)

(Birinin) Terbiyyetin yemek: (-) Birinin terbiyesi ile yetişmek.

*“Anun terbiyyetin yiyüp sonra Sultan Mehmed-i merhum, Ya‘kub Paşa‘yı
Sultan Bayezid Amâsiyye‘de iken ana göndermişti.”* (Öztürk, 2014: 135)

Tereddüt çekmek: (-) Tereddüt etmek, seçim yapmakta zorlanmak.

*“ ‘Eğer üzerine varırsam gazâ kılan gâzilerin kılıcın mü‘minler üzerine
döndürmek lâzım gelir’ dedi, hayli tereddüd çekti.”* (Öztürk, 2013b: 92)

Terk-i can kılmak: (-) Ölmek.

“Bulardur feth iden bâb-ı cinâni

Çü kıldılar bu yolda terk-i cânı” (Uygur, 2007: 268)

Terkin urmak: (-) Terk etmek, vazgeçmek (Çağbayır, 2017e: 5746).

“Ogul u kız u ‘avrat terkin urdu

Sürüp bundan Temür katına vardı” (Öztürk, 2001: 90 / b. 1029)

Ters yüzüne dönmek: (+) Geri dönüp gitmek, geri gitmek (Çağbayır, 2017e: 5751).

*“Ol pelîd ve habis, bir niçe bin er-ile gelüp sag koldan ‘askere girüp oda
düşmüş gibi ters yüzine dönüp revâne oldı.”* (Uygur, 2007: 286)

“Dahı ters yüzine döndü.” (Uygur, 2007: 446)

Tertip vermek: (Düzen vermek) Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak (Çağbayır, 2017b: 1674).

“*Ve bi’l-cümle çeriye tertîb verip esbâb u âlâtı müretteb ve müheyâ edip yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 97)

Tevazu göstermek: (+) Olumlu ve üstün niteliklerini ortaya koymaktan kaçınmak, övünmemek (Çağbayır, 2017e: 5778).

“*Gâyet-i azametdeyiken bir dervîş görse ana tevâzu‘ ve meskenet gösterirdi.*” (Öztürk, 2013b: 335)

Teveccüh göstermek: (-) Bir yere doğru yönelmek, hareket etmek.

“*Bir vakt ki dem-i serdî sırr-ı dey haberin virürdi, nâgâh irâdet âliye iktizâsından bu işâret buyuruldu ki, kapu halkı ve yeniçerilerle Pâdişâh-ı âlem-penâh, İstanbul’dan Edrine’ye teveccüh göstere.*” (Tulum, 1977: 76)

“*Ve her çend memleket-i ba’idü’l-mesâfe ve muhtemelün li-ba’zı’l-âfe seferdür; bu cümle-i mülâhaza-i ahtâr-ı esfâr ile, anun kerâyim-i ganâyimi ve zehâyir-i mesûbatı mülâhazası ile, ehl-i İslâm hüsn-i safâ ile teveccüh gösterdiler.*” (Tulum, 1977: 122)

Tılsım bağlamak: (-) Tılsım yapmak.

“*Dürlü dürlü tılsımâtlar bağlardı, hiç insanun ana aklı ermezdi.*” (Öztürk, 2014: 84)

“*İşitdi kim, Rukıya varup Rum’da şehir-i Kostantin’de bir tılsım bünyâd edüp bağlamış.*” (Öztürk, 2014: 86)

“*Gelüp ol dahi bir dâne tılsım bünyâd edüp bağladı tucdan ejderha şeklinde.*”
(Öztürk, 2014: 91)

Tig çekmek: (Kılıç çekmek) 1. Kılıçla saldırmak için kılıcı kınından çıkarmak.
2. Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“*İki oğlu çekdiler tîg-i bürrân
Pâre pâre ejderi kıldı revân*” (Öztürk, 2012: 15 / b. 162)

“*Behrâm cellâd-vâr tîğ çeküp, düşmenleri kanın dökmeğe müteşemmir oldı.*”
(Tulum, 1977: 193)

“*Duraydı a’ dâya karşı bağlayup saf
Çekedydi tîg, uraydı kabzaya kef*” (Uygur, 2007: 328)

Tig kuşanmak: (Kılıç kuşanmak) 1. Bir kılıca sahip olmak. 2. Kılıcı taşıyacak
bir güce ve yetkiye hak kazanmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“*Kuşanmışdı biline tîgı sûsen
Su almış-ıdı hem egnine cevşen*” (Uygur, 2007: 196)

“*Komışdı cân u başı Hak yolında
Kuşanup sa’y tîgını bilinde*” (Uygur, 2007: 254)

“*Çalışmışlar girüben dîn yolında
Kuşanup her biri tîgını bilinde*” (Uygur, 2007: 300)

“*Anlar dahı âyîn ve erkân üzre silâhların geyüp, tîglerin kuşanup ve nizelerin
ellerine alup ve tirkeşlerin tirlere doldurup ve kemânların karacalarına salup her
biri yarar atlarına süvar olup zerrin-ser ‘alemlerin kaldırup bahar çiçekleri bibi
müzeyyen olup yürüdiler.*” (Uygur, 2007: 344)

“*Kuşanup bellerine tîg-ı bürrân
Koyuban şeh yolında baş-ıla cân*” (Uygur, 2007: 358)

“Neler sa’y eylemişdür dîn yolında
Kuşanup tîg-ı bürrânı bilinde” (Uygur, 2007: 452)

“Kuşanup billerine tîg-ı bürrân
Koyuban orta yire baş-ıla cân” (Uygur, 2007: 480)

“Kuşandı tîg-ı zerrini biline
Sunup sîmîn siper aldı eline” (Uygur, 2007: 588)

“Virür sultan ana sancag-ı İslâmı
Kuşadur tîg-ı bürrân şâh-ı devrânî” (Öztürk, 2001: 33 / b. 384)

Tig salmak: (-) (EAT’de “kılıç salmak”) Kılıç kullanmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Salanlar tîglar a’dâ-yı dîne
Varup ‘askerle uzaga vü yakına” (Uygur, 2007: 248)

Tig urmak: (-) (EAT’de “kılıç urmak”) Kılıçla saldırmak (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Vura a’dâ-yı dîne tîg-ı bürrân
Kesüp müşriklerin başın döke kan” (Uygur, 2007: 70)

“Ne denlü var-ısa hem düzd ü Varsak
Kese başların ura tîg-i berrâk” (Uygur, 2007: 86)

“Çeri cem’ eyleyüp bî-hadd ü pâyân
Urup a’dâ-yı dîne tîg-ı bürrân” (Uygur, 2007: 108)

“Ururdum tîgler a’ dâ-yı dîne
Çeküp ‘asker ıraga vü yakına” (Uygur, 2007: 424)

“Çeküp ‘asker ıraga vü yakına
Ururdu tîgı ol a’ dâ-yı dîne” (Uygur, 2007: 444)

Tig üşürmek: (-) Kılıç çekerek saldırmak, kılıçla hücum etmek (Çağbayır, 2017c: 3236).

“Üşürürler ana tîgile nacak
Kimisi harbe urur kimi bıçak” (Öztürk, 2012: 29 / b. 348)

Top olmak: (-) Toplu hâle gelmek, toplanmak (Çağbayır, 2017e: 5870).

“Top olup bir yere yıkıldı adû
Sûr urulur san öter beş yüz boru” (Öztürk, 2012: 28 / b. 336)

Top urmak: (-) Top atmak (Çağbayır, 2017e: 5870).

“Azm eder ol yıl Midilli’ye varur
Topçular ana bî-hadd top urur” (Öztürk, 2012: 51 / b. 659)

“Hisâra urdı toplar bî-nihâyet
Yıkuban iylediler anı gâret” (Öztürk, 2001: 166 / b. 1924)

Topa tutmak: (+) Üzerine top ile ateş etmek (Çağbayır, 2017e: 5870).

“Andan hünkâr hazretleri topçulara eyitdi: Heman bismi’llâh deyip, kâfirleri
topa tutun.” (Öztürk, 2013b: 124)

“Heman bismi’llâh deyip kâfirleri topa tutun, şöyle alayile kütüz olup
durmasın.” (Öztürk, 2013b: 125)

Toprağa düşmek: (+) Ölmek (Çağbayır, 2017e: 5878).

“Şâh-ı ‘âlem yolunda evvel yürüyüşde çok yigitler topraga düşdi cân teslim eyledi, mertebe-i şehâdet buldı.” (Uygur, 2007: 490)

“Toplar, tüfenkler güürldüsün, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök güürldüsün sanup, zelzele olup yerler aşağıya geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han’un cerrâr-misâl leşkeri Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkeri tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkeri ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan’un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkde Uzun Hasan’un oğlu Zeynel’in başı kesilüp Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkeri beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

Toprağa girmek: (-) 1. Ölmek. 2. Gömülmek (Çağbayır, 2017e: 5878).

“Mâtem gamâmı cân güneşin kaplasa ne tan
Topraga girdi çünkü meh-i âsumân dirîg” (Uygur, 2007: 522)

“Hayfâ ki girdi topraga cân-ı cihân dirig
Vâ hasretâ ki gitdi şeh-i kâmrân dirig” (Uygur, 2007: 528)

Toprağa salmak: (-) Öldürmek.

“Şol yarağı var ki hasmın kılıca ırgürmedin
Nısfını toprağa salar döndürür ceng görmedin” (Tulum, 1977: 23)

“Dahı cıdasın eline aldı, mukâbiline gelen kâfir tulpına depdi, seçilüp ileri gelen afârîtden üçünü toprağa saldı.” (Tulum, 1977: 82)

Toz koparmak: (+) Toz kaldırmak, tozutmak (Çağbayır, 2017e: 5891).

“Atı ayagı basduğı yirden kopan tozu, gökyüzinde mihr-ile mâh gözlerine tûtiyâ idindiler.” (Uygur 2007: 88)

“Sultan bu haberi işidicek tez turup, beğlerin cem‘ edip vezirleriyle meşveret edip ceng için alaylar düzince derbend içinden bir toz kopdu.” (Öztürk, 2013b: 219-220)

Tudagi depsermek: (-) Hararetten dudakları kabarmak, kuruyup çatlakmak, uçuklamak (Çağbayır, 2017b: 1619).

“Karaman oğlu İbrâhim Beg, bu haberi işidicek endâmına lerze düşdi, tudagi depserdi, benzi bozardı, serâsime olup bî-hûş oldu, gendüden vardı.” (Uygur, 2007: 88)

Tuhfe çekmek: (-) Hediye sunmak.

“Ol dahi getürdiği tuhfelerini çekdi.” (Öztürk, 2013a: 80)

Turiş vermek: (-) (EAT’de “Turuş vermek”) Karşı koymak, direnmek (Çağbayır, 2017e: 5929).

“Hâsilâ, kâfir bu ‘geldi’ âvâzesinden bunladı, turuş virmeyüp, topların ve ekser arabaların ve yaralu ve hasta ve nîm-mürde meredesin ve eskâl ü ahmâlin bırağup, cân kurtarmağa râzî olup kaçtı.” (Tulum, 1977: 138)

“Göl-başı kal‘ası turuş virmeyüp, Dâvud Pâşâ varduğı gibi feth oldu.” (Tulum, 1977: 178)

Tuş gelmek: (-) Rast gelmek, tesadüf etmek (Çağbayır, 2017e: 5930).

“Meğer bir alay ki ser-hayl-i merede ile ma‘reke-i mühlikeden birez uzamış,
üftân-hîzân vâdî-i hızlân arasında kaçar iken, Evrenoz Beğ bölüğine tuş geldi.”
(Tulum, 1977: 114)

“Bunlar göçmel gelir, ittifâk Sultan Alâaddin’in Tatar’ile cengine tuş geldiler.”
(Öztürk, 2013b: 30)

“Ertuğrul eyitdi: ‘Hey yârenler! Cenge tuş geldik, yanımızda kılıç götürürüz.’”
(Öztürk, 2013b: 30)

“Bu kasılda gelirken ittifâk bu kâfir gâzilere tuş gelip bunu mecruh edip
eğlenmeyip sanırlar, korlar giderler.” (Öztürk, 2013b: 127)

“Hattâ, darb-ı mesel olmuşdur, bir kişiyi gınaya nisbet etseler, ‘İstanbul
yağmasına mı tuş geldin’ derler.” (Öztürk, 2013b: 287)

Tuş tutmak: (-) Bir tarafa yönelmek (Çağbayır, 2017e: 5930).

“Şerî‘at ehlini durmaz kırardı
Bilinmez neyidi tutduğı tuŝı” (Öztürk, 2013a: 108)

Tutsak almak: (Esir almak) Savaşta düşman askerini canlı olarak ele geçirmek
(Çağbayır, 2017b: 1858).

“Lâz’ile a‘dâ gürîzân oldular
Tutsak üç yüz on yedi ban aldılar” (Öztürk, 2012: 29 / b. 342)

Tuzak düzmek: (Tuzak kurmak) Bir şeyi yakalamak için tuzak hazırlamak ve
uygun yere yerleştirmek (Çağbayır, 2017e: 5942).

“Kâfirler ona duzaklar düzerdi
Bu çapük ayagın karvadı tutdu” (Öztürk, 2013a: 27)

*“Kâfirler ona duzaklar düzerdi
Yine ol duzağı kendüyi dutdi”* (Öztürk, 2013a: 27)

Tuzak kurmak: (+) Bir kimseyi zor duruma düşürmek için gizlice ve kurnazca düzen kurmak, komplo kurmak (Çağbayır, 2017e: 5942).

*“Dakar kalbine bin hîle ipini
Kurur tuzak Müsülmanlar yolunda”* (Öztürk, 2013a: 96)

*“Uçurdu anı sahrâya o hurs ü hevesden
Gafllet tuzağın kurmuşidi tez anı tutdu”* (Öztürk, 2013a: 219)

Tuzun ve etmegın yimek: (Ekmeğini yemek) 1. Birinin işince çalışarak kendi kazancını sağlamak. 2. Geçim yönünden birisinden yardım görmek (Çağbayır, 2017b: 1741).

“Atanın çok tuzun ve etmegın yiyip dururum.” (Öztürk, 2013b: 199)

Tuzunu ekmeğini yemek: (Ekmeğini yemek) 1. Birinin işince çalışarak kendi kazancını sağlamak. 2. Geçim yönünden birisinden yardım görmek (Çağbayır, 2017b: 1741).

*“Bugün ol gündür ki, duzum etmegüm yiyenlerün ve atum binip kaftânım
geyüp akşam harçlananlarun, bana sadâkati vardığı ma'lûm ola, didi.”* (Uygur, 2007: 428)

Tüfek atmak: (+) Tüfekle ateş etmek (Çağbayır, 2017e: 5945).

“Andan toplar ve tüfekler atılıp, gâziler yürüş edip her taraftan hücum etdiler.”
(Öztürk, 2013b: 343)

Tüfenk atmak: (Tüfek atmak) Tüfekte ateş etmek (Çağbayır, 2017e: 5945).

“İki leşker birbirine katılıp bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup, kudret-i semâ’î urulup, ecel derzisi kaftanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmas demrenlü oklar atılıp, ciğerler çâk edüp, Hindî ve Mısırî ve Rûmî kılıçlar başlar kesüp kanlar döküp, başda ışıklar engüşterâne olup, kazâ yağmuru bigi toplar, tüfenkler iki taraftan atılıp, kudret semâ’ına karşı duran alp-erenler benün deyüp, göğsü gerenler bu semâ’da can baş oynayanlar, bu kudret-i semâ’î bir semâ’dur kim, bu semâ’ evvel mâ-tekaddümden olunmuşdur.” (Öztürk, 2014: 67)

“Hak ta’âlâ celle celâlühü girü gâzilere fırsat verüp, Muhammed-i Mustafa’nun aleyhi’s-selâm mu’cizâtı berekâtında kâfir çerisine galebe edüp asâkir-i melâ’ine münhezim olup hazelehümü’llâhu aleyhimü’l-la’ne gâziler kâfiri kıra kova her tarafa gidüp, Yanko la’în bu hâli görüp bilüp leşkerine istimâlet verüp, ben Türk’ün ardını almağa giderin deyüp leşkerini gâfil kılıp, Yanko pelid bir tarafa sökün edüp, gâziler dahi Yanko’nun kaçduğunu bilüp, Yanko’nun malını ve hazînesini ve arabalarını görüp araba üzerine üşüp hayli araba cengi olup, arabada bir cenk oldu kim, toplar, tüfenkler, zenberekler araba içinden atılıp kıyâmetden bir nişân olup, anda dahi bir azîm cenk oldu kim, ta’biri kâbil değül.” (Öztürk, 2014: 68)

Türap olmak: (Toprak olmak) 1. Öldükten sonra çürüyüp toprağa karışmak. 2. Ölmek (Çağbayır, 2017e: 5878).

“Gördü düşünde ölüp olmuş türâb
Bir ağaç andan biter olmuş harâb” (Öztürk, 2012: 7 / b. 64)

“Yâ şefî’a’l-müznibîn ol dem ki ola yevmü’l-hisâb
Girü ihyâ idüp Allâh halkı olmuşken türâb” (Uygur, 2007: 50)

Uçtan uca: (Boydan boya) Bir uçtan diğer uca (Çağbayır, 2017a: 805).

“Anda Dâvud etdi Câlûti helâk

Oldı ‘Amlîkiler ucdan uca hâk” (Atsız, 2013: 152 / b. 221)

“Âhirü’l-emr kakıyıp şehre od urup, şehri ucdan uca yakıp kara yer etdi.”
(Öztürk, 2013b: 186)

“Andan Karamanoğlu dedikleri zâlim Bursa’ya geldiği gibi heman şehri oda urup, ucdan uca yakıp, kapkara yer edip hisara savaş yürütmeğe başladı.” (Öztürk, 2013b: 223)

“Adl ü dâdile cihan milkini âbâd edeli

Cevr ü zulmun hânesi ucdan uca virandır” (Öztürk, 2013b: 356)

Uguri açuk: (-) Bahtı açık, işleri yolunda giden (Çağbayır, 2017e: 5991).

“Zirâ uguri açuk pehlevân-ıdı.” (Uygur, 2007: 420)

Uhdesine düşmek: (-) Sorumluluğu altında olmak.

“Kimün uhdesine düşerse cihân

Yaraşmaz ana kim otura nihân” (Tulum, 1977: 102)

Ulak salmak: (Ulak çıkarmak) Haberci göndermek (Çağbayır, 2017e: 5996).

“Dahı ‘askerine emr eyledi, girü her tarafa hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar.” (Uygur, 2007: 102)

“Dahı emr eyledi, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki esbâb-ı harb ve âlât-ı darb ile hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 244)

“Buyurdu girü ki, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar, cemî’-i esbâbları-la ‘asker-i İslâm hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 256)

“Hâliyâ çün kim Sultân Muhammed Han Gâzî -ce’ale’l- cennete mesvâhu-Tarabuzon seferin eyleyüp tahtına gelicek girü emr eyledi ki Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim ‘asker-i İslâm cem’ ola.” (Uygur, 2007: 276)

“Lâ-cirem vüzerâ-yı nîk-rây ve kârâzmây ‘âkallar, vâcibü’l-emri’l-me’âlî, her tarafa hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar; cemî’-i beglere ve cümle-i ‘asker-i İslâm’a haber itdiler.” (Uygur, 2007: 276)

“Girü Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar.” (Uygur, 2007: 296)

“Lâ-cirem, emri’l-ma’âlî üzerine imtisâl idüp vezîrler dahı her tarafa hükümler yazup ve ulaklar saldılar.” (Uygur, 2007: 296)

“Lâ-cirem, bu tarafdan dahı mesken-i guzzât meşhed-i şühedâ, dâru’l-mesâkin, mehat-ı mücâhidîn, Gelibolu şehrinün kapudânına hükm-i ‘âlî-şân yazup ulak saldılar ki, tiz gemileri donadasın diyü.” (Uygur, 2007: 298)

“Derhâl girü emr-i pâdişâhî mücebince Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar ki girü ‘asker-i İslâm hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 312)

“Vezîrler dahı emr-i pâdişâhî mücibince Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki cemî’ -i esbâbları-la hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 330)

“Girü sefer kaydın göreler, Anadolu ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; girü cemî’-i ‘asker hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 344)

“Yine dîn-i Muhammed Rasûlullâhi -efdalı’s-salavât ve ekmelü’t-tahiyyât-yolında bir vilâyete varup gazâ itsem gerek, diyü her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı.” (Uygur, 2007: 344)

“Derhâl sultân-ı ‘âlem emr eyledi ki girü Anatoli ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim girü cemî’-i İslâm ‘askeri esbâb-ı gazâ ve âlet-i harb her ne’ise kayd idüp hâzır ve müheyyâ olalar.” (Uygur, 2007: 356)

“Anatoli ve Rûm ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim ‘asker cem’ ola.” (Uygur, 2007: 374)

“Derhâl her tarafa hükümler yazıldı ve ulaklar salındı, tâ kim begler ve subaşılar ve sâyir tîmâr erleri, her ne’ise kayıdların müheyyâ görüp cebe ve cevşenlerin geyüp yahşi atlara süvâr olup, zerrîn-ser ‘alemlerin çeküp yürüdiler, gelüp şâh-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler, envâ’ pîşkeşler çeküp âsitân-ı ‘alem-penâhında baş koyup devletlü ve sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler, eyyâm-ı devletine cân u dilden du’âlar itdiler ve’s-selâm.” (Uygur, 2007: 374)

“Eyle olsa gerekdür kim onat vech-ile esbâb-ı gazâ ve âlet-i harb ne’ise cem’ idesin, şöyle ki hiç bir vech-ile kusûrı olmaya; gelüp fulân yirde ordu-yı hümâyâunuma yitişesin, diyü her tarafa ulaklar saldılar, vardılar, bu resme beglere ve ‘askere haber kıldılar.” (Uygur, 2007: 384)

“Derhâl emr eyledi; Anatoli ve Rum ili beglerine hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki, cemî’-i esbâbları-la, yarar yoldaşlarıyla hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 414)

“Derhâl girü hemân ‘askerine emr eyledi: Girü Anatoli ve Rûm ili beglerine hükümler yazıla ve ulaklar salına, tâ ki girü gazâyâ hâzır olalar.” (Uygur, 2007: 442)

“Hemân-dem sultân-ı ‘âleme ulak saldılar, bu tedbiri ve bu fikri varup arz eyleye.” (Uygur, 2007: 460)

“Âhirü’l-emir, târîh-i hicret-i Râsul-i Rabbi’l-‘âlemînden sene sitte ve semânîn ve semâne mi’etin yılında, kalbinde bir iş dutup girü Anatoli ve Rûm ili beglerine, vezîrlerine buyurdu ki hükümler yazalar ve ulaklar salalar ki cemî’-i esbâbları-la hâzır olsunlar, girü bir ulu seferüm vardur, fulân yirde gelüp ordu-yı humâyûnuma irişsünler; ‘azîm işe niyyet kıldum, diyü emr eyledi.” (Uygur, 2007: 514)

“*Vezîrler dahi sultân-ı ‘âlemün emri mücebince her tarafa hükümler yazdılar ve ulaklar saldılar.*” (Uygur, 2007: 516)

“*Hâliyâ, Sultân Bâyezid Han Gâzî Kara Bogdan seferine cân u gönülden ikdâm idicek, derhâl buyurdu ki Anadolu ve Rûm ili beglerine hüküm-i hümayûnlar yazalar ve ulaklar salalar; tâ kim cemî’-i ‘asker hâzır ola.*” (Uygur, 2007: 576)

“*Öyle olsa heman cemî’i etrafa yetmiş seksen ulak salup, ‘Tez asker çıksun’ deyü emr olundu.*” (Öztürk, 2013a: 329)

Urgana dizmek: (-) Esirlerin ellerini bağlayarak dizi oluşturmak.

“*Kimi eydür: ‘Benim dahi ziyadedir, Türk’ü tutup bir bir urgana dizelim.’*” (Öztürk, 2013b: 123)

Uş bugün uş yarın: (Ha bugün ha yarın) Neredeyse, hemen (Çağbayır, 2017b: 2305).

“*Uş bugün uş yarın yürüyüş idelüm diyü dururken küffârün safrâsı bulandı.*” (Uygur, 2007: 586)

Uyku yüzü görmemek: (Başı yastık yüzü görmemek) Yatağa yatıp uyumamış olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 266).

“*Şöyle ki, gâyet-i sa’y ü ciddinden, asâsı üstinden gayrı yirde uyhu yüzün görmez oldı.*” (Tulum, 1977: 86)

Uykuya varmak: (+) Uyumaya başlamak, uyumak (Çağbayır, 2017e: 6039).

“Nâgâh yine bir gün Yanko ibn-i Madyan Kayser-i Rum tahtında oturup şehri nerede yapam deyü fikr ederken, nâgâh ol gece ol fikir ile uykuya varmış iken tahtından döşeginde yaturken, nâgâh Yanko bin Madyan’ı tahtıyla, döşegi ile kapdılar, Kostantin yerine getürdiler.” (Öztürk, 2014: 79)

“Ertuğrul, sâhib-i hâne uykuya varınca ebsem olup andan turup gusl edip arı abdest alıp Mushaf’dan yana müteveccih olup huşû ve huzû’la sabaha dek el kavşurup durdu.” (Öztürk, 2013b: 34-35)

Uyur bahtı uyanmak: (-) Şansı düzelmek, işleri yolunda gitmeye başlamak.

“Heman sa’ât Ya’kub Beğ Sultan’a mektub yazıp gönderdi ki: ‘Ey Pâdişâh-ı âlem! Devlet yârî kılıp, uyur bahtın uyandı. İl gün mecmû’ seni görmek isterler’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 205)

Uyur yılanın kuyruğun basmak: (Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak) Kötü birinin tekrar kötülük yapmasına neden olacak davranışta bulunmak (Çağbayır, 2017e: 6042).

“Laz tekvuru anı işidip içine od düşüp eyitdi: ‘Ey dirîg! Kaplanı belinledip arslanı uyarıp uyur yılanın kuyruğun basıp, kurda taş atıp, belâyı başıma satın aldım.’” (Öztürk, 2013b: 110)

Ümidi kesmek: (+) Beklentiyi bırakmak, olacağına ilişkin bir şey beklemez, ummaz olmak (Çağbayır, 2017e: 6072).

“Nasîb-i rahmet-i Hak’tan ümîd nice kesem
Çü sana cân u gönülden getürmişem îmân” (Tulum, 1977: 4)

“İskender-i cihângîrûn bârgâhuna meğer bir günahkârı -ki iktirâf-ı cerâyim ile ve i'tirâf-ı zemâyim ile cân-ı şîrîninden ümîd kesmiş idi- getürdiler.” (Tulum, 1977: 20)

“Bu sûhteler hemân cân-ı şîrînlerinden ümmîdi kestiler, ve 'eyne'l-meferr' hitâbında 'ilâ Rabike yevme'izi'l-müstakarr' cevâbından gayrı takâtleri kalmadı.” (Tulum, 1977: 59)

“Bu arada Emîrû'l-ümerâ Dâvud Pâşâ kadem-i iktihâm ile kal'a üzerine yöriyüp merdâne ceng ider iken, kâfir-i kahbezen darbuzen yitiştürdi; şöyle ki, anun hayâtından halkun ümîdi kesildi ve pâdişâh gâyet müte'ellim oldu.” (Tulum, 1977: 174)

“Ümîdi kesmezüz rahmetden iy Hak
Habîbün hürmetine eyle mu'tak” (Uygur, 2007: 408)

“İçindeki tâgîler ki, rişte-i hayâtdan ümîdi kesmişler, bi-esrihim ölüm eri olmuşlaridi.” (Öztürk, 2013b: 285)

Ümidini kesmek: (+) Beklentiyi bırakmak; olacağına ilişkin bir şey beklemez, ummaz olmak (Çağbayır, 2017e: 6072).

“Karamanoğlu'nun ol ümidini kesdi.” (Öztürk, 2013a: 115)

“Bunu Hacı İvaz Paşa duyup çıkıp lakımcıları kırıp, Karamanoğlu'nun ol ümidini kesdi.” (Öztürk, 2013b: 223)

“Ümîdin her bir kesüp olur zâr
Kamular oldu her işine bîzâr” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1530)

“Keser ümîdin ol şâh-ı cihandan
Penâh-ı arz u püşt-i âsmandan” (Öztürk, 2001: 214 / b. 2522)

Ümit tutmak: (-) Ümit etmek (Çağbayır, 2017e: 6072).

*“Tutmuşam lutfına ümmîd Kerîm ’ün dilerem
Ki merâmumca kıla dilber-i ayyârumu râm”* (Tulum, 1977: 51)

*“Bilürem ben sana lâyük işüm yok
Ümîdüm sana dutdum dönüşüm yok”* (Öztürk, 2001: 3 / b. 25)

*“Ümîdüm sana dutdum yâ İlâhî
Kılıp rahmet gider bizden günâhî”* (Öztürk, 2001: 220 / b. 2585)

Ün yağmalatmak: (-) Şan ve şerefini pâymal etmek, tahkir etmek (Tulum, 1977: 269).

“Ba ’zı ümerâ ve vüzerâ bunı vech görmediler, ‘Öte yakadağı düşmenün bize ne zararı var, gözine karşı ün yağmaladup harâb itmek mehâbet-i saltanatı ziyâde ider’ didiler.” (Tulum, 1977: 80)

Ünü dinmek: (-) Unutulmak, anılmamak.

*“Soğuluban dindi küffârün ünü
Ağlaşurlar karanu olup günü”* (Öztürk, 2012: 47 / b. 596)

Üstüne çokmak: (Üzerine çullanmak) Her tarafını kaplamak, sarmak (Çağbayır, 2017e: 6106).

*“Sarmaşur sultana hem atdan yıkar
Gerçi kim gâzîler üstüne çokar”* (Öztürk, 2012: 29 / b. 347)

Üstüne yürümek: (+) Bir kimseyi korkutmak, yıldırım için saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6092).

“Yüridi üstine anun şehinşâh
Göz açdurmadı dutdı üstine râh” (Öztürk, 2001: 66 / b. 761)

“Zibin'den Ungurus girü idüp cûş
Yürüdi üstüne olma ferâmûş” (Öztürk, 2001: 151 / b. 1739)

“Hemandem hışm idüp şâh dirdi leşker
Yürüdi üstüne ol şâh-ı kişver” (Öztürk, 2001: 190 / b. 2226)

Üzerin urmak: (-) Üzerine yürümek, hücum etmek, saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6105).

“Kâfirler Türk'ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil'den geçenlerin üzerin urup dün basgunun edip ba'zını kılıçdan geçirip ve ba'zını denize gark edip geçmiyeni dönüp yine İstanbul'a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Kâfirler Türk'ü kaçdı deyü gafletile otururiken Osman Yalak hisarından dil alıp kâfirlerin gafletin bilip, Dil'den geçenlerin üzerin urup basıp ba'zın kılıçdan geçirip, ba'zı denize gark olup geçmiyeni dönüp yine İstanbul'a gitdi.” (Öztürk, 2013b: 47)

“Sifrihisar'dan haber gelip Karamanoğlu Emir Süleyman'ın üzerin urup, sınıp kaçıp Sultan'ile mu'âhede etdiğidir.” (Öztürk, 2013b: 201)

“Mahmud Paşa haber aldı ki, kiral Kuluc hisarına gitdi; Mahmud Paşa ardına düşüp gelip gâfilken kiral yemek yirken üzerin urup, kiral muztar olup ceng edip bin cehdile Kuluc hisarına girdi.” (Öztürk, 2013b: 308)

Üzerine bir hâl gelmek: (Başına bir hâl gelmek) Bir tehlikeye veya felakete uğramak (Çağbayır, 2017a: 571).

“Ol vakit ehl-i İslâm'ın üzerine bir hâl geldi ki, haftanın günlerini unudup, cum 'ayı yavı kıldılar.” (Öztürk, 2013b: 151)

Üzerine çokmak: (Üzerine çullanmak) Her tarafını kaplamak, sarmak (Çağbayır, 2017e: 6106).

“Ve ekrem-i nev'ü'l-insân ve emced-i ashâbü'l-ihsân eşca'u'l-feteyân ve eshâhüm, hasîb ü nesîb, devlet-nasîb, es'ad ü emced Fenârî-oğlı Ahmed Pâşâ, niçe hamelât-ı merd-efkeninden sonra atı hatâ ile sürçti, garîm çoklığından üzerine çokup, zebûn idüp destgîr ittiler.” (Tulum, 1977: 162)

Üzerine çökmek: (Üzerine çullanmak) Her tarafını kaplamak, sarmak (Çağbayır, 2017e: 6106).

“İki leşker birbiriyle buluşup azîm cenk olup, Müslimanlardan ve kâfirlerden hayli adam helâk olup, Hasan Beğ oğlu İsb Beğ kendüyi kâfirün alayına urup kâfirleri kıra kıra kâfir çerisinün üstüne düşüp, çokluk kâfir leşkeri İsb Beğ'i ortaya alup, üzerine çöküp ol arada anı şehid eylediler.” (Öztürk, 2014: 115)

“Hak ta'âlâ du'âsın müstecda edip âsmânı bulut ihâta edip rûy-ı zamîn rahmete gark olup duman leşker-i İslâm üzerinden kalkıp kâfir üzerine çökdü.” (Öztürk, 2013b: 120)

Üzerine uğramak: (-) Üzerine yürümek, hücum etmek, saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6105).

“Şâhin Lala dahi hazır olan gâzilerile küffârı karşılayıp ahşam karanusunda tablbâz kakıp, Allâhu ta'âlâya sığınıp tekbir getirip, Şâhin Lala gâzilerile şâhin kargaya girer gibi kâfirin üzerine uğradı.” (Öztürk, 2013b: 86)

“Anatoli ŧehbâzları gördü ki, küffâr leŧkeri üzerlerine uğradı, Allah Allah getirip, dahi kâfiri ele alıp, bir vechile kırdılar ki, Âdem Nebi zamanından beri bu vechile neberd olmamışdı ki sıksalar elde demiri mum edip taşı nâlân ederlerdi.” (Öztürk, 2013b: 276)

“Andan Yanko mel’un yine Anatoli üzerine uğrayıp, küffâr-ı melâ’in anı görüp, bunlar dahi bir uğurdan Anatoli üzerine at saldılar.” (Öztürk, 2013b: 276)

Üzerine yürüme: (+) Bir kimseyi korkutmak, yıldırım için saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6092).

“Şol vakte ki, buhâr-ı hûn-ı düşmenden ve duhân-ı kavâr-i nefitten perde-i tütük-ı ufk karardığını, câme-şûy-ı subh, sâbûn-ı kurs-ı âfitâb ile legençe-i felekte yumağa başladı, ya’nî ağarup sabâh oldu, Sultân Ebü’l-feth süvâr-ı esb-i devlet-sivâr olup, kal’a üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 81)

“Ol kal’alara dizdâr ve hafaza tedârük idüp berkitti; ve bu mehâbet ile, kendü kal’a-i Semendire -ki semend-i reh-neverd-i akl anun metânet ü menâ’ati vasfinun sahrâları kat’ında âcizdür- üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 95)

“Bundan göçüp memleket-i Erzincân üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 108)

“Âhır, çün husûlünde sühûlet görünmedi, ‘el-umûru merhûnetün bi-evkâtihâ’ diyüp, üzerine sancak-beği Minnet-oğlu Mehemed havâle konulup, Sultân Ebü’l-feth düşmen üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 135)

“Düşmen dahi çün kendüzini mu’ârazaya kâbil görmedi, race’a’l-kahkaren üslûbınca dönüp, ol azîm, bî-hisâb asker ile İzvornik kal’ası üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 135)

“Sultân-ı muzaffer şöyle emr itti ki, asker-i muhâlif ne yire kaçar ise üzerine yöriyeler; ve bu vech ile kûşe be-kûşe arayup, cündü’llâhi’l-gâlib düşmeni tâlib olup, akablarınca yöridiler; ve ne yire ve ne makâma uğradı ise ‘İnne’l-mülûke izâ dehalû karyeten efsedûhâ’ sırrın âşikâre kırdılar.” (Tulum, 1977: 160)

“Bu arada Emîrû'l-ümerâ Dâvud Pâşâ kadem-i iktihâm ile kal'a üzerine yörüyüp merdâne ceng ider iken, kâfir-i kahbezen darbuzen yitiştürdi; şöyle ki, anun hayâtından halkun ümîdi kesildi ve pâdişâh gâyet müte'ellim oldi.” (Tulum, 1977: 174)

“Teşyîd-i sadr-ı leşker idüp, 'ke't-tavdi'l-azîm' garîm üzerine yöridi.” (Tulum, 1977: 212)

“Muhâyıl adlu bir kâfir begi, deniz yüzünün kapudanı-y-ımuş; karaya çıkup alay baglar, İstanbul'un üzerine yürür.” (Uygur, 2007: 124)

“Yine zerrîn-ser 'alemlerin kaldurdılar, yine kılıçların ellerinde 'uryân kıldılar, bir ugurdan kal'aya hücum itdiler; küffâr müşrikîn üzerine yürüdiler.” (Uygur, 2007: 500)

“Gâziler hücum edüp dahi küffârın üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Küffâr leşkerinün üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Küffâr üzerine aman vormeyüp yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Bu haberi işitdüğü gibi oğlanun üzerine hücum edüp yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 117)

“ 'İmdi Karamanoğlu'nun benümle bedbahtlığını gördün, anun üzerine yürürin' dedi.” (Öztürk, 2013a: 118)

“Karamanoğlu, kâfiri mu'în edindi ehl-i İslâm'un üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 158)

“Kapkara pus olup üzerümüze yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 167)

“Gâziler dahi hücum idüp yayanun üzerine yürüyicek yayanun ardından atlası turmadı kaçmağa yüz tutdı.” (Öztürk, 2013a: 167)

“Küffârın üzerine hücum edüp yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 176)

- “Heman devletilen düşmanun üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 180)
- “Cemî’-i küffâr kulun üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 200)
- “ ‘Hey gâziler! Dahi ne duralum?’ deyü yürüdü küffâr üzerine.” (Öztürk, 2013a: 201)
- “Midilli üzerine niyyet-i gazâ deyü yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 230)
- “Üzerlerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 241)
- “Kâfir leşkerinün üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 268)
- “Pâdişâh-ı gâzi dahi hemandem o haberi işitdi, ol hisarlarun üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 270)
- “Gâziler kal’a üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 283)
- “Cemî’ vilâyet-i Arab’un leşkerin bile aldı Karaman’un üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 312)
- “Düşenbe [gün] kâfir yelken açup ehl-i İslâm’un üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 326)
- “Yarındası kösler, nakâreler urup kâfirün üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 326)
- “Yarındası olıcak yelkenler açup yine kâfirün üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 326)
- “Heman üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 328)
- “Eslemedi, Şamaki’nun üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013a: 332)
- “Ve bu taraftan Bursa tekürü ve Adranos tekürü ve dahi Batnos tekürü ve Kite tekürü ittifak etdiler kim, Türk’ün üzerine yürüyeler.” (Öztürk, 2014: 15)
- “Hak ta ‘âlâya sığınup kâfir üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 15)

“Emir Süleyman İsfendiyaroğlu üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2014: 41)

“Rum-eli leşkerinden ve Anadolu’dan leşkerler cem’ edüp İsfendiyaroğlu ve Hamidoğlu, Germiyan ve Menteşe ve Aydınoğlu leşkerlerin bile alup Karamanoğlu üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2014: 46)

“Karamanoğlu İbrahim Beğ hareket edüp, Anadolu’yu velveleye koyup halkı incidüp, bu esnâda Sultan Murad’a haber olup Sultan Murad leşkerler cem’ edüp, Rum-eli’nden ve Anadolu’dan, Karamanoğlu üzerine yürüyüp, ol taraftan Karamanoğlu dahi gelüp, bu taraftan Sultan Murad dahi varup birbiriyle yüze yüz buluşup bir azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 56)

“Sultan Murad Han dahi Rum-eli leşkerini bunda koyup kendü kapu halkıyla Anadolu’ya geçüp Anadolu leşkeri ile ve Amâsiyye’den gelüp iki leşker bir yere cem’ olup Karamanoğlu üzerine yürüyüp, Karamanoğlu İbrâhim Beğ bunu işidüp karşı gelmeyüp kaçup Taş-il’e gidüp, sonra elçiler gönderüp yalvarup Sultan Murad Han ile girü sulh olunup, Sultan Murad Han andan gelüp Edirne’ye gelüp karar edüp dururken, nâgâh Sultan Alâaddin’ün vefâtı haberi gelüp Sultan Murad Han işidüp, bu mâtem içinde iken girü bu taraftan Lazoğlu Destpot Ungurus kiralına haber gönderüp Türk’ün tamâmet fırsatıdur gelsün deyü.” (Öztürk, 2014: 59)

“Sultan Murad Han bu azamet bu şevketile veziri Hadım Şehabeddin Paşa’yıla Edirne’den çıkup doğru Sultan Murad Han Varna tarafına gidüp, Ungurus kiral-ı la’înün üzerine yürüyüp hücum edüp varup Varna üzerine konup, buluşup, kiral-ı mel’una dahi haber olup Türk bunca bin leşker ile geldi deyüp, kiral dahi çerisini yasayup, alaylarını düzüp, top arabalarını dizüp, yayasını önüne dutup toplar, tüfekler, zenberekler atilup kiral dahi bu şevketile Varna’ya gelüp, iki derya gibi leşkerler birbirine alay bağlayup, her taraftan yürüyüp alay alaya gelüp, kalb kalbe dokunup toplar, tüfekler, zenberekler kazâ yağmuru gibi yağup birbirine atilup, Yanko mel’un sağ kolda, Kara Mihal derler bir ulu ban derler sol kolda, kiral orta yerinde göğüsde durup, Sultan Murad Han dahi Anadolu leşkeri sağ kolda, Rum-ili leşkeri sol kolda, orta yerde göğüsde azeb ve yeniçeri ön safda Sultan Murad Han

önünde durup, kiral-ı mel'un leşkeri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü gömgök demür.”
(Öztürk, 2014: 61-62)

“Du'âsı oku nişana erişüp Hak ta'âlâ du'âsını müstecab kılup, Muhammed-i Mustafa'nun salla'llâhu alehi ve sellem mu'cizâtı berekâtında ve gayb-erenlerin himmetinde ve gâzilerin i'tikâdı berekâtında Hak ta'âlâ hazreti fırsat ve nusret verüp, bu taraftan kiral-ı mel'un dahi kendüye mağrur olup mağrurluğundan, tekebbürlüğinden gevdesine derisine sıgmayup, Sultan Murad Han üzerine yürüyüp alayına at depüp, kendü alayından çıkup yalnız Sultan Murad Han kalbine depindi.” (Öztürk, 2014: 62)

“Sultan Mehmed Han bu haberi işidüp leşkerler cem' edüp Karamanoğlu İbrâhim Beğ üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2014: 71)

“Bel bağlayup muhkem i'tikâd ile her tarafa nâmeler perâkende kılup, Anadolu'dan ve Rum-eli'nden leşkerler cem' edüp, Anadolu beğlerbeğisi İshak Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beğ, ve Rum-eli'nden on bin azeb, Anadolu'dan on bin azeb ve on bin yeniçeriden, Rum-eli beğleri ve Anadolu beğleri ve subaşları ve tımar erleri pür-yaraklu, cebelü cevşenlü, gazâ-yı ekberdür deyüp, ehl-i İslâm'a mecmû' haber olup şeyhlerden ve tekye-nişîn dervişlerden ve abdallardan cümle hazır olup Kostantin üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 72)

“Âhirü'l-emr, Hak ta'âlâ ehl-i İslâm'a fırsat verüp halîfe ve Müslim tekbir getirüp mu'cizât-ı Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem deyüp kâfirler üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Sultan Mehmed leşkerlerini yasayup Kastamonu'ya ve Sinop üzerine yürüyüp İsfendiyaroğlu İsmâ'il Beğ Müslimanlık arada incinmesün deyüp, Kastamonu'yu ve Sinop'u kendisi verdi.” (Öztürk, 2014: 103)

“Rum-eli leşkerine bu inhizam ve ıztırab ve bu hâl vâkı' olup, girü bu taraftan Mahmud Paşa varup yardım edüp, Uzun Hasan leşkerini döndürüp gelüp gidüp, Sultânü'l-İslâm ve'l-müslimîn, kâtilü'l-kefere ve'l-müşrikîn, el-mücâhid fi-sebili'llah, Sultan Mehmed dahi bu hâli görüp ve bilüp, alaylarını düzüp hazır edüp yürüyüp

Uzun Hasan kendü gelmeyüp, âkîbet Sultan Mehmed Han, Uzun Hasan'un ardına düşüp kanda olduğunu bilüp üzerine yürüyüp, Uzun Hasan dahi gayret edüp çâr nâçâr olup, ol taraftan Uzun Hasan yürüyüp, bu taraftan Sultan Mehmed yürüyüp, iki deryâ gibi leşker birbiriyle buluşup ala alaya karşı." (Öztürk, 2014: 109)

"Toplar, tüfenkler güürldüstün, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök güürldüsin sanup, zelzele olup yerler aşğa geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han'un cerrâr-misâl leşkeri Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkeri tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkeri ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan'un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkde Uzun Hasan'un oğlu Zeynel'ün başı kesilüp Uzun Hasan leşkeri târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkeri beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür." (Öztürk, 2014: 109)

"Ve girü Sultan Bayezid Han yaylada karar edüp otururken, beğlerbeğisi Hadım Ali Paşa'yı Rum-eli leşkeriyle ve kapu halkıyla ve akıncıyla ve Eflak çerisiyle otuz kırk bin adam cem' olup, Kara Boğdan beği İstepan üzerine yürüyüp, Kara Boğdan beği tâkat getürmeyüp kaçup gidüp, leşkerimiz Kara Boğdan vilâyetini yağma ve talan kılup, gâyet doyum gelüp Ramazan ayının evâhîrinde olup, leşkerimiz sağlık, esenlik ve selâmetligile Edirne'ye gelüp karar edüp, hicretün sene 890." (Öztürk, 2014: 121)

"Cenk eksüğümüz değıldür, musâlaha edelüm deyüp bunlar dahi gerçek sanup, ol söze aldanup kendülere mağrur olup, bir hîleyle bunları gâfil kılup ale'l-gâfilîn Mısır'un ve Şam'un ve Haleb'ün leşkeri hazır olup, bunlar gâfiliken Özbek Beğ ve Temrez Beğ gelüp üzerlerine yürüyüp bir azîm cenk etdiler." (Öztürk, 2014: 121)

"Hemandem Arab leşkeri üzerine yürüyüp, kudret-i semâ'î kudret tılsımı girü deprenüp toplar, tüfekler, zenberekler kazâ yağmuru gibi Arab leşkeri üzerine yağdırup, Rum-ili gâzileri Sam yeli gibi esüp, ecel derzisi kaftanlar biçüp oklar,

nîzeler başlar kesüp kanlar döküp, iki leşker birbirine katılup karılup bir azîm neberd oldu kim, heman Efrâsiyab-vâr cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 125)

“Ve girü bu taraftan Arab diyârında leşkerimiz Adana’yı yapup, hisarları tamam edüp zabt eyleyüp gidecekleri vakit Arab diyârından Arab leşkerleri gelüp bunların bozgunluğunu bilüp Bakraz Dağı’ndan aşup gelüp Adana hisarı önünde buluşup, Şam ve Haleb melik mâreleri Özbek Beğ ve Temrez Beğ ve Uyuz Beğ ve Burunsuz Beğ ittifakıla gelüp Adana suyunu geçüp, Anadolu beğleri ve leşkerinin üzerine yürüyüp, Anadolu leşkeri bozgun, yorgun yorulmuş, at don kalmamış.” (Öztürk, 2014: 125)

“Manastır’dan çıktığı gün bir derecük başında bir su geçidi yerde pâdişâhımız ol suyu geçdüğü gibi ol yerde bir merdek, Yezid-i havâric, Râfîzî-i mel’un kâfir nemed-pûş, Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz, tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp, yol üzerinde durup, pâdişâhı gözedüp, fırsat buldum deyüp, hemandem ansuzda yürüyüp, menem Mehdi deyüp, nemedin eğninden çıkarup yalun kılıç hazır edüp, pâdişâhun üzerine yürüyüp hücum edüp, meğer pâdişâhun önünde birkaç çavuşlar vardı.” (Öztürk, 2014: 133)

“Ol hinde Şam leşkeri melik mâresi ve Haleb melik mâresi Erdevüş derler, bunlar gelüp Alâüddevle üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Rum dilâverleri, Dulkadirlü Türkmen serverleri, Anadolu ser-bâzları bir uğurdan Arab leşkeri üzerine yürüyüp Arab leşkerine âlemi dar gösterdiler.” (Öztürk, 2014: 135-136)

“Çün kudret-i semâ’î şöyle yüz gösterdi kim, Ya’kub Paşa dahi bir taraftan girüp kâfirün üzerine yürüyüp bir kolunu götürdü.” (Öztürk, 2014: 137)

“Gelen beğlerle buluşup Sultan Ahmed’i alup doğru Sultan Rüstem üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 150)

“Sultan Ahmed’e itâ‘at eder gibi olup, bu aralıkda sonra âsî olup, bir gün Sultan Ahmed gâfiliken ale‘l-gâfilîn üzerine yürüyüp gelüp cenk edüp, iki taraftan hayli adam helâk oldu.” (Öztürk, 2014: 151)

“Ve dahi dilâverlerden Veys Gâzi ve Kara Hacı Gâzi ve dahi nice voyvodalar, adlu sanlu tovcalar, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zaller’dür, dirilüp kendülerine ve kılıçlarına ve atlarına inanup, Hak Subhânehu ve ta‘âlâ celle celâlühû ve amme nevâlühû hazretinün ululuğuna, birliğine sığınup ve dahi ol mefhar-ı mevcûdât iki cihanun Muhammed-i Mustafa sall‘allâhu aleyhi ve sellem mu‘cizâtı şerîfine sığınup ve gayb-erenlerün himmetiyle ve Sultan Bayezid Han-ı sâhib-kırân hazretlerinün devletiyle ve kendülerin i‘tikâdıyla göz yumup, Liyh leşkeri Benî Asfer üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 152)

“Baş baş beğ oğlanları kim anılmışdur, her biri biner adam mikdârı alup yanlu yanına sancaklar çözülp alaylar düzülp otuz kırk alay olup, alaylarını rast edüp düşmen kasdına üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 155)

“Bir râvî rivâyet etdi kim, bu cenk arasında Fireng’ün bir büyük mavunası önce gelüp ya‘ni bir ad işleye deyü doğru bunların üzerine yürüyüp Kemal, Reis kim cihan-dîde, cihan-azmûde ol mavunayı görüp doğru ol mavunanun üzerine yürüyüp deniz eridür, denizün kurdudur, denizün kolayını bilir.” (Öztürk, 2014: 166)

“Ol mavunayı karşudan gelürken tekbir getirüp Allahu ta‘âlâya sığınup mu‘cizât-ı Muhammed salla‘llâhu aleyhi ve sellem deyüp, iki gemi birbirine karşı geleceği vakit Kemal, Reis bir fendile, lu‘bile, hîleyle gemisini dönderüp gelen mavunanun üzerine yürüyüp bir top atup Allahu ta‘âlâ hazreti rast getirüp, ol mavunayı urup, âdemisiyle denize gark oldu.” (Öztürk, 2014: 166)

“Kökeler ve mavunalar, barçalar, kadırgalar, kayıklar deryâ yüzün dutup gemilerimiz yürüyüp kurudan yanın pâdişâh dahi yürüyüp, Moton kal‘asınun üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 169)

“Server-i gâziyân, düstûr-ı a‘zam Ya‘kub Paşa-yı mükerrem ve Tire sancağı beği Mustafa Beğ derler ve Anadolu azebler ağası Karagöz Beğ derler, yüz elli pâre hemandem kâfirlerin üzerlerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 171)

“İki taraftan deryâ ejderhaları gıgırup kazâ yağmuru bigi toplar, tüfekler, zenberekler atılıp deryâ yüzü top âvâzından gök gürüldüsü bigi gürleyüp, deryâ yüzü tuman bigi olup, bizüm dahi gâzilerimiz toplara, tüfeklere, zenbereklere kalkan bigi göğüs gerüp göz yumup kâfirlerin üzerlerine yürüyüp cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 171)

“Bunlar gâfil olup bilmeyüp, âkabet bunlar dahi bilüp kâfirlerin hîle etdiklerin duyup, bizüm gâzilerimiz dahi tedbir edüp pusudan çıkup kâfirlerin üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2014: 172)

“Bunlar dahi bu hâli bilüp karşı varup gelecek yerlerinde bir derbend ağzında durup, iki yerde yüzer adam pusuda koyup, Mustafa Voyvoda dahi kırk elli atlı ile karşı varup, kâfirler dahi il urup taraş edüp, kendülere mağrur olup doyum olup giderken, Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle at başın kaldurup, cihâdün fi-sebîli‘llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup, sonra kaçar gibi olup kâfirler singun çeri gibi bir bir ardınca gelüp, bunlar dahi Türk geldi deyüp hazır olup sonra sındı deyüp, Mustafa Voyvoda üzerine düşüp kovup tamam pusu yerine geldikleri gibi ol vakit bunlar dahi bismi‘llâh deyüp pusudan çıkup anka bigi her biri tekbir getirüp kâfirlerin üzerine yürüyüp, her gâzi kâfirlerin gözüne ejderha gibi gözücüüp görünüp kâfirlerin üzerine heman kılıç koydular.” (Öztürk, 2014: 177)

“Kemal, Reis bunlar dağılıp gitdüğün bilüp haber alup doğru Anaverdi hisarı üzerine yürüyüp bir dürlü sûret değşürüp, hele ne ederse eder bir tedbir edüp bir sûretile Anaverdi hisarı üzerine geldi.” (Öztürk, 2014: 179-180)

“Ali Paşa‘ya haber olup, ol dahi yanında olan adamlarını cem‘ edüp, kâfirler ne tarafa gitdüğünü cüst-cû kılıp ardın önün alup pusuda adam koyup kâfirler döneceği vakit kâfirlerin üzerlerine yürüyüp bir azım cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 185)

“Hemandem hünkâr buyurdu, mancınıkları oda urup kalkıp Ungurus’un üzerine yürüyüp evvel Tırnova’ya varıp anda hünkâr cebe görüp Evrenüz Beğ’i dil almağa gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Cum’a gün sabah evvel bir bölük gâziler heman hücum edip Ungurus’un üzerine yürüyüp iki taraftan kâfirler ol bölüğü araya alınca, hünkâr busuda durmuşidi hemandem tekbir edip bir kezden küffârın üzerine yürüş etdiler.” (Öztürk, 2013b: 137)

“Çün Sultan Îsâ Beğ’in askerini gördü, hiç vechile ihtiyât etmeyip Allah’a tevekkül edip yanında olan Rum serverleriyle müretteb ve mükemmel Îsâ Beğ’in üzerine yürüyüp ceng etmeğe başladı.” (Öztürk, 2013b: 187)

“On bin Rum serveriyile hiç tevakkuf etmeyip, heman Îsâ Beğ üzerine İzmir’e yürüyüp gece ve gündüz demeyip İzmir’e yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Andan Sultan geldiğin Îsâ Beğ işidicek mezkûr beğlerle ittifâk edip, askerini düzüp, Sultan’ın üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 192)

“Sakarı Suyu kenarında Sultan askerini görüp, birkaç atlıyile ileri varıp bunlara çağırıp eyitdi ki: ‘İl misiz, yagı mısız?’ deyince Sultan tarafından birkaç Rum yiğitleri fi’lhâl suya at depip, ‘üş kimdiğimiz bilesiz’ deyip, Süleyman Subaşı’nın üzerine yürüdüler.” (Öztürk, 2013b: 198)

“İzmiroğlu huruc edip Sultan anun üzerine yürüyüp ceng edip Sultan anı sıyıp suçun afv etdiğidir.” (Öztürk, 2013b: 212)

“Bu taraftan Sultan’a dahi haber yetişdi ki, ‘işte karındaşın üzerine yürüdurur, gâfil olma.’” (Öztürk, 2013b: 219)

“Yayaların ileyine tutmuş, atlısı ardına durmuş, kapkara bus olup dahi üzerimize yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 264)

“Andan düşmenin üzerine niyyet-i gazâ yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 275)

“*Cemî’-i küffâr kul üzerine yürüyüp girü kıçına döndürdüler.*” (Öztürk, 2013b: 294)

“*Cemî’-i küffâr kul üzerine yürüyüp kulu girü döndürdüler.*” (Öztürk, 2013b: 294)

“*Anı görüp, pâdişâh dahi süvâr olup, ‘hay yiğitler! Niçin durursuz?’ deyip, küffârın üzerine yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 294)

“*Anı görüp, pâdişâh dahi atına süvâr olup, ‘hay yiğitler! Niçin durursuz?’ deyip, küffârın üzerine yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 294)

“*Mahmud Paşa dahi doğru Germe’nin üzerine yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 298)

“*Hemandem ol ayda gemiler müheyyâ olup Midilli üzerine yürüdüler.*” (Öztürk, 2013b: 307)

“*Mahmud Paşa dahi kandalığın bilip üzerine yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 314)

“*Pâdişâh dahi azîm leşkerile Ağrıboz’un üzerine niyyet-i gazâ deyip yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 315)

“*Gâziler, üzerine yürüyüp arabaları bozdular.*” (Öztürk, 2013b: 331)

“*Hünkâr varıp ol gemileri Tuna kenarında hazır bulup, gemilerile Tuna’yı geçip niyyet-i gazâ deyip Boğdan’ın üzerine yürüyüp bir nice gün vilâyet-i Kara Boğdan’da gezip, mu’ayyen, meşhûr kal’alarından bir nice adet kılâ’ı, kimi istîmânlı ve kimi kuvvet-i kâhire-i pâdişâhâne ile feth olup mal ü menâlleri yağma edip külliyyen ma’mure memleketini yakıp, kelisaların yıkıp ve tâgî horyadlarını kılıçdan geçirip ve evlâd ü ıyâllerini esir ve mahbus kılıp, düşmene buluşmadılar.*” (Öztürk, 2013b: 331)

“*Hünkâr varıp ol gemileri Tuna kenarında hazır bulup, gemilerile Tuna’yı geçip Kara Boğdan’ın üzerine yürüyüp bir nice gün vilâyet-i Kara Boğdan’da gezip, düşmene buluşmadılar.*” (Öztürk, 2013b: 331)

“Mehmed Han bu haberi işidicek heman ol hisarların üzerine yürüdü.”
(Öztürk, 2013b: 332)

“Fi’lhâl erkân-ı devletile Üsküder’e geçip Cem’in üzerine yürüdü.” (Öztürk, 2013b: 340)

“Sultan Murâd küffâr üzerine yürüdügin beyan ider” (Öztürk, 2001: 154)

“Buyurdu şeh heman cem ‘ oldı leşker
Yüridi Sırf’un üzerine şâh-ı kışver” (Öztürk, 2001: 172 / b. 2000)

Üzre varmak: (Üstüne varmak) Saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6092).

“Yürüdüler hasm üzre varmağa
Düşmene kendülerini urmağa” (Atsız, 2013: 151 / b. 209)

Üzre yürümek: (Üzerine yürümek) Bir kimseyi korkutmak, yıldırmaq için saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6092).

“Onarsun Hak, neye kim kasd ideler
Yürüyüp düşmen üzre kim gideler” (Uygur, 2007: 268)

“Yüridi ‘asker-i Hind üzre derhâl
Hümâ bigi açuban perr-ile bâl” (Uygur, 2007: 384)

“Yüriye kâfir üzre ‘asker-i dîn
Ne-y-ise görilip esbâb u âyîn” (Uygur, 2007: 488)

Vade ermek: (Vadesi gelmek) Ömrü sona ermek (Çağbayır, 2017e: 6113).

“Tanrıdan va ‘de eriben Orhan
Oldı bundan huld bâgına revân” (Atsız, 2013: 146 / b. 135)

Vade erişmek: (Vadesi gelmek) Ömrü sona ermek (Çağbayır, 2017e: 6113).

“Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü‘minân Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh’i ve Kara Boğdan ve İflak ve Rus vilâyetlerini velveleye koyup bunca gazâlar edüp, fî-sebîli’llâh Hak yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va‘de erişüp ecel yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi defterini dürüp, Allâhu ta‘âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi‘an Cemâziyelevvel’ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun meyyitini getirüp şehr-i Edrene‘de babası Mihal imâretinde defn etdiler, innâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci‘ün.” (Öztürk, 2014: 147)

Vade tamam olmak: (Vadesi yetmek) Ömrü sona ermek, eceli gelmek, ölmek (Çağbayır, 2017e: 6113).

*“Yâ ilâhî dilerüz senden müdâm
Bize şol kim ola va‘de tamâm” (Uygur, 2007: 40)*

“Sâkî-yi devlet fenâ eli-le neşât câmını tehi sundı, va‘de tamâm oldı.” (Uygur, 2007: 520)

Vâkı‘a uğramak: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak.

*“Orada vâkı‘a ugradı hâna
Yüzün çevürdi şehden zamâne” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1557)*

Vakı‘aya uğramak: (-) Kötü bir durumla karşılaşmak.

“Ve çok Müslümanlar Arnavud vilâyetinde vâkı‘aya uğradı.” (Öztürk, 2014: 24)

“*Ve girü Acem vilâyeti tarafından Uzun Hasan oğlu Ya'kub Beğ vâkı'aya uğrayup anasıyla kendüyi zehrile helâk idüp ağu içürdiler.*” (Öztürk, 2014: 128)

“*Andan ol esnâda Kadı Burhâneddin vâkı'aya uğrayıp oğlu yerine geçdi.*” (Öztürk, 2013b: 134)

“*Devlikisi yıl Tatar Beğ vâkı'aya uğrayıp, Pars Beğ Mısır'a sultan oldu.*” (Öztürk, 2013b: 236)

“*Ve dahi ol yılda Fenârîoğlu Mehmed Şah Paşa müteveffâ olup Karamanoğlu İsâ Beğ vâkı'aya uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 260)

“*Ol vakit ki, Emirâhûr Mezid Beğ vâkı'aya uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 266)

“*Pençşenbih gün ikindiden sonra hünkâr müteveffâ olup cum'a gün ikindiden sonra Nişancı Paşa vâkı'aya uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 338)

“*Âhir ittihâm-ı hiyânetile gazab-ı pâdişâhîye müstahak olup, vâkı'aya uğradı.*” (Öztürk, 2013b: 351)

Vakit vakit: (+) Aralıklarla sürekli olarak, zaman zaman (Çağbayır, 2017e: 6092).

“*Vakit vakit anda bir şu'le görürler.*” (Öztürk, 2013a: 14)

Vakit yitirmek: (Vakit öldürmek) Zamanını iş yapmadan ya da boş şeylerle harcamak (Çağbayır, 2017e: 6120).

“*Vaktüni yitürme, zevkile geçür*

Kârban gitdi, yolunu göçür” (Öztürk, 2013a: 336)

Vakti bitmek: (Vakti gelmek) Ölmek üzere olmak, eceli gelmek (Çağbayır, 2017e: 6120).

*“Yetişüp ölüm arduca çağırur
Ki vaktün bitüben deyü çağırur”* (Öztürk, 2001: 117 / b. 1340)

*“Tur oturma örü dur vakti bitdi
Ecel irdükden uş irişdi yitdi”* (Öztürk, 2001: 132 / b. 1518)

Vakti geçmek: (Zamanı geçmek) Bir şeyin mevsimi geçmek (Çağbayır, 2017e: 6510).

*“Hurûş u cûş eyyâmı irişdi
Şitâ vü berf ü serdün vakti geçdi”* (Uygur, 2007: 324)

Vakti yakın gelmek: (Vakti gelmek) Ölmek üzere olmak, eceli gelmek (Çağbayır, 2017e: 6120).

*“Meğer Gözleroğlu'nun dahi vakti yakın gelmişdür ki, seninle uruşmak ister ki,
demişler: Dest nâ-büzürgân zeden kâr-ı huredmendân nist.”* (Öztürk, 2013b: 168)

Vakti yakın olmak: (Vakti gelmek) Ölmek üzere olmak, eceli gelmek (Çağbayır, 2017e: 6120).

*“Meğer Gözleroğlu'nun dahi vakti yakın olmuşdur ki, seninle uruşmak ister ki,
demişler: Dest nâ-büzürgân zeden kâr-ı huredmendân nist.”* (Öztürk, 2013b: 168)

Var kuvvetin bazusuna getirmek: (-) Bütün gücünü, kuvvetini kullanmak.

“*Var kuvvetin bazusuna getirip, ne hüneri varise edip er olsun, erlik göstereyin, işi bir yana edelim.*” (Öztürk, 2013b: 95)

Vartaya düşmek: (-) Zor ve tehlikeli bir duruma düşmek.

“*‘Eğer ben bu vartaya düşsem sen beni nice ederdin?’ dedi. Yıldırım Bayezid Han eyitdi: ‘Hey Han! Eğer sen bu vartaya düşsen ben seni bir demür kafese koyardım’ dedi.*” (Öztürk, 2014: 39)

“*‘Eğer bu vartaya ben düşsem sen beni nice ederdin?’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 150)

“*Tez-nefesliginden sabr edemeyip, eyitdi: ‘Eğer bu vartaya sen düşsen, bir demir kafese koyardım’ dedi.*” (Öztürk, 2013b: 150)

Vartaya uğramak: (-) Zor ve tehlikeli bir duruma düşmek.

“*Ol idi kim, Mesih Paşa bu vartaya uğradı helâk oldu, yanındagılar dahi onun kazâsına uğradılar.*” (Öztürk, 2014: 183)

Vatan tutmak: (+) Bir yeri kendine yurt edinmek (Çağbayır, 2017e: 6133).

“*Anda vatan tutup oturalar karar edeler.*” (Öztürk, 2014: 9)

“*Anda vatan dutdular.*” (Öztürk, 2014: 9)

“*Rum’da sem’â, safâ olsa gerekdür, varup anda vatan dutup otur demiş idi. Şeyh Baba İlyas dahi gelüp Amâsiyye’de nâhiyelerinden bir kasaba yer vardur, Çat derler anda vatan dutmuşdu.*” (Öztürk, 2014: 12)

“Kili ile Akkirmen aralığında vatan dutup, vilâyet-i Rus’a akın edüp, bunca esirler getirüp Rum-ili’ni esir ile doldurdular.” (Öztürk, 2014: 120)

“Şol ashâbu’l-Uhdûd gibi yahud ashâbu’l-Eyketî, veyahud Buhtunnasr kavmi gibi bu tâgîler kim vardur, pâdişâhlarına âsî ve hâyin olup kimi Yemen’den, kimi Sa’id-ili’nden ve kimi Magrib ve kimi Firengistan’dan gelüp hıyânet cihetiyle vatan dutmuşlardur sarplık yerlerde.” (Öztürk, 2014: 131)

Vebali boynuna almak: (Vebali boynuna) “Sorumluluğu veya günahı yaptırana aittir” anlamında kullanılan söz (Çağbayır, 2017e: 6138).

“Leşkerine yedirip, halkın vebâlini boynuma alam.” (Öztürk, 2013b: 351)

Vehme varmak: (Vehme düşmek/Vehme kapılmak) Yersiz ve gereksiz korku duymak, yanlış düşüncelere kapılmak (Çağbayır, 2017e: 6143).

“Mûsâ bundan hîle duyup hayli vehme vardı.” (Öztürk, 2013a: 112)

Velvele bırakmak: (-) Karışıklık çıkarmak.

“Her seng-i küh-fersây ‘ke-ennehû ru’üsü’ş-şeyâtîn’, kelle-i kulle-i kal’ayı yarup, eczâ-yı hisâra zelzele salar idi, ve nihâd-ı bünyâd-ı segâna, ya’nî sükkân-ı kal’aya gök gürüldisi gibi velvele bırağur idi.” (Tulum, 1977: 52)

“Bırakdı velvele küffâr iline

Ki Türk’ün oldu bugün devr-i zaman” (Öztürk, 2013a: 69)

“Ungurus’a akın verüp Ungurus vilâyetine velvele bırakdı.” (Öztürk, 2014: 31)

“Arnavud vilâyetine girü velvele bırakdı.” (Öztürk, 2014: 106)

“Vilâyet-i Yunan’da Karaman vilâyetine hirâsan gösterüp Gevele hisarını velveleye bırağup, Gevele hisarını feth edüp gelüp gidüp, sonra girü ol yıl veziri

İshak Paşa'yı kapu halkıyla ve Anadolu leşkeriyle, Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed'ile girü varup Karaman vilâyetini velveleye koyup vilâyet-i Karaman'a hirâsan gösterüp Ereğlü'yi ve Aksaray'ı feth edüp halkını Kostantiniyye[ye] sürüp, Varsak iline ve halkına velvele bıraktı.” (Öztürk, 2014: 106)

Velvele düşmek: (-) (EAT'de “velveleye düşmek”) Karışıklık olmak, karışıklık yaşanmak (Çağbayır, 2017e: 6147).

*“Laza düşmüş idi andan velvele
Üngürüs'ün ellerine zelzele” (Atsız, 2013: 143 / b. 93)*

“Çün bu âvâz kâfir kulağına iriştî ve kal'a erenleri gülbâng-i Allah Allah idüp şâdlık tablin ve nefîrin çaldılar, kâfir arasına bu velvele düştî ki: 'Türk savlet üzengüsine berk basup üç taraftan uş geldi, yitiştî.' ” (Tulum, 1977: 137)

*“Heman kim pervâz etdi lâ-mekâna
Ne velvele düşer gör bu mekâna” (Öztürk, 2013a: 274)*

“Ve girü Sultan Mehmed tahtda oturup pâdişâh iken yeniçeri baş kaldurup Buçukdepe'ye çıkup şehir halkına velvele düşüp, beğlerbeği ve hem vezir Hadım Şehabeddin Paşa'yı yeniçeri gelüp öldürmeğe kasd edüp evini basup sarayında Hadım Şehabeddin Paşa bir uğrı kapudan kaçup Sultan Mehmed katına varup halâs olup, yeniçeri karcaşup âlem karış murış olup gördüler kim hâl böyle oldu.” (Öztürk, 2014: 64)

“Def'a Sultan Mehmed Han etrâf-ı âleme tekrar nâmeler perâkende kılup leşkerler cem' edüp, Rum-ili'nden Rum-ili leşkeri ve yeniçeriden on bin nefer kimesne ve kapu haklından on bin, ve on bin azeb ve Serf çerisi ve Bosna ve Eflak ve Kara Boğdan ve Mora vilâyeti çerisi ve dahi serehor ve ehl-i san'atdan bir nice bin adam olup ve Anadolu'dan Anadolu leşkeri ve Karaman ve Rum, Amâsiyye ve Kastamoniyye ve Sinop ve Tarbozan leşkeri ve on bin dahi akıncılardan fi'l-cümle yetmiş seksen bin demür-polâd içinde gark olup toplar, tüfenkler, zenberekler, şişlü kalkanlar, nebtîz harbeler; bu şevketile yürüyüp deryâ-yı umman gibi leşker hazır

olup Uzun Hasan vilâyetine huruc edüp, Acem vilâyetine velvele düşüp yürüyüp bir nice vilâyetinden alup Karahisar derler anı aldı, ve şap ma'deni dahi anda olurmuş.” (Öztürk, 2014: 108)

“Birbiri ardınca ulaklar gelüp âlem birbirine dokunup cihana velvele düşdü.” (Öztürk, 2014: 151)

“Bu taraftan Efrenc-i la'ine haber olup üç yüz pâre gemiyle kırk elli bin adamile pür-yaragile işde Türk geldi çatdı deyü, Fireng'ün içine velvele düşüp bu hirâsânile hisarı zebun edüp almışiken, kudret-i Hak bunların gönlüne korhu bıragup can bazarıdur 'evvel can andan cihan' deyüp, hisar kayusu kalmayup topların, tüfeklerin, yarakların koyup kaçdılar.” (Öztürk, 2014: 185)

Velvele kopmak: (+) Büyük gürültü çıkmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2478).

“Çevre illere velvele kopmuşdu.” (Öztürk, 2014: 178)

Velvele koymak: (-) Karışıklık çıkarmak.

“Leyh vilâyetine velvele koydular.” (Öztürk, 2014: 155)

“Leyh vilâyetine velvele koydular.” (Öztürk, 2014: 161)

Velveleye bırakmak: (-) Karışıklık çıkarmak.

“Anadolu'yu velveleye bıraktı dediler.” (Öztürk, 2014: 34)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne'de karar edüp oturmuşken, bu taraftan Karamanoğlu İbrâhim girü huruc etdi, Anadolu vilâyetini velveleye bıraktı.” (Öztürk, 2014: 59)

“Vilâyet-i Yunan’da Karaman vilâyetine hirâsan gösterüp Gevele hisarını velveleye bıragup, Gevele hisarını feth edüp gelüp gidüp, sonra girü ol yıl veziri İshak Paşa’yı kapu halkıyla ve Anadolu leşkeriyle, Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed’ile girü varup Karaman vilâyetini velveleye koyup vilâyet-i Karaman’a hirâsan gösterüp Ereğlü’yi ve Aksaray’ı feth edüp halkını Kostantiniyye[ye] sürüp, Varsak iline ve halkına velvele bıraktı.” (Öztürk, 2014: 106)

Velveleye düşmek: (-) Karışıklık olmak, karışıklık yaşanmak (Çağbayır, 2017e: 6147).

“Bu erâcîf haberler halk içinde yayılıp bir zaman velveleye düştü.” (Öztürk, 2014: 142)

Velveleye koymak: (-) Karışıklık çıkarmak.

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de karar edüp, beğlerbeği Sinan Beğ ve uç beğleri İshakBeğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ ve Turhan Beğ ve Ali Beğ önce yürüyüp, Rum-ili leşkeri ve akıncılar cümle cem’ olup Yuvan vilâyetine varup, Yuvan vilâyetini velveleye koyup haraba verüp gâret edüp, erkeklerini kılıçdan geçürüp dişilerini esir edüp, Yanya ve Katna dedükleri illeri alup Arnavud vilâyetini tamam musahhar edüp, gâziler mal ve ganâyimile gelüp gitdiler, hicretün sene 837.” (Öztürk, 2014: 55)

“Karamanoğlu İbrahim Beğ hareket edüp, Anadolu’yu velveleye koyup halkı incidiüp, bu esnâda Sultan Murad’a haber olup Sultan Murad leşkerler cem’ edüp, Rum-eli’nden ve Anadolu’dan, Karamanoğlu üzerine yürüyüp, ol taraftan Karamanoğlu dahi gelüp, bu taraftan Sultan Murad dahi varup birbiriyle yüze yüz buluşup bir azîm cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 56)

“Ve girü Sultan Murad Han Edirne’de Yeni-câmi’i binâsını kendü eliyle urup, cum’a gün Edirne’den çıkup Ungurus vilâyetine sefer edüp, Eflak ili beği Dirakula

derler, Dirakula önce düşüp Sultan Murad Karaman'dan ve Kastamonu'dan leşker alup, Anadolu ve Rum-ili leşkerleri Anadolu'nun ve Rum-eli'nün azebleri ve yeniçeri ve kapu halkı ve garib yiğitlerden ve uç beğleri İshak Beğ ve Turhan Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ, gâzi beğler gazâ kanyla elin yüzün yuyanlar, otuz kırk bin mikdârı akıncıyla her bir uç beğlerine Evrenos Beğ akıncı koşup, Sultan Murad Han dahi hazır leşkerleri yetmiş seksen bin mikldârı leşkerler cem' olup Severin'den geçüp, Ungurus vilâyetini memleketini içine girüp gezüp, yıka boza her tarafını harâb edüp altı pâre kal'alarını alup, Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca derler, Rum-eli beğlerbeğisi Sinan Beğ derler, iki taraftan iki koldan anlar dahi yürüyüp Ungurus vilâyetini velveleye koyup harâb edüp, Zibin hisarı önünden geçüp gelüp Nigübolu'dan geçüp girü Edirne'ye geldiler.” (Öztürk, 2014: 56-57)

“Bu esnâda girü Karamanoğlu İbrâhim hareket edüp Anadolu halkını velveleye koydu.” (Öztürk, 2014: 71)

“Vilâyet-i Yunan'da Karaman vilâyetine hirâsan gösterüp Gevele hisarını velveleye bırakup, Gevele hisarını feth edüp gelüp gidüp, sonra girü ol yıl veziri İshak Paşa'yı kapu halkıyla ve Anadolu leşkeriyle, Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed'ile girü varup Karaman vilâyetini velveleye koyup vilâyet-i Karaman'a hirâsan gösterüp Ereğlü'yi ve Aksaray'ı feth edüp halkını Kostantiniyye[ye] sürüp, Varsak iline ve halkına velvele bıraktı.” (Öztürk, 2014: 106)

“Deryâ yüzünde bir nice yıllar Firengistan vilâyetini velveleye koyup, Firengistan'un adalarından ol kadar gazâ etmişdür kim, bî-nihâyet gemiler alup malını, rızkını, oğlunu ve kızını ve avratlarını esir edüp, gemilerini denize gark edüp belürsiz edermiş.” (Öztürk, 2014: 146)

“Ve girü server-i gâziyân ve kâtil-i kâfirân ve nâsır-ı mü'minân Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi kim, vilâyet-i Bosna ve Ungurus ve Leyh'i ve Kara Boğdan ve İflak ve Rus vilâyetlerini velveleye koyup bunca gazâlar edüp, fî-sebîli'llâh Hak yoluna durup gazâlar etmiş iken, nâgâh ecel çengeli ana el sunup va'de erişüp ecel yeli esüp, ecel kurdu pençe urup, ecel ejderhasının dâmına düşüp, çarh anun dahi defterini dürüp, Allâhu ta'âlâ hazretlerinin rahmetine vâsıl olup rahmeten vâsi'an

Cemâziyelevvel'ün yedinci gününde Yekşenbe gecesinde vefât edüp, merhumun meyyitini getürüp şehr-i Edrene'de babası Mihâl imâretinde defn etdiler, innâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'ün." (Öztürk, 2014: 147)

"Meğer Kemal, Reis dedükleri kim deniz yüzünü velveleye koymuşdur." (Öztürk, 2014: 158)

"Kemal, Reis dahi ol hizmeti edâ edüp gelüp giderken deniz yüzünde işitdi kim, beş altı yüz pâre gemi deniz yüzünü velveleye koymuş." (Öztürk, 2014: 158)

Velveleye varmak: (-) Karışıklık yaşamak.

"Anadolu velveleye vardı." (Öztürk, 2014: 51)

Viran komak: (-) Yıkmaq, harap etmek.

*"Kaç kez uğraşdıysa küffârı sıdı
Harb içinden ol ili vîrân kodı"* (Öztürk, 2012: 52 / b. 668)

Viran yatmak: (-) Harap kalmak.

"Çünkü kıssa böyle vâki' olur, içinden halk dagılır, şehir harâba gider, tamâm kırk yıl vîrân yatar." (Uygur, 2007: 114)

"Hâsiyyeti buydu kim, ol şehir vîrân ve harâb olup kaldukda kırk yıl vîrân yatmışdı." (Öztürk, 2014: 91)

Vusul bulmak: (+) Ulaşmak, varmak (Çağbayır, 2017e: 6180).

"Mektub Sultan'a vusûl bulup okunıcak mazmûnun ma'lum edinip andan cevab yazıp, dürlü dürlü nevâziş gösterip, 'merhabâ ve hayr makdem, hoş geldin, kendi

memleketine geldin, ne minnetin vardır?’ deyü, elçiyi hil‘atleyip, envâ‘-ı tuhfeler gönderip ve hem ol kışın yarağın dahi buyurdu.” (Öztürk, 2013b: 186)

Vücuda ermek: (Vücuda gelmek) Ortaya çıkmak, oluşmak, vücut bulmak (Çağbayır, 2017e: 6181).

*“Kim semer getürmeg için feyz-i cûd
Hâkdan erişdi bu eşcâra vücûd” (Atsız, 2013: 159 / b. 322)*

Vücuda gelmek: (+) Ortaya çıkmak, oluşmak, vücut bulmak (Çağbayır, 2017e: 6181).

*“Lutf u kahrı Hakkun olmakçün ‘ayân
Emr ile geldi vücûda bu cihân” (Atsız, 2013: 146 / b. 129)*

*“Hâsılâ akdâm-ı ikdâm-ı müslimîn bir pâyeye yitişti ki, mümteni‘ vücûda gele.
“(Tulum, 1977: 177)*

“Çün hilâf-ı muhâliften semere-i hilâf gibi vücûda gelür nesne kalmadı, kemâl-i inbisât ile sahn-ı hâl-i halk üzre bisât-ı neşât döşetti, ve her tarafta ve her kûşede yimekler ü içmekler ve revâyiş-i bâzâr ve revnak u ârâyiş-i kâr-ı sığâr u kibâr ke-mâ hüve‘l-matlûb müyesser oldı.” (Tulum, 1977: 197)

“Osman Gâzi vücûda geldi, hicretün sene 659.” (Öztürk, 2014: 9)

“Osman vücûda geldi, hicretün sene 659.” (Öztürk, 2014: 10)

“Osman Gâzi vücûda geldükde Sultan Alâaddin vefât edüp, oğlu Gıyâseddin pâdişâh olmuşdu, hicretün sene 658.” (Öztürk, 2014: 11)

“Orhan vücûda geldi, hicretün sene 687.” (Öztürk, 2014: 14)

“Murad Gâzi kim vücûda geldi, hicretün sene 716, gelmişdi.” (Öztürk, 2014: 17)

“Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad vücûda geldi.” (Öztürk, 2014: 55)

“Ve girü Sultan Murad Han sefer etmeyüp Edirne’de karar edüp Arnavud vilâyetine uç beğlerine akın verüp gâyet doyumluklar olup, âlem refâhiyyet bulup, ve bu yıl Sultan Bayezid ibn-i Sultan Mehmed vücûda geldi, şehr-i Ma’ansa’da, hicretün sene 851.” (Öztürk, 2014: 65)

“Oğlu Sultan Cem dünyâyâ gelüp vücûda geldi.” (Öztürk, 2014: 103)

“Sultan Mehmed, seher-i şeb-i sebtde recebin yedinci gününde, hicretin sekiz yüz otuz üçünde vücûda gelip sekiz yüz elli beşinde muharremin on altıncı gününde serîr-i saltanatı müşerref kıldı.” (Öztürk, 2013b: 282)

“Sekiz [yüz] hicretün toksan beşinde
Vücûda geldi bu cevher o hinde” (Öztürk, 2001: 218 / b. 2568)

Vücut bulmak: (+) Oluşmak, meydana gelmek (Çağbayır, 2017e: 6181).

“Çün Muhammed Seyyid-i âlem vücûd
Buldu cem’ edem bunu iy ehl-i cûd” (Öztürk, 2012: 4 / b. 17)

“Çün Süleyman doğuban buldu vücûd
Çağırup Allah dedi kıldı sücûd” (Öztürk, 2012: 9 / b. 85)

Ya bugün ya yarın: (Ha bugün ha yarın) Neredeyse, hemen (Çağbayır, 2017b: 2305).

“Ol kâsîd haber virdi kim; ‘Ya bugün ya yarın pâdişâh devletinde tamâm olur’
didi.” (Uygur, 2007: 460)

Yabana atmak: (+) Önemsememek, dikkate almamak, itibar etmemek (Çağbayır, 2017e: 6189).

*“Yüzün çevürdi bunlardan zamâne
Alup elin bular’atdı yabana”* (Öztürk, 2001: 133 / b. 1531)

Yabana gitmek: (-) Heder olmak, boşa gitmek (Çağbayır, 2017e: 6189).

“Zîrâ bizden ölürse zâyi ‘dir yabana gider.” (Öztürk, 2013b: 66)

Yabana salmak: (Yabana atmak) Önemsememek, dikkate almamak, itibar etmemek (Çağbayır, 2017e: 6189).

*“ ‘İşte şimdi karındaşın üzerine gelir’ diyecek, bu def’a ne olduğun bilip,
elindeki câmı yere çalıp, ‘Dirîgâ! Nefs elinden neng ü nâmı yabana saldım’ deyü,
atına süvâr olup saraya yetişdi.”* (Öztürk, 2013b: 207)

Yadigâr kalmak: (+) Bir kimseden, onu ya da birlikte olunan bir olayı anımsatmaya yarayan bir nesne kalmak (Çağbayır, 2017e: 6195).

*“Derhâl hâtırına hutûr ider ki ben dahı bu diyârda bir binâ bünyâd eylesem,
bir ‘âlî hisâr yapsam, içi bir mu’azzam şehîr olsa, biş on gez yüzbin er-ile kankı
pâdişâh içine girürse sığına, tâ ki ‘âlemde bir yâdigâr ola kala, dimiş.”* (Uygur, 2007: 110)

*“Dilerem kala benden yâdigârî
Degildür işbu devran ber-karârî”* (Öztürk, 2001: 20 / b. 238)

Yadigâr koymak: (Yadigâr bırakmak) Hatıra bırakmak (Çağbayır, 2017e: 6195).

*“Dürlü mahlûkâtı kıldun âşikâr
Dürlü masnu ‘âtı kodun yâdigâr”* (Uygur, 2007: 34)

“Şöyle ki rûy-ı zemînde yâdigârlar kodılar.” (Uygur, 2007: 154)

*“Bulardan sonra yaptı bir hisârı
Kodı şehre içre dürlü yâdigârı”* (Uygur, 2007: 158)

Yağmaya boşanmak: (-) Yağma etmek için saldırmak (Çağbayır, 2017e: 6205).

*“Bu gurûr ile gönüllerine tama‘-ı dünyâ düşüp, biribirine katlanmadın,
perâkende, şehre yağmaya boşandılar.”* (Tulum, 1977: 81)

*“Çün memleket hâlî kaldı, asker-i zafer-ıyân mutlaku‘l-inân olup çeşm-i
Türkân-ı yağmâcı yağmâ-yı cân-ı uşşâk ider gibi târâc ü yağmâya boşandılar.”*
(Tulum, 1977: 209)

Yah bağlamak: (Buz bağlamak) Yüzeyi donmak (Çağbayır, 2017a: 877).

*“Sular yah bağlayup olmuş-ıdı taş
Çıkarımazdı ‘âlem hırkadan baş”* (Uygur, 2007: 456)

Yaka çâk itmek: (Yakasını yırtmak) Matem tutmak, feryat figan etmek (Çağbayır, 2017e: 6209).

*“Yakalar çâk idüben âh iderler
Ki geçdi Türk deyü feryâd iderler”* (Öztürk, 2001: 141 / b. 1624)

Yaka vermek: (Yakayı ele vermek) Yakalanmak (Çağbayır, 2017e: 6210).

“*Düşmana yakamuzu vermeyelim.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Düşmana göz göre yaka vermeyelim.*” (Öztürk, 2013a: 256)

“*Gel suyu geçmiyelim, gâfil olup düşmene yakamız vermeyelim.*” (Öztürk, 2013b: 322)

Yakası ele girmek: (Yakayı ele vermek) Kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak (Çağbayır, 2017e: 6210).

“*Harîs-i mahrûm dünyâ kovar gibi, haylî yildiler, elleri dünyâ eteğine irmedi; belki yakaları düşmen eline giricek mahûf yire düştiler.*” (Tulum, 1977: 58)

Yakasına yapışmak: (+) Kavga sırasında yakalayıp bırakmamak (Çağbayır, 2017e: 6209).

“*Cüneyd'ün karvadı yakasına yapışdı.*” (Öztürk, 2013a: 144)

Yakasından kavramak: (-) Yakalamak, tutmak.

“*Heman Yahşi Beğ yerinden turıgeldi, yakasından Cüneyd'i karvayıp kendi çadırına götürdü.*” (Öztürk, 2013b: 247)

Yakasını çâk etmek/kılmak: (Yakasını yırtmak) Matem tutmak, feryat figan etmek (Çağbayır, 2017e: 6209).

“*Çekiben çıkardılar ataların*

Âh idüp çâk itdiler yakaların” (Öztürk, 2012: 15 / b. 163)

“Semmile Gök Alp’ı kıldılar helâk
Âh idüp Gündüz yakasın kıldı çâk” (Öztürk, 2012: 19 / b. 213)

“Olurdun mest, iderdün yakanı çâk
Kılurdun n’eydüğini kıssa idrâk” (Uygur, 2007: 234)

“Gönül âyînesinin pâk itmeyince
Bu yolda yakalar çâk itmeyince” (Uygur, 2007: 236)

Yakasını tutmak: (Yakasına yapışmak) 1. Biri ile kıyasıya dövüşmek. 2. Peşini bırakmamak (Çağbayır, 2017e: 6209).

“ ‘Adûnun yakasın tutup getürdi
Cihân onmagnun işin bitürdi” (Gültaş, 1996: 272 / b. 1875)

Yakın varmak: (-) Yaklaşmak (Çağbayır, 2017e: 6213).

“Orhan Gâzi yanında olan karındaşı vardı kim hisarda olan karındaşıyle söyleşe, hisara yakın varıcak gâfilîn okile urdular.” (Öztürk, 2013a: 62)

“Ve hem yakın varmışlaridi.” (Öztürk, 2013a: 73)

“Edrene’den kalkdı, Laz vilâyetine yakın vardı.” (Öztürk, 2013a: 114)

“Mahmud yürüdü Germehisarı’na yakın vardı.” (Öztürk, 2013a: 209)

“Ol gayretsizler, hamiyetsizler, muhannetler önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler, ol arada hazır bulunup Rüstem-vâr, Sam-süvâr gürzile nemed-pûş, halka-i be-gûş merdek başına karşudan gelürken gürzile atup eyle urdu kim, hemandem mirdek-i hîzün ol esnâda depesi üzerine yıkılup, başı hurde-hâş olup, girü birkaç dilâverler hazır bulunup, tîg-ı Samsam’ile kâfir-i hınzırı pâre pâre kıldılar.” (Öztürk, 2014: 133)

“Andan hünkâr Sivas’a yakın varıcak Kadı Burhâneddin oğlunu, Dulkadiroğlu Nasreddin Beğ’e gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 134)

“Bes, bunlar hayli adamile Üsküb’e varıp andan Semendire’ye yakın vardılar.” (Öztürk, 2013b: 260)

“Yakın varıcak nazar etdi.” (Öztürk, 2013b: 272)

“Mahmud Paşa Germe hisarına yakın varıcak, ol zamanda Mora’nın sancağı beği Elvan Beğ oğlu Sinan Beğ’idi.” (Öztürk, 2013b: 298)

Yakup yıkmak: (+) Çok büyük zarar vermek, harap etmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2510).

“Çün bu kazıyye atebe-i gerdün-sâyeye arz olundu, ol vakt Hazret-i Emîrû’l-ümerâ Ali Pâşâ ‘yesserehu’llâhü mâ yesürruhû’ Rûm-ili beği idi; pâdişâh-ı muzaffer ana himmet hem-râh idüp, bir iki koşun dahı kapu halkından koşup Kara-Boğdan üzerine gönderdi ki, varup hem kal’anun eksüğün itmâm idüp berkide; ve hem ol bed-baht-ı la’in bulunur ise kam‘ u kahr itmeğe mübâşeret ide, bulunmaz ise memleketin yakup yıkup harâb ide.” (Tulum, 1977: 208)

“Ve ol bed-bahtun tahtını ve sarâyını oda urup, yakup yıktılar.” (Tulum, 1977: 209)

“Savâb budur kim girü cemî‘-i ‘askerümle gendüm varam, dîn Muhammed Rasûlullâh -‘aleyhis-salâtu ve’s-selâm- yolında çalışam; ya budur kim ol vilâyeti bu kerre, kemâhu ve hakkahu zabt idüp elüme getürem, ya budur kim inşâ allâh târâc idüp yakup yıkıp harâba virem, ‘askerümi ganimet mâlları-la mugtenem eyleyem didi.” (Uygur, 2007: 244)

“İslâm ‘askeriniün gâzîleri, ilin ve vilâyetin yakup yıkıp târâca virdiler; hayli esîr ve esbâb, mal gânimet ele getürdiler.” (Uygur, 2007: 286)

“Mescidlerin ve medreselerin yakup yıkıdı.” (Öztürk, 2013a: 246)

“Yakup yıkup harâb edüp gelüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 53)

“Laz vilâyetini yakup yıkup gâzileri nihâyet ganî oldular, hicretün sene 830.”
(Öztürk, 2014: 54)

“Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ’e akın verüp Ungurus’a geçüp otuz kırk bin akıncı ile Ungurus tahtı Mehdiye derler bir ulu şehirdür, varup Mehdiye şehrini yakup yıkup, hazır olan Ungurus leşkerinden on iki bin kâfiri kılıçdan geçürüp, on dört ulu banlarını getürüp, cebelü cevşenlü, pür-yaraklu, sancaklarıyla Sultan Murad Han devlet eşiğine getürüp bir ulu gazâ dahi bunda oldu.” (Öztürk, 2014: 57)

“Kışın zemheri vaktinde sefer edüp Mora vilâyetine varup Germe’yi yakup yıkup Germe’yi feth edüp Ballubatra derler bir hisarı alup, dahi nice kal’alar alup Mora vilâyetini harâba verüp ilini memleketini alup feth edüp, andan gelüp girü Edrene’ye geldi ve hem Acem vilâyetinde Acem pâdişâhlarından Semerkand pâdişâhu Timur Şah vefât etdi.” (Öztürk, 2014: 65)

“Kayseriyye’den andan gayrı bin pâre köy yakup yıkup vîrân edüp harâb kıldılar.” (Öztürk, 2014: 98)

“Yuvan vilâyetini yakup yıkup harâba verüp pâdişâh defteri mücebince 7.500 kâfirlerini, erkeklerini, ifritlerini kılıçdan geçürüp, Yuvan vilâyetini tamam musahhar edüp, gelüp kışın Filibe’de kışladı.” (Öztürk, 2014: 106)

“İlini, vilâyetini yakup yıkup harâb edüp, girü pâdişâh defteri mücebince sekiz bin kâfiri kılıçdan geçürüp gelüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 106)

“Ol Zibin’i varup vurup yakup yıkup gâyet ile doyum olup gelüp gitdiler.”
(Öztürk, 2014: 113)

“Sultan Mehmed varup, kışın zemheri vaktiydi, buz üzerinden ol iki Ağaçhisar üzerine yürüş edüp, cebren ve kahren alup yakup yıkup harâb edüp, Ramazan-ı mübârek ayınun on yedisinde Şenbe gününde feth olundu.” (Öztürk, 2014: 113)

“Ve girü Arab diyârından Arab leşkeri gelüp Lârende’yi urup yakup yıkup bir nice şehirleri harâba verüp yağma ve talan edüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 128)

“Ve girü bu yıl bir gazâ dahi Mihaloğlu Ali Beğ yarar yoldaşlarile, akıncıyla Severin yanında Pojajan hisarı deler, anun önünden geçüp, Ungurus vilâyetine varup birkaç pâre hisarları yakup yıkup harâb edüp, sonra bir hisarına düşüp anı feth edemeyüp sonra Ali Beğ adam seçüp Zağra’dan Atluoğlu Mustafa Beğ derler ve Karinovası subaşı Mustafa Beğ derler, bunlar yarar yoldaşlarile seçilüp gidüp gâyet kış günü zemheri vakti kar yağar tûfânda varup, anlar dahi birkaç pâre hisarları yakup yıkup dönecekleri vakit bir alay cebelü cevşenlü, pür-yaraklu binden ziyâde kâfirlerle buluşup gâyet ceng-i azîm olup, Karinovası subaşı Mustafa Beğ anda şehid olup, Atluoğlu Mustafa Beğ cenk arasında bir banile Atluoğlu ol cenkle birbirini sarmaşup dururken âkîbet Atluoğlu Mustafa Bey gâlib olup, Hak ta’âlâ hazreti fırsat ve nusret verüp, ol banı atdan aşağı yakup dutup sancağıle Ali Beğ’e getürdi.” (Öztürk, 2014: 129)

“Semendere’den geçüp vilâyet-i Ungurus’a varup beş on pâre şehirlerini yakup yıkup harâb edüp yağma ve talan kılup doyum olup gelüp, Eflak ilinden geçeceği vakit bir derbend ağzında Ungurus leşkeri gelüp ardın öndin alup çerilerümüzden, leşkerimizden hayli adam hasâret oldu.” (Öztürk, 2014: 134)

“Ali Beğ dahi bu hâli görüp bilüp önüne gelen şehirlerini, köylerini ve kelisalarını yakup yıkup harâb edüp gâyetle doyum olup Bosna bucağından Zagorye derler ol taraftan gelüp çıktı.” (Öztürk, 2014: 144)

“Bu mübârek gazâ oldukda Ali Beğ gitdükde il ısuz kaldı deyü, Ungurus kâfiri leşkeri gelüp Belgrad’dan geçüp Semendre yöresini yakup yıkup harâb edüp yağma ve talan edüp tavarlarını sürüp bir nice kâfir köylerini hâk-yek edüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 144)

“Yolda uğradukları hisarı yakup yıkup bağıını, bahçasını helâk edüp esirlerine el urmayup dahi durmadın ilerüsine gitdiler.” (Öztürk, 2014: 156-157)

“Evlerini, şehirlerini, köylerini ve kelisalarını yakıp yıkıp harâb etdiler.”
(Öztürk, 2014: 161)

“Karaman oğluyam deyüp gelüp Varsak tâyifesi içine girüp Karamanoğlu soyundanum deyüp Mustafa adlu gelüp Varsak içine girüp Taş-ili kendüye dönderüp gelüp Lârende’yi alup yakıp yıkıp harâb edüp cer’a salup, vilâyetini talan kılup Müslümanlara zulm edüp harâba verdi.” (Öztürk, 2014: 178)

“Meğer Ungurus tarafından bir iki bin kâfir gelüp il isuz bilüp, seğirdüp varup Vidin dâyiresini yakıp yıkıp gitmiş.” (Öztürk, 2014: 188)

“Bir gün Osman Beğ diledi ki, yetmiş kişiyile Ermeni Dervendi’nden geçip gelip İynegöl’ü yakıp yıka.” (Öztürk, 2013b: 37)

“Eydürler ki, Bursa tekvuru ve Adranos ve Batanos ve Kite tekvuru cem’olup ittifâk edip eyitdiler ki: ‘Şol Türk şol arada gelip etraftı yakıp yıkıp, bozup varıp Türk üründür [oldu].’” (Öztürk, 2013b: 50)

“Gâziler dahi hisarı oda urup, yakıp yıkıp yere berâber etdiler.” (Öztürk, 2013b: 82)

“Gâziler dahi hisarı yakıp yıkıp, oda urup yere berâber etdiler.” (Öztürk, 2013b: 82)

“Hünkâr veziri Ali Paşa’ya buyurup eyitdi: ‘Otuz bin erile denizi geçip Sosmanoz vilâyetini yakıp yıkıp talan edip kolay düşerse hisarını dahi muhasara et.’” (Öztürk, 2013b: 103)

“Hünkâr işidip Eyne Beğ Subaşı’ya ve Saruca Paşa’ya on bin er koşup Şehirköy’e gönderip gelip etrafını urup, yakıp yıkdılar.” (Öztürk, 2013b: 111)

“Hünkâr haberdar olup Kastamonu’ya gitmeği ol yıl te’hir edip, dönüp Edirne’ye gelip anda akıncı cem’ edip Niğbolu’dan Eflak’a geçip yakıp ve yıkıp, gâziler ganâyimle mugtenem olmuşiken, Arkış nâm mevki’de İmirçi gelip ehl-i İslâm’ile uğraşıp, evvel vehlende münhezim olup ekser askeri kılıçdan geçip İmirçi

etdiğine peşimân olup heman gelip hünkâra yalvarıp, haraca iltizâm edip ita'at etdi.” (Öztürk, 2013b: 132-133)

“Ve çerisi Rum vilâyetini yağma edip yakıp yıkıp, Müslümanların ehlin, ıyâlin elden geçirip, ey nice atalar oğlunu yavı kılıp ve nice analar kızından ayrı düşüp, âlem gâyet kızlık olup taş taşı yiyip, çokluk halk açlıktan helâk olmuşidi.” (Öztürk, 2013b: 151)

“Bu tarafda Sultan'a haber oldu ki, karındaşın Îsâ Beğ yine ile güne girip kendiye mutî' olanın hoş görüp, mutî olmayanın yakıp yıkıp, emvâl-i Müslümanı gâret etmeğe başladı.” (Öztürk, 2013b: 186)

“Andan dört yanın yaka yıka, harâmîlikler ede ede Sifrihisar'a geldi.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Hisarları yakıp yıkdılar.” (Öztürk, 2013b: 332)

“Eğer buluşmazise vilâyetini talan edip, yakıp yıkıp, bir vechile harâb ede ki, şenlik eseri kalmaya.” (Öztürk, 2013b: 347)

*“Yakup yıka ol illeri Temür Han
Gelüben girdi Rûm'a atuban can”* (Öztürk, 2001: 98 / b. 1124)

*“Didiler şâha kim uş geldi düşman
Yakup yıka bu illeri Temür Han”* (Öztürk, 2001: 98 / b. 1126)

*“Alur yakup yıkup [hem ol] cihangîr
Urur kâfirlerine anda şemşîr”* (Öztürk, 2001: 177 / b. 2061)

Yanına almak: (+) Kendi tarafına çekmek (Çağbayır, 2017e: 6241). Beraberinde götürmek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2518).

“Nusret turrası-la fetih tapıl-bâzını urdı, yeniçeri önine dutdı, kapu halkını yanına aldı, şöyle kim sünüler havâ yüzinde lem'ân, ve ellerde kılıçlar 'uryan, iki

*tarafdan pırankılar ve tüfekler perrân, başlar, meydânda toplar bigi ser-gerdân;
zerrîn-ser 'alemler götrülüp küslâr ve nakkâreler döğüldi, gülbângler çekildi, gûyiyâ
zelzele-i kıyâmet, ol gün vâki' oldi; vardugınca savaş kızıdı.” (Uygur, 2007: 446)*

“ ‘Köpekoğlu'nun üstün urup gözün açdırmayıp, Hudâ fırsat verirse başın ve
hânumânın alıp askerın helâk edelim' deyıp, kendi devlet ü sa'âdetile süvâr olup
Rum merdâneleri yanına alıp, gece ve gündüz demeyıp yortup, bir sabah Artuk-âbâd
içinde Köpekoğlu'na erdiler.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Esirgeyip, yine yanına alıp, eyitdi: ‘Karamanoğlu, gel yemin eyle bir dahi
Müslümanlara zarar etmiyesin' dedi.” (Öztürk, 2013b: 227)

“Görüp dervîşi Osman kıldı 'izzet
Yanına aluban iyledi hurmet” (Öztürk, 2001: 40 / b. 466)

“Yaragın yanına almadı birisi
Hisârdan çıkdı uşağı irisi” (Öztürk, 2001: 57 / b. 649)

Yanıp kararmak: (Yanıp tutuşmak) Birini güçlü bir aşk ile sevmek (Çağbayır, 2017e: 6255).

“Ve benefşe, gam micmerinde 'illet-i sevdâ-y-ıla yanıp kararmış-ıdı.” (Uygur 2007: 172)

Yanu yanmak: (Dert yanmak) Dert dökmek, şikâyette bulunmak (Çağbayır, 2017e: 6258).

“ ‘İnşâ-Allah sizin hakkınızdan gelem' deyü yanular yandı.” (Öztürk, 2013b: 107)

Yara urmak: (-) Yaralamak (Çağbayır, 2017e: 6269).

“Okla aygırlara yara urdular

Büklüşür issin bıragur gördüler” (Öztürk, 2012: 28 / b. 333)

“Pes, bu sûret-i zîbây-ı zaferün çeşm ü ebrûsın, zümre-i mansûrun hüsâm ü sinânı tâyife-i muhâlifün püsti safhasında nakş itmeğe başladı; ya’nî ardlarından yitişüp arkalarına kılıç ve cıda ve ok yaraların şol kadar urdular ki zebûn ittiler.”
(Tulum, 1977: 164)

Yara yemek: (-) Yaralanmak (Çağbayır, 2017e: 6269).

“Kılıçlar oldı elde pâre pâre

Kim öldi orada kim yedi yara” (Öztürk, 2001: 122 / b. 1402)

“Paşa dahı yemişdi hayli yara

Tenin kılmişlarıdı pâre pâre” (Öztürk, 2001: 243 / b. 2864)

Yarak bulmak: (-) Fırsat bulmak.

“Yarakı bulsa devlet şeh katında

Mukarreb olman anun sohbetinde” (Uygur, 2007: 392)

Yarak görmek: (-) Hazırlık yapmak (Çağbayır, 2017e: 6270).

“Henüz ser-tâcidârân, server-i şâhân, lutf-ı ezelün manzarı, sa’âdet milkinün rehberi İslâm pâdişâhlarının mihteri Sultân Muhammed Han Gâzî dahı Karaman haddine kadem basmadın Karamanoğlu İbrahim Beg’e çâsûslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başun yaragın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muhammed Han’dur; deryâ bigi bî-’ad ‘asker-i kesîr çeküp üzerine geldi.” (Uygur, 2007: 88)

“Ol dahi İstanbul’dan yana cenk yaragın görür; İstanbul’a yürüyüş iderler.”
(Uygur, 2007: 122)

“Uyarmışlardı encümenler çırâgın
Görürlerdi meger sohbet yaragın” (Uygur, 2007: 186)

“Temâşâ itse şehler fetih bâgın
Görürler yıl u ay fethün yaragın” (Uygur, 2007: 190)

“Buyurdi, toplar dökeler ve ‘azîm yarak göreler.” (Uygur, 2007: 204)

“Lâ-cirem Anatoli ve Rûm ili ‘askeri cem’ olup begler ve subaşılar ve tîmâr
erleri-nassarahumu’llâhu ilâ yevmi’d-dîn-bayagı âyin ve erkân üzre yarakların
gördiler.” (Uygur, 2007: 312)

“Çünkü ‘asker-i İslâm’a haber oldu, asker-i İslâm dahi -nassarahumu’llâhu-
her biri hâllü hâlince yarakların görüp, atlara süvâr yürüdiler, gelüp sultân-ı
‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler; âsitân-ı ‘âlem-penâhuna baş koyup devletlü
sa’âdetlü hâk-i pâyine yüzler sürdiler cân u dilden devâm-ı devletine du’âlar
kıldılar.” (Uygur, 2007: 356)

“Girü ol Yayça didükleri kal’a ki, küffâr ve müşrikîn, cünd-i şeyâtîn’l-la’în
ceng-ile Müsülmânlar elinden almışdı; içine er koyup muhkem yarak görmüş-idi.”
(Uygur, 2007: 360)

“Vâcibi’l-emr’l-me’âlî cemî’-i begler dahi cebeler ve cevşenler ve silâhlar,
şöyle ki âlet-i harb ve âlet-i darb, düşmen yaragı her ne’ise gördiler; her birisi
zerrîn-ser ‘alemlerin kaldurdılar ve kılıçlarından kan tamar bahâdur cuvân
yoldaşlarla yürüdiler; geldiler, sultân-ı ‘âlemün ordu-yı hümâyûnına irişdiler.”
(Uygur, 2007: 384)

“Lâ-cirem ‘azim yarak gördiler, bir ulu donanma danatdılar.” (Uygur, 2007:
394)

“Anlar dahi emr üzre yaraklu yaragın gördiler.” (Uygur, 2007: 442)

“Duruban gendü kurdurdu otagın
Buyurdu, göreler cengin yaragın” (Uygur, 2007: 464)

“Tamâm âyin üzre cümle esbâb
Yaragın görmüş-idi şeyh-ile şâb” (Uygur, 2007: 502)

“Beline bağlayup gayret kuşagın
Tamâmet gördi şeh, cengin yaragın” (Uygur, 2007: 592)

“Tedârük etdiler kış yaragın görmeğe.” (Öztürk, 2013a: 145)

“Tezcek sefer yaragın görün.” (Öztürk, 2013a: 154)

“Heman toplar ve mancınklar yaragın gördüler.” (Öztürk, 2013a: 154)

“ ‘Yarak göresin’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 162)

“Ve hem her hisarun mübâlağa yaragın görmüşlerdür sultanum ol hisara.”
(Öztürk, 2013a: 169)

“Hünkâr eydür: ‘İmdi tez yarak görün gidelüm’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 169)

“El-hâsıl-ı kelâm, yarak gördüler.” (Öztürk, 2013a: 169)

“Hünkâr hazreti hod beş hisar degül on hisarun yaragın görmüşidi.” (Öztürk,
2013a: 169)

“Birine yürüş idecek olursan hünkâr hazreti hod bunun gibi hisarlarun bişine
ve onına yütecek mikdâr yarak görmüşidi.” (Öztürk, 2013a: 169)

“Hünkâr: ‘Sefer yaragın görün’ dedi. Paşalar sefer yaragın tamam, kâmil ve
mükemmel gördüler.” (Öztürk, 2013a: 178)

“ ‘Siz kendü başımız yaragın görün’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 191)

“Kulumilen ve hem hazır azabilen ve hem eyü yarak görün.” (Öztürk, 2013a:
196)

“Buna âlî yaraklar görmek lâzımındandır.” (Öztürk, 2013a: 254)

“Sultan Mehmed Han Gâzi kulu Ahmed’e buyurdu kim: ‘Tez eyüce yarak gör kim seni gazâyâ göndürürin’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 262)

“Buyurdu vezirlerine kim: ‘Tez yaraklar görün kim eyü gazâlara seferüm vardur’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 267)

“Ve hem azîm yaraklar gördüler kim, vilâyet-i İslâm’ı harab edeler.” (Öztürk, 2013a: 269-270)

“Pâdişâh emriyle hisarların yarakların gördüler ve içlerine yarar ciğerdar gâziler kodular.” (Öztürk, 2013a: 282)

“Hisar yaragını görüp hisara geldi.” (Öztürk, 2014: 46)

“Hacı İvaz Paşa hisar yaragını gördüler.” (Öztürk, 2014: 46)

“Ali Paşa dahi bu hâli bilüp görüp Adana hisarını berkidüp, olan metrûkâtı içine hisar erlerini koyup hisarı muhkem berkidüp ve yaragını görüp Ali Paşa’nun gönlüne ve fikrine gelüp bu düşdü ki, leşkerimizün bu bozgunlugile gâfil olavuz.” (Öztürk, 2014: 125)

“Ol kadar gemi yaragın etdiler kim, Osman Gâzi soyu geledüden beru bunun bigi gemi yaragın kimesne görmemişdür görmüş değildür derler.” (Öztürk, 2014: 163)

“Berüde nerdübanlar düzüp hazır edüp her yaragı görüp gıtdiler.” (Öztürk, 2014: 181)

“Mübâlağa düğün yarağın görüp etrafın tekvurların düğüne okuyup, okucu bir be-nâm kâfir gönderip eyitdi.” (Öztürk, 2013b: 42-43)

“Ammâ vaktinde kal’aya yarak görüp mala kıymadı.” (Öztürk, 2013b: 58)

“Andan oğlu Bayezid Sultan’a dahi haber gönderip ‘gazâ-yı ekber ederim yarağın görüp gelsin’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 102)

“Sultan Murad Gâzi ana dahi adam gönderip ‘tezcek yarağın gör, gazâda benimile bile ol’ deyü emr eyledi.” (Öztürk, 2013b: 109)

“Ya’kub Çelebi dahi hünkârın adamı geldiği gibi yarağın görüp Gelibolu’ya geçip gelip şitâbile hünkâra kavuştu.” (Öztürk, 2013b: 109)

“Bâkî mesâlihî ve yarağın ve esbâbın görüp, ol aradan beşâset-i hâtır ve inşirâh-ı sadr birle bu fethi dahi mübârek görüp, Tokat canibine azm edip devlet ü sa’âdetile Tokat’a gelip taht-ı devletde oturup ayş ü nûla meşgul olup düşmen tarafına tecessüs etmeğe meşgul oldu.” (Öztürk, 2013b: 164)

“Tez turun, yarağınız görüp, müretteb ve mükemmel düşmen yarağıyile hazır olup atlanın.” (Öztürk, 2013b: 171)

“Nâçâr Sultan’a mutî’ olup yarakların görüp ağır armağanlar ihzâr edip, elçiyile Tokat’dan çıkıp Amâsiyye’ye geldiler.” (Öztürk, 2013b: 176)

“Sultan çün bu haberi işidicek yanında olan vezirlerine ve beğlerine meşveret edip yarak görüp, heman yanında olan Rum serverleriyle fi’lhâl ata binip Tokat’dan yortup Bursa’ya on günde inip, Bursa kurbında bir yerde konup mütemekkin oldu.” (Öztürk, 2013b: 186)

“Bunlar dahi mecmu ittifak edip, memleketlerinden ceng için adamlar cem’ edip yarak görüp, müretteb ve mükemmel gelip İzmir’e yirmi bin mikdârı adam cem’ olundu.” (Öztürk, 2013b: 191)

“Bu taraftan ve anlardan hayli kimesne düşdükden sonra Emir Süleyman karavulu sınıp kaçıp gelip haber verdiler ki, ‘Sultan sekiz bin atı eyi ve kendi kavî yiğidile üş yetişdi. Ana bu yarağıle cevab olmaz. Bu işin tedbirin edip, baş yarağın görmek gerekdir’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 199)

“Çün Emir Süleyman etrâf u cevânibe mektublar yazıp, asker cem’ etmeğe başlayıp, kendi dahi muhkem ceng yarağın görürken, Sifrihisar’dan haber geldi ki, ‘eğer şehriyâr bu cânibe gele, şehri ana teslim edevüz’ deyü.” (Öztürk, 2013b: 201)

“Bunlar dahi ana mukayyed olmayıp, Sofya'dan asker halkı maslahatların görüp azıklanıp, yarakların görüp andan kalkıp derbende girip gittiler.” (Öztürk, 2013b: 218)

“Bunlar dahi hiç ana mukayyed olmayıp, Sofya'dan asker halkı mesâlihın görüp azıkların yarakların görüp andan kalkıp derbende girip gittiler.” (Öztürk, 2013b: 218)

“İmdi hisar yarağı olan kişiler hisara girsinler ve esbâba güci yetmiyen kişiler hisara girip, yok yere mahbus olmasınlar, başların yarağın görsünler' dedi.” (Öztürk, 2013b: 222)

“Kendi devletile İsfendiyar kızın almağa, Bursa'da düğün yarağın gördü.” (Öztürk, 2013b: 244)

“Tez sefer yarağın görün.” (Öztürk, 2013b: 256)

“Şöyle rivâyet olunur ki, hünkâr evvel Vilkoğlu'na adam gönderip eyitdi: 'Semendire'den Ungurus'a geçerin, yarak göresin.' ” (Öztürk, 2013b: 261)

“Ve her hisarın mübâlağa yarağın görmüşlerdir.” (Öztürk, 2013b: 265)

“Hünkâr hod tamam on hisarın yarağın görmüşidi.” (Öztürk, 2013b: 265)

“Hünkâr buyurdu, yarak görüp yarak tamam olıcak Turhan Beğ'i sancağıle önce gönderdiler.” (Öztürk, 2013b: 265)

“Bes mükemmel yarak görüp, Sultan Mehmed'i dahi Magnisa'dan getirip, ol sefere alıp bile gitdi.” (Öztürk, 2013b: 274)

“Ol yıl muhkem kal'a yarağın gördüler.” (Öztürk, 2013b: 283)

“Sultan Mehmed, Amâsiyye'de Bayezid Han'ı ve Ma'nisa'dan Mustafa Çelebi'yi getirdip, Edirne'de bunları sünnet etmeğe düğün yarağın gördü.” (Öztürk, 2013b: 295)

“*Ammâ ihtiyâtiçün âlî yarak görüp, asâkir-i azîme cem’ etmek gerek.*” (Öztürk, 2013b: 321)

“*Bes Sultan Mehmed kulu Gedük Ahmed’e buyurdu ki: ‘Tez eyi gemi yarağın gör ki, seni gazâyâ gönderirin.’*” (Öztürk, 2013b: 328)

“*Sultan Mehmed Kara Boğdan’ı basıp, dönüp Tuna kenarına gelicek haber geldi ki, Ungurus kâfirleri Tuna kenarına hisarlar yaptı ve azîm yarağ gördü.*” (Öztürk, 2013b: 332)

“*Görüür ol arada yat u yarağın
Düzüp her leşkerinün solı sağın*” (Öztürk, 2001: 69 / b. 788)

“*Görelere kal’anun yat u yarağın
Koyalar top [u] tüfek anda varın*” (Öztürk, 2001: 236 / b. 2785)

Yaramaz nazarla bakmak: (Kötü gözle bakmak) Bir kimse hakkında kötü düşünceler beslercesine bakmak (Çağbayır, 201c: 3473).

“*Andan Karamanoğlu Mehmed Beğ, ‘baş üzerine’ deyip, göğsüne koyup, eyitdi: ‘Mâdâm şu can bu bedendedir, memleket-i Osman’a yaramaz nazarla bakmayam.’*” (Öztürk, 2013b: 227)

Yaramazlığa kalmamak: (-) Affetmek, hoş görmek.

“*Sultan Murad Han bunun etdiği yaramazlıklara kalmayıp Hünkâr, yine iklimini kendiyeye bağışladı.*” (Öztürk, 2013b: 99)

“*Murad Han dahi suçun afv edip etdiği yaramazlıklara kalmayıp, hil’at geyürüp yine vilâyetine gönderdi.*” (Öztürk, 2013b: 244)

“*Dahi Karamanoğlu’nun yaramazlıklarına kalmayıp suçunu afv edip, dönüp gitdi.*” (Öztürk, 2013b: 269)

Yardım vermek: (-) Yardım etmek (Çağbayır, 2017e: 6276).

“Kostantiniyye ‘den yardım viribidiler.” (Öztürk, 2013b: 46)

Yare urmak: (-) Yara açmak, yaralamak (Çağbayır, 2017e: 6269).

“Koyuldılar varup ol dem hisara
'Adûnun cânına uruldu yâre” (Uygur, 2007: 402)

Yas tutmak: (+) Yas içinde olmak; aşırı şekilde üzülme (Çağbayır, 2017e: 6288).

“Anunile cümle kâfir tutdu yas
Hem Firengistan ‘a andan oldu be ‘s” (Öztürk, 2012: 45 / b. 564)

“Sultan işidip hayli ceza ‘ u feza ‘ edip bir nice gün yas tutdu.” (Öztürk, 2013b: 179)

“O Sultan Ahmed öldi dutdı yasın
Okudup gömer Amasya ‘da Yâ-sîn” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1897)

“Tamâm üç yıl Firengistan tutar yas
Çanın her yirde çalmaz oldu papas” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1953)

“Her iklîmde olan banlar papaslar
Tutar yasını İstanbul ‘un anlar” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1954)

“Tutar şâh ‘izzetile atası yasın
Getürüp câmi ‘a okudı Yâ-sîn” (Öztürk, 2001: 189 / b. 2211)

Yaş akıtmak: (+) Ağlamak (Çağbayır, 2017e: 6295).

“Niçesün gözinden akıdur yaş
Niçesinün ider bğrını pür baş” (Uygur, 2007: 538)

Yaş dökmek: (+) Ağlamak (Çağbayır, 2017e: 6295).

“Servi cü üstinde benzer râst kadd-i dilbere
Anun-ıçun yüz urup yaşlar döker pâyine mâ” (Uygur, 2007: 54)

“Kendü dinleri üzerine Hakk’ı bir bilenler feryâd-zârî kılup göz yaşlarını
dökdüler.” (Öztürk, 2014: 83)

“Şu mihrünle dökilen yaşlarıçün
Senün yolunda giden başlarıçün” (Öztürk, 2001: 2 / b. 17)

“İşitdi öldügin Er-tugrul’un şâh
Gözinden yaş döküben iyledi âh” (Öztürk, 2001: 33 / b. 375)

“Bu sırrum oldı benüm bunda çün fâş
Deyüben dökeridi gözleri yaş” (Öztürk, 2001: 84 / b. 961)

“Burakdı raht ü bargâhı döküp yaş
Heman kurtardı bayag’orada baş” (Öztürk, 2001: 120 / b. 1371)

“Olur her vilâyet-i gebr gam-gîn
Döküp yaşlar kılur her biri nefrîn” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1951)

“Anarlar uluyup Lât u Menât’ı
Döküp yaşlar kılurlar âhı katı” (Öztürk, 2001: 168 / b. 1952)

“Çün oğlu düşdügini gördi ol şâh
Gözünden yaş döküben iyledi âh” (Öztürk, 2001: 184 / b. 2149)

Yaş-ıla kan dökmek: (-) Acı içinde ağlamak.

“Götürürler cigerde niçe peykân
Dökerler gözlerinden yaş-ıla kan” (Uygur, 2007: 450)

Yaş sürmek: (-) Yaşamak.

“Yüz urup ayagina kodilar baş
Didiler devletile sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 75 / b. 851)

“Bu sırrı şâh şeyhe iyledi fâş
Didi şeyh devletile sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 87 / b. 993)

“Sürüp yüz şâh ayagina kodı baş
Cihan durdukça var ol sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2063)

Yaşlı kan dökmek: (-) Acı içinde ağlamak.

“Dirilür bir araya ulu banlar
Döküben gözlerinden yaşlu kanlar” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1623)

Yavuz gönüllü: (-) Kötü niyet taşıyan, vicdanı bozuk (Çağbayır, 2017e: 6312).

“Bin erile ava çıkmışdı Oğuz
Han çeri diriyidi gönlü yavuz” (Öztürk, 2012: 10 / b. 100)

Yavuz göz: (-) Nazar değdiren göz, kem nazar (Çağbayır, 2017e: 6312).

“Sakınurlar yavuz gözden tapını
Gözedürler dün ü gün hizmetüni” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2369)

Yavuz sanmak: (-) Kötülük dilemek, kötü niyet beslemek (Çağbayır, 2017e: 6312).

*“Ana yavuz sanan kahr u belâdan
Kaçup kurtulmasun renc ü ‘anâdan”* (Uygur, 2007: 104)

*“Yavuz sanma eyü san her işüne
Gele dâyim iyilükler başuna”* (Öztürk, 2001: 81 / b. 922)

*“Seni yavuz sanan hiç olmasun şâd
Kamu gamdan özi olmasun âzâd”* (Öztürk, 2001: 99 / b. 1135)

*“Ana yavuz sanan hiç olmasun şâd
Özi gamdan anun olmasun âzâd”* (Öztürk, 2001: 255 / b. 3016)

Yayını yasmak: (-) Mücadeleden vazgeçmek (Çağbayır, 2017e: 6313).

*“Hana karşı yayı kurulmuş asar
Dedi alsun anı her kim ki yasar”* (Öztürk, 2012: 8 / b. 75)

*“Ey nice Rüstemleri basup durur
Ey nice Behram yayını yasup durur”* (Öztürk, 2014: 70)

*“Ve hem bizi kırıp, avratlarımızı ve kızlarımızı esir edip bağrılarına basıp,
bizim yaylarımızı yasayıp, başlarımızı kesip, bedenlere asarlar.”* (Öztürk, 2013b: 300)

Yazugı kendü boynuna: (Vebali boynuna) Yapılmakta olan bir iş için “sorumluluğu veya günahı yaptırana aittir” anlamında kullanılır (Çağbayır, 2017e: 6139).

“ *‘Ve her kim bu yasağı kabul etmeye yazugı kendü boynuna; siyâsete müstahık olur’ dediler.*” (Öztürk, 2013a: 89)

Yedi iklim: (Yedi iklim dört bucak) Dünyanın her tarafında, her yerde (Çağbayır, 2017e: 6329).

*“Yedi iklimde olan cümle fâzıl
Düşüben Rûm’a kıldı ‘ilmi hâsıl’* (Öztürk, 2001: 137 / b. 1576)

Yedi iklimde dâstân olmak: (Dillere destan olmak) Herkes tarafından tanınmak, bilinmek (Çağbayır, 2017b: 1151).

*“Ömrü elli iki yıl oldu hemân
Yedi iklimde ol oldu dâstân”* (Öztürk, 2012: 20 / b. 230)

(Birine) Yediği aşı zehir etmek: (-) Birini büyük bir acıya, sıkıntıya düşürmek.

*“Bir ulu düşmenüni kahr idesin
Yidügi aşu ana zehr idesin”* (Uygur, 2007: 426)

Yel gibi: (+) Hızla (Çağbayır, 2017e: 6337).

*“Dedi İstanbul Boğazı’nı kesem
Ol adüvvü’llâha yel gibi esem”* (Öztürk, 2012: 42 / b. 529)

Yele salmak: (-) Heba etmek.

“Çemenler bergini hep yile salmış
Ağaçlar kurumuş yaprağı solmuş” (Uygur, 2007: 246)

Yele varmak: (-) Boşa gitmek, heba olmak (Çağbayır, 2017e: 6401).

“Ne hüsn-i gül kalur ne hüzn-i bülbül
O yile varur ölüp boyanup gül” (Uygur, 2007: 148)

“Güler gül bigi yüze niçe eyyâm
Yile varur budur âhir ser-encâm” (Uygur, 2007: 556)

Yele vermek: (+) Boşa harcamak (Çağbayır, 2017e: 6401).

“Anı dahı bir iki günde devrân
Yile verüp ider hâk-ile yeksân” (Uygur, 2007: 148)

“Şakâyık al dudagın yile virmiş
‘Arûs-ı bâğ varın sîle virmiş” (Uygur, 2007: 244)

“Kamusın yile virmiş-idi devrân
Yaturdı cümlesi hâk-ile yeksân” (Uygur, 2007: 246)

“Bu bir mekkâredür kim hîle ile
Niçe baht ehli rahtın virdi yile” (Uygur, 2007: 252)

“Gönül şehrinde o dost kaldı ancak
Fikir dagıldı aklın yele verdi” (Öztürk, 2013a: 47)

“Demünde fırsatını sen geçürme
Yele verme bu ömrü ni ‘metündür” (Öztürk, 2013a: 117)

*“Ne han kim uzada zulm elin ile
Ölünce rahmeti vermeye yele”* (Öztürk, 2013a: 304)

*“Virür yile Süleyman tahtını dehr
İçürür gâfiliken şehlere zehr”* (Öztürk, 2001: 82 / b. 934)

*“Sakin kem işine aldanma dehrün
Yile virüp yakılır il ü şehrin”* (Öztürk, 2001: 163 / b. 1889)

Yelken açmak: (+) Yelkenleri direklere çekerek tekneyi yürütmek, yola çıkmak için hareket etmek (Çağbayır, 2017e: 6341).

*“Ber-vefk-ı merâm-ı Pâdişâh-ı İslâm, gemileri günâgûn ve levnâlevn bayraklar
ile bezeyüp, yelkenler açtılar.”* (Tulum, 1977: 52)

*“İttifâk, mülâzımân-ı hazret ve ekser-i ehl-i keştî, gemileri lîmûna indürmek
şuğlinde iken, ol göğe muvâfık rûzgâr bulup, yelken açup, katı yaydan ok çıkar gibi
gelür göründi.”* (Tulum, 1977: 53)

*“Çü yelken açuban yörirdi tamâm
Deniz yüzine san kuruldı hıyâm”* (Tulum, 1977: 211)

“Ve yetmiş pâre gemiyi Kalata'nun üstü yanından, kurudan yelkenin açdılar.”
(Öztürk, 2013a: 191)

“Yelkenleri açıldı.” (Öztürk, 2013a: 262)

“Yelkenlerin açup yürüdüler.” (Öztürk, 2013a: 325)

“Düşenbe [gün] kâfir yelken açup ehl-i İslâm'un üzerine yürüdü.” (Öztürk,
2013a: 326)

“Yarındası olıcak yelkenler açup yine kâfirün üzerine yürüdüler.” (Öztürk,
2013a: 326)

“Ba‘dehu yelken açıp gelüp Moton kal‘ası üzerine düşdüler.” (Öztürk, 2013a: 327)

“Yetmiş pâre gemi dahi kal‘anın üstün yanından yelkenin açıp, tasnifile savaşıları içinde ayağın dururken, kurudan yürüdüp, denize hisar dibine indirdiler.” (Öztürk, 2013b: 284)

“Yetmiş pâre gemi dahi kal‘anın üstün yanından Kozlıca-bınar ve Kozlıca-dere dahi derler, Galata‘nın üst yanından depeden aşağı yelken açıp, tasnifile savaşıları içinde ayağın dururken, kurudan yürüdüp, denize hisar dibine indirdiler.” (Öztürk, 2013b: 284)

Yer demir gök bakar: (+) Hiçbir yardım görme umudu ve imkânının kalmadığı durumlarda söylenen söz (Çağbayır, 2017e: 6358).

“Ol gazâda bile olanlar bilürler ki hâl nice-y-idi; kıyâmet gününde yir demir gök bakar olur dirlir.” (Uygur, 2007: 458)

Yer gök götürmez: (-) Pek çok (Çağbayır, 2017e: 6359).

“Andan haber geldi ki, ‘Emir Süleyman yer gök götürmez askerile üş yetişdi’ deyü.” (Öztürk, 2013b: 193)

Yer götürmez: (-) Pek çok (Çağbayır, 2017e: 6359).

“Nigebolu‘ya erişdi pâdişâh
Yer götürmez leşker olmuşdur sipâh” (Öztürk, 2012: 50 / b. 636)

“Yer götürmez leşkeri alay alay
Anda iltür müşkil iş oldu kolay” (Öztürk, 2012: 58 / b. 749)

Yer öpmek: (+) Bir büyüğün önünde saygı gösterisi olarak eğilmek (Çağbayır, 2017e: 6361).

“Yir öpüben öninde kadılar baş
Didiler devletüne, sana sâbâş” (Uygur, 2007: 90)

“Elçiye çavuşlar yer öp dediler.” (Öztürk, 2013a: 221)

“Elçi eyitdi: ‘Ben yer öpmeğe gelmedim. Pâdişâhumdan sultana selâm
getürdüm’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 221)

“Orhan dahi yer öpüp ita‘at gösterdi.” (Öztürk, 2013b: 56)

“Evvel Samaroğlu Hızır Beğ andan ulus-ı ulusu Teberrük Beğ andan
Bâbukoğlu Ali Beğ andan Dilencioğlu Pir Ali, Karamanoğlu ileyinde yer öpüp, her
biri yüz döndürmeğe ahd edip and içdiler.” (Öztürk, 2013b: 94)

“Bayezid Çelebi bunu görüp inip hünkâr ileyinde yer öpüp eyitdi: ‘Sultanım
bana destur versin, sabrım kalmadı.’ ” (Öztürk, 2013b: 97)

“Hacı Evrenüz Gâzi, hünkâr ileyinde yer öpüp eyitdi: ‘Ben kuluna buyurursan
varayın, Hak avniyile ol işi başarayın’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 113)

“Evrenüz Gâzi du‘â kılıp yer öpüp eyitdi: ‘Ey Hudâvendigâr!’ ” (Öztürk,
2013b: 114)

“İsâ Beğ bu sözü işidip ‘kerem sizindir’ deyip, yer öpdü.” (Öztürk, 2013b: 191)

“Gedük Ahmed yer öpüp, du‘â kılıp eyitdi: ‘Sultanım devletinde Allâhu ta‘âlâ
verirse varayın, sultanım hizmeti benim canıma minnetdir’ deyü kalkıp kapıdan nice
kullar ana yoldaş koşdular.” (Öztürk, 2013b: 317)

Yer tutmak: (+) Yer kaplamak, yerleşmek, konut edinip oturmak (Çağbayır, 2017e: 6362).

“Seyyid anun şeyhidi şeyh-i kebîr

Ol Horasan’dan gelüben tutdu yir” (Öztürk, 2012: 24 / b. 278)

“Sultan Ca’fer-i Seyyidî Gâzi kâfirlerle şol şartıla etdi kim, bir sığır göni mikdârı şehrin içinde yer dutalar.” (Öztürk, 2014: 98)

Yer ve gök götürmez: (-) Pek çok (Çağbayır, 2017e: 6359).

“Ve eğerçi bir ednâ kulın göndermek ile Kara-Boğdan kam’ına kâfî idi; ammâ gazâyâ gâyet rağbetten ve şavk-ı ihrâz-ı fazîlet-i gazâ vü cihâd galebesinden, kendü nefsi şerîfi ile mübâşir olmasın ihtiyâr itti, ve ol memleket diyâr-ı Üngürüs’a mülâsık olmağın; Üngürüs’a dahı fırsat-ı muvâfik fikrin idüp bir asker tertîb itti ki, yir ve gök götürmez.” (Tulum, 1977: 171)

Yere beraber eylemek/etmek: (Yerle bir etmek) Yok etmek, tahrip etmek, taş taş üstünde bırakmamak (Çağbayır, 2017e: 6361).

“Her taraftan burc u bârûlarını yıkdılar yire berâber eylediler; ve donanma kedirgâları berü denizden öte denize kuru yir üzerinde yürütdiler.” (Uygur, 2007: 138)

“Âhirü’l-emir, yıkdılar, anı dahı yire berâber itdiler.” (Uygur, 2007: 180)

“Bir niçe gün dögdiler, âfet daşları-la yıkdılar, yire berâber itdiler.” (Uygur, 2007: 180)

“Âyin üzre ‘asker, kollu kolına kondı ve gemilerden topları çıkarup kal’a’i âfet daşları-la döğüp, yıkup, yire berâber idüp bi-‘avni ‘inâyeti’llâh darb u dest kılıcı-la feth itmek tedârükünde-y-iken, küffâr, müşrikîn, cünd-i şeyâtîni’l-la’în - demmehumu’llâhu- gördiler ki hâl ayruksı.” (Uygur, 2007: 266)

“Hâliyâ çün kim server-i şâhân-ı ‘âlem Bâyezîd Han Gâzî devlet ve sa’âdetle ‘asker-i kişver-gûşasını çeküp Kili kal’asının üzerine revâne olup gelüp kal’a’ı ihâta idüp üzerine konıcak buyurdu ki, gemilerden toplar çıkaralar, kal’anun karşısına kuralar, âfet daşlarla dögeler, yire berâber ideler, ‘askerine emr ide, târâca vireler, ehl-i İslâm ganimet mâlları-la mugtenem olalar.” (Uygur, 2007: 586)

“Her kişi öldüğüne dirildiğine bakmayup ikdâmlar edüp hisarun gün doğusu tarafındaki divarını yıkıp yere berâber etdiler.” (Öztürk, 2014: 115)

“Gâziler dahi hisarı oda urup, yakıp yıkıp yere berâber etdiler.” (Öztürk, 2013b: 82)

“Gâziler dahi hisarı yakıp yıkıp, oda urup yere berâber etdiler.” (Öztürk, 2013b: 82)

Yere beraber olmak: (Yerle bir olmak) Yok edilmek (Çağbayır, 2017e: 6361).

“İrişdi bir budagın kesdi bir er
Pes oldı ol agac yire berâber” (Uygur, 2007: 426)

Yere çalmak: (+) Hızla yere vurmak, yere fırlatmak, atmak (Çağbayır, 2017e: 6358).

“ ‘İşte şimdi karındaşın üzerine gelir’ diyecek, bu def’a ne olduğun bilip, elindeki câmi yere çalıp, ‘Dirîgâ! Nefs elinden neng ü nâmi yabana saldım’ deyü, atına süvâr olup saraya yetişdi.” (Öztürk, 2013b: 207)

Yere geçmek: (Yere batmak) 1. Toprağın içine gömülmek. 2. Yok olmak. 3. Çok utanmak, mahcup olmak (Çağbayır, 2017e: 6358).

“Bir ‘azîm zelzele vâkî’ olur; bu deyr yıkılır, yire geçer. Yankû bin Mâdiyân cemî’-i beglerle dahi niçe bin küffâr yire geçerler.” (Uygur, 2007: 112)

“Ol gice Ayasofya’nun kubbesi yıkılır, yire geçer, henüz yiri bellüdür, temâşâ idenler görürler.” (Uygur, 2007: 116)

“Bu ikdâmı itdi, atınun ayagı yire geçüp gendünün boynu üzülüp helâk olam dimedi.” (Uygur, 2007: 282)

“Boyından şerm ider ‘ar’arla şimşâd
Yire geçmege umar serv-i âzâd” (Uygur, 2007: 538)

“Kara Bagdan, şâh-ı ‘alemün Tuna’yı berü geçdügin işidicek, kaçup başını sokacak yir bulamadugından istedi kim yire geçeydi.” (Uygur, 2007: 582)

“Ol Sonsa şehri zelzele olup, ol zelzeleden helâk olup yere geçdi.” (Öztürk, 2014: 115)

“Ve iki yüzden ziyâde dahi adam helâk oldu derler, bile yere geçdi derler.” (Öztürk, 2014: 186)

Yere karmak: (-) Yenmek, alt etmek.

“Berâberlik çekişirmiş bizimile Karamanî
Hudâ fırsat veririse karam yere Karaman’ı” (Öztürk, 2013b: 97)

Yere salmak: (-) Önemli olan şeyleri önemsememek, yok saymak.

“Kara Yahya kendi dahi âr[u] nâmusu yere salıp Tosya’ya düşdü.” (Öztürk, 2013b: 157)

Yere sokmak: (-) Ortadan kaldırmak, yok etmek.

“*Kâfiri karşı yerinden sürdiler
Küfri yere sokıban yitürdiler*” (Atsız, 2013: 141 / b. 61)

“*Yere sokub eyledi küfri nihân
La ilâh illallahı kıldı ‘ayân*” (Atsız, 2013: 144 / b. 114)

(Birini) Yere urmak: (Yere vurmak) 1. Düşürmek. 2. Yenmek, mağlup etmek (Çağbayır, 2017e: 6359).

“*Niçe küffârı atı yere urur
Anun ardındağı ol hâli görür*” (Öztürk, 2012: 28 / b. 334)

“*Âşıkî müdârâ hoşdur yerinde
Müdârâdur uran düşmeni yere*” (Öztürk, 2013a: 315)

Yere yüz sürmek: (-) (EAT’de “yere yüz urmak”) Secde etmek (Çağbayır, 2017e: 6359).

“*Yüzünü yire sürüp eyle taleb
Ki virür murâdın kişiye çalap*” (Tulum, 1977: 127)

“*Kefîn boynına takup her birisi
Yire yüz sürüp uşagı irisi*” (Öztürk, 2001: 58 / b. 657)

“*Kefîn boynına takup her birisi
Sürüp yüz yire uşagı irisi*” (Öztürk, 2001: 192 / b. 2243)

“*Ne hizmet buyurursa şâh-ı ‘âlem
Sürüben yüz yire kılurlar ol dem*” (Öztürk, 2001: 200 / b. 2345)

Yere yüz urmak: (-) Secde etmek (Çağbayır, 2017e: 6359).

*“Bu niyyeti oglına iyledi ta ‘lîm
Urup yüz yire Hakk’a oldı teslîm”* (Öztürk, 2001: 32 / b. 369)

*“Sögüt’de fevt olur ol şâh-ı gâzî
Urup yüz yire ol nûr-ı Hicâzî”* (Öztürk, 2001: 47 / b. 535)

*“Çü begler şâhdan işitdi bu sözi
Ururlar şâh öninde yire yüzi”* (Öztürk, 2001: 92 / b. 1059)

Yeri olmak: (+) Sırası, uygun zamanı olmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

*“Yeri var sabr u tezliğün karındaş
Anun ehlini bul kim gide gümân”* (Öztürk, 2013a: 73)

Yerin beklemek: (-) Bulunduğu yeri korumak, mevkiini muhafaza etmek (Çağbayır, 2017e: 6360).

*“Derhâl vezîrleri-le meşveret eyledi ve eyitdi ki, ‘Bizümile ‘ahdleri Karaman
oglı’nun eyle idi kim, Rûm dikmemüz olalar; ellerine tabl u ‘alem virdük,
öksüzlerdür, ataları çırâğın yaksunlar onat vech-ile yirlerin beklesünler, didük idi.’”*
(Uygur, 2007: 372)

Yerinde kalmak: (+) Başka yere gitmemek (Çağbayır, 2017e: 6359).

*“Şehrin hâlî kalan evlerini etraftan gelen Müslümanlara verip, yerinde kalan
kâfirlerini mukarrer kıldı.”* (Öztürk, 2013b: 291)

Yerinde yeller esmek: (+) Artık orada bulunmamak, yok olmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Gördük, paşaların ve kadiaskerlerin çadırları yerinde yeller eser.” (Öztürk, 2013b: 337)

Yerinden oynamak: (+) Bulunduğu yerden ayrılmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“*Ve ra'd-vâr toplar ve darbuzanlar âvâzından âlem zelzeleye gelip kûh-i Kâf yerinden oynayıp, gökler yer üstüne yığıldı sandılar.*” (Öztürk, 2013b: 277)

Yerine durmak: (-) Yerine geçmek, halef olmak (Çağbayır, 2017e: 6406).

“*Heman ki Osman Gâzi atası yerine kim durdu, yakın konşu kâfirleriyle gayet müdâraya başladı.*” (Öztürk, 2013a: 8)

“*Hemin ki Osman atasınınun yirine turdı.*” (Öztürk, 2013a: 9)

“*Ol tarafda Mûsâ Beğ, Sultan kaçıp gidicek anun yerine durdu.*” (Öztürk, 2013b: 212)

(Birinin) Yerine geçmek: (+) Görevden ayrılan birinin yerini almak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“*Rükneddin Kılıç Arslan'ı depeleyip, yerine oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan'ı geçirdi.*” (Öztürk, 2013b: 20-21)

“*Sultan Alâaddin âhirete intikâl edip oğlu kalmadığı cihetden yerine veziri Sâhib geçdi.*” (Öztürk, 2013b: 48)

“*Andan ol esnâda Kadı Burahâneddin vâkı'aya uğrayıp oğlu yerine geçdi.*” (Öztürk, 2013b: 134)

“*Andan Mısır Sultanı Pars Beğ vefât edip, oğlu yerine geçip Mısır’a sultan oldu.*” (Öztürk, 2013b: 265)

“*Çü şâh gidüp yirine geçdi oğlu
Olup sultan cihânı dutdı şu ‘li*” (Öztürk, 2001: 80 / b. 912)

Yerine gelmek: (+) Yapılmak, gerçekleşmek (Çağbayır, 2017e: 6360).

“*Nizâm-i şer’(i) muhkem olmayınca
Yirine emr-i şer’ün gelmeyince*” (Uygur, 2007: 438)

“*Emr-i şer’ yerine geldi.*” (Öztürk, 2014: 145)

“*Siyâset-i pâdişâhî yerine gelmek için elbette lâzımdur.*” (Öztürk, 2014: 168)

“*Beğleri karşı varıp kemâl-i i’zâz ü ikrâm birle elçiyi getirip bir hoş yerde kondurup, şerâyit-i hizmet neyise yerine geldikten sonra Sultan meclis edip, elçiyi katına okuyup i’tibâr-ı tâm birle iltiyâm edip ziyâfet etdi.*” (Öztürk, 2013b: 175)

“*Müneccimlerin zu’mları ki, Cem pâdişâh olup derleridi, yerine geldi ammâ devlet-i Sultan Bayezid gâlib ve ebed idi.*” (Öztürk, 2013b: 339)

(Birinin) Yerine gelmek: (Yerine geçmek) Görevden ayrılan birini yerini almak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“*‘Ömr bağına erişmesün hazân
Yerine kimse getürmesün cihân*” (Atsız, 2013: 159 / b. 334)

Yerine getirmek: (+) İstenileni, gerekeni yapmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“*Atasınun vasiyyetin yerine getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 50)

“*Ne kim ahd olundu, ahdi yerine getürdiler.*” (Öztürk, 2013a: 54)

“ *Hizmet şerâyetin yirine getüreyin’ dedi.*” (Öztürk, 2013a: 139)

“*Pâdişâh ne buyurduyisa emri yerine getürdiler.*” (Öztürk, 2013a: 153)

“*Erkânlarınca ve törelerince ağırlıkların yerine getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 184)

“*Yunus Beğ, pâdişâh buyurduğu emri yerine getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 196)

“*Ve bunlar dahi kânun-ı fukarâ edeblerin yerine getürdiler.*” (Öztürk, 2013a: 203)

“*Pâdişâhun emrini yerine getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 230)

“*Ahmed Paşa, pâdişâhun her emrini cemî’i yirine getürdi.*” (Öztürk, 2013a: 262)

“*Kavala ve Dırama’yı ve Zihna’yı ve Sirez’i ale’l-infirâd ahdile alıp kânûn-ı şâhî ney’ise yerine getirdiler.*” (Öztürk, 2013b: 91)

“*Ol taraftan dizdar dahi elçi gelmesinden haberdar olup kal’anın kapısını açıp, elçiyi karşılayıp tamam i’zâz ü ikrâm birle alıp gelip şol ki, resm ü kâ’ideydi, yerine getirip, ziyâfet edip esnâ-yı sohbetde dizdar elçiye tamam ta’zim edip ‘merhabâ hayr-makdem’ deyip envâ-ı tazarru’ edip eyitdi ki: ‘Biz, Sultan’ın kemter ü kemine kuluyuz.’*” (Öztürk, 2013b: 162)

“*Bu yana Sultan’ın hâcesi ve Hâce Mehmed Temür’e gelip haber yetişdi ki, ‘Sultan kendi gelmeyip anda varan elçi, Hâce Mehmed’e kendi hâcesin koşmuş bile geldi’ deyip, bunlar dahi gelip Temür önünde şol ki şerâyet-i âdâbdır, yerine getirdikten sonra Sultan’ın mektubun Temür’ün eline sundular.*” (Öztürk, 2013b: 178)

“*Karamanoğlu anun gelmesinden haberdar olup beğleriyle atlanıp, istikbâl edip alıp, yüz dürlü izzet ü hürmet birle bir yerde kondurup, Emir Süleyman rağmına kemâl-i ziyâfet ve ta’zim ü ihtiram neyise yerine getirdi.*” (Öztürk, 2013b: 203)

“Çün İbrâhim Paşa Bursa'ya Sultan'a varıp şol ki şerâyit-i hizmetdir yerine getirdikden sonra Sultan dahi ana mertebe-i vezâret erzâni edip, hizmet neyise ta'yin edip, İbrâhim Paşa dahi Sultan'ın elin öpüp, cân u dilden anun hizmetine bel bağlayıp, andan Rum-ili'ne gitmek tedbirin edip, etrafa nâmeler perâkende edip, on beş bin asker cem' edip kalkıp İstanbul karşısına kondular.” (Öztürk, 2013b: 209-210)

“Çün Sultan'ın elçisi Dulkadiroğlu'na yetişdi, kemâl-i izzet neyise yerine getirdikden sonra Sultan'ın mektubuna cevap yazıp, eyitdi ki: 'Ey Sultân-ı âlem!' ” (Öztürk, 2013b: 215)

“Ve Hacı Evrenos Beğ dahi sancağın çekip gelip Sultan'a va'desini yerine getirdi.” (Öztürk, 2013b: 219)

“Sultan bunların her birine kemâl-i izzet ü ikrâm neyise yerine getirdikden sonra kalkıp Yellüdere'ye kondu.” (Öztürk, 2013b: 219)

“Andan oğlanın yanında olan Turgud-oğulları ve Germiyan beğleri Şarabdar İlyas Beğ'in hıyânetin bilicek, gelip eyitdiler: 'Hay beğ! Gel şu oğlanı bize ver, ara yatı Karaman'a, yahud Germiyan'a ulaşıralım. Senin hod hâlün ma'lum, bâri biz tuz etmek hakkın yerine getirelim. Bunca zamandan berü bir şehzâde atına binip, kaftanın geyip, ni'metin yidük. Âhir vaktde hıyânet etmiyelim' deyü, gördüler fâyide etmedi.” (Öztürk, 2013b: 241)

“Hemandem Murad Han cellâda buyurdu; buyruğu yerine getirdi.” (Öztürk, 2013b: 242)

“Hemandem Yunus Beğ hünkârın emrini yerine getirip, Allâhu ta'âlâyâ tevekkül edip, yürüyüp İnez'in limonuna girdi.” (Öztürk, 2013b: 291)

“Gözet ol şehriyârün i'tikâdın

Yirine getirür Allah murâdın” (Öztürk, 2001: 40 / b. 459)

(Birinin) Yerine kalmak: (Yerine geçmek) Onun yerine geçmek, yerini tutmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

*“Gitdi Er Duğrul cihandan yerine
Oğlı Osman kaldı anun yerine”* (Atsız, 2013: 140 / b. 50)

*“Yirinmesün yirine kalan oğlı
Husûsâ katı kâbil ola oğlı”* (Uygur, 2007: 70)

*“Lâ-cirem anun ardınca Kostantîn dahi vefât ider yirine Hırkıl adlu oğlı kalur;
ol pâdişâh olur.”* (Uygur, 2007: 116)

“Yirine Cıntîn nâm oğlı kalur.” (Uygur, 2007: 116)

“Yirine kardeşi kalur.” (Uygur, 2007: 124)

“Yirine İlyan adlu oğlı kalur, anı tekfûr idinirler.” (Uygur, 2007: 124)

Yerine koymak: (Yerine getirmek) Yerine getirmek, ifa etmek (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Ve hem pâdişâhun emrini yerine kodular.” (Öztürk, 2013a: 254)

“El-hâsılı, gâh bu hâle vezirler muttali‘ olur, pâdişâh emriyle ehl-i ilimden bir müfettiş gönderürler kim bu vara, erbâb-ı hayrun hayrını yerine koya.” (Öztürk, 2013a: 300)

“Ve bu taraftan Sultan Mehmed Han dahi Kastamonu’dan geçüp Tarabuzon’u feth edüp andan gelüp Gürcistan vilâyetini feth edüp ve Tarabuzon tekürünü dutup birkaç gün getirüp durup âkıbet kaydını görüp şol kim pâdişâhlar âdetidür yerine konulup gelüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 103)

“Pâdişâh dahi emr-i şer‘-i şerîfi yine yerine kon deyüp emr etdi.” (Öztürk, 2014: 145)

“Pâdişâh olanlar elbette Hakk’un emriyle Hazret-i Risâlet’ün salla’llâhu aleyhi ve sellem şer’-i şerîfiyle siyâset yerine komak gerekdür.” (Öztürk, 2014: 168)

“Pâdişâh dahi emr etdi siyâset-i şer’i yerine koyup zindana gönderüp, zindan içinde bir bir boğazından asup, kule bedenlerinde üç gün tudup, sonra kuleden aşağı atdılar.” (Öztürk, 2014: 175)

“Çavuşlar yürüyüp yoklardı halkı
Yerine kordu emr-i şehle anı” (Öztürk, 2013b: 275)

“Ebû ‘an-ced ne kim var resm-i sultan
Yerine kodı handan oldu devran” (Öztürk, 2001: 124 / b. 1420)

(Birinin) Yerine oturmak: (Yerine geçmek) Görevden ayrılan birinin yerini almak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Çün şehâdet buldı gâzî-i şehîd
Yerine oturdu Sultan Bâyezîd” (Atsız, 2013: 154 / b. 256)

“Envâ’-ı avâtîf ve hüsn-i rızâ-yı vâlid ile Mağnisyâ’ya varup atası yirine oturdu, ma’nîde atasın kâyim-makâm idindi.” (Tulum, 1977: 36)

“Kayık Alp anda müteveffa olup oğlu Sarkuk yerine oturup Kara-öyük’e gelicek ol dahi fevt olup yerine oğlu Gök Alp oturup, Şarabhâne adlı yerde ol dahi fevt olup oğlu Gündüz yerine kâyim-makâm oldu.” (Öztürk, 2013b: 32)

“Hicretin sekiz yüz otuz ikisinde Lazoğlu vefât edip, Vulkoğlu yerine oturdu.” (Öztürk, 2013b: 255)

Yerine yetirmek: (Yerine getirmek) İstenileni, gerekeni yapmak (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Doğru geldi her ne ki işlediyse ol
Yerine yetdi ne başladıysa ol” (Atsız, 2013: 142 / b. 72)

“Cellad dahi buyruğu yerine yetürdi.” (Öztürk, 2013a: 136)

(Birinin) Yerini almak: (+) Görevden ayrılan birinin yerine geçmek (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Ol öliceğ aldı yerin Orhan
Ana dedi - ehl-i kerâmet: Ur, han!” (Atsız, 2013: 141 / b. 57)

“Aldı anun yerini Gâzî Murad
Kim cihâd u gazv idi ana murad” (Atsız, 2013: 146 / b. 137)

“Ne kardaş uş benem atam yirine
Diyüp aldı yirin vardı yirine” (Güldaş, 1996: 257 / b. 1753)

“Han belürsüz leşker içinde olur
Pes Süleyman Beğ anun yerin alır” (Öztürk, 2012: 11 / b. 108)

(Birinin) Yerini tutmak: (+) Önceden o görevde bulunan kişinin yaptığı işi yapabilmek (Çağbayır, 2017e: 6360).

“Unutuldu adı anılmaz oldu
Yerini bir dahi yalancı tutdu” (Öztürk, 2013a: 55)

“Deme kim ola oğlum tuta yerüm
Nasîb olmasa ancak niyyetündür” (Öztürk, 2013a: 117)

“Unutuldu adı anılmaz oldu
Yerini biri dahi geldi dutdu” (Öztürk, 2014: 22)

Yerle beraber etmek: (Yerle bir etmek) Temeline kadar yıkmak (Çağbayır, 2017e: 6361).

“Âkıbet silihdâr başı anda şehid olup kırk elli âdemisiyle hisar erlerinden dahi yarusı kalmayup kırılıp zebun olup nâçâr olmuşiken, Efrenc-i la ‘in dahi hisarun her bir tarafını yıkup yerle berâber edüp, hâk-yek edüp, tamam alacakları vakit kudret-i Hak bu taraftan pâdişâha haber olup ulak varmış idi.” (Öztürk, 2014: 184)

Yerli yerince: (+) Düzgün (Çağbayır, 2017e: 6365).

“Kalan tertib yerli yerinceydi.” (Öztürk, 2013b: 270)

Yerli yerinde: (+) Kendi yerinde (Çağbayır, 2017e: 6365).

“Dahi cemî’-i begler, girü emrine imtisâl idüp yirlü yerinde durdılar, ve gedükli gedüğinde sâbit-kadem oldılar.” (Uygur, 2007: 490)

“Osman Gâzi dahi yerlü yerinde kodu.” (Öztürk, 2013a: 32)

“Halkına istimâlet verüp emn ü emânilen yerlü yerlerinde kodular.” (Öztürk, 2013a: 42)

“Gine yerlü yerlerinde mukarrer etdi.” (Öztürk, 2013a: 61)

“Bunlar yerlü yerlerinde uc beğleri oldular.” (Öztürk, 2013a: 75)

“Ve girü kalan tertib yerlü yerinde.” (Öztürk, 2013a: 175)

“El-hâsılı her birinün oğlu yerlü yerinde baş çekdi, oturdu.” (Öztürk, 2013a: 287)

“Kendülerden sonra her biri yerlü yerinde baş çekdiler.” (Öztürk, 2014: 7)

“Ve kâfirlerin içinden çıkarmadı yine yerlü yerinde kodu.” (Öztürk, 2014: 7)

“*Ve Evrenos Beğ dahi İpsala tarafını feth edüp, bu beğler her biri yerlü yerinde uç beğleri oldular.*” (Öztürk, 2014: 24)

“*Yerlü yerinde at üzerinde karar edüp durdular.*” (Öztürk, 2014: 31)

“*Vezirler, beğler yerlü yerinde, hicretün sene 861.*” (Öztürk, 2014: 102)

“*Beğler, vezirler yerlü yerinde, hicretün sene 864 yılında vakı ‘ oldu.*” (Öztürk, 2014: 103)

“*Beğler ve paşalar yerlü yerinde, hicretün sene 867 yılında vâkı ‘ oldu.*” (Öztürk, 2014: 105)

“*Beğler, vezirler yerlü yerinde.*” (Öztürk, 2014: 106)

“*Pâdişâh dahi anları hoş görüp ri ‘âyet edüp, bir habbelerini almayup yerlü yerinde karar etdiler.*” (Öztürk, 2014: 174)

“*Andan gelip Atranoz’un kal ‘asını bozup, halkına aman verip, yerli yerinde mukarrer kıldılar.*” (Öztürk, 2013b: 56)

“*Evrenüz Gâzi dahı vardı, İbsala’yı feth edip bunlar, yerli yerinde uc beğleri oldular.*” (Öztürk, 2013b: 83)

“*Hamza Beğ hünkârdan bu buyruğu işidicek leşker cem ‘ edip hisarın üzerine düşüp, bir nice gün acâyib cengler edip, âhirü’l-emr gördü ki, hisar feth olunmaz, il dahi yerli yerinde oturur, vilâyeti talan etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 304)

Yerli yerine: (+) Kendine uygun ve özgün yere (Çağbayır, 2017e: 6365).

“*Yine saf bağlayup ‘ asker dizildi
Alaylar yirli yirine düzüldi*” (Uygur, 2007: 494)

“*Ve cemî ‘i köyler yerlü yerine gelüp mütemekkin oldular.*” (Öztürk, 2013a: 27)

“Kâfirlerini girü yerlü yerlerine kodu.” (Öztürk, 2013a: 72)

“Kaçan kim Bayezid Han kim Temür vartasına vâkı’ oluncağaz Mısır sultanı sebebiyilen gine yerlü yerine vardılar.” (Öztürk, 2013a: 101)

“Bunlar kim yerlü yerlerine göndürüldü; pâdişâh niyyet-i gazâ edüp Edrene’ye vardı.” (Öztürk, 2013a: 281-282)

“Ammâ hisarun halkını ahd ü peymânile âzâd edüp, girü yerlü yerine gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 27)

“Türkmen girü yerlü yerine vardılar.” (Öztürk, 2014: 36)

“Sonra vilâyetlerine yerlü yerine gïtdiler.” (Öztürk, 2014: 120)

“Davud Paşa dahi ol aradan göçüp gelüp Anadolu leşkerine destur verüp Anadolu leşkeri yerlü yerine vardılar.” (Öztürk, 2014: 123)

“Ve girü Sultan Bayezid Han dâme saltanatehû Edrene’de karar edüp, birkaç ay durduktan sonra, Şa’ban ayının evâsıtında Edrene’den çıkup varup ulu bayram[ı] Kostantin’de edüp, ve girü Zilka’de ayının onunda Şenbe gününde Edrene’de olan yeni imâretün ve bîmârhânenün konukluğū olup, ulemâ ve fukarâ, ganî, fakîr, bay ve yoksul hazır olup, sultânü’l-İslâm ve’l-müslimîn Sultan Bayezid Han azzema’llâhu ta’âlâ celâlühû ve kadrahû imâretün konukluğūna varup iftihârü’l-a’yân, meşhurü’l-büldân, dîde-i cihan, mühendis-i zaman, müdebbir-i avân, Rüstem Çelebi-i kâmrân mezkûr imâretün nâzırı kim vardur; bu azizleri da’vet edüp, pâdişâhun ni’metine hazır olan azizleri hürmet ve izzetile konulkayup, imâret ve bîmârhâne ve medrese ve imâretün ehl-i vezâyifi yerine konulup, imâret ol dünden işlenüp tamam oldu, yerlü yerine konuldu.” (Öztürk, 2014: 124)

“Mübârek Zilka’de ayının evvelinde tamâmet leşkerimüz yerlü yerine vardılar.” (Öztürk, 2014: 158)

“Mesih Paşa dahi hâllü hâline her birini hil’atleyüp yerlü yerine gönderdiler.” (Öztürk, 2014: 179)

“Vilâyetlerine adi ü dâd gösterip cemî‘ köyler yerli yerine gelip mütemekkin olup vakitleri kâfir zamanından dahi yeğ oldu.” (Öztürk, 2013b: 46)

“Bayezid Han’a Temür vartası olıcak Mısır sultanı sebebiyle, yerli yerine geldiler.” (Öztürk, 2013b: 143)

Yeryüzü gözüne teng olmak: (Dünya başına dar olmak) Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“Etdi anunla Karaman şâhi ceng
Likin oldı yer yüzi gözine teng” (Atsız, 2013: 148 / b. 159)

(Birine) Yeryüzü teng olmak: (Dünya başına dar olmak) Büyük bir sıkıntı içinde bunalmak, çok sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017b: 1654).

“Etdi Gâzî Han olarun ile ceng
Şöyle ki oldı yer yüzi anlara teng” (Atsız, 2013: 153 / b. 241)

Yıkıp yakmak: (Yakıp yıkmak) Çok büyük zarar vermek, harap etmek (Çağbayır, 2017e: 6216).

“Kâfir yıkub yakub ol nâmdâr
Bursa vü İznigi eyledi hisâr” (Atsız, 2013: 140 / b. 55)

“Ol fütur içinde gitdi şehriyâr
Yıkılab yakıldı çok şehr ü diyâr” (Atsız, 2013: 157 / b. 299)

“Niçe yirleri yıkup yakup târâca virdiler.” (Uygur, 2007: 248)

“Anuniçün kim bu nevâhilerümüzi yıkup yakıcak bu şehrümüz kim Karahisar’dur, ma’mur olmaz.” (Öztürk, 2013a: 19)

“Öyle olsa Karaman sipâhileri cem’ olup bir kimesneyi ‘Karaman oğludur’ deyü içlerine getürüp ana tâbi’ olup Karaman diyârında hayli bedbahtlıklar edüp yıkup yakdılar.” (Öztürk, 2013a: 328)

“Gelüp Kostantin’ün dâyiresini yıkup yakup harâb edüp çok esirler alup, çok feth ü fütûhile deniz kenârına gelüp, sonra duyup ardından yetişüp, deniz kenarında çıkup kuruda azîm cenk olup Beşir ibn-i Ertal âkıbet fırsat bulup, Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâtı berekâtında kâfirleri sıyup denize döküp helâk edüp, kalan kâfirler kaçup deniz kenarında olan hisarlara girüp, bunlar dahi gelüp hisarlar üzerine düşüp alınmayup girü dönüp Şam’a geldiler.” (Öztürk, 2014: 95)

“Sultan Mehmed Han Eflak ilini urup yıkup yakup gelüp gitdi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Leşkerini cem’ edüp yeniçeri ve azeb ve Rum-ili leşkeri ve yirmi bin akıncıyla Kara Boğdan vilâyetine hücum edüp Tuna suyunu geçüp, Kara Boğdan beği mel’un İstefean dahi kaçup bir sarplık derbende tokat bağlayup/çatup, tokadun dâyiresini berkidüp toplar, darbuzenlü tüfekler kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup, Sultan Mehmed üzerine varup cenk edüp, arada bunca Müslimanlar helâk olup, zafer bulmayup âhirü’l-em’, Sultan Mehmed Han kendü topları getürdüp kurdurdu.” (Öztürk, 2014: 113)

“Rivâyet ederler ki, Burusa tekvuru ve Adranos tekvuru ve Batanes tekvuru ve Kite tekvuru bir gün bir yere cem’ olup ittifâk edip eytdiler ki, şol Türk şurada gelip avlayıp, etrafı yıkıp yakıp, bozup, varıp Türk üründür oldu.” (Öztürk, 2013b: 50)

“Rivâyet ederler ki, Bursa tekvuru bir gün tekvurları bir yere cem’ edip ittifâk etdiler ki, şol Türk şurada gelip yurd tutup etrafı yıkıp yakıp, yerine Türk üründü oldu.” (Öztürk, 2013b: 50)

“Oğlu dahi gelip Bursa şehrini talan edip yıkıp yakıp sarayda olan hazineyi aldı.” (Öztürk, 2013b: 151)

“ ‘Zîrâ Yıldırım eyile vasiyyet etmişdir’ deyip, kendi askerile kalkıp Tatar’a çıkıp, Tatar’ı dahi gâret edip andan bütün Karaman vilâyetin dahi yağma edip yıkıp yakıp andan sonra hiç dahi karar etmeyip yine vilâyetine azm etdi.” (Öztürk, 2013b: 179)

“Andan dört yanın yıka yaka, harâmîlik ede ede Bursa’ya geldi.” (Öztürk, 2013b: 222)

“Erkeğin ve dışisin esir edip vilâyetini yıkıp yaksın.” (Öztürk, 2013b: 244)

“Gâfilen koyulup, yağma edip yıkıp yakıp, talana verdiler.” (Öztürk, 2013b: 267)

“Eğer hisarı feth edemiyecek olursa vilâyeti urup, yıkıp yaka.” (Öztürk, 2013b: 304)

“Varsın, anun memleketini yıkıp yakıp talan etsin, Tokat intikâmın alsın.” (Öztürk, 2013b: 321)

“Hisarları yıkıp yaktılar.” (Öztürk, 2013b: 332)

“Beğleri dahi varıp, Boğdan’ın tahtını yıkıp yakdı.” (Öztürk, 2013b: 347)

“Didiler şâha kim uş geldi düşman
Yıkup yaka bu illeri Temür Han” (Öztürk, 2001: 100 / b. 1152)

“Kırar küffârı kurtarmaz birini
Yıkup yakdı kamu Çasar ilini” (Öztürk, 2001: 227 / b. 2676)

“Varup akıncıyla Ungurus’un
Yıkup yaka ilini Çeyh ü Rus’un” (Öztürk, 2001: 248 / b. 2933)

Yılan bigi: (Yılan gibi) Sinsi ve hain (Çağbayır, 2017e: 6384).

“Şol bir çıyan sûretlü kâfircük yılan bigi İnimür kapusına yakın gelmege başladı.” (Uygur, 2007: 454)

Yıldırım bigi: (Yıldırım gibi) Çok hızlı bir biçimde (Çağbayır, 2017e: 6386).

“Kılıclar yıldırım bigi agardı
Hem oklar tolular bigi yagardı” (Gültaş, 1996: 268 / b. 1844)

“Derhâl yıldırım bigi seng-i âfet yitişüp küffârun gemisine darb urdı kim, her bir tahtası deryâ yüzinde murg-ı âbîler bigi her tarafa perrân oldılar.” (Uygur, 2007: 504)

Yıldırım gibi: (+) Çok hızlı bir biçimde (Çağbayır, 2017e: 6386).

“Meğer iki kara donlu, kara atlu kimseler gelüp yıldırım gibi geçüp girdiler.” (Öztürk, 2014: 142)

Yol açmak: (+) Yolu geçilir duruma getirmek (Çağbayır, 2017e: 6421).

“Bî-nihâyet leşkerler cem‘ olup Kostantin’ün üzerine düşüp, girü Edrene’de ejderha-peyker bigi toplar dökürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene’den çekürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene’den çıkup varup şehr-i Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal’anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil’de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar

söyleyüp, Sultan Mehmed'e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa'ya salla'llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet'e aleyhi's-selâm uzaddukları için, Hak tebâreke ve ta'âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fî-sebîli'llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılup bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılup hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

Yol azmak: (-) Yolunu şaşırarak, doğru yoldan sapmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“O meydânda kim olur kârubânlar
O meydânda yol azar sârubânlar” (Uygur, 2007: 536)

Yol bağlamak: (-) 1. Birinin bir şeyi yapabilmek için gerek duyduğu bütün imkânları ortadan kaldırmak, çaresiz bırakmak. 2. Geçmeyi engelleyecek bir düzenleme yapmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Tâ kim yukaru denizden şehri Kostantiniyye'nün yolu bağlana, tâ kim zebûn ola.” (Uygur, 2007: 102)

“Küffâr hazırimiş, yolları bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 163)

“Ve o, İsa Beğ'ile varan akıncıların ve Müsülmanların yolunu ol bağlamışidi.” (Öztürk, 2013a: 163)

“El-hâsıl-ı kelâm, bu Müsülmanlar gördüler kim yollar bağlanmış.” (Öztürk, 2013a: 163)

“Meğer küffâr tuymuş imiş, hazır olmuş heman yolları bağladılar.” (Öztürk, 2013a: 163)

“Yollarını bağladı.” (Öztürk, 2013a: 176)

“Ve girü Sultan Bayezid Han ibn-i Mehmed Han halle’dallâhu ta’âlâ saltanatehû Kostantin’de karar edüp, Muharrem ayının evâsıtında girü Mihaloğlu Ali Beğ’e destur verüp an bin akıncıyla Ungurus’ile Bosna aralığında seğirdüp tama’ edüp gitdükçe içerülere gidüp hiç yine berüye çıkaruz demeyüp, kâfir leşkeri bunların ardın bağlayup ziyâde yığınaklar edüp gelecek yollarını bağladılar.” (Öztürk, 2014: 144)

“Ve gâziler dahi bir gayrı yoldan gelüp meğer ol yolu kâfirler bağlamışlardı, derbendi kesüp ağaçların kırdurmuşlardı.” (Öztürk, 2014: 158)

“Yolları bağlayıp, bir dil çıkarmayıp kıralım.” (Öztürk, 2013b: 112)

“Yolca giderken Ermeni Derbendi’ne yetişip haber oldu ki, ‘karındaşın İsa Beğ şimdi gelip yolun derbend ağzını bağladılar’ dediler.” (Öztürk, 2013b: 180)

“Küffâr hazırımış, yolları bağladılar.” (Öztürk, 2013b: 262)

“İsa Beğ’in varan akıncıların yolunu ol bağlamışidi.” (Öztürk, 2013b: 262)

“El-hâsıl, gâziler gördüler ki, kâfirler yolları bağlamışlar, evvel esirlerine kılıç koyup, andan kâfiri şol kadar kırıp gazâ etdiler ki, kılıçları yüzü çöngeldi, okları dükendi.” (Öztürk, 2013b: 262)

“Allâhu ta’âlâya tevekkül edip, küffârın üzerine hücum edip, karşı varıp yollarını bağladı.” (Öztürk, 2013b: 271)

“Kılur çevre yanın bahça vü bâğlar

Komaz cennet yolunu anda bağlar” (Öztürk, 2001: 170 / b. 1975)

Yol basmak: (-) Yol kesmek, eşkıyalık yapmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Meselâ, uğrılar ve yol basıcılar ve erbâb-ı müşâtarat ve gayruhüm aralarında bir mümtâz şahs olup, ‘eddi külle zî-hakkın hakkahû’ emrini ikâmet itmeyince bir gün işleri muntazam olmaz.” (Tulum, 1977: 18)

“Kâfirler hisar önünde iken kâfirlerün hisar önünde yolın basmışlar, tekürünü tutmuşlar.” (Öztürk, 2013a: 46)

Yol bulmak: (+) 1. Çare bulmak. 2. Fırsat bulmak. 3. Bir yere ulaşma imkânı bulmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Oldı Osman bir ulu gâzî kim ol
Nereye kim vardiyise buldı yol” (Atsız, 2013: 140 / b. 51)

“Fîridûnun ne ferî ola kim ol
Bula benüm ilüme girmege yol” (Gültaş, 1996: 263 / b. 1807)

“Mîr Süleyman beğ dokuz yıl oldu ol
Öldürür Mûsâ ana çün buldu yol” (Öztürk, 2012: 37 / b. 452)

“Lâz’a gitdi Lâz-ili’ni aldı ol
Selenik’i feth eder hem buldu yol” (Öztürk, 2012: 38 / b. 464)

“Yol bulmaz arada kaldı adû
Der kamu hav hav öter bî-hadd boru” (Öztürk, 2012: 51 / b. 646)

“Vâsita-i kalem ve istikâmet-i hizmetle erkân-ı devletün sohbetine yol
bulduğum devletün te’sîriyle,

Mısrâ‘

Mis be-iksîr nâm-ı zer gîred

hükmince, kibel-i Feyyâz'dan ebnâ-yı cinsüme vusûl mutasavver olan merâtib-i âliye, Anadolu Defterdârlığı gibi ve Kethüdâlığı, ve andan devlet işğinin defterdârlığı -ki nihâyet-i mertebe-i emsâldür- husûle mevsûl oldu; ve aceb değüldür ki,

Mısrâ'

Olur iksir ile bakır altın” (Tulum, 1977: 5)

*“Sahnına yol bulmaz idi âfitâb anı eğer
Vâzı 'l-esmâ müsemâ kılmasa te'nîs ile” (Tulum, 1977: 67)*

*“San'atunda 'âciz ü hayrân 'ukûl
Kudretün sırrına bulmaz kimse yol” (Uygur, 2007: 34)*

*“Tulû eyledi maşrıktan bulup yol
Varup tâ garb ilini feth ide ol” (Uygur, 2007: 142)*

*“Kiyâmet günü ola, ölmeye ol
Anun itmânına bulunmaya yol” (Uygur, 2007: 156)*

*“Girü işlü işine yol buldı 'âlem
Ferâh oldu cihân halkı hep ol dem” (Uygur, 2007: 278)*

“Gel imdi bahr-ıla evvel âşinâ ol ki gevher bulmaga tâ bulasın yol.” (Uygur, 2007: 340)

*“Dilemezse yolını sed kılur ol
Ki tâ fethine kimse bulamaz yol” (Uygur, 2007: 364)*

*“Sa'âdet kışverine hükm ider ol
Ki kurb-ı Hakk'a irmege bulur yol” (Uygur, 2007: 560)*

*“Tecâvüz itmedi nefse uyup ol
Ki tâ Hakk'a irişmege bula yol” (Uygur, 2007: 584)*

“Âhirü'l-emri'l-umûri merhûnetin bi-evkâtihâ deyü, işlerin emr-i takdîre havâle kılup, şükr ü sipâs edüp geçinürlerken, ecdâd-ı Osmânî'den bir âdil ve gâzi pâdişâh zuhur edüp, diyâr-ı Rum'u feth ve her ne kefare üzerine varsa nasra yol bulup, gündün güne nusret ve izzet sahibi olup, sultan es-sultan inb-i Sultan Bayezid Han halleda'llâhu ta'âlâ milkehû ve ebbede devletehû ilâ intihâi'd-devrân zamanına gelinceye dek önlerinde sonları gür olup, her nereye varsalar galebeleri mukarrer; ve her kangı düşmen üzerine at sürseler almaları mukadder olmak mukarrer olmuş ola.” (Öztürk, 2014: 3-4)

“Gâfilîn kuru çam tahtasıdur kibrit-vâr, nebtîz güherçile gini dutuşup gelüp kulelere erüp, içinde olan gâziler, gâfiller dünyâ tama'ına düşüp, dünyâ çokluğuna mağrur olup, dünyâ tama'ı gözlerini örtüp yağma ederken bunların çevre yanını od dutup cemî' helâk olup çıkmâğa yol bulmadılar.” (Öztürk, 2014: 156)

“Kamudan ol din içre buldı yol
Şerî'at sadrının oldur usûli” (Öztürk, 2001: 6 / b. 67)

“Zaman renk alurıdı ol semenden
Cinan yol bulurıdı ol çemenden” (Öztürk, 2001: 169 / b. 1959)

Yol eylemek: (-) Yol bulmak, yol açmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Ammâ Evrenüz, Paşa Yiğid'ile önürdü gidip derbendi geçip gâzilere yol eylesin.” (Öztürk, 2013b: 115)

Yol gitmek: (+) Yolda ilerlemek (Çağbayır, 2017e: 6422).

“Kanı ol memleketler feth idenler
Gazâyâ niçe aylık yol gidenler” (Uygur, 2007: 272)

“Ki yathuya 'ivâz eylük ideler
Eyüler girdügi yolca gideler” (Uygur, 2007: 366)

“Anun-çun 'akıl ehli havf iderler
Bu yolda dürlü havf-ıla giderler” (Uygur, 2007: 536)

Yol göstermek: (+) 1. Kılavuzluk, rehberlik etmek. 2. Kurtuluşa yönlendirmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Bu hod meşhûr meseledür ki yolsuza yol göstermekçe yetime pîrehan geydirmekçe sevâbı vardur, didi.” (Uygur, 2007: 78)

*“Şular kim oğlu mukbil olmak ister
Gel imdi ata ogla yolu göster”* (Öztürk, 2013a: 44)

“Bu heybetle yürüyüp Sultan Murad Han’un sağ kolunu, sol kolunu götürüp, Anadolu çerisi ve Rum-ili çerisi ve akıncılar ve cerehorlar mecmû’ dağılıp perâkende olup, kudret-i semâ’î bunda bir yol gösterüp iş Hakk’un kudret anun.” (Öztürk, 2014: 62)

“Kudret ana dahi böyle yol gösterdi.” (Öztürk, 2014: 144)

“Kudret-i semâ’î bu yolu bunlara bu yoldan gösterdi.” (Öztürk, 2014: 156)

“Gemilerini koyup, bu taraftan bizüm gâzilerimiz varup ol gemileri görüp, varup çatup alup cenk ederken, bu taraftan kudret-i Hak bir dürlü dahi yol gösterdi.” (Öztürk, 2014: 172)

“Bir gün nâgâh halvetinde oturup tahayyür bahrına gark olmuş iken, Hak tarafından gönlüne ilhâm-ı Rabbânî olup Dıraç kal’ası önüne düşüp kudret-i Hak bu yoldan yol gösterüp, kudretten hod olacak nesne olursa Hak virür.” (Öztürk, 2014: 181)

*“Nice zulmet içinde kalmışa ol
Kılur irşâd şer’i gösterür yol”* (Öztürk, 2001: 4 / b. 49)

*“Nice azana [sen] yol gösterürsin
Nice azgunlara bun gösterürsin”* (Öztürk, 2001: 15 / b. 170)

Yol gözlemek: (+) 1. Bir şeyin olmasını ummak. 2. Uzaktan gelmesi muhtemel bir yolcuyu beklemek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Benüm rahatım olmaya cihanda

Ki yollar gözleyem yaz u kışından” (Öztürk, 2013a: 99)

“Ve ol içerde ve taşrada olan münâfık kâfirler dahi yol gözleyüp anlara bu hisar bekleyen gâzileri ol münâfıklık iden kâfirler nâ-bedid etdiler.” (Öztürk, 2013a: 289)

“Ol içeride münafık olan kâfirler dahi yol gözletip, anlara muntazırlardı.” (Öztürk, 2013b: 347)

“Bu yolu gözlemek key er işidür

Hak’a irişmege durma dürişidür” (Öztürk, 2001: 117 / b. 1345)

Yol iletmek: (-) Yöneltmek, tevcih etmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Bahirden bir gazâya ileden yol

Kurudan yitmiş itmişce olur ol” (Uygur, 2007: 396)

“Kara Bogdan’ı sıyup gelicek ol

Ne yire ‘azm idüp iletdüğün yol” (Uygur, 2007: 452)

Yol iz bilmek: (+) Davranışlarına yön verecek görgü ve bilgiye sahip olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Yol iz bilmezler göçmel yörükler tâyifesi.” (Öztürk, 2014: 6)

Yol kesmek: (+) Birinin geçmesine engel olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Andan sonra ikdâm edip varıp İznik üzerine seğirdim edip İznik’in yolların kesip şehre taşradan nesne girmez olup kızlık olup şehir bunalıp, gölden İstanbul’a uğrulayın mededci gönderip istimed etdiler.” (Öztürk, 2013b: 46)

*“Kise Semendere’nün anda yolun
Komaya işlemege sağı solun”* (Öztürk, 2001: 178 / b. 2076)

Yol tutmak: (+) 1. Kendince bir yola girmek. 2. Bulunduğu yerden ayrılarak oraya doğru gitmeye başlamak. 3. Bir yoldan kimseyi geçirmeyecek biçimde düzen kurmak (Çağbayır, 2017e: 6423). (-) Bir tarikatı benimsemek.

*“Fırsatıdur deyübenün dutdı yol
Leşker ile Maldına’ya vardı ol”* (Atsız, 2013: 157 / b. 290)

*“Gazâ ‘azmine ‘askerle duta yol
Varup tâ memleketler feth ide ol”* (Uygur, 2007: 224)

*“Dönüp bir ‘âleme dahi dutar yol
Varup bir yiri dahi seyrider ol”* (Uygur, 2007: 354)

*“‘İvaz eylüge eylük idemezler
Dutup bu yolu dogru gidemezler”* (Uygur, 2007: 368)

*“İşitgil bu seferde n’eyledi ol
Ne resme fikir kıldı dutdı hem yol”* (Uygur, 2007: 372)

*“Kurudan ben de ‘askerle dutam yol
Ki Hakk’un ‘avı-y-ıla feth ola ol”* (Uygur, 2007: 392)

*“Şeref burcından eyledi tulû’ol
Sa’âdet kevkebi-le dutdılar yol”* (Uygur, 2007: 402)

*“Sipâhi hâlini muhkem bilür ol
Gazâ ‘azmine şol dem kim duta yol”* (Uygur, 2007: 606)

“Kendüsi derviş olup meşâyih yolunu dutup, dervişlik tarîkin dutmuş idi.”
(Öztürk, 2014: 18)

“Yayınca Tatarî dirlendi kim ol
Gelüben Rûm 'a girdi tutuban yol” (Öztürk, 2001: 29 / b. 338)

“Karaman iline andan tutar yol
Alur Konya 'yı hem Lârende 'yi ol” (Öztürk, 2001: 72 / b. 817)

“Gelüp İstanbul öninden geçer ol
Hemandem girü tahtına tutar yol” (Öztürk, 2001: 121 / b. 1393)

“Dahı hem altı ay u yedi gün ol
Fenâdan dutdı bekâ mülkine yol” (Öztürk, 2001: 163 / b. 1891)

Yol vermek: (+) İzin vermek, geçmesine izin vermek (Çağbayır, 2017e: 6424).

“Yol verürler sökölüp kaşdı adû
Târumâr oldu dağıldı ol dü rû” (Öztürk, 2012: 28 / b. 340)

“Âhir, mübârek cumâziye 'l-âhir ayınun yigirminci güninde si-şenbe gün subh
vaktinde Hak Ta 'âla -celle zikrehu- yol virür.” (Uygur, 2007: 126)

“Ne kadar ki cehd ve cidd itdiler, hiç râh-ı fethine zafer bulmadılar; Hak, yol
virmedi.” (Uygur, 2007: 362)

“Bu evvel yürüyüş idi kim Hak Subhânehu ve Ta 'âla fethine yol virmedi.”
(Uygur, 2007: 398)

“Lâ-cirem, girü Hak yol virmedi.” (Uygur, 2007: 496-498)

“Yol verdiler.” (Öztürk, 2013a: 177)

“Kâfir yol vermedi.” (Öztürk, 2013a: 326)

“Âkıbet Ali Cebe derler bir be-nâm kimseyi paşalar gönderüp, Ali Cebe varup
dürlü dürlü hüccetler ile bürhanlar ile Sultan Murad 'ı yerinden koparup kaldırup ol

vakit Gelibolu'da Efrenc-i la'in ittifakı bile olup gemiler gönderüp Gelibolu Boğazı'nı dutup yol vermeyüp, geçmeğe yol bulunmayup, âkıbet Galata tuşında Yenihisar tarafında bir Fireng gemisiyle geçüp, Anadolu leşkeri ile cemî'an geçüp doğru Edirne'ye gelüp Edirne'de Buçukdepe'de konup dururken, Firuz Beğ oğlu Mehmed Beğ ol cebelü cevşenlü kâfirleri Edirne'de Sultan Murad Han'a getürdiler.” (Öztürk, 2014: 61)

“Aceb değıldür, hele bir sûretile girü kurtuldu Hak tebâreke ve ta'âlâ celle celâlihû yol verdi.” (Öztürk, 2014: 148)

“Birbirine karşu yürüyüp iki ejderha-misâl birbirine dolaşup toplar, tüfekler, zenberekler iki taraıdan kazâ yağmuru bigi yağup anun bigi cenk etdiler kim, bir ay mikdârı ol arada durup birbirine yol vermeyüp cenk etdiler.” (Öztürk, 2014: 165)

“Bir zaman her gün bu üslûba kârzâr olunup, gerçi gâziler elinde küffârın kârı zârııdı, ammâ karşidan dest-i top ile tahrîb olunan savaşı yerleri anı taş, ağaçla evvelkinden üstivâr ederler, kâbil olup derûn-ı hisara yol vermezleridi.” (Öztürk, 2013b: 285)

*“Negâh bunlara yol virür Hudâ'sı
Halâs olur o gamdan mübtelâsı” (Öztürk, 2001: 74 / b. 836)*

Yola başını koymak: (+)1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Bu yola başını kimdür ki koya; Hak yolunda başını fedâ edüp bir nişan koya.” (Öztürk, 2013a: 47-48)

“Abdurrahman Gâzi, ‘ben başımı bu yola komuşam’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 62)

Yola düşmek: (+) Yola çıkmak, yol almaya başlamak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“*Aradan bir nev-cevân -ki henûz bustân-ı hakâyık mîvelerinden tatmamış ve lezzetini tuymamış-küstâhâne hitâb idüp didi ki:*

Beyt

Dürîşe şâhumuz ol yola dilden,

Olurdu dünya vü uhrâya mâlik

Ne tercih ile gayrı yola düşti?

Ne için olmadı bu yola sâlik?

ya ‘nî eyitti ki: ‘Çün bunun gibi gazâ yolu feth oldu, pâdişâhumuzun kemâl-i kiyâsetine ve fart-ı dirâyetine mülâyim bu değül midi ki ol yola dürîşe idi? Râcih vâzih iken cânib-i mercûhi tercih nedendür’ didi.” (Tulum, 1977: 206)

Yola getirmek: (+) Birinin bir konudaki ters tutumunu bıraktırarak uyumlu davranmasını sağlamak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“*Cehd ile bir zerre getirdi yola*

Râstrûlık hod olardan nice ola?” (Atsız, 2013: 156 / b. 280)

“*Cehdile bir zerre getirdi yola*

Râst-rûluk hod anlardan nic’ola” (Öztürk, 2013b: 141)

Yola girmek: (Yola koyulmak) Yola çıkmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“*Leşkerini cem’ edüb girdi yola*

Gündüz Alp, Er Duğrul anunla bile” (Atsız, 2013: 139 / b. 33)

“*Çeküp dîn ‘askerini şâh-ı ‘âlem*

Gazâ ‘azmine girdi yola ol dem” (Uygur, 2007: 592)

“*Ol aradan göçüp fırsat gözedip yola müteveccih oldular ve doğru yola girmeyip, dağ tarafın tutdular.*” (Öztürk, 2013b: 177)

“*Sınup Tatarlar’ı gelürken ol han
Girür İsfendiyar yolına iy can*” (Öztürk, 2001: 120 / b. 1373)

Yoldan çıkmak: (+) Doğru yoldan ayrılmak; kötülüğe, azgınlığa sapmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“*Gururu mansibun yoldan çıkardı
Sevinüp aldugun elden çıkardı*” (Öztürk, 2013a: 111)

Yoldan koymak: (-) Geciktirmek, gidişine engel olmak (Çağbayır, 2017e: 6422).

“*Biz anı yolundan komak İslâm’a sığar iş degüldür.*” (Öztürk, 2013a: 220)

Yollu yolunca: (-) Kurallara göre, usulü dairesinde, gereğine uygun olarak (Çağbayır, 2017e: 6427).

“*Her tarafdan beğlerbeği olanlar sancak beği olanlar hâllü hâlince yollu yolunca geldiler.*” (Öztürk, 2014: 46)

Yolu açmak: (+) Geçişi önleyen engelleri kaldırmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Gazâ yolın çün açtı şâh-ı âlem
Oluptur dünya vü uhrâya mâlik*” (Tulum, 1977: 205)

Yolu bilmek: (Yolunu bilmek) Yöntemini öğrenmek (Çağbayır, 2017e: 6424).

“*(Okuya pefter ata) gelselerdi
Bular da ger bu yolu bilselerdi*” (Uygur, 2007: 410)

Yolu uğramak: (Yolu düşmek) O yerden geçmesi gerekmek, gideceği yol üzerinde bulunmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Yolunun üzerinde Kemah'un hisarı Karahisar'a yolu uğradı.*” (Öztürk, 2013a: 260)

Yoluna baş koymak: (+) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Hususâ ümmet-i Ahmed'den ola
Başını sıdk-ıla koya bu yola*” (Uygur, 2007: 570)

“*İlâhi bu yola her kim koya baş
'Înâyetle hidâyet eyle yoldaş*” (Uygur, 2007: 570)

Yoluna baş ü can koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Kor idi Hak yolına baş ü cânı
Küfürden pâk idüp işbu cihâni*” (Öztürk, 2001: 8 / b. 88)

Yoluna baş vermek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Yüz urup şâh öninde çatmayup kaş
Şehün yolına dirler virelüm baş*” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2128)

Yoluna can ile baş vermek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Virürdi Hak yolına cânile baş
Olurdi derdmendlerle hâldaş”* (Öztürk, 2001: 8 / b. 86)

Yoluna can revan etmek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Zî sa ‘âdetlü zî devletlü can!
Ki edeler Hak yoluna anı revân”* (Atsız, 2013: 151 / b. 205)

Yoluna can u cihan vermek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Âhmedî hem devrine erdi anun
Yoluna cân u cihan verdi anun”* (Atsız, 2013: 159 / b. 329)

Yoluna can vermek: (+) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Gelün Îsâ yolına can virenler
Muhammed kalbine karşı turanlar”* (Öztürk, 2001: 153 / b. 1762)

Yoluna canını terk etmek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Ol gelenlerle gönül berkitdi ol
Hak yolına canını terk etdi ol”* (Atsız, 2013: 140 / b. 47)

*“Can onundur, yolına terk edelüm
Gönlümüze ‘ışkını berkidelüm”* (Atsız, 2013: 151 / b. 204)

Yoluna gelmek: (+) 1. Başkasına yaptığı kötülük, başka bir zaman kendi başına gelmek. 2. Karşısına çıkmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Dagılır şöyle kim hiç biri kalmaz
Ki ol bâzun yolına kimse gelmez”* (Uygur, 2007: 410)

*“Gişi itdüğünü sanman ki bulmaz
Gelür bir bir yolına, dime gelmez”* (Uygur, 2007: 440)

“Ana Furat Irmağı yollarına gelip geçmek istediler.” (Öztürk, 2013b: 29)

“Sultan Çelebi önünde ettiği yemin yoluna geldi.” (Öztürk, 2013b: 249)

Yolunda baş u can koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Getürürlerdi dürlü armaganlar
Komişlardı yolında baş u cân”* (Uygur, 2007: 222)

*“Koyalar yolına hep baş u cânlar
‘Adüdan dökeler öninde kanlar”* (Uygur, 2007: 228)

*“Denizden kurıdan gâzî cuvânlar
Kodular şeh yolında baş u cânlar”* (Uygur, 2007: 402)

*“Olarun şem’i cânlar, dil virenler
Komak gerek yolında baş u cânlar”* (Uygur, 2007: 434)

*“Koyuban şeh yolında baş u cânlar
Girüben ‘ışk-ıla meydâna anlar”* (Uygur, 2007: 486)

“Koyan ‘ışkun yolında baş u cânı
Anar mı billâh ol iki cihâni” (Uygur, 2007: 536)

“Komişdur dîn yolında bâş u cânı
Kılıcı birle feth ide cihâni” (Uygur, 2007: 552)

“Koyupdur şeh yolında baş u cânı
Yoluna terk idüp iki cihâni” (Uygur, 2007: 608)

Yolunda baş u can ortaya koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Derhâl vezirlerinden birisi, kim düstûr-ı tâc-ı devlet ü dîn, Âsaf-ı zamân,
Nizâmü’l-mülk-i devrân, çâpük-sivâr-ı meydân, Dâvûd Paşa-yı kâm-rândı kim, niçe
kerre ‘âlem yolında baş u cân ortaya koyup her yirde yoldaşlık idegelmiş, umûr-ı
salatanatda ve tedbir-i memleketde iş başarur ‘âkil ve kâr-dân gişi-y-idi.” (Uygur,
2007: 478)

Yolunda başıla can koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Sa’âdet âfitâbidur şu sultân
Gazâ yolında koya baş-ıla cân” (Uygur, 2007: 322)

“Kuşanup bellerine tîg-ı bürrân
Koyuban şeh yolında baş-ıla cân” (Uygur, 2007: 358)

Yolunda başını feda koymak: (Yoluna baş koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Ol sebebden ötürü fırsat bulup niyyet-i gazâ deyüp, başını gazâ yolunda fedâ koyup, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, ale’l-gâfilîn Yahşioğlu’nun üzerine at salup, Sam-süvâr bigi ya Rüstem-i Neriman gibi ejderha-misal hücum edüp, Yahşioğlu elçiniün tîg-i Samsam’ile yüzünde ve gözünde ve başında zahm irgürüp, Yahşioğlu ol zahmdan helâk olup fi’n-nâri’s-sakar, ve ol gâzi[yi] dahi ol arada şehid eylediler, şühedâ mertebesin buldu, nevvera’llâhu ta’âlâ kabrahû, Zilka’de ayınun evâsıtında vâkı’ oldu, hicretün sene 891.” (Öztürk, 2014: 123)

Yolunda can koymak: (Yoluna can vermek) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Salardı kâfire esyâfi her dem
Komişdı Hak yolında cânı muhkem”* (Uygur, 2007: 254)

Yolunda can-ıla baş koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Acebdür ehl-i diller iy karındaş
Komişlar Hak yolında cân-ıla baş”* (Uygur, 2007: 232)

Yolunda can u baş koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Komışlar Hak yolında cân u başı*
Bular sâf eyleyüben içi taşı” (Uygur, 2007: 216)

“*Komışdı cân u başı Hak yolında*
Kuşanup sa’y tîgını bilinde” (Uygur, 2007: 254)

“*Koyuban dîn yolında cân u başı*
Varup öninde kıldılar savaşı” (Uygur, 2007: 592)

“ ‘*Andan devlet her kankınız ise biz kamumuz can u başımız yolunda komuşuz*’
dediler.” (Öztürk, 2013b: 185)

Yolunda can u ser koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Urısup dürtişe kâfirle ‘asker*
Gazâ yolında koyup cân u serler” (Uygur, 2007: 488)

“*Kanı ol deryâ bigi ‘asker, o begler*
Komışlardı yolında cân u serler” (Uygur, 2007: 514)

Yolunda can revan etmek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“*Gözinden hâmenün kanlar revân it*
Yolında san’atun cânlar revân it” (Uygur 2007: 94)

Yolunda can terk eylemek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Dilerler cümlesi senden amânı
Ki terk eyleyenler yolunda cânı “ (Uygur, 2007: 92)*

Yolunda can teslim etmek/eylemek: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

“Şâh-ı ‘âlem yolında evvel yürüyüşde çok yigitler topraga düşdi cân teslim eyledi, mertebe-i şehâdet buldı.” (Uygur, 2007: 490)

*“Ne yüzden anı Şirin kıldı ta’lîm
Yolunda cânı Ferhâd itdi teslim” (Uygur, 2007: 534)*

Yolunda can u baş ortaya koymak: (Yoluna baş ve can koymak) 1. Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek, uğruna ölümü bile göze almak. 2. Biri uğruna kendini fedaya hazır olmak (Çağbayır, 2017e: 6423).

“En evvel ol demde cân u başı şâh-ı ‘âlem yolında ortaya koyan, yoldaşlık iden Dâvûd Paşa-y-ıdı.” (Uygur, 2007: 420)

“Berü, gendü memleketinden ‘askerün ardı kesildi, dost yolunda cân u başı ortaya koyup şol Kara Bagdan didükleri kâfirün elini iklimini târâca viridi.” (Uygur, 2007: 444-446)

“Derhâl dost yolına cân u baş ortaya koyup merdânlik ızhâr eyledi.” (Uygur, 2007: 480)

Yolunda terk-i can kılmak: (Yoluna can vermek) Birinin uğruna ölmek (Çağbayır, 2017e: 6423).

*“Ne fâzîletdür gazâ bilür idi
Hak yolunda terk-i can kılar idi” (Atsız, 2013: 143 / b. 99)*

Yolunu almak: (Yolunu kesmek) Yolunu kesmek, yoluna çıkmak (Çağbayır, 2017e: 6424).

“*Nâ-gâh denizden küffâr gemisi yolların alur, çıkar, cengi derler.*” (Uygur, 2007: 122)

Yolunu bulmak: (+) 1. Bir şeyi gerçekleştirmek için gerekli yöntemi bulmak ve uygulamak. 2. Bir sorunu çözenin, bir işi yapmanın kolayını bulmak (Çağbayır, 2017e: 6424).

“*Niçe söz ehli kâmiller ki gelmiş
Ma'ârif gencinün yolını bulmuş*” (Uygur, 2007: 572)

Yolunu tutmak: (+) Bulunduğu yerden ayrılarak oraya doğru gitmeye başlamak (Çağbayır, 2017e: 6424).

“*Rûm'dan çıkdı Acem yolun tutar
Gıtdi bilesince otuz beş bin Tatar*” (Öztürk, 2012: 36 / b. 439)

“*Han Mehemmed oğluna iklimi ol
Virüben Sarhan-ili'ne tutdu yol*” (Öztürk, 2012: 39 / b. 478)

“*Atını ve kendiyi ya[ra]layıp dönüp askerine ulaşmak isteyip, ar[a] yer kesildiği ecilden Sultan'ın can başına sıçrayıp, bir iki yüz atlı birle heman dönüp İstanbul yolun tutup kaçdı.*” (Öztürk, 2013b: 211)

“*Bolu'ya gelip bir gece Karaman yolun tutup, gidip, varıp Karaman'a çıkdı.*” (Öztürk, 2013b: 305)

Yumurda basmak: (-) Kuluçkaya yatmak (Çağbayır, 2017e: 6458).

“Karamanoğlu yumurda basubdı

Doğurdu karga, kuzgun, hâr u hâşâk” (Öztürk, 2013a: 186)

Yurt edinmek: (+) Vatan edinmek, mesken edinmek (Çağbayır, 2017e: 6464).

“Ve Bolayır’ı Süleyman Paşa nevâhisiyle feth edüp, ol arayı kendüye yurd edindi.” (Öztürk, 2014: 21)

“Ertuğrul Söğüt’de sukût edip mütekâ’id olup ol diyârı yurt edinip küffârile müdârâ edip zindegânîye meşgul, mu’ammer olup tâ Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz bin Keykâvus zamanına dak kaldı.” (Öztürk, 2013b: 33)

Yurt tutmak: (+) Bir yeri kendine yurt edinmek, oraya yerleşmek (Çağbayır, 2017e: 6464).

“Ma’mûr olmasına halkun teyakkunı olduğu eçlden, her yirden, ehl-i İslâm’dan gelüp, yurt ve mesken tutup sâkin oldılar; ve hâline münâsib, adın İl-basan kodılar.” (Tulum, 1977: 142)

“Ve gelenleri yurt tutup gazâya meşgul oldular.” (Öztürk, 2013a: 68)

“Cihanda ârifân yurt tutmamışdur

Benüm demekilen kuruldu nizâm” (Öztürk, 2013a: 121)

“Söğütcük derler ana dek yurd dutdular.” (Öztürk, 2014: 9)

“Rivâyet ederler ki, Bursa tekvuru bir gün tekvurları bir yere cem’ edip ittifâk etdiler ki, şol Türk şurada gelip yurd tutup etrafı yıkıp yakıp, yerine Türk üründü oldu.” (Öztürk, 2013b: 50)

“Ve gelenler yurt tutup gazâya meşgul oldular.” (Öztürk, 2013b: 77)

Yüreği deprenmek: (Yüreği oynamak / Yüreği yerinden oynamak) Birdenbire heyecanlanmak veya aşırı korkmak (Çağbayır, 2017e: 6484).

“Griler kopdı hem oynadı atlar

Yürekler deprenüp ditredi etler” (Gültaş, 1996: 267 / b. 1840)

Yüreği döymek: (-) Yüreği dayanmak, içi elvermek (Çağbayır, 2017e: 6482).

“Toplar, tüfenkler gürüldüsün, çatlamasını Uzun Hasan görüp işidüp gök gürüldüsün sanup, zelzele olup yerler aşağıya geçer sanup, bu heybete yüreği döymeyüp, âlem gözüne dar görünüp, Sultan Mehmed Han'un cerrâr-misâl leşkери Uzun Hasan üzerine yürüyüp veziri Mahmud Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa ve Rum-eli beğlerbeğisi ve beğleri ve leşkери tedbir edüp, Anadolu ve Rum leşkери ve Sultan Bayezid ve Sultan Mustafa her taraftan hucüm edüp, Uzun Hasan'un üzerine yürüyüp âlemi gözüne dar gösterüp, Uzun Hasan bu azamet cengi görüp mukâvemet edemeyüp kaçup gidüp, ol cenkte Uzun Hasan'un oğlu Zeynel'in başı kesilüp Uzun Hasan leşkери târmâr olup, kırklar ve yülükler münhezim olup, bunca Tatar leşkери beş altı binden ziyâde adam kılıçdan geçüp helâk olup toprağa düşmüşdür.” (Öztürk, 2014: 109)

“Âkıbet Arab leşkери bu cengi görüp topa tûfenge, zenbereğe, darbuzene karşı yürekleri döymeyüp tâkat getürmeyüp hezîmet vâkı' olup, iki taraftan iki leşker ayırd olmayup birbiriyle, iki leşkere dahi şikest vâkı' olup birbirinin hâllerin bilmeyüp, anlar ol tarafa bunlar bu tarafa gitdiler.” (Öztürk, 2014: 125)

Yüreği oda yanmak: (Yüreği yanmak) Büyük bir acı ve üzüntü duymak, çok üzölmek (Çağbayır, 2017e: 6484).

“Yüreği sanasın kim oda yandı

Şunun gibi ki cânından usandı” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1841)

Yüreği oynamak: (+) Ansızın heyecanlanmak veya korkmak (Çağbayır, 2017e: 6483).

*“Derilüp saflar, alaylar düzile
Yürekler oynanup yüzler büzile”* (Uygur, 2007: 486)

Yüreği pâre pâre olmak: (Yüreği parça parça olmak) Çok acımak (Çağbayır, 2017e: 6483).

*“Teveccüh eylese kankı diyâra
Ohurdu a'dâ yüregi pâre pâre”* (Uygur, 2007: 302)

Yüreği sovumak: (-) İçi rahat etmek, ferahlamak (Çağbayır, 2017e: 6484).

*“Dîn serveri Sultân Muhammed Gâzî'nün -enâra'llâhu burhânehu- düşmen
yüregin sovutmag-ıçun ekdüğü karpuzların birini kal'a kâfirleri ziyâret eylesün diyü
hisârün içine gönderdiler.”* (Uygur, 2007: 498)

Yüreği titremek: (+) Duygulanmak; endişe, korku duymak (Çağbayır, 2017e: 6484).

*“Şu kızlar kim cemâli pertevinden
Kamaşur gözler ü ditrer yürekler”* (Tulum, 1977: 62)

Yüreği yağı erimek: (+) Kötü bir sonuç ortaya çıkacak diye kaygılanmak, çok üzölmek, çok korkmak (Çağbayır, 2017e: 6483).

*“Bir vechile ki, kâfirin yüreği yağı eriyip havfindan içine lerze düşüp, berk-i
hâzân gibi ditredi.”* (Öztürk, 2013b: 114)

Yüreği yanmak: (+) Büyük bir acı ve üzüntü duymak, çok üzülme (Çağbayır, 2017e: 6484).

“Mûsâ Çelebi'nin beğleri bölük bölük Sultan'a gittiklerin görüp yüreği yanıp, 'Âh dirîgâ! Devlet benden yüz çevirip ulu karındaşıma ben bunun gibi iş etdim' deyü can acısından kendizin meydana atıp, Tatar'ı basıp, Türman içine giricek bunlarınle ceng ederken Bayezid Paşa anı görüp bilip, Selâsil yiğitlerine, 'koman bunu, dutun' deyince Mûsâ Beğ'i ortaya aldılar.” (Öztürk, 2013b: 220)

Yüreğine dögin urmak: (Gönül yaralamak) Birini isteyerek veya istemeyerek üzme, darıltma (Çağbayır, 2017b: 2212).

*“Kılur şâh ana togıcak düginler
Urup düşman yüregine döginler”* (Öztürk, 2001: 165 / b. 1916)

Yüreğine su serpmek: (+) Kaygı ve üzüntü sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haber ya da ortaya çıkan yeni bir durum dolayısıyla ferahlamak (Çağbayır, 2017e: 6483).

“Arabacı bunun gibi hoş, yarar münâsib kelimât işidicek arabacının günü doğup yüreğine sular sepilüp dahi dedi kim: 'Sultânum! Benüm bir öküzümün bir ayağı sındı bir delüğe geçdi. Yoldaşlarum şehirden öküz, araba getürmeğe gittiler' dedi.” (Öztürk, 2014: 142-143)

Yüreğini dağlamak: (+) Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvrınmak (Çağbayır, 2017e: 6483).

*“Şeh Süleyman gerçi kim çok ağladı
Çâre bulmadı yüreğın dağladı”* (Öztürk, 2012: 23 / b. 267)

Yüregini yakmak: (Canını yakmak) Acı vermek, üzme (Çağbayır, 2017a: 924).

“Rum’a çıktıkları gün, atasının giriftâr olduğun ve kardaşı leşkerinden nâ-bedîd olduğun ve memleket düşmen ayağı altında pâymâl olup ehl-i İslâm’ı gâret ve hasâret etdiklerin istimâ’ edip, gayret odu yüreğın yakıp, mübârek gözleri yaşile dolup âh edip eyitdi ki:”Ey dirîg! Memleket-i Osman ki, düşmenin atı ayağı altında helâk olup ve re’âyâ ki, vedâyi’i hazret-i Âferîdgâr’dır, düşmen elinde âciz ve sergerdân olmuşlardır.” (Öztürk, 2013b: 155)

Yürek ağrısına uğramak: (-) Sıkıntı, keder veren bir durumla karşılaşmak.

“Ve hem âhir bu tasadan yürek ağrısına uğrayıp, gayretinde helâk oldu.” (Öztürk, 2013b: 327)

Yüz ağartmak: (-) Kendisine verilen bir işi başarı ile gerçekleştirerek o işi vereni mahcup etmemek (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Husûsâ anun yagısında dahi yüz ağardıp, iş başaran biziz.” (Öztürk, 2013b: 100)

“Bayezid Paşa eyitdi: ‘Erlik on, dokuzu hile demişler. Eğer sana bile etmesem, kaçardın. Ben seni bulımyacak, pâdişâh katında yüzüm ağarmazdı’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 227)

“ ‘Her yıl seferine leşker göndereyim, kızımı dahi vereyim, hizmetkârı olayım’ deyip, paşalara dahi bî-nihâyet yüz kızardanla yüz ağardan gönderip hünkârdan dilek edip, sulha râzı edip dönüp yine Bursa’ya geldiler.” (Öztürk, 2013b: 243)

“Yüz ağartmaya deyü destur vermeyip, anı azl edip, def’î İshak Paşa’ya hil’at geyürüp, Anadolu beğlerbeğiliğın verip gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 282)

Yüz aklığın bulmak: (-) Onur duyulacak davranışta bulunmak.

“Hemîşe a’dâ-yı dînün başı, aşaga olsun, hemîşe İslâm ‘askeri ne yire varursa yüz aklığın bulsun, hemîşe İslâm pâdişâhlarınınun atı yügrük, kılıcı keskin olsun -bi-hakkı Muhammedin ve âlihi ecma’în-” (Uygur, 2007: 448)

Yüz bin gözile gözlemek: (Dört gözle bakmak) Çok isteyerek veya özleyerek beklemek (*Türkçe Sözlük*, 2011: 716).

“ ‘Ahdünde zulüm ugrusını her gice felek
Yüz bin göz-ile gözler olup pâs(u)bân-ı ‘adl’ (Uygur, 2007: 546)

Yüz çevirmek: (+) Gösterdiği ilgi ve yakınlığı kesmek, ilgisiz davranmak, itibar etmemek (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Yüzün çevürdi ata tahtın ister
Ne ata tahtı dünyâ bahtın ister” (Gültaş, 1996: 258 / b. 1763)

“Cüyüş-ı pür-cüş-ı deryâ-hurûş-ı ile -bir ceyş ki melâhimi velâyimden mülâyim-ter bilürler ve tetâbu‘-ı tîğdan siper-vâr yüz çevürmezler ve tevâtür-i tîrden zirih-kirdâr göz yummazlar-” (Tulum, 1977: 80)

“Fikr eyle ki, kişinün ne kadar mahbûbı yâ mahdûmı veyâ pâdişâhı olsa, hemân ki rûh-ı latîf beden-i kesîften müfârakat ider; fi’l-hâl alâka-i mahabbet görilür, heykelinden yüz çevrilür.” (Tulum, 1977: 186)

“Ne etdün halka kim yüzün çevürdi
Sevenler cümle gönülden çıkardı” (Öztürk, 2013a: 111)

“Sabâ[h]dan öyleye değın bir ceng-i sultânî edip, iki asker dahi birbirinden yüz çevirmeyip dururken, devlet-i Yezdânî ve inâyet-i Rabbânî Sultan askerine karîn

olup İsâ Beğ askeri mukâvemet edemeyip, sûret-i firâr ihtiyâr edip, münhezim oldular.” (Öztürk, 2013b: 181)

“Mûsâ Çelebi'nin beğleri bölük bölük Sultan'a gitdiklerin görüp yüreği yanıp, 'Âh dirîgâ! Devlet benden yüz çevirip ulu karındaşıma ben bunun gibi iş etdim' deyü can acısından kendizin meydana atıp, Tatar'ı basıp, Türman içine giricek bunlarunile ceng ederken Bayezid Paşa anı görüp bilip, Selâsil yiğitlerine, 'koman bunu, dutun' deyince Mûsâ Beğ'i ortaya aldılar.” (Öztürk, 2013b: 220)

“Çevürdi yüzün [ol] şehden zamâne
Bu dehrün işi budur câvidâne” (Öztürk, 2001: 61 / b. 698)

“Ki ol demde ecel irişdi hâna
Yüzün çevürdi ol şehden zamâne” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1303)

“Bu devran bil [ki] senden yüz çevürdi
Emânet kaydını issine virdi” (Öztürk, 2001: 132 / b. 1520)

“Yüzün çevürdi bunlardan zamâne
Alup elin bular'atdı yabana” (Öztürk, 2001: 133 / b. 1531)

“Orada vâkı'a ugradı hâna
Yüzün çevürdi şehden zamâne” (Öztürk, 2001: 136 / b. 1557)

“Çü kâfir gördi kim iş başdan aşdı
Ki Türk'den yüz çevürüp Yanko kaçdı” (Öztürk, 2001: 157 / b. 1812)

“Bular saklar seni dehr âfetinden
Çevürmezler yüzünü hizmetünden” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2374)

“Eger anlar bu işi itmeyeydi
Çevürüp yüzü bunlar gitmeyeydi” (Öztürk, 2001: 235 / b. 2772)

Yüz döndermek/döndürmek: (-) 1. Yönelmek, dönüp gitmek. 2. Yüz çevirmek, terk etmek, yarı yolda bırakmak, iltifat etmemek. 3. Geri dönmek (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Bunun üstine çü geçdi az zaman
Yüzini döndürdi andan bu cihân” (Atsız, 2013: 140 / b. 49)

“ ‘Düşmeden yüz döndürmek singun nişânıdır; benüm hod el-hamdü li’llâh, el-Hakku ya ‘lû hükmince ikbâlüm âlîdür, idbâr nasîb-i düşmendür’ didi.” (Tulum, 1977: 82)

“Bunu görüp ehl-i İslâm’un atlası ve yayası yir yir at salup kâfirün yüzün döndürdiler.” (Tulum, 1977: 82)

“Bi’avni’llâhi Ta’âlâ henüz Mahmûd Pâşâ gelmedin, kâfirün yüzün döndürüben sıyup kırdılar.” (Tulum, 1977: 127)

“Bana yağı olan oldur ki bahtı döndürüptür yüz
Pes ol bir hamleye döymez eğer on olalar ger yüz” (Tulum, 1977: 171)

“Pâdişâhımızdan emr bu idi ki, garîm mukâbele ister ise yüz döndürmeyesiz, meydândan kaçır ise emr-i kılâ’ı itmâm idüp kapuma gelesiz.” (Tulum, 1977: 211)

“Bi’avni’llâhi Ta’âlâ, tarfetü’l-ayn içinde garîmün yüzün döndürüp Kızıl-ırmağa dökti.” (Tulum, 1977: 213)

“Çü döndürdi ol er garîmün yüzün
Suya dökti gark itti niçe yüzün” (Tulum, 1977: 213)

“Ki yüz döndürmez-idi dönse ‘âlem
Ururdi kılıcı a’dâya muhkem” (Uygur, 2007: 372)

“Şu dem kim gelmedi bir iş başına
Ol işden döndüreydi yüzi haşâ” (Uygur, 2007: 386)

“Ammâ sultân-ı ‘âlem yüz döndermeyüp gayret itdi, gitdi, hisârlara bir kaç göç yakın kalıcak vüzerâdan birini -kim vezir-i a’zam idi- ana emr eyledi kim vara, ol

hisârları göre; ve Morva adlu bir ulu su var-ıdı; varur, Tuna'ya inerdi.” (Uygur, 2007: 458)

*“Göz açdurmazdı bunlar da yumup göz
Bu yolda çalışup döndürmeyüp yüz” (Uygur, 2007: 484)*

*“Âkıbet Mısır leşkeri mukâvemet edemeyüp Melik Eşref yüz dönderüp dönüp
Mısır'a gitdi.” (Öztürk, 2014: 37)*

*“Ceng [ü] muhârebe yüzünde her tarafun her memleketün beğleri yüz
dönderdiler.” (Öztürk, 2014: 38)*

“Memleket andan yüz dönderdi.” (Öztürk, 2014: 42)

“Beğler dahi andan hep yüz dönderdiler.” (Öztürk, 2014: 42)

“Taht Emir Süleyman'dan yüz döndermiş idi.” (Öztürk, 2014: 42)

*“Cemî' beğler Mûsâ'dan yüz dönderdiler kaçdılar, Sultan Mehmed'e geldiler.”
(Öztürk, 2014: 44)*

“Şam leşkeri tâkat getürmeyüp yüz dönderdiler.” (Öztürk, 2014: 135)

“Beğler ve memleket halkı andan yüz döndermişlerdi.” (Öztürk, 2014: 150)

*“Kendüilerin kapudanlarıyla da 'vâ etmiş kim, Türk'ün gemileri ile buluşdukda
hergiz yüzlerin döndürmeyeler kaçmayalar.” (Öztürk, 2014: 165)*

“Türk'ün gemilerinden yüz döndürmeyeler.” (Öztürk, 2014: 165)

*“Süleyman Paşa seksen mikdârı gâzi seçip anlardan ki iş başa düşicek yüz
döndermeyip, biri öldüğü yerde kalanı dahi ölünce çalışa.” (Öztürk, 2013b: 75)*

*“Evvel Samaroğlu Hızır Beğ andan ulus-ı ulusu Teberrük Beğ andan
Bâbukoğlu Ali Beğ andan Dilencioğlu Pir Ali, Karamanoğlu ileyinde yer öpüp, her
biri yüz döndürmeğe ahd edip and içdiler.” (Öztürk, 2013b: 94)*

“*Samagar ve Tula ve Baranbay ve Cagazan ve Suga ve Teberrük ve Kazan ve Tosbağâ cümle yüz döndürüp, ‘bun deminde kaçmak dahi erliklendir’ deyip, baş kurtarmağa cehd etdiler.*” (Öztürk, 2013b: 98)

“*Girizân oldı kâfir dönderüp yüz
Kırılır anda bin bin dahi yüz yüz*” (Öztürk, 2001: 56 / b. 634)

“*Müşerref oldı ‘âlem merhametden
Cihan dönderdi yüz yatlu sıfatdan*” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1568)

“*Çerimizi [ki] biz dahi bilürüz
Ki yüz döndermeyüp cengi kıluruz*” (Öztürk, 2001: 141 / b. 1628)

“*Görür şâh kim bunların fi ‘li yavuz
Degül ma ‘lüm ki bunlar döndere yüz*” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1701)

“*Ol arada akıncı dönderür yüz
Görürler kâfirün çerisi gürbüz*” (Öztürk, 2001: 176 / b. 2055)

“*[Ki] döndiler paşa üzre tamâmet
[Ki] yüz döndermedi ol serv-kâmet*” (Öztürk, 2001: 242 / b. 2856)

Yüz göstermek: (+) 1. Ortaya çıkmak, belirmek. 2. Nasip olmak, kısmet olmak (Çağbayır, 2017e: 6491).

“*Feth-i bâb-ı hasenât idüp, ta ‘zîm ü terhîb ü ulemâ ve te ‘hîl ü takrîb-i ümerâ ve terfîh-i hâl ü tefrîğ-ı bâl-i leşker ü re ‘âyâ yüzlerin gösterdi.*” (Tulum, 1977: 77)

“*Ol taraftan, Karaman oğulları çün bu ahbâr-ı zârdan haberdâr oldılar; meded isteyü, Uzun Hasan’un ba ‘zı ümerâ vü nüdemâsın şefi‘ tutunup, sohbet-i müskirât esnâsında arz ittiler ve istimdâd yüzlerin gösterdiler.*” (Tulum, 1977: 153)

“Çün bu feth-i e’azz ü agar yüz gösterdi; her kâr-ı müşkil ki mahtarh-ı nazar ve kasd-ı şâh-ı kâmkâr oldu, âsânlığ ile el virür oldu; ve her emr-i hatîr ki zamîr-i münîr-i Sultân-ı kâmrân ana iltifât buyurdi, kâr-hâne-i takdîrden bî-te’hîr âmâde vü müheyya olur ki.” (Tulum, 1977: 207)

“Hâliyâ çün kim Sultân Muhammed Gâzî Kostantiniyye şehrini darb u dest kılıcı-la feth eyledi, derîce-i gaybden şâhid-i ikbâl ve netice-i fasl-ı zü’l-Celâl, ahsen-i takvîm-ile yüz gösterdi; ve ‘arûs-ı nusret, zînet- fasl u feth ile tâvûs-ı cinân bigi cilveler kıldı.” (Uygur, 2007: 170)

“Ana yüz gösterüp devlet ‘arûsı

Bu gün râm olsun emrine kamusı” (Uygur, 2007: 306)

“Şimdiye dek niyet-i gazâ diyü küffara kılıç ururduk, velî şimdi rûzigâr şöyle yüz gösterdi kim, Müsülmânlar dirilüp, kâfirlige kasd idenleri varup tecdîd-i îman itdürevüz, yâhûd kâfir kırar bigi niyet-i gazâ hep kılıçdan geçürevüz, didi.” (Uygur, 2007: 414)

“Zarûri bir niçe eyyâm sabır kıldı; tâ kim rûzigâr bir pâre eyü yüz göstere, ‘askere igende dahı güç olmaya.” (Uygur, 2007: 414)

“Nâ-gâh bir subuh ‘asker-i İslâm’un hâturlarından bu geçdi ki bir yalancı yürüyüş ideler; göreler tâ kim iş, nice yüz gösterür.” (Uygur, 2007: 488)

“Küffâr ve müşrikîn-demmerahumu’llâh-niçe ki red idelüm didiler, gördiler, kazıyye bir dürlü dahı yüz gösterdi, cânlarına od düşdi.” (Uygur, 2007: 500)

“Yine nûr-ı mu’cizât-ı Muhammediyye ‘âlem-i gaybdan lema’ân kıldı, yine ‘inâyet-i Rabbânî, dîn pâdişâhı sultân Muhammed Gâzî’ye İslâm ‘askerine ahsen-i cemâl-ıla yüz gösterdi.” (Uygur, 2007: 504)

“Hâliyâ çün kim Sultân Muhammed, dünyâdan âhirete intikâl itdi, ahvâl bir dürlü dahı yüz gösterdi; tâc u taht hâlî kaldı.” (Uygur, 2007: 528)

“Lâ-cirem, bu hâl üzerine niçe eyyâm rûzigâr yüz gösterdi.” (Uygur, 2007: 528)

“Av avlarken kazâ-yı âsmânî, hükm-i Rabbânî Kudret şöyle yüz gösterdi.”
(Öztürk, 2014: 21)

“Kudret şöyle yüz gösterdi.” (Öztürk, 2014: 39)

“Kudret-i semâ’î bir dürlü dahi yüz gösterüp erenlerün semâ’ı safâsı olsa
gerek idi.” (Öztürk, 2014: 48)

“Kudret şöyle yüz göstermiş idi.” (Öztürk, 2014: 110)

“Bu beğler dahi gâfil olup Kudret bir dürlü yüz gösterüp, bu taraftan Ungurus
leşkeri hazır olup yaraklu, cebelü cevşenlü kâfirler gâfilin bunların üzerine çıplak
akıncıda cebe cevşen yok.” (Öztürk, 2014: 115)

“Kudret kime yüz gösterürse çarh hokkabazı ol tarafa yüz dutar.” (Öztürk,
2014: 122)

“Bu taraftan Arab leşkeri girü bir hîleyle üzerlerine hücum edüp, kazâ-yı
âsmânî şöyle yüz gösterdi kim çarh hokkabazı, girü bir dürlü nerd oynayup kazâ-yı
mübrem şöyle câri oldu kim:

Beyit

Kazâ gelse girü görmez göz ey yâr

İzâcâ’e’l-kazâ amye’l-basar var” (Öztürk, 2014: 122)

“Âkabet Kudret şöyle yüz gösterdi.” (Öztürk, 2014: 135)

“İki leşker birbirine karışıp kudret-i semâ’î bir dürlü yüz gösterüp, iki leşker
birbiriyle savaşup ayırd olmayup ahşam olup, anlar ol tarafa bunlar bu tarafa gelüp
gitdiler.” (Öztürk, 2014: 136)

“Çün kudret-i semâ’î şöyle yüz gösterdi kim, Ya’kub Paşa dahi bir taraftan
girüp kâfirün üzerine yürüyüp bir kolunu götürdü.” (Öztürk, 2014: 137)

“Hak emrinden taşra çıkmazlar ve illâ Kudret şimdi şöyle yüz gösterdi kim, bu
halkun içinden ta’un götürüle.” (Öztürk, 2014: 143)

“Eyle olsa girü Acem tarafından bir hâdise dahi vâkı’ olup Kudret bir dürlü dahi yüz gösterüp Acem beğlerinden bir beğ vardı.” (Öztürk, 2014: 151)

“Bunlar yağmada iken, mal tama’ına düşüp yağma ederken kudret Allâhu ta’âlânundur, bir dürlü dahi yüz gösterüp kazâ kim gökden ine anı döndermege çâre yokdur.” (Öztürk, 2014: 156)

“Kudret şöyle yüz gösterdi, kırk elli bin kişi bu gururlugile kendülere ve atlarına ve kılıçlarına mağrur olup, Hak tarafın anmayup iller ve köyleri ve şehirleri yad yağı gibi yıka boza gitdiler.” (Öztürk, 2014: 160)

“İllâ kudret şöyle yüz gösterdi, takdîrde olacak nesne hod olur, tedbir neylesün kudret işidür, Kudret hengâmesidür.” (Öztürk, 2014: 164)

“Hele Kudret şöyle yüz gösterdi ecel yogıdı, sonu hayr ola.” (Öztürk, 2014: 179)

“Kime yüz gösterürse çarh-ı gerdûn
Kılur hâlin anun sonra diger-gûn” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1846)

“Kime yüz gösterüp kılta vefâsın
Ki sonra çekdürür dürlü cefâsın” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1847)

“Divân-ı Fârisî’den aluban söz
Benümdür dir bu Türki gösterür yüz” (Öztürk, 2001: 203 / b. 2385)

Yüz karalığı etmek: (-) Utanılacak bir harekette bulunmak.

“ ‘Bir dahi bu vechile hareket etmeyip, bunun gibi yüz karalığın etmiyem’
deyip adam gönderdi.” (Öztürk, 2013b: 213)

Yüz kızartmak: (+) Utandırmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 2631).

“ *Her yıl seferine leşker göndereyim, kızımı dahi vereyim, hizmetkârı olayım’ deyip, paşalara dahi bî-nihâyet yüz kızardanla yüz ağardan gönderip hünkârdan dilek edip, sulha râzı edip dönüp yine Bursa’ya geldiler.*” (Öztürk, 2013b: 243)

Yüz sürmek: (+) Aşırı sevgi göstermek için eşîğe ya da ayaklarına değercesine yere eğilmek (Çağbayır, 2017e: 6491).

“*Bu üzre, üç dört günde kal’a rahnelerin muhkem yapturup, kaydın kayurup, mansûran ve muzafferen varup Edirne’de âsitâne-i devlete yüz sürdi.*” (Tulum, 1977: 134)

“*Zehî dergâh-ı Sultân Bâyezîd Hân
Ki iver yüz sürmeğe hâkine her cân*” (Tulum, 1977: 204)

“*Âsitân-ı şâha ben yüz sürmegi ter(k) itmezem
İy felek yüz vech-ile her cevri kim itsen bana*” (Uygur, 2007: 62)

“*Kabûl eyle du’âlar eyleyelüm
Senün dergâhına yüzler sürelüm*” (Uygur, 2007: 120)

“*Mihr-ile mâha işigi gögi müdâm anun
Hizmet yüzini sürmege çün secde-gâh-ıdı*” (Uygur, 2007: 526)

“*Devlet rikâbun altına yüz sürse vech var
Bindün çün esb-i devlete dutdun sinân-ı ‘adl’*” (Uygur, 2007: 546)

“*Yüz sürse âfitâb-ı zafer kapuna n’ola
Kardı-la oldı çünki işigün âsumân feth*” (Uygur, 2007: 596)

“*Sümm-i semendün altına nusret yüzün sürür
Devlet eline alalı anun ‘inân-ı feth’*” (Uygur, 2007: 598)

“ ‘Azığışün ne minnet, hizmete ben dahi yüz sürsem gerek, bile varayın’ didi.”
(Öztürk, 2013a: 118)

“*Tapar Osman’a il gün hep vilâyet
Kılurlar yüz sürüben istikâmet*” (Öztürk, 2001: 45 / b. 515)

“*Dilerler yüz sürüben şehden iy can
Şeh öninde getürdi cümle îman*” (Öztürk, 2001: 58 / b. 658)

“*Ol iller oldı şâhun emrine râm
Gelüp yüz sürdi şâha hâsile ‘âm*” (Öztürk, 2001: 66 / b. 755)

“*İdüp bu işi geldi şeh katına
Koyup baş sürdi yüzün hizmetine*” (Öztürk, 2001: 127 / b. 1460)

“*Buları aluban ol şâh-ı gâzî
Hak’a yüz sürüp itdi çok niyâzi*” (Öztürk, 2001: 150 / b. 1729)

“*Görüp geldi yana her bir dilâver
Sürüp yüzini kodı işige ser*” (Öztürk, 2001: 150 / b. 1734)

“*Ki İbrâhîm Beg’idi begi ol vakt
Sürüp yüz şâh önünde iyledi ‘ahd’*” (Öztürk, 2001: 165 / b. 1912)

“*Sürüp yüz şâh ayagina kodı baş
Cihan durdukça var ol sür uzun yaş*” (Öztürk, 2001: 177 / b. 2063)

“*Olur destinde anun her vilâyet
İderler yüz sürüben istikâmet*” (Öztürk, 2001: 186 / b. 2180)

“*Yarar kapuna yüz sürüyü çâker olmaga
İsfendiyâr u Rüstem ü hâkan-ı Erdişir*” (Öztürk, 2001: 198 / b. 2322)

“Bular bağlayuban el şâha karşı
Tururlar yüz sürüp ol mâha karşı” (Öztürk, 2001: 200 / b. 2346)

“Sa ‘âdetlü kapuna yüzlerini
Sürüben hâk iderler özlerini” (Öztürk, 2001: 202 / b. 2364)

“Egerçe biz günehkâruz katunda
Sürüp yüz turmuşuz [kim] hizmetünde” (Öztürk, 2001: 220 / b. 2584)

“Bu bendden çün halâs itdi revânı
Kılıp Hakk’a niyâz sürür yüzini” (Öztürk, 2001: 245 / b. 2896)

Yüz toprağa koymak: (-) Ölmek.

“Yine yüz topraga kodı niceler
Yine el kan-ıla yudı niceler” (Uygur, 2007: 496)

Yüz toprak üzere koymak: (-) (EAT’de “Yüz toprağa urmak”) Secdeye kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6491).

“Murad Han Gâzi dahi il yatınca tahammül edip il yatdıktan sonra durup arı
abdest alıp, iki rek‘at hâcet namazın kılıp, yüzün kara toprağ üzerine koyup erteye
dek Hak ta‘âlâ hazretine cân u gönülden ol kara kiçenin içinde nâliş ve tazarru‘ edip
eyitdi.” (Öztürk, 2013b: 120)

Yüz tutmak: (+) 1. O şey olmak üzere bulunmak. 2. Yönelmek, teveccüh etmek. 3. Başlamak (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Nereye yüz dutdısa buldı zafer
Kılıcı sindâna oldı kârger” (Atsız, 2013: 149 / b. 174)

“Gönül imâreti gamdan harâba yüz tuttu
Dirîg tâli ‘-i bîdâr hâba yüz tuttu” (Tulum, 1977: 63)

“Lâ-büd az müddette ol dûr u kusûr imâretten dûr olup harâba yüz tutar idi, ve ta ‘mûr ki murâd-ı aslîdür, fevt olur.” (Tulum, 1977: 69)

“Ol şîr-gîr âhû ile karşunda ben ayş idicek
Sen yüz göğe tut iy rakîb it gibi hâ uluygör” (Tulum, 1977: 99)

“Çün anda dahi zafer bulmayup ekser mecrûh ü şikeste düştiler, kaçmağa yüz tuttular.” (Tulum, 1977: 116)

“Asker-i zafer-rehber -ki her ne kal ‘aya ve beceneye akdâm-ı ikdâm ile yüz tuttu ise, bi-inâyeti’llâhi ta ‘âlâ fethi âsân el virdi- bu tantana ile sipâh-ı zafer-penâh ol vâsi‘ ve ma ‘mûr memleket içinde deryâ-yı mevvâc gibi yayılup, nebh ü yağmaya el uzattılar.” (Tulum, 1977: 125)

“Ne olısar-durur yarın ‘aceb kâr
Kime yüz dutısar devlet olup yâr” (Uygur, 2007: 424)

“Şol resme bir ‘ayyâr ve tarâr kimse-y-idi, devlet-i dünyâ yüz dutmuşdı, âsitâne-i ‘âlem-penâhda hizmet iderken, tedriç ile sa’âdetle irişüp şâha düstur olmuşdı.” (Uygur, 2007: 516)

“Küffâr dahi gördü kim İslâm leşkeri pusuda dahi varımış; ürkdü kaçmağa yüz tutdu.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Kâfir heman gördi kim İslâm leşkeri dahi varımış, heman kaçmağa yüz tuttular.” (Öztürk, 2013a: 91)

“Küffâr bu hâli görüp biribirin basarak kaçmağa yüz tutdu.” (Öztürk, 2013a: 157)

“Gâziler dahi hücum idüp yayanun üzerine yürüyicek yayanun ardından atlusu turmadı kaçmağa yüz tutdı.” (Öztürk, 2013a: 167)

“Bu vechile olıcak şehir dahi ma ‘mur olmaga yüz tutdu.” (Öztürk, 2013a: 193)

“Bu şehir ol nesneyile gine harâba yüz tuta.” (Öztürk, 2013a: 194)

“Küffâr kaçmağa yüz tutdı.” (Öztürk, 2013a: 209)

“Mahmud Paşa'ya dahi haber geldi kim: 'Küffârın deniz kenarında gemileri kim hazırmış, girüp kaçmağa yüz tutdı' didiler.” (Öztürk, 2013a: 209)

“Kaçmağa yüz tutdı.” (Öztürk, 2013a: 258)

“Kâfirler bu heybeti görüp hezîmet oldular yüz kaçmağa dutdular.” (Öztürk, 2014: 53)

“El götürüp göğe yüz dutup Hak ta'âlâ tarafına tazarru'lar edüp eyitdi: 'Îlâhî! Seyyidî ve Mevlâyî! İslâm dinine sen kuvvet vir'“ (Öztürk, 2014: 62)

“Ol başı görüp Sultan Murad Han yüz göğe dutup Hak ta'âlâyâ çok çok şükürler edüp, atdan inüp yüzünü toprağa sürüp secdeye durup iki rek'at namaz kılup, Hakk'a çok tazarru'lar edüp başını secdeden kaldırup, girü atına binüp kiralın başını bir cidaya sançup kaldırup münâdîler münâdî kıldılar çağırdılar kiral başıdur deyü, leşkerün içine girdiler gezdürdiler.” (Öztürk, 2014: 62-63)

“Yanko mel'un hemandem bu haberi işidüp yüz kaçmağa dutdu, kaçdı ve gitdi.” (Öztürk, 2014: 63)

“Kudret kime yüz gösterürse çarh hokkabazı ol tarafa yüz dutar.” (Öztürk, 2014: 122)

“Kendülerini bilmeyüp yüz kaçmağa dutdular.” (Öztürk, 2014: 138)

“Derencil Ban-ı mel'un heman kaçmağa yüz dutup ırdı, havayı götürdü.” (Öztürk, 2014: 138)

“Her gâzi kim var, kâfirlerin gözlerine ejderha-misâl görünüp kâfirler ol heybeti görüp yüz kaçmağa dutdular.” (Öztürk, 2014: 153)

“*Âkîbet fırsat gâzilerün olup kâfirlerün iki kökesini denize bodurup âdemisiyle helâk olup, kalan kâfirler bu ahvâli bilüp yüz kaçmağa dutdular, kaçup gitdiler, her birisi bir tarafa dağıldılar.*” (Öztürk, 2014: 171)

“*Kâfirler bunları böyle görüp kaçmağa yüz dutdular.*” (Öztürk, 2014: 180)

“*Andan Devlet-i Karaman inkırâza yüz tutdu.*” (Öztürk, 2013b: 24)

“*Kâfirler dahi gördüler ki, ‘Türk’ün busuda dahisi varımış’ deyip tonuz gibi ürküp, karga şâhinden, doğandan kaçır gibi yüz hezîmete tutdular.*” (Öztürk, 2013b: 137)

“*Bes, elçi tamam vehm alıp, yüzün dergâha tutup, eyitdi ki: ‘Ey Bârî Hudâyâ!’ Bunun şerrinden mecmû-ı âlemi sen sakla’ deyip, ileri yürüdü.*” (Öztürk, 2013b: 166)

“*Emir Süleyman çün Sultan’ın heybetin ve salâbetin görüp korkup, kaçmağa yüz dutduğın, Ali Paşa fi’lhâl bilip, hîle birle Sultan’a nâme yazıp, bir kuluyla viribidi ki, ‘Ey Sultân-ı âlem! Bilmiş olasın ki, kamu beğlerin sana kasdları yavuzdur.’*” (Öztürk, 2013b: 199)

“*Gâziler tîr-bârânı eslemeyip, kâfirin üzerine hücum edince kâfirin ardında olan atlısı durmayıp kaçmağa yüz tutdular.*” (Öztürk, 2013b: 264)

“*Kula Şâhin bu kez ağzındağı lokmasın yiyemeden atına binip, kıçına dönüp kaçmağa yüz tutdu.*” (Öztürk, 2013b: 267)

“*Bu haber âleme çav olup hâtırı olan gelip bu vechile imârete yüz tutmadı.*” (Öztürk, 2013b: 288)

“*‘Bu nesne sultanıma lâyıık değıldir’ deyip, pâdişâha sözü te’sîr edip, mukâta’ayı götürüp, yine İstanbul imârete yüz tutdu.*” (Öztürk, 2013b: 289)

“*Kâfir leşkeri gördü ki gâziler varımış, savaş kayusu kalmayıp, kaçmağa yüz tutdular.*” (Öztürk, 2013b: 297)

“Mahmud Paşa’ya haber oldu ki, kâfir kaçmak yüzün tutdu.” (Öztürk, 2013b: 298)

“Yüzim dergâhuna dutdum ilâhî
Ki sensin cümle mahlûkun penâhî” (Öztürk, 2001: 10 / b. 117)

“Sana yüz dutan olmaz çünkü nevmîd
Beni de rahmetünden kılma nevmîd” (Öztürk, 2001: 10 / b. 118)

“Didüm kim sana yüz dutdum İlâhî
Ki sensin ‘âlemün püşt ü penâhî” (Öztürk, 2001: 15 / b. 168)

“Dahı dirler yüzi küffâra karşı
Dutup yatmışdur ol serv-i seher-bû” (Öztürk, 2001: 62 / b. 706)

“Sorar ol illerün hakkını düpdüz
Tamâm idüp dutar şehden yana yüz” (Öztürk, 2001: 77 / b. 883)

“Didi kim sana yüz dutdum İlâhî
Ki sensin ‘âlemün püşt ü penâhî” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1703)

“Didi kim sana yüz dutdum İlâhî
Sıgındum sana idindüm penâhî” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2822)

“Zebûn ola dirüm [kim] işbu küffâr
Diridi Hakk’a yüz dutup o dindâr” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2849)

“Hak’a yüz tutup itdükçe niyâzı
Anaram dilde dâyim kâr-sâzı” (Öztürk, 2001: 255 / b. 3014)

Yüz urmak: (-) Secdeye kapanmak, yere kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6492).

“*Tekûrı çıkup atabe-i felek-âsâ türâbına yüz urdı.*” (Tulum, 1977: 77)

“*Ahmed Pâşâ mürâfakati ile südde-i gerdûn-udde türâbına gelüp yüz urdı.*”
(Tulum, 1977: 149)

“*Yüz urmuş-ıdı dâyim sohbetinde
Niçe gez dinlemişdi hazretinde*” (Uygur, 2007: 118)

“*İrtesi ol kâfirler yine paşaya gelip yüz yere urdular.*” (Öztürk, 2013b: 107)

“*Murad Han Gâzi yüz yere urup erteye dek Hakk’a tazarru’ edip eyitdi: ‘İlâhî!
Nice kerre du’âmı kabul edip beni mahrum etmedin.’*” (Öztürk, 2013b: 120)

“*Tevsen-i çarha dahi baş eğmez iken, leşkeri örselenip, leşkeri yüz urdu yere.*”
(Öztürk, 2013b: 277)

“*Yüz urup iyledüm Hakk’a niyâzı
Dilümden yâd idüp ol kârsâzi*” (Öztürk, 2001: 15 / b. 167)

“*Yüz urup Hakk’a çok kıldum niyâzı
Girüp meydâna çaldum işbu sâzi*” (Öztürk, 2001: 20 / b. 232)

“*Gelüp iyvân-ı şâha yüz ururlar
Şeha el kavşurup karşu dururlar*” (Öztürk, 2001: 26 / b. 297)

“*Gelüp yüz urdılar iyvân-ı şâha
Du’âlar kıldılar ol pâdişâha*” (Öztürk, 2001: 26 / b. 302)

“*Derilüp bir araya hâs u ‘âmı
Urur Osman’a yüz bunlar tamamı*” (Öztürk, 2001: 33 / b. 383)

“*Yüz urup didi kim iy nâm-ı Yezdan
Benüm her müşkilüm sen iyle âsan*” (Öztürk, 2001: 39 / b. 451)

“Benüm aduma sen ‘izzetler itdün
Yüz urup nâmıma hurmetler itdün” (Öztürk, 2001: 40 / b. 461)

“Görür Osman dervîşde kerâmet
Yüz urup kıldı ana dürlü ‘izzet” (Öztürk, 2001: 41 / b. 471)

“Mürîdi var idi bin bin dahı yüz
Ururlardı anun ayagina yüz” (Öztürk, 2001: 42 / b. 482)

“Görürleridi anda çok kerâmet
Kılurlardı yüz urup istikâmet” (Öztürk, 2001: 42 / b. 485)

“Buları feth idüp ol şâh-ı gâzî
Yüz urup Hakk’a çok kıldı niyâzi” (Öztürk, 2001: 43 / b. 496)

“Yüz urup kıldı şâha ‘arz hâlin
Bu hâlet içre olan kıl ü kâlin” (Öztürk, 2001: 49 / b. 562)

“Olup şevketde İslâm dutdı kuvvet
Yüz urup iylediler istikâmet” (Öztürk, 2001: 60 / b. 684)

“Mutî‘ oldı o yir şâha tamâmet
Yüz urup gösterürler istikâmet” (Öztürk, 2001: 65 / b. 746)

“Gelüben bunlar irdi şâh katına
Yüz urdılar gelüben hizmetine” (Öztürk, 2001: 74 / b. 838)

“Bu hâli gördiler çün hâs u ‘âmı
Gelüp yüz urdılar şâha tamâmi” (Öztürk, 2001: 75 / b. 850)

“Yüz urup ayagina kodılar baş
Didiler devletile sür uzun yaş” (Öztürk, 2001: 75 / b. 851)

“Şeh-i ‘âlem orada kıldı ârâm
Yüz urup oldı begler emrine râm” (Öztürk, 2001: 75 / b. 855)

“Yüz uruban didiler [hem o] şâha
Du ‘âlar iyleyüp ‘âlem-penâha” (Öztürk, 2001: 76 / b. 862)

“Yüz urup bunda buna yalvarayın
Buna burada bir çâre kılayın” (Öztürk, 2001: 85 / b. 966)

“Didi şeyh yüz urup iy şâh-ı devran
Dilersen kim bu müşkil ola âsan” (Öztürk, 2001: 87 / b. 999)

“Varup Temür katında urdular yüz
Didiler sözlerini eyü yavuz” (Öztürk, 2001: 90 / b. 1033)

“Yüz urup didiler kim bârek-Allah
Bu rây u fikri tuta iy şehinşâh” (Öztürk, 2001: 95 / b. 1097)

“Yüz urup didiler kim şâh-ı ‘âlem
Cihân içinde görme zerrece gam” (Öztürk, 2001: 99 / b. 1133)

“Burada şâh otururken perîşan
Yüz urup didiler kim şâh-ı devran” (Öztürk, 2001: 101 / b. 1162)

“Yüz urdular gelüp eyvân-ı şâha
Mutî‘ oldılar ol ‘âlem-penâha” (Öztürk, 2001: 124 / b. 1419)

“Yüz urup didi kim iy şâh-ı cihan
Ki sâyen üstümüzden olmasun kem” (Öztürk, 2001: 129 / b. 1487)

“Sekiz yüz dahı on tokuzda ol han
Yüz urup bil virür sultâna ol han” (Öztürk, 2001: 130 / b. 1498)

“Yüz urup didiler iy şâh-ı devran
Size göstermeyevüz dahi ‘isyan” (Öztürk, 2001: 131 / b. 1508)

“Zaman oldu şehinşâh emrine râm
Yüz urup şâha geldi hâsile ‘âm” (Öztürk, 2001: 137 / b. 1569)

“Görür fırsat bulara bulmadı şâh
Heman yüz urdı Hakk’a ol şehinşâh” (Öztürk, 2001: 148 / b. 1702)

“Şehün destind’ olur il gün vilâyet
Yüz urup şâha itdiler istikâmet” (Öztürk, 2001: 175 / b. 2043)

“Yüz urup şâh öninde çatmayup kaş
Şehün yolına dirler virelüm baş” (Öztürk, 2001: 182 / b. 2128)

“Cihan durdukça var ol sen cihanda
Yüz urup şehir olsun cümle bende” (Öztürk, 2001: 194 / b. 2272)

“Yüz urup hizmet-i şâhda tururlar
İle eyelükleri bunlar kılurlar” (Öztürk, 2001: 200 / b. 2344)

“Girü ümîdile orada turup
Hudâ’ya gönül içere yüz urup” (Öztürk, 2001: 215 / b. 2524)

“Beni nevmîd gönderme buradan
Dilerem yüz uruban sen Hudâ’dan” (Öztürk, 2001: 215 / b. 2526)

“Şehün yüz bin benüm tek bendesi var
Yüz urup kapuda efgendesi var” (Öztürk, 2001: 216 / b. 2541)

“Bunu biz dahi kılduk [hem] yâdigâr
Yüz urup yâd idüp perverdigâr” (Öztürk, 2001: 217 / b. 2549)

“Görür bunı orada şâh-ı gâzî
Yüz urup iledi Hakk’a niyâzi” (Öztürk, 2001: 239 / b. 2821)

“Bu hâlâtı görüben paşa sultan
Yüz urup didi kim [iy] yüce Sübhan” (Öztürk, 2001: 241 / b. 2845)

“Heman kalkar oradan şâh-ı gâzî
Yüz urup idüben Hakk’a niyâzi” (Öztürk, 2001: 247 / b. 2921)

“Sa ‘âdet çâker olup ol cevâne
İder hizmet yüz urup câvidâne” (Öztürk, 2001: 250 / b. 2952)

“Turur ol hizmetinde pâdişâhun
Yüz urup dâyimâ ‘âlem-penâhun” (Öztürk, 2001: 253 / b. 2998)

Yüz vermemek: (+) İlgi, yakınlık göstermemek; önemsememek (Çağbayır, 2017e: 6494).

“Esiri girü virmezler ve illâ beklemedükleri olursa döğerler yüz virmezler,
varur gider.” (Öztürk, 2013a: 196)

“İyü yüz virmedügiyçün çerisin
Gör [ol] buldı mı yanında birisin” (Öztürk, 2001: 113 / b. 1294)

Yüz yere koymak: (-) Secdeye kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6494).

“Derhâl Dâvûd Paşa dahu sultân-ı ‘âlemün emrine imtisâl idüp, sultân-ı
‘âlemün öninde, yüz yire koyup kulluk kemerin cân-ıla biline bağladı.” (Uygur, 2007:
498)

“Çünkü Sultan Murad Han bu resmile baş açıp yüz yere koyup, el götürüp du’a kıldı.” (Öztürk, 2013b: 120)

Yüze gülmek: (+) İçten olmayan, yapmacık bir tutum takınarak güler yüz göstermek, yalandan dost görünmek (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Güler gül bigi yüze niçe eyyâm
Yile varur budur âhir ser-encâm” (Uygur, 2007: 556)

Yüzü ak: (+) Herhangi bir suçu ya da utanılacak bir durumu olmayan (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Âb-ı ahmetden yuyalar yüzlerini ag ola
Ravza sahnından çağırup ide Rıdvân feth-i bâb” (Uygur, 2007: 50)

“İderlerse şehâdetle dem-ihrâk
Kıyâmet günü ola yüzleri ak” (Uygur, 2007: 178)

“Gazâyiçün ki ak börk ol geyüpdür
Yüzü ag, işi sağ Orhan Gâzi” (Öztürk, 2013a: 60)

“Heman ki Sultan bu haberi işitdi, ‘yüzün ag olsun Bayezid’ dedi.” (Öztürk, 2013b: 227)

Yüzü gülmek: (+) 1. Sevinci yüzünden belli olmak, neşelenmek. 2. Refaha kavuşmak. 3. Temiz, tertipli duruma gelmek (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Zamânun yüzi güldi oldı rüşen
Sanasın oldı ‘âlem tâze gülşen” (Uygur, 2007: 260)

“İnşâallâh bahâr olıcak ayak karaya basa, yine ‘âlemün yüzi güle, devlet ve sa’adette pâdişâhı dahı ‘askerini getürüp yir yir toplar kursak, hisarı dögsek, yaksak ve yıksak târumâr eylesek, bir yüz aklıgı hâsıl olsai bi-‘avnı ‘inâyeti’llâh, gânimün ve sâlimün devletlü pâdişâhı girü tahtına iletsevüz didi.” (Uygur, 2007: 460)

“Sabâh oldı cihânun yüzi güldi
İşit ol subuh kıssa nice oldı” (Uygur, 2007: 492)

“Cemâlinden cihânun yüzi güldi
Sa’âdet gülleri fi’l-hâl açıldı” (Uygur, 2007: 552)

Yüzü kalmamak: (+) O kimseden daha önce birçok ricada bulunduğu için yeni bir şey istemeye sıklıkla (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Dediler derdümüz öküş, vefâ yok
Yüzümüz kalmadı hâli diyesi” (Öztürk, 2013a: 101)

Yüzü kara: (+) Bir ayıbı, suçu veya utanılacak durumu bulunan (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Yok salâh u zühdümüz hep yüzleri karalaruz
Yükümüz ‘isyân metâ’ıdur sorarsan toptolu” (Uygur, 2007: 52)

“İlâhî gerçi ‘isyân ehliyüz biz
Yüzi kara vü tугyân ehliyüz biz” (Uygur, 2007: 52)

“İnanun bu söze vallah ki derem
Karadur yüzi kim yalan söyler” (Öztürk, 2013a: 17)

“Yüzü, gönli Karaman’un karadur
Karanulukda kaldı zâr u mecnûn” (Öztürk, 2013a: 116)

“Mu‘în oldu Karaman, kâfire gör

Yüzü kara, özünü mağbun etdi” (Öztürk, 2013a: 172)

“Allah hazretinde yüzü kara oldu.” (Öztürk, 2013a: 172)

Yüzü kızarmak: (+) Bir şeyden utanıp sıkılmak, utanmak (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Kamu na ‘mânların yüzi kızarmış

Dahu nilüferün benzi sararmış” (Uygur, 2007: 314)

“Yine nilüferün benzi sarardı

Yine na ‘manların yüzi kızardı” (Uygur, 2007: 416)

Yüzü suyu hürmetine: (+) Birini veya bir şeyin hatırına veya bir şeyin hatırına veya varlığına değer verildiği için (Çağbayır, 2017e: 6494).

“Sen Habîb ‘ün yüzi suyu hürmetine ‘afv ide

Kahr idevüz cânına tevhîd ile idüp gulü” (Uygur, 2007: 52)

“Muhammed yüzi suyu hürmetine

Bagışla çünki îmân ehliyüz biz” (Uygur, 2007: 52)

“Hak Subhânehu ve Ta ‘âlâ inşâ ‘allâh cemî ‘müze son demde îmânı ve Kur ‘an ‘ı, tevbei ve tevfiği yoldaş eyleye, günâhlarımızı Hazret-i Habîb-i Muhammed Rasûlullâh ‘un ‘aleyhi ‘s-selâtu ve ‘s-selâm yüzi suyu hürmetine ‘afv ide, hidâyet şem ‘ini cânumuz meclisinde uyara, tevhîdi nûr-la gönlümüz câyigâhın münevver eyleye, nefsumüzi şeytân şerrinden saklaya.” (Uygur, 2007: 68-70)

“Hâbîbün yüzi suyu hürmeti-çün

Dahu ‘âl-i sahâbi ‘izzeti-çün” (Uygur, 2007: 120)

“Şerî ‘at yüzi suyu hürmetine

Halel irgürme iy Hak devletine” (Uygur, 2007: 584)

Yüzü suyuna: (+) Birinin veya bir şeyin hatırına veya varlığına değer verildiği için (Çağbayır, 2017e: 6494).

*“Muhammed yüzi suyına İlâhî
Kapundur ‘âlemün püşt ü penâhî”* (Uygur, 2007: 334)

*“Muhammed hürmetinedür bu ‘izzet
Anun yüzi suyınadır bu devlet”* (Uygur, 2007: 370)

*“Eyüler yüzi suyına İlâhî
Ki sensin cümle ‘âlem pâdişâhî”* (Uygur, 2007: 406)

*“Bahâdurlar yüzi suyına yâ Rab
Keremden ‘afv eylegil bizi hep”* (Uygur, 2007: 450)

*“Günâhım ‘afv kıldum cümlesinün
Bağısladum yüzün suyına senün”* (Uygur, 2007: 474)

*“Nihâyetsüz hatâmuz ‘afv eyle
Habibün yüzi suyına bağışla”* (Uygur, 2007: 530)

*“Günâhın ehl-i dînün ‘afv eyle
Habibün yüzi suyına bağışla”* (Uygur, 2007: 564)

“Bunların yüzü suyuna bağısladı.” (Öztürk, 2014: 37)

*“Anun yüzü suyuna ve anun alnındağı nur hakkıçün İslâm dinine sen inâyet et,
ümmet-i Muhammed’e deyü bu zârlığı kıldı.”* (Öztürk, 2014: 62)

Yüzün düşmek: (-) Yüzüstü düşmek, yere kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6491).

*“Diye kim fırsatın bulam bunun ben
Ki yüzün düşüre karvaya pâyın”* (Öztürk, 2013a: 135)

Yüzün toprağa sürmek: (-) (EAT’de “Yüz toprağa urmak”) Secdeye kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6491).

“Derhâl atından inip, iki rek’at hâcet namazın kılıp, Allâhu ta’âlâya niyâz edip, yüzün toprağa sürüp eyitdi: ‘Yâ İlâhi! Bu bir bölük bî-çâre mü’minleri, benim günehim çokluğundan ötürü küffâr elinde zebun etme. Habîbin Muhammed hürmetine ümmetini sen sakla’ deyip, niyazdan fârig olıcak heman niyyet-i gazâ deyip, atına sîvâr oldu.” (Öztürk, 2013b: 276)

Yüzün yere sürmek: (-) (EAT’de “yüzün yere urmak”) yenilgiyi kabul etmek (Çağbayır, 2017e: 6493).

“Heman ol demden beri burnu uvanup yüzü yere sürüntüp ayruk davranmağa mecâli kalmadı.” (Öztürk, 2013b: 98)

Yüzüne bakmamak: (+) Önem vermemek, ilgi ve yakınlık göstermemek (Çağbayır, 2017e: 6492).

“Bayezid Han elçinin yüzüne bakmayup, iltifât etmedi.” (Öztürk, 2013b: 144)

“Bayezid Han elçinin yüzüne bakmayup, armağanlarına iltifât etmedi.” (Öztürk, 2013b: 144)

Yüzüne gülmek: (+) İçten olmayan, yapmacık bir tutum takınarak güler yüz göstermek, yalandan dost görünmek (Çağbayır, 2017e: 6490).

“Yüzine güldi niçe ehl-i bahtun
Niçe sâhiblerini tâc u tahtın” (Uygur, 2007: 252)

“Yalandur da ‘visi güler yüzüne
Şivesi pür yalan sözüne kalma” (Öztürk, 2013a: 219)

“Bildün mi cihan kimselere neyledi netdi
Güldü yüzüne bir iki gün aldadı yetdi” (Öztürk, 2013a: 219)

“[Ki] gâfil olma dehr-i bî-amandan
Yüze gülüp çıkarur tatlu candan” (Öztürk, 2001: 82 / b. 936)

“Bu şâhun altı oğlu olmuşdı
Cihan bunun yüzine gülmişidi” (Öztürk, 2001: 114 / b. 1310)

“Kimün yüzine güler çarh-ı devran
Ana ol cevrini kılur firâvan” (Öztürk, 2001: 159 / b. 1845)

“Güler yüzlerine bu devr-i eyyâm
Niceler şâdiken ider ser-encâm” (Öztürk, 2001: 185 / b. 2166)

Yüzünü görmemek: (+) Uzun süredir görmemek (Çağbayır, 2017e: 6493).

“Kimesne yüzlerini görmez-idi
Ne yirde olduklarını bilmez-idi” (Uygur, 2007: 462)

Yüzünü toprağa sürmek: (-) (EAT’de “yüzün yere sürmek”) Secde etmek (Çağbayır, 2017e: 6491).

“Yüzün toprağa sürdü. Hak ta ‘âlâya niyaz etdi.” (Öztürk, 2013a: 180)

“El götürüp Hak ta‘âlâya niyaz idüp yüzün toprağa sürdü.” (Öztürk, 2013a: 180)

“Ol başı görüp Sultan Murad Han yüz göğe dutup Hak ta‘âlâya çok çok şükürler edüp, atdan inüp yüzünü toprağa sürüp secdeye durup iki rek‘at namaz kılup, Hakk’a çok tazarru‘lar edüp başını secdeden kaldırup, girü atına binüp kiralın başını bir cidaya sançup kaldurup münâdiler münâdî kıldılar çağırdılar kiral başıdur deyü, leşkerün içine girdiler gezdüirdiler.” (Öztürk, 2014: 62-63)

Yüzünü yere koymak: (-) Secdeye kapanmak (Çağbayır, 2017e: 6494).

“Hemandem yüzünü yere kodu.” (Öztürk, 2013a: 248)

Zafer bulmak: (-) Zafer kazanmak, galip olmak (Çağbayır, 2017e: 6501).

“Nereye yüz dutdısa buldı zafer
Kılıcı sindâna oldı kârger” (Atsız, 2013: 149 / b. 174)

“Lâ-cerem kim kâfire buldı zafer
Kıldı dar ül-küfri ol zîrüzeber” (Atsız, 2013: 149 / b. 178)

“Düşmen evvel anda gelmişidi meğer
Cenk eder a‘dâ ana bulmaz zafer” (Öztürk, 2012: 50 / b. 644)

“Fethine bulma[z] idi anun zafer
Feth eder Mahmud Paşa sâhib-hüner” (Öztürk, 2012: 56 / b. 728)

“Ol benî Asfer olur ise eger
İ‘tikâdum bu bulasın sen zafer” (Öztürk, 2012: 56 / b. 720)

“Âdem oğlanlarınun kankı fi‘linden safâ sürersin, ve kankı hâlde ana zafer bulursın?” (Tulum, 1977: 21)

“*Ve ol hâlde bulduğum zaferi gayrı hinde bulmazın.*” (Tulum, 1977: 21)

“*Bu cümle hâli ile, südde-i gerdûn-uddeden istizhâr itmek ile, Üngürûs’a -ki tâyife-i benî-asferdür- zafer bulup çok kırmış idi, ve sâyir akrân u emsâline fâyiz olmuş idi.*” (Tulum, 1977: 111)

“*Çün anda dahı zafer bulmayup ekser mecrûh ü şikeste düştiler, kaçmağa yüz tuttular.*” (Tulum, 1977: 116)

“*Nehb ü yağmâya zafer bulunduktan sonra hod çok kâfir ü kâfire ve gilmân ü cevârî ü etfâl, Türk almasundiyü terk-i can idüp, kendüyi ihtiyârı ile perrân ider idi.*” (Tulum, 1977: 125)

“*Bu tedârükde iken, fireng-i la‘în -ki Mora’ya zafer bulmayup, me‘yûs ve alem ü tâli‘i menkûs ve murâdı ma‘kûs düşti- cezîre-i Midillü’ye kasd idüp, kal‘a-i Midillü üzerine mübâlağa gemiler gönderüp muhâsara ittiler.*” (Tulum, 1977: 133)

“*Ammâ buna ne kadar ki cidd ü cehd itmişler, hiç râh-ı fethine zafer bulmamışlar.*” (Uygur, 2007: 138)

“*Hîç râh-ı fethine zafer bulunmamışdı.*” (Uygur, 2007: 170)

“*Cehd itdiler, İslâm ‘askeri hiç râh-ı fethine zafer bulmadılar, zebûn oldılar.*” (Uygur, 2007: 208)

“*Ne kadar ki cehd ve cidd itdiler, hiç râh-ı fethine zafer bulmadılar; Hak, yol virmedi.*” (Uygur, 2007: 362)

“*Hîç vech-ile râh-ı fethine zafer bulmamışlardı.*” (Uygur, 2007: 478)

“*Ne kadar ki cidd ü cehd itdiler, hiç râh-ı fethine zafer bulmadılar.*” (Uygur, 2007: 490)

“*Râh-ı fethine ne kadar ki cân u gönülden cidd ü cehd itdiler, hiç zafer bulmadılar.*” (Uygur, 2007: 498)

“*Gazâvetde bil ol sâhib-kırandur*

Zafer bulmaz amun kadrine gaddâr” (Öztürk, 2013a: 183)

“Bî-nihâyet leşkerler cem‘ olup Kostantin’ün üzerine düşüp, girü Edrene’de ejderha-peyker bigi toplar dökdürüp tüfenkler, zenberekler, darbuzenler hazır edüp topları Edrene’den çekdürüp, Sultan Mehmed Han dahi Edrene’den çıkup varup şehri Kostantin üzerine düşüp, iki taraftan topları, kurdurup iki taraftan atılıp, kal’anun burclarını bedeblerini yıkup, kâfirler içerüden cenkle zafer bulmayup, Kostantin tekürü dahi gayret edüp aman dilemeyüp, ol gayretle cenk edüp İncil’de keşişler alınmaz deyüp, tekür dahi keşişler sözüne inanup, tekür dahi kendüye mağrur olup, her taraftan ol dahi hisarun bedenlerine dâyiresine topların, tüfenklerin, zenbereklerin ve adamların burclar üzerine cenk etmeğe koyup, hisardan toplar ile ve tüfenkler ile ve zenberekler ile bunca adam helâk edüp, içinde olan ahriyânlar burclar üzerine çıkup, dürlü dürlü cevablar ve herze ve mühmelâtlar söyleyüp, Sultan Mehmed’e hâşâ ve Hazret-i Muhammed-i Mustafa’ya salla’llâhu aleyhi vesellem dil uzadup, mühmel sözler deyüp Hazret-i Risâlet’e aleyhi’s-selâm uzadukları için, Hak tebâreke ve ta’âlâ dahi anlara bu belâyı verüp, bunları kahr edüp, âkıbet Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han gayrete düşüp Hak yoluna fi-sebîli’llâh deyüp, yağma verüp cebren ve kahren her taraftan leşkerler, yeniçeri ve azeb, gâziler bir yerden yürüyüp hisarun üzerine çekirge-misâl üşüp, top yıkduğı yerden yol olunup, nerdübanlar kurulup, kemendler atılıp bedenlere çıkup, bedenler üzerinde olan kâfirleri kılıçdan geçürüp, leşkere dahi yol açılıp hisarun içine girüp yağma ve talan kıldılar.” (Öztürk, 2014: 72-73)

“İnsanun dilinde Hak ta’âlânun adı olmagıla cinnîlere zafer bulmuşlardur.” (Öztürk, 2014: 85)

“Âkıbet halîfe ve Müslim düşmene zafer bulmayup kuruya döküldüler.” (Öztürk, 2014: 97)

“Pes Sultan Mehmed Han bunun bu işlerine gâyet ile elem çeküp tedârikin görüp, bir azamet-i leşerile üzerine varup mel’un karşı gelmeyüp, sonra bir gecele gelüp dün basgunun edüp, ya’ni çeri birbirine urup ürküdem deyüp ol işi rast gelmeyüp, Ramazan gecesi idi, zafer bulmayup ol aradan kaçup Ungurus vilâyetine varup kırılı dutup haps etdi.” (Öztürk, 2014: 104)

“Sultan Mehmed Han Fireng gemilerini karşulayup, iki taraşdan denizün üzerinden toplar kurdurup, Fireng gemilerini getürtmeyüp gelen zafer bulmayup girü dönüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 107)

“Bu bozgunlugile Kara Boğdan’a varup Kara Boğdan çerisi dinç leşker, Ramazan-ı şerif ayının dördüncü gün Çehârşenbe gün buluşup, ol Kara Boğdan-ı mel’un tokad içinden toplar kurdurup atilup iki taraşdan azim cenk olup, âhir zafer bulmayup kış zahmetinden leşkerimiz mukâvemet edemeyüp gelüp gitdiler.” (Öztürk, 2014: 111)

“Leşkerini cem’ edüp yeniçeri ve azeb ve Rum-ili leşkeri ve yirmi bin akıncıyla Kara Boğdan vilâyetine hücum edüp Tuna suyunu geçüp, Kara Boğdan vilâyetini yıkup yakup harâb edüp, Kara Boğdan beği mel’un İstefean dahi kaçup bir sarplık derbende tokat bağlayup/çatup, tokadun dâyiresini berkidüp toplar, darbuzenlü tüfekler kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup, Sultan Mehmed üzerine varup cenk edüp, arada bunca Müslimanlar helâk olup, zafer bulmayup âhirü'l-em’, Sultan Mehmed Han kendü topları getürdüp kurdurdu.” (Öztürk, 2014: 113)

“Çün ol zinâ edeni katl etdiler, andan sonra düşmene zafer buldular.” (Öztürk, 2014: 161)

“Osman ol gece tekfura zafer bulup, varca halkıyile kırıp gelip onların vaz’ında kal’aya girip bu vechile kal’ayı feth etdi.” (Öztürk, 2013b: 42)

“Zîrâ kâfir ictimâ’ile çoknaşıp durıcak demirden bir hisar olur, ana zafer bulmak âsan olmaz.” (Öztürk, 2013b: 115)

“İki taraşdan alt[ı] yedi gün ceng etdiler, birbirine zafer bulamadılar.” (Öztürk, 2013b: 200)

“Varıp halkı Kozludere ayağına döküp dönicek, Düzme Mustafa üzerlerine gelip ceng edip, Hûdâ inayetiyle zafer bulamadı.” (Öztürk, 2013b: 239)

“Aşağadan kendiye tîr ü tüfengile zafer bulam deyü sa’y edeni kendiden ön ol şikâr edip kazâ-yı mübrem gibi arzusuna irürmezidi.” (Öztürk, 2013b: 285-286)

“Varıp üzerine düşüp, çok ceng edip, zafer bulmadılaridi.” (Öztürk, 2013b: 333)

Zahm urmak: (-) Yaralamak (Çağbayır, 2017e: 6505).

“Mâr-ı zenb urduğı zahma kıl meded rûz-ı cezâ
Hokkasından şefkatün tiryâk iy Fahr-ı cihân” (Uygur, 2007: 48)

“Nice zahm urdular uruldular hem
Niceler der ki kanı kardaşlar” (Öztürk, 2013a: 52)

Zahm yemek: (-) Yaralanmak (Çağbayır, 2017e: 6505).

“Gonca hûn-âlûde peykân gösterür bülbüllere
Ya’nî cân zahmın yeyüp feryâd iderler dâyimâ” (Uygur, 2007: 56)

Zahme urmak: (-) Yaralamak (Çağbayır, 2017e: 6505).

“Buyırdı, ‘izzet livâsın kaldurdılar, harb-i sa’âdet kûslarına nusret zahmelerin urdular.” (Uygur, 2007: 88)

Zahmet çekmek: (+) Güçlülkle karşılaşmak (Çağbayır, 2017e: 6505).

“Var ümîdüm kıla himmet ol hidîv
Bile çekdüm bunda zahmet ol hidîv” (Öztürk, 2012: 63 / b. 830)

“Üç güne değın ne zahmet çekersenüz çekün, muhkem tutun.” (Tulum, 1977: 137)

“*Ammâ bir mertebede kahtlık oldu ki etmegün ve arpanun mevcûdi bulunmaz oldu, ‘asker gâyet zahmet çekdi, zebûn oldu.’*” (Uygur, 2007: 446)

“*‘Aceb hâle giriftâr-ıdı ‘asker Çekerdi katı zahmet at-ıla er’*” (Uygur, 2007: 462)

“*‘Çekerdi at u er gâyetde zahmet Kimesne görmez-ıdı rûy-ı rahat’*” (Uygur, 2007: 592)

“*‘Dâyimâ zahmetümüz çekegelmişlerdür.’*” (Öztürk, 2013a: 25)

“*‘Keşişler hod nice yıllar zahmet çekmişlerdür ve okumuşlardur.’*” (Öztürk, 2013a: 96)

“*‘Ne hâcet kim leşkerümüze zahmet çekdürevüz.’*” (Öztürk, 2013a: 103)

“*‘Bu vilâyet ne hâldedür ve ne zahmet çekerler? diye bir gün kim destur oldu.’*” (Öztürk, 2013a: 195)

“*‘Ol bürke harab olduğu sebebden hacılar ziyâde zahmet çekdiler.’*” (Öztürk, 2013a: 208)

“*‘Sara Hatun eydür: ‘Hay oğlu! Bir Tarabuzon için bunca zahmetler çekmek nedür?’ dedi.’*” (Öztürk, 2013a: 224)

“*‘Sara Hatun eydür: ‘Hey oğlu! Bir Tarabuzon için bunca zahmetler niçün çekersün?’ dedi.’*” (Öztürk, 2013a: 224)

“*‘Alınmasında gâyet zahmet çekdiler.’*” (Öztürk, 2013a: 271)

“*‘Bunca zahmet çeküp Erdebil’e varacağına Mekketullah’a varsanuz, Hazret-i Resûl sallallâhu aleyhi ve sellemi ziyâret etsenüz yeğrekdür’ derleridi.’*” (Öztürk, 2013a: 332)

“*‘Bunca yıllar zahmet çekmişlerdür’ dedi.’*” (Öztürk, 2014: 34)

“*Anda gâyet ile sovak oldu, muhkem kış oldu, hayli zahmet çekdiler.*” (Öztürk, 2014: 178)

“*Andan Osman Gâzi, Mihal’e okuyuculuk çok nesne verip eyitdi: ‘Mihal Beğ! Kardaşım tekvura benden selâm edip eyit: ‘Her yıl zahmetimiz çeke gelmişlerdir.’*” (Öztürk, 2013b: 44)

“*Ve dahi ol yılda Sultan Mehmed atdan düşüp hayli zahmet çekdi.*” (Öztürk, 2013b: 228)

“*Bir gün Fire’nin kadısı hünkâra geldi ki, vilâyetinin, İnez kâfirleri elinden hâli nedir ve ne zahmet çeker, bildire.*” (Öztürk, 2013b: 290)

“*Sara Hatun eyitdi: ‘Hay oğul! Bu Tarabuzan çün bunca zahmetler çekmek neden?’*” (Öztürk, 2013b: 305)

“*Ve dahi Sultan Mehmed İstanbul’da otururiken kulu Mesih Paşa’yı Rodos’a gönderip varıp zahmet çekip nice ceng olup feth edemeyip, anda dahi nice Müslümanlar hasâret oldu.*” (Öztürk, 2013b: 335)

“*Ve dahi Sultan Mehmed İstanbul’da otururiken kulu Mesih Paşa’yı Rodos’a gönderip varıp zahmet çekip nice ceng olup iş kolayını bilmediği sebebden feth edemeyip, anda dahi nice Müslümanlar hasâret oldu.*” (Öztürk, 2013b: 335)

“*İgen çekdürme cânâ zahmetüni
Ayırma cân u dilden rahmetüni*” (Öztürk, 2001: 9 / b. 108)

“*Anunçün çekmişemdür dürlü zahmet
Kemal’ün didiler cânına rahmet*” (Öztürk, 2001: 219 / b. 2580)

Zahmet görmek: (-) Sıkıntı çekmek (Çağbayır, 2017e: 6505).

“*Garib eytâm anun ‘ahdinde râhat
Kimesne görmez asla cevri ü zahmet*” (Uygur, 2007: 590)

“Susuzlıktan niçeler gördi zahmet
Velî oldı kamusı sonra râhat” (Uygur, 2007: 592)

“Kamu ‘âlem anun ‘ahdinde râhat
Kimesne görmez aslâ cevr ü zahmet” (Uygur, 2007: 608)

Zahmet vermek: (+) Bir kimseye sıkıntı vermek, onun güç durumunda kalmasına neden olmak (Çağbayır, 2017e: 6506).

“*Ve Hac seferin iden hâcılarla zahmet virüp dürlü dürlü bedîh-âne fi’iller-ile işi ve gücü, her ta’ife-i mağlûblara galebe-y-ile îzâ’en fesâdlar idi.*” (Uygur, 2007: 78)

“*Sultan dahi bunlara gereği gibi istimâlet edip eyitdi: ‘Merdâne olun. Kara Devlet Şah ne seg-i bî-hayâdır ki, benim memleketime girip re’âyâya zahmet vere.’*” (Öztürk, 2013b: 158)

Zaman geçirmek: (Vakit geçirmek) Oyalanmak, uğraşmak (Çağbayır, 2017e: 6120).

“İdindi kadı-‘asker sonra anı
Anunla bile geçürür zamânı” (Öztürk, 2001: 68 / b. 783)

Zamandan gitmek: (-) Ölmek.

“Gelüben gitdi anlar bu zamandan
Kılalum bir du‘â anlara candan” (Öztürk, 2001: 8 / b. 93)

“Kimesne lezzet almadı cihandan
Giden aglayu gitdi bu zamandan” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1857)

Zamanı tutmak: (-) Yaşadığı devirde söz ve yetki sahibi olmak.

“Tutun Mûsâ dahi tutdı zamânı

Muhammed tutdı âhir bu cihânı” (Gültaş, 1996: 266 / b. 1829)

Zarar görmek: (+) Kötü bir sonuca uğramak, kötülüğe uğramak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Sahrâ-yı saltanatda yürür, görmeyüp zarar

Gürgi, ganemle cem’a kıluban şubân-ı ‘adl” (Uygur, 2007: 546)

Zararı dokunmak: (+) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Vilkoğlu Unguruz’u dahi boynuna aldı kim bu Müsülmanlığa zararı dokunmaya.” (Öztürk, 2013a: 154)

“ ‘Ve hem bizden kimseye zararunuz dokunmasun’ dediler.” (Öztürk, 2013a: 272)

“Ammâ şol şartile kim bize zararunuz tokınmaya didiler.” (Öztürk, 2013a: 272)

“Ve dahi Ungurus’u boynuna aldı ki hergiz bunlardan zarar dokunmaya.” (Öztürk, 2013b: 255)

Zararı erişmek: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Ve kimsenin bize zararı erişmeye.” (Öztürk, 2013b: 57)

Zararı ermek: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“İmdi ahd edelüm kimsenün bize zararı erişmeye’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 42)

“El-hâsıl, Ahmed Paşa bunları teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülere nef’i ere zararı ermeye.” (Öztürk, 2013a: 248)

“El-hâsıl-ı kelâm, Ahmed Paşa bunları gereği gibi hâtırların teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülerine zararı irmeye belki ziyâdesiyle nef’i ire.” (Öztürk, 2013a: 248)

Zararı olmamak: (+) Kötü sonuç vermemek, kötülüğe yol açmamak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“El-hâsıl-ı kelâm, Ahmed Paşa teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülere zararı olmaya.” (Öztürk, 2013a: 248)

Zararı yetişmek: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Andan Temür gilâz ü şidâdile yemin edip Yıldırım Han’ı inandırdı ki, eğer Sultan gelicek olursa Temür’ün ana hiçbir vechile zararı ziyânı yetişmeyip, anı bağına basıp kendi kızın verip güyeği edine.” (Öztürk, 2013b: 175)

“Âhir ol havâle hisarı bunaldıp zebun edip, İskenderiyye kâfirleri ol havâle olan gâzilere haber gönderip eyitdiler: ‘Eğer ahd ederseniz ki, malımıza ve kendimize zararınız yetişmeye, heman kal’ayı boşaldıp kendimiz esbâbımızile gönlümüz dilediği yere gidevüz, kal’ayı verelim.’” (Öztürk, 2013b: 334)

Zebun düşmek: (Güçsüz düşmek) Gücü yetmemek, âciz olmak (*Türkçe Sözlük*, 2011: 995).

“*Ve kıssa böyledür ki, Lâz-ili kâfirlerinin istizhârı çün Üngürüs kıralı Yanko mel’ün idi ve zikr olunduğı gibi pâdişâhun hışmı helâk idüp anı aradan götürdi,*

Mısrâ’

Dâyimâ olsun rakîbün mahbesi zîr-i türâb

kâfir çeşm pür-âb olup zebûn düştü.” (Tulum, 1977: 91)

Zehresi çâk olmak: (Ödü patlamak) Çok korkmak (Çağbayır, 2017d: 4500).

“*Olurdu korkulardan zehresi çâk*

Bu resme ol yire varsaydı Dahhâk” (Gültaş, 1996: 262 / b. 1794)

“*Tarafeynden, kûs-i harbî, sûrnâ vü nakâre âvâzından ve at kişnemesinden ve adam güürldüsünden zehreler çâk olup niceler can verdi.*” (Öztürk, 2013b: 125)

“*Küvden, yankıdan, atlar kişnemesinden, erenler na’rasından, hây u hüy nefirinden zehreler çâk oldu.*” (Öztürk, 2013b: 276)

“*Bu şehmnâk na’raların heybeti ile hisarın zehresi çâk olup dıvarları yüzün düşen, hâk oluridi.*” (Öztürk, 2013b: 285)

“*Ol heybetile keferenin zehresi çâk ve çehresi hâk oldu.*” (Öztürk, 2013b: 287)

Zelzele düşmek: (-) Sarsıntı meydana gelmek.

“*Laza düşmüş idi andan velvele*

Üngürüs ’ün Ellerine zelzele” (Atsız, 2013: 143 / b. 93)

Zelzeleye gelmek: (-) Sarsılmak.

“*Ve ra'd-vâr toplar ve darbuzanlar âvâzından âlem zelzeleye gelip kûh-i Kâf yerinden oynayıp, gökler yer üstüne yığıldı sandılar.*” (Öztürk, 2013b: 277)

Zenciri kırmak: (Zincirlerini kırmak) Özgürlüğüne kavuşmak, esaretten kurtulmak (Çağbayır, 2017e: 6575).

“*Kırup zencîri dîvâne bigi su
Revân olup çağırur dirdi yâ hû*” (Uygur 2007: 98)

Zeval görmek: (-) Yok olmak.

“*Cihan içinde görmesün zevâli
Özinden olmasun devlet de hâl*” (Öztürk, 2001: 255 / b. 3020)

Zevale ermek: (+) Bozulup yok olmak (Çağbayır, 2017e: 6546).

“*Henüz dahi gün zevâle ermemişdi ki, kâfir leşkeri, zevâle erdi.*” (Öztürk, 2013b: 126)

Zevk almak: (+) Hoşlanmak, tat almak, beğenmek (Çağbayır, 2017e: 6547).

“*Sözinden bal alur kand ü nebâti
Lebinden zevk alur 'asrun hayâti*” (Öztürk, 2001: 251 / b. 2968)

Zevk u safâ sürmek: (-) Eğlenmek.

“*Sürüp zevk u safâsını cihânun
Müdâmî pâdişâhı olsun zamânun*” (Uygur, 2007: 338)

Zikre getirmek: (-) Sözüünü etmek, anmak.

“Çün anıldı ol kamu ehl-i sitem

Zikre getürelüm ehl-i ‘adli hem” (Atsız, 2013: 137 / b. 10)

Zîn urmak: (Eyer vurmak) Atın sırtına eyer koyup bağlamak (Çağbayır, 2017b: 1913).

“Buyurdi kim sa’âdet atına zîn

Uruban göstereler dürlü âyîn” (Uygur, 2007: 140)

“Sabâya zîn urup olmuş süvâre

Uçar kuş bigi varur her diyâra” (Uygur, 2007: 262)

Zincire çekmek: (Zincire vurmak) Prangaya vurmak, esir etmek (Çağbayır, 2017e: 6574).

“Bin niçe yüz diri kâfir zencîrlere çekilüp, dergâh-ı zafer-penâha getürdiler.”

(Tulum, 1977: 115)

Zincire dizmek: (Zincire vurmak) Prangaya vurmak, esir etmek (Çağbayır, 2017e: 6574).

“Kimi eydür: ‘Benim zencirim var; Türk’ü zencire dizerem’ deyip serhoşla ne herze söylediğin bilmezidi.” (Öztürk, 2013b: 123)

“Ol kurcak eyitdi: ‘Hiç ömren Türk’ü kâfir zencire ve ipe dizdiği yokdur.’ ” (Öztürk, 2013b: 123)

“Hemişe Türk gelip kâfiri ipe ve zencire dizip alır gider.” (Öztürk, 2013b: 123)

“Korkarım ki, yine sizi Türk kendi zencirlerinize ve iplerinize dizip alıp gideler.” (Öztürk, 2013b: 123)

Zindan çekmek: (-) Hapiste kalmak, hapis hayatı yaşamak.

“Çekerler nice yıllar bend ü zindan
Hiç olmaz kimseden bunlara derman” (Öztürk, 2001: 74 / b. 835)

Zînet bulmak: (-) Süslenmek.

“Gel iy bülbül ki gülşen buldı zînet
Demi nakdini ‘ömrün bilgil ganîmet’ (Uygur, 2007: 162)

“Sa’âdet tâcın urundi çün ol şâh
Be-gâyet buldı zînet taht u dergâh” (Uygur, 2007: 550)

Zînet vermek: (-) Süslemek, bezemek (Çağbayır, 2017e: 6576).

“Ki virmişlerdi taht u tâca zînet
Getürmişlerdi ile çok mâl u ni’met” (Uygur, 2007: 220)

“Firengistân’ı kesmişdi harâca
Özi virmişdi zînet taht u tâca” (Uygur, 2007: 222)

“Şakâyık ve nu’mân al câmeler geyüp kühüller ve kaşlarına râsıhlar urunup
gendülere zînet virmişler idi.” (Uygur, 2007: 258)

“Meger bir yıl bahâr eyyâmı cihân bâğına zînet virmiş-idi.” (Uygur, 2007: 382)

“Kesenler yidi iklimi harâca
Virenler dürlü zînet taht u tâca” (Uygur, 2007: 510)

“ *Atâlar itdügün halk-ı cihâna
Ne resme virdüğün zînet, zamâna*” (Uygur, 2007: 540)

“*Hâliyâ çüñkim Sultân Muhammed Gâzî -enâra'llâhu burhânehu- dünyâdan
âhirete intikâl itdi; sene sitte ve semânine ve semâne mi'etin yılının mübârek
Rebi'ü'l-evvelinün yigirminci güninde şenbeh gün, devlet ve sa'âdet-ile Sultân
Bâyezîd Han gelüp Kostantiniyye şehrinde saltanat tahtına kadem basdı, sa'âdet
tâcın başına urundı, devlet sadrına çıkdı, cihâna zînet virdi.*” (Uygur, 2007: 542)

Zîver vermek: (-) Süslemek.

“*Kılup İslâm nûrı-la münevver
Ki bir şehir kıla, vire zîver*” (Uygur, 2007: 72)

“*Müretteb dürlü âyîn-ile 'asker
Yanınca bindi şâhun virdi zîver*” (Uygur, 2007: 176)

“*Müzeyyen dürlü âyîn-ile 'asker
Yanınca bindi şâhun, virdi zîver*” (Uygur, 2007: 198)

Ziya vermek: (-) Işık vermek, aydınlatmak.

“*Nûr alur nerges gözinden 'âriyet pervîn-i çerh
Şem'i cem' olup vire tâ meclis-i mehde ziyâ*” (Uygur, 2007: 56)

Ziyan gelmek: (-) Kötülük gelmek (Çağbayır, 2017e: 6581).

“*Hiç arada yohsula ziyan gelmesin.*” (Öztürk, 2013b: 95)

Ziyan irtürmek: (-) (EAT’de “ziyân getürmek”) Zarar vermek (Çağbayır, 2017e: 6581).

“Bu cümle ile hazret-i pâdişâh-ı gerdûn-bârgâhın adl ü siyâseti bir mesâbede idi ki, rehğüzâr-ı askerinde ashâb-ı zirâ’atden bir ferde darı denli ziyan olmayıp, bir çöpe ziyan irtüren bin çûb-ı girân yerdı.” (Öztürk, 2013b: 275)

Ziyana ermek: (-) Zarar görmek.

“Yine cân sâzına ur tâziyâne
Bu yolda irtmeyesin tâ ziyâne” (Uygur, 2007: 154)

“Temerrüd ehli cümle bâtil oldu
Kâfirler kamu erdi ziyâna” (Öztürk, 2013a: 231)

“Dolandı can güneşi çün cihandan
Ziyâlar şu ‘lesi erdi ziyâna” (Öztürk, 2013a: 274)

Ziyana vermek: (-) (EAT’de “ziyan virmek”) Zarara uğratmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Tabibler teşhis etmedi marazın
Tımarları kamu verdi ziyana” (Öztürk, 2013a: 311)

“Ne lu ‘b ider kişiyeye bu zamâne
Nice sūd ehlini virür ziyâna” (Öztürk, 2001: 45 / b. 514)

Ziyanı değmek: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Bu sözü bana söyleme kim sana ziyanum değer’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 30)

“Bizimile ahd etsin, tâ ki ziyanınız değmiye.” (Öztürk, 2013b: 66)

“Bizimile ahd edin ki, bize ziyanın değmiye.” (Öztürk, 2013b: 66)

“Kime kim oldıysa mihr-bânu

Sonucu ana digdi çok ziyânu” (Öztürk, 2001: 160 / b. 1853)

Ziyanı dokunmak: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“Cemî’i fesâdât anun ‘ahdinde nâ-bedîd ola, kurt koyunla yürüye, hiç bir birine ziyânu dokunmaya, yir yüzünde be-nâm pâdişâh ola, didiler.” (Uygur, 2007: 78) (Eseri hazırlayan Uygur tarafından Latin harflerine yapılan aktarmada “ziyânu” kelimesi yer almamakta ancak Türkiye Türkçesine yapılan çeviride yer almaktadır. Bu durum, eserin Arap harfli orjinalini hazırlayan Babinger’in metninden kontrol edilmiş ve “ziyânu” kelimesinin var olduğu tespit edilmiştir (Babinger, 1955: 24)

“ ‘Ahd edelüm bize ziyânunuz dokunmaya hisarı size verelüm’ dedi.” (Öztürk, 2013a: 54)

“Korkma kim sana ziyanum dokunmaz.” (Öztürk, 2013a: 249)

“Osman Gâzi gazaba gelip eyitdi: ‘Yürü, ayruk bu arada durma, ki sana ziyanım dokunur.’ ” (Öztürk, 2013b: 49)

“Bizimile ahd edin ki bize ziyanın dokunmaya.” (Öztürk, 2013b: 66)

“El-hâsıl, Ahmed Paşa bunları bir vechile tesellî etdi ki, eğer kal’ayı lutfile verirlerse beğlerine ve kendilere nef’i dokuna, ziyanı herkiz dokunmaya.” (Öztürk, 2013b: 317)

“Pâdişâh eyitdi: ‘Hay korkma! Sana ziyanım dokunmaz.’ ” (Öztürk, 2013b: 317)

Zıyanı ermek: (Zararı dokunmak) Kötülüğe uğratmak, kötü bir etkisi olmak (Çağbayır, 2017e: 6517).

“El-hâsılı, Ahmed Paşa bunları teselli etdi kim ne Beğlerine ve ne kendülere nef‘i ere zıyanı ermeye.” (Öztürk, 2013a: 248)

Zuhur bulmak: (-) Ortaya çıkmak, meydana gelmek.

“Bu mehâbet-i haberden, ‘ve kazefe fî kulûbihimü’r-ru‘b’ fehvâsı zuhûr bulup sngun düştiler.” (Tulum, 1977: 137)

“Ve bu pâdişâhlardan her ne kim olsa bu vezirlerde zuhur bulur.” (Öztürk, 2013a: 300)

Zuhura gelmek: (-) Meydana çıkmak, türemek (Çağbayır, 2017e: 6591).

“Ve eğerçi bu fakîr mesâlik-i inşâya sülûk idenlerden ve bu mertebe me‘âricinün pâye-i ednâsına kadem uranlardan değül; ammâ, ‘küllü inâ‘in yetereşşahu bi-mâ fih’ hükmince, ‘mâ fi‘t-tab’ zuhûra gelmesi tabi‘atün muktezâsı imiş; ve ni‘mete mukâbil şükr hod şer‘ün vâcbâtındandır.” (Tulum, 1977: 8)

“Mısrâ‘

Bir memleketde fitne olur iki pâdişâh

diye, dahı tazarrur u ızrâr âsârı zuhûra gele, tarafeyne nisbet vahâmet-i âkıbet ola diyü, gıce gündüz saltanat yine Sultân Murâd’a avdet itmesinün tedbîrinde idi.” (Tulum, 1977: 34-35)

“Yine bag-ı devletde agsân-ı nusret, ganîmet meyvelerin zuhûra getürdi.” (Uygur, 2007: 170)

“Yine nihâl-i devlet, sa’âdet bâğında ferah mîvelerin zuhûra getürdi.” (Uygur, 2007: 192)

“El-hâsıl-ı kelâm, şöyle vâsf olundu kim İslâm leşkeri zuhûra geleden berü gâziler gazâ ederler, bunun gibi dahi gazâ vâkı‘ olmadı derler.” (Öztürk, 2013a: 165)

“Anı beyan eder kim Sultan Murad Han oğlunu tahta geçürüp kendü Ma’nisa’ya varup oturduğundan sonra neler zuhûra geldi, anı bildürür.” (Öztürk, 2013a: 175)

“Ol varup nesne zuhûra getürmemişidi.” (Öztürk, 2013a: 247)

“Bu söz kim Bekdaşilerden dedükleri bu ak börk hod Orhan Gâzi zamanında Bilecik’de zuhûra geldi.” (Öztürk, 2013a: 308)

“Hamd-i bî-nihâye ve şükr-i bî-gâye, ol Hâlık-ı kirdgâre ve sâni’-i perverdigâre ki, emr-i kün birle âlem-i ervâhı ve eşbâhı zuhûra getirip, tubâk-ı eflâki pîrâste ve bisât-ı hâki efrâşte kılıp, nebât ü hayvânatile zemîni zeyn eyleyip, insanı zîver-i akla ve zînet-i nutka muhtass edip, ve le-kad kerremnâ beni Âdeme deyü hitâb kıldı.” (Öztürk, 2013b: 3)

“Emir Süleyman bunu işidip Sifrihisar üzerine varıp, ol haberin neticesin taleb edicek gördü ki, ol tevekkü’ olunan zuhûra gelmeyip, birkaç gün muhâsara etdi.” (Öztürk, 2013b: 201)

“El-hâsıl, şöyle vâsf olundu ki İslâm bünyâdı zuhûra geleden beri gâziler böyle doyum olduğu yokdu.” (Öztürk, 2013b: 263)

“Bundan evvel Rum Mehmed Paşa’yı Alâiyye’ye gönderip nesne zuhura getirmemişdi.” (Öztürk, 2013b: 317)

“Ki şa’bân ayı olmuşdı zâhir

Tamâm geldi zuhûra oldı zâhir” (Öztürk, 2001: 218 / b. 2569)

Zulüm görmek: (+) Kendisine işkence veya kötülük edilmek, haksızlığa uğramak (Çağbayır, 2017e: 6593).

“Çok zulm görmişem yine devr-i zamânda

Dâd eyle, anı, ‘âleme oldun çü Han-ı ‘adl’ (Uygur, 2007: 548)

“Temür’ün zulmü çokdur âlem içre

Ne ola görmedi zulmünü kişi’ (Öztürk, 2013a: 108)

“Bu zulmü gördi halkun hâs u ‘âmı

Gelür bir araya bunlar tamâmi’ (Öztürk, 2001: 76 / b. 872)

Zulümât basmak: (Karanlık basmak) Hava kararmak, akşam olmak (Çağbayır, 2017c: 3025).

“Leşkeri zulümât basıp gâyet karanuluk olup ifrâtile duman oldu.” (Öztürk, 2013b: 120)

DİZİN

- Abaka Han, 1276
Abbasiler, 37, 59
Abdal Ata, 421, 448, 449, 1181
Abdu'r-Rab, 183
Abdullah, 258, 259, 260, 1190
Abdullah ibn-i Abbas, 280, 281
Abdullah ibn-i Zübeyr, 280, 281
Abdüllatif Makdisî, 54
Abdülvâsi, 23
Abdülvâsi Çelebi, 23, 25, 123, 397, 398,
732, 733, 734, 828, 829, 833, 834, 836,
837, 838, 839
Abdurrahman, 1457
Abdurrahman Gazi, 302, 303
Abdurrahman Gâzi, 303, 304, 1242, 1277,
1726
Abilistan, 212, 213, 214
Âbilistan, 214, 527, 1454
Acem, 225, 226, 228, 263
Acem diyarı, 216
Acem kallâşları, 541
Acem vilayeti, 273
Âd kavmi, 165, 220, 263
Âd kavmi hükümdarı Şeddâd ibn-i Âd,
257, 262
Âd oğlu Şeddâd, 265
Ada, 201, 202, 310, 311
Ada köprüsü, 311
Ada Köprüsü, 201, 202, 310
Adana, 519, 541, 1152, 1200, 1229, 1266,
1318, 1319, 1385, 1654, 1685
Adana hisarı, 1654
Adana suyu, 1654
Âdem, 32, 537, 725
Âdem Nebi, 1083, 1143, 1620, 1648
Âdil, 58
Adl, 51
Adnî, 161
Adranos, 1679
Adranos tekürü, 1650
Adranos tekvuru, 1268, 1714
Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk
Kütüphanesi, 26
Afyon Nüshası, 26
Ağaçdenizi, 1479
Ağaç-eri, 113, 119
Ağaçhisar, 1418, 1447, 1677
Ağrıboz, 1270, 1322, 1658
Ağustos Böceği ile Karınca, 370
Ahi Mustafa, 1368
Âhir Turhan Beğ, 1076, 1361
Ahmed, 50, 1160, 1685
Ahmed Beğ, 869, 942, 1007, 1058
Ahmed Çelebi, 29
Ahmed Ebu'l-Fazl bin Veliyyüddin, 27
Ahmed Han, 114
Ahmed Han bin Hızır Han, 121
Ahmed Han Ebû Nasr bin Ali, 120
Ahmed Mirza, 1456
Ahmed Paşa, 27, 519, 918, 919, 920,
1157, 1218, 1416, 1497, 1628, 1705,
1757, 1777, 1784, 1785
Ahmedî, 9, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 25, 26, 31, 33, 36, 43, 56, 85,
123, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392,
394, 395, 575, 726, 727, 728, 729, 730,
731, 828, 829, 833, 834, 836, 837, 838,
839, 1114
Âhmedî, 1730
Ahmed-i Dâ'î Divanı, 384, 426, 428, 458,
479, 539, 566, 579, 597, 612
Ahmed-i Muhtâr, 1438
Ahmet Refik, 54
Aisopos, 370, 371
Ak Bıyık, 54
Ak Sunkur Ağa, 1014, 1216, 1486
Akca Koca, 1116, 1118
Akça Koca, 195, 196, 197, 302, 303, 304,
871, 887, 985, 1013
Akça Limon, 1508
Akçahisar, 1295, 1318, 1547
Akçakoyunlu, 1135, 1598
Akçay, 936, 1614
Akdeniz, 222, 223, 228, 229, 968, 1311
Ak-deniz, 1467
Ak-deniz, 1467
Akgermen, 1521
Akgermen kalesi, 446
Akhisar, 320, 322
Akkereme, 1040
Akkirman, 66, 1091, 1266
Akkirman sancağı, 1372, 1587
Akkirman Sancak Beyi Malkoçoğlu Bali
Bey, 552
Akkirmen, 1040, 1664
Akkoyunlu, 1208, 1413
Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, 181,
805

Akkoyunlular, 66
 Aksaray, 792, 1565, 1665, 1667, 1668
 Akşehir, 320, 322, 912, 1450, 1570
 Akşehir, 922
 Akşemseddin, 2, 54, 90
 Aksu, 1196, 1222, 1257, 1259, 1448,
 1529, 1531, 1587
 Akyazı, 1425, 1437
 Ala Yuntlu, 113, 115, 119
 Alâaddin, 1458, 1564
 Alâaddin Beğ, 921, 936, 1145, 1614
 Alaaddin Bey, 567
 Alaaddin Keykubad, 479, 481
 Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz bin
 Keykâvus, 1737
 Alaaddin Paşa, 776, 813
 Alâaddin Paşa, 814, 1018, 1019
 Alâeddin, 1551
 Alâeddin Ali et-Tûsî, 39
 Alâiye, 877
 Alâiye beyinin kızı Sittî Şah, 41
 Alâiyye, 1521, 1786
 Alaman, 225, 226, 263, 264, 929, 1293,
 1295
 Alaman Görge, 907, 1548
 Alamut, 257
 Alâniyye, 231, 232, 875
 Alasonya, 272
 Alaüddeve, 473
 Alâüddeve, 520, 1014, 1349, 1654
 Alayuntlu, 115
 Aleyye, 1521
 Ali Beğ, 932, 933, 939, 1091, 1094, 1195,
 1279, 1295, 1342, 1444, 1522, 1546,
 1667, 1678
 Ali Beğ oğlu Hızır Beğ, 1074
 Ali Cebe, 1725
 Ali Çelebi, 974, 1372
 Ali Dede, 319, 320, 321, 322, 1023, 1035,
 1045, 1073, 1280, 1329, 1498, 1501
 Ali Emiri Efendi, 65
 Alî Hamza, 1363
 Âli Mustafa Efendi, 64
 Âl-i Osman, 777, 885, 1112, 1124, 1125,
 1474, 1500, 1583, 1596, 1597
 Âl-i Osman Sultan Mehmed Han, 1474
 Ali Paşa, 51, 419, 617, 807, 816, 820,
 868, 874, 924, 931, 977, 1100, 1165,
 1181, 1200, 1229, 1259, 1264, 1267,
 1305, 1349, 1424, 1448, 1475, 1553,
 1656, 1679, 1685, 1755
 Ali Pâşâ, 950, 1344
 Alınca hisarı, 1159
 Alka-evli, 113, 115, 119
 Alkavlı Avul, 115
 Alp Arslan, 1261, 1269
 Amasiyye, 273, 527
 Amâsiyye, 274, 903, 911, 912, 922, 1157,
 1213, 1264, 1318, 1344, 1409, 1411,
 1457, 1509, 1510, 1590, 1601, 1603,
 1629, 1651, 1663, 1665, 1686, 1687
 Amasya, 15, 16, 17, 24, 25, 29, 41, 53, 72,
 216, 273, 274, 509, 577, 579, 771, 808
 Amiran Kâhin, 135
 Amlâk, 262, 263
 Anabolu, 983
 Anabolu hisarı, 1145
 Anadolu, 2, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 20, 27,
 39, 42, 44, 54, 59, 72, 89, 116, 216,
 273, 320, 370, 384, 392, 417, 442, 443,
 452, 454, 516, 527, 585, 729, 758, 772,
 780, 793, 794, 887, 899, 900, 903, 974,
 1007, 1014, 1016, 1040, 1075, 1088,
 1089, 1091, 1094, 1121, 1178, 1182,
 1220, 1264, 1267, 1294, 1316, 1317,
 1318, 1319, 1367, 1372, 1394, 1409,
 1410, 1521, 1545, 1561, 1604, 1651,
 1652, 1654, 1665, 1666, 1667, 1668,
 1669, 1712, 1722, 1726
 Anadolu azebler ağası Karagöz Beğ, 1656
 Anadolu Beğlerbeği Hersekoğlu, 519
 Anadolu beğlerbeğisi Arnavud Sinan,
 1417
 Anadolu beğlerbeğisi Arnavud Sinan
 Paşa, 937
 Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa, 889,
 901, 904, 944, 1089, 1406, 1446, 1575,
 1634, 1653, 1738
 Anadolu beğlerbeğisi Gedük Ahmed, 889,
 1575, 1665, 1667, 1668
 Anadolu beğlerbeğisi Güyegü Karaca,
 795, 1007, 1016, 1182, 1316, 1394,
 1597, 1668
 Anadolu beğlerbeğisi Hersekoğlu Ahmed
 Beğ, 1137, 1319
 Anadolu beğlerbeğisi İshak Paşa, 1652
 Anadolu beğlerbeğisi Sinan Beğ, 1136,
 1175, 1626
 Anadolu Beylerbeyi Arnavud Sinan Beğ,
 219
 Anadolu Beylerbeyi Bayezid Paşa, 561,
 583

- Anadolu Beylerbeyi Hersekoğlu Ahmed Bey, 541
Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey, 736
Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa, 535
Anadolu Beylerbeyi Yörgüç Paşa, 509, 771
Anadolu Selçuklu Devleti, 3, 7, 8, 55, 215, 274
Anadolu Selçukluları, 63
Anatoli, 896, 938, 950, 954, 955, 1014, 1058, 1063, 1145, 1163, 1294, 1301, 1310, 1311, 1312, 1313, 1388, 1399, 1416, 1506, 1557, 1562, 1585, 1599, 1610, 1611, 1620, 1639, 1640, 1641, 1642, 1648, 1683, 1741
Anatoli beğlerbeği, 1269
Anatoli beğlerbeğisi Karaca Beğ, 1458
Anaverdi hisarı, 1656
Anhegger, 69
Ankara, 65, 320, 608, 1133, 1395, 1477
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, 33
Antâkiyye, 1162
Antaliyye, 568
Antâliyye, 803
Anuş, 67
Appolonia, 191, 217, 299
Arap, 8, 228
Aristo, 18
Arkanus Hakim, 127, 235, 239, 240, 242
Arkeoloji Nüshası, 324
Arkiş, 1450, 1679
Arnavud, 876, 884, 942, 1008, 1054, 1122, 1124, 1201, 1295, 1316, 1318, 1340, 1346, 1351, 1381, 1395, 1436, 1444, 1544, 1547, 1595, 1660, 1664, 1667, 1671
Arnavûd, 1442
Arnavud beği Sikender Beğ, 1444, 1595
Arnavutluk, 45, 272, 290, 781
Arslan, 135
Arslan Han, 114
Arslan Han Ebû'l-Muzaffer Mansur bin Ali, 120
Artuk, 117
Artukâbâd, 580, 813
Artuk-âbâd, 973
Artuk-âbâd, 1197
Artuk-âbâd, 1214
Artuk-âbâd, 1235
Artuk-âbâd, 1681
Aşağı Söğüt, 307
Asar al-Bilad, 237
Aşere-i mübeşşere, 32
Asfiyye, 230, 231, 232
Asfiyye, 232
Aşganiyân, 225, 226, 1293
Âsifiyye, 168, 169, 170, 227, 230, 873
Âşık Çelebi, 16, 62
Âşık Paşa, 15, 16, 53, 62, 215
Âşık Paşa babası Muhlis Paşa, 216
Âşıkî, 503
Âşıkpaşazâde, 9, 14, 30, 39, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 144, 146, 159, 190, 198, 205, 208, 211, 214, 217, 255, 259, 270, 279, 294, 296, 297, 299, 300, 303, 305, 311, 313, 314, 316, 318, 324, 326, 375, 377, 473, 476, 477, 479, 480, 481, 483, 484, 487, 488, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 509, 510, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 584, 661, 665, 667, 669, 670, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 828, 831, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839
At Meydanı, 235, 241, 242
Atebetü'l-Hakayık, 384, 389, 413, 441, 457, 478, 532, 556, 565, 603, 611
Atluoğlu, 974, 1373
Atluoğlu Mustafa Beğ, 1195, 1678
Atluoğlu Mustafa Bey, 1678
Atranoz, 488
Atranoz'un kal'ası, 920, 1711
Atsız, 23, 53, 54
Avkad, 875
Avlonya adası, 1350
Avlonya sancağı, 1435, 1530
Avrupa, 176, 249
Avşar, 113, 115, 119
Ay Han, 112, 113, 115, 119, 881
Ay Kutlug, 67, 116
Ay Kutluk, 117
Aya Nikola, 484, 1170
Ayas, 63
Ayasofya, 59, 127, 168, 169, 170, 171, 172, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 245, 247, 890, 978, 1017, 1129, 1306, 1359, 1445, 1533, 1700
Ayasofya Müzesi, 43

Ayasofya Müzesi Nüshası, 43
Ayasofya Nüshası, 34
Ayasofya'nın Kubbesi, 234
Ayaz, 90, 91, 96, 98, 137, 147, 1404,
1511, 1580
Ayaz bin Osman, 89, 137, 147
Ayaz bin Osman'ın oğlu Oğuz, 148
Ayaz ibn Osman, 90, 125, 133, 147
Aydın, 261, 1330, 1425, 1426, 1450, 1605
Aydın ili, 877
Aydıncık, 164, 165, 167, 220, 221, 227,
228, 229
Aydıncık, 164, 165
Aydıncık Dağı, 228, 229, 723
Aydinoğlu, 877, 979, 1651
Aydinoğlu Umur Bey, 35
Aydinoğulları, 16, 37
Aydinoğulları Beyliği, 35, 261
Aydos, 194, 195, 301, 302, 303, 1483
Aydos kalesi, 302
Aydos Kalesi, 195
Aydos Tekfuru, 194, 302
Aydos Tekfuru'nun kızı, 301
Aydos Tekfuru'nun Kızı, 194, 301
Aydos tekvuru, 303
Aydos'u Tekfur'un kızı, 195
Ayşe, 41
Azag, 1080, 1219
Azeb Beğ, 868
Azerbaycan, 113
Âzerbaycan, 119
Baba İlyas, 55, 131, 215, 216, 273, 274,
316, 317, 1443
Babai isyanı, 215
Babailer, 216
Babayiler, 215
Babayiler, 216
Babil, 113
Bâbil, 119
Babil Kralı, 134
Babinger, 29, 34, 46, 50, 52, 53, 54, 59,
62, 1784
Bâbukoğlu Ali Beğ, 925, 1697, 1745
Bağdad, 1222
Bağdad ayyârları, 541
Bahr-ı 'Ummân, 1566
Bahter, 141, 142
Bakraz Dağı, 1654
Balaban Paşa, 1241
Balasagun, 120
Balçık Han, 67
Balcuk, 117
Balıkesir, 165, 221
Ballubatra, 1295, 1677
Balta-oğlu Süleymân Beğ, 1308, 1412
Bancar Tatar, 295, 296
Bandırma ilçesi, 165, 221
Barak Reis, 1005, 1137, 1511
Barambay, 567
Baranbay, 983, 1746
Bargâh, 162
Baş Boğa, 117
Baş Buga, 67
Başar, 53, 54, 62, 69
Batanes tekvuru, 1714
Batanos, 1679
Batnos tekürü, 1650
Battal Gazi, 254, 255, 257
Battal-nâme, 384, 447, 461, 530
Bay Beg, 67
Bay Beğ, 117
Bay Soy, 67
Bay Temür, 67, 116
Bayandur, 115
Bayat, 113, 115, 119, 379
Bayat boyu, 66
Bayâtî, 66
Bayâtî Şeyh Mahmud Efendi, 68
Bayatlı Hasan, 66, 67
Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, 14, 66, 829,
832, 835
Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, 128, 130,
144, 150, 190, 214, 296, 818, 828, 833,
836, 837, 839
Bayburd, 936, 946, 1614
Bayezid, 30, 1032, 1153, 1182, 1453,
1454, 1455, 1457, 1550, 1590, 1762
Bayezid Bey, 24
Bayezid Çelebi, 1096, 1554, 1697
Bayezid Han, 808, 867, 877, 886, 888,
897, 900, 910, 911, 912, 951, 1005,
1051, 1112, 1155, 1163, 1208, 1218,
1341, 1356, 1452, 1455, 1486, 1493,
1504, 1506, 1515, 1523, 1550, 1566,
1590, 1605, 1627, 1687, 1712, 1713,
1766
Bâyezîd Han Gâzî, 1038, 1381, 1520,
1521, 1618, 1699
Bayezid Han oğlu Ertuğrul, 1269
Bayezid Han', 1014
Bayezid Kütüphanesi, 65
Bayezid oğlu İsfendiyar, 1341

- Bayezid Paşa, 500, 505, 584, 779, 912,
 980, 1148, 1197, 1204, 1246, 1322,
 1369, 1384, 1514, 1740, 1741, 1743
 Bayezid Sultan, 1268, 1685
 Bayınca Tatar, 190
 Bayındır, 113, 115, 119
 Bayındur Han, 1456
 Baysu, 117
 Baytur Han, 1047
 Becene, 113, 115, 119
 Bedâyi'ü's-sihr fî Sanâyi'i's-şî'r, 17
 Bedevi Çardağ, 1241
 Bednos Beleni, 1197
 Beğ sancağı, 875
 Beğ Sancağı, 874, 1261
 Beğ Sarayı, 1512
 Beğbazarı, 1351
 Beğdili, 115
 Beğ-dili, 113, 115
 Beğ-dili, 119
 beğlerbeği Ali Beğ, 1161
 Beğlerbeği Sinan Be, 990
 beğlerbeği Sinan Beğ, 1667
 Beğlerbeği Sinan Beğ, 1209
 Beğlerbeğisi Oruç Beğ, 1014
 Beğşehir, 320, 322
 Behcetü't-Tevârih, 43, 581, 737
 Behcetü't-tevârih, 12, 64, 72
 Behcetü't-Tevârih, 28, 30, 159, 198, 255,
 305, 326
 Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, 64
 Belâgatnâme, 69
 Belgrad seferi, 757
 Belgrad, 54, 409, 1094, 1142, 1195, 1256,
 1316, 1342, 1678
 Belgrad gazası, 440, 756
 Belgrat, 891
 Belina, 891
 Benî Asfer, 1239, 1372, 1445, 1595, 1655
 Benî Ümeyye, 32, 114, 120
 Berber, 113, 119
 Bergamalı gazel şairi Sarıca Kemal, 68
 Bergamalı Kadri, 379
 Berlin, 52
 Berlin Nüshası, 58
 Bermek, 97, 101, 1354, 1455
 Beşir ibn-i Ertal, 1084, 1188, 1714
 Beştas, 307
 Beyân-ı Dil-âzârî, 608
 Beypazarı, 319
 Beyşehir, 568
 Beytü'l-Mukaddes, 247, 248, 918, 1227
 Beytü'l-Mukaddes', 920, 1549
 Beytullah, 518, 781
 Beyzâvî, 36
 Bezantin, 128, 168, 175, 176, 248
 Bezantîn, 177
 Bezâstan, 888, 1510, 1511
 Bezâstan kethüdâsı Hâce Kâsım, 889
 Biga, 187, 189, 528, 793, 892, 937, 1294
 Biga ilçesi, 145, 159, 326
 Biga Öyüğü, 189, 190, 214, 296
 bilâd-ı Rum, 1025, 1377, 1453
 Bilecik, 153, 324, 483, 484, 769, 774,
 810, 811, 877, 1015, 1107, 1170, 1344,
 1410, 1454, 1786
 Bilecik kal'ası, 1107
 Bilecik kalesi, 484
 Bilecik Tekfuru, 769
 Bilecik Tekfuru, Köse Mihal, 483
 Bilecük, 154, 1015, 1170
 Bilecük kâfirleri, 776
 Biligrad, 1075, 1474
 Birinci Rum, 116
 Bitinya, 58
 Boğa Öyüğü, 190, 214, 295, 296
 Boğaç Han, 428, 450, 466, 490, 504, 539,
 597
 Boğa-öyüğü, 297, 1325
 Boğaz, 1045
 Boğaz-kesen, 1206
 Boğdan, 45, 54, 934, 1408, 1412, 1450,
 1658, 1715
 Boğdan[lu] Yusuf, 1373
 Bolavadin, 322
 Bolayır, 260, 261, 274, 275, 276, 910,
 1737
 Bolcas, 67
 Bolı, 1412
 Bolu, 1143, 1425, 1437
 Bolvadin, 320
 Boratav, 122, 829
 borgoz, 267
 Börklüce Mustafa, 1276
 Bosna, 45, 160, 161, 225, 226, 243, 244,
 263, 264, 286, 403, 417, 510, 797, 913,
 929, 931, 932, 1081, 1095, 1122, 1131,
 1162, 1168, 1293, 1295, 1316, 1317,
 1321, 1340, 1359, 1381, 1382, 1442,
 1522, 1525, 1595, 1665, 1668, 1718
 Bosna bucağı, 1678
 Bosna gazası, 447, 448

- Bosna kralı, 789
 Bosna sancakbeylerinden Yakup Paşa, 545, 789
 Bosna seferi, 35
 Bosna tekvuru, 1005
 Boyana, 890, 1039, 1215, 1507
 Bozdoğan, 67, 571
 Bozlugan, 117
 Brockelmann, 15
 Bû Bekr, 1068
 Buçukdepe, 980, 1726
 Budak, 1262
 Bügdüz, 115
 Buğra Han, 114, 120
 Buhara, 120
 Buhtunnasr, 1664
 Bulcas, 114, 116, 117, 118
 Bulcas Han, 112, 117, 118
 Bulduz, 113, 115, 119
 Bulgar, 225, 226, 243, 244, 249, 250, 797, 942, 1293
 Bulgar Dağı, 92, 106, 130, 151
 Bulgay, 67, 117
 Burak, 1087
 Burak Beğ, 939
 Burgoz yöresi, 1372
 Burhâneddîn-i Ânevî, 7
 Bürke Han bin Tuşi bin Cingiz Han, 1162
 Bursa, 16, 18, 29, 31, 44, 53, 54, 61, 62, 188, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 297, 311, 315, 316, 317, 318, 488, 497, 501, 568, 581, 600, 737, 780, 803, 804, 805, 822, 875, 877, 889, 898, 912, 937, 1008, 1096, 1111, 1218, 1221, 1226, 1258, 1261, 1265, 1269, 1277, 1285, 1294, 1327, 1350, 1354, 1361, 1399, 1403, 1404, 1406, 1409, 1411, 1454, 1455, 1458, 1476, 1503, 1509, 1510, 1511, 1512, 1523, 1562, 1570, 1590, 1600, 1601, 1603, 1605, 1609, 1639, 1679, 1686, 1687, 1706, 1713, 1714, 1715, 1737, 1741, 1750
 Bursa kadısı Koca Efendi, 1216
 Bursa tekürü, 1650
 Bursa tekvuru, 935, 1268
 Bursa Valisi Cebe Ali Bey, 44
 Bursa', 1265
 Bursalı, 1097, 1357
 Bursalı Ahmed Paşa, 27
 Bursalı Mehmed Tahir, 28, 29, 30, 54, 62, 68, 70
 Bursalı sufi Emir Sultan, 202, 311
 Bursun, 118
 Burunsuz Beğ, 1654
 Burusa, 1005, 1363
 Burusa hisarı, 1512
 Burusa şehri, 1510, 1583
 Burusa tekvuru, 1714
 Büveyhiler, 63
 Buyidler, 63
 Büyük Selçuklu Devleti, 28, 63
 Buzantin, 230, 231, 243, 248, 249, 250, 262, 263, 264, 1228
 Buzurşek, 1544
 Ca'ber kalesi, 527, 793
 Ca'fer Voyvoda, 1373
 Ca'fer Voyvoda Boğdan[lu] Yusuf, 974
 Ca'fer-i Seyyidi Gâzi, 256, 1698
 Ca'ber kal'ası, 908
 Çadırılı tekvuru, 1410
 Çağ Buga, 67
 Çağatay, 1314
 Çağazan, 567, 983, 1746
 Çakır Pınarı, 484
 Çakırcı başı Hamza Beğ, 1362
 Çakmak, 1263
 Çalış, 1455
 Çalış Beğ, 103
 Çalış Han, 91
 Câlût, 1284, 1639
 Cambridge, 58, 60
 Câm-ı Cem-âyin, 14, 67, 68, 144, 150, 190, 214, 296, 818, 828, 829
 Câmi'ü'd-Daavât, 30
 Câmi'ü't-tevârih, 91
 Çamur Han, 67
 Çamurlu, 1098
 Çanak, 114, 120
 Çanak Han, 120
 Çanakkale, 145, 159, 326
 Camı Beğ, 1456
 Canik, 933, 1466, 1612
 Çar Boğa, 117
 Çardak Köyü, 501, 780
 Çarhname, 384, 427, 467, 528, 529, 538, 545, 596, 600, 614
 Çasar, 249, 250, 891
 Çaşnigir Paşacuk Ağa, 1014, 1486
 Çaşnigirbaşı Elvan Beğ, 1013, 1216, 1600
 Çaşnigirbaşı Paşacuk Ağa, 497
 Çat, 216, 273
 Çat kasabası, 273

Çatalca, 191, 217, 299
Çavdar Tatar, 925, 946, 1235, 1450
Çavuldur, 115
Çavundur, 113, 115, 119
Çavuşbaşı Ahmed İshak, 1256
Çavuşbaşı Süle Çavuş oğlu Temür Han,
1216
Çavuşlar, 813
Cebe Ali Bey, 44
Cédrénos, 36
Çek Temür, 67
Çelebi Halife, 41
Çelebi Mehmed, 9, 25
Çelebi Musa, 25, 26
Çelebi Sultan Mehmed Han Gazi, 67
Cem, 140, 141, 142, 889, 1354, 1659,
1704
Cem Çelebi, 1000, 1614
Cem Sultan, 29, 40, 63, 68, 469, 764, 818,
819, 1288
Cemendir, 117
Çemendür, 67
Çemişgezek, 29
Cemşid, 92
Cemşid, 141, 1240
Cemşid Han, 91, 148
Cemşid Han, 102
Cemşid oğlu Tuğrul Han, 103
Cemşid ü Hurşid, 19
Cemşid u Hurşid, 17
Cengas beg, 584
Cengiz Han, 273, 274, 1294
Çepeleş, 1188, 1484
Çepni, 113, 115, 119
Çerkes, 225, 226, 1080, 1219
Çerkesler, 420, 1440
Çeyh, 225, 226, 249, 250, 263, 264, 929,
1295, 1316
Ceyhan, 1227, 1549
Ceyhûn, 1394
Ceyhun Vedat Uygur, 53
Cidde, 412
Çiftçi, 53
Çiftçioğlu, 28, 29
Ciğerdelen, 875
Çih Ban, 1258, 1345
Cihan Şah, 1135, 1159, 1598
Cihânnümâ, 49, 144, 146, 157, 159, 196,
198, 202, 205, 209, 217, 255, 270, 326,
328, 688
Cim Keymür, 117
Cimbi, 197, 198
Cimbi hisarı, 199
Cimbi Hisarı, 198
Cimbi kalesi, 197
Cimbini, 197, 198, 304, 305
Cimbini hisarı, 198, 305
Cimbini Hisarı, 305
Cimbini kalesi, 304
Ciminik, 254, 255
Ciminik kal'ası, 255
Ciminik kalesi, 254
Çimpe Kalesi, 198, 255, 305
Çin, 113, 118, 119, 120, 142, 225, 226,
228, 229
Cinbi, 198, 255, 305
Cintîn, 1707
Cinviz, 942
Çırlayık ile Karınca, 72, 85, 371, 372, 831
Çirmen, 970, 1315, 1396, 1624
Çorlu, 1074
Çorumlu yöresi, 969
Çubuk Ovası, 816
Cumur Mir, 117
Cüneyd, 1081, 1674
Cüneyd Beg, 922
Cüneyd Beğ, 1397
Cüneyd', 1518
Dahhâk, 141, 1778
Dal, 262, 263
Dânişmend-nâme, 384, 390, 417, 428,
446, 447, 450, 462, 483, 488, 490, 492,
537, 543, 575, 609, 616, 617
Darb-ı Mesel, 384, 392, 409, 434, 441,
444, 447, 455, 469, 471, 481, 485, 515,
532, 533, 535, 548, 552, 569, 575, 576,
583, 601, 606, 607
Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman,
9, 11, 25, 36, 123, 726, 829
Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman,
19, 21, 23
Dâvû Paşa, 1570
Davud, 537, 1160, 1263
Dâvud, 1284, 1639
Davud Beğ, 795, 1136, 1175, 1234
Davud Paşa, 51, 548, 554, 1007, 1094,
1145, 1410, 1448, 1456, 1457, 1521,
1545, 1712
Dâvud Pâşâ, 1644
Dâvûd Paşa, 1732, 1761
Davud Paşa Kapısı, 284
Davud Paşa Kapısı, 285

- Davud Peygamber, 238
 Davut, 32, 236
 Deccâl, 1495, 1496
 Dede Korkut, 428, 430, 450, 490, 539, 597, 616
 Dede Korkut Hikâyeleri, 384, 428, 430, 450, 458, 466, 490, 504, 539, 597, 616
 Dede Ömer Rüşenî Divanı, 384, 559
 Defterdar Ditrik Sinan, 746
 Dehhânî, 26, 1082
 Delü Balaban, 868
 Deniz Han, 91, 102, 113, 148
 Der Medh-i Pâdişâh Ebbed-Allâhu Devletuhu, 23
 Der Vâsf-ı Ceng-i Sultan Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ, 25, 26
 Der Vâsf-ı Ceng-i Sultân Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezîmet-i Mûsâ, 123, 732, 829
 Derbend-i Ermeni dere, 324, 325
 Derencil, 286
 Derencil Ban, 286, 287, 288, 289, 545, 548, 789, 798, 940, 1324, 1327, 1372, 1395, 1523, 1754
 Derencil Ban-ı, 1397
 Der-Medh-i Paşa-yı A'zam ve Kâmkâr-ı Mufâhham ve Sebeb-i Nazm-ı Kitâb, 25
 Dervîş Ahmed, 53
 Dervîş ile Şâh, 72
 Despot Yorgi, 1452
 Deşt, 225, 226, 1162, 1293, 1340
 destan, 2
 Devlet-i Abbâsiyye, 120
 Devlet-i Karaman, 1755
 Devlet-i Sâmaniyyân, 120
 Devletli Kaba Ağaç, 300
 Devletli Kaba Ağaç., 299
 Devletli Kaba ağaç, 126, 191, 192, 193, 217, 298, 300
 Devletlü Kaba Ağa, 301
 Devletlü Kaba Ağaç, 299, 300, 301
 Devletlü Kaba ağaç, 192, 193, 218
 Deylem, 113, 119
 Deylemîler, 37
 Deylemûniyye, 225, 226, 1293
 Deynûş Şerîf, 584
 Dîb Yavku Han, 115
 Dîb Yavku Han, 114
 Dicle, 1253
 Dido, 256
 Dil, 971, 1100
 Dilencioğlu Pir Ali, 925, 1697, 1745
 Dilşad Hatun, 928
 Dimetoka, 128, 243, 251, 252, 1074, 1241
 Dimetoka nahiyesi, 251
 Dımışk, 1453
 Dimitrofça, 411
 Dingiz Han, 112, 113, 115, 119, 881
 Dip Tokuy, 67
 Dıraç, 132, 271, 290
 Dıraç kal'ası, 1722
 Dıraç Kalesi, 271
 Dırakula, 1016, 1262, 1270, 1394, 1527, 1668
 Dırakula oğlu Kazıklı Voyvoda, 1188, 1484
 Dırakulaoğlu, 1351
 Dırama, 1705
 Dirin Suyu, 160, 161
 Dirse Han, 428, 450, 466, 490, 504, 539, 597
 Dirse Han Boğaç Han Boyu, 616
 Ditrik Sinan, 411, 412
 Ditrik Sinân, 1073
 Dîvân, 17
 Divan-ı Hikmet, 384, 493, 592
 Divanü Lûgat-it-Türk, 388, 396, 406, 445, 482, 496, 546, 550, 570
 Divriği, 29
 Divrik, 29
 Divrikli Averen, 29
 Diyarbakır, 67
 Diyarbekr, 113
 Diyârbekr, 119
 Diyâr-ı Arab, 235
 Dobrucaoğlu, 1454
 Dodurga, 113, 115, 119
 Döger, 113, 115, 119
 Doğu Roma İmparatorluğu, 169, 231, 235
 Dolon mevkii, 188, 298
 Domalic Beli, 203, 204
 Domaniç, 188, 298
 Domaniç Beli, 188, 203, 297, 312, 313
 Dr. Ayhan Gültaş, 26
 Dr. Hasan Almaz, 34
 Dr. İsmail Ünver, 18
 Dr. Mertol Tulum, 50
 Drava, 891
 Dresden, 58
 Drina Nehri, 160, 161
 Dügüncü ili, 1237

- Düğüncülü köyü, 1510, 1603
 Dukak, 135, 1360
 Dulkadir, 1262
 Dulkadir ili, 1270
 Dulkadiroğlu, 1322, 1457, 1502, 1512
 Dulkadiroğlu Alâüddevle, 931, 1145, 1266
 Dulkadiroğlu Nasreddin Beğ, 1456, 1676
 Dulkadiroğlu Nasrüddin Beğ, 1455
 Dulkadiroğlu Pir Budag, 1014
 Dulkadiroğlu Süleyman, 1453
 Dulkadiroğlu Süleyman Beğ, 1453
 Dündar, 1248
 Duqaq, 135
 Durazzo, 290
 Durdurga, 115
 Dures, 290
 Durres, 272
 Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye, 384, 388, 389, 390, 392, 393, 395, 408, 410, 413, 415, 416, 418, 426, 427, 431, 432, 433, 435, 438, 442, 443, 444, 448, 451, 454, 455, 459, 461, 464, 466, 467, 469, 471, 478, 482, 486, 487, 491, 495, 500, 502, 504, 508, 511, 515, 517, 527, 529, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 540, 542, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 553, 554, 558, 565, 570, 571, 574, 575, 576, 578, 580, 583, 587, 591, 594, 596, 598, 599, 601, 602, 606, 607, 608, 610, 612, 613, 615, 616, 617
 Durûb-ı Emsâl-i Türkî, 384, 393, 400, 407, 416, 418, 432, 439, 447, 455, 464, 470, 472, 477, 485, 500, 507, 511, 515, 521, 532, 542, 549, 553, 554, 558, 565, 574, 598, 606, 610, 617
 Düsturnâme, 12, 19
 Düstûrnâme, 35, 38, 43, 628, 739
 Düstûrnâme-i Enverî, 91, 92, 125, 137
 Düzbazar, 1437
 Düzme, 1150
 Düzme Mustafa, 499, 505, 506, 507, 584, 772, 779, 1771
 Ebreha, 1234
 Ebu Eyyüb Ensari, 90
 Ebû Eyyüb Ensârî, 182, 183
 Ebû Eyyüb Ensârî Hazretleri, 183
 Ebû Eyyüb-i Ensârî, 131
 Ebu Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî, 31
 Ebü'l-Kasım Muhammed b. Havkal, 31
 Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdullah b. Hurdâzbih, 31
 Ebü'n-Nasâyih, 384, 387, 395, 434, 456, 464, 506, 511, 546, 571
 Ebul Mahâsin, 89
 Ece Beğ, 198, 254, 255, 305
 Ece Bey, 197, 254, 304
 Ede Balı, 293, 294
 Ede-Balı, 912
 Edib Ahmed b. Mahmud Yükneci, 389, 413, 441, 457, 478, 532, 556, 565, 603, 611
 Edincik, 221
 Edincik nahiyesi, 165
 Edirne, 16, 30, 39, 58, 72, 178, 201, 202, 251, 274, 310, 311, 459, 507, 548, 567, 759, 779, 799, 800, 886, 888, 899, 903, 932, 1007, 1008, 1016, 1023, 1028, 1040, 1041, 1089, 1098, 1164, 1182, 1187, 1196, 1239, 1264, 1265, 1280, 1294, 1295, 1316, 1344, 1354, 1394, 1399, 1409, 1418, 1444, 1450, 1456, 1457, 1513, 1521, 1522, 1590, 1603, 1604, 1605, 1606, 1612, 1613, 1651, 1653, 1666, 1667, 1668, 1671, 1679, 1687, 1726, 1750
 Edrene, 276, 799, 800, 888, 913, 917, 937, 1007, 1040, 1049, 1076, 1081, 1093, 1095, 1096, 1118, 1131, 1174, 1193, 1207, 1217, 1288, 1295, 1296, 1319, 1349, 1378, 1403, 1422, 1426, 1437, 1445, 1446, 1448, 1453, 1510, 1521, 1525, 1596, 1597, 1601, 1602, 1609, 1660, 1669, 1675, 1677, 1712, 1716, 1770
 Edrine, 1630
 Eflak, 35, 45, 225, 226, 930, 1016, 1064, 1094, 1097, 1188, 1293, 1317, 1349, 1394, 1450, 1458, 1479, 1484, 1527, 1544, 1653, 1665, 1679, 1714
 Eflak beği, 1023, 1041
 Eflak beyi, 179
 Eflak Beyi Kazıklı Voyvoda, 414
 Eflak gazası, 443
 Eflak ili, 1678
 Eflak ili beği Dırakula, 1667
 Eflak vilâyeti, 1097
 Eflak voyvodası, 179
 Eflak Voyvodası III. Vlad, 179
 Eflakoğlu, 1262, 1270, 1529
 Efrâsiyab, 869, 1306, 1390, 1654

- Efrâsyâb, 1392
 Efrenc, 113, 119, 931, 1190, 1216, 1228,
 1447, 1666, 1710, 1726
 Efrenc, 1132
 Eğriboz, 45, 425, 453
 Eğriboz gazası, 752, 755
 Ekmelüddin el-Bâbârî, 15
 Elbasan, 38
 Elbistan, 214
 Elbistan ilçesi, 190, 214
 Elbürz, 228
 Elbürz Dağı, 91, 228
 el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-
 'Alâ'iyye, 7
 el-Evâmirü'l-Alâiyyefi'l-umûri'l-Alâiyye,
 10
 el-Melikü'l-Mes'ud Muhammed, 1453
 el-Mu'cem fi âsâri mülûki'l-'Acem, 69
 Elvan Beğ, 497
 Elvan Beğ oğlu Sinan Beğ, 1676
 Elvan Bey oğlu Sinan Bey, 45
 Elvan Çelebi, 53, 58, 59, 216
 Elvan Çelebi köyü, 53
 Elvan Çelebi Zaviyesi, 53
 el-Veledüş'sefik ve'l-hâfidü'l-hâlik, 7
 Elvend Dağı, 901, 1402, 1467
 Emanet Hazinesi, 58
 Emeviler, 59, 114
 Emevîler, 37
 Emile Chambry, 370
 Emir Dağı, 319, 1349, 1351
 Emîr Ertuğrul, 742
 Emîr Kânî Tûsî, 7
 Emîr Osman, 324, 325
 Emîr Sebüktegin, 134
 Emir Seyyid, 201, 202, 311
 Emir Süleyman, 16, 17, 18, 19, 20, 25,
 159, 386, 394, 395, 501, 502, 577, 609,
 771, 780, 807, 825, 908, 911, 912, 933,
 959, 991, 1058, 1137, 1159, 1190,
 1198, 1264, 1279, 1335, 1368, 1404,
 1415, 1455, 1469, 1477, 1549, 1601,
 1603, 1605, 1609, 1651, 1686, 1696,
 1705, 1745, 1755, 1786
 Emir Süleyman, 1279
 Emirâhûr Çakmak, 1605
 Emirâhûr Mezid Beğ, 1661
 Emîrû'l-ümerâ Dâvud Pâşâ, 1649
 Emsâl-i Mehmedali, 379, 384, 391, 405,
 430
 Engüri, 320, 322, 922, 1133, 1350, 1404,
 1412, 1565
 Enîsü'l-Ârifin, 30
 Enîsü'l-Kulûb, 7
 Enverî, 12, 19, 34, 35, 36, 38, 43, 85, 89,
 90, 125, 130, 131, 133, 148, 399, 400,
 628, 629, 630, 631, 739, 740, 741, 828,
 833, 834, 836, 837, 838, 839
 Er Duğrul, 1068, 1707, 1727
 Er Duğrula, 727
 Erdebil, 521, 783, 784, 1773
 Erdevül, 976, 1189
 Ereğli, 1507
 Ereğli, 189, 190, 214, 295, 296, 481
 Ereğlü, 1665, 1667, 1668
 Eretne, 1148, 1168
 Erfahşad bin Sam, 117
 Ermenâk, 908, 1122, 1377, 1399
 Ermeni Beli, 1507
 Ermeni Derbend, 92
 Ermeni Derbendi, 323, 324, 1718
 Ermeni Dervendi, 1679
 Ermeni Köyü, 1369
 Ermeni Pazarı, 188, 298, 324
 Ermeniyye, 113, 119
 Ermiş Han, 103
 Ertoğrul Gazi, 67
 Er-tugrul, 986
 Ertuğrul, 116, 144, 157, 211, 212, 214,
 292, 293, 297, 308, 809, 874, 908,
 1075, 1132, 1147, 1196, 1229, 1261,
 1325, 1338, 1347, 1383, 1392, 1435,
 1437, 1453, 1636, 1643, 1737
 Er-tuğrul, 92
 Ertuğrul Beğ, 887
 Er-tuğrul Beğ, 154, 155
 Ertuğrul Bey, 153
 Ertuğrul Gazi, 19, 55, 59, 92, 116, 125,
 131, 133, 135, 138, 144, 150, 153, 154,
 156, 157, 186, 210, 211, 213, 214, 215,
 291, 292, 294, 296, 306, 387, 399, 592,
 593, 726, 742, 809, 818, 820
 Ertuğrul Gâzi, 910
 Erzincan, 527, 600, 821, 822, 911, 944,
 945, 1262, 1270, 1377
 Erzincân, 1648
 Erzincân ovası, 1168
 Eşici Yeri, 188, 298
 Eşkânîler, 32, 36
 Eski Ahit, 134
 Eski Bolozlu Murad, 924

Eski Cami müezzini Hacı Mahmud, 58
Eskihisar, 306, 307
Eskihisar beği, 308, 1277
Eskihisar Beyi, 307
Eskişehir, 307, 477, 774, 810, 1096
Eskişehir beği, 1255, 1277
Eskişehir Beyi, 307
Esrâr-nâme Çevirisi, 17
Etrafdagi, 1139
Etrâk, 1122, 1158, 1356, 1360, 1377,
1514
Evlâd-ı Oğuz Han-ı Türkî, 112
Evrenez, 1222, 1527
Evrenezoğlu İsa Beğ, 781
Evrenezoğlu İsa Beğ, 1510
Evrenos Beğ, 790, 938, 1016, 1131, 1259,
1295, 1315, 1318, 1371, 1394, 1395,
1396, 1668, 1706, 1711
Evrenos Beğ oğlu Ahmed Beğ, 1318,
1547
Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ, 1016, 1295,
1315, 1433, 1444, 1544, 1667, 1668,
1677
Evrenos Beğ oğlu Ali Beğ,, 1394
Evrenos Bey, 414
Evrenos Gazi, 573, 805
Evrenoz Beğ, 1636
Evrenoz Bey, 498
Evrenoz Gâzi, 1353
Evrenüz, 1697, 1721
Evrenüz Beğ, 1101, 1278, 1509, 1657
Evrenüz Gâzi, 1174, 1711
eyhun, 118
Eymür, 113, 115, 119
Eyne Beğ, 897, 1051, 1148, 1279, 1282,
1430, 1679
Eynebahtı, 974
Eynebahtı hisarı, 937, 1095, 1545
Eynebahtı kal'ası, 1468
Eynegöl, 109, 207, 400, 947, 1479, 1507
Eyyüb-i Ensârî, 280, 282, 968
Eyyüb-ı Ensârî, 280, 281
Eyyüb-i Ensârî Türbesi, 280
Ezher Camii, 67
Ezher Camii Kütüphanesi, 67
Ezher Camii Nüshası, 67
Fables d'Esopé, 370
Fahredden Kırzioğlu, 68
Fahredden Râzî, 39
Fakih, 156
Falanoz, 1457
Faleyos, 1162
Fâris, 119
Fars, 113
Fatih Millet Kütüphanesi, 65
Fâtıma Hatun, 1549
Fâzıl Beğ, 254, 255
Fazıl Bey, 254
Fâzıl Paşa, 16
Fazlullah, 782, 892
Fazlullah el-Hüseynî el-Kazvîni, 69
Fazlullah Paşa, 518, 781, 782
Fenâri-oğlu Ahmed Pâşâ, 1647
Fenârioğlu Ahmed Çelebi, 928
Fenârioğlu Mehmed Şah Paşa, 1661
Ferhad Beğ, 1266, 1319
Ferîdüddîn Attar, 71
Feridun, 154, 921
Ferîdün, 1072
Fetihnâme, 13, 50, 51, 129, 221, 223, 225,
231, 246, 248, 249, 281, 642, 751, 828
Fetihnâme-i Sultan Mehmed, 13, 50, 52
Filenbel, 569, 815
Filibe, 937, 1095, 1096, 1098, 1295,
1446, 1677
Filibe ovası, 802, 1269
Filibe Ovası, 564
Filibecik, 252, 253
Filibecük, 253, 944
Filtıl, 569, 815, 933
Filtıl kal'ası, 1350
Fîrâset-nâme, 70
Fırat Irmağı, 793
Fire, 1774
Fireng, 1322, 1489
Firengista, 1265
Firengistan, 225, 226, 237, 238, 243, 244,
249, 250, 263, 264, 282, 797, 890,
1132, 1293, 1296, 1340, 1664
Firengistân, 1611, 1781
Firiz, 1187
Firuz Beğ, 1202, 1523
Firuz Beğ oğlu Mehmed Beğ, 930, 1295,
1316, 1726
Firuz Bey, 44
flak, 1131
Flügel, 57
Folklor Postası, 523
Franz Lorenz von Dombay, 384, 390,
409, 430, 444, 448, 455, 481, 485, 515,
549, 553, 570, 587
Frengistan, 174, 176, 1689

Frengistân, 175
 Frengistân', 177
 Frenk, 942
 Frigyalı Aisopos, 370
 Fuad Köprülü, 22
 Furât, 1253, 1532
 Furat Irmağı, 1731
 Furat ırmağı, 793, 951, 1216
 fütüvvetname, 2
 Galata, 267, 268, 557, 797, 957, 1153,
 1696, 1726
 Galata Emini, 267, 557
 Galata kadısı, 268, 791
 Galata Kadısı, 266, 267, 557, 797
 Garib-nâme, 53, 384, 389, 428, 429, 539,
 597
 Garsünni' me Muhammed b. Hilâl es-Sâbî,
 36
 Gazan, 92
 Gazanâme-i Rûm, 581, 735, 828
 Gazânâme-i Rum, 13
 Gazânâme-i Rûm, 27
 Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed
 Hân, 11
 gazavatname, 2
 Gazavatname, 11, 12
 Gâzi Abdurrahman, 304, 1013
 Gazi Evrenez, 492
 Gâzi Evrenüz, 1354, 1522
 Gâzi Evrenüz, 897, 1051
 Gazi Fazıl, 197, 304
 Gâzi Fâzıl, 198, 305, 934, 936, 1032,
 1338
 Gazi Han, 1463
 Gâzi Han, 1713
 Gazî Murad, 1579
 Gâzi Murad, 929
 Gâzi Murad, 1709
 Gâzi Murâd, 871
 Gâzi Murad Han, 813, 1117, 1221, 1367,
 1517, 1518
 Gâzi Osman Han, 1153
 Gazi Rahman, 194, 195, 196
 Gâzi Rahman, 196, 197, 1455
 Gâzi Umur Beğ, 261, 794, 1124
 Gazi Umur Bey, 37, 257, 260, 261
 Gâzi Umur Bey, 129, 260
 Gazne, 113, 119
 Gazneli Devleti, 134
 Gazneli Mahmud, 129, 134, 162, 163
 Gazneliler, 63, 139
 Gaznevîler, 37
 Gedik Ahmed Paşa, 39, 586
 Gedük Ahmed, 795, 886, 888, 1056,
 1127, 1160, 1265, 1370, 1409, 1447,
 1521, 1597, 1688, 1697
 Gedük Ahmed Pâşâ, 1464
 Gelibolu, 965, 968, 1021, 1373, 1520,
 1640
 Gelibolu, 198, 255, 275, 276, 305, 554,
 1045, 1074, 1097, 1155, 1158, 1234,
 1269, 1337, 1338, 1344, 1410, 1417,
 1457, 1686
 Gelibolu Boğazı, 1726
 Gelibolulu Âli, 16, 23, 61
 Gelibolulu Âli, 15, 16, 17, 39, 61
 Gemiyanoğlu, 1014, 1486
 Genç Osman, 320
 Gerece, 1321
 Gerey Han, 1047
 Germe, 1174, 1295, 1362, 1658, 1677
 Germe hisarı, 1676
 Germehisarı, 1675
 Germiyan, 15, 477, 540, 767, 774, 810,
 1027, 1319, 1450, 1501, 1605, 1651,
 1706
 Germiyan Beyi Süleyman Şah, 18
 Germiyan Beyliği, 16
 Germiyan oğlu Ya'kub Beğ, 1408
 Germiyan ugruları, 525, 541
 Germiyanlı, 15, 62, 1288
 Germiyanlu, 774
 Germiyanoğlu, 1015, 1125, 1403, 1404,
 1453, 1503, 1564, 1606
 Germiyanoğlu diyarı, 16
 Germiyanoğlu Ya'kub Beğ, 1450, 1600
 Gevele hisarı, 1122, 1664, 1667, 1668
 Geyikli Baba, 132, 205, 208, 278, 279,
 315, 316, 318
 Geyikli Baba Tekkesi, 279
 Geyiklü Baba, 280
 Geyve, 9, 53
 Giese, 498
 Girü Hârunürreşid, 1212
 Girü Yanko, 1445, 1595
 Gıyaseddin, 216
 Gıyâseddin, 1670
 Gıyâseddin Keyhüsrev, 1469
 Gıyâseddin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan,
 1703
 Glykas, 36

Gök Alp, 92, 105, 108, 111, 116, 117, 130, 149, 150, 399, 400, 741, 1079, 1112, 1504, 1675, 1708
Gök Han, 91, 102, 103, 112, 113, 115, 119, 148, 881
Gökbilgin, 50
Göl Falanoz, 483, 1455, 1565
Gönenli Bayezid, 975, 1279
Görece, 198
Göynük, 483, 775, 1565
Gözleroğlu, 579, 804, 813, 982, 1281, 1321, 1662
Güc bin, 117
Güftâr-ı Evvel Der Culûs-ı Saltanat-ı Sultân Muhammed Han Gâzî, 425, 751
Güftâr-ı Nazım Der Hâtimetri'l-kitâb, 51
Güğercinlik, 305, 1433
Gülbahar Hatun, 50
Gülistan, 453
Gülşehrî, 22
Gümülçine, 937
Gümüş', 909
Gün Han, 66, 67, 91, 92, 102, 103, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 148, 881
Gündüz, 1675, 1708
Gündüz Alp, 92, 105, 108, 111, 130, 149, 150, 157, 399, 400, 740, 741, 1727
Gündüz oğlu Aydoğdu, 941
Güney Sibiryâ, 257
Güngörmez, 969
Gur, 113, 119
Gür Han, 112, 114, 118
Gürcistan, 1417, 1707
Gûriyye, 225, 226, 1293
Güz Han, 112, 114, 118
Habeş, 113, 119, 225, 226, 228, 229, 1293
Habeşî Arab, 1264
Hâce Kâsım, 1511
Hâce Mehmed, 1705
Hâce Selman, 36
Hacı Beğ, 928
Hacı Bekdaş el-Horasânî, 1344
Hacı Bektaş Veli, 132
Hacı Bektaş-i Horasânî, 1344
Hacı Evrenos, 1469, 1578
Hacı Evrenüz, 805
Hacı Evrenüz Beğ, 1064, 1501
Hacı Evrenüz Gâzi, 1697
Hacı Halil Paşa, 909
Hacı İlbeği, 492, 1354, 1522
Hacı İvaz, 1597
Hacı İvaz Paşa, 1150, 1185, 1243, 1417, 1451, 1481, 1644, 1685
Hacı Paşa, 16
Hadım Ali Beğ, 1410
Hadım Ali Paşa, 46, 1008, 1613, 1653
Hadım beğlerbeği, 1201
Hadım Paşa, 1280, 1370
Hadım Şehabeddin Paşa, 899, 980, 1094, 1143, 1523, 1651, 1665
Hadım Süleyman Paşa, 1201
Hafik ilçesi, 190, 214, 296
Hakala, 577, 808
Hakan Han, 118
Hakânî, 26
Hakanî Şehnâmesi, 67
Haleb, 980, 1088, 1091, 1105, 1263, 1264, 1271, 1318, 1368, 1653
Halep, 527, 793
Halife Harun Reşid, 256, 257
Halil, 201, 202
Halîl, 986, 1049
Halil Paşa, 311, 312, 407, 473, 518, 521, 781, 782, 783, 784, 909, 1007, 1076, 1094, 1182, 1316, 1317, 1361, 1454, 1459, 1514, 1602, 1603, 1605, 1606, 1613
Halîl Paşa, 898
Halîl Pâşâ, 1191, 1198
Halilnâme, 24
Hallâc-ı Zağanos, 1049
Hama, 91, 99
Hamid, 1163, 1588
Hamid ili, 1128, 1155
Hamidî, 13
Hamidoğlu, 979, 1651
Hamza, 26, 1081, 1389, 1518, 1627
Hamza Beğ, 929, 1261, 1349, 1351, 1711
Hamza Bey, 44
Hamza-nâme, 17
Hamzavî, 17
Han Mehemed, 1736
Harezmsahlar, 37
Harkıl, 230, 231, 233, 235, 256, 257, 1613
Harkıl Kayser, 232, 235
Harman Kaya tekvuru Köse Mihal, 1255
Harmankaya Tekfuru Mihail Kosses, 200, 259
Harmankaya Tekfuru Mihal, 199, 257, 258
Hârûn bin Süleyman, 120

- Harun Reşid, 254, 255, 256
 Hârunürreşid, 257
 Has Murad, 1049, 1513
 Hâs Murâd, 1555
 Hasan Ağa, 1578
 Hasan Beg, 922
 Hasan Beğ, 1262, 1270, 1588
 Hasan Beğ Çelebi, 1008, 1211
 Hasan Beğ oğlu Îsâ Beğ, 1372, 1428, 1513, 1647
 Hasan Beğ oğlu Îsâ Beğ ve oğlu Veled Çelebi, 974
 Hasan Çavuş, 262, 263, 264
 Hasan Sabbah, 257
 Hasan Şeyh, 1264
 Hasan Voyvoda, 974, 1373
 Hasan-ı Dıraz, 905, 1167, 1491
 Hassân, 26
 Hatâ, 229
 Hâtem-i Tayy, 1081
 Havik kalesi, 818
 Haydar Beğ, 1155
 Hayrabolu, 1074
 Hayreddin Paşa, 868, 874, 1456, 1475
 Hayretü'l-ukalâ, 17
 Hayrüddîn Paşa, 328
 Hazret-i Alî Pâşâ, 1175
 Hazret-i Cebbâr, 1568
 Hazret-i Emîrû'l-ümerâ Ali Pâşâ, 1676
 Hazret-i Habîb-i Muhammed Rasûlullâh, 1764
 Hazret-i Mevlânâ Efdaleddin, 283, 1320
 Hazret-i Muhammed, 1088, 1117, 1355
 Hazret-i Muhammed Mustafâ, 163
 Hazret-i Muhammed-i Mustafa, 917, 1102, 1208, 1422, 1445, 1545, 1717, 1770
 Hazret-i Resûl, 196, 201, 235, 944, 1773
 Hazret-i Resûlu'llah, 930, 1355
 Hazreti Risâlet, 970
 Hazret-i Risâlet, 235, 264, 917
 Hazret-i Risâlet, 990
 Hazret-i Risâlet, 1355
 Hazreti Süleyman, 487, 537
 Hazret-i Zekerıyyâ, 1563
 Hekim Sinan, 1133, 1333
 Hekim Ya'kub, 376, 377
 Hekim Ya'kub, 1374
 Hekim Yakup Paşa, 375, 376, 377
 Hersek, 266, 923, 1350, 1446, 1481
 Hersek şehzadesi, 519
 Hersek-ili, 266
 Hersekoğlu, 519, 1007, 1432, 1521, 1545
 Hersekoğlu Ahmed Beğ, 1267, 1468
 Hersekoğlu Ahmed Bey, 541
 Hersekoğlu Ahmed Paşa, 937, 1008, 1437
 Hersekzâde Ahmed Paşa, 419
 Heşt Behişt, 13
 Heşt Derhan, 225
 Heşt-Behişt, 19
 Hicaz, 89, 113, 119, 1345
 Hikâyet-i Mecnûn, 71, 86
 Hikâyet-i Nûşirevân, 71
 Hikâyet-i Sultan Mahmud, 71
 Hikâyet-i Sultan Mahmûd, 86
 Hikâyet-i Tama'kâr, 71, 86, 603, 606, 823, 824
 Hikâyet-i Tama'kârî vü Kimyâkâr, 86
 Hikâyet-i Tama'kârî vü Kimyâkârî, 71, 606, 824
 Hikmet Kitabı, 236, 237
 Hikmet Kitâbı, 238
 Hilane, 169
 Hilâne oğlu Kostantîn, 169
 Hilane oğlu Kostantin, 168
 Hind, 169, 225, 226, 228
 Hind ü Sind, 1293
 Hindistan, 113, 119, 168, 1322
 Hint racası, 412
 Hırastos, 924
 Hırkıl, 170, 171, 172, 1707
 Hırsova, 1362
 Hırvat, 286
 Hırvat Banı Emerik Derençin – Mirko / İmre Derencsény, 286
 Hıta, 228, 1158
 Hıtay, 113, 119, 120, 225, 226, 1293
 Hızır, 15, 153, 275
 Hızır Ağa, 1280, 1411
 Hızır Balı veled-i Kaya, 1202, 1523
 Hızır Beğ, 1037, 1319, 1411, 1502
 Hızır Beğ Çelebi, 30
 Hızır Beğ'in hatunu, 1280
 Hızır Han, 114
 Hızır Han bin Tafgaç, 121
 Hızır Peygamber, 1117
 Hoca Dehhânî Divanı, 489, 494, 533
 Hoca Dehhânî Divanı, 384, 615
 Hoca Hayreddin Cüneyd, 1460
 Hoca Sâdeddin, 64
 Hoca Sadettin Efendi, 61
 Horasan, 59, 113, 119, 527, 1698

- Horâsân, 538, 1349
Hotan, 225, 226, 229, 1293
Hoten, 228
Hud, 32, 245, 246
Hud Peygamber, 789
Hudâvendigâr Eyaleti, 195, 303
Hudâvendigâr Gazi, 738
Hudâvendigâr Külliyesi, 310
Hüdavendigâr Sancağı, 324
Hükümdarlık Takvimleri, 9
Hülâgu, 1376
Hulefâ-yı Râşidîn, 37
Humus, 99
Hünkârname, 13
Hurşid-nâme, 384, 394, 408, 417, 419,
426, 428, 429, 432, 463, 468, 469, 479,
489, 494, 501, 507, 508, 516, 520, 528,
529, 530, 539, 543, 545, 553, 555, 556,
558, 566, 570, 574, 578, 591, 597, 599,
600, 601, 604, 611
Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl, 384,
387, 395, 408, 435, 444, 455, 459, 481,
515, 540, 546, 553, 569, 591, 601, 606
Hüseyin, 67
Hüseyin b. Eynebeğ, 61
Husrev, 1072
Husrev ü Şîrin, 384, 458, 489, 550, 551,
572, 607
Hz Davut, 237
Hz. Âdem, 10, 32, 66, 67, 166, 263, 585,
724
Hz. Danyal, 134
Hz. Davud, 237
Hz. Ebubekir, 90
Hz. Hamza, 17
Hz. Hasan, 51
Hz. Hızır, 131, 154, 215, 244, 253, 267,
273, 274, 276
Hz. Hud, 245
Hz. Hûd, 165, 220
Hz. Hüseyin, 51
Hz. İbrahim, 24, 25, 112, 115, 237
Hz. İdris, 237
Hz. İsa, 168, 169, 230, 231, 284
Hz. Lut, 245
Hz. Muhammed, 24, 27, 36, 51, 59, 63,
71, 90, 114, 116, 137, 138, 162, 163,
168, 169, 170, 171, 194, 195, 196, 199,
200, 227, 232, 233, 234, 257, 258, 259,
263, 291, 292, 303, 728, 746, 1591
Hz. Muhammet, 32
Hz. Musa, 172, 173, 237, 245
Hz. Nuh, 114, 116, 245, 263
Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'in oğlu Bulcas
Han, 112
Hz. Ömer, 90, 91
Hz. Peygamber, 46, 90, 162, 258, 259
Hz. Salih, 245
Hz. Süleyman, 164, 165, 167, 220, 221,
227, 228, 245, 540, 723, 796
Hz. Süleyman'ın eşi Şemsiyye, 229
I. Alaaddin Keykubad, 399
I. Bayezid, 9, 16, 19, 20, 30, 47, 53, 55,
59, 202, 311, 391, 392, 497, 499, 505,
506, 524, 530, 533, 534, 561, 575, 576,
584, 600, 608, 727, 729, 731, 772, 775,
779, 780, 786, 787, 792, 807, 808, 810,
816, 821
I. Mehmed, 9, 16, 17, 24, 25, 26, 59, 204,
313, 314, 397, 398, 501, 503, 505, 561,
569, 577, 579, 580, 581, 582, 732, 734,
737, 778, 780, 804, 807, 808, 813, 815
I. Mehmet, 53, 55
I. Murad, 44, 59, 89, 130, 191, 192, 193,
212, 217, 218, 269, 270, 298, 299, 300,
301, 306, 308, 309, 310, 327, 328, 376,
391, 495, 498, 528, 530, 561, 564, 567,
568, 569, 570, 571, 572, 573, 727, 728,
731, 737, 742, 771, 793, 802, 803, 805,
806, 811, 812, 814
I. Murat, 55
I. Osman, 9
I. Selim, 61, 62
I. Süleyman, 62
İblîs, 725
İbn al Fakih, 237
İbn Bibi, 7
İbn Bîbî, 10
İbn Haldun, 1
İbn Hurdadbeh, 237
İbn Sebük Tegin, 163
İbn Vefâ, 41
İbn-i Eyâs, 89
İbn-i Hacer-il-Askalânî, 89
İbn-i Halil Paşa, 51
İbn-i Mevlânâ, 1144, 1281
İbrahim, 32, 236
İbrâhim, 1163, 1436, 1437, 1458
İbrâhîm, 924
İbrahim Bey Külliyyatından Seçme Şiirler,
523
İbrâhim bin Nasr İlik Han, 121

İbrahim Hakkı Konyalı, 43
 İbrahim oğlu İshak oğlu Iys, 116
 İbrahim Paşa, 51
 İbrâhim Paşa, 937, 1007, 1008, 1458, 1706
 İbrâhim Pâşâ, 749
 İbrâhim Paşa', 1015
 İbrâhim Peygamber, 238
 İbrâhimülhalil, 1355
 İbsala, 1711
 İç Oğuz, 428, 430, 450, 490, 539, 597, 616
 İç-il, 215, 216
 İdris, 32, 67, 236
 İdris Peygamber, 238
 İdris-i Bitlisi, 13, 64
 İflak, 179, 913, 929, 930, 1216, 1295, 1316, 1317, 1426, 1489, 1544, 1545, 1660, 1668
 İflâk, 871, 971, 975, 1255, 1340
 İflâk'un begi, 180
 İgdir, 113, 115, 119
 Igrıboz, 965, 1520
 İhtimanlı Kâsım Çelebi, 974, 1373
 II. Bayezid, 13, 14, 29, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 59, 61, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 213, 219, 257, 258, 262, 263, 266, 268, 272, 282, 283, 286, 405, 412, 438, 468, 469, 519, 520, 521, 541, 545, 548, 552, 554, 556, 557, 559, 617, 746, 764, 783, 787, 789, 790, 791, 797, 820
 II. Belgrad seferi, 44
 II. Kosova Savaşı, 54, 585
 II. Mehmed, 11, 12, 13, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 62, 63, 66, 69, 129, 140, 141, 160, 177, 178, 180, 181, 257, 262, 375, 377, 378, 402, 405, 406, 407, 409, 411, 412, 414, 418, 421, 426, 430, 431, 434, 435, 439, 442, 443, 446, 450, 453, 454, 456, 459, 460, 461, 462, 463, 465, 469, 500, 513, 516, 517, 536, 548, 581, 586, 614, 722, 735, 736, 740, 744, 747, 748, 749, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 761, 764, 772, 779, 784, 796, 806, 814, 818
 II. Mehmet, 54, 55
 II. Murad, 10, 11, 16, 27, 28, 30, 39, 47, 59, 61, 62, 129, 140, 141, 201, 202, 204, 310, 311, 313, 314, 319, 406, 426, 429, 473, 499, 505, 506, 507, 509, 513, 518, 521, 535, 547, 561, 584, 585, 594, 612, 613, 735, 749, 771, 772, 779, 781, 782, 783, 784, 825
 II. Murat, 54, 55
 II. Nabukadnezar, 134
 II. Sultan Murad Han Gazi, 67
 III. Vlad, 179
 İkinci Rum, 116
 İkizce, 203, 204, 312, 313
 İl-basan, 874
 İlbeği oğlu Burgozu, 1074
 İldırım Han oğlu Mustafa, 1605
 Ilıca, 810
 İlik Han Nasr bin Tafgaç, 121
 İlya, 233, 877
 İlyan, 256, 257, 1707
 İlyâs, 920, 1440
 İlyas köyü, 216
 İlyas Peygamber, 1117
 Imber, 90
 Imber ile Ménage, 53
 İmirçi, 1450, 1679
 İnalçık, 2, 29, 44, 53, 54, 61
 İnalçık;, 307
 İnaloğlu, 569, 815, 1062, 1214, 1218, 1353
 İnan, 3
 İncegiz, 191, 217, 299
 İncil, 231, 917, 924, 1102, 1207, 1215, 1445
 İncügez, 191, 192, 217, 218, 298, 299
 İnegöl, 92, 188, 206, 298, 316
 İnez, 1322, 1774
 İnımür, 459
 İnönü, 307, 308
 İnönü beği, 308
 İnönü Beyi, 307
 Institutionum Language Turcicae IV, 384, 393, 408, 418, 432, 455, 477, 485, 500, 507, 514, 533, 552, 554, 558, 565, 568, 576, 610
 İpsala, 1711
 Irak, 113, 119, 527, 1159
 İran, 3, 8, 12, 13, 22, 32, 39, 48, 71, 90, 114, 141, 236, 527, 548, 1122, 1377
 İran Kısrası Yezdücerd, 90
 İrmeni Derbendi, 400
 İrmiş, 92
 İsa, 32
 İsâ, 93, 232, 1046, 1302, 1458, 1534, 1583

- Îsâ Beğ, 1165, 1197, 1214, 1248, 1262, 1279, 1300, 1321, 1335, 1345, 1414, 1647, 1657, 1680, 1697, 1717, 1718, 1743
- Îsâ Bey'in oğlu Hamza, 16
- Îsâ Çelebi, 926
- Îsâ Nebî, 170
- Îsâ Peygamber, 231, 232, 1117, 1595
- İsfahan, 236, 237, 238
- İsfahan, 236
- İsfendiyar, 869, 897, 1023, 1078, 1079, 1092, 1105, 1116, 1165, 1190, 1279, 1285, 1306, 1338, 1412, 1454, 1458, 1477, 1479, 1485, 1503, 1612, 1687
- İsfendiyâr, 1339
- İsfendiyâr oğlu İsmâ'il Beg, 1359, 1610
- İsfendiyaroğlu, 1651
- İsfendiyaroğlu İsmâ'il Beğ, 1652
- İsfendiyaroğlu İsmail Bey, 814
- İsfendiyaroğlu Kâsım Beğ, 1399
- İsfendiyaroğlu Kaya Beğ, 1457
- İshak, 32, 790, 1007, 1122, 1176, 1262, 1396, 1577, 1665
- İshak Beğ, 945, 1010, 1016, 1092, 1176, 1261, 1262, 1295, 1319, 1371, 1394, 1395, 1433, 1444, 1668
- İshak Beğ oğlu Îsâ Beğ, 1270, 1447
- İshak Beğ., 947
- İshak Bey, 547
- İshak Fakih, 9, 53, 55
- İshak Paşa, 40, 45, 54, 201, 202, 310, 311, 1097, 1317, 1476, 1606, 1667, 1668, 1741
- İshakçı geçidi, 1362, 1373
- Îsî, 1495, 1496
- İskender, 17, 18, 955, 1159, 1339
- İskender Beğ, 1159, 1545
- İskender hikâyesi, 18
- İskender Paşa, 132, 1008, 1084, 1309, 1675
- İskenderî, 1037, 1502
- İskender-i cihângîr, 1644
- İskender-i Zü'l-Karneyn, 169
- İskenderiye, 46, 868
- İskenderiye kal'ası, 1612
- İskenderiyye, 1157, 1271, 1333, 1456, 1612
- İskenderiyye hisarı, 1612
- İskendername, 56
- İskendernâme, 9, 19, 22, 33
- İskender-nâme, 17,19,21,43
- İsmâ'il Beğ, 814, 1426
- İsmail, 32
- İsmail Bey, 45
- İsmailîler, 37
- İstanbul, 2, 12, 27, 30, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 54, 57, 65, 72, 90, 126, 127, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 175, 176, 182, 183, 195, 220, 223, 224, 225, 230, 231, 237, 242, 243, 244, 248, 249, 256, 257, 280, 281, 303, 376, 407, 437, 513, 517, 536, 548, 561, 562, 563, 586, 723, 744, 773, 781, 796, 832, 867, 873, 880, 886, 888, 896, 907, 908, 911, 918, 963, 971, 1008, 1016, 1017, 1024, 1045, 1057, 1064, 1070, 1075, 1078, 1097, 1098, 1100, 1117, 1124, 1125, 1162, 1163, 1164, 1174, 1196, 1200, 1219, 1260, 1261, 1268, 1269, 1280, 1294, 1301, 1309, 1314, 1315, 1321, 1357, 1365, 1370, 1373, 1431, 1441, 1449, 1454, 1535, 1549, 1602, 1612, 1616, 1628, 1636, 1646, 1649, 1683, 1706, 1723, 1736, 1755, 1774
- İstânbûl, 1309, 1630
- İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi, 495
- İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, 518
- İstanbul Boğazı, 1693
- İstanbul Fatih Sultan Mehmed Han Gazi, 67
- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 18, 33
- İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 28
- İstanbul Yahudileri, 376, 377
- İstanbul'un kal'ası, 167
- İstanoz, 568, 803
- İstefean, 1256, 1714, 1771
- İstapan, 926, 1266, 1267, 1335, 1613
- İt Eşeni, 187, 188, 189, 204, 298
- İt Eşini, 297
- İtburnu, 306
- İtburnu Köy, 1277
- İtburnu köyü, 307
- İt-eşini, 298
- Iyaz, 98
- İyNEGÖL, 316, 317, 802, 1341, 1399, 1508
- İyNEGÖL tekvuru Aya Nikola, 1341
- Iys, 116, 117
- Iys bin İshak bin İbrâhim, 117
- İzdin, 45

İzladi, 11, 513, 1076, 1141, 1361, 1521, 1613
İzladi-derbendi, 1521
İzmir, 261, 1214, 1657, 1686
İzmir Millî Kütüphanesi, 38
İzmiroğlu, 903, 938, 959, 1064, 1124, 1145, 1185, 1252, 1261, 1368, 1377, 1470, 1583
İzmiroğlu Cüneyd Beğ, 979, 1417
İzmiroğlu Cüneyd Bey, 779
İzmiroğlu Cüneyt Bey, 500, 779
İzmiroğlu Hamza Beğ, 933, 1279
İznik, 44, 188, 298, 491, 909, 912, 1268, 1417, 1542, 1723
İznik Medresesi, 42
İznok hisarı, 1010
İzvornik, 1549, 1648
İzzeddin, 1376
İzzeddin Keykâvus, 1162
İzzeddin Keykâvus bin Keyhtüsrev bin Keykubad Rum, 1376
Jabık, 421, 446, 447, 1273
Kâ'be, 309
Kâ'be'yi şerrefehâ'llâhu, 309
Kâ'be, 1623
Kaba ağaç, 191
Kaba Ağaç, 299
Kabaağaç, 941
Kâbe, 66, 308, 309, 327, 328
Kabusnâme, 384, 415, 434, 519
Kadamlü Kabaağaç, 270
Kadı Adudüddin, 31
Kadı Burahâneddin, 1703
Kadı Burhâneddin, 908, 910, 1157, 1457, 1570, 1661, 1676
Kâdî-i Bağdad, 50
Kadir Han, 114, 1158
Kadir Han bin Hârun, 1158
Kadir Han Cibril, 114
Kadir Han Cibril bin Yusuf bin Hârun, 121
Kadir Han Yusuf, 114
Kadir Han Yusuf bin Buğra Han, 120
Kaf, 228
Kâf, 958, 1310
Kaf Dağı, 228, 229
Kâf kulesi, 980
Kagala, 809, 1148, 1198, 1278
Kağala, 577, 808
Kahire, 16
Kahramanmaraş, 190, 214
Kakıyan, 118
Kal'a-i İskenderiyye, 1039
Kal'a-i Metin, 219
kal'a-i Metin, 219
kal'a-i Moton, 219
Kal'a-i Moton, 126, 218, 219
kal'a-i Semendire, 1136
Kal'a-yı Dıraç, 272
kal'a-i Sinâb, 1610
Kalaç, 113, 119
Kalanoz, 188, 189, 203, 297, 298, 313
Kalata, 1695
Kaldırayık Deresi, 1107
Kaldırayuk deresi, 484
Kaleksandrosoğlu Sosmanaz, 1454
Kalenderiyye, 316
Kaliyabolu Boğazı, 907, 1549
Kalkandelen Dağı, 1185
Kan Turalı, 450, 458, 539
Kandilli Çam, 203, 204, 312, 313
Kandillü Çam, 204
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, 428
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, 458, 490, 597, 616
Kantur, 220, 221, 540
Kaplıca İmaret, 310
Kara Avul, 115
Kara Bağdan, 929, 1618, 1700
Kara Batur, 67
Kara Bogdan, 993, 1003, 1021, 1313, 1611, 1618, 1642
Kara Boğdan, 225, 226, 438, 457, 468, 759, 913, 926, 974, 984, 1040, 1041, 1081, 1131, 1157, 1201, 1256, 1263, 1266, 1271, 1293, 1317, 1335, 1373, 1426, 1447, 1450, 1489, 1545, 1613, 1653, 1658, 1660, 1665, 1668, 1688, 1714, 1771
Kara Boğdan beği İstapan, 1653
Kara Boğdan gazası, 754
Kara Boğdan oğlu, 1102
Kara Boğdan oğlu, 994, 1002, 1003
Kara Devlet, 809
Kara Devlet Şah, 809
Kara Devletşah, 577, 808, 809
Kara Hacı Gâzi, 1239, 1372, 1655
Kara Han, 67, 112, 114, 116, 117, 118, 120, 1158
Kara Han bin Zib Takoy, 118
Kara Han Ömer, 114
Kara Mihal, 899, 1089, 1651

Kara Oğlan, 67
Kara Rüstem, 1499
Kara Temürtaş oğlu Umar Beğ, 1278
Kara Yahya, 1004, 1023, 1190, 1281,
1282, 1368, 1700
Kara Yülük, 1159
Kara Yülük oğlu Ali Beğ, 1263
Kara Yusuf oğlu İskender Beğ, 1159
Kara-Bogdan, 973
Karaboğdan, 421
Kara-Boğdan, 1586, 1676, 1698
Karaburun, 1425
Karaca, 1007, 1453
Karaca Beğ, 1317, 1516
Karacahisar, 188, 190, 295, 296, 297, 312,
476, 479, 483, 767, 768, 802, 1015,
1096, 1139, 1260
Karacahisar Tekfur, 203
Karacahisar tekfuru, 802
Karacahisar Tekfuru, 187, 188, 203, 295,
297, 313, 564, 767
Karacaviran köyü, 188, 298
Karadeniz, 217, 222, 223, 299, 1023,
1440
Kara-deniz, 1467
Karadonlu, 572, 805, 814
Kara-eli, 119
Karaevler, 118
Kara-evli, 113, 115
Karaferye, 1112
Karagöz Beğ, 1319
Karagöz Paşa, 1167
Karahana, 1385
Karahanlılar, 63
Karahisar, 213, 214, 579, 804, 998, 1072,
1262, 1270, 1318, 1332, 1338, 1624,
1713, 1729
Kara-hisâr, 1272
Karakoyunlu, 1208, 1413
Karakoyunlular Beyi Mirza Cihan Şah, 30
Karakurum, 118
Karaman, 61, 89, 126, 212, 215, 216, 810,
886, 894, 960, 974, 999, 1000, 1002,
1016, 1024, 1047, 1087, 1099, 1143,
1265, 1272, 1294, 1297, 1310, 1318,
1319, 1346, 1356, 1357, 1380, 1394,
1399, 1406, 1439, 1447, 1458, 1462,
1464, 1501, 1505, 1506, 1526, 1534,
1565, 1569, 1575, 1594, 1597, 1599,
1604, 1611, 1650, 1667, 1682, 1706,
1713, 1714, 1715, 1736, 1746, 1763
Karaman adlı oğlu, 215
Karaman adlı oğlan, 216
Karaman kulmaşları, 525, 541
Karaman oğlu İbrahim beg, 886
Karaman oğlu İbrâhim Beg, 753, 1011,
1217, 1475, 1635
Karaman ogulları, 999, 1047
Karaman seferi, 431, 433, 450, 452, 753,
758
Karamanî, 1011, 1196, 1700
Karamanlı, 1498, 1501
Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, 34, 36,
39, 40, 41, 42, 43, 125, 128, 133, 138,
139, 145, 159, 198, 255, 292, 305, 326,
742, 828, 833, 834, 836, 837, 839
Karamanoglu İbrahim Beg, 1272, 1380,
1682
Karaman-oğlu pîrliği, 1297
Karamanoğlu, 319, 322, 578, 810, 885,
918, 925, 989, 1045, 1092, 1105, 1122,
1137, 1145, 1146, 1166, 1186, 1190,
1197, 1198, 1204, 1211, 1246, 1263,
1264, 1277, 1280, 1322, 1329, 1350,
1351, 1366, 1369, 1384, 1409, 1456,
1458, 1477, 1481, 1509, 1512, 1561,
1562, 1583, 1606, 1639, 1644, 1649,
1651, 1667, 1688, 1697, 1705, 1737,
1745
Karamanoğlu Alâaddin Beğ, 1218, 1523
Karamanoğlu Alaaddin Bey, 567, 568
Karamanoğlu Alâaddin Beğ bin İbrâhim
bin Mahmud bin Mehmed bin
Karaman, 1350
Karamanoğlu Ali Bey, 89
Karamanoğlu Emir Süleyman, 1646
Karamanoğlu İbrâhim, 1666, 1668
Karamanoğlu İbrahim Beğ, 1010, 1651,
1667
Karamanoğlu İbrâhim Beğ, 1094, 1263,
1264, 1369, 1409, 1603, 1651, 1652
Karaman-oğlu İbrâhîm Beğ, 1622
Karamanoğlu İbrahim Bey, 319, 320, 321,
421, 430, 434, 435, 436, 752, 753
Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğlu Pir
Ahmed, 770
Karamanoğlu İsâ Beğ, 1661
Karamanoğlu İshak, 1120
Karamanoğlu İshak Beğ, 1575
Karamanoğlu Mehmed Beğ, 805, 1147,
1322, 1369
Karamanoğlu Mehmed Beğ, 987, 1688

- Karamanoğlu Mehmed Bey, 503, 581, 583, 804
Karamanoğlu Mûsâ Çelebi, 1470
Karamanoğlu Mustafa Beğ, 1147
Karamanoğlu Pir Ahmed, 516
Karamanoğlu Pir Ahmed Beğ, 884, 1351
Karamanoğulları, 63
Karamoğlu İbrâhim, 1015, 1503, 1606
Karaoğlan, 117
Kara-öyük, 1708
Karasi, 1080, 1330, 1605
Karasi, 908, 1268
Karasi sancağı, 1155
Karatekin, 491
Karbonlu, 815, 1551
Karaytu, 117
Kargın, 115
Kari, 118
Karıncı ile Tonuzlan Böceği, 370
Karinovası, 501
Karinovası subaşısı Mustafa Beğ, 1195, 1678
Karıştıranlı Süleyman Bey, 44
Karkın, 113, 115, 119
Karluk, 113, 119
Karluoğlu, 974, 1373
Kartaca, 257
Kartaca şehri, 256
Kartal ilçesi, 195, 303
Kartarı, 117
Kasaboğlu Mahmud Beğ, 1458
Kaşgar, 120
Kaşgarlı Mahmud, 388, 396, 406, 445, 482, 496, 546, 550, 570
Kaside-i Sarsarı Şerhi, 17
Kâşifi, 13, 27, 129, 581, 735, 736, 828, 833, 834, 836, 837, 838, 839
Kâsım, 1270, 1458, 1549
Kâsım Beğ oğlu Mustafa Çelebi, 1373
Kasım Kıvâmeddîn, 50
Kâsım Paşa, 1076, 1613
Kaslamani, 1359, 1610
Kastamonu, 1452
Kastamoniyye, 1318, 1665
Kastamonu, 45, 1091, 1338, 1341, 1394, 1414, 1417, 1450, 1612, 1652, 1668, 1679, 1707
Kastamonu', 1016
Kata, 225, 226, 1293
Katalan, 942
Kâtib-i Şer' Mehmed b. Hacı Halil El-Konevî, 66
Kâtip Çelebi, 17
Katna, 1295, 1444, 1667
Kava-ili, 266
Kavala, 1705
Kavas, 29
Kaya Alp, 67, 116, 130, 150
Kaydâfe, 1206, 1481
Kaydâyfe, 1206
Kayı, 92, 102, 104, 113, 114, 115, 119
Kayı Han, 66, 67, 91, 92, 115, 120, 148
Kayık Alp, 1708
Kayıklı, 113, 119
Kayıtbay, 517
Kaysar, 169, 170, 1452
Kayser, 168
Kayseri, 792, 994, 1014, 1265
Kayser-i Rum, 223
Kayseriye, 1565
Kayseriyye, 1677
Kaytı Bay, 1318
Kaytı Beğ, 1014, 1318
Kaz Han, 117
Kazâbâd, 569, 813, 815
Kaz-âbâd, 1353
Kazan, 567, 983, 1746
Kazan Bey Oğlu Uruz Bey, 428, 450, 490, 539, 597, 616
Kâzî, 24
Kazıklı, 179, 960
Kazıklı Voyvoda, 129, 179, 414, 415, 416, 746, 747, 748, 983, 1351
Kazıklı, 129, 179, 1188, 1484
Kazıklı Voyvoda, 180, 971, 1002
Kâzioglu, 23, 24
Kazovası, 569, 815
Kaz-ovası, 1350
Kazvînî, 237
Kefe, 225, 226, 1080, 1293, 1628
Keklik Mustafa, 1275
Kelâm-ı Mecîd, 138
Keloz'un öldüğü dere, 188, 298
Kemah'un hisarı, 1729
Kemal, 14, 68, 69, 70, 71, 72, 85, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 138, 139, 144, 146, 157, 159, 190, 198, 214, 255, 292, 296, 305, 309, 326, 328, 370, 371, 372, 588, 590, 592, 593, 594, 595, 597, 600, 603, 604, 606, 608, 609, 612, 613, 614, 616, 617, 709, 712, 713, 715,

- 820, 821, 823, 824, 825, 826, 827, 828,
831, 833, 834, 835, 836, 837, 839,
1195, 1553
Kemal Paşazâde, 13
Kemal Reis, Gelibolu Kapudanı, 554
Kemal Ümmî Divanı, 384, 414
Kemâleddîn-i İsfânî, 71
Kemal-i Zerd, 68
Kemalpaşazâde, 43, 49
Kemer, 145, 146, 158, 159, 326, 327
Ken'an, 1000
Kenânistan, 225, 226, 1293
Keraküçi Hoca, 135
Kerîmüddin Aksarayî, 7
Keşiş Dağı, 207, 315, 316, 317, 1399,
1479
Keşmirî-i Kara-Boğdan, 1326
Kestel tekvuru, 935, 1268
Keyâniler, 36
Keyler, 32
ki Ongürüs, 1289
Kiçi Mora, 900, 1558
Kıfçak, 1340
Kılğıl Yûnus, 725
Kili, 66, 1040, 1664
Kili hisarı, 1501
Kili kal'ası, 1618, 1699
Kılıç Arslan, 907, 918, 920, 952, 960,
1227, 1549, 1703
Kılıç Arslan Beğ, 1262
Kilîdü'l-bahr, 876
Kiluc, 1271
Kınalızâde Hasan Çelebi, 16, 19
Kınan, 67
Kınık, 113, 115, 119
Kınık bin Dingiz Han bin Oğuz, 1360
Kıpçak, 113, 119, 225, 226, 1162, 1293
Kıralı, 1606
Kırbova, 286, 545, 789, 1522
Kırbova ovası, 790, 1372
Kırım, 225, 226, 1162, 1293
Kir-Luka, 918
Kirmasti, 1470
Kirtog, 113, 115, 119
Kisrâ, 944, 1117
Kisra sarayı, 171
Kisra sarayın, 234
Kisra Sarayının Kemerleri, 234
Kisrâ'nın kubbesi, 233
Kitab el Masalik ve'l Memâlik, 237
Kitâb-ı Atalar, 379, 384, 387, 395, 400,
409, 411, 413, 435, 441, 449, 455, 456,
465, 477, 485, 495, 503, 506, 514, 531,
545, 552, 557, 558, 564, 567, 571, 583,
585, 598, 601, 602, 604, 605, 610, 614
Kitâb-ı Cihannümâ, 14, 61, 375, 801, 828,
831
Kitâb-ı Cihännüma, 877
Kitâb-ı Cihännümâ, 62, 64, 65, 72, 117
Kitab-ı Mukaddes, 281, 284
Kitâb-ı Oğuznâme, 379, 384, 387, 391,
393, 395, 405, 409, 416, 418, 429, 430,
432, 434, 436, 441, 457, 459, 464, 466,
477, 485, 500, 504, 506, 507, 511, 514,
542, 546, 549, 552, 554, 558, 559, 565,
567, 571, 574, 583, 587, 591, 601, 605,
610, 617
Kitâbü'l-Memâlik, 31
Kitâbü'l-Mesâlik, 31
Kitâbü's-sultâniyye, 67
Kite, 1679
Kite tekürü, 1650
Kite tekvuru, 935, 1268, 1714
Kivâmeddîn Kasım, 50
Kivâmeddîn Kasım b. Ahmed b. Mehmed
el-Cemâlî, 50
Kivâmeddîn Yusuf, 50
Kivâmeddin Yusuf b. el-Hasan Hüseyinî,
50
Kivâmeddîn Yusuf b. el-Hasan Hüseyinî,
50
Kivâmî, 13, 40, 50, 51, 52, 126, 127, 128,
129, 131, 169, 171, 179, 183, 221, 223,
225, 231, 234, 246, 248, 249, 281, 421,
425, 426, 429, 430, 431, 433, 434, 435,
436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 446,
447, 448, 450, 451, 452, 453, 454, 456,
458, 459, 460, 461, 462, 463, 465,
467, 468, 469, 642, 647, 649, 652, 654,
751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758,
759, 760, 761, 762, 763, 764, 828, 833,
834, 835, 836, 837, 838, 839, 967, 982,
1399
Kıvrım-yol, 1612
Kızık, 115
Kızıl Ahmed, 1010, 1092, 1219
Kızıl Boğa, 116, 117
Kızıl Buga, 67
Kızıl Koca, 1261
Kızıl Koca Türkmenleri, 509, 771
Kızıl Kocalular, 1518

Kızıl Kocaoğlanları, 1411
Kızıl Kocaoğlanları Türkmanı, 1213
Kızılağaç Yenicesi', 932
Kızıl-ırmağ, 1744
Klamastorye, 1529
Koca Hızır, 1308
Koca Hüseyin, 64
Koca Kırıl, 1433
Koca Nâib, 62
Kocacuk hisarı, 1444, 1595
Kocaeli, 195, 303
Komas, 117
Konrapa, 1425
Konstantin, 1429
Konur Alp, 195, 196, 302, 303, 304, 887,
1013, 1116, 1425, 1437
Konurpa, 1425
Konya, 39, 40, 42, 105, 109, 136, 150,
210, 211, 212, 215, 583, 792, 810, 907,
918, 920, 1025, 1166, 1209, 1218,
1227, 1268, 1277, 1285, 1296, 1523,
1549
Konya ovası, 1322
Konya Ovası, 583
Konyalı, 66
Konyalı Ârif Çelebi, 38
Köpekoğlu, 580, 813, 973, 991, 1197,
1214, 1235, 1681
Köprülü, 3, 53, 54, 68, 139
Köprülüzâde Mehmed Fuad, 68
Kör Şahmelik, 1264, 1603
Kör Zeynel, 435
Korçak Han, 67
Körföz, 1362
Korhav, 117
Korkud Hân bin Bâyezîd Hân, 1308
Korkulu, 67, 188, 298
Korkut, 466
Korkut Çelebi, 1606
Koron, 1409
Kortantamer, 15
Koruklu dere, 188, 298
Köse Mihal, 129, 199, 200, 258, 483, 484,
488, 769, 938, 1013, 1360, 1379, 1455,
1457
Kosova, 28, 547, 564, 569, 573, 793, 799,
802, 803, 805, 930, 1317, 1545
Kösova, 1251, 1258
Kösova hisarı, 1173
Kosova savaşı, 376
Kosova Savaşı, 528, 572, 742, 806, 811,
812, 814
Kostantin, 127, 128, 168, 169, 170, 171,
176, 183, 219, 220, 222, 223, 224, 225,
226, 227, 230, 231, 232, 233, 235, 236,
237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244,
245, 247, 248, 249, 250, 254, 255, 256,
257, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 278,
280, 281, 282, 283, 284, 285, 436,
536, 795, 797, 873, 875, 887, 889, 917,
931, 932, 969, 970, 1007, 1040, 1084,
1095, 1096, 1102, 1118, 1132, 1158,
1173, 1188, 1191, 1207, 1212, 1221,
1264, 1265, 1282, 1299, 1306, 1317,
1319, 1342, 1359, 1371, 1410, 1417,
1418, 1422, 1433, 1445, 1447, 1513,
1545, 1549, 1575, 1597, 1630, 1643,
1652, 1712, 1714, 1716, 1718, 1770
Kostantîn, 170, 172, 1217, 1292, 1387,
1430, 1452, 1707
Kostântîn, 1248
Kostantin Alâniyye, 231, 232, 241, 875
Kostantin bin Alâniyye, 230, 231, 233
Kostantin'in eşi Âsıfıyye, 168
Kostantin'in hanımı Âsıfıyye, 169
Kostantiniyye, 55, 222, 223, 230, 268,
723, 907, 949, 1096, 1153, 1438, 1548,
1549, 1667, 1668, 1689
Kostantniyye, 168, 169, 873, 887, 998,
1308, 1382, 1585, 1747, 1782
Kostantiniyye kalesi, 407, 744
Köstence, 1098
Köstendil, 1321, 1335
Kötürüm Bâyezîd, 1452
Kovac, 1446
Koylu-hisâr, 976
Koyulhisar, 1338
Koyun Mûsâsı, 1375
Koyunhisarı, 1314
Kozlıca-bınar, 957, 1696
Kozlıca-dere, 957, 1696
kraliçe Dido, 256
Krbava, 286
Kubadoğlu, 933, 983, 1213
Kubbe-i Sahr, 247
Kubbe-i Sahrâ, 174, 175
Kubbe-i Sahrâ-yı Şerif, 247, 248
Kuçi Beg, 67
Küçecek Mustafa, 1035
Küçük Rum, 116
Kuds, 175

Kudüs, 128, 174, 175, 220, 242, 247, 248
Kudüs-i Mübârek, 221
Kudüs-i Şerif, 247, 248
kûh-i Elbürz, 229
kûh-i Kaf, 229
kûh-i Kâf, 1703, 1779
Kûhistan, 37
Kula Şâhin, 1287, 1429, 1755
Kulaca, 802, 1508
Kulaca Hisarı, 476
Kulaca kalesi, 565, 802
Kulacalı, 561
Kuluc hisarı, 1258, 1646
Kuluc hisarın, 936
Kumaş Han, 67
Kumcuk hamamı, 578
Kumral Abdal, 324
Kumral Baba, 125, 133, 323, 324, 325
Kün Han, 115
Künhü'l-ahbâr, 15, 16
Künhü'l-Ahbâr, 61
Kür Han, 114
Kur'an, 120, 1213
Kur'ân, 1013, 1085, 1181
Kur'an-ı Kerim, 125, 133, 137, 139, 156,
263, 281, 291, 292, 780
Kürelî, 1197
Kureyş kabilesi, 89, 829
Kureyşî, 98
Kurhulu, 117
Kurşunlu Kenise, 1251
Kurt Beli, 784
Kürtak, 113, 118, 119, 881
Kurtarı Beg, 67
Kurtulmuş, 67
Kurtulmuş, 117
Kuruderesi, 1013
Kutadgu Bilig, 384, 493
Kütâhiyye, 322, 803, 1015, 1096, 1155,
1158, 1268, 1320, 1503
Kütahya, 320
Kutbüddinzâde, 63
Kutbüddinzâde İznîkî, 63
Kutcu Doğan, 1476
Kutlamış, 92, 103, 1455
Kutlamış Bey, 91
Küz Han, 114
Lab Ovası, 1031
Lala Şâhin, 970, 1315, 1333, 1396, 1624
Larende, 320
Lârende, 322, 1166, 1277, 1296, 1426,
1565, 1570, 1679
Latîfî, 19, 39, 61, 62
Latîfî ile Riyâzî, 62
Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ, 15, 39
Latin, 249, 250, 263, 264, 929, 1295
Laz, 815, 1241
Laz eli, 977
Laz ili, 939, 1163, 1350
Laz tekfuru, 802
Laz tekvur, 1454
Laz tekvuru, 1005
Laz vilâyeti, 1107, 1675, 1677
Lazoğlu, 1265, 1409, 1433, 1521, 1651,
1708
Lebibî, 46
Leblebüci hisarı, 1410
Lefke, 1410
Lefke tekürü, 1408
Lefke tekvuru, 1410
Lehistan seferi, 541, 552, 557, 787
Lemek, 67
Lepsekü, 1506
Leyh, 225, 226, 249, 250, 263, 264, 878,
913, 929, 1081, 1131, 1295, 1339,
1525, 1660, 1668
Leyh vilâyeti, 1666
Libya, 256
Ligan Tekvur, 1469
Lih, 1322
Lih Ban, 1258
Lih vilâyeti, 1102
Liyh, 926, 1239, 1372, 1427, 1489, 1515,
1655
Lök Ban, 1258
Lokman, 137
Lokmân, 138
Lokman Hekim, 236, 237, 238
Londra British Museum, 33
Lulu Lala Şâhin, 970, 1624
Lülüfer, 1415
Lülve, 1464
Lut, 245, 246
Lut Peygamber, 944
Lutfî Paşa, 64
M. Ebrahim M. Esmail, 28
Ma'ansa, 1094, 1603, 1604, 1612, 1671
Ma'nisa, 1602, 1786
Ma'nisa, 1590, 1687
Macar Kralı, 160
Macar kralı Matthias Corvin, 161

Macar toprakları, 409
Macaristan, 248, 258, 259
Macarlar, 773
Maçın, 225, 226, 228, 229, 1293
Madyan, 262, 263, 264
Magnisa, 1606, 1687
Magnisa', 1015
Mağnisyâ, 1708
Magrib, 113, 119, 219, 225, 226, 229,
238, 240, 242, 264, 1132, 1293, 1322,
1340, 1664
Mağrib, 263
Mağrip, 228, 236
Mahan şehri, 527
Mahbûb ü Kulûbi'l-Ârifin, 34
Mahmud, 1621, 1675
Mahmûd, 135
Mahmud adlı ihtiyar, 614
Mahmud Ağa, 1288
Mahmud Beğ, 909, 924
Mahmud bin Sebük Tekin, 120
Mahmud Çelebi, 1076, 1335, 1361, 1514,
1613
Mahmud Paşa, 35, 38, 42, 45, 46, 47, 48,
68, 69, 160, 411, 586, 867, 900, 901,
935, 939, 944, 998, 1015, 1080, 1089,
1097, 1156, 1160, 1219, 1256, 1258,
1262, 1270, 1280, 1282, 1291, 1333,
1345, 1362, 1446, 1634, 1646, 1652,
1658, 1676, 1738, 1754, 1756, 1768
Mahmûd Paşa, 965, 1520
Mahmûd Pâşâ, 1073, 1122, 1168, 1255,
1308, 1416, 1531, 1555, 1744
Mahmud Paşa', 938
Mahmut, 134
Mahmut Paşa, 161
Makedonya Kralı İskender, 168
Makedonyalı İskender, 17
Mal Hatun, 130, 306, 307, 1551
Malhun, 136, 186, 187, 293, 294
Malhun Hatun, 307
Malkoçoğlu Balı Beğ, 788, 974, 1016,
1091, 1188, 1243, 1257, 1372, 1545
Malkoçoğlu Bali Bey, 524, 541, 552, 557,
787
Manastır, 1521, 1545, 1654
Manisa, 58, 307, 513, 577, 586, 806, 809
Manisa Genel Kütüphanesi, 60
Manisa Genel Kütüphanesi Nüshası, 266
Manisa Nüshası, 60, 65, 292
Mantıku't-Tayr, 384, 417, 486, 543, 574
Marko, 127, 235, 241, 242
Maskos, 225, 226, 249, 250, 263, 264,
1293, 1339
Matara, 930, 1295, 1316
Matrakçı Nasuh, 64
Matuşalah, 67
Maveraünnehir, 113
Mâverâünnehr, 119, 120
Mecitözü, 53
Mecnun Tabak ovası, 1088
Medâyin, 94, 235, 944, 1117
Medâyin şehri, 90
Medine, 89, 225, 226, 1293
Medinetü'l-Kahr, 875
Mehdi, 278, 282, 283
Mehdî, 1495, 1496
Mehdiye, 1315, 1444, 1677
Mehemmed, 141, 142
Mehemmed b. Beşîr, 61
Mehemmed b. Neşrî, 61
Mehlayil, 67
Mehmed, 140, 142, 815, 1450
Mehmed Beğ, 290, 914, 1319, 1399,
1598, 1626
Mehmed bin Hacı Halil El-Konevî, 66,
125, 128, 129, 130, 133, 146, 159, 198,
255, 305, 309, 326, 328, 816, 828, 833,
834, 836, 838, 839
Mehmed Çelebi, 71
Mehmed Han, 1280, 1370, 1659
Mehmed Han Gâzi, 1157
Mehmed Nâil Tuman, 62
Mehmed Neşrî, 14, 138, 270, 808, 809
Mehmed Paşa, 38
Mehmed Paşa b. Ârif Çelebi el-Celâlî es-
Siddîkî, 38
Mehmet Bey, 261
Mehmet Nâil Tuman, 15
Mekke, 225, 226, 1092, 1275, 1293
Mekketullah, 1773
Melik Beğ, 1354
Melik Eşref, 1088, 1745
Melik-i hâniyye Şehâbüdda, 1158
Memluk, 517, 519
Memluk Sultanı Kayıtbay, 517
Memlükler, 46
Menage, 60
Ménage, 59
Menâkıb, 216
Menâkıb-ı Âl-i Osman, 9, 11, 53
Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî, 161

menakıbnâme metinleri, 2
Menâkıbü'l-Kudsiyye, 53
Menemen-ovası, 1269
Mengân, 1037, 1502
Menkûb, 1080
Menkup, 1384
Menteşe, 1476, 1605, 1651
Menteşe ili, 877
Menteşeoğlanları, 1163
Menteşeoğlu, 877, 889, 979
Menyan, 1464
Menzel Nüşhası, 65, 292
Meriç, 202
Meriç ilçesi, 311
Meriç Irmağı, 1216
Merrih, 887
Merzifon Medresesi, 42
Meşâ'irü'ş-şu'arâ, 16
Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, 62
Mescid-i Aksa, 220
Mescid-i Aksâ, 221
Mesih Paşa, 129, 258, 266, 267, 268, 269,
557, 558, 791, 792, 797, 798, 1008,
1266, 1335, 1372, 1419, 1437, 1587,
1663, 1712, 1774
Mesihî Divanı, 470, 522
Mesihî Divanı, 384, 401, 407
Metâlî, 61
Methoni, 219
Metin Yurtbaşı, 384
Mevlânâ, 1583
Mevlâna Ahmedî, 1012
Mevlânâ Arab, 283, 1320
Mevlânâ Celâle'd-din, 958
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 38
Mevlânâ Efdalüddin'in oğlu Mevlânâ
Muhyiddin Mehmed Çelebi, 412
Mevlânâ Fahrüddin, 30
Mevlânâ Hamza, 1128, 1302, 1369, 1481,
1583
Mevlânâ Haydar, 1353
Mevlânâ Hüsrev, 888, 1605
Mevlânâ Mehmed b. Beşir, 61
Mevlânâ Mehmed Neşrî, 49, 112, 125,
126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135,
136, 138, 139, 144, 146, 157, 159, 186,
196, 198, 202, 205, 207, 209, 217, 255,
270, 279, 296, 305, 307, 314, 317, 326,
328, 561, 562, 567, 575, 581, 688, 694,
696, 699, 701, 801, 803, 805, 806, 807,
808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 828,
833, 835, 836, 839
Mevlânâ Mehmed Neşrî, 808
Mevlânâ Monla Husrev, 1007, 1094,
1182, 1316, 1603
Mevlânâ Neşrî, 61
Mevlânâ Şükrullah, 30, 925
Mevlana Tursun Beg ibn Hamza Beg, 44
Mevlânâ Tûsî, 30, 39
Mevlânâ Yahya Efendi, 1049
Mevlânâ-i Kestellü, 283, 1320
Mevlevi Süleyman Efendi, 62
Meysere-i Tatar, 1196
Mezid, 1127, 1296, 1366, 1369
Mezid Beğ, 1003, 1094, 1143, 1202,
1316, 1357, 1424, 1451, 1522, 1544,
1597
Mi'yârü'l-edeb, 16, 17
Midilli, 34, 35, 45, 446, 557, 559, 791,
797, 1062, 1097, 1163, 1186, 1633,
1650, 1658
Midilli adası, 418, 748
Midilli kalesi, 267
Midilli tekfuru, 446
Midillü, 1311, 1769
Midinlü kal'ası, 268
Midinlü kalesi, 267
Mıgalkara, 217, 218
Mıgalkoçoğlu, 1436
Mihail, 1379
Mihal, 199, 200, 201, 258, 259, 260, 913,
1081, 1131, 1320, 1525, 1660, 1669,
1774
Mihal Beğ, 906, 1133, 1391, 1774
Mihaliç, 1529
Mihaloğlu, 1411, 1440, 1441
Mihaloğlu Ali Beğ, 931, 932, 1095, 1188,
1545
Mihaloğlu Ali Beğ, 1195, 1678
Mihaloğlu Gâzi Ali Beğ, 1094, 1173,
1296
Mihaloğlu Hızır Beğ, 1256
Mihaloğlu İskender Beğ, 1014, 1064,
1501
Mihaloğlu Sikender Beğ Gâzi, 913, 1131,
1525, 1660, 1668
Mihaloğulları, 258, 259, 260
Mihentas, 410
Mihter Gâzi, 974, 1373
Milli Edebiyat Cereyanının İlk
Mübeşşirleri, 68

- Millî Eğitim Temel Kanunu, 75
Miloç, 930
Miloç', 1446
Milöş, 949
Miloş Kobile, 573, 812
Minhâcü'r-Reşâd, 30
Minnetoğlu Hocalığı, 917
Minnetoğlu Mehmed Bey, 45
Mir Süleyman, 91, 148
Mîr Süleyman, 20, 92, 99, 104, 872, 997,
1114, 1248, 1534, 1719
Mir'atü'z-Zamân, 36
Miraçnâme, 24, 25
Mirkâtü'l-edeb, 17
Mirrîh-savlet, 1344
Mîrzâ Uğurlu Mehemed, 1612
Mîrzâ Zeynel, 960, 1612
Mis, 1152
Mısır, 15, 16, 66, 89, 113, 119, 128, 168,
169, 225, 226, 228, 229, 230, 232, 237,
238, 412, 519, 746, 798, 818, 1014,
1022, 1088, 1126, 1157, 1196, 1262,
1263, 1264, 1275, 1293, 1318, 1319,
1322, 1413, 1454, 1456, 1482, 1565,
1570, 1605, 1613, 1653, 1661, 1712,
1713, 1745
Mısır Atabeyi Özbek, 520
Mısır Meliküzzâhir Baybars Bundukdârî,
1453
Mısır Sultanı, 746
Mısır sultanı Eşref, 911
Mısır Sultanı Pars Beğ, 1704
Mısır sultanı Şeyhî, 1271
Mısırlı, 1160
Misisi, 918, 1227, 1549
Misisi', 920
Mısır, 170, 1359
Mîzânü'l-edeb, 16, 17
Modon, 219
Mogol, 112, 117, 118, 1122, 1377
Moğol, 114, 273
Mogolistan, 113, 119
Moğollar, 37, 143, 144, 212, 213, 295
Mohaç Meydan Muharabesi, 259
Molla Ayas, 29
Molla Fenârî, 16
Mollâ Fenârî, 16
Molla Hamza, 30
Molla Hocazâde, 42
Molla Sadeddin-i Taftazanî, 22
Molla Seyyid İbrahim, 42
Mora, 45, 442, 443, 757, 919, 937, 1008,
1112, 1122, 1136, 1155, 1160, 1163,
1227, 1295, 1300, 1317, 1349, 1381,
1433, 1437, 1545, 1551, 1586, 1611,
1665, 1676, 1677, 1769
Mora gazası, 443
Mora vilâyeti, 1677
Mora Yarımadası, 219
Morava, 421, 460, 1447
Morava suyu, 759
Mordtmann, 58
Morova suyu, 1418
Morva, 1745
Motif-Index of Folk Literature, 140
Moton, 218, 219, 554
Moton kal'ası, 1696
Moton kalesi, 556
Moton Kalesi, 213, 218
Muâlî, 13
Müderris Lutfî, 1035
Müderris Mîrüm Çelebi, 547
Mudurnu, 775, 1425, 1551
Muhammed, 24, 93, 100, 114, 127, 141,
157, 158, 172, 199, 200, 235, 265, 386,
394, 452, 463, 728, 798, 873, 886, 990,
1070, 1160, 1187, 1194, 1253, 1376,
1390, 1397, 1410, 1444, 1468, 1533,
1547, 1560, 1595, 1625, 1626, 1652,
1655, 1671, 1714, 1764, 1765, 1766,
1776
Muhammed bin Süleyman, 121
Muhammed bin Yusuf, 120
Muhammed Gazi, 1208
Muhammed Gâzî, 1436
Muhammed Han, 1099, 1338
Muhammed Han bin Süleyman bin Davud
bin İbrâhim Tafgaç Han bin Nasr İlik
Han, 121
Muhammed Han Gâzî, 1107, 1209, 1442,
1570
Muhammed Mustafa, 138
Muhammed Mustafâ, 169
Muhammed Rasûlu'llâhi, 1161, 1388
Muhammed Rasûlullâh, 1047, 1117,
1144, 1294, 1560, 1676
Muhammed Rasûlullâhi, 1334, 1640
Muhammed Rasûlullâh-salavâtu'llâhi,
1355
Muhammed-i Mustafa, 260, 874, 930,
1008, 1173, 1188, 1189, 1194, 1211,

- 1221, 1239, 1250, 1288, 1361, 1372,
1403, 1591, 1638, 1652, 1655
Muhammed-i Mustafa', 1084
Muhlis Paşa, 215, 216
Muhtasar Kitab-ül Buldan, 237
Mükrimin Halil, 91, 154
Mükrimin Halil Yinanç, 65
Müneccimbaşı, 43
Müneccimbaşı Ahmed, 64
Münih Kraliyet Kütüphanesi, 33
Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü,
384, 387, 392, 393, 395, 401, 406, 407,
408, 409, 413, 416, 418, 425, 427, 430,
432, 435, 438, 442, 443, 444, 448, 449,
455, 460, 464, 466, 469, 470, 471, 477,
480, 482, 485, 491, 500, 502, 504, 507,
511, 515, 517, 520, 521, 527, 529, 530,
532, 533, 535, 538, 540, 542, 543,
544, 546, 548, 549, 553, 554, 565, 568,
570, 571, 574, 575, 576, 578, 580, 583,
587, 591, 594, 595, 598, 599, 601, 602,
604, 606, 608, 610, 612, 615, 617
Murad, 1239, 1481
Murad bin Mehmed Han, 1510
Murad Çelebi, 974, 1373
Murad Gazi, 217
Murad Gâzi, 218, 1409, 1671
Murâd Gâzî, 960
Murad Han, 191, 192, 299, 300, 301, 932,
934, 941, 1035, 1150, 1252, 1354,
1389, 1487, 1522, 1604, 1606, 1688,
1706
Murad Han Gâzi, 811, 812, 910, 1155,
1282, 1400, 1521, 1752, 1757
Murad Han Gâzî, 875
Murâd Han Gâzi, 886
Murad Han pâdişâh, 202
Murad Han, oğlu Mehmed Gâzi, 1606
Murad Paşa, 927, 1513
Muradiye, 60
Musa, 32, 236
Mûsâ, 911, 1070, 1155, 1158, 1159, 1264,
1483, 1601, 1609, 1664, 1719, 1776
Mûsâ Beğ, 892, 904, 906, 933, 936, 938,
948, 949, 975, 1133, 1220, 1235, 1249,
1282, 1391, 1514, 1534, 1703, 1740,
1743
Mûsâ bin Çanak Han, 120
Musa Çelebi, 9, 397, 398, 499, 581, 732,
734, 737, 779, 804
Mûsâ Çelebi, 805, 926, 933, 973, 988,
1023, 1028, 1045, 1064, 1264, 1269,
1279, 1369, 1415, 1424, 1450, 1458,
1477, 1510, 1514, 1603, 1605, 1740,
1743
Musa Han, 114
Musâ Han, 922
Mûsâ Nebî, 173
Mûsâ Peygamber, 238, 1189
Mûsa Voyvoda, 974, 1373
Muşalah, 67
Mûsâmeretü'l-ahbâr, 7
Musannifek, 39, 41, 42
mûsâyeretü'l-ahyâr, 7
Mushaf, 1643
Mûsî, 1440
Mustafa, 30, 825, 914, 945, 1147
Mustafâ, 1534
Mustafâ adlu Murad, 1375
Mustafa b. Ahmed Ali Fârisî, 34
Mustafa Beğ, 1192, 1234, 1322, 1476
Mustafa Beğ Çelebi, 1008, 1211
Mustafa Çelebi, 1147, 1590, 1687
Mustafa Paşa, 586, 875, 1435, 1530
Mustafâ Voyvoda, 266, 1022, 1320, 1414,
1434, 1598, 1626, 1656
Nabukadnezar, 134
Nâgehân, 895, 1244
Nasr İlik Han, 114
Nasreddin Hoca, 16
Nasrüddin, 1263
Nasrüddin Beğ, 1456
Nasuh Beğ, 1456, 1457
Nasuh Beğ oğlu Mahmud Çelebi, 974,
1372
Nay Temür, 117
Necatî Beg Divanı, 384, 487, 507, 534,
577
nehr-i Ceyhan, 918, 920
Nemçe, 225, 226, 1293
Nemcû, 929, 1295, 1316
Neriman, 897, 921, 1051, 1121, 1392,
1395, 1414, 1447
Neriman oğlu Sam, 154
Neşrî, 9, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 114,
115, 116, 131, 132, 138, 204, 309, 375,
377, 561, 581, 585, 831, 837
Nevabir, 439
Nevabiri şehri, 1160
Niğbolu, 928, 1259, 1362, 1450, 1679
Niğde, 792

Niğdeli Kadı Ahmed, 7
Niğebolu, 930, 970, 1112, 1258, 1295,
1316, 1433, 1696
Niğübolu, 1016, 1395, 1668
Nike-öbri, 1160
Niköbri, 1156
Nikolsburg, 58
Niksar, 1213
NİL, 1039, 1566
NİL, 1253, 1585
Nilüfer, 109
Nilüfer Hanım, 399
Nişancı Paşa, 903, 1661
Nişânî, 42
Nizâmî, 19
Nizâmü't-tevârih, 36
Noba, 113, 119
Nuh, 67, 116, 117, 118, 245
Nûh, 32, 537
Nuh Peygamber, 246, 265
Nuh'un oğlu Olcay Han lakaplı Yâfes,
114
Nureddin Sofu Kadı, 215
Nûreddin Sofu Kadı, 216
Nureddin Sofu Kadı'nın Karaman adlı
oğlu, 216
Nurettin Albayrak, 384
Nurullah Ataç, 370
Nûruosmaniye Kütüphanesi, 70
Nûşinrevân, 882
Nûşinrevân-ı 'âdil, 1154
Nuşirevan, 593
Nûşirrevân, 233, 235, 944, 1117
Nûşirrevân'ın köşkü, 233
Ocak, 216
Oğuz, 33, 66, 89, 91, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 881, 1027, 1079, 1116,
1158, 1355, 1363, 1432, 1691
Oğuz boyu, 112
Oğuz Han, 63, 67, 91, 112, 116, 117
Oğuz Hanı Tümen Han, 90
Oğuz Kara Han Zib Takoy, 117
Oğuz kavmi, 137
Oğuz Süleyman, 89, 147
Oğuz Tümen Han, 89, 137, 147
Oğuz'un oğlu Cemşid Han, 92
Oğuznâme, 67, 85, 90, 92, 116, 117, 137,
147
Oğuznâmesi, 89, 112, 114, 135, 139, 829
Ohri, 253
Okluğ, 1163
Ol hisar, 874
Ömer, 100
Ömer bin Yusuf, 120
Ömer Gâzi, 974, 1373
Ongürüs, 1162
Ongürüs kiralı, 1610
Onkurûs, 1340
Or Han, 114
Orhan, 112, 114, 118, 136, 211, 212, 317,
319, 390, 874, 887, 892, 925, 1019,
1069, 1111, 1112, 1173, 1235, 1260,
1268, 1277, 1335, 1449, 1488, 1497,
1529, 1532, 1594, 1595, 1659, 1670,
1697, 1709
Orhan Gazi, 9, 53, 55, 59, 195, 205, 206,
208, 209, 278, 279, 302, 304, 314, 315,
316, 317, 318, 390, 488, 489, 491, 492,
528, 595, 597, 738, 768, 770, 775, 776,
778, 793, 796, 813, 814
Orhan Gâzi, 209, 279, 768, 910, 932,
1096, 1111, 1172, 1260, 1274, 1277,
1324, 1344, 1455, 1675, 1762, 1786
Orhan Gâzi, 1333
Orhan Gâzi', 1248
Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, 145,
158, 159, 197, 254, 261, 304, 326, 388,
729, 739
Ortak dağları, 118
Ortaylı, 4, 145, 159, 198, 255, 305, 326
Ortuk, 67
Oruç, 9, 59, 177, 524, 535, 541, 548, 786,
792, 1427
Oruç b. Âdi, 796
Oruç b. Âdil, 14, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 135, 136, 144, 146,
159, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 183,
186, 190, 191, 193, 198, 200, 214, 216,
231, 234, 237, 240, 242, 251, 255, 257,
261, 268, 270, 274, 279, 283, 285, 294,
296, 299, 300, 301, 305, 326, 524, 525,
527, 528, 530, 531, 534, 535, 536, 547,
548, 557, 558, 559, 576, 676, 679, 680,
682, 683, 724, 786, 787, 789, 790, 791,
793, 796, 797, 798, 799, 828, 832, 833,
834, 836, 837, 838, 839
Oruç b. Âdil el-kazzâz kâtibü'l-Edrenevî,
58
Oruç Beğ, 909
Oruç Bey, 58, 59, 60, 832

- Osman, 136, 205, 211, 212, 258, 259, 294, 811, 874, 879, 1013, 1017, 1068, 1070, 1096, 1100, 1170, 1173, 1235, 1248, 1277, 1288, 1320, 1360, 1380, 1508, 1564, 1588, 1646, 1707, 1719
- Osman Beğ, 1255, 1679
- Osman Gazi, 2, 42, 55, 59, 63, 89, 92, 125, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 157, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 199, 200, 202, 203, 211, 258, 259, 260, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 306, 307, 312, 313, 323, 324, 476, 477, 479, 483, 484, 487, 489, 534, 564, 592, 593, 595, 767, 768, 769, 774, 775, 776, 802, 810, 811, 813, 816, 820, 821, 1111, 1210, 1215
- Osman Gâzi, 135, 186, 187, 189, 200, 204, 211, 259, 260, 308, 774, 776, 810, 874, 905, 908, 910, 925, 935, 956, 957, 959, 1032, 1075, 1117, 1147, 1154, 1157, 1170, 1209, 1268, 1273, 1305, 1315, 1347, 1437, 1453, 1455, 1456, 1457, 1469, 1474, 1477, 1482, 1490, 1500, 1507, 1531, 1532, 1591, 1670, 1685, 1703, 1710, 1774, 1784
- Osman Gâzi oğlu Orhan, 1111
- Osman kim Ayaz, 95
- Osman ol Ayaz, 97
- Osmân Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Han, 1308
- Osmancık, 72
- Osmancuğ, 1612
- Osmanlı Devleti, 7, 134, 259
- Osmanlı İmparatorluğu, 21
- Osmanlı Müellifleri, 29, 68
- Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, 68
- Osmanoğlu, 1032, 1153, 1163, 1190
- Osmanoğulları, 55, 59
- Otak, 113, 119, 881
- Otlukbeli Savaşı, 377
- Oxford, 60
- Oxford Bodleian Kütüphanesi, 59
- Oynaş hisarı, 946, 1235, 1449
- Özbek, 519, 520
- Özbek Beğ, 1266, 1318, 1319, 1653, 1654
- Özcan, 52, 53, 54
- Ozguroğlu İsa Beğ, 1317
- Paris Bibliothèque Nationale, 59, 60
- Paris Nüshası, 66
- Paris, Bibliothèque Nationale, 65
- Pars Beğ, 1605, 1661
- Paşa Kapısı, 284
- Paşa Yiğid, 933, 939
- Paşacuk Ağa, 497
- Pazaryeri ilçesi, 324
- Penc-Genc, 19
- Pend-nâme, 384, 391, 409, 416, 434, 455, 456, 464, 477, 480, 485, 511, 514, 531, 542, 549, 552, 559, 564, 573, 583, 598, 601, 602, 604, 605, 610, 617
- Pervâne, 1377
- Peygamber, 2, 83, 138, 141, 157, 163, 195, 200, 259, 263, 274, 275, 276, 277, 450, 490, 615, 726, 788, 837, 1007, 1182, 1316
- Pir Ahmed, 1176, 1270, 1470
- Pir Ahmed, 960, 1167, 1272, 1464, 1470, 1528
- Pir Ahmet, 959, 1176
- Pişdâdi, 141
- Pişdâniler, 36
- Plato, 18
- Pojajan hisarı, 1195, 1678
- Polinya, 299, 300
- Polinya Hisarı, 298, 299, 300
- Polunya, 217, 218, 270
- Polunya Hisarı, 217, 269, 270
- Polva, 1353
- Polya, 878, 1265, 1409
- Polya kal'ası, 1447
- Postin-pûş, 1590
- Prof. Dr. Necdet Öztürk, 36, 38, 58, 60, 65, 73
- Prof. Dr. Theodor Menzel, 64
- Pulunya, 191, 192
- Pulunya hisarı, 191
- Pulunya Hisarı, 191, 192, 217, 300
- Pulya, 888
- Rabi'a, 874, 1229
- Râbi'a, 212, 1456
- Rabia, 41, 136, 211
- Ravel, 59
- Reşidüddin, 89, 91, 112, 114, 115, 116, 135, 139, 829
- Resûl, 1060
- Reyhan Paşa, 1013
- Rim-Papa, 1132
- Risâle-i Durûb-ı Emsâl, 384, 405, 434, 439, 444, 449, 455, 457, 458, 464, 481, 485, 504, 511, 514, 549, 552, 615
- Risâle-i İlmü'l-Mûsiki, 29, 30

- Risâletü'n-Nushiyye, 384, 428, 486, 539, 596
Riyâzî, 61, 62
Riyâzu'ş-Şu'arâ, 61
Robert Anhegger, 66
Rodos, 818, 1774
Rodos beyi Balyos, 818
Rodos kal'ası, 1349
Roma, 67, 237
Rûha, 92
Rûhî, 43
Ruhi Çelebi, 34
Rukiya, 127, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242
Rûkneddin, 1025, 1376, 1703
Rûkneddin Süleyman Şah, 1469
Rum, 67, 113, 119, 225, 226, 901, 1511
Rûm, 942
Rûm eli, 1610
Rum ili, 1641
Rûm ili, 896, 950, 954, 955, 1058, 1063, 1311, 1312, 1313, 1388, 1416, 1557, 1562, 1611, 1620, 1639, 1640, 1641, 1642, 1683
Rum Kayseri Harkıl, 230
Rum Mehmed, 514
Rum Mehmed Paşa, 513, 514, 773, 903, 1786
Rum Mevlânâ Şemseddin Fenâri, 909
Rûm sultanı Sultân Muhammed Han, 1087, 1272, 1380, 1682
Rumeli, 89, 128, 131, 145, 153, 154, 158, 159, 160, 161, 191, 197, 198, 217, 254, 255, 260, 272, 304, 305, 319, 326, 397, 398, 411, 442, 443, 459, 460, 498, 499, 505, 509, 521, 564, 569, 581, 584, 585, 722, 732, 736, 759, 779, 783, 802
Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beğ, 1652
Rum-eli beğlerbeğisi Sinan Beğ, 1668
Rum-eli beğlerbeğisi Yahya Paşa, 1418
Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, 219
Rumeli defterdarı Mehmed Çelebi, 71
Rumeli eyaleti, 299
Rumeli Eyaleti, 202, 253, 311
Rumeli Sancak Beyi Hızır Bey oğlu Mehmet Bey, 541
Rûm-ı Asgar, 117
Rûm-ı sâniye, 117
Rûm-ı ûlâ, 117
Rum-ili, 875, 899, 900, 911, 1014, 1016, 1093, 1122, 1155, 1209, 1239, 1260, 1399, 1601, 1722
Rûm-ili, 975
Rum-ili beğlerbeğisi Ali Beğ, 1287
Rum-ili beğlerbeğisi Davud Beğ, 936
Rum-ili beğlerbeğisi Has Murad, 1209
Rum-ili beğlerbeğisi Mustafa Paşa, 937, 1096
Rum-ili beğlerbeğisi Şehabeddin Paşa, 1316
Rûmiyye, 1549
Rus, 119, 225, 226, 913, 1131
Rus hisarı, 1362
Rüstem, 870, 897, 1051
Rüstem b. Zâl, 584
Rüstem Çelebi, 1319, 1712
Rüstem Zâl, 584
Rüstem-i Neriman, 948, 1188, 1597
Rüstem-i Zal, 869, 1030, 1054, 1121, 1306, 1390, 1395, 1414, 1447, 1655
Rusyaly Yermak, 257
Sa'd, 147
Sa'd bin Ebu Vakkas, 90, 91, 137
Sa'd bin Ebû Vakkâs, 147
Sa'd-i Vakkâs, 147
Sa'id-ili, 1664
Sa'd, 147
Sa'd-i Vakkâs, 94
Sabuncu, 188, 298
Sadettin Nüzhet Ergun, 523
Sâdî, 26
Sadrazam Maktul İbrahim Paşa, 34
Safâriyye, 225, 226, 1293
Saffâriler, 37
Şah Kagala, 809
Sâhib, 1703
Şahin, 192
Şâhin, 193, 1261, 1268
Şahin Lala, 300
Şâhin Lala, 301, 1314, 1320, 1454, 1627, 1647
Şahruh, 1159
Şahruh oğlu Cöke Mirza, 937
Şâhsüvâr, 1262
Şakâ'iku'n-nu'mâniyye, 15
Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye, 40
Sakal, 4
Sakarı Suyu, 952, 1353, 1657
Sakur, 67, 117
Salguriler, 37

Salgûriyye, 225, 226, 1293
 Salih, 32
 Sâlih, 245, 246
 Sâlih ve Lut Peygamber, 789
 Salsal, 262, 263, 264, 1041
 Saltuk Alp, 1014
 Saltuk-nâme, 384, 410, 436, 479, 487,
 559, 566, 567, 570, 584, 592, 612
 Salur, 113, 114, 115, 119
 Salur bin Tak Han bin Oğuz, 120, 1153
 Salur Kazan, 428, 450, 490, 539, 597, 616
 Sam, 154
 Sâm, 897, 1051, 1392
 Şam, 66, 113, 119, 225, 226, 237, 238,
 392, 729, 1084, 1088, 1173, 1188,
 1221, 1293, 1318, 1319, 1410, 1511,
 1614, 1653, 1654, 1714, 1745
 Şâm, 538
 Sam oğlu Erfahşad, 116
 Samagar, 567, 983, 1746
 Samagarlu, 936, 1614
 Şamaki, 1650
 Samakular, 1098
 Sâ mân, 225, 226, 1293
 Samandıra, 195, 303, 1508
 Samaniler, 63
 Sâ mânîler, 37
 Samaroğlu Hızır Beğ, 925, 1697, 1745
 Samsa Çavuş, 953, 1173
 Samsam, 948
 Samsun, 1509, 1510, 1612
 Sara Hatun, 1773, 1774
 Şarabdar İlyas Beğ, 1163, 1269, 1501,
 1706
 Şarabhâne, 1708
 Sarac, 1321
 Saraç, 53, 54
 Sarhan, 1736
 Sarhan sancağı, 1261
 Sarhanoğlu, 979
 Şarhöyük, 307
 Sarıca Kemal, 34, 69
 Sarıca Paşa, 311
 Sarıca Paşa Mahallesi, 58
 Sarıpar köyü, 188, 298
 Sarkuk, 1708
 Saru Ya'kub, 1094, 1603
 Saru Yati, 188, 202, 203, 204, 298, 312,
 313, 1273
 Saruca Paşa, 201, 202, 310, 311, 1015,
 1317, 1344, 1345, 1456, 1605, 1679
 Saruhan, 908, 1330, 1450, 1605
 Sarukamış, 1412
 Saruyar, 1098
 Saruyatı, 312
 Sas, 225, 226, 249, 250, 929, 1293, 1295
 Sâsân, 225, 226, 1293
 Sasani Devleti, 90
 Sâsânîler, 32, 36
 Şât, 1253
 Sava, 409, 891, 986, 1006, 1585
 Sava kenârı, 745
 Sava Nehri, 411, 745
 Sayram, 113, 118, 119, 881, 1158
 Sazlıdere, 1239
 Sebük Tegin, 134, 162, 163
 Sebük Tegin oğlu, 162
 Şeddâd, 262, 265
 Şeddâd bin Âd, 165, 220
 Şeddâd ibn-i Ad, 263, 264
 Şeddâd ibn-i Âd, 129, 262, 263, 265
 Sedd-i İskender, 1600, 1613
 Şeh Bâyezîd Han, 1612
 Şeh Melik, 92, 105, 106, 150, 151, 978
 Şeh Melik Beğ, 107
 Şeh Süleyman, 739, 1343, 1354, 1452
 Şehâbeddin Ahmed, 29
 Şehabeddin Paşa, 1007, 1094, 1142, 1182,
 1202, 1522
 Şehâbeddin Paşa, 1605
 Şehdî, 12
 Sehi Bey, 22
 Sehî Bey, 19
 Şehidî olarak bilinen Hüseyin, 67
 Şehirköy, 1679
 Şehname, 154
 Şehnâme, 12, 737
 şehir-i Kostantin, 232, 1716
 Şehr-i Kostantin, 250
 şehir-i Kostantiniyye, 1717
 Şehsüvar, 885
 Şehzade Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut,
 42
 Şehzade Bayezit, 40
 Şehzade Cem, 66, 67
 Şehzade İkinci Bayezit, 41
 Selânik, 921
 Selâsil kal'ası, 933, 1165
 Selâtin-Nâme, 14
 Selâtin-nâme, 69, 70, 72, 125, 136, 144,
 146, 159, 198, 255, 292, 305, 309, 326,
 328, 371, 709, 831, 876

Selâfîn-Nâme, 820
Selâfîn-nâme', 70
Selcen Hatun, 458
Selcug, 91
Selçug, 1452
Selcug'un kızı, 91
Selçuk, 1158
Selçuk Sultan, 29
Selçuklu, 7, 9, 72, 189, 215, 479, 481,
741, 809, 818
Selçuklu Devleti, 7, 134
Selçuklu Sultanı Alaaddin, 143, 144, 187,
189, 190, 212, 213, 214, 216, 274, 295,
296
Selçuklu Sultanı Alaeddin, 295
Selçuklu Sultanı ile annesi Nilüfer, 400
Selçuklu sultanının annesi Nilüfer, 401
Selçuklular, 37, 139
Selcûknâme, 7
Selenik, 1138, 1291, 1719
Selmân, 26
Selman Ağa, 67
Selmân-ı Sâveci, 71
Şem'un, 231, 232
Şem'un, 230
Şemdiyye, 875
Semendere, 178, 459, 1678
Semendire, 915, 1139, 1241, 1321, 1402,
1535, 1648, 1676, 1687
Semendre, 1342, 1344, 1456, 1678
Semerkand, 121, 225, 226, 808, 1135,
1293, 1295, 1339, 1349, 1598
Semerkant, 534
Şemse, 164, 165, 166, 167
Şemsiyye, 220, 221, 228, 229, 245, 246,
536, 994
Şemsiyye Banu, 723
Şemsü'l-mülk İlik Han Nasr, 114
Şerefüddeve, 120
Şerefuddin Paşa, 1013
Serez ili, 253
Serf, 970, 1665
Şerh-i Kaside-i Emâlî, 30
Server, 1034
Severin, 930, 1016, 1195, 1295, 1316,
1394
Sevinç, 67, 117
Seydi Kavağı, 910
Şeyh Abdüllatif, 1263, 1460
Şeyh Baba İlyas, 274, 1663
Şeyh Bedreddin, 1276
Şeyh Çelebi Halife, 40
Şeyh Cüneyd, 521, 783, 784, 1263
Şeyh Ede Balı, 135, 136, 186, 210, 211,
212, 294, 324, 874, 1229
Şeyh Ede Balı kızı Râbi'a, 874
Şeyh Ede Balı', 1453
Şeyh Edebalı, 136
Şeyh Edebalı, 136, 185, 324, 476
Şeyh Ekmeleddin, 16
Şeyh Erdevül, 1490
Şeyh Haydar oğlu Şeyh İsmâ'il, 976, 980,
1189
Şeyh İbn Vefâ, 41
Şeyh Kutbeddinoğlu, 888
Şeyh Sâfi, 521
Şeyh Vefa, 54
Şeyh Yâr Ali, 28, 29
Şeyhî, 19, 22, 1253
Şeyhoğlu, 22, 26
Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî, 316
Seyyid Ebulvefâ, 316
Seyyid Ebülvefâ, 316, 317
Seyyid Gazi, 320
Seyyid Gâzî, 322
Seyyid Lokman, 64
Seyyid Şerif-i Cürcanî, 22
Seyyid Şerif-i Cürcânî, 61
Seyyid Vilâyet Türbesi, 54
Seyyid-i âlem, 1285
Seyyid-i Battal Gazi, 256
Seyyid-i Battal Gâzi, 256, 257
Seyyidî Ca'fer Battal Gâzi, 1222
Sıbt İbnü'l-Cevzi, 36
Sicharbas, 256
Sicill-i Osmanî, 69
Sıddikî Ârif oğlu Nişancı Mehmed Paşa,
38
Sifricehisar, 1270, 1280
Sifrihisar, 805, 1159, 1646, 1680, 1686,
1786
Sığircık Pınarı, 236, 237
Sığircuk Binari, 238
Sikender, 1072, 1481
Sikender Paşa, 1192, 1196, 1222, 1257,
1259, 1448, 1529, 1587
Sikender seddi, 151
Sikender-i Rûmî, 1117
Sikender-i Zulkarneyn, 1117
Sikenderiyye, 1586
Silifke, 1262, 1464
Silisre, 959, 1112, 1362, 1421

Simavna, 1479
 Sîn, 1158
 Sinâb, 1359
 Sinan Beğ, 945, 947, 1035, 1394, 1433, 1444
 Sinan Beğ oğlu ve Kâsım Beğ oğlu Mustafa Çelebi, 974
 Sinan Paşa, 937
 Sind, 225, 226, 228
 Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü, 384
 Sinop, 45, 740, 1079, 1219, 1318, 1338, 1341, 1652, 1665
 Sinop Beyi İsfendiyaroğlu İsmail, 740
 Sırbistan seferi, 45
 Sirebrinik, 1585
 Sirem adası, 1188
 Sirez, 1705
 Siroz, 252, 253, 944
 Sırp Despotu Vıloğlu, 510, 513
 Sırp kralı, 565, 814
 Sırp Kralı, 572, 802, 803, 805
 Sis, 1152, 1469
 Şis, 67
 Şit, 32
 Sitanbûl, 1206
 Sittî Şah, 41
 Sivas, 190, 214, 296, 818, 1127, 1171, 1269, 1296, 1461, 1464, 1570, 1676
 Sivashı, 15
 Sivirce Hisâr, 1610
 Sivrihisar, 319, 320, 322, 578, 1158
 Sofya, 868, 915, 1008, 1098, 1215, 1316, 1317, 1417, 1521, 1545, 1687
 Sögüd, 1431
 Söğüt, 324, 1737
 Söğütcük, 1737
 Solakzâde, 64
 Sonsa, 1700
 Sosmanos, 959, 1139, 1421
 Sosmanoz, 1679
 Sseyfeddin Kalavun, 1453
 Staatsbibliothek, 52
 Stith Thompson, 140
 Suâl u Cevâb-ı Nûşirrevan, 86, 593
 Suga, 567, 983, 1746
 Süheyl ü Nev-Bahâr, 384, 436, 445, 457, 479, 483, 550, 566, 567, 570, 582, 591, 611
 Şükrullah, 12, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 39, 43, 64, 72, 92, 128, 145, 159, 190, 198, 214, 255, 296, 305, 326, 581, 737, 738, 828, 833, 834, 836, 837, 838, 839
 Süleyman, 32, 91, 100, 540, 796, 805, 872, 873, 921, 1070, 1117, 1162, 1167, 1354, 1452, 1671
 Süleymân, 93, 537, 905, 1050, 1083
 Süleyman aleyhi's-selâm, 944
 Süleyman Beğ, 102, 1280, 1301, 1408, 1411, 1709
 Süleyman Beğ bin Bedreddin, 908
 Süleymân bin 'Abdulmâl kardaşı Ömer, 1294
 Süleyman Çelebi, 30
 Süleyman Han, 101, 1359
 Süleymân Nebî, 165
 Süleyman Paşa, 17, 129, 130, 145, 158, 159, 197, 198, 199, 254, 255, 257, 260, 261, 304, 305, 306, 326, 390, 528, 597, 738, 778, 793, 794, 796, 827, 894, 908, 909, 918, 934, 1074, 1124, 1277, 1335, 1363, 1401, 1545, 1737, 1745
 Süleyman Paşa', 1145
 Süleyman Peygamber, 221, 229, 887, 994, 1027, 1223, 1232, 1413, 1519, 1560
 Süleyman Şah, 2, 19, 22, 55, 67, 92, 116, 117, 527, 793, 951, 1216
 Süleyman Şah Gâzi, 1352
 Süleyman Subaşı, 952
 Süleymaniye Kütüphanesi, 65
 Sulhat, 1162
 Sultan Ahmed, 548, 1095, 1256, 1259, 1604, 1654, 1655
 Sultan Alaaddin, 92, 143, 150, 189, 273, 295, 296
 Sultan Alâaddin, 211, 212, 214, 274, 296, 809, 887, 1139, 1194, 1265, 1325, 1344, 1365, 1409, 1457, 1461, 1590, 1594, 1636, 1651, 1670, 1703
 Sultan Alâaddin Keykubad bin Ferâmürz, 1147, 1347, 1437
 Sultan Alaeddin, 210
 Sultan Alâeddin, 144
 Sultan Alâeddîn, 105
 Sultan Alaeddin Keykubat, 595
 Sultan Alp Arslan, 121
 Sultan Bay Sunkur, 1029
 Sultan Bayezid, 264, 265, 795, 901, 904, 918, 944, 970, 990, 1000, 1073, 1090, 1096, 1143, 1185, 1262, 1270, 1275, 1281, 1288, 1309, 1335, 1341, 1370, 1409, 1433, 1446, 1447, 1453, 1457,

1550, 1569, 1590, 1602, 1603, 1606,
 1612, 1614, 1629, 1634, 1653, 1704
 Sultan Bâyezîd, 1592, 1708
 Sultân Bâyezîd, 961, 1345, 1609, 1612,
 1616
 Sultan Bayezid Gâzi, 1570
 Sultan Bayezid Han, 263, 265, 267, 268,
 283, 284, 791, 903, 904, 905, 931, 932,
 969, 999, 1000, 1008, 1012, 1014,
 1040, 1095, 1118, 1132, 1155, 1189,
 1211, 1239, 1250, 1252, 1256, 1259,
 1265, 1266, 1267, 1276, 1304, 1318,
 1319, 1367, 1372, 1403, 1409, 1410,
 1417, 1428, 1434, 1437, 1516, 1530,
 1545, 1596, 1603, 1604, 1613, 1653,
 1655, 1712, 1718, 1721
 Sultân Bâyezîd Han, 887, 998, 1382, 1782
 Sultân Bâyezîd Hân, 1750
 Sultan Bayezid Han bin Sultan Mehmed,
 264, 1604
 Sultan Bayezid Han Gâzi, 1456, 1602
 Sultân Bâyezîd Han Gâzî, 1313, 1642
 Sultân Bâyezîd Han Gâzî, 1562, 1618
 Sultan Bayezid Han ibnü's-Sultan
 Mehmed Han, 269
 Sultan Bayezid ibn-i Muhammed, 1487
 Sultan Bayezid ibn-i Sultan Mehmed,
 1671
 Sultan Bayezid oğlu Abdullah, 1597
 Sultan Bayezid', 141
 Sultan Bû Sa'id, 1598
 Sultan Ca'fer Gâzi, 1212
 Sultan Ca'fer-i Seyyidî Gâzi, 257
 Sultan Çelebi, 1731
 Sultan Cem, 999, 1000, 1118, 1265, 1318,
 1409, 1671
 Sultan Dede Ömer Rûşenî, 66
 Sultân Ebü'l-feth, 1136, 1585, 1648
 Sultan Gıyaseddin, 215
 Sultan Gıyâseddin, 216, 1602
 Sultan Hatun, 1252
 Sultan İkinci Mehmet, 40, 41
 Sultan Kayı Beğ, 1266
 Sultan Mahmud, 162, 614
 Sultân Mahmûd, 163
 Sultân Mahmûd-ı Gaznevî, 162, 163
 Sultan Mehmed, 1534
 Sultân Mehmed, 1198
 Sultân Mehmed ibni Murâd Hân, 882
 Sultan Mehmed, 201, 202, 311, 314, 805,
 884, 887, 888, 911, 917, 935, 959, 960,
 980, 984, 1015, 1023, 1089, 1094,
 1097, 1102, 1157, 1164, 1167, 1176,
 1191, 1226, 1261, 1262, 1269, 1270,
 1350, 1351, 1361, 1369, 1370, 1399,
 1406, 1440, 1446, 1447, 1458, 1459,
 1503, 1510, 1543, 1547, 1558, 1590,
 1596, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605,
 1606, 1609, 1627, 1629, 1671, 1677,
 1687, 1688, 1774
 Sultan Mehmed bin Murad Han Gâzi,
 963, 1500
 Sultan Mehmed Gâzi, 1602
 Sultan Mehmed Han, 263, 869, 887, 889,
 892, 893, 901, 904, 912, 917, 944, 970,
 1030, 1048, 1061, 1094, 1102, 1121,
 1150, 1156, 1157, 1158, 1174, 1176,
 1188, 1208, 1222, 1238, 1256, 1299,
 1306, 1317, 1409, 1413, 1417, 1427,
 1453, 1484, 1575, 1586, 1590, 1603,
 1604, 1621, 1634, 1652, 1653, 1707,
 1714, 1716, 1771
 Sultan Mehmed Han Gâzi, 1012, 1156,
 1157, 1560, 1569, 1590, 1614, 1685
 Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid,
 1089, 1406
 Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad, 1671
 Sultan Mehmed ibn-i Sultan Murad Han,
 917, 1445, 1717
 Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad, 314
 Sultan Mehmed oğlu Sultan Murad Han,
 204, 205
 Sultan Mehmed'un oğlu Murad Han,
 1509
 Sultan Melik Şah, 121
 Sultan Mes'ud, 1118
 Sultan Mescidi, 1296
 Sultan Muhammed, 886, 1290
 Sultân Muhammed, 1116, 1747
 Sultân Muhammed Gâzî, 887, 971, 998,
 1162, 1217, 1382, 1442, 1557, 1739,
 1747, 1782
 Sultân Muhammed Han, 899
 Sultan Muhammed Han Gâzî, 1007, 1599
 Sultân Muhammed Han Gâzî, 753, 1057,
 1077, 1087, 1255, 1272, 1273, 1380,
 1520, 1556, 1569, 1601, 1640, 1682
 Sultan Murad, 141, 142, 201, 202, 311,
 889, 909, 921, 977, 1034, 1091, 1097,
 1106, 1145, 1146, 1163, 1197, 1263,
 1268, 1269, 1274, 1297, 1320, 1349,
 1366, 1411, 1414, 1417, 1437, 1469,

- 1504, 1529, 1575, 1601, 1603, 1605,
1609, 1651, 1667, 1725
Sultân Murâd, 750, 1785
Sultan Murad Gazi, 67
Sultan Murad Gâzi, 218, 964, 1686
Sultan Murad Ha, 1208
Sultan Murad Han, 772, 794, 799, 812,
899, 900, 911, 930, 931, 935, 972,
1007, 1024, 1030, 1089, 1094, 1102,
1130, 1142, 1155, 1182, 1194, 1225,
1264, 1265, 1282, 1316, 1344, 1361,
1394, 1436, 1444, 1453, 1456, 1457,
1544, 1563, 1595, 1597, 1602, 1603,
1604, 1612, 1613, 1651, 1667, 1671,
1677, 1688, 1722, 1754, 1762, 1768,
1786
Sultan Murâd Hân, 886
Sultan Murad Han Gazi, 218, 270
Sultan Murad Han Gâzi, 271, 941, 1045,
1155, 1357, 1453, 1602
Sultan Murad Han Gâzi, 1332
Sultan Murâd Han Gâzi, 1253
Sultan Murad Han Pâdişâh, 311
Sultan Mustafa, 901, 944, 1446, 1634,
1653
Sultân Mustafâ, 960, 1310
Sultan Mustafa Beğ, 1604
Sultan Orhan Gazi, 67
Sultan Osman Gazi, 67
Sultan Öyüğü, 92
Sultan Rüstem, 1189, 1257, 1367, 1654
Sultan Rüstem Beğ, 1029
Sultan Sencer bin Melik Şah, 121
Sultan Sencer bin Melikşah, 114
Sultan Şeyh Hasan, 1264
Sultan Süleyman, 449
Sultan Tuğrul, 135
Sultan Veled Medresesi, 39
Sultan Yıldırım Beyazıt Han Gazi, 67
Sultanı Alaaddin, 144
Sultanı Alaeddin Keykubad, 809
Sultân-ı âlem, 177
Sultân-ı Mısır, 1186
Sultâniyye, 876
Sultanönü, 1265, 1409
Sultanönü Sancağı, 324
Sultanöyüğü, 399, 741
Sultanzâde, 1453, 1457
Şumnu, 930, 1295, 1316
Şumru, 1190
Sungur, 67
Sunkur, 117
Süryâni, 225
Suzebolu hisarı, 191
Suzebolu Hisarı, 217, 299
Sûz-nâme, 70
Tabaka-i Sâlise, 116
Tabakât-ı Nâsırî, 134
Tâceddin, 15
Tâceddin-i Kürd, 1456
Tâceddinoğlu, 1440, 1441
Tâci Bey, 50
Tacikistan Yazma Eserler Enstitüsü, 33
Tâcü'd-din Ahmed, 15
Tâcü'd-din Ahmed b. İbrahim b. Hızır, 15
Tâcü'd-din Ahmed b. İbrahim el-Ahmedî,
15
Tâcü'd-din b. İbrahim Ahmedî, 15
Tâcü'd-din İbrahim b. Hızır, 15
Tâcü't-Tevârih, 61
Tafgaç Han, 121
Taharten, 600, 603, 821, 822, 1377, 1408
Tahraten, 996
Tahtalı, 1308, 1565
Taht-ı kal'a, 888, 1510, 1596
Tak Han, 112, 113, 114, 115, 119, 881
tâk-ı Kisrâ, 233, 235
Talas, 118, 1158
Tamac, 909
Tanrı Yıkdığı, 299
Tanrı Yıkdığı Hisarı, 298
Tanrı Yıkduğı, 218
Tanrı Yıktığı, 126, 191, 217, 298, 299
Tanrı Yıktığı Hisarı, 191, 192, 193, 212,
217, 270, 299, 300, 301
Tarabuzan, 1774
Tarabuzon, 1154, 1163, 1291, 1417, 1611,
1640, 1707, 1773
Tarakçı Yenicesi, 483, 775, 1565
Tarakulu Bolu, 1341
Tarbozan, 1318, 1665
Târih-i Âl-i Osman, 66, 146, 159, 198,
255, 305, 309, 816
Tarih-i Ebu'l-feth, 14, 46, 49, 52
Tarih-i Ebu'l-Feth, 44, 49, 743
Târih-i Ebu'l-Feth, 129, 399
Târih-i Ebü'l-Feth, 491, 634
Tarsus, 541, 918, 920, 1009, 1093, 1152,
1227, 1266, 1318, 1319, 1385, 1549
Taş, 810, 1025, 1369
Taş Oğuz, 428, 430, 450, 490, 539, 597,
616

- Taşak Yazısı, 126, 144, 189, 190, 213,
 214, 295, 296
 Taşak Yazısı, 214, 297
 Taşanoğlu, 983
 Taş-il, 1409, 1651
 Taş-ili, 1296, 1426, 1679
 Taşköprülüzâde, 15, 16, 40
 Tatar, 902, 925, 946, 1109, 1158, 1196,
 1234, 1235, 1325, 1440, 1636
 Tatar Beğ, 1661
 Tavşak Ovası, 126, 144, 214, 296
 Tavuslu, 1400
 Tayfur, 1425, 1458, 1507, 1511
 Teberrük, 567, 983, 1746
 Teberrük Beğ, 925, 1697, 1745
 Tebriz, 66, 976, 980, 1167, 1189, 1257,
 1490, 1604
 Teferrücnâme, 35, 38
 Teke, 1605
 Tekeoğlu, 568, 803
 Tekfur Baras, 473, 488
 Tekür Çayırı, 887
 Tekür Dağı, 275, 277
 Temaşalık, 164, 165, 166, 221, 228
 Temâşâlık, 164, 229
 Temrez Beğ, 1318, 1319, 1653, 1654
 Temü, 1522
 Temür, 808, 883, 966, 996, 1015, 1105,
 1126, 1211, 1229, 1242, 1296, 1368,
 1412, 1450, 1458, 1524, 1566, 1605,
 1705, 1712, 1713, 1777, 1787
 Temür Beğ, 808, 1425
 Temür Han, 1043
 Temür Han oğlu Şahruh, 1159
 Temür-leng, 808, 1167, 1460
 Temürtaş Beğ, 1218, 1523
 Tercan, 1172
 Terceme-i Târih-i Mu'cem, 70
 Tercüme-i Kitâb-ı Edvâr, 30
 Tervîhu'l-ervâh, 17
 Terzibaşı Zağanos, 501
 Tevârih-Âl-i Osman, 876
 Tevârih-i Âl-i Osman, 10, 14, 49, 127,
 129, 132, 144, 146, 159, 165, 167, 169,
 171, 173, 175, 177, 183, 186, 190, 191,
 193, 198, 200, 211, 214, 217, 255, 257,
 259, 270, 294, 296, 297, 299, 300, 303,
 305, 311, 313, 314, 316, 318, 324, 326,
 375, 576, 584, 722, 723, 766, 786, 828,
 831, 832
 Tevârih-i Âl-i Osman, 9, 13, 52, 54, 59,
 60, 61, 64, 69, 371, 590, 616
 Tevârih-i Âl-i Selçuk, 10, 64
 Tevârihü's-Selâtin-i Osmaniyye, 36, 42,
 125, 128, 146, 198, 255, 292, 305, 326,
 742, 828
 Tevârihü's-selâtin-i Osmaniyye, 12
 Tevrat, 237, 238
 Tezcek, 1261
 Tezcek Ece Beğ, 198, 305
 Tezcek hisarı, 1261, 1314
 Tezkiretü's-Şu'arâ, 16
 Tezkiretü's-Şu'arâ, 61
 Timur, 16, 133, 392, 530, 533, 534, 576,
 577, 600, 729, 780, 786, 787, 794, 808,
 816, 821, 899, 1367, 1413, 1556, 1677
 Timur Han, 787, 1300, 1426
 Timur Şah, 1295
 Tınca, 903
 Tırabzon, 1298
 Tire, 1234
 Tire sancağı beği Mustafa Beğ, 1656
 Tirhala beği Sinan Beğ, 939
 Tırnova, 1509, 1657
 Togan, 58, 135
 Toğmuş Beg, 67
 Toğrul, 67
 Toğrul Beğ, 818
 Tok Temür, 67, 117
 Tokat, 72, 509, 771, 805, 982, 1213,
 1241, 1357, 1459, 1464, 1469, 1512,
 1522, 1686, 1715
 Tokmuş, 117
 Tököld, 1041
 Tokşurmuş İçi, 135
 Tomalic Beli, 313
 Tomaliç Beli, 312
 Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 65
 Toqşurmuş İçi, 135
 Torak Han, 67
 Tortumuş, 117
 Tosbağa, 567
 Tosbağâ, 983, 1746
 Tosya, 1700
 Totrakan hisarı, 1362
 Toyuran Beğ, 1391
 Trabzon, 45, 46, 414, 421, 434, 438, 446,
 447, 754
 Trabzon seferi, 434, 754
 Trakya, 251
 Tuğra, 116, 117

Tuğrul, 102, 135, 155
Tuğrul Han, 91, 148, 1455
Tuhfe-i Nâilî, 15, 62
Tula, 567, 983, 1746
Tulum, 44
Tümen Han, 90, 91, 95, 148, 953
Tuna, 262, 409, 789, 955, 1003, 1039,
1093, 1164, 1255, 1256, 1335, 1370,
1373, 1381, 1396, 1450, 1478, 1495,
1589, 1658, 1688, 1700, 1745
Tuna Irmağı, 1041
Tuna Nehri, 178, 262, 263, 409, 552, 788
Tuna suyu, 264, 789, 1714, 1771
Tuna Suyu, 1039, 1162, 1315
Tunca, 1040, 1041, 1596
Turaç, 67
Turahan, 1300
Turahan Beğ, 1561
Turak, 117
Turc, 117
Turgud-oğulları, 1501, 1706
Turgut Alp, 206, 315, 316, 317, 484
Turhan, 1300, 1561
Turhan Beğ, 1016, 1241, 1295, 1394,
1433, 1444, 1613, 1667, 1668, 1687
Turhan Beğ oğlu Ömer Beğ, 928, 1349,
1433
Tûr-ı Sînâ, 44
Türk, 112, 114, 116, 117, 118
Türk Milleti, 75
Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, 65, 292,
320
Türkân Hatun-ı Celâliyye, 121
Türk-i iman, 114
Türkistan, 95, 102, 112, 113, 118, 119,
1399
Türkistan Hanı, 90
Türkiye, 1784
Türkiye Cumhuriyeti, 75
Türkiye Türkçesinde Atasözleri, 384
Türkman, 114, 120, 875, 1419
Türkmân, 1345, 1464
Türkmen, 2, 7, 53, 274, 520, 579, 580,
813, 879, 903, 1089, 1208, 1267, 1406,
1413, 1654, 1712
Turkut, 877, 936, 946, 1614
Turkut Alp, 207, 1341
Türman, 1369, 1514, 1743
Turmuş Han, 67
Tursun, 1277
Tursun Beg, 128, 129
Tursun Beğ, 1268
Tursun Beg ibn Hamza Beg, 44
Tursun Bey, 14, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52,
378, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409,
411, 412, 413, 414, 416, 417, 419, 420,
491, 634, 636, 637, 638, 639, 743, 744,
745, 746, 747, 748, 749, 828, 833, 834,
836, 837, 838, 839, 1047
Turunc, 90, 91, 97, 98, 1580
Turunc Hatun, 95, 147
Turunç Hatun, 89, 137
Tuzak, 663, 666, 674, 1637
Tyros kralı Pygmalion, 256
Ubeyde, 99
uç beği İshak Beğ, 1160
uç beğleri İshak Beğ, 1667
Uğurlu Han oğlu Ahmed, 1456
Uğurlu Mehmed, 1405
Uğurlu oğlu Ahmed Mirza, 1456
Uğurlu oğlu Sultan Ahmed, 1189
Ulubat, 921, 935, 1375
Ulubat köprüsü, 885
Ulubat tefvuru, 935, 1268
Uludağ, 316
Ulu-ova, 815
Ulvan Çelebi, 53
Ümeyye, 1294
Umur Beğ, 1257
Umur Bey, 35, 36
Unat, 61
Ungurus, 225, 226, 230, 231, 243, 244,
249, 250, 258, 259, 260, 262, 263, 264,
265, 510, 722, 797, 899, 907, 913, 928,
929, 931, 932, 970, 983, 989, 1010,
1016, 1030, 1034, 1061, 1081, 1089,
1094, 1095, 1096, 1101, 1131, 1143,
1150, 1176, 1195, 1202, 1238, 1259,
1265, 1293, 1295, 1315, 1316, 1318,
1322, 1339, 1342, 1350, 1372, 1394,
1409, 1433, 1444, 1445, 1446, 1481,
1489, 1509, 1522, 1525, 1530, 1545,
1546, 1595, 1604, 1621, 1651, 1657,
1660, 1664, 1667, 1668, 1677, 1678,
1679, 1687, 1688, 1718, 1748, 1770,
1776
Üngürüs, 976, 1346, 1382, 1698, 1769
Üngürüs, 926, 1586, 1778
Ungurus vilâyeti, 1668
Unguruslu, 262
Unguruz, 1141, 1162, 1174, 1176, 1408,
1439, 1521, 1776

Upsala, 58
Üregir, 113, 115, 119
Ürügür, 115
Uruz, 450, 490, 539, 597
Uşak, 15
Üsküb, 1095, 1324, 1350, 1521, 1545,
1676
Üsküder, 1659
Üsküp, 54, 1617
Üsküp hisarı, 1174
Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, 430
Üveys Beğ, 869, 942, 1056, 1058
Uygur, 119, 1784
Uyuz Beğ, 1146, 1654
Üzer, 1160
Üzer'in oğlu Davud, 1271
Uzun, 1135, 1598
uzun Hasan, 1381
Uzun Hasan, 39, 42, 45, 181, 377, 421,
435, 436, 454, 516, 548, 586, 772, 806,
893, 900, 901, 904, 905, 935, 937, 939,
944, 960, 973, 984, 994, 1002, 1010,
1029, 1042, 1048, 1089, 1111, 1120,
1122, 1135, 1168, 1171, 1176, 1189,
1208, 1257, 1262, 1265, 1270, 1298,
1306, 1318, 1333, 1385, 1390, 1406,
1413, 1446, 1447, 1459, 1531, 1532,
1585, 1598, 1634, 1652, 1653, 1666,
1738, 1746
Uzun Hasan oğlu Ya'kub Beğ, 1661
Uzun Hasan'ın oğlu Kör Hasan, 181
Uzun Hasan'un oğlu Zeynel, 902, 904,
944, 1446, 1634, 1653, 1738
Vâdî-i Buzurşek, 961
Vara, 1292
Varat, 1094, 1173, 1296
Vardar, 1324
Varna, 11, 28, 535, 547, 799, 899, 924,
1089, 1458, 1651
Varna Savaşı, 736
Varsag, 1122, 1377, 1439, 1447
Varsağ, 1564
Varsak, 931, 936, 946, 1022, 1145, 1146,
1263, 1296, 1356, 1426, 1491, 1614,
1667, 1679
Varsak harâmisi, 525, 541
Varsak ili, 1665, 1668
Vartar Yenicesi, 1291
Vefâî halifesi Ede-Balı, 55
Vefaiyye, 316
Veled Çelebi, 1372
Veli Sultan Beyazıd Han, 67
Venedik, 45
Venedük, 1196, 1222, 1257, 1259, 1448,
1529, 1531, 1587
Veys Gâzi, 1239, 1372, 1655
Veys ü Râmîn, 25
Vezir Bayezid Bey, 24, 25
Vezir Bermek, 91
Vezir Fazlullah Paşa, 518, 783
Vezir Hacı İvaz Paşa, 506, 772
Vezir Halil Paşa, 521
Vezir Hayreddin Paşa, 309, 327, 328, 498
Vezir Hayrüddin Paşa, 327
Vezir Kantur, 524
Vezir Karamanlı Mehmet Paşa, 41
Vezir Mahmud Paşa, 587
Vezir Mehmet Paşa, 41
Vezir Mesih Paşa, 268
Vezir Rum Mehmed, 867
Vezir Rum Mehmed Paşa, 514
Veziriazam Halil Paşa, 406, 749
Veziriazam Karamanlı Nişancı Mehmed
Paşa, 12
Veziriazam Mahmud Paşa, 31, 35, 39, 45,
48, 161
Veziriazam Mahmut Paşa, 42
Vidin, 1439
Vidin Sinanı, 945, 946, 1274, 1280
Vilâyet-i Acem, 274
vilâyet-i Bosna, 1660
vilâyet-i Mağrip, 237
Vilâyet-i Rum, 237
Vilâyet-i Varsag, 1145
Vilâyet-i Yunan, 215
vilâyet-i Yunan, 216
Vilâyet-i Yunan, 1667, 1668
Vilkioğlu, 1139
Vilkoğlu, 509, 510, 772, 773, 1034, 1141,
1156, 1160, 1176, 1241, 1262, 1270,
1280, 1344, 1402, 1453, 1456, 1458,
1521, 1606, 1687, 1708, 1776
Viranca hisar, 305
Virancahisar, 197, 198, 304, 305
Vırbaz, 1255
Voyvoda, 914
Voyvoda Mustafa, 129, 265, 266
Witteck, 20
Ya'kub, 1523
Ya'kub Beğ, 1029, 1643
Ya'kub Çelebi, 883, 1264, 1409, 1590

Ya'kub Paşa, 789, 940, 1061, 1266, 1319,
1327, 1371, 1395, 1396, 1419, 1513,
1522, 1629, 1654, 1656, 1748
Ya'kub Beğ, 1032, 1148, 1153, 1395,
1457
Ya'kub Çelebi, 897, 1051, 1686
Ya'kub Ece, 1338
Yabu-Kirmen, 1080, 1219
Yafes, 67, 114, 116
Yâfes, 114, 116, 117, 118
Yahşi, 1014
Yahşi Beğ, 908, 939, 1261, 1269, 1674
Yahşi Beg oğlu İmirza, 1047
Yahşi Fakih, 9, 11, 53, 55, 64
Yahşi Han, 1047
Yahşioğlu, 948, 1188, 1597, 1733
Yahyâ bin Haydar, 1174
Yahya Paşa, 1007, 1448, 1521, 1545
Yahya Paşa oğlu Balı Beğ, 974, 1372
Yahya Voyvoda, 1372
Yakup, 32
Yakup Paşa, 285, 286, 287, 288, 289, 547,
548, 798
Yalak hisarı, 971, 1100, 1449, 1646
Yalvac, 117
Yalvaç, 67
Yamak, 117
Yanbolu, 501, 959, 1400, 1421
Yanko, 126, 220, 221, 223, 263, 264, 513,
536, 723, 875, 899, 900, 926, 929, 930,
948, 952, 999, 1000, 1004, 1061, 1089,
1094, 1141, 1149, 1190, 1194, 1197,
1199, 1202, 1238, 1265, 1295, 1316,
1317, 1362, 1366, 1369, 1427, 1470,
1504, 1521, 1522, 1545, 1606, 1638,
1648, 1651, 1754, 1778
Yanko bin Madyan, 127, 164, 165, 166,
167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227,
230, 235, 236, 237, 242, 243, 244, 245,
246, 247, 248, 249, 250, 262, 263, 536,
540, 1199, 1212, 1643
Yanko bin Madyan'ın oğlu Buzantin, 262
Yanko ibn Madyan, 723
Yanko ibn-i Madyan, 221, 224, 225, 246,
1306, 1643
Yankû bin Mâdiyân, 165, 166, 167, 173,
174, 176, 177, 1253
Yanya, 1295, 1444, 1667
Yapaoğlu, 906, 1133, 1391
Yapaoğlu,, 897
Yaparlı, 113, 115, 119
Yapurlu, 115
Yâr Ali ibni Siyavuş ibni Averen Divriği,
29
Yarhisa, 483
Yarhisar, 484, 1452, 1455
Yarhisar tekvuru, 1454
Yasak, 67, 117
Yassı-çemen, 1168
Yasu, 67, 130
Yasuv, 117
Yavuz, 53, 54
Yayça, 1381
Yayça hisarı, 1010, 1446
Yayçe, 1165, 1255
Yazı, 119
Yazıcıoğlu Ali, 10
Yazır, 113, 115
Yemen, 113, 119, 165, 220, 1664
Yeni-câmi, 1667
Yeni-câmi'i, 1016, 1394
Yenihisar, 1726
Yeni-saray, 1095, 1448, 1597
Yenişehir, 195, 197, 304, 1173, 1265,
1277, 1330, 1409, 1454, 1469, 1482,
1506, 1590
Yesi, 112, 118, 1399
Yezd, 67
Yezdân, 1258
Yezid, 1510
Yigdir, 115
Yil-basan, 876
Yıldırım, 1450, 1715
Yıldırım Bayezid, 1409, 1590
Yıldırım Bayezid Han, 792, 1367, 1663
Yıldırım Bâyezid Han, 1117
Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi,
54
Yıldırım Han, 61, 91, 103, 148, 787, 792,
794, 899, 942, 966, 1091, 1093, 1167,
1264, 1276, 1300, 1413, 1450, 1458,
1777
Yıldırım Han', 1211
Yıldız, 29
Yıldız Han, 113
Yılduz Han, 112, 113, 115, 119, 881
Yirgöğ hisarı, 1453
Yirgöği, 871
Yiva, 115
Yıva, 113, 115, 119
Yorgi, 1014

Yorgi beğ, 1355
Yorgo, 280, 281
Yörgüç, 1261, 1375
Yörgüç, 1114, 1213, 1269, 1425, 1458
Yörgüç Paşa, 1408, 1432
Yörgüç Paşa, 889, 969, 1411, 1435, 1441
Yörgüçoğlu, 1411
Yukarı Söğüt, 307
Yumak, 67
Yunan mitolojisi, 256
Yunanistan, 219, 251, 253
Yunus Beğ, 1351, 1705, 1706
Yunus Emre, 316, 723, 724
Yunus Emre Divanı, 724
Yûnus Emre Dîvânı, 384, 389, 427, 441,
448, 449, 466, 478, 480, 486, 488, 490,
494, 499, 504, 537, 538, 566, 591, 593,
596, 611, 615
Yunus Emrem, 724
Yusuf, 32
Yûsuf ve Zelihâ, 384, 449, 489, 615
Yuvan, 225, 226, 243, 244, 263, 264,
1293, 1295, 1296, 1444, 1521, 1545
Yuvan eli, 797
Yuvan vilâyeti, 1667, 1677
Zağnos Paşa, 1345
Zagorye, 1522, 1678
Zağra, 1195, 1678
Zanturiyyeoğlu, 1195, 1234, 1257, 1434,
1625
Zebur, 237, 238
Zemahşeri'nin el-Keşşâf, 25
Zengibar, 225, 226, 1293
Zeyneddin Siyavuş, 29
Zeynel, 952, 953
Zeynel-âbidîn, 1585
Zeynelâbidîn Ali, 41
Zeynî tarikatı, 54
Zeynüddin Zeki, 29
Zeynüddin Zeki oğlu Şehâbeddin Ahmed
oğlu Şükrullah, 28
Zib Takoy, 112, 114, 118
Zibin hisarı, 1395, 1668
Zihna, 1705
Zonaras, 36
Zübdetü'l-Usûl, 31
Zülkarneyn, 93

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Elif TÜRKÖZ
Doğum Yeri ve Tarihi : UŞAK - 20.08.1983
Medeni Durumu : Evli
e-posta : edulger@erbakan.edu.tr

Eğitim Bilgileri

İlkokul : Gazi Mustafa Kemal İlkokulu - 1994 (Uşak)
Ortaokul : Besim Atalay Ortaokulu - 1997 (Uşak)
Lise : Özel Hilal Lisesi - 2000 (Uşak)
Lisans : Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - 2004
Yüksek Lisans : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı - 2006

İş Deneyimi

1. 2006-2014 Selçuk Üniversitesi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi
2. 2015 - ... Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi

İlgi Alanları

Türk halk edebiyatı, halk bilimi, mitoloji, tarih.

Yayınları

Makaleler:

Elif Dülger (2011), “Âşık Paşazâde’nin Tevârih-i Âl-i Osmân Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 1653-1662.

Elif Dülger (2011), “Evliya Çelebi Seyahatmesi’nde Fal”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4 Fall 2011, p. 97-105. (Yüksek Lisans Tezinden)

Elif Dülger (2012), “Oruç Bey’in Tevârih-i Âl-i Osmân Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, p. 1067-1074.

Elif Dülger (2013), “Ebüzziya Tevfik’in Derlediği Boşnakların Durûb-ı Emsâli ve Bunların Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye’deki Varlıkları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013 Güz (19), s. 51-62.

Elif Dülger (2014), “Oruç Bey’in Aktardığı Efsaneler ve Bunların Türk Efsaneleri İçindeki Yeri”, *Erdem Dergisi*, Sayı 66, s. 71-85.

Bildiriler

Elif Zengin (2010), “Türk Atasözlerinde Kadının Eş Rolü”, 3. Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak ‘Kadın’: Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu (28 - 30 Nisan 2010, Konya) Bildiriler Kitabı, s. 605-612.

Elif Zengin (2010), “Makedonya Türklerinin Atasözlerinde Ailede Eş ve Anne Olarak Kadının Yeri ve Önemi”, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu – II (13-15 Mayıs 2010, Manisa) Bildiri Kitabı Cilt II, s. 541-546.

Elif Zengin (2010), “Kosova Türklerinin Atasözlerinde Ailede Eş ve Anne Olarak Kadının Yeri ve Önemi, 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi (30 Mayıs-06 Haziran 2010, Prizren-Kosova) Bildiri Kitabı Cilt I, s. 219-225.

Elif Zengin (2010), “Tevârîh-i Âl-i Selçuk’a Göre Türkiye Selçuklularında Ant İçme Geleneği”, 1. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu, 27-30 Eylül 2010, Kayseri, (Yayın Aşamasında)

Elif Zengin (2010), “Hayvan Masallarının Türkçe Eğitiminde Atasözü Öğrenimine Katkısı”, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010, İzmir) Bildiri Kitabı, s. 1066-1071.

Elif Dülger (2011), “Kuş Kanadında Dervişler”, CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu (14-17 Nisan 2011 Uşak) Bildiri Kitabı Cilt II, s. 535-545.